P. VIRGILII MARONIS

OPERA.

INTERPRETATIONE ET NOTIS

ILLUSTRAVIT

Carolus Ruæus, Soc. Jesu,

JUSSU

CHRISTIANISSIMI REGIS,

AD USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

Juxta Editionem noviſſimam Pariſienſem.

LONDINI,

Impenſis A. SWALLE, & T. CHILDE,
ad Inſigne Monocerotis, in Cœmeterio
Paulino, M.DC.XCVI.

Liber

S. Subtile.

1696.

sur le nez

D

P. VIRGILII MARONIS

OPERA.

INTERPRETATIONE ET NOTIS

ILLUSTRAVIT

Carolus Ruæus, Soc. Jesu,

JUSSU

CHRISTIANISSIMI REGIS,

AD USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

Juxta Editionem noviſſimam Pariſienſem.

LONDINI,

Impenſis A. SWALLE, & T. CHILDE,
ad Inſigne Monocerotis, in Cœmeterio
Paulino, M.DC.XCVI.

PRÆFATIO.

FVit iis hominibus, qui ſcripta veterum explanarunt, hoc in omni ætate familiare vitium: ut ſe primum, auctorem deinde ſuum, illuſtrandos ornandoſque ſuſceperint; eos, quorum ſcriberent gratia, nullo admodum in loco ac numero habuerint. Aut enim ſcribere otioſis videntur voluiſſe, quibus ad libelli intelligentiam interdum ſatis exigui multa & magna commentationum volumina placere poſſent; aut eruditis viris & maximarum rerum cognitione jam imbutis, qui levia & communia faſtidirent. Qui vero primos juvenum conatus adjuvare non à ſua dignitate alienum duceret, vix è tota interpretum gente unus atque alter inventus eſt. Idcirco hanc partem, prope depoſitam à cæteris, tanto ſtudioſius ſuſcipi voluit, qui eſt ab Rege Chriſtianiſſimo Sereniſſimi Delphini inſtitutioni præpoſitus, Illuſtriſſimus Montoſerii Dux; quanto regii alumni indolem ad pernoſcenda veterum opera propenſiorem videbat: atque ut Princeps optimus prodeſſe jam tum inciperet ſuis, & orbis utilitati natum ſe intelligeret; hæc privatorum ejus ſtudiorum qualiacumque ſubſidia, publica facere etiam viſum eſt.

His ego auctoribus ac ducibus, in hac Virgilii explanatione, præter brevitatis nitoriſque ſtudium, id imprimis mihi propoſui; publicis commodis, non meæ me laudi ſervire. Igitur verſibus interpretationem, notas interpretationi ſubjeci. Et eum quidem interpretationis optimum eſſe duxi modum; primum ut eſſet continua; ne, dum omitto facilia, nonnulla etiam, ut ſit, difficilia præterirem: tum ut expedita poëticis numeris verſuum ſententia redderetur, plano rectoque ordine, verbis totidem aliis; ut præter vim ſenſumque verborum, etiam eorum copia compararetur. In notis, neglexi nihil, cujus in legendo Virgilio uſus eſſe aliquis poſſet; nihil ad ſolam literaturæ oſtentationem uſurpavi.

Atque id quidem mihi a ſummis viris impoſitum quanta fide perfecerim, declarabit fructus, ut ſpero, non mediocris inde porcipiendus. Quam ſit autem ſcite prudenterque inſtitutum, ex iiſdem ipſis conſilii auctoribus exiſtimare jam nunc licet. Qui enim in informandis maximi Principis moribus tantam, non civilis modo militariſque prudentiæ, ſed literatæ etiam ſapientiæ vim præ ſe ſemper tulit, Carolus Sanctamauræus Montauſerii Dux; potuit is ad eamdem ſapientiam parum tutum ac facilem ipſi aditum aperire? Potuit ad veram eruditionem non optima quæque præſidia conquirere vir Divinis humaniſque doctrinis excultiſſimus, Epiſcopus Condomienſis, Jacobus Benignus Boſſuetius? Horum ego monitis, auctoritati, prudentiæ non decederem, quibus Rex ſapientiſſimus ſuas regnique ſui ſpes omnes unice

 commiſit?

commiſit? Præſertim cum curis meis conſilia plerumque accederent Petri Danielis Huetii, cujus in moderandis Sereniſſimi Principis ſtudiis ſecundæ ſunt partes. Is, cum & doctrinæ fama multum apud cæteros, & morum ſuavitate plus apud me aliquid poſſit; effecit amicitiæ ſuæ lenociniis, communicatis etiam mecum notis in Virgilium quibuſdam ſuis, ne tanto me operi omnino imparem putarim.

In quo quid præter alios interpretes præſtiterim, facile intelliget, quisquis eos aliquando attigerit: quorum quidem errores notare nolim aſperius, qui excuſari meos peto. Sane opera non inutilis à me poſita eſt in explicandis ex fide hiſtoriæ compluribus locis obſcuris prius, aut parum feliciter enodatis: advocata etiam interdum ſubſidia aliarum artium ac diſciplinarum, ne grammaticum egiſſe tantum dicerer: quibus tamen in ſingulis ſi cui videbor nimis preſſe ſtricteque verſatus, cujuſmodi querelæ jam ad me delatæ ſunt; is me, non geographum, aut philoſophum, aut rhetorem, ſed Virgilii interpretem eſſe intelligat.

Hac Secunda editione, tum alia multa, quæ primis curis exciderant, adjecta aut emendata; tum vero imprimis textus ipſe Virgilii multis in locis, ex fide Nic. Heinſii, reſtitutus: cum ille noviſſimam editionem ſuam ex MSS. triginta diligentiſſime contexuerit. Cujus viri omnibus, qui literas amant, luctuoſa mors; memoria chara ſemper & jucunda futura eſt.

ABELI SWALLE,
Bibliopolæ Londinenſi.

VIrgilium tuum paulo diligentius à me perluſtratum tibi remitto. Magnæ, me judice, preli veſtri Curatori debentur gratiæ, qui Poetarum Principem ſua cura emendatiſſimum nobis dare voluerit; pergat modo Schedas unam aut alteram, quæ ſuperſunt, eadem accuratione perpolire. Non enim memini me quidquam hujus generis his in locis emaculatius excuſum vidiſſe. Vale Hackneiæ *A. D.* M.DC.XC.V. *Cal. Octob.*

SAM. HOADLY.

VITA
INCERTO AUCTORE
QUEM ALIQUI DONATUM FALSO PUTANT.

PUBLIUS Virgilius Maro parentibus modicis fuit, & præcipue patre Marone: quem quidam opificem figulum; plures, Magi cujuſdam viatoris initio mercenarium, mox ob induſtriam generum tradiderunt: quem cum agricolationi reique ruſticæ & gregibus præfeciſſet ſocer, ſilvis coëmundis & apibus curandis reculam auxit. Natus eſt, Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Craſſo, primum Coſſ. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur, qui eſt à Mantua non procul. Prægnans mater Maia, cum ſomniaſſet enixam ſe laureum ramum, quem compactum terræ coaluiſſe, & excreviſſe ilico in ſpeciem maturæ arboris, refertæ variis pomis & floribus, cerneret: ſequenti luce cum marito rus propinquum petens, ex itinere divertit, atque in ſubjecta foſſa partu levata eſt. Ferunt infantem, ut fuit editus, nec vagiſſe, & adeo miti vultu fuiſſe, ut haud dubiam ſpem proſperioris genituræ jam tum indicaret. Et acceſſit aliud præſagium. Siquidem virga populea more regionis in puerperiis eodem ſtatim loco depacta, ita brevi coaluit, ut multo ante ſatas populos adæquarit: quæ arbor Virgilii ex eo dicta, atque conſecrata eſt, ſumma gravidarum & fœtarum religione, ſuſcipientium ibi & ſolventium vota.

Initia ætatis, id eſt, uſque ad ſeptimum annum, Cremonæ egit: & xvii. anno virilem togam cepit, illis conſulibus iterum quibus natus erat. Evenitque ut eo ipſo die Lucretius poëta decederet. Sed Virgilius Cremona Mediolanum, & inde paulo poſt Neapolim tranſiit: ubi cum literis & Græcis & Latinis vehementiſſimam operam dediſſet, tandem omni cura omnique ſtudio indulſit medicinæ & mathematicis. Quibus rebus cum ante alios eruditior peritiorque eſſet ſe in urbem contulit: ſtatimque magiſtri ſtabuli equorum Auguſti amicitiam nactus, multos varioſque morbos incidentes equis curavit. At Auguſtus in mercedem ſingulis diebus panes Virgilio, ut uni ex ſtabulariis, dari juſſit. Interea à Crotoniatis pulli equi miræ pulchritudinis Cæſari dono fuit miſſus: qui omnium judicio ſpem portendebat virtutis & celeritatis immenſæ. Hunc cùm aſpexiſſet Maro, magiſtro ſtabuli dixit, natum eſſe ex morboſa equa, & nec viribus valiturum, nec celeritate: idque verum fuiſſe inventum eſt. Quod cum Magiſter ſtabuli Auguſto recitaſſet, duplicari ipſi in mercedem panes juſſit. Cum item ex Hiſpania Auguſto canes dono mitterentur, & parentes eorum dixit Virgilius, & animum celeritatemque futuram. Quo cognito, mandat iterum augmentari Virgilio panes.

Dubitavit Auguſtus Octaviine filius eſſet, an alterius: idq; Maronem aperire poſſe arbitratus eſt, quia canum & equi naturam parenteſque cognoſat.

gnorat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitiorem partem domus vocat: & ſolum rogat, an ſciat quiſnam eſſet, & quem ad felicitandos homines facultatem haberet. Novi, inquit Maro, te Cæſarem Auguſtum: & ferme æquam cum Diis immortalibus poteſtatem habere ſcio, ut quem vis felicem facias. Eo animo ſum, reſpondit Cæſar, ut ſi verum pro rogatu dixeris, beatum te felicemque reddam. Utinam, ait Maro, interroganti tibi vera dicere queam. Tunc Auguſtus: putant alii me natum Octavio: quidam ſuſpicantur alio me genitum viro. Maro ſubridens: facile, inquit, ſi impune licenterque quæ ſentio loqui jubes, id dicam. Affirmat Cæſar jurejurando, nullum ejus dictum ægre laturum: imo nonniſi donatum ab eo diſceſſurum. Ad hæc, oculos oculis Auguſti infigens Maro: Facilius, ait, in cæteris animalibus qualitates parentum mathematicis & philoſophis cognoſci poſſunt: in homine nequaquam poſſibile eſt. Sed de te conjecturam habeo ſimilem veri, ut quid exercuerit pater tuus, ſcire poſſim. Attente expectabat Auguſtus quidnam diceret. At ille: quantum ego rem intelligere poſſum, piſtoris filius es, inquit. Obſtupuerat Cæſar & ſtatim quo id pacto fieri potuerit, animo volvebat. Interrumpens Virgilius: Audi, inquit, quo pacto id conjicio. Cum quædam enunciaverim prædixerimque, quæ intelligi ſcirique non niſi ab eruditiſſimis ſummiſque viris potuiſſent, tu princeps orbis iterum & iterum panes in mercedem dari juſſiſti: quod quidem aut piſtoris, aut nati piſtore officium erat. Placuit Cæſari facetia. At deinceps, inquit Cæſar, non à piſtore, ſed à rege magnanimo dona feres. Illumque plurimi fecit, & Pollioni commendavit.

Corpore & ſtatura fuit grandi, aquilino colore, facie ruſticana, valetudine varia: nam plerumq; ab ſtomacho & faucibus ac dolore capitis laborabat: ſanguinem etiam ſæpius ejecit. Cibi vinique minimi. Fama eſt eum libidinis pronioris in pueros fuiſſe: ſed boni ita eum pueros amaſſe putaverunt; ut Socrates Alcibiadem, & Plato ſuos pueros. Verum inter omnes maxime dilexit Cebetem, & Alexandrum, quem ſecunda Bucolicorum Ecloga Alexim appellat, donatum ſibi ab Aſinio Pollione. Utrumque non ineruditum dimiſit: Alexandrum grammaticum, Cebetem vero & poëtam. Vulgatum eſt, conſueviſſe eum cum Plotia Hieria. Sed Aſconius Pedianus affirmat, ipſum poſtea minoribus natu narrare ſolitum, invitatum quidem ſe à Vario ad communionem mulieris, verum ſe pertinaciſſime recuſaſſe. Cætera ſane vita, & ore, & animo, tam probum fuiſſe conſtat, ut Neapoli Parthenias vulgò appellaretur: ac, ſi quando Romæ quo rariſſime commeabat viſeretur, in publico ſectantes demonſtranteſque ſe, ſubterfugere ſolitum in proximum tectum. Bona autem cujuſdam exulantis offerente Auguſto, non ſuſtinuit accipere. Poſſedit prope centies ſeſtertiûm ex liberalitatibus amicorum. Habuitque domum Romæ in Exquiliis, juxta hortos Mæcenatis: quamquam ſeceſſu Campaniæ Siciliæq; plurimum uteretur. Quæcunque ab Auguſto peteret, repulſam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat: quos jam grandis amiſit: ex quibus, patrem oculis captum: & duos

fratres

fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum jam adultum, cujus exitum ſub nomine Daphnidis deflet. Inter cætera ſtudia, ut ſupra diximus, medicinæ quoque, ac maxime mathematicæ operam dedit. Egit & cauſam unam omnino, nec amplius quam ſemel. Sermone tardiſſimum, ac pene indocto ſimilem fuiſſe, Meliſſus tradidit.

Poëticam puer adhuc auſpicatus, in Baliſtam ludi gladiatorii magiſtrum, ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, diſtichon fecit:

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus:
Nocte, die, tutum carpe viator iter.

Deinde Catalecton, & Moretum, & Priapeia, & Epigrammata, & Diras: & Culicem, cum eſſet annorum quindecim: cujus materia talis eſt. Paſtor fatigatus æſtu, quum ſub arbore obdormiſſet, & ſerpens ad illum proreperet è palude; culex provolavit, atque inter duo tempora aculeum fixit paſtori. At ille continuo culicem contrivit, & viſum ſerpentem interemit, ac ſepulchrum culici ſtatuit, & diſtichon fecit:

Parve culex, pecudum cuſtos tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

Scripſit etiam, de qua ambigitur, Ætnam. Et mox, cum res Romanas inchoaſſet, offenſus materia, & nominum aſperitate, ad Bucolica tranſit: maximè ut Aſinium Pollionem, Alphenum Varum, & Cornelium Gallum celebraret: quia in diſtributione agrorum qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, Triumvirorum juſſu trans Padum dividebantur, indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde Georgica in honorem Mæcenatis edidit: cum ſibi vixdum noto opem tuliſſet adverſus Claudii veterani militis, vel ut alii putant, Arii centurionis violentiam: à quo in altercatione litis agrariæ parum abfuit quin occideretur. Noviſſime autem Æneidem aggreſſus eſt, argumentum varium & multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar: præterea nominibus à rebus, Græcis Latiniſque, commune: & in quo, quod maxime ſtudebat, Romanæ ſimul urbis & Auguſti origo contineretur. Cum Georgica ſcriberet, traditur quotidie meditatos mane plurimos verſus dictare ſolitus, ac per totum diem retractando ad pauciſſimos redigere: non abſurde, carmen ſe urſæ more parere dicens, & lambendo demum effingere. Æneida proſa prius oratione formatam, digeſtamque in duodecim libros, particulatim componere inſtituit, ut quidam tradunt. Alii ejus ſententiæ ſunt ut exiſtiment eum, ſi diutius vixiſſet, quatuor & viginti libros uſque ad Auguſti tempora ſcripturum: atque alia quidem percurſurum, Auguſti vero geſta diligentiſſime executurum: quippe qui dum ſcriberet, ne quid impetum moraretur, quædam imperfecta reliquit: alia leviſſimis verſibus ſcripſit, quos per jocum pro tigillis vel tibicinibus interponi à ſe dicebat, ad ſuſtinendum opus, donec ſolidæ columnæ advenirent.

Bucolica triennio, Aſinii Pollionis ſuaſu, perfecit. Hic Tranſpadanam provinciam regebat: cujus favore, cum veteranis Auguſti militib⁹ Cremonenſium & Mantuanorum agri diſtribuerentur, ſuos Virgilius non amiſit. Facta enim diſtributione ſuos, Claudio ſeu Ario datos, recuperavit. Hunc

Pollionem

Pollionem maxime amavit Maro, & dilectus ab eo magna munera tulit: quippe qui invitatus ad cœnã, captus pulchritudine & diligentia Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Hujus Pollionis filium C. Asinium, Cornelium Gallum, oratorem clarum, & poëtam non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius. Is transtulit Euphorionem in Latinum: & libris quatuor amores suos de Cytheride scripsit. Hic primo in amicitia Cæsaris Augusti fuit: postea in suspicionem conjurationis contra illum adductus, occisus est. Verum usque adeo hunc Gallum Virgilius amarat, ut quartus Georgicorum a medio usque ad finem ejus laudem contineret: quem postea, jubente Augusto, in Aristæi fabulam commutavit.

Georgica septennio Neapoli: Æneida partim in Sicilia, partim in Campania undecim annis confecit; Bucolica eo successu edidit, ut in scena quoque per cantores crebra pronunciatione recitarentur. At cum Cicero quosdam versus audisset, & statim acri judicio intellexisset non communi vena editos, jussit ab initio totam eclogam recitari: quam cum accurate pernotasset, in fine ait, *Magnæ spes altera Romæ*: quasi ipse linguæ Latinæ spes prima fuisset,&Maro futurus esset secunda. Quæ verba postea Æneidi ipse inseruit.

Georgica, reverso ab Actiaca victoria Augusto, atque reficiendarum virium causa Atellæ commoranti,per continuum quatriduum legit suscipiente Mæcenate legendi vicem, quoties interpellaretur ipse vocis offensione. Pronunciabat autem maxima cum suavitate, & lenociniis miris. Seneca tradidit, Julium Montanum poëtam solitum dicere, involaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisim: eosdem enim versus, eo pronunciante, bene sonare; sine illo inarescere, quasi mutos. Æneidos vixdum cœptæ tanta extitit fama ut Sext. Propertius non dubitarit sic prædicare:

Cedite Romani scriptores, cedite Graji:
Nescio quid majus nascitur Iliade.

Augustus vero, cum jam forte expeditione Cantabrica abesset, & supplicibus atque minacibus per jocum literis efflagitaret, ut sibi de Æneide, ut ipsi verba sunt,vel primas carminis hypographas,vel quodlibet colon mitteret: negavit se facturum Virgilius. Cui tamen multò post,perfecta demum materia, tres omnino libros recitavit: secundum videlicet,quartum, & sextum. Sed hunc præcipue ob Octaviam: quæ cum recitationi interesset, ad illos de filio suo versus, *tu Marcellus eris*, defecisse fertur: atque ægre refocillata, dena sestertia pro singulo versu Virgilio dari jussit. Recitavit & pluribus: sed neque frequenter, & ferme illa de quibus ambigebat, quo magis judicium hominum experiretur. Erotem librarium & libertum ejus, exactæ jam senectutis, tradunt referre solitum: quondam in recitando cum duos dimidiatos versus complesse extempore: & huic, *Misenum Æoliden* adjecisse, *quo non præstantior alter.* Item huic, *Ære ciere viros*, simili calore jactatum subjunxisse, *Martemque accendere cantu*; statimque sibi imperasse, ut utrumque volumini adscriberet.

Bucolica

Bucolica Georgicaque emendavit. Anno vero quinquageſimo ſecundo, ut ultimam manum Æneidi imponeret, ſtatuit in Græciam & Aſiam ſecedere, triennioque continuo omnem operam limationi dare: ut in reliqua vita tantum philoſophiæ vacaret. Sed cum aggreſſus iter, Athenis occurriſſet Auguſto ab Oriente Romam revertenti, una cum Cæſare redire ſtatuit. At cum Megara, vicinum Athenis oppidum, viſendi gratiâ peteret, languorem nactus eſt: quem non intermiſſa navigatio auxit: ita ut gravior indies, tandem Brunduſium adventârit: ubi diebus paucis obiit, decimo Calend. Octobris, Cn. Plautio, & Q. Lucretio, Coſſ. Qui cum gravari morbo ſeſe ſentiret, ſcrinia ſæpe & magna inſtantia petivit, crematurus Æneida: quibus negatis, teſtamento comburi juſſit, ut rem inemendatam imperfectamque. Verum Tucca & Varius monuerunt, id Auguſtum non permiſſurum. Tunc eidem Vario ac ſimul Tuccæ ſcripta ſub ea conditione legavit, ne quid adderent quod à ſe editum non eſſet; & verſus etiam imperfectos, ſi qui erant, relinquerent. Voluit etiam ejus oſſa Neapolim transferri, ubi diu & ſuaviſſime vixerat: ac extrema valetudine hoc ipſe ſibi epitaphium fecit diſtychon:

Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenet nunc
Parthenope: cecini paſcua, rura, duces.

Tranſlata igitur juſſu Auguſti ejus oſſa, prout ſtatuerat, Neapolim fuere: ſepultaque via Puteolana, intra lapidem ſecundum: ſuoque ſepulcro id diſtychon, quod fecerat, inſcriptum eſt. Heredes fecit ex dimidia parte, Valerium Proculum, fratrem ex altero patre: ex quarta Auguſtum: ex duodecima Mæcenatem: ex reliqua L. Varium, & Plotium Tuccam, qui ejus Æneidem poſt obitum, prout petiverat, juſſu Cæſaris emendaverunt. Nam nullius omnino ſententiâ crematu Æneis digna viſa fuit, de qua re Sulpitii Carthaginenſis extant hujuſmodi verſus:

Juſſerat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ cecinere ducem:
Tucca vetat, Variuſque ſimul: tu maxime Cæſar,
Non ſinis, & Latiæ conſulis hiſtoriæ.
Infelix gemino cecidit prope Pergamus igni,
Et pene eſt alio Troja cremata rogo.

Extant & Auguſti de ipſa eadem re verſus plures & clariſſimi, quorum initium eſt:

Ergone ſupremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit inignes,
Magnaque doctiloqui morietur muſa Maronis?

Et paulo poſt,

Sed legum Servanda fides: ſuprema voluntas
Quod mandat, fierique jubet, parere neceſſe eſt.
Frangatur potius legum veneranda poteſtas,
Quam tot congeſtos noctesque dieſque labores
Hauſerit una dies. Et ea quæ ſequuntur.

Nil igitur auctore Auguſto Varius addidit, quod & Maro præceperat:

ſed ſummatim emendavit: ut qui verſus etiam imperfectos, ſi qui erant, reliquerit. Hos multi mox ſupplere conati, non perinde valuerunt: ob difficultatem, quod omnia fere apud eum hemiſtichia, præter illud, *Quem tibi jam Troja peperit*, ſenſum videntur habere perfectum. Niſus grammaticus audiſſe ſe à ſenioribus dicebat, Varium duorum librorum ordinem commutaſſe; & qui tum ſecundus erat, in tertium locum tranſtuliſſe: etiam primi libri correxiſſe principium, his demptis verſibus,

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen; & egreſſus ſilvis, vicina coegi
Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma virumque cano.

Obtrectatores Virgilio nunquam defuerunt, nam nec Homero quidem. Prolatis Bucolicis, innominatus quidam reſcripſit Antibucolica, duas modo Eclogas, ſed inſulſiſſime παῤῥῳδίας, quarum prioris initium eſt:

Tityre, ſi toga calda tibi eſt, quo tegmine fagi?

Sequentis:

Dic mihi Damœta, cujum pecus? anne Latinum?
Non, verum Ægonis: noſtri ſic rure loquuntur.

Alius, recitante eo, ex Georgicis, *Nudus ara, ſere nudus*, ſubjecit, *habebis frigora, febrem.*

Eſt & adverſus Æneida liber Carbilii Pictoris, titulo Æneidomaſtix. M. Vipranius eum à Mæcenate ſuppoſitum, appellabat novæ κακοζηλίας repertorem: dicebatque neque tumidum eſſe, neque exilem; ſed communibus verbis opus illud confeciſſe. Herennius vitia ejus tantum contraxit, Perilius Fauſtinus furta. Sunt & Q. Octavii Aviti volumina: quibus annotatur, quos & unde verſus tranſtulerit. Aſconius Pædianus, libro quem contra obtrectatores Virgilii ſcripſit, pauca admodum ei objecta proponit: & potiſſimum quod non recte hiſtoriam contexuit, & quod pleraque ab Homero ſumpſit. Sed hoc crimen ſic defendere aſſuetum ait: cur non illi quoque eadem furta tentarent; verum intellecturos, facilius eſſe Herculi clavam, quam Homero verſum ſurripere. Et tamen deſtinaſſe ſecedere, ut omnia ad ſatietatem malevolorum decideret. Refert etiam Pædianus, benignum, cultoremque omnium bonorum atque eruditorum fuiſſe: & uſque adeo invidiæ expertem, ut ſi quid erudite dictum inſpiceret alterius, non minus gauderet ac ſi ſuum fuiſſet: neminem vituperare: laudare bonos: ea humanitate eſſe, ut niſi perverſus maxime, quiſque illum non diligeret modo, ſed amaret. Nihil proprii habere videbatur. Ejus bibliotheca non minus aliis doctis patebat, ac ſibi: illudque Euripidis antiquum ſæpe uſurpabat, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, *communia eſſe amicorum omnia.* Quare coævos omnes poëtas, ita adjunctos habuit; ut cum inter ſe plurimum invidia arderent, illum una omnes colerent, Varius Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Anſer vero, quoniam Antonii partes ſecutus eſt, illum non obſervaſſe dicitur. Cornificius ob perverſam naturam illum non tulit. Gloriæ vero adeo contemptor fuit, ut

cum

cum quidam verſus quoſdam ſibi adſcriberent, eaque de re docti haberentur; non modo ægre non ferebat, imo voluptuoſum id ſibi erat. Cum enim diſtichon, quod laudem felicitatemque Auguſti continebat, feciſſet, valviſque non nominato auctore infixiſſet, id erat ejuſmodi:

Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane:
Diviſum imperium cum Jove Cæſar habet.

Diu quæritans Auguſtus, cujuſnam hi verſus eſſent, eorum auctorem non inveniebat. Bathyllus vero, poëta quidam mediocris, tacentibus aliis, ſibi adſcripſit. Quamobrem donatus honoratuſq; à Cæſare fuit. Quod æquo animo non ferens Virgilius, iiſdem valvis affixit quater hoc principium, *Sic vos non vobis.* Poſtulabat Auguſtus ut hi verſus complerentur. Quod cum fruſtra aliqui conati eſſent, Virgilius præpoſito diſticho ſic ſubjunxit,

Hos ego verſiculos feci, tulit alter honores.
Sic vos non vobis nidificatis aves.
Sic vos non vobis vellera fertis oves.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

Quo cognito aliquandiu Bathyllus Romæ fabula fuit, Maro vero exaltatior. Cum is aliquando Ennium in manu haberet, rogareturque quidnam faceret: reſpondit, ſe aurum colligere de ſtercore Ennii. Habet enim poëta ille egregias ſententias, ſub verbis non multum ornatis. Interroganti Auguſto quo pacto feliciter civitas gubernaretur: ſi, inquit, prudentiores temonem tenuerint, & boni malis præponantur: itaque optimi ſuos habeant honores, nulli tamen aliorum injuſti quicquam fiat. At Mæcenas: Quid inquis, Virgili, ſatietatem homini non affert? omnium rerum, reſpondit, aut ſimilitudo aut multitudo ſtomachum facit, præter intelligere. Idem interrogavit quo pacto quis altam felicemque fortunam ſuam ſervare poſſet. Cui Maro: ſi quantum honore ac divitiis aliis præſtantior ſit, tanto liberalitate & juſtitia alios ſuperare nitatur. Solitus erat dicere, nullam virtutem commodiorem homini eſſe patentiâ; ac nullam aſperam adeo eſſe fortunam, quam prudenter patiendo vir fortis non vincat. Quam ſententiam in quinto Æneidos inſeruit:

Nate Dea, quo fata trahunt, retrahuntque, ſequamur:
Quicquid erit, ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.

Cum quidam ejus amicus Cornificii in eum maledicta & inimicitias ſibi narraret: Quam putas, inquit, eſſe hujuſce malevolentiæ cauſam? nam neque unquam Cornificium offendi, & eum amo. An, inquit, Heſiodi ſententiæ non meminiſti, ubi ait, architectum architecto invidere, & poëtam poëtæ? de malis, inquit, Græcus ille intellexit: nam boni eruditiores amant. Sed magna cum mea laude & gloria vindictam in manu habeo. Majore enim cura virtuti intendam: atque quo elegantior ego fiam, eo vehementius invidia rumpetur. Erat auguſto familiaris Filiſtus quidam, orator, & poëſin mediocriter doctus, cui multiplex variumque ingenium erat: quique omnium omnia dicta reprehendere conabatur: non ut verum dignoſceret, quod Socrates facere conſuevit, ſed ut eruditior

tior videretur. Hic Virgilium, ubicunque convenire dabatur, maledictis ſalibuſque vexabat. Quare ille ſæpe, aut tacibundus diſcedebat, aut ſuffuſus pudore tacebat. Verum cum Auguſto audiente elinguem illum diceret, & cauſam etiam ſuam ſi linguam haberet, defendere nequire: Tace, inquit, rabula. Nam hæc mea taciturnitas defenſorem cauſarum mearum Auguſtum fecit, & Mæcenatem: & ea tuba, cum volo, loquor, quæ ubique & diutiſſime audietur. Tu loquacitate non modo aures hominum, ſed muros rumpis. Auguſtus vero Filiſtum gravi vultu increpavit. Tunc Maro: Si tempus Cæſar, inquit, tacendi hic ſciret, raro loqueretur. Tacendum enim ſemper eſt, niſi cum taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis proſit. Nam qui contendit, & an contentionis finis utilis ſit non novit, ſtultis illum annumerandum ſapientes putant. Poſteaquam Auguſtus ſumma rerum omnium potitus eſt, venit in mentem, an conduceret tyrannidem omittere, & omnem poteſtatem annuis conſulibus, & Senatui Remp. reddere. In qua re diverſæ ſententiæ conſultos habuit Mæcenatem & Agrippam. Agrippa enim, utile ſibi fore, etiamſi honeſtum non eſſet, relinquere tyrannidem, longa oratione contendit: quod Mæcenas dehortari magnopere conabatur. Quare Auguſti animus & hinc ferebatur & illinc. Erant enim diverſæ ſententiæ variis rationibus firmatæ. Rogavit igitur Maronem, an conferat privato homini ſe in ſua repub. tyrannum facere. Tum ille: Omnibus ferme, inquit, rempub. aucupantibus moleſta ipſa tyrannis fuit & civibus: quia neceſſe erat propter odia ſubditorum aut eorum injuſtitiam, in magna ſuſpicione magnoque timore vivere: ſed ſi cives juſtum aliquem ſcirent, quem amarent plurimum; civitati id utile eſſet, ſi in eo uno omnis poteſtas foret. Quare ſi juſtitiam, quod modo facis, omnibus in futurum, nulla hominum facta compoſitione, diſtribues, dominari te, & tibi conducet, & orbi. Benevolentiam enim omnium ita habes, ut Deum te & adorent & credant. Ejus ſententiam ſecutus Cæſar, principatum tenuit. Audivit à Syrone præcepta Epicuri, cujus doctrinæ ſocium habuit Varum. Quamvis diverſorum philoſophorum opiniones libris ſuis inſeruiſſe, de animo maxime, videatur; ipſe tamen fuit Academicus. Nam Platonis ſententias omnibus aliis prætulit.

Hanc præſtantiſſimi poetæ vitam, quod antiquiſſima ſit, non omiſi: quod tamen, & ſcateat erroribus, & aliis fere omnibus locum errandi præbuerit: ideo non eſſe abſque cenſura proponendam exiſtimavi. Quamobrem vitam aliam digeſſi per annos urbis & conſules, quos cum annis Auguſti Virgiliique contuli: ut ex ea comparatione ſeries operum rerumque veritas certius innoteſceret.

P. VIRGILII MARONIS

HISTORIA

DESCRIPTA PER CONSULES,

A CAROLO RUÆO S. J.

Annus U. C. 684. *Virgilii* 1.
CN. POMPEIUS MAGNUS 1.
M. LICINIUS CRASSUS 1.

PUBLIUS Virgilius Maro naſcitur in pago, cui nomen *Andes*, qui ter mille paſſibus Mantua diſtat; Idibus Octobris, qui dies eſt illius menſis decimus quintus. Ita vitæ ſcriptor. Ita Phlegon apud Photium: Οὐιργίλιος Μάρων ὁ ποιητὴς ἐγεννήθη τότε τῷ ἔτει εἰδοῖς Ὀκτωβείαις· *Virgilius Maro poëta natus eſt hoc ipſo anno, Idibus Octobris.* Ita Martialis Epigr. libr. 12. 68. *Octobres Maro conſecravit Idus.* Patrem habuit, ex Pſeudo-Donato, Maronem; ex Probo, Virgilium: matrem, Maiam. Pater, ex Servio, civis Mantuanus fuit; ex Probo, ruſticus; ex aliis, opifex figulus; ex Pſeudo Donato, mercenarius, à ſocero Maio gregibus curandis & rei ruſticæ præfectus.

Majum illum, avum Virgilii, exemplaria vitæ omnia *Magum* vocant. At cum ejus filia, Virgilii mater, juxta omnes *Maia* dicta ſit: omnino Maiæ pater fuit Majus, non Magus: indeq; ortum exiſtimo, ut Virgilius magicis artibus imbutus fuiſſe creditus ſit ab Elmando monacho aliiſque ſequioris ſæculi ſcriptoribus: quod & Ecloga ſeptima magica quædam ſacra deſcripſiſſet, & peritus eſſet multarum artium, & præcipue avum habuiſſe *Magum* diceretur.

Virgilius, an *Vergilius* appellandus ſit, magna fuit ſuperiore ſæculo controverſia. Stabat Angelus Politianus pro Vergilio: pro Virgilio Pierius. Certe, neque multitudo veterum lapidum ac monumentorum, quæ Vergilium præferunt, quicquam evincit; cum alia etiam complura Virgilium habeant: nec Græca Suidæ ſcriptio, Οὐεργίλιος; cum Stephanus ſcribit in dictione *Mantua*, Βιργίλιος: nec etymon nominis à *Vere* aut *Vergiliis* ſtellis; cum alii deducant à *virga* laurea, quam prægnans mater in ſomnis vidit; alii à *virga* populea, quæ poſt ejus ortum more gentis humi defixa eſt; alii à *virginali* verecundia, propter quam Neapoli *Parthenias* appellatus eſt, à παρθένος *virgo*. Ego cum Pierio exiſtimo, facilè aliquando & promiſcuam fuiſſe commutationem elementorum *e* & *i*. Sic, teſte Quinctiliano, dicebatur apud veteres *Deana*, pro *Diana*; *Menerva* pro *Minerva*; *leber* & *mageſter*, pro *liber* & *magiſter*. Sic reperitur adhuc in quibuſdam codicibus *Verginius*, pro *Virginius*. Sic etiam ſcribi potuit *Vergilius*, pro *Virgilius*. Sed in iis omnibus littera *i* denique prævaluit.

Nec mihi videtur *Virgilii* nomen aliunde acceptum, quam à patre. Si enim fuit cognomen à *virga* aut *vere*; certe non ſecundo loco, ſed tertio, quæ cognominis ſedes eſt, appellandus fuit, P. MARO VIRGILIUS. Neque movet me, quod in quibuſdam veteribus libris, *Partheniatis* cognomen ſecundo ferat loco, hoc nimirum ordine, P. PARTHENIATIS VIRGILII MARONIS LIBER: id enim ex ſcriptorum inſcitia contra morem Romanum factum eſſe manifeſtum eſt.

Annus U. C. 691. *Auguſti* 1. *Virgilii* 8.

M. TULLIUS CICERO.

C. ANTONIUS.

NAſcitur Octavius, qui deinde Auguſtus appellatus eſt, 9. Kal. Octob. id eſt 23. Septemb. Patre C. Octavio; Matre Attiâ, M. Attii Balbi & Juliæ illius filiâ, quæ Julii Cæſaris ſoror fuit. Quare Octavius fuit Cæſaris ſororis nepos, non ex ſorore nepos, ut male quidam ſcripſerunt.

Annus U. C. 696. *Auguſti* 6. *Virgilii* 13.

L. CALPURNIUS PISO.

A. GABINIUS.

VIrgilius Cremonæ ſtudiis eruditur. Ita Hieronymus in Euſebii chronico. Aliter tamen vitæ ſcriptor: *Initia ætatis, id eſt, uſque ad ſeptimum annum, Cremonæ egit.* Quæ verba ſic emendat Scaliger in Euſebium; *uſque ad ſedecimum annum*: quo fere anno Mediolanum conceſſit. Studia autem illius fuere Græci præcipue ſermonis, tum medicinæ & mathematicarum diſciplinarum: philoſophiæ quoq; ſub Syrone Epicureo, & juxta Joſ. Scaligerum ſub Catio etiam Inſubri, ejuſdem ſectæ philoſopho, qui Mediolani natus erat. Et in eo quidem ſtudio ſocium habuit Varum illum, cujus gratia ſextam Eclogam deinde ſcripſit, Epicureæ philoſophiæ placita de rerum origine continentem. De Syrone dicemus in illius Eclogæ argumento: de Varo in eadem Ecloga, v. 7.

Poëſim imprimis dicitur auſpicatus adhuc puer: & *Cirim*, *Ætnam*, *Culicem*, *Moretum*, *Copam*, *Diras*, *Catalecton*, *Epigrammata*, *Priapeia* junior ſcripſiſſe. At Joſ. Scaliger, & poſt eum docti fere omnes *Ætnam* Cornelio Severo adjudicant: *Moretum*, Auli Septimi Severi eſſe idem ſuſpicatur: *Diræ*, quin à Valerio Catone ſcriptæ ſint, ne dubitari quidem patitur: *Copam* Virgilio tribuit Priſcianus, ſed reclamante Scaligero: *Priapeia*, obſcœniſſimam epigrammatum farraginem, ex Ovidii, Catulli, Petroniique fæcibus collecta eſſe manifeſtum eſt. In *Catalectis* & *Epigrammatis*, ut multa ſunt indigna Virgilio, propter maledicos & inverecundos ſales; ita paucula quædam eodem adoleſcente digna poſſunt videri. De *Ciri* & *Culice* major eſt controverſia.

Ac Virgilii quidem eſſe hoc utrumque opuſculum ſuaſerunt multis verſus utriq; complures aſperſi, qui in Georgicis & Æneide, aut iidem omnino, aut paulo accuratius limati reperiuntur. Non eſſe autem, mihi perſuadet ſtylus enervis ac vagus, obſcura ſententia numeri diſſoluti. prorſus ut qui tam ſordide humilis fuit, non videatur potuiſſe unquam ad perſpicuam illam Bucolicorum tenuitatem, multo minus ad ſplendidam Æneidos majeſtatem aſſurgere. Bene quidem Scaliger falſum demonſtrat, id quod in vita Virgilii legitur, ſcripſiſſe Culicem, quicumque tandem Culex ille ſit, annos quindecim natum. Quippe Statius in Genethliaco Lucani, Sylv. l. 2. v. 74. teſtatur Lucanum ſcripſiſſe Pharſaliam, *ante annos Culicis Maroniani.* At Lucanus poſt multa opera ultimam condidit Pharſaliam, eamque magna ex parte inemendatam reliquit, anno quo mortuus eſt ætatis vigeſimo ſeptimo. Addo ego, Culicem hunc, quem habemus,

habemus, Octavio dicatum eſſe. At Octavius tum, cum numerabat Virgilius annum decimumquintum, ipſe tantum octavum attigerat: qua ætate, nec ipſi poëmata dicari, nec ea dici de ipſo potuerunt; *At tu, cui meritis oritur fiducia tantis*; aut ut habent codices alii, *At tu, cui meritis oritur fiducia caſtris, Octavi venerande.* Igitur ſcriptum fuiſſe Culicem probabile eſt, cum Octavius aliquo in nomine cœpit eſſe: circa id temporis, quo donatus à Julio Cæſare militaribus donis, eum in Hiſpanienſia caſtra ſecutus eſt, anno U.C. circiter 709. Octavii 19. Virgilii 26. Quod quis credat? Virgilium ab illa Culicis exilitate ita repente convaluiſſe; ut anno poſt tertio quartove Eucolica ſcribere tam æquabili & vivido & puro nitore inceperit. His adducor ut putem, inſulſum illum Culicem, quem habemus præ manibus, ab incepto aliquo poſteriorum ætatum ſcriptore fictum eſſe: qui cum apud veteres laudari paſſim videret juvenilem Maronis Culicem; amiſſum illum vitio temporum reſtituere per ludum aut per ſumniam audaciam voluerit, quomodo deinceps à leviſſimis ſcriptoribus multa malitioſe conficta ſunt, ut Cornelii Galli elegiæ, & nuper Petronii fragmentum.

Idem eſto de *Ciri* judicium, quam Ovidii tempore poſteriorē eſſe indicat Scyllæ, patris & patriæ ruinam meditantis, cum nutrice colloquium; locus omnino exaratus ad ſimilitudinem illius colloquii, quod habet Myrrha patris amore inſaniens, cum nutrice item ſua, Metam. l. 9. Nec abſtinet Scyllæ nutrix ab exemplo ipſius Myrrhæ proferendo: ut plane exiſtimem fictorem illum Virgilianæ Ciris, ad Myrrham Ovidianā inter ſcribendum oculos intendiſſe. Non eſt igitur audiendus Scaliger, cum Cirim illam ipſam ultimum eſſe ſtatuit opus Virgilii, etiam Æneide poſterius: quinquam enim ſuſum eſt feliciore vena, quam Culex; tamen jacent in eo multa, multa horrent, nitent quam pauciſſima: nec à Virgilio ſeneſcente, & æquo rerum ſuarum æſtimatore ſcribi tantillo in poëmatio potuit: *Accipe dona mei multum vigilata labore*, nec Virgilium juvenem, & Bucolica, Georgica, Æneida meditantem, tantum rei poëticæ jam tum ceperat tædium, ut in hoc tam levi opere deſinere non dubitaret: *In quo jure meas utinam requieſcere Muſas, & leviter blandum liceat deponere amorem.* Nec juvenis itaque, nec ſex Virgilius Cirim ſcripſit.

Annus U. C. 699. *Aug.* 9. *Virg.* 16.
CN. POMPEIUS MAGNUS 2.
M. LICINIUS CRASSUS 2.

VIrilem togam ſumpſiſſe dicitur Virgilius apud Pſeudo-Donatum, anno ætatis 17. iiſdem illis Conſulibus, quibus natus erat. Idipſum agnoſcit Scaliger, ſed minus conſiderate. Neque enim ab Idibus Octobribus primi Pompeiani Conſulatus, ad Idus Octobres ſecundi, completos annos reperio plures quam quindecim. Si ergo Virgilius toga virili donatus eſt Pompeio & Craſſo ſecundum Coſſ. id anno Virgilii aut decimoquinto completo, aut decimo ſexto ineunte contigit. Sin ad uſque decimum ſeptimum ineuntem recedendum eſt: annus is fuit U. C. 700. Conſules, L. Domitius Ænobarbus, & Ap. Claudius Pulcher. Si denique decimus ſeptimus completus requiritur: annus fuit U.C. 701. Conſules, Cn. Domitius Calvinus, & M. Valerius Meſſala; quem annum conſignat his verbis Hieronymus in Euſebio: *Virgilius ſumpta toga Mediolanum tranſgreditur.*

Et vero, etſi Romano jure puerítia anno 17. finiretur, tumque ſumeretur toga pura ſeu virilis: tamen pro arbitrio tempus illud ad quando immutatum reperimus. Auguſtus ex Suetonio togam ſumpſit anno 16. Caligula

ex eodem, anno 20. M. Antoninus philoſophus ex Julio Capitolino, anno 15.

An. U.C. 708. *Auguſti* 18. *Virgilii* 25.

C. JULIUS CÆSAR 3.

M. ÆMILIUS LEPIDUS 1.

JUlius Cæſar menſe Octobri quater triumphat, de Gallia, de Aſia, de Ægypto, de Africa. Octavius, ſororis ejus nepos, *militaribus donis triumpho Cæſaris Africano donatus eſt, quanquam expers belli propter ætatem.* Suetonius in Auguſto, 8.

Annus U. C. 709. *Auguſti* 19. *Virgilii* 26.

C. JULIUS CÆSAR IV. *ſolus.*

CÆſar proficiſcitur in Hiſpanias adverſus Pompeii magni liberos. Octavius *vixdum firmus à gravi valetudine, per infeſtas hoſtibus vias, paucißimis comitibus, naufragio etiam facto, avunculum ſubſecutus magnopere demeruit.* Suetonius ibid. Cæſar redux ſub initium Octobris triumphat quintum de Hiſpaniis.

Annus U. C. 710. *Aug.* 20. *Virg.* 27.

C. JULIUS CÆSAR V.

M. ANTONIUS.

CÆſar expeditionem deſtinans in Parthos, Octavium præmittit Apolloniam. Ibi ille, dum ſtudiis vacat, audit Cæſarem in ſenatu occiſum eſſe Idibus Martiis, ſe ab eo in nomen & familiam adoptatum. Romam redit: ſed adverſante M. Antonio Conſule, adjungit ſe optimatibus, quos ei infenſos ſciebat.

Annus U.C. 711. *Aug.* 21. *Virg.* 28.

C. VIBIUS PANSA.

A. HIRTIUS.

OCtavius mittitur cum Conſulibus adverſus M. Antonium, qui Decimum Brutum Mutinæ obſeſſum tenebat. Solvitur obſidio: Conſules tamen bello pereunt. Fit agrorum aliqua inter milites diviſio per decemviros, in quibus erat Cicero. Octavius armata manu Romam ingreſſus, Conſulatum mortuo Panſa tunc vacuum, ab invito ſenatu extorquet 14. Kal. Septemb. ſeu 19. Auguſti, ante annum ætatis vigeſimum expletum. Inito Conſulatu ſtatim in nomen & bona Cæſaris lege tranſiit, vocatuſque eſt deinceps ab omnibus, Dione teſte l. 46. C. JULIUS CÆSAR OCTAVIANUS. Paulo poſt, nempe 27. Novembris, ipſe ac M. Antonius & M. Æmilius Lepidus, triumviros ſe reipublicæ conſtituendæ in quinquennium renunciant, magiſtratus abſq; ſenatus & populi conſilio deſignant in idem tempus, proſcriptionem inimicorum ſuorum indicunt, qua Cicero 7. Decembris occiſus eſt.

Hinc erroris arguuntur, qui volunt Eclogam Virgilii textam Romæ auditam à Cicerone fuiſſe in theatro, cum à Cytheride mima cantaretur: eumdemque Romanæ eloquentiæ principem, ad ſuam & novi poëtæ laudem exclamaſſe: *Magnæ ſpes altera Romæ:* quæ verba deinceps Virgilius in Æneida retulerit. Tum enim, cum Cicero occiſus eſt, Eclogas ſcribere nondum Virgilius cœperat: necdum venerat Romam: ſed adhuc, aut Mediolani, aut in rure ſuo verſabatur, ut mox deinde oſtendemus.

Annus U. C. 712. *Aug.* 22. *Virg.* 29.

L. MUNATIUS PLANCUS.

M. ÆMILIUS LEPIDUS 2.

KAlendis Januariis Triumviri, inter cæteros Julio Cæſari habitos honores, ſacellum ipſi dedicant in foro, ejus ſimulacrum ludis Cirenſibus cum Veneris ſimulacro circumferendum decernunt. Hinc Octavianus ſe *Divi filium* appellavit. Circa Novembrem pugnatur ad Philippos in Macedonia, pereuntque Caſſius & Brutus, duobus præliis, menſis fere unius intervallo diſſitis, ex Plutarcho. M. Antonius abit in Aſiam: Octavianus in Italiam redit, ut agros ſuis Antonianiſque veteranis dividat.

Annus

Annus U. C. 713. *Aug.* 23. *Virg.* 30.
L. ANTONIUS.
P. SERVILIUS ISAURICUS.

FIt agrorum diviſio, ex optimis quibuſque urbibus Italiæ, ejectis per vim dominis, non iis tantum qui contra Triumviros ſteterant, ſed etiam aliis, ut habent Appianus & Dio. Fulvia M. Antonii uxor, & Lucius Antonius Conſul Marci frater, cum diviſionis illius adminiſtrationem & gratiam apud milites derivare ad ſe non potuiſſent, veterum poſſeſſorum querelis in ſpeciem commoti, bellum in Octavianum ſuſcitant. Aſinius Pollio, M. Antonii ſingularis amicus, Galliam Ciſalpinam interim copiis tenet, & Alpium tranſitum Octaviani legionibus intercludit, ut conſtat ex Appiano lib. 5. Idem Lucio Peruſiæ obſeſſo ſuppetias ferre fruſtra conatus, ſub anni ſequentis initium dedita Peruſia, cum ſeptem legionibus Venetiam, in qua regione Mantua eſt, in poteſtate Antonii diu retinet, ut teſtatur Velleius.

Atque hæc illa eſt Agraria largitio, qua Virgilius Andino patrimonio ſuo mulctatus eſt. Neq; enim eſt, cur Corradus calamitatem illam accidiſſe poëtæ ſuſpicetur decemvirali illâ diviſione, quæ Mutinenſe bellum ſecuta eſt, & cui intererat Cicero: tum enim levis erat ac fere nulla Romæ Octaviani auctoritas, ut optimates & ipſe Cicero de eo occidendo cogitarent. Quare Virgilius dicere tum de illo non potuit id Ecl. 1. *Deus nobis hæc otia fecit:* neque iſtud: *Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant:* potuit vero hac Philippenſi diviſione; cum ſe jam Octavianus *Divi Julii* filium appellaret, ſummaque polleret triumviratus auctoritate. Multo minus ferendi Probus & Pomponius Sabinus, qui id ad Actiacam diviſionem rejiciunt, & annum U. C. 723. Cum enim è pleriſque omnibus Virgilianæ vitæ ſcriptoribus certum ſit, Bucolica triennio eſſe perfecta; certum item, ut mox demonſtrabitur, Eclogam quartam anno U. C. 714. Pollione Conſule, eſſe editam: certum id quoq; habendum eſt, ſpatium illud trienni circa Conſulatum Pollionis omnino eſſe numerandum. Adde quod idem ipſe Pomponius Virgilium dicat edidiſſe Bucolica anno ætatis 23. aut 24. Probus & Pædianus, anno 28. Servius, anno 29. Atqui diviſionis Actiacæ tempore annos numerabat plenos atque integros novem ac triginta: quod incuriam ſcriptorum ejuſmodi manifeſtam facit.

Igitur ſic ſtatuo. Virgilium Aſinio Pollioni, tum in Gallia Ciſalpina & Venetia, cujus pars eſt ager Mantuanus, cum imperio verſanti, ſive per Varum, quocum philoſophiæ ſtuduerat, ſive per Cornelium Gallum, ſive per ſeipſum innotuiſſe: per Pollionem commendatum eſſe Mæcenati: per hunc ad Octaviani gratiam irrepſiſſe. Quanquam enim tunc diverſarum erant partium Mæcenas & Pollio: ſimilitudo tamen ſtudiorum & æqua probitatis fama ſic utrumque ſociabat, ut anno proxime ſequente adminiſtri Brunduſinæ pacis una adhibiti ſint. Certe Pollionis in Virgilium priora fuiſſe merita, Mæcenatis potiora, vel ea res probat, quod prior à Virgilio gratia Pollioni, major Mæcenati relata ſit: Ecloga unica mox in illius honorem edita; Georgicis deinde libris quatuor hujus nomini nuncupatis.

Fretus ea commendatione Virgilius, agros ut reciperet ſuos, Romam ſub anni hujus initia primum venit. Quidni enim Virgilio de ſe fides habeatur? At Eclogâ primâ ſub Tityri perſona teſtatur, ſibi ante amiſſos agros Romam ignotam fuiſſe: *Urbem quam dicunt Romam, Melibœe, putavi Stultus ego huic noſtræ ſimilem, &c.* ſe libertatis obtinendæ gratia eò profectum: *Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſa videndi? Libertas,* &c.

Eam

Eam ob rem inter fabulas puto quicquid habet vitæ ſcriptor de ejus ad Octaviani gratiam aditu: quod magiſtro ſtabuli char⁹ primum fuerit: quod panes eidem ut uni è ſtabulariis in ſingulos dies dati: quod Octavianus, de genere ac patre ſuo aliquando ſolicitus, conſuluerit ea de re ſtabularium Maronem; ejuſque opera ſperaverit patrem ſe poſſe ſuum certo intelligere, quia is de canum equorumq; genere ac parentibus ſcite interdum reſpondebat. Fuerit enimvero Maroni ſingularis illa, quā reipſa fuiſſe libri Georgici declarant, rei veterinariæ peritia; fuerint hæc omnia quæ narrantur temporum rationi accommoda, ut minime ſunt: quis tantum Octaviani fuiſſe ſtuporem credat, ut veterinariæ medicinæ eam eſſe vim ſibi perſuaderet: aut tantam Romani moris inſcitiam, ut ſe *regem magnanimum* appellaret? aut ipſi Virgilio tantam futurorum eventuum notitiā, ut Octavianum *Auguſti* nomine appellaret, ante annos minimum quatuordecim, quam eſſet honorifica illa appellatio ejus in gratiam inſtituta. Quid? jocus ipſe quam inſulſus: Piſtoris filium ſibi Octavianum videri, quod panes liberaliter erogaret. Cui fabulæ locum puto præbuiſſe quod apud Suetonium legitur: Antonium Octaviano inter cætera probra ſolitum objicere, quod proavum haberet piſtorem.

Hoc itaque anno ſcripta eſt Ecloga prima, qua poëta ſuam in agro recuperando felicitatem ſub Tityri nomine repræſentat. Proinde exorſus eſt Bucolica, cum annum decurreret nonum ac vigeſimum; necdum Idus Octobres attigiſſet, quo tempore trigeſimum erat ingreſſurus. Scatimq; Roma profectus Mantuam, novoſ jue poſſeſſores conatus ex agro ejicere, Arium nempe Centurionem, aut primipilarem Milienum Toronem, aut veteranum Claudium: ab eo, quiſquis fuerit, male habitus, ægrè vitæ ſuæ conſuluit, Mincio natatu trajecto, Romam regreſſus, ut vim novo Octaviani edicto rep imeret: Eclogam, quæ ordine nona legitur, obtuliſſe videtur Varo, apud Octavianum gratioſo, quaſi libellum ſupplicem indicemq; calamitatis; eamque, ut res urgebat, ſubitari impetu è variis carminum, quæ meditabatur, fragmentis concinnaſſe: quod legenti perſuaſum fore facile confido.

Annus U. C. 714. *Aug.* 24. *Virg.* 31.
CN. DOMITIUS CALVINUS.
C. ASINIUS POLLIO.

Octavianus Lucium Antonium urbemq; Peruſiam deditione accipit. Marcus in Italiam veniens, maximo belli metu facto, Brunduſii pacem cum Octaviano componit; adminiſtris, ex parte Octaviani, Mæcenate; ex parte Marci, Pollione. Octavia ſoror Octaviani; mortuo Marcello priore viro, Marco Antonio conjux datur. Redeunt Romam Triumviri: ſed Sexto Pompeio Magni filio mare Siculum infeſtis navibus obtinente, fames in urbe ſæviens urbem in Triumviros concitat. Octavianus & Antonius, à plebe tantum non laniati, de pace cum S. Pompeio conveniunt ad Puteolos, in litore Campaniæ. Ita compoſitis rebus, lætitia communis & rerum omnium copia in urbem redit. Decedunt è magiſtratu Conſules, Calvinus & Pollio, in paucos qui ſupererant anni hujus dies, more illorum temporum. Antonius exercitus ſui partem, ut per hyemem exerceret, mittit adverſus Parthinos, gentem Illyricam, & olim Bruti Caſſiique ſtudioſam: expeditionemque Pollioni ſuo committit, ut colligitur ex ejus triumpho de Parthinis anno proxime conſequente.

Virgilius, cum filius Pollioni natus eſſet, ejus genethliacon canit Ecloga quarta: antequam Pollio magiſtratum abdicaſſet, nam v. 11. *Teque adeo de-*

cus

cus hoc ævi te conſule inibit Pollio: poſt Brunduſinam pacem Pollionis opera conſtitutam, nam v. 17. *Pacatumque reget patriis virtutibus orbem:* poſt pacem etiam Puteolanam, invecta ſcilicet in urbem abundantia, nam v. 21. *Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ Ubera*,&c. Igitur ſub extremos anni dies. Parum enim ſana fuiſſet illa ætatis aureæ promiſſio, imminente, aut Brunduſini belli, aut Pompeianæ famis metu.

Annus U.C. 715. *Aug.* 25. *Virg.* 32.
L. MARCIUS CENSORINUS.
C. CALVISIUS SABINUS.

POllio bellum adverſus Parthinos feliciter gerit: de quibus triumphum agit 8. Kal. Novembris.

Dum inde Pollio Romam redit ad triumphum, perluſtratque Illyrici & Venetiæ litora: Virgilius Eclogam octavam componit, ubi perſtringit bellicas ejus laudes, v. 6. *Tu mihi, ſeu magni ſuperas jam ſaxa Timavi, Sive oram Illyrici legis æquoris*, &c.

Nec procul ab eo tempore, nempe circa medium Octobrem, videtur ſcripta etiam illa, quæ ordine tertia legitur: cum ſcilicet victimæ & ſacra triumphalia pro Pollionis victoria parantur. Ideo commendat pœta, ut vituli tauriq; Pollioni paſcantur v. 84. *Pollio amat noſtram, quamvis ſit ruſtica, Muſam: Pierides, vitulum lectori paſcite veſtro. Pollio & ipſe facit nova carmina: paſcite taurum*, &c. Quam ſi quis levem conjecturam putet; de illa non admodum pugnabo mecum ut ſentiat.

Annus U. C. 716. *Aug.* 26. *Virg.* 33.
APPIUS CLAUDIUS PULCHER.
C. NORBANUS FLACCUS.

BEllum inter Octavianum & S. Pompeium renovatur, adverſa primum Octaviani fortuna.

Virgilius Bucolicis finem imponit, poſtquam ea triennio ante incepiſſet. Tunc ergo ſcripta eſt Ecloga, quæ decima numeratur, quam hac ipſe conſignat nota: *Extremum hunc Arethuſa mihi concede laborem.* Cæteræ, quas hic omiſimus, quo tempore ſcripta ſint, nihil certo indicat.

Annus U. C. 717. *Aug.* 27. *Virg.* 34.
M. VIPSANIUS AGRIPPA 1.
L. CANINIUS GALLUS.

DUm adverſus S. Pompeium Octavianus bellum inſtaurat: orditur Virgilius Mæcenatis ſuaſu Georgica, quæ ſeptem annis conſequentibus exequitur, maxima ex parte Neapoli.

Annus U. C. 718. *Aug.* 28. *Virg.* 35.
L. GELLIUS POPLICOLA.
M. COCCEIUS NERVA.

S. Pompeius ab Octaviano navali pugna vincitur. Octavianus divinis honoribus coli nunc primum incipit: ut habet Appianus *lib.* 5. *Civil.* M. Antonius, re adverſus Parthos male geſta, concedit in Ægyptum ad Cleopatram: ubi ſe luxui & voluptatibus tradit.

Annus U. C. 719. *Aug.* 29. *Virg.* 36.
L. CORNIFICIUS.
S. POMPEIUS S. F.

S. Pompeius fuga ſe recipit ad Antonium, ejuſq; juſſu in Phrygia occiditur à Titio. Octavianus victor inter Deos tutelares oppidatim conſecratur, cum jam annos 28. exegiſſet, ut habet diſerte Appianus lib. 5.

Quicquid ergo hactenus de divinitate Octaviani apud Virgilium reperitur, id ab eo dictum, aut per adulationem, aut quia jam inde ab anno 712. *Divi Julii* ſe filium appellabat.

Annus U. C. 720. *Aug.* 30. *Virg.* 37.
M. ANTONIUS 2.
L. SCRIBONIUS LIBO.

Annus U. C. 721. *Aug.* 31. *Virg.* 38.
C. CÆSAR OCTAVIANUS 2.
L. VOLCATIUS TULLUS.

Annus U. C. 722. *Aug.* 32. *Virg.* 39.
CN. DOMITIUS ÆNOBARBUS.
C. SOSIUS.

HIs annis tribus jacta ſunt belli ſemina, Octavianum inter & Antonium.

Annus

Annus U. C. 723. *Aug.* 33. *Virg.* 40.
C. CÆSAR OCTAVIANUS 3.
M. VALERIUS MESSALA.

DEbellatur apud Actium, Epiri promontorium, 2. Septembris, M. Antonius ab Octaviano, cum immenſis auxiliis, quæ ex Armenia, Media, Ægypto, Arabia, India, totaque ferme Aſia collegerat. Mox in Ægyptum cum Cleopatra bellum reparaturus fugit.

Annus U. C. 724. *Aug.* 34. *Virg.* 41.
C. CÆSAR OCTAVIANUS iv.
M. LICINIUS CRASSUS.

REverſus in Italiam Octavianus, ut quartum Conſulatum acciperet, obvium habet Brundufii Senatum, à quo Conſul renunciatur: ibique dies, juxta Suetonium ſeptem & viginti, juxta Dionem triginta cum ſubſtitiſſet; inde ſtatim abit in Aſiam, ubi reliquam hyemem traducit, inſtruendo belli Ægyptii apparatu.

Falſum igitur, quod in vita Virgilii legitur: hunc Cæſari ex Actiaco bello reduci, & ad reficiendas vires Atellæ, quæ urbs eſt Campaniæ, commoranti, legiſſe Georgica: Mæcenate ſuſcipiente legendi vices, quoties is vocis offenſione interpellaretur. Aut id ſi verum eſt; non poſt Actiacum bellum, ſed poſt Ægyptium neceſſe eſt accidiſſe.

Alexandriam, Ægypti regiam, Octavianus capit, menſe Sextili, qui deinde Auguſtus appellatus eſt. Tum Cleopatræ & Antonii obitu ſolus univerſi orbis poritus imperio: primum Ægypti præfectum, ſub procuratoris nomine, inſtituit Cornelium Gallum, cum, de quo decima Ecloga ſcripta eſt. Inde Octavianus per Syriam in Aſiam revertitur, ibidemque hyemat non longe ab Euphrate: tum Tiridatem & Phraatem de regno Parthiæ contendentes victoriæ ſuæ terrore compoſuit: tum denique Divinos honores affectavit palam, permiſitque ſibi templa extrui Nicomediæ, Pergami, &c. Quæ omnia contigere per hyemem anni hujus, ex Dione lib 51.

Interim Virgilius Neapoli ultimam Georgicis manum & clauſulam adhibebat his verbis: *Hæc ſuper arvorum cultu pecoriſque canebam, Et ſuper arboribus: Cæſar dum magnus ad altum Fulminat Euphratem bello, victorque volentes Per populos dat jura, viamque affectat Olympo. Illo Virgilium me tempore dulcis alebat Parthenope*, &c. Idem tunc prioribus libris quoſdam attexuit verſus, hujus ipſius anni & Ægyptiacæ victoriæ indices: ut G. 2. 171. *Te, maxime Cæſar, qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris, Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.* Item G. 3. 28. *Atque hic undantem bello, magnumque fluentem Nilum, & navali ſurgentes ære columnas: Addam urbes Aſiæ domitas pulſumque Niphatem*, &c. Qua eadem hyeme ſtatim animum ad Æneida convertit, eamque per annos undecim executus eſt, ut communiter vitæ ſcriptores habent.

Annus U. C. 725. *Aug.* 35. *Virg.* 42.
C. CÆSAR OCTAVIANUS v.
S. APPULEIUS.

CÆſar Romam reverſus ter triumphat Sextili menſe: de Dalmatis, de Macedonia & Actio, de Cleopatra & Ægypto. Atq; ita pace per univerſum orbem Romanum conſtituta, templum Jani claudit tertium à Romulo. Quod inſeruit Virgilius Æneidos libro primo, quem tunc habebat in manibus, v. 295. *Aſpera tunc poſitis mitescent ſæcula bellis, claudentur belli portæ*, &c.

Eodem anno cenſuram exercet Cæſar, & collegam ſibi aſſumit M Agrippam: quo in munere, ad expurgandos ordines reipublicæ, moreſque ambo multa fecerunt. Id quoque ſignificat Virgilius eodem libro v. 296. *Cana fides & Veſta, Remo cum fratre Quirinus, Jura dabunt.*

Dicitur & hoc anno Cæſar deliberaſſe de imperio deponendo, eaque de re conſultores

conſultores adhibuiſſe Mæcenatem & Agrippam. Et ſuadebat quidem Agrippa deponendum: negabat Mæcenas, cujus conſilio obſecutus eſt. Id vero perquam abſurdum, quod ſi eſſet, non fuiſſet à ſolo Pſeudo-Donato, ſed à graviſſimis etiam hiſtoricis memoratum: Maronem nempe ab Cæſare vocatum etiam in conſilium, Mæcenati aſſenſum eſſe, nutantemque principis animum aſſenſu hoc ſuo confirmaſſe.

Annus U. C. 726. *Aug.* 36. *Virg.* 43.
C. CÆSAR OCTAVIANUS vi.
M. VIPSANIUS AGRIPPA ii.

CÆſar perfecta hoc anno cenſura, ſolemnibus ſacrificiis Romano more luſtrum condit: ludos Actiacos quinquennales, ad æternam victoriæ ſuæ memoriam à ſe prius inſtitutos, primum exhibet, nobilium puerorum equeſtri decurſione & gymnica exercitatione præcipue inſignes: ex Dione l. 51. & 53. Quæ omnia ſub Æneæ perſona repræſentat Virgilius l. 3. v. 279. *Luſtramurque Jovi, votiſque incendimus aras, Actiaque Iliacis celebramus litora ludis: Exercent patrias oleo labente palæſtras nudati ſocii*, &c.

Annus U. C. 727. *Aug.* 37. *Virg.* 44.
C. CÆSAR OCTAVIANUS vii.
M. VIPSANIUS AGRIPPA iii.

AUguſti nomine donatur Octavianus à Senatu, Munatii Planci ſententia, Januario menſe.

Annus U. C. 728. *Aug.* 38. *Virg.* 45.
C. CÆSAR AUGUSTUS viii.
T. STATILIUS TAURUS ii.

COrnelius Gallus, amicus Virgilii, primus Ægypti procurator ab Auguſto conſtitutus, ob multa ibidem violenter acta eidem inviſus, & à Senatu damnatus, ſeipſum interficit. Aiunt ejus laudes fuſe à Virgilio fuiſſe celebratas Georg. lib. 4. indeque poſt ejus necem juſſu Auguſti ſublatas, & Ariſtei fabulam earum loco ſubſtitutam. Sed fidem ii apud me non faciunt: tum quod Ariſtei fabula ſic cum apum cultura connexa eſt, ut nata è re ipſa, non huic attexta videatur: tum quod Virgilius tantam operis partem laudando Gallo minime debuit tribuiſſe, qui non niſi pauculos verſus Mæcenati dederat ſuo, cui totum ipſum opus dedicabat: tum quod Auguſtus ipſe, qui Suetonio teſte luxerat Galli necem; non ita videtur infeſtus ejus fuiſſe memoriæ, ut inanes ei laudes invideret.

Annus U. C. 729. *Aug.* 39. *Virg.* 46.
C. CÆSAR AUGUSTUS ix.
M. JUNIUS SILANUS.

AUguſtus movet expeditionem in Cantabros: qua dum abeſſet, ſupplicibus, ut Pſeudo-Donatus ait, minacibuſque literis partem Æneidos aliquam efflagitat à Virgilio: nec obtinet. Virgilianæ ad Auguſtum epiſtolæ fragmentum profert Macrobius Saturn l. 1. c. ultimo: *Ego vero frequentes à te literas accipio ... De Ænea quidem meo, ſi mehercule jam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. Sed tanta inchoata res eſt, ut pene vitio mentis tantum opus ingreſſus mihi videar: cum præſertim, ut ſcis, alia quoque ſtudia ad id opus, multoque potiora impartiar.*

Annus U. C. 730. *Aug.* 40. *Virg.* 47.
C. CÆSAR AUGUSTUS x.
C. NORBANUS FLACCUS.

MArcellus, Octaviæ ſororis Auguſti filius, fit Ædilis, annos natus 18. Quintilius Cremonenſis, Virgilii & Horatii familiaris, moritur, ex Hieronymo in Euſeb. Horatius de hujus obitu Virgilium conſolatur, Od. l. 1. 24. Hunc grammatici, nullo veteri auctore, *Varum* appellant. Sed Quintilium Cremonenſem, à Quintilio Varo debere diſtingui, oſtendemus Ecl. 6. v. 7.

Annus

Annus U. C. 731. *Aug.* 41. *Virg.* 48.
C. CÆSAR AUGUSTUS XI.
CN. CALPURNIUS PISO.

MOritur Marcellus, anno circiter ætatis 20. maximo Auguſti & Octaviæ totiuſque populi Romani luctu, apud Bajas. Corpus ejus ingenti pompa crematur in campo Martio. Virgilius non multo poſt ſextum Æneidos librum perficit, ornatque pulcherrimis de Marcelli obitu ac funere verſibus: quos cum recenti adhuc dolore Auguſto recitaret, dicitur Octavia defeciſſe, & pro ſingulis hujus argumenti verſibus poëtæ dena ſeſtertia juſſiſſe numerari.

Tiridates, Armeniæ rex, cui cum Phraate Parthorum rege male conveniebat, Romæ ab Auguſto excipitur. Quo tempore accidit, quod innuit Dio, ut captivos & ſigna, bellis ſuperioribus Romanis erepta, Auguſtus à Partho repeteret. Hæc Virgilius, cum in Parthicum bellum vergere tum ſuſpicaretur, inſeruit libro ſeptimo, cui tunc dabat operam, v. 604. *Sive Getis inferre parat lacrymabile bellum*, &c. *Seu tendere ad Indos, Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna: Sunt geminæ belli portæ*, &c. Igitur annis minus quatuor, ſex fere ultimos operis libros poëta perfecit: nec vero tanta in iis elucet, quanta in ſuperioribus, cura.

Annus U. C. 732. *Aug.* 42. *Virg.* 49.
M. CLAUDIUS MARCELLUS.
L. ARRUNTIUS.

SUb anni hujus finem, antequam ſequentes Conſules magiſtratum inirent, ex Dione, iter in Græciam Auguſtus ſuſcipit.

Annus U. C. 733. *Aug.* 43. *Virg.* 50.
Q. ÆMILIUS LEPIDUS.
M. LOLLIUS.

AUguſtus perluſtrat Græciæ & Siciliæ civitates: hyememq; tranſigit in inſula Samo.

Annus U. C. 734. *Aug.* 44. *Virg.* 51.
M. APPULEIUS.
P. SILIUS NERVA.

TRajicit Auguſtus in Aſiam, mulctat Syriæ civitates: ibiq; amiſſas à Craſſo aquilas recipit à Parthis. Romam revertitur; iterumque in Samum hyematurus conſedit.

Annus U. C. 735. *Aug.* 45. *Virg.* 52.
C. SENTIUS SATURNIUS.
Q. LUCRETIUS VESPILLO.

VIrgilius, Æneide confecta, proficiſcitur in Græciam, ut divinum opus per otium expoliret. Cum tamen Auguſto Romam revertenti occurriſſet, de reditu cum eo cogitans languore correptus eſt: auctaque per navigationem valetudine, Tarentum, aut, juxta plures, Brunduſium appulit, ibidemq; deceſſit, 22. Septembris, annos natus 50. menſes 11. dies 7. Dicitur morens Æneida, cum nondum ad eam quam inſtituerat animo formam perduxiſſet, petiiſſe comburendam; negatamque ſibi ab amicis, per teſtamentum legaſſe Plotio Tuccæ, & Vario, qui eam aut comburerent, aut emendarent. Fabulam putat Corradus: ſed cum id aperte Gellius, Macrobius, imprimiſque Plinius, hiſtoriæ ſuæ lib. 7. c. 30. teſtentur: non video contra teſtes ejuſmodi quæ vis poſſit eſſe tanta rationum. Plotii Variique mentio frequens apud Horatium: è quibus Varius Epici carminis ea ætate princeps fuit. Satyr. l. 1. 5. *Poſtera lux oritur multo gratiſſima: namque Plotius & Varius Sinueſſæ, Virgiliuſque, Occurrunt: animæ, quales, neque candidiores Terra tulit, nec queis me ſit devinctior alter.* Corpus Virgilii Neapolim, ut cupierat, tranſlatum, via Puteolana ſepultum eſt. Scripta, ſublatis aliquot verſibus, nullo addito dicuntur expurgata. Morum & famæ cognitio, è veterum teſtimoniis mox afferendis, potius quam ex Pſeudo Donato repetenda eſt.

TESTI-

TESTIMONIA VETERUM DE VIRGILIO.

HORATIUS. *Sat. l.* 1. 10.

Forte epos, acer
Ut nemo, Varius ducit: molle atque facetum
Virgilio annuerint gaudentes rure Camœnæ.

IDEM, *Sat.* 6.

Optimus olim
Virgilius, post hunc Varius, dixere quis essem.

PROPERTIUS, *lib.* 2. *Eleg.* xiv.

Me juvet æternis positum languere corollis,
Quem tetigit jactis certus ad ossa Deus:
Actia Virgilium custodis littora Phœbi,
Cæsaris & fortes dicere posse rates:
Qui nunc Æneæ Trojani suscitat arma,
Jactaque Lavinis mœnia litoribus.
Cedite Romani scriptores, cedite Graii:
Nescio quid majus nascitur Iliade.
Tu canis umbrosi subter pineta Galesi
Thyrsin, & attritis Daphnin arundinibus, &c.
Tu canis Ascræi veteris præcepta poetæ,
Quo seges in campo, quo viret uva jugo.
Tale facis carmen docta testudine, quale
Cynthius impositis temperat articulis.

OVIDIUS, *Artis amat. lib.* 3.

Et profugum Æneam, altæ primordia Romæ,
Quo nullum Latio clarius extat opus.

IDEM, *Amorum lib.* 1.

Tityrus, & segetes, Æneiaque arma legentur:
Roma triumphati dum caput orbis erit.

IDEM, *Trist. l.* 2.

Et tamen ille tuæ felix Æneidos auctor
Contulit in Tyrios arma virumque toros.
Nec legitur pars ulla magis de corpore toto,
Quam non legitimo fœdere junctus amor.
Phyllidis hic idem, teneræque Amaryllidis ignes
Bucolicis juvenis luserat ante modis.

SILIUS, *lib.* 8.

Mantua Musarum domus, atque ad sidera cantu
Evecta Andino, & Smyrnais æmula plectris.

STATIUS *Thebaida alloquens,*

Vive precor, nec tu divinam Æneida tenta;
Sed longe sequere, & vestigia semper adora.

JUVENALIS, *Satyra* 11.

Conditor Iliados cantabitur, atque Maronis,
Altisoni dubiam facientia carmina palmam.

MARTIALIS, *Epig. l.* 8.

Temporibus nostris ætas cum cedat avorum,
Creverit & major cum duce Roma suo:
Ingenium sacri miraris abesse Maronis,
Nec quenquam tanta bella sonare tuba?
Sint Mecenates, non decrunt, Flacce, Marones:
Virgiliumque tibi vel tua rura dabunt, &c.

IDEM, *lib.* 14.

Accipe facundi Culicem studiose Maronis,
Ne nugis positis arma virumque canas.

SULPICIUS CARTHAGINENSIS.

Jusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ cecinere ducem.
Tucca vetat, Variusque simul, tu, maxime Cæsar,
Non finis, & Latia consulis historia.
Infelix gemino cecidit prope Pergamus igni,
Et pene est alio Troja cremata rogo.

ALCIMVS.

Mæonio vati qui par aut proximus esset,
Consultus Paan risit & hæc cecinit:
Si potuit nasci quem tu sequereris, Homere,
Nascetur qui te possit, Homere, sequi.

VELLEIUS, *lib.* 2.

Inter quæ maxime nostri ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriusque, &c.

SENECA, *Controv. lib.* 3.

Virgilium illa felicitas ingenii in oratione soluta reliquit: Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit.

PLINIUS, *Hist. l.* 7. *c.* 30.

D. Augustus carmina Virgilii cremari contra testamenti ejus verecundiam vetuit: majusque ita Vati testimonium contigit, quam si ipse sua carmina probavisset.

PLINIUS, *Epist.* 21. *lib* 3.

Virgilii ante omnes imaginem venerabatur Silius, cujus natalem religiosius quam suum celebrabat: Neapoli maxime, ubi monumentum ejus adire ut templum solebat.

TACITUS, *Dialogo de Orat.*

Malo securum & secretum Virgilii secessum: in quo tamen, neque apud D. Augustum gratia caruit, neque apud populum Romanum notitia. Testes Augusti Epistolæ: testis ipse populus, qui auditis in theatro versibus Virgilii surrexit universus, & forte præsentem spectantemque Virgilium veneratus est sic quasi Augustum.

QUINTILIANUS, *lib.* 10.

Utar verbis iisdem, quæ ab afro Domitio juvenis accepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maxime accedere: secundus, inquit, est Virgilius: propior tamen primo quam tertio.

IDEM, *lib.* 9.

Vetustatis amator unice fuit Virgilius.

MACROBIUS & GELLIUS

Totis capitibus, quæ exscribere longum esset.

LAMPRIDIUS, *de Alexandro Severo.*

Virgilium, Platonem poëtarum vocabat: ejusque imaginem cum Ciceronis simulacro in secundo larario habuit, & Achillis, & magnorum virorum.

ARGU-

ARGUMENTUM IN BUCOLICA.

BUCOLICUM *carmen idem eſt ac paſtorale, deducto nomine à paſtoribus; quorum ſunt præcipui qui curant boves, ſive bubulci, Græce* βυκόλοι, *à* βῦς *bos. Quo in genere Virgilius Theocritum, Syracuſanum pœtam, imitandum ſibi propoſuit.*

Carmina ejuſmodi ſua vocavit Theocritus Idyllia, *Virgilius* Eclogas. *Eſt autem* ἐκλογὴ Ecloga, *delectus paucorum aliquot opuſculorum è pluribus, quæ fecerit auctor, nec luce digna judicarit: vel, delectus quorundam verſuum quos è Theocrito per imitationem expreſſerit: eſt enim* ἐκλέγειν eligere, ſecernere. *Male autem ſcribitur à quibuſdam Ægloga, quaſi ab* αἰξ capra & λόγος ſermo: *tum quia non* ἐκλογή, *ſed* αἰγολογία *dicenda eſſet: tum quia minima pars hujus operis ad capras pertinet; ad oves, cantus, amores, multo maxima: tum denique quia nomen Eclogæ aliis operibus tribuitur bene multis, in quibus paſtoritium nihil, imo nihil omnino præter* delectum *ſignificat. Tales habemus hodie Polybii, Diodori, Strabonis* Eclogas, *ſive excerpta è majori opere: odas Horatii vocat Sidonius Apollinaris,* varii carminis Eclogas: *ejuſdem Horatii Satyræ quibuſdam in codicibus* Eclogæ *inſcribuntur.*

Cœpta ſunt Bucolica anno Virgilii 29. *exeunte, U. C.* 713. *& triennio perfecta: ut jam in vita, moxque ſingulis in Eclogis diſſeremus.*

P. VIRGILII

EU
ROPÆ
Hadriaticus Sinus
Liburni
Illyrici
MACEDO
Hesperia Satur
nia, Italia
Hetrusci
Roma
Hernici
ANSANC
Aurunci
MARE
TYRRHENUM
Ionium Mare
TRINACRIA
Syracusæ
Agrigentum
Malta
Carthago quæ Age
MARE
Syrtis inhospita
Mauritij
Getulæ
Brevia et
Syrtes
LYBIÆ sive AF
RIC
Patavium
Liburni
Illyrici
Roma
Ionium Mare
Malta
Getulæ

PARS
DACIA
PONTUS EUXINUS
Aemus mons
THRACIA
Byzantium
Hebrus fl.
Ismarus
Aenum
BEBRICIA
Dardanus
Rhoeteum
Troia
Ida M. Paridis judicio memoratus
Sigeum
Troas
Teucri
Lycia
PHRYGIA
Scepsis Aeneæ regia
Antandros unde Aeneæ classis solvit
Lesbos
Lemnos
AEGAEUM
PELAGUS
ASIA PRO
PRIA sive Pars
ASIÆ MAGNÆ
Euboea In.
Seyros
Cyclades
Andros
Samos
Thebæ
Cithæron m.
Delus
Icaria
Pathmos
Argos
Mycenæ
Naxus
Insulæ
Paros
Melos
Cos
Rhodus
Malea prom.
Veneris templum
Cythera I.
Mysipalea
Pergamus Rhoetiorum
Carpathus
Carpathiũ mare
Cyprus
Paphos
Idalius m.
Cunctes
CRETA
Gnosus
Idæus M. et Dictus m.
Cinctheum pr.
Naves quæ forte paratæ
Corripiunt onerantq; auro, portantur avari
Pygmalionis opes pelago, dux fœmina facti.
Sydon
Tyrus
EDITERRANEUM
arcaei
Phœnicia
Aegyptus
AENEAE TROIANI NAVIGATIO
PARS
Eneid Pag. 175
50
55
60
65
70
75
45
40

P. VIRGILII MARONIS
BUCOLICA.
ECLOGA I.
* TITYRUS.

ARGUMENTUM.

CÆSAR *Octavianus cum agrum Cremonenſem & Mantuanum veteranis militibus in præmium attribuiſſet, Virgilius Mantuanus inter cæteros agello ſuo ſpoliatus eſt: ſed Mecænati commendatus per Aſinium Pollionem, qui tunc in illa regione cum aliquot legionibus verſabatur; & per Mecænatem in Octaviani gratiam inductus, quod amiſerat, recuperavit. Hac igitur eclega laudes Octaviani & Romæ, ſuam felicitatem, Mantuanorum calamitatem, commemorat. Tityrus Virgilium repræſentat, Melibœus Mantuanos.*

Scripta eſt anno Virgilii 29. Urbis conditæ 713. Coſſ. P. Servilio & Lucio Antonio, Marci fratre: quo anno facta eſt celebris agrorum diviſio, ex qua bellum Peruſinum ſtatim erupit: veteribus agrorum dominis confugientibus ad Lucium, & cum eo adverſus Triumviros conſpirantibus. Accidit autem agraria illa diviſio poſt victoriam Philippenſem Octaviani & M. Antonii, de Bruto & Caſſio Julii Cæſaris perceſſoribus, anno proxime præcedente relatam: non vero poſt victoriam Actiacam Octaviani de M. Antonio, ut male in Pomponii & Probi commentariis legitur. Cadit enim hæc in annum Virgilii 39. at Bucolica ante annum ejus 32. abſoluta ſunt; quippe anno 29. incœpta, & triennio perfecta. Quos errores in vita Poëtæ fuſius emendavimus.

NOTA.

* *TITYRUS.*] Aptum argumento nomen. Eſt enim Tityrus, Heſychio, *Satyrus, calamus, avis quædam:* Servio, *arics major*, interpreti Theocriti, *otioſus.*

MELIBOEUS, TITYRUS.

MEL. TItyre, tu patulæ recubans ſub tegmine fagi
Sylveſtrem tenui Muſam meditaris avenâ:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra

INTERPRETATIO.

MEL. *Tityre, tu jacens ſub umbraculo fagi opacæ, modularis cantilenam paſtoralem* cum *parvâ fiſtulâ: nos deſerimus terminos patriæ & agros amænos; nos eximus è patria: tu, Tityre, otioſus ſub umbra*

NOTÆ.

Melibœus.] Boum curator, ὅτι μέλει αὐτῷ τῶν βοῶν, *quia cura eſt ipſi de bobus.*

1. *Fagi.*] Fagus quæ & æſculus dicitur, arbor glandifera, *du heſtre*, ex qua olim homines victitarint: unde dicta Græcis quidem φηγὸς *fagus*, à φάγειν ſive φήγειν *edere*; Latinis autem æſculus pariter ob eſu. Utramque aliqui non male diſtinguunt.

2. *Avenâ.*] Muſica inſtrumenta inter paſtores concinnata, primo ex avenis calamiſque triticeis inter ſe cera compactis: tum ex arundinibus & cavatis buxi fiſtulis: mox è gruum tibiis, animalium cornibus, metallis, &c. Unde *avena, ſtipula, calamus, arundo, fiſtula, buxus, tibia, cornu, æs*, &c. pro muſicis inſtrumentis uſurpantur.

doces arbores referre nomen *pulchræ Amaryllidis.* TIT. *O Melibœe, Deus nobis dedit hanc quietem. Nam habebo semper illum Dei loco: sæpe tener agnus* electus *ex ovili nostro tinget illius aram* sanguine. *Ille permisit vaccas meas vagari, ut vides, & me ipsum canere fistulâ rusticâ quidquid vellem.* MEL. *Ego quidem non invideo, immo admiror,* cum *tantus sit tumultus toto rure. Ecce ego mœrens abigo præ me capellas, & hanc, ô Tityre, difficile traho. Modò enim enixa geminos* fœtus, qui erant *spes gregis, proh* dolor! *deseruit eos rigido in saxo, inter spissas corylos. Memini quercus afflatas fulmine sæpe prænunciasse nobis hanc calamitatem, nisi animus imprudens fuisset: sæpe cornix funesta admonuit ex ilice putri. Attamen dic nobis, Tityre, quinam sit ille Deus.* TIT. *Ego demens, ô Melibœe, existimavi urbem, quæ vocatur Roma, similem esse nostræ* Mantuæ, *ad quam* nos *pastores consuevimus deducere agnos tenellos.*

Formosam resonare doces Amaryllida sylvas. 5
TIT. O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper Deus: illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti. 10
MEL. Non equidem invideo, miror magis: undiq;
Usque adeo turbatur agris. En ipse capellas (totis
Protenus æger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nuda connixa reliquit. 15
Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus:
Sæpe sinistra cava prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen, ille Deus qui sit, da, Tityre, nobis.
TI. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fœtus. 22

NOTÆ.

5. *Amaryllida sylvas.*] Per sylvas, Echo intellige, quæ frequens in sylvis. De *Amaryllide* infra, vers. 31.

6. *Deus nobis hæc otia fecit.*] Octavianus, quem Deum per adulationem appellat. Errant quippe qui sacrificia volunt ejus in honorem jam tum fuisse instituta. Non enim coli cœpit divinis honoribus nisi post ultimam de Sexto Pompeio victoriam, anno ætatis 28. ut habet diserte Appianus l. 5. *Civil.* hoc est annis tribus post edita à Virgilio Bucolica simul omnia.

14. *Corylos.*] Corylus, *Coudrier.* Nux avellana sylvestris.

16. *Si mens non læva.*] Læva, seu sinistra pars ambigue à Romanis accepta: sæpe in malum omen, ut hic, & v. 18. sæpe in bonum, ut Æn. 2. 693. *Intonuit lævum.* Perinde igitur dextra pars, aliquando boni, aliquando mali ominis fuit. Unde autem vis eidem parti tam diversa? An quod in interpretandis ostentis, aliquando situm Deorum, à quibus illa dabantur; aliquando situm augurum, qui illa petebant, attenderent? Dextra enim datis, læva petentis est. Ita volunt aliqui auctore Plutarcho lib. de quæstionibus Romanis. Aliud quiddam suggerit Cicero de divin. 2. 82. Cum enim dicat Græcis quidem & barbaris dextra auspicia Romanis sinistra visa esse meliora: hinc dici possunt Romani sæpe suo more, sæpe Græco more in re divinatoria locuti esse. Unde autem utrique sinistras dextrasque partes sumerent, dicetur Ecl. 9. 15.

18. *Sæpe sinistra, &c.*] Non quidem *à sinistra parte:* quippe ex augurum doctrina, *cornix à sinistra, corvus à dextra, ratum facit:* ut docet Cicero de divin. lib. 1. 85. & Plautus in Asin. At *sinistra* hic simpliciter *funestam* significat, ex quacunque parte venerit. Nam sic ait idem Cicero de devin. lib. 2. 82. *Haud ignoro, quæ mala sunt sinistra nos dicere, etiamsi dextra sint.* Quæ vox, *mala*, quanquam suggesta sit à Lambino, ubi prius legebatur *bona:* tamen constat emendationis veritas ex eo, quod alioqui locus ille totus sensu careat, & aliis à Lambino patentissimis erroribus purgatus sit. Porro funesta hæc est Virgiliana cornix, 1. quia cornix omnis per se funesta. 2. quia ex ilice, arbore item funesta. 3. quia ex ilice cava & putri.

18. *Ab ilice.*] Ilex, arbor glandifera, è genere quercuum. *de l'yeuse.*

19. *Da, Tityre.*] *Dare* & *accipere* pro *dicere* & *audire.* Terentius Heaut. *Nunc quamobrem has artes didicerim, paucis dabo.* Æn. 2. *Accipe nunc Danaum insidias.* Audacius etiam sequioris ævi scriptores *datur* usurpavere pro *traditur, dicitur.* Statius 7. Theb. *Æsopus genuisse datur.* Claud. 3. de Raptu. *Illic posuisse cruentam Ægida, captivamque pater post prælia prædam advexisse datur.* Quod contra Jul. Scaligerum defendit Barthius, sed male: quicquid enim affert è veteribus eam in rem, probat *dare* pro *dicere* active dici, non passive.

Sic

Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos
Nôram: ſic parvis componere magna ſolebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi. 26
MEL. Et quæ tanta fuit Romã tibi cauſa videndi?
TIT. Libertas: quæ ſera tamen reſpexit inertem;
Candidior poſtquam tondenti barba cadebat:
Reſpexit tamen, & longo poſt tempore venit, 30
Poſtquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculî,
Quamvis multa meis exiret victima ſeptis,

Quemadmodum ſciebam catulos canibus, & hœdos capellis eſſe ſimiles: quemadmodum ſolebam comparare magna parvis. Sed urbs illa tantum eminet inter cæteras, quantum cupreſſi ſolent eminere inter viburna flexilia. MEL. *Et quæ tanta neceſſitas te coegit Romam petere?* TIT. *Libertas, quæ* licet *tarda, tamen aſpexit me deſidem, cum jam cana barba decideret ſecanti: tamen aſpexit, & venit poſt multos annos* ſervitutis: *ex quo ſecutus ſum Amaryllida, & reliqui Galateam. Scilicet, quamdiu amavi Galateam, (fatebor enim) nec ſperavi libertatem, nec curavi patrimonium: licet educerem ex ovilibus meis multas victimas,*

NOTÆ.

23. *Sic Canibus, &c.*] Senſus juxta Servium legitimus hic eſt: Putabam antea Romam ita ſimilem eſſe urbibus aliis, ut ſunt catuli canibus ſimiles, qui ſola magnitudine differunt: in quo errabam: nunc enim probavi, eam à cæteris genere etiam & natura diſtare: nam ſedes eſt Deorum, tamque noſtris urbibus antecellit quam cupreſſi viburnis: quæ arbores duæ, natura inter ſe, non ſola magnitudine differunt.

26. *Inter viburna cupreſſi.*] Viburnum, virgulti ſpecies, *viorne*. Cupreſſus, *cypreſs*: arbor nota.

29. *Candidior poſtquam, &c.*] Grave hic diſſidium interpretum. Cauſa diſſidii, quod Virgilius, qui hic Tityrus, anno ætatis 29. quo ſcripſit hanc eclogam, canus eſſe non potuit. Quatuor modis ſolvitur hic nodus. I. Si *candidior* referatur ad *libertas*, hoc pacto: Poſtquam tondenti barba cadere cœpiſſet, id eſt, poſtquam cœpi barbam alere; tum inertem reſpexit me *libertas candidior*, id eſt, *ſpecioſa & benigna*. Ita Servius. II. Si per candidiorem barbam prima intelligatur lanugo, quæ tenerior eſt, necdum colorem induit: hoc pacto: Libertas reſpexit me, tum, cum tondenti cœpit lanugo decidere. Ita Pomponius. Male tamen uterque, quia deinde Tityro expreſſe dicitur: *Fortunate ſenex, &c.* III. Melius, junior poëta latere ſub ſenili perſona dicetur voluiſſe, ideo, quia ſervum ſe fingit eſſe, deque recepta libertate gloriatur, quam obtinere ſervi, niſi jam ſenes & multis laboribus probati, non ſolebant. Ita Cerdanus. IV. Putem ego non ubique ſervatam allegoriam, quod mox clarius patebit. *Igitur*, ut ait Probus, *eadem licentia ſenem ſe dixit, cum ſit juvenis; qua paſtorem ſe fecit, cum ſit urbanus; aut Tityrum nominat, cum ſit Virgilius.*

31. *Poſtquam nos, &c.*] Amicarum nomina: *Galatea* quidem à lacte deductum, quod Græce eſt γάλα, γάλακτος. *Amaryllis* ab incilibus per quæ in agris aquæ derivantur: hoc enim eſt ἡ ἀμάρυξ· ruſticum utrumque etymon. Qui volunt his nominibus Romam ac Mantuam adumbrari, multa garriunt. Politianus quidem, Romam dicit arcano nomine Amaryllida vocatam eſſe: quo id auctore? ut enim conſtet ex Plinio arcanum Romæ nomen fuiſſe, quod evulgare nefas eſſet, ſane quid illud nominis fuerit à nemine proditum eſt. Nannius vero, Fabii Pictoris auctoritate fultus, Argeum campum, qui ſeptem collibus includebatur, inundatione Tyberis inhabitabilem aliquando fuiſſe ait: factis deinde Vertumno ſacris exſiccatum: quod per incilia factum eſſe ſuſpicatur, atque inde tributum Romæ nomen *Amaryllidis*: ut & *Galateæ* nomen, Mantuæ, quod illic Galatæ togati ſedes haberent, tractuſque ille *Gallia togata* vocaretur. His omiſſis nugis, ego nullam hic allegoriam agnoſco. I. Quia Poëta bis in hac ecl. Romam diſerte ac proprio nomine appellat, quam quid eſſet cauſæ, cur modo Romam, modo Amaryllida appellaret? II. Diſtinguit pariter Mantuam à Galatea, cum dicit ſe, dum ſerviret Galateæ, fine fructu caſeos ingratæ urbi preſſiſſe. III. Si ſtet allegoria, inextricabilis eſt verſus ille, *Mirabar quid mœſta Deos, &c.* ut mox conſtabit. IV. Monet Servius in vitæ Virg. *Illud tenendum eſſe, in bucolicis, neque nuſquam, neque ubiq; aliquid figurate dici, hoc eſt, per allegoriam.*

33. *Nec cura peculî.*] Pro *Peculii. Peculium* autẽ, I. Juxta Pomponium, patrimonium univerſim ſignificat, à *pecu*, ſive *pecore*; unde & *pecunia* dicta: ſive quod omnia veterum bona olim in pecoribus conſiſterent, ut habent Varro & Plutarchus: ſive quod prima pecunia facta ſit ex inciſis pecudum coriis, ut volunt Caſſiod. & Suidas: ſive quod æs antiquiſſimum, cum ſignari cœpit, ovis aut bovis capite ſignatum ſit. ut refert Plinius. II. *Peculium* proprie eſt pri-

Pinguis

& coagularem opimos caſeos ad uſum *ingratæ urbis; nunquam referebam domum manus plenas pecuniâ.* MEL. *Mirabar cur triſtis invocares Deos, ô Amarylli, cui ſervares poma pendentia ſuis* quæque *arboribus: Tityrus hinc aberat: ipſæ pinus, ipſi fontes, hæ ipſæ arbores te repetebant.*

TIT. *Quid feciſſem? nec poteram* aliter *abire è ſervitute: nec Deos experiri tam propitios in alio loco,* quam Romæ. *Illic vidi juvenem illum, ô Melibœe, propter quem ara noſtra ſumant ſingulis annis per duodecim dies.*

Pinguis & ingratæ premeretur caſe⁹ urbi, (dibat. 35
Non umquam gravis ære domum mihi dextra re-
ME. Mirabar, quid mœſta Deos, Amarylli, vocares,
Cui pendere ſuâ patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. Ipſæ te, Tityre, pinus,
Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabant. 40
TIT. Quid facerem? neq; ſervitio me exire lice-
Nec tam præſentes alibi cognoſcere divos. (bat,
Hîc illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis
Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant.
Hîc mihi reſponſum primus dedit ille petenti: 45
Paſcite, ut ante, boves, pueri: ſubmittite tauros.

Illic ipſe prior ita *reſpondit roganti mihi: Pueri, paſcite boves, ut prius: & ſubligate tauros* jugo.

NOTÆ.

vata pecunia, quam ſervus, domini permiſſu, ſeparatim à domini rationibus comparabat, aut ad redimendam libertatem, aut alios in uſus. Atque eo quoque modo hic ſumi poteſt, ubi Tityrus ſervi perſonam induit.

36. *Gravis ære.*] Pecunia quæ primum apud Romanos ære rudi, necdum ſignato, conſtitit.

37. *Mirabar, quid, &c.*] Hic verſus ita cruciat allegoriæ patronos, ut mendum irrepſiſſe huc velint, & reponi, *Galateam* pro *Amaryllide*, de quo ſibi conſtet allegoria. Fatentur quippe in Romam cadere iſta non poſſe: quia neque Melibœus, Romanarum rerum inſcius, Romæ dolorem de abſente Virgilio ſeu Tityro ſcire potuit, cum doceatur ab ipſo Tityro quid ſit Roma: *Urbem quam dicunt Romam, &c.* Neq; Virgilius, poëtarum modeſtiſſimus, ita de ſe ſentiebat jam tum ac ſcribebat magnifice, ut tantam de ſe fuiſſe Romæ ſollicitudinem putaret. Planus abſque allegoria ſenſus eſt, ſi de amicis puellis intelligatur. Abjecit Galateam Tityrus, amat Amaryllida, proficiſcitur Romam: Amaryllis interim, quæ Mantuæ relinquitur, abſentis deſiderio tabeſcit: Melibœus, qui dolorem Amaryllidis noverat, non item cauſam doloris; nunc demum à Tityro profectionis cauſam intelligit, eidemque abſentiam exprobrat quaſi leviter amanti: unde purgat ſe Tityrus: *Quid facerem*, inquit, quid aliud remedii malis meis eſſe poterat quam Romam proficiſci? &c.

40. *Arbuſta.*] Non arbuſculæ ſunt & fruticeta, ut quidam putant. Nam *convalles & arboreta magna erant*, inquit Gellius l. 17. c. 2. ex Q. Claudii annalibus; additque, *arboreta ignobilius verbum eſt, arbuſta celebratius.* Igitur loca ſunt arboribus conſita fructiferis, vel non fructiferis; ut ſcite quidem Valla & Ramus colligunt ex auctoribus rei ruſticæ. Nec obeſt quod legatur ecl. 4. 2. *Non omnes arbuſta juvant humileſque myricæ. Si canimus ſylvas, &c.* Senſus enim eſt, *Non omnibus placent myricæ, at ne ipſæ quidem arbores: ſed ſylvæ altiores, &c.*

43. *Juvenem.*] Octavianum, annos natum tunc circiter 22. *Decreverat enim Senatus*, inquit Servius, *ne quis eum puerum appellaret, ne majeſtas imperii minueretur.*

44. *Bis ſenos.*] Singulas duodecim anni menſium Calendas aut Idus intellige cum Servio, quibus forte ſacrificia fiebant: ad conciliandos quidem Octaviano Deos; non vero tum in ipſius Octaviani honorem, ut diximus ad verſ. 6.

45. *Primus.*] Prævenit beneficio preces meas.

46. *Pueri.*] Pueri appellatio tres habet ſignificationes, ex Paulo *in Verb. ſignif.* Unam qua ſervi pueri dicuntur, alteram qua puer puellæ opponitur, tertiam qua puerilis ætas demonſtratur. Addi poteſt & quarta, quæ ad blanditias pertinet: quando patronus aut dominus ſubditos, etiam ætate grandiores, populariter & amice compellat. Quarta hæc, & prima conveniunt Tityro, qui ſervum ſe fingit, & *ſenex* appellatur.

46. *Submittite tauros.*] Secuti ſumus interpretationem Servii, utpote ſimpliciorem & convenientiorem loco: ſenſus enim erit: *Paſcite & arate*, qua duplici cura res fere omnis ruſtica continetur. Alio tamen deduci poteſt. I. Cum Nannio: *ſuperinducite ad propagationem*: aliquando enim in compoſitis *ſub* uſurpatur pro *ſuper*, ut Æn. 12. 287. *corpora ſaltu ſubjiciunt in equos*: hoc eſt, *ſuperjiciunt*. II. Cum Cerdano, *proferte & producite in paſcua*: eſt enim apud Lucret. l. 1. *Lætificos nequeat fœtus ſubmittere tellus*, id eſt, *proferre*. III. Cum Erythræo, *ſupplete gregem*, & ſubſtituite novos tauros, in locum eorum qui belli tempore perierunt: eſt enim in Juſtin. inſtit. l. 2. de rerum diviſ. *Si gregis uſufructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius ſubmittere debet.*

MEL.

MEL. Fortunate ſenex, ergo tua rura manebunt:
Et tibi magna ſatis: quamvis lapis omnia nudus,
Limoſoque palus obducat paſcua junco:
Non inſueta graves tentabunt pabula fœtas:
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate ſenex, hic inter flumina nota,
Et fontes ſacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ ſemper vicino ab limite ſepes
Hyblæis apibus florem depaſta ſalicti,
Sæpe levi ſomnum ſuadebit inire ſuſurro.
Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aëreâ ceſſabit turtur ab ulmo.
TIT. Ante leves ergo paſcentur in æthere cervi,
Et freta deſtituent nudos in littore piſces:
Ante, pererratis amborum finibus, exul

MEL. *O felix ſenex! itaque agri tui relinquentur* tibi, *iique tibi ſatis ampli: licet nuda ſaxa tegant cæteros undique, & palus operiat paſcua cœnoſo junco: inſolita pabula non vitiabunt gravidas pecudes, neque noxia contagies vicini gregis inficiet eas. O felix ſenex! hic prope amnes cognitos, & fontes dicatos* Nymphis, *fruens umbrâ frigidâ. Ex alia parte ſepes limitis propinqui in qua flos ſalicum carpitur ſemper a Siculis apibus, ſæpe tenui murmure* apum *te invitabit, ut ſomno indulgeas. Ex alia parte putator frondium excelſo in colle cantabit ad auras. Neq; tamen interim rauca palumbes*, quæ ſunt *tuæ delicię, neque turtur deſinet queri ex ulmo ſublimi.*

TIT. *Prius igitur agiles cervi paſcent in aëre, & maria deſerent in littore piſces deſectos aqua:*

NOTÆ.

48. *Quamvis lapis.*] Volunt plerique omnes deſcribi his verbis Virgiliani ſterilitatem agri, qui, ut innui putant Ecl. 9. 7. à colle lapidoſo ad fluvium uſque Mincium vicinaſque paludes pertinebat: adeóque nec erat frumento, nec paſcuis opportunus. Ego iis non aſſentior: tum quod ejus agri deſcriptio quæ ſit Ecl. 9. non ſterilitatem ſed ubertatem potius notet; tum quod hic frequens de Tityri gregibus, paſcuis & umbraculis mentio fiat. Igitur de cæteris Mantuanorum agris locum explico. Tibi ſcilicet agri tui colendi & exercendi permittentur: quamvis reliqua omnis regio, tam culta prius, nunc belli calamitate horreſcat.

50. *Graves tentabunt pabula fœtas.*] *Fœtas* & *graves* conjungit, ut ſignificet *prægnantes*: quia *fœtas* ſine addito, de iis etiam dici poſſet, quæ jam fœtum ſive partum ediderunt. Et vero *fœta* aliquando eſt *gravida, plena.* Æn. 1. 55. *Loca fœta furentibus Auſtris.* Æn. 2. 238. *Fœta armis*, machina equi Trojani. Aliquando eſt, *jam enixa:* Æn. 8. 630. *Fœtam Mavortis in antro Procubuiſſe lupam, geminos huic ubera circum Ludere pendentes pueros.*

50. *Non inſueta, &c.*] Quia non cogeris, ut cæteri, exul abire in novas & inſuetas regiones cum gregibus.

51. *Nec mala, &c.*] Quia ex difficultate paſtionis, fames oritur in gregem, ex fame morbus, qui ſemper in grege contagioſus eſt.

52. *Flumina nota.*] Mincium, *Menzo*, de quo Ecl. 7. 13. & Padum, *le Po*, de quo Georg. 1. 482.

54. *Hinc tibi, &c.*] Senſus hujus loci ſatis intricatus, his notis explicabitur. I. Sepes quædam Virgilium inter ejuſque vicinum agri limes ac terminus fuit. II. Sepes illa ſalicibus conſtabat. III. Delectantur flore ſalicum apiculæ, & levi ſuſurro ſoporem conciliant. IV. Apes Hyblææ figurate dicuntur pro apibus optimis: *Hybla* enim oppidum eſt Siciliæ, & mons oppido vicinus; loca melle commendatiſſima. V. Familiaris eſt Græcis hæc loquendi forma, *florem depaſta.* ut Æn. 1. 593. *Os humeroſque Deo ſimilis, &c.* Id eſt, *ſecundum florem, ſecundum os & humeros.* VI. *Salicti dicitur*, pro *Saliceti. Salicetum* locus eſt ſalicibus conſitus, ut *arbuſtum* arboribus.

58. *Palumbes.*] Columbæ ſylveſtres, *Wood Pigeons.* Dicitur etiam palumbus & palumba.

61. *Freta.*] *Fretum*, ſynecdoche pro mari: *fretum* enim proprie eſt anguſtum mare inter duas terras: ut *fretum Siculum, Gaditanum, &c.* à fervendo dictum, quod in eo mare compreſſum efferveſcat, ac veluti ebulliat.

62. *Ante, pererratis, &c.*] *Parthi* oriundi è Scythis, eam Aſiæ regionem occupavêre, quæ ab occaſu, Mediâ; à ſeptentrione, mari Caſpio; ab oriente, Bactrianâ & Arianâ; à meridie, Carmaniæ deſertis, terminabatur. Mox in imperium prope immenſum evaſêre ſub Arſacidis regibus, regna duodeviginti complexi, juxta Solinum c. 59. Romanum jugum nunquam omnino ſubiêre, ſagittis fermidoloſi præcipue, quas inter fugiendum in inſequentes retorquebant, mira arte verſis equis & inſtaurata pugna. *Germani.*] Rheno ab occidente; Oceano & mari Balthico, à ſeptentrione; Vistulâ, ab oriente; Danubio, à meridie olim circumſcripti: nunc terminis ab oriente paulo anguſtioribus utuntur: à meridie verò latioribus, nempe Alpibus ab Italia diviſi. *Arar.*] Non Germaniæ, ſed Galliæ fluvius, *la Saone*, oritur ex Vogeſo monte, *Vauge*, & placidiſſime fluens, ad Lugdunum Rhodano

Prius extorris Parthia potabit Ararim, aut Germania Tigrim, regionibus mutuo permutatis, quam forma illius juvenis excidat mihi ex animo. MEL. *Nos vero hinc pulsi partim ibimus in Africam aridam, partim petemus Scythiam, aut celerem Oaxem Cretæ, aut Britannos omnino separatos à cæteris populis. Nunquamne post diuturnum tempus, post aliquot annos, revisam cum admiratione patriam regionem,*

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quam noſtro illius labatur pectore vultus.
MEL. At nos hinc alii ſitientes ibimus Afros,
Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem
Et penitùs toto diviſos orbe Britannos.
En unquam patrios longo poſt tempore fines,

NOTÆ.

rapidiſſimo amni commixtus, cum eo in mare Mediterraneum fluit: unde Claudianus, *lentus Arar, Rhodanuſque celer. Tigris.*] Non eſt in Parthia proprie dicta: ſed ortus ex Armeniæ montibus, aliquanto poſt ſpatio in terras mergitur, mox erumpens auctior, per Aſſyriam ac Meſopotamiam in Euphratem influit, quocum in Perſicum ſinum defertur. *Amborum.*] Inſulſe Pomponius explicat de Ambis Arabiæ populis, qui nihil hic ad rem. Melius Ramus de utroque fluvio: ſed optime Servius de utriſque populis, Parthis & Germanis. Porro quidam ſugillant Virgilium, quod videatur Tigrim in Parthia, Ararim in Germania perperam collocare. Excuſant errorem aliqui ex decoro inſcitiæ paſtoralis. Alii melius animadvertunt, hoc eſſe Virgilio familiare, non ex inſcitia, ſed potius ad majorem dignitatem, regionum limites, quantum ſine veritatis diſpendio fieri poteſt, extendere: quod ſæpius deinde videbimus: G. 1. 490. & G. 4. 287. Atqui verum eſt Ararim ac Tigrim, non in Germania quidem aut Parthia proprie dicta; ſed ſaltem in ſubditis Germanorum & Parthorum imperio regionibus tunc fuiſſe. Sane Parthos longo ſpatio Tigrim eſſe prætergreſſos, patet ex clade Craſſi: qui paulo ante cæſus fuerat ab iiſdem, ad Carrhas Meſopotamiæ urbem, non procul ab Euphrate. Germani autem, ut conſtat ex Cæſare l. 1. de bello Gal. ad CXX. millia, conſederant in Sequanis, quos Araris interfluit: ac licet inde pulſi ab eodem fuiſſent ultra Rhenum, id tamen de Arioviſto duntaxat ejuſque exercitu, non etiam de pacatis & inermibus familiis, intelligi poteſt.

65. *Sitientes Afros.*] Africa mundi quarta pars, *ſitiens* dicta, quia zonæ torridæ magna ex parte ſubjecta: maribus undequaque alluitur tribus. Mediterraneo ad ſeptentrionem, Oceano ad occidentem & meridiem, Erythræo ad orientem: plane triangularis inſula, niſi eam continenti Aſiæ conjungeret aliquot leucarum Iſthmus; Inter Erythræum & Mediterraneum mare interjectus; *Iſthmé de Suez.*

66. *Scythiam.*] Scytharum nomine Septentrionales omnes Aſiæ Populos antiqui complexi ſunt, qui vagi, ſine urbibus, tectis, & legibus, opes in armentis habebant omnes, uxores & leberos plauſtris corio tectis hinc inde circumferebant: Martem ſub ſpecie acinacis adorabant, ex Herod. l. 4. Tartari regionem illam nunc occupant, quæ monte Imao, qui Tauri pars eſt, fere dividitur duas in partes: quarum quæ ad occidentem eſt, Scythia ſive Tartaria citerior, & intra Imaum; quæ ad orientem vergit, ulterior & extra Imaum dicitur.

66. *Cretæ veniemus Oaxem.*] Extat fluvius hujus nominis non in Creta, ſed in Meſopotamia, de quo ſermonem hic eſſe contendit Servius, eumque *rapidum Cretæ* vocari ait, quod cretam, ſeu terram albam curſu ſecum rapiat, unde ſit turbulentus. Quod vix cuiquam ſano placeat. Volunt alii Oaxem reipſa fuiſſe in Creta: quod etſi in Geographis veteribus diſerte non habeatur, tamen conjicitur ex eo, quod Apollonius Argon. 1. v. 1131. Cretam vocat *tellurem Oaxida*; tum Herodotus l. 4. *Oaxi*, urbis in Creta olim regiæ, meminit: cui quidem tributum nomen ab *Oaxe* quodam Apollinis filio refert ex Varrone Servius. Quidni fluvius ejuſdem cum urbe nominis fuiſſe ibidem dicatur? quod malim vel uno auctore Virgilio affirmare, quam ad vanum inſcitiæ paſtoralis effugium cum aliis recurrere.

67. *Diviſos orbe Britannos.*] Britannia, olim Albion, inſula Europæ maxima in Oceano, Galliæ obverſa, duas diviſa in partes, Angliam & Scotiam. *Diviſos orbe.*] Quia orbem antiqui vocabant terram continentem, quæ Oceano alluitur: unde, ut notat Vives, inſulæ Oceani extra orbem dicuntur eſſe, non item inſulæ Mediterranei maris, ut Sicilia, Cyprus, &c.

68. *En unquam.*] Servius explicat, *unquámne, aliquandóne.* Fruterius, *an umquam.* Non ſatis diligenter: ſunt enim iſta omnia dubitantis tantum & interrogantis: Virgiliana autem vox, etiam optantis, qui affectus per negationem aptius exprimetur, *nunquámne*: ut manifeſtum eſt ex Ecl. 8. 7. *En erit unquam ille dies, mihi cum liceat, &c.*

Pauperis

Pauperis & tugurî congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? En quo diſcordia cives
Perduxit miſeros! en queis conſevimus agros!
Inſere nunc, Melibœe, pyros, pone ordine vites:
Ite meæ, felix quondam pecus, ite capellæ.
Non ego vos poſthac, viridi projectus in antro,
Dumoſa pendere procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam: non, me paſcente, capellæ
Florentem cytiſum & ſalices carpetis amaras.
TIT. Hic tamen hac mecũ poteris requieſcere no-
Fronde ſuper viridi. Sunt nobis mitia poma, (cte
Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis.
Et jam ſumma procul villarum culmina fumant,
Majoreſque cadunt altis de montibus umbræ.

& tectum caſæ pauperis extructum è gleba, quæ *tota* erat *mea poſſeſſio*? *Sceleratus miles poſſidebit hæc arva tam culta? peregrinus has meſſes? Ecce quo* calamitatis *diſſenſio adegit cives infortunatos: ecce propter quos ſeminavimus arva. Nunc, ô Melibœe, inſere pyros, digere vineas in ordinem. Ite, ite, meæ capellæ, grex olim fortunate. Non ego deinde ſtratus viridi in ſpelunca aſpiciam vos procul ſpinoſa è rupe pendere: cantilenam nullam modulabor: non tendebitis, ô capellæ, cytiſum florentem, & ſalices amaras, me cuſtode.* TIT. *Tamen poteris hac nocte quieſcere hic mecum ſuper foliis virentibus: habemus matura poma, caſtaneas molles, & multum coacti lactis: & jam ſummapagorum tecta procul fumant, & umbræ grandiores porriguntur ex altis montibus.*

NOTÆ.

69. *Tugurî.*] Pro tugurii, ut ſupra *peculi* pro peculii: eſtque omne ædificium ruſticæ rei cuſtodiendæ convenions, à tegendo dictum. *Ceſpite.*] Ceſpes herba eſt cum propria terra excisa, *du gaſon*. *Culmen.*] Tectum, quia apud antiquos tecta fiebant è culmis, ſeu paleis, inquit Servius.

70. *Poſt aliquot mea regna, &c.*] Locus difficilis. I. *Ariſtæ* hic communiter pro meſſibus, & meſſes pro annis capiuntur: quo exemplo dixit Claudian. 4. Coſ. Honorii, *decimas emenſus ariſtas*. Non placet Germano & Cerdano: ſi enim, inquiunt, *vix unquam* & *longo poſt tempore*; quomodo *poſt aliquot ariſtas* ſive annos, quod breve tempus notat, rura ſua reviſurus eſt? II. Itaque iidem illi *poſt*, non præpoſitionem, ſed adverbium eſſe volunt; & interpretantur *deinde*, hoc ſenſu: nunquamne, ne longo quidem poſt tempore, dabitur hoc, ut videam mea regna, pauculas *deinde* ariſtas; id eſt, ex florenti meſſe, qualis erat cum ibi regnarem, pauculas jam ac ſteriles ariſtas ſuperſtites? Sed hoc extortum videtur. III. Conjicerem ego cum Germano, *poſt ariſtas*, eadem forma dictum eſſe qua ecl. 3. 20. *poſt carecta latebas, derriere les bleds, derriere les roſeaux*, & eſſe deſcriptionem agelli Melibœi, cujus regnum conſtiterit in pauculis aliquot jugeribus, adjacentibus pauperi caſulæ: cujus quidem tectum ita humile foret, ut vix emineret grandioribus ariſtis: adeóque inter eas, ſive poſt eas, latere dici poſſet.

71. *Novalia.*] Dicitur *hæc novalis*, & *hoc novale*: eſtque terra, vel, juxta Servium, ex qua ſylva recens eradicata eſt; vel potius in qua ſatum jam aliquid fuit, & quæ, priuſquam alia ſatione renovetur, ceſſat per annum & requieſcit: idque ſæpe fit alternis annis. Ita Georg. 1. 71. *Alternis idem tonſas ceſſare novales.*

74. *Inſere nunc.*] Apoſtrophe ironica Melibœi ad ſcipſum, qua indignatur ſe fruſtra laborem colendis hortis & vitibus impendiſſe, cùm in barbarorum commoda ceſſuræ ſunt, *Nunc.*] Particula ironiis & inſectationi apta. Juven. Sat. 12. 57. *I nunc, & ventis vitam committe, &c.* *Inſerere* eſt ſurculum, vel diverſi, vel ejuſdem generis, ſylveſtri arbori immittere, ut fructus mitiores ferat, *enter*. Vide Geo. 2. 73.

79. *Cytiſum.*] Genus fruticis ſive herbæ, cujus ſpecies multiplex, & deſcriptio, apud diverſos diverſiſſima. Conſtat greges inde imprimis pingueſcere & augeri lac. In inſula Cythno, quæ Cycladum una eſt, primo inventus memoratur, ex eaque nomen accepiſſe.

82. *Caſtaneæ molles.*] Servio, *maturæ*; Erythræo, *novæ, recentes*: male utrique: quo enim maturiores & recentiores, eo duriores. Igitur mollitiem, vel ad coactionem refer, qua edules fiunt; vel ad corticem: caſtanearum enim aliud genus eſt denſiore, aliud molliore cortice, ex Nicandri interpr. Καρύαν τὸ μὲν λόπιμον, τὸ δὲ μαλακόν. Unde & Ecl. 53. *Caſtaneæ hirſutæ*; hic, *caſtaneæ molles*.

ECLOGA II.

* ALEXIS.

ARGUMENTUM.

Amabat Virgilius puerum: hunc Alexidis, ſe Corydonis nomine diſſimulat, & I. Duritiem ipſi exprobrat. II. Jactat apud eum ſuas opes, muſicæ peritiam, elegantiam formæ. III. Invitat eum in ſylvas, commendatione vitæ agreſtis. IV. Promittit munuſcula. Agnoſcit inſaniam ſuam, & ad curam rei familiaris redit. Puerum hunc innuit Apulcius Apologia 1. fuiſſe Pollionis; Martialis l. 56. fuiſſe Mecanatis: nihil prohibet quo minus ita ſit. Prohibet vero blanditiarum ejuſmodi levitas, quo minus eas Octaviano dictas putem, in quem ſane urbis dominum cadere iſta non poſſunt, delicias domini: *immo ne in Cornelium quidem Gallum, virum, ut Ecl. 10. videbitur, muneribus gravem. Quarum opinionum primam Servius, ſecundam Lud. Vives perperam tuentur. De tempore, quo ſcripta eſt, nihil conjici poteſt.*

NOTA.

* ALEXIS.] Ab ἀλεξέω, *arceo, opitulor:* ſeu quia puer arcebat à ſe Corydonem; ſeu quia voluptas erat ac ſolatium domini.

INTERPRETATIO.

Paſtor Corydon amabat pulchrum Alexim, qui erat *voluptas domini: nec erat ipſi ſpes ulla: ſolummodo veniebat frequenter ad ſpiſſos fagos,* quarum *cacumen opacum* eſt: *illic ſolus fundebat inutiliter montibus & nemoribus hæc verba incompoſita. O dure Alexi! nullomodo curas meos cantus? nullo modo miſereſcis mei? deniq; coges me mori? Nunc ipſa pecora fruuntur umbra & frigore: nunc lacerti ipſi virides latent in vepribus: & Theſtylis conterit herbas odoriferas, allia & ſerpyllum, meſſoribus fatigatis ob gravem æſtum.*

FOrmoſum paſtor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini: nec, quid ſperaret, habebat.
Tantum inter denſas, umbroſa cacumina, fagos
Aſſidue veniebat: ibi hæc incondita ſolus
Montibus, & ſylvis ſtudio jactabat inani.
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil noſtri miſerere? mori me denique coges?
Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant:
Nunc virides etiam occultant ſpineta lacertos:
Theſtylis & rapido feſſis meſſoribus æſtu
Allia ſerpyllumque herbas contundit olentes.

NOTÆ.

1. *Corydon.*] à κορυδὸς vel κορυδαλὸς, *alauda, alouette.* De *fagis* Ecl. 1. 1.

4. *Incondita.*] Incompoſita, ſine arte, ſed quaſi naturali impetu. Quo ſenſu Donatus interjectiones, quales ſunt *Ah! ô!* vocavit *incondi-tas:* quia natura, non hominum inſtituto proferuntur.

8. *Nunc etiam pecudes, &c.*] Commendat vim amoris ſui à labore, laborem ex comparatione alienæ quietis. Pecudes, inquit, lacertique viliſſimi fruuntur umbra; meſſores æſtu defeſſi cibo reficiunt vires: ego æſtuans & impranſus te quæro; nec ullus ardorem hunc meridianum tolerare mecum poteſt, præter cicadas, quibus undique ſtrepitant arbores.

9. *Spineta lacertos.*] Lacertus, & lacerta, *a Lizard.*

10. *Theſtylis.*] Hic famulæ nomen, veneficæ apud Theocritum, Idyl. 2. 1. Unde inſulſe derivat Servius à Latina voce *teſta,* quia herbas ad cibum meſſorum in teſtaceis poculis tundebat.

11. *Allia, ſerpyllumque.*] *Allium*] oleris & bulbi ſpecies, *de l' ail. Serpyllum.*] Herba odorata *ſerpens* humi ramuſculis tenuibus, *du ſerpolet.*

11. *Olentes.*] Ambiguum vocabulum, tam ad bonos quam ad malos odores pertinens. Ad bonos quidem, qualis eſt ſerpylli; ad malos, qualis eſt alliorum. Sic apud Horat. l. 1. Sat. 2. 27. *Paſtillos Rufillus olet, Gorgonius hircum: Nil medium.* Contra *olidus* malam in partem ubique ſumitur.

At

At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.
Nonne fuit ſatius triſtes Amaryllidis iras
Atq; ſuperba pati faſtidia? nonne Menalcan?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus eſſes.
O formoſe puer, nimium ne crede colori.
Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Deſpectus tibi ſum, nec qui ſim quæris, Alexi:
Quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ:
Lac mihi non æſtate, novum non frigore defit.

Interim, dum ſequor tua veſtigia, mecum ad ſolem ferventem raucæ cicadæ ſtrepitant per loca conſita arboribus.

Nonne fuiſſet melius tolerare graves iras & imperioſa faſtidia Amaryllidis? Nonne fuiſſet melius tolerare *Menalcan? Licet ille fuſcus ſit, licet tu albus ſis. O formoſe puer, ne nimis confidas colori. Liguſtra jacent humi,* quamvis *candida; vaccinia colliguntur,* quamvis *nigra. Me contemnis, ô Alexi, nec conſideras quis ego ſim, quam multas poſſideam oves, quam multum habeam lactis candidi. Mille oves meæ vagantur in montibus Siciliæ: lac non deeſt mihi per æſtatem, nec recens per hyemem.*

NOTÆ.

13. *Cicadis.*] *Cigalle*, inſecti genus, ſtridulum potius quam canorum. De *arbuſtis* Ecl. 1. 40.

14, 15. *Amaryllidis, &c. Menalcan.*] De nomine *Amaryllidis* Ecl. 1. 31. *Menalcæ* Ecl. 3. 1.

17, 18. *Ne crede colori. Alba, &c.*] Ut enim liguſtra, quamvis alba, ne humo quidem colliguntur, quia nihil habent utilitatis; vaccinia vero, quamvis nigra, in pretio ſunt, quia utilia tingendis veſtibus: ita tu, quamvis candidus, negligêris propter ſuperbiam; Menalcas, quamvis niger, propter ingenuam indolem amabitur.

18. *Liguſtra.*] Liguſtrum, *du Troeſne*, arbor flores Maio menſe racematim ferens candidiſſimos.

Vaccinia.] Volunt aliqui baccas nigras, ſive aſinos eſſe liguſtri, quaſi *baccinia*, quæ ſcriptorio atramento inſerviant. Alii mora agreſtia, quæ è rubo ſentis producta, ad tingendas ſervorum veſtes olim legebantur. Tamen conſtat, vel florem eſſe, vel plantam, ex hoc hujus eclogæ v. 50. *Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ.* Melius igitur cum Turnebo & Salmaſio dicemus hyacinthum eſſe: tum ob alia, tum quia Virgilius hyacinthum Theocriti, per vaccinium Latine reddidit Ecl. 10. 39. *Et nigræ violæ ſunt & vaccinia nigra:* plane ex illo Idyllii 10. ἠ τὸ ἴον μέλαν ἐστὶ ἢ ἀγρεῖα ὑάκινθος. Adde quod & vaccinium tingendæ ſervorum purpuræ uſui erat, ex Plinio; & hyacinthus hyſgino colori, qui purpuræ ſpecies eſt, conficiendo parabatur, item ex plinio. Sic Salmaſ. in Solin. p. 272. & 1225. qui vaccinium ad eam hyacinthi ſpeciem refert, quæ *gladiolus* dicitur *glayeul.* Ruellius tamen fretus ſimilitudine nominis, ad eam ſpeciem quam vocamus *vaciet.* Vide Ecl. 3. 62.

Nigra.] Non proprie nigra; ſed ferruginea ſunt: unde Geo. 4. 183. *ferrugineos hyacinthos.* Ferrugineus autem color eſt, non rubiginoſi quidem ferri, ut quidam volunt; ſed politi ac levigati ferri, poſtquam candefactum refriguit, Gallice dicitur *bruniſſure.* Is autem color non admodum à violaceo diverſus eſt: videturque è rubro, nigro, ac cæruleo temperatus: unde pro tribus his coloribus paſſim uſurpatur: pro rubro quidem Æn. 11. 772. *ferrugine clarus & oſtro*; pro nigro Æn. 6. 303. de Charonte, *Et ferruginea ſubvectat corpora cymba*; pro cæruleo apud Plaut. in mil. 4. 43. *palliolum habeas ferrugineum; nam is color thalaſſicus eſt*, id eſt marinus & cæruleus. Talis eſt hyacinthi & vaccinii color.

21. *Siculis in montibus.*] Vel quia ſcena hujus eclogæ forte in Sicilia conſtituitur; vel quia poëta imitatur Siculum Polyphemum, qui iiſdem fere verbis Galateam apud Theocritum alloquitur, Idyl. 11. vel potius quia Sicilia fertiliſſimis abundat pabulis; unde olim Romani imperii horreum vocata eſt, ob vina, frumenta, & paſcua. De *Sicilia* inſula, Italiæ adjacente, fuſe Æneid. 3. 687.

24. *Amphion Dircæus.*] Jovis filius & Antiopes, quæ Lyci Thebarum regis uxor fuerat, ab eodemque repudiata, & à Dirce, cum qua Lycus ſecundas nuptias contraxerat, carcere incluſa; inſtante partus tempore à Jove liberata eſt, & in Cytheronem montem fugiens, ibi gemellos edidit in bivio. Hos inventos paſtores educaverunt: & alterum quidem appellaverunt Zetum, à ζητεῖν *quærere*; alterum Amphionem, quod ἀμφὶ ὁδὸν *circiter viam* editus eſſet. Hi poſtea adulti matrem ulti ſunt ſuam, occiſa Dirce, quam Bacchus in fontem hujus nominis mutavit, non procul Thebis. *Amphion* citharæ ſono, quam à Mercurio dono acceperat, Thebarum muros extruxit. *Dircæus*, vel à Dirce occiſa, vel à fonte ipſo Thebano dictus.

Canto

Cano ea quæ Amphion Thebanus ſolebat canere in Aracyntho montis. Canto, quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum tam deformis: nuper vidi me e litore, cum mare tranquillum non moveretur vento. Nec ſum adeo informis: nuper me in littore vidi,
Ego non timerem Daphnim, te ipſo arbitro: niſi aliquando forma me decipiat. Cum placidum ventis ſtaret mare: non ego Daph-
Judice te, metuam, ſi nunquam fallat imago. (nim,
Utinam velis tantummodo mecum incolere agros tibi viles, domosque parvas: & transfodere cervos, & ducere gregem hœdorum ad hibiſcum virentem. O tantum libeat mecum tibi ſordida rura
Atque humiles habitare caſas, & figere cervos,
Hœdorumq; gregem viridi compellere hibiſco!
In ſylvis ſimul mecum imitabere Pana canendo. Mecum una in ſylvis imitabere Pana canendo.
Pan primus inmorem induxit nectere cerâ multas arundines: Pan protegit oves & paſtores ovium. Pan primus calamos cera conjungere plures
Inſtituit: Pan curat oves, oviumque magiſtros.
Nec te pœniteat calamo triviſſe labellum. Nec te pœniteat calamo triviſſe labellum.
Hæc eadem ut ſciret, quid non faciebat Amyntas? Hæc eadem ut ſciret, quid non faciebat Amyntas?
Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis
Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim: Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit, moriens: Te nunc habet iſta ſecundum. Et dixit, moriens: Te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas: invidit ſtultus Amyntas. Dixit Damœtas: invidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo nec tuta mihi valle reperti Præterea duo nec tuta mihi valle reperti
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo, Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,

Damœtas hoc *dixit, Amyntas ſtolidus invidit. Inſuper duo capreoli inventi à me in valle, non ſine periculo: quorum pelles* ſunt *adhuc diſtincta* maculis *candidis,*

NOTÆ.

24. *Actæo Aracyntho.*] Mons Aracynthus Vibio quidem in Attica eſt, quæ ἀκτὴ vocata eſt, unde & mons ille *Actæus:* Sed Vibio plerique omnes repugnant, & Aracynthum in Bœotia communi ferme ſuffragio collocant, prope Thebas, in mare prominentem: his adhærendum eſt. At unde hic vocatur *Actæus*? Probus ab *Actæone* Thebano deducit, qui circa hunc montem forte venabatur, cum à canibus, ob viſam in lavacro Dianam, laniatus eſt. Servius Actæum vocatum putat, quaſi *litoralem*: eſt enim ἀκτὴ *litus.* Qua voce uſus eſt Virgilius. *Æn.* 5. 613. *At procul in ſola ſecreta Troades actâ.*

26. *Non ego Daphnim.*] Alius paſtor, formâ nobilis. Nomen à δαφνὶς, *Laurea.*

30. *Compellere hibiſco.*] *Hibiſcus,* planta è genere malvarum ſylveſtrium, folio major & caule piloſior, *groſſe maulve.* Hanc Scaliger in notis ad Varr. refert inter paſcua purgantia, unde greges ait ad eam plantam medicinæ cauſa compelli ſolitos: atque ita *hibiſco,* erit *ad hibiſcum:* ut, *it clamor cœlo,* pro *ad cœlum.* Stephanus vero ait in Seminario, ita interdum hibiſcum grandeſcere, ut ex herbacea natura velut in arborem tranſeat, unde paſtores conficere baculos poſſint: & ita *compellere hibiſco,* erit *deducere baculo.* Servius *compellere* interpretatur, *a latte depellere & ad paſtionem herbarum cogere.* hibiſco propoſito.

31. *Pana.*] Pan ruſticæ & paſtoritiæ rei præſes Deus, quem habuerit patrem haud ſatis conſtat: Mercurium plerique dicunt. Sic appellatus à πᾶν *omne:* vel, juxta Homerum in hymnis, quia Deorum omnium delectaverat mentes cum citharam recens natus ſcite pulſaſſet: vel, juxta alios, quia naturam omnem repræſentabat; cornibus, radios Solis & Lunæ cornua; rubicunda facie, ætherem; caprinis pedibus terræ ſoliditatem; pilis hiſpidis, terræ arbores & feras, &c. Fiſtulam compegiſſe dicitur primus ex arundineis calamis, cum Syringem nymphum, quam deperibat, ſociarum precibus mutatam vidiſſet in arundinem, unde fiſtula Græcis σύριγξ dicta.

35. *Amyntas.*] Ab ἀμύνω *ſuccurro.*

36. *Diſparibus, &c.*] Fiſtula continebatur olim ſeptem calamis, apud Theocritum etiam novem, Idyl. 8. ut vocum diſcrimina totidem imitaretur. Calami porro cera inter ſe conjuncti ea proportione decreſcebant, ut in ſummo, qua inflabantur, æquales eſſent; inæquales in imo, qua exibat ſpiritus. *Cicucam.*] Scaliger vult hic plantam illam eſſe venenatam, cujus ſucco Athenienſes ad publicum mortis ſupplicium; caule autem cavo ad muſicam utebantur, *de la cigue.* Servius putat eſſe calamorum quorumlibet internodia, ſed ſine teſte.

39. *Damœtas.*] Doricè pro Δημοίτας, quaſi δημώτης *popularis:* à δῆμος *populus.*

Bina

Bina die ſiccant ovis ubera: quos tibi ſervo.
Jampridem à me illos abducere Theſtylis orat:
Et faciet: quoniam ſordent tibi munera noſtra.
Huc ades, ô formoſe puer. Tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Naïs
Pallentes violas & ſumma papavera carpens,
Narciſſum & florem jungit bene olentis anethi.
Tum caſia, atq; aliis intexens ſuavibus herbis,
Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ.
Ipſe ego cana legam tenera lanugine mala,
Caſtaneaſq; nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna: & honos erit huic quoq; po-
Et vos, ô lauri, carpam, & te, proxima myrte, (mo:
Sic poſitæ quoniam ſuaves miſcetis odores.

quotidie exhauriunt gemina ovis ubera: hos ſervo tibi. Jamdudum Theſtylis conatur precibus obtinere illos à me, & obtinebit, ſiquidem dona mea tibi vilescunt. Huc veni, ô formoſe puer. En Nymphæ offerunt tibi lilia plenis caniſtris: alba Naïs tibi colligens violas pallidas & capita papaverum, addit narciſſum & florem anethi odoriferi: deinde miſcens cum caſia & aliis herbis dulcibus, ornat mollia vaccinia calthis croceis, ego vero colligam poma albentia molli lanugine, & nuces caſtaneas, quas mea Amaryllis diligebat. Adjungam pruna flava, & laus erit quoque huic fructui. Et vos decerpam, ô lauri; & te, myrte, lauris vicina: quia ita junctæ emittitis gratos odores.

NOTÆ.

46 *Nymphæ.*] *Nympha* quaſi *νέα φαίνεσθαι nova apparens:* & ſignificat, tum *novam nuptam*; tum fœminea illa numina, quæ juxta Pauſaniam, non immortalia quidem, ſed longiſſimi & pene innumerabilis ævi putabantur. Præerant autem aquis fluvialibus *Naiades*, ſive *Naides* à *νάειν fluere*; marinis *Nereides*, Nerei & Doridis filiæ; montibus *Oreades*, ab *ὄρος mons*; ſylvis *Dryades*, à *δρῦς* arbor, *quercus*; ſingulis arboribus *Hamadryades*, ab *ἅμα ſimul*, & *δρῦς arbor*, quia cum iiſdem arboribus occidebant; hortis & lucis *Napææ*, à *νάπη ſaltus, viretum*; pratis *Limoniades*, à *λειμών pratum*; ſtagnis *Limniades*, à *λίμνη ſtagnum*.

46. *Calathis.*] Græcum eſt *κάλαθος*, Latine *caniſtrum, qualum, qualus, quaſillum, quaſillus.* Calathi forma patenti lilio ſimilis. Lilium enim ita deſcribit Plin. l. 21. c. 5. *Effigie calathi, reſupinis per ambitum labris.*

47. *Pallentes violas.*] Plin. l. 21. 6. Violas ait, alias eſſe purpureas, alias luteas, alias albas: ad albas revocantur pallentes, quas elegit Corydon, ut amantium tinctas colore. Horat. enim l. 3. od. 10. 14. *Et tinctus viola pallor amantium.*

47. *Papavera.*] Papaver, Narciſſus, & Anethum, *de l' anet*, pulcherrimi pueri fuerunt, qui, juxta Servium, in flores ſuorum nominum converſi ſunt: quos dum offert Corydon, Alexim quaſi admonet, ne ipſe tale aliquid ex amore olim patiatur. De *Narciſſo* quidem nota eſt fabula. Fuit Cephiſi Bœotiæ amnis, & Liriopes nymphæ filius: quem prædixerat Tireſias tandiu victurum, quandiu à ſui conſpectu abſtineret. Is cum Echûs nymphæ amorem ſprevisſet, ſuamque in fonte imaginem conſpexiſſet, amore ſui contabuit, & in florem cognominem eſt mutatus. De *Anethi* autem & *Papaveris* metamorphoſi nihil apud veteres legi.

49. *Tum caſia.*] Caſia multiplex. I. Frutex cinnamomo affinis, odorato cortice, *de la canelle.* II. Fiſtula cujus medulla medicinalis eſt, *de la caſſe.* III. Herba coronaria, quam etiam Cneorum ex Hygino Pſ linius vocat l. 21. c. 9. Cneorum autem album, *Lavendulam*; nigrum, *Roſmarinum* eſſe putat Dalecampius. De hac tertia ſpecie ſolum hic ſermo eſt.

50. *Vaccinia calthâ.*] De *Vaccinio* ſupra v. 18. *Caltha* flos lutei ſive croci coloris, *le ſoulcy*, quaſi *ſolſequium*, quia præſertim cum tenerior eſt, ad ſolem inflectitur.

51. *Cana legam, &c.*] Mala intelligit Cydonia ſive Coronea, *des coins*, ut ex canitie & lanugine colligitur: item ex fragmento Petronii, quod ex hoc loco manifeſte expreſſum eſt.

Sordent velleribus hirſuta Cydonia cana,
Sordent hirſuta munera Caſtaneæ:
Nolo nuces, Amaryllis, tuas, nec cerea pruna;
Ruſticus hæc Corydon munera magna putet.

52. *Caſtaneaſque nuces.*] Nux, genus eſt fructuum omnium qui duriore corio muniti ſunt: ſpecies ſunt, avellanæ, amygdalæ, juglandes, caſtaneæ, &c.

53. *Cerea pruna.*] Cerea, vel ob mollitiem, ut Horat. de A. P. 163. *Cereus in vitium flecti.* Vel ob colorem croceum, ut in Priapeis, *magiſque cerâ luteum novâ prunum.*

53. *Honos erit huic primo.*] Commendatione accipientis Alexidis: ſicut caſtaneis, ob amorem Amaryllidis.

54. *Proxima myrte.*] Myrtus perpetuò virens, Veneri ſacra, vel quia propter odorem accommoda eſt ad delicias; vel quia maris litoribus gaudet, unde & Venus orta. *Proxima* lauro, vel ſitu, vel odore, vel etiam dignitate, quia laureæ coronæ Romæ uſui fuerunt in triumpho; myrteæ in ovatione, quæ minor triumphus erat, in equo non in curru.

Ruſticus

Agreſtis es, ô Corydon, & Alexis non movetur tuis donis: & ſi contendas donis, Iolas non cedet tibi. Heu miſer, quid feci? immiſi Auſtrum floribus, & apros puris fontibus, imprudens! ah, ſtulte, quem fugis? Dii ipſi incoluerunt nemora, & Paris Trojanus. Pallas incolat ipſa urbes quas extruxit: ſylvæ autem placeant nobis præ cæteris rebus. Ferox leæna ſectatur lupum, lupus ipſe capellam, petulans capella ſectatur cytiſum: te Corydon ſectatur, ô Alexi: unuſquiſque rapitur ſua voluptate. Vide, en juvenci referunt domum aratra ſublevata jugo: & ſol occidens auget creſcentes umbras: me tamen amor inflammat: nam quis poteſt eſſe finis in amore? Ah Corydon, Corydon, quanam inſania te occupavit! Habes in ulmo frondosâ vitem media ex parte veciſam: cur non potius conaris ſaltem texere vimine, aut junco flexili, aliquid carum rerum, *quarum eget vita ruſticâ? reperies alium Alexim, ſi hic te deſpicit.*

Ruſticus es, Corydon: nec munera curat Alexis:
Nec ſi muneribus certes, concedat Iolas.
Eheu, quid volui miſero mihi? floribus Auſtrum
Perditus, & liquidis immiſi fontibus apros.
Quem fugis, ah, demens! habitarunt dii quoq; ſyl-
Dardaniuſq; Paris. Pallas, quas condidit arces, (vas,
Ipſa colat: nobis placeant ante omnia ſylvæ.
Torva leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam:
Florentem cytiſum ſequitur laſciva capella:
Te Corydon, ô Alexi: trahit ſua quemq; voluptas.
Aſpice; aratra jugo referunt ſuſpenſa juvenci,
Et ſol creſcentes decedens duplicat umbras: (ri?
Me tamen urit amor: quis enim modus adſit amo-
Ah, Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit!
Semiputata tibi frondoſâ vitis in ulmo eſt.
Quin tu aliquid ſaltem, potius quorum indiget
Viminibus mollique paras detexere junco? (uſus,
Invenies alium, ſi te hic faſtidit, Alexim.

NOTÆ.

56. *Ruſticus es.*] Tria amoris impedimenta; Corydon ignobilis & ruſticus, Alexis munerum negligens, rivalis Iolas muneribus potentior.

57. *Iolas.*] Forte ab interjectione *ἰὼ*, quæ modo lætitiam, modo luctum ſignat.

58. *Eheu, quid volui, &c.*] Multiplex explicatio, I. Lud. Vivis: Inanem operam ſumo, fundo carmina ſurdis auribus; perinde acſi flores ventis rapiendos exponerem, aut puram aquam ſuibus proculcandam. II. Nannii: Res meas florentes hoc amore corrupi. Quam ſententiam hic duplici proverbio, ventorum & porcorum, deinde expreſſis verbis, exponit: *quæ te dementia cepit? Semiputata tibi, &c.* III. Abrami: Quænam vox excidit mihi, cum Iolam nominavi, & munerum feci mentionem? Alexis enim, ſi me audierit, Iolam ditiorem ſane mihi præponet: Perinde igitur feci, acſi *floribus auſtrum, &c.*

58. *Auſtrum.*] Auſter ſive Notus, ventus à meridie flans, magnos humores colligens, quibus infert floribus & valetudini perniciem.

60. *Dii quoque ſylvas.*] Apollo ſcilicet, cum Admeti gregem pavit, cœlo pulſus ob cædem Cyclopum, qui fulmina Jovi fabricaverant, ad occidendum Phaethontis filium Apollinis.

61. *Dardaniuſque Paris.*] Priami & Hecubæ filius: à patre expoſitus in ſylvis, quia cum Hecuba facem ardentem parere ſe ſomniaſſet, conjectores reſponderant, infantem, quem in utero geſtabat, Trojani excidii cauſam futurum. Itaque educatus inter paſtores, in agonali certamine, quod ad Trojam celebrabatur, cum Hectorem viciſſet, & ab eodem irato prope eſſet occidendus, pro ejuſdem fratre agnitus eſt. Cætera paſſim in Æn. *Dardanius.*] id eſt Trojanus, à Dardano Electræ Joviſque filio, uno è Trojæ conditoribus.

61. *Pallas, quas, &c.*] Pallas, nata è cerebro Jovis, armata & haſtam quaſſans: unde nomen habuit à *πάλλω quatio.* Artium Dea, Prima ædificiorum inventrix: & apud Athenienſes conditrix habita ejus arcis, quæ Ἀκρόπολις eſt dicta, quia in ſumma urbis parte poſita erat. De *Cytiſo*, Ecl. 1. 79.

66. *Aſpice; aratra, &c.*] Colligit animum Corydon, & ex occaſu ſolis, & ceſſatione operum ruſticorum, agnoſcit jacturam temporis & inſaniam amoris ſui: Mox illud quaſi exprobrando ſibi objicit, *Me tamen urit amor: quis enim modus, &c.* Tum negligentiam ſibi ſuam ponit ob oculos: *Semiputata tibi, &c.* Denique ad ſaniora conſilia præ deſperatione mentem revocat: *Quin tu aliquid, &c.*

71. *Quorum indiget uſus.*] Quæ poſtulat uſus & conſuetudo quotidiana vitæ ruſticæ: ut ſunt naſſæ, crates, calathi.

72. *Detexere.*] Non minuendi, ſed augendi verbum: eſtque *perfectè texere.* Sic Plautus in Pſeud. 1. 4. 7. *Neque exordiri primum unde occipias habes, neque ad detexendam telam certos terminos.*

73. *Alexim.*] Ad exemplum Theocriti: ἐξεύρεις Γαλάτειαν ἴσως ἄλλην καλλίονα. *Invenies Galateam forte & pulchriorem aliam.* Idyl. 11. 76.

ECLOGA

ECLOGA III.

* PALÆMON.

ARGUMENTUM.

EST Amœbæa contentio inter Menalcam & Damœtam, paſtores: ac primo continet jurgia, deinde muſicum certamen, denique judicium Palæmonis de utroque: unde à judice Palæmone nomen habet. Vives allegoricam hanc eclogam putat: & Virgilium, ſub perſona Damœtæ: poetam ex ejus obtrectatoribus aliquem, ſub perſona Menalcæ agnoſcit.

Amœbæum vero carmen, Alternum, *ſive* reciprocum *eſt,* ἀμοιβαῖον: *hujus lex eſt; ut, qui poſterior dicit, aut majora dicat, quam qui prior; aut certe paria: ſenſu, vel eodem, vel diverſo: alioqui victus habeatur.*

Tempus editæ hujus eclogæ erui poteſt ex his ejuſdem verſibus: Pollio amat noſtram, quamvis ſit ruſtica, muſam: Pierides, vitulam lectori paſcite veſtro. Pollio & ipſe facit nova carmina, paſcite taurum, &c. *Hæc enim tauri & vitulæ mentio facit, ut credam, ſcriptum hoc opus fuiſſe tum, cum Aſinius Pollio miſſus à M. Antonio ad expeditionem Dalmaticam adverſus Parthinos, inde reverſus eſſet victor, & jam triumphi apparatus fierent. Hujus autem pompæ pars erat non ultima, deductio taurorum, aliarumque victimarum, pendentibus vittis, deauratiſque cornibus; quæ Jovi Capitolino mactandæ à triumphante offerebantur. Præſcribit igitur poeta bucolicus, ut taurus & vitula ad ſacrificia Pollionis triumphalia ſaginentur: idque præſcribit Muſis ipſis: quia Pollio non ſolum bello, ſed literis etiam & poeſi clarus fuit.* Ecl. 4. in argum. *Porro cum triumphus ille notetur in Faſtis, ad 8. Kal. Nov. A. V. C. 715. ſcripta fuit hæc ecloga circa medium Octobrem illius anni, qui fuit Virgilii 31. deſinens, aut 32. incipiens. Hæc quanquam levis conjectura, non inutilis tamen quibuſdam videbitur.*

NOTA.

* PALÆMON.] A verbo παλαίειν *luctari*: pro quo pœtæ dicunt παλαμᾶσθαι.

MENALCAS, DAMOETAS, PALÆMON.

MEN. Dic mihi, Damœta, cujum pecus? an Melibœi?
D. Non, verũ Ægõnis: nuper mihi tradidit Ægõ.
ME. Infelix ô ſemper oves pecus! ipſe Neæram
Dum fovet, ac, ne me ſibi præferat illa, veretur;
Hic alienus oves cuſtos bis mulget in hora:

INTERPRETATIO. *MEN. O Damœta, dic mihi, cujus eſt grex iſte? an Melibœi? DAM. Minime; ſed eſt Ægonis: Ægon mihi nuper illum commiſit. MEN. O oves, pecudes ſemper infauſtæ! dum Ægon ipſe demulcet Neæram, ac timet ne illa me anteponat ipſi: mercenarius iſte paſtor* Damœtas *exprimit lac ovibus bis* singulis *horis;*

NOTÆ.

Menalcas] à μένω, *robor*, vel μένω *duro, maneo*; & ἀλκὴ *auxilium. Damœtas.* v. Ec. 2. 37.

1. *Cujum Pecus.*] Antiquum nomen, *cujus, cuja, cujum.* Terent. in Eun. 2. 3. 29. *Virgo cuja eſt!* Plaut. in Curcul. 2. 1. 14. *Cujam vocem audio?* Idem in Rud. 3. 4. 39. *Argentum pro iſtiſce ambabus, cujæ erant domino dedi.*

2. *Ægon.*] Paſtor rivalis Menalcæ in amore Neæræ, & herus Damœtæ. *Ægon* ab αἴξ αἰγὸς *capra. Neæra*] à νήγρα *ſumen, abdomen. Melibœus.* v. Ecl. 1. ſub initium.

3. *Infelix ô ſemper oves pecus.*] Legunt aliqui. *ovis.* Quod Servius peſſime interpretatur: O infelix pecus, ſemper ovis, id eſt, ſemper imbecille futurum. Ramus vero ſic: O ſemper infelix pecus ovium; ita ut *ovis* in genitivo ſit ſingulari, pro plurali *ovium.* Sed ſinceriſſimi codices habent, *oves*: plano ſenſu: O oves, pecus ſemper infelix? Quare autem *infelix*? & propter paſtorem, qui, ut vacet amoribus, curam ejus abjecit; & propter cuſtodem, à quo exhauritur & expilatur.

Et

Et ſuccus ſubripitur gregi, & lac agnis. DAM. Memineris tamen iſta cautius eſſe exprobranda viris. Scimus & qui te corruperint, *hœdis oblique ſpectantibus: & quo modo lubro, ſed bonæ Nymphæ riſerunt. MEN. Tunc, puto,* riſerunt, *cum viderunt me amputare improbâ falce arbores, & novas vites Mycenis. DAM. Vel potius hic prope fagos antiquas, quando rupiſti arcum & ſagittas Daphnidis: quæ tu, maligne Menalca, quando vidiſti data eſſe puero illi, & invidebas, & periiſſes niſi damnum aliquod* ipſi *intuliſſes. MEN. Quid faciet herus Ægon: ſiquidem* ſervus *furax audet talia* mihi dicere? *Nonne ego te vidi, nequiſſime, dolo furari caprum Damonis, lyciſcâ multum latrante? Et cum clamarem: Quem in locum fugit ille? Tityre, collige gregem: tu deliteſcebas poſt carecta. DAM. An ille, canendo ſuperatus, mihi non reddidiſſet caprum, quem avena mea meruerat cantilenis? ſi ignoras, caper ille erat meus, & ipſe Damon id fatebatur, ſed dicebat ſe non poſſe reddere. MEN. Tu illum* viciſti *canendo? an unquam habuiſti avenam cerâ compactam?*

Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis.
DA. Parcius iſta viris tamen objicienda memento.
Novimus & qui te, tranſverſa tuentibus hircis,
Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello. 9
ME. Tum, credo, cum me arbuſtum videre Myco-
Atque mala vites incidere falce novellas. (nis,
D. Aut hic ad veteres fagos, quum Daphnidis arcum
Fregiſti & calamos: quæ tu, perverſe Menalca,
Et cum vidiſti puero donata, dolebas;
Et ſi non aliqua nocuiſſes, mortuus eſſes. 15
ME. Quid domini faciant, audent cum talia fures?
Non ego te vidi Damonis, peſſime, caprum
Excipere inſidiis, multum latrante lyciſca?
Et cum clamarem: Quo nunc ſe proripit ille?
Tityre, coge pecus: tu poſt carecta latebas. 20
DA. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruiſſet fiſtula, caprum?
Si neſcis, meus ille caper fuit: & mihi Damon
Ipſe fatebatur, ſed reddere poſſe negabat.
M. Cantando tu illum? aut unquam tibi fiſtula cerâ

NOTÆ.

6. *Et ſuccus pecori, & lac.*] Idem hic, qui matribus quidem nativus eſt ſuccus; fœtibus autem, ſive agnis alimentum. Notetur hic defectus ſynalœphæ.

7. *Parcius iſta viris, &c.*] Scito moderatius & cautius ea eſſe exprobranda viris, & pudicis; iis præſertim, qui te mollem & corruptum ſciunt. Servius non inſulſe explicat, & interpungit aliter: *Parcius: iſta viris tamen objicienda memento. Novimus, &c.* hoc eſt: Parce quicquam mihi exprobrare: ſi tamen exprobres, memineris ea eſſe ejuſmodi, quæ viro objici poſſint: at novimus tua ſcelera viro indigna.

8. *Tranſverſa tuentibus hircis.*] Servius *hircus* legit, & *hirquos* explicat, angulos oculorum, in quos retorti oculi, libidinem notent. Alii ſimplicius de *hircis* intelligunt, libidinoſis eo uſque animalibus, ut iis etiam dicantur invidere, quos libidini indulgentes viderint: tranſverſa autem tueri invidiæ ſignum eſt.

9. *Sacello.*] Sacellum, locus ſacer numini, parva ædicula: ſæpe, præſertim apud ruſticos, antrum erat. *Nymphæ.*] Vel Dryades, vel Napææ. Nemeſian. Ecl. 2. 20. *Quæ colitis ſylvas Dryades, quæque antra Napææ.*

10. *Tum credo, cum, &c.*] Ironice loquitur, & ſcelus alienum quaſi de ſe narrat; ſed eo vultu & nutu, ut reipſa Damœtas ejus auctor eſſe intelligatur. *Arbuſtum.*] Non arbuſcula eſt, ſed locus arboribus conſitus, præſertim hoc loco ad fulciendas vites, quæ ideò *arbuſtivæ* à Columella dicuntur. Ecl. 1. 40. *Mycon.*] Paſtoris nomen à μυκάω *mugio*. *Daphnis*, à δαφνὶς *corona laurea*.

17. *Damonis.*] Quaſi δαήμων *peritus*.

18. *Lyciſca.*] Canis ex lupo & cane editus, à λύκος *lupus*, & κύων *canis*.

20. *Carecta.*] Locus ubi multæ ſunt caricæs. *Carex* planta eſt ex arundineo genere: Gallico nomine caret. *De Tityro.* Ecl. 1. in argum.

25. *Cantando tu illum.*] Supple *viciſti*: reticentia ad ſubſannationem: ut iſta ad furorem & impetum, Æn. 1. 139. *Quos ego*, ſupple *ſi corripuero*.

Aut unquam tibi, &c.] Negat eum habere fiſtulam illam nobilem, ſeptiforem: non negat habere ignobilem, ſimplicem, atque unius calami, è cicuta, è ſtipula, de quo genere Ecl. 2, 36. Ait enim, *Non tu in trivüis, &c.*

Juncta

Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, ſolebas
Stridenti miſerum ſtipulâ diſperdere carmen?
DA. Vis ergo inter nos, quid poſſit uterq; viciſſim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuſes,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus,)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes. (cum.
ME. De grege non auſim quicquam deponere te-
Eſt mihi namq; domi pater, eſt injuſta noverca:
Biſq; die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verum, id quod multo tute ipſe fatebere majus,
Inſanire libet quoniam tibi, pocula ponam
Fagina, cœlatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis,

Nonne tu, imperite, ſolebas rauca cicuta ſpargere in plateis miſeraliles cantilenas? DAM. Viſne igitur ut privatim videamus, quid uterque noſtrum valeat alterno carmine: ego hanc pignori juvencam: ne fortaſſe rejicias eam, bis mulgetur, educat lacte geminos vitulos: tu dic quo pignore contendas mecum. MEN. De grege non auſim collocare quicquam in ſponſione tecum: habeo enim domi patrem, habeo novercam difficilem: & bis quotidie recenſent uterque gregem, alteruter vero *hœdos. At, ſiquidem tibi placet ſtultum eſſe, opponam id quod tu ipſe fateberis eſſe longe pretioſius, calices è fago* confectos, *opus inciſum à præſtantiſſimo Alcimedonte: in quibus vimen* hederæ *ſuperadjectum* ope *torni facili,*

NOTÆ.

26. *In triviis.*] *Bivium, trivium, quadrivium,* locus in quem duæ, tres, quatuórve concurrunt viæ. Ruſtici per trivia ululare certis diebus ſolebant, & flebile aliquid cantillare in honorem Dianæ, ſive Proſerpinæ: idque ad imitationem Cereris, eam à Plutone raptam per trivia cum clamore veſtigantis. Unde Diana dicta *Trivia*; ſive ex illis clamoribus; ſive, ut ait Varro, quod ejus ſimulacrum in triviis apud Græcos poneretur.

29. *Vitulam.*] Proprie *juvencam,* ſiquidem jam fœtus binos enixa eſt. Sic Ecl. 6. 47. Paſiphaen *virginem* vocat, pro muliere quæ jam viro ſit conjuncta.

Ne forte recuſes.] Vel ſenſus eſt: Ne forte recuſes mecum gratis certare, vitulam in pignus depono: ut ſaltem lucri ſpe ad certamen movearis. Vel, ne forte, quia vitulam nominavi, pignus quaſi leve rejicias; binos fœtus alit, &c.

30. *Ad mulctram.*] *Mulctram, mulctrum, mulctrale,* vas ruſticum excipiendo lacti comparatum: *Mulctra* etiam dicitur pro ipſa actione mulgendi.

34. *Biſque die, &c.*] I. Servius ſic explicat, ut *alter* ad novercam referatur: & ſic recenſio totius pecoris videatur uni patri attribui. Male, tum quia *ambo* pecus numerant, ergo non ſolus pater: tum quia *alter* ad maſculinum genus pertinet, ergo non ad novercam. II. Cerdanus ſic: Ambo pecus numerant; *alter,* id eſt pater ſeorſum hœdos. III. Nannius vero, quem ſequimur, ſic: Ambo pecus, id eſt, matres numerant; *alter,* id eſt alteruter, hœdos, id eſt fœtus; eo quod ad majorem numerum bini cuſtodes adhibendi ſint; ad minorem unus ſufficiat.

36. *Inſanire.*] Mecum certando, qui te multo doctior ſum.

37. *Fagina.*] Vaſa è fago, *de heſtre,* juxta Plinium l. 16. 38. fiere aliquando in honore, & in uſu ſacrorum: recenſentur tamen à poëtis in pauperum ſupellectili. Ovid. Faſt. 5. 522. *Terræ rubens, crater; pocula, fagus erat.*

37. *Cœlatum.*] Impreſſum, inciſum, per cavitatem eſculptum, à κοίλωμα *cavum*: unde & cœli nomen per æ ſcribendum: ſive pro ſuperiore illa & concava mundi parte, ſive pro ſcalpro ſumatur.

Alcimedontis.] Sculptoris nomen, ab ἀλκὴ *auxilium* & μήδεω *rego, curo*: nomen heroi, quam ſculptori, aptius.

38. *Lenta quibus, &c.*] Salmaſius & Cerdanus duplicem hic artem agnoſcunt, tornaturam & cœlaturam: aiunt quippe, vitem corymbos, hominum figuras torno fieri non poſſe, quo ligna teruntur tantum & levigantur; ſed ſolius cœli ſive ſcalpri opus eſſe, quo ſive ligna, ſive metalla inciduntur & excavantur. Hi locum iſtum ita explicant, ut velint *quibus* eſſe ablativi caſus, *torno* dativi, hoc pacto: *in quibus lenta vitis per cœlaturam addita eſt torno, ſive materiæ jam tornatæ.* Ego I. vix putem *tornum* pro materia tornata, Latine dici. II. Video, *toreumata* quæ proprie in veteribus gloſſ. exponuntur, *opera torno raſa,* ſumi promiſcue à probatiſſimis ſcriptoribus pro cœlato opere: cujuſmodi ſunt calices, crateres, ſigna hominum ac ferarum exeuntia extantiaque. Sic Martialis l. 4. 39. *Solus Phidiaci toreuma cœli.* Sic Cicero frequenter in Verr. eodem ſenſu. III. Plinius l. 34. 8. artis toreutices inventorem memorat Phidiam, conſummatorem Polycletum: quos ſculptores ac ſtatuarios, non ſolum tornatores fuiſſe conſtat. Unde exiſtimo, licet exacte tornus à cœlo & ſcalpro diſtinguatur: uſu tamen eſſe factum, ut promiſcue haberentur. Favet inſuper etymon, *tornus* enim à τορέω, vel τείρω, τέτορα, *tero, trivi.* Teritur autem materia non ſolum cum verſando raditur, ſed & cum repetita ſcalpri impreſſione, inciditur.

Diffuſos

implicat frondibus *hederæ pallidæ corymbos* ſuos *diſperſos. In medio duæ* ſunt *effigies, Conon: & quis fuit alter, qui virgâ diſtinxit populo totum mundum, & tempora quæ eſſent apta meſſori, quæ curvo aratori? Neque adhuc illos* calices *attigi labiis, ſed ſervo abditos. DAM. Mihi quoque idem Alcimedon fabricavit duos calices, & circumambiit anſas acantho flexili, & locavit in medio Orpheum & arbores ſequentes. Neque adhuc illos attigi labiis, ſed ſervo abditos. Si* tamen *ad juvencam reſpicias, non eſt cur æſtimes calices. MEN. Nullatenus hodie evitabis* certamen: *deſcendam ad quaſcunque conditiones* me *adduxeris.*

Diffuſos hederâ veſtit pallente corymbos.
In medio duo ſigna, Conon: & quis fuit alter,
Deſcripſit radio totum qui gentibus orbem?
Tempora quæ meſſor, quæ curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, ſed condita ſervo.
DA. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum eſt anſas amplexus acantho:
Orpheaq; in medio poſuit, ſylvaſque ſequentes.
Necdum illis labra admovi, ſed condita ſervo.
Si ad vitulam ſpectes, nihil eſt quod pocula laudes.
M. Nunquã hodie effugies: veniã quocũq; vocaris.

NOTÆ.

38. *Torno facili.*] I. *Facile* alii explicant, *rude*, & facili nec longiori opera elaboratum. II. Alii, *verſatile*, quemadmodum Virg. Æn. 8. 310. *Facileſque oculos fert omnia circum.* III. Alii, *facile obſequens*, & ad ligni teneritudinem referunt, quemadmodum Tibul. 1. 1. 40. *Pocula de facili compoſuitque luto.*

39. *Diffuſos hedera.*] Multi vitem & hederam hic implexas fuiſſe volunt. Ego cum Nannio ſolam hic hederam agnoſco: vitemque accipio pro ipſo hederæ vimine, quod *viticula* vocatur à Plinio; hederam vero pro foliis, hoc ſenſu: vimen hederaceum implicat foliis pallentibus corymbos ſuos. *Hedera.*] *du lierre*, Ideo poculis inſculpta, quia Baccho ſacra.

Corymbos.] κόρυμβος Iſidoro eſt annulus in hedera, quo proxima quæque comprehendit atque alligat: ſed Plinio, eſt racemus hederæ in orbem circumactus. Corymbus primo appellatus eſt ſubrectio quædam & ſuggeſtus capillorum in Atticorum capite: quare derivat Voſſius à κάρη caput, unde & κόρυς galea.

40. *Conon.*] Non dux ille celebris Athenienſium, ſed nobilis Mathematicus, patriâ Samius, qui in gratiam Ptolemæi Euergetæ Ægypti regis, comam Berenices ejus conjugis inter ſydera finxit eſſe relatam: ut habet Callimachus in epigr. quod à Catullo Latine redditum extat. Æqualis & amicus fuit Archimedis: immo, ut opinatur Pomponius, etiam in Mathemat. magiſter.

40. *Et quis fuit alter, &c.*] Oblitus paſtor Mathematici alterius, ſeipſum interrogat; & non occurrente nomine, perſonam deſcribit ab operibus, iis maxime, quæ ad agreſtem uſum pertinent: qualis eſt diviſio temporum ſationis & arationis. *Alter* autem ille, vel Aratus eſt, poëta Solenſis, qui ſcripſit Græce *Phænomena*, ſive motum ſitumque ſtellarum: quo quidem opere ſic Romani delectati ſunt, ut illud Cicero adoleſcens, Claudius item, & Germanicus, Latinum reddiderint. Vel Heſiodus eſt poëta, ex Aſcra Bœotiæ oppidulo, qui inter alia ſcripſit *Opera & dies*, ſive *Georgica*. Vel denique probabilius Archimedes, Cononis vel diſcipulus, vel ſaltem amicus, celebris ante alios Mathematicus & bellicarum machinarum inventor: qui in expugnatione Syracuſarum, ab ignoto Marcelli victoris milite interfectus eſt, cum figuras in arena deſcriberet.

41. *Radio.*] Radius hic virga eſt, ſive baculus mathematicus, quo variæ cœli terrarumque partes aſſignantur, & figuræ in arena deſcribuntur.

45. *Acantho.*] Herba eſt acanthus longo latoque & flexuoſo folio, *branck urſin*: capitulis columnarum, in ordine Corinthio, adhiberi ſolita ad ornatum: unde Romanis *Marmoraria* dicta eſt, auctore Fuſchio.

46. *Orpheaque.*] Orpheus Thrax, Apollinis & Calliopes filius: lyram à patre, aut à Mercurio acceptam ita ſuaviter impellebat, ut fluminum ſiſtere curſus, & ſylvas feraſque trahere dictus ſit. Ejus cum Euridice amores, profectionem ad inferos, & mortem lege Georg. 4. 454.

49. *Nunquam hodie effugies, &c.*] Depoſuerat juvencam, negaverat Menalcas ſe ob patris metum poſſe juvencam deponere, & pocula obtulerat: hærebat tamen in ſponſione juvencæ Damœtas, *Si ad vitulam ſpectes, nihil eſt, &c.* atque adeo videbatur certamen ſubterfugere, quod hac ſponſione admitti à Menalca non poterat. Ergo Menalcas ne adverſarius effugiat, admittit juvencæ conditionem, depoſito, per ſpem victoriæ, patris & novercæ metu. *Veniam quocunque vocaris.* Unde arbiter Palæmon de præmio deinde judicium ferens, nullam poculorum, ſed juvencæ duntaxat mentionem facit. *Et vitula tu dignus, & hic.*

Audiat

Tantummodo, idem ille qui venit, ea audiat. En Palæmon: Faciam ne deinceps ullum provoces cantu. DAM. *Ergo age, si habes aliquid; ego nullo modo morabor: neque recuso ullum judicem. Unum precor, ô Palæmon mi vicine: id penitus defige animo, res est non levis.* PAL. *Canite: siquidem sedimus in tenero gramine; & nunc omnis arbor, nunc omnis campus parit: nunc nemora virescunt, nunc annus pulcherrimus est. Incipe, ô Damœta; tu deinde succedes, ô Menalca: canetis vicissim, vicissitudo placet Musis.* DAM. *A Jove ducamus initium, ô Musæ: omnia plena sunt Jove: ille fœcundat terras, ille curat meos versus.* MEN. *Phœbus quoque me amat: sunt semper apud me dona sacra Phœbo, lauri, & hyacinthus suaviter purpurascens.*

Audiat hæc tantum vel qui venit, ecce, Palæmon:
Efficiam posthac ne quenquam voce lacessas. 51
D. Quin age, si quid habes; in me mora non erit ullа:
Nec quenquã fugio: tantũ, vicine Palæmon, (herbat
Sensib⁹ hæc imis, res est non parva, reponas.
PAL. Dicite: quandoquidem in molli consedimus
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos: 56
Nunc frondent sylvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe, Damœta: tu deinde sequêre, Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camenæ.
DA. Ab Jove principiũ, Musæ: Jovis omnia plena:
Ille colit terras, illi mea carmina curæ. 61
ME. Et me Phœbus amat: Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, & suave rubens hyacinthus. (me

NOTÆ.

50. *Audiat hæc tantum.*] Adsumus hic uterque, adsunt pignora, deest tantum judex: audiat ille qui venit. *Vel qui venit.*] Menalcas, viso eminus pastore, necdum inspecto vultu, hujus se subjicit arbitrio, quicunque tandem ille sit: inest quippe ea vis huic voci, *vel qui venit.* Mox agnito Palæmone, ipsum nomine compellat, & æmulum audacius alloquitur, *efficiam posthac ne, &c.*

59. *Camenæ.*] Musæ: prius dictæ *Carmenæ*, & *Casmenæ*, ex Varr. Radix, *carnaen*, quod prius dictum est, *casmen*: sicut *arbor*, *arena*, *janitor*; prius *arbos*, *asena*, *janitos*, ex eodem Varr. Unde errant qui scribunt *Camœnæ*, & deducunt à *cantu amœno*

60. *Ab Jove principium, Musæ.*] Ex illo Theocriti ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, καὶ εἰς Δία λήγετε μῶσαι· *a Jove incipiamus, & in Jovem desinite, ô musæ!* Idyl. 17. 1. Unde male quidam hic legunt *Musæ* in genitivo: Quasi esset, *Ab Jove principium Musæ*, id est, carminis. *Jovis omnia plena.*] Tum quia Deorum ille princeps, & rerum omnium anima: tum quia Jovis nomen aëri tributum est undique diffuso, Ge. 2. 325. *Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes Magnus alit magno commixtus corpore fœtus.*

Musæ.] Jovis & Mnemosynes filiæ novem, artium præsides: Calliope, Clio, Erato, Thalia, Melpomene, Terpsichore, Euterpe, Polymnia, Urania; natæ in Pieria regione Macedoniæ: sedem habere dicuntur in Helicone Bœotiæ, & Parnasso Phocidis, montibus inter se vicinis.

62. *Phœbus.*] Idem qui Apollo & Sol, Jovis & Latonæ filius, eodem partu cum Diana editus in insula Delo, medicinæ repertor: divinationis, musicæ, & poëticos Deus. Phœbus dictus quasi φοῖβος, *lumen vitæ.*

62. *Sua semper apud me Munera.*] Sacra munera Phœbo, laurus & hyacinthus: de *lauro* quidem, Ecl. 2. 54. *Hyacinthus* flos ortus è vulnere pueri cognominis, qui Zephyro & Apollini cum placeret, & aliquando disco luderet cum Apolline, Zephyri invidiâ inter ludendum periit: disco, quem Apollo librâverat, in pueri caput maligne deflexo. Quis autem flos ille sit quæritur. Certe non is est, qui vulgo sic nominatur, cæruleus totus, & absque ullis literarum notis. Certissime is est, qui Græcis ξίφος vel ξυρὶς dicitur, hoc est, *acutus*: Latinis autem, *gladiolus*, ob acutorum utrimque longorumque foliorum cum gladio similitudinem: Gallis vero, *glajeul*; & communi Græcis, Latinis, Gallisque vocabulo, *Iris*; vel ob colorum diversitatem, vel deformato nomine à ξίφος. Hoc multis probat Salmasius in Solin. p. 1224. I. Ex Columella l. 9. 4. *Cœlestis nominis hyacinthus*, non *numinis*, ut multi habent codices: quid porro cœleste nomen, nisi *Iris*? II. Ex Palladio, l. 1. 37. *Hyacinthus, qui Iris, vel gladiolus*, dicitur. III. Gladiolus habet in folio discurrentes lineas, quæ multa A, & multa I, confuse saltem exprimunt: at hyacinthus, *ai ai flos habet inscriptum.* Ovid. Met. 10. 215. IV. Gladiolus magnitudine & specie accedit ad lilium: at hyacinthus, *formamque capit quam lilia, si non Purpureus color his, argenteus esset in illis.* Ovid. Met. 10. 212. V. Gladiolus purpureus est; unde & ferrugineus, & niger, & rubens, ut explicuimus Ecl. 2. 18. Qui omnes colores tribuuntur hyacintho à poetis. Reliqua infra, v. 107.

DAM. *Galatea, jocosa puella, me ferit malo, & fugit ad salices, & optat se videri à me priusquam* fugiat. MEN. *Amyntas vero, meus amor, se sponte exhibet mihi: ita ut jam Delia* ipsa *non sit familiarior canibus meis.* DAM. *Dona* jam *parata sunt amicæ meæ: nam observavi ipse locum, in quo palumbes aëreæ nidificaverunt.* MEN. *Misi Amyntæ decem mala flava electa ex arbore sylvestri: quod* unum *potui* facere: *cras mittam totidem alia.* DAM. *O quoties, & quæ* verba *mihi dixit Galatea? O venti, ferte ad aures Deorum aliquam* eorum *partem.* MEN. *Quid prodest mihi, ô Amynta, quod tu me non aspernaris animo, si ego servo retia, dum tu apros insequeris?* DAM. *O Iola, mitte ad me Phyllida, meus est* dies *natalis. Quando immolabo vitulam pro terræ frugibus, tu ipse veni.* MEN. *O Iola, diligo Phyllida præ aliis, me enim abeunte ploravit, & diu dixit: vale, vale, ô formose.*

DAM. Malo me Galatea petit, lasciva puella:
Et fugit ad salices, & se cupit ante videri.
MEN. At mihi sese offert ultro meus ignis Amyn-
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris. (tas:
DA. Parta meæ Veneri sunt munera: namq; notavi
Ipse locum, aëreæ quo congessêre palumbes.
ME. Quod potui, puero sylvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi: cras altera mittam.
DAM. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam, venti, divûm referatis ad aures.
M. Quid prodest, quod me ipso animo non spernis,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo? (Amynta,
DA. Phyllida mitte mihi, meus est natalis, Iola.
Cum faciã vitulâ pro frugibus, ipse venito. (flevit:
ME. Phyllida amo ante alias: nam me discedere
Et, longum, formose, vale, vale, inquit, Iola.

NOTÆ.

67. *Delia.*] Diana, Luna, venationis Dea, cujus in tutela canes, Latonæ filia: soror Phœbi, Delia dicta, ut ille Delius. Vel quod luce sua omnia δῆλα, id est, *manifesta*, faciant. Vel ab insula Delo: quæ cum antea lateret, aut juxta alios erraret mari, Latonæ locum ad partum quærenti, subito emersit, & sese obtulit: unde in præmium affixa est uni loco, & conspicua deinceps ac stabilis facta: dicta Delos quasi δῆλος *manifesta.* Tamen hic *Delia* fortè non Dea, sed Menalcæ famula, ex insula Delo: cui sane multo quam Deæ convenit magis illa cum canibus familiaritas. De *Amynta.* Ecl. 2. 35.

68. *Meæ Veneri.*] Amatorum blanditiæ: amicas Veneres vocant. Lucret. 4. 1178. *Nec Veneres nostras hoc fallit.* Mariti autem, uxores suas Junones; uxores vicissim, maritos Joves appellant. Plaut. in Cas. 2. 3. 14. *Eja mea Juno, non decet te esse tam tristem tuo Jovi.*

69. *Aereæ quo, &c.*] Palumbes, *Wood-pigeons:* Veneri sacræ, cujus trahendo currui addicuntur. *Aereæ.*] vel quia aërei sunt coloris, inquit Servius, & *liviæ* appellantur: vel potius, quia editis in arboribus nidificant. *Congessere.*] Accumulavere festucas, floccos, alia id genus: quæ Plautus in Rud. 3. 6. 51. *nidamenta* nuncupat.

73. *Divûm referatis ad aures.*] Vel quia ineſt his verbis tanta suavitas, ut beatissimos Deos beare possint; vel ut Dii testes sint promissorum Galateæ.

74. *Quid prodest, quod, &c.*] Damœtas ostendit antea gaudium suum de colloquiis, cum amica præsente. Nunc Menalcas majori amoris testimonio dolorem suum testatur, primo de amici absentia; secundo de ejusdem periculo; *sectaris apros:* tertio de sua securitate, *ego retia servo.* In quo sic hæret, ut Amyntæ amorem inutilem putet, nisi societatem pariat etiam periculorum.

76. *Phyllida, &c. Iola, &c.*] Iolas pastor, ab interjectione ἰὼ heu. Iolæ famula *Phyllis*, communis amica Damœtæ & Menalcæ: à φύλλον *folium.*

76. *Meus est natalis.*] Natali in sacrificio licebat voluptati indulgere: non item in ambarvali, quod pro terræ frugibus Cereri offerebatur; ter ductâ circum agros, aut agnâ, aut vitulâ immolatâ. Unde puella invitatur ad natale; solus pastor ad ambarvale. De ambarvali, G. 1. 345.

77. *Cum faciam vitulâ.*] *Facere* & *operari* sine addito, est *sacra facere, sacris operari.* Et *facere vitula*, est *sacra facere ex vitula.*

79. *Vale, inquit, Iola.*] Illa vox *Iola*, non est Phyllidis ad Iolam, cui vale dicat; sed Menalcæ ad Iolam. Ut Enim Damœtas compellaverat prius Iolam: *O Iola, mitte mihi Phyllida.* Ita nunc Menalcas eundem compellat: *O Iola, amo Phyllida, nam dixit mihi longum vale.*

DA,

DA. Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti: nobis Amaryllidis iræ. 81
ME. Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hœdis,
Lenta ſalix fœto pecori: mihi ſolus Amyntas.
DAM. Pollio amat noſtram, quamvis eſt ruſtica, Pierides, vitulam lectori paſcite veſtro. (Muſam.
ME. Pollio & ipſe facit nova carmina: paſcite tau-
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenã. (rũ,
DAM. Qui te, Pollio, amat; veniat quo te quoq;
Mella fluãt illi, ferat & rubꝰ aſper amomũ. (gaudet:
ME. Qui Baviũ non odit, amet tua carmina, Mævi:
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos. 91
DAM. Qui legitis flores, & humi naſcentia fraga,
Frigidus, ô pueri! fugite hinc, latet anguis in herba.
ME. Parcite oves nimiũ procedere: non bene ripæ
Creditur: ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat. 95

DA. *Lupus funeſta res eſt gregibus, pluviæ ſegetibus maturis, venti arboribus: nobis ira Amaryllidis.* MEN. *Humor grata res eſt teneris ſegetibus, arbutus hœdis* à lacte *depulſis, ſalix flexilis gregi prægnanti: mihi ſolus Amyntas.* DAM. *Pollio diligit mea carmina, licet ſint agreſtia: ô muſa, nutrite juvencam* Pollioni, *qui vos legit.* MEN. *Ipſe etiam Pollio componit novos verſus: nutrite* illi *taurum, qui jam cornibus feriat, & ſpargat arenam calcibus.* DAM. *Quiſquis te diligit, ô Pollio, perveniat* ad ea, *ad quæ lætatur te quoque perveniſſe: illi mel fluat, & vepres rigidi producant amomum.* MEN. *Quiſquis non odit Bavium, amet tuos verſus, ô Mævi! idemque ſubliget jugo vulpes, & exprimat lac ex hircis.* DAM. *O pueri, qui colligitis flores, & fraga naſcentia humi, hinc fugite: ſerpens lathalis occultus eſt ſub gramine.* MEN. *O oves, abſtinete longius ire, non tuto ſiditur ripæ: ipſe aries ſiccat adhuc villos.*

NOTÆ.

81. *Amaryllidis iræ.*] Cum videat Damœtas Menalcam in amore Phyllidis rivalem ſibi obſtare, imo præferri; ad alium amorem deflectit, & jam Amaryllidi dicit blanditias. De nomine *Amaryllidis* Ecl. 1. 31.

82. *Arbutus.*] Arbor foliis lauro affinibus, ſed raris, *arboſior*: in deliciis ejus umbra fuit apud antiquos. Horat. Od. l. 1. 1. 21. *Nunc viridi membra ſub arbuto ſtratus.* Fructus profert inſtar ceraſorum, aut fragorum, cum aliqua dulcedine aſperos: Vocantur à Plinio *unedones*; quod, inquit, plures edi non poſſint propter aſperitatem: à Virgilio *arbuta*. G. 1. 148. *Cum jam glandes, atque arbuta ſacra Deficerent ſylvæ.* Et G. 2. 520. *Dant arbuta ſylvæ.*

83. *Mihi ſolus Amyntas.*] Ut oſtendat Menalcas, quicquid à ſe de luctu Phyllidis, deque ſuo in eam amore dictum eſt, per jocum dictum eſſe, quo Damœtam aliqua invidia ſtimularet: nunc ultro profitetur ſe præter Amyntam, amare neminem.

85. *Pierides.*] Muſæ novem, de quibus v. 60. Sic dictæ, vel à Pierio Theſſaliæ monte, ubi ex Jove & Mnemoſyne natæ dicuntur: vel ex victoria, in Pieri Macedonis novem filias, relata; quæ Muſas auſæ ad cantum provocare, & ab iiſdem ſuperatæ, totidem in picas ab iis mutatæ ſunt.

86. *Pollio & ipſe.*] Quis fuerit, fuſe habetur in argum. Ecl. 4. pervenit ad ſummam oratoris, hiſtorici, & poetæ laudem; ad conſulatum anno U. C. 714. ad triumphum anno 715. E quibus laudibus poëticam ſolam hoc loco ei tribuit aperte Virgilius: *Pollio & ipſe facit novã carmina*: cæteros honores, ut paſtoritiis modulis graviores, tantum innuit his vocibus: *veniat quo te quoque gaudet*: nempe ad conſulatum, & triumphum.

89. *Mella fluant illi, &c.*] Vota ſunt ejus in gratiam, quicunque Pollionem amaverit.

Amomum.] Parvus eſt frutex, magni inter aromata nominis, ex ligno ſeſe convolvens in racemi modum: aureo colore, flore exiguo, ſeu violæ albæ; ligno ſubrufo & valde odorato: in Aſſyria, Armenia, Ponto & Media optimum. Ita fere à Dioſcoride deſcribitur. Plerique tamen ab ea deſcriptione diſſentiunt.

90. *Qui Bavium non odit, &c.*] Bavius & Mævius, poetæ peſſimi, Virgilio pariter & Horatio infeſti. Imprecatio eſt reſpondens è contrario votis Damœtæ pro Pollione: ſi quis non odit Bavium, ita ſtultus fiat, ut & amet Mævium & jugo ſupponat vulpes.

94. *Parcite oves, &c.*] Senſus eſt juxta Servium & Farnabium: O pueri, cavete ne oves longius procedant: quod durius & abſque exemplo eſt. Noſtra interpretatio, tum nititur exemplis, eſt enim apud Catul. in argon. 146. *Nil metuunt jurare, nihil promittere parcunt*: tum conformis eſt Theocritæo exemplo Idyl. 5. 100. στᾶτ' ἀπὸ τᾶς κοτύνω ταὶ μηκάδες, ὤδε νέμεσθε, &c. *diſcedite ab oleaſtro, capellæ, hic paſcite.*

Non bene ripæ Creditur.] Quia periculum eſt, ne vel oves lapſæ in profluentem rapiantur; vel ripa ipſa, fluctuum allapſu ſubtus exeſa, ruinam faciat.

DAM. *O Tityre, remove à fluvio paſcentes capellas: ego purgabo eas omnes in fonte, cum erit opportunum.* MEN. *O pueri, colligite oves* in ovile: *ſi vis caloris corruperit lac, ut ante paucos dies, incaſſum prememus mammas manibus.* DAM. *Heu! quam macilentos baleo taures in fertili agro: idem amor perdit gregem, & dominum gregis.* MEN. *Non certe amor* id *imperat his* ovibus malis: tamen *vix ſiant eſſibus. Neſcio quis oculus corrumpit mihi juniores agnos.*

DAM. Tityre, paſcentes à flumine reice capellas:
Ipſe, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
MEN. Cogite oves, pueri: ſi lac præceperit æſtus,
Ut nuper, fruſtra preſſabimus ubera palmis. 99
D. Eheu, quā pingui macer eſt mihi taurus in arvo!
Idem amor exitium pecori eſt, pecoriſq; magiſtro.
M. His certe neq; amor cauſa eſt: vix oſſib⁹ hærent.
Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.
DA. Dic quib⁹ in terris, & eris mihi magn⁹ Apollo,
Tres pateat cœli ſpatium non amplius ulnas. 105
ME. Dic quibus in terris inſcripti nomina regum

DAM. *Dic qua in regione, cœli ſpatium apertum ſit ulnis non pluſquam tribus, & eris mihi magnus vates.* MEN. *Dic qua in regione oriantur flores notati regum nominibus:*

NOTÆ.

96. *Reice capellas.*] Eſt hic primo ſyncope, *rejice* in *re-ice*; tum contractio geminæ vocalis brevis, in diphthongum longam: *re-ice*, in *reice*. Sic *eicit* pro *ejicit*, apud Lucret. l. 3. 891. *Ne radicitus è vita ſe tollit & eicit.*

98. *Si lac præceperit æſtus.*] Vel exſiccaverit; vel ita corruperit, ut vaneſcat, & nimis liqueſcat.

100. *In arvo.*] Alii legunt in *ervo*. *Ervum* autem, *eruum*, leguminis genus eſt, piis affine, bobus ſaginandis utile.

101. *Pecoriſque magiſtro.*] Damœtæ mercenario pecoris cuſtodi, qui dum amat Phyllida, Galateam, Amaryllida, videtur pecus è tam multiplici magiſtri ſollicitudine maciem contrahere.

103. *Oculus mihi faſcinat agnos.*] *Faſcinum* ſpecies incantationis: ſic dictum, I. Vel à faſciis, ſive liciis & filis, quibus ad illigandos & incantandos homines magicis in ſacris utebantur, de quo more Ecl. 8. 74. II. Vel a fando, ut vult Feſtus: quia verbis, ac præſertim laudatione immodica, perficiebatur: de qua ſpecie Ecl. 7. 27. III. Vel ut probat Voſſius in Etym. à βασκαίνειν *invidere*: quod eſt, quaſi φάσκειν κακὸν ὄμμασι κεῖσθαι *oculis occidere*, quia oculorum intuitu præcipue fit faſcinatio: cum ſcilicet maligni ſpiritus, ex invido aut male affecto pectore emiſſi per oculos aërem circumfuſum inficiunt; idemque ſic infectus aër eos intrat in quos, vel ore, vel oculis, vel naribus commeat. Ita fere Heliod. Æthiop. l. 3. Junioribus vero, utpote tenerioris naturæ, ſæpius faſcinum adhæreſcit.

104. *Dic quibus in terris, &c.*] Uterque, quaſi de victoria deſperans, ad ænigmata confugit.

Apollo.] Vatum Deus, de quo ſupra v. 62. Cur ſic appelletur, docet Macrob. Saturn. 1. 17. I. Quia radios ἀεὶ πάλλει, id eſt, *ſemper vibrat*. II. Quia radiorum vi morbos frequenter excitat, quibus mortales ἀπολλύει, id eſt, *enecat*. III. Quia caloris benignitate morbos omnes ἀπελαύνει, id eſt, *fugat*. IV. Quia ἀναπολεῖ, id eſt, *inter utrumque mundi polum verſatur*. V. Quia unus eſt, non multiplex: Idem enim aliquando eſt atque Sol. Ab α privativo, & πολλοὶ *multi*.

105. *Tres pateat, &c.*] Ænigma difficile, in quo Virgilium crucem fixiſſe Grammaticis refert Servius ex Aſconio, qui hoc ipſum è Virgilio audiſſe ſe profeſſus eſt. Servius interpretatur, I. De Cœlio quodam Mantuano: qui dilapidato patrimonio ſepulchrum ſibi duntaxat trium ulnarum, ſeu pedum ſex, reſervaverat; idque mire placet Salmaſio in Solin. p. 1222 II. De Syene urbe in confinio Ægypti & Æthiopiæ, ſub tropico Cancri: quem locum ita recto lumine ſol irradiare putabatur, medio ſolſtitii die; ut ne altiſſimo quidem in puteo, eam in rem à philoſophis effoſſo, umbram ullam efficeret. III. Alii de Ajacis clypeo, qui cœli figuram præferebat, eratque trium ulnarum, id eſt, trium cubitorum: ſic enim aliquando ulna ſumitur, ut oſtendit Voſſius in Etym. IV. Alii de ſpecu in Sicilia, ubi rapta fertur à Plutone Proſerpina. V. Ciaconius & Cerdanus de foſſa quadam Romæ in comitio facta more Etruſcorum: quæ mundus dicebatur, & toto anno claudi ſolita, patebat certis duntaxat diebus tribus: hi autem *cœlum* pro mundo accipiunt, ulnas tres, pro diebus tribus. VI. Pomponius de Cœlo quodam, cujus ſtatura trium duntaxat eſſet cubitorum. VII. Alciatus de clibano, cujus oſtium ad ulnas tres apertum ſit. VIII. Alii de quolibet puteo: in quem qui deſcenderit, ſpatium cœli tantum conſpiciat, quantum putei latitudo permiſerit. Elige.

Naſcantur

Naſcantur flores: & Phyllida ſolus habeto. (lites:
PAL. Non noſtrum inter vos tantas componere
Et vitulâ tu dignus, & hic: & quiſquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos, pueri: ſat prata biberunt.

& poſſidebis ſolus Phyllida. PAL. *Non meum eſt dirimere tantam contentionem inter vos: Tu meveris vitulam, & hic quoque: & quicumque aut diſſidet amoribus triſteris, aut experietur triſtes. Nunc bibiſſe rivos, ô juvenes: prata ſatis irrigata ſunt.*

NOTÆ.

107. *Naſcantur flores, &c.*] Cardanus explicat de argenteo nummo qui extat, cujus altera pars Auguſti effigiem cum his verbis, *Auguſtus Cæſar*; altera florem præfert, cum hoc elogio, *Lucius Aquilius Florus triumvir.* Sed non advertit vir doctiſſimus, Auguſti cognomen Octaviano non tributum eſſe niſi anno U. C. 727. Virgilii 43. Octavio VII. & Agrippa III. Coſſ. ut habet Cenſorinus. Edita autem ſunt Bucolica, anno Virgilii circiter 32. Igitur ad vulgarem & paſtoralem ſenſum confugio, qui eſt de hyacintho flore, in quem Hyacinthus primum, Phœbo dilectus puer; tum Ajax Græcorum poſt Achillem fortiſſimus, mutati ſunt. Videntur enim in illo ſcriptæ quodammodo literæ, αι quæ primæ ſunt in Ajace; &, ſi retrorſum legantur, primæ etiam aliquo modo in Hyacintho, ſi, ut vult Nannius, per ι. non per υ. ſcribatur, contra communem Græciæ totius fidem. Atque illa difficultas Hyacinthi nominis Ovidium movit, ut floris illius literas ad Ajacis quidem nomen referret; ad Apollinis vero gemitus, mortem Hyacinthi deplorantis. Quippe αι gemitum notat, unde eſt αἰάζω gemo. Ita Met. 10. 215. *Ipſe ſuos gemitus foliis inſcripſit, & ai ai flos habet inſcriptum.* Tum l. 13. 397. *Littera communis mediis, puerque, virique, Inſcripta eſt foliis; hæc nominis, illa querelæ.* Ajax porro & *Hyacinthus*, non reges, ſed regum filii fuere: Ajax quidem Telamonis, Hyacinthus Amyclarum regis. Regestamen vocat Virgilius eo more, quo Laviniam & Ariadnem reginas alibi vocavit.

109. *Et quiſquis amores, Aut, &c.*] Non uni digni eſtis vitula pro præmio, ſed etiam quicumque vobis ſimiles ita bene expriment affectus amantum: ſive ejus qui felix in amore felicitati ſuæ diffidit, qualis Menalcas: *Dulce ſatis humor, &c. Quid prodeſt, ſi me ipſe, &c.* ſive ejus qui amaritiem in amore experitur, qualis Damœtas: *Triſte lupus ſtabulis, &c. nobis Amaryllidis iræ.*

111. *Claudite jam, &c.*] Allegoria eſt. Jam cantare deſinite: ſatis enim aures noſtræ, cantu veſtro delectatæ ſunt, quemadmodum aquarum humore prata rehciuntur.

ECLOGA IV.

* POLLIO.

ARGUMENTUM.

CONFECTO bello Perusino, de quo dictum eſt in argum. Ecl. 1. M. Antonius multis de cauſa infenſus Octaviano, cum ingenti exercitu venerat in Italiam. Reconciliati tamen circa Brunduſium, adminiſtris L. Cocceio communi amico, & ex parte Octaviani, Mecœnate; ex parte Antonii Aſinio Pollione, tum conſule, ambo cum ovationis honore Romam ingreſſi ſunt. Sed paucis poſt diebus, cum Sext. Pompeius, Magni filius, occupatâ Sicilia commeatum intercluderet, fameque Roma premeretur, Octavianus & Antonius, lapidibus palam appetiti a populo, coacti ſunt pacem cum Sext. Pompeio componere. Pax compoſita ad Puteolos. Sublato igitur fame metu, cibariis in urbem confluentibus, civilibus bellis tanto poſt tempore extinctis quædam aurea ſpecies ætatis affuiſſe. Hæc autem omnia cum accidiſſent ſub extremum Pollionis conſulatum, & ipſo Pollione adminiſtro, cui tunc temporis filius natus erat: huic Pollionis filio genethliacon Virgilius cecinit; ejuſdemque, & temporum, illorum in laudem detorſit, quicquid in Cumana Sibylla libris, de Chriſti ortu, ejuſque matre atque ætate legerat.

Scripta eſt anno Virgilii 31. ineunte: V. C. 714. exeunte: ſub ipſum pacis Puteolanæ tempus: Coſſ. Domitio Calvino, & Aſinio Pollione: paulo antequam hi conſules magiſtratum abdicarent; quod more illorum temporum fecerunt, ad paucos qui ſupererant ex illo anno dies: in gratiam L. Cornelii Balbi Gaditani, & P. Canidii, qui conſules in annum reliquum appellati ſunt.

NOTA.

* POLLIO] C. Aſinius Pollio, à Julio Cæſare, paulo ante cædem, Hiſpaniæ ulteriori præfectus; poſt ejus cædem amiciſſimus fuit M. Antonio, ut ipſe profitetur ſuis in epiſtolis, quæ extant apud Ciceronem, l. 10. *Famil.* In ejuſdem Antonii partes cum duabus legionibus tranſiit, paulo ante triumviratum. Triumviratu inſtituto, & triumviris urbanos magiſtratus in quinquennium aſſignantibus, ipſe in an. U. C. 714. Conſul deſtinatus eſt; adnitente, ut credibile eſt, amico Antonio. Quo eodem tempore Feſcenninis verſibus ab Octaviano laceratus dicitur. *Macrob. Saturn.* 2. 4. Et tunc in Gallia Ciſalpina verſanti videtur Virgilius innotuiſſe, & per eum commendatus eſſe Mecænati: ut aditum haberet ad octavianum, qui agrorum dividendorum in ſuos & Antonianos milites negotium unus in ſe ſuſceperat. Orto deinde Peruſino bello, L. Antonio, Marci fratri, ſuppetias tulit Pollio contra Octavianum. *Appian.* l. 5. *Civil.* Sed victo Lucio, ipſe tum Conſul, diu retentâ in poteſtate Marci Venetiâ, ejus in partes Domitium Ænobarbum ejuſque claſſem allexit. *Velleius lib.* 2. Conſecuta eſt pax Puteolana: ſtatimque in Parthinos, Illyricam gentem, & Pruri olim Caſſiique ſtudioſiſſimam, auſpiciis M. Antonii, expeditionem duxit: triumphavitque anno ſequente 715. Reliquam ætatem traduxit in Italia, & licet *poſt enervatum amore Cleopatræ Antonii animum, partibus ejus nunquam ſe miſcuerit*, ad bellum tamen Actiacum proficiſci noluit cum Octaviano, *propter notiora in ſe Antonii beneficia*, ait *Velleius l.* 2. Hiſtoriam ſcripſit bellorum civilium, item tragœdias: accuſavit juvenis Catonem: orator egregius, ſed Ciceronis eloquentiæ infeſtiſſimus. *Quintil. l.* 8. 1. & l. 10. 12. fortaſſe ob memoriam M. Antonii, quem ille Philippicis laceraverat. Vixit ferme ad extremum Auguſti principatum, & an. U. C. 757. obiit octogenarius, ut colligitur ex *Euſebii Chron.*

Filium habuit nullum, *Saloninum* nomine, ſed nepotem: qui certe, cum edita eſt hæc ecloga, nondum ortus erat; quippe qui annis, poſt editam hanc eclogam, 60. juvenis obiit, Tiberio *progener deſtinatus*, inquit Tacit. *annal.* 2. 75.

Filius autem Pollionis dictus eſt C. Aſinius Gallus, non *Saloninus*, diris deinde ſuppliciis à Tiberio Cæſare necatus anno U. C. 789. Ille igitur Pollionis *Salonimus*, qui à Servio dicitur *inter ipſa primordia periiſſe*, aut Servii commentum eſt, aut certe tunc, cum ſcripta eſt Ecloga, *Saloninus* dici non potuit: cum *Salonæ* à Pollione non captæ ſint niſi anno editionem eclogæ conſequente. Vide Ecl. 8. 13.

INTERPRETATIO.

O Muſæ Siculæ, cantemus paulo grandiora. Arbores, & parvæ myricæ non placent omnibus. Si cantamus ſylvas, ſylvæ deceant conſulem. Nunc attigimus extremum ſæculum vaticinii Cumæ Sibyllæ!

SIcelides Muſæ, paullo majora canamus.
Non omnes arbuſta juvant, humileſq; myricæ.
Si canimus ſylvas, ſylvæ ſint conſule dignæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas:

NOTÆ.

1. *Sicelides.*] A Græco nomine Σικελὶς: à Latino enim *Sicilia*, eſſet *Sicilides*: abſona vox, propter exiguitatem literæ *i*, ſæpius repetitæ. Eas invocat Muſas, quia Theocritus Siculus, ex urbe Syracuſis, bucolicorum princeps fuit. Unde & *Syracuſium verſum* dicit, pro *bucolico* Ecl. 6. 1. & *Arethuſam* Siciliæ fontem invocat Ecl. 10.1.

2. *Myricæ.*] Myrica, frutex humilis: hanc alii Tamaricen vocant; alii Bruyam ſylveſtrem, *de la bruyere*. De *arbuſtis* Ecl. 1. 40.

3. *Sylvas.*] Per *ſylvas* hic, & per *ſylveſtrem muſam* Ecl. 1. 2. bucolica ſive paſtoritia carmina intelligit. Cœlius Rhodig. auctor eſt tamen, per *ſylvas conſule dignas*, alluſum ad ſylvarum curam: quæ minima erat provinciarum illarum, quæ conſuli è magiſtratu abeunti mandabantur. Unde apud Suetonium legimus, optimates ex invidia conatos eſſe, ut ea Jul. Cæſari provincia committeretur, quaſi minimi negotii; hunc vero contra perfeciſſe, ut ſibi Gallia daretur.

4. *Ultima.*] Vel *poſtrema* eſt; vel *prima*, & ab ætate noſtra remotiſſima, utroque enim ſenſu dicitur *ultimum*. Hæc autem ætas, de qua hic Virgilius, *poſtrema* dici poteſt: quod eam Sibylla quaſi quinto loco conſtituerit, poſt aliis quatuor per metalla deſignatas, auream, argenteam, æream, & ferream. *Prima* vero dici etiam poteſt: quod hæc eadem inſtauratio ſit primæ ætatis aureæ, & eadem veluti ætas rediviva.

4. *Cumæi carminis.*] Sibyllini. *Cumæam* vero Sibyllam aliqui diſtinguunt à Cumana, ut al-

Magnus

Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo.
Jam redit & Virgo, redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo naſcenti puero, quo ferrea primum
Deſinet, ac toto ſurget gens aurea mundo,
Caſta fave Lucina: tuus jam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc ævi, te conſule, inibit,
Pollio: & incipient magni procedere menſes.

Magna ſeries temporum oritur de novo. Nunc Aſtræa revertitur, regnum Saturni revertitur: nunc novum genus hominum *mittitur è ſummo cœlo. Tu tantum, ô pudica Diana! adſis naſcenti puero: ſub quo ferrea ætas primum finietur, & aurea per totum orbem orietur: tuus frater Apollo jam imperat. Perro ſub tuo conſulatu, ô Pollio, gloria illa ætatum inchoabitur, & magni menſes incipient currere.*

NOTÆ.

tera Italica, altera Æolica ſit. *Cumæ* enim duæ percelebres, inter urbes alias ejuſdem nominis: aliæ in Æolide Aſiæ; aliæ in Campania Italiæ. Utrumque tamen nomen confundi debet. De Sibyllarum nomine, numero, auctoritate, dicemus Æn. 6. 36. De *Cumis*, Æn. 6. 2.

5. *Magnus ab integro, &c.*] *Sæclorum* pro *ſæculorum*. *Sæculum* vulgo centum annorum ſpatium eſt; hic *ætas* & *tempus* indefinite. *Magnus ſæclorum ordo*, & poſtea *magni menſes* explicantur à pleriſque de magno anno Platonico, qui ex Cicerone 2. de Nat. Deor. *tum efficitur, cum Solis, & Lunæ, & quinque errantium, ad eandem inter ſe comparationem confectis omnium ſpatiis, eſt facta converſio*; id eſt, reditus ad eundem ſitum, unde primo curſum inceperint. Quo tempore *quidam volunt*, inquit Clavius in c. 1. ſphæræ, *tunc omnia quæcumque in mundo ſunt, eodem ordine eſſe reditura, quo nunc cernantur*. Addunt autem fabuloſi hujus anni auctores, hunc ſpatio contineri 49000, annorum: alii tantum 23760: alii etiam plurium. Quicquid ſit, de hoc anno Virgilium loqui vix putem: malimque *magnum* hic, eſſe *illuſtrem*; quomodo heroes Alexander, Pompeius, *magni* dicti ſunt. Multa tamen erudite docet Joſ. Scaliger de magno anno, magniſque menſibus Chaldaicis, quæ huic loco convenire poſſunt. In Canon. Iſagog. p. 252.

6. *Virgo.*] Aſtræa, ſeu Juſtitia, Jovis & Themidis filia: quæ finito aureo ſæculo, quo Dii cum hominibus habitaverant, Diis propter hominum iniquitatem abeuntibus, terram quoque reliquit, ſed omnium ultima.

Saturnia regna.] Feliciſſima, aurea, qualia fuerunt Saturno imperante: ſub Jovis enim ejus filii imperio, deflexerunt omnia in pejus. Georg. 1. 125. *Saturnus*, Cœli & Veſtæ filius à Titane fratre ob regni contentionem carcere incluſus, à Jove filio liberatus: deinde ab eodem Jove, cui ſtruebat inſidias, regno pulſus, in Italiam aufugit ad Janum regem. Unde regio in qua latuerat, *Latium* dicta. Hæc omnia fabulis poëtarum corrupta ſunt.

8. *Tu modo naſcenti puero.*] Quaſi dicat: novum genus hominum orietur, dummodo Lucina faveat huic puero naſcenti: qui princeps illius novi generis, id eſt, primus eſſe debet.

10. *Lucina.*] Dea certe fuit partui præſidens: dicta ſic, à *luce*, quam infantibus dabat. Quænam vero fuerit, ambigitur. Alii Junonem fuiſſe colligunt ex hac ſolemni parientium formula: *Juno Lucina fer opem*. Alli Dianam è plurimis poëtarum locis. Alii diſtinctum ab utraque numen, ex hymno in Apoll. apud Homerum: ubi Lucina dicitur à Junone impedita, quo minus Latonæ, Dianæ matri parturienti, opem ferret. Virgilius adhæret ſecundæ opinioni: cum eam Apollinis ſororem hic dicat: *tuus jam regnat Apollo*: id eſt, *tuus frater*.

Apollo.] Multi de Octaviano interpretantur: ut & Lucinam de Octaviæ ejus ſorore: quæ, & multum apud fratrem poterat; & pudicitiæ laude inſignis fuit; & mortuo priore conjuge Marcello, hoc ipſo tempore vinculum fuit pacis illius, quæ hac ecloga celebratur, ab Octaviano conjux Antonio tradita. Cur autem Octavianus Apollo dicitur? An quod in cœna quadam convivis duodecim Deorum habitu diſcumbentibus, ipſe Apollinem repræſentaverit? Certe Antonius deinceps id ei quaſi impie factum objecit: videturque cœna illa cadere in hoc ipſum tempus, ut ex Suetonio colligitur. Melius tamen Virgilium hic explicandum puto de Lucina ipſa, quæ ad pueri ortum invitatur: deque ipſo Apolline, qui regnare dicitur ac triumphare, quia jam conſtat veritas vaticiniorum, quæ per Sibyllam ſuam ediderat, de reditu ætatis aureæ.

11. *Inibit.*] Incipiet, orietur. Sic *ineunte anno*, id eſt, *incipiente*, dicitur abſolute.

12. *Magni menſes.*] Quintilis & Sextilis, aiunt Servius & Pomponius. *Magni* ideo, quia *Julius* & *Auguſtus*, ex Imperatorum nominibus appellati ſunt. Male. Licet enim hoc de Julio verum ſit, de Auguſto menſe tamen falſum: cui nomen illud, non ante mortuum Cleopatram, & tres Octaviani triumphos, à ſenatu tributum eſt: immo non ante an. U. C. 727. *Magni* ergo *menſes* dicendi, quomodo ſupra *magnus ordo ſæclorum*, v. 5.

Te auctore, ſi aliquæ noſtri criminis reliquiæ ſuperſunt, tunc deletæ liberabunt mundum æterno metu. Ipſe puer particeps erit vitæ divinæ, & videbit heroas ſociatos Diis, & ipſe videbitur ab illis, & gubernabit mundum pacatum patriæ virtute. Terra autem ubique ſine cultura producet tibi parva munera, ô puer! nempe *vagas hederas paſſim cum baccare & colocaſia mixta grato acantho. Ipſæ capræ reportabunt in ſtabulum mammas lacte tumentes, nec greges timebunt magnos leones: ipſæ cunæ proferent tibi jucundos flores: angues quoque morientur, & morientur plantæ venenatæ, quæ colligentem decipiunt: amomum Syriacum orietur ubique. Sed ſtatim atque poteris jam legere laudes heroum, & geſta tui patris, ac percipere quid ſit virtus*; tunc *agri ſenſim flaveſcent ſpicis maturis, & racemi rubentes pendebunt è rubis agreſtibus, & duræ quercus ſtillabunt mel inſtar roris:*

Te duce, ſi qua manent ſceleris veſtigia noſtri,
Irrita perpetuâ ſolvent formidine terras.
Ille Deûm vitam accipiet, Diviſque videbit
Permixtos heroas, & ipſe videbitur illis:
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuſcula cultu,
Errantes hederas paſſim cum baccare tellus,
Mixtaque ridenti colocaſia fundet acantho.
Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores,
Occidet & ſerpens, & fallax herba veneni
Occidet: Aſſyrium vulgo naſcetur amomum.
At ſimul heroum laudes, & facta parentis
Jam legere, & quæ ſit poteris cognoſcere virtus:
Molli paullatim flavеſcet campus ariſtâ,
Incultiſque rubens pendebit ſentibus uva,
Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella:

NOTÆ.

13. *Sceleris veſtigia noſtri.*] Scelus illud: vel ſunt perjuria Trojanorum, quibus omnes poſterorum Romanorum calamitates tribuuntur. Georg. 1. 501. *Jampridem ſanguine noſtro Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.* Vel bella civilia Cæſaris & Pompeii. Vel cædes ipſa Cæſaris, ſpectante ſenatu, patrata; cujus in pœnam atrociſſima bella Octaviani principatus initium infeſtarunt.

15. *Ille deûm vitam, &c.*] Alludit ad auream ætatem, qua Dii cum hominibus familiariter degebant: innuitque puerum in eadem, qua pater eſt, futurum quoque gratia apud Triumviros & alios deinde reipublicæ adminiſtratores, quos per adulationem Deos vocat, ut Octavianum vocaverat, Ecl. 1. v. 6.

17. *Pacatumque reget patriis, &c.*] Addit eundem puerum reſtorem orbis, id eſt, conſulem futurum. Sic enim loqui tunc adhuc potuit poëta, nondum ſcilicet extinctâ republicâ: immo ſpe tum vigente maximæ reſtituendæ mox à Triumviris antiquæ libertatis, ut ex Appiano conſtat. *Patriis virtutibus.*] Vel refertur ad *reget*: Reget orbem, uſu & exemplo virtutum omnium patriarum, id eſt, Romanarum. Vel refertur ad *pacatum*: Reget orbem pacatum virtute atque induſtria Pollionis patris, qui cum Mecœnate adminiſtet fuit pacis, inter Octavianum & M. Antonium.

19. *Hederas paſſim cum baccare.*] *Baccar*, herba eſt radicis odoratæ, quæ vim ad faſcinationem depellendam habere putabatur. Nomine Gallico caret: quibuſdam videtur eſſe, *nardus ruſtica*; quibuſdam vero, *digitalis*; *gand de Noſtre-Dame*. Deſpauterio fœminini generis: at vero, ut probat exemplis veterum Voſſius, ſemper neutrius: *hoc baccar*. Hederam puero promittit, ut futuro poëtæ, quemadmodum Ecl. 7. 25. *Paſtores hedera creſcentem ornate poëtam*; baccar, ut puero formoſo, qui proinde faſcinationi invidentium magis obnoxius ſit, quemadmodum ibid. 27. *Baccare frontem cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.*

20. *Colocaſia fundet acantho.*] *Colocaſium, ii*, vel *colocaſia, æ*, faba eſt Ægyptia: cujus radix & caulis, ad cibum; flos ad coronas adhibebatur. De *acantho* Ecl. 3. 45.

24. *Fallax herba veneni.*] Generatim omnem herbam intelligit latentioris veneni. De *Amomo* Ecl. 3. 89.

26. *At ſimul heroum, &c.*] Proſecutus puritiæ ludos, nunc tria ſtudia adoleſcentiæ enumerat. I. Poëſim, *heroum laudes*. II. Hiſtoriam, *facta parentis*, quæ vide in arg. III. Philoſophiam, *& quæ ſit poteris cognoſcere virtus*. Deinde ad virilis ætatis laudes aſcendit: *Hinc uti jam firmata, &c.*

Pauca

Pauca tamen ſuberunt priſcæ veſtigia fraudis,
Quæ tentare Thetim ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere ſulcos.
Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella,
Atq; iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipſe mari vector: nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus, non vinea falcem:
Robuſtus quoq; jam tauris juga ſolvet arator.
Nec varios diſcet mentiri lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries jam ſuave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto:
Sponte ſua ſandyx paſcentes veſtiet agnos.

Tamen latelunt nonnulla reliquiæ malitiæ veteris, quæ cogant adire navibus mare, & claudere urbes mœnibus, & ſulcare terram. Tunc erit alter Tiphys, & altera Argo, quæ portet electos duces: erunt quoque bella alia, & ingens Achilles rurſus ibit adverſus Trojam. Deinde poſtquam ætas jam robuſta te reddiderit virum, ipſe etiam nauta recedet è mari, nec naves è pinu fabricatæ *tranſcent merces: omnis terra producet omnia: nec ager ſcindetur raſtris, nec vitis falce. Tum quoque fortis agricola aſſeret jugum bobus, nec aſſuescet lana ſimulare diverſos colores: ſed aries ipſe in paſcuis tinget vellus purpurâ ſuaviter rubenti, & croco luteo: Sandyx ultro induet agnos inter paſcendum.*

NOTÆ.

31. *Pauca tamen, &c.*] Gradus quoſdam ponit ætatis aureæ, ſimul cum Pueri ætate procedentis: ita ut in ipſius ortu reſloreſcere natura videatur, *fundent cunabula flores:* in ejus adoleſcentia fructus ferre, *ariſtas, uvas, mella*; cum aliquibus tamen priſcæ fraudis, & ætatis ferreæ veſtigiis: firmata denique ejus in ætate, quaſi plena pace gaudere, bellis & laboribus extinctis, *omnis feret omnia tellus.* Quod exprimit abundantiam rerum omnium, qua gaudebat Roma poſt pacem Puteolanam.

32. *Thetim.*] Eſt & *Thetis*, Græce Θέτις, genitivo *Thetidis*, prima brevi. Et Τηθὺς *Tethys*, genitivo *Tethyos*, primâ longâ. Iſta *Tethys*, uxor Oceani, ſive Neptuni, Nympharum marinarum mater. Hæc vero *Thetis* Nerei & Doridis filia, quam cum amaret Jupiter, uxoremque ducere decreviſſet, monitus eſt à Prometheo ſic eſſe in fatis, ut qui ex ea naſceretur, patre major eſſet futurus: quo audito, Jupiter ab ejus nuptiis abſtinuit. Hanc itaque duxit Peleus, Æaci filius, ex eaque Achillem ſuſcepit.

34. *Tiphys.*] Gubernator navis quæ dicta eſt Argo. *Argo.*] navis, ſive prima juxta fabulas, ſive apparatu & mole maxima omnium, quæ prius in uſu fuerant: conſtructa ad expeditionem Colchicam, ex pinis Pelii, montis in Theſſalia: inſerto è quercubus Dodonææ ſylvæ malo, qui oracula reddebat. Nomen, vel ab Architecto, quem *Argum* nominat Valer. Flaccus; Vel ab *Argivis*, id eſt, Græcis ducibus, quos vehebat, ut ait Ennius apud Cic. 1. Tuſcul. Vel à celeritate: ὠκὺς enim *velox* eſt. Invertrix ejus Minerva. Locus fabricationis, *Pagaſæ* promontorium & oppidum Theſſaliæ, non procul à Pelio monte. Unde *Pagaſæa navis* dicta eſt.

35. *Delectos heroas.*] *Argonautas*, nobiles Græcos, è Theſſalia præcipue: qui numero circiter quinquaginta navi Argo vecti ſunt in Colchidem, ad diripiendum vellus aureum, à Tauris ignivomis, & Dracone cuſtoditum. Dux Jaſon: poſt cum notiſſimi, Caſtor, Pollux, Hercules, Theſeus, Orpheus, Zetes & Calais.

36. *Achilles.*] Thetidis & Pelei filius, de quo Æn. 1. 34. Per Achillem vero quemcumque virum fortem: per Trojam, quamcumque civitatem: per Argo, quamcumque navem: per Tiphym, quemcumque gubernatorem ſignificari, bene admonet Servius: & eſt expoſitio illius, quod ante dixerat; futura nempe bella & navigationes.

38. *Vector.*] Tam active dicitur pro eo qui vehit, quam paſſive pro eo qui vehitur.

39. *Mutabit merces.*] Ante nummos repertos, commercia omnia per rerum commutationem fiebant, ut adhuc fit cum peregrinis multis gentibus.

40. *Raſtros.*] *Raſtrum*: plur. *Raſtri*, vel *raſtra*; inſtrumentum quo franguntur glebæ: à radendo dictum.

44. *Murice.*] Murex, piſcis eſt marinus è concharum genere, paululum a purpura diverſus: cito in eſcam, ſanguis in colorem aſſumitur, ex Martiale Epig. l. 13. 87. *Croceo luto.*] Alii pro croco luteo dictum volunt: crocus autem, *ſaffron*, lutei coloris eſt, id eſt, flavi rubeſcentis. Alii lutum herbam agnoſcunt: quæ vel *glaſtum* ſit, *paſtel de Languedoc*; vel *caltha* quædam ſpecies, *du ſouley.*

45. *Sandyx.*] Vel color eſt compoſitus, ex æqua ſandarachæ & rubricæ commixtione ex Plin. l. 35. 6. flammæ, vel minio concolor; *vermillon, couleur de feu.* Vel frutex, aut herba, cujus dicitur à quibuſdam flos ſimilis cocco, *à l'ecarlate.*

Talia

Parcæ firmo fatorum ordine unanimes dixerunt ſi, fuſis: ô talia tempora, currite. Accede ô ad magnos magiſtratus, mox venient tempus accedendi: *ô dilecta proles Deorum, magne Jovis alumne! Vide mundum rotunda mole vacillantem, terramque, & ſpatia maris, & altum cœlum. Vide, ut cuncta exultent, ob adventum ætatis* aureæ. *Utinam reſtet mihi pars extrema tam prolixæ vitæ, & animæ, quantum ſufficiet ut tua geſta celebrem. Non me cantu ſuperabit, aut Orpheus Thracius, aut Linus: licet huic Orpheo mater faveat Calliopea; & huic Lino pater pulcher Apollo. Si Pan ipſe contendat mecum Arcadiæ arbitrio; ipſe Pan fatebitur ſe ſuperatum eſſe, Arcadiæ arbitrio. Incipe, parve puer, agnoſcere matrem* ex ipſius *riſu: decem menſes attulerunt matri diuturna tædia. Incipe, parve puer, cui parentes non arriſere,*

Talia ſæcla ſuis dixerunt, currite, fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere, ô magnos, aderit jam tempus, honores,
Cara Deum ſoboles, magnum Jovis incrementum!
Aſpice convexo nutantem pondere mundum,
Terraſque, tractuſq; maris, cœlumq; profundum:
Aſpice, venturo lætentur ut omnia ſæclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus, & quantum ſat erit tua dicere facta!
Non me carminib⁹ vincet, nec Thracius Orphe⁹,
Nec Linus: huic mater quamvis, atq; huic pater
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo. (adſit,
Pan etiam, Arcadiâ mecum ſi judice certet,
Pan etiam Arcadiâ dicat ſe judice victum.
Incipe, parve puer, riſu cognoſcere matrem:
Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.
Incipe, parve puer, cui non riſere parentes,

NOTÆ.

47. *Parcæ.*] Erebi & Noctis filiæ: ſic dictæ vel à partu, quaſi *Partæ*, juxta Varronem; quia naſcentibus bonum malumque in partu conferunt. Vel per antiphraſim à parcendo, juxta alios; quia nemini parcunt. Tres finguntur, quia tria ſunt tempora: colo inſtructæ, quia vitæ humanæ ſtamina deducunt. Prima eſt *Clotho*, à κλώθω *volvo*. Secunda *Lachefis*: à λαγχάνω *ſortior*. Tertia *Atropos*, ab α privativo, & τρέπω *verto*, quia inflecti non poteſt.

49. *Jovis incrementum.*] Jovis filius, alumnus; ideo incrementum & augmentum: quia patres prole dicuntur augeri. Jovis autem Deorumque ſobolem vocat & alumnum: eo modo, quo Homerus heroes ſuos, διοτρεφὲς, & θρέμματα Διὸς, *nutritos à Jove.*

50. *Nutantem convexo, &c.*] Geſtientem & præ lætitia commoventem ſe. *Convexum*, eſt curvatura exterior cœli: *concavum*, curvatura interior: utrumque promiſcue ſumitur à poëtis. Æn. 4. 451. *Tædet cœli convexa tueri*, id eſt, *concava* quæ ſola intuemur. *Convexum* dixit pondus, quia mundi pondus & gravitas rotundum illum, adeoque convexum efficit: omnibus ejus partibus æqualiter ad centrum nitentibus.

56. *Linus.*] Apollinis & Terpſichores filius, paſtor idem & muſicæ peritiſſimus, Orphei & Herculis ea in arte præceptor. Hunc ab ipſo Hercule occiſum ferunt, impactâ in caput cithârâ, quod ipſum Herculem ruſticius canentem irrideret.

57. *Orphei.*] Dativus Græcus, hic diſſyllabus Ὀρφεῖς, ἑῶς, ἕι vel εῖ. Sic apud Catullum eſt *Pelei*, τῷ Πηλεῖ. De Orpheo Ecl. 3. 46. *Calliopea.*] Vel *Calliope*: ut *Penelopea*, vel *Penelope*. Una è novem muſis, mater Orphei, heroici carminis præſes: à κάλλος *pulchritudo*, & ὄψ, ὄπος *vox*.

58. *Pan etiam, Arcadia.*] De Pane Ecl. 2. 31. *Arcadia* Peloponneſi regio intima, à mari undique remota, ubique in montes aſſurgens; unde paſtioni pecorum, quam agriculturæ aptior; ideoque Pana paſtorum Deum ſingulari cultu venerata.

61. *Longa decem.*] Vulgo menſe nono naſcuntur infantes: unde hic Vives, & Turnebus decem Lunæ menſes agnoſcunt, qui breviores. Alii menſem decimum incuntem intelligunt, vel etiam completum: cum ad hoc uſque tempus partum differri poſſe conſtet; immo etiam ulterius. *Tulerunt.*] Penultima brevi, cum vulgo habeatur longa. Sic Æn. 2. 774. & 3. 48. *Steteruntque comæ.* Georg. 2. 129. *Miſcuerunt herbas.* Lucret. 3. 86. *Prodiderunt*, 1042. *Occiderunt, &c.*

62. *Cui, &c. Parentes, &c.*] De hac duplici voce controverſia eſt. *Cui.*] Quintilianus l. 9. 3. legit, *Qui*, plurali nominativo, hoc ſenſu: *qui pueri non riſere; hunc*, id eſt, *hos* (per enallagen, ſive commutationem numerorum) *nec Deus menſa dignatur, nec, &c.* II. Servius legit, *Cui*, dativo ſingulari; ſive, *Quoi*, quomodo veteres Latini ſcripſerunt, uſque ad ipſius Quintiliani puerities, ut ait ipſe, l. 1. 7. Et hic erit ſenſus: *Cui puero parentes non arriſere, hunc nec*

Nec

Nec Deus hunc menſa, Dea nec dignata cubili eſt.

hunc, nec Deus ad menſam, nec Dea in lectum, excipere *dignata eſt.*

NOTÆ.

Deus, &c. Qui quidem ſenſus ut conſtet magis, hæc ſuperiora verba, *riſu cognoſcere matrem*, de riſu matris, non de pueri riſu, accipio: cum Erythræo & Bembo. Solent enim parentes ante cæteros à liberis agnoſci ex blandiore riſu, & eſt in liberis omen ingenii bonæque indolis, ex illo riſu citiſſime parentes agnoſcere. Quare poëta puerum invitat, ut ex riſu citò parentes agnoſcat. *Parentes.*] Qui legunt cum Servio, *Cui*, nihil hic habent negotii: &, *parentes*, nominativo plurali, intelligunt. Qui vero cum Quintiliano legunt, *Qui*, I. vel parentes eſſe volunt in vocativo, *ô parentes:* ita Politianus, Miſcell. 89. II. Vel in accuſativo: pro, *qui non riſere ad parentes:* ita Joſ. Scaliger, in Catull. 62. 208. quomodo Plautus in Cap. 3. 1. 21. *Quaſi muti ſilent, neque me rident:* pro, *mihi arrident.* Servium ſequor, quia figura Quintiliani durior hoc loco videtur.

63. *Nec Deus hunc, &c.*] Certe comminatio eſt imminentis puero calamitatis: ſi matrem riſu non agnoſcat. Quæ autem ſit illa calamitas dubium eſt. I. Servius explicat de Vulcano, cui puer ſimilis ſit futurus: Vulcanus vero, cum ei naſcenti parentes, Jupiter & Juno, propter deformitatem non arriſiſſent, ab iis in Lemnum inſulam dejectus eſt: quo ex caſu claudus factus, deinceps, nec *à Jove* ad menſam Deorum; nec *à Minerva* in maritum admiſſus eſt. Obſtat tamen Servio Homerus, qui Vulcano dat locum in cœleſti convivio, Iliad. 1. 595. II. Politianus, Miſcel. 89. explicat de *Genio* & *Junone*, qui puero propitii non ſint futuri. Conſtat enim ex Seneca Ep. 110. ex Plin. l. 2. 7. veteres hominibus ſingulis Genium & Junonem, tutelares Deos, ab ipſo ortu attribuiſſe. Sed conſtat etiam apud eruditos omnes, Genium ſolis maſculis, Junonem ſolis fœminis fuiſſe attributam: atque ita uni eidemque Pollionis filio Genius & Juno non conveniunt. Minime autem conſtat id, quod hoc loco Philargyrius commentatur: nempe pueris nobilibus editis, in atrio Junoni Lucinæ lectum ſterni ſolitum, & menſam Herculi; ſive juxta alios, Genio. Refert quidem Politianus duplicem Varronis locum: quorum alter docet, *initiari pueros Educæ, Potinæ & Cubæ; divis edendi, potandi, & cubandi:* alter docet, *natus ſi erat ſublatus, Diis conjugalibus, Pilumno & Picumno, in ædibus lectum ſterni.* At ex iis locis nihil erui poteſt; niſi quod menſa Deabus, lectus Diis poneretur: cum Virgilius contra, menſam Deo, lectum Deæ attribuat. Quare ego duplici modo nodum ſolvo. I. Per *menſam*, educationem & nutritionem pueri intelligo, cui rei fatentur omnes præfuiſſe Genium; per *cubile*, conjugium intelligo, cui conſtat præfuiſſe Junonem. Atque ita ſenſus erit: *Hunc puerum Genius ali non permittet, nec per cibum incrementa capere; aut ſi permiſerit, certe non permittet Juno ad felices nuptias pervenire.* II. Sic præterea commode poteſt explicari. *Si non agnoſcas matrem riſu, infelix eris, neque ad illam poteris Deorum vitam & conſortium pervenire, quod prius tibi promiſeram, verſu* 15. Illa autem Deorum vita, ſive apotheoſis, gemino capite præcipue continebatur: convictu Jovis, & Deæ alicujus conjugio. Sic apud Horatium l. 4. Od. 8. Herculis divinitas inde ſtatuitur, quod, *Jovis intereſt optatis epulis impiger Hercules.* Idemque, ut notum eſt, Heben juventutis Deam accepit in conjugem. Sic & Virgilius Georg. 1. 31. Immortalitatem, quam promittit Auguſto, ita exprimit: *Teque ſibi generum Tethys emat omnibus undis.* Eo itaque recident Virgilii minæ in puerum: *Non frueris Deorum vitâ, quia te nec Jupiter admittet ad menſam, nec Dea ulla in cubile.*

ECLOGA V.

* DAPHNIS.

ARGUMENTUM.

PASTORES duo funebres ac divinos honores amico Daphnidi exhibent: Moſus illius epitaphium; Menalcas apotheoſin canit. Quis autem ſit ille Daphnis ambiguum eſt. I. Aliqui paſtorem

rem esse putant Siculum, de quo Diodor. lib. 4. Mercurii filium, natum laureo in nemore, unde nomen habuerit a δαφνις, laurea: peritum illum quidem musices, & Bucolici carminis apud Siculos inventorem. Qui cum amaretur a Nympha, eique data fidem fefellisset, ob amorem filiæ Regis, oculis in pœnam captus, carminis argumentum deinde pastoribus fuit. Nec sane vero absimile Virgilium, qui toties in Bucolicis rerum Sicularum meminit, juvenis illius laudes esse prosecutum: exemplo Theocriti, qui videtur ejus in memoriam scripsisse Idyllium primum. II. Alii Pollionis filium esse conjiciunt: cujus genethliacon ecloga superiore, hic mors immatura celebretur. At si interfecta, ut volunt, obiit primordia; quomodo curru subjungere tigres instituit, & thiasos inducere Bacho? *Sentit Vives a Virgilio, quamquam insscio & imprudente, mortuum atque redivivum Christum esse laudatum. Sed pius magis, quam verus ille sensus est. IV. Pierius vult esse Quinctilium Cremonensem Virgilii atque Horatii familiarem. At ejus obitus hac Ecloga posterior est, annis circiter quindecim: cadit que in an. V. C. 730. ut patet ex Euseb. Chron. V. Alii de Quinctilio Varo interpretantur, illo, qui in Germania cæsus est an. V. C. 762. post obitum ipsius Virgilii, 27. Quam scite, ipsi viderint. VI. Jul. Scaliger Poet. l. 1. 4. suspicatur Flaccum esse quendam ipsius Virgilii fratrem: idque alii probant hoc incerti auctoris veteri disticho:* Tristia fata tui dum tu in Daphnide Flacci, Docte Maro, fratrem Diis immortalibus æquas. *Non putem tamen a modestissimo poëta tam superbe desletum fratrem fuisse, obscurum hominem ac semipaganum; nec fidem habeo versiculo incerto. VII. Melius Jos. Scaliger in Euseb. Chron. p. 143. & alii, de cæde & apotheosi Julii Cæsaris rem explicant. Quam commode, constabit ex notis.*

Scripta est, forte quibusdam ludis, aut sacrificiis, in honorem Julii celebratis. Quo præcise tempore, non liquet. Certe post secundam, ac tertiam Eclogam: siquidem extremis hujus versibus mentio fit secundæ & tertiæ.

MENALCAS, MOPSUS.

MEN.

CUr non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo
Tu calamos inflare leves, ego dicere versus, (bo,
Hic corylis mixtas inter consedimus ulmos? (ca:
MO. Tu major: tibi me est æquum parere, Menalca,
Sive sub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potius succedimus: aspice ut antrum
Silvestris raris sparsit labrusca racemis.
ME. Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas,
MO. Quid si idem certet Phœbum superare canendo?

INTERPRETATIO. MEN. *Mopse, siquidem unus sumus; periti uterque, tu fistula canere, ego canere versus: cur nondum hic procubuimus, inter ulmos mixtas corylis?* MOP. *Tu natu major, justum est ut tibi obediam, ô Menalca: seu subimus umbracula fluctuantia ventis agitantibus, seu potius cavernam. Vide quomodo vitis agrestis prætexit cavernam uvis variis.* MEN. *Amyntas unus tecum potest contendere in montibus nostris.* MOP. *Quid mirum, cum ipse contendat vincere Phœbum cantu?*

NOTÆ.

4. *Tu major.*] Ambo tamen juniores. Sic enim deinde v. 19. Mopsus ad Menalcam: *sed tu desine plura, puer.* Et vicissim Menalcas ad Mopsum v. 49. *Fortunate puer, tu nunc.*

5. *Zephyris.*] Zephyrus ventus flans ab occasu æquinoctiali: dictus quasi ζωηφόρος vitam ferens. Latinis *Favonius. Hic est genitalis mundi spiritus, a fovendo dictus*, inquit Plinius, lib. 16. 25. sive ut habent quidam codices, *a favendo.*

7. *Labrusca.*] Vitis sylvestris: sic dicta, vel quia circa macerias & septa, in terræ marginibus & labris nascitur; vel quia à sapore acerbo labra lædit. De *Amynta* Ecl. 2. 35. De *Phœbo* Ecl. 3. 62.

10. *Phyllidis ignes.*] *Phyllis* Lycurgi Thraciæ regis filia: quæ Demophoonta Thesei regis Athoniensis ex Phædra filium, amavit, excepitque è Trojano bello redeuntem. Is cum Athenas ad componenda regni negotia reversus, illic longiores contra fidem datam traheret moras; Phyllis spretam se rata, amoris impatientia vitam laqueo finivit, & in arborem amygdalum foliis carentem est conversa. Reversus deinde Demophoon cum arborem amplexus esset, illa sponsi adventum veluti sentiens emisit folia: unde folia quæ ante φύλλα dicebantur, ab ejus nomine dicta sunt φύλλα.

MEN.

M. Incipe, Mopſe, prior, ſi quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri. 11
Incipe: paſcentes ſervabit Tityrus hœdos.
MO. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi,
Carmina deſcripſi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas. 15
ME. Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis:
Judicio noſtro tantum tibi cedit Amyntas. (tro.
MO. Sed tu deſine plura, puer: ſucceſſimus an-
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnim 20
Flebant: vos coryli teſtes & flumina Nymphis:
Cum, complexa ſui corpus miſerabile nati,
Atque Deos atque aſtra vocat crudelia mater.
Non ulli paſtos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neq; amnē
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbā. 26
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones

ME. *Mopſe, incipe primus, ſi habes, aut aliquos amores Phyllidis aut laudes Alconis, aut rixas Codri. Incipe: Tityrus cuſtodiet hœdos paſcentes.* MO. *Meditabor potius illa carmina, quæ nuper ſcripſi in cortice fagi, & per vices canens inſculpſi: tu poſtea fac ut contendat Amyntas.* ME. *Quanto ſalix flexilis inferior eſt olivæ, quanto parva ſaliunca rutilantibus roſis, tanto tibi inferior eſt Amyntas, mea quidem ſententia.* MO. *At tu, puer, mitte plura loqui, ingreſſi ſumus in antrum. Nymphæ lugebant Daphnim, defunctum ſera morte: vos, o coryli & fluvii, teſtes fuiſtis Nympharum luctus. Cum mater amplexa miſerandum cadaver filii ſui, & Deos & ſidera fera appellaret. O Daphni, nullus boves deduxit è paſtu ad fluvios frigidos, per illos dies: nulla quadrupes, nec deguſtavit aquam, nec attigit herbam graminis. O Daphni, & montes inculti, & ſylvæ, dicunt leones*

NOTÆ.

11. *Alconis.*] Alcon celebris ſagittarius Cretenſis, qui in ſerpentem Pauleri filii ſui corpori circumplicatum tam induſtrie ſagittam direxit, ut eam in ſerpente defigeret, nec filium tangeret. *Jurgia Codri.*] Codrus rex Athenienſium fuit: qui bello adverſus Lacedæmonas, ut ait Servius; aut Dorienſes, ut Juſtinus; aut Thraces, ut Plutarchus: cum ab oraculo reſponſum eſſet, eum populum victorem fore, cujus rex periiſſet; atque adeo edictum fuiſſet ab hoſtibus, ne quis regem Athenienſem læderet: ipſe ſumpto lignatoris habitu, jurgiis aliquos ex hoſtibus laceſſivit, ab iiſque occiſus eſt: hoſtes re cognita ſine prælio victi domum abierunt. *Phyllis* tamen, *Alcon*, & *Codrus*, fortaſſe hic paſtoritia nomina ſunt. Fuit & *Codrus* poëta, de quo Ecl. 7. 22.

14. *Modulans alterna notavi.*] Ita ut modo canerem, modo quæ cantaveram, deſcriberem in fagi cortice. De *fago* Ecl. 1. 1.

17. *Puniceis.*] *Puniceus*, ſive *phœniceus* color ſplendide rubet: *quales frutlus palmæ arboris non admodum ſole incocti: unde ſpadicis & phœnicei nomen eſt:* inquit Gellius l. 2. 26. σπάδιξ enim Dorice ſignificat, *avulſum e palma termitem cum fructu:* & communiter, φοῖνιξ, *palma* eſt & *palmæ fructus. Saliunca.*] Ex Plinio l. 21. 7. *ſalicſa quidem eſt, ſed brevis & quæ necti non poſſit: radici numeroſæ cohæret herba verius quam flos. Veſtibus interponi eam gratiſſimum.* Alii Lavendulam eſſe putant; alii nardum Celticam.

20. *Crudeli funere Daphnim.*] Aptum mihi videtur Julio Cæſari nomen: Lauream enim ſignificat. At Cæſar, ex Suet. c. 45. *Calvitii ſuæ deformitatem cum iniquiſſime ferret, ex omnibus decretis ſibi a ſenatu populoque honoribus, non aliud, aut recepit, aut uſurpavit libentius, quam jus laureæ coronæ perpetuo geſtandæ.* Bene item, *crudeli funere.* Quia Cæſar medio in ſenatu, tribus & viginti pugionum ictibus occiſus eſt, ducibus conjurationis Bruto & Caſſio, ejuſdem familiaribus, idibus Martiis.

23. *Mater.*] Cerdanus transfert hunc affectum ad uxorem Julii Calpurniam, quæ paulo ante diem cædis, ſomniavit maritum *in gremio ſuo confodi:* ex Suet. 81. ego matrem *Romam* puto: quæ corpus ejus, medio in foro, pro roſtris, inſolito tumultu & gentium omnium complorātione combuſſit: igne ex ipſis tribunalibus ac ſubſelliis excitato: ut eſt apud Sueton. 84.

24. *Non ulli paſtos, &c.*] Huc refero Suetonii verba, c. 81. de prodigiis quæ mortem Cæſaris præceſſerunt. *Proximis diebus equorum greges, quos in trajiciendo Rubicone flumine conſecraverat, ac vagos & ſine cuſtode dimiſerat, comperit pertinaciſſime paſtulo abſtinuiſſe, ulcerimque flevit.* Equi per *Quadrupedem* hic ſignificantur, ut Æn. 11. 714. *Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.*

26. *Libavit.*] Guſtavit, attigit. Æn. 1. 740.

27. *Pœnos leones.*] Punicos; id eſt Carthaginenſes, ſeu Africanos. Carthago enim urbs Africæ præcipua, cujus incolæ Pœni dicti, quaſi Phœni: quia è Phœnicia profecti, duce Eliſa, ſive Didone. Æn. 1. 348. Ferax autem leonum & monſtrorum eſt Africa. In qua Cæſar Catonem, Scipionem, & Jubam vicerat.

Interitum

ipſes Africæ deluiſſe mortem tuam. Daphnis etiam induxit morem *ſubligandi tigres Armenias ad currum, & celebrandi choreas* in honorem *Bacchi, & induendi flexiles haſtas teneris frondibus. Ut vitis eſt ornamentum arborum ut racemi vitium, ut tauri armentorum, ut meſſes agrorum fertilium:* ſic *tu* eras *ornamentum omne tuorum; ex quo mors te abſtulit, ipſa Pales atque ipſe Apollo deſeruit arva. Sæpe miſerum lolium, & infœcundæ avenæ regnant in ſulcis, quibus commiſimus magna hordea. Carduus, aut paliurus* armatus *ſpinis acutis naſcitur pro dulci viola, & narciſſo purpureo. Spargite frondes per terram, tegite fontes umbraculis, ô paſtores! Daphnis jubet hæc ſibi præſtari: & ſtatuite ſepulcrum, & adjicite ſepulcro epitaphium: Ego daphnis* hic jaceo, *celebris in ſylvis hinc uſque ad cœlum: magiſter pulchri pecoris, ipſe pulchrior.*

Interitum, montesque feri ſylvæque loquuntur.
Daphnis & Armenias curru ſubjungere tigres
Inſtituit: Daphnis thiaſos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.
Vitis ut arboribus decori eſt, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, ſegetes ut pinguibus arvis;
Tu decus omne tuis: poſtquam te fata tulerunt,
Ipſa Pales agros, atque ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſæpe quibus mandavimus hordea ſulcis,
Infelix lolium, & ſteriles dominantur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narciſſo,
Carduus & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,
Paſtores: mandat fieri ſibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen.
Daphnis ego in ſylvis hinc uſque ad ſidera notus:
Formoſi pecoris cuſtos formoſior ipſe.
ME. Tale tuum carmen nobis, divine poëta;
Quale ſopor feſſis in gramine, quale per æſtum

ME. *Tales mihi ſunt verſus tui, ô divine poëta, qualis res eſt fatigatis ſomnus in herba, & qualis res eſt æſtuantibus*

NOTÆ.

29. *Daphnis & Armenias, &c.*] *Hoc aperte ad Cæſarem pertinet, quem conſtat primum ſacra Liberi patris tranſtuliſſe Romam, & Liberalia inſtituiſſe*, inquit Servius. Quo tamen id auctore dicat, ignoratur: immo ſacra Liberi multo ante nota fuiſſe Romæ manifeſtum eſt. Niſi forte dicatur magnificentius ea deinceps à Julio celebrata: eo quod periculoſiſſimo certamine Pompeii filios ad Mundam viciſſet, ipſo liberalium die, ἐν Διονυσίοις, inquit Plutarchus in Cæſare: quo eodem die, ante quadriennium, Pompeius ad bellum exiiſſe quoque dicebatur. Præcipua autem Bacchi inſignia fuere, *Tigres*: quibus currui ſubligatis circumvehi ſolitus eſt. *Thyrſus*, haſta erat, veſtita pampinis & hedera, armata cuſpide in coni formam deſinente: Bacchi geſtamen & comitum ejus fœminarum, quas *Bacchas* vocabant. Thyrſus quippe dicitur, quicquid ita ſurgit, ut in gracilitatem tenuetur: quemadmodum caulis medius fruticum & plantarum. *Thiaſus* eſt chorus, ſive ſacra ſodalitas canentium, ſaltantium, convivantium: non ſemper ad Bacchum, ſed ad alia etiam divina pertinens. Diciturque, à θεῖα ἄσαι, divina canere. De *Baccho* infra v. 69.

29. *Curru ſubjungere tigres.*] *Curru* pro *currui*. Veteres enim in nominibus quartæ, genitivum extulere per *uis, curruis*: & dativum per *ui, currui*. Unde poſtea ſicut genitivum contraxere in *us, curruis, currus*; ita aliquando contraxere dativum in *u, currui, curru*. Hoc innuit Gellius, l. 4. 16. qui multa congerit exempla Virgilii & aliorum. Sic Æn. 1. 261. *parce metu.* 6. 465. *teque aſpectu ne ſubtrahe.* 9. 605. *venatu invigilant pueri. Tigres.*] Bene *Armenias*. Tigris enim vox eſt Armena, ex Varr. aut Medica, ex Plinio: quæ celeritatem ſignificat. Unde apud eos, feram illam, ſagittam, & flumen celebre ſignificat.

35. *Ipſa Pales, &c.*] Pales Dea paſtorum & pabuli: quam tamen Varro vult eſſe maſculini generis. *Apollo.*] Hic Apollo Nomius intelligitur: ſic dictus à νομὸς, *paſcuum*; quia greges olim Admeti regis pavit. Georg. 3. 2.

36. *Grandia hordea.*] Speciem pro genere, hordeum pro quolibet frumento.

37. *Infelix lolium, &c.*] Lolium, *de l'yvraye*: Græcis ζιζάνιον. *Avena.*] Duplex: altera ſativa, & ad equinum pabulum utilis; altera plane inanis ac ſterilis, de qua hic ſermo. In hanc ultimam, & in lolium dicuntur frumenta degenerare.

38. *Purpureo narciſſo.*] Duplex narciſſi ſpecies; præcipua, ex Dioſcoride, l. 4. 161. *Flos albus*, inquit, *intus croceus,* κοκκίζων, *in quibuſdam purpureus,* πορφυρεοειδής.

39. *Carduus &, &c.*] Carduus agreſtis, *chardon. Paliurus.*] Herba, vel juxta alios frutex aſperrimus: quidam ſpinam albam putant.

Dulcis

Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrũ.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo:
Nos tamen hæc quocũq; modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphninq; tuum tollemus ad aſtra:
Daphni ad aſtra ferem⁹: amavit nos quoq; Daphnis.
MOP. An quicquam nobis tali ſit munere majus?
Et puer ipſe fuit cantari dignus, & iſta
Jampridem Stimicon laudavit carmina nobis.
ME. Candidus inſuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibuſque videt nubes & ſidera Daphnis.
Ergo alacris ſylvas & cætera rura voluptas,
Panaque, paſtoreſque tenet, Dryadaſq; puellas.
Nec lupus inſidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bon⁹ otia Daphnis.
Ipſi lætitiâ voces ad ſidera jactant
Intonſi montes: ipſæ jam carmina rupes,
Ipſa ſonant arbuſta: Deus, Deus ille Menalca.

ſedare ſitim ſcaturiente rivo dulcis aquæ. Nec tantum æquas magiſtrum fiſtulâ, ſed etiam voce. Felix juvenis, tu modo eris primus poſt eum. Nos tamen viciſſim tibi qualicumque modo canemus hæc noſtra, & Daphnim tuum tollemus in cœlum: Daphnim tollemus in cœlum, Daphnis nos etiam dilexit. MO. *An ulla res mihi ſit pretioſior, quam hoc munus? & puer ipſe meruit celebrari, & jamdudum Stimicon laudavit mihi* tuos *iſtos verſus.* ME. *Daphnis ſplendens miratur portas cœli a ſe non ante viſas, & deſpicit ſub pedibus nubila & aſtra. Ergo lata voluptas occupat nemora, campoſque omnes, & Pana, & paſtores, & Dryadas virgines. Neque lupus ſtruit inſidias gregi, neque ullæ plagæ moliuntur fraudem cervis. Daphnis bonus diligit pacem.*

Ipſi montes inculti emittunt clamores ad aſtra præ *gaudio, ipſæ rupes* modulantur *verſus, ipſæ arbores modulantur* hoc: *Deus, ô Menalca, Deus ille* eſt.

NOTÆ.

49. *Alter ab illo.*] Secundus; non dignitate quidem, quia doctrina par utrique eſſe dicitur, *Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum:* ſed ordine tantum temporis: ita ut alter alteri ſit ſimilis, ſed magiſter primus & antiquior, Mopſus vero ſecundus & junior. *Magiſter* autem ille Mopſi, videtur ipſe fuiſſe Daphnis.

52. *Amavit nos quoque Daphnis.*] At, inquiunt, Menalcas Virgilius eſt, ſiquidem deinde dicit de ſua fiſtula: *Hac nos, Formoſum Corydon ardebat Alexim: Hac eadem docuit, &c.* Virgilium autem non amavit J. Cæſar, quippe ignotum adhuc tunc temporis: atque adeo Daphnis non eſt J. Cæſar. Sed nihil obſtat, quo minus dicamus amatos à Cæſare Mantuanos, & cæteros Galliæ Ciſalpinæ populos: utpote ex ea provincia, quam Cæſar tantopere expetiiſſet. Virgilius autem Mantuanus fuit.

54. *Et puer ipſe.*] Negat Servius poſſe id convenire J. Cæſari, qui non puer, ſed annos natus 56. interfectus eſt. Ego exiſtimo Cæſarem conſulto hic vocari puerum; quia relatus fuerat inter cœleſtes Deos: Dii vero cenſebantur vigorem ſemper habere juvenilem; nec aliam ob cauſam *Heben*, ſive *Juventam*, Diis ad pocula miniſtranda adhibebant. Contra *Senectus* inter infera numina numerabatur. Æn. 6. 275. *Primiſque in faucibus Orci, &c. pallenteſque habitant morbi, triſtiſque ſenectus.* Sic Ovid. Met. l. 4. 17. de Baccho canit: *Tibi enim inconſumpta juventa: Tu puer æternus, tu formoſiſſimus alto Conſpiceris cœlo.*

56. *Candidus.*] Color Diis ſuperis addictus, ut niger inferis & mortuis. Tibul. l. 3. 6. 1. *Candide Liber, ades.* Ovid. Triſt. 5. 514. ad Natalem Deum; *Candidus huc venias.* Adde quòd heroas in lacteo circulo crederent habitare, ex Cicer. in Somnio Scip. qui circulus non male cœli veſtibulum & limen vocari poteſt. *Limen.*] Eſt tranſverſum in janua lignum, inferius vel ſuperius. Sic dicitur, vel à *limes*, quia terminatur hic domus; vel à *limus*, id eſt, *obliquus* & *tranſverſus*, ut vult Feſtus.

Olympi.] Montes duodecim hoc nomine inſigniti ſunt. Præcipuus in ea parte Theſſaliæ, quæ ad Macedoniam vergit: cujus vertex ita editus, ut nubes penetrare, & ad cœlum uſque pertinere dicatur; immo & pro cœlo ſumatur à poëtis. Dictus quaſi ὁλυλαμπὴς, *totus lucidus*, quia nubes excedit, & ſole ſemper illuſtratur. De *Dryadibus*, Ecl. 2. 46. De *Pane*, Ecl. 2. 31.

64. *Deus, Deus, ille, &c.*] Conſtat honores Divinos J. Cæſari à Triumviris decretos eſſe, paulo poſt Triumviratum conſtitutum, anno U. C. 712. Lepido 11. & Munatio Planco Coſſ. Hi autem honores præcipue fuerunt: ut ædes ei in foro, ubi crematum ejus cadaver fuerat, conſtrueretur: ut ſimulacrum ejus ludis Circenſibus una cum ſimulacro Veneris circumferretur: ut, ſi qua victoria nunciaretur, ei ſorſum quaſi victori ſacrificaretur: ut qui in ejus ædem confugiſſet, ab injuria tutus eſſet. Et ab eo tempore Octavianus ſe *Divi* filium appellavit.

Sis

Utinam ſis commodus, & propitius tuis! ecce quatuor aras, ecce duas tibi, & duo altaria Phœbo erecta. Singulis annis offeram tibi duo vaſa recenti lacte undantia, & duo vaſa pingui olei. Præſertimque latificans epulas copioſo vino; ad ignem, ſi fuerit hyems; ſub umbraculis, ſi fuerit æſtas: effundam è calicibus vina Chia, quæ ſunt novum nectar. Damœtas, & Ægon Cretenſis mihi canent: Alpheſibœus exprimet choreas Satyrorum. Hæc in honorem tuum ſemper fient, & cum ſolvemus Nymphis vota annua, & cum circuibimus campos cum hoſtia. Quamdiu aper amabit culmina montium, quamdiu piſcis amnes, & quandiu apes alentur thymo, quamdiu cicadæ rore: ſemper gloria, & nomen tuum, & laudes durabunt. Agreſtes ſingulis annis ſic tibi vota facient, quemadmodum Baccho & Cereri. Tu quoque adiges eos ad vota ſolvenda.

Sis bonus ô felixque tuis! en quattuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duoque altaria Phœbo.
Pocula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Craterasque duos ſtatuam tibi pinguis olivi:
Et multo imprimis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, ſi frigus erit; ſi meſſis, in umbra,
Vina novum fundam calathis Arviſia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alpheſibœus.
Hæc tibi ſemper erunt; & cum ſollennia vota
Reddemus Nymphis, & cum luſtrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluviis dum piſcis amabit,
Dumq; thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ:
Semper honos, nomenq; tuũ, laudeſq; manebunt.
Ut Baccho Cererique, tibi ſic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoq; votis.

NOTÆ.

65. *Felixque tuis.*] *Felix* dicitur, tam is qui habet felicitatem, quam is qui facit alios felices. Æn. 1. 334.

68. *Craterasque.*] *Crater* Græca vox, κρατὴρ, à κεράννυμι miſceo; iſtud autem à κέρας cornu: quod veteres cavis cornibus, aut effictis in figuram cornuum poculis biberent, in iiſque vinum aquâ miſcerent.

69. *Baccho.*] Vino, cujus inventor Bacchus à poëtis dicitur: Jovis ex Semele filius: διμήτωρ bimater dictus, quia ex utero matris fulminatæ tranſlatus in Jovis femur, inde maturo partus tempore iterum prodiit. Orbem terrarum peragravit, Indos domuit, primus omnium triumphavit invectus elephanto: turbâ ſtipatus remulcentarum & vociferantium fœminarum, quas ab eo *Bacchas* dixere. Supra v. 29.

71. *Arviſia nectar.*] Ab Arviſo, promontorio Chii inſulæ, in mari Ægæo, ubi vinum exquiſitiſſimum. *Nectar.*] Potus Deorum, ut *ambroſia* cibus: ſæpe tamen promiſcue ſumuntur: utrumque immortalitatem ſignificat. *Nectar* enim à νε privativa particulâ, & κτείνω occido; *ambroſia*, ab α privativo, & βροτὸς mortalis. Utrumque miniſtrarunt diis Hebe, ſive Juventa; & Ganymedes. *Calathis.*] Poculis ad ſpeciem calathorum formatis. Ecl. 2. 46. Et Martialis apophor. 107. de calathis ait: *Nos Satyri, nos Bacchus amat:* unde patet calathum poculum quoque eſſe, non tantum caniſtrum.

72. *Damœtas, &c.*] Ecl. 3. 1. *Ægon.*] ab αἴξ capra: dictus *Lyctius*, à Lycto Cretæ inſulæ civitate.

73. *Alpheſibœus.*] Ab ἀλφάω invenio, & βοῦς bos. Hoc loco nomen paſtoris proprium eſt: ſed apud Homerum Il. 18. 593. epithetum eſt puellarum, quæ propter formam reperiebant multos juvenes, à quibus boves accipiebant munerum loco: quia opes omnes illis temporibus in gregibus ſitæ erant. De *Satyris*, Ecl. 6. in arg.

74. *Et cum ſollennia vota.*] Sacra Nymphis fieri ſolita; vel in agris, ut Turnebo placet; vel etiam in domibus, ut Victorio. *Sollennia* ſunt quæ *ſolum in anno* fiunt, id eſt, ſemel ſingulis annis.

75. *Et cum luſtrabimus agros.*] Sacrificium innuit dictum *Ambarvale.* De quo Geor. 1. 345.

79. *Cererique.*] Ceres Saturni & Opis filia, mater Proſerpinæ, quam à Plutone raptam fertur laborioſiſſime toto orbe quæſiviſſe: frugum, & cultus terræ, magna ex parte repertrix.

80. *Damnabis tu quoque votis.*] Qui vota ſuſcipit, poſtulat aliquid a Deo, eidemque aliquid promittit. Si Deus promiſſa annuat: tum vovens quaſi damnatur, & judicio tenetur promiſſa exolvere. Unde Deus dicitur *damnare votis* vel *voti*, cum poſtulata annuit, & ſic adigit voventem ad exolvenda promiſſa. Livius, dec. 3. l. 7. *Deos, Deaſque precabantur, ut is faustum iter felixque pugna eſſet: & damnarentur ipſi votorum, quæ pro iis ſuſcepiſſent.* Æneid. 5. 237 eodem ſenſu dicitur, *voti reus.*

MO. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis ſibilus Auſtri,
Nec percuſſa juvant fluctu tam litora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.
ME. Hac te nos fragili donabimus ante cicutâ. 85
Hæc nos: Formoſum Corydon ardebat Alexim:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Melibœi?
MO. At tu ſume pedũ, quod me, cũm ſæpe rogaret,
Non tulit Antigenes (& erat tum dignus amari)
Formoſum paribus nodis atque ære, Menalca. 90

MO. *Qualia tibi, qualia munera reponam pro tali cantu? Neque enim ſuſurrus Auſtri ingruentis, nec ripæ undis verberatæ ſic me delectant, neque fluvii qui inter lapideſas vales volvuntur.*
ME. *Prius tibi dabo hanc tenuem fiſtulam: qua ego didici canere: Formoſum Corydon amabat Alexim; eademque didici, Cujum pecus? an Melibœi?*
MO. *Tu vero, Menalca, accipe pedum inſigne nodis æqualiter diſtantibus, & ære: quod Antigenes non obtinuit, licet ſæpe à me peteret; & tunc tamen merebatur amari.*

NOTÆ.

82. *Venientis ſibilus Auſtri.*] Venientis, id eſt, naſcentis: tunc enim potius eſt aura, quam ventus. Sic Æn. 5. 344. *gratior & pulchro veniens in corpore virtus:* id eſt, *naſcens & creſcens.* De Auſtro, Ecl. 2. 58.

86. *Hæc nos: formoſum, &c.*] Hac eâdem fiſtula cecinimus Eclogam 2. quæ incipit: *Formoſum paſtor Corydon, &c.*] Item Eclogam 3. quæ incipit: *Dic mihi, Damœta, cujum pecus, an Melibœi?*

88. *Pedum.*] Virgam paſtoralem incurvam: *formoſum ære*, quo ſuppactum eſt; & *nodis paribus*, id eſt, nodis qui æquali intervallo à ſe invicem diſtant.

ECLOGA VI.

* SILENUS.

ARGUMENTUM.

SILENUS pueros Chromin & Mnaſilum docet primam rerum originem, juxta doctrinam Epicuri, additque varias fabulas. Per Silenum, Syronem Epicureum philoſophum; per Chromin & Mnaſilum, Virgilium & Varum, Syronis ea in philoſophia diſcipulos, intelligunt interpretes. Certe Romæ tunc temporis vigebat hæc ſecta plurimum. Et Virgilium *quidem oſtendit hac Ecloga diſciplinæ huic aliquando adhæſiſſe.*

Nam conſequentibus annis videtur ad Pythagoram aut Platonem deflexiſſe, cujus Philoſophiam ſequitur. Æn. 6. 724. Varum *autem illum, de quo hic ſermo, ab Epicuri diſciplina, etiam in moribus, non abhorruiſſe conjicio, ex Ode Horatii 18. libr. 1. quæ ad eum ſcripta eſt, & plane Epicurum ſapit. De* Syrone *utriuſque præceptore habemus apud Ciceronem, & quod ipſius Ciceronis amicus fuerit,* Epiſt. famil. *l.* 6. 11. *& quod vir optimus, doctiſſimuſque Epicureus,* De finib. *l.* 2. 119. *Quo eodem ex opere facile colligitur, eum in Italia floruiſſe ultima Ciceronis ætate: qua ætate Virgilius, tum juvenis, operam ei dare potuit.*

Ex hoc primo Eclogæ verſu, Prima Syracoſio, &c. *ſunt qui probent, hanc inter cæteras ordine temporis primam eſſe; eamque à Cicerone fuiſſe auditam in theatro, cum a Cytheride ſive Lycoride mima cantaretur: unde ad ſuam & Virgilii laudem Cicero exclamarit:* Magnæ ſpes altera Romæ. *Sed hæc Donati ſomnia ſunt, qualia multa ſomniavit. Videtur quippe poëta profiteri Ecl.* 1. *veniſſe ſe primo Romam, ut agros recuperaret ſuos: at Cicero annis ante Diviſionem agrorum ferme duobus obiit, nempe ſub initium Triumviralis proſcriptionis, anno U. C.* 711. *cum agri diviſi non ſint niſi anno U. C.* 713. *ineunte. Immo probe ego ex iiſdem verſibus, hanc non eſſe primam:* Prima Syracoſio dignata eſt ludere verſu: *igitur non jam primum; ſed antea etiam luſerat;*

idque unum ſignificat, ſe primum omnium inter Latinos, Bucolicum ſcribendi genus è Græcia ſeu Sicilia, tranſtuliſſe. Quo autem ordine ac tempore hæc ſcripta ſit, incertum eſt.

NOTÆ.

* *SILENUS.*] Senex, Bacchi nutritius & pædagogus; ſemper aſino vehi, ſemper ebrius deſcribi ſolitus; corrugato capite, ſimis naribus: magnæ tamen ſolertiæ, unde dicitur multa ſapienter edidiſſe regi Midæ: memoraturque rex Antigonus vertiſſe ſibi laudi, quod ab hoſtibus propter deformitatem quaſi Silenus rideretur, ut eſt apud Senec. De Ira. l. 3. 22. Nomen à σιλλαίνειν ſcommata jacere, cavillari, ex Ælian, l. 3. Var. Hiſt. c. 40. Sileni autem dicuntur omnes Satyri ſeniores, ex Pauſania in Attic. Quanquam aliqui pingunt Silenum pedibus humanis, Satyros caprinis.

Satyri autem è Bacchi comitibus etiam fuerunt, ſi Lucianæ inſignes. Plutarchus in Sylla refert, unum ex illo genere ad Syllam eſſe adductum. Hieronymus in vita Pauli Eremitæ, unum quoque à S. Antonio viſum eſſe teſtatur: itemque aſium ab omni Alexandrino populo, Conſtantini temporibus. Alii tamen hos inter ſpectra aut naturæ monſtra referunt, totumque id genus revocant ad fabulas. Nomen deducit Ælianus à σατηρίζειν, quod eſt, *os habere in modum rictus canini conformatum:* Caſaubonus à Dorica voce σάτας, *jocari:* aliunde alii.

Panes his non abſimiles, quorum primus *Pan*, Mercurii filius; à πᾶν, *omne:* de quo multa Ecl. 2. 31.

Fauni, à *fando* dicti: quia ſylveſtribus in locis affari homines & alloqui putabantur: quod aiunt in prælio Romanos inter & Etruſcos de reſtituendis in regnum Tarquiniis accidiſſe: voce è ſylvis erumpente, quæ Romanos bono eſſe animo juberet.

Sylvanus & *ſylvani*, à *ſylvis* dicti. Ecl. 10. 24.

INTERPRETATIO.

Muſa mea, prima omnium *dignata eſt canere Sicula carmina: nec eam puduit incolere nemora. Cum canerem reges & bella, Apollo* mihi *vellicavit aurem, & ita ſic admonuit: Tityre, decet paſtorem paſcere pingues oves, & componere tenues verſus. Ego nunc, ô Vare, exercebo fragili*

PRima Syracoſio dignata eſt ludere verſu
Noſtra, nec erubuit ſylvas habitare, Thalia.
Cum canerem reges & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: Paſtorem, Tityre, pingues
Paſcere oportet oves, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namq; ſuper tibi erunt qui dicere laudes
Vare, tuas cupiant, & triſtia condere bella) (des,

NOTÆ.

1. *Prima Syracoſio.*] Primus è Latinis non ſum dedignatus ſcribere carmina bucolica, ad imitationem Theocriti Syracuſani. *Syracoſio:* ut brevis eſſet ſyllaba tertia quæ alioqui longa eſt in *Syracuſio*, Συρακουσίῳ· *Syracuſa*, urbs Siciliæ tunc ampliſſima: urbes olim quatuor, ex Cicerone; quinque, ex Strabone ambitu ſuo complectens. Nunc *Saraguſa*.

2. *Thalia.*] Una è novem Muſis, comœdiæ & ludicrorum præſes: à θάλλω, *vireſco, floreo, exhilaror.*

3. *Cum canerem reges.*] Dicitur Virgilius res Albanas primo tractandas ſuſcepiſſe, ſed abjeciſſe deinde opus, & ad bucolica ſtudium converſiſſe. *Cynthius.*] Et Cynthia, nomina Apollinis & Dianæ: quia nati ambo in inſula maris Ægæi *Delo*, ubi mons eſt *Cynthus*.

3. *Aurem Vellit.*] Proverbialiter dictum, pro *admonuit*; ſive quia, ut vult Eraſmus, in jus ituri vellicabant aurem illius, quem eſſe teſtem volebant: unde Horat. Sat. l. 1. 9. 75. *Licet anteſtari? ego vero oppono auriculam, rapit in jus.* Vel quia, ut vult Servius, auris memoriæ conſecrata eſt; quemadmodum frons Genio, & digiti Minervæ. *Tityrum* hic ſe appellat Virgilius, ut Ecl. 1. 1.

5. *Deductum Carmen.*] Id eſt, tenue: à lana, quæ ad majorem tenuitatem nendo deducitur. Horat. Epiſt. l. 2. 1. 225. *Tenui deducta poëmata filo.* Tibul. l. 1. 3. 86. *Deducat pleni ſtamina longa colo.*

7. *Vare, &c.*] De illo magna lis apud interpretes. Alii enim laudes illas attribuunt *P. Alpheno Varo*; alii *P. Quintilio Varo*; alii *Quintilio Cremonenſi*, quem item *Varum* vocant. Conſtat hos tres Virgilii æquales fuiſſe. Et *Alphenus* quidem *Varus*, Servii Sulpicii juriſconſulti diſcipulus, juriſconſultus ipſe fuit celebris: qui ex arte ſutoria; aut, ut volunt alii, tonſoria, ad conſulatum adrepſit, an. U. C. 755. Digeſtorum libros ſcripſit quadraginta. Laudatus à Gellio propter ſtudium antiquitatis, lib. 6. 5. Ab Horatio memoratur propter vafritiem, Sat. l. 1. 3. Ab interpretibus Horatii, Cremonenſis dictus. Tamen huic non puto dicatam eſſe hanc Eclogam; tum quia nulla laude bellica, ſed

Agreſtem

Agreſtem tenui meditabor arundine Muſam.
Non injuſſa cano: ſi quis tamen hæc quoq;, ſi quis
Captus amore leget; te noſtræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla eſt,
Quam ſibi quæ Vari præſcripſit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis & Mnaſilus in antro
Silenum pueri ſomno videre jacentem,
Inflatum heſterno venas, ut ſemper, Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapſa jacebant:
Et gravis attritâ pendebat cantharus ansâ.
Aggreſſi (nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambo
Luſerat) injiciunt ipſis ex vincula ſertis.
Addit ſe ſociam, timidiſq; ſupervenit Ægle:
Ægle Naïadum pulcherrima: jamque videnti

fiſtulâ ruſticam muſam: ſquidem multi ſuppetent tibi, qui optabunt celebrare laudes tuas, & ſcribere funeſta bella. Canto ea, quæ à Phœbo juſſus ſum cantare. Si tamen aliquis, ſi aliquis hæc etiam legat, horum amore percitus; te noſtræ myrica, te omnis ſylva reſonabit, ô Vare: nullaque pagina magis placet Apollini, quam quæ ſibi præfixit Vari nomen. Pergite, ô Muſæ. Chromis & Mnaſilus pueri viderunt Silenum in caverna proſtratum ſomno; venis tumentibus heſterno vino, ut mos eſt. Erant procul humi coronæ, tantum laſſæ è capite. Et grande poculum ſuſpenſum erat per anſam attritam.

Hunc invadentes, injiciunt vincula confecta *ex ipſis coronis: ſæpe enim* ille *ſenex utrumque deceperat ſpe verſuum. Ægle adjungit ſe ſociam, & accedit pavidus. Ægle formoſiſſima Naiadum: Et* ipſi, *jam*

NOTÆ.

una forenſi claruit: tum quia, cum ſutor dicatur fuiſſe, nec ad conſulatum niſi diu poſt obitum Virgilii pervenerit; non videtur ejus fortuna tum, cum Eclogæ ſcriberentur, ſatis Virgilii fortunæ præſtitiſſe, ut hic illi tam effuſis laudibus adularetur. *Quintilius* vero *Cremonenſis*, de quo ſic Euſebii Chron. ad annum primum Olymp. 189. qui reſpondet anno U. C. 730. *Quintilius Cremonenſis, Virgilii & Horatii fami iaris, moritur.* Idem ille eſt, quem Servius Virgilii cognatum appellat; & cujus in morte Horatius Virgilium conſolatur, Od. l. 1. 24. Sed huic à nemine, præterquam à Grammaticulis *Vari* cognomen tribuitur. Omnino igitur laudes iſtæ ad *P. Quintilium Varum* referendæ ſunt: qui magnis muneribus ſub Auguſti imperio perfunctus eſt. Conſul. an. U. C. 741. Syriæ deinde præſes per annos octo. Denique miſſus in Germaniam cum tribus legionibus; quas ingenti clade amiſit, inſidiis ab Arminio circumventus, an. U. C. 762. tanto ſuo dolore, ut ſibi conſciverit mortem; tanto Auguſti luctu, ut caput illidens parieti exclamaret, *Vare, legiones redde.*

7. *Et triſtia bella.*] Miror hic Nannium & alios, qui bella intelligunt Germanica, Varo tam funeſta: illa enim anno, poſt obitum Virgilii ſeptimo circiter & vigeſimo, geſta ſunt. Bella igitur ſignificantur alia, quibus Varus per Triumviriales tumultus interfuerat: *triſtia*, non illi, ſed ejus hoſtibus, & patriæ generatim.

9. *Si quis tamen, &c.*] Quanquam Apollo me deterruerit à tuis factis heroico verſu deſcribendis: ſi quis tamen hæc legat bucolica; is nomen tuum noſtris in ſylvis, ſeu bucolicis, undique ſparſum reperiet: quod quidem ideo undique ſparſi, quia ſcio, ſcripta Phœbo placere magis nulla, quam quæ nomen tuum præferunt. Et vero etiam nona Ecloga mentionem Vari crebram facit. De *Myricis*, Ecl. 4. 2. De *Pieridibus*, Ecl. 3. 85.

13. *Chromis & Mnaſilus.*] Juniores Satyri. *Chromis* à χρόμις, *hinnitus, audacia.*

Mnaſilus.] à μνάω *memini ſſe facio*: & σίλος *ſcomma.*

15. *Iaccho.*] Bacchi nomen, ab ἰαχὴ, *clamor*: ob vociferantes in ejus comitatu ebrias mulieres.

16. *Serta procul tantum, &c.*] Sic explicat Turnebus hanc vocem, *tantum*: ſerta procul jacebant: tantum delapſa è capite, non rupta, non calcata. Sic Cerdanus: Jacebat, dormiebat, vinum inhalabat, omnes habebat ebrietatis notas; hæc una tantum nota deerat, quod ſerta non gereret in capite. Hic enim erat ebriorum mos. *Capiam coronam mi in caput, aſſimilabo me eſſe ebrium*, Plaut. in Amphit. 3. 4. 16. *Capiti.*] pro capite. Sic G. 1. 267. *Nunc torrete igni fruges.*

17. *Cantharus.*] Vas vinarium, in formam Scarabæi, qui κάνθαρος dicitur. Baccho ſacer eſt: unde notatus ſuperbia C. Matius, quod poſt victoriam Cimbricam cantharis potare Liberi patris exemplo auſus fuerit, ex Plin. l. 33. 11.

18. *Ambo.*] *Ambos* Latinâ formâ; *ambo* Græcâ, ἄμφω. Sic *duos* & *duo*, δύο. Ecl. 5. 68. *Craterasque duos ſtatuam.* Æn. 11. 285. *Si duo præterea tales Idæa tuliſſet Terra viros.*

21. *Ægle Naiadum pulcherrima.*] Ab αἴγλη *ſplendor.* Nymphæ nomen, Neæræ & Solis filia. De *Naiadibus*, Ecl. 2. 46. Dicuntur *Na-i-ades*, quadriſyllaba voce, ut hic; vel *Naiades*, aut *Naides*, triſyllaba voce, ut Ecl. 10. 10. *Naiades indigno cum Gallus amore periret.*

oculos aperienti, linit frontem & & tempora moris rubris. Ille ridens fraudem: Cur, ait, implicatis mihi vincula? expedite me ex iis, ô pueri: ſufficit quod potuerim deprehendi a vobis. Audite verſus quos petitis: vobis verſus; huic Ægle, aliud præmium erit: ſimul iſſe incipit. Tunc vero aſpiceres Faunos & feras ſaltare ad cantum, tunc duras quercus cacuminibus nutare. Nec mons Parnaſſus adeo lætatur Apolline; nec Rhodope & Iſmarus adeo miratur Orpheum. Cantabat enim quomodo ſemina terrarum, & aëris & maris, & ſimul puri ignis, congregata fuerint in immenſo vacuo: ut ex his primis omnia principia, & ipſa moles recentis mundi coaluerit. Deinde quomodo *terra*

Sanguineis frontem moris & tempora pingit.
Ille dolum ridens: Quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri: ſatis eſt potuiſſe videri.
Carmina, quæ vultis, cognoſcite: carmina vobis;
Huic aliud mercedis erit: ſimul incipit ipſe.
Tum vero in numerum Faunoſq; feraq; videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnaſſia rupes,
Nec tantū Rhodope miratur & Iſmar⁹ Orphea.
Namque canebat uti magnum per inane coacta
Semina, terrarumq; animæque, mariſque fuiſſent,
Et liquidi ſimul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipſe tener mundi concreverit orbis.
Tum durare ſolum, & diſcludere Nerea Ponto

NOTÆ.

22. *Sanguineis frontem moris.*] *Morum*, fructus arboris *mori*: *meure*. Vocat *ſanguinea*: quod, candida cum eſſent prius, è ſanguine Pyrami & Thysbes ruborem induerint. Ovid. Met. 4. 54.

24. *Satis eſt potuiſſe videri.*] Supple, ad impetrandum quod vultis: *quia*, inquit Servius, *ſemidei, cum volunt tantum, videntur*: atque adeo, ſi videri volunt, ſignum eſt eos velle videntibus poſtulata concedere. Vel ſenſus eſt, Solvite me, ſatis enim ludi eſt, quod is viſus ſim vobis, qui ligari poſſem.

27. *In numerum Ludere.*] Saltare, ita ut motuum ratio & menſura, cantuum rationi & menſuræ reſpondeat. De Faunis, in notis ad argumentum hujus Ecl.

29. *Parnaſſia rupes.*] Mons in Phocide, Cithæroni & Heliconi vicinus; gemino vertice: quorum alter *Niſa* vocatur, Baccho ſacer: alter *Cirrha*, Phœbo Muſiſque dicatus.

30. *Rhodope.*] Mons Thraciæ, nivibus ſemper horrens, ad Euxinum mare protenſus, ex quo Hebrus profluit. *Iſmarus*] plur. *Iſmara*: mons alter, in maritima regione Thraciæ, non procul ab oſtiis Hebri. Hæc loca peragravit Orpheus vates, de quo G. 4. 454. De *Orpheo*, G. 4. 454.

31. *Namque canebat uti*, &c.] Origo mundi, juxta opinionem Epicuri philoſophi Athenienſis, ex oppido Gargetto: qui natus anno ante Chriſtum circiter 341. regnante in Macedonia Philippo, Alexandri patre: ex calculo ſenex obiit. Cujus philoſophiam de rerum natura verſibus perſecutus eſt Lucretius. Statuebat igitur duo rerum principia, *plenum* & *inane*: quia quicquid eſt, vel continetur, & eſt *plenum*; vel continet, & eſt *inane*. *Inane* vocabat, ſpatium uſquequaque diffuſum, carens corporibus; *plenum* appellabat, atomos, ſive minuta corpuſcula, toto inani volitantia; quæ hic à Virgilio *ſemina* vocantur: quorum ex fortuito concurſu coaluerint illa quatuor, quæ dicimus elementa, ignis, aqua, terra, & aër. Aërem hic *animam* vocat, poſt Lucretium l. 6. 577. *Ventus ubi, atque animæ ſubito vis maxima quædam.* Quia *animabilis & ſpirabilis eſt*, ex Cicer. De nat. Deor. 2. 91. Ex his porro elementis, inter ſe ordinatis ac temperatis, cœlum, ſol, animalia, cæteraque deinde formata ſunt.

35. *Solum.*] Primo dicitur de planta pedis. Sic Lucr. l. 1. 924. *Avia Pieridum peragro loca, nullius ante Trita ſolo.* Hinc *ſolea* dicta, quæ partem illam pedis obtegit. Hinc & *ſolum* pro terra vulgo ſumitur, ex Varr. l. 4. de L. L. quia *ſolo*, id eſt, planta pedis teritur. Neque pro terra tantum, ſed pro unaquaque re, quæ alteri ſupponitur, eamque ſuſtentat. Pro mari, Æn. 5. 198. *Vaſtis tremit ictibus ærea puppis, ſultrahiturque ſolum.* Pro cœlo etiam; Ovid. Met. 1. 73. *Aſtra tenent cæleſte ſolum.* Frequentius tamen pro terra, tam in ſingulari, quam in plurali numero. G. 1. 80. *Ne ſaturare ſimo pingui pudeat ſola.*

Diſcludere Nerea ponto.] *Pontus* hic uſurpatur, non pro aquis, ſed pro loco, ſive cavitatibus terrarum, in quibus aquæ ſegregatæ ſunt. *Nereus* vero ſumitur pro aquis ipſis. Is juxta Orpheum, Deorum antiquiſſimus eſt: juxta alios, Oceani & Tethyos filius. Idem ex Doride, ſorore & uxore ſua, maximam Nympharum marinarum turbam ſuſcepit, quæ *Nereides* dictæ. *Nerea*, accuſativus Græcus.

Cœperit,

Cœperit, & rerum paullatim ſumere formas.
Jamque novum ut terræ ſtupeant luceſcere ſolem,
Altius atque cadant ſubmotis nubibus imbres:
Incipiant ſylvæ cum primum ſurgere, cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaſeaſq; refert volucres, furtumq; Promethei.
His adjungit, Hylan nautæ quo fonte relictum
Clamaſſent: ut litus, Hyla, Hyla, omne ſonaret,
Et fortunatam, ſi nunquam armenta fuiſſent,
Paſiphaen nivei ſolatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prœtides implerunt falſis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla ſecuta eſt
Concubitus: quamvis collo timuiſſet aratrum,
Et ſæpe in levi quæſiſſet cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras!
Ille latus niveum molli fultus hyacintho,

cœperit ſolidari, & aquas diſſilire à ſe in mare, & accipere ſenſim ſpecies rerum. Poſtea quando terra miraretur Solem recentem emicare, & quomodo pluviæ deciderent e nimbis alte remotis à terra: cum nemora tunc inciperent creſcere, & cetera animalia adhuc rara vagarentur per montes nondum in greges. Deinde narrat ſaxa projecta a Pyrrha, tempora Saturni, & aves Caucaſi, & ignem ſubreptum a Prometheo. Addit his rebus, quem ad fontem Argonautæ alte vocaſſent Hylan amiſſum: quomodo ripa cuncta reſerret: Hyla, Hyla. Et ob amorem tauri condolet Paſiphaæ, ſelici ſi nunquam tauri fuiſſent. Ah, mulier miſera, quæ inſania te occuparit? Filiæ Prœti replevêrunt campos falſis mugitibus: nulla tamen earum quæſivit tam infames amplexus pecudum; licet meueret collo jugum *aratri, & ſæpe exploraret cornua in fronte polita. Ah, mulier miſera,* tu *jam vagaris per montes! taurus* vero *reclinans candidum latus in teneris hyacinthis,*

NOTÆ.

41. *Lapides Pyrrhæ*, &c.] Pyrrha Deucalionis uxor fuit, quo apud Theſſalos regnante, contigit diluvium: ex quo ſervati duntaxat hi duo, & navicula delati in Parnaſſum; qui montium omnium unus aquis ſubmerſus non fuerat. Ibi Themidis oraculum conſuluerunt de reparatione generis humani: acceptoque reſponſo, ut magnæ matris oſſa poſt tergum projicerent, lectos è terra omniparente lapides projecere, quorum qui ſunt à Deucalione projecti, in mares; qui à Pyrrha, in fœminas continuo mutati ſunt. Ovid. Met. 1. 318. De *Saturni regno*, Ecl. 4. 6.

42. *Caucaſeaſque*, &c.] Prometheus, Japeti filius ex Aſia conjuge, Deucalionis pater: cum ignem è cœlo furatus eſſet, admotâ ſolis currui face è ferulis confectâ: eoque igne, vel hominem à ſe è luto formatum animaſſet; vel, ut narrant alii, plurimas artes ad uſum hominum reperiſſet; à Mercurio juſſu Jovis in Caucaſi ſcopulo ligatus eſt: vultur, aut aquila jecori ejus aſſidue pertundendo adhibita. *Caucaſus*, Aſiæ mons notiſſimus, inter mare Euxinum & Caſpium, *mont de Circaſſie.*

43. *Hylan nautæ quo fonte*, &c.] Hylas puer, delicię Herculis, ejuſque comes in Argonautica expeditione. Is cum è navi deſcendiſſet ad aquationem, in ripam fontis incumbens urnæ pondere demerſus eſt: à Nymphis, ut fabulantur, raptus; ab Hercule & argonautis diu fruſtra inclamatus. Unde in ejus memoriam ſolennes eo in loco inſtitutæ ſunt inclamationes, & curſitationes populi, ex Solino, c. 42.

Quo fonte.] Quis enim factit ambigitur. Solinus *Hylam* fontem & lacum aſſignat, qui Pruſiadem Pithyniæ urbem alluit. Alii *Aſcanium* ejuſdem regionis fluvium &c.

44. *Hyla, Hyla, omne.*] Græci vocalem longum ante aliam vocalem raro elidunt, ſæpe corripiunt: ita hoc loco Virgilius.

46. *Paſiphaen.*] Filia Solis fuit: nomen à patre deductum, qui πᾶσι φάος *omnibus lucet*: uxor Minois regis Cretæ: quæ tauri amore capta, & Dædali artificis ope vaccæ ligneæ inclusa, Minotaurum è tauro peperit, ſemihominem & ſemibovem. Reliqua Æn. 6. 26. *Virginem* vocat, etſi jam Phædræ, Ariadnes, & Androgei matrem: Plauti, Terentii, & Euripidis exemplo; qui ſic appellant corruptam etiam quamlibet fœminam, modo junior ſit.

48. *Prœtides.*] Filiæ Prœti regis Argivorum, & Antiæ, vel Sthenoboeæ. Hæ cum ſe Junoni forma æquiparârunt, ab ea in eam rabiem actæ ſunt, ut vaccas ſe putarent: poſtea ſanatæ ſunt à Melampo. *Falſos* mugitus vocat, quia re ipſâ non erant vaccæ, ſed vano errore deceptæ ſæpe frontem tentabant, explorabantque num cornutæ eſſent.

ſub umbroſa ilice reguſtat herbas pallidas: vel conſectatur aliquam vaccam *in numeroſo armento. O Nymphæ, Cretenſes Nymphæ! claudite jam, claudite ſaltus ſylvarum:* ut videamus, *an fortaſſe alicubi vaga veſtigia tauri ſe noſtris oculis offerant obviam. Forſitan aliquæ vaccæ allicient illum ad ſtabula Gortynia, aut ſectantem greges, aut cupidum viridis herbæ. Deinde cantat virginem admiratam poma Heſperidum. Deinde cingit ſorores Phaëthontis muſco corticis amaræ, & attollit e terra excelſas alnos. Deinde cantat quemadmodum una è muſis deduxerit in colles Bœotiæ* Cornelium *Gallum, deambulantem circa fluenta Permeſſi: & quemadmodum totus chorus Apollinis aſſurrexerit* huic *viro. Quemadmodum Linus paſtor,*

Ilice ſub nigra pallentes ruminat herbas:
Aut aliquam in magno ſequitur grege. Claudite Nymphæ,
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite ſaltus:
Si qua forte ferant oculis ſeſe obvia noſtris
Errabunda bovis veſtigia. Forſitan illum,
Aut herba captum viridi, aut armenta ſecutum,
Perducant aliquæ ſtabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Heſperidum miratam mala puellam:
Tum Phaëthontiadas muſco circumdat amaræ
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permeſſi ad flumina Gallum
Aonas in montes ut duxerit una ſororum;
Utque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis:
Ut Linus hæc illi divino carmine paſtor,

NOTÆ.

54. *Ruminat.*] *Rumen* eſt pars eminens gutturis, cujus in cavitatem demiſſi cibi, à quibuſdam animalibus revocantur, & reguſtantur; quod *ruminare* dictum eſt.

Pallentes herbas.] Quia calore ſtomachi viriditatem amiſerunt, cum remanduntur. De *hyacinthis*, Ecl. 3. 63. De *ilice*, Ecl. 1. 18.

55. *Claudite Nymphæ*, &c.] Verba ſunt, vel Paſiphaes, quam Silenus loquentem inducit ad Nymphas: vel ipſius Sileni Paſiphaen ſolantis, & Nymphas precantis, ut ei in inveniendo tauro opem ferant.

56. *Claudite.*] Retibus, ſive indagine; quomodo feræ clauduntur in venatione, ne aufugiant.

Saltus.] A ſaliendo: pars eſt ſylvarum, vel in qua ſpiſſæ arbores exiliunt & aſſurgunt altius, ut Iſidoro placet; vel potius, ut Varroni, pars vacua & expedita ab arboribus, ubi pecudes libere paſcant & exiliant. Ita G. 3. 143. *Saltibus in vacuis paſcant. Dictæa*] à Dicte, qui mons eſt in Creta celebris, cujus in antro apes Jovem infantem aluêre. G. 4. 152.

58. *Forſitan illum*, &c.] Fortaſſe, niſi claditis ſylvas, effugiet *ſtabula ad Gortynia. Gortyna*, vel *Cortina*, oppidum Cretæ mediterraneum, lætioribus pabulis inſigne, ubi propterea Solis armenta fuerunt.

61. *Heſperidum miratam mala puellam.*] Atalanta eſt, filia Schœnei regis in Scyro, maris Ægæi inſulâ: quæ cum procis curſu contendebat ea lege, ut victori nuberet, victum occideret. Victa tandem eſt ab Hippomene, Martis, vel Neptuni nepote: dum aureis malis, quæ ab illo projecta inter currendum fuerant, colligendis occuparetur. Mala Hippomeni dederat Venus, ex horto Heſperidum. *Heſperides* fuere tres, Ægle, Arethuſa, & Heſperethuſa: filiæ Heſperi, qui frater Atlantis fuit. Hæ ad Lixum Mauritaniæ oppidum, hortos incolebant aureis arboribus pretioſos, & à pervigili dracone cuſtoditos; quem Hercules occidit, fructuſque deprædatus eſt.

62. *Phaëthontiadas.*] Sorores Phaëthontis, filiæ Solis, à quo dictæ quoque ſunt *Heliades* Phaethuſa, Lampetie, & Lampethuſa: quæ nimio luctu ob fratrem dejectum è curru Solis in Eridanum, mutatæ ſunt, vel in alnos, ut hic narrat Virgilius; vel in populos, ut Æn. 10. 190. Ovidius vero M. 2. 365. ait ex earum ramis electrum, ſive ſuccinum, in Eridanum, lacrymarum inſtar, ſtillare. *Muſcus*, eſt quicquid extimo arborum cortici quaſi lanuginoſum & villoſum adhæret. *Cortex* maſculini & fœminini generis.

64. *Permeſſi ad flumina Gallum.*] *Permeſſus*, fluvius Bœotiæ, ex Helicone proluens. *Gallum.*] De eo, Ecl. 10. in argumento.

65. *Aonas in montes.*] Heliconem & Cithæronem, montes Bœotiæ; quæ primo Aonia dicta eſt, ab Aone Neptuni filio, qui montanis ejus regionis gentibus imperavit: deinde Bœotia, à bove; cujus ductu Cadmus pervenit ad eum locum, ubi Thebas condidit. Ovid. Met. 3. 14. Hinc Muſæ *Aonides* appellatæ, quia ſacer eſt ipſis Helicon.

66. *Phœbi chorus.*] Muſæ novem, vel poëtæ. *Aſſurrexerit.*] Surrexerit è ſedibus, honoris cauſa. *Linus*, Apollinis & Terpſichores filius. Ecl. 4. 56.

Floribus

Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos, en accipe, Muſæ;
Aſcræo quos ante ſeni: quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis ſit lucus, quo ſe plus jactet Apollo.
Quid loquar? aut Scyllam Niſi, quam fama ſecuta
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris,
Dulichias vexaſſe rates, & gurgite in alto
Ah timidos nautas canibus laceraſſe marinis?
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit?
Quo curſu deſerta petiverit, & quibus antè
Infelix ſua tecta ſupervolitaverit alis?

coronatus floribus & acri apio, hæc illi dixerit divinis verſibus: En ſume, Muſæ dant tibi hanc fiſtulam; quam prius dederant Aſcræo ſeni; qui ille canendo ſolebat evocare duras ornos e montibus: hâc fiſtulâ celebretur à te origo Grynæ ſylvæ; ut nulla ſit ſylva quâ magis Apollo glorietur. Quid dicam ut memoraverit, *aut Scyllam Niſi* filiam; *quam rumor tulit, cinctam latrantibus monſtris circa alba crura, diſturbaſſe naves Ulyſſeas, & in profundo mari laniaſſe, heu! nautas pavidos canibus marinis? Aut ut memoraverit corpus Terei converſum* in upupam; *quos cibos, quæ munera Philomela illi præparaverit: qua celeritate abierit in deſerta; & quibus pennis miſer volaverit ſuper domum* prius *ſuam.*

NOTÆ.

68. *Apio.*] *Apium, perſil:* herba coronaria, quâ & ſepulcra ſpargi ſolebant, ex Suida; & victores Iſthmicis Nemæiſque ludis, itemque epulantes, coronari, ex Horatio Od. l. 2. 7. 23. *Quis udo deproperare apio coronas, curatve myrto? Quem Venus arbitrum dicet bibendi?* Ergo ad luctus & delicias idonea.

70. *Aſcræo quos ante ſeni.*] Heſiodo, cujus patria *Aſcra*, vicus Bœotiæ, in dextro Heliconis latere ſitus: qui, ut ipſe de ſe fabulatur initio Theogoniæ, cum agnos in Helicone paſceret, accepit à Muſis non calamos quidem, ſed huri virentis ramum. Strabo Cumam Æolicam illi patriam aſſignat, unde cum Dio patre commigravit Aſcram. Hunc alii Homero antiquiorem, alii æqualem, nonnulli juniorem putant. Lis adhuc pendet.

71. *Ornos.*] *Ornus*, Fraxinus ſylveſtris & montana. *Freſne ſauvage.*

72. *Grynæi nemoris.*] *Grynium* juxta Strabonem, oppidum fuit Æolidis: ubi templum Apollinis candido è lapide, & lucus eidem ſacer fuit: locus oraculis inſignis. *Gallus* autem, de quo fuſe dicemus Ecl. 10. fertur reddidiſſe Latinis verſibus quædam ex Euphorione poeta Chalcidenſi: Suidas vero, inter illius Euphorionis opera, memorat *Meſſopia*, ſive *Confuſa:* in quibus variis hiſtoriis, in primiſque multa de oraculis, narrabat. Quo in opere probabile eſt originem Grynæi oraculi fuiſſe deſcriptam, eamque partem à Gallo Latine redditam eſſe.

74. *Quid loquar? aut Scyllam, &c.*] Duplex vulgo *Scylla* diſtinguitur: altera *Niſi* Megarenſium regis filia, quæ patrem, exciſo fatali ejus capillo, prodidit hoſti Minoi, cujus amore flagrabat; & in avem ciriin eſt converſa. *Ceiris* quibuſdam, eſt, *l'aigrette*; quibuſdam, *l'aloüette.* Altera *Phorci* filia, quæ cum amaretur à Glauco, per Circes invidiam mutata eſt inferiori parte corporis in caninos rictus, fonte quo lavari ſolebat, veneficiis infecto: cujus deformitatis horrore Siculum in fretum ſe præcipitem dedit, ibique in ſcopulum eſt converſa; non longe à celebri voragine, cui *Charybdis* nomen eſt: de qua Æn. 3. 420. Hoc loco validâ tempeſtate jactatæ ſunt naves Ulyſſis, regis Ithacæ & Dulichii, inſularum in Ionio mari. Igitur plerique Virgilium accuſant, quod utramque fabulam confuderit; tribuentque *Scyllæ Niſi*, quæ ad *Scyllam Phorci* pertinent. Iidemque non male verſum emendant ex fide MSS. legentque, *Scid loquar, an Scyllam Niſi, aut quam fama, &c.* Vel: *Quid loquar, aut Scyllam Niſi, aut, &c.* Cerdanus tamen vulgarem lectionem tuetur exemplo Ovidii, Amorum l. 3. 12. 21. qui *Scyllæ Niſi* canes quoque attribuit: *Per nos, Scylla, patri cano furata capillos, Pube premit rabidos inguinibuſque canes.* Item Propert. l. 4. 4. 4. *Quid mirum in patrios Scyllam ſæviſſe capillos, Candidaque in ſævos inguina verſa canes?*

78. *Terei, &c.*] Philomela & Progne filiæ fuerunt Pandionis, Athenienſium regis. Tereus rex Thraciæ Prognen uxorem duxit, ex eaque ſuſcepit Itym filium. Poſtea Philomelæ ſtuprum intulit, cique linguam abſciſit, ne ſcelus evulgaret: quo tamen in tela deſcripto, utraque ſoror Itym jugulavit, & Tereo dedit epulandum: prolato deinde ſub finem epularum capite pueri, cum Tereus ſtricto enſe in ultionem raperetur, ipſe in upupam avem mutatus eſt, *hupe*; Philomela in luſciniam, *roſſignol*; Progne in hirundinem; Itys in phaſianum, *faiſan.*

Silenus cantat omnes fabulas quas felix Eurotas olim audiit, Phœbo canente; & juſſit ut lauri diſcerent: valles repercuſſæ referunt cantus ad cœlum: quæſque Heſperus apparuit, cœlo invito, & coegit paſtores colligere oves in ſtabulis, & recenſere numerum earum.

Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, juſſitque ediſcere lauros,
Ille canit: pullæ referunt ad ſidera valles;
Cogere donec oves ſtabulis, numerumq;referre
Juſſit, & invito proceſſit Veſper Olympo.

NOTÆ.

82. *Omnia quæ, &c.*] Quas omnes fabulas audiit Eurotas fluvius ab Apolline; cum Apollo ejus in ripis verſaretur, ob amorem Hyacinthi, Laconis pueri.

83. *Eurotas.*] Laconiæ fluvius nobilis, ortus in Arcadia, lauris frequentibus inumbratus. Nunc *Baſilipotamo.*

86. *Invito proceſſit Veſper Olympo.*] *Veſper*, ſive *Venus*, è ſeptem planetis unus, Solem fere comitatur. Et mane quidem dicitur *Lucifer*; Græce ἑωσφόρος, qua etiam voce Latine uſus eſt Martialis Epig. l. 8. 22. 1. *Phoſphore redde diem.* Dicitur & *Eous*, id eſt, matutinus, Georg. 1. 288. *Aut cum Sole novo terras irrorat Eous.* Sero cum apparet, vocatur *Veſper*, *Heſperus*, apud Plautum *Veſperugo.* Hunc unico equo vehi putabant, ut Solem quadrigis, & Lunam bigis; ſed equo mane albo, ſero fuſco: unde, quia ex equo in equum deſiliebat, equos ei dicabant *deſultorios*, ex Iſidoro & Caſſiodoro. Stellam hanc alii Venerem ipſam dixere, alii Auroræ filium, alii fratrem aut filium Atlantis, Heſperum nomine: qui cum altiſſimum conſcendiſſet montem, ut inde ſidera melius contemplaretur, in cœlum raptus creditur, & in Stellam mutatus.

Invito Olympo.] Quia cantus ſuavitate quaſi captus ægre ferebat noctem cum Veſpero procedere, quæ cantum abrumperet. De *Olympo*, Ecl. 5. 56.

ECLOGA VII.

* MELIBOEUS.

ARGUMENTUM.

NARRAT Melibœus paſtor contentionem amœbæam, ſive alternam, Thyrſidis & Corydonis: ſe coram & Daphnide judicibus, qui Corydoni palmam addicunt. In Corydone poſſumus agnoſcere Cornelium Gallum, aut Aſinium Pollionem, utrumque poeſeos laude florentem: in Thyrſide poëtam aliquem ex eorum amulis: in Daphnide, communem eorum amicum, apud quem ii contenderent: in Melibœo, Virgilium, qui dum amicos conſulit, de recuperandis agris & pecoribus ſollicitus, aſſumitur ab iis in judicem, jubeturque de re ſua ſecurus eſſe. Certe ſub his paſtoribus non infimæ ſortis homines latere, vel ex eo conjici poteſt, quod aureas marmoreaſque Dis voveant ſtatuas. Virgilium vero nihil prohibet hic Melibœum *vocari, qui non unam in Eclogis perſonam, ſed multip icem induit.* Tityrum *enim ſe, in prima Ecloga;* Corydonem, *in ſecunda;* Menalcam, *in nona, nuncupat. De ſcriptionis tempore, nihil certum. Affinis eſt Idyllio Theocriti Octavo.*

NOTA.

* *MELIBOEUS.*] A cura boum dictus: μέλει cura eſt, βῶς bos. *Corydon* à κορυδὸς, *alauda*, *alouette. Daphnis*, à δάφνις *laurea. Thyrſis*, à θύρσος, haſta pampinis veſtita in Bacchi ſacris.

MELIBOEUS, CORYDON, THYRSIS.

MEL.
FOrte ſub arguta conſederat ilice Daphnis,
Compulerantque greges Corydon & Thyrſis in unum:
Thyrſis oves, Corydon diſtentas lacte capellas.
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo:
Et cantare pares, & reſpondere parati.
Hic mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipſe caper deerraverat: atque ego Daphnim
Aſpicio: ille ubi me contra videt; Ocius, inquit,
Huc ades, ô Meliboœe: caper tibi ſalvus & hœdi;
Et, ſi quid ceſſare potes, requieſce ſub umbra.
Huc ipſi potum venient per prata juvenci:
Hic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius, éque ſacrâ reſonant examina quercu.
Quid facerem? neq; ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulſos à lacte domi quæ clauderet agnos:

MEL. *Forte Daphnis reculuerat ſub ilice ſe ſurrante, & Corydon atque Thyrſis conjunxerant ſimul greges: Thyrſis oves, Corydon capellas tumentes lacte. Uterque in flore ætatis, uterque ex Arcadia: & pares cantu, & parati ad certandum. Circa hunc locum aberraverat à me hircus ipſe dux gregis, dum munio teneras myrtos contra frigus. Ego vero ſtatim Daphnim video. Daphnis ubi me videt è regione, dixit, Veni huc cito, ô Meliboœe. hircus & hœdi tui ſunt in tuto: & ſi potes aliquantulum morari, quieſce ſub hac umbra. Juvenci tui venient ipſi huc per prata ad potandum: hic Mincius virens tegit ripas tenerâ arundine, & apes ſuſurrant è querceu ſacra. Quid egiſſem? Namque non habebam Alcippen, nec Phyllida, quæ domi ſe jvarent à matribus agnos abductos ab ubere.*

NOTÆ.

1. *Ilice.*] Arbore glandifera, *de l'yeuſe.* Fcl. 1. 18. *Arguta,* ſcu ſtridula; vel ob avium in ea ſedentium concentus; vel ob ventorum inter folia ſuſurrum.

4. *Arcades.*] Vel ex Arcadia oriundi, vel Arcadibus arte canendi ſimiles. Scena enim hujus Eclogæ, non in Arcadia; ſed in Gallia Ciſalpina ſtatuitur, ad Mincii ripas, non procul à Mantua. De *Arcadibus,* Eclog. 4. 58. *Myrtis,* Ecl. 2. 54.

7. *Vir gregis ipſe caper.*] Caper pro hirco dictus; & *vir* per tranſlationem: nam *vir* proprie hominum eſt. Sic G. 3. 125. de tauro: *Quem legere ducem, & pecori dixere maritum.* Horat. Od. l. 1. 17. 7. de capellis & hirco: *Olentis uxores mariti.* Auctor hujus licentiæ Theocritus, Idyl. 8. 49. Ὦ τράγε τᾶν λευκᾶν αἰγᾶν ἄνερ· *O hirce albarum caprarum vir.*

13. *Mincius.*] Fluvius Galliæ Ciſalpinæ leniſſime fluens, *Menzo:* è Benaco lacu ëmiſſus, Mantuam alluens, indeque influens in Padum.

Eque ſacra, &c. quercu.] Sacra apud Græcos, qui eam dicabant Jovi, & ſingulis addicebant Dryadas & Hamadryadas; quæ cum illis, & viverent, & occiderent: ab ἅμα *ſimul,* & δρῦς *quercus.* Apud Romanos item: qui Nymphas ſive *Viras querquetulanas* colebant, præſides illius querceti, quod Romæ intra portum fuit, appellatum ideo *querquetulanum*: ex Feſto. Apud Gallos etiam, quorum ſacerdotes Druidæ, inde quoque appellati, ſacra nulla faciebant ſine querneo viſco, *guy de cheſne*: ex Plinio l. 16. 44.

Examina.] Apum coloniæ, ad novas ſedes quærendas emiſſæ: dictæ ſic, vel ab *exeundo,* quia ab alvearibus exeunt; vel melius, ut probat Voſſius in Etym. quaſi ἐξαμμένα *ſimul ligata. Apes* enim dictæ ſunt ab antiquo verbo, *apo*: hoc autem deductum ab ἄπτω *ligo*: quia ſæpe apes colligatæ in cumulum videntur. G. 4. 257. *Aut illa pedibus connexæ ad limina pendent.* Et adhuc Latine aptum dicitur, quicquid ligatum & conjunctum eſt. G. 3. 168. *Iſſis e torquibus aptos junge pares, &c.*

14. *Alcippen, nec Phyllida, &c.*] Famularum Meliboei nomina. *Alcippe,* ab ἀλκὴ *ſubſidium,* & ἵππος *equus*; quaſi, curans equos. *Phyllis,* à φύλλον *folium.*

Et

Præterea *magna erat contentio Corydonis cum Thyrſide. Attamen poſtpoſui mea negotia cantui illorum. Itaque cœpit uterque certare verſibus alternis: Muſa enim volebant per vices ut cantarent. Hos Corydon, illos Thyrſis dicebat*, ſua quiſque *vice.* COR. *Nymphæ Bœotiæ noſtræ delitiæ: vel inſpirate mihi carmina, qualia* inſpiratis *meo Cydro: ille componit proxima carminibus Apollinis: vel ſi non omnes poſſumus* id aſſequi, *hoc loco canora meæ tibiæ ſuſpendetur è ſacra pinu.* TH. *Paſtores Arcadiæ, coronate hederâ* me *poëtam creſcentem, ut Cydro rumpantur viſcera* præ *invidia: aut ſi laudaverit me ultra quam volo, coronate mihi frontem baccare; ne lingua maligna faſcinet poëtam creſcentem.* COR. *O Diana, puer Myconi* offert *tibi hoc caput pileſi apri,*

Et certamen erat, Corydon cum Thyrſide, magnũ,
Poſthabui tamen illorum mea ſeria ludo.
Alternis igitur contendere verſibus ambo
Cœpere: alternos Muſæ meminiſſe volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrſis.
COR. Nymphæ, noſter amor, Libethrides: aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite: proxima Phœbi
Verſibus ille facit: aut ſi non poſſumus omnes,
Hic arguta ſacrâ pendebit fiſtula pinu.
TH. Paſtores hederâ creſcentem ornate poëtam
Arcades, invidiâ rumpantur ut ilia Codro.
Aut ſi ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
COR. Setoſi caput hoc apri tibi, Delia, parvus

NOTÆ.

16. *Et certamen erat Corydon, &c.*] Antiptoſin hic Romus agnoſcit, caſum pro caſu, *Corydon*, pro *Corydoni*: Erat Corydoni magnum certamen cum Thyrſide. Alii *certamen* accipiunt, quaſi *certator*: qua figura dicitur Æn. 5. 339. *Nunc tertia palma Diores*: id eſt, *tertius victor*. De *Muſis*, Ecc. 3. 60.

21. *Nymphæ, &c. Libethrides.*] Primum hoc amœbæum continet vota pro poeſi; peritque Corydon à Muſis, ut ſibi dent vim condendi carminis, qualem Codro conceſſerant: alioquin ſe artem depoſiturum. *Nymphæ.*] Muſæ. *Libethrides.*] Præſides Libethrii fontis: quem Solinus, c. 8. in Magneſia locat, vocatque *præſidium poëtarum*; cæteri in Bœotia, ad Heliconem, auctore Pauſania in Bœot. qui addit, ſigna ibidem eſſe Nympharum & Muſarum.

22. *Codro.*] Codrus poeta fuit Virgilii temporum æqualis: ut probat Servius ex elegiis Valgii, quæ perierunt.

24. *Hic arguta ſacra, &c.*] Mos fuit emeritorum aliqua in arte, ut artis inſtrumenta Diis ejus præſidibus ſuſpenderent. Sic Vejanius gladiator apud Horat. Ep. 1. 1. 4. *Vejanius armis Herculis ad poſtem fixis latet abditus agro.* *Sacra pinu.*] Sacra magnæ Deorum matri Cybele, propter amicum Atyn in pinum commutatum.

25. *Paſtores hedera.*] Hedera non tantum lauro, coronantur poëtæ. Vel quia, ſicut lauri, ſic hederæ ſemper virent: ideoque carminibus portendunt æternitatem. Vel quia poëtæ, Baccho etiam ſacri ſunt, propter furorem quo interdum Bacchantium inſtar corripiuntur. Unde è duobus Parnaſſi jugis, alterum dictum *Cirrha*, ſacrum eſt Apollini; alterum dictum *Niſa*, ſacrum Baccho.

27. *Laudarit, baccare frontem, &c.*] Erat in laude immodica ſpecies quædam faſcinationis: quia *Nemeſis* Dea, ſcelerum ultrix, & bonorum remuneratrix, inde iram concipere putabatur; & ab eo qui ſic laudatus fuerat, pœnas repetere. Ait & Plinius l. 7. 2. *eſſe in Africa familias quaſdam effaſcinantium: quarum laudatione intereant probata, creſcant arbores, emoriantur infantes.* Ad avertendum igitur faſcinum, vel baccaris corona quaſi amuleto utebantur: vel laudi præmittebant voculam, *præfiſcini*, ſive, *præfiſcine*, hoc eſt, *ſine faſcino*: ut innuerent ſe laudare ſincere, non animo faſcinandi. Ita Plaut. Aſin. 2. 4. 84. *Præfiſcine hoc nunc dixerim: nemo etiam me accuſavit merito meo: neque me Athenis eſt alter hodie quiſquam, cui credi recte æque putent.* Senſus igitur Eclogæ eſt: Coronate me, aut lauro, ut invidia rumpatur Codrus; aut baccare, ne me faſcinet malignâ, id eſt, immodicâ laudatione. De *baccare*, Ecl. 4. 19. De *faſcino*, Ecl. 3. 103.

29. *Setoſi caput hoc apri, &c.*] Secundum amœbæum habet vota pro venatione, requa ruſtica. Ac primo Corydon offert Dianæ, per Myconem amicum, caput apri, & cervi cornua; vel arbori, vel fani valvis aut parietibus affigenda: tum ſtatuam integram promittit è marmore. Thyrſis primo jocoſe agit cum Priapo ludicro numine: mox ei, vincendi ſtudio & inani jactantia, marmoream, aureamque ſtatuam vovet. De *Delia*, Ecl. 3. 67. De *Mycone*, Ecl. 3. 10.

Et

Et ramoſa Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras evincta cothurno.
TH. Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis
Expectare ſat eſt: cuſtos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem ſuppleverit, aureus eſto.
CO. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hederâ formoſior albâ:
Cum primum paſti repetent præſepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
TH. Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior ruſco, projectâ vilior algâ;
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno eſt.

& arborea cornua cervi longævi. Si hoc ſit mihi *ſtabile, ſtatueris integra e polito marmore, ligata calceamento purpureo circa tibias.* TH. *O Priape, ſatis eſt te ſingulis annis expectare à me vas lactis, & has placentas: tu es cuſtos horti pauperis. Nunc te poſuimus e marmore, juxta præſentem facultatem. Sed ſi fœtus reparaverint gregem, tu eris ex auro.* COR. *Galatea, Nerei filia, gratior mihi quam thymus Hyblæ, candidior quàm cycni, pulcrior quam alba hedera: ſtatim atque ſaturati tauri redibunt in ſtabula: accedeſi habes aliquam curam tui Corydonis.* TH. *Ego vero appearem tibi aſperior quam herba Sardonica, ſpinoſior quàm ruſcus, abjectior quàm alga* ad litus *ejecta: ſi hæc dies non mihi jam videtur prolixior quam annus integer.*

NOTÆ.

31. *Si Proprium hoc fuerit.*] Si hoc mihi proprium, & quaſi meum ac perpetuum addicas. Sic enim Æn. 1. 76. *Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.* Et Æn. 3. 85. *Da propriam Thymbræe domum.* Item Æn. 6. 871. *propria hæc ſi dona fuiſſent.* Quid autem eſt illud, *hoc?* Ut talia carmina faciam, qualia Codrus, inquit Servius. Male: quid enim Diana, aper, & cornua ad poëſim? Melius: ut quod in apri hujus & cervi venatione mihi contigit, hoc mihi ſit proprium; nempe feliciter venari.

32. *Puniceo.*] Hujus quoque ſive rubri coloris, marmor eſt, *porphyrites*: in Ægypto frequens ex Plinio l. 36. 7. *Suras.*] Sura pars eſt tibiæ maxime carnoſa & mollis, quæ ſolis inſt hominibus. *Cothurno.*] Cothurnus eſt calceamenti genus utrique aptum pedi, & utrique ſexui. Non multum differre videtur ab ocreis, ſiquidem alter ſuras includit. Æn. 1. 341. *Purpureoque alte ſuras vincire cothurno.* Fuit in uſu, tam in venatione, ut hinc patet; quam in theatro, quo primum à Sophocle inductus eſt. Sed tragicus à venatorio in eo differt, quod tragicus ſpiſſiori ſubere ſuppactus eſſet, ad augendam dicentis ſtaturam; ut innuit Juvenalis, Sat. 6. 504. *Brevioreque videtur virgine Pygmæa, nullis adjuta cothurnis.*

33. *Sinum lactis.*] *Sinum, ſini,* vas eſt à *ſinu,* dictum, *quod majorem cavationem quam pocula habeat,* inquit Varro. Sed cùm prima ſyllaba in *ſino* ſit longa, in *ſinu* brevis: videtur Voſſio deducendum à *δύειν, verſo, circumago:* quia in eo butyrum verſando conficiebatur. *Liba.*] *Libum,* placentæ genus, ex farina, melle, & oleo: ſic dictum, quia pars ejus in ignem ſacrificiorum injecta Diis libabatur: *Libare* autem pro ſacrificare ſæpe ſumitur, etſi proprie de liquidis tantum debeat dici, quæ paulatim effunduntur: λείβω enim eſt *ſtillo. Priape.*] Priapus Veneris & Bacchi filius; Lampſaci, quæ urbs eſt ad Helleſpontum, natus & imprimis cultus: cuſtos hortorum, quorum in limine ſtatuam ei rudem & quaſi informem ponebant.

36. *Si fœtura gregem ſuppleverit.*] Si damnum, quo grex meus affectus eſt, fœtus novi repararint. *Fœtura* enim, ſunt agni novi. *Supplere,* eſt, quod deeſt ſufficere: talia ſunt in exercitu *ſupplementa,* novi milites.

37. *Nerine Galatea.*] Tertium amœbæum continet amicæ deſideria. Corydon invitat eam tribus molliſſimis blanditiis, ut ſub noctem ad ſe veniat. Thyrſis tria imprecatur ſibi, quo teſtetur diem ſibi anno eſſe longiorem: & juvencos incuſit ſuos, quaſi diutius paſcendo producerent diem, & noctem removerent. *Nerine,* id eſt, Nerei filia: & Doridis Nympha fuit à Polyphemo amata, qui cum Acim, Siculum paſtorem, Fauni filium, ſibi ab ea præferri intelligeret, cum rupe impacta interfecit. Galatea mortuum paſtorem miſerata, mutavit in fluvium cognominem, qui in Ætna monte ortus in mare Siculum defertur. Corydon Galateam ſuam ruſticulam, *Nerinen Galateam* hic vocat, quaſi Nymphæ illi formâ ſupparem.

Thymo mihi dulcior, &c.] Dulcior odore, non guſtu. *Hybla* mons in Sicilia, thymo abundans, atque apibus.

41. *Sardois herbis.*] Sic dictis quia naſcuntur in Sardinia inſula: & mandentium ora ſic contrahunt, ut ii qui ſi ridentes earum veneno emoriantur. Unde proverbium: *Sardonicus riſus.* Virgultum acutis foliis & pungentibus *ou hoss.* *Alga,* herba vilis, foliis lactucæ ſimilis, in mari naſcens, unde ad litus ejectatur.

Ite

Abite in ſtabulum, ô boves jam *ſaturati: abite, ſi* vobis *eſt* aliquis *pudor.* CO. *Fontes muſcoſi, & gramen dulce ad ſomnum, & virens arbutus quæ vos inumbrat rarâ folia, protegite pecus contra calorem ſolſtitialem: æſtas nunc imminet calidiſſima, nunc gemmæ tument in fœcundo palmite.* TH. *Hic ſemper eſt focus, & tædæ pingues, & multus ignis, & limina perpetuo fumo nigrantia: hic non magis timemus frigus Boreæ, quam lupus* timet *multitudinem* ovium, *aut fluvii rapidi* timent *ripas.* CO. *Hic ſunt juniperi, & caſtaneæ hirſutæ: Jacent hinc inde ſub arbore ſui quique fructus: nunc omnia pulchra ſunt: ſed ſi pulcher Alexis diſcedat ex his collibus, videbis fluvios ipſos arentes.*

Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite juvenci.
CO. Muſcoſi fontes, & ſomno mollior herba,
Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ,
Solſtitium pecori defendite: jam venit æſtas
Torrida: jam læto turgent in palmite gemmæ.
TH. Hic focus, & tædæ pingues: hic plurimus ignis
Semper, & aſſiduâ poſtes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora; quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
COR. Stant & juniperi, & caſtaneæ hirſutæ:
Strata jacent paſſim ſua quæq; ſub arbore poma:
Omnia nunc rident: at ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina ſicca.

NOTÆ.

45. *Muſcoſi fontes.*] Quartum amœbæum continet commendationem agrorum & tectorum: agrorum quidem à fontibus, gramine & umbra; tectorum autem, à foco & igne. De *muſco*, Ecl. 6. 62.

Somno mollior.] Mollis & commoda ad ſomnum. Sic dixit Propert. l. 3. 15. 29. *Et durum Zetum, & lacrymis Amphiona mollem*, id eſt, mollem ad lacrymas.

47. *Solſtitium pecori defendite.*] *Solſtitium* duplex eſt, unum æſtivum, in 1. gradu Cancri, de quo hic agitur; tunc æſtas eſt ſumma dieſque nobis longiſſimus: brumale alterum, in 1. gradu Capricorni; & tunc hyems ſumma dieſque breviſſimus. Solſtitia dicta non quod ibi Sol ſtet immotus, ſed quod ulterius non progrediatur, & iter ſuum incipiat relegere: unde quia eundo & redeundo bis eidem viæ videtur inſiſtere, ideo nobis quaſi immotus apparet. *Solſtitium* tamen, & *ſolſtitia*, præter Columellam veteres omnes de æſtivo tantum intelligunt, ut hic Virgilius; hyemale vero *brumam* vocant. Ita Cerdanus in G. 1. 100. Dicitur porro, Defendere aliquem ab aliqua re, ſupra v. 6. *teneras defendo à frigore myrtos*; & defendere aliquam rem alicui, ut hic, & apud Horat. Od. l. 1. 17. 3. *Igneam defendit æſtatem capellis.*

48. *In palmite gemmæ.*] Palmes proprie de vitibus dicitur, id quod in arboribus *ſurculus*: nempe lignum illud quod ex ipſa ſtirpe quotannis emergit, gemmaſque producit; quæ deinde abeunt in virgulas: virgulæ autem veluti palmæ digitos exhibent. *Gemmæ.*] Nodi ſunt palmitum, qui corticem rumpunt, & in pampinos aut racemos evadunt. Dicuntur quoque *oculi*, ob figuram.

49. *Hic focus & tædæ.*] *Focus* locus eſt continens & *fovens* ignem. *Tædæ* ligna quælibet, materies ignis. Proprie tamen *tæda* arbor eſt, à *picea* non admodum diverſa, ignem facile concipiens propter pinguedinem: in ſacrificiis pro face adhiberi ſolita: unde ſæpe apud poetas, *tædæ* pro facibus.

51. *Boreæ.*] Ventus eſt flans à ſeptentrione, frigidus & ſiccus: à βορέω *clamo*, & βίω *decurro*, quia flat cum ſonitu. Vocatur & *Aquilo*, à vehementiori flatu & volatu: quaſi *Aquila*, inquit Feſtus. Strymonis Macedoniæ fluvii filius, Orithyiam Erechthei Athenarum regis filiam rapuit, ex quâ ſuſcepit Calaim & Zetem, quibus deinde ex patria origine alæ ſuccreverunt.

53. *Stant & juniperi.*] Quinto amœbæo deſcribuntur effectus varii præſentiæ & abſentiæ amici & amicæ. *Stant hirſutæ*, nempe nucibus, quæ cum hirſutis echinis incluſæ ſint, arborem ipſam, ſi multæ ſint, amœna quadam hirſutia ſpectabilem reddunt. Ita Æn. 6. 300 *ſtant lumina flamma. Juniperus.*] Arbor foliis, ſpinarum in modum, anguſtis & acutis: baccis parvis rotundis, & odoratis, *genievre*. De *caſtaneis*, Ecl. 1. 82. Verſus gravitate inſignis, propter ſpondæum quinti pedis, & hiatum geminum ſyllabæ longæ, abſque ſynalœpha, more Græco.

54. *Sua quæque ſub arbore poma.*] Multiplex eſt Interpretatio. I. *Quæque poma jacent, ſua ſub arbore.* At tum *ſua* vel contrahitur unam in ſyllabam, ut in *ſuavis aureus*; vel *ſa*, non *ſua* dictum eſt, more veterum, qui *ſus, ſa, ſum* dixere: imprimis Ennius, cujus in fragmentis extat; *Poſtquam lumina ſis oculis bonus Ancus reliquit.* II. *Quaque ſub arbore, ſua jacent poma.* At tum *legitur quaque* non *quæque*, ut ad arborem referatur: ſed ſine veterum librorum auctoritate. III. Abſque his tricis, quidni dicas: *Sub arboribus jacent ſua quæque poma.*

TH.

TH. Aret ager, vitio moriens ſitit aëris herba :
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu noſtræ nemus omne virebit :
Juppiter & læto deſcendet plurimus imbri.
CO. Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho :
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos : illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
TH. Fraxinus in ſylvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis :
Sæpius at ſi me, Lycida formoſe, reviſas,
Fraxinus in ſylvis cedat tibi, pinus in hortis.
ME. Hæc memini, & victum fruſtra contendere Thyrſin.
Ex illo Corydon, Corydon eſt tempore nobis.

TH. *Campi areſcunt, gramina pereunt exuſta cœli æſtu nimio. Bacchus abſtulit montibus pampinos umbriferos : ſed omnis ſylva revireſcet ad adventum noſtræ Phyllidis, & multus aër ſolvetur in pluviam fertilem.* CO. *Populus acceptiſſima eſt Herculi, vinea Baccho, myrtus pulchræ Veneri, Apollini ſua laurus : Phyllis amat corylos : quamdiu Phyllis amabit illas ; nec myrtus, nec laurus Apollinis ſuperabit corylos.* TH. *Fraxinus formoſiſſima eſt in nemoribus, pinus in hortis, populus in fluminibus, abies in montibus excelſis : ſed ſi me ſæpe inviſas, ô pulcher Lycida ; fraxinus in nemoribus, pinus in hortis, cedet tibi.* ME. *Recordor illorum* carminum, *& quod Thyrſis ſuperatus fruſtra pugnaverit. Ab illo tempore Corydon, habetur à nobis* vere *Corydon.*

NOTÆ.

58. *Liber.*] Bacchus, de quo Ecl. 5. 30. ſic dictus ; vel quia Baccho natus erat, liberam fecit, ut ait Plutarch. Vel quia vinum liberat animum curis, aut loquendi libertatem inducit.

60. *Juppiter & læto*, &c.] Jovem veteres aërem dixere ; eumdemque Veſtæ, ſive Terræ conjugem, quam imbre fœcundat. G. 2. 325.

61. *Populus Alcidæ.*] Sextum & ultimum amœbæum laudes proſequitur amici & amicæ, eaſque laudes à variis arboribus petit. *Populus, le peuplier*, ſacra Herculi, quia is populo coronatus adiit inferos : unde pars ea foliorum, quæ capiti appreſſa erat, ex capitis ſudore palluit ; quæ pars ad auras obverſa erat, loci fuligine nigram quamdam viriditatem contraxit. De *populo*, G. 2. 13. De *Alcide*. Æn. 5. 414. *Vitis*] Baccho ſacra, quia vini inventor apud profanos auctores habetur. De *Iaccho*, Bacchi nomine, Ecl. 6. 15.

62. *Myrtus.*] Veneri ſacra, vel propter odoris delicias ; vel quia frequens in litore maris, cujus è ſpuma Venus orta fingitur, Ecl. 2. 54. *Laurea.*] Sacra Phœbo, propter Daphnen in laurum mutatam. Sumitur ſæpius pro corona è lauro : hic tamen pro ipſa arbore : ut & apud Hor. Od. l. 2. 15. 9. *Tum ſpiſſa ramis laurea.* De *lauro*, Ecl. 2. 54. De *corylis*, Ecl. 1. 14.

65. *Fraxinus*, &c.] *Freſne. Abies, ſapin*, &c.

69. *Et victum fruſtra*, &c.] Victoria penes Corydonem. Quia Corydon in primo amœbæo, orditur à pietate in Deos ; Thyrſis à rabie, quæ inimicum inceſſit. In ſecundo Corydon invocat Dianam caſtum numen ; Thyrſis Priapum, obſcœnum Deum. In tertio Corydon blandiſſima vota facit : Thyrſis dira imprecatur ſibi. In reliquis Corydon læta ; Thyrſis triſtia ut plurimum canit.

70. *Ex illo*, &c.] I. Servius vult hic ſenſum abruptum eſſe, ex decoro paſtoralis ruſticitatis : & ſic ſupplet : Ex illo tempore Corydon eſt nobis, habetur à nobis, victor nobilis ſupra omnes. Sed hoc durum. II. Nannius unus omnium legit, non quidem *nolis*, ſed *noblis*, ſeu *nobilis* per contractionem : ſed hoc durius & abſque auctoritate. III. Simpliciùs : ex illo tempore Corydon habetur à nobis vere Corydon, id eſt, vere dignus eâ famâ qua floret apud omnes.

ECLO-

ECLOGA VIII.

* PHARMACEUTRIA.

ARGUMENTUM.

DUÆ ſunt hujus Eclogæ partes. Prima è tertio; ſecunda è ſecundo Theocriti Idyllio, ferè deprompta. In prima, juvenis, Niſæ puellæ procus, Moſſum rivalem ſibi prælatum dolet. In ſecunda, venefica Daphnim, à ſe averſum, incantationibus magicis ad ſe ſuumque amorem pellicit. Primam canit Damon, ſecundam Alpheſibœus: neuter in ſua; ſed hic in veneficæ, ille in proci perſona. Utrumque paſtorem inducit Virgilius. Tum opus dicat Aſinio Pollioni; non, ut multi putant, Octaviano Cæſari: quemadmodum notæ docebunt.

Scripta eſt anno U. C. 715. Virgilii 31. L. Marcio Cenſorino, & C. Calviſio Sabino, Coſſ. Cum Pollio ſubactis Parthinis, & perluſtratis oræ Illyricæ populis, per Venetiam & Timavi fluvii oſtia, Romam ad triumphum rediret.

NOTA.

* *PHARMACEUTRIA.*] Id eſt, *veneficia:* φάρμακον enim ambigua vox eſt: & modo remedium, modo venenum ſignificat: unde φαρμακὸς *veneficus* & φαρμακεύτρια *veneficia.* Titulus autem ad ſecundam tantum Eclogæ partem attinet, quæ canitur ab Alpheſibœo.

DAMON, ALPHESIBOEUS.

INTERPRETATIO. *Narrabimus carmen paſtorum, Damonis & Alpheſibœi, quos canentes admiratæ ſunt vaccæ oblitæ pabuli: quorum ad cantum obſtupuere lynces, & fluvii turbati cohibuerunt ſuos curſus. Tu mihi fave, ô Pollio! ſive jam tranſcendis rupes Timavi:*

PAſtorum Muſam, Damonis & Alpheſibœi,
Immemor herbarum quos eſt mirata juvenca,
Certantes, quorum ſtupefactæ carmine lynces,
Et mutata ſuos requierunt flumina curſus:
Damonis Muſam dicemus & Alpheſibœi. 5
Tu mihi, ſeu magni ſuperas jam ſaxa Timavi:

NOTÆ.

DAMON.] Ecl. 3. 17. *Alpheſibœus.*] Ecl. 5. 73.

3. *Lynces.*] *Lynx*, animal acutiſſimi viſus, è luporum cervariorum genere, maculoſâ & variâ pelle.

4. *Requierunt*, &c.] Vel neutrum eſt, hoc ſenſu: Flumina mutata ſecundum ſuos curſus, id eſt, mutato curſu deflectentia ab alveo, ut ad paſtores currerent; quieverunt & ſteterunt, poſtquam ad eos pervenêre. Vel activum eſt hoc ſenſu: flumini ſtiterunt curſum; *mutata*, id eſt, *turbata:* undis quæ affluebant, in eas quæ jam ſteterant, incurrentibus. Sic Propert. l. 2. 22. 25. *Jupiter Alcmenæ geminas requieverat Arctos.* Et Seneca in Hercule Oetæo. 1586. *Quam tuas laudes populi quieſcant.*

6. *Tu mihi, ſeu*, &c.] Pollionem hic appellat non Octavianum: bellum enim Illyricum & Dalmaticum ab Octaviano Cæſare non geſtum eſt, niſi poſt devictum occiſumque Sextum Pompeium. Pollionis autem expeditio in Parthinos, Illyrici populos, omnino in hoc ipſum tempus cadit: ut conſtat ex faſtis Capitol. & animadverſionibus Joſ. Scaligeri ad Euſeb. Errat tamen in eo Scaliger, quod per *ſaxa Timavi*, res intelligat ab eodem Pollione geſtas circa Altinum, urbem in Venetia: quibus de rebus ita Velleius l. 2. poſtquam Lucii Antonii Peruſinam deditionem deſcripſit. *Pollio Aſinius cum ſeptem legionibus, diu retenta in poteſtate Antonii Venetia, magnis ſpecioſiſque rebus circa Altinum aliaſque ejus regionis urbes editis, Antonium*

Sive

Sive oram Illyrici legis æquoris: en erit unquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta!
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno! 10
A te principium; tibi desinet: accipe jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circ
Inter victrices hederam tibi serpere lauros. (cum

sive veheris circum litus maris Illyrici. Nunquamne aderit illud tempus, quo permittetur mihi narrare tua gesta! Nunc aderit illud tempus, *cum potero laudare per totum orbem tuas tragœdias: quæ solæ dignæ sunt cothurno Sophoclis! A te incœpi; in te finiam: accipe versus inchoatos ex mandato tuo; & permitte* ut *hæc hedera repat circum caput tuum, inter lauros triumphales.*

NOTÆ.

petens, vagum adhuc Domitium & propriæ classis factum ducem, consiliis suis idoneum ac fide data, junxit Antonio. Unde manifestum est res illas à Pollione, contra Octavianum, & pro M. Antonio Lucii fratre, gestas esse: neque Virgilius adeo expers fuit bonæ mentis, ut in ipsis Octaviani oculis Pollionem laudaret; ob ea ipsa, quæ adversus ipsum præclare gesserat. Igitur melius hæc intelligo de reditu Pollionis è Dalmatia Romam: non recto quidem itinere; sed oram Illyricam, & ipsa Venetiæ litora lustrando.

6. *Timavi, &c.*] *Timavus*, Fluvius Carnorum, qui populi sunt in Foro-julienſi ditione, *dans le Frioul*. Latissimus, sed brevissimus ejus decursus: quippe novem fontibus è monte erumpens, ad fanum Diomedis; nunc *S. Giovanni*; non longo post spatio in mare Hadriaticum devolvitur. Ad ejus ostia insulæ parvæ quædam sunt, insignes celidis fontibus, qui maris æstu increscunt. Has forte insulas vocat hic Poeta, *saxa Timavi*.

7. *Illyrici.*] *Illyricum*, regio amplissima, in longitudinem obversa Italiæ, à qua per mare Hadriaticum dividitur: universim hodie dicta, *Esclavonie*. Vulgo duas in partes apud veteres divisa, *Liburniam*, quæ ad occasum; & *Dalmatiam*, quæ ad ortum est. *En erit.*] Ecl. 1. 68.

10. *Sophocleo, &c.*] Scripsit quidem Augustus tragœdiam *Ajacem*; sed posterioribus, ut verisimile est, priscique temporibus. Adde quod in lucem non edidit; ac ne perfecit quidem, sed delevit: unde dicere solitus erat, Ajacem suum in spongiam incubuisse, ut est apud Suetonium. At ex Horatio Od. l. 2. 1. constat Pollionem, triumphi sui tempore, tragœdiarum scriptorem fuisse nobilem. *Paulum severæ Musa tragœdiæ desit theatris, &c.* Per *cothurnum*, altiorem calceum, tragœdia ipsa intelligitur: ut per *soccum*, calceum humilem, comœdia, versusque humiles. Horat. de A. P. 89. *Indignatur enim privatis ac prope socco dignis carminibus narrari cœna Thyestæ. Sophocles* Athenienſis, tragicæ poëseos princeps, exhibuit fabulas 123. in quibus ter & vicies victoriam retulit; quarum postrema cum ei præter spem contigisset, repentino gaudio expiravit. Cothurnum primus induxit in Theatrum. De *cothurno*, Ecl. 7. 32.

11. *A te principium; tibi desinet, &c.*] Videri potest hoc ad Augustum spectare: cujus in honorem primam Eclogam, & ultimum opus *Æneida* conscripsit. Melius tamen ad Pollionem, cujus gratia recuperaverit agros, indeque scribendi occasionem arripuit. Quod si *non desinit* in ejus laudibus, ut promiserat: memineris multa poëtas promittere, quæ non exolvunt.

13. *Hederam, &c.*] Permitte ut cingam tibi caput hac hedera poeticâ; dum te milites tui triumphantem coronant lauro victrici, id est, ut te laudem Poëtam poëta; dum te victorem laudant ii, qui tecum victores sunt. Olim corona poëtarum ex hedera, triumphantium è lauro: quanquam deinde poëtis etiam è lauro data est. Vide Ecl. 7. 25.

Victrices lauros.] Triumphum intelligit Pollionis de Parthinis: anno U. C. 715. 8. Kal. Novemb. de quo, in argumento Ecl. 4. dictum est. *Parthini* autem, sive *Parthæi*, qui fuerint ambigitur. Hos in Macedonia Plinius, in Epiro Strabo collocat: in Illyrico cæteri, eaque Illyrici parte, quæ Dalmatia proprie dicitur. Rursus qua in parte Dalmatiæ, dubitatur. Urbs enim eorum præcipua statuitur à Cæsare in ea Dalmatiæ ora, quæ Dyrrhachio & Macedoniæ confinis est. Alii Dionem secuti *Epidaurum* esse volunt, *Ragusæ*, in media fere Dalmatiæ. Alii *Salonas* esse putant, in eo Dalmatiæ litore, quod à Macedonia remotissimum est: idque auctore Servio, qui de Salonis urbe Dalmatiæ triumphasse Pollionem ante consulatum refert. Hinc factum est, ut Josephus ipse Scaliger in Eusebium p. 162. duplicem ejus triumphum perperam distinxerit, primum de Salonis Dalmatiæ, ante consulatum; alterum de Parthinis Macedoniæ, post consulatum: sed contra fastorum fidem, contra fidem historiæ: quæ res ab eo gestas usque ad consulatum, immo itinera ejus omnia fere describit, absque ulla prioris illius in Dalmatas expeditionis mentione. Dicendum igitur, unica expeditione Pollionem Illyricum

Frigida

Vix frigidæ tenebræ noctis abierant ex aëre, cum ros in molli gramine jucundissimus est pecudibus. Tunc *Damon innitens clavæ tereti, sic orsus est.* DA. *Orire, Lucifer, & præcurrens advehe lucem: dum conqueror, delusus insano amore Nisæ sponsæ, & moriens appello Deos in ultima hora vitæ: quamvis nihil mihi profuit attestari eos. Incipe mecum, ô mea fistula, pastorales cantus Mænali! Mænalus habet semper sylvam canoram, & pinus resonantes: semper ille mons audit amores pastorum, & Pana, qui primus non reliquit arundines inutiles. Incipe mecum, ô mea fistula, pastorales cantus! Nisa datur Mopso. Nos amatores quid non possimus expectare? Jam gryphes copulabuntur equis, & futuris temporibus pavidi damæ venient potum cum canibus. Mopse, præeide novas tædas, sponsa deducitur ad te. Adjice, nuces ô sponse! Hesperus pro te relinquit Oetam. Incipe mecum, ô mea fistula, pastorales cantus. O Sociata digno marito! dum contemnis reliquos, dumque odio habes meam fistulam, & capellas,*

Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba est: 15
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
DA. Nascere, præque diem veniens age, Lucifer,
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore. (almum:
Dum queror, & Divos (quanquam nil testibus illis
Profeci) extremâ moriens tamen alloquor horâ. 20
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutumque nemus pinosque loquentes
Semper habet: semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus. 25
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetã. 30
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus. 31
O digno conjuncta viro! dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumq; capellæ,

NOTÆ.

perlustrasse: eamque victoriam & *Dalmaticam* fuisse dictam, quia Dalmatia præcipua pars Illyrici; & *Parthinicam*, quia Parthini tum in Dalmatia forte plurimum poterant; & *Saloninam*, quia Parthinorum ditio ad hanc usque urbem pertinere etiam potuit.

16. *Incumbens tereti olivæ.*] Dicitur *teres*, quicquid rotundum & oblongum est, ut columna, truncus arboris, baculus. *Incumbens*, vel innitens baculo ex oliva; vel trunco arboris ipsius defensus.

18. *Conjugis, &c.*] Non quæ erat, sed quæ fore sperabatur conjux. Sic Æn. 4. 536. *Quos ego jam toties sum dedignata maritos*, id est, *proces*, qui Didonis conjugium ambiebant.

19. *Nil testibus illis, &c.*] Nihil mihi profuit, quod Nisa suam mihi fidem dederit, ejusque testes appellaverit Deos.

21. *Incipe Mænalios, &c.*] Versus *intercalaris*, qui sæpius aliis interponitur. *Mænalios.*] Quales à pastoribus cani solent in Mænalo, monte Arcadiæ, qui Pani sacer: in plurali numero *Mænala*. *Argutum,*] Ecl. 7. 1. *Pana.*] Ecl. 2. 31.

27. *Gryphes.*] Vel *gryphi*, toto corpore leones, alis & rostro aquilæ, equis vehementer infesti, Apollini sacri, inquit Servius. Plinius tamen fabulosa monstra putat, ut & *Pegasos*, l. 10. 49.

28. *Damæ.*] E genere caprarum sylvestrium, *daims*. Virgilio, masculini; cæteris, fœminini generis.

29. *Mopse, novus, &c.*] Rivali suo, Nisæ marito, invide gratulatur: cumque hortatur, cum amara indignatione, ut ritus omnes exequatur nuptiarum, cum nox immineat. I. Enim, prævios facibus quinque, ducebatur uxor sub noctem in mariti domum: faces è spina, vel corylo, vel pinu, incidebantur in summa parte minutas in virgulas, spicarum instar & aristarum, quo facilius ignem conciperent: unde G. 1. 292. *Ferroque faces inspicat acuto.* II. Maritus nuces spargebat pueris, vel ut ostenderet se pueritiam relinquere: *nuces enim relinquere*, adagium est, hoc ipsum significans. Vel ob alia mysteria, quæ apud Rosinum videre est.

30. *Hesperus Oetam.*] *Oeta*, Thessaliæ mons, in sinum Malliacum desinens, altissimus: ita ut Attici & Bœoti, qui hunc habebant ad Occidentem, ex eo stellas cadere dicerent: quemadmodum ex *Ida*, Phrygiæ monte item altissimo, quem habebant ad Orientem, oriri easdem fabulab ntur. Qui loquendi mos, ad aliarum etiam regionum poetas transiit, etsi alio situ positos. Noctem igitur jam procedere significat. De *Hespero*, Ecl. 6. 86.

Hirsutumque

Hirſutumque ſupercilium, prolixaque barba:
Nec curare Deum credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Sepibus in noſtris parvam te roſcida mala,
(Dux ego veſter eram) vidi cum matre legentem:
Alter ab undecimo tum me jam cœperat annus:
Jam fragiles poteram à terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perii, ut me malus abſtulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Nunc ſcio quid ſit amor. Duris in cotibus illum
Iſmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis noſtri puerum, nec ſanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Sævus amor docuit natorum ſanguine matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque, mater:
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque, mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Nunc & oves ultro fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus, narciſſo floreat alnus,
Pinguia corticibus ſudent electra myricæ.

& ſupercilia mea piloſa, & barbam longam: & putas nullum Deum providere mortalibus rebus. Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. In ſepta horti noſtri, vidi te adhuc parvam, colligentem cum matre poma perfuſa rore: ego vos ducebam illuc. Tunc ordiebar annum duodecimum. Tunc poteram ab humo attingere tenues ramos. Statim ac te vidi, quomodo perii! quomodo noxius error me rapuit mihi! Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. Jam cognoſco quid ſit amor. Iſmarus, aut Rhodope, aut Garamantes ultimi, producunt in rigidis rupibus illum puerum, qui non eſt noſtræ naturæ & originis. Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. Durus amor ſuaſit matri fœdare manus cruore liberorum. Tu etiam immitis fuiſti, ô mater. Magiſne immitis mater fuit, an puer ille improbus? Improbus fuit ille puer: ſed tu etiam immitis fuiſti, ô mater. Incipe mecum, ô mea fiſtula, paſtorales cantus. Nunc & lupus ſpernte fugiat oves, rigida quercus producant poma aurea, alnus floreat narciſſo, myrica ſtillent cortice pingue ſuccinum.

NOTÆ.

34. *Hirſutumque*, &c.] Hoc addit, vel ut robur commendet ſuum, cujus indicium eſt pilorum denſitas: ita Polyphemus apud Theocrit. Idyl. 3. & apud Ovid. Met. 13. Vel potius ut ſuum exaggeret de amiſſa Niſa dolorem, quo factum eſt ut capillitium incultum ſummiſerit.

38. *Cum matre.*] Vel *tua*, vel *mea*. Melius *tua*. Tamen apud Theocr. eſt *mea*. Idyl. 11. 26. Ηλθες ἐμᾷ σὺν μητρί· *Veniſti mea cum matre.* Diſcrimen eſt quod apud Theocritum puer matrem ducat in montes: apud Virgilium vero in hortum, & domeſticas ſepes; quem in locum duce puero non egebat ſua mater.

39. *Alter ab undecimo.*] An duodecimus eſt, an decimus tertius? Certe *alter* de duobus tantum dicitur. Unde concludit Servius hic annum decimum tertium ſignari: *ut*, inquit, *unus ab undecimo, ſit duodecimus; alter decimus tertius.* Ego annum intelligi duodecimum puto; ita ut undecimus unum aliquid cum aliis ſuperioribus componat; *alter* vero huic adjectus, ſit poſt illum primus, adeoque de numeris veluti duobus dicatur. Sic Ecl. 5. 49. *Alter ab illo*, eſt omnium judicio *primus poſt illum*, adeoque ſecundus, non tertius.

41. *Ut vidi, ut perii*, &c.] Omnino è Theocrito, Idyl. 3. 42. Ὡς ἴδεν, ὡς ἐμάνη, ὡς ἐς βαθὺν ἅλετ' ἔρωτα. *Ut vidit, ut periit, ut in profundum ſaltavit amorem?*

44. *Iſmarus, aut Rhodope.*] Ecl. 6. 30. *Garamantes.*] Interioris Libyæ populi, ſine legibus & matrimoniis. Regio nunc dicitur *Guangara.*

47. *Matrem.*] Medeam, Æetæ Colchorum regis filiam: quæ cum Jaſoni Argonautarum duci artem dediſſet expugnandi aurei velleris, & cum eo è paternis regnis aufugiſſet, repudiata deinde ab eodem, ob amorem Creuſæ Corinthiorum regis filiæ; Creuſam cum Creonte patre magicis ignibus abſumpſit; filios ipſi ſuos, ex Jaſone ſuſceptos, in oculis patris jugulavit: tumque alatis ſerpentibus alium in locum devecta eſt.

54. *Electra myricæ.*] *Electrum, de l'ambre*: ſic Græcis dictum, quia refert fulgorem Solis, qui vocatur ἠλέκτωρ. Latinis *ſuccinum*: quia ſuccus eſt arborum quarundam è pinco genere, ex quibus quaſi gummi diffluit in Oceanum, ibique induratum defertur ad litus, aut à piſcatoribus extrahitur, maxime in inſulis Septentrionalibus. Vide Ecl. 6. 62. De *myricis*, Ecl. 4. 2. De *Narciſſo*, Ecl. 2. 48.

Ululæ cuique contendant cum cycnis: Tityrus fiat Orpheus: Orpheus inter arbores; Arion inter delphines. Incipe mecum, ô mea fistula, pastorales cantus. Cuncta fiant altum ipsum mare: valete nemora, præcipitabo me in mare è culmine rupis excelsæ: accipe donum hoc ultimum morienti. Cessa mecum, ô mea fistula, à pastoralibus cantibus. Hæc dixit Damon: vos, ô Musæ narrate ea quæ retulit Alphesibœus: non possumus omnes omnia facere.

ALPH. *Exporta aquam, & circumda has aras taniâ lanâ, & adure verbenas pingues, & mascula tura: ut coner magicis ritibus abalienare sponsum à recta mente. Nihil hic deest præterquam carmina. Trahite, trahite, Daphnim ab urbe in meam domum, ô mea carmina. per carmina socios Ulyssis:*

Certent & cycnis ululæ: sit Tityrus Orpheus: 55
Orpheus in sylvis; inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: vivite sylvæ.
Præceps aërii speculâ de montis in undas
Deferar: extrêmum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus. 61
Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite, Pierides: non omnia possumus omnes.
ALP. Effer aquam & molli cinge hæc altaria vittâ:
Verbenasq; adole pingues, & mascula tura, 65
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus: nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssei: 70

Carmina possunt Lunam ipsam evocare è cœlo. Circe transformavit

NOTÆ.

55. *Cycnis ululæ, &c.*] *Cycni* non nisi apud poetas canori: re autem ipsa & vivi & morientes fere muti, aut stridui. Quo magis mirum videtur, unde tanta apud Græcos Latinosque de Cycni cantus deliciis consensio. Nazianzenus Orat. 34. cantum illum refert ad plausum alarum, Zephyris inter pennarum calamos sibilantibus. *Ululæ*, nocturna avis, ab ululatu sic dicta, *un hibou*. *Tityrus.*] Hic pro insulso pastore sumitur. *Orpheus.*] Ecl. 3. 46.

56. *Arion.*] Ex insula Lesbo, urbe Methymnâ, citharœdus & lyricus poëta nobilis: qui cum ex Italia, ubi multas opes arte sua collegerat, Corinthum rediret ad Periandrum regem, cui percharus erat; ab avaris nautis modulans in mare projectus est: sed à Delphino, quem dulcedine cantus illexerat, exceptus, Tænarum, quod oppidum est Laconiæ, vectus ab eodem est. *Delphini* autem dicuntur & musicâ & amore hominum capi.

58. *Vivite sylvæ.*] Græcis χαίρετε, *gaudete*. Etiam in eos, quos cum odio abjicimus, & abire jubemus. Catul. 11. 17. *Cum suis vivat, valeatque mœchis*: id est, *abeat*.

64. *Effer aquam.*] Saga præcipit hæc omnia Amaryllidi famulæ.

65. *Verbenasque.*] Proprie *verbena* certa quædam herbæ species est, *de la vervene*. Vulgo tamen sumebatur apud Romanos pro omni herba, cum sua terra, è puro sacroque loco evulsa: quasi *herbena*, inquit Donatus. Talibus verbenis aras festis diebus coronabant: tales legati ferebant ex arce Capitolina erutas, & obstantabant hostibus, cum ad eos ibant res captas repetitum; & legatorum unus ideo *verbenarius* vocabatur. Hac peruncti magi putabant id impetrari quod volebant; abigi febres, amicitias conciliari. Plin. l. 22. 2. &c. *Mascula tura.*] Mascula, non sexu, nullum enim est fœmineum; sed bonitate.

67. *Nihil hic nisi carmina, &c.*] Omnis materia incantationis jam parata est; nihil ultra requiritur præter carmina, id est, solemnem ac ritualem verborum formulam. Deinde seipsam hortatur exemplo Circes, de qua, deque sociis Ulyssis in sues transformatis, Æn. 3. 386. & Æn. 7. 19.

69. *Deducere Lunam.*] Antiqui putavere Lunam esse magorum incantationibus subditam: ita ut, quoties iis luberet, rubesceret illa in modum sanguinis: & è cœlo deduceretur vel invita, ut in herbas despumaret. Atque inde putabant eam deliquium pati, tumque ipsi tinnitu cymbalorum succurrebant.

70. *Ulyssei.*] Pro *Ulyssis*. Sic Horat. Od. l. 1. 6. 7. *Nec cursus duplicis per mare Ulyssei.* Et Æn. 1. 34. *Reliquias Danaum atque immitis Achillei.* Latini enim Græca in εὺς, ut Ὀδυσσεὺς, Ἀχιλλεὺς, Ὀρφεὺς; aliquando ad secundam declinationem reduxere: *Ulysseus, ei; Achilleus, ei; Orpheus, ei*: aliquando ad tertiam, ut *Ulysses, is, Achilles, is.*

Frigidus

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi hæc primum triplici diverſa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco. Numero Deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
Necte, Amarylli, modo: & Veneris dic vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Limus ut hic dureſcit, & hæc ut cera liqueſcit,
Uno eodemque igni: ſic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me mal° urit, ego hanc in Daphnide laurũ.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim, qualis, cum feſſa juvencum

Serpens gelidus in pratis obrigeſcit, dum incantatur. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in meam *domum, ô mea carmina. Primo circumligo tibi hæc terna licia, triplici colore varia; & circa has aras ter ſero tuum ſimulacrum. Numerus impar placet Deo. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. O Amarylli, implica tres colores in tres nodos; implica jam, ô Amarylli, & dic implico nodos Veneris. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Quemadmodum* hoc ſimulacrum *è limo* factum *induratur, & hoc* alterum *è cera* factum *emollitur, unâ & eâdem flammâ: ſic Daphnis noſtro amore* indure*tur & emolliatur. Diſperge fruges ſalſas, & comburе bitumine crepitantem laurum. Daphnis crudelis me comburit, ego hanc laurum* comburo *contra Daphnim. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ô mea carmina. Talis amor* occupet *Daphnim, qualis* eſt, *cum juvenca*

NOTÆ.

71. *Cantando rumpitur anguis.*] Id eſt, dum incantatur. Sic. G. 2. 250. *Sed ſicis in morem ad digitos lenteſcit habendo:* id eſt, dum habetur, tractaturque digitis. Unde patet gerundia ejuſmodi paſſivam ſæpe habere ſignificationem.

74. *Licia.*] Sunt limbi qui telam hinc inde cingunt, & in quibus capita ſtaminum conduntur. 73. *Terna triplici colore.*] *Novem:* tria alba, tria roſea, tria nigra: ex hoc verſu, in Ceiri, 371. *Terque novena ligat triplici diverſa colore Fila*, &c. Quæ novem licia tribus deinde ligantur nodis: *Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores. Et Veneris dic vincula necto:* quibus verbis incantationis formula continetur.

75. *Numero Deus impare gaudet.*] Numeris rerum omnium naturam conſtare aſſirmabant Pythagorici: in imparibus in primis vim eſſe vulgus putabat. Unde præcipitur in Geoponicis, l. 18. ut numerus gregis ſemper impar ſit: in re bellica apud Vegetium, l. 3. 8. ut foſſæ quibus caſtra muniuntur latæ ſint pedes novem ad minimum, ſeptem ac decem ad ſummum; ſemper numero impari. Hoc autem loco, per numerum imparem, ternarius ſignificatur, princeps omnium: tum quia, ex Ariſtotele & Plutarcho, continet in ſe principium, medium, & finem; tum quia poteſtati Deorum, tam ſuperorum, quam inferorum, ſignificandæ adhibetur. Jovis enim trifidum eſt fulmen, Neptuni ſceptrum tridens, Plutonis canis triceps, Parcæ tres, Furiæ tres; Apollo idem, Sol & Liber dicitur; *tria virginis ora Diana*, quæ Diana eſt in terris, Luna in cœlo, Hecate in inferis, eademque colitur in triviis. *Deus.*] Vel quilibet Deus: vel Hecate, quæ magicis rebus præeſt. *Deum* enim genere fœminino dici poſſe quidam volunt: & ſic Lucanum de furiis dixiſſe lib. 2. 80. *Terribileſque Deos ſcelerum.*

81. *Sic noſtro, &c.*] Sic uno eodemque amore noſtro, liqueſcat, & mollior fiat mihi, cæteris dureſcat.

82. *Sparge molam.*] *Mola* placentæ quædam ſpecies, quæ fiebat ex farre *horno*, & ſale horno, id eſt, *illius anni.* Ex farre, inquam, ſalſo, toſto, & molito: unde *mola* appellabatur; & victimæ dicebantur *immolari*, quia & frons victimarum, & foci, & cultri hac molâ inſpergebantur. Itaque molâ conſpergitur effigies Daphnidis, ut victima hujus magici ſacrificij.

Incende bitumine.] *Bitumen*, limus aut terra, cujus natura vicina eſt ſulphuri.

83. *In Daphnide.*] Ex Theocriti Pharmaceutria Idyl. 2. 23. Δάλφις ἴ μ' ἀίσσει, ἐς τὸν Δ' ὀπὶ Δάλφιδι δάσσαν ἀϊτω· *Delphis me torquet, ego hanc laurum contra Delphida comburo.* Sic enim veteres Theocriti Interpretes Græci ὀπὶ Δάλφιδι, vertunt ἀντὶ Δάλφιδος, *contra Delphida*, in Delphida. Quod tamen Virgilius per ablativum caſum extulit: *In Daphnide.*

fatigata ſequendo juvencum per ſylvas & altos ſaltus, recumbit miſera juxta rivum aquæ, in ulva viridi & omittit abire ſub ſeram noctem. Talis amor occupet Daphnim, & ego non curem illum ſanare. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in meam *domum, ó mea carmina. Perjurus ille reliquit mihi quondam has veſtes, dilecta monimenta ſui: quæ nunc ego ſub ipſo limine committo tibi: ó terra, hæ exuviæ debent* reducere *Daphnim* ad me. *Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ó mea carmina. Mœris ipſe mihi tradidit hæc gramina, & hæc venena, collecta in Ponto; multa* enim *oriuntur in Ponto. Ego vidi Mœrin ſæpe tranſformari per illa in lupum, & abdere ſe in ſylvis: ſæpe evocare animas è profundis tumulis, & transferre meſſes ſatas in alium locum. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ó mea carmina. Amarylli, exporta cineres extra domum, & jacta eos poſt caput in rivum fluentem, neque retro aſpicias. Ego per hos* cineres *oppugnabo Daphnim:* ſiquidem *non movetur, neque per Deos, neque per carmina. Trahite, trahite Daphnim ab urbe in* meam *domum, ó mea carmina. Vide: dum exportare differo, cinis ipſe ultro involvit aram flammâ tremulâ: ſit hoc fauſtum! Certe neſcio quid apparet, & Hylax latrat in limine. Credamne illud? an amantes fingunt ſibi ſomnia? Ceſſate, jam ó mea ceſſate carmina: Daphnis ab urbe venit.*

Per nemora atq; altos quærendo bucula lucos, 86
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva
Perdita, nec ſeræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat: nec ſit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Daphnim. 90
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara ſui: quæ nunc ego limine in ipſo,
Terra, tibi mando: debent hæc pignora Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Daphnim.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena 95
Ipſe dedit Mœris: naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſæpe lupum fieri & ſe condere ſylvis
Mœrin, ſæpe animas imis excire ſepulcris,
Atque ſatas aliò vidi traducere meſſes. (Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Fer Cineres, Amarylli, foras: rivoque fluenti, 101
Tranſq; caput jace: ne reſpexeris. His ego Daph-
Aggrediar: nihil ille Deos, nil carmina curat. (nim
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Daphnim.
Aſpice: corripuit tremulis altaria flammis 105
Sponte ſua, dum ferre moror, cinis ipſe: bonum ſit!
Neſcio quid certe eſt: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina,
Daphnis.

NOTÆ.

87. *Ulva.*] Herba paluſtris: caret Gallico nomine.

92. *Pignora cara ſui, debent,* &c.] Expetuntur in ſacris magicis ea præcipue, quæ ſunt ejus, adverſus quem ſacra fiunt: ut capilli, veſtes. *Pignora ſui, quæ debent Daphnim:* id eſt, quæ tenentur ipſum Daphnim adducere ad limen, & in ipſo limine fiſtere: quare ipſo in limine defodiuntur.

96. *Ponto.*] Pontus Aſiæ minoris regio: Euxino mari ſive Ponto, à Septentrione terminato; ab Oriente, Colchide: ferax venenorum utraque regio fuit. In Ponto regnavit Mithridates, qui venenis paſcebatur: in Colchide nata eſt Medea, celebris venefica.

101. *Rivoque fluenti.*] In rivum fluentem. Sic Æn. 5. 451. *It clamor cœlo,* pro ad cœlum.

106. *Bonum ſit.*] Cineres ignem concipiunt. Lætum omen: quod Terentiæ Ciceronis uxori ſacrificanti cum accidiſſet, quaſi ſignum auſpicatiſſimum opprimendi Catilinæ habitum eſt a Veſtalibus: ut refert Plutarch. in Cicer.

107. *Hylax.*] Canis nomen. ut *Hylactor* apud Ovid. M. 3. 224. ab ὑλάω & ὑλακτέω latro. Latratus autem canis in limine notat adeſſe Daphnim.

108. *An qui amant.*] Vocalis *i*, nec patitur hic ſynalœphen, nec ſervat propriam quantitatem longam: ſed hiat, & brevis fit.

ECLOGA IX.

* MOERIS.

ARGUMENTUM.

CUM in agrorum diviſione Virgilium indemnem amici ſui præſtitiſſent, ut in Ecl. 1. dictum eſt, is ab Ario Centurione, vel à Milieno Tirone primipilari, vel à Claudio veterano (variant enim in eo nomine interpretes) ab eo certe militum, cui prædium illud obvenerat, male habitus & fere neciſus: ut vitæ conſuleret, Mincium natatu trajecit. Romam deinde profectus, ut vim auctoritate Octaviani reprimeret: interim reliquit domi villicum ſuum Mœrim, monuitque, ut novum agri dominum officiis, quibus poſſet, leniret omnibus. Hic itaque Mœris, huic domino munuſcula Mantuam deferens, ex itinere in Lycidam familiarem incidit: quocum de Menalca, id eſt, Virgilii, fortuna colloquitur: ſimulque variis cantilenis tædium itineris levant.

Exiſtimo fuiſſe oblatum Varo hoc opuſculum, quo ſi libelli ſupplicis loco; ut beneficium, ejus & Pollionis Mæcenatiſque gratiâ jam acceptum, tueri porro ſibi apud Octavianum vellet. Eſt enim hic I. Beneficii mentio. II. Vis illata declaratio. III. Invocatio Vari, & amplioris ejus in laudem operis promiſſio. IV. Julii Cæſaris conſecratio quædam, ad adulandum comparata. Tum cætera quæ congerit carminum fragmenta, notant opus, ut res ferebat, properatum ac ſubitarium: ex variis concinnatum verſibus, quos primo impetu effuderat poeta; aut ex occaſione prius inchoatos, nondum ſuo quoſque filo ac tenore ad exitum duxerat. Anno igitur eodem, quo prima Ecloga, ſane haud multo deinde, ſcripta eſt.

NOTA.

* *MOERIS.*] Ἀπὸ τοῦ μοῖρα, *fatum, ſors, pars:* | quia agrorum partem ſorte amiſerat.

* LYCIDAS, MOERIS.

LYC. QUo te, Mœri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?
MOE. O Lycida, vivi pervenimus; advena noſtri
(Quod nunquam veriti ſumus) ut poſſeſſor agelli
Diceret: Hæc mea ſunt; veteres migrate coloni.
Nunc victi, triſtes, quoniam fors omnia verſat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdos.
LY. Certe equidem audieram, qua ſe ſubducere colles

INTERPRETATIO.

LYC. *O Mœri, quo te ducunt pedes? an Mantuam, ad quam via ducit?* MOE. *O Lycida, viventes eo miſeriæ devenimus, ut peregrinus occupator agri noſtri diceret, id quod nunquam timueramus: Hic ager ad me pertinet, recedite, ô antiqui cultores. Nunc ſuperati, mœſti, ſiquidem fortuna vertit omnia, ferimus illi hos hœdos, quod utinam non profit illi.* LYC. *Ego ſane audiveram*

NOTÆ.

* *LYCIDAS.*] Ἀλώπηξ, *lupus:* οἱ λυκίσκοι, *luporum catuli.*

2. *Vivi pervenimus.*] Exaggerat vox iſta calamitatis indignitatem. Ut apud Ciceronem pro Quinctio, 50. *Huic acerbiſſimam viro viventi e ſuis indicitur.*

7. *Qua ſe ſubducere,* &c.] Deſcriptio agri Virgiliani, cujus erant hi termini: hinc clivus, inde ſagus & aqua, vel paludis, vel Mincii fluminis. *Clivus* eſt inclinatum montis latus.

Menalcam veſtrum dominum *verſibus ſuis* ſibi *conſervaſſe cuncta* ab eo loco, *ubi colles incipiunt recedere, & incurvare cacumen facili clivo; uſque ad aquam, &* ad *cacumen ruptum antiquæ fagi.* MOE. *Id audiveras, & rumor* ſic *tulit: ſed verſus noſtri non plus poſſunt inter arma belli, ô Lycida, quam dicunt* poſſe *columbas Epiroticas, aquilâ imminente. Quod niſi funeſta cornix è cariosa ilice me admonuiſſet, ut quocumque modo abrumperem novas rixas, nec ego ipſe tuus* amicus *Mœris, nec ipſe Menalcas vivus eſſet.* LYC. *Heu, tantumne crimen venit cuiquam in mentem! heu, tuorum* verſuum *ſolamen fere nobis ablatum eſt tecum, ô Menalca! Quis celebraret Nymphas? quis tegeret terram herbis floridis? aut inumbraret fontes virentibus ramis? Aut* quis caneret *verſus quos tibi nuper ſurripui: quando ibas ad Amaryllida, noſtra amica? Tityre, donec redeam, breve eſt iter, paſce capellas: & poſtquam eas pavera, duc potum, ô Tityre: & dum ducas, cave ne occurras capro, ille* enim *cornu petit.* MOE. Aut *potius* quis caneret *hos* verſus, *quos* Menalcas *cantabat Varo, nondum perpolitos.*

Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Uſque ad aquam & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus veſtrum ſervaſſe Menalcan.
MOE. Audieras, & fama fuit: ſed carmina tantum
Noſtra valent, Lycida, tela inter Martia; quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod niſi me quacumque novas incidere lites
Ante ſiniſtra cavâ monuiſſet ab ilice cornix;
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipſe Menalcas.
LYC. Heu, cadit in quemquam tantum ſcelus! heu tua nobis
Pæne ſimul tecum ſolatia rapta, Menalca! (herbis
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbrâ?
Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida noſtras?
Tityre, dum redeo, brevis eſt via, paſce capellas:
Et potum paſtas age, Tityre, & inter agendum
Occurſare capro, cornu ferit ille, caveto.
MOE. Immo hæc, quæ Varo, necdum perfecta, canebat.

NOTÆ.

12. *Martia.*] Bellica, quia *Mars* belli præſes, dictus etiam *Mavors*, quia *magna vertit*. Quidni μαυρόω, *intingo, obſcuro:* quod poëticè dicitur pro ἀμαυρόω: Junonis & Jovis, aut ſolius Junonis abſque patre, filius; ut Minerva ſolius Jovis abſque matre filia. Hunc dicitur Juno concepiſſe tactu cujuſdam floris, quem ipſi eum in uſum Flora monſtraverat.

13. *Chaonias columbas.*] Speciem ponit pro genere: quia in Dodonæa Epiri ſylva, oracula reddidiſſe dicuntur quercus, & iis inſidentes columbæ duæ: quarum altera Delphos in templum Apollinis; altera in Jovis Ammonis templum evolaverit; ubi famoſa deinceps fuerunt oracula. Epirus autem *Chaonia* ſæpe dicitur: quod *Chaones*, gens Epirotica, olim toti regioni imperaverint, ut ait Strabo l. 7.

15. *Ante ſiniſtra*, &c.] Præter illa quæ de hac voce dicta ſunt, Ecl. 1. 16. 18. Quærendum ſupereſt, unde veteres Græci Romanique *dextram* ac *ſiniſtram* in auſpiciis peterent. Utrique ſanè diverſo modo locuti, idem ſenſere: hoc eſt orientalia auſpicia, quia lucis & motus principium ab ea parte eſt, viſa ſunt utriſque meliora: quæ tamen eadem, Græci *dextera*, Romani *ſiniſtra*, vocaverunt. De Græcis patet ex Homero Iliad. 12. 239. Ubi Hector ait, ſe aves augurales minime curare: *ſive ad dextram vadant verſus auroram & ſolem, ſive ad ſiniſtram verſus occaſum obſcurum.* Εἴτ' ὀρὴ δεξὶ' ἰοῦσα πρὸς ἠῶ τ' ἠέλιόν τε, εἴτ' ἐπ' ἀριστερὰ πτῆσ' ἐπὶ ζόφον ἠερόεντα. De Romanis conſtat ex Varrone Epiſt. Quæſt. l. 5. *A Deorum ſede cum in meridiem ſpectes, ad ſiniſtram ſunt partes mundi exoriẽntes, ad dexteram occidentes: falſum arbitror, ut ſiniſtra meliora auſpicia, quam dextra, eſſe exiſtimentur.* Refert hunc locum Feſtus Pompeius, alioſque citat veteres ejuſdem ſententiæ. Confirmat Plinius l. 2. cap. 54. *Læva, proſpera exiſtimantur: quoniam læva parte mundi ortus eſt.* Ratio variæ appellationis fuit: quod in auſpiciis, Græci ad Septentrionem, Romani ad meridiem, ſe converterent: ut patet ex antedictis: quod cur ita fecerint, non eſt hujus loci diſquirere.

21. *Sublegi.*] *Sublegere*, eſt *ſuffurari*: unde inquit Servius, *ſacrilegus* dicitur qui *ſacra legit*, id eſt, *furatur.*

24. *Tityre*, &c.] Renarrat primum fragmentum carminum, quæ ſublegerat. *Tityrus* hic eſt caprarius aliquis è Virgilii famulis. De *Varo*, Ecl. 6. 7.

Vare

Vare, tuum nomen (ſuperet modo Mantua nobis,
Mantua, væ miſeræ nimium vicina Cremonæ!)
Cantantes ſublime ferent ad ſidera cycni.
LY. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos,
Sic cytiſo paſtæ diſtentent ubera vaccæ:
Incipe, ſi quid habes: & me fecere poëtam
Pierides: ſunt & mihi carmina: me quoq; dicunt
Vatem paſtores, ſed non ego credulus illis.
Nam neq; adhuc Varo videor nec dicere Cinna
Digna, ſed argutos inter ſtrepere anſer olores.
MOE. Id quidem ago, & tacitus, Lycida, mecum ipſe voluto,
Si valeam meminiſſe: neque eſt ignobile carmen.
Huc ades, ô Galatea: quis eſt nam ludus in undis?

O Vare, olores canori alte efferent ad aſtra nomen tuum: dummodo Mantua ſalva ſit nobis: Mantua, væ miſeræ nimis propinqua Cremonæ! LYC. Sic tuæ apes evitent taxos Corſicæ inſulæ: ſic tuæ vaccæ ſaturatæ cytiſo diſtendant ubera. Incipe ſi habes aliquid: Muſæ me quoque reddiderunt poëtam. Habeo etiam verſus: paſtores appellant me etiam vatem, ſed ego non adhibeo fidem illis: nondum enim video ea proferre, quæ ſint Varo aut Cinnâ digna: ſed videor ſtridere inter cycnos cantores, velut anſer. MOE. Equidem id facio, & tacite revolvo ipſe mecum, ô Lycida, an poſſim recordari: neque eſt carmen abjectum. Huc veni, ô Galatea, quæ enim eſt voluptas in aquis?

NOTÆ.

27. *Vare, tuum, &c.*] Secundum fragmentum, de laudibus Vari.

28. *Mantua Cremonæ, &c.*] Galliæ Ciſalpinæ urbes vicinæ. *Mantua* ad Mincium fluvium, *Menzo*: nunc ducatus caput: *Cremona*, ad Padum, *le Po*: nunc ducatu Mediolanenſi comprehenſa. Hæc Antonii partes cum adverſus Octavianum tenuiſſet, ejus ager veteranis Octaviani militibus addictus eſt; & cum non ſufficeret, addita pars agri Mantuani.

29. *Sublime ferent.*] Vel ad *nomen* referri poteſt, vel adverbii loco ſumi. Ita G. 1. 320. *Segetem ab radicibus imis ſublime expulſam eruerent.* Et Cicero de Nat. 2. 101. *Aer ſublime fertur*: id eſt, ſublimiter, in ſublime.

Cycni,] Poëtæ. Sic Horat. Od. l. 4. 2. 25. *Multa Dircæum levat aura cycnum*: id eſt, Pindarum poëtam Thebanum. Nam ex Cicer. Tuſc. 1. 73. *Cycni Apollini dicati ſunt, quod ab eo habere divinationem videantur: quia, providentes quid in morte ſit boni, cum cantu & voluptate moriuntur.* Tamen fictus eorum cantus eſt, de quo Ecl. 8. 55.

30. *Sic tua, &c.*] Obteſtandi formula & bene precandi, quoties quid ab aliquo petimus. Id eſt: Sic apes tuæ evitent taxos, quomodo mihi recitabis carmina. *Cyrneas taxos.*] *Taxus* arbor funeſtis annumerata, *l. if.* Quâ paſtæ apes mel amariſſimum cudunt: unde Corſicæ mel infame, quod hæc inſula taxis & cicutâ abunder. Ovid. Amorum l. 1. 12. 10. *Melle ſub infami Corſica miſit apes. Corſica*, inſula in mari mediterraneo, quæ cum Sardinia & Sicilia Italiæ adjacet: *Cyrnus* Græcis dicta, à rege hujus nominis. De *examinibus* Ecl. 7. 13. De *cytiſo*, Ecl. 1. 79. De *Pieridibus*, Ecl. 3. 85.

35. *Varo, &c. Cinnâ.*] Alii poëtas eſſe volunt; alii viros Octaviani gratiâ inſignes. Sed prima opinio ſtare non poteſt. I. Quis Cinna hic poëta, non poſſit eſſe alius quam *Helvius Cinna*, qui Smyrnam ſcripſit annis novem, de inceſto Myrrhæ in patrem Cinyram Cypriorum regem amore: laudatus à Catullo, 94. & ab Ovidio Triſt. 2. 1. 435. At is jam inde à tempore Cæſareæ cædis, errore nominis, pro Cornelio Cinna prætore & Cæſaris hoſte, à plebe occiſus fuerat: ut eſt apud Sueton. II. Quis ex *Varis*, qui florebant illa ætate, de quibus Ecl. 6. 7. nullus in poëtæ nomen habuiſſe dicitur. III. Quis licet celebris tum fuerit poëta *Varius*, de quo ſæpe Horatius, imprimiſque Od. l. 5. 6. 1. *Scriberis Vario fortis, & hoſtium victor, Maonii carminis alite*; tamen male Servius hic legit *Vario* pro *Varo*: *Nam neque adhuc Vario videor, &c.* Male, inquam: ſiquidem dixit paulo ante Virgilius, *Vare, tuum nomen, &c.* Itaque ſecundum opinionem ſecutus, *P. Quinctilium Varum* intelligo, de quo Ecl. 6. 7. Et *Cornelium Cinnam Magnum*, Pompeii Magni ex ſilia nepotem, qui primo hoſtis Octaviani, deinde ab eodem ſuſceptus in caſtris Bruti & Caſſii, ut notat Lipſius in caput 9. l. 1. Senecæ de Clementia: Magnâ deinceps apud eum floruit gratiâ; auſus tamen in benefactorem ſuum conjurare, novo beneficio veniam ab eodem accepit, & conſulatum, an. U. C. 758.

36. *Anſer.*] Volunt hic alluſum ad Anſerem, hujus ætatis poëtam, M. Antonii laudatorem, cui Antonius è bonis Pompeii in Falerno agro aliquid in præmium dederat: unde Cicero Philip. 13. 11. *Anſeres de Falerno deſcribuntur.*

39. *Huc ades, ô &c.*] Tertium carminis fragmentum, expreſſum è Theocriti Cyclope, Idyl. 11. De *Galatea*, Ecl. 1. 31.

Hic eſt ver rubicundum: hic terra producit diverſos flores circa fluvios: hic alba populus incumbit caverna, & vites flexuoſæ efficiunt umbram. Veni huc, ne cures quod procelloſi fluctus percutiant litora. LYC. *Quid* vero? *quanam audiveram te cantantem ſolum per noctem ſerenam? recordor cantum, ſi ſcirem verba.* MOE. *Daphni, quid miraris veteres ortus ſiderum? En prodiit ſidus Cæſaris* oriundi *a Venere: ſidus, per quod ſata abundabunt frumento, & per quod racemus in montibus aperta induet colorem. Daphni, planta piros, poſteri colligent tua pira. Anni aferunt cuncta, memoriam quoque. Ego recordor me ſæpe traduxiſſe canendo totos dies, cum eſſem puer. Nunc tot verſus exciderunt mihi: ipſa etiam vox me deſituit: lupi me priores aſpexerunt. Attamen Menalcas ſat ſæpe recitabit iſta tibi.* LYC. *Differs diu meam voluptatem, quærendo* varias *cauſas. Aſpice, jam tota aqua quieta tibi tacet, & omnes*

Hic ver purpureum, varios hic flumina circum
Fundit humus flores: hic candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades: inſani feriant ſine littora fluctus.
LY. Quid, quæ te purâ ſolum ſub nocte canentem
Audieram? numeros memini, ſi verba tenerem.
MOE. Daphni, quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus?
Ecce, Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum: (ortus?
Aſtrum, quo ſegetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Inſere, Daphni, piros, carpent tua poma nepotes.
Omnia fert ætas, animum quoq; : ſæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere ſoles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoq; Mœrim
Jam fugit ipſa: lupi Mœrim videre priores.
Sed tamen iſta ſatis referet tibi ſæpe Menalcas.
LY. Cauſando noſtros in longum ducis amores:
Et nunc omne tibi ſtrarum ſilet æquor, & omnes

NOTÆ.

46. *Daphni, quid, &c.*] Quartum verſuum fragmentum, quod recitat Mœris. In eo Menalcas ſive Virgilius alloquitur Daphnim, amicum paſtorem, de morte J. Cæſaris: cujus in funebribus ludis crinita ſtella per ſeptem continuos dies fulſiſſe dicitur, ex Suetonio 88. Creditumque eſt animam eſſe Cæſaris in cœlum recepti: & ideo ſimulacris ejus & nummis ſtella in vertice addita. G. 1. 488.

47. *Dionæi.*] Cæſar ex gente Julia fuit: Julia gens orta ab Iulo Æneæ filio: Æneas Veneris & Anchiſæ filius: Venus, juxta multos, Jovis & Diones Nymphæ marinæ filia; licet juxta alios, orta ſit è ſpuma maris.

48. *Aſtrum, quo ſegetes.*] *Aſtrum* proprie ſignum eſt, è multis ſtellis compoſitum, vulgo *conſtellatio*: hic tamen pro ſtella unica ſumitur.

49. *Apricis.*] Soli expoſitis & apertis, quaſi *apericis*, inquit Voſſius. Nihil cum aliis deducere malis ob α privativo, & ϰείειν horror: quod ſint ſine frigore: unde & Africam dictam volunt. Opponuntur *apricus*, & *opacus*.

50. *Inſere, Daphni, piros.*] Hortatur paſtorem, ut ferat arbores: futurum quippe, ut ſidere illo favente creſcant feliciter, & poſterorum commodis ſerviant: *Inſerere* hic, non inſitionem ſignificat; qua ſurculus peregrinus arbori alterius naturæ immittitur; ſed ſimpliciter plantationem arborum: quomodo Columella dixit, *hortos inſerere*. Tum quaſi deficiente memoria, ſilet Mœris.

52. *Memini me condere.*] Pro *condidiſſe*. Sic Cicero ad Att. 8. 11. *Memini tibi librum afferri à Demetrio*: id eſt, allatum fuiſſe. *Condere*, eſt finire, ad occaſum ducere, & quaſi ſepelire. Quemadmodum dicitur Æn. 1. 378. *Ante diem clauſo componet Veſper Olympo*: quaſi ad ſepulturam componet.

53. *Nunc oblita mihi.*] Duo notanda. I. *Oblita* paſſiva ſignificatione. II. *Mihi*, pro, *a me*. Sic Æn. 1. 330. *Nulla tuarum audita mihi neque viſa ſororum.*

54. *Lupi Mœrim videre priores.*] Dicuntur lupi, ſed falſo, vocem ei adimere, quem priores conſpexerint; perdere vero ipſi conſpecti prius; ex Plinio. Hinc, *Lupus in fabula*, proverbium eſt: quoties colloquentibus ſupervenit aliquis, de quo ſermo erat: is enim tum ſuâ præſentiâ ſermonem amputat loquentibus.

56. *Cauſando.*] Cauſas & excuſationes prætexendo: nempe caducam memoriam, raucedinem, & alia; quæ attulerat Mœris, ne verſus cantare cogeretur. Hunc igitur Lycidas variis invitamentis ad cantandum pellicit: ſilent venti, medium iter confecimus, &c.

57. *Silet æquor.*] Non mare, ſed aqua *Mincii* fluvii, qui Mantuam & vicinas regiones alluit: *Menzo. Æquor* enim dicitur de qualibet planitie, ſive aquarum, ſive camporum. Et vero mare longe inde remotum eſt. Æn. 2. 780.

(Aſpice)

(Aſpice) ventoſi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeo media eſt nobis via: namque ſepulcrum
Incipit apparere Bianoris: hic, ubi denſas
Agricolæ ſtringunt frondes: hic, Mœri, canamus,
Hic hœdos depone, tamen veniemus in urbem:
Aut ſi, nox pluviam ne colligat ante, veremur;
Cantantes licet uſque (minus via lædet) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te faſſe levabo.
MOE. Deſine plura, puer: & quod nunc inſtat, agamus.
Carmina tum melius, cum venerit ipſe, canemus.

ſibili ventorum ſtrepentium ceſſaverunt. Præterea ex hoc loco ſupereſt nobis tantum media pars viæ: nam tumulus Bianoris incipit apparere: hoc loco, in quo agricolæ colligunt ſpiſſa folia. Hoc loco canamus, o Mœri: hoc loco demitte hœdos, nihilominus pervenienus in urbem. Aut ſi timemus ne nox adducat imbrem, ante quam ad eam pervenerimus: *progrediamur, quamvis interim ſemper canentes: iter minus* nos *fatigabit. Ut progrediamur, canendo ego te levabo hoc onere.* MOE. *Puer, omitte cætera, & faciamus quod jam urget: tum cantabimus commodius verſus, cum Menalcas advenerit.*

NOTÆ.

60. *Bianoris.*] Ocnus idem qui & Tuſcorum rex, Tiberis fluvii & Mantûs fatidicæ Nymphæ filius, Mantuam de matris nomine condidit. Hujus ſepulcrum in via, veterum more: qui ideo ſepulcrorum elogia ad viatores dirigunt: *Stat viator, Abi, viator.*

61. *Stringunt frondes.*] *Stringi* dicuntur ea, vel quæ ſtrictâ manu decerpuntur: ut G. 1. 305. *Quernas glandes tunc ſtringere tempus, Et lauri baccas, olcamque, cruentaque myrta.* Vel quæ colliguntur in faſciculum; ut hic, & G. 1. 317. *Fragili jam ſtringeret hordea culmo.*

ECLOGA X.

* GALLUS.

ARGUMENTUM.

AMABAT Gallus Lycoridem: ſprevit hæc illum ut alium ſibi chariorem ſequeretur in Rhætiam, aliaſque regiones Italiæ, ſive Galliæ togatæ, quas Rhenus alluit & Alpes incidunt. Gallus abire fingitur, quaſi in exilium, repulſa impatientiâ: locus exilii ſtatuitur Arcadia, paſtoribus nota ſedes, poëtiſque Bucolicis, qualis ipſe Gallus fuit. Huc amici, huc Dii ſylveſtres, ad ſolandum ejus dolorem conveniunt. Ille multa de remediis amoris, deque ſua ſorte diu fruſtra meditatus, ut amantum ingenium eſt, iterum ad amorem redit. Multa hic ex Idyll. Theocriti primo.

Volunt omnes hanc Lycoridem *eandem eſſe cum* Cytheride *mima, qua Volumnii Eutrapeli, Senatoris nobiliſſimi liberta primum; ac deinde M. Antonio ſic chara fuit, ut is illam in Italia perluſtratione per civitates & municipia ſecum aperiâ lectica circumferret, trahentibus leonibus, ut Plinius notat, l. 8. 16. Id ſane ſi ita eſt, multis eam neceſſe eſt nominibus inſignitam; quam &* Volumniam *ab Antonio vocatam eſſe Cicero indignatur, Philip. 2. 48. Quod autem volunt, iter illud Lycoridis Alpinum & Rhenanum, eam ipſam eſſe Antonianam perluſtrationem Italiæ; parum certe congruit tempori. Quippe duplex ab Antonio perluſtratio facta eſt, eâdem comite mimâ: inquit Cicero, ibid. 51. altera ante pugnam Pharſalicam, ab eo tum tribuno plebis; altera poſt pugnam, ab eodem tum equitum magiſtro: hoc eſt annis, ut minimum, decem ante editionem hujus Eclogæ, quæ poſtrema omnium ſcripta fuit; ea tempeſtate, quâ jam Antonius in Oriente cum imperio verſabatur.* Extremum hunc Arethuſa, &c.

Ita igitur ſtatuo: aut Lycoridem illam, à Cytheride, ſive Volumnia mima diverſam eſſe; a Galli rivalem, diverſum ab Antonio; aut hac Eclogâ exhiberi Gallo præteritorum amorum hiſtoriam, veterumque caſuum memoriam voluptatis causâ revocari: cum Lycoridis fuga multo prius contigiſſet.

NOTÆ.

* *GALLVS.*] Cneus, vel Publius Cornelius Gallus; nam vario prænomine reperitur: patria Forojulienſis, *du Frioul:* ex infima fortuna ad ſummam Octaviani gratiam, immo & amicitiam evectus eſt. *Suet. in Aug.* 66. Egregiam ei navavit operam in Alexandrino bello: in quo captam à ſe Pæætonium urbem, adverſus vim doloſque M. Antonii, vi doliſque fortitet propugnavit. Ideo mortuâ Cleopatrâ & Antonio, redactâque in provinciæ formam Ægypto, non auſus Cæſar, metu novarum turbarum, copioſam regionem, gentemque leviſſimam viro nobili committere; tamen eam amico Gallo credere non dubitavit. *Dio. l.* 51.

At non ita multo poſt, abuſus fortunæ amplitudine, Thebas ob tributa ſeditionem movenres, aut expilavit, *ex Ammiano, l.* 17. aut funditus evertit, *ex Hieronymo in Euſeb.* Tum cœpit in ipſum imperatorem multa intemperanter jactare, præſertim inter pocula. *Dio. l.* 53. *Ovid. Triſt.* 2. 445. Statuas ubique ſibi per Ægyptum erexit, acta ſua pyramidibus inſcripſit. Quibus nominibus cum eſſet à Valerio Largo, ſocio & convictore olim ſuo, accuſatus; Auguſtus huic Gallo ob ingratum & malevolum animum, domo & provinciis ſuis interdixit. Senatus graviore ſententia, mulctatum bonis, & exilii ignominiâ notatum eo adegit, ut ſua ſibi manu mortem accerſeret. Mortuum tamen Gallum luxit Auguſtus, & ob ſeveritatem ſenatus vicem ſuam conqueſtus eſt: *quod ſibi ſoli non liceret, amicis quatenus vellet iraſci. Suet.* 66. Periit ætatis anno 40. aut 43. ut in Hieron. Euſebio varie ſcriptum eſt: U. C. 728. ante obitum Virgilii, 7. Multis charus, Pollioni imprimis itemque Ciceroni, ut colligitur ex epiſtolis Pollionis ad Ciceronem, quæ habentur apud ipſum Ciceronem, *Famil. l.* 10. 31. & 32. Virgilio certe chariſſimus: qui ejus etiam laudes celebraſſe dicitur quarto Georg. libro: unde poſt ejus necem Auguſti juſſu ſublatæ ſint, & earum in locum Ariſtæi fabula ſubſtituta. Quod minime tamen veriſimile non videtur: ita bello Ariſtæi fabula cum reliquis libri partibus & argumento cohæret.

Poëta fuit. Scripſit de Lycoride ſua, forte elegiaco carmine, libros quatuor: quo in genere Tibullo & Propertio durior fuiſſe dicitur. *Quintil. l.* 10. 1. Tranſtulit præterea bucolicis verſibus aliquid ex Euphorione, poëta Chalcidenſi, ut probamus *Ecl. hac* 10. 50. & *Ecl.* 6. 72. Perierunt omnia. Illas enim ſex elegias, quæ ejus nomine circumferuntur, opus inficetum barbarum, plane conſtat Maximiani cujuſdam eſſe, recentioris nebulonis: ubi præter errores ſyllabarum quantitate benemultos, & ineptam minimeque Latinam verborum ſtructuram, accidit illud præterea; quod in iis Gallus ſenex ſe profiteatur, qui tamen firma adhuc ætate deceſſit. *Gyraldus, Voſſius, &c.* Alia item fragmenta, quæ ab Aldo Manutio juniore reperta Venetiis & edita ſunt, etſi minus inſulſa, tamen omnino ſuppoſititia eſſe evincit Joſ. Scaliger in opuſculis. In quo peccavit & hoc alterum Manutius, Quod Gallum hunc Cornelium, cum Aſinio Gallo Pollionis filio confundit, deluſus a veteribus grammaticulis Virgilianæ vitæ ſcriptoribus.

INTERPRETATIO.

O Arethuſa, permitte mihi hoc ultimum opus. Canendi ſunt pauci verſus amico *meo Gallo, ſed quos ipſa Lycoris legat. Quis poſſet negare verſus Gallo?*

EXtremum hunc, Arethuſa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, ſed quæ legat ipſa Lycoris,
Carmina ſunt dicenda: neget quis carmina Gallo?

NOTÆ.

1. *ARETHVSA.*] Fons in inſula Ortygia, quæ Siciliæ adjacet, & quartam Syracuſanæ urbis partem efficit. Alpheus autem, Peloponneſi fluvius, poſtquam in mare deſluxit, impermixtas dicitur ſervare aquas, & continuo lapſu in Ortygiam erumpere, per hunc ipſum fontem Arethuſam: idque ex eo probatur, quod projecta in Alpheum in Græcia, per os Arethuſæ fontis, in Ortygia reddantur. Narrant vero fabulæ, Alpheum fluvium Arethuſæ Nymphæ fuiſſe amatorem; hanc fugientem, à Diana converſam eſſe in fontem, eâdemque fugâ ſubter mare in Ortygiam emerſiſſe: Alpheum, eodem impetu conſecutum, undas ei ſuas deinde miſcuiſſe. Æn. 3. 692. 2. Hunc fontem invocat Siculum, ut ante *Sicelides Muſæ*, ob Theocritum Siculum poëtam, Bucolicorum principem.

2. *Quæ legat, &c.*] Quæ legat Lycoris, ad pudorem, quod ſe Gallo tam duram præbuerit.

Sic

Sic tibi, cum fluctus ſubter labêre Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat undam.
Incipe: ſollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent ſimæ virgulta capellæ.
Non canimus ſurdis, reſpondent omnia ſylvæ.
Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuere, puellæ
Naiades, indigno cum Gallus amore periret?
Nam neq; Parnaſſi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevere myricæ.
Pinifer illum etiam ſola ſub rupe jacentem
Mænalus, & gelidi fleverunt ſaxa Lycæi.
Stant & oves circum, noſtri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris, divine poëta.
Et formoſus oves ad flumina pavit Adonis.
Venit & upilio, tardi venere bubulci:
Uvidus hybernâ venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iſte, rogant, tibi? Venit Apollo.
Galle, quid inſanis? inquit: tua cura Lycoris,
Perque nives alium, perq; horrida caſtra ſecuta eſt.

Sic ſalſa Doris non confundat ſuas aquas cum tuis, cum fluas ſubter mare Siculum. Incipe, celebremus anxium amorem Galli, dum capellæ depreſſis naribus carpunt teneros frutices. Non cantamus ſurdis, ſylvæ referunt omnia. Quæ ſylvæ, aut qui ſaltus detinuere vos, ô Nymphæ Naiades, cum Gallus deficeret præ amore indigno? Neque enim ulla culmina Parnaſſi aut Pindi, neque Aganippe Bœotica vos retardaverant. Illum etiam lauri, illum etiam myricæ ploraverunt. Mænalus etiam altus dans ſinus, & rupes gelidi Lycæi ploraverunt illum, ſtratum ſub deſerta rupe. Oves quoque circumſiſtunt, neque contemnunt nos. Nec tu contemnas gregem, ô divine poeta: ipſe pulcher Adonis pavit gregem circa fluvios. Venit quoque caſtos ovium: venerunt lenti cuſtodes boum, venit Menalcas madefactus e collectione *glandium hybernarum. Omnes petunt, unde* ſit *tibi amor ille. Venit Apollo: Galle, ait, cur deſipis? Lycoris, amica tua, ſecuta eſt alium per nives, & per caſtra horrilia.*

NOTÆ.

4. *Sicanos.*] Siculi ſic dicti ſunt, vel à Sicano Cyclopis filio; vel à Sicanis Hiſpaniæ populis, illam in inſulam tranſlatis. *Sic tibi.*] Ecl. 9. 30.

5. *Doris.*] Oceani & Terhyos filia, Nerco fratri nupta, ex qua Nereides peperit. Hic ſumitur pro amara maris aqua, quæ dulcibus Arethuſæ & Alphei aquis non admiſcetur.

9. *Quæ nemora, aut,* &c.] Naiades alloquitur poëta, ſive Nymphas præſides fontium, qui è Parnaſſo, Pindo & Helicone profluunt: eaſque increpat, quod ad ſolandum Galli amorem non venerint, tam multis eo advolantibus. Eſtque tacita quædam ipſius Galli reprehenſio, quod ſtudia carminum omiſerit, ut amori vacaret. De *Naiadibus*, Ecl. 2. 46.

11. *Nam neque Pindi,* &c.] Mons in Macedoniæ, Epiri, & Theſſaliæ confinio: unde tribus his regionibus ex æquo tribuitur. Dicunt quidam eum in Phocidem & Bœotiam uſque pertinere: & in Phocide quidem *Parnaſſum*; in Bœotia *Helicenem*, ac denique *Citharonem* vocari. Certe montes illi quatuor, licet in longa ſpatia diffuſi, tamen fere contigui ſunt, & perinde Muſis dicati.

12. *Aonia Aganippe.*] Bœotiæ fons, Muſis ſacer, ex Helicone monte, non procul Thebis, in Permeſſum fluvium defluens. *Aonia*, id eſt Bœotica, ab Aone Neptuni filio. Nota hic hiatum vocalium: *Aonia Aganippe*. De *myricis*. Ecl. 4. 2.

15. *Mænalus, &,* &c.] *Mænalus*, & *Lycæus*, Arcadiæ montes, Pani ſacri. Unde & *Lycæa* feſta, ejus in honorem ibi à paſtoribus inſtituti: quæ *Lupercalia* Latinis dicta; inter quos inducta ſunt ab Evandro, Arcadiæ rege, cum in Italiam profugiſſet.

18. *Adonis.*] Filius Cinyræ Cypriorum regis, & Myrrhæ ejus filiæ: quem Venus in deliciis habuit. Is dum in *Idali*, montis Cyprii, nemore venaretur, apri dente perculſus interiit: à Venere multis lacrymis deflctus. Hujus mentionem facit poëta, ad Galli ſolatium: ut is meminerit, ne ipſam quidem amoris Deam Venerem in amore felicem. Tum amatores adhibet Deos: Apollinem, qui Daphnen; Pan, qui Syringa; Sylvanum, qui Cypariſſum amavit: qui omnes parum feliciter amaverunt, Daphne in laurum, Syringe in arundinem, Cypariſſo in arborem cognominem, transformatis.

19. *Upilio.*] Pro *opilio*: ô brevi, in *u* longum, metri cauſa mutato. Et antiqui *opes* dixere, quas poſteri *oves*.

Venit

Venit quoque Sylvanus cum ruſtica corona capitis, quatiens ſerulas florentes & magna lilia. Venit Pan Deus Arcadiæ, quem ipſi conſpeximus ruticundum minio & ſanguineis baccis ebuli. Quis erit finis, ait Pan? Amor negligit iſta: nec durus amor ſatiatur fletu, nec herbæ rivis, nec apes cytiſo, nec caſellæ foliis. At Gallus mœſtus ait: Tamen, ô Arcades, ſoli docti canere Arcades, canetis hæc veſtris montibus. O quam placide tunc quieſcent mea oſſa, ſi quondam veſtra tibia referat meos amores! Et utinam fuiſſem unus e vobis, aut cuſtos veſtri pecoris, aut putator maturorum racemorum. Certe ſive amaſſem Phyllida, ſive Amyntam ſeu quemcumq; alium (quid refert utrum Amyntas ſit niger? & viclæ ſunt nigræ, & vaccinia nigra) recumberet ille mecum ſub vite flexuoſa inter ſalices. Phyllis colligeret mihi flores, Amyntas caneret. O Lycori, ſunt hic fontes frigidi & amœna prata, & ſylvæ: hic traducerem tecum ætatem. Nunc ſtultus amor me retinet inter media tela & infeſtos hoſtes, in armis feri Martis.

Venit & agreſti capitis Sylvanus honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quaſſans.
Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit: amor non talia curat,
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiſo ſaturantur apes, nec fronde capellæ.
Triſtis at ille. Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus hæc veſtris: ſoli cantare periti
Arcades. O mihi tum quàm molliter oſſa quiescent,
Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores! (ſcant,
Atq; utinam ex vobis unus, veſtrique fuiſſem
Aut cuſtos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certe ſive mihi Phyllis, ſive eſſet Amyntas,
Seu quicumq; furor (quid tum, ſi fuſcus Amyntas?
Et nigræ violæ ſunt, & vaccinia nigra.)
Mecum inter ſalices lenta ſub vite jaceret.
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori:
Hic nemus, hic ipſo tecum conſumerer ævo.
Nunc inſanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media atque adverſos detinet hoſtes.

NOTÆ.

24. *Sylvanus.*] Deus τῆς ὕλης: ὕλην autem alii *ſylvam* interpretantur, unde ſylvarum Deum hunc fecere; alii *ſaccm* omnium elementorum, ſeu quam dicunt Peripatetici *materiam primam*, ex qua omnia conſtant. Quo re eundem eſſe volunt cum Pane, qui totius naturæ Deus eſt, ut diximus, Ecl. 2. 31. πᾶν enim, eſt *omne*; & ὕλη, *omnium materia*. Diſtinguuntur tamen Sylvanus & Pan, G. 1. 17. & 20. *Agreſti honore.*] Coronâ è foliis agreſtibus.

25. *Ferulas.*] Ferula, planta eſt affinis fœniculo: cujus caulem, leviſſimum & dura cute munitum, ſenes aſſumebant in baculos: narthex à quibuſdam dicitur, *ferula.*

27. *Ebuli baccis.*] Ebulum, *de l'hieble*, herba aut virgultum affine ſambuco, *au ſureau.*

Minioque.] Minium, *du vermillon*, materies eſt foſſilis, vel è propriis venis, vel ex argenti vivi fodinis ejus ſolita: præſertim in Hiſpania; circa fluvium, qui *Minius* appellatur, *Minho*, Galleciam à Luſitania dividens. Hoc colore ſimulacra Deorum, Jovis præcipue, linicbantur: Camillus vultu quoque minio to triumphavit.

30. *Nec cytiſo.*] Ecl. 1. 79. De *Arcadibus*, Ecl. 4. 58.

33. *Quam molliter oſſa*, &c.] Superſtitioſe timebant veteres ne mortuorum corpora ſuperjectæ terræ pondere gravius premerentur: quare levem & contritum pulverem fere tumulo injiciebant, hac verborum formula: *ſit tibi terra levis.*

38. *Seu quicumque furor.*] *Amor*, in qua ſæpe multum dementiæ & furoris eſt. Et vere ea quæ ſequuntur, ſpeciem habent dementiſſimi amoris. Namque ineps conſilii, modo vero facit pro ea, cujus faſtidia expertus eſt: *Ah! ne te frigora lædant*, &c. modo ad poëſim & muſicam, modo ad ſylvarum ſilentium, modo ad venationem; quaſi ad totidem amoris diverticula & remedia confugit: mox in furorem relapſus, immedicabilem ſuum eſſe amorem profitetur. De *Phyllide*, Ecl. 3. 76. De *Amynta*, Ecl. 2. 35. De *vaccinüs*, Ecl. 2. 18.

44. *Nunc inſanus amor*, &c.] Senſus eſt: Hic, ſi tibi liberet, ambo quieti & ſecuri viveremus: nunc propter duritiem tuam ambo miſeri ſumus. Amor enim meus cogit me præ deſperatione bellicis periculis caput meum exponere, quod ita vile tibi ac deſpicatum eſt. Te interim alienus amor rapit in regiones aſperas, alieno tempore, difficili itinere.

Tu

Tu procul à patria (nec ſit mihi credere) tantum
Alpinas, ah dura, nives, & frigora Rheni
Me ſine ſola vides. Ah te ne frigora lædant!
Ah tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas!
Ibo, & Chalcidico quæ ſunt mihi condita vêrſu
Carmina paſtoris Siculi modulabor avenâ.
Certum eſt in ſylvis, inter ſpelæa ferarum,
Malle pati, teneriſque meos incidere amores
Arboribus: creſcent illæ, creſcetis amores.
Interea mixtis luſtrabo Mænala Nymphis,
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circundare ſaltus.
Jam mihi per rupes videor lucoſque ſonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu

Tu, ô crudelis, longe à patria (utinam liceret mihi id non credere) ſola ſine me vides tantummodo nives Alpium & glaciem Rheni. Ah ne te vulneret gelu! Ah ne glacies acuta tibi vulneret delicatos pedes! Ibo, & canam fiſtulâ Siculi paſtoris ea, quæ verſibus traduxi è Chalcidenſi poeta. Ratum eſt, me *malle pati inter nemora & ſpeluncas belluarum, & meos amores inſcribere teneris arboribus: creſcent illæ, creſcetis, ô amores. Interea circuibo Mænalum* montem, cum *ſociis Nymphis: aut perſequar fortes apros: nulla frigora prohibebunt me cingere canibus ſylvas Parthenii* montis.

Jam fingo mihi, me vagari per montes & nemora reſonantia: juvat vibrare arcu Parthico ſagittas Cretenſes:

NOTÆ.

46. *Nec ſit mihi credere.*] Nec liceat mihi, nec poſſim. Sic Æn. 8. 676. *Aëlia tella cernere erat.* Horat. Epod. 17. 25. *Neque eſt levare tota ſpiritu præcordia.* Hauſta è Græcis fontibus locutio, apud quos ἔξεστι, ſignificat *licet*. Sic Homerus Odyſſ. 11. 157. τὸν ὃν ἔξεστι πιέζειν *quem non licet tranſmittere.*

Tantum.] Tribus præcipuè modis explicatur. I. Ita ut ſit nomen, & referatur ad *credere*: Utinam liceat non credere *tantum*, id eſt, rem tantam tamque indignam. II. Ita ut ſit adverbium, & referatur ad *ſit*: Utinam *ſit tantum*; utinam liceat *tantum*, hoc non credere. Quaſi dicat: non peto ut Lycoris non ſit perfida, ſit ita ſane; ſed peto ut liceat mihi *tantummodo*, id non credere. III. Ita ut ſit adverbium, & referatur ad ſententiam ſequentis verſus: Videſ *tantummodo* nives & frigora, &c. Prima explicatio infirmior, ſecunda ſubtilior, tertia facilior.

47. *Alpinas*, &c.] Alpes, excelſi montes, qui Italiam à Galliâ Germaniaque diſterminant: multis dictæ nominibus; pro variis regionum, quibus adjacent, ratione. Sunt enim *Alpes* maritimæ Cottiæ, Graiæ, Pœninæ, Rhæticæ, Tridentinæ, &c. Ex his multi oriuntur fluvii: celeberrimi, Padus, Ticinus, & Atheſis, *le Po, le Teſin, l' Adige*, qui in Italiam; Rhodanus, *le Rhoſne*, qui in Galliam; Rhenus, qui in Germaniam, devolvitur.

Rheni.] Fluvii Europæ poſt Danubium celeberrimi, qui antiquus Galliæ & Germaniæ terminus fuit, à fontibus ad oſtia. Fontes ejus duo in Alpibus, apud Rhætos occidentales, *les Griſons*. Oſtia plurima, quibus in Oceanum influit. Mirum tamen eſt tantæ famæ fluvium ad mare non perferre nomen. Nam ubi ad arcem Skinkiam, quæ caput eſt inſulæ Bataviæ, duos diviſus eſt in partes, Vahalim, & Rhenum, unde *bicornis* appellatur: mox varios deinde ſcinditur minores in alveos, quorum minimo Rheni permanet nomen; ſed is ad Lugdunum Batavorum, *Leyden*, antequam ad Oceanum pervenerit, inter arenas exhauritur.

50. *Ibo.*] Vagabor hinc atque hinc. Vel, abibo hinc, deſeram caſtra, & ſylvis abdirus, carmina modulabor. *Chalcis* urbs eſt Euboeæ inſulæ, quæ Chalcis quoque vocata eſt. Euboea porro Bœotiæ continenti dicitur olim adhæſiſſe: ab ea nunc Euripo diſtincta, tam anguſto, ut aliquando ponte tranſmiſſus fuerit. Ex illa inſula oriundus Euphorion, Antiocho Magno Syriæ regi percharus, cujuſque bibliothecæ præfectus: poeta nobilis, ſed, juxta Ciceronem obſcurus; cujus opera in deliciis fuiſſe Tiberio Cæſari memorantur: ex quibus aliqua Latinis verſibus expreſſiſſe diximus hunc Gallum, Ecl. 6. 72.

51. *Paſtoris Siculi.*] Theocriti, poëtæ Siculi, ſtylo. Non igitur elegiæ fuerunt, ut putat Probus: neque enim elegiæ potuerunt Theocriti ſtylo componi; ſed aliquid bucolicis Idylliis affine.

53. *Malle pati.*] Supple, quàm Lycorida in poſterum ſequi, atque ita deperire.

55. *Mænala.*] Montem Arcadiæ, Ecl. 8. 21.

57. *Parthenios.*] *Parthenius* item Arcadiæ mons, ubi virgines venari ſolebant: unde nomen à παρθένος *virgo*.

59. *Libet Partho*, &c.] Species pro genere, arcus Parthicus & ſagittæ Cydoniæ, pro quolibet arcu & quibuslibet ſagittis. Parthi enim & Cydones arte ſagittandi celebres: Æn. 12. 858. *Parthus ſive Cydon telum immedicabile torſit.* De *Parthis*, Ecl. 1. 63. *Cydon* urbs fuit in Creta inſula. *Cornu* dixit, pro arcu è cornea materia fabricato.

Spicula:

veluti hæc omnia eſſent remedium inſaniæ meæ, aut quaſi *ille Deus diſceret placari miſeris hominum. Nunc iterum neque Hamadryades, neque verſus ipſi nobis arrident: valete iterum,* vos *ipſa nemora. Noſtræ curæ nequeunt flectere amorem; ne* ſic quidem, *ſi media hyeme potaremus* aquam *Hebri; & toleraremus Thraciæ nives hyemis humidæ: ne* ſic quidem, *ſi paſceremus oves Æthiopum ſub ſidere Cancri, cum* intimus *cortex exſiccatus areſcit in ulmo excelſa. Amor ſuperat omnia; nos quoque cedamus amori. O Diva Muſa, ſufficiet veſtrum poëtam cantaviſſe iſta* carmina, *ſedendo, & conficiendo calathum ex hibiſco tenui: vos efficietis,* ut *iſta* videantur *Gallo maximo. Gallo, erga quem amor meus tantum creſcit ſingulis horis, quantum alnus virens attollit ſe meunte vere. Surgamus: umbra ſolet eſſe noxia canentibus,* præſertimque *noxia* eſt *umbra juniperi: umbræ quoque nocent frugibus. Ite, ite domum, ô capellæ ſaturatæ: Veſper imminet.*

Spicula: tanquam hæc ſint noſtri medicina furoris,
Aut Deus ille malis hominum miteſcere diſcat. 61
Jam neque Hamadryades rurſum, nec carmina
Ipſa placent: ipſæ rurſum conſedite ſylvæ. (nobis
Non illum noſtri poſſunt mutare labores;
Nec ſi frigoribus mediis Hebrumq; bibamus, 65
Sithoniaſque nives hyemis ſubeamus aquoſæ:
Nec ſi, cum moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum verſemus oves ſub ſidere Cancri.
Omnia vincit amor; & nos cedamus amori.
Hæc ſat erit, Divæ, veſtrum cecinisſe poëtam, 70
Dum ſedet, & gracili fiſcellam texit hibiſco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi creſcit in horas,
Quantum vere novo viridis ſe ſubjicit alnus.
Surgamus: ſolet eſſe gravis cantantibus umbra: 75
Juniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.
Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ.

NOTÆ.

62. *Jam neque Hamadryades.*] De iis Ecl. 2. 46. Hic incipit Gallus remediorum & conſiliorum ſuorum inanitatem agnoſcere, ſeque amori victum tradere.

63. *Concedite ſylvæ.*] Idem quod antea dixerat: *Vivite ſylvæ,* Ecl. 8. 58.

65. *Hebrumque.*] Fluvium Thraciæ maximum, hodie *Mariſa:* arenas olim aureas volventem. In Ægæum mare influit: ortus ex Rhodope monte, qui cum Hæmi pars quibuſdam videatur, ab iis idcirco dicitur Hebrus ex Hæmo profluere.

66. *Sithoniaſque nives.*] Sithonia pars eſt Thraciæ: vergens, vel in Pontum Euxinum, juxta Solinum; vel in oram Macedonicam Ægæi maris, juxta alios. Thracia frigida & niveſa eſt, propter altiſſimum montem Hæmum, quo dividitur.

68. *Æthiopum.*] Æthiopia regio Africæ vaſtiſſima, Ægypto ignotior: quam Nilus quoque fere mediam, ut & Ægyptum, interfluit, *le pais des Abiſſins.* Tota zonæ torridæ ſubjecta eſt, i tropico Cancri ultra æquatorem porrecta. Virgilius ergo *ſidus Cancri* dixit, pro tropico Cancri; & tropicum pro zona ipſa torrida, cujus terminus eſt ad ſeptentrionem. *Cancer* ſignum eſt in ea parte cœli, quam ubi Sol attigit, ex eunte Junio, tum æſtatem nobis caliditſimam, dieſque longiſſimos efficit. De *zonis* & *tropicis*, G. 1. 233. De *hibiſco*, Ecl. 2. 30.

74. *Se ſubjicit alnus.*] Se ſuperjicit, ſe attollit. Vide Ecl. 1. 46. *Alnus, aulne,* arbor aquoſis locis gaudens.

75. *Gravis cantantibus umbra.*] Imo gratiſſima: præcipue Juniperi, *du genievre,* quæ arbor ſi odora eſt, & nihil venenatum patitur, & adverſus aëris vitia comburi ſolet. Sed ſignificat diuturniorem in umbra moram nocere canentibus poſſe propter frigus. Unde quidam legunt *cunctantibus,* non *cantantibus.* De *Heſpero*, Ecl. 6. 86.

FINIS BUCOLICORUM.

ARGUMENTUM IN GEORGICA.

GEORGICORUM *nomen*, ἀ γεωργὸς, agricola: *hoc autem* ἀ γαῖα *vel* γία terra, & ἔργον opus. *Traduntur hoc opere præcepta de agricultura, quatuor libris. I. De aratione. II. De plantatione. III. De pastione cultuque pecorum. IV. De apibus & mellatione. Eaque omnia natura accommodantur Italici soli, præsertimque Veneti, in quo Mantua fuit. Ducem in eo genere secutus est Virgilius Hesiodum Ascræum ex Bœotia, de quo diximus Ecl. 6. 70. Cujus librum, inscriptum* ἔργα καὶ ἡμέραι, opera & dies, *longe & copia & elegantia superavit. Cœptum est opus anno circiter V. C. 717. Virgilii 32. aut 33. & septennio perpolitum.*

Mæcenas, cui Georgica inscripta sunt, primos in Octaviani gratia tenuit cum Agrippa gradus. Genere Tuscus, ex antiquis Etruriæ regibus: quorum posteri, post multas gentis clades, Romanam in civitatem admissi, equestri dignitate vixerunt. Eruditos complexus est, imprimis Virgilium & Horatium: adeo parum cupidus, ut qui cæteris magistratibus imperabat, ipse equestri ordine, & urbis atque Italiæ præfecturâ contentus vixerit. Adhibitus ab Octaviano cum Agrippa in consilium de imperio deponendo, retinendum persuasit. Secta Epicureus fuit, in vestitu, incessu, suppellectili, conviviis, ipsaque dictione mollior ac remissior. Scripsit Prometheum & Octaviam tragœdias, carminum libros decem; soluta oratione commentarios de rebus ab Augusto gestis, item de animalibus & gemmis dialogos: omnia periere. Decessit anno V. C. 746. C. Martio Censorino & C. Asinio Gallo Coss. Tri lex est apud eruditos de ejus nomine controversia. I. Quodnam ipsius nomen fuerit? Lambinus in Vipsaniam *gentem inducit, sed eum confundit cum Agrippa, cujus certe gentile nomen hoc fuit: Paulus Manutius in* Cinciam: *Glandorpius in* Heliam: *Muretus in* Aquiliam: *omnes aut levibus aut falsis conjecturis: maxima & optima pars, Turnebus, Lipsius, &c. in* Cilniam, *quæ gens erat Aretinæ urbis in Etruria. II. Unde cognomen* Mæcenatis? *Insulse deducit Becmannus ab ejus moribus, quod esset* μὴ κοινὸς, *non communis; aut* μὴ καινὸς, non novus: *nam & Græci nunquam negativa nominibus,* μὴ, *sed privativum* α *præfigunt, & Varro l. 7. de L. L. a loco dictum testatur. Est igitur a mediterraneo quodam Etruriæ oppidulo, Cæsenæ vicino, qua in ora Plinius vina Cæsenatia simul & Mæcenatia commendat, lib. 24. 6. III. Quomodo prima & media cognominis syllaba pingenda sit? Certe media, per* ē *longum; quia Græce vulgo per* η *legitur. Prima vel per* æ, *vel* œ: *quia in veteribus cod. utroque modo reperitur; per* æ *frequentius. Igitur nomen integrum fuit,* CAIUS CILNIUS MÆCENAS.

P. VIRGILII.

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICON
AD
C. CILNIUM MÆCENATEM,
LIBER I.

ARGUMENTUM.

CONTINET hic liber propoſitionem totius operis ejuſque diviſionem quadruplicem. Tum ſequitur Deorum invocatio, quotquot ruſtica præſident rei, quos inter Octaviano Cæſari locus tribuitur: novo ſane illis temporibus adulationis exemplo; quo deinde Lucanus in Pharſalia, & Statius in Thebaide, ad laudem Neronis & Domitiani immodeſtius abuſi ſunt. Atque hæc exordio comprehenditur. Liber vero ipſe ſex habet partes. I. Multiplicem agri colendi rationem, juxta variam ejus Naturam. II. Agriculturæ originem. III. Agricolarum inſtrumenta. IV. Ruſticorum operum tempora. V. Tempeſtatum prognoſtica. VI. Digreſſionem ad varia prodigia, quæ eadem fere tempeſtate Cæſarem, aut præceſſerunt, aut ſubſecuta ſunt. Denique, Epilogi loco, Deos pro incolumitate Octaviani, & pro ſalute populi Romani precatur. Tamen ex iis, aliorumque librorum præceptis, non pauca obſolevere, contrario uſu poſteriorum temporum, noſtrorum imprimis; quæ multa, ut artium cæteris, ita huic quoque addidere.

INTERPRETATIO.

O Mæcenas, ordiar ſcribere deinceps, quænam res efficiat meſſes copioſas: quo tempore oporteat arare tellurem, & vites alligare ulmis: quæ ſit cura boum: quæ diligentia ſit neceſſaria, ut habeatur pecus: & quanta induſtria, ut alantur apes frugales.

QUid faciat lætas ſegetes: quo ſidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmiſque adjungere vites,
Conveniat: quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori: atq; apibus quanta experientia parcis:

NOTÆ.

1. *Quid faciat.*] Quatuor his verſibus diſtinguitur cultura quadruplex, *terræ, arborum, pecorum, apum*: quæ ſingulæ ſingulis libris explicantur: eſtque partitio totius operis.

3. *Qui cultus habendo, &c.*] Ibi ſupprimitur, *aptus, par, neceſſarius*, aut aliquid ſimile, quod dativum regat: ut apud Cicer. ad Att. l. 13. Ep. 10. *Solvendo non erat.* Apud Plin. *Radix eſt veſcendo.*

4. *Apibus quanta, &c.*] Præter interpretationem jam traditam afferri poteſt hæc altera: Dicam quæ ſit apum experientia, prudentia, ingenium, ars quædam: non uſu quidem comparata, ſed ingenita.

Hinc

Hinc canere incipiam. Vos, ô clariſſima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber & alma Ceres; veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit ariſtâ,
Poculaque inventis Acheloïa miſcuit uvis:
Et vos agreſtum præſentia numina Fauni,
Ferte ſimul Faunique pedem Dryadeſque puellæ:
Munera veſtra cano. Tuque ô, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci:
Ipſe nemus linquens patrium, ſaltuſque Lycæi,
Pan ovium cuſtos, tua ſi tibi Mænala curæ,
Adſis ô Tegeæe favens: oleæque Minerva

O vos ſidera mundi ſplendidiſſima quæ præſidetis anno currenti per cœlum: Bacche, & Ceres nutrix hominum: *ſi homines veſtro beneficio reliquerunt glandes Dodonæas* pro *ſramento ſingui, & miſcuerunt aquam Acheloi* cum *vino reperto. Et vos ô Fauni, Dii propitii ruſticis: adeſte ô Fauni, una cum Dryadibus Nymphis. Canto veſtra dona. Et tu, cui terra* adhuc *recens produxit equum ferocem, icta magno tridente, ô Neptune: & tu qui coluiſti* loca *ſylveſtria, cui trecenti boves candidi carpunt frutices fertiles* inſulæ *Cææ. Tu ipſe, ô Pan Tegeæe, protector ovium: ſi curas Mænalum tuum, adeſto propitius, relinquens nemus patria & ſylvas Lycæi. Et* tu, *ô Pallas repertrix olivæ,*

NOTÆ.

5. *Clariſſima mundi Lumina, Liber, &c.*] Liberum & Cererem appellat mundi lumina, annique ductores. Vel quia præſides & repertores habentur meſſis & Vindemiæ, quæ præcipuæ ſunt anni partes, & præcipua mundi ornamenta, unde cibus hominum & potus exiſtit. Vel quia per eos Lunam & Solem ſignificat. Et vero prætextatus apud Macrob. l. 1. c. 18. fuſe probat *Solem*, non Liberum & Dionyſium dumtaxat; ſed & Jovem, & Martem, & Mercurium & Herculem ipſum eſſe; *Liberum* vero dici, quod *libere vagetur*. Lunam item addit, ipſam eſſe *Cererem*: Cujus nomen aliqui deducunt à *creando*, quod ad rerum productionem plurimum valeat. De *Libero*, Ecl. 7. 58. De *Cerere*, Ecl. 5. 79.

8, 9. *Chaoniam glandem, &c. Acheloïa pocula, &c.*] Species pro generibus: primi enim hominum glande ad paſtum, aquâ ad potum uſi ſunt. Celebris autem fuit inter ſylvas glandiferas Dodonæa, in Epiro ſive Chaonia: de qua Ecl. 9. 13. Sicut inter fluvios Achelous in Ætolia: ſive quia primus è terra erupit, ſive quia ejus in ripa primæ vineæ ſunt conſitæ, ab Oeneo Ætoliæ rege, qui ex uva à Staphylo paſtore ſuo reperta liquorem expreſſum, Libero patri, apud ſe tum diverſanti, cum obtuliſſet, ab eo colendæ viris accepit modum.

10. *Fauni.*] In argumento Ecl. 6. *Dryades.*] Ecl. 2. 46.

12. *Prima tellus.*] Vel recens formata. Vel litoralis, quomodo G. 2. 44. *Primi lege litoris oram.* Vel Attici, quia Athenienſes hominum ſe primos & antiquiſſimos eſſe jactabant.

14. *Neptune.*] Fuit Opis & Saturni filius, Jovis & Plutonis frater, cui in mundi diviſione maris imperium obtigit. Uxorem habuit Amphitriten Nerei vel Oceani filiam. Equos domuiſſe primus dicitur: unde fabulantur poëtæ, cum lis inter eum & Minervam orta eſſet, de tribuendo Athenis nomine; placuiſſetque Diis, ut ejus nomine civitas appellaretur, qui munus hominibus utilius dediſſet: Neptunum percuſſo litore equum, bellicum animal, produxiſſe; Minervam haſtâ impactâ olivam, pacis inſigne, procreaſſe: victoriamque Minervæ fuiſſe adjudicatam. Neptuni inſigne *tridens*, ob tres orbis antiqui partes, quæ mari ambiuntur. Hoc loco invocatur, non quidem ut maris Deus; ſed ut equorum auctor, de quibus libro 3. multa dicenda ſunt.

Cææ.] Cæa, inſula maris Ægæi, Cycladum una; quam, relictis Thebis, occupavit Ariſtæus, poſt laniatum à canibus Actæonem filium, ob viſam in lavacro Dianam. Is Apollinis filius fuit ex Cyrene, filiâ Penei Theſſaliæ fluminis: rivalis Orphei in amore Eurydices: apum & mellis uſum invenit, lactiſque coagulum: unde hic invocatur. *Plura vide*, G. 4. 317.

17. *Tua ſi tibi, &c.*] Senſus eſt: ſi curas Mænalum, Lycæum, & reliquos Arcadiæ tuæ montes, & ſylvas, loca illa nunc relinque, ut mihi de re paſtoritia & arborea dicenti præſens adſis: his enim locis & honorificus & utilis erit ſermo meus. De *Pane*, Ecl. 2. 31.

18. *Tegeæe.*] Non *Tegæe*, ut quidam legunt. Conſtat enim *Tegea* urbs Arcadiæ, Pani ſacra, brevibus ſyllabis, Τεγέα: unde adjectivum *Tegeæus*.

Et tu, ô puer, auctor unci aratri.
Et tu, ô Sylvane, portans à radice teneram cupressum. Et vos, ô Dii & Deæ omnes, qui habetis curam protegendi agros: seu qui sustentatis novas fruges aliquo semine: seu qui effunditis è cœlo pluviam copiosam in segetes. Et tu præcipue, ô Cæsar, quem dubium est quinam cœtus Deorum deinde accepturi sint: an velis perlustrare urbes, & suscipere curam terrarum: an totus orbis agnoscat te parentem frugum, & rectorem temporum, coronans tuum caput myrto matris tuæ: an evadas Deus vasti æquoris, & nautæ adorent tuam solam potentiam, tibique Thule ultima insularum *pareat: & Tethys te comparet sibi generum omnibus aquis. An vero te adjunga* quasi *novum astrum pigris mensibus,*

Inventrix, uncique puer monstrator aratri!
Et teneram ab radice ferens, Sylvane, cupressũ.
Diique Deæq; omnes, studium quibus arva tueri;
Quique novas alitis nonnullo semine fruges,
Quique satis largum cœlo demittitis imbrem.
Tuq; adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum
Concilia, incertum est, urbisne invisere, Cæsar,
Terrarumque velis curam: & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempestatumque potentem
Accipiat, cingens maternâ tempora myrto:
An Deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant: tibi serviat ultima Thule,
Teq; sibi generum Tethys emat omnibus undis,
Anne novum tardis sidus te mensibus addas,

NOTÆ.

19. *Uncique puer, &c.*] Vel Osiris, apud Ægyptios aratri inventor: vel potius Triptolemus, Celei *Eleusinæ* urbis in Attica regis, filius: quem adhuc puerum nutrivit Ceres, apud patrem excepta hospitio, dum Proserpinam inquireret: eum deinde grandiorem factum agriculturam edocuit: impositumque suo currui, quem alati serpentes trahebant, misit per totum orbem, ut usum frumentorum hominibus indicaret. Eleusini incolæ, beneficii memores, Cereri sacra instituerunt.

20. *Sylvane, cupressum.*] Ob memoriam Cyparissi pueri: qui Sylvano, aut juxta alios Apollini dilectus, cùm ex dolore occisæ à se per errorem cervæ, quam habebat in deliciis, extabuisset; ab amatore Deo in cupressum arborem est conversus. De *Sylvano*, Ecl. 10.24.

22. *Quique novas alitis, &c.*] Sensus est: Vel qui jacta ab hominibus frugum semina, occulto quodam semine, pluviâ, rore, alitis: juxta Servium. Vel qui novas fruges, novo aliquo invento semine, producitis: juxta Cerdanum. Vel qui singulas frugum species conservatis; relicto semper aliquo semine, in consequentem annum superstite, quo renoventur. Legit N. Heinsius, *non ullo semine:* & sensus hic esse potest: Qui novas fruges produxistis primùm sine ullo semine.

25. *Urbisne invisere, &c.*] Multi *urbis*, agnoscunt in genitivo casu. Sed vix puto Latine dici, *invisere curam urbis*: & præterea Probus Valerius apud Gellium, l. 13. 20. *urbis* esse vult in accusativo casu, pro *urbes*: & utrumque fuisse olim in usu; ut *turrim* & *turrem*. Unde & plerumque legitur *urbeis*, ancipiti pronunciatione. Igitur *urbes*, vel *urbis* in accusativo accipio, hoc sensu: *an velis curam terrarum, & invisere urbes.* Quod ne barbare dictum cuipiam videatur, firmabitur hac Horatii locutione plane simili, Od. l. 1. 2. 49. *Hic magnos potitus triumphos, hic ames dici pater atque princeps.*

28. *Maternâ myrto.*] Dicatâ Vineri, matri Æneæ: unde genus ducis, Ecl. 9. 46. De *myrto*, Ecl. 2. 54.

30. *Thule.*] Terrarum ultima, quas antiqui noverint, & maxime septentrionalis versus occidentem. Ortelius putat esse tractum illum Norvegiæ, quem incolæ *Tilemark* appellant. Cambdenus *Schetlandias* insulas Oceani Caledonii, sub ditione regis Daniæ: quas nautæ dicunt *Thylensel.* Cæteri *Islandiam*, ejusdem ditionis maxime Borealem insulam: ubi mons est nive perpetua opertus, flammis æstuans.

31. *Tethys emat.*] Tethys, Ecl. 4. 32. Allusum putat Servius Danielis ad ritus Romanos, juxta quos conjugia tribus fiebant modis; usu, farre, & coemptione: usu, cum aliquo tempore simul conjuges fuerant; farre, cum per Flaminem Dialem aut Pontificem, sparso farre simulâ salsâ, conjungebantur: coemptione, cum se sub certa verborum formula interrogabant vir mulierem, *an sibi materfamilias esse vellet*: uxor virum, *utrum sibi paterfamilias esse vellet, &c.*

32. *Tardis te mensibus addas.*] Æstivis mensibus succedas: in locum *Libræ*, inter *Virginem* & *Scorpium*; id est, in mensem Septembrem. *Tardos* vocat menses æstivos, quia dies mensium illorum longiores sunt, & mora solis in horizonte diuturnior. Unde menses ipsi, quanquam reipsâ non pigriores cæteris; tamen hominibus, qui die præsertim inter se agunt, longiores dici

Qua

Qua locus Erigonen inter, Chelaſque ſequentes
Panditur: ipſe tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli juſtâ plus parte reliquit.
Quicquid eris; (nam te nec ſperent Tartara re-
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido: (gem,
Quamvis Elyſios miretur Græcia campos,
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem)
Da facilem curſum, atq; audacibus annue cœptis:
Ignaroſq; viæ mecum miſeratus agreſtes
Ingredere, & votis jam nunc aſſueſce vocari.
Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris ſe gleba reſolvit;
Depreſſo incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.
Illa ſeges demum votis reſpondet avari
Agricolæ, bis quæ ſolem, bis frigora ſenſit:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.
At prius ignotum ferro quàm ſcindimꝰ æquor,
Ventos & varium cœli prædiſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultuſq; habituſq; locorum:
Et quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ:

qua patet ſpatium inter Virginem & brachia Scorpii illam *ſequenta. Ipſe Scorpius ardens jam conſtringit pro te brachia, & ceſſit* tibi *de cœlo plus* quam *juſtam partem. Quicumque Deus eris (nam neque inferi ſperent te* ſibi *regem, neque tam inſana cupiditas regnandi veniat tibi: & ſi Græcia admiretur campos Elyſios etſi Proſerpina non curet ſequi matrem,* à qua *repoſcitur.) Præbe iter facile, fave conſilia audacibus: & ingredere mecum* viam, *miſeratus ruſticos inſcios viæ, & jam nunc aſſueſce invocari per vota. Principio veris, cum humor niveſus liqueſcit è montibus candidis, & gleba emollita diſſolvitur Zephyro: tunc ſtatim aratro* alte *impreſſo incipiat mihi taurus gemere, & vomer ſulcando tritus fulgere. Illa tandem ſeges complet deſideria cupidi agricolæ, quæ bis æſtatem, & bis hyemem paſſa eſt: ampliſſima meſſes illius* agricolæ *rumpunt horrea. Sed antequam aremus ferro campum incognitum; cura ſit præeſſe ventos, & diverſam cœli rationem, & propriam culturam naturamque terrarum: & quid unaquæque regio producat, & quid unaquæque neget. Hic ſegetes naſcuntur fertilius, illic vites:*

NOTÆ.

poſſunt. Adde quod civili dimenſione, dies quilibet duodecim in horas dividitur ab ortu Solis ad occaſum; nox item duodecim in horas, ab occaſu Solis ad ortum. Unde fit, ut æſtivæ horæ per diem hybernis multo ſint longiores, per noctem breviores: Contra hyeme, diurnæ breves, nocturnæ longiores. Sic Martialis Ep. l. 12. 1. *Hora nec æſtiva eſt*, id eſt, longa. Et Plaut. in Pſeud. Scena ult. *Credo equidem poteſſe te, ſcelus, Maſſici montis uberrimos quatuor fructus ebibere in una hora*, P. *hyberna addito*, id eſt, brevi.

33. *Erigonen.*] Icarii filiam, quæ caſum patris, à temulenta paſtorum Atticorum turba occiſi, tam graviter tulit, ut laqueo ſibi vitam ademerit. Ob pietatem à Diis in cœlum tranſlata, & *Virgo* dicta. Ita Hyginus. Quanquam alii ſignum illud Aſtræam putant, de qua Ecl. 4. 6.

Chelaſque ſequentes.] Veteres diu *Libram* ſignum ignoraverunt, medium inter *Virginem* & *Scorpium*: unde *Chelas*, id eſt, forfices & brachia Scorpii, dicit poëta poſt Virginem ſequi. Itaque *Libræ* loco, Scorpium in ſexaginta dividebant gradus. Ovid. M. 2. 198. *Porrigit in ſpatium ſignorum membra duorum.*

35. *Juſta cœli*, &c.] Cedit tibi ex ea parte, quam hactenus pluſquam juſtam ac ſibi debitam obtinuit. Vel, Cedit tibi pluſquam juſtam cœli partem; id eſt, pluſquam opus ſit, ut commode ſedeas: nempe locum libræ. Iſque locus Octaviano aſſignatur, ex Joſ. Scaligeri mente, quia natus eſt principio Libræ, ſcilicet 9. Kal. Octob. De *Tartaro*, G. 4. 482. De *Elyſiis campis*, Æn. 6. 638.

39. *Proſerpina.*] Jovis & Cereris filia, à Plutone rapta, à matre diu quæſita, & reperta; impetravit à Jove, ut quotannis ſex menſibus apud ſuperos, ſex apud inferos degeret. Ait tamen poëta ſic eam Elyſii deliciis capi, ut parum ſuperos curet.

43. *Vere*, &c.] I. PARS. *De agri colendi varia ratione.* Cujus I. Præceptum eſt, *De prima aratione.* De *Zephyro*, Ecl. 5. 5.

48. *Bis quæ ſolem*, &c.] *Novale*, ſive *vervactum* intelligit; agrum ſcilicet qui primo *vere actus*, id eſt, aratus. tota quieſcit æſtate: tum ſub finem autumni, ſive veris conſequentis initio, ſementi paratur: ac deinde ſecunda æſtate fructum fert: unde bis æſtatem, & bis hyemem patitur.

50. *At prius*, &c.] II. Præceptum. *De cognoſcenda ſoli natura. Æquor.*] Terram: proprie eſt quælibet planities æqua. Æn. 2. 780.

alibi fructus arborum, & herbæ ſponte virent. Nonne vides, quemadmodum Tmolus mittit ad *nos crocum odoratum, India ebur, delicati Sabæi ſuum tus? At nudi Chalybes* mittunt *ferrum, & Pontus gravedolentes caſtorum teſticulos, Epirus optimas equarum Olympicarum. Natura impoſuit certis locis has leges, & hæc pacta perpetua, ſtatim ab illo tempore, quo Deucalion projecit ſaxa in mundum deſertum: unde orti ſunt homines,* quod *eſt durum genus. Eia igitur, ſtatim à primis menſibus anni, robuſti tauri arent pinguem terræ planitiem: & æſtas ſicca torreat glebas inertes vehementi Sole. Sed ſi terra non ſit pinguis; ſufficiet eam perſtringere levi ſulco, circa ortum Arcturi:*

Arborei fœtus alibi, atque injuſſa vireſcunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua tura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epirus equarum?
Continuo has leges æternaque fœdera certis
Impoſuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
Pingue ſolum primis extemplo à menſibus anni
Fortes invertant tauri: glebaſque jacentes
Pulverulenta coquat maturis ſolibus æſtas.
At ſi non fuerit tellus fœcunda, ſub ipſum
Arcturum tenui ſat erit ſuſpendere ſulco:

NOTÆ.

56. *Tmolus odores.*] Mons Phrygiæ magnæ, in confinio Lydiæ; vini ferax, juxta Virgil. G. 2. 98. item croci, juxta Solinum c. 53. Unde per *croceos odores* aliqui vinum intelligunt odoris crocei: alii melius, crocum ipſum, *le ſafran.*

57. *India mittit ebur.*] Aſiæ regio ampliſſima, ad occidentem Indo fluvio; ad orientem Sero item fluvio, ad meridiem Oceano Indico terminata; ad ſeptentrionem Emodis montibus, quæ Tauri pars eſt, à Scythia ſeparata: Gange fluvio in duas diviſa partes: regnis hodie plurimis diſtincta. Elephantos alit Libycis multo majores, unde ebur, qui dens eſt Elephantinus, in India celebre.

Tura Sabæi.] Arabiæ Felicis populi: molles dicti, vel propter aëris clementiam, vel propter odorum copiam. Eorum enim divitiæ balſamo, caſiâ, myrrhâ, cinnamono, ture præſertim conſtant, quod ex arbuſculis inſtar lacrymæ guttatim fluit. Apud eos ex Plinio l. 12. 17. *Non alia ligni genera in uſu ſunt, quam odorata: ciboſque coquunt turis ligno, alii myrrha.*

58. *Chalybes nudi ferrum.*] Natio vel Pontica, ad Thermodontem fluvium ex Strabone: vel Hiſpanica, ad Chalybem fluvium ex Juſtino: ferri fodinis celebrata: unde *chalybs* dictum eſt, puriſſimum optimeque temperatum ferrum.

59. *Caſtorea.*] Caſtor ſive fiber, canis eſt Ponticus: ita dictus, quod in Ponto frequentiſſimus: hujus teſticuli medicos in uſus expetuntur; ideoque ubi ſe requiri ſentit, ut vitæ conſulat, eos avellit morſu, & venatoribus permittit. Quod tamen merito plerique falſum exiſtimant. *Caſtorea* ſunt caſtoris teſticuli. *Viroſa* dicuntur: vel à *virtute*, quia ad medicamenta adhibentur: vel à *virus*, quod mediæ ſignificationis vocabulum eſt, ut φάρμακον; & modo bonam, modo malam in partem ſumitur: in bonam apud Statium Sylv. l. 1. 4. 104. *Omne benigne virus, odoriferis Arabum quod doctus in arvis* &c. in malam paſſim apud reliquos. Hic itaque gravem odorem ſignificat, qualis tribuitur à Plinio caſtoreis.

Eliadum palmas Epirus equarum.] *Epirus*, olim regnum, ſita inter Ionium mare, Theſſaliam, Macedoniam, & Achaiam: dicta quibuſdam, Albania inferior, equorum ferax. *Elis*, ſive *Elea*, regio Peloponneſi maritima, inter Achaiam, Meſſeniam & Arcadiam. Cujus urbes præcipuæ *Elis*, ad Peneum; & *Olympia* in agro Piſæo, ad Alpheum fluvium. Jovis Olympii templo, ludiſque memorata, de quibus G. 3. 49. *Equarum* dixit, quia eas aliqui putant equis eſſe velociores. *Palmas equarum*: id eſt, equas victrices in Olympico curſu: quomodo Æn. 5. 339. *Nunc tertia palma Diores*, id eſt, Diores tertius victor.

62. *Deucalion.*] Ecl. 6. 41.

64. *Primis a menſibus anni.*] Januario & Februario. Nec obſtat, quod præcepit prius, *Vere novo.* Sic enim Columella l. 9. 2. *Neque novi veris principium ſic obſervare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus: ſed aliquid etiam ſumat de parte hyemis, quoniam conſumptâ brumâ jam intereſcit annus, permittitque clementior dies opera malici.*

66. *Maturis ſolibus.*] *Diebus*, vel *Solis ardoribus.* Et *maturis* paſſive, pro activo *maturantibus.*

68. *Arcturum.*] *Arcturus* ſtella eſt primæ magnitudinis in ſigno Bootæ, prope caudam urſæ majoris: unde nomen habet ab ἄρκτος *urſa* & οὐρὰ *cauda*: pluvias tempeſtatesque portendit ortu & occaſu ſuo. Monet Virgilius,

Illic

Illic officiant lætis ne frugibus herbæ;
Hic, ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.
Alternis idem tonſas ceſſare novales,
Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum.
Aut ibi flava ſeres mutato ſidere farra;
Unde prius lætum ſiliquâ quaſſante legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos, ſylvamque ſonantem,
Urit enim lini campum ſeges, urit avenæ:
Urunt Lethæo perfuſa papavera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola; neve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arva,
Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atq; levem ſtipulam crepitantibus urere flammis.
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt: ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua ſuccus in herbas:
Seu durat magis, & venas aſtringit hiantes:
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia Solis

In illa terra hoc facies, *ne herbæ noceant frugibus fertilibus; in hac, ne modicus humor deſtituat infœcundam terram.* Tu *idem permittes, ut novalia demeſſa requieſcant alternis annis, & ut ager inutilis indureſcat otio. Vel* ſaltem *converſo anno ſeminabis frumenta ſtaventia, illic, unde collegeris antea copioſa legumina folliculis ſtrepentibus, aut parva grana vicia, aut tenues ſtipulas & manipulos crepitantes lupini amari. Nam ſeges lini exſiccat agrum, exſiccat* quoque ſeges *avenæ, exſiccant papavera conciliantia ſomnum oblivioſum. Attamen alternis annis facile erit* ea ſerere: *modo ne pigeat fœcundare terram pingui ſtercore, & ne* pigeat *ſpargere fœdos cineres per arva exhauſta. Ita etiam agri quieſcunt variatis ſegetibus: & interim terra,* quæ *non arata* fuerit, *non caret utilitate. Sæpe etiam utile fuit accendere agros infœcundos, & cremare leves calamos igne crepitante: ſive* quia *terra ſumit inde ſecretam virtutem & pingue alimentum: ſive* quia *omne ejus vitium igne conſumitur, & humor nimius exſiccatur: ſive* quia *calor ille aperit plures meatus & clauſa ſpiracula, per quæ ſuccus influat in plantas novas: ſive* quia ille calor *magis indurat* terram, *& comprimit rimas apertas; ne tenues imbres, nemiuſve ſolis ardor*

NOTÆ.

ut ſterilis terra leviter aretur ſub ejus exortum *coſmicum:* qui contingit juxta Columellam, circa 5. Septembris: juxta Plinium, circa 12. ejuſdem menſis. Nunc tamen multo tardius, nempe non niſi initio Octobris. Exoriri autem ſtella dicitur *coſmice*, cum aſcendit ſupra horiſontem noſtrum orientalem, eodem momento, quo Sol ipſe.

71. *Alternis idem*, &c.] III. Præceptum incultat, *De novatione agrorum*, ſive *alterna ceſſatione.* Quæ lex, ſi propter ſoli anguſtias ſervari non poſſit: monet ne continuis annis frumenta ſerant; ſed alternis frumenta & legumina leviora: qualis vicia, aut lupinus. Conſulit tamen, ut à lino, & avenâ & papaveribus ibi ſerendis abſtineant, niſi agri copioſa ſtercoratione reparentur.

73. *Farra.*] *Far*, puriſſimum & optimum frumenti genus.

74. *Siliqua quaſſante legumen.*] *Siliqua*, folliculus, involucrum ſeminis. *Quaſſante*] Active, pro *quaſſata*, nimirum à vento, cujus impulſu ſiliquæ crepitant. Sic Æn. 238. *Volventibus annis*, pro *volutis. Legumen.*] Fruges, quæ non ſecantur, ſed manu leguntur.

75. *Viciæ, triſtiſque lupini.*] *Vicia*, legumen minutis & nigrantibus in ſiliqua granis. *Veſce. Lupinus*, aliud legumen, *lupin*, cujus ſemina ſapore amariſſima, unde *triſtis* dicitur.

78. *Lethæo.*] Oblivioſo: à fonte inferorum *Lethe*, cujus undæ epotæ rerum omnium oblivionem inducunt: à λήθη, *oblivio.* Æn. 6. 323.

80. *Ne ſaturare*, &c.] IV. Præceptum eſt, *De ſterilitatis remediis*, quæ tria præcipue ſunt, *ſtercoratio, cinerum jactatio, glebarum cum ſtipulis incenſio.*

86. *Sive inde*, &c.] Quatuor cauſas profert hujus incendii. Ut terra novum inde alimentum concipiat, ex eorum philoſophia, qui omnia ex igne docebant procreari. Ut noxius humor exſiccetur. Ut denſitas terræ relaxetur. Ut ejuſdem raritas aſtringatur.

vel frigus penetrans Boreæ exſiccet eam. Cæterum ille *qui rumpit raſtris glebas inutiles, aut qui trahit vimineas crates* ſuper illas, *valde prodeſt agris: nec flava Ceres fruſtra illum aſpicit ex alto cœlo.* Valde etiam prodeſt ille, *qui ducto oblique aratro, proſcindit iterum tumores* ſulcorum, *quos excitaverat* primâ *agri aratione: & qui aſſidue colit terram, & domat agros. O agricola, petite* à Diis *æſtatem humidam, & hyemem ſiccam; frumenta copioſa ſunt, & ager fertilis* eſt, *ex ſiccitate hyemali. Nullam* aliam *ob culturam ſic Myſia gloriatur & ipſa Gargara admirantur ſuas ſegetes. Quid dicam* de eo, *qui projecto ſemine ſtatim agros exercet, & frangit globos terræ male compactæ? Poſtea inducit in* agros *conſitos aquam, & rivos fluentes: & cum terra exſiccata languet, herbis areſcentibus; ex improviſo educit aquam ex ſummitate canaliculi inclinati; illa cadens raucum ſtrepitum movet inter lapides attritos, & ebullitionibus humectat agros aridos. Quid dicam* de eo, *qui, ne calami concidant* ſub pondere *plenarum ſpicarum amputat ſuperfluitatem ſegetum,* quando *herbæ teneræ ſunt,*

Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, raſtris glebas qui frangit inertes,
Vimineaſque trahit crates, juvat arva; neq; illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat Olympo: 96
Et qui, proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro:
Exercetque frequens tellurem, atq; imperat arvis.
Humida ſolſtitia atque hyemes orate ſerenas, 100
Agricolæ: hyberno lætiſſima pulvere farra,
Lætus ager: nullo tantum ſe Myſia cultu
Jactat, & ipſa ſuas mirantur Gargara meſſes.
Quid dicam, jacto qui ſemine cominus arva
Inſequitur, cumuloſq ruit male pinguis arenæ? 105
Deinde ſatis fluvium inducit, rivoſq; ſequentes?
Et cùm exuſtus ager morientibus æſtuat herbis,
Ecce, ſupercilio clivoſi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, ſcatebriſque arentia temperat arva. 110
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba,

NOTÆ.

93. *Boreæ penetrabile frigus adurat.*] De *Borea*, Ecl. 7. 51. *Penetrabile* paſſiva vox, active ſumpta, pro *penetrans*. Sic Æn. 10. 481. *Aſpice num mage ſit noſtrum penetrabile telum. Adurat.*] Vox tam frigori, quam calori attributa. Lucan. l. 4. 52. *Urebant montana nives.* Tacit. l. 13. Ann. *Ambuſti artus vi frigoris.*

94. *Multum adeo raſtris,* &c.] V. Præceptum, *De agri complanatione.* Cujus duplicem exhibet modum. Alterum per occas vel raſtros: *herſe, raſteau.* Alterum, per ſecundam aratri impreſſionem, quâ recti ſulci ſulcis aliis oblique ductis ſubiguntur. De *Cerere*, Ecl. 5. 79.

100. *Humida ſolſtitia,* &c.] VI. Præceptum, *De exoranda à diis commoda tempeſtate.* Commoda autem erit, ſi & æſtas opportunis pluviis mitigetur; & hyems ſiccitate frigida ac ſerena temperetur. *Solſtitia* dixit, pro æſtate. Vid. Ecl. 7. 47.

102. *Nullo tantum ſe,* &c.] Senſus eſt: Nullus cultus tantum prodeſt Myſiæ & Gargaris, fertiliſſimis regionibus, quantum illa cœli temperies. *Myſia.*] Vel *Mœſia*, duplex: Europæa, quæ proprie Mœſia dicitur, inter Macedoniam, Thraciam & Daciam; nunc *Serviam, Bulgariam,* & *Beſſerabiam* complexa. Aſiatica, quæ proprie Myſia, de qua hic ſermo eſt: Aſiæ minoris pars, maxime occidentalis, ad Propontidem, Helleſpontum, & Ægæum mare: Troadem undecumque ambiens, niſi qua parte Troas mari alluitur. *Gargara.*] Pars Idæ montis, & oppidum in Troade: regiones ubertate memorabiles.

104. *Quid dicam, jacto,* &c.] VII. Præceptum, *De coopertione ſeminis. Cominus.*] Vulgo locum notat, quaſi *prope, è vicino loco*: hic tamen ſignat tempus, quaſi, *ſtatim ſine mora.* Et hanc quoque habere ſignificationem notat Cujacius l. 11. Obſerv. c. 39.

105. *Male pinguis arenæ.*] *Arena* ſæpe pro terra qualibet. Et vero G. 4. 291. pro limo Nili ſumitur, qui pinguis eſt: *Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ.* Et G. 2. 139. dicitur: *Turiferis Panchaia pinguis arenis.* Atque ita *male pinguis* non hic eſt, *ſterilis terra*; ſed *male, intempeſtive, & fruſtra compacta & conglobata.*

106. *Deinde ſatis,* &c.] VIII. Præceptum, *De irrigatione agri ſiccioris.*

110. *Scatebris.*] Effuſionibus, ebullitionibus. *Scatebra* eſt à *ſcateo*; ut *latebra* à *lateo*: & *ſcatet* eſt *redundo, ex plenitudine effluo*: proprieque de fontibus dicitur, tranſlative de aliis, ut *ſcatentem belluis pontum.* Horat. Od. 4. 27. 26. *Scatet urtica plurimis remediis.* Plin. l. 22. 13.

111. *Quid, qui, ne gravidis,* &c.] IX. Præceptum, *De noxia pinguedine coercenda.*

112. *Depaſcit.*] Ut calami breviores & craſſiores ſurgant, atque adeo ferendo ſpicæ oneri aptiores.

Cum

Cum primum ſulcos æquant ſata? quique paludis
Collectum humorem bibulâ deducit arenâ?
Præſertim incertis ſi menſib⁹ amnis abundans
Exit, & obducto late tenet omnia limo,
Unde cavæ tepido ſudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cum ſint hominumque, boumque labores
Verſando terram experti) nihil improbus anſer,
Strymoniæq; grues, & amaris intuba fibris,
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipſe colendi
Haud facilem eſſe viam voluit, primuſq; per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi paſſus ſua regna veterno.
Ante Jovem nulli ſubigebant arva coloni:
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant: ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.
Ille malum virus ſerpentibus addidit atris,
Prædariq; lupos juſſit, pontumq; moveri:
Mellaque decuſſit foliis, ignemque removit,
Et paſſim rivis currentia vina repreſſit:
Ut varias uſus meditando extunderet artes
Paulatim, & ſulcis frumenti quæreret herbam,
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.
Tunc alnos primùm fluvii ſenſere cavatas:
Navita tum ſtellis numeros & nomina fecit,

ſi atim atque herbæ æquales ſunt ſulcis? Et de eo, *qui derivat ex terra bibula aquam* illic *collectam* inſtar *paludis? Præcipue ſi menſibus dubiis fluvius tumefactus exundat, & undique tegit omnia limo ſuperjecto: unde cavæ foſſæ fiunt madidâ tepidâ uligine. Tamen licet hominum & boum labores experti ſint hæc* omnia, *terram exercendo:* præterea *malignus anſer, & grues Thraciæ, & cichorea,* cujus *radices amaræ* ſunt, *nonnihil obſtant; & umbra nocet. Ipſe Jupiter colendæ* terræ *voluit rationem eſſe facilem: & primus ex arte verſavit terram, excitans curis hominum animos: nec paſſus eſt ſua regna languere triſti otio. Ante Jovis* tempora, *nulli agricolæ exercebant agros. Ne licebat quidem notare, aut definire terminis agros. Quærebant* cibos *in commune, & ipſa terra ſponte producebat omnia, nemine exigente. Jupiter adjunxit noxium venenum nigris ſerpentibus: & voluit lupos voraces eſſe, & mare agitari, & excuſſit mel è foliis arborum, & occultavit ignem, & ſtitit vinum ubique fluens in rivos. Ut experientia obſervando excogitaret paulatim diverſas artes, & colligeret ſpicas frumenti è ſulcis, & exprimeret ignem occultum è venis lapidum. Tunc primo flumina tulerunt arbores cavatas: tunc nauta attribuit ordinem & nomina ſideribus;*

NOTÆ.

115. *Incertis menſibus.*] Veris & Autumni: quando temperies nunc ſuda, nunc pluvia, ſemper dubia eſt.

117. *Tepido ſudant, &c.*] Plerique explicant de foſſis agros dividentibus, quæ aquis implentur. Ego de cavitatibus, quæ pluviæ impetu, aut aquæ inſidentis pondere fiunt in agris, & uliginoſo ſudore diu poſtea madent. *Tepido.*] Quia terra autumnali vernâque pluviâ intepeſcit, quo tempore generantur vermiculi, &c.

118. *Nec tamen,* &c.] Enumeratio diverſarum rerum, quæ ſegetibus nocent. *Anſer* nocet, *l'oye:* tum quia ex Colum. l. 8. 13. *Quicquid tenerum contingere poteſt, carpit:* tum quia ex Pallad. l. 1. 23. *Anſerum ſtercus ſatis omnibus inimicum eſt. Grues* nocent, quia, quemadmodum aves cæteræ, ſemina deprædantur. *Strymoniæ* dictæ, quia circa Strymonem, Macedoniæ fluvium, in confinio Thraciæ, frequentes verſantur. Nocet & *Intybum*, vel *intybus*, olus è cichoreæ genere: vel quia radicibus ſerpit latius, vel quia ab anſeribus expetitur, coſque allicit: ex Turnebo. *Umbra* denique nocet, quia, ut monet Plinius l. 17. 12. *Aliquando nutrix, aliquando noverca eſt.*

121. *Pater ipſe, &c.*] II. PARS, *De origine agriculturæ.*

124. *Veterno.*] *Veternum* & *Veternus*, morbus eſt ſtuporem inducens, tam animi, quam membrorum: alii ad *lethargum*, alii ad *hydropiſim*, alii ad *phthiſim* referunt. Hic pro otio & deſidia ſumitur.

131. *Ignemque removit,*] Non extinxit aut abſtulit; ſed tantum occuluit, vel in lapidibus, vel in terræ viſceribus. Illum vero, quia neceſſarium ad humanos uſus, dicitur Prometheus dolo furatus eſſe: ut jam narravimus, Ecl. 6. 42.

appellans *Pleiadas, Hyadas, & lucidam ursam Lycaonis* filiam. *Tunc repertum est, capere feras laqueis, & decipere visco: & cingere canibus magnas sylvas. Et jam alius projicit reticulum in latum fluvium, se committens alto* fluvio, *alius trahit e mari retia humida. Tunc* venit *duritiem ferri, & lamina serræ stridentis; (nam majores dividebant cuneis lignum fissile.) Tunc variæ artes prodierunt: Magnus labor superat omnia, & necessitas urgens in rerum inopia. Ceres prima docuit homines movere terram ferro: cum jam glandes & arbuta sacræ sylvæ deficerent, & Dodona recusaret cibos. Deinde addita est frugibus* materies *laboris:* nempe, *ut noxia rubigo absumeret calamos, & carduus inutilis horreret in agris: segetes emoriuntur, succedit copia* herbarum *asperarum,*

Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, & fallere visco
Inventum: & magnos canibus circumdare saltus.
Atq; alius latum fundâ jam verberat amnem
Alta petens, pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ;
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variæ venere artes. Labor omnia vicit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit: cum jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus: ut mala culmos
Esset robigo, segnisq; horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes, subit aspera sylva,

NOTÆ.

138. *Pleïadas.*] Stellæ sunt septem in collo Tauri. Sic dictæ, à πλέω *navigo*, quia navigandi tempus indicant, cum oriantur circa æquinoctium vernum, unde dicuntur Latinis à *vere*, *Vergiliæ*. Dicuntur etiam *Atlantides*, ab Atlante Mauritaniæ rege, cujus filiæ fuerunt; ex Pleione Nympha. Harum nomina *Electra*, *Alcinoe*, *Celæno*, *Sterope*, *Taygeta*, *Maia* Mercurii mater ex Jove: quæ sex dicuntur apparere, quia Deos amatores habuerunt; Septima *Merope*, quia mortali Sisypho nupsit, præ pudore latere. *Pleiadas*, hic quadrisyllabum est: apud Ovid. Fast. 4. 169. trisyllabum *Pleiades incipiunt humeros relevare paternos:* apud Statium Syl. 1. 3. 95. etiam prima brevi. *Hæc per & Ægæas hyemes, Pliadumque nivosum Sidus.*

Hyadas.] Stellæ sunt septem, in fronte Tauri. Sic dictæ ab ὕω *pluo*, quia pluvias creant. Latine *Suculæ*, ab eadem illa Græca voce; non à *suibus*, quam imperitorum esse opinionem ait Cicero, De Nat. Deor. 2. 111. Finguntur quoque Atlantis fuisse filiæ, ex Æthra matre: quæ cum Hyantem, fratrem suum, à leone interfectum, insolabiliter lugerent; miseratione Jovis totidem in stellas conversæ sunt: & ad pietatis memoriam, nomine fratris, & imbriferâ virtute insignitæ. Nomina: *Ambrosia*, *Eudoxa*, *Pasithoe*, *Corone*, *Plexauris*, *Pytho*, & *Tyche*.

Lycaonis Arcton.] *Ursa*, Græce ἄρκτος, signum cœleste. Duplex est, major & minor: utraque circa polum septentrionalem, qui inde vocatur Arcticus. Major vocatur etiam *Helice*, ab ἕλιξ *circumvolutio*, quia circa polum volvitur majori circuitu, quam minor. Minor vocatur *Cynosura*, à κύων *canis*, & οὐρὰ *cauda*; majorem nautæ Græci, minorem nautæ Phœnices intuebantur. Major fuit Lycaonis Arcadiæ regis filia, Callisto dicta: quæ à Jove amata, à Junone in ursam conversa est; eâque sub forma cum ab Arcade filio, quem ex Jove susceperat, prope esset occidenda, in cœlum à Jove cum eodem filio rapta est: & ipsa quidem in sidus ejusdem nominis, filius in Bootem sive Arctophylacem mutatus est. Minor ursa Nympha fuit è nutricibus Jovis ingrati animi testimonium ei translata. De majore hic sermo est.

141. *Fundâ.*] Reticulum est quod in amnem projicitur, à *fundendo* dictum, inquit Servius: melius à *fundo*, ut Taubmannus suggerit. *Humida lina.*] Retia è lino contexta.

143. *Ferri rigor.*] Ars indurandi ferri, & fabricandi hac specie artes metallicæ omnes exprimuntur.

146. *Improbus.*] Id est, juxta Servium *magnus:* juxta Pomponium, *continuus*, juxta Asconium, *modum nesciens*, & quasi *insatiabilis*: juxta Ramirem, *improbatus:* juxta alios, *incommodus, importunus, difficilis.* Eodem omnes fere recidunt. Sic Æn. 12. 687. *Fertur in abruptum magno mons improbus actu.*

147. *Prima Ceres.*] Supra v. 19. *Arbuta.*] Fructus arbuti, Ecl. 3. 82. *Dodona.*] Sylva in Epiro: supra v. 8. & Ecl. 9. 13.

151. *Robigo.*] Vitii genus, quo culmi nigrescunt, *nielle.* Ex rebula nascitur: vel ex pluvia aut rore, cum è spica non decutitur, sed Sole superventu putrescit. Hinc apud Romanos *Robigus* Deus, & *Robigalia* festa x. Kal. Maias, ad avertendam hanc pestem.

152. *Aspera sylva.*] Usurpatur & pro *arundinibus*, Æn. 10. 710. *sylvâ pastus arundineâ*,

Lappæque,

Lappæque, tribulique: interque nitentia culta
Infelix lolium & ſteriles dominantur avenæ.
Quod niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce premes umbras, votiſque vocaveris imbrem:
Heu, magnum alterius fruſtra ſpectabis acervum,
Concuſſaque famem in ſylvis ſolabere quercu.
Dicendum & quæ ſint duris agreſtibus arma:
Queis ſine, nec potuere ſeri, nec ſurgere meſſes.
Vomis, & inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleuſinæ matris volventia plauſtra,
Tribulaq; traheæque, & iniquo pondere raſtri:
Virgea præterea Celei viliſque ſupellex,
Arbuteæ crates, & myſtica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor proviſa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in ſylvis magna vi flexa domatur

& lappæ, & tribuli; & infelix lolium, ſterileſque avenæ regnant per arva pinguia. Quod niſi, & aſſidue terram proſcindas raſtris, & terreas volucres ſonitu, & amputes falce ramos arborum ruris umbroſi, & precibus obtineris pluviam: heu, fruſtra videbis magnum acervum alterius, & cogêris ſubvenire fami ſuccutiendo quercum in ſylvis. Dicendum eſt quoque, quæ ſint inſtrumenta durorum agricolarum: ſine quibus ſegetes nec ſeminari, nec creſcere poſſunt. Primo vomer, & gravis moles curvi aratri, & plauſtra Cereris matris difficile volubilia, & tribula, & trahæ, & raſtri magni ponderis. Præterea vilis & vinimea ſupellex Celei, crates ex arbuto, & ſacra vannus Bacchi. Quæ omnia memineris multo ante parare & ſervare: ſi te ſpectat vera laus beati ruris. Principio in ſylva, magna vi inflexa,

NOTÆ.

Pro *capillis*, apud Juvenal. S. 9. 13. *Horrida ſiccæ ſylva comæ.* Pro *legumminibus*, ſupra v. 76. *Triſtiſque lupini Suſtuleris fragiles calamos, ſylvamque ſonantem.* Pro *verbis*, apud Cicer. De Orat. 3. 103. *Sylva rerum & ſententiarum comparanda eſt.* Igitur ſignificat tranſlative, *copiam* multarum rerum. Et uſuvenit, ut poëtæ congerierem breviorum poëmatum, diverſi carminis & argumenti, *ſylvas* vocarent: immo & ſingulatim eorum unumquodque *ſylvam*. Tales habemus Statii Papinii *ſylvarum* libros quinque.

153. *Lappaque, tribulique, &c.*] *Lappa, glouteron, bardane:* herba, capitula ferens hamis aſpera; quæ veſtibus prætereuntium adhærent. *Tribulus:* herba item floribus aculeatis. Gallico nomine caret. *Lolium, ζιζάνιον, de l'yvraie. Nitentia culta.*] Loca culta & pinguia: *nitere* enim dicuntur vulgo quæ pinguia ſunt. Pari formâ dicet infra, v. 393. *Aperta ſerena*, id eſt, ſpatia aëris ſerena & aperta.

157. *Umbras.*] Ramos: ſic infra v. 191. *At ſi luxuriâ foliorum exuberat umbra.*

160. *Dicendum &, &c.*] III. PARS. *De ruſticis inſtrumentis.* Aratrum, *la charrue.* Vomis vel vomer, ferrum aratri terram ſecans, *le ſoc de la charrue.* Plauſtrum, *charrete.* Tribulum, tabula ferro aſperata, qua terebantur fruges: nunc ſine nomine. Trahea, vel traha, genus vehiculi ſine rotis, *traîneau.* Raſtrum, in plurali, *raſtri* vel *raſtra*, ferreis aut lignis dentibus armatum, *rateau.* Virgea ſupellex, *panniers d'oſier.* Crates, *claye*, ex arbuto arbore contexta, Ecl. 3. 82. Vannus, cribrum vel ventilabrum frumentarium. *Crible, van.*

162. *Grave robur aratri.*] *Robur*, vel eſt aratri moles & pondus ipſum, quod durum ac robuſtum eſt: ſic Æn. 7. 609. *Centum aerei claudunt vectes, æternaque ferri robora.* Vel eſt lignum quodcumque, unde aratrum fabricatur: ſic enim aliquando *robur* ſumitur, pro ligno quovis duriore: infra, v. 175. Et *ſuſpenſa focis explorat robora fumus.* Sumitur etiam aliquando pro ſpecie arboris è querceo genere.

163. *Tardaque Eleuſinæ, &c.*] Plauſtra querum rotæ non erant radiatæ, ſed inſtar tympanorum è ſolidis tabulis; atque ita axi impactæ, ut unà cum eo volverentur. Tali vehiculo ſimulacrum Cereris circum agros ducebatur: adhibebatur etiam ferendis aliis oneribus. Ejus uſus, tam in ſacris Cereris, quam in re frumentaria, ab Eleuſi, Atticæ urbe, ubi regnavit Celeus, ſupra v. 19. *Volventia.*] Paſſive ſignificat, ut Æn. 1. 238. *Volventibus annis*, id eſt, revolutis, volubilibus.

166. *Myſtica vannus Iacchi.*] Myſtica, id eſt, in myſteriis Bacchi adhibita. Vel quia Iris dicitur cribro impoſuiſſe membra Oſiridis, ſive Bacchi, à Typhone dilaniata. Vel potius quia Baccho primitias frugum in vanno ruſtici offerebant. De *Iaccho*, Bacchi nomine, Ecl. 6. 15.

169. *Continuo in ſylvis, &c.*] Aratri deſcriptio. *Ulmus, orme*, apta ejus materiæ. *Buris*, aratri curvatura, & præcipua pars aratri, cui cætera aptantur. *Temo*, qui uſque ad jugum, in-

In

ſubigitur ulmus in burim, & capit formam curvi aratri. Huic buri jungitur *per imam partem temo extenſus in octo pedes, accommodantur binæ aures, & dentalia* quæ habent *duplex dorſum. Amputatur quoque prius tilia levis ad jugum, & fagus alta, & ſtiva, quæ regat poſteriorem aratri partem: & ſumus probat ligna* illa *ſuſpenſa ad focum. Poſſum enarrare tibi multa antiquorum præcepta, niſi nolis, & te tædeat diſcere minima quæque. Præcipue* oportet *complanare aream magno cylindro, & manu tractare* terram, *& firmare cretâ tenaci: ne herbæ naſcantur, & ne* area *ſiccitate reſoluta rimas agat. Præterea varii hoſtes nocent, ſæpe parvus mus facit domum ſub terris, & ſtruit horrea: aut talpa privati oculis fodiunt cubilia: & bufo in cavernis reperitur, & multa* alia *animalia quæ terra producit: & curculio, & formica providens egenæ ſenecluti, corrodunt magnum cumulum frumenti. Præterea contemplare, cum in ſylvis multa nux veſtiet ſe floribus, & demittet ramos odoriferos: ſi flores plures ſint* quam folia, *ſimiliter frumenta ſuccedent; & veniet magna ubertas, cum magno calore. At ſi rami abundent nimiâ copiâ frondium; fruſtra conteres in area manipulos, paleâ craſſos. Ego quidem vidi multos ſatores condire ſemina,*

In burim, & curvi formam accipit ulmus aratri,
Huic à ſtirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.
Cæditur & tilia ante jugo levis, altaque fagus,
Srivaque, quæ currus à tergo torqueat imos:
Et ſuſpenſa focis explorat robora fumus.
Poſſum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenueſque piget cognoſcere curas.
Area cumprimis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & cretâ ſolidanda tenaci:
Ne ſubeant herbæ, neu pulvere victa fatiſcat:
Tum variæ illudunt peſtes. Sæpe exiguus mus
Sub terris poſuitq; domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.
Inventuſque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monſtra ferunt: populatque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica ſenectæ.
Contemplator item, cum ſe nux plurima ſylvis
Induet in florem, & ramos curvabit olentes:
Si ſuperant fœtus, pariter frumenta ſequentur,
Magnaq; cum magno veniet tritura calore.
At ſi luxuriâ foliorum exuberat umbra,
Nequicquam pingues paleâ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,

NOTÆ.

rer boves aut equos extenditur. *Dentalia*, quibus vomer infigitur & imponitur: dicuntur *dorſo duplici*, id eſt, ut vulgo explicatur, *lato*, & *craſſo*: ut G. 3. 87. *At duplex agitur per lumbos ſpina*: vel quia reipſa duplex habent latus. *Aures*, annexi circa vomerem aſſerculi, quibus ſulcus amplior fit. *Jugum*, quo domantur alligati equi aut boves: idque, vel ex tilia, arbore leviſſima, *tilleul*; vel ex fago, *heſtre*, de qua Ecl. 1. 1. *Stiva*, pars quam agricola manu tenet, ad regendum aratrum, *le manche*.

174. *Currus torqueat imos.*] Aratrum, quod quibuſdâ in regionibus inſtruitur rotis. *Imos.*] Poſteriorem aratri partem, quæ idcirco *ima* eſt, quia vomerem continet, atq; ita magis in terrâ propendet.

175. *Explorat robora fumus.*] Probatæ enim ſoliditatis ea ſunt ligna, quæ fumo expoſita rimas non agunt. Supra v. 162.

178. *Area cum primis, &c.*] Inſtrumentis ruſticis annectit præceptum, *De paranda ad fruges terendas area, l' aire. Cylindro.*] Lapide rotatili & tereti, id eſt, longo ac rotundo, in modum columnæ, à κυλίνδω *volvo*.

179. *Cretâ.*] Terrâ argillosâ ac tenaci.

180. *Pulvere.*] Siccitate, quæ pulverem creat: ita ſupra, v. 101. *Hyberno latiſſima pulvere farra.*

181. *Exiguus mus.*] Mus ruſticus ac ſubterraneus, *mulot*. 184. *Bufo*, *crapault*.

186. *Curculio.*] Vermis frumenta corrodens: dictus quaſi *gurgulio*, quia nihil in eo fere præter guttur, *calendre, charenſon*.

187. *Nux.*] Nucis variæ ſunt ſpecies: amygdalam hic intelligunt rei ruſticæ ſcriptores, cujus flores fertilitatis indicium eſſe ſtatuunt.

190. *Tritura.*] Terendi actio, & hic pro fertilitate uſurpatur: ubi enim multæ fruges, ibi multâ opus eſt triturâ.

192. *Pingues paleâ.*] Alii legunt *palea*: & referunt ad *culmos*, *paleæ culmos*: melius alii cum Servio *paleâ* in ablat. & referunt ad *pingues*: ſenſuſque eſt; culmos, non granis & fructu, ſed inutili palea pingues fore.

193. *Semina vidi, &c.*] Aliud addit præceptum, *De ſemmum cura*. Qua de re duo conſulit, medicationem, & majorum electionem ſeminum, ſed iſtud magis.

Et

Et nitro prius & nigrâ perfundere amurcâ,
Grandior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.
Et quamvis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore,
Degenerare tamen; ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: ſic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro ſublapſa referri.
Non aliter quam qui adverſo vix flumine lembum
Remigiis ſubigit: ſi brachia forte remiſit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam ſunt Arcturi ſidera nobis
Hœdorumq; dies ſervandi, & lucidus anguis;
Quam quib⁹ in patriam ventoſa per æquora vectis
Pontus & oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris jam dividet orbem:
Exercete, viri, tauros, ſerite hordea campis,
Uſq; ſub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Necnon & lini ſegetem & cereale papaver
Tempus humo tegere, & jamdudum incumbere aratris:

& ſpargere prius nitro ac nigrâ amurcâ, ut grana majora eſſent in folliculis vulgo *inanibus. Ac licet modico igne madefacta properarentur, tamen vidi ea, diu electa, & magnâ curâ explorata, degenerare: niſi hominum induſtria ſingulis annis eligeret maxima quæque* grana. *Sic* vidi *omnia vi fatorum alire in pejus, & retro acta converti. Perinde ac ille, qui contrario flumine ægre impellit remis cymbam: ſi forte remittat brachia, ſtatim impetus rapit illum in profluentem, qua propendet fluvius. Præterea, nos* agricolæ, *tam debemus ſtellam Arcturi obſervare, & dies hœdorum, & ſplendidum draconem; quem* ii *qui, vecti in patriam per ventoſum mare, exponunt ſe Helleſponto, & freto Abydi oſtriferi. Quando Libra fecerit horas diei & noctis æquales & jam diſtribuet medium mundum luci ac tenebris: exercete tauros, ó agricolæ, ſeminate hordea in agris, uſque ad ultimas circiter pluvias duræ brumæ. Tempus quoque eſt abſcondere terrâ ſegetem lini, & papaver Cereris: & quamprimum incumbere aratris:*

NOTÆ.

194. *Et nitro prius &*, &c.] Nitrum, ſuccus calidæ naturæ, ſali affinis; frequens in ea Ægypti regione, quæ inde *Nitria* vocata eſt. Fitque, vel Nili aquâ, vel pluviâ Solis ardore concoctâ lapidis in modum. Vulgo ſal petræ dicitur, *ſalpetre*; ſed male. *Amurca*, fæces olivarum, ſive ſedimentum & ſordes olei.

195. *Fallacibus.*] Vulgo enim leguminum folliculi, laxiores & ampliores, minima grana continent.

196. *Properata maderent.*] Madeſcunt propter humorem vi caloris eductum: atque ita fieri dicitur, ut citius creſcant ſemina.

203. *Atque.*] Hic ſignificat *ſtatim*, ut explicat Gellius, l. 10. 29.

204. *Præterea*, &c.] IV. PARS. *De temporibus operum ruſticorum.* Monet tam eſſe agricolis obſervanda ſidera, quam nautis: ea præſertim quæ tempeſtates cient, ut *Arcturus*, de quo v. 68. *Hœdi*; ſtellæ duæ in humero aurigæ, ſive Erichthonii. *Anguis*, nempe ſeptentrionalis: nam triplex eſt, unus ad ſeptentrionem, alter in Ophiucho ſub æquatore circulo, tertius ad Auſtrum: de ultimo hic ſermonem eſſe putat Servius; de primo cæteri omnes, quia nobis magis eſt conſpicuus.

207. *Pontus & oſtriferi*, &c.] Plerique *Pontum* intelligunt *Euxinum*, latiſſimum illum maris ſinum, inter Propontidem & Mæotidem paludem. Ego de *Helleſponto* accipio, *d'etroit de Gallipoli*, cujus in anguſtiſſima parte duæ ſunt arces, mille paſſuum trajectu diſſitæ, *Seſtos* in Europa, *Abydos* in Aſia, *les Dardanelles*. Totum illud litus oſtreis ferax, unde Ennius: *Mures ſunt Æni, aſt aſpera oſtrea plurima Abydi.*

208. *Libra die*, &c.] I. Præceptum, *De ſatione hordei, lini, papaveris.* Ab æquinoctio autumnali, ſive principio *libræ*; ad extremos uſque *brumæ* dies. Ubi *bruma*, non pro tota hyeme, ſed pro hyberno ſolſtitio ponitur, quod cadit in extremum Decembrem: atque ita Virgilium explicat Plinius, l. 18. 24. *Die.*] *Dici*; antiquorum more, qui ſic genitivum illum efferebant. Probat enim exemplis Gellius lib. 9. 14. ab iis dictum eſſe, *hujus dies, hujus dii, hujus die*; quod nunc eſt, *hujus diei.*

212. *Cereale papaver.*] Sic dictum: vel quia inventum à Cerere, juxta Euſebium de præpar. Evang. l. 3. Vel quod eo Ceres uſa fuerit, ad oblivionem doloris de amiſſa Proſerpina; juxta Servium. Vel quod ſimulacra Cereris illud in manu geſtarent; juxta Brodæum & Turneb. Vel quod frequens naſcatur in ſegetibus, quæ in Cereris tutela ſunt: juxta Probum. Vel potius, quia *papaveris candidi ſemen toſtum in ſecunda menſa cum melle apud antiquos dabatur, & panis ruſtici cruſta eo inſpergebatur*, juxta Plin. l. 19. 8. idq; ad delicias & famem excitandam: unde *veſcum papaver*, id eſt, *edule* dicitur G. 4. 131.

Dum

dum terra ſicca id *permittit, & nubes* pluviæ *ſuſpenſæ ſunt. Vere* ſit *ſementis fabarum: tunc etiam ſulci molles excipiunt te, ô Medica: & redit annuus cultus milii, quando taurus fulgens aureis cornibus inchoat annum; & canis occidit, dans* locum *ſideri retrogrado. Quod ſi præparas terram ad ſegetem tritici & far robuſtum, & ſoli frumento intentus es: Pleiades tibi occidant matutinæ, & ardens ſtella coronæ Ariadnes recedat prius;*

Dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis ſatio: tum te quoque, Medica, putre
Accipiunt ſulci; & milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus, & averſo cedens canis occidit aſtro.
At ſi triticeam in meſſem robuſtaque farra
Exercebis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis:
Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur,
Gnoſiaque ardentis decedat ſtella coronæ;

NOTÆ.

214. *Dum ſicca tellure licet*, &c.] Plerique poſt Servium interpretantur: Antequam pluat, dum imber imminet, necdum venit pluvioſa tempeſtas. Ego ſic: Quoties, in illa ipſâ pluvioſa tempeſtate, terra erit paulo ſiccior, & imber ſuſpenſus. Et vero poeta ſationem illam aſſignat Autumno, cujus ultima pars pluvioſa eſt: eandemque ſationem profert *uſque ſub extremum brumæ imbrem*: non igitur jubet præveniri tempeſtatem imbriferam; ſed illius tempeſtatis eos eligi dies, qui ſicci magis ac ſereni erunt.

215. *Vere fabis*, &c.] II. Præceptum, *De tempore ſerendæ fabæ, medicæ, milii. Medica*, herba eſt, in Græciam à Medis advecta, per bella Perſarum, quæ Græcis Darius intulit: ſimilis trifolio, optimum animalium pabulum, *grand treſle, ou foin de Bourgogne*; ſemel ſata, dicitur durare tricenis annis à Plin. l. 18. 16. Unde hic opponitur milio, *au millet*, cujus eſt *annua cura*, quia ſingulis annis ſerendum eſt.

217. *Candidus auratis*, &c.] Tempus illius ſationis aſſignat, non initium veris, ſed ver jam adultum: quando *Canicula* ſive *Sirius*, quæ ſtella eſt in ore canis majoris: occidit *acronice* cum Sole, apud taurum tunc exiſtente: id eſt, quando Sirius deſcendit infra horiſontem noſtrum occidentalem; eodem momento, quo Sol in tauro exiſtens infra eumdem horiſontem deſcendit. Hic eſt enim occaſus *acronicus*, ab ἄκρος *extremus*, & νὺξ *nox*: qui fit in primo noctis termino, ſeu initio. Porro occaſus ille canis, exeunte Aprili tum contingebat, nunc multo tardius.

Aperit cum cornibus annum Taurus.] Annum fuiſſe apertum ab *ariete* ſive menſe Martio, vulgare eſt; Virgilius tamen aperiri ait à *tauro*, ſive menſe Aprili: vel quod reſpexerit ad etymon Aprilis, qui ab *aperiendo* dictus eſt, quia tunc aperiuntur omnia molliori tempeſtate: vel quod, ut ait Joſ. Scaliger, locutus ſit ex mente Heſiodi & Bœotorum: qui annum ſuum, non ab ortu arietis; ſed ab ortu Vergiliarum ſive Pleiadum in tauro, inchoabant.

Auratis cornibus.] Stigelius alludi putat ad morem Romanorum, qui triumphalium taurorum cornua inaurabant. Ego ſic dici puto, quia luculentiſſimam in utroque cornuum acumine ſtellam *taurus* gerit; alteram ſecundæ, alteram tertiæ magnitudinis.

218. *Averſo cedens canis occidit aſtro.*] Ita corrigit è MSS. N. Heinſius, cum antea legeretur, *adverſo*, difficili & ambiguo ſenſu, nunc plane *Averſum* enim aſtrum, eſt *navis Argo*, poſtea canem ſequens, & poſt eum occidens: illa autem, contra navium morem, aversâ & poſteriore ſui parte incedens in cœlo deſcribitur, puppe ſcilicet, non prorâ.

219. *At ſi triticeam*, &c.] III. Præceptum, *De tempore ſerendi tritici & farris*: quæ dicuntur *robuſta*: tum quia frumenta omnia multo plus habent, quam legumina, virium; adeoque terram exigunt multo pinguiorem: tum quia inter ipſa frumenta primum locum tenent *far* & *triticum*.

221. *Ante tibi Eoæ*, &c.] Tempus illud aſſignat ex duplici indicio: nempe poſt occaſum *coſmicum* matutinum *Pleiadum*, & ortum *heliacum* cum matutinum *coronæ* ſeptentrionalis: id eſt, quando Pleiades deſcendunt infra horiſontem noſtrum occidentalem; eo momento, quo Sol aſcendit ſupra horiſontem noſtrum orientalem: & quando corona ſeptentrionalis ſatis diſtat à Sole; ut poſſit expedire ſe è fulgore Solis & paulo ante ejus ortum, in horiſonte orientali apparere: quod utrumque contingebat Virgilii ætate ſub extremum Octobrem, nunc aurora longe tardius. Occaſus *coſmicus* dicitur, à κόσμος *mundus*; ortus *heliacus*, ab ἥλιος *Sol*. *Atlantides.*] Pleiades, Vergiliæ, v. 138. *Eoæ.*] Non *orientales* hoc loco, quia agitur de earum occaſu verſus horiſontem occidentalem; ſed *matutinæ*, quia occaſus ille mane contingit: ab *aurora, diluculum*.

222. *Gnoſia.*] Cretica. *Gnoſus* oppidum Cretæ inſulæ, in qua regnavit Minos pater Ariadnes: quæ à Theſeo rapta, ab eodem relicta in inſula Naxo, nupſit deinde Bacchо: qui

Debita

Debita quam ſulcis committas ſemina, quamque
Invitæ properes anni ſpem credere terræ.
Multi ante occaſum Maiæ cœpere: ſed illos
Expectata ſeges vanis eluſit ariſtis.
Si vero viciamque ſeres, vilemque faſelum,
Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis;
Haud obſcura cadens mittet tibi ſigna Bootes:
Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas
Idcirco certis dimenſum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus aſtra,
Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una coruſco
Semper Sole rubens, & torrida ſemper ab igni:
Quam circũ extremæ dextrâ lævaq; trahuntur,
Cœruleâ glacie concretæ atque imbribus atris.
Has inter mediamque, duæ mortalibus ægris
Munere conceſſæ Divûm, & via ſecta per ambas,

quàm deponas in *ſulcis ſemina debita, & quam properes committere ſpem anni terræ repugnanti. Plurimi incœperunt ante occaſum Pleiadum, ſed meſſis ſperata fefellit eos inanibus ſpicis. Si autem ſeminas viciam, & vilem faſelum; neque dedigneris cultum lentis Ægyptiæ; Bootes occidens dabit tibi ſigna non dulcia: incipe* tunc, *& profer ſationem uſque ad mediam hyemem. Ideo* Sol *aureus gubernat, per duodecim mundi ſigna, orbem diſtributum in certas partes. Quinque zonæ occupant cœlum, quarum una ſemper rubet fulgente Sole, & ſemper incaleſcit ab ejus ardore. Circa illam, ad dextram & ad ſiniſtram* duæ *ultimæ ducuntur: rigentes glacie cæruleâ, & nigris pluviis. Inter illas & mediam, duæ beneficio Deorum datæ ſunt miſeris hominibus: & orbita ſciſſa eſt inter* has *duas.*

NOTÆ.

in nuptiis, cum à Diis omnibus dona accepiſſet, imprimiſque coronam à Venere; coronam Bacchus, ſive juxta alios ipſam Ariadnen, in cœlum tranſtulit.

Decedat.] Non à nobis, quibus tunc incipit fieri conſpicua ante ortum Solis; ſed à Sole, cui antea cum eſſet vicinior, nobis mane non apparebat, quia tunc ejus nimia luce delebatur.

225. *Ante occaſum Maiæ.*] Monet ad ſationem non eſſe præveniendum occaſum Vergiliarum: quarum unam appellat pro omnibus, nempe *Maiam*, quæ Mercurium ex Jove peperit in Cyllene monte Arcadiæ.

227. *Si vero viciamq;* &c.] IV. Præceptum, *De tempore ſerendæ viciæ, faſeli, & lentis.* Vicia, *veſce.* Faſelus, *faiſolle.* Lens, *lentille:* frequens in Ægypto, præſertim apud *Peluſium*, oppidum à quo extremum è ſeptem Nili oſtiis, Peluſiacum dictum eſt.

229. *Cadens mittet tibi ſigna Bootes.*] Tempus hujus ſationis conſignat caſu Bootæ. Sed dubitatur quo Bootæ caſu. Duplex enim huic ſationi convenire poteſt *coſmicus*, & *acronicus: coſmicus*, cum deſcendit Bootes infra horiſontem occidentalem, eo momento quo Sol aſcendit ſupra orientalem; quod contingebat tunc initio Martii: *acronicus*, cum deſcendit infra horiſontem occidentalem, eodem momento quo Sol ipſe; quod contingebat initio Novembris. Et vero Plinius l. 18. 15. triplicem agnoſcit viciæ ſationem: primam circa occaſum Arcturi, quem indicat menſe Decembri priorem eſſe; ſecundam circa menſem Januarium; tertium circa Martium. Igitur primæ ſationi convenit occaſus Arcturi, ſive Bootæ, *acronicus*; tertiæ *coſmicus.* Hujus itaque, & proxime conſequentis verſus, hic ſenſus eſt: Incipe primam ſationem à caſu *acronico* Bootæ, menſe Novembri; & extende, ſive remitte, ſecundam ſationem uſque ad mediam hyemem, menſemque Januarium. Tertiam ſationem menſis Martii, quæ convenit cum occaſu Bootæ *coſmico*, videtur poëta non admittere. De *Arcturo*, v. 68. De *Boota*, in quo Arcturus eſt, v. 138.

233. *Quinque*, &c. *Zonæ.*] *Zona* ζώνη. Latine *cingulum, faſcia:* quintuplex eſt: ſic dicta, quia mundum zonæ inſtar circumcingit. Media torrida, inter utramque tropicum comprehenſa, ſemper itineri ſubjecta Solis, qui nunquam ex ea excurrit: extremæ duæ frigidæ, circulis polaribus, poliſque definitæ: duæ temperatæ, inter torridam & frigidam hinc inde interjectæ.

238. *Via ſecta*, &c.] *Zodiacus*, circulus obliquus, in quo duodecim ſigna cœleſtia ſpatiis æqualibus deſcripta ſunt. De eo iſta quinque notanda. I. Dividitur in partes, ſive gradus 360. ſigna ſingula in gradus 30. è quibus unum circiter gradum ſingulis diebus motu proprio Sol conficit, ab occidente in orientem procedendo; atque ita uno circiter anno duodecim ſigna decurrit. Interea dum communi motu, qui raptus dicitur, ab oriente in occidentem procedendo, quatuor & viginti horarum ſpatio orbem terrarum circuit. II. Signorum ordo & nomina

Obliquus

quà ordo duodecim *ſignorum obliquè ſe volveret. Sicut mundus ſublimis attollitur, verſus Scythiam & montes Riphæos*; ita *deprimitur inclinans in Auſtrum Africæ. Hic polus ſemper nobis altus eſt: ſed illum Styx nigra, & umbræ infernæ vident ſub pedibus. Ad polum* ſuperiorem *maximus draco volvitur flexu ſinuoſo, in modum fluvii, circa* polum, *& inter duas urſas, urſas quæ timent lavari aquis Oceani.*

Obliquus qua ſe ſignorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Riphæaſq; arduus arces
Conſurgit; premitur Libyæ devexus in Auſtros.
Hic vertex nobis ſemper ſublimis; at illum
Sub pedibus Styx atra videt, maneſq; profundi.
Maximus hic flexu ſinuoſo elabitur anguis
Circum, perq; duas in morem fluminis Arctos,
Arctos, Oceani metuentes æquore tingi.

NOTÆ.

his verſibus continentur. *Sunt aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo, libraque, ſcorpius, arcitenens, caper, amphora, piſces.* Quæ quia maxima ex parte animalia ſunt, hinc circulus *zodiacus* appellatur, à ζῶδιον, *animal.* III. Menſi *Martio* reſpondet *aries:* in quem ingredi Sol dicitur circa vigeſimum Martii, ſignumque totum decurrere, uſque ſub vigeſimum Aprilis: quo tempore in *taurum* ſubit: atque ita fere de cæteris. IV. *Obliquus* dicitur, quia non diſtat æqualiter à polis: ſed per zonam torridam tranſverſus, utrumque tropicum attingit, & æquatorem circulum bis ſecat. Attingit in primo gradu cancri tropicum ſeptentrionalem, qui inde *tropicus cancri* dicitur: attingit in primo gradu capricorni tropicum meridionalem, qui inde vocatur *tropicus capricorni.* Secat æquatorem in primo gradu arietis, & in primo gradu libræ. V. Cum Sol pervenit ad tropicum cancri, circa 21. Junii; tunc nobis eſt æſtas ſumma, ſive *ſolſtitium:* Cum ad tropicum capricorni, circa 21. Decembris; tunc hyems ſumma, ſive *bruma:* iique tropici dicuntur à τρέπω *verto*; quia Sol quando eorum alterum attigit, ad alterum vertit curſum. Cum vero Sol pervenit ad ſectionem arietis, ſub 20. Martii; tunc eſt *æquinoctium vernum:* cum ad ſectionem libræ, 23. Septembris, tunc eſt *æquinoctium autumnale.*

240. *Mundus ut*, &c.] Nunc de polis diſſerit: qui ſunt puncta duo circa quæ mundus volvitur, à πολέω *verto*, unde à Latinis *vertices* appellantur. De iis tria dicit. I. Duos eſſe, nempe Borealem, & Auſtralem. II. Borealem ſemper à nobis videri, Italis, Gallis, *&c.* Auſtralem nunquam à nobis videri: ſed ab iis quos appellamus *antipodas*; Virgilius *manes profundos*, ex ignaræ vetuſtatis mente, quæ ſedem illam inferis tribuebat. III. Utrumque polum deſcribit: Borealem quidem à cœleſtibus ſignis, quæ inde apparent, *dracone* præſertim & *urſâ* geminâ: de Auſtrali, utpote ignoto, conjicit; ut Solem à nobis recedentem illuc abire, aut illic noctem eſſe perpetuam.

Scythiam, Riphæaſque arduus arces.] De *Scythia*, per quam intelligit partes mundi ſeptentrionales. Ecl. 1. 66. *Arces.*] Montes, ab ἄκρος, *ſummus.* Sic, G. 4. 471. *Flerunt Rhodopeiæ arces. Riphæi*, Montes Sarmatiæ Europææ, nunc *Muſcovia*, porrecti verſus Oceanum Scythicum, ad uſtia *Obii* fluvii: à quibuſdam nunc appellatus *Stolp.*

241. *Libyæ devexus in Auſtros.*] Partes meridionales deſignat per ventum, qui inde *Auſtrum:* de quo Ecl. 2. 58. Deinde per *Libyam*, terrarum antiqui orbis, verſus lum illum, remotiſſimam. Certe *Libya* apud veteres pro tota Africa ſumitur, à Epaphi filia, quæ huic nomen ſuum dedit: priæ tamen Africæ pars eſt ea, quæ mari terraneo, Ægypto, Tripolitana regione, Æthiopia circumcluditur: nunc regnum & ſertum *Barca.*

243. *Styx atrà*, &c.] De *Styge* inferorum fluvio, aut palude, Æn. 6. 323. De *Manibus* ſive umbris, Ib. 743.

244. *Anguis*, &c.] Sive *draco*, cuſtos hortorum Heſperidum à Junone conſtitutus, & ab eadem in cœlum tranſlatus, cum ab Hercule occiſus eſſet. Ecl. 6. 61. Is circa polum vertitur: majorem urſam caudâ attingit, minorem corpore complectitur.

246. *Arctos, Oceani*, &c.] Urſas gemi quæ nunquam deſcendunt infra horiſontem noſtrum; quia viciniores polo ſeptentrionali, ſemper nobis attollitur: ideo dicuntur nuſquam *æquore tingi*, id eſt, nuſquam occidere; poëtarum, qui Solem & aſtra, cum occidunt, Oceanum decumbere fabulantur. Ovidius Faſt. 2. 191. de majore urſâ cauſam affert, um Junonis: quæ, cum eam in cœlum admiſ doleret, Tethyn rogavit, ne unquam aquis ſuis lavari permitteret. De *Arcto* utraq v. 138.

Metuentes æquore tingi.] Id eſt, nunquam tingendas. Et eſt familiaris poëtis locu Sic Horat. Od. 2. 2. *Illum aget penna mo ente ſolvi fama ſuperſtes:* id eſt, nunquam venda.

Illic, ut perhibent, aut intempeſta ſilet nox
Semper, & obtentâ denſantur nocte tenebræ;
Aut redit à nobis aurora, diemque reducit:
Noſq; ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic ſera rubens accendit lumina Veſper.
Hinc tempeſtates dubio prædiſcere cœlo
Poſſumus: hinc meſſiſq; diem, tempuſq; ſerendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat; quando armatas deducere claſſes,
Aut tempeſtivam ſylvis evertere pinum.
Nec fruſtra ſignorum obitus ſpeculamur & ortus,
Temporibuſq; parem diverſis quattuor annum.
Frigidus agricolam ſi quando continet imber:
Multa, forent quæ mox cœlo properanda ſereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtuſi dentem, cavat arbore lintres:
Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit acervis.
Exacuunt alii vallos, furcaſque bicornes,

Ad polum inferiorem, *aut profunda nox ſemper ſilet, ut aiunt, & tenebræ denſantur oſſuſa nocte: aut Aurora, a nobis* recedens, *illuc revertitur, & refert lucem; & cum primus oriens nos afflat equis anhelantibus, illic rubens Heſperus accendit ſidera ſerotina. Ex his poſſumus præneſcere tempeſtates, cœlo incerto: ex his, & tempus meſſis, & tempus ſationis: & quandonam opportunum ſit agitare remis infidum mare: & quandonam* opportunum ſit *deducere claſſes armatas, aut cadere in ſylvis pinum tempeſtivam. Nec fruſtra conſideramus ortus & occaſus ſyderum, & annum dimenſum* æqualiter *in quatuor tempeſtates. Si aliquando pluvia frigida retinet* domi *agricolam*; tunc *licet multa præparare, quæ poſtea feſtinanter facienda eſſent tempore. Arator exacuit duram aciem vomeris hebetati, cavat naviculas e ligno: vel inſcindit notas pecudibus, vel numeros cumulis* frugum. *Alii acuminant palos, & furcas bicornes,*

NOTÆ.

247. *Intempeſta ſilet nox.*] Quaſi *intempeſtiva* & ad agendum incommoda: definit enim eam Varro l. 5. L. L. *cum tempus agendi eſt nullum.*

249. *Aurora,*] Titanis & Terræ filia, Memnonis mater, ex Tithono, Laomedontis Trojani regis filio, quem ſic amavit, ut eum ſenem herbarum virtute ad juventutem revocaverit. Amavit & Cephalum. Roſeos ei digitos tribuit Homerus; roſeos equos alii, ſive bigas, ſive quadrigas: quibus aperire diem & Solem præcurrere dicitur: Idque ob colorem ſubrubentem & aureum, in quem definit ſæpe matutinum crepuſculum. Unde & *Aurora* vocata eſt, ab *aura*, juxta Varronem.

250. *Equis oriens afflavit, &c.*] Sol perfudit halitu & afflatu equorum, qui quatuor ipſi à poëtis aſſignantur: *Pyrois*, à πῦρ *ignis*; *Eous*, ab ἠὼς *Aurora*; *Æthon*, ab αἴθω *ardeo*; *Phlegon*, à φλέγω *comburo.*

251. *Accendit lumina Veſper.*] Veſper, prima ſtellarum apparet ſero, unde cæteras dicitur accendere. De eo, Ecl. 6. 86.

256. *Tempeſtivam, &c.*] Hoc eſt, tempore idoneo cædendis arboribus: nempe decreſcente Luna, poſt meridiem, ſine vento Auſtro, ſine rore, ſemine maturo, menſibus præſertim Julio & Auguſto: quia tunc minus obnoxiæ ſunt putrefactioni, ac vermibus.

258. *Temporibuſque parem diverſis, &c*] Veri, æſtati, autumno, hyemi. Quaſi *ſufficientem* quatuor illis temporibus, id eſt, qui poteſt eas quaſi ex ſeſe emittere ac ſuppeditare: ſic apud Cicer. *par diſſerendo*; apud Quintil. *par laboribus corpus.* Vel quaſi *idem valentem*, atque quatuor ipſas tempeſtates: totum enim eſt æquale partibus: ſic apud Cicer. 2. De Fin. 13. *Verbum Latinum par Græco, & idem valens.* Vel quaſi *æqualiter dimenſum* in quatuor partes: quia ſingulæ, tres menſes occupant. Sic apud Cicer. in Orat. 38. *Verba verbis quaſi dimenſa, & paria reſpondeant.*

259. *Frigidus, &c.*] V. Præceptum, *De iis quæ hibernâ & pluviâ tempeſtate agricolis facienda ſunt.*

261. *Maturare.*] Sæpe ſignificat, celeriter aliquid facere: ut Æn. 1. 141. *Maturate fugam:* apud Cicer. pro Cluentio 171. *Maturare* mortem alicui, &c. Hic tamen opponitur verbo *properare*; & ſignificat aliquid cum maturitate & otio, ſeu tempeſtive, facere; neque ſerius, neque citius.

262. *Lintres.*] *Linter*, vel navicula eſt fluviatilis, ex unica arbore excavata; vel vas aquando pecori comparatum, ex uno item ligno exſculptum.

263. *Numeros impreſſit acervis.*] Modiorum numerum, vel teſſeris inſculpendo, vel ſaccis ipſis quibus continentur, appingendo.

264. *Vallos.*] Sudes, *des pieux.*

Atque

& præparant Amerina ligamina vineæ flexili. Modo conficite leves canistros è vimine rubeo: modo coquite igne frumenta, modo ea terite saxo. Quin etiam fas & leges permittunt facere res aliquas festis diebus: nulla religio prohibet derivare aquas ex agris, *cingere segetem septo, struere dolos avibus, comburere spinas, & lavare in aquis gregem ovium, sanitatis* causa. *Sæpe doctor pigri asini dorsum* illius *oleo onerat vel fructibus vilibus: & rediens* domum *ex urbe refert molam incisam, vel massam nigræ picis. Ipsa Luna præbet dies varios variâ serie prosperos ad opera. Evita quintum* diem: illo die *Pluto pallidus, & Furiæ genitæ sunt: præterea Terra scelerato partu produxit, & Cœum, & Iapetum, & crudelem Typhœa, & fratres conjuratos evertere cœlum. Ter videlicet conati sunt imponere Ossam Pelio, & injicere Ossæ frondosum Olympum: ter Jupiter disturbavit fulmine montes accumulatos. Septimus* dies *felix est, minus quam decimus, & aptandam vineam, & ad suffigendos boves ligatos, & ad jungenda licia tela.*

Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubeâ texatur fiscina virgâ:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas & jura sinunt: rivos deducere nulla
Religio vetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator asselli
Vilibus aut onerat pomis: lapidemq; revertens
Incusum, aut atræ massam picis urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. Quintam fuge: pallidus Orcus
Eumenidesque satæ: tum partu Terra nefando
Cœumque, Iapetumq; creat, sævumq; Typhoea,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam (pum:
Scilicet, atque Ossæ frondosum involvere Olym-
Ter Pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima post decimam felix, & ponere vitem,
Et prensos domitare boves, & licia telæ

NOTÆ.

265. *Amerina.*] Ex *Ameria*, civitate Umbriæ: ubi frequentes salices.

266. *Rubeâ virgâ.*] Vel quæ abundat circa *Rubos* oppidum Campaniæ; vel quæ fit ex *rubo*, virgulti specie.

267. *Nunc torrete, &c.*] Panificium intelligit: quo frumentum molitur, ac deinde pistum coquitur. Vel alludit ad morem veterum, qui frugibus sine pittura tostis vescebantur.

268. *Quippe etiam*, &c.] VI. Præceptum, *De iis quæ festis diebus exercere licet agricolæ.*

272. *Salubri.*] Explicat Columella l. 2. 22. *Pontifices vetant festis diebus lanarum causa lavari oves, nisi propter medicinam. Virgilius idcirco adjecit, fluvio mersare salubri.* Nempe, non ut purgetur lana, sed ut curetur scabies.

274. *Lapidemque*, &c. *incusum.*] Lapidem molarem, sive molam, arte incisam, ut sit usui terendis & molendis frugibus.

276. *Ipsa dies alios*, &c.] VII. Præceptum, *De observatione dierum felicium & infelicium.*

277. *Pallidus Orcus.*] Pro Plutone sumitur à Cicerone, de Nat. Deor. 3. 43. A Silio Italico pro Cerbero cane. Ab aliis pro Charonte portitore. Male autem à plerisque pro Thessaliæ fluvio, quem dicunt pinguem esse in modum olei, ideoque innatantem Peneo, in quem è Stygia palude influit. Fons erroris est Homeri versus Iliad. 2. 755. Ὅρκου γὰρ δεινὸ Στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀποῤῥώξ. *Juramenti enim terribilis, aquæ Stygiæ, rivus est.* Patet vero legentibus, id ab Homero de Titaresio amne, quem ante descripsit, omnino dici: neque illic, ὅρκος, aliud significare quàm *juramentum*; nec fluvium. Dicit quippe Stygiam paludem cujus Titaresius rivus est, juramentum esse Deorum. Confirmatur vero hæc sententia à Strabone. lib. 9.

278. *Eumenides.*] Furiæ, sic dictæ per antiphrasim, quod minime sint εὐμενεῖς *benevolæ*. Acherontis fluvii & Noctis filiæ, vipereis crinibus & facibus instructæ, ultrices criminum, numero tres: *Alecto* ab α privante, & λήγω *cesso*; *Tisiphone*, à τίω *ulciscor*, & φόνος, *cædes*. *Megæra* à μεγαίρω, *invideo*.

279. *Cœumque*, &c.] Gigantum præcipui, qui adversus Deos, ad Phlegram Macedoniæ urbem, ausi pugnare: aggestis ejus regionis, viz. næque Thessaliæ montibus, *Pelio*, *Ossa*, *Olympo*. *De Olympo*, Ecl. 5. 56. *Typhœa.*] Non Typhœa, ut passim scribitur: neque enim in eo nomine ε & α in unum coalescunt; sed ε & α: quippe est Græco τυφωεύς, ubi ω cum ε non facit diphthongum, sed ε cum υ. Notetur versus Græco more bis hians: *Ter sunt conati*, &c.

280. *Fratres.*] Gigantes, Terræ & Titanis filios.

285. *Licia tela.*] Ecl. 8. 74.

Addere

Addere: nona fugæ melior, contraria furtis,
Multa adeo gelidâ melius se nocte dedere:
Aut cum Sole novo terras irrorat Eous.
Nocte leves stipulæ melius, nocte arida prata
Tondentur: noctes lentus non deficit humor.
Et quidam seros hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto.
Interea longum cantu solata laborem
Arguto conjux percurrit pectine telas:
Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam tepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur æstu,
Et medio tostas æstu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus: hyems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerumq; fruuntur,
Mutuaque inter se læti convivia curant:
Invitat genialis hyems, curasque resolvit.
Ceu pressæ cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tum stringere tem-
Et lauri baccas, oleamque, cruentaq; myrta: (pus,
Tunc gruibus pedicas & retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores; tum figere damas

Nonus felix est ad peregrinationem; & adversus furtis. Multa etiam melius succedunt noctu, aut cum Lucifer spargit rore terras oriente Sole. Noctu graciles aristæ, noctu fœnum siccum melius secatur: humor tenax non deest noctibus. Et aliqui vigilant ad lucem nocturnam hyberni ignis, & acuto ferro incidunt faces. Interim uxor leniens cantilena longum laborem addensat telam juvidulo pectine, aut coquit igne liquorem dulcis vini, & frondibus aufert spumam ex unda cacati bullientis. At segetes flava secantur mediâ die, & mediâ die frumenta exsiccata teruntur in area. Ara nudus, semina nudus: frigus pigrum reddit agricolam. Per hyemem vulgo agricolæ utuntur rebus per æstatem *comparatis: & hilares agitant inter se mutuas epulas. Suadet* hoc *hyems voluptaria, & curas relaxat. Veluti cum naves oneratæ jam attigere portum, & nautæ hilares imposuere coronas puppibus. Attamen tunc tempus est colligere & glandes quercinas, & baccas lauri, & olivas, & myrta sanguinea. Tunc* tempus *est objicere pedicas avibus, & retia cervis, & persequi lepores auritos: tunc* tempus est *occidere damas*

NOTÆ.

286. *Fugæ melior, contraria furtis.*] Opportuna servis aut captivis fugientibus, inquiunt aliqui. Melius opportuna itineribus & peregrinationi: velox enim cursus *fuga* poëtis dicitur, G. 3. 201. *Ille volat, simul arva fugâ, simul æquora verrens.*

287. *Multa adeo, &c.*] VIII. Præceptum, *De iis quæ noctu ac diu, æstate atque hyeme melius præstantur.* *Eous.*] Lucifer, Ecl. 6. 86.

292. *Faces inspicat.*] Faces è ligno minutas in virgulas, incidit spicarum & aristarum in modum, Ecl. 8. 29.

294. *Pectine.*] Pecten est instrumentum quo densatur tela. Æn. 3. 483.

295. *Musti.*] Vini novi. Describit autem hic vini coctionem: quod si ad tertiam partem mensuræ decoquatur, *sapa* dicitur: si ad dimidium, vocatur *defrutum, du resiné*, ex Plin. l. 14. 9. Nota redundantem ultimam versus syllabam, quæ cum prima sequentis versus elidenda est.

Vulcano.] Pro igne sumitur, qui in ejus est tutela: Jovis & Junonis filius fuit: ab iis è cœlo propter deformitatem dejectus in insulam Lemnum, claudus è casu factus est, & ferrariam ibi fabricam exercuit, uxoremque duxit Venerem. Quanquam ejus officinam Virgilius alibi constituit, Æn. 8. 416.

297. *Ceres.*] Pro segete hic accipitur; alibi pro pane. De ea, Ecl. 5. 79.

302. *Genialis hyems.*] Ea quibus inest voluptas, *genialia* dicuntur: à *Genio* voluptatis Deo: unde dicimus *genio indulgere*, voluptati indulgere; & *genium defraudare*, voluptate abstinere.

303. *Pressæ.*] Jactatæ mari & afflictæ scopulis, juxta Ramum: oneratæ mercibus, juxtæ Taubmannum; sic Tibul. l. 1. 196. *Pressérat externâ navita merce ratem.*

304. *Coronas.*] Reduces è navigatione coronabant naves: puppes præcipue, quia in postrema illa navis parte sacrarium erat.

305. *Stringere.*] Ecl. 9. 61. *Myrta.*] Fructus myrti arboris, qui maturi denso rubore nigrescunt.

307. *Gruibus pedicas.*] Laqueos quibus implicantur pedes; & *gruibus* posuit pro quibuscumque avibus, speciem pro genere.

intorquendo lora ſtupea Balearis funda: cum nix alta jacet, cum fluvii propellunt glaciem. Quid enumerem procellas & aſtra autumni? & quænam ſint provvidenda ruſticis, cum dies jam decreſcunt, & æſtas eſt mitior: vel cum per pluvium deſinit, cum ſpica ſegetum jam intremiſcunt per agros, & cum frumenta plena lacte tumeſcunt in culmo adhuc herbeſcente. Sæpe cum colonus introduceret meſſorem in ſegetes maturas, & jam ligaret hordea palea fragilibus: ego vidi miſceri pugnas omnium ventorum: quæ diſſiparent in auras plenam ſegetem extirpatam radicitus tam denſo nimbo jactabat procella calamos leves, & ſtipulas volantes. Sæpe etiam ingens copia imbrium cadit è cælo, & nubes è mari advecta colligunt tempeſtatem nigra pluvia: cælum altum minatur ruinam, evertitque largo imbre opera boum & campos fertiles: foſſa implentur aquis, & fluvii profundi augentur cum ſtrepitu, & mare æſtuat fluctibus quaſi ebullientibus. Jupiter ipſe mediis in tenebris nubium, vibrat rutante manu tonitrua: quo tumultu terra late concutitur, fera fugiunt, & humilis timor dejicit quoque mentes hominum. Ille ferit ardenti fulmine, vel Atho, vel Rhodopen, vel ardua Ceraunia:

Stupea torquentem Balearis verbera fundæ:
Cum nix alta jacet, glaciem cum flumina trud
Quid tempeſtates autumni & ſidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, & mollior æ
Quæ vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum
Spicea jam campis cum meſſis inhorruit, &
Frumenta in viridi ſtipulâ lactentia turgent?
Sæpe ego, cum flavis meſſorem induceret ar
Agricola, & fragili jam ſtringeret hordea culm
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam late ſegetem ab radicibus imi
Sublime expulſam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hyems culmumq; levem, ſtipulaſq; vola
Sæpe etiam immenſũ cœlo venit agmen aquar
Et fœdam glomerant tempeſtatem imbribus
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluviâ ingenti ſata læta, boumque labores
Diluit: implentur foſſæ, & cava flumina cre
Cum ſonitu, fervetque fretis ſpirantibus æqu
Ipſe pater, media nimborum in nocte, coru
Fulmina molitur dextrâ: quo maxima motu
Terra tremit: fugere feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor: ille flagran
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia te

NOTÆ.

309. *Figere damas ſtupea, &c.*] Ordo eſt: tempus eſt, torquentem, id eſt, eum qui torquet verbera fundæ, figere damas. Negat Philargyrius figi poſſe damas fundâ; ſed tantum eum in locum compelli, ubi deinde jaculis figantur. Quidni tamen plumbo è fundis excuſſo petinde figantur, ut nunc figuntur exploſo ex æreis tubulis plumbo? Sic enim Ovid. Met. 2. 729. *Non ſecus exarſit, quam cum Balearica plumbum Funda jacit; volat illud & incandeſcit eundo.* Balearides autem inſulæ circa Hiſpaniam ſunt, *Majorque & Minorque*: quarum incolæ fundæ uſu præ cæteris inſignes, inde nomen habere memorantur, à βάλλειν *jacere*. *Stupea verbera.*] Funes è ſtupa contexti, ſive lora, quibus lapis aut plumbum intorquetur.

311. *Quid tempeſtates, &c.*] V. PARS, *De tempeſtatum prognoſtico*: quibus præmittit tempeſtatum ipſarum deſcriptionem.

322. *Agmen aquarum.*] Vel, juxta Servium, motum & impetum ſignificat: ut Æn. 2. 782. *Leni fluit agmine Tybris.* Vel, juxta Pomponium, copiam & multitudinem: cui aſſentior, propter epithetum *immenſum*, quod potius co quam motui convenit.

324. *Collecta ex alto nubes.*] I. Collecta *ſeptentrione* & Aquilone, juxta Servium: ſeptentrio ſublimis nobis; Auſter, ſive meri depreſſus eſt: at procellæ tamen è meridi parte, Auſtro flante, præſertim ingruun mox dicetur, *Ingeminant Auſtri.* II. C ctæ è *mari*, juxta Pomponium; quia nubi mari & lacubus aquas colligunt. III. C lectæ *ex aere ſublimi*: juxta alios co ter.

327. *Fervetque fretis.*] Etymon *freti* ſuit. *Fretum* enim eſt mare inter geminis angustias compreſſum, ibique quaſi fer cens, & ſpirans, & ebulliens.

332. *Aut Atho, aut, &c.*] *Athos*, mon in Macedonia, imminens mari Ægæo; Rh in Thracia; *Ceraunia* in Epiro, ſic dicta, frequenti fulmine propter altitudinem feri à κεραυνὸς *fulmen*. Legitur in aliquot co *Athon*: Et vero accuſativus Græca leg ά9ων. Uſu tamen Theocriti, Iſocratis, Sera

Dejicit

Dejicit: ingeminant Auſtri, & denſiſſimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, cœli menſes & ſidera ſerva:
Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet:
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
Imprimis venerare Deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ ſub caſum hyemis, jam vere ſereno.
Tunc agni pingues, & tunc molliſſima vina:
Tunc ſomni dulces, denſæq; in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret:
Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hoſtia fruges,
Omnis quam chorus & ſocii comitentur ovantes:
Te Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quam Cereri, tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompoſitos, & carmina dicat.
Atque hæc ut certis poſſimus diſcere ſignis,
Æſtuſque, pluviaſque, & agentes frigora ventos;
Ipſe pater ſtatuit, quid menſtrua Luna moneret,

invaleſcunt Auſtri & pluvia copioſiſſima: jam ſylva, jam litora ſonant magno vento. Hoc timens, obſerva menſes & ſigna cœli: quam in partem abeat tardum aſtrum Saturni: Quos per circulos planeta Mercurii vagetur. Præcipue cole Deos, & annua ſacrificia perſolve magnæ Cereri, ſacrificans in herbis fertilibus, ſub exitum ultimæ hyemis, jam ſudo vere. Tunc agni ſunt pingues, tunc vina ſuaviſſima, tunc ſomni dulces, & umbræ opacæ in montibus. Omnis ruſtica juventus adoret tibi Cererem: cui tu miſce mel cum lacte & vino leni, & victima propitia ter ducatur circa novas fruges, quam totus chorus, & ſocii læti comitentur, & clamoribus invocent Cererem in domum ſuam: nec ullus ſubjiciat falcem maturæ ſegeti, priuſquam edat motus inconditos, & canat carmina in honorem *Cereris. Et ut poſſimus hæc cognoſcere certis indiciis, calorem, & imbres, & ventos adducentes frigora; Jupiter ipſe definivit, quid menſtrua Luna indicaret.*

NOTÆ.

…, &c. receptus eſt accuſativus ad…: cujus ultima hic brevis fit, nec eliditur, Græco more; ut …281. *Imponere Pelio Oſſam.*

336. *Frigida Saturni*, &c.] Vis aſtrorum, planetarum imprimis, ad procellas & anni temperiem ſane maxima, augetur, aut minuitur, vel prout variis zodiaci ſignis quiſque reſpondet, & hoc ſignificat *quo ſe receptet*; vel prout planeta aliis conjungitur, & hoc ſignificat *quos erret in orbes*. Aſſignatur enim planetis *orbis* ſive ſurcus cuique ſuus. Itaque *Saturnus* noxius eſt, reſpondens Capricorno, ciet pluvias; reſpondens Scorpio, grandines. *Mercurius* præſertim nulla virtute peculiari inſignis, talis eſt, qualis planeta cui ſeſe admovet: ſi *Jovi*, felix eſt; ſi *Saturno*, funeſtus: unde *miniſter deorum* dicitur. *Saturno*, Ecl. 4. 6.

337. *Cyllenius.*] Mercurius, à Cyllene Arcadiæ monte, in quo natus eſt, patre Jove, matre Maia, una ex Pleiadibus. Bene *erret*: planetæ enim ſeptem, ex quibus unus eſt, nomen habent à πλάνη *error*: quia non fixa, ſed errantia ſidera ſunt.

339. *Sacra refer Cereri.*] Cereri duo indicit ſacrificia, vernum unum, *jam vere ſereno*; alterum autumnale, *neque ante Falcem maturis quiſquam*, &c. 347. *Operatus.*] *Operari* & *facere*, ſine additione, eſt facere ſacrificium, Ecl. 3. 77.

343. *Cuncta tibi*, &c.] Ritum deſcribit ſacrificii *ambarvalis*, quo ſolebant *arva ambire*, & circuire cum hoſtia. Quæ vide fuſius apud Tibul. l. 2. 1. *Tibi*] Tuo juſſu, tui cauſa, &c. eſtque Latinis, ut & Gallis, familiaris locutio. Sic ſupra v. 45. *Depreſſo incipiat jam tum mihi taurus aratro ingemere.*

344. *Cui tu lacte favos*, &c.] Sacrificii materiem explicat: lac, mel, vinum: hoſtiam: quæ, juxta Virgil. Ecl. 3. 77. *vitula* erat: juxta Tibull. l. 2. 1. *agnus*; juxta eundem, l. 10. *porcus*: juxta Servium, *ſus gravida.*

Miti dilue Baccho.] Conſtat ex Plauto Aulul. act. 2. 6. 5. vinum à ſacrificiis Cereris abfuiſſe: cur igitur hic adeſt? Douza in illum Plauti locum, diſtinguit duo Cereris ſacrificia: *ambarvalia*, quæ cum vino fiebant; quod patet ex Tibulli loco citato. *Eleuſina*, quæ nuptiarum ejus memoriam celebrabant, & hæc fiebant ſine vino: de iis Plautus explicandus eſt; *Cererine hi ſunt facturi nuptias? quia temeti*, id eſt, vini, *nihil allatum intelligo.*

347. *Cererem clamore vocent in tecta.*] Ut eorum domino propitia ſit; velitque copioſam ſegetem, quæ & Ceres ipſa dicitur, in ejus horreum inferri.

349. *Quercu.*] Ob memoriam victus prioris, nempe glandium; à quibus ad frumenta revocati ſunt, beneficio Cereris.

353. *Quid menſtrua Luna.*] Quæ ſingulis circiter menſibus curſum conficit: ut enim Sol anni; ſic Luna menſium eſt præſes: unde &

quo indicio Auſtri quieſcerent, quid videntes ruſtici ſæpe continerent greges non longe à ſtabulis. Statim ventis orientibus, aut æquor maris commotum incipit inflari, & ſiccus fragor audiri ex altis montibus; aut ripæ procul reſonantes perturbari, & murmur ſylvarum augeſcere. Jam tunc fluctus difficile ſe abſtinent à curvis navibus vorandis, *cum mergi revolant celeriter è medio mari, & emittunt vocem ad litora: & cum marinæ fulicæ ludunt in arena: & cum ardea relinquit paludes* ſibi *notas, & volat ſupra altam nubem. Sæpe etiam, vento imminente, videbis ſtellas præcipites cadere è cœlo: & longos tractus lucis albeſcere à tergo, per tenebras noctis: ſæpe paleas leves, & folia caduca volitare, aut plumas natantes in ſuperficie aquæ agitari. Sed quando fulmen cadit à regione Borealı, & quando regio Euri & Zephyri tonat, omnes campi inundantur foſſis plenis: & omnis nauta per mare*

Quo ſigno caderent Auſtri, quid ſæpe videntes
Agricolæ propius ſtabulis armenta tenerent.
Continuo ventis ſurgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis
Montibus audiri fragor: aut reſonantia longe
Litora miſceri, & nemorum increbreſcere murmur.
Jam ſibi tum curvis male temperat unda carinis
Cum medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora, cumque marinæ
In ſicco ludunt fulicæ: notaſque paludes
Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpe etiam ſtellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi: noctiſque per umbram
Flammarum longos à tergo albeſcere tractus,
Sæpe levem paleam & frondes volitare caduca,
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cum fulminat, & cum
Euriq; Zephyriq; tonat domus; omnia plenis
Rura natant foſſis, atque omnis navita ponto

NOTÆ.

menſis dictus eſt à μὴν *Luna.* Monetque poëta, tempeſtatum prognoſtica repeti poſſe duplici è capite: ex aſtrologia & experientia. Aſtrologiam exprimit his verbis: *Quid menſtrua Luna moneret: quo ſigno, &c.* Experientiam his verbis: *Quid ſæpe videntes agricolæ, &c.* Incipit à prognoſticis experientiæ, verſu 356. tum exequetur prognoſtica aſtrologiæ, de Sole & Luna verſu 424.

354. *Quo ſigno, &c.*] Vel *quo ſub ſidere*; vel melius, *quo indicio* intelligi poſſet ventos deficere. *Auſtri* pro quibuſlibet procelloſis ventis: de iis Ecl. 2. 58.

356. *Continuo ventis ſurgentibus, &c.*] Ventorum affert prognoſtica XI. 1. Agitationem maris. 2. Fragorem è montibus. 3. Sonitum litorum. 4. Murmur ſylvarum. 5. Volatum mergorum è mari. 6. Ludos fulicarum in arena. 7. Fugam ardearum. 8. Lapſum ſtellarum. 9. Nocturnos lucis tractus. 10. Palearum volatum. 11. Plumarum in aqua colluſionem.

357. *Aridus fragor.*] Epithetum è Lucretio l. 6. 118. *Aridus unde aures terget ſonus.* Siccus & acutus, qualis eſt arboris cum frangitur.

361. *Mergi.*] *Plongeons*, aliis corvi aquatici dicuntur.

363. *Fulicæ.*] *Foulques, poules d' eau:* anatibus non admodum abſimiles.

364. *Ardea.*] *Heron:* è præpetum genere, quæ altius volant; unde dicta quaſi *ardua.*

365. *Sæpe etiam ſtellas, &c.*] Conſentiunt omnes nullam cœlo ſtellam labi, ſed hoc è vi mente dictum eſſe, cui labi, videtur. Lapſ autem illi juxta Plinium l. 1. 8. ſunt redun tiones quædam humoris illius, quo aluntur læ; ut in luminibus accenſis liquore olei vi mus accidere. Juxta Servium, ſunt particu quædam ignis ætherei, quæ decutiuntur vento vehementiore, cum altiora conſcen rit. Nugæ. Juxta Ariſtotelem, ſunt terræ halationes aptæ ad concipiendum ignem: ad mediam uſque aëris regionem eductæ, lic, circumfuſi aëris frigore compreſſæ ſcunt.

370. *At Boreæ de parte, &c.*] Prognoſ pluviarum colligit XII. 1. Fulmen à Borea eſt, ſeptentrione. 2. Concurſum Euri v orientalis; & Zephyri, venti occiden 3. Fugam gruum è vallibus. 4. Bucular ptantem naribus auras. 5. Hirundinem circumvolitantem. 6. Ranas coaxantes. 7. micas ova è latebris educentes. 8. Arcum leſtem. 9. Corvos rauce crocitantes. 10. rinarum avium & cycnorum frequentes ſub demerſiones. 11. Solitariam cornicum in diſcurſationem. 12. Fungos in lucerna co ſcentes.

371. *Eurique, &c.*] Spirat ab oriente bru li. Latinis *Vulturnus* appellatur ex Plin. l. 2. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. D: *Borea*, Ecl. 7. 51.

Humi

Humida vela legit. Numquam imprudentibus imber
Obfuit. Aut illum ſurgentem vallibus imis
Aëriæ fugere grues: aut bucula cœlum
Suſpiciens, patulis captavit naribus auras:
Aut Arguta lacus circumvolitavit hirundo:
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Anguſtum formica terens iter, & bibit ingens
Arcus: & è paſtu decedens agmine magno
Corvorum increpuit denſis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ Aſia circum
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores;
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in un-
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lavandi. (das,
Tum cornix plenâ pluviam vocat improba voce,
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Nec nocturna quidē carpentes penſa puellæ
Neſcivere hyemem: teſtâ cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.
Nec minus ex imbri ſoles, & aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.

colligit vela humida: nunquam pluvia incautis nocuit. Vel illam venientem grues aëriæ fugiunt ex imis vallibus: vel juvenca cœlum aſpiciens hauſit aërem naribus patentibus: aut hirundo canora volat circa lacus: & ranæ in limo canunt antiquam querelam. Sæpe formica fodiens parvam viam exportat ova ex intimis cavernis: & haurit aquam magnus arcus cœleſtis: & turba corvorum rediens è paſtu magno numero, ſtrepit denſis alis. Præterea videre potes diverſas aves maris, & quæ circumveſtigant Aſiana prata in mollibus paludibus Cayſtri, certatim aſpergere humeros multâ aquâ: nunc objicere caput fluviis, nunc currere per undas, & fruſtra agitari deſiderio lavandi ſe. Tunc cornix importuna advocat imbrem altâ voce, & ſola privatim vagatur in arena arida. Ac ne puellæ quidem nocte nentes lanam ignorant pluviam futuram: cum vident oleum emittere ſcintillas in lucerna ardente, & putridos fungos cumulari. Pariter poſt imbrem, poteris prævidere, & certis indiciis diſcere dies ſudos & cœlum aperſum ac ſerenum.

NOTÆ.

373. *Nunquam imprudentibus imber Obfuit*, &c.] Nunquam incautis nocuit: quia tam clara dat ſui ſigna, ut quibuſcumque nocuit, ii cavere potuerint.

378. *Et veterem*, &c.] Alluditur ad metamorphoſim, quâ Lyciæ ruſtici in ranas commutati ſunt: cum Latonæ, Dianam & Apollinem liberos ſinu gerenti, & ad lacum præ ſiti accedenti, convicium feciſſent. Ovid. Met. 6. *Nunc quoque turpes litibus exercent linguas; pulſoque pudore, quamvis ſint ſub aqua, ſub aqua maledicere tentant*, &c.

380. *Et libit ingens arcus.*] Vulgus veterum putabat arcum cœleſtem, ſive *Irim*, haurire ſuis cornibus aquam è fontibus, eaque nutriri. Unde & eam *Junonis* nunciam finxere, id eſt, *aëris*.

383. *Et quæ Aſia circum*, &c.] *Cycnos* intelligit: frequentes in Cayſtri ripis: *Cayſter*, vel *Cayſtrus*, fluvius Aſiæ minoris, naſcens in Phrygia majore, trajectâque Lydiâ, per Ioniæ litus in Ægæum mare defluens. *Aſia* palus & oppidum inter *Cayſtrum* fluvium, & montem *Tmolum*, qui eſt in confinio Lydiæ & Phrygiæ majoris: primam ſyllabam habet longam; *Aſia* vero, mundi pars, brevem. *Rimari* eſt cibum per terræ rimas veſtigare, vermiculos, &c. *Stagna* hic, prata ſunt, in quæ Cayſter exundat, & in quibus ſtant reſides aquæ.

387. *Incaſſum.*] Fruſtra. Quia cycnorum candori nihil addi per lotionem poteſt. *Geſtire.*] Eſt lætitiam & contentionem ſuam motu, geſtuque corporis exprimere.

388. *Tum cornix plena*, &c.] Ita vulgo legitur: Servius tamen *rauca*. Corvi itaque in utriſque prognoſticis locum habent: ad pluviam quidem, *Corvorum increpuit denſis*, &c.] *Cornix plena pluviam*, &c.] Ad ſerenitatem vero v. 410. *Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces*, &c. Nempe ſi *plena* voce ac rauca diu crocitent, pluviam indicant; ſi *ter* aut *quater*, & *preſſo gutture*, & *liquida voce*, ſerenitatem nuntiant.

390. *Penſa.*] Lanas, quæ puellis dantur ad penſum, id eſt, intra conſtitutam diem expediendæ. *Teſta.*] Lucerna teſtacea. *Fungos.*] Scintillas: quæ circumfuſi aëris humore & craſſitie erumpere cum fumo prohibitæ, in lucernis reſident, & cumulantur in quamdam fungorum ſimilitudinem.

393. *Nec minus ex imbri*, &c.] Enumerat prognoſtica ſerenitatis IX. 1. Nitorem ſtellarum. 2. Nitorem Lunæ exorientis. 3. Cœlum

Tunc enim, nec lux ſtellarum apparet languida, nec Luna videtur *oriri, debens* lucem ſuam *lucei Soli; nec levia vellera lana volare per aërem. Halcyones chara Thetidi non explicant Soli alas in litore. Fœdi porci non meminerunt diſſipare roſtro faſciculos* palearum *laceratos. Sed potius nubila deprimuntur in valles, & reſidunt in campis. Et noctua, obſervansoccaſum Solis ex alto cacumine, non emittit ſerotinos cantus. Falco videtur ſublimis puro in aëre, & alauda ſolvit pœnas pro crimine purpureo* à ſe ſecto: *quacumque alauda fugiens findit alis tenuem aërem; ecce falco hoſtis crudelis magno murmure perſequitur* eam *per aërem: quacumque falco fertur per aërem, alauda fugiens celeriter findit alis tenuem aërem: Præterea corvi ter aut quater iterant claras voces compreſſo gutture: & ſæpe in nidis excelſis, neſcio quâ lætitiâ pleni præter morem, inter ſe frondes commovent: placet redire ad parvam prolem & gratos nidos, pluviâ exactâ. Sane non puto quod ſit illis* datum *à Diis*

Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia ſurgere Luna:
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad ſolem pennas in litore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones: non ore ſolutos
Immundi meminere ſues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campoq; recumbunt:
Solis & occaſum ſervans de culmine ſummo
Nequicquam ſeros exercet noctua cantus.
Apparet liquido ſublimis in aëre Niſus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunq; illa levem fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras
Inſequitur Niſus: qua ſe fert Niſus ad auras,
Illa levem fugiens raptim ſecat æthera pennis.
Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces
Aut quater ingeminant: & ſæpe cubilibus altis,
Neſcio qua præter ſolitum dulcedine læti,
Inter ſe foliis ſtrepitant: juvat imbribus actis
Progeniem parvam, dulceſque reviſere nidos.
Haud equidem credo, quia ſit divinitus illis

NOTÆ.

ſine velleribus & nubeculis. 4. Halcyones alas ad Solem non explicantes. 5. Sues non jactantes manipulos. 6. Nebulas ad terram depreſſas. 7. Noctuam cadente Sole ſilentem. 8. Falconis in alaudam incurſus. 9. Corvorum lætos ſtrepitus. *Ex imbri.*] Vel *poſt imbrem.* Vel ex ipſo imbre, ſive obſervatione indiciorum pluviæ tempeſtatis, cognoſces oppoſitam temperiem: ſi nimirum indicia illa abfuerint. *Aperta ſerena.*] Supra. v. 153.

396. *Obnoxia.*] Quia tam clare lucet, ut lucem tunc, non à Sole, ſed à ſe ipſa habere videatur. Sol & Luna, Latonæ liberi, Ecl. 3. 67.

399. *Dilecta Thetidi Halcyones.*] Ceyx, Luciferi filius, Trachiniæ rex, ob multa domeſtica portenta profectus ad Clarii Apollinis oraculum, in Ægæo mari naufragium fecit. Uxor ejus Halcyone, Æoli filia, cum in mariti cadaver appulſum litori involaret amoris impetu: ambo in aves converſi ſunt, uxoris nomine *Halcyones* dictas: & in fidei præmium quotannis ipſarum fœturæ mare placidiſſimum ſubſternitur per 7. vel 11. vel 14. dies, qui inde *Halcyonii dies* appellantur, & contingunt circa brumam. Hinc *dilecta Thetidi* ſunt. De *Thetide*, Ecl. 4. 32. *Meminere ſues.*] Non memoriâ proprie dictâ, quæ fit per ſpecies, ſeu imagines rerum, uſu & ſenſu comparatas; ſed memoriâ improprie dictâ; quam vocant *inſtinctum*, quæ fit per ſpecies innatu ingenitas, quibus animantes ad rem aliquam fugiendam, aut appetendam moventur; quæ ſpecies illæ, rei ſimilis objectu & præſentia, excitantur. Ita ſpecies ingenita agitandi luti, undique manipuli movet ſuem: quoties lutum aut manipuli objectu excitatur.

403. *Nequicquam exercet.*] Id eſt, hoc loco *non exercet:* juxta Servium, qui ſic explicat Perſium S. 2. 51. *Nequicquam fundo ſuſpiret anus in imo*, id eſt, *non ſuſpiret: Noctua*, ave funeſta & nocturna, *chouette.*

404. *Niſus*, &c.] *Haliætus*, ſive falco, *ſacon*, olim Niſus Megarenſium rex: *Scylla*, Crithe, ſive *alauda*, *alouette*, ejus filia: aves inimicæ. De earum metamorph. Ecl. 6. 74.

415. *Haud equidem*, &c.] Cauſam aſſignat cur aves, cæteræque animantes mutationem aëris præſentiant: non item homo. Ac negat eas habere rationem, & ingenium divinitus datum indeque diſcrimen repetit; quia homo ratione pollet, atque adeo judicio & ratione, præter naturam & qualitatem aeris, poteſt eſſe triſtis & lætus; at vero animantes reliquæ, cum ratione careant, obſequuntur naturæ aëris; atque adeo quoties, vel triſtes, vel lætæ apparent, id ex aëre qua cœli aeriſque affectione fieri probabiliùs & qua neceſſario commoventur.

Ingenium

Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
Verum, ubi tempeſtas & cœli mobilis humor
Mutavere vias: & Juppiter humidus Auſtris
Denſat, erant quæ rara modo; &, quæ denſa, relaxat:
Vertuntur ſpecies animorũ, & pectora motus
Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.
Si vero Solem ad rapidum Lunaſque ſequentes
Ordine reſpicies; nunquam te craſtina fallet
Hora, neque inſidiis noctis capiere ſerenæ.
Luna revertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëra cornu;
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
At, ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento ſemper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certiſſimus auctor)
Pura, neque obtuſis per cœlum cornibus ibit;
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo
Exactum ad menſem, pluviâ ventiſq; carebunt:
Votaque ſervati ſolvent in litore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.

ingenium, & rerum prudentiæ quæ potentior eſt fato. Sed quando temperies & humor mutabilis cœli mutavit qualitates aëris: & quando aër humectatus Auſtris condenſat ea, quæ prius erant rara; & rarefacit ea quæ prius erant denſa: tunc ſpecies animorum mutantur; & corda nunc ſuſcipiunt affectus alios, & alios dum ventus turbabat nubes. Hinc oritur ille cantus volucrum in campis, & lætæ ſunt pecudes, & corvi exultant gutture. Si autem conſideres Solem rapidum, & ordinem Lunarum ſequentium, nunquam dies craſtinus te decipiet, nec decipieris fraude noctis ſerenæ. Cum primum Luna colligit lucem renaſcentem, ſi ampleƈtatur aërem obſcurum nigris cornibus, maxima pluvia imminet colonis & mari. Sed ſi ſparſerit in vultu ſuo ruborem virginalem, ventus erit: Luna aurea ſemper rubeſcit ex vento. Si vero quarto die (nam hic eſt index certiſſimus) incedit per aërem clara, & cornibus non hebetatis; & illa dies totus, & qui ſequentur peſt illum uſque ad menſem tranſactum, erunt abſque imbre & vento: & nautæ ſervati à tempeſtate reddent in litore vota Glauco, & Panopeæ, & Melicertæ filio Inûs.

NOTÆ.

418. *Mutavere vias.*] Mutavere rationem & qualitatem aëris. *Via* enim eſt ſæpe *ratio* & *modus*. Sic G. 2. 22. *Sunt alii quos ipſe via ſibi repperit uſus.*

419. *Denſat, &c.*] *Denſare* eſt aliquid in minorem dimenſionem contrahere: *relaxare*, ſeu *rarefacere*, eſt in majorem dimenſionem dilatare. Quæ duo imprimis cadunt in aërem, qui naturæ eſt facile mobilis: aëris autem vis eſt in animantes maxima. Itaque mutato aëre, mutantur, varieque agitantur ſpecies & imagines rerum, in animantium memoria ſuperſtites: mutatis ſpeciebus, mutatur cognitio: mutata cognitione, appetitus quoque varie movetur; ſive ad triſtitiam, ſive ad lætitiam; ſive ad proſecutionem, ſive ad fugam. Per *ſpecies animorum*, cognitio exprimitur; per *motus*, affectio diverſa appetitus, cujus ſedes eſt in corde. ſeu *pectore*.

423. *Ovantes.*] Lætantes, Æn. 3. 189.

427. *Luna revertentes.*] Proponit ea prognoſtica quæ ab aſtrologia petuntur. I. A *Luna* tria. 1. Si nova ſit obſcura, pluviam notat. 2. Si rubeſcat, ventum minatur. 3. Si quartâ die ſerena ſit, menſem ſerenum promittit. Unde vulgare eſt: *Pallida Luna pluit, rubicunda flat, alba ſerenat.* II. A *Sole* Octo. 1. & 2. Si in ortu, aut ſit maculoſus, aut media tantum ſui parte appareat, imbrem nuntiat. 3. & 4. Si in ortu diviſi ſint radii, aut Aurora palleat, ventos prædicit. 5. & 6. In occaſu ſi ſit cœruleus, pluviam; ſi igneus, ventos. 7. Si maculoſus, pluviam & ventos. 8. Si in ortu & occaſu lucidus, ſerenum ac ſudum Aquilonem.

427. *Colligit ignes.*] Quos decreſcens amiſiſſe videbatur, & quaſi diſſipaſſe.

437. *Glauco & Panopeæ, &c.*] Marinis numinibus. Verſus bis hiat Græcum in morem. *Glaucus* piſcator fuit: qui cum piſces à ſe captos fortuito cujuſdam herbæ attactu reſilire in aquam vidiſſet; eâdem ipſe deguſtatâ, piſces in mare ſecutus eſt, & in marinum Deum eſt converſus. *Panope*, vel *Panopea*: Nympha maris, Nerei & Doridis filia. *Melicerta* vel Melicertes *Inûs* filius fuit. *Ino* autem Cadmi filia, Athamantis Thebarum regis uxor, quæ maritum fugiens, in mare ſecum filio præcipitem dedit: ambo maris numinibus additi: & *Ino* quidem Græcis *Leucothea*, Romanis *Matuta*; *Melicerta* illis *Palæmon*, his

Sol quoque & oriens, & quando se abscondit in mare, præbebit indicia: certissima indicia sequuntur Solem, & quæ dat mane, & cum sicca apparentibus. Cum Sol abditus in cavo *nubis, distinxerit primum ortum maculis, & media sui parte latuerit:* tunc *pluvia sit tibi suspecta. Nam Notus funestus & arboribus, & segetibus, & pecudibus imminet è mari. Vel cum sub* initium *diei radii separati emittent se ex opacis nubibus: vel cum Aurora, relinquens auratum lectum Tithoni, orietur pallida; Heu! tunc frondes male tuebuntur maturos racemos: tam multa, & horrida grando saliet crepitans in tectis. Præterea magis proderit hæc alia annotare, cum* Sol *occidet cælo decurso. nam sæpe videmus diversos colores spargi in ejus vultu. Cæruleus significat imbrem, flammeus ventum. Si vero maculæ incipiant miscerì cum micanti lumine, tunc videbis omnia æque turbari vento & pluviâ. Nullus noc hortetur ire illâ nocte per mare, & solvere funem à terra. Sed si globus Solis nitidus sit, & quando reducet diem,* & quando *reductum abscondet: frustra timebis pluviam, sed videbis sylvas agitari sudo Aquilone. Denique* Sol *tibi significabit, quid ferat Vesper serotinus: qua ex parte ventus pellat siccas nubes: quid humidus Auster præparet. Quis audeat Solem appellare fallacem? Ille quoque sæpe declarat secretos tumultus imminere, insidiasque bella occulta parari. Ille quoque mœstus est Romæ, occiso Cæsare, quando velavit lucidum caput obscurâ ferrugine,*

Sol quoq; & exoriens, & cum se condit in undas
Signa dabit: Solem certissima signa sequuntur:
Et quæ mane refert, & quæ surgentib⁹ astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
Suspecti tibi sint imbres: namque urget ab alto
Arboribusque satisque Notus, pecorique sinister.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi erumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens aurora cubile;
Heu male tum mites defendet pampinus uvas, (de
Tam multa in tectis crepitans salit horrida gra-
Hoc etiam emenso cum jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Cœruleus pluviam denuntiat, igneus Euros:
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni;
Omnia tunc pariter vento nimbisq; videbis
Fervere. Non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At si, cum referetque diem, condetque relatum
Lucidus orbis erit; frustra terrebere nimbis,
Et claro sylvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid Vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster
Sol tibi signa dabit: Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet: fraudemq; & operta tumescere bella
Ille etiam extincto miserat⁹ Cæsare Romam,
Cum caput obscurâ nitidum ferrugine texit,

NOTÆ.

Portunus, appellatus est. Alii tamen Auroram his nominibus designatam putant: & *Leucotheam* Græco nomine, quasi *albam Deam*; *Matutam* Latino dictam esse, quasi *matutinam*. *Inoo*.] *Inous*, adjectivum nomen, id est, *filius Inûs*.

443. *Ab alto*.] Supra v. 324. *Notus*.] Idem qui Auster, ventus meridionalis, Ecl. 2. 58.

446. *Sese erumpent, &c.*] Hic active sumitur, auctore Lucretio l. 4. 1108. *Tandem ubi se erupit nervus collecta cupido.*

447. *Tithoni croceum, &c.*] De *Tithono*: deque *Aurora*, supra v. 249. *Croceus* color, *du safran*, Ecl. 4. 44. De *Olympo*, Ecl. 5. 56.

456. *Fervere.*] Penultima brevi semper apud Virgilium: ut & *fulgere, stridere, effulgere, ferbere.*

460. *Aquilone.*] Vento septentrionali, qui & *Boreas* dicitur: siccat nubes & cœlum abstergit. Ecl. 7. 51.

464. *Ille etiam, &c.*] VI. PARS. *Digressio de prodigiis quæ eadem J. Cæsare, aut præcesserunt aut subsecuta sunt.* Quæ singula Scriptorum aliorum auctoritate, quoad poterit fieri, confirmabit. Videndus Ovid. Met. 15. 782. qui prodigia illa recensuit, & Virgilium imitatus est.

467. *Cum caput obscurâ ferrugine, &c.*] Servius de vero Solis defectu interpretatur, sed

Impiaq

impiaque æternam timuerunt ſæcula noctem.
Tempore quanquam illo tellus quoque, & æquo-
ra ponti,
Obſcœniq; canes, importunæque volucres (gros
ſigna dabant. Quoties Cyclopum effervere in a-
gros vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumq; globos, liquefactaq; volvere ſaxa?
Armorum ſonitum toto Germania cœlo
Audiit, inſolitis tremuerunt motibus Alpes. 475
Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens, & ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis: pecudeſque locutæ,

& quando *homines ſcelerati timuerunt perpetuam noctem. Quamquam illo tempore terra quoque, & æquor maris, & fœdi canes & funeſtæ aves dabant ſigna. Quoties vidimus Ætnam, exundantem, caminis effractis erumpere in arva Cyclopum, & eructare globos flammarum ac lapides comminutos. Germania audiit toto aere ſtrepitum armorum, & Alpes tremuerunt inſuetis motibus. Voces etiam magnæ audiæ ſunt paſſim per lucos tacitos: & ſpectra pallentia miris modis viſa ſunt circa crepuſculum noctis: & pecora locuta ſunt;*

N O T Æ.

eclipſi; quam tamen aut illo, aut ſequente anno fuiſſe ullam negat Scaliger, & explicat de inſolito Solis pallore: de quo ſic Plin. l. 2. 80. *Fiunt prodigioſi & longiores Solis defectus, qualis noſtro Dictatore Cæſare, & Antoniano bello; totius pene anni pallore continuo.* Ita quoque Plutarchus in Cæſare: καὶ τὸ ἀεὶ τὸν ἥλιον ἀμαύρωμα τῆς αὐγῆς, &c. *Circa Solem quoque hebetatio ſplendoris: nam toto illo anno pallens ejus globus, & ſine fulgore oriens, debilem & tenuem emiſit calorem: itaque nubilus aër & gravis extitit: unde fructus crudi immaturique elanguerunt ob cœli rigorem & flaccidi evaſere. Ferrugine.*] Non proprie caligine, ſed rubore nigricante: de eo colore, Ecl. 2. 18.

468. *Sæcula.*] Genus hominum, homines Lucretii more: cui nihil eſt illa locutione familiarius, l. 1. 1090. *Quippe etiam veſci è terra mortalia ſæcla: l. 5. 986. Mortalia ſæcla Dulcia linquebant labentis lumina vitæ.* Sic l. 4. 1220. *Et muliebre oritur patrio de ſemine ſæclum*; id eſt, mulieres: l. 3. 754. *Deſiperent homines, ſaperent fera ſæcla ferarum*; id eſt, feræ: l. 5. 860. *Leonum ſæcla*; id eſt, leones: l. 5. 864. *Bucera ſæcla*; id eſt, boves, &c. Suſpicatur Giſanius id è Græcis hauſtum eſſe, apud quos γενεὰ & *genus* & *ſæculum*, aut certe ſpatium aliquot annorum ſignificat.

470. *Obſcœnique canes, &c.*] Mali ominis: ſic paſſim à probatis auctoribus *fœda* dicuntur omina & auguria, quæ funeſta ſunt. De hac voce Æn. 3. 262. Appianus autem l. 4. civil. inter oſtenta, quæ triumviratum in ultionem Julianæ cædis inſtitutum præceſſere, hoc quoque recenſet. Κύνες τε γὰρ ἀμύθητο ὠμάλαις, οἷα λύκοι· *Canes vero ululabant ex compoſito, inſtar luporum.*

Importunæque volucres.] Plutarchus habet inter præmincia necis illi s prodigia, καταίεσθαι εἰς ἀγορὰν ἐρήμους ὄρνιθας· *aves ſolitarias in forum delatas.* Suetonius vero in Julio. c. 81. *Pridie eaſdem Idus avem regaliolum cum laureo ramulo Pompeianæ curiæ ſe inferentem volucres varii generis ex proximo nemore perſecutæ ibidem diſcerpſerunt.*

471. *Cyclopum effervere in agros, &c.*] De hoc prodigio nemo ſingulatim hoc tempore. *Ætna*, mons eſt Siciliæ, *mont Gibel*: de quo Æn. 3. 571. *Cyclopes*, juxta Diodorum, primi Siciliæ habitatores fuere: juxta fabulas, Neptuni & Amphitrites filii; ſic dicti, quia unicum habebant in fronte oculum orbicularem, unde nomen ipſis inditum à κύκλος *circulus*, & ὤψ *oculus, vultus*: iidem Vulcano miniſtri & opifices attributi: tres præcipue, Brontes, Steropes & Pyracmon: officinam habent apud Ætnam, ſuprà v. 295.

473. *Liquefactaque volvere ſaxa.*] Saxa exeſa & igne comminuta, ſeu pumices aridos ac ſpongioſos, vel cineres: quod inde conſtat magna interdum copia erumpere.

474. *Armorum ſonitum, &c.*] Appianus l. 4. Ἀνδρῶν τε μεγάλαι βοαὶ &c. *Exaudiebantur magni clamores virorum, & armorum ſtrepitus, & curſus equorum, cum nihil tale cernceretur.* De *Germahia*, quæ bello tentata, & aliqua ex parte victâ à Cæſare fuerat, vide Ecl. 1. 65.

475. *Motibus Alpes.*] Ovidius, non Alpes, ſed Romam tremore concuſſam dicit, Met. 15. 799. *Motamque tremoribus urbem.* De *Alpibus*, Ecl. 10. 47.

476. *Vox quoque per lucos, &c.*] Ovid. ibidem v. 793. *Cantuſque feruntur auditi ſanctis & verba minantia lucis.*

477. *Simulacra modis, &c.*] Plutarchus in Cæſare. Τύπτις νύκτωρ πολλαχῆ διαφερόμενας· *imagines noctu paſſim diſcurrentes.*

478. *Pecudeſque locutæ, Infandum.*] Appian. l. 4. Βοῦς τε φωνὴν ἀφῆκεν ἀνθρώπου, &c. *Bos etiam humanam vocem emiſit, & infans recens natus locutus eſt.*

Infandum!

dira res! fluvii conſtiterunt, & terra hiaverunt. Præ triſtitia ſtatuæ eburneæ lacrymata ſunt in templis, & area ſudaverunt. Padus rex fluminum inundavit ſylvas, eas provolvens magnis verticibus; & per omnes agros rapuit armenta cum ſtabulis: nec eodem tempore, aut vena minaces ceſſaverunt *apparere in triſtibus viſceribus* hoſtiarum, *aut ſanguis ceſſavit fluere è puteis, aut urbes* ceſſaverunt *reſonare alte per noctem ululatibus luporum. Alias* temporibus *nunquam plura fulgura ceciderunt cœlo ſereno, nec toties cometa funeſti effulſerunt. Itaque* campi *Philippici viderunt Romanos exercitus pugnare iterum inter ſe armis paribus:*

Infandum! ſiſtunt amnes, terræque dehiſcunt:
Et mœſtum illacrymat templis ebur, æraq; ſudant.
Proluit inſano contorquens vortice ſylvas
Fluviorum rex Eridanus, campoſq; per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit: nec tempore eodem
Triſtibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſavit; & altè
Per noctem reſonare lupis ululantibus urbes.
Non alias cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura, nec diri toties arſere cometæ.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:

NOTÆ.

479. *Siſtunt amnes.*] Unde ſequitur inundatio redundantium fluctuum. Horat. Od. 1. 2. *Vidimus flavum Tiberim, retortis Litore Hetruſco violenter undis, Ire dejectum monumenta regis, Templaque Veſtæ, &c.* Huc adde quæ mox dicentur, v. 482. de inundatione *Eridani.* De ſequenti prodigio, nempe *terra hiatu*, nuſquam meatio.

480. *Et mœſtum illacrymat, &c.*] Appianus l. 4. Τῶν ξοάνων τὰ μὲν ἱδρῶ, τὰ δ' ἢ καὶ αἷμα ἔδρα. *E ſimulacris alia quidem ſudabant, alia etiam ſanguinem ſudabant.*

482. *Fluviorum rex Eridanus.*] Ἠριδανὸς Græcis, Latinis *Padus, le Po:* ex Veſulo monte in Alpibus Cottiis exoriens: Galliam Ciſalpinam, quæ nunc Italiæ pars eſt, in *Tranſpadanam & Ciſpadanam* dividens: in mare Hadriaticum multis oſtiis influit. *Rex.*] Vel quia fluviorum Italiæ maximus eſt: vel quia inſignitum eſt ejus nomine ſignum cœleſte vaſtæ magnitudinis, ab æquatore verſus Oriona, ad circulum uſque polarem antarcticum, vario anfractu pertinens. *Fluviorum.*] Vel pes anapæſtus pro dactylo hic appoſitus; vel duæ breves *fluvi*, in unam longam coaleſcunt, ut ſupra v. 397. *tenuia nec lana, &c.*

484. *Triſtibus aut extis fibra, &c.*] Cicero de divinat. l. 1. 119. de J. Cæſare. *Cum immolavit ille die, quo primum in ſella aurea ſedit, & eam purpurea veſte proceſſit, in extis bovis opimi cor non fuit. Qua ille rei novitate perculſus: eam Spurina diceret, timendum eſſe, ne conſilium & vita deficeret; earum enim rerum utramque a corde proficiſci: poſtero die caput in jecore non fuit. Quæ quidem illi portendebantur a Diis immortalibus, ut videret interitum, non ut caveret.* Eadem fere habent Plutarchus, Valerius Maximus, &c. *Exta*, dicta juxta feſtum, quia è viſceribus ea Diis præſecantur, quæ maxime *extant* eminentque. *Fibra* quoque dicta eſt antiquis juxta Varronem, cujuſque rei *extremitas*: unde pro venulis & nervulis & radiculis vulgo uſurpatur: & veſtium extremitates appellantur *fimbria.*

485. *Aut puteis, &c. & alte per noctem, &c.*] De primo portento tacent hiſtoriæ: de ſecundo ſic Appian. l. 4. Λύκοι τὴν ἀγορὰν διέθεον. *Lupi per forum diſcurrebant.*

487. *Cœlo ceciderunt plura ſereno, &c.*] Appian. l. 4. Καὶ κεραυνοὶ συνεχεῖς εἰς ἱερὰ, καὶ ἀγάλματα ἔπιπτον. *Et fulmina crebra in templa & ſtatuas cadebant.* Fulmen & fulgur *ſereno cœlo*, aliquando mali ominis fuit, ut hic; aliquando etiam boni, ut Æn. 9. 630. *Audiit, & cœli genitor de parte ſerena Intonuit lævum.*

488. *Cometæ.*] Plutarchus in Cæſ. Ὁ δὲ μέγας κομήτης ἐφάνη. *Grandis cometa poſt Cæſaris necem eximie fulgens ſeptem noctes apparuit.* Hic autem cometa, ſtella eadem illa fuit, de qua Ecl. 9. 47. *Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum:* ſic enim Sueton. in Cæſ. 88. *Ludis, quos primus conſecratos ei hæres Auguſtus edebat, ſtella crinita per ſeptem dies conſtinuos fulſit exoriens circa undecimam horam; creditumque eſt animam eſſe Cæſaris in cœlum recepti.*

489. *Paribus telis.*] Quia Romani contra Romanos bello civili certabant.

490. *Romanas acies iterum videre Philippi, &c.*] Nodus difficilis. Hæc certa præmitto. I. *Philippi* urbs eſt in confinio Thraciæ & Macedoniæ, ad radices Pangæi montis, qui pars eſt *Hæmi.* II. *Pharſalus*, urbs eſt in ea parte Theſſaliæ, quæ ad Macedoniam vergit. III. Emathia nomen, ab Emathione rege, Memnonis fratre, datum eſt Macedoniæ locisque confinibus. IV. Octavianus Cæſar haud dubie Brutum & Caſſium delevit, ad Hæmum & Philippos Thraciæ: Julius vero Cæſar Pompeium, ad Pharſa-

Nec

Nec fuit indignum ſuperis, bis ſanguine noſtro
Emathiam & latos Hæmi pingueſcere campos.
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exeſa inveniet ſcabrâ rubigine pila:
Aut gravibus raſtris galeas pulſabit inanes,
Grandiaque effoſis mirabitur oſſa ſepulchris.
Dii patrii Indigetes, & Romule, Veſtaque mater,

Nec viſum eſt indecorum Dîis, bis Macedoniam, & præſertim vaſtos Hæmi agros, fœcundari noſtro cruore. Nempe futurum eſt ut aliquando colonus, vertens in illis regionibus terram curvo aratro reperiat tela corroſa rubigine aſperâ: vel pulſet raſtris gravibus caſſides inutiles, & apertis tumulis, admiretur oſſa ingentia. O Dii patrii, Semidei, & Romule, & Veſta mater,

NOTÆ.

ſum Theſſaliæ. Atque ita locus utriuſque pugnæ, totâ Macedoniâ intermediâ, immo leucis admodum octoginta, diſſitus eſt: ut conſtat è Græcis ſcriptoribus. V. Auctores tamen Romani, Virgilio poſteriores, Lucanus, Florus, &c. utramque pugnam eidem omnino addicunt loco. Ovidius ipſe Metam. 15. 825. de Octaviano, futuro Bruti victore, vaticinatur: *Pharſalia ſenſit illum, Emathiique iterum madeſient cæde Philippi:* plane quaſi unum idemque ſit, *Pharſalia & Philippi.*

Hic nodus. Hæc ſolutio multiplex. I. Reperierunt aliqui apud Stephanum, ſcriptorem Græcum nobilem, Thebas Theſſalicas aut Phthioticas, Pharſalo vicinas, etiam vocatas eſſe *Philippos.* Hinc utramque cladem, & Pompeianam, & Brutianam, uni eidemque, ut ait Florus, arenæ addixerunt, Pharſalicæ nimirum: & Philippis, non Thracicis, at Theſſalicis. Errant illi: quippe qui Bruti cladem Philippis illis Thracicis & Hæmo monti abjudicant, quibus conſtanti totius hiſtoriæ fide tribuitur. II. Cenſent alii, Theſſaliæ Thraciæque fines, ac proinde Pharſalum & Philippos, Hæmumque adeo montem, Emathiæ ſive Macedoniæ nomine comprehendi: præſertim cum hæc omnia Macedonum regum, Philippi, Alexandri, aliorumque ditione tenerentur. Idque more poetarum, imprimiſque Virgilii, cui familiare eſſe regionum fines quam latiſſimos deſcribere, jam vidimus Ecl. 1. 63. Recte quidem illi, ſi Virgilius, & cæteri, pugnam utramque univerſim Emathiæ aſſignaſſent; non Philippis nominatim, aut Pharſaliæ. Quis vero id capiat? urbes duas, octoginta leucarum ſpatio diſſitas, unum eumdemque locum eſſe. III. Exiſtimavi aliquando Virgilium, nullam hic de Pompeiano caſu facere mentionem; ſed tantùm de gemina Bruti & Caſſii clade: quæ utraque, apud Philippos Thraciæ, ad radices Hæmi contigit: & primâ quidem Caſſius, ſecundâ Brutus, periit: utraque menſis ferè unius intervallo diſcreta: ut liquet ex Plutarcho in Bruto. At viſum eſt accuratius deinde meditanti, clades illas duas ita vicinas atque conjunctas eſſe, ut agri dici non poſſint inde *bis pingueſcere*, quod annorum diverſitatem innuit. IV. Igitur ſimpliciùs & ſaniùs ita explico. Adverbium *iterum*, non ad *Philippos*, ſed ad Romanorum exercituum concurſum refero. Unde fit hic ſenſus, meo judicio planiſſimus: *Ergo Philippi viderunt Romanas acies iterum concurrere.* Philippi quidem tunc ipſi *primùm* viderunt: pugnam tamen *ſecundam*, de ſummo terrarum imperio decretoriam, inter Octavianum & Brutum, cum prima jam ante commiſſa eſſet apud Pharſalum inter Pompeium & Cæſarem.

491. *Bis ſanguine noſtro Emathiam, & latos Hæmi pingueſcere campos.*] Admiſsâ explicatione proximè allatâ, ſenſus eſt facilis: Bis ſanguine noſtro Emathia, ſive Macedonia, redundavit: primum ad Pharſalum, victo Pompeio; iterum ad Philippos, victo Bruto & Caſſio. Pharſalus enim & Philippi, etſi non in Macedonia ſtricte ſumpta; tamen in ejus confinio ſunt. Vox autem illa, *bis*, in Emathiam tantum cadit; non in Hæmi campos Philippicos, ubi ſemel duntaxat pugnatum eſt: ſed Hæmum præcipue ſignat, ut inſignem recentiore plagâ, nimirum clade Bruti & Caſſii, quæ nuper contigerat. Quaſi dicat: *Bis ſanguine Romano rigata fuit Emathia, ſed præſertim ſemel Hæmus mons.* Sic G. 2. 192. *Pateris libamus, & auro*; id eſt, pateris variis, ſed præcipue aureis. Sic G. 3. 56. *Maculis inſignis, & albo*; id eſt, maculis variis, ſed præcipue albis.

498. *Dii patrii indigetes*, &c.] Alii conjungunt, ut iidem ſint *patrii* & *indigetes* Dii: alii diſtinguunt: primi melius: & *indigetes* dicti, vel quia eos *indigetare*, id eſt, appellare & invocare mos erat: vel quia homines fuerant, *in* eodem ſolo cum hominibus *degentes*; vel jam inter Deos *in* cœlo *degentes*; vel quia beati, nullius rei *indigentes*. Talis Romulus, & Æneas; *Quem turba Quirini nuncupat indigetem, temploque arisque recepit.* Ovid. M. 14. 608. De *Romulo*, Æn. 1. 280.

Veſtaque.] Geminam eſſe volunt, alteram Saturni matrem, quam pro terra accipiunt; de qua Ovid. Faſt. 6. 300. *Stat vi terra ſua, vi ſtando Veſta vocatur*: alteram Saturni filiam.

Qua

quæ cuſtodis Etruſcum Tibrim & Romanas arces: ne impedite, quominus hic adoleſcens ſubveniat mundo ruenti. Jamdudum ſatis expiavimus noſtro cruore perfidiam Laomedontis Trojani. Jamdudum, ô Cæſar, aula Deorum dolet te eſſe apud nos, & indignatur te delectari mortalibus triumphis. Si quidem hîc fas ac nefas confuſum eſt: tot bella ſunt per orbem, tot criminum formæ: non habetur agriculturæ debitus honor: horrent agri cultoribus abreptis ad militiam, *& curvæ falces cuduntur in crudelem gladium: hinc Euphrates: illinc Germania parat bellum: urbes finitimæ violatis fœderibus capiunt arma invicem: Mars ſceleſtus furit toto orbe. Veluti cum quadriga eruperunt è ſeptis, per ſpatium* circi, *& auriga incaſſum adducens habenas abripitur ab equis, nec equi obtemperant habenis.*

Quæ Tuſcum Tiberim & Romana palatia ſervas,
Hunc ſaltem everſo juvenem ſuccurrere ſæclo
Ne prohibete: ſatis jampridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Jampridem nobis cœli te regia, Cæſar,
Invidet, atq; hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas verſum atq; nefas, tot bella per orbem,
Tam multæ ſcelerum facies: non ullus aratro
Dignus honos, ſqualent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
Vicinæ ruptis inter ſe legibus urbes
Arma ferunt: ſævit toto Mars impius orbe.
Ut cum carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt in ſpatio: & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

NOTÆ.

quam virginem & ignis præſidem ſtatuunt; ab ἑστία *focus*, de qua Cicero, de Nat. 2. 67. Vulgo tamen utraque confunditur. Hanc volunt advectam ab Ænea inter Deos Penates, ut videbitur Æn. 2. 717. ejuſque ſacra tradita deinde Albanis, & à Numa Pompilio illata Romam; collegio virginum inſtituto, quæ perpetuum ignem ad ſalutem imperii alerent.

499. *Tuſcum Tiberim.*] Italiæ fluvius eſt Tuſciam, ſive Etruriam, à Latio dividens. De eo Æn. 8. 330. De *Palatiis* Romanis. Æn. 9. 9.

500. *Juvenem.*] Octavianum Cæſarem, Ecl. 1. De *ſæclo*, ſupra v. 468.

502. *Laomedonteæ*, &c.] Laomedon Priami pater, Trojanorum rex, cum urbem ſuam hactenus immunitam cingeret mœnibus: Neptunum & Apollinem, qui fabricam illam ſuſceperant, pacta mercede fraudavit. Ideo peſte & inundatione vexatus, cum ad placandos Deos, Heſionen filiam juſſu oraculi marinæ expoſuiſſet beluæ: eaque per Herculem liberata eſſet: equos eidem liberatori, quos promiſerat, abnuit: ideo capta urbs ab Hercule ac direpta: Diique complures Trojanis infeſti, quorum odio Romanis quoque calamitates attribuit.

509. *Hinc movet Euphrates, illinc*, &c.] Significat bellum ab oriente, ab occidente, ab ipſa Italia imminere, à civibus viciniſque urbibus; à Parthis, quorum terminus erat Euphrates; & à Germanis: de utraque gente, Ecl. 1. 63. Et vero de Parthis paulo ante triumpharat Ventidius, & adhuc adverſus eos bellum movebat Antonius. *Euphrates.*] Nobilis fluvius, ex Armeniæ montibus ortus: Meſopotamiam deinde, Nili inſtar, inundatione fœcundans: denique cum Tigride conjunctus, in Perſicum ſinum influit.

512. *Ut cum carceribus, &c.*] Septis, ſive repagulis, quibus continebantur equi ad curſum parati. *Quadrigæ.*] Quatuor equi ſimul juncti, dicti: vel quod ſub eodem jugo ſint, quaſi *quadrijugæ*, ut eſt apud Gell. l. 11. Vel quod impellantur & agantur ſimul, quaſi *quadriagæ*: ut recentioribus magis placet. De illo equeſtri decurſu, ludiſque Circenſibus, Æn. 5. 288.

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICORUM
LIBER II.

ARGUMENTUM.

HABET hic liber de plantatione partes ſeptem. I. Modos omnes producendarum arborum, tàm ex naturâ, quàm ex arte. II. Varias earum ſpecies, & quo ſingulæ modo tractandæ ſint, naturali, an artificioſo. III. Quibus ſingulæ locis felicius proveniant: ubi excurritur in laudes Italici ſoli. IV. Artem diſcernendæ naturæ cujuſque ſoli. V. Culturam vitis. VI. Culturam oleæ, & aliarum aliquot arborum. VII. Epilogum de vitâ ruſticâ felicitate.

HActenus arvorum cultus, & ſidera cœli:
Nunc te, Bacche, canam, necnon ſylveſtria tecum
Virgulta, & prolem tarde creſcentis olivæ.
Huc, pater ô Lenæe: tuis hic omnia plena
Muneribus, tibi pampineo gravidus autumno
Floret ager, ſpumat plenis vindemia labris.
Huc, pater ô Lenæe, veni: nudataque muſto
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.

INTERPRETATIO.

HUC uſque locutus ſum *de cultura agrorum, deque ſignis cœleſtibus: jam loquar de te, ô Bacche: & de ſylveſtribus arbuſculis tecum, deque ſobole oleæ lentè creſcentis. Huc* adſis, *ô Bacche pater: hic omnia repleta ſunt tuis donis: ager floret tibi, onuſtus pampinis autumnalibus: vindemia ſpumat plenis vaſis. Huc adſis, ô pater Bacche, & mecum tinge novo vino ſuras nudas detractis calceamentis.*

NOTÆ.

2. *Nunc te, Bacche,* &c.] Argumenta proponit hujus libri præcipua. Per *Bacchum*, vinum intelligit: per *prolem olivæ*, vel fructum, vel propaginem olearum: per *virgulta*, generatim ſylveſtres omnes arbores.

3. *Tarde creſcentis olivæ.*] *Oliva* tam tarde creſcit, ut per ducentos annos creſcere à quibuſdam dicatur: tam tarde fructum olim tulit, ut ex Plin. l. 15. c. 1. *Heſiodus negaverit oleæ ſatorem fructum ex ea percepiſſe quenquam:* ſua tamen ætate baccas ſecundo anno decerpi, ait idem Plinius. Hinc dicta Græcis ὀψίγονοι *ſero genita*, ὀψίκαρποι *ſero fructum ferens.*

4. *Pater ô Lenæe.*] Invocatio Bacchi ſolius: quia præcipuum hoc libro ſtudium impendit in vinearum cultu præſcribendo. *Lenæus*, Bacchi nomen: non à *lenienda* mente, ut Donatus putat: ſed à ληνὸς *torcular*. At *Pater*, licet de omnibus Diis communiter, tamen de Baccho præſertim dicitur. Ita Velleius, de M. Antonio, l. 2. *Cum curru velut Liber pater vectus eſſet Alexandriæ.* Horat. Epiſt. 2. 1. 5. *Romulus, & Liber pater, & cum Caſtore Pollux.* De *Baccho*, ejuſque inſignibus, Ecl. 5. 29. 69.

5. *Pampineo gravidus autumno,* &c.] Diomedes *exilem* vocat hunc verſum, quod in quinta ſede iambum pro ſpondæo habeat.

6. *Floret ager.*] Vites autumno non florent: adeoque hic *florere*, non proprium, ſed metaphoricum eſt. Sic Æn. 7. 804. *florentes ære catervas.* Lucret. l. 5. *floret mare navibus*, id eſt, *abundat, gaudet,* &c.

Labris.] *Labrum* vaſis genus, in quo lavabant, quaſi *lavabrum.*

7. *Muſto tinge novo.*] Redundat hic *novo*, juxta aliquos. *Muſtum* enim ſine addito *vinum novum eſt*, imo *novum* ſimpliciter, ut ſcribit Nonnius, citaturque in illa ſignificatione ex Nævio *virgo muſta:* ex Catone Cenſorio, *agna muſta:* pro quo magis placuit Plinio: *muſteum piper, muſteus caſeus:* Plinius junior, *muſteus liber*, id eſt, *novus, recens.* De *cothurnis*, Ecl. 7. 32.

Principio

Primo natura diverſa eſt in producendis arboribus. Alia enim, nullis hominibus per artem *compellentibus, ipſa ultro naſcuntur, & late occupant agros, & amnes ſtexuoſos: ut ſiler tenerum, & geniſta flexibiles, & populus, & ſalices albentes folia virentibus. Alia vero oriuntur ex jacto ſemine: ut caſtanea ſublimes, & æſculus, quæ maxima in ſylva frondeſcit* ad honorem *Jovis, & quercus* quæ *exiſtimata* ſunt *à Græcis oracula. Alia emittunt à radice ſpiſſiſſimam multitudinem* ramorum: *ut ceraſi, & ulmi: laurus etiam Apollinea parva aſtollit ſe ſub grandi umbraculo matris ſuæ. Natura primo ſuppeditavit* tres *illos modos, quibus vireſcit omne genus ſylvarum & virgultorum, & lucorum ſacrorum. Sunt alii* modi, *quos ipſa experientia ſibi invenit* certa *ratione. Hic avellens ramulos è trunco tenero matrum, committit eos foſſulis. Iſte ſepelit terrâ radices, & perticas fiſſas* in *quatuor* partes, *& palos trunco acuminato:*

Principio arboribus varia eſt natura creandis.
Namq; aliæ, nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſua veniunt, campoſque & flumina late
Curva tenent: ut molle ſiler, lentæque geniſtæ,
Populus, & glaucâ canentia fronde ſalicta.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine: ut altæ
Caſtaneæ, nemorumq; Jovi quæ maxima frondet
Æſculus, atq; habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſylva:
Ut cerafis, ulmiſque: etiam Parnaſſia laurus
Parva ſub ingenti matris ſe ſubjicit umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Sylvarum fruticumq; viret, nemorumq; ſacrorum.
Sunt alii, quos ipſe viâ ſibi repperit uſus.
Hic plantas tenero abſcindens de corpore matri
Depoſuit ſulcis: hic ſtirpes obruit arvo,
Quadrifidaſq; ſudes, & acuto robore vallos:

NOTÆ.

9. *Principio arboribus.*] I. PARS. De *modis quibus arbores proveniunt, tam à natura, quam ab arte.* A natura tribus modis oriuntur, ſponte ſua, ſemine fortuito, & radice: ſemine, inquam, fortuito; eſt enim quædam ſeminatio, quæ ad artem etiam pertinet. Ab arte quot modis oriantur, vide v. 22.

12. *Siler, lentæque geniſtæ.*] Siler, frutex humilis & lentus, *du ſiler:* ut & geniſta, *du geneſt.*

13. *Populus.*] *Puplier. Tria hujus genera:* ex Plinio l. 16. c. 23. *alba, nigra, & qua Libyca appellatur, minima folio ac nigerrima. Alba folio bicolor ſuperne candicans, inferiore parte viridi.* Imo contra, inferne candicans, ſuperne viridis, ut notat Matthiol. Cauſam duplicis hujus coloris repete ex Ecl. 7. 61.

Glaucâ canentia fronde ſalicta.] Loca arboribus conſita dixit, pro ipſis arboribus; *ſalicta* vel *ſaliceta*, pro *ſalicibus, ſaules.* Multiplex earum ſpecies: præcipua *alba* quæ validioribus aſſurgit ramis: & quemadmodum populus, foliis hinc virentibus, inde albentibus notabilis eſt. Reliquæ gracilioribus virgis fere conſtant, & inter vimina recenſentur, *oſiers.*

15. *Caſtaneæ.*] *Chaſtaigniers. Æſculus*, arbor glandifera, frequens in Dodonæo nemore, quod Jovi dicatum eſt; quidam cum fago confundunt. Ecl. 1. 1. De quercubus ejus nemoris, è quibus oracula repeti ſolebant, Ecl. 9. 13.

18. *Cerafis, ulmiſque.*] *Cerafus, cevaſier*, arbor ex Ceraſunte, urbe Cappadociæ maritima, deportata primo Romam à L. Lucullo, & in ejuſdem de Mithridate Ponti rege triumpho circumlata. Scite autem notat Caſaubonus in Athenæum, non arbori nomen ab urbe, ſed urbi potius ab arborum ejuſmodi multitudine inditum eſſe: ut & aliis compluribus locis. Sic enim *Rhamnus, untis*, vicus in Attica, à *rhamnis*; *Achradus untis*, Atticæ tribus, ab ἀχερὰς ἀδος, quæ *pyrus ſylveſtris* eſt; *Selinus, untis*, in Sicilia, itemque in Cilicia, à σέλινον *apium. Ulmus* arbor nota, *orme. Laurus*, Ecl. 2. 54. *Parnaſſia*, quia frequens in Parnaſſo, vel quia in tutela eſt Apollinis, cui ſacer Parnaſſus.

21. *Fruticum.*] Frutices, quæ & *virgulta* ſunt ea quæ ſtatim à radice ſe in ramos, ac veluti virgulas effundunt, & nunquam arboreſcunt. Mediæ naturæ ſunt, inter arbores, & herbas ſive olera: quæ vero propius ad herbas accedunt, vocantur à Plinio *ſuffrutices.*

22. *Sunt alii.*] Modos enumerat ſeptem, quibus arbores per artem proveniunt.

23. *Hic plantas*, &c.] I. Modus, *Avulſio*: qua ſtolones, *les rejettons*, una cum fibris & radiculis, è ſtirpe aut corpore arboris abſcinduntur, & ſulcis ſive ſcrobibus mandantur.

24. *Hic ſtirpes.*] II. Modus, *Defoſſio ſtirpium*, id eſt, imi & craſſioris trunci cum radicibus, *des ſouches.*

25. *Quadrifidaſque ſudes &*, &c.] III. Modus. *Infoſſio palorum*, ſive in quatuor partes, ſive in acumen inciſorum, *des pieux.* Robert. Hic truncum ipſum pali ſignificat, qua parte de-

Sylvarumque

Sylvarumque aliæ preſſos propaginis arcus
Expectant, & viva ſuâ plantaria terrâ.
Nil radicis egent aliæ: ſummumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin & caudicibus ſectis, mirabile dictu,
Truditur è ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius, mutatamque inſita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite ô proprios generatim diſcite cultus,
Agricolæ, fructuſque feros mollite colendo.
Neu ſegnes jaceant terræ: juvat Iſmara Baccho
Conſerere, atq; olea magnum veſtire Taburnum.
Tuque ades, inceptumq; unà decurre laborem,
O decus, ô famæ merito pars maxima noſtræ,

Alia arbores deſiderant ad propagationem palmites arcuatos deprimi, & plantas vivas in propria terra defodi. Alia non egent radice, & amputator non timet reddens terræ committere ſummum faſtigium rami; præterea ex ſicco ſtipite oleæ, ramis circumciſis, emittitur radix oleacea, quod mirum eſt dictu. Et ſæpe cernimus ramos unius arboris ſine damno mutari in ramos alterius, & pyrum transformatam producere mala ſibi inſita, & dura corna rubeſcere in prunо arbore. Agite igitur, ô coloni: diſcite culturam ſingulis *generibus congruam, & manſuefacite per cultum fructus ſylveſtres. Cavete vero ne terræ ſint inutiles: prodeſt Iſmarum vitibus implere, & tegere olea magnum Taburnum. Tu quoque fave mihi, ô Mæcenas, vere ornamentum & pars maxima fama mea;*

NOTÆ.

rior eſt: ſic enim Plin. l. 17. 17. *Ramo ſeruntur & punica, item myrtus, longitudine trium pedum, trunco prius exacuato.* Alibi aliud eſt *robur.* G. 1. 162.

26. *Sylvarumque aliæ, &c.*] IV. Modus. *Propagatio*, quæ præſertim in vitibus uſui eſt, *provignor.* Cum palmites è trunco in terram arcuatim inflectuntur, evaduntque novas in plantas: quæ *ſuâ*, id eſt, propriâ nativâque *terrâ* deinde pullulant; & *viva* dicuntur, quia non reciduntur è matris corpore, ſed ei ſemper adhærent. *Propago*] eſt palmes ille inflexus, quo vitis propagatur & multiplicatur, *provin.*

28. *Nil radicis, &c.*] V. Modus. *Infoſſio ſummi ſureuli*, ſive taleæ è cacumine rami amputatæ, quæ abſque radice creſcit & vireſcit.

30. *Quin &, &c.*] VI. Modus. *Infoſſio circumſecti ſtipitis*, qui non acuminatus, non è cacumine deciſus, ut in tertio quartoque modo dictum eſt; ſed præciſus ab utraque parte, & ramulis undeçumque ſpoliatus, radicem ex ſeſe progignit. *Caudex* in arboribus idem eſt quod *caulis* in herbis: nempe id, quod è terra ſimplex aſſurgit, ex quo rami & folia circum erumpunt, *la tige.*

32. *Et ſæpe alterius, &c.*] VII. Modus. *Inſitio*, cum Surculus unius arboris alteri immittitur, quæ quaſi in ejus naturam tranſit: *enter.* De ea fuſius infra v. 73. *Vertere.*] Id eſt, vertere ſe, ut G. 3. 365. *In glaciem vertere lacuna*, id eſt, verterunt ſe. Et Æn. 1. 108. *tum prora avertit:* id eſt, avertit ſe. Et Æn. 2. 229. *novus per pectora cunctis Inſinuat pavor:* id eſt, inſinuat ſe.

34. *Prunis...rubeſcere corna.*] *Cornum*, fructus eſt; *cornus*, arbor, *cornoillier.* Senſus ambiguus: vel enim dicit, corna inſita rubeſcere in prunis arboribus: vel cornos arbores rubeſcere prunis inſitis; quo ſenſu ultimo, non *corna*, ſed *corni*, dicendum fuiſſet. Sed interdum Virgilius fructum ſumit pro arbore: ut inferius v. 426. *poma* uſurpat, non *pomos.*

36. *Fructuſque feros.*] Plinius l. 17. c. 10. de plantis: *manſueſcunt tractatu, ceu fera.*

37. *Juvat Iſmara, &c.*] *Iſmarum* & *Taburnum* pro quibuſlibet montibus accipit. *Iſmarus*, plurali neutro *Iſmara*, in maritima Thraciæ regione mons, non procul ab oſtiis Hebri. Regionis incolæ Cicones ab Homero appellantur: ipſa regio, percelebris vino: Quo Ulyſſes Polyphemum Cyclopem inebriaſſe narratur, Odyſſ. 9. 197.

38. *Taburnum.*] *Taburnus* mons Campaniæ in confinio Samnii, inter Capuam, & Nolam, ferax oleis, hodie *Taturo.*

39. *Decurre laborem.*] Plerique omnes allegoriam hanc à circo repetunt, in quo citatis equis decurrebatur: confirmantque ſuam ſententiam his poſtremis libri hujus verſibus. *Sed jam tempus equum fumantia ſolvere colla, &c.* Ego à navigatione repeto, ut & cætera quæ ſequuntur. Et vero verbum *decurro*, etiam aquis inſervit: apud Catul. 65. 6. *Auſi ſunt vada ſalſa cita decurrere puppi.* Æn. 5. 212. *Prona petit maria & pelago decurris aperto.*

Mæcenas;

Mæcenas, pelagoq; volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto:
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox: ades, & primi lege litoris oram.
In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
Atque per ambages & longa exorſa tenebo.
Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, ſed læta & fortia ſurgunt.
Quippe ſolo natura ſubeſt. Tamen hæc quoque ſi quis
Inſerat, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis;
Exuerint ſylveſtrem animum: cultuq; frequenti,
In quaſcunq; voces artes: haud tarda ſequentur.
Necnon & ſterilis quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes & rami matris opacant,
Creſcentiq; adimunt fœtus, uruntq; ferentem.
Jam, quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram:

& perſequere mecum ſuſceptum opus: & navigans pande vela mari aperto. Non ego cupio comprehendere omnia meis carminibus. Non, ſi haberem centum linguas, & centum ora, & vocem ferream: fave mihi, *& rade oram proximi litoris. Terra eſt in propinquo: non hic morabor te poëmate fabuloſo, per circuitus & exordia prolixa. Quæ* arbores *ultro erigunt ſe in aërem, oriuntur quidem ſteriles, ſed amplæ & robuſtæ: quia vis nativa ineſt terræ. Attamen ſi aliquis etiam immittat his* ſurculos aliarum, *aut has tranſlatas committat foſſis præparatis, deponent naturalem aſperitatem; & per aſſiduam culturam, quocumque artificiali modo tractaveris, parebunt celeriter. Pariter illa quæ ſurgit ſterilis è radice, idem faciet; ſi diſponatur per campos patentes: nunc alta folia & rami matris* inumbrant eam, *& abſumunt fructus ſurgenti, & enecant ferentem* fructus. *Quæ autem arbor extulit ſe è ſemine projecto, lente creſcit, ſero datura umbram poſteris:*

NOTÆ.

41. *Pelagoque volans*, &c.] Antea rogaverat Mæcenatem, ut ſecum laborem ſuſciperet: mox idem iterat per allegoriam, invitando, ut ſecum naviget. Solemne eſt autem veruſtis ſcriptoribus, grave quodlibet inceptum per navigationem explicare; quod Galli quoque familiari ſermone uſurpamus, *s'embarquer*, id eſt, negotium aliquod ſuſcipere. *Volans*,] id eſt, *navigans*: mutua eſt enim metaphora inter volatum, & natatum, aut navigationem. Sic Æn. 5. 219. de navi Mneſthei: *ſic illam fert impetus ipſe volantem.* Et Æn. 6. 16. de volatu Dædali, *inſuetum per iter gelidas enavit ad Arctos.* Et ibid. v. 19. *Tibi Phœbe ſacravit remigium alarum.* Et G. 4. 59. de apibus, *Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen.*

44. *Primi lege litoris oram.*] Ne te, ô Mæcenas, alto mari committas; ſed *lege* tantum, id eſt, ſtringe terrarum litora. Tamen cum antea dixerit *pelago da vela patenti*, videtur quibuſdam hic ſecum pugnare Virgilius. Alii agnoſcunt hic figuram, quæ *correctio* dicitur, quaſi dicat: *Expande vela in altum. Quanquam non omnia dicam, ſed ſumma tantum carpita; itaque lege duntaxat litus.* Ego neque correctionem, neque pugnam hic agnoſco: *patens* enim mare, hic non altum & longe ſemotum litoribus mare ſignificat; ſed hunc habet ſenſum: *Naviga dum mare patet & apertum eſt, non clauſum ventis:* id eſt: *Aſpira mihi, dum vena fluit, dum ſcribere inciſio. & lege litus terrarum*, &c.

45. *In manibus terræ.*] Servius explicat: In facili & in promptu eſt terræ, ruris, deſcriptio, de cujus cultu ſcribimus: πρόχειρον enim Græcis *facile* eſt. Alii melius: Non recedemus a terra inter navigandum: legemus tantum litora: terræ ſemper erunt in propinquo, & velut in poteſtate ac manibus noſtris. Sic Æn. 9. 132. *Terra autem in manibus noſtris.*

47. *Sponte ſua, &c.*] Jam relegit ſingulos modos; docetque quid cujuſque ſit proprium: tum admonet, artificiales modi quibus arboribus conveniant; quemadmodum antea de naturalibus monuerat, v. 12.

49. *Solo natura ſubeſt.*] *Solum* Turnebus explicat, pedem ſeu radicem arboris: cujus natura vividior eſt in ſylveſtribus, ad eliciendum ſuccum. Alii de *terra* ipſa explicant, cui natiua vis ineſt; eaque veluti fortior ad ſylveſtres arbores, quam ad ſativas ſuſtentandas. De *ſolo* ſub utraque ſignificatione, *terræ* & *pedis*, Ecl. 6. 35.

50. *Inſerat.*] Id eſt, per inſitionem in alium truncum transferat, inquit Aſcenſius. Male: non enim arbor ſylveſtris alteri trunco, ſed arbori ſylveſtri ſurculus ex altero trunco fœcundiore imponitur. Quippe *inſerere arborem*, non eſt duntaxat eam alteri inſerere; ſed eam, eam inſitione alterius perficere: ſic Plin. l. 17. 17. *Corellius inſevit caſtaneam ſuomet ipſam ſurculo.*

Pomaque

Pomaque degenerant ſuccos oblita priores:
Et turpes avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendendus, & omnes
Cogendæ in ſulcum, ac multâ mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Reſpondent, ſolido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis eduræ coryli naſcuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbroſa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Naſcitur, & caſus abies viſura marinos.
Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida,
Et ſteriles platani malos geſſere valentes:
Caſtaneæ fagus, ornuſque incanuit albo

& fructus ejus *degenerant, amiſſo priore ſapore: & vitis gerit viles racemos*, qui ſunt *præda avium. Nempe cura eſt adhibenda erga omnes, & omnes redigendæ* ſunt *in ordinem, & ſubigendæ magno ſumptu. At oleæ melius ex caudicibus, vites per propaginem proveniunt, myrtus Veneris è craſſis palis. Oriuntur ſtirpibus duræ coryli, & magna fraxinus*; & populus *arbor umbrifera*, ex qua *Herculis corona* fuit; *& quercus Jovis Dodonæi: oritur etiam* ſic *alta palma & abies* quæ *expertura* eſt *pericula maris. Arbutus autem horrida inſeritur ſurculo nucis, & platani infœcundæ tulerunt malos robuſtas: fagus fuit alba* flore *caſtaneæ, & ornus candido*

NOTÆ.

60. *Uva racemos.*] Aut hic *uva*, pro *vite*; aut *racemus, pro acinis* uvæ, ponitur. Namque, ut admoner Taubmannus, *uva, racemus, & botrus*, idem plane; ſcilicet totus ipſe fructus vitis: partes ejus ſunt *acini*, ſive grana: partes acini, *folliculus*, ſive cutis, *ſuccus, caro, & nucleus.*

62. *Multa mercede.*] Vel multo labore, vel multo ſumptu.

63. *Sed truncis oleæ, &c.*] Docet quo ſingulæ modo melius arbores per artem tractandæ ſint. I. *Truncis oleæ*: id eſt caudicibus undecumque ſectis, qui ſextus eſt modus, ſupra v. 30. *Quin & caudicibus, &c. Truditur è ſicco radix oleagma ligno.* II. *Propagine vites*; qui quartus eſt modus, v. 26. *Aliæ preſſis propagine arcus, &c.* III. *Solido de robore myrtus*, id eſt, palo acuminato; qui tertius eſt modus, v. 25. *Et acuto robore vallos.* Et vero ſic Plin. l. 17. 17. *Ramo ſerantur & punica, item myrtus, longitudine trium pedum, trunco prius exacuato. Robur* eſt ipſa pars trunci ſive rami durior, ut diximus v. 25. IV. & V. *Plantis eduræ coryli, &c.* id eſt, vel ſtolonibus, vel ſtirpibus; qui primus & ſecundus modus eſt, v. 23. *Hic plantas tenero abſcindens, &c.* VI. *Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus*: id eſt, nux arbuto inſita melius ſuccedit. Arbutus, *arboiſier*. Ecl. 3. 82. Unus è ſeptem modis ſupereſt, nempe *decacuminatio*, ſive *talea*: cujus uſum non attulit, quia fere convenit, vel cum tertio modo, vel cum ſexto.

64. *Paphia.*] Veneris, à *Patho*, urbe in inſula Cypro, ubi inſigniter colebatur. Cur myrtus ſit dicata Veneri, Ecl. 7. 62.

65. *Eduræ coryli.*] Nuces avellanæ, *coudriers. Edura*, id eſt valde duræ; litera enim *e* vocabulis præfixa, aliquando auget, ut hic, & apud Ovid. in arte, *Nec tamen, edure, quod petit illa, nega.* Aliquando minuit, ut infra, v. 78. *Enodes trunci*, id eſt, nodo carentes.

66. *Fraxinus.*] *Freſne. Herculeaque arbos, &c.*] *Populus, peuplier*: de qua & Herculis corona, Ecl. 7. 61.

67. *Chaoniique patris glandes.*] Quercus, dicata Jovi, in nemore Chaonio, ſive Dodonæo, Ecl. 9. 13.

68. *Abies.*] *Sapin.* Cujus aliqua ſpecies apta navibus: unde ipſi quaſi ſenſum tribuit, ad videnda maris pericula.

69. *Arbutus.*] *Arboiſier*, Ecl. 3. 82. Horrida, quia raris eſt foliis, & verſus ultima ſyllaba cum ſequente verſu eliditur. *Fœtu nucis*, ſurculo, vel gemmâ è nuce decerptâ.

70. *Steriles platani malos, &c.*] *Platanus, un plane*: arbor umbræ tantum opacitate, & foliorum amplitudine utilis. *Malus un pommier.*

71. *Caſtaneæ fagus.*] Vulgo legitur: *Caſtaneæ fagos*: quod abſurdum videtur, in caſtanea fertili, fagum infœcundam inſeri. Unde mire ſe torquent interpretes. I. Aſcenſius legit: *Et ſteriles platani malos geſſere valentes Caſtaneæ: fagus ornuſque incanuit, &c.* hoc ſenſu: Platani geſſere ramos caſtaneæ arboris, ita valentes ac robuſtos, ut etiam navium mali videri poſſent. Sed hoc durius. II. Scaliger legit: *Caſtaneas fagus*: ita ut fagus ſit in plurali nominativo, quartæ declinationis. At illa lectio, *caſtaneas* pro *caſtaneæ*, paulo ſane audacior. III. Melius Abramus legit, non *fagos*, ſed levi literæ unius immutatione: *Caſtaneæ fagus*: ita ut *caſtaneæ* ſit in genitivo; *fagus* in nominativo, per cæſuræ licentiam hic producto: hoc ſenſu: fagus incanuit flore caſtaneæ, & ornus flore pyri. Et vero flores caſtaneæ cum aliquo albore vireſcunt. *Fagus, heſtre*, Ecl. 1. 1. *Ornus, freſne ſauvage*, E. 6. 71. *Pyrus, poirier.*

flore pyri: & porci comederunt glandes ſub ulmis. Nec una & eadem res eſt, inſerere, & inoculare. Nam qua parte oculi arborum *emittunt ſe è medio cortice, & rumpunt tenuem peliculam; arctus ſinus aperitur in ipſo oculo: in quo includunt oculum ex alia arbore* deciſum, *eumque docent concorporari cum cortice* interiore *humido. Aut præterea trunci carentes nodo ſcinduntur, & profunde rima aperitur cuneo per medium* lignum: *poſtea fertiles ſurculi inſinuantur: nec longo poſt tempore magna arbor ſurgit in aërem ramis fructiferis; miraturque nova folia, & fructus non ſui generis. Præterea non eſt unica ſpecies, nec ulmorum robuſtarum, nec ſalicum, & lotorum, & cupreſſorum Idæarum. Nec olivæ pingues oriuntur eâdem figurâ, Orchades, & radii, & pauſia* quarum *bacca acerba* ſunt: *nec poma & arbor Alcinoi: nec genus idem eſt pyris Cruſtumiis, Syriis, & volemis ponderoſis.*

Flore pyri: glandemque ſues fregere ſub ulmis.
Nec modus inſerere atq; oculos imponere ſimplex.
Nam quà ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur, & alte
Finditur in ſolidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur. Nec longum tempus, & in-
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos, (gens
Miraturq; novas frondes, & non ſua poma.
Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec ſalici, lotoque, nec Idæis cyparriſſis:
Nec pingues unam in faciem naſcuntur olivæ,
Orchades, & radii, & amarâ pauſia baccâ:
Pomaque, & Alcinoi ſylvæ: nec ſurculus idem
Cruſtumiis, Syriiſque pyris, gravibuſq; volemis.

NOTÆ.

72. *Glandemque ſues, &c.*] Significat quercus glandiferas ulmis fuiſſe inſitas, ad paſtum porcorum.

73. *Nec modus inſerere, &c.*] Deſcribitur inſitionis duplex modus: unus qui proprie vocatur *inſitio, enter en greffe*; alter qui dicitur *inoculatio, enter en ecuſſon.* Additur à Plinio tertius, *emplaſtratio*: quæ ab aliis cum inoculatione confunditur. Videtur tamen, inter tres illos modos, id eſſe diſcriminis: quod *inſitio* fiebat, fiſſo arboris trunco, & ſurculis uno vel pluribus in ipſam trunci fiſſuram inſertis. *Inoculatio* autem, ſinu inter corticem ac truncum aperto, cui ſurculus includebatur. *Emplaſtratio* denique, ſublata parte corticis, cujus in locum ſubſtituebatur alterius arboris gemma, pari magnitudine, quæ ſublati corticis ſpatium repleret. Id patet ex Plin. l. 17. c. 16. 18, &c. Unde conſtat variam fuiſſe, pro temporum ratione, inſerendi artem: in eoque noſtros homines à Virgilio diſcedere, quod hic *ſinum* in ipſo arboris nodo ac gemma faciendum moneat; quem nos, infra, vel ſupra nodum, in corticis parte maxime terſa ac nitida, aperimus. De verbo *inoleſcere*, Æn. 6. 738.

74. *Gemmæ.*] Proprie nodi ſunt, & germina, quibus in flores aut folia arbor protuberat, metaphorice vocantur *oculi*, & *gemmæ oculi*, propter corrugationem corticis, quæ circumplicatam oculorum cuticulam imitatur; *gemmæ* ſimili metaphora.

78. *Enodes.*] Suprà, v. 65.

83. *Præterea genus, &c.*] II. PARS. De *variis arborum ſpeciebus*. De *ſalicibus* v. 13. *Lotus* arbor Africana, magni uſus pro pane, & vino: unde & populi dicti *Lotophagi*: de qua fuſe Plinius, l. 13. 17. De *Cyparriſſis*, vel cupreſſis, G. 1. 20. *Idæis.*] Mons Ida duplex, alter in Phrygia, alter in Creta inſula: de ultimo hic ſermo eſt, quem Plinius l. 16. 33. appellat *patriam cupreſſi.*

85. *Nec pingues, &c.*] Tres enumerat olivarum ſpecies. *Orchades*, vel ut alii legunt, *Orchites*, non ab inſulis Scotiæ adjacentibus, quæ *Orcades* appellantur; ſed ab ὄρχις *teſticulus*, quod rotundæ ſint. *Radios*: quod oblongæ ſint inſtar radii textorii: *Pauſias*, quod ad oleum exprimendum tundantur, ab antiqua voce *pavir*, id eſt, tundere: monet enim Columella, orchites & radios, ad eſcam eſſe, quam ad liquorem meliores: itaque pauſia propter amaritiem ad oleum apta eſt.

87. *Alcinoi ſylvæ.*] Alcinous Phæacum rex, hortorum ſtudio laudatus apud Homer. Odyſſ. 7.

88. *Cruſtumiis, &c.*] Pyrorum ſpecies præcipue tres eligit e pluribus: *Cruſtumia* ab oppido Tuſciæ Cruſtumio, ſubrubicunda: *poires perlas*, ex Dalecampio in Plin. 15. 15. *Syria*, nigricantia, aliter *Tarentina* dicta, quod è Syria Tarentum tranſlata fuiſſent: *bergamottes*, juxta aliquos. *Volema*, quod volam manus impleant, *bon chreſtien*: unde quidam confundunt cum iis, quæ Plinius appellat *libralia*, à libræ pondere; ſed hæc ad aliam ſpeciem pertinent, cui nomen, *poires de livre.*

Non

Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et paſſo Pſythia utilior, tenuiſque lageos
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam;
Purpureæ, preciæque: & quo te carmine dicam
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt etiam Ammineæ vites, firmiſſima vina:
Tmolus & aſſurgit quibus & rex ipſe Phanæus

Non eadem uva pendet è noſtris arboribus Italicis, atque illa, *quam Lesbos decerpit è vite Methymnæa. Sunt vites Thaſia, ſunt quoque Mareoticæ albæ. Thaſiæ aptæ ſolo pingui, Mareoticæ* ſolo *tenui.* Eſt *quoque* vitis *Pſythia*, quæ *aptior* eſt *ad vinum coctum & lageos ſubtiles*, quæ *aliquando pedes captat & alligat linguam.* Sunt *purpureæ, & preciæ: & quo verſu vos laudabo, ó Rhæticæ? ne tamen idcirco pugnate cum cellariis Falernis. Sunt præterea vites Ammineæ, vina* valde *durabilia: quibus cedit & Tmolus, & Phanæus ipſe, princeps* montium vitiferorum,

NOTÆ.

89. *Arboribus.*] Vel vitibus ipſis, quæ recenſentur à Theophraſto inter arbores; vel ulmis, quibus in Italia fulciuntur. Harum ſpecies diſtinguit quindecim.

90. *Quam Methymnæo*, &c.] *Lesbos* inſula maris Ægæi; cujus urbs *Methymna*, vino illuſtris.

91. *Thaſia*, &c.] *Thaſus*, ejuſdem maris inſula. *Mareotides.*] Fuit *Mareia*, lacus Ægyptius, Alexandriam à meridie alluens, & urbs lacui propinqua. Fuit *Mareotis*, Libyæ, ſeu Africæ pars, Ægypto contermina, quæ & Marmarica dicta eſt, nunc *Barca.* Fuit denique *Mareotis* alia, pars Epiri, ſeu Græciæ. Tribus his, vinum *Mareoticum* attribuitur à diverſis auctoribus: lacui quidem & urbi, ab Athenæo, l. 1. Libycæ regioni, à Strabone lib. ultimo. Græcæ regioni à Colum. l. 3. 2. Plures tamen Libycum & Ægyptium fuiſſe cenſent, unde *Alexandrinum* quoque appellant.

93. *Paſſo Pſythia utilior.*] De paſſo *Pſythio* & *Melampſythio* frequens apud varios auctores mentio: unde vero *Pſythiæ* nomen, obſcurum eſt: Cerdanus ſuſpicatur, vel ab oppido aliquo Græciæ derivatum eſſe: ſiquidem Columella l. 3. c. 2. Pſythium vitem *Græculam* facit: vel à πύθω, quod apud Heſychium, eſt vinum illud, quod ſponte & ſine torculari profluit. *Paſſum* vinum eſt, quod fit ex uvis in vite diutius Sole aduſtis, ex Plin. l. 14. 9. vel ex uvis in lixivia & oleo ad ignem aliquantulum exſiccatis, ex Columel. l. 12. 16. Unde *paſſum* dicitur, vel quia Solem aut ignem *patitur*; vel quia Soli *expanditur.*

93. *Tenuiſque lageos*, &c.] Λάγεος, *leporaria*, quæ leporis colorem refert. *Tenuis* dicitur: Vel juxta Servium, quaſi penetrabilis; quæ facile ebrietatem inducit. Nam, ut admonet idem Servius, *olim*, adverbium eſt cujuſlibet temporis. Vel ut innuit Taubmannus, *tenuis* dicitur, quaſi levis & exiguæ virtutis; quæ *olim*, id eſt, tarde ac lente admodum inebriat.

95. *Purpureæ, preciæque.*] Illæ à colore nomen habent; hæ à maturitate, quaſi *præcoquæ*, inquit Servius: quia cito matureſcunt.

96. *Quo te carmine dicam Rhætica?*] Laudatur hæc vitis à Catone, à Plinio; apud Auguſtum etiam fuiſſe in pretio traditur à Sueton. 77. Teſtatur tamen Servius, eam à Catullo fuiſſe vituperatam: qui locus Catulli non extat: unde putat Virgilium in ea laudanda, dubitatione uſum eſſe. Quanquam Turnebus figuram illam, *quo te carmine*, &c. non dubitationi, ſed admirationi tribuit, ac ſeriæ laudi, qua locum ipſi inter optima vina aſſignat, ſed poſt vina Falerna: ideo addit: *nec cellis*, &c. Firmatque ſententiam auctoritate Plinii l. 14. 6. *Rhætica, tantum Falernis poſthabita a Virgilio. Falernus* mons & ager Campaniæ: mons vino, ager frumento feraciſſimus. *Rhætia* Regio Italiæ contermina, inter Alpes Rhæticas ac Tridentinas: ubi hodie Griſones, Tridentina ditio, comitatus Tirolenſis, vallis Tellina, &c.

97. *Sunt etiam Ammineæ*, &c.] Scribunt Plinius, & Auſonius *Ammineum vinum:* Galenus & Heſychius Ἀμμαῖον: igitur juxta illos legendum, *Sunt & Aminæa vites:* & utroque ſane modo diverſis in codicibus legitur. Ita dictum putat Alciatus generatim vinum optimum, quaſi ἄμεινον *melius:* at ſine teſte. Macrobius eſſe conjicit vinum ipſum Falernum: nam *Aminei fuerunt, ubi nunc Falernum eſt*, inquit ille, Saturn. l. 2. 16. Virgilius tamen hic Amminеum à Falerno diſtinguit. Ego vinum puto tota ſparſum Italia, ubi ſolas ab antiquis agnitas fuiſſe vites Ammineas teſtatur Columella; & ſuis quoque temporibus, vetuſtiſſimas ita ſolitas nuncupari. Eo quippe tranſlatas vites è Theſſalia, ab *Amineis* Theſſaliæ populis, ait Ariſtoteles in Polit. citante Philargyrio. Plin. vero l. 14. 2. *Principatus datur Ammineis, propter firmitatem, ſenique proficientem vini ejus ubique vitam.*

98. *Tmolus, &c. Phanæus.*] De vino Tmoli Lydiæ montis G. 1. 56. *Phanæus*, mons in pro-

& parva Argitis, cum ea nulla alia poſſit contendere, aut liquore tanto, aut duratione per tot annos. Non ego te præteribo, ô vitis Rhodia, grata Diis ſecundarum menſarum! nec te, ô bumaſte, turgidis uvis. At non eſt numerabile quot ſint earum ſpecies, & quæ ſint nomina: neque vero intereſt eas redigere in numerum. Quem numerum quicumque vellet diſcere, idem vellet diſcere quot arenæ moventur Zephyro; aut quot fluctus Ionii allabantur ad litus, cum Eurus vehementior irruit in naves. Nec vero terræ omnes poſſunt producere omnia: Salices oriuntur circa fluvios, alni circa pigras paludes, erni in fœcundâ in lapidoſis montibus: litora feraciſſima ſunt myrtorum: denique vitis amat colles expoſitos Soli; taxi Boream & frigus. Aſpice etiam ultimum orbem excultum ab agricolis, & regionem orientalem Aralum, & Gelonos pictos.

Argitiſque minor, cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos,
Non ego te, menſis & Diis accepta ſecundis,
Tranſierim, Rhodia, & tumidis, bumaſte, racemis.
Sed neque quam multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint,
Eſt numerus: neque enim numero comprendere refert.
Quẽ qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere, quam multæ zephyro turbentur arenæ:
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Noſſe, quot Ionii veniant ad litora fluctus.
Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craſſiſq; paludibus alni
Naſcuntur, ſteriles ſaxoſis montibus orni,
Littora myrtetis lætiſſima: denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem & frigora taxi.
Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoaſque domos Arabum, pictoſque Gelonos.

orbem excultum ab *agricolis, & regionem orientalem Aralum, & Gelonos pictos.*

NOTÆ.

montorio Chii, inſulæ maris Ægæi: cujus vinum aliqui cum *Arviſio* confundunt, de quo Ecl. 5. 71. *Aſſurgit.*] Cedit, aſſurgimus enim iis, quibus honorem habemus. Ecl. 6. 66.

99. *Argitiſque minor.*] Minor majore præſtantior: duplex enim eſt ſpecies, ex Columel. l. 3. 2. Nomen habet, vel ab ἀργὸς, albus; vel ab *Argis*, Peloponneſi urbe & regno, quaſi *Argiva.*

101. *Non ego te, &c. Rhodia.*] Menſæ primæ, carnium erant; menſæ ſecundæ, pomorum, & cæterorum ejuſmodi, quæ *bellaria* generatim apellabant, Græci τραγήματα, Galli *deſſert.* In ſecundis illis menſis comprecabantur Deos, iiſque vina libabant, effundebantque: Mercurio præſertim: etiam aliis, Jovi, Junoni, Baccho, ut Æn. 1. 735. *Rhodium* igitur vinum, è *Rhodo* mediterranei maris inſula, aptum dicit; vel ad uſum inter bellaria, vel ad ſolemnem illam libationem.

102. *Bumaſte.*] Βυμαστὶ vaccæ mammam magnitudine referens: *bumamma* Varroni, *bumammia* Columellæ & Plinio dicitur.

105. *Libyci.*] Vel Africæ; vel Libyæ, quæ pars eſt Africæ, de qua G. 1. 241. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. De *Euro* G. 1. 371.

108. *Ionii.*] Ionium mare dicitur, non quod Ioniam alluit, anguſtam Aſiæ minoris regionem, inter Cariam & Æolidem; ſed quod Siciliam inter & Græciam interfuſum eſt: à quo mare Hadriaticum diſtinguitur *Acroceraunio* Epiri promontorio. Nominis origo incerta.

109. *Nec vero terræ, &c.*] III. PARS. *In variis locis quibus arbores aliis aliæ feliciùs proveniunt.* Salices, *ſaules.* v. 12. Alni *aunes.* Orni, *freſnes ſauvages.* *Myrteta*, loca myrto conſita, Ecl. 2. 54. *Taxus*, *l'If.* Infr. v. 269. *Aquilo*, Ecl. 7. 51.

115. *Eoaſque domos Arabum.*] *Eoas*, orientales: ab ἠὼς *Aurora*, quæ inde oritur. *Arabia*, ingens Aſiæ regio, ſinu Perſico ad orientem, mari rubro ad meridiem, ſinu Arabico ad occidentem, Syriâ & Meſopotamiâ ad ſeptentrionem, definita: in tres diviſa partes: in *Deſertam*; in *Felicem*, ubi *Sabæi*, & *Panchæi* ture inſignes; & in *Petræam*, ubi *Nabathæi*, ſuis quoque nobiles odoribus.

Gelonos.] Barbaros populos, de quibus in Turnebus l. 29. 26. *Populos Scythiæ omnes eſſe agnoſcunt, & ſcribunt geographi. Vibius Sequeſter populos Thraciæ exponit: ita enim ſcribit: Gelonos* Thraciæ populi, picti corporis parte: *niſi ſi quis nomen Thraciæ, ut mendoſum ſuſpectat.* Et vere videtur Virgilius eos in Thracia collocare, G. 4. 461. *Accrque Gelonus cum fugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum, & lac concretum cum ſanguine potat equino.* Rhodope enim Thraciæ mons eſt; & Getæ, Gens Dacica, Scythiæ tamen ac Thraciæ contermina.

Diviſæ

Diviſæ arboribus patriæ. Sola India nigrum
Fert ebenum, ſolis eſt turea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſamaque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana? 120
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,

Sua ſingulis *arboribus patria aſſignata eſt. Sola India producit nigrum ebenum: ſoli Sabæi habent ramos turiferos. Cur commemorem tibi balſama ſudantia ex odorifera arbore, & baccas acanthi ſemper virentis? Cur* dicam *ſylvas Æthiopum, albentes molli lanâ? & quemadmodum Seres deducant è frondibus ſita tenuia? aut* quid deſcribam *ſylvas, quas gerit India vicina Oceano,*

NOTÆ.

116. *India nigrum Fert ebenum.*] Dicitur *hoc ebenum, & hæc ebenus.* De ea ſic Plin. l. 12. 4. *Vnam è peculiaribus Indiæ Virgilius celebravit ebenum, nuſquam alibi naſci profeſſus. Herodotus eam Æthiopia intelligere maluit. Roma eam magnus Pompeius in triumpho Mithridatico oſtendit. Vritur odore jucundo.* An Ebenus noſtra vera ſit, dubitatur, quia ſuffitu nullum emittit jucundum odorem: unde eam Pena exiſtimat eſſe Guayaci ſpeciem. De *India, Sabæi,* & *ture,* G. l. 57.

119. *Balſamaque.*] *Balſamum,* arbuſcula eſt, de qua ſic Plin. l. 12. 25. *Omnibus odoribus præfertur balſamum, uni terræ Judææ conceſſum: quondam in duobus tantum hortis, utroque regio. Oſtendêre arbuſculum hunc urbi Imperatores Veſpaſiani,* nempe in triumpho Judaico. *Servit nunc hac, & tributa pendit cum ſua gente. Saviere in eam Judæi, ſicut in vitam quoque ſuam, contra defendêre Romani, & dimicatum pro frutice eſt. Viti ſimilior eſt, quam myrto: & implet colles vineârum modo, quæ ſine adminiculis ſe ipſæ ſuſtinent. Inciditur vitro, laſide, oſſeíve cultellis: ferro læditalia odit. Succus è plaga manat, quem opobalſamum vocant, eximiæ ſuavitatis, ſed tenui guttâ: floratus lanis parva colligitur in cornua. Præcipua gratia lacrymæ, ſecunda ſeminis, tertia cortici, minima ligno:* quod etiam odoratiſſimum eſt. Sic tamen Lipſius, in Tacit. l. 5. 6. *Atque ita ſane tunc fuerit: poſtea non dubium ſtirpem eam in Ægyptum tranſiſſe.* Citatque Claudianum in Epithal. Palladii. Si tamen Joſepho fides eſt, Judaic. antiq. l. 8. 6. balſami planta potius in Judæam ex Ægypto tranſiit: dono data Salomoni à *Nicaulî*; quam hic reginam facit Ægypti & Æthiopiæ, ſacræ literæ reginam Saba nuncupant.

Acanthi.] Non eſt hic *branca urſina,* de qua Ecl. 3. 45. quæ paſſim in agris reperitur, herba coronaria; ſed arbor eſt peregrina, ſemper frondens, & baccis ferax. Ea certe eſt *Ægyptia ſpina,* ſive *acacia,* flores habens candidos; ſemina item in ſiliquis, unde ſuccus exprimitur medicos in uſus expetitus, quæ *baccæ* dici poſſunt. Hinc & gummi fluit, quod vocant officinæ *Arabicum,* quo plerique ſpinam Ægyptiam cum Arabica ſpina confundunt. *Acanthus* ἄκανθος, porro dicitur omnis ſpina, ab ἀκάζω *acuo:* unde ἀκαζία quoque deducitur: eadem igitur utriuſque vocis origo eſt. Ita Bodæus in Theophraſtum l. 4. 3. Videtur nunc in Galliis arbor illa, ſed propter ſoli mutationem ab Ægyptia multum degener.

120. *Quid nemora Æthiopum,* &c.] De iis Plin. l. 13. 14. *Æthiopia Ægypto contermina inſignes arbores non fere habet, præter laniferas: quarum natura, in deſcriptione Indorum atque Arabiæ, dicta eſt.* Has autem Arabicas ita deſcripſerat l. 12. 10. *Ferunt cotonei mali amplitudine cucurbitas, quæ maturitate ruptæ oſtendant lanuginis pilas, ex quibus veſtes pretioſo linteo faciunt.* Lana illa, ſpecies eſt goſſipii, *coton.* De *Æthiopia,* Ecl. 10. 68.

121. *Velleraque ut,* &c.] Diſtinguunt plerique vellera *byſſina, bombycina,* & *ſerica*; ita ut *byſſina,* ſint è lino aurei coloris; *bombycina,* è verme ſatis noto; *ſerica* ex arborum lana. Et *byſſum* quidem naſci perhibet Plinius *circa Elim in Achaia,* l. 19. 1. *Bombycem* vermiculum Aſſyriæ attribuit, l. 11. 22. Ejuſque velleris texendi artem à Pamphila quadam muliere repertam eſſe, in Coo maris Ægæi inſula, teſtatur ibidem, poſt Ariſtotelem, Hiſt. an. l. 5. 19. Unde celebrantur à poëtis *Coæ* veſtes. Arbores vero ſericas in extremo oriente, apud Seres populos, conſtituit Plinius, l. 6. 17. *Seres lanificio ſylvarum nobiles, perfuſam aquâ depectentes frondium canitiem. Mites quidem, ſed & ipſi feræ perſimiles, cœtum reliquorum mortalium fugiunt, cum commercia expectant.* Hi fuerunt Scythis, Indis & Sinis contermini: unde cum iis omnibus vulgo confunduntur: videntur mihi eorum mores ad Sinenſes propius accedere.

122. *Aut quos Oceano,* &c.] Plin. l. 7. 2. *Maxima in India gignuntur animalia. Arbores quidem tantæ proceritatis traduntur, ut ſagittis ſuperari nequeant. Arundines vero tantæ proceritatis, ut ſingula internodia alveo navigabili ternos interdum homines ferant.* De India G. 1. 57. *Extremi ſinus orbis.*] Quia latiſſimum habet ſinum, qui dicitur Gangeticus, verſus oceanum Eoum ſive Orientalem: & tota illa regio terrarum termi-

& quæ eſt *receſſus ultimi mundi? ubi nullæ ſagittæ poſſunt jactu ſuperare ſupremum cacumen arboris: & tamen illa natio non eſt pigra in uſu pharetræ. Media* Extremi ſinus orbis? ubi aëra vincere ſummum
Arboris haud ullæ jactu potuere ſagittæ:
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.
Media fert triſtes ſuccos tardumq; ſaporem
Felicis mali: quo non præſentius ullum
(Pocula ſi quando ſævæ infecere novercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba)
Auxiliũ venit, ac membris agit atra venena.
Ipſa ingens arbos, faciemque ſimillima lauro:
Et, ſi non alium late jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis:
Flos apprima tenax: animas & olentia Medi
Ora fovent illo, & ſenib⁹ medicantur anhelis.
Sed neque Medorum ſylvæ, ditiſſima terra,
Nec pulcher Ganges, atq; auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaïa pinguis arenis.

produxit ſuccos acerbos, & lentum ſaporem malifortunati: quo nullum remedium certius eſt, & certius expellit è corpore nigra venena: quando novercæ corruperunt potum, & miſcuerunt cum eo herbas, & verba pernicioſa. Arbor ipſa magna eſt, & ſimilis lauro ſecundum formam: & laurus eſſet, niſi circum emitteret aliam odorem: frondes nullo vento decidunt: ſi is valde tenax eſt. Medi hoc malo corrigunt halitum ſuum, & graveolentia ora; & medentur ſenibus anhelantibus. Attamen, nec ſylvæ Medorum, regio opulentiſſima; nec pulcher Ganges, nec Hermus fluens aureo limo, contendat cum laudibus Italiæ: nec Bactra, nec India, nec tota Panchaia dives ſola turifero.

NOTÆ.

nus habita eſt; Sinis, qui ad orientem ulteriores ſunt, aut parum cognitis, aut Indorum nomine comprehenſis. *Aera ſummum.*] Vel cacumen arboris ita appellat, vel aërem cacumini circumfuſum.

126. *Media fert*, &c.] Regio Aſiæ, opibus inſignis: ad ſeptentrionem mari Caſpio, ad meridiem Perſide, ad orientem Hircaniâ & Parthiâ, ad occidentem Armeniâ & Aſſyriâ, definitâ. *Malum* fert, *Medicum* aut *Aſſyrium* nomine, vulgo *citrium*, *citron*. Quod quidem his octo notis inſignit poëta. I. Amaritie, eaque *lentâ*, quod diu palato inhæreat, ut explicat Philargyrius. II. Felicitate, ſeu fœcunditate: ut enim ait Plin. l. 12. 3. *Arbor ipſa omnibus horis pomifera eſt aliis cadentibus, aliis matureſcentibus, aliis vero ſubnaſcentibus.* III. Virtute adverſus venena: futura, inquit Servius, non autem jam accepta. Immo ex Theophraſto, Athenæo, Dioſcoride, etiam adverſus accepta, præſertim ſi cum vino ſuccus ejus bibatur. IV. Foliorum cum lauro ſimilitudine. V. Odoris fragrantiâ. VI. Virore perpetuo. VII. Tenacitate florum: qui abeunt in fructus, non facile vento aut maturitate excutiendos. VIII. Uſu ad fœtorem anhelitus corrigendum Plin. l. 11. 53. *Partherum populis hoc præcipue & à juventa propter indiſcretos cibos: namque & vino fœtent oranimio: ſed ſibi proceres medentur grano Aſſyrii mali, cujus eſt ſuavitas præcipua, in eſculenta addito.* Addit & mederi *ſenibus anhelis*, id eſt, vel fœtidè reſpirantibus, & idem erit cum priore ſenſus; vel aſthmaticis & difficile reſpirantibus, & diverſa erit ſententia, nonaque mali virtus. Denique Plinius l. 12. 3. ſic ait: *Tentavere gentes transferre ad ſeſe, propter remedii præſtantiam, fictilibus in vaſis: ſed niſi apud Medos in Perſide naſci noluit.* Tamen deinde Palladii diligentiâ convaluit arbor in Italia, & inde propagata eſt.

134. *Apprima.*] Pro *apprime*: neutrum plurale pro adverbio, Græco more: id eſt, *imprimis*. Sic G. 3. 500. *Et pede terram Crebra ferit*, &c. Ita pleriique omnes. At Joſ. Scaliger & Giſenius legunt *apprime*, & contra fas corripiunt ultimam, Lucretiano more l. 6. 556. *Tecta ſuperne timent, metuunt inferne cavernas.* Et l. 4. 429. *Longe tamen parte ab ſumma*, &c.

136. *Sed neque Medorum*, &c.] Excurſio in laudes Italiæ: quam commendat, 1. A malis quibus caret. 2. A bonis quibus abundat. *Medorum ſylvæ.*] Quæ mala citria proferunt, de quibus v. 126.

137. *Ganges*, &c. *Hermus.*] Auriferi fluvii: *Ganges* ex Emodis profluens montibus, Indiam duas in partes mediam dividens, in Oceanum Indicum exit meridiem verſus: ſeptem oſtiis, ſi fides Virgilio, Æ. 9. 30. negante tamen Strabone, l. 15. *Hermus* Lydiæ fluvius, qui auctus Pactolo, aurifero etiam amne, in Phocæicum ſinum illabitur.

138. *Bactra.*] *Bactriana* regio Aſiæ, inter Parthiam ab occidente, atque Indiam ab oriente, Oxo fluvio à ſeptentrione, definita. *Bactri*, vel *Bactrii* populi ſunt: *Bactra, orum*, urbs eorum præcipua, Plin. l. 18. 7. de tritico. *Tradunt in Bactris grana tantæ magnitudinis fieri, ut ſingula ſyphas noſtras æquent.* De *India*, deque *Panchaia*, vel *Panchæa*, Arabiæ felicis, ſive Sabæorum regione, G. 1. 57.

Hæc

Hæc loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Invertere, ſatis immanis dentibus hydri:
Nec galeis denſiſque virûm ſeges horruit haſtis:
Sed gravidæ fruges, & Bacchi Maſſicus humor
Implevere: tenent oleæque, armentaque læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert:
Hinc albi, Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro,
Romanos ad templa Deûm duxere triumphos.
Hic ver aſſiduum, atque alienis menſibus æſtas.
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres abſunt, & ſæva leonum
Semina: nec miſeros fallunt aconita legentes:
Nec rapit immenſos orbes per humum, neq; tanto
Squameus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumq; laborem:
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis:
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros.
An mare, quod ſupra, memorem; quodque alluit
Anne lacus tantos? te, Lari maxime; teq; (infra?
Fluctib⁹ & fremitu aſſurgens, Benace, marino? 160

Tauri efflantes ignem naribus non aravere hanc regionem, dentibus magni draconis ſeminatis: nec ſeges riguit caſſidibus, & denſis haſtis militum. Sed fœcundæ fruges, & Maſſicus liquor vitis, replent illam, *& olea armentaque pinguia occupant. Ex una parte equus bellicoſus immittit ſe campis alta cervice: ex alia parte greges ovium; & tauri, quæ ſunt maximæ victimæ, ſæpe lotæ ſacris aquis tuis, ô Clitumne, præceſſere Romanos triumphos ad templa Deorum. Hic eſt perpetuum ver, & æſtas menſibus non ſolitis: Bis pecudes pariunt; bis arbores ferunt fructus. Sed tigres furioſæ* hinc *abſunt, & crudelis proles leonum: nec aconita decipiunt miſeros colligentes: nec ſerpens ſquameſus magnis gyris repit humi, nec tanta longitudine ſe convolvit in ſpiram. Adde tot urbes illuſtres, & difficultatem operum: tot oppida manu extructa in altis rupibus: & flumina ſubeuntia veteres muros urbium. An laudabo mare, quod alluit* Italiam, *ſupra & infra? An vero lacus tam vaſtos? te ô magne Lari; & te, ô Benace, intumeſcens fluctu & ſonitu marino?*

NOTÆ.

140. *Hæc loca non, &c.*] Colchidem intelligit, in quam profectus Jaſon, vellus aureum in Martis luco ſuſpenſum diripuit; domitis, & ad aratrum alligatis ignivomis tauris: ſeminatis hydri dentibus; occiſis militibus, qui ſtatim ex illo ſemine eruperant: interfecto denique dracone, velleris cuſtode: quæ omnia perfecit herbarum quarundam virtute, & arte Medeæ, Æetæ regis filiæ, qui cuſtodiam illam velleri ſuo appoſuerat, Ovid. Met. 7.

143. *Maſſicus.*] *Maſſicus* mons in Campania, vini ferax. De *Baccho*, Ecl. 5. 30. 69.

146. *Clitumne, &c.*] *Clitumnus* Italiæ fluvius, in Umbria: in Topinum primo amnem, mox cum eo in Tiberim labitur: in eo lavabantur victimæ, eoque dealbari putabantur: victimæ enim Jovi Capitolino in triumphis non immolabantur niſi candidæ. Notat Turneb. l. 29. 26. *Clitumnum* hic pro Deo; non pro ipſo flumine accipi: ſiquidem dicitur, *tuo cum flumine:* Deus autem ille, vel fuit fluminis præſes, cui extructum in ejus ripa templum ait Plin. Ep. l. 8. 8. Vel fuit ipſe Jupiter, qui Vibio teſte, Clitumnus dictus eriam eſt. *Maxima taurus victima.*] victimæ dictæ olim ſunt majora animalia, in quibus maximus eſt taurus: hoſtiæ minora, ut oves. *Templa Deum.*] Capitolium, Jovi ſacrum.

150. *Bis pomis utilis arbos.*] Hyperbole quibuſdam videtur: eſt tamen aliquid apud Plin. l. 16. 27. & Varronem l. 1. 7. de malo bifera, apud Conſentiam, Brutiorum in Italia civitatem.

152. *Aconita, &c.*] Herbæ venenoſæ: dictæ, vel juxta Solinum, ab *Acone* portu in Ponto, regione venenis infami; vel juxta Plin. Ovid. Lucan. à nudis cautibus ubi naſcuntur, quæ dicuntur ἀκόναι. Naſcuntur & in Italia, teſte Servio: ſed poëta arte utitur ut rem excuſet: nam ea innuit non obeſſe, quia ſunt omnibus nota, nec *fallunt legentes.* Sunt item ſerpentes, ſed parvi; neque tanti, quanti alibi: *neque tanto ſquameus, &c.*

158. *An mare, &c.*] Gemino mari alluitur Italia: *Hadriatico*, quod *ſuperum* vocant, quia eſt ad ſeptentrionem, ſuperiorem nobis mundi partem; & *Tyrrheno*, quod *inferum*, quia eſt ad meridiem.

159. *Te Lari maxime, teque, &c.*] Lacus commemorat duos. Primus eſt *Larius, Lago di Como*, in ducatu Mediolanenſi: qui patet in longitudinem ad 30. milliaria, bicornis verſus meridiem: & altero quidem in cornu *Comum* urbem habet. Secundus eſt *Benacus, Lago di Garda*, in agro Veronenſi: Mincium fluvium ex ſe emittens meridiem verſus: oppidum alluens *Gardam*, ad orientem, unde ipſi nomen: Lario non multo longior, ſed latior: unde maris inſtar agitari tempeſtatibus à Virgilio perhibetur. Ea-

An laudabo portus, & moles objectas lacui *Lucrino, & mare* circa illas *indignans magno mugitu: qua* parte *aqua Julia resonat, mari procul repulso; & qua Tyrrhenum mare influit* in *fauces Averni? Eadem* Italia *monstrat* in *venis rivos argenti & metallum aris, & auro multum abundavit. Hæc* produxit *belliçosum genus hominum, Marsos & juventutem Sabellam, &*

An memorem portus, Lucrinoque addita claustra
Atque indignatum magnis stridoribus æquor:
Julia qua ponto longe sonat unda refuso,
Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos, æriſque metalla 165
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc gen⁹ acre virûm, Marsos, pubemq; Sabellam
Assuetumq; malo Ligurem, Volscosq; verutos
Extulit: hæc Decios, Marios, magnosq; Camillos,

Ligures assuetos labori, & Volscos armatos verubus. Hæc produxit Decios, Marios, & magnos Camillos.

NOTÆ.

bricius tamen ita legit: *Te, Lari maxime, teque, &c. Benace, &c.* ita ut tres distinguantur lacus: & per *Maximum*, is intelligatur, qui nunc est *Lago maggiore*: sed neque lacus ille dictus est antiquis *Maximus*, sed *Verbanus*; neque versus ita interpunctus Virgilium sapit.

161. *Lucrinoque, &c.*] *Lucrinus*, in Puteolano Campaniæ sinu minor est sinus, inter Baias & Puteolos: intra eum *Avernus* lacus est, eidem per angustas fauces conjunctus. Constat ex Strabone l. 5. Lucrinum sinum fuisse jam inde à temporibus Herculis discluſum à Tyrrheno mari, aggere longo stadia octo; lato, quantum trahendo currui sufficeret: cum autem vi tempestatis aquam admitteret multis locis, additum fuisse ab Agrippa id quod structuræ deerat. Causam affert illius instaurationis Sueton. in Aug. 16. ut nempe commoda esset statio continendis & exercendis navibus, quas Sex. Pompeio, Siciliam occupanti, objecturus erat Octavianus. Notandum vero, cum Abramo, quod quidam è veteribus scribere videantur, Lucrinum ab Octaviano fuisse perfossum, ut Dion. l. 48. & Sueton. in Aug. 16. Quidam contra, fuisse molibus à mari seclusum, ut Virgil. & Plinius, l. 36. 15. Hos ita concilio. Portus unus è gemino contiguo lacu factus est: & Avernus quidem perfossus, ut cum Lucrino confluëret; Lucrinus fere intercluſus, ne mare liberius in eum influeret. Atq; ita explicandus Suetonius: *Portum Julium apud Baias, immisso in Lucrinum & Avernum lacum mari, effecit.* Male igitur Servius tribuit Julio Cæsari opus illud, quod Julii nomen ad memoriam duntaxat Cæsaris tulit: extructum anno U. C. circiter 717. ut ex Sueton. colligitur. Nunc Avernus supereſt, *lago d' Averno*: at è Lucrino nihil supereſt, nisi palus lutosa cum arundineto; ex quo mons novus, qui Cinereus dicitur, extitit terræ motu, anno 1538.

164. *Tyrrhenusque, &c. Avernus.*] *Tyrrhenum* mare dicitur, quicquid ab usque Tuscia sive Etruria, ad fretum usque Siculum, aquarum est. De *Averno* lacu qui à poetis infrorum ostium habitus est, fuse Æ. 6. 237.

165. *Æriſque metalla.*] Plinius l. & ultimis, de Italia: *Metallis auri, argenti aris, ferri, quandiu libuit exercere, nullis ops sit.*

167. *Marsos, &c.*] De *Marsis*, Æ. 7. 75. De *Sabellis*, Æ. 7. 665. De *Liguribus*, Æ. 10. 185. De *Volscis*. Æ. 7. 803.

Verutos.] Armatos verubus, id est, ex Nonio, brevibus & acutis telis. Lipsius legit: *assuetúmque malo Ligurem, Volscoſque verutis*: & est idem, verutum & veru: sed præfert communem lectionem, *verutos*, à *veru*; quemodo passim leginus *scutatos*, à *scuto*; *cinctus*, à *cinctu*.

169. *Decios.*] Familiam Romæ celeberrimam: ex qua *P. Decius Mus, consul bello Latino, collega Manlio Torquato: cum utrique consuli somnio obvenisset, eos victores futuros, quorum duo in prælio cecidissent: tum collato cum collega sermone, convenisset, ut cujus cornu in acie laboraret, Diis se Manibus voveret: inclinante sua parte & hostes, per Valerium pontificem, Diis Manibus devovit: impetu in hostes facto, victoriam sui reliquit.* Ita Aurelius Victor. Cicero vero Tuscul. 1. 89. testatur idem ab ejus filio factum bello Etrusco; idemque ab ejus nepote, bello contra Pyrrhum Epiri regem.

Marios.] Caius Marius, ex municipio Arpinate humili loco natus, triumphavit de Jugurtha rege Numidiæ, deque Cimbris: septies Consul fuit: in septimo consulatu, metuens imminentem ex Asia Syllam, aut morbo, aut voluntaria morte decessit: *Marius* junior, ejus filius, ex sorore nepos, Prænestæ obsessus deinde à Syllanis, cum per cuniculum vellet effugere, septus ab hostili exercitu, mortem sibi consciv in ipso cuniculo, cum evadere se non posse animadverteret.

Camillos.] M. Furius Camillum: qui de Veientibus, decenni obsidione victis, triumphavit: Gallos Roma capta Capitolium obsidentes vicit: alter Romulus dictus pestilentia obiit octogenarius.

Scipiadas

Scipiadas duros bello: & te, maxime Cæſar,
Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virûm: tibi res antiquæ laudis & artis
Ingredior, ſanctos auſus recludere fontes:
Aſcræumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis: quæ robora cuiq;
Quis color, & quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, colleſque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumoſis calculus arvis,
Palladiâ gaudent ſylvâ vivacis olivæ.
Indicio eſt, tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus, & ſtrati baccis ſylveſtribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
Quiq; frequens herbis & fertilis ubere campo,

Scipiones bello aſperes, & te, o Cæſar maxime, qui jam nunc victor, in ultimis Aſiæ finibus, rejectis molles Indos a Romanis urbibus. Salve, ô terra Saturni, magna parens frugum, magna hominum: ſuſcipio in tuam utilitatem res laudatas & excultas ab antiquis, auſus aperire primus ſacros fontes: & canto per urbes Romanas carmen Heſiodi Aſcræi. Jam locus eſt diſſerendi de natura terrarum: qua ſit cuique vis, quis color, & quæ indoles ad certas quaſdam res producendas. Primo terra aſpera & colles ingrati, ubi ſterilis argilla & lapilli ſunt in agris ſpinoſis, amant ſylvam vivacis oleæ ſacram Minervæ. Oleaſter plurimus naſcens in illis locis, & campi operti olivis ſylveſtribus, hoc indicant. At terra quæ pinguis eſt, & abundans dulci humore, & campus qui ferax eſt herbarum, & fœcundus ubere:

NOTÆ.

170. *Scipiadas.*] E Scipionum gente, duo præcipuæ inſignes, *Africani* dicti: de quibus, Æ. 6. 842.

171. *Qui nunc extremis, &c.*] Certe verſus illos operi jam perfecto Virgilius attexuit: nondum enim ullum ejuſmodi bellum geſſerat Octavianus, cum huic libro primum ſcribendo poëta operam daret. Omnino igitur de bello Actiaco, aut potius Ægyptio intelligamus. Primo enim Ægyptus Aſiæ confinis eſt: deinde, Indos & Arabes & Sabæos, inter auxilia M. Antonii & Cleopatræ fuiſſe memorat, Æ. 8. 705. *Omnis eo terrore Ægyptus & Indi, Omnis Arabs, omnes verterunt terga Sabæi.* Neque vero Indi apud veteres, ut apud nos, exacta ratione ſumuntur; ſed promiſcue pro calidarum plagarum populis. Unde Ovidius eos cum Æthiopibus confundit; cum dicit alicubi, Perſeum devexiſſe Andromeden *nigris ab Indis*: Appianus in Annib. ſumit pro Afris; ubi ait Annibalem juſſiſſe, ut Indi conſcenſis elephantis in Claudii caſtra irrumperent. Hyginus ait cap. 275. *Liber in India Ammonem, &c.* id eſt, in Africa, ubi templum Jovis Ammonis.

173. *Saturnia tellus.*] Italia, in qua Saturnus latuit. Ecl. 4. 6. Æn. 8. 318.

176. *Aſcræum.*] Ad imitationem Heſiodi Aſcræi, qui Georgica conſcripſit, Ecl. 3. 40. Ecl. 6. 70.

177. *Nunc locus, &c.*] IV. PARS. *De arte diſcernendæ naturæ cujuſque ſoli.* Et I. quidem præceptum eſt, *De terrâ aptâ oleis*, v. 179. II. *Aptâ vitibus*, v. 184. III. *Aptâ paſcuis*, v. 195. IV. *Aptâ frumento*, v. 203. V. *Aptâ ex æquo his omnibus*, v. 217. VI. *Quo modo terra cognoſcatur denſa & rara*, v. 227. VII. *Salſa*, v. 238. VIII. *Pinguis*, v. 248. IX. *Humida*, v. 251. X. *Gravis, levis, & frigida*, v. 254.

180. *Tenuis ubi argilla.*] Sicca, nam eſt argilla pinguis, *terre alia potior.*

181. *Palladia.*] De *Pallade*, Ecl. 2. 61. De olivæ vivacitate, G. 2. 3. Cur oliva Palladi ſit ſacra, G. 1. 14. *Oleaſter*, eſt ſylveſtris olea.

184. *Dulcique uligine.*] Servius: *Uligo proprie eſt naturalis humor terræ, ex ea nunquam recedens. Bene autem* dulci *addidit, ad diſcretionem amaræ*, & ſalſæ: quæ ex Columella l. 3. 1. vitifero ſolo deeſſe debet; *Ne*, inquit, *ſaporem vini corrumpat, & incrementa vitium veluti quâdam ſcabrâ rubigine coerceat.* Et notat Abramus nimiam illam uliginem, quæ ex fluminum decurſu oritur in vallibus, requiri à Virgilio, ex natura Italici ſoli, quod utplurimum ſiccius eſt: à nobis enim glareoſa potius, & ſiccior terra ad vites expetitur.

185. *Fertilis ubere campus.*] Uber aliquando adjective ſumitur. Propert. l. 1. 22. *Umbria terris fertilis uberibus*, & ſignificat *fœcundus, copioſus.* Aliquando ſubſtantive, ut hic, & infra v. 234. *Vitibus almis aptius uber erit*: & ſignificat ipſam ubertatem, ſive *mammam* terræ. Idque exemplo Homeri, qui Il. 9. 141. Argos appellat *mammam terræ*, μαζὸς ἀρούρης.

Qualem

qualem ſæpe ſolemus videre in ima valle montis, in quam fluvii deſluunt ex altis rupibus, & devolvunt limum fertilem: & campus qui aſſurgit ad meridiem, & alit filicem incommodam curvis aratris: hic campus producet tibi aliquando vites robuſtas, & undantes multo vino: hic ferax eſt racemorum, & liquoris, qualem effundimus pateris aureis quando pinguis Etruſcus inflavit tibiam eburneam ante aras, & quando offerimus Diis viſcera victimarum in patinis curvis. Si vero magis amas nutrire armenta, & vitulos, & ſobolem ovium, & capellas quæ exhauriunt loca culta, quare ſylvas & remota arva Tarenti fertilis, & agros quales infelix Mantua perdidit, qui nutriunt olores candidos in herboſo fluvio. Illic puri fontes non deſunt gregibus, nec herbæ: & quantum herbarum armenta depaſcent per longos dies, tantum ros humidus reddet per brevem noctem. Terra ferme nigra & pinguis ſub vomere alte immiſſo, & cujus ſuperficies mollis eſt (hoc enim perficimus aratione) optima eſt frumentis: nullo ex agro videbis plura plauſtra exire, bobus difficile trahentibus. Item illa terra, ex qua arator iratus abſtulit ſylvam, & diruit nemora infœcunda multis annis, & evulſit vetera latibula volucrum cum radicibus imis: illa fugerunt in aerem, nidis relictis;

Qualem ſæpe cavâ montis convalle ſolemus
Deſpicere: huc ſummis liquuntur rupibus amnes
Felicemq; trahunt limum: quiq; editus Auſtro,
Et filicem curvis inviſam paſcit aratris:
Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ,
Hic laticis; qualem pateris libamus & auro,
Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis ſtudium vituloſque tueri,
Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas:
Saltus & ſaturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amiſit Mantua campum,
Paſcentem niveos herboſo flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deſunt
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exiguâ tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere, & preſſo pinguis ſub vomere terra,
Et cui putre ſolum (namq; hoc imitamur arando)
Optima frumentis, non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plauſtra juvencis:
Aut unde iratus ſylvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquaſque domos avium cum ſtirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis;

NOTÆ.

189. *Filicem*, &c.] *Filix*, *fougere*, herba fruticoſa, multiplici radicum nexu aratrum impedit.

192. *Pateris libamus & auro.*] Diſſolutio eſt vocum pro *pateris aureis*: quibus vinum exquiſitiſſimum Diis libabatur. De *libatione* Æ. 1. 740. Notat morem ſacrificiorum, eorum præcipue, quæ fiebant ad *exta* victimarum conſulenda: quæ ars *aruſpicina* dicta eſt: in qua principes erant Etruſci ſive Tyrrheni, qui ideo Romæ ad ſacrificia adhibebantur, cum tibia eburnea. *Pinguis* dicitur Etruſcus: vel ex vitio gentis; nam Catullus, 40. 11. *Aut pareus Umber, aut obeſus Etruſcus.* Vel ex vitio tubicinum, quibus intumeſcunt genæ. Vel ex vitio ſacrificulorum, qui victimarum carnibus opipare veſcebantur.

194. *Lancibus & pandis.*] Vel patentibus; vel melius, extorum pondere curvatis & *repandis*. *Reddere* autem verbum eſt ſacrificiorum: *reddi enim dicebantur exta*, ait Servius, *cum probata & elixa aræ imponebantur.* Tacit. l. 20. *Luſtrata bove, & ſuper ceſpitem redditis extis*, &c.

196. *Urentes culta capellas.*] *Morſus earum arbori exitialis, olivam lambendo quoque ſterilem faciunt.* Plin. l. 8. 50. *Culta* G. 1. 153.

197. *Saturi Tarenti*, &c.] Servius: *Aut fœcundi, aut quod eſt juxta oppidum Saturum. Tarentum enim & Saturum, vicinæ ſunt Calabriæ civitates.* Probus locum & paludem eſſe dicit vicinam Tarento. Qui autem explicant de *Satura palude*, ſive *Pomptina*, nunc *Auſente palude*, ii graviter errant. Eſt enim Tarentum in orientali cornu Italiæ, Æ. 3. 396. Pomptina vero palus, in litore meridionali, ad mare inferum, Æ. 7. ſub finem notæ 794.

198. *Mantua.*] De ejus calamitate, in argum. Ecl. 1. De *cycnis*, Ecl. 8. 55. *Flumen*, Mincius eſt, *Menzo.* Ecl. 7. 13.

204. *Hoc imitamur arando.*] Hoc unum aratione contendimus, ut imitemur arte, terram naturâ ſuâ mollem: ergo ſignum eſt, eam, quæ ex ſe ipſâ mollis & ſubacta eſt, eſſe frumentis aptiſſimam.

207. *Iratus.*] Offenſus ob diuturnam ſylvæ ſterilitatem.

At

At rudis enituit impulſo vomere campus.
Nam jejuna quidem clivoſi glarea ruris
Vix humiles apibus caſias roremque miniſtrat:
Et tophus ſcaber, & nigris exeſa chelydris
Creta: negant alios æque ſerpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam fumoſq; volucres,
Et bibit humorem, & cum vult ex ſe ipſa remittit,
Quæque ſuo viridi ſemperſe gramine veſtit,
Nec ſcabie & ſalsâ lædit rubigine ferrum;
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos:
Illa ferax oleæ eſt: illam experiêre colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Veſevo
Ora jugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamq; modo poſſis cognoſcere, dicam.
Rara ſit, an ſupra morem ſit denſa, requiras:
(Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho:
Denſa, magis Cereri: rariſſima quæque, Lyæo)
Ante locum capies oculis: alteque jubebis
In ſolido puteum demitti, omnemque repones
Rurſus humũ, & pedibus ſummas æquabis arenas.
Si deerunt; rarum, pecorique & vitibus almis

at campus, prius **incultus, refulſit** *vomere impreſſo. Nam certe glarea ſicca agri declivis vix profert apibus parvas caſias & roſmarinum; quemadmodum tophus aſper, & creta corroſa à nigris chelydris. Nulli agri dicuntur producere tam gratum pabulum ſerpentibus, & præbere* tam *cavas latebras. Qua expirat tenues vapores & leves fumos, & bibit humorem, & ipſa ſponte ejicit* illum *ex ſe; & quæ ſemper tegit ſe propriis herbis, nec inficit vomerem ſcabritie & rubigine amarâ: illa tibi implicavit ulmos fœcundis vitibus: illa fertilis eſt oleæ: illam ſenties colendo, & aptam gregibus, & tractabilem vomere acuto. Talem arat Capua dives, & regio propinqua monti Veſuvio, & Clanius non commodus Acerris deſertis. Jam docebo quomodo poteris unamquamque cognoſcere. Si quæris* an *rara ſit, an plus æquo denſa (quia altera bona eſt frumento, altera viti; denſa magis frumento, rariſſima quæque viti.) Primo eliges locum oculis, & jubebis puteum defodi; & funde in ſolido* loco: *deinde repones eruatem terram* in eundem locum, *& complanabis pedibus ſummas arenas. Si non, ſufficiant* ad replendum locum; *ager erit rarus, & melior ad paſcua & vites almas:*

NOTÆ.

211. *Enituit.*] Aut campus refulſit repercuſſu lucidi vomeris. Aut pinguis factus eſt: *nitere* enim dicuntur ea, quæ pinguia ſunt. Horat. Epiſt. 1. 4. 15. *Me pinguem & nitidum*, &c. Virgil. G. 1. 153. *Interque nitentia culta.* Aut per commutationem, id eſt, in eo enituit & refulſit vomer: G. 1. 46. *Sulco attritus ſplendeſcere vomer.*

212. *Nam jejuna*, &c.] Ita cohæret oratio. Terra nigra, & putris, aut ex qua erutæ ſunt ſylvæ, optima eſt frumento: nam glarea, quæ huic contraria eſt, non eſt frumentaria, & vix flores producit. *Glarea, du gravier. Tophus tuf*, lapis aſper & ſiccus, è terra & arena concretus. *Creta*, terra alba.

214. *Chelydris.*] Sunt proprie teſtudines marinæ, à χέλυς *teſtudo*, & ὕδωρ *aqua*. Apud Nicandrum tamen verſu 411. ſunt ſerpentes, quæ modo in paludibus, modo in arboribus latent: unde *Druinæ* quoque appellantur à δρῦς quercus. De *caſiis* & *roſmarino*, herbis coronariis, Ecl. 2. 49.

224. *Capua & vicina Veſevo*, &c.] *Capua*, Campaniæ caput: unde & *Capuam*, à *capite* dictam putat Strabo l. 5. Virgilius tamen à Capy, Æneæ commilitone, nomen ejus deducit, Æ. 10. 145. Hanc conſtat nulli terrarum ſoli bonitate poſthabendam; fuiſſe autem olim *inter tres maximas urbes, Romam, Carthaginemque numeratum*, teſtatur Florus, l. 1. 16. *Veſevus, Veſuvius*, & *Veſvius*, mons Campaniæ prope Nolam, mire fertilis, præterquam in cacumine, unde ſæpe ignes emittit: nunquam vehementius, quam imperante Tito: quo tempore Plinius hiſtoriæ naturalis ſcriptor, qui cognoſcendi illius ignis cupiditate eò ſe contulerat, fumo flammiſque extinctus eſt.

225. *Ora jugo.*] Dicitur ut narrat Gellius l. 7. 20. ſcripſiſſe primo Virgilius: *Nola jugo*, ad laudem *Nolæ*, urbis Veſuvio vicinæ; ſed poſtea deleviſſe, propterea quod Nolani aquam ipſi negaſſent, ſuum in rus, quod erat in propinquo, deducendam.

Clanius non æquus Acerris.] *Acerræ: Acerra*, antiquiſſima Campaniæ urbs, non longe à Neapoli: hanc præterfluit amnis *Clanius, l'Agno:* cujus frequens inundatio pene urbem interdum exhauſit: unde ipſe, *non æquus Acerris:* & Acerræ *vacuæ*, hic dicuntur.

229. *Cereri....Lyæo.*] De *Cerere* Ecl. 5. 69. Lyæus, Bacchi nomen, à λύω *ſolvo:* quod curis ſolvat & liberet.

Aptius

ſi vero abnuant ſe poſſe redire in ſuum locum, & foveis repletis terra redundet; ager erit denſus: exiſtima fore glebas duras & craſſos tumores, & ara terram bobus robuſtis. Terra autem ſalſa, & quæ dicitur amara, inepta eſt frumentis: illa neque emendatur aratione, neque ſervat vino ſuum genus, ac *ne nomina* quidem *propria pomis: tale præbebit indicium ſui. Tu corbes è denſo vimine, & cola torcularis detrahe è tectis fumoſis. In is terra illa mala, & dulces fontium aquæ comprimantur* uſque *ad ſummam* oram: *quippe omnis aqua exprimetur, & longa gutta deſluent per* foramina *viminum. At ſapor dabit ſignum manifeſtum, & amaritiem lædet guſtu ora ægra explorantium. Præterea, hoc demum modo cognoſcimus, quanam terra ſit pinguis:* illa *manibus verſata nunquam diffilvitur, ſed dum tenetur, adhæret digitis inſtar picis. Humida nutrit grandiores herbas, & ipſa fœcunda eſt pluſquam oportet: ah ne illa ſit mihi nimis fertilis, & ne monſtret ſe fortiorem primis in herbis! Quæ eſt gravis, & quæ levis, manifeſtat ſe ipſo pondere, etſi* de illa *taceatur. Facile eſt cognoſcere viſu nigram, & quiſquis* unicuique *color* eſt. *Sed difficile eſt inveſtigare frigus perniciosum: tantummodo picea, & taxi noxia, vel nigra hedera, dant aliquando ſigna* illius. *His cognitis, memineris putrefacere terram,*

Aptius uber erit: ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca, & ſcrobibus ſuperabit terra repletis, 235
Spiſſus ager: glebas cunctantes craſſaque terga
Expecta, & validis terram proſcinde juvencis.
Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix: ea nec manſueſcit arando, 239
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſervat:
Tale dabit ſpecimen: tu ſpiſſo vimine qualos,
Colaque prælorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulceſq; à fontibus undæ
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ. 245
At ſapor indicium faciet manifeſtus, & ora
Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.
Pinguis item quæ ſit tellus, hoc denique pacto
Diſcimus: haud unquam manibus jactata fatiſcit,
Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habendo.
Humida majores herbas alit, ipſaque juſto 251
Lætior: ah nimium ne ſit mihi fertilis illa,
Neu ſe prævalidam primis oſtendat ariſtis!
Quæ gravis eſt, ipſo tacitam ſe pondere prodit:
Quæque levis. Promptum eſt oculis prædicere nigram, 255
Et quiſquis color. At ſceleratum exquirere frigus
Difficile eſt: piceæ tantum, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt veſtigia nigræ.
His animadverſis, terram multo ante memento

NOTÆ.

234. *Aptius uber.*] Supra v. 185. *Poſſe negabunt.*] Non poterunt. Et quaſi ſenſum mentemque terræ tribuit: ut alibi multis locis.

240. *Nec Baccho genus, aut,* &c.] Terra ſalſa, ſic ingrata eſt, ut arboribus apud ſe depoſitis non ſervet nomen: ſed eas & virtute & nomine ſpoliet: id eſt, ut arbores in ea degenerent, nec amplius ejuſdem generis ac nominis eſſe videantur. De *Baccho*, Ecl. 5. 69.

241. *Qualos Colaque prælorum,* &c.] *Torcular* tota machina eſt uvis premendis, à *torquendo* ſic dicta. *Prælum*, ſunt trabes, quæ uvas torculari impoſitas premunt: à *premendo* dictæ per contractionem, *premulum*, *prælum*: unde ſyllaba prima brevis eſt in *premo*; longa in *prælum*. *Cola* ſunt facci, vel corbes, quæ torculari ſuppoſitæ vinum expreſſum excipiunt percolantque. *Quali*, corbes è vimine, calathi, Ecl. 2. 46.

244. *Eluctabitur.*] Per vim, & quaſi cum luctu exibit.

250. *Habendo.*] Paſſiva ſignificatione, *dum habetur*: ut pleraque gerundia. Ecl. 8. 71.

252. *Ne ſit mihi fertilis.*] Terra enim, cujus vis in herbas aut frondes abſumitur, parum habet virtutis ad fructum ferendum.

254. *Tacitam.*] Etſi de illa taceatur, nullumque aliud indicium à me aſſignetur.

257. *Picea... taxi,* &c.] *Picea*, pini ſpecies: de qua Plin. l. 16. 10. *Picea montes amat atque frigora, feralis arbor, & funebri indicio ad fores poſita, ac rogis virens: hac plurimam reſinam fundit. Taxus, de l' If:* de qua Plin. ibidem. *Taxus, minus virens, graciliſque & triſtis ac dira: letale baccis, in Hiſpania præcipue, venenum ineſt. Sunt qui taxica hinc appellata dicant venena, quæ nunc toxica dicimus.*

259. *His animadverſis.*] V. PARS. *De cultura vitis.* Continet præcepta præcipue XV. I. Eſt *de ſcrobibus & foveis hyeme parandis*, v. 260. II. *De ſoli ſimilitudine in ſemmario & vineto*,

Excoquere,

Excoquere, & magnos ſcrobib⁹ concidere montes:
Ante ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus: optima putri
Arva ſolo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robuſtus jugera foſſor.
At ſi quos haud ulla viros vigilantia fugit;
Ante locum ſimilem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus ſeges, & quo mox digeſta feratur:
Mutatam ignorent ſubito ne ſemina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice ſignant:
Ut, quo quæque modo ſteterit, quâ parte calores
Auſtrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Reſtituant. Adeo in teneris conſueſcere multũ eſt.
Collibus, an plano melius ſit ponere vites,
Quære prius. Si pinguis agros metabere campi;
Denſa ſere: in denſo non ſegnior ubere Bacchus.
Sin, tumulis acclive ſolum, colleſque ſupinos;
Indulge ordinibus: nec ſecius omnis in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.

& aperire foveis altos montes multo prius, & exponere Aquiloni glebas inverſas multo *prius; quam plantes hilare genus vitis. Optimi* ſunt *agri, quorum ſolum eſt tenerum:* id autem *eſſiunt venti, & pruinæ frigidæ, & robuſtus foſſor agitans terram proſciſſam. Sed ſi nulla vigilantia deeſt quibuſdam viris, hi prius eligunt loca* duo *ſimilia:* unum, *in quo primum ſeminarium arborum præparetur; &* alterum, *in quem deinde transferatur diſtinguendum* per ordines: *ne ſurculi non aſſueſcant* terræ *matri ſubito mutatæ. Præterea notant cœli ſitum in cortice: ut reponant* arborem, *quomodo unaquæque poſita fuerat, qua parte paſſa erat calorem meridionalem, quæ terga verterat ſeptentrioni. Tantum poteſt conſuetudo capta à tenera* ætate. *Perpende prius, an melius ſit plantare vites* in *plano, an* in *collibus. Si eligis agros pinguis campi, ſere* vites *ſpiſſius: vitis non eſt ſterilior in denſo agro. Si vero* eligis *ſolum aſſurgens in tumores, & colles inclinatos, fac ordines* laxiores: *nihilominus omnia intervalla congruunt perfectè, arboribus diſpoſitis per ſectos tramites.*

NOTÆ.

v. 265. III. *De ſignando vitis cortice, ad cognoſcendum nativum ejus ſitum*, v. 269. IV. *De ordine, quo ſerenda eſt*, v. 273. V. *De profunditate foſſarum*, v. 288. VI. *De iis quæ cavenda ſunt in ſatione vitis*. v. 298. VII. *De tempore ſationis*, v. 315. VIII. *De ſtercoratione*, v. 346. IX. *De lapidum & concharum infoſſione*, v. 348. X. *De paſtinatione*, ſive terra vertenda paſtino, *la houe, la beſche*, v. 354. XI. *De ligatione*, quæ *pedatio* dicitur, *mettre les echalas*, v. 358. XII. *De frondatione*, ſeu frondium amputatione, v. 362. XIII. *De ſepto adverſus pecorum injurias*, v. 371. XIV. *De Bacchi ſacris*, v. 380. XV. *De vinitoris diligentia alia in rebus*, v. 397.

261. *Aquiloni.*] Vento ſeptentrionali: generatim hic hyemem ſignificat. De eo Ecl. 7. 51.

267. *Arboribus.*] Vel vites ipſas arbores vocat ut ſupra v. 89. Vel præceptum generale eſt pro omnibus arboribus. *Seges.*] Bene de arbuſculis, quæ ſeruntur in ſeminario.

268. *Semina.*] Non hic grana ſunt, ſed ſurculi, ſive avulſi è viris corpore, qui vocantur *malleoli, marcottes*; ſive cum ſuis radicibus tranſlati, qui vocantur *vivi radices*.

271. *Auſtrinos*, &c. *Axi*, &c.] Pro meridie, *Auſtrum* dicit, ventum inde flantem, de quo Ecl. 2. 58. Pro ſeptentrione, *axem*, id eſt polum ſimpliciter; quia polus hic unus à nobis videtur.

275. *Denſa.*] Pro *denſè*, ſupra, v. 134. De *ubere*, ſupra, v. 185. De *Baccho*, Ecl. 5. 69.

277. *Secius.*] Vel *ſequius*, ut Germano placet: *ſecus*, ſignificat *aliter*, & habet primam brevem; *ſecius* vel *ſequius*, ſignificat *deterius, pejus, minus*, & primam habet longam. Hac ſignificatione dixit paſſim Apuleius, *ſequiorem ſexum*, pro *muliebri*, qui minor ac deterior eſt: & Seneca, *ſequius de aliquo loqui*, id eſt, finiſtre. Et derivat Turneb. l. 19. 17. à *ſequor*: quia *præire* conſuevit id, cujus melior eſt conditio; *ſequi*, cujus deterior, ut ſervus.

In unguem.] Exacta perfectaque ratione. Tranſlata dictio à marmoreariis opificibus, qui marmorum junctiones ungue explorant, an perfecte commiſſæ ſint. Hor. de A. P. 295. *Perfectum decies non caſtigavit ad unguem.* Et Sat. l. 1. 5. 32. *Ad unguem factus homo.*

278. *Secto via limite quadret.*] Diſpoſitio arborum hic duplex intelligi poteſt: ita ut ſingulæ viæ ſectæ ſint inter arbores, vel diſpoſitas in quadrangulum, & tunc perfecte quadrata figura eſt; vel diſpoſitas in triangulum, & tunc eſt quincuncialis figura, *enechiquier*. Quincuncialis porro figura, ſive *quincunx*, ita dicebatur, à figura quinti numeri, V. quem ſinguli trianguli exprimunt.

Ut

Quemadmodum in magno bello, cum longa legio extendit ſuas *cohortes, &* omnis *turba conſtitit in campo vacuo: & exercitus ordinati* ſunt, *& omnis terra undique ſplendet fulgore* armorum *æreorum: nondum* tamen *committunt horridam pugnam, ſed Mars incertus vagatur in medio armorum.* Sic *omnia intervalla* arborum *ſint dimenſa æqualibus numeris tramitum: non ſolum, ut aſpectus delectet animum otioſum; ſed quia alioqui terra non præbebit omnibus æquale robur, nec rami poterunt ſe extendere in aerem. Forte petes quænam* debeat *eſſe altitudo foſſarum: auderem* ego *deponere vitem in tenui etiam foſſa; arbor* vero *profundius ac penitus defoditur in terra. Præcipue æſculus; quæ tantum progreditur radice ad inferos, quantum* progreditur *cacumine ad plagas cœleſtes. Ergo non hyemes, non venti, neque pluviæ illam eruunt: manet inconcuſſa, & per multos annos ſuperat durando tranſigens multas ætates hominum: tum late porrigens ramos robuſtos, & brachia huc illuc, ipſa* inter ramos ſuos *media, alit magnam umbram. Ne autem vineæ tibi inclinent ad Solem occidentem: & u plantes corylum inter vites, & ne*

Ut ſæpe ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, necdum horrida miſcent
Prælia, ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum:
Non animum modo uti paſcat proſpectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neq; in vacuũ poterunt ſe extendere rami.
Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras.
Auſim vel tenui vitem committere ſulco.
Altius ac penitus terræ defigitur arbos:
Æſculus imprimis, quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multoſq; per annos
Multa virũm volvens durando ſæcula vincit.
Tum fortes late ramos & brachia tendens
Huc illuc, media ipſa ingentem ſuſtinet umbram.
Neve tibi ad Solem vergant vineta cadentem:
Neve inter vites corylum ſere: neve flagella

NOTÆ.

Quadrum.

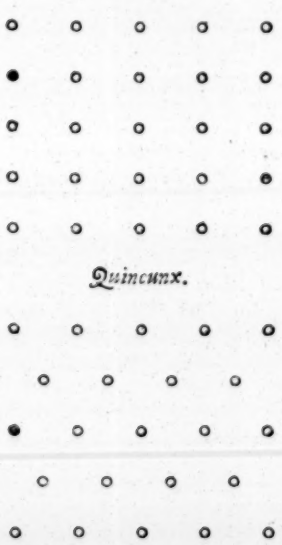

Quincunx.

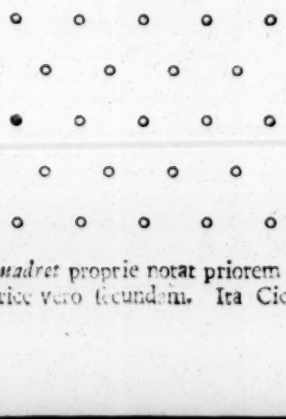

Vox *quadret* proprie notat priorem figuram; metaphorice vero ſecundam. Ita Cicero, De Orat. 3. 173. *Conjunctionem verborum numeroſa cadere, & quadrare, & perfici volumus.* Et in Bruto, 43. *Quoniam tibi quadrat:* id eſt, *convenit, congruit.*

279. *Cohortes explicuit legio.*] Militum numerus in legione, pro temporum varia ratione, varius fuit. Univerſim legio dividebatur in cohortes X. manipulos XXX. centurias LX. In inceſſu quadratam ſervabat figuram; in pugna porrigebatur in longum, triplici verſu ſive linea, quarum ſingulæ manipulos decem continebant.

281. *Fluctuat omnis ære renidenti tellus.*] Id eſt: ſplendor æris tremulus huc illuc in terra circumvolat. Sic ſupra, v. 211. *Enituit impoſſo vomere campus.* De *Marte*, Ecl. 9. 12.

291. *Æſculus.*] Arbor glandifera, è quercuum genere. Supra, v. 16. *Tartara* G. 1. 36.

299. *Corylum.*] Supra, v. 65. Nocet radicum denſitate, quæ vitibus alimentum præripiunt. *Flagella*, ſunt ramorum ſummitates, è quibus non ſunt decerpendi ad plantandum ſurculi, ſive malleoli; ſed ex infima arboris parte, quæ terræ vicinior eſt: jam enim terræ aſſueverunt, eamque amant.

Summa

Summa pete, aut ſummas defringe ex arbore plantas :
(Tantus amor terræ) nec ferro læde retuſo
Semina : neve oleæ ſylveſtres inſere truncos.
Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primùm ſub cortice tectus
Robora comprendit, frondeſq; elapſus in altas
Ingentem cœlo ſonitum dedit : inde ſecutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & ruit atram
Ad cœlum piceâ craſſus caligine nubem :
Præſertim ſi tempeſtas à vertice ſylvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi ; non à ſtirpe valent, cæſæque reverti
Poſſunt, atque imâ ſimiles revireſcere terrâ :
Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.
Nec tibi tam prudens quiſquã perſuadeat auctor
Tellurem Borea rigidam ſpirante movere.
Rura gelu tum claudit hyems, nec ſemine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio eſt, cum vere rubenti
Candida venit avis longis inviſa colubris :
Prima vel autumni ſub frigora, cum rapidus Sol
Nondum hyemem contingit equis, jam præterit
Ver adeo frondi nemorum, ver utile ſylvis : (æſtas
Vere tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fœtus.
Avia tum reſonant avibus virgulta canoris,

carpas ſuprema cacumina, aut ne *aliſcindas ſupremos ſurculos ex arbore (adeo amant terram) & ne vulneres ferro obtuſo ſurculos : & ne plantes* ſimul *truncos oleæ ſylveſtris. Nam ſæpe paſtoribus imprudentibus excidit ignis, qui primo occultus ſub pingui cortice oleæ clam corripuit truncos, & erumpens in alta folia, edidit ingentem crepitum in aërem : inde gliſcens regnat victor per ramos & per altum verticem, & implicat flammis totum ſylvam, & denſus piceo fumo emittit in cœlum nigram nubem. Præcipue ſi tempeſtas à ſeptentrione incumbat arboribus, & ſi ventus augens volvat incendia. Cum id* accidit : tum vites *neque poſſunt è radice, neque, per amputationem repullulare, & renaſci ſimiles ab ima terra : ſed ſterilis oleaſter amaris frondibus remanet ſolus. Ne autem ullus tam prudens, tibi auctor ſit* hujus *conſilii,* ut *flante Borea aperias* in ſcrobes *terram rigentem : tunc hyems conſtringit arva frigore : nec permittit ut, ſurculo defoſſo, radix conſtricta infigatur terræ. Optima plantatio vinearum eſt, vere purpureo, cum redit avis alba, infenſa longis ſerpentibus : vel circa prima frigora autumni : cum Sol rapidus nondum attigit equis hyemem, ſed jam calores abierunt. Ver præcipue foliis arborum, ver arboribus utile eſt.*

Terræ intumeſcunt vere, & petunt ſemina fœcundantia. Tum aër, qui eſt *pater omnipotens, labitur per pluvias fertiles in ſinum lætæ uxoris* terræ : *& magnus ipſe, commixtus magno* ejus *corpori nutrit omnes fœtus. Tum frutices* extra vias *poſiti reſonant volucribus,*

NOTÆ.

301. *Neu ferro læde retuſo.*] Non prohibet ferro præcidi ; ſed ferrum obtuſum adhiberi, quo lacerarentur potius quam amputarentur *ſemina*, id eſt, *ſurculi :* vide ſupra, v. 268.

303. *Nam ſæpe, &c.*] Cur à vitibus removendæ ſint oleæ ſylveſtres, ſive oleaſtri, affert alias cauſas Theophraſtus l. 3. 15. Quod nempe tam olea, quàm ficus, alimenti plurimum exugant, umbramque inducant maximam.

305. *Robora.*] Truncos, ſupra, v. 25.

308. *Ruit.*] Emittit ; active hic ſumitur, ut G. 1. 105. *Cumuloſque ruit male pingue arena.*

310. *A vertice.*] A ſeptentrionali polo, juxta Servium : quia, *hic vertex nobis ſemper ſublimis*, G. 1. 242. A vertice arborum, juxta Germanum & Victorium. Vide G. 1. 324. *Collecta ex alto nubes.*

316. *Borea.*] Vento ſeptentrionali. Ecl. 7. 51.

319. *Cum vere rubenti candida, &c.*] Ciconia, de qua Plin. l. 10. 23. *Ciconiæ quonam è loco veniant, aut quo ſe referant, incompertum adhuc eſt. E longinquo venire non dubium, eodem quo grues modo. Nidos eoſdem repetunt : genitricum ſenectam invicem educant.* Ver hic *rubens* dicitur, Propter flores : ut paſſim alibi *purpureum.*

322. *Hyemem contingit equis.*] Tropicum Capricorni, quem ubi attigit, tunc bruma eſt & hyems ſumma : vide G. 1. 238.

325. *Tum pater, &c.*] *Æther*, ſive aër, per Jovem à poëtis : terra, per Junonem adumbrata eſt. Inter utrumque quoddam quaſi conjugium.

Et

& animalia redeunt ad concubitum ſtatis diebus. Omnis campus parturit, & agri aperiunt ſinum tepidis flatibus Zephyri: abundat in *omnibus* agris *humor: & herbæ audent tuto exponere ſe novo Soli: nec vitis timet Auſtros ſurgentes, aut fluviam emiſſam è cœlo magnis Aquilonibus; ſed propellit germina, & effundit omnia folia. Non puto alios dies fuiſſe in primo ortu naſcentis mundi, aut habuiſſe alium ordinem.* Tempus *illud ver fuit: magnus orbis habebat ver, & Euri continebant hybernos flatus. Statim ut pecudes acceperunt lucem, & ferreum genus hominum extulit caput* ex *agris ſaxoſis, & feræ immiſſæ ſunt in ſylvas, & ſidera in cœlum.* Et vero *mundus adhuc tener non potuiſſet tolerare hunc laborem: niſi tanta quies eſſet inter hyemem & æſtatem, &* niſi *clementia aëris complecteretur terras. Cæterum, quaſcunque arbuſculas defodies in agris, ſparge ſtercore pingui, & memineris tegere multâ terrâ. Vel* circa *infode lapides bibulos, aut conchas aſperas: nam aquæ inter eas fluent, & tenuis vapor permeabit, & ea quæ plantata ſunt ſument vires. Inventi ſunt etiam, qui premerent ea de ſuper ſaxo, & pondere magnæ teſtæ: & hoc munimentum eſt adverſus pluvias immodicas: hoc* munimentum eſt, *quando canis ardorem ferens aperit calore agros hiantes. Surculis plantatis, reſtat ſæpe accumulare terram ad radices eorum: & immittere ligonis ferreos* in terram.

Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: Zephyriq; tepentibus auris
Laxant arva ſinus: ſuperat tener omnibꝰ humor:
Inque novos ſoles audent ſe gramina tuto
Credere: nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios primâ creſcentis origine mundi
Illuxiſſe dies, aliumve habuiſſe tenorem
Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri;
Cum primũ lucem pecudes hauſere, virûmq;
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immiſſæque feræ ſylvis, & ſidera cœlo.
Nec res hunc teneræ poſſent perferre laborem:
Si non tanta quies iret, friguſque caloremque
Inter; & exciperet cœli indulgentia terras.
Quod ſupereſt, quæcumque premes virgulta per agros,
Sparge ſimo pingui, & multâ memor occule terrâ:
Aut lapidem bibulum, aut ſqualentes infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuiſq; ſubibit (chas.
Halitus, atq; animos tollent ſata: jamq; reperti
Qui ſaxo ſuper atq; ingentis pondere teſtæ
Urgerent: hoc effuſſos munimen ad imbres;
Hoc, ubi hiulca ſiti findit canis æſtifer arva.
Seminibus poſitis, ſupereſt deducere terram
Sæpius ad capita, & duros jactare bidentes.

NOTÆ.

330. *Zephyrique.*] Ecl. 5. 5. *Auſtros.*] Ecl. 2. 58. *Aquilonibus.*] Ecl. 7. 51.

336. *Non alios, &c.*] Diſceptatur, quo tempore mundus conditus ſit: verno, an autumnali: favet autumno ratio, quæ petitur à maturitate frugum: favet veri, quæ petitur à commodiſſima temperie. Poëtæ omnes pro vere ſtant. De *Euro*, G. 1. 371.

340. *Virumque ferrea progenies, &c.*] Alludit ad ætatem ferream, & inſtaurationem mundi poſt diluvium factam, à Deucalione & Pyrrha, jactis poſt tergum lapidibus. Ecl. 6. 41.

343. *Nec res hunc teneræ, &c.*] Vel ſenſus eſt: Nec mundi res, tum teneræ ac recentes, potuiſſent præferre calorem æſtivum, aut frigus hybernum: ergo conveniens fuit, naſci eas vernо tempore, quæ anni quædam eſt quies. Vel ſenſus eſt generalis: Nec mundi res, quæ per ſe teneræ ſemper ac fragiles ſunt, poſſent ferre vim æſtatis & hyemis; niſi vere, quaſi quiete, recrearentur.

353. *Canis æſtifer.*] Sirius, vel canicula: ſtella in ore majoris canis: cujus vis in ſubjectas mundi partes inſignis eſſe perhibetur, quo tempore Sol oritur in principio leonis, nempe exeunte Julio: tumque æſtus ferventiſſimus eſt, morbique ex illo æſtu frequentiſſimi: dieſque illi *caniculares* vocantur, donec Sol totum leonis ſignum perluſtraverit, ad uſque diem 23. Auguſti, *Sirius* dictus, vel à σιριάω, *ficco*; vel à σειρόω *evacuo*.

355. *Capita.*] Vitium arborumque capita, ſtirpes ſunt & radices; quibus, quaſi ore alimentum è terra trahunt.

Bidentes.] *Bidens* aliquando eſt *ovis*; hic inſtrumentum fodiendæ terræ comparatum, *paſtinum, ligo, un hoyau*, Etymon à binis dentibus: quod ligo ſit bifurcus. De *ove bidente*, Æn. 4. 57.

Aut

Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere, & ipſa
Flectere luctantes inter vineta juvencos:
Tum leves calamos & raſæ haſtilia virgæ,
Fraxineaſque aptare ſudes, furcaſque bicornes:
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Aſſueſcant, ſummaſq; ſequi tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris: & dum ſe lætus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immiſſus habenis.
Ipſa acies nondum falcis tentanda; ſed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam validis amplexæ ſtirpibus ulmos
Exierint: tum ſtringe comas, tum brachia tonde.
Ante reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, & ramos compeſce fluentes.
Texendæ ſepes etiam, & pecus omne tenendū eſt:
Præcipue dum frons tenera imprudenſq; laborum:
Cui, ſuper indignas hyemes, Solemq; potentem,
Sylveſtres uri aſſidue capreæque ſequaces
Illudunt: paſcuntur oves, avidæq; juvencæ.
Frigora nec tantum canâ concreta pruinâ,
Aut gravis incumbens ſcopulis arentibus æſtas;
Quantum illi nocuere greges durique venenum
Dentis, & admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnib⁹ aris
Cæditur, & veteres ineunt proſcenia ludi:

Aut movere terram ſub vomere depreſſo, & deducere boves reſiſtentes inter ipſas vineas. Deinde adjungere viti *politas canas & haſtilia è virgis decorticatis, & palos fraxineos, & furcas bicornes: quarum viribus aſſueſcant aſſurgere, & deſpicere ventos, & adhærere ramis ad uſque ſummas ulmos. Et parcendum* quidem eſt *teneris* vitibus, *dum prima ætas creſcit novis frondibus, & dum palmes lætus attollit ſe in altum, emiſſus in aërem* veluti *laxatis habenis. Ipſa acies ferri non eſt adhuc adhibenda; ſed frondes præcidendæ ſunt unguibus manuum, & paſſim auferendæ. Poſtea, quando* vites, *firma radice implicatæ ulmis, creverint, tunc amputa pampinos, tunc ſeca palmites: prius timent ferrum: tunc demum exerce dura imperia & coërce ramos ſuperfluos. Præterea ſepes jungendæ ſunt, & greges omnes continendi: præcipue dum frondes teneræ ſunt & inaſſuetæ noxiis* rebus: *quibus* frondibus, *præter magnas hyemes & Solem vehementem, ſylveſtres boves, & capræ ſequaces aſſidue nocent: oves & avidæ juvencæ carpunt* eas. *Nec hyems conſtricta albo gelu, aut gravis æſtas penetrans rupes aridas, tantum nocuit; quantum nocuerunt illæ pecudes, & venenum duri dentis, & cicatrix impreſſa in ſtirpe corroſa. Non aliud ob delictum caper immolatur Baccho* in *omnibus altaribus, & antiqui ludi prodeunt in theatra:*

NOTÆ.

356. *Aut preſſo exercere ſolum, &c.*] Ex more Italiæ, ubi vites ulmis aliiſque arboribus fulcibantur: adeoque laxius digeſtæ ſpatium arandi relinquebant, imo & frugum interſerendarum.

359. *Fraxineas.*] E fraxino arbore, *freſne.*

361. *Tabulata.*] Servius: *Sunt rami effuſiores, & in plana tendentes, non in altiora creſcentes.* Et Columella l. 5. 6. *Tabulata inſtituenda ſunt: hoc enim nomine uſurpant agricolæ ramos, truncoſque prominentes; ut vites laxius diffundantur.*

364. *Laxis per purum, &c. habenis, &c.*] *Laxis habenis* metaphora eſt ab equis deſumpta, duce Lucretio l. 5. *Arboribuſque datum eſt variis exinde per auras creſcendi magnum immiſſis certamen habenis.* Et *per purum*, ſignificat, *per aërem*, ſic & Horatius Od. 1. 34. 7. *Per purum tonantes egit equos, volucremque currum.*

374. *Sylveſtres uri.*] *Bubali* quos vulgus cum *uris* confundit. Plin. l. 8. 15. *Uri* enim juxta Cæſarem, de bello Gall. l. 6. ſunt feræ, *magnitudine paulo infra elephantos, ſpecie & colore & figura tauri:* quæ in ſola Hercynia Germaniæ ſylva reperiuntur. *Bubali*, boves ſunt ſylveſtres, frequentes in Italia, ex Iſidoro & aliis: quanquam aliter à Plinio deſcribuntur.

381. *Proſcenia.*] Theatrum locus fuit ſemicirculi figuram habens, ſpectaculis ſenicis deſtinatus, à θεάομαι *ſpecto*. Partes ejus fuere, I. *Porticus, ſcalæ, ſedilia*: ſedilium ordines dicebantur *cunei*; quia, cuneorum modo, eo ſtrictiores erant, quo magis ab ambitu ad centrum theatri accedebant: & hæc omnia circa ambitum theatri erant diſpoſita. II. *Orcheſtra* pars interior, ſive centrum theatri, eaque omnium infima & concava: unde *cavea* dicebatur totum theatri ſpatium. Hic ſedebant ſenatores, ludebantque chori ſaltatorum & muſicorum; ab ὀρχέομαι *ſaltare*. III. *Proſcenium*, locus ab uno theatri cornu

& magni Athenienſes inſtituerunt præmia circa pagos, & vias, & læti inter bibendum ſaltavere in pratis amœnis per unctas pelles hircorum. Romani quoque coloni, gens orta è Trojanis, jocantur verſibus incompoſitis, & riſu effuſo; & induunt larvas horribiles e cavis corticibus; & te vocant, ô Bacche, inter hilaria carmina; & in honorem tuum ailigant fictiles imagunculas ex alta pinu. Hinc vinea omnis pullulat multo fructu, & valles curvæ, & ſaltus opaci implentur uvis; & quicumque locus, in quem imago *Bacchi circumvertit vultum formoſum. Itaque rite cantabimus Baccho ſuas laudes verſibus patriis, & offeremus ei diſcos atque placentas, & ſacer hircus, deductus cornibus ſtatuetur ante aram: & torrebimus pinguia viſcera in verubus è corylo* factis.

Præmiaque ingentes pagos & compita circum,
Theſeidæ poſuere: atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos ſaliere per utres.
Necnon Auſonii, Trojâ gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſuque ſoluto;
Oraque corticibus ſumunt horrenda cavatis.
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur valleſque cavæ ſaltuſque profundi,
Et quocumq; Deus circum caput egit honeſtum.
Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lanceſque & liba feremus:
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram,
Pinguiaq; in verubus torrebimus exta colurnis.

NOTÆ.

ad alterum ductus, inter orcheſtram & ſcenam, altior quàm orcheſtra, inferior quàm ſcena: in eo agebant loquebanturque hiſtriones comici tragicique, è pulpito, id eſt, ex editiore aliquo & pedibus ſubſtrato tabulato. IV. *Scena*, pars theatri adverſa ſpectantibus: velis, picturis, columniſque decorata, & olim arboribus ad inumbrandos actores, cum ludi in propatulo antiquitus exhiberentur: à σκηνὴ *umbraculum*. V. *Poſcenium*, ubi actores poſt ſcenam latent. VI. *Amphitheatrum*, fuit locus, non in ſemicirculum, ſed in circulum extructus: ubi nulla erat ſcena, ſed undecumque ſedilia ſpectatorum; cum *arena* in medio, in qua gladiatorum, ferarumque & alia id genus certamina peragebantur: quare *amphitheatrum* dicebatur, quaſi *undique theatrum*; ab ἀμφὶ *circum*, & θεάομαι, *ſpecto*.

382. *Præmiaque, &c.*] Ludi omnes theatrales è Bacchicis ejuſmodi ludicris ortum habuere, quibus victor *hircum* referebat: unde tragœdiæ remanſit nomen à τράγος, *hircus* & ᾠδὴ *cantilena*. Horatius in arte Poëtica v. 220. *Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum, Mox etiam agreſtes Satyros nudavit, &c.* Floruit primo apud Athenienſes, qui *Theſeidæ* dicuntur, à *Theſeo* rege qui primus eos, in pagis degentes, in urbem coëgit mœnibuſque ſepſit. De eo, Æn. 6. 122.

384. *Unctos ſaliere per utres.*] Præcipua pars *Liberalium* ſive *Bacchicorum* ludorum, erat ſaltus per pelles hircinas, in campo cumulatas, inflataſque & unctas oleo. Hircinas eligebant pelles ſive utres, ad contemptum hircorum etiam mortuorum quod viti infeſtum ſit animal: ungebant, ut magis eſſent lubricæ, nec veſtigium cadentis ſuſtinerent: uno pede inſiliebant, reducto altero: & cum frequenter caderent *cernui*, ſive proni vocabant ludos illos *Cernualia*; Græci ἀσκωλία, ab ἀσκὸς *uter*.

385. *Auſonii coloni.*] *Colonus* hic non *agricolam* ſignificat, ſed *coloniam*, ſive Trojanos, Ænea duce, miſſos ad *incolendam* Auſoniam, id eſt, Italiam. De *Auſonibus*, antiquis Italiæ populis, Æn. 3. 171.

389. *Oſcilla ſuſpendunt.*] Imagunculas fictiles, Baccho ſacras, & ad ejus ſpeciem effictas; quæ vineis providere putabantur, eiſque fertilitatem conferre, ad quas vento, aut numinis providentiâ impulſæ ſeſe converterent. Unde addit: *Et quocumque Deus circum caput egit honeſtum*. Nomen hoc, *oſcillum*, diminutivum eſt ab *os oris*, quaſi *parvum os*: unde etiam eſt *oſculum*, Æn. 1. 260.

391. *Saltuſque, &c.*] *Saltus* non eſſe ſylvarum ipſas arbores, ſed loca ſylvarum ab arboribus vacua, notavimus, Ecl. 6. 56.

394. *Liba.*] Placentæ genus. Ecl. 7. 33.

395. *Et ductus.*] Verba ſolemnia: ominoſum enim erat in ſacrificiis ſi victima *traheretur*, non facile duceretur: tum ſi ad aram non ſponte *ſtaret*, ſed reluctaretur.

396. *Colurnis.*] Bene, cum enim *corylum* & *hircum* viti eſſe infeſtum dixerit, utrumque ad ſacrificia adhibet: *hircum*, ut victimam; *corylum*, ut materiem veru.

Eſt

Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhauſti ſatis eſt: namque omne quotannis
Terq; quaterq; ſolum ſcindendum, glebaq; verſis
Æternum frangenda bidentibus, omne levandum
Fronde nemus. Redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.
Et jam olim ſeras poſuit cum vinea frondes,
Frigidus & ſylvis Aquilo decuſſit honorem; 404
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus, & curvo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & vallos primus ſub tecta referto:
Poſtremus metito. Bis vitibus ingruit umbra, 410
Bis ſegetem denſis obducunt ſentibus herbæ:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,
Exiguum colito. Necnon etiam aſpera ruſci
Vimina per ſylvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur: incultique exercet cura ſalicti. 415
Jam vinctæ vites, jam falcem arbuſta reponunt,
Jam canit extremos effœtus vinitor antes;
Sollicitanda tamen tellus, pulviſque movendus:
Et jam maturis metuendus Jupiter uvis.

Eſt etiam iterandus in colendis vitibus labor ille, in quo nihil unquam ſatis perfectum eſt: nempe oportet *omnem terram vertere ſingulis annis ter & quater, & aſſidue comminuere glebas ligonibus inverſis, & exonerare totum vinetum frondibus. Labor revolutus in circulum redit agricolæ, & annus in ſe replicatur per eaſdem vias. Et tum demum, cum vinea amiſit ultimas frondes, &* cum *frigidus Aquilo abſtulit arboribus pulcritudinem, jam tum diligens agricola profert curas in annum futurum; & perſequitur curvâ Saturni falce vitem nudatam,* eam *tondens, & componit amputando. Primus move terram, primus comture ſarmenta* domum *deportata, & primus refer domum pedamenta; ultimus vindemiate. Bis frondes denſiores inumbrant vitem, bis herbæ ſuffocant vinetum ſpiſſis vepribus: magna difficultas in utriſque* amputandis. *Lauda rura magna,* ſed *cole parvum* rus. *Præterea ſecanda ſunt in ſylvis aſpera vimina è ruſco, & fluviales cannæ in ripis; & habenda cura ſalicti ſylveſtris.*

Poſtquam vites ligatæ ſunt: poſtquam vineta permittunt *falcem reponi, poſtquam vinitor laſſus cantat* attigiſſe *ſe extremos* vineæ *ordines; tamen vertenda* eſt *terra, & glebæ comminuenda, & aër timendus racemis jam maturis.*

NOTÆ.

397. *Eſt etiam*, &c.] Præcipit *alteram*, id eſt, ſecundam *paſtinationem*, quæ dicitur *repaſtinatio*, de qua, v. 354. Item & ſecundam *pampinationem*, ſeu frondium amputationem, de qua, v. 365. Quamquam monet, ter aut quater laborem utrumque eſſe repetendum: quia nunquam *huic labori*, id eſt, in hoc labore, *ſatis eſt exhauſti*, id eſt juxta Servium, exhauſtionis, finitionis, perfectionis: ſic Æn. 2. 427. *Servantiſſimus æqui*, id eſt, æquitatis.

401. *Actus in orbem.*] Id eſt, perpetuus & continuus: nullus enim in orbe, ſeu circulo terminus eſt.

404. *Aquilo.*] Ventus ſeptentrionalis. Ecl. 7. 51.

406. *Curvo Saturni dente*, &c.] Præcepta congerit de curis hybernis circa vitem: ac præcipue de *ablaqueatione*: quæ fit cum circa radices terra effoditur, tondenturque ferro ſuperfluæ radices: eæ præſertim, quæ terræ ſuperficiem propius tangunt; ut inferiores convaleſcant. Dicitur *ablaqueatio*, quia vitis radicibus, quaſi totidem laqueis, expeditur & liberatur. *Saturni dente.*] Falce dentatâ ſeu acutâ, quæ Saturni geſtamen eſt. De *Saturno*, Ecl. 4. 6.

410. *Bis vitibus*, &c.] Cauſam affert geminæ *pampinationis*, quam antea præceperat: item & geminæ *runcationis*, quâ herbæ noxiæ eruuntur, *ſarcler.*

413. *Aſpera ruſci vimina.*] Commendat curam fruticum, unde parantur viti retinacula. *Ruſcus*, vel *ruſcum du houx.* De eo, Ecl. 7. 42. *Salictum*, vel *ſalicetum*, locus ſalicibus conſitus, *ſauſaye.*

417. *Extremos effœtus vinitor antes.*] *Antes*, ſunt ordines vitium, qui ſunt ante cæteros poſiti, & vineam quaſi circundant, & quavis ex parte extremi ſunt. *Effœtus*, laſſus, qualis eſt mulier quæ multos edidit fœtus.

418. *Pulviſque movendus.*] Commovendus & excitandus pulvis, fractione glebarum.

419. *Metuendus Jupiter uvis.*] Aër, grandine & pluviis intempeſtivis infeſtus. *Jupiter* pro aëre, ſupra, v. 325.

Contra, nulla eſt difficultas in colendis oleis, nec illæ petunt curvam falcem & raſtros mordaces: cum ſemel radices egerunt in terram, & aſſueverunt aëri. Ipſa terra ſuppeditat ſuccum plantatis oleis, quando *aperitur ligone adunco; & reddit plenas olivas*, ſtatim *cum* ipſo *vomere. Ideo nutri olivam pinguem & gratam pact. Poma quoque, quando ſenſere truncos robuſtos, & accepere vires ſibi debitas, cito aſſurgunt in aërem virtute propriâ, nec egent noſtro auxilio. Interea ſylvæ omnes non minus onerant ſe fœtibus, & incultæ avium latebræ rubeſcunt baccis ſanguineis. Cytiſi ſecantur: ſylva alta ſuppeditat tædas*, quibus *ignes nocturni aluntur, & præbent lucem. Et homines negligunt eas plantare, & in iis curam adhibere? Quid commemorem majores arbores? Salices & geniſtæ humiles, illæ* ipſæ *præbent, aut cibum pecudibus, aut umbram paſtoribus, & ſepem ſegetibus, & cibum apibus. Et pulchrum eſt videre Cytorum fluctuantem buxo, & ſylvas Naryciarum picearum: pulcrum eſt videre campos non egentes raſtris, aut ullâ curâ hominum. Sylvæ ipſæ ſteriles in Caucaſo monte,*

Contra, non ulla eſt oleis cultura: neque illæ
Procurvam expectant falcem, raſtroſq; tenaces;
Cum ſemel hæſerunt arvis, auraſque tulerunt.
Ipſa ſatis tellus, cum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem & placitã paci nutritor olivam.
Poma quoq; ut primum truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas; ad ſidera raptim
Vi propria nituntur, opiſque haud indiga noſtræ.
Nec minus interea fœtu nemus omne graveſcit,
Sanguineiſque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytiſi: tædas ſylva alta miniſtrat,
Paſcunturq; ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atq; impendere curã?
Quid majora ſequar? ſalices, humileſq; geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbram
Sufficiunt; ſepemque ſatis, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo ſpectare Cytorum,
Naryciæque picis lucos: juvat arva videre,
Non raſtris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipſæ Caucaſeo ſteriles in vertice ſylvæ,

NOTÆ.

420. *Contra non*, &c.] Laborioſæ vitis culturæ, facilem opponit olcæ culturam. Utraque tamen in tenera ætate ſimilis eſt: diſparitas igitur à firmiori tantum ætate petenda, quæ maximam in vite, vix ullam in olea, curam exigit; unde addit poëta; *Cum ſemel haſerunt arvis.*

424. *Cum vomere*, &c.] Id eſt ſtatim atque aperitur vomere, ſine mora, producit fructus Exaggeratio, quæ certum & celerem proventum indicat.

424. *Fruges.*] Olivas interpretor. Et vero voces illæ promiſcue adhibentur à poëtis: *Nemus*, non proprie tantum pro ſylveſtrium arborum multitudine, ſed & pro vinea, v. 400. *Omne levandum fronde nemus: Sylva*, pro quarumlibet rerum multitudine, ut notavimus G. 1. 152. *Meſſis* pro collectione non ſolum tritici, ſed etiam uvarum, G. 2. 410. *Poſtremus metito.* Item pro mellis proventu, G. 4. 231. *Duo tempora meſſis. Vindemia* apud Plin. l. 15. 1. pro olivarum etiam collectione. *Seges*, pro arbuſculis in ſeminario, G. 2. 266. *Ubi prima paretur arboribus ſeges*, &c.

425. *Placitam paci nutritor olivam.*] *Nutritor*, pro *nutri*: paſſivum, activa ſignificatione: ut apud Cicer. pro Mil. 33. *Inimicitiſſimum multo crudelius etiam punitus es.* Pro, *punitiſti. Placitam paci*, quia inſigne pacis fuit. Æn. 7. 237. Minervæ fuit dicata. Vide G. 1. 14.

426. *Poma.*] Fructus pro arbore: arbor enim, *pomus* eſt.

431. *Cytiſi: tædas*, &c.] De *cytiſo* frutice, qui tondetur ſaginando pecori, Ecl. 1. 79. De *tæda* arboribus è picearum genere, Ecl. 7. 49.

434. *Salices*, &c.] Salices, *ſaules.* Geniſtæ, *Geneſt*: G. 2. 12.

436. *Pabula melli.*] Apibus, quæ mel conficiunt.

437. *Cytorum.*] Cytorus urbs, & mons Galatiæ, in ora Paphlagoniæ: buxo fertilis. Ovid. M. 4. 312. *Sæpe Cytoriaco deducit pectine crines*: id eſt, *buxeo.*

438. *Naryciæque picis lucos*, &c.] Sylvas feraces tædarum, piceārum, aliarumque arborum, è quibus ſuccus erumpit; qui, ſi igne exprimitur dicitur *pix poix*: ſi ſponte fluit, dicitur *reſina, poix reſine*, turi affinis. *Narycium* urbs Græciæ & Italiæ, de qua, Æn. 3. 399.

440. *Caucaſeo*, &c.] De *Caucaſo* monte Aſiæ Ecl. 6. 42. De *Euro*, vento orientali, G. 1. 371. Hic Caucaſus, pro quolibet monte, Eurus pro quolibet vento.

Quas

Quas animoſi Euri aſſidue franguntq; feruntque,
Dant alios aliæ fœtus; dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedroſque cupreſſoſque:
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plauſtris
Agricolæ, & pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis haſtilibus, & bona bello
Cornus; Ityræos taxi torquentur in arcus:
Nec tiliæ leves, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferroq; cavantur acuto:
Necnon & torrentem undam levis innatat alnus
Miſſa Pado: necnon & apes examina condunt
Corticibuſque cavis, vitioſæque ilicis alveo.
Quid memorandũ æque Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus & ad culpã cauſas dedit: ille furentes
Centauros leto domuit, Rhœtumq; Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolas! quibus ipſa, procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum juſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totis vomit ædibus undam;

quas validi Euri ſemper perſlant & rumpunt, exhibent alios alia fœtus: præbent pinos, ligna utilia navibus; cedros & cupreſſos, utilia *domibus: ex his agricolæ tornaverunt radios rotis, & rotas plauſtris; & fabricaverunt curvas carinas navibus. Salices producunt vimina, ulmi frondes: Myrtus vero commoda eſt ad validа haſtilia, & cornus ad arma* alia: *taxi flectuntur in arcus Ityræos. Nec non tiliæ politæ, & buxus torno raſilis, accipiunt figuram & cavantur acuto ferro. Alnus quoque levis, demiſſa per Padum, innatat aquæ currenti: apes quoque alſcondunt examina* in *cavis corticibus, & in ſinu ilicis cariоſæ. Quid produxerunt Bacchi munera,* quod ſit *æqualiter laudandum? Bacchus occaſiones etiam præbuit peccandi: ille morte affecit furioſos Centauros, & Rhœtum, & Pholum, & Hylæum minantem Lapithis magno poculo. O felices agricolas, ſi cognoſcerent ſuam felicitatem: quibus terra ipſa æquiſſima producit ex ſe victum parabilem, longe à bellis diſcordibus. Si* apud illos *domus alta portis ſuperbis non emittit* ex *totis ædibus magnam multitudinem* hominum *mane ſalutantium:*

NOTÆ.

444. *Hinc radios trivere rotis, & tympana plauſtris.*] *Hinc*, non ad cedros & cupreſſos, è quibus nemo rotas fabricatur; ſed ad ſylvas, ſeu ſylveſtres arbores, refertur. De *radiis*, *tympanis*, & *plauſtris*, G. 1. 163. *Trivere*, perfecere torno, de qua arte Ecl. 3. 38.

445. *Ratibus poſuere carinas.*] *Rates* proprie, ſunt ligna inter ſe colligata, quæ per aquam aguntur; metaphorice ſumitur pro navi perfecta. *Carina*, eſt trabs ima, eaque incurva, quæ totius navis fundamentum eſt.

447. *De myrto.*] Ecl. 2. 54. De *corno*, *cornillier*, ſupra, v. 34. De *taxo*, *if*, ſupra, v. 257. De *tilia*, *tilleul*, G. 1. 173. *Hæc buxus*, *vel hoc buxum*, *buis.*

448. *Ityræos.*] Gens eſt juxta Servium, è Parthia; juxta cæteros, è Syria: ſagittandi arte memorabilis.

451, 452. *Alnus miſſa Pado.*] *Alnus*, *aulne*, nota arbor: *Padus*, *le Po*, nobiliſſimus Italiæ fluvius, de quo G. 1. 482. Hic ſumitur pro quovis fluvio. *Pado*, pro, per *Padum*: ut, *It clamor cælo*, pro, *ad cœlum.* De *examinibus* apum. E. 7. 13. De *ilice*, arbore, *yeuſe*, E. 1. 18.

456. *Centauros*, &c.] *Centauri* & *Lapithæ* vicini ſunt populi Theſſaliæ: hi Pindum & Othryn; illi Pelion montem incolentes. Lapitharum rex Pirithous, cum Hippodamiam uxorem duceret, Centauri, ſponſam ipſo nuptiarum die rapere aggreſſi, à Theſeo & Hercule amicis Pirithoi, cæteriſque Lapithis ingenti clade inter ipſa pocula affecti ſunt. Centaurorum præcipuos commemorat Virgilius: Rhœtum, Pholum, & Hylæum. Pro *Rhœto*, aliqui *Rhœcum* legunt: & vero ſic apud Callimachum alioſque legitur. De *Cratere*. Ecl. 5. 68.

458. *O fortunatos*, &c.] VII. PARS & ultima: *Digreſſio de vitæ ruſticæ felicitate.* I. Ejus commoda præfert commodis urbanæ vitæ, v. 461. II. Proximam facit literarum & philoſophiæ ſtudiis, v. 475. III. Præfert quibuſlibet aliis hominum ſtudiis, v. 495. IV. Hujus vitæ antiquitatem à primis Italiæ colonis, primiſque hominibus repetit, v. 532.

462. *Mane ſalutantum*, &c.] Mos apud Romanos, ut clientes magno numero patronos ſalutarum venirent prima luce. *Undam* exprimit multitudo populi exeuntis: dum alius alium, quaſi fluctus fluctum trudit. *Vomit*, metaphora antiqui uſus in eam rem: unde *vomitoria* dicebantur in amphitheatris aditus illi, per quos populus confertim ingrediens in ſedilia ſeſe effundebat.

Contra, nulla eſt difficultas in colendis oleis, nec illæ petunt curvam falcem & raſtros mordaces: cum ſemel radices egerunt in terram, & aſſueverunt aëri. Ipſa terra ſuppeditat ſuccum plantatis oleis, quando aperitur ligone adunco; & reddit plenas olivas, ſtatim *cum* ipſo *vomere. Ideo nutri olivam pinguem & gratam paci. Poma quoque, quando ſenſere truncos robuſtos, & accepere vires ſibi debitas, cito aſſurgunt in aërem virtute propriâ, nec egent noſtro auxilio. Interea ſylvæ omnes non minus onerant ſe fœtibus, & incultæ avium latebræ rubeſcunt baccis ſanguineis. Cytiſi ſecantur: ſylva alta ſuppeditat tædas,* quibus *ignes nocturni aluntur, & præbent lucem. Et homines negligunt eas plantare, & in iis curam adhibere? Quid commemorem majores arbores? ſalices & geniſtæ humiles, illæ* ipſæ *præbent, aut cibum pecudibus, aut umbram paſcentibus, & ſepem ſegetibus, & cibum apibus. Et pulchrum eſt videre Cyterum fluctuantem buxo, & ſylvas Naryciarum picearum: pulcrum eſt videre campos non egentes raſtris, aut ullâ curâ hominum. Sylvæ ipſæ ſteriles in Caucaſo monte,*

Contra, non ulla eſt oleis cultura: neque illæ
Procurvam expectant falcem, raſtroſq; tenaces;
Cum ſemel hæſerunt arvis, auraſque tulerunt.
Ipſa ſatis tellus, cum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem & placitã paci nutritor olivam.
Poma quoq; ut primum truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas; ad ſidera raptim
Vi propria nituntur, opiſque haud indiga noſtræ.
Nec minus interea fœtu nemus omne graveſcit,
Sanguineiſque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytiſi: tædas ſylva alta miniſtrat,
Paſcunturq; ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atq; impendere curã?
Quid majora ſequar? ſalices, humileſq; geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbram
Sufficiunt; ſepemque ſatis, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo ſpectare Cytorum,
Naryciæque picis lucos: juvat arva videre,
Non raſtris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipſæ Caucaſeo ſteriles in vertice ſylvæ,

NOTÆ.

420. *Contra non*, &c.] Laborioſæ vitis culturæ, facilem opponit olcæ culturam. Utraque tamen in tenera ætate ſimilis eſt: diſparitas igitur à firmiori tantum ætate petenda, quæ maximam in vite, vix ullam in olea, curam exigit; unde addit poëta; *Cum ſemel hæſerunt arvis.*

424. *Cum vomere*, &c.] Id eſt ſtatim atque aperitur vomere, ſine morâ, producit fructus Exaggeratio, quæ certum & celerem proventum indicat.

424. *Fruges.*] Olivas interpretor. Et vero voces illæ promiſcue adhibentur à poëtis: *Nemus*, non proprie tantum pro ſylveſtrium arborum multitudine, ſed & pro vinea, v. 400. *Omne levandum fronde nemus: Sylva*, pro quarumlibet rerum multitudine, ut notavimus G. 1. 152. *Meſſis* pro collectione non ſolum tritici, ſed etiam uvarum, G. 2. 410. *Poſtremus metito.* Item pro mellis proventu, G. 4. 231. *Duo tempora meſſis. Vindemia* apud Plin. l. 15. 1. pro olivarum etiam collectione. *Seges*, pro arbuſculis in ſeminario, G. 2. 266. *Ubi prima paretur arboribus ſeges*, &c.

425. *Placitam paci nutritor olivam.*] *Nutritor*, pro *nutri*: paſſivum, activa ſignificatione: ut apud Cicer. pro Mil. 33. *Inimiciſſimum multo crudelius etiam punitus es.* Pro, *puniſti. Placitam paci*, quia inſigne pacis fuit. Æn. 7. 237. Minervæ fuit dicata. Vide G. 1. 14.

426. *Poma.*] Fructus pro arbore: arbor enim, *pomus* eſt.

431. *Cytiſi: tædas*, &c.] De *cytiſo* frutice, qui tondetur ſaginando pecori, Ecl. 1. 79. De *tædis* arboribus è piceârum genere, Ecl. 7. 49.

434. *Salices*, &c.] Salices, *ſaules.* Geniſtæ, *Geneſt:* G. 2. 12.

436. *Pabula melli.*] Apibus, quæ mel conficiunt.

437. *Cyterum.*] Cytorus urbs, & mons Galatiæ, in ora Paphlagoniæ: buxo fertilis. Ovid. M. 4. 312. *Sæpe Cytoriaco deducit pectine crines:* id eſt, *buxeo.*

438. *Naryciaque picis lucos*, &c.] Sylvas feraces tædarum, piceârum, aliarumque arborum, è quibus ſuccus erumpit; qui, ſi igne exprimitur dicitur *pix poix:* ſi ſponte fluit, dicitur *reſina, poix reſine*, turi affinis. *Narycium* urbs Græciæ & Italiæ, de qua, Æn. 3. 399.

440. *Caucaſeo*, &c.] De *Caucaſo* monte Aſiæ Ecl. 6. 42. De *Euro*, vento orientali, G. 1. 371. Hic Caucaſus, pro quolibet monte, Eurus pro quolibet vento.

Quas

Quas animoſi Euri aſſidue franguntq; feruntque,
Dant alios aliæ fœtus; dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedroſque cupreſſoſque:
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plauſtris
Agricolæ, & pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis haſtilibus, & bona bello
Cornus; Ityræos taxi torquentur in arcus:
Nec tiliæ leves, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferroq; cavantur acuto:
Necnon & torrentem undam levis innatat alnus
Miſſa Pado: necnon & apes examina condunt
Corticibuſque cavis, vitioſæque ilicis alveo.
Quid memorandũ æque Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus & ad culpã cauſas dedit: ille furentes
Centauros leto domuit, Rhœtumq; Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolas! quibus ipſa, procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum juſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totis vomit ædibus undam;

quas validi Euri ſæpiter perflant & rumpunt, exhibent alios alia fœtus: præbent pinos, ligna utilia navibus; cedros & cupreſſos, utilia domibus: ex his agricolæ tornaverunt radios rotis, & rotas plauſtris; & fabricaverunt curvas carinas navibus. Salices producunt vimina, ulmi frondes: Myrtus vero commoda eſt ad validas haſtilia, & cornus ad arma alia: *taxi flectuntur in arcus Ityræos. Nec non tiliæ politæ, & buxus torno raſilis, accipiunt figuram & cavantur acuto ferro. Alnus quoque levis, demiſſa per Padum, innatat aquæ currenti: apes quoque abſcondunt examina* in *cavis corticibus, & in ſinu ilicis cariоſæ. Quid produxerunt Bacchi munera,* quod ſit *æqualiter laudandum? Bacchus occaſiones etiam præbuit peccandi: ille morte affecit furioſos Centauros, & Rhœtum, & Pholum, & Hylæum minantem Lapithis magno poculo. O felices agricolas, ſi cognoſcerent ſuam felicitatem: quibus terra ipſa æquiſſima producit ex ſe victum parabilem, longe à bellis diſcordibus. Si* apud illos *domus alta portis ſuperbis non emittit* ex *totis ædibus magnam multitudinem* hominum *mane ſalutantium:*

NOTÆ.

444. *Hinc radios trivere rotis, & tympana plauſtris.*] *Hinc,* non ad cedros & cupreſſos, è quibus nemo rotas fabricatur; ſed ad ſylvas, ſeu ſylveſtres arbores, refertur. De *radiis, tympanis,* & *plauſtris,* G. 1. 163. *Trivere,* perfecere torno, de qua arte Ecl. 3. 38.

445. *Ratibus poſuere carinas.*] *Rates* proprie, ſunt ligna inter ſe colligata, quæ per aquam aguntur; metaphorice ſumitur pro navi perfecta. *Carina,* eſt trabs ima, eaque incurva, quæ totius navis fundamentum eſt.

447. De *myrto.*] Ecl. 2. 54. De *corno, cornilier,* ſupra, v. 34. De *taxo, if,* ſupra, v. 257. De *tilia, tilleul,* G. 1. 173. *Hæc buxus, vel hoc buxum, buis.*

448. *Ityræis.*] Gens eſt juxta Servium, è Parthia; juxta cæteros, è Syria: ſagittandi arte memorabilis.

451, 452. *Alnus miſſa Pado.*] *Alnus, aulne,* nota arbor: *Padus, le Po,* nobiliſſimus Italiæ fluvius, de quo G. 1. 482. Hic ſumitur pro quovis fluvio. *Pado,* pro, per *Padum:* ut, *It clamor cælo,* pro, *ad cœlum.* De *examinibus* apum. E. 7. 13. De *ilice,* arbore, *yeuſe,* E. 1. 18.

456. *Centauros,* &c.] *Centauri* & *Lapithæ* vicini ſunt populi Theſſaliæ: hi Pindum & Othryn; illi Pelion montem incolentes. Lapitharum rex Pirithous, cum Hippodamiam uxorem duceret, Centauri, ſponſam ipſo nuptiarum die rapere aggreſſi, à Theſeo & Hercule amicis Pirithoi, cæteriſque Lapithis ingenti clade inter ipſa pocula affecti ſunt. Centaurorum præcipuos commemorat Virgilius: Rhœtum, Pholum, & Hylæum. Pro *Rhœto,* aliqui *Rhœcum* legunt: & vero ſic apud Callimachum alioſque legitur. De *Cratere.* Ecl. 5. 68.

458. *O fortunatos,* &c.] VII. PARS & ultima: *Digreſſio de vitæ ruſticæ felicitate.* I. Ejus commoda præfert commodis urbanæ vitæ, v. 461. II. Proximam facit literarum & philoſophiæ ſtudiis, v. 475. III. Præfert quibuſlibet aliis hominum ſtudiis, v. 495. IV. Hujus vitæ antiquitatem à primis Italiæ colonis, primiſque hominibus repetit, v. 532.

462. *Mane ſalutantum,* &c.] Mos apud Romanos, ut clientes magno numero patronos ſalutarum venirent primâ luce. *Undam* exprimit multitudo populi exeuntis: dum alius alium, quaſi fluctus fluctum trudit. *Vomit,* metaphora antiqui uſus in eam rem: unde *vomitoria* dicebantur in amphitheatris aditus illi, per quos populus confertim ingrediens in ſedilia ſeſe effundebat.

ſi illi non appetunt limina variata pulchrâ teſtudine, & veſtes diſtinctas auro, & æra Corinthia; ſi apud illos lana non tingitur Aſſyrio colore, & uſus olei ſincerè non depravatur caſiâ. Tamen apud illos non deeſt *quies tuta, & vita neſciens decipere, affluens variis opibus: tamen otia in amplis fundis, & antra, & vivi lacus, & umbroſi campi, & mugitus boum, & dulces ſomni ſub arbore, non deſunt. Illic* ſunt *ſylvæ, & latibula ferarum, & juventus patiens in laboribus parvoque aſſueta, & ceremoniæ Deorum, & venerandi parentes. Juſtitia abiens è terra ultimò poſuit pedem apud illos.*

Nec varios inhiant pulchra teſtudine poſtes;
Illuſaſque auro veſtes, Ephyreïaque æra;
Alba neque Aſſyrio fucatur lana veneno,
Nec caſiâ liquidi corrumpitur uſus olivi:
At ſecura quies, & neſcia fallere vita,
Dives opum variarum; at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugituſq; boum, molleſq; ſub arbore ſomni
Non abſunt. Illic ſaltus, ac luſtra ferarum,
Et patiens operum parvoque aſſueta juventus,
Sacra Deûm, ſanctique patres: extrema per illos
Juſtitia excedens terris veſtigia fecit.
Me vero primùm dulces ante omnia Muſæ,

Me vero teneant præ cæteris dulces Muſæ,

NOTÆ.

463. *Teſtudine poſtes.*] Portas intelligit, vel in teſtudinem, id eſt fornicem, arcuatas: vel tectas conchis teſtudinis Indicæ, in laminas ſectis. *De teſtudinibus, tortues*, ita Plin l. 9. 10. *Teſtudines tantæ magnitudinis Indicum mare emittit, ut ſingularum ſuperficie habitabiles caſas integant: atque inter inſulas rubri præcipue maris his navigabant cymbis. In mari conchyliis vivunt; tanta eris duritia, ut lapides comminuant: in terram egreſſæ, in herbis pariunt ova, avium ovis ſimilia, ad centena numero: eaque defoſſa extra aquas, incubant noctibus.* Tum cap. 11. *Teſtudinum putamina ſecare in laminas, lectoſque & repoſitoria his veſtire, Corbilius Pollio inſtituit, prodigi & ſagacis ad luxuriæ inſtrumenta ingenii.*

464. *Illuſaſque auro veſtes*, &c.] *In quibus artifex ludens, auro aliqua depinxit*, inquit Servius.

Ephyreïaque æra.] Quinque ſyllabarum vox; apud Lucanum etiam quatuor, *Ephyrea*: l. 6. *Incedit caſtris Ephyreaque mœnia ſervat*: id eſt Corinthia: Corinthus enim, *Ephyra* dicta eſt, ab Ephyra Nympha. Urbs eſt Achaiæ, ſita in medio Iſthmi Peloponneſiaci, qui Corinthiacus ideo dicitur. Capta eſt & incenſa, à L. Mummio Conſule. Æs porro Corinthium magno in pretio fuit, & ad vaſa expetitum: cujus pretii cauſa hæc affertur à Floro l. 2. 6. *Quantas opes & abſtulerit & eremaverit hinc ſcias: quod, quicquid Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio ſuperfuiſſe comperimus: nam & æris notam pretioſorem ipſa opulentiſſimæ urbis fecit injuria: quia incendio peruſtis plurimis ſtatuis atque ſimulacris, æris, auri, argentique vena in commune fluxere.* Æri tamen huic fuiſſe pretium etiam ante Mummianum incendium, probat ex homero Cerdanus, aliiſque argumentis Germanus.

465. *Alba nec Aſſyrio*, &c.] Quadruplex eſt Syriæ diviſio. Syria, Aſſyria, Cœleſyria, & Leucoſyria: Phœnicia vero & Tyrus, ſunt in Cœleſyria: in Phœnicia autem & circa Tyrum inventa eſt purpura primum è conchis expreſſa. *Venenum*, ut & φάρμακον Græcis, ambiguæ ſignificationis eſt: & ſignificat quicquid naturam rerum immutat, in bonam malamque partem; atque adeo & colores, quibus lana fucatur.

466. *Caſia.*] Caſiam triplicem diſtinximus Ecl. 2. 49. De prima ſpecie haud dubie hic intelligendus poëta: quâ oleum ad majores delicias conditum fuiſſe puto, *de la canelle.*

469. *At frigida Tempe.*] *Tempe*, pluralis numeri, ac nutrius gen. amœniſſima vallis fuit in Theſſalia: cincta montibus Oſſa, Pelio, & Olympo: Peneo fluvio interfuſa. Ab ea valle, multæ, amœnitate pares, eo quoque nomine inſignitæ ſunt: ſic in Sicilia poſuit Ovid. Faſt. 4. 475. *Heloria Tempe.* Statius in Bœotia, Theb. 1. 486. *Thaumeſia Tempe.* Hic Virgilius amœna quælibet loca intelligit. Nomen, à τέμενος *lucus, fanum*; quod Æoles deformarunt in τέμπος.

471. *Saltus ac luſtra ferarum.*] De *ſaltibus*, vide Ecl. 6. 56. De *luſtris*, quæ ſunt ferarum in ſylvis cubilia, puto magis adhærendum Feſto quam Servio. Feſtus derivat à *luto*: unde metaphorice *luſtra* dicuntur popinæ & lupanaria, ubi ventri ac deſidiæ opera datur. Servius deducit ab *umbra*, quia loca illa parum *illuſtrantur.* Stat pro Feſto Voſſius in Etym.

474. *Juſtitia excedens.*] Aſtræa, de qua Ecl. 4. 6.

475. *Muſæ.*] Profitetur ſe literarum ſtudia præferre agriculturæ: ſi tamen his ſtudiis minus ſe idoneum ſentiret, ad hoc alterum vitæ genus abiturum. *Muſæ.*] Non hic ſolius carminis præſides: ſed literarum omnium, earum præcipue quæ ad cœleſtia pertinent, quibus præeſt *Urania.*

Quarum

Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore,
Accipiant; cœlique vias & ſidera monſtrent,
Defectus Solis varios, Lunæque labores:
Unde tremor terris: qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſuſq; in ſeipſa reſidant: 480
Quid tantum Oceano properent ſe tingere Soles
Hyberni: vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Sin, has ne poſſim naturæ accedere partes,
Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis;
Rura mihi & rigui placeant in vallib⁹ amnes, 485
Flumina amem ſylvaſq; inglorius. O ubi campi,
Sperchiuſque, & virginibus bacchata Lacænis
Taygeta! ô qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat umbra!
Felix, qui potuit rerum cognoſcere cauſas, 490
Atque metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, ſtrepitumq; Acherontis avari!
Fortunatus & ille, Deos qui novit agreſtes,
Panaque, Sylvanumq; ſenem, Nymphaſq; ſorores!
Illum non populi faſces, non purpura regum 495

quarum fero res ſacras, magno earum *amore captus: & doceant* me *circulos cœli, & ſidera, & diverſas eclipſes Solis, & eclipſes Lunæ: unde motus terræ* oriatur: *quâ virtute altum mare turgeſcat, ſuperato alveo; ac deinde in ſeipſum recurrat: qua de cauſa Sol hyemalis ita properet ſe lavare* aquis *Oceani: vel quæ mora differat noctes æſtivas. Si vero ſanguis frigidus circumfuſus cordi impediat, quominus poſſim penetrare hæc ſecreta naturæ; placerent mihi rura, & fluvii decurrentes in vallibus: amarem fluvios & ſylvas, ſine* ulla alia *gloria. O ubi* ſunt *campi, & Sperchius* fluvius, & mons *Taygetus frequentatus* à *puellis Laconicis! ô, quis me transferat in valles gelidas Hæmi* montis, & *operiat* me *magnâ umbrâ ramorum! Felix* ille eſt, *qui potuit diſcere cauſas rerum, & qui poſuit ſub pedibus omnem timorem & tumultum Acherontis avari. Sed felix quoque* eſt *ille qui colit Deos ruſticos, & Pana, & ſenem Sylvanum, & Nymphas ſorores. Ille non movetur, nec faſcibus populi, nec purpurâ regum,*

NOTÆ.

476. *Quarum ſacra fero.*] Poëtæ Muſarum ſe ſacerdotes appellant. Ita Horat. Od. l. 3. 1. *Carmina non prius audita, Muſarum ſacerdos, virginibus puerisque canto.* Sacerdotum eſt *ſacra ferre*, adminiſtrare, ac ducere.

481. *Quid tantum Oceano, &c.*] Hyemem & æſtatem ſignificat: & ſenſus eſt: Quæ cauſa ſit, cur dies hyberni tam ſint in occaſum præcipites: & quæ mora noctes æſtivas differat, ac rerardet. *Soles* dixit, pro *dies*, plurali numero: quemadmodum G. 1. 66. *Pulverulenta coquat maturis Solibus æſtas.*

484. *Frigidus obſtiterit. &c.*] *Secundum phyſicos, qui dicunt ſtultos homines eſſe frigidioris ſanguinis; prudentes, calidi. Unde & ſenes, in quibus jam friget; & pueri, in quibus necdum calet, minus ſapiunt.* Ita Servius. *Præcordia* proprie ſunt membranæ cordi prætenſæ: Græci vocant διάφραγμα. Supra præcordia ſunt pulmones, & cor, infra jecur & lien. Sæpe tamen ſumuntur pro *extis* omnibus, hic & alibi præcipue pro *corde*, ſæpe pro ipſo *animo*.

487. *Sperchiuſque, &c.*] *Sperchius*, Theſſaliæ fluvius, è Pindo monte, in Maliacum ſinum rapide fluens: hodie *Agriomela Taygetus*, plural. *Taygeta*, mons Laconiæ, Spartæ & Amyclis imminens, venatione & Bacchi orgiis celebris: unde *Virginibus bacchata Lacænis*: id eſt frequentata à Laconiæ mulieribus, quæ illic Bacchantium cultu interdum ludebant. *Hæmus*, mons Thraciæ, de quo G. 1. 492.

490. *Felix qui, &c.*] Videntur hi verſus geminam philoſophiæ partem diſtinguere: primus *phyſicam*, ſive naturalem, quæ rerum cauſas inveſtigat: alii *ethicam*, ſive moralem, quæ tota eſt in temperandis hominum motibus, & conſectanda beatitate: beatitas autem in voluptate à pleriſque veterum conſtituebatur: nocet porro voluptati metus fati & inferorum.

492. *Acherontis avari.*] *Acheron*, inferorum fluvius de quo Æ. 6. 323. *Avarus* dicitur, quia inferi rapiunt omnia.

493. *Deos agreſtes, Panaque, &c.*] De Diis agreſtibus Ecl. 6. in notis ad argum. De *Pane* Ecl. 2. 31. De *Sylvano*, Ecl. 10. 24. De *Nymphis ſororibus*, puta *Dryadibus* aut *Napæis*, *&c.* Ecl. 2. 46.

495. *Non populi faſces, non, &c.*] Neque movetur Romanorum honoribus: neque barbarorum regum. Romanos honores, per *faſces*; barbaros, per *purpuram* regum, ſignificat. *Faſces*, erant faſciculi virgarum, quibus erat obligata ſecuris, ita ut ferrum in ſummo extaret: inſignia fuere magiſtratuum apud Romanos. Dicuntur *faſces populi*, quia populi ſuffragiis magiſtratus eligebantur in comitiis. Faſces habebat

nec diſſenſione quæ turbat inſidos fratres, nec Daco, qui deſcendit a Danubio conjurato; nec negotiis Romanorum, nec regnis perituris: neque ille aut cum angore miſereſcit pauperis, aut invidet diviti. Colligit fructus, quos rami, quos agri ipſi volentes ultro producunt: nec cognoſcit leges duras, & tumultuoſum forum, aut tabularia populi. Alii agitant remis mare profundum, & currunt ad militiam: pervadant in aulas & domos regum. Hic intentat ruinam urbi & miſeris domibus, ut bibat in poculo *gemmeo, & dormiat in purpura Tyria: alius occultat divitias, & incumbit auro defoſſo: alius obſtupeſcit mirabundus ad roſtra: alium percellit hiantem plauſus plebis & ſenatorum in theatro, nam iteratur:* alii *gaudent tincti ſanguine fratrum,*

Flexit & infidos agitans diſcordia fratres;
Aut conjurato deſcendens Dacus ab Iſtro:
Non res Romanæ, perituraq; regna: neque ille,
Aut doluit miſerans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipſa volentia rura
Sponte tulere ſuâ, carpſit: nec ferrea jura,
Inſanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruuntque
In ferrum, penetrant aulas & limina regum.
Hic petit excidiis urbem miſeroſque Penates,
Ut gemmâ bibat, & Sarrano indormiat oſtro:
Condit opes alius, defoſſoque incubat auro:
Hic ſtupet attonitus roſtris: hunc plauſus hiantem
Per cuneos (geminatus enim) plebiſq; patrumq;
Corripuit: gaudent perfuſi ſanguine fratrum,

NOTÆ.

Dictator xxiv. Conſul xii. Prætores provinciales vi. Prætores urbani ii. Præferebantur à *lictoribus*, quorum nomen à *ligando*: quia reos ligabant, feriebantque virgis è faſce detractis.

497. *Dacus ab iſtro.*] *Daci*, nunc *Tranſylvani*, *Moldavi*, & *Valachi*, olim feræ gentes & Romanis infeſtæ, intra Carpathum montem à Septentrione; Iſtrum fluvium, à meridie: ad uſque Iſtri oſtia porrectæ. *Iſter* ſive *Danubius*, fluvius Europæ maximus. Oritur ex Abnoba monte in comitatu *Bar*, prope Villingam oppidum Sueviæ: deinde auctus fluviis 60. navigabilibus, in Pontum Euxinum influit oſtiis ſex, quorum duo tantum jam navigabilia ſunt, cæteris arenâ clauſis. Danubius olim vocatus ab ortu, ad uſque Axiopolim urbem Myſiæ; quo loco Iſter appellabatur: unde proprie Iſter à Virgilio hic dicitur: & Dacus uſurpatur pro quolibet hoſte barbaro Romani imperii, cujus olim terminus ab ea parte Iſter fuit.

498. *Non res, &c.*] Opponit Romanum imperium, regnis cæteris; quæ vocat *peritura*, ut Romanam æternitatem notet.

499. *Aut doluit miſerans, &c.*] Loquitur è Stoicorum ſententia, qui motus omnes animi atque affectus, veluti morbos & vitia, ex homine ſublatos volebant ad bene beateque vivendum. Ac ſpeciatim patet miſericordiam excludi à Seneca ex animo ſapientis, lib. 2. de Clement. c. 5. *Quemadmodum religio Deos colit, ſuperſtitio violat: ita clementiam manſuetudinemque omnes boni præſtabunt, miſericordiam autem vitabunt. Eſt enim vitium puſilli animi, ad ſpeciem alienorum malorum ſuccidentis: itaque peſſimo cuique familiariſſima eſt.*

502. *Populi tabularia.*] *Tabularium* Romæ locus fuit, in quo publica omnia inſtrumenta de prædiis, vectigalibus, portoriis, reditibuſque aliis publicis, ſervabantur in tabulis. Erat autem in atrio Libertatis. Livius, l. 43. *Cenſores ex templo in atrium Libertatis aſcenderunt: & ibi ſignatis tabellis publicis, clauſoque tabulario, & dimiſſis ſervis publicis, negarunt ſe prius quicquam negotii publici geſturos, quam judicium populi de ſe factum eſſet.*

505. *Hic petit, &c.*] Eos carpit, qui opes è domitarum urbium ruinis colligunt. De *Penatibus* Æ. 2. 717.

506. *Sarrano dormiat oſtro, &c.*] Purpura quæ fit è ſanie *oſtrei* ſive conchylii, qui *murex* appellatur, Phœnicum lingua *Sar*: unde Tyrus, urbs Phœniciæ, horum piſcatu celebris, dicta eſt prius *Sarra*; & color purpureus, *Sarranus & Tyrius*. Diſtinguunt tamen plerique purpuram piſcis, ſive oſtreum, à murice: hæc tamen à poëtis vulgo promiſcue uſurpantur. Purpura alia rubra, alia violacea, alia dibapha, id eſt, bis tincta, à δὶς bis, & βάπτω tingo.

508. *Hic ſtupet attonitus roſtris, &c.*] Notat ſtudium audiendi oratores, vel orandi è ſuggeſtibus, quæ *roſtra* dicebantur. Nam ex Livio l. 8. cum *Antiates*, gens Latii maritima, cujus caput *Antium*, victi à Romanis & claſſe ſpoliati eſſent, naves eorum partim in navalia ſubductæ, partim incenſæ ſunt: ſervatiſque roſtris, id eſt, eminentibus illis proræ partibus, quæ ferro aut ære armabantur; placuit in foro ſuggeſtum ex iis adornari, unde cum populo ageretur.

509. *Per cuneos, geminatur enim, &c.*] Notat ſtudium ſpectaculorum: in quibus plauſus, non à ſola plebe, ſed etiam à ſenatoribus ipſis dabatur & ſic geminabatur. *Cunei* ſedilia ſunt theatrorum, de quibus ſupra, v. 381.

Exilioque

Exilioque domos & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt ſub Sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor, hinc patriam, parvoſque nepotes
Suſtinet; hinc armenta boum, meritoſq; juvencos.
Nec requies; quin, aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi:
Proventuq; oneret ſulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems; teritur Sicyonia bacca trapetis:
Glande ſues læti redeunt: dant arbuta ſylvæ:
Et varios ponit fœtus autumnus: & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea dulces pendent circum oſcula nati:
Caſta pudicitiam ſervat domus: ubera vaccæ
Lactea demittunt: pingueſq; in gramine læto
Inter ſe adverſis luctantur cornibus hœdi.
Ipſe dies agitat feſtos: fuſuſque per herbam,
Ignis ubi in medio & ſocii cratera coronant,
Te libans, Lenæe, vocat: pecoriſque magiſtris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo,
Corporaque agreſti nudat prædura palæſtrâ.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus & frater: ſic fortis Etruria crevit,
Scilicet & rerum facta eſt pulcherrima Roma,

& relictis domibus & gratis liminibus abeunt in exilium, & quærunt patriam ſuppoſitam alii Soli. Agricola autem *vertit terram curvo aratro: inde* eſt *labor anni; inde alit patriam & parvos nepotes; inde* alit *armenta boum, & juvencos, qui* id labore *meruerunt. Nec ceſſat, donec annus abundet, vel pomis, vel fœtu pecudum, vel manipulis ſpicarum Cerealium: & oneret ſulcos proventu, & ſuperet horrea.* Poſtquam *hyems venit, oliva Sicyonia premitur torcularibus: redeunt porci ſaginati glandibus: ſylvæ præbent poma ſylveſtria: & autumnus ſuppeditat varios fructus: & alte racemi dulces coquuntur in apertis collibus. Interea dulces nati pendent circa ora: caſta domus ſervat pudicitiam: vaccæ demittunt mammas plenas lacte: & pingues hœdi in herba fertili certant invicem oppoſitis cornibus. Ipſe* agricola *celebrat dies feſtos: & ſtratus in herba, ubi ignis* eſt *in medio, &* ubi *ſocii impleant pocula, te invocat, ô Bacche, vinum effundens* tibi*: Et proponit cuſtodibus gregis certamina celeris jaculi in ulmo, & nudat robuſta* eorum *corpora ad luctam ruſticam. Sic inſtituerunt vitam olim antiqui Sabini, Sic Remus, & frater* ejus Romulus*: ſic crevit generoſa Tuſcia: atque adeo Roma evaſit pulcherrima mundi.*

NOTÆ.

517. *Cerealis mergite culmi.*] *Hæc merges,* Virgilio videtur eſſe manipulus ſpicarum, ut explicat Servius. Plinio tamen l. 18. 30. videtur eſſe furca colligendis apta manipulis: qua ſignificatione dicitur etiam *merga, æ,* à Columella, & Feſto.

519. *Sicyonia bacca trapetis.*] *Sicyon,* urbs Achaiæ propriè dictæ, non longe ab Iſthmo Peloponneſiaco, ferax oleis. *Trapes,* ſive *trapetum* mola eſt, ſive torcular olei.

520. *Arbuta.*] Proprie ſunt fructus *arbuti,* arboris, *Arboiſier,* de qua Ecl. 3. 82. Hic forte pro baccis omnibus ſylveſtribus uſurpantur.

522. *Mitis in apricis, &c.*] Matureſcit Solis ardore. De loco *aprico,* id eſt, Soli expoſito, vide Ecl. 9. 49.

523. *Circum oſcula.*] Circa os pendent, ab ore pendent. *Oſculum* enim, non ſemper *baſium;* ſed magis proprie ipſum *os* ſignificat. Æ. 1. 260.

528. *Cratera coronant.*] Non coronant floribus, ſed vino: quod ad ſummam uſque poculi oram, ac veluti coronam, infunditur. Docet Athenæus l. 15. ex Ariſtotele. Ὅτι οὐδὲν κολοβὸν προσφέρομεν τοῖς θεοῖς, ἀλλὰ τέλεια, &c. *Nihil mutilum eſſe offerendum Diis, ſed integra & perfecta: plenum vero perfectum eſt: coronare autem, plenitudinem quandam ſignificat.* Citatque Homerum: Κοῦροι δ' κρητῆρας ὁπαὶ στέψαντο ποτοῖο *Juvenes vero crateras coronaverunt potu.*

531. *Palæſtrâ.*] Luctâ: Græca vox παλαίστρα radix πάλλω *agito,* propter corporis in ea agitationem.

532. *Sabini.*] Romæ vicini, Apennini jugis circumvallati: quorum fœminas in ludis Romani rapuerunt.

533. *Hanc Remus & frater, &c.*] Remus & Romulus, fratres Romæ conditores, Iliæ & Martis filii: de iis Æn. 8. 630.

Sic fortis Etruria.] Tuſcia à Latio, per Tiberim, diviſa: Æn. 8. 479. & 10. 164.

Septemque

& una circumcinxit ſibi muris ſeptem montes. Aureus quoque Saturnus ducebat hanc vitam in terris, ante imperium Jovis Cretenſis, & antequam ſcelerati homines veſcerentur occiſis bobus. Nondum etiam homines *audiverant inflari tubas, nondum gladios ſonare impoſitos duris incudibus. Sed nos decurrimus campum immenſum longitudine: & jam tempus* eſt *liberare* jugo *fumantia colla equorum.*

Septemq; una ſibi muro circumdedit arces.
Ante etiam ſceptrum Dictæi regis, & ante
Impia quàm cæſis gens eſt epulata juvencis;
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari claſſica, necdum
Impoſitos duris crepitare incudibus enſes.
Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor,
Et jam tempus equûm fumantia ſolvere colla.

NOTÆ.

535. *Septemque..... muro circumdedit arces.*] *Arces*, vel loca munita ſunt; vel potius, montes, rupes: ut G. 4. 461. *Flerunt Rhodopeïæ arces.* Et vero *arx* probabilius derivatur ab ἄκρος, *cacumen, vertex:* quanquam inepte Solinus derivat ab *Arcadibus*, qui primi in excelſa parte montis habitarunt; Varro ab *arcendo*, Servius ab *arcano*. Porro ſeptem Romæ colles incluſi muro fuere: Palatinus, nunc *palazzo maggiore*; Quirinalis, *monte cavallo*; Cœlius, *monte di S. Giovanni Laterano*, Capitolinus, *Campidoglio*; Aventinus, *monte di S. Sabina*; Eſquilinus; *monte di S. Maria maggiore*, Viminalis denique; quibus ſeptem additi deinceps fuerunt Janiculus collis, *Montorio*; & Vaticanus.

536. *Dictæi regis, & ante Impia quam, &c.*] Antequam regnaret Jupiter, qui educatus eſt in Dictæo monte, Cretæ inſulæ, G. 4. 152. Id eſt, aurea ætate; cum homines nondum animalium carne, ſed ſolis terræ fructibus veſcerentur. *De Saturno*, & *aurea* ætate, Ecl. 4. 6.

541. *Sed nos, &c.*] Hunc librum, ut & priores, allegoria terminat ab equis petita. *Æquor* hic eſt campus. Æ. 2. 780.

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICORUM
LIBER III.

ARGUMENTUM.

EXORDIUM *tria continet: invocationem Deorum, qui pabulo & pecorum paſtioni præſident: deinde laudes Octaviani: denique invitationem Mecenatis, cujus juſſu ſuſceptum id operis fuiſſe, rurſus teſtatur. Sequuntur præceptiones de cultura pecorum, quatuor in partes diſtincta. I. Agit de bobus & equis. II. De ovibus & capris. III. De canibus. IV. De rebus pecori infeſtis; nempe ſerpentibus, ſcabie, febri, ac peſte: quæ peſtis deſcriptio epilogi locum obtinet. Sparſæ ſunt prateres toto libro fuſiores, oblectationis cauſa, deſcriptiones; quaſi quædam diverticula. Talis eſt deſcriptio curſus equeſtris, v. 103. Aſili ſive œſtri, v. 147. Taurorum amantium, v. 217. Furiarum amoris, 242. Scythicæ hyemis, v. 349.*

TE

TE quoque, magna Pales, & te memorande canemus
Paſtor ab Amphryſo: vos ſylvæ, amneſq; Lycæi.
Cætera, quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes,
Omnia jam vulgata. Quis aut Euryſthea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras? 5
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
Hippodameque, humeroq; Pelops inſignis eburno,
Acer equis? Tentanda via eſt, quâ me quoq; poſſim
Tollere humo, victorq; virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modo vita ſuperſit) 10
Aonio rediens deducam vertice Muſas: 11

INTERPRETATIO.

TE etiam cantabo, ô magna Pales; & te, ô paſtor memorabilis ob Amphryſum; & vos, ô ſylvæ, & flumina Lycæi. Cætera omnia argumenta, *quæ delectare* poſſent *animos otioſos, jam pertractata* ſunt. *Quis neſcit, aut Euryſtheum ſeverum, aut altaria infamis Buſiridis? Cui non dictus* eſt *Hylas puer, & Delos Latonia, & Hippodame, & Pelops notabilis humero eburneo* ac *peritus* artis *equeſtris? Tentanda eſt* mihi *via, quâ poſſim attollere me etiam è terra, & victor volare per ora hominum. Ego primus rediens è Bœotiis montibus deducam mecum Muſas in patriam:*

NOTÆ.

1. *Te quoque, magna Pales.*] Dea paſtorum & pabuli, cui ſacra lacte fiebant: & feſta celebrabantur *Palilia*, 12. Kal. Maii: quo die Romulus urbem fundavit.

2. *Paſtor ab Amphryſo.*] *Amphryſus*, fluvius Theſſaliæ, ubi Apollo greges pavit Admeti regis: vel ipſius regis amore captus, juxta Callimachum in hymno; vel juxta alios, eidem addictus in ſervitutem à Jove, propter interfectos Cyclopas, qui fulmina Jovi fabricaverant, ad occidendum, vel Phaethonta, vel Æſculapium, utrumque filium Apollinis. Ideo dicitur *memorandus ab Amphryſo*: id eſt, ob Amphryſum: quia ob operam ejus in ripis Admeto exhibitam, dictus eſt *Apollo Nomius*, à νομὸς *paſcuum*.

Sylvæ, amneſque Lycæi.] Loca quælibet paſcuis abundantia: quales ſunt in Arcadia ſylvæ, amneſque *Lycæi* montis. Ecl. 10. 15.

4. *Euryſthea.*] Mycenarum regem: qui Junonis odio obſequens, Herculem, oraculi juſſu ſibi ſubditum, difficillimis periculis objecit: è quibus evaſit victor. De *Hercule* Æ. 8. 287.

5. *Illaudati Buſiridis aras.*] Regis Ægypti, qui cum hoſpites ad aras immolaret, ad eas ipſas cum Amphidamante filio & miniſtris occiſus eſt ab Hercule, cui ſtruebat eaſdem inſidias. *Illaudati.*] Illaudabilis, in quo nihil eſt laude dignum, ac proinde ſumma ſunt omnia vitia. Sic vulgo *invictus*, ſumitur pro *invincibili*, quod non eſt in uſu, ut notat Turneb. l. 4. 17. Videturque Virgilius carpere Iſocratem, Græcum oratorem, qui ſcripſit, quam adhuc habemus, laudationem Buſiridis.

6. *Hylas.... Latonia Delos.*] *Hylas*, puer dilectus Herculi: Ecl. 6. 43. *Latona*, Coi Titanis filia, à Jove compreſſa. Ecl 3. 67. *Delos*, inſula maris Ægæi, ubi Latona Dianam & Apollinem enixa eſt. Æn. 3. 74.

7. *Hippodameque.*] Vel Hippodamia, filia OEnomai regis Elidis & Piſarum: qui cum ex oraculo ſe à genero occidendum eſſe accepiſſet: equis confiſus velociſſimis, qui ex ventorum flatu creati erant, curule certamen filiæ procis propoſuit, eâ lege; ut qui vinceret, filiam obtineret; qui vinceretur, mortem ſubiret. Igitur tredecim victis & occiſis, Pelops Myrtilum OEnomai aurigam pretio corrupit, ut currui fragilem axem ſubjungeret, aut obicem axi non adjiceret. Quo pacto OEnomaus è curru concidit, membriſque caſu colliſis mortuus eſt. Pelops Hippodamiâ potitus, Myrtilum perfidiæ mercedem contumelioſius exigentem, in Ægæum mare præcipitem dedit, cujus illa pars ideo *Myrtoum* mare dicta eſt. *Pelopis* pater Tantalus fuit, Phrygiæ rex: qui cum Deos excepiſſet hoſpitio, eorumque numen explorare vellet, ſuum hunc filium iis epulandum dedit; à cujus eſu cæteri abſtinuerunt, exceptâ Cerere, quæ humerum ejus abſumpſit. Jupiter eum ſuſcitavit, humerumque ei reſtituit eburneum: Tantalus ob id ſcelus perpetua ſiti ac fame in inferis cruciatus fingitur, præſentibus epulis coactus abſtinere. Pelops deinde non Elide tantum, ſed totâ peninſulâ potitus, eam ſuo nomine *Peloponneſum* vocavit.

10. *Primus ego in patriam*, &c.] Certe hanc laudem prius dederat Ennio Lucret. l. 1. 117. *Ennius ut noſter cecinit, qui primus amœno detulit ex Helicone perenni fronde coronam, per gentes Italas*, &c. Igitur non ſignificat Virgilius ſe primum omnium Græcas Muſas deducturum in Italiam, ſed in agrum Mantuanum.

11. *Aonio vertice.*] Helicone, monte Bœotiæ, quæ Aonia prius dicta eſt. Ecl. 6. 65. De *Muſis* Ecl. 3. 60.

Primus

dummodo vita duret mihi. *Primus reportabo tibi palmas Idumæas, ô Mantua: & ædificabo in campo viridi templum è marmore juxta aquam, ubi magnus Mincius errat lentis flexibus, & tegit* marginem *riparum tenerâ arundine. In medio* templo *mihi erit Cæsar, & templum occupabit. Ejus in honorem ego victor, & spectabilis purpurâ Tyriâ, impellam juxta fluvium centum currus actos quatuor equis. Omnis Græcia relinquens Alpheum, & sylvas Molorchi, meo jussu certabit cursu, & duro æstu.*

Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenerâ prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
Cursibus & crudo decernet Græcia cæstu.

NOTÆ.

12. *Primus Idumæas*, &c.] Id est, nobiles palmas: quales nascuntur in *Idumæa*, sive *Idumæa*, Syriæ regione, ab *Edom*, filio Esau, sic dicta. Attingit morem victorum Olympicis ludis: qui sua præmia referebant patrias in civitates; in quas triumphali pompâ invehebantur, fruebanturque deinceps vectigalibus totam in vitam è republica constitutis.

15. *Mincius.*] Fluvius Mantuam alluens, *Menzo*, Ecl. 7. 13.

16. *In medio*, &c.] Promittit multa in honorem Octaviani. I. *Templum.* II. *Ludos Olympicos, & Nemeæos*, Græco more. III. *Supplicationes cum Deorum statuis.* IV. *Sacrificia.* V. *Ludos theatrales.* VI. *Trophæa, imagines & statuas.*

17. *Victor ego, & Tyrio*, &c.] Victor poëtarum omnium Græcorum: quam victoriam explicat more tum Romano, tum Græco. Romano, quidem, juxta quem victores purpurâ vestiri quadrigis invecti triumphabant; Græco vero, juxta quem victores ludis Olympicis palmam manu, coronam capite, gestabant: unde supra dixit; *referam tibi, Mantua, palmas:* & infra v. 21. *Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ*, &c. De *Tyrio ostro*, sive purpura, G. 2. 506.

18. *Centum Quadrijugos*, &c.] Vel modo poëtarum, *centum* dixit, pro magna multitudine. Vel alludit ad pompam Circensium ludorum, in quibus die uno fiebant viginti quinque curruum missus: id est, emissiones curruum è repagulis & carceribus: singulis autem missibus quatuor currus exibant; singuli, pro sua factione, suis distincti coloribus: quatuor enim erant factiones; rubra; alba; prasina, sive viridis; & veneta, sive cærulea. Igitur centum currus Virgilii missus indicant viginti quinque, seu Circenses unius diei pompam. Circenses autem ludi, currus equestres Olympicos imitabantur. Æ. 5. 288.

Ad flumina.] Veteri instituto: nam ante Circorum fabricam, *in litore fluminis Circenses agitabantur: in altero latere positis gladiis, ut ab utraque parte esset ignavis præsens periculum:* inquit Servius. Vide Æ. 5. 288.

19, 20. *Cuncta, mihi*, &c.] Significat venturam esse Græciam ad suos ludos, patriis contemptis, quasi vilioribus. Quatuor autem erant in Græcia ludi, sive certamina insignia. *Olympica, Pythia, Isthmia, & Nemeæa.* I. *Olympica*, Instituta sunt ab Hercule, in honorem Jovis, postquam Hercules Augeam regem Elidis occidisset: fraudatus ab eo mercede pactâ, propter stabulum à triginta annorum fimo repurgatum. Victores coronâ donabantur ex oleastro, vel olea. Constabant autem ludi illi pentathlo, sive quintuplici certamine, cæstu, cursu, saltu, disco, & palæstra: durabantque quinque dies, & quarto quoque anno celebrabantur: unde spatia quatuor annorum, duas inter ludorum illorum celebrationes interjecta, *Olympiades* appellata sunt. II. *Pythia:* fiebant in Pythio, Macedoniæ loco: in honorem Apollinis, ob cædem Pythonis serpentis: unde Apollo *Pæan* dictus est, à παίειν *ferire*, quod sagittis serpentem percussisset: indeque carmen in ipsius & cæterorum deinde Deorum laudem, vocatur *hic pæan.* Coronabantur victores lauro. III. *Isthmia*, in honorem Neptuni, à Theseo Athenienſium rege instituta, in faucibus isthmi Corinthiaci. Corona dabatur è pinu. IV. *Nemeæa*, edebantur in honorem Herculis, ob cædem leonis ab eo interfecti in sylva Nemeæa, prope Cleonas; urbem Achaiæ, in Peloponneso. Corona erat ex apio. Præterea ludis omnibus victores palmam manu gestabant. Virgilius per *Alpheum*, Elidis in Peloponneso fluvium, prope Olympiam urbem; certamina intelligit *Olympica:* quæ ibi committebantur. *Per lucos Molorchi*, certamina *Nemeæa.* Molorchus enim pastor fuit in agro Cleonæo, hospes Herculis, cujus in gratiam Hercules leonem Nemeæum sive Cleonæum interfecit. Certamina alia sub his duobus complectitur. *Cæstus.*] Chirotheca quædam species est, è corio bubulo, eoque *crudo:* quo pugiles manus & brachia ad pugnam armabant. Æ. 5. 401.

Ipse

Ipſe caput tonſæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. Jam nunc ſolemnes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæſoſque videre juvencos:
Vel ſcena ut verſis diſcedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro ſolidoque elephanto
Gangaridum faciam victoriſque arma Quirini:
Atque hic undantem bello, magnumq; fluentem
Nilum, ac navali ſurgentes ære columnas.
Addam urbes Aſiæ domitas, pulſumq; Niphaten,

Ego decoratus frondibus tonſæ oleæ circa *caput, proponam præmia. Jam nunc juvat ducere ad templa ſolemnes pompas, & videre mactatas victimas: vel* videre, *quomodo ſcena mutetur converſâ facie; & quomodo Britanni intexti attollant aulæa purpurea. In portis templi ſculpam in auro & ſolido ebore pugnam Indorum, & bella victoris Romuli: ibidemque* ſculpam *Nilum agitatum* claſſibus, *& longe fluentem: & columnas extructas ex ære navium* captarum. *Adjiciam urbes Aſiæ expugnatas, & Armenos fugatos,*

NOTÆ.

21. *Tonſæ.*] Conciſis foliis apte compoſitæ.

22. *Ducere Pompas.*] *Pompæ*, erant imagines Deorum impoſitæ ferculis; & alia quælibet ludorum ornamenta, quæ ad oſtentationem coram populo ducebantur: præcipue in *Circenſibus*. Nomen à πομπὴ; hoc autem, à πέμπω *mitto, deduco, tranſvelio*. De pompa illa Circenſi fuſe Ovid. Amor. 2. 2. 43. *Sed jam pompa venit: linguis animiſque favete*, &c. *Prima loco fertur ſparſis Victoria pennis*, &c. Tum Neptunus, Mars, Phœbus, Minerva, Ceres, &c.

24. *Vel ſcena ut*, &c.] Scena, frons eſt theatri, ſeu pars theatri adverſi ſpectantibus: quæ aulæis, velis, aliiſque ornamentis decorata, actores regit atque inumbrat: σκηνὴ *umbraculum*, à *quæ umbra*. G. 2. 381. Scena autem illa fiebat, aut *verſatilis*, aut *ductilis*. Verſatilis; cum ſubito machinis quibuſdam, ut præcipit Vitruvius, triangulis tota vertebatur, aliamque picturæ faciem oſtendebat. Ductilis; cum evolutis velis & aulæis picturæ facies interior nudabatur. Utramque exprimit Virgilius.

25. *Intexti tollant aulæa Britanni.*] Singulæ voces egent explicatione. I. *Aulæa:* vela ingentia, peripetaſmata, dicta ſunt ab *aula* Attali, Pergami regis ditiſſimi, qui populum Romanum hæredem reliquit: primuſque invenit aurum intexere, ut Babylonii colores, ex Plinio l. 8. 48. unde *Attalica* & *Babylonica* aulæa veſteſque memorantur. II. *Britanni*, nunc Angli & Scoti. Non ab Octaviano victi ſunt, ut vult Servius; ſed à Julio Cæſare: qui ex continenti Galliæ bis in eorum inſulam navigavit: duabuſque victoriis re bene geſtâ, & acceptis obſidibus, magnum ſervorum numerum, ac prædam reportavit: juxta Strabonem l. 4. Ex iis igitur Julii mancipiis puto multos officiis theatralibus addictos eſſe: de quibus, ut illo tempore paſſim notis, hic ſermo eſt. III. *Intexti.* Nempe quia Julii victoriæ in ipſis aulæis depictæ erant: & inter eas, fortaſſe Britannica: unde portabant vela iidem Britanni qui in velis acupicti videbantur.

26. *Elephanto.*] De ebore, qui dens eſt elephanti, G. 1. 57.

27. *Gangaridum*, &c. *Quirini*, &c.] *Gangaridæ*, gens Indica circa Gangem. *Quirini.*] Octaviani: qui quaſi alter Romulus, & alter conditor Romæ habitus eſt. Romulus autem Quirinus dictus eſt à *quiri*, quæ Sabinorum linguâ haſtam ſignificat, qui ſemper inſtructus pingitur Romulus. Certum eſt agitatum fuiſſe in ſenatu, Romuli-ne, an Auguſti nomine, Octavianus donaretur. Sed peræque certum eſt, neque id contigiſſe niſi ann. U. C. 727. annis poſt edita Georgica circiter tribus: neque unquam Gangaridas ab eo victos eſſe. Igitur appellatur à Virgilio *Quirinus*, non publica auctoritate, ſed privata adulatione: *Gangaridum* vero victor, quia M. Antonii victor; qui ipſe dolo Armenios, Ventidio duce Parthos vicerat; Indos vero, Arabes, alioſque Aſiaticos habuerat in auxiliis, ut diximus G. 2. 171. Unde patet, id quod illo loco jam probavimus, hunc quoque locum Georgicis libris jam perfectis attextum eſſe.

28. *Magnumque fluentem Nilum.*] Nomen pro adverbio. Sic Æ. 7. 399. *Tirunmque vepente clamat*, &c. De *Nilo* Ægyptio flumine, G. 4. 288. & Nilus victoriam ſignificat Alexandrinam, de M. Antonio & Cleopatra ab Octaviano relatam, anno U. C. 724.

29. *Navali ſurgentes*, &c.] Octavianus è roſtris æreis Ægyptiarum navium, dicitur quatuor columnas conflaviſſe: auctor Servius.

30, 31. *Niphaten, fidentemque*, &c.] Per Niphaten Armeniæ montem, Armenios ipſos intelligit per montem, populos montis incolas. Sic Æ. 10. 13. *Alpes immittit apertas:* id eſt, populos Alpinos. De *Parthis*, diximus Ecl. 1. 62. Quomodo autem Octavianus dici poſſit vicciſſe Armenios & Parthos, vide ſupra, in notas ad v. 27.

Fidentemque

& Parthos confidentes fugæ ac ſagittis retro jactis, & ſpolia bis rapta manu ex diverſis hoſtibus, & populos bis victos in utroque mari. Erunt quoque ſtatuæ è marmore Pario, ſimulacra prope *animata, ſoboles Aſſaraci, & heroes familiæ deducta à Jove: & Tros pater* Aſſaraci, *& Apollo munitor Trojæ. Invidia infelix timebit furias, & ſeverum fluvium Cocyti, & tortos ſerpentes Ixionis, & rotam immenſam, & rupem* Siſyphi *inſuperabilem. Interea ſubeamus ſylvas Dryadum, & ſaltus* aliis *inacceſſos; ſubeamus tua mandata, ô Mæcenas, non* ſane *facilia. Animus meus nihil altum incipit ſine te. Eia vero amputemus pigras moras: Citharon vocat* nos *magno clamore, & canes Taygeti, & Epidaurus domitrix equorum.*

Fidentemque fugâ Parthum verſiſque ſagittis:
Et duo rapta manu diverſo ex hoſte trophæa,
Biſque triumphatas utroque ab litore gentes.
Stabunt & Parii lapides, ſpirantia ſigna,
Aſſaraci proles, demiſſæque ab Jove gentis
Nomina: Troſq; parens, & Trojæ Cynthius au-
Invidia infelix furias amnemq; ſeverum (ctor.
Cocyti metuet, tortoſque Ixionis angues,
Immanemq; rotam, & non exuperabile ſaxum.
Interea Dryadum ſylvas ſaltuſque ſequamur
Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia juſſa.
Te ſine nil altum mens inchoat: en age ſegnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetiq; canes, domitrixq; Epidaurus equorum.

NOTÆ.

32, 33. *Et duo rapta .... Biſque Triumphatas*, &c.] Omnes explicant *diverſum hoſtem*, de Gangaridis & Britannis; *utrumque litus*; de orientali, in quo ſunt Gangaridæ; & occidentali, in quo ſunt Britanni. Sed male, ſiquidem Britannos Octavianus non vicit. Ego explico de Aſiaticis Africaniſque gentibus, quæ M. Antonio parebant: de gemina clade, qua M. Antonium affecit; prima ad Actium Epiri promontorium, in Europæo litore; altera ad Alexandriam, in Africano litore. *Rapta manu.*] Notat utrumque bellum ab Octaviano, non per legatos, ut bella fere cætera; ſed proprio Marte, propria manu, geſtum eſſe.

34. *Parii lapides.*] Marmora candida è Paro inſula, quæ una eſt è Cycladibus in mari Ægæo.

35. *Aſſaraci proles*, &c.] Gentis Iuliæ ſeriem & originem indicat. Hic autem fuit ordo. *Jupiter: Dardanus*, Jovis filius ex Electra Atlantis filia: *Erichthonius: Tros.* Hic ſcindit ſe familia duas in partes, per duos Trois filios, *Ilum & Aſſaracum. Ilus* enim genuit *Laomedontem*, hic *Priamum. Aſſaracus* vero habuit *Capyn*, hic *Anchiſen*: Ex *Anchiſe & Venere, Æneas, Aſcanii* ſive *Iuli* pater, qui auctor fuit gentis Iuliæ.

36. *Trojæ Cynthius Auctor.*] Apollo, natus in inſula *Delo*; ubi mons eſt *Cynthus*, Ecl. 6. 3. Trojæ mœnia extruxit, regnante Laomedonte. Vide G. 1. 502.

37. *Invidia*, &c.] Eorum ſupplicium notat; qui Octaviani laudibus obtrectabant: quales multi ad id uſque tempus Romæ fuerant; è veteribus Sext. Pompeii, aut M. Antonii amicis.

38. *Cocytum*, &c.] Inferorum fluvium, è Stygе profluentem, à κωκύειν *gemere*, Æ. 6. 323.

Ixionis angues.] Ixion, Phlegyæ Lapitharum in Theſſalia regis, filius: cum ob cædem ſoceri ſui Deionei inexpiabilem vagaretur, aſſumptuſque in cœlum, & expiatus à Jove eſſet: Junonis amore percitus, ex nube, quam ei Jupiter pro Junone obtulerat, Centauros genuit. Apud homines deinde cum ſuos & Junonis amores quaſi veros jactaret: fulmine dejectus ad inferos, ibique tortis anguibus alligatus eſt rotæ, cujus perpetuo circumactu torquetur.

39. *Non exuperabile ſaxum.*] Siſyphi ſupplicium ſignificat. Is filius Æoli, cum Atticam latrociniis infeſtaret, occiſus eſt à Theſeo Athenarum rege: cujus in gratiam finxere Græci, Siſyphum apud inferos huic addictum pœnæ; ut in montis verticem ſaxum provolvat, & continuo inde gravitate ſua devolutum, continuo revolvat.

40. *Dryadum*, &c.] E. 2. 46. *Saltus.*] Ecl. 6. 56. *Mæcenas.*] In argumento Georg.

43, 44. *Vocat ingenti, &c.*] Dicit ſe vocari eas in regiones, quæ abundant iis animalibus, quorum culturam hoc libro, docturus eſt. *Citharon.*] Mons Bœotiæ, quæ regio à *bove* nomen habuit; ut dictum eſt Æ. 6. 65. & à Juvenali, S. 10. 50. *Vervecum patria* nominatur. *Taygetus.*] Mons in Laconia prope Spartam; venatu inſignis, atque adeo canibus. *Epidaurus.*] Urbs multiplex hujus nominis; hæc in Peloponneſo eſt, in Argia regione, ad orientale litus; ubi colebatur Æſculapius. Et tota Argia ferax equorum fuit: unde laudantur eo nomine Mycenæ, urbs ejuſdem regionis, v. 121. *Et patriam Epirum referat, fortesque Mycenas.*

Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæſaris, & nomen famâ tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.

Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Paſcit equos, ſeu quis fortes ad aratra juvencos;
Corpora præcipue matrũ legat. Optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, & camuris hirtæ ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis & albo:
Aut juga detrectans, interdumque aſpera cornu,
Et faciem tauro propior: quæque ardua tota,
Et gradiens imâ verrit veſtigia caudâ.
Ætas Lucinam juſtoſque pati Hymenæos
Deſinit ante decem, poſt quatuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis; nec fortis aratris.
Interea, ſuperat gregibus dum læta juventus,
Solve mares: mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.
Optima quæque dies miſeris mortalibus ævi
Prima fugit: ſubeunt morbi, triſtiſque ſenectus:
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis.

& vox reboat, multiplicata repercuſſu ſylvarum. Paulo poſt tamen aggrediar celebrare animoſa bella Octaviani: & famæ propagare nomen ejus per tot annos, quot annis Octavianus diſtat a primo ortu Tithoni. Sive aliquis alit equos, admirans præmia victoriæ Olympiacæ; ſive aliquis alit robuſtos boves ad arationem: eligat præſertim corpora matrum. Optima eſt figura terribilis vaccæ, cui caput eſt deforme, cui collum eſt magnum, & cui pelles pendent à mento uſque ad crura: cui præterea latus longum eſt ſine modo, & omnia magna: pes etiam, & aures hirſutæ ſub cornibus inflexis. Nec diſplicebit mihi vacca notata maculis albis, aut quæ fugit jugum, & aliquando cornibus petit, & facie ſimilis eſt tauro; & quæ tota alta eſt, & ambulans verrit veſtigia parte extremâ caudæ. Ætas ſubeundi legitimum conjugium, & labores partus, finit ante decem annos, & incipit poſt quatuor: reliqua ætas, nec apta eſt generationi, nec commoda agriculturæ. Interea dum lata juventus viget in armentis: da licentiam maribus, & cito immitte pecora ad coitum, & propaga progeniem aliam ex alia per generationem. Optima quæque dies vitæ, prima elabitur miſerit mortalibus: morbi ſuccedunt, & mœſta ſenectus; & labor, & ſeveritas dura mortis eos rapit. Erunt ſemper aliquæ pecudes quarum voles mutare corpora.

NOTÆ.

46. *Mox tamen, &c.*] Promittere videtur Æneida, quæ ad gentis Iuliæ laudem conſcripta eſt, continetque paſſim laudes Cæſaris Octaviani. *Accingar.*] Suſcipiam. Tranſlatio eſt ab iis qui aliquid facturi veſtem altius cingunt: ne laciniis defluentibus impediantur.

48. *Tithoni.*] Vel Tithonus eſt ille, Laomedontis, aut frater, aut filius, ab Aurora dilectus, de quo G. 1. 249. Vel juxta Servium & Euſtathium, Sol: qui Tithonus eodem modo dicitur, quo dicitur quoque Titan; nempe à τιτανόω, *extendo*, quia lucem undequaque extendit. Tithonus enim Auroræ, diſtabat ab Octaviano mille dumtaxat annis; Sol tota mundi ætate, atque adeo quadam æternitate, quam videtur Octaviano pollicerì Virgilius.

49. *Seu quis Olympiacæ, &c.*] I. PARS. *De equis & bobus.* Continetque præcepta quatuor. I. *De cognoſcenda optima formâ vaccæ* v. 51. *equi*, v. 75. II. *De delectu admiſſariorum, deque talons.* v. 95. *& equarum ad admiſſuram* v. 129. quæ etiam tauris & vaccis accommodari poſſunt. III. *De cura equarum gravidarum*, v. 140. IV. *De cura & inſtitutione vitulorum*, v. 157. *& equuleorum*, v. 179.

52. *Turpe caput.*] Deforme, propter magnitudinem. Sic Homerus dixit, λᾶας ἀναιδὴς, *lapis impudens.* Iliad. 4. 521. & alibi.

56. *Maculis inſignis & albo.*] Maculis albis: ut G. 2. 192. *Pateris libamus & auro:* pro pateris aureis.

60. *Lucinam... Hymenæos.*] Deam partus, Deoſque conjugii: quæ nomina etiam pecudibus tribuit, ut infra v. 125. mariti nomen equo. *Et pecori dixere maritum.* De *Lucina*, Ecl. 4. 10. *Hymen* vel *Hymenæus*: Vel fuit filius Liberi & Veneris qui primus certas nuptias inſtituit; vel vir Atticus, qui raptas à latronibus virgines parentibus intactas reſtituit. Unde ejus nomen invocari ſolebant apud Græcos in feſtis nuptialibus: & nuptiæ ipſæ dicebantur *Hymenæi.*

Semper

igitur ſemper repara armentum: *& ne poſtea deſideres ea quæ amiſeris, præveni* damnum, *& ſubſtitue armento ſtolem novam ſinguli anni. Similiter* neceſſarius *eſt armento delectus ideo equorum. Tu modo adhibe præcipuam curam* circa eos, *quos ſtatuis ſeponere ad propagationem armenti, jam inde à tenera* eorum *ætate. Statim pullus generoſi pecoris alte incedit per campos, & flexibili crure figit* gradum. *Primus audet ingredi viam, & explorare fluvios tumentes, & exponere ſeſe ponti incognito: nec timet ſtrepitus inanes. Collum habet elatum, caput acutum, ventrem ſubſtrictum, terga carnoſa, pectus robuſtum eminet in toros. Boni ſunt badii & glauci; color eſt peſſimus albus, & gilvus. Si autem arma aliqua longe ſonuerunt, non poteſt conſiſtere in loco: arrigit aures, & tremit membris, & volvit ſub naribus collectum calorem,* eum *coërcens. Crines denſi ſunt, & agitati recidunt in dextrum humerum. At ſpina* dorſi *duplex extenditur inter lumbos: & ungula cavat ſolido cornu terram, ſonatque graviter. Talis fuit Cyllarus domitus fræno Pollucis Amyclæi: & tales equi bijuges Martis, &* equi *curules magni Achillis, quos Græci poëtæ commemorant.*

Semper enim refice: ac ne poſt amiſſa requiras,
Anteveni; & ſobolem armento ſortire quotannis.
Nec non & pecori eſt idem delectus equino.
Tu modo, quos in ſpem ſtatues ſubmitte regentis,
Præcipuum jam inde à teneris impende laborem.
Continuo pecoris generoſi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit:
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto ſeſe committere ponti:
Nec vanos horret ſtrepitus. Illi ardua cervix,
Argutumq; caput, brevis alvus, obeſaq; terga:
Luxuriatq; toris animoſum pectus: honeſti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
Et gilvo: tum, ſi qua ſonum procul arma dedere;
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumq; premens volvit ſub narib⁹ ignem.
Denſa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos ſpina: cavatque
Tellurem, & ſolido graviter ſonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, &, quorum Graii meminere poëtæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.

NOTÆ.

70. *Semper enim refice.*] Hic *enim*, non cauſam notat, ſed effectum: *igitur, itaque.*

Ne poſt amiſſa requiras.] Ne ſero agnoſcas negligentiam tuam, ne ſero armenti jacturam doleas: præveni jacturam illam annua ſubſtitutione novæ ſobolis.

81. *Luxuriatque toris animoſum,*] *&c.* Tori, ſunt eminentiæ muſculorum, quaſi nodoſæ ac tumentes: ut in robuſtioribus corporibus videre eſt.

82. *Spadices, glaucique, &c.*] I. Tamen conſtat *ſpadices* eſſe, ex rubro nigricantes, badios, *bay-brun.* σπάδιξ enim & βαῖς ſignificant palmæ termitem cum fructu, qui ad illum colorem accedit: unde color ille Phœniceus etiam dictus eſt, à φοῖνιξ *palma.* Vide Gellium l. 2. 26. II. Docet ibidem Fronto apud Gellium, per *glaucum* equum, viridem hic ſignificari: & perinde Virgilium dicere potuiſſe, cœruleum. Quis autem eſt equus viridis, aut cœruleus, aut glaucus? Haud dubiè ſcutulatus ille, quem ex macularum denſitate vocamus *Pommelé ardoiſe.* Ardoſia quippe lapis eſt fiſſilis, & denſè cœruleus. III. *Albus* hic à candido diſtinguitur: nam candidus color maxime probatur in equis Deorum ac triumphantium. Iſidorus *album* explicat *pallidum, blanchaſtre.* IV. *Gilvus.* Varoni *helvus*, qualis eſt melli aut lateri ſemicocto: *iſabelle-lavé:* Germani dicunt *Gelb.*

87. *Duplex ſpina.*] Ita Xenoph. lib. de Re equeſtri. Ita Varro. Non quod re duplex ſit, ſed ſpecie tantum & aſpectu: ut enim in equo macilento extat & eminet quaſi acuta ſpina dorſi; ita in robuſto ac vegeto cavum quiddam videtur per mediam ſpinam intercurrere; idque patet ex Varronis verbis: Sit *ſpina maxime duplex; ſi minus, non extant.*

89. *Talis Amyclæi, &c.*] De *Polluce*, ejuſque fratre *Caſtore*, Æ. 6. 121. Pollux ab Homero, Theocrito, Horatio, Ovidio, dicitur pugil inſignis fuiſſe; Caſtor, equorum domitor. Contra tamen videtur hic ſentire Virgilius. *Cyllarus.*] Equus Pollucis, juxta Virgilium & Propertium: Caſtoris, juxta Senecam, Valerium Flaccum & Claudianum. *Amyclæi.*] *Amyclæ*, urbs in Laconia, non longe à Lacedæmone: unde Caſtor & Pollux, modo Lacedæmone, modo Amyclis nati dicuntur.

91. *Martis equi, &c.*] De *Marte* Ecl. 9. 12. *Martis* equos Servius aliique multi appellant *Pavorem* & *Timorem*, Δεῖμον & φόβον, idque ex Heſiodo & Homero conantur probare: ſed ex

Talis

Talis & ipſe jubam cervice effudit equinâ
Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam ſegnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignoſce ſenectæ.
Frigidus in Venerem ſenior, fruſtraque laborem
Ingratum trahit: &, ſi quando ad prælia ventũ eſt,
Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribꝰ ignis,
Incaſſum furit. Ergo animos ævumq; notabis
Præcipue: hinc alias artes, prolemq; parentum:
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides? cum præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus;
Cum ſpes arrectæ juvenũ, exultantiaq; haurit
Corda pavor pulſans: illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis:
Jamque humiles, jamque elati ſublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atq; aſſurgere in auras.
Nec mora, nec requies. At fulvæ nimbꝰ arenæ
Tollitur: humeſcunt ſpumis flatuq; ſequentum:
Tantus amor laudum, tantæ eſt victoria curæ.
Primus Erichthonius currus & quattuor auſus
Jungere equos, rapidiſque rotis inſiſtere victor.
Fræna Pelethronii Lapithæ, gyroſq; dedere,

Talis ipſe quoque Saturnus velox emiſit crines è collo equino, ſuperveniente uxore, & fugiens implevit altum Pelium hinnitu acuto. Hunc etiam includet ſtabulis, cum deficit, aut morbo tardus, aut ſenio piger: & ſis indulgentior ſenectuti non infami. Senex inutilis eſt ad coitum, & in eo fruſtra extendit laborem ſterilem: & ſi interdum deſcenditur ad pugnam fruſtra furit, ut aliquando magnus ignis in palcis furit *ſine viribus. Ergo ſpectabis præſertim generoſitatem & ætatem, deinde alias dotes; quorum parentum ſint ſoboles; quomodo unuſquiſque doleat, cum vincitur; aut appetat victoriam. Nonne vides?* in *celeri certamine cum currus corripuerunt campum, & ruunt emiſſi è repagulis: cum ſpes juvenum excitatur, & metus pulſans fatigat corda ſubſultantia: juvenes imminent flagello intorto, & pendentes laxant habenas: rotæ volant, calidâ ex impetu: & jam demiſſi, & jam alte ſublati, videntur ire per aërem vacuum & attolli in ventos. Nec moram faciunt, nec quieſcunt. At nubes flavi pulveris aſſurgit:* equi *fiunt humidi, ſpumâ & halitu ſequentium. Adeo amant gloriam, adeo appetunt victoriam. Erichthonius primus* omnium *auſus eſt componere currus & quadrigas: & poſt victoriam inſidere rapidis rotis. Lapithæ Pelethronii, inſidentes dorſo* equorum,

NOTÆ.

iis ipſis oſtendit Germanus, aurigas fuiſſe, non equos. *Achillis* equi, *Balius* & *Xantus*, immortales; Zephyro patre, & Podarge Harpyia matre, geniti: Iliad. 15. 149. De *Achille*, Æ. 1. 34.

92. *Talis & ipſe, &c.*] Saturnus, de quo Ecl. 4. 6. cum Philyram, Oceani filiam, amore inſequeretur; Ope, ſive Rheâ uxore ſuperveniente, in equum ſe convertit, aufugitque in montem Theſſaliæ *Pelium*. Philyra Chironem ex eo peperit; ſuperiore parte hominem, inferiore equum.

96. *Nec turpi ignoſce ſenectæ.*] Aſſert Servius geminam hujus loci ſententiam; Vel, *nec ignoſce turpi ſenectæ*: vel, *ignoſce ſenectæ non turpi*. Secunda pluribus placet, quia Ennius, Plutarchus, Auſonius, &c. laudant equi ſenectutem, jubentque mitius haberi, & præteritos labores quiete compenſari: unde hic quoque eſt, *Abde domo*.

101. *Artes, prolemque parentum.*] Id eſt, quorum parentum ſint proles: ſive, quale ſit genus, & ſeries parentum è quibus nati ſunt. *Artes.*] Studia quibus apti ſint, bellóne, an agro, &c.

105. *Haurit.*] Ita pulſat, ut è ſedibus trahere & eruere videatur: hoc enim ſignificat *haurire*, quod eſt ab ἀρύω *haurio*; & iſtud ab ἕρύω *traho*: quod enim hauritur, è profundo trahitur; vide Æ. 10. 314.

113. *Primus Erichthonius, &c.*] Æſchylus Prometheum, Cicero Minervam, Maro Erichthonium currurum inventorem facit: ſive illum Athenienſium regem, ex Vulcano & Tellure natum, & anguipedem, qui, ut pedum deformitatem tegeret, dicitur currum fabricaſſe; ſive illum Phrygem, Dardani filium, Jovis nepotem, qui unus fuit ex Æneæ majoribus, de quo v. 35. Et vero Plinius l. 7. 56. *Bigas primum junxit Phrygum natio, quadrigas Erichthonius.*

115. *Fræna Pelethronii Lapithæ.*] Item fræni & equitationis inventionem tribuit Sophocles Neptuno, Lyſias orator Amaſonibus, alii aliis: Virgilius *Lapithis*, Theſſaliæ populis, de quibus

Impoſiti dorſo: atque equitem docuere ſub armis
Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos.
Æquus uterq; labor: æque juvenemq; magiſtri
Exquirunt, calidumq; animis, & curſibus acrem:
Quamvis ſæpe fugâ verſos ille egerit hoſtes,
Et patriam Epirum referat, forteſq; Mycenas;
Neptunique ipsâ deducat origine gentem.
His animadverſis, inſtant ſub tempus; & omnes
Impendunt curas denſo diſtendere pingui,
Quem legere ducem & pecori dixere maritum:
Pubenteſque ſecant herbas, fluvioſque miniſtrant
Farraque; ne blando nequeat ſupereſſe labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati:
Ipſa autem macie tenuant armenta volentes.
Atq; ubi concubitu primos jam nota voluptas
Sollicitat; frondeſq; negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam curſu quatiunt, & Sole fatigant;
Cum graviter tunſis gemit area frugibus, & cum
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali arvo, & ſulcos oblimet inertes:
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiuſque recondat.
Rurſus, cura patrum cadere, & ſuccedere matrum
Incipit, exactis gravidæ cum menſibus errant.

invenerunt artem *frænandi & gyrandi: & docuerunt equitem armatum inſultare terræ, & glomerare ſuperbos paſſus. Difficultas utraque par eſt; pariter magiſtri* artis *eligunt* equum *juvenem & ſerventem animis, & vividum in curſu*: non ſenem, *etſi ſæpe ille converterit in fugam hoſtes pulſos, & referat patriam Epirum, aut fortes Mycenas, & ducat genus ab ipſa ſtirpe* equi *Neptunii. His notatis, magis ſolliciti ſunt circa tempus* admiſſuræ: *& adhibent omne ſtudium ut ſaginent denſa pinguedine* eum, *quem elegerant ducem, & deſignaverunt admiſſarium armenti:* & *ſecant* huic *herbas vigentes, & pratent aquam* copioſam, *& frumenta: ne non poſſit ſufficere jucundo labori, & ne pulli imbecilli ferant* notas *maciei paternæ. At de induſtria faciunt ipſas matres macilentas. Et cum voluptas prius cognita ſuadet novum coitum*, tunc *auferunt* eis *cibum, & avertunt* eas *a potu: ſæpe etiam agitant* eas *curſu, & fatigant æſtu: cum area ſonat frugibus graviter tritis, & cum paleæ vacuæ projiciuntur in ventos ſurgentes. Hoc faciunt ne trajectus partis genitalis ſit ſtrictior ob nimiam pinguedinem, & claudat meatus helcetes: Sed* ut pars illa *avide attrahat ſemen, & interius includat. Poſtea incipit cura patrum recedere, & cura matrum ſuccedere, quando vagantur gravidæ expletis menſibus.*

NOTÆ.

G. 2. 457. *Pelethronii* vero: vel adjectivum eſt, epithetum Lapitharum, à Pelethronio eorum oppido ad Pelium montem; vel nomen cujuſdam Lapithæ proprium eſt, genitivo caſu, fænorum inventoris, cujus invento Lapithæ deinde cæteri uſi ſunt ad domandum & inſtituendum equum. Ait enim Plinius l. 7. 56. inveniſſe *frænos & ſtrata equorum Pelethronium: pugnare ex equo Theſſalos, qui Centauri dicti ſunt, habitantes ſecundum Pelium montem.* Lapithæ autem vicini Centauris.

117. *Greſſus glomerare.*] Quaſi colligere, reductis & replicatis anterioribus cruribus: dum poſteriora tenduntur & explicantur.

118. *Æquus uterque labor.*] Par laus, atque difficultas in utraque arte: ſive aurigandi, quæ fuit ars Erichthonii; ſive equitandi, quæ fuit ars Lapitharum.

120. *Quamvis ille, &c.*] Agitur hic de delectu equi admiſſarii, *etalon.*

121. *Epirum referat, &c.*] De *Epiro*, equorum feraci, G. 1. 59. *De equo Neptuni*, G. 1. 14. *Mycenæ*, urbs in Argia Peloponneſi regione, Argis vicina: utraque equis nobilis.

124. *Denſo pingui.*] Denſa pinguedine: duplex adjectivum, pro ſubſtantivo & adjectivo: ut G. 1. 393. *Aperta ſerena*, & alibi ſæpe.

126. *Pulentes herbas.*] Non teneriores, aut duriores, ſed ſucci plenas; qualis eſt homo adultâ ætate, cum pubeſcit.

130. *Concubitus primos jam nota voluptas.*] Pugnant hæc verba, *primos* & *jam nota*. Niſi juxta alios intelligamus *primos*, non omnino de primo concubitu; ſed tantum de primo & novo anni cujuſque redeuntis.

134. *Zephyrum.*] De vento illo occidentali, Ecl. 5. 5.

135. *Uſus.*] Trajectus, via: ut Æ. 2. 453. *Limen erat, cæcaque fores, & pervius uſus Tectorum inter ſe Priami.*

Non

Non illas gravibꝰ quiſquam juga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri
Carpere prata fugâ, fluvioſque innare rapaces.
Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundum
Flumina: muſcus ubi, & viridiſſima gramine ripa,
Speluncæq; tegant, & ſaxea procubet umbra.
Eſt lucos Silari circa, ilicibuſque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen aſilo
Romanum eſt, œſtron Graii vertere vocantes:
Aſper, acerba ſonans: quo tota exterrita ſylvis
Diffugiunt armenta, furit mugitibus æther
Concuſſus, ſylvæque, & ſicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monſtro horribiles exercuit iras
Inachiæ Juno peſtem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribꝰ acrior inſtat)
Arcebis gravido pecori; armentaq; paſces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus aſtris.
Poſt partum, cura in vitulos traducitur omnis:
Continuoque notas & nomina gentis inurunt:
Et quos, aut pecori malint ſubmittere habendo,
Aut aris ſervare ſacros, aut ſcindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera paſcuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad ſtudium atq; uſum formabis agreſtem,
Jam vitulos hortare, viamque inſiſte domandi:
Dum faciles animi juvenũ, dum mobilis ætas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici ſubnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio aſſuerint; ipſis è torquibus aptos
Junge pares, & coge gradum conferre juvencos.
Atque illis jam ſæpe rotæ ducantur inanes.

Nullus patiatur eas trahere juga gravium plauſtrorum, aut viam trajicere ſaltando, aut percurrere prata, celeri curſu, aut innatare fluviis rapidis. Paſcantur in ſpatiis apertis ſylvarum, & juxta tumentia flumina: ubi ſit muſcus, & ripa virens herbis; & ubi antra tegant equas, & umbra rupium incumbat. Circa ſylvas Silari, & circa Alburnum verentem ilicibus, eſt plurima volitans muſca, quæ Romane nominatur aſilus, Græci appellantes interpretati ſunt œſtrum: aſpera & acerbe murmurans, quâ armenta tota territa fugiunt è ſylvis, aër ſonat percuſſus mugitibus, & ſylvæ, & ripa Tanagri aridi. Per hoc monſtrum Juno exercuit olim iram horribilem, inferens perniciem juvencæ filiæ Inachi. Expelles quoque illum aſilum à gravidis matribus, nam importunior ingruit media æſtate: & paſces armenta quando *ſol recens ſurrexit, aut* quando *ſtellæ inducunt noctem. Poſt partum omnis cura transfertur in vitulos: ſtatimque imprimunt* iis *ſigna & nomina gentis, &* notant eos *quos velint, ſive ſeponere ad propagandum armentum ſive ſervare dicatos ſacrificiis; ſive* quos velint *arare terram, & verſare agrum aſperum glebis ſolutis. Reliqui vituli paſcuntur inter virides herbas. Tu exerce jam tum vitulos, quos erudies ad laborem & uſum ruſticanum: & inſtitue rationem* eos *domandi: dum animi juvenum dociles* ſunt, *dum ætas mutabilis* eſt. *Ac primo circunda collo laxos circulos è tenero vimine: deinde poſtquam colla* prius *libera aſſueverint ſervituti; conjunge* duos *juvencos æquales, alligatos ipſis circulis, & coge eos ſimul incedere. Et jam tum rotæ ſine onere ſæpe trahantur* ab *ea per humum,*

NOTÆ.

146. *Eſt lucos Silari*, &c.] *Silarus*, nunc *Selo*: Italiæ fluvius in Lucania: quo Lucani à Picentinis dividuntur. *Alburnus.*] Ejus regionis mons, *Alburno*; ex quo monte fluvius oritur, Tanagrus, *Negro*, tenuis, & ideo æſtate fere areſcens. *Ilex*, arbor glandifera, *jenſe.*

147. *Aſilo Romanum*, &c.] Tabanus, *taon*: muſca boves agitans, veteribus Italis dicta eſt *aſilus*: Græcis οἶστρος.

153. *Inachiæ Juno*, &c.] Io, Inachi fluvii Peloponneſiaci, vel potius Argivorum regis, filia: ut lateret Junonem, à Jove in juvencam converſa eſt, & Junoni petenti dono data: ab ea tradita eſt Argo paſtori in cuſtodiam: qui cum fuiſſet à Mercurio ſopitus & occiſus, Io à Junone œſtro immiſſo agitata, in Ægyptum uſque fugit: ubi implorato Jovis auxilio priſtinam recepit formam, nupſitque regi Oſiridi, & poſt mortem ab Ægyptiis habita eſt pro Dea, ſub Iſidis nomine.

166. *Circlos.*] Syncope pro *circulos*: quemadmodum *ſeclum* & *periclum*, pro ſeculum & periculum.

168. *Aptos.*] Ligatos; ab ἅπτω *ligo*, ut fuſe oſtendimus Ecl. 7. 13.

& illi imprimant orbitas in ſuperficie pulveris. Poſtea axis e fago laborans ſub magno onere ſtrideat, & temo ex ære trahat rotas ſibi conjunctas. Interim manu colliges juvencis nudum domitis, non ſolum herbas, & frondes edules ſalicum, & ulvam paluſtrem; ſed etiam *frumenta* e tenera *ſegete. Neque vacca partu ſoluta replebunt tibi* lacte *candida mulctralia, ut* erat *conſuetudo veterum: ſed exhaurient totas mammas ad* alendos *dulces fœtus. Si vero ſtudium magis eſt ad bella, & ad exercitus feroces; aut* ſi magis ſtudium eſt *radere curru amnem Piſæ Alpheum, & impellere currus celeres in luco Jovis: primus labor equi eſt, videre contentiones & arma pugnantium; & ferre plangorem tubarum, & tolerare gemitum rotæ tractæ, & audire in ſtabulo crepitum frænorum: præterea magis ac magis latari blandis laudibus magiſtri, & amare ſonitum palpati colli. Audiat autem iſta, ut primum depulſus eſt à lacte matris: & vice* frænorum *præbeat collum mollibus ioris,* adhuc *debilis, imo & trementi, necdum confidens ætati. At cum quartus annus acceſſerit, tribus jam elapſis, ſtatim incipiat deſcribere gyros, &* incedere *paſſibus numeroſis* ac *ſonantibus: & inflectat alterne commiſſuras crurum,* ita ut *videatur coactus; deinde laceſſat ventos curſu: & currens per campos patentes, quaſi ſolutus frano, vix attingat pedibus ſuperficiem arenæ. Qualis eſt Aquilo, cum imminet vehemens a ſeptentrionalibus partibus,*

Per terram, & ſummo veſtigia pulvere ſignent.
Poſt valido nitens ſub pondere faginus axis
Inſtrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
Nec veſcas ſalicū frondes, ulvamq; paluſtrem, 175
Sed frumenta manu carpes ſata: nec tibi fœtæ,
More patrum, nivea implebunt mulctralia vaccæ;
Sed tota in dulces conſument ubera natos.
Sin ad bella magis ſtudium, turmaſq; feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Piſæ, 180
Et Jovis in luco currus agitare volantes;
Primus equi labor eſt, animos atque arma videre
Bellantum, lituoſque pati, tractuq; gementem
Ferre rotam, & ſtabulo frænos audire ſonantes,
Tum magis atq; magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus, & plauſæ ſonitum cervicis amare. 186
Atque hæc jam primo depulſus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capiſtris
Invalidus, etiamq; tremens, etiam inſcius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta acceſſerit æſtas; 190
Carpere mox gyrum incipiat, gradibuſq; ſonare
Compoſitis: ſinuetque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti ſimilis: tum curſibus auras
Provocet: ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix ſummâ veſtigia ponat arenâ. 195
Qualis Hyperboreis Aquilo cum denſus ab oris

NOTÆ.

172. *Faginus.*] E fago, *de heſtre:* Ecl. 1. 1.

175. *Veſcas.*] Edules, quæ famem excitent. G. 4. 131. *Ulva.*] Herba quælibet paluſtris, ſine certo nomine.

176. *Sed frumenta,* &c.] Servius aliique explicant de farragine, hoc eſt de furfuribus triticeis, & farina hordeacea. Ego de herbis adhuc teneris, & recens ortis. Favent mihi voces, *carpes ſata,* quæ plane herbarum putationem & collectionem notant. Favet præterea monitum Virgilii v. 205. *Tum demum craſſa magnum farragine corpus Creſcere jam domitis ſinito:* ergo farragine interdicit indomitis, de quibus hic agitur. Varro tamen hunc cibum permittit vitulis ſemeſtribus. Virgilius itaque dicendus eſt, aut Varroni eſſe contrarius; aut farraginem domitis copioſe, indomitis ac junioribus parce tantum, permittere. *Fœta.*] Vox ambigua, quæ ſæpe gravidas, hic partu jam ſolutas, ſignificat. Ecl. 1. 50. *Mulctralia.*] Vaſa mulgendo pecori, Ecl. 3 30.

180, 181. *Aut Alphea,* &c.] De *Piſa,* urbs an fons tantum fuerit, dubitare videtur Strabo lib. 8. Regio certe fuit, & pars Elidis, ſive Eleæ, in Peloponneſo: in qua *Olympia* urbs, & *Alpheus* fluvius, G. 1. 59. loca ludis Olympicis & Jovis templo, inſignia. Vide ſupra v. 20.

183. *Lituoſque pati.*] *Lituus,* ſpecies incurvæ buccinæ: à cujus ſimilitudine *lituus* quoque dicitur augurum baculus, quo varias cœli regiones deſignabant.

196. *Qualis hyperboreis,* &c.] De *Scythia,* Ecl. 1. 66. De *Aquilone,* ſive *Borea,* vento ſeptentrionali, Ecl. 7. 51. De *Hyperboreis,* ſeu *Riphæis* Moſcoviæ montibus, G. 1. 240. Dicuntur Hyperborei: quia ſupra eos & ex iis flare incipit Boreas. Differt *Aquilo Scythia hyemes,* id eſt, nubes in Scythia collectas, meridiem verſus propellit; eaſque *aridas,* quia non ſolvit eas in pluviam, utpote ficcus & conſtringens.

Incubuit,

Incubuit, Scythiæq; hyemes atque arida differt
Nubila: tum ſegetes altæ campique natantes
Lenibus horreſcunt flabris, ſummæq; ſonorem
Dant ſylvæ, longique urgent ad litora fluctus:
Ille volat, ſimul arva fugâ, ſimul æquora verrens.
Hic, vel ad Elei metas & maxima campi
Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.
Tum demũ craſſa magnum farragine corpus
Creſcere jam domitis ſinito: namq; ante doman-
Ingentes tollent animos; prenſiq; negabunt (dum
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires induſtria firmat,
Quam Venerem & cæci ſtimulos avertere amoris:
Sive boum, ſive eſt cui gratior uſus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in ſola relegant
Paſcua, poſt montem oppoſitum, & trans flumina
Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſervant. (lata:
Carpit enim vires paulatim, uritq; videndo
Fœmina: nec nemorũ patitur meminiſſe, nec herbæ:
Dulcibus illa quidem illecebris, & ſæpe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes.
Paſcitur in magnâ ſylvâ formoſa juvenca:
Illi alternantes multâ vi prælia miſcent
Vulneribus crebris: lavit ater corpora ſanguis,
Verſaq; in obnixos urgentur cornua vaſto
Cum gemitu: reboant ſylvæq; & magn° Olympus.
Nec mos bellantes una ſtabulare: ſed alter
Victus abit, longeque ignotis exulat oris:
Multa gemens ignominiam, plagaſque ſuperbi

& cum di ſipat procellas Scythia & nimbos adhuc *ſiccos: tum ſegetes altæ, & agri ſpicis fluctuantes tremiſcunt modico flatu: & cacumina ſylvarum edunt ſtrepitum: & longi fluctus impellunt ſe ad litora. Aquilo* autem *ruit; ſimul radens curſu campos, & ſimul mare. Talis* equus, *vel ſudabit, & emittet ore ſpumam ſanguineam, ad metas & magna ſpatia campi Olympici; vel melius trahet collo tenero vehicula Belgica. Tunc denique permitte, ut magnum corpus* eorum, qui jam *domiti* ſunt, *pingueſcat* denſâ *farragine: nam* ſi ſaginentur *antequam domentur, efferent animum ferocem, & comprehenſi recuſabunt pati flagella flexibilia, & obtemperare duris frænis. Sed nulla cura magis corroborat* eorum *vires, quàm impedire coitum & aculeos inſani amoris: ſive boum ſive equorum cultus alicui placet. Et propterea removent tauros longe, & in deſerta paſcua, poſt montem interjectum, & trans latos fluvios. Vel ſervant incluſos interius ad præſepia* pabulo *abundantia. Nam fœmina, dum videtur paulatim minuit vires, & exhaurit* marem: *nec permittit* ut *meminerit ſylvarum, & pabuli: illa quidem* facit hoc *dulcibus blanditiis: & ſæpe cogit ſuperbos amantes certare inter ſe cornibus. Pulchra juvenca paſcitur in magna ſylva:* tauri vero *illi viciſſim multo ardore miſcent pugnam plagis frequentibus: niger ſanguis tingit membra, & cornua impinguntur converſa* viciſſim *in* adverſarium *obnitentem, magno cum gemitu: & ſylva & magnum cœlum remugiunt. Nec ſolent adverſarii manere in eodem ſtabulo: ſed alteruter abit victus, & procul exulat in regione incognita: multum dolens de ignominia,*

NOTÆ.

202. *Elei .... campi ſpatia*, &c.] Stadium Olympicum in Elide, de quo G. 1. 59. & G. 3. 20. & modo, v. 181.

204. *Belgica eſſeda.*] Eſſedum, vehiculi genus, tam ad iter, quàm ad bella comparatum. Eo quippe uti ſolitos fuiſſe Britannos in bellis memorat Cæſar, de bello Gall. lib. 4. Quod & vicinis quoque gentibus, ut Belgis qui Galliæ partem tertiam occupabant, fuiſſe in uſu colligitur ex aliis auctoribus. De *Farragine*, v. 176.

206. *Ante domandum*] Vide infra, v. 348.

208. *Lupatis.*] Lupatum, frænum aſperrimum, uncis armatum ferreis *lupinorum* dentium formam habentibus; unde nomen eſt.

215. *Uritque videndo.*] Dum videtur. Gerundia enim plerumque vim habent paſſivam. Ecl. 8. 71.

221. *Lavit.*] Dicitur *lavare*, & *lavere*: hic *lavit*, non eſt præteritum à *lavare*, longam enim haberet ſyllabam primam; ſed præſens à *lavere*, atque ita habet brevem.

223. *Olympus.*] Cœlum tranſlative, propriè mons in Theſſalia, de quo, Ecl. 5. 56.

& vulneribus illatis *à feroci victore: & de amica quam perdidit ſine ultione & exit è regnis avorum,* frequenter *retorquens oculos ad ſtabulum. Exercet igitur ſuas vires omni curâ, & jacet pernoctans in cubili ſtrato ſub duris ſaxis, comedens frondes hiſpidas, & juncos acutos: & experitur ſe: & diſcit furere in ſua cornua, eluctans trunco arboris: & impetit aërem ictibus: & proludit ad pugnam arenis (parſis. Deinde poſtquam robur reparatum eſt & vires refectæ mutat locum, & celeriter incurrit in hoſtem immemorem. Veluti fluctus, cum cœpit albeſcere procul in medio mari, & eminus ſinuatur: ac veluti volvens ſe ad litus, reſonat horrende inter rupes, & cadit non minor ipſa rupe: at aqua infima ebullit in vortices, & ſuperjicit in altum nigram arenam. Certe omne genus in terris, & hominum, & ferarum, & genus piſcium, pecudes, & volucres verſicolores, rapiuntur in furorem & ignem: omnes habent eumdem amorem. Nullo alio tempore læna negligens catulos crudelior errat in campis: neque urſi turpes edunt plures cædes paſſim & ſtrages in ſylvis: tunc aper* eſt *crudelis, tunc tigris eſt peſſima: heu! tunc periculoſe inceditur per deſertos agros Africæ. Nonne vides, ut tremor quatiat omnia membra equorum, ſi duntaxat aër advexit* ad nares *motum odorem* fœminæ. *Tunc ſane nec frena aurigarum, nec ſæva flagella, nec ſcopuli & rupes cavæ, neque fluvii interjecti & volventes ſaxa abrepta vi aquarum, retardant eos. Ipſe aper Sabellicus irruit, & acuit dentes, & conculcat terram pedibus, & fricat coſtas arbore,*

Victoris, tum quos amiſit inultus amores:
Et ſtabula aſpectans regnis exceſſit avitis.
Ergo omni curâ vires exercet, & inter
Dura jacet pernox inſtrato ſaxa cubili:
Frondibus hirſutis & carice paſtus acutâ:
Et tentat ſeſe, atque iraſci in cornua diſcit
Arboris obnixus trunco: ventoſque laceſſit
Ictibus, & ſparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Poſt, ubi collectum robur vireſque receptæ,
Signa movet, præcepſq; oblitum fertur in hoſtem:
Fluctus ut in medio cœpit cum albeſcere ponto,
Longius ex altoque ſinum trahit: utque volutus
Ad terras, immane ſonat per ſaxa, nec ipſo
Monte minor procumbit: at ima exæſtuat unda
Vorticibus, nigramq; alte ſubjectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
In furias ignemque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis: nec funera vulgo
Tam multa informes urſi ſtragemque dedere
Per ſylvas: tum ſævus aper, tum peſſima tigris:
Heu! male tum Libyæ ſolis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, ſi tantum notas odor attulit auras!
Ac neq; eos jam fræna virûm, neq; verbera ſæva,
Non ſcopuli, rupeſq; cavæ, atq; objecta retardant
Flumina, correptos undâ torquentia montes.
Ipſe ruit, denteſque Sabellicus exacuit ſus,
Et pede proſubigit terram, fricat arbore coſtas,

NOTÆ.

228. *Regnis avitis.*] Agris in quibus natus erat, ac veluti dominabatur: ſic Ecl. 1. *Mea regna videns mirabor ariſtæa.*

230. *Jacet pernox.*] Servius tamen, & juxta omnium, ut ait, veterum exemplarium fidem, Pierius, legunt *pernix*; & explicant, *perſeverans*, à pernitendo. At *pernix* nuſquam habet hanc ſignificationem, & ubique celeritatem notat: ut ſupra, v. 93. *Pernix Saturnus*, & Æ. 4. 180. *Pedibus celerem & pernicibus alis.* Celeritas autem, huic tauro, morienti ac feſſo, non convenit: legatur itaque *pernox*, cum utroque Scaligero.

231. *Cavice.*] Planta ex arundineo genere, Gallice non nominata: de qua Ecl. 3. 20.

236. *Signa movit.*] Metaphora à bellis hominum, qui, cum caſtra movent, ſigna terræ defixa avellunt, illoque transferunt.

241. *Subjectat.*] *Superjicit*: & notavimus Ecl. 1. 46. præpoſitionem *ſub* in compoſitis aliquando ſignificare *ſuper*.

249. *Libyæ.*] Africæ pars eſt, quæ vulgo pro Africa tota ſumitur. G. 1. 241.

251. *Odor attulit auras.*] Commutatio: id eſt, aura, ſive aër impulſus attulit odorem.

255. *Sabellicus ſus.*] Vel aper, vel ſus domeſticus, è Sabinorum, vel Sabellorum regione, Romæ vicina. Æ. 7. 665.

Atque

Atque hinc atq; illinc humeros ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnũ cui verſat in oſſibus ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæcâ ſerus freta: quem ſuper ingens
Porta tonat cœli, & ſcopulis illiſa reclamant
Æquora: nec miſeri poſſunt revocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere virgo.
Quid Lynces Bacchi variæ, & genus acre luporũ,
Atque canum? quid, quæ imbelles dant prælia cervi?
Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum:
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tranſq; ſonantem
Aſcanium: ſuperant montes, & flumina tranant:
Continuoq; avidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis (quia vere calor redit oſſibꝰ) illæ
Ore omnes verſæ in Zephyrum, ſtant rupibꝰ altis,
Exceptantque leves auras: & ſæpe ſine ullis
Conjugiis, vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos & depreſſas convalles
Diffugiunt: non, Eure, tuos, neq; Solis ad ortus,

& ex utraque parte indurat humeros ad plagas. Quid facit juvenis, cujus in oſſibus durus amor excitat ignem? ſcilicet vigilans per obſcuram noctem trajicit natatu fretum agitatum ſubita tempeſtate: ſuper ejus caput magna porta cœli tonat, & mare impactum rupibus ſonat: nec miſeri parentes poſſunt eum impedire, nec ipſa ſuper amica peritura crudeli morte. Quid, lynces maculoſæ Bacchi, & genus acre luporum & canum: quid, fugaces cervi, quanta gerunt bella? Notabilis eſt tamen præ cæterum furor equarum. Et vero *Venus ipſa immiſit illis* hunc *furorem, quo tempore equæ Potniades devoraverunt maxillis membra Glauci. Amor rapit illas trans Gargara, & trans rapidum Aſcanium: tranſcendunt montes, & trajiciunt fluvios: ſtatimque, poſtquam ignis exarſit in medullis avidis, præſertim vere (quia vere calor redit in oſſa) illæ omnes ſtant in altis rupibus obvertentes ora ad Zephyrum, excipiuntque levem aurem: & ſæpe ſine ullo concubitu, gravidæ vento,* quod *mirum* eſt *dictu, currunt per ſaxa, & rupes, & valles humiles: non ad* ortum *tuum, ô Eure; neque ad ortum Solis,*

NOTÆ.

258. *Quid juvenis, &c.*] Leander juvenis ex Abydo Aſiæ oppido, cum Herenem puellam, Veneris ſacerdotem, è Seſto Thraciæ oppido, deperiret: clam nocte trajiciebat natatu fauces Helleſponti, inter utrumque oppidum interjectas; ſed aliquando viribus deſtitutus, ac tempeſtate oppreſſus interiit. Cadaver cum eſſet ad litus Thraciæ delatum, Hero doloris impatientia ex ipſa arce in mare ſe præcipitem abjecit. De *Seſto, Abydo, & Helleſponto*, G. 1. 207.

261. *Porta cœli.*] Eſt juxta Manutium aër nubibus plenus: juxta alios, oriens quia inde Solis incipit motus: juxta alios ipſa nubes, ex qua portæ inſtar hiſcente, fulmen erumpit. Juxta Cerdanum optime, regia, ſive templum Jovis. Nam Jupiter à poëtis quaſi è templo fulminare fingitur. Lucret. l. 1. 1096. *Cœli tonitralia templa.* Silius l. 1. 136. *Tinat alti regia cœli.*

264. *Lynces.*] Species luporum cervariorum, de quibus Ecl. 8. 3. Has, ut & tigres, currui Bacchus alligavit.

267. *Glauci Potniades, &c.*] Glaucus, Siſyphi filius, è Potnia Bœotiæ vico; cum equas ſuas, quo eſſent velociores, à coitu cohiberet; Venus indignata tantum iis furorem immiſit, ut dominum laniarint.

269. *Gargara . . . . Aſcanium.*] *Gargara*, pars Idæ montis, & oppidum in Troade. *Aſcanius*, Bithyniæ fluvius in Aſia. Hic pro quolibet monte & fluvio.

273. *Ore omnes verſæ, &c.*] Equas in Luſitania circa Olyſiponem ex vento concipere memorant Solinus, Columella, Varro. Fabulam putat Juſtinus, remque detorquet ad pernicitatem equorum Galleciæ & Luſitaniæ. Virgilius, duce Ariſtotele, ex illo conceptu non verum fœtum, ſed lentum virus ſtillare ait: idque vocant *hippomanes* ab equi furore; ἵππος enim *equus*, & μανία *furor*. Eſt etiam *hippomanes*, caruncula, quæ fronti pulli adnaſcitur; utrumque venenatum creditur.

277. *Non, Eure, tuos, &c. in Boream, &c.*] Alii ſic interpretantur: Non ad Eurum, ſed ad Boream, &c. Ego ſic: Non ad Eurum, neque ad Boream, &c. Quia ſcriptorum maxima pars videtur hanc vim uni Zephyro tribuere: ut & ipſe Virgilius; *Ore omnes verſæ in Zephyrum.* De *Zephyro*, vento occidentali, Ecl. 5. 5. De *Borea* ſeptemtrionali, Ecl. 7. 51. De *Auſtro*, meridionali, Ecl. 2. 58. De *Eure*, orientali, G. 1. 371. *Caurus*, ſive *Corus*, ſpirat inter ſeptemtrionem & occaſum.

neque *ad Boream & Caurum; neque ad eam partem, unde oritur Auſter nigerrimus. &* unde *contriſtat aërem pluvia tempeſtate. Poſt hunc denique* conceptum *diſtillat e partibus genitalibus viſcoſus liquor, quem paſtores apto nomine vocant hippomanes, quod ſæpe malæ novercæ collegerunt, addiderunt que* huic *herbas, & verba malefica. Sed fugit interim, fugit tempus irreparabile: dum ferimur circa ſingula, correpti amore. Hoc ſufficit armentis. Supereſt ſecunda pars laboris,* nempe *tractare greges lanigeros, & capellas hirſutas: hoc difficile* eſt; *hinc ſperate gloriam, ô ruſtici labori-ſi. Nec dubito animo, quam ſit difficile ſuperare ſermonis* dignitate *iſta argumenta, & addere hoc ornamentum rebus vilibus. Sed amor ſuavis rapit me per altiſſimas ſolitudines Parnaſſi: placet ire per* ea *culmina, per quæ nulla orbita veterum deflexit facili inclinatione* ad *Caſtaliam* undam. *Nunc, ô veneranda Pales, nunc canendum eſt magna voce. Principio, jubeo ut oves comedant herbam in mollibus ſtabulis, donec æſtas frondoſa paulatim redit: &* ut colonus *tegat duram terram multâ paleâ, & manipulis filicum, ſub*

In Boreã, Caurumque, aut unde nigerrim⁹ Auſter
Naſcitur, & pluvio contriſtat frigore cœlum. 279
Hinc demum, Hippomanes vero quod nomine di-
Paſtores, lentum diſtillat ab inguine virus. (cunt
Hippomanes, quod ſæpe malæ legere novercæ,
Miſcueruntque herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore. 285
Hoc ſatis armentis: ſuperat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtaſque capellas:
Hic labor; hinc laudem fortes ſperate coloni.
Nec ſum animi dubi⁹, verbis ea vincere magnum
Quam ſit, & anguſtis hunc addere reb⁹ honorem.
Sed me Parnaſſi deſerta per ardua dulcis 291
Raptat amor: juvat ire jugis, quà nulla priorum
Caſtaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore ſonandũ.
Incipiens, ſtabulis edico in mollibus herbam 295
Carpere oves, dum mox frondoſa reducitur æſtas:
Et multâ duram ſtipulâ filicumque maniplis
Sternere ſubter humum: glacies ne frigida lædat
Molle pecus, ſcabiemq; ferat, turpeſq; podagras.
Poſt, hinc digreſſus, jubeo frondentia capris 300
Arbuta ſufficere, & fluvios præbere recentes;
Et ſtabula à ventis hyberno opponere Soli
Ad medium converſa diem: cum frigidus olim
Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.

ipſis ovibus; *ne rigor frigidus terræ lædat pecus tenerum, & importet ſcabiem ac turpes podagras. Poſtea diſcedens ab ovibus, jubeo ut præbeat capris arbutos virides, & det aquam recens* hauſtam; *& ut ſtabula* tuta *a ventis, objicantur Soli hyemali: verſa ad meridiem: cum frigidus Aquarius jam demum occidit, & aquam emittit ſub extremum annum.*

NOTÆ.

279. *Fluvio frigore.*] Auſter non eſt frigidus, ſed calidus atque humidus: unde *frigus* hic, pro pluvia tempeſtate uſurpatur; ut *hyems* ſæpe, pro æſtiva etiam tempeſtate. G. 1. 321. *Ferret hyems culmumque leves paleaſque volantes.*

280. *Hippomanes.*] Supra v. 273.

286. *Hoc ſatis armentis: ſuperat, &c.*] II. PARS. *De cultu ovium & caprarum.* Præcepta continet quatuor. I. *De hyberna utriuſque gregis curatione,* v. 295. II. *De æſtiva utriuſque cura, & meridiana ac ſerotina paſtione,* v. 322. III. *De lanificio,* v. 384. IV. *De lactis proventu,* v. 394.

291. *Parnaſſi.*] De eo monte Phocidis, Ecl. 6. 29. Cujus in radicibus *Caſtalia* eſt, ſive fons Caſtalius, Muſis ſacer. De *Pale*, Dea pabuli, ſupra v. 1.

297. *Filicumque manipliſ.*] Filix, *fougere*, nota herba.

301. *Arbuta.*] Sunt proprie fructus arbuti: hic ſumuntur pro ipſa arbuto. *Arboiſier*: quæ arbor inter caprarum pabula numeratur à Colum. l. 7. *Ea ſunt arbutus, cytiſus agreſtis, &c.* Vide Ecl. 3. 82.

303. *Clim.*] Vulgo tempus ſignificat præteritum, aut futurum: aliquando præſens, aut indefinitum; ut hic, & Æn. 5. 125. *Quod tumidis ſubmerſum tunditur olim fluctibus.* Et alibi. Tunc autem ſignificat, *aliquando, ſæpe, denique, &c.*

304. *Extremoq; irrorat Aquarius anno.*] Annum exprimit eum, qui à Martio menſe numerari incipit; & ſic, definit in Januarium & Februarium: Aquarius autem oritur Januario, cadit Februario menſe. *Aquarius*, dicitur Ganymedes, Trois filius, quem Jupiter, aquilâ tranſvectum in cœlum, ſuis poculis præfecit: unde urnam habet, aquam fundentis ſitu: de eo, Æ. 5. 252.

Hæ

Hæ quoq; non cura nobis leviore tuendæ,
Nec minor uſus erit: quamvis Mileſia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
Denſior hinc ſoboles, hinc largi copia lactis.
Quam magis exhauſto ſpumaverit ubere mulctra;
Læta magis preſſis manabunt flumina mammis.
Nec minus interea barbas incanaq; menta
Cinyphii tondent hirci, ſetaſque comantes;
Uſum in caſtrorum & miſeris velamina nautis.
Paſcuntur vero ſylvas, & ſumma Lycæi,
Horrenteſq; rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipſæ memores redeunt in tecta ſuoſque
Ducunt, & gravido ſuperant vix ubere limen.
Ergo omni ſtudio glaciem ventoſque nivales,
Quominus eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Avertes: victumque feres, & virgea lætus
Pabula: nec totâ claudes fœnilia brumâ.
At vero, Zephyris cum læta vocantibus æſtas,
In ſaltus utrumq; gregem atque in paſcua mittes:
Luciferi primo cum ſidere, frigida rura (nent,
Carpamus: dum mane novum, dum gramina ca-
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.
Inde, ubi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ;
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna jubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam:
Æſtibus at mediis umbroſam exquirere vallem:

Hæ quoque capræ *non colenda ſunt à nobis minore ſtudio, nec minor erit utilitas* ex iis: *etſi Mileſia vellera* ovium, *imbuta Tyriâ purpurâ, magno* pretio *vendantur. E capris ſoboles frequentior* eſt, *& largior abundantia lactis: quanto magis mulctrale ſpumaverit, uberibus exhauſtis; tanto copioſius lac fluet ex uberibus preſſis. Interea* paſtores *etiam ſecant barbas, & pilos canos, & ſetas longas hircorum Lilycorum, ad uſus bellorum, & ad veſtes pauperum nautarum.* Capræ *autem comedunt arbores & cacumina Lycæi, & rubos ſpinoſos, & dumos qui amant* loca *edita: & ipſæ meminerunt redire in ſtabula, & eo deducunt ſuos* fœtus; *& vix tranſiliunt limen, uberibus onuſtis* lacte. *Itaque omni cura defendes* ipſas *a frigore & ventis nivalibus; quo minus ipſæ provident mortali indigentiæ: portabiſque libens cibos & pabula è virgis, nec claudes* ipſis *fœnile per totam hyemem. At vero cum grata æſtas* imminebit, *Zephyro invitante; tum induces utrumque pecus* ovium & caprarum *in ſaltus & in paſcua: ſub primum ortum Luciferi* fac ut *paſcantur campos ſubfrigidos: dum mane novum* eſt, *dum herbæ candidæ ſunt, & ros in tenera herba jucundiſſimus eſt pecudibus. Deinde cum quarta diei hora induxerit ſitim, & cicadæ querulæ fatigabant ſtridore ſuo arbores: jube ut greges circa puteos, aut circa profunda ſtagna, bibant aquam currentem canalibus* factis *ex ilice. At ſub medium diem,* jube *ut quærant opacam vallem:*

NOTÆ.

306. *Mileſia, &c.*] Miletus, urbs in finibus Ioniæ & Cariæ: lanarum proventu celebrata. De *Tyro* & *purpura*, G. 2. 506.

311, 312. *Incanaque menta Cinyphii, &c.*] *Incana* affirmat, augetque: ut Æ. 6. 809. *Incanaque menta regis Romani*, Numæ, qui annos 80. natus deceſſit. *Tondent.*] Priſcianus ſumit paſſive pro *tondentur*; & *hirci*, accipit in nominativo: commodius tamen active legetur; & *hirci*, in genitivo; ſuppreſſo nominativo, *paſtores. Cinyphii.*] Africani. Cinyps eſt Ptolemæo Africæ fluvius, prope Garamantes; ubi hirci ſunt villoſiſſimi.

313. *Uſum in caſtrorum, &c.*] Ex hircorum pilis cilicia texuntur: vel ad nautarum militumque veſtes, ſaccos, funes; vel etiam ad tegenda turrium tabulata, ne iis facile ignis, bellicis machinis impactus adhæreſcat. Ita Varro, Philo, &c. De *Lycæo*, monte Arcadiæ, E. 10. 15.

321. *Fœnilia.*] Loca in quibus fœnum includitur, non ſunt claudenda: id eſt, ex iis ſemper educendum eſt fœnum ad alendas capras. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. De *Lucifero*, ſtella Veneris, Ecl. 6. 86.

327. *Quarta ſitim, &c.*] Horas inæquales intelligit, quæ diem quemlibet in duodecim partes dividunt, ab ortu Solis ad occaſum; & noctem quamlibet duodecim in partes. Quo ſenſu meridies *ſexta* hora eſt; *quarta* nonæ noſtræ reſpondet. De *cicadis, cigalles*, Ecl. 2. 13. De *arbuſtis*, Ecl. 1. 40.

330. *Ilignis.*] Ex ilice factis, *Ilex* arbor glandifera, *verſe.*

Sicubi

ſi alicubi magna quercus Jovis antiquâ firmitate porrigit ingentes ramos; aut ſi alicubi obſcura multis ilicibus ſylva explicat ſacram umbram. Poſtea jube ut famuli *iterum dent* illis *dulcem potum, & iterum ducant* illos *paſtum, ſub occaſum Solis: cum Veſper frigidus mitigat* calorem *aëris, & cum Luna humida reparat arbores, & cum litora perſtrepunt* voce *halcyonis, & ſpina* cantu *acanthidis. Cur dicam verſa paſtores Numidiæ, cur paſcua, & pagos conſtantes paucis caſis? Sæpe grex paſcitur noctu diuque, & per totum ſpatium menſis: inceditque per longas ſolitudines, ſine ullis ſtabulis: tanta eſt vaſtitas camporum. Paſtor Numida trahit ſecum omnia, & domum, & larem, & arma, & canem Amyclæum, & pharetram Cretenſem. Non aliter ac fortis Romanus in patrio exercitu, cum ingreditur viam ſub graviori onere, & obſtat hoſti caſtris ordine diſpoſitis, antequam expectetur. At non* ſic ſit, *ubi ſunt Scythiæ gentes, & Mœotica palus, & Danubius turbidus volvens flavas arenas:*

Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacrâ nemus accubet umbrâ.
Tum tenues dare rurſus aquas, & paſcere rurſus
Solis ad occaſum: cum frigidus aëra Veſper
Temperat, & ſaltus reficit jam roſcida Luna,
Litoraq; halcyonen reſonant, & acanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ, quid paſcua verſu
Proſequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem noctemq; & totum ex ordine menſem
Paſcitur, itque pecus longa in deſerta ſine ullis
Hoſpitiis: tantum campi jacet: Omnia ſecum
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Creſſamque pharetram.
Non ſecus ac patriis acer Romanus in armis
Injuſto ſub faſce viam cum carpit, & hoſti
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non: qua Scythiæ gentes, Mœoticaque unda,
Turbidus & torquens flaventes Iſter arenas:

NOTÆ.

332. *Jovis quercus, &c.*] Quomodo ſacra ſit Jovi, Ecl. 7. 13. Monet Servius non eſſe mentem Virgilii, ut greges in ſacros lucos deducantur, quod nefas erat; ſed hic *quercum Jovis*, & *ſacram umbram*, generalia eſſe, non ſpecialia epitheta: quia generatim omnis quercus Jovi, & omne nemus Dianæ ſacratum eſt.

336. *Veſper.*] Stella Veneris, Ecl. 6. 86. De *halcyone*, avi, ejuſque fabula, G. 1. 399. *Acanthis*, vel *carduelis*, avis, *chardonneret.*

339. *Libyæ.*] Libya generatim Africam ſignificat, G. 1. 241. Tamen hi paſtorum mores præcipue pertinent ad eam Africæ partem litoralem, quæ *Numidia* vocata eſt: cujus incolæ *Numidæ* vel *Nomades*, à νομὴ *paſcuum*; quia paſtioni pecorum addicti.

340. *Mapalia.*] Salluſtius. *Ædificia Numidarum, quæ mapalia illi vocant: oblonga, incurvis lateribus tecta: quaſi navium carinæ ſunt.* Ab his non fere differunt *magalia*, de quibus Æ. 1. 425. *Miratur molem Æneas, magalia quondam:* niſi quod hæc vox primam habet longam, illa brevem.

344, 345, *Laremque ..... Amyclæumque canem, &c.*] De *Laribus* & *Penatibus*, Æ. 2. 717. *Amyclæ*, urbs Laconiæ, celebris canum genere & venatu, de qua ſupra, v. 89. *Creſſa*, è Creta, inſula Mediterranei maris, cujus incolæ ſagitti di induſtria memorabiles.

347. *Injuſto ſub faſce.*] Qui plus æquo gravis eſt. Sexaginta fuiſſe librarum à Vegetio memoratur. Quarum autem eſſet rerum, patet ex Cicer. Tuſcul. l. 2. 37. *Qui labor, quantus agminà? ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad uſum velint, ferre vallum. Nam ſcatum, gladium, in onere noſtri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus.*

348. *Hoſti Ante expectatum, &c.*] Vulgo referunt *hoſti* ad, *ſtat*; hoc ſenſu; *ſtat hoſti, obſtat hoſti.* Iidemque *ante expectatum*, vertunt, *antequam expectetur*; ut ſupra v. 206. *ante domandum* pro, *antequam dometur.* Quo exemplo dixit Silius, imitator Virgilii, l 2. v. 31. *Dabitur tibi copia noſtri, ante expectatum.* Habent tamen exemplaria nonnulla *hoſtem*, non *hoſti*: atque ita legit Vegetius l 1. de re milit. & interpretatur, *ante hoſtem expectatum*, id eſt, *ſperatum, optatum:* ut animoſam Romanorum audaciam notet.

349. *Scythiæ gentes, &c.*] De iis, Ecl. 1. 66. *Mœotica unda.*] Palus Mœotis, *mar bianco:* ultra pontum Euxinum, à quo per Cimmerium Boſſphorum diſtinguitur; Tanaim fluvium excipiens. Primam habet ſyllabam brevem apud Ovid. Triſt. 3. 12. 2. *Longior antiquis viſa Mœotis hyems. Iſter.*] Danubius, de quo G. 2. 497.

Quaque

Quaq; redit mediũ Rhodope porrecta ſub axem.
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta: neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes:
Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto
Terra gelu late, ſeptemque aſſurgit in ulnas.
Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentes haud unquã diſcutit umbras:
Nec cum invectus equis altum petit æthera; nec
Præcipitẽ Oceani rubro lavit æquore currũ. (cum
Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine cruſtæ:
Undaq; jam tergo ferratos ſuſtinet orbes,
Puppibus illa prius patulis, nunc hoſpita plauſtris:
Æraque diffiliunt vulgo, veſteſque rigeſcunt
Indutæ, cæduntque ſecuribus humida vina,
Et totæ ſolidam in glaciem vertere lacunæ,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non ſecius aëre ningit:
Intereunt pecudes: ſtant circumfuſa pruinis
Corpora magna boum: confertoq; agmine cervi
Torpent mole novâ, & ſummis vix cornib⁹ extant.
Hos non immiſſis canibus, non caſſibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed fruſtra oppoſitum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, graviterq; rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipſi in deſoſſis ſpecubus ſecura ſub altâ

& ubi Rhodope reflectitur tendens ad medium ſeptentrionem. Illic continent pecora clauſa in ſtabulis: nec ullæ apparent, aut herbæ in agris, aut frondes in arboribus: ſed terra jacet late deformata cumulis nivium, & alta glacie, & tumeſcit ad uſque ſeptem cubitos. Semper eſt hyems, ſemper Cauri perflantes frigus. Præterea nunquam Sol diſſipat umbras pallidas: nec quando conſcendens currum aſcendit in altum cœlum; nec quando lavat rubris aquis Oceani currum cadentem. Cruſtæ ſubitæ conſtringuntur in currenti fluvio: & unda nunc portat dorſo ferratas rotas; illa quidem *ante excipiens latas naves; nunc* excipiens *plauſtra. Vaſa ærea paſſim franguntur, & veſtes indutæ congelantur; & homines rumpunt ſecuribus vina* prius *liquida, & totæ lacunæ convertunt ſe in duram glaciem, & gutta horrida dureſcit in barbis impexis. Interim non ſegnius nix cadit per totum aërem: moriuntur pecora. magna boum corpora ſtant circumdata nivibus: & cervi preſſo agmine torpent* ſub *novo onere, & vix eminent extremis cornibus.* Incolæ *non perſequuntur illos timidos immiſſis canibus, aut ullis laqueis, aut formidine pennarum rubrarum; ſed comminus feriunt ferro eos, dum propellunt pectore oppoſitum cumulum* nivis, *& occidunt eos alte rudentes, & læti referunt magno clamore.* Scythæ *ipſi ſecure & quiete vivunt in excavatis ſpelæis,*

NOTÆ.

351. *Redit medium Rhodope, &c.*] Mons ille Thraciæ, in orientem extenditur, ibique conjungitur cum Hæmo; tum inde abſcedens, ſeptentrionem verſus quaſi regreditur. De *axe*, ſeu polo ſeptentrionali, G. 1. 240.

355. *Septem... in ulnas.*] *Ulna*, à Græco ὠλένη eſt proprie *cubitus*; ſive ſpatium à flexu cubiti, ad medii digiti partem extremam: atque ita hic ſumitur. Latius etiam interdum ſumitur, pro ſpatio brachii utriuſque extenſi. Notandum autem hunc rigorem hyemis, noctiſque perpetuitatem, non convenire proprie Scythiæ & Mœoticæ regioni; ſed iis tantum partibus, quæ ad polum accedunt propius: ſub quo probant Geographi annum die unicâ, unicâ item nocte conſtare, utraque ſemeſtri. Igitur hyperbolica eſt hæc deſcriptio, & *nullæ frondes, nullæ herbæ* ſunt, *raræ frondes & herbæ. Cauri*, venti inter ſeptentrionem & occaſum ſpirantes.

359. *Rubro æquore.*] Non mari orientali, quod vulgo rubrum dicitur, & Erythræum; ſed occidentali, quod à colore decedentis ſolis rubeſcere videtur.

365. *Vertêre lacunæ.*] Foſſæ, in quibus aquæ pluviæ, aliæque colliguntur. *Vertere*: verſæ ſunt, verterunt ſe: ut alibi paſſim.

366. *Stiria.*] Gutta, diminutivum eſt *ſtilla.*

367. *Non ſecius.*] Non ſegnius, G. 2. 277.

372. *Puniceæ formidine pennæ.*] *Formido*, lineæ, aut funiculus erat, cui plumæ implicabantur variis tinctæ coloribus, ad feras terrendas, ut in retia agerentur. De colore *puniceo*, ſplendidè rubente, Ecl. 5. 17.

374. *Rudentes.*] Hanc vocem tribuit hic *cervis*. Æ. 7. 16. *Leonibus*. Æ. 8. 248. *Cacо ſemifero*. Perſius Sat. 3. 9. *Aſino*: ſed Perſius primam producit, quam corripit Virgilius: *Findor, ut Arcadiæ pecuaria rudera cyprus.*

Otia

ſub profunda terra: & inferunt focis, injiciuntq; flammis quercus accumulatas & ulmos integras. Hinc traducunt noctem ludendo, & imitantur vini potum fermento & baccis acidis. Sic genus hominum indocile, ſuppoſitum Boreali ſeptentrioni, perflatur Riphæo vento: & tegitur circa corpora fulvis villis animalium. Si ſtudes lanæ: primo ſint procul ſylvæ ſpinoſæ, & lappa, & tribuli: fuge pabula nimis pinguia & ſtatim elige greges teneris pilis candidos. Rejice autem illum arietem, etſi ipſe ſit candidus, cui lingua ſolum nigra eſt ſub humido palato: ne denigret maculis fuſcis vellera fœtuum: & elige alium in campo pleno ovium. Sic Pan Deus Arcadiæ, p fas eſt credere, deceſſit te, ô Luna, captam dono niveæ lanæ: invitans te in altam ſylvam: nec tu aſpernata es invitantem. Atqui ſtudet lacti, ille manu inferat in præſepia cytiſum, & copi eſas lotos, & ſalſas herbas: in de magis appetunt potum, & magis implent mammas, & relinquunt in lacte ſecretum ſaporem ſalis.

Otia agunt terra: congeſtaq; robora, totaſq;
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo ſeptem ſubjecta trioni
Gens effræna virûm Riphæo tunditur Euro:
Et pecudum fulvis velantur corpora ſetis.
Si tibi lanicium curæ: primum aſpera ſylva,
Lappæq; tribuliq; abſint: fuge pabula læta:
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato;
Rejice, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum; plenoq; alium circumſpice campo.
Munere ſic niveo lanæ, ſi credere dignum eſt,
Pan Deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit, (tem.
In nemora alta vocans: nec tu aſpernata vocan-
At cui lactis amor, cytiſum, lotoſq; frequentes
Ipſe manu, ſalſaſq; ferat præſepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt,
Et ſalis occultum referunt in lacte ſaporem. (dunt,
Multi jam excretos prohibent à matribus hœdos,

Multi hœdos jam ſeparatos arcent à matribus,

NOTÆ.

380. *Fermento, atque acidis ..... ſorbis.*] Deſignat duplicem ſpeciem liquoris, qui vini defectum ſupplet in frigidioribus plagis. Primus fit *fermento*, id eſt, fermentatione hordei, tritici, averæ: cum ſcilicet certo quodam calore medicata grana turgeſcunt & acescunt; qui duo ſunt effectus fermenti; quod ideo ſic appellantur, à *ferveo*, quaſi *ferumentum*: & ſic fere cereviſia fit, *la biere*. Alter liquor exprimitur è baccis fructibuſque acidioribus contuſis; qualia ſunt poma, pyra, corna, ſorba: *le cidre*, &c.

381. *Hyperboreo ſeptem*, &c.] De nomine *Hyperboreo*, ſupra v. 196. De nomine *ſeptemtrionum*, variæ ſunt ſententiæ: probabilior illa, quæ Varronis eſt: ita dici à *bobus*, qui *terriones* olim vocati ſunt, quia in aratione terram terunt. Signum enim illud Boreale, quod *urſum majorem* appellamus, ruſtici antiquitus *plauſtrum majus* appellavere: ob ſeptem ſtellas, in eo maxime conſpicuas; & in plauſtri, aut jumentorum boum formam diſpoſitas. Vicinumque ſignum dixerunt *Bootem*: quia boves illos, ſive plauſtrum, præ ſe agere videtur.

382. *Riphæo Euro.*] De *Riphæis* montibus Moſcoviæ, valde ſeptemtrionalibus, G. 1. 240. *Eurus*, ventus eſt orientalis, iiſque montibus ingruit, qua parte vergunt ad orientem: neque enim tota illa montium compages recto ordine ad polum tendit, ſed longe lateque porrigitur.

385. *Lappaque, tribulique*, &c.] *Lappa, glouteron; tribulus*, herba è carduorum genere, ſine Gallico nomine: de iis jam G. 1. 153.

Fuge pabula læta.] Quia ſuccus omnis ex hoc cibo in adipem abit, non in lanam.

388. *Nigra ſubeſt*, &c.] Plinius l. 8. 47. *Arietum maxime ſpectantur ora: quia cujus coloris ſub lingua habuere venas, ejus & lanicium eſt in fœtu; variumque, ſi plures fuere.*

392. *Pan Deus*, &c.] De *Pane* Ecl. 2. 31. Macrobius fabulam teſtatur ſumptam è Nicandro, qui Georgicorum antiquus ſcriptor fuit. Ita narrat Probus, ut velit Pana, amore Lunæ percitum, ei mediam gregis ſui partem muneris loco obtuliſſe: hanc elegiſſe oves candidiſſimas: atque ita deceptam fuiſſe, quod eſſet pars illa deterior. Aliter alii: nempe Pana ſe in arietem candidiſſimum transformaſſe: Lunamque formæ candore deceptam, ac ſequentem abduxiſſe in ſylvas ac vitiaſſe.

394. *Cytiſum, lotoſque.*] De *Cytiſo*, Ecl. 1. 79. De *loto*, G. 2. 84.

Primaque

Primaque ferratis præfigunt ora capiſtris.
Quod ſurgente die mulſere horiſq; diurnis;
Nocte premũt: quod jam tenebris & ſole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida paſtor,
Aut parco ſale contingunt, hyemiq; reponunt.

Nec tibi cura canum fuerit poſtrema: ſed una
Veloces Spartæ catulos, acremq; Moloſſum
Paſce ſero pingui: nunquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem, incurſuſq; luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis Iberos.
Sæpe etiam curſu timidos agitabis onagros:
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulſos ſylveſtribus apros
Latratu turbabis agens: monteſque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervũm.

Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneoq; agitare graves nidore chelydros.
Sæpe ſub immotis præſepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit;
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccedere & umbræ,
Peſtis acerba boum, pecorique aſpergere virus,
Fovit humũ: cape ſaxa manu, cape robora, paſtor,
Tollentemq; minas & ſibila colla tumentem
Dejice: jamq; fugâ timidum caput abdidit alte;
Cum medii nexus extremæque agmina caudæ

cingendo extremum os loris ferratis. Quod expreſſerunt lactis *ſub ortum diei, & per horas dies; id coagulant per noctem: quod* expreſſerunt *ſub noctem, & Sole occidente:* id *paſtor ferens in canistris circa lucem vadit in urbem: aut condunt moderato ſale, & reſervant in hyemem. Nec tibi ultima ſit cura canum: ſed ſimul ale ſero pingui celeres canes Sparta, & fortes Moloſſos. Illis cuſtodientibus, nunquam timebis ſtabulis nocturnum latronem, aut incurſiones luporum, aut inquietos Hiſpanos à tergo* ingruentes. *Sæpe etiam perſequeris curſu pavidos onagros; urgeliſque canibus leporem, & canibus damas. Sæpe inſequens exturbabis latratu apros ejectos è cubilibus ſylveſtribus, & per montes altos impelles clamoribus magnum cervum in retia. Diſce etiam urere in ſtabulis cedrum odoratam, & fugare galbaneo odore pernicioſos chelydros. Sæpe, vel vipera tactu noxia latuit ſub præſepibus male purgatis, & territa fugit lucem; vel coluber, peſtis infeſta bobus, ſolitus ſubire tecta atque umbracula, & inſigere venenum pecori, incubuit terræ: cape manu lapides, cape fuſtes, ô paſtor: & deturba tollentem minas ac tumentem ſibilanti collo: jamque fugiens occuluit profunde timidum caput, cum cæt. age media* corporis, *& motus extremæ caudæ abrumpitur,*

NOTÆ.

402. *Exportans calathis adit*, &c.]

404. *Nec tibi cura canum*, &c.] III. PARS. *De cultura canum.* Præceptum unicum de ipſorum cibo: quem, *ſerum*, ſive aquam lactis eſſe jubet: idque vocat *pingue*, quia ejus uſus induit pinguedinem.

405. *Veloces Spartæ*, &c.] *Sparta* ſive *Lacedæmon*, nobiliſſima totius Peloponneſi urbs, cujus legiſlator Lycurgus fuit. *Moloſſia*, Epiri regio, ſic dicta à Moloſſo, Pyrrhi Epiri regis, & Andromaches Hectoris viduæ filio. Æ. 3. 292. Spartani canes iis reſpondent, quos dicimus *levriers*, Moloſſi iis, quos dicimus *dogues*.

408. *Iberos.*] Iberi rapinis aſſueti memorantur à Juſtino l. 44. aliiſque ſcriptoribus: iidem ſunt, qui & Hiſpani; ſive id nominis habuerint ab Ibero, *Ebro*, hujus oræ nobili flumine; ſive ab iberis Aſiæ populis, inter Colchidem & Albaniam ſitis, unde commigraſſe dicuntur.

409. *Onagros.*] Sylveſtres aſinos.

414. *Diſce &*, &c.] IV. PARS. *De reliqui pecori infeſtis:* Præcepta continent quatuor. I. Eſt *De fugandis ſerpentibus, vel odorum ſuffitu, vel ſaxis, vel fuſtibus*, v. 414. II. *De ſcabici cauſis, nempe imbre, frigore, illoto ſudore, ſpinarum vulneribus: deque ejus remediis, lotione, unctione, & ſectione ulceris*, v. 444. III. *De febri, ejuſque remedio, nempe venæ apertione*, v. 457. IV. *De peſte, ejuſque effectis latiſſime*, v. 474.

415. *Galbaneoque*, &c.] *Galbanum*, ſuccus eſt, gummi aut turis modo expreſſus è ferula, ſive narthece: cujus nidore ſerpentes fugantur, ex Plin. l. 12. 25. *Chelydrus*: ſerpentis ſpecies, de quo, G. 2. 214.

417. *Vipera.*] Serpentis ſpecies; ſic dicta, quaſi *vivipara*; quia ex Ariſtotele Hiſt. anim. l. 1. 6. cum cæteræ ſerpentes ova pariant, una vipera vivum animal parit.

423. *Agmina caudæ.*] Agmen de ſerpente dicitur, quia corporis pars, poſt partem ſuccedit, atque *agitur*; inſtar exercitus agminatim pro-

Solvuntur,

& extrema curvatura trahit lentas ſpiras. Eſt etiam malus ille ſerpens in ſylvis Calabriæ, contorquens dorſum ſquamoſum erecto pectore, & magnis maculis notatus ſub longa alvo. Qui, quandiu aliqui fluvii erumpunt è fontibus; & quandiu terra humida eſt, propter *ver udum, & Auſtros imbriferos; amat ſtagna, & degens in ripis illic avidus implet fœdam gulam piſcibus & ranis clamoſis: poſtquam aquæ exſiccatæ ſunt, & terra hiat calore, emergit in ſiccam terram, & vibrans oculos ignitos, & ſiti exaſperatus, atque impatiens ardoris, furit per agros. Ne mihi tum veniat* in mentem *indulgere dulci ſomno ſub aëre, nec jacere inter herbas in clivo nemoris: quando* ille *renovatus depoſitâ pelle, & juventute reſplendens, aut relinquens in latebris fœtus vel ova, repit erectus ad Solem, & vibrat linguam trifidam. Docebo te etiam cauſas & indicia morborum. Fœda ſcabies corripit oves, cum frigida pluvia profunde penetravit ad vivum, & hyems horrens albâ glacie; vel quando ſudor haſit,* nec *deterſus eſt* ovibus, *poſt tonſuram; & quando ſpinæ aſperæ læſerunt* earum *corpora. Propterea paſtores lavant aquis dulcibus totum gregem, & aries humido vellere demergitur in fluvium, & merſus rapitur aquâ profluente:*

Solvuntur, tardoſq; trahit ſinus ultimus orbes.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus anguis,
Squamea convolvens ſublato pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Auſtris,
Stagna colit, ripiſq; habitans hic piſcib⁹ atram
Improbus ingluviem, raniſque loquacibus explet.
Poſtquã exhauſta palus, terræq; ardore dehiſcunt;
Exilit in ſiccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, aſperque ſiti, atque exterritus æſtu.
Ne mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat jacuiſſe per herbas:
Cum poſitis novus exuviis, nitiduſque juventâ
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis.
Morborum quoq; te cauſas & ſigna docebo.
Turpis oves tentat ſcabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu: vel cum tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcib⁹ idcirco fluviis pecus omne magiſtri
Perfundunt, udiſque aries in gurgite villis
Merſatur, miſſuſque ſecundo defluit amni:

NOTÆ.

cedentis. Sic tribuitur pluviæ, G. 1. 322. *Cœlo venit agmen aquarum*; quia gutta poſt guttam cadit. Sic tribuitur fluvio, Æn. 2. 782. *Leni fluit agmine Tybris*: quia fluctus poſt fluctum volvitur.

425. *Eſt etiam ille,* &c.] *Cherſydrum*, ſignificat, eumque deſcribit è Nicandro: nomen ejus à χέρσος *terra*, & ὕδωρ *aqua*, quia in terra & aquis vivit. Ex Solino c. 8. frequentiſſima eſt cherſydris *Calabria*, extrema pars Italiæ meridiem verſus.

429. *Auſtris.*] A meridie flantibus: Ecl. 2. 58.

431. *Ingluviem.*] Sinus eſt gutturis; ſive pellis cava, quâ cibus primo ingeſtus, & adhuc indigeſtus, continetur.

435. *Sub dio.*] Sub divo, *ſub Jove frigido*, inquit Horat. Od. 1. 1. 25. ſub cœlo & aëre: quia Jupiter pro aëre ſumitur: vide G. 2. 325.

436. *Dorſo.*] Vel *dorſo nemoris*, id eſt, clivo & colle nemoroſo, qui in dorſum aſſurgit. Vel, ut vult Mancinellus, *dorſo jacuiſſe*, id eſt, reſupinum jacuiſſe.

437. *Cum poſitis novus exuviis,* &c.] Plinius l. 8. 27. *Anguis hiberno ſitu membranâ corpus obductâ, fœniculi ſucco impedimentum illud exuit, rutiluſque vernat. Exuit autem à capite primum,* &c.] Juxta alios pellem exuit, per arcta petrarum foramina tranſeundo.

438. *Catulos aut ova,* &c.] *Catuli*, proprie ſunt canum fœtus; tranſlative, quorumlibet animalium. Videturque dubitare Virgilius, ſitne cherſydrus, *oviparus*, an *viviparus*, quemadmodum de vipera mox diximus. Probabilius oviparus eſt: & hic, *catuli*, ſignificant fœtus ex ovis egreſſos.

439. *Linguis ..... triſulcis.*] Ariſtoteles de part. animal. l. 2. 17. ſerpentum linguam agnoſcit longam ac bifidam; poëtæ trifidam: ſive quod in modum cuſpidis conformata triplex habeat acumen; ſive quod ita vibretur celeriter, ut non tantum trifida, ſed triplex etiam appareat: unde Ovid. Met. 3. 39. *Treſque micant linguæ.*

Aut

Aut tonſum triſti contingunt corpus amurcâ,
Et ſpumas miſcent argenti, vivaque ſulfura,
Idæaſq; picis, & pingues unguine ceras,
Scillamq;,helleboroſq; graves,nigrumq; bitumen.
Non tamen ulla magis præſens fortuna laborũ eſt,
Quam ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Ulceris os: alitur vitium, vivitque tegendo:
Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat,& meliora Deos ſedet omina poſcens.
Quin etiam ima dolor balantum lapſus ad oſſa
Cum furit, atque artus depaſcitur arida febris;
Profuit incenſos æſtus avertere, & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam:
Biſaltæ quo more ſolent, acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atq; in deſerta Getarum,
Et lac concretum cum ſanguine potat equino,
Quam procul, aut molli ſuccedere ſæpius umbræ
Videris, aut ſummas carpentẽ ignaviꝰ herbas,
Extremamq; ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentem, & ſeræ ſolam decedere nocti;
Continuo ferro culpam compeſce, priuſquam
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.
Non tam creber,agens hyemẽ, ruit æquore turbo;
Quàm multæ pecudum peſtes: nec ſingula morbi
Corpora corripiunt; ſed tota æſtiva repente,
Speinque, gregemq; ſimul, cunctamq; ab origine
Tum ſciat, aërias Alpes,& Norica ſi quis (gentem.

aut ungunt acerbâ amurcâ corpus tonſum, & miſcent ſpumam argenti, & ſulphur vivum, & picem Idæam, & ceram pinguem unguento, & ſcillam, & graves helleboros, & nigrum bitumen. Nulla tamen eſt opportunitas magis commoda in his *malis, quàm ſi quis poſſit ſecare ferro extremam oram ulceris:* nam *malum creſcit & durat, dum tegitur; quandiu paſtor recuſat admovere vulneribus manum medicam, & otiatur, petens à Diis ſucceſſum meliorem. Præterea, quando dolor penetrans in oſſa intima ovium furit, & febris calida abſumit corpus: prodeſt expellere calorem inflammatum, & inter extremas* ungulas *pedis aperire venam* ex qua *ſanguis exilit: quomodo ſolent* aperire *Biſaltæ, & ſævus Gelonus; cum fugit in Rhodopen atque in deſerta Getarum,& cum libit lac coagulatum cum ſanguine equarum. Quam* ovem *procul videris, aut quærere ſæpius dulcem umbram, aut mandere negligentius ſummas herbas, aut ultimam incedere, aut reſidere in medio campo inter paſcendum, & ſolam abire nocte* jam *provectâ*; hujus *morbum cœrce ſtatim ferro, antequam ſævo contagio gliſcat in turbam,* quæ ſibi *non cavet. Turbo tempeſtatem ferens non ingruit tam denſus, quàm frequentes ſunt pecudum morbi: neque morbi invadunt ſingula corpora, ſed tota æſtiva ſtatim, & ſatus, & gregem, & totam gentem ab ipſa origine. Tum* hoc *perſuaſum habebit, quiſquis nunc etiam videbit, poſt tantum tempus, Alpes excelſas, & Norica*

NOTÆ.

448, 449, 450, &c. *Amurca.*] Fæx olivarum, vel ſedimentum olei. *Spuma argenti*, aliter *litharg)rium*, quæ materies in argenti fodinis reperitur. Abramus ex Calpurnii Ecl. 5. de vivo argento explicat. *Picis Idæa*, id eſt optima, qualis eſt in Ida, ſive Cretæ inſulæ, ſive Troadis monte, duplex enim eſt. *Scilla* vel *ſquilla*, bulbi genus. *Helleborus* vel *helleborum*, ſive *veratrum*, *grave* dicitur, quin olim noxium habitum eſt ac *terribile*. *Poſtea tam promiſcuum; ut plerique ſtudiorum gratia, ad providenda acrius quæ commentabantur, ſæpius ſumptitaverint.* Plin. l. 25. 5. Purgat, juxta eundem, vomitione, & ſternutamento. *Bitumen* limus eſt, cujus natura vicina ſulphuri. *Vivaque ſulphura*: verſus dactylicus, cujus extrema ſyllaba cum prima verſus conſequentis elidítur. Sic G. 2. 69. *Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida.*

460. *Ima ferire pedis, &c.*] Jubet Columella l. 7. 5. *De talo, vel inter duas ungulas, ſanguinem emitti.*

461. *Biſaltæ quo more, &c.*] Mos ille tribuebatur, non *Biſaltis* dumtaxat, Thraciæ vel Macedoniæ populis, neque dumtaxat *Gelonis*, populis Scythiæ, vel Thraciæ; ſed generatim Scythis, Sarmatis, Getis, & Maſſagetis omnibus: Ita Plinius, Claudianus, &c. *Lac.*] Vel ovium, vel equorum, cujus item apud eos uſus fuit. De *Rhodope, Getis*, & *Gelonis*, G. 2. 115.

472. *Tota æſtiva.*] *Æſtiva* & *hyberna*, loca ſunt ubi milites per æſtatem & hyemem degunt: idque à militibus tranſtulit ad greges, qui æſtivis noctibus non continentur in ſtabulis; ſed in paſcuis ſub dio.

474. *Tum ſciat, aërias Alpes, &c.*] V. PARS & ultima, ſive Epilogus. *Deſcriptio ſæviſſimæ peſtis*; quæ tractum omnem Alpinum vaſtaverat, regionem olim paſcuis & pecore feraciſſimam:

Caſtella

caſtella in collibus, & agros Timavi fluvii *Iapidiæ, & regna paſtorum deſerta, & ſylvas longe lateque vacuas. Hic olim dira peſtilentia orta eſt corruptione aëris, & inflammata eſt toto ardore autumni, & interfecit omne genus pecudum, & omne* genus *ferarum, & vitiavit aquas, & fœdavit palula veneno. Nec modus mortis erat vulgaris: ſed poſtquam ſitis fervida penetrans in omnes venas contraxerat miſera membra; tum humor tabidus exudabat, & convertebat in ſe paulatim* medullam *omnium oſſium putrefactam morbo. Sæpe in medio ſacrificio Deorum victima ſtans ante aram, dum infula lanea alligatur niveis tæniis cecidit moribunda inter miniſtros ſtupefactos. Aut ſi ſacerdos prius occiderat aliquam cultro: ex ea neque viſcera impoſita aris concipiunt ignem; neque aruſpex interrogatus poteſt reddere reſponſa: & cultri ſuffixi vix colorantur ſanguine, & ſuperficies arenæ nigreſcit exiguâ ſanie. Præterea vituli moriuntur in fertilibus paſcuis, & exhalant dulces animas in ſtabulis plenis: Præterea rabies oritur blandis canibus: & tuſſis anhela concutit porcos ægros,* eoſque *ſtrangulat, tumente gutture. Equus* aſſuetus *victoriæ cadit, miſer* poſt tot nobilia *exercitia, cibique negligens: & abhorret à potu, & crebro percutit terram unguis: aures dejectæ* ſunt: *ſudor dubius* eſt *ibidem, & ille quidem frigidus* in iis qui mox *morituri ſunt:*

Caſtella in tumulis,& Iapidis arva Timavi,
Nunc quoq; poſt tanto videat deſertaq; regna
Paſtorum, & longe ſaltus lateque vacantes.
Hic quondam morbo cœli miſeranda coorta eſt
Tempeſtas, totoq; autumni incanduit æſtu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarũ,
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat ſimplex, ſed ubi ignea venis
Omnibus acta ſitis miſeros adduxerat artus;
Rurſus abundabat fluidus liquor; omniaque in ſe
Oſſa minutatim morbo collapſa trahebat.
Sæpe in honore Deûm medio ſtans hoſtia ad arã,
Lanea dum niveâ circumdatur infula vittâ,
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros.
Aut ſi quam ferro mactaverat ante ſacerdos;
Inde neque impoſitis ardent altaria fibris,
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates:
Ac vix ſuppoſiti tinguntur ſanguine cultri,
Summaque jejunâ ſanie infuſcatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præſepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tuſſis anhela ſues, ac faucibus angit obeſis.
Labitur infelix ſtudiorum, atq; immemor herbæ
Victor equus, fonteſq; avertitur, & pede terram
Crebro ferit: demiſſæ aures: incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus: aret

NOTÆ.

ac licet multo ante Virgilii tempora ſæviiſſet, illius adhuc veſtigia tum reſtabant. *Alpes*, Montes, qui Italiam à Gallia & Germania diſterminant, Ecl. 10. 47. *Norici.* Natio Germanica, in limite Alpium & ultra Alpes; nunc Bavaria, fortaſſe & Auſtria. *Timavus* fluvius Carnorum in ea Venetorum ditione quæ Forojulienſis dicitur, *le Frioul.* Hic olim *Japides*, gens Illyrica, Straboni *Japodes.* E. 8. 6.

481. *Tabo.*] *Tabum*, diminuta vox à *tales:* quæ liquefactio eſt, rei alicujus ſoliditatem ſolvens: vulgo ſumitur *tabum*, pro corrupto ſanguine, nec multum differt à *ſanie*: hic tamen pro corruptione ſumitur. Oritur à Dorica voce τάκω pro τήκω *liquefacio.*

482. *Simplex.*] Non facilis, ex uſu & ordine naturali; ſed violenta ac difficilis. Citatque Servius illud è Salluſtio: *Ne ſimplici quidem morte moriebantur.*

487. *Lanea dum, &c.*] Infula, ut ex Paſchalio, aliiſque conſtat; fuit latior faſcia, lanea & alba: caput non quidem totum operiens, ſed tempora inſtar diadematis cingens: unde vitta ſeu tænia pendebat. Hac victimæ, ſacerdotes, vates coronabantur. *Lanea* quidem, quia lanæ magnus in ſacris uſus fuit: vide Ecl. 8. 64. Æ. 4. 459.

497. *Faucibus angit obeſis.*] Bene *angit*; quia *angina* morbus eſt fauces occupans: *ſquinancie. Obeſis.*] vel naturâ, vel morbo.

498. *Infelix ſtudiorum.*] Pari forma dixit Virgilius G. 4. 491. *Victus animi.* Æn. 5. 73. *Ævi maturus.* Æ. 11. 73. *Læta laborum, Dido.* Æ. 11. 416. *Fortunatus laborum, &c.*

500. *Incertus Sudor.*] Vel cujus cauſa incerta eſt, cum nulla præceſſerit fatigatio; vel potius varius, inſtabilis, qui modo oritur, modo deſinit.

Pellis,

Pellis, & ad tactum tractanti dura reſiſtit.
Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus:
Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus,
Tum vero ardentes oculi, atq; attractus ab alto
Spiritus interdum gemitu gravis: imaq; longo
Ilia ſingultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obſeſſas fauces premit aſpera lingua.
Profuit inſerto latices infundere cornu
Lenæos: ea viſa ſalus morientibus una.
Mox erat hoc ipſum exitio: furiiſque refecti
Ardebant: ipſique ſuos jam morte ſub ægra
(Dii meliora piis, erroremque hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit, & mixtum ſpumis vomit ore cruorem,
Extremoſque ciet gemitus: it triſtis arator,
Mœrentem abjungens fraternâ morte juvencum,
Atq; opere in medio deſixa relinquit aratra.
Non umbræ altorũ nemorũ, non mollia poſſunt
Prata movere animum, non qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atq; oculos ſtupor urget inertes
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut beneſacta juvant? quid vomere
Invertiſſe graves? atqui non Maſſica Bacchi (terras
Munera, non illis epulæ nocuere repoſtæ:
Frondibus & victu paſcuntur ſimplicis herbæ:
Pocula ſunt fontes liquidi, atque exercita curſu
Flumina: nec ſomnos abrumpit cura ſalubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis

pellis rigeſcit, & dura ad tactum reſiſtit tangenti. Primis diebus ante mortem dant hæc indicia. Si vero progreſſu temporis *morbus incipit augeri: tum vero oculi inflammantur; & anhelitus educitur ab intimo pectore, interdum impeditus gemitu: & tendunt ima ilia longo ſuſpirio, ſanguis niger fluit è naribus, & lingua ſicca hæret gutturi obſtructo. Utile fuit* primo *immittere* in os *liquorem Bacchicum in ſinuato cornu: hoc ſolum viſum remedium morientibus. Deinde hoc ipſum pernicioſum erat: &* vino *corroborati inflammabantur furore: & jam, non longe ab ægra morte, lacerabant dentibus* carne *nudatis ſua membra diſcerpta. Dii* reſervate *meliora piis, & illam rabiem hoſtibus! Ecce autem taurus anhelans cadit ſub ferreo vomere, & ejicit ex ore ſanguinem miſtum ſpumâ, trahitque ultimum ſpiritum. Arator triſtis incedit, ſolvens taurum dolentem fratris morte, & relinquit aratrum fixum in medio labore. Non umbræ profundarum ſylvarum, non jucundæ poſſunt herbæ recreare animos* taurorum, *non amnis clarior electro, qui fluens inter ſaxa percurrit campum: at ima latera flaccеſcunt, & ſtupor tenet oculos* eorum *immobiles, & cervix vergit ad terram deprimente pondere. Quid proſunt* illis *labor, aut opera* collata homini? *quid* prodeſt *araſſe vomere terras difficiles? Tamen, non dona Bacchi è Maſſico* monte, *non epulæ coacervatæ nocuerunt* illis. *Aluntur frondibus & pabulo herbæ communis: potus ſunt rivi puri, & amnes agitati curſu: nec cura excutiunt ſomnum ſalutarem. Aiunt, nullo alio tempore deſideratas* fuiſſe *boves in illis plagis,*

NOTÆ.

510. *Lenæos.*] Bacchicos. Sic dictus Bacchus à λήνος *torcular.* G. 2. 4.

522. *Electro.*] Electrum puriſſime fulget: ſive pro *ſuccino* ſumatur, *ambre*: de quo Ecl. 8. 54. ſive pro metallo, de quo Æ. 8. 402.

526. *Maſſica Bacchi.*] Vina è Maſſico, monte Campaniæ. De *Baccho*, Ecl. 5. 30. 69.

531. *Tempore non alio, &c.*] Volunt plerique omnes poſt Servium, alluſum hic eſſe ad hiſtoriam, quæ ab Herodoto, Plutarcho, Valerio refertur. Sic autem à Cicerone Tuſcul. 1. 113. *Argiæ ſacerdotis Cleobis & Biton filii prædicantur. Nota fabula eſt. Cum enim illam ad ſolemne & ſtatum* Junonis *ſacrificium currus vehi jus eſſet, morarenturque jumenta: tunc juvenes ii veſte peſtâ ad jugum acceſſerunt. Ita ſacerdos advecta in fanum, cum currus ductus eſſet a filiis, precata à Dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari poſſet à Deo: poſt, epulatos cum matre adoleſcentes ſuo ſe dediſſe, mane inventos eſſe mortuos.* Sed id quoquo modo Servius detorqueat, extra rem omnino eſt. Illud unum inde cognoſcimus, Junonis ſacerdotes, curru invectas, ad templa proceſſiſſe. Ego ſuſpicor adhibitos currus ad ipſa ſacra, ſive ſimulacra Junonis, ſive alia quælibet ſacrificii inſtrumenta convectanda: quemadmodum Cereris ſimulacrum plauſtris quoque ve-

ad ſacra Junonis: & currus tractos fuiſſe *ad alta templa* ab *uris inæqualibus. Itaque* agricolæ *difficile proſcindunt terram raſtris, & ipſis unguibus defodiunt ſemina, & obnixo collo trahunt per altos montes plauſtra ſtridentia. Lupus non meditatur inſidias circa ovile, nec errat noctu circa greges: aſperior cura ſubigit illum: timidi damæ & fugaces cervi jam vagantur, & inter canes, & circa domos. Jam in ultimo litore fluctus lavat progeniem vaſti maris, & omne genus piſcium, veluti corpora naufraga, & vituli* marini *prater ſolitum fugiunt in fluvios. Moritur quoque vipera, fruſtra tecta cavis latibulis, & hydri conteriti ſquamis arrectis. Aër eſt perniciosus ipſis avibus, & illæ cadentes amittunt vitam inter altas nubes. Præterea nec jam prodeſt mutare pabula: & medicinæ adhibita noxiæ ſunt. Receſſere* medicinæ *principes, Chiron* filius *Philyræ, & Melampus* filius *Amythaonis.*

Quæſitas ad ſacra boves Junonis, & uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægre raſtris terram rimantur, & ipſis
Unguib⁹ infodiunt fruges, monteſq; per altos
Contentâ cervice trahunt ſtridentia plauſtra.
Non lupus inſidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat: timidi damæ cervique fugaces
Nunc interq; canes & circum tecta vagantur.
Jam maris immenſi prolem & genus omne natantum
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: inſolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curvis fruſtra defenſa latebris
Vipera, & attoniti ſquamis aſtantibus hydri.
Ipſis eſt aër avibus non æquus, & illæ
Præcipites altâ vitam ſub nube relinquunt.
Præterea, nec jam mutari pabula refert,
Quæſitæque nocent artes: ceſſere magiſtri,
Phillyrides Chiron, Amythaoniuſque Melampus.

NOTÆ.

hebatur. Juvat conjecturam tarditas boum: at Junonis ſacra lente admodum & graviter ſolita circumferri, notum eſt ex Horatio, Sat. 1. 3. 10. *Perſæpe velut qui Junonis ſacra ferret.* Ex Athenæo, apud quem adagii loco eſt, Ἡρῷον βαδίζειν· *Junonio greſſu incedere. De Junone,* Æ. 1. 19.

532. *Uris imparibus.*] Cum boves manſueti deeſſent, feri jungebantur, iique inæquales, quod in re curuli difforme eſt. De *uris*, ſive bobus ſylveſtribus, G. 2. 374.

533. *Donaria.*] Aliquando *dona* ſignificant: hic *templa*, ſive loca in quibus dona ſervantur: Apuleius l. 9. *Ibi donarium Deæ perquam opulentum.*

534. *Raſtris.*] De iis, G. 1. 160. *Plauſtra.*] De iis, G. 1. 163.

543. *Fugiunt in flumina phocæ.*] Marinæ peſtilentiæ metu, ad flumina præter conſuetudinem fugiunt. Plin. l. 9. 7. *Vituli marini, quos vocant phocas, ſpirant ac dormiunt in terra: item teſtudines.* Quare vitæ ſunt ancipitis, & in utroque elemento vivunt.

545. *Vipera.*] Plinius l. 10. 62. *Terreſtrium ſola, intra ſe parit ova unius coloris, & mollia, ut piſces. Tertia die intra uterum catulos excludit: deinde ſingulos diebus ſingulis parit, viginti fere numero. Itaque caterα, tarditatis impatientes, perrumpunt latera, occiſa parente.* Ita fere Ariſtoteles, Nicander, Plutarchus, &c. Propterea que Romæ parricidæ ſubmergebantur inſuti culeo cum vipera, cane, gallo & ſimia. Ælianus tamen, & alii, ſupereſſe partui ſuo viperam tradunt: idque verius eſſe nunc fere conſtat.

Hydri.] Plinius l. 28. 4. *In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus eſt, quod in aqua vivit: hydri vocantur, nullis ſerpentium inferiores veneno.* Ab ὕδωρ *aqua.*

550. *Phillyrides Chiron, &c.*] Id eſt præſtantiſſimi medici, quales olim fuere *Chiron* & *Melampus. Chiron* fuit Centaurus, Saturni & Philyræ filius, ut diximus ſupra, v. 92. Qui cum creviſſet, abiit in ſylvas, ibique herbarum viribus cognitis ſapientiſſimus evaſit medicus: à Peleo, Nerei genero; & Thetide, Pelei uxore, ad inſtituendum Achillem electus. Denique cum eſſet graviter vulneratus fortuito caſu Herculeæ ſagittæ, Lernæo ſanguine infectæ; doloris impatientiâ oravit ſuperos, ut ſibi, quanquam immortali, mori liceret: quo conceſſo, ab iis in cœlum tranſlatus eſt, & in Zodiaco locatus, ubi nunc *ſagittarius* vocatur. *Melampus*, Amythaonis & Dorippes filius, dicitur augurio cauiſſe, & animalium omnium atque avium percepiſſe voces. Filias Prœti furiis agitatas ad ſanam mentem reſtituit, Ecl. 6. 48. Ob medicinæ ſcientiam, templo, feſtis & ſacrificiis honoratus. Pauſan. l. 1.

Sævit

Sævit & in lucem Stygiis emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone: morbos agit ante metumque,
Inque dies avidum ſurgens caput altius effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes
Arenteſque ſonant ripæ, colleſque ſupini.
Jamq; catervatim dat ſtragem, atq; aggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadavera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abſcondere diſcant.
Nam neq; erat coriis uſus: nec viſcera quiſquam
Aut undis abolere poteſt, aut vincere flammâ.
Nec tondere quidem morbo illuvieque pereſa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verum etiam inviſos ſi quis tentarat amictus;
Ardentes papulæ, atque immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus ſacer ignis edebat.

Et pallida Tiſiphone furit, emiſſa in lucem è nocte inferna: præ ſe ducit morbos & metum, & aſſurgens indies, extollit altius caput inſatiabile. Fluvii, & ſiccæ ripæ, & colles curvi fremunt balatu ovium & frequentibus mugitibus. Jamque Tiſiphone *edit ſtrages turmatim, & accumulat in ipſis ſtabulis cadavera diffluentia fœdâ tabe: donec in mentem venit* populis *ſepelire ea terrâ, & occultare in foveis. Nam neque* ulla *erat utilitas in coriis: nec quiſquam poteſt abluere undis, aut purgare igne viſcera:* ac *ne tonderequidem villos corroſos lue & ſanie: nec poſſunt tangere telas putridas. Sed etiam ſi quis attrectaverat veſtes* ejuſmodi *odioſas, ardentes puſtulæ, & fœdus ſudor adhærebat membris graveolentibus: & ſacer ignis abſumebat deinde membra attactu* fœdata, *tardabat* eas dimittere.

NOTÆ.

551. *Stygiis.*] *Styx*, fons Arcadiæ eſt, fluvius habitus inferorum, & à ſuperis tanta veneratione cultus, ut per illum jurarent; &, ſi juramentum violarent, divinitate uſuque nectaris per centum annos privarentur. Hic autem honos ei conceſſus: quia ejus filiæ Victoria, Vis, Robur, Zelus, Diis opem adverſus Titanas tulerant, ut eſt apud Heſiodum in Theog. Nomen à στυγέω odi.

552. *Tiſiphone.*] Una è furiis, de quibus G. 1. 278.

566. *Sacer ignis.*] Male Servius interpretatur. de *ſacro morbo*, qui *epilepſia* eſt. Reliqui de eo qui dicitur vulgo, *ignis ſancti Antonii*; Græcis ἐρυσίπελας; Plinio, *zoſter & circinus*; & à Lucretio ita deſcribitur l. 6. *Exiſtit ſacer ignis & urit corpore ſerpens, quamcumque arripuit partem, repitque per artus.*

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICORUM
LIBER IV.

ARGUMENTUM.

POST brevem de apibus & mellatione propoſitionem, dedicationemque operis, opus ipſum octo partibus exequitur. I. Eſt de commoda apum habitatione. II. De earum pabulatione, examinibus, pugnis. III. De duabus earum ſpeciebus. IV. De earum quaſi civili prudentia & republica. V. De mellationis temporibus. VI. De morbis apum, morborumque ſignis ac remediis. VII. De apum reparatione, cum perierunt. VIII. De reparationis hujus inventione, & auctore Ariſtæo, cujus fabulam epilogi loco fuſe narrat; eidemque attexit fabulam Eurydices & Orphei.

INTERPRETATIO.

Continuo deſcribam cœleſtia munera aërii mellis: O Mæcenas! fave huic etiam parti Georgicorum. *Dicam ſpectacula parvarum rerum admiranda tibi, & reges* apum *generoſos, & mores, atque artes totius generis per ordinem, & ſpecies, & pugnas. Labor* ille eſt *in parva* re, *ſed gloria non eſt parva; ſi dii adverſi permittunt aliquem* id exequi, *& ſi Apollo invocatus exaudit. Primo quærenda* eſt *apibus ſedes & habitatio,* in loco *ad quem venti non poſſint pervenire; (nam venti impediunt quominus* apes *ferant pabula in alveare;) & in quo oves, & hædi petulantes non ſaltent ſuper floribus, & juvenca vaga per agros non excutiat rorem* ex herbis, *nec premat herbas naſcentes. Abſint quoque à pingui alveari lacerti maculoſi ſplendenti tergo, & meropes, & cætera aves, &* imprimis *Procne,* quæ *notavit* ſibi *pectus manibus ſanguinolentis. Nam circum populantur omnia, & roſtro ferunt ipſas apes,* ut ſint *gratum pabulum pullis crudelibus. Sed adſint fontes puri, & ſtagna* cooperta *viridi lanugine, parvus rivus currens inter herbas, palmaque, vel magnus oleaſter tegat veſtibulum. Ut quando novi reges ducent prima examina vere* ſibi *commodo,*

PRotinus aërii mellis cœleſtia dona
Exequar: hanc etiam Mæcenas aſpice partem.
Admiranda tibi levium ſpectacula rerum,
Magnanimoſq; duces: totiuſque ordine gentis
Mores, & ſtudia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria: ſi quem
Numina læva ſinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio ſedes apibus ſtatioque petendæ,
Quo neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neq; oves hœdiq; petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.
Abſint & picti ſqualentia terga lacerti
Pinguibus à ſtabulis, meropeſq; aliæq; volucres,
Et manibus Procne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam late vaſtant, ipſaſque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus eſcam.
At liquidi fontes, & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina rivus:
Palmaq; veſtibulum, aut ingens oleaſter inumbret,
Ut, cum prima novi ducent examina reges
Vere

NOTÆ.

1. *Aerii mellis cœleſtia dona.*] Ex aëre ros defluit, adhæretque floribus & arborum foliis: inde colligitur ab apibus, & mel conficitur. Quare *aëris* & *cœli* donum eſt. De *Macenate* in arg. Georg.

7. *Numina læva.*] *Læva,* modo in bonam, modo in malam partem ſumuntur; ut diximus Ecl. 1. 16. Hic in malam, ita enim explicat hunc verſum Gellius l. 5. 12. dicitque *vim eſſe quorundam Deorum in lædendo magis, quam in juvando potentem ..... nam Deos quoſdam, ne obeſſent, placabant.* In his ponit Deum *Averruncum,* & *Robigum,* & *Vejovem,* cujus eſſet Romæ remplum in coque ſimulacrum, ſagittas tenens quaſi paratas ad nocendum: indeque nomen ejus deducit, quod ſicut *Jovem* dixerant, Deum qui juvaret; ita *Vejovem,* qui non juvaret: particula enim *ve,* aliquando augendæ, aliquando minuendæ rei, valet. *Vejovem* autem, & *Plutonem,* & *Ditem,* unum eumdemque eſſe perhibet Martianus Capella. Et vero Virgilius Æn. 4. 636. *Plutonem* vocat *Jovem Stigium:* at Plutonem & furias & cætera inferorum numina, *læva* & adverſa hominibus fuiſſe habita, nemo neſcit, teſtaturque Arnobius l. 3. De *Apolline* varum Deo, Ecl. 3. 104.

8. *Principio,* &c.] I. PARS. *De apum habitatione:* præcepta continet duo. I. *De commodo alvearibus loco; deque iis, quæ adeſſe circum, aut procul abeſſe debent,* v. 8. II. *De forma alvearium,* v. 33.

13. *Squalentia terga lacerti.*] Lacertus, *laiſard. Squalor, ſqualidus, ſqualeo, ſqualens,* derivantur à *ſquamis:* ſignificantque quicquid ita inculcatum obſitumque eſt, ut ſquamarum in ſerpentium piſciumque coriis denſitatem & aſperitatem referat. Ita definit Gellius l. 2. 6. Sic Æ. 10. 314. *Per tunicam ſqualentem auro:* quia aurum denſe intextum erat. Sic maculæ in lacerto. Sic in corporibus congeries ſordium.

14. *Meropes.*] *Merops* avis, quæ & *apiaſter* dicitur, *gueſpier,* apibus infeſta. *Procne,* hirundo: notas quaſdam habet in pectore, quæ ſanguinem aliquo modo referunt: quas ſibi impreſſiſſe fingitur, plangens pectus manibus, cæde filii ſui cruentatis. Fabulam vide Ecl. 6. 78.

21. *Examina.*] Apum coloniæ, ad novas ſedes quærendas ex alveariibus egreſſæ, *eſſains.* De iis Ecl. 7. 13.

Vere ſuo, ludetque favis emiſſa juventus;
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hoſpitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, ſeu ſtabit iners, ſeu profluet humor,
Tranſverſas ſalices & grandia conjice ſaxa:
Pontibus ut crebris poſſint conſiſtere, & alas
Pandere ad æſtivum Solem; ſi forte morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.
Hæc circum caſiæ virides, & olentia late
Serpylla, & graviter ſpirantis copia thymbræ
Floreat: irriguumque bibant violaria fontem.
Ipſa autem, ſeu corticibus tibi ſuta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Anguſtos habeant aditus: nam frigore mella
Cogit hyems, eademq; calor liquefacta remittit:
Utraq; vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cerâ
Spiramenta linunt, fucoque & floribus oras
Explent: collectumq; hæc ipſa ad munera gluten
Et viſco & Phrygiæ ſervant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effoſſis (ſi vera eſt fama) latebris
Sub terra fodere larem: penituſque repertæ
Pumicibuſque cavis, exeſæque arboris antro.
Tu tamen & levi rimoſa cubilia limo

& quando juniores apes ludent egreſſæ ex alvearibus: tunc ripa propinqua invitet eas, ut ſe ſubtrahant calori; & arbor occurrens excipiat eas hoſpitio foliorum. In mediam aquam, ſive ſtabit immota, ſive fluet, projice ſalices obliquas, & magnos lapides: ut poſſint ſtare in iis quaſi in frequentibus pontibus, & explicare alas ad Solem æſtivum: ſi forte Eurus vehemens diſſipaverit redeuntes, aut dejecerit in aquas. Circa illa omnia, caſiæ virides, & ſerpylla longe redolentia, & copia thymbræ graviter halantis floreat, & viola illic irrigentur liquido rivo. Ipſa autem alvearia, ſive à te compacta ſint ex corticibus cavatis, ſive texta vimine flexili habeant introitum arctum. Nam hyems conſtringit mella frigore, & calor reſolvit eadem liquefacta: utriuſque violentia pariter formidabilis eſt apibus: neque fruſtra illæ diligenter cerâ oblinunt parvas rimas domorum, & complent margines rimarum fuco, & floribus, & ſervant ad hos ipſos uſus gluten collectum, tenacius viſco & pice montis Idæ in Phrygia. Sæpe etiam, ſi vera eſt fama, aperuerunt ſibi domum ſub terra, effoſſis latibulis, & inventæ ſunt profundæ in lapidibus cavis, & in alvo arborum carioſæ. Tu tamen, & unge alvearia hiantia

NOTÆ.

29. *Neptuno immiſerit Eurus.*] *Neptunus*, hic pro quibuſlibet aquis: G. 1. 14. *Eurus*, pro quolibet vento violentiore, G. 1. 371.

30, 31, 32. *Caſiæ virides.*] *Caſia* lavendula eſt, aut roſmarinus. Ecl. 2. 49. *Serpyllum, ſerpolet:* Ecl. 2. 11. *Thymbra*, quæ ſatureia, & cunila etiam dicitur, herba condimentaria, *fariette. Violaria*, loca violis conſita.

38. *Cerâ Spiramenta linunt, fucoque & floribus.*] Non cerâ proprie, neque floribus; ſed *melligine*, id eſt, glutine quodam, & viſcoſâ tenacique materiâ, unde operis fundamenta conficiunt, ex Plin. l. 11. 6. & 7. aliiſque. *Commoſis, piſſoceros, & propolis. Commoſis, κόμμωσις*, cruſta eſt prima, atque ima, ſaporis amari, dicta quaſi *gummitio*, à *κόμμι gummi*: quia fit è lacrymis arborum, ſalicis, ulmi, arundinis: è gummi præſertim, & reſina, &c. *Piſſoceros, πισσόκηρος*, ſecunda eſt cruſta, dilutior, fitque è mitiore gummi, mediæ naturæ inter picem & ceram; unde nomen habet à *πίσσα pix*, & *κηρὸς cera. Propolis* tertia cruſta, & proximum favorum ſtabilimentum, craſſioris materiæ, cui florum ſuccus additur: *hac omnes frigoris aut injuriæ aditus obſtruuntur*, inquit Plinus: hanc ſignificat Virgilius *fucoque & floribus*; cruſtas alias inferiores per *gluten*.

39. *Fuco.*] Herba eſt, lactucæ ſimilis, ex algæ genere, *fucus marinus* à Plinio dicta: hujus aliqua ſpecies quadamtenus rubet. *Laudatiſſima*, inquit, *quæ in Creta inſula juxta terram in petris naſcitur, tingendis etiam lanis ita colorem alligans, ut elui poſtea non poſſit*, l. 32. 6. Et l. 26. 10. Notat Aldrovandus in Muſæo metallico, l. 1. 7. mulieres antiquis hac herbâ conciliaſſe ruborem genis: indeque factum, ut pigmenta omnia muliebris formæ, imprimiſque ceruſſa ad candorem præparata, dicta ſit *fucus*, *fard.*

41. *Viſco & Phrygiæ, &c.*] Hoc *Viſcum*, vel hic *viſcus*, *glus*. De *pice* Idæ montis in Phrygia, G. 3. 450.

44. *Pumicibuſque.*] Pumex, *pierre ponce.*

45. *Tu tamen &, &c.*] Et ſi intus apes alvearia glutine obducant: tu tamen unge exterius limo, ad majorem cautelam, &c.

circumlinens molli luto: & ſuperjice luto *folia tenuia: neve permitte ut taxus ſit vicinior alveari: neve coque* in *foco cancros rubentes: neve colloca* alveare *prope paludem profundam; aut ubi odor luti gravis* eſt; *aut ubi ſaxa intus cava reſonant pulſu* vocis, *& ſoni ſpecies alliſa reſilit. Quod ſpectat* ad alia, *quando Sol rutilus expulit hyemem ſub terras, & aperuit cœlum lumine calido: ſtatim apes volant per ſaltus & ſylvas, & carpunt flores purpureos, & volando deguſtant ſuperficiem fluviorum. Ex his* floribus & aquis *recreatæ neſcio quâ delectatione, nutriunt fœtus &* conficiunt *eorum nidos: ex his elaborant artificioſe ceras novas, & fabricant mella glutineſa. Deinde quando videbis examen, emiſſum ex alveariibus per æſtatem ſerenam, volare in altum aërem, & nigram nubem* apum *diffundi vento; Conſidera: quærunt ſemper aquas dulces, & ramos frondentes,* ubi conſidant: *ſparge circa hunc locum odores præſcriptos, meliphylla confricata, & vilem herbam cerinthæ: & excita tinnitum, & quate circum cymbala* Cybeles, *matris* Deorum: *Apes conſiſtent in ſedibus* ſic *præparatis:*

Unge fovens circum, & raras ſuperinjice frondes,
Neu propius tectis taxum ſine, neve rubentes
Ure foco cancros: altæ neu crede paludi:
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulſu
Saxa ſonant, vociſq; offenſa reſultat imago.
Quod ſupereſt, ubi pulſam hyemem Sol aureus
Sub terras, cœlumq; æſtiva luce recluſit: (egit
Illæ continuo ſaltus ſylvaſque peragrant,
Purpureoſq; metunt flores, & flumina libant
Summa leves. Hinc neſcio qua dulcedine lætæ
Progeniem nidoſq; fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.
Hinc ubi jam emiſſum caveis ad ſidera cœli
Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen,
Obſcuramque trahi vento mirabere nubem;
Contemplator: aquas dulces & frondea ſemper
Tecta petunt: huc tu juſſos aſperge ſapores,
Trita meliſphylla, & cerinthæ ignobile gramen:
Tinnituſq; cie, & matris quate cymbala circum.
Ipſæ conſident medicatis ſedibus: ipſæ

NOTÆ.

47. *Taxum.*] *Taxus, if,* de qua G. 2. 29. ab alveariibus amovenda, quia ex ejus ſucco mel amariſſimum conficitur, quale eſt Corſicum, Ecl. 9. 57.

47. *Neve rubentes, &c.*] Cancri, *ecreviſſes*; rubentes cum cocti ſunt, nidore nocent apibus. *Palus* altitudine ſubmergit apes: quia non facile patitur lapides, quibus quaſi pontibus, apes inhæreſcant. *Cœnum,* nocet odoris gravitate. *Echo,* remiſſo ſono pavidas facit.

51. *Quod ſupereſt, ubi, &c.*] II. PARS. *De pabulatione apum, examinibus, pugnis.* Præcepta continet duo. I. *Quomodo examina cogenda ſint in alvearia,* v. 58. II. *Quomodo pugnæ compeſcendæ ſint,* v. 86.

51. *Egit Sub terras.*] Sub polum Auſtralem, ſive antarcticum, quem *ſub pedibus Styx atra videt,* G. 1. 243. Pellit autem Sol hyemem ad illas partes, quia ad noſtras accedit, ab illis recedit: quo ex receſſu ſequitur hyems. *Æſtivâ luce.*] Calidiore: nec enim proprie æſtas hic ſignificatur, ſed ver.

54. *Libant.*] Deguſtant, radunt. Æn. 1. 740.

57. *Excudunt ceras.*] Metaphora à fabris ferrariis ducta, quorum eſt proprie ferrum *cudere*: ideo comparabit apes cum Cyclopibus, v. 170.

59. *Nare per æſtatem liquidam.*] *Nare* ſæpe pro *volare*: *volare* ſæpe pro *nare*, mutuâ tranſlatione ſumuntur: vide Æ. 5. 219. *Liquidam.*] Puram, ſerenam: Unde Ecl. 6. v. 33. *Et liquidi ſimul ignis.*

63. *Meliſphylla.*] Ita reſtituit è manuſcriptis N. Heinſius, cum ante, non ſine Latinæ quantitatis damno, legeretur ſecundâ brevi, *meliphylla.* Citrago eſt Latinorum, Gallorum, *meliſſe*: herba apibus gratiſſima, Græco nomine dicta à μέλι *mel* & φύλλον *folium.*

Cerintha.] *Cerintha,* κήριν θον, à κηρίον *favus:* Gallice *paſquete,* juxta Ruellium, à paſcendis apibus.

64. *Tinnituſque cie, & matris, &c.*] Certum eſt apes tinnitu æris colligi unum in locum: gaudio-ne, an metu, Ariſtoteles dubitat: Plato & Plinius gaudio tribuunt; Varro & Columella metui. *Cymbala.*] Ærea inſtrumenta concava, quæ bacillis æreis percuſſa tinnitum edebant. *Matris.*] Cybeles matris Deorum, quæ & *Rhea,* & *Ops,* & *Veſta,* vocata eſt: cujus in ſacris quatiebantur cymbala, ex veteri inſtituto *Corybantum* ſive *Curetum,* de quibus infra dicemus, v. 151.

Intima

Intima more ſuo ſeſe in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint (nam ſæpe duob⁹
Regibus inceſſit magno diſcordia motu)
Continuoq; animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet longe præſciſcere: namq; morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur fractos ſonitus imitata tubarum.
Tum trepidæ inter ſe coëunt, penniſq; coruſcant,
Spiculaque exacuunt roſtris, aptantq; lacertos,
Et circa regem atq; ipſa ad prætoria denſæ
Miſcentur, magniſq; vocant clamoribus hoſtem.
Ergo, ubi ver nactæ ſudum, campoſq; patentes,
Erumpunt portis: concurritur, æthere in alto
Fit ſonitus: magnũ mixtæ glomerantur in orbem,
Præcipiteſq; cadunt: non denſior aëre grando,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.
Ipſi per medias acies, inſignibus alis,
Ingentes animos anguſto pectore verſant:
Uſq; adeo obnixi non cedere, dum gravis, aut hos,
Aut hos, verſa fugâ victor dare terga ſubegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compreſſa quieſcent.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambos:
Deterior qui viſus; eum, ne prodigus obſit,
Dede neci: melior vacuâ ſine regnet in aulâ.
Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens:
(Nam duo ſunt genera) hic melior, inſignis & ore,
Et rutilis clarus ſquamis: ille horridus alter
Deſidiâ, latamq; trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ita corpora gentis:

apes ſeſe immittent more ſuo in intima alvearia. Si vero exire voluerint *ad certamen (nam ſæpe diſcordia magno impetu inflammat utrumque regem) ſtatim licet longè præſentire & iram plebis, & corda belli avida: nam Martius etiam ſtrepitus rauci æris excitat tardas, & auditur bombus referens fractos ſonitus buccinarum. Tunc feſtinæ inter ſe congregantur, & micant alis, & acuunt aculeum roſtris, & parant* ad pugnam *brachiola, & ſtipantur denſæ circa regem & ipſius cellam, & invitant hoſtem magno fremitu. Itaque quando invenerunt tempus ſerenum, & ſpatia* aeris *aperta: irruunt è portis:* pugna *committitur: fit ſtrepitus in alto aëre, confuſæ denſantur in magnum globum & cadunt præcipites: non pluit grando ſpiſſior ex aëre, nec tantum glandium ex ilice quaſſata. Ipſi* reges *in mediis exercitibus, alis notabiles, agitant magnum animum in parvo corpore obſtinatè non recedere, eò uſque, quo victor terribilis cogat, vel hos, vel illos, dare in fugam terga converſa. Hæ commotiones animorum, & hæ tantæ pugnæ ſedabuntur, repreſſæ jactu exigui pulveris. Sed poſtquam revocaveris à pugnæ geminos reges: da neci eum qui viſus* fuerit *pejor, ne noceat conſumendo* cibos; *& permitte ut melior regnet in domo vacua ab* hoſte. *Alter erit lucidus notis auro aſperis (ſunt enim duo* apum *genera) hic melior* eſt *formâ pulcher, & clarus ſquamis rutilantibus, alter ille horridus* eſt *ignavia, & trahens magnam alvum ſine honore. Ut gemi a* ſunt *forma regum, ita ſpecies gentis:*

NOTÆ.

67. *Duobus regibus.*] Colum. l. 9. 9. *Inter ſe tanquam civilibus bellis; & cum alteris, tanquam cum exteris gentibus, præliantur.* Hic bellum deſcribitur civile. Nam ex Plin. l. 12. 16. *Naſcuntur aliquando in extremis favis apes grandiores, quæ cæteras fugant.*

69. *Trepidantia.*] Non timida; ſed cum feſtinatione tumultuantia, ſic Æ. 9. 114. *Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,* id eſt, ne feſtinate. Sic infra v. 73. *Tum trepidæ inter ſe coëunt.*

75. *Prætoria.*] Cellas regum: metaphora ducta à caſtrentibus tabernaculis eorum, qui bella adminiſtrabant: quod munus primo prætoribus, deinde conſulibus demandatum fuit, ex Feſto. Hinc etiam apud Columellam & Martialem *prætoria* ſunt ampla ædificia ruſtica; in quibus fortaſſe jus ruſticis, à domino ac patrono dicebatur.

91. *Alter erit, &c.*] III. PARS. *De variis apum ſpeciebus.* Duæ ſunt: rufæ, quæ minores; & nigræ magiſque variæ, quæ majores. Prima ſpecies melior. Rex magnitudine præſtat in ſua quiſque ſpecie, & in ſuprem is favis habitat. *Squalentibus,*] Vide ſupra, v. 13.

Namque aliæ apes horrent fœdæ; quemadmodum viator, qui venit ex loco valde pulverulento, & ſitibundus excreat pulverem ore ſicco: aliæ lucent & micant ſplendore, ardentes corporibus, quæ aſperſa ſunt auro & ſimilibus notis. Hoc genus melius eſt: ex his exprimes ſtato anni tempore mel dulce: nec tam dulce; quam & puruno, & mitigaturum aſperam vim vini. At cum examina volant incerta, & ludunt per aërem, & faſtidiunt favos, & deſerunt alvearia inania: revocabis animos mobiles ab inutili licentia. Nec magna erit difficultas revocare: tu evelle regibus pennas: nullus audebit illis morantibus vagari per aërem, & eruere ſigna è caſtris. Horti ſpirantes croceis floribus eas *alliciant; & tutela Priapi Helleſpontiaci, abactrix latrouum & volucrum, cum falce è ſalice,* eas *ſervet.* Ille *ipſe, qui curat talia, transferens ex altis montibus thymum & pinos, plantet* eas *undique circa alvearia: ipſe atterat manus duro* plantationis *labore: ipſe infodiat terra plantas fertiles, & invergat* plantis *aquam opportunam. Ego certe, niſi jam ſub ultimum finem laborum colligerem*

Namq; aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cum venit, & terram ſicco ſpuit ore viator
Aridus: elucent aliæ, & fulgore coruſcant,
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior ſoboles: hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes: nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura ſaporem.
At cum incerta volant cœloque examina ludunt,
Contemnuntq; favos, & frigida tecta relinquunt,
Inſtabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
Eripe: non illis quiſquam cunctantibus altum
Ire iter, aut caſtris audebit vellere ſigna.
Invitent croceis halantes floribus horti:
Et cuſtos furum atque avium, cum falce ſaligna,
Helleſpontiaci ſervet tutela Priapi.
Ipſe thymum pinoſq; ferens de montibus altis,
Tecta ſerat late circum cui talia curæ:
Ipſe labore manum duro terat, ipſe feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam ſub fine laborum

NOTÆ.

96. *Ceu pulvere ab alto Cum, &c.*] Comparat horridam ſecundæ ſpeciei nigritiem, vel cum vultu habituque viatoris, qui pulvere ac ſudore obſitus ſpuit; vel cum ipſo illius ſputo, quod in fœdum ſalivæ ac terræ globulum humi colligitur.

102. *Liquida.*] Pura & ſine fæce: quæ enim omnino liquida ſunt, mala ſunt, ut admonet Servius.

102. *Bacchi domitura ſaporem.*] Vel mulſum intelligit, quod fiebat duabus vini menſuris, admixtâ mellis unâ; vel quodlibet vinum aſperum, quod melle temperabatur. Ita enim Horatius Sat. l. 2. 4. 24. *Aufidius forti miſcebat mella Falerno, mendoſe ..... leni præcordia mulſo proluere melius:* ergo diſtinguit Horatius hanc vini temperaturam à mulſo. Ita Cerdanus. Quanquam nihil vetat, in eo damnari Aufidium ab Horatio, quod ille mulſum non è vino levi, ſed aſpero Falerno condiret. De *Baccho* Ecl. 5. 69.

108. *Caſtris audebit vellere ſigna.*] Metaphora è militia Romanorum; qui cum caſtra metabantur, ſigna in terram defigebant ante prætorium; cum caſtra movebant, evellebant: & ſi facile quidem, bonum erat omen; contra ſi difficile.

109. *Croceis.*] Verſicoloribus: color certus pro incerto: de eo colore Ecl. 4. 44.

110. *Cum falce ſaligna Helleſpontiaci, &c.*] Solebant in hortis omnibus Priapi ſtatuam collocare, cum falce è quolibet rudi ligno: pro quo genere, ſalignum poſuit, id eſt è ſalice. De *Priapo* Ecl. 7. 33. *Helleſpontiacus* dicitur, quia colebatur imprimis Lampſaci, quæ urbs eſt in minore Myſia ad fretum Helleſpontiacum. De *Helleſponto, détroit de Gallipoli*, G. 1. 207.

112. *Pineſque.*] Victorius, non *pinum* arborem, ſed genus eſſe putat virgulti ſemper virentis: Taubmannus etiam florem. Sed quicquid ab iis affertur in rem ſuam, vanum eſt. Neque enim, ut volunt, Columella l. 9. 4. pinum inter frutices agnoſcit, ſed inter arbores apibus gratas; pinumque conjungit cum ilice, *ſemper virens pinus & minor ilex.* Neque Apollodorus eam inter flores admittit, cum admittit inter *coronamenta*: ut enim lauro triumphatores; ſic pinu coronabantur victores ludis Iſthmiis; nec tamen laurus eſt è florum genere. Neque Virgilius in Culice v. 405. cum dixit *ſemper florida pinus*, ſignificavit pinum florem eſſe perennem; ſed arborem perpetuo florentem metaphorice, id eſt, ſemper virentem.

Vela

Vela traham, & terris feſtinam advertere proram;
Forſitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique roſaria Pæſti:
Quoque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ, tortuſque per herbam (tem
Creſceret in ventrem cucumis: nec ſera coman-
Narciſſum, aut flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallenteſq; hederas, & amantes litora myrtos.
Namq; ſub Oebaliæ memini me turrib⁹ altis,
Qua niger humectat flaventia culta Galeſus,
Corycium vidiſſe ſenem: cui pauca relicti
Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna ſeges, nec cõmoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaq, circum
Lilia, verbenaſq;premens, veſcumq; papaver,
Regum æquabat opes animis: ſerâque revertens
Nocte domum, dapib⁹ menſas onerabat ineptis.
Primus vere roſam, atq; autumno carpere poma:
Et cum triſtis hyems etiam nunc frigore ſaxa
Rumperet, & glacie curſus frenaret aquarum;
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,

vela, & properarem torquere proram ad terram: fortaſſe cantarem quoque, qua ratio culturæ ornaret hortos fertiles, & cantarem roſaria Paſti bis fœcundi: & quomodo intyba, & margines virentes apio, lætarentur aquis irrigantibus, & quomodo *cucumis curvatus per herbam tumeſceret in* modum *ventris: nec prætermiſiſſem narciſſum tarde florentem, & caulem acanthi flexilis, & hederas albentes, & myrtos quæ amant litora. Namque ſub altis mœnibus Tarenti, quà profundus Galeſus irrigat agros flaventes ſegetibus, memini me vidiſſe ſenem Corycium: qui habebat pauca jugera agri deſerti: terra illa, nec apta erat* arationi *boum, nec opportuna* paſtioni *pecorum, nec commoda vitibus. Tamen in illo loco,* prius *dumoſo, plantans rara olera, & in circuitu candida lilia, ac verbenas, ac edule papaver, æquabat animo divitias regum, & nocte jam provectâ rediens domum, onerabat menſam cibis non emptis. Primus colligebat vere roſam, & autumno poma: & cum triſtis hyems frangeret adhuc lapides* vi *frigoris, & cohiberet glacie fluxum aquarum; ille jam tum tondebat frondes flexilis acanthi,*

NOTÆ.

119. *Biferique roſaria Paſti.*] *Paſtum*, oppidum & ſinus Lucaniæ, *Peſto:* cujus ſolum roſis nobile, quas bis, nempe menſe Maio & Septembri ferebat.

120. *Intyba.*] *Cicorée*, Georg. 1. 120. *Ripæ.*] Margines fontium. *Apium.*] *Perſil.* Ecl. 6. 68. *Cucumis.*] *Concombre*, olus notæ figuræ. *Narciſſum.*] Ecl. 2. 48. tardius floret: ideo *ſera comantem* vocat: & *ſera* dicit, pro *ſero*; adjectivum plurale neutrum, pro adverbio. *Vimen acanthi.*] Caulem *brancæ urſinæ*, de qua Ecl. 3. 45. Non vero *ſpinæ Ægyptiæ*, quæ alterum genus acanthi eſt, de quo G. 2. 119. De *myrtis*, Ecl. 2. 54.

125. *Namque ſub Oebaliæ, &c.*] Tarenti: urbis in Italiæ ſinu maxime Auſtrali: cujus inſtaurator fuit Phalantus, ex Oebalia, ſeu Laconia, profectus.

126. *Qua niger, &c.*] *Galeſus, Galaſo*, Calabriæ fluvius eſt, in ſinum illum Tarentinum defluens: *niger* dicitur, vel ab umbra circumſtantium arborum: unde à Propertio l. 2. 34. 67. vocatur umbroſus. *Umbroſi ſubter ſpineta Galeſi:* vel à profunditate aquarum, quæ nigritiem inde contrahunt: unde frequens eſt illud epithetum Homero, *μέλαν ὕδωρ*, *nigra aqua*. Erythræus legit *piger*, quia certum eſt eum lentiſſime labi.

127. *Corycium ſenem.*] Vel nomen fuit hujus ſenis proprium; vel appellativum à gente: *Coryci* enim, *κώρυκοι*, mons croci ferax, & oppidum fuit Ciliciæ: quæ regio eſt Aſiæ in litore maris inde dicti Cilicii. Hujus incolæ *Cilices*, eo quod piraticam exercerent, è Pompeio petiti bello; & partim occiſi, partim in fidem recepti, agris ab eo donati ſunt: præſertimque Cilicum remiges, quorum operâ uſus erat Pompeius, in Calabria Tarentinoque agro collocati ſunt. Ex iis hunc unum eſſe aliquem non immerito ſuſpicantur. *Flaventia culta.*] Loca culta & flaventia: duo adjectiva, quorum alterum ſubſtantivi vim obtinet. ut G. 1. 393. *Aperta ſerena.*

130. *Rarum.*] Raris, non denſis ordinibus, conſitum; quod in ſterili terra ſit.

131. *Verbenaſque premens.*] *De la vervene.* Ecl. 8. 65. *Premens.*] Plantans, G. 2. 346. *Quacumque premes virgulta per agros. Veſcumque papaver.*] Edule, cauſam vide ſupra G. 1. 212. Veſcum item, minutum ac parvum ſignificat. Ovid. Faſt. l. 3. *Veſcaque parva vocant.* Plin. l. 7. 20. *Corpore veſco fuiſſe, ſed eximiis viribus Titanum*, memorat.

137. *Mollis acanthi.*] *Brancæ urſinæ.* Ecl. 3. 45. De *Zephyris*, Ecl. 5. 5,

Æſtatem

incuſans æſtatem pigram & Zephyros tardos. Itaque primus abundabat apibus fœcundis, & multis examinibus; & colligebat mel ſpumoſum è favis compreſſis: habebat tilias, & pinos copioſas: & quot pomis arbor ferax ſe veſtierat tempore *novorum florum; totidem matura* poma *retinebat autumni* tempore. *Ille etiam digeſſerat in ordinem ulmos tarde* creſcentes, *& piros duras, & ſpinos jam ferentes pruna, & platanum jam præbentem umbracula bibentibus. Sed ego quidem arctatus ſpatiis anguſtioribus, iſta omitto, & relinquo aliis deinde commemoranda. Nunc age, deſcribam proprietates, quas ipſe Jupiter addidit apibus: propter quod donum* obtinendum, apes, *ſecutæ canoros ſonitus Corybantium & æra crepitantia, nutriverunt regem cœli ſub caverna Dictæa. Solæ* animalium *habent fœtus communes, & domos urbis communes, & vitam ducunt ſub legibus immobilibus: & ſolæ cognoſcunt patriam, & ſtatas domos: & prævidentes hyemem futuram, exercent ſe labore per æſtatem, & congregant in commune* bona *parta. Aliæ enim providunt cibis, & lege conſtituta laborant per campos: pars intra clauſtra alvearium componunt ima fundamenta favorum, ex ſucco narciſſi & viſcoſo glutine corticis:*

Æſtatem increpitans ſeram, Zephyroſq; morantes,
Ergo apibus fœtis idem atque examine multo
Primus abundare, & ſpumantia cogere preſſis
Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus:
Quotque in flore novo pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras in verſum diſtulit ulmos,
Eduramq; pirum, & ſpinos jam pruna ferentes,
Jamq; miniſtrantem platanum potantib⁹ umbras.
Verum hæc ipſe equidem, ſpatiis excluſus iniquis,
Prætereo, atq; aliis poſt commemoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Juppiter ipſe
Addidit, expediam: pro qua mercede, canoros
Curetum ſonitus crepitantiaque æra ſecutæ,
Dictæo cœli regem pavere ſub antro.
Solæ communes natos, conſortia tecta
Urbis habent, magniſq; agitant ſub legibus ævum;
Et patriam ſolæ, & certos novere penates.
Venturæque hyemis memores, æſtate laborem
Experiuntur, & in medium quæſita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra ſepta domorum
Narciſſi lacrymã, & lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina; deinde tenaces

Suſpendunt

NOTÆ.

141. *Tiliæ atque, &c.*] *Tilia, tilleul:* arbor nota, *Pinus uberrima,* vel plurima, vel ferax pinearum nucum, vel ferax glutinis, quo apes utuntur ad mellis fundamina, vide ſupra, v. 39.

144. *In verſum, &c.*] De arborum ordinata plantatione, G. 2. 277. *Eduram pirum.*] Duritiem vel ad lignum refert; vel ad fructum, aut nondum maturum, aut etiam in maturitatem intus lapideſcentem. De hac voce, *edura,* vide G. 2. 65. De *Platano, plane,* ibidem G. 2. 70.

145. *Spinos jam pruna ferentes.*] Spinus, vel ſignificat prunum ſylveſtrem, quod vult Car. Stephanus, vel ſpinam ipſam, quæ in prunum converſa ſit per inſitionem, de qua inſitione G. 2. 73.

149. *Nunc age, &c.*] IV. PARS. *De apum republica, & quaſi civili prudentia,* in melle conficiendo, in rege obſervando, &c.

151. *Curetum ſonitus, &c.*] Saturnus cum filios mares devoraret, vel ex pacto cum Titane fratre, vel ex motu ſuo, cum eſſet in fuis fore ut à filiis regno pelleretur: Rhea ſive Ops, aut Cybele, ejus uxor, Jovem, in Creta natum, in antro Dictæi montis, qui Idæ monti vicinus eſt, occuluit: juſſitque ut *Curetes,* ſive *Corybantes,* ſive *Dactyli,* ſacrorum ſuorum adminiſtri, cymbalis, æreiſque clypeis circa cunas obſtreperent, ne vagitus proderet infantem patri. Hujus porro inſulæ rex dicitur fuiſſe *Meliſſus,* cujus filiæ duæ Jovem aluerunt caprino lacte & melle: unde fabulæ ferunt, capram nomine Amaltheam, & apes Curetum cymbalis excitas, Jovis nutrices fuiſſe: & ob id quidem beneficium, capram à Jove relatam inter ſidera, cornu ejus nymphis nutricibus datum, hac adjecta facultate, ut quidquid optaſſent, id illis ex eo cornu largiter emanaret; apes, cum antea nihilo eſſent muſcis aliis ſagaciores, nova ſagacitate fuiſſe præditas: unde facultates illæ *additæ* dicuntur. *Pro qua mercede.*] Supple, *conſequenda:* quaſi hoc ſibi officii ſui præmium ac finem apes propoſuerint.

158. *Victu.*] Pro *victui:* dativus contractus de quo, Ecl. 5. 29. De *Narciſſo,* Ecl. 2. 48. De *glutine,* quo ceræ & mellis fundamenta conflant, ſupra, v. 39.

Suſpendunt ceras: aliæ, ſpem gentis, adultos
Educunt fœtus: aliæ puriſſima mella
Stipant, & liquido diſtendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti: 165
Inque vicem ſpeculantur aquas & nubila cœli,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentq; thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina maſſis 170
Cum properant: alii taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alii ſtridentia tingunt
Æra lacu: gemit impoſitis incudibus Ætna:
Illi inter ſeſe magnâ vi brachia tollunt
In numerum; verſantq; tenaci forcipe ferrum. 175
Non aliter (ſi parva licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque ſuo. Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & Dædala fingere tecta.
At feſſæ multa referunt ſe nocte minores, 180
Crura thymo plenæ: paſcuntur & arbuta paſſim,
Et glaucas ſalices, caſiamq; crocumq; rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnib⁹ unus.
Mane ruunt portis, nuſquam mora: rurſus eaſdem
Veſper ubi è paſtu tandem decedere campis 186
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit ſonitus, muſſantque oras & limina circum.
Poſt, ubi jam thalamis ſe compoſuere, ſiletur
In noctem, feſſoſq; ſopor ſuus occupat artus. 190

poſtea tenaces concamerant ceras: alia alunt incubando *fœtus creſcentes*, qui ſunt *ſpes generis: aliæ addenſant mella expurgata, & implent favos puro nectare. Sunt* aliquæ *quibus ſtatio ad portas ſorte obtigit: & quæ per vices prævident pluviam & nubes aëris; aut accipiunt onera venientium; aut conflato agmine expellunt ex alveari fucos*, quod eſt *genus pigrum. Fervet labor, & mella thymum halantia bene olent. Ac veluti quando Cyclopes fabricantur fulmina è maſſis emollitis: alii accipiunt, & remittunt aërem folibus è tauri corio factis; alii mergunt in aquas æra ſtridentia: Ætna plangit* ſub *incudibus* ſibi *impoſitis. Illi inter ſe attollunt brachia magno robore per ordinem, vertuntque ferrum mordaci forcipe. Non aliter (ſi licet comparare parva magnis) ingenita cupiditas congregandi* mella *urget apes Atticas, unamquamque* juxta *ſuum officium. Seniores curant alvearia, & tuentur favos, & conſtruunt domos artificioſas. At juniores redeunt laſſæ provecta nocte, refertæ thymo* circa *crura: & hinc inde carpunt arbuta, & ſalices virides, & caſiam, & crocum ruſum, & tiliam viſcoſam, & hyacinthos nigreſcentes. Simul omnes quieſcunt à labore, ſimul omnes laborant. Mane exeunt portis, nullo in loco ignavia eſt. Poſtea cum Heſperus eis ſignificavit recedendum* eſſe *ex agris, & paſtione: tunc adeunt alvearia, tunc reficiunt corpora. Murmur excitatur, & ſtrepunt circa veſtibulum & portas. Deinde cum jam conſederunt in cellis, ſilent per noctem, & conveniens ſopor tenet membra laſſa.*

NOTÆ.

162. *Suſpendunt ceras, &c.*] Plinius, l. 11. 10. *Ruentes ceras fulciunt, pilarum intergermis à ſolo fornicatis, ne deſit aditus ad ſarciendum.* De *Nectare* potu Deorum, Ecl. 5. 71.

165. *Sorti.*] Pro *ſorte*: ſic *igni* pro *igne* G. 267. *Capiti* pro *capite*, Ecl. 6. 16.

168. *Fucos.*] *Gueſpes*. Ex Plinio l. 11. 11. *Sunt quaſi ſervitia apum, his ſunt cellarum minimæ: quamobrem imperant iis, primoſque in opera expellunt, tardantes ſine clementia puniunt.*

170. *Cyclopes, &c.*] De iis, & *Ætna* monte G. 1. 471. & fuſius Æ. 569.

175. *In numerum.*] Certo quodam ordine, ac veluti numeroſo malleorum concentu.

177. *Cecropias.*] Atticas, à primo Atticorum rege Cecrope: mel autem Atticum celebre fuit, præſertim ex *Hymetto* monte.

179. *Dædala.*] A Dædalo, ingenioſiſſimo Athenienſi fabro, qui labyrinthum condidit; artificioſa quælibet opera, *Dædala*, vel *Dædalea* dicta ſunt. De eo plura Æ. 6. 29.

181. *Crura thymo plenæ.*] Plin. l. 11. 10. *Quæ flores comportant, prioribus pedibus femora onerant, propter id natura ſcabra; priores pedes roſtro.*

Arbuta paſſim, &c.] Arbuta, *fruits d' arbeiſiers*. Ecl. 3. 82. Caſia, *lavande* Ecl. 2. 49. Crocus, *ſafran*. Ecl. 4. 44. Hyacinthus, *glayeul*. Ecl. 3. 63. Tilia, *tillent*. De *Ferrugineo* colore. Ecl. 2. 18.

186. *Veſper.*] Stella Veneris. Ecl. 6. 86.

Nec

Non autem abeunt longius ab alvearibus, quando imber inſtat, nec confidunt aëri, quando imminent venti: ſed, ſecuræ prope parietes alvearis, circum hauriunt aquas, & faciunt breves excurſiones; & ſæpe, & quemadmodum naves fluitantes habent *arenam* contra *agitationem fluctuum, ita apprehendunt lapillos, & his ſuſtinent ſe per nubes vagas. Miraberis autem hanc conſuetudinem placuiſſe apibus: quod nec vacant coitui, nec inertes enervant corpus libidine, nec emittunt fœtus partu. Sed ipſæ roſtro colligunt fœtus è foliis & herbis dulcibus: Ipſæ ſupplent reges & parvos cives, & reparant palatia ac regna cerea. Sæpe quoque vagando contuderunt alas in duris ſaxis, & ſponte amiſere vitam ſub onere: tantus eſt* ipſis *amor florum, tanta gloria faciendi mellis. Itaque licet brevis vita ſinis eas urgeat (non enim vivunt plus* quam *ſeptem annos) tamen genus* earum *manet immortale, & fortuna familiæ ſubſiſtit per multos annos, & numerantur avi avorum. Præterea Ægyptus, & magna Lydia, & gens Parthorum, & Hydaſpes Media non ita venerantur regem. Rege vivo, unanima eſt concordia omnium;* rege *mortuo, diſſolvunt ſocietatem, & ipſæ rapiunt mella accumulata.*

Nec vero à ſtabulis pluviâ impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo, adventantibus Euris:
Sed circum tutæ ſub mœnibus urbis aquantur,
Excurſuſque breves tentant: & ſæpe lapillos,
Ut cymbæ inſtabiles fluctu jactante ſaburrā, 195
Tollunt: his ſeſe per inania nubila librant.
Illum adeo placuiſſe apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora ſegnes
In venerem ſolvunt, aut fœtus nixibus edunt.
Verum ipſæ è foliis natos & ſuavibus herbis 200
Ore legunt: ipſæ regem, parvoſque Quirites
Sufficiunt: aulaſque & cerea regna refingunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam ſub faſce dedere:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipſas quamvis anguſti terminus ævi 206
Excipiat, (neque enim plus ſeptima ducitur æſtas)
At genus immortale manet, multoſq; per annos
Stat fortuna domus, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non ſic Ægyptus, & ingens 210
Lydia, nec populi Parthorū, aut Medus Hydaſpes,
Obſervant. Rege incolumi mens omnibus una eſt;
Amiſſo, rupere fidem: conſtructaque mella

NOTÆ.

192. *Euris.*] Quibuſlibet ventis, proprie tamen orientalibus.

195. *Saburram.*] Arenam graviorem quà naves ad certam uſque menſuram onerantur, ac *ſaburrantur*, ut ſtabiliores fiant.

198. *Concubitu.*] Pro *concubitui*. Ecl. 5. 29. Plin. l. 11. 16. *Fœtus quonam modo progenerarent, magna inter eruditos & ſubtilis quæſtio fuit: apum enim coitus viſus eſt nunquam. Plures exiſtimavere oportere conſici floribus. Gallinarum modo incubant. Id quod excluſum eſt, primum vermiculus videtur candidus .... donec ruptis membranis, quæ ſingulos cingunt ovorum modo, univerſum agmen emergat.* Ita fere Ariſtoteles aliique, qui omnes putant reperiri ab iis aliquid in floribus, quod ſit ſeminis loco; idque deinde formatum in fœtus, ab iis demitti ore.

201. *Quirites.*] Cives, ducta metaphora à Romanis civibus, qui dicti ſunt *Quirites*; vel à Romulo rege, qui dictus eſt *Quirinus*; vel à *Curibus*, oppido Sabinorum, poſtquam fœdus ictum eſt inter Tatium eorum regem, & Romulum.

203. *Duris in cotibus.*] *Cos*, uſurpatur ſæpe pro lapide, qui ferro acuendo adhibetur. Hic tamen & alibi pro quolibet lapide aſpero, & cauto. *Cos*, itaque & *cautes*, idem ſunt: quemadmodum & à Græcis uſurpatur ἀκόνη in utraque ſignificatione.

210. *Regem non ſic, &c.*] Comparat obſequium apum erga reges, cum ſtudio populorum; eorum maxime qui deliciis fracti, dominos quaſi ſervili cultu adorabant. Tales *Ægyptii*, de quibus infra, v. 287. *Lydi*, quorum regio pars eſt Aſiæ minoris, Pactolo, aurifero flumine perfuſa, Crœſo olim regi ditiſſimo ſubdita. *Parthi*, de quibus Ecl. 1. 62. *Medi* ad occidentem Parthorum ſiti: qui hic per Hydaſpem fluvium notantur. *Hydaſpes* tamen ab uno Virgilio in Media, ab aliis in India collocatur; ab aliis in Indum influere dicitur ad urbem Niſam, ab aliis in mare labi. Probus putat *Medum* dici victoriæ cauſâ; quia Medi & Perſæ duce Alexandro, Indiam domuerunt: quod ſi admittatur *Græcus* etiam & *Macedo* meliori jure potuit vocari; quod quis ferat? Abramus legit, *Indus Hydaſpes*, ſed ſine fide manuſcriptorum. Ego admodum incertam fuiſſe & eſſe ejus notitiam puto, nec alia de cauſa dixit Horatius, Od. l. 1. 22. *Quæ loca fabuloſus lambit Hydaſpes*; adeo varia de illo narrantur.

Diripuere

Diripuere ipſæ, & crates ſolvere favorum. 214
Ille operum cuſtos, illum admirantur, & omnes
Circumſtant fremitu denſo, ſtipantq; frequentes,
Et ſæpe attollunt humeris, & corpora bello (tem.
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mor-
His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem divinæ mentis, & hauſtus 220
Ætherios dixere: Deum namque ire per omnes
Terraſq; tractuſq; maris cœlumq; profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genᵒ omne ferarum,
Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac reſoluta referri 225
Omnia: nec morti eſſe locum; ſed viva volare
Sideris in numerum, atque alto ſuccedere cœlo.
Si quando ſedem anguſtam, ſervataque mella
Theſauris relines; prius hauſtu ſparſus aquarum,
Ora fove, fumoſq; manu prætende ſequaces. 230
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora meſſis,
Taygete ſimul os terris oſtendit honeſtum
Pleias, & Oceani ſpretos pede reppulit amnes:

& evertunt compagem favorum. Ille rex *præſidet operibus, admirantur illum, & omnes circa* illum *conglobantur multo* cum *murmure, & ambiunt* illum *magno numero, & ſæpe efferunt humeris, &* in *bello objiciunt corpora* pro eo, *& quærunt per vulnera glorioſam necem. Quidam ob hæc indicia, & conſiderantes hæc ſpecimina* prudentiæ, *dixerunt, partem divinæ mentis & cæleſtes ſpiritus ineſſe apibus. Quippe* dixerunt *Deum fuſum eſſe per omnes, & terras, & tractus maris, & cœlum profundum: ex illo pecudes, armenta, homines, omne genus ferarum,* denique *quemlibet naſcendo ſibi attrahere animam. Quippe* dixerunt *omnia poſt diſſolutionem reverti ac referri ad eum: nec eſſe locum exinanitioni; ſed* omnia *volare viva, ſui* quæque *ſideris in ordinem, atque ire in altum cœlum. Si aliquando recludis arctum alveare, & mella ſervata in favis; prius os* tuum *imple, imbutus hauſtu aquarum; & prætende manu fumos* qui *inſequantur* apes. Apiarii *bis colligunt favos plenos, duo ſunt tempora mellationis. Simul ac Taygete Pleias monſtravit terris formoſum vultum, & repulit pede aquas Oceani* à ſe *contemptas:*

NOTÆ.

214. *Crates favorum.*] Quia favi in modum craticularum cancellati ſunt.

220. *Eſſe apibus partem, &c.*] Sequitur hic doctrinam Pythagoræ & Platonis. Pythagoræ opinio ſic à Servio explicatur: *Omnia animalia ex quatuor elementis & divino ſpiritu conſtare manifeſtum eſt. Trahunt enim a terra carnem, ab aqua humorem, ab aere anhelitum, ab igne fervorem, à divino ſpiritu ingenium: quod quia eſt in apibus, ſicut in hominibus (namque metuunt, cupiunt, dolent, gaudent; quæ probantur ex his quæ faciunt: dimicant enim, colligunt flores, prævident pluvias) fateamur neceſſe eſt, etiam apes partem habere divinitatis.* Platonis autem opinio eſt in Timæo, Deum, cum mundum condidit, aſtris parem diſtribuiſſe numerum animarum; ſinguliſque aſtris ſingulas attribuiſſe, quaſi totidem vehiculis. Pythagoræ autem & Platonis communis ſententia eſt animam eſſe interitus expertem; &, cum exit, pervenire in cognatam ſibi animam mundi, ut teſtatur Plutarchus l. 4. de Placit. Philoſ. Juxta has igitur ſententias docet Virgilius, *morti non eſſe locum,* id eſt, exinanitioni; quippe cum anima remaneat: deinde animam reverti *ſideris in numerum,* id eſt, ad ea ſidera quibus ſingulæ addicuntur; atque ita in cœlum reverti, quæ præcipua Dei ſedes eſt.

229. *Relines, &c.*] Aperies, detracta illâ omni materiâ, quâ totum alveare apes *linunt.* Tum duplici utere induſtria ad fugandas apes. I. Aquam hauſtam ore preſſo ſparge ſuper alvearia, pluviæ in modum. II. Prætende fumum.

Hauſtu ſparſus aquarum Ora fove.] Supple, *& deinde projice in pluviæ modum.* Prius legebatur, *ore fove:* ambiguâ & difficili ſententiâ. Reſcripſit è Manuſc. N. Heinſius: *Ora fove.*

231. *Bis gravidos cogunt, &c.*] V. PARS. *De mellationis temporibus;* verno ſcilicet, & autumnali. Per *gravidos fœtus,* haud dubie mella intelligit, quæ ſunt fructus & proventus apum: neque enim ſignificat proprie fœtus, qui non ſunt *gravidi:* neque matres apes, quæ dici non poſſunt *fœtus.*

232. *Taygete ſimul, &c.*] Una è *Pleiadibus,* ſub qua ſex etiam alias comprehendit: de iis G. 1. 138. Earum ortu & occaſu notat duplex tempus colligendi mellis, quod metaphorice *meſſem* vocat. Oriuntur oriente Sole in tauro, circa ultimum Aprilem aut initium Maii: occidunt oriente Sole, circa finem octobris, aut initium Novembris: Vide G. 1. 221.

233. *Oceani amnes.*] Quia Oceanus terram ambit.

Aut

aut cum eadem, fugiendo aſtrum piſces imbriferi, deſcendit mœſta è cœlo in aquas hybernas. Illæ apes iracundæ ſunt ſupra modum & offenſæ immittunt venenum punctione, & affixæ venis relinquunt aculeos occultos, & amittunt vitam in vulnere. Si vero timeas hyemem ſterilem, & provideas in futurum, & miſereſcas gentis afflictæ opumque direptarum: tamen quis omittat fumigare eas thymo, & auferre ceras ſuperfluas? nam ſæpe occultus lacertus corroſit favos, cubilia plena ſunt blattis fugientibus lucem, & fucus iners otiatur prope alienum cibum, aut aſper crabro ſe miſcet apibus, armatus *majori aculeo, aut importunum genus tinearum, aut aranea odioſa Minervæ ſuſpendit in portis telas tenues. Quo magis fuerint evacuatæ, eo diligentius omnes contendent reparare jacturam gentis vexatæ, & replebunt cellas, & conficient favos è floribus. Si autem (quoniam vitæ conditio intulit quoque apibus noſtras miſerias) corpora earum langueant triſti ægritudine, poteris deinceps cognoſcere id ſignis non incertis. Statim ægræ habent alium colorem, horrida macies deturpat ſpeciem: tunc efferunt* ex *alveariibus cadavera carentium lumine, & ducunt triſtia funera:*

Aut eadem ſidus fugiens ubi piſcis aquoſi,
Triſtior hybernas cœlo deſcendit in undas.
Illis ira modum ſupra eſt, læſæque venenum
Morſibus inſpirant, & ſpicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animaſque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parceſque futuro,
Contuſoſq; animos & res miſerabere fractas;
At ſuffire thymo, ceraſque recidere inanes
Quis dubitet? nam ſæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congeſta cubilia blattis:
Immuniſque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe emiſcuit armis;
Aut dirum tineæ genus, aut inviſa Minervæ
In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſes.
Quo magis exhauſtæ fuerint; hoc acrius omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas,
Complebuntque foros, & floribus horrea texent.
Si vero (quoniam caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo,
Quod jam non dubiis poteris cognoſcere ſignis:
Continuò eſt ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & triſtia funera ducunt:

NOTÆ.

234. *Sidus fugiens piſcis aquoſi.*] Certe fugimus tantum inſequentes: at nullum proprie piſcium ſidus Pleiades ſequitur, ſed antecedit. Nodum hunc ut ſolvat Petitus verſum ſic interpungit: *Aut eadem ſidus fugiens, ubi piſcis aquoſi triſtior hybernas cœlo deſcendit in undas:* hoc ſenſu: *Aut eadem fugiens ſidus,* id eſt Solem; *ubi deſcendit in undas hybernas piſcis aquoſi,* id eſt, in quas jam ſidus piſcium ante deſcendit. Alii aliter ſolvunt. Ego ſervatâ vulgari interpunctione, per piſcem aquoſum, intelligo *hydram,* qui ſerpens eſt in aquis degens, unde nomen habet ab ὕδωρ, *aqua:* hoc enim ſidus etſi in occaſu Pleiadum, gradibus circiter quinquaginta ab iis diſtet; tamen eas ſubſequitur, iiſque videtur imminere.

238. *Animaſque in vulnere ponunt.*] Hoc inde fit: quia aculeus cum alvo, ſive inteſtino, conſertus eſt; &, cum infixus fuit, è vulnere retrahi nequit ſine alvi ruptione.

239. *Sin duram,* &c.] Si providens in futurum nolis mella omnino detrahere, ne per hyemem deficientibus floribus apes fame pereant: relinque partem aliquam mellis ad cibum hybernum; & interim purga alveare à noxiis peſtibus; ut ſunt ſtellio, *laiſard:* blatta, *cloporte:* fucus, *gueſpe:* crabro, *freſlon:* tinea, vermiculi genus, corrodens veſtes & alia, *&c.*

246. *Inviſa Minervæ Aranea.*] Arachne, Lydia, lanificii arte auſa cum Minerva contendere; ægre ferens opus ſuum ab eadem confractum eſſe, ſuſpendio ſibi vitam abſtulit: à Minerva in araneam transformata eſt.

250. *Foros.*] *Fori* ſunt ſpatia in navibus apertiora, tabulata, in quibus inceditur: unde nomen habent, vel à *ferendo,* vel quod *foris* eminent. Sunt item in circo ejuſmodi ſpatia, è quibus videntur ſpectacula. Hinc diminutivum eſt *foruli:* quæ ſunt apud Suet. & Juven. librorum conditoria in Bibliothecis. Hic pro cellulis melleis uſurpantur.

251. *Si vero,* &c.] VI. PARS. *De morbis apum, eorumque ſignis & remediis.*

Aut

Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clauſis cunctantur in ædibus omnes:
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum ſonus auditur gravior, tractimq; ſuſurrant:
Frigidus ut quondam ſylvis immurmurat Auſter,
Ut mare ſollicitum ſtridet refluentibus undis,
Æſtuat ut clauſis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam galbaneos ſuadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, & feſſas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunſum gallæ admiſcere ſaporem,
Arenteſque roſas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel pſythiâ paſſos de vite racemos,
Cecropiumq; thymum, & grave olentia centaurea.
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba.
Namque uno ingentem tollit de ceſpite ſylvam,
Aureus ipſe: ſed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ.
Sæpe Deûm nexis ornatæ torquibus aræ.
Aſper in ore ſapor: tonſis in vallibus illum
Paſtores, & curva legunt prope flumina Mellæ
Hujus odorato radices incoque Baccho.
Pabulaq; in foribus plenis appone caniſtris.
Sed ſi quem proles ſubito defecerit omnis,

aut eadem defendent ad portam ſimul implicatæ pedibus: aut omnes intus clauſæ morantur in alvearibus, deſides præ fame, & pigræ præ frigore contrahente membra. *Tum murmur obſcurius auditur, & ſuſurrant* longo *tractu: quemadmodum Auſter frigidus aliquando ſibilat in ſylvis; quemadmodum mare turbatum ſtridet fluctibus reciprocantibus; quemadmodum ignis fervens æſtuat* in *fornacibus clauſis. Tunc conſulo*, ut *Galbanei odores urantur illic, & mella infundantur per cannas arundineas; ultro excitando & invitando* apes *languidas ad cibum familiarem. Juvabit etiam addere* huic melli *ſuccum gallæ contritæ, & roſas ſiccas, vel muſtum multo igne ſpiſſatum, vel paſſas uvas è pſythia vite, & thymum Atticum, & centaurea gravia odore. Eſt etiam in pratis flos, cui agricolæ dedere nomen amelli: planta* eſt *facilis repertu. Quippe uno è ceſpite erigit magnam copiam caulium: aureus ipſe* eſt; ſed *purpura violæ nigricantis ſublucet in foliis, quæ multa in orbem ambiunt* floſcula. *Sæpe altaria Deorum ornantur torquibus* amello *implexis. Sapor illius aſper eſt palato: paſtores colligunt eum in pratis demiſſis, & ad flexuoſa fluenta Mellæ. Coque radices illius in vino optimo, & plenis calathis offer* apibus *in cibum ad foramina* alvearis. *Sed ſi aliquis amiſerit ſubito totam gentem,*

NOTÆ.

257. *Pedibus connexæ, &c.*] Non puto hic *uvam* ſignificari, ſi quidem ut lætitiæ indicium apponitur infra, v. 558. Itaque intellige de ſingulis aut pauculis apibus, quæ vel mortuæ, vel languidæ pedibus adhærent ad limina.

261. *Frigidus Auſter.*] Quilibet ventus: Auſter enim non frigidus, ſed humidus eſt. Macrobius tamen ait frigidum eſſe ab origine; & humidum fieri cum per zonæ torridæ plagam ad nos commeat. *Quondam.*] Aliquando. Sic, G. 3. 99. *Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis incaſſum furit.*

264. *Galbaneos, &c.*] Galbanum *galbanon*, gummi è narthece ſive ferula, in Syria: hujus odor fugat ſerpentes. Galla, *pomme de cheſne*, Defrutum, vinum coctum, *reſiné*, de quo G. 1. 295. Racemi paſſi, *ſechez au Soleil:* quem in uſum apta præ cæteris vitis Pſythia, de qua G. 2. 93. Centaurea, orum; vel centauria, æ; & centaurium, ii; *fiel de terre:* herba quæ nomen traxiſſe dicitur à Chirone Centauro; quia adhibita vulneri, quod ipſi Herculis ſagittæ fecerant, cum ſanavit. *Cecropium thymum*, quia frequens in Hymetto monte Atticæ regionis, in qua primus regnavit Cecrops. *Amellus* certiſſime eſt *Aſter Atticus*, id eſt *ſtella Attica*, ob formam & patriam ſic dicta: Aliter *bubonium*, id eſt *inguinalis*; quod inguinum doloribus medeatur: in hortis viſu notiſſima, nomine Gallis ignota.

278. *Mellæ.*] Vel, Melæ, fluvii Galliæ Ciſalpinæ, prope Brixiam. Unde nomen habet *amellus flos*, juxta Servium.

281. *Sed ſi quem, &c.*] VII. PARS. *De reparatione apum, ejuſque reparationis inventore Ariſtæo.* Is Apollinis filius fuit, ex Cyrene filia Penei fluminis, vel regis: in Arcadia deinde regnaſſe dicitur; & apum ac mellis uſum, lactiſque congulum invenille, v. G. 1. 14.

Nec

nec habeat, unde reparetur genus novæ familiæ: tunc *tempus* eſt *aperire inventum memorabile Arcadii apiarij; & quomodo occiſis bobus, jam ſæpe ſanguis putridus produxerit apes. Narrabo famam omnem hujus facti, repetens* eam *altius à prima origine. Nam, qua* Parte *felix natio Pellæi Canopi accolit Nilum inſidentem* agris *inundante flumine, & circumnavigat ſuos agros in naviculis verſicoloribus; & quâ* Parte regiones *vicinæ Perſis pharetratis attingunt Ægyptum; & quâ* parte *fluvius defluens ab uſque nigris Æthiopibus fœcundat Ægyptum nigro limo, & præcipitans exonerat ſe in oſtia ſeptem diſtincta; tota regio collocat in hoc invento ſpem certam. Primum quæritur locus anguſtus, & arctatus ad hunc ipſum uſum: hunc teguli parvi tecti & contractis muris coarctant: adjunguntque quatuor feneſtras, obliquo lumine, à quatuor ventis. Tum quæritur juvencus jam flectens cornua* in *fronte bienni: huic multum repugnanti clauduntur amba nares, & halitus oris;*

Nec genus unde novæ ſtirpis revocetur, habebit;
Tempus, & Arcadii memoranda inventa magiſtri
Pandere, quoque modo cæſis jam ſæpe juvencis
Inſincerus apes tulerit cruor. Altius omnem
Expediam, prima repetens ab origine, famam.
Nam quæ Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur ſua rura phaſelis;
Quaque pharetratæ vicinia Perſidis urget,
Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ,
Et diverſa ruens ſeptem diſcurrit in ora
Uſque coloratis amnis devexus ab Indis;
Omnis in hac certam regio jacit arte ſalutem.
Exiguus primum, atq; ipſos contract⁹ ad uſus
Eligitur locus: hunc anguſtique imbrice tecti
Parietibuſq; premunt arctis: & quattuor addunt
Quattuor à ventis obliquâ luce feneſtras.
Tum vitulus, bimâ curvans jam cornua fronte,
Quæritur: huic geminæ nares, & ſpiritus oris

NOTÆ.

287. *Qua Pellæi, &c.*] Locus perdifficilis. Vult Cerdanus duplicem hic regionem ſignificari, Ægyptum & Indiam: duplicem fluvium: Nilum & Indum: utrobique inventam eſſe artem reparandarum apum. Sed refutatur: tum quia non eſt veriſimile quod contendit, verſum hunc ſuppoſitum eſſe; *& viridem Ægyptum nigra fœcundat arena*, qui verſus plane de Nilo intelligi debet; & locus ipſe totus, de Nilo, non de Indo: tum quia male diceretur Indus devectus ab Indis, cum Indiæ fines non egrediatur. Abramus hic comminiſcitur neſcio quid de Gange Indico fluvio, qui per ſubterraneos meatus erumpat in Ægyptum, ibique Nilum efficiat. Ego omnia de Nilo interpretor: Et quæ duo videntur obſtare, ſic explico. I. Dicitur *Devectus ab Indis*, id eſt Æthiopibus, qui ab antiquis Indi vocabantur, ut jam notavimus G. 2. 171. Et vero quicquid olim jactatum ſit de ignotis Nili fontibus, nunc compertum eſt oriri ex duobus fontibus ad radices Lunæ montium, ad meridiem lacus ingentis, quem impermixtis aquis mox deinde præterfluit. Lacus dicitur *Zembre*. II. *Vicina Perſidis urget* reipſa Ægyptum, non inquam, ipſa Perſis, ſed vicinæ Perſidis regiones, nempe Arabia, Syria, &c. quæ omnia Perſidis nomine comprehendit, quia ſubjecta aliquando fuerant Perſarum imperio, Cyri nempe & Cambyſis ejus filii, qui Ægyptum ipſam ditioni adjecit. Solet autem Virgilius terminos regionibus, quam poteſt latiſſimos, aſſignare: ut vidimus Ecl. 1. 63. & G. 1. 490. Nunc ſingulæ voces explicandæ.

Canopus.] Urbs eſt Ægypti, quam poëta innuit vicinam eſſe Alexandriæ, cum Canopum vocat *Pellæum*, id eſt *Alexandrinum*. Alexander enim, conditor Alexandriæ, in urbe Macedoniæ Pella natus erat: Per *Gentem Canopi* Ægyptios omnes intelligit, quia urbs illa erat antiquiſſima; ſita ad maximum è ſeptem oſtiis, quibus Nilus in mare ſe exonerat. *Gens fortunata.*] propter fertilitatem regionis. *Stagnantem flumine Nilum.*] Quia Sole in cancrum ſubeunte, creſcere incipit per centum dies ad uſque Autumnum: qua exundatione fœcundantur agri, per quos itur phaſelis & navigiis anguſtis, ex arundine papyracea. *Pharetratæ Perſidis.*] Quia Perſæ equitatu, venatione, & ſagittandi arte inſignes fuerunt: ſiti ad orientem Aſſyriæ, ad occidentem Aſiæ, ad meridiem Parthiæ, ad ſeptentrionem ſinus Perſici. De *Indis*, G. 1. 57.

298. *Quattuor à ventis.*] Qui flant è quatuor mundi cardinibus, ſive partibus oppoſitis, unde *cardinales* vocantur: Eurus ab oriente, Zephyrus ab occidente, Boreas à ſeptentrione, Notus à meridie.

300. *Nares & ſpiritus, &c.*] Oculi etiam, & partes omnes ad halitum aut egeſtionem neceſſariæ, linteo pice oblito obſtruebantur.

Multa

Multa reluctanti obſtruitur; plagiſq; perempto
Tunſa per integram ſolvuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt: & ramea coſtis
Subjiciunt fragmenta, thymum, caſiaſq; recentes.
Hoc geritur, Zephyris primũ impellentib⁹ undas,
Ante novis rubeant quàm prata coloribᵒ, ante
Garrula quàm tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in oſſibus humor
Æſtuat: & viſenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & ſtridentia pennis
Miſcentur, tenuemq; magis, magis aëra carpunt:
Donec, ut æſtivis effuſus nubibus imber,
Erupêre: aut ut nervo pulſante ſagittæ,
Prima leves ineunt ſi quando prœlia Parthi.
Quis Deus hanc, Muſæ, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingreſſus hominum experientia cepit?
Paſtor Ariſtæus, fugiens Peneïa Tempe,
Amiſſis, ut fama, apibus morboque fameque,
Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis,
Multa querens: atque hac affatus voce parentem.
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes: quid me præclarâ ſtirpe Deorũ (pollo)
(Si modo, quem perhibes, pater eſt Thymbræus A-
Inviſum fatis genuiſti? aut quo tibi noſtri
Pulſus amor? quid me cœlum ſperare jubebas?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugũ & pecudum cuſtodia ſolers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.

& huic interfecto verberibus, contuſa viſcera putrefiunt intra pellem non laceratam. Sic relinquunt depoſitum in loco *clauſo, & lateribus ſubſternunt fragmina ramorum, thymum, & caſias novas. Hoc fit, cum primum Zephyri agitant aquas antequam campi pingantur novis coloribus* florum, *antequam loquax hirundo defigat nidum* in *tignis* domorum. *Interea humor calefactus in oſſibus tenerè efferveſcit: & congregantur mirabili modo animalia digna viſu, primo carentia pedibus, deinde alis etiam ſtrepentia, & magis, magiſque tentant auras tenues: donec evolent,* tàm denſe, *quàm imber cadens per æſtatem è nubibus: aut quam ſagittæ ex arcu emittente, ſi quando fugaces Parthi faciunt præludia pugnandi. O Muſa! quis Deus invenit hanc artem in noſtra commoda? Unde nova hæc hominum experientia cepit exordium? Paſtor Ariſtæus relinquens Tempe,* quæ *Peneo* alluuntur, *apibus amiſſis per morbum & famem, ut narratur; ſtetit mœſtus ad ſacrum fontem ſummi fluvii, multum quærendo; & alloquutus eſt matrem his verbis. Mater Cyrene, mater, quæ habitas in fundo hujus fontis: cur me produxiſti odioſum fatis ex illuſtri Deorum genere, ſi modo Thymbræus Apollo pater meus eſt, ut memoras? aut quonam depulſus eſt à te amor* tuus *erga me? Cur jubebas me ſperare* honores *immortalium? Ecce amitto, cum ſis mea mater, hunc ipſum honorem vitæ mortalis, quem diligens curæ frugum & pecorum vix pepererat mihi exploranti omnia.*

NOTÆ.

302. *Per integram*, &c.] Nec enim laceranda eſt pellis & cruentanda, ſed paulatim ictibus maceranda; ita ut viſcera, carnes, & oſſa etiam comminuantur intra pellem. Id cavendum admonet auctor Geoponicarum præceptionum.

304. *Caſiaſque.*] Roſmarinum, vel lavendulam. Ecl. 2. 49.

305. *Hoc geritur Zephyris*, &c.] Id eſt, circa initium veris: monetque auctor Geoponic. per tres hebdomadas includendum eſſe, donec putrefiat.

310. *Trunca pedum*, &c.] Hinc aliqui dictas volunt *apes*, quaſi ἄποδες, *ſine pedibus*: ſed verum etymon retuli. Ecl. 7. 13.

311. *Magis, magis aëra carpunt.*] Exprimit primos conatus ad volandum, cum alas ventilant.

314. *Leves .... Parthi.*] De iis Ecl. 1. 62. Levitatem refero, vel ad fugæ dolos, vel ad equitandi peritiam.

317. *Paſtor*, &c.] VIII. PARS. *Fabula Ariſtæi & Orphei*; Epilogi loco. *Tempe.*] Theſſaliæ vallis eſt, quam Peneus fluvius præterfluit. G. 2. 469. Fugiebat ille Tempe, ubi degebat, ut ad caput, ſive fontem Penei fluvii, qui matris ſuæ Cyrenes pater erat, excurreret, quaſi ad maternam domum. De *Ariſtæo* ſupra, v. 283. & G. 1. 14.

323. *Thymbræus.*] Apollinis cognomen, à Thymbra Troadis oppido, ubi templum ejus celebre, in quo ferunt Achillem à Paride fuiſſe occiſum.

Age ergo, ipſa etiam evelle manu ſæcundas arbores, immitte infeſtum ardorem in pecora, & eneca ſegetes, incende agros & impelle validam ſecurim in vites: ſi tanta negligentia meæ gloriæ cepit te. At mater percepit ſonum vocis è cubili profundi fluvii: circa eam Nymphæ nebant Mileſiam lanam, tinctam multo colore vitri: & Drymo, & Xantho, & Ligea, & Phyllodoce, quarum *coma ſublucens diffuſa erat per colla candida; Neſæe, & Thalia, & Spio, & Cymodoce, & Cydippe, & flava Lycorias; altera* adhuc *virgo, altera jam paſſa primam difficultatem partus; & Clio, & ſoror ejus Beroë, ambæ Oceani filiæ, ambæ veſtitæ auro, & verſicoloribus pellibus; & Ephyre, & Opis, & Aſia Deïopeia, & velox Arethuſa, ſagittis denique depoſitis. Inter quas Clymene narrabat vanam ſollicitudinem Vulcani,* de cuſtodienda Venere, *& fraudes, jucundaque furta Martis; & numerabat frequentes amores Deorum ab uſque Chao. Quibus cantilenis intentæ, dum verſant fuſis molles lanas,*

Quin age, & ipſa manu felices erue ſylvas:
Fer ſtabulis inimicum ignem, atq; interfice meſſes:
Ure ſata, & validam in vites molire bipennem:
Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.
At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit: eam circum Mileſia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali ſaturo fucata colore:
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceq;,
Cæſariem effuſæ nitidam per candida colla;
Neſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeque, & flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;
Clioque, & Beroë ſoror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis, & Aſia Deïopeia;
Et tandem poſitis velox Arethuſa ſagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martiſque dolos, & dulcia furta,
Aque Chao denſos Divum numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fuſis mollia penſa

NOTÆ.

330. *Stabulis inimicum ignem.*] Vel incendium, vel potius ſacrum illum ac peſtiferum ignem, de quo G. 3. 566.

331. *Bipennem.*] Securim utrimque acutam, *à bina pinna:* nam *pinnæ* ſunt quædam faſtigia; ut ſummitates in templis, quæ vocantur *pinnacula.*

334. *Mileſia vellera.*] Pretioſa, ex urbe Mileto, in finibus Ioniæ & Cariæ. Species eſt pro genere.

335. *Hyali colore.*] Vitreo, inter cœruleum, & viridem medio: ab ὕαλος *vitrum.*

336. *Drymoque,* &c.] Nympharum nomina partim ex Homero l. 18. 39. partim ex Heſiodo in Theogon. 245. Drymo, à δρῦμος, *ſylva quercea.* Xantho, à ξανθὸς, *flava.* Ligea, à λίγεια *canora.* Phyllodoce, à φύλλον *folium,* & δέχομαι *capio.* Neſæe, Νησαίη, à νῆσος *inſula.* Spio, à σπεῖον *ſpelunca.* Thalia, à θάλλω *floreo.* Cymodoce, à κῦμα *unda,* & δέχομαι *capio.* Cydippe, à κῦδος *gloria,* & ἵππος *equus.* Lycorias, à λύκος *lupus.* Clio à κλείω *laudo.* Ephyre, à φυγὼ *rigo.* Opis, ab ὤψ, ὠπὸς, *vultus.* Deïopeia, à δῆϊος, *ardens,* & ὄψ, ὀπὸς, *vox.* Aſia eadem appellatur, adjectivo nomine, quia ex Aſia palude, de qua G. 1. 383. Clymene, à κλύω, *audio.* Arethuſa, primo venatrix & Dianæ comes, tum ſagittis & venatione dimiſſâ, ab eadem mutata in fontem. E. 10. 1.

340. *Lucinæ.*] De hac partuum præſide Dea, Ecl. 4. 10.

345. *Curam inanem Vulcani,* &c.] Venus Vulcani conjux Martem amavit; in adulterio deprehenſa eſt à marito; & ſubtiliſſimis vinculis cum adultero irretita, Deorum ludibrio expoſita eſt. *Curam inanem Vulcani* appellat, ſive in cuſtodienda uxore, ſive in eâdem irretiendâ: neque enim illa vincula opprobrium Vulcani ſuſtulere, ſed evulgavere. De *Vulcano,* G. 1. 295. De *Marte,* E. 9. 12.

347. *Aque Chao.*] Ita reſtituit Heinſius ex antiquis MSS. cum antea legeretur, *Atque Chao* & *Eque Chao.* Chaos, indigeſta moles, ex qua omnia eruperunt: vulgo numeratur inter ea nomina, quæ per caſus non declinantur; tamen hic ablativus eſt *Chao.* Senſus eſt: Narrabat Clymene amores Deorum, incipiens, vel à prima mundi formatione, vel ab ipſo Chao, qui primus Deorum fuit, juxta Heſiodum in Theogon. v. 116. ubi Deorum progenitores conſtituit, *Chaos, Tellurem,* & *Amorem.*

348. *Mollia penſa.*] Manipulos lanæ. *Penſum,* vel à *pendeo,* quia pendet è colo; vel potius à *pendo,* quia appenditur, & cuique aſſignatur cum menſura & pondere.

Devolvunt,

Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Ariſtæi, vitreiſque ſedilibus omnes
Obſtupuere: ſed ante alias Arethuſa ſorores
Proſpiciens, ſummâ flavum caput extulit undâ.
Et procul: O gemitu non fruſtra exterrita tanto,
Cyrene ſoror; ipſe tibi, tua maxima cura,
Triſtis Ariſtæus, Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic perculſa nova mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos; fas illi limina Divum
Tangere, ait. Simul alta jubet diſcedere late
Flumina, quà juvenis greſſus inferret: at illum
Curvata in montis faciem circumſtetit unda,
Accepitque ſinu vaſto, miſitque ſub amnem.
Jamq; domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncíſque lacus clauſos, lucoſque ſonantes,
Ibat; & ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magnâ labentia flumina terrâ
Spectabat diverſa locis, Phaſimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primum ſe erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxoſumq; ſonans Hypanis, Myſuſq; Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Poſtquam eſt in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes

rurſus querela Ariſtæi perculit aures matris, & omnes è vitreis ſedibus obſtupuerunt: ſed ante alias ſorores Arethuſa proſpectans, extulit flavum caput è ſuperficie aquæ. Et procul dixit: *O Cyrene ſoror non fruſtra obſtupefacta tanto luctu; ipſe mœſtus Ariſtæus, tua maxima cura adſtat tibi lacrymans ad fontem Penei patris ſui: & te appellat nomine crudelem. Huic reſpondit mater, percita mentem novo timore: Age, duc* illum *ad nos, licet* illi *ingredi in domum Deorum. Statimque juſſit ut aquæ late dividerentur, quà juvenis dirigeret paſſus: at aqua accumulata in ſpeciem montis cinxit ipſum, & excepit magno gremio, & admiſit intra fluvium. Jamque ibat admirans domum matris, & regna liquida, & aquas clauſas in receptaculis, & ſylvas reſonantes: & ſtupefactus magno motu aquarum, conſiderabat omnes fluvios labentes ſub magna terra, diſtinctos locis, & Phaſim, & Lycum, & fontem, ex quo Enipeus emittit ſe primo, & ex quo pater Tibris, & ex quo fluvius Anio, & Hypanis ſtrepens inter ſaxa, & Caicus Myſiæ, & Eridanus deauratus* circa *duo cornua taurini vultus, quo nullus alius amnis rapidior currit per agros fertiles in mare ſplendidum. Poſtquam pervenit in tecta cubiculi* ſtructa *è pumice impendente, & Cyrene cognovit*

NOTÆ.

358. *Fas illi*, &c.] Quia Deo patre, matre Nympha genitus eſt.

364. *Speluncíſque lacus clauſos*, &c.] De fluviorum origine duæ ſunt opiniones præcipuæ; altera Platonis, altera Ariſtotelis. Plato eorum commune receptaculum intra terræ viſcera conditum putat; quem hic ſequitur Virgilius: Ariſtoteles è mari profluere exiſtimat, quem ſequitur Homerus l. 21. 195. Adit igitur Ariſtæus matris domum in illo communi receptaculo. *Lucos ſonantes* appellat poëta herbas in fluviis & lacubus magna copiâ enaſcentes, quæ aquarum interſtrepentium motu agitantur.

367. *Phaſimque, Lycumque*, &c.] *Phaſis*, fluvius nobilis in Colchide, oriens in Armeniæ montibus, in pontum Euxinum labens: circa quem frequentes aves, inde dicti Phaſiani, *faiſans*. *Lycus*, multiplex: præcipuus in eâdem Colchide. *Enipeus* in Theſſalia, Pharſalicos campos irrigans. *Tiberinus* & *Anio* in Italia. *Hypanis* in Scythia. *Caicus* in Myſia. *Eridanus* in Italia: de eo G. 1. 482.

368. *Se erumpit.*] Sic Lucretius l. 4. 1108. *Se erupit venis collecta cupido.*

371. *Et gemina*, &c.] Tauri forma à poëtis vulgo fluviis omnibus attribuitur; unde Horatius Od. 4. 14. *Sic tauriformis volvitur Aufidus.* Id autem fit, vel quia fluvii aquarum pleni mugitum taurorum imitantur; vel quia terram ſulcant inſtar boum; vel quia flexuoſos dividuntur in alveos, qui vocantur *cornua*. *Auratus* dicitur Eridanus, maxime propter ſtellas, quibus in cœlo inſignis eſt; eſt enim aſtrum hujus etiam nominis. *Gemina cornua.*] Quia etſi in plura, tamen in duo præcipua dividitur.

372. *Pinguia culta.*] Vide ſupra v. 126. *Flaventia culta.*

373. *In mare purpureum.*] Poëtæ *purpureum* dixere, quicquid nitet ac ſplendidum eſt: quale eſt *mare*, Sole præſertim affulgente. Catullus, quercus *ramos purpureos* appellavit: Albinovanus ad Leviam, *purpuream nivem*: Horatius, *purpureos olores*.

374. *Pendentia pumice tecta.*] *Pumex*, lapis

immoderata lamenta filii: sorores per ordinem invergunt aquas manibus, & efferunt mappas corrasis pilis: pars onerat mensas cibis, & ponit pocula plena vino; altaria incenduntur ignibus turis. Et mater ait: Accipe duo pocula vini Lydii, hoc *effundamus* in honorem *Oceani. Simul ipsa orat, & Oceanum parentem rerum, & Nymphas sorores suas, quæ tuentur innumeras sylvas, & innumeros fluvios. Ter respersit ardentem flammam puro vino; ter flamma suppesita emicuit ad* usque *summum tecti. Quo omine corroborans animum* illius, *sic ipsa incipit: In Carpathio sinu maris vates est, Proteus cæruleus, qui perambulat magnum mare* invectus *piscibus, & curru equorum* habentium *duos pedes. Hic nunc revisit portus Emathiæ, Pallenenque patriam: hunc* nos *nymphæ veneramur, hunc & ipse Nereus senior* colit: cum enim sit *vates, cognoscit omnia, & quæ sunt* præsentia, *& quæ præterita, & quæ post imminent futura. Nam sic placuit Neptuno: cujus ducit sub mari magnos greges & phocas infames. O nate, ille primo tibi stringendus est catenis, ut explicet tibi omnem originem morbi, & det bonos successus.*

Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisque ferunt mantilia villis:
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula; Panchæis adolescunt ignibus aræ.
Et mater: Cape Mæonii carchesia Bacchi:
Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasq; sorores,
Centum quæ sylvas, centum quæ flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summũ tecti subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:
Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
Cœruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamq; revisit
Pallenen; hunc & nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus: novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est: immania cujus
Armenta, & turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventusque secundet.

NOTÆ.

ob foraminum multitudinem leviſſimus, *pierre-ponce.*

379. *Panchæis adolescunt,* &c.] Nullum fere convivium apud antiquos abſque re ſacra & libatione: vide Æ. 1. 727. De ture Panchææ regionis in Arabia, G. 3. 139. De *libatione* Ecl. 7. 33.

380. *Mæonii carchesia Bacchi.*] *Carchesium* ex Athenæo, eſt poculum oblongum, circa mediam partem mediocriter compreſſum, anſis à ſummo ad infimum pertinentibus. *Mæonium* vinum, id eſt Lydium: Lydia enim Aſiæ minoris regio, prius Mæonia dicta eſt, arboribus fere carens, & vite conſita, ex Strabone l. 13.

382. *Oceanumque patrem rerum.*] Ex Orpheo & Homero, multis locis; eorumque philoſophorum ſententia, qui, Thalete Mileſio duce, ex aqua putabant conſtare omnia: Cicero meminit Academ. 2.

384. *Ter ..... nectare Vestam.*] De myſteriis numeri ternarii. Ecl. 8. 75. De *nectare*, quod hic pro vino ſumitur, Ecl. 5. 71. De *Veſta* Dea, quæ hic pro igne uſurpatur, G. 1. 498.

387. *Carpathio.*] Pars mediterranei maris *Carpatho* circumjecta: quæ inſula eſt, obverſa Ægypto, inter Cretam & Rhodum media; hodie *Scarpanto.* De *Neptuno* G. 1. 14.

388. *Proteus.*] Neptuni & Phœnices, vel Oceani & Tethyos filius: Ægyptius genere, juxta Homerum; ſed juxta Virgilium ex peninſula *Pallene*, quæ eſt in Macedonia, inter ſinum Thermaicum & Toronaicum. Regnavit in Ægypto, ex communi opinione; ex Platone, ibidem ſophiſta fuit; ex Luciano, hiſtrio: unde eum, quas vellet, induiſſe formas & mutaſſe memorant. Aiunt & hunc fuiſſe paſtorem Neptunii pecoris, nempe phocarum; & Neptunum, ejus in gratiam, è quodam Pallenes hiatu ſpeluncam ſub mari feciſſe, qua illum in Ægyptum uſque ſecum perduxit.

389. *Et juncto bipedum,* &c.] Eoſdem & piſces & equos appellat; ſed bipedes, equos videlicet marinos, qui pedes duos partemque corporis anteriorem habent equorum, poſteriore deſinunt in piſces. *Emathia*, Macedonia eſt, G. 1. 490. De *Pallene* mox diximus. De *Nereo*, Ecl. 6. 35.

Nam

Nam ſine vi non ulla dabit præcepta, neq; illum
Orando flectes: vim duram & vincula capto
Tende: doli circum hæc demũ frangentur inanes.
Ipſa ego te, medios cum Sol accenderit æſtus,
Cum ſitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra
In ſecreta ſenis ducam, quo feſſus ab undis (eſt,
Se recipit; facile ut ſomno aggrediare jacentem.
Verum ubi correptum manib⁹, vinciſq; tenebis;
Tum variæ illudent ſpecies, atq; ora ferarum.
Fiet enim ſubito ſus horridus, atraque tigris,
Squamoſuſque draco, & fulvâ cervice leæna:
Aut acrem flammæ ſonitum dabit, atq; ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapſus abibit.
Sed quanto ille magis formas ſe vertet in omnes;
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit, mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina ſomno.
Hæc ait, & liquidum ambroſiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis compoſitis ſpiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Eſt ſpecus in-
Exeſi latere in montis; quo plurima vento (gens
Cogitur, inq; ſinus ſcindit ſeſe unda reductos;
Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis.
Intus ſe vaſti Proteus tegit objice ſaxi.
Hic juvenẽ in latebris averſum à lumine Nympha
Collocat, ipſa procul nebulis obſcura reſiſtit.
Jam rapidus torrens ſitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauſerat: arebant herbæ, & cava flumina ſiccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cum Proteus conſueta petens è fluctibus antra
Ibat: eum vaſti circum gens humida ponti

Quippe nulla dabit tibi *conſilia niſi coactus, neque vinces illum precando. Quando operâ illum, injice* illi *vim durorum vinculorum: contra hæc* vincula *fraudes* ejus *inutiles cadent. Ego ipſe, cum Sol calefecerit medium diem, cum herba ſicca ſint, & umbra jam jucundior eſt gregibus, ducam te in latebras ſenis, in quas ſe recipit è mari fatigatus; ut facile invadas eum ſtratum ſomno. Sed cum tenebis illum comprehenſum manibus & vinculis; tunc varia figura & vultus belluarum te decipient. Nam repente apparebit ſus horribilis, & ſæva tigris, & ſerpens ſquameus, & leæna rufo capite; aut emittet ſtridorem acutum flamma, & ſic expediet ſe è vinculis, aut effugiet ſolutus in aquas tenues. Sed quo magis, illa mutabit ſe in omnes figuras; eo magis, ô nate, conſtringe vincula retinentia; uſque dum evadat talis tranſformato corpore, qualem aſpexeris, cum ſomnus inceptus clauderet oculos. Hæc dixit, & ſparſit liquidum odorem ambroſiæ quo perunxit totum filii corpus; at illi ſuavis odor exivit è capillis unctis, & convenions robur inditum eſt membris. Eſt ingens antrum in latere montis excavati, quo plurimi fluctus pelluntur* vi *ventorum, & finduntur in ſinus replicatos;* quod eſt *aliquando receptaculum tutiſſimum nautis periclitantibus. Proteus occultat ſe intus objectu ingentis ſaxi. Hic Nympha conſtituit juvenem in inſidiis remotum à luce, ipſa remanet procul latens in nube. Jam rapidus Sirius, comburens ſitientes Indos, ardebat* in *cœlo, & Sol flammeus ſiccaverat medium orbem; herbæ areſcebant, & radii arebant* uſque *ad limum profundas flumina caleſacta ſiccatis alveis: cum Proteus exibat è mari petens ſolitam ſpeluncam: circa eum genus humidum magnæ*

NOTÆ.

415. *Ambroſiæ.*] Cibus eſt Deorum; *Nectar* potus: confunduntur tamen ſæpe, ut hic, ubi *liquidus odor* dicitur ambroſiæ. Ecl. 5. 71.

418. *Habilis venit vigor.*] Ut luctari facile poſſet cum Proteo, contra vincula obluctaturo.

421. *Statio tutiſſima.*] Vel in ipſo ſpecu, vel in cacumine rupis, vel inter rupem ipſam, & continentem: videtur enim rupes non in litore, ſed in ipſo mari fuiſſe, non longe à litore; idoque ſpatii ſatis rupem inter & litus fuiſſe interjectum, ut poſſent illic ſtare naves, adverſus vim ventorum, rupis objectu defenſæ. *Olim*, aliquando, G. 3. 303.

425. *Sirius Indos, &c.*] Significat calorem tunc fuiſſe vehementiſſimum, qualis eſt tempore *meridiano*, per dies *caniculares*. Meridiem iſta exprimunt, *medium Sol igneus orbem, &c.* Caniculares dies efficit *Sirius*, ſtella in ore majoris canis, de qua G. 2. 353. *Indos.*] Pro quibuſlibet calentibus plagis: de iis G. 1. 57.

maris exiliens ſpargit late aquam ſalſam. Vituli marini *abjiciunt ſe* præ *ſomno ſeparati in litore. Ipſe Proteus (quemadmodum aliquando cuſtos armenti in montibus, cum Heſperus revocat vitulos è paſtione ad ſtabulum, &* cum *agni auditi* à lupis *excitant eos balatibus) ſedet in rupe in medio* armentorum, *& recognoſcit* eorum *numerum. Siquidem offertur Ariſtæo copia hujus* capiendi; *vix paſſus ſenem diſponere* ad ſomnum *corpus fatigatum, irruit* in eum *magno clamore, & invadit vinculis dormientem. Contra Proteus, non oblitus ſuæ induſtriæ, vertit ſe in omnia prodigia rerum, &* in *ignem, &* in *belluam horribilem, &* in *amnem fluentem. Sed poſtquam nulla fraus invenit* modum *fugiendi, victus revertitur ad propriam* formam, *ac demum locutus eſt ore humano: At quis tibi, audaciſſime juvenum, imperavit ut venires* in *meam domum? aut quid à me poſtulas? ait. Ille autem* reſpondit: *Scis; ô Proteu, ſcis ipſe; neque ullus poteſt te decipere. Tu vero ceſſa velle* fallere me: *obſecuti juſſis Deorum venimus huc, ad petendum oraculum,* quod medeatur *damnis rerum* noſtrarum. *Hæc ſolum locutus* eſt. *Poſtea vates magno denique impetu defixit oculos cærulea luce* coruſcantes; *& minaciter collidens* dentes, *ſic aperuit os ad fata* evulganda. *Alicujus Dei ultio te perſequitur: ſolvis* pœnam *magni ſceleris: Orpheus, nequaquam propter meritum miſer, imprecatur tibi has pœnas (niſi fata obſtent) & atrociter furit ob conjugem* ſibi *ereptam. Illa quidem virgo moriturа, dum te fugeret currens juxta fluvios, non animadvertit ante pedes alta in herba magnum ſerpentem degentem in ripa. At turba Dryadum ejuſdem ætatis impleverunt clamoribus ſummos*

Exultans, rorem late diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diverſæ in litore phocæ.
Ipſæ (velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper ubi è paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditiſque lupos acuunt balatibus agni)
Conſidit ſcopulo medius, numerumq; recenſet.
Cujus Ariſtæo quoniam eſt oblata facultas;
Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. Ille ſuæ contra non immemor artis,
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignemq;, horribilemq; feram, fluviumq; liquentem.
Verùm ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In ſeſe redit, atq; hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, juvenũ confidentiſſime, noſtras
Juſſit adire domos? quidve hinc petis? inquit. At ille,
Scis, Proteu, ſcis ipſe; neq; eſt te fallere cuiquam.
Sed tu deſine velle: Deũm præcepta ſecuti
Venimus huc, lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi deniq; multâ
Ardentes oculos intorſit lumine glauco;
Et graviter frendens, ſic fatis ora reſolvit.
Non te nullius exercent numinis iræ;
Magna luis commiſſa: tibi has miſerabilis Orphe⁹
Haudquaquã ob meritũ pœnas (ni fata reſiſtant)
Suſcitat, & raptâ graviter pro conjuge ſævit,
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas altâ non vidit in herbâ.
At chorus æqualis Dryadũ clamore ſupremos

NOTÆ.

434. *Veſper.*] Heſperus, ſtella Veneris, de qua Ecl. 6. 86.

447. *Neque eſt te fallere cuiquam.*] Pro, *nec licet cuiquam*; Græca locutio. Vide Ecl. 10. 46. *Nec ſit mihi credere.*

454. *Orpheus.*] Thrax: Calliope matre; patre, vel Apolline, vel OEagro Thraciæ fluvio. Ecl. 3. 46. De *Eurydice* Nympha, nihil admodum narratur præter ea, quæ habet hic locus.

455. *Haudquaquam ob meritum pœnas,* &c.] Triplex interpretatio. I. Abrahami: *omnino præter meritum,* id eſt, majores quam tu meruiſti. Non placet, quia antea Proteus *magna* vocavit ipſius *commiſſa.* II. Servii & aliorum: *non adhuc juxta meritum:* id eſt, minores quam tu mereris. Sed ſane videntur verba aliud ſonare. III. Quam ſuggerit Taubmannus, refert hæc verba ad Orpheum: *miſerabilem nullo ſuo merito,* & in hac hæreo.

458. *Hydrum.*] Serpentem in aquis, humidiſque locis degentem, ab ὕδωρ *aqua.*

460. *Dryadum.*] Nympharum ſylveſtrium, à δρῦς *quercus.* Ecl. 2. 46.

Implerunt

Implerunt montes: flerunt Rhodopeiæ arces,
Altaque Pangæa, & Rheſi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atq; Hebrus, atq; Actias Orithyia.
Ipſe cavâ ſolans ægrum teſtudine amorem,
Te dulcis conjux, te ſolo in litore ſecum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta oſtia Ditis,
Et caligantem nigrâ formidine lucum
Ingreſſus, Maneſq; adiit, regemque tremendum,
Neſciaq; humanis precib° manſueſcere corda.
At cantu commotæ Erebi de ſedibus imis
Umbræ ibant tenues, ſimulacraq; luce carentum:
Quam multa in ſylvis avium ſe millia condunt,
Veſper ubi, aut hybernus agit de montib° imber:
Matres, atque viri, defunctaq; corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæq; puellæ,

montes: ploraverunt rupes Rhodopeiæ, & Pangæus altus, & Martia terra Rheſi, & Getæ, & Hebrus, & Attica Orithyia. Orpheus leniens cavâ citharâ dolorem amoris, ſolus canebat te, ô dulcis uxor, te deſerta in ripa, te die oriente, te die occidente, ſolus canebat. Ingreſſus etiam Tænarias cavernas, quæ ſunt portæ profundæ inferorum, & ſylvam obſcuram tenebroſo metu, adiit Manes, & Plutonem timendum, & animos inſuetos leniri precibus hominum. At umbræ tenues, cantu Orphei *excitatæ ex infimis locis inferorum, & figuræ carentium lumine, incedebant: quam multa millia volucrum occultant ſe in ſylvis, quando Heſperus, aut frigida pluvia pellit* eas *è montibus: uxores, & mariti, & corpora fortium heroum ſpoliata vitâ, pueri, & puellæ innuptæ,*

NOTÆ.

461. *Flerunt Rhodopeiæ arces*, &c.] Enumerat varia Thraciæ loca, quæ Orphei dolore commota ſunt. *Rhodope.*] Mons eſt, de quo, Ecl. 6. 30. *Arces.*] Montes, rupes, ab ἄκρον *ſummum*: ſic G. 1. 240. *Ripheaſque arduus arces. Rhodopeiæ arces.*] Hiatus & contractio diphthongi longæ, ante vocalem, Græco more. *Pangæa.*] Neutrum plurale, ſingulare maſculinum eſt *Pangæus*, Thraciæ mons, in Macedoniæ confinio, Philippis urbi imminens.

462. *Rheſi Mavortia tellus.*] Prolepſis eſt, ſive anticipatio temporis: Rheſus enim Trojani excidii tempore vixit; Orpheo igitur poſterior. De *Rheſo*, Thraciæ rege, Martis filio, Æ. 1. 473. *Mavortia tellus*] Thracia, quia Mars in Thracia natus, in Rhodope monte, ex Jove & Junone. De *Getis*, populis Scythiæ ac Thraciæ conterminis, G. 2. 115. De *Hebro*, Thraciæ fluvio, Ecl. 10. 65.

463. *Actias Orithyia.*] Erechthei Athenarum regis filia; rapta à Borea in Thraciam; ex eo peperit Calain & Zethen, quibus alæ deinde ſuccreverunt. *Actias* dicitur, ab Attica regione. *Attica* enim ex Strabone l. 9. ſic appellata eſt deformato nomine ab *Actica*; cum à veteribus *Acte* vocata eſſet, quia tota litoralis; ἀκτὴ autem eſt *litus*. *Orithyia*, vox quatuor ſyllabarum, quarum mediæ duæ diphthongi ſunt; ὠρειθυία, unde verſus ſpondaicus eſt.

467. *Tænarias fauces.*] *Tænarus*, plur. *Tænara*: promontorium Peloponneſi, dividens ſinum Meſſeniacum à Laconico: quod Græci fabulabantur aditum eſſe inferorum. Æ. 6. 237.

Ditis.] Plutonis, qui Jovis & Neptuni frater, inferorum imperium ſorte obtinuit: Proſerpinam, Cereris filiam, rapuit, &c. Utrumque nomen à divitiis habet, quæ è terræ viſceribus effodiuntur: *Dis* quidem Latine dictus à *divitiis*; *Pluton* Græce à πλοῦτος, quæ vox idem ſignificat.

468. *Nigra formidine lucum.*] Sylvas in inferis etiam myrteas, aliaſque conſtituit. Æ. 6. v. 444. ac deinceps. Et hic eſt enallage ſive immutatio: *caligantem nigra formidine*, pro *caligantem nigredine formidabili.*

469. *Manes.*] Sumuntur & pro mortuorum animis, & pro loco ipſo inferorum, ubi animi degunt, & pro Diis ipſis inferorum. De iis ita philoſophatur Apuleius lib. de Deo Socratis, omnium, opinor, optime. Statuit, I. Animos illos generatim dici *lemures*. II. Ex his lemuribus, qui poſterorum curam ſortitus, pacato & quieto nomine domum poſſidebat, *lares* dici familiares. III. Qui propter adverſa vitæ merita, nullis bonis ſedibus, in terra quodam exilio puniebatur, inane terriculamentum bonis, noxium malis, *larvam* dici. IV. Cum incertum erat, quæ cuique ſortitio eveniſſet, utrum lar eſſet, an larva; *Manem* Deum nuncupari, & honoris cauſa vocabulum eſſe additum. *Manes* porro dictos putant, vel à *manando*, quia manant & diſcurrunt per auras; vel ab antiqua voce *manus*, hoc eſt *bonus*: unde & *mane* derivatum volunt. Reliqua vide Æ. 6. 743.

471. *Erebi.*] Juxta Hyginum, Deus eſt inferorum, ex Chao & Caligine progenitus, pater noctis: juxta alios, ipſa eſt inferorum profundiſſima ſedes, ab ἐρέβω *tego*.

& juvenes elati in buſta ante oculos parentum. Quos limus niger, & fœdæ arundines Cocyti, & palus odioſa pigris aquis circumeludit, & Styx novies circumvoluta compeſcit. Obſtupuerunt etiam ipſæ domus, & profundiſſima Tartara mortis, & Furiæ implicatæ cæruleis ſerpentibus crinium loco; *& Cerberus hians continuit tria guttura; & orbis rotæ Ixioniæ quievit,* flante *vento* contrario. *Jamque regrediens vitaverat omnia pericula, & Eurydice ipſi reſtituta redibat in altam lucem, propius ſequens; nam Proſerpina poſuerat hanc conditionem: cum repentina inſania occupavit improvidum amantem, condonanda* illa *quidem, ſi* Dii *inferi ſcirent condonare* quicquam. *Stetit, & jam in ipſo* aditu *lucis, immemor & impatiens animo, reſpexit Eurydicen ſuam: illic omnis opera perdita eſt, & pactum crudelis regis reſciſſum, & fragor ter auditus per ſtagna Averna. Illa* ſic *locuta eſt: Quis & me miſeram, & te perdidit, ô Orpheu? Quis tantus furor? Ecce rurſus dura fata retro appellant me, & ſomnus claudit oculos fluitantes. Jam ergo vale: trahor circumfuſa magnis tenebris, & porrigens tibi manus imbecilles, heu? non* amplius *tua. Sic locuta eſt, & ex oculis ſtatim evanuit in aliam* partem, *veluti fumus commixtus in aërem tenuem: neque poſtea vidit Orpheum, fruſtra captantem umbras, & conantem multa loqui; neque portitor inferorum paſſus eſt deinde*

Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum;
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardâque palus inamabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet. 480
Quin ipſæ ſtupuere domus, atque intima leti
Tartara, cœruleoſque implexæ crinibus angues
Eumenides; tenuitque inhians tria Cerberus ora;
Atque Ixionii vento rota conſtitit orbis.
Jamq; pedem referens, caſus evaſerat omnes; 485
Redditaque Eurydice ſuperas veniebat ad auras,
Pone ſequens; namque hanc dederat Proſerpina
legem:
Cum ſubita incautũ dementia cepit amantem,
Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere Manes.
Reſtitit, Eurydicenq; ſuam jam luce ſub ipſa, 490
Immemor, heu! victuſq; animi, reſpexit: ibi omnis
Effuſus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor ſtagnis auditus Avernis.
Illa; Quis & me, inquit, miſerã, & te perdidit, Or-
Quis tantus furor? en iterũ crudelia retro (pheu?
Fata vocant, conditq; natantia lumina ſomnus. 496
Jamque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidaſq; tibi tendens, heu! non tua, palmas.
Dixit, & ex oculis ſubito, ceu fumus in auras
Commixtus tenues, fugit diverſa: neq; illum 500
Prenſantem nequicquam umbras, & multa volen-
Dicere, præterea vidit; nec portitor Orci (tem
Amplius objectam paſſus tranſire paludem.
Quid faceret? quo ſe raptâ bis conjuge ferret?
Quo fletu Manes, qua numina voce moveret?
Illa quidem Stygiâ nabat jam frigida cymbâ. 506
Septem illum totos perhibent ex ordine menſes

eum *trajicere fluvium interjectum. Quid faceret? quo ſe conferret, conjuge bis ereptâ? quibus lacrymis Manes, quibus verbis Deos flecteret? Eurydice quidem jam frigida vehebatur naviculâ Stygiâ. Aiunt illum ſeptem integros menſes continuo*

NOTÆ.

479. *Cocyti* .... 480. *Styx.*] Inferorum flumina ſunt. Æ. 6. 323.

482. *Tartara.*] *Tartarus*, plur. *Tartara*, infimus inferorum locus; à ταράσσω *conturbo*, quod illic plena ſint omnia perturbationis; vel à ταρ-ταρίζω *tremore obrigeſco.*

483. *Eumenides.*] Furiæ: G. 1. 278. *Cerberus.*] Canis triceps, cuſtos inferorum. Æ. 6. 417. *Ixion.*] G. 3. 38.

487. *Proſerpina.*] G. 1. 39. 493. *Stagnis Avernis.*] *Avernus*, lacus in Campania: Latinis habitus oſtium inferorum, ut *Tænarus* Græcis: Æ. 6. 237.

496. *Natantia Lumina.*] *Invalida*, juxta Servium: *humida*, quod, juxta doctrinam Hippocratis, in ægrotante mortis indicium eſt: *fluitantia & errantia*, juxta Scaligerum; dum, modo claduntur, modo aperiuntur; ut fit quando ſomnus invitis obrepit.

502. *Portitor Orci.*] *Charon*, qui animas cymba tranſportat. Æ. 1. 299. *Orcus*, inferi, G. 1. 277.

Rupe

Rupe ſub aëria, deſerti ad Strymonis undam
Fleviſſe, & gelidis hæc evolviſſe ſub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.
Qualis populeâ mœrens Philomela ſub umbrâ
Amiſſos queritur fœtus, quos durus arator
Obſervans nido implumes, detraxit; at illa
Flet noctem, ramoque ſedens miſerabile carmen
Integrat, & mœſtis lata loca queſtibus implet.
Nulla Venus, nullique animum flexere hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaïmque nivalem
Arvaque Riphæis nunquam viduata pruinis
Luſtrabat; raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens: ſpreto Ciconũ quo munere matres,
Inter ſacra Deûm, nocturniq; orgia Bacchi,
Diſcerptum latos juvenem ſparſere per agros.
Tum quoq; marmoreâ caput à cervice revulſum,
Gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipſa & frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen, animâ fugiente, vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus: & ſe jactu dedit æquor in altum;
Quaq; dedit, ſpumantem undã ſub vertice torſit.
At non Cyrene: namq; ultro affata timentem:
Nate, licet triſtes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa: hinc miſerabile Nym-
Cum quib⁹ illa choros lucis agitabat in altis, (phæ,
Exitium miſere apibus. Tu munera ſupplex
Tende petens pacem, & faciles venerare Napæas.

ploraviſſe, ſub rupe alta, juxtà aquas deſerti Strymonis, & revolviſſe frigidis in cavernis hos caſus ſuos, movendo tigres, & trahendo cantu quercus. Qualis luſcinia triſtis ſub umbra populi lamentatur pullos amiſſos, quos crudelis agricola deprehendens in nido abſtulit adhuc *implumes; illa vero plorat* per *noctem, & ſtans* in *ramo renovat lugubrem cantum, & implet loca omnia triſtibus querelis. Nullus amor, nulla conjugia lenierunt animum. Solus percurrebat glacies Boreales, & Tanaim nivoſum, & agros nunquam carentes Riphæo gelu, lugens Eurydicen ereptam, & vana dona Plutonis: quo* nuptiali *munere contempto mulieres Ciconum, inter ceremonias Deorum, & nocturna orgia Bacchi, diſjecerunt per vaſtos campos* membra *laniati juvenis. Tunc etiam, cum Hebrus Oeagrius ferens medio in fluento volveret caput* ejus *reſectum à candido collo, ipſa vox & lingua frigida Eurydicen, ah infelicem Eurydicen, appellabat, anima erumpente; ripæ totius fluminis repetebant Eurydicen. Hæc* dixit *Proteus, & ſe ſaltus immiſit in profundum mare; & qua ſe immiſit, ſupra caput* ſuum *convolvit aquam ſpumantem: at Cyrene non* ſe immiſit; *nam prior allocuta* eſt *trepidantem: Fili, potes abjicere ex animo mœſtam ſollicitudinem. Hæc eſt tota origo morbi: ideo Nymphæ, cum quibus Eurydice miſcebat choreas in profundis ſylvis, intulerunt funeſtam perniciem apibus. Tu ſupplex offer dona, obſecrans veniam, & cole Napæas placabiles.*

NOTÆ.

508. *Strymonis.*] Macedoniæ fluvii, in confinio Thraciæ.

511. *Philomela.*] Quæ in luſciniam converſa eſt, Ecl. 6. 78.

516. *Hymenæi.*] De *Hymenæo*, conjugii Deo, G. 3. 60. De *Hyperboreis* regionibus G. 3. 196. De *Riphæis* montibus G. 1. 240. De *Dite*, ſupra v. 467.

517. *Tanaim.*] *Tanais*, fluvius in Moſcorum finibus oriens, in Mæoticam paludem influens, Europam ab Aſia diſterminans.

520. *Spreto Ciconum quo munere matres.*] Ita lege ex antiquis aliquot codic. non *ſpretæ*: quia ſic conſtat ſibi ſententia: Thraciæ enim mulieres Orpheum de nuptiis ſollicitaverant: *quo nuptiali munere ſpreto*, ipſum laniavere. *Cicones*, gens fuit Thraciæ, circa oſtia Hebri, & montem Ismarum, de quibus G. 2. 37.

521. *Nocturnique orgia Bacchi.*] *Orgia*, ſacra Bacchi, ab ὀργὴ *furor*, quod cum furore peragerentur. De *Bacchis* & *Baccho*, Ecl. 5. 29. 69.

524. *Oeagrius Hebrus.*] Orphei truncum caput in Hebrum cum lyra projectum, dicitur in inſulam Lesbum appuliſſe, atque ibi eſſe ſepultum; lyra relata inter ſidera, & à ſingulis Muſis, quarum cecinerat laudes, ſtellis novem inſignita. Hebrus *Oeagrius* dicitur ab *Oeagro*: ſive Oeagrus rex fuerit Thraciæ, qui nomen ſuum fluvio reliquerit, ut vult Diodorus Siculus; ſive fluvius fuerit, ex quo Hebrus naſcitur, ut vult Servius.

535. *Napæas.*] Nymphæ lucorum ſunt, à νάπη *ſaltus, viretum.*

Namque

nam concedent veniam precibus, & deponent furorem. Sed antea docebo per ordinem, quæsit ratio precandi. Elige quatuor tauros insignes robusto corpore, qui nunc tondent tibi cacumina viridis Lycæi, & totidem juvencas, collo nondum *subacto. Erige his* victimis *quatuor altaria in altis templis Nympharum, & effunde è gutturibus sacrum sanguinem, & relinque ipsa corpora victimarum in frondente luco. Deinde, quando nona aurora patefecerit ortum suum, dabis inferias Orpheo è papaveribus Lethæis, & coles mitigatam Eurydicen occisâ vitulâ, & immolabis ovem nigram, & repetes lucum. Sine mora, statim exequitur mandata matris; venit ad templa, erigit altaria præscripta, ducit quatuor tauros insignes robusto corpore, & totidem juvencas, collo* nondum *subacto: deinde, postquam nona aurora patefecerat suum ortum dat inferias Orpheo, & repetit lucum. Illic vero vident prodigium improvisum & mirabile dictu; apes stridere toto utero inter putrefacta viscera boum, & erumpere fractis costis, & diffundi magnas* earum *nubes; & jam* eas *congregari in cacumine arboris, & è ramis flexibilibus dependere* in modum *uvæ.*

Namq; dabunt veniam votis, iraſq; remittent.
Sed modus orandi qui ſit, prius ordine dicam.
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & intactâ totidem cervice juvencas.
Quattuor his aras alta ad delubra Dearum
Conſtitue, & ſacrum jugulis demitte cruorem,
Corporaque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt, ubi nona ſuos aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæſâ,
Et nigram mactabis ovem, lucumque reviſes.
Haud mora, continuo matris præcepta faceſſit:
Ad delubra venit, monſtratas excitat aras,
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.
Poſt, ubi nona ſuos aurora induxerat ortus:
Inferias Orphei mittit, lucumque reviſit.
Hic vero ſubitum, ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt; liquefacta boum per viſcera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere coſtis,
Immenſaſq; trahi nubes; jamq; arbore ſummâ
Confluere, & lentis uvam demittere ramis.

Hæc ſuper arvorum cultu pecorumq; canebã,
Et ſuper arborib⁹: Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphraten bello, victorq; volentes

Hæc cantabam de cultura agrorum & pecorum, & de arboribus: dum magnus Cæsar tonat circa profundum Euphratem, & victor distribuit leges

NOTÆ.

539. *Lycæi*] Montis Arcadiæ, qua in regione Ariſtæus aliquando regnavit. De *aurora* G. 1. 249.

545. *Inferias Orphei lethæa*, &c.] *Inferiæ*, ſacrificia, quæ Diis Manibus offerebantur. *Orphei.* Dativus Græcus Ὀρφεῖ Ecl. 4. 57. *Papavera lethæa*, id eſt, oblivionem & ſomnum inducentia; ἀπὸ τῆς λήθης *oblivio.* G. 1. 78. Æ. 6. 323.

556. *Stridere, effervere.*] Penultima brevi. G. 1. 456.

558. *Uvam demittere.*] Certe hic lætitiæ ſignum eſt illa apum glomeratio, de qua vide ſupra v. 257.

561. *Fulminat Euphraten bello*, &c.] Certum eſt hoc loco, ultimam huic operi manum admoram eſſe poſt bellum Alexandrinum, occiſis Cleopatrâ & Antonio: cum Octavianus per Syriam in Aſiam hyematurus abiiſſet. Tunc enim non longe aberat ab Euphrate. Tunc Teridatem Phraatemque, de regno Parthiæ contendentes, victoriæ ſuæ terrore aliquomodo compoſuerat; Teridatemque victum in Syria permiſerat verſari, Phraatis filium obſidem ſecum abducebat Romam. Tunc divinos maxime honores affectabat; & templa ſinebat ſibi fieri Nicomediæ, Pergami, & alibi paſſim. Quæ omnia, ut conſtat ex Dione l. 5. contigere per hyemem anni U. C. 724. exeuntis, cum natus eſſet Octavianus, annis expletis 33. Virgilius item 40. Neque enim aliud eſt in hiſtoria tempus, cui melius aſſignari hæc poſſint. Tumque videtur poëta addidiſſe operi jam perfecto, quicquid in eo paſſim legimus de Octaviani victoriis. G. 2. 171. *Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris*, &c. G. 2. 28. *Atque hic undantem bello, magnumque fluentem Nilum*, &c. Quod autem dicunt ejus vitæ ſcriptores, eum Octaviano, ex Actiaco bello reduci, & Attellæ commoranti, legiſſe Georgica, Mæcenate ſuſcipiente legendi vices; id aut omnino falſum eſt, aut certe nonniſi poſt bellum Alexandrinum contigit. Conſtat enim ex Dione, Plutarcho, & aliis, Octavianum, confe-

Per

Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, ſtudiis florentem ignobilis otî:
Carmina qui luſi paſtorum; audaxque juventâ,
Tityre, te patulæ cecini ſub tegmine fagi. 566

populis non invitis, & præparat ſibi viam ad cœlum. Illa tempeſtate Neapolis amœna me Virgilium nutriebat, vacantem ſtudiis otii privati: qui luſi verſibus paſtoralibus; & confidens juventuti, te cecini, Tityre, ſub umbraculo opaca fagi.

NOTÆ.

cto bello Actiaco, non ſtetiſſe in Italia, niſi pauciſſimos dies Brunduſii; indeque ſtatim in Græciam, Aſiamque abiiſſe, ibidemque hyemaſſe, ad inſtruendos Alexandrini belli apparatus: tantum abeſt ut Attellam, quæ urbs eſt Campaniæ, venerit.

564. *Parthenope.*] Neapolis, urbs Italicæ Campaniæ maritima, nunc regni caput; à Chalcidenſibus, qui Cumas Italicas condiderunt, etiam condita. Ii primo illam *Parthenopen* vocaverunt, invento ibidem tumulo unius è Sirenibus hujus nominis, quæ dolens Ulyſſem cantu ſuo non fuiſſe allectum, mortem ſibi conſcive rat. At cum loci hujus ubertas & frequentia C umis noceret, hanc poſtea diruerunt: deinde graſſante late peſtilentiâ admoniti divinitus, in' ſtaurarunt, vocaveruntque *Neapolim*, id eſt, urb em novam. De Virgilii in ea commoratione ac m rte, vitam conſule.

Studiis ignobilis otî.] Studia i ntelligit privata literarum ac bonarum artium, q uæ à poëta modeſtiſſimo dicuntur *ignobilia*, pr æ adminiſtratione reipublicæ & magiſtratuum, a quos nunquam Virgilius acceſſit.

FINIS GEORGICORUM.

PUBLII

nam concedent veniam precibus, & deponent furorem. Sed antea docebo per ordinem, quæsit ratio precandi. Elige quatuor tauros insignes robusto corpore, qui nunc tondent tibi cacumina viridis Lycæi, & totidem juvencas, collo nondum *subacto. Erige his* victimis *quatuor altaria in altis templis Nympharum, & effunde è gutturibus sacrum sanguinem, & relinque ipsa corpora victimarum in frondente luco. Deinde, quando nona aurora patefecerit ortum suum, dabis inferias Orpheo è papaveribus Lethæis, & coles mitigatam Eurydicen occisâ vitulâ, & immolabis ovem nigram, & repetes lucum. Sine mora, statim exequitur mandata matris; venit ad templa, erigit altaria præscripta, ducit quatuor tauros insignes robusto corpore, & totidem juvencas, collo* nondum *subacto: deinde, postquam nona aurora patefecerat suum ortum dat inferias Orpheo, & repetit lucum. Illic vero vident prodigium improvisum & mirabile dictu; apes stridere toto utero inter putrefacta viscera boum, & erumpere fractis costis, & diffundi magnas* earum *nubes; & jam eas congregari in cacumine arboris, & è ramis flexibilibus dependere* in modum *uvæ.*

Namq; dabunt veniam votis, iraſq; remittent.
Sed modus orandi qui ſit, prius ordine dicam.
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & intactâ totidem cervice juvencas.
Quattuor his aras alta ad delubra Dearum
Conſtitue, & ſacrum jugulis demitte cruorem,
Corporaque ipſa boum frondoſo deſere luco.
Poſt, ubi nona ſuos aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæſâ,
Et nigram mactabis ovem, lucumque reviſes.
Haud mora, continuo matris præcepta faceſſit:
Ad delubra venit, monſtratas excitat aras,
Quattuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.
Poſt, ubi nona ſuos aurora induxerat ortus:
Inferias Orphei mittit, lucumque reviſit.
Hic vero ſubitum, ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt; liquefacta boum per viſcera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere coſtis,
Immenſaſq; trahi nubes; jamq; arbore ſummâ
Confluere, & lentis uvam demittere ramis.
Hæc ſuper arvorum cultu pecorumq; canebã,
Et ſuper arboribᵘ: Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphraten bello, victorq; volentes

Hæc cantabam de cultura agrorum & pecorum, & de arboribus: dum magnus Cæsar tonat circa profundum Euphratem, & victor distribuit leges

NOTÆ.

539. *Lycæi*.] Montis Arcadiæ, qua in regione Ariſtæus aliquando regnavit. De *aurora* G. 1. 249.

545. *Inferias Orphei lethæa*, &c.] *Inferiæ*, ſacrificia, quæ Diis Manibus offerebantur. *Orphei*. Dativus Græcus Ὀρφεῖ Ecl. 4. 57. *Papavera lethæa*, id eſt, oblivionem & ſomnum inducentia; ἀπὸ τοῦ λήθη *oblivio*. G. 1. 78. Æ. 6. 323.

556. *Stridere, effervere*.] Penultima brevi. G. 1. 456.

558. *Uvam demittere*.] Certe hic lætitiæ ſignum eſt illa apum glomeratio, de qua vide ſupra v. 257.

561. *Fulminat Euphraten bello*, &c.] Certum eſt hoc loco, ultimam huic operi manum admoram eſſe poſt bellum Alexandrinum, occiſis Cleopatrâ & Antonio: cum Octavianus per Syriam in Aſiam hyematurus abiiſſet. Tunc enim non longe aberat ab Euphrate. Tunc Teridatem Phraatemque, de regno Parthiæ contendentes, victoriæ ſuæ terrore aliquomodo compoſuerat; Teridatemque victum in Syria permiſerat verſari, Phraatis filium obſidem ſecum abducebat Romam. Tunc divinos maxime honores affectabat; & templa ſinebat ſibi fieri Nicomediæ, Pergami, & alibi paſſim. Quæ omnia, ut conſtat ex Dione l. 5. contigere per hyemem anni U. C. 724. exeuntis, cum natus eſſet Octavianus, annis expletis 33. Virgilius item 40. Neque enim aliud eſt in hiſtoria tempus, cui melius aſſignari hæc poſſint. Tumque videtur poëta addidiſſe operi jam perfecto, quicquid in eo paſſim leginus de Octaviani victoriis. G. 2. 171. *Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris*, &c. G. 2. 28. *Atque hic undantem bello, magnumque fluentem Nilum*, &c. Quod autem dicunt ejus vitæ ſcriptores, eum Octaviano, ex Actiaco bello reduci, & Attellæ commoranti, legiſſe Georgica, Mæcenate ſuſcipiente legendi vices; id aut omnino falſum eſt, aut certe nonniſi poſt bellum Alexandrinum contigit. Conſtat enim ex Dione, Plutarcho, & aliis, Octavianum, confe-

Per

Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, ſtudiis florentem ignobilis otî:
Carmina qui luſi paſtorum; audaxque juventâ,
Tityre, te patulæ cecini ſub tegmine fagi. 566

populis non invitis, & præparat ſibi viam ad cœlum. Illa tempeſtate Neapolis amœna me Virgilium nutriebat, vacantem ſtudiis otii privati: qui luſi verſibus paſtoralibus; & confidens juventuti, te cecini, O Tityre, ſub umbraculo opacæ fagi.

NOTÆ.

do bello Actiaco, non ſtetiſſe in Italia, niſi pauciſſimos dies Brundufii; indeque ſtatim in Græciam, Aſiamque abiiſſe, ibidemque hyemaſſe, ad inſtruendos Alexandrini belli apparatus: tantum abeſt ut Attellam, quæ urbs eſt Campaniæ, venerit.

564. *Parthenope.*] Neapolis, urbs Italicæ Campaniæ maritima, nunc regni caput; à Chalcidenſibus, qui Cumas Italicas condiderunt, etiam condita. Ii primo illam *Parthenopen* vocaverunt, invento ibidem tumulo unius è Sirenibus hujus nominis, quæ dolens Ulyſſem cantu ſuo non fuiſſe allectum, mortem ſibi conſcive rat. At cum loci hujus ubertas & frequentia C umis noceret, hanc poſtea diruerunt: deinde graſſante late peſtilentiâ admoniti divinitus, in' ſtaurarunt, vocaverunt*que Neapolim*, id eſt, urb em novam. De Virgilii in ea commoratione ac mo rte, vitam conſule.

Studiis ignobilis otî.] Studia i ntelligit privata literarum ac bonarum artium, q uæ à poëta modeſtiſſimo dicuntur *ignobilia*, pr æ adminiſtratione reipublicæ & magiſtratuum, a quos nunquam Virgilius acceſſit.

FINIS GEORGICORUM.

PUBLII

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIS.

ARGUMENTUM.

ÆNEIS poëma heroïcum, ſive epicum; ab Ænea Trojano, Veneris & Anchiſæ filio, Priami genero, nomen habet: non quod actiones illius omnes comprehendat; ſed unam inter omnes præcipuam, ſcilicet regnum in Italia fundatum. Scripta eſt à Virgilio in gratiam, tum Romanæ totius gentis, tum familiæ imprimis Juliæ, quæ originem referebat ſuam ad Iülum ſive Aſcanium, Æneæ filium ex Creüſa Priami filia. In hanc porro familiam aſcitus à Julio Cæſare avunculo fuerat Octavianus, tunc rerum potens, atque Ægypto ſubactâ, M. Antonio & Cleopatrâ interfectis, unus orbis Romani dominus. Scribi cœpta eſt, Anno U.C. 724. exeunte: Virgilii 40. Octaviani 33. cum Octavianus in Aſia non longe ab Euphrate hyemaret: atque ita Virgilius poſt adhibitam Georgicis extremam manum, continuo animum Æneidi videtur applicuiſſe; in eaque annos, ut habet Servius, undecim collocaſſe, quot ab eo tempore ad mortem Virgilii omnino numerantur. Secutus eſt Virgilius, ut in Bucolicis Theocritum, in Georgicis Heſiodum; ita in Æneide Homerum: cujus Odyſſeam ſex prioribus libris, Iliadem ſex poſterioribus, expreſſit, an etiam ſuperavit? id vero ambigitur inter doctos.

DE NATURA POEMATIS EPICI.

POëma *epicum*, ſive *epopœia*, ſic dictum eſt ab ἔπω *verbum*, quia totum poëtæ dictione ſeu narratione continetur. Definitur ex doctrina Ariſtotelis: *Imitatio actionis unius illuſtris, completæ, certæ magnitudinis, quæ narratione & verſu hexametro viros principes cum admiratione & delectatione ad primarias virtutes excitat.*

Quinque complectitur, *actionem, fabulam, mores, ſententiam, dictionem.* Actio, eſt poëmatis materia: Fabula, eſt actionis forma & tractatio: Mores, Sententia, Dictio, ſunt neceſſaria fabulæ ornamenta. Poëta ſumit actionem ab heroë, fabulam ab arte ſua, mores à philoſophia, ſententiam à rhetorica, dictionem à grammatica.

ACTIO debet eſſe *una, illuſtris, completa, certæ magnitudinis.*

Una, id eſt, ab uno heroë præcipuo, & uno continuo ſpatio temporis abſque intermiſſione perfecta; taliſque præterea, ut alias in actiones integras item completaſque dividi non poſſit.

Illuſtris, ergo & virorum principum, & in gravi ſplendidaque materia.

Completa,

ARGUMENTUM.

Completa, cui nihil deſit eorum omnium, quæ adeſſe debent, ut abſoluta & ad finem perducta dici queat.

Certæ magnitudinis ſive *durationis*, quæ vulgo anni unius ſpatio, interdum etiam minore definitur: ab ea nimirum actionis parte, unde poëta ſumit poëmatis exordium; ad uſque poëmatis finem. Sic Odyſſea dies quinque omnino & quinquaginta; Ilias annum integrum capit.

FABULA conſtat partibus, ſive plane neceſſariis, quæ ſunt *exordium*, *nexus*, & *ſolutio*: ſive non plane neceſſariis, quæ ſunt *epiſodia*.

Exordium, habet propoſitionem actionis, invocationem numinis, etiam aliquando dedicationem operis principi aut amico viro.

Nexus, eſt variorum caſuum ſeries, ad eam uſque perducta partem operis in qua fit actionis flexus in felicitatem aut infelicitatem.

Solutio, eſt quicquid ab eo flexu ad finem uſque actionis peragitur.

Epiſodia, ſunt actiones quædam adſcititiæ, quæ cum actione præcipua veluti neceſſariam, certe veriſimilem conjunctionem habent. Ea vulgo in nexum, raro in ſolutionem, nunquam in exordium inſeruntur. Ἐπεισόδια dicta ab ἐπὶ *ſuper*, *præter*, εἰς *in*, & ὁδὸς *via*; quaſi *ſupervenientia in viam & ſeriem* actionis.

MORES denique manifeſtant animi affectus. SENTENTIA mentis cogitationes exprimit. DICTIO mores & ſententiam repræſentat.

DE NATURA ÆNEIDOS.

ACTIO Æneidos, ut nuda eſt operis materia, ſic ſe habet. Æneas, incenſâ à Græcis Trojâ, cum ſuorum reliquiis mari ſe committit, Italiam petiturus, unde majores ejus orti eſſe ferebantur: illuc, poſt caſus terra marique varios, appellit: excipitur humaniter à Latino, tunc ibidem regnante; & Laviniæ nuptiis in generum adoptaretur, niſi obſtaret Turnus, Dauni Rutulorum regis filius. Is Laviniæ nuptias jampridem ambiens, Æneam gravi bello vexat: ſed ab eo victus & occiſus, ſponſam ei regnumque habendum deniq; permittit.

Unam eſſe, atque *illuſtrem*, eam actionem liquet.

Completam negavit Maphæus Vegius, ideoque ſibi poſſe viſus eſt decimum tertium librum Æneidi aſſuere, quo dolorem Rutulorum, Turni fun⁹, Æneæ nuptias & apotheoſin complexus eſt: temere omnino. Nam apotheoſis à Jove promiſſa eſt lib. 1. 263. *Feres adſidera cœli Magnanimum Æneam.* Tum confirmata l. 12. 794. *Indigetem Æneam ſcis ipſa, & ſcire fateris, Deberi cœlo.* Jam Lavinia regnumque Latii à Turno moriente Æneæ permittitur l. 12. 937. *Tua eſt Lavinia conjux.* Cætera, quæ ad pompam luctumque pertinent, frigida ac puerilia, certe minime neceſſaria.

Magnitudinem habet *certam* ac juſtam: licet enim octo circiter annis duraſſe actio tota dicatur; unum tamen ex iis, eumque ultimum, poëta complectitur: ſuperioribus reliquis in epiſodicam Æneæ coram Didone narrationem redactis. Mambrunus quidem ſexdecim menſes Æneidi attribuit, eo adductus, quod Anchiſes, ut ex l. 5. liquidum eſt, obierit in Sicilia verno tempore. Unde ſic colligit: Æneam non multo poſt, verno item tempore, inde ſolviſſe, cum in Africam tempeſtate ejectus eſt; quid enim eum,

mortuo

mo rtuo patre, fatis in Italiam vocantibus, diutius in Sicilia tenuiſſet? Tum addſit eundem in Africa totam hyemem, atq; adeo annum fere traduxiſſe; ſiqu iidem inde iterum in Siciliam ineunte vere trajiciens, anniverſarios patri lud os celebravit: reliquis autem in Italia præclare geſtis menſes minimum quatuor eſſe tribuendos. Pugnat contra Segreſius, in egregia Præfati one in Gallicam Æneidos interpretationem: oſtenditque Æneam è Sic ilia non niſi Julio menſe, quarto nempe poſt obitum patris, in Africam appuliſſe: toto illo intervallo temporis, vel reficiendæ claſſi, vel expectandæ commodæ tempeſtati, curiſque aliis impenſo. Atque ita legitimo unius anni ſpatio Æneis tota continebitur: quod ſuis locis probabimus, præſertim l. 1. v. 539. & 760.

FABULA, ſive actio ſuis epiſodiis ornata, repeti poteſt ex argumentis cuique libro præfixis: ea tamen cautione, ut, ſi quæritur ordo temporis, ſecundus liber primum legendus ſit, tum tertius, deinde primus, quartus deinceps & cæteri: artis enim, ſive poëmatis, alium ordinem poëta inſtituit; ſeriemque conſulto perturbavit earum rerum, quas hiſtoricus ſingulas, prout evenerunt, recto ac naturali ordine deſcriberet.

Exordium breviſſimum, verſus vix quindecim, capit. Unde autem ſumendum ſit, dubitatur: utrum ab illis verſibus: *Ille ego*; an ab his, *Arma virumque cano*. Ego ab his puto ſumendum, veteres ſecutus, Virgilii præſertim æquales: qui quoties Æneidos meminêre, toties eam his ipſis vocibus deſignarunt. Ovid. Amor. l. 1. 15. 25. *Tityrus, & ſegetes, Æneïaque arma legentur*. Idem Triſt. l. 2. 533. *Felix Æneidos auctor Contulit in Tyrios arma virumque toros*. Propert. l. 2. 34. 63. *Qui nunc Æneæ Trojani ſuſcitat arma*. Martialis l. 8. 56. 19. *Protinus Italiam concepit & arma virumque, Qui modo vix culicem fleverat ore rudi*. Auſonius Epig. 129. *Arma virumque docens, atque arma virumque peritus*, &c. Et vero abeſſe prævios quatuor verſus à MSS. antiquiſſimis teſtatur Pierius: adeo ut N. Heinſius nec editioni ſuæ dignatus ſit adſcribere. Vulgo tamen adſcribuntur, ſed ſeorſim ab aliis conſequentibus: unde conjiciunt pleriq; à Tucca & Vario, quaſi parum aptos tanti operis exordio, fuiſſe ſublatos; factos tamen à Virgilio: non quidem ut exordium, ſed ut auctoris ſignaculum notamque, operis editioni præfigendam, & inter recitandum ab eo ſuppreſſi ſolitam: unde cum ſtatim ordiretur ab *Arma virumque*, &c. poëma ſi ab his verſibus, non ſub aliis, innotuiſſe probabile eſt.

Nexus totis duodecim libris, ad uſque duellum Æneæ cum Turno pertinet. *Solutio* incipit à duello.

Epiſodia ſunt, Junonis conſilium de ſubvertenda Trojana claſſe, Æneæ apud Didonem diverſio, amores, narratio Trojani incendii, cæteraque ejuſmodi, quæ partes quidem ſunt fabulæ, non autem actionis: poſſunt enim ab actione, qualis antea nude deſcripta eſt, omnino ſeparari; à fabula, ſine gravi ejus immutatione, non poſſunt.

MORES ubique æquabiles, & ad imitationem ac delectationem aptiſſimi. SENTENTIA autem & DICTIO ſic abſoluta ac perfecta eſt, ut vel hoc utroque nomine princeps poëtarum Virgilius habendus ſit.

P. VIRGILII

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER I.

ARGUMENTUM.

PROPOSITIONE & invocatione præmiſſis, narratio incipit à ſeptimo Æneæ expeditionis anno: quo tempore, Trojanis è Sicilia in Italiam ſolventibus, Juno tempeſtatem excitat, conciliato ſibi Æolo. Sedat tempeſtatem Neptunus. Naves Æneæ ſeptem in portum Africæ ſe recipiunt, reliquis alibi diſjectis. Venus apud Jovem de filii calamitate queritur. Solatur eam Jupiter, expoſita Æneæ ejuſque poſteritatis futurâ felicitate. Mittitur Mercurius, qui Carthaginenſium animos Trojanis placabiles reddat. Venus habitu venatricis occurrit Æneæ, regionem cum Achate exploranti: indicatáque Didonis ac regionis conditione, utrumque nebulâ ſeptum Carthaginem dimittit. Illic Æneas, templum ingreſſus, primum in belli Trojani picturas incidit: deinde in Didonem, & in ſocios, quos fluctibus oppreſſos putaverat, Didoni ſupplicantes. Dat ſe in conſpectum Æneas: à Regina benigne excipitur: accerſitur per Achatem Aſcanius: cujus in locum dolo Veneris Cupido ſubſtituitur, ut Æneæ amorem Didoni inſpiret. Abeunt omnes in aulam ad convivium.

ILle ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen; & egreſſus ſylvis, vicina coëgi
Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

INTERPRETATIO.
Ego ille ſum, qui olim cecini cantilenas tenui calamo: & egreſſus è ſylvis coëgi propinquos agros, ut obedirent agricolæ quantumlibet cupido; quod *opus jucundum* fuit *ruſticis. Sed jam horrida Martis*

ARma, virumq; cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinaque venit

INTERPRETATIO.
Cano bella & hominem, qui pulſus fatis, primus venit è regione Trojana in *Italiam,* & ad *litus Lavinum;*

NOTÆ.

5. *Trojæ.*] Troja, regio Phrygiæ minoris, in Aſia minore; cujus urbs præcipua *Ilium*, ab Ilo rege dicta: non procul ab Ida monte. Hæc & *Troja*, à Troë rege & *Dardania*, à Dardano Trois avo; & *Teucria*, à Teucro Dardani ſocero, vocata eſt. Ejus arx *Pergamus*, plur. *Pergama.*

Primus.] Antenor tamen prius in Italiam venit, Pataviumque condidit: ſed non prius Trojâ profectus eſt, neque ad Lavinum litus venit, ſed in Venetiam, ut legitur infra, v. 246.

6. *Italiam.*] Regio eſt Europæ notiſſima, in formam ocreæ extenſa; inter Hadriaticum ſinum, à ſeptentrione & oriente; ac mare Tyr-

Litora:

Ille multum agitatus fuit *terrâ & mari, per potentiam Deorum, & propter iram memorem crudelis Junonis. Multa quoque toleravit præterea in bello, donec fundaret urbem, & induceret Deos in Latium*; *ex quo facto populus Latinus, & cives Albani, & muri altæ Romæ* orti sunt. *O Musa, suggere mihi causas earum rerum: quo Deorum violato, vel quo scelere offensa regina Deorum coegerit hominem pietate illustrem agitari tot calamitatibus, & suscipere tot labores. Tantusne furor* ineſt *mentibus divinis? Fuit urbs vetus*, quam *colonia Tyriorum incoluit*,

Litora: multum ille & terris jactatus & alto,
Vi ſuperum, ſævæ memorem Junonis ob iram.
Multa quoq; & bello paſſus, dum conderet urbem,
Inferretq; Deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Muſa, mihi cauſas memora: quo numine læſo,
Quid ve dolens regina Deûm, tot volvere caſus
Inſignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantæne animis cœleſtibus iræ?
Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,

NOTÆ.

rhenum, à meridie: ad ſeptentrionem & occidentem Alpibus ſeparatur à Germania & Gallia.

Lavina.] Id eſt, quæ deinde *Lavina* dicta ſunt, à Laviniæ nomine, quæ, Latini filia, Æneæ nupſit. Unde hic *prolepſis* agnoſcitur, ſive anticipatio temporis. Servius tamen affirmat eamdem urbem dictam eſſe primo *Lavinum* à Lavino Latini fratre; deinde *Laurentum*, ob inventam ibidem laurum à Latino, cum regnum fratre mortuo ſuſcepiſſet; & hoc utroque nomine fuiſſe inſignitam, priuſquam Æneas in Italiam veniret: tertio denique ab Ænea vocatam eſſe *Lavinium*, à Lavinia uxore. Sed unde Lavinum hunc Latini fratrem fuiſſe acceperit, non liquet. Laurentum item ac Lavinium unam urbem fuiſſe negat Strabo: quare primæ opinioni adhæreo. Damnant Virgilium nonnulli, quod *Lavina*, non *Lavinia* dixerit: ſed præterquam quod ſibi conſtant in ea ſcriptione MSS. omnes, habet quoque Propertius, l. 2. 34. 64. *Jactaque Lavinis mœnia litoribus.*

7. *Litora.*] Quamvis Lavinium diſtaret à litore, juxta Servium, octo milliaribus; juxta alios, minimum tribus: litus tamen, quod huic urbi reſpondebat, eodem nomine inſigniri potuit.

Terris jactatus & alto, &c.] Propoſitio eſt ſex priorum librorum, qui continent maritima pericula: *Multa quoque & bello*, &c.] Propoſitio eſt ſex poſteriorum, qui terreſtria continent.

8. *Memorem Junonis ob iram.*] Id eſt, iram Junonis memoris: quarum autem rerum memoris, habes infra v. 30.

9. *Dum conderet urbem.*] *Lavinium.* In quam primum Deos & ſacra intulit: quæ Albæ parens fuit, ac deinde Romæ. Male enim ait Servius poſſe explicari de *Troja*, quam condidit Æneas lib. 7. 159. ſtatim poſt adventum in Italiam, caſtrorum potius quam urbis in ſpeciem; ſiquidem hujus deinde mentio nulla. Male item de *Roma*: ſiquidem urbs ſic ſignificatur, unde *Albani patres atque altæ mœnia Romæ* orta ſunt.

10. *Deos Latio.*] Penates, de quibus Æ. 2. 717. *Latio*, pro, *in Latium*: ut, *It clamor cœlo.* Æ. 5. 451. *Latium* Italiæ regio: de qua Æ. 7. 54.

Genus unde Latinum.] Quomodo ex Ænea genus Latinum? ſi quidem Latini ante adventum Æneæ in Italiam noti erant, quare Juno ad Jovem, Æ. 12. 820. *Pro Latio obteſtor. Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos, Neu Troes fieri jubeas.* Facile ſolvunt, qui vocem *unde* ad Latium referunt: patet enimvero, ex Latio ortos eſſe Latinos, Albanos item, & Romanos; cum ii omnes populi Latium incoluerint. Quia tamen melius vox *unde* refertur ad factum Æneæ, idcirco quæritur quomodo Latinum inde ortum dicatur. Hunc autem modum ſuggerit Servius: quia victor Æneas, cum Trojanum nomen Latinis imponere jure potuiſſet, ipſe Latinum nomen Trojanis impoſuit ſuis, & ex utroque genere unum fecit; quo ex genere mixto, *Albani* deinde *patres*, ſive reges; & *mœnia Romæ* propagata ſunt: uti infra fuſius diceretur, v. 265.

12. *Muſa.*] Muſam invocat nullo certo nomine: Homeri exemplo, qui in Iliade, Μῆνιν ἄειδε θεά, *Iram cane Dea*; & in Odyſſea, Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα, *Virum mihi dic muſa.* Alibi Calliopen, heroici carminis præſidem, diſtincte invocat; hic tum obſcure.

Quo numine læſo.] Quibus læſis numinibus. Quippe præter Junonem, Deos alios Æneas infeſtos habuit: ut patet ex illo verſu, qui huic reſpondet, *Vi ſuperum, ſævæ memorem Junonis ob iram.*

13. *Tot volvere caſus.*] Pro *tot volvi caſibus*: quod quanquam durum eſt, tamen firmatur hoc Statii non abſimili exemplo, ex Theb. l. 2. 402. *Ex quo frater inops ignota per oppida triſtes Exul agit caſus*: pro, *agitur caſibus.*

16. *Tyrii.*] *Tyrus*, urbs Syriæ in Phœnicia, inter Sidonem ad ſeptentrionem, & Ptolemaidem ad meridiem in ora maris Mediterranei. Nunc *Sur* dicta, olim *Sarra*: unde *Sarranum* oſtrum, pro *Tyrio* celebratum eſt. Tyrii, cum

Carthago,

Carthago, Italiam contra, Tiberinaque longe
Oſtia; dives opum, ſtudiiſque aſperrima belli:
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
Poſthabitâ coluiſſe Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum Dea gentibus eſſe,
Si qua fata ſinant, jam tum tenditque fovetque.
Progeniem ſed enim Trojano à ſanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces.
Hinc populum late regem belloque ſuperbum,
Venturum excidio Libyæ, ſic volvere Parcas.
Id metuens, veteriſque memor Saturnia belli,

Carthago nomine, *procul ex adverſo Italiæ & oſtiorum Tiberis; abundans opibus, & acerrima belli artibus. Juno dicitur hanc unam habitaſſe præ cæteris regionibus*, etiam *Samo poſtpoſitâ. Illic Junonis arma, illic currus fuit: jam tunc Dea contendit ut illa imperet populis, protegitque* eam in hanc ſpem, *ſi fatum* id *quoquomodo permittat. Enimvero audierat prolem deduci è ſtirpe Trojanorum, quæ aliquando dirueret mœnia Tyriorum. Inde per cladem Africæ, gentem* illam *futuram ubique dominam, & bello glorioſam: ita ſtatuiſſe Parcas.* Audierat hoc *Juno, hoc* ipſum *timens, & reminiſcens præteriti belli*

NOTÆ.

Africam venerunt, dicti ſunt *Pœni*, quaſi *Phœni*: quia ex *Phœnicia* profecti.

Coloni.] Proprie ſunt ii, qui terram colunt, agricolæ: ut ſupra, v. 3. *Ut quamvis avido parerent arva colono*, &c. Aliquando ſumuntur pro parte civium, qui ex conſenſu civitatis ad ſedes alias incolendas deducuntur, diciturque *colonia*: quales ſexaginta ſupra centum deductæ à Romanis varia in loca numerantur. Tyrii autem, Carthaginis conditores, non proprie *coloni* fuere, ſed profugi; ſi quidem non ex conſenſu ſuæ civitatis, ſed fuga & ſeceſſione, Tyro profecti ſunt.

17. *Carthago.*] Urbs, caput Africæ, Græcis Καρχηδὼν dicta. Æmula Romæ diu fuit, cum eaque geſſit bella tria graviſſima: à Scipione victa primum & vectigalis facta: poſtmodum à Scipione Æmyliano deleta. De illa, deque illius initiis, dicemus in argumento libri IV.

Tiberina Oſtia.] *Tiberis*, fluvius Italiæ de quo Æn. 8. 330. Oſtia ejus duo, quibus in mare Tyrrhenum evolvitur: ubi urbes duæ, *Oſtia* ad orientem, *Portus* ad occidentem.

19. *Magis omnibus unam*, &c.] Multas habuit urbes ſibi addictas Juno, Argos, Spartam, Mycenas. Imprimis Samon.

20. *Samo.*] *Samos*, ſive *Samus*, inſula eſt Icarii maris, Ioniæ adjacens, contra Epheſum. In ea Juno adolevit, nupſitque Jovi: ideoque templum ejus erat Sami nobiliſſimum, & ſimulacrum habitu nubentis, & ſacra ritu nuptiarum.

21. *Arma, Hic currus fuit.*] Currum Junonis deſcribit Homerus Il. 5. 720. cujus miniſtra eſt Hebe: hunc aut ſimilem intellige, aut potius *theniam*, vehiculum, quo Deorum ſimulacra in ſacris circumferebantur. *Illius arma.*] Vel haſta fuit; agnoſcit enim Plutarchus Junonem. *Curitim*, & *curis* lingua Sabinorum haſta eſt. Vel ſceptrum & fulmen, his enim inſignibus ornatum fuit Carthagini ſimulacrum Junonis. Vel clypeus; refert enim Servius hanc ſolemnem è ſacris Tiburtibus formulam: *Juno curitis, tuo curru clypeoque tuere meos curiæ vernulas ſane.*

22. *Si qua fata ſinant.*] Juno enim, & ipſe Jupiter, Diique cæteri ſubditi erant fato, quod eſſe dicebatur cauſa rerum immutabilis & æterna.

26. *Venturum excidio*, &c.] Modicius hic agnoſcit ablativum caſum: *excidio* pro *per excidium*; hoc ſenſu: *Hinc populum Romanum futurum late regem per excidium Africæ.* Vulgo tamen agnoſcitur dativus: *venturum excidio*, pro *ad excidium*; ut, *It clamor cœlo*, pro *ad cœlum*; hoc ſenſu: *Populum Romanum hinc*, id eſt, *poſt Carthaginis expugnationem, late ac ſine æmulo regnantem, venturum ac progreſſurum ad excidium totius Africæ.* Placet utraque interpretatio: ſecunda communior: prima ſubtilior. *Libya*, pars Africæ, pro tota, G. 1. 241.

Sic volvere Parcas.] Parcæ tres, quæ fatorum humanorum fila volvunt: de iis Ecl. 4. 47.

27. *Saturnia.*] Juno Saturni & Opis filia: atque ita Jovis ſoror, itemque conjux.

Id metuens.] Difficile eſt intelligere, quò nominativus iſte referatur. Alii referunt ad verbum ſuperius, *audierat*; hoc ſenſu: *Audierat Carthaginem à Romanis delendam eſſe, id metuens*; id eſt, *cum metu audierat.* Alii ad poſterius verbum, *arcebat longe Latio*; hoc ſenſu: *Id metuens; præterea his aliis tribus cauſis*, quæ per parentheſim enumerantur, *accenſa, arcebat Trojanos Latio.* Sed longior ſane mihi videtur ille trajectus: poteſt tamen admitti, ſi *Necdum etiam*, cum quatuor ſequentibus verſibus, parentheſi includatur.

quod prima ſuſcitaverat contra Trojanos pro Argis ſibi *dilectis. Præterea cauſæ iracundiæ & ſævæ indignationes non abierant adhuc ex animo: reſidet infixum profunda in mente judicium Paridis & contumelia contemptæ pulchritudinis ſuæ, & familiæ* ſibi *odioſa, & munus Ganymedis* à Jove *rapti. His inſuper irritata, repellebat procul à Latio Trojanos, reliquias Græcorum & crudelis Achillis, agitatos per totum mare; & illi a multis annis vagabantur impulſi fatis circa maria omnia. Tanti erat momenti fundare Romanum populum. Vix vela faciebant læti è conſpectu Siculæ terræ in altum mare, & roſtris aratis ſecabant ſpumas maris;*

Prima quod ad Trojam pro charis geſſerat Argis,
Necdum etiam Cauſæ irarum, ſævique dolores
Exciderant animo. Manet alta mente repoſtum
Judicium Paridis, ſpretæq; injuria formæ,
Et genus inviſum, & rapti Ganymedis honores.
His accenſa ſuper, jactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaûm atque immitis Achillei,
Arcebat longe Latio: multoſq; per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant;

NOTÆ.

28. *Prima.*] Quia origo belli Trojani fuit judicium Paridis: à quo poſtpoſitæ Veneri fuerunt Juno & Pallas: Juno igitur prima & dignitate & tempore, Græcis idcirco adverſus Trojanos favit. *Argis.*] Urbis nomen eſt in Peloponneſo; *Argi* maſculinum plurale, vel *Argos* neutrum ſingulare: cives hujus, & Græci deinde omnes *Argivi* communiter dicti.

30. *Repoſtum.*] *Repoſitum*; ſyncope frequens apud poëtas. Lucret. l. 1. 35. *Tereti cervice repoſtâ.* Horat. Epod. 9. v. 1. *Quando repoſtum Cæcubum ad feſtas dapes.*

31. *Judicium Paridis.*] Paris ſive Alexander, Priami & Hecubæ filius; à patre primum expoſitus in ſylvis, quia, cum Hecuba facem ardentem parere ſe ſomniaſſet, conjectores reſponderant, infantem, quem in utero geſtabat, Trojani excidii cauſam futurum: à matre tamen clam educatus in Ida monte, propter æquitatis famam à Diis electus eſt judex pulchritudinis, inter Junonem, Palladem, ac Venerem: orto nempe inter eas diſſidio, propter malum aureum ad Pelei nuptias à Diſcordia illatum, atque inſcriptum his verbis, *Detur pulcherrimæ*, Paris Veneri malum addixit: poſtmodum agnitus ab Hectore fratre & parentibus, ac deinde miſſus in Græciam, & Menelai Spartani regis hoſpitio uſus, Helenam ejus uxorem Veneris favore ſecum abduxit: ad quam repetendam, bellum à Græcis conflatum eſt. Occidit deinde Achillem in templo Thymbræi Apollinis, & paulo poſt à Philoctete occiſus eſt.

32. *Et genus inviſum.*] Quia Trojanorum genus à Dardano fluxerat, Jovis filio ex Electra pellice, Atlantis filiâ. Infra v. 239.

Rapti Ganymedis honores.] Munus miniſtrandi pocula in Deorum conviviis, tranſlatum eſt ab Hebe, Dea juventutis, ad Ganymedem, formoſum puerum, Trois filium, à Jove ſub aquilæ formam latente ſublatum inter ſidera, cum in Ida monte venaretur. *Rapti.*] Vel genitivus eſt caſus, & refertur ad *Ganymedis*; vel nominativus pluralis, & *honores* reſpicit, qui rapti, ſeu erepti ſunt Hebe, Junonis & Jovis, vel juxta alios, unius Junonis filiæ.

33. *His accenſa ſuper.*] Accenſa *ſuper his*, id eſt, *de his cauſis tribus*, nempe judicio Paridis, Electræ amoribus, & Ganymedis honore. Donatus ac Servius melius, *ſuper* explicant, quaſi *præterea*: nempe accenſa his tribus; *ſuper* ſive *præter* metum de Carthaginis excidio conceptum: quæ quarta erat odii ejus in Æneam cauſa.

34. *Danaûm*, &c.] Græcorum, à *Danao* Ægypti fratre, qui in Græciam navigavit, indeque expulſo rege Sthenelo, Argos tenuit, ac novæ gentis parens fuit.

Achillei.] Genitivus eſt pro *Achillis*: cauſam vide infra v. 224. *Achilles* Pelei & Thetidis filius, regnavit in Auſtrali Theſſaliæ parte, quæ Phthiotis dicta eſt. Statim ab ortu Stygiis aquis immerſus, atque inde vulnere non violabilis, præterquam eâ pedis parte, quâ, dum lavaretur, à matre comprehenſus eſt. Occultatus à Thetide inter Lycomedis, Scyri regis, filias habitu muliebri, ne ad Trojam iret, unam earum vitiavit Deidamiam, ex eaque Pyrrhum ſuſcepit. Agnitus tamen Ulyſſis dolo, & ad illam expeditionem profectus, Hectorem occidit, & viciſſim à Paride occiſus eſt, ſagittâ in talum impactâ. *Pelides* à patre Peleo dictus: *Æacides* ab avo Æaco, Jovis filio, Æginæ inſulæ rege, de quo Æ. 2. 7.

38. *Siculæ telluris.*] Sicilia, inſula Mediterranei maris, de qua fuſè Æ. 3. 687. Hinc ſolvit Æneas menſe Julio exeunte: ut diximus in argumento generali.

Cum

Cum Juno, æternum ſervans ſub pectore vulnus,
Hæc ſecum: Mene incepto deſiſtere victam,
Nec poſſe Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallaſne exurere claſſem
Argivûm, atque ipſos potuit ſubmergere ponto,
Unius ob noxam & furias Ajacis Oïlei?
Ipſa, Jovis rapidum jaculata è nubibus ignem,
Diſjecitque rates, evertitque æquora ventis:
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, ſcopuloque infixit acuto.
Aſt ego, quæ Divûm incedo regina, Joviſque
Et ſoror & conjux, unâ cum gente tot annos
Bella gero: & quiſquam numen Junonis adoret
Præterea, aut ſupplex aris imponat honorem?
Talia flammato ſecum Dea corde volutans,
Nimborũ in patriam, loca fœta furentib⁹ Auſtris,
Æoliam venit. Hic vaſto rex Æolus antro

cum Juno ſervans ſub pectore plagam immortalem, hæc mente volvebat: *Egone ut victa ceſſem à cœpto, nec poſſim arcere* ab *Italia regem Trojanorum? ſcilicet impedior fatis! An Pallas potuit incendere naves Græcorum, & ipſos ſubmergere mari, propter culpam & furorem ſolius Ajacis Oilei? Ipſa vibrans e nubibus rapidum fulmen Jovis, & diſſipavit naves, & turbavit mare ventis, ipſumque* Ajacem *evomentem flammas è tranſfoſſo pectore, involvit turbine, & impegit ruſi acutæ. Ego vero quæ gradior regina Deorum, Joviſque & ſoror & uxor, bellum facio à tot annis adverſus unicum populum: & aliquis poſtea colet divinitatem Junonis, aut ſupplex imponet victimam altaribus? Talia volvens Dea privatim animo ardente, venit in Æoliam, regionem tempeſtatum, & loca plena furioſis ventis. Illic rex Æolus ſpatioſa in caverna*

NOTÆ.

42. *Teucrorum.*] Trojanorum, à *Teucro* rege: de quo infra v. 239.

43. *Quippe vetor fatis.*] Occurrit objectioni, quæ peti poſſet è ſumma vi fatorum in ipſos Deos: & eſt indignatio cum amaro quodam joco: *Quaſi vero fata debuerint ultionem injuriæ permittere Palladi, mihi negare.* De *Pallade*, Ecl. 2. 61.

44. *Argivûm.*] Non proprie Argivorum, ſive Græcorum omnium; ſed Locrenſium: qui cum rege ſuo Ajace, Oilei filio, poſt Trojanum excidium patriam repetentes, tempeſtate oppreſſi ſunt: Ajax ipſe fulmine afflictus à Pallade; eo quod is, captâ Trojâ, Caſſandram Priami filiam virginem, & vaticinandi munere inſignem, in ipſo Palladis templo vitiaſſet. Juxta Homerum tamen ſubmerſus eſt à Neptuno, eò quòd invitis Diis evaſurum ſe è fluctibus impudenter jactaſſet. Odyſſ. l. 4. 505.

45. *Ajacis Oilei.*] Duo enim Ajaces fuerunt. Hic Oïlei, Locrenſium regis; alter Telamonis, Salaminis regis filius, qui propter amiſſa in judicio Achillis arma, in gladium incubuit. *Oilei.*] Subſtantivum eſt, & eſt *Ajax Oilei.* nempe *filius*; ut alibi *Deiphobe Glauci*, nempe *filia.*

46. *Jovis.*] A quo fulmen mutuata fuerat, ut graviorem infligeret plagam. Juno enim, & Pallas, & Vulcanus, fulmina mittere dicebantur; ſed non tam valida, quam Jupiter.

49. *Scopuloque.*] Aut Caphareo, Eubœæ monti; aut juxta Homerum Odyſſ. 4. 507. Gyrææ petræ, quam Didymus eſſe putat Gyarum, Ægæi inſulam, non longe à Delo, ſteriliſſimam, & exilii loco habitam à Romanis.

50. *Incedo regina*, &c.] De gravitate Junonii inceſſus G. 3. 532. Solemnia Deorum cum ſororibus connubia ſunt. Ovid. Met. 9. 498. *Dii nempe ſuas habuere ſorores. Sic Saturnus Opim junctam ſibi ſanguine duxit, Oceanus Tethyn, Junonem rector Olympi.* Per Jovem autem, fabulæ ætherem cœlumque igneum ſignificarunt; per Junonem, aërem: unde Juno Jovis *ſoror* dicitur, quia aër ætheri ſubtilitate perſimilis; *conjux* vero, quia aër ætheri ſubjectus. Ex Cicerone & Macrobio. Tamen Virgilius aërem ipſum & ætherem videtur in uno Jove adumbraſſe, eique terram conjugem attribuiſſe, G. 2. 325.

55. *Auſtris.*] Proprie ventis à meridie flantibus, de quibus Æ. 2. 58. Hic promiſcue pro omnibus.

56. *Æoliam.*] Non hic Aſiæ minoris regio ſignificatur, inter Troadem & Ioniam ſita, *Æolia*, ſive *Æolis* dicta; ſed *Æoliæ inſulæ* inter Italiam & Siciliam ſitæ, numero ſeptem; aliter *Vulcaniæ* & *Hephæſtiades* appellatæ: quarum principes ſunt Lipara, Hiera, Strongyle. *Vulcaniæ* & *Hephæſtiades* dictæ, quia propter frequentem ignium eruptionem Vulcanus, qui Græcis Ἥφαιστος, ibidem habere officinam exiſtimatus eſt; præſertim in Hiera, de qua Æ. 8. 416. *Æoliæ* vero, quia Æolus, Hippotæ filius, ibidem regnavit, maxime in Strongyle: rex ventorum habitus ideo, quia juxta Plinium, Diodorum, ac Solinum, ex inſularum fumo ventos in triduum

continet auctoritate ſuâ ventos pugnantes, & tempeſtates ſonantes, eoſq; coercet catenis & carcere. Illi impatientes tumultuantur circa obices, magno cum fragore montis: Æolus ſedet in ſummo monte, tenens ſceptrum, & mitigat animos, & moderatur furorem. Niſi id faceret, ſcilicet venti rapidi ſecum raperent maria ac terras & cœlum intimum, eaque per aërem traherent. Sed Deus omnipotens id timens clauſit eos in antrus obſcuros, & ſuperimpoſuit moles altarum rupium, præfecitque regem, qui conſtanti lege ſciret & eos coercere, & iis permittere laxiora frena, quoties juberetur. Apud quem Juno tunc ſupplicans uſa eſt his verbis: Æole (nam parens Deorum & rex mortalium tibi dedit, & mitigare, & concitare vento fluctus) Natio mihi infenſa currit per mare Tyrrhenum, in Italiam ferens Trojam & Penates domites. Adde impetum ventis, & obrue naves ſubmerſas, aut impelle in diverſas partes, & diſperge corpora mari. Ego habeo quatuordecim Nymphas formoſo corpore: è quibus Deïopeiam, quæ ſpecie elegantiſſima eſt, ſociabo tibi firmo conjugio, & propriam addicam: ut pro tali officio tranſigat tecum omnes annos, & efficiat te patrem formoſâ ſobole. Æolus hæc viciſſim reſpondit: Tua cura eſt, ô regina, conſiderare quid velis; æquum eſt me exequi tua mandata.

Luctantes ventos, tempeſtateſque ſonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat.
Illi indignantes magno cum murmure montis,
Circum clauſtra fremunt. Celſa ſedet Æolus arce,
Sceptra tenens: mollitq; animos, & temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlumq; profundum
Quippe ferant rapidi ſecum, verrantq; per auras.
Sed pater omnipotens ſpeluncis abdidit atris,
Hoc metuens: molemq; & montes inſuper altos
Impoſuit: regemq; dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas ſciret dare juſſus habenas.
Ad quem tum Juno ſupplex his vocibus uſa eſt:
Æole, (namq; tibi Divûm pater atq; hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento:)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victoſque Penates.
Incute vim ventis, ſubmerſaſq; obrue puppes:
Aut age diverſas, & disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deïopeiam
Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo:
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.
Æolus hæc contra: Tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor: mihi juſſa capeſſere fas eſt.

NOTÆ.

prædicere nautis ſolitus erat: unde hæ inſulæ dicuntur hic *ventorum patria*. Nomen Æoli ab αἴολος *varius*, ob naturam ventorum mutabilem.

60. *Arce.*] Vel proprie in arce, quæ ipſi palatii loco ſit; vel in ſumma montis rupe: rupes enim *arces* aliquando appellantur: G. 4. 461. *Flerunt Rhodopeiæ arces.*

63. *Verrantque.*] Vox Lucretiana, l. 5. 267. *Validi verrentes æquora venti.*

66. *Fœdere.*] Eſt enim quoddam veluti fœdus, imperium principum in ſubditos: quo ſubditi obſequium principibus, principes ſubditis tutelam promittunt.

71. *Tyrrhenum æquor.*] Mediterranei maris ea pars eſt, quæ Italiam ad meridiem alluit; unde *mare inferum* etiam vocatur, & mare *Tuſcum*: à Tuſcia ſive Etruria, ad fretum Siculum extenditur: *mer de Toſcane.*

72. *Ilium in Italiam*, &c.] De *Ilio*, Troja, ſupra, v. 5. De *Italia*, v. 6. de *Penatibus*, Diis domeſticis, l. 2. 717.

75. *Nymphas.*] Proprie minora aquarum numina ſunt, ut diximus Ecl. 2. 46. Addicuntur tamen & aliis numinibus quaſi famulæ.

76. *Deïopeiam.*] Nomen à δηΐω *ardens*, & ὀψ ὄπος, *vox*.

77. *Connubio.*] Vulgo ſecundam ſyllabam habet longam, quia eſt à *nubo*, cujus prima longa: ita Æ. 3. 319. *Hectoris Andromache Pyrrhi connubia ſervas*: Æn. 4. 316. *Per connubia noſtra*, &c.

78. *Pulchrâ prole.*] Innuit hic Æolum liberis fuiſſe hactenus infelicem; Siſypho nempe latrociniis infami; Macareo ſororis ſuæ Canaces inceſto amatore: hos enim duos hujus etiam Æoli ventorum regis liberos facit Ovidius Ep. Heroid. 11. 9. Et propterea Juno novam ei conjugem proponit, ex qua digniores ſuſcipiat liberos: Adde quod Dea nuptiarum & partuum eſt: unde non indecora eſt hæc ejus promiſſio.

81. *Fas eſt.*] Licebit mihi facere, etiamſi illicita juſſeris: tibi enim tam multa debeo, ſceptra, gratiam Jovis, ut nemini reus poſſim videri, ſi juſſa tua, quæcumque fuerint, impleve-

Tu

Tu mihi quodcunq; hoc regni, tu ſceptra, Jovemq;
Concilias: tu das epulis accumbere Divûm,
Nimborumque facis tempeſtatumque potentem.
Hæc ubi dicta, cavum converſa cuſpide montem
Impulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
Quà data porta, ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque à ſedibus imis
Una Euruſq; Notuſq; ruunt, creberq; procellis
Africus: & vaſtos volvunt ad litora fluctus.
Inſequitur clamorq; virûm, ſtridorq; rudentum.
Eripiunt ſubito nubes cœlumque, diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther:
Præſentemq; viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ ſolvuntur frigore membra.
Ingemit, & duplices tendens ad ſidera palmas,
Talia voce refert: O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Trojæ ſub mœnibus altis,
Contigit oppetere! ô Danaûm fortiſſime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe? tuáq; animâ hanc effundere dextrâ?
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon: ubi tot Simoïs correpta ſub undis

Tu mihi dexteræ Jovem, & imperium, & eam quidem cumque auctoritatem: tu facis ut accumbam menſis Deorum, & reddis me dominum nubium ac tempeſtatum. Poſtquam hæc dicta ſunt, concuſſit cavernoſum montem ad latus intortâ cuſpide: ac venti quaſi turmatim erumpunt, quà via aperta eſt, & agitant flatu terras. Incederunt mari, acſimul Euruſque, Notuſque, & frequens tempeſtatibus Africus, evertunt totum mare ab ipſo fundo: & propellunt ad litora magnos fluctus. Sequitur & clamor hominum, & ſtridor funium. Statim nubes auferunt cœlum & lucem ex oculis Trojanorum: nox obſcura inſidet mari: poli tenuere, & aër ſplendet frequentibus fulguribus: & omnia ingerunt hominibus præſentem necem. Continuo membra Æneæ frigore diſſolvuntur: Ingemit, & attollens ad aſtra ambas manus, talia ore pronunciat: O ter & quater felices quibus accidit mori in oculis parentum, ad muros excelſos Trojæ: ô generoſiſſime nationis Danaorum, fili Tydei, egone non potui mori in campis Trojanis, & amittere hanc vitam tua manu? Ubi durus Hector periit armis Achillis, & magnus Sarpedon: ubi Simois volvit inter aquas tot correptos clypeos hominum,

NOTÆ.

rim. Atque id ad mentem Donati. Servius vero ait eſſe commutationem negativi ſenſus in affirmativum; *fas eſt capeſſere*, pro, *nefas eſt non capeſſere*: ut alibi affirmativus in negativum commutatur; *munera nec ſperno*, pro, *libenter accipio*, Æ. 7. 261.

83. *Epulis accumbere.*] Divinitatis hæc nota eſt: ſic notat Horatius divinitatem Herculis, Od. l. 4. 8. 29. *Sic Jovis intereſt optatis epulis impiger Hercules.*

84. *Tempeſtatum potentem.*] Dominum. Sic Horat. Od. l. 1. 3. *Sic te Diva potens Cypri.*

89. *Euruſque*, &c.] *Eurus*, ventus ab oriente. *Notus*, à meridie, qui & *Auſter* dicitur. *Africus*, ab Africa ſpirans, inter occidentem ac meridiem.

91. *Stridorque rudentum.*] Nauticorum funium, qui propter gravem in motu ſtridorem, *rudere* quodammodo videntur.

93. *Teucrorum.*] Trojanorum, ſupra, v. 42.

96. *Extemplo.*] *Continuo*: & verbum eſt ſacrorum, ut *ilicet* judiciorum: quemadmodum enim *ilicet*, dimiſſo ſenatu, id eſt *ire licet*; ita *extemplo*, ſacrificio peracto, pronunciabatur à præcone: quo ſignificaretur, ut exirent *è templo*. Quod quia cito fiebat, ideo pro *cito* & *continuo* ſumi utrumque cœptum eſt.

97. *Ingemit.*] Accuſatur hic à quibuſdam Æneas puſilli animi, ſed temere: non enim hic mortem deprecatur, ſed mortem ingloriam atque inutilem.

100. *Danaûm*, &c. *Tydide*, &c.] *Danaum.* Græcorum à Danao, ſupra, v. 34. *Tydide.*] Vocativus Græcus. Diomedem intelligit, Tydei filium, Argivorum ducem Trojano bello: de quo Æn. 11. 243. Ab eo vulneratus Æneas in coxa, & tantum non occiſus eſt, Iliad. 5.

103. *Sævus.*] Hic pro *forti*, bonam in partem ſumitur.

Æacidæ.] Achillis, qui nepos fuit Æaci, ſupra v. 34.

Hector.] Priami & Hecubæ filius, Trojæ propugnator, qui decimo obſidionis anno ab Achille occiſus eſt, & bigis alligatus, ac circa Patrocli ſepulcrum & Trojæ muros tractus: cadaver à Priamo redemptum auro, poſtquam dies duodecim inſepultum fuiſſet.

104. *Sarpedon.*] Jovis ex Laodamia filius, Lyciæ rex, Priamo contra Græcos in auxilium venit, & à Patroclo occiſus eſt.

& galeas, & generoſa corpora. Talia dicenti, tempeſtas ſtridens ab *Aquilone* percutit ex *oppoſita* parte *velum, & propellit fluctus ad aſtra. Rumpuntur remi, deinde prora detorquetur, & objicit latus undis: ſuccedit mons aquæ altitudine præruptus. Alii pendent e ſummo fluctu; mare hians pandit aliis terram inter fluctus: mare ebulliens turbatur arenis. Notus affligit tres* naves *abreptas ad ſcopulos occultos; ſcopulos* inquam illos, *quos Itali in medio mari appellant Aras,*

Scuta virûm, galeaſq; & fortia corpora volvit. 105
Talia jactanti ſtridens Aquilone procella
Velum adverſa ferit, fluctuſque ad ſydera tollit.
Franguntur remi: tum prora avertit, & undis
Dat lat⁹: inſequitur cumulo prærupt⁹ aquæ mons.
Hi ſummo in fluctu pendent, his unda dehiſcens
Terram inter fluctus aperit: furit æſt⁹ arenis. 111
Tres Notus abreptas in ſaxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus Aras,

NOTÆ.

104. *Simois.*] Fluvius Troadis, ex Ida monte, per agrum Trojanum in Scamandrum profluens, & cum eo in Helleſpontum, non longe à Sigeo promontorio: nunc dicitur *Simeri.*

106. *Aquilone.*] Qui & *Boreas* appellatur, ventus ſeptentrionalis, Ecl. 7. 51.

107. *Adverſa.*] Quia Aquilo, flans à ſeptentrione, adverſus eſt illac navigantibus è Sicilia in Italiam. Atque hujus quidem venti flatu Æneas, qui ſolverat è Drepani portu, & Siciliæ parte maxime occidentali; jamque aliquantum in mare Tyrrhenum ad ſeptentrionem proceſſerat; retro ad meridiem actus eſt, Africam verſus. Ubi cum inter Siciliam atque Africam, quaſi medium teneret; tum Notus à meridie, tres naves ad ſeptentrionem & *aras* repulit, v. 112. Eurus ab oriente, tres alias in occidentem impegit, ad latera Africæ, & Syrtim minorem, v. 114.

108. *Prora avertit.*] In quibuſdam codd. *proram avertit*, & refertur ad *procella*: in cæteris melius *prora avertit*, id eſt, *avertit ſe. Prora.*] Pars navis anterior.

109. *Inſequitur cumulo*, &c.] Dabit lucem hæc imitatio Ovidiana Met. 15. 508. *Cum mare ſurrexit, cumuluſque immanis aquarum In montis ſpeciem curvari & creſcere viſus.*

112. *In ſaxa latentia.*] Non in quælibet ſaxa latentia; ſed in ea, quæ ab Italis *aræ* vocantur, quænam autem illa ſint, mox inquiremus.

113. *Aras.*] I. Explicant aliqui apud Pomponium Sabinum, de Aris Philænorum, loco in Africa celebri, propter mortem duorum ejus nominis fratrum, qui, pro diſterminandis Carthaginenſium ſuorum à Cyrenaica ditione limitibus, ibi ſe vivos defodi paſſi ſunt: ut eſt apud Salluſt. in Jugurtha. At locus ille circa Syrtim majorem, in Continenti Africæ fuit: igitur Notus, meridionalis ventus, non potuit illuc naves pellere; adde quod ſunt aræ iſtæ *mediis in fluctibus.* II. Scaliger in Comment. ad Epiſtolam 9. Auſonii, *aras* ait eſſe moles & crepidines, quibus flumina aut maria coercentur, Gallice *quays*: citatque hos Virgilii verſus, ſed male; nam crepidines illæ litora muniunt, *aræ* iſtæ ſunt *mediis in fluctibus.* Firmat ſententiam hoc ejuſdem epiſtolæ verſu, *Deſertus vacuis ſoliſque exerceor aris*: ſed libenter, nec temere reſcriberem, vel *agris*, vel *oris*; cui lectioni favet impenſe ſubſequentium verſuum ſententia. Addit locum è Tertulliani pallio, cap. 5. *Soleo de qualibet margine, vel ara, medicinam moribus dicere*: putatque *margine* & *ara* hic eſſe ſynonyma: ſed præterquam quod in quibuſdam codd. legitur *area*, non *ara*; manifeſtum eſt nihil hic eſſe, quod ad mare fluvioſque pertineat: & hæc eſſe Cynici cujuſdam philoſophi verba, qui profitetur ſe ad dicendum, non ſuggeſtu, non pulpito indigere; ſed ex quolibet loco paulo editiore, quales ſunt in viis margines, qualis in aris gradus, concionem habere. III. Ex Servio & Pomponio Sabino colligitur *aras* inſulas eſſe, Africam inter & Siciliam poſitas, non longe à Lilybeo Siciliæ promontorio, communi nomine *Ægates* appellatas; tres numero, Phorbantiam, nunc *Lavenzo*; Æguſam, nunc *Favignana*; Hieram, nunc *Maretamo*: eaſque admodum ſcopuloſas, & ſaxis *latentibus* vallatas. Ad has conſtat victos eſſe navali prœlio Pœnos à Q. Lutatio Catulo conſule anno U. C. 512. & pace ibidem conſtitutâ terminatum ab eo feliciter fuiſſe bellum Punicum primum; iis conditionibus, ut quicquid inſularum eſt Africam inter & Italiam, Romani juris deinceps foret. Id habetur ex Floro, Cornelio Nepote, Polybio. Teſtatur Servius ex illo fixdere ſaxa illa dicta Italis fuiſſe *aras propitias*, & eo nomine appellari apud Siſennam hiſtoricum veterem, cujus opera perierunt. Atque ille inſularum ſitus plane cum Virgiliana tempeſtatis deſcriptione convenit, qualem explicuimus ad v. 107. Non poſſum tamen, quin hic Turnebum, & Pomponium Melam, obiter perſtringam. Turnebus quidem l. 26. c. 23. ſaxa illa magno in honore apud Romanos habita confirmat ex hoc Lucani l. 8. 892. *Anguſtis aris victoris Li-*

Dorſum

Dorſum immane mari ſummo. Tres Eurus ab alto
In brevia & ſyrtes urget, miſerabile viſu;
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam quæ Lycios fidumq; vehebat Orontem,
Ipſius antea oculos ingens à vertice pontus
In puppim ferit: excutitur pronuſque magiſter
Volvitur in caput: aſt illam ter fluct⁹ ibidem
Torquet agens circum, & rapidus vorat æquore
Apparent rari nantes in gurgite vaſto: (vortex.

quæ ſunt quaſi *grande dorſum* in *ſuperficie maris. Eurus tres* naves *impellit a pleno* mari *in brevia & ſyrtes, res viſu miſerabilis*; eaſque *impingit in vada & circumdat vallo arenæ. Ingens fluctus ante oculos ipſius* Æneæ *percutit a prora in puppim, unam* navim, *quæ ferebat Lycios & fidelem Orontem: concidit gubernator, & pronus ſubvertitur in caput: navim vero fluctus ter eodem in loco circumvolvens torquet, & præceps vortex abſorbet mari. Videntur pauci enatantes in immenſo mari:*

NOTÆ.

byco pulſatur ab æquore ſaxum Tarpeiis. Ubi ſane dormitavit vir ſagax: patet enimvero legentibus, ſaxum hoc Lucani, tumulum illum eſſe ſubitarium, quo Pompeii cadaver in Ægyptio litore conditum eſt; & hanc eſſe verſuum ſententiam: *ſaxeum Pompei tumulum, quem fluctus alluit in litore, auguſtiorem eſſe aris illis, quas adulatrix Roma victori Cæſari deinde erexit:* vox autem *Tarpeiis* plane ſequenti verſui adjungenda eſt. Pomponius Mela, cum l. 2. c. 7. vocavit *Ægates Romana clade memorabiles*, aut erravit, aut cladem intellexit, non quam Romani paſſi ſint, ſed quam Pœnis intulerint.

114. *Dorſum immane*, &c.] Quomodo igitur *latentia*; ſiquidem dorſum in mari faciebant? ſcilicet *dorſum* faciebant inſulæ: circumjecta inſulis ſaxa *latebant*. Polybius l. 4. de Iſtri oſtiis loquens, ait, in iis aggeſtiones quoque arenarum eſſe, quas nautæ vocant *peſtora*: κρηπῖδας δὲ αὐτὰς οἱ ναυτικοὶ φήσιν.

115. *In brevia & ſyrtes.*] Non in omnia *brevia*, ſed in ea quæ peculiariter vocantur *ſyrtes*. Et *brevia, vada, ſyrtes*, communiter ſignificant partes illas maris, ubi frequentes & vento mutabiles fiunt arenarum aggeſtiones: *brevia* quidem dicta βραχέα, quia *brevis* & parum alta ibidem aqua eſt: *vada*, quia pedibus illac facile eſt *vadere*, difficile navibus: *ſyrtes*, à *tractu* inquit Salluſtius, id eſt, quaſi σύρτεις à σύρω *traho*, quia eo *limum, arenamque, & ſaxa ingentia fluctus trahunt*, ait idem. Syrtes ejuſmodi duæ ſunt in Africano Litore, vaſtos in ſinus porrectæ, Tripolitanam regionem utrimque vallant: major ad orientem eſt, *les ſeches de Barbarie*; minor ad occidentem, *le golfe de Capes*: major à minore disjungitur ducentis & quinquaginta paſſuum millibus. Itaque de minore ſola hic eſt ſermo: pluralem tamen numerum poëta ad rem augendam adhibuit. Et *Eurus* facile potuit ad Syrtis illius occidentale latus, Carthagini vicinius, Æneæ naves impellere, cum ab oriente ſpiret.

117. *Lycios.*] Aſiæ minoris populos, inter Pamphyliam & Cariam, qui Trojanis in auxilium venerant: & mortuo Rege ſuo Sarpedone, Æneæ adhæſerant. *Orontes*, eorum dux, magiſter navis, *Leucaſpis* videtur fuiſſe, de quo Æ. 6. 334.

118. *A vertice*, &c.] Explicat Servius, *à puppi*, quam ait eſſe verticem navis: male, non enim *à puppi in puppim* pontus ferire poteſt. Idem Servius, ab *Aquilone*, ſeu *Boreali polo*, qui *vertex* appellatur; durius Modicius, *à puncto verticali*, quod Arabes *Zenith* vocant; curioſius Taubmannus, *à vertice*, ſive, quod idem eſt, *vortice, aquarum aut ventorum*; Lucretius enim l. 1. 293. de ventis, *Interdum vertice torto corripiunt*: ſed ab eo ſenſu videtur abhorrere præpoſitio *à*. Ego interpretor *à prora*: quæ pars eſt navis, ſi non mole altior, ſaltem acutior & in roſtrum deſinens: unde *vertex* dici poteſt. Adde quod levior cum ſit, facilius potuit fluctuum impetu attolli, & in puppim ſubverti: unde *pronus magiſter in caput* revolutus fuerit.

121. *Vortex.*] Chariſius diſtinguit *verticem* à *vortice*; & hunc derivat à *verando*, illum à *vertendo*. Alii tamen melius utrumque à *vertendo* deducunt, & utriuſque vim confundunt; ut ſignificent quicquid *vertitur* ac torquetur, ut in aquis, ventis, extrema parte axis, capillis: à capillis autem, ad ſummam capitis partem exprimendam transfertur *vertex*; à capite, ad cacumina montium atque arborum. Patet utriuſque vocis affinitas ex Quinctiliano, qui ait Scipionem Africanum primum in *vertices* & *verſus* literam *ó* mutaſſe in *e*.

122. *Apparent rari*, &c.] Hoc de navi Orontis intelligendum: ex qua pauci enatare conabantur, cæteris mari demerſis.

Gurgite vaſto.] *Gurges* eſt pars maris aut fluvii profundi, aquas ingenti ſono quaſi ſorbens; unde à ſoni ſimilitudine nomen habet: ſumitur hic, ut vulgo apud cæteros poëtas, pro toto mari: & eſt tapinoſis, ſive rei magnæ expoſitio humilior; unde additur, *vaſto*. Sic Æ. 3. 197. *Diverſi jactamur gurgite vaſto.*

& arma hominum, & tabulæ, & Trojanæ opes per aquas. Jam tempeſtas ſuperavit firmam navem Ilionei, jam navem *generoſi Achatæ, & eam quâ portabatur Abas, & quâ ſenior Alethes: & omnes ſolutis juncturis laterum admittunt perniciosam aquam, & rimis dehiſcunt. Interea Neptunus animadvertit mare magno tumultu agitari, & immiſſam tempeſtatem, & profunda* maris *ab imis vadis revoluta: graviter iratus, & mari providens, ſuſtulit caput tranquillum è ſuperficie aquæ. Cernit naves Æneæ diſperſas toto mari, Trojanos obrutos fluctibus & aëris fulminibus. Nec fraudes & iræ Junonis ignotæ fuerunt fratri* Junonis: *appellat ad ſe Eurum ac Zephyrum, deinde hæc ait: Tantane vos cepit confidentia ex veſtra origine? Jam audetis, ô venti, abſque mea auctoritate, confundere cœlum & terram, & attollere tantos cumulos* fluctuum?

Arma virûm, tabulæque, & Troïa gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ;
Et qua vectus Abas, & qua grandævus Alethes,
Vicit hyems: laxis laterũ compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimiſque fatiſcunt.
Interea magno miſceri murmure pontum,
Emiſſamque hyemem ſenſit Neptunus, & imis
Stagna refuſa vadis: graviter commot° & alto
Proſpiciens, ſummâ placidum caput extulit undâ.
Diſjectam Æneæ toto videt æquore claſſem,
Fluctibus oppreſſos Troas, cœlique ruinâ.
Nec latuere doli fratrem Junonis, & iræ:
Eurum ad ſe Zephyrumq; vocat: dehinc talia fa-
Tantane vos generis tenuit fiducia veſtri? (tur;
Jam cœlum terramque, meo ſine numine, venti,
Miſcere, & tantas audetis tollere moles?

NOTÆ.

123. *Troïa gaza.*] Perſica vox, ærarium ſignificat, ex Pom. Mela, l. 1. 11. Neque tantum pro auro ſumitur, quod natare non potuiſſet; ſed pro qualibet pretioſa ſupellectile. Addit Mela, *Gaſam*, Palæſtinæ urbem inde nomen accepiſſe; quod Cambyſes Perſarum rex, cum Ægyptum armis peteret, *huc belli opes & pecuniam intuliſſet*, *Troïa* adjective, *Trojus, Troïa*, trium ſyllabarum.

124. *Ilionei ... Achatæ.*] *Ilionei* vult eſſe dativum Servius, & caſum pro caſu poſitum: at dativus quidem eſt Græcus, ſed genitivus Latinus, *Ilioneus, Ilionei*. *Achatæ* quoque genitivus eſt Latinus primæ declinationis, ut Æ. 4. 351. *Me patris Anchiſæ*. Et *Achates* quidem fidus erat Æneæ amicus, de quo paſſim ubique ſermo eſt. *Ilioneus* mox apud Didonem naufragorum orator erit, v. 525.

125. *Abas ..... Alethes.*] *Abas*, is forte, qui à Lauſo Mezentii filio occiditur, Æ. 10. 427. *Alethes*, ut præcipui vir conſilii atque auctoritatis inducitur Æ. 9. 246. *Hic annis gravis atque animi maturus Alethes.*

126. *Hyems.*] Vis tempeſtatis: æſtas enim nunc erat, ut videbimus, v. 539. Sic de æſtiva tempeſtate, G. 1. 321. *Ita turbine nigro Ferret hyems culmumque levem ſtipulaſque volantes.*

127. *Imbrem.*] Vel proprie pluviam, vel ipſam maris aquam: aqua enim generatim imber à Lucretio dicitur, l. 1. 715. *Ex igni, terra, atque anima procreſcere, & imbri.*

129. *Neptunus.*] Jovis & Plutonis frater; magis præſes. Uxorem habuit Amphitriten; ex qua Nymphas complures ſuſcepit. Muros Trojanos condidit cum Apolline: equum è terra ſuſcitavit, cum Pallade contenderis de nomine Athenis imponendo, ut habetur G. 14. Nomen ejus, juxta Ciceronem, à *nando*; juxta Varronem, à *nubendo*, quia terras aquis obnubit & cooperit.

130. *Stagna vadis.*] Tapinoſis, humilis expreſſio majoris rei: *ſtagnum* enim eſt *aqua ſtans*: *vadum*, locus in mari aut fluvio, ubi parum aquæ, multum arenæ eſt: hic utrumque pro *mari*.

133. *Cœlique Ruinâ.*] Imbre, fulguribus, fulminibus, quæ è cœlo *ruunt*.

134. *Fratrem Junonis.*] Neptunum: ambo enim Saturnum patrem, Opem matrem habuerunt. Neptunus autem dicitur Junonis frater: quia aër, qui Juno eſt, confinis eſt aquæ, quæ Neptunus.

135. *Eurum ..... Zephyrumque.*] Ventos oppoſitos; hunc ab occidente, illum ab oriente.

136. *Generis fiducia.*] Venti enim principes, feruntur Auroræ & Aſtræi Titanis filiæ eſſe. Admonet ergo Neptunus objurgando, ut, ſi Gigantum majorum ſuorum imitari pervicaciam velint, pœnas eorumdem timeant.

137. *Cœlum terramque.*] Puto hic Neptuno communem elementorum omnium perturbationem ventis exprobrari: & per *cœlum* quidem, aërem & ætherem; per *terram*, aquam etiam ſignificari, quæ cum terra conglobata eſt.

Quos

Quos ego. Sed motos præſtat componere fluctus.
Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis.
Maturate fugam, regique hæc dicite veſtro:
Non illi imperium pelagi, ſævumque tridentem;
Sed mihi ſorte datum: tenet ille immania ſaxa,
Veſtras, Eure, domos: illa ſe jactet in aula
Æolus, & clauſo ventorum carcere regnet.
Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat,
Collectaſque fugat nubes, Solemque reducit.
Cymothoë ſimul, & Triton adnixus, acuto
Detrudunt naves ſcopulo: levat ipſe tridenti;
Et vaſtas aperit ſyrtes; & temperat æquor,
Atque rotis ſummas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt
Seditio, ſævitque animis ignobile vulgus;
Jamq; faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat:
Tum, pietate gravem ac meritis ſi forte virũ quem
Conſpexere, ſilent, arrectiſq; auribus aſtant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.
Sic cunct⁹ pelagi cecidit fragor: æquora poſtquam
Proſpiciens genitor, cœloque invectus aperto,
Flectit equos, curruq; volans dat lora ſecundo.

Vos ego puniam. *Sed melius eſt ſedare turbatas aquas. Deinceps non luetis crimina tali pœna. Celerate fugam, & dicite iſta veſtro regi: Non illi conceſſam eſſe dominationem maris, & potentem tridentem; ſed mihi per ſortem. Habet ille rupes ingentes, quæ ſunt veſtræ domus, ô Eure: Æolus glorietur in illa aula, & clauſo carcere ventorum exerceat imperium. Sic dixit, & celerius quam dixerat ſedat inflatum mare, & pellit nimbos congregatos & rurſus inducit Solem. Simul* cum eo *Cymothoe, & Triton connitens, deturbant naves ab acuto ſcopulo: ipſe* Neptunus *ſublevat caſtridente, & recludit immenſas ſyrtes, & ſedat mare, & perſtringit ſuperficiem aquarum levibus rotis. Et quemadmodum ſæpe, cum in populo numeroſo commota eſt ſeditio, & plebs talis ſævit animis; & jam tada ac lapides volant, ira ſuppeditat tela: tunc ſi fortuito viderint virum aliquem inſignem virtute ac meritis, tacent, & ſtant attentis auribus: ille temperat animos & placat corda ſermone. Ita omnis tumultus maris ceſſavit, ſtatim atque pater videns mare, & vectus per aerem ſerenum, impulit equos, & currens immiſit habenas currui facili.*

NOTÆ.

Numine.] *Numen*, proprie *nutus* eſt; ſive motus quidam oculorum & capiti, quo petenti ſignificamus nos poſtulata concedere. Hinc ad ſignificandam voluntatem Deorum traducitur, ut hic, & Æ. 2. 777. *Non hæc ſine numine Divum Eveniunt.* Tum ad potentiam eorundem & auctoritatem, ut ſupra, v. 52. *Et quiſquam numen Junonis adoret?* & infra v. 670. *Et ſuplex tua numina poſco.* Denique ad ipſum Deum, ut G. 4. 453. *Non te nullius exercent numinis iræ;* & Æn. 4. 382. *Si quid pia numina poſſunt.*

139. *Quos ego.*] Reticentia, ad terrorem incutiendum. Supple: *Quos ego ſi corripuero, probe ulciſcar.* De hac figura Ecl. 3. 25.

141. *Maturate fugam.*] Celerate. De hac voce G. 1. 261.

142. *Tridentem.*] Sceptrum Neptuni, quod ipſi tribuitur: vel quia tria ſunt aquarum genera, maria, flumina, paludes: vel potius, ut innuit Cornutus, quia piſcatores telo ejuſmodi ad venationem piſcium utebantur, vocabantque *fuſcinam.*

143. *Saxa.*] Æoliarum inſularum, de quibus v. 55.

148. *Cymothoë ..... Triton.*] Dii marini. *Cymothoë* Nympha, Nerei & Doridis filia: à κύμα *unda*, & θοὸς *curro*. *Triton*, Neptuni & Amphitrites, aut Salaciæ Nymphæ filius: ſuperiore parte hominem, inferiore piſcem referens: Neptuni buccinator, conchâ utens pro tuba.

150. *Syrtes.*] De ſyrtibus ſupra, v. 315.

159. *Cœloque aperto.*] Non per cœlum vectus, inquit Servius; ſed vectus per maria, cœlo jam ſereno. Tamen ſic aër mari jungitur, inquit Corradus; ut vectus per mare Neptunus, moveri tamen in aëre dici poſſit.

160. *Flectit equos.*] Geminos, marinos, qui ipſius currui à poëtis alligantur: pedibus anterioribus inſtructos, poſterioribus carentes. Unde ſic à Statio deſcribuntur, Achil. l. 1. 390. *Illi ſpumiferos glomerant à pectore fluctus, Pone natant, delentque pedum veſtigia cauda.* Et a Virgilio G. 4. 389. *Proteus magnum qui piſcibus æquor, Et juncto bipedum curru metitur equorum.* Equos hujuſmodi bipedes, quos à caudæ flexu *hippocampos* appellant, inter poëtarum figmenta refert Aldrovandus: nulloſque agnoſcit niſi quadrupedes, quorum effigiem refert, magis bubulæ aut ſuillæ, quam equinæ, affinem: vo-

Deſiſt

Trojani fatigati conantur aſſequi curſu litora quæ vicina ſunt, & deflectunt ad plagas Africæ. Eſt locus in longo receſſu, ubi *inſula format portum oppoſitu laterum, quibus omnis è mari veniens fluctus frangitur, & ſinditur in ſinus replicatos. Hinc & inde rupes immanes & duo ſcopuli eminent ad cœlum: quorum ſub cacumine undique mare placidum quieſcit: præterea umbraculum arborum micantium, & nemus obſcurum horrentibus tenebris deſuper impendet. Ex oppoſita parte, caverna* eſt *in ſcopulis ſuſpenſis: in* caverna *ſunt aquæ dulces, & ſedilia è vivo lapide; domus* videtur *Nympharum. Illic nulla retinacula continent*

Defeſſi Æneadæ, quæ proxima, litora curſu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras.
Eſt in ſeceſſu longo locus: inſula portum
Efficit objectu laterum; quibus omnis ab alto
Frangitur, inq; ſinus ſcindit ſeſe unda reductos.
Hinc atq; hinc vaſtæ rupes, geminiq; minantur
In cœlum ſcopuli: quorum ſub vertice late
Æquora tuta ſilent: tum ſylvis ſcena coruſcis
Deſuper, horrentique atrum nemus imminet umbrâ.
Fronte ſub adverſa ſcopulis pendentib⁹ antrum:
Intus aquæ dulces, vivoque ſedilia ſaxo;
Nympharum domus: hic feſſas non vincula naves

NOTÆ.

cutque *hippopotamos*, à fluviis, præcipue Ægypti, ubi frequentes dicuntur inveniri, maxime in Nigro & Nilo.

Curru.] Dativus antiquus, pro *currui:* de quo Ecl. 5. 29.

162. *Libya.*] Pars eſt Africæ ad oram mediterranei maris, ad occidentem Ægypti: varie à variis ſcriptoribus definita: vulgo pro tota Africa ſumitur.

163. *Eſt in ſeceſſu,* &c.] Portum, à natura, non ab arte factum deſcribit. Et hunc aliqui volunt eſſe portum Africanæ Carthaginis, ſed falſo; ſtatim enim vidiſſet Æneas fundamenta urbis, quæ non vidit niſi poſtera die. Alii dicunt eam deſcriptionem plane convenire portui Carthaginis Hiſpanicæ, ſive novæ; at ea ſimilitudo caſu occurrit; neque enim ad Hiſpanicas, ſed ad *Libycas oras* Æneas vertitur. Turnebus melius putat portum illum fictum à poëta, circa litus Carthaginenſe, & omnino expreſſum ad formam Ithacenſis portus, apud Homer. Odyſ. 13. 95.

163. *Inſula portum,* &c.] Suppreſſa eſt vox relativa *quem,* aut adverbium *ubi:* ſic ſupra: *Urbs antiqua fuit: Tyrii,* &c. pro *quam Tyrii,* &c. Hæc autem eſt loci deſcriptio. 1. Sinus eſt longus ac profundus, non latus, in ora Libyæ. 2. Sinus illius fauces, ne laxiores ſint, claudunt objectu inſulæ; quæ in longum porrecta, latus unum opponit ſinui, alterum pleno mari. 3. Inſula ſinum ita claudit, ut aditum tamen in ſinum utrumque liberum relinquat. 4. Sic inſula mari latus opponit, ut fluctus eo allapſi frangantur, & in ſe ſinuatim revoluti, non recto impetu, ſed magno flexu, per extrema inſulæ aditum utrimque in portum quærant. 5. Sinus ipſe, non inſula, ſcopulis fere circumcingitur: quorum altiſſimi duo procurrunt ad extrema terræ continentis cornua, & utrumque aditum defendunt, ſylvis in vertice inumbrati. 6. In intimo ſinus receſſu, quæ frons eſt adverſa portum ſubeuntibus, ſcopuli antrum exhibent vivis aquis irriguum, *&c.*

165. *Sinus reductos.*] Vel ſinus in ſe revolutos ac replicatos, quos unda cum impetu ſic alliſa ſemper facit; ut explicamus G. 4. 420. Vel ſinus à ſe invicem recedentes, ut explicat Turnebus; qui ſic exponit quoque illud Horatii, Epod. 2. 13. *Aut in reducta valle,* id eſt, *recedente ac remota.*

167. *Sub vertice tuta.*] Quia ſcopuli imminent mari, atque inſulæ: ideoque locum à ventis ac tempeſtate tutum præſtant.

168. *Scena.*] *Scena,* σκηνὴ, eſt *umbraculum,* à *ſuâ umbra:* unde hic proprie dicitur: transfertur ad theatrum, G. 2. 481. & 3. 24.

169. *Coruſcis Deſuper, horrentique,* &c.] Vel, ſylvis *deſuper* Sole illuſtratis; *ſubter,* ramorum opacitate horrentibus. Vel, ſylvis criſpantibus & ventorum impulſu agitatis, & ingenti umbra nigrantibus, ſcena & nemus *deſuper* imminent. Nam *deſuper,* & ad *coruſcis,* & ad *imminet* referri poteſt. *Coruſcis.*] Notat interdum *ſplendorem,* ut G. 1. 233. *Coruſco ſemper ſole rubens.*] Interdum *motum,* ut Æ. 12. 919. *Telum Æneas fatale coruſcat;* id eſt, *movet, vibrat.* Sic *micare* ambiguum eſt. Æ. 10. 396. *Semianimeſque micant digiti,* id eſt, *moventur.*

172. *Hic feſſas non,* &c.] Vel ſignificat adeo tutum à procellis portum eſſe, ut naves vinculis & anchoris in eo non egeant. Vel dicit Nymphis unis familiarem eſſe locum, ignotum adhuc mortalibus; necdum ullas eo naves appuliſſe.

Ulla

Illa tenent, unco non alligat anchora morſu.
Huc ſeptem Æneas collectis navibus omni
Ex numero ſubit: ac magno telluris amore
Egreſſi, optatâ potiuntur Troës arenâ,
Et ſale tabentes artus in litore ponunt.
Ac primum ſilici ſcintillam excudit Achates,
Suſcepitque ignem foliis, atq; arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitq; in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaq; arma
Expediunt feſſi rerum: frugeſque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere ſaxo.
Æneas ſcopulum interea conſcendit, & omnem
Proſpectum late palago petit, Anthea ſi quà
Jactatum vento videat, Phrygiaſque biremes,
Aut Capyn, aut celſis in puppibus arma Caïci.
Navem in conſpectu nullam, tres litore cervos
Proſpicit errantes: hos tota armenta ſequuntur

naves laſſatas, anchora non affigit eas unco dente. Illuc intrat Æneas congregatis navibus ſeptem ex tota multitudine: & Trojani ex iis egreſſi cum magno terrâ deſiderio, obtinent arenam deſideratam, & ſternunt in litore corpora ſalſis undis ſiccentia. Et primo Achates excuſſit ſcintillam è lapide, & recepit ignem in frondibus, & circumjecit ſicca alimenta, & ſuſcitavit flammam in foco. Tum fatigati caſibus educunt frumenta infecta undis, & inſtrumenta piſtoria: inciſiantque & coquere igne, & comminuere lapide, frumenta erepta è naufragio. Interim Æneas conſcendit rupem, & petit omnem undique proſpectum in *mare, ſi aliquâ Antheum cernat agitatum vento, & Phrygias naves, vel Capyn, vel arma Caici in altis puppibus. Nullam videt navem ante oculos,* ſed *tres cervos vagantes in litore: hos toti greges ſequuntur.*

NOTÆ.

174. *Septem.*] Nempe viginti navibus Troja ſolverat, infra, v. 385. Una Lyciorum mox naufragio periit, v. 117. Duodecim mari diſſipatæ, deinde incolumes redibant, v. 397.

180. *Rapuitque in fomite flammam.*] Servius & Diomedes hic agnoſcunt ſpeciem ſolœciſmi: *in fomite*, pro *in fomitem*; idque factum à poëta ex veteri licentia circa communes præpoſitiones, *in, ſub, ſuper*, &c. *Fomes*, inquit Servius, ſunt aſſulæ, quæ ab arboribus cadunt cum inciduntur, & igni concipiendo commodæ ſunt. Mihi tamen hic videtur aliquid præterea ſignificari; & *fomitem* ſumi pro *foco*, ubi ſit congeries grandiorum lignorum: *focus* enim & *fomes* ſunt pariter à *foveo*. Senſus igitur erit, I. Excudit ſcintillam. II. Suſcepit eam in foliis. III. Foliis arida alia nutrimenta adjecit, puta aſſulas. IV. Ex iis foliis ac nutrimentis jam flagrantibus rapuit in fomite flammas: id eſt, celeriter & raptim excitavit flammam in foco & ſtrue lignorum.

181. *Cererem.*] *Ceres*, Saturni & Opis filia fuit: frugum repertrix, ideoque hic pro *pane* ſumitur; ut *Bacchus* pro *vino*.

Cerealiaque arma.] Arma, ſunt cujuſque artis inſtrumenta. Sic G. 1. 160. *Dicendum & quæ ſint duris agreſtibus arma.* Hic igitur artis piſtoriæ ſignificantur inſtrumenta.

182. *Feſſi rerum.*] Earum nempe quæ ipſis acciderant, ut Æ. 12. 589. *Trepide rerum*, Vel feſſi miſeriarum, ut infra v. 466. *Sunt lacrymæ rerum.*

183. *Et torrere*, &c.] Tranſpoſitio: prius enim fuit tundere ſaxo fruges, quam *panem* coquere.

185. *Anthea*, &c.] *Antheus*, accuſat. Græco *Anthea*; de quo mentio eſt l. 12. 443. *Capys*, qui Capuæ deinde conditor fuit: de quo Æ. 10. 145. *Caicus*, de quo Æ. 9. 35.

186. *Phrygiaſque biremes.*] Naves, quæ duplici remorum ordine inſtructæ erant: Æ. 5. 119.

187. *Arma Caici.*] Explicant multi de inſignibus figuris belluarum, avium, monſtrorum, quæ in puppi exſculptæ navi nomen dabant: unde altera *Centaurus*, Æ. 5. 121. altera *Chimæra*, Ibid. 118. &c. Ego cum Corrado exiſtimo, *arma* eſſe ipſa, quæ à navigantibus in puppi ordine diſponebantur, præſertim clypeos, ut in veteribus nummis & monumentis videre eſt: ſic Æ. 10. 80. *Præfigere puppibus arma*, pro *armare naves*. Et fortaſſe navis Caïci clypeos atque arma certæ cujuſdam habebat formæ, quæ facile dignoſci poſſet.

188. *Cervos.*] Ariſtoteles & Plinius negant in Africa cervos eſſe. Affirmat tamen Dalecampius in Plin. l. 8. 33. additque id jam omnibus notum eſſe.

à tergo, & turba, paſcitur per valles. Illic ſtetit, & cepit manu arcum & ſagittas veloces, quæ arma fidelis Achates ferebat. Ac primo interficit ipſos duces, tollentes capita ſublimia cornibus ramoſis: deinde perſequens telis per frondoſam ſylvam turbat vulgus & reliquam multitudinem. Nec ceſſat ante quam victor affligat ad terram ſeptem magna corpora, & eorum numerum æqualem faciat numero navium. Poſtea redit in portum, & diſtribuit inter omnes ſocios. Deinde dividit vina, quæ largus Aceſtes impoſuerat cadis in litore Siculo, dederatque heros diſcedentibus: & ſolatur verbis mœſta corda. O ſocii (nam non obliti ſumus malorum præteritorum) o qui toleraſtis acerbiora! Deus ponet his quoque terminum. Vos acceſſiſtis ad rabiem Scyllæ, & ad rupes intus latrantes: vos experti eſtis quoque rupes Cyclopum: reſumite animos, & pellite triſtem metum: fortaſſe gratum erit aliquando recordari harum etiam rerum. *Per caſus diverſos, per tam multa pericula rerum, tendimus in Latium; ubi fata monſtrant ſedes tranquillas: in illo* loco *licebit regnum Trojanum excitari. Perſeverate, & reſervate vos ipſos ad res proſperas. Hæc dicit ore* quidem tenus, *& Anxias gravi ſollicitudine ſtem fronte fingit; ſed comprimit corde profundum dolorem. Trojani parant ſe ad prædam & ad futuras epulas, detrahunt pelles è coſtis & detegunt carnes:*

A tergo, & longũ per valles paſcitur agmen. 190
Conſtitit hic, arcumq; manu celereſq; ſagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
Ductoreſq; ipſos primum, capita alta ferentes
Cornib⁹ arboreis, ſternit: tum vulgus, & omnem
Miſcet agens telis nemora inter frondea turbã. 195
Nec prius abſiſtit, quam ſeptem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerũ cum navib⁹ æ-
Hinc portũ petit, & ſocios partitur in omnes. (quet.
Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Aceſtes
Littore Trinacrio, dederatq; abeuntib⁹ heros, 200
Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet:
O ſocii, (neq; enim ignari ſumus ante mælorum)
O paſſi graviora: dabit Deus his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penituſq; ſonantes
Accêſtis ſcopulos; vos & Cyclopea ſaxa 205
Experti: revocate animos, mœſtumq; timorem
Mittite: forſan & hæc olim meminiſſe juvabit.
Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum,
Tendimus in Latium; ſedes ubi fata quietas
Oſtendunt: illic fas regna reſurgere Trojæ. 210
Durate, & voſmet rebus ſervate ſecundis.
Talia voce refert: curiſque ingentibus æger,
Spem vultu ſimulat, premit altum corde dolorem.
Illi ſe prædæ accingunt dapibuſque futuris:
Tergora diripiunt coſtis, & viſcera nudant: 215

NOTÆ.

199. *Vina bonus*, &c.] Parum commoda vocum perturbatio, quæ vocis unius immutatione facile tolli potuiſſet: *Deinde bonus quæ vina cadis onerarat Aceſtes, dividit. De Aceſte Siciliæ rege*, Æn. 5. 36.

Cadis onerarat.] *Cadus*, vas vinarium, aliter *Amphora Attica*, capiens *urnas* duas. *Onerarat cadis vina*, pro *onerarat cados vino*.

200. *Trinacrio.*] Siculo. *Sicilia* dicta eſt *Trinacria* à tribus promontoriis, de quibus Æ. 3. 687.

202. *Ante malorum.*] Agnoſcit hic J. C. Scaliger *ſyntheſin*, ſive *conjunctionem*: ita ut *antemalorum* ſit una vox è duabus compoſita: opponitque hanc figuram *ſejunctioni*, quâ vox una in duas diſſolvitur, ut infra, v. 614. *Quæ me cunque vocant terræ.* Turnebus mavult ſuppreſſum eſſe articulum & verbum, fere Græco more; & ſenſum eſſe: *malorum quæ fuerunt ante*: quemadmodum apud Ovid. Met. 1. 20. *Mollia cum duris, ſine pondere habentia pondus*; id eſt, *quæ ſunt ſine pondere.*

205. *Accêſtis ſcopulos.*] Pro *acceſſiſtis ad ſcopulos*. Sic *extinxem*, pro *extinxiſſem*, Æ. 4. 606. Et *direxti* pro *direxiſti*, Æ. 6. 57. De *Scylla* olim virgine, nunc ſcopulo ad fretum Siculum, Æ. 3. 420. De *Cyclopibus* ejuſdem Siciliæ ad montem Ætnam inco'is, Æ. 3. 569.

209. *Latium.*] De ea Italiæ regione, Æ. 7. 54.

211. *Durate.*] Perſeverate, ſuſtinete: quo ſenſu active etiam dicitur Æ. 8. 577. *Quemvis durare laborem.* Et apud Horat. Od. l. 1. 14. 7. *vix durare carinæ poſſint imperioſius æquor.*

214. *Prædæ accingunt.*] Cervis, quæ venatorum *præda* erat, ad cibum curandis *accingunt* ſe, id eſt, parant: ſolent enim miniſtri ad præſtandam commodius operam, defluentem veſtem altius *cingere*.

215. *Tergora*, &c.] Per *tergora*, pelles intellige; per *viſcera*, vel interiora quæ educuntur; vel juxta alios, carnes ipſas quæ pelli proxime ſubjectæ ſunt. Per *ahena*, vaſa ærea; vel ad elixandas carnes; vel, ut mavult Servius, ad

Pars

Pars in fruſta ſecant, verubuſq; trementia figunt.
Littore ahena locant alii, flammaſq; miniſtrant.
Tum victu revocant vires: fuſique per herbam,
Implentur veteris Bacchi, pinguiſque ferinæ. 219
Poſtquam exempta fames epulis, menſæq; remotæ:
Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt,
Spemq; metumq; inter dubii: ſeu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipue pius Æneas, nunc acris Orontei,
Nunc Amyci caſum gemit, & crudelia ſecum 225
Fata Lyci, fortemq; Gyan, fortemq; Cloanthum.
Et jam finis erat: cum Juppiter æthere ſummo
Deſpiciens mare velivolum, terraſq; jacentes,
Littoraque, & latos populos; ſic vertice cœli
Conſtitit, & Libyæ defixit lumina regnis. 230
Atque illum tales jactantem pectore curas,
Triſtior, & lacrymis oculos ſuffuſa nitentes,
Alloquitur Venus: O, qui res hominumq; Deûmq;
Æternis regis imperiis, & fulmine terres: (que
Quid meus Æneas in te committere tantum, 235
Quid Troës potuere? quibus tot funera paſſis,

alii ſcindunt in partes, & trajiciunt verubus eas adhuc *palpitantes: alii diſponunt area* vaſa in *litore, & ſubjiciunt ignem. Tum reficiunt vires cibo: & diſcumbentes in gramine ſatiantur vino veteri & pingui* carne *ferarum. Poſtquam fames pulſa eſt cibo, & menſæ ſublatæ* fuerunt: *inquirunt longo colloquio de ſocis amiſſis, inter ſpem ac timorem incerti, utrum putare* debeant eos *vivere, an in extremis verſari, nec jam audire* quamvis *inclamentur. Imprimis pius Æneas, nunc dolet privatim* fortunam *generoſi Orontis, nunc ſortunam Amyci, nunc duram ſortem Lyci, & ſortem Gyan, & ſortem Cloanthum. Et jam erat finis, cum Jupiter ex alto cœlo deſpectans mare navigabile, & terras humiles, & litora, & diffuſas gentes, tali ſitu ſtetit in ſuprema* parte *cœli, & fixit oculos in regnis Africæ. Venus autem triſtior, & habens pulchros oculos lacrymis perfuſos, illum alloquitur volventem animo tales curas: O* tu, *qui ſempiternâ potentiâ moderaris res hominum ac Deorum, & fulmine terribilis es; Quid meus Æneas tam grave peccare contra te* potuit, *quid Trojani potuere? quibus,* jam *oppreſſis tam multiplici clade,*

NOTÆ.

lavanda ante epulas hominum corpora. Errat tamen Servius, cum ait heroicis temporibus eliæ carnis uſum non fuiſſe. Nam Ovid. Met. 1. 228. de Lycaone loquitur, qui, ante ipſa diluvii tempora, hoſpitum ſuorum *ſemineces partim ferventibus artus Mollit aquis, partim ſubjecto torruit igni.*

219. *Implentur veteris Bacchi*, &c.] Græcorum more, apud quos verba implendi regunt genitivum. Sic Plaut. in Amphit. A. 1. S. 2. v. 8. *Erroris ambo ego illos & dementia complebo. Bacchi*, id eſt, vini, cujus inventor fuiſſe dicitur à poëtis: Jovis & Semeles filius fuit. E. 5. 69.

223. *Vocatos.*] Significat eos eſſe mortuos: & alludit ad morem veterum; qui & morientium manes, & eos, quos per errorem amiſerant, ter vocabant. Sic Æ. 6. 505. *Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem Conſtitui & magna manes ter voce vocavi.* Et Æ. 2. 769. *Mœſtuſque Creüſam nequicquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.* Huc etiam valet *Hylæ* inclamatio. Ecl. 6. 43.

224. *Orontei.*] In genitivo caſu, pro *Orontis.* Sic apud Ciceronem *Ariobarzani, Verri*, &c. pariter in genitivo. Ratio è Græcis repetenda eſt, apud quos frequens erat declinationum commutatio. Sic nomina in ευς, ut, Ἀχιλλεύς, efferebant Dores per ης, Ἀχίλλης: poëtæ viciſſim nomina in ης, Ἀντιφάτης, efferebant per ευς, ut Ἀντιφατεύς. Hinc nomina Latina ex iis deducta ad duplicem quoque declinationem pertinent: & dictum eſt, *Achillei*, ſupra, v. 34. *Ulyſſei*, Ecl. 8. 70. Hic *Orontei*; ab *Achilleus*, *Ulyſſeus*, *Oronteus*, Ἀχιλλεύς, &c. Viciſſimque *Orphei* Dativo caſu, Ecl. 4. 57. *Orphen* accuſativo, *Oronten*, *Achillen*, *Ulyſſen*: ab *Orphes*, *Orontes*, *Achilles*, *Ulyſſes*; Ὀρφῆς, &c. An vero *Orontei* an *Oronti*; *Achillei*, an *Achilli* ſcribendum ſit, inanis eſt controverſia.

225. *Amyci*, &c.] Duo hujus nominis à Turno deinceps occidentur: alter Æ. 9. 771. alter Æ. 12. 509. Uter hic fuerit, non liquet, qui naufragio periiſſe nunc putatur, unde tamen emerſit cum aliis compluribus, de quibus v. 512. *Lyci* pugna cum Turno deſcribitur Æ. 9. 545. De *Gya* & *Cloantho*, frequens ſermo eſt nauticis in ludis, Æ. 5.

227. *Finis erat.*] Cœnæ, colloquii, dici.

228. *Velivolum.*] Ubi naves velis, quaſi alis, volant: Æn. 3. 520. *Velorum pandimus alas.* Et contra, volucres nare per aërem dicuntur; de Dædalo Æ. 6. 16. *Gelidas enavit ad Arctos*, ibidemque, v. 19. *Remigium alarum.* De *Libya*, pro *Africa*, ſupra v. 162.

Cunctus

totus orbis terrarum clauditur propter Italiam? Sane promiſeras hinc aliquando, annis latentibus, Romanos, hinc duces orituros eſſe è ſtirpe Teucri inſtauratâ, qui mare & terras regerent omni auctoritate: quodnam conſilium mutavit te, ô pater? Hac ſpe lenibam dolorem *de interitu Trojæ & triſti excidio, compenſans* his *fatis fata adverſa. Nunc tamen idem infortunium perſequitur homines agitatos tot caſibus: quem ponis terminum laborum, ô magne rex? Antenor, cum effugiſſet è medio Græcorum,*

Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato à ſanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te, genitor, ſententia vertit?
Hoc equidem occaſum Trojæ triſteſque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot caſibus actos
Inſequitur: quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapſus Achivis,

NOTÆ.

237. *Cunctus ob Italiam.*] *Ob*, non eſt hoc loco *circa*, ut ſomniat Servius; ſed *propter*: quod enim Italiam petunt, ideo tantus in eos exarſit Deorum & hominum furor, ut toto orbe arceantur.

238. *Volventibus annis.*] Uſu venit in illa voce, quod vix uſquam in alia. Nempe ut activa vox paſſivam habeat vim, & hic, & G. 1. 163. *Volventia plauſtra*, id eſt, *volubilia, quæ volvuntur*. Tum ut vox futuri temporis, præteritum ſignificet, ut Æ. 9. 7. *Volvenda dies en attulit ultro*: & apud Lucret. l. 6. *Glans etiam longo curſu volvenda liqueſcit*; id eſt, *voluta*.

239. *Revocato à ſanguine Teucri.*] *Dardanus* Jovis dicitur filius, ex Electra Atlantide, Coriti Tuſciæ regis uxore. Hic cum veniſſet in Phrygiam, Teucri regis, in Phrygiæ parte, genere ictus, ei ſucceſſit in regnum, & urbem *Dardaniam* condidit, quæ deinde dicta eſt *Troja*. Itaque Trojani modo *è ſanguine Teucri*, modo *Dardanidæ* appellantur. Hinc ſtatuit Servius, hoc loco *Teucri* nomen à poëta ſubſtitutum eſſe pro nomine *Dardani*: ſiquidem Dardanus ex Italia, non Teucer, ortus erat: at hoc durum videtur. Corradus *ſanguinem Teucri*, Trojanos explicat; ſed negat Dardanum Italum fuiſſe; atque adeo *revocato* interpretatur, non ut cæteri, *revocato in Italiam*; ſed *reſtituto & revocato in priſtinum ſplendorem, unde per incendium urbis exciderat*. Tamen quia Virgilius affirmat Dardanum ex Italia oriundum eſſe, Æ. 3. 167. ideo è Servio & Corrado tertiam explicandi rationem compono: & per *ſanguinem Teucri*, Trojanos; per *revocationem*, reditum in Italiam intelligo; hoc ſenſu: Sanguis Teucri & ſanguis Dardani, jam unus idemque eſt: is revocabitur in Italiam; unde profluxit, non per Teucrum quidem, ſed per Dardanum.

243. *Fatis contraria fata rependens.*] Compenſans Trojani fati acerbitatem, jucundâ ſpe Romani fati. Sed cur Venus timeat mobilem erga Trojanos Jovis animum, cum immobilem eſſe fati vim ſciat? Puto ego *Fatum*, nihil aliud fuiſſe, quam immutabilem rerum & eventuum ſeriem, in Jovis mente, ſive decretis exiſtentem; quam proinde ſolus ipſe cognoſceret; ſolus Diis per ſe, hominibus per oracula declararet: unde ait Harpyia fatidica, Æ. 3. 251. *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo prædixit*. Addo fatum veteres immobile quidem credidiſſe: ſic tamen, ut crederent: I. Ejus eventum, etſi omnino impediri non poſſet, poſſe tamen aliquantum retardari. Ita Juno Æ. 7. 313. *Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis: At trahere, atque moras tantis licet addere rebus*. II. Eventum pendere ſæpe à certis conditionibus, quibus eluſis fatum eluſum eſſet. III. Fati cujuſlibet declarationem, ſive per Jovem, ſive per oracula, poſſe eſſe ambiguam. Unde ſæpe tam Dii, quam homines, contra fata ſibi adverſa nitebantur. Hic igitur Venus timet, ne Jupiter parum ſincere de futura Æneæ felicitate ſit locutus.

246. *Antenor.*] Hunc aliqui teſtantur ex ſorore Priami natum eſſe, de quo ſic Livius initio hiſtoriæ: *Conſtat Troja capta, in cæteros ſævitum eſſe Trojanos, duobus, Æneæ Antenoréque, & vetuſti jure hoſpitii*, (quia Ulyſſem ſub habitu mendici latentem, & à ſe agnitum, Priamo non prodiderant) *& quia pacis reddendæque Helenæ ſemper auctores fuerant, omne jus belli Achivos abſtinuiſſe. Caſibus deinde variis Antenorem, cum multitudine Henetum, qui ſeditione ex Paphlagonia pulſi, & ſedes & ducem, rege Pylemene ad Trojam amiſſo quærebant; veniſſe in intimum maris Hadriatici ſinum: Euganeiſque, qui inter mare & Alpes incolebant, pulſis; Henetos Trojanoſque eas tenuiſſe terras. Et in quem primum ingreſſi ſunt locum, Troja vocatur, pagoque inde Troja nomen eſt: gens univerſa Veneti appellati*. Addunt *Patavium* urbem ab ipſo conditam in illo tractu, nunc *Paduæ*. De *Achivis*, Græcis, v. 492.

Illyricos

Illyricos penetrare ſinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum & fontem ſuperare Timavi:
Unde per ora novem vaſto cum murmure montis
It mare proruptũ & pelago premit arva ſonanti.
Hic tamen ille urbem Patavi ſedeſq; locavit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaq; fixit
Troïa: nunc placidâ compôſtus pace quieſcit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amiſſis, unius ob iram
Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
Hic pietatis honos? Sic nos in ſceptra reponis?
Olli ſubridens hominum ſator atque Deorum,
Vultu, quo cœlum tempeſtateſque ſerenat,
Oſcula libavit natæ: dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea: manent immota tuorum
Fata tibi: cernes urbem & promiſſa Lavini
Mœnia, ſublimemq; feres ad ſidera cœli
Magnanimum Æneam, neq; me ſententia vertit.

potuit ſecurus intrare in ſinum Illyricum & intima regna Liburniæ, & tranſgredi fontem Timavi: unde per novem ſcaturigines, magno cum ſonitu montis exit quaſi *profuſum mare, & aquis ſtrepentibus operit agros. Nihilominus ille fundavit illic urbem Patavium, & ſedes Trojanorum, & impoſuit populo nomen, & ſuſpendit arma Trojana, jamque quieſcit fruens dulci pace. Nos,* qui ſumus *tua ſoboles, quibus promittis regiam cœli, amiſſis navibus, (horrenda res) prodimur propter furorem ſolius* Junonis, *& procul ejicimur ab Italis litoribus. Hoc præmium eſt virtutis? Sic reſtituis nos in regna? Pater hominum ac Deorum illi ſubridens,* eâ *facie quâ ſerenat aërem & tempeſtates, tetigit labra filiæ: deinde hæc dicit: Abſtine metu, Cytherea: fata tuorum ſtant tibi immota: videbis urbem & muros promiſſos Lavinii, & ſublimem extolies ad aſtra cœli generoſum Æneam, neque* aliud *conſilium mutavit me.*

NOTÆ.

247. *Illyricos penetrare ſinus,* &c.] Iter Antenoris deſcribit per mare Hadriaticum, qui ſinus eſt ingens, cui ad meridiem adjacet Italia; ad ſeptentrionem *Illyricum*, *l' Eſclavonie*; cujus Illyrici pars orientalis eſt *Dalmatia*; occidentalis *Liburnia*, nunc maritima pars Croatiæ. Ulterius in intimo ſinu ſunt *Carni*, nunc pars Fori Julii, *Frioul*: ubi fluvius eſt *Timavus*. In meridiem deinde, Italiam verſus, reflexo curſu, occurrit Venetia regio, ubi *Patavium*, & *Venetia*, urbes celeberrimæ.

249. *Per ora novem,* &c.] De *oſtiis Timavi* explicantur: quæ varias inter inſulas diviſa, ſeptem ab aliis, ab aliis octo, novemque numerantur. Quidni ad *fontem Timavi* referam? qui dicitur è monte erumpere per novem ſcaturigines, quæ deinde in unum confluunt fluvium, breviſſimum quidem, ſed latiſſimum; unde *maris* nomen ipſi attributum ab incolis, teſtatur Servius ex Varrone. Hunc tamen fluvium hodie obſcurum eſſe rivulum perhibent. De illo jam diximus, Ecl. 8. 6.

252. *Teucrorum, & genti,* &c.] Trojanorum, à Teucro, ſupra, v. 239. *Genti nomen dedit*, cum Venetos appellavit ab Henetis ſociis. *Arma fixit Troia*, dum pagum Trojanum ibi condidit, ſupra, v. 246.

254. *Cœli quibus annuis arcem.*] Quia inter indigetes Æneam aliquando vocandum eſſe, fatum ferebat. Æ. 12. 794. De *Indigetibus*, G. 1. 498.

256. *Prodimur.*] Tradimur à te in poteſtatem hoſtium.

260. *Oſcula libavit natæ.*] *Natæ*, non dativo caſu, ſed genitivo. *Libavit*, non *dedit*; ſed *leviter tegit*. *Oſcula*, non *baſia*; ſed *ſummum os, parvum os*. Id eſt, *os ſuum ſummo natæ ori leviter admovit*. Sic Ovidius *oſcula* dixit diminutivè, pro *parva ora*: Met 1. 499. *Videt igne micantes ſideribus ſimiles oculos, videt oſcula*. Et Martialis, Ep. lib. 11. 92. 4. *Ipſaque crudeles ederunt oſcula morbi*. Et Horat. Od. 1. 13. *Dulcia barbare ladentem oſcula.*

Natæ.] Quadruplex fuit Venus, ex Cicer. l. 3. de Nat. Deorum. Præcipuæ ſunt; ea quæ nata eſt è ſpuma maris; & ea quæ Jovis & Diones filia fuit, de qua hic ſermo eſt. Utraque vulgo confunditur, & re, & nomine: utraque enim Græcis dicitur Aphrodite, ab ἀφρὸς *ſpuma*. Latinis autem *Venus*; quod, inquit Cicero, ad omnes *veniat*, eſt enim voluptatis Dea, at *trahit ſua quemque voluptas*.

261. *Parce metu, Cytherea.*] *Metu*, pro *metuî*, dativus antiquus, de quo Ecl. 5. 29, *Cythera, orum*, inſula mediterranei maris, contra Cretam, non longe à Malea Peloponneſi promontorio, dicata Veneri; τὰ Κύθηρα, ſecundâ ſyllabâ longâ, quamquam in *Cytherea* brevis eſt.

262. *Lavini.*] Pro *Lavinii*. Et prima in hoc nomine communis eſt; hic brevis, ut & verſu 274. alibi longa, ut v. 6. *Italiam fato profugus Lavinaque venit litora*. Sic quoque prima, in

Hic

Ille (dicam enim tibi, ſiquidem ea cura te ſollicitat; & explicabo ſecreta fatorum ea *longe revolvens) faciet grave bellum* in *Italia, & domabit gentes aſperas, & dabit viris leges & urbes: donec tertia æſtas eum viderit dominantem, & tres hyemes fluxerint poſt Rutulos domitos. At puer Aſcanius, cui modo adjicitur agnomen Iuli,* qui *dicebatur Ilus, dum res Iliacæ vigebant regno; traducet imperando triginta magnos annos, menſibus labentibus: & tranſportabit regnum ab urbe Lavinio, & multo labore ædificabit Albam longam. Illic deinde regnum erit* per *annos trecentos integros ſub ſtirpe Trojana; donec Ilia, regis* ſanguinis *ſacerdos, Marte gravida edet partu binam ſobolem. Poſtea Romulus, gaudens rufo tegmine lupæ altricis* ſuæ, *ſuccedet* in curam *gentis, ſtatuet urbem Martiam, & appellabit Romanos de ſuo nomine. Ego illis nec definio limites ditionis, nec durationem: conceſſi imperium abſque termino. Immo acerba Juno,*

Hic tibi (fabor enim, quando hæc te cura remordet?
Longius & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italiâ, populoſq; feroces
Contundet, moreſque viris & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaq; tranſierint Rutulis hyberna ſubactis.
At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iülo
Additur, (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis menſibus orbes
Imperio explebit, regnumq; ab ſede Lavini
Transferet, & longam multâ vi muniet Albam.
Hic jam tercentum totos regnabitur annos
Gente ſub Hectorea: donec regina ſacerdos
Marte gravis, geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanoſque ſuo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium ſine fine dedi. Quin aſpera Juno,

NOTÆ.

Italia; Italiam fato, &c. & v. 256. *Prodimur atque Italis,* &c.

270. *Ternaque tranſierint,* &c.] Per tres æſtates: tresque hyemes, tres annos deſcribit, quibus Æneas regnavit Lavinii, poſt Turnum, Rutulorum regem, à ſe devictum. Tacet autem de Æneæ morte, quæ varie à variis deſcribitur. Aliqui occiſum volunt in prælio adverſus Mezentium: aut certe poſt victoriam nuſquam comparuiſſe: inde habitum inter Deos. De *Latio* Æ. 7. 54. De *Italia* & *Lavinio,* ſupra v. 6. De *Rutulis* Latii populis, Turno ſubditis, Æn. 7. 794.

271. *At puer Aſcanius.*] *Aſcanius* ſic dictus eſt, ab Aſcanio Phrygiæ fluvio, ut putat Servius; *Ilus,* ab ipſo Ilio, ſive Troja, ut innuit hic Virgilius. Hoc porro nomen deformatum deinde eſt in *Iulus,* ab Ἴουλος inquiunt, quæ eſt *prima lanugo*; quia videlicet Mezentium ſingulari certamine occiderat, cum prima lanugine veſtiretur, ut refert ex Catone Servius. At hæc minime cum Virgilio conveniunt, qui cædem Mezentii tribuit Æneæ, Æ. 10. 874. Neque cum iis, quæ de morte Æneæ retulimus. Et certe ſic obſcura ſunt heroica illa, aut potius fabuloſa tempora; ut dubitet Livius, utrum Creiiſæ, an Laviniæ filius ſit, is, qui Albam condidit, Aſcanius.

273. *Triginta,* &c.] Regnaſſe ait Aſcanium annos triginta; alii dicunt octo & triginta: forte triginta Lavinii, octo Albæ. *Volvendis.*] Revolutis, ſupra, v. 238. *Orbes.*] Annos, quia *in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.* G. 2. 402. *Magnos orbes.*] Si comparentur cum Lunaribus, qui breviores ac menſtrui ſunt.

277. *Hectorea.*] Trojana, ab Hectore Priami filio. ſupra, v. 103.

278. *Regina ſacerdos Marte gravis,* &c.] Ilia, ſive Rhea Sylvia, Numitoris Albani regis filia, atque hinc dicta *regina*; ab Amulio, patris fratre & expulſore, ſacerdotio Veſtæ addicta, ut virgo permaneret; à Marte compreſſa, Remum ac Romulum peperit. Hi jubente Amulio per Fauſtulum paſtorem feris expoſiti, à *lupa* nutriti dicuntur; juxta alios ab Acca Laurentia Fauſtuli uxore, quæ meretricio cognomine *lupa* appellabatur. Hi ulti avum ſuum, & occiſo Amulio, Romam condidere. Romulus urbi nomen dedit; fratrem, ſaltu parvitati mœnium illudentem, interfecit; poſt bella deinde plurima fulmine ictus, in cœlum raptus eſſe creditus eſt.

280. *Mavortia.*] Marti dicata, quia Mars Remi & Romuli pater.

281. *Suo de nomine.*] *Romulus* diminutivum eſt nominis, ad blanditias; nomen ipſum *Romus,* unde *Roma:* citatque Servius in eam rem hæc Sibyllæ verba, Ῥωμαῖοι Ῥώμου παῖδες

Quæ

Quæ mare nunc terraſq; metu cœlumq; fatigat,
Concilia in melius referet; mecumq; fovebit
Romanos rerum dominos, gentemq; togatam.
Sic placitum. Veniet luſtris labentibus ætas,
Cum domus Aſſaraci Phthiam claraſq; Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Naſcetur pulchrâ Trojanus origine Cæſar,
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris,
Julius, à magno demiſſum nomen Iülo.
Hunc tu olim cœlo, ſpoliis Orientis onuſtum,
Accipies ſecura: vocabitur hic quoque votis.
Aſpera tum poſitis miteſcent ſæcula bellis.
Cana Fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus,

quæ nunc timore commovet mare & terras & cœlum, mutabit ſententiam in melius, & mecum promovebit Romanos dominos rerum, & populum togatum. Ita placuit. Veniet fluentibus temporibus ætas, quando familia Aſſaraci ſubjiciet ſervituti Phthiam, nobileſque Mycenas, & imperabit Argis ſuperatis. Orietur Cæſar, Trojanus illuſtri origine, qui definiet ditionem ſuam Oceano, famam ſideribus, iſque erit *Julius*, quod *nomen deductum* eſt *a magno Iulo. Tu olim ſecura illum excipies*, in *cœlo, oneratum ſpoliis Orientis: ille etiam invocabitur per vota. Tunc dura tempora manſueſcent compoſitis bellis. Cana Fides, & Veſta, Romulus cum fratre Remo*

NOTÆ.

286. *Togatam.*] *Per togam*, exteriorem veſtem vulgo albam, diſtinguit Romanam gentem à cæteris: Romanorum enim tam erat propria *toga*, quam *pallium* Græcorum, *braccæ* Gallorum.

287. *Luſtris.*] Varro l. 5. de LL. *Luſtrum nominatum tempus quinquennale à luendo, hoc eſt, ſolvendo: quod quinto quoque anno vectigalia & tributa per cenſores perſolvebantur.* Complectitur autem perfectum quinquennium: unde differt ab *Olympiade*, quæ quadriennium dumtaxat capit.

288. *Domus Aſſaraci.*] Bene Romanos vocat domum Aſſaraci. Nam in duobus Trois filiis, Ilo & Aſſaraco, familia regia diviſa eſt; & ex *Ilo* reges Trojani propagati ſunt; ex *Aſſaraco* Capys, è Capy Anchiſes, ex Anchiſa Æneas ortus eſt, ex quo Romani.

Phthiam, &c.] Urbs eſt & regio Theſſaliæ, Achillis patria & ditio. *Mycenæ*, urbs Peloponneſi, in qua regnavit Agamemnon. *Argi*, urbs item Peloponneſi, in qua idem regnaſſe quoque dicitur ab Euripide paſſim in Oreſte: patetque ex ejus tragœdiæ v. 98. & 101. duarum illarum urbium populos, quod inter ſe vicini eſſent, eidemque regi parerent; ideo communia habuiſſe nomina; & promiſcue utroſque, modo Argivos, modo Mycenæos eſſe appellatos: id quod Strabo ipſe annotavit l. 8. Argivos tamen illos ad bellum Trojanum duxiſſe dicitur Diomedes ab Homero Iliad. 2. 563. Quod autem hic diſputant interpretes, à quo Romanorum ducum urbes illæ captæ ſint, diſcutiemus Æn. 6. 838.

292. *Julius.*] De hoc Julio Cæſare, diximus tota paſſim Ecl. 5.

293. *Orientis.*] Ex quatuor enim triumphis, quibus victor Cæſar per urbem invectus eſt, diebus quatuor continuis; ſecundus de Ægypto fuit, Ægyptique rege, Ptolemæo; tertius de Pharnace Ponti rege; de Gallia primus; de Africa & Hiſpania ultimus.

295. *Aſpera tum poſitis, &c.*] Ex his & ſequentibus confirmatur id quod in argumento diximus de tempore inchoatæ Æneidos. Incœpta enim eſt, exeunte anno U. C. 724. Deducta ad hunc, quem explicavimus, locum, ineunte anno ſequenti 725. Quo anno, Kal. Januariis, renunciatus eſt Octavianus quintùm conſul; & portæ Jani, pacato jam orbe belliſque civilibus extinctis, clauſæ. Tum eodem anno triplicem triumphum celebravit, Sextili menſe, (qui poſt annos duos Auguſtus appellatus eſt:) Nempe unum de Pannoniis & Dalmatis, alterum de Actio & Macedonia, tertium de Ægypto & Cleopatra. Quod autem hujus libri ſcriptio ad ſequentes annos non pertineat, patet ex eo, quod vaticinium Jovis definit in clauſis Jani portis, quæ anno proxime ſequente rurſus apertæ ſunt, ob bellum Cantabricum.

296. *Cana Fides, & Veſta, Remo, &c.*) Perfectam reipublicæ felicitatem deſcribit; quæ his quatuor continetur, *religione, fide, legitima auctoritate, pace. Religio* conjungit principem & populos cum Deo; *fides* populos, & inter ſe, & cum principe ſociat; *auctoritas* principem populo commendat; *pax* rempublicam cum reliquis terrarum populis conciliat. *Religio* per *Veſtam* adumbratur, quæ ignem ſignificat, inquit Servius; & proinde ſacrificia, quæ ſine igne eſſe non poſſunt: de hac G. 1. 498. *Fides* eaque antiqua, per *canitiem* inſignitur. *Auctoritas* principum per Remum ac Romulum, primarum legum auctores. *Pax* per clauſas belli portas,

jus distribuent: odiosæ portæ belli claudentur ferro & strictis compagibus: intus sceleratus Furor sedens supra arma crudelia, & ligatus post terga centum æreis catenis, frendebit horrens ore sanguinolento. Hæc dicit, & mittit è cœlo filium Majæ: ut regio, & ut mœnia novæ Carthaginis aperiantur ad hospitium Trojanorum: ne Dido, ignara voluntatis divinæ, prohiberet eos à sua regione. Ille volat per latum aerem, utens alis quasi remis, & statim constitit in litore Africæ: Et jam exequitur mandata; & Carthaginenses deponunt asperum animum, Deo jubente: præcipue Regina sumit animum lenem & mentem placidam erga Trojanos. Sed pius Æneas multa cogitans per noctem, statim atque lux alma orta est, statuit egredi, & considerare nova loca, & inquirere quasnam in regiones vi ventorum venerit, quinam eas habitent, an homines, an feræ (nam cernit loca inculta,)

Jura dabunt: diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: Furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & Majâ genitum demittit ab alto:
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris:
Et jam jussa facit: ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo: imprimis Regina quietum
Accipit in Teucros animum mentemq; benignam.
At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire, locosq;
Explorare novos; quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) hominesne, feræne,

NOTÆ.

Remo cum fratre Quirinus.] Vel alludit ad discordiam utriusque fratris, quam comparat cum bellis civilibus, hoc sensu: frater à fratre non diffidebit amplius, non insidiabitur fratri, non occidet fratrem; ut in civilibus bellis usuvenit: sed res, mores, auctoritas communis inter eos; idem sensus futurus est: Romulus ipse cum Remo, si nunc vivat, de imponendo urbi nomine, legibusque conveniret. Vel Octavianum & Agrippam intelligit: nam Octavianus eodem anno censor factus, collegam assumpsit sibi Agrippam, victoriarum omnium suarum administrum, etiam deinde generum: quo in munere senatum expurgasse, Patriciorum familias supplevisse ambo dicuntur. Et vere jam Octavianum *Quirini* nomine insigniverat Virgilius, G. 3. 27. ubi de *Quirino*, Romuli nomine, diximus.

298. *Claudentur belli portæ.*] Templum Jani à Romulo conditum quidam volunt, post initum fœdus Romanos inter & Sabinos, ideoque pingi Janum fronte geminâ, ad significandum coitionem geminæ gentis. Macrobius tamen ante bellum Sabinum innuit conditum fuisse, siquidem ait in ipsâ pugna, templo statim patente, calidæ aquæ torrentes erupisse, qui Sabinorum exercitum jam victorem fugarint. Unde ortus mos ejus aperiendi, cum ingrueret bellum, ad memoriam & spem auxilii. Quicquid sit de fundatore, Numa certe instituit, ut aperiretur bello, pace clauderetur. Raro autem contigit claudi: primò sub Numa: secundò post primum bellum Punicum, T. Manlio Consule: deinde ter sub Octaviano, ut evincit Lipsius Elect. l. 1. c. 20. nempe, primo post Alexandrinam victoriam, ejusdem consulatu quinto; iterum post bellum Cantabricum, consulatu decimo; denique orbe terrarum terra marique pacato, consulatu undecimo. Deinceps à Nerone per ludum: denique à Domitiano.

299. *Aheneis Post tergum nodis.*] Nodis vinculorum æreorum. Alludit, juxta Turnebum, ad imaginem belli, hoc habitu pictam ab Apelle, & ab Augusto dedicatum in foro suo; ut est apud Plin. l. 35. 10. Sed nondum hoc tempore forum dedicatum erat. Juxta Germanum, ad simulacrum Martis à Spartanis in urbe sua sic constricti.

301. *Majâ genitum.*] Mercurium, Jove genitum, & Majâ Atlantis filiâ, quæ inter Pleiades stellas numeratur: editum in *Cyllene*, Arcadiæ monte, unde dicitur *Cyllenius*: nuncium Deorum unde habet *gemini commercia mundi*, superi scilicet atque inferi, & capite ac pedibus alatus pingitur: Deum eloquentiæ, palæstræ, mercatorum, ac furum: inventorem lyræ, quam Apollini dono dedit.

302. *Carthaginis .... Teucris.*] De illa, v. 17. De his, v. 42.

303. *Ne fati nescia Dido.*] Voluntatis divinæ, quæ Trojanos benigne excipi jubebat. Sic Æ. 8. 292. *Fatis Junonis iniquæ.*

305. *Remigio alarum, &c.*] De hac translatione, v. 228. De *Libya*, Africæ parte, v. 162. *Pœni*, quasi Phœni, Carthaginenses è Phœnicia oriundi.

Quærere

Quærere conſtituit, ſociiſque exacta referre.
Claſſem in convexo nemorum, ſub rupe cavata,
Arboribus clauſam circũ atq; horrentib⁹ umbris,
Occulit: ipſe uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Cui mater mediâ ſeſe tulit obvia ſylvâ,
Virginis os habitumq; gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threïſſa fatigat
Harpalyce, volucremq; fugâ prævertitur Hebrũ.
Namq; humeris de more habilẽ ſuſpenderat arcũ
Venatrix, dederatq; comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoque ſinus collecta fluentes.
Ac prior: Heus, inquit, juvenes, monſtrate mearum
Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum,
Succinctam pharetrâ & maculoſæ tegmine lyncis,
Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem.
Sic Venus: at Veneris contra ſic filius orſus:
Nulla tuarum audita mihi, neq; viſa ſororum,
O (quam te memorem!) Virgo: namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat. O Dea, certe:
An Phœbi ſoror, an Nympharum ſanguinis una?
Sis felix, noſtrumque leves quæcunq; laborem:
Et quo ſub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas: ignari hominumq; locorumq;
Erramus, vento huc & vaſtis fluctibus acti.

& ſtatuit *renarrare iſta ſociis* poſtquam *inquiſiverit. Abſcondit in curvo ſylvarum, ſub ſpelunca cava, naves undique cinctas arboribus & umbra nigrante: ipſe incedit comitatus ſolo Achate, quaſſans manu duo jacula latis cuſpidibus* armata. *Huic* Venus *genitrix occurrit obviam in medio ſylvæ*, præ ſe *ferens vultum & amictum virginis, & arma virginis Lacænæ: aut* talis, *qualis Harpalyce Thracia impellit equos, & præcurrit curſu celerem Hebrum. Quippe, juxtæ conſuetudinem* venatorum, *ſuſpenderat humero commodum arcum*, quaſi *venatrix, & permiſerat ventis diffiare capillos:* habens *nuda genua, & vagos plexus* veſtium *diffluentes, coercitos nodo. Et prior ait: Heus juvenes! docete num fortaſſe videritis hic vagantem aliquam mearum ſororum, inſtructam pharetrâ & pelle verſicoloris lyncis, aut urgentem clamore curſum ſpumantis apri. Sic* locuta eſt *Venus: at natus Veneris ita cœpit* loqui *viciſſim: Nec ulla tuarum ſororum audita* eſt, *nec viſa a me. O virgo, quam te dicam* eſſe? *non enim habes ſpeciem mortalem, nec vox* tua *refert hominem. O Dea, certe: an* vero *ſoror Phœbi, an una è genere Nympharum? Eſto propitia, & quæcumque* es, *minue noſtram ſollicitudinem: & doce, quo demum ſub cœlo, qua in regione terrarum verſemur: vagamur neſcii hominum & locorum* iſtorum: *huc impulſi ventis & magnis tempeſtatibus:*

NOTÆ.

314. *Convexo.*] Concavo: eſt enim *convexum* exterior rei rotundæ ſuperficies; *concavum* interior: & promiſcuus eſt poëtis utriuſque vocis uſus. Virg. Æ. 4. 451. *Tædet cœli convexa tueri*, id eſt, *concava*. Et Ovid. Triſt. 1. 11. 20. *Inque modum tumuli concava ſurgit aquæ*, id eſt, *convexa*.

320. *Spartanæ.*] Virgines enim Spartanæ, ſecundum Lycurgi inſtituta, virilibus etiam ſtudiis exercebantur, imprimiſque venatu.

Equos Threïſſa fatigat.] Comparatio quidem non in equitatione eſt, aut præcipiti curſu; neque enim equitabat aut præceps currebat Venus: ſed in ipſo habitu, quo Venus Amazoni ſimilis eſt. *Threïſſa.*] E Thracia, non Europæa, ſed Aſiatica, ut oſtendemus Æ. 11. 659. ubi fusè de Amazonibus.

321. *Harpalyce.*] Celebris Amazon, quæ patrem ſuum à Getis bello captum dicitur fortiter & celeriter ex eorum manibus recepiſſe.

Hebrum.] Quid mirum, ſi fluvii impetum eques præcurrat? tum, quam inſolens fluvio epirhetum, *volucrem?* Quare locum ſolerter emendat V. C. Daniel Huetius; legitque non *Hebrum*, ſed *Eurum*, in quem iſta perquam conveniunt. Juvat conjecturam, quod facilis fuit literarum in iis vocibus commutatio: tum quod *Hebrus* fluvius eſt Thraciæ Europææ, ut dictum eſt Ecl. 10. 65. Amazones autem Thraciam Aſiaticam incoluerunt, Æ. 11. 659.

321. *Fugâ.*] Curſu. Sic G. 3. 142. de equo: *Acri carpere prata fugâ.*

327. *Lyncis.*] *Lynx*, animal eſt acutiſſimi viſus, è luporum cervariorum genere.

333. *Phœbi ſoror.*] Diana: utriuſque pater Jupiter, mater Latona. De utroque, Ecl. 3. 67. De *Phœbi* nomine, Ibid. 62.

334. *Sis felix.*] Dicitur *felix*, & qui habet felicitatem, & qui facit eſſe felicem, inquit Servius. Sic E. 5. 65. *Sis bonus ô, felixque tuis.*

Multa hoſtia cecidetur manu meâ, in honorem *tuum, ante altaria. Tunc Venus* ait: *Non equidem me* judico *dignam tali cultu. Conſuetudo eſt puellarum Tyriarum, ferre pharetram, & cingere alte tibias purpureis ocreis. Cernis regna Punica, Tyrios, & urbem Agenoridum; ſed regio Libya* eſt, *gens bello ferox. Dido tenet* hoc *regnum, quæ exiit* ex *urbe Tyro, fugiens fratrem: longa eſt* ea *injuria, longi circuitus: ſed perſtringam ſumma rerum capita. Huic maritus erat Sichæus, inter Phœnices agrs ditiſſimus, & magno amore dilectus ab infelici* Didone: *huic* Sichæo *pater* eam *dederat* adhuc *virginem, & primis auſpiciis conjunxerat: ſed frater* Didonis *Pygmalion tenebat regnum Tyri, crimine crudelior præ cæteris omnibus. His inter medios odium ortum eſt. Ille ſacrilegus, & obcæcatus cupidine divitiarum, clam occidit ipſum gladio ante altaria improvidum, non curans amores ſororis: & diu abſcondit ſcelus, & plurima malitioſe ſimulans, inutili ſpe fefellit mœſtam conjugem. At umbra ipſa mariti inſepulti apparuit ei in ſomno, mirum in modum erigens caput pallidum: revelavit fatalia altaria, & pectus gladio confoſſum, & declaravit omne crimen ignotum familiæ. Deinde ſuadet, ut celeret fugam, & exeat è patria:*

Multa tibi ante aras noſtrâ cadet hoſtia dextrâ.
Tunc Venus: haud equidē tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram,
Purpureoque alte ſuras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios & Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
Germanum fugiens: longa eſt injuria, longæ
Ambages: ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditiſſimus agris
Phœnicum, & magno miſeræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primiſque jugarat
Ominibus; ſed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, ſcelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit furor: ille Sichæum,
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum ſuperat, ſecurus amorum
Germanæ: factumq; diu celavit; & ægram,
Multa malus ſimulans, vanâ ſpe luſit amantem.
Ipſa ſed in ſomnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras, trajectaque pectora ferro
Nudavit, cæcumq; domus ſcelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriâque excedere ſuadet:

NOTÆ.

341. *Suras, &c.*] *Sura*, pars eſt tibiæ maxime carnoſa & mollis. *Cothurnus*, eſt calceamenti genus, Ecl. 7. 32.

342. *Punica, &c.*) Quaſi *Phœnica*, ſeu *Phœnicia*, unde Dido & Carthaginenſes profecti. *Tyrios.*] Non cives, ſed colonos, Carthaginis conditores. *Agenoris.*] Id eſt, *Agenoridum*: Ab Agenore, qui in ea regnavit regione, quæ Phœnicia deinde appellata eſt, fuitque inter Didonis avos, ut videbimus in argumento lib. 4. De *Libycis finibus*, v. 162.

347. *Conjux Sichæus.*] Idem, & avunculus Didonis fuit, & Herculis ſacerdos, & nomine Acerbas: ex Juſtino. *Sichæus*, hic primam producit; alibi corripit, v. 724. *Abolere Sichæum.*

349. *Pater.*] Belus rex Tyri, v. 733.

350. *Primis ominibus.*] Primis nuptiis. Cicero de divin. l. 1. 104. *L. Flaccum ego audivi cum diceret, cum vellet ſororis ſuæ filiam in matrimonium collocare, exiſſe in quoddam ſacellum omnis capiendi cauſâ: quod fieri more veterum ſolebat.*

352. *Quos inter, &c.*] Adjungit hæc Servius verbis proximè præcedentibus: *Immanior ante omnes eos, inter quos furor medius venit*, id eſt, *inter omnes qui unquam odio & furore incenſi ſunt.* Alii diſtinguunt melius, & ad Pygmalionem ac Sichæum referunt, *quos inter ortum eſt odium*, ſi non mutuum, ſaltem Pygmalionis in Sichæum; quod ſufficit ut *medium* dici poſſit. De *Pygmalione*, in argumento libri 4.

353. *Ante aras.*] Herculis, cujus erat ſacerdos Sichæus, & hæc erat prima poſt regem dignitas, ex Juſtino l. 18.

354. *Securus amorem.*] Negligens, contemnens, nihil ſibi ab iis timens. Sic loquitur Juno de Trojanis, Æ. 7. 304. *Securi pelagi atque mei.*

357. *Inhumati.*] Centum annos errabant inhumatorum umbræ: ut eſt Æ. 6. 329. Crudelitati igitur addiderat impietatem Pygmalion, qui cæſum Sichæum inſepultum abjecerat.

Auxiliumque

Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Theſauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota, fugam Dido ſociosque parabat.
Conveniunt, quibꝰ aut odium crudele tyranni
Aut metus acer erat: naves, quæ forte paratæ,
Corripiunt, onerantq; auro: portantur avari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, ſurgentemq; novæ Carthaginis arcem:
Mercatique ſolum, facti de nomine Byrſam,
Taurino quantum poſſent circundare tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut veniſtis ab oris?
Quove tenetis iter? Quærenti talibus ille
Suſpirans, imoque trahens à pectore vocem:
O Dea, ſi prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annales noſtrorum audire laborum;
Ante diem clauſo componet veſper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (ſi veſtras forte per aures
Trojæ nomen iit) diverſa per æquora vectos,
Forte ſuâ Libycis tempeſtas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoſte Penates
Claſſe veho mecum, famâ ſuper æthera notus.

& ad ſubſidium itineris, aperit antiquos theſauros in terra, incognitum pondus auri & argenti. His rebus *concitata Dido inſtruit fugam & ſocios. Concurrunt, quibus erat aut odium crudelis tyranni, aut gravis metus: invadunt naves, quæ caſu inſtructæ erant, eaſque onerant auro: vehuntur mari divitiæ avari Pygmalionis: mulier auctor* eſt *facti. Pervenerant* ad *ea loca, ubi mox videbis magnos muros, & arcem novæ Carthaginis ſe attollentem: & emerunt agrum,* dictum *Byrſam,* nomine *ab* ipſa *fraude* deducto; tanti ſpatii, *quantum poſſent includere pelle tauri. Vos vero, quinam* eſtis *denique, aut quanam e regione profecti eſtis? aut quem in locum habetis iter? Æneas* huic *talibus* verbis *interroganti* reſpondit *ſuſpirans, & educens vocem* ex *intimo pectore: O Dea, ſi revolvens a prima cauſa progrediar; & ſi tibi otium ſit audire hiſtoriam noſtrarum calamitatum: prius Heſperus clauſo cœlo ſepeliet diem. Tempeſtas, caſu ſoluto, projecit ad litus Africæ nos, paſſos per varia maria e Troja vetere (ſi fortaſſe nomen Trojæ venit ad aures veſtras.) Sum pius Æneas, fama ſuper cœlum cognitus, qui fero mecum navibus Penates ereptos e* poteſtate *hoſtium.*

NOTÆ.

363. *Ignotum argenti.*] Juſtinus l. 18. 4. *Sichæus aurum metu regis, non tectis, ſed terræ crediderat; quam rem etſi homines ignorabant, fama tamen loquebatur.* Idque Pygmalionis cupiditatem ad ſcelus incenderat.

366. *Paratæ.*] Vel ad frumenta aliunde convehenda, ut ait Servius. Vel ut ipſam Didonem ad Pygmalionem tranſportarent: *Finxit enim ſe,* inquit Juſtinus, *ad regem migrare velle; ſed miniſtros migrationis a rege miſſos navibus impoſuit, &c.*

368. *Pygmalionis opes.*] Vel quas jam ut ſuas Pygmalion animo conceperat. Vel quia reipſa, cum opibus conjugis opes quoque Pygmalionis, rapuit Dido.

370. *Arcem: Mercatique, &c.*] Dido in Libyam appulſa cum ab Jarba Getulorum rege pelleretur, emit ab eo tantum terræ, quantum amplecti bovis corium poſſet. Quod ubi obtinuit, corio tenuiſſimas in partes conciſo, ſtadia occupavit duo ac viginti. Explicat Donatus de pecunia è bubulo corio quæ primis temporibus in uſu fuit, quâ Dido mercata ſit urbis ſolum. Ita fabulæ. Quid verum ſit, vide in argumento lib. 4.

377. *Annales.*] Bene; quia totis decem annis Trojæ obſidio, ſeptem annis Æneæ navigatio duraverat.

378. *Diem clauſo, &c.*] Duplex hic metaphora. I. Eſt, à morte ac tumulo: *componere* enim, eſt *ſepelire*; & *diem clauſo Olympo componere,* eſt, *diem in cœlo quaſi in tumulo ſepelire ac condere.* Dies enim ut naſci dicitur, ſic mori: Statius, Sylv. l. 4. 6. 3. *Jam moriente die.* Horatius Stat. l. 1. 9. 28. *Omnes compoſui, felices; nunc ego reſto.* Virgil. Ecl. 9. 52. *Longos Cantando puerum memini me condere Soles.* II. Eſt, quod cœlum claudi nocte, & aperiri die dicatur: unde G. 3. 261. *Porta tonat cœli. Veſper.*] Stella Veneris, Ecl. 6. 86. *Olympus.*] Mons Theſſaliæ, qui pro cœlo ſumitur, Ecl. 5. 56.

381. *Forte ſua.*] *Caſu ſuo, quo ſolet:* & nomen eſt à nominativo *fors.* De *Troja*, v. 5. De *Libya*, v. 162. De *Penatibus*, Æ. 2. 717. De *Italia*, v. 6.

383. *Fama ſuper æthera notus.*] Secutus eſt Virgilius Homerum Odyſ. 9. 20. ubi ait Ulyſſes ad Alcinoum: Κω μ κλέος ὐρανὸν ἵκει, *& mea gloria cœlum attigit.*

Quare Italiam patriam, & originem familiæ meæ, quæ eſt *à ſupremo Jove. Conſcendi mare Phrygium viginti navibus, genitrice Deâ iter oſtendente, obſecutus fatis* mihi *poſitis. Vix ſeptem* naves *ſuperſunt concuſſæ fluctibus & Euro.* Ego *ipſe incognitus, egenus, erro per ſolitudines Africæ, ejectus ex Aſia & Europa. Nec Venus ſuſtinuit eum longius queri: medio in dolore ſic interlocuta eſt: Quicumque es, non odioſus ſuperis ducis ſpiritum vitalem, opinor, ſi quidem appuliſti urbi Tyriæ. Perge tantummodo, & hinc confer te ad palatium Reginæ. Tibi enim annuncio ſocios rediiſſe, & naves reductas eſſe, & provectas in ſecurum* locum *Aquilonibus mutatis: niſi mendaces parentes* mei *fruſtra* me *docuerunt* artem *auſpiciorum. Aſpice duodecim cycnos turmatim exultantes, quos avis Jovis labens è cœli partibus agitabat vacuo* in *aëre: jam videntur longa ſerie, vel eligere ſedes in terra; vel jam electas conſiderare propius. Quemadmodum illi redeuntes ludunt alis ſtrepitantibus, & turmatim circumiere aërem, & emiſere cantus: non alio modo, & naves tuæ, & flos tuorum, vel portum occupat, vel inflatis velis intrat oſtia* portus. *Perge tantummodo, & dirige paſſus quà via te ducit. Sic locuta eſt, & recedens reſplenduit pulchrâ cervice, & capilli ambroſia* delibuti *exhalaverunt è capite divinum odorem:*

Italiam quæro patriam, & genus ab Jove ſummo.
Bis denis Phrygium conſcendi navibus æquor,
Matre deâ monſtrante viam, data fata ſecutus:
Vix ſeptem convulſæ undis Euroque ſuperſunt.
Ipſe ignotus, egens, Libyæ deſerta peragro,
Europâ atq; Aſiâ pulſus. Nec plura querentem
Paſſa Venus: medio ſic interfata dolore eſt:
Quiſquis es, haud (credo) inviſus cœleſtibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atq; hinc te Reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces ſocios claſſemq; relatam
Nuncio, & in tutum verſis Aquilonib⁹ actam:
Ni fruſtra augurium vani docuere parentes.
Aſpice bis ſenos lætantes agmine cycnos,
Æthereâ quos lapſa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam deſpectare videntur.
Ut reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantuſque dedere;
Haud aliter puppeſq; tuæ, pubeſq; tuorum
Aut portum tenet, aut pleno ſubit oſtia velo.
Perge modo, & qua te ducit via dirige greſſum.
Dixit: & avertens roſeâ cervice refulſit,
Ambroſiæq; comæ divinum vertice odorem

Spiravere:

NOTÆ.

384. *Patriam, & genus.*] Dardanus enim, Jovis filius, auctor alter Trojanæ gentis, Italus fuit: v. 239.

385. *Phrygium.*] Alluens Phrygiam minorem. Duplex enim eſt ejus nominis in Aſia minore regio: altera *major*, quæ tota mediterranea eſt; altera *minor*, quæ maritima eſt, ad Propontidem, Helleſpontum & Ægæum mare, contra inſulam Lesbon. Hæc minor etiam *Troas* dicta eſt, quæ pars ejus fuit præcipua.

387. *Euroque.*] Vento orientali, quo naves ejus, partim ad latus Syrtis minoris, partim ad litus Africæ dejectæ ſunt, v. 114.

388. *Ignotus.*] Licet enim Æneæ nomen *fama ſuper æthera notum ſit*; ipſe tamen Afris nondum ſub eo nomine innotuit.

389. *Europa atque Aſia.*] Troja enim eſt Aſia, unde profectus eſt; Italia in Europa, unde rejectus in Africam.

395. *Verſis Aquilonibus.*] Ut enim Aquilo à ſeptentrione ad meridiem Æneæ naves pepulerat in Africam, v. 106. Ita ut illæ è minori Syrte ad litus Carthagini vicinum emergerent, opus fuit ut Aquilo in fugam *verſus* retro cederet, prævaleretque Notus à meridie.

396. *Niſi fruſtra, &c.*] Ne divinitas futuri prædictione palam fiat, fingit ſe à parentibus imbutam augurandi arte.

398. *Jovis ales.*] Aquila, quæ miniſtra fulminis dicitur, quia tempeſtatis tempore ſuper altiſſimas nubes ſeſe volatu erigit.

406. *Avertens.*] Supple, *ſe*; ut ſupra, v. 108. *Tum prora avertit.*

Roſeâ cervice.] Vel ad colli colorem refero, unde Venus dicitur ab Anacreonte, 53. 22. ῥοδόχροος *roſicolor*: vel roſeam interpretor, *pulchram*, qua de re dicemus infra, v. 595. Et hoc primum affert Divinitatis indicium, *fulgorem roſeæ cervicis.*

407. *Ambroſiaque comæ.*] Secundum Divinitatis indicium, *ſuavitas odoris.* Sic Ovid. Faſt. 5. 375. *Omnia finierat, tenues ſeceſſit in auras. Manſit odor, poſſes ſcire fuiſſe Deam.* More autem Homerico *ambroſiæ comæ*, vel ſunt *immortales*; vel potius, *reſperſæ ſucco ambroſiæ.* De *Ambroſia & nectare*, Ecl. 5. 71.

Spiravere: pedes veſtis defluxit ad imos,
Et vera inceſſu patuit Dea. Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem eſt voce ſecutus:
Quid natum toties crudelis tu quoque falſis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire & reddere voces?
Talibus incuſat, greſſumque ad mœnia tendit.
At Venus obſcuro gradientes aëre ſepſit,
Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere poſſet,
Molirive moram, aut veniendi poſcere cauſas.
Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedeſque reviſit
Læta ſuas: ubi templũ illi, centumq; Sabæo
Ture calent aræ, ſertiſque recentibus halant.

Corripuere viam interea, quà ſemita monſtrat.
Jamque aſcendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, adverſaſque aſpectat deſuper arces.
Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, ſtrepitumque, & ſtrata viarum.
Inſtant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, & manibus ſubvolvere ſaxa;
Pars aptare locum tecto, & concludere ſulco.
Jura magiſtratuſq; legunt, ſanctumq; ſenatũ.
Hic portus alii effodiunt: hic alta theatris

veſtis decidit ad pedes infimos, & greſſu apparuit vera Dea. Æneas, ſtatim atque agnovit genitricem ſuam, proſecutus eſt abeuntem talibus verbis: Cur tu etiam, ô dura, decipis tam ſæpe filium tuum vanis figuris? quare non permittitur applicare dexteram meam dexteræ tuæ atque audire & reddere verba non ſimulata? Sic queritur de ea, & dirigit paſſus ad urbem. Sed Venus cinxit euntes tenebroſo aëre, & circumdedit multo tegmine nubis, utpote Dea, ne quis poſſet eos videre, neve quis tangere, aut facere moram, aut petere rationem cur veniſſent. Ipſa ſe attollens abit Paphum, & redit gaudens in regionem ſuam: ubi templum & centum altaria fervent in ejus honorem ture Arabico, & redolent flores novos. Interim ingreſſi ſunt viam, quà callis oſtendit. Et jam conſcendebant collem, qui valde impendet urbi, & deſuper aſpicit turres oppoſitas. Æneas admiratur magnitudinem urbis, ubi erant olim caſæ: admiratur portas, & tumultum, & pavimenta viarum. Feſtinant ardentes Tyrii: pars extendit muros, & erigit arcem, & manibus rotat lapides: pars eligit locum ad tectum, & cingit foſſa: eligunt jura, & magiſtratus, & ſacrum conſilium. Illic alii excavant portus, illic alii ponunt profunda fundamenta theatri,

NOTÆ.

408. *Pedes veſtis, &c.*] Tertia Divinitatis nota, *promiſſa veſtis ad pedes.* Idque Dearum omnium proprium fuiſſe, præterquam Virtutis, docet Lactantius in Statium l. 10. v. 639. Proprium item Baccho attribuit Propertius, l. 3. 15. 32. Tibullus quoque ac Statius.

409. *Inceſſu patuit Dea.*] Quartum & maximum Divinitatis argumentum, *incedendi modus.* Quem ſic ab humano diſtinguit Heliodorus Æthiop. l. 3. ut divinus, non dimotione pedum & tranſpoſitione, ſed continuo impetu & quaſi lapſu quodam fiat: unde perhibet ſtatuas Deorum apud Ægyptios, conjunctis & quaſi unitis pedibus inſiſtere: citatque teſtem Homerum. Et vero apud Theocritum, Idyl. 17. 25. Dii vocantur ἀνιπόδες, *uſu pedum carentes:* & apud Callimachum, Hymno 5. 3. Pallas Θεὸς ἐυτυκτος ἕρπει, *Dea parata ſerpit.* Addit & aliud indicium Divinitatis Heliodorus, quod Dii recto obtutu, neque clauſis unquam palpebris intueantur. Statius tamen greſſum Diis non fluentem, ſed humano majorem & nimium tribuit l. 10. 347. *Tamen aſpera produnt ora Deam, nimiique gradus.*

417. *Cernere ne quis, &c.*] Dubitabat enim Venus, quo in eos animo Dido futura eſſet, Junonis cultui addicta.

419. *Paphum.*] Urbem in Cypro, notiſſimâ mediterranei maris inſulâ, Veneri dicatam.

420. *Centumque Sabæo, &c.*] Tacitus l. 2. de ſacris Paphiæ Veneris. *Hoſtiæ, ut quiſque voviſſet marcs deliguntur. Certiſſima fides hœdorum fibris. Sanguinem aræ offundere vetitum, precibus & igne puro altaria adolentur.* Unde hic cum de aris fiat mentio, nulla fit de victimis. *Sabæum tus*, petitum è *Sabæis*, Arabiæ felicis populis: de quibus G. 1. 57.

425. *Magalia.*] Seu *mapalia*, ruſticorum Afrorum caſæ ſunt, de quibus G. 3. 340.

430. *Jura.*] Alii pro *legibus*; alii pro *juridicis*; alii melius pro *locis ipſis* accipiunt, ubi jus dicendum erat. Sic enim accipimus, quoties dicimus *in jus vocare, in jus ambulare.* De *Scenis* theatralibus G. 2. 381. Et 3. 24.

& ſecant è rupibus ingentes columnas, quæ ſint *alta ornamenta futurarum ſcenarum.* Talis eſt eorum labor, *qualis labor occupat apes ad Solem, æſtate incipiente, per agros floridos: quando emittunt grandiorem ſobolem generis, aut cum denſant mella liquidiora, & implent alvearia ſuavi nectare, aut excipiunt onera venientum* è paſtu, *aut collectâ turmâ expellunt a ſtabulis ſuis fucos, pigrum gregem. Fervent* omnes in *opere, & mella odorata olent thymum. O felices, quorum muri jam eriguntur: inquit Æneas, & ſpectat altitudinem urbis. Immittit ſe in medios* cives *clauſus nube*, quod *admirabile* eſt *dictu: & miſcet ſe viris, nec videtur à quoquam. Erat in media urbe ſylva ſacra, gratiſſima* propter *umbram: quo loco Pœni, agitati fluctibus & ventis, primum fodiendo* repererunt *ſignum, quod regina Juno* eis *oſtenderat*; nempe *caput bellicoſi equi: Ita quippe* oſtenderat, *populum* illum *futurum eſſe nobilem bello, & aptum vivere æternâ famâ. Hoc* loco *Tyria Dido ædificabat Junoni magnum templum, ſplendidum muneribus, & præſentiâ Deæ: cui limen aureum impoſitum erat gradibus,*

Fundamenta locant alii, immaneſque columnas
Rupibus excidunt, ſcenis decora alta futuris.
Qualis apes æſtate nova per florea rura
Exercet ſub Sole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci diſtendunt nectare cellas,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentq; thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia ſurgunt!
Æneas ait, & faſtigia ſuſpicit urbis.
Infert ſe ſeptus nebulâ, mirabile dictu,
Per medios, miſcetque viris: neq; cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media, lætiſſimus umbrâ;
Quo primum jactati undis & turbine Pœni
Effodere loco ſignum, quod regia Juno
Monſtrarat, caput acris equi: ſic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per ſecula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum & numine Divæ:
Ærea cui gradibus ſurgebant limina, nexæque

NOTÆ.

437. *Nectare.*] Potu Deorum, de quo Ecl. 5. 71. Hic pro *melle* ſumitur.

439. *Fucos.*] *Gueſpes*, apum quaſi ſervitia ſunt, G. 4. 168.

448. *Caput acris equi.*] Juſtinus l. 18. 5. *In primis fundamentis caput bubulum inventum eſt: quod auſpicium quidem fructuoſæ terræ; ſed laborioſæ, perpetuoque ſervæ urbis fuit: propter quod in alium locum urbs tranſlata. Ubi quoque equi caput repertum, bellicoſum potentemque populum futurum ſignificans, urbi auſpicatam ſedem dedit.*

449. *Facilem victu.*] Explicat Pierius, *quæ facile vinci poſſet*; ita ut *victu*, ſupinum à *vinco*, paſſive ſignificet: ſed malum hoc omen, bonum autem hic quæritur. Explicat Germanus Valens, quæ *facile vincere poſſet*; ita ut *victu*, ſupinum à *vinco*, active ſignificet. Explicant alii communiter, *quæ ſit fertilis frugibus, & commoda ad victum*; ita ut *victu*, ſit ſupinum à *vivo*. Ego eodem ſupino uſus, *victu* à *vivo*, interpretor de fama & gloria gentis, quæ florere æternum debeat: hoc enim eſt proprie, *vivere per ſecula.*

450. *Sidonia.*] *Tyria:* Nam *Sidon*, urbs Phœniciæ, in Syria, portus in ora mediterranei maris, nunc *Sayde*: hic pro *Tyro* ſumitur; quia utraque vicina, & à Phœnicibus condita, & eidem regi ſubdita.

452. *Limina.*] *Portæ* ac *januæ* partes omnes hic diſtinguemus. *Porta* proprie de urbibus dicitur: quia cum circuitus urbis aratro primum deſignabantur, qua parte relinquendus erat in urbem aditus, attollebatur aratrum ac *portabatur*, ne ſulcum imprimeret. At privatarum domorum ingreſſus; cum apertus eſt, dicitur *Janua*, vel ab *eundo*, vel à *Jano*; cum clauſus eſt, dicitur *Oſtium*, ab *obſtando*. Nam ea per quæ prohibetur ingreſſus, ſi *foras*, aperiuntur, dicuntur *fores*: ſi duas in partes ab utroque latere panduntur, *Biſores*: ſi ab uno tantum latere, ſed in ſe *volvuntur* ac replicantur, vocantur *Valvæ*, quaſi *volvæ*. Id autem, quo vertuntur fores, eſt *Cardo*: quia eſt earum, vel quaſi *cor*, ut volunt Servius & Iſidorus; vel quaſi hamus ex quo ſuſpenduntur, eſt autem *hamus* Græcis κρίκος. Tum *Limen*, eſt tranſverſum in janua lignum, inferius vel ſuperius; vel à *limes*, quia illic terminatur domus; vel à *limus*, id eſt, *obliquus* & *tranſverſus*. Denique *Poſtes*, ſunt arrectaria portarum, quaſi *poſt oſtium*: ſaxa vel ligna ab utroque portæ latere, quibus cardines, ſera & repagula immittuntur. Hæc tamen omnia promiſcue vulgo uſurpantur pro janua.

Ære

Ære trabes, foribus cardo ſtridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Lenit: hic primum Æneas ſperare ſalutem
Auſus, & afflictis melius confidere rebus.
Namque, ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo
Reginam opperiens; dum, quæ fortuna ſit urbi,
Artificumque manus inter ſe operumq; laborem
Miratur: videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam famâ totum vulgata per orbem;
Atridas, Priamumq; & ſævum ambobus Achillem.
Conſtitit, & lacrymans: Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris noſtri non plena laboris?
En Priamus: ſunt hic etiam ſua præmia laudi,
Sunt lacrymæ rerum, & mentē mortalia tangunt.
Solve metus: feret hæc aliquā tibi fama ſalutem.
Sic ait: atque animum picturâ paſcit inani
Multa gemens, largòq; humectat flumine vultum.
Namq; videbat, uti bellantes Pergama circū
Hac fugerent Graii, premeret Trojana juventus;
Hac Phryges, inſtaret curru criſtatus Achilles.
Nec procul hinc Rheſi niveis tentoria velis
Agnoſcit lacrymans: primo quæ prodita ſomno
Tydides multâ vaſtabat cæde cruentus:
Ardenteſq; avertit equos in caſtra, priuſquam

& trabes compacta ære, & cardo ſtridebat in portis æreis. In hac ſacra ſylvâ nova res occurrens primo minuit metum: hic Æneas primo auſus eſt ſibi promittere ſalutem, & melius ſperare de rebus male affectis. Nam dum circumſpicit ſingula magno in templo, expectans Reginam: dum admiratur cujus ſit felicitas illius urbis, & manus opificum invicem concordes, & difficultatem operum cernit prælia Trojana per ordinem, & bellum jam famâ cognitum per omnes terras, & Atrei filios, & Priamum, & crudelem utriſque Achillem. Subſtitit, & flens: Quis jam locus eſt, ait, ô Achate! quæ plaga in terris non plena noſtrorum caſuum! Ecce Priamus: hic quoque datur virtuti ſuæ merces, eſt commiſeratio calamitatum, & caſus hominum movent corda. Depone timorem, hæc fama afferet tibi aliquam ſalutem. Sic locutus eſt: & oblectat mentem vanis picturis, multum gemens, & irrigat faciem copioſo fletu. Nam cernebat, quemadmodum pugnantes circa Trojam Græci hac fugerent, & Trojana juventus perſequeretur eos; hac Trojani fugerent; *& Achilles criſtâ inſignis immineret è curru. Non longe hinc agnoſcit plorans tabernacula Rheſi è candidis velis prodita: quæ in prima nocte filius Tydei populabatur multâ ſtrage ſanguinolentus, & abducit ácres equos in caſtra* Græcorum, *antequam*

NOTÆ.

462. *Sævum ambobus Achillem.*] Tres tamen ſunt; *Atridæ* duo, Menelaus & Agamemnon, Atrei regis Mycenarum filii; & *Priamus*, Trojæ rex. Tum *Achilles* Menelao ſævus non fuit: ſed Agamemnoni tantum, cum receſſit ab ejus exercitu propter ereptam ſibi Briſeida; & Priamo, cujus filium Hectorem occidit, & indigne habuit. Quomodo igitur *ambobus?* An geminos Atridas pro uno poſuit, quia unius patris erant filii? An *ambobus* poſuit, pro *utriſque?* An geminos exercitus ſignificavit, Atridarum & Priami? An potius legemus cum Seneca Epiſt. 104. *Atriden*, non *Atridas*, ut ad unum Agamemnona referatur? Hunc ſane malim audire quam Donatum, qui *ſævum* interpretatur, *ſaviorem*, Agamemnone ſcilicet ac Menelao.

466. *Lacrymæ rerum.*] Propter res adverſas, calamitates: Sic Æ. 2. 784. *Lacrymas dilectæ pelle Creuſæ:* id eſt, Lacrymas propter dilectam Creuſam, & dolorem de ea conceptum mitiga.

470. *Pergama.*] *Pergamus*, arx fuit Trojana in editiſſimo urbis loco ſita: unde alta omnia ædificia deinde *Pergama* appellata ſunt. Cave, ne arcem illam confundas cum urbe *Pergamo*, quæ in eadem Phrygia minore poſtea condita eſt ad Caicum fluvium, fuitque *Attalicorum* regum ſedes, & Galeni patria, & celebris uſu chartæ Pergamenæ, *du parchemin.*

472. *Hac Phryges, inſtaret, &c.*] *Phryges*, Trojani, qui Phrygiæ minoris partem incolebant: ſupra, v. 385. *E curru* pugnabant ſæpe veteres quo miles & auriga ferebantur. *De criſtis* Æ. 3. 468.

473. *Rheſi.*] Rheſus Thraciæ rex, Martis, vel Strymonis filius; cum Trojanis veniret in auxilium; adduceretque ſecum equos, quorum erat fatum, ut, ſi ſemel Xanthi aquam bibiſſent Troja foret invicta: clauſis jam portis, coactus eſt in litore tentoria ponere. Sed proditus à Dolone Trojano ſpeculatore, qui in Græcorum ſpeculatores Diomedem & Ulyſſem inciderat: à Diomede interfectus eſt, & equi fatales abducti. Iliad. 10. 453. Equi porro illi ferocitate

Pabula

carpſiſſent pabula Trojæ, & potaſſent aquam *Xanthi. Parte aliâ Troïlus, miſer adoleſcens, & quanquam inæqualis auſus pugnare in Achillem, trahitur* ab equis, *& pendet reſupinus è curru vacuo, retinens tamen habenas: huic & cervix & capilli raptantur per humum, & pulvis ſulcatur haſtâ inverſâ. Interea Trojanæ ſparſis capillis ibant ad templum Palladis non* ipſis *amicæ, & portabant ei pallam: mœſtæ* more *ſupplicantium, & percutientes pectus palmis. Dea infenſa tenebat oculos defixos in terram. Achilles traxerat Hectorem ter circa muros Trojanos, & vendebat auro cadaver exanimum. Tunc autem Æneas emittit ex intimo pectore magnum gemitum, ut vidit ſpolia, & currum, & ipſum cadaver amici, & Priamum tendentem manus exarmatas. Animadvertit etiam ſe mixtum principibus Græcis,*

Pabula guſtaſſent Trojæ, Xanthumq; bibiſſent,
Parte aliâ fugiens amiſſis Troïlus armis,
Infelix puer atque impar congreſſus Achilli,
Fertur equis, curruq; hæret reſupinus inani,
Lora tenens tamen: huic cervixq; comæq; trahuntur
Per terram, & verſâ pulvis inſcribitur haſtâ.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades paſſis, peplumque ferebant
Suppliciter triſtes, & tunſæ pectora palmis.
Diva ſolo fixos oculos averſa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitū dat pectore ab imo,
Ut ſpolia, ut currus, utq; ipſum corpus amici,
Tendentemq; manus Priamū conſpexit inermes.
Se quoq; principibus permixtum agnovit Achivis,

NOTÆ.

præcellebant, ab equis Diomedis Thraciæ regis oriundi, humana carne veſci ſolitis; quibus ideo dominum ipſum devorandum Hercules tradidit. *Primo ſomno.*] *Somnus* pro *nocte*, ut G. 1. 208. *Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas. Tydides.*] Diomedes, Tydei filius, Æ. 11. 243.

477. *Xanthum.*] Diis ita dictum, hominibus vero *Scamandrum*, inquit Homerus; quia nomen illud iſto antiquius: fluvium Troadis, ex Ida monte profluentem, unde ſe in Helleſpontum exonerat.

478. *Troïlus.*] De ejus ætate variæ ſunt ſententiæ. Virgilius hunc *puerum*, Horatius *impuberem* facit: alii, ut Hyginus & Tzetzes, jam grandiorem, & unum è maximis Priami natis. Variæ quoque de ejus morte opiniones: Theocritus & Lycophron eum volunt, ob ſpretum Achillis amorem, in templo Apollinis ab Achille fuiſſe occiſum: alii, in ipſo certamine: alii per vim; alii ex inſidiis.

479. *Impar congreſſus Achilli.*] Vel *impar Achilli*; vel ut mavult Servius, *congreſſus Achilli*; id eſt, cum Achille: ut Catullus dixit in carmine nupt. v. 64. *Noli pugnare duobus.*

482. *Verſâ pulvis inſcribitur haſtâ.*] Non haſta Troili, quam adhuc manu retineret; nam *amiſſis armis*, id eſt, *dilapſis*, ferebatur; & ſola lora manu implicata retinebat. Igitur haſta Achillis, quæ per Troili pectus adacta, & cum eo reſupino *inverſa*, ferro pulverem ſulcabat.

483. *Non æquæ Palladi.*] Infeſtæ, propter judicium Paridis, de quo, v. 31. De *Pallade* v. 43. Ibant autem ad templum Trojanæ mulieres, duce Hecuba, Heleni & Hectoris admonitu, cum gravem à Diomede accepiſſent cladem; ut Deam Diomedi faventem, & pepli dono, & ſacrificiis placarent. Iliad. 6. 302.

484. *Crinibus Iliades, &c.*] Alludit ad morem Romanarum mulierum, quæ in luctu, aperto capite, & ſolutis paſſiſque crinibus incedebant, fortaſſe etiam Trojanæ ac barbaræ; cum contra Græcæ tonderent comas: quod docet Plutarchus in Romanis quæſt. *Peplum.*] Offerebatur Deabus, non in luctu tantum; ſed etiam ſolemnibus quibuſdam diebus, muneris loco: *Palladi* præſertim; *Junoni*, ex Pauſania l. 2. & Statio Theb. 10. 56. Imò & *Veneri*, ex Claudiano de nuptiis Honor. v. 123. Eo induebantur ſimulacra; ſic enim Stat. Theb. 10. 65. *Hoc tunc Argolicæ ſanctum velamine matres Induerant chlor. Peplum* autem fuit palla, ſivè pallium muliebre, ſubtili arte contextum, ad pedes effuſum, ſine manicis; coloris, aliquando purpurei, aliquando candidi; aureâ fimbriâ claviſque aureis, & variis Deorum heroumque figuris ornatum.

487. *Ter circum, &c.*] De *Achille* v. 34. De *Hectore* v. 103.

492. *Achivis.*] Græcis. *Græcia* enim proprie dicta, ſive *Hellas*. *Achaia* quoque appellata eſt, ab *Achæo* quodam, vel Jovis filio, vel Zuthi, qui in ea regione regnavit: cujus populi *Achæi* & *Achivi* ſunt dicti: eſt & alia minor *Achaia*, Peloponneſi pars.

Eoaſque

Eoaſque acies, & nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Pentheſilea furens, mediiſq; in millibus ardet,
Aurea ſubnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum ſtupet, obtutuque hæret defixus in uno;
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Inceſſit, magnâ juvenum ſtipante catervâ.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille ſecutæ (tram
Hinc atq; hinc glomerantur Oreades: illa phare-
Fert humero, gradienſq; Deas ſupereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi regniſque futuris.
Tum foribus Divæ, mediâ teſtudine templi,
Septa armis ſolioq; alte ſubnixa, reſedit.

& exercitus orientales, & arma nigri Memnonis. Pentheſilea furens ducit turmas Amazonum inſtructas *ſcutis lunatis, & ardet inter media millia, nectens cingulum aureum ſub nudato ubere,* utpote *bellatrix, & audet puella certare* cum *viris. Dum iſta mirabilia conſpiciuntur ab Æneа Trojano, dum ſtupet, & ſtat defixus in hoc ſolo aſpectu; Regina Dido ſpecie clariſſima venit in templum, magnâ juvenum turbâ ambiente. Talis Diana in ripis Eurotæ, vel per culmina Cynthi, miſcet choreas; quam ſecutæ mille Oreades hinc atque inde congregantur: Diana geſtat humero pharetram, & incedens extat ſupra cæteras Nymphas. Lætitia tacite mulcet animum Latonæ. Talis erat Dido, talem ſe attollebat læta inter medios, urgens opus, & regna futura. Deinde ſedit ad fores Junonis, ſub medio fornice templi, cincta militibus, & alte ſuffulta ſolio.*

NOTÆ.

493. *Eoaſque acies &c.*] *Memnon* Auroram matrem, Tithonum patrem habuit, Laomedontis Trojani regis filium. Quare Trojanorum in auxilium veniſſe dicitur, cum ingentibus Indorum & Æthiopum copiis; & ab Achille occiſus, e rogo ſuo aves produxiſſe; quæ duas in partes diviſæ, roſtris atque unguibus, ad parentandum auctori ſuo, decertaverint. Ejus ſtatua, in Ægypto, Solis orientis icta radiis, emiſiſſe ſonum memoratur. *Eoas.*] Orientales, ab ἠὼς, *Aurora.*

494. *Amazonidum.*] Id eſt, *Amazonum*: quæ ſibi mammam alteram inurebant, ne jaciendis ſagittis eſſet impedimento: alteram baltheo ſubſtringebant. Nomen inde ab α privativo, & μαζὸς *mamma.* De iis fuſe Æ. 11. 659, &c. Harum regina *Pentheſilea*, Trojanis poſt mortem Hectoris opem tulit: & juxta aliquos, ab Achille; juxta alios, à Neoptolemo Achillis filio interfecta eſt. *Peltis.*] Scutis breviſſimis, in formam mediæ Lunæ.

502. *Qualis in Eurotæ, &c.*] Explodit hanc Didonis cum Diana comparationem Valerius Probus apud Gellium l. 9. c. 9. aitque nihil tam improſpere à Virgilio converſum eſſe ex Homero, apud quem illa reperitur, Odyſſ. 6. 102. Defendit eam Scaliger Poëtic. l. 5. c. 3. aitque Virgilianam eſſe à magiſtro, Homericam à diſcipulo. Ego in Valerii ſententiam paulo ſum propenſior; vel ideo, quod ex iis circumſtantiis, quas ſane multas congerit, nulla eſt ad rem, niſi multitudo Oreadum, quæ Dianam comitantur; cæteræ omnino à Didone diverſæ ſunt. *Eurotæ.*] Fluvii in Laconia, Spartam alluentis: quæ regio venatu celebris eſt. *Cynthi.*] Montis in inſula Delo, ubi Diana & Apollo nati ſunt.

503. *Choros.*] Multitudo ſaltantium & canentium, eſt proprie *chorus.*

504. *Oreades.*] Nymphæ montium, ab ὄρος *mons.* Ecl. 2. 46.

506. *Latonæ.*] Filiæ Cœi Titanis, quæ Dianam & Apollinem ex Jove peperit in inſula Delo. Ecl. 3. 67.

509. *Tum foribus Divæ, &c.*] Adjungit Servius hæc verba proxime præcedentibus, hoc ſenſu: *Inſtat Regina operi, tum præſertim ædificandis Junonii templi foribus.* Affert & aliam interpretationem, quam etſi priori poſtponat, ego tamen præpono: nempe medio in templo locum fuiſſe ſeparatum, ubi ſervabatur ſimulacrum Numinis, & religio adminiſtrabatur; iſque appellatur à Pollucе *ſacellum, delubrum*, à Vitruvio *cella*, à cæteris *adytum, penetrale*: atque is, vel velo, vel muro ſeptus erat, & pervius *foribus*; quemadmodum noſtris in templis uſuvenit. Iis porro in *foribus* Dido jus dicebat: & mos ille Romanorum deinceps fuit, in templis jus dicere, ac ſenatum habere. *Media teſtudine.*] Medio in templo, cujus tectum concavum & fornicatum erat in morem teſtudinis, *tortus.*

Jura

Diſtribuebat jus & leges civibus, & dividebat in æquas partes laborem operum, aut ducebat ſorte. Cum repente Æneas videt accedere cum *ingenti multitudine Antheum, & Sergeſtum, & generoſum Cloanthum, & alios Trojanorum, quos nigra tempeſtas mari diſjecerat, & abſtulerat ad litora omnino diverſa. Obſtupuit continuo ipſe, & continuo Achates* quoque *commotus eſt gaudio & timore, cupiebant avide ſociare dextras* cum *iis, ſed ſucceſſus incertus turbat mentes. Di ſimulant* adhuc, *& obtecti cavâ nebulâ conſiderant, quæ ſociorum ſors, quo* in *litore reliquerint naves, cur veniant: veniebant autem electi ſingulæ è navibus, peſcentes veniam, & lamentando accedebant ad templum. Poſtquam ingreſſi ſunt, & data eſt facultas loquendi coram* Reginâ: *ſpectatiſſimus* intra ſocios *Ilioneus ſic incepit ſedatâ mente: O Regina, cui Jupiter permiſit exſtruere urbem novam, & coërcere æquitate populos feroces: Nos miſeri Trojani, acti ventis per omnia maria, precamur te: propelle dira incendia à navibus, ignoſce religioſæ genti, & benignius aſpice miſerias noſtras. Nos non venimus, aut vaſtare gladio domos Africanas, aut abducere ad litora prædas raptas: non ineſt menti ea violentia, nec tanta ferocitas victis. Eſt regio,* quam *Græci vocant nomine Heſperiam: regio antiqua, potens bello & fertilitate terræ:*

Jura dabat legeſq; viris, operumq; laborem
Partibus æquabat juſtis, aut ſorte trahebat:
Cum ſubito Æneas concurſu accedere magno
Anthea Sergeſtumq; videt fortemq; Cloanthum,
Teucrorumq; alios: ater quos æquore turbo
Diſpulerat, penituſque alias avexerat oras.
Obſtupuit ſimul ipſe, ſimul perculſus Achates
Lætitiâque metuque, avidi conjungere dextras
Ardebant: ſed res animos incognita turbat.
Diſſimulant, & nube cava ſpeculantur amicti,
Quæ fortuna viris, claſſem quo littore linquant,
Quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes veniam, & templum clamore petebant.
Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido ſic pectore cœpit:
O regina, novam cui condere Juppiter urbem,
Juſtitiâque dedit gentes frænare ſuperbas:
Troës te miſeri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos à navibus ignes,
Parce pio generi, & propius res aſpice noſtras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas.
Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis atq; ubere glebæ:

NOTÆ.

514. *Anthea, Sergeſtumque, &c.*] De *Antheo*, v. 185. De *Cloantho*, & *Sergeſto*, paſſim lib. 5. nauticis in ludis. De *Teucris*, Trojanis, ſupra, v. 42.

523. *Orantes veniam.*] Orantes ut mitius haberentur: nam *venia* non ſemper *culpam* ſupponit; ſed ſæpe *pacem* & favorem ſignificat: Cicero, pro Rabir. 5. *Ab Jove pacem & veniam peto.* Pro Fonteio, 20. *In bellis gerendis, à Diis immortalibus pacem & veniam petunt.* De *Ilioneo*, v. 124.

534. *Eſt locus, Heſperiam, &c.*] Supple, *quem* ut ſupra, v. 16. *Urbs antiqua fuit, Tyrii*, ſupple, *quam Tyrii.* Italia multis nominibus dicta fuit, pro varia temporum ratione. *Heſperia*, quod nomen ipſi cum Hiſpania commune fuit; vel ab *Heſpero*, Atlantis Mauritaniæ regis fratre, qui primo obtinuit Hiſpaniam, indeque à fratre pulſus in Italiam venit; vel ab *Heſpero*, Veneris ſtella; quæ mane ſub Luciferi nomine apparet, ſero ſub nomine *Heſperi*, atque ita occaſum ſignificat; quo factum eſt, ut Græci ex iis regionibus, quas habent ad occaſum, Italiam appellaverint *Heſperiam magnam*; Hiſpaniam vero, *minorem Heſperiam.* Alterum Italiæ nomen fuit *Oenotria*; vel ab *Oenotro* rege Sabinorum; vel ob Oenotro, Lycaonis Arcadiæ regis filio; vel potius ab οἶνος *vinum* & ὀτρύνειν *incitare*, quod vini ferax regio ſit. Aliud ejuſdem regionis nomen eſt *Italia*; vel ab Italo rege Siculorum; vel à bobus, qui veteri lingua Græca dicebantur ἰτάλοι, & illic fuere magnâ copiâ. Alia item nomina tulit, de quibus fuſe Kircherus in Latio l. 1. c. 1, 2, 3. Quodnam autem ſit omnium antiquiſſimum, difficile eſt conjicere: Virgilius *Italiam* noviſſimum putat, cum ait, *minores Italiam dixiſſe.*

535. *Ubere glebæ.*] De forma illa loquendi G. 2. 185.

Oenotrii

Oenotrii coluere viri; nunc fama, minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem.
Huc curſus fuit:
Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus Orion
In vada cæca tulit, penituſq; procacib⁹ Auſtris
Perque undas, ſuperante ſalo, perq; invia ſaxa
Diſpulit: huc pauci veſtris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ:
Bella cient, primaque vetant conſiſtere terra.
Si genus humanum & mortalia temnitis arma;
At ſperate Deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo juſtior alter
Nec pietate fuit, nec bello major & armis,
Quem ſi fata virum ſervant, ſi veſcitur aurâ
Æthereâ, neq; adhuc crudelibus occubat umbris;
Non metus, officio nec te certaſſe priorem
Pœniteat. Sunt & Siculis regionibus urbes,
Armaque, Trojanoq; à ſanguine clarus Aceſtes.
Quaſſatam ventis liceat ſubducere claſſem,
Et ſylvis aptare trabes, & ſtringere remos.
Si datur Italiam ſociis & rege recepto,
Tendere; ut Italiam læti Latiumque petamus:

Oenotrii populi ipſam *incoluerunt: nunc rumor* eſt, *poſteros eam regionem appellaviſſe Italiam, de nomine ducis. Illuc direximus curſum: cum repente oriens e mari procelloſus Orion impulit* nos *in vada latentia, & petulantibus ventis*, ac *mari ſuperante, funditus disjecit, perque aquas, perque rupes inacceſſas: pauci enatavimus huc ad veſtra litora. Quodnam* eſt *hoc genus hominum? aut qua regio tam crudelis tolerat hanc conſuetudinem? negatur* nobis *arena* pro *hoſpitio: bella movent, & impediunt* quominus *maneamus* in *primo litore. Si deſpicitis genus humanum, & vindictam hominum: at expectate Deos memores æqui & iniqui. Regem habebamus Æneam, quo non fuit ullus juſtior, nec pietate, nec bello & armis inſignior. Si fata virum hunc ſervant, ſi ſpirat aërem cœleſtem, nec adhuc cecidit* ſub *ſævas umbras; nullus* eſt *timor* nobis, *neque pœnitebit te provocaſſe prius* eum *beneficiis. Sunt etiam* nobis *urbes* in *terra Sicula, & arma, & Aceſtes illuſtris è Trojana origine. Permittatur* nobis *detrahere* ad terram *naves ventis fractas, & accommodare trabes è ſylvis, & abſcindere remos. Ut læti eamus in Italiam & Latium, ſi conceditur ire in Italiam, ſociis & rege recepto:*

NOTÆ.

539. *Orion.*] De hujus ſigni cœleſtis fabula dicemus Æ. 3. 517. Ex hoc autem verſu probat Segreſius, Virgilium non niſi Julio menſe in Africam eſſe appulſum. Nam de triplici tantum Orionis ortu hic agi poteſt, de *quotidiano*, de *heliaco*, de *acronico*: quas voces explicuimus G. 1. 217. & 221. & 229. Conſtat autem de *quotidiano* non poſſe explicari; ſic enim Orion quotidie tempeſtates excitaret: non de *acronico*, qui hyeme contingit; ergo de ortu *heliaco*, qui nunc in Julii initia cadit, olim tamen in medium Junium: at vis hujus ſideris, non ad unum ortus diem, ſed ad conſequentes etiam dies pertinere putanda eſt. Firmat opinionem hoc etiam verſu libri 4. 52. ubi Anna Didoni ſuadet, ut Æneam per hyemem detineat: *Dum pelago deſævit hyems, & aquoſus Orion*: quod omnino tunc intelligendum de ortu ejus *acronico*, qui menſibus poſt heliacum circiter quinq; contingit.

540. *Procacibus Auſtris, &c.*] Obſtinate importunis. Horat. Od. l. 1. 26. 2. *Tradam protervis in mare Creticum portare ventis.* Lucret. l. 6. 110. *Furit petulantibus Eurus.* De *Auſtris* ventis meridionalibus, Ecl. 2. 58.

541. *Salo.*] *Sal* & *ſalum* uſurpat Virgilius, pro mari, quod Græcis dicitur, ἅλς Æ. 5. 866, *Sale ſaxa ſonabant.*

547. *Sperate Deos, &c.*] Expectate Æ. 4. 419. *Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem, & perferre ſoror potero. Fandi atque nefandi.* Illius, quod *fas*, & *nefas* eſt: utrumque enim à *fando* dicitur: quia quod æquum eſt, digne *fari* poſſumus; quod iniquum, *fari* non poſſumus.

550. *Si veſcitur aurâ.*] Si ſpirat, ſi halitum ducit ex aëre. Et vero apud Lucret. l. 5. 72. *Veſci*, eſt *uti*: *Quove modo genus humanum variante loquela cœperit inter ſe veſci.*

554. *Aceſtes.*] Rex Siciliæ, de quo Æ. 5. 36. De *Sicilia* inſula Æ. 3. 687.

556. *Stringere remos.*] Ecl. 9. 61. *Agricola ſtringunt frondes*: id eſt, *amputant.*

558. *Ut Italiam, &c.*] De ea, v. 6. De *Latio*, Æ. 7. 54. De *Teucris*, Trojanis ſupra v. 239. De *Libya*, Africa, v. 162. De *Iulo*, Aſcanio, v. 271. De *Sicanis*, Siculis, Æ. 3. 687. De *Dardanidis*, Trojanis ſupra v. 239.

Sin

ſi vero ſalus extincta eſt, teque mare Africa tenet, ô pater optime Trojanorum, nec jam ſupereſt ſpes Aſcanii; at ſaltem ut eamus ad mare Sicilia, & ad paratas urbes, ex quibus huc pulſi ſumus, & ad regem Aceſten. His verbis Ilioneus orabat: *interea Trojani omnes murmure approbabant. Tum Dido, vultu demiſſo, breviter loquitur: Ejicite metum* ex *animo, ô Trojani: expellite ſollicitudinem. Difficilis* ſtatus *rerum* mearum, *& novitas dominationis, cogunt me facere talia, & circum munire terminos cuſtodibus. Quis ignoret familiam Æneæ, & Trojam urbem, & virtutes, & populos, & incendia tanti belli? Nos Pœni non habemus adeo craſſa ingenia, nec Sol alligat equos* currui *tam remotus ab urbe Carthagine. Seu vos appetitis magnam Italiam, & agros Saturni ſive regionem Erycis, & regem Aceſten: dimittam* vos *ſecuros præſidio, & reficiam opibus. Vultisne etiam manere mecum pariter* in *hoc regno; urbs quam condo, veſtra eſt: trahite* in terram *naves: Trojanus & Tyrius a me tractabitur* ſine *ulla diverſitate. Atque utinam ipſe rex Æneas adeſſet, pulſus eodem vento! Sane mittam fidos* homines *circa litora, & mandabo* ut illi *perveſtigent extremam Africam: ſi* forte *naufragus vagatur aliquibus* in *ſylvis, aut urbibus. His ſermonibus excitati, & generoſus Achates, & pater Æneas, jamdiu optabant exire è nube. Prior Achates alloquitur Æneam: Fili Venere, quod conſilium jam venit in mentem? cernis omnia tuta, & naves & ſocios recuperatos: unus tantum deeſt, quem ipſi conſpeximus mediis in undis*

Sin abſumpta ſalus, & te, pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec ſpes jam reſtat Iüli;
At freta Sicaniæ ſaltem ſedeſque paratas,
Unde huc advecti, regemq; petamus Aceſten.
Talibus Ilioneus: cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, vultū demiſſa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri, ſecludite curas.
Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & late fines cuſtode tueri.
Quis genus Æneadûm, quis Trojæ neſciat urbem?
Virtuteſque, viroſq; & tanti incendia belli?
Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni:
Nec tam averſus equos Tyriâ Sol jungit ab urbe.
Seu vos Heſperiam magnam, Saturniaq; arva;
Sive Erycis fines, regemq; optatis Aceſten;
Auxilio tutos dimittam, opibuſq; juvabo.
Vultis & his mecum pariter conſidere regnis?
Urbem quam ſtatuo, veſtra eſt; ſubducite naves:
Tros Tyriuſque mihi nullo diſcrimine agetur.
Atque utinam rex ipſe Noto compulſus eodem
Afforet Æneas! Equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ luſtrare extrema jubebo:
Si quibus ejectus ſylvis aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant: prior Æneam compellat Achates?
Nate Deâ, quæ nunc animo ſententia ſurgit?
Omnia tuta vides, claſſem, ſocioſque receptos.
Unus abeſt, medio in fluctu quem vidimus ipſi

NOTÆ.

565. *Vultum demiſſum.*] Puduit enim Reginam minime barbaram, naufragos, & exteros à ſuis tam dure habitos fuiſſe.

569. *Genus Æneadûm.*] Non nepotes Æneæ, qui nulli tum erant; ſed majores, à quibus ille genus ducebat.

571. *Pœni.*] Dicti quaſi *Phœni*, v. 342.

572. *Nec tam averſus, &c.*] Senſus eſt: *Tyriam urbem non eſſe tam remotam à Solis ortu & calore*; atque adeo cives ſuos ingenio non eſſe tam obtuſo. *Non obtuſa, &c.*] Aiunt enim philoſophi, populos qui frigidioribus in plagis naſcuntur, vulgo tardiori eſſe indole.

573. *Heſperiam magnam, &c.*] Italiam, v. 534. *Saturnia arva.*] Eam Italiæ partem, quæ *Latium* dicta eſt, quod in ea Saturnus latuerit, Æ. 8. 319. *Erycis fines.*] Siciliæ montem in parte occidentali, nunc *mont de S. Julien*, non longe à Drepano: cui nomen impoſuit *Eryx*, ibidem ſepultus. De eo, Æ. 5. 24. *Aceſtes.*] Ejuſdem Siciliæ rex, Æ. 5. 36.

577. *Urbem quam ſtatuo, veſtra eſt, &c.*] Servius refert accuſativum *urbem*, ad præcedens verbum *vultis*; hoc ſenſu: *Vultis his conſidere regnis? vultis urbem quam ſtatuo? veſtra eſt.* Vulgo tamen agnoſcunt Grammatici mutationem caſus. *Urbem quam ſtatuo*, pro, *urbs quam ſtatuo.* Aliqui, quibus accedo, ſolam ordinis mutationem putant, pro, *quam urbem ſtatuo.*

579. De *Noto*, ſive Auſtro, vento meridionali, Ecl. 2. 58.

588. *Unus abeſt.*] *Orontes*, de quo, v. 117.

Submerſum:

Submerſum: dictis reſpondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cùm circumfuſa repente
Scindit ſe nubes, & in æthera purgat apertum.
Reſtitit Æneas, claraque in luce refulſit,
Os, humeroſq; Deo ſimilis: namq; ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariuſve lapis circundatur auro.
Tum ſic Reginam alloquitur, cunctiſq; repente
Improviſus ait: coram, quem quæritis, adſum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O ſola infandos Trojæ miſerata labores!
Quæ nos, relliquias Danaûm, terræque mariſque
Omnibus exhauſtos jam caſibus, omnium egenos,
Urbe, domo ſocias. Grates perſolvere dignas
Non opis eſt noſtræ, Dido: nec quicquid ubiq; eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem;
Dii tibi (ſi qua pios reſpectant numina, ſi quid
Uſquam juſtitiæ eſt) & mens ſibi conſcia recti,
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Luſtrabunt convexa, polus dum ſidera paſcet:

ſubmerſum: reliqua conveniunt cum *ſermone matris* tuæ. *Vix ea locutus erat, cum ſubito nebula circumjecta rumpit ſe, & ſolvitur in vacuum aerem.* Viſus *eſt ſtans Æneas & emicuit claro ſplendore, ſimilis Deo* ſecundum *vultum & humeros. Ipſa enim mater aſpiraverat filio decorem in coma, & egregiam lucem juventutis, & hilarem pulchritudinem oculis. Qualem pulchritudinem ars adjicit ebori, aut quando argentum, vel marmor Parium cingitur rutilo auro. Tunc ſic alloquitur Reginam, & ſtatim omnibus inexpectatus inquit; Adſum præſens,* ego *quem quæritis, Trojanus Æneas, ſervatus à fluctibus Africæ. O* quæ *ſola miſerta es infandarum calamitatum Trojæ! Quæ nos excipis urbe & domo,* nos qui ſumus *reliquiæ Græcorum, fracti jam omnibus infortuniis terræ & maris, indigentes omnium* rerum. *Non eſt noſtræ facultatis tibi referre gratias debitas, ô Dido: nec quodcumque uſquam eſt nationis Trojanæ, quæ diſſipata eſt toto mundo, tibi reddere* poſſit *præmia merita;* ſed ſoli *Dii, ſi aliqui Dii reſpiciunt pios, ſi eſt ullo in loco aliquid juſtitiæ;* ſed & tua *mens conſcia ſibi æquitatis. Quæ tam fortunata tempora te protulerunt! qui tanti parentes talem produxere? Quamdiu amnes current in mare, quamdiu umbræ* arborum *circuibunt cacumina* in *montibus, quamdiu cœlum alet aſtra:*

NOTÆ.

595. *Purpureum.*] Ad colorem poteſt referri, qui rubicundus ac roſeus juvenibus fere eſt. Sic ſupra, v. 406. tribuitur Veri *roſea cervix.* Sic Æ. 10. 16. *Venus aurea* dicitur, forte ex aureo colore capillorum. Quamquam his nominibus exiſtimo non tam certum colorem ſignificari, quam generatim pulchritudinem: ut cum dixit Horat. Od. l. 4. 1. 10. *Purpureis ales oloribus.* Piſo Albinov. *Brachia purpureâ candidiora nive.* Homerus Odyſ. 6. 231. Κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας, *comas hyacinthino flori ſimiles.* Cum enim inter colores pulcherrima ſit purpura; inter metalla aurum; inter flores roſa, & veterum æſtimatione, hyacinthus; ideo hæc nomina, ad exprimendam quamlibet pulchritudinem tranſtulerunt. Expreſſus eſt hic locus, cum ſequenti comparatione, ex Homeri Odyſſ. l. 6. 229. ubi Minerva formam addit Ulyſſi, ut Nauſicaæ placeat.

596. *Manus addunt, &c.*] *Manus,* pro arte & labore hic ſumuntur; ut ſupra, v. 459. *Artificumque manus inter ſe.*

597. *Parius lapis.*] Marmor candidum è Paro inſula, in mari Ægæo.

602. *Relliquias Danaûm.*] Supra, v. 34.

607. *Si qua pios, &c.*] Modicius ait tria hic promitti virtutis præmia: primum à Diis, *ſi qua pios reſpectant numina;* ſecundum ab hominibus, *ſi quid uſquam juſtitiæ eſt;* tertium ab ipſa Didonis conſcientia, *& mens ſibi conſcia recti;* quaſi dicat Æneas: *Non meum eſt, nec Trojanorum, tantam virtutem remunerari; ſed Deorum, ſed omnium hominum, ſed tui ipſius:* nam virtus ſibi eſt ipſa præmium.

612. *Luſtrabunt convexa, &c.*] *Convexa* montium accipio, pro *cacuminibus,* quæ rotunda & convexa ſunt, *luſtrabunt* pro *circuibunt;* quemadmodum Hercules Æ. 8. 231. *Ter totum fervidus ira Luſtrat Aventini montem,* id eſt, *circuit. Luſtrare* autem proprie ſignificat *expiare,* à *luo;* per tranſlationem, *circuire,* quia expiationes agrorum & urbium per *circuitiones* fiebant unde de ſacrificio ambarvali ait Virgil. Ecl. 5. 75. *Et cum luſtrabimus agros.* Umbræ porro ad motum Solis moventur, & in orbem circumflectuntur.

Semper

ſemper gloria, & nomen tuum, & laudes durabunt: quæcumque regio trahat me ad ſe. *Sic locutus apprehendit* manu *dextrâ carum Ilioneum, & ſiniſtrâ Sereſtum, poſtea alios, & generoſum Gyan, & generoſum Cloanthum, Obſtupuit primo Tyria Dido ob aſpectum, deinde ob tantam calamitatem Æneæ; & ſic ore dixit: quæ te fortuna, ô fili Dea, perſequitur per tot diſcrimina? quæ potentia te projecit ad crudelia litora? Tu-ne es ille Æneas, quem alma Venus peperit Anchiſæ Trojano prope aquas Phrygii Simoëntis? Ego quidem recordor Teucrum veniſſe Sidona, ejectum è terminis patriæ, & quærentem nova regna ope Beli. Tunc* meus *pater Belus populabatur pinguem Cyprum, & victor* cum *imperio poſſidebat. Jam* inde *ab illo tempore nota eſt mihi ruina urbis Trojanæ, & nomen tuum, & reges Græci. Ipſe* Teucer *hoſtis, extollebat magnis laudibus Teucros,* Trojanos, *& aiebat ſe oriundum è veteri Teucrorum* illorum *familia. Agite ergo, ô juvenes, intrate* in *noſtras domos. Similis fortuna voluit, ut ego quoque agitata per multos caſus, denique manerem hac in regione.*

Semper honos, nomenq; tuum, laudeſq; manebunt:
Quæ me cunq; vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextrâ, lævâque Sereſtum:
Poſt alios, fortemq; Gyan, fortemq; Cloanthum.
Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido,
Caſu deinde viri tanto; & ſic ore locuta eſt:
Quis te, nate Deâ, per tanta pericula caſus
Inſequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchiſæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atq; equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulſum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli. Genitor tum Belus opimam
Vaſtabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo caſus mihi cognitus urbis
Trojanæ, nomenque tuum, regeſque Pelaſgi.
Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat,
Seq; ortum antiquâ Teucrorum à ſtirpe volebat.
Quare agite, ô tectis, juvenes, ſuccedite noſtris!
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Jactatam, hâc demum voluit conſiſtere terrâ.

NOTÆ.

Pelus dum ſidera paſcet] E veterum opinione, qui ſolem & ſidera, quia igneæ atque adeo voracis naturæ, paſci crediderunt aquarum humore in cœlum educto: ſed fruſtra quidam legunt *palus*; nam Lucretius in multis Virgilii magiſter, dixit l. 1. 231. *Unde æther ſidera paſcit.*

615. *Ilionea, &c.*] Penultimam, natura brevem, metri cauſâ produxit, Ionum more, qui Ἰλιονῆα dicunt, pro Ἰλιονέα. *Sereſtum.*] Teſtatur Pierius in Longobardico cod. *Sergeſtum* legi, &, v. 514. dixit, *Anthea Sergeſtumque videt*; nulla de *Sereſto* mentio. Tamen l. 12. 561. diſtinguuntur hæc duo nomina; *Meneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Sereſtum.*

621. *Dardanio Anchiſæ*] Notanda gravitas verſus, quæ oritur ex hiatu vocalium, & ſpondeo quinti pedis. *Dardanio*, Trojano, v. 239. *Anchiſæ*, Capyos filio, Aſſaraci nepoti, è ſtirpe Trojanorum regum. Hic à Venere adamatus; oculis deinde privatus fuiſſe dicitur, quod amores jactaſſet ſuos. De *Venere*, v. 260. De *Simoënte*, fluvio, v. 104. De *Phrygia*, v. 385.

623. *Teucrum memini Sidona.*] Teucer, Telamonis Salaminis inſulæ regis filius, cum è bello Trojano rediiſſet in patriam, inultâ fratris Ajacis morte, qui dolis Ulyſſis circumventus, ob dolorem de amiſſis judicio armis Achillis, mortem ſibi intulerat; à patre actus in exilium, & Cyprum appulſus, urbem illic, de patriæ ſuæ nomine, Salamina conſtituit. Addit Virgilius Cyprum tunc temporis à Belo, Tyri rege, Didonis patre, fuiſſe expugnatam; atque adeo Teucrum veniſſe ad Belum, ut ejus ope ſedem in illa inſula obtineret. *Sidona.*] De qua urbe, v. 450. De Belo in argumento lib. 4.

626. *Cyprum.*] Ingentem inſulam mediterranei maris, in ſinu Iſſico, inter Ciliciam & Syriam, Veneris olim cultu celebrem.

628. *Pelaſgi.*] Proprie Theſſali; qui ſic dicti ſunt, vel à *Pelaſgo*, Lycaonis Arcadiæ regis filio, à quo ducebant originem; vel quaſi *Pelargi*, à πελαργὸς, *ciconia*, quia ciconiarum more per multas regiones erraverunt. Pro Græcis omnibus, & hic, & paſſim ſumuntur.

630. *Teucrorum a ſtirpe.*] Trojanorum, qui ab antiquo Teucro, Dardani ſocero, ſic dicti fuerant, v. 239. Ab ea Teucri ſtirpe oriebatur Teucer, per Heſionen matrem ſuam, quæ Laomedontis Trojani regis filia fuit: Laomedon Ili filius, Ilus Trois, Tros Erichthonii, Erichthonius Dardani, Dardanus Teucri gener.

Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.
Sic memorat, ſimul Æneam in regia ducit
Tecta, ſimul Divûm templis indicit honorem.
Nec minus interea ſociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga ſuum, pingues centum cum matribus agnos:
Munera, lætitiamque Dei.
At domus interior regali ſplendida luxu
Inſtruitur, mediiſque parant convivia tectis.
Arte laboratæ veſtes, oſtroque ſuperbo:
Ingens argentum menſis, celataque in auro
Fortia facta patrum, ſeries longiſſima rerum
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius conſiſtere mentem
Paſſ⁹ amor) rapidum ad naves præmittit Achaten:
Aſcanio ferat hæc, ipſumq; ad mœnia ducat.
Omnis in Aſcanio chari ſtat cura parentis.
Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet, pallam ſignis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho:
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,

Non inſcia miſeriarum didicit auxiliari miſeris. Sic loquitur: ſtatimque ducit Æneam in regiam domum, & eodem tempore mandat ſacra fieri in *templis Deorum. Interim nec minora* cura *mittit ad litora ſocios Æneæ, viginti tauros, centum corpora hirſuta porcorum, centum agnos pingues, cum* centum *ovibus:* præterea *dona & gaudia Bacchi. At domus interior* licet *ſplendida, ornatur regali pompâ, & ſub medio tecto parantur epulæ.* Adſunt *veſtimenta perfecta* magno *artificio, & purpurâ illuſtri* tincta: *magna* vaſa *argentea* in *menſis, & egregia facinora majorum ſculpta in auro, ordo rerum longiſſimus deductus per tot viros, ab* ipſo *ortu veteris familiæ. Æneas (nam affectus paternus non ſuſtinuit* ejus *animum tardare* diutius) *mittit celerem Achaten ad naves,* ut *referat iſta Aſcanio, & adducat eum in urbem. Tota ſollicitudo chari patris poſita eſt in Aſcanio. Inſuper imperat, ut afferat munera ſervata* ex *Trojano excidio, pallam figuris aureis, & velamen* cui *croceus acanthus intextus* erat: *ornamenta Argivæ Helenæ, quæ ipſa Mycenis exportaverat,*

NOTÆ.

640. *Lætitiamque Dei.*] Vinum; lætitiam Dei, id eſt Bacchi, de quo infra v. 738. *Adſit lætitiæ Bacchus dator.* Gellius aliique legunt non *Dei*; ſed, vel *dii*, vel *die*; qui ſunt antiqui genitivi, à nomine *dies*: ut G. 1. 208. *Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas:* Et ſenſus erit; miſſa eſſe à Didone hæc omnia, ut diem illum hilariter Trojani ducerent. Plura tamen & vetuſtiora exemplaria habent *Dei.*

652. *Pallam.*] Pallium muliebre; utraque vox, vel à *palam*, quia veſtis eſt exterior; vel à πάλλω *vibro*, quod frequenti motu vibretur.

653. *Croceo velamen acantho.*] Ornatum variis flexibus acanthi herbæ, croceo colore, vel auro expreſſæ. *Velamen* aliqui *cycladem* eſſe volant; genus fœmineæ veſtis tenuiſſimum, rotundum, ac fimbriatum; alii, quia croci fit mentio, putant eſſe *epicrocum*, amiculum tenue ac perlucidum: iique melius, quia *epicrocum* veluminis inſtar fuit, *lyclas* talaris veſtis. Prop. l 4. 7. 40. *Auratâ cyclade ſignat Humum. Acanthus, branche urſine*, herba coronaria, Ecl. 3. 45. *Crocus*, flos, *ſaffron.*

654. *Argivæ Helenæ.*] Patrem habuit Jovem, ſub cycni ſpecie; matrem Ledam, Tyndarei Laconiæ regis uxorem. Leda ova duo peperit: ex altero Pollux & Helena divino ſemine: ex altero Caſtor & Clytæmneſtra mortali ſemine excluſi ſunt. Dixit tamen Horatius, ſed contra communem opinionem, Pollucem & Caſtorem ex eodem ovo prodiiſſe, Sat. l. 2. 1. 26. *Caſtor gaudet equis, ovo prognatus eodem, Pugnis.* Nupſit Helena Menelao, cui erepta eſt à Paride; & Trojam deducta, ortum dedit bello Trojano: ſupra, v. 31. Cætera de eadem, Æ. 2. 567. Æ. 6. 511. *Argivæ.*] Græcæ; non enim *Argis* nata fuit. Nec *Mycenis* regnavit, ſed vir ejus Menelaus frater fuit Agamemnonis, qui in hac utraque regnavit urbe, ſupra v. 288. Menelaus autem adſcitus in generum à Tyndareo, Spartæ ſive Lacedæmonis rege, mortuis Caſtore ac Polluce, Spartæ regnavit. Promiſcue tamen ſumuntur harum urbium nomina, propter vicinitatem, omnes enim ſunt in Peloponneſo.

cum iret Trojam ad petitum conjugium, dona miranda Ledæ matris ejus. *Præterea ſceptrum, quod Ilione primogenita filiarum Priami tulerat quondam, & monile ex unionibus* ad ornatum *colli, & coronam duplici* textu *auri & gemmarum properans ipſa* afferre *Achates dirigebat iter ad naves. At Venus volvit animo novos dolos, nova conſilia:* nempe *ut Cupido, mutata forma & vultu, veniat pro dulci Aſcanio, & inflammet muneribus amantem Reginam, ac immiſceat ignem oſſibus* ejus. *Nam metuit domum dubium, & Tyrios fallaces: angit* eam *aſpera Juno, & hæ ſollicitudines per noctem redeunt. Igitur alloquitur alatum Amorem his verbis: Fili,* qui *es meum robur, & magna mea vis: Fili, qui ſolus deſpicis fulmina ſupremi Jovis,* quibus vicit *Typhœum: confugio ad te; & ſupplex imploro tuam poteſtatem. Notum tibi* eſt, *quomodo frater tuus Æneas agitetur mari circa omnia litora, odio Junonis* nobis *infenſa; & ſæpe condoluiſti mihi dolenti. Hunc Tyria Dido detinet, & retardat dulcibus ſermonibus: & dubito quem habitura ſint* exitum *hæc hoſpitia,* quibus præeſt *Juno: non quieſcet in* hoc *flexu tam commodo* rerum. *Qua propter meditor prius occupare Reginam fraude, & ambire igne: ne mutet ſe* ad *ullius Dei* nutum; *ſed* ut *mecum proſequatur Æneam magno amore. Quomodo poſſis id exequi, audi jam conſilium meum. Regius juvenis, quem maxime curo,*

Pergama cum peteret, inconceſſoſq; Hymenæos,
Extulerat: matris Ledæ mirabile donum.
Præterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim,
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, & duplicem gemmis auroq; coronam.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates. 660
At Cytherea novas artes, nova pectore verſat
Conſilia: ut faciem mutatus & ora Cupido
Pro dulci Aſcanio veniat, donisque furentem
Incendat Reginam, atque oſſibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam, Tyrioſque bilingues: 665
Urit atrox Juno, & ſub noctem cura recurſat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
Nate, meæ vires, mea magna potentia; ſolus,
Nate, Patris ſummi qui tela Typhoëa temnis:
Ad te confugio, & ſupplex tua numina poſco. 670
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
Nota tibi: & noſtro doluiſti ſæpe dolore.
Hunc Phœniſſa tenet Dido, blandiſq; moratur
Vocibus: & vereor, quo ſe Junonia vertant 675
Hoſpitia; haud tanto ceſſabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis & cingere flammâ
Reginam meditor: ne quo ſe numine mutet;
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore. 679
Quà facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentem.
Regius, accitu chari genitoris, ad urbem (tem.

NOTÆ.

655. *Pergama. Hymenæos.*] Illa, pro *Troja* ſumuntur, v. 470. Hi pro nuptiis, G. 3. 60.

657. *Ilione.*] Polymneſtoris Thraciæ regis uxor.

659. *Duplicem.*] Quia duplex erat in ea ordo, ſive faſcia; altera aurea, altera gemmea.

661. *Cytherea.*] Venus, v. 260. *Cupido,* Amoris Deus, duplex à quibuſdam fingitur; honeſtus, Jove ac Venere prognatus; turpis, Nocte atque Erebo. Alii non Jovem, ſed Mercurium honeſto patrem aſſignant.

665. *Bilingues.*] Vel alludit ad duplicem linguam, qua utebantur, Phœniciam & Libycam; vel perfidiam notat genti familiarem, proverbio enim fuit, *Punica fides.*

669. *Typhœa.*] Fulmina, quibus Gigantes vicit; imprimiſque Typhœum, de quo G. 1. 279. Sunt qui ſcribunt *Typhoia*; nec admodum refert: debuit enim dici *Typhoia*, à Græco Τυφόεια: perinde autem potuit ex diphthongo *ei*, vel abjici *ι*, ut fieret *Typhœa* vel abjici *ε*, ut fieret *Typhoia.*

674. *Phœniſſa.*] E Phœnicia oriunda, & Junonis cultui addicta, ſupra, v. 450. De *cardine*, qui hic pro flexu rerum ſumitur; ex eo quod janua flectitur & vertitur in cardine, v. 453.

Sidoniam

Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago & flammis reſtantia Trojæ.
Hunc ego ſopitum ſomno, ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idalium, ſacrata ſede recondam:
Ne quà ſcire dolos, mediuſve occurrere poſſit.
Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
Falle dolo: & notos pueri puer indue vultus:
Ut, cum te gremio accipiet lætiſſima Dido,
Regales inter menſas laticemque Lyæum,
Cum dabit amplexus, atque oſcula dulcia figet;
Occultum inſpires ignem, fallaſque veneno.
Paret Amor dictis charæ genitricis, & alas
Exuit, & greſſu gaudens incedit Iüli.
At Venus Aſcanio placidam per membra quietem
Irrigat: & fotum gremio Dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus & dulci aſpirans complectitur umbrâ,
Jamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cum venit, aulæis jam ſe Regina ſuperbis
Aureâ compoſuit ſpondâ, mediamque locavit.
Jam pater Æneas & jam Trojana juventus
Conveniunt, ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro.

parat ſe vocatus dilecti patris, ad eundum in urbem Carthaginem, portans munera quæ ſuperſunt è naufragio, & incendio Trojæ. Ego occultabo illum ſopitum ſomno, ſacro in loco, ſuper alta Cythera, vel ſuper Idalium nemus: ne poſſit aliquo modo cognoſcere fraudes meas, & medius intervenire. Tu ſimula per fraudem formam illius, & puer aſſume notam faciem pueri, non plus quam unâ nocte: ut cum Dido læta excipiet te ſinu, inter epulas regias & liquorem Bacchicum; cum amplectetur te, & præbebit tibi ſuavia oſcula; inſinues ei ſecretam flammam, & decipias eam veneno amoris. Amor obtemperat mandatis dilectæ matris, & deponit alas, & eundo imitatur inceſſum Aſcanii. Venus autem infundit Aſcanio dulcem ſomnum in membra: & Dea aufert eum, compoſitum in ſuo ſinu, in altas ſylvas Idaliæ: ubi amaracus ſuaviter halans cingit illum floribus & gratâ umbrâ. Et jam ibat Cupido, obediens juſſis Æneæ, & portabat Carthaginenſibus regalia munera, gaudens duce Achate. Quando venit, tum Regina diſcumbit in aurea ſponda & magnificis tapetibus, & media ſedet. Tum pater Æneas, & tum juvenes Trojani ſimul accedunt, & diſcumbunt in lectis purpureis.

NOTÆ.

682. *Sidoniam.*] Carthaginem, coloniam Sidoniorum ac Tyriorum, v. 16.

684. *Super alta Cythera, &c.*] Ut Æ. 6. 794. *Super & Garamantas & Indos proferet imperium:* vel eſt *ultra*, vel *in*. *Cythera, orum.*] Inſula mediterranei maris contra Cretam, v. 261. *Idalium.*] Vel *Idalia*, oppidum & nemus eſt inſulæ Cypri.

690. *Lyæum.*] Bacchicum: Bacchus enim *Lyæus* dictus eſt, à λύω ſolvo, quod curis animum ſolvat ac liberet. De *Iulo*, ſive *Aſcanio*, v. 271. De *Venere*, v. 260.

697. *Amaracus.*] Herba coronaria, ſuaviſſimi odoris, floſculos emittens perpuſillos, candidos, *marjolaine.*

701. *Aulæis.*] Velis, pretioſiſque tapetibus; vel inſpenſis ſuper lectum, vel in lecto ſubſtructis.

702. *Aureâ ſponda, &c.*] *Sponda* pars lecti exterior eſt; ſæpe pro toto lecto ſumitur, à σπονδὴ fœdus: unde & ſponſis nomen eſt. *Aureâ.*] Diſſyllabâ voce; quomodo Æ. 7. 190. *Aureâ ſercuſſam virgâ.*

Mediamque locavit.] Uſus ad menſam duplex fuit, vel ſedendi in ſella, vel in lecto diſcumbendi. Sedendi uſus antiquior & ſeverior: Barbari & orientales populi molliores, diſcumbendi morem invexere. Unde Romani primis temporibus ſedere: poſt Aſiam debellatam, auctis opibus ac deliciis, diſcubuere: mulieres tamen adhuc ſedendi morem præ modeſtia retinebant. Auguſti temporibus obſoleſcebat in domibus, & in ſacris tantum Capitolii epulis ſervabatur; ut eſt apud Valerium Max. l. 2. 3. Patet autem ex Livio l. 28. 18. Afros diſcumbere ſolitos, jam inde à Scipionis & Syphacis temporibus. Unde Virgilius hic ad barbarum alludit morem. *Mediam.*] Vel in lecto, qui erat medius, ut vult Corradus, nec enim decebat in eodem lecto gravem fœminam diſcumbere cum Ænea: & vero circa menſam tres vulgo lecti ſternebantur; unde conclave dicebatur *triclinium*, à τρεῖς tres & κλίνη lectus. Vel etiam in eodem lecto, quod dici poteſt apud Barbaros gravitati non obfuiſſe. Et vero videtur Aſcanius, ſive Cupido, inferiorem ſeu ſiniſtrum

Miniſtri infundunt aquam manibus, & proferunt panem è caniſtris, & geſtant mantilia è raſis velleribus. Intus ſunt *quinquaginta miniſtræ, quibus cura eſt componere longâ ſerie penum, & ſuffire igne* domeſticos *Deos.* Sunt *aliæ centum, & totidem famuli æqualis ætatis, qui imponant menſis cibos, & proferant pocula. Pariter etiam Pœni magno numero congregantur per lætam domum, juſſi recubare in lecto picto. Mirantur munera Æneæ, mirantur Aſcanium, & vultum ardentem Cupidinis, & ficta* ejus *verba, & pallam, velamen intextum croceo acantho. Præſertim miſera Dido, deſtinata amori futuro, non poteſt ſatiare animum, & inflammatur ſpectando, & æqualiter capitur* pulchritudine *munerum & pueri. Ille poſtquam hæſit collo & in complexu Æneæ, & ſatiavit magnum amorem ficti patris; it ad Reginam. Hæc oculos, hæc totum animum defigit* in puerum, *& aliquando premit* eum in *ſinu: ignorans Dido, quantus Deus* ſibi *miſera inſideat. Sed ille recordatus* mandatorum *matris* ſuæ *Veneris, incipit delere paulatim* memoriam *Sichæi, & conatur præoccupare vehementi amore mentem jamdudum otioſam, & corda deſueta* amandi.

Dant famuli manibus lymphas, Cereremque caniſtris
Expediunt, tonſiſque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, & flammis adolere Penates,
Centum aliæ, totidemq; pares ætate miniſtri,
Qui dapibus menſas onerent, & pocula ponant.
Necnon & Tyrii per limina læta frequentes
Convenere, toris juſſi diſcumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iülum,
Flagranteſque Dei vultus, ſimulataq; verba:
Pallamq; & pictum croceo velamen acantho.
Præcipue infelix, peſti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardeſcitq; tuendo
Phœniſſa: & puero pariter doniſq; movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ colloque pependit,
Et magnum falſi implevit genitoris amorem,
Reginam petit: hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet: inſcia Dido,
Inſideat quantus miſeræ Deus: at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum
Incipit, & vivo tentat prævertere amore
Jampridem reſides animos deſuetaque corda.

NOTÆ.

in eodem lecto locum occupaſſe, unde facile Didonis gremio incumberet, v. 722. eo quippe amici & amicæ diſcumbebant loco: ut commode jacerent illius in ſinu, qui medium locum obtinebat; & dextra manus ejus ad cibos carpendos libera eſſet. Æneas autem certe dextrum ſive ſuperiorem obtinuit locum, nam l. 2. 2. *toro ſic orſus ab alto.* Quis autem locus dignior haberetur, an *dexter* & ſuperior, an *medius*, dubia eſt ſententia, ſuis utraq; rationibus ac teſtimoniis nixa. De *oſtro*, conchylio unde exprimitur purpura, G. 2. 506. De *Cerere*, pro pane, Ecl. 5. 79.

706. *Mantilia.*] Villoſa lintea, tergendis *manibus* comparata, unde habent nomen; differunt à *mappa*, juxta Voſſium in Etym. quod mantilibus etiam ſternerentur menſæ, mappis minus tantum tergerentur; afferrenturque mappæ aliquando cum in uſum à ſingulis convivis: unde Martial. Epig. l. 12. 29. 11. *Attulerat mappam nemo, dum furta timentur: mantile è menſa ſurripit Hermogenes.*

708. *Penum, &c.*] *Penus, hujus peni*, vel *hujus penus*, maſculini vel fœminini generis: vel *penus penoris* neutrius: ſunt res ad victum neceſſariæ, quæ in intima domus parte ſervantur. Hinc eſt *penitus*, & *penetro*, & *Penates*, Dii, qui in intima domus parte colebantur. Cum autem ait Naſcimbænus, *flammis adolere Penates*, eſſe *coquinam facere*, plane errat: patet enim ex Athenæi compluribus locis, convivia rem ſacram apud veteres fuiſſe; nihilque in iis adhiberi frequentius, quam thura, flores, Deorum ſimulacra, libationes. Igitur *flammis adolere Penates*, eſt ſuffitu Penates colere, ut in convivio Nympharum, G. 4. 379. *Panchæis adoleſcunt ignibus aræ.* De *Penatibus*, Æ. 2. 717.

724. *Acidaliæ.*] Veneris, quæ ſic dicitur ab *Acidalio* fonte, in Orchomeno Bœotiæ civitate, qui Gratiis dicatus eſt: Gratiæ autem Veneris & Liberi filiæ à quibuſdam dicuntur. De *Sichæo*, v. 347.

725. *Prævertere.*] Præoccupare, ne Juno Didoni odium inſpiret in Trojanos.

Poſtquam

Poſtquam prima quies epulis, menſæq; remotæ;
Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant.
Fit ſtrepitus tectis, vocemq; per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi: & noctem flammis funalia vincunt.
Hic Regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitq; mero pateram; quam Belus, & omnes
A Belo ſoliti. Tum facta ſilentia tectis;
Juppiter (hoſpitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriiſq; diem Trojâq; profectis
Eſſe velis, noſtroſq; hujus meminiſſe minores.
Adſit lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate faventes.
Dixit & in menſam laticũ libavit honorem:
Primaque libato, ſummo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hauſit
Spumantem pateram, & pleno ſe proluit auro:
Poſt alii proceres. Citharâ crinitus Iopas
Perſonat auratâ, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Soliſq; labores:

Poſtquam ceſſatum eſt à primis epulis, & ſublati ſunt cibi, ponunt magna pocula, & coronant vinum. Fit ſonus per domum, & vox volvitur per ſpatioſa atria: lucernæ accenſæ pendent è laquearibus auratis, & faces luce pellunt tenebras. Tunc Regina petit pateram auro & gemmis gravem, & replevit eam vino, quam Belus, & omnes Beli poſteri ſolebant replere. Tunc ſilentium factum eſt tota *domo: Jupiter*, inquit Dido (*nam aiunt te auctorem eſſe legum hoſpitalium*) *fac ut hic dies ſit felix Carthaginenſibus, & advenis Trojanis: & ut poſteri noſtri hujus recordentur. Adſit Bacchus auctor lætitiæ, & propitia Juno: Et vos, ô Carthaginenſes, adeſte faventes huic convivio.* Sic *ait, & ſtillavit in menſam* vinum, *honorem liquorum: & eo ſtillato, prima deguſtavit* reliquum *ſummis tantummodo labris: deinde dedit Bitiæ hortans* eum: *ille alacer elibit pateram ſpumantem, & conſperſit ſe* vino *aureæ* pateræ *plenæ: poſtea alii proceres. Iopas comatus ludit citharâ, ea quæ maximus Atlas docuit. Canit ille errores Lunæ, & defectus ſolis:*

NOTÆ.

727. *Menſaque remotæ.*] Menſæ, non tantum ſunt τράπεζαι, ſeu menſæ ipſæ quæ ferculis onerantur; ſed etiam σπυρίδες, ſeu cibi & fercula, quæ imponuntur menſis: quod diſerte ſcribit Pollux, & innuunt auctores Latini, apud quos frequens eſt diviſio convivii in *primas* ac *ſecundas menſas*: at menſæ non mutabantur: itaque prima & ſecunda fercula intellige, quorum prima graviorum erant ciborum; ſecunda pomorum, compotationum, libationum: utraque diſtinguebantur ſaltationibus, cantu, ludis, dum convivæ ab edendo quieſcerent: & hæc eſt *prima quies*, cui reſpondet, *ſecundæ quietis* loco, finis epularum poſt ſecundas menſas. De *cratere* vinis, poculis vinariis, Ecl. 5. 68. De *coronatione* vini, G. 2. 528.

730. *Lychni laquearibus.*] Λύχνος, *lucerna*: Græcam vocem Latinæ præpoſuit, quia minus humilem. *Laquear.*] Sive *lacunar*, eſt interſtitium trabium ac tignorum, in conclavium tectis, diciturque à *lacu*, quia cavum eſt, *lacus* autem ſignificat proprie cavum quodlibet aquarum receptaculum, ſed transfertur ad alia multa ob figuræ ſimilitudinem. *Funalia.*] Funes cerâ obliti.

733. *Belus & omnes a Belo, &c.*] Belus iſte, non Didonis pater eſt, de quo prius, v. 625. de hoc enim dici non poſſet, *omnes à Belo*, id eſt, *omnes Beli poſteri*; ſiquidem inter hunc & Didonem nullus occurrit medius. Igitur de Belo antiquiore intellige, qui numeratur inter Didonis majores: vide argumentum lib. 4.

735. *Juppiter hoſpitibus.*] Magna fuit in veneratione *Jupiter hoſpitalis*, Græcis Ξένιος.

740. *Libavit.*] Stillavit: à λείβω *ſtillo*. Ritus hic fuit ſacrificiorum: ſacerdos vinum è vaſculo deguſtabat, dabatque deinde deguſtandum cæteris; tum illud, vel in victimæ cornua; vel, ſi ſacra ſolo ture abſque victima fierent, in ignem aræ impoſitum; vel, ſi abſque igne, ut in conviviis, in menſam invergebat. Unde *libo* primo ſignificat *ſtillo*; deinde quia in libatione vinum deguſtabatur, ſignificat etiam *deguſto* ac *leviter tango*, ut ſupra, v. 260. *Oſcula libavit natæ*: G. 4. 54. *Flumina libant ſumma leves.* Denique generatim ſumitur pro *ſacrificio*, quia nullum ſacrificium erat ſine libatione.

745. *Atlas.*] Bene Pœnus ea narrat, quæ docuit Atlas Afer, rex Mauritaniæ, qui cum eſſet aſtrologiæ peritiſſimus, cœlum humeris ſuſtinuiſſe dicitur; & in montem cognominem mutatus, objectu Gorgonei capitis, à Perſeo Jovis filio, quem excipere hoſpitio noluerat.

unde oriatur genus hominum, & pecudes; unde pluvia & fulmina: canit Arcturum, & Hyadas imbriferas, & duos Triones: cur Sol hyemalis ita properet se lavare aquis Oceani, vel quæ mora retardet lentas noctes æstatis. Carthaginenses dant plausum, & Trojani eos imitantur. Misera etiam Dido traducebat noctem variis cum Æneæ colloquiis, & sensim hauriebat amorem: quærens multa de Priamo, multa de Hectore: modo, quibus armis instructus filius Aurora venisset Trojam: *modo quales essent equi Diomedis: modo, quantus esset Achilles. Age potius, ô hospes, inquit, & narra nobis dolos Græcorum à prima origine, ruinamque* civium *tuorum, & tuos errores: nam æstas jam septima te circumfert errantem omnibus terris & maribus.*

Unde hominum genus, & pecudes: unde imber,
& ignes:
Arcturum, pluviasq; Hyadas, geminosq; Triones:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet. 750
Ingeminant plausum Tyrii, Troësq; sequuntur.
Necnon & vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis: 755
Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus
Achilles.
Immo age, & à prima dic, hospes, origine nobis
Insidias, inquit, Danaûm, casusque tuorum,
Erroresque tuos: nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æstas. 760

NOTÆ.

748. *Arcturum, &c.*] Stellam procellosam, in signo Bootæ, prope caudam ursæ majoris; unde nomen habet ab ἄρκτος ursa, & οὐρὰ cauda, G. 1. 68. *Hyadas*, stellas septem in fronte tauri, quibus nomen est ab ὕειν pluo, G. 1. 138. *Geminos Triones.*] Ursas duas, signa Borealia, quæ à rusticis *plaustrum majus*, ac *plaustrum minus*, olim dicta sunt: quia in majore septem stellæ ita dispositæ sunt, ut boves aratro subligatos referant: boves autem *triones* antiquis dicti sunt: quod arando, vel terram terant, juxta Varronem, quasi *teriones*; vel strias in terra excavent, juxta Scaligerum, quasi *striones*. In minore vero, stellæ item aliquot, licet multo minores, eumdem fere situm imitantur.

749. *Se tingere soles.*] Ex vulgi mente, cui sidera in Oceanum decumbere & lavari dicebantur. Sensus est: cur dies hyberni tam sint breves; & quæ mora sic obstet noctibus æstivis, ut sero ac lente veniant: versus ii huc translati sunt è G. 2. 481, 482. *Soles*, dies, vel Sol ipse.

754. *Priamo, &c.*] Trojano rege, de quo passim lib. 2. De *Hectore* ejus filio, & *Achille*, supra, v. 103. De *Auroræ filio Memnone*, v. 493. De *Diomede*, Tydei filio, v. 101. De *equis* quos Rhesо Diomedes abduxit, v. 476.

760. *Septima æstas.*] Hinc probat Segresius, æstate Æneam ad Africæ litus appulsum esse. Nec refert quod lib. 5. v. 626. sub ipsum sequentis veris initium, dicat etiam Beroë: *Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas.* Illic enim addit *vertitur*, id est, transacta est, & in aliam æstatem vertitur ac deflectit, nempe in octavam.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS, LIBER II.

ARGUMENTUM.

NARRAT Didoni Æneas Trojani excidii ſeriem; ea eſt ejuſmodi. Græci decennali bello pene fracti, dolo capere urbem conſtituunt: fugam ſimulant; circa Tenedum inſulam latent; equum relinquunt in caſtris, fœtum intus militibus. Quo, per fraudem Sinonis, cui fidem mors Laocoontis faciebat, in urbem inducto: noctu reſerato ejus utero Græci erumpunt; admiſſoque exercitu, Trojam ferro & igne populantur. Admonetur in ſomnis Æneas ab Hectore, ut fugâ ſibi conſulat: Æneas mortem fugæ præferens, coactâ manu, Græcos aliquot cædit; ſumptiſque eorum armis, ſuorum telis fere obruitur. At vaſtatâ regiâ, Priamo Pyrrhi manu interfecto, Æneas domum revertitur, Anchiſæ patri ſacra Penateſque committit, ſuis eum imponit humeris; & cum Aſcanio filio, Creuſaque uxore, fugam arripit. Mox amiſſâ inter eundum Creuſâ, iter ad eam quærendam relegit: occurrit mortuæ uxoris umbra, monetque ſe à Cybele in Phrygia detineri. Redit ille in montem Idam, & cum ſociis mari fugam parat.

COnticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Æneas ſic orſus ab alto:
Infandum, Regina, jubes renovare dolorem:
Trojanas ut opes & lamentabile regnum
Eruerint Danai, quæque ipſe miſerrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando,
Myrmidonũ, Dolopumve, aut duri miles Ulyſſei,

INTERPRETATIO.

OMNES ſilerunt, & attenti comprimebant voccm. Tum pater Æneas ſic incœpit è ſuperiori parte *lecti: Jubes me, ô Regina, renovare dolorem infandum,* narrando, *quomodo Græci everterint potentiam Trojanam, & regnum deplorandum: & quæcunq; vidi ipſe* digna *miſeratione, & quibus magnâ ex parte interfui. Quis Myrmidonum, aut Dolopum, aut* quis *miles duri Ulyſſis hæc commemorando*

NOTÆ.

2. *Ab alto.*] Quia Æneas ſedebat in altiore, id eſt, dextera parte lecti; Aſcanius in inferiore, ſeu ſiniſtra; Dido in media. Æ. 1. 702.
Danai.] Græci, Æ. 1. 34.

7. *Myrmidonum, &c.*] Milites Achillis fuerunt, ex Ægina inſula ſinus Saronici, inter Peloponneſum & Atticam: ſic dicti à μύρμηξ *formica*: quod, ut ait Strabo, propter ſoli ſteritatem, formicarum in morem terram fodientes, ſemen in ſaxa conjicerent; itemque laterum coctorum penuriâ in foſſis habitarent. Fabulæ tamen ex eo derivant nomen, quod Æacus,

abſtineat à fletu? Et jam nox humida præceps abit è cœlo, & aſtra decedentia invitant ad ſomnum. Sed ſi tanta tibi eſt *cupiditas cognoſcendi caſus noſtros, & breviter audiendi ultimam Trojæ ruinam, quamvis* mea *mens abhorreat, & præ dolore recuſet recordari:* tamen *incipiam. Duces Græcorum, afflicti bello, & fatis repulſi* ab expugnatione urbis, *tot annis jam elapſis; faciunt equum, in modum montis, divino conſilio Minervæ, & ſtruunt coſtas ex abiete ſciſſa. Fingunt* eſſe *votum pro reditu: ſpargitur is rumor. Ad* eam rem *ſortiti electa corpora militum,* ea *clam occultant in obſcuris lateribus* equi, *& magnus cavernas atque uterum profunde implent armatis militibus. Eſt in propinquo Tenedos inſula, famâ notiſſima, abundans opibus, dum regnum Priami ſtabat:* nunc *ſolum* eſt

Temperet à lacrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat, ſuadentq; cadentia ſidera ſomnos.
Sed ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros,
Et breviter Trojæ ſupremum audire laborem:
Quanquam animus meminiſſe horret, luctuque
Incipiam. Fracti bello, fatiſque repulſi (refugit:
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Inſtar montis equum, divinâ Palladis arte
Ædificant: ſectâque intexunt abiete coſtas.
Votum pro reditu ſimulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virum ſortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri: penituſque cavernas
Ingentes, uterumq; armato milite complent.
Eſt in conſpectu Tenedos, notiſſima famâ
Inſula, dives opum, Priami dum regna manebant:
Nunc tantum ſinus, & ſtatio malefida carinis:
Huc ſe provecti deſerto in littore condunt.
Nos abiiſſe rati, & vento petiiſſe Mycenas.
Ergo omnis longo ſolvit ſe Teucria luctu:

ſinus & ſtatio parum tuta navibus. Illuc elapſi occultant ſe deſerto in litore: nos putavimus eos *diſceſſiſſe, & ventis* propitiis *repetiiſſe Mycenas. Itaque Troja omnis liberat ſe diuturno angore:*

NOTÆ.

Achillis avus, Æginæ rex, cum regnum videret peſte vaſtatum, precibus à Jove impetravit, ut formicæ, quas ingenti numero reptantes videbat, novos in incolas mutarentur. Aliqui ſic fabulam explicant, ut putent Æginam inſulam frequentiorem ab ipſo redditam, deductis ex Theſſalia coloniis; teſtatur enim Velleius initio hiſtoriæ, *Theſſaliam* prius vocatam eſſe *Myrmidonum civitatem*, ac non niſi poſt Trojana tempora *Theſſaliam*. Igitur Achillis *Myrmidones*, vel erunt *Æginetæ*, vel potius *Theſſali*.

Delopum.] Eos quidem Theſſaliæ, Plinius Ætoliæ, Ptolemæus Epiro annumerat. Addit Strabo, præpoſitum iis fuiſſe à Peleo Achillis patre, Phœnicem, qui cum Chirone centauro Achillis educationi præfuerat, eumque ad Trojam ſecutus eſt. Igitur Dolopes, vel Phœnicis milites erant, vel Achillis, vel, ut alii volunt, Pyrrhi Achillis filii.

Ulyſſei.] Ithacæ & Cephaleniæ, inſularum in Ionio mari, regis; cujus dolis Trojana expeditio præcipue promota eſt: de illo paſſim, hoc & aliis libris. *Ulyſſei*, pro *Ulyſſis*, Genitivus, de quo Æ. 1. 224.

8. *Cœlo Præcipitat.*] Nox abit, fugit è cœlo.

9. *Suadentque cadentia ſidera ſomnos.*] Decedentia, die proxime imminente: quam interpretationem probabimus, Æ. 4. 81.

15. *Inſtar montis equum, &c.*] De voce, *inſtar*, Æ. 6. 865. Equi fabricator fuit *Epeus*; materiam advexit *Ajax Oilei*. Equus aurem ille, non reipſa equus fuit: ſed, vel machina, cujuſmodi eſt aries, quâ muri ſubruti ſint; vel pictura in ea urbis porta, quam Græcis prodidiſſe Antenor dicitur, vel ſignum Græcis datum, ut in pugna ſuos ab hoſtibus dignoſcerent; vel equeſtrem notat pugnam, qua Græci Trojanos vicerint; vel montem *Hippium*, poſt quem latentes Græci urbem oppreſſerint: ἵππος enim eſt *equus*, & ideo quibuſdam videtur dixiſſe Virgilius: *Inſtar montis equum.*

16. *Abiete, &c.*] *Sapin*: pro quovis ligno.

17. *Votum pro reditu.*] Ad obtinendum felicem reditum: & Accius in Deiphobo ſic inſcriptum ait equum fuiſſe. *Minervæ donum armipotenti Danai abeuntes dicant.*

21. *Tenedos.*] Inſula Helleſponti, contra Sigeum Troadis promontorium.

25. *Mycenas.*] Urbem regiam Agamemnonis, in Peloponneſo, de qua Æ. 1. 288.

26. *Teucria.*] Troja, à *Teucro* rege, *Dardani* ſocero. Æ. 1. 239.

Panduntur

Panduntur portæ: juvat ire, & Dorica caſtra,
Deſertoſque videre locos, littuſque relictum. (les:
Hic Dolopum manus, hic ſævus tendebat Achil-
Claſſibus hic locus: hic acies certare ſolebant.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primuſq; Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Sive dolo, ſeu jam Trojæ ſic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaûm inſidias ſuſpectaque dona,
Præcipitare jubent, ſubjectiſq; urere flammis;
Aut terebrare cavas uteri & tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magnâ comitante catervâ,
Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce.
Et procul: O miſeri, quæ tanta inſania, cives?
Creditis avectos hoſtes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? ſic notus Ulyſſes?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achivi;
Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, venturaque deſuper urbi;
Aut aliquis latet error: equo ne credite, Teucri.
Quicquid id eſt, timeo Danaos & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum

portæ aperiuntur, dulce eſt exire, & aſpicere caſtra Græca, & vacua ſpatia, & litus derelictum. Hic turmæ Dolopum, hic crudelis Achilles habebat tentoria: hæc erat ſtatio navium: hic exercitus ſolebant pugnare. Pars ſtupet munus pernicioſum oblatum *innuptæ Palladi, & admiratur magnitudinem equi: & primus Thymœtes ſuadet* ut *admittatur intra muros: & ſtatuatur in arce; ſeu per fraudem, ſeu jam fata Trojæ ita volebant. At Capys, & quorum animo prudentior* inerat *ſenſus, aut ſuadent* ut *abjiciant dolos Græcorum & munera ſuſpecta, comburantque ſuppoſitis ignibus; aut* ut *fodiant & explorent cavas latebras alvi. Plebs ambigua diſtrahitur in oppoſita conſilia. Tunc prior coram omnibus Laocoon, magnâ turbâ ſequente, decurrit celer è ſumma arce: & procul* clamat: *O miſeri cives! quæ tanta eſt ſtultitia? An putatis hoſtes* eſſe *profectos? aut exiſtimatis ulla Græcorum munera carere fraudibus? ſic Ulyſſes cognitus* eſt vobis? *Aut Græci clauſi hoc ligno latent; aut hæc machina ſtructa eſt contra noſtra mœnia ad explorandum domos, & ex alto ingruendum urbi; aut alius aliquis dolus latet: Trojani, ne fidite huic equo: quodcumque iſtud eſt, metuo Græcos, etiam dum munera dant. Cum hæc dixiſſet, immiſit totis viribus magnam haſtam in latus, & in uterum equi curvatum junctura:*

NOTÆ.

27. *Dorica.*] *Doris*, Græciæ regio, inter Theſſaliam, Ætoliam, & Phocidem; ad Parnaſſum & OEtæan montes. Pro tota Græcia hic ſumitur.

29. *Tendebat.*] Tendebat tentoria: vox Tacito & Suetonio familiaris. Suet. in Galba 12. *Germanorum cohortem remiſit in patriam, quaſi Cn. Dolabellæ, cujus juxta hortos tendebat, proniorem.* De *Achille*, Æ. 1. 103.

31. *Innuptæ Minervæ.*] *Pallas* item dicta eſt. Vulcani nuptias reſpuit, & virginitatem ſervavit. Nomen, vel à *minari*, quod armata pingatur: vel à *memini*, quod memoriæ Dea dicatur; vel potius ab antiquo *minervo*, id eſt, *moneo*, quod homines bene moneat, utpote Dea ſapientiæ atque artium.

34. *Sive dolo.*] Habuit enim Thymœtes aliquam prodendi Priami quaſi juſtam cauſam. Narrat enim ſcholiaſtes Lycophronis, *Cillam*, Hecubæ ſororem, Thymœtæ uxorem, amatam à Priamo; ac deinde cum filio Munippo, quem furtim ex eo ſuſceperat, ab eo fuiſſe occiſam. De *Danais*, Græcis, Æn. 1. 34.

41. *Laocoon.*] Juxta aliquos, Anchiſæ frater fuit: juxta alios, Priami filius, ſacerdos Apollinis: cætera infra, v. 201. 229. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 192.

47. *Inſpectura domos, venturaque, &c.*] Cum enim altior eſſet muris & domibus, ſuſpicabatur Laocoon eſſe aut ſpeculam, aut machinam factam ignibus, qui deinde in ſubjectam urbem ingruerent.

51. *Feri.*] Equi: ſic Æ. 7. 409. de cervo: *Pellebatque feram.*

Contorſit

hæſit illa tremens, & repercuſſo utero cava ſpatia ſonuerunt & emiſerunt gemitum. Et, ſi fata Deorum, ſi mens non fuiſſet ſiniſtra, Laocoon *perſuaſiſſet, ut violaſſemus armis Græcas latebras: & nunc ſtares, ô Troja; & maneres, ô arx alta Priami. Ecce interim paſtores Trojani magno clamore ad Regem trahebant juvenem ligatum manibus poſt terga: qui ſponte ſe ignotum tradiderat venientibus, ut hoc ipſum firmaret,* ac deinde *panderet Trojam Græcis: confidens animo, & paratus ad utrumque; ſeu ad faciendam fraudem, ſeu ad mortem certo ſubeundam. Undiq; Trojana juventus cupiditate videndi circumfuſa accurrit, & inſultat certatim captivo. Audi jam dolos Græcorum, & ab una eorum fraude cognoſce omnes Græcos. Scilicet ut ſtetit in medio conſpectu, ſtupefactus, ſine armis; & circumſpexit oculis Trojanas turmas: Heu, inquit, quæ jam terra, quæ maria poſſunt me excipere? aut quid miſero mihi demum ſupereſt? Cui neque locus uſquam eſt apud Græcos: præterea ipſi Trojani inimici pœnas cum ſanguine repetunt. Quo gemitu mutati ſunt animi, & vis omnis cohibita eſt: hortamur ut loquatur, & narret, quâ ſtirpe natus ſit; quid nunciet, quæ fides* adhibenda *ſit* ipſi *captivo. Ille compreſſo denique metu ſic loquitur: Ego quidem, ô Rex, vera, inquit, tibi aperiam omnia, quæcunque fuerint; neque negabo me eſſe e genere Græco; hoc primum: nec adverſa fortuna, etſi miſerum fecerit Sinonem, faciet etiam fallacem & mendacem. Si forte inter loquendum* de *aliqua* re, *venit ad aures tuas*

Contorſit: ſtetit illa tremens, uteroque recuſſo
Inſonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.
Et, ſi fata Deûm, ſi mens non læva fuiſſet,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras:
Trojaq; nunc ſtares, Priamiq; arx alta maneres.
Ecce manus juvenẽ interea poſt terga revinctũ
Paſtores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui ſe ignotum venientibus ultro,
Hoc ipſum ut ſtrueret, Trojamque aperiret Achivis,
Obtulerat: fidens animi, atq; in utrumq; paratus;
Seu verſare dolos, ſeu certæ occumbere morti.
Undique viſendi ſtudio Trojana juventus
Circumfuſa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaûm inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes.
Namque ut conſpectu in medio turbatus, inermis
Conſtitit, atq; oculis Phrygia agmina circũſpexit:
Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt
Accipere? aut quid jam miſero mihi deniq; reſtat!
Cui neq; apud Danaos uſquam locus: inſuper ipſi
Dardanidæ infenſi pœnas cum ſanguine poſcunt.
Quo gemitu converſi animi, compreſſus & omnis
Impetus: hortamur fari, quo ſanguine cretus,
Quidve ferat, memoret; quæ ſit fiducia capto.
Ille hæc, depoſitâ tandem formidine, fatur: (bor;
Cuncta equidem tibi Rex, fuerint quæcunq; fate-
Vera, inquit: neq; me Argolica de gente negabo,
Hoc primum: nec, ſi miſerum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemq; improba finget.
Fando aliquid, ſi forte tuas pervenit ad aures

NOTÆ.

54. *Læva.*] *Fata* ſignificat *contraria*; ut G. 4. 7. *Numina læva: mentem* vero, *imprudentem*, ut Ecl. 1. 16. *Si mens non læva fuiſſet.* Ubi de ambigua vocis hujus poteſtate fuſe agitur.

55. *Argolicas fœdare.*] *Argolicas*, Græcas ab *Argis*, urbe Peloponneſi, de qua Æ. 1. 289. *Fœdare.*] Lacerare, vulnerare: ut Æ. 3. 241. *Obſcœnas ferro fœdare volucres.*

59. *Dardanidæ.*] Trojani à rege Dardano, Teucri genero. Æ. 1. 239. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 492.

68. *Phrygia.*] Trojana, quia Troas in Phrygia minore fuit. Æ. 1. 385.

78. *Argolica.*] De *Argis*, urbe Peloponneſi, Æ. 1. 289.

81. *Fando aliquid.*] Gerundia modo paſſive ſignificant; ut hic, *fando*, id eſt, *dum aliquid dicitur*: modo active, ut ſupra v. 6. *Quis talia fando*, id eſt, *dum dicit talia*, Ita Servius.

Belidæ

Belidæ nomen Palamedis, & inclyta famâ
Gloria: quem falſa ſub proditione Pelaſgi
Inſontem infando indicio, quia bella vetabat,
Demiſere neci; nunc caſſum lumine lugent:
Illi me comitem, & conſanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis.
Dum ſtabat regno incolumis, regumq; vigebat
Conſiliis; & nos aliquod nomenque decuſque
Geſſimus: invidiâ poſtquam pellacis Ulyſſei
(Haud ignota loquor) ſuperis conceſſit ab oris;
Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et caſum inſontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: & me, fors ſi qua tuliſſet,
Si patrios unquam remeaſſem victor ad Argos,
Promiſi ultorem, & verbis odia aſpera movi.
Hinc mihi prima mali labes: hinc ſemper Ulyſſes
Criminibus terrere novis: hinc ſpargere voces
In vulgum ambiguas, & quærere conſcius arma.
Nec requievit enì, dōec Calchante miniſtro ---

nomen Palamedis Belidæ, & gloria nobilis per *famam: quem Græci ſub falſo* prætextu *proditionis innocentem morti addixerunt per crudelem calumniam, quia diſſuadebat bellum; nunc deflent privatum luce. Pater* meus *pauper miſit me, illi* Palamedi *comitem & ſanguine cognatum, huc ad bellum a prima adoleſcentia. Dum ſalvus ſteterit in regno, & regnum floruit* ejus *conſiliis; ego quoque aliquid famæ & honoris obtinui: poſtquam invidiâ fallacis Ulyſſei (non ignota dico) abiit* ex hoc *mundo ſuperiore; triſtis ducebam vitam in dolore ac tenebris, & eam indignabar ob mortem innocentis amici. Nec ſilui inſanus: & ſi me fortuna aliqua reduxiſſet, ſi aliquando rediiſſem victor ad patriam* meam *Argos, promiſi* me fore *ultorem, & querelis concitavi acerbum odium* Ulyſſis in me. *Hæc mihi* fuit *prima origo calamitatis: inde ſemper Ulyſſes* cœpit me *terrere novis criminationibus: inde emittere in plebem ſermones dubios* de me, *&* apud ſe *reus quærere ea* unde mihi noceret. *Neque vero ceſſavit, donec Calchante adminiſtro---*

NOTÆ.

82. *Belidæ Palamedis.*] Fuit Palamedes Nauplii filius, regis Eubœæ inſulæ, in Ægæo mari: per Amymonen, Danai filiam, ortum duxit à Belo Priſco, rege illius Africæ partis, quæ deinde Ægyptus vocata eſt. Is Palamedes infeſtum habuit Ulyſſem duabus maxime de cauſis. I. Nolebat Ulyſſes ad bellum Trojanum proficiſci cum cæteris Græcis; ideoque inſaniam ſimulans, junctis ad aratrum animalibus diverſæ naturæ, ferebat ſalem. Filium ejus Telemachum aratro Palamedes ſuppoſuit; quo viſo Ulyſſes aratrum ſuſpendit, atque ita minime ſtultus eſſe judicatus eſt. II. Ulyſſes ad bellum profectus, & in Thraciam deinde miſſus ad frumenta convehenda, cum nihil retuliſſet, increpitus eſt à Palamede, qui illuc ipſe miſſus magnam frumenti vim advexit. Subtiliſſimo ingenio fuit Palamedes, & in otio caſtrorum reperit multa, literas quatuor, θ, ϕ, ξ, χ, ludos complures, multa de ponderibus.

83. *Falſa ſub proditione Pelaſgi, &c.*] Sub ſpecie proditionis. Ulyſſes enim aurum in Palamedis tentorio clam defodit: tum epiſtolam fingit Priami ad Palamedem, qua gratiæ ei agebantur pro proditione, & aurum muneris loco fuiſſe datum indicabatur: quod cum Græci in ejus tentorio reperiſſent, inſontem lapidibus obruerunt. Rem Dictys aliter narrat. *Pelaſgi.*] Græci, proprie Theſſali. Æ. 1. 628. *Indicio.*] Relatione Ulyſſis, & auri indicatione. *Quia bella vetabat.*] Hoc mentitur Sinon, in gratiam Trojanorum, ut fidem ſibi apud eos faciat.

86. *Conſanguinitate propinquum.*] Et hoc mentitur Sinon: non enim Palamedi ſanguine junctus fuit, ſed Ulyſſi; ex eadem *Autolyci* & *Siſyphi* ſtirpe.

88. *Regno incolumis, &c.*] Vel intelligit regnum Eubœæ, quod obtinebat Nauplius Palamedis pater; vel potius commune imperium & concilium Græciæ totius, ad bellum Trojanum conſociatæ.

99. *Quærere conſcius arma.*] *Conſcius*: id eſt; *ſciens ſe reum occiſi Palamedis, atque adeo ſe verbis & querelis meis unum peti. Arma.*] Sunt cujuſlibet rei faciendæ inſtrumenta & auxilia, hic, *inſidiæ, fraudes, nocendi occaſio.*

100. *Calchante.*] Calchas, Græcorum augur: cujus abſque conſilio & divinatione nihil Trojano bello geſtum eſt. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 492.

Sed

At vero cur ego hæc fuſtra revarro vobis *ingrata? aut cur moror? ſi eodem modo tractatu omnes Græcos, & ſi jamdudum ſatis eſt hoc audire; ſumite ſupplicium* de me: *hoc optaverit Ulyſſes, & Atridæ magno* pretio *emerint. Tunc autem cupimus interrogare, & petere cauſas, inſcii tantorum criminum & fraudis Græcæ. Pergit timens, & mendaci animo ait: Sæpe Græci optaverunt fugam petere Trojâ relictâ, & abire, fatigati diuturno bello. Et utinam* id *feciſſent? Sæpe adverſa tempeſtas maris eos detinuit, & Auſter terruit abeuntes. Præſertim cum jam ſtaret hoc loco equus extructus è lignis acernis, nubes tonuerunt toto aere. Incerti mittimus Eurypylum* ad *conſulendum oraculum Apollinis: & ille refert ex* ejus *penetralibus hæc triſtia verba: O Græci, cum primo veniſtis ad litus Trojanum; propitiaſtis ventos ſanguine, & immolatâ virgine: reditus impetrandus eſt ſanguine, & ſacrificandum eſt animâ Græcâ. Quæ vox poſtquam venit ad aures plebis, obſtupuerunt animi: & frigidus timor penetravit in oſſa intima; cui mortem deſtinent, quem petat Apollo. Tum Ulyſſes magno tumultu educit in medios vatem Calchanta: quærit quanam ſit illa voluntas Deorum: & multi mihi jam prædicebant crudele crimen artificioſi* Ulyſſis, *& clam prævidebant futura. Ille* Calchas *tacet* per *decem dies: & occultus abnuit declarare ullam voce ſuâ, aut objicere morti.*

Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo? 101
Quidve moror? ſi omnes uno ordine habetis Achi-
Idque audire ſat eſt jamdudũ; ſumite pœnas: (vos,
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum vero ardemus ſcitari, & quærere cauſas, 105
Ignari ſcelerum tantorum artiſque Pelaſgæ.
Proſequitur pavitans, & ficto pectore fatur:
Sæpe fugam Danai Trojâ cupiere relictâ
Moliri: & longo feſſi diſcedere bello.
Feciſſentq; utinam! Sæpe illos aſpera ponti 110
Intercluſit hyems, & terruit Auſter euntes.
Præcipue, cum jam hic trabibus contextus acernis,
Staret equus, toto ſonuerunt æthere nimbi.
Suſpenſi Eurypylum ſcitatum oracula Phœbi 114
Mittimus: iſq; adytis hæc triſtia dicta reportat:
Sanguine placaſtis ventos, & virgine cæſa,
Cum primum Iliacas Danai veniſtis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animâque litandum
Argolicâ. Vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obſtupuere animi, geliduſq; per ima cucurrit 120
Oſſa tremor; cui fata parent, quem poſcat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ ſint ea numina Divûm,
Flagitat: & mihi jam multi crudele canebant
Artificis ſcelus, & taciti ventura videbant. 125
Bis quinos ſilet ille dies, tectuſque recuſat
Prodere voce ſuâ quenquam, aut apponere morti.

NOTÆ.

104. *Ithacus velit, &c.*] Rem facietis optatiſſimam Ulyſſi *Ithacæ* regi, & *Agamemnoni & Menelao* Atrei filiis.

106. *Pelaſgæ.*] Græcæ, nam ſuſpecta olim fuit Græcorum fides. De *Pelaſgis*, Æ. 1. 628. De *Danais*, Æ. 1. 34.

111. *Auſter.*] Ventus meridionalis, adverſus redeuntibus à Troade in Græciam. De *Auſtro*, E. 2. 58. *Acernis*, ex *acere* arbore, *erable.*

114. *Eurypylum.*] Augurem nobilem, quem quadraginta navibus ad bellum Trojanum veniſſe ait Homerus Il. 2. 736.

116. *Virgine cæſa.*] Iphigeniâ, Agamemnonis filiâ. Nam Græci Trojam profecti, cum ad Aulidem Bæotiæ portum veniſſent, ſuſpenſis ventis & peſtilentia graſſante, conſuluerunt oraculum; à quo reſponſum eſt, Agamemnonis filiam Dianæ eſſe immolandam; ſed hæc in ipſo ſacrificio à Diana ſubducta eſt, & cerva ejus in locum ſupoſita; ipſa virgo in Tauricam regionem tranſlata, ubi Dianæ ſacerdotio functa eſt. Videtur tamen Virgilius cæſam affirmare; ut & Ovidius.

118. *Litandum.*] Et *ſacrificandum*, differunt; nam *litare* dicuntur ii, quorum ſacrificium Diis gratum & acceptum eſt: vel à *luo*, id eſt, *ſolvo*; vel à λιτὴ *precatio ſupplex*, unde & *litaniæ* noſtræ derivantur. De *Apolline*, vaticiniorum Deo, Ecl. 3. 104.

123. *Numina.*] Hic ſumi pro voluntate Deorum, haud dubium eſt: vide Æn. 1. 137. *Ithacus.*] Ulyſſes, Ithacæ inſulæ rex.

Vix

Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Compoſitò rumpit vocem, & me deſtinat aræ.
Aſſenſere omnes: & quæ ſibi quiſq; timebat,
Unius in miſeri exitium converſa tulere.
Jamque dies infanda aderat: mihi ſacra parari,
Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) leto me, & vincula rupi:
Limoſoq; lacu per noctem obſcurus in ulva
Delitui, dum vela darent, ſi forte dediſſent.
Nec mihi jam patriam antiquã ſpes ulla videndi,
Nec dulces natos exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob noſtra repoſcent
Effugia, & culpam hanc miſerorum morte piabunt.
Quod te, per ſuperos & conſcia numina veri;
Per ſi qua eſt quæ reſtat adhuc mortalib⁹ uſquam
Intemerata fides, oro: miſerere laborum
Tantorum, miſerere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus, & miſereſcimus ultro.
Ipſe viro primus manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus; dictiſq; ita fatur amicis:
Quiſquis es, amiſſos hinc jam obliviſcere Graios,
Noſter eris: mihiq; hæc ediſſere vera roganti:
Quo molem hanc immanis equi ſtatuere? quis auctor?
Quidve petunt? quæ relligio? aut quæ machina
Dixerat. Ille dolis inſtruct⁹ & arte Pelaſgâ, (belli?

Denique ægre evactus magnis clamoribus Ulyſſis, ex compacto emittit vocem & me devovet altaribus. Applauſerunt omnes: & paſſi ſunt verti in perniciem unius miſeri ea, quæ unuſquiſque metuebat ſibi. Jamque dies funeſta advenerat: mihi incipiebant *parari ſacrificia, & molæ ſalſa, & taniæ circa caput* pendulæ. *Subduxi me morti, fateor, & abrupi catenas, & latui per noctem obſcuram in herbis limoſi lacus, donec præberent vela ventis, ſi fortaſſe præbituri eſſent. Neque mihi nunc ſpes ulla eſt videndi veterem patriam, & jucundos liberos, & patrem deſideratum: quos illi fortaſſe ad ſacrificium repetent ob meam fugam, & expiabunt hoc delictum nece miſerorum. Hoc* ergo *precor te, per ſuperos & Deos qui veritatem ſciunt; per, ſi qua eſt inviolata fides, quæ ſuperſit uſpiam hominibus: miſerere tot calamitatum, miſerere animi indigna paſſi. His lacrymis concedimus vitam & lubenter miſeremur ejus. Ipſe Priamus imperat ſolvi manicas & catenas ſtrictas: & amicis verbis ſic loquitur; Quicumque ſis, jam inde obliviſcere Græcos relictos, noſter eris: ſed hæc mihi petenti vera declara. Cur poſuerunt hanc ingentem molem equi? quis* hujus *auctor eſt? aut quid petunt? quæ* eſt in eo *religio? aut quæ* eſt *hæc machina belli? Dixerat. Ille, imbutus fraudibus & calliditate Græca,*

NOTÆ.

133. *Salſæ fruges.*] *Mola*, placentæ ſpecies, ex *farre* ſive frumento, ſalſo, toſto, ac molito: unde *mola* appellabatur; & victimæ, quarum fronti ante ſacrificium imponebatur, dicebantur *immolari*, Æ. 8. 82.

Vittæ.] *Infula*, faſcia latior, vulgo lanea & nivea, ex qua minores aliæ dependebant: unde Lucretius l. 1. 87. De Iphigenia immolanda: *Cui ſimul infula virgineos circundata comptus, ex utraque pari malarum parte profuſa eſt.* Hac infula non tantum victimæ, ſed ſacerdotes, & ipſa etiam Deorum ſimulacra coronabantur: unde, infra v. 168. *Virgineas ausi Divæ contingere vittas.*

135. *Ulva.*] Herba quælibet paluſtris, ſine certo nomine.

141. *Quod.*] Vel eſt *quocirca*; vel redundat, ut ſæpe apud Græcos ὅτι, vel, ut mihi videtur, pronomen eſt, *quod te oro*; id eſt, *hoc te oro, hoc unum te oro, miſerere, &c.* Sic Æ. 6. 363. *Quod te per cæli jucundum lumen & auras, Per genitorem oro, &c.*

142. *Per ſi qua eſt, &c.*] Locutio poëtis familiaris; & ſenſus eſt: *Per intemeratam fidem, ſi qua eſt intemerata fides hominibus.* Sic Æ. 12. 56. *Per ſi qua Amata tangit honos animum.*

146. *Manicas.*] Vox à *manu* deducta: ſignificatque aliquando veſtium partem, quæ manus & brachia protegit: aliquando vincula manuum; ut *compedes*, pedum.

152. *Arte Pelaſga.*] Græci vafritie & mala fide infames fuerunt. De *Pelaſgis*, proprie Theſſalis, Æ. 1. 628.

Suſtulit

extulit ad aſtra manus ſolutas vinculis: Vos atteſtor, inquit, ignes ſempiterni, & inviolabilem veſtram divinitatem: vos aræ & enſes funeſti, quos evitavi; & tania Deorum, quas victima geſtavi: liceat mihi violare arcana ſacramenta Græcorum: liceat odiſſe illos, & exponere cuncta in lucem, ſi occultant aliqua: neque vero jam *obſtrictus ſum ullis legibus patriæ. Tu tantum, ô Troja, ſta promiſſis; & per me ſervata, ſerva* mihi *fidem: ſi vera profero, ſi magna præſto. Tota ſpes Græcorum & confidentia incepti belli poſita fuit in ope Palladis. At vero à quo* tempore *impius Diomedes & Ulyſſes repertor criminum, aggreſſi auferre è ſancto templo* Trojæ, *fatale Palladium, occiſis cuſtodibus ſummæ arcis, rapuerunt ſacram ſtatuam, & auſi ſunt tangere ſanguinolentis manibus virgineam infulam Deæ: ab illo* tempore *ſpes Græcorum cœpit evaneſcere, & retro acta abire: vires infirmatæ* ſunt, *animus Deæ alienatus* eſt ab iis: *Nec incertis portentis id ſignificavit Pallas. Vix ſtatua depoſita* eſt *in caſtris* Græcorum; cum *rutilæ flammæ eruperunt* ex ejus *oculis ſubrectis, & ſalſus ſudor fluxit per* ejus *membra, & ipſa ter exiliit e terra,*

Suſtulit exutas vinclis ad ſidera palmas.
Vos, æterni ignes, & non violabile veſtrum
Teſtor numen, ait: vos aræ enſeſq; nefandi,
Quos fugi; vittæque Deûm, quas hoſtia geſſi:
Fas mihi Graiorum ſacrata reſolvere jura;
Fas odiſſe viros, atque omnia ferre ſub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modo promiſſis maneas, ſervataq; ſerves
Troja fidem: ſi vera feram, ſi magna rependam.
Omnis ſpes Danaûm & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis ſemper ſtetit. Impius ex quo
Tydides ſed enim, ſcelerumque inventor Ulyſſes,
Fatale aggreſſi ſacrato avellere templo
Palladium, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Corripuere ſacram effigiem; manibuſq; cruentis
Virgineas auſi Divæ contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro ſublapſa referri
Spes Danaûm: fractæ vires, averſa Deæ mens.
Nec dubiis ea ſigna dedit Tritonia monſtris.
Vix poſitum caſtris ſimulacrum; arſere coruſcæ
Luminibus flammæ arrectis, ſalſuſque per artus
Sudor iit, terque ipſa ſolo (mirabile dictu)

NOTÆ.

154. *Vos, æterni ignes.*] Aliqui explicant de ignibus aræ, quo effugerat; alii melius cum Servio, de Sole, Luna, ſideribus aliis. Nam hæc putabant veteres, & igneæ eſſe naturæ, & in æternum lucere, & habere Divinitatem: & frequenter jurabant per ſidera, Æ. 8. 429. *Cælum hoc & conſcia ſidera teſtor.*

159. *Si qua tegunt.*] *Si* pro *ſiquidem*, non dubitantis, ſed affirmantis eſt.

162. *Danaûm.*] Græcorum, Æ. 1. 34. De *Pallade*, Ibid. 43. & ſupra, 31. De *Tydide*, Diomede Tydei filio, Æ. 1. 101. De *Ulyſſe*, ſupra, v. 7.

166. *Palladium.*] Statua fuit Palladis, armatæ parmâ, id eſt, ſcuto breviore, & haſtâ; eo ritu conſecrata, ut crederent, urbem, in qua eſſet, inexpugnabilem fore. Aliqui dicunt è cœlo eſſe delapſam; alii factam ex oſſibus Pelopis. Hanc Ulyſſes & Diomedes, ſublapſi per cuniculos aut cloacas in urbem Trojam, ex arce ſubripuerunt: Diomedes deinde poſt excidium Trojæ tempeſtate actus in Italiam, Deorum reſponſis monitus ut Palladium Trojanis reſtitueret, dicitur illud Æneæ per Calabriam tranſeunti reſtituiſſe, vel cuidam ex Æneæ amicis, cui nomen *Nautes*. Ab hoc illatum in Italiam, & Lavinii primum, deinde Albæ, tum Romæ ſervatum in templo Veſtæ, ſub Veſtalium & Nautiæ familiæ cuſtodia; tam ſecreto, ut Herodianus teſtetur, ſub Commodo Imperatore cum templum Veſtæ conflagraſſet, Palladium Romæ tunc primo viſum eſſe. De *vittis*, ſupra, v. 133. *Virgineæ* dicuntur, quia *Pallas innupta.*

171 *Tritonia.*] Pomponius Mela l. 1, c. 7. paludem & amnem Africæ *Tritona* memorat, non longe à Syrte minore, *unde*, inquit, *Minervæ cognomen inditum eſt, ut incolæ arbitrantur, ibi genitæ: faciuntque ei fabulæ aliquam fidem; quod quem natalem ejus putant, ludicris virginum inter ſe decertantium celebrant.* Sic & Lucanus l. 9. 347. *Torpentem Tritonas adit illæſa paludem. Hanc & Pallas amat: patrio quæ vertice nata Terrarum primam Libyen (nam proxima cœlo eſt, Ut probat ipſe calor) tetigit: ſtagnique quietâ Vultus vidit aquâ, poſuitque in margine plantas, Et ſe dilectâ Tritonida dixit ab unda.* Vel forte

Emicuit

Emicuit parmamq; ferens haſtamq; trementem.
Extemplo tentanda fugâ canit æquora Calchas:
Nec poſſe Argolicis exſcindi Pergama telis;
Omina ni repetant Argis, numenq; reducant,
Quod pelago & curvis ſecum advexere carinis.
Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas;
Arma Deoſq; parant comites, pelagoq; remenſo
Improviſi aderunt: ita digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læſo,
Effigiem ſtatuere, nefas quæ triſte piaret:
Hanc tamen immenſam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloque educere juſſit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia poſſit;
Neu populum antiqua ſub relligione tueri.
Nam ſi veſtra manus violaſſet dona Minervæ;
Tum magnum exitium (quod dii prius omen in ipſum
Convertant) Priami imperio Phrygibuſq; futurũ:
Sin manibus veſtris veſtram aſcendiſſet in urbem;
Ultro Aſiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & noſtros ea fata manere nepotes.

quaſſans clypeum & haſtam trementem; quæ res eſt *miranda dictu*. *Statim Calchas declarat tentandam eſſe fugam mari: nec poſſe Trojam everti Græca armis, niſi requirant* ex urbe *Argis alia auſpicia*; *& reducant Palladem* faventem, *qualem* prius *mari & curvis navibus ſecum adduxerant*. *Et nunc ſi vento redeunt Mycenas*, in urbem *patriam*; *parant* nova *bella & Deos ſocios*, *& mari* iterum *trajecto aderunt inexpectati: ſic Calchas diſponit omnia*. *Pro Palladio* rapto, *& Dea offenſa, admoniti extruerunt hoc ſimulacrum, quod expiaret funeſtum crimen*. *Tamen Calchas præcepit* eos *extruere lignis compactis hanc molem altiſſimam*, *& eam ad cœlum erigere: ne poſſit capi portis*, *& induci in muros*; *neve ſervare populum, ſecundum antiquam religionem*. *Nam*, dicebat, *ſi veſtræ manus laſſiſſent* hoc oblatum *Palladi munus*; *tunc magnam ruinam imminere regno Priami & Phrygibus, quod vaticinium Dii potius convertant in ipſum* Calchanta: *ſi vero manibus veſtris inductum faciſſet in urbem veſtram*; *ſponte Aſiam magnis copiis venturam eſſe ad urbes Peloponneſi, & ea fata ſpectare noſtros poſteros*.

NOTÆ.

alluſum eſt à Latinis auctoribus ad Græcum Palladis epithetum, quo dicitur, Iliad. 2. 157. & alibi, ατρυτώνη *indefeſſa*, *expers timoris*; à τρέω *timere*, & α privativo.

176. *Calchas, &c.*] Græcorum vates. *Pergama.*] Arx Trojæ, Æn. 1. 470. *Argi*, & *Mycenæ*, urbes Peloponneſi, regiæ Agamemnonis, Æ. 1. 288.

178. *Omina ni repetant, &c.*] Reſpexit morem Romanorum, inquit Servius: nam ſi egreſſi male pugnaſſent, revertebantur ad captanda rurſus auguria: aut ſi longius abeſſent Româ; locus aliquis ex agro captivo Romanus fiebat, in illa provincia in qua bellabatur, ad quem, ſi renovanda eſſent auſpicia, dux rediret.

182. *Omnia Calchas.*] Legunt aliqui *omina*; nec male.

186. *Roboribus.*] Vel ſpecies eſt quercus *robur*; vel lignum quodvis duriſſimum, G. 1. 162.

188. *Antiqua ſub relligione tueri.*] Id eſt, in locum Palladii ſuccedere, quod antiquo cultu & populi credulitate urbem ſervaturum erat.

191. *Phrygibus.*] Trojanis, in minore Phrygia ſitis. Æ. 1. 385.

193. *Aſiam.*] Duplex eſt: major & minor. *Major*, è tribus mundi partibus, quas veteres agnoverunt, longe maxima eſt: quam ab Europa Tanais fluvius, pontus Euxinus, & Ægæum mare diſterminant; ab Africa ſinus Arabicus: nunc in partes diſtincta præcipue ſex, imperium Moſcoviticum, Tartaricum, Turcicum, Perſicum, Indicum, & Sinenſe. *Minor*, peninſula eſt majoris Aſiæ, maxime occidentalis: inter pontum Euxinum; & eam mediterranei maris partem, quæ Iſlico ſinu terminatur: nunc *Natolie*: de hac ſermo hic eſt, quia in ea erat *Troas*.

193. *Pelopeia ad mœnia.*] Vel *Argos* ubi præcipue regnavit Pelops: vel totam peninſulam Iſthmo Corinthiaco Græciæ annexam; quæ cum *Aſia* diceretur. *Peloponneſus* deinde, id eſt, *inſula Pelopis*, vocata eſt à *Pelope*; qui è Phrygia, ubi Tantalus ejus pater regnaverat, coloniam eo deduxit. *Pelops* à Tantalo patre dicitur appoſitus fuiſſe Diis ad epulas, cumque humerum avidior Ceres comediſſet, eburneo humero donatus à Jove, Œnomaum deinde regem Elidis curuli certamine vicit; fraude aurigæ Myrtili, qui vectem axi ſubduxerat: atque ita Hippodamium Oeno-

Talibus

Talibus dolis, & vafritie perjuri Sinonis, res credita eſt; & decepti fraudibus, ejuſque fletu ſubacti ſunt ii, quos neque Diomedes, nec Achilles Lariſſæus, nec decem anni, nec mille naves ſubegerant. Tunc aliud majus & longe magis terribile portentum *objicitur miſeris* Trojanis, *& turbat incautas mentes. Laocoon ſorte electus ſacerdos Neptuno, ſacrificabat magnum taurum ad ſolemnia altaria. Ecce autem (horreſco narrans) duo ſerpentes immenſis ſpiris à Tenedo* emiſſi *per mare ſedatum, innatant undis, & ſimul accedunt ad litus: quorum pars anterior ſublata è fluctibus, & criſta ſanguinolenta excedunt undas; pars reliqua propius radit mare, & curvat volvendo immanes caudas. Fit ſtrepitus, mari ſpumante: & jam attigerant litus, & ſuffuſi ſanguine & igne* circa *coruſcantes oculos, lambebant linguis mobilibus ora ſibilantia. Fugimus exanimati aſpectu: illi certo impetu currunt ad Laocoonta & prima ſerpens uterque amplectendo conſtringit parva corpora duorum filiorum* Laocoontis, *& morſu devorat miſera membra: deinde invadunt* patrem *ipſum venientem in auxilium & arma attollentem, ſpiriſque grandibus involvunt: & jam bis complexi medium, bis circumdantes* ejus *collo dorſa ſquamoſa, excedunt capite & colliis altis. Ille ſimul conatur manibus diſrumpere nexus,*

Talibus inſidiis, perjurique arte Sinonis,
Credita res: captiq; dolis, lacrymiſq; coacti;
Quos neque Tydides, nec Lariſſæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miſeris multoq; tremendum
Objicitur magis, atq; improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno ſorte ſacerdos,
Sollemnes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horreſco referens) immenſis orbibus angues
Incũbunt pelago, pariterq; ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exuperant undas; pars cætera pontum
Pone legit, ſinuatque immenſa volumine terga.
Fit ſonitus ſpumante ſalo: jamq; arva tenebant,
Ardenteſq; oculos ſuffecti ſanguine & igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus viſu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt: & primum parva duorum
Corpora natorum ſerpens amplexus uterque
Implicat, & miſeros morſu depaſcitur artus.
Poſt, ipſum auxilio ſubeuntem ac tela ferentem
Corripiunt, ſpiriſq; ligant ingentibus: & jam
Bis medium amplexi, bis collo ſquamea circum
Terga dati, ſuperant capite & cervicibus altis.
Ille ſimul manibus tendit divellere nodos,

NOTÆ.

mai filiam ſolus è procis obtinuit, aliis tredecim ab Oenomao jam ante victis & occiſis: eam enim is poſuerat legem, ut victus morereturvictori filia nuberet, monitus oraculis à genero ſibi mortem imminere. Pelops ex Hippodamia *Atreum* ac *Thyeſtem* ſuſcepit: Atreus *Menelaum* & *Agamemnona*. *Pelopeia*, quatuor ſyllabis, Græca diphthongo, *Peloperia*.

197. *Tydides, &c.*] Diomedes Tydei filius, Æn. 1. 101. *Lariſſæus Achilles.*] Phthius potius, quia Phthiæ natus eſt; cum ejus pater Peleus, ex Ægina inſula propter fatris ſui Phoci cædem profugus, ab Eurytione Phthiæ rege in tertiam regni partem adſcitus eſſet. Sed *Phthia* & *Lariſſa* vicinæ ſunt Theſſaliæ urbes.

198. *Mille carinæ.*] Homerus in catalogo numerat mille centum & octoginta ſex. *Carina* proprie eſt trabs ima, quæ fundamentum eſt totius navis: vulgo pro tota navi uſurpatur.

201. *Neptuno ſorte, &c.*] De *Laocoonte* ſupra, v. 41. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. Sorte ductus eſt ſacerdos Laocoon, quia ubi non erant certi Deo ſacerdotes, ſorte duci mos erat: non erant autem apud Trojanos Neptuno, vel ex quo Laomedon Neptunum contempſerat; vel ex quo Trojani ejus ſacerdotem interfecerunt, quia ſacrificiis adventum Græcorum non vetuerat. Nunc itaque rati Græcos abiiſſe, ſacra Neptuno facienda putaverunt ipſo in litore; & ſors in Laocoonta cecidit, jam antea ſacerdotem Apollinis. De *Tenedo*, inſula Helleſponti, ſupra, v. 21.

209. *Salo.*] Mari, Æ. 1. 541.

212. *Agmine certo.*] Certo & ordinato motu: ſic G. 3. 423. *Extremaque agmina cauda:* locum vide.

Perfuſus

Perfuſus ſanie vittas atroque veneno;
Clamores ſimul horrendos ad ſidera tollit:
Quales mugitus, fugit cum ſaucius aram
Taurus, & incertam excuſſit cervice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt, ſævæque petunt Tritonidis arcem:
Sub pedibuſq; Deæ, clypeiq; ſub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Inſinuat pavor: & ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt; ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit, & tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulacrum, orandaq; Divæ
Numina conclamant.
Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi: pedibuſq; rotarum
Subjiciunt lapſus, & ſtupea vincula collo
Intendunt: ſcandit fatalis machina muros,
Fœta armis: pueri circum innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemq; manu contingere gaudent.
Illa ſubit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, ô Divûm domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidûm! quater ipſo in limine portæ
Subſtitit, atq; utero ſonitum quater arma dedere.
Inſtamus tamen immemores, cæcique furore,

infectus circa *tænias tabo & nigro veneno, ſimul emittit ad aſtra clamores horrendos*: tales, *quales mugitus* emittit *taurus, cum vulneratus fugit altaria, & excuſſit à collo ſecurim dubio* ictu impactam. *At gemini angues ſerpendo fugiunt ad ſumma templa, & abeunt in adem ſæva Minervæ: & occultantur ſub pedibus ſimulacri, & ſub orbe clypei. Tunc vero novus timor omnibus illabitur in corda attonita: aiuntque Laocoonta dignum fuiſſe pœnâ* quam *perſolvit; qui vulnerarit telo ſacrum lignum, & immiſerit tergo haſtam impiam. Clamant invehendum* eſſe *in urbem equum, & orandam Deæ divinitatem. Evertimus muros, & aperimus munimenta urbis. Omnes præparârant* ſe *ad opus: & pedibus* equi, *rotarum ſupponunt orbes, & injiciunt collo funes è ſtupa: fatalis machina intrat muros, plena armatis: circum pueri & virgines puellæ canunt ſacra* carmina, *& gaudent tangere manu funes. Machina progreditur, & minans inducitur in mediam urbem. O patria, ô Troja ſedes Deorum, & muri Trojanorum nobiles bello! reſtitit quater in ipſo aditu portæ, & quater arma* in ejus *alvo ediderunt ſtrepitum. Urgemus tamen improvidi & occæcati inſaniâ,*

NOTÆ.

221. *Sanie Vittas,*] Sanies eſt ſanguis mutatus ac fere corruptus, atro colore permixtus. De *vittis*, ſupra, v. 133.

225. *Delubra.*] Templa ſic dicta, à *deluo*: quia plerumque ante templa fontes erant, aut lacus; ubi templa ingreſſuri deluebantur.

226. *Tritonidis arcem.*] Minervæ Tritoniæ, de qua ſupra, v. 171. *Arcem.*] Vel Trojanæ urbis, in qua templum illud erat, & v. 41. *Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce.* Vel arcem dixit, pro templo & æde Minervæ, quocumque loco ſita fuerit.

227. *Clypeique ſub orbe.*] Serpentes à Pallade excitatos in hujus perniciem non mirabitur, qui ſciet ex Plutarchi libro de Iſide, draconem ſacrum fuiſſe Minervæ, & à Phidia Minervæ ſimulacro eſſe appoſitum: qui Politianum legerit, ſcribentem, ſe vidiſſe Romæ Palladis clypeum, ſquamoſo draconis corio contextum, & draunculis fimbriatum.

229. *Inſinuat.*] Supple *ſe*: ut Æ. 1. 108. *Tum prora avertit.*

Scelus expendiſſe merentem.] Quidem dicunt ſupplicium luiſſe tum quidem Laocoonta, non ob læſum equum, iramque Palladis; ſed ob violatam alio ſcelere ſanctitatem Apollinei templi, cujus erat ſacerdos; & ſerpentes aufugiſſe in idem illud templum, quod erat in urbis arce.

230. *Robur.*] Lignum quodvis durius, G. 1. 162.

231. *Tergo.*] Dixit v. 51. *In latus, inque alvum.* Ergo à *tergo* equum aggreſſus, ictum in eam impegit *lateris* partem, quæ *alvo* contermina eſt.

234. *Muros, & Mœnia, &c.*] Ita deſtinguit Germanus, ut *muros* velit eſſe, lapideum ambitum, quo urbs cingitur; *mœnia*, munitiones, turres & id genus cætera, quibus muri defenduntur.

235. *Accingunt.*] Supple *ſe*, ut v. 229. *Inſinuat pavor.*

241. *Divûm domus Ilium.*] Quia murorum ſtructores habuit Neptunum & Apollinem: quia Ganymedem Jovis, Tithonum Auroræ delicias, è ſtirpe regia protulit. De *Ilio*, Troja, Æ. 1. 5. De *Dardanidis*, Trojanis, Ibid. 239.

& locamus funeſtum portentum in ſacra arce. Tunc etiam Caſſandra ſolvit in vaticinia futura ruinæ vocem, Phœbi voluntate nunquam creditam à Trojanis. Nos miſeri per urbem tegimus feſtivis ramis templa Deorum, quibus dies ille futurus erat extremus. Interim cœlum mutatur, & nox cadit in Oceanum, tegens magna umbra & terram & cœlum, & fraudes Græcorum: Trojani ſparſi per urbem, ſilebant: ſomnus tenet laſſa membra. Et jam exercitus Græcus armatis navibus proficiſcebatur è Tenedo, per opportuna ſilentia Lunæ tacitæ, accedens ad litora cognita: cum navis regia juſtuliſſet facem; Sinon quoque, protectus voluntate Deorum nobis infeſtâ, aperuit clam lignea clauſtra, & Græcos in alvo clauſos: equus apertus effundit eos in aërem: & hilares emittunt ſe è cavo ligno duces Tiſandrus & Sthenelus, & improbus Ulyſſes, deſcendentes per funem dejectum; & Athamas, & Thoas, & Neoptolemus Pelei nepos, & primus Machaon,

Et monſtrum infelix ſacratâ ſiſtimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ora, Dei juſſu non unquam credita Teucris.
Nos delubra Deum miſeri, quibus ultimus eſſet
Ille dies, feſtâ velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Involvens umbrâ magnâ terramque polumque,
Myrmidonumq; dolos: fuſi per mœnia Teucri
Conticuere: ſopor feſſos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx inſtructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica ſilentia Lunæ,
Littora nota petens: flammas cum regia puppis
Extulerat; fatiſque Deûm defenſus iniquis,
Incluſos utero Danaos & pinea furtim
Laxat clauſtra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætiq; cavo ſe robore promunt
Tiſandrus Stheneluſq; duces, & dirus Ulyſſes,
Demiſſum lapſi per funē; Athamaſque, Thoaſque,
Pelideſque Neoptolemus, primuſque Machaon,

Athamas, & Thoas, & Neoptolemus Pelei nepos, & primus Machaon,

NOTÆ.

246. *Caſſandra.*] Priami & Hecubæ filia quæ cum ab amatore Apolline artem accepiſſet vaticinandi, nec ei tamen gratiam amoris mutui retuliſſet: indignatus Deus effecit, ut à Trojanis fides ipſius vaticiniis non haberetur. Nupſit ſub extremis illius belli temporibus Choræbo: captâ urbe, vitiata eſt ab Ajace Oilei, in ipſo Minervæ templo, & in prædam Agamemnoni ceſſit; quem cum admoneret ſæpe de cavendis Clytæmneſtræ inſidiis, nec dicto haberet audientem; cum ipſo deinde, Ægiſthi & Clytæmneſtræ ſcelere, in convivio obtruncata eſt. De *delubris*, ſupra, v. 255. De *Myrmidonibus*, Achilli ſubditis, v. 7.

250. *Ruit Oceano nox.*] Sole nimirum in Oceanum, ut fingitur, cadente; conſequitur ſtatim nox & poſt eum præcipitat. *Oceano*, id eſt, *in Oceanum*. Sicut *it clamor cœlo*, id eſt, *ad cœlum*.

254. *Argiva phalanx.*] *Phalanx* proprie Macedonum eſt agmen pedeſtre, perpetuo umbonum rextu conſertum, atque ita juncto impetu in hoſtes incurrens; unde nomen habet juxta Suidam, à πελάζειν ἐγγὺς *accedere prope*. Ex Vegetio habebat hominum octo millia. *Argiva.*] Græca ab *Argis* urbe Peloponneſi, de qua Æ. 1. 289. De *Tenedo*, Helleſponti inſula, ſupra, v. 21.

255. *Silentia Lunæ.*] Ne explices de Luna cum Sole conjuncta, quæ tum dicitur *ſilens*, quia minime lucet; ſed intellige de media & ſilente nocte, ut explicabimus, v. 340.

261. *Tiſandrus.*] Servius ait eum fuiſſe filium Polynicis illius, qui de regno Thebano cum fratre Eteocle conſligens occidit: ſed hunc Polynicis filium vulgo *Therſandrum*, non Tiſandrum vocant. At Servius, *Tiſandrus* hic legit; Pomponius, *Theſſandrus*.

Sthenelus.] Filius illius Capanei Argivi, qui eodem Thebano bello Polynicem ſecutus occiderat, vel Jovis fulmine, vel Thebanorum lapidatione obrutus.

Duces.] Non ad Tiſandrum, & Sthenelum dumtaxat, vox illa pertinet; ſed ad Ulyſſem etiam, & Neoptolemum, & alios quos hic appellat.

263. *Pelideſque Neoptolemus.*] *Pyrrhus*, Achillis & Deidamiæ filius: *Pyrrhus* dictus à colore capillorum, nam πυῤῥὸς *rufus* eſt: *Neoptolemus*, à νέος *novus*, & πόλεμος *bellum*; quia admodum adoleſcens, ad belli Trojani reliquias perductus eſt: erat enim in fatis abſque aliquo Æacidarum capi Trojam non poſſe. Trojâ captâ Priamum interfecit, Polyxenam Priami filiam ſub Achillis tumulo immolavit, Andromachen Hectoris uxorem ex præda captivam habuit, Mo-

Et

Et Menelaus, & ipſe doli fabricator Epeus.
Invadunt urbem ſomno vinoque ſepultam:
Cæduntur vigiles: portiſque patentibus omnes
Accipiunt ſocios, atque agmina conſcia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalib⁹ ægris
Incipit, & dono Divûm gratiſſima ſerpit.
In ſomnis ecce ante oculos mœſtiſſimus Hector
Viſus adeſſe mihi, largoſq; effundere fletus:
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!
Squalentem barbam, & concretos ſanguine crines,
Vulneraq; illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios: ultro flens ipſe videbar
Compellare virum, & mœſtas expromere voces:
O lux Dardaniæ! ſpes ô fidiſſima Teucrûm!
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominumq; urbiſq; labores
Defeſſi aſpicimus? quæ cauſa indigna ſerenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur;

& Menelaus, & ipſe Epeus architectus doli ſi equi. *Aggrediuntur urbem impeditam vino ac ſomno: occiduntur excubiores: & apertis portis admittunt omnes ſocios, & conjungunt turmas ejuſdem concilii participes. Tempus erat, quo primus ſomnus ſeſſis hominibus ſubit, & Deorum munere gratiſſimus illabitur. Ecce per ſomnum Hector triſtiſſimus viſus eſt mihi adſtare præ oculis, & emittere copioſas lacrymas: tractus equis, ut olim & niger ſanguineo pulvere, & tranſſixis loris per pedes tumidos. Hei mihi, qualis erat! quam diverſus ab illo Hectore, qui rediit ornatus ſpoliis Achillis, vel* cum *injeciſſet ignes Trojanos in naves Græcorum! habens barbam ſordidam, & capillos cohærentes ſanguine & plagas illas, quas multas accepit circa muros patria. Ego plorans videbar primus alloqui virum, & emittere* hæc *triſtia verba: O Lumen Trojæ! ô ſpes firmiſſima Trojanorum! quæ tam longa mora te detinuit? ô Hector optate, quibus è regionibus venis? quomodo te videmus laſſi, poſt multas neces tuorum, poſt diverſos & urbis & civium labores? quæ cauſa indigna maculavit pulchram faciem; aut quare video has plagas? Ille nihil* ad hæc dixit, *nec* reſponſis *detinet me petentem inutilia;*

NOTÆ.

loſſum ex ea ſuſcepit; & cum eam deinde matrimonio junxiſſet Heleno Priami filio, ducturus Hermionem Menelai & Helenæ filiam; ab Oreſte Agamemnonis filio, cui Hermione deſponſata fuerat, in Delphico Apollinis templo interfectus eſt. *Pelides* vocatur, quia *Pelei* nepos, qui Æaci fuit filius, regis in Ægina inſula, & Thetidis maritus.

Primuſque Machaon] Æſculapii filius, Podalirii frater; uterque medicus inſignis fuit, præcipue ſanandis vulneribus. *Primus*: id eſt, primo loco delapſus per funem: nec obſtat quod Tiſandrus & reliqui ſupra vocati ſint *duces*; erant enim *duces* dignitate ac munere, non deſcendendi ordine.

264. *Menelaus.*] Atrei filius, Agamemnonis frater, Tyndarei Spartani regis gener, ac deinde ſucceſſor; maritus Helenæ, quam cum raptam à Paride fruſtra legationibus à Priamo repetiiſſet, ſociali totius Græciæ bello repetiit, recepitque tandem everſo Trojano regno: & conſcenſâ navi, poſt octavum erroris annum domum redit.

Epeus.] Ideo equi lignei fabricator dicitur, quia muralem reperit machinam quæ vocatur etiam *aries*, ex Plin lib. 7. 56.

272. *Raptatus bigis.*] De *Hectore* bigis raptato, Æ. 1. 487. De *bigis*, & quadrigis, duobus & quatuor equis, ſub eodem jugo conjunctis, G. 1. 512.

275. *Exuvias Achillis, &c.*] Cum nempe Achilles è Græcorum caſtris receſſiſſet, offenſus Agamemnoni ob ereptam ſibi Briſeida: territi navium incendio Græci, fruſtra precibus Achillem tentaverunt, Patroclus imprimis, ipſi chariſſimus; qui cum ad redeundum impellere eum non poſſet, rogavit, ſua ſibi ſaltem arma militeſque ſuos concederet, quibus, Trojanis metum incuteret. Conceſſit Achilles: at Patroclus, Achillis armis indutus, ab Hectore occiſus eſt. Igitur per *Achillis exuvias*, Achillis arma intellige; non Achilli quidem, ſed Patroclo direpta. Ita Homerus Iliad. 15. ſub finem, & 16.

ſed agre trahens gemitus ex intimo pectore: Heu! fuge, fili Veneris, & te, inquit, ſubtrahe huic incendio. Hoſtis tenet urbem, cadit ab alto vertice Troja: ſatisfecimus patriæ & Priamo: Si Troja manu aliquâ *ſervari poſſet, hac meâ etiam fuiſſet ſervata. Troja committit tibi ſua ſacra, & ſuos Deos: accipe hos caſuum* tuorum *ſocios, quære illis urbem, quam tandem magnam condes pererrato mari. Sic locutus eſt; & manibus exportat ex adytis intimis infulas, & potentem Veſtam, & ignem inextinctum. Interim urbs turbatur variis miſeriis: & quamvis domus patris Anchiſæ ſeparata, & cincta arboribus, ſubmoveatur; magis & magis auditur ſonus, & horror armorum imminet. Excitor è ſomno, & aſcendens ſupergredior ſummum culmen tecti, & ſto attentis auribus. Sicut quando ignis ventis ſævientibus cecidit in ſegetem; aut* quando *præceps torrens montanis undis vaſtat agros, vaſtat ſegetes fertiles & labores boum, & rapit arbores in præceps:* tunc *paſtor ignarus obſtupeſcit audiens ſonum ex alto cacumine rupis. Tunc vero clara* fuit *veritas* verborum Hectoris, *& apparent fraudes Græcorum. Jam domus magna Deiphobi fecit ruinam, igne vincente: jam domus vicinia Ucalegontis ardet: promontorium Sigæum late relucet flammis.*

Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
Heu fuge, nate Dea, teque his (ait) eripe flammis.
Hoſtis habet muros, ruit alto à culmine Troja:
Sat patriæ Priamoq; datũ: ſi Pergama dextrâ
Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.
Sacra, ſuoſq; tibi commendat Troja Penates:
Hos cape fatorum comites: his mœnia quære,
Magna pererrato ſtatues quæ deniq; ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Veſtamq; potentem,
Æternumq; adytis effert penetralibus ignem.
Diverſo interea miſcentur mœnia luctu:
Et magis atq; magis (quanquam ſecreta parentis
Anchiſiæ domus, arboribuſq; obtecta receſſit)
Clareſcunt ſonitus, armorumq; ingruit horror.
Excutior ſomno, & ſummi faſtigia tecti
Aſcenſu ſupero, atque arrectis auribus aſto.
In ſegetem veluti cum flamma furentibus Auſtris
Incidit; aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, ſternit ſata læta boumque labores,
Præcipiteſq; trahit ſylvas: ſtupet inſcius alto
Accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor.
Tum vero manifeſta fides, Danaûmq; pateſcunt
Inſidiæ: jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano ſuperante, domus: jam proximus ardet
Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.

NOTÆ.

291. *Pergama, orum.*] Arx Trojæ. Æ. 1. 470.

293. *Sacra, ſuoſque, &c.*] Per *ſacra*, res eas intelligit, quæ ad ceremonias Deorum pertinebant; ut vittæ, infulæ, de quibus ſupra, v. 133. Pepla, de quibus Æ. 1. 484. Per *Penates*, Deorum domeſticorum ſimulacra, de quibus infra, v. 717. Per *Veſtam*, vel unum ex illis Penatium ſimulacris, vel ignem ipſum æternum: ait enim Ovid. Faſt. 6. 291. *Nec tu aliud Veſtam, quam vivam intellige flammam.* Per *ignem perpetuum*, ignem inextinctum: qui, ſi aliquando extingueretur; non alio igne, ſed admotis Soli fomitibus ipſo Solis calore excitandus erat. De hoc, deque *Veſta*, Georgicorum 1. 498.

297. *Adytis effert.*] Vel reipſa effert; vel in ſomnis videtur efferre. Effert autem in Æneæ domum, è templo quod erat in arce; & cum iis imperium à Priamo in Æneam transfert. Cultum porro ignis acceperant Phryges & Græci ab orientalibus populis, præcipue Perſis; quibus ob uſus maximos dignus Divinitate viſus eſt, & perpetuâ cuſtodiâ. *Adyta.*] Sunt intimæ partes domorum templorumque, in quas intrare nefas eſt, ab α privativo, & δύω *ingredior*. De *penetralibus*, in voce *penus*, Æ. 1. 708. De *Auſtris*, ventis meridionalibus. Ecl. 2. 58.

310. *Deiphobi.*] Priami filius fuit, qui poſtquam Paris à Pyrrho occiſus eſt, Helenam duxit uxorem, cujus dolo inter primos interfectus eſt, ut fuſe deſcribitur Æ. 6. 490. De *Vulcano*, qui pro igne hic ſumitur, G. 1. 295.

312. *Ucalegon: Sigea igni freta, &c.*] Ucalegon, ſenex, unus è Conſiliariis Priami; *Ucalegon* ponitur pro *domo Ucalegontis. Sigea.*] *Sigeum, & Rhœteum:* promontoria duo Troadis, non longe ab urbe Troja. *Freta* dixit, pro mari Helleſpontiaco, quod regionem illam alluit, & proprie fretum eſt.

Exoritur

Exoritur clamorq; virûm, clangorq; tubarum.
Arma amens capio, nec ſat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum ſociis ardent animi: furor iraq; mentem
Præcipitant, pulchrumq; mori ſuccurrit in armis.
Ecce autem, telis Pantheus elapſus Achivûm,
Pantheus Otriades, arcis Phœbiq; ſacerdos;
Sacra manu, victoſq; Deos, parvumq; nepotem
Ipſe trahit: curſuq; amens ad limina tendit: 321
Quo res ſumma loco, Panthu? quam prendimus
Vix ea fat° eram, gemitu, cum talia reddit, (arcē?
Venit ſumma dies & ineluctabile tempus
Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum: ferus omnia Jupiter Argos
Tranſtulit: incensâ Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus aſtans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miſcet
Inſultans: portis alii bipatentibus adſunt,
Millia quot magnis nunquam venere Mycenis.
Obſedere alii telis angusta viarum
Oppoſiti: ſtat ferri acies mucrone coruſco
Stricta, parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & cæco Marte reſiſtunt.
Talibus Otriadæ dictis, & numine Divûm

Attollitur clamor virorum, & fremitus tubarum. Attonitus arma ſumo, nec ſatis erat *rationis* cur ſumerem *arma: ſed cupit animus colligere turbam ad pugnandum, & convolare in arcem cum ſociis: furor & ira impellunt animum, & venit* in mentem *glorioſum* eſſe *mori ſub armis. Ecce autem Pantheus elapſus ex armis Græcorum, Panthi eus Otrei filius, ſacerdos Phœbi & arcis, rapit ipſe manu* res *ſacras, & Deos ſuperatos, & parvum nepotem: & exanimatus currendo tendit ad januam* meam: *O Panthu, dixi, quo* in *ſtatu ſuprema res eſt? quam in arcem currimus? Vix ea locutus eram, cum talia reſpondet gemens: Venit ſuprema dies & tempus inevitabile Trojanis: periimus Trojani, periit Troja, & magna gloria Trojanorum: crudelis Jupiter omnia tranſmiſit ad Argivos: Græci regnant in urbe inflammata. Equus altus ſtans in medio murorum emittit milites, & victor Sinon ſpargit incendia illudens:* totque *alii intrant portis utrimque apertis, quot millia nunquam venere è magna* urbe *Mycenis: alii obſtantes occupaverunt armis anguſtas vias: obſtat gladiorum acies micanti mucrone, nuda, parata ad cædem, vix primi excubitores portarum ſuſtinent pugnam, & reſiſtunt inſano certamine. Talibus verbis Panthei, & voluntate Deorum,*

NOTÆ.

319. *Pantheus Otriades, &c.*] Otrei filius, ſacerdos Apollinis qui in arce colebatur: licet enim arx Trojana præcipue ſacra eſſet Palladi, ut deinde Romanum Capitolium Jovi; utraque tamen ſedes Diis aliis compluribus dicata erat. De *Phœbo*, Ecl. 3. 62. 104. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 492.

321. *Limina.*] Legunt alii *litora*, nec male. Servius & Donatus retinent *limina*: & hinc Æneæ virtutem exaggerant, cujus in domum, & Hector, & Pantheus ſacra deferebant.

322. *Quam prendimus arcem?*] Senſus eſt: *Quam occupabimus arcem? in quam arcem concurremus?* Maxime enim de arce videtur Æneas fuiſſe ſollicitus, dixit enim v. 315. *Et concurrere in arcem cum ſociis ardent animi.* Sed arx illa primo à Græcis capta fuerat, & equus in eam inductus, v. 245. *Et monſtrum infelix ſacratâ ſiſtimus arce.* Tamen aliæ fuere arces & munita loca, imprimis Priami regia, in quam ultimus Græcorum impetus fuit, infra, v. 437. Dubitat igitur Æneas, quænam arx adhuc propugnari poſſit.

325. *Dardaniæ. Ilium.*] Trojæ nomina, Æ. 1. 5. *Troës Teucrorum:* Trojanorum nomina, Æ. 1. 34. 239. *Argos. Mycenis:* urbes ſunt Peloponneſi, regnum Agamemnonis, Æ. 1. 288. *Danai*, Græci, Æ. 1. 34. *Sinon*, ſupra, 86.

332. *Anguſta viarum.*] Anguſtas vias: familiaris poëtis & hiſtoricis locutio: infra, v. 725. *Opaca locorum.* Æ. 1. 426. *Strata viarum.*

335. *Cæco Marte.*] Certamine vel obſcuro, quia per noctem committebatur; vel inſano, quia à paucis & improvidis contra multos & paratos. De *Marte*, belli Deo, Ecl. 9. 12. *Otriadæ.*] Panthei, qui filius Otrei. *Numine.*] Æ. 1. 137.

rapior in arma & in incendia: quo crudelis Erinnys, quo tumultus & clamor elatus in cœlum me vocat. Adjungunt ſe ſocios Ripheus, & grandæ ætate Iphitus, occurrentes mihi ad lucem Lunæ, & Hypanis, & Dymas; & denſantur ad latus noſtrum. & Chorœbus juvenis Mygdonis filius: forte per illos dies venerat Trojam, ardens magno amore Caſſandræ; & gener ferebat auxilium Priamo & Trojanis: miſer qui non crediderat monitis ſponſæ vaticinantis. Poſtquam vidi illos collectos promptos eſſe ad pugnam, de iis rebus *ſic cœpi* loqui: *O juvenes, corda fruſtra generoſa: ſi firmum eſt vobis deſiderium ſequendi* me *tentantem extrema, cernitis quis ſit ſtatus rerum. Omnes Dii, per quos hoc regnum ſteterat, abierunt deſertis altaribus & penetralibus: vos* vero vultis *ſuccurrere urbi* jam *combuſtæ: moriamur* potius, *& ruamus in medium armorum. Sola ſalutis* via quæ reſtat *victis*, eſt *nullam ſperare ſalutem. Sic furor additus eſt virtuti juvenum. Deinde veluti lupi rapaces, per nebuloſum tempus, quos rabida ventris aviditas expulit furioſos* ex antris, *&* quos *proles relicta expectat ſiccis gutturibus:* ita nos *per arma, per hoſtes, imus ad mortem certiſſimam, & inſiſtimus mediam viam urbis: nigra nox errat circa* nos *cavis tenebris: Quis explicet ſermone ſtragem & mortes illius noctis?*

In flammas & in arma feror: quo triſtis Erinnys,
Quo fremitus vocat, & ſublatus ad æthera clamor.
Addunt ſe ſocios Ripheus & maximus annis
Iphitus, oblati per lunam, Hypaniſq;, Dymaſque;
Et lateri agglomerant noſtro: juveniſq; Chorœbus
Mygdonides: illis ad Trojam forte diebus
Venerat, inſano Caſſandræ incenſus amore;
Et gener auxilium Priamo Phrygibuſq; ferebat:
Infelix, qui non ſponſæ præcepta furentis
Audierat.
Quos ubi confertos audere in prælia vidi,
Incipio ſuper his: Juvenes, fortiſſima fruſtra
Pectora, ſi vobis audentem extrema cupido eſt
Certa ſequi; quæ ſit rebus fortuna, videtis.
Exceſſere omnes adytis ariſque relictis
Dii, quibus imperium hoc ſteterat: ſuccurritis urbi
Incenſæ: moriamur, & in media arma ruamus.
Una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.
Sic animis juvenum furor additus. Inde lupi ceu
Raptores, atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus expectant ſiccis: per tela, per hoſtes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæq; tenemus
Urbis iter: nox atra cavâ circumvolat umbrâ.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando

NOTÆ.

337. *Erinnys.*] Nomen commune tribus furiis: quæ, ut *Eumenides*, ſic *Erinnyes* vocantur. Propert. lib. 2. 20. 29. *Tunc me vel tragica vexetis Erinnyes.* Privata ſingularum nomina ſunt, *Alecto*, *Tiſiphone*, *Megæra*: de quibus G. 1. 278.

340. *Oblati per lunam.*] Probat enim Scaliger, de Emendatione temp. lib. 5. capram eſſe Trojam circa plenilunium & finem veris: idque etiam patet ex Petronii fragmento de expugnatione Trojæ: *Jam plena Phœbe candidum extulerat jubar*: at tum Luna maxime lucida eſt. Igitur *ſilentia Lunæ*, ut antea dixit Virgilius, v. 255. de *media nocte* explicanda ſunt, quod tempus vocatur *conticinium*, quia tunc tacent omnia: Luna autem nocturni ſilentii præſes dicitur: unde Horat. Epod. 5. 51. *Nox & Diana quæ ſilentium regis.*

342. *Mygdonides.*] Nomen à *Mygdone* patre, fratre Hecubæ Priami uxoris: non à *Mygdonia* regione, monet enim Servius gentilia nomina non deſinere in *des*, ſed patronymica. De *Caſſandra* ſupra, v. 246. De *Phrygibus*, Æ. 1. 385.

348. *Fortiſſima fruſtra.*] Hic agnoſcunt vulgo interpretes plane prolixam & incommodam verborum trajectionem, & verba digerunt hoc modo: *Juvenes, fortiſſima pectora: videtis qua ſit fortuna rebus: omnes Dii, quibus hoc imperium ſteterat, abierunt adytis ariſque relictis: fruſtra ſuccurritis urbi incenſæ. Si vobis cupido certa eſt ſequi audentem extrema, ruamus in media arma, & moriamur.* Ego rectum, abſque trajectione, ſenſum verborum videre mihi videor, ut patet in interpretatione: ubi vocat Æneas juvenum *pectora fruſtra fortiſſima*, quia eorum fortitudo ad patriæ ſalutem deinceps inutilis erat.

Explicet?

Explicet? aut poſſit lacrymis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perq; vias ſternuntur inertia paſſim
Corpora, perq; domos, & relligioſa deorum
Limina. Nec ſoli pœnas dant ſanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victoreſq; cadunt Danai: crudelis ubique
Luctus, ubiq; pavor, & plurima mortis imago.
Primꝰ ſe Danaûm, magna comitante caterva,
Androgeos offert nobis, ſocia agmina credens,
Inſcius; atque ultro verbis compellat amicis:
Feſtinate viri, nam quæ tam ſera moratur
Segnities? alii rapiunt incenſa feruntque
Pergama: vos celſis nunc primum à navibꝰ itis?
Dixit: & extemplo (neq; enim reſponſa dabantur
Fida ſatis) ſenſit medios delapſus in hoſtes.
Obſtupuit, retroque pedem cum voce repreſſit.
Improviſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepiduſq; repente refugit
Attollentem iras, & cœrula colla tumentem.
Haud ſecus Androgeos viſu tremefactus abibat.
Irruimus, denſis & circumfundimur armis:
Ignaroſque loci paſſim & formidine captos
Sternimus: aſpirat primo fortuna labori.
Atque hic exultans ſucceſſu animiſq; Chorœbus:
O ſocii, quà prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quaq; oſtendit ſe dextra, ſequamur.
Mutemus clypeos, Danaûmq; inſignia nobis
Aptemus: dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?
Arma dabunt ipſi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeique inſigne decorum
Induitur: lateriq; Argivum accommodat enſem.
Hoc Ripheus, hoc ipſe Dymas, omniſq; juventus
Læta facit: ſpoliis ſe quiſq; recentibus armat.

aut poſſit lugendo æquare illos labores? Perit urbs vetus, quæ regnaverat per multos annos: multa & inutilia corpora paſſim ſternuntur, & per vias, & per domos, & per ſacra veſtibula Deorum. Nec ſoli Trojani luunt pœnas ſanguine: aliquando etiam virtus redit victis in corda, & Græci victores occiduntur: ubique crudelis eſt luctus, ubique timor, & multa ſpecies mortis. Androgeos primus è Græcis occurrit nobis, magna turba cingente, putans nos eſſe agmen ſociorum, inconſultus: & prior nos alloquitur ſermone amico: Properate o viri, quæ enim tam tarda deſidia vos detinet? alii vaſtant & evertunt Trojam combuſtam: vos nunc primo venitis ab altis navibus? Sic *locutus eſt: & ſtatim agnovit ſe deveniſſe in medium hoſtium, nam non reddebantur* ipſi *reſponſa ſatis tuta: Obſtupuit, & retro continuit pedem cum voce. Sicut qui in vepribus rigidis innitens terræ calcavit anguem ex improviſo: & ſubito tremens fugit eum aſſurgentem in iras, & inflantem collum cœruleum. Non aliter Androgeos recedebat territus aſpectu Irrumpimus, & circumfundimur eos ferris armis & paſſim dejicimus* Græcos, *miſeros locorum, & metu percitos: fortuna favet primis conatibus. Et tunc Chorœbus lætus ſucceſſu & animoſus ait: O ſocii, eamus, qua fortuna oſtendit viam ſalutis, & qua ſe præbet propitiam. Mutemus clypeos, & accommodemus noſtra arma Græcorum. Quis exigat in hoſte, utrum virtus, an dolus* ſit: *Ipſi* Græci occiſi *ſuppeditabunt* nobis *arma. Sic locutus poſtea induit caſſidem criſtatam Androgei, & pulchrum ornamentum clypei, & alligat lateri gladium Græcum. Hoc facit Riphæus, hoc ipſe Dymas, & omnis juventus læta: unuſquiſque armat ſe ſpoliis novis.*

NOTÆ.

367. *Quondam.*] Aliquando. Sic G. 3. 99. *Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis incaſſum furit.* De *Teucris*, Trojanis, Æ. 1. 239. De *Danais*, Græcis, Æ. 1. 34.

377. *Senſit delapſus in hoſtes.*] Id eſt, *ſe delapſum eſſe*: Græciſmus, Latinis veteribus familiaris. Sic Catul. in Phaſelo, v. 2. *Ait fuiſſe navium celerrimus, &c.*

379. *Aſpris.*] Pro *aſperis*: ut Æ. 1. 205 *Acceſtis*, Pro *acceſſiſtis*.

391. *Comantem galeam.*] Criſtatam, caudis animalium ornatam, Æ. 3. 468. *Argivum*, Græcum, ab Argis urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288.

Imus permixti Græcis Dii non propitiis: & congressi per obscuram noctem committimus multas pugnas, mittimus plurimos Græcorum ad inferos. Alii fugiunt ad naves & quærunt currendo tutum litus: aliqui fœdo metu iterum conscendunt magnum equum, & occultantur in utero ejus sibi cognito. Heu, nihil opportet quemquam sperare invitis Diis! Ecce filia Priami Cassandra, capillis expassis, rapiebatur à templo & penetralibus Palladis, frustrà tollens ad cœlum ardentes oculos: oculos inquam, *nam catenæ ligabant teneras manus. Chorœbus irato animo non passus est hoc spectaculum, & moriturus immisit se mediam in turbam. Omnes sequimur, & ingruimus spissis telis. Tum statim è summo fastigio templi obruimur jaculis nostrorum* Trojanorum, *& sit strages deploranda, ob armorum formam & errorem cristarum Græcarum. Tunc Græci* commoti *dolore & ira* ob *ereptam* sibi *Cassandram, undique congregati* nos *oppugnant: ardentissimus erat Ajax, & gemini filii Atrei, & omnis exercitus Dolopum. Quemadmodum venti oppositi scisso turbine aliquando certant, & Zephyrus, & Notus, & Eurus exultans equis orientalibus: sibilant sylvæ, ac Nereus spumosus tridente furit, & commovet mare* ab *imo fundo. Si aliquos per tenebras obscuræ noctis fugavimus dolis, & dispersimus tota urbe; illi etiam occurrant, primique agnoscunt scuta & arma simulata & notant voces sono discrepantes à suis: Statim opprimimur numero, & primus Chorœbus occiditur manu.*

Vadimus immixti Danais, haud numine noſtro:
Multaque per cæcam congreſſi prælia noctem
Conſerimus, multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, & littora curſu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rurſus equum, & nota conduntur in al-
Heu, nihil invitis fas quenquam fidere Divis! (vo.
Ecce trahebatur paſſis Priameïa virgo
Crinibus à templo Caſſandra adytiſq; Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina fruſtra: 405
Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc ſpeciem furiatâ mente Chorœbus,
Et ſeſe medium injecit moriturus in agmen.
Conſequimur cuncti, & denſis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis 410
Noſtrorum obruimur, oriturq; miſerrima cædes,
Armorum facie, & Grajarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis irâ,
Undique collecti invadunt: acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumq; exercitus omnis.
Adverſi rupto ceu quondam turbine venti 416
Confligunt, Zephyruſque, Notuſque, & lætus Eois
Eurus equis: ſtridunt ſylvæ: ſævitq; tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, ſi quos obſcura nocte per umbram 420
Fudimus inſidiis, totaque agitavimus urbe,
Apparent: primi clypeos mentitaque tela
Agnoſcunt, atque ora ſono diſcordia ſignant.
Illicet obruimur numero, primuſq; Chorœbus

NOTÆ.

396. *Haud numine noſtro.*] Non propitiis Diis. Sic Æ. 12. v. 540. *Nec Dii texere Cupentum Æneæ venientis ſui.* De *Oreo*, qui pro inferis ſumitur, G. 1. 277.

404. *Caſſandra, &c.*] Supra v. 246. In templo Minervæ vitiata ab Ajace Oilei filio Æ. 1. 44. De *Ajace* Oilei, de quo hic mentio, Æ. 1. 45. De *Atridis*, Atrei filiis, Agamemnone, Æ. 3. 54. & Menelao, ſupra v. 264. De *Dolopibus*, ſupra, v. 7.

417. *Zephyrus, &c.*] Ventus occidentalis, Ecl. 5. 5. *Notus.*] Qui & *Auſter*, meridionalis: ὁ τῷ ὑγρὸς *humidus*: Ecl. 2. 58. *Eurus.*] Orientalis, unde equis invectus dicitur *Eois*, ab ἠὼς *Aurora*. Et vero Horatius equos etiam Euro tribuit, Od. 4. 44. *Per Siculas equitavit undas. Quondam.*] Aliquando, ſupra, v. 367.

419. *Nereus.*] Juxta aliquos pro *Neptuno* ſumitur, ob tridentem: juxta Orpheum pro Deorum antiquiſſimo: juxta Heſiodum, pro Ponti filio: juxta omnes, pro Nereidum Nympharum patre, & uno è maris præſidibus.

423. *Ora ſono diſcordia.*] Alii enim Phrygiâ, alii Græcâ linguâ utebantur: quidam explicant de vario militum ſymbolo, *mot du guet.*

Penelei

Peneleï dextra divæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit & Ripheus juſtiſſimus unus
Qui fuit in Teucris, & ſervantiſſimus æqui.
Diis aliter viſum. Pereunt Hypaniſque, Dymaſq;,
Confixi à ſociis: nec te tua plurima, Pantheu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum:
Teſtor, in occaſu veſtro, nec tela, nec ullas
Vitaviſſe vices Danaûm; &, ſi fata fuiſſent
Ut caderem, meruiſſe manu. Divellimur inde,
Iphitus & Pelias mecũ: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & vulnere tardus Ulyſſei.
Protinus ad ſedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cætera nuſquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
Sic Martem indomitũ Danaoſq; ad tecta ruentes
Cernimus, obſeſſumque actâ teſtudine limen.
Hærent parietibus ſcalæ, poſteſque ſub ipſos
Nituntur gradibus: clypeoſque ad tela ſiniſtris
Protecti objiciunt, prenſant faſtigia dextris.
Dardanidæ contra turres ac tecta domorum
Culmina convellunt: his ſe, quando ultima cernũt,
Extrema jam in morte parant defendere telis:
Auratasq; trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt: alii ſtrictis mucronibus imas
Obſedere fores, has ſervant agmine denſo.
Inſtaurati animi, regis ſuccurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimq; addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & pervius uſus

Peneleï ad aram Deæ Palladis. Occiditur etiam Ripheus, qui inter Trojanos unus omnium juſtiſſimus fuit, & obſervantiſſimus æquitatis. Aliter viſum eſt Diis. Moriuntur Hypanis & Dymas, confoſſi a civibus; nec multa religio tua, nec vittæ Phœbi protexerunt te morientem, ô Pantheu. Trojani cineres, & ſupremus ignis meorum; teſtor vos, me in exitio veſtro nec effugiſſe arma, nec ulla pericula illata a Græcis, & ſi fatum voluiſſet ut morerer, me dignum fuiſſe propter facta. Abſtrahimur inde Iphitus & Pelias mecum: è quibus Iphitus jam erat annis tardior, Pelias etiam tardatus ob plagam ab Ulyſſe acceptam. Statim vocamur clamoribus ad regiam Priami. Illic autem videmus *magnum certamen; quaſi nulla eſſent alibi prælia, & nulli morerentur reliqua* in *urbe: ſic videmus Martem effrænem, & Græcos ad faſtigia aſcendentes, & portas obſeſſas admotâ teſtudine. Scalæ affiguntur muris, & innituntur gradibus ad ipſas portas: & Græci tecti opponunt ſiniſtris* manibus *clypeos ad jacula, dextris apprehendunt tecta. Contra Trojani dirumpunt turres & culmina tegentia domos: ſiquidem vident extremas res, conantur defendere ſe his armis in ruina jam ſuprema: & dejiciunt auratas trabes, magna ornamenta antiquorum patrum: alii ſtrictis gladiis occupaverunt portas, & has defendunt ſpiſſa multitudine. Renovatus* eſt mihi *ardor ſuccurrendi domui regis, & adjuvandi viros auxilio, & addendi vires victis. Erat limen, & janua occulta, & pervia conjunctio domorum*

NOTÆ.

425. *Peneleï.*] Unius è quinque Bœotorum ducibus, qui ad expeditionem Trojanam venerant. Iliad. 2. 494. *Armipotentis.*] Palladis, quæ quaſſans arma è cerebro Jovis nata eſt, unde nomen à πάλλω *quaſſo*.

428. *Diis aliter viſum.*] Licet juſtiſſimus eſſet, viſus eſt tamen Diis reus ac morte dignus eſſe. De *infula*, ſeu vittis Apollinis, v. 133. De *Apolline*, Ecl. 3. 104.

434. *Meruiſſe manu.*] Me dignum fuiſſe morte, propter ea quæ *manu* feceram: nempe ob cædes Græcorum plurimas.

440. *Martem.*] Pro bello, cujus Deus eſt, Ecl. 9. 12.

441. *Teſtudine.*] Machina, quæ inventa dicitur bello Trojano. Sic deſcribitur à Livio l. 44. 9. *Scutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſubmiſſioribus, tertiis magis & quartis, poſtremis etiam genu nixis; faſtigiatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant.* Ait Xiphilinus in Auguſto, tam firmam fuiſſe, ut homines ſupra illam ire poſſent; ſed & equi agi & vehicula. Nomen à corio *teſtudinis, tortuæ*: Græcis σωματοειδὲς, à clypeis ſimul nexis. De *poſtibus*, Æ. 1. 452.

Tectorum

Priami inter ſe, & porta relicta a tergo: quâ miſera Andromache, dum ſtabant regna, ſæpe ſolebat abſque comitatu ſe conferre ad ſoceros, & ducebat avo puerum Aſtyanacta. Hac *aſcendo ad faſtigia ſummi tecti, unde miſeri Trojani vibrabant manibus ſpicula inania. Evertimus ab altiſſima parte, & dijecimus turrim ſitam in loco declivi, & ſummis tectis elatam ad ſidera, unde ſolebat tota Troja ſpectari, & naves Græcorum, & Achaïca caſtra:* poſtquam eam *circum accidimus ferro, qua* parte *ſupremis tabulatum reddebat junctura* parietis *infirmiores. Illa* turris *extemplo concidens ruinam fecit cum tumultu, & late incubuit ſuper turmas Græcorum: ſed alii ſuccedunt: nec lapides, nec ullum genus armorum interim ceſſat. Ante ipſum introitum & ad primam portam, Pyrrhus gaudet fulgens armis & luce* armorum *arcorum. Qualis* eſt *coluber, quem hyems frigida occultabat effœtum ſub terra; quando refectus venenatis herbis, & jam reparatus depoſitâ pelle, ac juventute conſpicuus, clato pectore protrahit in lucem lubricum dorſum, erectus ad Solem, & vibrat linguam tricuſpidem. Simul magnus Periphas, & armiger Automedon ductor equorum Achillis: ſimul tota juventus Scyri* inſulæ, *aſcendunt ad tectum, & conjiciunt ignes ad faſtigia.*

Tectorum inter ſe Priami, poſteſque relicti
A tergo: infelix qua ſe, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros, & avo puerum Aſtyanacta trahebat.
Evado ad ſummi faſtigia culminis, unde
Tela manu miſeri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti ſtantem, ſummiſq; ſub aſtra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm ſolitæ naves, & Achaïca caſtra;
Aggreſſi ferro circum, quà ſumma labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimuſque. Ea lapſa repente ruinam
Cum ſonitu trahit, & Danaûm ſuper agmina late
Incidit: aſt alii ſubeunt; nec ſaxa, nec ullum
Telorum interea ceſſat genus.
Veſtibulum ante ipſum primoq; in limine Pyrrhus
Exultat, telis & luce coruſcus ahenâ.
Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat;
Nunc poſitis novus exuviis, nitiduſq; juventâ,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis.
Una ingens Periphas, & equorum agitator Achillis
Armiger Automedon: una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.

NOTÆ.

454. *Tectorum inter ſe, &c.*] Videntur continuo duo fuiſſe palatia Priami, & Hectoris, cujus Andromache uxor fuit. *Relicti.*] Ab hoſtibus, qui poſticam illam januam non animadverterant.

456. *Andromache.*] Filia Ectionis regis Thebes, in Cilicia, minoris Aſiæ provincia. Occiſo marito Hectore, Priami & Hecubæ filio, captâque Trojâ, Pyrrho ceſſit in prædam: à quo ducta in Epirum, ex eo Moloſſum ſuſcepit; ac deinde Heleno, Priami item filio, cum regni Epirotici parte in uxorem conceſſa eſt. *Soceri* igitur Andromaches fuere Priamus & Hecuba.

457. *Aſtyanacta.*] Filium unicum Andromaches ex Hectore: hic poſt Trojam captam cum quæreretur à Græcis ad mortem, occultatus à matre in ipſo Hectoris tumulo, indeque dolo Ulyſſis erutus, è turri præceps actus eſt.

462. *Achaïca caſtra.*] De Achaia, Græciæ regione. Æ. 1. 492. De *Danais*, Ib. 34.

463. *Qua ſumma, &c.*] Qua trabium, quæ ſummum tabulatum ſuſtinebant, capita, parieti immiſſa, infirmiorem illum reddebant, & exſcindi facilem. De *Pyrrho*, ſupra, v. 263.

471. *Qualis ubi, &c.*] De illa ſerpentis renovatione, herbarum paſtu, lingua tricuſpide, jam diximus G. 3. 437.

477. *Scyria pubes.*] E Scyro inſula, una è Cycladibus, in qua regnavit Lycomedes: apud quem depoſitus à Thetide Achilles puellari habitu ne ad bellum raperetur, interim ex Deidamia Lycomedis filia Pyrrhum ſuſcepit. De *bipenni*, ſecuri utrinque acuta, G. 4. 331. De *limine, poſtibus, cardine*, Æ. 1. 452.

Ipſe

Ipſe inter primos, correptâ dura bipenni
Limina perrumpit, poſteſq; à cardine vellit
Æratos: jamque exciſâ trabe firma cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore feneſtram.
Apparet domus intus & atria longa pateſcunt:
Apparent Priami & veterum penetralia regum:
Armatoſq; vident ſtantes in limine primo.

At domus interior gemitu miſeroque tumultu
Miſcetur: penituſq; cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant: ferit aurea ſidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant:
Amplexæq; tenent poſtes, atq; oſcula figunt.
Inſtat vi patriâ Pyrrhus; nec clauſtra, neq; ipſi
Cuſtodes ſufferre valent: labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primoſq; trucidant
Immiſſi Danai, & late loca milite complent.
Non ſic, aggeribus ruptis cum ſpumeus amnis
Exiit, oppoſitaſque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campoſq; per omnes
Cum ſtabulis armenta trahit. Vidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemũ, geminoſq; in limine Atridas:
Vidi Hecubã, centumq; nurus, Priamũq; per aras
Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, ſpes tanta nepotum,
Barbarico poſtes auro ſpoliiſque ſuperbi,

Pyrrhus *ipſe inter primos correpta ſecuri durum limen perfringit, & e cardinibus eruit portas æreas: & jam abſciſſâ trabe perforavit duriſſima ligna, fecitque magnum hiatum lato ſpatio. Apparet interior domus, & longa atria patent, apparent receſſus Priami & antiquorum regum: & cernunt milites reſiſtentes in ipſo aditu. At domus interior turbatur luctu & miſero tumultu: cavæ ædes intime reſonant planctibus fœminarum: clamor ferit aſtra lucida. Tunc timidæ matres vagantur totâ domo, & hærent amplexæ portas, iiſque dant oſcula. Urget Pyrrhus paterno impetu; nec obices, nec ipſi cuſtodes poſſunt eum ſuſtinere: janua quatitur multo ariete, & portæ concidunt ejectæ è cardinibus. Fit via per vim, & Græci immiſſi pandunt ſibi aditum, & occidunt primos, & undique replens ſpatia militibus. Non ſic ſpumans fluvius volvitur in agros furens auctu* aquarum, *& per omnes campos evertit armenta cum ſtabulis; quando fractis obicibus exundavit, & ſuperavit* aquarum *copiâ moles oppoſitas. Ipſe vidi furioſum cædibus Pyrrhum, & duos Atrei filios in limine. Vidi Hecubam, & centum fœminas, & Priamum inter aras inficientem ſanguine ignes, quos dicaverat* Diis. *Quinquaginta cubicula,* in quibus erat ei *magna ſpes poſteritatis: portæ ornatæ auro peregrino & ſpoliis,*

NOTÆ.

491. *Vi patriâ.*] Hauſta è patris Achillis exemplo, qui ex *Horat.* De A. P. 292. *Iracundus, inexorabilis, acer.*

492. *Ariete.*] Machina fuit longior, cujus caput in arietis caput ex ære conformatum, in urbium portas magna vi librabatur. De *Pyrrho Neoptolemo*: ſupra, v. 263.

501. *Hecubam.*] Uxorem Priami, filiam Ciſſei Thraciæ regis: quæ in ſervitutem à Græcis abducta, fingitur mutata in canem, quia Græcos inanibus convitiis laceſſebat. *Centumque Nurus.*] *Nurus*, proprie uxor filii eſt, *bru.* Cum tamen conſtet Priamum filios centum, atque adeo centum nurus, non habuiſſe; conſtat hic juniores intelligi fœminas, quæ in comitatu Hecubæ erant, aut ad eam confugerant: ut apud Ovid. Met. 2. 364. de populis arboribus loquentem: *Inde fluunt lacrymæ, ſtillataque Sole rigeſcunt de ramis electra novis, quæ lucidus amnis excipit, & nuribus mittit geſtanda Latinis.* De *aris* Priami, infra, v. 513.

503. *Quinquaginta illi thalami.*] Separata cubicula. Priamus enim ex Homero, Iliad. 6. 244. totidem habuit thalamos, ubi filii totidem apud uxores habitabant: & è regione thalamos præterea duodecim, ubi totidem habitabant filiæ apud generos: ergo liberos habuit ex utroque ſexu duos ac ſexaginta, è variis uxoribus, præſertimque ex Hecuba novemdecim, ut ait ipſe Priamus, Iliad. ultima, 496.

504. *Barbarico.*] Cerdanus probat exemplis compluribus, *Barbaricum & Phrygium* idem eſſe, & Phryges divitiis fuiſſe inſignes: & certum quidem eſt barbaros à Græcis vocatos eſſe Aſiaticos omnes, quales erant Trojani, Phryges, & Perſæ. Nec tamen puto patriam Æneæ barbaram ab Æneâ ipſo hic appellari: igitur melius explica de auro Aſiaticis aliis gentibus per

Procubuere:

ecciderunt: ubi deeſt ignis, occupant locum *Graci. Forte etiam petes, quæ fuerit ſors Priami. Poſtquam vidit ruinam captæ urbis, & perruptas portas domus, & hoſtem in medio* ejus *receſſu: ſenex fruſtra indùit humeris ſenio trementibus arma diu deſueta, & accingitur gladio inutili, & ruit moriturus in confertos hoſtes. In media domo & ſub apertis auris cœli fuit ara magna, & prope laurus antiquiſſima, imminens ara, tegens umbrâ* Deos *domeſticos. Hic Hecuba, & ejus filiæ, fruſtra circa aras conſertæ, ſicut fugientes columbæ per nigram tempeſtatem, & amplectentes Deorum ſtatuas,* eis *adhærebant. Cum vero vidit Priamum ipſum ſumptis armis juvenilibus: Quæ tam funeſta mens, ait, ô miſer marite, impulit* te *ad induenda hæc arma? aut quo curris? Tempus* præſens *non indiget tali ſubſidio, nec talibus propugnatoribus; ne ſi meus* quidem *Hector nunc ipſe adeſſet. Huc denique* te *recipe: hæc ara proteget cunctos, aut morieris nobiſcum. Sic ore locuta, accepit ſenem juxta ſe, & poſuit* eum *in ſacro ſedili. Ecce autem Polites, unus filiorum Priami, evitata morte* illatâ *a Pyrrho, inter arma, inter hoſtes, fugit per longas porticus, & pererrat ampla atria, vulneratus: Pyrrhus furens perſequitur illum inimico telo, & prope manu attingit, urgetque haſtâ. Poſtquam autem* Polites *pervenit ante oculos & ora parentum,*

Procubuere: tenent Danai, qua deficit ignis.
Forſitan & Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis ubi captæ caſum, convulſaq; vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hoſtem.
Arma diu ſenior deſueta trementibus ævo
Circumdat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moritur[us] in hoſtes.
Ædibus in mediis, nudoque ſub ætheris axe
Ingens ara fuit, juxtaq; veterrima laurus,
Incumbens aræ, atque umbrâ complexa Penates.
Hic Hecuba, & natæ nequicquã altaria circũ,
Præcipites atrâ ceu tempeſtate columbæ,
Condenſæ, & Divûm amplexæ ſimulacra tenebãt.
Ipſum autem ſumptis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit: quæ mens tam dira, miſerrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis (ctor.
Tempus eget: non, ſi ipſe meus nunc afforet Hec-
Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnes,
Aut moriere ſimul. Sic ore effata, recepit
Ad ſeſe, & ſacrâ longævum in ſede locavit.
Ecce autem elapſus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hoſtes
Porticibus longis fugit, & vacua atria luſtrat
Saucius: illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus
Inſequitur, jam jamq; manu tenet, & premit haſtâ,
Ut tandem ante oculos evaſit & ora parentum,

NOTÆ.

bellum directo, præcipue quia cum *ſpoliis* hic jungitur.

512. *Sub ætheris axe.*] *Sub Dio*, vel *ſub Jove*; id eſt, ſub ipſo aere & aperto cœlo, quem locum in mediis domibus *impluvium* vocant. *Axe.*] Cœlo. Vel quia pars cœli nobis imminens ſignum habet maxime conſpicuum, *urſum*, ſive *ſeptemtriones*; quod & *plauſtrum* dicitur, & *axis* ideo dici poteſt, juxta Servium. Vel quia, ſicut *poli*, ita & *axis*, pro toto cœlo ſumitur: ſunt enim *poli*, puncta duo axem terminantia; *axis* autem, linea ipſa ſive obelus, circa quem cœlum volvi concipitur.

513. *Ingens ara fuit.*] Ara illa, in loco ſubdiali & aperto, mediis in ædibus poſita fuit, & *Jovi Herceo* dicata ex Athenæo l. 5. Ad hanc occiſus fuit Priamus; ex Euripide, Pauſania, Ovidio, Seneca. Dicebatur Herceus ἕρκειος, ab ἕρκος *ſeptum*, quia intra domorum ſepta ſtatuebatur ejus ara. Præter oculos naturales duos, tertium habebat in fronte, ex Pauſania in Corinth. Non aſſentior Turnebo l. 14, 15. in hac ara ſacratum fuiſſe ignem perpetuum; ſed ignem recens à Priamo excitatum ad placandos Deos, de quo, v. 502.

Laurus.] Hanc aliqui dicunt arte factam fuiſſe: cujus truncus cubitorum duodecim ex auro puriſſimo; rami & folia ex auro & argento; flores & fructus è gemmis. Sed ſativam & naturalem puto.

514. *Penates.*] Vel domum intelligit, vel ſtatuas domeſticorum Deorum cum Herceo Jove in eadem ara poſitas. De *Penatibus*, infra, v. 717.

529. *Vulnere.*] Ictu, vel telo, quo vulnus infligitur.

Concidit,

Concidit, ac multo vitam cum ſanguine fudit. (tur,
Hic Priamº, quanquam in media jam morte tene-
Non tamen abſtinuit, nec voci, iræq; pepercit:
At tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis
Dii (ſi qua eſt cœlo pietas, quæ talia curet)
Perſolvant grates dignas, & præmia reddant
Debita: qui nati coram me cernere letum
Feciſti, & patrios fœdaſti funere vultus.
At non ille, ſatum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo; ſed jura fidemque
Supplicis erubuit; corpuſq; exangue ſepulcro
Reddidit Hectoreum, meq; in mea regna remiſit.
Sic fatus ſenior, telumq; imbelle ſine ictu
Conjecit: rauco quod protinus ære repulſum,
Et ſummo clypei nequicquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea triſtia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipſa tremen-
Traxit, & in multo lapſantem ſanguine nati: (tem
Implicuitq; comam lævâ; dextrâq; coruſcum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit enſem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incenſam & prolapſa videntē
Pergama, tot quondam populis terriſq; ſuperbum
Regnatorem Aſiæ: jacet ingens litore truncus,
Avulſumq; humeris caput, & ſine nomine corpus.
At me tum primum ſævus circumſtitit horror:
Obſtupui: ſubiit chari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: ſubiit deſerta Creüſa,
Et direpta domus, & parvi caſus Iüli.

cecidit, & emiſit animam cum multo ſanguine. Tum Priamus etſi jam in media morte poſitus, tamen non ſibi *temperavit, nec iram & vocem continuit: Tibi vero exclamat, Dii referant meritam gratiam, & reddant debitam mercedem pro hoc crimine & talibus factis; ſi eſt in cœlo aliqua pietas, quæ provideat talia:* tibi, inquam, *qui feciſti me coram videre mortem filii, & funeſtaſti faciem patris* hac *cade. At ille Achilles, ex quo fingis te procreatum eſſe talu non fuit erga hoſtem Priamum: ſed rationem habuit juris* gentium *& fidei* debitæ *ſupplicantibus; & reſtituit tumulo exanime corpus Hectoris, & me remiſit in urbem meam. Sic dixit ſenex, & projecit telum debile abſque impetu quod ſtatim reſiliit ex ære rauco, & fruſtra pependit è ſummo umbone clypei. Cui Pyrrhus* reſpondit: *Feres ergo iſta, & ibis nuncius ad Achillem patrem* meum: *memento narrare illi mea indigna facta & Pyrrhum degenerem. Nunc morere. Hæc dicens, trahit* eum *ad ipſas aras trepidum, & vacillantem in medio ſanguine filii, & involvit ſiniſtrâ capillos, ac dextra ſuſtulit enſem micantem, condiditque in* ejus *latus uſque ad manubrium. Hic fuit terminus caſuum Priami: hic exitus neciſſitate abſtulit eum, videntem Pergama everſa & Trojam combuſtam:* eum inquam *regem Aſiæ, clarum propter tot gentes, & tot regiones: jacet in litore magnus truncus, & caput abſciſum* ex *humeris, & cadaver ſine nomine. Tunc vero primum dirus horror invaſit me. Attonitus fui: venit* in mentem *imago dilecti patris* mei; *quando vidi regem* ipſi *coævum efflantem crudeli plagâ animam: venit* in mentem *Creuſa derelicta, & ſpoliata domus & periculum parvi Aſcanii.*

NOTÆ.

542. *Supplicis, &c.*] De hac Priami ſupplicatione apud Achillem, pro repetendo Hectoris cadavere, Æ. 1. 103.

546. *Umbone.*] *Umbo*, ἄμβων eſt quicquid in plano eminet, rotundâ figurâ: talis erat media pars clypei. *Pelides:* Achilles, filius Pelei, de quo, Æ. 1. 34.

554. *Hæc finis.*] Vulgo maſculini generis eſt: hic etiam fœminini, ut & Æ. 5. 384. *Quæ finis ſtandi?*

557. *Regnatorem Aſiæ.*] Priamus enim imperaſſe dicitur Phrygiæ minori ac majori, quæ maximam Aſiæ minoris partem complectuntur.

Littore truncus.] Dicitur enim à quibuſdam Priamus à Pyrrho tractus ab ara domeſtica ad Achillis tumulum, qui erat in litore Sigei promontorii; ibique occiſus: Virgilius occiſum quidem vult ad aram, ſed cadaver deinde protractum fuiſſe ad litus innuit.

562. *Creuſa.*] De ea infra, v. 772.

Reſpicio,

Circumſpicio, & quaro quænam eſſet circa me multitudo. Omnes me *reliquerant fatigati, & corpora ſaliendo præcipitaverant in terram, aut afflicta conjecerant in flammas. Et jam fere reſtabam ſolus, cum video filiam Tyndarei occupantem templum Veſtæ, & clam occultam in arcano loco: clara flamma præbent lucem vaganti* mihi *& circumquaque intendenti oculos in omnia. illa communis furia Trojæ & Græciæ, timens Trojanos ſibi infenſos ob ruinam Trojæ, & ſupplicia à Græcis* inferenda, *& furorem derelicti mariti, occultaverat ſeſe, & hærebat ara non viſa. Accenſus eſt furor* in *animo: ſubortus eſt ardor vindicandi patriam everſam, & repetendi pœnas ſceleris. Nempe,* aiebam, *hæc videbit illæſa Spartam & Mycenas patrias? & abibit regina* poſt *partam victoriam? & cernet maritum, & domum, & parentes, & filios, ſtipata multitudine Trojanorum & famulis Phrygiis? Priamus* interea *gladio perierit? Troja arſerit igne? Trojanum litus tam ſæpe maduerit ſanguine? Non ſic* erit: *nam licet nulla ſit memorabilis gloria in punitione fœmina,* & talis *victoria non ſit digna laude: tamen laudabor* quod *occiderim ſceleratam, & pœnis affecerim ream; & dulce erit expleviſſe deſiderium ardentiſſima ultionis, & ſatisfeciſſe manibus* meorum *civium. Talia dicebam, & currebam furioſo animo: cum alma mater* mea *præbuit ſe mihi videndam, nuſquam antea tam manifeſta oculis;*

Reſpicio, &, quæ ſit me circum copia, luſtro.
Deſeruere omnes defeſſi, & corpora ſaltu
Ad terram miſere, aut ignibus ægra dedere.
Jamq; adeo ſuper unus eram, cum limina Veſtæ
Servantem, & tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndarida aſpicio: dant clara incendia lucem
Erranti, paſſimq; oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos everſa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, & deſerti conjugis iras
Permetuens, Trojæ & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat ſeſe, atque aris inviſa ſedebat.
Exarſere ignes animo: ſubit ira, cadentem
Ulciſci patriam, & ſceleratas ſumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis patriaſq; Mycenas
Aſpiciet? partoque ibit regina triumpho;
Conjugiumq;, domumq;, patres, natoſq; videbit,
Iliadum turbâ & Phrygiis comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine litus?
Non ita: namq; etſi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna eſt, nec habet victoria laudem;
Extinxiſſe nefas tamen, & ſumpſiſſe merentis
Laudabor pœnas; animumq; expleſſe juvabit
Ultricis flammæ, & cineres ſatiaſſe meorum.
Talia jactabam, & furiatâ mente ferebar:
Cum mihi ſe, non ante oculis tam clara, videndâ

NOTÆ.

567. *Jamque adeo, &c.*] Verſus duos & viginti ſequentes ſuſtuliſſe dicuntur Varius & Tucca; eo quod ea, quam continent, Helenæ fuga, contraria videatur iis, quæ leguntur Æ. 6. v. 511. ubi dicitur Helena, non apud Priamum, ſed apud filium Priami Deiphobum, ſuum poſt necem Paridis maritum, habitaſſe; & in ejus domum Græcos ad ipſum jugulandum induxiſſe: *Intra tecta vocat Menelaum & mœnia pandit; ſcilicet id magnum ſperans fore munus amanti, & famam extingui veterum ſic poſſe malorum.* At reſpondeo cum Niſcimbæno dici poſſe, ſpem Helenæ de placando Menelao vanam fuiſſe, quod innuit vox illa *ſcilicet*; prodito que Deiphobo, Helenam cum ſe nihilominus velut hoſtem peti animadvertiſſet, evaſiſſe fugâ in Veſtæ templum, ſacrarium domus regiæ, per illud ipſum poſticum oſtium, quo Æneas eundem in locum penetraverat. Et vero Euripides in Troad. v. 35. 876. 1056. docet Helenam cum Trojanis mulieribus captivam à Menelao abductam eſſe, eo conſilio, ut Græcis, quorum liberi Trojano bello perierant, occidenda traderetur. *Tyndaris* vocatur, ob *Tyndareum* patrem, Spartæ regem. Æ. 1. 654. *Erinnys* furiis commune nomen, ſupra, v. 337. De *Veſta*, v. 296.

577. *Spartam.*] *Sparta* ſive *Lacedæmon* patria Helenæ, urbs Peloponneſi, ut & *Mycenæ*: quare autem dicatur etiam ejus patria *Mycenæ*, diximus Æ. 1. 654. De *Phrygia*, Æ. 1. 385.

585. *Nefas.*] Pro perſona ſceleſta & nefaria: ſic frequenter apud Plautum uſurpatur *ſcelus*.

Obtulit,

Obtulit, & purâ per noctem in luce refulſit
Alma parens, confeſſa Deam; qualiſq; videri
Cœlicolis & quanta ſolet; dextrâq; prehenſum
Continuit, roſeoq; hæc inſuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam noſtri tibi cura receſſit?
Non prius aſpicies, ubi feſſũ ætate parentem
Liqueris Anchiſen? ſuperet conjuxne Creüſa,
Aſcaniuſq; puer? quos omnes undiq; Graiæ
Circumerrant acies: &, ni mea cura reſiſtat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauſerit enſis.
Non tibi Tyndaridis facies inviſa Lacænæ,
Culpatuſve Paris; verum inclementia Divûm
Has evertit opes, ſternitq; à culmine Trojam.
Aſpice: namq; omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat viſus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
Juſſa time, neu præceptis parere recuſa.
Hic ubi diſjectas moles, avulſaque ſaxis
Saxa vides, mixtoq; undantem pulvere fumum;
Neptunus muros, magnoq; emota tridenti
Fundamenta quatit, totamq; à ſedibus urbem
Eruit. Hic Juno Scæas ſæviſſima portas
Prima tenet, ſociumq; furens à navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam ſummas arces Tritonia, reſpice, Pallas
Inſedit, nimbo effulgens & Gorgone ſæva.

& in tenebris reſplenduit nitido lumine faſſa ſe Deam eſſe, & qualis ac quanta ſolet apparere Divis: & repreſſit me dextrâ apprehenſum: pratereaque adjecit hæc verba *ore roſeo: Fili, quis tantus dolor commovet* hanc *iram intractabilem! Cur furis? aut quem in* locum *tibi abiit cura noſtrarum* rerum? *Nonne prius quæres, ubi deſeruerit patrem* tuum *Anchiſen, annus gravem? an ſuperſit uxor Creuſa, aut Aſcanius filius: quos omnes cingunt undique turmæ Græcorum; & nisi mea ſollicitudo obſtitiſſet, jam ignis abſumpſiſſet, aut gladius hoſtilis interfeciſſet. Non vultus Helenæ Spartanæ tibi odioſus, aut toties incuſatus Paris; ſed Deorum ira delet hanc potentiam, & dejicit Trojam ex* alto *faſtigio. Vide: nam auferam omnem nubem, quæ offuſa tibi aſpicienti debilitat oculos mortales, & humida circum nigreſcit: tu ne ulla matris imperia metue, & ne abnuas obtemperare* ejus *mandatis. Illic ubi cernis moles proſtratas, & lapides avulſos lapidibus, & fumum undatim* ſurgentem *mixto pulvere; illic Neptunus ſuccutit fundamenta impulſa magno tridente, & convellit à radicibus totam urbem. Illic ferociſſima Juno prima occupat Scæas portas, & armata ferro* ac *furioſa vocat à navibus exercitum ſociorum. Jam, aſpice, Tritonia Pallas ſtetit in ſummis arcibus, reſplendens nube & torvo* capite *Meduſa.*

NOTÆ.

600. *Hauſerit.*] De hac voce, pro *vulnerarit, occiderit* Æ. 10. 314.

601. *Tyndaridis Lacænæ, &c.*] Helenæ, Tyndarei filiæ, Lacedæmoniæ, Æ. 1. 654. *Lacæna*, fœmininum, non à maſculino, *Lacænus*, ſed à *Lacon*, incola Laconiæ; ut à λέων *leo*, λέαινα *leæna*. De *Paride*, Æ. 1. 31.

610. *Neptunus muros, &c.*] Neptunum Virgilius Trojanæ urbi infeſtum facit, ob perjurium Laomedontis, qui Deum illum pactâ mercede fraudavit, poſtquam is cum Apolline muros urbis condidiſſet: G. 1. 502. Neptunus et men apud Euripid. in prologo Troad. ait ſe Trojanis benevolum ſemper fuiſſe, ex quo muros eorum condiderat: ſed in fabulis incerta omnia. Atque Servius Laomedontem Apollini & Neptuno pecuniam ad ſacra voviſſe, ac deinde ad murorum fabricam convertiſſe: unde fabula emanavit, Deos, & feciſſe muros, & regi offenſos fuiſſe. De *Neptuno*. Æ. 1. 129.

612. *Scæas portas.*] Trojæ portas ſex fuiſſe ait Dares, *Antenorida, Dardanien, Iliam, Catumbriam, Trojanam, & Scæam.* Hæc nomen habuit, vel à σκαιὰ *ſiniſtra*, quod in ſiniſtra urbis parte eſſet: vel à σκήνωμα *tentorium, tabernaculum*; quod hic ſepulcrum eſſet Laomedontis: vel, juxta Strabonem l. 13. vox eſt Thracica, cujus ſignificatum non affert.

615. *Tritonia.*] Supra, v. 171. *Pallas*, Æ. 1. 43.

616. *Nimbo.*] Servius explicat, *nube divina*: & puto circulum eſſe lucidum, huic ſimilem diadmati, quo Divorum capita Chriſtiani præcingunt. Atque Iſidorus l. 19. 31. *Nimbum*

Iple

Ipſe Jupiter ſuggerit Græcis animos & robur opportunum: ipſe commovet Deos adverſus arma Trojana. Fili, accelera fugam, & pone finem laboribus. Nuſquam te *deſeram, & ducam* te *ſecurum ad paternam domum.* Sic *locuta fuerat, & ſtatim abdidit ſe denſis tenebris noctu. Apparent horrendæ ſpecies, & numina magna Deorum adverſa Trojæ. Tunc vero omne Ilium viſum eſt mihi recumbere in flammas, & Troja Neptunia à fundamentis ſubrui. Et quemadmodum quando in altis montibus ruſtici conantur certatim evellere veterem ornum, circumciſam ferro multiſque ſecuribus; illa diu minatur, & ramis tremens vacillat emoto cacumine: donec paulatim victa ictibus, poſtremum inſonuit, & evulſa fecit ruinam in montibus. Deſcendo, ac ducente Venere elabor inter ignes & hoſtes:* eorum *arma permittunt* mihi *viam, & ignes retro abeunt. Sed poſtquam jam progreſſus ſum ad januam paternæ domus, & veteres ades; pater, quem cupiebam exportare primum in altos montes, & ad* quem *primum ibam, renuit protrahere vitam, & tolerare exilium,* poſt *everſam Trojam: & dicit O vos, quibus ſanguis ætate vigens, & ſana vires ſtant propria firmitate; vos tentate fugam. Si ſuperi voluiſſent me præferre vitam, ſervaſſent mihi hanc domum: ſatis & pluſquam ſatis eſt,*

Ipſe Pater Danais animos vireſque ſecundas
Sufficit: ipſe Deos in Dardana ſuſcitat arma.
Eripe nate fugam, finemq; impone labori.
Nuſquam abero, & tutum patrio te limine ſiſtam.
Dixerat, & ſpiſſis noctis ſe condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ
Numina magna Deûm.
Tum vero omne mihi viſum conſidere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja.
Ac veluti ſummis antiquam in montibus ornum
Cum ferro acciſam crebriſq; bipennibus inſtant
Eruere agricolæ certatim; illa uſq; minatur,
Et tremefacta comam concuſſo vertice nutat:
Vulnerib⁹ donec paulatim evicta, ſupremum
Congemuit, traxitque jugis avulſa ruinam.
Deſcendo, ac ducente Deo flammã inter & hoſtes
Expedior: dant tela locum, flammæq; recedunt.
Aſt ubi jam patriæ perventũ ad limina ſedis,
Antiquaſq; domos: genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumq; petebam,
Abnegat exciſa vitam producere Trojâ
Exiliumq; pati. Vos ô quibus integer ævi
Sanguis, ait, ſolidæq; ſuo ſtant robore vires;
Vos agitate fugam.
Me ſi cœlicolæ voluiſſent ducere vitam,
Has mihi ſervaſſent ſedes: ſatis una ſuperque

NOTÆ.

quoque dici *faſciolam tranſverſam ex auro, aſſutam in linteo, quod eſt in fronte fœminarum.* Qua voce uſus eſt Arnobius l. 2. *Laminas pertunderent aurium, imminuerent frontes nimbis.* Et plautus in Pœnulo Act. 1. ſc. 2. v. 135. meretricem vocat *nimbatam.*

Gorgone.] *Meduſa, Euryale, Sthenyo,* Phorci filiæ, apud inſulas Dorcadas in Æthiopico oceano regnaſſe dicuntur; *Gorgones* dictæ à γοργότης *ferocitas.* Ex his, cum *Meduſa* vim à Neptuno paſſa eſſet in Minervæ templo, Minerva capillos ejus mutavit in ſerpentes, quorum aſpectu homines in ſaxa vertebantur. Hoc deinde caput Perſeus, Jovis & Danaes filius, abſcidit auxilio Minervæ: quæ ſuum ipſi clypeum eam in rem commodavit ex ære politiſſimo, quo velut in ſpeculo reflexam capitis ſpeciem tuto aſpiceret: abſciſſum caput Minerva deinceps eidem ſuo clypeo ad terrorem impoſuit.

625. *Neptunia.*] A Neptuno condita, ſupra, v. 610.

626. *Ornum.*] *Ornus,* fraxinus eſt ſylveſtris & montana, *freſne ſauvage.*

632. *Deo.*] Dea Venere. Nam *Deus* communi genere aliquando ſumitur. Sic Lucanus, l. 2. 80. *Terribileſque Deos ſcelerum,* furias appellat. Sic Euripides in Troad. v. 948. Τὴν θεὸν κόλαζε, *Deum objurga,* Venerem intelligit. Sic Demoſthenes in exordio orationis de Corona: Θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, *Deos precor cunctos & cunctas.*

642. *Una excidia.*] Cum olim ab Hercule Troja expugnata eſt. Æ. 3. 476.

Vidimus

Vidimus excidia, & captæ ſuperavimus urbi.
Sic ô ſic poſitum affati diſcedite corpus.
Ipſe manu mortem inveniam: miſerebitur hoſtis,
Exuviaſq; petet: facilis jactura ſepulcri eſt.
Jampridem inviſus Divis & inutilis annos
Demoror, ex quo me Divûm pater atq; hominum rex
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.
Talia perſtabat memorans, fixuſq; manebat.
Nos contra effuſi lacrymis, conjuxq; Creüſa,
Aſcaniuſq; omniſq; domus: ne vertere ſecum
Cuncta pater, fatoq; urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoq; & ſedibus hæret in iiſdem.
Rurſus in arma feror, mortemq; miſerrimus opto.
Nam quod conſiliũ, aut quæ jam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te poſſe relicto
Speraſti; tantumq; nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta ſuperis placet urbe relinqui,
Et ſedet hoc animo, perituræq; addere Trojæ
Teque tuoſq; juvat: patet iſti janua leto.
Jamq; aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
Natũ ante ora patris, patrẽ qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me, per tela, per ignes,
Eripis? ut mediis hoſtem in penetralibus, utq;
Aſcaniumque, patremq; meum, juxtaq; Creüſam,
Alterum in alterius mactatos ſanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais, ſinite inſtaurata reviſam
Prælia: nunquã omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rurſus: clypeoq; ſiniſtram
Inſertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvumq; patri tendebat Iülum.

me *vidiſſe* jam *unum excidium* & ſatis *ſuperfui captæ urbi. Abite ô* poſtquam ultimum *vale diceritis meo cadaveri ſic depoſito. Ipſe reperiam mortem* propriâ *manu, aut hoſtis miſertus* mei me occidet, & *detrahet mihi ſpolia: leve eſt privari ſepulcro. Jamdudum odioſus Diis & inutilis traho vitam, ex quo pater Deorum & rex hominum afflavit me aurâ fulminis, & tetigit igne. Talia dicens perſtabat & manebat pertinax. Nos contra effuſi in fletus, & uxor Creuſa, & Aſcanius, & tota domus: ne pater vellet evertere omnia ſecum, & vim addere fatorum prementi. Abnuit* hoc, & *haret* in *propoſito & loco eodem. Iterum curro ad pugnam, & infelicciſſimus mortem appeto. Quod enim* aliud *conſilium, vel quæ ſors jam offerebatur. An ſperaſti, ô pater, me poſſe* hinc *exportare pedem, te deſerto? an tantum crimen exiit* ex *ore patris? Si placet Diis nihil ſupereſſe ex urbe tanta, & ſi hoc fixum eſt* in eorum *mente, & delectat* eos *adjicere te ac tuos Troja* mox *peritura; aperta eſt via ad hanc mortem. Et mox veniet Pyrrhus ex* effuſione *multi ſanguinis Priami; qui* novit *jugulare filium ante oculos patris & patrem ante altaria. Haccine erat* cauſa, *ô alma mater, cur me inter arma, inter flammas ſervaviſti? ut videam hoſtem in mediis receſſibus* domus; *& ut* videam *Aſcanium, & patrem meum, & Creuſam, occiſos alterum in alterius ſanguine. O famuli, arma, date arma: dies poſtremus invitat victos.* Permittite ut *redeam ad Græcos, permittite* ut *repetam pugnas renovatas: nullatenus moriemur hodie omnes abſque ultione. Tunc iterum induor armis: & accommodans inſerebam clypeum ſiniſtræ, & conferebam me extra domum. Ecce autem uxor amplectens pedes* meos *in* ipſo *aditu* domus *hærebat, & proferebat* mihi *patri parvum Iulum.*

NOTÆ.

644. *Poſitum affati.*] Verba duo funebria. *Poſitum*, jacens, mortuum. Ovid. Heroid. 10. 124. *Nec poſitos artus unget amica manus. Affari:* morem notat Romanorum, qui ſtatim atque cadaver combuſtum aut ſepultum fuerat, antequam diſcederent, *vale* ter inclamabant.

649. *Fulminis afflavit, &c.*] Fulmen fere nunquam, niſi vento flante, impellitur; unde pingitur cum alis, & Æ. 8. 430. Cyclopes admiſcent fulmini radios *tres ignis & alitis Auſtri.* Anchiſes autem à quibuſdam dicitur oculis privatus, hic à Virgilio tactus fulmine; eo quod ſuos cum Venere amores evulgaviſſet: nec plane occiſus; ſed *afflatus tactuſque*, ac proprie *attonitus*, unde ſtuporem & debilitatem membrorum contraxit.

Si exis moriturus, & nos trahe tecum in omnes caſus: ſi vero propter experientiam militarem collocas aliquam ſpem in pugna, defende primo hanc domum, cui parvus Iulus, cui pater tuus relinquuntur; cui relinquor ego olim vocata uxor tua. Talia inclamans implebat gemitu totam domum. Cum repentinum & dictu admirabile prodigium apparuit. Nam inter complexus & oſcula triſtium parentum, ecce levis apex viſus eſt è ſummo capite Iuli emittere lucem & flamma innocua molli attactis delibare capillos ejus & nutriri circa tempora. Nos timidi cœpimus currere præ metu, & agitare capillos accenſos, & extinguere aquâ ſacrum ignem. Sed pater Anchiſes gaudens erexit oculos ad aſtra, & protulit manus ad cœlum cum his verbis: Jupiter omnipotens, ſi placaris ullis precibus, intuere nos, hoc ſolum petimus: & ſi religione meremur aliquid, *præterea fer opem, ô pater, & confirma hæc auſpicia. Vix ſenex ea dixerat, & repentino ſonitu tonuit* ad *ſiniſtram* partem; *& ſtella protrahens facem, cadens è cœlo per tenebras, cucurrit multo cum lumine. Videmus hanc* ſtellam *cadentem ſupra ſumma faſtigia domus ſe manifeſtam abdere in ſylva Idæa, & deſignantem iter: tum trames longo tractu emittit fulgorem, & circum undique loca fumant ſulfure. Tunc vero pater expugnatus convertit ſe ad cœlum, & alloquitur Deos & adorat ſanctam ſtellam,* aitque: *Nunc nunc nulla eſt mora: ſequor, & vado, qua ducitis. O Dii patrii cuſtodite domum, cuſtodite nepotem. Omen hoc veſtrum, & Troja* eſt *in veſtra poteſtate. Equidem cedo, nec abnuo ire tibi ſocius, ô fili. Ille locutus fuerat: & jam flamma clarius* crepitans *auditur per urbem,*

Si periturus abis, & nos rape in omnia tecũ: 675
Sin aliquã expertus ſumptis ſpem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum: cui parvus Iũlus,
Cui pater, & conjux quondã tua dicta relinquor.
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cum ſubitũ dictuq; oritur mirabile monſtrũ. 680
Namq; manus inter mœſtorumq; ora parentum,
Ecce levis ſummo de vertice viſus Iũli
Fundere lumen apex, tractuq; innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora paſci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemq; flagrantem
Excutere, & ſanctos reſtinguere fontibº ignes. 686
At pater Anchiſes oculos ad ſidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.
Juppiter omnipotens, precibus ſi flecteris ullis,
Aſpice nos, hoc tantum: &, ſi pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atq; hæc omina firma.
Vix ea fatus erat ſenior, ſubitoq; fragore 692
Intonuit lævum, & de cœlo lapſa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, ſumma ſuper labentem culmina tecti, 695
Cerminus Idæâ claram ſe condere ſylvâ,
Signantemq; vias: tum longo limite ſulcus
Dat lucem, & late circum loca ſulfure fumant.
Hic vero victus genitor ſe tollit ad auras,
Affaturq; Deos, & ſanctum ſidus adorat: 700
Jam jam nulla mora eſt: ſequor, &, qua ducitis,
Dii patrii ſervate domũ, ſervate nepotem. (adſum.
Veſtrũ hoc auguriũ, veſtroq; in numine Troja eſt.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuſo.
Dixerat ille, & jam per mœnia clarior ignis 705

Auditur,

NOTÆ.

683. *Apex.*] Summa pars pilei. Nam ex Servio Danielis, qui Suetonium citat, tria erant pileorum genera, quibus ſacerdotes utebantur: *apex, tutulus, galerus. Galerus*, pileum erat ex pelle hoſtiæ cæſæ: *tutulus*, pileum lanatum, in metæ formam: *apex*, pileum ſutile, circa medium virga eminente, cui lana circumligata erat; nomen ab antiqua voce *apio* vel *apo*, ab ἅπτω ligo.

693. *Intonuit lævum.*] De ſiniſtro fulmine proſpero, & hujus vocis, *lævum*, ambigua ſignificatione, fuſe Ecl. 1. 16. De *ſtellis* quæ cadere videntur, & accenſis in media aëris regione ſiccis exhalationibus, G. 1. 365.

696. *Idæa ſylva.*] Infra, v. 801.

698. *Sulfure.*] Fulmina enim ſulfuris odorem habere dicuntur.

703. *Augurium.*] Proprie eſt conſultatio avium ad futura prænoſcenda, tamen ad alia omnia futuri omina transfertur. Nomen ab *avium* vel *geſtu*, vel *garritu*, vel *guſtu*: quia hujus artis miniſtri ſpectabant, quomodo aves ſe gererent in volatu; quomodo garrirent; quomodo offam oblatam guſtarent. De *Numine*. Æ. 1. 137.

Auditur, propiuſq; æſtus incendia volvunt.
Ergo age, chare pater, cervici imponere noſtræ:
Ipſe ſubibo humeris: nec me labor iſte gravabit.
Quo res cunq; cadent, unũ & commune periclũ,
Una ſalus ambobus erit: mihi parvus Iũlus
Sit comes, & longe ſervet veſtigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite veſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus, templumq; vetuſtum
Deſertæ Cereris: juxtaq; antiqua cupreſſus,
Relligione patrum multos ſervata per annos.
Hanc ex diverſo ſedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape ſacra manu, patrioſq; Penates.
Me, bello è tanto digreſſum & cæde recenti,
Attrectare nefas: donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros ſubjectaq; colla
Veſte ſuper, fulviq; inſternor pelle leonis,
Succedoq; oneri: dextræ ſe parvus Iũlus
Implicuit, ſequiturq; patrem non paſſibus æquis.
Pone ſubit conjux. Ferimur per opaca locorũ:
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant

& incendium propius ſpargit calorem. Age igitur, ô dilecte pater, imponam noſtro collo, ipſe portabo te humeris: nec iſtud pondus me premet. Quocunque res abeant, unum & idem utrique periculum, una ſalus erit. Parvus Iulus mihi ſit comes, & uxor eminus ſequatur veſtigia. Vos ô famuli, defigite mentibus veſtris ea *quæ dicam. Occurrit exeuntibus ex urbe colliculus, & antiquum templum Cereris deſertum: & prope vetuſta cupreſſus, ob majorum reverentiam ſervata per multos annos. Veniemus in hunc eundem locum per varias vias. Tu pater accipe manu res ſacras, & patrios Deos. Non licet me, redeuntem è tanta pugna & recenti ſtrage, tangere* eos: *donec me lavero purâ aquâ. Hæc locutus tegor veſte, & pelle ruſi leonis,* circa *latos humeros collumque ſubmiſſum; & ſubeo onus: parvus Aſcanius adhæſit* meæ *dextera, & ſequitur* me *patrem paſſibus non æqualibus. Uxor juxta ſequitur. Vadimus per obſcura loca: Et me, quem nulla ſpicula immiſſa*

NOTÆ.

714. *Cereris.*] *Ceres* fuit Saturni & Opis filia, frugum repertrix, G. 1. 39.

717. *Penates.*] Deos domeſticos: qui cum in interiore domo colerentur, ita dicti ſunt à nomine *penus*; quæ ſunt res neceſſariæ, in intima domus parte ſervatæ: ut ab *optimus, magnus; optimas, magnas; optimates, magnates*; ita à *penus, penas, penates.* Quinam illi eſſent, Ambigitur. Alii, *Jovem, Junonem,* ac *Minervam,* fuiſſe aiunt: Alii *Neptunum* & *Apollinem*: alii *Cœlum* ac *Terram*: Arnobius Deos *conſentes* ſeu *complices,* quorum numerum ac nomina ignota fuiſſe docet. Dionyſius Halicarn. l. 1. refert ex Timæo caducea fuiſſe ærea & ferrea, Trojanamque terram fictilem. Hos tamen ait ſe Romæ in templo vidiſſe, forma duorum juvenum haſtatorum, habitu ſedentium. Hi tamen *Caſtor* & *Pollux* eſſe non poſſunt, cum fratres eſſent Helenæ; Penates vero multo antiquiores. Hos Dardanus è *Samothracia,* inſula contra Thraciam, advexiſſe cum Palladio dicitur, & Trojæ collocaſſe; unde Æneas eos in Italiam detulerit. Porro unde Penates acceperit Æneas, dubium videri poteſt. An vere Hectoris umbra è locis, ubi ſervabantur, ipſi detulerit, ut dictum eſt, v. 297. An ſimiles domi habuerit eorum ſtatuas, quas Anchiſe patri commiſerit. An cum Palladio à Diomede acceperit, ut vidimus v. 166. An Æneas, per incendii tumultum ingreſſus arcem, eos inde extulerit: ut ait Halicarnaſſeus, negare tamen videtur Virgilius. *Lares* vero, Dii etiam fuerunt domeſtici; ut Ovidio placet, Mercurii & Laræ, ſive Larundæ, filii; juxta Plautum, canina ſpecie efformabantur; juxta Plutarchum, caninâ pelle tantum induebantur, propter fidam cuſtodiam domus. Exiſtimo cum Apuleio *Lares* eſſe ipſas animas parentum; qui, quod olim in ipſa domo ſepulturæ mandarentur, curare ſemper familiam putabantur ſuam: unde erat *Lar familiaris*: & *Lars* vox eſt Etruſca, quæ *populi principem* ſignificat. In eoque diſtinguo *Penates* à *Laribus*: quod *Penates* divinâ eſſent origine, *Lares* humanâ. De *Larium* cultu, Æ. 3. 177.

719. *Flumine vivo.*] Mos fuit veterum; ut nunquam aut attrectarent ſacra, aut ad ſacrificium offerendum accederent, niſi lotis manibus, aliquando capite, quandoque etiam toto corpore: præſertim ſi cæde aliquâ, aut funere, aut impuro uſu fœdi eſſent. Lotio fiebat, non ſtagnanti, aut pluviali torrentique aquâ; ſed vivâ ac perenni, qualis eſt fontium ac fluminum: ſive in ipſo flumine, per immerſionem; ſive aquâ inde hauſtâ, per ſolam effuſionem.

725. *Opaca locorum.*] Opaca loca: ſupra v. 332.

neque conferti Græci ex hoſtili exercitu antea turbabant; nunc omnes ſtatus terrent, omne murmur ſollicitat ancipitem, & æqualiter metuentem comiti & oneri. Et jam accedebam ad portas, & videbar exceſſiſſe ex omnibus viis: cum repente frequens ſtrepitus pedum viſus eſt allabi ad aures: & pater per noctem intuens vociferatur: Fili, fuge fili: appropinquant: video fulgentes clypeos, & arma ærea ſplendentia. Tunc neſcio quis Deus inimicus abſtulit mihi timenti turbatam mentem. Nam dum currendo quæro loca à via remota, & recedo è ſpatiis cognitis itinerum: heu! Creuſa uxor ſubſtitit: dubium eſt, an fato ablata mihi miſero, an aberraverit ab itinere, an feſſa ſederit: nec deinde reſtituta eſt oculis meis. Neque vidi eam eſſe amiſſam, aut adverti mentem: prius quam perveniſſemus ad collem vetuſtæ Cereris, & templum ſacrum: hic denique congregatis cæteris, ſola defuit, & fruſtrata eſt comites & filium & maritum. Quem non accuſavi Deorum & hominum, inſanus! aut quid vidi durius in ruina urbis? Commendo ſociis Aſcanium, & Anchiſen, & Trojanos Deos, eoſque occulto in humili valle. Ego redeo in urbem, & tegor armis nitentibus. Deliberatum eſt renovare omnes caſus, & redire per omnem Trojam, & iterum objicere caput periculis. Primum reviſo muros, & limina obſcura portæ urbis, quâ exportaveram pedem: & retro relego veſtigia notata in tenebris, & quæro oculis. Vbique horror, & ſimul ipſum ſilentium terret mentem. Inde redeo domum, ut viderem *an fortaſſe retuliſſet gradum* illuc. *Græci invaſerant, & occupabant totam domum. Continuò ignis vorax fertur* vi *ventorum ad ſupremum cacumen: flammæ ſupra aſſurgunt, ardor ſavit in aerem. Pregredior ad regiam Priami, & repeto arcem. Et jam in porticibus deſertis, & templo Junonis,*

Tela, neq; adverſo glomerati ex agmine Graii;
Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitiq; oneriq; timentem.
Jamq; propinquabã portis, omnemq; videbar
Evaſiſſe viam; ſubito cum creber ad aures
Viſus adeſſe pedũ ſonitus: genitorq; per umbram
Proſpiciens: Nate, exclamat, fuge nate: propin-
Ardentes clypeos atq; æra micantia cerno. (quant:
Hic mihi neſcio quod trepido male numẽ amicũ
Confuſam eripuit mentem. Namq; avia curſu
Dum ſequor, & notâ excedo regione viarum:
Heu! miſero conjux fatóne erepta Creüſa
Subſtitit, erravitne via, ſeu laſſa reſedit,
Incertum: nec poſt oculis eſt reddita noſtris.
Nec prius amiſſam reſpexi, animumq; reflexi;
Quam tumulũ antiquæ Cereris, ſedemq; ſacratam
Venimus: hic demum collectis omnibus una
Defuit, & comites natumque virumq; fefellit.
Quẽ non incuſavi amens hominumq; Deorumq;?
Aut quid in everſa vidi crudelius urbe?
Aſcanium, Anchiſenq; patrem, Teucroſq; Penates
Commendo ſociis, & curvâ valle recondo.
Ipſe urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
Stat caſus renovare omnes, omnemq; reverti
Per Trojam, & rurſus caput objectare periclis.
Principio muros, obſcuraque limina portæ,
Quà greſſum extuleram, repeto: & veſtigia retro
Obſervata ſequor per noctem, & lumine luſtro.
Horror ubiq; animos, ſimul ipſa ſilentia terrent.
Inde domum, ſi forte pedem, ſi forte tuliſſet,
Me refero: irruerant Danai, & tectum omne te-
Ilicet ignis edax ſumma ad faſtigia vento (nebant.
Volvitur, exuperant flammæ furit æſtus ad auras.
Procedo ad Priami ſedes, arcemque reviſo.
Et jam porticibus vacuis, Junonis aſylo,

NOTÆ.

754. *Lumine luſtro.*] Vel luce ex flammis ardentis patriæ, ut vult Donatus: & vere dixerat v. 312. *Sigea igni freta lata relucent.* Vel oculis: *lumen* enim hoc ſenſu, etiam ſingulari numero dicitur. Æ. 12. 220. *Aram ſuppliciter venerans demiſſo lumine Turnus.*

760. *Priami ſedes, arcemque.*] Duo ſunt loca diverſa, ut diximus v. 322.

761. *Vacuis.*] Non à Græcis, qui multi ibi erant; ſed à civibus ac defenſoribus.

Junonis aſylo.] *Aſylum* ἄσυλον, ab α privativo & σύρειν *trahere*, σῦλα *ſpolium*: quia qui ad

Cuſtodes

Cuſtodes lecti Phœnix & dirus Ulyſſes
Prædam aſſervabant: huc undiq; Troïa gaza
Incenſis erepta adytis, menſæq; Deorum,
Crateresq; auro ſolidi, captivaq; veſtis
Congeritur: pueri & pavidæ longo ordine matres
Stant circum.
Auſus quinetiam voces jactare per umbram
Implevi clamore vias: mœſtuſq; Creüſam
Nequicquãingeminans,iterumq;iterumq; vocavi.
Quærenti, & tectis urbis ſine fine furenti,
Infelix ſimulacrum atque ipſius umbra Creüſæ
Viſa mihi ante oculos, & nota major imago.
Obſtupui, ſteteruntq; comæ,& vox faucib⁹ hæſit.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
Quid tantum inſano juvat indulgere dolori,
O dulcis conjux? non hæc ſine numine Divûm
Eveniunt: nec te comitem aſportare Creüſam
Fas, aut ille ſinit ſuperi regnator Olympi:
Longa tibi exilia,& vaſtũ maris æquor arandũ.
Ad terram Heſperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumque, & regia conjux
Parta tibi: lacrymas dilectæ pelle Creüſæ.
Non ego Myrmidonũ ſedes Dolopumve ſuperbas

cuſtodes electi Phœnix & crudelis Ulyſſes ſervabant ſpolia: in *hunc* locum *undique cumulantur divitiæ Trojanæ, ſublatæ è receſſibus combuſtis, & menſæ Deorum, & pocula ſolida* ex *auro, & veſtimenta capta: pueri & timidæ matres longa ſerie ſtant circum. Imo etiam auſus emittere voces inter tenebras, replevi vicos clamoribus, & triſtis fruſtra repetens Creuſam rurſus & rurſus appellavi. Miſera ſpecies & umbra ipſius Creuſæ, & figura grandior* quam ea quæ erat *cognita, apparuit præ oculis mihi veſtiganti, & ſine fine dolenti per domos urbis. Obſtupui, & capilli obrigueruntmihi, & vox hæſit* in *gutture. Tunc ſic cœpit me alloqui, & auferre ſolicitudinem his verbis: Quid tantum prodeſt vacare immodico dolori, ô chare marite? iſta non contingunt abſque voluntate Deorum: nec fatum, aut ille rex ſummi cœli, permittunt te auferre* hinc *ſociam Creuſam. Tu percurſurus es longa exilia, & immenſum ſpatium maris. Pervenies ad terram Italicam, ubi Tybris Lydius volvitur placato curſu inter pingues agros populorum. Illic parata eſt tibi fortuna proſpera, & regnum, & uxor, regis* filia: *depone dolorem ob charam Creuſam* conceptum. *Ego non videbo ſuperbas regiones Myrmidonum aut Dolopum,*

NOTÆ.

illud confugiſſet, inde trahi aut ſpoliari non poterat. Idque jus ſylvis quibuſdam, ſed præcipue templis tributum eſt. De *Phœnice*, Achillis rectore, ſupra, v. 7. De *Ulyſſe*. Ibid. De *gaza*. Æ. 1. 123. De *crateribus*, poculis, Ecl. 5. 68.

772. *Creuſæ.*] Æneæ uxor fuit, mater aſcanii, filia Priami & Hecubæ. Scriptores Æneæ infeſti hanc ab Æneæ occiſam volunt, ex pactione cum Græcis: ne quid ex Priami ſanguine ſupereſſet. Virgilius fingit à Cybele fuiſſe retentam: ne quid eſſet impedimenti, quominus Æneas, aut à Didone adoptaretur, aut à Lavinia aſſumeretur in virum.

777. De *numine.*] Voluntate Deorum, Æ. 1. 137. De *Olympo*, Theſſaliæ monte, qui pro cœlo ſumi ſolet, Ecl. 5. 56.

780. *Maris æquor arandum.*] *Æquor*, eſt quælibet æqua planities, ſive terræ, ſive maris, ſive etiam ſpeculi: unde Æ. 7. 781. *Æquore campi exercebat equos.* Hic *maris æquor.* Lucretius l. 4. 105. *Reddunt ſpeculorum ex æquore viſum.* *Arandum*: duta metaphora ab agris: ſicut Æ. 5. 158. *Sulcant vada ſalſa carinæ.* Eſt enim *ſulcus*, longus ille tractus, quem vomer inter arandum excavat.

785. *Heſperiam.*] Duplex eſt, *Hiſpania*, & *Italia*: hic *Italia*: Æ. 1. 534. *Tybris*, Italiæ fluvius, de quo Æ. 8. 330. *Lydius* dicitur, quia Tuſcos, ſive Etruſcos, à Latio dividit. Tuſci autem etiam *Tyrrheni* dicti ſunt à Tyrrheno, filio Atyos, qui Atys, Herculis & Omphales filius, Lydiæ rex, in Aſia minore, cum regio fame laboraret, ſorte inter filios jacta, *Lydum* regni ſucceſſorem habuit, *Tyrrhenum* è regno emiſit ad condendam coloniam: quàm poſt varios tandem errores, in Italia ad ſuperiorem Tybris ripam collocavit: quare Etruſci & Tyrrheni è *Lydia* oriundi ſunt. De *agmine*, pro impetu, G. 3. 428. De *Myrmidonibus* ac *Dolopibus*, ſupra, v. 7.

Aſpiciam, aut Graiis ſervitum matribus ibo:
Dardanis, & Divæ Veneris nurus.
Sed me magna Deûm genitrix his detinet oris.
Jamq; vale, & nati ſerva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem & multa volentem
Dicere deſeruit, tenueſq; receſſit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucriq; ſimillima ſomno.
Sic demum ſocios conſumptâ nocte reviſo.
Atque hic ingentem comitum affluxiſſe novorum
Invenio admirans numerũ: matreſque, viroſque,
Collectam exilio pubem, miſerabile vulgus.
Undique convenere, animis opibuſque parati,
In quaſcunq; velim pelago deducere terras.
Jamque jugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem: Danaique obſeſſa tenebant
Limina portarum: nec ſpes opis ulla dabatur.
Ceſſi, & ſublato montem genitore petivi.

nec ibo miniſtratum matribus Græcis: cum ſim è *Dardani* ſanguine, *& nurus Deæ Veneris. Sed magna mater Deorum retinet me in his regionibus. Nunc igitur vale, & retine amorem filii noſtri. Poſtquam protulit hæc verba, reliquit* me *plorantem & volentem loqui plurima, & evaniit in aërem levem. Tunc ter conatus ſum injicere brachia collo* ejus; *ter ſpecies fruſtra apprehenſa abiit e manibus, ſimilis levi vento, & ſimilis vago ſomno. Denique tranſacta nocte ſic redeo ad ſocios. Et illic reperio admirans magnam multitudinem novorum ſociorum adveniſſe, & matres, & viros, juventutem congregatam ad fugam, & plebem miſerandam. Undecunque concurrerent, parati & voluntate & facultatibus, in quaſcunque terras velim* eos *ducere mari. Et jam Lucifer oriebatur è cacuminibus ſummæ Idæ, & inchoabat diem: & Græci occupabant clauſos aditus portarum: nec offerebatur ulla ſpes auxilii. Ceſſi, & patrem ferens conſcendi montem.*

NOTÆ.

787. *Dardanis, &c.*] Quia Priami filia, è Dardano oriunda. Vide ſtemma, G. 3. 35.

788. *Magna Deûm genitrix.*] *Cybele*, de qua, ejuſque ſacris, Æ. 3. Quomodo autem Creüſam detinet? Senſus eſt: Creüſam in Idæos famularum ejus choros adſcitam eſſe; & immortalitate donatam, quali Nymphæ fruebantur.

801. *Lucifer Idæ.*] Significat *Idam* montem ad orientem fuiſſe Trojæ, unde *Lucifer*, ſtella Veneris, ante Solis ortum primo appareret. *Ida* quippe per Troadem univerſam ſparſa eſt in varios montes: quorum pars ſeptemtrionalis ad Propontidis litus; pars occidentalis, ad Helleſpontum; pars meridionalis, ad ſinum Adramyttenum maris Ægæi, pertinet. Imminebat Trojæ ad orientem, ibidemque Paris de tribus Deabus judicium tulit. Fœminini generis eſt *Ida* contra regulam communem. De *Lucifero*, Ecl. 6. 86. Ait Varro ſtellam illam Veneris ab Ænea ſemper viſam eſſe, donec ad agrum Laurentem veniret; quo tempore videri tandem ab eo deſiit.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS,

LIBER III.

ARGUMENTUM.

PERGIT Æneas enarrare Didoni casus suos, quorum altera pars hoc libro continetur, nempe navigatio. Æneas incensâ Trojâ, classe viginti navium ad urbem Antandrum clam fabricatâ, defertur in Thraciam; ubi cum urbem conderet, territus prodigio casi à Polymnestore rege Polydori, navigat in insulam Delum, consulturus oraculum Apollinis: à quo monitus ut antiquam matrem *exquireret, Anchisæ interpretatione Cretam esse insulam ratus, Trojanæ gentis originem, eò contendit, urbemque novam ædificat. At inde peste depulsus, monitus in somnis à Diis Penatibus, Italiam vera esse Trojanorum cunabula, Italiam petit. In itinere actus tempestate in insulas Strophades, infestas habet Harpyias: quarum ex una audit se non prius in Italia fixurum sedes, quam fame coactus fuerit mensas absumere. Hinc delatus ad Actium promontorium, ibi ludos celebrat. Tum in Epirum appulsus, Andromachen reperit, jam Heleni uxorem, & mortuo Pyrrho in Chaonia Epiri parte regnantem. Audit ab Heleno, rege eodem ac vate, sedem sibi à Diis in Italia paratam: eo loco, ubi suem albam inveniret triginta fœtus enixam. Admonetur ab eodem, ne in proxima Italiæ parte consîdat, Græcorum metu, qui ventu eo dejecti fuerant: tum ne Siculum trajiciat fretum, metu Scyllæ & Charybdis: sed deflexo ad occasum cursu Siciliam circumeat. Igitur relictâ Epiro, Tarentum, quæ in vicina Italiæ ora est, & Siciliæ partem Ætnæ monti proximam prætervehitur: hinc supplicem recipit Achæmenidem, socium Ulyssis, ab eoque de feritate Cyclopum edoctus, observatis omnibus Heleni præceptis, tandem Drepanum, occidentalem Siciliæ portum, obtinet: ubi moritur Anchises. Atque hinc mediâ æstate solvens Æneas in Italiam, tempestate in Africam ejicitur. Et hic finis est narrationis.*

POstquam res Asiæ Priamiq; evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditq; superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja;

INTERPRETATIO.

Postquam placuit Diis destruere potentiam Asiæ, & populum Priami; & postquam nobile Ilium cecidit, & tota Troja à Neptuno munita fumat à fundamentis:

NOTÆ.

1. *Res Asiæ.*] Minoris, cujus magna pars est utraque Phrygia, major & minor, Priamo subdita. Æ. 1. 385.

2. *Immeritam.*] Nam perfidia Laomedontis in Neptunum & Apollinem; & crimen Paridis in Junonem ac Minervam non debuere tanto populo creare perniciem. Æ. 1. 31. Æ. 2. 610.

3. *Ilium* .... *Neptunia Troja.*] Per *Ilium*, arx; per *Trojam*, urbs significetur. *Ilium* dicitur à Virgilio tantum neutro genere: ab Horatio, *Ilios* fœminino: ab Ovidio *Ilion* etiam fœminino, communi urbium genere.

impellimur ominibus Deorum petere exilia remota, & regiones vacuas; & fabricamus naves prope ipſam Antandrum & prope montes Idæ Phrygiæ: dubii, quem in locum fata nos mittant, ubi permittatur manere: & colligimus ſocios. Vix prima æſtas inceperat: & jam pater Anchiſes imperabat nos *dirigere vela,* quo *fata* vellent. *Tunc lugens deſero litora patria, & portus, & arva, ubi Troja* ſita *fuit. Abeo exul per mare, cum ſociis, & nato* cum *Penatibus, & magnis Diis. Terra Martia ſpatioſis agris longe habitatur,* quam *Thraces colunt, ſubjecta olim bellicoſo Lycurgo: vetus hoſpitium Trojanorum, & cujus Dii* erant *conjuncti* noſtris, *dum felices fuimus. Illuc navigo, & in ſinuoſo litore ſtatuo primos muros, appulſus fatis adverſis: & nomen* civibus *facio Æneadas, de meo nomine. Offerebam ſacrificia matri Veneri, & Diis auctoribus operis inchoati:*

Diverſa exilia, & deſertas quærere terras,
Auguriis agimur Divûm: claſſemq; ſub ipſa
Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ:
Incerti quo fata ferant, ubi ſiſtere detur.
Contrahimuſq; viros. Vix prima inceperat æſtas,
Et pater Anchiſes dare fatis vela jubebat.
Littora tum patriæ lacrymans, portuſq; relinquo,
Et campos ubi Troja fuit: feror exul in altum,
Cum ſociis, natoque, Penatibus, & magnis Diis.
Terra procul vaſtis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo:
Hoſpitium antiquum Trojæ, ſociiq; Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis:
Æneadaſq; meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri, Diviſque ferebam
Auſpicibus cœptorũ operum: ſuperoq; nitentem

NOTÆ.

5. *Auguriis.*] Hectoris admonitu, Æ. 2. 295. flammâ, quæ verticem Aſcanii lambebat, v. 681. curſu ſtellæ cadentis, & lævo fulmine, v. 694. ſermone ultimo Creüſæ, v. 781.

6. *Antandro.*] *Antandros*, urbs eſt Phrygiæ minoris, nunc *S. Dimitri*: ad ſinum Adramyttenum, & litus Ægæi maris: ſub radices Idæ, ubi copia erat arborum ad navalem ſtructuram, & latebroſi ſinus procul à conſpectu Græcorum. De *Ida* monte, Æ. 2. 801.

7. *Incerti quo fata ferant.*] Tamen Creüſa monuerat, Æn. 2. 781. in Heſperia ad ripas Tybris ſedes eſſe futuras. Ergo, vel non credidit inani Creüſæ ſimulacro; vel illud Creüſæ vaticinium ex ijs eſt locis; quos Virgilius emendare debuiſſet.

8. *Æſtas.*] Nam Troja ſub finem veris capta eſt, ut diximus Æ. 2. 340. Et in ædificanda viginti navium claſſe aliquantum ſane temporis abiit.

12. *Penatibus & magnis Diis.*] *Magni* ſunt, Jupiter, Juno, Mars, &c. communes Dii: *Penates*, domeſtici, nec nominati, Æ. 2. 717.

13. *Procul.*] Thracia tamen à Troade non diſtinguitur niſi anguſtiſſimis faucibus Helleſponti, *les Dardanelles.* Igitur *procul*, non eſt *longe diſſita*; ſed quæ *longe lateque colitur*, latiſſima enim eſt Thracia. *Mavortia* dicta, quia Mars in ea natus eſt. Ecl. 6. 30. & 9. 12.

14. *Thraces arant.*] Relativum *quam* ſuppreſſit more ſuo: ſic Æ. 1. 16. *Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni. Thracia*, ampla Europæ regio olim duas in partes diviſa, in Thraciam ci Rhodopen, & trans Rhodopen montem. *Romania* dicta de inde eſt, cum in eam Conſtantinus Romanum imperium tranſtulit. Ejus caput *Conſtantinopolis*: termini, à ſeptentrione & occidente Bulgaria; à meridie, mare Ægæum; ab oriente, Helleſpontus, Propontis, & Pontus Euxinus.

Lycurgo.] Thraciæ rex fuit, Dryantis filius, qui Baccho infeſtus ipſum fugere compulit in inſulam Naxum, & vites Thraciâ totâ ſuccidi juſſit: quas cum ipſe ſuccideret, dicitur Dei ultione in furorem actus ſibi crura amputaſſe. *Regnata.*] Paſſive dixit: ut Æ. 6. 770. *Regnandam acceperit Albam*: & Horat. Od. l. 2. 6. 11. *Regnata Laconi rura Phalanto.*

15. *Sociique Penates.*] Nam Polymneſtor, Thraciæ rex conjugem habuerat Ilionem, filiam Priami. De *Penatibus*, Æ. 2. 717.

18. *Æneadas.*] Urbem vocat Mela l. 2. 2. *Ænes*: inter oſtia Hebri & Cherſoneſum: confirmatque Plinius, cum ait ad eam urbem eſſe Polydori tumulum: l. 4. 11. Nunc etiam dicitur *Eno*. *Dionæa matri*, Veneri, filiæ Jovis & Diones, Æ. 1. 260.

Cœlicolûm

Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum.
Forte fuit juxta tumulus, quo cornea ſummo
Virgulta, & denſis haſtilibus horrida myrtus.
Acceſſi, viridemq; ab humo convellere ſylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras; 25
Horrendum & dictu video mirabile monſtrum.
Nam, quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusq; coit formidine ſanguis,
Rurſus & alterius lentum convellere vimen 31
Inſequor, & cauſas penitus tentare latentes:
Alter & alterius ſequitur de cortice ſanguis.
Multa movens animo Nymphas venerabar agreſtes,
Gradivumq; patrem, Geticis qui præſidet arvis,
Rite ſecundarent viſus, omenque levarent. 36
Tertia ſed poſtquam majore haſtilia nixu
Aggredior, genibuſq; adverſæ obluctor arenæ:
Eloquar, an ſileam? gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures: 40
Quid miſerum, Ænea, laceras? jam parce ſepulto,
Parce pias ſcelerare manus: non me tibi Troja
Externum tulit: haud cruor hic de ſtipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus avarum.
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit 45
Telorum ſeges, & jaculis increvit acutis.

& immolabam in litore taurum pinguem ſummo regi cœleſtrum. Forte tumulus prope erat, quo in ſummo erant frutices cornei, & myrtus aſpera multis haſtilibus. Acceſſi ad tumulum, *& conatus abrumpere è terra ramos virides, ut tegerem altaria ramis* illis *foliosis; video prodigium tremendum & mirabile dictu. Nam quæ arbor primo eruitur è terra fractis radicibus, ex hac defluunt guttæ nigri ſanguinis, & tingunt terram ſanie. Frigidus tremor agitat meum corpus, & ſanguis metu gelidus congregatur* ad cor. *Iterum pergo extirpare virgam flexilem alterius* arboris, *& explorare cauſas occultas: & niger ſanguis fluit ex alterius cortice. Ego volvens mente plurima, orabam Nymphas ſylveſtres, & patrem Martem, qui præeſt campis Thraciæ,* ut *bene proſpera redderent viſa, & averterent* malum *augurium. Sed poſtquam majore conatu acceſſi ad tertios ramos, & genibus obnixus ſum* contra *terram oppoſitam: dicam, an tacebo? flebilis gemitus auditur* ab *intimo tumulo, & vox emiſſa pervenit ad aures: Cur diſcerpis miſerum, ô Ænea? abſtine a ſepulto, cave polluere religioſas manus tuas: Troja non me produxit alienum tibi: ſanguis hic non fluit è trunco. Heu fuge regionem crudelem, fuge litus avarum.* Ego *enim* ſum *Polydorus: multitudo* telorum *ferreorum obruit hic* me *confixum, & crevit* in *acuta haſtilia.*

NOTÆ.

21. *Taurum.*] Dicunt interpretes, ex Atteio, non licuiſſe immolare Jovi *taurum, vervecem, arietem:* adduntque ideo non acceptum fuiſſe ſacrificium Jovi, ſecutumque ſtatim eſſe Polydori prodigium. Malim tamen dicere tunc temporis non ita diſtinctas fuiſſe religionum rationes: taurumque etiam Jovi placuiſſe, ut probat hic multis exemplis Cerdanus.

22. *Tumulus.*] Et editiorem locum, & ſepulcrum ſignificat. *Cornea,* ex arbore *corno, cornouiller*: de qua G. 2. 34. De *Virgultis,* Ibid. 21. De *Myrto,* Ecl. 2. 54. De *ſylva,* pro qualibet multitudine, G. 1. 152.

34. *Nymphas agreſtes.*] Hamadryadas, Ecl. 2. 46. Cum enim hæ unà cum arboribus vivant & occidant; dubitabat num eſſet earum ſanguis.

35. *Gradivum . . . Geticis.*] *Gradivus* Mars nominatur, à κραδαίνω, *vibro. Getæ:* populi Daciæ, Thraciæ tamen annumerati ob viciniam. G. 2. 115. De *Marte,* E. 9. 12.

36. *Secundarent viſus.*] *Viſus,* pro *viſa.* Notatque Cerdanus, *ſecundarent,* proprie dictum: nam poſt adverſum omen, cum repeteretur novum: ſi hoc proſperum erat, primum deſtruebat, vocabaturque *ſecundum;* ſi rurſus adverſum erat, vocabatur *alterum.*

42. *Scelerare manus.*] Violatione ſepulcri: quæ religio ſancta ſemper fuit.

45. *Hic confixum, &c.*] Euripides tamen in Hecuba v. 700. ait à Polymneſtore cæſum, & in mare projectum, ad illud litus ejectum eſſe, quo Græci è Troja domum repetentes appulſi erant: ibique ab Hecuba matre fuiſſe agnitum:

Tum

Tunc autem obſtupui, oppreſſus dubiâ formidine ſecundum *animum, & capilli obriguerunt, & vox ſtetit in gutture. Olim miſer Priamus clam miſerat regi Thraciæ hunc Polydorum educandum cum ingenti copia auri: cum jam male ſperaret de armis Trojæ, & videret urbem premi obſidione. Ille* Polymneſtor, *poſtquam potentia Trojanorum immmuta* eſt, *& fortuna abit* ab eis; *converſus ad partes Agamemnonis & exercitum victorem, violat jura omnia, jugulat Polydorum, & per vim rapit aurum* ejus. *Quid non cogis corda hominum* facere, *ô execranda cupiditas divitiarum? Poſtquam timor abiit è membris* meis, *renarro prodigia Deorum electis principibus populi, & primum patri* meo, *& peto quid ſit eorum ſenſus* ea de re. *Idem* eſt *omnibus conſilium, abire ex impia regione, deſerere funeſtatum hoſpitium, & prabere vela ventis. Itaque apparamus exequias Polydoro, & multum*

Tum vero ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui, ſteteruntq; comæ, & vox faucib⁹ hæſit.
Hunc Polydorũ auri quondã cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threïcio regi: cum jam diffideret armis
Dardaniæ, cingiq; urbem obſidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna receſſit;
Res Agamemnonias victriciaq; arma ſecutus,
Fas omne abrumpit, Polydorũ obtruncat, & auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames? Poſtquam pavor oſſa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumq; parentem,
Monſtra Deûm refero; & quæ ſit ſententia, poſco.
Omnib⁹ idem anim⁹, ſceleratâ excedere terrâ,
Linquere pollutũ hoſpitiũ, & dare claſſib⁹ Auſtros:
Ergo inſtauramus Polydoro funus, & ingens

NOTÆ.

& in ultionem ſceleris Polymneſtora occæcatum à Trojanis mulieribus, eâdem Hecubâ duce, quæ remotum in locum eum abduxerat ſpe detegendi theſauri. Aliter etiam narrat Hyginus. Nempe Polydorum admodum infantem in Thraciam miſſum: ab Ilione ſorore, Polymneſtoris uxore, ſuppoſitum eſſe pro Deiphilo, Polymneſtoris filio, ſed ex alia uxore; ut tutius Græcos lateret: atque ita Deiphilum ab inſcio patre occiſum deinde fuiſſe, non Polydorum.

54. *Agamemnonias.*] Agamemnon, Atrei Mycenarum regis filius, Menelai Spartani regis frater, rex ipſe Mycenarum, ad expeditionem Trojanam dux electus totius Græciæ, unde *rex regum* à poëtis appellatur: capta Troja Caſſandram filiam Priami captivam ſibi habuit, amavitque; ac reverſus in patriam, occiſus eſt cum eadem Caſſandra in convivio, inſidiis Clytæmneſtræ uxoris, ab Ægyſtho adultero, Thyeſtis filio, qui Thyeſtes Atrei frater fuerat. At Oreſtes Agamemnonis filius, in ejus ultionem, & Ægyſthum & matrem Clytæmneſtram interfecit.

57. *Sacra.*] *Execranda*: vox frequens apud veteres: ab iis ducta qui *devovebantur, ſacrabantur, & addicebantur* morti pro publicis delictis; ita ut impune occidi poſſent. Sic devovebatur apud Maſſilienſes pauper aliquis, peſtilentiâ ſæviente: ſic aliquando Codrus apud Athenienſes, Curtius & Decius apud Romanos ſe devoverunt: ſic etiam omnis victima immolatur quaſi onuſta populi totius delictis. Rodiginus tamen ait *ſacrum* dici quicquid *magnum* eſt, & ſic Homero Il. 16. 407, ἰερὸν ἰχθύν, eſſe *piſcem magnum*. Addo ſic etiam apud Hebræos magna omnia dici *Dei* eſſe, ſic Pſ. 37. 7. *Montes Dei*. ſunt *magni montes*: & Pſ. 37. 7. *Cedri Dei*, ſunt *magnæ cedri*. Hic igitur fortaſſe *ſacra fames*, eſt *magna fames*.

61. *Dare claſſibus Auſtros.*] Commutatio: id eſt, *committere claſſem ventis*. Poſuit *Auſtros*, ventum meridionalem, de quo Ecl. 2. 58. pro vento generatim. Euntibus enim è Thracia in inſulam Delum, Auſter contrarius, Boreas commodus eſt.

62. *Inſtauramus Polydoro funus, &c.*] Perſtringit hic ceremonias funebres, quæ fuſius, l. 6. 215. deſcribentur. I. Inſtaurat funus, quia male tumulatus primo fuerat, projectus nimirum ac telis obrutus: unde videri potuit inhumatus. II. *Funus* alii *ſepulcrum* explicant, alii *pompam* funebrem. III. *Manes*, ſunt animæ mortuorum: hic anima Polydori, de iis G. 4. 469. IV. *Aræ*, numero plurali, quia heroum animis geminæ ſacrabantur: infra v. 305. Hectori Andromache, *geminas cauſam lacrymis ſacraverat aras*. Ecl. 5. 66. paſtores Daphnidi, *en quattuor aras, ecce duas tibi, Daphni*. V. *Cæruleis vittis* & tæniis ornabantur aræ: & *cæruleus* color, tum in ſacris uſui fuit; unde Valer. Argon. 1. 776. *Multâ pallens ferrugine taurus ſtabat adhuc, cui cæruleæ per cornua vittæ*: tum in luctu aſſumi ſolebat à mulieribus, depoſita veſte purpureâ, ut eſt apud

Aggeritur

Aggeritur tumulo tellus: ſtant manibus aræ,
Cœruleis mœſtæ vittis atraque cupreſſo:
Et circum Iliades crinem de more ſolutæ.
Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
Sanguinis & ſacri pateras: animamq; ſepulcro
Condimus, & magna ſupremùm voce ciemus.
Inde ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auſter in al-
Deducunt ſocii naves, & littora complent. (tum:
Provehimur portu, terræq; urbeſq; recedunt.
Sacra mari colitur medio gratiſſima tellus
Nereidum matri & Neptuno Ægæo:
Quam pius arcitenens oras & littora circum
Errantem, Mycone celsâ Gyaroq; revinxit;
Immotamq; coli dedit, & contemnere ventos.

terra accumulamus in ſepulcrum: eriguntur altaria animæ ejus, *triſtia cærulea taniis & nigrâ cupreſſo: & Trojanæ circum* eunt *paſſis capillis, juxta conſuetudinem. Infundimus pocula ſpumantia tepido lacte, & pateras ſanguinis hoſtiarum: & claudimus animam* in *ſepulcro, & magnâ voce ultimo conclamamus. Deinde ſtatim ut prima ſecuritas maris* apparuit, *& venti præbuerunt quietum mare, & Auſter blande ſtrepens invitavit ad navigationem: ſocii detrahunt naves & tegunt litora. Recedimus è portu, terræque & urbes relinquuntur. Medio in mari jucundiſſima inſula incolitur, dicata matri Nereidum & Neptuno Ægæo: quam pius Apollo religavit Mycone altâ & Gyaro, vagam* antea *circa litora &* circa *extrema* terrarum: *& voluit coli ſtabilem, & aſpernari ventos.*

NOTÆ.

Danielis Servium, qui citat Catonem; ſed addit cœruleum à veteribus nigrum dici: unde fortaſſe hic cœruleæ vittæ, nigræ ſunt. VI. Cupreſſus addebatur aris & buſtis ad latera: vel quia gravis eſt odoris, ad fœtorem cadaverum leniendum: vel quia ſemel exciſa non renaſcitur, ad mortem exprimendam; vel quia cariem non ſentit, ad gloriæ immortalitatem ſignificandam. VII. *Iliacæ* mulieres crines ſolverunt: alluditque poëta ad morem Romanum, qui forte fuit etiam apud Phryges: nam Græci crines in luctu non ſolvebant, ſed ſecabant; ut ait Plutarch. in Roman. quæſt. VIII. *Cymbia*: vaſa oblonga & anguſta, in modum cymbæ & naviculæ. IX. Sanguinem, & lac; etiam aliquando vinum, & mel, & aquam affundebant: quia his paſci & delectari animas credebant, præcipue ſanguine: hinc etiam gladiatorum certamina circa buſtum: hinc Odyſſ. 11. 36. Ulyſſes Tireſiæ manibus ſacra faciens, non eum educit, niſi effuſo in ſcrobem multo victimarum ſanguine. X. *Animam condebant ſepulcro*; quia, qui fuerant inhumati, hos errare centum annos exiſtimabant. XI. *Voce ciebant*, & appellabant ter proprio nomine, ut facilius errantem animam ad ſepulcrum urnamque revocarent: tum ter *vale* dicto, diſcedebant.

74. *Nereidum, &c.*] *Delum* inſulam ſignificat, in qua nati Apollo & Diana, E. 3. 67. Una eſt è Cycladibus inſulis, in mari Ægæo, quod hic dicitur *Neptunus Ægæus*: vel ab *Ægis* Eubœæ oppido; vel ab Ægæ Æolidis promontorio, juxta Strabonem; vel à crebris inſulis, quæ procul aſpicientibus videntur habere ſpeciem *αἰγῶν caprarum*, juxta Feſtum; vel ab Olenia capra, cœleſti ſidere, quæ exoriens graves ibi tempeſtates excitat. Ibi magna inſularum multitudo: quarum meridionales dicuntur *Sporades*, à *σπείρω ſpargo*, quia diſperſæ ſunt ſine ordine; ſeptentrionales vero *Cyclades*, à *κύκλος circulus*, quia quaſi in circulum diſpoſitæ ſunt circa *Delum*: quam, antea vagam, poſt Latonæ vero partum uni affixam loco, circumcingunt, & quaſi *revinciunt*. *Mycone* & *Gyaros*, duæ ex iis, pro cæteris hic appellantur, quamvis aliquæ ſint Delo propiores. *Mycone* quidem ad ortum, una è Cycladibus, nunc *Mycoli*: *celſa* dicitur propter montem ejus *Dimaſium*. *Gyaros*, ad occidentem inter Sporades, ſterilitſima, & à Romanis olim deſtinata facinoroſorum exilio: nunc *Caloira* à quibuſdam vocatur; quanquam incerti admodum eſt, & ſitus, & nominis. *Arcitenens*] Apollo, qui ſtatim ut natus eſt, Pythona ſerpentem *arcu*, & ſagittis occidit; in Latonam matrem ſuam, tum gravidam, immiſſum à Junone: unde *pius* dicitur. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *Doride*, quæ *Nereides* ex Nereo fratre ſuſcepit, Ecl. 10. 5.

77. *Immotamque, &c.*] Olim dicitur erraſſe mari, atque adeo aliquando ventorum agitatu mari ſubmerſa eſſe. Deinceps vero *Δῆλος manifeſta* vocata eſt: vel quia Latonæ locum ad pariendum quærenti, tutum à ſerpentis Pythonis inſidiis, ſubito è mari emerſit: vel quod diluvium Ogygium, quod Deucalioneum longè præceſſit, prima ex aquis apparuit: vel quod Phœbi oracula, alibi obſcura, hic manifeſta ſunt. Fabulam aliqui referunt ad terræ motus, quibus agitabatur antea, & deinceps agitari deſiit; alii ad ſecuritatem portus. Urbs ejus primaria dicta eſt etiam *Delos*.

Huc

Illuc navigo: illa tranquillissima excipit ſecuro portu nos *laſſos: egreſſi* è navibus *veneramur urbem Apollinis. Rex Anius, idem rex populi & ſacerdos Apollinis, coronatus* circa *caput taniis & lauro dicatâ* Apollini, *venit obviam, & agnoſcit Anchiſen antiquum amicum. Jungimus manus in* ſignum *hoſpitii. Reverebar templum Apollinis conditum vetere ſaxo: O Thymbræe, concede* nobis *propriam ſedem, da muros fatigatis, & familiæ, & urbem ſtabilem: protege ſecunda Pergama Trojæ, reliquias Græcorum & crudelis Achillis. Quem ſequimur? aut quò imperas nos ire, & ubi ſtatuere ſedes? O pater! præbe* nobis *omen, & deſcende in mentes noſtras. Vix dixeram iſta: ſtatim omnia viſa ſunt trepidare, & porta, & laurus Dei: & totus mons circum concuti, & tentorium ſonare apertis receſſibus. Humiles cadimus in terram, & vox pervenit ad aures: Trojani ſortes; quæ terra vos produxit à prima origine majorum, eadem fertili ſinu excipiet*

Huc feror: hæc feſſos tuto placidiſſima portu
Accipit: egreſſi veneramur Apollinis urbem. 79
Rex Anius, rex idem hominum Phœbiq; ſacerdos,
Vittis & ſacrâ redimitus tempora lauro
Occurrit, veterem Anchiſen agnoſcit amicum.
Jungimus hoſpitio dextras, & tecta ſubimus.
Templa Dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto: 84
Da propriam Thymbræe domū, da mœnia feſſis,
Et genus, & manſuram urbem: ſerva altera Trojæ
Pergama, relliquias Danaûm atq; immitis Achillei.
Quē ſequimur? quove ire jubes? ubi ponere ſedes?
Da, pater, augurium, atq; animis illabere noſtris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia viſa repente, 90
Liminaque, lauruſq; Dei: totuſq; moveri
Mons circum, & mugire adytis cortina recluſis.
Submiſſi petimus terram, & vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos à ſtirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto 95

NOTÆ.

80. *Rex Anius, &c.*] Veterum more, rex idem & ſacerdos: Apollinis filius ex Rhæa, vel Rhæo. Filiæ ejus ex Dorippe fuere tres, *Oeno, Spermo, & Elais*, dictæ *Canotropa*, à κανὸς *novus*, & τρέπω *verto*: quod Bacchi beneficio, quicquid tangerent, novas in formas verterent: OEno quidem in οἶνον *vinum*; Spermo in σπέρμα *ſemen triticeum*; Elais in ἔλαιον *oleum*. Fabula inde eſt, quod pater magnam eorum vim colligeret, ex donis Apollini Delio oblatis. Conſtat enim ex antiquis monumentis, quæ citat Cerdanus, aram Apollinis Delii nullo victimarum ſanguine cultam fuiſſe, ſed precibus, floribus, &c. unde ait ſolùm Æneas *venerabar*; & preces ſuas, non etiam victimas commemorat.

85. *Thymbræe.*] Strabo l. 13. ait campum eſſe Thymbræum, in agro Trojano, quem Thymbrius fluvius interfluit, in Scamandrum influens, ubi templum eſt Apollinis Thymbræi: quibus locis ex Servio nomen eſt à copia thymbræ, herbæ condimentariæ, *ſariette*. Hic Æneas Apollinem, non Delium vocat, ſed Thymbræum: ut oſtendat unum eumdemque Deum eſſe, eumque ſibi placabilem reddat, commemoratione Trojani cultus & patrii templi.

91. *Liminaque lauruſque, &c.*] Vel laurus, quâ caput ſimulacri coronabatur. Vel potius laurea ſylva, conſita in templi limine ſeu veſtibulo: more veterum, qui lucos templis addebant. Notetur hic ſyllaba *que*, contra naturam producta.

92. *Mons, &c.*] *Cynthus*, mons Deli inſulæ: unde Apollo *Cynthius*, & Diana *Cynthia*.

Cortina.] Propriè fuit vas tingendis lanis, dictum à *corte, baſſe-court*; vel quia hujus vaſis forma rotunda fuit, ut *cortis* quam rotundam fuiſſe habemus ex Catone, vel quia vaſis hujus magnus erat uſus in *corte*. Hinc à formæ ſimilitudine cortinæ appellatio tranſlata eſt ab Ennio ad ſignificandum *hemiſphærium cœli*. *Quæque freto cava cæruleo cortina receptat.* Hinc ad exprimendum tentorium circa tripoda Delphicum, ubi ſedens Pythia puella vaticinabatur. Hinc ad vela illa quibus in theatro hiſtriones latent; & in ſacris libris quælibet pellicea tentoria, *courtines*. Alii aliunde deducunt: vel à *corio* Pythonis ſerpentis, ex quo tentorium Delphici tripodis factum dicunt: vel à *corde* puellæ, quod illic à Phœbo tenebatur: ſed primum probabilius Voſſio videtur, Scaligero, &c. Hic autem ambiguum eſt, an *velum* ſimpliciter, an etiam *tripodis* tentorium ſignificet: cum Dubium ſit an ex tripode, an per puellam, an per Anium regem, an ſolâ Dei voce redditum ſit ex adytis hoc Æneæ oraculum.

95. *Vbere*] De *ubere* terræ, pro ubertate, Æ. l. 535. & G. 2. 185.

Accipiet

Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.
Hæc Phœbus: mixtoq; ingens exorta tumultu
Lætitia, & cuncti, quæ ſint ea mœnia, quærunt:
Quo Phœbus vocet errantes, jubeatq; reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
Audite, ô proceres, ait, & ſpes diſcite veſtras.
Creta Jovis magni medio jacet inſula ponto,
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula noſtræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna.
Maximus unde pater, ſi rite audita recordor,
Teucrus Rhœteas primum eſt advectus in oras,
Optavitq; locum regno: nondum Ilium & arces
Pergameæ ſteterant, habitabant vallib⁹ imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaq; æra,

vos redeuntes: quærite veterem genitricem. Illic familia Æneæ regnabit in regiones omnes, & filii filiorum, & qui orientur ab illis. Apollo hæc dixit: & gaudium magnum ortum eſt mixto tumultu, & omnes inquirunt quæ ſit ea urbs, quò Phœbus revocet vagos, & imperet eos redire. Tunc pater meus recogitans hiſtorias antiquorum hominum, dixit: O primates, audite, & intelligite ſpes veſtras. Creta, inſula Jovis magni, ſita eſt in medio mari, ubi eſt mons Ida, & origo nationis noſtræ; incolæ illius occupant centum urbes magnas regna fertiliſſima: unde, ſi bene memini auditarum rerum, maximus pater Teucer primo advenit ad promontorium Rhœteum, & elegit ſedem regni: nondum Ilium & arx Pergamus condita erat, degebant in profundis vallibus. Hinc venit mater Cybele protectrix loci & cymbala Corybantia,

NOTÆ.

97. *Domus Æneæ, &c.*] Verſus ii duo vaticinium continent, de magnitudine Romani imperii. Traducti ſunt ex Homero Iliad. 20. 306. Ubi Neptunus Æneam ab Achille occidendum periculo eripit. Sed apud Homerum illic, & in hymno Veneris v. 197. omnia exemplaria habent, non πάντεσσιν *cunctis*, ſed Τρώεσσιν *Trojanis*: unde plerique putant Æneam non veniſſe in Italiam, ſed poſt Priameæ familiæ excidium Trojæ regnaſſe: cujus rei ſane multa veſtigia & argumenta profert Bochartus in diſſertatione quam Segreſius præfixit Gallico ſuo Virgilio: prævaluit tamen Italorum opinio, quam ſecutus eſt Virgilius.

102. *Volvens monumenta, &c.*] Erravit in ea explicatione oraculi & pater & filius: pater quidem, quod in re dubia, qualis erat origo Trojanæ gentis, quæ per Dardanum ex Italia, per Teucrum è Creta oriebatur, minime dubitarit: filius autem, quod patrem non monuerit, ſed à Creüſa abeunte audiviſſe, ſibi ſedes à Diis in Italia ad Tybrim fluvium eſſe paratas; quod in alteram interpretationis partem deflectere patris animum potuiſſet: vide Æ. 2. 781.

104. *Creta, &c.*] *Candide*, ingens inſula mediterranei maris: inter Ægæum & Libycum mare: olim urbibus clara centum, unde ab Homero in Iliade ἑκατόμπολις dicitur; in Odyſſ. habet tantum urbes ἐννεήκοντα, *nonaginta*: præcipuæ fuerunt *Gnoſſus*, *Gortyna*, *Cydon*, *Dictynna*. De Jovis in ea inſula cunabulis; deque *Cybele* & *Corybantibus*, G. 4. 151. & mox v. 111.

108. *Teucrus Rhœteus.*] Teucer, Scamandri Cretenſis filius, cum inſula frugum inopiâ laboraret, dicitur, ad ſedes novas quærendas, cum tertia populi parte ſolviſſe; acceptoque oraculo, ibi ſe poſiturum ſedes, ubi eſſet à terrigenis noctu oppugnatus, in Phrygia circa Amixitum & Rhœteum Troadis in Helleſponto promontorium maximâ murium multitudine vexatas, ibi ſedem fixit, templum conſtituit Apollini Smintheo, cujus ſimulacrum pede premebat murem, qui Phrygiâ aut Creticâ linguâ σμίνθος appellatur. Præterea veterum colonorum more, patria nomina intulit in Troadem, & montem vocavit Idam ab Ida Cretenſi monte. Æ. 2. 801. à patre ſuo Scamandrum fluvium, qui antea Xanthus vocabatur; unde Homerus ait Xanthum à Diis vocari, Scamandrum ab hominibus; id eſt nomen hoc eſſe illo recentius. Denique cultum Cybeles matris Deorum in Phrygiam intulit è Creta, ubi illa Jovem pepererat & aluerat.

109. *Optavitque locum regno.*] *Elegit*: ſic Æ. 1. 429. *Pars optare locum tecto.* Et vero primus ibi regnavit: pauloque poſt venit ex Italia Dardanus, qui ab ipſo in generum ac ſucceſſorem adſcitus eſt. Æ. 1. 239.

111. *Mater cultrix Cybele.*] Quæ & *Rhea*, & *Ops*, Saturni uxor, mater Deorum ac terra ipſa. Nomen, vel à *Cybelo* monte Phrygiæ; vel à

Idæumque

& ſylva Idæa: hinc fidele arcanum ceremoniarum, & juncti leones traxerunt currum Deæ. Itaque agite, & eamus quà mandata Deorum nos ducunt. Propitiemus ventos, & proficiſcamur in regnum Creticum. Neque abeſt longo ſpatio: dum Jupiter faveat, tertia dies appellet naves ad litus Creticum. Sic locutus immolavit in altaribus dignas victimas: Neptuno taurum; tibi taurum, ô Phœbe formoſe. Tempeſtati ovem nigram, Zephyris propitiis candidam. Rumor ſpargitur, ducem Idomeneum ejectum abiiſſe è paternis regnis, & litora Cretæ eſſe vacua, domos carere hoſtibus, & regionem relictam patere.

Idæumq; nemus: hinc fida ſilentia ſacris,
Et juncti currum dominæ ſubiere leones.
Ergo agite, &, Divûm ducunt quà juſſa, ſequamur.
Placemus ventos, & Gnoſſia regna petamus.
Nec longo diſtant curſu: modo Juppiter adſit,
Tertia lux claſſem Cretæis ſiſtit in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores:
Taurum Neptuno; taurum tibi, pulcher Apollo:
Nigram Hyemi pecudē, Zephyris felicib⁹ albam.
Fama volat, pulſum regnis ceſſiſſe paternis
Idomenea ducem, deſertaq; littora Cretæ,
Hoſte vacare domos, ſedeſque aſtare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoq; volamus:

Linquimus portus Deli, & mari currimus:

NOTÆ.

κυλίεσθαι, *in caput ſaltare, caput rotare*, quod in ſacris ejus miniſtri crebro caput rotarent. Et vero Græcis ipſa dicitur & Κυβήλη, & Κυβέλη. Vocabantur miniſtri illi *Corybantes, Curetes*, & *Dactyli Idæi*, Jovis altores, qui frequenti cymbalorum æreorum pulſu in ſacris utebantur. Vehebatur curru, quia ex Lucret. l. 2. 600. terra eſt, terra autem in medio pendet. Trahebatur à leonibus, quia mater eſt omnium, & parentum officiis proles etiam ferociſſima moliri debet. Cætera ejus myſteria ibi fuſe ab eodem Lucretio explicantur. Premebantur autem ejus ſacra gravi ſilentio, ut & Cereris ceremoniæ: fortaſſe ut inſcrutabilem terræ profunditatem exprimerent. Reliqua vide G. 4. 151. & Æ. 6. 784. Legunt hic multi, *cultrix Cybeli*, in quo Phrygiæ monte culta eſſe dicitur: atque adeo hunc incoluiſſe dici poteſt, & protexiſſe, quomodo Juno Carthaginem, l. 1. 20. *Quam Juno fertur terris magis omnibus unam Poſthabitâ coluiſſe Samo.* Alioqui *cultrix Cybele* dicetur, pro cultrice montium, in quibus coli amavit, quo nomine eam appellat Catul. de nuptiis Pelei, 300 *Unigenamque ſinu cultricem montibus Idæ.*

115. *Gnoſſia regna.*] Cretam, cujus urbs præcipua *Gnoſſus*, ſupra, v. 104.

116. *Juppiter.*] Sumitur hic, vel pro Deorum rege, qui natus in Creta eidem præfuerat; vel pro aëre ventis impulſo, ut à Catullo ſumitur in Phaſelo: *ſive utrumque Juppiter ſimul ſecundus incidiſſet in pedem.*

118. *Honores.*] Pro ſacrificiis ſæpe ſumuntur: infra, v. 547. *Junoni Argivæ juſſos adolemus honores.* De *Neptuno*. Æ. 1. 129. De *Apolline*, Ecl. 3. 104.

120. *Nigram Hyemi, &c.*] Per *Hyemem*, intelligit, *Tempeſtates*, quæ ex Cicer. de Nat. Deorum 3. 51. *Populi Romani ritu conſecrata ſunt .... noſtri duces, mare ingredientes, immolare hoſtiam fluctibus conſueverunt.* Ad hunc morem alluſit Virgilius, hic, & l. 5. 772. *Tempeſtatibus agnam cædere deinde jubet.* Et notat hic Taubmannus ex Plauto, *pecudem* maxime de ovino genere dici. *Venti* quoque Deorum loco habiti ſunt, tam apud Græcos ex Herodoto, qui l. 7. Athenienſes inducit Boreæ ſacrificantes; quam apud Romanos ex Seneca, Natur. quæſt. l. 5. 17. qui ait, Auguſtum in Gallia commorantem, Circio, Galliæ Narbonenſis peculiari vento, templum voviſſe ac feciſſe. De *Zephyro*, Ecl. 5. 5. At notat Macrobius hæc ſacrificia, non in templo Deliaco facta eſſe, ubi ſanguinem fundi nefas erat. Et vero non ſacrificaſſe hyemi & ventis ad aram Apollinis. Ubi igitur? fortaſſe in litore.

122. *Idomenea.*] Ἰδομενῆα, ut longa ſit penultima, ut Æ. 1. 615. *Ilioneа petit dextrâ.* Idomeneus filius Deucalionis, nepos fuit Minois Cretenſis regis, duxitque Cretenſes ad Trojanum bellum: unde rediens cùm in tempeſtate voviſſet ſe ſacrificaturum Diis, quod ſibi appulſo primum occurreret, occurriſſetque filius; eum pater immolavit; ortâ deinde peſte pulſus eſt rex à civibus, quaſi impius in prolem, atque ita Diis inviſus. Inde abiiſſe dicitur in Calabriam Italiæ, & ad Salentinum promontorium urbem condidiſſe. Ait tamen interpres Lycophronis, eum à Nauplio pulſum, Eubœæ rege: qui ut necem Palamedis filii, Ulyſſis dolo à Græcis ad Trojam occiſi, vindicaret; Cretam occupaverat. Diodorus non pulſum Idomenea, ſed in patria diem obiiſſe cenſet.

124. *Ortygia.*] Antiquum nomen Deli inſulæ: vel ab ὄρτιξ, *coturnix, caille*; quod genus

Bacchatamque

Bacchatamq; jugis Naxon, viridemq; Donyſam,
Olearon, niveamq; Paron, ſparſaſq; per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta conſita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.
Hortantur ſocii, Cretam proavoſq; petamus.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamq; voco: & lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemq; attollere tectis.
Jamq; fere ſicco ſubductæ littore puppes:
Connubiis arviſq; novis operata juventus:
Jura domoſq; dabam: ſubito cum tabida membris,
Corrupto cœli tractu, miſerandaque venit
Arboribuſq; ſatiſq; lues, & letifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora: tum ſteriles exurere Sirius agros.
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad oraclum Ortygiæ Phœbumq; remenſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quem feſſis finem rebus ferat, unde laborum

& radimus Naxum in *montibus* ſonantem tumultu *Baccharum*, *& viridem Donyſam*, & *Olearon*, *& Paron candidam*, *& Cycladas ſparſas per mare*, *& freta diſtincta multis inſulis. Tollitur clamor nautarum diverſo conatu. Socii impellunt ſeſe, ut adeamus Cretam & majores. Ventus ſuboriens à puppi propellit navigantes: ac demum appellimur ad vetera litora Curetum. Ergo cupidus exſtruo muros deſideratæ urbis*, *&* eam *appello Pergameam: & hortor populum gaudentem* hac *appellatione*, ut *curet domos*, *& erigat arcem* alto *faſtigio. Et jam ferme naves deductæ* è mari ſtabant *in litore ſicco: juventus vacabat conjugiis & agris novis: diſtribuebam leges ac domos: cum repente peſtis funeſta*, *& putrida*, *& annus mortifer venit in corpora*, *& in arbores*, *& in ſegetes*, *vitiatis ſpatiis aeris.* Socii *amittebant dulces animas*, *aut trahebant languentia corpora: præterea Sirius* coepit *urere campos infœcundos: herbæ ſiccabantur*, *& meſſes aridæ non dabant cibum. Pater* meus *hortatur* me ut *remenſo mari eam iterum ad oraculum Deli*, *&* ad *Phœbum*; *&* ut *orem veniam: &* petam, *quem terminum ponat rebus afflictis*, *unde imperet* nos

NOTÆ.

illic, aut primum, aut magna multitudine viſum volunt grammatici: vel juxta alios, ab Ortygia Ætoliæ; cujus & hanc, & alias complures Ortygias, colonias fuiſſe volunt.

125. *Bacchatamque jugis Naxon.*] *Naxus*, una Cycladum, inſula nobiliſſima, ad meridiem Deli, vino fertilis, unde Baccho dicata: quia Ariadnen, à Theſeo raptam ibique relictam, fertur excepiſſe. *Bacchata* dicitur, id eſt frequentata à Bacchis, furioſis Bacchi comitibus fœminis: Ecl. 5. 29. 69. Hodie *Naxi.*

Viridemque Donyſam.] Jacet inter Icariam & Gyarum, marmore viridi celebris: hodie *Donuſſa.*

126. *Olearon, &c.*] *Olearus* vel *Oliaros*; juxta Nigrum nunc dicta *Quiniminio.* *Paron.*] *Paros*, hodie *Pario*, niveo marmore nobilis. De *Cycladibus*, ſupra, v. 74.

127. *Conſita terris.*] Ubi variæ terræ, ſeu inſulæ, quaſi *ſatæ* & *ſeminatæ* ſunt: & poſt mentionem *Cycladum*, hic ſignificat *Sporadas*; quæ nomen habent à σπείρω, *ſemino*, quia ſine ordine ſparſæ ſunt.

131. *Curetum oris.*] Cretam ſignificat: ubi *Curetes* populi, vel familia fuit miniſtrorum Cybeles: ſic dicti juxta Strabonem, l. 10. ἀπὸ τοῦ κείρω *tonſura*, quia anteriorem capitis partem detonſam geſtabant. Saltationis armatæ inventionem iis Plinius tribuit. Cæteri etiam tympana, quorum ſtrepitu Jovem recens natum Saturni patris voracitati ſubduxere. Iidem dicti *Corybantes* & *Idæi Dactyli.*

134. *Amare focos.*] Servius ait commendari ſtudium ſacrificiorum, quæ ſemper igne perficiebantur: ego curam privatarum domorum & rei familiaris, id enim focus ſæpe ſignificat: ut cum dicimus, *pugnare pro aris & focis*, id eſt, pro re ſacra ac profana, publica ac domeſtica.

136. *Operata &c.*] Vel *operam dabat* connubiis & agris colendis, ut explicat donatus. Vel *ſacrificabat* pro felici ſucceſſu conjugiorum & agrorum: nam, & ante hæc omnia præibat apud veteres ſacrificium, & *operari* ſimpliciter, *ſacrificare* interdum ſignificat, ut G. 1. 339. *Lætis operatus in herbis.*

141. *Sirius.*] Stella in ore majoris canis, quæ *canicula* dicitur: de ea G. 2. 353. De *Ortygia*, ſive Delo inſula, ſupra, v. 124. de *Phœ-*

Tentare

quærere ſubſidium in tot *difficultatibus, & quò convertere curſum. Nox erat, & ſomnus tenebat animalia per terras. Statuæ ſacræ Deorum, & Penates Phrygii, quos exportaveram mecum à Troja, & è medio incendio urbis; viſi ſunt in ſomnis ſtare ante oculos decumbenti, multa luce conſpicui: quâ* parte *Luna plena mittebat ſuum lumen per feneſtras hiantes. Tunc ſic viſi ſunt me alloqui, & auferre ſolicitudinem his verbis: Quod Apollo dicturus eſſet tibi appulſo* ad *Delum:* hoc ipſum tibi *prædicit hoc loco, & ecce nos ipſe ſponte mittit in tuam domum. Nos* poſt *Trojam combuſtam, ſecuti ſumus te & tua arma; nos te duce percurrimus navibus procelloſum mare; nos ipſi extollemus ad ſidera futuros poſteros* tuos, *& dabimus imperium* orbis *urbi* tuæ. *Tu deſtina magnos muros* nobis *magnis, & ne abjice laborem longi itineris. Mutanda* eſt *regio: Delius Apollo non ſuaſit tibi* adire *hæc litora, nec juſſit* te *manere in Creta. Eſt regio,* quam *Græci cognomine appellant Heſperiam: terra vetus, potens bello & fertilitate agrorum. Populi Oenotrii* hanc *tenuerunt: nunc rumor* eſt *poſteros vocaviſſe nationem, Italiam, è nomine ducis. Hæ ſedes addictæ* ſunt *nobis: hinc natus* eſt *Dardanus, & pater Jaſius, à quo* Dardano *principe genus noſtrum* ductum eſt. *Age, ſurge, & lætus renarra ſeniori patri hæc verba non* revocanda *in dubium. Quære Coritum, & terras*

Tentare auxilium jubeat, quo vertere curſus.
Nox erat, & terris animalia ſomnus habebat.
Effigies ſacræ Divûm, Phrygiiq; Penates,
Quos mecum à Troja mediiſq; ex ignibus urbis
Extuleram, viſi ante oculos aſtare jacentis
In ſomnis, multo manifeſti lumine: quà ſe
Plena per inſertas fundebat Luna feneſtras.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt,
Hic canit: & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardaniâ incenſâ, tuaq; arma ſecuti;
Nos tumidum ſub te permenſi claſſibus æquor;
Iidem venturos tollemus in aſtra nepotes,
Imperiumq; urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longumq; fugæ ne linque laborem.
Mutandæ ſedes: non hæc tibi littora ſuaſit
Delius, aut Cretæ juſſit conſidere Apollo.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt;
Terra antiqua, potens armis atq; ubere glebæ.
Oenotrii coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem.
Hæ nobis propriæ ſedes: hinc Dardanus ortus,
Jaſiuſq; pater, genus à quo principe noſtrum.
Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer. Coritũ, terraſq; require

NOTÆ.

bo, Ecl. 3. 62. De *Phrygiis Penatibus,* Æ. 2. 717.

152. *Inſertas.*] Servius explicat, *inſeratas,* id eſt, *non ſeratas, non clauſas ſerâ;* per ſyncopen, ut Æ. 2. 379. *Aſpris ſentibus,* pro *aſperis*: paulo durius. Turnebus, *adibus inſertas & interpoſitas,* ad lucem admittendam. Germanus, *trajectas & penetratas lumine.* Alii, *hiantes, quibus lumen inſertum erat;* quo fere modo dixit, Æ. 2. 135. *Per noctem obſcurus, in ulva delitui;* id eſt *per noctem obſcuram.*

163. *Eſt locus, &c.*] Hi verſus & ſequentes omnino tranſlati ſunt ex Æ. 1. v. 534. ubi fuſe explicantur.

167. *Dardanus, Jaſiuſque pater, &c.*] *Pater* ad poſteros refertur, non ad Dardanum, qui ejus frater fuit: ambo Electram habuere matrem, filiam Atlantis Mauritaniæ regis, uxorem Goriti Tuſciæ regis in Italia; ſed Jaſius hunc Coritum habuit patrem; Dardanus Jovem. Mortuo Corito, ortoque de ſuccedendi jure diſſidio, Jaſium Dardanus occidit: ideoque pulſus à Tuſcis, & à Siculo Hiſpaniæ rege, Electræ fratre, qui ad componenda diſſidia venerat; primo in Samothraciam inſulam fugit, ac deinde in Phrygiam, ubi Teucri filiam accepit in conjugem, & cum eo gentis hujus parens fuit, quæ deinde Trojana dicta eſt. Igitur, *à quo* non ad Jaſium, ſed ad Dardanum referri debet. Æ. 1. 239.

170. *Coritum.*] *Coritus,* mons & urbs Tuſciæ, nunc *Cortona*: vel à Corito, Dardani, ut putabatur, patre, ſic dicta; vel à κόρυς *galea,* quam Dardanus illic in pugna amiſit. De *Tuſcia* ſive *Etruria,* Italiæ regione, Æ. 8. 479.

Auſonias;

Auſonias: Dictæa negat tibi Juppiter arva.
Talibus attonitus viſis ac voce Deorum,
(Nec ſopor illud erat; ſed coram agnoſcere vultus,
Velataſq; comas, præſentiaq; ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Corripio è ſtratis corpus, tendoque ſupinas
Ad cœlum cum voce manus, & munera libo
Intemerata focis: perfecto lætus honore
Anchiſen facio certum, remque ordine pando.
Agnovit prolem ambiguam, geminoſq; parentes:
Seq; novo veterum deceptũ errore locorum.
Tum memorat: Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.
Nunc repeto hæc generi portendere debita noſtro,
Et ſæpe Heſperiam, ſæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Heſperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quẽ tum vates Caſſandra moveret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora ſequamur.
Sic ait, & cuncti dictis paremus ovantes.
Hanc quoq; deſerimus ſedem, pauciſq; relictis

Auſonias: Jupiter negat tibi Cretenſes agros. Ego *ſtupefactus talibus juſſis & ſermone Deorum, (neque enim hoc erat ſomnus; ſed videbar coram diſtinguere vultus, & capillos velatos & facies præſentes: & tum ſudor frigidus fluebat toto corpore) effero corpus è lecto, & extollo ad cœlum manus inverſas cum prece, & injicio flammis pura dona: confecto ſacrificio latus facio Anchiſen certum* de iis rebus, *& explico ordine prodigium.* Anchiſes *animadvertit familiam ancipitem, & binos* ejus *auctores: & ſe deluſum* eſſe *novo errore antiquarum regionum. Deinde ait: Fili agitate fata Trojanis: ſola Caſſandra mihi prædicebat tales caſus. Nunc reminiſcor* illam *prædixiſſe hæc deſtinata* eſſe *noſtræ genti: & ſæpe appellaſſe Heſperiam, ſæpe regna Italica. Sed quis putaviſſet Trojanos venturos ad litus Italiæ? aut quem tum Caſſandra vaticinans moviſſet? Obediamus Apollini, & admoniti ſequamur meliora* conſilia. *Sic dixit & omnes obtemperamus lati verbis* ejus. *Relinquimus hanc etiam terram, & paucis* ibi *relictis prabemus*

NOTÆ.

171. *Auſonias: Dictæa, &c.*] Italiam volunt dictam eſſe Auſoniam ab *Auſone*, Ulyſſis & Calypſûs filio: at male; non enim hic Penates Æneæ nomen hoc Italiæ tribuerent, cum vixdum natus eſſet Auſon, tantum abeſt ut illic regnaret. Niſi uſurpatum id putemus per anticipationem temporis. Alii volunt *Auſones* dictos eſſe Græcis, veteres eos Latii populos; qui Latinis *Aurunci* dicebantur, commutatione vulgari literæ *r* in *s*. Et bene: nam *Aurunci* antiquiores fuerunt Ulyſſis & Æneæ temporibus, ſiquidem ait Latinus Latii rex. Æ. 7. 206. *Atque equidem memini ..... Auruncos ita ferre ſenes. Dictæa arva*, Cretenſia ſunt, à monte *Dicte*, ubi educatus eſt Jupiter, nunc *Laſthi*, in parte orientali Cretæ: ab aliquibus Idæ pars eſſe dicitur, & diſtinguitur ab aliis.

174. *Velataſque comas.*] Ornatas vittis, quæ etiam ſacrarum ſtatuarum capitibus alligabantur. Æn. 2. 133.

176. *Supinas.*] Ita ſublatas, ut palmæ cœlo obvertantur.

177. *Munera libo, &c.*] Penatibus & Laribus ſacra fiebant; alia quotidiana & privata; alia publica in compitis, unde apud Romanos dicebantur *Compitalia*. Privata vulgo *ad focum*, aliquando etiam ad aram, quæ in ſacrario domus erecta erat: eaque fiebant, thure, vino, coronis & laneis & floreis, cibo aliquo lautiore è menſa in ignem injecto. Patet id præſertim ex Plauto in Aululariæ prologo. Publica ſacrificia fiebant porcâ cæſâ. Igitur hic *munera intemerata* erunt, purum vinum, ac thus: *quare libari* dicuntur, id eſt *ſtillari* & *injici*, Æ. 1. 740.

180. *Geminoſque parentes, &c.*] *Teucrum*, qui ex Creta; *Dardanum*, qui ex Italia venerat. At vero errorem agnoſcere antè debuerat, præſertim ex ultimis Creuſæ verbis ad Æneam, Æ. 2. 781.

183. *Caſſandra.*] De illa Priami filia, & vate, cujus vaticiniis nulla fides à Trojanis habebatur, Æ. 2. 246. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534. De *Teucris*, Trojanis, Ibid. 239.

189. *Ovantes.*] Proprie *ovatio* erat, minor triumphus, pedeſtris; ad ſummum ex equo, non è curru. Nomen eſt: vel ab acclamatione militum, geminatâ ſæpius literâ O, juxta Feſtum: vel ab *ove*, quæ in minori triumpho immolabatur; non taurus, juxta Plutarchum. Hinc ad lætitiam omnem ſignificandam vox illa traducta, etiam ad corvos, qui dicuntur, G. 1. 428. *Ovantes gutture corvi.*

vela ventis, *& decurrimus magnum mare cavis navibus. Poſtquam naves provectæ* ſunt in *altum* mare, *nec jam ullæ terræ amplius videbantur*; ſed *undequaque aer, & undequaque aqua: tunc cœrulea pluvia decidit mihi ſupra caput, inducens noctem & tempeſtatem: & mare terribile* factum eſt *ob tenebras. Statim venti impellunt mare, & magni fluctus intumeſcunt: agitamur ſperſi immenſo mari. Nubes obtexerunt diem, & nox imbrifera eripuit lucem: crebro micant fulgura e ſciſſis nubibus. Dejicimur* a recto *curſu & vagamur per undas ignotas. Ipſe Palinurus ait* ſe *non diſtinguere diem à nocte* in *cœlo, nec cognoſcere iter in mediis fluctibus. Itaque vagamur mari* per *tres dies ambiguos* propter *tenebras obſcuras, &* per *tres noctes ſine aſtro. Quarto demum die terra primum viſa eſt ſe erigere, & procul offendere montes, atque emittere fumum. Vela detumeſcunt, incumbimus remis: non eſt mora, nautæ connitentes convolvunt ſpumeſcentes fluctus, & ſecant ſpatia cærulea. Litora Strophadum primo excipiunt me ereptum ex undis. Strophades inſulæ Græco nomine appellatæ jacent in magno* mari *Ionio: quas ſæva Celæno & aliæ Harpyiæ habitant: ex quo* tempore *domus Phinei*

Vela damus, vaſtumq; cavâ trabe currimus æquor.
Poſtquã altũ tenuere rates, nec jam amplius ullæ
Apparent terræ; cœlum undiq; & undiq; pontus:
Tum mihi cœruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem hyememq; ferens: & inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare, magnaq; ſurgunt
Æquora: diſperſi jactamur gurgite vaſto:
Involvere diem nimbi, & nox humida cœlum
Abſtulit: ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur curſu, & cæcis erramus in undis.
Ipſe diem noctemq; negat diſcernere cœlo,
Nec meminiſſe viæ media Palinurus in unda.
Tres adeo incertos cæca caligine ſoles
Erramus pelago, totidem ſine ſidere noctes.
Quarto terra die primum ſe attollere tandem
Viſa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis inſurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt. (tæ
Servatum ex undis Strophadũ me littora primum
Accipiunt. Strophades Graio ſtant nomine dictæ
Inſulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
Harpyiæque colunt aliæ: Phineïa poſtquam

NOTÆ.

202. *Palinurus.*] Gubernator navis Æneæ, qui Morphei dolis oppreſſus in mare decidit, Æ. 5. 883. & in Italiam, ad litus Velinum enatans, ab incolis occidetur, nomenque dabit promontorio Lucaniæ Palinuro, Æ. 6. 337.

210. *Strophades Graio, &c.*] Inſulæ duæ parvæ, hodie *Strivali*, ad litus Peloponneſi, in mari Ionio. *Ionium* vero mare dicitur: non quod Ioniam alluit, Aſiæ minoris regionem inter Æolidem & Cariam; ſed quicquid aquarum interjacet Siciliam inter & Græciam, ad uſque promontorium Epiri Acroceraunium, ubi mare Hadriaticum incipit, quod vocatur à quibuſdam *ſinus Ionius*. Inſulæ porro illæ prius dicebantur *Plotæ*: deinde *Strophades* à στροφὴ *converſio*: quia Calais & Zetes, alati Boreæ filii ex Orithyia, cum Harpyias è Phinei regno ad has uſque inſulas expulliſſent; à Jove admoniti ne Harpyias ultra perſequerentur, inde repreſſo curſu reverſi ſunt. Notatur longa diphthongus *æ* ante vocalem correpta, nec eliſa, Græco more: *Inſulæ Ionio.*

211. *Celæno Harpyiaque, &c.*] Ponti & Terræ dicuntur filiæ, unde in inſulis habitant: nomen ab ἅρπω, ἁρπάζω, *rapio.* Vulgo tres numerantur ab Heſiodo, *Iris, Aello, Ocypete.* Alii mutant nomina. Virgilius unam appellat *Celæno*, nec definit aliarum nomina aut numerum. Aliqui quartam addunt *Tuyellam.* Vocavit eas Apollonius, Διὸς κύνας *Jovis canes*; Valerius Flaccus, *Jovis famulas*; Virgilius hic, *furias*, v. 252. *diras*, v. 262. unde probat Servius, & poſt eum Cerdanus, eaſdem eſſe quæ apud inferos dicuntur *furiæ*, apud ſuperos *diræ*, in medio *harpyiæ*: quemadmodum eadem eſt Diana in terris, Luna in cœlo, Proſerpina in inferis.

212. *Phineia.*] Phineus Arcadiæ, vel Thraciæ rex, cum filios ex prima conjuge ſuſceptos, fraude novercæ excæcaſſet: ipſe à Jove excæcatus, & immiſſis Harpyiis vexatus eſt. Argonautas deinde, in Colchidem ad expeditionem velleris aurei profectus, cum iter docuiſſet: Calais & Zetes ut gratiam referrent, Harpyias ad Plotas uſque inſulas perſecuti ſunt, ut mox diximus.

Clauſa

Clauſa domus, menſaſq; metu liquere priores.
Triſtius haud illis monſtrum, nec ſævior ulla
Peſtis & ira Deûm Stygiis ſeſe extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdiſſima ventris
Proluvies, uncæq; manus, & pallida ſemper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus: ecce
Læta boum paſſim campis armenta videmus,
Caprigenumq; pecus, nullo cuſtode, per herbas.
Irruimus ferro, & Divos ipſumque vocamus
In prædam partemq; Jovem: tunc littore curvo
Extruimuſq; toros, dapibuſq; epulamur opimis.
At ſubitæ horrifico lapſu de montibus adſunt
Harpyiæ: & magnis quatiunt clangoribus alas:
Diripiuntq; dapes, contactuq; omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rurſum in ſeceſſu longo, ſub rupe cavata,
Arboribus clauſi circum atque horrentib⁹ umbris,
Inſtruimus menſas, ariſq; reponimus ignem.
Rurſum ex diverſo cœli cæciſque latebris,
Turba ſonans prædam pedib⁹ circumvolat uncis,
Polluit ore dapes. Sociis tunc arma capeſſant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud ſecus ac juſſi faciunt, tectoſq; per herbam
Diſponunt enſes, & ſcuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapſæ ſonitum per curva dedere
Littora; dat ſignum ſpecula Miſenus ab alta
Ære cavo: invadunt ſocii, & nova prælia tentant,
Obſcœnas pelagi ferro fœdare volucres.

clauſa eſt ipſis, *& præ timore deſeruerunt menſas priores. Non eſt monſtrum pernicioſius ullum, nec ulla peſtis aut furor Deorum crudelior extulit ſe ex undis inferorum. Vultus* earum *volucrum* ſunt *fœminei, ſordidiſſima effuſio alvi, & manus adunca, & facies ſemper pallida præ fame. Poſtquam huc appulſi ingreſſi ſumus portum: ecce cernimus paſſim in campis pingues boum greges, & greges caprarum in pratis, ſine cuſtode. Irruimus* in eos *gladiis, & vocamus in prædam & in partem Deos & Jovem ipſum. Deinde in ſinuoſo litore ſtruimus lectulos, & comedimus pingues carnes. Sed improviſa Harpyiæ advolant tremendo volatu è montibus, & ſuccutiunt alas magno ſtridore, & rapiunt cibos, & turpant omnia immundo tactu. Præterea vox* earum *horribilis* eſt *inter fœtidum odorem. Iterum in receſſu remoto ſub rupe cavata, circumtecti arboribus & denſâ umbrâ, ſternimus menſas, & collocamus ignem in aris. Iterum ex alia* parte *cœli & latebræ incognitæ, turba Harpyiarum ſtridens advolat circa prædam aduncis pedibus, & fœdat cibos ore. Præcipio tunc ſociis* ut *ſumant arma, & bellum faciendum* eſſe *cum ſæva turba. Non aliter ac juſſi* erant *faciunt, & præparant gladios occultos ſub herba, & abſcondunt clypeos latentes. Igitur, cum* Harpyiæ *advolantes ediderunt ſtrepitum per ſinuoſa litora; Miſenus ab alto colle dat ſignum* pugnæ *cavâ buccinâ: aggrediuntur ſocii, & tentant novam pugnam,* nempe *vulnerare gladio turpes volucres maris.*

NOTÆ.

215. *Stygiis.*] *Styx,* inferorum fluvius, de quo Æ. 6. 323.

223. *In prædam partemque Jovem.*] Id eſt, *in prædæ partem.* Et mos erat veterum ut partem ſpoliorum in bello; aut prædæ in venatione Diis voverent: eamque vel addicerent ſacrificiis, vel è tholo & fornice & arboribus ad memoriam ſuſpenderent. Sic Æ. 9. 407. Niſus ad Dianam: *Siqua ipſe meis venatibus auxi, ſuſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi.*

224. *Toros.*] *Lectos:* juxta grammaticos veteres, à *torta* herba, ex qua ſtruebantur: juxta recentiores, à τονὸς *funis,* quia extentis funibus fiebant.

231. *Ariſque, &c.*] Vel quia nuſquam epulabantur veteres abſque aliqua ſpecie ſacrificii, & ſaltem libationis, de qua Æ. 1. 740. Vel quia forte aras Jovi erexerant, ut prædæ partem ei ſacrificarent.

239. *Speculâ Miſenus, &c.*] *Specula,* locus editior, unde late proſpectus patet: ab antiquo *ſpecio,* id eſt *video*; hinc eſt *ſpeculor. Miſenus,* Æoli filius, Hectoris olim tubicen, nunc Æneæ, de quo multa Æ. 6. 164.

241. *Pelagi volucres.*] Quia Harpyiæ Ponti aut Neptuni, & Terræ dicuntur filiæ, ſupra, v. 212.

At neque excipiunt plumis ictum illum, aut plagas tergo: & celeri fugâ elapsæ ad astra, deserunt prædam semimanducatam & notas fœdas. Una ex iis Celæno constitit in altissima rupe, funesta vates, & emisit hæc verba è pectore: An etiam bellum, bellum inquam *vultis* nobis *inferre, post stragem boum & cæsos juvencos* nostros, *ô Trojani? & ejicere Harpyias insontes è paterna ditione? Ergo animis excipite & imprimite hæc mea verba: quæ Jupiter omnipotens dixit Apollini, Phœbus Apollo mihi, ego maxima furiarum expono vobis. Petitis navigatione Italiam: & ventis invocatis pervenietis in Italiam, & permittetur* vobis *ingredi portus* ejus. *Sed non claudetis muris urbem concessam, priusquam, crudelis fames & injuria cædis nobis* illatæ *cogat vos devorare dentibus mensas corrosas.* Sic *locuta est, & fugit in sylvam alis ablata. At sociis sanguis frigidus constipatur repentino timore: animi defecerunt: nec jam ulterius volunt armis* pugnare, *sed votis & precibus petere pacem ab* Harpyiis, *seu sint Deæ, seu funestæ & fœdæ volucres. At pater Anchises extensis è litore manibus invocat magnos Deos, & destinat* ipsis *digna sacrificia: O Dii,* inquit, *impedite* effectum harum *minarum, Dii avertite tale infortunium, & placati protegite pios. Deinde imperat* sociis *evellere funem è litore, & solvere ablatos rudentes.*

Sed neq; vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt: celerique fugâ sub sidera lapsæ,
Semesam prædam & vestigia fœda relinquunt.
Una in præcelsa consedit rupe Celæno
Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum stratisq; juvencis,
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis?
Et patrio insontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis atq; hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pater omnipotēs, mihi Phœbo Apollo
Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis: ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit.
Sed non ante datā cingetis mœnibus urbem,
Quàm vos dira fames, nostræq; injuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in sylvam pennis ablata refugit.
At sociis subitâ gelidus formidine sanguis
Diriguit: cecidere animi: nec jam amplius armis,
Sed votis precibusq; jubent exposcere pacem:
Sive Deæ, seu sint diræ obscœnæq; volucres.
At pater Anchises passis de littore palmis
Numina magna vocat, meritosq; indicit honores:
Dii, prohibete minas, Dii talē avertite casum,
Et placidi servate pios. Tum littore funem
Diripere, excussosque jubet laxare rudentes.

NOTÆ.

248. *Laomedontiadæ.*] Trojani, à Laomedonte rege, Priami patre. G. 3. 35.

249. *Patrio regno.*] Neptuni patris, cui parent mare & insulæ. De *Phœbo* Ecl. 3. 62. De *Apolline*, Ibid. 104. Nomen utrumque conjunxit, Homerico more. Innuit autem, fatorum omnem cognitionem & oracula à solo Jove prodire, ut diximus Æ. 1. 243.

257. *Ambesas subigat, &c.*] Horrendum vaticinium! quanta enim fames, quæ mensas ligneas absumere subigat? Tamen ludricum esse probabit eventus Æ. 7. v. 116. Cum, non fames dira, sed edendi aviditas, Trojanis suadebit; ut panis frusta, quæ cibis aliis substraverint, etiam comedant. *Ambesas*, id est, *circumesas*: *ambi* enim vel *amba*, Latinis est *circum*; à Græco ἀμφί.

262. *Deæ Diræ, obscœnaque, &c.*] Per *Deas*, intelligit *furias*, quæ sic passim à Græcis Latinisque poëtis appellantur. Per *obscœnas volucres*, non tantum *fœdas*, sed potius *funestas* & mali ominis. *Obscœnum* enim vox est auguralis, cujus etyma septem affert Vossius. Tria hæc probatissima; alterum ab *ob* & *scævum*, quod est à σκαιὸν *sinistrum* & *bonum*; itaque *obscœnum*, quod *obstat scævo* & bono omini; alterum ab *ob* & *cano*, id est, *contra cano*; quod quando pulli in auguriis captandis faciebant, funestissimum erat: tertium ab *ob* & *cœnum*, *lutum*, quod *sordidum* notat. Ex prima origine scribi debet per *a*. ex secunda per *e* simpliciter, ex tertia per *æ*.

264. *Numina magna.*] Erant enim *majores* & *minores* Dii. Majores duodecim; mares sex, Jupiter, Neptunus, Mars, Mercurius, Vulcanus, Apollo; sex fœminæ, Juno, Vesta, Ceres, Pallas,

Tendunt

Tendunt vela Noti: fugimus ſpumantibus undis,
Quà curſum ventuſq; gubernatorq; vocabant.
Jam medio apparet fluctu nemoroſa Zacynthos,
Dulichiumq;, Sameq; & Neritos ardua ſaxis: 271
Effugimus ſcopulos Ithacæ, Laërtia regna,
Et terram altricem ſævi execramur Ulyſſis.
Mox & Leucatæ nimboſa cacumina montis,

Auſtri inflant vela: fugimus per ſpumoſas aquas, qua ventus & gubernator dirigebant navigationem. Jam Zacynthos ſylvoſa apparet in medio mari, & Dulichium & Same, & Neritos alta rupibus. Evitamus ſcopulos Ithacæ, regna Laërtæ, & deteſtamur regionem nutricem crudelem Ulyſſis. Deinde etiam Oſtenditur procelloſus vertex Leucatæ montis,

NOTÆ.

Diana, Venus. Minores erant, heroës, ſemidei, &c. inter quos *furias* illas, quaſi ſimulares Deos, reponebat Æneas. De *rudentibus*, funibus nauticis, Æ. 1. 91.

268. *Noti.*] Auſtri venti meridionales: & proprie quidem, hoc enim vento opus eſt, à Strophadibus ad Zacynthum naviganti. De *Noto*, Ecl. 2. 58.

270. *Zacynthos.*] Perſequitur iter, in eodem Ionio mari, à meridie in ſeptentrionem: quo ordine, poſt *Strophades* occurrit.....

I. *Zacynthus*, *Zante*, ad latus occidentale Peloponneſi, contra promontorium Chelonaten, hodie ſub Veneta ditione.

II. *Same*, *Dulichium*, & *Ithaca*. Hæ tres ſub eadem fere linea occurrunt, ante fauces ſinus Corinthiaci.

Dulichium ab eo ſinu minus diſtat, eſtque una ex *Echinadibus* inſulis, quæ jam communi nomine vocantur *Cozzulari*, incerto numero, ut monet Strabo l. 10. quia cum parvæ ſint, & ad oſtia Acheloi fluvii Acarnaniæ, modo arenarum appulſu junguntur, modo aquæ impetu ſeparantur.

Same, vel *Samos*, quæ & *Cephalenia*, nunc *Cephalonie*, ex Strabone l. 10. major, & à Corinthiaco ſinu magis ad occidentem recedens: paret reipublicæ Venetæ.

Ithaca, nunc *Val di compare*, inter Cephaleniam & Dulichium media: Ulyſſis patria quandoque paruit Turcis. In Ithaca eſt *Neritos*, non inſula, ut lexica geographica vulgo ferunt, ex Strabone. Strabo enim contra probat multis Homeri verſibus, montem eſt Ithacæ *Neritum*, Νήριτον. Quod autem hic legitur fœminini generis, *Neritos ardua ſaxis*, explicat Suidas; apud quem *Neritum* mons eſt, *Neritos* ſylva ibidem denſiſſima: quod confirmat Heſychius, cum ait; Neritum, Ithacæ montem eſſe ſemper virentem ac frondentem: & Homerus, qui vocat Νήριτον. εἰροέσσυλλον *Neritum frondoſum*. Et bene congruit, quod ſtatim mentio ſequitur Ithacæ: quaſi dicat Æneas: *Apparet Ithacæ ſylva Neritos, ſaxis altiſſimis impoſita; ſed ſtatim illos Ithacæ ſcopulos effugimus.*

III. Sequitur ad ſeptentrionem trium illorum, inſula, *Leucas*, *Leucadis*, vel *Leucate*, *cates*; nunc *ſainte Maure*, nuper ſub ditione Turcarum, ad litus Acarnaniæ, quæ pars eſt Epiri: cui aliquando conjuncta fuit anguſto iſthmo; ac deinde ponte, poſtquam iſthmum illum Corinthii perfodiſſent. In hac inſula, Cephaleniam verſus, mons eſt ſive rupes, *Leucata*, *catæ*. Hæc rupes, quia alba eſt, inde ſibi & inſulæ nomen fecit: λευκὸς enim eſt, *albus*. Ex hac rupe qui amantes exiliiſſent in mare, ſanari ab amore putabantur; quod feciſſe perhibetur Sappho poëtria, Phaonis amore inſaniens. Eidem rupi fanum Apollinis impoſitum fuiſſe teſtatur Strabo, cui quotannis in ſacrificium ſolebat reus aliquis è rupe in mare dejici, quam ob rem, ſive ob ſcopulorum aſperitatem, dicitur hic, *formidatus nautis Apollo*. In ea inſula urbs eſt eodem nomine *Leucas*, quam Plinius ait olim dictam fuiſſe *Neritum*: ſed emendandus eſt ex Strabone, legendumque *Nericos*, non *Neritum*. De hac urbe Æneas loquitur, cum dicit: *Tarve ſuccedimus urbi*. Tum deinde relictis illic navibus, ad Actiacum uſque litus proceſſit, à quo nondum Leucas diviſa fuerat, ut colligi poteſt ex Homeri verſibus apud Strabonem, lib. 10.

IV. Igitur, ſequitur ad ſeptentrionem *Actium* promontorium, nunc *capo Figalo*, in ipſis faucibus Ambracii ſinus, ubi Actium erat opidulum, & fanum alterum Apollinis: totus enim ille tractus Epiri ſacer erat Apollini, dicebaturque *Actius*, id eſt, litoralis, ab, ἀκτὴ *litus*.

272. *Laertia regna.*] Laertes Acriſii filius, Jovis nepos, vulgo Ulyſſis pater creditus eſt: quidam tamen dixere Ulyſſem Anticleâ quidem Laertæ uxore prognatum eſſe, ſed patre Siſypho vel Autolico. Regni autem Laërtæ præcipua quidem ſedes *Ithaca* fuit: paruit tamen ipſi etiam *Cephalenia*, & *Zacynthus*, & *Ithaci* magna pars, præcipue ubi *Leucas*: ut ex Strabone colligitur, & Homero, Iliad. 2. 631. *Dulichium* vero & *Echinades*, erui forteſſe aliquando Laërtæ paruerant, ſiquidem Ulyſſes ſæpe *Dulichius* appellatur; tamen earum incolæ expeditionem Trojanam duxit Meges quadraginta navibus, Iliad. 2. 625.

Hec

& Apollo terribilis navigantibus. Hunc montem *laſſi petimus, & imus* ad *parvam urbem. Anchora demittitur è prora, puppes ſiſtunt in litore. Igitur potiti demum terrâ inſperatâ, & ſacrificamus Jovi, & cumulamus aras victimis, & nobilitamus Actium promontorium Trojanis ludis. Socii nudati committunt patrias luctas oleo fluente: delectat eos evitaſſe tot urbes Græcas, & iter habuiſſe inter medios hoſtes. Interea Sol circum agit annum integrum, & gelida hyems inſeſtat mare Alquilonibus. Appendo liminibus anterioribus ſcutum æris cavi,* quod *geſtaverat magnus Abas,*

Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus feſſi, & parvæ ſuccedimus urbi.
Anchora de prora jacitur, ſtant littore puppes.
Ergo inſperatâ tandem tellure potiti,
Luſtramurq; Jovi, votiſq; incendimus aras:
Actiaque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocii: juvat evaſiſſe tot urbes
Argolicas, medioſq; fugam tenuiſſe per hoſtes.
Interea magnum Sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hyems Aquilonib⁹ aſperat undas.
Ære cavo clypeum, magni geſtamen Abantis,

NOTÆ.

279. *Luſtramurque Jovi, &c.*] Solvimus vota & ſacrificia Jovi. *Luſtro* enim, ut jam notavimus Æ. 1. 287. & 612. dicitur à *luo*, id eſt, *ſolvo:* unde cum vota Deo fecimus, voti *rei* ſumus, ut diximus Ecl. 5. 80. Igitur *luſtramur*, cum *ſolvimur* voto: & multo etiam magis, cum ad placandos Deos pro delicto aliquo ſacra expiatoria facimus. Ita ceremoniæ omnes, quæ ad ſacra pertinent, *luſtrales* dicuntur. Sic l. 6. 231. in funere Miſeni, ſacerdos *ter ſocios pura circumtulit unda . . . . luſtravitque viros.* Sic l. 8. 183. poſt oblatas Herculi victimas Trojana juventus veſcitur *perpetui tergo bovis & luſtralibus extis.* Quare autem nunc *luſtrantur Jovi?* Ut exolvant vota, quæ nuncupaverat Anchiſes magnis numinibus, in Strophadum litore, ſupra v. 264. Quare Jovi præcipue ſacrificia, Apollini ludos inſtituit.

280. *Actiaque Iliacis, &c.*] Alludit certe poëta ad ludos eos, quos Octavianus maxima celebritate inſtituit, poſt victoriam de M. Antonio & Cleopatra relatam, ad Actium Epiri promontorium, Anno U. C. 723. iv. Nonas Septembris. Cujus ad memoriam, naves plurimas Apollini Actiaco conſecravit; Actiacum templum majus extruxit; urbem Nicopolim condidit in ipſis faucibus ſinus Ambracii, contra Actium, in eo loco ubi caſtra poſuerat; locum ubi tentorium ipſe habuerat magnis lapidibus conſtravit, ibique trophæum è roſtris captarum navium, & ſacrarium Apollini ſub dio excitavit; ludos imprimis inſtituit quinquennales, qui præcipue equitum decurſu ac certamine nobilium puerorum patrumque virorum, tum gymnicâ pugnâ conſtiterunt. Sed ludos illos non exhibuit, niſi Anno ante U. C. 726. quo anno ipſe Octavianus vi. & M. [illegible] *Lepida* ii. conſules fuerant, perfeceruntque ſimul cenſum ac luſtrum populi, anno proxime præcedente inceptum: quæ omnia leguntur apud Dionem, l. 51, & 53.

Atque hæc paulo fuſius: quia ex his conjicio Virgilium ad hanc, quam explicamus, operis ſui partem perveniſſe hoc ipſo anno 726. paulo poſt exhibitos ludos. Quia I. *Iliaci ludi*, eſt ipſa equeſtris puerorum decurſio, quam vocatam eſſe *Trojam*, & à Trojanis ad Romanos tranſiiſſe, teſtatur Æ. 5. 602. Facile autem Æneæ ſuppetebant equi, in Epiro, feraciſſimâ equorum regione. G. 1. 59. II. *Palæſtræ* & *nudati ſocii*, ſunt ludi gymnici, γυμνὸς enim *nudus* eſt: qui autem eo pugnæ genere exercebantur, nudi erant: atque ut manus adverſariorum in lubricam cutem impactæ, facilius ictum amitterent; ideo ſibi cutem, oleo, luto, & cerâ ungebant: hinc aliqui nomen *palæſtræ* deducunt à πηλὸ *lutum*; quanquam alii melius à πάλλω *vibro, agito*; ob variam agitationem & vibrationem corporis ad evitandos ictus. III. *Luſtramur Jovi:* alludit ad ſolemnem populi luſtrationem, quæ ſingulis quinquenniis poſt conditum populi Romani cenſum fiebat *ſuovetaurilibus*, id eſt ſacrificio *ſuis, ovis,* & *tauri*, aliiſque ceremoniis quæ cenſum terminabant & condebant. Quod hoc anno U. C. 726. ab Octaviano perfectum eſt.

283. *Argolicas.*] Græcas: *Argi*, urbs Peloponneſi, Æ. 1. 288.

286. *Abantis.... poſtibus.*] Audax ac ſuperbum Æneæ factum: qui in mediis Græcorum urbibus atque inſulis, trophæa de Græcis ipſis victoribus erigit. *Abas* quis fuerit ambigitur: unus fortaſſe ex iis quos nocte ſuprema è comitibus Androgei occiderat, Æ. 2. 371. *Poſtibus* autem ſgit Apollinei templi, vel Leucatæ, vel Actii.

Poſtibus

Poſtibus adverſis figo, & rem carmine ſigno:
Æneas hæc de Danais victoribus arma.
Linquere tum portus jubeo, & conſidere tranſtris.
Certatim ſocii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus aërias **Phæacũ abſcondimus** arces,
Littoraq; Epiri **legimus, portuq;** ſubimus
Chaonio, & celſam **Buthroti** aſcendimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat aures:
Priamiden Helenũ **Graias** regnare **per urbes,**
Conjugio Æacidæ **Pyrrhi** ſceptriſq; potitum;
Et patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.
Obſtupui: miroq; incenſum pectus amore
Compellare virum, & caſus cognoſcere tantos.
Progredior portu, claſſes & littora linquens.
Solemnes tum forte dapes & triſtia dona
Ante urbem, in luco, falſi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache: manesq; vocabat

& rato factum hoc [illegible] *Æneas* potuit hac [illegible] *Græcæ* Trojæ *victoril*[illegible]. *Poſtea impero* ſocio[illegible] *pere portum & ſedere in ſeam is. Socii certatim verberant mare* remis *& radunt fluctus. Continuo præterimus altas arces Phæacum, & radimus litora Epiri, & intramus portum Chaonium, & accedimus ad excelſam urbem Buthrotum. Hic incredibilis rumor rerum implet aures* noſtras: *Helenum filium Priami imperare per urbes Græcas, potitum uxore & regno Pyrrhi* nepotis *Æaci; & Andromachen rurſus veniſſe* in poteſtatem *mariti Trojani. Obſtupui: & pectus exarſit mirabili deſiderio alloquendi hominem & ſciendi tantos caſus. Progredior* ultra *portum, relinquens naves & litus. Tunc forte* offerebat *cineri ſolemnes epulas & Andromache ante urbem, in* ſacra *ſylva, ad aquas filii Simoëntis, funebria munera, & appellabat manes.*

NOTÆ.

289. *Tranſtris.*] Scamnis, in quibus remiges ſedent, quæ dicuntur etiam *juga.*

291. *Phæacum abſcondimus arces.*] Ab Actio promontorio, ſive Leucade, ad occidentem deflexo curſu, occurrit deinde inſula *Phæacum*, ſive *Corcyra*, hodie *Corfou*: ad latus Epiri, olim hortis Alcinoi regis nobilitata, nunc ſub ditione Venetæ. *Abſcondimus* arces, id eſt *abſconduntur nobis*, dum celeri navis decurſu prætermittuntur: qua voce uſus eſt deinde Seneca Ep. 70. *In hoc curſu rapidiſſimi temporis primum pueritiam abſcondimus.* Et bene dixit *abſcondimus arces*, id eſt, urbes aliquas ad orientem inſulæ ſitas; non vero *abſcondimus inſulam*: quia *Buthrotum*, quam petebat, eſt in ipſo conſpectu, & ex adverſo inſulæ, qua ad occidentem vergit.

292. *Epiri.*] Regni olim in Europa nobilis, cujus ad meridiem & occidentem eſt mare Ionium, ad orientem Achaja & Theſſalia, ad ſeptentrionem Macedonia: nunc Albania inferior à quibuſdam dicitur. Ejus olim præcipuæ partes fuerunt *Acarnania, Caſſiopæa, Amphilochia, Theſprotia*, & *Chaonia*, quæ maxime occidentalis eſt, dicta etiam *Moloſſia*. Hanc tamen ab illa Strabo diſtinguit: Chaonia, quidem, à *Chaone*, Trojano, Heleni fratre; *Moloſſia* deinde, à Moloſſo Andromaches & Pyrrhi filio qui regnavit ibi poſt Helenum, quem veluti tutorem, occiſo Pyrrho habuerat. In Chaonia urbs eſt *Buthrotum*, vel *Buthrotus*, hodie *Butrinto*; ingreſſu portus *Pelodis* hoc eſt *cænoſi*, inquit Strabo l. 7. de quo portu hic eſt mentio. In eadem regione eſt *Dodona* ſylva, ubi Jovis oraculum: quam tamen ibidem Strabo, primo Theſprotiæ, deinde Moloſſiæ, attributam fuiſſe teſtatur.

295. *Priamiden Helenum.*] De eo Priami filio: deque *Pyrrho*, Achillis filio, Æaci pronepote, *Æ.* 2. 263. De *Andromache*, antea Hectoris uxore, *Æ.* 2. 456.

201. *Solemnes dapes, &c.*] Annua ſacrificia, quæ vulgo cum epulis conjuncta erant; ex ipſis victimarum extis. De *Simoënte*, Trojano fluvio, cujus nomen alicui rivulo Andromache in Epiro tribuerat, *Æ.* 1. 104. De *Hectore*, Ibid. 103.

303. *Libabat cineri.*] Vel vero cineri, cujus partem aliquam in urna deferre ſecum Andromache potuerat, ex iis qui collecti ſunt ex ejus funere, Iliad. ultimo, 790. Vel ejus manibus atque umbræ. *Dona triſtia.*] Lac, ſanguinem, &c ut ſupra, v. 66. Unde proprie, *libabat*, erit *effundebat*: quanquam generatim etiam ſumi poteſt pro *ſacrificabat*. De hac voce, *Æ.* 1. 740.

prope ſepulcrum Hectoris, quòd dedicaverat è viridi ceſpite vacuum; & binas aras, cauſam lacrymarum. Ut aſpexit me accedentem, & ſtupefacta vidit circa me *Trojana arma; attonita* hoc *magno prodigio, exanimata eſt in ipſo aſpectu: calor abiit* ex *oſſibus: cadit, & longo* poſt *tempore vix demum* ita *loquitur: An vera ſpecies, & verus nuncius te mihi ſiſtis, ô fili Venerîs? an vivis? aut ſi lux alma abiit* à *te ubi eſt Hector?* Sic *locuta eſt & emiſit lacrymas, & implevit clamore omnem locum. Vix reſpondeo pauca mœrenti, & turbatus os aperio interruptis verbis: Certe vivo, & traho vitam per omnes miſerias. Ne dubita, nam vera aſpicis. Heu! quis caſus ſucceſſit tibi, privatæ tanto marito, aut quæ fortuna ſatis* tibi *congrua rediit* ad te? *O Andromache, teneſne conjugium Hectoris, an Pyrrhi? Demiſit vultum, & humili voce dixit: O fortunata præ aliis, virgo Priami* filia, *coacta mori ad ſepulcrum hoſtis, prope muros altos Trojæ: quæ non paſſa eſt ullam ſortitionem, nec tetigit captiva lectum victoris domini. Nos poſt patriam combuſtam vecta per longinqua maria, parientes* in *captivitate, toleravimus ſuperbiam familiæ Achillis, & juvenem ferocem: qui poſtea quærens Hermionen* neptem *Ledæ, & conjugium Spartanum,*

Hectoreũ ad tumulũ, viridi quem ceſpite inanem;
Et geminas, cauſam lacrymis, ſacraverat aras.
Ut me conſpexit venientem, & Troïa circum
Arma amens vidit; magnis exterrita monſtris,
Diriguit viſu in medio: calor oſſa reliquit:
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:
Veráne te facies, verus mihi nuncius affers,
Nate Dea, viviſne? aut, ſi lux alma receſſit,
Hector ubi eſt? Dixit, lacrymaſq; effudit & om-
Implevit clamore locum: vix pauca furenti (nem
Subjicio, & raris turbatus vocibus hiſco:
Vivo equidem, vitamq; extrema per omnia duco.
Ne dubita, nam vera vides.
Heu quis te caſus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna ſatis fortuna reviſit?
Hectoris, Andromache, Pyrrhin' connubia ſervas?
Dejecit vultum, & demiſſâ voce locuta eſt:
O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hoſtilem ad tumulum Trojæ ſub mœnibus altis
Juſſa mori: quæ ſortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos patriâ incenſâ diverſa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ faſtus, juvenemq; ſuperbum
Servitio enixæ tulimus: qui deinde ſecutus
Ledæã Hermionen, Lacedæmonioſq; Hymenæos,

NOTÆ.

304. *Inanem.*] Tumulum *honorarium* vocat Suetonius in Claudio c. 1. Xenophon in Exped. Cyri l. 6. κενοτάφιον id eſt, *vacuum tumulum.*

305. *Geminas, cauſam lacrymis, &c.*] Alteram Hectori; alteram Aſtyanacti filio, quem Græci è Trojæ turribus præcipitem miſerant. Vel potius utramque Hectori: quia geminas heroibus dicati mos erat, ſupra, v. 63. *Cauſam lacrymis.*] Id eſt, quæ viri memoriam, ac dolorem ſuum alerent.

319. *Connubia ſervas?*] Maneſne in viduitate, ac fide data Hectori, an vero tranſiiſti ad Pyrrhi nuptias?

321. *Priameïa virgo.*] Polyxena, Priami & Hecubæ filia, amata ab Achille: qui cùm ad ejus nuptias in templum Apollinis Thymbræi convenîſſet, à Paride, poſt Apollinis ſimulacrum latente, ſagittæ ictu occiſus eſt. Capto deinde Ilio: ejus umbra Polyxenam immolari ſibi petiit. Illa ad Achillis tumulum ab ipſo Pyrrho Achillis filio jugulata eſt.

327. *Servitio enixæ.*] Andromache captiva à Pyrrho in uxorem admiſſa, ſuſcepit ex eo Moloſſum: qui parti Epiri nomen fecit, v. 292.

328. *Ledæam Hermionen, &c.*] Menelai filiam, Spartani ſeu Lacedæmonii regis, ex Helena filia Jovis & Ledæ. Hermione, Menelao ad Trojanum bellum profecto, à Tyndarco Ledæ marito deſponſata eſt Oreſti cognato ſuo, Agamemnonis filio. Eadem interim à patre Menelao ad Trojam deſponſata eſt Pyrrho, Achillis filio: eidemque poſt confectum bellum tradita. Quod cum ægre ferret Oreſtes, Delphos venit: & nactus ibi Pyrrhum de futura ſibi ex eo conjugio prole oraculum conſulentem, eum ad ipſas aras Apollinis interfecit.

Me

Me famulã famuloq; Heleno tranſmiſit habendã.
Aſt illum, ereptæ magno inflammat° amore
Conjugis, & ſcelerum furiis agitatus Oreſtes
Excipit incautum patriaſque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi, regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamq; omnem Trojano à Chaone dixit:
Pergamaq;, Iliacamq; jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui curſum venti, quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum noſtris Deus appulit oris?
Quid puer aſcanius? ſuperatne, & veſcitur aura?
Quem tibi jam Troja....
Ecquæ jam puero eſt amiſſæ cura parentis?

me ſervam tradidit poſſidendam Heleno, ipſi quoque ſervo. At Oreſtes ardens magno deſiderio raptæ uxoris, & impulſus furiis criminis ſui, intercipit illum improvidum, & jugulat ad altaria patria. Per mortem Pyrrhi pars regni data ceſſit Heleno: qui à Trojano Chaone vocavit cognomine campos Chaonios & totam Chaoniam; & condidit in monte Pergama, & hanc arcem Iliacam. Sed quinam venti & quanam fata direxerunt tibi curſum? aut quis Deus adduxit te inſcium ad noſtra litora? Quid? puer Aſcanius ſupereſtne & fruitur vita? is quem tibi jam Troja....

Quinam eſt jam puero dolor de amiſſa matre?

NOTÆ.

331. *Scelerum furiis agitatus Oreſtes.*] Agamemnonis & Clytæmneſtræ filius: patre ad Trojam profecto, & Ægiſtho Clytæmneſtræ adultero Mycenas tenente, ſubductus ejus inſidiis à ſorore Electra, & ad Strophium Phocidis principem miſſus eſt: ubi ſingularem cum ejus filio Pylade amicitiam contraxit. Poſt Trojam expugnatam, & patrem Agamemnonem Ægiſthi inſidiis jugulatum, matrem cum adultero interfecit. Ideo furiis agitatus, ac poſt labores plurimos expiatus ac ſolutus crimine ab Areopagitis, aut, ut ait Cicer. ipſius Minervæ judicio, in regnum rediit: Hermionem uxorem accepit, occiſo prius apud Delphos Pyrrho: cum ea regnum quoque Spartanum addidit ſuo. Corpus ejus poſt mortem refoſſum, ſeptem cubitorum fuiſſe refert Plinius lib. 7. 16.

332. *Patrias ad aras.*] Certum eſt Pyrrhum ab Oreſte occiſum eſſe *Delphis* in Phocide, apud ipſas Delphici Apollinis aras: Achillem vero Pyrrhi patrem interfectum à Paride, ad Trojam, in Apollinis Tymbræi templo; atque ita fatale fuiſſe patri & filio, ut apud Apollinem caderent. At varie ſe torquent interpretes, ut explicent, cur *patrias aras* poëta dixerit: multa comminiſcuntur: hæc duo mihi videntur optima. I. Si ad ſenſum Naſcimbæni per *patrias*, intelligamus eaſdem, ad quas *pater* Achilles occiſus fuerat, nempe *Apollineas*, quanquam loco diſſitas. II. Tamen tutius puto: *patrias* explicare ad ſenſum Turnebi, *Græcas*: ara enim Delphica, fere in medio totius Græciæ ſita, publicum erat Græciæ totius oraculum. Addo, quod rem firmet: Epirum, ubi tum regnabat Pyrrhus, inter Græciæ provincias non eſſe habitam, ut patet ex Strabone l. 7. Pyrrhum vero & Oreſtem patriâ Græcos fuiſſe: Oreſtem quidem Argivum è Peloponneſo? Pyrrhum, patre natum Achille, Theſſalo è Phthia; matre Deidamia, è Scyro Ægæi maris inſula.

335. *Trojano a Chaone.*] *Chaon*, unus è Priami filiis: quem Helenus frater cum in venatu ignarus occidiſſet, ad ſolatium doloris, regnum ejus nomine appellavit; regnavitque quaſi tutor Moloſſi, ut jam diximus, v. 292.

336. *Pergamaque, Iliacamque, &c.*] Diviſio eſt unius rei in duas: *Pergamus* enim fuit ars *Iliaca*, ſive Trojana.

340. *Quem tibi jam Troja....*] Verſus, aut à Virgilio relictus imperfectus, aut à Tucca & Vario mutilatus. Suppleverunt ſic aliqui: *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creuſa.* Male. Troja enim fumante, & Æneа fugiente, patrem ſequebatur jam tum pedes Aſcanius, *Æ.* 2. 724. Alii ſic: *Quem tibi jam Trojâ obſeſſâ eſt enixa Creuſa.* Paulo veriſimilius. Cum enim decem annos bellum Trojanum, annos ſeptem Æneæ navigatio duraverit, annos ſexdecim aut ſeptem decim numerare tum potuit Aſcanius, cum Italicis pugnis deinde interfuit: ſed omnino abhorret verſus à nitore Virgiliano.

341. *Ecquæ jam puero eſt, &c.*] Putant aliqui oblitum hic ſui eſſe Virgilium. Quomodo enim ſcire potuit Andromache Creuſam, Aſcanii matrem, in fuga amiſſam fuiſſe; cum ea de re nihilum Æneas ei dixiſſet? quidni vero ſcire id potuit antè ſuum è Trojano litore diſceſſum? præſertim cum Æneas in urbem rediiſſet, quæſiiſſet eam omnibus viis, ab omnibus amicis: quorum aliquis ad captivas deferre caſum potuit.

Ecquid

quomodo & pater Æneas, & avunculus Hector incitant ipſum *ad veterem fortitudinem & animos viriles? Talia dicebat ploràns, & fruſtra movebat longos fletus: cum heros Helenus* filius *Priami, effert ſe ex urbe, comitantibus plurimis: & agnoſcit ſuos* Trojanos, *& latus ducit in domum* ſuam: *& inter ſingulas voces emittit multum lacrymarum. Progredior, & agnoſco parvam Trojam, & Pergama aſſimilata magnis, & ſiccum rivum cognomine Xanthi, & amplector poſtes portæ Scææ. Trojani quoque potiuntur ſimul urbe ſocia. Rex ſub vaſtis porticibus excipiebat eos. Bibebant vini pocula in medio aulæ, cibis auro impoſitis & tenebant pateras. Jamque dies & ſecundus dies abiit, & venti invitant vela, & lintea inflantur tumido vento. Alloquor his verbis Helenum vatem, & rogo* eum *talia: Trojane, interpres Deorum, qui cognoſcis divinitatem Apollinis,*

Ecquid in antiquam virtutem animoſq; viriles,
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longoſq; ciebat
Incaſsùm fletus: quum ſeſe à mœnib⁹ heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoſcitque ſuos, lætuſque ad limina ducit:
Et multum lacrymas verba inter ſingula fundit.
Procedo, & parvam Trojam, ſimulataq; magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnoſco: Scææq; amplector limina portæ,
Necnon & Teucri ſociâ ſimul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impoſitis auro dapibus, paterasq; tenebant.
Jamq; dies alterq; dies proceſſit; & auræ
Vela vocant, tumidoq; inflatur carbaſus Auſtro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæſo:
Trojugena, interpres Divũ, qui numina Phœbi,

NOTÆ.

348. *Multum lacrymas.*] Alii legunt: *Multum lacrymans.* Favet primæ lectioni, quod alioqui verbum *fundit* nullo caſu fulciretur. Favet ſecundæ, quod durum ſit; *multum lacrymas*, pro *multum lacrymarum*: Hæreo tamen primæ, quia communior eſt. De *Xantho*, ſeu *Scamandro* Troadis fluvio, Æ. 1. 477. De *Scæa.* Trojæ porta, Æ. 2. 612.

354. *Aulai in medio, &c.*] *Aulai*, diſſolutio more veterum, diphthongi *æ*, quæ Græcis eſt *αι*, in vocales duas *a* & *i*. *Libabant*: vel guſtabant, bibebantque, vel offerebant Diis per libationem & effuſionem: Æ. 1. 740. De *Bacchо*, Ecl. 5. 29. 69. De *Auſtro*, vento meridionali, Ecl. 2. 58.

359. *Qui numina Phœbi, &c.*] Quinque divinationis ſpecies enumerat. Primam, quæ fit *afflatu Dei*: ſecundam, quæ *inſeſſu in tripode*: tertiam, quæ *combuſtione lauri*: quartam, quæ *intuitu ſiderum*: quintam quæ *obſervatione avium*. I. Significatur per *numina Phœbi*, qui aliquando in vates illapſus, os ipſis ad futura prædicenda aperiebat, ut mox continget Heleno. II. Per *tripodas*, in quibus ſedentes puellæ vaticinabantur: præſertim Delphis, unde mos ille in pleraque alia Apollinis templa tranſierat. Erat autem *tripus*, vel puteus tres latus pedes, in quem demiſſa puella emergente halitu amens reddebatur: vel vas & crater, tribus nitens pedibus: vel menſa, tribus edita gradibus: vel probabilius, ſella tribus fulcris impoſita, in medio patens, ubi ſedebat vates; eaque aliquando ærea, aliquando aurea, etiam Delphis corio Pythonis ſerpentis cooperta. III. Per *Clarii lauros*, vaticinium innuit, quod petebatur ex combuſtione laurei rami: qui ſi in igne crepitaret, bono erat omini; ſi taceret, malo. Tibul. l. 2. 5. 81. *Ut ſuccenſa ſacris crepitet bene laurea flammis, Omine quo felix & ſacer annus eat.* Propert. l. 2. 20. 36. *Deficiunt magico torti ſub carmine rhombi, Et jacet extincto laurus adуſta foco. Clarii.*] Epithetum Apollinis, cui *Claros*, urbs Ioniæ, prope Colophonem, in Aſia minore, celebri templo & oraculo dicata erat: & hoc epithetum pro quolibet alio hic aditum eſt: quemadmodum Apollo *Delius*, appellatus eſt *Thymbræus*, v. 85. IV. Per ipſa *ſidera* ſatis notatur *aſtromantia*. V. Per *volucrum linguas* notatur proprie ars *augurum*, qui *avium garritum* & cantum conſulebant. Per *præpetis omina pennæ*, proprie ars *auſpicum*, qui *aves ſpectabant* volantes. Et aves quidem, quarum ſpectabatur cantus dicebantur *oſcines*, ab *os*, & *cano*; ut corvus, cornix, picus: quarum autem ſpectabatur volatus, dicebantur *præpetes*, à *πετεσθαι*, *trævolare*; ut vultures, aquilæ. De *Celæno* & *Harpyiis*, ſupra, v. 211.

Qui

Qui tripodas, Clarii lauros, qui ſidera ſentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.
Fare age: namq; omnem curſu mihi proſpera dixit
Religio; & cuncti ſuaſerunt numine Divi
Italiam petere, & terras tentare repoſtas:
Sola novum dictuq; nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & triſtes denuntiat iras,
Obſcœnamq; famem. Quæ prima pericula vito?
Quidve ſequens, tantos poſſum ſuperare labores?
Hic Helenus, cæſis primum de more juvencis,
Exorat pacem Divûm: vittaſq; reſolvit
Sacrati capitis: meq; ad tua limina, Phœbe,
Ipſe manu multo ſuſpenſum numine ducit.
Atque hæc deinde canit divino ex ore ſacerdos.
Nate Dea: nam te majoribus ire per altum
Auſpiciis manifeſta fides: ſic fata Deûm rex
Sortitur, volvitq; vices: is vertitur ordo.
Pauca tibi è multis, quo tutior hoſpita luſtres
Æquora, & Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, fariq; vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam
Vicinoſq; ignare paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante & Trinacria lentandus remus in unda,
Et ſalis Auſonii luſtrandum navibus æquor,
Inferniq; lacus, Æææq; inſula Circes;

& tripodas, & lauros Clarii, & aſtra, & cantus avium, & auſpicia volantis alæ. Dic age: nam ceremoniæ propitiæ mihi declaraverunt totum iter meum; *& omnes Dii* ſuâ *auctoritate ſuaſerunt mihi petere Italiam, quærere terras* mihi præparatas. *Sola Harpyia Celæno canit prodigium novum & horrendum dictu, & prædicit funeſtas iras & fœdam famam. Quod periculum primo effugiam? & quid exequendo, poſſum emergere è tantis caſibus? Tunc Helenus, primo mactatis juvencis juxta conſuetudinem, precatur veniam a Diis: & ſolvit tænias ſacri capitis, & ipſe ad tua templa, ô Phœbe, manu ducit me trepidantem ob magnam* reverentiam *Dei. Ac poſtea ſacerdos loquitur hæc divino ex ore: Fili Venerꝭ: nam certo ſcio te majoribus auſpiciis currere per mare: ita rex Deorum diſponit fata, & miſcet fortunas. ea ſeries* rerum *decurrit. Explicabo tibi verbis pauca è plurimis, ut ſecurior percurras maria* quæ te *excipient, & poſſis quieſcere* in *portu Italico: nam Parcæ impediunt ne Helenus ſciat reliqua, & Juno impedit* ne *loquatur. Primo longum iter impeditum procul longis regionibus ſeparat* à te *Italiam, quam tu jam putas propinquam, & cujus paras intrare vicinos portus, ô ignare. Et curvandi ſunt remi in mari Siculo, & percurrenda navibus planities maris Italici, & infernæ paludes* adeundæ, *& inſula Circes Colchicæ:*

NOTÆ.

370. *Vittaſque reſolvit.*] Infulam, qua implicati erant capilli. Vittata enim infula, ſacerdotis inſigne eſt, Æ. 2. 133. Soluta autem, indicium eſt vaticinantis ac furentis, Æ. 6. 48. de Sibylla: *Non compta manſere comæ.*

375. *Majoribus auſpiciis.*] Vel bonis; vel ad majora ſpectantibus; vel majorum Deorum, Jovis, Apollinis, &c. non avium aut ſiderum tantum.

379. *Parcæ, &c.*] Tres, quæ fuſis diſpenſabant fata hominum, Ecl. 4. 47. *Juno* Saturni & Opis filia, inimica Trojanis: cauſam habes Æ. 1. 29.

384. *Trinacriâ lentandus, &c.*] *Flectendus* & *curvandus*, ob vim adverſam fluctuum inter ſe pugnantium. Sic Catullus de nupt. Pelei, v. 182. *Quidne fugis lentos incurvans gurgite remos?* De *Trinacria*, Sicilia, fuſè infra, v. 687. De *Auſonia*, Italia, ſupra, v. 171.

386.] De deſcenſu ad inferos, Æ. 6. De appulſu ad inſulam *Circes*, Æ. 7. 10. Erat autem Solis & Perſes Nymphæ filia, ſoror Æetæ Colchici regis, qui pater fuit Medeæ: aut juxta alios, Æetæ filia, Medeæ ſoror. *Æea* dicta, id eſt, *Colchica*: ab Æa, inſula & urbe Colchici regni, circa oſtia Phaſis fluvii. Sarmatarum regi nupſit, quo venenis occiſo, in Italiam fugit, ad promontorium & montem, qui deinde *Circæus* dictus eſt, hodie *Circello*, in Latio: qui quidem mons continenti junctus eſt: ſed quia Pomptinis paludibus cingitur ad ſeptentrionem, ideo inſulæ formam aliquando habuit. Eadem Circe, cum Glaucum, marinum Deum amaret, ex zelotypia Scyllam puellam in monſtrum marinum commutavit: item & Picum Latinorum regem in avem, quod Canentem conjugem ſibi præferet.

Quam

priusquam poſſis condere urbem in ſecura regione. Dicam tibi ſigna, tu ea retine commiſſa a me. Quando porca reperta à te ſollicito, jacebit circa undam remoti fluvii, enixa prolem triginta capitum, alba, recumbens humi, & porcelli albi circa mammas; ille locus erit urbis, ille certus finis laborum. Nec tu expaveſce futurum eſu mensarum. Fata reperient viam, & Apollo invocatus adjuvabit. Evita autem has terras, & hanc extremitatem Italici litoris, quæ propinqua alluitur fluctu noſtri maris: cunctæ illæ urbes incoluntur à pravis Græcis. Illic & Narycii Locri ſtatuerunt muros, & Creteuſis Idomeneus occupat militibus campos Salentinos:

Quàm tutâ poſſis urbem componere terrâ.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.
Cum tibi ſollicito ſecreti ad fluminis undam
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba, ſolo recubans, albi circum ubera nati;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu menſarum morſus horreſce futuros.
Fata viam invenient, aderitq; vocatus Apollo.
Has autem terras, Italiq; hanc littoris oram,
Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic & Narycii poſuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obſedit milite campos

NOTÆ.

389. *Secreti ad fluminis, &c.*] De omine ſuis, cum triginta porcellis repertæ, ad ripam Tybris, ubi *Alba* urbs, aut juxta alios *Lavinium* condita deinde eſt, Æ. 8. 42.

394. *Menſarum morſus.*] De his v. 257.

396. *Italique hanc littoris oram, &c.*] Italiæ *frontem* intelligit, ſive partem meridionalem: quæ confecto Trojano bello, Græcis plurimis illuc poſt varios errores appulſis, ab iis *magna Græcia* vocata eſt: nunc Neapolitani regni maximam partem conſtituit: Italiamque dividit duo in cornua, quæ Tarentino ſinu vaſto & patenti ſeparantur. Tota illa frons ad orientem penitus obverſa eſt Epiro, marique Ionio. Atque in cornu quidem orientali, quod ab Epiro minus remotum eſt, promontorium eſt Japygium, vel Salentinum, *Cap de ſainte Marie:* totumque cornu Salentini occupabant: quorum urbes præcipuæ, Tarentum *Tarento*, Brunduſium *Brindes*, Hydrus *Otrante*. In altero cornu, quod ad meridiem pertinet, tria ſunt præcipua promontoria: Lacinium, *capo delle colonne*, Salentino reſpondens: Brutium, ſive Leucopetra, *capo dell' armi*, Siciliæ proximum: & Zephyrium, *capo de ſtillo*, inter utrumque medium. Infra Lacinium, in ipſo ſinu Tarentino, eſt Petilia, *Strongoli*. Inter Lacinium & Zephyrium, eſt ſinus Scylæcius vel Scylleticus, *golfo di ſquillaci*, ubi urbs Scylacium. Inter Zephyrium & Brutium ingens eſt ora, ubi non longe à Zephyrio occurrit Caulonia, vel Caulon, *Caſtel vetere*: tum infra, meridiem verſus, Narycia, vel Locri Epizephyrii, nunc *Gieraci*. Atque hæc fuſior deſcriptio ad ea, quæ ſequuntur hoc libro, planè neceſſaria viſa eſt.

399. *Narycii Locri.*] Conſtat eos à Græcis Locris oriundos eſſe: duce, vel Evanthe juxta Strabonem: vel Ajace juxta alios. Tres autem in Græcia fuerunt hujus nominis populi: *Epicnemidii* & *Opuntii*, contermini; ad ſeptentrionem Phocidis, & meridiem Euboææ ſinuſque Maliaci: tum *Ozolæ*; ad occidentem Phocidis, & ſeptentrionem fauceſque ipſas ſinus Corinthiaci ſive Criſſæi. Strabo vult Epizephyrios, ab Ozolis Criſſæi ſinus oriundos, negat ab Opuntiis. Tamen nomen ipſum *Narycia* urbis innuit, eos, ſi non ab Opuntiis, ſaltem ab Epicnemidiis eſſe profectos: ſiquidem *Narycium* urbs à Plinio collocatur apud Locros Maliaci ſinus, & Boagrium fluvium. At ibidem erant Epicnemidii: ibidem regnabat Ajax Oilei filius, ex Homero Iliad. 2. 523. Et *naryx*, ſive *Naryce*, ſive *Narycium*, urbs eſt, ex qua juxta Suidam fuit Ajax. Quæ ut conciliem: exiſtimo Locris omnibus, Ozolis, Epicnemidiis, Opuntiis, Ajacem ad Trojam imperaſſe, cum omnes Parnaſſo monte conjungantur: in reditu deinde Ajace mortuo, ut diximus Æ. 1. 44. aliis alio per tempeſtatem diſjectis, aliquas è Locris omnibus reliquias Evanthe duce in Italiam perveniſſe, & Naryciam condidiſſe: tumque dictos eſſe *Epizephyrios*: quod non procul à promontorio Italiæ *Zephyrio* ſedem elegiſſent.

400. *Salentinos, &c.*] De eorum ſitu, v. 396. De *Idomeneo* Cretæ rege, v. 122. *Lyctius* dicitur à *Lyctо* oppido Cretæ, de qua inſula, v. 104.

Lyctius

Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Meliboei
Parva Philoctetæ ſubnixa Petilia muro.
Quin, ubi tranſmiſſæ ſteterint trans æquora claſſes,
Et poſitis aris jam vota in littore ſolves;
Purpureo velare comas adopertus amictu:
Ne qua inter ſanctos ignes in honore Deorum
Hoſtilis facies occurrat, & omina turbet,
Hunc ſocii morem ſacrorum, hunc ipſe teneto:
Hac caſti maneant in religione nepotes.
Aſt, ubi digreſſum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & anguſti rareſcent clauſtra Pelori;
Læva tibi tellus & longo læva petantur
Æquora circuitu: dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca, vi quondam & vaſtâ convulſa ruinâ
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt: cum protinus utraq; tellus
Una foret, venit medio vi pontus, & undis
Heſperiũ Siculo latus abſcidit: arvaq; & urbes
Littore diductas anguſto interluit æſtu.
Dextrũ Scylla latus, lævum implicata Charybdis

illic eſt illa Petilia ducis Meliboei Philoctetæ, defenſa muro. Imo quando naves tranſvectæ ultra mare conſtiterint, & jam reddes vota altaribus in litore ſtructis: tegaris ſecundum *capillos coopertus velo purpureo: ne aliquis vultus hoſtilis occurrat inter pia ſacrificia, in cultu Deorum, & abrumpat auſpicia. Socii* ſervent *hanc conſuetudinem ſacrificiorum,* tu *ipſe hanc ſerva: poſteri* pii perſiſtant *in hac ceremonia. Sed quando ventus te profectum appulerit ad litus Siculum, & minuentur anguſtiæ arcti Pelori: ſiniſtra terra & ſiniſtra maria à te petantur longâ circuitione: evita dextrum litus &* dextras *aquas. Narrant hæc loca olim magnâ violentiâ & ruinâ diſceſſiſſe. Adeo remota vetuſtas tempus poteſt mutare* res. *Cum utraque terra eſſet una continuo: mare* cum *impetu venit* in *medium, & aquis ſeparavit Italicum latus à Siculo: & labitur anguſto freto inter arva & urbes, diſtinctas* ſuo quaſque *litore. Scylla occupat dexterum latus: immanis Charybdis lævum:*

NOTÆ.

401. *Melibœi Parva, &c.*] Philoctetes, Pœantis filius, Meliboeæ rex urbis in Theſſalia, ad radices montis Oſſæ: cùm in OEta, Theſſalico monte Trachiniæ regionis, pyram, in qua ſe Hercules comburendum collocaverat, ejus juſſu ſuccendiſſet; ab eodem arcum & ſagittas, Lernææ hydræ felle imbutas, accepit in munus. Trojam deinde profectus, & colubri morſu in crure ſauciatus, à Græcis in inſula Lemno factoris impatientiâ, relictus eſt. Poſtea tamen, monente oraculo Trojam non niſi ſagittis Herculeis capi poſſe, ab Ulyſſe & Neoptolemo in caſtra accerſitus, Paridem occidit: & urbe captâ, auditaque Meliboeorum defectione, ut narrat Strabo, venit in Italiam: ibique Petiliam, aut condidit, aut juxta alios mœnibus firmavit: ſitum ejus vide, v. 396.

405. *Purpureo, &c.*] Hunc morem ſervavere Romani, ut in ſacris caput obnuberent: ne turbatus alienarum rerum aſpectu ſacerdos, aut interrumperet ſacra, aut ex iis aliquid omitteret: utrumque enim fatale atque ominoſum erat. Idque aiunt Romani ſcriptores Ænææ exemplo à poſteris uſurpatum: infra, v. 545. Saturno tamen Honori, & Herculi, aperto capite facta ſacra, non velato; probat multiplici auctoritate Cerdanus.

411. *Rareſcent clauſtra Pelori.*] *Pelorus,* ſeu *Pelorum, Capo di Faro,* promontorium Siciliæ maxime orientale: ſic Italiæ vicinum eſt; ut eidem contiguum aliquando fuerit, quemadmodum hic narrat poëta; & adhuc procul aſpicientibus conjunctum appareat, nec ullo freto pervium: tamen propius accedentibus paulatim rareſcunt & aperiuntur clauſtra illa, minuunturque viſu anguſtiæ, & laxior aditus apparet paulò. De *Sicilia,* infra, v. 687.

416. *Protinus.*] Sine interruptione atque intervallo, continua & perpetua ſerie. Sic Æ. 9. 337. *Felix ſi protinus illum æquaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet*: id eſt, ſi continuo luſiſſet. Hinc Æ. 10. 340. *Protinus haſta fugit,* & alibi vulgo ſumitur pro *ſtatim*; quia quod ſtatim fit, ſine intermiſſione fit. De *Heſperia,* Italia, Æ. 1. 534.

420. *Dextrum Scylla, &c.*] *Scylla* ad latus Italiæ. Cænym promontorium: ſcopulus eſt tumultuoſo fluctuum allapſu ſemper fremens, nunc *Scigliо*: à σεύλλω *vexo. Charybdis,* ad latus Siciliæ, prope Meſſanam urbem: mare eſt vorticoſum, aquas ſorbens, & cum impetu deinde ructans, nunc *Calofaro*: à χάσκω *hio,* & ῥοφδῶ *ſorbeo. Charybdim* aiunt meretricem fuiſſe voraciſſimam: quæ, cum Herculi boves eripuiſſet,

Obſidet:

& profundo gurgite voraginis ter vorat fluctus in præceps, deinde alternatim attollit eos in aërem, & ferit aquis aſtra. At antrum includit Scyllam in obſcuris latebris, pandentem gutturа, & trahentem naves in ſcopulos. Superior forma eſt humana, & puella formoſo pectore, uſque ad imum ventrem: inferior eſt priſtis immenſo corpore, conjuncta uteris canum circa caudam Delphinorum. Melius eſt, te morantem circumnavigare fines Siculi Pachyni, & circumflectere longos curſus; quam ſemel videre ſub lata caverna turpem Scyllam, & ſcopulos ſonantes canibus cæruleis. Præterea, ſi aliqua eſt ſcientia Heleno, ſi aliqua fides habenda vati, ſi Apollo implet animum veris rebus: unice hoc tibi prædicam, & unice ante omnia, & repetens rurſus ac rurſus inculcabo. Primo cole precibus divinitatem magnæ Junonis, ſer lubens vota Junonis, & vince potentem reginam ſupplicibus muneribus: ſic demum victor relictâ Siciliâ admitteris in regiones Italas. Quando illuc appulſus veneris ad Cumæam urbem,

Obſidet: atque imo barathri ter gurgite vaſtos
Sorbet in abruptum fluctus, rurſuſq; ſub auras
Erigit alternos, & ſidera verberat undâ.
At Scyllam cæcis cohibet ſpelunca latebris,
Ora exertantem, & naves in ſaxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus: poſtrema immani corpore priſtis,
Delphinûm caudas utero commiſſa luporum.
Præſtat Trinacrii metas luſtrare Pachyni
Ceſſantem, longos & circumflectere curſus;
Quam ſemel informem vaſto vidiſſe ſub antro
Scyllam, & cœruleis canibus reſonantia ſaxa.
Præterea, ſi qua eſt Heleno prudentia vati,
Si qua fides, animum ſi veris implet Apollo:
Unum illud tibi, nate Dea, præq; omnibus unum
Prædicam, & repetens iterumq; iterumq; monebo.
Junonis magnæ primum prece numen adora:
Junoni cane vota libens, dominamq; potentem
Supplicibus ſupera donis: ſic deniq; victor
Trinacriâ fines Italos mittêre relictâ.
Huc ubi delatus Cumæam acceſſeris urbem,

NOTÆ.

à Jove fulmine icta, & in fretum præceps acta, in voraginem ibi converſa eſt. *Scyllam* Phorci filiam, à Circe commutatam dicunt in monſtrum, cujus ſuprema pars fœmineam ſpeciem retinuerit, infima in canes abierit: quorum latratu fluctuum ſtrepitum exprimere voluerunt; ipſumque monſtrum in ſcopulo latere, eoque naves attrahere ac lacerare fabulati ſunt. Atque hæc, ex mente poetarum dicta, emendabimus infra, v. 555. & 685.

421. *Barathri.*] Græca vox βάραθρον *barathrum:* ex Suida & Diomede, locus erat apud Athenienſes profundiſſimus, in quem noxii & morti deſtinati præcipitabantur, à βαθὺς *profundus*, juxta Feſtum.

427. *Priſtis, &c.*] Scylla tres habuit partes: ſuperiorem virgineam, pube tenus; infimam, in modum piſtricis, ſive ingentis piſcis deſinentem in caudas biſidas, quales habent Delphini; mediam, ſcilicet commiſſuram pubis & caudæ, unde uteri & capita canum ſive luporum erumpebant. Ex his patet ſenſus verſuum. Notanda hic quatuor. I. Græco more dictum eſt: *commiſſa caudas:* ſupple κατὰ, *circa caudas, per caudas.* II. *Delphinûs*, vel *Delphin*, juxta aliquos porcus eſt marinus. *marſouin.* III. *Priſtis*; vel *piſtrix, piſtricis*: ſumitur vulgò pro *balæna*, quamvis à Plinio diſtinguatur: maximæ molis, & tamen velociſſimè fluctus ſecans, unde nomen habet: πρίστης enim eſt *ſector.* IV. Cæteri poetæ *canes* tantum Scyllæ attribuunt, Virgilius ad terrorem *lupos* dixit.

429. *Trinacrii Pachyni.*] *Pachynum*, meridionale promontorium Siciliæ: unum è tribus, quæ ipſam Trinacriam efficiunt, *capo Paſſaro*, v. 687.

437. *Junonis, &c.*] De ea ejuſque in Trojanos odio, Æ. 1. 27. 28. 33.

441. *Cumæam, &c.*] *Cumæ*, urbs fuit Italiæ, in litore campaniæ, nunc everſa. De hac Æ. 6. 2. *Divini lacus* ſunt; *Avernus*, & *Lucrinus*, in Puteolano ſinu, prope Baias & Cumas. *Divini* dicti: propter vicinum Sibyllæ antrum. De his fuſe G. 2. 161. Et Æ. 6. 237. *Avernus.* plur. *Averna*, montibus undequaque horrebat & ſylvis, quas excidit Agrippa, locuſque deinde multis ædificiis amœnus redditus eſt. De *Sibylla*, Æ. 6. 10.

Divinoſque

Divinoſque lacus, & Averna ſonantia ſylvis;
Inſanam vatem aſpicies, quæ rupe ſub ima
Fata canit, foliiſq; notas & nomina mandat.
Quæcunq; in foliis deſcripſit carmina virgo,
Digerit in numerum, atq; antro ſecluſa relinquit:
Illa manent immota locis, neq; ab ordine cedunt.
Verum eadem verſo tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit janua frondes;
Nunquã deinde cavo volitantia prendere ſaxo,
Nec revocare ſitus, aut jungere carmina curat.
Inconſulti abeunt, ſedemq; odere Sibyllæ.
Hic tibi ne qua moræ fuerint diſpendia tanti:
Quamvis increpitent ſocii, & vi curſus in altum
Vela vocet, poſſiſq; ſinus implere ſecundos:
Quin adeas vatem precibuſq; oracula poſcas
Ipſa canat, vocemq; volens atq; ora reſolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaq; bella,
Et quo quemq; modo fugiaſq; feraſq; laborem,
Expediet: curſuſq; dabit venerata ſecundos.
Hæc ſunt quæ noſtrâ liceat te voce moneri.
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Trojã.
Quæ poſtquam vates ſic ore effatus amico eſt:
Dona dehinc auro gravia ſectoq; elephanto
Imperat ad naves ferri: ſtipatq; carinis
Ingens argentum, Dodoneoſq; lebetas,
Loricam conſertam hamis, auroque trilicem:

& lacus ſacros & Avernum inter ſylvas ſonantem: videbis Sibyllam furentem, quæ ſub antro profundo aperit fata, committitque frondibus literas & vaticinia. Virgo diſponit in ordinem, & manens clauſa in antro relinquit ante oſtium vaticinia, quæ ſcripſit in frondibus. Illa vaticinia ſtant ſuis locis immota, nec recedunt à ſitu. Sed quando revoluto cardine levis ventus afflavit ea, & porta aperta turbavit frondes: nunquam poſtea curat colligere vaticinia cavo in antro, aut reſtituere in ordinem, aut jungere. Exeunt ſine conſilio, & oderunt domum Sibyllæ. Illic ne ulla damna moræ ſint tibi cura: etſi ſocii te incuſent, & navigatio per vim invitet vela in altum mare, & poſſis replere vento favente ſinus velorum: *Immò potius conveni Sibyllam, & ora precibus ut ipſa reddat oracula, & libens aperiat os & vocem. Illa explicabit tibi gentes Italiæ, & futura bella, & quâ ratione tolerabis aut evitabis unumquemque laborem: & à te culta impetrabit tibi curſus felices. Hæc ſunt* de quibus *licet admoneri te meâ voce. I perge, & factis extolle ad aſtra magnam Trojam.*

Poſtquam vates ore benevolo locutus eſt iſta: deinde jubet portari ad naves munera gravia auro & ſciſſo ebore: & congerit in naves multum argenti, & ollas Dodonæas, loricam compactam hamis, & triplici licio auri:

NOTÆ.

460. *Venerata.*] Paſſive dictum: ſic Horatius Sat. l. 2. 2. 124. *Et venerata Ceres ut culmo ſuggeret alto.*

464. *Elephanto.*] Ebore, quod ex dentibus elephanti ſecatur & perpolitur.

466. *Dodonæoſque lebetas.*] Pelves *Dodonæas*, id eſt, *æreas*: æs enim Dodonæ, ut Corinthi, celebre fuit. At duo fuere lebetum genera: alii qui admovebantur igni ad culinæ miniſteria, ad abluendas manus: alii qui appendebantur ad ornatum, ſive in domibus, ſive in templis. Et vero aiunt, locum, ubi Dodonæi Jovis oracula reddebantur, cinctum fuiſſe lebetibus, ita ſibi invicem conjunctis, ut commoto uno cæteri moverentur, ſonitumque diu redderent: unde proverbium fuit *Dodonæum æs*, in loquaces. Fuit autem *Dodona* locus ſylvaque, Jovis oraculo & quercu fatidica celebris, in Epiro. Ecl. 9, 13. & ſupra, 292.

467. *Loricam conſertam hamis, &c.*] *Lorica* tunica quædam eſt, ac munimentum pectoris in bello: quæ quia primum è *loris* & coriis fiebat, *lorica* dicta eſt. Contexta deinceps ex laminis ferreis: tum annulis ſibi invicem *hamorum* inſtar impactis & concatenatis: denique ſquamis etiam ferreis, aut laminæ aut corio confertim inſertis. Hæc autem aliquando ſimplex, aliquando etiam duplex, ac triplex erat. Unde Statius l. 7. 312. *Ter inſuto ſervant ingentia ferro pectora.* Et Virgil. l. 9. 707. *Nec duplici ſquama lorica fidelis & auro.* Duplex vocabatur *bilix*; triplex, *trilix*: id eſt, *bino* & *trino licio*, ſive textu: parte pro toto accepta. Atque ut multiplex textus, per multiplex *licium* hic exprimitur; ſic à Silio l. 4. per *ſubtemen*, quæ pars in ipſo textu alia eſt. *Nexilis innumero chalybum ſubtemine thorax.* De *licio* & *ſubtemine*, infra, v. 483. Quid vero ſi dicamus *auro trilicem*

Et

& apicem pulchra caſſidis, & criſtas capillatas, quæ fuerant arma Pyrrhi: ſunt quoque pro patre meo ſua munera. Adjicit equos, adjicit etiam duces. Subjicitur remiges: ſimul inſtruit armis ſocios meos. Interim Anchiſes imperabat eos inſtruere naves velis, ne ulla mora opponeretur vento faventi. Quem vates Apollinis alloquitur magno honore: O Anchiſa, qui honoratus es connubio glorioſo Veneris, qui es cura Deorum, & bis ſervatus è Trojano excidio; ecce tibi præſens eſt terra Italiæ, hanc apprehende navibus. Et tamen opus eſt, ut naviges mari ultra iſtam partem. Pars iſta Italiæ, quam aperit Apollo, procul eſt. I, inquit, ô fortunate propter pietatem filii! quid ulterius pergo, & retardo ſurgentes Auſtros loquendo? Nec minus Andromache, triſtis ob ultimum diſceſſum, fert Aſcanio amictus verſicolores aureo textu, & chlamydem Phrygiam: nec male reſpondet dignitati ejus: & cumulat operibus textilibus; & hac dicit:

Et conum inſignis galeæ, criſtaſq; comantes,
Arma Neoptolemi: ſunt & ſua dona parenti.
Addit equos, additque duces,
Remigium ſupplet: ſocios ſimul inſtruit armis.
Interea claſſem velis aptare jubebat
Anchiſes, fieret vento mora nequa ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Conjugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo,
Cura Deûm, bis Pergameis erepte ruinis:
Ecce tibi Auſoniæ tellus: hanc arripe velis.
Et tamen hanc pelago præterlabare neceſſe eſt.
Auſoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, ô felix nati pietate: quid ultra
Provehor, & fando ſurgentes demoror Auſtros?
Nec minus Andromache, digreſſu mœſta ſupremo,
Fert picturatas auri ſubtemine veſtes,
Et Phrygiam Aſcanio chlamyde: nec cedit honori:
Textilibuſq; onerat donis, ac talia fatur:

NOTÆ.

loricam, unico ac ſimplici ferreorum annulorum textu fuiſſe; ſed cujus extrema ora triplici licio aureo ſive triplici annulorum aureorum verſu ornata & quaſi fimbriata eſſet? Audi Valerium l. 3. 199. *Per clypei cedentis opus, partemque trilicem, qua ſtomachi ſecreta ferit.* Ergo in thorace, non contextus totus, ſed *pars* tantum aliqua *trilix* fuit: eaque ima; quæ ad *ſecreta ſtomachi* ſive ad ventrem proxime accederet.

468. *Conum, &c.*] Proprie *conus*, eſt quicquid in pineæ nucis figuram aſſurgit, & ex rotundo in acutum definit. Transfertur ad eam galeæ partem, quæ ex ejus convexo eminet; ſuſtinetque *criſtas*, ſive è jubis equinis, ſive è verſicoloribus pennis: quæ in modum capillorum ſive *comarum* diffundebantur.

470. *Duces.*] Nempe itineris, qui ſcopulos & ſyrtes oſtenderent.

475. *Anchiſa, &c.*] Vocativus Græcus, qui longam habet ultimam. Venus amavit Anchiſen, ex quo Æneam peperit. Æ. 2. 649.

476. *Bis Pergameis, &c.*] *Primo*, cum Hercules Laomedonti offenſus ob negatam ſibi pro Heſione filia, è ceti faucibus liberata, pactam mercedem; expugnavit Trojam, Heſionen Telamoni Salaminio conjugem dedit, Podarcen Laomedontis filium captivum abduxit, qui deinde redemptus, dictus eſt Priamus, à πρίαμαι emo. *Secundo* cum à Græcis Troja incenſa eſt. De *Auſtris*, ventis meridionalibus, Ecl. 2. 58.

483. *Picturatas auri ſubtemine veſtes.*] Aliqui legunt *ſubtegmine*: male. Nam machina tota in qua tela texitur, & præſertim ea pars cui alligatur, dicitur *jugum*: prima fila, quæ jugo junguntur, telamque ordiuntur, ac definiunt, vocantur *licia*: fila quæ in longum ducta alligantur licio, & ſubinde attolluntur deprimunturque, ſunt *ſtamina*: fila, quæ inter ſtamina tranſverſim inſeruntur, alterna ſtaminum depreſſione & ſublatione, ſunt *ſubtemina*, quaſi *ſubſtamina*: inſtrumentum quo deprimitur attolliturque ſtamen, dicitur *arundo*; quo inſeritur ſubtemen, dicitur *radius*; quo addenſatur ſubtemen cum ſtamine, dicitur *pecten*. Patent iſta ex his Ovidii verſibus, Metam. 6. 53.

Haud mora conſiſtunt diverſis partibus amba.
Et gracili geminas intendunt ſtamine telas.
Tela jugo *juncta eſt*: ſtamen *ſecernit* arundo:
Inſeritur medium radiis ſubtemen *acutis*;
Quod digiti expediunt, atq; inter ſtamina ductum
Percuſſo feriunt inſerti pectine *dentes.*

484. *Phrygiam chlamydem.*] Veſtem breviorem, & vulgo militarem, quæ ſuperponebatur thoraci, ad ornatum, *caſaque. Phrygiam.*] Id eſt, acu pictam: nam Plin. l. 8. 48. *Picta veſtes jam apud Homerum fuere, unde triumphales natæ: acu facere, id Phryges invenerunt, ideoque, Phrygiones appellati ſunt.* De *Aſtyanacte*, Æ. 2. 457.

Accipe

Accipe & hæc, manuũ tibi quæ monumenta mearũ
Sint, puer, & longũ Andromachæ teſtentur amorẽ,
Conjugis Hectoreæ. Cape dona extrema tuorum,
O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago.
Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubeſceret ævo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus eſt fortuna peracta
Jam ſua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris æquor arandum,
Arva neq; Auſoniæ ſemper cedentia retro
Quærenda: effigiem Xanthi, Trojamq; videtis,
Quam veſtræ fecere manus: melioribus, opto,
Auſpiciis, & quæ fuerit minus obvia Graiis.
Si quando Tybrim vicinaq; Tybridis arva
Intraro, gentiq; meæ data mœnia cernam:
Cognataſq; urbes olim, populoſq; propinquos
Epiro, Heſperiâ, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem caſus, unam faciemus utramque
Trojam animis: maneat noſtros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta:
Unde iter Italiam, curſuſq; breviſſimus undis.
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam,
Sortiti remos, paſſimq; in litore ſicco
Corpora curamus: feſſos ſopor irrigat artus.
Needum orbem medium nox horis acta ſubibat:
Haud ſegnis ſtrato ſurgit Palinurus, & omnes

Accipe etiam hæc, ô puer, quæ tibi ſint monumenta mearum manuum, & diu probent amorem Andromachæ, uxoris Hectoris: accipe ultima munera tuorum, ô unica effigies, quæ mihi reſtat mei Aſtyanactis. Sic ille gerebat oculos, ſic manus, ſic vultum. Et jam tecum adoleſceret pari ætate. Ego diſcedens eos alloquebar lacrymis erumpentibus: Vivite fortunati, vos quibus ſua fortuna jam perfecta eſt: nos trahimur in fata alia poſt alia. Vobis quies acquiſita eſt, nulla planities maris eſt ſecanda, neque quærendi agri Italiæ ſemper fugientes retro: cernitis imaginem Xanthi, & Trojam, quam manus veſtræ fecerunt melioribus ominibus, ut cupio, & quæ minus exſpectata ſit Græcis. Si unquam ingrediar Tybrim & agros Tybridi propinquos, & aſſiciam muros deſtinatos meo populo: quondam urbes conſanguineas, & nationes vicinas, ex Epiro, & ex Italia, quibus idem conditor eſt Dardanus, & eadem fortuna, faciemus utramque Trojam unam voluntate: ea cura ſpectet noſtros poſteros. Progredimur mari prope vicina Ceraunia, unde via & trajectus breviſſimus eſt mari in Italiam. Interim Sol cadit & montes denſi obſcurantur. Decumbimus in ſinu deſiderata terra, prope aquam, partiti officia navalia: & paſſim in litore ſicco reficimus corpora, ſomnus fluit in laſſa membra. Nondum nox provecta horis attigerat medium curſum: impiger Palinurus ſurgit è lecto,

NOTÆ.

497. *Xanthi, &c.*] De *Xantho*, Troadis fluvio, cujus nomen Andromache rivo alicui dederat, ut & Trojæ nomen alicui vico, Æ. 1. 477. De *Epiro*, ſupra, v. 292.

503. *Idem Dardanus auctor.*] Non Epiro & Heſperiæ; ſed populis in utramque regionem appulſis: nempe Trojanis; qui, cum Heleno in Epiro jam ſederant, cum Æneа in Heſperia ſive Italia ſeſſuri erant. Utrique jactati Trojæ caſibus, & à Dardano oriundi, ſupra, v. 167.

504. *Unam faciemus utramque Trojam, &c.*] Nempe hanc Trojam in Epiro factam ab Heleno; & alteram Trojam, quam in agro Laurente Italiæ conditurus erat Æneas, Æ. 7. 158. Sive potius, utroſque Trojanos intelligit; tam Epiri, quam Italiæ.

506. *Ceraunia.*] Montes ſunt altiſſimi, & ideo crebro fulmine percuſſi: unde etiam *Acroceraunia* nuncupantur, ab ἄκρον *ſummum*, & κεραυνὸς *fulmen*. Termini ſunt Epiri ad ſeptentrionem; ut & maris Ionii, quod inde Hadriaticum dici incipit. Hinc curſus in Italiam breviſſimus: quare facile à media nocte ad Auroram tranſmiſſo mari Æneas potuit in conſpectum Italiæ venire.

510. *Sortiti remos.*] Remigandi officium apud veteres, non in reos, ſed in ipſos milites ſorte dividebatur; ut & excubandi cura. De *Palinuro*, navis Æneæ gubernatore, Æ. 5. 838. & 6. 337.

& obſervat omnes ventos,& auditu captat aërem: notat omnia aſtra decurrentia cœlo ſilente, Arcturum, & imbriferas Hyadas,& geminos Triones ; & aſpicit Oriona armatum aurea luce. Poſtquam cernit omnia congruere in cœlo ſereno,è puppe dat clarum ſignum : nos movemus claſſem, & ingredimur iter,& extendimus alas velorum. Et jam ſtellis expulſis Aurora rubeſcebat : cum videmus procul colles obſcuros & planam Italiam. Achates primus conclamat Italiam : ſocii clamore hilari ſalutant Italiam. Tunc pater Anchiſes cinxit magnum poculum coronâ, & replevit vino, & invocavit Deos erectus in alta puppe : O Dii, ait, *præſides maris & terræ & tempeſtatum : date* nobis *viam facilem* per *ventum,& favete proſperi. Augentur flatus deſiderati, & portus jam propior aperitur, & in monte apparet templum Palladis. Socii colligunt vela, & vertunt proras ad litora. Portus ab orientali mari curvatur in arcum : rupes oppoſitæ ſpumant ſalsâ aſpergine.*

Explorat ventos, atque auribus aëra captat.
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluviaſq; Hyadas, geminoſq; Triones,
Armatumq; auro circumſpicit Oriona.
Poſtquam cuncta videt cœlo conſtare ſereno,
Dat clarum è puppi ſignum: nos caſtra movemus,
Tentamuſq; viam,& velorum pandimus alas.
Jamque rubeſcebat ſtellis Aurora fugatis:
Cum procul obſcuros colles, humilemq; videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam læto ſocii clamore ſalutant.
Tum pater Anchiſes magnum cratera coronâ
Induit, implevitq; mero : Divoſq; vocavit,
Stans celſa in puppi:
Dii, maris & terræ tempeſtatumq; potentes,
Ferte viam vento facilem, & ſpirate ſecundi.
Crebreſcunt optatæ auræ: portuſq; pateſcit
Jam propior, templumq; apparet in arce Minerv.
Vela legunt ſocii,& proras ad litora torquent. (væ.
Portus ab Eoo fluctu curvatur in arcum:
Objectæ ſalsâ ſpumant aſpergine cautes.

NOTÆ.

516. *Arcturum, &c.*] Stellam in ſigno Bootæ, quæ aliquando pro toto ſigno ſumitur : G. 1.68. *Hyadas,* ſtellas ſeptem in fronte tauri,Ibid. 138. *Geminos Triones,* utramque urſam, majorem ac minorem : Æ. 1. 748.

517. *Oriona.*] Orion venator fuit,comes Dianæ, qui ſcorpii morſu in talo vulneratus occubuit: & Deorum miſeratione in ſidus mutatus eſt. Scorpius autem,vel à Terra in eum immiſſus eſt, quod Orion nullam ſibi feram inſuperabilem eſſe gloriaretur ; vel, juxta alios, à Diana,cui vim inferre in venatione voluerat. Orion in cœlo luciditſimum ſidus ſtellis conſtat ſex & quinquaginta, pingiturque accinctus gladio & clavam intendens : unde *armatus auro* dicitur, id eſt, *aureâ luce conſpicuus.* De ejus ortu, Æ. 1. 539.

518. *Conſtare.*] Omnia ſerenitatis ſigna ſibi reſpondere, inter ſe congruere : eaque certa, & firma, & conſtantia ; non varia.

520. *Velorum alas.*] Mutua tranſlatio eſt, inter volandi & navigandi verba. Æ. 1. 228.

522. *Humilem Italiam.*] Tum quia in ea parte altis montibus caret : tum quia è longinquo ſpectantibus altiſſima quæque humilia videntur : tum quia univerſim mare terris altius apparet.

525. *Cratera coronâ Induit, &c.*] *Coronare* poculum, duo ſignificat. Aliquando *implere vino,* ut diximus G. 2. 528. Aliquando cingere coronâ floreâ, ut hic : ſiquidem hic utrumque diſtinguitur, *corona induit, implevitque mero.* Et *libationem* exprimit, facile ac quotidianum Diis fere omnibus ſacrificium, vini effuſionem in mare. De *libatione* Æ. 1. 740.

531. *Templum in arce Minervæ.*] Templum in promontorio Japygio, ſive Salentino : de quo Strabo l. 6. de Salentinis loquens : Ἐντεῦθεν δ' ἐστὶ καὶ τὸ τῆ Ἀθηνᾶς ἱερὸν πλησίον ποτὲ, &c. *Hic vero fuit & Minervæ templum dives olim, & ſcopulus quem vocant promontorium Japygium, multum procurrens in mare contra ortum hybernum.*

533. *Portus ab Eoo fluctu.*] Id eſt ad orientem obvertitur : ἠὼς, *Aurora* eſt, quæ ab oriente naſcitur. *Arcem* vero accipio ; vel pro munitione aliqua, quæ locum defenderet ; vel pro ipſo ſcopulo promontorii quod ἄκρον dicitur, ut explicuimus ad illud, G. 4. 461. *Flerunt Rhodopeïæ arces.*

Ipſe

Ipſe latet: gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli, refugitq; à litore templum.
Quattuor hic, primum omen, equos in gramine
Tondentes campum late, candore nivali. (vidi
Et pater Anchiſes, Bellum, ô terra hoſpita, portas.
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minan-
Sed tamen iidem olim curru ſuccedere ſueti (tur.
Quadrupedes, & fræna jugo concordia ferre:
Spes eſt pacis, ait. Tum numina ſancta precamur
Palladis armiſonæ, quæ prima accepit ovantes:
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu:
Præceptiſq; Heleni, dederat quæ maxima, rite
Junoni Argivæ juſſos adolemus honores.
Haud mora, continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum:
Grajugenûmq; domos, ſuſpectaq; linquimus arva.
Hinc ſinus Herculei, ſi vera eſt fama, Tarenti

Ipſe portus *occultus eſt: ſcopuli turribus* ſimiles *demittunt* utrinque *latera* quaſi *duplicē muro: & templum recedit à litore. Illic vidi in pratis quatuor equos candore niveo late carpentes herbam,* quod fuit *primum omen. Et pater Anchiſes ait, O terra hoſpitalis, portendis bellum. Equi armantur ad bellum: hæc armenta minantur bellum. Sed tamen iidem equi aſſueti* ſunt *ſubire currum, & portare fræna concordia* ſub *jugo: ſpes eſt pacis. Tunc oramus ſanctam Divinitatem Palladis armigeræ, quæ prima excepit lætos: & ante altaria tegimur Phrygio amictu* circa *capita. Et ex monitis Heleni, quæ dederat maxima, offerimus rite Junoni Argivæ ſacrificia præſcripta. Alſque mora, votis continuo ordine perſolutis, convertimus cornua antennarum veliferarum: & deſerimus ſedes Græcorum, campoſque ſuſpectos. Hinc videtur ſinus Tarenti, ſi verus eſt rumor, Herculei:*

NOTÆ.

535. *Brachia muro Turriti ſcopuli.*] Nec turres erant, nec brachia: ſed rupes porrectæ in modum brachiorum, & erectæ inſtar turrium. Propert. l. 3. 20. 24. *Scandam ego Troiæa brachia longa viæ.*

541. *Currū, &c.*] Pro *currui*, dativo contracto, Ecl. 5.29. De *Pallade armiſona*, Æ.1. 43. De *ovatione*, pro lætitia, ſupra, v. 189.

545. *Phrygio velamur amictu.*] Obſervat præceptum Heleni: de quo ſupra, 405. *Amictum* illum volunt eſſe capitis integumentum, cui nomen erat *tutulus*, de quo Æ. 2.683. *Phrygium* autem vocat, vel ſimpliciter quaſi Trojanum, vel arte factum Phrygiâ, id eſt acu elaboratum, ut ſupra, v. 484. Hic autem aliqui volunt accidiſſe Æneæ, quod attigimus Æ.2. 166. ut Diomedes, qui cum Ulyſſe fatale Palladium ex arce Trojana eripuerat; pulſus deinde fatis adverſis in Italiam, & juſſus à Diis illud Trojanis reſtituere, Æneam forte illuc appulſum, & operto capite ſacrificantem nactus, hoc eidem reddere non auſus ſit, ne turbaret ſacra, ſed cuidam ex Æneæ ſociis tradiderit, cui nomen *Nautes*. Et vero regnaſſe dicitur Diomedes in Apulia, quæ Salentinis & Calabris contermina eſt ad occidentem, quanquam ſatis longo intervallo diſſita.

547. *Junoni Argivæ.*] Quæ celebratur in *Argia* Peloponneſi regione: ita ut cum *Mycenæ* & *Argi*, vicinæ illic urbes, quæ Danao ſimul paruerant, in duo deinde regna diviſæ ſunt, templum celebre Heræum dictum, Ἡραῖον, id eſt Junonium, licet ad Mycenas ſitum, utrique tamen regi commune eſſet: Strabo l. 8. Hinc profecti in Italiam Græci, ſacra Junoni Argivæ ibidem inſtituerunt: Diomedes lucum apud Venetos; ex Strabone l. 5. Jaſon fanum in Lucania, ex eodem, l. 6.

548. *Continuo.*] *Continuo ordine*, id eſt, non interrupto ſacrificio: ideoque caput velare juſſus fuerit, ſupra, v. 405.

549. *Cornua velatarum, &c.*] *Antennæ* ſunt ligna tranverſa in malo, quibus alligantur vela: antennarum extrema vocantur à Virgilio *cornua*: unde ipſas antennas appellat Lucanus l. 8. 177. *ſummos ceruchos*: id eſt, *halentes cornua*, ab ἔχω *habeo*, & κέρας *cornu*.

549. *Obvertimus.*] Ab extremo illo Italiæ promontorio Japygio, ad partem maxime meridionalem, cujus deſcriptionem habes v. 356.

551. *Herculei Tarenti.*] De Tarenti ſitu v. 396. urbs eſt cum portu celebri, in receſſu maxime ſeptentrionali ſinus Tarentini; bella olim geſſit maxima cum Romanis, advocato in auxilium Pyrrho Epiri rege, Romanis deinde ſubdita, tum in Annibalis poteſtatem redacta, iterum ad Romanos reverſa eſt. Hujus conditor *Taras*; qui heros, juxta Strabonem; juxta Servium, Neptuni filius fuit: inſtaurator aut potius invaſor, *Phalantus* Lacedæmonius; qui cum Parthenniis, nothâ Lacedæmoniorum prole, expulſus

ex adverſo templum Deæ Laciniæ erigit ſe, & arces Caulonis, & Scylacæum navifragum. Deinde procul è mari videtur Ætna Sicula, & eminus audimus magnum fremitum maris, & ſcopulos reverberſos, & ſonitus ruptos ad litora: & fluctus exiliunt, & arena turbantur ebullitione. Et pater Anchiſes ait: Scilicet hæc eſt illa Charybdis: Helenus prædicebat hos ſcopulos, has rupes horrendas.

Cernitur, attollit ſe Diva Lacinia contra,
Cauloniſq; arces, & navifragum Scylacæum:
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna:
Et gemitum ingentem pelagi, pulſataq; ſaxa
Audimus longe, fractaſque ad litora voces:
Exultantq; vada, atque æſtu miſcentur arenæ.
Et pater Anchiſes: Nimirum hæc illa Charybdis:
Hos Helenus ſcopulos, hæc ſaxa horrenda canebat.

NOTÆ.

è patria, ibidem ſedes ſtatuit, & divinis honoribus poſt mortem affectus eſt: ut eſt apud Strabonem l. 6. & Juſtinum l. 3. 4. *Herculeum Tarentum* cur appelletur non liquet: videturque Virgilius de nominis veritate ipſe dubitare, cum addit, *ſi vera eſt fama*. Quadruplicem conjecturam affero. I. Eſt ex Servio, qui ait Phalantum ex Herculis fuiſſe poſteris, ab eoque octavum: ſed hoc quaſi commentum rejicitur. II. Eſt ex Erythræo, qui docet ex Ariſtotelis libro de mirabilibus auditis, locum quem Tarentini occupaverunt, vocatum eſſe poſtea *Heracleam*, cum prius dictus eſſet *Pleon*, & *Sigeum*. Addit vero quod plane incertum eſt, Tarentinos ab Hercule fuiſſe domitos. III. Eſt ex Pomponio Sabino, qui ait in Herculis tutela Tarentum fuiſſe. Et vero legimus in Strabone l. 6. fuiſſe in illa urbe coloſſum Herculis æreum, opus Lyſippi; à Fabio Maximo, qui recepit urbem, inde ſublatum, & in Capitolio dedicatum. IV. Addo: non urbem ſolum, ſed totum tractum, Herculis itineribus & memoriâ fuiſſe inſignem: quod colligo ex eodem Strabone: urbs enim ibidem fuit *Heraclea*, id eſt, *Herculea*; ubi communis agebatur conventus Græcorum omnium, qui has regiones tenebant: tum *Leuca* urbs, ubi fons fœtentis aquæ, excitatus è ſanguine Gigantum Leuterniorum, quos ab uſque Phlegræis Italicæ Campaniæ campis perſecutus Hercules ibidem terrâ obruerat.

552. *Diva Lacinia contra.*] Junonis Laciniæ templum, prope Crotonem urbem, ſanctum omnibus circa populis, ex Livio l. 24. cujus tegulas marmoreas Fulvius Flaccus in cenſura ſua, tranſtulit in ædem Fortunæ equeſtris, quam Romæ faciebat; ex Valerio l. 1. 2. ubi ara ſub dio poſita, in qua cinis, perflantibus procellis, ſemper immobilis, ex Plin. l. 2. 107. *Contra.*] Meridiem verſus, in promontorio Lacinio, cum Tarentum ſit ad ſeptentrionem, v. 396.

553. *Cauloniſque arces, & navifragum, &c.*] Prius tamen occurrit *Scylacæum*, quam *Caulon*. Eſt *Caulon*, vel *Caulonia*, urbs prius *Aulonia* dicta, à valle quam habebat in conſpectu, erat enim in Apennini jugo ſita: Græce autem αὐλών, *vallis*. Ab Achivis condita ex Strab. l. 6. nunc *Caſtel vetere*; mons adhuc *Caulo*.

553. *Navifragum Scylacæum.*] Scylacæus ſinus in media ſinus ora *Scylacæum* habet urbem, coloniam Athenienſium, qui Mneſtheum regem ad Trojam ſecuti ducem fuerant. Strabo l. 6. Sed hic varia eſt lectio. Dubitat Scaliger, Poet. l. 2. 31. an ſit, *Navifragum Scylacæum*, redundante ſyllabâ, aut extremis duabus in unam coalescentibus; an vero, *Naufragum Scyllæum*, ubi amphimacer in dactyli locum ſuccederet. Turnebus cenſet l. 19. 21. commodius legi poſſe *Scyllæum*; quod, vel eſt promontorium *Capo, coda della volpe*, in anguſtiis freti Siculi; vel *Scylla* ſcopulus, etiam ultra Cænym leucâ integrâ remotus. Sed ſane cum Æneas ne ad Charybdim quidem niſi eminus acceſſerit; vix potuit Scyllæum videre. Igitur commodius eſt legere cum antiquis pleriſq; codicibus *Navifragum Scylacæum*, per unicum *l.* præſertim cum dicat Strabo *Scylletium* antiquis, recentioribus dictum eſſe Σκυλάκιον, *Scylacium*.

555. *Et gemitum ingentem pelagi, &c.*] Videtur hic Virgilius verius quàm cæteri poetæ naturam Charybdis expreſſiſſe. Quippe Cluverius, qui ad pernoſcendam loci naturam ſe Meſſanam contulerat, ait, probatque in Sicilia antiqua, l. 1. c. 5. etſi vortex ille circa Meſſanam oſtendatur, appelleturque *Calofaro* & *la rema*, tamen mare toto freto vorticoſum eſſe, ac tumultuoſum: laudatque Thucydidem, qui fretum totum Charybdim appellavit, l. 4. *Eſt autem fretum, mare inter Rhegium & Meſſanam, qua minimum Sicilia diſtat à continente: & hoc illud eſt, quod Charybdis appellatum fuit, quâ Ulyſſes fertur tranſnavigaſſe:* ᾗ ἔστιν ἡ χάρυβδις κληθεῖσα τῶτο, &c. Hinc à quibuſdam ad Pelorum promontorium, ab aliis ad Meſſanam, collocatur; ab Homero ſub ſcopulo capriſicis arboribus inumbrato, ab aliis ut hians ubique ſcopulis vorago deſcribitur. Re autem ipſa impetus eſt

Eripite,

Eripite, ô ſocii, pariterq; inſurgite remis.
Haud minus ac juſſi faciunt: primuſq; rudentem
Contorſit lævas proram Palinurus ad undas:
Lævam cuncta cohors remis ventiſq; petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, & idem
Subductâ ad manes imos deſcendimus undâ.
Ter ſcopuli clamorem inter cava ſaxa dedere;
Ter ſpumam eliſam & rorantia vidimus aſtra.
Interea feſſos ventus cum Sole reliquit:
Ignarique viæ, Cyclopum allabimur oris.
Portus ab acceſſu ventorum immotus, & ingens
Ipſe; ſed horrificis juxta tonat Ætna ruinis:
Interdumq; atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo & candente favilla:
Attollitq; globos flammarum, & ſidera lambit:
Interdum ſcopulos avulſaq; viſcera montis
Erigit eructans, liquefactaq; ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundoq; exæſtuat imo.

Extrahite hinc vos, *ô ſocii, & pari* impetu *incumbite remis. Nec faciunt minus quam juſſi* erant facere: *& primus Palinurus deflexit proram ſtridentem ad aquas ſiniſtras: turba omnis abiit in ſiniſtram* partem *remis & ventis. Erigimur in cœlum ſinuato mari, & iidem ſubtractâ aquâ delabimur ad imos inferos. Ter ſcopuli ſonitum emiſerunt intra cava ſaxa; ter vidimus ſpumam impactam & ſidera ſtillantia. Interim ventus cum Sole deſtituit nos fatigatos: & inſcii viæ appellimur ad litus Cyclopum. Portus* eſt *imperturbatus ab ingreſſu ventorum, & ipſe capax; ſed Ætna prope tonat horribili tumultu: & aliquando emittit ad cœlum nigram nubem, fumantem turbine piceo & ferventibus favillis: & attollit globos flammarum, & tangit aſtra: aliquando erigit evomens rupes & diſrupta viſcera montis, & cum ſonitu congerit in aëre ſaxa comminuta, & ebullit* ex *imo fundo.*

NOTÆ.

maris, à ſeptentrione vehementius quàm à meridie influentis: cujus fluctus, adverſis ventis obluctantibus, Auſtro præſertim à meridie ſæviente, repelluntur in freti anguſtias; ibique compreſſi, ingenti murmure & litorum ſcopulorumque mugitu in vortices contorquentur. Scite ergo Virgilius, nullâ certi loci mentione factâ, generatim *gemitum, litora, ſaxa, vada, æſtum* commemorat: additque *nimirum hæc illa Charybdis.* Male ergo plerique cum Cerdano *ſaxa* & *ſcopulos*, interpretantur de *Scylla*: quæ ut oſtendemus, v. 685. nimium diſtat à vulgari Charybdis loco, quam ut ejus latratus inde audiri poſſit. De fabula *Charybdis* & *Scyllæ*, ſuprà, v. 420.

565. *Ad manes.*] In profundum maris, & quaſi ad inferos, ſedem umbrarum & animarum, quæ *manes* dicuntur, de quibus, G. 4. 469.

567. *Rorantia aſtra.*] Stillantem aërem, depluente aquâ, quæ maris impetu ejecta ſurſum ſuprat.

569. *Cyclopum oris.*] Ex Cluverio de Sicilia l. 1. 2. *Cyclopes* primi Siciliæ, ſive Trinacriæ habitatores fuerunt: præcipue circa montem Ætnam, & agrum Leontinum. Fatetur eos ſtaturâ fuiſſe gigantæâ, quod probat multis ibidem repertis cadaveribus inſolitæ magnitudinis: eos item agreſtes, & hoſpitibus infeſtos memorat. Hinc finxerunt poëtæ veſci eos humanis carnibus; unicum habere media in fronte rotundum oculum, unde nomen ipſis, à κύκλος *circulus*, & ὤψ *oculus*. Tum, ob Ætnæ montis, & Liparearum in ſeptentrionali Siciliæ litore ſeptem inſularum viciniam: addiderunt eoſdem Vulcani miniſtros eſſe, ſuis illis in officinis, ad fabricanda Jovis fulmina; Neptuni autem filios, quia ſolent fabulæ ſceleratos omnes ei pro filiis attribuere. Portus Cyclopum à Virgilio fingitur, circa litus ubi nunc eſt *Catana* urbs, ad radices Ætnæ: patet enim è ſubſequenti narratione, eum in Siciliæ continenti, loco ſylvoſo deſcribi: non in iis ſcopulis, qui circa idem litus à Cyclopibus vulgo nomen habent.

571. *Ætna.*] *Montgibel*, non longe à litore Siciliæ orientali: miræ fertilitatis.

572. *Prorumpit nubem.*] Activum hic eſt; unde paſſivum apud Lucret. l. 6. 435. *Prorumpitur in mare venti vis:* neutrum vero Æ. 10. 379. *Medius denſos prorumpit in hoſtes.*

573. *Candente.*] Non ſolum *candida*, ſed *fervente*, quæ ex fervore candorem contraxerit. Sic Æ. 12. 91. *Enſem quem ..... Stygiâ candentem tinxerat undâ.*

576. *Liquefactaque ſaxa.*] Exeſa in pumices, comminuta in cineres, qui torrentium inſtar inde erumpunt; & Catanenſem agrum, vicinumque mare interdum operiunt. Vide Cluverium loco citato.

Fama eſt, Enceladi ſemuſtum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentemq; inſuper Ætnam
Impoſitam, ruptis flammam expirare caminis:
Et, ſeſſum quoties mutat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum ſubtexere fumo.
Noctem illam tecti ſylvis immania monſtra
Perferimus: nec, quæ ſonitum det cauſa, videmus.
Nam neque erant aſtrorum ignes, nec lucidus æthrâ
Sidereâ polus; obſcuro ſed nubila cœlo,
Et Lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.
Poſtera jamque dies primo ſurgebat Eoo,
Humentemq; Aurora polo dimoverat umbram:
Cum ſubito è ſylvis, macie confecta ſuprem â,
Ignoti nova forma viri, miſerandaq; cultu,
Procedit, ſupplexque manus ad litora tendit.
Reſpicimus: dira illuvies, immiſſaq; barba,
Conſertum tegmen ſpinis; at cætera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam miſſus in armis.
Iſque ubi Dardanios habitus & Troïa vidit
Arma procul; paullum aſpectu conterritus hæſit,
Continuitq; gradum: mox ſeſe ad litora præceps
Cum fletu precibuſq; tulit. Per ſidera teſtor,
Per ſuperos, atq; hoc cœli ſpirabile lumen:
Tollite me, Teucri; quaſcunq; abducite terras.
Hoc ſat erit. Scio me Danais è claſſibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiiſſe Penates.

Fumor eſt, corpus Enceladi ſemuſtum fulmine, premi hac mole, & magnam Ætnam ſuperimpoſitam exhalare ignem fractis caminis: &, quoties Enceladus *vertit latus fatigatum, Siciliam totam tremere tumultu, & involvere cœlum fumo.* Per *illam noctem occulti in ſylvis patimur inſanda prodigia, nec cognoſcimus quæ cauſa emittat* illum *ſonitum. Nam nec erant lumina ſiderum, nec cœlum fulgens ſplendore ætheris: ſed nebula tenebroſo aëre, & nox importuna includebat Lunam in nube. Et jam dies ſequens naſcebatur primo diluculo, & aurora diſſpulerat è cœlo humidas tenebras: cum repente prodit è ſylvis nova figura hominis ignoti, exeſa macie ſummâ, & miſerabilis habitu; & ſupplex tendit manus ad litora. Reſpicimus: fœdæ* erant *ſordes, & barba diffuſa, veſtis contexta ſpinis;* quantum ad *alia Græcus, & olim miſſus ad Trojam in patrio exercitu. Atque ille quando vidit eminus veſtes Trojanas & Trojana arma, paululum ſubſtitit territus viſu, & pedem cohibuit: deinde currens contulit ſe ad litora cum precibus & fletu:* aitque, *Obſecro per aſtra, per Deos,* & per *hanc lucem cœli* qua *reſpiro: auferte me, ô Trojani, aſportate in quaſlibet terras. Hoc ſatis erit. Scio me unum* eſſe *è claſſe Græca, & fateor me invaſiſſe armis Iliacas domos.*

NOTÆ.

578. *Enceladi ſemuſtum, &c.*] Cauſam affert hujus incendii fabuloſam: nempe bello gigantæo, maximum gigantum Enceladum, Titanis ac Terræ filium, fulminatum à Jove fuiſſe, & Ætna monte obtectum. Pindarus, & Ovidius hoc ſupplicium Typhoëo attribuunt: eumdemque volunt non hoc uno monte, ſed Siciliâ totâ, oppreſſum eſſe: Ovid. Met. 5. 346. Veram alii cauſam proferunt: quod totus ille tractus, ad uſque Campaniam, ſulfure abundet ac ſpeluncis, in quas admiſſi venti incendia excitant. Unde exiſtimo non aliam ob cauſam Lipareas inſulas, & *Æolias*, & *Vulcanias* appellatas eſſe; earumque regnum & *Æolo* & *Vulcano* ex æquo attributum, quam quod & igne & vento perinde agitentur.

585. *Æthra Siderea.*] Cœleſtis ignis ſphæra, ut aiunt, quæ vocatur *æther*; & pro cœlo, & aëre & aſtrorum ſplendore ſumitur.

587. *Nox intempeſta.*] Ad agendum inepta, atque intempeſtiva.

588. *Eoo.*] Lucifero, Veneris ſtellâ, qui pro *diluculo*, ſumitur: nomen ab ἠὼς, *Aurora*. De eo, Ecl. 6. 86. De *Aurora*, G. 1. 249.

594. *Conſertum tegmen ſpinis.*] Veſtis è frondibus arborum, quæ ſpinis inter ſe aſſutæ & compoſitæ erant. *Cætera.*] Quantum ad cætera, nempe ſtatum, inceſſum, colorem, vocis ſonum.

600. *Cœli ſpirabile lumen.*] Vel aërem, quem reſpiramus, & qui luce penetratur; vel lucem ipſam Solis vitalem, quâ cuncta fruuntur ac veluti ſpirant.

Pro

Pro quo, ſi ſceleris tanta eſt injuria noſtri,
Spargite me in fluctus, vaſtoq; immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, periiſſe juvabit.
Dixerat: & genua amplexus, genibuſq; volutans
Hærebat. Qui ſit, fari, quo ſanguine cretus,
Hortamur: quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipſe pater dextram Anchiſes, haud multa morat,
Dat juveni, atq; animum præſenti pignore firmat.
Ille hæc, depoſita tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulyſſei,
Nomen Achemenides; Trojam genitore Adamaſto
Paupere (manſiſſetq; utinam fortuna!) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores ſocii vaſto Cyclopis in antro
Deſeruere. Domus ſanie dapibuſq; cruentis,
Intus opaca, ingens: ipſe arduus, altaq; pulſat
Sidera: (Dii, talem terris avertite peſtem)
Nec viſu facilis, nec dictu affabilis ulli.
Viſceribus miſerorum, & ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cum corpora noſtro,
Prenſa manu magnâ, medio reſupinus in antro,
Frangeret ad ſaxum, ſanieq; aſperſa natarent
Limina: vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent ſub dentibus artus.
Haud impune quidem: nec talia paſſus Ulyſſes,

Pro qua re, ſi tanta eſt iniquitas mei criminis, projicite me in undas & demergite vaſto mari. Si pereo manibus hominum, dulce erit perire. Dixerat: & amplectens genua noſtra, & abjectus in genua, hærebat: incitamus eum, ut *dicat qui ſit, quo ortus ſanguine*; utque *poſtea fateatur, quæ ſors eum vexet. Ipſe pater Anchiſes, non expectans diutius, porrigit dextram juveni, & confirmat ejus animum* hoc *proffero teſtimonio* fidei. *Ille excuſſo metu hac demum loquitur: Sum ex patria Ithaca, comes miſeri Ulyſſis, nomen* mihi eſt *Achemenides*, qui *iveram Trojam patre Adamaſto paupere* exiſtente, *& utinam ida ſors* mihi *manſiſſet! Hic ſocii, dum fugiunt feſtini crudelem domum, obliti* mei *me reliquerunt in vaſta caverna Cyclopis. Domus* eſt *interius tenebroſa, magna, tabo & ſanguinolentis cibis* plena: *ipſe Cyclops altiſſimus, & tangit alta aſtra: (Dii, ſervate terras à tali pernicie) nec facilis videri, nec ſermone affabilis cuiquam: paſcitur viſceribus miſerorum & nigro ſanguine. Vidi ego ipſe, cum ſupinus media in caverna allideret ad rupem duo corpora de numero noſtro comprehenſa magnis manibus, & porta redundaret ſanguine inſecta: vidi, cum devoraret membra ſtillantia tabo, & membra calentia tremerent ſub* ejus *dentibus. Non tamen abſque ultione: nec Ulyſſes toleravit talia,*

NOTÆ.

611. *Præſenti pignore.*] Traditâ manu: quod fidei ſignum fuit. Sic Curtius l. 5. Darium morientem ita inducit cum Polyſtrato loquentem: *Alexandro hoc fidei regiæ unicum dextræ pignus pro me dabis. Hac dicentem accepta Polyſtrati manu vita deſtituit.*

613. *Ex Ithaca, &c.*] Inſula eſt ad ſinum Corinthiacum, pars regni Ulyſſis: ſupra, v. 270, 272. *Ulyſſei* pro *Ulyſſis.* Æ. 1. 224.

614. *Achemenides.*] Fictum nomen ab ἄχθομαι, *mœror*, & μένω *maneo*: quia derelictus à ſociis in mœrore diu fuerat: unde miror Nannium hujus nominis nullum etymon reperiſſe; ideoque reſcribendum duxiſſe *Agamenides*, quaſi ab ἄγαν *valde*, & μένω *maneo*: eoque miror magis, quod Ovidius, qui Metam. libro 14. totum hoc iter ex Virgilio quaſi exſcripſit, hunc ipſum ſæpius *Achemeniden* vocat.

615. *Paupere.*] Ut ſe ad Trojam non voluntate profectum oſtendat, habeatque neceſſitatis excuſationem. Sic Sinon ad Priamum Æ. 2. 87. *Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis.*

617. *Cyclopis in antro.*] Polyphemi. Is Ulyſſem, appulſum in Siciliam, & cum ſociis duodecim ad ſe venientem, antro incluſum tenuit: devoratiſque ſex ex illis, ab Ulyſſe vini potu ſopitus, impactâ in oculum clavâ excæcatus eſt. Ulyſſes deinde ſub arietum villis ſocios ſeque ipſum implicuit, & cum grege ex antro emerſit. Quæ fuſe deſcribit Homerus Odyſſ. 9. 105. Hoc imitatur Virgilius: fingitque caſu relictum illic eſſe unum è ſociis Ulyſſis, qui ante tres menſes ad idem litus appulſus fuerat.

aut Ithacenſis oblitus eſt ſui in *tanto periculo. Nam ſtatim* atque Cyclops *ſatiatus cibis & ſepultus vino, demiſit collum incurvatum, & jacuit per cavernam vaſtus, inter dormiendum ejectans tabum & fruſta miſta* cum *vino ſanguineo: nos* poſtquam *invocaſſemus magnos Deos, & duxiſſemus ſorte officia, ſimul undique circumſiſtimus, & perfodimus telo acuto oculum magnum, qui unicus occultabatur ſub feroci fronte, in modum ſcuti Argolici aut ſolaris lampadis: & lati vindicamus denique animas ſociorum. Sed fugite, ô infortunati! fugite, & abſcindite funem à litore. Nam qualis & quantus Polyphemus includit cavo in ſpecu greges ovinos, & premit ubera*; tales ac tanti *centum alii horrendi Cyclopes manent circa hæc ſinuoſa litora, & vagantur per altos montes. Jam tertia Lunæ cornua implent ſe luce, ex quo duco vitam in ſylvis, inter cubilia vacua & ſedes ferarum; & è rupe ſpecto Cyclopas immanes, & trepido* ad *ſonum pedum & vocem. Rami præbent* mihi *miſera alimenta, baccas, & lapideſa corna, & herbæ nutriunt* me *vulſis radicibus. Circumſpiciens omnia, vidi hanc primo claſſem tendentem ad litora: deſtinavi me illi, quæcumque eſſet: ſufficit evitaſſe nationem immanem. Vos potius* quam illa *extinguite hanc* meam *vitam morte. Vix iſta locutus erat, cum cernimus in ſummo monte, ipſum paſtorem Polyphemum moventem ſe vaſtâ mole inter greges, & tendentem ad litora* ſibi *cognita. Monſtrum horribile, deforme, immane, cui lux ablata eſt. Pinus truncata ſuſtinet manum, & firmat inceſſum. Oves lanigeræ ſequuntur* eum, *hæc unica oblectatio eſt* ipſi,

Oblituſve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.
Nam ſimul expletus dapibus, vinoq; ſepultus
Cervicem inflexam poſuit, jacuitq; per antrum
Immenſus, ſaniem eructans, ac fruſta cruento
Per ſomnum commixta mero; nos, magna precati
Numina, ſortitiq; vices, una undiq; circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva ſolum ſub fronte latebat,
Argolici clypei aut Phœbeæ lampadis inſtar:
Et tandem læti ſociorum ulciſcimur umbras.
Sed fugite, ô miſeri, fugite, atq; ab litore funem
Rumpite.
Namqualis quantuſq; cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera preſſat;
Centum alii curva hæc habitant ad litora vulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam Lunæ ſe cornua lumine complent,
Cum vitam in ſylvis, inter deſerta ferarum
Luſtra domoſq; traho, vaſtoſq; ab rupe Cyclopas
Proſpicio, ſonitumq; pedum vocemq; tremiſco.
Victum infelicem, baccas, lapidoſaq; corna
Dant rami, & vulſis paſcunt radicibus herbæ.
Omnia colluſtrans, hanc primũ ad litora claſſem
Conſpexi venientem: huic me, quæcunq; fuiſſet,
Addixi: ſatis eſt gentem effugiſſe nefandam.
Vos animam hanc potius quocunq; abſumite leto.
Vix ea fatus erat, ſummo cum monte videmus
Ipſum inter pecudes vaſta ſe mole moventem
Paſtorem Polyphemum, & litora nota petentem:
Monſtrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
Truncа manum pinus regit, & veſtigia firmat.
Lanigeræ comitantur oves, ea ſola voluptas,

NOTÆ.

636. *Latebat.*] Clauſus erat tunc oculus, nempe ſomno.

637. *Argolici clypei & Phœbeæ lampadis.*] Tria notat, figuram, magnitudinem, & ſplendorem oculi. Notat *figuram* quidem rotundam; quæ figura erat *clypei*, & Cyclopes vocabantur à rotundo oculo, v. 569. Notat *magnitudinem* ingentem; qualis erat *clypei Argolici*, qui totum tegebat militem, ita ut cæſorum corpora in clypeis exportarentur. Notat denique *ſplendoris* vim acerrimam, qualis eſt *Phœbeæ lampadis*, id eſt, Solis.

649. *Lapideſa corna.*] Fructus *corni* arboris, *cornoiller*: qui rubicundi ſunt, intus officulo muniti duriſſimo. *Baccæ*, ſunt exigui quilibet arborum fœtus.

Solamenque

Solamenq; mali: de collo fiſtula pendet.
Poſtquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit;
Luminis effoſſi fluidum lavit inde cruorem:
Dentibus infrendens gemitu graditurq; per æquor
Jam mediũ, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugã trepidi celerare, recepto
Supplice, ſic merito, tacitiq; incidere funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Senſit, & ad ſonitum vocis veſtigia torſit.
Verum ubi nulla datur dextrã affectare poteſtas,
Nec potis Ionios fluctus æquare ſequendo,
Clamorem immenſum tollit, quo pontus & omnes
Intremuere undæ, penituſq; exterrita tellus
Italiæ, curviſque immugiit Ætna cavernis.
At genus è ſylvis Cyclopum & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & litora complent.
Cernimus aſtantes nequicquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celſo
Aëriæ quercus aut coniferæ cypariſſi
Conſtiterunt, ſylva alta Jovis, lucuſve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunq; rudentes
Excutere, & ventis intendere vela ſecundis.
Contrà juſſa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter utramq; viam, leti diſcrimine parvo,
Ni teneant curſus: certum eſt dare lintea retro.

& ſolatium miſeriæ tibia pendet è collo. Poſtquam attigit ſummos fluctus, & pervenit ad mare; inde abſtergit ſanguinem fluentem ex oculo excæcato, ſtridens dentibus inter *gemendum: & jam incedit per medium mare, nondum* tamen *aqua madefecit alta* ejus *latera. Nos timentes cæpimus properare fugam procul inde, admiſſo ſupplice,* qui *ſic merebatur, & ſilentes ſecamus funem, & incurvi percurrimus mare remis* inter ſe *contendentibus. Agnovit* hoc Polyphemus, *& retulit pedem ad murmura vocum. Sed quoniam nulla datur* ipſi *facultas jungendi manum, nec poteſt procedendo æqualis eſſe fluctibus Ioniis; emittit clamorem, quo mare & omnes fluctus tremuerunt; & terra Italiæ intime tremefacta, atque Ætna ſinuoſis cavernis remugit. At gens Cyclopum evocata è ſylvis & altis montibus currit ad portum, & tegit litus. Videmus fratres Ætnæos fruſtra ſtantes oculo fero, attollentes ad cœlum alta capita, turbam horrendam: quales cum aëriæ quercus, vel cypariſſi coniferæ alto cacumine eriguntur, altum nemus Jovis, aut ſylva Diana. Timor gravis compellit* ſocios *feſtinos tollere funes quamcunque* in partem, *& immittere vela propitiis ventis. Contra* autem, *præcepta Heleni admonent, ne iter habeant inter utramque viam,* nempe *Scyllam & Charybdim, quæ parum diſtat à morte: deliberatum eſt retro agere vela.*

NOTÆ.

670. *Dextram affectare.*] Cum affectu & aviditate apprehendere.

671. *Nec potis Ionios, &c.*] Nec potis eſt, nec poteſt: antiquæ voces, *pos* & *potis*: unde *compos, impos*: & verbum *poſſum*, quaſi *pos ſum*: & *potire* à *potis* apud Plautum. *Ionios fluctus.*] Quia mare *Ionium* à Sicilia ad uſque Græciam appellatur, ſupra, v. 210. De *Ætna* v. 571. De *Cyclopibus*, v. 569.

680. *Coniferæ cypariſſi.*] Fructus pini & cupreſſi, quia rotundi in acumen abeunt, ideo dicuntur *coni*; *conus* enim hæc ipſa figura eſt, v. 468. Quercus dicata Jovi erat: ideo, *ſylva Jovis.* Cupreſſus, arbor luctuoſa, Proſerpinæ; quæ Diana eadem erat: ideo, *lucuſque Dianæ.* Æ. 4. 511.

685. *Inter utramque viam.*] *Utraque via* hic, pro Scylla ſcopulo, & Charybdi voragine ſumitur; quam qui teneat, vitæ diſcrimen adeat: & *Ni*, pro *ne* dictum eſſe, conſentiunt omnes interpretes. Monuerat enim Helenus, ſupra, v. 429. ne illac tranſirent, ſed retro potius abirent, &, curſu ad ſiniſtram reflexo, Siciliam circumnavigarent.

Leti diſcrimine parvo.] Non hoc dicit, utrumque monſtrum *Scyllam & Charybdim parum inter ſe diſtare*: ſciebat enim, id quod jam ſcimus, diſtantiam ac diſcrimen inter utrumque eſſe, ut minimum, duodecies mille paſſuum. Sed hoc dicit: in his freti anguſtiis, totaque adeo via, quicumque curſum tenent *parum à morte diſtare*, propter frequentes vortices, ſupra, v. 555.

Ecce

Ecce autem Boreas oritur ſtans ab anguſto freto Pelori: præternavigo oſtia è vivo ſaxo Pantagiæ, & ſinus Megareos & Tapſum humilem. Hæc oſtendebat nobis Achemenides, comes miſeri Ulyſſis, retro radens litora jam ante à ſe *pererrata. Inſula jacet objecta ſinui Siculo, contra*

Ecce autem Boreas anguſta à ſede Pelori
Miſſus adeſt: vivo prætervehor oſtia ſaxo
Pantagiæ, Megaroſque ſinus, Tapſumque jacentem.
Talia monſtrabat relegens errata retrorſum
Litora Achemenides, comes infelicis Ulyſſei.
Sicanio prætenta ſinu jacet inſula contra

NOTÆ.

687. *Boreas.*] Ventus ſeptentrionalis, de quo Ecl. 7. 51. Et hic quidem proprie, quia Siculum fretum rectis faucibus à ſeptentrione ad meridiem patet; unde à *Peloro* promontorio ad *Pachynum* navigantibus omnino Boreâ opus eſt.

Anguſta à ſede Pelori.] Bene *anguſta*, hic enim ſunt maximæ Siculi freti anguſtiæ: paſſuum ſcilicet mille quingentorum, qui Leucam circiter mediam efficiunt. Atque hic opus eſt brevem Siciliæ deſcriptionem attexere.

Sicilia, omnium mediterranei maris inſularum maxima, multis nominibus appellata fuit, multos habuit incolas. I. *Cyclopes*, ut diximus, v. 569. II. *Sicanos*, Hiſpaniæ populos circa fluvium Sicanum; qui juxta alios eſt Sicoris, *Segre*; juxta alios Cinga, *Cinca*: ab his dicta eſt *Sicania*. III. *Italos*, qui Siculo duce, Sicanos in occidentalem inſulæ partem ejecerunt: à quibus dicta eſt *Sicilia*: quanquam aliis aliter placet. IV. *Græcos* complures ac barbaros, qui colonias in eam deduxerunt. Denique Carthaginenſibus paruit, Romanis, &c.

Nomen antiquiſſimum eſt, *Trinacria* à triangulari figura, quam efficiunt τρία ἄκρα, *tria* extrema, ſ. u *promontoria*. Primum eſt *Pelorus*, *capo di Faro*, ad ſeptentrionem, ſic dictum à Pharo, ſive ſpecula & turri, quæ illic ad dirigendas naves extructa eſt. Secundum eſt *Pachynus*, *capo di Paſſaro*, ad meridiem. Tertium *Lilybæum*, *capo di Marſalla*, vel, *di Boeo*, ad occidentem.

In orientali latere occurrunt, *Pantagias* fluvius, *Megareus* ſinus, *Tapſus* peninſula, *Ortygia* inſula, *Plemmyrium* promontorium, *Helorus* fluvius, *Pachynum* promontorium.

In meridionali latere, à Pachyno: ſunt, *Camarina* palus, *Gelæi* campi: *Gela*, *Agragas*, *Selinus*, urbes: tum *Lilybæum* promontorium.

In ſeptentrionali latere, à Lilybæo, *Drepani portus*.

689. *Pantagiæ.*] *Pantagias*, fluvius breviſſimus, nunc *Porcari*: cujus oſtia utrinque præruptо ſaxo etiam nunc includuntur, viginti ferme cubitos alto: hic tamen hybernis auctus torrentibus è Leontinis collibus, magnam ſecum ſaxorum copiam devehit ingenti murmure: unde Claudianus eum vocat l. 2. de raptu, v. 58. *ſaxa rotantem Pantagiam*: nomenque deducit Cluverius, à πάντα *omnia*, & ἄγω *traho*: quamvis alii à πάγω *fragor*.

Megareſque ſinus.] Apud Ovid. *Megareos*. Sinus eſt hic à Tauro promontorio ad Tapſum peninſulam. In media ſinus ora, fuit urbs *Megare*, vel *Megaris*; à Megarenſibus Achaiæ ſic appellata; prius *Hybla* dicta, ab *Hyblais* collibus vicinis, thymi & mellis feracibus: jamdiu penitus exciſa.

Tapſumque jacentem.] Peninſula eſt, *Tapſus*, ſinum Megarenſem à meridie deſiniens, plana, æqua fluctibus, & iis quaſi ſepulta: unde forte nomen habet à θάπτω *ſepelio*: præcipue iſthmum habet humilem & anguſtum; quare inſula dicitur à Servio, & adhuc vocatur, *iſola delli Manghiſi*.

690. *Relegens errata retrorſum.*] Nempe Virgilius eorum opinionem ſequitur, qui putant Ulyſſem, è Lotophagorum terra, quæ *Meninx* inſula eſt, ad Syrtim Africæ minorem, per meridionale ac deinde orientale Siciliæ latus, ad montem Ætnam & ad Cyclopes veniſſe, Odyſſ. l. 9. Juxta quam opinionem, Achemenides viſa jam à ſe litora retro legit; ab orientali quippe latere, ad meridionale navigans. At Cluverius ab illa opinione abhorret: probatque in Sicilia, l. 2. 17. Ulyſſem à Lotophagis ad Lilybæum promontorium Drepanumque navigaſſe: &, cum Cyclopes totam inſulam occuparent, Polyphemum illic in Erycæ monte, non in Ætna, latuiſſe.

692. *Sicanio, &c.*] De hoc Siciliæ nomine, ſupra, v. 687. Syllabas habet ad arbitrium longas aut breves: legitur enim Ecl. 10. 4. *fluctus ſubterlabere Sicanos*. Hoc autem *Sicanio ſinu* ſignificat ſinum, conſequentibus poſt Æneam temporibus, *Syracuſanum* dictum: cujus fauces ad ſeptentrionem inſidebat urbs ipſa *Syracuſa*; ad meridiem, *Plemmyrium* caſtellum in promontorio cognomine. Inter urbem

Plemmyrium

Plemmyrium undoſum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama eſt huc, Elidis amnem,
Occultas egiſſe vias ſubter mare; qui nunc
Ore, Arethuſa, tuo Siculis confunditur undis.
Juſſi numina magna loci veneramur: & inde
Exupero præpingue ſolum ſtagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectaq; ſaxa Pachyni
Radimus, & fatis nunquam conceſſa moveri
Apparet Camarina procul, campiq; Geloi,

Plemmyrium undoſum: majores dedere ipſi *nomen, Ortygiam. Fama narrat Alpheum, Elidis fluvium, feciſſe ſibi ſecretum iter huc uſque ſub mari; qui* fluvius *nunc* exiens *per os tuum, ô Arethuſa, miſcetur aquis Siculis. Adoramus magnos Deos regionis,* ut *juſſi* eramus: *& inde præterea pingues terras Helori ſtagnantis. Inde radimus altas rupes & ſaxa procurrentia Pachyni: & procul videtur Camarina,* quam *fata nunquam permiſerunt moveri, & campi Geloi,*

NOTÆ.

& promontorium, inſula erat *Ortygia*, ponte quidem urbi juncta, urbis ipſa pars; magis autem à promontorio remota, & quaſi ſinui prætenta, ne laxius pateret. Urbs nunc *Saraguſa* dicitur: cujus Virgilius quare hic non meminerit, dicemus, v. 707. *Plemmyrium*, quod *vadoſum* ſignificat, à πλημμυρὶς *maris inundatio*, nomen promontorio conveniens: nunc dicitur, *maſſa d' Olivero.* Denique *Ortygia* inſula, juxta Diodorum l. 5. nomen inde habuit, quod ſit ſacra Dianæ, quæ, cum nata ſit in *Ortygia* Delo, de qua v. 124. ſoli natalis appellationem in illam tranſtulit.

694. *Alpheum fama eſt.*] *Alpheus*, fluvius eſt Elidis, regionis in Peloponneſo. *Arethuſa*, fons in Occidentali Ortygiæ inſulæ latere, in ſinum Syracuſanum erumpens; munitione & mole lapidum à mari disjunctus, ne fluctu totus operiatur: tantâ dulciſſimarum aquarum copiâ, ut fluvium emittere ſtatim in ortu dicatur. Hunc porro fluvium arbitrabantur veteres ipſum eſſe Elidis Alpheum: qui, vel per ſubterraneos meatus, vel inter maris fluctus incorruptus, eo penetraret: idque vel inde certum volebant, quod ludis Olympicis, qui in Elide quinta quaque æſtate celebrabantur; victimarum ſordes in Alpheum projectæ, per os Arethuſæ Siculæ emergerent. Hoc figmentum explodit Strabo l. 6. Hinc fabuloſos Alphei & Arethuſæ Nymphæ amores, vide Ecl. 10. 1. Nunc fons Arethuſa in ea inſula, fere ignoratur: nempe multos in alveolos ad uſus opificum diviſus fuit; aut fluctibus ea litora, unde erumpebat, exedentibus, ex ipſo mari nunc erumpit; ubi nunc multæ ſunt ejuſmodi dulcis aquæ non longe à litore ſcaturigines. Ita Fazellus Decad. 1. lib. 4. 1. quocum recentiores conſentiunt.

697. *Juſſi numina magna, &c.*] Admoniti, vel tum ab Achemenide, vel prius ab Heleno, *Numina*, fortaſſe Dianæ, cui dicatam hanc inſulam fuiſſe ex Diodoro retulimus, v. 692.

698. *Stagnantis Helori.*] *Helorus*, paulo ſupra Pachynum promontorium, ad ſeptentrionem: fluvius amœniſſimus: in decurſu nunc dictus *Atellari*; circa oſtium, *Abyſo*; qua parte ſtagni inſtar leniter fluens, hybernis præterea auctus imbribus, more Nili vicinos in agros ſæpe reſtagnat: unde *ſtagnans* hic dicitur: tanta porro amœnitate atque ubertate, ut Ovidius Faſt. 4. 475. locum illum *Heloria tempe* vocaverit. Fuit non procul urbs *Helorum*, & arx *Helorus*: utraque diruta.

699. *Saxa Pachyni.*] *Pachynus*, vel *Pachynum*; prima ſyllaba vulgo brevi, longa tamen apud Ovid. Metam. 13. 726. promontorium eſt meridionale Siciliæ, duorum fere milliarium ſpatio in mare projectum, in peninſulæ modum: quæ altis cautibus prærupta, ſexcentorum eſt paſſuum ambitu; cujus iſthmus, paſſuum admodum viginti, tumeſcente mari inſulæ ſpeciem præbet.

701. *Camarina.*] *Palus*, verius *lacus*, cum è viginti fontibus erumpat: prope urbem cognominem, extructam à Syracuſanis, nunc omnino dirutam. Lacum medium, nunc *lago di Camarana*, fluvius *Hipparis* præterfluit, nunc *fiume di Camarana*. Dicitur *fatis nunquam conceſſa moveri*: quia ex Suida, & veteribus grammaticis, cum aliquando deficiente aquâ peſtilentiam ex putore creaſſet; petiiſſentque Camarinenſes ab Apolline, num eam penitus exſiccarent: prohibuit Deus: quod tamen præter Dei juſſum cum feciſſent; morbus quidem extinctus eſt, at hoſtes per ſpatium paludis ingreſſi Camarinam urbem expugnarunt. Qua de re extat oraculum Apollinis hoc carmine conceptum in Anthol. l. 4. Μὴ κίνει Καμαρίναν, ἀκίνητον γὰρ ἀμείνων· *Ne moveas Camarinam; immota enim melior.*

Immaniſque

& ingens Gela, appellata de nomine fluvii. Inde altiſſimus Agragas, olim ferax generoſorum equorum, oſtendit eminus maximos muros. Te quoque prætereo faventibus ventis, ô palmoſa Selinus: & trajicio vada Lilybeia, aſpera ſcopulis occultis. Inde portus Drepani & injucunda regio me excipit. Hic agitatus tot procellis maris, heu! amitto patrem Anchiſen, ſolatium omnium curarum & caſuum. Hic me deſeris, ô pater optime, heu! fruſtra ſervate à tantis periculis. Nec vates Helenus, cum prænunciaret aſpera plurima, mihi prædixerat hunc dolorem; neque ipſa Celæno.

Immaniſque Gela, fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Agragas oſtentat maxima longe
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum.
Teque datis linquo ventis, palmoſa Selinus: 705
Et vada dura lego ſaxis Lilybeïa cæcis.
Hinc Drepani me portus & illætabilis ora
Accipit. Hic, pelagi tot tempeſtatibus actus,
Heu! genitorem, omnis curæ caſuſque levamen,
Amitto Anchiſen: hic me pater optime feſſum 710
Deſeris, heu! tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus; non dira Celæno.

NOTÆ.

702. *Geloi, Immaniſque Gela.*] *Gela* urbs olim ingens, unde *immanis* dicitur; & propriis regibus inſignis fuit, quibus frequens cum Syracuſanis bellum: à Rhodiis & Cretenſibus condita: ab Agrigentinorum tyranno Phintia tandem diruta: urbs *Gela* dicebatur; fluvius, unde ipſi nomen, *Gelas*, nunc *fiume di Terra nova*; populi *Geloi*, & *Gelenſes*. In voce *Gela* brevis ultima ſyllaba producitur, ob ſequentem in *fluvio* geminam conſonantem.

703. *Agragas.*] Græcis, ὁ Ἀκράγας, Latinis *Agrigentum*, nunc *Gergenti*: ad fluvium cognominem, nunc *fiume di S. Biagio*; urbs olim in vertice rupis extructa à Gelenſibus.

704. *Generator equorum.*] Habemus ex Servio, qui Pindarum citat, Agrigentinos equos in Græciæ ludis nobiles fuiſſe: ex Diodoro l. 13. Exænetum, Olympicis victorem, curru urbem ingreſſum eſſe, bigis Agrigentinis comitantibus trecentis, albi coloris; tum ſepulcra victoribus equis magnifice interdum ibidem extructa.

705. *Palmoſa Selinus.*] Megarenſibus Siculis condita, de quibus, v. 689. Nunc plane diruta: diciturque locus, *terra di li Pulci*: ad fluvium cognominem, hodie *Madiuni*. Nomen dedit σέλινον, *apium, perſil*; cujus adhuc ibidem, ut & palmarum agreſtium, ingens copia eſt.

706. *Saxis Lilybeia cæcis.*] *Lilybæum*, tertium Siciliæ promontorium, ad occidentem: planum quidem, ſed ad tria paſſuum millia excurrens in mare, aquis ad cubitorum trium altitudinem ſuperfuſis. Unde hic *ſaxis cæcis dura vada* dicuntur. Ibi olim urbs *Lilybæum*, cujus in ruinis urbs eſt hodie *Marſalla*: à qua promontorium appellatur *capo di Marſalla*; vel à Latino nomine corrupto *capo di Boëo*. Græca vox Λιλυβαῖον, Ionice Λιλυβήιον, unde Virgilius deduxit *Lilybeia* pro *Lilybæa*.

707. *Drepani me portus, &c.*] A Lilybæo in Boream deflectendo, portus hic occurrit capaciſſimus, ad radices *Erycis* montis, qui nunc eſt mons *S. Juliani*, & *Erycis* ibidem urbis: unde diu dictus eſt *portus Erycinorum*, ſive *Drepanum*; à litoris curvatura in modum *falcis*; quæ Græcis eſt δρέπανον. Hic Amilcar Carthaginenſis oppidum condidit, Eryce urbe deſtructa, anno primi belli Punici primo, U. C. circiter 480. quod oppidum nunc *Drepanum* eſt; ſive neutro plurali *Drepana*, vulgo *Trapani*.

Atque hic non abs re erit obſervare prudentiam Virgilii: qui, cum ſciret Punici belli & conditi Drepani recentem eſſe memoriam, quippe nondum annis ducentis & quinquaginta diſtantem ab ætate ſua; cavit omnino, ne quam Æneas ſuus mentionem de *urbe* faceret, de *portu* tantum & *ora* locutus. Idem cavit in *Syracuſis* omittendis: cujus urbis cum eſſet maximum Romæ nomen, & celebratiſſima per Marcellum expugnatio; multi ejus originem noverant; ſciebantque ab Archia Corinthiiſque conditam, annis ab excidio Trojæ plus quadringentis. In cæteris vero, quarum obſcuriora initia, non veritus ſubtiliorum hominum ſupercilium, indulſit aliquid rudiorum ſimplicitati, plebeiis uſus & notis urbium nominibus. Sic *Megaridem* & *Taphum* paſſus eſt ab Æneæ commemorari: quamvis eadem prope, ac Syracuſæ, ætate eſſent. Sic ad *Camarinæ* urbis caſum alludi: quamvis annis centum ac triginta recentior Syracuſis, & Syracuſanorum colonia eſſet. Sic *Gelam* urbem laudari, annis poſt Syracuſas quadraginta quinque conditam à Cretenſibus & Rhodiis: *Agrigentum* quoque, Gelenſium opus; & *Selinuntem*, Megarenſium Siculorum. Quæ temporum ratio partim ex Strabone, partim ex Thucydide certiſſima eſt.

710. *Amitto Anchiſen.*] Verno tempore:

Hic

Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digreſſum veſtris Deus appulit oris.
Sic pater Æneas, intentis omnibus unus,
Fata renarrabat Divûm, curſuſq; docebat:
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

Hoc fuit ipſi extremum malum: hic terminus longæ navigationis. Hinc me profectum Dii applicuerunt ad veſtra litora. Sic pater Æneas, ſolus omnibus attentis, narrabat fata à Diis ſibi impoſita, & referebat errores ſuos. Denique ſiluit, & hic poſito fine ſeceſſit ad quietem.

NOTÆ.

ut patebit Æ. 5. 46. cum anniverſarios patri ludos celebrabit. De *Anchiſa*, Æ. 1. 621. De *Heleno*, Æ. 2. 263. De *Celæno* & *harpyiis*, ſupra, 211.

715. *Hinc me digreſſum, &c.*] E Drepani portu in vicinam Italiam ſolvens, tempeſtate ad litus Africæ rejectus eſt, ut vidimus Æ. 1. Idque contigit, æſtate poſt Trojæ excidium ſeptimâ, ut eſt Æ. 1. 759. Ita ut totos annos ſex jam errando conſumpſerit. Quanquam vix conſtat hæc tam longi temporis ratio: niſi dicatur per unum alterumve annum in Thracia, itemque in Creta perſtitiſſe ad condendas urbes: neque enim videtur aliis in locis moram feciſſe niſi brevem.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS,

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

DIDO amores in Æneam ſuos Annæ ſorori aperit; ejuſque conſilio animum adjicit ad nuptias. Juno, ut Æneam ab Italia, deducat, agit cum Venere de conciliandis inter utrumque nuptiis. Æneas ac Dido venatum abeunt, ſulortâque Junonis artibus tempeſtate, confugiunt in antrum: ibidemque falſum illud infauſtumque conjugium perficitur. Iarbas, Getulorum rex, Jovis Ammonis filius, Didonis procus, advenam ſibi præferri indignans, apud Jovem graviter queritur. Jupiter, & ejus precibus, & fatis urgentibus adductus, Mercurium ad Æneam mittit, qui eum abire in Italiam jubeat. Parat clam Æneas omnia ad navigationem neceſſaria: quod ſuſpicata Dido, precibus & lacrymis deterrere eum ab incepto, tum per ſe, tum per ſororem conatur. Æneas iterum à Mercurio in ſomnis admonitus, nocte intempeſta anchoras ſolvit. Dido doloris impatiens, extructâ ſimulatione ſacri magici pyram conſcendens, ipſo Æneæ gladio ſibi vitam adimit.

Unus hic è libris omnibus plurimum artis habet ac ſuavitatis, motuſque animi tenerrimos quoſque ac violentiſſimos: præſertim in octo Didonis orationibus, quibus, I. Sorori amorem aperit, v. 9. *II. Diſſuadet Æneæ profectionem,* v. 305. *III. Eidem multa exprobrat, & multa comminatur,* v. 305. *IV. Sororem adhibet apud Æneam conciliatricem,* v. 416. *V. Deſperatis omnibus, ſic-*

cic

cie ſacri magici, moriendi conſilium ſorori diſſimulat, v. 478. *VI. Secum ipſa noctu varia conſilia agitat*, v. 534. *VII. Fugientium Trojanorum aſpectu extremum furit*, v. 590. *VIII. Stricto enſe ſibi imminens in verba noviſſima erumpit*, v. 651. *Accuſant Virgilium aliqui, quod ex Argon. Apollonii lib. 4. multa decerpſerit: quos damnat Scaliger: neque convenit argumentum, niſi hoc uno, quod hoſpitem hic Dido, illic Medea, ſuum ament. At nihil admodum, præter comparationes pauculas, inde excerptum eſt: qualia etiam nonnulla ex Calypſûs & Ulyſſis amoribus, Odyſſ. l. 5. tum ex Euripidis Medea & Hippolyto, & Catulli carmine de Pelei nuptiis, excerpta ſunt.*

NOTA.

DE *ætate, familia, moribus* Didonis, locus hic eſt diſſerendi: quæ tria conſtat eſſe à Virgilio parum expreſſa fideliter.

I. DE ÆTATE, Male Virgilius Æneam Didoni æqualem fecit, cum ſit hæc illo tribus propemodum ſæculis recentior: quam temporis anticipationem *anacroniſmum* appellant. At nuper Marollius hac Virgilium culpa liberare conatus eſt, ex fide fabuloſæ hiſtoriæ: atque in ejus familiæ gradibus hunc ordinem ſtatuit: ut caput ſit generis, I. *Inachus*. II. *Io*, ejus filia. III. Ex ea & Jove *Epaphus*. IV. Ex Epapho *Belus ſenior*. V. Ex Belo ſeniore *Agenor*. VI. Ex Agenore *Phœnix, Cadmus, Europa, &c.* Per quos familia multas in partes diviſa eſt. Et ex Phœnice quidem ortus putatur, I. *Belus junior* ſive *Methres*, & *Pliſthenes*. II. Ex Belo, *Pigmalion, Eliſa* ſive *Dido*, & *Anna*. Ex Pliſthene *Acerbas*; qui *Sicharbas*, & *Sichæus* dicitur, conſobrinus & conjux Didonis: iique triplici tantum gradu ab Agenore diſiti. Cujus ex altero filio Cadmo prodiit, I. *Polydorus*. II. Ex Polydoro *Labdacus*. III. Ex Labdaco *Laius*. IV. Ex Laio *Oedipus*. V. Ex Oedipo *Polynices* & *Eteocles*. VI. Ex Polynice *Therſandrus*, qui in equo Trojano cum aliis Græcorum ducibus incluſus dicitur. Cætera familiæ membra graduſque non attingo. Ex iis autem ipſis, quæ profert Marollius in rem ſuam; manifeſtum eſt Didonem, ſi non prætergreſſa eſt, annis centum & pluribus Trojanum eſſe excidium antegreſſam. Quî enim fiat, ut Dido, quæ tribus tantum gradibus diſtat à capite generis Agenore, cadat in ætatem illius Therſandri, qui totis ſeptem gradibus ab eodem capite diſtat? Quod vero addit Marollius, aliquot eſſe omiſſos in ſerie Didonis gradus, injuria temporum aut ſcriptorum, inde fit id ipſum quod volumus: nempe & incertam eſſe temporum illorum ſcriptorumque fidem; & ſtatui omnino non poſſe, quot omiſſi ſint gradus: an quatuor, ut ad Trojana tempora Dido perduci poſſit; an plures, ut, ſi ſuperis placet, etiam ad Romana.

Porro ſi à fabulis ad hiſtoriam appellamus: conſtat Didonem, Troja multo poſteriorem, Roma paulo ſuperiorem eſſe: etſi intervalla illa temporum alii aliis majora definiant. Quippe à Carthagine condita ad Romam conditam nunc-rantur à Velleio anni 65. à Trogo & Juſtino 72. Colliguntur ex Epitome quinquageſima prima T. Livii, 92. ex Solino, 129. ex aliis apud Euſebium, 140. Statuuntur autem ab exactiſſimis ætatis noſtræ chronographis, imprimiſque Labbeo, quem, quia rem adverſus Marollium accurate defendit, ſecuti ſumus, anni omnino 135. Cum autem, ex Porcii Catonis exactiſſimis calculis apud Dionyſium Halicarnaſſeum, Roma diſtet ab excidio Trojano annis 432. quos reducit Labbeus ad 431. hinc facile patebit ſubductis numeris, quanta ſit ab illo excidio diſtantia Didonis & Carthaginis: nempe juxta nos, annorum 296. juxta veteres, aut plurium, aut paulo pauciorum. Atque hæc omnia nituntur graviſſimo Joſephi teſtimonio, qui l. 1. contra Appionem ſeriem deſcribit Tyriorum regum, ex Menandro Epheſio & exactiſſimis Tyriorum annalibus. Ubi conſignatus eſt exceſſus Didonis è Phœnicia ad condendam Carthaginem, anno Pygmalionis regis ſeptimo, qui in annum ab excidio Trojano 276. plane cadit.

At cum doceat Appianus fama circumferri, fundatam fuiſſe à Xoro & Carchedone Phœnicibus Carthaginem, annis ante excidium Trojæ 50. Et in Virgilio, Æ. 1. v. 425. legamus de Carthagine: *Miratur molem Æneas magalia quondam.* Tum v. 370. *Ingentia cernes Mœnia, ſurgentemque novæ Carthaginis arcem, Mercatique ſolum facti de nomine Byrſam, &c.* Ex iis colligi poſſe exiſtimo: Carthaginis quidem *magalia*, caſaſque & initia quædam; annis ante excidium Trojæ 50. à Phœnicibus Xoro & Carchedone poſita eſſe. Tum annis ab excidio Trojæ 276. fugiſſe Didonem è Phœnicia; eoque fugam intendiſſe, ubi multis ante annis aliquos è Phœnicibus ſedem poſuiſſe audierat: hanc ſedem avectis è patria opibus muniviſſe; & ad magalia adjeciſſe arcem, quæ inde *Byrſa* dicta eſt, à *boſra*, voce Hebraica, quæ *munitum locum* ſignificat: quam deinde vocem Græci, ob ſimilitudinem, fabulis & *corio* ſuo bubulo deformarunt. Eſt enim apud Græcos βύρσα *corium*. Sic arce munita vetus Carthago, nova facta eſt; concurrente cum antiquo fundatoris nomine Phœnicia voce *Carthada*, quæ juxta Solinum c. 30. *civitatem novam* ſignificat. Atque ita

Carthago

Carthago perfecta eſt, anno poſt fugam Didonis 20. qui Pygmalionis 27. à Troja capta, 296. ante Romam, 135. ante Chriſtum, 888. mundi 3166.

II. DE FAMILIA. A Joſepho, ex certiſſimis monumentis Tyriorum, pater ponitur Didonis, Annæ, & Pygmalionis *Metginus* ; qui vocatur à Theophilo Antiocheno *Metten* : avus *Badezorus* : proavus *Ithobalus*, ſacris in literis *Ethbaal* nuncupatus ; qui, occiſo rege *Phele*, regnum in familiam tranſtulit ſuam, ex antiqua *Abibali*, *Hirami*, & *Baleaſari* familia.

Ex his conjicio Virgilium hiſtoriæ Phœniciæ parum ſcientem, ut Didonem retro ad uſque Trojæ tempora removeret, è Græcorum fabulis antiqua nomina petiiſſe : vel, ſi Phœnicum literas attigerat, nominum aſperitate deterritum, ea mollioribus elementis leniiſſe. Sic *Beli* nomen & patri Didonis, & uni ex ejus majoribus dedit : haud dubie detruncatum, ex *Abibalo*, *Baleaſaro*, *Ithobalo*. Tum *Acerbam* ſeu *Sicharbam*, in *Sichæum* mollivit. Servius *Methrem* ſuum, quem ipſum eſſe Belum putat Didonis patrem, ex *Metgino* ſeu *Mettene*, vero Didonis patre, deformavit. Porro *Anna*, *Eliſa*, & *Dido*, Phœnicum vocabula ſunt. Anna enim eſt, *gratioſa* : Eliſa, *fortitudo viri*, ſeu *virago* : Dido, *dilecta*. Dubium autem eſt, utrum huic reginæ nomen prius inditum fuerit. Si conſuluntur interpretes, prius nomen Eliſæ : ſi vocis ſignificatio, Didonis prius fuit ; & ex facti audacia, Eliſæ poſterius.

III. DE MORIBUS. Graviter quidem querentem de Virgilio Didonem inducit Auſonius, Epig. 111. quod eam impudici amoris impatientia ac dolore mortem oppetiiſſe cecinerit, contra fidem hiſtoriæ : quæ rogum eam conſcendiſſe teſtatur ; ne datam Sichæo primo conjugi fidem, novis cum Iarba Getuliæ rege nuptiis, violaret. Atque ea quidem in re peccaſſe gravius Virgilium puto, ſi peccavit, quam in illa mutatione temporum.

Statuo itaque ſcientem ac volentem in hunc utrumque errorem lapſum eſſe Virgilium : eo conſilio, ut Punicis bellis, quibus nihil erat in hiſtoria Romana illuſtrius, in poemate etiam ſuo locum daret ; mutuique inter utramque gentem odii cauſam aliquam afferret. Qua tamen in re non eum puto à poeticæ legibus receſſiſſe. Quanquam enim per eas cautum eſt, ne poëta temporum ordinem temere intervertat, in re nota præſertim atque inſigni ; tum, ne quem niſi ſuis moribus coloribuſque depingat : lex tamen eſt omnium prima, *placere*. Quod ſi aſſequi ſperavit poſſe Virgilius apud ſuos, illa deformatione temporum atque morum (& vero aſſecutus eſt) omnino poëtæ maximi partes implevit. Eſt autem certe aſſecutus, ſiquidem Ovidius paulo poſt, hos Didonis amores transferre non dubitavit in Met. l. 14. 77. Idemque teſtatur, Triſt. 2. 1. 535.

Nec legitur pars ulla magis de corpore toto,
Quam non legitimo fœdere junctus amor.

AT regina gravi jamdudum ſaucia cura,
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multuſq; recurſat
Gentis honos : hærent infixi pectore vultus,
Verbaq; : nec placidam membris dat cura quietẽ.
Poſtera Phœbea luſtrabat lampade terras, 6
Humentemq; Aurora polo dimoverat umbram ;
Cum ſic unanimam alloquitur maleſana ſororem:

INTERPRETATIO.

REGINA autem, jamdiu vulnerata gravi ſollicitudine, fovet plagam in venis, & abſumitur occulto igne. Multæ virtutes Æneæ, & multa gloriæ ejus redit in mentem : vultus ejus & ſermo hærent impreſſi animo, & hæc cura non permittit tranquillam quietem corpori. Poſtera Aurora illuſtrabat terras luce Solis, & expulerat è cœlo humidas tenebras ; cum ſic maleſana loquitur ad concordem ſororem.

NOTÆ.

1. *AT Regina.*] Pendet hoc initium ex ultimo libri tertii verſu : Æneas *conticuit tandem, factoque hic fine quievit* : *At Regina*, ex quo ipſum audivit, amore ſaucia non quievit, &c.

2. *Vulnus alit, &c.*] Hic videtur Amor ſolito habitu depingi : cæcus, ſagittis & face armatus : ſagittis *vulnus* intulit, face *ignem* accendit, cæcus *cæco* igne carpſit.

3. *Multa viri virtus, &c.*] Quatuor amoris cauſæ. Virtus ; *multa viri virtus*. Nobilitas ; *gentis honos*. Pulchritudo ; *infixi pectore vultus*. Eloquentia ; *verbaque*. Quas eaſdem cauſas iterum enumerat, v. 10.

6. *Phœbea lampade.*] Tapinoſis, ſive rei magnæ expoſitio humilior, *Solis*, per *lampada* : ſimilis huic, qua *mare* appellat *gurgitem*, Æ. 1. 122. Imò auſus eſt dicere Lucret. l. 6. 1196. *Aut etiam nona reddebant lampade vitam* : pro *nona die*.

Anna

Anna ſoror, quæ inſomnia terrent me dubiam? quis hic novus hoſpes venit in regionem noſtram? qualem ſe ſpecie exhibens! quam generoſis animis & factis! Certe credo hunc eſſe prolem Deorum. Nec temere credo: metus prodit animos ignobiles. Heu! quibus fatis fuit ille agitatus! quæ bella confecta narrabat! Si non maneret mihi conſtitutum & immutabile id propoſitum, *ut nolim me ulli conjungere* per *nexum conjugalem, ex quo primus amor fefellit me deceptam morte* Sichæi; *ſi non taderet me lecti & facis; fortaſſe poſſem cadere in hoc ſolum delictum. Namfatebor, ô Anna, poſt mortem miſeri mariti Sichæi, & Deos infectos cade à fratre factâ; ſolus Æneas movit ſenſus meos, & impulit animum vacillantem; animadverto ſigna veteris amoris. Sed cupio ut, vel terra intima mihi ante aperiatur; vel pater omnipotens fulmine demittat me ad umbras, pallidas umbras inferorum & noctem profundam: antequam te lædam, ô pudicitia, & frangam tua jura. Lic* Sichæus, *qui me primus ſociavit ſibi, abſtulit meos amores:*

Anna ſoror, quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent?
Quis novus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes? 10
Quem ſeſe ore ferens! quam forti pectore & armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe Deorũ.
Degeneres animos timor arguit. Heu quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhauſta canebat!
Si mihi non animo fixum immotumq; ſederet, 15
Ne cui me vinclo vellem ſociare jugali,
Poſtquam primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertæſum thalami tædæq; fuiſſet;
Huic uni forſan potui ſuccumbere culpæ.
Anna, fatebor enim, miſeri poſt fata Sichæi 20
Conjugis, & ſparſos fraterna cæde penates;
Solus hic inflexit ſenſus, animumq; labantem
Impulit: agnoſco veteris veſtigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat; 24
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad um-
Pallentes umbras Erebi, noctemq; profundã, (bras,
Ante pudor quam te violo, aut tua jura reſolvo.
Ille meos, primus qui me ſibi junxit, amores

NOTÆ.

9. *Anna, ſoror: quæ me, &c.*] Oratio plane ad ejus ingenium conformata, quæ primum è ſeveris moribus ad amorem deflectit. Quatuor habet partes. I. Admiratur Æneæ pulchritudinem, virtutem, nobilitatem, res præclare geſtas. II. Proponit ſibi cauſas, quæ ab ejus amore animum avertant: nempe viduitatis propoſitum, primi conjugii calamitates, voluptatum faſtidium. III. Fatetur tamen ſenſus ſuos, non animum, aliquatenus inflexos. IV. Denique alienam ab amore voluntatem æternam fore pollicetur. Quod tamen propoſitum invito animo fieri teſtantur effuſæ in ſinum lacrymæ.

Inſomnia.] ἐνύπνια, ea quæ in ſomnis apparent, ſomnia, ſimulacra.

17. *Deceptam morte.*] Primo nupſerat Sichæo, qui à Pygmalione Didonis fratre occiſus fuerat. Æ. 1. 347.

18. *Tædæque.*] Facis è *tæda* arbore, è picearum genere: pro nuptiis ſumitur; quia præferebatur novæ uxori, in mariti domum deducendæ. De illo more nuptiali, Æ. 8. 29.

19. *Culpa.*] Quia ſecundæ nuptiæ adjunctam infamiæ notam habuerunt, propter ſuſpicionem intemperantiæ: unde, juxta Servium, apud Romanos repellebantur à ſacerdotio bis nuptæ: juxta Tacitum, apud Germanos ſecundæ nuptiæ lege prohibebantur.

21. *Penates.*] Vel pro domo ſumuntur; vel potius pro Diis ipſis domeſticis, nam Æ. 1. 353. occiſus eſt Sichæus *ante aras*. De *Penatibus*, Æ. 2. 717. *Fraterna cæde.*] Non qua frater occiſus eſt; ſed qua vir Sichæus Didonis à Pygmalione, Tyri rege, occiſus eſt.

23. *Veteris veſtigia flammæ.*] Senſus duplex eſſe poteſt. Primus obvius; *Agnoſco veſtigia veteris amoris in Sichæum, qui me ab Æneæ amore deterret.* Secundus abſtruſior, at convenientior eſt: *Agnoſco veſtigia conjugalis amoris, quo primum olim in Sichæum, nunc iterum in Æneam feror.* De *Erebo*, pro inferis, G. 4. 471.

27. *Ante pudor, quàm, &c.*] Redundat illud *ante*. Sic enim eſt, *tellus prius ima dehiſcat, ante pudor quàm te violo.* Sic apud Salluſtium in Catilina: *Priuſquam legiones ſcriberentur, multa ante capere.*

Violo ..... reſolvo.] Hæc eſt antiqua lectio, quam Aproniauus & MSS. plurimi confirmant; cum vulgo legatur *violem, reſolvam.*

Abſtulit:

Abſtulit: ille habeat ſecum, ſervetq; ſepulcro.
Sic effata, ſinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert: O luce magis dilecta ſorori,
Soláne perpetuâ mœrens carpêre juventâ?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
Id cinerem, aut manes credis curare ſepultos?
Eſto: ægram nulli quondam flexere mariti;
Non Libyæ, non ante Tyro: deſpectus Iarbas,
Ductoreſq; alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitóne etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem quorum conſederis arvis?
Hinc Getulæ urbes, genus inſuperabile bello,
Et Numidæ infræni cingunt, & inhoſpita Syrtis:
Hinc deſerta ſiti regio, lateque furentes
Barcæi. Quid bella Tyro ſurgentia dicam,

ille habeat eos *ſecum, & ſervet* in *tumulo. Sic locuta implevit gremium lacrymis erumpentibus. Anna reſpondet: O ſoror chara ſorori magis quam vita, an ſola conſumeris dolens per tot tam juventutem? nec experieris jucundos liberos, nec dona Veneris? Putaſne cinerem aut umbras ſepultas id curare? Ita ſit: nulli proci antea commoverunt dolentem te; nec in Libya, nec prius Tyri: contemptus eſt à te Iarbas, aliique duces, quos regio Africana abundans victoriis nutrit: an etiam reſiſtes grato amori? Nec venit* tibi *in mentem, quorum in agris conſtiteris? Hinc urbes Getulæ, gens bello inſuperabilis, & Numidæ indomiti, & Syrtis inhoſpitalis* nos *cingunt: hinc regio ſiccitate ſolitaria, & Barcæi furioſi. Quid dicam* de *bellis imminentibus* ab urbe *Tyro,*

NOTÆ.

31. *O luce magis dilecta, &c.*] Annæ oratio, animum eò, quò propenſum videt, ſcite impellentis. Duas habet partes. I. Perſuadet nuptias, 1. à delectabili, ut aiunt: cui addit poſthabendam eſſe memoriam Sichæi, cum nullus inſit ſenſus mortuis: poſthabendum quoque propoſitum viduitatis, quæ ideo tantum chara fuit quia nullus procorum charior. 2. Ab utili: ad defenſionem & gloriam novæ urbis ac gentis, cui hanc à Diis opem præſtitam putat. II. Modum aſſignat perficiendi conſilii, ſacrificia, moram hoſpitis, &c.

32. *Mœrens carpêre juventâ.*] Tranſlatio eſt à floribus, qui *carpuntur* manu, atque ita defloreſcunt, quaſi dicat: *Soláne totâ juventâ triſtis conſumeris ac defloreſces?*

36. *Libyæ.*] Aliquando pro tota Africa ſumitur; hic pro parte Africæ, quæ Ægyptum proxime attingit. G. 1. 241. De *Tyro*, Æ. 1. 16.

Non Libyæ, non ante Tyro.] Aliqui nulla interpunctione, continuo ordine, ſic legunt: *Non Libyæ, non ante Tyro deſpectus Iarbas:* ut ſenſus ſit, Iarbam & in Libya deſpectum fuiſſe à Didone, & prius Tyri. Sed cum nulla auctoritate conſtet Didonem, ante adventum in Libyam, ab Iarba petitam fuiſſe; utor interpunctione ſolertiorum interpretum, unde ſenſum iſtum elicio, Didonem, ut in Libya, ſic Tyri multos deſpexiſſe procos. Nec vero mirum eſt *Libyæ* dictum eſſe pro *in Libya*; & *Tyro*, ſive *in Tyro*, pro *Tyri*: ſiquidem dixit Cicero, *Siciliæ cum eſſem*; & *in Alexandria*: pro, *in Sicilia*, & *Alexandriæ*.

Iarbas.] Jovis & Garamantidis Nymphæ filius, aut Mauruſiorum, aut Maxitanorum, aut Getulorum, fortaſſe totius Africani litoris, rex: cum dicatur deinde v. 198. filius Ammonis Jovis, qui eſt in extrema orientali parte, juxta Ægyptum. Is cum fraude bovini corii deceptus, Carthaginem à Didone ſtructam videret, ejus nuptias ſub belli denunciatione petiit: ad quas cum cives repugnantem adigerent, trium menſium petito ſpatio, pyrâ in ultima urbis parte extructâ, veluti placatura viri prioris manes, multis hoſtiis cæſis pyram conſcendit: atque ita ad populum reſpiciens; iturum ſe ad virum, ſicut præceperat, dixit, vitamque gladio finivit. Quandiu Carthago invicta fuit, pro Dea culta eſt. Ita fere Juſtinus lib. 18. 6. & alii.

37. *Africa terra, &c.*] Africana. Sic Tibullus 1. 9. 33. *Terra Campania:* Catullus 40. 21. *Terra Celtiberia.* De *Africa* Ecl. 1. 65.

38. *Pugnabis amori.*] Verba contentionis junguntur ſæpe dativo caſui, Ecl. 5. 8. *Tibi certet Amyntas.* G. 2. 99. *Cui non certaverit ulla, &c.*

40. *Getulæ urbes, &c.*] *Getuli* ad meridiem Carthaginis ſiti erant: *Numidæ* ad occidentem, qui & *Nomades*, ob feram ac paſtoralem vitam, eſt enim νομὴ paſtus. *Syrtis* utraque, major & minor, Libyci maris ſinus, arenarum aggeſtionibus infeſti, ad orientem: de iis Æ. 1. 115. *Barcæi*, ſive Barcitæ; ultra Syrtes, ad orientem majoris: nunc regnum *Barca.*

& de *minis fratris ? Certe existimo naves Iliacas Diis auctoribus, & Junone propitia, huc vento direxisse cursum. Qualem tu videbis hanc urbem, ô soror ! qualia regna crescere, tali connubio ! quantis factis eriget se Pœnorum gloria, adjuvantibus armis Trojanorum : Tantummodo tu pete à Diis favorem, & sacrificiis perfectis ! protrahe* tempus *hospitii, & suggere* iis *causas manendi : dum hyems & pluvius Orion furet mari ; & naves fracta* erunt, *& aër* erit *intolerabilis. Hæc verbis incendit amore animum* jam *ardentem, & spem attulit menti incertæ, & abstulit verecundiam. Primo petunt templa, & ad altaria petunt favorem* Deorum : *immolant juxta ritum oves selectas Cereri legum inventrici, & Phœbo, & Baccho patri : præ omnibus Junoni, cui curæ sunt nexus conjugales.*

Germanique minas ?
Diis equidem auspicibus reor, & Junone secundâ,
Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu urbem, soror, hanc cernes ! quæ surgere
Conjugio tali ! Teucrûm comitantibꝰ armis, (regna
Punica se quantis attollet gloria rebus !
Tu modo posce Deos veniam, sacrisq; litatis,
Indulge hospitio, causasq; innecte morandi :
Dum pelago desævit hyems, & aquosus Orion ;
Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.
His dictis incensum animũ inflammavit amore,
Spemq; dedit dubiæ menti, solvitq; pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemq; per aras
Exquirunt : mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patriq; Lyæo :
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.

NOTÆ.

44. *Germanique minas.*] Testatur Justinus, Pygmalionem Tyri regem, cognitâ sororis fugâ, impio bello persequi fugientem paravisse ; sed matris precibus & Deorum minis victum quievisse.

45. *Junone secundâ.*] Quæ & præses est nuptiarum, & Pœnorum custos, Æ. 1. 19. & infra, v. 59.

50. *Veniam.*] Vel reipsa *veniam*, quia conjugii desiderium vocavit *culpam*, v. 19. Vel *favorem*, quem sæpe *venia* significat, Æ. 1. 523.

Sacris litatis.] Non factis tantum, sed feliciter factis : hoc enim est *litare*, ut diximus, Æ. 2. 116. Et jam addo locum è Cicerone de Divin. 2. 38. *Quid ? cum pluribus Diis immolatur : qui tandem evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur ?* Dictum est autem *litare sacra*, ut à Propert. l. 4. 1. 24. *Litare exta* ; à Suetonio *litare victimas.*

52. *Desævit.*] Duo significat : & valde *sævit*, & *sævire cessat.* Cerdanus affirmat semper cessationem significare ; nullumque exemplum esse, quod non explicet hunc in modum. Hoc ergo explicet, ex Æ. 10. 569. *Sic toto Æneas desævit in æquore victor, ut semel intepuit mucro :* ubi certe affirmat augetque, non minuit. At minuit & cessationem notat apud Lucanum. 5. 303. *Nec, dum desæviat ira, expectat.* Hic affirmat, siquidem affirmant cætera : *Quassataque rates, & non tractabile cœlum.* Porro certissimum puto, tempus præsens hic positum esse pro futuro : *desævit*, pro *desæviet* : hoc sensu : *detine hic Æneam quamdiu sæviet hyems.* Patet enim ex v. 6. hoc institutum inter Annam Didonemque colloquium, postridie quam Æneas advenerat : tunc autem æstas fuit, ut probavimus Æ. 1. 539. De Orione. Firmabit interpretationem meam geminus versus, alter ex hoc eodem libro v. 121. *Dum trepidant alæ*, id est, *trepidabunt* : alter è Georg. l. 4. v. 84. *Dum gravis aut hos, aut hos versa fugâ victor dare terga cœgit*, id est, *dum cogat, donec cœgerit.* De *Orione*, Æ. 3. 517. Æ. 1. 539.

56. *Delubra.*] Templa, de iis Æ. 2. 225.

57. *Bidentes.*] Oves Gellius disputat ita dici, quasi *biennes*, duorum annorum. Festus, quod inferiores ac superiores haberent dentes, unde & *ambidentes* etiam vocabantur, quasi utrinque dentatæ. Isidorus, quod inter dentes octo *binos* haberent cæteris eminentiores. Tales autem oves exigebantur ad sacrificia.

58. *Legiferæ Cereri.*] Ceres Saturni & Opis filia, Proserpinæ mater ex Jove : quæ fruges & culturam agrorum invenit ; ideoque jura & leges, quæ de agrorum divisione natæ sunt : unde sacra ejus apud Athenienses Θεσμοφόρια appellabantur, à Θεσμὸς lex & φέρω fero. De *Phœbo*, Ecl. 3. 62. De *Lyæo*, Baccho, G. 2. 229.

59. *Junoni, &c.*] Hæc Saturni & Opis filia, Jovis & soror & conjux : quia nuptiis præerat ; ideo Græcis dicebatur Ζυγία, Romanis *Juga*, à *jugo*, sive à *jungendis* conjugibus : nam in nuptiis, si Servio & Isidoro fides est, in symbolum conjunctionis, jugum reipsa imponebatur contrahentibus ; si aliis credimus, vittâ tantum sive tæniâ simul ambo ligabantur.

Ipsa

Ipſa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora Deûm pingues ſpatiatur ad aras,
Inſtauratq; diem donis, pecudumq; reclusis
Pectoribus inhians, ſpirantia conſulit exta.
Heu, vatũ ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? eſt mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit ſub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido, totâque vagatur
Urbe furens. Qualis conjectâ cerva ſagittâ.
Quam procul incautam nemora inter Creſſia fixit
Paſtor agens telis, liquitque volatile ferrum
Neſcius; illa fugâ ſylvas ſaltuſq; peragrat
Dictæos: hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Æneam ſecum per mœnia ducit:
Sidoniaſq; oſtentat opes, urbemq; paratam.
Incipit effari, mediaque in voce reſiſtit.
Nunc eadem, labente die, convivia quærit:
Iliacoſq; iterum demens audire labores
Expoſcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Poſt, ubi digreſſi, lumenq; obſcura viciſſim
Luna premit, ſuadentq; cadentia ſidera ſomnos:
Sola domo mœret vacuâ, ſtratiſque relictis

Ipſa formoſiſſima Dido tenens manu *dextera pateram, fundit* vinum *inter media cornua vaccæ candidæ: aut incedit circa pinguia altaria ante imagines Deorum, & renovat ſacrificia* per *diem, & intenta pectoribus victimarum apertis, conſulit viſcera* earum *palpitantia. Heu, ignaræ mentes vatum! quid vota, quid templa proſunt amanti? interim gratus ignis aſſumit medullas, & occulta plaga durat ſub corde. Uritur miſera Dido, & inſana errat* per *totam urbem. Qualis cerva* poſt *conjectam ſagittam, quam paſtor perſequens armis perfodit improvidam procul in ſylvis Creticis, & reliquit ignarus volatile ferrum* in vulnere; *illa* cerva *percurrit fugiens ſylvas & ſaltus Dictæos: mortifera ſagitta hæret lateri.* Dido *nunc ducit Æneam ſecum per media munimenta: & oſtentat Tyrias divitias, & urbem paratam. Incipit loqui, & hæret in media voce. Nunc die occidente repetit eaſdem epulas: & inſana poſtulat rurſus audire Trojanos caſus, & ſuſpenſa eſt rurſus ab ore narrantis. Deinde, cum exierunt, & viciſſim Luna obſcurior ſubducit lucem* ſuam, *& ſtellæ decedentes cogunt ad ſomnum: ſola dolet* in *domo vacua, & incumbit lecto relicto* ab Æneа.

NOTÆ.

61. *Candentis vaccæ.*] Alluſum putat Naſcimbænus ad legem Numæ Romanorum regis, quam refert Plutarchus: ne mulieres ab obitu conjugis ad uſque menſes decem nuptias repeterent: quæ autem infra id tempus vellent repetere, vaccam prægnantem ſacrificarent. Illa porrò vini effuſio, *libatio eſt*, Æ. 1. 740.

62. *Spatiatur ad aras.*] Etiam more Romano, matronæ ante aras, faculas tenentes, & geſtu gravi, ſaltationemque ſeveram imitantes, movebantur & ferebantur: quod Horatium intellexiſſe puto, cum in Arte ſcribit: *Ut feſtis matrona moveri juſſa diebus.* Hæc Turnebus, l. 23. 3.

63. *Inſtaurat.*] Frequenter repetit ac renovat ſacrificia. Verbum in ea re ſolemne.

64. *Spirantia conſulit exta.*] *Extiſpicium* eſt: quo *exta*, id eſt victimarum interiora quæ maxime *extant*, cor, pulmo, lien, jecur, celeriter extrahuntur; & adhuc ſpirantia ac palpitantia inſpiciuntur, antequam frigeſcant, habeturque inde futuri cognitio.

70. *Creſſia.*] Cretica, in Creta inſula, *Candie*, de qua Æ. 3. 104. cujus in parte orientali mons eſt *Dicte*.

81. *Suadentque cadentia ſidera ſomnos.*] Non initium noctis ut vulgo putatur, ſed exitum intellige, ut & Æ. 2. 9. Duo enim hic diſtinguit tempora: unum, quo Dido repetit convivia, ſcilicet *labente die*; & hoc eſt initium noctis: alterum, quo mœret domo vacuâ, nempe cum *viciſſim luna premit lumen*; & hic exitus noctis. Nec te decipiat, quod dicantur tunc *ſuadere cadentia ſidera ſomnos*, quod videtur in initia noctis aptius convenire: immo plane in exitum convenit, tunc enim proprie *cadunt ſidera*, noctis initio *ſurgunt*: tunc etiam ſomnus mollior & facilior, & iis qui noctu vigilavere, omnino neceſſarius eſt.

82. *Vacuâ.*] Silente, cæteris ad ſomnum digreſſis.

Stratis relictis.] Lectis, non *conjugalibus*, nondum enim conjugium coaluerat; ſed *epularibus*, qualis ille de quo Æ. 2. 2. *Inde thoro pater Æneas, &c.*

aſpicit auditque abſens abſentem illum: aut tenet in *ſinu Aſcanium, capta ſimilitudine patris* ejus; ut videat *an poſſit fallere amorem infandum. Turres inceptæ non attolluntur, juventus non exercetur armis, nec præparat portus & tuta munimenta ad bellum: opera manent interrupta, & eminentia magna murorum, & machinæ eductæ* ad *cœlum. Statim atque dilecta uxor Jovis cognovit hanc tali veneno imbutam* eſſe, *nec famam obſiſtere* ejus *inſaniæ; Juno compellat Venerem talibus verbis: Nempe reportatis pulchram laudem, & magna ſpolia, & tu, & filius tuus; magnam & memorabilem gloriam: quod una mulier ſuperata ſit fraude duorum Deorum. Nec vero me latet, te timuiſſe noſtros muros, & ſuſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ. Sed quis erit finis? aut quo jam* tendimus *tanta contentione? Quin potius facimus pacem æternam & firmas nuptias obtines quod quæſiviſti toto animo: uritur amans Dido, & hauſit per oſſa amorem. Gubernemus igitur hanc gentem communem, & æquali poteſtate: liceat oledire Phrygio marito, & tradere in manum tuam Tyrios* quaſi *dotem. Contra Venus ſic cœpit* loqui *illi: nam agnovit* illam *locutam eſſe ficto conſilio,*

Incubat: illum abſens abſentem auditq; videtq;:
Aut gremio Aſcanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres, non arma juventus
Exercet, portuſve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæq;
Murorum ingentes, æquataq; machina cœlo.
Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri
Chara Jovis conjux, nec famam obſtare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem & ſpolia ampla refertis,
Tuq;, puerq; tuus: magnũ & memorabile nomẽ:
Una dolo Divûm ſi fœmina victa duorum eſt.
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia noſtra,
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam pactoſq; hymenæos
Exercemus? habes, totâ quod mente petiſti: 100
Ardet amans Dido, traxitq; per oſſa furorem.
Communẽ hunc ergo populũ, paribuſq; regamus
Auſpiciis: liceat Phrygio ſervire marito,
Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Olli (ſenſit enim ſimulatâ mente locutam, 105

NOTÆ.

85. *Si fallere poſſit amantem.*] Eâdem formâ, Æ. 6. 78. *Magnum ſi pectore poſſit Excuſſiſſe Deum.*

88. *Minæ Murorum.*] Contendunt cum Turnebo plerique omnes *minas* eſſe partes altiſſimas murorum, pinnas feneſtratas; vel quia inde propugnatores hoſtibus *minantur*, juxta Turnebum; vel quia partes illæ maxime *eminent*, juxta Hortenſium. Sed quia id auctoritatibus firmant ſequioris ſæculi ſcriptorum, Rufini, Ammiani: vix fidem habeo: ſuſpicorque *minas* dici, non de muris tantum, ſed etiam de celſis quibuſlibet acervis ac molibus imperfectis, quæ ruinam videntur *minari*, aut certe ipſo aſpectu terrent. Juvant conjecturam hic, *opera imperfecta.*

89. *Machina.*] Sunt qui pro ædificiis ſumant: ego pro machinis illis, quæ ad ſubvehendos lapides, attollendamque molem ædificii eriguntur.

91. *Nec famam obſtare furori.*] Nec famæ curam ac ſtudium obſtare amori ardentiſſimo, qui ſæpe in furorem accenditur. *Saturnia*, Juno, Saturni & Opis filia. De *Venere*, Æ. 1. 260. De ejus puero Cupidine, Æ. 1. 661.

96. *Veritam te mœnia noſtra.*] Et vere Venus Æ. 1. 675. ideo ſub Aſcanii habitu Cupidinem Didoni obtulit, qui eam in amorem Æneæ illiceret: ne Juno, Carthagini propitia, Trojanis infeſta, hoc hoſpitio adverſus eos abuteretur: *Vereor quo ſe Junonia vertant Hoſpitia.* De *Hymenæo* Deo, pro nuptiis, G. 3. 60.

102. *Paribus Auſpiciis.*] Tranſlata dictio è comitiis, ubi creabantur conſules captato pariter volatu avium, quod proprie *auſpicium eſt.*

103. *Liceat Phrygio ſervire marito, &c.*] *Liceat*, mihi ac Didonem; Deam nempe, Reginamque; ſervire *Phrygio*, id eſt exuli & ſervo: quod acerbe ac maligne dictum eſt: erant enim Phryges Trojani tum exules, & univerſim tota gens notâ ſervituris aliquâ infamis: ex ea enim ſervi ac mancipia vulgo petebantur, ut notat Athenæus, & paſſim apud ſcriptores videre eſt. De *Phrygia*, Æ. 1. 385.

104. *Dotaleſque.*] *Dos*, eſt patrimonium uxoris, & quicquid viro cum uxore datur.

Quo

Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)
Sic contra eſt ingreſſa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna ſequatur,
Sed fatis incerta feror: ſi Juppiter unam
Eſſe velit Tyriis urbem, Trojaq; profectis;
Miſcerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux: tibi fas animum tentare precando.
Perge, ſequar. Tum ſic excepit regia Juno:
Mecũ erit iſte labor: nunc qua ratione, quod inſtat,
Confieri poſſit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Æneas, unaque miſerrima Dido,
In nemus ire parant: ubi primos craſtinus ortus
Extulerit Titan, radiiſq; retexerit orbem.
His ego nigrantem commiſta grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, ſaltuſq; indagine cingunt,
Deſuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opacâ.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Devenient: adero, &, tua ſi mihi certa voluntas,
Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.

ut abduceret imperium ab *Italia ad Africanam terram: Quis ſtultus recuſet talia? aut malit tecum diſceptare bello? dummodo ſors promoveat conſilium quod ſuggeris. Sed fatis rapior dubia: utrum Jupiter velit eamdem urbem eſſe Tyriis, & iis qui venerunt Trojâ; aut approbet confundi nationes, aut nuptias ſociari. Tu es ejus uxor, tibi facile eſt ſollicitare precibus mentem ejus. Perge, ſequar. Tum ſic reſpondit Juno regina: Mea erit illa cura: jam attende, paucis* verbis *explicabo, quo modo* id *quod imminet, poſſit perfici. Æneas & miſerrima Dido parant ire venatum in ſylvam, quando Sol craſtinus primo extulerit* ſe *orientem, & luce detexerit mundum. Ego, dum equites current, & claudent ſylvas retibus, deſuper immittam obſcuram nubem mixtâ grandine, & commovebo fulmine totum aërem. Diſſergentur comites, & occultabuntur denſis tenebris. Dido & dux Trojanus pervenient* ad *idem antrum: præſens ero, &, ſi tuus conſenſus mihi certus eſt, ſociabo* illam *firmo conjugio & addicam* Æneæ *propriam.*

NOTÆ.

106. *Quo regnum Italiæ, &c.*] Æ. 1. 23. *Progeniem ſed enim Trojano à ſanguine duci Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces: Hinc populum late regem . . . venturum:* nempe Romanum Italum: cujus parentem Æneam ideo mari Juno inſequebatur, ejeceratque vi tempeſtatis ad litus Africæ; ut eum à fundando in Italia regno averteret, ac debitum ejus fatis orbis imperium in Africa ſtabiliret.

110. *Fatis incerta feror: ſi.*] Pro *an:* ita fere, v. 85. *Si fallere poſſit amantem*; id eſt, ut videat *an fallere poſſit amantem.*

116. *Confieri.*] Baldus Ciceroni, in Epiſt. ad Atticum, l. 9. 10. *Ut per te res tota confieret.* Cæſar, de bello Gall. l. 7. *Poſteaquam id difficilius confieri animadvertit.*

119. *Titan.*] Solis nomen: Refert Gyraldus ex antiquis fabularum auctoribus, *Titeam*, quæ *Terra* dicta etiam eſt, è *Cælo* genuiſſe *Titanas*, quorum unus fuit *Hyperion*, qui ex ſorore *Baſilea* ſuſcepit *Solem* & *Lunam.* Unde Sol *Titan* dictus eſt gentili nomine. Omnia quippe incerta in fabulis.

121. *Trepidant alæ.*] *Trepidant:* non ſemper eſt, *timent*, ſed aliquando *feſtinant*, ut hic, & Æ. 114. *Ne trepidate meas Teucri defendere naves, neve armate manus:* id eſt, *ne feſtinate*, prohibet enim defendi. *Alæ.*] Idem ſunt in equeſtri, quod in acie pedeſtri *cornua:* ſic dictæ, quia equeſtres turmæ pedeſtres copias quaſi *alis* tegunt. Et venatorum ſpecies quatuor profert Joannes Scoppa è veteri fragmento, *inveſtigatores, indicatores, inſidiatores*, & *alatos*, qui equo feras in caſſes urgent.

Indagine cingunt.] *Indago*, juxta Servium, eſt ipſa ferarum inquiſitio. Juxta Hortenſium, ſunt canes ferarum indagatores atque inquiſitores. Juxta Budæum, quem ſequuntur plerique omnes, eſt retium ac plagarum ſeries in perticas ſublatæ captandis feris. Facit pro Budæo quod *indago*, ut plurimum, jungitur cum verbis *cingendi, includendi.* Facit pro Hortenſio, nomen ipſum, *indaginis*, quod in canes melius cadit: tum illud G. 1. 140. *Canibus circundare ſaltus:* tum iſtud è Livio l. 7 *Cum præmiſſus eques velut indagine diſſipatos Sammites ageret*; quod canibus longe convenientius eſt. Hinc ſuſpenſus hæreo de utroque quid ſtatuam.

Trepidant . . . cingunt.] Certe hic tempus præſens eſt pro futuro: quod jam notavimus, v. 52.

Hic erit Hymen. Non obſiſtens petenti Venus annuit, & riſit ob fraudem repertam à Junone. Interim Aurora ſurgens deſeruit Oceanum. Luce ortâ juventus electa exit è portis. Adſunt *retia ſubtilia, plagæ, haſtilia latâ cuſpide & equites Maſſyli, & virtus odoratrix canum, erumpunt. Primi Carthaginenſium expectant ad portas reginam tardantem in cubiculo: ſtatque equus ornatus auro & purpura, & acer mandit fræna ſpumans. Denique procedit comitante magnâ turbâ, cincta verſicolore inſtitâ* circa *Tyriam chlamydem: huic pharetra* eſt *aurea, capilli colliguntur in* nodum *aureum, aureâ fibula coercet veſtem purpuream. Nec non & Trojani comites & latus Aſcanius eunt quoque: Æneas ipſe formoſiſſimus aliis omnibus addit ſe ſocium, & adjungit ſuas turmas. Qualis* eſt *Apollo, quando frigidam Lyciam flumenque Xanthum relinquit,*

Hic Hymenæus erit. Non adverſata, petenti
Annuit, atque dolis riſit Cytherea repertis.
Oceanum interea ſurgens Aurora relinquit.
It portis jubare exorto delecta juventus,
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Maſſyliq; ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant: oſtroq; inſignis & auro
Stat ſonipes, ac fræna ferox ſpumantia mandit.
Tandem progreditur magnâ ſtipante catervâ,
Sidoniam picto chlamydem circundata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.
Necnon & Phrygii comites, & lætus Iülus,
Incedunt: ipſe ante alios pulcherrimus omnes
Infert ſe ſocium Æneas, atque agmina jungit.
Qualis, ubi hybernam Lyciam, Xanthiq; fluenta

NOTÆ.

127. *Hymenæus.*] Deus nuptiarum præſes, G. 3. 60. *Cytherea*, Venus, Æ. 1. 261. *Aurora*, G. 1. 249.

130. *Jubare exorto.*] Primum diluculum notat: nam *Jubar*, juxta Varronem, lib. 6. de LL. *dicitur ſtella Lucifer, quæ in ſummo habet diffuſum lumen, ut leo in capite jubam*: A quibuſdam etiam pro Sole ſumitur: & generatim pro rerum quarumlibet ſplendore: Stat. Theb. 9. 699. *Et pictum gemmis galeæ jubar.*

131. *Retia, plagæ, &c.*] Venatoria inſtrumenta. *Retia rara*, caſſes minus denſo filo contexti. *Plagæ*; vel majora retia, juxta Turnebum; vel, juxta Servium, funes quibus retia tenduntur circa imam ſummamque partem. *Venabula*; tela, ſive haſtæ breviores, ferro latiore.

132. *Odora canum vis.*] *Odoratrix*, nam *odora* propriè eſt, quæ odorem ex ſe emittit; *odoratrix* vero, quæ percipit.

Canum vis.] Vel *copia & multitudo*: ut apud Cicer. de Aruſp. reſponſis, 22. *Vis innumerabilis ſervorum.* Vel *facultas odorandi*; ut apud eumdem, de Divin. 2. 35. *vis cordis ad vivendum*; & 37. *vis quædam ſentiens.* Vel *canes ipſi*: Græco more, ut Homerus dixit Iliad. 3. 105. Πριάμοιο βίην, *Priami vim*, pro ipſo *Priamo.*

Maſſyli.] Gens Africana, admodum incerti ſitus; à Virgilio ponitur ad occidentem Carthaginis, nempe ad oceani fines, ut videbitur, v. 483.

133. *Cunctantem.*] Scilicet placendi ſtudio ex iis fuit mulieribus, de quibus Terent. Heaut. A. 2. S. 2. 11. *Dum comuntur animus eſt.* De *oſtro*, purpura, G. 2. 506.

137. *Sidoniam chlamydem picto limbo.*] *Sidoniam*, explico purpuream, à Sidone, urbe Phœniciæ, vicina Tyro, unde purpura celebris, G. 2. 506. *Picto*, interpretor, diverſi à purpura coloris, fortaſſe aurei. *Limbo*, inſtitâ, in extrema ora chlamydis. *Chlamydem*, veſtem militarem ac venatoriam, thoraci ſuperpoſitam, *caſaque.*

138. *In aurum.*] Vel in reticulum aurei contextus implexi crines: vel crines ipſi flavi coloris in aurei nodi formam ligati. De *Phrygia*, Aſiæ regione, unde Trojani erant, Æ. 1. 385. De *Iulo*, Aſcanio. Ibid. 271.

143. *Qualis ubi, &c.*] Comparaverat Virgilius Æ. 1. 502. Didonem cum Diana: nunc Æneam cum fratre Dianæ Apolline. Et aliquantum expreſſa res eſt ex duobus Apollinis locis Argon. l. 1. Solemnis autem erat opinio, Deos certis anni temporibus commutare ſedes: aitque Servius conſtare, ſex hybernis menſibus Apollinem apud Pataram Lyciæ urbem oracula reddere; ſex æſtivis apud Delum Ægæi maris inſulam. *Lycia*, regio eſt Aſiæ minoris, ad meridiem maritima urbs ibi *Patara* fuit, nunc *Patera*, Apollinis templo quondam inſignis, & Xanthus fluvius & urbs, nunc *Santo.*

Deſerit,

Deſerit, ac Delum maternam inviſit Apollo,
Inſtauratq; choros, mixtiq; altaria circum
Creteſq; Dryopeſq; fremunt, pictiq; Agathyrſi:
Ipſe jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atq; implicat auro:
Tela ſonant humeris. Haud illo ſegnior ibat
Æneas: tantum egregio decus enitet ore.
Poſtquam altos ventum in montes, atq; invia lu-
Ecce feræ ſaxi dejectæ vertice capræ (ſtra:
Decurrêre jugis: alia de parte patentes
Tranſmittunt curſu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fugâ glomerant, monteſq; relinquũt.
At puer Aſcanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: jamq; hos curſu, jam præterit illos,
Spumantemq; dari pecora inter inertia votis (nem.
Optat aprum, aut fulvum deſcendere monte leo
Interea magno miſceri murmure cœlum
Incipit: inſequitur commiſta grandine nimbus.
Et Tyrii comites paſſim, & Trojana juventus,
Dardaniuſq; nepos Veneris, diverſa per agros
Tecta metu petiere: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Trojanus, eandem
Deveniunt: prima & Tellus & pronuba Juno

ac petit Delum inſulam *matris & renovat choreas, & mixti Cretenſes Dryopeſque pictique Agathyrſi lætantur circa aras: ipſe incedit in cacuminibus Cynthi, & componens effuſos capillos cingit tenerâ coronâ, involvitque auro: ſagittæ ſonant ad humeros. Non deformior illo Æneas incedebat, tanta pulchritudo elucet* in *eximio vultu. Poſtquam perventum eſt ad altos montes & cubilia* ferarum *inacceſſa: ecce capræ ſylveſtres emiſſæ è cacumine rupis decurrerunt per colles: ex alia parte cervi prætercunt curſu campos apertos, & fugiendo colligunt ſe in greges pulverulentos, ac deſerunt montes. At juvenis Aſcanius per medias valles exultat* in *equo generoſo: & jam hos, jam illos anteit curſu, cupitque concedi votis ſuis aprum ſpumantem inter pigros* illos *greges, aut rufum leonem deſcendere è monte. Interim cœlum incipit turbari magno tumultu: ſuccedit nubes mixtâ grandine. Paſſim & comites Carthaginenſes, & juventus Trojana, & Trojanus nepos Veneris, hinc inde per agros quæſiverunt diſperſas caſas: torrentes cadunt è montibus. Dido & dux Trojanus deveniunt in idem antrum: & prima Tellus ac Juno pronuba*

NOTÆ.

144. *Delum maternam.*] Quia in ea Ægæi maris inſula Dianam & Apollinem Latona è Jove peperit. Æ. 3. 74. & 77.

146. *Creteſque, Dryopeſque, &c.*] Confluentes ad oraculum Delium undecumque populi. *Cretes* ex inſula Creta, *Candie:* Æ. 3. 104. *Dryopes*, ex Strabone l. 9. fuerunt in Peloponneſo: eò tranſvecti, vel à Dryope Arcade, cùm antea circa Sperchium Theſſaliæ fluvium habitarent; vel ab Hercule ejecti è Doride, quæ eſt juxta Parnaſſum montem. *Agathyrſi*, gens Scythica, qui ex Mela l. 2. 1. *Ora artuſque pingebant, ut quiſque majoribus præſtabat, ita magis vel minus.* Juxta alios gens Sarmatica. *Cynthus*, mons in inſula Delo. Æ. 3. 92.

151. *Luſtra.*] Ferarum cubilia: quare? G. 2. 471. De *Cervis*, quos eſſe in Africa multi negant, Æ. 1. 188. Affirmant tamen Oppiani & Philoſtrati aliorumque teſtimonia apud Cerdanum.

163. *Dardanius nepos Veneris.*] Aſcanius, filius Æneæ, qui Anchiſæ & Veneris filius: *Dardanius*, Trojanus, Æ. 1. 239.

166. *Prima & tellus, & pronuba Juno.*] Conſtat ad ſingula gravioris momenti negotia ſolitos veteres captare auſpicia atque omina; ſed præſertim ad nuptias: ut diximus Æ. 1. 350. Igitur omina quæ fuerint hic notandum eſt, I. Quidam aiunt *Tellurem* quoque è Diis fuiſſe nuptiarum præſidibus: *prima* autem dicitur ordine ſignificandi, quia tunc prima omnium ſigna dedit: quæ autem? niſi terræ motum. II. *Juno*, ut conſtat, nuptiis præfuit, hinc dicta *Pronuba*, Γαμηλία à γάμος *nuptiæ.* Hæc autem, cùm pro *aëre* terræ proximo ſæpe ſumatur; ſignum dedit, *nimbis & commixta grandine.* III. *Æther* ſuperior, & ignea mundi pars, quæ *Jupiter* aliquando dicitur, ſigna dedit fulguribus & fulmine; juxta eorum opinionem, qui fulmina putabant, non in media aëris regione fabricari, ſed à Jove mitti & igneo æthere. *Conſcius* dicitur: quia nuptiarum illarum conſcii & auctores ſuperi ipſi fuerant, Juno, Venus, & ipſe, quem ſuum in conſilium adegerant, Jupiter, v. 110. & ſequentibus.

dant ſignum: fulgura emicuerunt, & cœlum particeps conſilii de conjugio, & Nymphæ ulularunt ex alto cacumine. Ille dies primus auctor fuit exitii, & primus calamitatum: nec enim Dido amplius *terretur ſpecie aut rumore, nec jam exercet amorem ſecretum*; hunc *appellat conjugium, & velat crimen hac appellatione. Statim Fama currit per magnas urbes Africæ: Fama, malum, quo nullum eſt celerius, præſtat agilitate, & auget vires eundo: parva primum,* ob *timorem*; *mox erigit ſe in aërem, inceditque per terram, & abſcondit caput inter nubes. Terra mater irritata ob furorem Deorum produxit illam, ut narrant, ultimam ſororem Cœo & Encelado, velocem pedibus & citis alis: monſtrum horribile, ingens, cui quot ſunt plumæ* in *corpore, tot oculi aperti vigilant ſubter* eas *(res mirabilis dictu) tot linguæ, tot ora loquuntur, tot arrigit aures. Volat nocte per medium cœli, & per umbram terræ, ſtridens, nec permittit ſomnum oculis: die ſedet ſpeculatrix, aut* in *faſtigio ſummi tecti,*

Dant ſignum: fulſere ignes & conſcius æther
Connubii, ſummoq; ululârunt vertice Nymphæ.
Ille dies, primus leti primuſque malorum
Cauſa fuit: neq; enim ſpecie famâve movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem;
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it fama per urbes:
Fama, malum quo non aliud velocius ullum:
Mobilitate viget, viresq; acquirit eundo:
Parva metu primo; mox ſeſe attollit in auras,
Ingrediturque ſolo, & caput inter nubila condit.
Illam terra parens, irâ irritata Deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo Enceladoq; ſororem
Progenuit; pedibus celerem & pernicibus alis:
Monſtrum horrendum, ingens: cui quot ſunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi ſubter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terræq; per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno:
Luce ſedet cuſtos, aut ſummi culmine tecti,

NOTÆ.

167. *Fulſere ignes, &c.*] Mos erat in nuptiis, ut ſponſæ ad ſponſum eunti præferrentur faces; ut puellæ ad mediam noctem ante conjugum fores lætis carminibus perſtreperent, quorum exemplum inſigne ſupereſt apud Theocritum Idyllio 18. Ideo Virgilius hic adhibet *fulgura* pro facibus; & *ululatum Nympharum*, pro carminibus.

168. *Nymphæ.*] Vel fuere *Oreades*, Nymphæ montium, quia erant in ſpeluncæ *ſummo vertice*. De iis Ecl. 2. 46. Vel, ut cenſet Cerdanus, *Diræ & Furiæ*, quæ pro Nymphis ab amantibus acceptæ fuerint. De quo errore ſic Dido apud Ovid. Heroid. 7. 73. *Audieram voces: Nymphas ululaſſe putavi: Eumenides fatis ſigna dedere meis.*

170. *Neque enim ſpecie famâve movetur.*] Non ſpecie, ac præſenti deformitate ſceleris ſui; nec fama ac ſermone abſentium hominum.

174. *Fama malum, &c.*] Vapulat à Macrobio aliiſque Virgilius, ob eam famæ deſcriptionem, quam tamen ſubſequentes poëtæ imitari fruſtra conati ſunt: & certe multum habet acuminis. *Mobilitate viget*, quia eſt incerta ac mutabilis. *Vires acquirit eundo*, qua vel una re monſtrum videri poteſt, cum eundo cætera deficiant. *Parva metu primo, mox, &c.* quia non niſi timide primo, quæ ſunt tacenda, divulgantur. *Caput inter nubila condit*: quia licet ſparſa ſit ubique fama; ſæpe tamen ejus caput, atque auctor, & veritas, ignorantur. *Terra parens extremam progenuit ſororem* gigantibus: quia Fama turpia Deorum ſcelera evulgavit: qui videtur extremus Terræ conatus in Deos, poſt extinctu Gigantum bella. Huic *plumæ multæ*: quia unuſquiſque de ſuo aliquam quaſi plumam famæ addit. *Vigiles oculi ſubter plumas*: quia videt omnia, videtur à nemine. *Nocte volat*: neque enim animadverti poteſt, qui fiat, ut tantillo tempore tam longe lateque pervagetur. *Luce ſedet cuſtos*: ut obſervet quæ tractantur inter homines; præſertim in ædibus regum, magniſque urbibus. Cæterum tam eſt apta veris, quam falſis evulgandis.

179. *Cœo, Enceladoque ſororem.*] Gigantum præcipuis, Terræ ac Titanis filiis: qui bellum Jovi intulerunt ad ulciſcendam patris injuriam, cui cœli regnum, ut fratri Saturni natu majori, debitum eſſe contendebant. Hi aggeſtis montibus, ut cœlum aſcenderent, iiſdē oppreſſi ſunt. G 1. 279.

Turribus

Turribus aut altis, & magnas territat urbes:
Tam ficti praviq; tenax, quam nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat
Gaudens, & pariter facta atq; infecta canebat:
Veniſſe Æneam Trojano à ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur jungere Dido:
Nunc hyemem inter ſe luxu, quam longa, fovere
Regnorum immemores, turpiq; cupidine captos
Hæc paſſim Dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem curſus detorquet Iarbam:
Incenditq; animum dictis, atq; aggerat iras.
Hic Ammone ſatus, raptâ Garamantide Nymphâ,
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras poſuit: vigilemq; ſacraverat ignem,
Excubias Divûm æternas, pecudumque cruore
Pingue ſolum, & variis florentia limina ſertis.
Iſque amens animi & rumore accenſus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina Divûm,
Multa Jovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis.
Juppiter omnipotens, cui nunc Mauruſia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,

aut in altis turribus, & tremefacit magnas urbes: tam retinens mali & falſi, quam nuntia veri. Illa tunc lata implebat populos vario rumore, & narrabat perinde facta & non facta: Æneam veniſſe, ortum è Trojano ſanguine, cui marito ſociare ſe dignetur formoſa Dido: nunc illos in luxu traducere inter ſe hyemem, quam longa eſt, oblitos regnorum, & correptos inhoneſto amore. Turpis Dea ſpargit hæc paſſim per ora hominum. Conſeſtim deflectit volatum ad regem Iarbam: inflammatq; ſermonibus animum ejus, & accumulat iras. Ille natus Jove Ammone, & Nymphâ Garamantide raptâ, ſtruxerat Jovi centum templa ſpatioſa vaſtis in regnis, & centum altaria: & dedicaverat ignem immortalem, perpetuas excubias Deorum; & dedicaverat terram pinguem ſanguine victimarum, & portas ornatas ſertis verſicoloribus. Ille autem impos mentis & inflammatus rumore acerbo, dicitur ante altaria, inter media ſimulacra Deorum, ſupplex elatis manibus plurimùm oraſſe Jovem: O Jupiter omnipotens, cui gens Maurica epulans in verſicoloribus lectis nunc effundit Bacchicum liquorem,

NOTÆ.

198. *Hic Ammone ſatus.*] *Jupiter Ammon*, Ægyptiis & Afris celebre oraculum ac templum habuit in Libya, ad orientem Cyrenaicæ regionis, ad occidentem Ægypti, ad ſeptentrionem Garamantum ac Naſamonum: in irriguo & palmifero loco, quamvis tota regio aridiſſima ac deſertiſſima ſit. Hujus origo varie refertur: tribuitur tamen maxime Libero, ſive Baccho, cui per Libyæ deſerta iter facienti, aries cornu fontem ibi monſtravit; quem ille Jovem eſſe patrem arbitratus, templum ibidem erexit Jovi, cornuto & arietino capite, vocavitque *Ammona*, ab *arena*, quæ Græcis eſt ἄμμος vel ψάμμος. Plutarchus tamen lib. de Iſide, videtur negare nomen eſſe illud Græcæ originis, ſed Ægyptiorum proprium. Unde aliqui putant *Ham*, ſive *Cham*, Noe filium, primum Ægypti cultorem, ſub eo coli nomine: alii *Solem*, qui, ut & *calor*, dicitur Hebræis *Hamma*; eique volunt, ut & Moſi, appicta eſſe cornua pro radiis. Et vero ex Curtio l. 4. juxta illud templum fons erat quoque, *Solis* dictus, qui rigeſcebat interdiu, noctu fervebat; tepidus aut frigidus, pro vario Solis acceſſu aut receſſu. Hoc adiit oraculum Alexander, cum eſſet in Ægypto: ab eoque ſe Jovis filium dici per ſacerdotem curavit. Hujus hic Iarbas filius dicitur fuiſſe, & *Garamantidis* Nymphæ; ſive *Garamantis* proprium, ſive gentile nomen ſit: non enim longe aberant populi Garamantes. De *Iarba*, v. 36.

199. *Templa Jovi centum, &c.*] Aliqui inde colligunt Iarbam Ammonis templi conditorem dici: ſed perperam: cum centum illa templa, *latis regnis*, id eſt, variis latiſſimi regni locis condita dicantur.

200. *Vigilem ignem.*] Plutarchus, lib. de defectu oraculorum, teſtatur in Ammonis templo lucernam fuiſſe perpetuo ardentem, de quo more, Æ. 2. 297.

205. *Supinis.*] Notetur mos orandi veterum, non expanſis, non porrectis; ſed ſupinis manibus, ita ut palmæ cœlo obverſæ eſſent.

206. *Cui gens Mauruſia, &c.*] *Mauruſii* ſive *Mauri*, partem Africæ occidentalem obtinebant, ab uſque Carthagine aut Numidia, ad fretum Gaditanum: varias in gentes diſtributi.

207. *Gens epulata toris, &c.*] Poſt ſacrificia ſolebant è victimarum extis epulari, inque epulis vina in honorem Deorum *libare* & effundere. De *epulis* illis, Æ. 7. 175. De *libatione*, Æ. 1. 740. De *toris*, lectis vulgo gramineis, Æ. 3. 224. De *Lenæo*, ſive Bacchico honore, pro vino. G. 2. 4.

Aſpicis

videſne hæc? an vero, *fruſtra timemus te, ó pater, cum vibras fulmina: an fulgura vana in nubibus terrent mentes, & edunt inutiles ſonos? Mulier, quæ vaga in regione noſtra condidit parvam urbem emptione, cui dedimus litus colendum, cui* impoſuimus *conditiones loci: rejecit nuptias noſtras, & admiſit in regnum Æneam maritum. Et nunc ille Paris cum comitatu effœminato, ſubligatus mitrâ Lydiâ* circa *mentum & capillos delibutos fruitur prædâ: nos ſcilicet inferimus dona tuis templis, & ſuſtentamus famam inanem. Omnipotens audiit* eum *precantem talibus verbis, & hærentem* ad *aras: & flexit oculos ad urbem regiam, & ad amantes negligentes famæ honeſtæ. Tunc ſic loquitur ad Mercurium, & imperat talia: Vade, age, fili, advoca Zephyros, & deſcende alis: & alloquere Trojanum ducem, qui nunc moratur in Tyria Carthagine, nec conſiderat urbes à fatis ſibi conceſſas: & porta per levem aërem mandata mea. Mater ejus formoſiſſima non eum nobis pollicita fuerat talem, nec eam ob rem bis eripuit* eum *è Græcorum armis:*

Aſpicis hæc? an te, genitor, cum fulmina torques,
Nequicquam horremus? cæciq; in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miſcent?
Fœmina, quæ noſtris errans in finib⁹ urbem
Exiguam pretio poſuit; cui litus arandum,
Cuiq; loci leges dedimus: connubia noſtra
Reppulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum ſemiviro comitatu,
Mæoniâ mentum mitrâ crinemq; madentem
Subnexus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamq; fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, araſq; tenentem
Audiit omnipotens: oculoſq; ad mœnia torſit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc ſic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade, age, nate, voca Zephyros, & labere pennis:
Dardaniumq; ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatiſq; datas non reſpicit urbes,
Alloquere: & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiûmq; ideo bis vindicat armis:

NOTÆ.

215. *Paris, &c.*] Æneam vocat Paridem, id eſt, mollem: de eo Æ. 1. 31. Proptereaque Athenæus l. 1. notat Homerum nemini Heroum uſum unguentorum, præterquam Paridi, tribuiſſe: erat autem uſus ille præcipue in capillis: unde mox addit, *crine nque madentem. Semiviro comitatu.*] Alludit ad morem Phrygum, apud quos inſignis erat cultus Deæ Cybeles, cujus ſacerdotes exſecabantur, unde molles & effœminati evadebant, vocabanturque *Galli.*

216. *Mæonia mitrâ, &c.*] Lydi ex Strabone, l. 13. Priami tempore vocabantur **Μήονες**, *Mœones*, vel **Μαίονες**, *Maones*: paulo poſt *Lydi*, à Lydo rege, Herculis nepote, Æ. 2. 781. *Lydia* porro, Aſiæ minoris mediterranea regio eſt, quæ à poetis ſolet Phrygiæ annumerari, ex eodem Strabone l. 14. Ad orientem ac ſeptentrionem habet Phrygiam majorem; ab occidente Æolidem: flumina *Pactolum* & *Hermum*, aureis arenis inſignia: montem *Tmolum*, vino & croco celebrem: unde regio tota divitiis deliciiſque nobilis fuit. Illic in uſu erat *mitra*, pileum muliebre, incurvum: baccis inſigne, ac redimicul's vinculiſque, quibus mento ſubligabatur.

217. *Subnexus.*] Ita emendo cum Gevartio, Elect. lib. 1. c. 7. Olim legebatur *Subnixus*, literis vel ante Servii tempora male corruptis. Fruſtra quippe Servius interpretabatur, *crinem unguentatum ſubnixum habens*, vel *fiduciâ elatus.* Fruſtra Turnebus explicabat, *ſub mitra crinem ac mentum ſubjectum habens.* Utraque enim interpretatio ſenſu caret & acumine: noſtra rectior & ſimplicior.

218. *Famam inanem.*] Qua dicor filius tuus, rex Libyæ, conjux Didonis futurus.

219. *Araſque tenentem.*] Mos ſupplicantium ac ſacrificantium: unde Varro apud Macrobium l. 3. 2. ait *aras* dictas olim eſſe *aſas*, quaſi *anſas*, quibus vaſa teneri ſolent; quemadmodum *Valerii* & *Furii*, prius dicebantur *Valeſii* & *Fuſii.*

222. *Mercurium.*] De eo, infra, v. 238. Æ. 1. 301. De *Zephyris*, ventis occidentalibus, Ecl. 5. 4. De *Dardaniis*, Trojanis, Æ. 1. 239. De *Tyria Carthagine*, ſupra in argumento.

228. *Bis vindicat armis.*] Æneam *Venus* bis è Græcorum armis eripuerat. *Primo*, quando Diomedes in Trojana obſidione, Æneam ſaxo ita percuſſit, ut is in genua prolapſus haud dubie occidendus fuiſſet, niſi Venus eum peplo circumfuſum eripuiſſet morti, Iliad. 5. 315. *Secundo*,

Sed

Sed fore qui gravidâ imperiis, belloq; frementem
Italiam regeret, genus alto à ſanguine Teucri
Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſua molitur laude laborem:
Aſcanio-ne pater Romanas invidet arces?
Quid ſtruit? aut quâ ſpe inimica in gente moratur?
Nec prolem Auſoniam & Lavinia reſpicit arva?
Naviget: hæc ſumma eſt, hic noſtri nuntius eſto.
Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio: & primum pedibus talaria nectit
Aurea; quæ ſublimem alis, ſive æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias ſub triſtia Tartara mittit,
Dat ſomnos adimitq;, & lumina morte reſignat.
Illâ fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila. Jamque volans apicem & latera ardua
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit: (cernit

ſed pollicita fuerat hunc *futurum qui poſſideret Italiam plenam regn s, & belli cupidam:* qui *probaret originem ſuam* eſſe *è nobili ſanguine Teucri, & ſubjiceret imperio* ſuo *totum orbem. Si nullius ſplendor tantorum factorum* hunc *movet, nec ſuſcipit ipſe laborem ad ſuam laudem: an pater invidet Aſcanio Romanam urbem? Quid parat? aut quâ ſpe manet apud gentem inimicam? nec cogitat poſteritatem Italicam, & campos Lavinios? Navim conſcendat: hæc eſt ſumma, hic ſit* illi *nuntius à nobis. Sic locutus erat. Mercurius parabat ſe ad obediendum juſſis magni patris: & primo ſubligat talaria aurea; quæ, ſeu ſuprà mare, ſeu ſupra terram, ferunt pennis* cum *volantem pariter cum rapido vento. Deinde accipit virgam: per hanc ille educit ex inferis animas pallidas, alias dejicit ad triſtes inferos, præbet aufertque ſomnos, & ex morte aperit oculos. Hac inſtructus pellit ventos & trajicit turbidas nubes. Jamque volans videt cacumen & excelſa latera duri Atlantis, qui capite ſuſtinet cœlum:*

NOTÆ.

quando Æneas, matris conſilio & auxilio, è Trojano incendio ereptus & ad fugam incitatus eſt, Æ. 2. 619. Neque enim iis aſſentior, qui explicant de ejus congreſſu cum Achille, ubi à Neptuno morti ereptus eſt, Iliad. 20. 290. Namque hanc ei opem non Venus, ſed Neptunus contulit.

229. *Gravidam imperiis.*] Variis regnis regibuſque diſtinctam ac plenam: qua forma dixit, G. 2. 5. *Pampineo gravidus autumno floret ager.* De *ſanguine Teucri*, Trojanorum parentis, Æ. 1. 239. De *orbis* imperio Trojanis Romaniſque promiſſo, Æ. 1. 282.

234. *Aſcanio-ne, &c.*] De eo, Æ. 1. 271. Albam condidit, unde prodiit *Roma* per *Romulum*, Albanorum regum ſobolem. Æ. 1. 273. 278. De *Auſonia*, Italia, Æ. 3. 171. De *Lavinio*, ab Ænea condita urbe, Æ. 1. 6.

239. *Talaria.*] Calceamenta alata Mercurii: quæ Valerius Flaccus vocat *plantaria*; Statius *alas plantares.*

242. *Virgam.*] Quam dono viciſſim accepit ab Apolline Mercurius, cum ei lyram dediſſet. Hac inſtructus cum abiret in Arcadiam, incidit in ſerpentes duos ad pugnam comparatos, projectâque virgâ ſtatim compeſcuit. Unde pacis ſymbolum evaſit virga illa duobus implexa ſerpentibus: quam Græci legatis ſuis dabant, ad pacem & ſecuritatem; vocabantque κηρύκιον, quia *legati* κήρυκες, ex qua voce Latini virgam ipſam appellaverunt, cum aliqua literarum detortione, *Caduceum.* De *Orco*, qui pro inferis ſumitur, G. 1. 277. De *Tartaro*, profundiſſimo inferorum loco, G. 1. 36.

244. *Lumina morte reſignat.*] I. Explicat Servius, *claudit*: malè: cum opponuntur *reſigno* & *ſigno*, id eſt, *ſigillis munio, claudo.* II. Explicat Turnebus, *aperit in buſto*: idque haurit è Plinio l. 11. 37. *Morientibus* oculos *operire, rurſuſque in rogo patefacere, Quiritium magno ritu ſacrum eſt: ita more condito, ut neque ab homine ſupremum eos ſpectari fas ſit; & cœlo non oſtendi, neſas.* Hoc igitur officium tribuit Mercurio: ſed quia ſolebat id fieri à cognatis, antequam buſto cadaver imponerent: ideo, III. Explico, *aperit oculos ex morte*; id eſt, *revocat è morte corpora*: quod quintum officium à primo diſtinguitur: primum enim eſt, *quod animas ex Orco evocet*, ſive ut Jovi ſiſtat, ſive ad alia miniſteria: quintum eſt, quod *corpora ipſa revocet à morte, oculoſque corporis aperiat.*

247. *Atlantis.*] *Atlas* mons Africæ maximus, nivoſo ſemper cacumine, Mauritaniam à Libya interiore dividens; & ad oceanum occiden-

Atlantis

Atlantis, cui caput piniferum, ſemper circumdatum nigris nubibus, tunditur ventis & pluviis. Nix ſuperjecta tegit humeros: præterea fluvii devolvuntur è mento ſenis, & barba horrida concreſcit glacie. Hic primo ſtetit Mercurius contendens aliis æqualibus; hinc delapſus toto corpore ſe impulit ad undas: ſimilis volucri, quæ circa litora, circa rupes piſcoſas volat demiſſe prope mare. Non aliter proles Cyllenia veniens ab Atlante *avo materno, volabat inter cœlum & terram, ſcindebat aërem & litus arenoſum Libyæ. Statim atque alatis pedibus attigit caſas; vidit Æneam fundantem arces, & reparantem tecta: illi autem erat enſis interpunctus jaſpide fulvâ, & toga rubeſcebat ex Tyriâ purpurâ pendens ex humeris: quæ ornamenta fecerat opulenta Dido, & diſtinxerat telas ſubtili auro. Statim aggreditur* eum his verbis: *Tu nunc ſtatuis fundamenta altæ Carthaginis, & condis pulchram urbem uxori ſerviens, heu, immemor regni tui & rerum tuarum! Ipſe Rex Deorum, qui poteſtate ſua vertit cœlum & terras, miſit me tibi è cœlo ſplendido: ipſe imperat* me *portare hæc* ſua *mandata per levem aerem: Quid paras, aut qua ſpe perdis otia in Libyca regione?*

Atlantis, cinctum aſſidue cui nubibus atris
Piniferum caput & vento pulſatur & imbri:
Nix humeros infuſa tegit: tum flumina mento
Præcipitant ſenis, & glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Conſtitit; hinc toto præceps ſe corpore ad undas
Miſit: avi ſimilis, quæ circum litora, circum
Piſcoſos ſcopulos, humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter cœlumque volabat,
Litus arenoſum Libyæ ventoſque ſecabat,
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis;
Æneam fundantem arces, ac tecta novantem
Conſpicit: atque illi ſtellatus iaſpide fulvâ
Enſis erat, Tyrioque ardebat murice læna
Demiſſa ex humeris: dives quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramq; uxorius urbem
Extruis, heu, regni rerumq; oblite tuarum!
Ipſe Deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipſe hæc ferre jubet celeres mãdata per auras:
Quid ſtruis? aut quâ ſpe Libycis teris otia terris?

NOTÆ.

talem definens: hujus longa ſeries dicitur ab Hiſpanis *montes claros*. In hunc dicitur Atlas rex Mauritaniæ commutatus à Perſeo, aſpectu Meduſei capitis, quod is eum excipere hoſpitio noluiſſet: cum autem eſſet idem Atlas aſtrologiæ peritiſſimus, cœlum dictus eſt humeris ſuſtinere. Hic à Virgilio deſcribitur, quaſi hominis figuram adhuc retinens.

252. *Cyllenius.*] Atlas hic ſeptem Pleiadum pater fuit, G. 1. 138. Harum una *Maia* Mercurium peperit ex Jove, in vertice *Cyllenes*, Arcadiæ montis. Unde Atlas dicitur Mercurii *avus maternus*, id eſt, avus Mercurii ex parte matris.

254. *Avi ſimilis.*] Comparatio illa habituſque Mercurii eſt ex Homero, Odyſſ. 5. 43. Avem vocat Homerus *Laron*, quæ vel eſt fulica, *foulque*, vel ciconia, vel alia, de ea enim varie diſputatur.

259. *Magalia.*] Caſas paſtorum Libyæ, de quibus, G. 3. 340.

261. *Stellatus iaſpide fulvâ.*] Capulus gladii cum vagina, gemmis, quaſi ſtellis interpunctus. De *Iaſpidis* pretioſi lapilli coloribus multa Plinius l. 37. 9. Nulla tamen fulva tota agnoſcitur; ſed, aureo tantum diſtincta quaſi pulvere. *Fulvus* autem color mixtus eſt ex rufo & viridi, qualis eſt in leonibus.

262. *Tyrio murice læna.*] *Læna:* Nonnio veſtimentum eſt militare, quod ſupra omnia veſtimenta aſſumitur; ſed facile errare potuit, & *lænam* cum chlamyde confundere: ſiquidem Varroni, Feſto, atque aliis *læna*, veſtimentum eſt duplex, inſtar duarum togarum; atque adeo oblongum, & bello parum commodum. Sacerdotalis fuit veſtis: unde Popilius *Lænas* appellatus eſt, quod ea indutus exiſſet è ſacrificio ad ſeditionem ſedandam. Hyberna etiam videtur fuiſſe ob denſitatem: quare tum conveniens erat Æneæ, qui in hyeme verſabatur, infra, v. 309. *Hyberno moliris ſidere claſſem:* Nomen vel à *læna* multa, juxta Varronem; vel juxta Plutarchum, à Græca voce χλαῖνα, quæ veſtis erat ejuſdem uſus, χλαίνω enim eſt *calefacio*. De *Tyrio murice*; purpura, G. 2. 506. De *Olympo*, Theſſaliæ monte, qui pro cœlo ſumitur, Ecl. 5. 56.

Si

Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem;
Aſcanium ſurgentem, & ſpes hæredis Iüli
Reſpice: cui regnum Italiæ, Romanaq; tell⁹
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus,
Mortales viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Æneas aſpectu obmutuit amens:
Arrectæq; horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
Ardet abire fugâ, dulceſq; relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioq; Deorum.
Heu! quid agat? quo nunc Reginam ambire fu-
Audeat affatu? quæ prima exordia ſumat? (rentem
Atq; animum nunc huc celerē, nunc dividit illuc?
In parteſq; rapit varias, perque omnia verſat.
Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt. (thum:
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemq; Cloan-
Claſſem aptent taciti, ſocioſq; ad litora cogant,
Arma parent; & quæ ſit rebus cauſa novandis,
Diſſimulent: ſeſe interea, quando optima Dido
Neſciat & tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, & quæ molliſſima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio læti parent, ac juſſa faceſſunt.

At regina dolos (quis fallere poſſit amantem?)
Præſenſit, motuſq; excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: eadem impia fama furenti
Detulit armari claſſem, curſumque parari.
Sævit inops animi, totamq; incenſa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita ſacris

Si nullus ſplendor tantarum rerum te movet; nec ſuſcipis ipſe laborem ad tuam laudem; attende ad *Aſcanium creſcentem, & ad ſpes hæredis Iüli: cui imperium Italiæ & Romana terra debentur. Talibus verbis locutus Mercurius fugit aſpectum humanum* in *medio ſermone, & procul abiit ex oculis in levem aërem. At vero Æneas ſtupefactus viſu, obmutuit, & capilli* præ *horrore arrecti* ſunt, *& vox ſtetit* in *gutture. Cupit exire fugiendo & deſerere gratam regionem, territus tanto monitu & juſſu Deorum. Heu! quid faciat? quo alloquio audeat circumvenire Reginam amantem? unde capiat primum initium? & nunc huc, nunc illuc diſtrahit animum, & trahit in diverſas partes, & volvit per omnia. Hoc conſilium viſum eſt melius ponderanti. Vocat Mneſtheum, & Sergeſtum, & fortem Cloanthum:* jubetque *ut inſtruant claſſem ſecreto, & congregent ſocios ad litus, & præparent arma, & celent, quæ ſit cauſa mutandarum rerum: interim, dum bona Dido ignorat, & non ſuſpicatur abrumpi tantos amores, ſe quæſiturum aditus, & quæ tempora loquendi* erunt *commodiſſima; quæ via negotii conficiendi tutiſſima. Celeriter omnes obediunt lati mandato, & exequuntur juſſa. Sed Regina præſenſit fraudem (quis poſſit decipere amantem?) & cognovit prima tumultum futurum, metuens omnia* vel *tutiſſima. Eadem fama nuntiavit amanti, claſſem inſtrui, & parari diſceſſum. Furit impos mentis, & inflammata bacchatur per totam urbem: qualis Bacchа incitata quaſſatis ſimulacris,*

NOTÆ.

275. *Regum Italiæ, Romanaque tellus.*] Tellus, Romana olim dicenda; ſupra, v. 234.

288. *Mneſthea, &c.*] Accuſativus Græcus, pro Latino *Mneſtheum*. De eo, deque *Sergeſto*, & *Cloantho*, Æ. 5. v. 116.

301. *Bacchatur, &c.*] Didonem comparat Bacchi comitibus fœminis: quæ ipſum ex India victorem temulentæ ſequebantur, lynces ac tigres ejus currui ſubligatas commovebant, coronatæ pampino, thyrſis armatæ ſive haſtis pampino atq; hedera implicatis. Hinc I. *Bacchæ* vocatæ ſunt & *Thyades*, à θύω *curro*, vel à θύω *ſacrifico, impetu feror*. II. Harum exemplo, ſacra ſibi à mulieribus fieri deinceps voluit, quæ dicta ſunt ὄργια *Orgia*, ab ὀργὴ *ira*, quia cum furore peragebantur. III. Cithæron ſacris illis celebris, mons Bæotiæ, pars Parnaſſi, ut quibuſdam videtur: & vero pars aliqua Parnaſſi dicata fuit Baccho, Ecl. 7. 25. IV. Sacra illa imprimis tertio quoque fiebant anno; & Athenienſes ante inſtitutas Olympiadas, per Dionyſia ſive Bacchica feſta ſolebant tempora diſtinguere: vocabantque feſta illa τριετηρικὰ, *trieterica*, id eſt,

Thyas,

quando orgia triennalia ſtimulant eam *audito Baccho, & Citharon invitat* eam *nocturno tumultu. Denique ultro alloquitur Æneam his verbis: Etiamne, ô perfide, ſperaſti poſſe celare tantum crimen, & tacitus abire mea regione? Nec te amor noſter, nec te dextra olim data; nec Dido retinet peritura crudeli morte? Imo etiam ſtruis claſſem hyemali tempore, & properas navigare per mare inter medios Aquilones, crudelis! Quid? ſi non quæreres regionem externam & ſedes incognitas, ſed ſi vetus Troja ſtaret: an claſſe peteretur à te Troja per mare procelloſum? Anfugis me? ego oro te per has lacrymas & dexteram tuam (ſiquidem ipſa nihil aliud reſervavi mihi jam miſeræ) per conjugium noſtrum, per nuptias inchoatas; ſi bene merui quicquam de te, aut ſi quicquam meum fuit gratum tibi: miſerere domus meæ cadentis; &, ſi quis adhuc aditus eſt precibus, precor depone hoc conſilium. Propter te populi Libyæ & reges Numidarum oderunt* me, *& Tyrii infenſi ſunt* mihi: *propter eumdem te pudor periit, & prima fama,* per *quam unicam attingebam aſtra: cui relinquis me morituram, ô hoſpes? ſiquidem hoc unum nomen ſupereſt de conjuge. Quid expecto? an ut Pygmalion frater diruat muros meos? aut Iarbas Getulus trahat* me *captivam? Saltem ſi ante fugam aliqua proles mihi ſuſcepta fuiſſet de te, ſi parvulus aliquis Æneas mihi luderet* in *aula, qui te tantummodò vultu repræſentaret;*

Thyas, ubi audito ſtimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnuſq; vocat clamore Cithæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
Diſſimulare etiam ſperaſti, perfide, tantum
Poſſe neſas, tacituſq; meâ decedere terrâ?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno moliris ſidere claſſem,
Et mediis properas Aquilonib⁹ ire per altum,
Crudelis! Quid? ſi non arva aliena domoſque
Ignotas peteres, & Troja antiqua maneret;
Troja per undoſum peteretur claſſibus æquor?
Mene fugis? per ego has lacrymas dextramq; tuam, te,
(Quando aliud mihi jam miſeræ nihil ipſa reliqui)
Per connubia noſtra, per inceptos Hymenæos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum: miſerere domus labentis; & iſtam,
Oro, ſi quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadumq; tyranni
Odere, infenſi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, &, quâ ſolâ ſidera adibam,
Fama prior: cui me moribundam deſeris, hoſpes?
Hoc ſolum nomen quoniâ de conjuge reſtat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia
Deſtruat? aut captâ ducat Getul⁹ Iarbas? (frater
Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſoboles, ſi quis mihi parvulus aulâ
Luderet Æneas, qui te tantum ore referret;
tem ſi ante fugam aliqua proles mihi ſuſcepta fuiſſet de te, ſi parvulus aliquis Æneas mihi luderet in *aula, qui te tantummodò vultu repræſentaret;*

NOTÆ.

triennalia, à τρία, & ἔτος *annus*. V. Noctu fiebant: unde dicebantur νυκτήλια, *nyctelia*, à νύξ, νυκτὸς *nox*. VI. *Commotis ſacris*: id eſt, vel quaſſatis thyrſis, ſacris Baccho haſtis, de quibus Ecl. 5. 29. vel commoto, quod circumferebant, Bacchi ſimulacro: unde Horatius Od. l. 1. 18. 11. *Non ego te, candide Baſſareu, invitum quatiam.*

305. *Diſſimulare, &c.*] Tres habet partes hæc oratio. PROPOSITIONEM, qua conſtituit non eſſe Æneæ clam fugiendum, idque per interrogationem duobus primis verſibus comprehendit. CONFIRMATIONEM per quinque rationes. 1. Eſt *Amor*. 2. *Data dextera* & fides. 3. Pietas in morituram *crudeli funere*. 4. Incommoda itineris, *hyberno ſidere*. 5. Comparatio à majori ad minus: Non peteres Trojam hac tempeſtate, ergo multo minus *arva aliena* & *domos ignotas*. PERORATIONEM, ſive affectuum commotionem, in qua maxima vis eſt. Nam, 1. Obſecrationes adhibet per ſacratiſſima & chariſſima quæque. 2. Commemorat beneficia, odium exterorum & ſuorum, extinctum pudorem, famam amiſſam. 3. Exponit ſolitudinem ſuam & pericula, quibus ad mortem certiſſime adigetur. 4. Videtur aliquid Æneæ concedere, ut viciſſim aliquid obtineat; precaturque ſaltem ut expectet, dum aliqua ſibi ſuperſit ex eo ſoboles.

310. *Aquilonibus.*] De iis ſeptentrionalibus ventis, Ecl. 7. 51. De *Hymenæo*, nuptiali Deo, G. 3. 60. De *Nomadibus*, qui & *Numidæ* dicun-

Non

Non equidem omnino capta aut deſerta viderer.
Dixerat. Ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam ſub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te,quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam: nec me meminiſſe pigebit Eliſæ;
Dum memor ipſe mei,dum ſpiritꝰ hos reget artus.
Pro te pauca loquar. Nec ego hanc abſcondere furto
Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me ſi fata meis paterentur ducere vitam
Auſpiciis, & ſponte meâ componere curas;
Urbem Trojanam primum dulceſque meorum
Reliquias colerem, Priami tecta alta manerent,
Et recidiva manu poſuiſſem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ juſſere capeſſere ſortes:
Hic amor, hæc patria eſt. Si te Carthaginis arces

equidem non plane viderer decepta aut derelicta. Sic locuta fuerat. Ille juſſu Jovis tenebat immotos oculos, & obſtinatus coercebat curam in animo. Tandem repoſuit hæc pauca: Ego, ô regina, nunquam negabo te meruiſſe de me *multa, quæ loquendo potes enumerare: nec me pœnitebit recordari Eliſæ, quamdiù ipſe recordabor mei, dum anima movebit iſta membra. Dicam pauca pro ſtatu rei. Nec ego ſperavi tegere ſilentio* hanc *fugam, ne fingas* id tibi; ſed etiam *nunquam prætexui faces maritales, aut veni* huc *ad has nuptias. Si fata permitterent me tranſigere vitam meam voluntate, & conſtituere negotia meo arbitratu: primo venerarer Trojanam urbem & dulces reliquias meorum, & ſtarent alta palatia Priami, & manu condidiſſem victis Pergama caduca. Sed jam Grynæus Apollo magnam Italiam, Lycia oracula Italiam imperaverunt* me *quærere: hic eſt amor, hæc patria. Si munimenta Carthaginis,*

NOTÆ.

tur, ſupra, v. 40. De *Pygmalione*, v. 44. De *Iarba*, v. 36.

333. *Ego te, quæ, &c.*] Tres habet partes Æneæ reſponſio. CONFESSIONEM acceptorum beneficiorum, pro quibus gratum animum pollicetur: idque locum habet exordii. NEGATIONEM furtivæ fugæ: immò & conjugii, quod legitimum non fuit, & ſine ſolemnibus ceremoniis, ſupra, v. 166. EXCUSATIONEM. 1. Quia primum ipſius conſilium fuit Trojam inſtaurare in Phrygia: quo in flexu rerum,conjux Didonis eſſe non poterat. 2. Quia Dii in Italiam ipſum etiam repugnantem miſerunt; quod alterum fuit conjugii obſtaculum. 3. Comparatione à pari; quia ſi Diis ipſa paruit,& eorum juſſu Carthagine detinetur, quidni ipſe ſequatur Deos in Italiam? 4. Quia cogitur iis obſequi, & paternæ umbræ, & ipſius Mercurii admonitu. 5. Quia fatis jubetur Aſcanio regnum parare, quo careret in Libya, ubi regnum ad ſuam ex Didone ſobolem pertineret. Fatendum tamen orationem illam, ſi Deorum juſſa excipias, ſane eſſe ſubfrigidam.

340. *Meis Auſpiciis.*] Mea voluntate atque ſponte, meo arbitratu. Mos enim erat veterum, ut gravius nihil, niſi prius captatis auſpiciis ſuſciperent. Atque ita non ſuis auſpiciis rem gerere, eſt non ſuâ voluntate.

344. *Recidiva.*] Alii explicant *reſtituta*, & poſt excidium redeuntia: quomodo *recidivæ febres* dicuntur. Sed puto *recidivas febres* ideo dici, quia in eas *recidimus*; atque ita ſemper *caſum* ſignificare. Igitur *recidiva* ſimpliciter interpretor *caduca* ſive *cadentia*. Quod ſi *recidiva* caſum iteratum notant; puto aliuſum ad geminam Trojæ expugnationem,primam ab Hercule, alteram à Græcis. Æ. 3. 476.

345. *Grynæus, &c.*] *Grynium*, in Æolide. Aſiæ minoris maritima regione, ad occidentem Lydiæ: ubi vetus oraculum, & templum Apollinis ſumptuoſum. Sic Strabo, l. 13. De eo, Ecl. 6. 72. *Lycia*, ejuſdem Aſiæ minoris regio ad meridiem, urbem habuit *Pataram*, ubi celebre etiam oraculum Apollinis, de quo ſupra, v. 143. Hinc Apollo *Grynæus* & *Patareus* dictus eſt; & quanquam Æneas Phœbi monita de quærenda Italia,neque Pataræ accepiſſet; ſed in inſula Delo, apud Anium regem, Æ. 3. 97. & in Epiro, apud Helenum Regem, Æ. 3. 381. per hæc tamen communia nomina *Grynæi* & *Lycii*, unus idemque Apollo, ejuſque oraculum, non locus ſignificatur. Sic in ipſo Delio templo, Apollinem nuncupat *Thymbræum*, cum Thymbræ ſit in Troade, Æ. 3. 85.

346. *Sortes.*] *Oracula*, quæ conſulentibus, modo proſpera, modo adverſa, prout *ſors*, ſive fatum ferebat.

Phœniſſam,

& viſus Libyca urbis retinet te Phœniſſam: quæ demum eſt tibi *invidia*, quod *Trojani ſedeant* in *Italica terra? licet nos quoque quærere regna externa. Umbra aſpera Anchiſæ ſollicitat me in ſomnis, quoties nox tegit terras humidis tenebris, quoties lucida ſidera oriuntur.* Sollicitat *me puer Aſcanius, & injuria facta dilecto capiti* ejus, *quem privo regno Italiæ & terris fatalibus. Nunc etiam nuntius Deorum, miſſus ab ipſo Jove (atteſtor utrumque Deum) portavit* ejus *juſſa per levem aërem: ipſe vidi Deum in luce perſpicua ingredientem muros, & excepi his auribus vocem ejus. Ceſſa commovere & me & te his queſtibus: non ſponte peto Italiam. Talia loquentem* Dido *jamdiu infenſa intuetur, rotans huc illuc oculos: & totum* Æneam *circumſpicit oculis tacitis, & ſic irata loquitur: Nec tibi mater eſt Dea, nec Dardanus auctor familiæ eſt, ô perfide; ſed Caucaſus horribilis duris rupibus peperit te, & Hyrcanæ tigres præbuerunt* tibi *ubera. Quid enim diſſimulo? aut quæ graviora expecto? An gemuit ob fletum meum? an obvertit oculos? an mollitus fudit lacrymas, aut miſertus eſt amantis? Quæ quibus præferam? nunc nunc neque maxima Juno,*

Phœniſſam, Libycæq; aſpectus detinet urbis:
Quæ tandem Auſoniâ Teucros conſidere terrâ
Invidia eſt? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchiſæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties aſtra ignea ſurgunt,
Admonet in ſomnis & turbida terret imago:
Me puer Aſcanius, capitiſq; injuria chari,
Quem regno Heſperiæ fraudo & fatalibꝰ arvis.
Nunc etiam interpres Divûm, Jove miſſus ab ipſo,
(Teſtor utrumq; caput) celeres mandata per auras
Detulit: ipſe Deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemq; his auribus hauſi.
Deſine, meque tuis incendere, teq; querelis:
Italiam non ſponte ſequor.
Talia dicentem jamdudum averſa tuetur,
Huc illuc volvens oculos: totumque pererrat
Luminibus tacitis, & ſic accenſa profatur:
Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus au-
Perfide, ſed duris genuit te cautibus horrens, (ctor,
Caucaſus, Hyrcanæq; admorunt ubera tigres.
Nã quid diſſimulo? aut quæ me ad majora reſervo?
Num fletu ingemuit noſtro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miſeratus a-
mantem eſt?
Quæ quibꝰ anteferam? jam jam nec maxima Juno,

NOTÆ.

348. *Phœniſſam.*] Cum è Phœnicia oriunda ſis, Æ. 1. 450. De *Libya*, ſupra, v. 36. De *Auſonia*, Italia, Æ. 3. 171. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534. De *Italia Aſcanio promiſſa*, Æ. 1. 270.

356. *Interpres Divûm.*] Mercurius, qui Græce Ἑρμῆς dicitur, quaſi ἑρμηνεὺς *interpres*.

360. *Incendere querelis.*] Sic Æ. 10. 895. *Clamore incendunt cœlum.* Et Æ. 11. 147. *Mœſtam incendunt clamoribus urbem.*

362. *Averſa.*] Vel *oculis averſa*, id eſt, torvis ac retortis oculis intuens: vel *averſa animo.*

365. *Nec tibi Diva parens, &c.*] Erumpit Didonis furor in hanc ſupremam orationem, qua I. Negat ea quæ jactaverat v. 12. de divino Æneæ genere. II. Æneam incuſat; quod nec gemitu, nec aſpectu, nec fletu dignatus & flentem & amantem fuerit. III. Deos incuſat ipſos, quod hæc impune ſinant abire. IV. In Æneam iterum, ut in ingratum invehitur: commemoratione beneficiorum quinque. V. Ut in mendacem; qui oracula, Deorumque juſſa fugæ prætexat: quod refutat, negando curam rerum mortalium Diis ineſſe. VI. Per correctionem, negat ſe velle mendacia illius refellere: tum addit conceſſionem deluſoriam, & comminationem futuri naufragii, perpetuarumque poſt mortem inimicitiarum. Ubi notandum, eam ex animi perturbatione Deos modo iniquos dicere, modo rerum humanarum negligentes incuſare, modo pios appellare, à quibus juſtam perfidiæ ultionem ſperet. VII. Denique ſequitur ex furore deliquium.

365. *Dardanus.*] Auctor Trojanorum, Æ. 1. 239.

367. *Caucaſus, Hyrcanæque, &c.*] *Caucaſus*, mons Aſiæ, præ cæteris altus & ſcopuloſus, inter mare Euxinum & Caſpium: *Hyrcania*, olim Parthiæ pars ad meridiem Caſpii maris, nunc *Tabareſtan*, ſub ditione Perſarum: regio pantheris ac tigribus infeſta.

371. *Quæ quibus anteferam, &c.*] Inter quæ omnia immanitatis ſigna, quænam aliis majora dicam?

Nec

Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis.
Nuſquam tuta fides. Ejectum litore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
Amiſſam claſſem, ſocios à morte reduxi.
Heu! furiis incenſa feror. Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ ſortes, nunc & Jove miſſus ab ipſo
Interpres Divûm fert horrida juſſa per auras.
Scilicet is ſuperis labor eſt, ea cura quietos
Sollicitat. Neq; te teneo, neq; dicta refello.
I, ſequere Italiam ventis, pete regna per undas.
Spero equidem mediis, ſi quid pia numina poſſunt,
Supplicia hauſurum ſcopulis; & nomine Dido
Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus abſens:
Et, cum frigida mors animâ ſeduxerit artus,
Omnib⁹ umbra locis adero: dabis, improbe, pœnas:
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama ſub imos.
His medium dictis ſermonem abrumpit, & auras
Ægra fugit: ſeque ex oculis avertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem & multa parantem
Dicere. Suſcipiunt famulæ, collapſaq; membra
Marmoreo referunt thalamo, ſtratiſq; reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas;
Multa gemens, magnoq; animũ labefact⁹ amore:
Juſſa tamen Divûm exequitur, claſſemq; reviſit.
Tum vero Teucri incumbunt, & litore celſas

nec pater Saturnius videt hæc juſtis oculis. Nullibi certa eſt fides. Excepi Æneam expulſum è litore, egenum; & ſtulta conſtitui eum in parte regni: ſervavi naves amiſſas & ſocios à morte. Heu! rapior inflammata à furiis. Nunc Apollo vates, nunc oracula Lycia, nunc nuntius Deorum miſſus ab ipſo Jove portat per aërem dura mandata. Quaſi vero is eſſet labor Deorum, & ea cura vexaret eos *tranquillos. Neque te retineo, neque refuto* quæ *dixiſti. I, pete ventis Italiam, quare regna per mare. Equidem, ſi juſti Dii poſſunt aliquid, ſæro te luiturum pœnas in mediis ſcopulis, & ſæpe nomine appellaturum Didonem. Perſequar* te *nigris ignibus* licet *abſens: & poſtquam frigida mors ſeparaverit corpus* ab *anima, adero umbra cunctis locis: ſolves* mihi *pœnas, ô improbe: audiam, & hæc fama* pœnarum tuarum *veniet ad me apud inferos profundos. His prolatis interrupit medium ſermonem, & afflicta fugit lucem, & ſe abducit & aufert ex aſpectu, relinquens Æneam metu tardantem* dicere *multa, & parantem dicere multa. Suſtinent* eam *famulæ: & reportant in marmoreum cubiculum membra defecta, locantque* ea in *lecto. At pius Æneas quamvis optet conſolando placare mœrentem, & pellere curas ſermonibus, multum gemens, & concuſſus animo* propter *amorem: tamen obſervat juſſa Deorum, & repetit claſſem. Tunc autem Trojani incumbunt* operi,

NOTÆ.

Jam jam nec, &c.] Sed quid mirum ſi eſt in me iniquus Æneas: cum ne Juno quidem Carthaginis & conjugii perinde tutrix; ne Jupiter quidem ipſe Saturni filius & Junonis conjux, æquis oculis hæc in me ab illo commiſſa ſcelera aſpiciant.

373. *Nuſquam tuta fides.*] Nec apud homines, qui eam temere violant; nec apud Deos, qui eam impune violari ſinunt.

380. *Neque dicta refello, &c.*] Senſus eſt. Oracula quidem & juſſa illa, à te ficta ſunt: poſſem fraudem tuam eaque refellere: ſed nec refello, nec te hic ultra retineo: *I, ſequere Italiam, &c.*

383. *Supplicia hauſurum.*] Pro *hauſturum*: id eſt, fluctibus ſubmergendum, ſuffocandum æquis, quibuſcum mortem *hauriat. Dido.*] In accuſativo Græco.

384. *Sequar atris ignibus abſens.*] Inſtar furiæ tibi adhærebit abſentis & derelictæ Didonis memoria.

385. *Anima, &c.*] Tribuuntur Ovidio quatuor hi verſus:

Bis duo ſunt homini: manes, caro, ſpiritus, umbra:
Quatuor iſta, loci bis duo ſuſcipiunt.
Terra tegit carnem, tumulum circumvolat umbra,
Orcus habet manes, ſpiritus aſtra petit.

Ex quibus erui poteſtis hujus loci ſenſus: *Cum mihi mors* carnem à ſpiritu, *corpus ab anima ſeparaverit:* umbra *mea te ſemper inſequetur; & fama ſupplicii tui ſub terras perveniet ad* manes *meos.* Hæc ſuſius, Æ. 6. 748.

& detrahunt altas naves è toto litore : natant unctæ naves : & natantes portant remos virescentes, & ligni è silvis adhuc infirmi, desiderio fugiendi. Videas eos exeuntes, & erumpentes ex urbe totâ. En quemadmodum formicæ, quando depredantur magnum cumulum frumenti, providæ in hyemem, & seponunt in latebras : nigra turba incedit per agros, & subvehunt prædam angusto tramite inter herbas : partim obnixæ humeris propellunt magna grana : partim colligunt turmas, & accelerant morantes : omnis semita fervet labore. Quis tunc sensus erat tibi, ô Dido, spectanti talia? aut quos emittebas gemitus? cum ex alta arce spectares litora undique æstuare, & aspiceres coram oculis totum mare turbari tantis clamoribus? Improbe amor, quid non cogis facere animos hominum? Cogitur rursus descendere ad lacrymas : rursus oppugnare Æneam precando, & supplicando subjicere animum amori : ne omittat quicquam intentatum, antequam *frustra moriatur. Anna,* inquit, *cernis circum properari toto litore : undique collecti sunt : jam vela invitant ventos,*

Deducunt toto naves: natat uncta carina;
Frondentesq; ferunt remos, & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totaq; ex urbe ruentes.
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum(nunt:
Cum populant, hyemis memores,tectoque repo-
It nigrum campis agmen, prædamq; per herbas
Convectant calle angusto:pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantq; moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quosve dabas gemitus? cum litora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumq; videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum, frustra moritura, relinquat.
Anna,vides toto properari litore circum:
Undiq; convenere: vocat jam carbasus auras,

NOTÆ.

398. *Uncta carina.*] Pice aliaque pingui materia perlitæ naves, quarum trabs infima *carina* est.

399. *Frondentes remos.*] Non elaboratos aut siccos; sed adhuc recentes ex arbore, immò & frondibus vestitos: hyemem enim tunc deflectebat in ver: quam tamen hyemem simpliciter vocat Dido, Æneæ deterrendi causâ, v. 309. *Hylerno moliris sidere classem.* Ver autem optime congruit cum iis quæ dicentur, Æ. 5. 46. *Robora.*] Duriora grandioraque ligna, ad malos conficiendos. De *robore*, quod aliquando pro specie glandiferæ arboris sumitur, sæpius pro duriore quovis ligno, G. 1. 162.

402. *Ac veluti.*] Trojanorum laborem cum formicarum sedulitate comparat: *Parvula nam exemplo est magni formica laboris,* inquit Horat. Sat. l. 1. 1. Expressa est ista comparatio ex paræmesi Phocylidis, quæ legitur apud Hortensium. *Far.* plur. *farra* frumenti species est purissimi. *Callis.*] Est semita quæ *callo* pedum induruit. *Semita.*] Angusta via, quasi *semi iter.*

407. *Castigantque moras.*] Accelerant, ac velusti increpant morantes.

409. *Litora fervere.*] *Æstuare*, nautis, Trojanis, aliis referta esse. Utraque translatio petitur ab æstu, & aquis ferventibus, quæ dum ebulliunt, confertim ac tumultuoso impetu miscentur inter se, multiplicantur, intumescunt.

416. *Anna, vides, &c.*] Dido jam Æneæ dirissima quæque comminata atque imprecata fuerat, v. 381. Nunc suadet Annæ ut eum supplex adeat pro se: more amantum, qui nunc minis, nunc precibus agunt; jam furiosi, mox dejecti, nusquam sibi similes. Oratio tres habet partes. I. Exponit præsens profectionis periculum. II. Rogat Annam ut Æneam adeat: tum quia colitur ab Ænea, tum quia novit ipsa pertentare ejus animum. III. Docet eam argumentis, quibus eum à profectione deterreat, eaque tria. 1. Quod nihil in eum hostile Dido commiserit. 2. Quod nondum commoda sit navigationi tempestas. 3. Quod non jam conjugium; sed breve tantum tempus petat, ut dolori assuescat suo, ejusque absentiæ.

417. *Carbasus.*] Plur. *Carbasa.* Lini genus: quo, & vela, & vestes etiam fiunt: in Hispania inventus est circa Tarraconem, ex Plin. l. 19. 1.

Puppibus

Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem;
Et perferre, ſoror, potero. Miſeræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi: ſolam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus;
Sola viri molles aditus & tempora noras.
I, ſoror, atque hoſtem ſupplex affare ſuperbum:
Non ego cum Danais Trojanam exſcindere gentem
Aulide juravi, claſſemve ad Pergama miſi:
Nec patris Anchiſæ cineres manesve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quo ruit? extremũ hoc miſeræ det mun⁹ amanti:
Expectet facilemq; fugam, ventoſq; ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec pulchro ut Latio careat, regnumq; relinquat.
Tempus inane peto, requiem ſpatiumq; furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremã hanc oro veniam: miſerere ſororis:
Quam mihi cum dederit, cumulatum morte remittam.

& nautæ hilares addiderunt puppibus coronas. Ego ſi potuiſſem præſentire tantam calamitatem, poſſem etiam eam ſuſtinere. Tamen, ô Anna, fac iſtud ſolum mihi miſeræ: nam perfidus ille ſolebat te ſolam revereri, etiam tibi committere ſecretos ſenſus; ſola cognoſcebas tempora & commodos aditus ad illum. I, ſoror, & ſupplex alloquere hoſtem ferocem. Non ego juravi cum Græcis, in Aulide evertere Trojanam gentem, aut miſi naves adverſus Trojam: nec effodi cineres & umbram patris Anchiſæ. Cur abnuit excipere rigidis auribus meos ſermones? Quo vadit? Concedat ultimum hoc munus miſeræ amanti: expectet commodam fugam, & ventos opportunos. Non jam peto antiquum conjugium, quod violavit: nec ut abſtineat pulchro Latio, & deſerat regnum. Peto tempus leve, quietem & moram ad *amorem* extinguendum: *donec ſors mea me domitam aſſuefaciat* huic dolori. *Hoc precor* ab illo *beneficium ultimum: miſerere ſororis: cum mihi hoc dederit dimittam illum expletum* etiam *morte* mea.

NOTÆ.

418. *Coronas.*] Mos nautarum cum ſolverent, & appellerent, in ſignum lætitiæ. G. 1. 303. *Ceu preſſa cum jam portum tetigere carinæ, Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas.* Imponebant autem præcipue puppibus, quia in ea navis parte ſacrarium erat.

419. *Hunc ego ſi potui, &c.*] *Si potuiſſem:* mutatio temporis, ut ſupra, v. 27. *Ante pudor quàm te violo*; id eſt, *violem.* Et ſenſus eſt: Quamvis non poſſim perferre, *tamen* hoc mihi ſolatium qualecumque exhibe, *I, ſoror, atque hoſtem affare, &c.*

426. *Aulide juravi.*] *Aulis*, Tanagræorum pagus eſt, in ora Bœotiæ, loco ſaxoſo, ad Euripum Eubœæ appoſitus, non longe à Chalcide: portum habet duplicem; quò convenit Græcorum claſſis navium mille, ad Trojanam expeditionem proficiſcens. Hic cum in illo Græcorum conventu Agamemnon rex Mycenarum cervam, Dianæ Aulidenſi ſacram, inter venandum occidiſſet, ventis adverſis detenta claſſis fuit, donec admonitus à Calchante Agamemnon Iphigeniam filiam ſuam Dianæ immolaret, Æ. 2. 116. De *Danais*, Græcis, Æ. 1. 34. De *Pergamis*, arce Trojæ, Æ. 1. 470.

427. *Anchiſæ cineres manesve.*] Grave crimen apud veteres, violare mortuorum ſepulcra. De *manibus* ſupra, v. 385. De *Latio*, Italiæ parte, Æ. 1. 10.

435. *Veniam.*] Favorem ac beneficium. Æ. 1. 523.

Miſerere ſororis.] Extremum hoc ab illo beneficium peto: miſerere igitur ſororis, & fac ut illud obtineam.

436. *Quam mihi cùm dederit, cumulatum morte remittam.*] Ita, collatis exemplaribus, hunc verſum, totius operis difficillimum & maxime luxatum, emendo: Et ſenſus eſt. *Hoc beneficium moræ paulò longioris, hanc gratiam extremam cùm mihi contulerit; remittam illum, dimittam, ſinam abire, & mortem meam quaſi cumulum vitæ ejus adjiciam.* Eſtque hæc amantum locutio, qui perfidis amantibus munus conferre morte ſua exiſtimant: qualis ille paſtor Ecl. 8. 59. *Præceps aërii ſpecula de montis in undas deferar, extremum hoc munus morientis habeto.* Habent alii codices: *Quam mihi cum dederis, cumulatam morte relinquam*, vel, *cumulatã in morte relinquam*: nullo, vel abſurdo ſenſu.

Talibus orabat, taleſque miſerrima fletus
Fertque refertq; ſoror: ſed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obſtant: placidaſq; viri Deus obſtruit aures.
Ac veluti annoſo validam cùm robore quercum
Alpini Boreæ, nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant; it ſtridor, & alte
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa hæret ſcopulis: & quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in tartara tendit.
Haud ſecus aſſiduis hinc atq; hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perſentit pectore curas:
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cœli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemq; relinquat:
Vidit, thuricremis cum dona imponeret aris,
Horrendum dictu, latices nigreſcere ſacros;
Fuſaq; in obſcœnum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis & feſta fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Viſa viri, nox cum terras obſcura teneret:
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multaq; præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipſe furentem

Talibus verbis *precabatur, & ſoror miſerrima fert ac refert Æneæ tales fletus: ſed ille nullis fletibus movetur, & nulla verba audit exorabilis. Fata obſtant, & occludit Æneæ benignas aures. Et veluti quando Boreæ Alpini nunc hinc, nunc illinc, conantur inter ſe evertere flatibus quercum validam antiquo robore; tunc ſtridor auditur, & trunco profunde commoto folia tegunt terram: ipſa* quercus *hæret rupibus: & tantum radice progreditur ad inferos, quantum cacumine in cœleſtem aërem. Non aliter heros verberatur hinc atque hinc continuis ſermonibus, & magno animo, ſentit dolores: animus* tamen *perſtat immutabilis, inutiles lacrymæ defluunt. Tunc autem miſera Dido territa fatis rogat mortem: tædet* eam *aſpicere concava cœli. Ut magis perficiat concilium, & alliciat vitam: vidit, cum imponeret munera altaribus* ubi *thus crematur,* rem *horribilem dictu, ſacrum liquorem nigreſcere, & vinum effuſum mutare ſe in fœdum ſanguinem. Nulli elocuta* eſt *hoc prodigium, ne ipſi* quidem *ſorori. Præterea fuit in ædibus ſacrarium primi mariti è marmore, quod venerabatur mirabili cultu, cinctum vittis albis & feſtivis foliis. Verba & voces mariti appellantis viſa* ſunt *hinc audiri, cum opaca nox obtegeret terras: & bubo ſolus* viſus eſt *è tectis ſæpe queri funeſto cantu, & protrahere longas voces in* modum *fletus. Et præterea vaticinia veterum vatum terrent* eam *monitis horrendis. Ipſe crudelis Æneas*

NOTÆ.

442. *Alpini Boreæ.*] De *Borea*, vento ſeptentrionali, Ecl. 7. 51. Hic numero plurali, ut paſſim *Aquilones* & *Auſtri*. Dicuntur *Alpini*, quia flant à ſeptentrione: ager autem Mantuanus, unde Virgilius erat, & magna pars Italiæ, Alpibus à ſeptentrione & occidente cingitur. De *Alpibus*, Æ. 10. 47.

451. *Convexa, &c.*] *Tædet cœlum videre*, id eſt, *vivere*. *Convexa* dixit, id eſt, *concava*: concavam enim cœli ſuperficiem dumtaxat videmus, non convexam, Æ. 1. 314.

454. *Latices nigreſcere, &c.*] Per *latices*, lac & aquam intelligit, quæ cum alba vulgo ſint, novo prodigio nigreſcebant; tum vina in cruorem vertebantur. Hæc enim offerebantur in ſacrificiis, vina præſertim, ad libationem, de qua Æ. 1. 740.

457. *Templum.*] *Sacrarium*, locus in privata domo, ubi ſtatuam ſervabat Sichæi, primi conjugis: ornatam frondibus, & velleribus niveis, iiſque laneis, quæ *vittæ* dicebantur; ornamenta non ſacerdotum tantum, ſed & ſtatuarum & victimarum. Ecl. 8. 64. Æ. 2. 133.

462. *Sola bubo.*] *Hibou*; vulgo maſculini generis, hic fœmini: idque notat Nonnius Marcellus; idemque legit *ſera*, non *ſola*: utrumque apte, cum *ſero* ſub noctem canat, & loca *ſola* plerumque incolat.

In

In ſomnis ferus Æneas: ſemperque relinqui
Sola ſibi, ſemper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios deſertâ quærere terrâ.
Eumenidũ veluti demens videt agmina Pentheus,
Et ſolẽ geminũ, & duplices ſe oſtendere Thebas:
Aut Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes,
Armatam facibus matrem & ſerpentibus atris
Cum fugit, ultriceſq; ſedent in limine Diræ.
Ergo ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitq; mori: temp⁹ ſecum ipſa modumq;
Exigit, &, mœſtam dictis aggreſſa ſororem,
Conſilium vultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat:
Inveni, germana, viam, gratare ſorori,
Quæ mihi reddat eum, vel eo me ſolvat amantem.
Oceani finem juxta Solemque cadentem,

turbat furentem per ſomnia: & ipſa ſibi videtur ſemper deſeri ſola, ſemper ire per *longum iter incomitata, & quærere Carthaginenſes* in *locis deſertis. Quemadmodum Pentheus inſaniens videt turmas furiarum, duoſque Soles, & duas Thebas ſe offerre ipſi: Vel* quemadmodum *Agamemnonis* filius *Oreſtes*, tam ſæpe *jactatus* in *theatris: quando fugit matrem armatam facibus & nigris anguibus, &* quando *furiæ vindices ſtant ad januam. Igitur poſtquam* Dido *ſuccumbens dolori ſuſcepit* animo *furias, & ſtatuit mori: ſecum ipſa meditatur tempus & modum, & compellans verbis triſtem ſororem, celat conſilium ſub vultu, & exhilarat frontem ſpe* ſimulatâ: *O ſoror,* inquit, *gratulare ſorori: reperi artem, qua reſtituet illum mihi, vel me amantem liberabit* ab *illo. Prope terminos Oceani & Solem occidentem,*

NOTÆ.

469. *Eumenidum veluti, &c.*] Furorem Didonis comparat cum furore Penthei & Oreſtis. *Pentheus*, Echionis filius Cadmi nepos ex Agave filia, rex Thebarum in Bœotia: cum cives à Bacchi veneratione averteret, ipſumq; Bacchum, ad ſe ſub Acœtæ forma adductum à famulis, carcere includi juſſiſſet: tum in Cithæronem, Bœotiæ montem, ad orgia diſturbanda cucurriſſet, à matre & materteris orgia celebrantibus laceratus eſt. Ita Ovid. Metam. 3. 700. Ita fere & Euripides in Bacchicis: ubi ait Pentheum, antequam in montem abiret, furore immiſſo vexatum à Baccho fuiſſe, v. 848. ipſumque inducit Pentheum ita loquentem, v. 915. Καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, διπλᾶς δὲ Θήβας· *Et vero videre mihi duos quidem Soles videor, dupliceſque Thebas.* Addit Virgilius etiam *agmina Eumenidum*, ſive furiarum, quæ tres tantummodo ſunt. De quibus G. 1. 278.

471. *Oreſtes*] Agamemnonis filius, propter occiſam matrem Clytæmneſtram agitatus ab ejus umbra & Furiis, quæ ſemper ei cum facibus imminere videbantur, Delphos adiit ad conſulendum Apollinem: à quo cum audiſſet ſe Athenis in templo Minervæ expiandum, Furiis templi limen obſidentibus ne exiret, exiit tamen; & Athenas profectus, Minervæ judicio cauſam adverſus Furias obtinuit. Hinc dixit Virgilius *in limine*. Iti fere Æſchylus in Eumenidum tragœdia: qua de re cum aliæ ab Euripide aliiſque poëtis tragœdiæ ſcriptæ ſint; ideo dicitur *ſcenis agitatus Oreſtes*. Cætera de eo, Æ. 3. 331. De *Scena*, parte theatri, G. 2. 381. & 3. 24. De *Diris*, furiis, Æ. 3. 211. G. 1. 278. G. 3. 552.

480. *Oceani finem juxta, &c.*] Heſperides tres, *Ægle, Arethuſa, Heſperethuſa*: patrem habuerunt, vel Heſperum Atlantis fratrem; vel Atlantem ipſum, ex Heſperide. Is hortos filiabus attribuit, ubi mala fuere aurea: eoſque cuſtodiendos dedit pervigili draconi: inde Hercules, ab Euryſtheo juſſus, occiſo dracone, mala diripuit. Præter draconem addit Virgilius *ſacerdotem* & *templum*, fortaſſe Veneris, cui mala dicata erant. Situs hortorum à Virgilio deſcribitur juxta communiorem opinionem, in Mauritania Tingitana, extrema Africæ parte ad occidentem, circa Lixum oppidum: vel in continenti, juxta aliquos: vel in inſula, juxta alios. Hic locus, ad orientem habet *Maſſylos* ſive *Maſæſylos*, ad meridiem, *Æthiopas* occidentales, & *Atlantem* montem, de quo v. 247. qui mons cum variis nominibus ad Ægyptum uſque pertineat, & Africam univerſam dividat in ſeptentrionalem & meridionalem; ideo veteres poëtæ quicquid erat fere gentium ad meridiem Atlantis, Æthiopum nomine comprehendebant, dividebantque in orientales & occidentales. De *Æthiopia* proprie dicta diximus Ecl. 10. 68. Alii Heſperidum hortos collocant in parte Africæ plane oppoſita, nempe ad orientem, in orientali ora Syrtis majoris: quorum errorem refellit Salmaſius ad Solinum. *Mala* porro hortorum, alii *oves* pretioſiſſimi velleris aiunt fuiſſe, quæ, ut & *mala*, Græcis dicuntur μῆλα: alii *mala* illa exiſtimant, quæ vel *citrea* vel *aurantia* appellamus; inde ab Herculæ

extrema eſt regio Æthiopum: ubi magnus Atlas vertit humeris cœlum conſixum aſtris fulgentibus. Inde oriunda *oſtenſa eſt mihi ſaga Maſſylæ nationis, cuſtos templi Heſperidum: & quæ præbebat cibum draconi, & ſervabat ſacros ramos in arbore, fundens liquida mella & ſomniferum papaver. Hæc pollicetur ſe carminibus reſolvere animos quos velit; aliis vero injicere triſtes curas, retinere aquam* in *fluviis, & retro agere ſidera; & evocat infernas umbras. Videbis terram reboare ſub pedibus, & ornos decidi è montibus. O dilecta ſoror, atteſtor Deos, & te, tuumque jucundum caput, me coactam præparari ad magicas artes. Tu tacita, ſub aræ,* in *interiore domo, extrue regum: & ſuperpone armæ Æneæ, quæ ſceleratus reliquit ſuſpenſa* in *cubiculo,*

Ultimus Æthiopum locus eſt, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epulaſque draconi
Quæ dabat, & ſacros ſervabat in arbore ramos,
Spargens humida mella ſoporiferumq; papaver.
Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentes
Quas velit; aſt aliis duras immittere curas,
Siſtere aquam fluviis, & vertere ſidera retro:
Nocturnoſq; ciet manes. Mugire videbis
Sub pedibus terram, & deſcendere montib⁹ ornos.
Teſtor, chara, Deos & te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige: & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit

NOTÆ.

exportata in Græciam. *Hortos* vero putant inſulas eſſe *Fortunatas*, nunc *Canaries*, infra Lixum quidem, ſed Atlanti proximas, & à litore non admodum diſſitas. Alii volunt eas eſſe, quæ ab antiquis *Heſperides & Gorgades* appellatæ ſunt, nunc *Iſles du cap verd*: ſed illæ multo ad meridiem accedunt magis, & ab Atlante recedunt, ad oſtia nigri fluvii, à quibus leucis totis centum & quinquaginta diſſitæ ſunt. *Draconem* denique exiſtimant flexuoſum maris fretum fuiſſe, quo horti à continente dividebantur.

482. *Stellis ardentibus aptum.*] Hæc locutio ter reperitur in Ennii fragmentis, unde Virgilius eam hauſit. *Aptum* autem hic, *fixum* & *connexum* eſt, à Græco ἅπτω *ligo*: Ecl. 7. 13. Sic Lucret. l. 5. 538. *Ev ineunte ævo conjunctam atque uniter aptam.* Et v. 1205. *Stelliſque micantibus æthera fixum*: id eſt, *in quo ſtellæ micantes fixæ ſunt.* Ita: *Stellis ardentibus aptum*, id eſt; *in quo ſtellæ ardentes aptæ & junctæ ſunt.*

486. *Soporiferumque papaver.*] Si pervigil eſſe debuit draco, quomodo ſoporifero papavere ſacerdos eum alebat? Hic multa interpretes. Ego hæc duo. I. Non ſignificat poëta ſopitum draconem à ſacerdote, ſed nutritum cibis deliciſſimis. Erat autem in deliciis menſarum ſecundarum apud veteres maſſa quædam dulciaria, toſto ſemine papaveris & melle condita: ex Plin. l. 19. 8. nihilque apud eos fere mellitum erat, quod non eſſet ſparſum etiam papavere. II. Forte vult illius ſagæ potentiam extollere, quæ artem etiam ſciret ſopiendi pervigilis draconis: ut Medea apud Ovid. Met. 7. 150. De *manibus*, animis mortuorum, G. 4. 469. De *ornis*, fraxinis ſylveſtribus, Ecl. 6. 71.

493. *Accingier artes.*] Pro *accingi ad artes*: ſuppreſſa præpoſitione, & voce triſſyllaba in quadriſſyllabam prolata, more Græcorum, qui infinitivis attexunt ſyllabas. *Accingi*, pro *parari*: morem eorum innuit, qui fluentem veſtem colligunt & cingunt, ut ſint ad opus expeditiores. Cur autem opus erat hoc apparatu? nonne ſibi necem conſciſcere poterat Dido clam ſorore? Poterat enimvero. Sed ſperare etiam poterat, apparatus illius inſolentia Æneam fore commovendum. Et pompam illam ex arte adhibuit Virgilius, ut hiſtoriæ aliquomodo ſerviret, quæ Didonem erecto rogo ſibi vitam demiſſe teſtatur, licet honeſtiorem ob cauſam, ſupra, v. 36.

494. *Pyram.*] Strues lignorum ad comburenda cadavera. *Rogus* dicitur, antequam ardeat: vel à ῥωγὴ *fiſſura*, ex Marſilio; vel potius, à *rogandis* Diis, qui cadavere impoſito rogabantur, ex Perotto. *Pyra* dicitur, cum jam ardere cœpit, à πῦρ *ignis*. *Buſtum*, cum ardere deſiit, vel quaſi bene uſtum ex Feſto; vel potius, ex Voſſio, ab antiquo *buro*, unde *comburo*, quod eſt à Græco πύρω.

Tecto interiore ſub auras.] Non quidem ſub *tecto*, quod inde arſiſſet: ſed in intimo regiæ receſſu, aperto loco, *ſub auras*. *Tectum* igitur hic pro domo ſumitur, pars pro toto.

495. *Arma, thalamo, &c.*] Et infra, v. 507.

Impius,

Impius, exuviasq; omnes, lectumq; jugalem
Quo perii, superimponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monimenta jubet monstratq; sacerdos.
Hæc effata silet: pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera sacris
Germanam credit: nec tantos mente furores
Concipit; aut graviora timet, quam morte Sichæi.
Ergo jussa parat.
At Regina pyrâ, penetrali in sede, sub auras
Erectâ ingenti, tedis atque ilice sectâ,
Intenditque locum sertis, & fronde coronat
Funereâ: super exuvias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum: & crines effusa sacerdos
Tercentum tonat ore Deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamq; Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparserat & latices simulatos fontis Averni.

& omnes vestes, & lectum conjugalem in *quo perii. Placet delere omnes reliquias pessimi hominis, & ita docet saga. Hæc locuta tacet: simul pallor invadit vultum. Tamen Anna non putat sororem celare mortem suam sub illis novis cæremoniis: nec sustinet animo tantam rationem; aut timet atrocius quicquam, quam in nece Sichæi. Igitur præparat, quæ mandata fuerant. Sed Regina extructo rogo, è tedis & ulicibus sedis, sub aure, in interiore domo: cingitque locum sertis, & coronat funebribus foliis: superponit lecto vestes, & ensem relictum, & imaginem Æneæ, non insana futuri cultus. Altaria stant circum, & saga soluta crinibus tonat ore trecentos Deos, & Erebum, & Chaos, & Hecaten triplicem, tria capita virginis Dianæ. Asperserat quoque fictas aquas lacus Averni.*

NOTÆ.

ensem relictum. Itaque immerito culpant nonnulli Virgilium, quod ensis ab Ænea Didoni; à viro mulieri, dono datus sit. At non ait *datum*, sed casu relictum in cubiculo. Nec obstat, quod eum *munus* appellet, v. 647. Sic enim ait: *non hos quæsitum munus in usus*, id est, *non hos in usus quæsitum & comparatum ab Ænea; cui, muneris loco, datus ab aliquo alio fuerat.*

496. *Exuvias.*] Spolia, vestes, ab *exuo.*

505. *Tedis atque ilice.*] *Teda*, arbor pinguis, è *picearum* genere, ex qua faces fiebant, quæ ideo *tedæ* vocabantur: *Ilex*, arbor glandifera, è quercuum genere, *de l'yeuse.*

506. *Intenditque locum sertis, &c.*] Vel pyram, vel parietes loci ubi stabat pyra. *Funerea, fronde*, verbena ex funestis arboribus, cupresso, taxo, &c. De *verbenis* Æ. 8. 65.

508. *Effigiemque toro, &c.*] Ad amoris affectum, ut ne in morte quidem ab Ænea separetur: in speciem tamen, ad magica sacra; quibus adhibebantur effigies eorum, in quos illa parabantur, præsertim cereæ, Ecl. 8. 75. De *toro*, lecto, Æ. 3. 224.

509. *Sacerdos.*] Massyla, de qua, v. 483. *De crinium in sacris effusione*, Æ. 3. 370.

510. *Tercentum tonat ore Deos.*] Vel juxta Hortensium, sonat *tercentum Deos*; id est, *innumeros*: certo numero, pro incerto. Vel juxta Servium, *Ter tonat centum Deos*, id est, centum numina Hecates, quæ sic dicta ab ἑκατὸν *centum*: quia centum varias habere dicebatur potestates, & centum victimis placabatur, & centenarius numerus ipsi sacer erat.

Erebum.] Vel Deus est inferorum, ex Chao & Caligine prognatus, paterque Noctis, juxta Hyginum: vel profundissima inferorum sedes, ab ἐρέβω *tego.*

Chaos.] Vel antiquissimus Deorum est, unde cæteri propagati, juxta Hesiodum in Theog. v. 116. Vel prima rerum omnium & confusa moles, unde orbis eductus est. G. 4. 347.

511. *Tergeminam Hecaten, &c.*] Sororem Apollinis, triplici nomine: quippe *Luna* in cœlo, *Diana* in terris, *Proserpina* in inferis appellabatur. At præterea *Hecate.* Ergo nomine quadruplici, non triplici? Immo *Hecate* nomen non fuit, sed cognomen, de quo proximè diximus. Eadem quoque tribus capitibus pingebatur, dextro equino, sinistro canino; medio, vel humano, vel stillo, variant enim auctores. Tum colebatur in triviis. *Virgo* dicitur, quia virginitatis amans, ideoque sylvestres mores & venarum coluit. Igitur posita per *Hecaten* & *Dianam*, idem dixit, diverse tamen expressit.

512. *Simulatos fontis Averni.* *Lacus* proprie, non *fons est*, in Campania Italiæ, per quem descensus esse dicitur ad inferos, G. 2. 161. Cujus aquæ ad magica sacra celebres dicuntur apud Latinos: an item apud Barbaros & Græcos, non perinde liquet. Fortasse *Averna* generatim dicuntur lacus omnes, quorum halitus putris & gravior avibus infestus est: inde enim *Aver-*

Et conquiruntur lanuginoſæ herbæ, ſuccisæ falcibus æreis ad Lunam, cum ſucco nigri veneni. Conquiritur etiam Hippomanes, *amor equæ ſubductus, & evulſus è fronte pulli naſcentis. Ipſa* Dido *moritura, exuta calceamentis* circa *unum pedem, in veſte ſuccincta prope altaria, teſtatur molâ & manibus piis Deos & aſtra concurrentia ad ſuum fatum: præterea, ſi aliquis Deus æquus & memor curam gerit amantum non æquali nexu* junctorum, hunc *implorat. Nox erat, & corpora fatigata ſomnum capiebant in terris, ſylvæque & æſtera maria quieverant: quando aſtra vertuntur in medio curſu:*

Falcibus & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.
Quæritur & naſcentis equi de fronte revulſus
Et matri præreptus amor.
Ipſa molâ manibuſque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veſte recincta,
Teſtatur moritura Deos, & conſcia fati
Sidera: tum, ſi quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet juſtumq; memorq;, precatur.
Nox erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, ſylvæq; & ſæva quierant
Æquora: cùm medio volvuntur ſidera lapſu:

NOTÆ.

nus nomen habuit, quaſi ἄορνος, ab α *privativo*, & ὄρνις *avis*, Æ. 6. 237. Conjecturam firmat Lucret. l. 6. 738. *Nunc age Averna tibi quæ ſint loca cumque, lacuſque.* Aquam autem ejuſmodi à magis ubique expetitam, quippe fœdam & graveolentam, veriſimile eſt. Addit *ſimulatos*: quia communem aquam hoc nomine Dido appellabat, ad fallendam ſororem.

513. *Falcibus &, &c.*] *Ad lunam*: quia putabatur in herbas deſpumare, & inſervire rebus magicis; quippe eadem atque Hecate, Ecl. 8. 69. *Pubentes herbæ*: vel villoſæ & lanuginoſæ: vel grandiores & adultæ, quibus vis inſit major; non teneræ. *Ahenis falcibus*, id eſt æreis: quia id ea in arte ſolemne. Ovid. Met. 7. 228. de Medea: *Partim ſuccidit curvamine falcis ahenæ.*

514. *Nigri lacte veneni.*] Vel *lac* dixit, pro quolibet ſucco: *nigrum venenum*, pro infauſto, diro, ut G. 2. 130. *Membris agit atra venena.* Vel, *lac nigri veneni*, pro ſucco nigri coloris.

515. *Naſcentis equi, &c.*] Plin. l. 8. 42. *Cenſent equis innaſci ameris veneficium, hippomanes appellatum, in fronte, caricæ magnitudine, colore nigro: quod ſtatim edito partu devorat fœta; aut partum ad ubera non admittit, ſi quis præreptum habeat.* Eadem fere Ariſtoteles & Ælianus. Ideo Hippomanes *matris amor* dicitur: quia primo expetitur ab equa, eique pullum chariorem reddit. Nomen ab ἵππος *equus*, & μανία *furor*. Hoc autem hippomanes quæri jubet Dido: ut ſorori perſuadeat, ſacra illa, ad conciliandum Æneam, non ad mortem ſibi quærendam, inſtitui.

517. *Ipſa molâ manibuſque, &c.*] Ipſa Dido, non ſacerdos, Deos atteſtatur: *ſpargens molam*, ſive placentam ſalſam ſuper aras, eaſque *tenens manibus*. De *mola*, ejuſque ſpargendæ conſuetudine, Æ. 8. 82. De *tenendis aris* inter ſupplicandum, ſupra, v. 219.

518. *Unum exuta pedem vinclis, &c.*] Sagarum habitus. Talis Medea apud Ovid. Met. 7. 182. *Egreditur tectis, veſtes induta recinctas, Nuda pedem, nudis humeris infuſa capillos.* Sinistrum *pedem* fuiſſe exiſtimat Cerdanus. *Vincla* explicat Pontanus, *calceamenta*: ex Tibul. l. 1. 6. 30. *Vinclaque de niveo detrahit ipſe pede.*

In veſte recincta.] Explicant omnes, *diſcinctam, ſolutam, ac fluentem* veſtem: quia, inquit Naſcimbænus, nihil in ſacrificiis non ſolutum eſſe oportebat. Ego *ſuccinctam*, & *collectam*; ut pes nudus appareret, & commodior eſſet ad circumeundas aras habitus. Et vero tres poëtarum principes reperio hæc tria in magico habitu deſcripſiſſe, nudos pedes, effuſos capillos, & veſtem recinctam. Virgilium quidem hoc loco de Didone. Ovidium Met. 7. 182. de Medea: *Egreditur tectis, veſtes induta recinctas, Nuda pedem, nudis humeris infuſa capillos.* Horatium Sat. l. 1. 8. 23. de Canidia: *Vidi egomet nigrâ ſuccinctam vadere palla Canidiam, pedibus nudis, paſſoque capillo.* Tutius igitur puto Virgilii & Ovidii interpretem adhibere Horatium: & *recinctam*, explicare *ſuccinctam, accinctam*: præſertim cum antea, v. 493. Dido dixerit: *Magicas invitam accingier artes*: & in pleriſque aliis verbis, *re*, non neget, ſed augeat: ut in *recido, recipio*: in pleriſque utramque vim habeat: ut in *recanto*, & *recino*, quæ ſignificant incantationem & diſſolvere & iterare; ſic erit in *recingo* utraque vis.

520. *Non æquo fœdere amantes.*] Amantes, non æquali affectu; non pari fide conjunctos: quales erant Dido & Æneas; illa multum, hic leviter amans.

Cùm

Cùm tacet omnis ager, pecudes, pictæq; volucres,
Quæq; lacu late liquidos, quæq; aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum,
At non infelix animi Phœniſſa; neque unquam
Solvitur in ſomnos, oculiſve aut pectore noctem
Accipit: ingeminant curæ, rurſuſq; reſurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æſtu.
Sic adeo inſiſtit, ſecumque ita corde volutat:
En quid ago? rurſuſne procos irriſa priores
Experiar? Nomadumq; petam connubia ſupplex,
Quos ego ſum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur claſſes atque ultima Teucrûm
Juſſa ſequar? quiáne auxilio juvat ante levatos,
Et bene apud memores veteris ſtat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, ſinet? ratibuſq; ſuperbis
Irriſam accipiet? neſcis heu, perdita, necdum
Laomedonteæ ſentis perjuria gentis?
Quid tum? ſola fugâ nautas comitabor ovantes?
An Tyriis, omnique manu ſtipata meorum
Inſequar? & quos Sidonia vix urbe revelli,
Rurſus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroq; averte dolorem.
Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atq; objicis hoſti.
Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
Degere more feræ, tales nec tangere curas?

quando omnis campus ſilet, beſtiæ, & verſicolores aves, & quæ incolunt late lacus liquidos, & quæ agros rubis horridos, jacentes ſub nocte tacitâ mulcebant ſomno curas & corda oblita laborum. Non vero mulcebat curas *Phœniſſa animo miſera, nec unquam reſolvitur in ſomnum, aut admittit noctem oculis aut pectore: augeſcunt curæ, & iterum renaſcens amor furit, & agitatur magno motu irarum. Sic adeo inſtat* ſibi, *& ſic apud ſe cogitat: Quid nunc faciam? an viciſſim contemnenda tentabo primos amatores, & ſupplex flagitabo nuptias Numidarum, quos ego jam toties dedignata ſum* accipere *conjuges? An ergo ſequar naves Trojanas, & ſuprema imperia Trojanorum? an quia* mihi *prodeſt eos prius* à me *recreatos eſſe ſubſidio, &* quia *gratia* illius *antiqui facti manet* adhuc *in bene gratis* eorum animis: *Fac autem* me *velle* eos ſequi, *quis* eorum *mihi permittet? & navibus admittet irriſam? Heu! neſciſne miſera, necdum ſentis perjuria Trojanæ gentis? Quid tum* ſi hoc accidat? *an ſola fugiendo ſequar nautas* eorum *triumphantes? an cincta Carthaginenſibus, & omni turba meorum perſequar* eos? *& iterum trabam in mare, & jubebo committere vela ventis,* eos *quos difficile extraxi ex urbe* Tyro, *Sidoniæ* vicina? *Morere potius, ut dignaces, & expelle enſe dolorem. Tu, ô ſoror, commota meis lacrymis, tu prima oppreſſiſti amantem his miſeriis & exponis* me *hoſti. Nonne fas erat ducere vitam immunem nuptiarum,* in *modum feræ, nec tangi talibus curis?*

NOTÆ.

529. *Phœniſſa.*] Hic *Phœnix*, hæc *Phœniſſa*: oriunda è Phœnicia, Æ. 1. 450. *Infelix animi.*] Græca locutio: ut G. 4. 491. *Victuſque animi.* G. 3. 498. *Infelix ſtudiorum, &c.*

534. *En quid ago? &c.*] Deliberat noctu Dido, quid factura ſit. Quinque ſibi proponit conſilia. I. Procos priores adire precibus, ut per eos læſum amorem ulciſcatur. II. Trojanorum navibus, & fidei ſe committere. III. Solam Trojanos fugientes ſequi. IV. Eos totius regni ſui viribus perſequi. V. Rejectis his omnibus, mori. Denique miſeriarum cauſam in ſororem refert: cujus blanditiis impulſa eſt, ut datam Sichæo falleret fidem. De *Nomadibus*, vel Numidis, ſupra, v. 41.

538. *Quiáne.*] An quia? Et ironia eſt, hoc ſenſu: *An quia jam nihil prodeſt mihi quod eos olim juverim; ideo eorum naves ſequar, eorum imperio me ſubjiciam?* De gente *Laomedontea*, ejuſque perjuriis, G. 1. 502.

551. *More feræ, &c.*] Id eſt ſolitariam vitam degere, & minime ſociabilem, & quaſi feram. Fruſtra enim nonnulli ad *lynces* reſpexiſſe exiſtimant, quas aiunt amiſſo conjuge nunquam deinceps alteri ſociari. *Tangere curas.*] Dictum, pro *tangi curis*: ut Æ. 1. 13. *volvere caſus*, pro *volvi caſibus.*

Non

Non ſervata fides cineri promiſſa Sichæo.
Tantos illa ſuo rumpebat pectore queſtus.
Æneas celſa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat ſomnos, rebus jam rite paratis.
Huic ſe forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſuſq; ita viſa monere eſt;
Omnia Mercurio ſimilis, vocemque, coloremq;
Et crines flavos, & membra decora juventæ:
Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec, quæ circumſtent te deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?
Illa dolos dirumque nefas in pectore verſat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æſtu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare poteſtas?
Jam mare turbari trabibus, ſævaſque videbis
Collucere faces; jam fervere litora flammis:
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Quia age, rumpe moras: varium & mutabile ſemper
Fœmina. Sic fatus nocti ſe immiſcuit atræ.
Tum vero Æneas, ſubitis exterritus umbris,
Corripit è ſomno corpus, ſocioſque fatigat:
Præcipites vigilate viri, & conſidite tranſtris:
Solvite vela citi: Deus æthere miſſus ab alto,
Feſtinare fugam tortoſque incidere funes
Ecce iterũ ſtimulat. Sequimur te, ſancte Deorum,
Quiſquis es, imperioq; iterum paremus ovantes.
Adſis ô, placiduſque juves, & ſidera cœlo

Non ſervata à me fides jurata cineribus Sichæi. Illa emittebat è pectore tantas querelas. Æneas jam certus abeundi capiebat ſomnum in alta puppe, jam bene præparatis rebus. Species Dei redeuntis ſub eadem figura obtulit ſe illi per ſomnia, & iterum viſa eſt ita increpare illum; ſimilis Mercurio per omnia, & vocem, & colorem, & flavos capillos, & membra pulchra juventutis: Fili Veneris, inquit, poteſne capere ſomnum in hoc caſu? nec vides pericula quæ mox te circumſtabunt? inſane? nec audis ventos propitios flare: Illa Dido, certa moriendi, meditatur animo ſcelerides & ſævam crimen, & agitatur variis motibus irarum. Nec fugis hinc feſtinus, quamdiu poteſtas eſt feſtinandi? Mox videbis mare agitari remis, & ſplendere funeſtis facibus; mox litora accendi flammis: ſi Aurora invenerit te tardantem in his regnibus. Age ergo, amputa moras: mulier res eſt ſemper varia & mutabilis. Ita locutus, conſcidit ſe cum nigris tenebris. Tunc autem Æneas territus ſubito ſimulacro, eripit corpus ſomno, & increpat ſocios: Expergiſcimini celeriter, ô ſocii, & ſedete in ſcamnis: explicate vela cito: ecce Deus miſſus ex alto cœlo rurſus hortatur celerare fugam, & ſecare tortos funes. Sequimur te, ô ſancte Deus, quicumque es, & rurſus læti obtemperamus mandatis. Adſis ô, & nos benignus adjuves, & reddas è cœlo ſidera

NOTÆ.

552. *Cineri Sichæo.*] Adjective pro *Sichæio*: niſi legatur, ut in antiquis pleriſque cod. *Sichæi*.

560. *Nate Dea?*] Secunda Mercurii ad Æneam legatio: qui iterum dicit, ut etiam noctu fugiat. Duplici ratione utitur. I. Petitur abſentia incertis periculis. II. Accommoda tempeſtate. Pericula deinde exponit, in eo poſita, quod nunc quidem Dido ſtatuerit mori; ſed cum ſit *varium ac mutabile fœmina*, fieri poſſit, ut nolit inulta mori, & poſtera die fugientem armatâ claſſe perſequatur.

562. *Zephyros.*] Commodum cuilibet ventum: nam ex Africa in Italiam ſolventibus Auſtro meridionali, non Zephyro occidentali opus eſt, Ecl. 5. 5.

566. *Jam mare turbari trabibus.*] Carthaginenſium navibus, à Didone immittendis. Sic Æ. 3. 191. *Cavâ trabe currimus æquor.* De *Aurora*. G. 1. 249.

573. *Tranſtris.*] Scamnis nauticis, ubi remiges ſedent.

576. *Sancte Deorum, Quiſquis es.*] Sumpſit ex Ennio: *Reſpondit Juno Saturnia, ſancta Deorum*: qui forte ex Græcis, apud quos illa dicitur Θεὰ θεῶν. Alii ſic interpungunt: *Sequimur te ſancte, Deorum quiſquis es. Quiſquis es.*] Non enim videtur iterum veniſſe Mercurius armatus caduceo & talaribus ut v. 239. ſed colore tantum & voce ſimilis, v. 559.

577. *Ovantes.*] Læti. Æ. 3. 189.

Dextra

Dextra feras. Dixit: vaginâque eripit enſem
Fulmineum, ſtrictoq; ferit retinacula ferro.
Idem omnes ſimul ardor habet: rapiuntq; ruunt-
Litora deſeruere: latet tub claſſibus æquor: (que:
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Regina è ſpeculis ut primum albeſcere lucem
Vidit, & æquatis claſſem procedere velis;
Litoraq; & vacuos ſenſit ſine remige portus:
Terque quaterq; manu pectus percuſſa decorum,
Flaventeſq; abſciſſa comas: Proh Juppiter! ibit
Hic, ait, & noſtris illuſerit advena regnis?
Non arma expedient, totaq; ex urbe ſequentur,
Diripientque rates alii navalibus? ite:
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
Quid loquor? aut ubi ſum? quæ mentem inſania
Infelix Dido! nunc te fata impia tangunt. (mutat?
Tum decuit, cum ſceptra dabas. En dextra fidef-
Quem ſecum patrios aiunt portare Penates, (que!

propitia. Dixit: & eripit è vagina gladium coruſcantem, & ſtrictâ acie ſecat funes. Idem ardor occupat ſimul omnes: & rapiunt, & ruunt: reliquerunt litora: latet tegitur ſub navibus: adnixi convolvunt fluctus ſpumeſos, & trajiciunt cærulea ſpatia. Et jam prima Aurora, deſerens croceum lectum Tithoni, illuſtrabat terras nova luce: Statim atque Regina vidit è ſpecula diem albeſcere, & claſſem progredi velis paribus; & animadvertit litora & portus vacuos abſque remigibus: percutiens ter & quater manu pulchrum pectus, & evellens flavos capillos: Proh Jupiter! inquit: abibit ille advena, & illuſerit noſtro regno? Cives non educent arma, nec cum ſequentur ex urbe tota, nec alii extrahent naves è ſtationibus? ite celeres, injicite faces, immittite vela, agitate remos. Quid dico, aut ubi ſum? quæ amentia turbat mentem? Miſera Dido, nunc fata crudelia te urgent. Tunc decebat hæc facere, cum tradebas ſceptra tua Æneæ. *En dextra* data, & *fides:* en ille, *quem dicunt ferre ſecum patrios Penates,*

NOTÆ.

579. *Dextra ſidera.*] Propitia. De uſu vocis hujus; & cur ſæpe *leva* etiam proſpera ſint, Ecl. 1. 16.

585. *Tithoni croceum, &c.*] Tithonus, Laomedontis Trojani regis filius, ex Strymone: ob formam raptus ab Aurora, ab eadem immortalitatem obtinuit: ſed oblitus perpetuam juventam etiam petere, cum demum conſenuiſſet, tædio affectus mortalitatem petiit; quæ reſtitui cum non poſſet, in cicadam ab Aurora mutatus eſt. De *Aurora*, G. 1. 249. *Croceus* color, qui proprius eſt *croci* floris, *du ſafran.*

586. *E ſpeculis.*] Locis editioribus, unde *ſpeculari* procul poterat abeuntes: inſomnis enim tota nocte, eo ſe Dido amoris impatientiâ contulerat.

590. *Proh Juppiter, &c.*] Erumpit in hanc orationem Reginæ furor. *Imprecatoria* eſt: habetque partes ſeptem. I. Exclamationem abruptam, quâ Jovem appellat, quaſi violati hoſpitii vindicem: quem admodum eum in excipiendo primum hoſpite appellaverat, Æ. 1. 735. II. Juſſa aſpera & concitata, quibus Carthaginenſes in fugaces Trojanos commovet. III. Correctionem amentiæ ſuæ, quâ ſe abſentibus ſtulta imperare cognoſcit: tum enim ſola loquebatur è ſpeculis. IV. Exprobrationem fictæ Æneæ pietatis, in Deos, in patrem. V. Dolorem amiſſæ ultionis, quam in Æneam, ejuſque filium & gentem, exercere potuiſſet. VI. Obteſtationem Deorum, tàm ſuperorum, quàm inferorum; ut ſibi adeſſe ultores velint. VII. Diram imprecationem, tam in Æneam, quam in ejus poſteros; quæ æterna Carthaginenſibus & Italis inter ſe odia portendit.

595. *Quæ mentem inſania mutat?*] Olim quippe ſervabas Æneam ejuſque naves à Pœnorum furore, Æ. 1. 566. nunc eos in illum immittis? Olim ſceptra dabas Æneæ, nunc ejus vitam petis.

596. *Nunc te fata impia tangunt.*] Nunc inſtant tibi fata ultima, dura ſors, ſuprema dies: & jam tibi mentem & conſilium, mox vitam quoque cripient.

597. *Tum decuit, cum, &c.*] Decuit hæc, quæ nunc jubes, tum jubere; & Trojanos habere hoſtiliter: cum eos hoſpitio, eorum ducem in regni partem accepiſti, cum ei ſceptra tua, teque adeo tradidiſti.

598. *Penates.*] De *Penatibus*, quos Trojano incendio Æneas eripuerat, deque *Anchiſa* ſublato in humeros, Æ. 2. v. 717. & ſequentibus.

Quem

quem ſuſtentaſſe humeris patrem armis eſſætum. Nonne potui lacerare correptum corpus, & ſpargere in *aquas? nonne occidere gladio ſocios, nonne ipſum Aſcanium, & offerre* eum *in menſa patris comedendum? At dubius fuiſſet exitus* illius *pugnæ! fuiſſet. Quem timebam* ego *moritura? immiſiſſem faces in caſtra: & impleviſſem ignibus naves: extinxiſſem patrem & filium cum gente: ipſa me præcipitaſſem ſuper* illos. *Sol, qui luce circumſpicis omnia terrarum opera: tuque Juno, conciliatrix & particeps nuptialium negotiorum:* & tu *Hecate inclamata per urbes in triviis nocturnis:* & *Furiæ vindices,* & *Dii morientis Didonis: audite hæc,* & *applicate huc numen meritum a ſceleratis,* & *excipite noſtras preces. Si neceſſe eſt* Æneam, *ſceleratum* illud *caput, attingere portus,* & *appelli terris;* & *ſic voluntas Jovis* id *exigit,* & *hic terminus ſtat: ſaltem agitatus* & *bello* & *armis fortis populi,*

Quem ſubiiſſe humeris confectũ ætate parentem!
Non potui abreptũ divellere corpus, & undis
Spargere? non ſocios, non ipſum abſumere ferro
Aſcanium, patriiſq; epulandum apponere menſis?
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna! fuiſſet.
Quem metui moritura? faces in caſtra tuliſſem:
Impleſſemq; foros flammis: natumq; patremq;
Cum genere extinxẽ: memet ſuper ipſa dediſſem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras:
Tuque harum interpres curarum, & conſcia Juno,
Nocturniſq; Hecate triviis ululata per urbes,
Et Diræ ultrices, & Dii morientis Eliſæ,
Accipite hæc, meritumq; malis advertite numen,
Et noſtras audite preces. Si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare neceſſe eſt;
Et ſic fata Jovis poſcunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus & armis,

NOTÆ.

600. *Abreptum divellere corpus.*] Quemadmodum Bacchæ Orpheum, Pentheum, diſcerpſerunt: G. 4. 520. & ſupra, 469.

602. *Patriis epulandum, &c.*] Quemadmodum Atreus, Thyeſtæ fratris filios, ipſi ad epulas coctos appoſuerat: Procne & Philomela Tereo Itym. Ecl. 6. 78.

605. *Foros.*] Vel ſpatia in navibus aperta, ut tabulata in quibus inceditur: vel concava navium latera, quæ onus *ferunt*. G. 4. 250.

606. *Extinxem.*] Syncope, pro *extinxiſſem*: infra, v. 682.

607. *Sol, qui, &c.*] *Solem* obteſtatur, vel quaſi altorem vitæ, quam relictura eſt; vel ut, qui luſtrat omnia, ſuæ mortis & alienæ perfidiæ teſtis eſſe velit. *Junonem*, ut pronubam & conciliatricem interpretemque nuptiarum, propter quas moritur, ſupra, v. 59. *Hecaten* ut præſidem ſacrorum magicorum, quorum ſimulatione moritur, ſupra, v. 511. *Diras*, ſeu *Furias*, ut infeſtæ ſint Æneæ, cujus ſcelere moritur, Æ. 3. 212. G. 3. 552. *Deos* denique; vel tutelares urbis ſuæ, ut inter illam atque Italos odia æterna ſuſcitent; vel mortis præſides, ut facilem ſibi mortem præbeant. De voce *luſtro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

611. *Meritum malis, &c.*] Advertite & applicate huc numen veſtrum, id eſt, poteſtatem illam & vim ulciſcendi ac puniendi, quâ mali coerceri atque opprimi meruerunt. De *fatis*, eorumque diſpenſatore Jove, Æ. 1. 243.

615. *At bello, &c.*] Volunt interpretes hanc imprecationem aliquatenus exitum habuiſſe. Nam Æneas I. Appulſus in Italiam, vexatus eſt armis Turni regis. II. Avulſus eſt ab Iüli complexu, cum ab eo diſceſſit, ut apud Evandrum quæreret auxilium, Æ. 8. 80. III. Vidit indigna ſuorum funera variis in prælüs, Æ. 10. 11, 12. Præſertim cædem Pallantis, Æ. 10. 489. IV. Pacem, aiunt, iniquis conditionibus cum Latino rege ſancivit; quia propriæ gentis amiſit nomen, & commune Latinorum nomen accepit, Æ. 1. 10. V. Cecidit ante diem, & inhumatus jacuit: quia dicitur, tertio imperii anno cum Meſentio pugnans, in Numici fluminis ripa, nuſquam comparuiſſe: alii tamen aliter, Æ. 1. 270. VI. Nullus amor populis, nec fœdera fuerunt: ſiquidem tria Romanos inter & Carthaginenſes orta ſunt Punica bella; ex Pœnorum perfidia, qui nulla fœderum religione coerceri poterant. VII. Exortus ex ipſius gente Annibal, novem annos natus ab Amilcare patre ad aras Deorum jurejurando adactus eſt, ut, quamprimum poſſet, hoſtis Romanorum foret. Idem bellum Punicum ſecundum Romanis intulit, in ipſum Italiæ ſinum; illudque octodecim annis geſſit. Victus demum à Scipione Africano majore, in Africa; apud Pruſiam Bithyniæ regem veneno ſe ipſe interemit, ne in manus Flaminii Romanorum legati traderetur.

Finibus

Finibus extorris, complexu avulſus Iüli,
Auxilium imploret, videatque indigna ſuorum
Funera: nec, cum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediaq; inhumatus arena.
Hæc precor: hanc vocem extremâ cum ſanguine fundo.
Tum vos, ô Tyrii, ſtirpẽ & genus omne futurum
Exercete odiis; cinerique hæc mittite noſtro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor;
Qui face Dardanios ferroque ſequare colonos.
Nunc, olim, quocunq; dabunt ſe tempore vires,
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipſique nepotes.
Hæc ait: & partes animũ verſabat in omnes,
Inviſam quærens quamprimũ abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi,
Namque ſuam patria antiqua cinis ater habebat:
Annam, chara, mihi, nutrix, huc ſiſte ſororem:
Dic corpus properet fluviali ſpargere lympha,
Et pecudes ſecum & monſtrata piacula ducat.
Sic veniat, tuque ipſa piâ tege tempora vittâ.
Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere eſt animus: finemq; imponere curis:

exul è finibus ſuis, abſtractus à complexu Aſcanii, imploret auxilium, & cernat indignas mortes ſuorum: &, cum ſubmiſerit ſe conditionibus pacis oneroſæ, non potiatur regno aut vitâ deſideratâ; ſed moriatur ante tempus, & ſit inſepultus in *media arena. Hæc imprecor: emitto hæc ultima verba cum ſanguine. Vos etiam, ô Carthaginenſes, perſequimini odiis ſtirpem* ejus *& omnem gentem futuram; & offerte hæc dona meis cineribus: nullus amor, nulla concordia ſit* inter hos *populos. Naſcere, ô vindex aliquis, è noſtris oſſibus; qui perſequaris ferro & flammâ coloniæ Trojanas. Nunc, & olim,* & *quocumque tempore offerent ſe vires, imprecor litora inimica litoribus, maria maribus, arma armis: certent etiam ipſi poſteri. Dixit hæc, & convertebat animum in varias partes, quærens quam citiſſime abrumpere vitam odioſam. Tunc breviter allocuta eſt Barcen nutricem Sichæi, nam nigra humus tenebat ſuam* nutricem *in vetere patria: O nutrix dilecta, accerſe huc mihi Annam ſororem. Mone ut feſtinet aſpergere corpus aquâ flumineâ, & ſecum adducat pecudes ac piacula præſcripta. Sic veniat, & tu ipſa cinge caput ſacrâ vittâ. Mens eſt* mihi *abſolvere ſacrificia, quæ inchoata deſtinavi Jovi inferno: & ponere terminum miſeriis:*

NOTÆ.

620. *Cadat ante diem, &c.*] Cadere dicuntur ante diem, qui non præfixo juxta communem naturæ ordinem tempore; ſed violentâ, aut fortuitâ, aut immaturâ morte pereunt. De *Tyriis*, Carthaginenſibus Tyro oriundis, Æ. 1. 16. De *Dardaniis*, Trojanis, Æ. 1. 239.

623. *Cinerique hæc mittite, &c.*] Alludit ad munera, quæ ſepulcris mortuorum imponebant, infundebantque; *lac, vinum, ſanguinem.* Æ. 3. 62. Quorum loco petit *odia*, & inimicitias cum Trojana ſtirpe.

628. *Litora, litoribus, &c.*] Nam Carthaginis litus Italiæ litori ſitu oppoſitum eſt. Æ. 1. 17. *Carthago Italiam contra.* Sic odiis quoque.

635. *Fluviali ſpargere lympha.*] De ablutione veterum, ante ſacrificia, putâ & fluviali in aquâ, Æ. 2. 719. Notant autem interpretes, ad ſacra ſuperorum Deorum ablutionem adhibitam; ad ſacra inferorum, ſolam aſperſionem. Sic Æ. 6. 636. Æneas ramum Proſerpinæ figens apud inferos: *Corpuſque recenti ſpargit aquâ.* At idem Æ. 2. 720. Penates attingere non audens ait: *Donec me flumine vivo Alluero.*

636. *Monſtrata piacula.*] Res ad expiandos Deos neceſſarias. Cur autem? quia fidem juratam Sichæo, novo & fatali conjugio violaverat. Quæ autem illa piacula? Nempe nigræ victimæ, quæ Diis inferis immolabantur. Æ. 6. 153. *Duc nigras pecudes, ea prima piacula ſunto.* Et multa mandat vetulæ nutrici; ut ea diutius abſente, ſe ipſam facilius interimat: adſtantibus paucis dumtaxat, iiſque inferioris ordinis mulierculis, de quibus v. 664. *Collaſam aſſiciunt comites:* non auſæ nimirum ad eam propius accedere. De *vittis* & tæniis è capite pendentibus ad ſacra myſteria, Æ. 2. 133.

638. *Jovi Stygio.*] Plutoni, Saturni filio, Jovis fratri: cui, in diviſione univerſi imperii, ſorte inferi obtigerunt. Dictus à *Styge*, inferorum fluvio, Æ. 6. 323.

Dardaniique

& dare igni buſtum Trojani ducis. Sic locuta eſt. Illa urgebat greſſum ſenili affectu. At Dido tremens, & efferata horridis conſiliis, rotans oculos ſanguineos, & infecta maculis circa *malas trementes, & pallens ob mortem imminentem, ingreditur interiorem partem domus, & furens conſcendit altam pyram, & educit gladium Trojanum, munus non comparatum in hos uſus. Poſtquam vidit veſtes Trojanas & lectum* ſibi *cognitum, paululum illic morata flendo & cogitando, abjecit ſe in lectum, & protulit hæc ultima verba! reliquiæ dulces, dum fata & Dii permittebant, excipite hanc animam, & liberate me his curis. Vixi, & perfeci curſum quem fortuna* mihi *dederat: & nunc ſimulacrum meum deſcendet illuſtre ſub terras. Condidi urbem egregiam, vidi meos muros, vindicavi maritum, exegi pœnas ab inimico fratre. Fortunata, ken nimis fortunata! ſi tantummodo Trojanæ naves non attigiſſent noſtra litora. Dixit* hæc, *& ore incumbens in lectum:* An *moriemur inultæ? ſed* tamen *moriamur, inquit: ſic, ſic dulce eſt deſcendere ad umbras. Crudelis Trojanus è mari videat oculis has flammas, & auferat ſecum ſigna noſtræ mortis. Dixerat: & in medio talium* verborum *famulæ vident eam collapſam, & gladium ſpumantem ſanguine, & manus* eodem *tinctas. Clamor ſpargitur in profundam*

Dardaniiq; rogum capitis permittere flammæ. 640
Sic ait. Illa gradum ſtudio celerabat anili.
At trepida & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculiſq; trementes
Interfuſa genas, & pallida morte futurâ,
Interiora domûs irrumpit limina, & altos 645
Conſcendit furibunda rogos, enſemq; recludit
Dardanium, non hos quæſitum munus in uſus.
Hic, poſtquam Iliacas veſtes notumq; cubile
Conſpexit, paullum lacrymis & mente morata,
Incubuitque toro, dixitq; noviſſima verba: 650
Dulces exuviæ, dum fata Deuſq; ſinebant:
Accipite hanc animam, meq; his exolvite curis.
Vixi, &, quem dederat curſum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei ſub terras ibit imago.
Urbem præclaram ſtatui: mea mœnia vidi: 655
Ulta virum, pœnas inimico à fratre recepi:
Felix, heu nimium felix! ſi litora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ.
Dixit, &, os impreſſa toro, moriemur inultæ? 659
Sed moriamur, ait: ſic, ſic juvat ire ſub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & noſtræ ſecum ferat omina mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapſam aſpiciunt comites, enſemq; cruore
Spumantẽ, ſparſaſq; manus. It clamor ad alta 665

NOTÆ.

640. *Dardaniique rogum capitis.*] Rogum extructum ad abolenda monumenta omnia exuviaſque Æneæ Trojani, ejuſque amorem extinguendum: ut à ſaga ſibi præſcriptum eſſe ſingebat, v. 495. De *rogo*, buſto, v. 494.

646. *Eſſem, non hos, &c.*] De enſe illo, ſupra v. 495. De *toro*, lecto, Æ. 3. 224.

651. *Dulces exuviæ, &c.*] In hac ſuprema Didonis oratione tres elucent præcipue ſenſus: *Amoris, gloriæ, ultionis.* I. AMORIS: cum Æneæ imagini, jugalique lecto vitam ſuam animamque committit: & in iis exuviis non tam præſentem intuetur acerbitatem, quam præteritæ dulcedinis recordatur; *dulces, dum fata, &c.* II. GLORIÆ: cum ſe ſperat illuſtrem fore, tam apud inferos, *magna mei ſub terras, &c.* quam inter homines; apud quos, & præclaram urbem fundavit munivitque, & Sichæum ultæ eſt, raptis Pygmalionis opibus, illuſtrior ac felicior futura, ſi nunquam Æneas Carthaginem appulſus eſſet. III. ULTIONIS: cum os lecto imprimens rabie quadam furoris, inultam ſe mori dolet: mox perpenſis quaſi rerum momentis, & ſecum exiſtimans, duo eſſe quæ morte quærere poſſit, ultionem, & miſeriarum finem; ſtatuit ſibi eſſe moriendum, ſaltem ut finem illum & quietem conſequatur: *ſic, ſic juvat, &c.*] maxime cum aſpectus incenſi rogi permovere Æneæ animum poſſit, & ultionem inchoare. De *exuviis*, ſpoliis, v. 496.

654. *Imago.*] Umbra, manes. Æ. 5. 81.

656. *Ulta virum.*] Quia opes Pygmalioni, tum ſuas, tum eas propter quas Sichæum occiderat, fugiens eripuit. Æ. 1. 368. 363. De *Dardano* & *Dardanis*, Trojanis, Æ. 1. 239.

Atrid

Atria, concuſſam bacchatur fama per urbem,
Lamentis gemituque & fœmineo ululatu
Tecta fremunt, reſonat magnis plangoribꝰ æther.
Non aliter quam ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæq; furentes
Culmina perq; hominũ volvãtur perq; Deorũ. 671
Audiit exanimis, trepidoque exterrita curſu,
Unguibus ora ſoror fœdans & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes araq; parabant?
Quid primũ deſerta queãr? comitemne ſororem
Spreviſti moriens? eadem me ad fata vocaſſes,
Idem ambas ferro dolor atq; eadem hora tuliſſet.
His etiam ſtruxi manibus, patrioſq; vocavi 680
Voce Deos; ſic te ut poſitâ crudelis abeſſem?
Extinxti me teque, ſoror, populumque, patreſque
Sidonios, urbemq; tuam. Date, vulnera lymphis
Abluam; & extremus ſi quis ſuper halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus evaſerat altos, 685
Semianimemq; ſinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rurſus
Deficit: infixum ſtridet ſub pectore vulnus.
Ter ſeſe attollens cubitoque innixa levavit, 690
Ter revoluta toro eſt: oculiſque errantibus, alto
Quæſivit cœlo lucem, ingemuitq; repertâ.

aream: fama furit per urbem commotam, domus fremunt gemitu & ululatu fœminarum, aër ſonat magnis planctibus. Non aliter ac ſi tota Carthago, aut Tyras antiqua ſubvertatur irrumpentibus hoſtibus; & ſi flamma furentes ſpargantur per tecta, & Deorum & hominum. Audiit hoc *ſoror exanimata; & pavefacta feſtino curſu, lacerans vultum unguibus & pectus pugnis, irrumpit inter medios, & inclamat morientem nomine: Hoc ipſum fuit, ô ſoror? fallebas me hoc dolo? hoc parabat mihi pyra iſta, hoc ignes & altaria? Quæ de re primum conquerar* ego *derelicta? an moriens aſſumpta es ſororem te comitari? ſi me invitaſſes ad eadem funera, idem dolor atque eadem hora ſuſtuliſſet utramque gladio. Erexi etiam his manibus meis, & voce appellavi patrios Deos; ut* ego *inhumana abeſſem à te ſic jacente? Perdidiſti, ô ſoror, & me, & te, & populum, & ſenes Phœnicios, & tuam urbem. Date, abluam aquis plagas, & ſi aliquis ultimus ſpiritus adhuc vagatur,* illum *ore colligam. Sic locuta pervenerat ad altiſſimos gradus, & grèmio complexa ſororem ſeminortuam, fovebat* eam *cum gemitu, & abſtergebat veſte nigrum ſanguinem. Illa conata erigere tardos oculos, deficit iterum: ſtridet ſub pectore plaga infixa. Ter erexit ſe efferens & innitens cubito, ter relapſa eſt in lectum: & vagis oculis quæſivit lucem ex alto cœlo, & ingemuit* poſt lucem *repertam.*

NOTÆ.

666. *Atria.*] Proprie *atrium* eſt *area ſubdialis* ante ædes, quaſi αἴθριον, unde etiam ad primam ædium ipſarum partem ſignificandam traductum eſt. Ab eo non longe aberat culina: in eoque conabant veteres, & majorum imagines diſponebant; quæ cum à fumo culinæ non longè abeſſent, ideo appellabantur *fumoſæ*; ipſumque atrium, ut frigide argutatur Servius, dictum etiam inde volunt quaſi *ater*um. De voce *bacchatur*, pro furit à furioſis Bacchi comitibus fœminis deducta, ſupra, v. 301. De Carthagine in argumento. De *Tyro*, Æ. 1. 6.

681. *Sic te ut poſitâ.*] Sic *depoſitâ*, ſic *jacente*: vox funebris, de qua Æ. 2. 644. Et ſenſus loci eſt: *Itane vero ſtruxi hunc regum meis manibus, & ad hæc ſacra Deos vocavi: ut eorum particeps non eſſem; ut abeſſem, dum tu te occidiſti?*

682. *Extinxti, &c.*] Pro *extinxiſti*, ſyncope, ut ſupra, 606. *Extinxem*, pro *extinxiſſem*: & Æ. 1. 205. *Acceſt's*, pro *acceſſiſtis*. Ita legunt Valerius Probus, Cariſius, &c. Veteres tamen plurimi codices habent *Extinxi*, prima perſona: ita ut culpam omnem damnumque commune Anna in ſe unam conferat. De *Sidoniis*, unde oriundi Carthaginenſes, Æ. 1. 450.

685. *Ore legam.*] Mos Romanorum veterum, ut amici & cognati, admoto ad os morientis ore, extremum ejus ſpiritum quaſi excipere & hauire velle viderentur. Moris etiam illius apud Græcos aliqua reperit veſtigia Cerdanus in hunc locum.

Tum

Tunc Juno omnipotens, misereſcens longi doloris & difficilis mortis, miſit Irim è cœlo, quæ ſepararet animam pugnantem & membra eidem *conjuncta. Nam, quia nec moriebatur* ex *natura, neque morte meritâ; ſed miſera ante tempus, & inflammata ſubito furore: nondum Proſerpina eripuerat illi flavum capillum, nec damnaverat ejus caput Stygio Orco. Igitur Iris rorifera, ducens ex oppoſito Sole mille colores varios, devolat per cœlum croceis alis, & ſtetit ſupra* ejus *caput: Ego juſſa, offero Plutoni hunc* crinem *ſacrum, & libero te iſto corpore. Sic dixit & dextra abſcindit crinem: & ſimul omnis calor effuſus* eſt, *ac vita abiit in aërem.*

Tum Juno omnipotens, longum miſerata dolorem,
Difficileſque obitus, Irim demiſit Olympo,
Quæ luctantem animam nexoſq; reſolveret artus.
Nam, quia nec fato, meritâ nec morte peribat;
Sed miſera ante diem, ſubitoq; accenſa furore:
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo Sole colores,
Devolat, & ſupra caput aſtitit: Hunc ego Diti
Sacrum juſſa fero, teque iſto corpore ſolvo.
Sic ait, & dextrâ crinem ſecat: omnis & unà
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

NOTÆ.

696. *Nec fato, merita, &c.*] Triplex diſtinguit genus mortis: quæ *fato*, quæ *merito*, quæ *caſu* contingit. Contingit *fato*, quæ naturalis eſt; *merito*, quæ propter ſcelera, aut intemperantiam accidit; *caſu*, quæ nec natura, nec merito. In primis duabus fatalem crinem ſecari definit Virgilius, in tertia negat: quaſi *fata* tantum, hominumque *merita*, ſub Deorum providentiam caderent; *caſus* eam falleret. At Dido cadit ante diem, non *fato* & natura ſupra, v. 620. Cadit *miſera*, non rea, nec merita. Igitur *caſu*. Quare crinis ipſi non amputatur.

698. *Flavum Proſerpina crinem.*] Credebant Græci Romanique, mori neminem poſſe, niſi Proſerpina morientis crinem abſtuliſſet, quaſi ſacras ſibi inferiſque primitias. Hujus opinionis multa ſunt in poſterioribus poëtis veſtigia: nonnulla etiam in antiquioribus: in Euripidis Alceſtide, v. 74. Θάνατος, ſive *Mors*, crinem illum ſacrum Alceſtidi amputat, pro conjuge Admeto morituræ. Hic Iris officio illo fungitur. Mos forte repetitus è ſacrificiis: ubi ſetas aliquot è media victimarum fronte decerpere, & in ignem conjicere ſolebant. Æ. 6. 245. Ita & in hominibus putabant fieri, quos Orco quaſi victimas mors demittebat. De *Junone*, cuſtode Carthaginis Dea, Æ. 1. 19. De *Proſerpina*, inferorum Dea, Plutonis conjuge, G. 1. 39. De *Styge*, inferorum fluvio, Æ. 6. 223. De *Orco*, Deo inferorum, G. 1. 277.

700. *Iris croceis, &c.*] *Iris*, Deorum, & Junonis præcipuè nuntia, Thaumantis & Electræ dicitur filia: quia arcus eſt cœleſtis, qui maximam colorum varietate admirationem facit; & *admiror*, Græce dicitur θαυμάζω. Eſt autem cœleſtis arcus, Solaris lucis pictura, in adverſa nube, eaque *roſcidâ*, id eſt, mox in pluviam ſolvendâ. Colores refert varios, pro majori minorique nubis denſitate: præcipue purpureum, cœruleum, viridem, croceum, qui *crocum* florem refert, *le ſaffran*. De *Dite*, Plutone, inferorum Deo, G. 4. 467.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS, LIBER V.

ARGUMENTUM.

Æneas, è Libya in Italiam navigans, deflectere in Siciliam vi tempestatis cogitur: ubi ab Aceste Trojano benevole exceptus; patri, quem illic superiore anno mors abstulerat, anniversarium celebrat sacrum, ludosque quatuor, cursum navalem, ac pedestrem, cestuum pugnam, sagittarum ejaculationem, quibus addit Ascanius equestrem decursum. Interim Trojanæ mulieres, Junonis impulsu, hortatu Iridis, tædio navigationis, incendunt naves: quarum quatuor exuruntur, cæteræ immissâ à Jove pluviâ servantur. Quare suadet Æneæ Nautes, ut, avecto secum juvenum flore, senes ac mulieres in Sicilia relinquat. Firmat id consilium Anchises in somnis: idemque suadet Æneæ, ut appulsus in Italiam adeat Sibyllam; eâque duce ad scendat ad inferos, ubi posterorum seriem & eventus docebitur. Paret Æneas patris monitis, & conditâ in Sicilia urbe Acestâ, Neptuno per Venerem conciliato, solvit in Italiam: quo in cursu Palinurus navis gubernator dormiens in mare excutitur. Delineatus est hic liber ad exemplum libri Iliad. 23. ubi ludi ab Achille ad tumulum Patrocli celebrantur.

INterea medium Æneas jam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros Aquilone secabat:
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elisæ
Collucent flammis: quæ tantum accenderit ignē,
Causa latet; duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid fœmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla

INTERPRETATIO.

Interim Æneas jam tenebat navibus medium iter, certus eundi, *& vento findebat fluctus nigros: respectans ad urbem quæ jam splendet ignibus miseræ Didonis: Ignoratur causa, qua excitaverit tantum incendium; sed acerbi dolores, violato magno amore, &* id *quod furens mulier potest* facere, *cognitum* Trojanis, *deducunt animos Trojanorum in tristia auguria. Postquam naves attigere* altum *mare, nec jam ulla terra amplius*

NOTÆ.

1. *Medium.*] Non præcise *mediam* itineris partem, Africam inter & Siciliam; hinc enim tegi flammas videre non potuisset: sed *medium*, id est, *plenum* mare: quemadmodum Polyphemus, Æ. 3. 665. *Graditurque per æquor Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.*

2. *Certus.*] Vel *certus eundi*, & ad petendam Italiam obstinatus; ut Æ. 3. 554. *Celsa in puppi jam certus eundi carpebat somnos.* Vel *certus & gnarus itineris*, quod jam [illegible] consecerat, Drepano in Italiam solvens, indeque tempestate retro actus in Africam, Æ. l. 1.

Aquilone.] *Vento* generatim: neque enim Aquilone septentrionali vento impelli ex Africa in Italiam potuit, sed Austro potius, Aquiloni opposito: Ecl. 7. 51. De *Elisa*, altero Didonis nomine, in argumento, lib. 4. De *augurio* quod hic pro præsagio universim sumitur, Æ. 2. 701. De *Teucris*, Trojanis, Æ. 1. 239.

apparet, ſed undiq; cœlum & undiq; mare: cœrulea pluvia incubuit illi in caput, invehens noctem ac tempeſtatem; & aqua inhorruit tenebris. Ipſe gubernator Palinurus ex alta puppe exclamat: *Heu! quare tanti nimbi circumdederint cœlum? quidve præparas* nobis, *ô pater Neptune? Sic locutus, deinde imperat* eos *ſumere arma* nautica, *& incumbere ſortibus remis; & tendit oblique vela ad ventum, & talia dicit: Generoſe Æneа, etiamſi auctor Jupiter mihi promitteret, non ſperarem attingere Italiam hac cœli* temperie. *Venti mutati è tranſverſo fremunt, & flant ab obſcuro occidente; & aër denſatur in nubes. Nec nos poſſumus obluctari contra* ac *ne progredi quidem: obſequamur, ſiquidem fortuna vincit; & convertamus iter, quo* nos *vocat. Et puto non procul* eſſe *fida regna Erycis fratris* tui, *& portus Siculos: ſi modo bene memor remotior ſidera* jam *obſervata.*

Occurrit telus, cœlum undique & undique ponto:
Olli cœruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem hyememq; ferens; & inhorruit unda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve pater Neptune paras? Sic deinde locutus,
Colligere arma jubet, validiſq; incumbere remis;
Obliquatque ſinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Æneа, non, ſi mihi Juppiter auctor
Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cœlo.
Mutati tranſverſa fremunt, & veſpere ab atro
Conſurgunt venti; atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus: ſuperat quoniam fortuna, ſequamur;
Quoque vocat, vertamus iter. Nec littora longe
Fida reor fraterna Erycis, portuſque Sicanos:
Si modo rite memor ſervata remetior aſtra.

NOTÆ.

11. *Noctemque hyememque.*] *Tempeſtatem cum nocte.* Nocte enim hanc tempeſtatem contigiſſe hinc patet, quod aſtra tum obſervari poterant; ſupra v. 25. *Si modo rite memor ſervata remetior aſtra.* Porro *hyemem* ſumi pro tempeſtate diximus Æ. 1. 126. Habentur hæc duo carmina etiam Æ. 3. 194, 195.

13. *Quianam.*] Jovianus Pontanus reſcribit, *quinam tanti.* Sed contra codices omnes, atque interpretes. Et vero vox Enniana eſt: *Heu! quianam dictis noſtris ſententia flexa eſt?* quam antiquitatis cauſa affectatam à Virgilio ait Quinzilianus. De *Neptuno*, Æ. 1. 129, 134.

15. *Colligere arma, &c.*] *Arma* cujuſlibet artis inſtrumenta ſunt, ut vidimus, Æ. 1. 181. Atque ita ſupellex omnis nautica, *vela, rudentes, remi.* Obnixe tamen contendit Cerdanus, *arma*, in re nautica, nihil ligneum ſignificare; atque adeo non *remos*, ſed *vela* tantum & his affinia. Quod quamquam curioſius notatum puto, tamen favet ipſi vox *colligere*, quæ proprie de velis dicitur. Erit igitur hic ſenſus, juxta ipſum: *Jubet colligi & contrahi vela*; ne tranſverſi venti è curſu dejiciant: *jubet incumbi remis*; ut, quantum eos è recto itinere ventorum vis amovebit, tantum labor atque induſtria provehat: *jubet vela, non omnino contrahi, ſed obliquari*; ut aura venti ſaltem aliqua captetur, quæ remigantes adjuvet. De illa *obliquatione*, infra, v. 830. De *Italia*, Æ. 1. 534.

19. *Tranſverſa.*] Neutrum plurale, pro adverbio: Græco more. Sic Æ. 9. 125. *Amnis rauca ſonans.*

Veſpere.] *Occidente.* Cauſam habes Æ. 1. 534. Et miror dici ab accuratis interpretibus, Taubmanno, Cerdano curſum Æneæ tum ad occidentem fuiſſe: manifeſtum enim eſt, Carthagine ſolventibus, Italiam, quò tunc Æneæ curſus erat, eſſe ad ſeptentrionem. Itaque verba hæc, *veſpere ab atro Conſurgunt venti*, ſuperiora explicant, *mutati tranſverſa fremunt*: erat enim tum tranſverſus Æneæ ventus occidentalis, & plane in Siciliam propellebat; unde conludit Palinurus, *quoque vocat, vertamus iter*, ſcilicet in Siciliam.

24. *Fraterna Erycis.*] *Eryx* filius *Butæ*, communem creditus eſt cum Æneа matrem habere *Venerem*; reipſa *Lycaſten* Siculam meretricem, quæ ob formæ elegantiam, uſitato veteribus ſermone, *Venus* appellata eſt. Avum habuit *Amycum*, regem Bebrycum circa Pontum, qui ceſtuum certamine occiſus eſt à Polluce: quapropter fugiens Butes, regnum in Sicilia conſtituit: Eryx pariter ab Hercule ceſtibus occiſus eſt, infra, v. 411. Ex eo nomen datum *Eryci* monti atque urbi, circa Lilybæum occidentale Siciliæ promontorium de quo Æ. 3. 707. quo nunc iter Trojani deflectunt. De *Sicanis*, antiquis Siciliæ populis, Æ. 3. 687.

25. *Remetior.*] Nota enim erant jam inde maria illa Palinuro, ut modo diximus.

Tum

Tum pius Æneas; equidem ſic poſcere ventos
Jamdudum, & truſtra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. An ſit mihi gratior ulla,
Quoque magis teſſas optem dimittere naves;
Quam quæ Dardanium tellus mihi ſervat Aceſtē,
Et patris Anchiſæ gremio complectitur oſſa? 31
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela ſecundi
Intendunt Zephyri: fertur cita gurgite claſſis:
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelſo miratus vertice montis 35
Adventum, ſociaſque rates, occurrit Aceſtes,
Horridus in jaculis & pelle Libyſtidis urſæ:
Troia Crimiſo conceptum flumine mater
Quem genuit. Veterū non immemor ille parentū,
Gratatur reduces, & gaza lætus agreſti 40
Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.
Poſtera cum primo ſtellas oriente fugarat
Clara dies; ſocios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:

Tunc pius Æneas ait: Certe video ventos petere hoc jamdiu, & te incaſſum contra obniti. Detorque iter velis. An ulla terra poteſt eſſe mihi gratior, & ad quam potius cupiam applicare naves feſſas, quam quæ ſervat mihi Trojanum Aceſten, & continet ſuæ oſſa patris Anchiſæ? Poſtquam ea dicta ſunt: tendunt ad portum, & Zephyri faventes inflant vela: claſſis velox mari provehitur, ac demum læti applicantur noto littori. At Aceſtes eminus ex alto cacumine montis admiratus adventum ſociarum navium venit obviam, terribilis ob jacula, & pellem urſæ Libycæ: hanc mater Trojana peperit conceptum è Crimiſo fluvio. Ille non obliitus veterum patrum, gratulatur reverſis, & lætus excipit juxta ruſticam opulentiam, & reficit fatigatos amicis epibus. Cum poſtera dies clara depulſiſſet ſtellas è primo oriente; Æneas advocat ſocios in concionem è toto litore, & ex ſummitate tumuli ſic loquitur:

NOTÆ.

36. *Aceſtes, &c.*] De hujus genere multa è Græcis afferunt admodum ambigua Hortenſius & Cluverius. Ex iis iſta colligo. Laomedon, rex Trojanus, offenſus viro nobili, cujus fraude coactus erat Heſionen filiam ſuam marinæ beluæ exponere; viciſſim tres ejus filias Siculis nautis tradidit, vel mari ſubmergendas, vel quo luberet avehendas. His in Siciliam appulſis, una è Trojanis tribus puellis filium ſuſcepit: vel ex adoleſcente Trojano qui ſe illis præ amore comitem addixerat, juxta Dionyſium Halicarnaſſeum; vel ex Crimiſo amne in canem converſo, juxta Lycophronem. Hic hujus filius, reverſus Trojam Priami temporibus, inde iterum poſt Trojæ excidium in Siciliam regreſſus eſt, & ſecum Elymum advexit. Ibi recepti à Sicanis, & agris donati, mox Æneam eodem appulſum exceperunt, & cum eo varias illic ſtatuerunt urbes, ad occidentalem Siciliæ partem, de quibus infra, v. 755. Porro pater puellarum trium, à Lycophrone *Phœnodamus*, à Servio & Pomponio *Hippotes* appellatur. Hujus filia Crimiſi uxor, à Servio & Pomponio *Egeſta*. Egeſtæ filius, de quo hic agitur, à Stephano *Egeſtus*, à Dionyſio *Ægeſtus*, à Tzetze *Ageſtes*, à Virgilio & Silio *Aceſtes*. Fluvius pater, ex Lycophrone *Crimiſſus*, ex Diodoro *Cremiſſus*, ex Plutarcho *Crimeſus*, ex Cornelio Nepote *Criniſſus*; ex Virgilii variis exemplaribus, *Criniſius*, *Crimniſus*, & omnino emendatiſſime, ut contendit Cluverius in Sicilia l. 2. 2. *Crimiſus*. Hic modo, ut idem luculenter probat, non eſt brevis ille fluvius, ad Segeſtam urbem in mare Tyrrhenum influens, vulgo *Freddo*, ut multi putant; ſed major alius, ex agro Panormitano & ſeptentrionali Siciliæ parte in meridionalem decurrens, qui cum *Hypſa* fluvio denique commixtus, cum eo in mare Libycum devolvitur, ad Selinuntem urbem, cum Hypſa communi dictus nomine *Belici*, aut *Belici deſtro*, quia in Dextram Hypſæ ripam influit.

37. *Horridus in, &c.*] *In* præpoſitio, adhibetur hoc modo ad ſignificandum habitum: Æ. 4. 518. *In veſte recincta. Pellium* antiquiſſimus uſus eſt ad veſtes, tamen poſt arborum folia. *Urſos* Plinius negavit naſci in Africa, ob calidiorem cœli temperiem: Cerdanus tamen multis defendit Virgilium, imprimis auctoritate Solini, c. 29. *Numidici urſi forma cæteris præſtant, villo profundioribus.* Lipſius urſos Numidicos & Libycos à Romanis dictos putat non veros *urſos*, ſed *leones*; quemadmodum *elephantos*, ab iiſdem *boves lucas*, ob inſolitam formam, cui nomen ex notiore animali imponebant. *Libyſtidis*, à *Libyſtis*, gentile nomen eſt, per pleonaſmum formatum à proprio *Libys*. Legunt tamen aliqui *Libyſſidis*: ut ſit à *Libys*, *Libyſſa*; à *Libyſſa*, *Libyſſis*, *Libyſſidis*. De *gaza*, opibus, Æ. 1. 123.

44. *Tumuli aggere.*] *Agger*, aggeſtio eſt, vel lapidum, vel terræ, unum in locum. *Tumulus*, eſt terræ *tumor*, ex illa aggeſtione: unde tam

Trojani magni, gens è nobili ſanguine Deorum: completur annuus circuitus menſibus tranſactis; ex quo mandavimus terræ reliquias & oſſa divini patris, & dedicavimus altaria funebria. Et jam, niſi decipior, adeſt dies; quem ſemper exiſtimabo mœſtum, ſemper colendum, ſic voluiſtis, ô Dii. Ego ſi hunc diem *tranſigerem exul in Syrtibus Gætulis, aut interceptus mari Argolico, vel* in *urbe Mycenis: tamen celebrarem annua vota, & ſolemnes ceremonias* juxta *ritum; & cumularem altaria congruis muneribus. Nunc libenter adſumus ante cineres & oſſa ipſius patris, certe non ſine conſilio & ſine voluntate Deorum,* ut *puto: & vento impulſi ingredimur portus amicos. Agite igitur & omnes lætum ſacrificium peragamus: petamus ventos* ab eo, *& ut patiatur me urbe conditâ ſingulis annis perſolvere hæc ſacrificia,* in *templis ſibi dedicatis. Aceſtes oriundus Trojâ donat vobis corpora boum duo numero per naves* ſingulas: *invitate ad epulas Penates,*

Dardanidæ magni, genus alto à ſanguine Divûm:
Annuus exactis completur menſibus orbis;
Ex quo reliquias divinique oſſa parentis
Condidimus terra, mœſtaſque ſacravimus aras.
Jamq; dies, ni fallor, adeſt; quem ſemper acerbũ,
Semper honoratum, ſic Dii voluiſtis, habebo.
Hunc ego Gætulis agerem ſi ſyrtibus exul,
Argolicove mari deprenſus, & urbe Mycenæ:
Annua vota tamen, ſolemneſque ordine pompas
Exequerer; ſtrueremque ſuis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipſius & oſſa parentis,
Haud equidem ſine mente, reor, ſine numine Di-
Adſumus: & portus delati intramus amicos. (vũ,
Ergo agite, & lætum cuncti celebremus honorẽ:
Poſcamus ventos, atque hæc mea ſacra quotannis
Urbe velit poſitâ templis ſibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Trojâ generatus Aceſtes
Dat numero capita in naves: adhibete Penates

NOTÆ.

pro *ſepulcro*, quam pro *colle* uſurpatur: hic pro *colle*.

45. *Dardanidæ.*] A Dardano Jovis filio orti; ideo *à ſanguine Divûm.*

46. *Annuus exactis, &c.*] Anniverſarius recurrit dies, Anchiſæ morte conſignatus. Igitur Anchiſes vere ineunte, hyeme exeunte, obierat. Patet id quia I. Tempus hoc ipſum adhuc hybernum vocat Dido, Æ. 4. 309. *Hyberno melioris ſidere claſſem.* II. In ipſa profectione Trojani *frondentes ferunt ramos*, Æ. 4. 399. ex Africa autem in Siciliam curſus, vix duorum triumve dierum eſt. III. Incerta tum erat cœli temperies, qualis primo vere: ſolvit Æneas ex Africa ſudo cœlo, mox tempeſtas oritur, nunc dubitat utrum ſubſequens dies nona ſerena futura ſit, v. 64. *Si nona diem, &c.* IV. Terra tum veſtita erat gramine & floribus, v. 76. *Purpureoſque jacit flores*, v. 287. *Tendit gramineum in campum.* Nec tamen inde ſequitur Æneidos opus annuum ſpatium prætergredi, ut notavimus in argumento Æneidos.

48. *Condidimus terra.*] Non totum ipſum cadaver, qui ſepulturæ noſtræ mos eſt: ſed combuſti corporis *reliquias, oſſa, cineres*, quæ è buſto collecta, tumulo deinde ac terræ mandaverit. Et ſi enim apud veteres in uſu fuerit, cadavera unguentis condita terræ mandare; uſitatius tamen comburere, præſertim virorum illuſtrium apud Græcos: ſic Patroclus ab Achille comburitur, ac deinde tumulatur, Iliad. 23. Sic Miſenus ab Æneа, Æ. 6. De *aris geminis* ad ſepulcra ſtruendis, Æ. 3. 62. De *Gætulis* Africæ populis, qui ad *ſyrtes* uſque pertinent, Æ. 3. 40. De *Syrtibus*, importuoſis litoris Africani ſinubus, Æ. 1. 115.

52. *Argolico mari.*] *Argolico ſinu*, qui pars eſt Ægæi maris ad orientem Peloponneſi. *Urbe Mycenæ:* ut Æ. 1. 251. *Urbem Patavi.* Habent aliqui codices *Mycene*, *Mycena*, *Mycenis. Argos* & *Mycenæ*, urbes Peloponneſi. Æ. 1. 288.

54. *Strueremque ſuis altaria donis.*] *Struerem*, explicat Taubmannus *cumularem:* unde *ſtructor* dicebatur in re coquinaria, qui fercula ſtruebat, ſcite componebat, cumulabat. *Suis donis*, congruis; congrua autem erant mortuis dona, *lac, vinum, mel, ſanguis:* ut diximus Æ. 3. 62. & mox videbitur, v. 76.

56. *Sine mente, ſine numine.*] Sine conſilio, & voluntate Deorum. De *numine*, hoc ſenſu, Æ. 1. 137.

59. *Poſcamus ventos.*] Ab ipſo Anchiſa, quem ut Deum colere inſtituit. *Divinique oſſa parentis.* Hujus autem divini cultus notæ ſunt *ara, ſacra, ludi, templa dicata, vota* pro ventis obtinendis. Quorum tamen aliqua in communibus mortuorum omnium funeribus uſurpabantur.

62. *Adhibete Penates.*] De *Penatibus*, Æ. 2. 717. Quomodo *adhiberentur epulis*, Æ. 3. 177.

Et patrios epulis, & quos colit hoſpes Aceſtes.
Præterea, ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiiſque retexerit orbem:
Prima citæ Teucris ponam certamina claſſis.
Quique pedum curſu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibuſve ſagittis;
Seu crudo fidit pugnam committere ceſtu;
Cuncti adſint, meritæq; expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat maternâ tempora myrto:
Hoc Elymus facit, hoc ævi maturus Aceſtes,
Hoc puer Aſcanius: ſequitur quos cætera pubes.

& patrios, & eos quos hoſtes Aceſtes veneratur. Inſuper, ſi nona Aurora protulerit hominibus diem ſerenum, & luce detexerit orbem, proponam Trojanis pugnam velocium navium. Et qui valet curſu pedum; & qui incedit fidens viribus, aut ſolertior jaculo, vel levibus ſagittis; ſive qui *audet conſerere pugnam duro ceſtu: hi omnes adſint, & expectent præmia merita victoriæ. Favete omnes linguis, & circundate caput ramis. Sic locutus, tegit caput myrto matris ſuæ: Elymus idem facit, idem Aceſtes grandior natu, idem puer Aſcanius: quos reliqua juventus imitatur.*

NOTÆ.

64. *Si nona, &c.*] *Si*, aliis *dubitantis* eſſe videtur, qui ideo *almum* interpretantur *ſerenum*: & ſenſus erit: *ludi nona die celebrabuntur, ſi ſudum erit*; ſin minus, in aliam diem remittentur. Aliis videtur eſſe *affirmantis*: & abſolute ſenſus eſt; *cum aurora extulerit nonum diem*: ſic explicuimus Æ. 1. 607. *Si qua pios reſpectant numina.* Per *nonam diem*, alludit ad novemdialia Romanorum ſacra pro mortuis: ſervabantur enim domi cadavera ſeptem dies, octavo cremabantur, nono reliquiæ ſepulcro mandabantur.

66. *Ponam certamina.*] Vox in ea re ſolemnis, *ponere*. Sic apud Græcos, ludorum ejuſmodi deſignator dicebatur ἀγωνοθέτης, ab ἀγὼν *certamen*, & τίθημι *pono*.

68. *Incedit.*] Sic Æ. 1. 50. *Divum incedo Regina.* Quæ quanquam ad majeſtatem inceſſus pertinere videri poſſunt: occurrit tamen mihi, *incedo* à poëta dici pro *ſum*. Sic uſurpatur & *venio*, G. 1. 29. *An Deus immenſi venias maris.* De *ceſtu*, chirotheca è corio bubulo *crudo*, infra v. 405.

71. *Ore favete omnes.*] Paſſim apud alios auctores, *Favete linguis*. Quibus formulis dubium eſt, *ſilentium*, an *plauſus* & acclamatio indicatur. Pro *ſilentio* facit locus Senecæ lib. de vita beata c. 27. *Quoties mentio ſacrarum literarum intervenerit, favete linguis. Hoc verbum, non ut plerique exiſtimant à favore trahitur; ſed imperatur ſilentium, ut rite peragi poſſit ſacrum, nulla voce mala obſtrepente.* Pro *plauſu* & acclamatione facit Ovid. Met. 15. 677. *En Deus eſt, Deus eſt, animis linguiſque favete. Quiſquis adeſt viſum veneratur numen, & omnes Verba ſacerdotis referunt geminata, piamque Æneadæ præſtant & mente & voce ſalutem.* Idem in Ibin, v. 96. *Quiſquis ades, ſacris ore favete meis. Quiſquis ades, ſacris lugubria dicite verba.* Hæc ut conciliem, exiſtimo, non perpetuum *ſilentium* indici, neque perpetuam *acclamationem*; ſed omnino *attentionem* ad ſacra: ut ea tantum dicant, quæ ſacrorum ritu dicenda ſunt; à cæteris omnibus verbis abſtineant. Interpretationem adjuvat Ovidius loco citato, cum dicit, *animis linguiſque favete*; quibus eumdem *animis* ac *linguis* exhiberi favorem jubet. At non jubet, nihil omnino animis interim ac mente cogitari, ſed ea dumtaxat quæ ad Deos & ſacra pertineant; ita nec omnino nihil dici, ſed ea quæ eo etiam ſpectent. Et vero Seneca vocem tantum *malam* & *obſtrepentem* arcet: Horatius Od. l. 3. 1. tantum *profanum vulgus*, id eſt, profanis ſermonibus indulgens: Ovidius loquentes inducit ea ſolum, quæ ſacrificio conveniant, ut patebit ſuperiora exempla relegenti: Latini autem veteres, hujus auctores formulæ, cum eam vocibus ambiguis expreſſerunt, *favete ore, linguis*; non autem *favete verbis, ſermone, ſilentio*, indicare videntur voluiſſe tempeſtivas illas loquendi ac tacendi vices.

72. *Maternâ myrto.*] Veneri, Æneæ matri dicata arbore. Unde ad coronas aſſumi ab Æneа decuit, ut deinde à Romanis in ovatione, Ecl. 2. 52.

73. *Elymus.*] Hic, ex Strabone, Dionyſio, Lycophronis interprete Iſacio Tzetze, fuit Trojanus. Poſt excidium Trojæ in Siciliam ab Aceſte advectus fuit, ut diximus, v. 36. Addit Tzetzes, fuiſſe ſpurium Anchiſæ filium. Teſtatur Dionyſius, regio genere ortum eſſe: ideoque novos illos Siciliæ incolas Trojanos, univerſim ſuo nomine *Elymos* appellaſſe. Negare videtur Virgilius fuiſſe Trojanum, Anchiſæ filium,

Æneas cum multis millibus ibat e concione ad ſepulcrum, medius in *magna turba circumaſſa. Hic* juxta *ritum effundit ſtillans in terram duo pocula puri vini, duo lactis recentis, duo ſanguinis ſacri: ſpargitque flores purpureos, & profert talia: Salve, ſancte pater: ſalvete rurſus, fruſtra recuperati cineres, & anima, & umbra paterna. Non fas fuit quærere tecum regionem Italam & agros fatales, nec Auſonium Tybrim, quiſquis ille ſit. Hæc præfabatur, cum ſerpens lubricus, ingens educit ex intimis ſeneralibus* ſepulcri *ſeptem ſinus, ſeptem plexus; tranquille circundans ſepulcrum, & labens inter aras: cui pocula cærulea illuſtrabant dorſum, & ſulgor auro interſpunctus ſquamas: quemadmodum arcus in nubibus concipit mille diverſos colores, Sole oppoſito. Æneas videns ſimulacra inſolita: ille devorans repens longa tractu inter pateras poculaque polita, & deguſtavit cibos, & innocuus rediit iterum* in *profundum ſepulcri, & reliquit aras deguſtatas. Tanto magis* Æneas *perficit ſacra inchoata* in honorem *patris:*

Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo ſanguine ſacro:
Purpureoſque jacit flores, ac talia fatur:
Salve, ſancte parens: iterum ſalvete, recepti
Nequicquam cineres, animæq; umbræq; paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliaque arva, (brim.
Nec tecum Auſonium, quicunq; eſt, quærere Ty-
Dixerat hæc, adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, ſeptena volumina traxit;
Amplexus placide tumulum, lapſuſque per aras:
Cœruleæ cui terga notæ, maculoſus & auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverſo Sole colores.
Obſtupuit viſu Æneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras & levia pocula ſerpens,
Libavitque dapes, rurſuſque innoxius imo
Succeſſit tumulo, & depaſta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores:

NOTÆ.

& regio ſanguine oriundum: ſiquidem eum conceptis verbis Siculum teſtatur, v. 300. *Tam duo Trinacrii juvenes, Elymus Panopeſque.* Deinde nullam ei laudem ab Æneæ conſanguinitate & regia origine tribuit: quod certe non omiſiſſet, qui eodem loco, v. 297. Diorem commendit à *ſtirpe Priami*; & v. 24. Erycem *fratrem* Æneæ appellavit. Itaque hoc unum fatetur, v. 391. Elymum fuiſſe *comitem ſenioris Aceſtæ:* cui ſe comitem adjungere tam in ipſa Sicilia, quam in Troade potuit.

77. *Carchesia Baccho.*] De *carchesiis* poculis, G. 4. 380. De *Baccho*, vino, Ecl. 5. 69. De *ſacris funebribus*, lacte, vino, ſanguine, Æ. 3. 62.

79. *Purpureos flores.*] Vel roſas intelligit, flores dicatos Veneri, Anchiſæ amatrici; vel generatim flores quoſcumque purpureos.

80. *Iterum ſalvete recepti.*] *Iterum ſalvete*; non autem, *iterum recepti. Iterum*, inquit: ſive quia jam anno ſuperiore exequiis patrem honoraverat, ſalutaverat atque funebri more; ſive quia modo dixit, *ſalve, ſancte parens*; ergo *iterum ſalve*; rem enim extrema illa ſalutatio repetebatur in Romanorum funeribus more; cui ſynonymum eſt *ſalve*, ex Varrone apud Servium: non quod ſalutem ii valetudinemque optarent, qua fruſtra ultra non poterant; ſed pacem ſaltem & gaudium in altero ſtatu. *Recepti nequicquam cineres.*] Per *cineres*, ait Servius, patrem intelligit, quem è Trojano excidio fruſtra liberaverat. Immo, *cineres* ipſos intelligit; quos anno ſuperiore reliquerat in Sicilia, nunc autem recipit reditu ſuo, ac reviſit, *nequicquam tamen*; quia non conferet reditus, ut cum eo adire Italiam liceat. *Animæque umbraque.* Vel plurali numero uſus eſt, pro ſingulari; ut paſſim poëtæ: vel reipſa plures putavit eſſe animas: de quibus commodius diſſeremus, Æ. 6. v. 724. & ſequentibus.

82. *Fines Italos.*] De *Italia*, Æ. 1. 534. De *Auſonia*, Italiæ nomine, Æ. 3. 171. De *Tybri*, Italiæ fluvio, Æ. 1. 17. De *adytis*, locis intimis, Æ. 2. 297. De *ſquamis*, G. 4. 13. De *arcu*, ſeu *Iride*, Æ. 4. 700. De *agmine*, in ſerpentibus, G. 3. 423. De verbo *libavit*, deguſtavit, Æ. 1. 740.

93. *Depaſta altaria.*] Non ab igne, victimas conſumente, nondum enim cæſæ fuerant victimæ; ſed ab ipſo ſerpente, qui prima dona libaverat.

94. *Inſtaurat.*] Renovat incepta ſacrificia: jam enim fuderat vina, v. 78. noxque iterum fundit, v. 98. Quid ita? an quia ſacrificia ſerpentis occurſu turbata eſſe putabat? At bono erat omini ſerpentis occurſus. An quia cum prævia ſacrificia è floribus & liquoribus, quaſi mortuo homini obtulerit; nunc viſo ſerpente,

Incertus,

Incertus, geniumne loci, famulumne parentis
Eſſe putet: cædit quinas de more bidentes,
Totque ſues, totidem nigrantes terga juvencos:
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchiſæ magni, maneſque Acheronte remiſſos.
Necnon & ſocii, quæ cuique eſt copia, læti
Dona ferunt: onerantq; aras, mactantq; juvencos.
Ordine ahena locant alii: fuſique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viſcera torrent.
Expectata dies aderat, nonamque ſerenâ
Auroram Phaëtontis equi jam luce vehebant:
Famaque finitimos & clari nomen Aceſtæ
Excierat: læto complerant littora cœtu,
Viſuri Æneadas, pars & certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locantur
In medio: ſacri tripodes, viridesque coronæ,

dubitans, an genium loci, an famulum patris exiſtimet eum *eſſe; mactat juxta conſuetudinem quinque oves, & totidem ſues, totidem juvencos nigros tergoribus: & effundebat vinum è pateris, & appellabat animam magni Anchiſæ, & manes* ejus *emiſſos* ex *inferis. Pariter & ſocii efferunt læti munera* ſecundum *facultatem quæ eſt unicuique: & onerant altaria, & immolant juvencos. Alii diſponunt ærea* vaſa per *ordinem: & ſtrati ſuper herba, ſuppoſunt prunas verubus, & torrent viſcera. Dies optata advenerat, & jam equi Phaetontis advehebant nonam Auroram ſereno lumine: & fama ac nomen illuſtris Aceſtæ eduxerat vicinos: occupaverant litus hilari multitudine* partim *viſuri Trojanos, partim etiam parati certare. Primo præmia ſtatuuntur ob oculos & in medio circo: ſacri tripodes, & virentes coronæ,*

NOTÆ.

majora offerenda exiſtimat, quaſi heroi, inter Deos admiſſo? Certe non admodum diverſa ab his ſacrificia Plutoni, Proſerpinæ, Diiſque inferorum aliis offert, Æ. 6. 243.

95. *Geniumne loci, famulumne, &c.*] *Genii* & cuſtodes, locis, urbibus, domibus attribui ſolebant; ut & hominibus ſingulis attribui ſolitos diximus Ecl. 4. 63. *Famulos* item majoribus Diis ſuos aſſignabant: eoſque è brutis animantibus plerumque aſſumptos. Sic Æ. 6. 190. columbæ miniſtræ ſunt Veneris, ut Æneam ad auream arborem deducant. Sic ex Silio Italico, l. 13. 124. apud Capuam: *Numen erat jam cerva loci, famulamque Diana Credebant.* Sic aquila Jovi: ſic ex Plutarcho in Cleomene, dracones heroibus ſacri putabantur: unde hic *anguis* Anchiſæ famulus.

96. *Cadit quinas de more bidentes.*] Vel *cædit de more*, id eſt, non per ſe ipſum, ſed per famulos, more pontificum Romanorum. Vel oves *de more bidentes*, id eſt, *biennes*, aut *ambidentes*, de quibus Æ. 4. 57. Vel *quinas, de more* cœleſtibus Diis adhibito; quibus numero impari victimæ cædebantur, quia *numero Deus impare gaudet*: inferis autem numero pari, Æ. 6. 243. Igitur offeret Æneas patri quinque pecudes, ut jam cœleſti Divo; eaſque nigrantes, ut ex inferis aſſumpto. Notatque Turnebus ejuſmodi ſacrificia Romanis *ſuovetaurilia* dicta eſſe; quæ *ſue, ove, & tauro* fiebant.

98. *Animamque vocabat, &c.*] Non ſimpliciter inclamat, invitatque ad ſepulcrales aras, ut ſacrificiorum ſanguine paſcatur: quemadmodum paſcuntur animæ mortuorum, imprimiſque Tireſiæ apud Homer. Odyſſ. 11. 95. Quemadmodum Achilles tota nocte circa Patrocli rogum vina fundit, animam ejus vocans, Iliad. 23. 221. Non ita inquam. Sed *invocat*, ut ſibi adſit propitius pater, cujus *manes Acheronte remiſſos* putat, & inter Deos vitam degere. De *Acheronte*, inferorum fluvio, Æ. 6. 242. De *manibus*, G. 4. 469.

102. *Ahena.*] Vaſa ærea: vel ad lavanda corpora, vel ad elixandas carnes. Licet enim Homerus heroibus ſuis elixas carnes non paret, ut notat Plato de republ. l. 3. has tamen primis etiam illis temporibus in uſu fuiſſe notavimus, Æ. 1. 215. De *epulis* poſt ſacrificia, plura vide, Æ. 8. 180.

105. *Auroram Phaëtontis equi.*] *Phaëton* hic, vel Solis eſt filius, qui cum à patre diurnum regimen currus extorſiſſet precibus, & equos inſcite regeret, ex iis à Jove in Eridanum Italiæ fluvium fulmine excuſſus eſt: Ovid. Met. 2. Vel potius *Sol* ipſe eſt, qui dicitur ab Homero Odyſſ. 11. 320. Ἠέλιος φαέθων, *Sol Phaëthon*, id eſt, *ſplendens*. Ejus equi quatuor, *Pyrois* à πῦρ *ignis*; *Eous*, ab ἠὼς, *Aurora*; *Æthon*, ab αἴθω *uro*; *Phlegon*, à φλέγω *inflammo*. De *Aurora*, G. 1. 249.

110. *Tripodes, &c.*] *Tripus* proprie ſellæ menſæque ſpecies, tribus nixæ pedibus; cui quandoque inſidebatur, ſæpe imponebantur lebetes craterefque ad libamina, Æ. 3. 349 *Sacer* dicitur, quia in templo Delphico, reque omni divina magni erat uſus: tum viris fortibus dona-

& palma, dona victoribus deſtinata, & arma, & veſtes, intincta purpura, pondera argenti & auri: & medio è tumulo tuba canit indictos ludos. Quatuor naves, pares vaſtis remis, electa è tota claſſe, incipiunt primum certamen. Mneſtheus agitat ſortibus remigibus celerem Priſtin; Mneſtheus, inquam, *mox Italus, a quo nomine oritur familia Memmii: & Gyas magnam Chimæram, magnâ mole, opus* inſtar *urbis; quam iuvenes Trojani triplici verſu impellunt*, cui *remi ſurgunt triplici ordine.*

Et palmæ, pretium victoribus; armaque, & oſtro
Perfuſæ veſtes, argenti aurique talenta:
Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor ex omni delectæ claſſe carinæ.
Velocem Mneſtheus agit acri remige Priſtin,
Mox Italus Mneſtheus, genus à quo nomine Mem-
Ingentemq; Gyas ingenti mole Chimæram, (mî:
Urbis opus; triplici pubes quam Dardana verſu
Impellunt, terno conſurgunt ordine remi.

NOTÆ.

batur in præmium, unde Horat. Od. l. 4. 8. *Donarem tripodas pramia fortium Grajorum.*

111. *Et palma, pretium victorius.*] Id eſt, pretium ſolemne & vulgare victoribus omnibus. Quærit enim Plutarchus Sympoſ. l. 8. quæſt. 4. *Cur ſacrorum certaminum aliud aliam habeat coronam, palma ſit communis omnibus.* Reſpondetque, hoc ideo uſu veniſſe, quod viro forti palma perſimilis, non deprimatur onere, ſed contra magis oblectetur. De *oſtro*, oſtreo, ſive conchylio, unde purpura exprimitur G. 2. 506.

112. *Talenta.*] Τάλαντον, à ταλάω *ſuffero*: quia primo libram ſignificavit, qua pondera appenduntur: tum quodvis magnum auri argentique pondus, denique certum determinatumque pondus, varium tamen apud varias gentes: celebratiſſimum Atticum Talentum, quod ſic deſcribitur à Rhemnio Fannio:

Cecropium ſupereſt poſt hac docuiſſe talentum,
Sexaginta minas, ſeu vis, ſex millia drachmas,
Quod ſummum doctis perhibetur pondus Athenis.

Porro *drachma* Attica, *denario* Romano, & *groſſo* Francico æquiparatur. *Groſſus* pars eſt *marcæ* ſexageſima quarta. *Marca* ſignati argenti hoc anno 1675. Ludoviceos argenteos capit novem; hoc eſt, libras noſtras ſive Francicos viginti ſeptem. Groſſus igitur valet octo ſolidos cum denariolis paulo minus ſex: qui groſſi ſexies millies repetiti Francicos conficiunt 2550. Et hic valor eſt *argentei talenti* Attici ad modum noſtrum revocati. *Aurei* autem *talenti* valorem conjicies, habita auri cum argento comparatione: aurum enim Græcum Romanumque duodecies argenti valorem; Francicum ſexies etiam ac decies & amplius nunc ſuperat. *Catera*, infra, v. 248.

114. *Prima pares, &c.*] I. LUDUS, *navium decurſus.* Cujus exemplum in Homero non habuit Virgilius: nec vero voluit curſum illius equeſtrem imitari, quia Homerus in eo plus operæ ſtudiique poſuerat; ludos alios imitatus eſt, quos ille minus diligenter ſcripſerat, Iliad. 23.

116. *Priſtin, &c.*] Naves quatuor, æquales magnitudine ac robore, ſuis inſignit nominibus quæ è pictis in puppi monſtris reperit. Primæ *Priſtis* appicta erat marina bellua, è balænarum genere, de qua, Æ. 3. 427. Secundæ *Chimæra*, ignivomum ac triforme monſtrum: quod ex Ovid. Metam. 9. 649. *mediis in partibus hircum, Pectus & ora lea, caudam ſerpentis habebat.* De ea, Æ. 6. 288. Tertiam ornabat *Centauri* pictura, ex equina & humana ſpecie conflata, de quo genere, G. 2. 456. Quartam *Scyllæ*, marini in freto Siculo monſtri, effigies, quam explicuimus Æ. 3. 427.

117. *Mox Italus Mneſtheus, &c.*] Ut nobilibus Romanorum familiis gratificetur, eas à Trojanis deducit, à Mneſtheo *Memmios*, à Sergeſto, *Sergios*, à Cloantho *Cluentios*. Addunt alii etiam, à Gya, *Geganios*: quod tamen Virgilii teſtimonio caret.

119. *Urbis opus.*] *Urbis inſtar*; in qua tantum operis fuerat, quantum in urbe poſitum. Sic apud Cicer. Ac. in Ver. 5. 88. *Erat illa navis conſtrata; & ita magna, ut ſi in prædonum pugna verſaretur, urbis inſtar haberi inter illos pyraticos myoparones videretur.*

Triplici verſu, &c.] *Triremem* ſignificat navem: qualem tamen Trojanis temporibus nondum fuiſſe probabile eſt; ſed Poëtæ ut multa alia, ſic & illud per anticipationem dicere licuit. Quid ſit autem in navibus *verſus* & *ordo* remorum duplex, triplex, quadriplex; unde *biremes, triremes, quadriremes, &c.* appellantur; valde ambiguum eſt. Quia tamen ex Virgilio, *triplici conſurgunt ordine remi*: conſtat in utroque navis latere remigum ordines ſurrexiſſe alios aliis ſuperpoſitos: non ita tamen, ut ſuperiorum remigum pedes inferiorum capitibus impenderent, perpendiculari, ut aiunt, rectaque linea; ſic enim latera navium extruenda altius fuiſſent: ſed ita, ut ſcamnis, quæ & *juga* &

Sergeſtus-

Sergeſtuſque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magnâ: Scyllàq; Cloanthus
Cœruleâ, genus unde tibi, Romane Cluentî.
Eſt procul in pelago ſaxum, ſpumantia contra
Littora; quod tumidis ſubmerſum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi ſidera Cori:
Tranquillo ſilet, immotàque attollitur undâ
Campus, & apricis ſtatio gratiſſima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit, ſignum nautis, pater: unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt: ipſique in puppibus auro
Ductores longe effulgent oſtróque decori:
Cætera populeâ velatur fronde juventus,
Nudatoſq; humeros oleo perfuſa niteſcit:
Conſidunt tranſtris, intentaque brachia remis
Intenti expectant ſignum: exultantiaque haurit
Corda pavor pulſans, laudumque arrecta cupido.
Inde ubi clara dedit ſonitum tuba; finibus omnes
Haud mora, proſiluere ſuis: ferit æthera clamor
Nautic⁹, adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos: totumque dehiſcit
Convulſum remis roſtriſque tridentibus æquor.

Et Sergeſtus, à quo familia Sergia trahit nomen, vehitur Centauro magnâ: & Cloanthus, unde tibi origo eſt, ô Cluentî Romane, vehitur Scyllâ cœruleâ. Procul in mari, adverſus ſpumoſum litus, eſt rupes; quæ aliquando merſa verberatur fluctibus, quando hyemales Cori abſcondunt aſtra: at tranquillo tempore *ſilet, & erigitur ex immotis aquis,* veluti *campus & perfugium gratiſſimum mergis apricantibus. Illic pater Æneas ponit metam è frondoſa ilice,* quæ eſſet *ſignum nautis: à qua ſcirent redire, & circa quam flectere longos circuitus. Deinde ſorte capiunt loca: & ipſi duces è puppibus procul reſplendent, inſignes auro & purpurâ: reliqui juvenes coronantur populeis foliis, & renitent uncti oleo* per *nudos humeros: ſedent* in *tranſtris, & expectant ſignum omnixi* ſecundum *brachia remis intenta: & motus pulſans, atque arrectum deſiderium gloriæ, ſatigat corda ſubſultantia. Deinde quando clara tuba emiſit ſonum, non eſt mora, omnes è terminis ſuis proruperunt: nauticus clamor pulſat cœlum, fluctus turbati adductis brachiis ſpumant: pari* impetu *imprimunt ſulcos* in aquis: *& totum mare erutum remis & roſtris triſidis aperitur.*

NOTÆ.

tranſtra dicuntur, oblique à ſummo ad imum inſtar graduum diſpoſitis inſiſterent remiges; quorum ſuperior ordo ibi figebat pedes, ubi ordo inferior inſidebat. Porro ſeries illæ remigum, à ſummo latere ad imam carinam oblique numeratæ, *ordines* dicebantur; & pro multiplici *ordine*, navis erat *biremis*, *triremis*, *quadriremis*, à Ptolemæo Philopatore extructa etiam *quadraginta* ordinum: at eædem ſeries, à prora ad puppim numeratæ, dicebantur *verſus*, & ſic in ſingulis lateribus, *verſus* aliquando viginti quinque, aliquando plures; & in Ptolemæi navi, quæ quadraginta *ordinum* fuit, & quater mille remigum, *verſus* quinquaginta fuere. Igitur Chimæra hæc Virgiliana, quæ *triplici verſu, triplici ordine* inſtructa erat; remiges in ſingulis lateribus novem, tota nave octodecim capiebat.

125. *Olim.*] *Aliquando*, indefinite. Sic G. 3. 303. *Cum frigidus olim jam cadit.*

126. *Hyberni Cori, &c.*] *Corus* ventus, flat ab occaſuæ ſtivo. *Hybernus* dicitur, ſeu frigidus, quia ſitu maxime ad ſeptentrionales ventos accedit. *Condit ſidera* nimbis inductis. Scribitur etiam *Caurus.*

128. *Apricis mergis.*] Avibus aquaticis, *plongeons*, quæ cum frequenter ſe aquis immergant, amant ad Solem ſiccare ſe, in locis *apricis*, id eſt, Soli expoſitis. De voce *apricis*, Ecl. 9. 49.

129. *Metam.*] *Meta* eſt *extremitas, terminus:* ſive in agris, ſive in circo: vulgo è lapidibus oblongis, in acumen ac pyramidem erectis. Talis erat Romano in circo figura metarum, quas in extremo decurſu ſepties quadrigæ circumflectebant: eo alludit Virgilius; & quanquam ilicis ramus hanc figuram non refert; refert tamen quomodocunque ipſa rupes, cui ramus infigitur. De *oſtro*, purpura, G. 2. 506. De *populo*, *peuplier*, G. 2. 13. De *ilice*, *yeuſe*, Ecl. 1. 18.

135. *Oleo.*] Ad membra roboranda: unde etiam eo luctaturi ungebantur, Æ. 3. 280. De *tranſtris*, ſcamnis remigum, ſupra, v. 119.

137. *Haurit Corda pavor, &c.*] Verſum jam explicuimus, G. 3. 105.

143. *Roſtriſque tridentibus.*] Paſſim legebatur olim *ſtridentibus*; ſed obſtat menſura primæ

Non

Non tam celeres curſus invadunt campum in *certamine bigarum, & erumpunt emiſſi è carcere. Nec ita aurigæ immiſſis jugis quatiunt habenas ſinueſas, & proni extendunt ſe ad verberandum* equos. *Tunc omnis ſylva reſonat plauſu & fremitu hominum & acclamationibus faventium, & litora volvunt murmur incluſum: colles ictli clamoribus, eos remittunt. Gyas primus abit ante alios, & evadit per undas inter fremitum multitudinis: quem deinde Cloanthus ſequitur, melius inſtructus remis, ſed navis gravior mole* ipſum *retinet. Poſt illos æquali intervallo Priſtis & Centaurus conantur attingere priorem locum. Et nunc Priſtis præit; nunc magna Centaurus præcedit* eam *victam; nunc amba currunt ſimul æquatis proris, & longis carinis ſecant ſalſos fluctus. Et jam appropinquabant ſcopulo, & attingebant terminum; cum Gyas,* qui *primus* erat, *& victor, medio in mari increpat* his *verbis Menœten gubernatorem navis ſuæ: Quo tantũ recedis mihi ad dextram? huc flecte curſum, adhære litori* rupis, *& permitte ut remi radant ſiniſtra ſaxa: alii currant pleniore mari. Sic dixit: ſed Menœtes metuens occulta ſaxa, detorquet proram ad undas maris. Quo recedis diverſus? iterum revocabat* eum *Gyas* repetens *cum clamore; Pete ſaxa, ô Menœte: & interim videt Cloanthum imminentem dorſo, & tenentem proxima ſpatia. Ille* Cloanthus *interior radit ſiniſtram viam, inter navem Gyæ & ſaxa ſonantia, & repentinus prætergreditur* Gyam qui modo fuerat *prior,*

Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus. 145
Nec ſic immiſſis aurigæ undantia lora
Concuſſere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu fremituque virûm ſtudiiſq; faventũ
Conſonat omne nemus, vocemq; incluſa volutant
Littora, pulſati colles clamore reſultant. 150
Effugit ante alios, primuſq; elabitur undis (anthus
Turbã inter fremitumq; Gyas: quem deinde Clo-
Conſequitur, melior remis; ſed pondere pinus
Tarda tenet. Poſt hos æquo diſcrimine Priſtis
Centauruſq; locum tendunt ſuperare priorem. 155
Et nunc Priſtis abit; nunc victam præterit ingens
Centaurus; nunc una ambæ junctíſque feruntur
Frontibus, & longâ ſulcant vada ſalſa carinâ.
Jamq; propinquabant ſcopulo, metamq; tenebant;
Cum princeps medioq; Gyas in gurgite victor 160
Rectorem navis compellat voce Menœten;
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige curſũ,
Littus ama, & lævas ſtringat ſine palmula cautes:
Altum alii teneant. Dixit: ſed cæca Menœtes 164
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas:
Quo diverſus abis? iterum, Pete ſaxa Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce Cloanthũ
Reſpicit inſtantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyæ ſcopuloſque ſonantes
Radit iter lævum interior, ſubituſq; priorem 170

Quo recedis diverſus? iterum revocabat eum *Gyas* repetens *cum clamore; Pete ſaxa, ô Menœte: & interim videt Cloanthum imminentem dorſo, & tenentem proxima* ſpatia. *Ille* Cloanthus *interior radit ſiniſtram viam, inter navem Gyæ & ſaxa ſonantia, & repentinus prætergreditur* Gyam qui modo fuerat *prior,*

NOTÆ.

ſyllabæ, quæ ubique longa eſt. Sed à viris doctis academiæ Neapolitanæ profecta eſt ſuperiore ſæculo illa correctio, qua uſi ſumus; utpote cum antiqua navium ſpecie veteribuſque nummis ac picturis convenientiſſima, quarum in prora ſtrum triſidum ex ære biſidumve addebatur, ad hoſtiles naves in incurſu vulnerandas.

144. *Bijugo certamine, &c.*] Curſu *bigarum & quadrigarum:* de quibus G. 1. 512. De *carceribus* infra v. 288. *Juga,* ligna tranſverſa quibus equi temoni currus alligabantur: hic vero, juxta aliquos, pro ipſis *jugalibus equis* uſurpantur.

149. *Vocemque incluſa volutant Littora.*] Commutatio eſt: pro, *vocemque incluſam volutant.*

162. *Mihi dexter abis.*] *Mihi abis:* Abundat hic *mihi*, ut alibi ſæpe, & G. 3. 16. *In medio mihi Cæſar erit.*

163. *Littus ama.*] *Accede propius ad littus.* Sic Horat. Od. l. 1. 25. 3. *Amatque janua limen.* Jubet igitur ut navem admoveat propius litori; non Siciliæ equidem, ſed rupis & metæ; ne latiore curſu eam circumeundo, ab aliis inſequentibus ſuperetur.

Palmula.] Pars extrema remi planior, & in modum humanæ palmæ protenſa. Catull. in Phaſelo, v. 4. *Sive palmulis opus foret volare, ſive linteo.*

170. *Interior.*] Quicquid ſit de hujus vocis ſignificatione in hominum conceſſu & inceſſu, *dextram* an *ſiniſtram* partem notet: certum eſt

Præterit,

Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum vero exarſit juveni dolor oſſibus ingens,
Nec lacrymis caruere genæ: ſegnemq; Menœten,
Oblitus decoriſque ſui ſociûmque ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipſe gubernaclo rector ſubit, ipſe magiſter:
Hortaturque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo eſt
Jam ſenior, madidaque fluens in veſte Menœtes;
Summa petit ſcopuli, ſiccaque in rupe reſedit.
Illum & labentem Teucri, & riſere natantem:
Et ſalſos rident revomentem pectore fluctus,
Hic læta extremis ſpes eſt accenſa duobus,
Sergeſto Mneſtheoq;, Gyam ſuperare morantem.
Sergeſtus capit ante locũ, ſcopuloq; propinquat:
Nec totâ tamen ille prior præeunte carinâ:
Parte prior, partem roſtro premit æmula Priſtis.
At media ſocios incedens nave per ipſos
Hortatur Mneſtheus: Nunc, nunc inſurgite remis
Hectorei ſocii, Trojæ quos ſorte ſuprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos; quibus in Gætulis ſyrtibus uſi,
Ionioque mari, Maleæque ſequacibus undis.
Non jam prima peto Mneſtheŭ, neq; vincere certo.

& tenet ſecurum mare metis præteritis. Tunc autem ingens dolor accenſus eſt in medullis juvenis, & genæ non caruerunt lacrymis, & immemor dignitatis ſuæ & vitæ ſociorum, dejicit tardum Menaeten ex alta puppe pronum in mare. Ipſe ſuccedit gubernaculo moderator, ipſe magiſter navis: *& hortatur nautas, & vertit clavum ad litora* metæ. *Sed Menœtes, poſtquam gravatus* undis *agre tandem emiſſus eſt ex imo fundo, jam ſenior, fluens humida in veſte; conſcendit ſummitatem rupis, & ſedit in arido ſaxo. Trojani riſerunt illum, & cadentem, & natantem: & rident revomentem è pectore ſalſam aquam. Tunc bona ſpes ſuperandi Gyam tarduitem orta eſt ultimis duobus, Sergeſto & Mneſtheo. Sergeſtus anticipat ſpatium, & appropinquat rupi: nec tamen ille prior eſt, totâ navi præcedente. prior eſt ex parte, & æmula Priſtis urget ſuo aliam partem. Sed Mneſtheus ambulans media in nave inter ipſos ſocios, eos hortatur: Nunc, nunc inſurgite in remos, ô Trojani ſocii, quos in extremo exitio Trojæ elegi comites: nunc exerite illud robur, illam fortitudinem; quâ uſi eſtis in ſyrtibus Gætulis, & mari Ionio, & infeſtis aquis Maleæ. Non jam peto prima* loca, ego *Mneſtheus* modo victor; *neque contendo vincere.*

NOTÆ.

in decurſu circenſi, interiorem partem *ſiniſtram* eſſe: quia, cum in circo *meta* ad ſiniſtram curruum eſſet; brevior circa eam flexus *ſiniſter* erat, iſque meta propior atque *interior*; *dexter* autem *exterior* atque à meta remotior. Igitur, cum navalis hic ludus circenſem imitetur; hic *interior* eſt *ſiniſter*. De *circo* & *metis*, infra, v. 288.

171. *Tuta.*] Nempe à periculo ſaxorum, quæ metam circumſtabant: nondum tamen omnino tuta, quia nondum victoria parta erat: poſt metam quippe ſuperatam, & aliqua ex parte circuitam, in portum ſiniſtro curſu redeundum erat, ut dicemus infra, v. 225.

174. *Decoris ſui, ſociûmque, &c.*] *Decoris ſui*, quia indignum eſt principem virum ab alio pœnam ſuis manibus exigere. *Sociûm ſalutis:* id eſt, *ſalutis ſociorum*, quæ amiſſo gubernatore periclitabatur. Nec placet Cerdanus, qui *ſocium* agnoſcit accuſativo caſu; tum quia mutatur verbi regimen, *oblitus decoris, ſociûmque;* tum quia non video qui dici poſſit Menœtes, *ſocius ſalutis.*

177. *Clavumque.*] Pars in ſummo gubernaculo tranſverſa, inſtar capuli, qua gubernaculum regitur. *Gubernaculum* vero, remus erat longior latiorque, ad puppim religatus, quo curſum navis gubernator moderabatur. De *Teucris*, Trojanis, Æ. 1. 239.

186. *Carina.*] Ima trabs eſt, navis totius fabricam fulciens, & inſtar ſpinæ à prora ad puppim decurrens. De *roſtro*, v. 143. De *Gætulis*, Æ. 4. 40. De *ſyrtibus*, Æ. 1. 115. De *Ionio mari*, Æ. 3. 210.

193. *Maleæque ſequacibus undis.*] *Malea* promontorium eſt Peloponneſi, ſinum inter Argolicum & Laconicum, nunc *Capo Malio di S. Angelo:* procellis infeſtum; unde *ſequaces* ejus dicuntur undæ; quaſi nautas inſequerentur. Superatum autem ab Ænea fuit, cum è Sporadibus & Cycladibus inſulis ad Strophades iter fecit, Æ. 3.

Quan-

Tamen ô utinam poſſem! Sed vincant quibus hoc conceſſiſti, ô Neptune. Pudeat nos ultimos reverti: hoc ſuperate, ô cives, & impedite hoc dedecus. Illi ſumma contentione incumbunt in remos: *navis arata tremit magno ſuccuſſu, & æquor ſubducitur: tunc frequens anhelitus concutit membra & ſicca ora* remigum: *ſudor fluit undique* in *rivos. Ipſa fortuna attulit viris gloriam cupitam. Nam dum Sergeſtus ardens animi impellit proram ad ſcopulos, inter ſcopulos & Mneſtheum, & elabitur ſpatio anguſto; miſer adhæſit ſcopulis protenſis* ſub aqua. *Rupes commota* ſunt, *& remi impacti in acutum ſaxum crepuerunt, & prora alliſa ſtetit ſuſpenſa* in ſcopulis. *Conſurgunt nauta, & magno* cum *clamore ſiſtunt: & adhibent ferratas trudes, ac perticas acuminatâ cuſpide: & colligunt è mari remos fractos. At Mneſtheus gaudens & ardentior* ex *illo ſucceſſu, veloci impulſu remorum, & invocatis ventis, ſecat undas faciles, & navigat patenti mari. Qualis columba, cui domus & nidi ſunt in cavo ſaxo, repente excita è ſpelunca fugit in campos volans, & territa dat aliis ictum ingentem domui ſuæ: mox elapſa in aërem tranquillum, ſecat viam tenuem, nec movet celeres alas:*

Quanquam ô! ſed ſuperent, quibus hoc Neptune dediſti.
Extremos pudeat rediiſſe: hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine ſummo
Procumbunt: vaſtis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturque ſolum tum creber anhelitus artus
Aridaq; ora quatit: ſudor fluit undiq; rivis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namq; furens animi dum prora ad ſaxa ſuburget
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus iniquo;
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illiſaque prora pependit.
Conſurgunt nautæ, & magno clamore morantur:
Ferrataſque ſudes & acutâ cuſpide contos
Expediunt, fractoſque legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus ſucceſſuque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri, ventiſque vocatis,
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis ſpeluncâ ſubito commota columba,
Cui domus & dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plauſumq; exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aëre lapſa quieto,
Radit iter liquidum, celeres neq; commovet alas:

NOTÆ.

195. *Quanquam ô! ſed, &c.*] Duplex affectus. I. Victoriæ optatio: *Non vincere certo: quanquam ô! velim, ſi liceat, vincere.* II. Correctio. *Sed tamen vincant illi, quibus hoc, Neptune, dediſti.* De *Neptuno*, Æ. 1. 129.

199. *Subtrahiturque ſolum.*] Subſtrata maris aqua non ſecari, ſed quaſi per vim ſubtrahi videtur retro, tanto impetu navis porro impellitur: *ſolum* enim eſt quicquid alteri ſubſternitur, ut oſtendimus, Ecl. 6. 35.

203. *Interior.*] *Inter* Mneſtheum & metam, flexum breviorem & *ſiniſtrum* captans: ſupra, v. 170.

205. *Murice.*] Saxo acuto, aſpero ac prominente: ſic dicto à *murice*, oſtreo, unde purpureus liquor exprimitur, cujus conchylium faſtigiatum & acutum eſt.

208. *Sudes .... contos, &c.*] Perticas, quæ Tacito *trudes* appellantur: quibus vado inhærens impellitur navis, aut iners alia moles promovetur. Monetque Iſidorus *cuſpidem conti* ferro non armatam eſſe, ſed tantum ex ipſo ligno acuminatam.

211. *Agmine remorum.*] Actu motuque remorum ordinato, & per quandam ſucceſſionem continuo. De illa voce, G. 3. 423.

212. *Prona maria.*] Secunda, facilia, ſine ullo jam obſtaculo; curſu tam facili, ut non in plano æquore, ſed in declivi loco pronus ac præceps currere videatur, Plinius l. 2. 70. *In alia adverſo, in alia prono mari.*

214. *Pumice.*] *Pumex* lapis eſt levis, ſpongioſus, ad ſcabra læviganda aptiſſimus: hic pro cavernoſa rupe ſumitur, per tapinoſim; ut v. 209. *Gurges*, pro mari, quemadmodum diximus, Æ. 1. 122. Eſt autem hæc, navim inter & columbam, ſcite inſtituta comparatio; cum *navium* & *volatus* magna cognatio ſit, ut diximus Æ. 1. 128. & mox Mneſthei navem appellet *volantem*, v. 219.

Sic

Sic Mneſtheus, ſic ipſa fugà ſecat ultima Priſtis
Æquora; ſic illam fert impetus ipſe volantem.
Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, brevibuſq; vadis; fruſtraq; vocantem
Auxilia, & fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan, ipſamque ingenti mole Chimæram
Conſequitur; cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
Solus jamq; ipſo ſupereſt in fine Cloanthus:
Quem petit, & ſummis adnixus viribus urget.
Tum vero ingeminat clamor, cunctiq; ſequentem
Inſtigant ſtudiis: reſonatque fragoribus æther.
Hi proprium decus & partũ indignantur honorẽ,
Ni teneant, vitamq; volunt pro laude paciſci.
Hos ſucceſſus alit: poſſunt, quia poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris:
Ni palmas ponto tendens utraſque Cloanthus
Fudiſſetque preces, Divoſque in vota vocaſſet:
Dii, quib⁹ imperiũ eſt pelagi, quorũ æquora curro;
Vobis lætus ego hoc candentẽ in littore taurũ
Conſtituam ante aras voti reus, extaque ſalſos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit: eumque imis ſub fluctibus audiit omnis

Sic Mneſtheus, ſic ipſa ejus *Priſtis findit fugiens extremum* ſpatium aſſignati *maris*, *ſic ipſe impetus provehit* illam *volantem. Et primo præterit Sergeſtum, comitentem adverſus rupem altam & vada humilia; fruſtraque implorantem auxilium, & tentantem enatare fractis remis. Deinde conſequitur Gyan, & ipſam* ejus *Chimæram vaſtæ magnitudinis*: vincitur illa, *quia orbata eſt gubernatore. Et jam unus Cloanthus reſtat* vincendus *prope ipſum terminum: hunc* Mneſtheus *ſequitur, & premit contendens totis viribus. Tunc vero invaleſcit clamor, & omnes favore incitant inſequentem, & aër ſonat fragoribus. Illi indignantur, niſi conſerveus gloriam propriam, & honorem* jam *comparatum; & vellent pacto* mutare *vitam cum victoria. Hi animantur ſucceſſu: poſſunt* vincere, *quia videntur* ſibi *poſſe. Et fortaſſe meruiſſent* paria *præmia, navibus ex æquo* victricibus: *niſi Cloanthus tendens* ad *mare ambas palmas* manuum, *emiſiſſet preces, & Deos invocaſſet per vota: ô Dii, quibus eſt regnum maris, quorum decurro ſpatia; ego vobis offeram latus in hoc litore ante altaria candidum taurum, voto obligatus, & projiciam viſcera in ſalſos fluctus, & effundam vina pura. Dixit: & ex intimis fluctibus audiit eum omnis turba*

NOTÆ.

218. *Ultima æquora.*] Ultimam aſſignati maris partem, ultra metam. De *brevibus vadis*, Æ. 1. 115.

225. *Supereſt in fine Cloanthus.*] Mneſtheus de victoria contendit cum Cloantho. At Cloanthus tamen jam à verſu 171. *metis tenet æquora tuta relictis*: Hæc ut conciliem: exiſtimo præmium ei propoſitum fuiſſe, non qui dumtaxat metam attingeret primus; ſed qui præterea circumita meta, primus ſiniſtro curſu rediret in portum, unde dextro curſu naves exierant. Idque manifeſtum eſt, I. Quia hæc tria proponit Æneas certaturis, v. 130. *Conſtituit ſignum nautis pater, unde reverti ſcirent, & longos ubi circumflectere curſus.* II. Quia mox, v. 243. navis Cloanthi tum victoriam obtinet, cum *ad terram fugit, & portu ſe condidit alto.* At in rupe, quæ metæ loco fuit, *portus*, iſque *altus* fuiſſe non poteſt; cum eſſet objecta portui, & tantum *ſtatio gratiſſima nergis.* Hic igitur jam & Mneſtheus & Cloanthus metam prætergreſſi putandi ſunt: *Cloanthus* quidem, quia *metis tenet æquora tuta relictis*; Mneſtheus vero, quia *fuga ſecat ultima æquora.* Cloanthus autem *ſolus ipſo ſupereſt in fine*: id eſt, in extremo recurſu, reditu à meta ad portum: quo in reditu cum ſuperare, aut ſaltem æquare Mneſtheus contendit.

228. *Fragoribus.*] Ita ex manuſcriptis cum N. Heinſio emendamus. Olim *clamoribus*: ſed parum exacte, cum ſuperiore verſu dixerit, *Ingeminat clamor.*

237. *Voti reus.*] Voto obligatus: Sic Ecl. 5. 80. *Damnabis tu quoque votis*: ubi verba hæc explicuimus.

238. *Porriciam in fluctus, &c.*] *Porro & procul jaciam in fluctus.* Verbum eſt in ſacrificiis ſolemne. Sic apud Livium l. 29. 27. Scipio è Sicilia in Africam navigaturus, *cruda exta, cæſa victima, uti mos eſt, in mare porricit: tubaque ſignum dedit profiſciſcendi.* Libationis vero pari exemplum habemus apud Thucyd. lib. 6. ubi Nicias, Lamachus, & Alcibiades, è Piræeo Athenienſi portu ſolventes, aureis argenteiſque pateris vinum in mare fudiſſe dicuntur.

Nereidum

Nereidum, & Phorci, & virgo Panopea; & ipſe pater Portunus magna manu impulit navem *currentem: illa celerius vento & pennatâ ſagittâ currit ad terram, & immittit ſe* in *portum intimum. Tunc filius Anchiſa, vocatis omnibus juxta conſuetudinem, declarat magna voce præconis Cloanthum victorem, & coronat* ejus *caput viridi lauro: datque ipſi eligendos tres juvencos, & vina, & magnum talentum argenti poſſidendum*, quæ erant *munera pro navibus. Ipſis* vero *ducibus tribuit ſingularia dona. Victori* Cloantho *chlamyden auro intextam, circa quam Melibœa purpura denſa excurrit gemino flexu, & regius puer* Ganymedes in ea *intextus, ardens, ſimilis anhelanti, perſequitur curſu & jaculo cervos celeres in Ida ſylveſtri; quem volans armiger Jovis pedibus uncis rapuit ab Ida.* in *ſublime. Fruſtra ſenes cuſtodes tendunt palmas ad aſtra, & latratus canum* videtur *furere in aërem.*

Nereidum Phorcique chorus, Panopeaque virgo;
Et pater ipſe manu magnâ Portunus euntem 241
Impulit: illa Noto citius volucrique ſagitta
Ad terram fugit, & portu ſe condidit alto.
Tum ſatus Anchiſâ, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum 245
Declarat viridique advelat tempora lauro:
Muneraque in naves, ternos optare juvencos,
Vinaque, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quâ plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit. 251
Intextuſque puer frondosâ regius Idâ
Veloces jaculo cervos curſuque fatigat,
Acer, anhelanti ſimilis; quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis 255
Longævi palmas nequicquam ad ſidera tendunt
Cuſtodes, ſævitque canum latratus in auras.

NOTÆ.

240. *Nereidum Phorcique chorus, &c.*] *Phorcus* ſive *Phorcys*, marinum numen, Ponti ac Terræ filius; filias habuit Gorgonas tres, Meduſam, Euryalen, & Sthenyo. *Chorus* ejus marina alia numina. *Nereides*, Nymphæ maris, Nerei & Doridis ejus conjugis filiæ. *Panopea*, Nereidum una, de qua, G. 4. 437. Ubi de *Portuno* quoque diximus, cui à *portu* vel *portandis* navibus nomen eſt. De *Noto* vento meridionali, Ecl. 2. 58.

245. *Præconis.*] *Præco*, non *tubicen*, quia apud Livium l. 33. 18. *Romani ad ſpectaculum conſederunt, & præco cum tubicine, ut mos eſt, in mediam arenam prodiit.* Præco igitur, qui voce, non cantu, populum, vel ad ludum, vel ad alia *præcelat*: ut enim inquit Voſſius, *concio* eſt populus, qui per præconem *concietur* & convocatur; ita *præco*, qui *præciet* & ante conventum excitat populum ut veniat.

248. *Talentum.*] Conſtat ex comparatione cum aliis præmiis inſtituta, *talentum*, neque hic, neque v. 112. ſumi poſſe pro *talento Attico*. Conſtat idem ex Homero, qui Il. 23. præmium ſtatuit equeſtris curriculi, primum quidem, fœminam cum lebete; ſecundum, equam prægnantem; tertium, lebetem; quartum duo auri talenta. Igitur vel *talentum*, pro quolibet auri argentique pondere hic ſumendum eſt, ut diximus, v. 112. Vel pro *talento Siculo* veteri, quod minimum quid valuiſſe ait Pollux l. 9. Et ex ipſius verbis colligit Budæus fuiſſe *ſex drachmarum*, hoc eſt, ſolidorum noſtrorum Francicorum vicdum unius & quinquaginta. Homerus autem ſi non Siculo talento, ſimili ſaltem aliquo uſus eſt.

251. *Purpura Mæandro, &c.*] De *chlamyde, caſaque*, Æ. 4. 137. Fuit hæc aureo textu *aurata*: ſed extrema in ora, geminum habuit ſinuoſum flexuoſumque limbum, *plurima purpura*, id eſt, denſiore, diſtinctum. *Mæander* fluvius minoris Aſiæ maximus, è Phrygia majore naſcens, tum inter Cariam & Ioniam in mare Myrtoum, quæ pars eſt Ægæi, ad Heracleam urbem influens nunc *Madre* appellatur: tot flexibus in ſe quaſi recurrens, ut pro quibuſcunque flexibus metamorphice ſumatur. *Melibœa*, Theſſaliæ urbs ad radices montis Oſſæ purpurei oſtrei piſcatu ac tinctura celebris. De *purpura* denſiore ac *dibapha*, G. 2. 506.

252. *Puer regius Idæ.*] In chlamyde, textus acu *Ganymedes*. Trois regis filius, de quo Æ. 1. 32. De *Ida* Troadis monte, Æ. 1. 801. Et diviſam quidem hanc picturam fuiſſe neceſſe eſt, duas velut in partes: quarum altera venantem Ganymedem exprimeret; altera raptum ejus & comitem ſtuporem.

255. *Jovis armiger.*] Ex Plinio, l. 2. 55. Fulmen non percutit è volucribus aquilam, quæ ideo miniſtra fulminis Joviſque à poetis fingitur. De *Hamis & lorica auro trilice*, Æ. 3. 467.

At,

At, qui deinde locum tenuit virtute ſecundum;
Levibus huic hamis conſertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipſe
Victor apud rapidum Simoënta ſub Ilio alto,
Donat habere viro, decus & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagariſque ferebant
Multiplicem, connixi humeris; indutus at olim
Demoleus, curſu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta atque aſpera ſignis.
Jamque adeo donati omnes, opibuſque ſuperbi,
Puniceis ibant evincti tempora tæniis:
Cum ſævo è ſcopulo multa vix arte revulſus,
Amiſſis remis, atque ordine debilis uno,
Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.
Qualis ſæpe viæ deprenſus in aggere ſerpens,
Ærea quem obliquum rota tranſiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit ſaxo lacerumque viator:
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus
Parte ferox, ardenſque oculis, & ſibila colla
Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodos, ſeq; in ſua membra plicantem
Tali remigio navis ſe tarda movebat:
Vela facit tamen, & plenis ſubit oſtia velis.
Sergeſtum Æneas promiſſo munere donat,
Servatam ob navem lætus ſocioſque reductos.
Olli ſerva datur, operum haud ignara Minervæ,
Creſſa genus, Pholoe, geminique ſub ubere nati.
Hoc pius Æneas miſſo certamine, tendit
Gramineum in campum, quem collibus undiq; curvis

At poſtea huic Mneſtheo, *qui viribus obtinuit locum ſecundum, donat hac ipſa loricam, compactam hamis & ornatam tripici licio auri, ut ſit ipſi decus & armatura in bello: Æneas ipſe victor hanc abſtulerat Demoleo juxta rapidum Simoënta & prope altam Trojam. Vix miniſtri Phegeus & Sagaris connixi humeris portabant illam multiplici* textu denſam; *Demoleus autem* illâ *olim armatus agitabat fugâ Trojanos vagos. Tertia præmia dat* Gyæ, *duos lebetas ex ære, & pocula cælata argento atque ſcalpta ſignis. Jamque adeo omnes remunerati, & gloriantes opibus, incedebant coronati ſuoris vittis* circa *caput: cum Sergeſtus multo labore vix extractus è ſcopulo, remis amiſſis, & ſpoliatus uno* remorum *ordine, provehebat navem irriſam ſine Gloria. Quali ſæpe interceptus in eminentia viæ anguis, quem rota arcæ obliquum trajecit, vel* quem *viator graviter ferieus reliquit ſemimortuum & laceratum ſaxo: ſenſim fugiens movet corpore longos flexus; parte ſui ferox, & micans oculis, & ſublimis erigens colla ſibilantia; pars debilis vulnere retardat* eum *torquentem nodos, & involventem ſe in ſua membra. Navis tarda movebat ſe tali remis: tamen velis utitur, & intrat portum velis tumentibus. Æneas, gaudens propter navem & ſocios reductos, donat Sergeſtum promiſſo præmio. Datur illi ſerva, haud inſcia artis Minervæ, Creſſa* ſecundum *genus,* nomine *Pholoe, & bini filii ad* ejus *ubera. Pius Æneas dimiſſo hoc ludo, procedit in campum virentem: quem ſylva* in *collibus curvatis* poſitæ *claudebant undiquaque;*

NOTÆ.

260. *Demoleo.*] Demoleus, Græcorum dux aliquis ab Æneæ occiſus. *Simois*, fluvius Troadis, Æ. 1. 104. *Ilio alto*, Græco more corripit vocalem longam ante aliam, abſque vocalium eliſione, ut G. 1. 281. *Imponere Pelio Oſſam.* De *Ilio*, Troja, Æ. 1. 5. De *lebetibus* dono datis, Æ. 3. 466. De *Cymbis* vaſculis Æ. 3. 66.

269. *Puniceis taniis.*] Vittis laneis, ſeu lemniſcis è laurea corona pendentibus, quæ coronæ *lemniſcat* dicebantur. *Taniis*, vox diſſyllaba per contractionem: ut paſſim *aureis*. De *punicco*, ſive rubicundo & roſeo colore, Ecl. 5. 17.

273. *Viæ in aggere.*] *Agger*, viæ publicæ, pars media, eminentior & lapidibus ſtrata atque exaggerata, ut pluviæ defluant.

284. *Operum Minervæ.*] Quæ cum artibus aliis, tum præcipue lanificio, ac texturæ præeſſe dicitur, Æ. 2. 31. *Creſſa*, Cres, Creſſa, è Creta, *Candie*, Æ. 3. 104.

Cingebant

& in ima valle erat circuitus theatri quo heros intulit ſe medium inter multa millia, & compoſito in cœtu reſedit. Illic invitat valore præmiorum *animos, qui forte velint certare curſu, & ſtatuit præmia. Undique congregantur Trojani, & Sicani* cum iis *mixti: primi Niſus & Euryalus, Euryalus inſignis pulchritudine, & robuſta juventute; Niſus, honeſto amore pueri: quos deinde ſequitur Diores regius* juvenis *è præclara ſtirpe Priami. Hunc* ſequuntur *ſimul Salius & Patron: quorum alter* eſt *Acarnan; alter ex Arcadia, è ſanguine Tegeæi populi. Poſtea duo juvenes Siculi, Elymus & Panopes, aſſueti ſylvis, comites ſenis Aceſtæ. Inſuper multi quos fama obſcura celat. Quos inter medios Æneas deinde ita locutus eſt:*

Cingebant ſylvæ: mediaque in valle theatri
Circus erat, quo ſe multis cum millibus heros
Conſeſſu medium tulit, extructoque reſedit.
Hic qui forte velint rapido contendere curſu,
Invitat pretiis animos, & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, miſtique Sicani:
Niſus & Euryalus, primi.
Euryalus formâ inſignis, viridique juventâ;
Niſus, amore pio pueri: quos deinde ſecutus
Regius egregia Priami de ſtirpe Diores. (nan;
Hunc Salius, ſimul & Patron: quorum alter Acar-
Alter ab Arcadia, Tegeææ ſanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Elymus Panopeſque,
Aſſueti ſylvis, comites ſenioris Aceſtæ.
Multi præterea, quos fama obſcura recondit.
Æneas quibus in mediis ſic deinde locutus:

NOTÆ.

288. *Theatri Circus erat, &c.*] De *theatri* forma, G. 2. 381. De *circo*, cujus aliquam ſimilitudinem vallis hæc Sicula referebat; hæc accipe. I. *Circus* locus fuit à Tarquinio Priſco Romæ extructus, montes inter Aventinum ac Palatinum, ludis celebrandis ad imitationem Olympicorum; ſed præcipue decurſionibus equeſtribus; quas jam Romulus in campo Martio ad Tybris ripam inſtituerat, & nuncupaverat *equiria*. Nomen inde habuit quod *circularis* ſeu orbicularis eſſet figuræ, longior tamen quam latior, quippe longitudine pedes circiter bis mille, latitudine mille tantùm complexus. II. *Cavea*, fuit ambitus circi, ubi populi ſedes, in *cuneos* diſtinctæ, ut de theatro diximus. III. *Arena*, ſpatium fuit circi medium, in quo aurigæ decurrebant: comminutis albis lapidibus, aliquando etiam minio & chryſocolla conſtratum. IV. *Euripus*, fuit lacuna, altitudine ac latitudine pedum decem, arenæ circumdata, eamque à cavea dividens: in eam derivabantur aquæ: unde ab Euripo nomen habuit, Euboici freti anguſtiſſimo loco, in quo ſepties aquæ ſingulis diebus reciprocant. V. *Carceres*, loca fuerunt fornicata, ubi currus ante pugnam coercebantur, & unde dato ſigno ſublatiſque repagulis erumpebant, ducto per ſortem ordine. Dicebantur *oſtia* etiam & *limina*: eorumque medium erat *oſtium*, quo aſcendebatur ad locum ubi erat ludorum editoris præſidumque ſeſſio. VI. *Metæ*, moles erant lapideæ, rotundæ, in acumen deſinentes, tres ſimul junctæ, quarum acuminibus ova erant impoſita: hæ in utraque arenæ parte fere extrema poſitæ erant, relicto tamen circumundique ſpatio quo circa metas aurigæ currum facile flecterent. VII. *Spina*, fuit ſeptum, ſecundum longitudinem circi, à meta ad metam, inſtar ſpinæ dorſi productum: circi arenam duas in partes, dextram ſiniſtramque, diſterminans. In ea *columnæ, obeliſci, delphini, Deorum ſtatuæ, delubra* etiam & *ſacraria* diſpoſita ad ornatum. VIII. *Curſus* à carceribus incipiebat, ſecundum latus dexterum circi, ita ut metæ ultimæ ad ſiniſtram curruum ſitæ eſſent. Ad eas qui pervenerant, circuibant eas ſepties, in ſiniſtram interioremque partem deflectendo: inde per ſiniſtrum circi latus redibant ad metas *Murciæ*; carceribus propiores, ubi è curru deſcendebant. De *factionibus* auguriarum, & *miſſibus*, G. 3. 18.

291. *Hic qui forte velit, &c.*] II. LUDUS. *Pedeſtris curſus.* Imitatur Homerum Virgilius, qui Iliad. 23. 740. tres inducit curſores apud Patrocli tumulum, *Ajacem Oilei, Ulyſſem* & *Antilochum*: & Ajacem quidem Minervæ dolo fingit bovino in fimo lapſum eſſe: id unum ex eo mutuatus eſt Virgilius, reliquo longo intervallo ſuperavit.

292. *Pretiis ... præmia.*] Diverſa ſunt *præmia*, munera ipſa; *pretia*, valor, dignitaſque præmiorum. De *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Sicanis*, Æ. 3. 687. De *Niſo* & *Euryalo*, Æ. 9. 176. De *Priamo*, Æ. 3. 476.

298. *Acarnan.*] *Salius*, ex Acarnania, Epiri parte, de qua Æ. 3. 292.

299. *Arcadia, Tegeææ, &c.*] *Patron Tegeæus, vel Tegeates*, ex Tegea, urbe Arcadiæ, novem pagis conſtante juxta Strab. l. 8. De *Arcadia*, Ecl. 4. 58. De *Trinacria*, Sicilia, Æ. 3. 687. De *Elymo*, ſuprà, v. 73. De *Aceſta*, v. 36.

Accipito

Accipite hæc animis, lætaſque advertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnoſſia bina dabo lævato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem:
Omnibus hic erit unus honos. Tres præmia primi
Accipient, flavâque caput nectentur olivâ.
Primus equum phaleris inſignem victor habeto.
Alter Amazoniam pharetram, plenamque ſagittis
Threïciis; lato quam circum amplectitur auro
Balteus, & tereti ſubnectit fibula gemmâ.
Tertius Argolicâ hac galeâ contentus abito.
Hæc ubi dicta: locum capiunt, ſignoque repente
Corripiunt ſpatia audito, limenque relinquunt
Effuſi, nimbo ſimiles: ſimul ultima ſignant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Niſus
Emicat, & ventis & fulminis ocior alis.
Proximus huic, longo ſed proximus intervallo,
Inſequitur Salius. Spatio poſt deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryalumq; Elymus ſequitur. Quo deinde ſub ipſo
Ecce volat, calcemq; terit jam calce Diores,
Incumbens humero: ſpatia & ſi plura ſuperſint;
Tranſeat elapſus prior, ambiguumve relinquat.
Jamque fere ſpatio extremo fetſique ſub ipſum
Finem adventabant: levi cum ſanguine Niſus
Labitur infelix; cæſis ut forte juvencis

Percipite hæc animo, & huc applicate lætas mentes. Nullus ex hoc numero non recedet remuneratus à me. Dabo reportanda duo tela Gnoſſia rutilantia lævigato ferro, & ſecurim tectam *calato argento: hoc præmium erit ſimile omnibus. Tres primi referent munera* alia, *& coronabuntur pallidâ oleâ* circa *caput. Primus victor habeat equum decoratum phaleris. Secundus pharetram Amazoniam & repletam ſagittis Thraceis; quam latus balteus* ex *auro circumambit, & fibula nectit gemmâ tereti. Tertius abeat contentus hac caſſide Argolicâ. Poſtquam hæc dicta ſunt, ſumunt locum: & audito ſigno ſtatim aggrediuntur curriculum: & relinquunt limen elapſi, ſimiles nimbo: ſimul attendunt* ad *terminum. Primus currit Niſus, & exilit longe ante omnes ſocios, velocior & ventis & aliis fulminis. Proximus ab eo, ſed poſt longum intervallum proximus, ſequitur Salius. Tum ſpatio poſt* Salium *relicto Euryalus tertius. Elymuſque ſequitur Euryalum. Deinde juxta hunc ipſum ſtatim currit Diores, & jam fricat* ejus *calcem calce imminens* alteri ejus *humero: & ſi longius reſtaret ſpatium; præteriret* eum *elapſus prior, aut relinqueret dubium. Jamque pene* in *ultimo curriculo* poſiti, *& fatigati accedebant ad ipſum terminum: cum miſer Niſus cadit humido* in *ſanguine, quippe mactatis juvencis,*

NOTÆ.

306. *Gnoſſia, &c.*] *Gnoſus*, urbs Cretæ inſulæ, ſive Candiæ, Æ. 3. 104. unde *ſpicula* laudatiſſima: *ſpiculum* autem, non ſagitta, ſed miſſile telum fuit, pedum quinque, triangulo ferro: *pilum* aliter dictum. De *bipenni*, ſecuri utrimq; acuta, G. 4. 331.

309. *Flava oliva.*] Arbore dicata Minervæ, G. 1. 14. *Flava:* quia folii pars poſterior ſubpallida, & coloris veluti porracei eſt: ea coronabantur victores Olympicis ludis, G. 3. 20.

310. *Phaleris.*] *Phalera*, equorum ornamenta, præſertim in capite, τὰ φάλαρα, quod eſt à φαω, *luceo: harnachure, caparaſſon*, Æ. 7. 278.

311. *Amazoniam pharetram, &c.*] Qualem ferebant *Amazones*, quas in *Thracia* proprie dicta aliqui veterum collocabant. De vera earum ſede dicemus, Æ. 11. 659. De *Amazonum* nomine, Æ. 1. 494. De *Thracia*, Æ. 3. 14.

313. *Tereti.*] Quæ rotunda, & in longum porrecta eſt.

314. *Argolica galea.*] Vel quam Argivo alicui ereptam; vel Argolica figura: ut enim vidimus, Æ. 3. 637. clypeos Argolicos ſingularis fuiſſe formæ; ita & galeæ fuerunt: nam in Græcorum cæde, Æ. 2. 392. Trojani cum occiſorum arma ſibi aptâſſent, galeæ & *Graiarum errore jubarum*, tantum non à ſuis occiſi ſunt. De *Argis*, urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288.

316. *Limen.*] Lineam aliquam deſcriptam in campo quæ *carceres* & *oſtia* circi ſuppleret, ſupra, v. 288. De *alis* fulmini appingi ſolitis, Æ. 2. 649.

324. *Calcem terit jam calce.*] Arguitur hic à quibuſdam Virgilius: quod calcem præcurrentis, inſequentis calce tritam dixerit; cum teri non poſſit ab inſequente niſi ſummis pedum articulis. Temere: neque enim Diores Elymum æquâ directâque lineâ inſequebatur, alioqui nunquam ipſum anteire potuiſſet; at paullum ad latus: ita ut pene incumberet, non ejus *humeris*, ſed alteri tantum *humero*; & pedes utriuſque ſecundum latera ſe interdum ſtringerent, atque ita *calcem calce* tererent.

329. *Caſis juvencis.*] Ad ſacrificia Anchiſæ perſolvenda.

forte ſanguis *ſuperfuſus madefecerat terram & virides herbas. Illic juvenis, jam exultans,* ut *victor, non firmavit pedem compreſſâ terrâ vacillantem: ſed pronus cecidit in ipſum ſimumque obſcœnum ſanguinemque ſacrum. Non tamen ille oblitus* eſt *Euryali, neque amoris: nam ſurgens in lubrico* loco *oppoſuit ſe Salio; ille autem jacuit ſupinus* in *denſa arena. Exilit Euryalus, & victor beneficio amici occupat primum* locum, *volat quæ plauſu & acclamatione favente. Poſtea ſuccedit Elymus, & movet Diores tertius victor. Tunc Salius implet magnis clamoribus* cœtum *omnem ſedentem* in *magno theatro, & conſectum primorum procerum: & poſtulat ſibi reſtitui gloriam fraude ereptam. Favor & decens fletus, & virtus gratior apparens in formoſo corpore, protegit Euryalum. Juvat* eum, *& magna voce clamat Diores: qui ſucceſſit* tertius *victoriæ; & fruſtra acceſſit ad ultimum præmium ſi prima gloria reſtituitur Salio. Tunc Pater Æneas: Veſtra præmia vobis ſtant certa, ô juvenes, & nemo mutabit ordine victoriam. Liceat me miſereri caſus amici inſontis. Sic locutus, dat Salio magnam pellem Gætuli leonis, gravem villis & auratam unguibus. Tunc Niſus* ait, *Si tanta munera dantur victis, & te miſeret eorum qui ceciderunt: quæ dabis digna dona* mihi *Niſo, qui meruiſſem virtute primam coronam, niſi adverſa* eadem *fortuna, quæ obſtitit Salio, mihi* quoque obſtitiſſet? *Æ ſimul hæc dicendo oſtendebat vultum, & membra fœdata humido ſimo. Pater optimus Æneas arriſit illi: & imperavit clypeum efferri, opus Didymaonis,*

Fuſus humum virideſq; ſuper madefecerat herbas.
Hic juvenis, jam victor ovans, veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo: ſed pronus in ipſo
Concidit immundoque fimo ſacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam ſeſe oppoſuit Salio, per lubrica ſurgens;
Ille autem ſpiſſâ jacuit revolutus arenâ.
Emicat Euryalus, & munere victor amici
Prima tenet, plauſuque volat fremituque ſecundo.
Poſt Elymus ſubit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum caveæ conſeſſum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet;
Ereptumque dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Turatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, & magnâ proclamat voce Diores:
Quiſubiit palmæ; fruſtraque ad præmia venit
Ultima, ſi primi Salio redduntur honores.
Tum pater Æneas: Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, & palmâ movet ordine nemo.
Me liceat caſus miſerari inſontis amici.
Sic fatus, tergum Gætuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
Hic Niſus: Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeret; quæ munera Niſo
Digna dabis, primam merui qui laude coronam;
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet?
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & udo
Turpia membra fimo. Riſit pater optimus olli,
Et clypeum efferri juſſit, Didymaonis artes,

NOTÆ.

332. *Titubata.*] Paſſive, cum *titubo* neutram vim vulgo habeat. Et hic Niſi caſus eſt expreſſus ex Homero, Il. 23. 774. ut jam notavimus, v. 291.

339. *Nunc tertia palma Diores.*] *Palmam* hic, non ſolum pro *victoria*, ſed pro ipſo *victore* uſurpat: ut G. 1. 59. *palmas æquarum*, pro *victricibus inter æquas*. Porro quia Diores quintum dunt axat ordinem obtinebat, nec niſi caſu Niſi, & fraude Salio facta, tertium in locum provectus eſt: ideo dixit, *nunc: nunc*, inquam, primis duobus caſu ac fraude ſublatis. De *cavea*, parte *circi*, ſupra, v. 288.

340. *Ora Prima patrum*] Seniores ac Judices, quorum in conſpectu atque ante ora vociferatur.

344. *Veniens in corpore virtus.*] *Apparens, creſcens*; melius, *exiſtens*: nam *venio* ſignificat ſæpe *ſum, exiſto*: G. 1. 29. *An Deus immenſi venias maris.*

351. *Gætuli leonis, &c.*] Africa tota leonibus, feriſque aliis infeſta: imprimis *Gætulia* ejus pars, de qua Æ. 4. 40. Pellis autem hujus ungues ad ſplendorem deaurati fuerant; *unguibus aureis.*

353. *Si tanta, &c.*] Vis niſi verborum hæc eſt: Ego & Salius ambo cecidimus: at ego primus, hic ſecundus ad metam ſubibat: ſi ergo hic donatus munere, cur ego indonatus?

359. *Didymaonis.*] Fictum eſt nomen, & inſignem artificem hic notat.

Neptuni

Neptuni ſacro Danais de poſte refixum.
Hoc juvenem egregium præſtanti munere donat.
Poſt ubi confecti curſus, & dona peregit:
Nunc, ſi cui virtus animuſque in pectore præſens,
Adſit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminũ pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittiſque juvencum;
Enſem, atque inſignem galeam, ſolatia victo.
Nec mora: continuo vaſtis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virûm ſe murmure tollit:
Solus qui Paridem ſolitus contendere contra:
Idemq; ad tumulũ, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui ſe
Bebrycià veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, & fulvâ moribundum extendit arenâ.
Talis prima Dares caput altũ in prælia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius: nec quiſquã ex agmine tanto
Audet adire virum, manibuſque inducere cæſtus.

ereptum à Græcis è portis Neptuno dicatis. Donat egregium juvenem hoc inſigni præmio. Deinde poſtquam abſoluti ſunt curſus, & perfecit remunerationem: nunc, ait, *ſi virtus eſt alicui & animus præſens in pectore, accedat, & erigat brachia ligatis manibus. Sic dixit, & proponit geminum præmium certaminis: victori juvencum tectum auro & taniis; victo gladium & pulchram caſſidem,* ad *ſolatium. Nec mora eſt: ſtatim Dares erigit vultum immani cum robore, & attollit ſe magno* cum *fremitu hominum: qui ſolus ſolebat certare cum Paride: & qui idem ad ſepulchrum, ubi maximus Hector recumbit, percuſſit Buten illuſtrem victoriis, qui jactabat ſe ortum ex familia Bebrycia Amyci, & proſtravit* cum *morientem* in *arena fulva. Talis Dares erigit caput altum in prima certamina, & oſtentat humeros latos, & porrigens jactat brachia alternatim, & verberat ictibus aerem. Quæritur alter* certaturus cum *eo: nec ullus ex tanta turba audet ſe offerre* huic *viro, & alligare caſtus manibus.*

NOTÆ.

360. *Neptuni ſacro, &c.*] Cenſet Donatus, hunc clypeum, ex aliquo in Græcia Neptuni templo erutum ab ipſo Æneâ, cum per Græcas inſulas atque urbes navigaret: quemadmodum clypeum alium poſtibus Actiaci Apollinis fixerat, Æ. 3. 288. atque ita ad contemptum Græcorum illic *fixum*, hic *refixum* clypeum fuiſſe. Sed non decuit *pium Æneam* in ſpoliandis Deorum templis ſacrilegium admittere. Quare Servium libentius audio: qui putat cætera inter munera, quæ Helenus Æneæ ex Epiro ſolventi dederat, Æ. 3. 464. hunc fuiſſe clypeum, olim à Pyrrho refixum è Neptunii templi poſtibus, in excidio Trojæ. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *poſtibus*, parte januæ, Æ. 2. 442. De *Danais*, Æ. 1. 34.

362. *Poſt ubi, &c.*] III. LUDUS. *Pugilatus, ſive caſtuum certamen.* Expreſſus ex Homero, Iliad. 23. 653. ubi contendunt inter ſe *Epeus* & *Euryalus*: ſed vix ullo eventu memorabili: unde Virgilius Homero plane hic ſuperior eſt. *Epeum* ſibi nimium confidentem imitatur Virgilii *Dares*, *Euryalum Entelius* ſenex. De *pugilatu*, infra, v. 401.

366. *Velatum auro vittiſque juvencum.*] Boves cornibus deauratis vittiſque ac tæniis inſignes erant, & cum ſtatuebantur mactandi ad aras, & ſæpe cum in præmium dabantur. De primo more, Æ. 9. 627. *Et ſtatuam ante aras auratæ fronte juvencum.* De altero Livius l. 7 37. *Conſul advocata concione* P. *Decii cumulatas nova virtute laudes peragit: & præter militaria alia dona, aurea corona cum & centum bobus, eximioque uno albo, opimo, auratis cornibus, donat.*

370. *Paridem.*] Hunc enim Priami filium, etſi moribus mollem, viribus tamen robuſtum fuiſſe, & cæſtuum certamine victoriam ex ipſo Hectore fratre retuliſſe diximus, Ecl. 2. 61. De eo multa, Æneid. 1. 31.

371. *Quo maximus occubat Hector.*] Hector, Priami filius, de quo, Æ. 1. 103. occiſus ab Achille, redemptus à Priamo in Sigeo promontorio tumulatus eſt: factis, ut habet Dares Phrygius, inter utrumque exercitum duorum menſium induciis: ludique ad tumulum ſingulari pompa celebrati ſunt; in quibus Dares hic Virgilianus inter alios dicitur decertaſſe.

372. *Victorem Buten, &c.*] Hic *Bates*, non ille fuit Amyci filius, pater Erycis, de quo ſupra, v. 24. quippe Eryx multo ante Trojanum bellum ab Hercule occiſus fuit, ut mox videbimus, v. 411. Quomodo igitur Butes, Erycis pater, ſub ultimum Trojanæ obſidionis tempus occiſus fuiſſet à juvene Darete? Itaque hic *Bates*, de quo hic ſermo, alter aliquis fuit, è primi Butæ poſteris: quod innuunt Virgilii verba, *ſe veniens Amyci de gente ferebat*: quæ ſane remotiorem aliquem, quam filii, gradum notant. De *Bebrycibus*, & *Amyco* eorum rege, occiſo à Polluce, ſupra, v. 24.

Ergo lætus, & ſperans ſuperare omnes victoria, ſtetit ad pedes Æneæ: nec diutius tardans, tunc apprehendit ſiniſtra manu *taurum cornu, & ſic loquitur:* quis erit *finis expectandi? quouſque oportet me retineri? impera* me *abducere præmium. Simul omnes Trojani fremebant, & volebant præmia reddi viro. Tunc Aceſtes graviter increpat verbis Entellum, quippe ſciebat proximus* in *viridi lecto herbarum: Entelle* qui *fruſtra* fuiſti *olim fortiſſimus heroum: an permittes tam patiens tanta præmia auferri ſine pugna? ubi nunc* eſt *Deus ille Eryx, fruſtra dictus nobis* à te *magiſter* tuus? *ubi* eſt *fama* ſparſa *per totam Siciliam, & illa ſpolia ſuſpenſa è tuis tectis? Ille ad hæc* ait: *non abiit amor laudis, nec gloria fugata* per *timorem: at vero ſanguis frigidus ſtupet ſenectute tardante, & vires exhauſtæ frigeſcunt in corpore. Si mihi, ſi nunc* mihi *adeſſet illa juventus, quæ adfuit olim, & quâ improbus iſte gaudet cum confidentia; acceſſiſſem* ad pugnam, *non certe invitatus præmio & formoſo juvenco: nec curo præmium. Sic locutus, poſtea projicit in medium duos cæſtus magni ponderis:* cum *quibus Eryx ardens ſolebat inſerre manus in pugnam, & cingere brachia duro corio. Obſtupuerunt animi* ſpectatorum: *tanti* erant *boves,*

Ergo alacris, cunctoſque putans excedere palmâ,
Æneæ ſtetit ante pedes: nec plura moratus,
Tum lævâ taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate Dea, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,
Quæ finis ſtandi: quo me decet uſque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ, reddiq; viro promiſſa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus ut viridante toro conſederat herbæ:
Entelle, heroum quondam fortiſſime fruſtra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? ubi nunc nobis Deus ille, magiſter
Nequicquâ memorat⁹ Eryx? ubi fama per omnẽ
Trinacriam, & ſpolia illa tuis pendentia tectis?
Ille ſub hæc: non laudis amor, nec gloria ceſſit
Pulſa metu: ſed enim gelid⁹ tardante ſenectâ
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quâq; improb⁹ iſte
Exultat fidens, ſi nunc foret illa juventa;
Haud equidem pretio inductus pulchroq; juvenco
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde locut⁹,
In medium geminos immani pondere cæſtus
Projecit: quibus acer Eryx in prælia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi: tantorum ingentia ſeptem
Terga boum plumbo inſuto ferroq; rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe Dares, longeque recuſat:
Magnanimuſque Anchiſiades, & pondus, & ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.

quorum ſeptem magna coria rigeſcebant plumbo & ferro inſuto. Dares ipſe obſtupeſcit præ cæteris, & multum abnuit pugnare: *& generoſus filius Anchiſæ verſat huc illuc & pondus & ipſa ingentia involucra ligaminum.*

NOTÆ.

384. *Quæ finis.*] Amat Virgilius hoc nomen fœminino genere: Æ. 2. 554. *Hæc finis Priami fatorum.* De *Dardanidis*, Æ. 1. 239. De *toro*, lecto, Æ. 3. 224.

396. *Sanguis hebet, frigentque effœtæ, &c.*] Sanguis in ſenibus minori copia, tardiores ſpiritus & craſſiores emittit: unde frigus & ſtupor. *Effœtæ* proprie dicuntur fœminæ, quæ multos fœtus pepererunt.

401. *Cæſtus.*] *Cæſtus*, chirotheceæ ſpecies quædam eſt è loris bubulis, plumbo etiam ac ferro interdum inſuto: his pugiles muniebant manus; coſque cubito atque humero, ne excuterentur, alligabant. Nomen multi, inter quos Voſſius, deducunt à *cædo*, ideoque ſcribunt *cæſtus*: malim audire Feſtum & Scaligerum, Poët. l. 1. 22. qui deducunt à κεστὸν *cingulum, lorum*: & hoc à κεντέω *pungo*, quia acu *punctum* & conſutum erat. Sic apud Homer. Iliad. 14. 214. Venus deponit in ſinum Junonis *cæſtum* ſuum, ſeu κεστὸν ἰμάντα, *punctum cingulum*, cui amor, deſiderium, blandiloquentia, omneſque ad captandas mentes inerant illecebræ. Et vere Virgilius iis cæſtum exprimit verbis quæ cingulo apprime congruunt: v. 364. *Evinctis attollat brachia palmis.* v. 408. *Vinclorum immenſa volumina.* v. 425. *Parilius palmas inexuit armis.* Ludus autem ille inter antiquiſſimos fuit, vocaturque *pugilatus*: in eo diverſus à *lucta*; quod in *pugilatu*, manuum *pugnis* ſe invicem cæderent, ab adverbio πὺξ *pugno*; in *lucta*, complexu inſertiſque brachiis ac pedibus *luxarent* ſe ac proſternerent.

Tum

Tum ſenior tales referebat pectore voces:
Quid ſi quis cæſtus ipſius & Herculis arma
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſo in litore pugnam?
Hæc germanꝰ Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc ſparſoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit: his ego ſuetꝰ,
Dum melior vires ſanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed ſi noſtra Dares hæc Troïus arma recuſat,
Idque pio ſedet Æneæ, probat autor Aceſtes;
Æquemus pugnas. Erycis tibi terga remitto,
Solve metus: & tu Trojanos exue cæſtus.
Hæc fatus, duplicẽ ex humeris dejecit amictum:
Et magnos membrorũ artꝰ, magna oſſa lacertoſq;
Exuit: atque ingens mediâ conſiſtit arenâ.
Tum ſatus Anchiſa cæſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Immiſcentq; manꝰ manibꝰ, pugnamq; laceſſunt.
Ille, pedum melior motu, fretuſq; juventâ:
Hic, membris & mole valens; ſed tarda trementi
Genua labant: vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter ſe vulnera jactant,

Tunc ſenex Entellus *emittebat è pectore talia verba: Quid, ſi aliquis* veſtrum *vidiſſet cæſtus, & arma ipſius Herculis, & triſte certamen in hoc ipſo litore? Eryx frater tuus ferebat olim hæc arma. Vides adhuc ea fœdata ſanguine, & cerebro ſparſo. His pugnavit adverſus magnum Herculem: ego iiſdem ſolitus* pugnare, *dum ſanguis calidior præbebat robur, & nondum ſenectus æmula albeſcebat ſparſa utriſque temporibus* capitis. *At ſi Dares Trojanus recuſat arma hæc noſtra, & ſi id placet pio Æneæ, idque probat Aceſtes auctor* hujus pugnæ; *æqualiter pugnemus. Depono tui* causâ *cœta Erycis, depone timorem: tu quoque aufer cæſtus Trojanos. Hæc locutus, deponit ex humeris geminum amictum: & nudat magnos artus membrorum, magna oſſa, & lacertos: & arduus ſtat in medio campi. Tunc pater Æneas filius Anchiſæ extulit cæſtus æquales, & ligavit utriuſque manus paribus armis. Statim uterque ſtetit erectus in articulos* pedum, *& intrepidus erexit brachia in altum aërem. Retro averterunt ab ictu alta capita, & miſcent manus manibus, & provocant certamen. Ille, fortior agilitate pedum, & defenſus juventute: hic, robuſtus vaſtitate membrorum; ſed genua pigra vacillant trementi, & difficilis anhelitus agitat vaſta membra. Illi* viri *fruſtra inter ſe minantur multas plagas,*

NOTÆ.

411. *Triſtemque, &c.*] De *Hercule* Jovis & Alcmenæ filio, Æ. 8. 288. De *Eryce* filio Veneris, atque ita Æneæ *germano* fratre, ſupra, v. 24. Cauſam porro cur ab Hercule in Sicilia *Eryx* occiſus ſit, hanc afferunt. Hercules, occiſo Iberiæ ſive Hiſpaniæ rege Geryone, boves ejus cum in Italiam adduxiſſet; eorum unus forma præcipuus, tranſmiſſo freto in Siciliam enatans, ab Eryce raptus eſt, & ab Hercule fruſtra repetitus. Hinc gravis inter eos pugna ter cæſtibus commiſſa, quarum ultima Eryx interfectus eſt.

414. *Alciden.*] *Herculem*: qui licet Jovis & Alcmenæ filius: tamen & *Amphitryoniades* & *Alcides* dictus eſt: ab *Amphitryone* Thebano Alcmenæ marito, & ab *Alceo* Amphitryonis patre. Aliqui derivant ab ἀλκὴ *robur*.

415. *Æmula ſenectus.*] Vulgo *invidam* explicant, quæ vigorem juvenibus invidere ſolet: vel quæ fruſtra vigorem illum imitatur, *æmulaturque*. Fortaſſe *æmulam* dixit, quia in utriſque temporibus canos ſpargentem: quaſi utraque tempora cum feſtinatione quadam & æmulatione certatim caneſcerent.

418. *Sedet.*] Fixum eſt, ſedet in animo. *Auctor Aceſtes.*] Non auctor quidem editorque ludorum, quos Æneas unus indixit; ſed hortator Entelli, ut cum Darete pugnaret, atque ita *auctor*: ſupra v. 387.

421. *Duplicem amictum.*] Vel geminam veſtem, interiorem & exteriorem: vel unicam, eamque ſuffultam & inſtar duplicis, qualis fuit *læna*, de qua Æ. 4. 262.

422. *Membrorum artus.*] *Artus*, ſunt compagines ac junctura majorum corporis membrorum; ut *articuli* minorum, puta digitorum. *Lacertus*, os eſt inter manus vertebram & cubitum. *Brachium*, eſt os inter lacertum & humerum.

432. *Genua labant.*] Proceleuſmaticus eſt; quatuor breves pro dactylo: ut G. 4. 297. *Parietibuſque premunt artis.*

multas ingerunt cavis lateribus, & eduut magnos ſonitus pectore: & frequens manus vagatur circa aures ac tempora, & malæ crepitant ſub gravibus ictibus. Entellus conſiſtit gravis, & immotus in eodem ſtatu, tantummodo eludit ictus corpore & oculis vigilantibus. Alter, ſicut qui invadit urbem machinis, aut qui obſidet in armis montana caſtella, ſic perveſtigat doloſe nunc hos nunc illos aditus & ommem locum, & eum premit fruſtra variis impreſſionibus. Entellus inſurgens oſtendit dextram, & alte erexit: alter celer prævidit ictum immiſſum à capite, & levi corpore elapſus effugit. Entellus effudit impetum in auras, & ipſe gravis & graviter procumbit ultro in terram magno pondere: ut aliquando pinus carioſa evulſa radicibus procumbit, in Erymantho, aut in magna Ida. Trojani & juvenes Siculi ſurgunt diverſis *animis: clamores mittuntur ad cœlum: & Aceſtes primus accurrit, & miſerans erigit è terra amicum æquævum. Sed heros non tardatus* eſt, *nec territus* illo *caſu: redit ardentior ad pugnam, & ira revocat rolur: præterea pudor & fortitudo ſibi cognita inflammat vires: & ardens urget toto campo currentem Dareta; nunc dexterâ, nunc idem ſiniſtrâ ingerens ictus. Nec* eſt *mora, nec requies: quam ſpiſſa grandine crepitant nimbi* ſuper *tectis; tam ſpiſſis ictibus heros utrâque manu ſequens verberat & agitat Dareta. Tunc pater Æneas non paſſus* eſt *iras progredi ulterius, & Entellum furere animo crudeli:*

Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vaſtos
Dant ſonitŭ, erratq; aures & tempora circum
Crebra manus: duro crepitant ſub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, niſuque immotus eodem:
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celſam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana ſedet circum caſtella ſub armis;
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemq; pererrat
Arte locum, & variis aſſultibus irritus urget.
Oſtendit dextram inſurgens Entellus, & alte
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celerique elapſus corpore ceſſit.
Entellus vires in ventum effudit, & ultro
Ipſe gravis graviterque ad terram pondere vaſto
Concidit: ut quondã cava concidit, aut Erymanthi
Aut Ida in magna, radicibus eruta pinus.
Conſurgũt ſtudiis Teucri & Trinacria pubes:
It clamor cœlo: primuſque accurrit Aceſtes,
Æquævumq; ab humo miſerans attollit amicum.
At non tardatus caſu, neque territus heros:
Acrior ad pugnam redit, ac vim ſuſcitat irâ:
Tum pudor incendit vires, & conſcia virtus:
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto;
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtrâ.
Nec mora, nec requies: quã multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; ſic denſis ictibus heros
Creber utrâque manu pulſat verſatq; Dareta.
Tum pater Æneas, procedere longius iras,
Et ſævire animis Entellum haud paſſus acerbis:

NOTÆ.

434. *Cavo lateri.*] Vel *curvo*, quia infra latera corpus flectitur & curvatur: vel reipſa *cavo*, quia laterum coſtis cavus pectoris thorax circumcluditur.

438. *Tela . . .*] *Tela* vulgò à τῆλε, *longe*: unde ſignificant *miſſilia* quæcumque arma, quæ procul & eminus jaciuntur. Tamen aliquando uſurpantur quoque pro armis quibus pugnatur cominus. Pro enſe, Æ. 9. 747. *At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat, effugies . . . ſic ait, & ſublatum alte conſurgit in enſem.* Hic pro caſſibus. Unde firmatur conjectura Voſſii: qui deducit à *tego*, *tegulum*, *telum* priore producta ob contractionem, ut à *premo*, *premulum*, *prelum*: atque ita ſignificabit id omne quo quis ſe tegit ac tuetur.

Exit.] Active, pro *eludit*, *evitat*. Sic & Æ. 11. 750. *Vim viribus exit*. Vox Lucretiana l. 5. 1329. *Nam tranſverſa feros exibant dentis adactus jumenta.*

446. *Ultro.*] Per ſe ipſe, nullo impellente.

448. *Erymantho.*] *Erymanthus* mons, ſylva, & fluvius Arcadiæ in Peloponneſo: nunc *Dimizana*: locus ſylvis aſper, & apro quondam infeſtus, quem occidit Hercules. De *Ida*, Phrygiæ monte etiam ſylvoſo, Æn. 2. 801. De *Teucris*, Æn. 1. 239. De *Trinacria*, Æn. 3. 687. De *æquore*, pro campo, Æn. 2. 780.

Sed

Sed finem impoſuit pugnæ; feſſumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
Infelix! quæ tanta animum dementia cepit? 465
Non vires alias, converſaque numina ſentis?
Cede Deo. Dixitque, & prælia voce diremit.
Aſt illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, craſſumq; cruorem
Ore rejectantem mixtoſq; in ſanguine dentes, 470
Ducunt ad naves: galeámque enſemque vocati
Accipiunt; palmam Entello taurumq; relinquunt.
Hic victor, ſuperans animis, tauroque ſuperbus:
Nate Deâ, voſque hæc, inquit, cognoſcite Teucri:
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires, 475
Et quâ ſervetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adverſi contra ſtetit ora juvenci,
Qui donum aſtabat pugnæ: duroſque reductâ
Libravit dextrâ media inter cornua cæſtus
Arduus, effractoque illiſit in oſſa cerebro. 480
Sternitur, exanimiſque tremens procumbit humi (bos.
Ille ſuper tales effudit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Da-
Perſolvo: hic victor cæſtus artemq; repono. (reto
Protinus Æneas celeri certare ſagittâ 485
Invitat, qui forte velint, & præmia ponit:

ſed indixit finem certaminis; & ſubduxit laſſum Dareta, ſolans eum *verbis, & talia loquitur: Infelix! quæ tanta inſania occupavit mentem: nonne experiris aliud robur, & mutatos Deos? Cede Deo.* Sic *dixit, & dicendo abrupit pugnam. At fideles ſocii* Daretis *ducunt ad naves illum, trahentem genua infirma, & motantem utrinque caput, & expuentem ore craſſam ſanguinem ac dentes mixtos cum ſanguine: & vocati* ab *Æneâ accipiunt caſſidem & gladium; & permittunt Entello taurum & palmam. Tunc victor, elatus animo, & ſuperbiens tauro, ait: fili Veneris, & vos, ô Trojani, hæc animadvertite: & quale robur mihi ſacrum in corpore juvenili, & è quali morte eripiatis liberatum Dareta. Sic locutus eſt, & ſtetit adverſus caput oppoſiti tauri, qui ſtabat præmium certaminis: & ſublimis, manu retrahâ, impegit duros ceſtus inter media cornua, & immiſit eos in oſſa cerebro. Sternitur bos, & tremens procidit in terram mortuus: ille ſuper hæc profert è pectore talia verba: ô Eryx, depono tibi pro morte Daretis hanc vitam potiorem: hic victor depono artem & cæſtus. Statim Æneas invitat qui forte velint contendere ſagittis, & proponit præmia:*

NOTÆ.

466. *Vires alias.*] *Majores* illi, *minores* tibi vires eſſe, quam putaveras.

467. *Cede Deo.*] Vel *Deo illi* cujus numina jam à te averſa ſunt. Vel *Eryci heroi*, Dece filio, Entelli magiſtro ac protectori, quem Acceſtes vocavit Deum, ſupra, v. 291. cui nox deinde tanquam Deo taurum Entellus immolat, v. 483. vel, *rationi*, juxta mentem Plutarchi; qui auctor eſt hoc proverbium apud ſeptem Græciæ ſapientes fuiſſe, ἕπου Θεῷ, *ſequere Deum*: explicatque, *obtempera rationi*, quæ quaſi Deus oracula de rebus agendis ſemper dictat.

472. *Palmam.*] Vel tranſlatio eſt, pro *victoria*; vel proprie *palma*, de qua diximus, v. 111.

483. *Hanc tibi, Eryx, meliorem animam.*] *Meliorem*: vel quia vilipendit à ſe victum Dareta: vel quia Diis gratiores ſunt victimæ ex brutis animantibus, quam humanæ: vel alludit ad *ſuccidaneas* victimas; quæ, cum primæ fugerant, aut infauſtæ fuerant, earum in locum ſubſtituebantur, dicebanturque *meliores*, inclamantibus ſacerdotibus, δευτέρων ἀμειόνων, *ſecundis melioribus*.

484. *Hic victor cæſtus, &c.*] Morem notat gladiatorum conſequentis ætatis, qui cum per ætatem ab arte diſcedebant, virga donabantur, quam *rudem* appellabant; vocabantque *rudiarii*; & artis ſuæ arma ſuſpendebant ad poſtes Herculis. Hic Entellus, non Herculi, à quo Eryx occiſus; ſed ipſi Eryci ſua conſecrat, quem Dei loco videtur habere, ut jam diximus, v. 467.

485. *Celeri certare ſagittâ.*] IV. LUDUS. *Sagittarum jactus.* Expreſſus eſt ex Homeri Iliad. 23. 850. ubi *Teucer* columbæ funem ſecat; *Meriones* columbam ipſam evolantem ferit. Virgilius quatuor inducit certantes; *Hippocoonta, Mnejtheum, Eurytiona, Aceſten.* Et *Hippocoon* quidem malo ſagittam infigit. *Mnejtheus* funem ſecat. *Eurytion* columbam inter nubila tranſfodit. *Aceſta* ſagitta in auras conjecta ignem concipit.

& magnâ manu attollit malum de nave Sereſti: & ſuſpendit ex alto malo columbam in funè tracto volitantem, ad quam dirigant ſagittas. Convenerunt viri, & æreâ caſſis excepit ſortes conjectas: & ſavente clamore primus ante cæteros extrahitur locus Hippocoontis Hyrtaci filii; hunc ſequitur Mneſtheus modo victor in nautica pugna, Mneſtheus coronatus viridi oleâ. Tertius eſt Eurytion, tuus frater, ô nobiliſſime Pandare: qui olim juſſus turbare fœdus, primus vibrâſti jaculum in medium Græcorum. Ultimus & in profundo caſſidis remanſit Aceſtes, auſus etiam ipſe aggredi manu laborem juvenum. Tunc viri illi, unuſquiſque pro ſe, curvant robuſtis virilus flexiles arcus, & educunt ſagittas è pharetris. Et ſagitta juvenis Hyrtacidæ prima ferit levem aerem, nervo per cœlum ſonante: & pervenit ad malum, & figitur in arbore oppoſiti mali. Malus tremuit, & avis territa tremuit alis, & omnia loca ſonuerunt magno plauſu. Poſtea ardens Mneſtheus ſtetit inflexo arcu, dirigens in altum, & ſimul intendit oculos ac ſagittam: at miſer non potuit attingere ferro ipſam avem: tantum ſecuit nodos & funes lineos, quibus pendebat ab alto malo conſtricta circa pedem. Illa avis fugit evolans in ventos & nigras nubes. Deinde promptus Eurytion, tenens ſagittam jamdiu intentam arcu parato, invocavit per vota fratrem Pandarum:

Ingentique manu malum de nave Sereſti
Erigit; & volucrem trajecto in funè columbam,
Quò tendant ferrum, malo ſuſpendit ab alto.
Convenere viri, dejectamque ærea ſortem
Accepit galea: & primus clamore ſecundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis:
Quem modo navali Mneſtheus certamine victor
Conſequitur, viridi Mneſtheus evinctus olivâ.
Tertius Eurytion, tuus, ô clariſſime, frater,
Pandare: qui quondam, juſſus confundere fœdus,
In medios telum torſiſti primus Achivos.
Extremus galeâque imâ ſubſedit Aceſtes,
Auſus & ipſe manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro ſe quiſque viri, & depromunt tela pharetris:
Primaque per cœlum nervo ſtridente ſagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras,
Et venit, adverſique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitq; exterrita pennis
Ales, & ingenti ſonuerunt omnia plauſu.
Poſt acer Mneſtheus adducto conſtitit arcu
Alta petens, pariterque oculos telumq; tetendit:
Aſt ipſam miſerandus avem contingere ferro
Non valuit; nodos & vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit:

NOTÆ.

487. *Sereſti.*] De hoc Trojano duce, Æ. 1. 615.

491. *Galea.*] In *galeam*, quia apud milites: apud cæteros vulgo in *urnam* aut *ſitulam*, ſortes conjiciebantur.

492. *Hyrtacidæ Hippocoontis.*] Hortenſius eum appellat Hyrtaciden filium Hippocoontis. Donatus melius Hippocoonta filium Hyrtaci. Eſt quidem apud Homerum *Hyrtacides Aſius*, Il. 12. 96. ſed *Aſius* proprium eſt, *Hyrtacides* patronymicum, ut patet Il. 13. 384. ubi *Aſius* idem ille ab Idomeneo occiditur. Eſt etiam apud eundem, Iliad. 10. 518. *Hippocoon* Thrax, conſobrinus Rheſi: qui ea ipſa nocte qua Rheſus ad Trojam cæſus eſt, è ſomno excitatus eſt ab Apolline. Hic ex Æneæ ſociis eſſe deinde potuit.

493. *Victor.*] Non primo, ſed ſecundo loco.

496. *Pandare, qui, &c.*] Convenerat Græcos inter ac Trojanos, ad dirimendum bellum: ut Paris Helenæ raptor, & Menelaus Helenæ maritus, ſingulari certamine de Helena contenderent. At Paris, cum prope victus eſſet, à Venere è pugna ſubductus eſt, inducta caligine, Iliad. l. 3. 380. Deinde Jupiter admitente Junone, Minervæ mandavit ut fœdus turbaret: quod ut faceret, perſuaſit illa Pandaro, è Myſia, Lycaonis filio, ut ſagittam in Menelaum evibraret: atque ita vulnerato Menelao rurſus in bella itum eſt; Iliad. 4. 89. De *Achivis*, Æ. 1. 492.

512. *Notos.*] Ventos quoſlibet, proprie meridionales; Auſtri aliter dicuntur, Ecl. 2. 58.

514. *Fratrem in vota vocavit.*] Pandarum, qui, inquit Servius, apud Lycios colitur quaſi heros,

Jam

Jam vacuo lætam cœlo ſpeculatus, & alis
Plaudentem, nigra figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in aſtris
Aëriis, fixamque refert delapſa ſagittam.
Amiſsâ ſolus palmâ ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen æthereas telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter arcumque ſonantem.
Hic oculis ſubito objicitur magnoque futurum
Augurio monſtrum: docuit poſt exitus ingens,
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namq; volâs liquidis in nubib⁹ arſit arundo,
Signavitque viam flammis, tenueſque receſſit
Conſumpta in ventos: cœlo ceu ſæpe refixa
Tranſcurrunt, crinemque volantia ſidera ducunt.
Attonitis hæſere animis, ſuperóſque precati
Trinacrii Teucriq; viri: nec maximus omen
Abnuit Æneas: ſed lætum amplexus Aceſten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater, nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auſpiciis exortem ducere honorem.

& contuitus columbam jam gaudentem aëre libero & plaudentem alis, transfidit eam *inter olſcuras nubes. Cadit mortua, & amiſit vitam in aſtris cæleſtibus, & labens refert ſagittam infixam. Aceſtes reſtabat ſolus amiſſâ victoriâ: qui tamen evibravit ſagittam in aërem ſublimem, oſtentans ſimul induſtriam & ſonitum arcus ſui. Tum occurrit oculis prodigium repentinum & futurum magno omini: ingens caſus* hoc *explicuit poſtea, & vates terrifici declaraverunt tardam prædictionem. Nam ſagitta arundinea volans inflammata eſt inter aereas nubes, & igne notavit iter, & aſſumpta evanuit in leves ventos: quemadmodum ſæpe ſtellæ cadentes è cœlo tranſeunt, & volantes trahunt* poſt ſe *comam. Siculi Trojanique viri ſteterunt ſtupefacti animo, & oraverunt Deos: & maximus Æneas non rejecit omen, ſed amplexus Aceſtem ornat* eum *magnis donis, & talia dicit: accipe, ô pater, nam talibus prodigiis magnus rex cœli voluit te habere honorem extraordinarium.*

NOTÆ.

At erat ſi eum ideo Lycium fuiſſe putat, inductus in errorem his Homeri verſibus, Iliad. 4. 119. Εὔχετο δ' Ἀπόλλωνι Λυκηγενέι, &c. *Supplicabat autem Apollini Lycio, inclyto jaculatori, agnorum primo genitorum ſacrificaturum claram hecatomben, ubi domum reverſus eſſet, clarâ in urbem Zelia.* Eſt enim *Zelia*, urbs Myſiæ, ad radices montis Idæ, & fluvium Æſepum, cujus accolas populos in auxilium Priami adduxerat Pandarus, ut legitur ibid. v. 91. *Lycium* igitur Apollinem ab eo invocatum puto, non quod patria eſſet Lycius, ſed propter Lycii templi atque oraculi celebritatem; de quo Æ. 4. 345. Fratrem vero invocat Eurytion, vel ut heroa; vel ut ſumme jaculandi peritum, quippe qui Menelaum vulneraverat, Iliad. 4. 139. Sic Manlius apud Livium, l. 38. 48. *Te L. Scipio appello cujus ego mihi, ſuccedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque non fruſtra ab Diis immortalibus precatus ſum.*

521. *Pariter, arcumque.*] *Pariter*, ultimam brevem hic producit ſequente vocali, propter cæſuram.

523. *Augurio monſtrum: docuit poſt, &c.*] *Augurium* proprie quid ſit, diximus Æ. 2. 703. Hic pro quolibet ſigno ac præſagio futurorum eventuum ſumitur. *Monſtrum* eſt, quicquid contra rerum naturam accidit, & aliquid monſtrat ac ſignificat eventurum. *Exitus* qui hinc ſecutus eſt, incenſio fuit navium Trojanarum, infra, v. 659.

524. *Seraque, &c.*] Explicat Servius *gravia*; Hortenſius *futura*; Cerdanus, *tarda*: hoc ſenſu: Ignorabant quid hoc monſtro portenderetur; id mox docuit exitus; tumque Vates intellexerunt aperueruntque omina, ſed ſerius ac tardius; cum nullus ultra eſſet remedio locus.

525. *In nubibus arſit arundo.*] Prodigium in eo fuit, quod id juxta rerum ordinem accidere non poterat; ut ſagitta ex arundine, quamlibet ſicca, ignem inter nubila conciperet; quod de terræ exhalationibus in altum aërem eductis Ariſtoteles ait. De *ſtellis*, ut vulgus putat, *cadentibus*, quales & unde ſint, diximus G. 1. 365.

530. *Nec omen abnuit Æneas.*] Cum debuiſſet averſari, accipit, atque ut ſibi proſperum agnoſcit; vel diſſimulans ob Aceſtæ reverentiam, & licet infauſtum ſciret; vel potius deceptus recordatione lætæ illius flammæ, quæ in Aſcanii capite effulſerat, Æ. 2. 680.

534. *Exortem ducere honorem.*] *Extra ſortem ordinemque propoſitorum præmiorum.* Et morem notat Græcorum; apud quos, antequam præda divideretur inter milites, ſelectiſſima quæque, iis qui ſe fortiter in prælio geſſerant, non ſorte,

Ipſius

Habebis hoc munus ipſius ſenis Anchiſæ: poculum celatum figuris, quod olim Ciſſeus rex *Thraciæ dederat habendum Anchiſæ patri pro magno munere, & quaſi pignus & monimentum ſui amoris. Sic locutus, coronat caput* ejus *viridi lauro, & declarat Aceſten primum victorem ante omnes. Et benignus Eurytion non invidit victoriæ ſibi prælatæ, licet ſolus dejeciſſet volucrem ex alto aëre. Proximus eſt* in diſtributione *præmiorum, qui ſecuit funem: ultimus, qui levi ſagitta perfodit malum. At pater Æneas, ludis nondum dimiſſis, vocat ad ſe Epytiden, cuſtodem & comitem pueri Aſcanii: & ſic loquitur in aurem fidelem: age, vade: & dic, inquit, Aſcanio, ſi jam habet ſecum inſtructum agmen puerorum, & ſi compoſuit curſus equorum; huc deducat turmas* in honorem *avi* ſui, *& monſtret ſe in armis. Ipſe imperat populum omnem ſparſim recedere e toto circo, & ſpatium fieri vacuum. Accedunt pueri, & in conſpectu parentum emicant æqualiter ſuper equis frænatis: omnis juventus Siciliæ & Trojæ plaudit admirans eos equitantes. Omnibus capilli premuntur coronâ comptâ:*

Ipſius Anchiſæ longævi hoc munus habebis: 535
Cratera impreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere Ciſſeus
Ferre ſui dederat monimentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Aceſten. 540
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori,
Quamvis ſolus avem cœlo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine miſſo, 545
Cuſtodem ad ſeſe comitemque impubis Iüli
Epytiden vocat, & fidam ſic fatur ad aurem:
Vade age: &, Aſcanio, ſi jam puerile paratum
Agmen habet ſecum, curſuſq; inſtruxit equorum,
Ducat avo turmas, & ſeſe oſtendat in armis, 550
Dic, ait. Ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum, & campos jubet eſſe patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus. 555
Omnibus in morem tonſâ coma preſſa coronâ:

Omnibus capilli premuntur coronâ comptâ:

NOTÆ.

ſed judicio dabantur. Sic Æ. 9. 271. Aſcanius Niſo; *Cypeum criſtaſque rutilantes Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe.*

537. *Ciſſeus.*] Rex alicujus Thraciæ partis, Hecubæ pater, quæ Priami conjux fuit, ab eoque dicta *Ciſſeis*. De *Thracia*, Æ. 3. 14.

547. *Epytiden.*] *Epytides*, patronymicum ejus fuit nomen; proprium, *Periphantes*: qui *Epyti* filius, Anchiſæ præco, Iliad. 17. 324.

548. *Aſcanio, ſi jam, &c.*] Non enim interfuerat ludis Aſcanius; turmas interea ſuas ad ludum inſtruens. De eo, Æ. 1. 271.

553. *Incedunt pueri, &c.*] V. LUDUS. *Equeſtris decurſio puerorum Trojano more.* Hunc omiſſis cæteris Homeri ludis, Iliad. 23. addidit Virgilius in gratiam Auguſti, qui his temporibus ludum illum in uſum revocaverat, ut diximus Æ. 3. 280. De Auguſto ſic Suetonius, c. 43. *Trojæ ludum edidit frequentiſſime, majorum minorumve puerorum delectu: priſci decoremque moris exiſtimans, claræ ſtirpis indolem ſic noteſcere. In hoc ludiero C. Nonium Aſprenatem lapſu debilitatum aureo torque donavit: poſſeſſoque eſt ipſum poſteroſque Torquati ferre cognomen. Mox finem fecit talia edendi, Aſinio Pollione oratore graviter invidioſeque in curia queſto Æſermini nepotis ſui ceſum, qui & ipſe crus effregerat.* In coque Auguſtus ducem ſecutus erat Julium Cæſarem, de quo idem Suetonius, c. 39. *Trojam luſit turmâ duplex, majorum minorumve puerorum.* Tres hic turmas ſtatuit Virgilius, ſingulas puerorum duodecim; cum vulgo in exercitu *turmæ* terdenos haberent equites quibus præerant tres *decuriones*. Tres, inquam, ſtatuit turmas, licet Julius duas tantum; quia fortaſſe turmarum numerus ad arbitrium editoris mutabatur, & ab Auguſto auctus fuerat; eſt enim veriſimile ita deſcriptos hic à Poëta ludos fuiſſe, ut ab Auguſto tunc edebantur. Porro hæc fuerunt ludentibus pueris arma atque ornamenta. I. Galea. II. Corona ſupra ipſam galeam. III. Torques aureus, catenæ inſtar circuito collo ſummum in pectus delabens. IV. Pharetra humero ſuſpenſa; non omnibus quidem; ait enim, *pars leves humero pharetras*; ſed fortaſſe ducibus. V. Haſtilia duo præfixa ferro; quibus ſeſe videntur ex equis viciſſim impuliſſe; unde frequens caſus ſequebatur, ut ex Suetonio modo vidimus.

556. *Tonſa coma, &c.*] Naſcimbænus *tonſam* de tonſura capillorum explicat. Servius, *coronam*, de galea; & vero Homerus, Iliad. 7. 12. de galea loquens, ait; ὑπὸ στεφάνης δὲ χάλκου,

Cornea

Cornea bina ferunt præfixa haſtilia ferro.
Pars leves humero pharetras: it pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores: pueri biſſeni quemque ſecuti,
Agmine partito fulgent, paribuſque magiſtris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, veſtigia primi
Alba pedis, frontemque oſtentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atti duxere Latini:
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iülo.
Extrem', formaq; ante omnes pulcher Iülus

gerunt duas haſtas corneas armatas ferro, pars humero pharetras politas: flexibilis circulus torti auri per collum deſcendit in ſummum pectus. Turmæ equitum ſunt *tres numero, & tres duces oberrant: pueri duodecim ſecuti unumquemque ducem, micant agmine diſtincto, & ſimilibus ducibus. Una* eſt *turma puerorum, quam latam ducit parvus Priamus, ferens nomen avi, tua inclyta proles, ô Polite, auctura Italos: quem portat equus Thracius bicolor notis candidis, greſſus pedum primorum candidi* ſunt, *& erigit frontem candidam. Secundus dux eſt Atys, à quo Attii Latini ducunt originem: parvus Atys, & puer charus puero Iülo. Ultimus Iülus, & præ omnibus ſpectabilis* propter *pulchritudinem,*

NOTÆ.

ſub corona area. Tamen exiſtimo pueros, & *galeatos*, & ſupra galeam *coronatos* fuiſſe: qualis eſt Marrubius ſacerdos, Æ. 7.751. *Fronde ſuper galeam & felici comptus oliva. Galeatos* quidem, quia Aſcanius deinde v. 673. *Galeam ante pedes projecit inanem. Coronatos* vero, non fluentibus ramis; ſed preſſis conciſiſque frondibus: talis ipſe Virgilius G. 3. 21. *Ipſe caput tonſæ foliis ornatus olivæ.*

557. *Cornea bina, &c.*] *Haſtile*, lignum ipſum haſtæ, cui ferrum præfixum eſt: lignum, inquam, ex arbore *corno, cornouiller:* de qua G. 2. 34. & haſtas quidem illas neceſſe eſt breviores fuiſſe, ut binæ ferri poſſent, vel alterutra ſimul manu, vel ſingulæ ſingulis manibus.

562. *Partito.*] Ab antiquo *partio:* nunc enim *partior*, active tantum, non etiam paſſive ſumitur. *Magiſtris.*] Ducibus, quos mox enumeraturus eſt: & hæc appellatio propria eſt in eo genere: quippe cum eligebatur Romæ dictator; qui ſub eo præerat equitatui, vocabatur *magiſter equitum.* De voce, *ovans:* Æ. 3.189.

564. *Polite, progenies, &c.*] Ejus *Politæ* filius, qui in oculis Priami patris à Pyrrho interfectus eſt, Æ. 2.526. *Polite*, vocativus eſt à nominativo *Polites*, non à *Politus.* Hic *Polites*, teſte Servio, dicitur tamen à Catone in originibus veniſſe cum Æneа in Italiam, & urbem condidiſſe *Politorium* in Latio, ubi nunc *Polini:* quam deinde urbem Ancus Romanorum rex delevit, quod eſſet illa Latinorum adverſus Romanos perfugium. Virgilius, qui Politen à Pyrrho cæſum induxit, hujus urbis ſtructuram attribuere videtur ejus filio, cum ait: *Progenies auctura Italos.* De *Italis*, Æ. 1.534.

566. *Portat equus bicolor, &c.*] Albus quidem fronte primiſque duobus pedibus: hoc enim eſt *primi pedis*, id eſt, *primorum pedum.* At quis alter color? Fortaſſe rufus: talis enim equus ab Homero deſcribitur, Iliad. 23.455. totus rufus, & alba ſtella in fronte conſpicuus: quod exprimere hic Virgilius voluiſſe Cerdano videtur. De *Thracia*, equorum ferace, Æ. 3.14.

567. *Primi alba pedis, &c.*] Servius de duobus anterioribus pedibus explicat, Cerdanus de unico pede dextro. *Frontem albam* Scaliger interpretatur, *alba veluti ſtella* notatam: quia omnino alba deterioris equi indicium eſt.

568. *Genus unde Atti.*] Sic reſcribo cum Pierio ex antiquis codicibus. Conſtant enim ſignatam hic à Virgilio fuiſſe gentem *Attiam*, non *Aciam*, neque *Ayam:* unde maternum genus Auguſtus ducebat. Quare dixit: *genus unde Atti duxere Latini*, non vero *Romani:* quia *Attia* gens erat ex urbe Latii *Aricia*, nunc *la Riccia.*

569. *Puer dilectus Iülo.*] Notat certe conjunctam affinitatem inter utramque gentem *Juliam*, quæ ab Iülo; & *Attiam*, quæ ab Aty: qua ex conjunctione prodiit Auguſtus. Quippe Julia, Julii Cæſaris ſoror, nupſerat M. Attio Balbo: quo ex conjugio prodiit *Attia*; quæ collocata C. Octavio, Octavium peperit, Auguſtum deinde appellatum. Unde emendabis Plutarchum & alios, qui Auguſtum ex ſorore Cæſaris natum ferunt; & Livianam periochen libri 116. ubi is dicitur Cæſaris hæres & *ex ſorore nepos:* habet autem emendatiſſimus Livii codex, Pierio teſte, *ſororis nepos*; quod verum eſt: fuit enim Auguſtus nepos Juliæ, ſororis Cæſaris; non nepos Cæſaris, ex Julia ſorore: qua ex verborum confuſione ortus error eſt. De *Sidonio*, Æ. 1.450. De *Didone*, in argumento lib. 4.

Sidonio

impositus est equo Sidonio: quem pulchra Dido dederat ei, ut esset monimentum & testimonium sui amoris. Reliqua juventus vehitur equis Siculis senis Acestæ. Trojani recipiunt cum *plausu* eos de gloria *sollicitos, & latantur* eos *videndo, & agnoscunt vultus antiquorum patrum. Postquam læti circuierunt equitando omnem concionem & conspectum suorum: procul Epytides dedit paratis signum clamore, & sonuit flagello. Illi excurrerunt* simul *pares, deinde tres duces diremerunt agmen* in *separatas turmas: iterumque admoniti relegerunt iter, & immisere hastas inimicas. Postea incipiunt alios cursus & alios recursus* ex *oppositis locis, & implicant alternatim gyros gyris, & sub armis edunt imaginem certaminis. Et modo præbent terga fugæ, modo convertunt hastas* quasi *inimici, modo æqualiter incedunt* quasi *pace composita. Quemadmodum Labyrinthus in alta Creta dicitur habuisse olim iter implexum obscuris parietibus, & fraudem incertam* propter *mille vias,* per *quas error inobservabilis & inexplicabilis turbabat signa progrediendi. Non aliter filii Trojanorum impediunt currendo cursum, & miscent fugas ac certamina ludendo. Similes delphinis, qui natando per liquidum mare findunt Carpathium ac Libycum* mare, *& ludunt inter fluctus. Ascanius, cum circumdaret Albam longam mœnibus, renovavit primus hanc consuetudinem decursionis, atque has pugnas; & docuit veteres Latinos* eas *edere: quo modo ipse puer, & cum eo Trojana juventus:*

Sidonio est invectus equo: quem candida Dido
Esse sui dederat monimentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentq; tuentes
Dardanidæ, veterumq; agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti consessum oculosq; suorum
Lustravere in equis: signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrêre pares, atque agmina terni
Diductis solvêre choris: rursusque vocati
Convertêre vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus,
Adversis spatiis: alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnæq; cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fugâ nudant, nunc spicula vertunt
Infensi, factâ pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter ancipitemque
Mille viis habuisse dolum, quâ signa sequendi
Falleret indeprensus & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrûm nati vestigia cursu
Impediunt, texuntque fugas & prælia ludo:
Delphinum similes, qui per maria humida nando
Carpathiũ Libycumq; secant, luduntq; per undas.
Hunc morẽ cursũ, atq; hæc certamina primũ
Ascanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes:

NOTÆ.

573. *Senioris Acestæ.*] Ad *equos Acestæ* refero, quibus Acestes Trojanam juventutem ad hunc ludum instruxerat: non ad *pubem Acestæ*, seu juventutem Siculam; quam probabile est in Trojanis illis pueris locum non habuisse, siquidem è tribus ductoribus nullus Siculus fuit.

575. *Pavidos.*] De laude & victoria sollicitos: eo pavore perculsos, de quo v. 138. *Exultantiaque haurit corda pavor pulsans.*

576. *Ora parentum.*] Parentum similitudinem in liberis. De verbo *lustro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

588. *Creta fertur Labyrinthus.*] De *Creta* insula, *Candie*, Æ. 3. 104. De *Labyrintho*, Æ. 6. 67. Et comparat varias cursus puerilis figuras cum *Labyrintho*; currentes deinde pueros, cum *delphinis.*

594. *Delphinum, &c.*] *Delphin*, vel *delphinus*, communiter creditur esse *porcus marinus, marsouin*, quem falso incurvo corpore pinxere veteres; nisi forte sic apparet propter impetum ac velocitatem motus cum erumpit è mari: vere enim dicitur à Plinio l. 9. 8. *velocissimum omnium animalium, non solum, marinorum; ocyor volucri, ocyor telo ..... tanta vi exilit, ut plerumque vela navium transvolet.*

595. *Carpathium, Libycumque.*] *Carpathium* mare, ad orientem Cretæ insulæ, ubi est *Carpathus* insula, Cretam inter & Rhodum media, nunc *Scarpanto*. *Libycum* mare, circa Libyam, de qua Africæ parte, Æ. 1. 162, & G. 1. 241. De *Ascanio*, Æ. 1. 271. De *Alba*, Æ. 8. 48. De *Latinis*, veteribus Latii incolis, Æ. 1. 10.

Albani

Albani docuere ſuos: hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium ſervavit honorem;
Trojaque nunc, pueri, Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt ſolemnia ludis:
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem; ventoſque aſpirat eunti,
Multa movens, necdũ antiquum ſaturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum: & litora luſtrans,
Deſertoſque videt portus, claſſemque relictam.
At procul in ſola ſecretæ Troades acta
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctæq; profundum
Pontum aſpectabant flentes: heu! tot vada feſſis
Et tantum ſupereſſe maris, vox omnib⁹ una.
Urbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conjicit, & faciemque Deæ veſtemque reponit.
Fit Beroë, Iſmarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuiſſent.
Ac ſic Dardanidum mediam ſe matribus infert:
O miſeræ, quas non manus, inquit, Achaïca bello
Traxerit ad letum, patriæ ſub mœnibus! ô gens
Infelix! cui te exitio fortuna reſervat?
Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas;
Cum freta, cum terras omnes, tot inhoſpita ſaxa
Sideraque emenſæ ferimur: dum per mare magnũ
Italiam ſequimur fugientem, & volvimur undis.

eodem modo *Albani docuerunt ſuos* poſteros: *hinc vero maxima Roma accepit & retinuit patrium ludum*; & illi *pueri nunc dicuntur Troja & Trojanum agmen. Hactenus pugna edita* ſunt *ſancto parenti. Tum fortuna primum converſa mutavit fidem. Dum per diverſos ludos perſolvunt ſepulcro juſta: Juno* filia *Saturni demiſit Irim e cœlo ad naves Trojanas, & adjuvat ventis* eam *deſcendentem, plurima parans, & nondum expleta* ſecundum *veterem indignationem. Illa virgo feſtinans iter per arcum mille colorum, nulli affectabilis deſcendit* per *pronam ſemitam. Videt magnum concurſum* ad ludos; *& circumiens litora, cernit portus vacuos & naves inuſtoditas. At Trojanæ procul ſeparatæ in deſerto litore plorabant Anchiſen amiſſum, & cuncta plorantes aſpiciebant altum mare: unus* erat *ſermo omnium; heu! tot fluctus & tantum maris reſtare fatigatis! poſtulant urbem: tædet eos pati aſperitatem maris. Igitur Iris non ignara nocendi immittit ſe in medium* earum, *& exuit formamque & habitum Dea. Aſſimulatur Beroë uxori grandævæ Dorycli Iſmarii, cui fuerat olim nobilitas, & fama, & ſoboles. Sic autem immiſcet ſe mediam matribus Trojanorum: ô infelices, inquit, quas manus Græcorum non traxere ad mortem,* in *bello, ſub muris patriæ! ô gens infortunata! cui morti reſervat te fortuna? Jam ſeptima æſtas tranſit ab exitio Trojæ; ex quo* tempore *vagamur emenſæ tot maria, & omnes terras, tot ſcopulos inhabitabiles, & ſidera: ex quo per vaſtum mare quærimus Italiam fugientem, & rapiamur fluctibus.*

NOTÆ.

606. *Irim de cœlo, &c.*] De *Iride*, & arcu cœleſti, Æ. 4. 700. De *Junone, Saturni filia*, Æ. 1. 27.

613. *Secretæ Troades acta.*] Nam, ut ait Hortenſius, indecorum eſt honeſtas matronas publicis in ſpectaculis eſſe cum viris. *Acta* litus eſt, ab ἀκτὴ; qua voce etiam uſus eſt Cicero, de Siculo litore loquens, Verrina 5. 81. *Uxorem tot in acta dies ſecum habere.*

620. *Beroë, Iſmarii, &c.*] Ficta nomina *Beroës* & *Dorycli*. *Iſmarius* is dicitur, id eſt, *Thracius*, ab Iſmaro, Thraciæ maritimæ monte, de quo G. 2. 37. De *Dardanidis*, Æ. 1. 239. De *Achaia*, Græcia proprie dicta, vel Peloponneſi parte, Æ. 1. 492.

626. *Jam vertitur æſtas.*] Jam præterita eſt ſeptima, & convertitur vergitque in octavam. Hunc enim eſſe ſenſum diximus, Æ. 1. 760. Et vero tunc ita loquebatur Beroë, non æſtate, ſed vere: ipſo quippe ludorum die, ut ſtatuimus ſupra, v. 46.

628. *Sidera emenſæ.*] Per navigationem, quæ aſtrorum aſpectu regitur.

629. *Fugientem.*] Quia, quo propius ad eam accedebant, eo videbantur ab ea longius vi tempeſtatum repelli. De *Eryce*, Æneæ fratre, v. 24.

Hic

impositus est equo Sidonio: quem pulchra Dido dederat ei, ut esset monimentum & testimonium sui amoris. Reliqua juventus vehitur equis Siculis senis Acestæ. Trojani recipiunt cum *plausu* eos de gloria *sollicitos, & latantur* eos *videndo, & agnoscunt vultus antiquorum patrum. Postquam læti circuierunt equitando omnem concionem & conspectum suorum: procul Epytides dedit paratis signum clamore, & sonuit flagello. Illi excurrerunt* simul *pares, deinde tres* duces *diremerunt agmen* in *separatas turmas: iterumque admoniti relegerunt iter, & immisere hastas inimicas. Postea incipiunt alios cursus & alios recursus* ex *oppositis locis, & implicant alternatim gyros gyris, & sub armis edunt imaginem certaminis. Et modo præbent terga fugæ, modo convertunt hastas* quasi *inimici, modo æqualiter incedunt* quasi *pace composita. Quemadmodum Labyrinthus in alta Creta dicitur habuisse olim iter implexum obscuris parietibus, & fraudem incertam* propter *mille vias,* per *quas error inobservabilis & inexplicabilis turbabat signa progrediendi. Non aliter filii Trojanorum impediunt currendo cursum, & miscent fugas ac certamina ludendo. Similes delphinis, qui natando per liquidum mare findunt Carpathium ac Libycum* mare, *& ludunt inter fluctus. Ascanius, cum circumdaret Albam longam mœnibus, renovavit primus hanc consuetudinem decursionis, atque has pugnas; & docuit veteres Latinos* eas *edere: quo modo ipse puer, & cum eo Trojana juventus:*

Sidonio est invectus equo: quem candida Dido
Esse sui dederat monimentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentq; tuentes
Dardanidæ, veterumq; agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti consessum oculosq; suorum
Lustravere in equis: signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrêre pares, atque agmina terni
Diductis solvêre choris: rursusque vocati
Convertêre vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus,
Adversis spatiis: alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnæq; cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fugâ nudant, nunc spicula vertunt
Infensi, factâ pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter ancipitemque
Mille viis habuisse dolum, quâ signa sequendi
Falleret indeprensus & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrûm nati vestigia cursu
Impediunt, texuntque fugas & prælia ludo:
Delphinum similes, qui per maria humida nando
Carpathiũ Libycumq; secant, luduntq; per undas.
Hunc morẽ cursꝰ, atq; hæc certamina primꝰ
Ascanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes:

Ascanius, cum circumdaret Albam longam mœnibus, renovavit primus hanc consuetudinem decursionis, atque has pugnas; & docuit veteres Latinos eas *edere: quo modo ipse puer, & cum eo Trojana juventus:*

NOTÆ.

573. *Senioris Acestæ.*] Ad *equos Acestæ* refero, quibus Acestes Trojanam juventutem ad hunc ludum instruxerat: non ad *pubem Acestæ*, seu juventutem Siculam; quam probabile est in Trojanis illis pueris locum non habuisse, siquidem è tribus ductoribus nullus Siculus fuit.

575. *Pavidos.*] De laude & victoria sollicitos: eo pavore perculsos, de quo v. 138. *Exultantiaque haurit corda pavor pulsans.*

576. *Ora parentum.*] Parentum similitudinem in liberis. De verbo *lustro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

588. *Creta fertur Labyrinthus.*] De *Creta* insula, *Candie*, Æ. 3. 104. De *Labyrintho*, Æ. 6. 67. Et comparat varias cursus puerilis figuras cum *Labyrintho*; currentes deinde pueros, cum *delphinis.*

594. *Delphinum, &c.*] *Delphin*, vel *delphinus*, communiter creditur esse *porcus marinus, marsouin*, quem falso incurvo corpore pinxere veteres; nisi forte sic apparet propter impetum ac velocitatem motus cum erumpit è mari: vere enim dicitur à Plinio l. 9. 8. *velocissimum omnium animalium, non solum, marinorum; ocyor volucri, ocyor telo ..... tanta vi exilit, ut plerumque vela navium transvolet.*

595. *Carpathium, Libycumque.*] *Carpathium* mare, ad orientem Cretæ insulæ, ubi est *Carpathus* insula, Cretam inter & Rhodum media, nunc *Scarpanto*. *Libycum* mare, circa Libyam, de qua Africæ parte, Æ. 1. 162, & G. 1. 241. De *Ascanio*, Æ. 1. 271. De *Alba*, Æ. 8. 48. De *Latinis*, veteribus Latii incolis, Æ. 1. 10.

Albani

Albani docuere ſuos: hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium ſervavit honorem;
Trojaque nunc, pueri, Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt ſolemnia ludis:
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem; ventoſque aſpirat eunti,
Multa movens, necdũ antiquum ſaturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum: & litora luſtrans,
Deſertoſque videt portus, claſſemque relictam.
At procul in ſola ſecretæ Troades acta
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctæq; profundum
Pontum aſpectabant flentes: heu! tot vada feſſis
Et tantum ſupereſſe maris, vox omnib⁹ una.
Urbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conjicit, & faciemque Deæ veſtemque reponit.
Fit Beroë, Iſmarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuiſſent.
Ac ſic Dardanidum mediam ſe matribus infert:
O miſeræ, quas non manus, inquit, Achaïca bello
Traxerit ad letum, patriæ ſub mœnibus! ô gens
Infelix! cui te exitio fortuna reſervat?
Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas;
Cum freta, cum terras omnes, tot inhoſpita ſaxa
Sideraque emenſæ ferimur: dum per mare magnũ
Italiam ſequimur fugientem, & volvimur undis.

eodem modo *Albani docuerunt ſuos* poſteros: *hinc vero maxima Roma accepit & retinuit patrium ludum*; & illi *pueri nunc dicuntur Troja & Trojanum agmen. Hactenus pugnæ editæ* ſunt *ſancto parenti. Tum fortuna primum converſa mutavit fidem. Dum per diverſos ludos perſolvunt ſepulcro juſta: Juno* filia *Saturni demiſit Irim e cœlo ad naves Trojanas, & adjuvat ventis* eam *deſcendentem, plurima parans, & nondum expleta* ſecundum *veterem indignationem. Illa virgo feſtinans iter per arcum mille colorum, nulli aſpectabilis deſcendit* per *pronam ſemitam. Videt magnum concurſum* ad ludos; *& circumiens litora, cernit portus vacuos & naves incuſtoditas. At Trojanæ procul ſeparatæ in deſerto litore plorabant Anchiſen amiſſum, & cunctæ plorantes aſpiciebant altum mare: unus* erat *ſermo omnium; heu! tot fluctus & tantum maris reſtare fatigatis! poſtulant urbem: tædet* eos *pati aſperitatem maris. Igitur Iris non ignara nocendi immittit ſe in medium* earum, *& exuit formamque & habitum Deæ. Aſſimulatur Beroë uxori grandævæ Dorycli Iſmarii, cui fuerat olim nobilitas, & fama, & ſoboles. Sic autem immiſcet ſe mediam matribus Trojanorum: ô infelices, inquit, quas manus Græcorum non traxere ad mortem,* in *bello, ſub muris patriæ! ô gens infortunata! cui morti reſervat te fortuna? Jam ſeptima æſtas tranſit ab exitio Trojæ; ex quo* tempore *vagamur emenſa tot maria, & omnes terras, tot ſcopulos inhabitabiles, & ſidera: ex quo per vaſtum mare quærimus Italiam fugientem, & raptamur fluctibus.*

NOTÆ.

606. *Irim de cœlo, &c.*] De *Iride*, & arcu cœleſti, Æ. 4. 700. De *Junone, Saturni filia*, Æ. 1. 27.

613. *Secreta Troades acta.*] Nam, ut ait Hortenſius, indecorum eſt honeſtas matronas publicis in ſpectaculis eſſe cum viris. *Acta* litus eſt, ab ἀκτὴ; qua voce etiam uſus eſt Cicero, de Siculo litore loquens, Verrina 5. 81. *Uxorem tot in acta dies ſecum habere.*

620. *Beroë, Iſmarii, &c.*] Ficta nomina *Beroës* & *Dorycli*. *Iſmarius* is dicitur, id eſt, *Thracius*, ab Iſmaro, Thraciæ maritimæ monte, de quo G. 2. 37. De *Dardanidis*, Æ. 1. 239. De *Achaia*, Græcia proprie dicta, vel Peloponneſi parte, Æ. 1. 492.

626. *Jam vertitur æſtas.*] Jam præterita eſt ſeptima, & convertitur vergitque in octavam. Hunc enim eſſe ſenſum diximus, Æ. 1. 760. Et vero tunc ita loquebatur Beroë, non æſtate, ſed vere: ipſo quippe ludorum die, ut ſtatuimus ſupra, v. 46.

628. *Sidera emenſæ.*] Per navigationem, quæ aſtrorum aſpectu regitur.

629. *Fugientem.*] Quia, quo propius ad eam accedebant, eo videbantur ab ea longius vi tempeſtatum repelli. De *Eryce*, Æneæ fratre, v. 24.

Hic

Hic eſt regio Erycis fratris Æneæ, & hoſpes Aceſtes: quis vetat Æneam fundare muros, & dare urbem civibus: O patria, & Penates fruſtra erepti ab hoſtibus! an deinceps nulli vocabuntur muri Trojæ? nullibi aſpiciam fluvios Hectoreos, Xanthum & Simoenta? Immo agite, & mecum incendite funeſtas naves. Nam umbra Caſſandræ vatis viſa eſt per ſomnum præterre mihi faces accenſas; aitque, hic quærite Trojam, hic eſt vobis domus: jam tempus urget rem. Nec mora eſt adhibenda tantis præſagiis: ecce quatuor altaria poſita Neptuno! Ille ipſe Deus ſuppeditat nobis animos & faces. Hæc dicens, prima per vim rapit funeſtum ignem: & erectâ dexterâ nitens procul librat, & conjicit. Arrecti ſunt animi & attonita corda Trojanarum. Hic una è multis, quæ erat annis provectiſſima, nomine Pyrgo regia nutrix tot filiorum Priami: non hæc vobis eſt Beroë, ô matres; non uxor Rhœtea Doryeli: animadvertite indicia divinæ pulchritudinis & oculos micantes, quis ſit illi vigor, quæ facies, aut ſonus vocis, aut greſſus ambulanti. Egomet ipſa, jamdiu digreſſa à Beroë, reliqui Beroën ægrotantem, & dolentem quod ſola immunis eſſet talis officii, nec exhiberet Anchiſæ digna ſacrificia. Hac locuta eſt.

Hic Erycis fines fraterni, atq; hoſpes Aceſtes: 630
Quid prohibet muros jacere, & dare civibus urbē?
O patria, & rapti nequicquam ex hoſte Penates;
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nuſquam
Hectoreos amnes, Xanthum & Simoënta videbo?
Quin agite, & mecū infauſtas exurite puppes. 635
Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
Ardentes dare viſa faces: hic quærite Trojam:
Hic domus eſt, inquit, vobis: jam tempus agit res.
Nec tantis mora prodigiis: en quattuor aræ 639
Neptuno! Deus ipſe faces animumque miniſtrat.
Hæc memorans, prima infensū vi corripit ignem:
Sublatâque procul dextrâ connixa coruſcat,
Et jacit. Arrectæ mentes ſtupefactaque corda
Iliadum. Hic una è multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
Non Beroë vobis; non hæc Rhœteïa, matres,
Eſt Dorycli conjux: divini ſigna decoris,
Ardenteſque notate oculos: qui ſpiritus illi,
Qui vultus, vociſve ſonus, vel greſſus eunti.
Ipſa egomet dudum Beroën digreſſa reliqui 650
Ægram, indignantem tali quod ſola careret
Munere, nec meritos Anchiſæ inferret honores.
Hæc effata.

NOTÆ.

De *Aceſta*, v. 36. De *Penatibus*, Æ. 2. 717. De *Hectore*, Æ. 1. 103. De *Xantho*, Troadis fluvio, Æ. 1. 477. De *Simoënte*, Troadis item fluvio, Æ. 1. 104. De *Caſſandra* vate, Priami filia, Æ. 2. 246.

638. *Agit res.*] Sic Romanus, ac Mediceus codex, aliique vetuſti, apud Pierium: licet in aliis legatur *tempus agi res:* id eſt, *tempus agendi rem.* Magis tamen placet prima lectio, *tempus agit res:* id eſt, *ipſum tempus, ipſa occaſio, rem urget & porro impellit: nam ecce faces, &c.*

639. *Quattuor aræ Neptuno.*] A quo conſtitutæ? non ab Æneа, qui ad tumulum, & in patris honorem ſacra fecerat: tumulus autem & ſacrificii locus procul aberant ab ea litoris parte; nec procul à circo; ut patet ex boum ſanguine, quo lapſus eſt Niſus, v. 333. Ergo, vel à Cloantho: qui, hoc ipſo in litore Siculo, immolandum pro navali victoria taurum Diis pelagi voverat v. 235. vel ab ipſis Trojanis: qui, dum Æneas Anchiſæ ſacra faceret, mactabant ipſi juvencos pro ſua quiſque copia; ſive ut Anchiſen, ſive ut alios etiam Deos colerent, neque enim id à poëta definitur, v. 100.

642. *Ignem.... coruſcat.*] Neutrum id vulgo verbum eſt; apud Virgilium ſæpe activum. Æ. 10. 651. *Strictumque coruſcat mucronem.* Æ. 12. 431. *Haſtamque coruſcat.*

645. *Pyrgo.*] Fictum nomen à poëta. De Priami quinquaginta filiis, ac duodecim filiabus, Æ. 2. 503.

646. *Rhœteïa.*] E *Rhœteo*, Troadis promontorio, non procul ab urbe Troja.

647. *Divini ſigna decoris.*] Quatuor ea ſigna commemorat. I. *Fulgorem vultus & oculorum.* II. *Spiritum*, id eſt, halitum odoratum. III. *Inceſſum*, aut grandem, aut fluentem. IV. *Sonum vocis*, ſane altiorem firmioremque. De tribus primis diximus, Æ. 1. 406, 407, 409. De quarto dixit Æneas ad Venerem ibidem, v. 332. ubi: *Nec vox hominem ſonat.*

651. *Indignantem quod, &c.*] Ægre ferentem, quod per valetudinem ſibi non liceret interesse ſacris.

At matres primo ancipites, oculiſque malignis
Ambiguæ, ſpectare rates, miſerum inter amorem
Præſentis terræ fatiſque vocantia regna:
Cum dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
Ingentemque fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monſtris, actæq; furore,
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem:
Pars ſpoliant aras, frondem ac virgulta faceſque
Conjiciunt: furit immiſſis Vulcanus habenis
Tranſtra per, & remos, & pictas abjete puppes.
Nuncius Anchiſæ ad tumulum cuneoſque theatri
Incenſas perfert naves Eumelus: & ipſi
Reſpiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Aſcanius, curſus ut lætus equeſtres
Ducebat, ſic acer equo turbata petivit
Caſtra: nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.
Quis furor iſte novus? quo nunc, quo tenditis, in-
Heu miſeræ cives! non hoſtē inimicaq; caſtra (quit,
Argivûm; veſtras ſpes uritis. En ego veſter
Aſcanius. Galeam ante pedes projecit inanem,
Qua ludo indutus belli ſimulacra ciebat.
Accelerat ſimul Æneas, ſimul agmina Teucrûm.
Aſt illæ diverſa metu per litora paſſim
Diffugiunt, ſylvaſque, & ſicubi concava furtim

Sed matres primo cœperunt *aſpicere naves oculis malevolis, incertæ & dubiæ inter miſerum amorem præſentis regionis & regna invitantia* per *fatum. Cum* Dea Iris *extulit ſe per aërem alis æquatis, &* in *diſceſſu ſignavit magnum arcum inter nubes. Tunc autem ſtupefactæ prodigiis, & impulſæ furore, vociferantur, & rapiunt ignem* ex *aris intimis: pars nudant aras, injiciuntque frondes & ramos & faces: ignis ſævit laxatis habenis, per ſcamna, & remos, & puppes pictas* ex *abiete* ſtructas. *Eumelus nuncius defert ad ſepulcrum Anchiſæ & ſedes theatri naves eſſe combuſtas: & ipſi* ſpectatores *vident nigrantes favillas volare in fumo. Et primus Aſcanius, quemadmodum lætus regebat decurſionem equeſtrem, eo modo cucurrit* ad *caſtra tumultuantia, feſtinus* in *equo: & magiſtri ſtupefacti non poſſunt* cum *retinere*, *atque*, *quis eſt iſte novus furor? ô miſeræ cives? quo jam, quo tenditis? non incenditis hoſtes, & hoſtilia caſtra Græcorum*; ſed *ſedes veſtras. Ecce ego ſum veſter Aſcanius. Abjecit ad pedes vacuam caſſidem, qua opertus* in *ludo ediderat imaginem pugnæ. Accurrit ſimul Æneas, ſimul multitudo Trojanorum. Sed illæ* præ *timore fugiunt quacumque in remota litora, & clam quærunt ſylvas, ac rupes cavernoſas, ſi alicubi* ſunt:

NOTÆ.

660. *Rapiuntque focis penetralibus ignem, &c.*] Dionyſius Halicarn. poſtquam de Ægeſto ſive Aceſta, & Elymo, jam in Sicilia conſidentibus, locutus eſt: ita de hoc navium incendio diſſerit, l. 1. Ἐντυχὼν δὲ εἰρημένοις Αἰνείας ἀνδράσι, &c. *In hos autem viros poſtquam incidit Æneas, complectitur eos comiter, & condit in eorum gratiam urbes Ægeſtam & Erycem, & exercitus ſui partem in iis relinquit: quantum ego conjicio, ſua ſponte, ut labore & marinis jactationibus feſſi loco tuto quieſcerent: ut vero aliqui ſcribunt, detrimentum claſſis illic paſſus ab incendio, quod aliquot fœmina tædio navigationis excitaverant; & neceſſitate coactus turbam relinquere, quam poſt abſumptas naves reliquæ capere non poterant.* Plutarchus in Romulo, refert ex aliquorum ſententia incenſas à mulieribus naves Trojanorum fuiſſe in ipſis Tybridis faucibus, *Romæ* cujuſdam Trojanæ ſuaſu, à qua deinde *Roma* nomen habuerit. Strabo, l. 6. id Crotone accidiſſe narrat, & ſic deinde rem definit; Καὶ τὸ τῶν Τρωάδων δὲ πλῆθος περιφερὲς πολλαχοῦ, &c. *Et Trojanarum quidem facinus multis aſcribitur locis, videturque incredibile, cum tamen fieri potuerit.*

661. *Spoliant aras.*] Frondibus, verbenis, tæniis, quibus ornatæ erant & aræ & ſtatuæ. Æ. 4. 457.

662. *Vulcanus habenis.*] De *Vulcano*, pro igne, G. 1. 295. *Habenis.*] Tranſlatio ab aurigis, quī habenas ad incitatiſſimum curſum laxiores equis permittunt. De *tranſtris*, ſupra, v. 119. De *abiete*, *ſapin.* G. 2. 68. De *cuneis theatri*, ſupra, v. 288.

665. *Eumelus.*] Effictus aliquis ſenex, quī apud naves cum mulieribus ſteterat.

669 *Magiſtri.*] Vel alii duces duo, *Priamus* & *Atys*, quī ſic appellantur, v. 562. Vel cuſtos Aſcanii Epytides aliorumque juvenum cuſtodes. De *Argivis* & *Argis* urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288.

673. *Galeam .... inanem.*] Jam *vacuam* quippe extractam è capite. Alii explicant *ſpoliatam corona*, quæ prius ſuperpoſita galeæ, jam imperu deciderat. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

Saxa,

jacitet eas facinoris & vitæ: & revocatæ à furore agnoſcunt ſuos cives: & Juno expulſa eſt ex animo. Tamen flammæ & incendia non amiſerunt propterea vim ſuam: ſtupa emittens ſigrum fumum alitur ſub ligno humido, & ſpiſſus ignis abſumit trabes, & pernicies ſunditur per ratam molem: & labor virorum injectaque unda non proficiunt. Tunc pius Æneas cœpit lacerare veſtem ab humeris, & invocare Deos in auxilium, & extollere palmas manuum: Juppiter omnipotens, ait, ſi nondum odiſti Trojanos omnes ad unum, ſi vetus miſericordia tua ſpectat caſus humanos: concede nunc claſſi evitare incendium, ô pater, & ſerva ab exitio res anguſtas Trojanorum: vel, ſi mereor, tu trade me morte inimico fulmine, & hic opprime me tua manu, quod ſolum reſtat. Vix dixerat ea: cum immiſſis pluviis tempeſtas furit prater conſuetudinem, & alta loca terrarum & campi quatiuntur fulmine: imber ſonans aquis & denſatus à nigris Auſtris cadit ex toto aëre: & naves deſuper implentur, ligna ſemuſtâ humeſcunt: donec ignis totus extinctus eſt; & cæteræ naves receptæ ſunt ab igne, quatuor tantum abſumptis. Sed pater Æneas, perculſus hac triſti calamitate, agitabat animo magnas curas, nunc huc, nunc illuc:

Saxa, petunt: piget incepti, lucisque: ſuoſque
Mutatæ agnoſcunt: excuſſaq; pectore Juno eſt.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas poſuere: udo ſub robore vivit
Stupa, vomens tardum fumum: lentuſq; carinas
Eſt vapor, & toto deſcendit corpore peſtis:
Nec vires heroum, infuſaque flumina proſunt.
Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioque vocare Deos, & tendere palmas:
Juppiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad unum
Trojanos, ſi quid pietas antiqua labores
Reſpicit humanos; da flammam evadere claſſi
Nunc, pater, & tenues Teucrûm res eripe leto:
Vel tu, quod ſupereſt, infeſto fulmine morti,
Si mereor, demitte; tuâque hic obrue dextrâ.
Vix hæc ediderat: cum effuſis imbribus atra
Tempeſtas ſine more furit: tonitruq; tremiſcunt
Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto
Turbidus imber aquâ, denſiſq; nigerrimus Auſtris:
Implenturque ſuper puppes, ſemuſta madeſcunt
Robora: reſtinctus donec vapor omnis; & omnes,
Quattuor amiſſis, ſervatæ à peſte carinæ.
At pater Æneas caſu concuſſus acerbo,
Nunc huc ingentes nunc illuc pectore curas

NOTÆ.

681. *Udo ſub robore.*] Duro quovis ligno; aliquando certa ſpecie arboris, è querceo genere, G. 1. 162.

682. *Stupa.*] Linum vile, cortice proxime adhærens, obturandis ac ſtipandis rimis ac foraminibus comparatum. Græce σύπη, à σύφω, aſtringo.

682. *Tardum fumum, lentuſque, &c.*] Quia uda & vicina undis materia non facile in flammam emicabat.

683. *Vapor.*] Proprie eſt halitus ac flatus, qui fumi inſtar expiratur: hic pro igne ſumitur, juxta Lucretium, l. 2. 149. *At vapor is ouem Sol mittit, lumenque ſerenum. Carinæ*, trabes ſunt imæ in *navibus*.

683. *Corpore peſtis.*] *Corpus* hic pro navium mole: *Peſtis* pro igne uſurpatur, & ſæpe pro noxia quacunque re; ut apud Livium, l. 44. pro cæde; *in aliam fœdiorem peſtem incidebant: elephantes enim ab rectoribus in litus acti exeuntes obterebant.* Plinius, l. 2. pro tempeſtate: *Præcipua navigantium peſtis, &c.*

685. *Abſcindere veſtem, &c.*] Maximum hoc ſignum doloris fuit: uſitatiſſimum apud Hebræos, ut patet ex ſacris literis. Sed & apud Ægyptios ex Herodoto, l. 2. quos mortuos proſecutæ mulieres vagæ per urbem percutiebant ſe nudatis mamillis. Apud Trojanos, ex Seneca, in Troad. v. 101. ubi Hecuba: *Cadat ex humeris veſtis apertis; jam nuda vocant pectora dextras.* Apud Græcos, ex Herodoto, l. 8. re male geſta à Mardonio. Apud Romanos, ex Suetonio in Nerone, c. 42. qui *poſtquam Galbam & Hiſpanias deſciviſſe cognovit .... veſte diſciſſa, capite converberato, actum de ſe pronunciavit.* Cauſa autem hujus moris hæc erat, ut pectus patent ad planctum, cujus etiam frequens apud veteres uſus.

695. *Ardua terrarum.*] Montes; ſpatia terrarum altiſſima. Vulgaris eſt ea locutio atque elegans: ut Æ. 2. 332. *Anguſta viarum.* Ibid. v. 725. *Opaca locorum.* De *Auſtris*, ventis meridionalibus, Ecl. 2. 58. De *roboribus*, ſupra, v. 681.

Mutabat

Mutabat: verſans, Siculiſne reſideret arvis
Oblitus fatorum, Italaſne capeſſeret oras.
Tum ſenior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaq; inſignē reddidit arte;
Hæc reſponſa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna Deûm, vel quæ fatorum poſceret ordo.
Iſque his Æneam ſolatus vocibus infit:
Nate Dea, quò fata trahunt retrahuntq; ſequamur.
Quicquid erit, ſuperāda omnis fortuna ferendo eſt.
Eſt tibi Dardanius divinæ ſtirpis Aceſtes:
Hunc cape conſiliis ſocium, & conjunge volentem.
Huic trade, amiſſis ſuperant qui navibus; & quos
Pertæſum magni incepti rerumque tuarum eſt;
Longævoſq; ſenes ac feſſas æquore matres;
Et quicquid tecum invalidū, metuenſq; pericli eſt,
Delige: & his habeant terris ſine mœnia feſſi.
Urbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtam.
Talibus incenſus dictis ſenioris amici:
Tum vero in curas animus diducitur omnes.
Et nox atra polum bigis ſubvecta tenebat:
Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis
Anchiſæ, ſubito tales effundere voces:
Nate, mihi vitâ quondam, dum vita manebat,
Chare magis; nate Iliacis exercite fatis:
Imperio Jovis huc venio, qui claſſibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miſeratus ab alto eſt.

deliberans, an remaneret in agro Siculis immemor fatorum, an peteret regiones Italas. Tunc ſenex Nautes, Quem Tritonia Pallas unice inſtituit, & effecit clarum multis vaticiniis; edebat hæc reſponſa, dicebatque, *vel quid magna ira deorum minaretur, vel quid exigeret ſeries fatorum. Atque ille ſolatus Æneam loquitur his verbis: Fili Veneris, eamus quò fata vocant & revocant. Quicquid accidet, omnis fortuna vincenda eſt tolerando. Eſt tibi Trojanus Aceſtes è divina origine: accipe illum & volentem adhibe ſocium ad conſilia. Da illi eos, qui ſuperſtui ſunt amiſſis navibus, & quos tædet magni conſilii & rerum tuarum; & elige ſenes grandævos, & matres laſſas navigatione, & quodcumque tecum eſt infirmum & timens pericula: & permitte* ut illi *fatigati habeant urbem* in *hac regione. Vocabunt urbem* illam *Aceſtem, conceſſo* ab Aceſta *nomine.* Æneas *commotus* eſt *talibus verbis amici ſenis: deinde vero diſtractus eſt animo in omnes curas. Et nox nigra occupabat cœlum invecta duobus equis: deinde ſpecies Anchiſæ patris delapſa e cœlo viſa* eſt ipſi *repente proferre talia verba: ô fili, mihi magis chare* quam *vita, quando vita erat mihi; fili agitate, caſibus Trojanis: venio huc juſſu Jovis, qui avertit incendium a navibus tuis, ac denique miſerius eſt* tui *ex alto cœlo.*

NOTÆ.

704. *Nautes, unum Tritonia, &c.*] *Nautes*, caput *Nautiæ* familiæ Romanæ, cujus in cuſtodia Palladium Romæ per ſucceſſionem fuit: ut habet Dionyſius Halicarn. l. 6. Et cauſam diximus, Æ. 2. 166. De *Pallade*, Æ. 1. 43. & 2. 31. De *Tritonia*, ejus cognomine, Æ. 2. 171. De *ordine fatorum*, Æ. 1. 243. De *Aceſta rege*, *Dardaniæ ſtirpis*, ſupra v. 36.

718. *Aceſtam.*] De hac urbe, infra, v. 755.

721. *Bigis*] Ut Soli *quadrigæ*, ſic nocti & Lunæ *bigæ* à Poëtis trahendo currui aſſignantur: & quidem ab Ovidio *equi*, ab Auſonio *juvencæ*, ab aliis *muli*; quia ſicut muli non ſuo, ſed equi genere procreantur; ita Luna, non ſuo, ſed Solis lucet lumine. Tibullus tamen, l. 3. 4. 17. attribuit Nocti *quadrigas*. Color autem illis *niger* vulgo datur; à Claudiano *cæruleus*, qui ſæpe ſumitur pro nigro; ab Ovidio *niveus*, quia illic de Luna agitur.

722. *Cœlo facies delapſa parentis, &c.*] E cœlo labitur, quo ejus *manes Acheronte remiſſos*, & inter Divos admiſſos putari vidimus, v. 99. Tamen mox convenire vult apud inferos, v. 733. Scilicet putabant veteres quatuor ineſſe homini, de quibus Æ. 4. 385. præcipue *animam*; & *ſimulacrum*, ſive *idolum*, ſive *manes*: *animam*, heroum præſertim in cœlum abire; *ſimulacrum* eorundem manere apud inferos. Sic apud Homerum Odyſſ. 11. 600. Ulyſſes, in illa ſua mortuorum ex inferis evocatione, ait; Τὸν δὲ μετ' ἔπειτα βίην Ἡρακληείην, εἶδωλον· αὐτὸς δὲ, &c. *Poſt hunc vero vidi vim Herculeam, idolum: ipſe vero apud immortales Deos oblectatur in conviviis.* De *Ilio*, Æ. 1. 5. De *fatis*, Æ. 1. 243. De *Italia*, Æ. 1. 534. De *Latio*, Æ. 1. 10. De *Dite*, Plutone, G. 4. 467. De *Avernis*, pro inferis, Æ. 6. 237. De *Tartaro*, infimo inferorum loco, G. 1. 36. De *Elyſio*, beatorum apud inferos ſede, Æ. 6 638. De *Sibylla*, Æ. 6. 10. De *ſacrificio Sibyllæ*, Æ. 6. 243. De *genere Æneæ*, ſeu poſteris, Æ. 6. 756.

Obtempera conſiliis, quæ ſenex Nautes prabet tibi prudentiſſima: tranſporta in Italiam electos juvenes, generoſiſſimos animos: gens fortis & aſpera moribus vincenda eſt tibi in Latio. Tamen prius veni ad *domos inferas, & per Avernum profundum quare mea colloquia, ô fili. Non enim ſceleratus Tartarus & mœſta umbra tenent me, ſed habito Elyſium, & latos cœtus bonorum. Caſta Sibylla huc ducet te multo ſanguine nigrarum victimarum. Tunc diſces omnes poſteros tuos, & urbes quæ concedentur. Nunc autem vale: nox humida peragit medium curſum, & Sol oriens crudelis me attingit equis anhelantibus.* Sic *locutus* erat, *& evanuit veluti fumus in levem aërem. Æneas deinde ait: quo curris? quo* te *ſubtrahis? quem fugis, aut quis te cohibet ab amplexu noſtro? Hac dicens, ſuccendit ignem in cinere ſepultum: colitque ſupplex pio frumento & thuribulo pleno Lares Trojanos & ſacraria alba Veſta. Statim advocat ſocios, ac primo Aceſten? declaratque mandatum Jovis, & juſſa dilecti patris, & quod jam conſilium hæreat menti. Nulla* eſt *mora in* hoc *conſilio & Aceſtes non recuſat mandata. Addicunt matres urbi, & relinquunt plebem volentem, animos non cupidos magnæ gloriæ.*

Conſiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat ſenior: lectos juvenes, fortiſſima corda,
Defer in Italiam: gens dura, atq; aſpera cultu,
Debellanda tibi Latio eſt. Ditis tamen ante
Infernas accede domos; & Averna per alta
Congreſſus pete, nate, meos. Non me impia namq;
Tartara habent triſteſq; umbræ; ſed amœna piorũ
Concilia, Elyſiumque colo. Huc caſta Sibylla
Nigrantum multo pecudum te ſanguine ducet.
Tum genus omne tuũ, &, quæ dẽtur mœnia, diſces.
Jamque vale: torquet medios nox humida curſus,
Et me ſævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit, ceu fumus, in auras.
Æneas: quo deinde ruis? quo proripis? inquit.
Quem fugis? aut quis te noſtris complexib⁹ arcet?
Hæc memorans, cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes:
Pergameúmq; Larem, & canæ penetralia Veſtæ
Farre pio & plenâ ſupplex veneratur acerrâ.
Extemplo ſocios, primumque accerſit Aceſten:
Et Jovis Imperium, & chari præcepta parentis
Edocet; & quæ nunc animo ſententia conſtet.
Haud mora conſiliis: nec juſſa recuſat Aceſtes.
Tranſcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.

NOTÆ.

738. *Medios torquet, &c.*] Tria ſunt hic notanda. I. Æſtas, ſive ſolſtitium imminens, hic ſignificatur: cum ſcilicet nox eſt breviſſima, primumque diluculum mediæ nocti fere conjunctum: ait enim *medios torquet nox curſus*; & *oriens me equis afflavit*, id eſt, *Sol oriens*. Quæ ratio temporis cum iis quæ diximus v. 46. apprime convenit. Et vero confectis ludis, veriſimile eſt Æneam conſilii ambiguum dies non paucos in deliberando poſuiſſe: cum hoc ipſi inſomnium contigit. II. Umbræ noctu tantum ſolent apparere, diemque fugiunt. Propert. l. 4. 7. 89.

Nocte vagæ ferimur, nox clauſas liberat umbras:
Errat & objecta Cerberus ipſe ſera.
Luce jubent leges Lethæa ad ſtagna reverti:
Nos vehimur, vectum nauta recenſet onus.

Alii hoc tribuunt *umbris*, quæ circa tumulos manebant; cum *manes* ſive *idola* apud inferos clauſa eſſent. Licet autem hæc Anchiſæ ſpecies è cœlo, non ex inferis, apparere hic dicatur: eamdem tamen ipſi tribuit lucis ac diei formidinem. III. Somnia tantum ea putantur vera, quæ ad extremam noctem obveniunt: falſa, quæ ſub primam noctem. Cauſam affert Plinius, l. 10. 75. *A vino & à cibis proxima, atque in redormitione, vana eſſe viſa prope convenit.* Quare verum hoc inſomnium Æneas exiſtimavit.

744. *Pergameumque Larem, &c.*] *Penates, Lares, Veſtam*, id eſt, inextinctum ignem, ſecum in Italiam advexiſſe Æneam diximus, Æ. 2. 293. ubi de *Veſta*: & Æ. 2. 717. De cultu *Larium* diximus, Æ. 3. 177. Colebantur autem injectis in ignem floribus, vino, thure, libis, ſive placentis è puriſſimo frumento, quod *far* appellatur; mola item ſalſa, de qua Æ. 2. 133. Unde hic ait *farre pio*, id eſt, placenta & libo; & *acerra*, arcula thuris ſive thuribulo. Superſunt hic tria notanda. I. Per *ſopitos ignes*, non intelligi ignes extinctos, hoc enim nefas erat; ſed lentius emicantes. II. Veſtam dici *canam*. Vel quaſi antiquam, ut dicta eſt, Æ. 1. 296. *cana fides*. Vel quia Veſtales deinde virgines albo amictu indutæ ſunt. III. Æneam, poſt Anchiſæ diſceſſum, ſacra feciſſe *Laribus*: quia putabant

Ipſi

Ipſi tranſtra novant, flammiſq; ambeſa reponunt
Robora navigiis: aptant remoſque rudenteſque:
Exigui numero, ſed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem deſignat aratro,
Sortiturq; domos: hoc, Ilium; & hæc loca, Trojæ
Eſſe jubet; gaudet regno Trojanus Aceſtes,
Indicitque forum, & patribus dat jura vocatis.
Tum vicina aſtris Erycino in vertice ſedes
Fundatur Veneri Idaliæ: tumuloq; ſacerdos

Alii reſciunt ſcamna, & reparant in *navibus ligna ſemuſta flammis; accommodant remos & funes: pauci* quidem ſunt *numero, ſed virtus ardens bello. Interim Æneas deſcribit* ſpatium *urbis aratro, & deſtribuit domos* per ſortem: *imperat hoc* ſpatium *dici Ilium; & hæc loca*, loca *Trojæ. Aceſtes Trojanus latatur* nova *ditione. Aſſignat forum, & ponit leges ſenibus convocatis. Tunc templum propinquum ſideribus ponitur Veneri Cypriæ in cacumine Erycis* montis: *& ſacerdos*

NOTÆ.

veteres, nihil aliud *Lares* eſſe, quam animas parentum, ut oſtendimus, Æ. 2. 717. De *tranſtris*, ſupra, v. 119. De *rudentibus*, infra, v. 824. De voce *ambeſa*, Æ. 3. 257.

755. *Urbem, &c.*] De hac tria dicenda, *nomen, ſitus, conditor.* I. Vocatur à Stephano *Egeſta*, à Dionyſio Halicarnaſſeo *Ægeſta*, à Cicerone & Romanis vulgo *Segeſta*, à Plinio cives ejus *Aceſtæi*, quod convenit cum Virgilio, qui *Aceſtam* vocat: nunc teſte Fazello *Barbara*. Varietatem nominum induxit multiplex regis hujus appellatio, quem Virgilius *Aceſten* vocat, ſupra, v. 36. II. Situs ejus eſt in parte occidentali Siciliæ, ſinum verſus & emporium, cui nomen *Caſtel à mare*, & ſeptentrionem reſpicit: urbs ipſa *Segeſta*, non in litore, ſed ab hoc emporio milliaria circiter quinque in terras recedit ad meridiem: ager calidis & ſulphureis fontibus paſſim ſcatet. III. Hujus conditor dicitur à quibuſdam apud Strab. l. 6. Philoctetes, qui ex agro Italiæ Crotonienſi Trojanum Ægeſtum eo conſilio in Siciliam miſerat. Apud Lycophronem & ejus interpretem Tzetzem, Ægeſtæ atque Elymo tribuitur, ſupra, v. 73. Apud Virgilium, Pompeium, Feſtum, Dionyſium, Ciceronem, Æneæ aſſignatur. Ita Cicero Verrina 4. 72. *Segeſta eſt oppidum pervetus in Sicilia, quod ab Æenea, fugiente à Troja atque in hæc loca veniente, conditum eſſe demonſtrant.* Dionyſii Halicarn. verba jam retulimus, v. 660. De Romano more circumducendi *aratri*, ad circuitum urbis deſignandum, Æ. 1. 452. in voce *porta*.

756. *Hoc, Ilium; & hæc loca, Trojæ.*] *Ilii* mentionem in Sicilia nuſquam reperi: quare hic, *Ilium* ſumi puto pro *arce* aut urbe ipſa Segeſtana, quæ ad ſimilitudinem Ilii ſive Trojæ condita ſit: quemadmodum ex arce Trojana *Pergamo*, edita loca omnia deinde *Pergama* vocata eſſe diximus Æ. 1. 470. *Loca Trojæ.*] *Scamandrum* ſive *Xanthum*, & *Simoënta*, Troadis fluvios, de quibus Æ. 1. 104. 477. quorum nomina duobus circa Segeſtam in Sicilia fluviis ab Æenea fuiſſe impoſita teſtantur quidem apud Strab. l. 13. Et *Scamandri* quidem mentio eſt apud Diodorum, l. 20. quem Cluverius ait nunc appellari nomine *S. Bartholomæi*, vel *Freddo*. Addit idem *Simoënta* ad orientem ipſius naſci, & cum eo poſt paulo miſceri: nec ejus vulgare nomen aſſignat.

758. *Indicitque forum, &c.*] *Forum* locus erat ubi jus diceretur. *Indicit*, tempus propriè notat, quo jus in foro dicendum eſſet. *Dat jura*, jus illud legesque aperit, ex quibus urbem recturi eſſent *patres*, id eſt ſeniores: & ſic Romæ *ſenatores* deinde vocati ſunt. Notandum autem civitatem tribus præcipue contineri, muris, legibus, religione: quibus ex æquo ab Ænea proviſum eſt.

759. *Erycino in vertice.*] De ſitu *Erycis*, nunc *S. Juliani*, montis poſt Ætnam in Sicilia maximi, diximus, Æ. 3. 707. In hujus declivi, paulo infra verticem, urbs fuit ejuſdem nominis. Hanc fundatam, & utrique nomen inditum volunt ab ipſo Eryce, Diodorus l. 4. & Apollodorus l. 2. A ſepulchro Erycis ibidem conſtituto nomen petit Hyginus, c. 270. Ab Ænea cum Segeſta urbe conditam eſſe cenſent Dionyſius l. 1. & Tzetzes in Lycophronem. De *Eryce*, ſupra, v. 24.

760. *Sedes Fundatur Veneri Idaliæ.*] In ſummo montis Erycis vertice planities fuit, ubi templum Veneris Erycinæ diu celebratum; & juxta Tacitum à Tiberio, juxta Suetonium à Claudio, deinde inſtauratum. Primus ejus conditor Æneas dicitur à Pomponio Mela, ab Hygino, à Dionyſio, qui Venerem illam ipſam non *Erycinam*, ſed *Æneiam* vocatam addit. Ab his ita diſſentit Diodorus l. 4. ut non ſolum Erycem urbem, ſed & Erycinæ Veneris ædem, ab *Eryce* fundatam putet; ab Ænea donis dumtaxat ornatam: Æneæ tamen opus vulgo id habitam eſſe innuit Tacitus Annal. l. 4. *Idaliam* vocat Venerem Virgilius, non quod hoc ibi nomine inſignita fuerit, ſed quomodo Delium Apollinem appellat *Thymbræum*, ut notavimus, Æ. 3. 85. & Æ. 4. 345. *Idalium* ſive *Idalia*, oppidum & nemus eſt inſulæ Cypri, in mediterranei maris maxime orientali ſinu, quæ tota Veneri dicata fuit.

Et lucus late ſacer additur Anchiſæo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos; placidi ſtraverunt æquora venti:
Creber & aſpirans rurſus vocat Auſter in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus:
Complexi inter ſe noctemq; diemq; morantur.
Ipſæ jam matres; ipſi, quibus aſpera quondam
Viſa maris facies & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lacrymans commendat Aceſtæ.
Tres Eryci vitulos, & tempeſtatibus agnam
Cædere deinde jubet; ſolvique ex ordine funes.
Ipſe caput tonſæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora, pateram tenet; extaq; ſalſos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes:
Certatim ſocii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, taleſq; effundit pectore queſtus:

a ſylva late ſacra attribuitur ſepulchro Anchiſæ. Et jam omnis populus epulatus fuerat per *novem dies, & facta* fuerant *ſacrificia* per *aras: cum tranquilli venti complanaverunt fluctus, & validus Auſter aſpirans invitavit iterum in mare. Surgit magnus luctus per litora ſinuoſa: cives ſtant complexi inter ſe noctuque diuque. Jam ipſæ matres; ipſi, quibus conſpectus maris videbatur olim horridus, & vis* ejus *intolerabilis*; illi *volunt proficiſci, & pati difficultates omnes itineris. Bonus Æneas ſolatur illos ſermone benevolo, & flentes commendat* eos *Aceſtæ conſanguineo* ſuo. *Poſtea jubet* ſuos *immolare Eryci tres vitulos, & agnam tempeſtatibus; & funes per ordinem abrumpi. Ipſe coronatus frondibus conciſæ olivæ* circa *caput, erectus longe in prora, tenet poculum; & projicit viſcera in aquas ſalſas, effunditque vina pura. Ventus exoriens propellit à puppe navigantes: ſocii verberant mare certatim, & verrunt* ejus *planitiem. Venus autem interim agitata curis alloquitur Neptunum, & emittit è pectore tales querelas:*

NOTÆ.

761. *Sacerdos & lucus, &c.*] Quippe promiſerat ſe, condita urbe, ſacra in perpetuum Anchiſæ patri fundaturum, v. 60. Itaque ſacerdotem ei, & ſacram ſylvam dedicat. *Anchiſæo.*] Pro *Anchiſæio:* ut Æ. 4. 552. *Cineri Sichæo*, pro *cineri Sichæio.* Teſtatur autem Hyginus c. 270. in Erycino monte ſepultum Anchiſen fuiſſe: quamvis in Italiam perveniſſe Cato dicat; alii, antequam Æneas Siciliam attigiſſet, in itinere obiiſſe.

762. *Dies epulata novem, &c.*] Novemdialia ſacrificia repetita de quibus v. 64. ſacrificiis autem fere ſemper adjunctæ epulæ è ſacris carnibus. Cujus autem in honorem peracta hæc ſacra? An iterum patris, ut illa ſuperiora? an Deorum novæ urbis? An Veneris Erycinæ? Hoc ſane ipſum puto: incidi enim in locum Athenæi l. 9. quem hic aſcribere non pigebit. Τῆς δὲ Σικελίας ἐν Ἔρυκι κειμένου τὸ ἱερὸν, ὃν καλοῦσιν ἀναγωγὸς, &c. *In Eryce autem Siciliæ templum quoddam eſt quod vocant ἀναγωγὸς, ſive* profectionis dies, *quibus aiunt Venerem in Africam abire. Tunc nullæ apparent circa locum columbæ, tamquam deæ comitatæ. Nono poſt die, quod tempus καθόδιον, ſive* reverſionis dies *appellant, columba ex navi una prævolante, & in templum ſe recipiente, ſecuuntur mox aliæ. Tum quotquot circum habitant divites convivia agunt, cæteri læti plaudunt.* Eadem ferme habet Ælianus Hiſt. anim. l. 4. 2. Quæ cum Æneæ profectione, ac epulis, dierumque numero, ſatis congruunt; ut eo dicatur Virgilius reſpexiſſe: & Æneas matri ſuæ Veneri poſtrema hæc feciſſe ſacra, cui modo templum fundaverat.

764. *Auſter.*] Ventus meridionalis, navigantibus è Sicilia in Italiam commodus. Ecl. 2. 58.

768. *Numen.*] Vel numen ac divinitas maris: vel quorumcumque Deorum voluntas: Æ. 1. 137.

771. *Conſanguineo Aceſtæ.*] *Conſanguineus*, non cognatum & *ex eadem familia* hic ſignificat; nullum enim eſt veſtigium hujus inter Æneam & Aceſten cognationis: ſed *ex eadem gente* Trojana. Vide quæ de Aceſtæ origine dicta ſunt, v. 36. De *Eryce*, v. 24. De *Erycis divinitate*, v. 467. De *divinitate tempeſtatum*, & *agna* iiſdem immolanda, Æ. 3. 120. De *vino* & *extis projiciendis* in mare ante profectionem, ſupra v. 238. De *extis*, Æ. 4. 64. *Patera*, poculum eſt patens.

779. *At Venus, &c.*] De *Venere*, Æ. 1. 260. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *æquore*, pro maris planitie, Æ. 2. 780. De *Junonis* ira in Trojanos, Æ. 1. 33. De *ejuſdem conatu adverſus fata*, Æ. 1. 243. De *Phrygibus*, Æ. 1. 385.

Junonis

Junonis gravis ira & inexſaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces deſcēdere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatiſve infracta quieſcit.
Non media de gente Phrygū exediſſe nefandis
Urbem odiis ſatis eſt, pœnam traxiſſe per omnem
Reliquias; Trojæ cineres atque oſſa peremptæ
Inſequitur: cauſas tanti ſciat illa furoris.
Ipſe mihi nuper Libycis tu teſtis in undis
Quam molem ſubito excierit: maria omnia cœlo
Miſcuit, Æoliis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc aula tuis.
Proh ſcelus! ecce etiam Trojanis matribus actis
Exuſſit fœde puppes, & claſſe ſubegit
Amiſſa ſocios ignotæ linquere terræ.
Quod ſupereſt, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim:
Si conceſſa peto, ſi dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne eſt, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis; merui quoque: ſæpe furores
Compreſſi, & rabiem tantam cœlique mariſque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaq; teſtor,
Æneæ mihi cura tui. Cum Troïa Achilles
Exanimata ſequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere poſſet
In mare ſe Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
Congreſſum Æneam, nec Diis, nec viribus æquis,

Aſſera iracundia & inſatiabilis animus Junonis coëgerunt me delabi ad omnes preces, Hanc, neque diuturnum tempus, nec ulla pietas placat; nec quieſcit victa juſſu Jovis aut fatis. Non ſufficit ipſi conſumpſiſſe infando odio urbem è medio populorum Phrygia, & duxiſſe ejus reliquias per omne genus pœnarum; perſequitur cineres & oſſa interfecta Trojæ: noverit ipſa cauſas tanti furoris. Tu ipſe teſtis es, quantam excitaverit mihi nuper tempeſtatem in mari Libyco: confudit omnia maria cum cœlo, fruſtra confidens ventis Æoliis: auſa eſt hoc in tua ditione. O crimen! en etiam impulſis mulieribus Trojanis incendit fœde naves, & coëgit cives amiſſâ claſſe relinquere eas mulieres in peregrina regione. Quod ſpectat ad reliqua: precor, liceat Trojanis committere tibi per undas vela ſecura, liceat pervenire ad Tybrim Laurentem; ſiquidem peto res conceſſas, ſiquidem Parcæ & fata dant illis eas urbes. Tunc filius Saturni, rector profundi maris, protulit iſta: ô Venus, omnino æquum eſt te confidere meo imperio, unde accepiſti ortum; hoc etiam merui: ſæpe repreſſi furores & rabiem immanem cœli & maris. Nec minor cura eſt mihi Æneæ tui in terris, teſtes appello Xanthum & Simoënta. Quando Achilles perſequens turmas Trojanas territas allidebat eas ad muros, & tradebat morti multa millia, & fluvii pleni cadaveribus gemebant, & Xanthus non poterat invenire viam & exonerare ſe in mare; tunc ego ſervavi cavâ nube Æneam certantem cum forti filio Pelei, nec Diis nec viribus paribus,

NOTÆ.

784. *Inſracta.*] *Fracta.* Affirmat enim ſere ſemper augetque, non negat; ſcilicet ab *infringo*, quod ſemper affirmat.

788. *Cauſas tanti ſciat illa furoris.*] Significat nullam eſſe furoris illius cauſam; quaſi dicat, *ſciat illa cauſas, ego enim neſcio.* De *Libyco mari*, circa Africam, Æ. 1. 162. De *Æolo* ventorum Deo, Æ. 1. 56.

790. *Molem.*] Cumulos fluctuum, tempeſtate ſuſcitatos. Sic Æ. 1. 138. Neptunus increpat ventos: *Tantas audetis tollere moles?* De *Parcis*, quæ pro fato ſumuntur, Æ. 1. 26. De *Neptuno*, *Saturni filio*, Æ. 1. 129.

800. *Cytherea, &c.*] De hoc *Veneris* nomine, Æ. 1. 261. De *ejus genere* & *ortu* è ſpuma maris, Æ. 1. 260.

801. *Merui quoque.*] Merui beneficiis meis, ut mihi fideres.

803. *Xanthum, &c.*] Hos atteſtatur fluvios Neptunus: non quaſi ſacra ſibi numina; ſed quia reipſa teſtes fuerant exhibiti Æneæ auxilii, quorum in ripa Æneam periculo Neptunus eripuerat. De *Xantho* & *Simoënte*, fluviis Troadis, Æ. 1. 104, 477. De *Æneæ ex Achillis manibus erepto*, Æ. 4. 228. De *Pelida*, Achille, ejuſque Patre Peleo, Æ. 2. 263. De *Neptuni odio in Trojanos*, Æ. 2. 610.

quamvis optarem eruere à fundamentis monimenta perjurâ Trojæ conſtructa meis manibus. Nunc etiam reſtat mihi eadem voluntas erga Æneam, *depone metum: perveniet ſecurus* ad *portum Averni, quem cupis: unus erit tantummodo quem requiret ſubmerſum mari; unicum caput peribit pro multis. Poſtquam pater* Neptunus *recreavit has verbis lætum animum Deæ, alligat equos curruî, & imponit* iis *ferocientibus fræna ſpumantia, & manibus laxat omnes habenas. Volat celer per ſummos fluctus* in *curru cæruleo, undæ demittunt ſe, & mare inflatum complanatur aquis, ſub rotis ſonantibus: nimbi fugiunt toto aëre. Tunc varii vultus comitum* apparent *grandia cete, & chorus Glauci ſenioris, & Palæmon filius Inûs, & Tritones veloces, & totus exercitus Phorci. Thetis & Melite, & virgo Panopea, Neſæe, & Spio, Thalia, & Cymodoce, occupat ſiniſtra ſpatia. Tunc viciſſim blanda lætitia ſubit animum incertum Æneæ: imperat celeriter omnes malos erigi, & admoveri manus* ad *vela.*

Nube cava eripui; cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manib⁹ perjuræ mœnia Trojæ. 811
Nunc quoq; mens eadem perſtat mihi, pelle timo-
Tutus quos optas portus accedet Averni: (rem;
Unus erit tantum, amiſſum quem gurgite quæret;
Unum pro multis dabitur caput. 815
His ubi læta Deæ permulſit pectora dictis;
Jungit equos curru genitor, ſpumantiaque addit
Fræna feris, manibuſq; omnes effundit habenas,
Cœruleo per ſumma levis volat æquora curru:
Subſidunt undæ, tumidumq; ſub axe tonanti 820
Sternitur æquor aquis: fugiunt vaſto æthere nim-
Ecce (bi.
Ruum variæ comitum facies: immania cete,
Et ſenior Glauci chorus, Inoüſque Palæmon,
Tritoneſque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis & Melite, Panopeaq; virgo,
Neſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque. 826
Hic patris Æneæ ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocius omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.

NOTÆ.

813. *Portus accedet Averni.*] Qui non longe abeſt ab urbe *Cumis*, & *antro Sibyllæ:* quo perveniet, Æ. 6. De *Averno*, G. 2. 161. Æ. 4. 512. Æ. 6. 237.

815. *Unum pro multis, &c.*] Palinurus, qui Morphei fraude ſubmergetur, v. 860. De *equis & curru Neptuni*, Æ. 1. 160. De *feris*, pro equis, Æ. 2. 51.

820. *Sub axe tonanti.*] Vel *axe Neptunii curruſ*, qui magno rotarum ſtrepitu impelli & quaſi *tonare* videbatur. Vel *axe cœli*, id eſt, cœlo ipſo, quod tempeſtatem minabatur, & jam *tonabat*, priuſquam has Neptuno preces funderet Venus.

822. *Variæ comitum facies, &c.*] Varia maris numina, aut monſtra. I. *Cete*, maximi ſunt piſces, qui pro balænis vulgo ſumuntur: neutrius generis, & pluralis numeri: quia Græca vox eſt, eaque neutra τὸ κῆτος, plurali numero τὰ κήτεα, & per contractionem κήτη, unde *cete*. II. *Glaucus, Panopea, Palæmon* filius *Inûs*, G. 1. 437. III. *Senior Glauci chorus*, Nymphæ, aut Tritones: & commutatio eſt, id eſt, *ſenioris Glauci chorus*. IV. *Tritones*, Æ. 1. 148. V. *Phorci exercitus*, ſupra, 240. VI. *Thetis*, Nerei filia, E. 4. 32. cum reliquis Nymphis ſororibus, quarum nomina ſingulatim explicantur, G. 4. 338. Præterquam *Melites*, quæ ab Heſiodo numeratur inter quinquaginta Nerei filias, Μελίτη, à μέλι, *mel*.

829. *Attolli malos.*] De re nautica hæc accipe. I. *Malus*, ingens arbor eſt, in medio navis erecta, è qua vela ſuſpenduntur; cum in altum ſolvebant veteres, hunc erigebant; inſerebantque foramini, qui Latinis *modius*, Græcis μεσόδμη, dicebatur; tum funibus undique firmabant: appulſi autem ad litus, eruebant è *modio*, & inclinabant ad puppim, in ligno quod Plauto *caſtoria*, Homero ἰστοδόκη appellatur. De *erectione* hic loquitur Virgilius. De *inclinatione*, Lucanus l. 3. 45. *Et poſito remis petierunt litora malo.* II. *Antennæ*, oblongæ perticæ, è quibus expaſſa pendebant vela: hæ malo tranſverſæ ſuſpendebantur, vel in ipſa mali ſummitate, ſi major venti vis captanda erat; vel medio in malo, ſi moderatior ſufficiebat. III. *Brachia* & *cornua*, partes erant antennæ; *brachia* quidem partes mediæ, quæ hinc inde ad mali latera prominebant: *cornua* vero partes extremæ, quæ brachia terminabant. Itaque hic per *brachia*, totas ipſas antennas Æneas intelligit: jubetque velis intendi antennas, per enallagen ſive commutationem; id eſt, *jubet vela intendi antennis*. Niſi forte præſtet ita ſimplicius explicare: *jubet admoveri manus & brachia artemque omnem explicandis velis.* IV. *Funes*, quibus antennæ velis

Una

Una omnes fecere pedem: pariterq; ſiniſtros,
Nunc dextros ſolvere ſinus: una ardua torquent
Cornua, detorquentq;: ferunt ſua flamina claſſem.
Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii curſum contendere juſſi.
Jamq; fere mediam cœli nox humida metam
Contigerat; placidâ laxarant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ:
Cum levis æthereis delapſus Somnus ab aſtris
Aëra dimovit tenebroſum, & diſpulit umbras;
Te, Palinure, petens, tibi triſtia ſomnia portans
Inſonti: puppique Deus conſedit in alta,
Phorbanti ſimilis, fuditque has ore loquelas:
Iaſide Palinure, ferunt ipſa æquora claſſem,
Æquatæ ſpirant auræ, datur hora quieti.
Pone caput, feſſoſque oculos furare labori.
Ipſe ego pauliſper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Mene ſalis placidi vultum fluctuſque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monſtro?
Æneam credam quid enim fallacibus Auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?
Talia dicta dabat: clavumque affixus & hærens

Simul omnes extenderunt funes veli: *& ſimul laxaverunt* modo *ſiniſtros, modo dextros ſinus* veli: *ſimul vertunt & obvertunt alta cornua* antennæ: *venti proſperi provehunt claſſem. Palinurus primus ante omnes ducebat denſam claſſem: alii juſſi* ſunt *dirigere curſum ad illum. Et jam nox humida attigerat pæne medium ſpatium cœli remiges ſtrati inter dura ſcamna ſub remis permiſerant membra tranquillo ſomno: cum Somnus celer delapſus è ſideribus cœleſtibus diſcuſſit aërem obſcurum, & fugavit tenebras; quærens te, ô Palinure: ferens tibi innocenti ſomnia funeſta: & Deus ſedet in alta puppe, ſimilis Phorbanti, & protulit ore verba iſta: ô Palinure, fili Iaſi, ipſum mare provehit naves, venti flant æquabiles, tempus offertur* ad *quietem. Demitte caput, & ſubtrahe labori oculos laſſos. Ego ipſe implebo pro te tuum officium tantiſper. Cui Palinurus reſpondet vix aperiens oculos: an vis me neſcire faciem tranquilli maris & undarum quietarum? an me fidere toties deceptus fraude æris ſereni,* ei *affixus & adhærens;*

huic monſtro? quid enim committam Æneam Auſtris doloſis, etiam Proferebat talia verba: & nullatenus deſerebat gubernaculum,

NOTÆ.

inſtructæ demittebantur attollebanturque, vocabantur *rudentes*: qui vero ex utroque infimo veli angulo pendebant, dicebantur *pedes*. V. *Pedum* uſus erat, in captando vento: cum enim vulgo antenna extra malum, proram verſus, ex æquo penderet: pedeſque hinc atque hinc è velo penduli ad latera navis, item ex æquo alligarentur; prout magis minuſve pedum alter aut laxabatur aut ſtringebatur, ita magis minuſve in dextrum ſiniſtrumve latus *detorquebantur cornua* antennarum, ipſaque *obliquabatur* antenna, & majori minorive ſinu vela ventos excipiebant. Atque illud eſt, *obliquare ſinus in ventum*, ſupra, v. 16. Itemque *facere pedem*, id eſt, *extendere pedem*, ut ſæpe, *facere vela*, id eſt, *extendere vela*.

832. *Sua flamina.*] *Proſpera, commoda.* Sic Ovid. Triſt. 1. 9. 49. *Vos facite ut ventos, loca eum diverſa petamus, Illa ſuos habeat, nec minus illa ſuos.*

835. *Metam.*] Aërem *circo*, comparat in quo ſidera, *noxque* ipſa, decurrunt: terram exiguæ rotundæque molis, poſitam in medio, comparat *metæ*; quam ſidera circumeunt: De *circo* & *meta*, v. 288.

838. *Somnus.*] De eo, ejuſque inſignibus, Æ. 6. 893. *Delapſus ab aſtris*: id eſt, *ex aëre*, per quem vagatur, ut varia hominibus ſomnia immittat: cum enim noctis ſit filius, & habitet apud inferos; ex aſtris & cœlo deſcendere, quaſi è propria ſede, non poteſt.

839. *Diſpulit umbras.*] Vel ſimpliciter motum exprimit volantis Dei, qui tenebroſum aërem ab eo findit, vel ſignificat, aërem ab eo etiam clariorem redditum, ut ejus inſueta ſerenitas Palinuro fraudem faceret.

842. *Phorbanti.*] Multi fuerunt hujus nominis: interque alios unus è filiis Priami: de quo hic ſermonem eſſe putat Hortenſius. *Iaſius*, Trojanus aliquis pater aut avus Palinuri. De *ſale*, pro mari, Æ. 1. 541. De *Auſtris*, ventis meridionalibus, E. 2. 58. De *Clavo*, manubrio gubernaculi, ſupra, 177. De *Lethæo rore*, & fonte apud inferos oblivionem inducente, G. 1. 78. & Æ. 6. 705. De *Styge*, fluvio etiam inferno, Æ. 6. 323.

& intendebat oculos in ſidera. Ecce Deus excutit ſuper gemina tempora ramum ſparſum aquâ Letheâ, & ſoporatum virtute Stygiâ: & relaxat obnitenti oculos fluitantes. Vix ſomnus improviſus occupaverat prima membra: & ſtatim Deus *ſuper innitens, impulit, cum parte puppis effracta & cum gubernaculo,* illum *pronum in undas liquidas, & ſæpe implorantem ſocios fruſtra. Ipſe alatus & volans ſuſtulit ſe in levem aerem. Claſſis decurrit mari viam non minus tutam, & provehitur ſecura promiſſis patris Neptuni. Imo jam progreſſa radebat rupes Sirenum; olim aſperas & albentes oſſibus multorum: cum pater Æneas agnovit navem ire fluitantem amiſſo gubernatore, & ipſe gubernavit eam per undas obſcuras, multum gemens, & turbatus animo* ob *ſortem amici: ô Palinure,* aiebat, *qui nimis fidiſti cœlo & mari tranquillo, jacebis inſepultus in ignoto littore.*

Nuſquam amittebat, oculoſq; ſub aſtra tenebat:
Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
Viq; ſoporatum Stygiâ, ſuper utraq; quaſſat
Tempora; cunctantique natantia lumina ſolvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus:
Et ſuperincumbens, cum puppis parte revulſa,
Cumque gubernaculo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac ſocios nequicquam ſæpe vocantẽ.
Ipſe volans tenues ſe ſuſtulit ales in auras.
Currit iter tutum non ſecius æquore claſſis,
Promiſſiſque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo ſcopulos Sirenum advecta ſubibat,
Difficiles quondã, multorumq; oſſibꝰ albos;
Tum rauca aſſiduo longe ſale ſaxa ſonabant:
Cum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit, & ipſe ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, caſuq; animum concuſſus amici:
O nimium cœlo & pelago confiſe ſereno,
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena.

NOTÆ.

856. *Natantia lumina.*] *Fluitantia*, quæ nunc aperiuntur, nunc clauduntur. De *gubernaculo*, ſupra, v. 177.

864. *Sirenum ſcopulos, &c.*] Duo quærenda: quæ *Sirenes*, qui earum *ſcopuli*. I. *Sirenes* monſtra fuerunt; Acheloi fluvii & Calliopes aut Melpomenes Muſæ, filiæ tres, *Parthenope*, *Leucoſia*, *Ligeâ*. Varia ſpecie pinguntur: ſuperiore quidem corporis parte fœminæ: inferiore vero gallinæ, aut paſſeres, aut piſces. Harum una voce, altera tibiis, tertia lyra canebat. His deliciis nautas præternavigantes in naufragium pelliciebant ad ſcopulos. Harumque fatum fuit, tandiu vivere, quandiu cantantes eas audiens nemo impune prætervectus eſſet. At cum Ulyſſes, monitus à Circe, ſociorum aures obturaſſet cera, ſeque navis malo alligari juſſiſſet; eaque arte trajeciſſet incolumis: ideo Sirenes in mare ſe præcipites dederunt. Nomen: non ἀπὸ τοῦ πειρᾶν, *quia Sirenes*, non *Syrenes*, appellantur: ſed, vel à σειρὰ, *catena, funis*; vel à σειω, quod interdum eſt *decipio*. II. Sedes earum collocatur ad Surrentinum Italiæ promontorium, in mare Tyrrhenum prominens, inter agrum Campanum & Picentinum, ſinumque Puteolanum & Pæſtanum. Sed cum illic plures ſint inſulæ; imprimis *Capreæ*, major inſula, Tiberii ſeceſſu ac voluptatibus infamis, nunc *Capri*, ad Puteolanum ſinum magis accedens: item *Sirenuſæ*, ſcopuli, continenti propiores ac Pæſtano ſinui: hinc ſedem Sirenum alii in *Capreis*, alii in *Sirenuſis* locant; optime qui in *Sirenuſis*, nunc abſque nomine ſcopulis. Pæſtanus vero ſinus nunc eſt *golfo di Silerno*; Puteolanus, *golfo di Napoli*.

871. *Nudus in ignota, Palinure, &c.*] Cætera, quæ ad Palinurum pertinent, deſcribentur Æ. 6. 337. Non enim fluctibus hauſtus eſt; ſed enatans ab Italici litoris incolis occiſus.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS, LIBER VI.

ARGUMENTUM.

Appulsus Æneas in Italiam ad Cumas, petit antrum Sibyllæ Deiphobes: damque varia Phœbeo in templo descripta contemplatur, jubetur victimas cædere; peractisque sacrificiis consulit Sibyllam de futuris eventibus, deque descensu ad inferos. Sibylla tria respondet: bellum ab Italis instare gravissimum; ramum aureum, inventu perdifficilem, adeunti inferos parandum esse; denique unum ex amicis in litore mortem interim obiisse. Redit Æneas ad suos, mortuum Misenum reperit: hujus extruendo rogo dum exciditur sylva, columbæ, aves Veneris, ad aureum arborem Æneam deducunt. Hic igitur funere perfunctus, nocturnisque sacrificiis ad avernum Antrum inferorum numina veneratus, ad inferos Sibylla duce descendit. Videt illic I. In vestibulo, monstra varia. II. In ripa fluviorum infernorum, umbras defunctorum aditum petentes; inque iis, Orontem, Palinurum. III. In ipso flumine, Charonta portitorem, quem, secum de aditu rixantem, aurei rami conspectu demulcet. IV. In limine, Cerberum canem, quem sopit objecta offa. V. Ultra limen, sedes varias, quas incolebant: 1. Infantes: 2. Injusta morte damnati: 3. Propria manu perempti: 4. Amantes, in quibus Dido. 5. Bellatores, inter quos Deiphobus, aliique Trojani & Græci duces. VI. Ad sinistram, eminus carcerem vidit impiorum pœnis destinatum: quem locum adire cum non posset; à Sibylla varia variorum supplicia edocetur, Gigantum, Salmonei, Lapitharum, Ixionis, Thesei, &c. VII. Ad dextram verso itinere, pervenit ad Elysios campos: ubi multos heroum nactus, à Musæo de loci incolarúmque conditione, deque Anchisa, certior factus; in ipsum Anchisen incidit. VIII. Anchises, multa de animarum natura juxta Pythagoræ documenta præfatus, clarissimum quemque posterorum ad usque Augustum ei ostendit. IX. Denique perlustratis omnibus, per eburneam somni portam Æneas ad suos revertitur; & è Cumano litore, ad Cajetanum navigat.

SIC fatur lacrymans, classiq; immittit habenas.
Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci

INTERPRETATIO.

Sic loquitur plorans, & permittit navibus cursum liberum, *& demum appellitur litori Euboïcæ Cumarum.* Nautæ *vertunt proras* ad *mare: deinde*

NOTÆ.

1. *Sic fatur, &c.*] Quid fatur? id nempe quod extremis duobus libri quinti versibus continetur: *O nimium cœlo, &c.*

Habenas.] Metaphora ab equis petita: quæ liberum impetum cursumque navium significat. Hæc ad ignem translata est, Æ. 5. 662. *Furit immissis Vulcanus habenis.* Et ad crescentes arborum ramos, G. 2. 364. *Palmes laxis per purum immissus habenis.*

2. *Euboïcis Cumarum, &c.*] *Euboea*, maxima est Græciæ insula, hodie *Negrepont*: ad septentrionem & orientem, Locris, Bœotiæ & Atticæ, in longitudinem obversa: ab iisque divisa freto angustissimo, quod Euripus dicitur. Angustissimo freti loco urbs est *Chalcis*, quæ continenti Græciæ ponte juncta est. *Æolia*, vel *Æolis*, regio est Asiæ minoris, ad Ægæum mare, & Ioniæ septentrionem: in ea urbs fuit *Cuma*, nunc *Foja nova*. Hippocles Cumanus ex Æolia, & Megasthenes Chalcidensis ex Euboea,

Anchora

anchora ſiſtit naves uncis tenacibus, & curvata puppes tegunt extremum litus: prompta turba juvenum exilit in terram Italicam: pars quærit ſcintillas ignis latentes in venis lapidis: pars colligit ligna arborum, quæ ſunt *opaca domus ferarum; & oſtendit repertos fluvios. Sed pius Æneas vadit ad templum altum cui Apollo præeſt, & ad vaſtam penitus cavernam & horrendum penetrale Sibyllæ cui Deus Delius inſpirat magnam animam & intelligentiam, declaratque* res *futuras. Jam intrant ſylvas & auratum templum Dianæ. Dædalus, ſicut fama perhibet, fugiens regnum Minois,*

Anchora fundabat naves, & litora curvæ
Prætexunt puppes: juvenum manus emicat ardens
Littus in Heſperium: quærit pars ſemina flammæ,
Abſtruſa in venis ſilicis; pars denſa ferarum
Tecta rapit ſylvas, inventaque flumina monſtrat.
At pius Æneas arces quibus altus Apollo
Præſidet, horrendæq; procul ſecreta Sibyllæ,
Antrum immane, petit: magnam cui mentem ani-
Delius inſpirat vates, aperitque futura. (mumq;
Jam ſubeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus, ut fama eſt, fugiens Minoïa regna,

NOTÆ.

coloniam utriuſque gentis in Italiam deduxerunt; urbemque condiderunt in Campania, circa promontorium occidentale ejus ſinus, qui inde *Cumanus* appellatus eſt, etiam *Puteolanus*, nunc *golfo di Napoli*. Græcis urbs dicta Κύμη, Latinis *Cumæ*, quidusdam etiam *Cuma:* nunc everſa eſt. Hanc multo poſt Trojana tempora conditam eſſe teſtatur Velleius, l. 1. 4. Unde hæc à Virgilio de ea dicta eſſe neceſſe eſt per anticipationem temporis.

4. *Anchora fundabat, &c.*] Quia navim, unde per funem demittitur, committit, alligatque maris *fundo*, atque ita ſtabilit. Antiquiſſimæ anchoræ lapideæ fuerunt, ut conſtat ex Arriano, in periplo ponti Euxini: deinde lignæ, plumbo munitæ: poſtmodum ferreæ. De *Heſperio*, ſeu Italico litore, Æ. 1. 534.

6. *Semina flammæ.*] Scintillas. Sic Lucretius, l. 1. 900. *Verum ſemina ſunt ardoris multa.* Sic Homerus, Odyſſ. 5. 490. Σπέρμα πυρὸς, *ſemen ignis.* Imo Lucretius, quaſi eſſet aliquid plantis & igni commune, dixit, l. 1. 898. *Donec flammai fulſerunt ſiore coorto.*

9. *Arces quibus altus Apollo, &c.*] Hic notanda ſex. I. Æneæ prima cura eſt, adire Sibyllam: juxta monitum Heleni, Æ. 3. 441. præceptumque patris, Æ. 5. 731. II. Templum illud in latere orientali collis, urbis Cumanæ pars & veluti arx fuit. III. Extructum fuit ex uno eodemque rupis ſaxo, & velut in ipſo rupis ſinu excavatum. IV. Antrum Sibyllæ non extra templum, ſed in intimo templi loco fuit, multos in receſſus naturaliter defoſſum. Habentur iſta ex oratione parænetica Juſtini Martyris, qui annis poſt Virgilium centum circiter & ſeptuaginta floruit ſub Antonino Pio, templumque ipſum vidiſſe ſe perhibet: tum ex Agathia hiſtor. l. 1. cujus ætate templum videtur fuiſſe deſtructum, aut in arcem converſum, cui caverna Sibyllæ ſubjecta erat. V. Templum illud, juxta Virgilium, Apollini ſimul & Dianæ dicatum fuit: ſiquidem Sibylla vocatur *Phœbi Triviaque ſacerdos.* VI. Templo juncta de more ſylva fuit, ſive *lucus*; aut utrique numini, aut uni Dianæ ſylvarum præſidi ſacer. De *Sibylla*, infra, v. 36. De *Apolline* & *Phœbo*, eodem numine, Ecl. 3. 62. 104. De *Trivia*, Diana, ſic à triviis ubi colebatur dicta, Æ. 4. 511. De *Delio vate*, Apolline vatum Deo, Ecl. 3. 67. Æ. 3. 77.

11. *Mentem animumque.*] Non eſt hæc ſynonyma, ſed rerum diverſarum expreſſio familiaris poetis, Lucretio, l. 4. 59. *Mens animi vigilat.* Catullo, Epig. ad Ortalum, v. 4. *Mens animi tantis fluctuat ipſa malis.* Horatio item, &c. Ita diſtinguuntur à Lactantio, l. 7. *Non idem eſt Mens & Animus: aliud enim eſt quo vivimus, aliud quo cogitamus. Nam dormientium Mens, non Animus ſopitur: & in furioſis Mens extinguitur, Animus manet.* Itaque mens, ipſa eſt Animi intelligentia & conſilium: ex Lucretio, l. 3. 616. *Animi nunquam mens conſiliumque.*

14. *Dædalus, &c.*] Athenienſis, ſolerti admodum ac ſubtili ingenio faber ac ſculptor, aſciæ, terebræ multorumque aliorum inſtrumentorum auctor: cum Perdicem, ſororis ſuæ filium, ob inventum ſerræ uſum ex invidia occidiſſet; judicii metu fugit in Cretam. Hic admiſſus in gratiam regis Minois labyrinthum fabricavit: ſed mox, ob commodatam Paſiphaë reginæ operam ad promovendum ejus cum Tauro adulterium, turre incluſus cum Icaro filio, inde, ſibi filioque à plumis & cera compactis alis, evolavit in Siciliam: ubi multa reliquit artis ſuæ monimenta, juxta Pauſaniam & Diodorum. Juxta Virgilium tamen, quem Silius, Juvenalis & Statius ducem ſecuti ſunt, in Italiam aufugit ad Cumas Campaniæ; ubi templum Phœbo condidit: opinor ideo, quod ejus alas ardore non diſſolviſſet, ut diſſolverat alas Icari ejus filii; qui imprudentius per aërem evagatus, alioqui inito

Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo,
Inſuetum per iter gelidas enavit ad Arctos;
Chalcidicamque levis tandem ſuperaſtitit arcem.
Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, ſacravit
Remigium alarum; poſuitque immania templa.
In foribus, letum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ juſſi (miſerum) ſeptena quotannis
Corpora natorum: ſtat ductis ſortibus urna.
Contra elata mari reſpondet Gnoſſia tellus.
Hic crudelis amor tauri, ſuppoſtaque furto
Paſiphaë, miſtumq; genus, proleſq; biformis
Minotaurus ineſt, Veneris monimenta nefandæ.
Hic labor, ille domus, & inextricabilis error.

auſus committere ſe aëri cum pennis velocius, evaſit ad frigidum ſeptentrionem per viam inſolitam; & volans ſtetit denique ſuper arce Cumana. Appulſus primum his terris ſacravit tibi remos alarum, ô Apollo; & fundavit vaſtum templum. In portis erat ſculpta *mors Androgei: deinde Athenienſes juſſi* in *pœnam dare ſingulis annis ſeptem corpora filiorum, res miſera! adeſt urna* unde *ſortes eductæ* erant. *Cretica inſula eminens mari reſpondet è regione. Hic adeſt amor infamis Paſiphaës* erga *taurum, & Paſiphaë ſuppoſita* per *fraudem & Minotaurus ſobiles* ejus *biformis mixto genere, monimentum flagitioſæ libidinis. Hic adeſt illa difficultas & error inexplicabilis labyrinthi.*

NOTÆ.

curſu, in eam Ægæi maris partem cecidit, quæ eſt ad ſeptentrionem Cretæ, circa Samum inſulam; nomenque, & inſulæ Sami vicinæ, & huic maris plagæ, reliquit ſuum.

Minoia regna.] *Cretam*, ſive *Candiam*, de qua Æ. 3. 104. Ubi regnavit *Minos*, Jovis & Europæ filius, qui ex *Paſiphaë* Solis filia, genuit *Ariadnem*, *Phædram* & *Androgeum*. Multis bellis adverſus Athenienſes Megarenſeſque victor: cum fugientem Dædalum inſecutus, bello Cocalum Siciliæ regem appeteret, ab Cocali filiabus thermarum vapore ſuffocatus eſt: juſtitiæ nomine ſic nobilitatus, ut apud inferos judex animarum à Græcarum fabularum auctoribus conſtitutus ſit: qui tamen iidem, quod ab eo male mulctati ſæpe Græci fuiſſent; ideo familiam ejus, uxorem, filiaſque propudioſis figmentis infames fecere.

16. *Enavit ad Arctos.*] In eas evolavit regiones, quæ ad ſeptentrionem Cretæ inſulæ ſitæ ſunt. Pace tamen dixerim Virgilii: Italia Siciliaque multo ad occidentem Cretæ magis vergunt quam ad ſeptentrionem. *Enavit.*] Evolavit: magna enim inter navigationem & volatum affinitas, unde mox alæ vocantur *remigium alarum*: ut enim multiplici remorum ac remigum ordine navis hinc inde provehitur, ita geminis hinc inde alis agitatur volucris: Æ. 1. 228. De *Arcto gemina*, ſive *urſa*, aſtris ſeptentrionalibus, G. 1. 138. De *Chalcidica*, ſive Cumæa arce, ſupra, v. 2.

20. *Letum Androgeo, &c.*] *Androgeus*, Minois & Paſiphaës filius, in Publicis Græciæ ludis ſæpenumero victor, ab Athenienſibus & Megarenſibus ex invidia occiſus eſt. Ideo Megarenſes à Minoë bello petiti & ſubacti ſunt. Athenienſes tributo mulctati ſeptem puerorum, totidemque puellarum: quos in Cretam, vel quotannis vel tertio aut nono quoque anno, ſorte vel delectu, mittere jubebantur, includendos labyrintho, & Minotauro devorandos. Virgilius, pueros tantum numerat. *Androgeo*, genitivus eſt Atticus quartæ inflectionis, τῦ Ἀνδρόγεω.

21. *Cecropidæ.*] Antiquum Athenienſium nomen: quorum rex primus fuit *Cecrops* Ægyptius, qui populus hujus regionis vagos duodecim in oppida congregavit, primumque vocavit *Cecropiam*; quæ deinde fuit arx Athenienſis urbis, cum Theſeus duodecim hæc oppida unam in urbem coegit, muriſque cinxit. De *ſortibus* ex urna educendis, Æ. 5. 491. De *Gnoſo*, urbe Cretæ inſulæ, Æ. 3. 104.

24. *Amor tauri, &c.*] *Paſiphaë*, Solis filia, de qua Ecl. 6. 46. turpi amore tauri correpta, dicitur arte Dædali in cluſa vaccæ ligneæ fuiſſe, qua arte clam *furtim*que ſuſcepit è tauro monſtrum *biforme*, ſemibovem ac ſemivirum, *Minotaurum* nomine: qui incluſus in labyrintho, puerorum Athenienſium ſanguine paſcebatur. *Taurus* hic, juxta aliquos, unus aliquis fuit ex aulicis principibus: qui ſtupri conſuetudinem cum Regina, Dædalo adminiſtro, habuerat. *Proles biformis.*] ortus puer ex illa conſuetudine, qui ad geminum referri poterat patrem, verum alterum, alterum falſum; unde & nomen ex utroque mixtum tulit. De *Venere*, amoris ac libidinis Dea, Æ. 1. 260.

27. *Labor ille domus, &c.*] *Labyrinthus* quadruplex fuit. Primus Ægyptiacus apud Heracleopolitas, opus multorum regum, cui manum ultimam Pſammitichus impoſuit. Secundus hic Cretenſis, Dædali opus, ad Ægyptiaci exemplum extructus, ſed vix centenam ejus partem referens. Tertius in Lemno inſula, centum & quinquaginta columnis inſignis. Quar-

Magnum

Nam Dædalus miserans magnum amorem filiæ regis, ipse explicuit Theseo *fraudes & circuitus parietum, dirigens filo passus* ejus *incertos. Tu etiam, ô Icare, haberes magnum locum in tanta sculptura, si dolor permisisset. Bis conatus erat exprimere in auro calamitatem illam: bis manus paternæ defecerunt. At vero* Trojani *uterius perlustrassent oculis omnia: nisi Achates ante præmissus* ab

Magnum Reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Cæca regens filo vestigia. Tu quoq; magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro;
Bis patriæ cecidére manus. Quin protinus omnia
Perlegerent oculis: ni jam præmissus Achates
Afforet; atq; unà Phœbi Triviæq; sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia Regi:

Æneæ ad Sibyllam, *rediisset; & cum eo Deiphobe* filia *Glauci, sacerdos Apollonis Dianæ, quæ dixit hæc regi:*

NOTÆ.

tus in Italia juxta Clusium, opus & sepulcrum Porsenæ Etruscorum regis. Locus fuit multis tramitibus inter se implexis, crebrisque foribus ad fallendos occursus recursusque intercisus: tectus fornicibus undequaque, & multis pyramidibus fastigiatus. Vide Plinium, l. 36. 13.

28. *Reginæ sed enim, &c.*] *Theseus*, Ægei Athenienſium regis filius, firmatus oraculis à patre veniam obtinuit, ad persolvendum Cretensibus tributum in Cretam cum reliquis pueris proficiscendi. Huc appulsus, pellecta in amorem sui *Ariadne*, Minois & Pasiphaës filia ejus opera à Dædalo glomeratum filum accipit: quo ad labyrinthi januam alligato, & inter eundum evoluto, cum Minotaurum occidisset, inde remenso itinere egressus, captivos reliquos ipsamque Ariadnen navi secum advexit. Hanc tamen in itinere deseruisse dicitur in insula Naxo: ubi à Baccho susceptа est, & corona donata, quam deinde inter sidera Dii retulerunt. *Regina* vocatur, id est regis filia: ut Polyxena apud Euripidem Ἥρωσσα. De morte *Icari*, supra, v. 14.

31. *Sineret dolor*] Supprimitur *si* particula; mutaturque tempus pro *si sivisset dolor.*

33. *Protinus omnia.*] *Omnia*, duas ultimas vocales in unam contrahit, ut spondeus fiat. Sic Æ. 5. 352. *Unguibus aureis.* De *Achate*, fidissimo Æneæ comite, passim dictum. De *Phœbi Triviæque sacerdote*, supra v. 9.

36. *Deiphobe Glauci, &c.*] De Sibyllis confusa obscuraque omnia: hæc mihi certiora occurrunt. I. *Sibylla* nomine nuncupatæ fuerunt fœminæ generatim omnes, quæ futura cum aliquo impetu furoris Deique afflatu prædicebant. II. *Nomen* est, à σίβω, Æolica voce, pro Θεός, *Deus*; & βουλὰ *consilium*: ita ut *Sibylla* sit, *divini consilii particeps.* III. Vitæ diuturnitate & virginitatis laude vulgo commendantur. IV. Ambrosius, in epistolam 1. ad Corinth. cap. 2. existimat eas malo spiritu afflatas, non veri Dei beneficio futura conjecisse. Hieronymus tamen adversus Jovinianum lib. 1. videtur existimare divinationem iis à vero Deo in præmium virginitatis datam esse. V. Multa de Christo prædixerunt, Cumana imprimis & Erythræa: neque tamen inde, aut vero numine afflatas, aut inde omnino dignas, putat Augustinus. Sic enim ait contra Faustum l. 13. c. 2. *Sibylla porro, vel Sibyllæ, & si qui alii vates vel philosophi gentium de Filio Dei vera prædixisse perhibentur: valet quidem aliquid ad paganorum vanitatem revincendam; non tamen ad istorum auctoritatem amplectendam: cum illum Deum nos colere ostendimus, de quo nec illi tacere potuerunt, qui suos congentiles populos idola & dæmonia colentes partim docere ausi sunt, partim prohibere ausi non sunt.* VI. Ideo existimo, Sibyllas malo quidem spiritu afflatas fuisse: factum tamen, ut in præmium virginitatis, aliqua etiam vera declarari per eas voluerit Deus, ad revincendam ethnicorum pervicaciam. VII. Plures paucioresve à diversis auctoribus numerantur; decem à Varrone, quem vulgo sequuntur omnes. *Delphica, Erythræa, Cumæa, Samia, Cumana, Hellespontica, Libica, Persica, Phrygia, Tiburtina.* Harum una Tarquinio Superbo, Romanorum regi tres vel novem obtulit libros, ex multarum Sibyllarum vaticiniis contextos: petiitque pretium trecentorum nummorum: despecta à Rege, tertiam librorum partem abjecit in ignem; tum reversa, idem iterum pretium popposcit: iterumque repulsam passa, partem librorum alteram incendit, pro reliqua tantundem petiit. Cujus pertinaciam rex admiratus, & persolvit pretium, & libros inter sacra Romani imperii haberi voluit, & in Capitolini Jovis sacrario sub terram in arca lapidea depositi: constitutis viris, qui, quoties exigerent dubia reipublicæ tempora, libros eos consulerent. Hi primum viri duo, postea decem, denique quindecim fuere Syllæ dictatoris temporibus. Hæc Tarquinii Sibylla, aliis *Cumæa*, aliis *Erythræa* dicitur, vulgo tamen *Cumana*: nomine *Amaltheæ*, vel *Demophile.* VIII. Libri illi incendio Capitolii conflagrarunt, anno ante Syllæ dictaturam: quare legati ex senatusconsulto missi sunt in plerasque Græciæ

Non

Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit:
Nunc grege de intacto ſeptem mactare juvencos
Præſtiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam, nec ſacra morantur
Juſſa viri, Teucros vocat alta in templa ſacerdos.
Exciſum Euboïcæ latus ingens rupis in antrum;
Quo lati ducunt aditus centum, oſtia centum:
Unde ruunt totidem voces, reſponſa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cũ virgo, Poſcere fata
Tempus, ait: Deus, ecce, Deus. Cui talia fanti
Ante fores, ſubito non vultus, non color unus,
Non comptæ manſére comæ: ſed pectus anhelũ,
Et rabie fera corda tument; majorque videri,
Nec mortale ſonans: afflata eſt numine quando
Jam propiore Dei. Ceſſas in vota preceſque,
Tros, ait, Ænea? ceſſas? neq; enim ante dehiſcent
Attonitæ magna ora domus. Et talia fata
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrrit
Oſſa tremor; ſuditq; preces Rex pectore ab imo:
Phœbe, graves Trojæ ſemper miſerate labores,

Hoc tempus non petit ſibi hæc ſpectacula: nunc potius erit immolare ſeptem juvencos de armento adhuc *indomito, & totidem oves electas juxta ritum. Sacerdos allocuta Æneam his* verbis, *invitat Trojanos in altum templum: & famuli non tardant* exequi *mandata* de ſacrificio. *Latus ingens rupis Cumanæ excavatum* eſt *in* formam *antri: quo centum lati aditus & centum portæ ducunt: unde erumpunt totidem voces,* quæ ſunt *reſponſa Sibyllæ. Perventum erat ad os* antri: *cum Virgo dixit: tempus eſt petendi oracula. Deus, Deus adeſt. Cui dicenti talia ante oſtia, repente non remanſit facies* eadem, *non idem color, non capilli ordinati: ſed pectus anhelans, & cor efferatum intumeſcit rabie:* cœpitque *apparere major, nec loquens modo humano: ex quo correpta eſt ſpiritu Dei jam præſente: dixit*que, *tardus es ad emittenda vota & preces, ô Æ-*

nea Trojane! tardus es: nam magna oſtia antri terrifici non aperientur prius, quam preces emiſeris: *& hæc locuta ſiluit. Tremor frigidus ſubiit in oſſa dura Trojanorum; & Rex* eorum *miſit preces ex intimo corde: ô Phœbe, qui* ſemper *miſertus* es *acerbarum caſuum Trojæ:*

NOTÆ.

& Italiæ civitates, qui carmina Sibyllarum undique conquiſita Romam deportarent. Hi collegerunt ad mille verſus: qui deinceps magna cura ſervati, tandem à Stilicone Honorii imperatoris ſocero cremati ſunt. Libros autem Sibyllinorum oraculorum octo, qui Græcis verſibus ſcripti circumferuntur, omnino ſuppoſitos puto. IX. Denique hæc Virgiliana Sibylla, *Cumæa* eſſe putatur, ſive *Cimmeria*, quæ in Italia paulo poſt excidium Trojæ vaticinata eſt. Hanc Juſtinus in parænetica orat. ait fuiſſe ortam Babylone, & Beroſi Chaldaicarum rerum ſcriptoris filiam: Virgilius Deiphoben, & Glauci cujuſdam filiam nuncupat; atque ita Græcæ putat eſſe originis.

38. *Grege de intacto, &c.*] *Juvencos* nondum jugum paſſos: hi enim uni ſacrificiis apti erant, G. 4. 551. *Intacta totidem cervice juvencas.* Deinde numero ſeptem: quia Apollini immolandi erant, uni è Diis ſuperis, quibus impar numerus placet: Æ. 5. 96. De *bidentibus* ovibus, Æ. 4. 57.

41. *Alta in templa, &c.*] De ſitu templi, & rupis, deque multis ejus oſtiis & receſſibus, ſupra, v. 9. De *Euboïca*, id eſt *Cumana* urbe, v. 2.

50. *Afflata eſt, &c.*] Non tantum tacta vicini numinis ſpiritu: ſed plena & correpta: ut contra Servium contendunt interpretes. Sic Ovid. Faſt. 6. 703. Tibiam dixit *afflatam* quæ vento plena eſt, & quaſi inflata: *Inventam Satyrus primum miratur; & uſum Neſcit, & afflatam ſenſit habere ſonum.* Igitur *propiore numine*, non eſt *viciniore*; ſed in intima pectoris parte jam *præſente*: maxime cum dicatur, v. 78. *Magnum ſi pectore poſſit Excuſſiſſe Deum.*

53. *Attonita magna ora domus.*] Oſtia illa *centum*, id eſt, plurima, de quibus, v. 44. Domus vocatur *attonita*: vel quia vocum erumpentium ſono, quaſi tonitru concutitur: vel quia attonitos ac trepidos facit, quemadmodum mors dicitur *pallida*, quia pallorem inducit. Et ſenſus eſt: Ego quæ nunc te alloquor *ante fores*; non intrabo in ipſa antri penetralia, unde oracula ſolco emittere; niſi prius vota conceperis. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

56. *Phœbe, &c.*] Trojanis favit: unde Ovidius Triſt. l. 1, 2, 5. *Mulciber in Trojam, pro Troja ſtabat Apollo.* De *Phœbe*, Ecl. 3. 62. De *Paride*, Æ. 1. 31. De *Achille*, à Paride in templo Apollinis occiſo, Æ. 3. 321. De *Æaco*, Achillis avo, Æ. 1. 103. *Direxti*, pro *direxiſti*: ut Æ. 1, 205. *Acceſſis ſcopulos*, pro *acceſſiſtis.*

Dardana

Dardana qui Paridis direxti tela manuſque
Corpus in Æacidæ: magnas obeuntia terras
Tot maria intravi duce te, penituſque repoſtas
Maſſylûm gentes, prætentaq; Syrtibus arva:
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Trojana tenus fuerit fortuna ſecuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas eſt parcere genti,
Diiq; Deæq; omnes, quib⁹ obſtitit Ilium, & in-
Gloria Dardaniæ. Tuq;, ô ſanctiſſima vates,(gens
Præſcia venturi: da (non indebita poſco
Regna meis fatis) Latio conſidere Teucros,
Erranteſque Deos, agitataque numina Trojæ.
Tum Phœbo & Triviæ ſolido de marmore templa
Inſtituam, feſtoſque dies de nomine Phœbi.
Te quoq; magna manent regnis penetralia noſtris,
Hic ego namque tuas ſortes, arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam; lectoſque ſacrabo
Alma viros: foliis tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis:
Ipſa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.
At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit

qui direxiſti ſagittam Trojanam & manum Paridis in corpus Achillis: te auctore ingreſſus ſum tot maria cingentia magnas terras, & nationes Maſſylorum longè remotas, & litora vicina Syrtibus. Nunc denique attingimus litora Italiæ recedentis. Hactenus calamitas Trojanorum nos perſecuta fuerit. Nunc æquum eſt vos etiam ignoſcere Trojanæ genti, ô Dii, & Deæ omnes, quibus adverſabatur Troja & magna gloria Troadis. Et tu, ô ſanctiſſima Sibylla, prævidens futurum, permitte Trojanos, & Deos vagos, & numina Trojæ jactata, ſedere in Latio: non peto regna non debita meis fatis. Tunc ſtatuam Phœbo & Dianæ templa è marmore ſolido, & dies feſtos de nomine Phœbi dictos. Magnum etiam ſacrarium expectat te in regnis noſtris. Ego enim illic recondam tua oracula, & ſe reta fata declarata meæ genti; & dedicabo tibi viros electos, ô alma: tantummodo noli inſcribere carmina frondibus, ne confuſa evolent in ludibrium rapidorum ventorum: precor te, loquere tu ipſa. Sic fecit finem loquendi voce. At Sibylla ingens, nondum patiens Phœbi, furit in caverna, tentans an poſſit

NOTÆ.

59. *Duce te.*] Ipſius enim oracula ſæpius de rerum eventu conſulerat: maxime in inſula Delo, Æ. 3. 84. Et ad Leucadem atque Actium, Ibid. 274. Tum in Epiro apud Helenum, Ibid. 359. De *Maſſylis*, Afris, Æ. 4. 480. De *Syrtibus*, vadoſis Africi maris plagis, Æ. 1. 115.

63. *Parcere genti, Diique Deæque, &c.*] Numina Trojæ infeſta: *Juno*, Æ. 1. 33. *Neptunus*, Æ. 2. 610. *Pallas*, Æ. 2. 162. De *Dardania* gente & *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Pergamo*, Æ. 1. 470. De *Ilio* & *Troja*, Æ. 1. 5. De *Latio*, Æ. 1. 10. De *numinibus Trojæ*, Æ. 2. 717. De *Trivia*, Diana, Æ. 4. 511.

69. *De marmore templa, &c.*] Alludit ad plerique, quæ à Romanis Æneæ poſteris in Apollinis honorem inſtituta ſunt. Ad ludos quidem Apollinares, primo bello Punico inſtitutos ex Sibyllino carmine, Cornelio Rufo decemviro: qui inde dictus eſt *Sibylla*, poſtmodum corrupto vocabulo *Sylla*. Deinde ad templum Apollinis, in Palatio poſt Actiacam victoriam ab Auguſto magnificentiſſime extructum.

71. *Te quoque, &c.*] Non ſignificat templa Sibyllæ eſſe extruenda; ſed locum duntaxat aſſignandum in ipſis Jovis Capitolini penetralibus & ſacrario, ubi libri Sibyllini reponerentur: ſub eorum virorum cura, de quibus diximus, v. 36. De *ſortibus* pro *oraculis*, Æ. 4. 346.

74. *Foliis ne carmina manda.*] Hoc Sibyllæ illi peculiare aiunt fuiſſe, ut palmarum foliis oracula ſua deſcriberet; citatque Varronem Hortenſium. Cerdanus cenſet id ex uſu fuiſſe illorum temporum: quibus nondum ſcribebatur in cortice aut papyro, aut pergameno corio; ſed in frondibus tantum arboreis.

76. *Finem dedit ore loquendi.*] Conſulto dictum id volunt interpretes: quia interim *animo* multa volvebat precaturque, dum *ore* tacebat. Ego tamen hic poëtæ diligentiam deſidero.

77. *Nondum patiens.*] Vel *nondum* hic ſignificat *non*, ut cenſet Cujacius: hoc ſenſu: *Sibylla impatiens Phœbi conatur eum excutere.* Vel potius ſignificat, Sibyllam nondum eſſe *omnino docilem* ſubditamque Phœbo, ut ex ipſius arbitrio oracula eloquatur; ſed reluctari, donec fingatur, cogaturque.

78. *Bacchatur.*] Furit more Baccharum, de quibus Æ. 4. 301. *Si poſſit:* locutio ſic explenda, *tentans an poſſit*, Ut Æ. 2. 756. *Pedem ſi ſorte tuliſſet*: id eſt, *explorans an pedem retuliſſet.*

Excuſſiſſe

Excuſſiſſe Deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitq; premendo.
Oſtia jamque domus patuêre ingentia centum
Sponte ſuâ, vatiſque ferunt reſponſa per auras:
O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
Sed terrâ graviora manent. In regna Lavini
Dardanidæ venient, mitte hanc de pectore curam.
Sed non & veniſſe volent. Bella, horrida bella,
Et Tybrim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint: alius Latio jam partus Achilles,
Natus & ipſe Deâ? nec Teucris addita Juno
Uſquam aberit. Quum tu ſupplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes?
Cauſa mali tanti conjux iterum hoſpita Teucris;
Externique iterum Thalami.
Tu ne cede malis; ſed contra audentior ito,
Quàm tua te fortuna ſinet. Via prima ſalutis,
Quod minimè reris, Graja pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obſcuris vera involvens: ea fræna furenti
Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.
Ut primum ceſſit furor, & rabida ora quierunt;

expellere è pectore magnum Deum: ille tanto magis exagitat os rabidum, ſubigens pectus efferatum, & opprimendo accommodat ad oracula proferenda. *Et jam centum magnæ portæ antri apertæ ſunt motu proprio, & emittunt in aërem* hæc *reſponſa Sibyllæ: ô qui evaſiſti magna pericula maris. Sed majora expectant te* in *terra. Trojani pervenient ad regnum Lavinium, ejice hanc ſollicitudinem è corde: ſed cupient quoque non* eo *perveniſſe. Video bella, horrida bella, & Tybrim ſpumantem multo ſanguine. Non deerunt tibi Simois, nec Xanthus, nec exercitus Græci: alter Achilles jam paratus eſt* in *Latio, ipſe etiam filius Deæ: & Juno infeſta Trojanis non aberit ullo loco. Quem tu, quas nationes Italorum, & quas urbes non implorabis ſupplex in rebus extremis? Cauſa tantarum calamitatum* erit *rurſus Trojanæ conjux hoſpitio excipiens* eos, *& rurſus peregrinæ nuptiæ. Tu noli frangi calamitatibus: ſed contra reſiſte audacior, quam tua fortuna te permittet* eſſe. *Prima ſalutis via aperietur* tibi *ab urbe Græca, quod non putas. Talibus verbis Cumæa Sibylla canit è receſſu terrificas ambages, & reboat è caverna, obtegens vera obſcuris: ſic Apollo regit habenas, & agitat ſtimulos ſub* ejus *corde. Statim atque furor exceſſit, & os efferatum ſiluit;*

NOTÆ.

84. *In regna Lavini.*] Regna *Lavinia:* regionem Italiæ, ubi urbs *Lavinium:* ſic Æ. 1. 251. *urbem Patavi,* id eſt *urbem Patavium.* An vero jam ante Æneæ tempora *Lavinium* urbi nomen eſſet, diximus Æ. 1. 6. Quidam legunt non male: *regna Latini,* regis ad quem Æneas perveniet, Æ. 7. 45. De *Tybri,* Æ. 8. 330.

88. *Non Simois, &c.*] Comparat vates bella Trojana cum futuris in Italia bellis, ex locorum, perſonarum, cauſarumque ſimilitudine. Confert enim *Xanthum* & *Simoënta,* de quibus Æ. 1. 104, 477. cum *Tybri* & *Numico,* de quibus 8. 330. & Æ. 7. 150. *Achillem,* cum *Turno,* de quo Æ. 7. 56. *Helenam,* cum *Lavinia,* de qua Æ. 7. 72. De *Latio,* Æ. 7. 54. De *Doricis caſtris,* id eſt Græcis, Æ. 2. 27.

90. *Natus & ipſe Dea.*] Ut enim Achilles matrem habuit Thetida, Ecl. 4. 32. ſic Turnus Veniliam nympham, Æ. 7. 56.

90. *Teucris addita Juno.*] *Inſeſta,* & quaſi lateri ſemper *affixa.* Nam *addere,* etſi aliquando bonam in partem ſumitur, ut Æ. 8. 301. *Decus addite Divis:* ſæpe tamen in malam: & proprie de inflictis verberibus dici probat Taubmannus in Plauti Aulul. act. 3. ſc. 6. v. 19. citatque Macrobius hoc è Lucilio: *Si mihi non prætor ſiet additus, atque agitet me.*

93. *Conjux iterum hoſpita.*] Ut Helena, Menelai uxor, quæ Paridem hoſpitio Spartæ excepit, ab eodem rapta, Trojano bello cauſam dedit: ſic Lavinia, filia Latini qui Æneam hoſpitio excipiet, Turno promiſſa, ab Ænea expetita, belli iterum auctor erit.

97. *Graja ab urbe.*] Pallanteo, urbe Evandri Arcadis: de quo Æ. 8. 51.

98. *Adyto.*] Loco antri intimo, Æ. 2. 297.

99. *Ambages.*] Circuitus *ambiguos:* ab antiquo *ambi, circum;* & *ago.*

100. *Fræna.... ſtimulos, &c.*] Metaphoræ ductæ ab equis & bobus: quorum illi reguntur frænis, atque habenis, hinc inde tractis & *concuſſis;* hi fuſtibus impelluntur pungunturque præacutis. Fingitur autem Apollo quaſi vatibus inſidens, equitis aut agitatoris in morem.

Incipit

heros Æneas cœpit loqui: ô virgo, nulla ſpecies laborum occurrit mihi nova & improviſa: præſensi & mecum prius mente confeci cuncta. Unum precor: quandoquidem fertur hic eſſe porta regis inferni, & obſcura palus Acheronte exundante; liceat mihi *ire in conſpectum & vultum dilecti patris: monſtra iter, & aperi ſacras portas. Ego his ſervavi illum inter flammas & mille ſpicula inſequentia, & extraxi e mediis hoſtibus: Ille ſecutus eſt meum iter & omnia maria mecum; atque tolerabat omnes minas & cœli & maris,* quamquam *infirmus, ſupra robur & conditionem ſenectutis. Præterea ipſe rogans me,* ſimul *dabat juſſa ut convenirem te ſupplex, & venirem tuam domum. O alma, precor, miſerere filii & patris: nam potes cuncta: nec fruſtra Hecate præpoſuit te ſylvis infernis. Si Orpheus potuit evocare umbram uxoris, adjutus citharâ Thraciâ & chordis ſonantibus: ſi Pollux eripuit fratrem alternâ morte,*

Incipit Æneas heros: non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinâve ſurgit:
Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro; quando hic inferni janua regis
Dicitur, & tenebroſa palus Acheronte refuſo;
Ire ad conſpectum chari genitoris, & ora
Contingat: doceas iter, & ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas & mille ſequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoſte recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra ſortemque ſenectæ.
Quin, ut te ſupplex peterem, & tua limina adirè,
Idem orans mandata dabat. Natique patriſque,
Alma, precor, miſerere: potes namq; omnia; nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arceſſere conjugis Orpheus,
Threïcia fretus citharâ fidibuſque canoris:
Si fratrem Pollux alternâ morte redemit,

NOTÆ.

105. *Omnia præcepi.*] Monitis Heleni, Æ. 3. 441. Monitis Anchiſæ, Æ. 5. 730.

106. *Hic inferni janua regis.*] De hoc aditu inferorum, in Campania Italiæ, ad Avernum lacum, dicemus, v. 237. De *Acheronte*, æſtuante & ſtagnante, v. 323.

111. *Eripui his humeris.*] E Trojano incendio, Græcorumque poteſtate, Æ. 2. 721.

115. *Ut te ſupplex peterem mandata dabat.*] Cum Æneæ noctu apparuit, Æ. 5. 731.

117. *Alma.*] Ab *alendo* proprie dicitur: unde *alma Ceres*, & *alma parens*. Sæpe tamen apud Latinos, pro *pura* ſumitur, ut *lux alma*: atque ita hic pro *Sibylla virgine*.

118. *Lucis Hecate præfecit Avernis.*] *Lucis Avernis*: quia Avernus lacus, juxta quem aditus eſt ad inferos, undique ſylvis cinctus erat, v. 237. *Hecate*, Proſerpina, Æ. 4. 510, 511.

119. *Si potuit, &c.*] Petitionis æquitatem firmat exemplis Æneas. *Orpheus* adire potuit inferos, ut conjugem revocaret: quidni poſſim ut patrem duntaxat videam? *Pollux* & *Caſtor* toties eadem via eunt ac redeunt: quidni ego ſemel? *Theſeus* ut Proſerpinam raperet: *Hercules*, ut Cerberum: quidni ego ut pie agam?

Manes arceſſere, &c.] *Arceſſere* eſt, *advocare*: pro quo poſterioribus temporibus dictum eſt *accerſere*: neque enim fides iis habenda, qui dicunt, *arceſſere* eſſe, *repellere*; *accerſere* vero, *advocare*: ſed unum idemque ſignificant: & *arceſſere* quidem magis ex uſu probatiſſimorum ſcriptorum. De *manibus*, infra, v. 724. De *deſcenſu Orphei ad inferos*, ad liberandam conjugem Euridicen, G. 4. 454.

120. *Threïcia .... fidibus.*] *Thracia*, quia Orpheus Thrax fuit, de ea regione, Æ. 3. 14. *Fides*, chordæ citharæ: non quod inter ſe quadam veluti fide concordent, ut vult Feſtus: ſed omnino à σφίδες, quæ Heſychio *chordæ* ſunt.

121. *Pollux, &c.*] De *Pollucis* & *Caſtoris* genere diximus, Æ. 1. 654. Uterque Ledam habuit matrem, Tyndarei Spartani regis uxorem: patrem Pollux quidem Jovem, unde immortalis fuit; Caſtor vero Tyndarcum, unde mortalis fuit. Communi tamen ambo nomine dicti ſunt, & *Caſtores*, & *Tyndaridæ*: & Διόσκουροι, *Dioſcuri*, id eſt, *Jovis filii*. Caſtor equeſtri arte, Pollux pugillatu inſignis memoratur: ambo inter ſe amicitia conjunctiſſimi: Helenam ſororem à Theſeo raptam receperunt: Colchos ad expugnationem velleris aurei cum Argonautis profecti ſunt: qua in expeditione cum navis periclitaretur votaque Diis fierent, ignes ex utriuſque fratris capitibus emicuere, quos tranquillitas maris ſtatim conſecuta eſt: mare piratis purgavere. Mortuo deinde Caſtore, Pollux à Jove obtinuit, ut ſuam cum ipſo immortalitatem partiretur: atque ita factum eſt, ut alternis die-

Itque

Itque reditq; viam toties: quid Theſea, magnum
Quid memorem Alciden? & mî genus ab Jove
Talibus orabat dictis, araſq; tenebat. (ſummo
Tunc ſic orſa loqui vates: Sate ſanguine Divûm,
Tros Anchiſiade: facilis deſcenſus Averni:
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, ſuperaſq; evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt. Pauci, quos æquus amavit
Juppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti, potuere. Tenent media omnia ſylvæ,
Cocytuſque ſinu labens circumfluit atro.
Quod ſi tantus amor menti, ſi tanta cupido eſt,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; & inſano juvat indulgere labori:
Accipe quæ peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus ſacer: hunc tegit omnis

& toties it reditque per illam eamdem *viam: cur proferam Theſeum; cur magnum Herculem? mihi etiam origo eſt à ſupremo Jove. Talibus verbis precabatur, & tangebat altaria. Tunc Sibylla cœpit ita loqui: ô create ſanguine Deorum, Trojane fili Anchiſa: facilis* eſt *deſcenſus* ad *inferos: porta nigri Plutonis aperta eſt diu noctuque: ſed referre pedem, & redire ad auram ſublimem, hæc eſt difficultas, hic labor. Pauci Deorum filii, quos juſtus Jupiter dilexit, vel quos generoſa virtus extulit ad cœlum,* id *potuerunt. Sylvæ occupant omnia intervalla, & Cocytus fluens nigris flexibus circumcingit. Si tamen tantus amor & tantum deſiderium ineſt animo, præternavigandi bis fluvios Stygios, & videndi bis nigrum Tartarum; & ſi placet ſuſcipere vanum laborem: audi, quæ prius perficienda ſunt. Ramus aureus & frondibus & cortice flexili,* qui *dicitur dicatus Proſerpinæ infernæ, latet* in *umbroſa arbore: hunc omnis ſylva occultat,*

NOTÆ.

bus, alter in cœlo, alter apud inferos degat. Fabulæ locum dedit ſiderum illorum natura, quos *geminos* appellamus, qui & ipſi dicuntur eſſe *Tyndaridæ*: aiunt enim interpretes, altero oriente alterum occidere; quod omnino falſum eſt: id quidem verum; ita ſtellas utriuſque capitis eſſe diſpoſitas inter ſe, ut in ipſo, quod aiunt, ſivè ortus ſive occaſus puncto, cum altera primum oritur, altera infra horiſontem adhuc lateat; cum altera primum occidit, altera ſupra horiſontem adhuc appareat. Sunt & ignes eorum nomine dicti, circa navium vela maloſque errare ſoliti; qui nihil ab *ignibus fatuis* differunt. Hi & olim & etiamnum, ſi duo apparent, ſalutares nautis habentur; ſi unus tantum apparet, funeſtus exiſtimatur: Hiſpani nautæ nunc vocant ignes *ſancti Hermi*, aut *ſancti Telmi*: Itali, *ſancti Petri*, & *ſancti Nicolai*.

122. *Theſea.*] Accuſativus Græcus. De eo, infra, v. 618. De *Alcida*, Herculis nomine, Æ. 5. 414. De ejus factis & deſcenſu ad inferos, Æ. 8. 288.

123. *Et mî genus ab Jove.*] Tam maternum genus, à Venere Jovis filia, Æ. 1. 260. quam paternum, à Dardano, Jovis filio, Æ. 3. 167. Unde ſe majorem exiſtimat Pollux, Hercule, & Theſeo; qui materno genere mortales erant: Pollux Ledæ, Hercules Alcmenæ, Theſeus Æthræ filius: De *tenendis aris* inter ſupplicandum, Æ. 4. 219. De *Averno*, infra, v. 237. De *Dite*, Plutone, G. 4. 467.

131. *Tenent media omnia ſylvæ.*] Non media inferorum loca, ubi carcer igneus impiorum, & Elyſii piorum campi: ſed intervalla & ſpacia, inter Sibyllæ cavernam & inferorum fluvios media: Avernus enim lacus ſylvis cinctus erat, v. 237. & aditus ipſe inferorum, v. 257. De *Cocyto* & *Styge*, v. 323.

134. *Bis nigra, &c.*] Et nunc, & cum aliquando morieris. *Tartarus*, plur. *Tartara*, profundiſſimus eſt inferorum locus. Alii deducunt à verbo ταρταρίζειν, *tremere*: niſi potius hoc verbum ab illo loco deductum eſt: alii à ταράττειν, *turbare*.

137. *Aureus ramus.*] Hoc fictum à Virgilio. Occaſionem figmenti petitam putat Servius è ſacra Dianæ ſylva, apud urbem Latii Ariciam, cui ſacerdos præerat dictus Rex nemorenſis, conditione fugitivus. Hanc in ſylvam quiſquis fugitivus veniſſet, ſi poterat inde ramum auferre, poterat & cum ſacerdote decertare ſingulari certamine; ac ſi eum viciſſet, ejus in locum ſuccedere. Auctor hujus & ſacra & moris ferebatur fuiſſe Oreſtes, qui ex Taurica Cherſoneſo cum Iphigenia ſorore fuga elapſus, raptum inde Dianæ ſimulacrum Ariciæ collocaverat.

138. *Junoni infernæ.*] Proſerpinæ, inferorum deæ, de qua G. 1. 39. *Juno inferna* vocatur 3 quemadmodum vir ejus Pluto, *Jupiter Stygius*, Æ. 4. 638. Et vero ſylvam Averno circumjectam, de qua dicemus, v. 237. aiunt Proſerpinæ dicatam fuiſſe Homerus, Lycophron & Diodorus.

& umbræ obſcurarum vallium abſcondunt. Sed non conceditur intrare loca *ſecreta terræ, priuſquam aliquis evulſerit ex arbore aureum ramum. Juſſit pulchra Proſerpina ferri ad ſe ſuum illud donum: Uno decerpto alter non deeſt* etiam *aureus, & ramulus pullulat ſimili metallo. Igitur quære* illum *erectis oculis, & inventum evelle manu* juxta ritum: *nam ipſe ſponte & facile cedet* tibi evellenti, *ſi fata vocant te* ad inferos; *alioqui non poteris* illum *ſuperare ullo robore, nec amputare duro ferro. Præterea cadaver amici exanime jacet tibi, heu ignoras* id! *& funeſtat morte totam claſſem: dum requiris reſponſa, & ſuſpenſus hæres ad januam meam. Prius depone hunc* in *propria ſede, & include tumulo.* Deinde *duc* ad aram *victimas nigras: hæ primæ ſint expiationes. Ita denique videbis ſylvas Stygias, regionem inacceſſam viventibus.* Sic *locuta eſt, tum clauſo ore tacuit. Æneas relinquens cavernam incedit vultu triſti figens oculos* in terram; *& volvit ſecum mente caſus obſcuros: cui fidelis Achates it comes, & fgit pedes* agitatus *ſimilibus curis. Jactabant inter ſe plurima vario colloquio:* ſcilicet, *quem ſociorum mortuum dixiſſet Sibylla, quod cadaver tumulandum. At illi poſtquam pervenere* ad ſuos, *aſpiciunt in litore arido Miſenum occiſum miſeranda morte: Miſenum* filium *Æoli, quo non* erat *altior aptior ad incitandos tubâ viros, & inflammandam pugnam ſonitu. Hic fuerat ſocius magni Hectoris, juxta Hectora circumiit at* pugnantes *conſpicuus tubâ & haſtâ.*

Lucus, & obſcuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non antè datur telluris operta ſubire,
Auricomos quàm quis decerpſerit arbore fœtus.
Hoc ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit. Primo avulſo non deficit alter
Aureus; & ſimili frondeſcit virga metallo.
Ergo alte veſtiga oculis, & rite repertum
Carpe manu: namq; ipſe volens faciliſq; ſequetur,
Si te fata vocant; aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
Heu neſcis! totamq; inceſtat funere claſſem:
Dum conſulta petis, noſtroq; in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula ſunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis
Aſpicies. Dixit, preſſoque obmutuit ore.
Æneas mœſto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum; cæcoſque volutat
Eventus animo ſecum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis veſtigia figit.
Multa inter ſeſe vario ſermone ſerebant:
Quem ſocium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret: atq; illi Miſenum in litore ſicco,
Ut venêre, vident indigna morte peremptum;
Miſenum Æoliden, quo non præſtantior alter
Ære ciere viros, Martemq; accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes: Hectora circũ
Et lituo pugnas inſignis obibat & haſtã.

NOTÆ.

141. *Auricomos fœtus.*] Vel fructus etiam aureos, aureis comis, id eſt, frondibus, ornatos: vel ramum ipſum aureum, qui, quia pullulat ex arbore, fœtus illius dici poteſt.

150. *Inceſtat funere claſſem.*] *Inceſtum*, opponitur *caſto*; & *inceſtare* eſt, *polluere, funeſtare, fœdare.* Cenſebatur vero polluta domus omnis, in qua quis mortuus fuerat, niſi certis piaculis expurgaretur.

152. *Sedibus ſuis.*] Terræ, quæ proprius eſt locus mortuorum.

153. *Ea prima piacula ſunto.*] Cenſent aliqui præſcribi ſacrificia funebria ad expiandam labem ex morte Miſeni contractam. Alii melius referunt ad ſacrificia, Diis inferis offerenda, infra, v. 243. Licet enim illa *impetratoria* videri poſſint, ad obtinendum aditum inferorum; erant etiam *expiatoria*: expiandæ enim erant ſcelerum labes, ut quis hoc beneficio dignus haberetur: quare Æneas aqua recenti corpus luſtrat, v. 635. De *lucis Stygiis*, v. 237. De *Styge*, v. 323.

164. *Miſenum Æoliden.*] Filium eum facit *Æoli*, ventorum Dei, de quo Æ. 1. 56. quia ad inflandam tubam vento flatuque opus eſt. De *Marte*, qui hic pro pugna ſumitur, Ecl. 9. 12. De *Hectore*, Priami filio, ab Achille occiſo, Æ. 1. 487.

167. *Lituo.*] *Tuba* recta eſt: *cornu* plane incurvum: *lituus* inter utrumque medius: ab ejus figura baculus auguralis *lituus* quoque dictus eſt.

Poſtquam

Poſtquam illum victor vitâ ſpoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ ſeſe fortiſſimus heros
Addiderat ſocium, non inferiora ſecutus.
Sed tum forte cavâ dum perſonat æquora conchâ
Demens, & cantu vocat in certamina Divos;
Æmulus exceptum Triton, ſi credere dignum eſt,
Inter ſaxa virum ſpumoſâ immerſerat undâ.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant:
Præcipue pius Æneas. Tum juſſa Sibyllæ,
Haud mora, feſtinant flentes; aramque ſepulcri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam ſylvam, ſtabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæque trabes: cuneis & fiſſile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Necnon Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribuſque accingitur armis.
Atque hæc ipſe ſuo triſti cum corde volutat,
Aſpectans ſylvam immenſam, & ſic ore precatur.
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto: quando omnia vere
Heu nimium de te vates, Miſene, locuta eſt.
Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venêre volantes,
Et viridi ſedêre ſolo: tum maximus heros
Maternas agnoſcit aves, lætuſque precatur:
Eſte duces ô, ſiqua via eſt: curſumq; per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: tuque ô dubiis ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus, veſtigia preſſit,
Obſervans quæ ſigna ferant, quò tendere pergant.
Paſcentes illæ tantum prodire volando,

Ex quo victor Achilles privaverat vitâ Hectora, heros generoſiſſimus adjunxerat ſe ſocium Æneæ Trojano, non ſecutus viliorem dominum. Sed modo, dum forte inconſultus ſonat per mare conchâ excavatâ, & ſonitu laceſſit Deos ad certamen; Triton invidus, ſi equum eſt id credere, ſub merſerat ſexmanibus ſimilibus hominem circumventum inter ſcopulos. Igitur omnes circum querebantur magno clamore: imprimis pius Æneas. Deinde, exequuntur mandata Sibyllæ plorantes, nulla mora eſt; & contendunt accumulare ex arboribus atque erigere ad cœlum rogum ſepulcralem. Eunt in ſylvam veterem, profunda latibula ferarum; piceæ cadunt, ilex reſonat percuſſa ſecuribus, & trunci fraxinei roburque fiſſile frangitur cuneis: volvunt è montibus magnas ornos. Æneas quoque inter tales labores primas incitat ſocios, & inſtruitur ſimilibus inſtrumentis. Interim ipſe meditatur hæc ſuo cum animo mœſto, intuens ingentem ſylvam; & ita erat voce: ô ſi jam ille ramus aureus monſtret ſe nobis in tanta ſylva: ſiquidem, ô Miſene, Sibylla nimis vere dixit cuncta de te. Vix locutus erat iſta; quando duæ columbæ forte volantes per aërem venerunt in ipſum conſpectum hominis, & ſteterunt in viridi terra. Tunc maximus heros agnoſcit volucres matris ſuæ, & gaudens orat: ô vos eſtote duces, ſi eſt aliqua via; & ex aëre dirigite iter meum in ſylvam, ubi ramus pretioſus inumbrat terram fœcundam: & tu, ô Dea mater, ne deſere me in rebus incertis. Sic locutus continuit pedem, explorans quæ dent indicia, quò pergant ire. Illæ paſcentes cœperunt tantum progredi ſuſficiendo,

NOTÆ.

Tubæ, antequam ex ære fierent, è conchis intortis oblongiſque in uſu fuerant. De *Dardanio*, Trojano, Æ. 1. 239. De *Tritone*, Neptuni tubicine, Æ. 1. 148.

177. *Aram ſepulcri.*] Rogum in modum aræ conformari ſolitum, Æ. 4. 494.

180. *Picea, &c.*] *Picea*, pini ſpecies, reſinam ferens, arbor funeſta, de qua G. 2. 257. *Ilex* è querceo genere, *yeuſe*. *Fraxinus*, arbor nota, *frêſne*. *Robur*, ſpecies quercûs, G. 2. 25. *Ornus*, fraxinus ſylveſtris, Ecl. 6. 71.

184. *Armis.*] Securibus inſtrumentis lignatorum. Sic inſtrumenta piſtorum, Æ. 1. 181. dicuntur *Cerealia arma.*] Nec dedecebat piam principem hæc pietas in mortuos.

193. *Maternas aves.*] Columbas, ob fœcunditatem Veneri ſacras, Æneæ matri.

199. *Paſcentes .... volando.*] Non, paſſis in aërem alis volando: tum quia ſic paſcere non potuiſſent; tum quia mox, v. 202. *tollunt ſe celeres.* Ergo prius incedebant, & inter paſcendum volitabant ſubſiliebantque. Alluditque po-

quantum oculi ſequentium poterant obſervare viſu acutiſſimo. Deinde poſtquam pervenerunt ad os fœtidi Averni; attollunt ſe veloces, & elapſa per aërem tenuem ſiſtunt grato loco ſuper gemina arbore, unde ſplendor auri diſſimilis coloris emicuit inter ramos. Quale viſcum, quod propria arbor non producit, ſolet hyberno tempore in ſylvis vireſcere foliis recentibus: & cingere ramuſculo fulvo ramos arborum *rotundos. Talis erat forma auri pullulantis* in *denſa ilice, ſic lamina ſtridebat dulci vento. Æneas ſtatim accipit* ramum, *& cupidus decerpit lentiorem, defertque in domum Sibyllæ. Interea Trojani non ſegnius plorabant in litore Miſenum, & parabant ultima* officia *cadaveri mœſto. Primo erexerunt magnum buſtum è tædis pinguibus & quercu ſſſâ: cujus latera ornant ramis funeſtis, &* in parte *anteriore* collocant *funebres cupreſſos, & deſuper ornant armis ſplendentibus.*

Quantũ acie poſſent oculi ſervare ſequentum. 200
Inde ubi venêre ad fauces graveolentis Averni;
Tollunt ſe celeres, liquidumque per aëra lapſæ,
Sedibus optatis gemina ſuper arbore ſidunt,
Diſcolor unde auri per ramos aura refulſit.
Quale ſolet ſylvis brumali frigore viſcum 205
Fronde virere nova, quod non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos.
Talis erat ſpecies auri frondentis opacâ
Ilice, ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, aviduſq; refringit 210
Cunctantem, & vatis portat ſub tecta Sibyllæ.
Nec minus interea Miſenum in litore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tædis & robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram: cui frondib⁹ atris 215
Intexunt latera, & ferales ante cupreſſos
Conſtituunt, decorantq; ſuper fulgentibus armis.
Pars calidos latices & ahena undantia flammis
Expediunt: corpuſq; lavant frigentis & unguunt.

Pars adhibent aquam calidam, & vaſa ærea ebullientia ex *igne: & eluunt unguuntque cadaver frigentis.*

NOTÆ.

ëta ad pullorum augurium, quod optimum habebatur, ſi paſcerent pulli.

201. *Fauces Averni.*] Ad os ipſum *Averni* lacus, qua parte cum *Lucrino* lacu committitur, ut diximus, G. 2. 161. Hic tollunt ſe columbæ in auras, non modo ut peſtilentem lacûs halitum evitent; ſed ut in arborem vicinam evolent, in eaque latentem ramum oſtendant Æneæ. De *Averno*, infra, v. 237.

204. *Diſcolor.*] Non enim tota arbor aurea; ſed in ilice viridi, ramus unicus aureus, quo avulſo ſubibat alter. *Aura auri.* Fulgor auri, unde *auram*, & *auroram*, & *theſaurum* dici putat Scaliger, Poëtic. l. 4. 16.

205. *Viſcum.*] Species eſt fruticis, politi & glutinoſi, in ilice & larice & querni maxime generis arboribus, hyeme erumpens in ramuli modum, earumque arborum ramis adhæreſcens: extra fulvi, intus porracei coloris, *guy de cheſne.* Non naſcitur è ſemine proprio arboris; at neque ex inſidentium volucrum ſimo, ut putavere veteres; ſed ex ipſo arborum vitali excremento: unde ait, *quod non ſua ſeminat arbos.* Nulla ſine viſco ſacra Gallorum ſacerdotes Druidæ faciebant, ex Plinio, l. 16. 44.

209. *Bractea.*] Tenuior ſubtiliorque lamina: hanc enim ſpeciem aureæ frondes habebant.

210. *Avidus .... Cunctantem.*] Quomodo *cunctantem*, ſiquidem dixerat Sibylla: *faciliſque ſequetur Si te fata vocant?* Nodum ſolvit vox iſta *avidus*: quippe avido citiſſima quæque tardiora videntur.

213. *Cineri ingrato.*] Ad quem nullus funebrium officiorum ſenſus perveniebat. Vel, qui nullam erat gratiam relaturus. Vel potius, qui mœſtitiam omnibus creabat, minime *gratus* & *latus*. Habet porro funus illud præcipua veterum ceremoniarum veſtigia.

215. *Pyram, &c.*] I. De *pyra, rogo, buſto*, Æ. 4. 494. II. *Atræ frondes*, rami ſunt funeſtarum arborum, quales *taxus, picea, cupreſſus* imprimis: quæ cum gravis eſſet odoris, ideo juxta Varronem addebatur pyræ, ne combuſti cadaveris fœtor nares adſtantium læderet: vel quia, cum exciſa nunquam renaſci ſoleat, ideo mortis erat inſigne. III. *Arma*, & *veſtes*, & quicquid vivo chariſſimum fuerat, etiam cum mortuo comburebantur. Atque hæc ad ſtructuram rogi pertinent: cætera ad curam cadaveris.

218. *Calidos latices.*] I. Lavabant cadavera calidis undis; ut ſi quid eſſet vitalis ſpiritus quod homines falleret, excitaretur calore. II. Ungebant, amomo, hyacinthino roſaceoque unguento: non tantum quæ diu ſervanda erant,

Fit

Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureaſque ſuper veſtes, velamina nota,
Conjiciunt. Pars ingenti ſubiere feretro,
Triſte miniſterium; & ſubjectam more parentum
Averſi tenuere facem: congeſta cremantur
Turea dona, dapes, fuſo crateres olivo.
Poſtquam collapſi cineres, & flamma quievit,
Relliquias vino & bibulam lavêre favillam:
Oſſaque lecta cado texit Chorinæus aheno.
Idem ter ſocios purâ circumtulit undâ,
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ:
Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba.
At pius Æneas ingenti mole ſepulcrum
Imponit, ſuaq; arma viro, remumque, tubamque,

Fit comploratio: deinde collocant in *lecto membra deplorata; & ſuperaggerunt veſtes purpureas ac tegmina conſueta. Pars ſuppoſuere* ſe *magno feretro*, quod eſt *triſte officium*; *& retro verſi porrexere ſuppoſitam facem*, ex *conſuetudine majorum: comburuntur accumulata munera turis, & carnes, & pocula injecti olei. Poſtquam cineres ſubſederunt, & flamma defecit; irrigaverunt vino reliquias & favillas ſiccas: & Chorinæus incluſit vaſculo æreo oſſa collecta. Idem circumiit ter ſocios aquâ piaculari, aſpergens tenui rore* cum *ramo fertilis olea: & expiavit viros, & protulit voces ultimas. Sed pius Æneas ſtatuit tumulum magna molis, &* in eo *propria viri* illius *arma, & remum, & tubam,*

NOTÆ.

ut apud nos in uſu eſt; ſed etiam in honorem quæ proxime comburenda: idque officium erat penes *pollinctores*. III. Fiebant gemitus & conclamatio: tum ad dolorem; tum ad vitam, ſi adhuc ſupereſſet, revocandam: & ad id muneris conducebantur mulieres *præficæ*, quæ cæteris plangendi modum ſtatuebant. IV. Collocabatur cadaver in toro, lecto, è ſtragulis ac veſtibus congeſto. De toro, Æ. 3. 224. V. Lectus ipſe imponebatur *feretro*: quod cratis inſtar fuit, è ligno & vimine; neque ſolum aptum funeribus, ſed aliis quibuſlibet pompis, in quibus ſimulacra aut ſpolia ferebantur: à *ferendo* dictum; unde & *Jupiter Feretrius*, cui Romulus ſpolia Cæninenſium regis prælio occiſi in ejuſmodi ferculo obtulerat, ut eſt apud Livium, l. 1. 10. VI. Subibant humeris feretrum conſanguinei, virique nobiles. Sic Auguſtus ab ſenatoribus elatus eſt, ex Suetonio c. 100. Germanicus à tribunis & centurionibus, ex Tacito l. 3. 1. Severus ab equeſtris ordinis nobiliſſimis, ex Herodiano l. 4. VII. Propinqui facem pyræ ſubjiciebant, ſed averſo vultu, ut ſe id invitos facere oſtenderent. VIII. Fingues etiam liquores, *thus, oleum, dapes*, id eſt carnes adipemque victimarum rogo adjiciebant ad excitandum ignem. Ita Achilles in funere Patrocli, Iliad. 23. 168.

227. *Relliquias vino, &c.*] Combuſto cadavere. I. Vino prunas extinguebant, ut cineres facilius colligi poſſent. Patet id ex Patrocli funere, Iliad. 23. 250. II. Secernebant defuncti cineres ab aliis cineribus; imprimis oſſa, cognitu facillima: quod notat Homerus eodem libro, v. 240. Fuit etiam apud Indos lini genus, molli & lapideo filo; quod igne ſplendeſceret tantum, non abſumeretur. Hinc regibus texebant tunicas, quæ corporum favillam à reliquo cinere ſeparabant, ex Plinio l. 19. 1. III. Cineres imponebant urnæ, cado, phialæ, ut ſepulcro deinde mandarentur. Iliad. 23. 253. IV. Quia maculam aliquam contraxerant ex funere, unde funeſtati & inceſti putabantur: ideo antequam abirent, purgabantur à ſacerdote trina luſtralis aquæ aſperſione per circuitionem, *pura circumtulit unda*: unde verbum *luſtro*, quod proprie eſt *ſolvo, expio*, ad ſignificandam *circuitionem* traductum eſt. Æ. 1. 612. Æ. 4. 279. Aqua autem luſtralis erat juxta Athenæum l. 9. in qua titionem tingebant, ſumptum ex altari, ubi peregerant ſacra. V. *Verba noviſſima*, alia erant quibus alloquebantur cadaveris reliquias, nempe ter repetitum *Vale*: alia quibus dimittebant populum, nempe *Ilicet*, id eſt *ire licet*; idque ultimum uſurpabant in omnium ſacrorum exitu, non funebrium tantum.

230. *Rore levi & ramo felicis, &c.*] Sunt qui *aſpergillum* intelligunt; ex *oliva*, & *rore marino* frutice, *roſmarin*, de quo Ecl. 2. 49. & G. 2. 213. Tamen commodius de aqua inſtar roris aſperſa. *Felicis olivæ.*] Fertilis, ſativæ; non ſylveſtris, nec oleaſtri, qui dicitur G. 2. 314. *Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.*

232. *Sepulcrum, &c.*] Notat Æneæ pietatem in amicos: & morem illius etiam temporis, defunctorum inſignia tumulis inſculpendi. Igitur Miſeno ponuntur *arma* ut bellatori, nam v. 167 *pugnas inſignis obibat & haſta. Remus*, ut qui in curſu navigationis obierat; ita ponitur & Elpenori ab Ulyſſe, Odyſſ. 12. 15. *Tuba* denique, ut tubicini.

ſub excelſo monte, qui nunc appellatur ex illo Miſenus, & ſervat perpetuum nomen in ſecula. His perfectis, implet celeriter juſſa Sibylla. Fuit caverna profunda, ſaxeſa, patens lato hiatu,

Monte ſub aërio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumq; tenet per ſecula nomen. 235
His actis, propere exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vaſtoque immanis hiatu,

NOTÆ.

234. *Qui nunc Miſenus, &c.*] *Miſenum* intelligit promontorium, monte aſſurgens; & Puteolanum, nunc Neapolitanum, ſinum ab occidente terminans, hodie *Capo Miſeno*. Nomen huic inditum à ſepulcro Miſeni Æneæ tubicinis: conſentiunt è poetis, poſt Virgilium, Propertius, Silius, Statius; è geographis Solinus & Mela. Ulyſſis tamen ſocium illum facit Strabo. Intra ſinum, non longe à promontorio, erat *portus Miſenus*: ubi Auguſtus ad tutelam Italiæ claſſem alteram ſemper habebat, alteram Ravennæ.

237. *Spelunca alta fuit, &c.*] I. *Avernus*, ἄορνος, ab α privativo & ὄρνις, *avis*, lacus eſt non longe à Puteolano Campaniæ ſinu, inter Bajas & Puteolos: hujus ſitum & cum Lucrino lacu conjunctionem deſcripſimus G. 2. 161, 164. Nomen adhuc hodie, *lago d'Averno*. Hoc autem nomen olim, non peculiare huic loco, ſed iis omnibus commune fuit, è quibus vapores halituſque erumpebant avibus peſtiferi; ſeu lacus, ſeu cavernæ campique eſſent: idque manifeſtum eſt ex Lucretio l. 6. 738. *Nunc age averna tibi quæ ſint loca cumque lacuſque*: tum ex Plinio, qui in procœmio l. 4. locum ejuſmodi *Aornon* etiam in Epiro collocat. II. *Spelunca* circa hunc lacum adhuc apparet duplex: altera ad meridiem, quæ dicitur etiamnum, *grotta di Sibylla*; videturque eſſe oſtium illius cuniculi, qui ab Averno Cumas uſque deducebat, & jam ſubſidente terra oppletus eſt: altera, quæ à Puteolis hodieque deducit Neapolim: ſuffoſſo monte *Pauſilypo*. Eſt tamen utraque Æneæ temporibus multo recentior: quippe paulo ante ſcriptum opus Æneidos, à Cocceio effoſſa; ſequente, ut ait Strabo, fabuloſam ſimum de ſubterraneis hujus loci meatibus & Cimmeriorum cavernis. III. *Vera* hujus loci natura talis fuit. Avernus ipſe lacus limpidiſſimus, ſed profundiſſimus: unde ex Diodoro l. 4. cœruleus, id eſt niger, apparet. Idem præciſis rectiſſimiſque collibus, & propter ſylvas denſiſſimas olim inacceſſis, cingebatur, in orbem undique præterquam in aditu imminentibus, ex Strabone l. 5. Totus ille tractus calidæ aquæ fontibus innumeris ſcatet, ſulfure, alumine, ſale, nitro, bitumine commiſtis, ex Plin. l. 31. 2. Idem Campaniæ ſitus, ut & vicinæ Siciliæ, paſſim ubique cavum eſt; ut patet ex Charybdi, ex Veſuvio & Ætna, montibus ignivomis: unde Horatius objectas huic mari rupes, *pumices* vocat, Od. l. 1. 11. 5. IV. *Falſa* hinc multa poëtæ finxerunt, Homero duce: qui cum Ulyſſem circa Siciliam & Italiam errantem induceret; ad concitandam admirationem nihil cavit diligentius, quam ne quid nomine ſuo appellaret. Itaque cum Ulyſſes, juxta Circes monita, è Circæo Latii monte ſive inſula ad Plutonis domum nave contendit, Odyſſ. 10. 512. & Odyſſ. 11. 13. omnino ſignificatur hic Campaniæ locus: ſiquidem huc, & Borea vento, & unius diei navigatione Ulyſſes pervenit. At vero cum ſciret Homerus *Cimmerios* quoſdam eſſe in Aſia ſeptentrionali populos, circa Sarmatas & Scythas, Mœotidemque paludem & mare Caſpium, qui forte ob caliginoſos regionis ſuæ halitus raro Solem videre & perpetuis in tenebris vivere dicerentur: cum item Græci quatuor præcipue agnoſcerent apud inferos flumina, *Acherontem*, *Pyriphlegethontem*, *Cocytum* & *Stygem*: ideo Cimmerios populos in cavis Campaniæ locis incolas ſtatuit; fluviorumque infernorum nomina calidis ac ſulfureis circa Avernum fontibus attribuit; Tyrrhenumque ipſum ſive mediterraneum mare, Oceanum appellavit. V. Manſerunt apud poſteros hæc eadem deinde nomina. Et *Acheruſiam* quidem paludem agnoſcit Strabo, cœnoſam quamdam Tyrrheni maris effuſionem, inter Cumas & Miſenum promontorium, nunc *lago di Cellucia*. Agnoſcit & *Pyriphlegethontem* ex aquis calidis: &, ad ipſum mare, non procul ab Averno, fontem aquæ potabilis, à qua tamen omnes abſtinent, *Stygis* eſſe aquam rati. Teſtatur Silius Italicus l. 12. 117. *Cocyti* vocabulum inditum fuiſſe Lucrino lacui, qui Averno junctus erat, jamque exſiccatus eſt. *Cimmeriorum* vero oppidum ibidem olim fuiſſe aiunt Plinius, Lycophron, Feſtus Pompeius, qui addit eo nomine dictos eſſe, quod convallem incolerent eminenti jugo circumdatam, Sole neque matutino neque veſpertino illuſtratam: Ephorus autem apud Strabonem ait eos in cuniculis habitaſſe, & metallis effodiendis ibi quæſiſſe victum. Inde aiunt locum illum Plutoni dicatum eſſe; & nemus ibidem fuiſſe Proſerpinæ ſacrum, ſylvam haud dubie averno circumdatam; & ſub terra oraculum, ubi vita functi reſponſa darent: & qui lacum navigabant, prius ſacrificiis ſolitos placare genios ſubterraneos. Rerorem vero Averni perniciоſum avibus inter fabulas Strabo reponit, propter aquæ limpitudinem, etiam Ariſtoteli memoratam. VI. Hinc demum factum eſt ut Latini poëtæ, cum ſuis de rebus agunt, oſtium inferorum in ſpeluncis lacus *Averni* conſti-

Scrupea,

Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris;
Quam ſuper haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis; talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens ſupera ad convexa ferebat;
Unde locum Graji dixerunt nomine Avernum.
Quattuor hic primum nigrantes terga juvencos
Conſtituit, frontique invergit vina ſacerdos:
Et, ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten, cœloq; Ereboq; potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suſcipiunt pateris. Ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum magnæque ſorori
calentem. Ipſe Æneas cædit gladio agnam nigræ pellis matri Furiarum & magnæ ejus ſorori,

ſaxeſa, defenſa nigro lacu & umbris ſylvarum: ſuper quam nullæ aves poterant tuto facere iter alis: talis vapor erumpens ex nigris oſtiis extollebat ſe ad curvaturam cœli: unde Græci appellaverunt locum nomine Avernum. illic primo ſtatuit ad aras *quatuor juvencos nigros* ſecundum *terga, & ſacerdos effundit vinum in caput* eorum: *& ſecans in medio cornuum ſummos pilos, injicit eos in ſacras flammas,* quaſi *primitias ſacrificii: appellans clamore Hecaten potentem* in *cœlo & inferis. Alii ſuffigunt cultros, & excipiunt* in *poculis ſanguinem*

NOTÆ.

tuant: cum autem Græca deſcribunt, in antris collocent *Tænari* montis, qui promontorium eſt Laconiæ, in parte Peloponneſi maxime meridionali, inter Laconicum & Meſſeniacum ſinum, nunc *capo Maina.* Hac deſcendiſſe dicitur Hercules cum Theſeo, apud Senecam in Hercule furente: hac Orpheus, G. 4. 467.

241. *Convexa.*] Concava ſpatia. Sic Æ. 1. 314. *Claſſem in convexa nemorum, &c.*

243. *Quattuor hic primum, &c.*] De hoc ſacrificio, quod Sibylla Diis inferis fieri præceperat, v. 153. hæc accipe. I. *Sacerdos,* ipſa *Sibylla* eſt, quemadmodum ſaga illa, Æ. 4. 509. *Crines effuſa ſacerdos tercentum tonat ore Deos.* II. *Locus* ſacrificii, *ſpelunca* eſt, per quam aditus eſſe putabatur ad inferos, diverſa illa quidem ab antro Sibyllæ: Sibyllæ enim antrum in ipſo erat Apollinis templo, Cumanaque urbe, ut diximus v. 9. hæc vero ſpelunca, apud Avernum lacum. Mos autem fuit ejuſmodi ſacrorum, ut ſub terra fierent: effoſſa etiam ſcrobe, in quam ſanguis & libamina invergerentur. Ita Ulyſſes Odyſſ. 11. 25. III. *Tempus* ſacrificii, *nox*: v. 252. *nocturnas inchoat aras:* & maxima noctis parte ſacrificium duravit, ad uſque ortum Solis, v. 255. IV. *Victima nigra*; ob inferorum tenebras: *pari numero*; quia Diis inferorum hic placebat, ut *impar* ſuperis, Æ. 5. 96. *Sterilis vacca* Proſerpinæ: quia nullam ex Plutone marito prolem ſuſceperat. V. *Sacerdos invergit vina,* in frontem ad probandas victimas: ſi enim ſubita illa vini aſperſione non contremiſcerent, ſed ſtuperent immobiles; ſacrificio aptæ non erant. *Invergit* porro; id eſt converſa plane manu ſive patera deorſum effundit, quia Diis offert inferis: ſi autem ſuperis; manu ſupina quaſi in altum emittens, vinum cornibus affundebat: quare tunc ait Virgilius, Æ. 4. 61. *Media inter cornua fundit:* nunc vero, *invergit.* De voce *libo,* quæ *ſtillo, deguſto,* & *ſacrifico* etiam ſignificat, Æ. 1. 740. VI. *Setas* & *pilos* carpit, & in ignem jacit: ut ſacrificium incipiat, oſtendatque victimam Diis jam devotam eſſe. Agamemnon tamen Iliad. 3. 274. pilos illos non in ignem jacit, ſed adſtantibus diſtribuit: ut ſignificet, omnes fœderis, quod ſacrificio illo cum Trojanis ſanciebatur, teſtes ac vindices futuros. VII. *Voce,* id eſt ſono confuſo ac tumultuoſo, non diſtincta voce appellat *Hecaten,* quæ in cœlo *Luna,* in inferis *Proſerpina* appellatur. De *Hecate* & *Erebo* Æ. 4. 509, 510, 511. VIII. Miniſtri victimæ cædunt: idque fiebat, primum *ſecuri* in cervicem impacta, præſertim in majoribus victimis ut ictu exanimatæ concciderent; tum deinde cultris jugulabant. De primo more dixit Æ. 2. 224. *Taurus & incertam excuſſit cervice ſecurim.* IX. *Sanguinem* ſuſcipiunt *pateris,* planis patentibuſque poculis: ut circa aras in terram effundant; quemadmodum Ulyſſes in ſcrobem, Odyſſ. 11. 35. X. Æneas ipſe, non opera miniſtrorum, ſed manu propria, victimas aliquot jugulat: heroum more, qui fere ſemper hoc officio apud Homerum defunguntur. XI. Denique *ſolida viſcera* comburit flammis, quod vocant *holocauſtum:* imponitque ſolida ipſa corpora, ſola detracta pelle: *viſcera* enim ait Servius eſſe, quicquid ſub pelle eſt, etiam carnes quibus oſſa veſtiuntur: *exta* vero ſunt ea ipſa viſcera quæ maxime *extant* aperto pectore; ut cor, pulmo, lien. Aliis autem in ſacrificiis, carnium & extorum partes aliquæ diſtribuebantur ad epulas, ut Æ. 8. 182. Tum victimas ipſas inſpergit oleo, ut facile comburantur.

250. *Matri Eumenidum, &c.*] *Mater* Eumenidum, *Nox*; quæ ipſas ex Acheronte peperit. *Soror* Noctis, *Terra*; nox enim terræ umbra eſt.

& vaccam infœcundam tibi, ô Proſerpina. Deinde facit nocturna ſacrificia regi inferno, & offert ſuper altaribus tota corpora taurorum, & ſuperfundens etiam oleum viſceribus incenſis. Ecce autem circa lucem & ortum primi Solis, cœpit terra reboare ſub pedibus, & culmina ſylvarum cœperunt *agitari; & canes viſæ ſunt allatrare per noctem, appropinquante Hecate.* Tunc *Sibylla exclamat: Longe, longe recedite, ô profani, & exite è tota ſylva. Et tu ingredere viam, & extrahe gladium è vagina: nunc opus eſt fortitudine, nunc animo conſtanti, ô Æneа.* Hoc *ſolum locuta, infert ſe furens in profundum ſpelunca: ille* Æneas *paſſibus non timidis aſſequitur euntem. O Dii, quibus eſt poteſtas in animas & vos umbræ mutæ; & Chaos, & Phlegethon, loca undique tacita* per *noctem, ſit mihi licitum narrare* res *auditas: ſit* licitum per *divinitatem veſtram exponere res tectas profundâ terrâ & obſcuritate. Incedebant ſoli per noctem obſcuram in tenebris, & per domos vacuas & inania regna Plutonis. Quale eſt iter in ſylvis, ad Lunam dubiam, ſub luce exigua:*

Enſe ferit; ſterilemque tibi, Proſerpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi ſub lumina Solis & ortus,
Sub pedibus mugire ſolum, & juga cœpta moveri
Sylvarum: viſæque canes ululare per umbram,
Adventante Deâ. Procul ô, procul eſte profani,
Conclamat vates, totoque abſiſtite luco.
Tuq; invade viam, vaginâq; eripe ferrum:
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro ſe immiſit aperto:
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibꝰ æquat.
Dii, quibus imperium eſt animarum, umbræque ſilentes;
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia late,
Sit mihi fas audita loqui: ſit numine veſtro
Pandere res altâ terrâ & caligine merſas.
Ibant obſcuri ſola ſub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna.
Quale per incertam Lunam ſub luce maligna

NOTÆ.

Eumenides furiæ tres, de quibus Æ. 4. 469. & G. 3. 552. De *Proſerpina*, G. 1. 39. De *Stygio rege* Plutone, Æ. 4. 638.

257. *Canes ululare ... Adventante Dea.*] Invocaverant *Hecaten*, magico more: ut iis numine ſuo adeſſet ad iter tuto peragendum. Adeſt illa: ſed quia ſe manifeſto videndam non exhibet, ejus præſentiam teſtantur *ululantes canes*. Per *canes*, intellige, vel canes quos Hecate comites attribuere veteres ſolebant: vel ipſam Hecaten quæ tribus è capitibus unum habebat caninum: vel canem Cerberum, exeunti reginæ allatrantem: vel furias, dictas quoq; infernas canes.

258. *Procul eſte profani.*] Qui ſacris non initiati eſtis, ſceleſti, non expiati. Et hæc ſolemnis fuit ſacrorum, etiam magicorum, formula; ut profani inde arcerentur. Cerdanus, *profanos*, refert ad ſpectra alia quæ in Hecates comitatu præter Sibyllæ voluntatem aderant: idque firmat multis poëtarum ſimilibus locis. Ego ad omnes Æneæ comites refero, quorum cauſa non celebrata fuerant ſacra: unius enim Æneæ expiandi rationem habuerat, unus erat ad inferos deducendus: quare cæteros arcet, non è ſpelunca ſolum, ſed è tota etiam lacus Averni ſylva.

260. *Vaginâque eripe ferrum.*] Ad fugandæ, quæ deinceps occurrent, ſpectra. Quamvis enim in dæmonas, ac ſpiritus, & genios ejuſmodi vim ferri nullam eſſe compertum ſit: eſſe tamen aliquam exiſtimavere Platonici, & poëtæ veteres. Ita Ulyſſes Odyſſ. 11. 48. fugat enſe umbras, in ſcrobem ſanguine plenam avidius incurrentes.

265. *Chaos &, &c.*] Invocatio eſt poëtæ: qualem ſolet magnarum rerum deſcriptionibus præfigere. De *Chao*, rudi & confuſa mole, ex qua res omnes eruperunt, & quæ pro Deo Deorumque parente habetur ab Heſiodo, diximus G. 4. v. 247. De *Phlegethonte*, inferno fluvio, infra, v. 323.

268. *Ibant obſcuri ſola, &c.*] Commutatio, ſive hypallage: pro, *ſoli ſub obſcura* nocte. Sic Æ. 5. 149. *Vocemque incluſa volutant Litora*, pro *incluſam vocem*.

269. *Domos Ditis vacuas, &c.*] Quas habitant umbræ leves, & corporis expertes. De *Dite*, Plutone, G. 4. 467.

270. *Incertam Lunam.*] Alii explicant, Lunam cum Sole conjunctam, tumque minime lucentem. Alii melius, Lunam nubibus & aëris caligine intercluſam. De *Jove*, pro, aëre, Ecl. 3. 60. Ecl. 7. 60.

Eſt

Eſt iter in ſylvis: ubi cœlum condidit umbrâ
Juppiter, & rebus nox abſtulit atra colorem.
Veſtibulum ante ipſum primiſq; in faucibus Orci,
Luctus & ultrices poſuére cubilia Curæ:
Pallenteſq; habitant Morbi, triſtiſq; Senectus, 275
Et Metus, & maleſuada Fames, & turpis Egeſtas,
Terribiles viſu formæ: Letumque, Laborque:
Tum conſanguineus Leti Sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverſo in limine Bellum,
Ferreiq; Eumenidum thalami, & Diſcordia demens
Vipereum crinem vittis innexa cruentis. 281
In medio ramos annoſaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam ſedem Somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliiſq; ſub omnibus hærent.
Multaq; præterea variarum monſtra ferarum, 285
Centauri in foribus ſtabulant, Scyllæque biformes,
Et centum geminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum ſtridens, flammiſq; armata Chimæra:
Gorgones, Harpyiæq;, & forma tricorporis umbræ.

quando aër occultat caligine cœlum, & nox obſcura eripuit rebus colorem. Ante ipſum veſtibulum & in primo aditu inferorum, Luctus & Curæ vindices fixerunt cubilia: habitantque Morbi pallidi, & mœſta Senectus, & Metus, & Fames ſuadens mala, & Paupertas infamis, ſpectra horrida aſpectu: & Mors, & Labor: deinde Somnus frater Mortis, & Gaudia animi ſcelerata, & in limine oppoſito Bellum mortiferum, & ferrea cubicula Furiarum, & Diſcordia inſana implicata taniis ſanguinolentis circa *capillos anguineos. In medio* veſtibulo *ulmus magna, umbroſa, explicat ramos & brachia vetera: aiunt vulgo ſomnia inania occupare hunc locum, & ipſa ſedent ſub omnibus frondibus. Et praterea ſpectra plurima aliarum ferarum manent ad portas, Centauri, Scyllæ biformes, & Briareus centuplex, & Hydra Lernæ ſibilans horride, & Chimæra evomens ignes: Gorgones & Harpyiæ, & ſpecies umbræ tricorporis.*

NOTÆ.

273. *Veſtibulum.*] Spatium eſt, ſive area, quæ viam à domo dividit, eſtque ante portam ædium. In hoc inferorum veſtibulo varias deſcribit calamitates, quas horrendis formis & quaſi corporibus veſtit. Has fere omnes enumerat Cicero de natura Deorum, l. 3. 44. aitque eſſe Noctis & Erebi filias. Locum etiam habent inter Noctis liberos, in Heſiodi Theogonia, v. 225. *Orcus*, hic pro inferis, alibi pro Deo inferorum ſumitur, infra, v. 323.

276. *Maleſuada Fames.*] Non tantum eſt *inopia victus*; ſed etiam *avaritia*, & *auri ſacra fames*, quæ nullum non ſuadet ſcelus.

278. *Conſanguineus Leti Sopor.*] *Somnus* dicitur ab Homero, Iliad. 14. 231. κασίγνητος θανάτοιο, *frater mortis*: & Heſiodus in Theogon. v. 214. Mortem & Somnum ait Noctis eſſe liberos. Ut autem *conſanguineus* apud Latinos *fratrem germanum* ſæpe ſignificat, ſic enim uſurpat Statius, l. 11. 407. & alibi: ita quoque κασίγνητος, apud Græcos.

278. *Mala mentis Gaudia*] Voluptas ex perpetratis ſceleribus percipi ſolita.

280. *Eumenidum thalami.*] Non *lecti conjugales*, quia nunquam nupſere furiæ: ſed *ſedes, cubicula*, vel ubi natæ ſunt, vel ubi decumbunt: proprie tamen *thalamus* dicitur de cubiculo nuptiali, à θάλλω, *vireo*. De *Eumenidibus*, Æ. 4. 469. G. 3. 552.

283. *Quam ſedem, &c.*] Somnia ſub *arbore* patula & opaca collocat, qualis apta eſt ſomno conciliando: ſub *ulmo*, quia ut ulmus ſterilis arbor eſt, ita vana & caſſa vulgo ſomnia: ſub *foliis*, ob levitatem & mobilitatem; & quia eo tempore quo cadunt arborum folia, præſertim vana eſſe ſomnia vulgo dicuntur.

286. *Centauri, &c.*] Monſtra, ſuperiori parte humana, inferiori equina: Ixione & nube geniti, G. 3. 38. Theſſaliæ populi fuere, ideo ſic dicti, quia primi ex equis pugnare, & eos ſtimulis agitare docuerunt, à κεντέω, *ſtimulo*: De *iis* G. 3. 115. De *Scyllis* duabus, altera inferiori parte in canes, ac deinde in ſcopulum converſa; altera in alaudam mutata, Ecl. 6. 74. Æ. 3. 420.

287. *Briareus.*] Gigas, Cœli & Terræ filius: *centumgeminus*, id eſt, centum brachiis inſtructus; non centum corporibus. *Ægæon* etiam appellatur, & inferorum cuſtos hic videtur eſſe, non ut cæteri gigantes pœnis damnatus. Cauſam habes, Æ. 10. 565. De *bellua Lernæ*, ſive *hydra*, quam in Lernæa Argiæ regionis in Peloponneſo palude Hercules occidit, Æ. 8. 300.

288. *Chimæra.*] Monſtrum ignivomum, cui caput leonis, pectus hirci, cauda ſerpentis: hanc dicitur Bellerophontes occidiſſe Pegaſo equo invectus, quia montem Lyciæ habitabilem reddidit: cujus in ignivomo cacumine leo-

Corripit

Hic Æneas captus repentino metu educit gladium & intentat venientibus ſtrictum illius *acumen. Et niſi ſapiens comes docuiſſet, animas eas leves vagari ſine corpore ſub inani ſimulacro figuræ, irrumperet, & fruſtra feriret umbras gladio. Inde* incipit *iter quod ducit ad aquas Acherontis inferni. Ille gurges turbidus cœno & vaſta voragine, exundat, & exonerat omnem arenam in Cocytum. Charon, vector tremendus horribili ſqualore, tenet has aquas &* hos *fluvios: huic multa eſt in mento canities neglecta, oculi* pleni *ſunt igne, veſtis ſordida nodo* ligata *pendet ex humeris. Ipſe impellit cymbam pertica, & adjuvat velis, & tranſportat* umbras *corporum nigra cymba, jam ſenex; ſed ſenectus robuſta & vegeta eſt,* utpote *Deo. Omnis turba currebat huc effuſa ad ripas: matres & viri, & corpora fortium bellatorum privata luce, pueri, & puellæ innuptæ, & juvenes elati* in *pyras in conſpectu parentum:* tam multi, *quam multæ frondes excuſſæ cadunt per ſylvas primo frigore autumni; ſive quam multæ volucres congregantur ad terram ex alto mari, quando tempeſtas hiberna pellit eas ultra mare, & mittit in plagas calidas. Stabant precantes,* ut *primi trajicerent ſpatium, & extendebant manus deſiderio ripæ oppoſitæ. Sed vector aſper nunc accipit hos, nunc illos; procul autem à ripa expellit alios.*

Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictamque aciem venientibus offert.
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
Admoneat volitare cava ſub imagine formæ,
Irruat, & fruſtra ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic cœno vaſtaq; voragine gurges
Æſtuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina ſervat
Terribili ſqualore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet, ſtant lumina flamma,
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipſe ratem conto ſubigit, veliſque miniſtrat,
Et ferrugineâ ſubvectat corpora cymbâ,
Jam ſenior; ſed cruda Deo viridiſque ſenectus.
Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat;
Matres, atque viri, defunctaque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri innuptæque puellæ,
Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum:
Quàm multa in ſylvis autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes primi tranſmittere curſum,
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
Navita ſed triſtis nunc hos, nunc accipit illos;
Aſt alios longe ſummotos arcet arenâ.
Æneas (miratus enim, motuſque tumultu)
Dic, ait, ô virgo, quid vult concurſus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo diſcrimine ripas

Æneas inquit (nam obſtupuit & commotus eſt hoc *tumultu) dic, ô virgo; quid ſignificat* illa *frequentia ad fluvium? & quid poſcunt animæ? vel ob quam differentiam,*

NOTÆ.

nes erant, in radice ſerpentes, in medio paſcua capris alendis aptiſſima. De *Gorgonibus* ſororibus, quarum natu maxima Meduſa ſerpentinos crines habuit, Æ. 2. 616. De *Harpyia*, Æ. 3. 211. De *tricorpore umbra Geryonis*, Æ. 7. 662.

292. *Tenues ſine corpore vitas.*] *Vitas* quidem, quia animæ ſunt immortales: *tenues*, quia ſeparatæ à corpore, & ſic à vulnerum & mortis periculo jam immunes. Cur ergo v. 260. juſſus erat Æneas ferrum ſtringere? non ſane ut umbras vulneraret; ſed meo quidem judicio, ut terreret recordatione quadam ferri & præteritorum in vita periculorum.

295. *Tartarei quæ fert, &c.*] De *Tartaro*, infimo inferorum loco, ſupra, v. 134. De *Acheronte* & *Cocyto*, infra, v. 323.

299. *Charon*] Erebi & Noctis filius: per antiphraſin dictus, quod minime ſit χαίρων, *gaudens.*

300. *Stant lumina flamma.*] Ita pleni ſunt flamma oculi, ut veluti ex ea toti conſtare videantur. Sic dicitur, Æ. 12. 408. *Stare pulvere cœlum.* Horat. Od. l. 1. 9. *Vides ut alta ſtet nive candidum Soracte, &c.* De *ferrugineo* colore proprie ferreo, hic nigro, Ecl. 2. 18.

312. *Terris apricis.*] Soli expoſitis: Ecl. 9.

Hæ

Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt? 320
Olli ſic breviter fata eſt longæva ſacerdos:
Anchiſa generate, Deûm certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, Stygiamque paludem,
Dii cujus jurare timent & fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba eſt: 325
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, ſepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Tranſportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitantq; hæc litora circũ:
Tum demum admiſſi ſtagna exoptata reviſunt. 330
Conſtitit Anchiſa ſatus, & veſtigia preſſit,
Multa putans, ſortemq; animo miſeratus iniquam.
Cernit ibi mœſtos, & mortis honore carentes,
Leucaſpim, & Lyciæ ductorem claſſis Orontem:
Quos ſimul à Troja vẽtoſa per æquora vectos 335
Obruit Auſter, aquâ involvens navemq; viroſq;.
Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper curſu, dum ſidera ſervat,

hæ recedunt è ripa, illæ ſecant remis aquas pallidas? Sic antiqua vates breviter locuta eſt illi: fili Anchiſa, certiſſima ſoboles Deorum, cernis ſtagna profunda Cocyti, & paludem Stygiam, cujus Dii metuunt jurare & violare divinitatem. Hæc omnis turba, quam vides, eſt egena & inſepulta: vector ille, eſt Charon: hi, quos portat, unda ſunt ſepulti. Nec permittitur trajicere ripas horribiles & fluctus ſonantes, antequam oſſa repoſita ſint in tumulis. Vagantur per centum annos & volitant circa has ripas: tunc demique recepti tranſmittunt fluvios deſideratos. Filius Anchiſæ ſteterit, & continuit greſſum, agitans plurima, & miſerans animo eorum ſortem acerbam. Videt illic triſtes, & privatos honore ſepulturæ, Leucaſpim, & Orontem ducem Lyciæ claſſis: quos è Troade navigantes per maria procelloſa Auſter demerſit ſimul, ſepeliens in aquis & navem & homines. Ecce Palinurus gubernator ferebat ſe ad eum: is qui nuper in navigatione, dum obſervat aſtra,

NOTÆ.

49. Hi porro ſeptem ſuperiores verſus fere expreſſi ſunt ex G. 4. 473. Quod autem ait de trajectione avium in calidiores plagas; de hirundinibus, deque gruibus & ciconiis memoratur, G. 2. 319.

323. *Cocyti ſtagna, &c.*] Quinque vulgo à Græcis apud inferos flumina ſtatuuntur. *Acheron, Cocytus, Styx, Phlegethon, Pyriphlegethon* & *Lethe*. Nomina illa deſumpta ſunt è variis Græciæ fontibus ac fluviis, quos propter noxiam aliquam naturæ vim in inferis quoque reperiri finxerunt. I. *Acheron* multiplex: unus Elide, occidentali & maritima Peloponneſi regione, in Alpheum influens, juxta quem inſignis eſt Plutonis & Proſerpinæ cultus, ex Strabone l. 8. Alter in Theſprotia Epiri regione, ex Acheruſia palude profluens, ad Cichyrum urbem, juxta Strabonem, l. 7. & Pauſaniam in Atticis. *Cocytus*, juxta eumdem Pauſaniam, non longe ab Acheronte ibidem fluit, aqua inſuaviſſima. *Styx*, fons Arcadiæ eſt, ad urbem Nonacrin ex altiſſima rupe ſtillans, indeque penetrato ſaxo in Crathin fluvium delabens: tam præſentis veneni, ut vaſa quælibet etiam aurea diffringat, nec poſſit niſi equi ungula contineri. Hæc Pauſanias in Arcadicis. Cur autem Dii per eam jurare ſoliti ſint, diximus, G. 3. 551. *Lethe*; ſive, ut mavult Caſaubonus, fluvius *Lethes*, genitivo caſu; aut fluvius *Lethæus*: unus fuit in Portugallia, vulgo *Lima*, juxta Strabonem & Melam: alius in Africa, circa majorem Syrtim urbemque Berenycen, juxta Lucanum: alius in Bœotia, ad Lebadeam oppidum, juxta Pauſaniam in Bœoticis. *Lethæi* amnes alibi complures à Strabone numerantur, l. 14. *Phlegethon*, aut *Pyriphlegethon*, nulli quod ſciam loco aſſignatus eſt, præterquam calidis circa Avernum fontibus, ut refert Strabo ex Homero. II. Nomina hæc omnia luctuoſum aliquid ſignificant. Acheron ab ἄχος, *dolor*, & ῥέω, *fluo*. Cocytus à κωκύω, *fleo*. Styx, à στυγέω, *odio proſequor*. Phlegethon aut Pyriphlegethon, à πῦρ, *ignis* & φλέγω, *comburo*. Lethe, à λήθη, *oblivio*, quod ejus epota aqua oblivionem inducerer. III. De eorum in inferis ſitu pluribus diſputat Cerdanus. Hoc certiſſimum: iis nominibus promiſcue poëtas abuti, nullo admodum certo ordine: vulgo tamen dici, ex Acheronte profluere Stygem, à Styge Cocytum propagari. IV. Eridanus etiam in campis Elyſiis à Virgilio conſtruitur. Cauſam vide, v. 659.

334. *Orontem.*] Ejus mortem habes, Æ. 1. 117. De *Auſtro*, vento meridionali, Ecl. 2. 58. De *Palinuri caſu*, Æ. 5. 835.

338. *Libyco curſu.*] Non tamen mari *Libyco*, ſed *Tyrrheno*: cum è Sicilia in Italiam ſolviſſet.

Exciderat

Exciderat puppi, mediis effuſus in undis. 339
Hunc ubi vix multa mœſtum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: quis te, Palinure, Deorum
Eripuit nobis, medioque ſub æquore merſit?
Dic, age: namque mihi fallax haud ante repertus,
Hoc uno reſponſo animum deluſit Apollo;
Qui fore te ponto incolumem, fineſq; canebat 345
Venturum Auſonios: en hæc promiſſa fides eſt?
Ille autem: neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchiſiade; nec me Deus æquore merſit.
Namque gubernaclum multa vi forte revulſum,
Cui datus hærebam cuſtos, curſuſq; regebam, 350
Præcipitans traxi mecum. Maria aſpera juro,
Non ullum pro me tantum cepiſſe timorem;
Quam tua ne, ſpoliata armis, excuſſa magiſtro,
Deficeret tantis navis ſurgentibus undis. 354
Tres Notus hybernas immenſa per æquora noctes
Vexit me violentus aquâ: vix lumine quarto
Proſpexi Italiam, ſumma ſublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ, & jam tuta tenebam:
Ni gens crudelis madida cum veſte gravatum,
Prenſantemq; uncis manibus capita aſpera montis,
Ferro invaſiſſet, prædamque ignara putâſſet. 361

exciderat è puppe, lapſus in medias aquas. Poſtquam Æneas difficile eum agnovit ob ſpiſſas tenebras, ita alloquitur prior: ô Palinure, quis Deorum abſtulit te nobis, & obruit ſub medio mari? Dic, age: nam Apollo non prius inventus mihi mendax, hoc ſolo reſponſo decepit mentem meam; *quando prædicebat te futurum eſſe ſalvum* per *mare, & perventurum ad litus Italicum: an illa eſt fides promiſſorum! Ille autem* reſpondit: *ô dux, fili Anchiſæ, nec oraculum Phœbi decepit te, nec Deus merſit me mari. Nam forte cadens præceps, abſtuli mecum gubernaculum multo pondere abruptum, cui commiſſus cuſtos adhærebam, & quo moderabar curſum. Teſtor maria aſpera,* me *nullum habuiſſe tantum metum pro me, quam me tua navis, deſtituta gubernaculo, & privata gubernatore, ſubmergeretur,* ſi *tanti fluctus tumeſcerent. Auſter validus ſuſtentavit me tres noctes aſperas* ſuper *fluctibus, per vaſtum mare: vix die quarto vidi Italiam erectus ex altis aquis. Paulatim adnatabam* ad *terram, & jam attigeram tuta* loca: *niſi natio inhumana appetiiſſet ferro, me gravatum ob veſtem humidam, apprehendentem curvis manibus acuta cacumina rupis; & niſi maleſana exiſtimâſſet* me eſſe *prædam.*

NOTÆ.

Ita tamen Poëta locutus videtur, quia à Libya in Italiam Æneas navigans, in Siciliam deflexerat. De *Libya*, Æ. 1. 162. Expreſſum eſt hoc Palinuri cum Æneæ colloquium ex Homero, Odyſſ. 11. ubi ſimile quiddam eſt inter Ulyſſem & Elpenora.

346. *Auſonios.*] De iis Italiæ populis, Æ. 3. 171. De *Cortina Phœbi*, loco unde oracula reddebantur, Æ. 3. 92.

348. *Nec me Deus æquore merſit.*] Aliqui ſic interpungunt: *nec te Phœbi cortina fefellit, nec me: Deus æquore merſit:* nam à Somno re ipſa fuerat ſubmerſus. Alii communem retinent continuamque verborum ſententiam: aiuntque, ex opinione Palinuri Phorbantem illum fuiſſe, non Deum, cujus ſuaſu ſomno ſe dederit. De *Noto* ſive *Auſtro*, meridionali vento, Ecl. 3. 58.

353. *Excuſſa magiſtro.*] Commutatio: id eſt, *unde magiſter excuſſus erat.* Sic infra, v. 507. *Nomen & arma locum ſervant:* id eſt, *locus ſervat arma.* Et E. 5. 149.

355. *Hybernas noctes.*] Ver tamen erat æſtati proximum, ut liquet ex Æ. 5. 46. Igitur *hyems* hic pro tempeſtate & maris aſperitate ſumenda eſt, ut Æ. 1. 120. *Notus*, ſive *Auſter*, flat à meridie, Æ. 2. 58.

356. *Lumine quarto.*] *Die quarto.* Ita Cicero, pro Rabirio Poſtumo, 29. vertit ex Euripidis Medea verſum his verbis: *Si te ſecundo lumine hic offendero, moriere.*

358. *Terræ, & jam tuta tenebam.*] Quod ſatis erat, ut impleta videretur fides oraculorum, quæ ambigua ſolebant eſſe. Non tamen legitur in Æneide, quonam oraculo promiſſus Æneæ fuerit Palinuri appulſus in Italiam.

359. *Gens crudelis.*] *Lucaniæ, Italiæ* populi: ad meridiem vicini Brutiis, ad ſeptentrionem Apulis & Picentinis: ad occidentem Tyrrheno mari, ad orientem ſinu Tarentino definiti: nunc *Baſilicata*, & pars principatus ulterioris, in regno Neapolitano.

361. *Prædam.*] Naufragum, divitem, in quo ſpoliando multum lucri facere poſſent. De *Iulo*, Æ. 1. 271.

Nunc

Nunc me fluctus habet, verſantq; in litore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per ſpem ſurgentis Iüli;
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terrã
Injice, namque potes; portuſq; require Velinos:
Aut tu, ſi qua via eſt, ſi quam tibi Diva creatrix
Oſtendit (neque enim, credo, ſine numine Divûm
Flumina tanta paras Stygiamq; innare paludem)
Da dextram miſero, & tecum me tolle per undas,
Sedibꝰ ut ſaltem placidis in morte quieſcam.
Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:
Unde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas amnemq; ſeverum
Eumenidũ aſpicies? ripamve injuſſus abibis?
Deſine fata Deûm flecti ſperare precando.
Sed cape dicta memor, duri ſolatia caſus.
Nam tua finitimi longe lateque per urbes
Prodigiis acti cœleſtibus, oſſa piabunt,
Et ſtatuent tumulũ, & tumulo ſolemnia mittent:
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulſuſque parumper
Corde dolor triſti: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluvioq; propinquãt.
Navita quos jam inde ut Stygia proſpexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemq; advertere ripæ;

Nunc fluctus tenent meum cadaver, & venti jactant ad litus. Id vero *precor te, per gratam lucem cœli & aërem, per patrem, per ſpem Aſcanii creſcentis; libera me his malis, ô* dux *invicte: vel tu impone mihi terram, quandoquidem potes; & pete portum Velinum: vel tu præbe manum* mihi *miſero, & trahe me tecum trans fluvium, ut ſaltem poſt mortem quieſcam in tranquillis ſedibus: ſi eſt aliquis modus, ſi Dea mater* tua *tibi monſtravit aliquem; non enim, ut exiſtimo, ſuſcipis trajicere tantos fluvios & paludem Stygiam abſque authoritate Deorum. Talia locutus erat, cum Sibylla incepit talia. ô Palinure,* unde eſt *tibi deſiderium tam impium? Tu inſepultus videbis aquas Stygias, & fluvium terribilem Furiarum? & exibis in ripam* alteram *ſine juſſu* Deorum? *Ceſſa ſperare fata Deorum poſſe mutari ovando. Sed accipe memor* mea *verba,* ad *ſolatium acerbæ calamitatis. Nam vicini* Lucaniæ *populi, coacti monitis cœleſtibus, placabunt oſſa* tua *longe & late per urles, & erigent* tibi *ſepulcrum, & ferent munera ſepulcro: & locus ſervabit perpetuum nomen Palinuri. Cura* ejus *ſedata* ſunt *his verbis, & dolor tantiſper ejectus eſt è mœſto corde: latatur* ob *terram ſui nominis. Igitur perficiunt iter inchoatum, & accedunt ad flumen. Quos quando vector jam inde ab amne Stygio vidit ambulare per ſylvam ſilentem, & admovere pedem* ad *litus;*

NOTÆ.

365. *His malis.*] Cum enim centum annos errarent inhumati: nec tam cito admitterentur in Elyſium, nec niſi tardius in alia corpora revertebantur, v. 720, 724.

366. *Terram Injice.*] Genus erat ſepulturæ, *injectio glebæ*, cum quis in cadaver incidiſſet: idque inſepultum relinquere nefas habebatur, quod porcæ ſacrificio erat expiandum. Idem injiciendi pulveris mos etiam Græcis fuit.

Portus Velinos.] Non longe ab urbe *Velia*, in litore Lucaniæ, inter promontoria, Poſidium ac Palinurum. Qui tamen Palinurus commemorare portum potuit Velinum? cum Velia non niſi anno poſt Æneam amplius ſexcenteſimo, regnante Rege Romanorum Servio Tullio, condita ſit. Reprehenditur eo nomine Virgilius ab Hygino apud Gellium. Sed præterquam quod Poëtis omnibus familiaris eſt & communi uſu quaſi licita temporis anticipatio, præſertim in re obſcuriore, ut notavimus, Æ. 3. 707. non leviter cum defendit Alciatus, cum ait, non urbem hic appellari, ſed litus ac fluvium, à quo nomen urbi inditum eſſe Stephanus teſtatur. Ea nunc exciſa eſt; prope *Caſtel a mar della brucca.*

374. *Ammemque ſeverum Eumenidum.*] Severum quidem omnibus, ſed præcipue tibi, ſi contra fas ante centum annos eum trajicere volueris: aderunt enim tibi tum ultrices Furiæ, Eumenides, de quibus, Æ. 4. 469. G. 3. 552. De *Styge*, ſupra, v. 223.

379. *Prodigiis acti, &c.*] Hoc Servius ait petitum ex hiſtoria; & Lucanos ob inhumanam Palinuri cædem peſtilentia vexatos, conſulto oraculo accepiſſe placandos eſſe ejus manes: quare & lucum ipſi dicaverunt, & tumulum ad meridiem Veliæ erexerunt in promontorio, cui ab eo tempore Palinuri nomen fuit.

Sic

ſic primus adoritur eos verbis, & ultra increpat: quicunque es, qui accedis armatus ad fluvios noſtros, age, dic cur venias: & jam ex iſto loco ſiſte gradum. Hæc ſedes eſt umbrarum, Somni & Noctis ſomnifera: non licet vehere cymbâ Stygiâ corpora viventia. Nec vero gaviſus ſum me tranſiniſſe per hanc paludem Herculem huc venientem; nec Theſeum, & Pirithoum: quamvis orti eſſent Diis, & inſuperabiles robore. Ille manu deduxit in catenas infernum canem è ſolio ipſius Plutonis, & traxit eum trepidantem: Hi aggreſſi ſunt extrahere Reginam è lecto Plutonis. Adverſus hæc ita locuta eſt breviter Sibylla Apollinea: nullæ hic ſunt inſidiæ tales, deſine turbari, nec arma iſta minantur vim: per nos *licet*, ut *magnus cuſtos in antro ſemper latrans terreat umbras incorporeas; licet*, ut *Proſerpina pudica teneat januam patrui ſui. Æneas Trojanus, illuſtris pietate & fortitudine, deſcendit ad patrem ſuum in profundas umbras. Si te nulla ſpecies tantæ pietatis commovet,*

Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quiſquis es, armatus qui noſtra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias: jam iſtinc & comprime greſſum.
Umbrarum hic locus eſt, Somni, Noctiſq; ſoporæ:
Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ.
Nec vero Alciden me ſum lætatus euntem
Accepiſſe lacu; nec Theſea, Pirithoümque,
Diis quanquam geniti, atq; invicti viribus eſſent.
Tartareum ille manu cuſtodem in vincla petivit,
Ipſius à ſolio Regis traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata eſt Amphryſia vates:
Nullæ hic inſidiæ tales, abſiſte moveri;
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro
Æternum latrans exangues terreat umbras;
Caſta licet patrui ſervet Proſerpina limen.
Troïus Æneas, pietate inſignis & armis,
Ad genitorem, imas Erebi deſcendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,

NOTÆ.

392. *Alciden.*] De eo Herculis nomine, Æ. 5. 414. De *Theſeo* & *Pirithoo*, infra, v. 618. *Diis geniti.* Hercules Jove: Theſeus, Ægeo quidem; ſed juxta fabulas, Neptuno: Pirithous Ixione, ut vulgo putatur; ſed ut eſt apud Homerum, Iliad. 14. 318. Jove, & Dia ipſius Ixionis uxore; cui, ut addunt alii, Jupiter in equum transformatus circumcurrendo vim intulit, unde nomen inditum Pirithoo, à περὶ, *circum*, & θοὸς, *celer.*

395. *Cuſtodem, &c.*] *Cerberum* canem: qui quidem non ad *ſolium* Plutonis, ſed in ipſo aditu inferorum eſt. Quare vel putandus eſt canis ad ipſum uſque domini ſolium Herculis metu refugiſſe, indeque abſtractus fuiſſe: vel ſolium, pro toto regno ac ditione Plutonis accipiendum eſt. De *Cerbero*, v. 417. De *hoc Herculis facto*, Æ. 8. 296.

397. *Dominam Ditis thalamo.*] *Dominæ* vocantur ab amatoribus amicæ: Horat. Od. l. 2. 12, 13. *Me dulcis dominæ Muſa Licymniæ cantus, &c.*] Etiam à maritis uxores: Sueton. in Claudio 39. *Occiſa Meſſalina, paulo poſt quam in triclinium deciderat, cur domina non veniret, requiſivit.* Et ſingulariter Proſerpina *domina* dicitur, ut ſæpe occurrit apud Pauſaniam in Arcadicis: Καὶ τῇ Δεσποίνῃ Δυοῦσιν ἱερεῖα οἱ Ἀρκάδες: *At domina mactant victimas Arcades.* Cum autem *Dis* proprie dicatur de Plutone, ut diximus G. 4. 467. ideo melius hic legendum putem, *Ditis thalamo*, quam *Dominam Ditis. De thalamo*, ſupra, v. 280. De hoc *Thæſei & Pirithoi facto*, infra, v. 618.

398. *Amphryſia vates.*] *Apollinea:* quia Apollo ipſe vocatur. *Paſtor ab Amphryſo*, fluvio Theſſaliæ, ubi Apollo greges pavit, vide G. 3. 2.

402. *Servat Proſerpina limen.*] Non perſuadet Cerdanus; honeſtas olim fœminas ad januas domorum, more meretricio, ſediſſe, licet multa in eam rem congerat. Imo mihi perſuaſiſſimum eſt, tam apud Græcos, quam apud Romanos arctam fuiſſe mulierum cuſtodiam; eaſque domum interiorem tenuiſſe, non januam. Igitur hic *ſervare limen*, explico *januam clauſam tenere:* quod tuto facere Proſerpina poterit; cum Æneas ea mente non venerit, ut aditum ſibi ad eam perrumpat. Quamquam & hæc poteſt eſſe verborum ſententia: *Adeo non irrumpet Æneas in Proſerpinæ thalamum; ut etiam in ipſo domus limine ſtare illa caſta quidem & ſecura poſſit. Proſerpina.*] Cereris filia ex Jove: unde Pluto frater Jovis, ipſius & maritus & *patruus* eſt. *Erebus:* vel Deus, vel locus inferorum profundiſſimus, Æ. 4. 509. *Juga*, ſcamna nautica, Æ. 5. 119. *Fori*, tabulata navis, Æ. 4. 605. G. 4. 250.

At

At ramum hunc (aperit ramum qui veſte latebat)
Agnoſcas. Tumida ex ira tum corda reſidunt.
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo poſt tempore viſum,
Cœruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa ſedebant,
Deturbat, laxatq; foros: ſimul accipit alveo
Ingentem Æneam. Gemuit ſub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimoſa paludem.
Tandé trans fluvium incolumes vatemq; virumq;
Informi limo glauçaque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Perſonat, adverſo recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle ſoporatam & medicatis frugibus offam
Objicit: ille fame rabidâ tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga reſolvit
Fuſus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, cuſtode ſepulto,
Evaditq; celer ripam irremeabilis undæ.
Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes, & ab ubere raptos
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
Hos juxta, falſo damnati crimine mortis.

ſaltem agnoſce hunc ramum: & oſtendit ramum qui tegebatur veſte. Tunc corda Charontis *quieverunt ab ira tumida. Nec plura his* dicta ſunt. *Ille admirans munus venerabile fatalis rami,* quod *videbat poſt longum tempus, appellit nigram navem, & accedit ad ripam. Deinde ejicit alias animas, quæ ſedebant in ſcamnis longis, & evacuat tabulata: ſimul admittit in cymbam magnum Æneam. Cymba compactilis gemuit ſub onere, & bibit per rimas multum aquæ. Denique tranſmittit ultra fluvium ſalvos Æneam & Sibyllam in fœdo limo & viridi herba. Magnus Cerberus ſonat per hanc regionem latratu e tribus gutturibus* erumpente, *decumbens vaſtus in ſpelunca oppoſita. Sibylla animadvertens colla* Cerberi *jam rigeſcere ſerpentibus, projicit huic placentam conditam melle & frugibus præparatis. Ille aperiens tria guttura,* præ *fame furioſa, devorat* hanc *projectam, & proſtratus humi deficit vaſtis membris, & quantus* eſt *porrigitur* per *totam ſpeluncam. Cuſtode ſopito, Æneas occupat introitum, & pervadit promptus ripam fluvii, unde non reditur. Statim voces auditæ* ſunt, *& magnus vagitus, & animæ infantum plorantes ſub primis portis, quos dies funeſta eripuit, privatos jucundâ vitâ & abſtractos ab ubere, & demiſit morti immaturæ. Juxta hos* ſunt, qui *addicti* ſunt *morti* ob *injuſſam calumniam.*

NOTÆ.

412. *Alveo.*] Non fluvii, ſed cymbæ. Ita Livius l. 1. de Remo & Romulo cymbæ impoſitis: *Cum fluitantem alveum, quo expoſiti erant pueri tenuis in ſicco aqua deſtituiſſet.*

413. *Cymba Sutilis.*] Conſtat cymbas apud pleraſque nationes è corio pellibuſque conſutis fieri. Neque tamen inde exiſtimo infernam illam ejus generis fuiſſe: ſed tantum ex eo more verbum *ſuere* traductum eſſe ad fabricam compagemque lignearum etiam navium, qualis hæc fuit: ſicut & verbum *texere*; quia è juncis paſſim aliquæ contextæ fuerunt.

416. *Ulva.*] Herba paluſtris, abſque certo nomine.

417. *Cerberus.*] Canis infernæ januæ cuſtos, dictus *Cerberus*, quaſi κρεαβόρος *carnivorus*. Deſcribitur ab Apollodoro cum tribus capitibus, draconis cauda, tergore variis ſerpentum capitibus ſparſo. Idcirco *latratu trifauci* ululat; & dicuntur ejus *colla horrere colubris*. Heſiodus tamen in Theogon. quinquaginta ipſi capita tribuit.

420. *Melle ſoporatam, &c.*] *Offa*, placentæ ſpecies fuit, ex edulibus rebus diverſis miſtis ſubactiſque confectæ: μᾶζα Græcis dicta eſt, unde Latinis *maſſa*: eratque primo ex farina, aqua & oleo: mox majori luxu condita etiam fuit, papavere, lacte, ficis, melle, quod ſacchari loco veteribus erat. *Fruges*, itaque erant farra ſive farina, & papaveris ſemina quorum uſum in bellariis jam notavimus, Æ. 4. 486. *Medicatæ* erant, id eſt temperatæ & ſimul maceratæ. *Soporatam* dixit, id eſt vi ſoporifera præditam: quæ quamvis non inerat melli, inerat tamen papaveri & aliis frugibus. Quare fruſtra legit Turnebus *ſaporatam*: quæ vox eſt ſequioris ætatis ſcriptorum, Ammiani, Tertulliani; cum *ſoperatum* eo ſenſu jam dixerit Virgilius, Æ. 8. 5. *vique ſoporatum Stygia.* Mellita autem ſolita dari canibus & feris, notat Cerdanus ex Apollonio & Philoſtrato.

Nec

Nec vero aſſignantur illæ ſedes abſque ſorte, abſque judice. Minos inquiſitor agitat urnam: ipſe cogit cœtum umbrarum, & diſcutit vitam ac ſcelera. Deinde triſtes occupant vicina loca, qui innocentes intulerunt ſibi mortem propria *manu, & perteſi luminis prodegerunt animas. Quam vellent nunc in ſuperis auris tolerare & paupertatem & labores difficiles! Fata* id *prohibent, & palus odioſa implicat triſtibus aquis, & Styx novies circumflua detinet. Nec longe hinc oſtenduntur patentes in omnem partem campi lugentes: ita appellant illos nomine. Hic occultæ ſemitæ abſcondunt* eos *quos durus amor abſumpſit crudeli veneno, & ſylva myrtea undique tegit* eos, *nec ſollicitudines deſerunt poſt ipſam mortem. His locis videt Phædram, & Procrin, & triſtem Eriphylen*

Nec vero hæ ſine ſorte datæ, ſine judice ſedes.
Quæſitor Minos urnam movet: ille ſilentum
Conciliumque vocat, vitaſque & crimina diſcit.
Proxima deinde tenent mœſti loca, qui ſibi letum
Inſontes peperêre manu, lucemque peroſi
Projecêre animas. Quam vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre labores!
Fata obſtant, triſtique palus inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.
Nec procul hinc partem fuſi monſtrantur in omnem
Lugentes campi: ſic illos nomine dicunt:
Hic quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit; curæ non ipſa in morte relinquunt.
His Phædrā Procrinq; locis, mœſtamq; Eriphylen

NOTÆ.

431. *Hæ ſine ſorte datæ.*] De ſortibus in judiciis diverſus mos fuit Græcorum ac Romanorum. Apud Romanos in urnam conjiciebantur, vel nomina judicum ut ſorte eligerentur ad ſingulas cauſas: vel, juxta alios, ipſa cauſarum nomina, ut, quo quæque ordine diſceptanda eſſet, ſorte ſtatueretur. Apud Græcos urnæ ſtatuebantur duæ in quas ſinguli judices calculum ſortemque, vel damnantem, vel abſolventem, conjiciebant. Dubitatur quo more judicia peragi apud inferos Virgilius velit. Enimvero unus videtur Minos hic eſſe judex, ut mox dicemus; ergo minime opus erat judices ſorte ducere. At neque varii erant calculi, cum unus eſſet judex, ideoque duplex omnino calculus; & *urna* hic notatur unica, eaque *moveri* dicitur, quod in colligendis calculis non uſurpatur, ſed in miſcendis. Igitur omnino urnam & ſortes hic adhiberi puto ad cauſarum ordinem ſtatuendum: quod Budæus in more Romano fuiſſe contendit, quicquid contra Nannius aliique afferant recentiores.

Sine judice.] Judices inferorum tres præcipui ſtatuuntur, *Minos*, *Rhadamanthus*, *Æacus*. De *Minoë* jam diximus, v. 14. *Rhadamanthus*, hujus frater fuit, ambo Jovis & Europæ filii: & Minos quidem Cretenſibus leges primus dediſſe dicitur, Rhadamanthus earum obſervationem curaſſe: ita enim Plutarchus in Theſeo. *Æacus* Jovis item filius fuit ex Ægina, Pelei pater & Achillis avus, de quo Æ. 1. 103. Hi tres ob juſtitiæ ſeveritatem in inferis judicandi munere donati ſunt à poëtis. Ac præcipua dignitas penes Minoa, cui ſoli ſceptrum aureum ab Homero datur, Odyſſ. 11. 567. Virgilius mentionem de Æaco nullam facit, Rhadamanthi ſedem in impiorum carcere collocat, pœnarum ſpeciem ac modum unicuique decernentis, v. 566. Hic ſolum ſtatuit Minoa, has aliaſve ſedes pro merito ſingulis aſſignantem. Quod autem diſcutiunt nonnulli, an quæſtoris, an prætoris Romani munus hic gerat; omnino arbitror inutile.

436. *Quam vellent, &c.*] Ex ſententia Platonis: qui ait eos in inferis graviter puniri, qui ſibi mortem intulerunt; & vulgo animas mira teneri cupiditate corporis; ut infra videbitur, 721, 724. De *Styge*, ſupra, v. 323.

443. *Myrtea Sylva.*] Quia myrtus ſacra eſt Veneri, Ecl. 2. 54. E. 7. 62. *Novies* interfuſa Styx dicitur, id eſt ſæpius.

445. *Phædram.*] Minois filiam, Theſei uxorem, quæ privigni Hippolyti amore capta, & ab eo repulſa, cum eum apud maritum de oblato ſibi ſtupro accuſaſſet, eique mortem à patre ideo illatam audiviſſet, laqueo vitam finivit. Seneca in Hippolyto.

Procrin.] Erechthei Athenienſium regis filiam, uxorem Cephali. Hic ad explorandam ejus fidem, cum diſſimulato habitu pudicitiam ejus ſollicitaſſet muneribus, ac prope expugnaſſet: exprobratâ ei perfidiâ, rediit tamen cum ea in gratiam. Sed illa cum audiſſet Cephalum venatu feſſam Auram in umbra interdum invocare; ſuſpicata amicæ alicujus hoc eſſe nomen, ut eum deprehenderet, latuit inter frutices: quibus commotis, Cephalus feram ratus eſſe, jaculo eam incautus occidit. Ovid. Metam.

Eriphylen.] Amphiarai, vatis Argivi, uxorem. Is cum ſciret ſe Thebano adverſus Eteoclem bello periturum, latere conſtituit. Sed ab

Crudelis

Crudelis nati monſtrantem vulnera cernit,
Evadnenque, & Paſiphaën. His Laodamia (neus
It comes; &, juvenis quondam, nunc fœmina, Cæ
Rurſus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœniſſa recens à vulnere Dido
Errabat ſylva in magna: quam Troïus heros
Ut primum juxta ſtetit, agnovitque per umbram
Obſcuram; qualem primo qui ſurgere menſe
Aut videt aut vidiſſe putat per nubila lunam;
Demiſit lacrymas, dulciq; affatus amore eſt:
Infelix Dido! verus mihi nuncius ergo
Venerat, extinctam ferroque extrema ſecutam?
Funeris heu tibi cauſa tui! Per ſidera juro,
Per ſuperos, & ſi qua fides tellure ſub ima eſt,
Invitus, regina, tuo de litore ceſſi.
Sed me juſſa Deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt noctemque profundam,
Imperiis egêre ſuis: nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teq; aſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremũ fato quod te alloquor, hoc
Talibus Æneas ardentem & torva tuentem (eſt.

ſtendentem plagas acceptas à *crudeli filio, Evadnen, & Paſiphaën. Laodamia facta eſt iterum; & [illegible] juvenis, modo iterum fœmina & reverſa in antiquam formam* per *fatum. Inter quas Phœnicia Dido recens eſt vulnus ſibi inflictum vagatur in magna umbrarum ſylva. Ut primum Troïus heros ſteterit prope, & agnovit eam inter tenebras obſcuras; qualem aliquis videt aut putat vidiſſe Lunam oriri inter nubes nuente menſe; effudit lacrymas, & præ ſuavi amore locutus eſt: miſera Dido! ergo verus nuncius ad me venerat, te mortuam, & gladio paſſam ultima fata. Heu! tibi auctor fui mortis. Juro per aſtra, per Deos, & ſi aliqua eſt fides ſub terra profunda, exivi nolens e tuo litore, ô Regina. Sed mandata Deorum, quæ cogunt* me *nunc ire per has umbras, per loca horrida ſqualore & tenebras profundas, expulerunt me auctoritate ſua. Nec potui credere me tibi allaturum eſſe tantum dolorem ab itu meo. Contine greſſum, & ne ſubducas te conſpectui meo. Quem fugis? hoc eſt ultimum* tempus, *quo tecum loquor* per *fatum. Æneas mulcebat verbis talibus animum iratæ & aſpere intuentis,*

NOTÆ.

Adraſto Argivorum rege, vel juxta alios à Polynice Adraſti genero, Eteoclis fratre, corrupta aurei monilis dono Eriphyle, maritum prodidit: qui ad bellum coactus proficiſci, dum fortiter pugnat, terræ hiatu cum curru hauſtus eſt. Eriphyle ex mariti mandato ab Alcmæone filio eſt interfecta. Ita plerique narrant, alii aliter. Cum autem inter amantes à Virgilio ſtatuatur, neceſſe eſt eam non ſolo monilis dono, ſed ſtupro fuiſſe corruptam.

447. *Evadnen.*] Martis filiam, uxorem Capanei Argivi: quæ, cum eodem bello occiſus fuiſſet maritus, & funus ejus celebraretur, in ejus rogum inſiliit. De *Paſiphaës* amoribus, ſupra, v. 24. Ecl. 6. 46.

Laodamia.] Acaſti filia, uxor Protheſilai, unius è Græcis principibus, qui primus Græcorum omnium bello Trojano periit, occiſus ab Hectore. Hujus mortem cum accepiſſet uxor, à Diis petiit, ut ejus umbram ſibi liceret intueri: idque cum impetraſſet, in amplexibus animam efflavit.

448. *Caneus.*] *Canis*, Elati Lapithæ filia, à Neptuno, in ſtupri mercedem obtinuit, ut mutaretur in virum & ferro vulnerari non poſſet. Inde tantam in ſuperbiam, ac Deorum contemptum proceſſit, ut haſtam ſuam adorari à ſubditis vellet: ideo iratus Jupiter pugnantem eum adverſus Centauros arborum ſtipitumque acervo opprimi voluit. Dicitur fato & voluntate Deorum ad priſtinum ſexum poſt mortem rediiſſe: ut ſic in pœnam impietatis utroque Neptuni dono ſpoliaretur. De *Phœniſſa*, Sidonia, Tyria, Æ. 1. 450. De *Didone* vulnere, Æ. 4. 663.

462. *Loca ſenta ſitu.*] *Sentis* eſt ſpina: ſic dictus, quia quamprimum à tangentibus ſentitur: hinc *ſenticoſus*, & *ſentus*, aſper, horridus. Terentius in Eunuch. Act. 2. ſc. 2. v. 5. *Video ſentum, ſqualidum, agrum, annis pauciſque olſitum. Situs* eſt caries, mucor, ſqualor, ex humore parietibus adhæreſcens. *Aſpectu* pro aſpectui, dativus contractus, Ecl. 5. 29.

466. *Extremum fato, &c.*] Neque enim amplius me vivum mortuumque videre poteris: non vivum quia pauculæ tantum horæ mihi ad hæc inviſenda loca Deorum voluntate ac fato conceſſæ ſunt: non mortuum, quia ſors mea fatumque bellatoris aliis inferorum ſedibus me addicit.

467. *Torva tuentem . . . . ſolo fixos oculos . . . . averſa.*] Diſtingue tempora: primo enim torve aſpexit, mox ſolo fixit oculos, tum denique averſi.

& conabatur ei *movere lacrymas. Illa inſenſa tenebat oculos defixos* in *terram. Nec magis movetur* ſecundum *faciem ab uſque principio ſermonis, quàm ſi ſtet lapis durus, aut rupes Marpeſia. Denique abſtulit ſe, & fugit inimicè in ſylvam umbroſam: ubi prior maritus Sichæus reſpondet illi ſollicitudine, & æquat amorem ejus. Nihilominus Æneas commotus acerba* ejus *morte, longe ſequitur eumtem plorans & miſeretur* ejus, *Inde perſequitur iter conceſſum: & jam attigerant campos extremos, quos ſeparatos incolunt* viri *inſignes bello. Hic occurrit illi Tydeus, hic Parthænopæus illuſtris armis, & umbra Adraſti pallidi. Hic Trojani valde deplorati inter vivos, & occiſi* in *prælio. Quos omnes ille videns longa ſerie ſuſpiravit: & Glaucum, & Medonta, & Therſilochum, tres filios Antenoris, & Polybœten ſacerdotem Cereris, & Idæum adhuc currus adhuc arma tractantem. Animæ plurimæ circumſiſtunt* ad *dextram & ſiniſtram: Nec ſufficit vidiſſe ſemel* Æneam: *delectat* ipſas *remanere diu.*

Lenibat dictis animum, lacrymaſque ciebat.
Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat:
Nec magis incepto vultum ſermone movetur,
Quàm ſi dura ſilex aut ſtet Marpeſia cautes.
Tandem proripuit ſeſe, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: conjux ubi priſtinus illi
Reſpondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas caſu percuſſus iniquo,
Proſequitur lacrymis longe, & miſeratus euntem eſt.
Inde datum molitur iter: jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adraſti pallentis imago.
Hic multum fleti ad ſuperos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit: Glaucumq; Medontaq; Therſilochūq;,
Tres Antenoridas: Cereriq; ſacrum Polybœten,
Idæumq;, etiam curr⁹, etiam arma tenentem.
Circumſtant animæ dextra lævaque frequentes.
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt: juvat uſque morari,

NOTÆ.

Vel *averſa*, non ad oculos, ſed ad animum inſenſum refertur, ut Æ. 4. 362.

471. *Marpeſia cautes.*] Mons marmoreus in inſula Paro, una è Cycladibus, de qua Æ. 3. 126. juxta Stephanum. Aut juxta Jornandem, Caucaſi montis pars, ab Amazonum regina Marpeſia, quæ illic aliquando habitavit. De *Sichæo*, Æ. 1. 347.

479. *Tydeus, &c.*] Duces occurrunt belli Thebani, pro Polynice adverſus Etcoclem fratrem. *Tydeus* OEnei Ætolorum regis filius, Adraſti Argivorum regis filiam uxorem duxit, alteram Polynices. Pro Polynice legatus de repetendo regno ad Etcoclem Thebis miſſus, ab eo inſidiis appetitus, viros quinquaginta ſolus ſuperavit. Hinc reverſus, & ad obſidionem urbis cum Adraſto & Polynice regreſſus, à Menalippo Thebano vulneratus occubuit. Diomedis pater fuit, qui inde *Tydides* appellatur, Æ. 1. 101.

480. *Parthenopæus, & Adraſti, &c.*] *Parthenopæus*, Atalantæ & Meleagri filius, Arcadibus imperavit: reverſus ex Thebano bello incolumis, ad Trojam deinde occubuiſſe dicitur. *Adraſtus* rex Argivorum, ſocer Tydei & Polynicis: qui magno amiſſo exercitu obſidionem Thebarum omittere coactus eſt, & in patriam fugienti ſimilis redire, unde *pallens* hic dicitur.

481. *Caduci Dardanidæ.*] De *Dardanidis*, Trojanis, Æ. 1. 239. *Caduci*, mortui, cadentes: unde *cadavera*, & *caducum fulmen* apud Horat. l. 3. 4. 44.

483. *Glaucumque, &c.*] Verſus ex Homero expreſſus, qui tres illos duces enumerat inter Trojanorum auxiliatores, Iliad. 17. 216. Γλαῦκόν τε, Μέδοντά τε, Θερσίλοχόν τε Unde arguss Naſcimbænum: qui ſuſpicatur *Mydona* legendum eſſe, quia Medontis nullam inter Trojanos fieri mentionem meminit. *Glaucus*, Hippolochi filius, Bellerophontis nepos, Lyciorum dux cum Sarpedone. Is in auxilium Trojanis venit, & cum Diomede congreſſus, inita amicitia cum eo arma aurea æreis commutavit, Iliad. 6. 119. Hic quando obierit, non liquet. *Therſilochus*, inter duces Pæonum, ex Macedonia Thraciæ confini, occiſus eſt ab Achille, Iliad. 21. 209. *Tres Antenoridas*, Antenoris filios, Iliad. 11. 59. Τρεῖς Ἀντηνορίδας· ibidemque appellantur, Polybus, Agenor, Acamas, qui ad pugnam Hectoris & Æneæ ſocii deſcenderunt. *Polybœtes*, apud Homerum inter Trojanos non reperitur; ſed inter Græcos, *Polypœtes*, Pirithoi filius. De *Cerere*, Ecl. 5. 79. *Idæus* auriga fuit & armiger Priami regis, de quo Iliad. 24. 470.

Et conferre gradum, & veniendi discere causas.
At Danaûm proceres, Agamemnoniæq; phalanges,
Ut vidêre virum fulgentiaq; arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deïphobum vidit, & lacerum crudeliter ora; 495
Ora, manusque ambas, populataq; tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeo agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia; & notis compellat vocibus ultro: (cri,
Deïphobe armipotens, genus alto à sanguine Teu-
Quis tam crudeles optavit sumere pœnas? 501
Cui tantum de te licuit? Mihi fama supremâ
Nocte tulit, fessum vasta te cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Constitui, & magna Manes ter voce vocavi. 506
Nomen & arma locum servant. Te, amice, nequivi
Conspicere, & patriâ decedens ponere terrâ.
Atq; hic Priamides: nihil, ô tibi, amice, relictum est:
Omnia Deïphobo solvisti, & funeris umbris: 510

& admovere pedem propius, *& petere causas cur venerit: Sed duces Græcorum, & turma Agamemnonis, quando viderunt Æneam & arma splendentia inter tenebras: cæperunt tremere magno timore: pars obvertere dorsum, quemadmodum olim cucurrerunt* ad *naves: pars emittere parvam vocem, clamor inceptus fallit hiantes. Atque hic vidit Deiphobum, filium Priami, discerptum omnibus membris, immaniter laceratum circa os:* circa *os, & utramque manum, & tempora spoliata sectis auribus, & nasum truncatum indecoro vulnere. Itaque difficile agnovit trementem, & occultantem turpes plagas; & prior alloquitur eum voce cognita: ô Deiphobe bellicose, soboles è nobili sanguine Teucri: quis ausus est exigere* de te *tam dirum supplicium? cui tantum licuit contra te? Rumor pertulit mihi, te ultima nocte* Trojæ *lassum multa strage Græcorum obisse super cumulum confusorum cadaverum. Tunc ego ipse erexi* tibi *in litore* Rhœteo *sepulcrum vacuum, & appellavi ter magno clamore animam tuam: locus servat nomen & arma* tua. *Non potui, ô amice, te videre, & abiens tumulare* in *patria tellure. Tum vero filius Priami* dixit: *nihil prætermissum est à te, ô amice: omnia exhibuisti* officia *Deiphobo, & umbræ cadaveris.*

NOTÆ.

489. *Agamemnoniaque phalanges.*] *Phalanx*, agmen proprie Macedonum fuit, constans octo peditum millibus, qui consertis clypeis pressisque ordinibus pugnabant. Hic pro quolibet agmine ac multitudine sumitur. De *Danais*, Æ. 1. 34. De *Agamemnone*, Græcorum ad Trojam duce, Æ. 3. 54.

492. *Ceu quondam petiere rates.*] Achille, propter ereptam sibi ab Agamemnone Briseida, e Græcorum exercitu absente: Trojani Græcos immissis ignibus ad naves usque fugaverunt, Hectore duce, Iliad. 15. 326.

495. *Deiphobum.*] Priami filium, post mortem Paridis Helenæ maritum, Æ. 2. 310. De *Helena*, aliqua diximus, Æ. 1. 654. cætera infra, v. 511. De *prodito ab ea Deiphobo*, Æ. 2. 567. Et sic eum a Menelao necatum esse testatur Dictys Cretensis.

500. *Teucri, &c.*] De eo, Æ. 1. 239. *Pelasgi*, Græci, Æ. 1. 628. *Rhœteum* & *Sigeum*, Troadis Promontoria fuere duo, in Hellespontum excurrentia: in Rhœteo sepulcrum Ajacis, in Sigeo sepulcrum Achillis fuit. At quia loca illa tum à Græcis tenebantur, cum inde fugit Æneas; existimo *Rhœteum* hic sumi pro toto Troadis litore, cujus in parte meridionali clam Æneas classem ædificavit, apud Antandrum, Æ. 3. 6.

505. *Tumulum inanem, &c.*] *Honorarium*, qualis statuebatur iis, quorum corpora haberi non poterant: idque sufficiebat, ut humari dicerentur, & essent à centum annorum errore liberi. De *inclamatione* ad sepulcrum diximus in funere Polydori, Æ. 3. 62.

507. *Nomen & arma, &c.*] Commutatio: pro, *locus servat nomen & arma*. Porro *arma* vel *sculpta* intelligit in tumulo: vel *vera*, olim forte dono Æneæ data à Deiphobo servataque, ut Æ. 1. 654. pallam Helenæ, & sceptrum Iliones. *Nomen* autem Deiphobi illi loco inditum fuisse non jam liquet ex ullis scriptoribus. *Te amice.*] *Te*, omissa elisione, corripitur more Græcorum, sequente vocali.

510. *Funeris umbris.*] *Funus*, non pro sacris ac ceremonia funebri, sed pro ipso cadavere hic sumitur: ut Æ. 9. 491. *Quæ nunc artus, avulsaque membra, & funus lacerum tellus habet.*

Sed ſors mea & pernicioſum crimen Helenæ *Lacedæmoniæ obruerunt me his pœnis: illa reliquit* mihi *hæc inſignia. Scis enim quomodo traduxerimus ultimam noctem in falſa lætitia; & oportet nos nimis recordari: Quando equus fatalis venit aſcenſu ſuper alta Pergama, & gravidus induxit in utero milites armatos. Illa fingens choreas, ducebat circa ſacra Bacchi fœminas Phrygias furioſas: ipſa in medio attollebat magnam tædam, & ex alta arce invitabat Græcos. Tunc funeſtus lectus tenebat me fatigatum curis & obrutum ſomno: & jucunda ac profunda quies, ſimiliſque morti tranquillæ, oppreſſit me decumbentem. Interim digna uxor aufert arma omnia domo, & ſubtraxerat capiti* meo *gladium fidelem. Vocat Menelaum intra domum, & aperit januam. Nempe exiſtimans hoc magnum fore donum amanti* marito, *& ſic infamiam veteris malitiæ poſſe deleri. Quid detineo* te? *irruunt in cubiculum: additur ſimul* iis *comes Ulyſſes incitator criminum. Dii reddite talia Græcis, ſi imprecor* iis *ſupplicia juſto ore.*

Sed me fata mea & ſcelus exitiale Lacænæ
His merſere malis: illa hæc monumenta reliquit.
Namque ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, noſti: & nimium meminiſſe neceſſe eſt:
Cum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo.
Illa chorum ſimulans, Evantes orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipſa tenebat
Ingentem, & ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, ſomnoq; gravatum
Infelix habuit thalamus, preſſitque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque ſimillima morti.
Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti ſubduxerat enſem.
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo, comes additur
Hortator ſcelerum Æolides. Dii talia Graiis
Inſtaurate, pio ſi pœnas ore repoſco.

NOTÆ.

511. *Lacænæ.*] Helenæ Lacedæmoniæ. De *Lacæna* appellatione, Æ. 2. 601. De *ejus ortu*, Æ. 1. 654. Hæc, Leda *Spartani* regis Tyndarei uxore, & Jove genita: à Theſeo primum rapta eſt: per Caſtorem ac Pollucem fratres ſuos ex ejus poteſtate liberata, Menelao deinde nupſit Mycenarum regis filio; qui mortuo Tyndareo, Caſtore, ac Polluce, in regnum Spartanum ſucceſſit: inde rapta à Paride, & Trojam deducta, decennii bello repetita eſt. Occiſo ſub obſidionis finem Paride, nupſit Deïphobo, Paridis fratri. Quid deinde ipſi capta Troja contigerit, ambiguum eſt. Vulgo dicitur in gratiam cum Menelao rediiſſe, & cum eo variis acta erroribus appulſa in Ægyptum: unde iterum navigans, incolumis cum marito Spartam rediit, ubi poſtea ſepulti ſunt in Menelai delubro, Therapnis, quæ urbs eſt Laconiæ. Longe alia fors illius à Pauſania in Laconicis refertur ex Rhodiorum monumentis. Ait enim Helenam, mortuo Menelao, Sparta pulſam, ad Polyxo Argivam, neceſſariam ſuam, Tlepolemi Rhodii regis uxorem, Rhodum confugiſſe: Polyxo memorem necis viri ſui, qui ad Trojam occiſus à Sarpedone fuerit, ancillas in eam furiarum habitu immiſiſſe, quæ illam dum lavaret comprehenſam laqueo ſuſpenderint. Alii aliter.

515. *Saltu.*] Æ. 2. 237. *Scandit fatalis machina muros.* Quia cum anguſtiores eſſent portæ, diruendi muri fuerant, ut equus in urbem induceretur. Ibid. 234. *Dividimus muros, &c.*] De *Pergamis*, Æ. 1. 470.

517. *Evantes orgia, &c.*] Menelaus Odyſſ. 4. 277. narrat Helenam ter equum circumluſtraſſe, Græcorum ſingulos duces nomine appellantem: unde Virgilius finxit illos Bacchrarum choros. *Evantes*, Bacchæ dictæ ſunt, Bacchi comites fœminæ. *Evan*, Εὐάν, aut *Evius*, Εὔιος, ipſe Bacchus: ab εὐοῖ, vel *evoke*, εὐόϛ, quæ Bacchantium in Bacchi honorem acclamatio eſt. Hujus vocis origo varia refertur. Heſychius ait *Evan*, Indis *hederam* eſſe, qua Bacchus de Indis triumphans haſtam implicuit. Alii dictum putant quaſi εὖ οἴ, *bene illi*, aut εὖ υἱῷ, *bene filii*: quod bello Giganteo primus Deorum Gigantem interfecerit in leonem verſus, unde ſic illi acclamarit Jupiter pater. De *Bacche*, Ecl. 5. 29. De *Bacchis* fœminis; & *orgiis* Bacchi ſacris, Æ. 4. 301. De *Phrygia*, Æ. 1. 385. De *Danais*, Æ. 1. 34. De *thalamo*, ſupra, v. 280.

529. *Æolides.*] Nomen Ulyſſi probroſum: quo, non legitimus Laërtæ filius dicitur; ſed Anticleæ, Laërtæ uxoris, ex Siſypho Æoli filio. Æ. 3. 272. De *Graiis*, Græcis, G. 2. 16. *Inſtaurate*, reponite, renovate, rurſus facite, eorum in pœnam.

Sed

Sed te qui vivum caſus, age, fare viciſſim,
Attulerint: pelagíne venis erroribus actus?
An monitu Divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut triſtes ſine ſole domos, loca turbida, adires?
Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Jam medium æthereo curſu trajecerat axem,
Et fors omne datum traherent per talia tempus.
Sed comes admonuit breviterq; affata Sibylla eſt:
Nox ruit, Ænea, nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt, partes ubi ſe via findit in ambas.
Dextera, quæ ditis magni ſub mœnia tendit:
Hac iter Elyſium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.
Deïphobus contra: ne ſævi, magna ſacerdos:
Diſcedam: explebo numerum, reddarq; tenebris.
I decus, i, noſtrum: melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Æneas ſubito; & ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentib⁹ amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque ſonantia ſaxa.
Porta adverſa, ingens, ſolidoq; adamante columnæ;

At age, dic viciſſim quinam caſus te adduxerint huc viventem: an venis pulſus erroribus maris, an juſſu Deorum, an aliqua alia ſors te adigit, ut venias in ſedes mœſtas abſque luce, & ad loca tumultuoſa? In hac viciſſitudine colloquii Aurora rubicundis equis in aereo decurſu jam tranſierat medium cœlum: & forte traducerent in talibus omne tempus conceſſum. Sed comes Sibylla admonuit, & breviter locuta eſt: ô Ænea, nox approperat, nos traducimus horas lugendo. Hic eſt locus, ubi via ſecat ſe in duas partes. Dextra eſt, qua extenditur uſque ad palatium magni Plutonis: per hanc iter eſt nobis ad Elyſium: at ſiniſtra continet ſupplicia impiorum, & ducit ad Tartara ſcelerata. Contra Deïphobus ait; ne iraſcare, ô magna vates: abibo: concludam ſermonem & redibo in tenebras. I, noſtra gloria, i; ſequere fata feliciora. Hoc ſolum locutus eſt, & in ipſo ſermone deflexit greſſum. Æneas reſpexit ſtatim, & ſub rupe ſiniſtra cernit ſpatioſam urbem, cinctam tribus muris: quam Tartareus Phlegethon, rapidus fluvius, circuit ignibus torrentibus, & volvit ſaxa ſonantia. Porta oppoſita magna eſt, & columna ex adamante duriſſimo;

NOTÆ.

535. *Roſeis Aurora quadrigis Jam, &c.*] De *Aurora*, ejuſque *quadrigis* aut *bigis*, G. 1. 249. Hic diſſentire cogor à reliquis propemodum interpretibus, & cum Donato ſentire, *medium diem* hic ſignificari, non *mediam noctem*. Quicquid enim dicant Gellius aliique, de variis dierum initiis ac dimenſionibus apud varias gentes: nullum dubium eſſe poteſt, ubi Virgilius dies ſuos ortu Solis occaſuque definit. Tenendum autem id quod à Cerdano affertur, ex libro Plutarchi de genio Socratis: *tempus datum* & conceſſum ad ejuſmodi inferorum perluſtrationem, fuiſſe *noctium duarum* & *unius diei*. At Æneas ſacrificia perfecit ſuperiore tota nocte; v. 252. *Tum Stygio Jovi nocturnas inchoat aras.* Viam inferorum ingreſſus eſt ſub ipſum Solis & lucis ortum, v. 255. *Ecce autem primi ſub lumina Solis & ortus.* Nunc emenſa media itineris parte, certe non poteſt eſſe niſi dies media, jam in noctem vergens: veſpertinum illud tempus totum & noctis ſecundæ partem aliquam traducet perluſtrando Elyſio: atque ita redibit ad ſuos nocte altera quam ab iis diſceſſerat. Igitur *Aurora* hic diem ſignificat. Et vero Donatus ac Lætus notant, Auroram, cum quadrigis invehitur, pro Sole accipi. Deinde, *nox ruit*, Æ. 8. 369. ſignificat, *nox accedit, venit*: ergo & hic eodem ſenſu accipi nihil vetat.

541. *Ditis, &c.*] De *Dite*, Plutone, G. 4. 467. De *Elyſio*, infra, v. 638.

545. *Explebo numerum, reddarque, &c.*] Multæ in hæc verba afferuntur parum ſanæ interpretationes: hæ ſaniſſimæ. I. Simplicior. *Diſcedam, & implebo numerum turbæ à qua diſceſſi, ut te alloquerer*: erat nempe inter bellicoſos viros Deïphobus. II. Doctior; & juxta Platonis mentem, qui ſingulis animis, antequam alia in corpora remigrarent, certos quoſdam aſſignabat purgationis annos, ut dicetur infra, v. 739. Quocirca ſenſus erit; *Diſcedam, impleturus numerum annorum purgationis, quæ fit his in tenebris.* III. Verior, ut puto; *Diſcedam. Sine modo expleam orationis meæ, quam incœpi, numerum & periodum.* Quam ſtatim ita terminat: *I decus, i, noſtrum, &c.*

549. *Mœnia .... muro, &c.*] Munimenta arcis videt, triplici muro conſtantia. De *Phlegethonte*, ſupra, v. 323.

552. *Adamante columnæ.*] Non ad ornatum ſed ad duritiem exprimendam: communi G...

ita *ut nullum robur hominum, non ipſi ſuperi poſſint evertere eam ferro. Turris ferrea ſurgit in altum: & Tiſiphone ſedens, cincta pallio ſanguinolento, cuſtodit limen vigil & noctu & diu. Hinc* cœperunt *audiri gemitus, & reſonare crudeles ictus: præterea ſtridor ferri & tractorum vinculorum. Æneas ſtetit, & ſtupefactus attendit* ad *ſtrepitum. Quæ* ſunt illic *ſpecies criminum, dic, ô virgo, aut quibus ſuppliciis cruciantur? unde tantus planctus* ſurgit *in auras? Tunc Vates ſic cœpit loqui: clariſſime dux Trojanorum, nulli puro fas eſt ſubire portam impiam: ſed quando Hecate præpoſuit me ſylvis infernis; ipſa miki declaravit ſupplicia* conſtituta *à Diis, & duxit me per omnia. Rhadamanthus Cretenſis obtinet hoc ſæviſſimum imperium: & punit, & audit fraudes, & cogit fateri quæcunque facinora patrata unuſquiſque per vitam protulit* uſque *ad tardam mortem, gaudens vana ſimulatione. Statim Tiſiphone vindex armata flagro verberat reos illudens, & ſiniſtrâ* manu *incutiens ſævos ſerpentes, appellat crudelem turbam ſororum. Tunc denique portæ aperiuntur ſtridentes horriſono cardine.* Pergit Sibylla: *vides, quale ſatellitium ſedeat in veſtibulo? quale ſpectrum occupet poſtes? Hydra crudelior intus habet ſedem, horribilis quinquaginta faucibus. Præterea ipſe Tartarus bis tantum deſcendit in profundum, & extenditur ſub umbras,*

Vis ut nulla virûm, non ipſi excindere ferro
Cœlicolæ valeant: ſtat ferrea turris ad auras:
Tiſiphoneq; ſedens, pallâ ſuccincta cruentâ,
Veſtibulum inſomnis ſervat noctesque dieſque.
Hinc exaudiri gemitus, & ſæva ſonare
Verbera: tum ſtridor terri, tractæque catenæ.
Conſtitit Æneas, ſtrepitumq; exterritus hauſit:
Quæ ſcelerum facies, ô virgo, effare, quibuſve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates ſic orſa loqui: dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen:
Sed me, cum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipſa Deûm pœnas docuit, perq; omnia duxit.
Gnoſſius hæc Rhadamanthus habet duriſſima re-
Caſtigatque, auditq; dolos: ſubigitq; fateri (gna:
Quæ quis apud ſuperos, furto lætatus inani,
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.
Continuo fontes ultrix accincta flagello
Tiſiphone quatit inſultans: torvoſque ſiniſtrâ
Intentans angues, vocat agmina ſæva ſororum.
Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ
Panduntur portæ. Cernis, cuſtodia qualis
Veſtibulo ſedeat? facies quæ limina ſervet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
Sævior intus habet ſedem: tum Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum, tenditq; ſub umbras,

NOTÆ.

cis Latiniſque proverbio, quo *dura* omnia & firma, *adamantina* dicuntur. De *Tiſiphone*, una furiarum, G. 3. 551. De *palla*, pallio muliebri, Æ. 1. 52.

564. *Hecate, &c.*] De *Hecate*, Æ. 4. 510, 511. De *lucis Avernis*, ſupra, v. 237. De *Rhadamantho*, v. 431. De *Gnoſo*, urbe Cretæ inſulæ, Æ. 3. 104.

568. *Furto inani.*] *Secretis delictis*: ideo *inanibus*, quia Deo nota ſunt, & poſt mortem punienda. *Furtum* autem dicitur quicquid clam & furtim committitur. Sic adulteria Martis vocantur *dulcia furta*, G. 4. 346. Et Paſiphaë dicitur *ſuppoſita furto*, ſupra, v. 24.

572. *Agmina ſæva ſororum.*] Furiæ tantum tres numerantur, *Tiſiphone*, *Alecto*, *Megæra*, de quibus G. 3. 552. Notat tamen Cerdanus vulgo apud Poëtas *agmen* & *agmina* vocari, à Seneca, *turbam*; à Statio, *aciem*. Exiſtimat id factum ad ſignificandas earum multiplices iras. Addo ego fortaſſe tres tantum Furias principes privatis nominibus appellari, quibus aliæ complures quaſi miniſtræ ſubſerviant. De *cardine portarum*, Æ. 1. 452. De *veſtibulo* ſupra, v. 273.

576. *Immanis hiatibus hydra.*] Hæc, vel alia eſt ab hydra Lernæa, occiſa ab Hercule, quam in inferorum veſtibulo jam Æneas vidit, v. 287. Vel, ſi eadem eſt, huc illuc vagatur per infero, & ad cruciandos impios varias in partes mittitur: quemadmodum Furiæ thalamos habent eodem in veſtibulo, v. 280. cum tamen Tiſiphone hic in Tartaro fontes cruciet. Dicitur hydra *ſævior*, id eſt, crudelior reliquis Tartari cuſtodibus, qui limina ſervant. De *hydra*, Æ. 8. 300. De *Tartaro*, profundiſſimo inferorum loco, ſupra, v. 134.

Quantus

Quantus ad æthereum cœli ſuſpectus Olympum.
Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora: qui manib⁹ magnum reſcindere cœlum
Aggreſſi, ſuperiſque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis & ſonitus imitatur Olympi.
Quattuor hic invectus equis & lampada quaſſans,
Per Grajûm populos mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, Divûmque ſibi poſcebat honorem:
Demens! qui nimbos & non imitabile fulmen
Ære & cornipedum curſu ſimulârat equorum.
At pater omnipotens denſa inter nubila telum
Contorſit (non ille faces, nec fumea tædis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.
Necnon & Tityon, terræ omniparêtis alumnũ,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur; roſtroque immanis vultur obunco
Immortale jecur tundens, fœcundaque pœnis
Viſcera, rimaturque epulis, habitatque ſub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoümque?

quantus eſt *proſpectus* inde *ad æthereum cœli Olympum. Illic juventus Titania, antiqua ſoboles Terræ, proſtrati fulmine verſantur in imo fundo. Illic vidi quoque geminos filios Aloëi, vaſta corpora: qui ſuſceperant evertere manibus magnum cœlum, & expellere Jovem è regnis ſupernis. Vidi etiam Salmonea ſolventem duras pœnas, quia imitatus* fuerat *ignes Jovis & tonitru cœli. Ille vectus quatuor equis & quatiens tædam, currebat exultans per gentes Græcorum & per mediam urbem Elidis, & exigebat ſibi cultum divinum: inſanus! qui imitabatur* curru *æreo & impetu equorum nimbos & tonitru non imitabile. Sed pater omnipotens vibravit fulmen per opaca nubila (non ille* quidem *faces & lumina fumida tædarum,* ut Salmoneus) *& vaſto turbine proſtratum transfixit. Videre erat etiam Tityum filium Terræ omnipotentis: cujus corpus extenditur per tota novem jugera; & immanis vultur fodicans adunco roſtro jecur perpetuum & viſcera fœcunda* ad *pœnas, ſcrutatur ea* ad *cibum, & manet intra profundum pectus: nec ulla quies permittitur fibris repullulantibus. Cur commemorem Lapithas, Ixiona, & Pirithoum?*

NOTÆ.

579. *Quantus .... ſuſpectus, &c.*] *Suſpectus*, ſubſtantivum nomen hic apparet, non adjectivum, hoc ſenſu: tam profundus eſt Tartarus, quantus eſt conſpectus ſpatii à terra ad cœlum, vel ab ipſo Tartaro ad cœlum. Expreſſus eſt hic locus ex Homero, Iliad. 8. 16. & Heſiodo, in Theogon. 720. ubi Tartarus tantum ſub terra eſt, ὅσον οὐρανὸς ἐς' ἀπὸ γαίης, *quantum cœlum eſt à terra.*

580. *Titania pubes.*] Gigantes, Titanis ac Terræ filii, de quibus Æ. 4. 179.

582. *Aloïdas.*] Oetum & Ephialtem Neptuni liberos ex Iphimedia, Aloei Terræ ac Titanis filii uxore: hos nono ipſo ætatis anno novem cubitis latos, novem ulnis altos Homerus facit. Odyſſ. 11. 304. itaque in pugna Gigantum ab Apolline ſagittis fuiſſe confixos, antequam ad pubertatem pervenirent.

585. *Salmonea, &c.*] *Salmoneus*, Σαλμωνεύς, vel Deucalionis Elidenſis, vel Æoli filius fuit: certe in Elide regnavit, Peloponneſi maritima & occidentali regione. Hic æreis in pontibus ac tabulatis quadrigas impellens, faces jactabat in ſubditos: ut Jovem in Elide ludis maxime Olympicis honoratum ſimularet. Ideo à Jove fulmine ictus eſt. *Mediaque per Elidis urbem:* pro *mediamque per Elidis urbem.* De *Olympo* monte, Ecl. 5. 56. De *Elide*, G. 1. 59.

595. *Tityon, &c.*] *Tityus*, Jove natus, & Elara Orchomeni filia: quam cum Jupiter vitiaſſet, Junonis metu occultavit in terra, unde erumpens Tityus Gigantea ſpecie, Terræ filius creditus eſt: ideo à Virgilio *alumnus* ejus, non filius dicitur. Hic ab Apolline ſagittis interfectus eſt, quod Latonæ vim paraſſet. Hanc ejus menſuram & ſupplicium Virgilius accepit ab Homero, Odyſſ. 11. 576. Eadem etiam Prometheo pœna ab aliis tribuitur.

601. *Lapithas, &c.*] De *Lapithis*, immani Theſſaliæ gente, quorum tamen ſcelus nullum ſingulare narratur. G. 2. 456. De *Ixione*, eorum rege, qui ob tentatam Junonis pudicitiam, rotæ apud inferos alligatus eſt, G. 3. 38. De Pirithoo, qui Ixionis filius fuit, aut Jovis ex Dia Ixionis uxore; quique Proſerpinam rapere ex inferis aggreſſus, à Cerbero devoratus eſt, ſupra, v. 393. infra, v. 617. His duplex ſupplicium aſſignatur, timor ſaxi imminentis, & mediis in epulis fames.

ſuper quos nigrum ſaxum jamjam lapſurum & ſimile cadenti impendet. Fulcra aurea ſplendent in *latis lectis altis, & convivia parata ante ora* cum *abundantia regali: maxima Furiarum accumbit prope, & vetat tangere menſas manibus, & ſurgit erigens facem, & vociferatur ore. Illic, ii quibus fratres odioſi fuerunt, dum vita duraret, aut pater verberatus, aut dolus ſubrepatus clienti; aut qui ſoli incubuerunt opibus partis, nec dederunt partem* earum *ſuis quæ turba maxima eſt; & qui occiſi ſunt propter adulterium, & qui ſecuti ſunt bella injuſta, nec timuerunt violare fidem* datam *domino: illi incluſi expectant ſupplicium. Ne petas doceri quale ſupplicium* expectent, *aut quis modus & quæ ſors damnaverit eos. Alii verſant magnum ſaxum & pendent diſtenti radiis rotarum. Miſer Theſeus ſedet & perpetuo ſedebit; & Phlegyas miſerrimus admonet omnes, & teſtatur magno clamore inter tenebras: Diſcite* toties *admoniti* ei *impoſuit tyrannum ferocem:*

Quos ſuper atra ſilex jamjam lapſura, cadentique
Imminet aſſimilis. Lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu: Furiarum maxima juxta
Accubat, & manibus prohibet contingere menſas,
Exurgitque facem attolens, atque intonat ore.
Hic quibus inviſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatuſve parens, & fraus innexa clienti;
Aut quis divitiis ſoli incubuêre repertis,
Nec partem poſuêre ſuis, quæ maxima turba eſt;
Quique ob adulterium cæſi, quique arma ſecuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Incluſi pœnam expectant. Ne quære doceri
Quã pœnam, aut quæ forma viros fortunave merſum
Saxum ingens volvunt alii, radiiſque rotarum
Diſtricti pendent: ſedet, æternumque ſedebit
Infelix Theſeus; Phlegyaſque miſerrimus omnes
Admonet, & magna teſtatur voce per umbras:
Diſcite juſtitiã moniti, & non temnere Divos.
Vendidit hic auro patriam, dominumq; potentem
Impoſuit: fixit leges pretio atque refixit.

aquitatem, & non ſpernere Deos. Hic prodidit patriam pecuniã, & tulit & ſuſtulit leges pretio.

NOTÆ.

603. *Genialibus toris.*] Quales lecti nuptiales; qui *geniales* à *generando* dicuntur vel à *genio*, vitæ ac lætitiæ præſide, de quo Ecl. 4. 63. unde *geniale* appellatur quidquid lætum eſt, ut G. 1. 302. *Invitat genialis hyems.*

616. *Saxum ingens, &c.*] Indicat Siſyphum, Æoli filium, latrociniis infamem: de quo, G. 3. 39. *Radiiſque rotarum, &c.* Indicat Ixionem, de quo, G. 3. 38. quem quia alteri ſupplicio jam addixit, v. 601. pluribus affectum ſuppliciis probabile eſt.

617. *Æternumque ſedebit Infelix Theſeus.*] *Theſeus*, de quo ſupra v. 28. Et *Pirithous*, de quo, v. 392. amicitia conjunctiſſimi, dicuntur inferos adiiſſe, ut inde Proſerpinam raperent: & Pirithous quidem à Plutone datus eſſe Cerbero devorandus: Theſeus autem remanſiſſe in vinculis; donec ab Hercule liberatus ſit. At Theſeus poſt mortem, cum rediiſſet ad inferos, lapidi affixus eſt ubi æternum ſederet, in pœnam impii olim ſuſcepti itineris. Ita fabulæ. Sed aiunt hiſtoriæ, & Theſeum & Pirithoum conatos quidem rapere filiam Aidonei, qui Græcis Pluto eſt, Moloſſorum ſive Theſprotorum in Epiro regis, eamque vocatam Proſerpinam, matrem ejus Cererem, canem, cui objectus fuit Pirithous, Cerberum: poſtea Theſeum in gratiam Herculis ab Aidoneo dimiſſum eſſe: idque contigiſſe ad Cichyrum amnem & Acheruſiam paludem, de qua v. 323. teſtatur Pauſanias in Atticis.

618. *Phlegyaſque miſerrimus, &c.*] Ambigua eſt hujus loci ſententia: vel *Theſeus miſerrimus admonet omnes Phlegyas*: vel *Phlegyas miſerrimus omnes admonet. Phlegyæ*, Bœotiæ juxta Orchomenum populi fuerunt, rapinis inſignes: qui aggreſſi templum Apollinis Delphicum diripere, fulminibus, terræ motibus, & peſtilentia poſtmodum abſumpti ſunt, ex Pauſania in Bœoticis. Hos alii inſulanos fuiſſe perhibent circa Theſſaliam, à rege Phlegya ſic dictos: qui ob frequentem contemptum Deorum, à Neptuno immiſſo diluvio deleti ſunt. *Phlegyas*, Martis filius, rex fuit Lapitharum in Theſſalia, Ixionis juxta aliquos pater, & Coronidis Nymphæ: hæc cum ex Apolline Æſculapium peperiſſet; dicitur pater templum Apollinis incendiſſe, ideoque ſagittis ab Apolline detruſus fuiſſe ad inferos. Atque hæc ſententia mihi videtur potior: quid enim Theſeo cum Phlegyis populis?

622. *Fixit leges, &c.*] Condidit, tulit. Metaphora ducta à conſuetudine; qua leges in æs inciſæ *fixis* tabellis in publico proponebantur; quæ cum avellerentur, dicebantur *refigi*. De *Hymenæo*, nuptiali Deo, G. 3. 60.

Hic

Hic thalamum invaſit natæ, vetitoſq; hymenæos.
Auſi omnes immane nefas, auſoque potiti.
Non, mihi ſi linguæ centũ ſint, oraq; centum,
Ferrea vox, omnes ſcelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina poſſim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva ſacerdos.
Sed jam age, carpe viam, & ſuſceptũ perfice munꝰ.
Acceleremus, ait. Cyclopum educta caminis
Mœnia conſpicio, atque adverſo fornice portas:
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat: & pariter greſſi per opaca viarum
Corripiunt ſpatiũ medium, foribuſq; propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpuſque recenti
Spargit aqua, ramumque adverſo in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere Divæ,
Devenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.
Largior hic campos æther & lumine veſtit
Purpureo: Solemque ſuum, ſua ſidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris,
Contendunt ludo, & fulvâ luctantur arenâ:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Necnon Threïcius longa cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum:

Hic aggreſſus eſt pudicitiam filia, & nuptias prohibitas. Omnes auſi infanda crimina & executi conſilia. Si eſſent mihi centum linguæ & centum ora, & vox ferrea, non poſſem complecti omnes ſpecies criminum, nec enumerare omnia nomina ſupplicíorum. Poſtquam longæva vates Apollinis protulit hæc verba ait: nunc autem age, ingredere viam, & perfice inceptum officium: properemus. Video muros fabricatos in *fornacibus Cyclopum, & portus ſub oppoſito fornice: ubi* Dii *nos jubent deponere munera decerpta* ex arbore. Sic *locuta fuerat: & pariter ambulantes per tenebroſa ſpatia viarum invadunt medium iter, & appropinquant portis. Æneas occupat aditum, & aſpergit corpus recenti aqua, & affigit ramum in oppoſito limine. Denique his abſolutis, perſoluto munere Proſerpinæ, pervenerunt* ad *loca lata, & prata jucunda, & ſedes beatas ſylvarum felicium. Hic aer ambit agros liberior & luce purpurea: & incolæ cognoſcunt ſuum Solem & ſua aſtra. Pars exercent corpora in herboſis locis, certant ludis, & luctantur* in *arena fulva. Pars agitant ſaltationes pedibus, & canunt cantilenas. Vates etiam Thracius cum veſte longa canit numeris ſeptem diſcrimina ſonorum:*

NOTÆ.

630. *Cyclopum educta.*] De *Cyclopibus*, Æ. 3. 569. His cudendi ferri muniendarumque urbium inventio tribuitur. Quare hic ferrea & munita mœnia intellige. *Deducta* dicuntur: non quaſi *elata* in altum; ſed quaſi ferro *ducta*, & *ductilia*, quod fit in caminis & fornacibus.

631. *Mœnia.*] Palatium Plutonis & Proſerpinæ.

636. *Spargit aqua.*] Vel quia pollutus aſpectu Tartari: vel quia ſacrum munus Proſerpinæ offert; ſolemnis autem in ſacris omnibus ablutio. *Spargit* vero dumtaxat, non omnino *lavat*: de quo more, Æ. 4. 635.

638. *Locos latos, &c.*] *Elyſium.* Locus erat piis apud inferos deſtinatus, deliciis omnibus affluens. Alii collocant in inſulis fortunatis, *Canaries*, ad latus occidentale Africæ, de quibus Æ. 4. 480. Alii in Hiſpania Bœtica, *Andalouſie*, *Grenade*. Alii apud Indos. Alii in pratis aëriis, cœlum inter ac terram mediis. Nomen aliqui fingunt ab Elyſio quodam Eleutheri filio: aliqui ab ἐλύειν, *profectio*, quod illuc piorum animæ poſt obitum proficiſcantur: aliqui quaſi ἀ λύτιον *non ſolubile*, quia ſedes eſt animarum immortalium, quæ diſſolvi non poſſunt.

638. *Vireta.*] Loca ſunt herbarum arborumque viriditate amœna.

641. *Purpureo: Solemque, &c.*] *Lumine purpureo*, pulchro, Æ. 1. 595. *Solem* in Elyſio, alium ſtatuit etiam Plato in Phædone.

642. *Gramineis palæſtris*] *Palæſtra*, tam pro *ludo* ſumitur, quam pro *loco* ludis addicto. Hic pro *loco*. De *Palæſtra*, ſive *lucta*, Æ. 3. 280. in quo differat à *pugilatu*, Æ. 5. 401.

645. *Threïcius ſacerdos.*] *Orpheus*. Ecl. 3. 46. G. 4. 454. Multi fuere hujus nominis: ſed omnia uni tribuuntur, fabularum more. Dicitur ex Ægypto arcanas ceremonias primus tranſtuliſſe; tum lyræ ſolertia, & carminis ſuavitate præcelluiſſe: quo utroque nomine *longa cum veſte* inducitur, quæ & ſacerdotum fuit, & muſicorum.

646. *Numeris ſeptem, &c.*] Numeroſis cantibus perſonat citharam: quæ primo ſeptem chordis inſtructa memoratur, deinde novem, in honorem Muſarum. Hæc autem pulſabatur

Jamque

& ſonat eadem, modo digitis, modo plectro eburneo. Hic eſt *vetuſta propago Teucri, ſoboles clariſſima, heroës magnanimi, nati temporibus felicioribus: & Ilus, & Aſſaracus, & Dardanus fundator Trojæ. Miratur procul arma & currus virorum vacuos. Haſtæ ſunt fixæ* in *terra, & equi liberi paſcuntur paſſim in campis: amor curruum & armorum qui fuit viventibus, ſtudium quod* fuit *alendi pingues equos; idem manet* iis *depoſitis* ſub *terra. Ecce videt alios* ad *dextram & ad ſiniſtram epulantes ſuper gramine, & cantantes in choro lætas cantilenas, in odorifera ſylva lauri: unde magnus Eridanus decurrit per ſylvam apud ſuperos. Hic turba* eſt eorum, *qui certando pro patria tulerunt vulnera: & qui ſacerdotes puri* fuerunt, *dum vita durabat: & qui vates pii, ac locuti* res *dignas Apolline: aut qui ornaverunt vitam* humanam *per artes repertas* à ſe: *& qui reddiderunt alios memores ſui,* iis *beneficiendo. Capita horum omnium coronantur tæniâ candidâ. Quos circumſtantes Sibylla ſic allocuta eſt, præ cæteris Muſæum; nam magna turba*

Jamque eadem digitis, jam pectine pulſat eburnō.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis:
Iluſque, Aſſaracuſque, & Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul, currusque virûm miratur inanes.
Stant terrâ defixæ haſtæ, paſſimque ſoluti
Per campos paſcuntur equi: quæ gratia currûm
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Paſcere equos; eadem ſequitur tellure repoſtos.
Conſpicit ecce alios dextrâ levâque per herbam
Veſcentes, lætumque choro pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus: unde ſuperne
Plurimus Eridani per ſylvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriâ pugnando vulnera paſſi:
Quique ſacerdotes caſti, dum vita manebat:
Quique pii vates, & Phœbo digna locuti:
Inventas aut qui vitam excoluere per artes:
Quique ſui memores alios fecere merendo:
Omnibus his niveâ cinguntur tempora vittâ.
Quos circumfuſos ſic eſt affata Sibylla,
Muſæum ante omnes; mediū nam plurima turba

NOTÆ.

digitis, pectine, plectro: Nam *plectrum,* ſive arcum illum, quo fila perſtringuntur, à pectine diverſum eſſe oſtendit inventa Romæ Julii tertii temporibus marmorea Orphei ſtatua, quæ ſiniſtra manu citharam, dextra pectinem tenebat, teſte Naſcimbæno.

650. *Aſſaracuſque, &c.*] De hac Trojanorum regum ſerie, G. 3. 35. De *Dardano*, Æ. 3. 167.

657. *Pæana.*] *Pæan*, hymnus fuit, iſque duplex: alter in honorem Martis, qui ſolebat ante pugnam cani; alter in honorem Apollinis, qui poſt victoriam: inde læti quilibet quorumcumque Deorum hymni, *pæanes* etiam dicti. Nomen, vel à παίω, *ferio*, quia ob confoſſum ab Apolline Pythona ſerpentem, hic hymnus primo cantatus eſt: vel ab ἰὴ, πάτ, *jaculare, fili*, quibus verbis eum Latona mater ea in pugna hortabatur: unde *Io pæan*, deinde triumphantium acclamatio fuit.

659. *Plurimus Eridani, &c.*] Dupl'ex affertur ab interpretibus hujus loci ſententia: I. *Unde magna pars Eridani è ſuperis præcipitat in inferos:* not tirque ab iis vis adverbii *ſuperne*, quo motus ſignificatur è ſuperiore loco in inferiorem; tum natura Eridani, qui Plinio teſte l. 3. 16. non longe ab ortu abſorbetur in terras quaſi cuniculo, & paullo poſt in Forovibienſi agro, qui nunc eſt Pedemontii pars, exoritur. II. *Unde magnus Eridanus fluit ad ſuperiores terræ incolas*, quæ ſententia mihi probabilior videtur: tum quia *unde* indicat hic Elyſium nemus, ubi verſatur Æneas; ideoque, *ſuperne*, non poteſt ſignificare ſuperas terras ex quibus Padus deſcendat, ſenſus enim eſſet: *Ex quo Elyſio volvitur Eridanus ex terris*; qui motus non ſibi conſentiunt: tum quia *ſuperne*, ſignificat quicquid eſt *ſupra*, non tantum *deſuper*: tum quia ſubterranea ſunt omnium fluviorum receptacula, unde erumpant, G. 4. 364. Cum autem Eridanus agrum Mantuanum alluat, hunc habuit Virgilius honorem amni patrio; ut cum, non è communi fluviorum omnium receptaculo, ſed ex Elyſio ortum diceret. De *Eridano*, ſive *Pado, le Po*, G. 1. 482.

667. *Muſæum.*] Dicitur hic à Suida, Eleuſinius Athenienſis, Orphei diſcipulus, carminum heroicorum ſcriptor, quorum Eumolpo filio ad quatuor millia ſcripſit: floruit ſub Cecrope ſecundo Athenienſium rege. Hic, & Orpheus, Homero antiquiores putantur: ideoque hic commemorantur à Virgilio. Supereſt adhuc carmen

Hunc

Hunc habet, atque humeris extantem ſuſpicit altis.
Dicite, felices animæ, tuque, optime vates;
Quæ regio Anchiſen, quis habet locus? illius ergò
Venimꝰ, & magnos Erebi tranavimꝰ amnes.
Atque huic reſponſum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
Riparumque toros & prata recentia rivis
Incolimus: ſed vos, ſi fert ita corde voluntas,
Hoc ſuperate jugum, & facili jam tramite ſiſtam.
Dixit: & ante tulit greſſum, campoſq; nitentes
Deſuper oſtentat: dehinc ſumma cacumina linquũt.
At pater Anchiſes penitus convalle virenti
Incluſas animas, ſuperumq; ad lumen ituras,
Luſtrabat ſtudio recolens: omnemque ſuorum
Forte recenſebat numerum, charoſque nepotes,
Fataque, fortunaſq; virûm, moreſque, manuſque.
Iſq; ubi tendentem adverſùm per gramina vidit
Æneam; alacris palmas utraſq; tetendit,
Effuſæque genis lacrymæ, & vox excidit ore:
Veniſti tandem, tuaque expectata parenti
Vicit iter durum pietas! datur ora tueri,
Nate, tuæ, & notas audire & reddere voces!
Sic equidem ducebam animo rebarq; futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras & quanta per æquora vectum,
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem: tua me, genitor, tua triſtis imago
Sæpius occurrens hæc limina tendere adegit.
Stant ſale Tyrrheno claſſes. Da jungere dextram,
Da genitor: teque amplexu ne ſubtrahe noſtro.
Sic memorans, largo fletu ſimul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago,

hunc habet in medio ſui, & admiratur ſuperantem altis humeris: ô animæ fortunatæ, & tu optime Vates: dicite, quæ regio, quis locus tenet Anchiſen? illius causâ venimus huc, *& trajecimus magnos fluvios inferorum. Tunc heros ſic dedit ei reſponſum paucis* verbis: *nemo* noſtrûm *habet fixam domum: habitamus in ſylvis umbroſis, & incolimus herboſas ripas, & prata* ſemper *nova ob rivos. Vos tamen ſi cupiditas animi ſic jubet, conſcendite hunc collem; &* vos *deducam* ad eum *facili ſemita.* Sic *dixit; & præivit inceſſu, & deſuper oſtendit campos amœnos: deinde deſcendunt ex alto vertice. Pater autem Anchiſes in profunda valle viridi circumſpiciebat animas ſeparatas & reverſuras in lucem ſuperiorem, conſiderans eas ſtudioſe: & ſorte recognoſcebat omnem multitudinem ſuorum: & dilectos poſteros, & fata, & fortunas, & mores, & facta hominum* illorum. *Et quando ille vidit Æneam ex adverſo venientem per herbas; lætus protulit ambas manus, & lacrymæ fluxerunt per genas, & vox exiit* ex *ore: veniſti denique, & tua pietas certa patri ſuperavit iter difficile! ô fili, permittitur aſpicere vultum tuum, & accipere ac reddere voces familiares! Certe numerans tempora, cogitabam animo & exiſtimabam ita fore: & mea ſollicitudo non decepit me. O fili,* per *quales terras & per quanta maria jactatum, & quantis periculis agitatum ego te audio! quam timui ne regna Africæ tibi obſtarent aliquantum! Æneas vero* ait: *tua: ô pater, tua mœſta umbra ſæpe viſa impulit me venire ad hæc loca. Naves* meæ *ſtant* in *mari Tyrrheno. Permitte* mihi, *ô pater, permitte conjungere manus, & ne te ſubducas complexui meo. Sic loquens, ſimul madefaciebat vultum copioſis lacrymis. Ter conatus erat implicare brachia collo* ejus: *ter umbra fruſtra comprehenſa elapſa eſt è manibus,*

NOTÆ.

de amoribus Leandri & Herûs, quod Muſæo tribuit Scaliger in Poëtica, & longe verſibus Homericis anteponit. Negat tamen Voſſius, & auctorem hujus operis vixiſſe ſub Auguſtis affirmat, etiam poſt quartum Chriſti ſeculum.

687. *Expectata.*] Doctiſſimi legunt *ſpectata.* Nec male; id eſt, cognita, perſpecta, *probata:* quemadmodum Ovidius dixit, *Spectatur in ignibus aurum.*

694. *Ne quid Libyæ, &c.*] Cum Didonis amore te implicuiſti, Æ. 4. De *Libya*, Æ. 1. 162. De *ſale*, pro mari, Æ. 1. 541. De *Tyrrheno* mari, Italiam ad meridiem alluente, Æ. 1. 71. De *Lethæo* amne, ſupra, v. 323.

Par

similis ventis levibus & simillima fugaci somno. Interea Æneas cernit in valle secreta sylvam separatam, & frutices sonantes per *sylvam; & fluvium Lethæum, qui praterfluit tranquillam sedem. Gentes & populi innumeri volabant circa hunc* fluvium. *Et quemadmodum quando in pratis, suda æstate, apes adhærent diversis floribus, & vagantur circa alba lilia:* sic *omnis campus sonat fremitu. Æneas ignarus rei statim obstupet aspectu, & petit causas: quinam ergo sint illi fluvii, aut quinam homines occupaverint ripas tanta multitudine. Tunc pater Anchises ait: Animæ quibus alia corpora destinantur* per *fatum, bibunt oblivia æterna & liquores tutos ad aquas Lethæi fluvii. Ego certe jamdudum opto enarrare tibi, & coram monstrare illas, & enumerare sobolem illam meorum: ut magis gaudeas Italiam demum inventam fuisse à te. O pater,* ait Æneas, *an existimandum est animas aliquas illustres hinc redire in lucem, & reverti rursus in pigra corpora? quodnam est miseris tam insanum vitæ desiderium? Respondet Anchises; O nate, equidem dicam, nec te relinquam dubium. Et* sic *explicat singula per ordinem. Primo, spiritus fovet intus cœlum, terram, spatia aquea, & lucidum globum Lunæ, & astra Titania: & mens dedita per omnia membra movet totam* illam *molem, & miscet se cum magno* illo *corpore.*

Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Interea videt Æneas in valle reducta
Secluſum nemus, & virgulta ſonantia ſylvis; 704
Lethæumq;,domos placidas qui prænatat,amnem.
Hunc circum innumeræ gentes populiq; volabant.
Ac veluti in pratis, ubi apes æſtate ſerena
Floribus inſidunt variis, & candida circum
Lilia funduntur: ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito, cauſaſque requirit 710
Inſcius Æneas: quæ ſint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchiſes: Animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices & longa oblivia potant. 715
Has equidem memorare tibi atq; oſtendere coram,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italiâ tandem lætere repertâ. (rum:
O pater,anne aliquas ad cœlũ hinc ire putandũ eſt
Sublimes animas? iterumq;ad tarda reverti 720
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te ſuſpenſum, nate, tenebo.
Suſcipit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit.
Principio cœlum, ac terras, campoſq; liquentes,
Lucentemq; globum Lunæ, Titaniaq; aſtra 725
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

N O T Æ.

713. *Quibus altera fato Corpora debentur.*] Non enim omnes animæ alia in corpora redibant, ut mox dicemus v. 748. Sed jam opus est, ut promissam sæpe de animarum natura dissertationem exequamur, & evolvamus mysteria famosæ illius translationis animarum diversa in corpora, quæ Græcis μετεμψύχωσις dicitur. Hanc primo invexit Pythagoras, tenueruntque deinceps Socrates & Plato. His adhæret hoc loco Virgilius, ut & G. 4 220. qui prius Epicurum sequebatur, Ecl. 6. 31. Id omne undecim capitibus complectemur: quæ quantum à Christiana veritate absint, facile erit intelligere.

724. *Principio cœlum, &c.*] I. *Caput.* Deus rudem informemque materiam in quatuor elementa primum digessit, ignem, aërem, aquam, terram. Inde mundi corpus fabricavit, varias in partes ac sphæras, quasi membra distinctum: harum suprema, *cœlum:* infima, *terra;* cui *liquentes campi,* sive aqua substernitur; mediæ partes, *Sol, Astra, globus Lunæ,* quo inferiora elementa à cœlestibus quasi communi termino separantur. Ut enim sunt infra Lunæ globum naturæ quatuor elementorum per formas distinctæ suis in sphæris: ita supra globum eumdem sunt eædem naturæ longe excellentiori modo per virtutes: habent quippe cœlestia corpora ab ignis natura lumen ac motum, à terræ natura solidam firmitatem, ab aëris natura perspicuitatem, ab aquæ natura æquabilem lenitatem: sed illæ omnes naturæ illic in formam præstantissimam, nempe ignis, redactæ sunt; cujus tanta est excellentia, ut quintum elementum sive quinta *essentia* dici possit: quemadmodum hic apud nos in unam mixti formam quotidie coalescunt: Ita Plato in Timæo, & Marsilius ibid. cap. 24. De *Titanis* nomine, quod Soli præcipue tribuitur, Æ. 4. 119.

726. *Spiritus intus alit, &c.*] II. *Caput.* Huic mundi corpori Deus *animam* sive *spiritum* ad-

Inde

Inde hominũ pecudumq; genus, vitæq; volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pont⁹.
Igneus eſt ollis vigor, & cœleſtis origo
Seminibus: quantum non noxia corpora tardant,
Terreniq; hebetant artus, moribundaq; membra.
Hinc metuunt cupiuntq;, dolent gaudentq;: neq;
Reſpiciunt, clauſæ tenebris & carcere cœco. (auras
Quin & ſupremo cum lumine vita reliquit:
Non tamen omne malũ miſeris, nec fundit⁹ omnes
Corporeæ excedunt peſtes; penituſq; neceſſe eſt

Inde oritur *genus hominum, & pecudum & vitæ avium, & monſtra quæ mare fert ſub polita planitie. Ineſt illis animis vis ignea, & origo cœleſtis: quatenus corpora noxia non gravant, & artus terreni membraque mortalia non recedunt* vim illam. *Hinc* animæ *timent & deſiderant, mœrent & lætantur: nec ſuſpiciunt cœlum incluſæ in tenebris & obſcuro carcere. Præterea quando ultima luce vita receſſit: non tamen omne malum, nec omnes corporeæ ſordes omnino recedunt à miſeris; & plane neceſſe eſt* ut

NOTÆ.

didit, cui ineſt præcipue *intellectus, intelligentia* & *natura*, id eſt, vitalis ac ſeminaria virtus. Et hanc quidem animam Pythagoras Deum ipſum eſſe contendebat, ut liquet ex Minutio Felice: at Plato, non Deum, ſed opus putabat ſummi Dei.

728. *Inde hominum, &c.*] III. *Caput*; *Inde*; juxta Pythagoram ſignificat, *Ex hac Deo, qui eſt mundi anima; quaſi decerptæ particulæ ſunt vitæ hominum & pecudum.* Juxta Platonem vero ſignificat, *Ex reliquiis hujus temperationis, ex qua mundi animam formaverat Deus; formatæ ſunt ab eodem ſingulares animæ viventium.* Ita Plato loquitur in Timæo. Quænam autem illa fuerit temperatio, ſatis dilucide percipi non poteſt, neque ex Platonicorum, neque ex Platonis ipſius verbis. Virgilium autem Platoni potius quam Pythagoræ hic adhæſiſſe exiſtimo; quia ſic melius hæc omnis ejus doctrina conſtabit, ut ex ſequenti capite manifeſtum fiet.

730. *Igneus eſt ollis vigor .... ſeminibus, &c.*] IV. *Caput*. Docet Plato diſerte in Timæo, unicum illum ac ſupremum Deum, poſtquam ex animæ mundi reliquiis animas formâſſet, rationis & intelligentiæ participes; eas quaſi *ſementem ſparſiſſe* in Solem, in Lunam, aliaque aſtra & inſtrumenta temporis: ita ut ſingulæ ſingulis aſtris quaſi vehiculis invectæ, univerſum contemplari poſſent. Addit eum poſt ejuſmodi ſementem, animarum cum corporibus conjunctionem inferioribus ac junioribus Diis permiſiſſe. Appellat Plato juniores Deos, Cœlum, Terram, Saturnum, Rheam, Jovem, &c. Tum ait, juniores Deos, viventia corpora ex elementis procreaſſe, quibus duplicem animam addiderint; alteram immortalem, ex divina illa *ſemente*, qua ſidera *conſita* fuerant, quaſi quodam defluvio delapſam; quam in capite rotundo, quaſi in mundi compendio locaverint: alteram mortalem à ſe conflatam; cujus partem quæ iraſcitur, circa cor; quæ concupiſcit, circa jecur, poſuerint. Ἔνειμε τὴν μὲν εἰς Ἥλιον, τὴν δ' εἰς Σελήνην, τὰς δ' εἰς τἆλλα ὅσα ὄργανα χρόνου τὴν δὲ μετὰ τοῦτον σπορὰν, τοῖς νέοις παραδοῦναι θεοῖς σώματα πλάττειν, &c. Hinc patet, cur Virgilius vitas illas ſive animas vocaverit *ſemina*. Item cur *igneus vigor* & *cœleſtis origo* iiſdem ſit; nempe, vel quia per multa ſecula aſtris invectæ aliquid ex ea contraxerunt natura, quam igneam eſſe diximus, v. 724. vel quia fortaſſe ex eodem cœli igne & quinta *eſſentia* conflatæ ſunt, ut Platonicis quibuſdam viſum eſt.

731. *Quantum non, &c.*] V. *Caput*. Animæ ejuſdem erant naturæ, in hominibus, belluis, volucribus, piſcibus: ſiquidem, juxta Pythagoram & Platonem, mutua erat earum commutatio. Totum porro earum diſcrimen ex craſſiori aut ſubtiliori corporum diſcrimine petebatur: ut inter infantem ac juvenem, virum ac ſenem, videmus contingere. Atque illud eſt quod vocat Plato ſub finem Timæi, *mentis jactaram & acquiſitionem, qua invicem animalia commutantur*, πάντα τότε καὶ νῦν διαμείβεσθαι τὰ ζῷα εἰς ἄλληλα, νῦν καὶ ἀνοίας ἀποβολῇ καὶ κτήσει μεταβαλλόμενα. Quo autem ordine fieret illa tranſmutatio, mox dicemus. Hinc inter ipſos homines, indolis, ingenii, morumque diverſitas, ex eadem oriebatur varietate corporum: ideo ait Poëta, cœleſtem in eorum animis eſſe originem, & vero apparere; quatenus corporum & membrorum ponderè non gravantur.

733. *Hinc metuunt cupiuntque, &c.*] VI. *Caput*. Ex illo cum corporibus nexu oriuntur perturbationes omnes animorum. Prout quippe, aut ſanguis, aut pituita, aut flava, atrave bilis in corporibus prævalet: ita motibus aliis, aliiſve, facilius animi agitantur. His autem quatuor motibus cæteros omnes Poëta complectitur: quippe *metu* ac *deſiderio* ſive ſpe in malum ac bonum futurum ferimur; *dolore* & *gaudio*, circa malum ac bonum præſens afficimur! & facile, incluſus quaſi obſcuro carcere animus, auras cœleſtes, id eſt, divinam originem, obliviſcitur.

Multa

multa vitia diu conglutinata iis adhuc adhæreſcunt admirabili ratione. Ideo cruciantur pœnis, & perſolvunt ſupplicia præteritarum noxarum. Aliæ ſuſpenſæ exponuntur lividis ventis: aliis crimen, quo ſunt *infectæ, lavatur ſub immenſo lacu, aut abſumitur flammis.* Omnes *patimur, unuſquiſque ſuos ultores. Deinde inducimur, in ſpatioſum Elyſium, & pauci obtinemus lætos campos: quando longa dies confectis ſpatiis temporum delevit congenitas ſordes,*

Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur manes. Exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arva tenemus:
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum ſenſum, atque auraï ſimplicis ignem.

ac reliquit purum ſenſum cœleſtem & ſimplicem fulgorem ignis.

NOTÆ.

738. *Inoleſcere.*] Eſt *ſimul creſcere.* Vel, ab *alo*, quod ſimul alitur. Vel, à *Soleo*, quod ſimul eſſe ſolet.

739. *Ergo exercentur pœnis, &c.*] VII. *Caput.* Animæ illæ, etſi diverſæ à corporibus naturæ, ex diuturna tamen cum iis conjunctione multa inquinamenta contrahunt. Unde triplici purgatione expiantur: *Igne*, *ventis*, id eſt, *aere*; & *gurgite vaſto*, id eſt, *aquis.* Hæc autem tria in ſacris uſurpabantur purgationum genera: aut enim res infectæ tæda vel ſulfure purgabantur, aut aqua luſtrabantur, aut aëre ventilabantur. Et quantum ad animas, hanc Platonicis attribuit ſententiam Auguſtinus de Civit. Dei, lib. 21. 13. eamque affert hujus cauſam: quod, *quoniam terris ſuperiora ſunt elementa, aqua, aër, ignis; ex aliquo iſtorum mundetur, quod terrena contagione contractum eſt.*

743. *Quiſque ſuos patimur manes.*] Id eſt, *Omnes patimur noſtros manes, unuſquiſque ſuos.* Quinam autem illi ſint *manes*, ambigitur: idque videri poteſt è Platonis doctrina etiam repetitum. VIII. igitur *Caput.* Animis ſingulis, jam inde à prima generatione deſcenſuque ex aſtris, genium ſive dæmonem attribui cuſtodem operum, qui animum in lucem extrahat ac deinde poſt mortem reducat ad inferos, ait Plato de rep. l. 10. itemque in Phædone. Hos *manes* dici nihil vetat, eoſdemque purgationis miniſtros adhiberi. Quanquam alii per *manes*, furias, alioſque minores intelligunt inferorum Deos, à quibus animæ torquentur: & vero ita ſumuntur *manes*, G. 4. 489. *Scirent ſi ignoſcere manes:* ibi enim Deos inferorum ſignificari manifeſtum eſt. Utraque explicatio conciliabitur facile: ſi Platonici genii dicantur, utriuſque mundi habere commercium, qualiter Mercurius: & ſuperi quidem terreſtreſve Dii eſſe, cum vivis adſunt; inferi autem, cum mortuis purgandis aſſiſtunt. Loca vero huic purgationi aſſignata exiſtimo, eſſe varias ſedes illas, jam ab Æneа peragratas; ubi infantes, amantes, bellicoſi, propria manu occiſi: qui inde poſt certos purgationis annos in Elyſium admittebantur. De *manibus*, alia ſignificatione, pro umbris mortuorum, G. 4. 469.

744. *Pauci læta arva tenemus, &c.*] IX. *Caput.* Pauci fruebantur Elyſii voluptatibus; multi quidem, ſi per ſe ipſi ſpectantur, nam evocabantur *agmine magno*, infra, v. 749. tamen pauci, ſi cum immenſo animarum omnium numero conferuntur. 1. Quia multi detrudebantur in Tartarum, inde nunquam in lucem alia generatione emerſuri, quod eorum ſcelera nulla purgatione elui poſſent: ita Plato in Phædone. 2. Quia pars animarum longe maxima diſtinctis illis in ſedibus purgabatur: quibus in Elyſium ſuccedentibus, aliæ ex Elyſio in vitam emigrabant. 3. Quia multi, aut omni, aut ſaltem aliqua purgatione perfuncti, ſceleram in pœnam detrudebantur nova in corpora, bellantum aut volucrum; nec in Elyſium tranſibant, ob vitam virtutum ſterilem. Quare fruſtra ſe torquet Cerdanus, ut pugnantes conciliet voces: *quiſque patimur*, & *pauci tenemus.*

745. *Donec longa dies, &c.*] X. *Caput.* In hoc Elyſio fruebantur animæ quiete perfectiſſima: vocat enim Virgilius, v. 669. *felices animas*; &, v. 638. *locos lætos, & amœna vireta fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.* Ergo hinc procul aberant purgationis tormenta. Quid igitur ait Anchiſes; *Pauci læta arva tenemus: donec longa dies concretam exemit labem?* Omnino aliud mihi ſonare videtur *donec*, quam âliis vulgo interpretibus: neque hic interpretor, *quouſque*, quaſi futuram in Elyſio purgationem notet; ſed *quando*, ut præteritam ſecluſis in locis purgationem indicet. Idque duo perſuadent; 1. Quia non dixit Virgilius, *donec exemerit*, aut *eximat*; ſed *donec exemit*, quod expreſſius ſignificat, *quando exemit*, quam *quouſque exemerit.* 2. Quia pari ſenſu dixit Horatius, Od. l. 3. 9. *Donec gratus eram tibi · · · · Perſarum vigui rege beatior:* id eſt, *quando gratus eram tibi, &c.* Per *auraï ſimplicis ignem*, ſignificat puram animæ

Has

Has omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno:
Scilicet immemores ſupera ut convexa revisât,
Rurſus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchiſes: natumque, unaque Sibyllam,
Conventus trahit in medios turbamq; ſonantem:
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine poſſit
Adverſos legere, & venientum diſcere vult'.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde ſequatur
Gloria, qui maneât Itala de gente nepotes,
Illuſtres animas, noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.
Ille, vides? purâ juvenis qui nititur haſtâ,

Poſtquam verterunt rotam per mille annos, Deus vocat eas omnes magno numero ad amnem oblivionis: nempe ut oblitæ præteritorum *repetant ſuperiorem curvaturam* mundi, *& incipiant velle iterum redire in corpora. Anchiſes* hæc *dixerat: & ducit filium ac ſimul Sibyllam in medios cœtus turbamque frementem: & conſcendit collem, unde poſſit conſiderare longa ſerie omnes ſibi obverſos, & intueri vultus venientium. Age modo,* inquit Anchiſes, *explicabo verbis, quia bonos aliquando ſecuturus ſit ſobolem Trojanam, qui poſteri deſtinentur ex Italica familia, nobiles animas, & ſucceſſurus noſtro nomini: & tibi aperiam tua fata. Videſne? Ille juvenis qui inſiſtit haſtæ nitidæ,*

NOTÆ.

naturam, quæ propter ſubtilitatem aëri & igni ſimillima eſt, ideo vocat eum Horatius Sat. l. 2. 79. *Divinæ particulam auræ:* cujus vocis ultima diphthongus duas in vocales priſco more diſſolvitur, *auræ* in *auraï*.

748. *Has omnes, ubi, &c.*] XI. *Caput.* Poſtquam animæ hac ſua beatitate per annos mille in Elyſio potitæ ſunt: evocantur ad generationem aliam, aliamque cum novo corpore unionem. At prius Lethæas aquas jubentur ebibere: ut præteritorum omnium, tam laborum, quam voluptatum obliti; nec teneantur Elyſii deſiderio, nec ſuperioris vitæ aſperitate deterreantur; nec ſuperſit quicquam, niſi ingenitus quidam affectus animæ in corpus. Quod autem ait *omnes*, reſtringi debet ad eas omnes, *quibus altera fato corpora debentur*, v. 714. Non enim omnes redibant in corpora; nec vero tale quicquam de ſe Anchiſes commemorat, quod ſi erat futurum, certe non omiſiſſet. Hos autem ab eo reditu fuiſſe immunes puto, qui ob exquiſita merita admiſſi inter Deos fuerant, & *Acheronte remiſſi*, ut loquitur Æneas de Anchiſe Æ. 5. 99. & reverſi *ſideris in numerum*, unde prima generatione defluxerant, ut ait Virgilius G. 4. 227. Horum quippe non *animas* apud inferos, ſed *idola* ſolum ac ſimulacra Elyſiis in campis remanſiſſe teſtatur Lucretius ex Ennio l. 1 120. Et Ulyſſes apud Homer. Odyſſ. 11. 600. ait ſe inter inferorum umbras vidiſſe idolum Herculis, quocum ſermonem habuerit; ipſum vero, id eſt, ipſius animam, apud ſuperos degere. Tamen Anchiſen à Virgilio deſcribi: cujus idolum hic Æneam alloquitur, dum anima fruitur cœleſtium Deorum conſortio. Itaque tria diſtingui poſſunt in nomine *animæ, corpus, idolum*: additur ab aliis etiam quarta pars, *umbra*, quæ ſepulcrum incolebat, ut notavimus Æ. 4. 385. Quamquam hæc *umbra* ab anima, corpore & idolo diſtinctio, non ita videtur certa. De *Lethæo*, oblivionis flumine, ſupra, v. 323. *Rotam volvere*, metaphora eſt pro *tempus traducere*; ex Ennio petita, ut teſtatur Servius. Et temporis *rotam* dixit; ut paulo ante *orbem*; & paſſim alibi *curſum, curriculum. Convexa ſupra*: vel ſignificat convexam ſuperficiem terræ, cujus in concavo inferi latent: vel ſublimem & concavam cœli conſpicui partem, ut diximus Æ. 1. 314.

756. *Nunc age, &c.*] Oſtendit Anchiſes Æneæ poſterorum ſuorum clariſſimos: ubi notanda quatuor. I. Poſteros illos partim ex Trojana, partim ex Itala gente oriundos fore: cum utraque gens Æneæ & Laviniæ conjugio miſcenda ſit. II. Non ſervari ab Anchiſa in illa enumeratione ordinem temporum: cum à Romulo ſtatim ad Cæſarem tranſeat, tum regrediatur ad Numam. III. Alios etiam commemorari, præter poſteros Æneæ, utriuſque gentis illuſtres viros. IV. Hoc totum Virgilii artificium, etſi perquam inſigne eſt, errore non carere. Is autem error eſt ejuſmodi. Animas inducit quæ jam inſederant corpora, indeque egreſſæ, tum aut puræ erant, aut purgabantur, in Romanorum heroum corpora reverſuræ. At ſi erant puræ, inerat iis dumtaxat purus æthereus ſenſus atque auraï ſimplicis ignis; atque ita nullus inerat ſenſus corporis præteriti, multo minus futuri: ſi purgabantur, nondum Lethæis aquis imbutæ, nondum præteriti corporis memoriam exuerant; atque adeo nondum potuerant convenientes futuræ olim ſorti affectus aſſumere; igitur nec Sylvius niti haſta, nec Romulus geminas habere criſtas, nec Numa mentum incanum gerere, nec circa Marcellum Romani ſtrepere.

occupat ſorte ſpatium proximum lumini, primus erumpet in aërem cœleſtem mixtus Italo ſanguine, Sylvius, nomen Albanum, tua ſoboles poſtrema: quem uxor Lavinia in ſylvis tarde pariet tibi ſeniori, futurum *regem & patrem regum: à quo familia noſtra regnabit Albæ longæ. Hic vicinus* huic, eſt *Procas, honor Trojanæ nationis: Deinde Capys, & Numitor, & Æneas Sylvius, qui referet te nomine; æqualiter illuſtris armis & pietate, ſi tandem* aliquandò *accipiat regendam Albam. Qui juvenes vide quantum præ ſe ferant robur! At qui habent caput cinctum* corona *civili quercea;*

Proxima ſorte tenet lucis loca, primus ad auras
Æthereas Italo commixtus ſanguine ſurget
Sylvius, Albanum nomen, tua poſtuma proles:
Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjux
Educet ſylvis regem, regumque parentem: 765
Unde genus longâ noſtrum dominabitur Albâ.
Proximus ille, Procas, Trojanæ gloria gentis:
Et Capys, & Numitor: & qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas; pariter pietate vel armis 769
Egregius, ſi unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas oſtentant, aſpice, vires!
Atqui umbrata gerunt civili tempora quercu;

NOTÆ.

763. *Sylvius, Albanum nomen, &c.*] In his Romanæ hiſtoriæ initiis parum ſibi ſcriptores conſentiunt. Livius hunc Sylvium, Aſcanii filium facit: Dionyſius Halicarnaſſeus, Æneæ. Scribit enim Laviniam, tum cum obiit Æneas, prægnantem, Aſcanii privigni metu in ſylvas fugiſſe ad regii pecoris magiſtrum Tyrrheum; ibique filium peperiſſe, cui inde Sylvio nomen fuit: Aſcanium pietate motum in novercam, ſibi hunc ipſum Sylvium ſucceſſorem deſignaſſe; Iulo filio ſuo pontificatum maximum tribuiſſe, à quo gens Julia propagata eſt. *Albanum nomen* dicitur Sylvius: quia ex eo reges Albani communi nomine Sylvii appellati ſunt; ut poſtea imperatores Romani, Cæſares. *Poſtuma proles*, duplici ſenſu explicabatur; vel quæ poſt *humationem* patris oritur; tumque ſcribitur *poſthuma*, non *poſtuma*: vel quæ *poſtrema* oritur, etiam vivo patre; tumque deducitur à *poſt*, *poſterior*, *poſtremus* & *poſtumus*; ut ab *extra*, *exterior*, *extremus*, *extimus* & *extumus*. In hac ſententia ſunt eruditorum diligentiſſimi quique: qui iidem aiunt uſu quidem veniſſe, ut mortuo patre nati poſtumi appellentur; non quia poſt humationem nati, ſed quia re vera poſtremi. Et vero Virgilius ait Sylvium natum patre longævo, non patre mortuo: in quo diſcedit quidem ab ea, quam ex Dionyſio attulimus, hiſtoriæ fide, ſed eum excuſat, vel ejuſdem hiſtoriæ varietas, vel poëtica licentia: nec deſunt, qui, ut hiſtoriæ veritati conſulant, *longævum* explicent, jam relatum in Deos & *immortalem*; nituntur que hoc Ennii verſu, *Romulus in cœlo cum Diis geniti'ibus ævum Ducit*; & Æſchyli teſtimonio qui in Tragœdia *ſeptem ad Thebas*, vocat Deos δαιμόνιους, *longævos*. De *Lavinia*, Latini filia, Æ. 7 52. De *Alba*, Æ. 8. 42.

767. *Proximus ille, Procas, &c.*] Qui proximus tunc in Elyſio apparebat; non qui proximus erat Sylvio ſucceſſurus: fuit enim *Procas* inter Albanos reges ordine tantum decimus tertius, *Capys* ſeptimus, *Numitor* decimus quartus, *Æneas Sylvius* tertius, juxta Livium.

770. *Si unquam, &c.*] Æneas Sylvius fraude tutoris regno ſpoliatus, nonniſi anno ætatis ſecundo & quinquageſimo regnum adeptus, illud tamen annis uno & triginta tenuit.

772. *Civili .... quercu.*] Corona civica, è quercu vel ilice, quia alendæ hominum vitæ glandes olim in uſu fuerant, ideo iis dabatur, qui in pugna civem ſervaverant, ſimulque occiderant hoſtem, nec è loco deturbati fuerant. Hic iis aſſignatur Albanis, qui ad civium tutelam varias urbes Italiæ condiderant muriſve cinxerant: quorum nomina non indicat, utpote obſcura aut incerta. *Nomentum*, nunc *Lamentano*, milliaribus duodecim Roma diſſitum, ad ſeptentrionem. *Gabii*, urbs inter Romam ac Prænefte media, decem circiter milliaribus utrimque diſtans, ad orientem: nunc omnino diruta, juxta diverſorium publicum cui nomen eſt l'*Oſteria*. *Fidena* vel *Fidenæ*, quinque milliaribus Roma diſſita, ad ſeptentrionem, nunc *Caſtel Giubileo*. *Collatia*, non multo remotior, ad orientem, nunc ne veſtigiis quidem ſuperſtes. *Pometia Sueſſa*, cujus ager *Pometius*, *Pometinus*, & *Pomptinus* dictus eſt; vicinæque paludes *Pomptinæ*, nunc l'*Aufente palude*; urbs fuit Volſcorum, nunc deleta. *Caſtrum Inui*, oppidulum Rutulorum in litore Tyrrheni maris, nunc dirutum: ei dicatum Deo, qui Græcis Pan, Latinis Faunus, Fatuus, & *Inuus* ſive *Incubus* dictus eſt, ab ineundo; quod animalia paſſim iniret. *Bola* vel *Bolæ*, oppidum Æquorum, circa Prænefte, ad orientem Romæ quod jam Plinii tempore ſine veſtigiis interierat. *Cora*, nunc caſtellum nomen antiquum retinens, urbs Volſcorum, non longe à Pometia. Has autem urbes ut La-

Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemq; Fidenam;
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Caſtrumq; Inui, Bolamq; Coramque
Hæc tum nomina erunt, nunc ſunt ſine nomine terræ.
Quin & avo comitem ſeſe Mavortius addet
Romulus, Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet. Viden' ut geminæ ſtent vertice criſtæ,
Et pater ipſe ſuo ſuperûm jam ſignet honore?
En hujus, nate, auſpiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo;
Septemque una ſibi muro circundabit arces.
Felix prole virûm: qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta Deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes ſupera alta tenentes.
Huc, geminas huc flecte acies: hanc aſpice gentem
Romanoſque tuos. Hic Cæſar, & omnis Iüli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir, hic eſt, tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, Divûm genus: aurea condet
Secula qui rurſus Latio, regnata per arva
Saturno quondam: ſuper & Garamantas & Indos

hi condent tibi in montibus Nomentum, & Gabios, & urbem Fidenam; hi arces Collatinas, Pometiam, & Caſtrum Inui, & Bolam, & Coram. Hæc nomina tunc dabuntur illis, jam ſunt terra ac ſaxa nomine. Quin etiam Romulus Martius, quem pariet mater Ilia ex ſtirpe Aſſaraci, adjiciet ſe ſocium avo. Videſne, ut duæ criſtæ ſurgant ex ejus capite, & ut pater Deorum jam inſigniat eum ſuo ſplendore? Ecce, ô fili, ſamuſi illa Roma hujus ductu æquabit dominationem ſuam terris, & animos cœlo; & una cinget ſibi muro ſeptem montes. Fortunata ſobole civium: qualis mater Berecynthia vehitur curru per urbes Phrygias, coronata turribus, gaudens prole Deorum, amplexa centum nepotes, omnes incolas cœli, omnes obtinentes ſpatia alta & ſuperiora. Huc, huc obverte geminos oculos: cerne hanc nationem, & Romanos tuos. Hic eſt Cæſar, & omnes proles Iuli, exitura ſub magnum axem cœli. Hic eſt ille vir, quem ſæpe audis promitti tibi, Auguſtus Cæſar, filius Deorum: qui inſtaurabit iterum aurea ſecula per *Latium, per loca olim gubernata à Saturno: & propagabit imperium ultra Garamantas atque Indos:*

NOTÆ.

tio aſcribat Virgilius. Latium ſumit non prout erat antiquis illis temporibus, ſed prout deinceps fuit; cum huic etiam Æqui, Hernici, Volſci, & parte aliqua Sabini annumerati ſunt.

777. *Avo comitem, &c.*] *Numitori*, Procæ filio, per Amulium fratrem regnis pulſo, addet ſe ultorem nepos Romulus, *Martis* filius, & *Iliæ*, Numitoris filiæ, Æ. 1. 278. De *Aſſaraco*, avo Anchiſæ, à quo per Albanos reges oriebatur Ilia. Æ. 1. 288.

779. *Geminæ ſtent vertice criſtæ.*] *Criſtæ*, jubæ ſunt equinæ, plumæ verſicolores, galearum cono impoſitæ, à gallorum criſtis ita propter ſimilitudinem dictæ. Æ. 3. 468. *Geminæ*, ad majorem ornatum, non ut gemini fratres Remus Romuluſque ſignificentur, quod quidam volunt.

780. *Pater ipſe, &c.*] Vel Mars *pater* Romuli, qui eum *ſui ſuperûmque* honoris participem facit. Vel potius Jupiter *pater ſuperorum*, qui eum *ſuo* honore inſignet. Indicat Romuli mortem: qui vel fulmine ictus, vel à ſuis diſceptus, inter Deos poſtea relatus eſſe creditus eſt. De *Roma* ab eo condita, Æ. 1. 278, 280. De *ſeptem Romæ montibus*, G. 2. 535.

784. *Berecynthia mater.*] *Cybele*, mater Jovis & complurium Deorum: quæ pro terra ſumitur, unde turritam gerit coronam. *Berecynthia* dicta eſt à Berecyntho caſtello Phrygiæ ad Sagarim fluvium, vel monte ejuſdem Phrygiæ ad amnem Marſyam, ubi inſigniter colebatur. De *ea ejuſque cultu in Phrygia*, Æ. 3. 111.

789. *Cæſar, & omnis Iuli, &c.*] De Julio Cæſare, quem hic indicat, Ecl. 5. De *Iuli*, gentis Juliæ capite, Æ. 1. 271.

792. *Auguſtus Cæſar, &c.*] Octavianus, Julii ſororis nepos, ut diximus, Æ. 5. 569. Auguſti nomine donatus, anno v. c. 727. *Divum genus* dicitur, quia Anchiſa, Æneæ, & per hos, Dardano & Jove genitus: Alia exemplaria habent *Divi genus*, notantque appellationem ipſam Octaviani: qui in nummis & marmoribus, ex quo tempore Julium Cæſarem, ſuum ex adoptione patrem, in Deos retulerat, ſe Divi filium nuncupabat, quod contigit anno v. c. 712. ut notavimus Ecl. 5. 64. De *aureo ſeculo*, *Saturno*, & *Latio*, Ecl. 4. 6. Notatque pacem ubique conſtitutam, anno v. c. 725. de qua Æ. 1. 295.

794. *Garamantas & Indos.*] Vel intellige veros Indos, Aſiæ populos, de quibus G. 1. 57. & *Garamantas*, interioris Aſiæ populos, de quibus Æ. 4. 198. Teſtatur enim Suetonius c. 21. Indorum reges, Auguſti fama permotos, ejus

multa vitia diu conglutinata iis adhuc adhæreſcunt admirabili ratione. Ideo cruciantur pœnis, & perſolvunt ſupplicia præteritarum noxarum. Aliæ ſuſpenſæ exponuntur lividis ventis: aliis crimen, quo ſunt *infectæ, lavatur ſub immenſo lacu, aut abſumitur flammis.* Omnes *patimur, unuſquiſque ſuos ultores. Deinde inducimur, in ſpatioſum Elyſium, & pauci obtinemus lætos campos: quando longa dies confectis ſpatiis temporum delevit congenitas ſordes,*

Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur manes. Exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arva tenemus:
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum ſenſum, atque aurai ſimplicis ignem.

ac reliquit purum ſenſum cœleſtem & ſimplicem ſulgorem ignis.

NOTÆ.

738. *Inoleſcere.*] Eſt *ſimul creſcere.* Vel, ab *alo*, quod ſimul alitur. Vel, à *Soleo*, quod ſimul eſſe ſolet.

739. *Ergo exercentur pœnis, &c.*] VII. *Caput.* Animæ illæ, etſi diverſæ à corporibus naturæ, ex diuturna tamen cum iis conjunctione multa inquinamenta contrahunt. Unde triplici purgatione expiantur: *Igne, ventis*, id eſt, *aëre*; & *gurgite vaſto*, id eſt, *aquis.* Hæc autem tria in ſacris uſurpabantur purgationum genera: aut enim res infectæ tæda vel ſulfure purgabantur, aut aqua luſtrabantur, aut aëre ventilabantur. Et quantum ad animas, hanc Platonicis attribuit ſententiam Auguſtinus de Civit. Dei, lib. 21. 13. eamque affert hujus cauſam: quod, *quoniam terris ſuperiora ſunt elementa, aqua, aër, ignis; ex aliquo iſtorum mundetur, quod terrena contagione contractum eſt.*

743. *Quiſque ſuos patimur manes.*] Id eſt, *Omnes patimur noſtros manes, unuſquiſque ſuos.* Quinam autem illi ſint *manes*, ambigitur: idque videri poteſt è Platonis doctrina etiam repetitum. VIII. igitur *Caput.* Animis ſingulis, jam inde à prima generatione deſcenſuque ex aſtris, genium ſive dæmonem attribui cuſtodem operum, qui animum in lucem extrahat ac deinde poſt mortem reducat ad inferos, ait Plato de rep. l. 10. itemque in Phædone. Hos *manes* dici nihil vetat, eoſdemque purgationis miniſtros adhiberi. Quanquam alii per *manes*, furias, alioſque minores intelligunt inferorum Deos, à quibus animæ torquentur: & vero ita ſumuntur *manes*, G. 4. 489. *Scirent ſi ignoſcere manes:* ibi enim Deos inferorum ſignificari manifeſtum eſt. Utraque explicatio conciliabitur facile: ſi Platonici genii dicantur, utriuſque mundi habere commercium, qualiter Mercurius: & ſuperi quidem terreſtreſve Dii eſſe, cum vivis adſunt; inferi autem, cum mortuis purgandis aſſiſtunt. Loca vero huic purgationi aſſignata exiſtimo, eſſe varias ſedes illas, jam ab Æneа peragratas; ubi infantes, amantes, bellicoſi, propria manu occiſi: qui inde poſt certos purgationis annos in Elyſium admittebantur. De *manibus*, alia ſignificatione, pro umbris mortuorum, G. 4. 469.

744. *Pauci læta arva tenemus, &c.*] IX. *Caput.* Pauci fruebantur Elyſii voluptatibus; multi quidem, ſi per ſe ipſi ſpectantur, nam evocabantur *agmine magno*, infra, v. 749. tamen pauci, ſi cum immenſo animarum omnium numero conferuntur. 1. Quia multi detrudebantur in Tartarum, inde nunquam in lucem alia generatione emerſuri, quod eorum ſcelera nulla purgatione elui poſſent: ita Plato in Phædone. 2. Quia pars animarum longe maxima diſtinctis illis in ſedibus purgabatur: quibus in Elyſium ſuccedentibus, aliæ ex Elyſio in vitam emigrabant. 3. Quia multi, aut omni, aut ſaltem aliqua purgatione perfuncti, ſcelerum in pœnam detrudebantur nova in corpora, bellutarum aut volucrum; nec in Elyſium tranſibant, ob vitam virtutum ſterilem. Quare fruſtra ſe torquet Cerdanus, ut pugnantes conciliet voces: *quiſque patimur*, & *pauci tenemus.*

745. *Donec longa dies, &c.*] X. *Caput.* In hoc Elyſio fruebantur animæ quiete perfectiſſima: vocat enim Virgilius, v. 669. *felices animas*; &, v. 638. *locos lætos, & amœna vireta fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.* Ergo hinc procul aberant purgationis tormenta. Quid igitur ait Anchiſes; *Pauci læta arva tenemus: donec longa dies concretam exemit labem?* Omnino aliud mihi ſonare videtur *donec*, quam âliis vulgo interpretibus: neque hic interpretor, *quouſque*, quaſi futuram in Elyſio purgationem notet; ſed *quando*, ut præteritam ſecluſis in locis purgationem indicet. Idque duo perſuadent; 1. Quia non dixit Virgilius, *donec exemerit*, aut *eximat*; ſed *donec exemit*, quod expreſſius ſignificat, *quando exemit*, quam *quouſque exemerit.* 2. Quia pari ſenſu dixit Horatius, Od. l. 3. 9. *Donec gratus eram tibi · · · · Perſarum vigui rege beatior:* id eſt, *quando gratus eram tibi, &c.* Per *aurai ſimplicis ignem*, ſignificat puram animæ

Has

Has omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno:
Scilicet immemores ſupera ut convexa revisãt,
Rurſus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchiſes: natumque, unaque Sibyllam,
Conventus trahit in medios turbamq; ſonantem:
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine poſſit
Adverſos legere, & venientum diſcere vult'.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde ſequatur
Gloria, qui maneãt Itala de gente nepotes,
Illuſtres animas, noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.
Ille, vides? purâ juvenis qui nititur haſtâ,

Poſtquam verterunt rotam per mille annos, Deus vocat eas omnes magno numero ad amnem oblivionis: nempe ut oblitæ præteritorum *repetant ſuperiorem curvaturam* mundi, *& incipiant velle iterum redire in corpora. Anchiſes* hæc *dixerat: & ducit filium ac ſimul Sibyllam in medios cœtus turbamque frementem: & conſcendit collem, unde poſſit conſiderare longa ſerie omnes ſibi obverſos, & intueri vultus venientium. Age modo,* inquit Anchiſes, *explicabo verbis, quos honos aliquando ſecuturus ſit ſobolem Trojanam, qui poſteri deſtinentur ex Italica familia, nobiles animas, & ſucceſſuras noſtro nomini: & tibi aperiam tua fata. Videſne? Ille juvenis qui inſiſtit haſtæ nitidæ,*

NOTÆ.

naturam, quæ propter ſubtilitatem aëri & igni ſimillima eſt, ideo vocat eum Horatius Sat. l. 2. 79. *Divinæ particulam auræ:* cujus vocis ultima diphthongus duas in vocales priſco more diſſolvitur, *auræ* in *auraï*.

748. *Has omnes, ubi, &c.*] XI. *Caput.* Poſtquam animæ hac ſua beatitate per annos mille in Elyſio potitæ ſunt: evocantur ad generationem aliam, aliamque cum novo corpore unionem. At prius Lethæas aquas jubentur ebibere: ut præteritorum omnium, tam laborum, quam voluptatum obliti; nec teneantur Elyſii deſiderio, nec ſuperioris vitæ aſperitate deterreantur; nec ſuperſit quicquam, niſi ingenitus quidam affectus animæ in corpus. Quod autem ait *omnes*, reſtringi debet ad eas omnes, *quibus altera fato corpora debentur*, v. 714. Non enim omnes redibant in corpora; nec vero tale quicquam de ſe Anchiſes commemorat, quod ſi erat futurum, certe non omiſiſſet. Hos autem ab eo reditu fuiſſe immunes puto, qui ob exquiſita merita admiſſi inter Deos fuerant, & *Acheronte remiſſi*, ut loquitur Æneas de Anchiſe Æ. 5. 99. & reverſi *ſideris in numerum*, unde prima generatione defluxerant, ut ait Virgilius G. 4. 227. Horum quippe non *animas* apud inferos, ſed *idola* ſolum ac ſimulacra Elyſiis in campis remanſiſſe teſtatur Lucretius ex Ennio l. 1 120. Et Ulyſſes apud Homer. Odyſſ. 11. 600. ait ſe inter inferorum umbras vidiſſe idolum Herculis, quocum ſermonem habuerit; ipſum vero, id eſt, ipſius animam, apud ſuperos degere. Tamen Anchiſen à Virgilio deſcribi: cujus idolum hic Æneam alloquitur, dum anima fruitur cœleſtium Deorum conſortio. Itaque tria diſtingui poſſunt in nomine *anima, corpus, idolum:* additur ab aliis etiam quarta pars, *umbra*, quæ ſepulcrum incolebat, ut notavimus Æ. 4. 385. Quamquam hæc *umbra* ab anima, corpore & idolo diſtinctio, non ita videtur certa. De *Lethæo*, oblivionis flumine, ſupra, v. 323. *Rotam volvere*, metaphora eſt pro *tempus traducere*; ex Ennio petita, ut teſtatur Servius. Et temporis *rotam* dixit; ut paulo ante *orbem*; & paſſim alibi *curſum, curriculum. Convexa ſupra:* vel ſignificat convexam ſuperficiem terræ, cujus in concavo inferi latent: vel ſublimem & concavam cœli conſpicui partem, ut diximus Æ. 1. 314.

756. *Nunc age, &c.*] Oſtendit Anchiſes Æneæ poſterorum ſuorum clariſſimos: ubi notanda quatuor. I. Poſteros illos partim ex Trojana, partim ex Itala gente oriundos fore: cum utraque gens Æneæ & Laviniæ conjugio miſcenda ſit. II. Non ſervari ab Anchiſa in illa enumeratione ordinem temporum: cum à Romulo ſtatim ad Cæſarem tranſeat, tum regrediatur ad Numam. III. Alios etiam commemorari, præter poſteros Æneæ, utriuſque gentis illuſtres viros. IV. Hoc totum Virgilii artificium, etſi perquam inſigne eſt, errore non carere. Is autem error eſt ejuſmodi. Animas inducit quæ jam inſederant corpora, indeque egreſſæ, tum aut puræ erant, aut purgabantur, in Romanorum heroum corpora reverſuræ. At ſi erant puræ, inerat iis dumtaxat purus æthereus ſenſus atque auraï ſimplicis ignis; atque ita nullus inerat ſenſus corporis præteriti, multo minus futuri: ſi purgabantur, nondum Lethæis aquis imbutæ, nondum præteriti corporis memoriam exuerant; atque adeo nondum potuerant convenientes futuræ olim ſorti affectus aſſumere; igitur nec Sylvius niti haſta, nec Romulus geminas habere criſtas, nec Numa mentum incanum gerere, nec circa Marcellum Romani ſtrepere.

Proxima

occupat ſorte ſpatium proximum lumini, primus erumpet in aerem cæleſtem mixtus Italo ſanguine, Sylvius, nomen Albanum, tua ſoboles poſtrema: quem uxor Lavinia in ſylvis tarde pariet tibi ſeniori, futurum regem & patrem regum: à quo familia noſtra regnabit Albæ longæ. Hic vicinus huic, eſt Procas, honor Trojanæ nationis: Deinde Capys, & Numitor, & Æneas Sylvius, qui referet te nomine; æqualiter illuſtris armis & pietate, ſi tandem aliquando accipiat regendam Albam. Qui juvenes vide quantum præ ſe ferant robur! At qui habent caput cinctum corona civili quercea;

Proxima ſorte tenet lucis loca, primus ad auras
Æthereas Italo commixtus ſanguine ſurget
Sylvius, Albanum nomen, tua poſtuma proles:
Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjux
Educet ſylvis regem, regumque parentem: 765
Unde genus longâ noſtrum dominabitur Albâ.
Proximus ille, Procas, Trojanæ gloria gentis:
Et Capys, & Numitor: & qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas; pariter pietate vel armis 769
Egregiꝰ, ſi unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas oſtentant, aſpice, vires!
Atqui umbrata gerunt civili tempora quercu;

NOTÆ.

763. *Sylvius, Albanum nomen, &c.*] In his Romanæ hiſtoriæ initiis parum ſibi ſcriptores conſentiunt. Livius hunc Sylvium, Aſcanii filium facit: Dionyſius Halicarnaſſeus, Æneæ. Scribit enim Laviniam, tùm cum obiit Æneas, prægnantem, Aſcanii privigni metu in ſylvas fugiſſe ad regii pecoris magiſtrum Tyrrhenum; ibique filium peperiſſe, cui inde Sylvio nomen fuit: Aſcanium pietate motum in novercam, ſibi hunc ipſum Sylvium ſucceſſorem deſignaſſe; Iulo filio ſuo pontificatum maximum tribuiſſe, à quo gens Julia propagata eſt. *Albanum nomen* dicitur Sylvius: quia ex eo reges Albani communi nomine Sylvii appellati ſunt; ut poſtea imperatores Romani, Cæſares. *Poſtuma proles*, duplici ſenſu explicabatur; vel quæ poſt *humationem* patris oritur; tumque ſcribitur *poſthuma*, non *poſtuma*: vel quæ *poſtrema* oritur, etiam vivo patre; tumque deducitur à *poſt*, *poſterior*, *poſtremus* & *poſtumus*; ut ab *extra*, *exterior*, *extremus*, *extimus* & *extumus*. In hac ſententia ſunt eruditorum diligentiſſimi quique: qui iidem ajunt uſu quidem veniſſe, ut mortuo patre nati poſtumi appellentur; non quia poſt humationem nati, ſed quia re vera poſtremi. Et vero Virgilius ait Sylvium natum patre longævo, non patre mortuo: in quo diſcedit quidem ab ea, quam ex Dionyſio attulimus, hiſtoriæ fide, ſed cum excuſat, vel ejuſdem hiſtoriæ varietas, vel poëtica licentia: nec deſunt, qui, ut hiſtoriæ veritati conſulant, *longævum* explicent, jam relatum in Deos & *immortalem*; nituntur que hoc Ennii verſu, *Romulus in cælo cum Diis genitalibus ævum Ducit*; & Æſchyli teſtimonio qui in Tragœdia *ſeptem ad Thebas*, vocat Deos δαιμόνας, *longævos*. De *Lavinia*, Latini filia, Æ. 7 52. De *Alba*, Æ. 8. 42.

767. *Proximus ille, Procas, &c.*] Qui proximus tunc in Elyſio apparebat; non qui proximus erat Sylvio ſucceſſurus: fuit enim *Procas* inter Albanos reges ordine tantum decimus tertius, *Capys* ſeptimus, *Numitor* decimus quartus, *Æneas Sylvius* tertius, juxta Livium.

770. *Si unquam, &c.*] Æneas Sylvius fraude tutoris regno ſpoliatus, nonniſi anno ætatis ſecundo & quinquageſimo regnum adeptus, illud tamen annis uno & triginta tenuit.

772. *Civili .... quercu.*] Corona civica, è quercu vel ilice, quia alendæ hominum vitæ glandes olim in uſu fuerant, ideo iis dabatur, qui in pugna civem ſervaverant, ſimulque occiderant hoſtem, nec è loco deturbati fuerant. Hic iis aſſignatur Albanis, qui ad civium tutelam varias urbes Italiæ condiderant muriſve cinxerant: quorum nomina non indicat, utpote obſcura aut incerta. *Nomentum*, nunc *Lamentano*, milliaribus duodecim Roma diſſitum, ad ſeptentrionem. *Gabii*, urbs inter Romam ac Prænęſte media, decem circiter milliaribus utrimque diſtans, ad orientem: nunc omnino diruta, juxta diverſorium publicum cui nomen eſt l'*Oſteria*. *Fidena* vel *Fidenæ*, quinque milliaribus Roma diſſita, ad ſeptentrionem, nunc *Caſtel Giubileo*. *Collatia*, non multo remotior, ad orientem, nunc ne veſtigiis quidem ſuperſtes. *Pometia Sueſſa*, cujus ager *Pometius*, *Pometinus*, & *Pomptinus* dictus eſt; vicinæque paludes *Pomptinæ*, nunc l'*Aufente palude*; urbs fuit Volſcorum, nunc deleta. *Caſtrum Inui*, oppidulum Rutulorum in litore Tyrrheni maris, nunc dirutum: ei dicatum Deo, qui Græcis Pan, Latinis Faunus, Fatuus, & *Inuus* ſive *Inculus* dictus eſt, ab ineundo; quod animalia paſſim iniret. *Bola* vel *Bolæ*, oppidum Æquorum, circa Prænęſte, ad orientem Romæ quod jam Plinii tempore ſine veſtigiis interierat. *Cora*, nunc caſtellum nomen antiquum retinens, urbs Volſcorum, non longe à Pometia. Has autem urbes ut La-

Hi

Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemq; Fidenam;
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Caſtrumq; Inuï, Bolamq; Coramque
Hæc tum nomina erunt, nunc ſunt ſine nomine
Quin & avo comitem ſeſe Mavortius addet (terræ.
Romulus, Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet. Viden' ut geminæ ſtent vertice criſtæ,
Et pater ipſe ſuo ſuperûm jam ſignet honore?
En hujus, nate, auſpiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo;
Septemque una ſibi muro circundabit arces.
Felix prole virûm: qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta Deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes ſupera alta tenentes.
Huc, geminas huc flecte acies: hanc aſpice gentem
Romanoſque tuos. Hic Cæſar, & omnis Iüli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.
Hic vir, hic eſt, tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, Divûm genus: aurea condet
Secula qui rurſus Latio, regnata per arva
Saturno quondam: ſuper & Garamantas & Indos

hi condent tibi in montibus Nomentum, & Gabios, & urbem Fidenam; hi arces Collatinas, Pometiam, & Caſtrum Inui, & Bolam, & Coram. Hæc nomina tunc dabuntur illis, jam ſunt terra abſque nomine. Quin etiam Romulus Martius, quem pariet mater Ilia ex ſtirpe Aſſaraci, adjiciet ſe ſocium avo. Videſne, ut duæ criſtæ ſurgant ex ejus capite, & ut pater Deorum jam inſigniat eum ſuo ſplendore? Ecce, ô fili, famoſa illa Roma hujus ducîu æquabit dominationem ſuam terris, & animos cœlo; & una cinget ſibi muro ſeptem montes. Fortunata ſobole civium: qualis mater Berecynthia vehitur curru per urbes Phrygias, coronata turribus, gaudens prole Deorum, amplexa centum nepotes, omnes incolas cœli, omnes altitantes ſpatia alta & ſuperiora. Huc, huc obverte geminos oculos: cerne hanc nationem, & Romanos tuos. Hic eſt Cæſar, & omnes proles Iuli, exitura ſub magnum axem cœli. Hic eſt ille vir, quem ſæpe audis promitti tibi, Auguſtus Cæſar, filius Deorum: qui inſtaurabit iterum aurea ſecula per Latium, per loca olim gubernata à Saturno: & propagabit imperium ultra Garamantas atque Indos:

NOTÆ.

tio aſcribat Virgilius. Latium ſumit non prout erat antiquis illis temporibus, ſed prout deinceps fuit; cum huic etiam Æqui, Hernici, Volſci, & parte aliqua Sabini annumerati ſint.

777. *Avo comitem, &c.*] *Numitori;* Procæ filio, per Amulium fratrem regnis pulſo, addet ſe ultorem nepos Romulus, *Martis* filius, & *Iliæ*, Numitoris filiæ, Æ. 1. 278. De *Aſſaraco*, avo Anchiſæ, à quo per Albanos reges oriebatur Ilia. Æ. 1. 288.

779. *Geminæ ſtent vertice criſtæ.*] *Criſtæ*, jubæ ſunt equinæ, plumæ verſicolores, galearum cono impoſitæ, à gallorum criſtis ita propter ſimilitudinem dictæ. Æ. 3. 468. *Geminæ*, ad majorem ornatum, non ut gemini fratres Remus Romulusque ſignificentur, quod quidam volunt.

780. *Pater ipſe, &c.*] Vel Mars *pater* Romuli, qui eum *ſui ſuperûm*que honoris participem facit. Vel potius Jupiter *pater ſuperorum*, qui eum *ſuo* honore inſignet. Indicat Romuli mortem: qui vel fulmine ictus, vel à ſuis diſcerptus, inter Deos poſtea relatus eſſe creditus eſt. De *Roma* ab eo condita, Æ. 1. 278, 280. De *ſeptem Romæ montibus*, G. 2. 535.

784. *Berecynthia mater.*] *Cybele*, mater Jovis & complurium Deorum: quæ pro terra ſumitur, unde turritam gerit coronam. *Berecynthia* dicta eſt à Berecyntho caſtello Phrygiæ ad Sagarim fluvium, vel monte ejuſdem Phrygiæ ad amnem Marſyam, ubi inſigniter colebatur. De *ea ejuſque cultu in Phrygia*, Æ. 3. 111.

789. *Cæſar, & omnis Iüli, &c.*] De Julio Cæſare, quem hic indicat, Ecl. 5. De *Iüli*, gentis Juliæ capite, Æ. 1. 271.

792. *Auguſtus Cæſar, &c.*] Octavianus, Julii ſororis nepos, ut diximus, Æ. 5. 569. Auguſti nomine donatus, anno v. c. 727. *Divum genus* dicitur, quia Anchiſa, Æneæ, & per hos, Dardano & Jove genitus: Alia exemplaria habent *Divi genus*, notantque appellationem ipſam Octaviani: qui in nummis & marmoribus, ex quo tempore Julium Cæſarem, ſuum ex adoptione patrem, in Deos retulerat, ſe Divi filium nuncupabat, quod contigit anno v. c. 712. ut notavimus Ecl. 5. 64. De *aureo ſeculo*, *Saturno*, & *Latio*, Ecl. 4. 6. Notatque pacem ubique conſtitutam, anno v. c. 725. de qua Æ. 1. 295.

794. *Garamantas & Indos.*] Vel intellige veros Indos, Aſiæ populos, de quibus G. 1. 57. & *Garamantas*, interioris Aſiicæ populos, de quibus Æ. 4. 198. Teſtatur enim Suetonius c. 21. Indorum reges, Auguſti fama permotos, ejus

ſita eſt illa *terra ultra ſidera, ultra iter Solis & anni, ubi Atlas cœlifer verſat humeris cœlum confixum ſtellis ardentibus. In ejus expectatione jam nunc & regna Caſpia, & terra Mæotica, trepidant* ob *oracula Deorum; & ſeptem oſtia Nili ſtupefacta commoventur. Nec certe Hercules peragravit tot terras: licet occiderit cervam æneis pedibus, aut pacaverit ſylvas Erymanthi, & arcu terruerit Lernam. Neque Bacchus, qui victor regit currum habenis pampino* veſtitis, *impellens tigres ex alto cacumine Niſæ.*

Proferet imperium: jacet extra ſidera tellus,
Extra anni Soliſque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.
Hujus in adventu jam nunc & Caſpia regna
Reſponſis horrent Divûm; & Mæotica tellus,
Et ſeptemgemini turbant trepida oſtia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit:
Fixerit æripidem cervam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu.
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celſo Niſæ de vertice tigres.

NOTÆ.

amicitiam quæſiſſe. Quod ex Euſebii chronico accidiſſe colligitur anno v. c. 728. At vero, cum eos ipſe bello adeo non domuerit, ut ne laceſſiverit quidem: malim *Indos* de Æthiopibus intimæ Africæ populis intelligere, de quibus Ecl. 10. 68. Hos enim appellatos fuiſſe Indos à veteribus oſtendimus, G. 1. 171. & G. 4. 287. Africæ vero partes fere omnes tum cognitæ, ab Auguſto domitæ ſunt; ſive per ſe, cum Ægyptum devicta Cleopatra in provinciam redegit, anno v. c. 724. ſive per Antonium, qui ejus auſpiciis de Africa triumphavit, anno v. c. 725. & alios deinceps.

795. *Jacet extra ſidera tellus, &c.*] Deſcribit eamdem Africam: quæ ita zonæ torridæ ſubjecta eſt, ut ultra tropicum Cancri ad ſeptentrionem, extra tropicum Capricorni ad meridiem excurrat: quæ ultima pars, etſi non circumluſtrata fuerat à veteribus, tamen conjecturis nota eſſe poterat. Hoc zonæ torridæ ſpatium vocat poëta *Solis & anni vias*: quia Solis annuus in cœlo curſus iiſdem tropicis definitur: neque Solis duntaxat, ſed & reliquorum ſex planetarum, qui vocantur hic *ſidera*, nec multum ex iiſdem ſpatiis excurrunt. De *zona, tropicis, &c.* G. 1. 233, 238, 240. De *Africa* Ecl. 1. 65.

796. *Cœlifer Atlas, &c.*] *Atlas*, mons quidem eſt Africæ ſeptentrionalis, de quo, Æ. 4. 247. Sed cum veteres interiorem ac meridionalem Africam parum cognoſcerent, iſque mons Africæ ſit maximus & longa ſerie productus: montes harum regionum omnes Atlantis propaginem putabant; ut omnes earumdem populos Æthiopum nomine complectebantur, Æ. 4. 480. *Axem aptum ſtellis*, explicuimus ibidem, v. 482.

798. *Caſpia regna.*] Aſiam intelligit, ubi *Caſpium* eſt mare, nunc *mer de Bacu, de Sala*: & circa illud ad ſeptentrionem Sarmathæ & Scythæ, ad meridiem Parthorum imperium, ad occidentem Armeni. Cum Parthis quid egerit, vidimus G. 4. 561.

799. *Mæotica tellus.*] Septentrionales ſignificat Europæ populos, ubi *Mæotis palus*, nunc *Mar bianco*, circa quam minores Tartari: quæ tamen loca ab Auguſto tentata non liquet; ſed fixdere tantum adjuncta.

800. *Septemgemini turbant, &c.*] Id eſt, *turbantur*. Sic etiam in proſa oratione Tacitus: *Si una alterave civitas turbat*. De *Nilo*, Ægypti fluvio, ejuſque ſeptem oſtiis, G. 4. 287.

801. *Alcides tantum, &c.*] *Hercules*, cur *Alcides* dictus, Æ. 5. 414. ſuis in varies orbis partes expeditionibus famoſus. Adfuit enim Jaſoni in Colchica velleris aurei direptione, Buſiride occidit in Ægypto, Geryonem in Hiſpania, Erycem in Sicilia, Diomedem in Thracia: Heſperidum hortos in extrema Africa diripuit; tum itinerum ſuorum terminum fixit, columnas, monteſve duos, Abylem in Africa, & Calpen in Hiſpania: qui montes cum antea continui eſſent, ab eo dicuntur ſeparati: unde immiſſo mari fretum Gaditanum apertum eſt, *le detroit de Gibraltar*. Quibus omiſſis illius factis, miror cur Virgilius tria elegerit in una eademque Peloponneſo edita: nempe cervam æreis pedibus & aureis cornibus, Dianæ ſacram, habitantem in *Mænalo* Arcadiæ monte, curſu comprehenſam; aprum, in *Erymantho* Arcadiæ item monte vivum captum; hydram in *Lerna* palude, Mycenas inter & Argos, interfectam: neque enim inde multa terrarum ſpatia peragraſſe Herculem colligi poteſt. De *Herculis laboribus*, Æ. 8. 288.

805. *Liber, agens, &c.*] De *Libero* ſive *Bacchi*, ejuſque in India victoriis, Ecl. 5. 69. Ecl. 7. 58. Æ. 4. 301. Dicitur idem Hiſpaniam, deinde Ægyptum, & Libyam peragraſſe. Et *Niſa* quidem triplex numeratur. 1. Urbs in Ægypto Arabiæ vicina, ubi Diodorus incunabula Bacchi conſtituit. 2. Urbs ad montem Merum, in India, non longe à Cophene fluvio, qui in occidentalem Indi partem influit; quam à Baccho Indiam peragrante conditam, deditione cepit & liberam reliquit Alexander. 3. Alterum è Par-

Et

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausoniâ prohibet consistere terrâ?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ,
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
Regis Romani; primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis & paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges, animamque superbam
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos?
Consulis imperium hic primus, sævasque secures
Accipiet: natosq; pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,
Infelix: utcunque ferent ea facta minores,
Vincet amor patriæ laudumque immensa cupido.

Et adhuc dubitamus aternare virtutem factis? aut timor impedit nos sedere in terra Italica? Quis vero procul ille spectabilis ramo oliva, portans sacra res? agnosco capillos & barbam canam regis Romani: qui primus firmabit urbem legibus, missus in amplum regnum à parvis Curibus & terra paupere. Cui postea succedet Tullus, qui turbavit pacem patria, & excitabit ad bella cives quietos & exercitum desuetum vincendi. Quem prope sequitur Ancus jactantior, & jam nunc nimis quærens favorem populi. Visne etiam videre reges Tarquinios, & animam gloriosam Bruti vindicis, & fasces recuperatos? Hic primus accipiet imperium Consulis & secures severas: & pro honesta libertate pater adiget ad supplicium filios parantes novum bellum, miser: quomodocunque posteri accepturi sint hoc factum, amor patria superabit & immensum desiderium gloria.

NOTÆ.

nassi culminibus, juxta aliquos: qui ipsum Baccho sacrum dicunt; eique oppositum cacumen, Cirrham nomine, Apollini dicatum. Vicus quidem *Nysa* statuitur à Stephano in Helicone, qui Bœotiæ mons est Parnasso æmulus. Bacchi autem tres ab aliquibus distinguuntur; ut Hercules quadraginta: quorum omnium facta tribuuntur Baccho filio Jovis ex Semele; ut Herculi Jovis ex Alcmena. De *Augusti victoriis* in utroque litore, Asiatico & Africano, G. 3. 33. De *Ausonia*, Italia, Æ. 7. 54.

809. *Incanaque menta Regis, &c.*] *Numæ Pompilii*, secundi Romanorum regis: qui deficiente Romuli stirpe propter prudentiam ascitus est è Curibus, urbe Sabinorum primaria, ubi nunc Monasteriolum *Vescovio di Sabina* is legibus & religionum sanctitate feroces Romanos temperavit; Ægeriæ, ut fingebat, Nymphæ usus consilio: in pace perpetua urbem continuit; unde coronatur *oliva*, quæ pacis insigne est: annos vixit octoginta, quorum tres & quadraginta regnavit, quare hic describitur mento *incano*, id est, *valde cano*, Æ. 5. 784.

814. *Tullus, &c.*] *Tullus Hostilius*, rex Romanorum tertius, neque è Romuli, neque è Numæ genere. Albano bello pacem abrupit, quod excepit gravis pestilentia: ob quam avertendam sacra dum Jovi faceret, ictus fulmine cum tota domo conflagravit.

815. *Jactantior Ancus, &c.*] *Ancus Martius*, rex quartus, Numæ nepos ex filia: multa fecit in populi commoda, *cuilibet superiorum regum belli pacisque & artibus & gloria par*, inquit Livius. *Aura popularis*, est populi favor; & sic describitur à Cicerone Quinctius, pro Cluentio, 77. *homo popularis, qui omnes rumorum & concionum ventos colligere consuesset.*

817. *Tarquinios.*] Corintho oriundos. Duo hujus nominis Romæ regnaverunt: *Priscus*, & *Superbus* Prisci nepos. Horum medius Servius Tullus omittitur à Virgilio propter obscuritatem stirpis. *Priscus*, Anci filiorum opera occisus est: *Superbus*, ob violatam à Sexto filio suo Lucretiæ pudicitiam, cum tota familia regno pulsus est: auctoribus conspirationis Bruto & Collatino, qui perpetuum regum imperium in annuum consulare permutarunt; & *fasces*, ac purpuram, & alia summæ potestatis insignia sibi cæterisque deinde consulibus attribuerunt. De *fascibus* virgarum, quarum in medio securis eminebat, G. 2. 495.

820. *Natosque pater, &c.*] *Titus* & *Tiberius*, Bruti filii, cum de revocandis in urbem Tarquiniis clam egissent, palam virgis cæsi, ac deinde securi percussi sunt, patre jubente ac spectante. Quo facto utrum laudem Brutus meruerit à posteris, varie disceptatum est, unde addit, *utcunque ferent, &c.*

Præterea vide longe Decios, & Druſos, & Torquatum ſævientem ſecuri, & Camillum reportantem vexilla. Illæ autem animæ, quas vides ſplendere in armis æqualibus, concordes nunc, & dum teguntur his tenebris; heu! ſi pervenerint ad lucem vitæ, quantum bellum, quantas pugnas & clades inter ſe excitabunt! ſocer deſcendens è montibus Alpinis & rupe Monœci; gener adjutus orientalibus populis *oppoſitis. O pueri, ne aſſueſacite animum tantis bellis: neve convertite in viſcera patriæ firmum* ejus *robur. Et tu prior, tu alyſline, qui trahis originem è cœlo: projice arma è manibus,* ô qui *ſanguis meus* es. *Ille ſubacta Corintho victor impellet currum ad altum Capitolium,*

Quin Decios, Druſoſque procul, ſævumq; ſecuri
Aſpice Torquatum, & referentem ſigna Camillum.
Illæ autem paribus quas fulgere cernis in armis
Concordes animæ nunc & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter ſe bellum, ſi lumina vitæ
Attigerint, quantas acies ſtragemque ciebunt!
Aggeribus ſocer Alpinis, atque arce Monœci
Deſcendens; gener adverſis inſtructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis aſſueſcite bella:
Neu patriæ validas in viſcera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:
Projice tela manu, ſanguis meus.
Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho

NOTÆ.

824. *Decios, Druſos, &c.*] Familias Romæ nobiles commemorat. *Decios*, quorum tres pro republica vitam devovere, variis temporibus, ut diximus, G. 2. 169. *Druſos:* cognomen fuit illatum in familiam *Liviam*, ob *Druſum*, Gallorum ducem, ab uno aliquo ejus familiæ trucidatum. In hac multi Conſules ac Tribuni plebis: ex ea orta Livia Druſilla, tum Auguſti conjux. *Torquatum.* T. Manlium intelligit, qui anno 393, ob detractum Gallorum duci a ſe occiſo *torquem*, inde *Torquati* cognomen in familiam intulit: ter conſul fuit, ter dictator: tertio conſulatu triumphavit de Latinis anno 414. quo bello filium ſecuri cædi juſſit; quod contra edictum ducem Tuſculanorum pugna interfeciſſet. *Camillum.* M. Furium Camillum: qui quinquies dictator fuit; quater triumphavit, de Veientibus, de Volſcis, de Gallis Roma liberata, iterum de Gallis octogenarius, anno v. c. 387.

830. *Aggeribus ſocer Alpinis, &c.*] Cæſar, cujus filiam juliam Pompeius in matrimonio habuerat. In auxiliis Cæſaris erant Galli & Germani ab occidente: in Pompeii auxiliis, Aſiatici ab oriente. Unde Cæſarem ait venturum ex Alpibus, qui montes Italiam à Gallia dividunt, Ecl. 10. 47. Pompeium ex orientalibus Auroræ partibus: *ἠὼς* enim eſt *Aurora. Arx Monœci, Monaco*, ſeu *Mourgues*, Principatus, arx, & portus, in ora maritima Liguriæ *de la coſte* ou *riviere de Gennes*, & ipſo Alpium maritimarum initio: dictus *Herculis Monœci* portus, quod Hercules pulſis hoſtibus, illic aut ſolus regnaverit, aut ſolus privato in templo cultus fuerit, à *μόνος*, *ſolus*, & *οἰκῶν*, *habitans.*

832. *Animis aſſueſcite bella.*] Duplex commutatio. I. *Aſſueſcite bella animis*; pro *aſſueſcite animos bellis.* II. Neutrum activo: *aſſueſcite*, pro *aſſueſacite.* Et ſic fere Velleius Paterculus, l. 2. 79. *Militi ac remigi navalibus aſſueſcendo certaminibus præfectus eſt Marcus Agrippa.*

835. *Sanguis meus.*] Julius Cæſar, qui ab Iulo Aſcanio & Venere ducebat originem, ſupra v. 763. Idque per appoſitionem dictum eſt, pro, *qui es ſanguis meus:* alioqui dicendum erat, *mi ſanguis.*

836. *Capitolia ad alta Corintho, &c.*] *Corinthus* urbs Græciæ nobilis, in Iſthmo, dicto inde Corinthiaco, quo Peloponneſus à reliqua Græcia dividitur: inter duo maria, Ægæum ab oriente, & Ionium ab occidente. *Achivi*, populi ſunt ſeptentrionales Peloponneſi, ad occidentem Corinthi: quorum nomine, Helias, ſive maxima pars Græciæ ultra Iſthmum, etiam Achaia dicta eſt. Hi cum ſibi conciliaſſent plurimas, tam Peloponneſi, quam reliquæ extra Peloponneſum Græciæ civitates; diuque fuiſſent in ſocietate Romanorum: tandem Romanorum legatis ad illud, quod vocabant, Achæorum concilium diſſolvendum miſſis Corinthum, ibique violatis, bello à Romanis appetiti ſunt: quo ipſi victi, Corinthus capta & incenſa, eorumque ſocii, Arcades, Thebani, Megarenſes, totaque adeo Peloponneſus & Græcia Romano imperio ſubdita, eique præpoſitus magiſtratus Achaiæ præfectus deinde appellatus eſt: quia, Romani in Achæis, tum Græciæ principibus, Græciam univerſam ſubegerant, inquit Pauſanias in Articis. Hæc geſta ſunt primum à Q. Cæcilio Metello prætore; perfecta à L. Mummio conſule, qui de iis triumphavit anno v. c. 609. *Capitolium*, templum Jovis fuit Romæ, ſtrui cœptum à Tarquinio Priſco, in colle qui prius Tarpeius dictus fuit, deinde Capitolinus: nomen

Victor

Victor aget currum, cæsis insignis Achivis. 837
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Æaciden, genus armipotentis Achillei?
Ultus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ.
Quis te, magne Cato, tacitũ; aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,

clarus ob interfectos Achivos. Ille destruet Argos, & Mycenas Agamemnonis, & ipsum nepotem Æaci, sobolem bellicosi Achillis: ultus avos suos Trojanos, & templum Minervæ violatum. Quis omittat te indictum, ô magne Cato; aut te, ô Cosse: Quis familiam Gracchorum? aut duo fulmina belli,

NOTÆ.

invitum ab invento ibidem humano capite, dum fundamenta ponerentur. Huc solebant curru deduci triumphantes, ut lauream suam in Jovis gremio deponerent.

838. *Eruet ille Argos, &c.*] *Eruet*, hic non significat *evertet*, sed simpliciter *vincet*. Tum *Argos* & *Mycenæ*, pro regno ipso Argolico totaque illâ regione usurpantur, ut sæpe fit à Virgilio. Constat enim ex Strabone, lib. 8. *Mycenas* ab ipsis Argivis invidia imperii excisas fuisse, & omnino deletas; non ergo à Romanis. Vide Æn. 7. 372. Dubitatur autem, cui Romanorum ducum tribuenda sit hæc victoria. I. Tribuitur T. Quinctio Flaminino, quem aliqui Flaminium nuncupant: qui Philippum Macedoniæ regem, cui parebat Thessalia Græciæque ac Peloponnesi pars maxima, debellavit; Argos recepit; Græcos omnes libertate donavit; ideoque tribus continuis diebus triumphavit anno 560. II. Tribuitur L. Æmylio Paulo: qui Perseum vel Persen, Philippi filium, iisdem fere auxiliis confidentem, vicit & in Triumpho duxit, anno 587. III. Tribuitur Q. Cæcilio Metello, qui Andriscum sive Pseudophilippum, patre Perseo falso gloriantem, iisdem opibus fretum, ultimumque Macedoniæ regem, vicit: & bellum Achaicum inchoavit, de quo mox dicebamus, triumphavitque, anno v. c. 608. *Philippus* autem, ejusque filius *Perseus*, & *Andriscus*, ex *Æacidarum* & *Achillis* familia genus deducere se gloriabantur, ut testatur Silius Italicus de Philippo; *Hic gente egregius, veterisque ab origine regni, Æacidum sceptris proavoque tumebat Achille.* Idem ait Propertius, l. 4. 12. 39. De genitivo *Achillei*, pro *Achillis*, Æ. 1. 224.

840. *Ultus avos Trojæ, &c.*] Quæ à Græcis, Achæis præsertim & Peloponnesiis, excisa fuerat. *Templa temerata Minervæ* fuerant; tum à Diomede & Ulysse, cum è Trojano ejus templo Palladium subripuerant, Æ. 2. 166. tum Ajace Oilei filio, qui Cassandram eodem in templo violaverat, Æ. 1. 44. Æ. 2. 404.

841. *Magne Cato.*] Duo præcipui fuerunt hujus nominis: *major* alter, & *censorius*, qui ad summam senectutem pervenit: *minor* alter, & *pratorius*, è majoris posteris; qui bello Cæsariano sibi mortem Uticæ conscivit, ne in Cæsaris potestatem veniret: ambo sic insignes gravitate, ut quisquis gravitatem affectat, tertius dicatur Cato. Juvenal. Sat. 2. 40. *Tertius è cœlo cecidit Cato. Major*, de quo hic agitur, Tusculo oriundos, è Portia gente obscura, ob prudentiam dictus est *Cato*. Latinis enim, *catus*, est prudens. Prætor Sardiniam subegit. Consul anno v. c. 559. anno insequente de Hispania proconsul triumphavit. Censor anno v. c. 579. L. Quinctium Flamininum consularem è senatu ejecit. Tertio bello Punico Carthaginem esse delendam censuit: septuagenarius literas Græcas didicit: octogenarius Galbam accusavit: ipse quater & quadragies accusatus, semper absolutus.

Cosse.] *A. Cornelius Cossus*, occiso Larte Volumnio Veientium rege, opima ejus spolia Jovi Feretrio secunda consecravit, cum Romulus prima dedicasset: Id referunt multi in annum v. c. 325. Dubitatur vero, an Consul, an Magister equitum, an militum tribunus, id Cossus fecerit. Dictator deinde factus anno v. c. 369. triumphavit de Volscis: & M. Manlium Capitolinum, regni affectati suspectum, in carcerem conjecit.

842. *Gracchi genus.*] Hujus familiæ clarissimus fuit *Tiberius Sempronius Gracchus*: qui prætor de Hispania citeriore, seu Celtiberis, triumphavit, destructis oppidis eorum trecentis, anno v. c. 576. Consul anno insequente, sortitus Sardiniam, iterum de ea Proconsul triumphavit, anno 579. Censor, anno 585. Consul iterum anno 591. graves gessit cum Scipione Africano majore inimicitias: quibus tamen depositis, filiam ejus Corneliam accepit conjugem. Ex ea duodecim liberos sustulit: è quibus filii duo superstites, Tiberius & Caius Gracchus: qui ambo Tribuni plebis diversis temporibus facti, cum per leges agrarias affectare regnum viderentur, concitato optimatum tumultu, similiter perierunt: Tiberius quidem, anno 621. Caius, anno 633.

842. *Duo fulmina belli, Scipiadas, &c.*] *P. Cornelius Scipio Africanus major* & *P. Cornelius Scipio Æmylianus Africanus minor*, majoris nepos, ex familia Pauli Æmylii Macedonici per adoptionem assumptus. *Major*, anno v. c. 543. ætatis suæ 24. extra ordinem missus in Hispaniam, inde Pœnos expulit. Consul factus anno 549. in

duos Scipiones deſtructores Libyæ? aut paupertate glorioſum Fabricium? aut te ſeminantem in ſulco, ô Serrane? Quo me *abripitis fatigatum, ô Fabii? tu es ille* Fabius *Maximus, qui ſolus nobis reparas rempublicam cunctando. Alii, opinor equidem, conflabunt ſolertius æra* quaſi *animata: excident è marmore vivos vultus; melius agitabunt cauſas, & diſtinguent virgâ circuitus cœli, & explicabunt ortum aſtrorum: tu, Romane, memineris gubernare gentes* cum *auctoritate: hæ erunt artes tuæ; & ſtatuere conditiones pacis, & ignoſcere ſubmiſſis, & domare ſuperbos. Sic* ait *Anchiſes: & hæc adjicit mirantibus: vide, quomodo Marcellus incedit, notabilis ob ſpolia opima,*

Scipiadas, cladem Libyæ? parvoq; potentem
Fabricium? vel te ſulco, Serrane, ſerentem?
Quo feſſum rapitis, Fabii? Tu maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando reſtituis rem.
Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem: vivos ducent de marmore vultus;
Orabunt cauſas melius; cœlique meatus
Deſcribent radio, & ſurgentia ſidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hæ tibi erunt artes; paciſque imponere morem,
Parcere ſubjectis, & debellare ſuperbos.
Sic pater Anchiſes; atq; hæc mirantibus addit:
Aſpice, ut inſignis ſpoliis Marcellus opimis

NOTÆ.

Africam anno ſequente Proconſul trajecit: ibique cæſis Pœnis, coegit Annibalem ad patriæ tutelam ex Italia regredi: ſubactæ Carthagini tributum & obſides imperavit, ideoque nomen Africani & triumphum tulit, bello Punico ſecundo confecto, anno 553. Cenſor deinde fuit anno 555. Iterum Conſul anno 560. Ter electus princeps Senatus: adverſus Antiochum Syriæ regem profectus eſt legatus Lucii fratris, qui ex ea victoria dictus eſt Aſiaticus. Inde reverſus, & accuſatus à Petilliis tribunis plebis, recepta ab Antiocho ob dandam pacem pecunia, indignum ratus adeſſe ſe ad cauſam dicendam, abiit Liternum in Campaniam, ibidemque mortuus eſt, anno circiter 567. *Minor*, Conſul renunciatus ante ætatem favore populi, anno v. c. 607. bellum Punicum tertium confecit deleta Carthagine, indeque triumphavit anno 608. Cenſor anno 612. Iterum Conſul, anno 620. Numantia citerioris Hiſpaniæ urbe delta triumphavit, anno 622. Mortuus in lecto repertus eſt, anno 625. ita ut quædam eliſarum faucium in capite notæ apparerent, ſuſpecta fuit dati veneni uxor ejus Sempronia, ſoror Gracchorum, cum quibus fuerant Africano ſimultates. De ejus morte nulla eſt habita quæſtio. *Belli fulmina* vocantur duce Lucretio, qui de eorum altero ait l. 3. 1048. *Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror.* Et Cicerone, qui de aliis ejuſdem gentis, in orat. pro Cornelio Balbo, 34. *Cum duo fulmina noſtri imperii ſubito in Hiſpania Cn. & P. Scipiones extincti occidiſſent.* De *Libya*, Africa, Æ. 1. 162.

844. *Fabricium?*] *C. Fabricius* bis Conſul fuit, bis triumphavit: & primo quidem conſulatu de Etruſcis, anno 472. ſecundo de Samnitibus & Lucanis, anno 476. *Parvo potens*, quia paupertatis ſtudio nobilis, auro neque à Samnitibus neque à Pyrrho rege corrumpi potuit: reſponditque, Romam aurum non habere, ſed habentibus aurum imperare.

Serrane, &c.] *L. Quinctius Cincinnatus* bis dictator: prima dictatura de Æquis triumphavit, anno 296. ſecunda Sp. Mælium affectati regni ſuſpicione laborantem per Servilium Ahalam obtruncavit, anno 315. tum octogenarius ex agro quatuor jugerum, quem arabat ipſe & ſerebat, ad magiſtratum eductus, unde *Serravi* cognomen habuit à *ſerendo*.

845. *Fabii? tu Maximus, &c.*] *Fabiorum* nobiliſſima gens, & patricia, & ab Hercule deducens genus, una bellum adverſus Veientes in ſe ſuſcepit: quo bello ſex & trecenti à Veientibus ad fluvium Cremeram per inſidias oppreſſi ſunt: uno ex univerſa familia ſuperſtite, qui propter teneriorem ætatem domi relictus fuerat: per hunc propagatum eſt genus; & ex ejus poſteris fuit *Q. Fabius Maximus*, qui quinquies Conſul, ſemel Cenſor, bis Dictator, bis Princeps Senatus, bis triumphavit: primo quidem conſulatu, de Liguribus, anno 521. quinto autem de Pœnis Tarento recepta, anno 545. Annibalis ferociam & fortunam conſtantia ſua contudit; remque Romanam, acceptis ad Trebiam & Traſimenum cladibus fractam, cunctatione reſtituit: unde *cunctator* eſt appellatus. Hunc verſum Virgilius ex Annalibus Ennii totum tranſtulit: *Unus qui nobis, &c.*

847. *Excudent alii, &c.*] Artem regnandi propriam Romanorum comparat cum gentium aliarum artibus: cum ſtatuaria Corinthiorum, oratoria Athenienſium, aſtrologica Chaldæorum & Ægyptiorum. De *radio* ſeu virga mathematica, ad varias cœli terrarumque partes aſſignandas, diximus, Ecl. 3. 41.

855. *Spoliis Marcellus opimis.*] *M. Claudius Marcellus*, plebeiæ, ſed inſignis, familiæ, quin-

Ingreditur,

Ingreditur, victorque viros ſupereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Siſtet eques: ſternet Pœnos, Gallumq; rebellem.
Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino.
Atque hic Æneas (una namque ire videbat
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis;
Sed frons læta parum, & dejecto lumina vultu)
Quis, pater, ille virum qui ſic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de ſtripe nepotum?
Quis ſtrepitus circa comitum! quantum inſtar in ipſo eſt!
Sed nox atra caput triſti circumvolat umbra.
Tum pater Anchiſes lacrymis ingreſſus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum:
Oſtendent terris hunc tantum fata, neque ultra

& victor aſſurgit ſuper omnes viros. Hic magno tumultu furente firmabit rem Romanam equitatu: vincet Carthaginenſes, & Gallum rebellantem: & dicabit patri Quirino tertia ſpolia direpta. Hic vero Æneas ait (*nam videbat ſimul incedere juvenem inſignem pulchritudine & armis ſplendentibus; ſed frons parum erat hilaris, & oculi demiſſi è vultu*) *ô pater, quis ille, qui ſic comitatur virum incedentem? An filius* eſt ejus? *an vero aliquis è magna ſerie poſterorum? Quis ſtrepitus ſociorum eſt circa* illum! *quanta ſimilitudo* Marcelli *eſt in illo! ſed nigra nox cingit caput* illius *mœſtis tenebris. Tunc pater Anchiſes erumpentibus lacrymis cœpit* loqui: *ô fili, ne petas* à me *magnum dolorem tuorum. Fata monſtrabunt duntaxat illum terris, nec permittent diutius vivere.*

NOTÆ.

quies Conſul, ſemel triumphavit: primo nempe conſulatu: de Gallis Inſubribus Germaniſque eorum ſociis, occiſo Germanorum rege Virdumaro, captaque Gallorum urbe primaria Mediolano, anno v. c. 532. Tertio conſulatu miſſus in Siciliam, Syracuſas Annibali Pœniſque fiventes, & Archimedis induſtria defenſas, triennii obſidione cepit: ideoque ovans urbem ingreſſus eſt, anno 543. Primus Annibalem in fugam vertit, commiſſo ad Nolam certamine: inde ſæpius cum eo proſpere congreſſus, tandem quinto conſulatu circumventus ejus inſidiis, interfectus eſt, anno 546. *Opima ſpolia* dicebantur, quæ dux duci à ſe in pugna occiſo detraxerat: qualia Marcellus Virdumaro.

857. *Tumultu.*] Proprie bellum Gallicum ita nuncupat. Sic enim Cicero Philippica, 8. 3. *Majores noſtri tumultum Italicum, quod erat domeſticus; tumultum Gallicum, quod erat Italiæ finitimus: præterea nullum tumultum nominabant.* Proprie etiam *ſiſtet eques*, quia Marcellus peditatu relicto, equitatu ad majorem celeritatem oppreſſit Gallos & Virdumarum. *De Pœnis*, Carthaginenſibus, Æ. 1. 342.

859. *Tertiaque arma, &c.*] *Prima* enim opima ſpolia retulit Jovi Feretrio Romulus, de Acrone Cæninenſium rege, ſupra, v. 218. *Secunda* Coſſus, de Larte Tolumnio Veientium rege, ſupra, v. 841. *Tertia* hic Marcellus de Virdumaro: poſt quem nemo alius, ut perhibet Plutarchus in ejus vita. At quæritur, cur Virgilius dixerit, *Patri ſuſpendet capta Quirino.* I. Naſcimbænus explicat, *Suſpendet patri Jovi, ſpolia capta Quirino*, id eſt, capta *Marte*, ſive *bello.* II. Sic Cerdanus, *Appendet addetque ſpolia tertia, ſpoliis olim à patre Quirino*, ſive, *Romulo ſuſpenſis* III. Sic Servius, *Suſpendet patri Romulo:* aſſertque legem Numæ; qua jubebantur prima opima ſpolia Jovi offerri, ſecunda Marti, tertia Romulo. Sed patet hoc edictum fuiſſe de ſpoliis tribus ab eodem duce referendis: & conſtat ex omnibus ſcriptoribus, Jovi Marcellum ſua ſacraviſſe. IV. Sic ego, *Suſpendet Jovi Quirino*; id eſt, *Jovi Feretrio.* Quemadmodum enim dicitur, *Janus Quirinus*, apud Suet. in Auguſto. 22. & Horat. Od. l. 4. 15. 9. quod belli præſes eſſet, & ejus templum fuiſſet à Romulo Quirino conditum, ut innuit Macrob. Saturn. 1. 9. ſic Jupiter Feretrius hoc utroque modo dici *Quirinus* potuit: *Quirini* porro nomen ab *haſta*, quæ Sabinis *curis* aut *quiris* dicitur, inditum primo eſt & Marti & Romulo, ob belli curam & ſtudium.

865. *Quantum inſtar in ipſo eſt.*] Quæ ſimilitudo! quæ æquiparatio virtutis ejus, cum priſci illius Marcelli virtute! *Inſtar*, nomen eſt, ut aiunt, indeclinabile. Cicero in Piſon. 52. *Unus ille dies mihi quidem immortalitatis inſtar fuit.* Suetonius in Cæſare, 61. *Cujus equi inſtar pro æde Veneris dedicavit.* Columella, l. 3. *Pampinius inſtar quatuor digitorum erit.* Solinus, Gellius, inferiorumque temporum ſcriptores adjecta præpoſitione dixerunt, *ad inſtar.*

867. *Ingreſſus.*] Incepit loqui, ut G. 2. 175. *Tibi res antiquæ laudis & artis Ingredior.*

869. *Oſtendent terris hunc, &c.*] Indicat M. Marcellum, Octaviæ ſororis Auguſti filium ex C. Marcello: quem Auguſtus etiam puerum deſtinaverat maritum Juliæ filiæ ſuæ, ſibique filium & imperii ſucceſſorem adoptaverat.

O Dii, Romana gens viſa eſt vobis nimis potens futura, ſi hæc immota fuiſſet ipſi perpetuum. Ille campus, qui eſt prope magnam urbem Martis, quantos comittet gemitus hominum! vel, ô Tyberine, quale ſpectaculum funus, quando præterlabere ſepulcrum ejus novum! neque ullus puer è Trojana ſtirpe eriget avos Latinos in tantam ſpem: neque terra Romulea olim adeo ſe efferet ullo filio. Heu pietas! heu fides antiqua, & manus inſuperabilis bello! num ullus adverſus impune oppoſuiſſet ſe illi armato: ſive quando peditus irruiſſet in hoſtem, ſive percuſſiſſet calcaribus membra ſpumantis equi. Heu puer deplorande! ſi aliquo modo evites dura fata, tu eris Marcellus. Date lilia plenis manibus: ut injiciam rubicundos flores, & ſaltem orнem his muneribus umbram nepotis, & perſolvam hoc vanum officium. Ita diſcurrunt ubique tota regione in vaſtis ſpatiis aëris, & circumſpiciunt omnia. Poſtquam Anchiſes duxit filium per hæc omnia, & inflammavit animum ejus cupiditate gloriæ futuræ: deinde monſtrat illi bella quæ poſtea facienda ſunt; & declarat illi Laurentem gentem, & urbem Latini; & qua ratione toleraturus ſit aut evitaturus unumquemque laborem.

Eſſe ſinent. Nimium vobis Romana propago
Viſa potens, ſuperi, propria hæc ſi dona fuiſſent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ Tyberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quiſquam de gente Latinos
In tantum ſpe tollet avos: nec Romula quondam
Ullo ſe tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas! heu priſca fides! invictaque bello
Dextera! non illi quiſquam ſe impune tuliſſet
Obvi⁹ armato: ſeu cum pedes iret in hoſtem,
Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miſerande puer! ſi qua fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
Purpureos ſpargam flores, animamque nepotis
His ſaltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic tota paſſim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia luſtrant.
Quæ poſtquam Anchiſes natum per ſingula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda;
Laurenteſque docet populos, urbemque Latini;
Et quo quemque modo fugiatq; feratq; laborem.

NOTÆ.

Is factus ædilis & pontifex ante tempus: paulo poſt, anno v. c. 731. ætatis circiter 20 apud Baias obiit: aquarum frigidarum balneis, ſpecie refriendæ valetudinis, enectus ab Antonio, Muſam edico; vel per imprudentiam, vel fortè Liviæ ſuaſu. Corpus ejus Romam delatum, in campo Martio, juxta urbem, ſecundum Tybrim, crematum ac tumulatum eſt: maximo populi Romani dolore, magnificentiſſimo funere, quod lecti ſexcenti comitati ſunt.

871. *Propria dona.*] *Perpetua*, ut diximus, Ecl. 7. 31. De *Mavortis* ſive *Martis urbe*, Roma, Æ. 1. 280. De *Tyberino fluvio*, Æ. 7. 330.

874. *Funera.*] Interpretare, vel funus ipſum, plurale pro ſingulari: vel lectos illos ſexcentos: cæteraque funeris ornamenta: vel cædes gladiatorum in funeribus uſurpatas. De *Ilio*, Æ. 1. 5. De *Latinis*, Æ. 1. 10. Æ. 7. 54.

878. *Heu pietas! heu, &c.*] Deplorat ſpem tot inſignium virtutum cum eo juvene ſepultam. Sic autem eum deſcribit Seneca ad Marciam, c. 2. *Adoleſcentem animo alacrem, ingenio potentem, ſed & frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum, patientem laboris, voluptatibus alienum, &c.*

881. *Armos.*] Proprie *humeri* ſunt: quæ pars quia calcaribus non foditur, ſed ilia; ideo hic, *armos*, pro equo generatim ſume.

883. *Tu Marcellus, &c.*] Hic ille verſus eſt, quem audiens Octavia, cum librum hunc ſextum Virgilius Auguſto recitaret, animo defecta eſt: juſſitque pro ſingulis hujus argumenti verſibus auctori dena ſeſtertia numerari. Inde conſtat, recens adhuc mortis illius luctu perfectum à poëta librum nunc fuiſſe, ſcilicet anno v. c. 731. Nec plures quam quatuor annos, in ſex poſterioribus libris collocaſſe, cum in ſex prioribus circiter ſeptem poſuiſſet. De *aſperſione florum circa ſepulcra*, Æ. 5. 79.

887. *Aëris in campis, &c.*] In Elyſio; quod *aëreum* dicitur, vel quia vacuum & inanibus umbris habitatum: vel quia ſitum in aëreis pratis, ut diximus, v. 638. De verbo *luſtro*, circumſpicio, Æ. 1. 612.

891. *Laurenteſque, &c.*] De iis, Æ. 7. 63. De *Latino* rege, Ibid. v. 47.

Sunt

Sunt geminæ Somni portæ: quarũ altera fertur
Cornea, quâ veris facilis datur exitus umbris:
Altera, cadenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
His ubi tum natum Anchises unàque Sibyllam
Prosequitur dictis, portâque emittit eburnâ.
Ille viam secat ad naves, sociosque revisit.
Tum se ad Caietæ recto fert litore portum.
Anchora de prora jacitur, stant litore puppes.

Duæ sunt janua Somni: quarum una dicitur esse *cornea, per quam permittitur liber egressus veris figuris: altera fulgens,* quia *facta è candido ebore; sed Dii inferi mittunt* per *hanc falsa somnia in mundum. Illic tunc Anchises alloquitur hæc verbis Æneam & simul Sibyllam, & dimittit per januam eburneam. Ille corripit viam ad naves, & repetit socios. Tunc* radens *rectum litus tendit ad portum Caietæ. Anchora demittitur è prora, & puppis tegunt litus.*

NOTÆ.

893. *Sunt geminæ, &c.*] Somnum apud Cimmerios, ad fluvium Lethes, collocat Ovid. Metam. 11. 594. id est, in inferorum aditu. Circa cum seges magna papaverum, infinita somniorum gens, ministri tres præcipui; *Morpheus*, qui figuras hominum imitatur; *Icelus* vel *Phobetor*, qui reliquorum animantium; *Phantasius*, qui rerum inanimatarum species. *Somnia* Virgilius jam antea sedem assignavit ulmum ingentem in vestibulo inferorum, v. 283. Sed illic aliqua tantum hærere somniorum examina arbitror: hic vero propriam esse domum: cui portas geminas attribuit, Homero duce, Odyss. 19. 562. *eburneam* alteram, qua falsa; *corneam*, qua vera Somnia emittuntur. Cujus discriminis rationem afferunt aliqui: quod cornea, sint pervia visui; eburnea vero, impervia: alii, quod cornu naturam oculorum referat, ebur naturam dentium; quæ autem videntur oculis multo sunt certiora, quam quæ alieno tantum ore famaque percipiuntur. Cum igitur Virgilius Æneam eburnea porta emittit; indicat profecto, quidquid à se de illo inferorum aditu dictum est, in fabulis esse numerandum. De *elephanto*, pro ebore, quod elephanti dens est, G. 1. 57. De *manibus*, pro diis inferorum, supra, v. 743. De *Caieta*, Æ. 7. 1. De *Anchoris*, supra v. 4. De *hoc situ navium in litore*, Æ. 3. 277. unde versus iste deceptus est.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER VII.

ARGUMENTUM.

Æneas è Cumano litore ad occidentem provectus, tumulatâ in Auruncorum litore Caietâ nutrice suâ, prætergressus montem Circæum, Circes habitatione & veneficiis infamem, ad ostia Tyberis appellitur. Tunc Latinus illic Aboriginibus imperabat. Huic unica erat filia Lavinia, Fauni oraculis destinata externo marito, Amata tamen matris voluntate promissa Turno Rutulorum regi. Mittit Æneas Oratores Laurentum, in urbem Latini regiam. Latinus Æneam, non modo in socium; sed oraculi memor, etiam in generum admittit. Interim Juno, prosperis Trojanorum rebus offensa, evocat Alecto ex inferis. Alecto primum Amatam Latini uxorem ita concitat, ut illa Bacchi sacra simulans

ſimulans filiam abſcondat in montibus. Turnum deinde furiis iiſdem agit in bellum: & Trojanos Latinoſque invicem committit; occiſo per Aſcanium cervo, qui Tyrrhei paſtoris regii filio erat in deliciis. Omnibus bellum frementibus, Latinus unus obſiſtit: tamen Junone ipsâ belli portas aperiente, rem fatis permittere cogitur. Confluunt ad Turnum ex omnibus Italiæ partibus auxilia: Mezentius, ejuſque filius Lauſus, cum Agyllinis; Catillus & Coras, cum Tyburtinis; Cæculus cum Præneſtinis, &c.

INTERPRETATIO.

Tu etiam, ô Caieta, nutrix Æneæ, tribuiſti moriens famam immortalem noſtræ litoribus: & nunc memoria tua cuſtodit locum; & nomen tuum indicat ſepulcrum tuum in magna Italia, ſi aliquis eſt hic honor. At pius Æneas factis exequiis juxta conſuetudinem, extructa mole ſepulcri, poſtquam tumida maria pacata ſunt, continuat navigationem velis, & deſerit portum. Venti ſavent circa noctem: & Luna ſplendida non obſtat curſui: mare fulget ſub ejus luce tremula. Leguntur litora vicina terræ Circææ: ubi filia Solis opulenta ſonat continuo cantu per ſylvas invias; & in domo magnifica accendit cedrum odoriferam ad lucem nocturnam, addenſans acuto pectine telas ſubtiles. Hinc cœperunt audiri voces, & furores leonum excutientium vincula & rudentium per mediam noctem: & ſetoſi perci, & urſi cœperunt frendere in ſtabulis, & ſpecies magnorum luporum ululare: quos Circe, crudelis Dea, mutaverat efficacibus herbis ex figura hominum in vultus & pellem ferarum.

Tu quoque littoribus noſtris, Æneïa nutrix,
Æternam moriens famam, Caïeta, dediſti:
Et nunc ſervat honos ſedem tuus; oſſaque nomen
Heſperia in magna, ſi qua eſt ea gloria, ſignat.
At pius exequiis Æneas rite ſolutis,
Aggere compoſito tumuli, poſtquam alta quierũt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Aſpirant auræ in noctem: nec candida curſum
Luna negat: ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur littora terræ:
Dives inacceſſos ubi Solis filia lucos
Aſſiduo reſonat cantu, tectiſque ſuperbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recuſantum & ſera ſub nocte rudentum:
Setigerique ſues, atque in præſepibus urſi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie Dea ſæva potentib⁹ herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.

Quos Circe, crudelis Dea, mutaverat efficacibus herbis ex figura hominum in vultus & pellem ferarum.

NOTÆ.

1. *Tu quoque*, &c.] In litore maris Tyrrheni, & finibus novi Latii; nunc ea parte regni Neapolitani, quæ dicitur *Terra di Lavoro*, eſt hodieque *Caieta*, *Gaëta*, urbs cum ſinu & promontorio cognomine. Nomen alii cum Virgilio ab Æneæ nutrice repetunt: Aurelius Victor à *καίειν*, *incendere*, quod illic Æneæ naves à Trojanis mulieribus incenſas quidam dicant: Strabo à Laconum lingua, qui *cavas* omnia *καιέτας* vocant.

3. *Servat honos ſedem tuam.*] Vel ſenſum habet, quem in interpretatione ſuggeximus. Vel eſt hypallage, ſive commutatio, pro *fides ſervat honorem & memoriam tuam*, Æ. 6. 268. De *Heſperia magna*, Italia, Æ. 1. 534.

10. *Proxima Circææ*, &c.] Solvit ſub noctem Caieta, & ad occidentem navigat; Circeumque montem, *Circello*, in eodem Latii litore prætergreſſus, ad oſtia Tyberis prima luce pervenit. De *Circæo* monte & *Circe* veneficâ, Solis filia, Æ. 3. 386.

11. *Inacceſſos lucos.*] Acceſſit eo tamen Ulyſſes cum ſociis. Igitur *inacceſſos* dicit, quorum difficilis acceſſus, quo nemo debeat accedere propter illecebrarum pericula. Sic G. 3. 5. dixit: *Illaudati Buſiridis aras*, id eſt, quem nemo debet laudare, quamvis eum Iſocrates laudaverit.

12. *Reſonat cantu lucos.*] *Perſonat*, *reſonare docet*, Neutrum, pro Activo: ut fere Æ. 6. 832. *Aſſueſcite bello.* Porro Circe *urit cedrum*, ſive tædam è cedro, pretio à arbore, quæ cariem non ſentit, & unde oleum exprimitur. *Percurrit telas*: telam texit, opus muliebre, de quo Æ. 3. 483. *Pectine arguto*, id eſt, vel *ſtridulo*, vel *acuto*.

16. *Rudentum.*] Proprium eſt aſinorum *rudere*, G. 3. 374. Leo dicitur *rugire*, ſed vox iſta recentiorum ſcriptorum eſt.

19. *Quos hominum ex facie*, &c.] Dicitur Circe potu medicati liquoris & virgæ tactu mutaſſe homines in feras. Et ſic in ſues mutavit Ulyſſis ſocios, præter Eurylochum, qui domum ejus ingredi noluerat; & Ulyſſem, qui eſu cu-

Quæ

Quæ ne monſtra pii paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu littora dira ſubirent;
Neptunus ventis implevit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jamq; rubeſcebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis:
Cum venti poſuere, omniſque repente reſedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonſæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Proſpicit: hunc inter fluvio Tyberin⁹ amœno,
Vorticibus rapidis & multâ flavus arenâ;
In mare prorumpit: variæ circumque ſupraque
Aſſuetæ ripis volucres & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter ſociis, terræque advertere proras
Imperat: & lætus fluvio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, advena claſſem
Cum primum Auſoniis exercitus appulit oris,
Expediam: & primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu Diva mone: dicam horrida bella,
Dicam acies, actoſque animis in funera reges,
Tyrrhenamq; manum, totamq; ſub arma coactam
Heſperiam. Major rerum mihi naſcitur ordo,
Majus opus moveo. Rex arva Latin⁹ & urbes
Jam ſenior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno & Nymphâ genitum Laurente Mari-

Quæ talia portenta ne paterentur pii Trojani, provecti in portum illum, & ne appellerent ad funeſta litora; Neptunus inflavit vela proſperis ventis, & accelleravit curſum, & impulit naves *ultra ſpumoſum* hoc *mare. Et jam mare rubeſcebat luce, & ab alto cœlo Aurora crocea ſplendebat in equis duobus roſeis: quando venti quieverunt, & omnis flatus ſubito ceſſavit, & remi laborant in mari immoto. Tunc autem Æneas vidit è mari magnam ſylvam: per illam Tybris, grato fluvio, celeri impetu, & flavus plurimis arenis, proruit in mare: diverſæ aves, aſſuetæ litoribus & alveo fluvii, circum & ſupra recreabant cantu cœlum, & per ſylvam volabant. Jubet ſocios detorçuere curſum, & appelere proras litori: & gaudens ſubit amnem umbroſum. Age modo, ó Erato, explicabo, qui reges, quæ tempora rerum, quis ſtatus fuerit veteris Latii; quando peregrinus exercitus primo appulerit claſſem Italico litori: & revocabo initia primi belli. Tu Dea, tu doce poëtam. Narrabo bella horrida: narrabo exercitus, & reges irâ impulſos in eadem, & turmas Tyrrhenas, & Italiam univerſam conſociatam ad arma. Oritur mihi gravior ſeries rerum, ſuſcipio opus difficilius,* quam prius. *Rex Latinus, jam grandævus, gubernabat agros & urbes quietas in pace diuturna. Audimus hunc natum Fauno & Maricâ Nymphâ Laurente.*

NOTÆ.

juſdam herbæ, *moly* nomine, præſervatus à Mercurio fuerat. Hos tamen poſtea Circe, Ulyſſis rogatu, priſtinæ reſtituit formæ. Ita Hom. Odyſſ. 10. 135. *Sava Dea* appellatur ab Homero ibid. δεινὴ θεὸς, quia divini generis, Solis filia. De *Neptuno*, Æ. 1. 129.

25. *Jamque, &c.*] De *Aurora*, ejuſque *bigis*, G. 1. 249. De *luteo colore*, Ecl. 4. 44.

28. *Tonſæ.*] Remi: ſic dicti, vel quia ſiunt è ligno *attenſo* & dolato; vel quia aquas *tondent* vel *tundunt* & verberant: Enniana & Lucretiana vox. Lucr. l. 2. 554. *Antennas, proram, malos, tonſaſque natantes.*

30. *Tyberinus.*] Fluvius, vel potius fluvii Deus. De *eo*, Æ. 8. 330.

36. *Fluvio ſuccedit opaco.*] *Umbroſo*, propter arbores ripam hinc inde inumbrantes.

37. *Erato.*] Muſa, quæ verſibus præeſt amatoriis, ab ἐράω, *amo*. Hanc invocat, quia bellorum ſequentium origo ex amore Turni & Æneæ in Laviniam. De Muſis, Ecl. 3. 69. De *Latio* antiquo & *Auſoniis*, infra, v. 54.

43. *Tyrrhenam.*] Tuſcam, Etruſcam, Æ. 2. 781. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534.

47. *Hunc Fauno, &c.*] Obſcura eſt admodum hujus familiæ ſeries, & fabulis confuſa. Multi diſcedunt à Virgilio, qui tres à Saturno gradus tantum numerat: Saturnum, Picum, Faunum ſeu Fatuelum, & Latinum. Alii novem diſtinguunt gradus; in iiſque geminum Saturnum, geminum item & Picum & Faunum: aiuntque ea junioribus Pico & Fauno tribui à Virgilio, quæ priſcis tribui debuiſſent. Addunt hos *Aboriginum* reges fuiſſe, qui *Latini* deinde à Latino dicti ſint: quanquam Latinorum nomen multo fuiſſe Latino rege antiquius quidam volunt, inter quos ipſe Virgilius, ut diximus, Æ. 1. 10. De *Saturno* ejuſque fuga in Italiam, Æ. 8. 319.

Accipi-

Picus fuerat *pater Fauni: & Picus te patrem habebat, ô Saturne; tu primum caput ejus familiæ. Filius Latino & ſoboles maſcula nulla erat, Deorum voluntate: & naſcens mortua fuerat in prima infantia. Filia unica tenebat domum & totam regionem: jam apta marito, jam nubilis ob adultam ætatem. Plurimi è magno Latio & tota Italia illam ambiebant. Ambit præ cæteris omnibus formoſiſſimus Turnus, potens avis & atavis: quem aſſumi generum uxor regis mirifico ſtudio inſtabat: ſed prodigia Deorum obſiſtunt per varios terrores. Laurus erat in medio domus, in intimis receſſibus, ſacra ſecundum frondes, & ob religionem ſervata per multos annos. Pater Latinus dicebatur dicaſſe illam Phœbo, repertam cum fundaret prima mœnia; & ab illa dediſſe nomen Laurentibus incolis,*

Accipimus. Fauno Picus pater: iſque parentem
Te, Saturne, refert; tu ſanguinis ultimus auctor.
Filius huic, fato Divûm, proleſque virilis
Nulla fuit: primâque oriens erepta juventâ eſt.
Sola domum & tantas ſervabat filia ſedes:
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio totaque petebant
Auſonia. Petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis ataviſq; potens: quem regia conjux
Adjungi generum miro properabat amore:
Sed variis portenta Deûm terroribus obſtant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multoſque metu ſervata per annos:
Quam pater inventam, primas cum conderet arces,
Ipſe ferebatur Phœbo ſacraſſe Latinus;
Laurentiſque ab ea nomen poſuiſſe colonis.

NOTÆ.

47. *Laurente Maricâ.*] Uxor *Fauni*, ſeu *Fatueli*, dicta eſt *Fauna*, aut *Fatua*. Nomen habuere à *fando*, vel *fatu*: quia furore correpti futura *fari* ac dicere ſolebant. *Marica* autem Nympha, ex qua Faunus ſuſcepit Latinum, juxta Arnobium fuit Circe: juxta alios ipſa Fauna; quæ à Minturnenſibus, ad oſtia Lyris fluvii, ſacro in luco colebatur. *Laurens* vocatur ex regionis nomine: de quo infra, v. 63.

52. *Filia.*] Lavinia, quæ demum Æneæ nupſit, occiſo Turno, Æ. 12.

54. *Magno è Latio, totaque ..... Auſonia.*] Duplex *Latium* fuit: antiquum, à Tyberi fluvio ad Circæum montem, *Circello*. Novum, ſeu magnum, à Tyberi ad Lyrim amnem, qui nunc eſt *Garigliano*, complectens Volſcos, Aurunces, Æquos, &c. Hæc tamen Latii extenſio à Romanis regibus eſt, multo Æneæ temporibus recentior: unde ſuſpicantur multi, Latium hic pro tota Italia ſumi, quemadmodum & Auſoniam. *Auſones*, Trojanis temporibus multo antiquiores, Italiæ partem incoluerunt inferiorem, quæ ad Siciliam accedit. Mox, quia notiſſimi rebus geſtis evaſerant, fictum eſt, ut eorum nomine à Græcis vocaretur tota Italia, à Sicilia uſque ad Alpes. Pulſi deinde ab aliis, ultimo conſederunt inter Volſcos & Campanos, circa Lyrim, Caietam & Minturnas; & *Auruncі* tunc appellati ſunt. Vide Cluver. Italiæ l. 3. 9.

56. *Turnus avis, &c.*] *Dauni* & *Veniliæ* filius, Rutulorum rex. *Venilia* ſoror erat Amatæ Latini uxoris, divinis honoribus affecta, Æ. 10. 76. Daunus maternum genus ducebat à Jove per Danaën, infra, v. 372. paternum à Pilumno, Deo etiam habito, Æ. 10. 76. De *ſitu Rutulorum*, infra, v. 794.

56. *Regia conjux.*] *Amata*, Veniliæ ſoror.

62. *Phœbo ſacraſſe.*] Quia laurus Phœbo dilecta. De *Phœbo*, Ecl. 3. 62.

63. *Laurentis colonis.*] *Laurens*, nomen conſtat fuiſſe primo inditum ſylvæ laureæ, quæ circa litus Tyrrheni maris fuit, à Tyberi orientem verſus porrecta. Inde vicina regio *Laurens* etiam dicta eſt. Inde *Laurens* dicitur Marica Nympha, Fauni uxor, v. 47. Inde Picus, Latini avus, dicitur etiam *Laurens*, v. 171. Inde Turnus ipſe eodem appellatur nomine, v. 650. quia Rutulorum regionem ſylva illa attingebat. Porro cum arces primas ibidem condidiſſe Latinus dicatur; & Laurens Picus, ejus avus, eodem loco regiam habuiſſe, v. 171. aut ſibi male conſentit Virgilius: aut dicendum, *regiam* quidem à Pico eſſe conditam; à Latino *arces*, ſive munitiones, additas; & urbem, à lauto præcipuæ magnitudinis, appellatum eſſe *Laurentum*, quod nomen ſylvæ tantum & regioni commune prius fuerat. Dicuntur incolæ, *Laurentes*, *Laurentini*, *Laurentii*, & *Laurenti*, hic & apud Plinium l. 14. 3. quanquam aliqui legunt hic *Laurentes* non *Laurentus*. Urbs poſterioribus dicta eſt *Laurolavinium*; non quod eadem fuerit cum *Lavinio*; ſed quod exhauſtâ bellis utrâque, & Laurente & Lavinio, utriuſque incolæ Laurentum confluxerint, & urbem communi nomine dixerint, ut ſuſpicatur Cluverius in antiqua Italia, l. 3. 3. atque ut ei videtur, ea nunc dicitur *Paterno*.

Hujus

Hujus apes ſummum denſæ, mirabile dictu,
Stridore ingenti liquidum trans æthera victæ,
Obſedere apicem: & pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates: externum cernimus, inquit,
Adventare virum; & partes petere agmen eaſdem
Partibus ex iiſdem, & ſumma dominarier arce.
Præterea caſtis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem aſtat Lavinia virgo:
Viſa, nefas, longis comprendere crinibus ignem,
Atq; omnem ornatum flamma crepitante cremari:
Regaleſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum ac viſu mirabile ferri.
Namque fore illuſtrem famâ fatiſque canebant
Ipſam, ſed populo magnum portendere bellum.
At rex ſollicitus monſtris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit: lucoſque ſub alta
Conſulit Albunea; nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſævamque exhalat opaca Mephitim.
Hinc Italæ gentes omniſque Oenotria tellus
In dubiis reſponſa petunt: huc dona ſacerdos
Cum tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit;

Apes denſæ, res *mira dictu*, *trans levem aërem volantes magno ſtridore, inſederunt ſupremum illius cacumen: & pedibus invicem conjunctis, examen repentinum pependit è frondoſo ramo. Statim vates dixit: videmus appropinquare hominem peregrinum; & exercitum ex eadem regione quærere* hanc *eandem regionem, & regnare in* hac *ſuprema arce. Præterea dum Lavinia virgo accendit altaria ſacris facibus, & ſtat prope patrem: (res horrida) viſa eſt corripere ignem longis capillis, & comburi flammâ ſonante* ſecundum *omnia ornamenta; & viſa eſt accenſa* ſecundum *regias comas, accenſa* ſecundum *coronam ſpectabilem gemmis: deinde fumans* viſa eſt *cingi rutilanti luce & jactare ignem tota domo. Hoc autem* cœpit *haberi terribile & viſu admirabile. Etenim aiebant ipſam illuſtrem famâ & fortunâ futuram* eſſe, *ſed minari genti magnum bellum. At rex territus his prodigiis vadit ad oracula fatidici Fauni patris ſui, & conſulit ſylvas ſitas ſub alta Albunea; quæ* Albunea ſylva *maxima ſylvarum reſonat ſacro fonte, & umbroſa emittit denſam Mephitim. Italæ nationes & omnis terra Oenotria accipiunt inde reſponſa in rebus incertis. Sacerdos cum oblulit illic dona, & per noctem tacitam jacuit ſuper pelles ſuppoſitas ovium immolatarum, & quæſivit* illic *ſomnum;*

NOTÆ.

66. *Pedibus per mutua nexis, &c.*] De hac apum glomeratione, quæ *uva* dicitur, G. 4. 257. & 558. De *apum examine*, Ecl. 7. 13.

70. *Partibus ex iiſdem.*] Apes è Tyrrheni maris partibus venerant Laurentum, inſederant lauri apicem: quo ſignificabatur, exteros Tyrrheno mari venturos, victores futuros, ſummum imperium adepturos. *Dominarier.* Extenſio ſyllabæ, pro *dominari.*

71. *Adolet altaria tædis.*] Adolet thus ad altaria domeſticorum Deorum, Æ. 1. 708. *Flammis adolere Penates.*

77. *Vulcanum.*] Deum ignis, pro igne, ut G. 1. 295.

82. *Lucoſque ſub alta Albunea.*] *Albunea* fons eſt profundiſſimæ altitudinis: unde erumpit fluvius *Albula*, nunc *la ſolforata*, ſulphureis aquis memorabilis, quæ primo frigidæ ſunt, mox inducunt calorem. *Albula*, paulo infra Tybur, influit in *Anienem* fluvium, nunc *Teverone.* Odor ejus & ſapor corruptus eſt: unde ait Virgilius exhalare *Mephitim.* Eſt autem *Mephitis*, Juno aëri corrupto præſidens; cui ædes apud Hirpinos fuit ad lacum Amſanctι, ex Plinio l. 2. 93. & apud Cremonam, ex Tacito hiſt. l. 3. Hic *Mephitis* pro ipſo putore ſumitur, ut Vulcanus pro igne, Jupiter pro aëre. Juxta Scaligerum vox Etruſca eſt, à Syris deducta, apud quos gravitatem odoris ſignificat. Apud Albuneam *ſylva* fuit ſacra Muſis, ex Martiali: ibidem culti ſunt Fauni, ex Virgilio & Statio: ibidem, ex Lactantio, Nympha *Albunea*, quæ Sybilla fuit Tyburtina. De *Italis* & *Oenotriis*, Æ. 1. 534.

87. *Cæſarum ovium ſub nocte, &c.*] Plinius l. 16. 44. *Apud Tiburtes* (unde non longe abeſt Albunea) *extant ilices tres, etiam Tiburte conditore eorum vetuſtiores. Fuiſſe autem eum tradunt filium Amphiarai, qui apud Thebas olierit unâ ætate ante Iliacum bellum.* Pauſanias autem in Atticis loquens de Amphiarao, inſigni ſomniorum interprete, qui à Græcis ideo inter

Multa

videt multas figuras vagantes mirabilibus modis, & audit voces multiplices, & fruitur ſermone Deorum, & alloquitur Acheronta è profundo Averno. Tunc etiam ipſe pater Latinus, poſcens reſponſa, illic ſacrificabat de more centum oves lanigeras; & jacebat extenſus ſuper earum pelle & ſtratis velleribus. Vox repentina emiſſa eſt ex intima ſylva: ô mea proles, ne quare jungere filiam tuam conjugio Latino; neve confide toris præparatis. Venit gener peregrinus: qui progenie ſua extollet noſtrum nomen ad ſidera; & cujus de ſtirpe poſteri videbunt omnia verſari & regi ſub pedibus ſuis, quacumque Sol revertens aſpicit geminum Oceanum. Latinus ipſe non continet in ore ſuo hæc reſponſa Fauni patris, & hæc monita data per noctem tacitam; ſed jam fama circumundique volans ſparſerat ea per urbes Italicas: cum juventus Trojana applicuit naves ad crepidinem herboſam litoris. Æneas, & præcipui duces, & formoſus Aſcanius, ſternunt corpora ſua ſub ramis arboris altæ: & inchoant epulas, & in gramine ſupponunt cibis placentas è frumento, ſicut ipſe Jupiter ſuggerebat, & onerant illud *ſolum panis fructibus ſylveſtribus. Illic cæteris alſumptis, cum inopia ciborum cogeret eos vertere morſus in panem exiguum; & frangere manu ac dentibus audacibus orbem*

Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hic & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes;
Atque harum effultus tergo ſtratiſque jacebat
Velleribus. Subita ex alto vox redita luco eſt:
Ne pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies; thalamis neu crede paratis.
Externi veniunt generi: qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant; quorumq; à ſtirpe nepotes,
Omnia ſub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Aſpicit Oceanum, vertique regiq; videbunt.
Hæc reſponſa patris Fauni, monituſque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus;
Sed circum late volitans jam fama per urbes
Auſonias tulerat; cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere claſſem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iülus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ:
Inſtituuntque dapes, & adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis (ſic Juppiter ille monebat)
Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumptis hic forte aliis, ut vertere morſus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi;
Et violare manu maliſque audacibus orbem

NOTÆ.

Deos relatus eſt; ait, apud Oropum, Atticæ maritimam urbem, Amphiarai fontem eſſe ac templum: ubi arietem immolant, cujus ſubſtrata in pelle dormientes nocturna viſa expectant. Ex iis colligit Cerdanus, ejuſmodi ſacra à Tiburte Amphiarai filio tranſlata eſſe in Italiam; eaque à Virgilio eſſe Fauno attributa, quæ Amphiarao Græci tribuerant.

91. *Acheronta affatur Avernis.*] Per *Acheronta*, fluvium infernum, de quo Æ. 6. 323. umbras Deoſque inferorum intelligit. Per *Averna*, interorum oſtia, de quibus, Æ. 6. 237. ipſos indicat inferos.

96. *Latinis.*] E Latio, quod complectitur Aborigines, Rutulos, Laurentes, Volſcos, &c. ſupra, v. 54.

100. *Utrumque recurrens, &c.*] Magnitudinem notat futuri imperii Romani; vel ab oceano orientali ad occidentalem, qua Sol diurno motu recurrit; vel ab oceano ſeptentrionali ad meridionalem, qua Sol annuo motu diſcurrit. De *vario Solis motu*, G. 1. 238.

105. *Auſonias, &c.*] Supra, v. 54. *Laomedontia pubes*, à Laomedonte Trojano rege, G. 1. 502. *Aggere*, Æ. 5. 44. *Adorea liba*, placentas ex frumento puriſſimo, quod *ador*, ſive *far*, appellatur; Æ. 7. 33. Et forte, quia appellat *liba*, innuit Virgilius ſacrificia Diis tum primum ab Æneа facta eſſe: & è placentis *libatis* oblatiſque ſocios paviſſe famem, ut è victimarum extis fieri ſolitum videbimus, Æ. 8. 183.

111. *Cereale ſolum.*] *Solum* eſt, quod cuique rei ſuſtentandæ ſupponitur, Ecl. 6. 35. *Ceres*, Dea frumenti, panis, Æ. 5. 79. *Cereale ſolum*, quadra è pane.

114. *Orbem Fatalis cruſti.*] Mox vocabit, *quadram*, tum *menſam*; & *placentas* intelligit, quæ pro patinis tum fuerunt, & vero ſæpe eſſe ſole-

Fatalis

Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris:
Heus! etiam menſas conſumimus, inquit Iülus?
Nec plura, alludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem: primumque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac ſtupefactus numine preſſit.
Continuo: ſalve fatis mihi debita tellus;
Voſque, ait, ô fidi Trojæ ſalvete Penates.
Hic dom⁹, hæc patria eſt. Genitor mihi talia (namq;
Nunc repeto) Anchiſes fatorum arcana reliquit:
Cum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Acciſis coget dapibus conſumere menſas;
Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos ſuprema manebant,
Exitiis poſitura modum.
Quare agite: & primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gen-
Veſtigemus; & à portu diverſa petamus. (tis,
Nunc pateras libate Jovi, precibuſque vocate
Anchiſen genitorem, & vina reponite menſis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, &, Geniumque loci, primamq; Deorũ
Tellurem, Nymphaſque & adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, noctiſque orientia ſigna,

fatalis cruſta, nec abſtinere à planis quadris: Aſcanius jocans, dixit: Heus! etiam comedimus menſas? Nec dixit *plura. Vox illa audita indicavit prima terminum laborum: & pater excepit* eam *primus ab ore loquentis, & ſecum expendit admiratus oraculum. Statimque dixit; ſalve terra debita mihi per fatum; & vos ſalvete, ô Penates Trojani. Hic* eſt *domus, hæc eſt patria. Etenim nunc reminiſcor, pater Anchiſes depoſuit apud me talia ſecreta fatorum: Fili,* aiebat, *quando fames coget te appulſum incognitis litoribus comedere menſas, cibis deficientibus, tunc fatigatus memento ſperare ſedem* certam, *& manu ſtatuere illic ac cingere mœnibus primam urbem. Illa fames erat iſta: hi caſus extremi erant deſtinati nobis allaturi finem miſeriis. Agite igitur: & ſub primam lucem Solis incuiramus læti, quanam* ſint hæ *regiones, aut quinam homines occupent* eas, *ubi* ſint *urbes* illius *nationis; & aleamus* in loca *remota à portu. Nunc effundite pateras* in honorem *Jovis, & precibus invocate patrem Anchiſen, & rurſus afferte vinum* in *menſas. Sic locutus, poſtea cingit caput ramo viridi, orat Genium* hujus *loci, & Terram primam Deorum, & Nymphas, & Deos adhuc incognitos: deinde Noctem, & ſidera ſurgentia per noctem,*

NOTÆ.

bant apud veteres. Hæc vocum diverſitas è placentæ figura repetenda eſt. Erat enim rotunda quidem, ſed lineis duabus decuſſatim in medio ſignata: itaque quatuor veluti quadris diſtincta. Ita Cerdanus è veteribus Poëtis.

119. *Stupefactus numine.*] Oraculo divino, quod ex Aſcanii ore erumpebat; aut potius oraculi divinâ quadam ſolutione. *Preſſit.* Vel, *continuit ſilentio:* vel potius, *ſecum tacite expendit.*

121. *Trojæ Penates.*] Dii regionis illius patrii ac domeſtici; qui, cum iis Penatibus conjuncti, quos Troja advehimus, jam communi nomine Penates tutelareſque Trojæ ac Trojanorum dicendi eſtis.

128. *Illa fames.*] Prædicta, non tantum ab Harpyia Celæno, Æ. 3. 257. ſed etiam ab Anchiſa: forte, Æ. 6. 890. ubi filio memorat futura bella in Italia; *& quocumque modo fugiatve feratve laborem.*

130. *Primo cum lumine Solis.*] Poſteræ lucis initio. Hunc enim diem in excenſu, & libationibus, & Deorum veneratione poſuerunt. De *libatione* in menſa, Æ. 1. 740. De *divinitate Anchiſæ*, Æ. 5. 59. 96. 98. De *Geniis locorum*, Æ. 5. 95.

136. *Primamque Deorum Tellurem, &c.*] Juxta Heſiodum, qui in Theogon. v. 117. poſt Chaos primam Deorum ponit *Terram*, quæ primo genuit Cœlum, ex Cœlo Oceanum, Saturnum, Gigantes, &c. Æneas deinde *Nymphas* precatur, de quibus Ecl. 2. 46. Et *flumina*, quæ ſuos quoque Deos habere putabantur. Et hos adjungit *Telluri*, quia eam ornant atque incolunt.

138. *Noctem, &c.*] Deam item, apud Heſiodum, v. 123. prognatam è Chao, & parentem Diei atque Ætheris: unde cum ea conjungit *ſigna* ſive *aſtra*, quæ noctu oriuntur & apparere incipiunt. Noctem invocat, ut imminentem; quia timebat ſibi tum ab incolarum inſidiis.

& Jovem Idæum, & matrem Phrygiam per ordinem invocat, & geminos parentes è cælo & ex inferis. Tunc Jupiter omnipotens intonuit ter ſerenus è ſupremo cælo, & monſtravit è cælo nubem coruſcantem auro & radiis luminis, ipſe commovens eam *manu. Tunc ſtatim rumor ſpargitur per exercitum Trojanum, veniſſe diem quo ædificent urbem deſtinatam. Certatim renovant epulas, & gaudentes magnis præſagiis diſponunt pocula, & coronant vina. quando dies poſtera naſcens cinxit terras luce; ſeparati inquirunt urbem, & terminos, & litora* hujus *nationis:* diſcunt, *hæc* eſſe *ſtagna fontis Numici, hoc* eſſe *flumen Tybrim, hic manere generoſos Latinos. Tunc filius Anchiſæ imperat centum oratores electos ex omni ordine ire ad magnificam urbem Regis, omnes coronatos ramis Minervæ: & portare* illi *viro munera, & petere pacem* pro *Trojanis. Non* eſt *mora: juſſi properant, & vadunt celeribus paſſibus:* Æneas *ipſe deſcribit muros depreſſâ foſſâ, & inchoat urbem, & in litore cingit primam habitationem vallo & pinnis in formam caſtrorum.*

Idæumq; Jovem, Phrygiamq; ex ordine matrem
Invocat, & duplices cœloque Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit, radiiſque ardentem lucis & auro
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hic ſubito Trojana per agmina rumor,
Adveniſſe diem quo debita mœnia condant
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.
Poſtera cum primâ luſtrabat lampade terras
Orta dies; urbem, & fines, & litora gentis
Diverſi explorant: hæc fontis ſtagna Numici,
Nunc Tybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad mœnia Regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora: feſtinant juſſi, rapidiſq; feruntur
Paſſibus: ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Moliturque locum, primaſque in litore ſedes
Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingit.
Jamq; iter emenſi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque ſubibant.
Ante urbem pueri & primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus:

Et jam juvenes perfuncti itinere videbant turres & domos altas Latinorum, & appropinquabant muro. Ante urbem pueri & juvenes in *prima pubertate exercentur equis, & regunt currus in arena:*

NOTÆ.

139. *Idæumque Jovem.*] Natum in Ida Cretæ monte, & educatum in Dictæo ejuſdem antro, G. 4. 151. De *matre Phrygia*, Cybele, in Phrygia præcipue culta, Æ. 3. 111.

140. *Duplices cæloque Ereboque parentes.*] Venerem matrem: quæ in cœlo, & Anchiſem patrem, cujus idolum quidem apud inferos erat, anima tamen in cœlo apud ſuperos, Æ. 6. 748. De *Erebo*, profundo inferorum loco, Æ. 4. 510.

141. *Clarus ab alto Intonuit.*] Fulmen ſereno cœlo cadens, modo fauſti, modo infauſti ominis, G. 1. 487.

142. *Radiis lucis & auro.*] *Lucis aureæ.* Sic G. 2. 192. *Pateris libamus & auro.*

144. *Diditur.*] Non *deditur:* hoc enim à *dedo, trado*; illud, à *dido, diſtribuo.* Horat. Satyr. l. 2. 2. 66. *ſervis .... munia didit.* Lucretius frequentiſſime. De *coronatione vini*; cum, vel implentur vino pocula, vel reipſâ cinguntur floribus, Æ. 3. 525. & G. 2. 528. De *lampade*, pro *Sole*, Æ. 4. 6.

150. *Stagna Numici.*] Fontem Numici fluvii, cujus breviſſimus curſus eſt prope Lavinium, inter Laurentum & Ardeam. Hunc fontem aiunt ſacrum fuiſſe Annæ Perennæ, quam Ovidius, Faſt. 3. 551. putat Annam eſſe Didonis ſororem, eo profugam, poſt necem ſororis direptamque ab Iarba Carthaginem: nunc eſt *rivo di Nemi.* De *Tybri*, Æ. 1. 17. De *Latinis*, ſupra, v. 54.

154. *Ramis Palladis.*] Olivæ, Palladi ſacræ, G. 1. 14. De *Pallade*, Æ. 1. 43.

157. *Deſignat mœnia foſſâ.*] Locum ad orientalem Tyberis ripam, paulo ſupra maris litus, cui nomen Trojæ dedit, ex Livio & Dionyſio Halicarn. ubi deinde *Oſtia* urbs ab Anco Marcio Romanorum rege condita eſt.

160. *Tecta Latinorum.*] Redundat ſyllaba in verſu, ut in iſto, G. 1. 295. *Vulcano decoquit humorem.* Notat *Laurentum*, urbem Latini regiam.

Aut

Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt.
Cum provectus equo longævi Regis ad aures
Nuncius ingentes ignota in veſte reportat
Adveniſſe viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, & ſolio medius conſedit avito.
Tectum auguſtum, ingens, centũ ſublime colum-
Urbe fuit ſumma, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſylvis & relligione parentum.
Hinc ſceptra accipere, & primos attollere faſces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæc ſacris ſedes epulis: hic ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua è cedro, Italuſque, paterque Sabinus
Vitiſator, curvam ſervans ſub imagine falcem;
Saturnuſque ſenex, Janique bifrontis imago,
Veſtibulo aſtabant: aliique ab origine reges,

(nis,

aut intendunt difficiles arcus, aut vibrant brachiis ſpicula flexibilia, & provocant ſe curſu atque jactu telorum. Tunc nũncius vectus equo refert ad aures grandævi Regis veniſſe magnos homines in habitu incognito. Ille jubet eos adduci intra domum, & ſedit in avito ſolio, in medio ſuorum. Fuit in altiſſima parte urbis domus magna, magnifica, edicta centum columnis, palatium Laurentis Pici, tremenda ob ſylvas & religionem majorum. Initium erat regibus, inde ſumere ſceptra, & erigere primos faſces: hæc curia erat illis templum, hic locus deſtinatus ſacris conviviis: hic mactato ariete patres ſolebant ſedere ad menſas longas. Imo præterea ſtabant in veſtibulo per ordinem imagines veterum patrum ex antiqua cedro, & Italus, & pater Sabinus plantator vitis, tenens in imagine falcem curvatam; & ſenex Saturnus, & effigies Jani bifrontis; & alii reges à prima *origine,*

NOTÆ.

171. *Laurentis regia Pici.*] De illa *regia*, & *Laurente agro*, ſupra, v. 63. De *Pico*, v. 47. & infra, v. 189.

173. *Attollere faſces omen erat.*] *Faſces* poſuit, pro quibuſlibet imperii inſignibus: nondum enim faſcium hic uſus erat. *Omen* poſuit pro *initio:* quia veteres, graviſſimarum rerum initio, captare omina & auſpicia & auguria ſolebant: unde *auſpicium* etiam, & *auſpicari*, dicimus, pro, *initium* capere & *incipere:* & *inaugurari*, pro, *in dignitatem aliquam aſſumi.*

174. *Curia templum.*] *Curia*, locus eſt ubi res publicæ *curantur:* ſive divinæ, ut ſacrificia; ſive humanæ, ut judicia, conſilia: unde aliquando cum templo fere convenit; aliquando ab eo diverſa eſt, ut hic. Qui curiæ præerat, dicebatur inde apud Romanos *curio:* & poſtquam populus Romanus à Romulo tres in *tribus* diſtinctus eſt, ſingulæ tribus diviſæ ſunt in decem *curias*, ſic dictas à locis, quo ſacrorum negotiorumque causâ ſeparatim cives conveniebant.

175. *Ariete cæſo Perpetuis, &c.*] *Arietis* ſacrificium illis in partibus tum in uſu fuiſſe jam diximus, v. 87. *Perpetuis menſis:* in longum porrectis, ubi continua ſerie ſederent convivæ; non vero diſtinctis in ſedilibus. Sic Æ. 8. 183. *Perpetui tergo bovis.* Porro conſidere, non in lecto recumbere ad menſas, heroicis temporibus moris fuiſſe diximus, Æ. 1. 702.

178. *Italus.*] Hunc aiunt quidam fuiſſe Siculorum regem: Dionyſius potentem virum, OEnotrum genere, & ex eorum Arcadum proſapia, qui duce OEnotrio Lycaonis filio, illuc ex Peloponneſo venerant: eumque propagato imperio, regionem *Oenotriam* ante dictam, nomine ſuo *Italiam* nuncupaſſe.

178. *Sabinus Vitiſator, &c.*] *Sabinus* nomen dedit Sabinis, genti ex Lacedæmoniis quidem, ut vulgo exiſtimatur; ſed, ut Cluverius probat, ex Oſcis Auſonibus oriundæ. Filius fuit *Sanci*, hujus regionis genii, qui alio nomine *Dius Fidius*, alio item *Semo* dicebatur: ut patet ex Ovid. Faſt. 6. 213. Hunc *vitem* & *ſegetes* coluiſſe non liquet: quare multi verſum hunc totum *Vitiſator, curvam ſervans, &c.* referunt ad Saturnum. At certe ſtructura verſus omnino ad Sabinum eſſe referendum oſtendit. Et ſi conjicere fas eſt: puto hunc *Sabinum*, ejuſque patrem *Sancum*, artem ſerendæ terræ in eo tractu reperiſſe; unde *Sancus* dictus ſit *Semo*; non quaſi *ſemihomo*, id eſt, inter homines Deoſque medius, ut interpretatur Voſſius; ſed à *ſeminando:* atque ita *vitiſator* & *falce armatus* pingitur ejus filius Sabinus; quod fortaſſe artem illam à patre inventam perfecerit, & vitium culturam eidem addiderit. De *Saturno*, Æ. 8. 319. De *Jano* bifronte, infra, v. 610. De *veſtibulo*, ſeu *atrio*, in quo diſponebantur imagines, Æ. 4. 666.

181. *Ab origine regis.*] Alluſum aliqui putant ad populos Aborigines, quibus tunc Latinus imperabat. Hos quidam volunt primos fuiſſe Italiæ incolas, ibidem natos, non aliunde

qui certando pro patria tulerant vulnera bellica. Et præterea pendent circa ſacra limina arma plurima, capti currus, & curvæ ſecures, & criſtæ capitum, & magna clauſtra portarum, & ſpicula, & ſcuta, & roſtra avulſa navibus. Ipſe Picus, domitor equorum, ſedebat, cum *baculo Quirinali, & veſtitus parvâ trabeâ; & ſiniſtrâ manu ferebat ſcutulum: Picus, quem amatrix Circe, correpta* nimia *cupiditate, percuſſum aureâ virgâ & transformatum venenis fecit avem; & variavit coloribus* ejus *alas. Latinus ſedens intra tale templum Deorum & avitam domum, accerſivit Trojanos ad ſe ſub tecta: & prior dixit hac ore tranquillo* iis *ingreſſis: ô Trojani (neque enim ignoramus & urbem & genus* veſtrum, *& cogniti direxiſtis* huc *mari navigationem) dicite*

Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi.
Multaque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo parvâque ſedebat
Succinctus trabeâ, lævaque ancile gerebat (jux
Picus, equûm domitor: quem capta cupidine con-
Aureâ percuſſum virgâ, verſumque venenis,
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.
Tali intus templo Divûm, patriâque Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocavit:
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite Dardanidæ (neq; enim neſcimus & urbem
Et genus, auditique advertitis æquore curſum)

NOTÆ.

advectos, ideoque dictos *Aborigines*, cujuſmodi homines Græci vocant αὐτόχθονας. Alii ex variis nationibus vagis collectos, unde *Aberrigines* dicti ſint, ab *aberrando*. Alii vero plures, Dionyſio Halicarnaſſeo duce, eoſdem putant fuiſſe cum OEnotris, qui ex Arcadia profecti, annis ante bellum Trojanum pluſquam quadringentis, in Italiam appulſi, montes patrio more incoluerint; indeque quaſi cognomine quodam appellati ſint *Aborigines*, ab ὄρος, *mons*. Videtur Virgilius primam opinionem tenere, Æ. 8. 314. De *peſtibus*, Æ. 2. 442. De *criſtis galearum*, Æ. 6. 779. De *roſtris*, in prora navium prominentibus, Æ. 5. 143.

187. *Quirinali lituo, &c.*] *Lituus*, hic baculus eſt augurum, in ſumma parte incurvus, quo cœli regiones ad conſulendos avium volatus diſtinguebant; alibi, tuba eſt, ejuſdem formæ, Æ. 6. 167. Igitur *ſuccinctus* ad *trabeam* dumtaxat pertinet, non ad *lituum*: nemo enim *cinctus* baculo dici poteſt. *Quirinalis* dicitur; quia ex Plutarcho, Romulus augurandi mire peritus fuit, ob eamque rem lituum ſolebat geſtare: qui deinde ſtudioſe ſervatus in curia Saliorum, quæ eſt in Palatio, cum ea deflagraſſet, inventus eſt integer, ut eſt apud Cicer. de Divin. l. 1. 30. Cum ergo Romulus appellatus ſit *Quirinus*; ideo lituus hic, *Quirinalis*, per anticipationem vocatur.

188. *Parvâ ſuccinctus trabeâ.*] *Trabea*, toga fuit, communis ſive albi coloris: in eo diſſimilis *prætexta*: quod *prætexta* purpureo limbo tantum in ima ora prætexeretur; trabea multis faſciis virgiſque purpureis, inſtar trabium tranſverſis ac diſcurrentibus, ornaretur; iiſque, vel intextis, vel aſſutis. Ornamentum fuit equitum in decurſione publica, quæ Idibus Julii fiebat: item & Conſulum in aperiendo Jani templo: aliquando etiam augurum, qualis hic ornatus Pici deſcribitur. A Romulo trabeam uſurpatam, prætextam à Tullo Hoſtilio primum inventam habemus ex Plinio, l. 9. 39. Quare Virgilius, qui eam attribuit Pico, prolepſi ſive anticipatione uſus eſt. Dicitur hæc Pici trabea, *parva*; id eſt, ſtricta, brevis atque anguſta, quales initio togæ fuerunt; non laxior & fuſior, quales deinde luxus induxit. De *ancilibus*, ſcutis minoribus ac rotundis, Æ. 8. 664.

189. *Picus, equûm domitor, &c.*] *Studioſus equorum* dicitur ab Ovid. Metam. 14. 322. mutatuſque in avem picum, *pivert*, à Circe; quod, ob fidem uxori ſuæ canenti ſervandam, ejus amorem ſpreviſſet. Fingitur mutatus in picum: quia avis illa maximi uſus fuit in captandis auguriis, qua in arte idem rex excelluit; unde & augurali habitu hic deſcribitur. *Aurea virga.*] Aliqui legunt *aurea*, in primo caſu, ut ad Circen referatur, quemadmodum *Venus aurea* appellatur, Æ. 10. 16. Alii, *aurea*, in ſexto caſu, ut ad virgam referatur; quemadmodum diximus, Æ. 1. 702. *Aureâ compoſuit ſpondâ.* Vocatur Circe *conjux*, id eſt, amatrix, quæ conjugis loco optabat eſſe; ut Ec. 8. 18. *Conjugis indigno Niſa deceptus amore.*

191. *Sparſitque coloribus alas.*] Purpureo & fulvo, quibus pici pennæ diſtinctæ ſunt. De *Teucris* & *Dardanidis*, Trojanis, Æ. 1. 239.

Quid

Quid petitis? quæ cauſa rates, aut cujus egentes
Litus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intráſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium: neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte ſua, veteriſque Dei ſe more tenentem.
Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes: his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,(tur.
Threïciamq; Samum, quæ nunc Samothracia fer-
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab ſede profectum
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cœli
Accipit, & numerum Divorum altaribus auget.
Dixerat: & dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni: nec fluctibus actos
Atra ſubegit hyems veſtris ſuccedere terris;
Nec ſidus regione viæ, lituſve fefellit.
Conſilio hanc omnes animiſque volentibus urbem
Afferimur: pulſi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aſpiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes
Gaudet avo: rex ipſe Jovis de gente ſuprema,
Troïus Æneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idæos ſævis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos, quibus actus uterque
Europæ atque Aſiæ fatis concurrerit orbis:

quid petitis? quæ cauſa tulit per tot maria cærulea ad litus Italicum naves veſtras, *aut cujus* rei *indigentes? Sive pulſi errore viarum, ſive procellis (qualia multa navigantes tulerant per altum mare) ingreſſi eſtis ripas fluvii* noſtri, *& ſtatis in portu; ne fugiatis* hoc *hoſpitium: & ne neſciatis Latinos* eſſe *populum Saturni, non juſtum per vincula legum,* ſed *ſponte ſua, & continentem ſe* in *conſuetudine* illius *antiqui Dei. Et ſane recordor* (quanquam *fama* illa *minus nota* eſt *ob vetuſtatem*) *Auruncos ſenes ita narrare: quomodo Dardanus, natus* in *his arvis, pervenit ad Idæas urbes Phrygiæ, & ad Samum Thraciam, quæ nunc vocatur Samothracia. Nunc palatium aureum cœli ſiderei excipit ſolio illum hinc profectum è Tyrrhena urbe Coriti, &* donatus *aris auget numerum divorum. Dixerat: & Ilioneus ſic reſpondit voce verbis ejus: Rex, exima proles Fauni: nec nigra tempeſtas coëgit nos agitatos mari intrare* in *regnum veſtrum; nec aſtrum, aut litus adduxit* nos *à* recta *regione viæ. Omnes conſulto & animis libentibus appellimur ad hanc urbem: ejecti regnis, quæ Sol oriens ex ultimo cœlo ſpectabat olim ampliſſima. Initium noſtræ ſtirpis* eſt *à Jove, Trojana juventus gloriatur Jove parente: rex Æneas Trojanus ipſe è ſumma familia Jovis, miſit nos ad tuam domum. Si terra ultima celat aliquem interfuſo oceano; ſi zona Solis torridi, porrecta in medio quatuor zonarum, ſeparat aliquem* à cæteris hominibus: is *quoque audivit, quanta procella* belli, *erumpens è crudelibus Mycenis, pererraverit agros Idæos; & quo fato geminus orbis Europæ atque Aſiæ commiſſus ſit:*

NOTÆ.

202. *Latinos, Saturni gentem, &c.*] Indicat ætatem auream. De qua, E. 4. 6. G. 1. 125. De *Saturni* in Italia regno, Æ. 8. 319. De *Auruncis* & *Auſonibus*, ſupra, v. 55.

207. *Dardanus Idæas, &c.*] Hoc narravimus, Æ. 3. 167. Æ. 1. 239. De *Ida*, monte Troadis in Phrygia, Æ. 1. 385. De *Tyrrhena* regione, Æ. 2. 781.

208. *Threïciamque Samum.*] *Samos* triplex. I. Maxima, ad occidentem ſinus Corinthiaci, in mari Ionio, nunc *Cephalonie*, de qua, Æ. 3. 271. II. Minor, ad occidentem Ioniæ, in mari Icario, nunc adhuc *Samo*, de qua, Æ. 1. 20. III. Minima, ad meridiem Thraciæ, contra oſtia Hebri fluvii, in mari Ægeo, communius *Samothracia* dicta, nunc *Samandrachi*: de qua hic ſermo eſt. De *Corito* oppido Tuſciæ, nunc *Cortona*, Æ. 3. 170.

217. *Regnis, quæ maxima, &c.*] Priamus enim maximæ parti minoris Aſiæ imperabat, Æ. 3. 1. De *ortu Dardani à Jove*, Æ. 3. 167.

220. *Jovis de gente . . . . Æneas*] Et paterno genere, per Dardanum; & materno, per Venerem. *Idæi campi*, Trojani, ubi mons Ida, Æ. 2. 801. *Mycenis*, urbe Peloponneſi, Agamemnonis regia, Æ. 1. 288. *Europæ atque Aſiæ orbis*: Græci, qui ex Europa; Trojani, qui ex Aſia. *Orbis*, pro mundi parte hic ſumitur.

Ab illo excidio, jactati per tot maria immensa, poscimus pro *Diis domesticis sedem angustam, & litus securum, & aquam atque aurem communem omnibus. Non erimus dedecori regno* tuo, *nec levis fama vestra* inde *habebitur, nec delebitur gratia tanti beneficii, nec pœnitebit Italos admisisse sinu* suo *Trojam. Juro per fata Æneæ; & per dextram* ejus *potentem, seu fide, seu bello & armis, si ullus expertus est* eam: *multi populi, multæ nationes, & petierunt, & voluerunt nos sociare sibi: ne sperne* nos, *quia sponte portamus manibus tænias & verba supplicantium. Sed voluntas Deorum cogit nos jussis suis quærere regionem vestram. Dardanus hinc ortus* est, *huc revertitur: & Apollo magnis oraculis impellit nos ad Tybrim Tyrrhenum, & ad fluenta sacra fontis Numici. Præterea Æneas offert tibi exigua dona præteritæ fortunæ, reliquias servatas è Troja incensa. Anchises pater* ejus *libabat hac* paterâ *aureâ ante altaria: hic erat ornatus Priami, quando* juxta *consuetudinem reddebat jus populis convocatis, & sceptrum, & sacra tiara, & vestes, opus Trojanarum* mulierum. Inter *talia verba Ilionei, Latinus tenet vultum defixum intuendo, & stat immotus loco, volvens oculos attentos: nec purpura colorata, nec sceptrum Priami tàm movet regem, quam attendit ad conjugium & nuptias filiæ, & meditatur in animo oraculum antiqui Fauni.*

Audiit, & si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quattuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Diis sedem exiguam patriis litusque rogamus
Innocuum, & cunctis undamq; auramq; patentem.
Non erimus regno indecores: nec vestra feretur
Fama levis, tantique abolescet gratia facti:
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus & armis:
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantum)
Et petiêre sibi & voluêre adjungere gentes.
Sed nos fata Deûm vestras exquirere terras
Imperiis egêre suis. Hinc Dardanus ortus,
Huc repetit: jussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, relliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis
More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor, vestes.
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret
Intentos volvens oculos: nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameïa tantum,
Quantum in connubio natæ thalamoq; moratur,
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.

NOTÆ.

225. *Audiit, & si quem, &c.*] Intelligit incolas, si qui sunt, zonæ frigidæ; quæ ultra oceanum, ad meridianum & septentrionalem polum hinc inde recedit: & incolas zonæ torridæ, quæ in medio orbis itineri Solis subjacet. De his tribus zonis & aliis duabus temperatis, G. 1. 233.

237. *Præferimus manibus vittas.*] Supplices, tam apud Latinos, quam apud Græcos, solebant olivæ ramum præferre, revinctum laneis vittis; quæ in manus supplicum dependebant: unde dicuntur passim etiam *velamina*, & *infulæ*; quod velarent manus & quasi vincirent: capitum vero infulæ vulgo etiam essent è tæniis vittisque laneis, Æ. 2. 133.

242. *Tyrrhenum ad Tybrim, &c.*] De *eo*, Æ. 2. 781. De *Numico*, supra, v. 150. De *libatione ad aras*, Æ. 1. 740.

247. *Sacerque tiaras.*] Pileus fuit omnium fere orientalium principum, igitur & Phrygum, oblongus, rotundus, in acumen definens, pendulis ad aures vittis insignitus: cujus acumen erectum quidem reges ferebant; cæteri ab rege illustres viri, paulum inflexum.

248. *Iliadumque labor, vestes.*] Vestes acu pictæ, quod *Phrygum* inventum fuit: unde & *Phrygiones* dicuntur ejusmodi artifices. *Iliades* Trojanæ mulieres, Phrygiæ.

254. *Sortem.*] Oraculum, Æ. 4. 346. De *paribus auspiciis*, pro, pari potestate, Æ. 4. 102.

Hunc

Hunc illum fatis externa à ſede profectum
Portendi generum, paribuſque in regna vocari
Auſpiciis: hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dii noſtra incepta ſecundent,
Auguriumq; ſuum. Dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec ſperno: non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipſe modo Æneas (noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si jungi hoſpitio properat, ſociuſque vocari)
Adveniat; vultus neve exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam jungere noſtræ,
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima cœlo
Monſtra ſinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrũ
Nomen in aſtra ferunt. Hunc illum poſcere fata
Et reor, & (ſi quid veri mens augurat) opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent:
Tecti auro fulvum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum geminoſque jugales,
Semine ab æthereo, ſpirantes naribus ignem:
Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Suppoſita de matre nothos furata creavit.

hunc eſſe illum generum, profectum è peregrina regione, deſtinatum fatis; & hunc vocari in regnum æqua poteſtate: hinc orituram ſobolem illuſtrem virtutibus, & qua potentiâ ſubjiciat totum orbem. Denique lætus ait: Dii proſpera reddant noſtra conſilia, & ſua auguria. Vir Trojane concedetur tibi quod cupis. Nec contemno dona veſtra: regnante Latino, non deficiet vobis fœcunditas divitiæ agri, aut abundantia Trojæ. Tantummodo veniat ipſe Æneas; ſi tantum eſt ipſi deſiderium noſtri, ſi properat conjungi mecum jure hoſpitii, & appellari ſocius; & ne timeat vultus benevolos. Erit mihi pars fœderis, tetigiſſe dextram regis. Vos vero jam reportate Regi mea dicta. Eſt mihi filia, quam non oracula ex patrio ſacrario, non multa prodigia è cœlo miſſa permittunt me ſociare marito nationis noſtræ. Edicunt hoc ſupereſſe Latio: nempe *venturum* eſſe *generum è peregrinis regionibus, qui poſteritate ſua extollat ad ſidera noſtrum nomen. Et opinor hunc illum* eſſe *quem fata petunt; & id cupio, ſi mea mens conjicit aliquid veri. Hæc locutus pater, elegit equos ex omni multitudine. Trecenti* bene *curati erant in altis ſtabulis. Statim imperat equos, cooſertos purpurâ & variatis ſtragulis, dari ſingulis Trojanis* per *ordinem: aureæ phaleræ pendent demiſſæ in pectora: tecti auro mordent ſub dentibus aurum rutilum.* Imperat *dari Æneæ abſenti currum & geminos* equos *jugales, ex origine cœleſti, exhalantes ignem naribus: de ſtirpe illorum, quos ingenioſa Circe, ſuffurata patri ſuo Soli, creaverat nothos è matre ſuppoſita.*

NOTÆ.

262. *Uber agri.*] Subſtantive pro *ubertate terræ*, G. 2. 185.

266. *Tyranni.*] *Regis.* Sic enim Plato, & Iſocrates, & Græci poetæ Tragici, bonum etiam principem appellant. De *adyto*, Æ. 2. 297.

277. *Inſtratos oſtro alipedes.*] *Alipedes*, equi veloces & quaſi alatis pedibus: deſumpta vox è Lucretio, qui cervos ita nuncupat, l. 6. 765. *Oſtro*, purpura è ſanguine oſtrei expreſſa, G. 2. 506. *Pictis tapetis*, ſtragulis purpureis, ſed acu pictis & variatis: pictura enim de acu ſæpe dicitur: reperitur *tapes*, *tapete*, *tapetum*.

278. *Monilia.*] *Phaleras* quidam interpretantur. Et vero phaleræ ſunt Plinio, penſilia ornamenta; quamquam Suidæ ſunt ſcutula in fronte; Herodoto tegumenta circa maxillas.

282. *Patri quos Dædala Circe, &c.*] Fingitur hic à Virgilio Circe, Solis filia, paternis equis equam clam ſuppoſuiſſe, quæ hos Latini equos ex eorum ſemine pepererit: unde *nothi* dicuntur, id eſt non legitimi, quorum tamen notus eſt pater: quorum enim ignotus eſt, ii dicuntur *ſpurii*: à Græca voce νόθος, quæ idem ſignificat. *Circe* dicitur *Dædala*, id eſt, ingenioſa: vel à Dædalo ingenioſo artifice, Æ. 6. 14. vel à δαιδάλλω *artificioſa facio*. Sic Lucretius, Minervam, Terram, linguam, *Dædalam* paſſim appellat. Dicitur autem *Circe* à quibuſdam fuiſſe Marica illa nympha, mater Latini, de qua, v. 47.

Trojani poſt *talia munera & verba Latini revertantur excelſi in equis, & referunt pacem. Ecce autem aſpera uxor Jovis referebat ſe ab Argis Inachiis, & ibat elata per aerem, & procul ab uſque Pachyno Siculo vidit ex aere latum Æneam & claſſem Trojanam. Videt* Trojanos *jam ſtruere domos, jam confidere regioni, reliquiſſe naves: ſtetit affixa* illic, *præ gravi dolore: deinde movens caput, emiſit è pectore hæc verba: Vah gentem odioſam, & fata Trojanorum oppoſita voluntati meæ! An* potuerunt *perire in campis Sigeis? an capti potuerunt capi? an Troja combuſta combuſſit homines?* Ergo *reperierunt iter per medios exercitus & medias flammas? At opinor, mea poteſtas denique jacet laſſa: aut ſatiata depoſui odium. Imo etiam auſa ſum perſequi inter aquas eos expulſos patriâ, & tuto mari me objicere iis exulibus. Vires cœli & maris conſumptæ ſunt contra Trojanos. Quid profuerunt mihi Syrtes, aut Scylla, aut magna Charybdis? reguntur alveo deſiderato Tybridis, tuti à mari atque à me. Mars potuit evertere crudelem nationem Lapitharum: ipſe pater Deorum permiſit furori Dianæ veterem Calydona: quam tantam pœnam ſceleris merentibus Lapithis aut Calydone? Sed ego, magna uxor Jovis, quæ potui nihil omittere intentatum, quæ converti me in omnia, ſuperor ab Æneâ. Quod ſi mea divinitas non eſt ſatis potens; non ſane dubitabo invocare quicquid uſquam eſt:*

Talibus Æneadæ donis dictiſque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis ſeſe referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, auraſque invecta tenebat:
Et lætum Æneam, claſſemque ex æthere longe
Dardaniam Siculo proſpexit ab uſque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates: ſtetit acri fixa dolore:
Tum quaſſans caput, hæc effudit pectore dicta:
Heu ſtirpem inviſam, & fatis contraria noſtris
Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incenſa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes
Invenêre viam. At, credo, mea numina tandem
Feſſa jacent: odiis haud exſaturata quievi.
Quin etiam patriâ excuſſos infeſta per undas
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere ponto.
Abſumptæ in Teucros vires cœlique mariſque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: conceſſit in iras
Ipſe Deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod ſcelus, aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?
Aſt ego, magna Jovis conjux, nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti;
Vincor ab Æneâ. Quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis, dubitem haud equidem implorare quod uſquam eſt:

NOTÆ.

286. *Inachiis Argis.*] De *Argis*; urbe Peloponneſi, Junoni chara, Æ. 1. 19, 288. *Inachii* dicuntur, vel ab Inacho Argivorum rege; vel ab Inacho fluvio; qui prope urbem fluit; ex Strabone l. 8. De *Pachyno*, promontorio Siciliæ meridionali, *capo Paſſaro*, Æ. 3. 699.

294. *Fata Phrygum.*] De *fatis*, Æ. 1. 243. De *Phrygia*, Ibid. 385. De *Sigeo*, Troadis promontorio, Æ. 6. 500. De *numine*, Æ. 1. 137. De *Teucris*, Ibid. 239.

302. *Quid Syrtes, &c.*] In Libyco mari vadoſi ſinus, Æ. 1. 115. De *Scylla* ſcopulo, & *Charybdi* voragine in freto Siculo, Æ. 3. 420.

304. *Mars perdere gentem Lapithûm, &c.*] Pirithous Lapitharum rex, de quo, Æ. 6. 601, 617. ad ſuas cum Hippodame nuptias cum Centauros Deoſque omnes, uno excepto Marte, invitaſſet: Mars utramque gentem Lapithas & Centauros, clade utrimque maxima inter pocula commiſit. Ita Servius, quem ſequuntur cæteri interpretes. De *Lapithis*, & *Centauris*, Theſſaliæ gentibus, G. 2. 456. G. 3. 38.

306. *Calydona Dianæ, &c.*] OEneus Calydonis rex, in Ætolia, circa oſtia Eveni fluvii: cum Diis omnibus, exceptâ Dianâ, primitias frugum obtuliſſet: irata Dea aprum immiſit, à quo vaſtatus eſt late ager Calydonius, donec à Meleagro Oenei filio fera occideretur. Ovid. Met. 8. 273.

Flectere

Flectere ſi nequeo ſuperos, Acherōta movebo.
Non dabitur regnis (eſto) prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos excindere regum.
Hac gener atque ſocer coëant mercede ſuorum.
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo:
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Ciſſeis prægnans ignes enixa jugales:
Quin idem Veneri partus ſuus, & Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit.
Luctificam Alecto dirarum ab ſede ſororum
Infernisque ciet tenebris: cui triſtia bella,
Iræque, inſidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareæ monſtrum: tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo ſata nocte, laborem,
Hanc operam: ne noſter honos, infractave cedat
Fama loco; neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ poſſint, Italoſve obſidere fines.

ſi non poſſum flectere ſuperos, commovebo inferos. Sit ita, *non permittetur* mihi *arcere eos ab regno Latini; & Lavinia fatis deſtinatur* Æneæ *uxor certiſſima: ſed licet differre, & adhibere moras tantis rebus; ſed licet evertere populos utriuſque regis. Gener & ſocer faciant* fœdus *hoc præmio ſuorum. Puella,* habebis *pro dote ſanguinem Trojanum & Rutulum: & Bellona deſtinatur tibi pronuba. Nec ſolum* Hecuba hlia *Ciſſei gravida peperit faces conjugales: Veneri etiam ſuus filius erit idem, & alter Paris, & fax iterum pernicioſa contra Trojam recidivam. Poſtquam protulit hac verba, deſcendit tremenda* in *terras. Excitat ex domo dirarum ſororum & infernis umbris Alecto luctuoſam: cui bella triſtia, & ira, & inſidiæ, & crimina pernicioſa* ſunt *cordi. Ipſe etiam pater Pluton averſatur* hoc *monſtrum, averſantur ſorores inferna: tot convertit ſe in ſpecies, tam crudeles ſunt figuræ* ejus, *tot dira producit ſerpentes. Juno animat eam his verbis, & loquitur talia: ô virgo filia Noctis, concede mihi hunc laborem proprium, hoc officium: ne noſtra gloria vel fama, victa, cedat locum; & ne Trojani poſſint circumvenire Latinum* prætextu *conjugii, & invadere regionem Italam.*

NOTÆ.

312. *Acherōta.*] Numina inferorum, ubi *Acheron* fluvius, Æ. 6. 323.

315. *At trahere, &c.*] Quomodo Dii fatis obſtare poſſent, diximus, Æ. 1. 243.

317. *Mercede ſuorum.*] Damno populorum; quæ *merces* ironice dicitur. Ita Cicero Tuſcul. 3. 12. *Nam iſtuc, nihil dolore, non ſine magna mercede contingit, immanitatis in anima, ſtuporis in corpore.*

319. *Bellona .... pronuba.*] *Bellona,* Dea bellorum præſes, Martis ſoror, quæ eidem ad bellum eunti currum & equos parat: Græcis dicta *Enyo. Pronuba,* mulieres dicebantur, quæ nuptias conciliabant, eaque adminiſtrabant quæ pertinebant ad nuptias, & nuptam in lecto collocabant: eas oportebat uni viro nuptas fuiſſe, ad bonum omen.

320. *Ciſſeis prægnans ignes, &c.*] Hecuba Priami uxor, Ciſſei Thraciæ regis filia, antequam pareret Parin, viſa eſt ſibi facem utero geſtare, Æ. 1. 31. *Ignes enixa jugales,* intellige Parin ipſum, vel incendium Trojæ, quod illius partus & conjugii fructus fuit: dicitur enim *jugale* quicquid ad conjugium pertinet; & conjugium ipſum, *jugum,* Æ. 4. 59.

321. *Idem Veneri partus, &c.*] Æneas, Veneris filius, erit alter Paris, altera ruina Trojæ, quam à ſe excitatam in Italia iterum perdet.

322. *Recidiva Pergama.*] Explicant plerique *repullulantia, reparata;* ego ſimpliciter, *iterum cadentia,* ut Æ. 4. 344. Qui enim deducunt à *cado* (& arbores quæ cæſæ & reciſæ repullulant) non advertunt obſtare menſuram ſyllabæ ſecundæ brevem; unde melius à *cado,* quam à *cædo* derivatur. *Pergama,* arces Trojanæ urbis, Æ. 1. 470.

324. *Alecto, &c.*] De hac furia, aliiſque duabus, G. 3. 552. Æ. 6. 572. De *Plutone,* G. 4. 467.

331. *Virgo ſata nocte.*] *Virginem* vocat furiam. Vel ſimpliciter, pro puella: quomodo Paſiphaë dicitur *virgo,* Ecl. 6. 52. Vel peculiari furiarum nomine: quæ ſic dicuntur, quia ſeveræ & in puniendo incorruptæ: unde Ajax flagellifer apud Sophoclem, v. 847. vocat eas αἰὲν παρθένους, *ſemper virgines,* Noctis & Acherontis erant filiæ.

Tu potes commovere in pugnas fratres conjunctiſſimos, & turbare odiis familias: tu immittere domibus verbera & mortiferas tadas: tibi ſunt *mille ſpecies & mille artes nocendi: concita animum fertilem, diſturba pacem confectam, ſemina cauſas belli:* fac ut *juventus velit arma, ſimulque petat, & corripiat* ea. *Poſtea Alecto imbuta venenis Meduſæis, primo adit Latium & altam domum regis Laurentis, & obſidet portas quietas Amatæ: quam fœminea ſolicitudo & ira cruciabat, flagrantem ob adventum Trojanorum & nuptias Turni. Dea injicit ei colubrum unum è capillis cæruleis, & ſubmittit in ſinum uſque ad profundum cor: ut acta in furorem* per *id monſtrum evertat totam familiam. Ille lapſus inter veſtes & pectus leve, ſerpit nullo tactu, & ſubrepit furenti infundens halitum vipereum: magnus* ille *coluber fit aureus torques* circa *collum, fit tænia longæ vittæ, & implicat capillos, & lubricus vagatur* per *membra. Et* quidem *dum prima peſtis ſit miſſa humido veneno movet ſenſus, & immiſcet flammas oſſibus, & nondum animus excepit incendium toto pectore:* tum *locuta eſt tranquillius & ſolita conſuetudine matrum, flens multum ob filiam & nuptias Trojanas: ô pater, an Lavinia datur ducenda Trojanis? nec miſeret te, & filiæ, & tui? nec miſeret* te *matris: quam perfidus* ille *prædo deſeret primo vento, abiens mari, abreptâ virgine? Nonne paſtor Phrygius ſic intravit Spartam, &* ſic *abſtulit Helenam Ledæ filiam in urbem Trojanam?*

Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis verſare domos: tu verbera tectis
Funereaſque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille noſcendi artes: fœcundum concute pectus,
Disjice compoſitam pacem, ſere crimina belli:
Arma velit, poſcatque ſimul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium & Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatæ. (is,
Quam ſuper adventu Teucrûm, Turniq; hymenæ-
Fœmineæ ardentem curæq; iræq; coquebant.
Huic Dea cœruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque ſinum præcordia ad intima ſubdit:
Quo furibunda domum monſtro permiſceat om- (nem.
Ille inter veſtes & levia pectora lapſus
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem:
Vipeream inſpirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo ſublapſa veneno
Pertentat ſenſus, atq; oſſibus implicat ignem;
Necdum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius, & ſolito matrum de more, locuta eſt;
Multa ſuper nata lacrymans, Phrygiiſq; hymenæis:
Exulibuſne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret, natæq; tuique?
Nec matris miſeret: quam primo Aquilone relin- (quet
Perfidus, alta petens, abducta virgine prædo?
At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmona paſtor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad arces?

NOTÆ.

337. *Tibi nomina mille.*] Vel intelligit mille peſtes, furiarum quaſi famulas, quæ paſſim in earum comitatu ponuntur à Poetis, diſtinctæ variis nominibus: ut ſunt Luctus, Pavor, Fames, Diſcordia, &c. Vel intelligit *cauſas nocendi*: frequenter enim *nomen* pro *cauſa* ſumitur: unde paſſim *quo nomine*, pro *qua de cauſa*.

341. *Gorgoneis venenis.*] Quia Meduſa una è Gorgonibus, Æ. 2. 616. caput habuit ſerpentibus horridum: quod à ſe abſciſſum Perſeus cum per Africam circumferret, ſtillantes inde in terram ſanguinis guttæ totidem in angues venenatos mutatæ ſunt, unde multitudo tanta venenorum & ſerpentum in Africa. Ovid. Metam. 4. 620. & Apollonius, l. 4. 1514. De *Latio* ſupra, v. 54. De *Laurente* regione, v. 63. De *tyranni* nomine, v. 266. De *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Hymenæo*, nuptiarum præſide, G. 3. 60.

350. *Attactu nullo.*] Senſibili, quem Amata perciperet.

352. *Tænia vittæ.*] *Tænia*, extrema pars *vittæ*: promiſcue vulgo ſumuntur. De ſacro *vittarum* uſu, Æ. 2. 133.

361. *Aquilone.*] Vento ſeptentrionali, Ecl. 7. 51. Hic pro quolibet vento.

363. *At non ſic Phrygius, &c.*] Legitur *An non* per ſimplicem interrogationem. Et *at non?* per interrogationem ironiæ conjunctam. *Paſtor*, Quid

Quid tua ſancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et conſanguineo toties data dextera Turno? 366
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque ſedet, Faunique premunt te juſſa parentis:
Omnem equidem ſceptris terrâ quæ libera noſtris
Diſſidet, externam reor; & ſic dicere Divos. 370
Et Turno, ſi prima domûs repetatur origo,
Inachus Acriſiuſque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
Contra ſtare videt; penituſq; in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat: 375
Tum vero infelix, ingentibus excita monſtris,
Immenſam ſine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent. Ille actus habena 380
Curvatis fertur ſpatiis: ſtupet inſcia turba,

Quid erit *tua ſacra fides, quid antiquum ſtudium tuorum, & dextra toties data cognato Turno? Si quæritur Latinis gener è gente aliena, & id ſtatutum eſt, & mandata patris Fauni urgent te: certe exiſtimo alienam regionem* eam *omnem, quæ non ſubdita dominationi noſtræ ſeparatur* à nobis; *& exiſtimo ſic Deos loqui. Præterea ſi requiratur prima origo familiæ* Turni; *patres Turni ſunt Inachus & Acriſius, & media Græcia. Poſtquam fruſtra aggreſſa his verbis Latinum, cernit* eum *contra perſiſtere*; & poſtquam *furioſum venenum colubri intime lapſum* eſt *in viſcera, & penetrat* eam *totam: tunc vero miſera, commota magnis monſtris, ſævit ultra modum furioſa per vaſtam urbem: quemadmodum aliquando turbo curſitans ſub torto flagello, quem pueri vacantes ludo agitant in magnum orbem circa atria ſpatioſa. Ille impulſus flagello vagatur ſinuoſis ſpatiis: turba ignara obſtupeſcit,*

NOTÆ.

Paris qui primo paſtor fuit, Æ. 1. 31. *Phrygius*, Trojanus è Phrygia, Æ. 1. 385. *Lacedæmona*, Spartam in Peloponneſo, Æ. 2. 577. De *Helenæ ortu* ex Leda, & raptu, Æ. 1. 654. Æ. 6. 511.

366. *Conſanguineo Turno.*] Matrem habebat Veniliam, ſororem Amatæ.

367. *Si gener, &c.*] Eludit oraculum Fauni, de quo ſupra, v. 18. probatque illud in Turnum cadere: tum quia Rutuli non parebant Latinis, & ſic externi poterant dici, quamvis vicini: tum quia è Græcis Argivis ortus erat Turnus; Æneas contra è Dardano Italo.

372. *Inachus Acriſiuſque, &c.*] *Inachus* Argivorum rex fuit, qui nomen fluvio ibidem dedit. *Acriſius* ex ejus fuit poſteris: pater *Danaes*, quam cum audiſſet pariturum eſſe filium, à quo ipſe foret occidendus: turre virginem incluſit. Hæc illic vitiata à Jove, ſub aurei imbris ſpecie per tegulas delapſo, peperit Perſeum. Ideo incluſa cum puero in arca ab Acriſio, & in mare projecta, allapſa eſt ſecundum Græcos ſcriptores, ad inſulam Seriphum, unam è Cycladibus in Ægæo mari; ibique à Polydecte ſuſcepta eſt: ſecundum Latinos, ad litus Apuliæ, ubi Pilumno regi, Turni avo, nupſit; & *Ardeam* condidit in Rutulorum finibus: Pilumnus Daunum, Daunus Turnum ex Venilia Amatæ ſorore genuit.

Mediaque Mycenæ.] *Argos* & *Mycenæ*, vicinæ Peloponneſi urbes, ita ut commune Junonis templum haberent, inter utramque poſitum, ex Strab. lib. 8. uni eidemque principi parebat tota illa ditio, Acriſii tempore; nec diſtinctum Mycenis regnum conſtitutum eſt, niſi ſub Pelopis poſteris, ut notat ibidem Strabo. Quare ob viciniam & indiſtinctum diu imperium, *Argos* & *Mycenæ* promiſcue pro uno eodemque regno, ac fere loco, habentur à Poëtis, imprimiſque à Virgilio. Hæc ſufficiant teſtimonia, pauca è multis, Æ. 2. 178. Sinon à Calchante admonitos ait fuiſſe Græcos, exſcindi Trojam non poſſe: *omina ni repetant Argis*, id eſt, niſi Argos redeant: ſtatimque refert eos, Calchantis admonitu: *patrias vento petiiſſe Mycenas.* Ergo Mycenæ & Argos pro eadem urbe uſurpatæ. Item Æ. 6. 838. ſic ait de duce Romano: *Eruet ille Argos Agamemnoniaſque Mycenas*, id eſt, Argivorum regnum eruet. Conſtat enim ex Strabone loco citato, *Mycenas* non à Romanis, ſed ab ipſis Argivis eſſe erutas, ita ut ſuo tempore ne veſtigium quidem earum reperetur. Itaque hic, *mediaque Mycenæ*, ſignificant, *mediam Græciam, mediam Peloponneſum*: partem pro tote, locum certum pro incerto.

377. *Lymphata.*] Furioſa. Vel, à *Nymphis, lympharum* præſidibus, quæ eos, à quibus erant conſpectæ, in furorem agebant: ita fere Feſtus. Vel, quod in rabiem acti, *lympham*, id eſt, *aquam*, timeant: ita Iſidorus.

Impubeſ-

& agmen impube miratur buxum verſatile: ictus adjiciunt vim buxo. Regina *non lentior* quam *ille curſus, vagatur per medias urbes & populos furentes. Imo præterea, auſa grandius crimen & auſa majorem furorem, abit in ſylvas,* ſub *ficta religione Bacchi, & occultat filiam* in *montibus umbroſis: ut auferat* hoc *conjugium Trojanis,* aut *retardet nuptias, fremens Evoë Bacche: clamans te unum dignum eſſe puella,* ô Bacche. *Et vero rumor ſpargitur, puellam geſtare pro te thyrſos teneros, circuire choris tuam* imaginem, *alere comam dicatam tibi: & eadem cupiditas impellit ſimul omnes matres inflammatas furiis* in *pectore, ad quærendas domos novas. Reliquerunt domos: præbent ventis colla & capillos: aliæ autem implent aërem tremulis clamoribus, & induitæ pellibus geſtant haſtas* ornatas *pampino. Ipſa* Regina *in medio furioſa tenet pinum flammantem, & canit nuptias filiæ ſuæ & Turni, volvens oculos ſanguinolentos, & ſubito clamat immaniter: Io matres Latinæ, audite omnes ubicunque eſtis: ſi quis amor reſtat piis animis erga miſeram Amatam, ſi ſollicitat vos cura auctoritatis maternæ, reſolvite taenias capillorum, celebrate mecum orgia. Sic undique per*

Impubeſque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. Non curſu ſegnior illo
Per medias urbes agitur, populoſque feroces.
Quin etiam in ſylvas, ſimulato numine Bacchi,385
Majus adorſa nefas, majoremque orſa furorem,
Evolat: & natam frondoſis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris, tædaſq; moretur:
Evoë Bacche fremens, ſolum te virgine dignum
Vociferans. Etenim molles tibi ſumere thyrſos,390
Te luſtrare choro, ſacrum tibi paſcere crinem,
Fama volat: furiiſque accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit nova quærere tecta.
Deſeruêre domos: ventis dant colla comaſque:
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,395
Pampineaſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem fervida pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit hymenæos,
Sanguineam torquens aciem: torvumq; repente
Clamat: Io matres, audite ubi quæq;, Latinæ.400
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi juris materni cura remordet:
Solvite crinales vittas, capite orgia mecum.
Talem inter ſylvas, inter deſerta ferarum,
Reginam Alecto ſtimulis agit undique Bacchi.405
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini;
Protinus hinc fuſcis triſtis Dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem

ſylvas, per deſerta ferarum, Alecto impellit Reginam furiis Bacchi. Poſtquam Dea funeſta viſa eſt ſibi ſatis ſtimulaviſſe primas iras, & turbaſſe omnem familiam atque conſilium Latini: ſtatim aufertur nigris alis inde ad muros Rutuli audacis: quam urbem

NOTÆ.

382. *Buxum.*] *Buxus* arbor eſt: *buxum*, lignum arboris, *buys*, ex quo fit *turlo*, luſorium inſtrumentum verſatile, Gall. *ſalot.*

385. *Bacchi, &c.*] De *eo*, deque *thyrſis*, haſtis pampino veſtitis, E. 5. 29. De *Bacchis*, mulieribus eidem ſacris, quarum furorem ſimulabat Amata, Æ. 4. 301. De vociferatione Bacchica *Evoë*, Æ. 6. 517. De *choro* ſeu ſaltatione mulierum circa Deorum ſimulacra, Æ. 4. 62. De verbo *luſtro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

391. *Tibi paſcere crinem.*] Mos apud Græcos, Romanos, Barbaros, capillos Diis ſacrare: idque fiebat duobus modis, vel eos fluentes & incæduos alendo; vel detondendo, & templis appendendo, aut mortuorum tumulis injiciendo. Contendit tamen Cerdanus ſemper ſacratos fuiſſe per tonſuram, nec ſolitos ali, niſi ut poſtea ſecarentur.

397. *Pinum Suſtinet.*] Facem nuptialem, quæ frequenter à pinu, Ecl. 8. 29. Faces eas non tantum à pueris, ſed à matre etiam latas, præcipue apud Græcos, probat Cerdanus, ex Euripide & Apollonio.

400. *Io.*] Vox eſt omnes prope affectus exprimens, dolorem, gaudium, &c. ἰώ. De *orgiis*, Bacchi ſacris, Æ. 4. 301.

403. *Solvite crinales vittas.*] Quæ virginum & matronarum capillos coërcebant, non meretricum. Unde Ovid. de arte, l. 1. 30. *Eſſe procul vittæ tenues, inſigne pudoris.* Eas reſolvere, furoris & invereundiæ nota fuit, Baccharumque mos.

Acriſio-

Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis,
Præcipiti delata Noto: locus Ardua quondam
Dictus avis,& nunc magnum manet Ardea nomẽ.
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem & furialia membra
Exuit: in vultus ſeſe transformat aniles,
Et frontem obſcœnam rugis arat: induit albos
Cum vitta crines: tum ramum innectit olivæ.
Fit Calybe, Junonis anus, templique ſacerdos:
Et juveni ante oculos his ſe cum vocib⁹ offert:
Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores,
Et tua Dardaniis tranſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi conjugium & quæſitas ſanguine dotes
Abnegat, externuſque in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te, irriſe, periclis:
Tyrrhenas, i, ſterne acies: tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida cum nocte jaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia juſſit.
Quare age, & armari pubem portiſque moveri
Lætus in arma para: & Phrygios, qui flumine pul
Conſedêre, duces, pictaſque exure carinas. (chro
Cœleſtum vis magna jubet. Rex ipſe Latin⁹
Ni dare conjugium & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Hic juvenis vatem irridens, ſic orſa viciſſim

Danaë dicitur condidiſſe civibus Acriſioneis, huc *advecta celeri vento: locus* ille *appellatus* eſt *olim à majoribus Ardua, & nunc nomen inſigne reſtat Ardea. Sed caſus* ita *tulit. Illic Turnus tenebroſa nocte jam capiebat medium ſomnum in ſublimi domo. Alecto deponit ſavum vultum, & membra furioſa: mutat ſe in ſpeciem vetulæ, & ſulcat rugis frontem fœdam: aſſumit capillos albos cum tænia: tum implicat iis coronam olivæ. Fit Calybe, vetula Junonis, & ſacerdos ejus templi: & exhibet ſe juveni præ oculis cum iis verbis: Turne, an feres tot labores abire fruſtra, & tua regna tranſmitti Trojanis advenis? Rex abnuit tibi matrimonium & præmia parata ſanguine, & hæres peregrinus quæritur ad regnum. I modo, illuſe, expone te inutilibus periculis: i, ſupera Tuſcos exercitus, protege pace Latinos. Ipſa autem omnipotens* Juno *filia Saturni palam juſſit me dicere hæc tibi, dum dormis tranquilla nocte. Age igitur, & latus cura juventutem armari & emitti portis ad bellum: & ſuccende duces Phrygios, qui ſederunt ad pulchrum fluvium, & pictas naves. Magna poteſtas Deorum* hoc *imperat. Ipſe rex Latinus, niſi conſentit conficere matrimonium, & ſtare promiſſis ſentiat & experiatur denique Turnum in bello. Tum juvenis ridens vatem, ita viciſſim*

NOTÆ.

410. *Acriſioneis colonis, &c.*] Quod fabulæ de *arca* Danaes effutiunt, ut ſupra narravimus, v. 372. hoc videtur hic Virgilius de *navi* interpretari, quâ, cum Argivis aliquot, fugam Danae in Italiam ceperit: quo allapſa, favente vento meridionali *Noto*, condidit ibidem Ardeam, in gratiam *colonorum* Argivorum, quos advexerat ſecum è regno *Acriſii* patris ſui. *Ardea*, urbs fuit regia Rutulorum, in finibus Latii, mare Tyrrhenum verſus, ad orientem Laurenti; nunc vicus nomen retinens. Nomen, vel, ab *Ardea* ave, cujus ex augurio condita eſt, teſte Hygino apud Senecam, quem qui ſequuntur explicant hic vocem *avis*, de *volucri*; videturque Ovidius, Met. 14. 574. alluſiſſe ad illam urbis originem, cum eamdem ab Ænea exciſam & in *Ardeam* avem mutatam fingit. Vel potius, dicta eſt ab *arduo* ſitu: unde ſic leginus duce Servio, & MSS. apud Pierium compluribus: *locus Ardua quondam dictus avis*, id eſt, *majoribus*.

413. *Fortuna fuit, &c.*] Vel ad ſuperiora refertur; *Fortuna caſuſque fuit, ut nomen urbi tandiu remanſerit, tot aliis urbium nominibus aut mutatis aut ſepultis.* Vel ad ſubſequentia; *Fortuna caſuſque fuit, quod Turnus tum dormiebat, &c.*

418. *Cum vitta crines, &c.*] *Calyben*, Poëta ſacerdotem fingit templi Junonii, quod Ardeæ fuiſſe indicat: unde favor Junonis in Turnum. *Vittas* illa ſive *infulam* ſacerdotalem gerebat, Æ. 2. 133. *Innectit ramum olivæ*, in coronam, infulæ ſuperpoſitam.

426. *Tyrrhenas, i, ſterne acies.*] Adverſus quos Latinis bellum gerentibus opem Turnus ſæpe tulerat. De *iis*, Æ. 2. 781. De *Junone*, Saturni filia, Æ. 1. 27. De *Phrygiis*, Trojanis, Æ. 1. 385.

Ore

Ore refert: Claſſes invectas Tybridis alveo,
Non, ut rere, meas effugit nuncius aures:
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Immemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu, verique effœta ſenectus,
O mater, curis nequicquam exercet; & arma
Regum inter, falſa vatem formidine ludit.
Cura tibi, Divûm effigies & templa tueri:
Bella viri pacemque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarſit in iras.
At juveni oranti ſubitus tremor occupat artus,
Diriguere oculi: tot Erinnys ſibilat hydris,
Tantaque ſe facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina, cunctantem & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberaque inſonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En ego victa ſitu, quam veri effœta ſenectus
Arma inter regum falſa formidine ludit.
Reſpice ad hæc: adſum dirarum ab ſede ſororum:
Bella manu, letumque gero,
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit ſub pectore tædas.
Olli ſomnum ingens rupit pavor: oſſaq; & artus
Perfudit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit, arma toro tectiſque requirit.
Sævit amor ferri, & ſcelerata inſania belli,
Ira ſuper. Magno veluti cum flamma ſonore
Virgea ſuggeritur coſtis undantis aheni,
Exultantque æſtu latices: furit intus aquæ vis,
Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis:
Nec jam ſe capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum: & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus Teucriſq; venire Latiniſq;.

ore reponit verba: non, ut putas nuncius ille *fugit meas aures, claſſem ingreſſam eſſe fluvium Tybrim: ne mihi finge tantas cauſas timendi, regina Juno non eſt oblita noſtri. Sed, ô mater, ſenectus fracta annis & imbecilla ad* cognoſcendam *veritatem fruſtra agitat te curis, & decipit vatem falſo timore ſuper bellis regum. Cura ſit tibi cuſtodire ſimulacra & templa Deorum: viri, quibus bella debent eſſe cura, adminiſtrent bella. Alecto erupit in furorem talibus verbis. At repentinus tremor invadit membra juvenis loquentis: oculi coborruerunt: tot colubris ſibilat furia, tam horrendum vultus ejus exhibet ſe. Tum Alecto contorquens oculos ignitos, repulit morantem & parantem loqui plura, & extulit duos colu'ros, & ſonuit flagello, & adjecit hac ore furioſo: Ecce ego ſum illa obruta annis, quam ſenectus imbecilla* ad cognoſcendum *verum decipit falſo motu inter bella regum. Attende ad iſta: venio è domo ſororum funeſtarum: fero* in *manibus bella & mortem. Sic locuta torquet tædam* in *juvenem, & figit ſub pectore faces fumantes nigra luce. Magnus timor abſtulit illi ſomnum: & ſudor profuſus toto corpore rigavit & oſſa & membra.* Ille *furens poſcit arma, quærit arma* per *lectum & domum. Fervet cupido armorum, & inſana rabies belli, & præterea ira. Sicut quando flamma excitata è virgis ſuppenitur magno crepitu lateribus* ollæ *æreæ ſpumantis, & unda ardere ſubſiliunt:* tum *violentia aquæ furit intus, & fluvius fumidus alte exundat ſpumis: nec jam unda continet ſe, vapor niger ſurgit in aërem. Itaque rupta pace, imperat præcipuis juvenum iter ad regem: & jubet arma inſtrui,* ſuos *Italiam tueri, & pellere hoſtem ultra terminos* regionis: ait *ſe ſatis eſſe* contra *utroſque, & Latinos & Trojanos.*

NOTÆ.

440. *Victa ſitu, verique effœta.*] *Situs*, ſqualor eſt ex vetuſtate contractus, *Æ.* 6. 462. *Effœta*, dicitur mulier quæ ceſſavit fœtus emittere & parere: unde *veri effœta*, erit, quæ ceſſavit vera dicere & cognoſcere; quales vetulæ, quæ falſa ſæpe pro veris accipiunt.

447. *Erinnys ſibilat hydris.*] *Erinnys*, commune furiarum nomen, *Æ.* 2. 337. *Hydrus*, vel *hydra*: proprie ſerpentis genus in aquis degens, ab ὕδωρ, *aqua*.

470. *Venire.*] Eſſe. Sic G. 1. 29. *An Deus immenſi venias maris.* De *Teucris*, *Æ.* 1. 239. De *Stige*, & *Cocyto*, *Æ.* 6. 323.

Hæc

Hæc ubi dicta dedit, Divoſque in vota vocavit,
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet, atque juventæ;
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis ſe concitat alis:
Arte nova ſpeculata locum, quo litore pulcher
Inſidiis curſuque feras agitabat Iülus.
Hic ſubitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima malorũ
Cauſa fuit, belloque animos accendit agreſtes.
Cervus erat forma præſtanti & cornibus ingens:
Tyrrheidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheuſq; pater, cui regia parent
Armenta, & late cuſtodia credita campi.
Aſſuetum imperiis ſoror omni Sylvia curâ
Mollibus intexens ornabat cornua ſertis:
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille manum patiens, menſæq; aſſuetus herili,
Errabat ſylvis: rurſuſque ad limina nota
Ipſe domum ſera quamvis ſe nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iüli
Commovêre canes: fluvio cum forte ſecundo
Defluëret, ripaque æſtus viridante levaret.
Ipſe etiam eximiæ laudis ſuccenſus amore
Aſcanius curvo direxit ſpicula cornu:
Nec dextræ erranti Deus abfuit, actaque multo
Perque uterum ſonitu, perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Succeſſitq; gemens ſtabulis: queſtuque, cruentus,
Atque imploranti ſimilis, tectum omne replevit.
Sylvia prima ſoror, palmis percuſſa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agreſtes.

Poſtquam protulit hæc verba, & invocavit Deos ad vota ſua audienda: *Rutuli mutuo incitant ſe ad bellum. Hunc incitat eximia ſpecies pulchritudinis & juventutis* regis ſui; *illum reges* ejus *majores, iſtum manus* ejus *clara factis. Dum Turnus implet Rutulos audaciâ animosâ, Alecto Stygiis alis immittit ſe in Trojanos: intuita* per *novam fraudem locum* in *litore, ubi formoſus Aſcanius perſequebatur feras inſidiis & curſu. Hic puella Cocytia immittit canibus furorem repentinum, & percellit nares odore cognito, ut agiles inſequerentur cervum: quod fuit primum caput calamitatum, & inflammavit ad bellum animos ruſticos. Cervus erat eximia ſpecie, & altis cornibus: quam filii Tyrrhei alebant abſtractum ab uberibus matris,* & ipſe *pater Tyrrheus, cui ſubdita erant armenta regis, & commiſſa erat late cura agrorum. Sylvia ſoror* eorum *omni ſtudio decorabat* illum *docilem imperio, cingens* ei *cornua floribus teneris: & pectebat cervum, & lavabat in puris fontibus. Ille patiens* tangi *manu, & aſſuetus menſa domini, vagabatur per ſylvas, & poſtea referebat ſe ipſe ad domum cognitam, quamvis provecta nocte. Canes furioſa venantes Aſcanii excitaverunt illum procul errantem: cum forte enataſſet prono fluvio, & leniret calorem in herboſa ripa. Ipſe quoque Aſcanius, inflammatus cupiditate pulchra laudis, curvato* arcu *cornea intendit ſagittam: nec defuit Alecto manui incertæ, & ſagitta arundinea impulſa magno ſtridore tranſiit per uterum & per ilia cervi. At cervus vulneratus fugit in notam domum, & gemens intravit ſtabulum, & ſanguinolentus ac ſimilis petenti* opem, *implevit queſtu totam domum. Sylvia ſoror feriens humeros manibus prima petit opem & inclamat duros ruſticos.*

NOTÆ.

485. *Tyrrheuſque pater.*] Hunc fuiſſe Latino pecoris cuſtodem ait Dionyſ. Halic. & ad eum deinde, mortuo Ænea, fugiſſe Laviniam, ut diximus, Æ. 6. 763.

489. *Ferum.*] Naturâ ferum animal, cultu manſuetum. Sic equum appellavit, Æ. 2. 51. *Inque feri curvam compagibus alvum.*

498. *Deus.*] *Alecto*: nam *Deus* etiam genere communi, de fœmina dicitur: Æ. 2. 632.

499. *Ilia.*] Partes imi ventris, circa ſummas coxas.

Olli

Illi repentini adveniunt : nam furia exaſperans eos *clam latet in ſylvis : hic armatus titione præuſto, hic nodis gravis fuſtis : furor convertit* in *arma quicquid obvium eſt unicuique quærenti* arma. *Tyrrhus, cum forte findéret adactis cuneis quercum fiſſilem in quatuor* partes, *horrendum iratus, correpta ſecuri convocat multitudinem. At crudelis Furia nacta è ſpeculis tempus nocendi, conſcendit altum culmen ſtabuli, & de ſupremo vertice canit ſignum paſtorale, & curvo cornu contendit vocem infernam : quâ ſtatim omnis ſylva intremuit, & intimæ arbores ſonuere. Audiit etiam procul lacus Diana, audiit fluvius Nar albus aquâ ſulfureâ, & fontes Velini : & matres timidæ preſſerunt pueros ad ubera. Tunc autem agricolæ indociles correptis armis undique accurrunt prompti ad vocem, qua dirum cornu impulit ſonum : & juventus etiam Trojana caſtris patientibus immittit ſubſidium Aſcanio. Ordinaverunt agmina : non jam pugnatur prælio ruſtico, fuſtibus duris, aut palis præuſtis : ſed dimicant gladiis dubiis, & rigeſcit nigra ſeges ſtrictorum enſium ; & arma area, Sole percuſſa, emicant & emittunt ſplendorem ad nubes. Ut quando fluctus cœpit albeſcere primo vento :* tunc *mare tollit ſe ſenſim, & erigit undas altius, deinde ſurgit in aërem ex intimo fundo. Hic Almon juvenis, qui maximus erat filiorum Tyrrhi, proſternitur ſagitta ſonante ante primum agmen : nam plaga hæſit ſub jugulo, & ſanguine obſtruxit viam liquidæ vocis & levem ſpiritum. Multa corpora hominum* ſternuntur *circa* illum : imprimis *ſenex Galeſus, dum exhibet ſe conciliatorem pacis, qui unus* omnium *fuit olim æquiſſimus, & ditiſſimus agrorum Italicorum :*

Olli (peſtis enim tacitis latet aſpera ſylvis)
Improviſi adſunt : hic torre armatus obuſto,
Stipitis hic gravidi nodis : quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrhus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta ſpirans immane ſecuri.
At ſæva è ſpeculis tempus Dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit ſtabuli, & de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem : quâ protinus omne
Contremuit nemus, & ſylvæ intonuere profundæ.
Audiit & Triviæ longe lacus, audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fonteſque Velini :
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, quà buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ : necnon & Troïa pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxêre acies : non jam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur, ſudibuſve præuſtis ;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus, æraque fulgent
Sole laceſſita, & lucem ſub nubila jactant.
Fluctus uti primo cœpit cum albeſcere vento :
Paulatim ſeſe tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo conſurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem ſtridente ſagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur : hæſit enim ſub gutture vulnus, & udæ
Vocis iter tenuemque incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virûm circa : ſeniorq; Galeſus,
Dum paci medium ſe offert, juſtiſſimus unus
Qui fuit, Auſoniiſque olim ditiſſimus arvis.

Multa corpora hominum ſternuntur *circa* illum : imprimis *ſenex Galeſus, dum exhibet ſe conciliatorem pacis, qui unus* omnium *fuit olim æquiſſimus, & ditiſſimus agrorum Italicorum :*

NOTÆ.

509. *Quadrifidam quercum.*] Fiſſilem in quatuor partes, id eſt, in multas partes : numerus certus pro incerto.

514. *Tartaream vocem.*] *Tartarus*, profundus inferorum locus, Æ. 6. 134.

516. *Triviæ lacus, &c.*] Lacus Dianæ Ariciæ, juxta Ariciam urbem, tribus circiter leucis Laurento diſſitus, ad ſeptentrionem, nunc *lago di nemo*. *Trivia*, Dianæ nomen, à triviis ubi colebatur, Æ. 4. 511.

517. *Sulfurea Nar albus aqua.*] *Nar*, nunc *Nera*, fluvius Umbriam Sabinumque agrum diſterminans, & influens in Tybrim. Nomen à Sabina voce *Nar*, quæ ſulfur ſignificat, ob vim odoremque aquarum.

Fonteſque Velini.] Lacus *Velinus*, ab ὕλος, *palus* : nunc *lago di pie di Luco*, ab oppido vicino : in Sabinorum finibus exonerans ſe in Narem fluvium.

537. *Auſoniis arvis.*] Italicis, v. 54.

Quinque

Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur:
Promiſſi Dea facta potens, ubi ſanguine bellum
Imbuit, & primæ commiſit funera pugnæ;
Deſerit Heſperiam, & cœli convexa per auras,
Junonem victrix affatur voce ſuperba:
En perfecta tibi bello diſcordia triſti:
Dic in amicitiam coeant, & fœdera jungant
Quandoquidē Auſonio reſperſi ſanguine Teucros;
Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas:
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos inſani Martis amore,
Undiq; ut auxilio veniant: ſpargā arma per agros.
Tum contra Juno: Terrorū & fraudis abunde eſt:
Stant belli cauſæ: pugnatur cominus armis.
Quæ fors prima dedit, ſanguis novꝰ imbuit arma.
Talia connubia & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus & rex ipſe Latinus.
Te ſuper æthereas errare licentius auras
Haud pater ipſe velit ſummi regnator Olympi.
Cede locis: ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Tales dederat Saturnia voces:
Illa autem attolit ſtridentes anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.

quinque greges ovium, & quinque armenta redibant illi, & ſcindebat terram centum aratris. At dum ea fiunt per agros Marte adhuc *æquali: Furia compos facta promiſſi, poſtquam inchoavit bellum ſanguine, & incepit eadem primi prælii; relinquit Italiam, & vecta per ſpatia cœli, victrix alloquitur verbis ſuperbis Junonem: ecce diſſenſio conflata eſt tibi* per *bellum triſte: nunc jube* ut *conveniant in ſocietatem & faciant pacem. Si quidem perfudi Trojanos Italico ſanguine; præterea hoc adjiciam illis* rebus, *ſi tua voluntas mihi nota fiat: incitabo rumoribus vicinas urbes ad bellum, & inflammabo animos furioſa cupiditate Martis, ut undecumque accurrant* ad *ſubſidium: diffundam prælia per campos. Tunc Juno viciſſim ait: Satis eſt terroris & doli: manent cauſa belli: certatur cominus armis: ſanguis novus tinxit arma, quæ caſus prima obtulit. Eximia ſoboles Veneris, & ipſe rex Latinus peragant talia conjugia & tales nuptias. Ipſe pater rector ſupremi cœli nollet te vagari liberius ſuper ſpatia cæleſtia. Recede* ex *his locis: ſi aliquod diſcrimen ſupereſt in hoc negotio, ego ipſa regam* illud. *Saturni filia protulerat talia verbo: Furia vero explicat alas ſonantes colubris, & adit regionem Cocyti, relinquens* loca *alta & ſuperna.*

NOTÆ.

538. *Quina redibant.*] E paſtu in ſtabula.

540. *Æquo Marte.*] Antequam Latinorum præcipui occiſi eſſent, dum adhuc æqua utrimque eſſet fortuna prælii. Sic Donatus: quem malo ſequi, quam Servium, qui explicat *aperto Marte:* aut Aſcenſium, qui interpretatur *æquo & plano campo.* De *Marte*, E. 9. 12.

541. *Promiſſi Dea facta potens.*] Compos facta rei, quam Junoni effecturam ſe promiſerat.

542. *Imbuit.*] *Tinxit, perfudit:* metaphorice: *incepit, inſtituit:* per tranſlationem à *lanis vaſculis*, quæ primum liquore aliquo perfunduntur; vel à primis infantum potionibus, quas puerilis vocis imitatione *buas* ab antiquis dictas eſſe, Nonius ex Catone & Varrone teſtatur. Si igitur hic ſumatur propria ſignificatione, ſenſus erit: *Tinxit ſanguine bellum*, id eſt, *bellica arma*; ut mox v. 554. *Sanguis novus imbuit arma.* Si ſumatur metaphorice, ſenſus erit: *Incepit bellum ſanguine:* quo more dixit Propertius, l. 4. 10. 5. *Imbuis exemplum primæ, tu Romule, palmæ:* id eſt, *incipis, inſtituis, das exemplum.* De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534.

543. *Convexa per auras.*] *Convecta.* Sic G. 4. 293. *Uſque coloratis amnis devexus ab Indis:* id eſt, *devectus.*

546. *Dic in amicitiam, &c.*] Fac, ſi potes, ut in amicitiam redeant. Et eſt ironica Furiæ jactatio, quaſi dicat: eas ego turbas excitavi, quas nec tu ipſa Juno componere poſſis. *Auſonio ſanguine*, v. 54.

547. *Quandoquidem, &c.*] Cæteri conjungunt cum ſuperioribus: ego ſubſequentibus adjicio, hoc ſenſu: quandoquidem tam feliciter Trojanos Rutulis commiſi; permitte mihi, ut alias etiam gentes huic bello admiſceam. De *Marte*, Ecl. 9. 12. De *Hymenæo*, G. 3. 60. De *Venere*, Æ. 1. 260. De *Olympo*, E. 5. 56. De *Cocyto*, Æ. 6. 323.

Eſt

Eſt locus in medio Italiæ, ſub altis montibus, inſignis & celebratus famâ in regionibus plurimis, Eſt locus, Italiæ in medio ſub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles: denſis hunc frondib⁹ atrum
Urget utrinque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis & torto vortice torrens.
Hic ſpecus horrendum, & ſævi ſpiracula Ditis
Monſtrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces: queis cõdita Erinnys,
Inviſum numen, terras cœlumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus: cæſoſque reportant,
Almonem puerum, fœdatique ora Galeſi:
Implorantque Deos, obteſtanturque Latinum.
Turnus adeſt, medioque in crimine, cædis & ignis
Terrorem ingeminat: Teucroſq; in regna vocari,
Stirpem admiſcere Phrygiam, ſe limine pelli.
Tum, quorũ attonitæ Baccho nemora avia matres
Inſultant thiaſis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coeunt, Martemque fatigant.
Illicet infandum cuncti contra omnia bellum,
Contra fata Deûm, perverſo numine poſcunt.
Certatim regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, reſiſtit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ ſeſe, multis circumlatrantibus undis,
Mole tenet: ſcopuli nequicquã & ſpumea circum
Saxa fremunt, laterique illiſa refunditur alga.
Verum ubi nulla datur cœcum exuperare poteſtas
Conſilium, & ſævæ nutu Junonis eunt res;
Multa Deos, auraſque pater teſtatus inanes:
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procellâ.
Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas,

Eſt locus in medio Italiæ, ſub altis montibus, inſignis & celebratus famâ in regionibus plurimis, nempe *valles Amſancti. Latus ſylvæ, nigrum ſpiſſis foliis, premit utrinque hunc* locum: *& in medio* ejus *torrens tumultuoſus edit ſtrepitum ſaxis erumpente vortice. Oſtenduntur hic antrum horribile, & oſtia ſævi Plutonis: & magna vorago apertis inferis pandit aditus peſtiferos: quibus abſcondita Furia, odioſa Dea, liberat cœlum & terras. Interea filia Saturni non ſegnius addit bello manum ultimam. Omnis multitudo paſtorum recurrit è prælio in urbem: & referunt occiſos Almonem puerum & caput Galeſi cæſi, & invocant Deos, & precantur Latinum. Turnus adeſt, & in medio cadaverum auget timorem cædis & incendii: aitque Trojanos admitti in regna, gentem Phrygiam aſſociari, ſe ejici domo. Tunc,* illi, *quorum matres percitæ Baccho percurrunt ſylvas inacceſſas* cum *choreis, conveniunt undique congregati, & exercent bellum: neque enim levis eſt auctoritas Amatæ. Statim omnes, iratis Diis, flagitant dirum bellum, contra auſpicia, contra voluntatem Deorum. Certatim cingunt domum regis Latini: ille obſiſtit, velut rupes maris, immobilis: veluti rupes maris, magna tempeſtate inſtante; quæ multis fluctibus circum ſonantibus ſuſtentat ſe mole ſua: fruſtra ſcopuli & ſaxa ſpumantia circumſtrepunt, & alga impacta appellitur lateri. Sed quandoquidem nulla offertur facultas evertendi inſanum conſilium, & res fiunt ad arbitrium duræ Junonis: pater ſæpius atteſtatus Deos & aërem vacuum, ait: heu! vincimur fatis, & raptamur tempeſtate. O miſeri,* vos *ipſi perſolvetis has pœnas ſacrilego ſanguine,*

NOTÆ.

565. *Amſancti valles, &c.*] In Hirpinis, qui Apuliam ab oriente, Campaniam ab occidente habent: medio fere ſpatio, inter mare ſuperum ſive Hadriaticum, & inferum ſive Tyrrhenum, eſt vallis, in qua lacus *Amſanctus*, nunc *Muſiti*, à Mephitis templo quod ibi olim fuit, ut diximus ſupra, v. 83. aquis nigris, & odore teterrimis; in medio lacus ad viri proceritatem ingenti fragore ebullientibus. Unum ex oſtiis inferorum Itali credidere, & inde *Amſanctus* dictus eſt, id eſt, *circum ſacer: amfi* enim, vel *amb'* veteribus fuit *circum*, ab ἀμφί. *Ditis*, Plutonis, G. 4. 467. *Acheronte*, Æ. 6. 323. *Erinnys*, Furia, Æ. 2. 337.

575. *Fœdati.*] Vulnerati, cæſi. Vide Æ. 2. 55. *Ferro Argolicas fœdare latebras.*

577. *Crimine.*] Cæſis cadaveribus, quorum cædem Turnus crimini vertebat Trojanis. De *Teucris*. Æ. 1. 239. De *Phrygia*, Ibid. 385. De *Baccho* ejuſque *thiaſis*, ſeu choreis, Ecl. 5. 29.

O mi-

O miseri! te, Turne, nefas; te triste manebit
Supplicium: votisque Deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus
Funere felici spolior. Nec plura locutus,
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima movent in prælia Martem:
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcanisve, Arabisve parant; seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ, sic nomine dicunt,
Religione sacræ & sævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora: nec custos absistit limine Janus.

O Turne, stetit tibi crimen & tristis pœna: & tardioribus precibus implorabis Deos. Nam quies est mihi parata, & omnis portus est in conspectu: tantum privabor morte felici. Nec plura locutus, clausit se domo, & deposuit regimen rerum. Erat consuetudo in Latio Italico, quam urbes Albanæ solemnem perpetuo servaverunt; quam nunc Romani potentissimi orbis servant, quando concitant Martem in prima certamina: seu parant inferre manu triste bellum Getis, aut Hyrcanis, aut Arabibus, seu proficisci contra Indos, & persequi Auroræ populos, & repetere signa à Parthis. Sunt duæ portæ belli, appellant eas hoc nomine, venerabiles religione & metu crudelis Martis: centum vectes ærei, & æterna vires ferri claudunt eas; & Janus custos non recedit à portis.

NOTÆ.

598. *Nam mihi, &c.*] Nam mihi nihil timeo, cum sit in propinquo portus mortis; cujus non amittam quietem, sed tantum honores fortasse, & pompam funebrem; captâ & vastatâ à Trojanis urbe mea.

601. *Hesperio in Latio, &c.*] De *Hesperia.* Italia, Æ. 1. 534. De *Latio* supra, 54. De *Alba*, Ascanii regia urbe, Æ. 1. 275. Æ. 8. 48.

604. *Sive Getis, &c.*] Populis Daciæ, Thracum vicinis: circa ostia Danubii. G. 2. 115. De his triumphaverat paulo ante hæc Virgilii tempora M. Licinius Crassus proconsul, Augusti auspiciis, anno u. c. 726.

605. *Hyrcanisve, Arabisve, &c.*] *Hyrcania:* olim Parthiæ pars, Æ. 4. 367. Huic nullum privatim bellum à Romanis illatum est; sed Parthis, quorum imperio continebatur *Arabia:* cujus populi *Arabes*, vel *Arabi:* ingens Asiæ quasi peninsula: Syriæ, Mesopotamiæ, & Parthorum imperio contermina: G. 2. 115. Hanc penetrare & subigere tentavit Augustus anno 730. duce expeditionis Ælio Gallo, juxta Strabonem; non Ælio Largo, ut mendose legitur apud Dionem; neque Cornelio Gallo, de quo, Ecl. 10. ut male Casaubonum in Strabonis l. 17. commentarii ostendit Valesius in Ammianum.

Tendere ad Indos, Auroramque, &c.] Constant ex Dione, Indos pacem sanxisse cum Augusto, & ad eum dona advexisse, cum Sami hyemaret, sub finem anni 734. aut initium sequentis: cum Augustus in urbem rediret ex Asia & Syria, ubi multa composuerat. Constat, Phraatem regem Parthorum, veritum ne bello ab Augusto peteretur, eidem in Syria versanti signa captivosque remisisse, quotquot Crassi Antoniique cladibus Parthi ceperant: idque accidisse circa æstatem anni 734. At cum hæc propius accedant ad mortem Virgilii, quæ anno 735. contigit: non dubito quin Virgilius, non quidem de hac ipsa signorum receptione, & itinere Augusti; sed de ejus apparatu explicandus sit: quæ omnia contigere circa annum 732. Nam, ut habet Dio, Augustus itineri se dedit antequam inirent magistratum consules anni 733. Idem signa & captivos à Parthis repetiit sub finem anni 731. Quo forte tempore etiam legatos ab Indis de pace accepit: siquidem ait Dio, eos pacem per legatos prius petiisse quam eam Sami conficerent. Atque hinc Virgilius, qui hæc Romæ tum videbat ad bellum tendere existimavit, cum tamen deinde pace perfecta sint. De *Indis*, G. 1. 57. De *Aurora*, G. 1. 144. De *Parthis*, Ecl. 1. 63.

607. *Sunt geminæ, &c.*] Virgilius utitur anticipatione. Templum enim Jani ad bellum aperiri, non nisi à Numa, secundo Romanorum rege, institutum est. Cætera pete ex Æ. 1. 298.

609. *Vectes.*] *Vectis*, instrumentum in modum trabis aut pali crassioris, quo vel januæ adversus vim muniuntur, vel promoventur impelluntur que moles onerum, vel diruuntur muri: à *vehendo* dictum: idque ex ære, ferro, ligno.

610. *Custos limine Janus.*] Vel quia statua ejus erat in limine bifrons: vel quia præerat omnibus januis, quæ ab ipso sic dictæ sunt. Præerat enim omnibus initiis domorum, quæ *janua* sunt; anni, qui mensis *Januarius*, &c. Primus rex fuit & antiquissimus Italiæ, qui Saturnum hospitio excepit. Hunc aliqui Noe, ali-

Quando ſtat Senatoribus certum conſilium belli; ipſe Conſul, notabilis trabeâ Romuleâ & cinctu Gabino, aperit illas & ſtridentes earum cardines; ipſe inclamat bellum: tum reliqua juventus imitatur eum, & aræa turba reſpondent concentu rauco. Tunc quoque Latinus cogebatur indicere bellum Trojanis illo ritu, & aperire funeſtas portas. Sed *pater abſtinuit à tactu* portarum, *& abhorrens fugit turpe miniſterium, & abſcondit ſe in obſcuris tenebris. Tunc regina Deorum* filia *Saturni, delapſa è cœlo, ipſa percuſſit manu portas obſiſtentes, & emoto cardine fregit poſtes belli ferratos. Italia, prius quieta & non turbata,* nunc *flagrat.* Hi *partim volunt ire pedites per agros: partim ſaviunt ſublimes &* excitantes *pulverem altis equis: omnes quærunt arma: partim purgant arvina pingui ſcuta polita & ſpicula ſplendida, & acuunt ſecures in cote: & placet portare vexilla, & audire ſonitum tubarum. Itaque quinque magnæ urbes defixis incudibus recudunt tela: Atina potens, & Tibur excelſum, & Ardea, & Cruſtumerium, & Antemna turrita.*

Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ;
Ipſe, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina conſul;
Ipſe vocat pugnas: ſequitur tum cætera pubes,
Æreaque aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, triſteſque recludere portas.
Abſtinuit tactu pater, averſuſque refugit
Fœda miniſteria, & cœcis ſe condidit umbris.
Tum regina Deûm, cœlo delapſa, morantes
Impulit ipſa manu portas, & cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia atque immobilis ante.
Pars, pedes ire parat campis; pars, arduus altis
Pulverulent⁹ equis furit: omnes arma requirunt:
Pars leves clypeos & ſpicula lucida tergunt
Arvinâ pingui, ſubiguntque in cote ſecures:
Signaque ferre juvat, ſonituſque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ poſitis incudib⁹ urbes
Tela novant: Atina potens, Tiburque ſuperbum,
Ardea, Cruſtumerique, & turrigeræ Antemnæ.

NOTÆ.

qui Japhet Noë filium putant. Vini uſum in Italiam invexit, araſque, & templa, & portarum ac clavium uſum. Ab aliis primus dicitur Deorum. *Bifrons* pingitur, vel quia cum Saturno regnum partitus eſt, & maxima conjunctione cum eodem vixit: vel quod ob ſummam prudentiam, præterita ſciret, futura provideret: vel quod Italiæ gentes à feris moribus ad manſuetiores traduxerit, quæ duplex vita duplici vultu notatur: vel quod Græcus origine, ut quidam volunt, lingua duplici loqueretur.

612. *Quirinali trabea, cinctuque Gabino, &c.*] De *trabea*, quæ *Quirinalis* ab inventore *Romulo* dicta eſt, ſupra v. 188. *Cinctus Gabinus* fuit, cum togæ lacinia, quæ ſiniſtro brachio vulgo imponebatur, inde ſubducta, in tergum ita rejiciebatur, ut contracta retraheretur ad pectus, atque ita in nodum necteretur: qui nodus ſive cinctus, togam contrahebat, brevioremque & ſtrictiorem reddebat. Ita Ferrarius, qui de re veſtiaria quam accuratiſſime ſcripſit. Nomen & originem derivat Servius à Gabiis, Latii urbe: ubi cum cives ſacris operarentur togati, ſubito ingruentibus hoſtibus, cum non eſſet ſpatium arma ſumendi, ſic ſuccinctis contractiſque togis ad pugnam exierunt. Hoc ritu Conſul bella indicebat, duces & imperatores ſpolia hoſtium cremabant, ſacra ſæpe bello faciebant, devovebant ſe, &c.

621. *Cardine verſo, &c.*] De *cardine* portarum, Æ. 1. 452. De *poſtibus*, Æ. 2. 442. De *Auſonia*, Italia, ſupra, v. 54.

627. *Arvinâ pingui, &c.*] Eſt ſevum, ſive pinguedo illa, quæ inter carnem & cutem animalium eſt. *Cos*, fœminini generis, lapis eſt quo cultri acuuntur.

630. *Atina, &c.*] Urbs in ſeptentrionali regione Volſcorum, in Apennini jugo, nunc adhuc nomen retinens. *Tibur*, nunc *Tivoli*, in ſeptentrionali parte veteris Latii, prope cataractam Anienis fluvii è rupibus præcipitantis: *ſuperbum* dicitur: vel ob illas rupes, propter quas *ſupinum* dicitur ab Horatio, Od. l. 3, 4. 23. & *altum* à Martiali, Epig. lib. 7. 12. vel ob ſuperbiam, qua cum Romanis jam potentiſſimis auſi ſunt bellum gerere, anno v. c. circiter 400.

631. *Ardea, &c.*] *Ardea*, Rutulorum caput, ſupra, v. 410. *Cruſtumerium*, vel *Cruſtumeria*, non longe ad urbe Roma: in illo Sabinæ regionis angulo, quem Anio in Tyberim procurrens efficit: nunc forte *Marcigliano vecchio*. *Antemnæ*, vel *Antemna*, nunc dirutum oppidum, ad

Tegmina

Tegmina tuta cavant capitum, flectuntq; ſalignas
Umbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes:
Claſſica jamque ſonant: it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeumq; auroq; trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona, Deæ, cantuſq; movete:
Qui bello exciti reges; quæ quemque ſecutæ
Complerint campos acies; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris; quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim, Divæ, & memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor Divûm Mezentius, agminaq; armat.
Filius huic juxta Lauſus: quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lauſus equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe ſecutos
Mille viros: dignus patriis qui lætior eſſet
Imperiis, & cui pater haud Mezentius eſſet.

cavant tutas galeas capitum, & texunt è ſalice crates clypeorum: alii excudunt loricas aereas, vel politas ocreas argento flexili. Illuc abiit ſtudium vomeris & falcis, illic omnis cura aratri: recoquunt patrios gladios in *fornacibus: & jam buccina ſonant: datur ſymbolum ſignum belli. Hic feſtinus extrahit galeam è tecto: ille jungit ad currum equos frementes, inſtruiturque clypeo & lorica* cum *triplici licio auri, & armatur fideli gladio. Nunc, ô Muſa, aperite Helicona, & ſuggerite* mihi *cantus* iſtos: *quinam reges excitati* fuerint *ad bellum; quinam exercitus ſecuti unumquemque operuerint campos; quibus hominibus abundaverit jam tunc tellus Italica nutrix* mea, *quibus bellis flagraverit. Nam* vos, *Divæ, meminiſtis, & poteſtis narrare* illa: *vix levis rumor famæ pervenit ad nos. Primus Mezentius contemptor Deorum aſper incipit bellum è Tyrrhena regione, & inſtruit exercitum. Lauſus filius huic prope* adeſt: *quo nemo alter fuit formoſior, excepto corpore Laurentis Turni. Lauſus* ille, *domitor equorum, & victor ferarum ducit mille viros fruſtra ſecutos* ipſum *ex urbe Agyllina: dignus qui felicior eſſet paterno regno, & cui Mezentius non fuiſſet pater.*

NOTÆ.

confluentem Anienis in Tiberim; ſed in Latio, non in Sabinis: ideo ſic dictum quod *ante amnes* poſitum ſit.

633. *Umbonum crates.*] Scutorum fulcra è ſalice, quæ deinde corio veſtiebant. *Umbo*, media pars eſt ſcuti eminentior, Æ. 2. 546.

637. *Claſſica, &c.*] *Tubæ*: ſic dictæ, quod iis multitudo *calaretur*, id eſt, *vocaretur*, ſive ad bellum, ſive ad concionem: unde & *claſſes* dictæ ſunt, tum exercitus, non tantum navales, ſed etiam terreſtres; tum civium partes ad cenſum diſtributæ. *Tuba* autem proprie recta fuit, à *tubo* ſive canali dicta. *Cornu*, omnino flexum, à *boum* cornibus: ex quibus factum eſt, priuſquam ære conflaretur, unde dicta eſt *buccina*. *Lituus*, paulum incurvus, figuræ inter tubam & cornu mediæ.

Teſſera.] Proprie figura eſt, ſex conſtans æquis lateribus, omni ex parte quadrata; luſoriis talis, quales hodie habemus, non abſimiles: nomen à τέτταρα, *quatuor*. Varios habuit uſus, præcipue in bello: ubi ſignificabat ſignum illud, quod ab imperatoribus ad tribunos, à tribunis ad centuriones, & per eos ad alios deinde milites pertinebat: vel ut milites invicem ſe cognoſcerent, vel ut iis imperatorum mandata innoteſcerent. Aliquando inſcripta fuit, aliquando vocalis: ut frequenter ſub Cæſare *Venus genitrix*, ſub Mario *Lar Deus*, ſub Sylla *Apollo Delphicus*.

639. *Ad juga cogit equos.*] Tunc enim viri principes è curru pugnabant. De *lorica auro trilice*, Æ. 3. 467.

641. *Helicona, Deæ, &c.*] *Deæ*, Muſæ, Ecl. 3. 60. *Helicon*, mons Bœotiæ, Muſis ſacer, Parnaſſo vicinus.

647. *Tyrrhenis ab oris, &c.*] De *Tyrrhena* regione, ſive *Tuſcia* & *Etruria*, Æ. 2. 781. De *Mezentio*, Æ. 8. 481. De *Laurente Turno*, ſupra, v. 63.

652. *Agyllina nequicquam ex urbe, &c.*] *Agylla*, urbs Etruriæ, ſere in confinio Latii, leucâ paulo plus unâ diſtans à litore, à Pelaſgis è Theſſalia profectis condita & appellata; à Tyrrhenis vero è Lydia oriundis capta, & *Care* dicta; nunc *Cerveteri*, regiâ Mezentii: unde ex

Poſt hos formoſus Aventinus, genitus formoſo Hercule, oſtentat per campos currum illuſtrem victoriâ & equos victores: & profert in *ſcuto inſigne patris*; nempe *centum ſerpentes, & hydram circumdatam ſerpentibus. Rheâ ſacerdos, mulier conjuncta Deo, protulit illum in auras lucis furtim in ſylva collis Aventini: poſtquam Hercules victor ab occiſo Geryone pervenit in regionem Laurentem, & lavit vaccas Hiſpanas in fluvio Tuſco.* Milites ejus *præferunt manu ad pugnam pila & duros dolones: & certant acumine tereti, & veru Sabello. Ipſe pedes, quaſſans pellem ingentem leonis, impexam horribilibus pilis cum dentibus candidis & cinctus eâ* circa *caput: ſic intrabat domum regiam terribilis, & opertus circa humeros indumento Herculeo.*

Poſt hos inſignem palmâ per gramina currum
Victoreſque oſtentat equos ſatus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus: clypeoque inſigne paternum,
Centũ angues, cinctamq; gerit ſerpentib⁹ hydram.
Collis Aventini ſylvâ quem Rhea ſacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit auras,
Mixta Deo mulier: poſtquam Laurentia victor
Geryone extincto Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu, ſævoſque gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſeta, cum dentibus albis,
Indutus capiti: ſic regia tecta ſubibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

NOTÆ.

pulſus a ſuis, cum reliquiis fideſium ſibi ſubditorum Turno ſe conjunxerat. *Nequicquam*: cum & Mezentius & Lauſus & Turnus hoc bello morituri eſſent.

657. *Inſigne paternum, Centum angues, &c.*] Inſigne ad memoriam paternæ victoriæ compoſitum: ſcilicet, debellatæ hydræ, in angues innumeros pullulantis, Æ. 8. 300.

659. *Collis Aventini, &c.*] Unius è collibus, quibus inſidet Roma, nunc *monte di S. Sabina.* Ambiguum relinquit Virgilius, an colli nomen ab illo Herculis filio, an illi potius à colle nomen fuerit. Cum autem *Rheam ſacerdotem* appellat, Herculi in ſylvis furtivo amore conjunctam; præludit ad *Rheam Sylviam* Veſtalem, quæ deinde circa hunc eumdem locum, ex Marte Romulum concepit, Æ. 1. 278.

662. *Geryone extincto Tirynthius, &c.*] *Geryon, Geryonis*: vel, *Geryones, Geryonæ*; vel, *Geryoneus Geryonei*: quia Græce dicitur, Γηρυών, Γηρυόνης, Γηρυονεύς. Rex fuit Hiſpaniæ; qui tria dicitur habuiſſe corpora, quod tribus etiam inſulis Hiſpaniæ adjacentibus imperaret, Balearicæ majori, minori, & Ebuſæ; vel quod tres eſſent fratres amore conjunctiſſimi, quibus devictis, Hercules eorum armenta diripuerit, & ſecum in Italiam advexerit. *Tirynthius*, nomen Herculis: *Tiryns*, urbs fuit Argis vicina, ubi nutritus eſt Hercules. De *Laurentibus arvis*, ſupra, v. 63.

663. *Tyrrheno in flumine, &c.*] *Tiberi*, qui Tyrrhenos ſeu Etruriam à Latio dividit: unde dicitur quoque Æ. 2. 781. *Lydius*, à Tyrrheno Lydo, qui regnum ibi conſtituit. *Iberas*, nomen Hiſpaniæ, ab Ibero fluvio, qui nunc eſt *Ebre.*

664. *Pila .... dolones, &c.*] Milites Aventinæ regionis armat Poëta. I. *Pilis*: quæ propria deinde fuerunt tela Romanorum, haſtilia manum implentia, ſeptem circiter pedes longa, quorum tertia pars in ferreum mucronem hamatum abibat. II. *Dolonibus*: contis ingentibus ligneis; quibus vel præfixum erat ferrum ita breve, ut vix appareret; vel ferrum ipſum latebat intra lignum, indeque cum erat opus evibrabatur: ideo nomen habent à *dolo*. III. *Verutis*, quæ vocat *veru Sabellum* & *teretem mucronem*: quæ in eo tantum videntur à pilis diverſa fuiſſe, quod ferrum tenuius haberent, pila latius. Porro *veru Sabellum* & *teres mucro*, non ſunt diverſa; ſed res eadem per disjunctionem expreſſa, ut G. 2. 192. *Pateris libamus & auro.*

665. *Sabello.*] Vel *Sabino*, vel *Samnitico*. Hoc enim nomen utrique genti commune fuiſſe oſtendit Cluverius paſſim in antiquâ Italia: quod utrique communis origo eſſet; nempe ab *Auſonibus*, qui deinde *Opici* ſive *Oſci*, tum *Sabelli*; deinde in plures diviſi partes, *Samnites* ad ortum, *Sabini* ad occaſum dicti ſunt. Et ſitus quidem Sabinorum, qui Romæ & Aventino colli propiores fuerunt, probat hic *Sabellum* de *Sabinis* debere intelligi. Intelligit tamen Lipſius de *Samnitibus*: quia *Samnitum* nomen à telo deducit Feſtus, quod σαυνίον Græci dicunt, quæ voce vertit ſemper Dionyſius *verutum* Livii. Hæreo tamen in prima ſententia.

669. *Herculeo amictu.*] Hercules enim indutus vulgo fuit pelle Nemæi leonis, à ſe occiſi.

Tum

Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquût,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catilluſque, acerque Coras, Argiva juventus:
Et primam ante aciem denſa inter tela feruntur.
Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
Deſcendunt Centauri, Omolen Othrynq; nivalem
Linquentes curſu rapido: dat euntib⁹ ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit urbis;
Vulcano genitum pecora inter agreſtia regem,
Inventumq; focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus. Hunc legio late comitatur agreſtis:
Quique altum Prænesté viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roſcida rivis
Hernica ſaxa colunt: quos, dives Anagnia, paſcis;
Quos, Amaſene pater. Non illis omnib⁹ arma,
Nec clypei curruſve ſonant: pars maxima glandes

Poſtea duo fratres relinquunt muros Tiburtinos, populum appellatum nomine Tiburti fratris eorum; nempe *Catillus & generoſus Coras, juvenes Argivi: & inter media arma incedunt ante primum agmen. Quemadmodum duo Centauri nubium filii, cum deſcendunt è ſummo cacumine montis, deferentes celeri curſu Omolen & Othryn niveſum: tum ſylva præbet illis currentibus latum ſpatium, & arbuſcula cedunt magno fragore. Neque abfuit Cæculus, conditor urbis Prænestinæ, quem regem omnia ſecula putaverunt natum Vulcano inter pecudes agreſtes, & repertum in ignibus. Multitudo ruſticana late cingit ipſum: & homines qui habitant Prænesté excelſum, & qui campos Gabinæ Junonis, & frigidum Anienem, & rupes Hernicas irriguas rivis: quos alis, opulenta Anagnia, quos tu, ô pater Amaſene. Arma non ſunt illis omnibus, nec ſonant* iis *ſcuta aut currus: maxima pars fundit glandes*

NOTÆ.

670. *Tiburtia, &c.*] De *Tibure* urbe, v. 630.

672. *Argiva juventus.*] *Coras*; *Tiburs, Tiburtus* vel *Tiburnus*, & *Catillus*, prima brevi apud Statium, longa apud Virgilium, ſeu *Catilus*, quo dactylo uſus eſt Horatius: filii fuere Amphiarai Argivi juxta multos: conditores Tiburis & aliarum in Italia urbium, quò venerunt poſt prodigialem ad Thebas necem patris, de qua Æ. 6. 445. Sextius apud Solinum hos tres Amphiarai nepotes facit, & Catilli filios. Cato ibidem, Catillum Tiburis conditorem, non Argivum, ſed Arcadem cenſet, claſſis Evandri præfectum.

674. *Nubigenæ .... Centauri.*] Superiore parte humana, inferiore equina: Ixione & nube geniti, Theſſaliæ populi, G. 3. 38. Æ. 6. 286.

675. *Omolen, Othrynque.*] Montes Theſſaliæ. De *virgultis*, G. 2. 21.

678. *Prænestina, &c.*] *Prænesté*, antiqui Latii urbs ad orientem Romæ, nunc *Paleſtrina*. Hanc à Prænesté Ulyſſis nepote conditam aliqui aiunt: Virgilius & alii quidam à Cæculo, quem è Digitiorum fratrum ſorore conceptum narrant, cum eam Vulcanus ſub ſcintillæ ſpecie vitiaſſet; & à matre abjectum juxta templum Jovis, ad ignem repertum eſſe, cum ei fumus oculos aliquantulum læſiſſet, unde Cæculus appellatus eſt. Hæc è Solino & Servio fabula concinnata. Suſpicor tamen hunc Cæculum non fundatorem proprie urbis Prænestinæ dici, ſed tantum inſtauratorem. Cauſam ſuſpicandi videbimus Æ. 8. 561. Hujus ampliſſima ditio hic deſcribitur, ab urbe Prænestina ad Circæum fere montem, longo circuitu Laurentes ac Rutulos amplexa. De *Vulcano*, ignis præſide, G. 1. 295. De *legione*, quæ improprie ſumitur pro quovis agmine, G. 2. 280.

682. *Gabinæ Junonis, &c.*] Enumerat populos ſub Cæculi ſignis militantes. I. Igitur *Prænestinos*. II. *Gabios*, urbem ubi religioſe Juno colebatur, de qua Æ. 6. 773. III. *Anienem. Anio, Anien*, vel *Anienus*, fluvius eſt determinans vetus Latium à Sabinis, deinde in Tyberim influens: hodie dicitur *Teverone:* habebatque fontes in finibus ſeptentrionalibus Hernicorum. IV. *Hernica ſaxa, &c. Hernici*, populi fuerunt novi Latii ad orientem, inter Æquos, Marſos & Volſcos: Sabini fuiſſe generis vulgo putantur, ſiquidem ait Servius *herna* Sabinis dici *ſaxa*, unde genti nomen. Horum caput *Anagnia*. Horum fines ad meridiem fere attingit fons *Amaſeni* fluvii, nunc *Toppia:* qui inde per Pomptinas paludes, circa Circæum promontorium, in mare Tyrrhenum evolvitur.

686. *Glandes Liventis plumbi, &c.*] Armat Poëta milites Cæculi. I. *Fundâ* & *glandibus plumbeis*. II. *Spiculis* duobus, id eſt, meo judicio, haſtilibus minoribus ac tenuioribus quorum craſſities unius digiti, ferrum pedale, lignum tripedale: quæ inter arma velitum deſcribit Lipſius. III. *Galeris* è lupina pelle, id eſt, pileis turbinatis & in acumen deſinentibus. IV. *Perone*, hoc eſt, calceamento ruſtico è crudo corio, ad

Liventis plumbi ſpargit, pars ſpicula geſtat
Bina manu, fulvoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituêre pedis, crudus tegit altera pero.
At Meſſapus equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro,
Jampridem reſides populos deſuetaque bello
Agmina in arma vocat ſubito, ferrumq; retractat.
Hi Feſcenninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucoſque Capenos,
Ibant æquati numero, regemque canebant.
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni
Cum ſeſe è paſtu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos: ſonat amnis, & Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet, aëriam ſed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad littora nubem.
Ecce, Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magniq; ipſe agminis inſtar:

plumbi lividi: pars præfert manu duo ſpicula, & habet ad tegumentum capitis pileos fulvos de pelle lupi: relinquunt plantas ſiniſtri pedis nudas, calceus crudi corii operit alteras. At Meſſapus, domitor equorum, ſoboles Neptuni, quem nemini licitum erat occidere nec igne nec ferro, repente concitat ad pugnas ſubditos dudum otioſos ac turmas deſuetas bello, & reſumit arma. Hi duces Meſſapi regunt *exercitus Feſcenninos & juſtos Faliſcos. Hi incolunt rupes Soractis, & campos Flavinios, & lacum Ciminum cum monte & ſylvas Capenas. Incedebant digeſti ordine, & celebrabant regem ſuum. Quemadmodum aliquando candentes cycni in ſereno nubibus, cum referunt ſe è paſtu; & emittunt numeroſam vocem per colla oblonga: tum reſonat amnis & palus Aſia procul repercuſſa. Nec ullus exiſtimaret ſtrui armatum exercitum ex tanta multitudine, ſed aëriam nubem raucarum avium impelli ex alto mari ad litora. Ecce Clauſus, ex antiquo ſanguine Sabinorum, ducens magnam turbam, & ipſe inſtar magnæ turbæ:*

NOTÆ.

tutelam dextri pedis, cum ſiniſter nudus eſſet: qui mos Ætolorum fuit: unde Macrobius Hernicos non è Sabinis, ſed è Pelaſgis oriundos putat, per quos hunc morem Ætolicum acceperint.

691. *Meſſapus, &c.*] Græcus ex Anthedonia, Bœotiæ regione, ubi Meſſapio monti nomen dedit: poſtmodum profectus in Italiam, occupavit extremam ejus peninſulam ad orientem, quæ Meſſapia ab eo, deinde Calabria vocata eſt. Dicitur *Neptunia proles*, ob navigandi peritiam; *equûm domitor*, quia equus Neptuno ſacer eſt, G. 1. 14. Huic tamen regnum Virgilius à Calabria longe diverſum attribuit, nempe in orientali Etruriæ parte, ad ſeptentrionem Romæ.

695. *Feſcenninas acies, &c.*] Sub Meſſapo erant. I. *Feſcennia*, ſive *Feſcennium*, oppidum Etruriæ, paulo infra confluentem Naris in Tyberim: unde orta eſt licentia nuptialium carminum, quæ *Feſcennina* dicta ſunt: nunc quibuſdam dicitur *Galeſe*. II. *Faliſci*: populi paulo infra Feſcennium: quorum urbs *Falerii*, quæ *Faliſcum* aliquando appellatur. *Æquos* dixit quia legum duodecim tabularum aliqua ſupplementa Romani ab iis acceperant. Ità Servius. III. *Soracte*: mons in agro Faliſco: nunc *monte di S. Silveſtro*. Dixit *arces* pro *rupibus* illius montis: ut G. 4. 461. *Flerunt Rhodopeïæ arces*. IV. *Flaviniæ arva*: vel urbs, vel ager, præterquam Virgilii & Silii verſibus ignotus. V. *Ciminus*: mons & lacus cum *Ciminia* ſylva, ad occidentem in Etruriam interior ſubit. Suſpicatur Cluverius montem eum eſſe, qui modo nuncupatur *di Viterbo*; lacum, *di Ronciglione*. VI. *Capena*: urbs cum luco & templo Feroniæ, ad ripam Tyberis, inter agrum Faliſcum & Veientem fuit: nunc *Canepina*. De *cycnorum* cantu, E. 8. 55. De *Aſia* palude in Lydia, G. 1. 383.

706. *Sabinorum, &c.*] *Sabini*, orti juxta aliquos ex Lacedæmoniis: juxta diligentiſſimum ſcriptorem Cluverium, ex Opicis & Auſonibus indigenis Campaniæ habitatoribus: eam habuerunt Italiæ partem, quæ eſt ad ſeptentrionem Latii: inter fluvios Narem, Tyberim, Anienem; & montem Apenninum: nunc regio retinet fere nomen, eſtque ſub ditione Pontificia.

707. *Clauſus.*] *Atta Clauſus*, poſt exactos reges, cum tota familia & quinque millibus clientum & amicorum, è Sabinorum urbe Regillo, Romam tranſmigravit: utque ad formam Romanam nomen aptaret ſuum, Appius Claudius

Claudia

Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium, poſtquã in partẽ data Roma Sabinis.
Una ingens Amiterna cohors, priſcique Quirites:
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuſcæ:
Qui Nomentum urbem, qui roſea rura Velini;
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemq; Severum,
Caſperiamq; colunt, Foruloſq;, & flumen Himellæ.
Qui Tyberim Fabarimq; bibunt: quos frigida miſit
Nurſia, & Hortinæ claſſes, populique Latini: 716
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen.
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis:
Vel quam Sole novo denſæ torrentur ariſtæ, 720

is *à quo nunc & tribus & gens Claudia propagatur per Latium, ex quo* tempore *Roma ex parte conceſſa eſt Sabinis. Simul magna cohors Amiterna, & antiqui Cures: omnis multitudo Ereti, & Mutuſcæ oliviferæ: qui occupant urbem Nomentum, & Roſeos campos Velini* lacus, *qui rupes horridas Tetricæ, & montem Severum, & Caſperiam, & Forulos, & fluvium Himellam: qui potant Fabarim & Tyberim: quos Nurſia nivoſa mittit, & claſſes Hortinæ, & gentes Latinæ: & quos Allia, nomen funeſtum, dividens interfluit.* Tam multi, *quam multi fluctus agitantur* in *mari Africano, quando aſper Orion occidit in aquas hybernas: vel quam denſæ ariſtæ coquuntur Sole novo,*

NOTÆ.

dici voluit. Ideo in patriciorum numerum admiſſus eſt: ager ei trans Anienem fluvium attributus: & cum Romulus populum Romanum in tres partes diſtribuiſſet, quas ideo dixerat *tribus*; numirum *Tatienſem, Rhamnenſem* & *Lucerenſem*; fuerunt à poſteris aliæ complures additæ, inter quas *Claudia* tribus. At hic Clauſus, de quo Virgilius, è majoribus illius Claudii fuiſſe fingitur. De voce *inſtar*, Æ. 6. 865. De *Latio*, ſupra, v. 54.

709. *In partem data Roma Sabinis.*] Bis id contigit. Primo poſt prælia pro raptis Sabinis Romanos inter ac Sabinos diu commiſſa; quæ ſic compoſita ſunt, ut Romulus & Tatius communiter regnum adminiſtrarent, Sabini Romam commigrarent è Curibus ſuis; & Roma quidem Romuli ſervaret nomen, Romani vero Quirites à Curibus, Sabinorum urbe, dicerentur. Secundo id contigit in Clauſo; qui, ut diximus, poſt expulſos reges admiſſus eſt: & de hac ſecunda admiſſione Poëtam puto explicandum.

710. *Amiterna cohors, &c.*] Loca enumerantur varia Sabinorum. I. *Amiternum*, urbs in latere orientali regionis illius & Apennini jugis, nunc exciſa, prope oppidulum *S. Vittorino*. II. *Priſci Quirites*. Non Romani, ſed Curenſes, ex urbe Curibus, unde Romani Quirites dicti ſunt: in parte regionis plane oppoſita & occidentali: nunc *Veſcovio di Sabina*. III. *Eretum*, vicus in angulo meridionali, fere ad confluentem Alliæ & Tyberis, nunc *monte ritundo*. IV. *Nomentum*, Ereto vicinum ad orientem, nunc *Lamentano*. V. *Mutuſcæ*, aliter *Trebula*, vicus in ſeptentrionali parte, ultra paludem Reatinam, nunc *monte Leone*. VI. *Roſea rura Velini*, pars agri Reatini, ſic à Plinio, Varrone, Peſto appellata, à *rore*, qui fertiliſſimum tractum illum efficit: circa *Velinum* fluvium, nunc *Velino*; & *Velinum* lacum, nunc *lago di pie di Luco*. VII. *Tetrica* & *Severus*, montes incerti ſitus: à Blondo circa fontem Fabaris fluvii collocantur, in parte occidentali; hic *monte Negro*, ille *monte di S. Giovanni*: à Cluverio, in angulo ſeptentrionali circa Nurſiam urbem, ubi *la grotta di Sibylla*. VIII. *Caſperia*, paulo ſupra Cures, oppidum, nunc *Aſpera*. IX. *Foruli*, vicus in rupe circa Amiternum, exciſus. X. *Himella* fluvius prope Caſperiam naſcens, in Tyberim infra Cures delabitur; nunc *Aia*. XI. De *Tybri*, Æ. 8. 330. XII. *Fabaris*, vel *Farfarus*, in orientalem Tyberis ripam influens, nunc *Farfa*. XIII. *Nurſia*, ultima Sabinarum urbium ad ſeptentrionem, inter Apennini pruinas, quare *frigida* appellatur; nunc *Norcia*. XIV. *Hortanum*, vel *Horta*, urbs apud confluentes Naris ac Tyberis, in Etruria quidem, ſed Sabinis contermina: nunc *Orta*. *Claſſes*, exercitum terreſtrem interpretor, non navalem, ut diximus ſupra, v. 637. XV. *Latini*, qui Sabinis contermini ſunt ad meridiem, ſupra, v. 54. XVI. *Allia*, fluvius in orientalem Tyberis ripam irrumpens, paulo infra Eretum: ubi Romani à Gallis Senonenſibus graviter deinde cæſi ſunt, nunc *rio di Meſſo*.

718. *Libyco .... marmore, &c.*] Æ. 1. 162: *Orion*, aſtrum formidabile, non tantum ortu, ut diximus Æ. 1. 539. ſed etiam occaſu hyberno. De *Orione*, Æ. 3. 517.

720. *Quam Sole novo, &c.*] Multi codices ſcribunt *cuum*; ubi ſuſpicor legendum *quam*, *quam denſæ*: ut ſit ſanior ſenſus hujus ſecundæ comparationis. Per *Solem novum*, non *ver*; ſed æſtatem primam intelligit, quà matureſcunt ariſtæ. *Hermus*, Lydiæ fluvius, regionis feraciſſimæ, G. 2. 137. *Lycia*, ferax item frumenti, meridionalis Aſiæ minoris regio, Æ. 4. 143.

aut in *agris Hermi, aut* in *arvis flaventibus Lyciæ. Clypei* reſonant, *& terra tremit commota pulſu pedum. Hinc Haleſus Agamemnonius, hoſtis Trojanæ gentis, alligat equos curru, & adducit Turno mille belliceſos populos. Adſunt, qui findunt raſtris Maſſicum fœcundum vino: & quos Aurunci patres miſerunt è montibus excelſis: & qui ſunt prope mare Sidicinum: & qui proficiſcuntur Calibus: & accola Vulturni fluminis vadoſi: & ſimiliter durus Saticulus, & agmen Oſcorum. Arma ſunt illis aclides teretes, ſed mos eſt eas alligare loro flexili: cetra protegit ſiniſtras manus: curvi gladii* ſunt illis ad pugnandum *cominus. Neque tu omitteris non memoratus verſibus noſtris, ô Oebale: quem Telon dicitur genuiſſe è Nympha Sebethide, cum jam ſenex oblineret Capreas, regnum Teleboarum: at vero filius non contentus paterna regione, jam tum latè occupat imperio gentes Sarraſtes, & campos quos Sarnus perluit;*

Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis,
Scuta ſonant, pulſuq; pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius Trojani nominis hoſtis
Curru jungit Haleſus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris: & quos de collibus altis
Aurunci miſêre patres: Sidicinaque juxta
Æquora: quique Cales linquunt: amniſq; vadoſi
Accola Vulturni: pariterque Saticulus aſper,
Oſcorumque manus. Teretes ſunt aclides illis
Tela, ſed hæc lento mos eſt aptare flagello:
Lævas cetra tegit: falcati cominus enſes.
Nec tu carminibus noſtris indictus abibis, (pha
Oebale: quem generaſſe Telon Sebethidè Nym-
Fertur, Teleboûm Capreas cum regna teneret
Jam ſenior: patriis ſed non & filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarraſtes populos, & quæ rigat æquora Sarnus;

NOTÆ.

723. *Agamemnonius, &c.*] Agamemnonis filius aliquis nothus: qui horrore paternæ cædis, de qua Æ. 3. 54. in Italiam fugiens, dicitur ab Ovidio & Solino Faliſcorum urbem condidiſſe. Quibus tamen non aſſentitur Virgilius, qui longe alia in parte regnum ejus conſtituit, nempe circa Campaniam, quæ eſt ad orientem Latii, habetque ad orientem Picentinos & Hirpinos, ad ſeptentrionem Samnium, ad meridiem mare.

726. *Maſſica qui, &c.*] Campaniæ gentes & loca præcipua. I. *Maſſicus mons*, ad mare, in confinio novi Latii, ad occidentem agri Falerni, tractus totus vino percelebris: nunc *monte di Dragone*. De *Baccho*, Ecl. 5. 69. De *raſtris*, G. 1. 160. II. *Aurunci*, reliquiæ Opicorum ſive Auſonum in Italia, qui inter Campaniam & Volſcos conſederunt, ſupra, v. 54. III. *Sidicini*, pars eorundem Opicorum alia, quæ in mediterraneis Auruncorum finibus conſedit, circa Teanum urbem, & juxta Virgilium etiam ad Litus aliquantum pertinuit. IV. *Cales*, plurali numero, oppidum ſupra Maſſicum montem Campaniæ: nunc *Calvi*. V. *Vulturnus*, etiamnum retinens nomen, fluvius Campaniæ ipſum à Samnio magna parte diſterminans, & ad meridiem agri Falerni in mare influens. VI. *Saticula*, vel *Sarricula*, urbs ad orientem Vulturni & Capuæ, nunc *Caſerta*. VII. *Oſci*: nomen diminutum ab *Opicis*, gente Auſonia, & hujus regionis indigena.

730. *Teretes aclides, &c.*] Arma Campanorum. I. *Aclides teretes*: id eſt, vel exigui miſſilia, quod cenſent aliqui, quia plures ab eodem geſtantur apud Valerium: vel clavæ breves, eminentibus hinc inde acuminibus aſperæ loro ſive flagello alligatæ, ut poſt impactum vulnus revocari poſſent. Nomen: vel quaſi ἀκλίδες ab ἀκὶς, *acumen*; vel quaſi ἀγκυλίδες ab ἀγκύλη, quæ jaculi ſpecies fuit ejuſmodi loro alligati. II. *Cetra*, ſcutum loreum, Afris Hiſpaniſque familiare: vocem putat Maurorum Voſſius. III. *Enſis*, in falcis modum curvatus: *harpen* appellat Ovidius, tribuitque Perſeo, ab ἅρπη, *falx*.

734. *Sebethide Nymphâ.*] Filiâ *Selethi*, ad Neapolim fluvii, *fiume della Maddalena*.

735. *Teleboûm Capreas, &c.*] *Capreæ*, plurali numero, inſula eſt contra Surrentinum promontorium, deliciæ olim Tiberii Cæſaris, nunc *Capri*: quam tenuerunt Teleboæ, ex Acarnania, Epiri regione, profecti.

738. *Sarraſtes, &c.*] Parebant Telebalo populi circa Surrentinum promontorium: nempe Campani orientales, Hirpini, & Picentini. I. *Sarnus* fluvius loca tractus illius alluit, nunc *Sarno*: fluens per Campaniam, ex Hirpinorum finibus, in illud ſinus Neapolitani lacus, quod Surrentino promontorio terminatur. Hujus accolas vocat *Sarraſtes*. II. *Rufræ*, vel *Rufræ*, vel *Rufium*, nunc *Ruvo*: urbs ad orientem remotior,

Quique

Quique Rufas, Batulumque tenent, atque arva Celennæ;
Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ:
Teutonico ritu ſoliti torquere cateias,
Tegmina queis capitum raptus de ſubere cortex,
Æratæque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſere in prælia Nurſæ,
Uſens, inſignem famâ & felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, aſſuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicola glebis:
Armati terram exercent, ſemperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente ſacerdos,
Fronde ſuper galeam & felici comptus oliva,
Archippi regis miſſu, fortiſſimus Umbro:
Vipereo generi & graviter ſpirantibus hydris
Spargere qui ſomnos cantuque manuque ſolebat,
Mulcebatque iras, & morſus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum
Evaluit: neque eum juvêre in vulnera cantus
Somniferi, & Marſis quæſitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitreâ te Fucinus undâ,

& qui habitant Rufas, & Batulum, & agros Celenna; & quos muri Abellæ fructifera deſpiciunt: ſolent vibrare cateias more Teutonico, quibus cortices detracti è ſubere ſunt galeæ capitum, & quibus ſplendent æra pelta, ſplendent gladii arei. Te quoque, ô Uſens, montoſa Nurſa miſerunt ab bellum, illuſtrem fama & pugnis felicibus: te, inquam, *cui præſertim* paret *Æquicola, natio aſpera, & aſſueta frequenti venatione ſylvarum* in *dura terra:* hi *armati colunt terram, & ſemper placet* eis *congerere novas prædas, ac vivere latrociniis. Præterea venit quoque Umbro generoſiſſimus, miſſu regis Archippi, ſacerdos ex Marrubia natione, ornatus ſuper caſſidem foliis olea felicis: qui ſolebat cantu & tactu infundere ſoporem generi viperarum, & hydris noxiæ halantibus; & mitigabat furorem* earum *& ſanabat arte morſus. Sed non potuit ſanare vulnus Trojani teli: neque carmina ſoporifera, & gramina collecta in Marſis montibus, profuerunt ei contra plagas. Te ſylva Angitiæ, te Fucinus aquis pellucidis,*

NOTÆ.

in extremis Hirpinis Lucaniam verſus. III. *Batulum* & *Celenna:* urbes ignoti ſitus. IV. *Abella* non *Bella*, ut male habent quidam codices: nunc *Avella:* urbs ad ſeptentrionem Sarni: in angulo Campaniæ Samnitibus & Hirpinis confini: excelſo ſitu, quare *deſpectare* ſubjectos populos videtur: ferax nucum, quæ inde *avellanæ* dictæ ſunt quas non *mala* quidem, ſed *poma* appellat Plinius l. 15. 22.

741. *Teutonico, &c.*] Arma populorum illorum. I. *Cateja*, quæ ab Aventino tormenti genus fuiſſe dicitur, unde torquebantur ſaxa: Cælius ab Iſidoro, telum quod propter gravitatem non longe evolabat, ſed vi maxima perfringebat. Hæc Gallorum erat propria, *Teutonumque:* qui Germaniæ erant populi, circa Cimbricam Cherſoneſum, ubi nunc *Dania.* II. *Galea* è cortice ſuberis, qui leviſſimus & ſpiſſiſſimus eſt, *liege.* III. *Pelta arata*, quæ breve ſcutum fuit, in modum Lunæ mediæ, vel hederacei folii: eaque, vel tota ærea; vel ærea lamina protecta. IV. *Enſis æreus.*

744. *Et te montoſa, &c.*] *Æqui*, vel *Æquicoli*, ſeu *Æquiculi*, quam hic *Æquicolam gentem* appellat Virgilius: fuere ad orientem ſuperioris partis antiqui Latii: à fontibus Anienis, fere ad uſque Tibur: nunc pars eſt Campaniæ Romanæ: ibi urbs olim fuit *Nurſa*, jam ignoti ſitus. De *venatu* pro *venatui*, Ecl. 5. 29.

750. *Marrubia, &c.*] *Marſi:* ad orientem ac ſeptentrionem Æquorum, inter continua Apennini juga: gens orta, vel juxta Plinium, Gellium, Solinum, è Circes filio; à quo vim adverſus venena & ſerpentes dicitur accepiſſe: vel è Sabinis, quod propter linguæ communionem Cluverio magis placet: vel juxta alios, à Marſia rege Lydorum. Loca Marſorum præcipua fuerunt, I. *Archippe*, urbs olim, quæ hiatu terræ hauſta & in Fucinum lacum diſſoluta eſt: quo ex nomine Virgilius Archippi regis nomen finxit. II. *Marrubium* vel *Marruvium*, regionis caput, in ejus meridianis finibus, infra lacum Fucinum, juxta fontes Liris fluvii: ea nunc *Morea* dicitur. III. *Lucus* ſive *nemus Angitiæ:* quæ fuit juxta Solinum ſoror Circes, venitque cum ea in Italiam, & vicina Fucino lacui occupavit. Lucus hic ad occidentem lacus ſitus fuit: hodie oppidum *Luco.* IV. *Fucinus* lacus, fere in media regione, propius tamen ad meridiem deſcendens: nunc *lago Fucino*; vel à vicino oppido, *lago di Celano.* De *Hydris*, ſupra, v. 447. De *Dardania*, Trojana, Æ. 1. 239.

Te

te puri lacus luxerunt. Veniebat quoque Virbius, ſoboles Hippolyti clariſſima bello: quem mater Aricia miſit illuſtrem, educatum in *ſylvis Egeriæ, juxta litus humidum, ubi* eſt *ara Dianæ pinguis & placida. Quippe* ex *fama narrant Hippolytum, reſuſcitatum herbis medicinalibus & amore Dianæ, iterum veniſſe ſub aſtra cæleſtia, & ſub aërem ſuperiorem cæli; poſtquam obiiſſet fraude novercæ, & ſolviſſet ſanguine pœnas patri, diſcerptus* ab *equis efferatis.*

Te liquidi flevêre lacus. 760
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius: inſignem quem mater Aricia miſit,
Eductum Egeriæ lucis humentia circum
Littora, pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt famâ Hippolytum, poſtquam
arte novercæ 765
Occiderit, patriaſque explerit ſanguine pœnas,
Turbatis diſtractus equis, ad ſidera rurſus
Ætherea & ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pœoniis revocatum herbis, & amore Dianæ.

NOTÆ.

761. *Hippolyti proles, &c.*] *Hippolytus*, Theſei Athenarum regis filius, à noverca Phædra fruſtra interpellatus de ſtupro, ideoque ad eadem de vi in ſe parata falſo delatus ad patrem: cum ad litus maris currum ageret, devotus à patre, equis ſubito marini monſtri incurſu efferatis raptatus ac diſcerptus eſt. Diana ejus cultu & caſtitate commota, per Æſculapium, Phœbi & Coronidis filium, revocavit eum in vitam, commendavitque ipſum Egeriæ Nymphæ Aricini nemoris: ubi inter minores Divos cultus fuit, appellatuſque Virbius, quod inter *viros bis* fuerat. Fingitur à Virgilio filium habuiſſe ſibi cognominem, qui Turni auxilio venerit.

762. *Mater Aricia.*] Vel eſt *Aricia*, urbs antiqua Latii, tribus circiter leucis Laurento diſſita ad ſeptentrionem, nunc *la Riccia:* quæ *mater* dicitur, quomodo Italia, G. 2. 173. *magna parens frugum, magna virum.* Vel *Aricia* quædam Nympha, quam videtur fingere Virgilius amatam ab Hippolyto Virbio, matremque ſecundi hujus Virbii: quæ Ariciæ urbi nomen dederit; ut Virbius vicino Ariciæ colli, cujus Perſius & Cornutus meminerunt.

763. *Egeriæ lucis, &c.*] Circa Ariciam nemus ingens fuit, dictum Dianæ, vel Egeriæ; ubi nunc oppidum *Nemo*: item templum Dianæ Scythicæ vel Tauricæ; & lacus Dianæ Aricinæ, nunc *lago di Nemo.* Lacus multis impletur fontibus, quorum præcipuus fons *Egeriæ* dictus eſt. Hanc Nympham Numa Pompilius, Romanorum rex ſecundus, ſibi eſſe conjugem fingebat; ab eaque legum inſtituta ſe accipere. Eandem fingit Ovidius, ex morte Numæ nimium dolentem, Dianæ miſeratione in fontem illum converſam fuiſſe.

Humentia circum littora.] Ita è Romano codice, apud Pierium, emendandum duximus: cum vulgata lectio, *Hymettia*, careat ſenſu. Nam *Hymettus*, mons appibus & melle celebris, in Attica eſt, & primam habet ſyllabam brevem: neque ullum in eo Italiæ tractu nominis hujus veſtigium eſſe, Giſanius, Pimpontius, Naſcimbænus ſentiunt.

764. *Placabilis ara Dianæ.*] In Taurica Cherſoneſo colebatur Diana ſanguine exterorum hominum quotquot illuc appellebant. Diana Iphigeniam Agamemnonis filiam, è ſacrificio ſubductam, & illuc ex Aulide tranſlatam ſibi in ſacerdotem conſecraverat, Æ. 2. 116. Oreſtes Agamemnonis filius, ad ulciſcendam necem patris, matrem Clytæmneſtram interfecerat, Æ. 3. 331. Ideo furiis agitatus, inter cætera piacula, juſſus dicitur in Tauricam abire Cherſoneſum, indeque Dianæ ſimulacrum eripere. Eò igitur cum amico Pylade profectus, juſſu regis Thoantis tantum non immolatus eſt: ſed agnitus à ſorore clam cum ea Dianæ ſimulacrum abduxit: &, ut eſt magna fabularum varietas, Mycenas illud tranſtulit, juxta Hyginum; Athenas, juxta Euripidem; juxta Latinos pleroſque Græcorum æmulos, Ariciam. Suſpicatur Cluverius hanc religionem ab Italis per Pelaſgos & Arcadas eſſe acceptam. Conſtat vero victimas humanas his omnibus locis eſſe mactatas ad memoriam Taurici ſacrificii, non tanta tamen apud Aricinos immanitate. Neque enim illic omnes exteri immolabantur: ſed ſervus aliquis fugitivus, in illo nemore tamdiu ſacerdotio fungebatur ſub *regis nemorenſis* nomine; donec ab alio fugitivo provocatus ad certamen, ab eo occideretur. Unde *placabilis* ara illa dicitur à Virgilio; & à Valerio Argonaut. 2. 304. *ſoli non mitis Aricia regi.* Perſtabat adhuc illa religio Caligulæ tempore: cujus in vita, Suetonius c. 35. *Nemorenſi regi, quod multos jam annos potiretur ſacerdotio, validiorem adverſarium ſubornavit.*

769. *Pœoniis herbis, &c.*] Herbis medicis: *Pæon* enim, etſi certum medici nomen inducitur ab Homero, Iliad. 5. 899. & alibi: videtur tamen commune medicorum rerumque medicarum fuiſſe nomen, ab Apolline medicorum Deo deductum, qui *Pæan* ipſe dictus eſt; qua de cauſa, diximus, Æ. 6. 657.

Tum

Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit ad undas.
At Trivia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, & Nymphæ Egeriæ nemorique relegat:
Solus ubi in ſylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, verſoque ubi nomine Virbius eſſet.
Unde etiam Triviæ templo luciſque ſacratis
Cornipedes arcentur equi, quod littore currum
Et juvenem monſtris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud ſecius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes:
Tam magis illa fremens, & triſtib⁹ effera flammis
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At levem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos,
(Argumentum ingens) & cuſtos virginis Argus,
Cœlatâque amnem fundens pater Inachus urnâ.
Inſequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina denſantur campis, Argivaque pubes,

Tunc pater omnipotens, agre ferens ullum hominem emergere ex infernis tenebris ad lucem vitæ, ipſe demiſit fulmine ad aquas infernas filium Apollinis, inventorem talis medicinæ & artis. Sed alma Diana abſcondit Hippolytum arcanis locis, & dimiſit ad *Egeriam Nymphæam & ad ſylvam: ut illic ſolus in ſylvis Italicis incognitus duceret vitam, & illic diceretur Virbius, mutato nomine. Unde etiam equi corneis ungulis expelluntur a templo & ſylvis dicatis Dianæ; quia territi monſtris marinis abjecerunt in litore currum & juvenem. Filius* ejus Virbii *nihilominus impellebat ardentes equos in planitie campi, & curru ibat ad bella. Ipſe Turnus egregio corpore incedit inter primos, geſtans arma, & ſupereminet toto capite. Huic caſſis excelſa, criſtata tribus jubis, ſuſtinet Chimæram, emittentem gutture flammas Ætnæas: tanto magis illa fremens & minax diris flammis, quanto magis ſæviunt prælia fuſo ſanguine. At Io,* ex *auro, cornibus erectis, jam operta pilis, jam bos, ornabat politum clypeum* Turni, *(argumentum illuſtre) & Argus cuſtos puellæ, & Inachus* ejus *pater emittens fluvium* ex *urna cœlata. Nubes peditum ſequitur* Turnum, *& agmina ſcutata congregantur totis campis, & juventus Græca,*

NOTÆ.

773. *Phœbigenam, &c.*] *Æſculapium*, Phœbo & Coronide genitum, Phlegiæ Lapitharum regis filiâ, Æ. 6. 618. Hic Æſculapius, cum arte medendi inſignis, non unum Hippolytum, ſed alios complures ad vitam revocaſſet; fulmine adactus eſt ad inferos à Jove: Apollo Cyclopas, fabricatores fulminis, ſagittis confixit: Jupiter Apollinem ob eam cædem cœlo expulit, coëgitque mortali regi ſervire, G. 3. 2. De *Stygе*, Æ. 6. 323. De *Trivia*, Diana, quæ colebatur in triviis, Æ. 4. 511.

781. *Haud ſecius, &c.*] Nihilominus, non ſegnius: etſi pater Hippolytus ab equis laceratus fuiſſet, ſupra, v. 761. De voce *ſecius*, G. 2. 277. De *Chimæra*, Æ. 6. 288. De *Ætnæis ignibus*, qui pro quibuſlibet hic ſumuntur, Æ. 3. 578. De *jubis equinis* in apice galeæ, Æ. 3. 468.

789. *Io, &c.*] Inachus Argivorum rex, fluvio ibidem nomen dedit: unde pro fluvio ipſe ſumitur à poëtis. Hujus fluvii filia *Io* cum amaretur à Jove: ab eodem, ne à Junone agnoſceretur, in juvencam eſt converſa. Juno juvencam à Jove petiit, acceptamque dedit cuſtodiendam paſtori: cui centum erant oculi, nomen Argus. Is à Mercurio ſopitus fiſtulæ cantu, & obtruncatus eſt. Juno paſtoris oculos pavoni impoſuit ſuo, juvencam furore perculit: quæ in Ægyptum uſque fugiens, ibi tandem à Jove priſtinæ reddita eſt formæ: nupſitque Oſiridi regi, & ab Ægyptiis ſub Iſidis nomine culta eſt. Hanc fabulam impoſuit Turnus clypeo, quia originem ab Inacho ducere gloriabatur, ſupra, v. 372.

794. *Argivaque pubes, &c.*] Populos enumerat, qui ducem Turnum ſequebantur, non quod omnes ei ſubditi, ſed quod ei milites mitterent ſuos. I. *Argivi:* haud dubie ipſi *Ardeæ* incolæ ex Danae Argiva orti, v. 372. unde

Aurun-

& turma Auruncæ, & Rutuli, & antiqui Sicani, & agmina Sacrana, & Labicani picti ſecundum clypeos : qui colunt tuas ſylvas, ô Tybri, & ſacram ripam Numici ; & ſcindunt vomere colles Rutulos, & montem Circæum : quibus agris imperat Jupiter Anxurus, & Feronia gaudens ſylva virente : qua perrigitur nigra palus Pomptina, & qua frigidus Ufens pandit ſibi viam per profundas valles & mergitur in mare.

Auruncæq; manus, Rutuli, veteresq; Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti ſcuta Labici :
Qui ſaltus, Tiberine, tuos, ſacrumque Numici
Littus arant ; Rutulosque exercent vomere colles
Circæumque jugum : queis Juppiter Anxurꝰ arvis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia luco :
Qua Saturæ jacet atra palus, geliduſq; per imas
Quærit iter valles atque in mare conditur Ufens.

NOTÆ.

Acriſonei vocati ſunt, v. 410. II. *Auruncí :* reliquiæ Auſonum, inter Volſcos & Campanos conſidentes, v. 54. Hos tamen aliis etiam locis ſparſos fuiſſe videbitur, Æ. 11. 316. III. *Rutuli :* populi Latinis conſanguinitate quidem & connubiis ac vicinitate conjuncti ; ſed Turno tamen, non Latino ſubditi : quorum præcipua ſedes ; ab oriente, Antio Volſcorum oppido maritimo ; ab occidente, Numicio amne ; à meridie, Lanuvio Latinorum urbe, continebatur. IV. *Sicani :* vel fuerunt certæ cujuſdam urbis in Latio populi, ſiquidem eos Plinius, l. 3. 5. numerat inter quinquaginta tres Latii populos qui ſuo tempore ſine veſtigiis interierant. Vel reliquiæ Siculorum, quos omnino primos Italiæ incolas contendit fuiſſe Cluverius ex Dionyſio : qui deinde ab Aboriginibus & Pelaſgis è Græcia profectis pulſi, in *Sicaniam* inſulam fugerunt, eamque ſuo ducíſque ſui nomine *Siciliam* appellaverunt : unde Siculi, quotquot erant in Italia ſuperſtites, ex ſociorum ſuorum victoria, Sicani etiam ſint dicti. V. *Sacrani :* quorum originem Cluverius, ex Feſto, Servio, ac Dionyſio ita concinnat ; ut velit partem fuiſſe Pelaſgorum & Aboriginum, qui poſt pulſos à ſe Siculos viciſſim à Sabinis ex meridie ingruentibus pulſi ſint Reate oppido, ultra Anienem fluvium, & ſedes circa locum, ubi nunc eſt Roma, quæſiverint ; unde, quia Reate *ſacra* Cybeles magno erant in honore, *Sacrani* appellati ſint. VI. *Labici, Labicani* vel *Lavicani :* quorum urbs *Labicum*, nunc *Zagaruolo*, in ſeptentrionali veteris Latii parte ſupra Tuſculum. VII. *Accolæ Tyberis*, de quo Æ. 8. 330. De *ſaltibus*, pro ſylvis, Ecl. 6. 55. VIII. *Accolæ Numicii*, fluvii, de quo ſupra, v. 150. IX. *Circæi*, incolæ Circæi montis & promontorii, quo Latium vetus ad orientem terminatur : mons hodie *Circello*, Æ. 3. 386. X. *Anxur*, neutro maſculinoque genere : ubi Jupiter ab urbe dictus *Anxur* aut *Anxurus*, ſingulari cultu colebatur : non puer & imberbis, ut ſomniant poſt Servium grammatici ; ſed promiſſa barba, ut conſtat ex nummo apud Conſtant. Laudum cum inſcript. JOVIS AXUR. Nugantur iidem Grammatici, cum nomen illud Græcum volunt, quaſi ἄνευ ξυρῆ, *ſine novacula* ; ait enim Plinius, l. 3. 5. nomen eſſe à Volſca lingua repetitum. Urbs poſtea à Græcis propter ſitus aſperitatem, dicta eſt τραχίνη, *Trachine*, à τραχὺς, *aſper* : indeque *Taracina*, vel *Terracina*, nunc *Terracine*, ad orientem Circæi montis, apud Volſcos. XI. *Feroniæ* lucus, cum fonte ac templo, fuit inter Circæos & Terracinam. Quænam autem hæc fuerit Dea, ambigitur. Aiunt plerique Junonem eſſe : aliter tamen videtur, cum Feroniam Virgilius, Herili Prænestini regis matrem faciat, Æ. 8. 564. quod in Junonem cadere non poteſt, quæ nullos niſi ex Jove liberos ſuſcepit. Narrat Dionyſius, Lacedæmoniorum numen fuiſſe : qui illuc appulſi Licurgi temporibus, *Feroniæ* Deæ locum dicaverint, quod eos feliciter mari *ferri* contigerat. Innuit tamen idem l. 3. Latinorum & Sabinorum numen eſſe, quod Græci ſua lingua vertunt, ἀνθιφόρον, *Floriferam* ; alii Φιλοστέφανον, *amantem coronarum* ; alii aliter : quæ omnia Deam florum aut hortorum fuiſſe ſignificant. XII. *Saturæ Palus :* quæ & *Pometina*, inde & *Pomptina* & *Pontina* dicta eſt, maritimam fere omnem Volſcorum regionem prætexens, longitudine leucarum circiter duodecim : à loco quem vocabant olim *tres tabernas* ; nunc *Ciſterna*, ad uſque *Terracinam :* quæ pars ejus extrema ad orientem, eadem latiſſima erat : duobus fluviis ibi reſtagnantibus, *Amaſeno* nunc *Toppia* & *Uſente* nunc *Aufente*, à quo palus ipſa etiamnum appellatur *l'Aufente palude*. Unde porro *Pomptina* dicta ſit, patet : nempe ab urbe Volſcorum *Sueſſa Pometia*, mediterraneâ illâ quidem, ſed cujus ager ad mare pertinens abibat in has paludes. Unde autem *Saturæ* nomen acceperit, non ita liquet. Ego ſic ſtatuo : Virgilium voluiſſe utrumque Pomptinæ paludis terminum hic ſignificare : ab oriente quidem *Uſentem* fluvium : ab occidente vero fluvium *Aſturam*, ejuſdem nunc nominis. Quippe huc *Aſturam*, Strabo Στύρα, Feſtus *Sturam*, vetus codex apud Sigonium in librum octavum Livii, *Saturam* vocat. Hoc autem fluvio definitam ab occidente fuiſſe paludem, nec ipſe negabit Cluverius : ſiquidem initium paludis petit à *tribus tabernis*, & agro *Sueſſa Pometia* ; quæ urbs utra-

Hos

Hos ſuper advenit Volſca de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas,
Bellatrix: non illa colo calathiſve Minervæ
Fœmineas aſſueta manus; ſed prælia virgo
Dura pati, curſuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina: nec teneras curſu læſiſſet ariſtas:
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter; celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agriſque effuſa juventus
Turbaque miratur matrum, & proſpectat euntẽ;
Attonitis inhians animis, ut regius oſtro
Velet honos leves humeros; ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipſa pharetrã,
Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum.

Prater illos Camilla venit è natione Volſca, ducens turmam equitum & catervas fulgentes æreis armis, *bellicoſa* puella: *non illa* quidem *puella aſſueta* ſecundum *fœmineas manus colo & calathis Minervæ*; *ſed* aſſueta *tolerare difficiles pugnas, & pracurrere ventos curſu pedum. Illa vel volaſſet per ſummas herbas ſegetis non tangendo, nec fregiſſet currendo teneros calamos*; *vel habuiſſet iter per medium mare, ſuſtentata undis tumidis, nec madefeciſſet aquis teneros pedes. Omnis juventus egreſſa domibus & agris, & turba matrum admiratur illam & aſpicit incedentem: attendens ſtupentibus animis*; *quomodo regalis ornatus tegat purpureâ nitidos humeros, quomodo fibula colligat crinem auro*; *quomodo ipſa ferat Lyciam pharetram, & myrtum paſtoralem armatam cuſpide.*

NOTÆ.

que ad *Aſturam* fluvium ſita erat. Hujus paludis ſpatio tres & viginti urbes olim fuiſſe tradit Plinius: per mediam Appius aggere viam ſtravit, ſuo appellatam nomine: ſiccare conati ſunt variis temporibus Cornelius Cethegus, Auguſtus, & Theodoricus.

803. *Volſca de gente Camilla.*] *Volſci*, gens bellicoſa, Rutulos & Latinos, ab occidente, Auruncos, & Campanos ab oriente, Hernicos & Æquos à ſeptentrione attingens: incerti generis, ſed linguæ à Latina diverſæ ac ſibi propriæ. E mediterraneis hujus regionis urbibus milites advexiſſe puto Camillam, cum maritimæ fere Turnum ſequerentur. Hujus Camillæ caſus & origo narrantur Æ. 11. 535.

804. *Florentes ære catervas.*] *Ornatas, fulgentes:* metaphora, de qua G. 2. 6. De *calathis*, caniſtris, ubi fila & lanæ & alia reponuntur, Ecl. 2. 46. Minervæ tribuuntur, quia lanificii textiliumque operum habetur præſes, Æ. 5. 284.

814. *Oſtro Velet honos, &c.*] *Purpura* ex oſtrei ſive muricis ſanguine expreſſa, G. 2. 506. *Lyciam pharetram* tribuit, pro qualibet inſigni pharetra: quia ſagittandi arte Lycii nobiles. De illa Aſiæ minoris meridiana regione, Æ. 4. 143. *Myrtum*, haſtilibus ob ligni firmitatem aptam arborem fuiſſe, jam notavit Virgilius, G. 2. 447. *Paſtoralem* appellat, quia vita ſylveſtri ac paſtorali inſtituta à Metabo fuerat Camilla, ut videbitur Æ. 11. 569.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS, LIBER VIII.

ARGUMENTUM.

Turnus Venulum ad Diomedem mittit, ut eum ad belli ſocietatem alliciat. Æneas, Tyberini fluvii monitu, iter eodem conſilio ſuſcipit ad Evandrum: qui ex Arcadia profugus in Palatino monte conſederat. Evander, ſacris Herculis tum intentus, Æneam iiſdem adhibet: eorum originem edocet, victoriam ſcilicet Herculis de Caco, regionis illius inſigni olim prædone. Tum Æneam quadringentorum equitum ſulſidio juvat: iiſdem Pallantem filium præficit: Æneam ad Tyrrhenos, expulſo Mezentio, regem poſcentes, cum certa regni auxiliique ſpe dimittit. Æneas poſtridie, parte altera copiarum ſecundo flumine ad ſuos remiſſâ, cum altera Tyrrhenos adit. Interim Venus arma Æneæ ſuo defert, à Vulcano fabricata: clypeum inprimis, in quo Æneas res præclare olim gerendas à Romanis poſteris mira arte cœlatas admiratur. Præcipuus eo in opere locus eſt Auguſto; cujus egregiam de Antonio & Cleopatra Ægypti regina victoriam, triplicemque triumphum diligentiſſimè poëta deſcribit.

INTERPRETATIO.

Poſtquam Turnus ſuſtulit ex arce Laurenti vexillum belli, & tubæ ſonuerunt rauco ſtrepitu; & poſtquam excitavit generoſos equos, & poſtquam commovit arma; ſtatim animi turbati fuerunt: ſimul totum Latium conſpirat ut in *tumultu ſubito, & juventus ferox furit. Præcipui duces Meſſapus, & Uſens, & Mezentius contemptor Deorum, colligunt undecumque ſubſidia, & ſpoliant agricolis arva ſpatioſa.*

UT belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua cantu;
Utque acres concuſſit equos, utque impulit arma;
Extemplo turbati animi: ſimul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, ſævitque juventus
Effera. Ductores primi, Meſſapus, & Uſens,
Contemptorque Deûm Mezentius, undiq; cogunt
Auxilia, & latos vaſtant cultoribus agros.

NOTÆ.

1. *Belli ſignum.*] Virgilius loquitur hic ex more Romanorum, apud quos triplex erat militiæ genus. *Sacramentum*, cum milites jurabant, ſe non niſi confectis militiæ temporibus, ſive ſtipendiis, ex reipublicæ exercitu diſceſſuros. *Conjuratio*, cum in ſubito tumultu dux, cui ſingulos ſacramento adigere non vacabat, è Capitolio duplex attollebat vexillum; roſeum unum quò pedites; cœruleum, quò equites conveniebant; ſimulque jurabant omnes. *Evocatio*, cum diverſi diverſas in partes ad cogendos exercitus mittebantur. Ita fere Servius. *Vexillum* autem Romanis fuit *velum* minus, quadratum, ex haſta ſuſpenſum. *De Laurente urbe*; quam Turnus, adnitente Amatâ, habenis rerum à Latino relictis, belli ſedem fecerat, Æ. 7. 63. De *cornibus, tubis*, Æ. 7. 637.

3. *Concuſſit equos, &c.*] Excitavit equos ſonitu cornuum; milites impulſu armorum, id eſt, alliſis ad clypeos haſtis: cujus moris innumera ſunt apud actores veſtigia. De *Latio*, Æ. 7. 54. De *Meſſapo*, Ibid. 691. De *Uſente*, Ibid. 744. De *Mezentio*, lb. 647.

Exercitus

Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem:
Qui petat auxilium: & Latio conſiſtere Teucros,
Advectum Æneam claſſi, victoſque Penates
Inferre, & fatis regem ſe dicere poſci,
Edoceat; multaſque viro ſe adjungere gentes
Dardanio, & late Latio increbreſcere nomen.
Quid ſtruat his cœptis; quem ſi fortuna ſequatur,
Eventum pugnæ cupiat; manifeſtius ipſi,
Quam Turno regi aut regi apparere Latino.
Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æſtu:
Atque animũ nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat:
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis,
Sole repercuſſum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat late loca: jamque ſub auras
Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia feſſa per omnes
Alituum pecudumque genus ſopor altus habebat:
Cum pater in ripa gelidique ſub ætheris axe
Æneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic Deus ipſe loci, fluvio Tyberinus amœno,
Populeas inter ſenior ſe attollere frondes
Viſus. Eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, & crines umbroſa tegebat arundo.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
Oſate gente Deûm, Trojanam ex hoſtibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama ſervas,
Expectate ſolo Laurenti arviſque Latinis:
Hic tibi certa domus; certi, ne abſiſte, penates:
Neu belli terrere minis, tumor omnis & iræ
Conceſſere Deûm.
Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere ſomnum,

Venulus mittitur etiam ad urbem magni Diomedis: ut poſcat opem: & doceat Diomedem *Trojanos ſtare in Latio, Æneam navibus appulſum eſſe, & inducere Deos ſuos victos à Græcis, & dicere ſe vocari fatis in regnum, & plurimas nationes ſociare ſe huic homini Trojano, & ejus nomen late ſtargi in Latio:* & addat, *cognoſci ab ipſo* Diomede *clarius, quam à rege Turno, aut à rege Latino, quid Æneas machinetur his conſiliis, quem optet exitum certaminis, ſi fortuna* ipſi *faveat. Talia* hunt *per Latium: quæ omnia cernens Trojanus heros, agitatur magnis fluctibus curarum: & modo huc modo illuc diſtrahit mentem vagam, & differt in partes diverſas, & volvit per omnia. Veluti quando lux tremula,* emiſſa *à ſole aut ſpecie rutilantis Lunæ, reſiliens è vaſis æreis pervagatur late cuncta loca; & jam attollitur in aërem, & perſtringit laquearia ſupremi tecti. Nox erat; & profundus ſomnus tenebat animalia laſſa & genus volucrum ac pecorum per omnes terras: quando pater Æneas, ſolicitus animo* ob *difficile bellum, decubuit in ripa & ſub axe frigidi aëris, & permiſit corpori tardam quietem. Ipſe Tyberinus ſenex, Deus regionis, flumine amœno,* viſus eſt *erigere ſe inter populeas arbores: linum ſubtile tegebat eum viridi veſte, & opaca arundo inumbrabat capillos. Tunc* cœpit *alloqui* Æneam, *& auferre ſolicitudinem his verbis: ô nate* ex *familia Deorum, qui reducis ad nos urbem Trojanam ex hoſtibus, & tueris Pergama perpetua: expectate in terra Laurente & campis Latinis: hic ſedes certa eſt tibi, certi Penates, ne ceſſes* ab incepto: *neve terrearis comminatione belli: omnis indignatio & iræ Deorum ceſſaverunt. Et ne exiſtimes ſomnum ſuggerere* tibi *hæc inania,*

NOTÆ.

9. *Diomedis ad urbem, &c.*] *Arpós* vel *Argyrippam*, urbem in Apulia Daunia, conditam à Diomede. De *ea*, deque *Diomede*, Æ. 11. 243. De *Teucris*, Æ. 1. 239. De *Penatibus* Æneæ, Troja advectis, Æ. 2. 717.

18. *Laomedontius heros.*] Æneas, ex eadem, qua Leomedon, rex Trojanus, familia. G. 3. 35. De *laquearibus*, interſtitiis trabium, Æ. 1. 730.

28. *Ætheris axe.*] Sub aperto aëre, Æ. 2. 512. De *Tyberino*, infra, v. 330. De *carbaſo*, lini ſpecie, Æ. 4. 417. De *Pergamis*, arce Trojæ, Æ. 1. 470. De *Laurente* agro, Æ. 7. 63. De *Penatibus*, Æ. 2. 717.

37. *Revehis nobis.*] Gens enim Trojana per Dardanum ex Italia olim profecta erat, Æ. 3. 167.

Littoreis

mox magna sus, à te inventa sub ilicibus litoreis, quæ *peperit fœtus triginta porcellorum, jacebit humi strata; alba* ipsa, *& porcelli albi circa mammas. Hic erit locus urbis, hæc certa quies à laboribus, ex quo* prædagio, *annis triginta recurrentibus, Ascanius fundabit Albam urbem nobili nomine. Non praedico tibi dubia. Jam attende, dicam* tibi *paucis* verbis *quomodo conficias quod imminet,* ad obtinendam *victoriam. Arcades, gens orta à Pallante, qui secuti* sunt *socii Evandrum regem & vexilla* ejus, *elegerunt sedem* in *his regionibus, & fundaverunt in montibus urbem Pallanteum, è nomine Pallantis proavi* Evandri. *Hi semper bellum gerunt cum populo Latino. Hos adjunge socios exercitui* tuo, *& alliga* tibi *per fœdus. Ego ipse ducam te* per *ripas meas & rectum fluvium, ut sublevatus vincas* facile *remis fluvium adversus* te fluentem. *Age, surge, fili Veneris: & primis stellis occidentibus, offer religiose preces Junoni, & placa submissis votis iram & minas* ejus; *exhibebis honorem mihi,* quando eris *victor. Ego sum* ille, *quem vides lambentem ripas tumidis aquis, & dividentem agros fertiles, Tybris cæruleus, fluvius acceptissimus Diis. Hic mihi* est *ampla domus, fons erumpit apud altas urbes.* Sic *locutus* est *fluvius: deinde mersit se profundis aquis.*

Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit;
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo terdenis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc, qua ratione, quod instat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine, Pallanteum.
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.
Ipse ego te ripis & recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem.
Surge, age, nate Deâ: primisque cadentibus astris
Junoni fer rite preces, iramque minasque
Supplicibus supra votis: mihi victor honorem
Persolves. Ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,
Cœruleus Tybris, cœlo gratissimus amnis.
Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus exit.
Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto.

NOTÆ.

48. *Albam, &c.*] Cognomento *longam*, ob situm, inter lacum & montem inde Albanum appellatum: Roma distitam quindecim circiter millibus ad orientem. Hæc ab Ascanio condita: postquam annos triginta Lavinii regnatum esset: ex augurio repertæ albæ suis, cum triginta porcellis, ut habent Romani scriptores. At anni illi triginta de quibus Tyberinus loquitur, non ab hoc ipso Æneæ adventu numerandi sunt: sed ab urbe Lavinio condita; aut potius, ab ipsa Æneæ morte, qui tres annos regnavit, ut dictum est, Æ. 1. 270.

51. *Arcades, &c.*] *Arcadia*, regio est Peloponnesi media, Ecl. 4. 58. Hinc profectus est Evander: vel ob occisum ex errore patrem, ut narrat Servius; vel ad educendam coloniam ut vult Pausanias in Arcadicis: consediteque juxta Tyberim in monte & opidulo quod vocavit *Palantium, Pallanteum, Palatium*; vel ab urbe Arcadiæ Pallantio, unde profecti fuerant, juxta Pausaniam, Dionysium, & Livium; vel à Pallante Arcadiæ rege, proavo suo, juxta Virgilium. Matrem habuit, juxta Solinum, *Nicostratam*, quæ ob fatidica carmina *Carmentis* à Latinis dicta est; patrem juxta plerosque, Mercurium. Condita deinde Roma est in eo monte, qui *Palatinus* dictus est, nunc *Palazzo maggiore*, seu *Palatino*.

57. *Recto flumine.*] Absque errore, expedito itinere.

59. *Cadentibus astris.*] Decedentibus, sub primam diei lucem, Æ. 4. 81.

63. *Pinguia culta.*] Loca culta & pinguia, G. 1. 153.

65. *Magna domus.*] Præter allatam interpretationem, affertur hæc alia, sed durior. *Hic mihi magna domus exit*: assurgit paulatim, lapsu temporis, id est, fundabitur, erigetur. Et Romam innuit, quæ his in regionibus ædificanda erat, caput reliquarum urbium futura. De *fonte Tybris*, infra, v. 330.

Ima petens: nox Æneam ſomnuſque reliquit.
Surgit, & ætherii ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac tales effudit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde eſt:
Tuque ô Tybri tuo genitor cum flumine ſancto,
Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quo te cunq; lacus miſerantem incõmoda noſtra
Fonte tenet, quocunq; ſolo pulcherrimꝰ exis;
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum:
Adſis ô tandem, & propius tua numina firmes.
Sic memorat: geminaſque legit de claſſe biremes,
Remigioque aptat: ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem ſubitum atq; oculis mirabile monſtrũ:
Candida per ſylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conſpicitur ſus.
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi, maxima Juno,
Mactat, ſacra ferens, & cum grege ſiſtit ad aram.
Tybris ea fluvium, quam longa eſt, nocte tumentẽ
Leniit: & tacitâ refluens ita ſubſtitit undâ;
Mitis ut in moreni ſtagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abeſſet.
Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo.
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus inſuetum, fulgentia longe
Scuta virûm fluvio pictaſque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos ſuperant flexus, variiſque teguntur
Arboribus, virideſq; ſecant placido æquore ſylvas.
Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem,

deſcendens ad *intima: nox & ſomnus deſeruit Æneam. Surgit, & aſpiciens ſurgentem lucem cœleſtis Solis, hauſit religioſe cavis manibus aquam de fluvio, & emiſit ad cœlum talia verba: Nymphæ, Nymphæ Laurentes, à quibus eſt origo fluviorum: & tu, ô Tybri pater, cum tuo ſacro fluvio admittite Æneam, & denique protegite à periculis. Quocumque fonte* tua *aqua detinet te, miſereſcentem calamitatum noſtrarum; quacumque regione erumpis formoſiſſimus: ſemper decoraberis cultu meo, ſemper muneribus meis, ô* tu qui es *amnis cornutus, rex aquarum Italicarum. Succurre tantummodo, & præſenti* auxilio *confirma vim tuorum* promiſſorum. *Sic loquitur: & eligit duas naves è claſſe, & accommodat* ad *remigandum: ſimul accingit ſocios armis. Ecce autem prodigium repentinum & admirandum viſu: ſus alba eiuſdem coloris ac fœtus albus, jacuit per ſylvam, & cernitur in viridi litore: quam adeo pius Æneas tibi immolat, tibi ô maxima Juno, offerens* tibi *ſacrificia, & conſtituit ante altaria cum turba* porcellorum. *Tybris* per *eam noctem, quàm longa fuit, ſedavit flumen ſuum inflatum: & retro fluens ſtetit fluctibus ſic tranquillis, ut æquaret planitiem aquarum in modum mollis ſtagni & quietæ paludis,* ita *ut labor abeſſet in remigando. Igitur rumore proſpero deproperant iter ſuſceptum. Abies oblita* pice *decurrit fluctibus: & aquæ mirantur, ſylva inaſſueta* his ſpectaculis *miratur, clypeos hominum procul ſplendentes & pictas naves vehi flumine. Illi remigando traducunt noctem & diem, & præterveluntur longos circuitus, & inumbrantur diverſis arboribus, & trajiciunt virides ſylvas tranquillo flumine. Sol ardens pervenerat* ad *medium ſpatium cœli,*

NOTÆ.

69. *Undam de flumine.*] Ad lavandas purgandaſque manus ante preces: qui mos multis exemplis ab Interpretibus firmatur, Æ. 2. 719.

71. *Genus amnibus, &c.*] Nymphæ, aquarum & fontium quorumlibet præſides: quorum ex colluvie fiunt augenturque fluvii. De *Laurente regione*, Æ. 7. 63.

77. *Corniger Heſperidum, &c.*] Rex Italicarum aquarum; non magnitudine ſua, qui honos Eridano tribui debet, & vero tribuitur, G. 1. 482. ſed ob futuram magnitudinem reginæ urbis Romæ, quam præterfluit. Deinde poteſt Æneas hunc ei honorem habere: cum nondum Eridanum, aut majorem ullum in Italia fluvium viderit. De *cornibus fluviorum*, G. 4. 371. De *Heſperia*, Italia, Æ. 1. 534. De *biremibus*, Æ. 5. 119.

90. *Rumore ſecundo.*] Sparſo inter milites, de ſucceſſu itineris bene ominantes. De *Abiete*, *ſapin*, arbore quæ hic pro nave ſumitur, G. 2. 68.

Cum longe aſpiciunt muros, & arcem, & pauca culmina domorum, quæ Romana magnitudo nunc extulit ad *cœlum: tunc Evander poſſidebat rem anguſtam. Statim appellunt* illuc *naves, & accedunt* ad *urbem. Forte illo die rex Arcadius* Evander *offerebat ſolemne ſacrificium magno filio Amphitryonis & Diis, ante urbem, in ſylva. Simul Pallas filius* Evandri, *ſimul præcipui omnes juvenum, & ſenatus inops, offerebant tura huic* Deo: *& ſanguis calidus fumabat ante altaria. Quando conſpexerunt altas naves, & viros appelli inter umbroſam ſylvam, & incurvari in remos tranquillos: terrentur aſpectu inopino, & omnes ſurgunt relictis menſis: quos audax Pallas prohibet abrumpere ceremonias, & ipſe correptâ haſtâ currit obviam, & eminus exclamat è tumulo: ô Juvenes, quæ cauſa impulit vos explorare iter incognitum? quo itis? qui* eſtis ſecundum *genus? unde* eſtis ſecundum *patriam? an pacem huc portatis, an bellum? Tunc pater Æneas ſic loquitur è ſumma puppe, & præfert manu ramum oleæ pacificæ: cernis Trojanos & arma infenſa Latinis, quos profugos Latini expulerunt bello feroci. Adimus Evandrum: referte* illi *iſta, & dicite veniſſe electos principes Trojæ, implorantes ſocietatem armorum. Pallas obſtupuit attonitus tanto nomine: exi, ait, ô tu quiſquis es, & affare præſens parentem meum, & ingredere domos noſtras* ut *hoſpes. Simul accepit* eum *manu, & perſtitit amplectens dexteram. Progredientes intrant ſylvam, & recedunt* à *fluvio. Tunc Æneas alloquitur regem amico ſermone: optime Græcorum, cui fortuna voluit me ſupplicare, & proferre ramos ornatos taniis: equidem non metui, quod eſſes* dux *Græcorum, & Arcas,*

Cum muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocius advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die ſolemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno Diviſque ferebat,
Ante urbem, in luco. Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperq; ſenatus,
Tura dabant: tepiduſq; cruor fumabat ad aras.
Ut celſas vidêre rates, atque inter opacum
Allabi nemus, & tacitis incumbere remis:
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis: audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipſe,
Et procul è tumulo: Juvenes, quæ cauſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit. (ma?
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis an ar-
Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Evandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ veniſſe duces, ſocia arma rogantes.
Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas:
Egredere ô quicunque es, ait, coramq; parentem
Alloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes.
Accepitque manu, dextramq; amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluviumq; relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
Et vittâ comptos voluit prætendere ramos: (Arcas,
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor &

NOTÆ.

103. *Amphitryoniadæ.*] Herculi, infra, v. 288.

105. *Senatus.*] Concilium ſenum: quod deinde à Romulo & Romanis vocatum eſt *ſenatus.*

110. *Menſis.*] Ubi veſcebantur ſacris carnibus: & pars hæc erat ſacrificii. De *ſacrificiis non interrumpendis*, Æ. 3. 405. De *olivæ ramo taniis ornato, ad pacem petendam*, Æ. 7. 237. De *Dardaniis* ducibus, Æ. 1. 239. De *Penatibus*, pro domo, Æ. 2. 717.

129. *Danaûm quod, &c.*] De *Danais*, Græcis, Æ. 1. 34. De *Arcadia*, Ecl. 4. 58. De *Atridis*, Atrei filiis, Agamemnone, Æ. 3. 54. & Menelao, Æ. 2. 264. His quomodo conjunctus eſſet Evander, varie exponit Servius: multi repetunt ex Atlante, cujus ſeptem filiæ fuerunt: quarum ex uni & Jove Tantalus Atrei avus prognatus eſt, ex alia, nempe Maia, Mercurius pater Evandri.

Quodque

Quodq; à ſtirpe fores geminis conjunctæ Atridis;
Sed mea me virtus, & ſancta oracula Divûm,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis & auctor,
Electrâ, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, æthereos humero qui ſuſtinet orbes.
Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maia
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam, auditis ſi quicquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui ſidera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus: non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: memet ipſe meumque
Objeci caput, & ſupplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Inſequitur: nos ſi pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Heſperiam penitus ſua ſub juga mittant;
Et mare quod ſupra, teneant, quodq; alluit infra.
Accipe, daque fidem: ſunt nobis fortia bello
Pectora, ſunt animi, & rebus ſpectata juventus.
Dixerat Æneas: ille os oculoſque loquentis
Jamdudum & totum luſtrabat lumine corpus.
Tunc ſic pauca refert: ut te, fortiſſime Teucrûm,
Accipio agnoſcoque libens! ut verba parentis
Et vocem Anchiſæ magni vultumque recordor!
Nam memini Heſiones viſentem regna ſororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,

& quod ab origine cognatus duobus Atrei filiis. Sed pietas mea, & ſacra monita Deorum, & majores noſtri conſanguinei, & fama tua ſparſa per terras, ſociaverunt me tibi, & auctoritate fatorum impulerunt me jam volentem. Dardanus, primus parens & fundator urbis Trojanæ, natus, quemadmodum Græci teſtantur, Electrâ filiâ Atlantis; appulſus eſt ad Teucros. Maximus Atlas, qui portat humeris orbes cœleſtes, genuit Electram. Mercurius parens eſt veſter, quem candida Maia peperit conceptum in frigido cacumine Cyllenes. At, ſi aliquam damus fidem iis quæ audivimus; Atlas, idem Atlas qui portat aſtra cœli, genuit Maiam. Ita gens utriuſque dividit ſe ad eodem ſanguine. Confiſus his rebus, non adhibui cum calliditate legationes & prima experimenta tuæ voluntatis: ego memet expoſui, & acceſſi ſupplex ad domum tuam. Eadem natio Rutula, quæ te perſequitur bello inhumano, nos etiam perſequitur: ſi nos ejiciat; nihil putat defuturum, quominus ſubjiciat ſub ditionem ſuam omnem omnino Italiam; & occupet mare quod alluit eam ſupra, & quod infra. Accipe, & præbe fidem: ſunt nobis corpora robuſta ad bellum, ſunt animi, & juvenes inſigne, rebus geſtis. Æneas ſic dixerat: Evander jamdiu circumſpiciebat oculis vultum & oculos & omne corpus dicentis. Tunc ita reſpondet pauca: ô generoſiſſime Trojanorum, quam libenter agnoſco te & excipio! quàm benè reminiſcor ſermonem & vocem & ſpeciem magni patris tui Anchiſæ! Nam memini Priamum, filium Laomedontis, inviſentem regnum ſororis ſuæ Heſiones, & euntem Salamina,

NOTÆ.

131. *Mea me virtus, &c.*] Conſcientia virtutis meæ, quâ nihil mihi videbar commiſiſſe, quod odio tuo dignum eſſet.

134. *Dardanus, &c.*] De *Dardani origine*, Æ. 3. 167. De *Atlante*, Æ. 4. 247. De *Electra*, & *Maia*, & *Pleiadibus* ſororibus, G. 1. 138. De *Mercurio*, & *Cyllene* monte Arcadiæ, Æ. 1. 301.

138. *Vobis Mercurius pater eſt.*] Vel *vobis Arcadibus*: quia natus ille in Arcadia. Vel *vobis Evandro & Pallanti*: diximus enim, v. 51. Mercurium habitum eſſe patrem Evandri.

146. *Daunia.*] *Rutula*, à Dauno rege, patre Turni, Æ. 7. 794. De *Heſperia*, Æ. 1. 534.

149. *Et mare, quod, &c.*] *Superum*, ſive Hadriaticum: ad ſeptentrionem Italiæ: *inferum*, ſive Tyrrhenum, ad meridiem.

157. *Heſiones, &c.*] *Heſione*, Laomedontis filia, uxor Telamonis *Salaminis* inſulæ regis, inter Peloponneſum & Atticam, Æ. 3. 476. De *Arcadia*, Ecl. 4. 58.

Viſentem regna ſororis Priamum.] Alii non viſentem animi cauſa, ſed captivum illuc abductum à Telamone ſororis marito aiunt: ut jam dictum, Æ. 3. 476. De *Laomedonte* Priami patre, G. 1. 502.

continuo itinere perluſtraſſe frigidam regionem Arcadia. Tunc prima juventus tegebat mihi malas lanugine: & admirabar principes Trojanos, & admirabar ipſum Laomedontis filium, ſed Anchiſes incedebat ſublimior omnibus. Animus fervebat mihi juvenili deſiderio alloquendi hominem, & ſociandi dextram dextræ. Audivi eum, *& cupidus deduxi eum ad urbem Pheneum. Ille abiens donavit mihi illuſtrem pharetram, & ſagittas Lycias, & chlamydem intextam auro, & frena duo aurea, quæ meus* filius *Pallas modo habet. Itaque hæc etiam dextra, quam rogatis, jam à me ſociata eſt fœdere* vobiſcum: *& quando primum dies craſtina ſe referet terris, remittam vos refectos ſuiſidio, & adjuvabo viribus* meis. *Interim, quandoquidem acceſiſtis huc* ut *amici, perficite benevoli nobiſcum hæc annua ſacrificia, quæ non licet deferre, & jam inde aſſueſcite epulis ſociorum. Poſtquam hæc dicta fuerunt: imperat cibos & pocula ſubducta referri, & ipſe conſtituit homines in herbida ſede: & admittit principem Æneam in torum & pellem ſetoſi leonis, & inducit in ſolium* ex *acere. Tunc juvenes electi & ſacerdos ara certatim portant viſcera toſta taurorum, & accumulant in calathis munera confecti panis, & proferunt vinum. Æneas, & ſimul Trojana juventus, comedit dorſum longi bovis & viſcera piacularia. Poſtquam fames ablata fuit, & cupido comedendi ſatiata: rex Evander dixit: non ſuperſtitio falſa, & inſcia Deorum antiquorum, indixit nobis has ceremonias, has epulas ex conſuetudine, hæc altaria tanti Dei: exequimur iſtud, ô hoſpes Trojane,*

Protinus Arcadiæ gelidos inviſere fines.
Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa: 160
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes. Mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextrã.
Acceſſi, & cupidus Phenei ſub mœnia duxi. 165
Ille mihi inſignem pharetram, Lyciaſque ſagittas
Diſcedens, chlamydemque auro dedit intertextã,
Frænaq; bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo & quã petitis, juncta eſt mihi fœdere dextra:
Et lux cum primum terris ſe craſtina reddet; 170
Auxilio lætos dimittam, opibuſque juvabo.
Interea ſacra hæc, quando huc veniſtis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiſcum, & jam nunc ſociorum aſſueſcite menſis.
Hæc ubi dicta: dapes jubet & ſublata reponi 175
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili:
Præcipuumque toro & villoſi pelle leonis
Accipit Æneam, ſolioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque ſacerdos 179
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantq; caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Æneas, ſimul & Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis & luſtralibus extis. (dendi,
Poſtquam exempta fames, & amor compreſſus e-
Rex Evandrus ait: non hæc ſolemnia nobis, 185
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana ſuperſtitio veterumve ignara Deorum
Impoſuit: ſævis, hoſpes Trojane, periclis

Poſtquam fames ablata fuit, & cupido comedendi ſatiata: rex Evander dixit: non ſuperſtitio falſa, & inſcia Deorum antiquorum, indixit nobis has ceremonias, has epulas ex conſuetudine, hæc altaria tanti Dei: exequimur iſtud, ô hoſpes Trojane,

NOTÆ.

165. *Phenei.*] *Pheneum*, vel *Pheneus*, Arcadiæ urbs & lacus, apud Cyllenen montem. De *Lycia* regione, cujus commendantur ſagittæ & pharetræ, Æ. 4. 143. De *chlamyde, caſſaque*, Æ. 3. 484.

175. *Sublata .... pocula.*] Metu navium adventantium. De *teris*, herbeis ſedilibus, Æ. 3. 224. *Acerno*, ex acere arbore *erable*. De more *ſedendi* ad menſas, Æ. 1. 702. De *aſſis & elixis* carnibus, Æ. 1. 215. De *Cerere*, pro pane, Æ. 1. 181. De *Baccho*, pro vino, E. 1 5. 69.

183. *Perpetui tergo bovis, &c.*] Boves conſtat integros ad ignem & epulas apponi ſolitos apud veteres: & apud Homerum alioſque apponi præcipue viris principibus *dorſum*, illudque *ſinuoſis, longum, columinum, porrectum*: quo hinc *per, etuum* dicitur. *Exta luſtralia*: quæ religioſe comeſa, *luſtrare*, id eſt, purgare putabantur, Æ. 3. 279. De *extis*, Æ. 4. 64.

185. *Evandrus.*] Græca forma, Εὔανδρος Latina, *Evander*.

187. *Veterum ignara Deorum.*] Non colimus Herculem, recentiorem Deum, contemptu antiquorum & majorum Deorum, quales Jupiter, Apollo, &c.

Servati

Servati facimus, meritoſque novamus honores.
Jam primum ſaxis ſuſpenſam hanc aſpice rupem:
Disjectæ procul ut moles, deſertaque montis
Stat domus, & ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit vaſto ſubmota receſſu,
Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inacceſſam radiis: ſemperque recenti
Cæde tepebat humus: foribuſque affixa ſuperbis
Ora virûm triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magna ſe mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium adventumq; Dei: nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonis ſpoliiſque ſuperbus,
Alcides aderat: tauroſque hac victor agebat
Ingentes: vallemque boves amnemque tenebant.
At furis Caci mens effera, ne quid inauſum
Aut intentatum ſceleriſve dolive fuiſſet:
Quattuor à ſtabulis præſtanti corpore tauros
Avertit, totidem forma ſuperante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Caudâ in ſpeluncam tractos, verſiſq; viarum
Indiciis raptos, ſaxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea cum jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet:
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, & Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodiſq; gravatû

erepti è gravibus periculis; & renovamus meritum cultum. Conſidera nunc primo hanc rupem ſuſtentatam ſaxis: quemadmodum moles longe diſruptæ, & domus in monte ſtat vacua, & ſaxa accumulaverunt magnam ruinam. Hic fuit caverna ſubducta in longam profunditatem: quam dira ſpecies Caci ſemihominis occupabat, invitam luci Solis: & terra ſemper illic calida erat ſtragibus novis: & capita hominum fixa ad crudeles portas pendebant liventia triſti ſanie. Vulcanus erat parens hujus monſtri: monſtrum *eructans ore nigros ignes Vulcani, efferebat ſe vaſta mole. Tandem tempus attulit nobis cupientibus opem & præſentiam Dei. Nam venit Hercules, illuſtris vindex, inſignis morte & ſpoliis Geryonis tricorporis: & victor pellebat* per *hanc* regionem *tauros magnos: & boves implebant vallem & fluvium. Sed animus latronis Caci concitatus, ne ſuperiſſet quicquam criminis aut fraudis, quod non auderet aut tentaret, abducit à ſtabulis quatuor tauros eximio corpore, totidem vaccas pulchriore ſpecie. Et ne aliqua veſtigia reſtarent* ex *angulis rectis: hos abductos caudâ in cavernam, & raptos averſis ſignis viæ, abſcondebat vaſta rupe. Nulla ſigna ducebant ad cavernam* eum qui *quæſiviſſet. Interim cum Hercules educeret* è *ſtabulis armenta jam ſaturata, & præpararet diſceſſum: boves* in *egreſſu* cœperunt *loare, & tota ſilva* cœpit *repleri queſtibus, & colles* cœperunt *deſeri* cum *clamore. Una vaccarum remiſit clamorem, & ſub caverna ſpatioſa reboavit, & incluſa fruſtravit ſpem Caci. Tunc autem Herculi dolor inflammatus eſt* in *iras nigra bile: ſumit manu arma, & truncum gravem nodis,*

NOTÆ.

194. *Semihominis Caci, &c.*] Medtâ parte fera, mediâ homo fuiſſe dicitur: nihil tamen ei affingit Virgilius ex fera, præter villoſum pectus, infra, v. 266. Huic Propertius tribuit tria capita, l. 4. 9. Livius paſtorem ait fuiſſe, ferocem viribus. Nomen à κακὸς, *malus*. De *Geryone tergemino*, ejuſque bobus ab Hercule direptis, Æ. 7. 662. De *Alcide*, nomine Herculis, infra, v. 288.

Semihominis, &c.] Sic reſtituit N. Heinſius ex MSS. *Facies Caci tenebat:* id eſt, *Cacus tenebat.* Sic Æ. 3. 591. *Ignoti nova forma viri . . . manus ad littora tendit.* Id eſt, *vir ignotus manus tendit.*

205. *Furis.*] Alibi *furiis:* ſed ex veteribus codicibus ita emendavimus, duce Pierio.

219. *Atro Felle dolor.*] *Felle*, pro *bile:* in qua videtur poeta iracundiam ponere.

220. *Arma .... nodiſque gravatum Robur.*] Vel eandem rem dixit, *clavam, quæ ipſius erant arma:* vel *alia arma præter clavam*, nempe ſagittas; quia v. 249. *deſuper Alcides telis pre-*

& currendo contendit ad *alta* ſpatia *montis. Tunc primo noſtri* homines *aſpexerunt Cacum metuentem & viſu turbatum. Statim fugit celerior Euro, & currit* ad *cavernam: metus adjunxerat gemmas pedibus. Poſtquam clauſit ſe; & fractis vinculis demiſit ſaxum ingens, quod pendebat ferro & arte patris* Vulcani; *& munivit portam defenſam* hoc *obſtaculo: ecce Hercules adeſt furioſus animo, & conſiderans omnem aditum, immittit oculos huc & illuc, ſtridens dentibus. Ter ardens furore circuit totum montem Aventinum; ter invadit fruſtra ſaxeas portas; ter ſedit laſſus* in *valle. Erat rupes acuta, ſaxis undequaque acciſis, erecta e dorſo caverna, viſu excelſiſſima, latebra accommoda nidis avium funeſtarum. Cum* illa *jugo curva penderet in fluvium* ſibi *ſiniſtrum:* Hercules *commovit illam & abrupit erutam intimis radicibus, connixus* ab *dextra* parte *in* partem *oppoſitam: deinde ſtatim propulit, quo pulſu magnum cœlum ſonuit: ripæ diſſiluerunt, & fluvius territus retrogreſſus eſt. At ſpelunca & magna aula Caci apparuit detecta, & antra tenebroſa intime aperta ſunt. Non aliter quam ſi terra per vim intime diffracta aperiat domos infernas, aperiat regna pallida, inaſpecta à Diis: & ſi immanis vorago deſuper aſpiciatur: & umbræ tremant luce infuſa. Itaque Hercules deſuper urget jaculis* Cacum *ſubito interceptum in lumine inopino, & clauſum* in *rupe cava, & vociferantem inſueto* modo: *& adhibet cuncta arma, & opprimit ramis & magnis lapidibus. Ille vero (nam nullum jam reſtat effugium diſcriminis) emittit gutture magnum fumum, res miranda dictu,*

Robur, & aërii curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,
Sepluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut ſeſe incluſit; ruptiſque immane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod & arte paterna
Pendebat; fultoſque emuniit obice poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum fervidus irâ
Luſtrat Aventini montem; ter ſaxea tentat
Limina nequicquam; ter feſſus valle reſedit.
Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævũ incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, & imis
Avulſam ſolvit radicibus: inde repente
Impulit, impulſu quo maximus inſonat æther:
Diſſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbroſæ penitus patuere cavernæ.
Non ſecus ac ſi quâ penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, & regna recludat
Pallida, Diis inviſa: ſuperq; immane barathrũ
Cernatur, trepidentque immiſſo lumine Manes.
Ergo inſperata deprenſum in luce repente,
Incluſumque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem,
Deſuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, & ramis vaſtiſq; molaribus inſtat.
Ille autẽ (neq; enim fuga jam ſuper ulla pericli eſt)
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,

NOTÆ.

mit. De *robore*, gravi ligno, G. 1. 162. De *Euro*, vento orientali, G. 1. 371.

226. *Arte paterna.*] Cyclopes enim, miniſtri Vulcani, artem reperiſſe dicuntur muniendarum urbium, Æ. 6. 630. *Tirynthius*, nomen Herculis, Æ. 7. 662. *Aventinus* mons, Æ. 7. 657. Dixitque *montem Aventini*, qua forma *urbem Patavi*, Æ. 1. 251.

235. *Diraruṁ volucrum.*] Rubonum, corvorum, &c.

236. *Lævum.*] *Aventinus*, nunc *monte di S. Sabina*, Tyberim habet ad occidentem, quam Virgilius ſiniſtram montis partem appellat. Hercules igitur ſtabat ad orientem illius rupis, quæ erat in monte: ſi quidem *dexter in adverſum*. De *ſiniſtra* & *dextra*, Ecl. 9. 15. De *Barathro*, Æ. 3. 421. De *Manibus*, G. 4. 469. Æ. 6. 743. De verbo *rudere*, G. 3. 374.

240. *Molaribus.*] Saxis grandibus, quæ molarum inſtar eſſent.

Evomit;

Evomit: involvitque domum caligine cæca,
Proſpectum eripiens oculis: glomeratq; ſub antro
Fumiferam noctem, commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis: ſeque ipſe per ignem
Præcipiti jecit ſaltu, quà plurimus undam
Fumus agit, nebulàque ingens ſpecus æſtuat atrâ.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit, in nodum complexus: & angit inhærens
Eliſos oculos, & ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulſis:
Abſtractæque boves, abjuratæque rapinæ
Cœlo oſtenduntur: pedibuſque informe cadaver
Protrahitur: nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villoſaque ſetis
Pectora ſemiferi, atque extinctos taucibus ignes.
Exillo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primuſque Potitius auctor,
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri,
Hanc aram luco ſtatuit: quæ maxima ſemper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima ſemper.
Quare agite, ô juvenes, tantarũ in munere laudum,
Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris:
Communẽq; vocate Deum, & date vina volentes.

& implet totam ſpeluncam obſcuris tenebris, auferens viſum oculis: & colligit ſub ſpelunca noctem fumidam, miſtis tenebris cum *flamma. Hercules* præ *ira non toleravit* hoc: *& ipſe immiſit ſe præcipiti ſaltu per flammas, qua* parte *multus fumus impellit* ſe in *undam, & magna ſpelunca exhalat nigram nubem. Tum apprehendit Cacum evomentem in tenebris inutiles ignes, comprimens* eum *in nodum: & incumbens ſtringit oculos extruſos, & jugulum aridum* ſine *ſanguine. Statim aperitur nigra ſpelunca portis fractis: & exponuntur luci vaccæ abductæ & prædæ ablatæ cum perjurio: & fœdum cadaver raptatur pedibus: animi nequeunt ſatiari, ſpectando oculos horribiles, & faciem, & pectus ſemiferi* Caci *hiſpidum pilis, & ignes extinctos in gutture, Ab illo tempore ſolemnis eſt gloria* Herculis: *& poſteri gaudentes coluerunt* hunc *diem: & primus inſtitutor Potitius, & familia Pinaria, miniſtra Herculei ſacrificii, collocavit hanc aram in* hac *ſylva: quæ* ara *ſemper dicetur à nobis maxima, & quæ ſemper erit maxima. Agite igitur, ô juvenes: in celebratione tantæ virtutis, coronate capillos foliis, & proferte manibus pocula, & invocate Deum communem, & offerte ei vina libenti* animo.

NOTÆ.

257. *Undam fumus agit.*] Vaporem, in modum undæ erumpentem, G. 2. 462.

263. *Abjuratæque rapinæ.*] Juxta Servium, *per vim retentæ:* juxta Gentilem, *emptæ abſque perſoluto pretio:* juxta Germanum & alios, quibus aſſentior, *quas quis habere ſe negat cum juramento & perjurio.*

269. *Potitius, &c.*] Livius l. 1. ait poſt cædem Caci, tum primum bove eximia de grege capta ſacrum Herculi factum: *adhibitis ad miniſterium dapemque Potitiis ac Pinariis, quæ tum familiæ maxime inclytæ ea loca incolebant. Forte ita evenit, ut Potitii ad tempus præſto eſſent, iiſque exta apponerentur: Pinarii extis adeſis ad cateram venirent dapem. Inde inſtitutum manſit, donec Pinarium genus fuit, ne extis ſolemnibus veſcerentur. Potitii, ab Evandro edocti, antiſtites ſacri ejus per multas ætates fuerunt: donec tradito ſervis publicis ſolemni familiæ miniſterio genus omne Potitiorum in pœnam interiit.* Quod excidium Potitiæ familiæ contigit ſub Appio Claudio Cenſore anno U. C. 442. Pinariam duraſſe ad uſque Maximini tempora cenſet Cerdanus; ſed fallitur, ſiquidem ex hoc loco patet jam Livii ætate exciſam fuiſſe. *Potitios* inde dictos quidam putant, quod extis *potirentur: Pinarios, à πίνειν, fames.* Sed nugari mihi videntur.

271. *Arma ..... quæ maxima, &c.*] Apud Livium l. 1. ſic Evander Herculem alloquitur: *Jove nate Hercules, ſalve: te mihi mater, verídica interpres Deum, auctorum cæleſtium numerum cecinit, tibique aram hic dicatam iri, quam opulentiſſima olim in terris gens maximam vocet, tuoque ritu colat. Dextrâ Hercules datâ: accipere ſe omen, impleturumque fata, aræ conditæ, atque dicatæ, ait.* Aram illam in foro boario Romæ perſtitiſſe memorat Ovid. Faſt. 1. 585. Erat autem forum boarium inter montes, Aventinum, Palatinum, & Capitolinum.

275. *Communem Deum.*] Dii *communes* vocantur: qui coluntur ab omnibus populis propter communem utilitatem: ſic Mars propter bellum, Mercurius propter artes, Hercules propter debellata ubique monſtra. Et ſingulariter Hercules: qui Arcadibus, Italis, ac Trojanis perinde venerandus erat. De *populo*, arbore viridi & pallida, Herculi ſacra, *peuplier*, E. 7. 61.

Sic *dixerat: cum populus* arbor *gemini coloris, & texit capillos* omnium *umbrâ Herculea, & pependit implicata frondibus: & ſacrum poculum replevit dextram* manum. *Statim omnes hilares proficiunt vinum in menſam, & orant Deos. Interim occiduo cœlo veſper ſit vicinior: & jam ſacerdotes, & primus Potitius, incedebant cincti pellibus juxta conſuetudinem, & portabant faces. Renovant convivium, & portant jucunda munera menſæ ſecundæ, & operiunt altaria patinis plenis. Tunc Salii circa aras flammantes accedunt inter cantus: coronati* circa *capita ramis populeis. Hic* eſt *chorus juvenum, ille ſenum: qui cantu memorant laudes & geſta Herculis: quemadmodum ſtringens occident manu prima monſtra novercæ,*

Dixerat, Herculeâ bicolor cum populus umbrâ
Velavitque comas, foliiſque innexa pependit:
Et ſacer implevit dextram ſcyphus. Ocius omnes
In menſam læti libant, Divoſque precantur.
Devexo interea propior fit veſper Olympo.
Jamque ſacerdotes, primuſque Potitius, ibant
Pellibus in morem cincti, flammaſque ferebant.
Inſtaurant epulas, & menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incenſa altraria circum,
Populis adſunt evincti tempora ramis. (laudes
Hic juvenum chorus; ille, ſenum. qui carmine
Herculeas & facta ferunt: ut prima novercæ

NOTÆ.

278. *Scyphus, &c.*] Græca vox, σκύφος, vas amplum, Herculi præcipue addictum; ut *cantharus* Baccho, ex Macrob. De *libatione in menſam*, Æ. 1. 740.

282. *Pellibus in morem cincti.*] Vel in morem paſtoritiæ vitæ, & Panos Arcadum Dei: vel potius in morem Herculis, qui leonis pelle indutus erat. De *inſtauratione* & renovatione epularum per *ſecundas menſas*, ubi poma, bellaria, melleæ placentæ, Æ. 1. 727.

284. *Lancibus.*] *Lanx*, patina eſt, à *latitudine* dicta.

285. *Salii.*] Primo inſtituti à Numa, duodecim numero, è patricio genere: duplicati deinde à Tullo Hoſtilio: armati ſaltabant ad tibiæ modulos: concuſſis haſta brevibus ſcutis, quæ ancilia vocabant. Nomen à *ſaliendo:* unde licet à Numa inſtituti ſint, & in honorem Martis; tamen apud Evandrum in honorem Herculis inducuntur à Virgilio, qui vim nominis, non rationem temporis ſpectavit.

288. *Ut prima novercæ, &c.*] *Hercules* Jovis filius & Alcmenæ, quæ Amphitryonis Thebani uxor erat, Junonis novercæ odio multis laboribus expoſitus eſt: unde cum *Alcides* vocaretur, ab *Alceo* Amphitryonis patre; vocatus eſt Ἡρακλῆς, *Hercules*, ab Ἥρα, *Juno* & κλέος, *gloria*. Præcipui ejus labores hic recenſentur. I. Cum eſſet in cunis, immiſſos, à Junone angues duos eliſit. II. Trojam cepit ſub Laomedonte, ob negatam ſibi mercedem liberatæ à ceto Heſiones, G. 1. 502. Æ. 3. 476. III. Cum Eurytus Oechaliæ rex, in Theſſalia, Iolen filiam ipſi promiſiſſet uxorem, & poſtea denegaſſet: urbem diruit. IV. Antequam nati eſſent Hercules & Euryſtheus Mycenarum rex: cum eſſet in fatis, hunc alteri ſerviturum, qui poſterior natus eſſet; effecit Juno, ut Hercules poſterior naſceretur: quare ſubditus Euryſtheo, ab eodem ad laboriоſiſſimas expeditiones miſſus eſt: Juno hic *iniqua* dicitur, non quidem *injuſta*, quod in hymno impium fuiſſet; ſed *infeſta, infenſa. Fata* ſumuntur hic pro *auctoritate* & *voluntate* Junonis: ſit ait ipſa Juno, Æ. 7. 293. *Fatis contraria noſtris fata Phrygum.* V. Cum hoſpitio benigne exceptus eſſet à Pholo Centauro: & Centauri alii ad vini Herculi appoſiti odorem hoſtiliter incurriſſent: dicitur eos ſagittis confixiſſe. Virgilius tamen Pholum, non ut hoſpitem, ſed ut hoſtem ejus memorat. *Bimembres* fingebantur Centauri, ſuperiore parte humana, inferiore equina, Æ. 6. 286. *Nubigenæ*, quia nube & Ixione geniti, G. 3. 38. VI. Taurum agros Cretenſium populantem non occidit quidem, ſed ad Euryſtheum adduxit. Hunc aiunt quidam immiſſum à Neptuno, quem Minos Cretæ rex offenderat: alii taurum fuiſſe, qui Europam Minois matrem in Cretam tranſtulerat: alii taurum, cujus amore inſanierat Paſiphaë Minois uxor, Æ. 6. 24. VII. Leonem, in ſylva Nemea, prope Cleonas Argiæ urbem in Peloponneſo, cum neque ſagittis neque impacta clavâ occidere poſſet, unguibus apprehenſum diſſecuit: ejuſque pellem, quod non eſſet ferro penetrabilis, in veſtem ſibi aſſumpſit. VIII. Per Tænari promontorii antrum ingreſſus ad inferos, Cerberum canem, ad ſolium Plutonis metu fugientem, inde pertraxit ad Euryſtheum, & reducere juſſus eſt, Æ. 6. 395. De *Stygiis aquis*, & *Orco*, Æ. 6. 323. IX. Diis magno præſidio fuit contra Gigantes cœlum aggreſſos: quorum inter præcipuos fuit Typhoëus, de quo G. 1. 279. Æ. 9. 716. Ita Apollodorus. Unde patet vanitas fabularum: quæ eumdem Herculem circa Euryſthei Theſeique tempora florentem, jam inde à Gigantei

Monſtra

Monſtra manu, geminoſq; premens eliſerit angues:
Ut bello egregias idem diſjecerit urbes,
Trojamque, Oechaliamq; . ut duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylæumque, Pholumq; manu; tu Creſſia mactas
Prodigia, & vaſtum Nemeæ ſub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus: te janitor Orci,
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento.
Nec te ullæ facies, non terruit ipſe Typhoëus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumſtetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite Divis:
Et nos, & tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant; ſuper omnia Caci
Speluncam adjiciunt, ſpirantemq; ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſq; reſultant.
Exin ſe cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obſitus ævo:
Et comitem Æneam juxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone levabat.
Miratur, facileſque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis, & ſingula lætus
Exquiritque auditque virûm monimenta priorũ.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæq; tenebãt,

& duos ſerpentes; quemadmodum idem everterit bello illuſtres urbes, & Trojam & Oechaliam: quemadmodum toleraverit labores melle aſperos, ſub rege Euryſtheo, per poteſtatem Junonis inſenſa. Tu, ô heros inſuperabilis, occidis manu filios nubis bino corpore, & Hylæum, & Pholum, & monſtra Cretica, & immanem leonem ſub rupe Nemea. Flumina Stygia te timuerunt: te janitor inferorum, jacens in antro ſanguinolento ſuper oſſa ſemivorata. Nec te ſpecies ulla terruerunt; *non terruit ipſe Typhoëus, ſublimis, intendens arma: non hydra Lernæa* magna *multitudine capitum circumcinxit te inſtem conſilii. Salve vera progenies Jovis, adjuncte Diis* quaſi *honor* eorum: *veni pede proſpero & ad nos & ad tua ſacrificia propitius. Memorant talia cantibus: ſuper cætera addunt cavernam Caci & ipſum exhalantem flammas. Tota ſylva reſonat ſtrepitu, & colles reſiliunt. Deinde abſolutis cæremoniis divinis, omnes redeunt ad urbem. Rex obrutus ſenio incedebat, & ambulans habebat prope ſe Æneam comitem & filium ſuum, & ſolabatur laborem itineris multiplici colloquio. Æneas admiratur, & omittit leves oculos circa omnia, & delectatur* aſpectu *locorum, & gaudens petit diſcitque ſingula veſtigia veterum hominum. Tunc rex Evander, fundator arcis, quæ* deinde fuit *Romana*, ait: *Fauni & Nymphæ, nata in illis locis, occupabant has ſylvas:*

NOTÆ.

belli ætate fuiſſe inter Deos docent. X. Hydram, ſerpentem in aquis & terra vivacem, cui nomen ab ὕδωρ, *aqua*, in Lerna palude degenzem, Mycenas inter & Argos; capitibus ſeptem, aut juxta alios, quinquaginta terribilem; quorum quoties unum abſciſſum erat, toties alia duplicato numero pullulabant, admoto ad ſingula vulnera igni tandem interfecit. XI. Cum Dejanira ejus uxor ſuſpectos haberet ejus in Iolen amores, miſit ad eum veſtem Neſſi Centauri infectam ſanguine, cui vim ineſſe audiverat ad amorem excitandum: quam ille cum induiſſet, indeque ſparſo per membra incendio, vim doloris pati non poſſet, excitatâ & ſuccenſâ pyrâ in Oeta monte Theſſaliæ, in eam immiſit ſeſe; & ſic expurgatus omni contage mortali tranſiiſſe ad Deos creditus eſt.

302. *Dexter.*] *Propitius:* de hac voce in bonam partem, Ecl. 1. 16.

307. *Obſitus ævo.*] Plautus in Menæchmis, Act 5. 2, 4. *Conſitus ſum ſenectute:* id eſt *plenus annis:* quia agri *conſiti* ſive *obſiti* frugibus, *pleni* ſunt frugibus. Ita plerique omnes. Ego explico *ſparſus ſenectute*, ſive *canis:* quia, quæ *ſeruntur*, *ſpargunturt:* & jam dixit Virgilius, Æ. 5. 416. *Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus:* & ſane ſic explicandus eſt Lucretius l 2. 210. *Sol etiam ſummo de vertice diſſipat omnis ardorem in pratis, & lumine conſerit arva:* id eſt, *lumine ſpargit arva.*

313. *Romanæ conditor arcis.*] Conditor oppiduli in Palatino monte, ut diximus, v. 51. cujus in ruinis Romulus deinde prima Romanæ urbis initia conſtituit, loco quadratam in formam munito. Livius, Plutarchus, Feſtus, &c.

314. *Indigenæ Fauni, &c.*] Videtur hic per *Indigenas* intelligere *Aborigines populos*, eoſque primos ſtatuere Italiæ incolas, ut diximus, Æ. 7. 181.

Genſque

& natio hominum orta truncis & duris arboribus: quibus neque conſuetudines neque cultus erat: nec ſciebant alligare tauros jugo, *aut colligere divitias, aut moderate uti* rebus *partis, ſed arbores, & venatus durus victu nutriebat* eos. *Saturnus primus venit ab Olympo cœleſti, fugiens arma Jovis, & profugus erepto imperio. Hic congregavit gentem immanſuetam & diffuſam* per *montes excelſos, & impoſuit* ei *leges: & voluit appellari Latium, quod tuto occultatus fuiſſet in hac regione. Aurea ætas, de qua loquuntur, fuit ſub illo rege: ita continuebat populos in tranquilla pace, donec ſubrepſit ſenſim ſeculum pejus & alterius coloris, & furor belli, & cupiditas poſſidendi. Tunc venerunt turmæ Auſoniæ, & nationes Siculæ: & Saturnia regio ſæpe mutavit nomen. Tunc* venerunt *reges, & Tybris ferox vaſto corpore, à quo deinde* nos *Itali appellavimus flumen nomine Tybrim: & vetus Albula perdidit proprium nomen.*

Genſque virûm truncis & duro robore nata: 315
Queis neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros,
Aut componere opes nôrant, aut parcere parto;
Sed rami, atque aſper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis. 320
Is genus indocile ac diſperſum montibus altis
Compoſuit, legeſque dedit: Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aurea, quæ ut perhibent, illo ſub rege fuerunt
Sæcula; ſic placida populos in pace regebat. 325
Deterior donec paulatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor ſucceſſit habendi.
Tum manus Auſoniæ, & gentes venere Sicanæ:
Sæpius & nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperq; immani corpore Tybris; 330
A quo poſt Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus: amiſit verum vetus Albula nomen.

NOTÆ.

& ita cenſet Juſtinus. Quanquam probabilius putat Cluverius primos fuiſſe Siculos; Aborigines vero Siculis poſteriores, & aliunde advectos, nempe, ex Arcadia; unde ſacra eo intulerint Panos & Fauni, qui ab Arcadibus paſtoritiæ vitæ deditis colebantur. De *Fauns*, Ecl. 6. 27. De *Nymphis*, Ecl. 2. 46.

315. *Robore nata.*] Cum enim in cavis arborum truncis primo habitarent, inde nati putabantur. De *robore*, ligno, G. 1. 161.

319. *Primus ab, &c.*] *Saturnus* Cretenſis rex à Jove filio primum liberatus è manibus Titanum, qui eum, ortâ de regnandi jure controverſia carcere incluſerant: monente oraculo, ut à filio ſibi caveret; cum eidem ſtrueret inſidias, occupatus à filio & è regno ejectus, navi in Italiam venit: ibique exceptus à Jano antiquiſſimo rege, populos cum eo compoſuit legibus: unde propter caſtitatem è cœlo veniſſe creditus eſt, & aureum nomen ſuo ſeculo fecit. *Latium* Italiam appellavit, quod in ea contra filii inſidias latuiſſet. *Primus* veniſſe in Italiam ex aliis regionibus dicitur à Virgilio qui putat Janum & Aborigines fuiſſe primos loci indigenas, à quibus Saturnus exceptus eſt. De *Latio*, Æ. 7. 54. De *Olympo* monte, pro cœlo, Ecl. 5. 56.

326. *Decolor ætas.*] *Argentea*, ab *aureo* colore deficiens: tum *ærea* & *ferrea*, G. 1. 125.

328. *Auſoniæ, &c.*] Et hinc patet, inter Italiæ populos non eum à Virgilio temporis ordinem ſtatui, qui à ſcriptoribus reliquis ſtatuitur: quanquam fateor confuſa admodum hic eſſe omnia, nec ſibi conſtare ſcriptores. Diximus enim *Siculos*, qui & *Sicani* deinde dicti ſunt, primos fuiſſe Latii & Sabinæ regionis incolas, eoſque indigenas, Æ. 7. 794. *Auſones* vero, primos item & indigenas habitatores Italiæ, fretum verſus Siculum, Æ. 7. 54. Virgilius vero cenſet utroſque eſſe advenas, Saturno poſteriores. Tum hic alter etiam notatur Virgilii error: quod Saturni ætatem ab Evandri Latinique temporibus his longe removet; cum effluxiſſe ab eo videatur ætatum quadruplex mutatio, aureæ, argenteæ, æreæ, ferreæ: tamen, Æ. 7. 47. Saturnum Latini proavum facit.

330. *Aſperque immani corpore Tybris, &c.*] Rex Tuſcorum, qui occiſus juxta fluvium Albulam, huic nomen reliquit ſuum. Ita Feſtus & alii. Livius tamen & Ovidius hoc nomen repetunt à Tyberino Albanorum rege, qui eo demerſus eſt. Oritur in Apennini jugis, in ſeptentrionali Etruriæ parte, juxta Umbros: dividitque totam Etruriam, ſeu Tuſciam, ad orientem ab Umbris, Sabinis, & Latio: unde quia Tuſcis maxime objicitur, dicitur à Poëtis *Tuſcus amnis*, potius quam *Sabinus* aut *Latinus*. Evolvitur in mare Tuſcum ſive Tyrrhenum duobus oſtiis: ad orientale oſtium urbs eſt *Oſtia*; prope occidentale urbs *Portus*.

Me pulſum patriâ, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His poſuere locis: matriſq; egere tremenda
Carmentis Nymphæ monita, & Deus auctor Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progreſſus, monſtrat & aram,
Et Carmentalẽ Romano nomine portam: (norẽ,
Quam memorant Nymphæ priſcũ Carmentis honorem
Vatis fatidicæ; cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer aſylũ
Rettulit, & gelida monſtrat ſub rupe Lupercal,
Parrhaſio dictum Panos de more Lycæi.
Necnon & ſacri monſtrat nemus Argileti:
Teſtaturque locum, & letum docet hoſpitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam ſedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſylveſtribus horrida dumis.
Jam tum relligio pavidos terrebat agreſtes

Fortuna omnipotens & fatum inevitabile conſtituerunt his in *ſedibus me ejectum è patria & quærentem ultima ſpatia maris: & terrifica vaticinia Carmentis Nymphæ matris* meæ, *& Deus Apollo ſuaſor, duxerunt* me. *Vix ea prolata* fuerunt: *deinde progrediens, oſtendit & aram, & portam Carmentalem,* quod *nomen* eſt *Romanum, quam narrant* eſſe *antiquum honorem Carmentis, vatis aperientis fata: quæ prima prædixit, Romanos illuſtres evaſuros, & Pallanteum celebre* fore. *Poſtea* oſtendit *magnam ſylvam quam Romulus* deinde *convertit* in *aſylum; & oſtendit Lupercal ſub frigida rupe, appellatum ex cultu Arcadico Panis Lycæi. Præterea oſtendit quoque ſacram ſylvam Argileti, & atteſtatur locum ipſum, & narrat mortem hoſpitis Argi. Inde ducit* eum *ad locum Tarpeium & Capitolia,* quæ *jam aurea* ſunt, *quondam* erant *aſpera dumis incultis. Jam tunc* horrida *ſanctitas* hujus *loci terrefaciebat trepidos ruſticos,*

NOTÆ.

336. *Carmentis, &c.*] Seu *Carmenta*, matris Evandri; quæ Græcis dicta *Themis* juxta Dionyſ. aut *Nicoſtrata*, juxta Solinum: Latinis dicta eſt *Carmenta*, quia futura *carmine* evulgabat. De *Apolline* vaticiniorum præſide, Ecl. 3. 104.

337. *Progreſſus.*] Ex ripa orientali Tyberis & radicibus Aventini, progreſſus ad ſeptentrionem, quo loco ſpectabat Aventinum ad meridiem, Capitolinum ad ſeptentrionem, Palatinum ad orientem: ibidemque forum fuit deinde boarium, ubi ara Herculis maxima.

Aram.] Vel *Maximam* Herculis, ſupra, v. 271. Vel aram ipſius *Carmentæ*, juxta Carmentalem portam, ſub Capitolino monte; de qua Dionyſius, l. 1. *Romano nomine* dictam ait Carmentalem: Carmenta enim nomen Latinum eſt. *Cecinit Æneadas magnos:* quia inter alia, Romanos cecinit gentem fore opulentiſſimam, ſupra, v. 271. De *Pallanteo*, ſeu Palatino monte, v. 51.

342. *Aſylum.*] Locum à Romulo conſtitutum inter querceta duo, Capitolinumque & Palatinum: quò quicumque confugerent è vicinis urbibus, ſalvi ac ſecuri eſſent: qua arte novam urbem ſuam frequentem effecit. De *aſylo*, Æ. 2. 761.

343. *Lupercal.*] Locum in Palatino monte, ubi Arcades Evandro auctore templum extruxerant Pani Arcadiæ Deo. Illic quotannis ludicrum celebrabatur, juvenibus paſſim diſcurrentibus nudis, cum ſcuticis è caprina pelle, quibus obvios quoſque cædebant; mulieres præcipue quæ ſe his verberibus ad partum juvari exiſtimabant: *Luperci* ipſi dicebantur. *Lupercal*, nomen deductum à *lupa*, ſeu *Lycæo* monte Arcadiæ, ubi Pan colebatur: eſt enim λύκος, *lupus*. Unde quidam Romulum putant hujus ludi auctorem eſſe, quod eo in loco à *lupa* nutritus fuiſſet. *Parrhaſia* dicta eſt Arcadia, ab Arcadiæ regione & oppido ejus nominis: cujus conditor fuit Parrhaſius Lycaonis filius juxta Steph. De *Pane* Deo, Æ. 2. 21.

345. *Nemus Argileti.*] Locum pariter inter Aventinum & Capitolinum, circa forum boarium: quæ pars erat Argei campi. Nomen juxta Varronem, vel ab argilloſa hujus loci terra; vel ab *Argo*, quem ait Fabius Pictor fuiſſe hoſpitem Evandri: aiuntque paſſim interpretes hunc ob affectati regni ſuſpicionem, ab Arcadibus occiſum fuiſſe, inſcio Evandro, qui eum hoc loco ſepultum præcipuis honoribus affecerit: quare *teſtatur locum* Evander; id eſt, locum atteſtatur, & quaſi adjurat, ſe violati hoſpitii reum non eſſe. Alii nomen deducunt ab Argivis Herculis comitibus.

347. *Tarpeiam ſedem, &c.*] Montem dictum primo *Saturnium*, ob Saturniam urbem in eo conditam à Jano, ad memoriam ſuæ cum Saturno ſocietatis: deinde appellatam *Tarpeium*: denique *Capitolinum*, ab humano capite ibidem invento, cum templi fundamenta Tarquinius Pri-

Dira

jam tunc metuebant ſylvam & rupem. Deus, ait, tenet hanc ſylvam, hunc collem cacumine ſyvoſo: dubium eſt quis ſit ille Deus. Arcades putant ſe vidiſſe illic ipſum Jovem: cum ſæpe quateret dextrâ manu obſcurum ægida, & commoveret nubes. Cernis præterea has urbes duas everſis muris, reliquias & veſtigia antiquorum hominum. Janus pater fundavit hanc arcem, Saturnus iſtam: huic nomen fuit Janiculum, iſti Saturnia. Talibus inter ſe colloquiis accedebant ad domum inopis Evandri: & paſſim ſpectabant armenta boare in foro deinde dicto Romano, & magnificis Carinis. Poſtquam perventum eſt ad domum, ait Evander: Hercules victor intravit has portas, hac aula excepit eum. O hoſpes, aude deſpicere divitias, & oſtende te quoque parem Deo, & accede non offenſus rebus inopibus. Sic locutus eſt, & induxit magnum Æneam ſub culmina parvi tecti, & conſtituit in lectis eum, ſuſtentatum frondibus & pelle urſæ Libycæ. Nox venit, & ambit terram alis obſcuris. Sed Venus genitrix Æneæ, non fruſtra territa animo, & commota minis Laurentum & aſperâ ſeditione,

Dira loci, jam tum ſylvâ ſaxumq; tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem,
(Quis Deus, incertum eſt) habitat Deus. Arcades
Credunt ſe vidiſſe Jovẽ: cum ſæpe nigrantẽ (ipſũ
Ægida concuteret dextrâ, nimboſque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Relliquias veterumq; vides monimenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter ſe dictis ad tecta ſubibant
Pauperis Evandri: paſſimque armenta videbant
Romanoque foro & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad ſedes; hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubiit; hæc illum regia cepit.
Aude, hoſpes, contemnere opes, & te quoq; dignũ
Finge Deo, rebuſque veni non aſper egenis.
Dixit, & anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Æneam duxit: ſtratiſque locavit,
Effultum foliis & pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquã exterrita mater,
Laurentumq; minis & duro mota tumultu,

NOTÆ.

ſens jaceret. Ibi magnus honos habitus deinceps Capitolino Jovi, cujus futuri cultus quædam quaſi ſemina ſpargit hic Virgilius.

354. *Ægida.*] Clypeum Jupiter ſibi finxiſſe dicitur ex pelle Amaltheæ capræ, nutricis ſuæ, G. 4. 151. eſt autem αἴξ, *capra*. Sic vocat Homerus, non Jovis tantum, ſed & Minervæ etiam & Apollinis clypeum: Virgilius item tribuit Minervæ, infra, v. 435.

358. *Janiculum, &c.*] Montes Tybri interfluente diſcreti: *Janiculum* quidem ad occidentalem ripam; *Saturnius*, ſive Capitolinus, ad orientalem: non tamen omnino adverſi, nam Capitolinus ad ſeptentrionem magis recedit. In utroque gemina olim urbs fuerat. De *Jano*, Æ. 7. 610. De *Saturno*, ſupra, v. 319.

361. *Romanoque foro, &c.*] Deflexo ad orientem itinere, inter Capitolinum & Aventinum: ſpatium inviſunt illud, ubi deinceps fuit *forum maximum Romanum*, civilibus negotiis tractandis conſtitutum. Incipiebat autem à radicibus orientalibus Capitolini; ac deinde ad latus item orientale Aventini excurrebat: qua in ultima parte propius attingebat locum, qui *Carinæ* dictæ deinde ſunt *lautæ*, ob magnificentiam & lautitiam ædificiorum, in quibus domus fuit Pompeii. Nominis ratio non affertur alia tolerabilis; niſi quod, locus in modum carinæ curvus, ac longus eſſet. De *Alcide*, ſupra, v. 288. De *urſa Libyſtide*, ſeu *Libyca*, Æ. 5. 37.

370. *At Venus, &c.*] Expreſſus eſt hic locus ad imitationem Homeri: apud quem Thetis à Vulcano petit arma pro Achille filio, Iliad. 18. 369. Virgilius quidem hic Homero ſuperior eſt dignitate ſententiarum: videtur tamen parum prudenter ab eo factum, ut legitimum virum deprecetur Venus pro Æneа, quem adulterio ex Anchiſa ſuſceperat; ſeque adeo genitricem ejus eſſe glorietur, *Arma rogo genitrix nato.* Excuſat eum tamen, tum meretricia impudentia cujus exemplum in Venere exhibet; tum vis muliebrium blanditiarum apud ſenes, qualis Vulcanus. De *Venere*, Æ. 1. 260. De *Vulcano*, G. 1. 295. De *Laurentibus*, Æ. 7. 63. Porro *thalamus* ille & aula Vulcani, ubi hoc habetur colloquium; in cœlo eſſe fingitur: ſiquidem, v. 423. Vulcanus è cœlo deſcendit in officinam ſuam, ad arma fabricanda, circa Liparen inſulam. In quo peccavit Homerus, qui aulam & officinam Vulcani ſimul in cœlo conſtituit.

Vulcanum

Vulcanũ alloquitur: thalamoq; hæc conjugis au-
Incipit, & dictis divinum aſpirat amorem: (reo
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
Debita, caſuraſque inimicis ignibus arces;
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
Artis opiſque tuæ: nec te, chariſſime conjux,
Incaſſumve tuos volui exercere labores.
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ fleviſſem ſæpe laborem.
Nunc, Jovis imperiis, Rutulorum conſtitit oris:
Ergo eadem ſupplex venio, & ſanctum mihi nu-
Arma rogo, genitrix nato. Te filia Nerei, (men
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Aſpice qui coëant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum accuant portis, in me excidiumq; meorũ.
Dixerat, & niveis hinc atque hinc Diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet: ille repente
Accepit ſolitam flammam, notuſque medullas
Intravit calor, & labefacta per oſſa cucurrit:
Non ſecus atque olim tonitru cum rupta coruſco
Ignea rima micans percurrit lumina nimbos.
Senſit læta dolis, & formæ conſcia conjux.
Tum pater æterno fatur devinctus amore:
Quid cauſas petis ex alto? fiducia ceſſit
Quò tibi, Diva, mei? ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet.
Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemq; alios Priamum ſuperesſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atq; hæc tibi mẽs eſt:
Quicquid in arte mea poſſum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove poteſt electro,

alloquitur Vulcanum, & edi-
tur hæc verba *in aureo lecto*
mariti, & verbis immittit ei
divinum amorem: Dum reges
Graci everterent armis Trojam
ſibi deſtinatam, & arces pe-
ituras flammis hoſtilibus; nul-
lum ſuſſidium, nec arma artis
& operis tui imploravi à te
pro miſeris Trojanis: nec volui
adhibere fruſtra te & tuam
operam, ó dulciſſime marite.
Quanquam & debebam multa
filiis Priami, & ſæpe deplora-
veram aſperam calamitatem
Æneæ. Nunc ille *juſſu Jovis*
ſtetit in regione Rutulorum.
Itaque accedo ipſa ſupplex: &
peto arma à te, Deo mihi vene-
rando; mater pro *filio. Te filia*
Nerei, te conjux Tithoni potuit
expugnare fletu. Conſidera, quæ
gentes conveniant: quæ urbes
clauſis portis acuant gladios, in
me, & rutuam meorum. Sic
locuta eſt Dea, & candidis bra-
chiis amplexa eſt hinc atque hinc
dulci amplexu tardum Vulcanum:
ille ſubito ſuſcepit ignem conſue-
tum, & notus ardor penetravit
medullas & irrepſit in oſſa lique-
facta. Non aliter atque cum
aliquando hiatus flammeus, a-
pertus fulgenti fulmine, rutilus
pervolitat nubes. Uxor id *anim-*
advertit, gaudens fraudibus, &
ſciens vim *pulchritudinis ſuæ.*
Tunc pater Vulcanus *ſic loqui-*
tur captus amore perpetuo: cur
cauſas repetis è longinquo? quò
abiit à te confidentia in me, ô
Dea? tunc etiam fuiſſet mihi
facile arma dare Trojanis, ſi tunc *par voluntas fuiſſet tibi. Neque Jupiter omnipotens, neque fata prohibebant Trojam perſiſtere, & Priamum vivere ad decem alios annos. Et jam, ſi vis pugnare, & ſi hoc tibi eſt conſilium: poſſum* tibi *polliceri, quodcumque* eſt *ſtudii in arte mea, quodcunque poteſt fabricari ferro & electro liquente,*

NOTÆ.

374. *Argolici, &c.*] De *Argis*, urbe regia Agamemnonis, Æ. 1. 288. De *Pergamis*, arce Trojæ, Æ. 1. 470.

379. *Priami .... natis.*] Paridi, à quo pulchritudinis præmium tulerat, pomum aureum, Æ. 1. 31. De *ſitu Rutulorum*, Æ. 7. 795.

383. *Filia Nerei, &c.*] *Thetis*, de qua, Ecl. 4. 32. pro filio Achille arma à Vulcano impetravit. *Aurora*, Tithoni uxor, pro Memnone filio, ad Trojanum bellum proficiſcente. De *Aurora*, G. 1. 249. De *Tithono*, Æ. 4. 585. De *Memnone*, Æ. 1. 493.

398. *Nec fata vetabant Stare, &c.*] Fata à Diis non immutari, ſed differri cenſebantur poſſe, Æ. 1. 243. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

402. *Poteſt electro.*] Quidam antiqui codices habent, *poteſtur electro*. Et eſt quidem *poteſtur* Lucretiana & Pacuviana vox: ſed prima ſyllaba in *electro* longa eſt, tum natura ſua ἄπαξ λεγόμενον; tum uſu Virgilii, *ſudent electra myrica*, Ecl. 8. 54. Nec obſtat verſus è Ceiri repetitus, qui à Joſ. Scaligero non legitimus putatur. *Electrum*, hic non *ſuccinum* eſt, ut illud alterum Eclogæ 8. ſed aurum, quinta argenti portione mixtum; ſi-

Quantum

quantum poſſunt flamma & flatus: deſine orando diffidere tuæ auctoritati. Locutus ea verba, tulit ei cupidos amplexus, & jacens in ſinu uxoris quaſivet per totum *corpus tranquillum ſomnum. Deinde, poſtquam prima quies abrupiſſet ſomnum, medio ſpatio noctis jam lapſæ: quando mulier cui præcipuum eſt ſuſtentare vitam colo & exigua arte, excitat ignem coopertum & cinerem ſuperadditum* igni, *adjiciens noctem labori, & occupat famulas longo penſo ad lucernas; ut queat tenere pudicum lectum mariti, & alere parvos liberos. Non aliter præſes ignis* Vulcanus, *nec tardior, ſurgit illo tempore è molli lecto ad laborem fabrilem. Prope latus Siculum & Liparen Æoliam aſſurgit inſula, alta ſumantibus ſcopulis: ſub qua* inſula *ſpelunca & caverna Ætnæa reſonant, excavatæ ignibus Cyclopum; & magni ictus auditi* ex *incudibus emittunt plangorem, & ſtrident* in *cavernis maſſa Chalybum, & flamma exſpirat è fornacibus: ſedes* eſt *Vulcani, & terra nomine Vulcania. Tunc Vulcanus ab alto cœlo deſcendit illuc. Cyclopes exercebant* artem *ferrariam ſub immenſa caverna, & Brontes, & Steropes, & Pyracmon nudus corpore. Erat illis inter manus fulmen incœptum,* ex his *quæ pater* Jupiter *multa torquet è cœlo: jam parte* aliqua *perfecta, pars reſtabat imperfecta.*

Quantum ignes animæq; valent: abſiſte, precando,
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus: placidumq; petivit
Conjugis infuſus gremio per membra ſoporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat ſomnum: cum fœmina pri-
Cui tolerare colo vitam tenuique Minervâ, (mú
Impoſitum cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes,
Noctem addens operi, famulaſq; ad lumina longo
Exercet penſo; caſtum ut ſervare cubile
Conjugis, & poſſit parvos educere natos.
Haud ſecus ignipotens, nec tempore ſegnior illo,
Mollibus è ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.
Inſula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis:
Quam ſubter ſpecus & Cyclopum exeſa caminis
Antra Ætnea tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, ſtriduntq; cavernis
Stricturæ Chalybum, & tornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Huc tunc ignipotens cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Brontéſq; Steropeſq; & nud' membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras, pars imperfecta manebat.

NOTÆ.

ve ex natura, ſive ex arte temperies illa ſit. De eo Plinius, l. 33. 4. Nomen ob fulgorem, à Sole, qui Græcis Poëtis vocatur ἠλέκτωρ.

404. *Indubitare.*] *Dubitare.* Et hic auget particula *in*, ut in voce *infractus*, *incanus*; pro *fractus*, *canus*.

409. *Tenuique Minerva.*] *Tenui arte*, ut enim Minerva texturæ, lanificio, & ejuſmodi artibus præeſt, ita pro iis ipſis ſumitur: quemadmodum Vulcanus pro igne, Bacchus pro vino. De *Minerva*, Æ. 2. 31.

412. *Caſtum ut ſervare cubile, &c.*] Ut otia vitet, infeſta pudicitiæ.

416. *Inſula Sicanium, &c.*] Ad latus ſeptentrionale Siciliæ, non longe à promontorio Peloro & Italia, ſunt inſulæ ſeptem, *Æoliæ* ſeu *Vulcaniæ* dictæ: maxima earum *Lipara*, hodie *Lipari*; inter quam & Siciliam eſt *Hiera*, id eſt, *ſacra*, quia Vulcano dicata: unde hodieque dicitur *Bolcano*, quam hic deſcribit Virgilius. Ex hac præcipue ignes erumpunt: quod inde fit, ut ait Solinus, c. 12. *quia ipſæ inſulæ, naturâ ſoli ignea, per occulta commercia, aut mutuantur Ætnæ incendia, aut ſubminiſtrant.* Totum enim illud Italiæ inferioris & Siciliæ ſolum, ut alibi monuimus, ſubterraneis motibus cavum & ſulfure ſuccenſum eſt. De *iis inſulis*, Æ. 1. 56. De *Sicania*, Sicilia, Æ. 3. 687. De *Ætna*, monte ignivomo Siciliæ, Ib. 571. De *Cyclopibus*, Ib. 569.

421. *Stricturæ Chalybum.*] *Strictura*: ferrum, ut è fodinis extrahitur: in maſſas quaſi ferreas conſtrictum ac ſtipatum. *Chalybes*, populi vel Ponti, vel Hiſpaniæ, ferrariis fodinis & operibus inſignes, G. 1. 58.

425. *Brontesque, &c.*] Nomina Cyclopum è Græcis Poëtis repetita. Brontes, à βροντή, *tonitru*: Steropes, à στεροπή, *fulgur*: Pyracmon, à πῦρ, *ignis*: & ἄκμων, *incus*.

Tres

Tres imbris torti radios, tres nubis aquoſæ
Addiderant, rutili tres ignis & alitis Auſtri.
Fulgores nunc terrificos, ſonitumque, metumq;
Miſcebant operi, flammiſque ſequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotaſque volucres
Inſtabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes:
Ægidaq; horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant:
Connexoſque angues, ipſamque in pectore Divæ
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit, cœptoſque auferte labores,
Ætnei Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus uſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra:
Præcipitate moras. Nec plura effatus: at illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit æs rivis, aurique metallum:
Vulnificuſque chalybs vaſtâ fornace liqueſcit.
Ingentem clypeũ informant, unum omnia contra
Tela Latinorum; ſeptenoſque orbibus orbes
Impediunt: alii ventoſis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii ſtridentia tingunt
Æra lacu: gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multâ vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.

Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.

Adjecerant ei tres radios pluvias, tres nubis aquoſæ, tres flamma reſulgentis & venti velocis. Nunc miſcebant operi fulgura terrentia, & fragorem, & timorem, & iras cum *igne perſequente. Ex alia parte feproperabant Martii currum & rotas celeres, quibus ille commovet homines, quibus urbes: & certatim ornabant ſquamis & auro ægida horribilem, clypeum Palladis iratæ, & ſerpentes implicatos, & ipſam Meduſam in pectore Deæ torquentem oculos* poſt *abſciſſum collum. O Cyclopes Ætnæi, ait* Vulcanus, *auferte hæc omnia, & deponite laborem inchoatum, & huc intendite animum. Arma* ſunt *fabricanda forti viro: nunc opus eſt robore, nunc promptis manibus, nunc omni arte præcipuâ: accelerate moras. Nec plura locutus eſt. Illi autem omnes ſtatim adnixi* ſunt, *& pariter diviſerunt laborem: as & metallum auri fluit* in *rivos, & chalybs vulnificus liquitur* in *ampla fornace. Componunt magnum clypeum,* ſufficientem *ſolum adverſus cuncta arma Latinorum; & connectunt ſeptem textus* rotundos *textibus: alii excipiunt & emittunt ventos follibus plenis vento: alii mergunt aquis æra ſtridula; caverna ſonat incudibus* in ea *defixis. Illi inter ſe erigunt brachia multo conatu per ordinem, & forcipe mordaci vertunt maſſam. Dum pater Lemnius urget hæc in regionibus Æoliis, lux alma & cantus matutini avium ſub tectis excitant Evandrum ex abjecto cubili.*

NOTÆ.

429. *Tres imbris torti radios, &c.*] Fulmina in antiquis marmoribus duodecim radiis effinguntur, in circulum diſpoſitis: non rectis illis quidem, ſed varios in angulos inflexis, qui trifidam in cuſpidem ſinguli deſinunt. Talis eſt forma Virgiliani hujus fulminis, de qua ſic fere Cerdanus: Solent torqueri fulmina, vel *grandinante cœlo*, vel *ruentibus magnis pluviis*, vel *aëre fulguribus æſtuante*, vel *ventis flantibus*. Grandinem intelligo, per *imbrem tortum*: pluviam immenſam, per *aquoſam nubem*: æſtuantem aërem, per *ignem*: flatus ventorum per *Auſtrum*: hic enim ventus præ cæteris frequens tempeſtatibus eſt, ut diximus Ecl. 2. 58. De *Marte*, Ecl. 9. 12. De *ægide*, clypeo Palladis, ſupra, v. 354. De *Pallade*, Æ. 1. 43.

436. *Squamis auroque, &c.*] Disjunctio pro *ſquamis aureis*, G. 2. 192. *Pateris libamus & auro*, pro, *pateris aureis*. Significat clypeum Palladis ſquamoſo corio ſerpentis ex auro tectum fuiſſe: ipſum vero Gorgonis, id eſt Meduſæ, caput anguiferum; non in clypeo, ut aliàs, ſed in anteriore loricæ parte ad pectus affixum. De *Gorgone* & *Palladis clypeo*, Æ. 2. 616.

446. *Chalybs.*] Genus ferri denſiſſimi ac duriſſimi, *acier*: à populis hujus nominis, de quibus ſupra, v. 421.

453. *In numerum.*] Eo ordine, qui numeroſum quemdam ictuum concentum reſerat.

454. *Pater Lemnius.*] *Vulcanus*: qui à Junone matre, propter deformitatem, è cœlo dejectus eſt in inſulam Lemnum, nunc *Stalimene*, in Ægeo mari: ubi à Græcis dictus eſt officinam ſuam exercere, ob frequentia ibidem fulmina, G. 1. 295. De *inſulis Æoliis*, ſupra, v. 416.

Conſurgit

Senex ſurgit, & induitur tunicâ circa *membra, & circumligat plantis calceamenta pedum Tuſca: deinde accingit lateri & humeris gladium Arcadicum, revocans* in dextram *pelles pantheræ pendentes à ſiniſtra. Præterea duo etiam canes cuſtodes exeunt ex alta porta, & ſequuntur paſſus domini. Sic ibat heros ad cubiculum & penetrale Æneæ, memor verborum promiſſi officii. Nec minus mane experrectus Æneas ferebat ſe* ad eum. *Pallas filius aderat comes illi* Evandro, *Achates huic* Æneæ. Cum *occurriſſent, ſociant dextras* manus, *& ſedent in media domo, denique utuntur libero colloquio. Rex primus hæc* dicit: *maxime dux Trojanorum, quo ſalvo nunquam ſane exiſtimabo regnum vel res Trojæ everſas: ſunt nobis parvæ vires ad ſuſtentandum belli, pro tanta dignitate: hinc coërcemur fluvio Etruſco; inde Rutulus urget* nos, *& ſonat armis circa mœnia* noſtra. *Aſt ego meditor ſociare tibi magnas nationes; & caſtra è regno divite: fors inſperata oſtendit* tibi *hanc* viam *ſalutis:* & *confers te huc fatis vocantibus. Non longe hinc habitatur ſedes urbis Agyllinæ, ſtructa lapidibus antiquis: qua* parte *colonia Lydia, inſignis bello, ſtetit olim in montibus Tuſcis. Hanc* urbem, per *multos annos vigentem, Mezentius rex deinceps gubernavit, ſevero imperio & duris armis. Quid* profeſſet *narrare immanes ſtrages? quid crudelia facinora tyranni?*

Conſurgit ſenior, tunicàque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis:
Tum lateri atq; humeris Tegeæum tubligat enſem,
Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, getlumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Æneæ ſedem & ſecreta petebat,
Sermonum memor & promiſſi muneris heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congreſſi jungunt dextras, mediiſque reſidunt
Ædibus, & licito tandem ſermone fruuntur:
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo ſoſpite nunquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tuſco claudimur amni;
Hinc Rutul⁹ premit, & murum circumſoriat armis.
Sed tibi ego ingẽtes populos opulentaq; regnis
Jungere caſtra paro, quam fors inopina ſalutem
Oſtentat: fatis huc te poſcentibus affers.
Haud procul hinc ſaxo colitur fundata vetuſto
Urbis Agyllinæ ſedes: ubi Lydia quondam
Gens, bello præclara, jugis inſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deindè ſuperbo
Imperio & ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorẽ inſandas cædes? quid facta tyranni

NOTÆ.

458. *Tyrrhena pedum vincula.*] Calceamenta Tyrrheno more: quorum ſolea lignea erat, quatuor digitorum latitudine, lora autem inaurata: ex Polluce, 7. 22. Et notandum calceamenta veterum, ut ex antiquis ſtatuis conſtat, fere ſoleas fuiſſe: non laris integumentis deſuper, ſed vinculis tantum loriſque aptas pedibus. De *Tyrrhenis*, vicinis tunc Evandro populis, mox 479.

459. *Tegeæum enſem.*] *Arcadicum*; à *Tegea* urbe Arcadiæ, ubi Pan colebatur.

460. *Pantheræ.*] Fera eſt, maculoſa pelle, cujus mas eſt *pardus*: à πᾶν, *omne*, & θὴρ, *fera*.

472. *Pro nomine tanto, &c.*] Pro dignitate Trojani nominis: pro tanta cauſa, id eſt tanto bello: *nomen* enim ſæpe pro *cauſa* ſumitur. De *Tuſco* amne, *Tybri*, ſupra, v. 330. De *Rutulis* Æ. 7. 795.

479. *Urbis Agyllinæ ſedes, &c.*] Urbs erat Etruriæ, à Lydis dicta deinde *Cære*, hodie *Cerveteri*, Æ. 7. 652. Aiunt Etruſcos, ſive indigenas, ſive aliunde advectos, eam Italiæ regionem, quæ eſt ad occidentem Tybris, incoluiſſe: hinc à Pelaſgis ex Æmonia, quæ deinde Theſſalia dicta eſt, profectis, bello petitos: qui poſt Agyllinam ibi conditam, à Tyrrhenis è Lydia profectis expulſi ſunt. Hi ſive Etruſci, ſive Tyrrheni, etiam *Tuſci* vocati ſunt; à θύω, *ſacrificio*: ob religionis ceremonias, quæ apud eos vigebant imprimis in urbe *Cære* quam vocat Livius l. 7. *ſacrarium populi Romani, diverſorium ſacerdotum, ac receptaculum ſacrorum*: ab hac religione Deorum dictæ ſunt *Cærimonia*. Hinc multi ſcribunt *Thuſci*; multi tamen *Tuſci*, Græcis auctoribus, à quibus vocantur Τυρρηνοί. *Etruſcorum* nomen unde ortum ſit, ignoratur.

Etiam

Effera? Dii capiti ipſius generique reſervent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibuſque manus atque oribus ora,
Tormenti genus! & ſanie taboque fluentes
Complexu in miſero, longa ſic morte necabat.
At ſeſſi tandem cives, infanda furentem
Armati circumſiſtunt, ipſumque, domumque: 490
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes, Rutulorum elapſus in agros
Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Etruria juſtis,
Regem ad ſuppliciũ præſenti Marte repoſcunt. 495
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condenſæ littore puppes,
Signaque ferre jubent. Retinet longævus aruſpex,
Fata canens: ô Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtuſq; virûm: quos juſtᵘ in hoſtem
Fert dolor, & meritâ accendit Mezentius irâ:
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etruſca reſedit
Hoc acies campo, monitis exterrita Divûm.
Ipſe oratores ad me regnique coronam 505
Cum ſceptro miſit, mandatq; inſignia Tarchon:
Succedam caſtris, Tyrrhenaque regna capeſſam.
Sed mihi tarda gelu ſeclisque effœta ſenectus
Invidet imperium, ſeræque ad fortia vires.
Gnatum exhortarer, ni mixtus matre Sabella 510
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus & annis
Et generi fatum indulget, quem numina poſcunt,
Ingredere, ô Teucrûm atque Italûm fortiſſime
Hunc tibi præterea, ſpes & ſolatia noſtri, (ductor.
Pallanta adjungam. Sub te tolerare magiſtro 515
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Aſſueſcat: primis & te miretur ab annis.

Dii rependant iſta *capiti & familiæ ipſius. Immo etiam alligabat corpora mortua* corporibus *vivis, committens & manus manibus & vultus vultibus, ô ſpecies ſupplicii! & ſic occidebat lenta nece* homines *diffluentes tabo & ſanie in hoc miſerando nexu. Sed cives denique pertæſi, obſident armati ſævientem inaudito* modo, *& ipſum, & ipſius domum: jugulant ejus ſocios, immittunt flammas ad tecta. Ille elapſus inter ſtrages cœpit fugere in regionem Rutulorum, & protegi armis Turni* excipientis eum *hoſpitio. Itaque tota Tuſcia rebellavit legitimo furore, repetunt præſenti bello regem ad pœnam. Ego, ô Ænea, dabo te ducem his millibus: naves enim* eorum *congregatæ toto litore fremunt, & volunt inferre ſigna. Senior aruſpex cohibit* eos, *edicens* hæc *oracula: ô juventus lectiſſima Lydiæ, flos & robur antiquorum hominum: quos indignatio legitima impellit adverſus hoſtem, &* quos *Mezentius inflammat juſto furore: nemini Italo licet ſubdere tantam nationem: eligite duces exteros. Tunc exercitus Tyrrhenus territus oraculo Deorum, ſtetit* in *his arvis. Ipſe Tarchon miſit ad me legatos, & coronam cum ſceptro, & addicit* has *notas regni:* rogans *ut veniam in caſtra, & accipiam regnum Tyrrhenum. At ſenectus pigra frigore & exhauſta annis, & robur lentum ad fortia* conſilia, *auſert mihi regnum. Impellerem* ad id *filium, niſi junctus* cum *matre Sabella, ex ea deduceret partem patriæ. Tu cujus & annis & patriæ oraculum favet, quem Dii vocant, intra* in regnum, *ô dux generoſiſſime Trojanorum & Italorum. Præterea ſociabo tibi hunc Pallantem,* qui eſt *ſpes & ſolamen noſtrum. Aſſueſcat ſub te inſtitutore pati militiam & durum laborem belli, & contemplari geſta tua: & admiretur te a tenera ætate.*

NOTÆ.

498. *Aruſpex.*] Qui exta *conſpicit arviga*, vel *aruga:* eſt autem *arviga*, hoſtia: ab ἄρνα, *aries.* Ita Voſſius. Qua in arte ſingularis fuit Etruſcorum vatum peritia. De *Mæonea*, Lydia, Æ. 4. 216.

506. *Tarchon.*] Nomen apud Tyrrhenos inſigne. Fuerat enim alter ejus nominis præfectus *Tyrrheni* regis, qui eo uſus eſt ad condendas in ea regione urbes duodecem, ex Strabone.

510. *Matre Sabella.*] Vel *Sabino*, vel *Samnitico* genere: hoc enim nomen inter utramque gentem ambiguum eſt: & Sabellam gentem Italiæ indigenam fuiſſe, non exteram, probat hic locus. Vide Æ. 7. 665. De *Cytherea*, Venere, Æ. 1. 261.

Tradam huic ducentos equites Arcadas, ſelectam vim juventutis: & Pallas tradet tibi totidem ſuo nomine. Vix ea locutus erat: & Æneas filius Anchiſæ & fidelis Achates tenebant vultum defixum, & meditabantur plurima difficilia cum ſua triſti mente: niſi Venus miſiſſet ſignum è cælo patente. Quippe fulgor intortum è cælo inopinate erupit cum ſtrepitu: & ſtatim omnia viſa ſunt tremere, & ſonus tuccinæ Tyrrhenæ ſonare per aërem. Aſpiciunt ſurſum: & rurſus magnus fragor tonat: cernunt arma fulgere & commixta reſonare, inter nubes, tempore ſereno, in parte cæli tranquilla. Cæteri territi ſunt animo: ſed princeps Trojanus cognovit ſonum, & promiſſa Deæ matris. Tunc ait: ne autem, tu qui me excipis hoſpitio, ne ſane petas à me qualem exitum prodigia iſta prædicant: ego vocor è cælo ad bellum. *Dea mater monuit ſe daturam hoc indicium, ſi bellum immineret; & ſe allaturam per aërem armaturam Vulcani* manu factam ad *auxilium* meum. *Heu! quam magnæ ſtrages imminent Laurentibus miſeris. O Turne, quale ſupplicium perſolves mihi! O pater Tyberine, quam multos clypeos, & caſſides, & robuſta cadavera impelles inter aquas tuas! nunc* Latini *petant bellum, & violent fœdera. Poſtquam protulit hæc verba, erigit ſe è ſolio ſublimi: & primo ſuccendit igne Herculis aras* ubi ignis erat fere *extinctus: & hilaris it* ad *Larem, quem* ab *heſterna* die noverat, *&* ad *exiguos Penates: immolat juxta conſuetudinem oves electas: ſimul Evander, ſimul juventus Trojana. Deinde* Æneas *incedit ad naves, & redit* ad *ſocios:*

Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidemque ſuo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant
Æneas Anchiſiades & fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant:
Ni ſignum cœlo Cytherea dediſſet aperto.
Namque improviſo vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit: & ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpiciunt: iterũ atq; iterũ fragor intonat ingens:
Arma inter nubem, cœli in regione ſerena,
Per ſudum rutilare vident, & pulſa tonare.
Obſtupuere animis alii: ſed Troïus heros
Agnovit ſonitum, & Divæ promiſſa parentis.
Tũ memorat: ne vero, hoſpes, ne quære profecto
Quem caſum portẽta ferant: ego poſcor Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram Diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Vulcaniaq; arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miſeris cædes Laurentibus inſtant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa ſub undas
Scuta virũm, galeaſque, & fortia corpora volves,
Tybri pater! poſcant acies, & fœdera rumpãt.
Hæc ubi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto:
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat: heſternumq; Larem, parvoſq; Penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes:
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Poſthinc ad naves graditur, ſocioſque reviſit:

NOTÆ.

526. *Tyrrhenuſque tubæ mugire, &c.*] *Tyrrhenus clangor* tubæ dicitur: quia Tyrrheni cornua & tubas dicuntur inveniſſe, ab Athenæo l. 4. Indicatque ſonus ille Tyrrhenus, Æneam à Tyrrhenis ad regnum vocari.

537. *Laurentibus, &c.*] Latini regis populis, Æ. 7. 63. De *Turno*, Ibid. 56. De *Tybri*, ſupra, v. 330.

540. *Fœdera rumpant.*] Nam Latinus Æneam in ſocium & generum admiſerat, Æ. 7. 260.

542. *Herculeis, &c.*] Non mihi videntur in lucum rediiſſe, ubi heſternâ die ſacra Herculi fecerant: ſed aras domeſticas, in quibus ignis ſopitus erat, excitaſſe prunis ex heſterno ſacrificio aſſervatis: non enim ignem ſacrum niſi ex ſacro licebat accendere, ex Phædro, l. 4. f. 10. Vel novos ignes domi accenderunt in honorem Herculis. *Hiſternum Larem* interpretor: vel qui pridie cultus ab iis fuerat, antequam decumberent: vel potius, quem Æneas, novus hoſpes, ab heſterna duntaxat die noverat & colendum ſuſceperat. De *Laribus* & *Penatibus*, Æ. 2. 717. De *eorum cultu*, Æ. 3. 177. De *ovibus bidentibus*, Æ. 4. 57.

Quorum

Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur,
Præſtantes virtute legit; pars cætera pronâ
Fertur aquâ, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuncia ventura Aſcanio rerumque patriſque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exſortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam ſubito vulgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiuſque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat ſi Juppiter annos!
Qualis eram, cum primâ aciem Præneſte ſub ipſâ
Stravi, ſcutorumque incendi victor acervos:
Et regem hâc Herilum dextrâ ſub tartara miſi:
Naſcenti cui tres animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat: terna arma movenda;
Ter leto ſternendus erat: cui tunc tamen omnes
Abſtulit hæc animas dextra, & totidē exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer uſquam,
Nate, tuo: neque finitimus Mezentius unquam,
Huic capiti inſultans, tot ferro ſæva dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet civibus urbem.
At vos, ô ſuperi, & Divûm tu maxime rector
Juppiter, Arcadii quæſo miſereſcite regis,
Et patrias audite preces. Si numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſervant;
Si viſurus eum vivo, & venturus in unum:
Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum caſum, Fortuna, minaris;
Nunc ô, nunc liceat crudelem abrumpere vitam:
Dum curæ ambiguæ, dum ſpes incerta futuri;

è quorum numero eligit inſigniores virtute, qui comitentur ſe ad bellum; pars reliqua navigat pronis undis, & lenta deſcendit ſecundo flumine, redditura ad *Aſcanium nuncia patris & rerum* ab eo geſtarum. *Equi dantur Trojanis euntibus* in *regionem Etruſcam: adducunt* ad *Æneam* equum *extra ſortem* aliorum, *quem tegit flava pellis leonis reſplendens unguibus auratis. Statim rumor ſpargitur emiſſus per urbem exiguam, equites ire celeriter ad arcem regis Etruſci. Matres* præ *timore renovant preces, & metus accedit propè ad periculum, & jam ſpecies belli videtur major. Tunc pater Evander amplexus dextram Æneæ abeuntis, inhæret* illi, *flens inſatiabiliter, & profert talia: ô utinam Juppiter reddat mihi annos elapſos:* & me talem efficiat, *qualis eram, quando juxta ipſam* urbem *Præneſte delevi primum exercitum, & victor combuſſi congeriem clypeorum: & hac manu miſi ad inferos regem Herilum: cui naſcenti genitrix Feronia dederat tres animas, & tria arma tractanda,* res *terribilis dictu; occidendus erat triplici morte: tamen hac dextera eripuit illi omnes animas, & ſpoliavit* illum *totidem armis. Ego nunc nullatenus diſtraherer à jucundo amplexu tuo, ô fili: nec unquam vicinus Mezentius, illudens huic* meo *capiti, intuliſſet enſe tot crudeles neces,* nec *privaſſet urbem tam multis incolis. Sed vos, ô Dii, & tu Juppiter maxime rex Deorum, oro, miſereſcite regis Arcadis, & exaudite preces paternas. Si veſtra poteſtas, ſi fata relinquunt mihi Pallanta ſalvum; ſi vivo viſurus eum, & rediturus in commune* cum eo: *peto vitam: paratus ero tolerare quemlibet laborem. Si vero intentas* mihi *eventum aliquem aſperum, ô fortuna; ô jam jam liceat finire moleſtam vitam: dum ſollicitudo* eſt adhuc *anceps, & ſpes futuri dubia;*

NOTÆ.

561. *Præneſte, &c.*] Æ. 7. 678. fundatorem Præneſtinæ urbis appellavit Cæculum, qui erat hoc ipſo bello in auxiliis Turni, proindeque firmæ adhuc ætatis. Quomodo igitur ab Evandro, nunc ſene, tunc juvene occidi potuit Herilus ſub ipſâ Præneſte? Niſi dicatur Præneſte jam urbis formam habuiſſe tempore Herili, qui regnaſſe ibidem videtur: munitiones vero à Cæculo accepiſſe. *Præneſte* modo nutrius, modo fœminini eſt generis. *Herilus* hic tricorpor, ad ſimilitudinem Geryonis, fingitur, Æ. 7. 662. *Fernia*, Dea, Herili mater, Æ. 7. 800. *Arcadius rex*, Evander, ſupra, v. 51.

dum te habeo in *complexu, ô dilecte fili, unicum & ultimum gaudium meum: ne nuncius tristior ladat aures* meas. *Pater emittebat hæc verba in ultimo discessu: ministri reportabant in aulam* eum *defectum* animo. *At equites jam egressi erant portis patentibus: in primis Æneas & fidelis Achates: deinde alii principes Trojæ: ipse Pallas in media turma spectabilis chlamyde & armis versicoloribus. Qualis* est *Lucifer, quem Venus amat præ cæteris ignibus siderum, quando madens aquis Oceani erigit sacrum vultum* in cœlo, *& dissipat noctem. Matres timidæ sunt in muris, & visu sequuntur nubem pulverulentam & turmas rutilantes æreis* armis. *Illi armati incedunt inter vepres, qua proximus est terminus viarum: clamor surgit, & collecto agmine ungulæ* equorum *ferunt pulverulentos campos strepitu quadrupedante. Est magna sylva, prope frigidum flumen Caretanæ* urbis, *hæc sacra veneratione majorum: colles curvi circumdant undequaque & cingunt sylvam abjetibus umbrosis. Fama narrat, antiquos Pelasgos, qui primi occupaverunt olim regionem Latinam, dicavisse sylvam & diem* certum *Sylvano, Deo agrorum & pecudum. Non longe hinc Tarcho & Tyrrheni habebant castra, secura* ob naturam *locorum: & totus exercitus* eorum *poterat jam aspici* ab *Æneæ ex edito colle, & fixerat tentoria* in *patentibus campis. Æneas pater & juventus electa ad bellum descendunt illuc, & fatigati reficiunt equos & corpora. At Venus, alba Dea, erat* illic, *portans munera per nubes aereas: & ut eminus aspexit filium remotum à frigido fluvio in valle separata,*

Dum te, chare puer, mea ſera & ſola voluptas,
Complexu teneo: gravior ne nuncius aures
Vulneret. Hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli collapſum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis: 585
Æneas inter primos & fidus Achates:
Inde alii Trojæ proceres: ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conſpectus in armis.
Qualis ubi Oceani perfuſus Lucifer undâ,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignes, 590
Extulit os ſacrum cœlo, tenebraſque reſolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculiſq; ſequuntur
Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto 595
Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum.
Eſt ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Religione patrum late ſacer: undique colles
Inclusere cavi, & nigrâ nemus abjete cingunt.
Sylvano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgos, 600
Arvorum pecoriſque Deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Caſtra locis: celſoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis. 605
Huc pater Æneas & bello lecta juventus
Succedunt, feſſique & equos & corpora curant.
At Venus æthereos inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta

NOTÆ.

588. *Chlamyde.*] De ea militari veſte, *caſaque*, Æ. 3. 484. De *Lucifero*, ſtellâ Veneris, quæ mane ante Solis ortum ultima videtur in cœlo, unde præire Solem dicitur, Ecl. 6. 86.

596. *Quadrupedante putrem, &c.*] *Putrem*, in pulverem facile ſolubilem. *Quadrupedante ſonitu*: quaſi numeroſo quadrupedum equorum inceſſu.

597. *Caritis amnem, &c.*] *Sylva*, in litore maris, prope amnem exiguum, *Caretanum* olim nunc *Vacina* dictum: ad orientem urbis *Cæritis*, quæ eſt *Care*, de qua ſupra, v. 479. Hujus incolæ *Cærites*, media ſyllaba brevi; vel *Cæretes*, media longa, dicuntur, Æ. 10. 183. De *abjete* arbore, *ſapin*, paſſim in Georg. De *Sylvano*, Ecl. 10. 24. De *Pelaſgis*, ſupra, v. 479.

602. *Qui primi, &c.*] Tamen poſt *Siculos* indigenas, & advenas *Oenotros* ſeu *Aborigines*, venere *Pelaſgi*: deinde *Tyrrheni*, poſtea *Arcades*, tum *Trojani*. Hic ordo è Dionyſio Halicarn. repetitur. *Tendebat in arvis.* Caſtra metabatur, figebat tentoria: ut Æ. 2. 29. *Hic ſavus tendebat Achilles.*

Ut

Ut procul egelido ſecretum flumine vidit;
Talibus affata eſt dictis, ſeque obtulit ultro:
En perfecta mei promiſsâ conjugis arte
Munera: ne mox, aut Laurentes, nate, ſuperbos,
Aut acrem dubites in prælia poſcere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma ſub adverſâ poſuit radiantia quercu.
Ille Deæ donis & tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula volvit:
Miraturque, interque manus & brachia verſat
Terribilé criſtis galeam flammaſq; vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cum cœrula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget.
Tum leves ocreas electro auroque recocto,
Haſtamque, & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus venturique inſcius ævi,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella,
Fecerat: & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere linguâ. (binas
Nec procul hinc Romam, & raptas ſine more Sa-
Conſeſſu caveæ, magnis Circenſibus actis,

allocuta eſt eum *talibus verbis, & ſe ultro exhibuit: ecce dona fabricata* per *artem mariti mei*, quam tibi *promiſeram: ne demceps, ô fili, timeas vocare ad pugnam, ſive Laurentes glorioſos, ſive ferocem Turnum.* Sic *dixit Venus, & venit in amplexum filii, & depoſuit arma fulgentia ſub quercu oppoſita. Ille Æneas gaudens muneribus Deæ & tanto honore, non poteſt ſatiari, & mittit oculos per ſingulas* partes, *& ſtupet: & ſumit in manus & brachia, caſſidem horrendam criſtis & ejicientem ignes, & gladium mortiferum, & loricam rigidam ære, cruentam, amplexam:* talem, *qualis eſt nubes cærulea, quando accenditur radiis Solis, & reſplendet procul: deinde ocreas politas electro & auro repurgato, & haſtam, & fabricam inenarrabilem clypei. Vulcanus, non imperitus vaticiniorum, nec inſcius futuri ſeculi, expreſſerat in illo* clypeo *res Italas & victorias Romanorum:* expreſſerat *illic totam ſeriem familiæ orituræ ab Aſcanio, & bella geſta per ordinem.* Expreſſerat *quoque lupam enixam jacere in virenti caverna Martis; duos infantes* huic *alludere pendulos ad mammas, & interritos ſugere altricem; illam reflexam collo tereti abblandiri* iis *alternis, & formare membra* eorum *linguâ. Nec longe inde appoſuerat Romam & Sabinas raptas abſque exemplo* in *cœtu cavea,* dum *agerentur magni* ludi *Circenſes:*

Addiderat;

NOTÆ.

610. *Egelido.*] Ambiguam hujus vocis eſſe poteſtatem exiſtimat Scaliger Poët. l. 6, 7. & modo negare, ut in *enodis*, G. 2. 78. modo augere, ut in *edurus*, G. 4. 145. Igitur *egelidus* modo eſt *tepidus*, modo *frigidus*. Cerdanus contendit ſemper eſſe *tepidum:* affertque è Catullo *egelidos tepores*, è Columella *egelidum ver, &c.* ſed afferimus etiam è Virgilio *egelidum flumen*, ex Auſonio *egelidum Iſtrum, egelidum Moſellam*, id eſt, *frigidum:* quis enim umquam fluvios vocavit *tepidos?* De *Laurentibus*, Æ. 7. 63. De *Cytherea*, Æ. 1. 261.

620. *Criſtis galeam, &c.*] *Criſtis*, id eſt, pennis avium, aut jubis equinis, igneo colore tinctis, è cono ſeu apice galeæ, in modum flammarum erumpentibus, Æ. 3. 468. De *electro*, ſupra, v. 402.

625. *Clypei textum.*] Quia è multis coriis, aut laminis compacti erant clypei.

629. *Stirpis ab Aſcanio, &c.*] De *Aſcanii ſtirpe*, Æ. 6. 763. & ſequent. De *lupa*, Romuli & Remi, Martis filiorum, altrice, Æ. 1. 278.

635. *Raptas ſine more Sabinas, &c.*] Romulus, cum, urbe condita, deeſſe ſuis civibus fœminas videret: ludos indixit, qui *Conſuales* tum, deinde *Circenſes* dicti ſunt: De *iis* & *cavea*, Æ. 5. 388. Ad eos cum convenissent vicini, præcipue ex urbe Sabinorum *Curibus*; eorum fœminæ raptæ ſunt à Romanis. Hinc bellum grave inter utramque gentem: quod inter Tatium Sabinorum regem & Romulum denique compoſitum eſt; ea lege, ut pars Sabinorum Romulorum in urbem Curibus commigrarent, in ea Tatius ac Romulus regnarent, urbs quidem à Romulo *Roma*, populus à Curibus *Curites* ſeu *Quirites* dicerentur. De *Curibus*, Æ. 6. 809.

& ſtatim novum bellum oriri inter *Romanos, & ſenem Tatium & Cures auſteres. Poſtea iidem reges, relicto prælio, erant ante altaria Jovis, armati & ferentes pateras: & ſanciebant inter ſe pacem ictâ porcâ. Non longe hinc quadrigæ concitatæ in oppoſitas* partes *dilacerabant Metium: tu vero Albane* debuiſſes *ſtare pactis: & Tullus per ſylvam trahebat viſcera hominis* illius *perjuri: & ſentes ſtillabant tincti ſanguine. Præterea Porſenna jubebat* Romanos *admittere Tarquinium expulſum, & cingebat urbem magna obſidione. Romani currebant ad arma pro libertate. Videres illum* Porſennam *ſimilem irato & ſimilem minanti:* ideo *quia Cocles audebat diruere pontem, & Cloelia trajiciebat flumen catenis fractis. In ſuprema* parte clypei *Manlius, defenſor arcis Tarpeiæ, erat ante templum, & Romuli.*

Addiderat: ſubitoque novum conſurgere bellum
Romulidis, Tatioque ſeni, Curibuſque ſeveris.
Poſt iidem inter ſe poſito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, pateraſque tenentes
Stabant: & cæsâ jungebant fœdera porcâ.
Haud procul inde citæ Metium in diverſa quadri-
Diſtulerant, (at tu dictis, Albane, maneres)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſylvam, & ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porſenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obſidione premebat.
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Aſpiceres: pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat:
Romuleoque recens horrebat regia culmo.

ſervabat altum Capitolium: & domus adhuc *nova rigeſcebat paleis*

NOTÆ.

641. *Cæsâ porcâ.*] Hanc formulam jungendi fœderis affert Livius, l. 1. quam tamen Hoſtilio Tullo tertio Romanorum rege antiquiorem fuiſſe innuit. Fecialis, miniſter ſanciendi fœderis ſic aiebat; *Si prior deſecerti publico conſilio, dolo malo: tu illo die, Jupiter, populum Romanum ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam. Id ubi dixit, porcum ſilice percuſſit.* Inde fœdus *ictum* dici ſolet.

642. *Metium in diverſa, &c.*] Cum Tullus Hoſtilius, tertius Romanorum rex, Albanos imperio ſuo ſubdidiſſet; ſuſceptoque adverſus Fidenates bello, Metius Suffetius Albanorum dictator Romanos in pugna deſeruiſſet: Tullus victor eum duobus curribus per quadrigas in diverſa raptis illigari ac diſcerpi juſſit; Albanam urbem diruit, cives Romam traduci.

646. *Tarquinium, &c.*] Tarquinius Superbus, rex ſeptimus, ob ſua filiique ſcelera pulſus eſt, Bruto & Collatino ducibus: Porſenna rex Etruſcorum eos reducere aggreſſus, Janiculum, partem urbis ad occidentalem Tyberis ripam, eidem ponte junctam Sublicio, occupavit.

650. *Cocles.*] Etruſcis in orientalem urbis partem irrumpere parantibus: Horatius Cocles, qui forte poſitus in ſtatione Sublicii pontis fuerat, ſolus iis obſtitit in ipſo pontis aditu, dum Romani à tergo pontem interrumperent. Quo diruto, armatus in Tyberim deſiluit, & multis ſuper incidentibus telis tranavit ſalvus ad ſuos.

651. *Cloelia.*] Cum de pacis conditionibus ageretur, datæque eſſent Porſennæ regi puellæ obſides, ut exercitum è Janiculo deduceret, Cloelia virgo, una ex obſidibus, fruſtrata lavandi prætextu cuſtodes ſuos, eorum equis conſcenſis, cum cæteris virginibus tranavit Tyberim: & repetita à rege, eidemque reddita, iterum ab eo propter virtutis miraculum libera dimiſſa eſt cum iis obſidibus quas voluit ipſa eligere. Hanc equeſtri ſtatua Romani donaverunt.

652. *Tarpeiæ Manlius, &c.*] Anno u. c. 364. Galli Senones, Brenno duce, cum, fuſis ad Alliam fluvium Romanis captaque urbe Roma, Capitolium obſiderent: & noctu in muros per præcipitia adreperent: anſeres, Junoni ſacri, quibus in ſumma fame obſeſſi pepercerant, clangore ſuo milites excitavere: hi Gallos repulerunt Marco Manlio duce, qui triennio ante conſulatum geſſerat. Galli deinde, poſt ſeptem menſium obſidionem, pacem ingenti auri pondere cum pacti eſſent, à M. Camillo Dictatore ſuperveniente cæſi ſunt & urbe pulſi. De *Tarpeio* ſeu *Capitolino* monte, ubi arx & templum Jovis, ſupra, v. 347.

654. *Romuleoque recens, &c.*] Caſa Romuli multiplex fuit, in Palatino monte una, ut monet Dionyſ. l. 2. altera in Capitolino: eaque, ut ferebant mores temporis, ſtramento & paleis tecta: quæ Ovidii, Senecæ, ac Vitruvii tempore adhuc ſupererat, & ad monumentum priſcæ frugalitatis colebatur. Ovid. Faſt. 3. 183. Senec. Controv. 9. Vitruv. l. 2. c. 1. *Recens* dicitur,

Atque

Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defenſi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea cæſaries ollis, atque aurea veſtis:
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quiſque Alpina coruſcant
Gæſa manu, ſcutis protecti corpora longis.
Hic exultantes Salios, nudoſque Lupercos,
Lanigeroſque apices, & lapſa ancylia cœlo
Extuderat: caſtæ ducebant ſacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis:
Et ſcelerum pœnas: & te, Catilina, minaci

Et illic anſer ex *argento, volans* in *aureis porticibus, monebat* canu *Gallos accedere ad portas: Galli accedebant per ſontes, &* jam *occupabant arcem, tuti tenebris & munere noctis caligioſa. Illis* erat *aurea coma, & veſtimentum aureum: ſplendebant ſagis virgatis: præterea colla candida cingebantur aureis* monilibus: *unuſquiſque librat manu duo gæſa Alpina, tecti clypeis longis* ſecundum *corpora. Inde ſculpſerat Salios ſaltantes, & Lupercos nudos, & acumina* pileorum *lanea, & ſcutula emiſſa è cœlo: ibant ad ſacrificia per urbem pudicæ matronæ in vehiculis penſilibus. Procul hinc adjicit quoque infernas plagas, profundos aditus Plutonis: & ſupplicia criminum: & te, ô Catilina,*

NOTÆ.

ratione ſculpturæ; quia cum recens à Vulcano ſculpta eſſet & ex auro efficta, videbatur fulgore ſuo referre rutilum quemdam horrorem recentium palearum, quibus tegebatur.

659. *Aurea cæſaries, &c.*] Habitus & arma Gallorum. I. *Aurea coma:* deſcribuntur enim à Livio & aliis comæ Gallorum promiſſæ & rutilatæ, ſeu flavæ. II. *Lactea colla:* candido etiam colore inſignes fuiſſe prædicantur, unde & nomen habuiſſe à γάλα, *lac.* III. *Aurea veſtis,* quam hic multi ſumunt pro *barba,* quia Lucretius, l. 5. 672. dixit, *impubem molli pubeſcere veſte.* Poteſt tamen intelligi de veſte interiore, cui ſagula ſuperinducta eſſent. IV. *Sagula.* Fuerunt *chlamys, ſagum, paludamentum,* ejuſdem prope formæ veſtes exteriores, breviores, apertæ, fibula circa dextrum humerum annexæ: ſed *paludamentum,* proprium imperatorum & longius; *ſagum & chlamys,* militum & brevius. Quidam volunt, *ſaga,* vel *ſagulæ* Gallorum, habuiſſe manicas, & fibulatas fuiſſe veſtes; ſed inſtar tunicæ inductas, apertas tamen ante pectus. *Virgata ſagula* dicuntur; id eſt, virgis ſive ſegmentis diſtincta, verſicoloribus, & in longum varia ſerie porrectis. V. *Torques* aurei, è collo penduli; quos apud Gallos in uſu etiam militari fuiſſe, patet ex Manlio Torquato qui nomen hoc obtinuit ob detractum in pugna Gallorum duci torquem, Æ. 6. 825. VI. *Gæſa;* haſtæ longiores, ſed leves & exiles, quæ binæ una manu ferri poterant. *Alpina* dicuntur: vel quia è ligno Alpinarum arborum: vel quia Gallorum propria, qui circa Alpinos montes habitabant. VII. *Scuta longa,* non clypei: *clypeus* enim rotundus eſt; *ſcutum* longius multo quàm latius.

664. *Lanigeroſque, &c.*] De *Saliis,* ſupra, v. 285. De *Lupercis,* v. 343. Sacerdotes porro, præcipue flamines, pileos geſtabant oblongos, quorum ex faſtigio virga eminebat, cui lana erat filo circumligata: quod ſi per æſtatem geſtare pileum moleſtius ducerent, filo illo caput circuibant, quod nefas eſſet eos nudo eſſe capite: hinc *Flamines* dicti, quaſi *Filamines;* & lana illa, *apex,* ab *apo,* quod eſt ab ἄπτω, *ligo.*

Lapſa ancylia, &c.] Scuta brevia, quaſi *amciſa,* id eſt, *circumciſa,* quod ovali-figura eſſent abſque angulis. Ovid. Faſt. 3. 377. *Atque ancyle vocat, quod ab omni parte reciſum eſt: Quemque notes oculis, angulus omnis abeſt.* Horum unum, regnante Numa, decidiſſe dicitur è cœlo: & edita vox: omnium potentiſſimam fore civitatem, quamdiu id in ea manſiſſet. Ideo Mamurius Veturius auctor fuit, ut ejuſdem modi fierent plura, quibus id miſceretur, ne internoſci cœleſte poſſet. Quod factum eſt, omniaque in ſacrario Martis repoſita, ſub cuſtodia Saliorum: qui certis diebus efferebant ea pulſabantque per urbem, ac deinde recondebant. Ovid. loco citato, &c.

666. *Pilentis matres, &c.*] Cum Camillus aurum Apollini Delphico voviſſet, bello Veienti, nec auri ſatis reperiretur: matronæ nobiles aurum illud ex muliebri mundo contulerunt: ob eamque munificentiam, is honor iis eſt habitus, ut *pilento* ad ſacra ludoſque veherentur. Ita Livius, ann. circiter v. c. 362. De *pilenti* vehiculi forma nihil reperio.

667. *Tartareas ſedes, &c.*] De *Tartaro,* Æ. 6. 134. De *Dite,* Plutone, G. 4. 467. De *oſtiis* inferorum, Æ. 6. 237.

668. *Catilina.*] *L. Sergius Catilina,* patriciâ familiâ vir, cum bis in petitione conſulatus repulſam tuliſſet: de cæde conſulum & ſenatus, de

Pendentem ſcopulo, furiarumque ora trementem:
Secretoſque pios, his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea, ſed fluctu ſpumabant cœrula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.
In medio claſſes æratas, Actia bella,
Cernere erat: totumque inſtructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Auguſtus agens Italos in prælia Cæſar,
Cum patrib⁹, populoque, Penatib⁹ & magnis Diis,
Stans celſa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.
Parte alia, ventis & Diis Agrippa ſecundis,
Arduus, agmen agens: cui, belli inſigne ſuperbũ
Tempora navali fulgent roſtrata coronâ.
Hinc ope barbaricâ variiſq; Antonius armis
Victor, ab Auroræ populis & litore rubro
Ægyptum viresque Orientis, & ultima ſecum

ſuſpenſum ex *imminente ſcopulo, & metuentem vultus furiarum: & pios ſegregatos ab* impiis, *& Catonem iis dicentem jus. Inter hæc apparebat late ex auro ſpecies inflati maris, at* aquæ *cœruleæ ſpumabant fluctu alto: & delphines circum lucidi argento agitabant in orbem mare caudis, & ſcindebant fluctus. In medio* mari *videre erat claſſes æratis* proris, *certamina Actiaca: & aſſexiſſes totum Leucaten ferveſcere pugnâ ordinatâ & undas reſplendere argento. Hinc* erat *Auguſtus Cæſar ducens ad pugnam Italos, cum ſenatoribus, & populo & Penatibus, & magnis Diis, erectus in puppe ſublimi: cui caput latum emittit geminas flammas, & paterna ſtella apparet* in *capite. Alia parte* erat *Agrippa, Diis & ventis propitiis ſublimis, impellens aciem: cui caput radiat roſtratum navali coronâ,* quod eſt *nobile monumentum victoriæ.*

Inde Antonius victor diverſis bellis & auxilio barbarorum, adducit ſecum Ægyptum, & robora Orientis, & extrema Bactra, ab uſque *gentibus Auroræ & mari rubro:*

NOTÆ.

incendenda urbe, opprimendaque republica conjuravit cum nobiliſſimis aliis compluribus viris: deprehenſus à M. Tullio Cicerone tum conſule, urbe excedere coactus eſt: ejus ſocii P. Lentulus & C. Cethegus prætores in carcere præfocati ſunt: ipſe commiſſâ in agro Piſtorienſi pugnâ victus & interfectus eſt, duce C. Antonio, Ciceronis collegâ, Anno u. c. 691. De *Furiis*, G. 3. 552.

670. *Catonem, &c.*] Non majorem, ſed minorem: ſi quidem Catilinæ & eorum temporum hic mentionem facit, quæ propius attigit minor Cato. De utroque, Æ. 6. 841. Hunc præficit juri dicundo apud pios homines in Elyſiis campis, ob ſeveram virtutem; non ut cum irrideat, quaſi hoſtem Julii Cæſaris, ut argutatur Cerdanus aliique.

673. *Delphines, &c.*] De *delphinibus*, Æ. 3. 427. De *Actio* promontorio Epiri, & *victoria* ibidem ab Auguſto relata, ibid. v. 270, 280. De *Leucate*, ibidem monte & inſula, v. 274. De *Auguſto*, Octaviani cognomine, Æ. 6. 792. De *Penatibus*, Æ. 2. 717. De *magnis* Diis, Æ. 3. 12.

680. *Tempora flammas vomunt.*] Aliqui referunt ad galeam, cujus conus criſtas habebat flammivomas, ut, v. 620. Alii ad diadema rutilis gemmis hinc inde diſtinctum. Alii ad Auguſti oculos, quos acres imprimis & igneos fuiſſe teſtatur Suetonius.

681. *Patrium vertice ſidus.*] Stella Julii Cæſaris: quæ, quia ejus in morte effulſerat, pro eo habita eſt, ideo ejus ſimulacris in capite impoſita, Ecl. 9. 46.

682. *Agrippa.*] *M. Agrippa*, omnium Auguſti operum ac victoriarum adminiſter, præcipue Actiaco bello. Ter conſul fuit, conſors Tribunitiæ poteſtatis cum Auguſto, gener ejuſdem, & adoptione filius. Obiit anno u. c. 742.

684. *Roſtrata coronâ, &c.*] Corona navalis aurea, in ſpeciem roſtrorum navalium conformata, data raro: primum à Pompeio Magno M. Varroni, bellis piraticis: ſecundo ab Auguſto M. Agrippæ, bellis Siculis adverſus Sextum Pompeium, quæ ille confecit extrema ad fretum Siculum pugna, anno u. c. 718. Plin. l. 16. 4.

686. *Victor ab aurora, &c.*] *M. Antonius*, omnium Julii Cæſaris expeditionum ſocius, ejuſdem in dictatura magiſter equitum, conſul anno u. c. 710. quo Cæſar occiſus eſt: ac deinceps triumvir cum Octaviano ac Lepido; multa eo in magiſtratu crudeliter egit; Brutum & Caſſium conjunctis cum Octaviano copiis vicit: mox ad bellum Parthicum & adminiſtrandum orientem profectus, Parthos quidem vicit per Ventidium

Bactra

Bactra vehit: ſequiturq; nefas! Ægyptia conjux.
Unà omnes ruere, ac totum ſpumare reductis
Convulſum remis roſtriſq; tridentib⁹ æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.
Stupea flamma manu, teliſque volatile ferrum
Spargitur: arva novâ Neptunia cæde rubeſcunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro:
Necdum etiam geminos à tergo reſpicit angues.
Omnigenumq; Deûm monſtra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contraq; Minervâ
Tela tenent: ſævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, triſteſque ex æthere Diræ,
Et ſciſſâ gaudens vadit Diſcordia pallâ.

& proh ſcelus! uxor Ægyptia ſequitur ipſum. Omnes videntur ſimul irrumpere, & totum mare ſpumare commotum remis revolutis & roſtris trifidis. Procedunt mari: diceres Cycladas erutas fluitare mari: aut excelſos montes congredi cum montibus: tanta eſt moles turritarum puppium unde homines imminent. Projicitur manu ignis in ſtupa, & ſpiculis volucre ferrum: campi Neptuni ruleſcunt novâ ſtrage. In medio Regina Cleopatra revocat acies patrio ſiſtro: & nondum adhuc ſpectat à tergo ſerpentes duos. Et portenta Deorum omnis generis, & latrator Anubis, ferunt arma adverſus Neptunum & Venerem, & adverſus Minervam: Mars exſculptus ferro ſævit in medio prælio, & funeſta Furia ex aere, & Diſcordia incedit gaudens lacerâ pallâ.

NOTÆ.

qui anno 716. de illis triumphavit: ſed ipſe ab iiſdem affectus variis cladibus, in Ægyptum ſeceſſit, amore Cleopatræ, Ægypti reginæ: quam cum orbis terrarum reginam conſtituere meditaretur, hoſtis à Senatu judicatus, victus eſt ab Octaviano apud Actium Epiri promontorium, anno u. c 723. ſequente anno captâ ab eodem Octaviano Alexandriâ, ſibi ipſe mortem intulit: Cleopatra cum Octavianum irretire amore ſuo non potuiſſet, verita ne in triumphum duceretur, aſpidis inter ficus deliteſcentis punctu ſibi mortem accerſivit. *Auroræ populos* vocat orientales. *Litus rubrum*, accolas maris rubri: quod Arabiam ad occidentem & meridiem alluit; & in ſinum influens, Aſiam ab Africa ſeparat, Ægyptumque prætexit ab oriente. *Bactra, orum*, urbs eſt præcipua Bactrianæ regionis, inter Parthiam ab occidente, Indiam ab oriente, Sogdianam à ſeptentrione, Aſiam à meridie. Ex iis omnibus regionibus auxilia ſecum habuit Antonius.

690. *Roſtriſque tridentibus.*] Ita legendum eſſe diximus, & explicuimus, Æ. 5. 143.

692. *Cycladas.*] Naves Antonii, magnitudine conſpicuas, comparat cum inſulis maris Ægæi *Cycladibus*, de quibus Æ. 3. 74. Cum autem dicat, *montes concurrere montibus altos:* innuit utriuſque exercitus naves mole ac turribus fuiſſe inſignes: ac præcipuum fuiſſe Antonianarum molem conſentiunt hiſtorici. De *Neptuno*, Æ. 1. 129.

696. *Patrio ſiſtro.*] *Siſtrum*, æreum crepitaculum, Ægyptiorum proprium, inſtar reticuli quo pilæ per ludum impelluntur, hoc fere modo compactum erat. Ærea lamina in ovalem figuram inflexa deſinebat in manubrium: hanc laminam tres quatuorve fidiculæ, item æreæ, hinc inde trajiciebant, laxis foraminibus inſertæ: ita ut, quoties ſiſtrum manubrio commovebatur, fidicularum capita crebro adictu ad laminam alliſi tinnitum ederent. Siſtri uſus præcipuus erat in ſacris Iſidis, Ægyptiæ Deæ, cujus ſimulacra ſiſtrum aliquando manu præferebant. Nomen à σείω, *quatio*. Atque ejus quidem crepitaculi ſonum levem fuiſſe neceſſe eſt; neque ſatis canorum aut gravem, ut naves à prælio revocare poſſet: quare hoc à Virgilio dictum puto per ironiam, ut eſt à Propertio quoque de Cleopatra dictum, l. 3. 9. 41. *Auſa Jovi noſtro latrantem opponere Anubim, Et Tyberim Nili cogere ferre minas, Romanamque tubam crepitanti pellere ſiſtro.*

698. *Omnigenumque Deûm, &c.*] Cicero de Nat. l. 3. 39. *Omne fere genus beſtiarum Ægyptii conſecrarunt.* Plutarchus numerat *felem, gryphem:* Plinius, *ſcarabæos:* Prudentius, *ſimiam:* alii, alias. Præcipua tamen eorum numina *Oſiris* rex, ejuſque uxor *Iſis*: & *Anubis* eorum vel filius, vel miles, vel ſatelles: ideo canino capite depictus; quia vel regem fide cuſtodiebat: vel venator erat; vel ejus, quaſi canis indagantis, operâ Iſis uſa eſt, in inveſtigandis mariti membris, à Typhone fratre decerptis. Vide Voſſium de Idol. l. 1. 27. De *Neptuno*, Æ. 1. 129. De *Venere*, Ibid. 260. De *Minerva*, Æ. 2. 31. De *Marte*, Marte, E. 9. 12.

701. *Ex æthere Diræ.*] *Furiæ*, de quibus, Æ. 6. 572. *Ex æthere:* tum quia volantes illic exſculptæ erant: tum quia apud ſuperos præſertim dicuntur *diræ*, Æ. 3. 211.

Quam

quam Bellona sequitur cum flagro cruentato. Actiacus Apollo videns ista tendebat arcum ex alto: hoc metu tota Ægyptus, & Indi, omnis Arabs, omnes Sabæi convertebant dorsum. Ipsa regina videbatur præbere vela ventis invocatis, & quamprimum laxare funes navium *solutos. Vulcanus fecerat illam inter strages, pallidam nece imminente, provehi fluctibus & Iapyge* vento: *ex adverso autem Nilum dolentem magno corpore, & aperientem plexus suos & tota veste* expansa *invitantem victos in sinum* suum *cæruleum & fluenta latebrosa. Sed Cæsar ingressus Romanos muros triplici triumpho, referebat Diis votum perenne,* nempe *trecenta templa ingentia per totam urbem. Viæ resonabant gaudio & ludis ac plausu: chorus matronarum* erat *in omnibus templis, & altaria* in *omnibus; ante altaria mactati juvenci tegebant terram. Ipse* Augustus *sedens in nivea porta candidi Apollinis,*

Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes.
Illam inter cædes, pallentem morte futurâ,
Fecerat ignipotens undis & Iapyge ferri:
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentemque sinus, & tota veste vocantem
Cœruleũ in gremium latebrosaq; flumina victos.
At Cæsar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, Diis Italis votum immortale sacrabat,
Maxima ter centum totam delubra per urbem.
Lætitiâ ludisque viæ plausuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnib⁹ aræ:
Ante aras terram cæsi stravere juvenci.
Ipse sedens niveo candentis limine Phœbi,

NOTÆ.

702. *Scissa discordia palla.*] Ut ipso habitu vim exprimat suam, quæ dividit animos, fœdera disrumpit. &c. De *Bellona*, Martis sorore, Æ. 7. 319. De *Apolline*, cui sacrum erat *Actium* promontorium, Æ. 3. 275. De *palla*, pallio muliebri, Æ. 1. 652.

705. *Indi, &c.*] Vel veri *Indi* Asiæ: siquidem posuit *Bactrianos* in auxiliis Antonii. Vel *Æthiopes*, Ægyptiis vicini, quos ab veteribus *Indos* etiam dictos esse ostendimus G. 2. 171. *Arabes*, ad orientem Ægypti. *Sabæi*, Arabes ad meridiem Arabiæ felicis, G. 1. 57.

710. *Iapyge.*] Vento, qui ab Apulia, Italiæ maxime orientali parte, flat recta in orientem, ideoque in Ægyptum. Dicitur *Iapyx* ab ipsa Apulia, quæ sic prius dicta fuit ab Iapyge, filio, juxta Plinium, Dædali; juxta Liberalem, Lycaonis. De *Nilo*, Ægypti fluvio, G. 4. 287.

714. *Triplici . . . . triumpho.*] Cæsar Octavianus, devictis imperii sui æmulis, tribus continuis diebus Romæ triumphavit, anno v. c. 725. Primo quidem die, de Salassis Alpinis populis, Dalmatis, Illyriis, Pannoniis: quos statim post oppressum Sext. Pompeium vicerat annis 719, & 720. partim per legatos, partim per se ipsum: præcipue Dalmatas, quo bello vulneratus fuerat. Altero die, de Cleopatra, apud Actium in Epiri litore superata, deque Macedonia, anno v. c. 723. mense Septembri. Tertio de Ægypto, post necem Antonii & Cleopatræ, captamque Alexandriam, subactâ, anno v. c. 724. mense Sextili: unde Octavianus postea, idemque mensis, Augusti nomine insigniti sunt, an. 727. Januar. mense.

715. *Diis Italis votum immortale, &c.*] *Trecenta*, id est, multa templa, quæ belli tempore voverat, variis Diis deinde consecravit, immortalia pietatis suæ monumenta. Ita enim Dio, l. 51. de iis quæ ab eo statim post triumphos edita sunt. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα διετέλεσε τὸ τε Ἀθήναιον, καὶ &c. *Deinde vero perfecit Minervæ templum . . . . & curiam Juliam in honorem patris sui factam dedicavit: in eaque collocavit simulacrum victoriæ . . . . Tarento advectum, & spoliis Ægyptiis decoratum. Julii quoque heroi sacrarium multis in eo sufferensis donariis ex præda Ægyptiaca exornavit. Multa etiam Jovi Capitolino, Junonique & Minervæ consecravit: cum ex Senatusconsulto omnia prius eorum in templis suspensa ornamenta, tanquam contaminata, essent detracta.* De ludis & sacrificiis publicis, ejus in honorem, & Romæ, & alibi institutis, multa addit. De *delubris*, Æ. 2. 225.

720. *Candentis limine Phœbi.*] Templo Apollinis, quod jamdiu inchoatum in Palatio, tandem cum bibliotheca dedicavit, anno v. c. 726. Nondum igitur perfectum erat triumphi tempore: sed Poeta ob vicinitatem temporum utrumque conjungit. *Candentis Phœbi:* è candido marmore Pari insulæ: nam Plinius, l. 36. 5. ait Augustum in Palatina æde Apollinis posuisse signa, Bupali & Anthermi, Chiorum fratrum, opere

Dona

Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam veſtis & armis.
Hic Nomadũ genus, & diſcinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Caraſque, ſagittiferoſque Gelonos
Pinxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
Extremiq; hominum Morini, Rhenuſq; bicornis,
Indomitiq; Dahæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia, per clypeum Vulcani, dona parentis
Miratur: rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque & fata nepotum.

conſiderat munera populorum & accommodat ea ad poſtes: nationes ſubactæ progrediuntur longa ſerie, tam diverſæ ſermone, quam more veſtium & armis. Hic Vulcanus ſculpſerat nationes Nomadum, & Afros diſcinctos: hic Lelegas, & Caras, & Gelonos ſagittis armatos. Euphrates fluebat jam mitior fluctibus, & Morini ultimi hominum, & Rhenus bicornis, & Dahæ antea invicti, & Araxes impatiens pontis. Æneas admiratur in clypeo Vulcani talia munera matris ſuæ: & lætatur ſpecie rerum quas *ignorat, impenſus humero & gloriam & famam poſterorum.*

NOTÆ.

perfecti: qui candido tantum ac Pario marmore utebantur.

721. *Dona recognoſcit populorum, &c.*] *Coronas aureas*, quas victoribus Romanis imperatoribus & ſociæ & vectigales provinciæ gratulationis ergo mittebant; non vero victæ gentes ad redimendam vitam, ut fabulatur Servius. Tales juxta Livium Quinctius Flamininus prætulit in trumpho centum quatuordecim: Scipio Aſiaticus ducentas triginta quatuor: Julius Cæſar juxta Appianum bis mille octingentas viginti duas. Coronarum loco pecunia deinceps ab imperatoribus exacta eſt, quod *aurum coronarium* dicebatur. Talem exegit Cæſar ab ipſâ urbe Roma, cum ex Aſia victo Pharnace rediiſſet: ex Dione, l. 42. Plerumque offerebantur deinde coronæ illæ Diis, præcipue Jovi Capitolino: Cæſar ſuas poſt triumphum vendidit, conflatamque inde pecuniam militibus diſtribuit. Octavianus, juxta Dionem, ex Italiæ civitatibus noluit accipere: alias quas à ſociis accepit, poſtibus templorum videtur appendiſſe, juxta Virgilium.

724. *Hic Nomadum genus.*] Triumphos Octaviani deſcribit, qua in pompa ſubactarum gentium captivi duces currum ſubſequebantur. I. *Nomadæ*, vel *Numidæ*: Africana gens, ad occidentem Carthaginis, quorum caput *Cirta*, nunc *Conſtantine*: ob paſtoralem vitam ita dicti à νομὴ, *paſtus*. II. *Afri diſcincti*: id eſt, vel *ignavi*, & labori minime aſſueti; quia qui ſe ad opus parant, accingunt veſtem altius: vel revera *juventibus veſtibus induti*: hunc enim fuiſſe habitum Afrorum innuit Milphio Plauti, ſic Pœnum alloquens in Pœnulo, Act. 5. ſc. 2. v. 48. *Tu qui zonam non hales, quid in hanc veniſtis urbem, aut quid quæritis?* III. *Geloni*: populi, vel Scythiæ, vel Thraciæ, G. 1. 115. IV. *Leleges*: vagi Aſiæ minoris populi, qui ab Homero ad meridiem Æolidis circa ſinum Adramyttenum collocantur: ab aliis cum Caribus confunduntur, aut eis ut ſocii permiſcentur. V. *Cares*, regionem occupant Aſiæ, ad meridiem Ioniæ, ad occidentem Lyciæ, ad ſeptentrionem Doridis, nunc *Adanelli*. VI. *Morini* populi in ea parte Belgicæ Galliæ, quæ proxime ad Britanniam magnam accedit, & ad fretum quo Britannicus oceanus cum Germanico commiſcetur: unde *extremi dicuntur* in ea parte: horum caput fuit Tarvanna, *Teroüanne*, nunc diruta, in Picardiæ & Arectici confinio. De Morinis triumphavit Caius Carinas, eodem anno ac die quo primum triumphum duxit Octavianus. VII. *Dahæ*, vel *Daæ*: Scythicum genus dicuntur à Stephano: & à Pomponio Mela collocantur in Aſia; non longe a Scythis, circa Oxum fluvium: inter Bactrianos & Sogdianos: quod ſi ita eſt, fuerunt illi inter Auguſti captivos cum Bactrianis Antonii ſocios. VIII. *Euphrates*, fluvius Armeniam & Meſopotamiam alluens: de eo G. 1. 509. Quid apud illum geſſerit Octavianus, G. 4. 561. IX. *Rhenus bicornis*, de eo Ecl. 10. 47. Hunc belli cauſa trajeciſſe ſecundus Romanorum Agrippa dicitur à Dione, & triumphum tamen neglexiſſe, anno u. c. 717. X. *Araxes*, ex Armeniæ montibus per mediam in mare Caſpium influens, placido primum fluxu; ſed ubi in aſperiora devenit, ingenti impetu ac fragore: ut habet Pomponius Mela, l. 3. 5. De ejus pontibus ita Servius: *Quem pontibus nixus eſt Xerxes conſcendere: vel cui Alexander magnus pontem fecit, quem fluminis incrementa ruperunt: quem poſtea Auguſtus firmiore ponte ligavit.* At de ponte quidem Alexandri loquitur Iſidorus, l. 13. 21.

724. *Mulciber*] Vulcanus, ita dictus à *mulcendo* ac temperando ferro.

730. *Ignarus.*] Quamvis enim his imaginibus delectabatur, tamen quid iliæ repræſentarent cognoſcere non poterat.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS, LIBER IX.

ARGUMENTUM.

Æneâ conquirendis auxiliis apud Arcadas ac Tuſcos occupato, Turnus admonetur à Junone per Iridem, ut in caſtrenſia novæ Trojæ munimenta impetum faciat. Trojanis, ex Æneæ præſcripto, non egredientibus ad pugnam, Turnus eorum naves, oppidi lateri admotas, parat incendere: ſed illæ, cum ex Idææ ſylvæ materia fabricatæ olim fuiſſent, Idææ matris beneficio mutantur marinas in Nymphas: tum, nocte imminente, circa oppidum excubiæ diſponuntur. Interim Trojani, de revocando per nuncios Æneâ ſolliciti, dum inter ſe conſultant, Niſus & Euryalus, par nobile amicorum, ultro ſuſcipiunt hanc provinciam: laudati ab Aſcanio, dimiſſique, cædem Rutulorum nocte magnam faciunt: eorumque ſpoliis induti dum pergunt porro, à Latinis equitibus obviis occiduntur: capita haſtis affixa, & in caſtris erecta, agnoſcuntur procul à Trojanis, & ingentem in oppido luctum excitant, præſertim matris Euryali. Turnus oppugnationem mane inſtaurat. Aſcanius Numanum inſolentius illudentem, emiſſâ è muris ſagittâ, configit. Quo ſucceſſu elati Pandarus & Bitias portas recludunt, & Rutulos ſubeuntes magna ſtrage propellunt. Turnus facto impetu tandem irrumpit, ſed clauſis portis, hoſtium multitudine circumventus, paulatim recedit in eam oppidi partem quam Tyberis alluebat, & ut erat armatus in flumen deſiliens ad ſuos natatu revertitur.

INTERPRETATIO.

Ac dum iſta fiunt in regione longe remota: Juno filia Saturni miſit è cœlo Irim ad audacem Turnum. Turnus forte quieſcebat tunc apud ſylvam Pilumni abavi, in valle ſacra. Ad quem filia Thaumantis ita locuta eſt ore roſeo: Turne, ecce tempus revolutum exhibuit ſponte id, *quod nullus Deorum auderet polliceri tibi cupienti.*

ATque ea diverſa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat.
Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore locuta eſt:
Turne, quod optanti Divûm promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit ultro.

NOTÆ.

1. *Diverſa parte.*] In Etruria, apud urbem Cære, Æ. 8. 479. De *Iride, Thaumantis filia*, Æ. 4. 700.

3. *Parentis Pilumni.*] At Pilumnus dicitur, Æ. 10. 76. Turni *avus*, ibid. 619. Turni *quartus pater*, id eſt, *abavus*. Igitur: vel *parens* ſumitur hic generatim, quomodo dicimus *parentes majoresque*, quocumque gradu diſtent à nobis: vel, ut ait Servius, *Pilumnus* commune fuit familiæ cognomen, à Primo Pilumno derivatum in poſteros, ut Cæſarum à primo Cæſare. Sto in prima ſententia: quia ſolus Pilumnus, caput gentis, Deus habitus eſt, ut locis illis videbimus; ideoque luco ſeu ſylvâ ſacra donatus.

4. *Sedebat.*] Vel *feriabatur* ad ejus tumulum: ſcripſit enim Cicero, De Leg. l. 2. 55. *Danicalibus feriis reſideri mortuos.* Ita Turnebus. Vel ſimpliciter *otiabatur.* Ita Donatus. Vel *deliberabat* ſecum de rerum ſuarum ſtatu.

Æneas,

Æneas, urbe, & ſociis, & claſſe relicta,
Sceptra Palatini ſedemque petit Evandri.
Nec ſatis: extremas Coriti penetravit ad urbes:
Lydorumque manum, collectos armat agreſtes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poſcere currus.
Rumpe moras omnes, & turbata arripe caſtra.
Dixit, & in cœlum paribus ſe ſuſtulit alis,
Ingentemq; fugâ ſecuit ſub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, dupliceſque ab ſidera palmas
Suſtulit, ac tali fugientem eſt voce ſecutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempeſtas? medium video diſcedere cœlum,
Palanteſque polo ſtellas: ſequar omina tanta,
Quiſquis in arma vocas. Et ſic effatus, ad undam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa Deos orans: oneravitque æthera votis.
Jamq; omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictaï veſtis, & auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coërcent
Tyrrheidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges: aut pingui flumine Nilus,
Cum refluit campis, & jam ſe condidit alveo.

Æneas, relicta urle & ſociis & navibus, adivit regnum & regionem Evandri Palatini. Nec id *ſatis* eſt: *ivit ad ultimas urbes Coriti: & armat multitudinem Tyrrhænorum, ruſticos congregatos. Quid deliberas? jam tempus* eſt *vocare equites & currus. Amputa omnem moram, & invade caſtra territa.* Sic *locuta* eſt, *& alis æqualibus exiulit ſe ad cœlum, & in fuga ſignavit magnum arcum ſub nubibus. Juvenis* Turnus *agnovit* eam, *& porrexit ambas palmas ad aſtra, & proſecutus eſt abeuntem talibus verbis: ô Iri, ornamentum aëris: quis miſit te lapſam è nubibus ad me in terras? unde ſubito hæc facies* cœli *tam ſplendida? cerno medium cœlum hiare, & ſidera errantia cœlo. Parebo tantis monitis, quicumque* Deorum *hortaris me ad bellum. Atque ita locutus, progreſſus* eſt *ad fluvium, & exiulit e ſuperficie fluvii aquam, multa petens à Diis: & replevit cœlum votis. Et jam totus exercitus procedebat agris patentibus, frequens equis, abundans veſtibus verſicoloribus & auro. Meſſapus regit prima agmina, filii Tyrrhei ultima: Turnus rex excurrit in medio exercitu, attollens arma, & excedit* alios *toto capite. Veluti profundus Ganges creſcens cum ſilentio ſeptem fluviis placidis: aut* veluti *Nilus fœcundus aquis, quando refluit* ex *agris & jam incluſit ſe* ſuo *alveo.*

NOTÆ.

9. *Palatini, &c.*] De *Evandro, Palatini* montis incola, Æ. 8. 51. In eo monte deinde ſtructa eſt Roma, in eo Romulus unam è pluribus ſuis habuit domum, Cæſar quoque Octavianus habuit ſuam: unde imperatorum ædes, ubicumque eſſent, *palatia* vocata ſunt.

10. *Coriti, &c.*] Urbs eſt Tuſciæ, à Coriti rege fundata, nunc *Cortona*, Æ. 3. 170. De *Lydis*, Tuſciæ colonis, de Lydia, Æ. 2. 781. Æ. 8. 479.

13. *Caſtra.*] Novam Trojam, tumultuario opere munitam ab Æneâ, ad oſtium orientale Tyberis, Æ. 7. 157.

23. *Hauſit de gurgite lymphas.*] Ut lotis manibus purius precaretur. Sic Æneas, Æ. 8. 69. De genitivo *pictaï*, Æ. 3. 354. De *Meſſapo*, Æ. 7 691. De *Tyrrhæo*, & ejus filiis, Ibid. 483.

30. *Ceu ſeptem ſurgens, &c.*] *Ganges*, fluvius mediam Indiam interſecans, ac duas in partes dividens: influens in Oceanum meridionalem uno quidem oſtio; ſed cui tam multæ objacent inſulæ, ut oſtium illud inſulis interciſum, multiplex dici poſſit. Nilus modo exundare certis temporibus dicitur apud Solinum, c. 55. De *Nilo*, ejuſque ſeptem oſtiis & benefica exundatione, G. 4. 287. Comparat igitur Virgilius Turni exercitum è multis Italiæ populis, qui prius diſperſi per agros vagabantur, nunc in unum collecti inſtructa acie incedunt non ſine majeſtate & ſilentio; cum his duobus fluviis, non exundantibus quidem, ſed poſt exundationem è campis in alveum refluentibus. Quidam voces illas, *ſeptem ſurgens ſedatis amnibus*: non de ſeptem oſtiis, quibus Ganges deſcendit potius in mare, quam *ſurgit*; ſed melius explicant de fluviis compluribus, qui in eum influunt, & quorum ſocietate intumeſcit ac vere *ſurgit*: quo ſenſu *ſeptem*, erit pro incerto quolibet numero qui ſæpe à poëtis per *ſeptenum* aut *centenum* exprimitur.

Hic

Hic ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab adverſâ conclamat mole Caïcus:
Quis globus, ô cives, caligine volvitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros.
Hoſtis adeſt, eja. Ingenti clamore per omnes
Condunt ſe Teucri portas, & mœnia complent.
Namq; ita diſcedens præceperat optimus armis
Æneas: ſi qua interea fortuna tuiſſet;
Ne itruere auderent aciem, neu credere campo:
Caſtra modo & tutos ſervarent aggere muros.
Ergo, etſi conferre manum pudor iraq; monſtrat;
Obiiciunt portas tamen, & præcepta faceſſunt,
Armatique cavis expectant turribus hoſtem.
Turnus, ut antevolans tardum præceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus; & urbi
Improviſus adeſt: maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtâq; tegit galea aurea rubrâ.
Ecquis erit mecũ, ó juvenes, qui primus in hoſtem?
En, ait: & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ: & campo ſeſe arduus infert.
Clamore excipiunt ſocii, fremituque ſequuntur
Horriſono. Teucrûm mirantur inertia corda:
Non æquo dare ſe campo, non obvia ferre (huc
Arma viros; ſed caſtra fovere. Huc turbidus atque
Luſtrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus inſidiatus ovili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpeſſus & imbres,
Nocte ſuper media: tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper & improbus irâ
Sævit in abſentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ſiccæ ſanguine fauces.
Haud aliter Rutulo muros & caſtra tuenti
Igneſcunt iræ, & duris dolor oſſibus ardet:

Tunc Trojani procul vident nimbum repentinum colligi ex *obſcuro pulvere, & caliginem induci in agros. Primus Caicus vociferatur ex aggere oppoſito: O cives! quantus globus nigræ caliginis accedit* ad nos? *afferte arma celeres, date ſpicula, conſcendite mœnia: hoſtis inſtat, agite. Omnes Trojani* cum *magna vociferatione includunt ſe intra portas, & replent munimenta. Quippe Æneas peritiſſimus militaris rei ſic abiens juſſerat: ſi caſus aliquis ejuſmodi contingeret, interim* dum *aberat: ne auderent ordinare exercitum, neve committere* in *campum: tantummodo tuerentur caſtra & muros defenſos munimentis. Itaque, licet pudor & furor hortentur eos conſerere manus; tamen opponunt portas, & exequuntur mandata Æneæ, & armati expectant hoſtem in mediis turribus. Turnus, cum antecurrens progreſſus eſſet lentiorem turmam, ſi[c] ut viginti equitibus electis; ita acceſſit* ad *urbem inexpectatus: Thracius equus maculoſus albo fert eum, & caſſis aurea inumbrat criſtis rubris. O juvenes, inquit, quis erit veſtrum, qui primus in hoſtem* irruet *mecum? ecce.* Sic *ait, & evibrans jaculum projicit in aërem,* quaſi *initium prælii: & altus immittit ſeſe in campum* junctum urbi. *Socii ſuccedunt* ei cum *clamore, & ſequuntur ululatu terribili. Mirantur deſides animos Trojanorum: homines* illos *non exhibere ſe in æquam planitiem, non inſerre arma oppoſita; ſed inſidere caſtris.* Turnus *iratus huc & illuc circuit equo muros, & veſtigat ingreſſum per loca inacceſſa. Et veluti quando lupus ſub mediam noctem inſidians ovili pleno frendet prope ſepta, paſſus ventos & pluvias:* tunc *agni ſecuri ſub matribus emittunt balatum: ille* vero *acer & percitus irâ furit adverſus abſentes: furor edendi auctius ex longo* tempore, *& guttur ſitiens ſanguinis vexat* eum. *Non aliter furor inflammatur Rutulo, conſideranti muros & caſtra & indignatio augeſcit* in *oſſibus duris:*

NOTÆ.

49. *Thracius.*] De *equo* ejuſdem modi, Æ. 5. 566. De *Thracia* equorum ferace, Æ. 3. 14. De *criſtis galearum*, Æ. 3. 468.

56. *Æquo campo.*] Vel *plano:* vel potius, *ubi pari periculo, pari pugnæ modo,* decertare poſſent. De verbo *luſtro*, pro *circumeo*, Æ. 1. 612.

60. *Caulas.*] *Caula*, ſtabulum ovium, è Græco αὐλή.

63. *In abſentes.*] In agnos à ſeipſo per ſepta disjunctos.

Quà

Qua tentet ratione aditus; & qua via clauſos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Claſſem, quæ lateri caſtrorum adjuncta latebat,
Aggeribus ſeptam circum & fluvialibus undis,
Invadit: ſocioſque incendia poſcit ovantes:
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero incumbunt: urget præſentia Turni,
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, & commixtam Vulcanus ad aſtra favillam.
Quis Deus, ô Muſæ, tam ſæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite: priſca fides facto, ſed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas claſſem, & pelagi petere alta parabat:
Ipſa Deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem: da, nate, petenti;
Quod tua chara parens domito te poſcit Olympo.
Pinea ſylva mihi multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit ſumma, quò ſacra ferebant,
Nigranti picea trabibuſque obſcurus acernis.
Has ego Dardanio juveni, cum claſſis egeret,
Læta dedi: nunc ſollicitam timor anxius urget.
Solve met⁹, atq; hoc precib⁹ fine poſſe parentem:
Ne curſu quaſſatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur: profit noſtris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui ſidera mundi:
O genitrix, quò fata vocas? aut quid petis iſtis?
Mortalíne manu factæ immortale carinæ
Fas habeant? certuſque incerta pericula luſtret
Æneas? cui tanta Deo permiſſa poteſtas?

quemodo quærat ingreſſum; & qua parte *via* aliqua *extrahat* ex *aggere Trojanos incluſos, & inducat* eos *in planitiem. Impugnat claſſem circum defenſam munimentis & aquis fluvialibus, quæ latebat admota lateri caſtrorum: & vocat ad incendium ſocios gaudentes, &* ipſe *ardens armat manum pinu flammanti. Tunc autem dant ſe* operi: *præſentia Turni incitat eos, & omnis juventus armatur nigris facibus. Rapuerunt* titiones *è focis: tæda fumifera emittit ad ſidera lucem piceam, & ignis mixtam favillam. O Muſa, quis Deus abduxit à Trojanis incendia tam crudelia? quis depulit tantas flammas à navibus? dicite* hoc: *antiqua* eſt *certitudo* hujus *facti, tamen fama* ejus eſt *æterna. Tempore quo Æneas primum ſtruebat naves in Ida* monte *Phrygiæ, & parabat* ſe *ad eundum* in *extrema* ſpatia *maris: ipſa Berecynthia mater Deorum dicitur allocuta magnum Jovem his verbis: ô fili, concede* matri *precanti, quod dilecta mater tua petit à te* poſt *cœlum ſublatum. Sylva pinea chara per multos annos fuit mihi, lucus in ſupremo vertice, umbroſus piceis opacis & truncis acernis: quem* in locum *inferebant ſacrificia. Ego lata conceſſi has* arbores *Trojano juveni, quando* indigebat *navibus: nunc metus anxius habet me ſollicitam. Expelle timores* meos, *& permitte matrem hoc poſſe precibus* ſuis: *ne* naves illæ *deficiant, fracta ulla navigatione aut vi ventorum: profit* ipſis, eas *natas* eſſe *in montibus noſtris. Filius, qui volvit aſtra mundi,* reſpondet *illi ex adverſo: O mater! quo vertis fata, aut quid rogas his* verbis? *an naves fabricatæ manu mortali obtinebunt jus immortalitatis? & Æneas ſecurus adibit pericula dubia? cui Deo conceſſa* eſt *tanta facultas?*

NOTÆ.

68. *In æquor.*] In campum, Æ. 2. 780.

70. *Aggeribus, &c.*] Situm deſcribit novæ Trojæ, Æ. 7. 157. De *aggere*, infra, v. 142.

75. *Focos.*] Quos excitaverant, ad accendendas arbores pinguis naturæ; quales ſunt pinus, tæda, Eclog. 7. 49. Tamen tæda pro qualibet face ſumi poteſt. De *Vulcano* pro igne, G. 1. 295.

79. *Priſca fides, ſed, &c.*] Etſi factum ob vetuſtatem multis ſubobſcurum ſit; fama tamen ejus non periit, ſed vigebit ſemper. De *Ida*, Troadis monte, Æ. 2. 801. De *navibus Æneæ*, ibidem ſtructis ad fugam, Æ. 3. 6. De *Berecynthia*, Cybele, Æ. 6. 784. De *arce*, pro montis cacumine, G. 4. 461. *Picea*, arbor reſinam ferens, G. 2. 257. *Trabes acernæ*, ex *acere* arbore, *erable*.

Imo

ego potius quondam, postquam functæ iis periculis attigerint terminos & portus Italos: quæcunque evitaverit fluctus, & tulerit principem Trojanum ad campos Laurentes; huic auferam speciem mortalem & imperabo has esse Deas vasti maris: qualis Doto filia Nerei, & Galatea scindunt pectore mare spumosum. Sic locutus erat, & ad voluit esse certum, per fluvios fratris inferni, per ripas fluentes pice & nigro vortice: & commovit nutu totum cœlum. Ergo promissa dies advenerat, & Parcæ consummaverant tempus constitutum: quando impugnatio Turni movit matrem Berecynthiam, ut averteret faces à navibus sibi sacris. Tunc primum novum lumen illuxit oculis Trojanorum, & magna nubes visa est ab oriente trajicere cœlum, & simul chori Idæi: deinde vox terribilis emittitur per aërem, & implet turmas Trojanorum ac Rutulorum: ô Trojani, ne properate tueri meas naves, & ne armate manus vestras: prius permittetur Turno succendere mare, quam pinus mihi dicatas. Vos ite liberæ, ite Nymphæ maris: mater Deorum id imperat. Et statim singulæ naves alscindunt suos funes è litoribus: & more delphinorum mersis rostris quærunt profundum mare. Deinde (prodigium admirabile) referunt se totidem vultus puellares, & currunt mari; quot ærata naves antea tulerant ad litora. Rutuli animo horruerunt: ipse Messapus territus est equis commotis: fluvius quoque Tiberinus sistit raucum immurmurans, & refert cursum à mari. Non tamen repressa est confidentia Turni audacis. Ultro excitat verbis animos suorum, & ultro eos objurgat: hæc prodigia sperant Trojanos: ipse Jupiter auferat illis subsidium consuetum: naves non expectant arma nec incendia Rutulorum. Itaque mare jam impenetrabile est Trojanis,

Imo, ubi defunctæ finem portusque tenebunt
Ausonios: olim quæcunque evaserit undis,
Dardaniumq; ducem Laurentia vexerit arva;
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse Deas: qualis Nereïa Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum, Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas,
Annuit: & totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promissa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant: cum Turni injuria matrem
Admonuit sacris ratibus depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab Aurora cœlum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum Rutulorumq; agmina complet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno
Quàm sacras dabitur pinus. Vos ite solutæ,
Ite, Deæ pelagi: genitrix jubet. Et sua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis:
Delphinumque modo demersis æquora rostris
Ima petunt. Hinc virgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontoq; feruntur;
Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.
Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans, revocatq; pedem Tyberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monstra petunt: his Juppiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,

NOTÆ.

99. *Ausonios, &c.*] Æ. 7. 54. *Dardanium ducem*, Æ. 1. 239. *Laurentia arva*, Æ. 7. 63. *Doto, Galatea*: Nymphæ marinæ, Nerei filiæ: Ecl. 7. 37. De *Styge* fluvio, & cur Dii *per Stygia jurare* soleant, G. 3. 551. De *Olympo*, Ecl. 5. 56. De *Parcis*, Æ. 1. 26.

112. *Idæique chori*] *Corybantes, Curetes, Dactyli*, Cybeles ministri: qui cymbalis æreis ea in nube circa Cybelen perstrepebant, Æ. 3. 111.

114. *Ne trepidate.*] Vox illa non semper metum solum significat; sed festinationem at tumultuationem: ut patet ex G. 4. 69. De *Delphinibus*, Æ. 5. 594. De *proris navium æratis*, Æ. 3. 113. De *Tyberino*, Deo fluvii, Æ. 8. 31.

130. *Rutulos.*] Æ. 7. 794. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

Nec ſpes ulla fugæ: rerum pars altera adempta eſt:
Terra autem in manibus noſtris: tot millia gentes
Arma terunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ ſe jactant, reſponſa Deorum.
Sat fatis Veneriq; datum, tetigere quod arva
Fertilis Auſoniæ Troës: ſunt & mea contra
Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem,
Conjuge præreptâ. Nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſolitſque licet capere arma Mycenis.
Sed periiſſe ſemel ſatis eſt? peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitus modo non genus omne peroſos
Fœmineum. Quibus hæc medii fiducia valli,
Foſſarumque moræ, leti diſcrimina parva,
Dant animos: an non viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu conſidere in ignes?
Sed vos, ó lecti: ferro quis ſcindere vallum
Apparet, & mecum invadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros: addant ſe protinus omnes
Etruſci ſocios: tenebras & inertia furta
Palladii, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Ne timeant: nec equi cæca condemur in alvo.
Luce palam certum eſt igni circundare muros.
Haud ſibi cum Danais rem faxo & pube Pelaſga
Eſſe putent, decimum quos diſtulit Hector in annum.

nec ulla ſpes fugiendi ſupereſt ipſis: *pars altera mundi ablata eſt* ipſis: *terra vero* eſt *in poteſtate noſtra: tam multa* ſunt *millia nationum Italarum* quæ *inferunt* iis *bellum. Nullatenus terrent me fatalia oracula Deorum, ſi Trojani prædicant aliqua pro ſe: ſatisfactum eſt fatis & Veneri, ex quo Trojani attigerunt agros fœcundæ Italiæ: ſunt quoque mihi fata mea adverſus* illa, nempe *evertere bello gentem impiam*, ſi quidem *erepta* eſt mihi *ſponſa. Nec iſta indignatio movet ſolos filios Atrei, aut licitum eſt ſolis Mycenis ſumere arma. At* nonne *ſatis eſt* iis *ſemel periiſſe? ſatis eſſet, non adhuc omnino abhorrentibus à muliebri genere, peccaſſe prius.* Illi, *quibus hæc tutela aggeris interjecti, & foſſæ* nos *remorantes*, quæ *parum diſterminant* eos *à morte, augent audaciam: nonne viderunt muros Troiæ, ſtructos manu Neptuni, collabi in flammas? at vos, ó ſelecti* ſocii, dicite: *quis parat evertere ferro vallum, & quis impugnat mecum caſtra timida? non eſt opus mihi contra Trojanos armis Vulcani, non mille navibus: ſtatim adjungant ſe* illis *omnes Tuſci ſocios:*

ne metuant noctem, & ignavum furtum Palladii, occiſis cuſtodibus ſupremæ arcis: nec occultabimur in obſcuro utero equi: ratum eſt cingere muros ignibus palam de *die. Faciam ne exiſtiment ſibi negotium eſſe cum juventute Pelaſga & Achivis, quos Hector protraxit* uſque *ad decimum annum.*

NOTÆ.

131. *Rerum pars altera.*] Inferioris orbis, qui ex aqua & terra conglobatur.

134. *Phryges.*] Trojani, qui per contemptum ſic appellabantur, ob Phrygum mollitiem, Æ. 1. 385.

138. *Atridas.*] Atrei, Mycenarum regis, filios: *Agamemnona*, Æ. 3. 54. & *Menelaum*, Æ. 2. 264. Qui ob raptam à Paride Trojano Helenam, Menelai conjugem, Græciam univerſam in Trojanos concitarunt. De *Mycenis*, Peloponneſi urbe, Æ. 1. 288.

140. *Sed periiſſe ſemel, &c.*] Conciſa admodum ſententia, ideoque ſubobſcura: quæ juxta traditam interpretationem ſic fuſius explicari poteſt. *Nonne ſufficit ipſis jam ſemel periiſſe, propter amorem fœminarum:* certè quicunque alii nondum odiſſent penitus omne genus fœmineum; iis ſatis fuiſſet peccare prius: id eſt, *ſatis eſſet peccaſſe prius:* ſive, ſatis eſſet memoria prioris peccati & pœnæ, ut ab amore fœminarum averterentur: non iterum idem peccarent, & novam ſibi perniciem accerſerent.

142. *Valli.*] Dicitur *vallum* & *vallus. Vallum*, munimentum eſt; ex aggeſta terra, quæ proprie *agger* dicitur; & ſudibus ſive palis, qui proprie dicuntur *valli*, quibus terra aggeſta cohibetur. De *Trojæ muris à Neptuno fabricatis*, Æ. 2. 619.

148. *Armis Vulcani.*] Duo videtur dicere: & ſe non egere armis à Vulcano fabricatis, qualia Achilles habuit, Æ. 8. 383. nec ſe uſurum proprio enſe, quem habuit ipſe Turnus, à Vulcano item conflatum, Æ. 12. 90. De *mille carinis* Græcorum ad Trojam, Æ. 2. 198. De *Etruſcis*, Æ. 8. 479. De *nocturno furto Palladii* Trojani, facto ab Ulyſſe & Diomede, Æ. 2. 166. De *equo Trojano*, & Græcis eo incluſis, Æ. 2. 260. De *Danais*, Æ. 1. 34. De *Pelaſgis*, Theſſalis, Ibid. v. 628. De *Hectore*, Priami filio, Ibid. v. 487.

Jam vero, siquidem optima pars diei lapsa est: quod restat, ô viri, re feliciter inchoatâ, reficite hilares corpora, & parati expectate prælium. Interim committitur Messapo cura collocandi ad portas stationes vigilum, & circundandi munimenta ignibus. Quatuordecim Rutuli electi sunt qui observent muros cum militibus: illos vero singulos sequuntur, centum juvenes purpurati cristis & fulgentes auro. Divagantur, & succedunt sibi invicem, & projecti in gramina vacant compotationi, & exhauriunt pocula area. Micant ignes: vigiles transigunt noctem insomnem ludendo. Trojani prospiciunt ista desuper ex aggeribus, & servant armis summas partes murorum: præterea pavidi metu circumspiciunt portas, & firmant pontes ac propugnacula: habent *arma expedita. Urgent Mnestheus & ardens Serestus: quos pater Æneas, si* res *adversa aliquando* id *exigerent, jusserat esse moderatores juventum & administros rerum. Quodlibet agmen, per sortem* exponens se *periculo, excubat per muros, & variat vices,* secundum id *quod unicuique* contigit *servandum. Nisus, filius Hyrtaci, ardentissimus in bello, quem Ida venatrix dederat Æneæ comitem, promptum jaculo & sagittis levibus, erat custos portæ: prope eum* erat *Euryalus quo nullus alius Trojanorum formosior fuit, nec tulit arma Trojana; puer notans vultum imberbem primâ juventute. Erat illis amor mutuus, & simul* solebant *currere ad pugnam: tunc etiam servabant portam communibus excubiis. Nisus dixit: Euryale, an Dii immittunt animis hunc ardorem? an sua cupido ardens fit unicuique Deus? jamdiu animus suggerit mihi aggredi, aut certamen, aut aliquid magnum; nec contentus est hoc otio tranquillo. Vides, qua confidentia rerum occupet Rutulos:*

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei:
Quod supereſt, læti bene geſtis corpora rebus
Procurate, viri; & pugnam ſperate parati.
Interea vigilum excubiis obſidere portas
Cura datur Meſſapo, & mœnia cingere flāmis.
Bis ſeptem Rutuli, muros qui milite ſervent,
Delecti: aſt illos centeni quemque ſequuntur,
Purpurei criſtis juvenes auroque coruſci.
Diſcurrunt, variantque vices, fuſique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.
Hæc ſuper è vallo proſpectant Troës, & armis
Alta tenent: necnon trepidi formidine portas
Explorant, ponteſq; & propugnacula jungūt:
Tela gerunt. Inſtant Mneſtheus acerque Sereſtus:
Quos pater Æneas, ſi quando adverſa vocarent,
Rectores juvenum & rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio ſortita periclum
Excubat, exercetq; vices, quod cuiq; tuendum eſt.
Niſus erat portæ cuſtos, acerrimus armis,
Hyrtacides; comitem Æneæ quem miſerat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibuſque ſagittis:
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana nec induit arma;
Ora puer primâ ſignans intonſa juventâ.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tunc quoque communi portam ſtatione tenebāt.
Niſus ait: Diine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an ſua cuique Deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi; nec placidâ contenta quiete eſt.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:

NOTÆ.

165. *Crateras.*] De iis poculis, Ecl. 5. 68.

170. *Pontes & propugnacula.*] Pontes, & ſcalas, quibus turres & munimenta inter ſe committebantur, ut poſſent obſeſſi diſcurrere. De *legione*, G. 2. 279.

177. *Ida Venatrix.*] Vel mater Niſi nomine *Ida*: vel mons *Ida*, Æ. 2. 801. quæ dicitur *venatrix*, quia venatoribus frequens: ut G. 3. 44. *Domitrix Epidaurus equorum.*

181. *Primâ juventa.*] *Lanugine*, quæ primæ juventutis indicium eſt.

185. *An ſua cuique, &c.*] An vero unuſquiſque, id quod valde vult, divino impulſu ſe ſibi fingit velle?

Lumina

Lumina rara micant: ſomno vinoque ſoluti
Procubuere: ſilent late loca. Percipe porro
Quid dubitē, & quæ nunc animo ſententia ſurgat.
Ænean acciri omnes, populuſque, patreſque,
Expoſcunt: mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ poſco, promittunt (nam mihi factī
Fama ſat eſt) tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros & mœnia Pallantea.
Obſtupuit magno laudum perculſus amore
Euryalus, ſimul his ardentem affatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adjungere rebus,
Niſe, fugis? ſolū te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis aſſuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit: nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Ænean & fata extrema ſecutus.
Eſt hic, eſt animꝰ lucis contemptor; & iſtum
Qui vitâ bene credat emi, quo tendis, honorem.
Niſus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar,
Nec fas: non: ita me referat tibi magnꝰ ovantem
Juppiter, aut quicunque oculis hæc aſpicit æquis.
Sed ſi quis (quæ multa vides diſcrimine tali)
Si quis in adverſum rapiat caſuſve Deuſve,
Te ſupereſſe velim: tua vitâ dignior ætas.
Sit, qui me raptum pugnâ, pretiove redemptum,
Mandet humo ſolitâ; aut, ſi qua id fortuna vetabit,
Abſenti ferat inferias, decoretque ſepulcro.
Neu matri miſeræ tanti ſim cauſa doloris:

ignes rari ſplendent: jacuerunt labefacti ſomno & vino: loca omnia *undique ſilent. Adverte porro quid mediter, & quod conſilium ſuboriatur animo* meo. *Omnes, & plebs, & proceres, petunt revocari Æneam: & mitti homines, qui referant certa* de eo. *Si pollicentur* ſe daturos *tibi* ea *quæ peto (nam gloria facti ſufficit mihi) videor poſſe invenire juxta illum collem iter ad urbem & munimenta Pallantei. Euryalus ſtupefactus eſt, percitus magna cupiditate gloriæ* talis: *ſimul alloquitur ferventem amicum his* verbis: *an ergo, Niſe, renuis me admittere ſocium* in *tantis rebus? an dimittam te ſolum in tantum periculum? Opheltes pater* meus *aſſuetus armis, non ſic inſtituit me, educatum inter motus Græcorum & bella Trojæ: nec feci tecum talia,* ex quo *ſemper generoſum Æneam & fortunam ultimam. Eſt* ſane, *eſt animus hic* meus *negligens vitæ; & qui putet iſtam gloriam*, ad *quam aſpiras, bene comparari* diſpendio *vitæ. Niſus* reſpondet *ad iſta: Sane nihil tale timebam de te, nec licebat timere: non* ſane: *ſic magnus Jupiter, aut cuiſquis* Deus *conſiderat juſtis oculis hæc noſtra, reducat me tibi victorem*; ut verum dico. *At ſi aliqua (cujuſmodi prævides plurima in tali periculo) ſi aliqua, aut fortuna, aut Deus, deducat me in* aliquam *calamitatem: optarem te reſtare, tua ætas dignior* eſt *vitâ. Sit* aliquis, *qui* de *more committat terræ me, ſulductum è prælio, aut redemptum pecuniâ; aut, ſi aliqua fortuna id prohibeat,* ſit aliquis, qui *perſolvat* mihi *abſenti juſta, & ornet* me *tumulo. Ne vero ſim auctor tanti luctus infelici matri* tuæ:

NOTÆ.

191. *Quid dubitem.*] *Quid mediter, quid deliberem facere:* omnis enim deliberatio cum dubitatione conjuncta eſt.

194. *Si tibi, quæ poſco, promittunt.*] Hic torquent ſe interpretes levi de cauſa. Senſus eſt: *Si tibi tribuunt mercedem, quam ſum petiturus:* idque ait ex amicorum ingenio, qui ſibi unis periculoſa, amicis commoda quærunt. Hoc manifeſtum eſt ex iis quæ ſequuntur: *nam mihi facti fama ſat eſt.* Opponit enim famam commodis. De *Pallantea urbe*, Evandri regia, Æ. 8. 51.

202. *Argolicum.*] Græcum, ab urbe *Argis*, Æ. 1. 288.

207. *De te nil tale verebar.*] Nil tale de te timebam, quale ſuſpicaris: nempe ne timidus eſſes, cum inter bella natus & educatus ſis, &c.

213. *Raptum pugna, &c.*] Sic Antigone cadaver Polynicis fratris è pugnæ campo clam eripuit. Et Priamus cadaver Hectoris filii magnis muneribus ab Achille redemit ad ſepulturam.

215. *Abſenti ferat, &c.*] Si cadaver meum haberi non poſſit, ſaltem honorarium mihi ſepulcrum ſtruat, Æ. 3. 304. *Inferatque* ſepulcro dona, quæ ideo *Inferiæ* dicuntur: aquam, lac, mel, vinum, ſanguinem, & aliquando etiam exſectos capillos, Æ. 3. 67.

quæ audax è plurimis matribus ſola ſequitur te, ô puer; nec curat urbem magni Aceſtæ. Ille vero reſpondet: fruſtra colligis falſos prætextus: nec meum conſilium jam mutatum movetur loco ſuo: properemus. Simul expergefacit excubitores: illi ſuccedunt, & tuentur portas ordine ſuo. Ipſe Euryalus *relictis excubiis, incedit comes Niſo, & adeunt Regem. Animalia reliqua per omnes regiones ſilvebant ſomno curas & animos inmemores laborum. Primi duces Trojanorum & juvenes lecti habebant deliberationem de maximis negotiis regni: quid agerent, aut quis jam iret nuncius* ad *Æneam. Stant nixi longis haſtis, & tenentes clypeos,* in *medio caſtrorum & campi. Tunc ſubito Niſus & Euryalus ſimul rogant admitti: rem* eſſe *magnam, & fore utilitatem* in *mora. Iulus primus excepit feſtinantes, & imperavit Niſum loqui. Tunc ſic* ait *filius Hyrtaci: ô Trojani, audite animis benevolis: & ne iſta, quæ proponimus, æſtimentur ex ætate noſtra. Rutuli, obruti ſomno & vino ſiluerunt: vidimus ipſi locum occultæ* fugæ, *qui apertus eſt juxta bivium portæ, quæ vicina* eſt *mari. Ignes rari, & niger fumus tollitur ad aſtra. Si ſinatis* nos *uti* hac *fortunâ: videbitis Æneam, quæſitum* à nobis *ad urbem Pallanteam, hic præſentem fore cum ſpoliis, patratâ magnâ ſtrage. Nec via* illa *nos decipiet euntes: conſideravimus frequenti venatione vicinam* illam *urbem inter valles opacas, & exploravimus totum fluvium.*

Quæ te ſola, puer, multis è matribus auſa
Proſequitur; magni nec mœnia curat Aceſtæ.
Ille autem: cauſas nequicquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco ſententia cedit:
Acceleremus, ait. Vigiles ſimul excitat: illi
Succedunt, ſervantque vices: ſtatione relictâ
Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia ſomno
Laxabant curas, & corda oblita laborum:
Ductores Teucrûm primi, & delecta juventus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant:
Quid facerent, quiſve Æneæ jam nuncius eſſet.
Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes,
Caſtrorum & campi medio. Tum Niſus, & unà
Euryalus, confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumq; moræ fore. Primus Iülus
Accepit trepidos, ac Niſum dicere juſſit.
Tunc ſic Hyrtacides: Audite, ô mentibus æquis
Æneadæ: neve hæc noſtris ſpectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli ſomno vinoque ſepulti
Conticuere: locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad ſidera fumus
Erigitur. Si fortunâ permittitis uti:
Quæſitum Æneam ad mœnia Pallantea,
Mox hic cum ſpoliis, ingenti cæde peractâ,
Aſſore cernetis. Nec nos via fallit euntes:
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus urbem
Venatu aſſiduo, & totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis atque animi maturus Alethes:
Dii patrii, quorum ſemper ſub numine Troja eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos juvenûm & tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasq; tenebat
Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat.

Tunc Alethes gravis ætate & prudens mente ait: *ô Dii patrii, quorum ſub poteſtate Troja eſt, non tamen vultis evertere penitus Trojanos, quandoquidem dediſtis* illi *tales animos juvenum, & tam firma corda. Sic loquens, amplectebatur manus & humeros utriuſque, & irrorabat os & faciem fletu.*

NOTÆ.

218. *Mœnia Aceſtæ.*] Urbem apud Siculos conditam Trojanis mulieribus, & regi Siciliæ Aceſtæ commendatam, Æ. 5. 755.

232. *Pretiumque moræ fore.*] Se quidem interrumpere conſilia, quæ tum habebantur, iiſque moram afferre; ſed utilitatem aliquam in hac mora eſſe futuram.

233. *Trepidos.*] Feſtinantes, ſupra, v. 114. De *Rutulis*, Æ. 7. 794. De *Pallantea urbe*, Æ. 8. 51.

244. *Primam ſub vallibus urbem.*] Vicinas urbis Pallanteæ valles, qui primi ſunt urbis veluti aditus: urbs enim ipſa erat in monte. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

Quæ

Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus auſis
Præmia poſſe rear ſolvi? pulcherrima primum
Dii moreſque dabunt veſtri: tum cætera reddet
Actutùm pius Æneas, atque integer ævi
Aſcanius, meriti tanti non immemor unquam.
Immo ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,
Excipit Aſcanius, per magnos, Niſe, Penates,
Aſſaracique Larem, & canæ penetralia Veſtæ,
Obteſtor: quæcunq; mihi fortuna fideſq; eſt,
In veſtris pono gremiis: revocate parentem,
Reddite conſpectum: nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis
Pocula, devictâ genitor quæ cepit Arisbâ:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam ſceptriſque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere ſortem:
Vidiſti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis,
Aureus? ipſum illum clypeum criſtaſq; rubentes
Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia, Niſe.
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivoſq; dabit, ſuaque omnibus arma:
Inſuper, id campi quod rex habet ipſe Latinus.
Te vero, mea quem ſpatiis propioribus ætas
Inſequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem caſus complector in omnes.
Nulla meis ſine te quæretur gloria rebus:
Seu pacem, ſeu bella geram: tibi maxima rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus auſis
Diſſimilem arguerit: tantum fortuna ſecunda,

O viri, quam mercedem, quam dignam mercedem *putem* poſſe retribui *vobis pro talibus cœptis? primò Dii & virtus veſtra reddent vobis pulcherrimam: deinde pius Æneas ſtatim retribuet reliquam: & Aſcanius* adhuc *vigens ætate, nunquam* futurus *immemor tanti officii. Ego vero, addit Aſcanius, cujus unica ſalus eſt* in *patre revocato, vos precor, ô Niſe, per magnos Penates, & per larem Aſſaraci, & per adyta candida Veſtæ: quæcumque eſt mihi felicitas & fiducia,* hanc *depono in ſinus veſtros: revocate patrem* meum, *reddite* mihi *præſentiam* ejus: *nihil funeſtum* erit *illo recuperato. Donabo* vobis *duo pocula conflata argento & inſculpta ſignis, quæ pater cepit captâ Arisbâ: & duos tripodas, duo magna talenta auri: magnum craterem, quem Dido Sidonia dedit* mihi. *Si autem acciderit* mihi *victori domare Italiam & conſequi regnum, & trahere ſortem ſpoliorum: vidiſti, quo equo & quibus in armis Turnus ibat aureus? ego eximam è ſortitione illum eundem clypeum, & criſtas rubras,* quæ *jam nunc* eſt *tua merces, ô Niſe. Inſuper pater* meus *donabit duodecim electa corpora matrum* captivarum, *& captivos* totidem *& iis omnibus arma propria: præterea, quicquid agrorum poſſidet ipſe rex Latinus. Te autem, ô venerande juvenis, cui ætas mea ſuccedit ſpatio viciniore, jam excipio* te *toto ſinu, & adjungo ſocium in omnes eventus. Nullus honos acquiretur meis rebus ſine te, ſive faciam pacem, ſive bella: committam tibi ſupremam* curam *agendi & dicendi. Ad quem Euryalus reſpondet talia: Me nulla dies oſtendet degenerem à tam audacibus cœptis: tantummodo contingat* mihi *ſors proſpera,*

NOTÆ.

254. *Dii moreſque, &c.*] Nam virtus & recte factorum conſcientia ſibi ipſa præmium eſt, Æ. 1. 607.

258. *Penates, Aſſaracique, &c.*] Penates & *Lar*, Dii domeſtici. *Veſta*, Dea igni inextincto præſidens. *Aſſaracus* familiæ caput, Trois filius, Æneæ proavus, Æ. 1. 288. Hunc verſum jam explanavimus, Æ. 5. 744.

264. *Arisbâ.*] Urbe Troadis, à Trojanis expugnatâ paulo ante bellum Græcum, circa Abydum & Lampſacum, Propontidem verſus, ex Strabone, lib. 13.

265. *Tripodas, &c.*] De iis & eorum uſu apud antiquos, Æ. 5. 110. De *talentis aureis*, Æ. 5. 112. De *cratere*, Ecl. 5. 68. De *Sidonia Didone*, Æ. 1. 450.

274. *Id campi quod, &c.*] Non totum quidem Latini regnum; ſed agros qui erant in privatis Latini bonis: quales, honoris cauſa, reſpublica regibus dabat. Sic agrum deinde habuit Tarquinius ſuperbus Romæ in campo Martio.

Haud adverſa cadat. Sed te ſuper omnia dona
Unum oro. Genitrix Priami de gente vetuſtâ
Eſt mihi: quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Aceſtæ.
Hanc ego nunc, ignaram hujus quodcunq; pericli
Inque ſalutatam linquo: nox & tua teſtis (eſt,
Dextera, quod nequeã lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, ſolare inopem, & ſuccurre relictæ.
Hanc ſine me ſpem ferre tui: audentior ibo
In caſus omnes. Perculsâ mente dederunt
Dardanidæ lacrymas; ante omnes pulcher Iülus,
Atque animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit iſta mihi genitrix, nomenq; Creüſæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parva manet, caſus factum quicunque ſequetur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante ſolebat;
Quæ tibi polliceor reduci, rebuſque ſecundis;
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait illacrymans: humero ſimul exuit enſem
Auratum, mirâ quem fecerat arte Lycaon
Gnoſſius, atq; habilem vaginâ aptarat eburnâ.
Dat Niſo Mneſtheus pellem, horrentiſque leonis
Exuvias: galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt, quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumq; ſenumq;
Proſequitur votis: necnon & pulcher Iülus,
Ante annos animumq; gerens curamq; verilem,
Multa patri portanda dabat mandata: ſed auræ
Omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant.
Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per umbram

non funeſta. At peto à te rem unam magis quam *cætera munera. Eſt mihi mater ex antiqua ſtirpe Priami: quam, nec Trojana tellus, nec urbs regis Aceſtæ, impedivit infelicem* quominus *abiret mecum. Ego deſero nunc illam, inſciam hujus diſcriminis qualecunque eſt, & inſalutatam: teſtor noctem & dexteram tuam, quod non poſſum tolerare fletus matris. Sed tu, precor, ſolare egentem, & ſubveni derelictæ: permitte me exportare* hinc *hanc ſpem de te: curram audacior in omnia pericula. Trojani commotis mentibus effuderunt lacrymas; præ cæteris formoſus Aſcanius, & ſpecimen charitatis* erga *parentes perculit ejus animum. Deinde ita loquitur: Promitto omnia digna magnis tuis inceptis: quippe illa mihi erit mater, & nomen Creuſæ tantummodo deerit: nec levis favor deletur* ipſi, quod pepererit *talem* filium; *quicunque eventus ſequatur* hoc *factum. Juro per hoc caput* meum, *per quod pater meus conſueverat* jurare: eadem illa *quæ promitto tibi redeunti & poſt rem feliciter* geſtam; *eadem illa ſervabuntur tuæ matri & familiæ. Sic dixit plorans: & ſimul extrahit ex humeris gladium auratum, quem Lycaon Gnoſſius fecerat mirâ induſtriâ, & inciuſerat accommodum* in *vagina eburnea. Mneſtheus donat Niſo vellus & ſpolium hiſpidi leonis: fidelis Alethes mutat* cum eo *caſſidem. Continuo progrediuntur armati: quos abeuntes omnis turba procerum & juvenum & ſenum comitatur votis* uſque *ad portas: præterea etiam formoſus Aſcanius,* præ ſe *ferens animum & ſollicitudinem virilem ante ætatem, dabat* ipſis *mandata plurima perferenda ad patrem: ſed venti diſſipant omnia, & ſpargunt* illa *inania per nubes. Egreſſi tranſiliunt foſſas, & per tenebras noctis*

NOTÆ.

283. *Haud adverſa.*] Ita reponimus ex Heinſio; ſenſu facili; cum antea legeretur, *aut adverſa*; nullo, aut perquam obſcuro ſenſu. De *urbe Aceſtæ*, in Sicilia, Æ. 5. 755.

297. *Creuſa.*] Matris Aſcanii, de qua, Æ. 2. 772.

300. *Per quod pater, &c.*] Caput intelligit ſuum, quod ut ſibi chariſſimum atteſtari ſolebat Æneas *ante*, id eſt, vel *olim*, Trojæ, cum Aſcanius puer eſſet: vel *priuſquam* abiret ad Evandrum. Caput enim quaſi ſacrum reverebantur veteres; unde per illud jurabant.

304. *Lycaon Gnoſſius.*] Artifex nobilis ex urbe *Gnoſſo* in Creta inſula: ubi arma ſingulari ante fabricabantur, Æ. 3. 104.

313. *Nubibus irrita.*] Innuit ipſos eſſe morituros, antequam ad Æneam perveniant.

Caſtra

Caſtra inimica petunt: multis tamen ante futuri
Exitio. Paſſim vino ſomnoque per herbam
Corpora fuſa vident: arrectos littore currus,
Inter lora rotaſque, viros: ſimul arma jacere,
Vina ſimul. Prior Hyrtacides ſic ore locutus:
Euryale, audendum dextrâ: nunc ipſa vocat res.
Hac iter eſt; tu, ne qua manus ſe attolere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, & conſule longe.
Hæc ego vaſta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemq; premit: ſimul enſe ſuperbũ
Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proflabat pectore ſomnum:
Rex idem, & regi Turno gratiſſimus augur;
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Tres juxta famulos temerè inter tela jacentes,
Armigerumq; Remi premit, aurigamq; ſub ipſis
Nactus equis, ferroque ſecat pendentia colla.
Tum caput ipſi aufert domino, truncũq; relinquit
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore
Terra toriq; madent: necnon Lamyrũq; Lamũq;
Et juvenem Serranũ; illâ qui plurima nocte
Luſerat inſignis facie, multoque jacebat
Membra Deo victus: felix, ſi protinus illum
Æquaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet.
Impaſtus ceu plena leo per ovilia turbans,
(Suadet enim veſana fames) manditq; trahitq;
Molle pecus, mutumq; metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incenſus & ipſe
Perfurit: ac multam in medio ſine nomine plebẽ,
Fadumq;, Hebeſumq; ſubit, Rhœtumq;, Abarimq;;

tendunt ad *caſtra hoſtilia: prius tamen futuri exitio plurimis. Aſpiciunt corpora projecta promiſcuè inter gramina* per *ſomnum & vinum: currus erectos in litore: homines inter habenas & rotas: arma ſimul jacere, ſimul vina. Filius Hyrtaci primus ſic ore dixit: Euryale, tentandum* eſt aliquid *manu: jam res ipſa* nos *invitat. Iter* noſtrum eſt *per hanc* partem: *tu obſerva, ne ulla turma poſſit aſſurgere* contra *nos à tergo, & provide procul. Ego vaſtato iſta* loca, *& ducam te* per *ſpatioſam viam. Sic loquitur, & cohibet vocem: & continuo invadit enſe glorioſum Rhamnetem, qui forte exhalabat ſomnum toto pectore, ſuffultus altis ſtragulis: idem rex & augur dilectiſſimus Turno; ſed non potuit avertere mortem divinatione. Opprimit prope* illum *tres miniſtros promiſcue ſtratos inter arma, & armigerum Remi, & aurigam, reperiens* eum *ſub ipſis equis, & alſcindit gladio colla pendula. Deinde amputat caput* Remo *ipſi domino* eorum, *& linquit truncum* ejus *ſingultantem ſanguine: terra calefacta & lecti inficiuntur nigro ſanguine. Præterea* opprimit *Lamyrum, & Lamum, & juvenem Serranum; qui formoſus vultu luſerat multum* per *hanc noctem, & ſiertebat ſalutus membris* ob *multum bacchum: fortunatus, ſi continuo adæquaſſet ludum illum nocti & produxiſſet* uſque *ad diem. Quemadmodum leo jejunus, tumultuans in ovilibus plenis, devorat & lacerat pecudes teneras & ſilentes* præ *timore, & frendet gutture ſanguinolento, nam immoderata fames impellit. Non minor* eſt *ſtrages* edita ab *Euryalo: ipſe quoque inflammatus ſævit, & aggreditur in medio multum vulgus ſine honore, & Fadum, & Hebeſum, & Rhœtum, & Abarim.*

NOTÆ.

315. *Ante.*] Vel, *antequam ipſi moriantur*, quod ſubobſcure tantum ſignificat. Vel, *antequam ad caſtra hoſtium perveniant*: & ſic dicendum, inter urbem & caſtra ſpatium fuiſſe, ubi diſcurrebant illi, qui propius admoti muris à Turno fuerant, & jam vino ſepulti in gramine decubuerant.

327. *Rex idem.*] Præludit ad morem Romanum, qui poſt exactos reges inductus eſt: ut è Patriciis eligeretur *ſacrorum rex*, vel *rex ſacrificulus*: ſubditus tamen is erat pontifici ſummo, & ab auguribus & pontificibus eligebatur. Talis Rhamnes augur mihi videtur fuiſſe.

328. *Augurio.*] De hac arte divinandi, Æ. 2. 703. *Peſtem*, rem quamcumque exitialem: hic *mortem*, alibi *incendium*, Æ. 5. 683.

335. *Plurima .... Luſerat.*] *Plurimum*: neutrum plurale, pro adverbio. Sic G. 4. 122. *Sera comantem Narciſſum*; id eſt, *ſero*.

337. *Membra Deo victus.*] *Somno*, ut vult Cerdanus: ut ego arbitror, *Baccho*; quem jam *Deum* ſimpliciter nuncupavit Æ. 1. 640. *Munera latitiamque Dei. Protinus*, continuo lapſu, atque ordine, Æ. 3. 416.

339. *Turbans.*] Tumultuans, ſic Æ. 6. 800. *Turbant trepida oſtia Nili.*

improvidos: Rhœtum expergefactum & assicientem omnia, sed qui *timens occultabat se post amplum poculum: cui assurgenti abscondit propius totum gladium* in *pectore objecto, & retraxit* eum post *certam mortem. Ille* Rhœtus *ejicit animam sanguineam, & moriens reddit vinum confusum cum sanguine. Hic* Euryalus *ardens continuat* cædem. *Et jam pergebat ad socios Messapi, ubi spectabat ignem ultimum extingui, & equos solutos de more pascere herbam: quando Nisus dixit breviter talia* verba, *quippe animadvertit* se & socium *rapi nimiâ cupiditate strages: desinamus, nam dies non commodus* nobis *imminet. Satis pœnarum sumptum est: via aperta* est *inter hostes. Linquunt plurima arma hominum ornata solido argento, & pocula, & pretiosos tapetas. Euryalus* rapit *Rhamnetis phaleras, & balteum aureum clavis: quæ munera Cædicus opulentissimus miserat quondam Remulo Tiburtino, cum absens* vellet *eum sociare hospitio: ille* Remulus *moriens dedit possidenda nepoti suo:* sed *post* Remuli *mortem, Rutuli obtinuerunt* ea tempore *telli, per pugnam.* Euryalus *rapit hæc, & frustra accommodat robustis humeris* suis. *Tum imponit* capiti *galeam Messapi commodam & insignem cristis. Exeunt* è *castris & petunt secura* loca. *Interim equites trecenti, omnes scutati, duce Volscente, incedebant, & portabant responsa regi Turno, præmissi ex urbe Laurente, dum reliqua legio manet parata in agris* Laurentibus.

Ignaros: Rhœtum vigilantem & cuncta videntẽ;
Sed magnum metuens sẽ post cratera tegebat: 346
Pectore in adverso totum cui cominus ensem
Condidit assurgenti, & multâ morte recepit. (mista
Purpuream vomit ille animam, & cum sanguine
Vina refert moriens: hic furto fervidus instat. 350
Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus,
(Sensit enim nimiâ cæde atq; cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat. 355
Pœnarum exhaustũ satis est: via facta per hostes.
Multa virûm solido argento perfecta relinquunt
Armaque, crateraſque simul, pulchroſque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula: Tiburti Remulo ditissimus olim 360
Quæ mittit dona, hospitio cum jungeret absens,
Cædicus: ille suo moriens dat habere nepoti:
Post mortem bello Rutuli pugnâque potiti:
Hæc rapit, atq; humeris nequicquam fortib⁹ aptat.
Tum galeam Messapi habilem cristisq; decoram
Induit. Excedunt castris, & tuta capessunt. 366
Interea præmissi equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
Trecentum, scutati omnes, Volscente magistro. 370

NOTÆ.

348. *Multa morte recepit.*] Vel eduxit *multo cruore* stillantem: vel non eduxit nisi post *certam mortem.*

349. *Purpuream animam.*] Homerus, Iliad. 5. 83. πορφύρεος θάνατος, *purpurea mors.* Locutio repetita ex veterum quorundam opinione: qui præcipuam animæ sedem statuebant in sanguine, animamque esse ipsum sanguinem etiam nonnulli putabant.

350. *Furto fervidus instat.*] *Furtum* vocat, vel spoliationem cadaverum & armorum direptionem; vel cædem ipsam furtim & tacite editam: *furtum* quippe est quicquid occulte patratur, Æ. 6. 568.

359. *Phaleras .... & aurea bullis Cingula.*] *Phalera*, ornamenta equorum, Æ. 5. 310. Æ. 7. 278. *Cingula*, balteus quem vocat Varro *cingulum è corio bullatum*: & Virgilius, Æ. 12. 942. de balteo Pallantis ait: *notis fulserant cingula bullis. Bullæ* vero erant clavorum aureorum quædam capita, cingulis affixa: ob similitudinem ita dicta à *bullis* quæ in aquis *ebullientibus* excitantur. Non absimile fuit ornamentum aureum, pueris nobilibus appendi solitum è collo, *bulla* item nuncupatum.

361. *Hospitio cum jungeret absens.*] Veteres hospitii jura mutuis muneribus colebant, absentes præsentesve. De *cristis galearum*, Æ. 3. 468.

364. *Nequicquam.*] Quia mox occidendus erat, & hæc ipsa spolia amissurus.

367. *Ex urbe Latina.*] *Laurento*, Æ. 7. 63.

368. *Cætera legio.*] *Pedites.* Nam in legione Romana communius trecenti fuere equites, pedites vulgo quater mille: licet auctior aliquando fuerit numerus. Igitur mittebatur ab Amata Laurenti regina, legio ad Turnum, duce Vol-

Jamque

Jamq; propinquabant caſtris, muroque ſubibant;
Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum ſubluſtri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiiſque adverſa refulſit.
Haud temere eſt viſum, conclamat ab agmine Volſcens:
State, viri: quæ cauſa viæ? quive eſtis in armis?
Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in ſylvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atq; hinc, omnemq; aditum cuſtode coronãt.
Sylva fuit late dumis atque ilice nigrâ
Horrida, quam denſi complerant undique ſentes:
Rara per occultos ducebat ſemita calles.
Euryalum tenebræ ramorum oneroſaque præda
Impediunt, fallique timor regione viarum.
Niſus abit: jamque imprudens evaſerat hoſtes;
Atque locos, qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani: tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, & fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Euryale infelix, qua te regione reliqui?
Quave ſequar? rurſus perplexum iter omne re-volvens
Fallacis ſylvæ, ſimul & veſtigia retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat:
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum

Et jam attingebant caſtra, & accedebant ad *munimenta* caſtrenſia; *cum vident eximus los* juvenes *divertentes ad ſiniſtram viam & in umbra noctis ſublucente caſſis* Meſſapi *prodidit Euryalum incautum, & emicuit objecta radiis* Lunæ. *Volſcens è turma exclamat: non falſò viſum eſt* nobis: *ſiſtite viri: quæ cauſa eſt* vobis *eundi? & quinam eſtis* ita *armati? & quo habetis iter? illi nihil* voluerunt *reſpondere adverſum; ſed* cœperunt *properare fugam per ſylvas, & committere ſe tenebris. Equites* opponunt *ſe hinc & inde ad tranſverſa* itinera *cognita* ſibi, *& circundant* cuſtodibus *omnes ingreſſus. Fuit illic ſylva aſpera dumis & ilicibus opacis, quam ſpiſſi vepres undique implicant: paucæ viæ deducebant* ad eam *per ſecretos tramites. Opacitas ramorum & ſpolia gravia retardant Euryalum, & metus aberrandi a recto ſpatio itineris. Niſus effugit: & non providens* amico *jam claſſis* erat *ab hoſtibus; & ex agris, qui deinde vocati* ſunt *Albani, de nomine Albæ: tunc rex Latinus collocat* hic *ſtabula ſublimia. Poſtquam conſtitit, & fruſtra reſpectavit amicum abſentem,* ait: *ô miſer Euryale, cui loco deſeruit te? aut qua quæram* te? *iterum remetiens vias omnes dubias ſylvæ doloſæ, ſimul & revolvit veſtigia retro quæſita, & vagatur* inter *dumos tacitos: audit equos, audit ſonitus, & tubas perſequentium.*

NOTÆ.

ſcente: ſed equitatus, utpote expeditior, præmiſſus fuerat; peditatus adhuc in campis circa Laurentum, utpote tardior, morabatur.

370. *Scutati omnes.*] *Scutum* enim oblongum, non rotundus *clypeus*, in uſu fuit Romanorum equitum. Vide Lipſium. De *forma ſcuti*, Æ. 8. 659.

372. *Lævo flectentes limite.*] Ad ſeptentrionem: quem juvenes habebant ad lævam, Volſcens cum equitibus ad dextram.

381. *Ilice nigra.*] *Ilex*, arbor glandifera, *yeuſe*.

387. *Locos.*] Qui reſcribunt ex fide aliquot codicum, *lacus*; ii minime videntur ad locum & tempus attendere. Nam *Pallanteum*, ubi nunc *Roma*, quinque admodum leucis noſtris Gallicis ab urbe *Oſtia* diſſitum erat, ubi tum *Troja nova*. *Lacus* autem *Albanus*, de quo Æ. 8. 48. ad orientem utriuſque urbis longe recedebat, hinc à Pallanteo quatuor leucis, inde item quatuor à Troja nova diſjunctus: atque hæc de loco. Jam quantum ad tempus: Niſus & Euryalus circa mediam noctem, eamque æſtivam, urbe exierant; ut patet ex militum ludo, ſomno, ignibus extinctis: nocturnis partem aliquam in procerum conſilio ac deliberatione traduxerant, aliquam item in cæde peragenda. Qui fieri igitur poteſt, ut Niſus fugâ elapſus ſit a Troja nova ab Albanum lacum, quæ quatuor leucæ ſunt; item ab Albano lacu ad ultima caſtrorum loca, amici quærendi cauſâ, redierit, quæ quatuor aliæ ſunt leucæ: eaſque leucas octo intra breviſſimum æſtivæ noctis mediæ ſpatium perfecerit. Quo fit ut legam *locos*, non *lacus*: coſque explicem de parte aliqua agri Albani, qui tum forte eò uſque pertineret, quam partem fugâ jam prætergreſſus fuerat Niſus.

Nec

Nec longũ in medio tempus, cum clamor ad aures
Pervenit: ac videt Euryalum; quem jam manus omnis,
Fraude loci & noctis, ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? qua vi juvenē, quib⁹ audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortē?
Ocius adducto torquens haſtile lacerto,
Sulpiciens altam Lunam, ſic voce precatur;
Tu Dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos.
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit; ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi:
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per au-
Dixerat: & toto connixus corpore ferrum
Conjicit: haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit adverſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fiſſo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud ſummâ telum librabat ab aure;
Dum trepidant: it haſta Tago per temp⁹ utrumq;
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquã
Auctorem, nec quo ſe ardens immittere poſſit:
Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit. Simul enſe recluſo
Ibat in Euryalum. Tunc vero exterritus, amens
Conclamat Niſus: nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me: adſum qui feci: in me convertite ferrũ,

non longum tempus abiit *illo intervallo, quando clamor attingit aures: & cernit Euryalum; quem omnis turma repentino ſirepitu ac ſonitu jam trahit, interceptum errore loci & noctis, & incaſſum agitantem multa. Quid agat? quo robore, quibus armis audeat liberare juvenem? an moriturus immittat ſe in medios hoſtes, & acceleret per plagas necem gloriſam? Statim librans haſtile brachio contracto, reſpectans Lunam ſublimem, his verbis orat* eam, *Tu Dea, tu propitia fave meo conatui: ô Latonia, gloria ſiderum, & tutatrix ſylvarum. Si pater meus Hyrtacus obtulit unquam pro me tuis altaribus aliqua munera? ſi ipſe meis venationibus accumulavi aliqua, aut appendi è fornice, aut aſſixi ad culmina* tibi *conſecrata; permitte me diſſipare hanc turmam, & dirige per aerem* hoc *haſtile. Sic locutus* fuerat: *& adnitens toto corpore evibrat ferrum: haſtile volans dividit caliginem noctis, & ſervadit in dorſum Sulmonis oppoſiti, & illic rumpitur & trajicit præcordia rupto ligno. Sternitur ille, emittens è pectore fluvium calentem, frigeſcens, & ſuccutit uterum longis ſingultibus. Circumſpectant in diverſas* partes. *Ille ferventior hoc ſucceſſu ecce intorquebat à ſuprema auris* parte *haſtile aliud. Dum* illi *tumultuantur: haſtile ſtridens incidit* in *Tagum per tempora gemina, & calefactum ſtetit* in *cerebro transfoſſo. Volſcens aſſer furit, nec videt uſpiam libratorem teli, nec quo ſervidus poſſit inferre ſe: at tu, ait, dabis mihi ſanguine calido pœnas* debitas *ab utroque* veſtrum. *Simul educto gladio irruebat in Euryalum. Tunc autem Niſus territus, extra mentem* poſitus, *vociferatur: nec ulterius potuit occultare ſe umbris, aut pati tantum dolorem. Me, me* rapite: *adſum qui* id *commiſi: vertite in me arma,*

NOTÆ.

405. *Latonia.*] *Luna, Diana,* à Latona matre, G. 3. 6.

408. *Tholo.*] Media ac ſuprema pars eſt tecti, in formam ſcuti brevis, in qua trabes coëunt: unde eſt quaſi fornicis, ut aiunt, clavis.

413. *Præcordia.*] Græcis διαφράγμα, membranæ ſunt *pratenſæ cordi*: ſupra ſunt, cor & pulmones; infra jecur & lien. *Ilia*, partes ſunt imi ventris, circa ſummas coxas.

427. *Me, me: adſum, &c.*] Abrupta ex animi perturbatione ſententia. *Me me occidite, &c. Rutulos*, promiſcue pro hoſtibus appellat, quamquam hi erant Latini. De *Rutulis*, Æ. 7. 794.

O Ru-

O Rutuli, mea fraus omnis: nihil iſte, nec auſus,
Nec potuit: cœlum hoc & conſcia ſidera teſtor:
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Tranſadigit coſtas, & candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit.
Purpureus veluti cum flos ſucciſus aratro
Langueſcit moriens; laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnes
Volſcentem petit, in ſolo Volſcente moratur:
Quem circum glomerati hoſtes hinc comminus atque hinc
Proturbant: inſtat non ſegnius, ac rotat enſem
Fulmineum: donec Rutuli clamantis in ore (ſti.
Condidit adverſo, & moriens animam abſtulit ho-
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum
Confoſſus, placidâque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo:
Dum domus Æneæ Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores prædâ Rutuli ſpoliiſque potiti,
Volſcentem exanimem flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exangui, & primis unâ tot cæde peremptis,
Serranoque, Numaque; ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſemineceſq; viros, tepidâq; recentem
Cæde locum, & plenos ſpumanti ſanguine rivos.

O Rutuli, omnis dolus meus eſt: *iſte nihil auſus* eſt, *aut potuit* tacere: *atteſtor hoc cœlum, & aſtra quæ* id *ſciunt: tantummodo nimis amavit amicum miſerum. Preferebat talia dicta: ſed gladius* tota *vi immiſſus tranſfodit coſtas, & perfringit pectus candidum. Euryalus ſternitur morte, & ſanguis fluit per formoſa membra, & collum inflexum pendet in humeros. Quemadmodum, quando flos purpureus proſciſſus aratro languet moriens: aut* quemadmodum *papavera ſeſſo collo inflectunt caput, quando forte obruuntur imbre. At Niſus irrumpit per medios hoſtes, & inter omnes unum quærit Volſcentem, defigit* oculos *in uno Volſcente: circa quem* Niſum *hoſtes collecti cominus eum premunt hinc atque hinc:* ille *non inertius premit* eos, *& contorquet gladium fulminantem: donec immiſit eum in ore oppoſito* ducis *Rutuli vociferantis, & moriens eripuit vitam hoſti. Tum tranſfixus jecit ſe ſuper amicum mortuum, & illic tandem quievit dulci nece. Ambo felices, ſi mei verſus valent aliquid, nulla dies vos unquam ſubtrahet tempori memori: dum gens Æneæ habitabit immotam rupem Capitolii, & fundator Romæ tenebit imperium* orbis. *Rutuli victores adepti prædam & ſpolia, plorantes reportabant in caſtra Volſcentem mortuum.*

Nec levior erat *dolor in caſtris, Rhamnete invento mortuo, & tot proceribus una nocte interfectis, & Serrano, & Numa: concurſus* fit *ad ipſa cadavera, &* ad *homines ſemimortuos, &* ad *locum tepefactum recenti ſtrage, &* ad *rivos infectos ſpumoſo ſanguine.*

NOTÆ.

448. *Domus Æneæ Capitoli, &c.*] *Roma*, urbs ab Æneæ poſteris fundata, in Palatino monte primum: deinceps ad alios producta montes ſex, præcipue Capitolinum, Palatino vicinum à ſeptentrione: ubi arx & templum Jovis. Aliqui *domum Æneæ* explicant de ipſa *domo Auguſti*, qui cum tota gente Julia ex Æneæ oriebatur: at illa non in Capitolio, ſed in Palatino monte fita erat, ut & Julii Cæſaris domus. Adde quod *domus Æneæ*, jam pro Romana gente accepta eſt, Æ. 3. 97. *Immobile ſaxum* vocat, alluditque ad æternitatem Romani imperii: quam à Tarquinii Priſci temporibus certam Romani exiſtimabant: cum enim is ad extruendum Jovis Capitolini templum, Deos omnes alia in urbis loca transferri juberet: *Juventus & Terminus* ex omnibus Diis cedere loco noluerunt: unde ductum eſt omen, fore ut urbis termini nunquam loco moverentur, nec unquam juvenilis vigor illi deeſſet.

449. *Pater Romanus.*] Vel *Auguſtus*, vel *Senatus Romanus*. Vel potius, *Romulus*, gentis Romanæ conditor & pater.

Agno-

Recognoſcunt inter ſe prædam, & fulgentem caſſidem Meſſapi, & phaleras recuperatas multo labore. Et jam prima Aurora deſerens lectum croceum Tithoni colluſtrabat terras nova luce: Sole jam inducto, rebus jam detectis per *lucem, Turnus ipſe cinctus armis excitat homines ad arma: & unuſquiſque* dux, *colligit ad pugnam agmina ſua* tecta *ære, & ſtimulant furorem multiplici rumore. Præterea,* res *viſu terribilis, figunt in haſtis ſublatis capita Niſi & Euryali, & proſequuntur multis vociferationibus. Æneadæ firmi in læva parte murorum objecere exercitum, nam* pars *dextra munitur fluvio: & tuentur magnas foſſas, & triſtes ſtant* in *excelſis turribus: ſimul ſpectabant capita juvenum præfixa, nimis cognita miſeris, & ſtillantia nigra ſanie. Interim fama alata, volans per urbem territam, nuncia irrumpit, & pervenit* ad *aures matris Euryali: & calor ſubito deſeruit oſſa miſeræ: radii dejecti* ſunt *è manibus & telæ dilapſæ: miſera* illa *præcipitat, & cum vociferatione mulebri lacerata* ſecundum *capillos, inſana vadit curſu* ad *muros & primas turmas: non illa attendens homines, non illa diſcrimen & arma: deinde replet cœlum querelis: an ego te talem video, ô Euryale? an tu es ille futurus ſolatium ultimum meæ ſenectutis!* an *potuiſti deſcrere me ſolam, ô inhumane? neque conceſſa* eſt *matri infelici facultas ultimo alloquendi te, miſſum in tanta diſcrimina? heu! jaces* in *tellure incognita, præda objecta canibus Latinis & avibus. Nec* ego *mater protuli te* ante ædes, ut curatrix *tui funeris;*

Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, & multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam Sole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circundatus ipſe,
Suſcitat, æratæſque acies in prælia cogit
Quiſque ſuas, variiſque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa arrectis, viſu miſerabile, in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali & Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem, nam dextera cingitur amni:
Ingenteſque tenent foſſas, & turribus altis
Stant mœſti: ſimul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuncia fama ruit, matriſque adlabitur aures
Euryali: ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit:
Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa:
Evolat infelix, & fœmineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli, (plet:
Telorumq; memor: cœlum dehinc queſtibus im-
Hunc ego te, Euryale, aſpicio? tune illa ſenectæ
Sera meæ requies? potuiſti linquere ſolam,
Crudelis? nec te ſub tanta pericula miſſum
Affari extremum miſeræ data copia matri? 484
Heu! terra ignota, canibus data præda Latinis
Alitibuſque, jaces! nec te tua funera mater

NOTÆ.

457. *Agnoſcunt ſpolia, &c.*] Quæ Rutulis eripuerant Niſus & Euryalus; & quæ iterum ex iis Volſcentis equites receperant. De iis, v. 359. & ſequentibus. De *Tithono Auroræ conjuge*, Æ. 4. 585.

468. *Siniſtra.*] *Orientali*, quæ Laurentum ſpectabat.

472. *Tabo.*] Putri ſanguine, G. 3. 481. De *Fama*, Æ. 4. 174.

476. *Radii, &c.*] *Inſtrumenta textoria*, Æ. 3. 483. *Penſa*, telæ: quæ prius involutæ, jam eâ ſurgente revolvuntur. De *penſo*, G. 1. 390.

478. *Muros amens, &c.*] Non tamen excedit urbe, ſed è muris: ad conſpectum ſuffixi capitis, has in querelas erumpit.

484. *Affari extremum*] Romani mortuos ſtatim poſt obitum inclamabant: tum poſt funus, ter dicto *vale* relinquebant, Æ. 2. 644. Æ. 6. 218.

486. *Tua funera mater Produxi, &c.*] I. Jul. Scaliger, Pomponium ſecutus, mutilam vult eſſe orationem, ob vim doloris: explicatque, *nec te mater peperi* ad *hæc tua funera*. II. Joſ. Scaliger, non multum diſſentiens à Servio, vult, *funeras* eſſe mulieres, quæ curam ſuſcipiebant funeris, ut ſunt mater, ſoror; eaſque diſtingui à *præficis*, quæ conductæ pretio præficiebantur

Produxi,

Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens; tibi quam noctes feſtina dieſque
Urgebam, & telâ curas ſolabar aniles.
Quo ſequar? aut quæ nunc artũ avulſaq; membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc ſum terrâque marique ſecuta?
Figite me, ſi qua eſt pietas: in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli: me primam abſumite ferro.
Aut tu, magne pater Divûm, miſerere, tuoq;
Inviſum hoc detrude caput ſub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitã.
Hoc fletu concuſſi animi, mœſtuſque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilionei monitu & multum lacrymantis Iüli,
Corripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit: ſequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant actâ pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implere parant, ac vellere vallum:
Quærunt pars aditum, & ſcalis aſcendere muros;
Qua rara eſt acies, interluceſque corona
Non tam ſpiſſa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto volvebant pondere, ſi quà
Poſſent tectã aciem perrũpere: cum tamẽ omnes
Ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus.

aut clauſi oculos; aut lavi plagas, abſcondens cadaver *veſte, quam feſtinans tibi accelerabam noctuque diuque, & lenielam* textu *tela moleſtias ſenectutis. Quo ilo? aut qua terra nunc retinet artus, & abſciſſa membra, & cadaver laniatum: hoc* caput *repræſentas mihi de te, ô fili? hoc ſecuta ſum & terra & mari. Transfodite me, ô Rutuli, ſi aliqua eſt* vobis *pietas: contorquete in me omnia ſpicula: me primam interficite ferro. Vel tu, magne parens Deorum, miſerefce, & fulmine tuo demitte ad inferos hoc* meum *caput* tibi *odioſum: ſi non poſſum aliter finire duram vitam. Animi commoti* ſunt *hoc luctu, & triſtia ſuſpiria mittuntur ab omnibus: vires languent tardæ ad pugnam. Idæus & Actor excipiunt illam excitantem fletus* inter milites, *& in manibus referunt in domum* ipſius, *monitu Ilionei & Iuli plurimum plorantis. At tuba procul excitavit are rauco formidabilem ſonum: ſuccedit clamor, & cœlum reboat. Volſci approperant ſimul admotâ teſtudine, & aggrediuntur cumulare foſſas, & eruere aggerem: pars veſtigat ingreſſum, & ſuperare ſcalis muros, qua exercitus rarus eſt, & qua multitudo paſſim hiat non tam denſa militibus. Contra Trojani* incipiunt *projicere omnes ſpecies armorum, & diſſellere* eos *longis lignis, conſueti propugnare mœnia bello diuturno. Dejiciebant etiam lapides perniciſi ponderis,* tentantes *an poſſent aliqua* parte *perfringere agmen tectum* clypeis: *tamen interea* Rutuli *gaudent ſuſtinere caſus omnes ſub ſpiſſa teſtudine.*

NOTÆ.

ancillis ad lamentandum: quod *præficarum* fictus, *funerarum* verus eſſet ac ſincerus dolor. Eoque derivat illud Ennii epitaphium apud Cicer. *Nemo me lacrumis decoret, neque funera fletum faxit: cur? volito vivus per ora virûm.* Sed admodum dubia hæc lectio eſt, cum vulgo legatur, *funera fletu, funere fletum, &c.* III. Suſpicatur Merula legendum, *tua funera mater proluxi*, quæ vox apud Feſtum reperitur: ex quo tertia concinnari poteſt opinio: *nec te tui funera* mater proluxi, id eſt, *nec te & tuam mortem proluxi.* Et vero tales erant funebres ceremoniæ: lugebatur & conclamabatur mortuus, claudebantur ipſi oculi, lavabatur, veſtibus pretioſiſſimis tegebatur, efferebatur in feretro ad januam domus; ibique cum proſtitiſſet aliquandiu, facie & pedibus in publicum verſis, ad rogum deducebatur: quæ maxima ex parte explicimus, *Æ.* 6. 215. & ſequentibus.

487. *Produxi.*] Juxta primam explicationem ſuperiorum vocum ſignificat, *peperi.* Juxta ſecundam, *proſecui ad januam domus:* quod Dio & Græci alii vocant προπέμπειν. Juxta tertiam, *proluxi* legendum eſt.

491. *Funus lacerum.*] Haud dubie *cadaver.* Sic Propert. l. 1. 17. 8. *Hæccine parva meum funus arena teget.* De *Tartaro*, inis, inferis, *Æ.* 6. 134.

505. *Teſtudine, &c.*] Milites erant denſati in globum, conſertis ſupra capita clypeis, ut ſic ad muros tutius accederent: De *teſtudine*, *Æ.* 2. 441. De *Volſcis*, *Æ.* 7. 803. De *vallo*, ſupra, v. 142. De *contis*, *Æ.* 5. 208.

Nec

Deinde non poſſunt *ſuſtinere: nam qua* parte *magnus globus appropinquat, Teucri advolvunt & impellunt vaſtum ſaxum, quod late oppreſſit Rutulos & ſeparavit tegmina clypeorum: nec ulterius Rutuli ardentes volunt certare obſcuro certamine* teſtudinis; *ſed conantur dimovere jaculis* Trojanos ex *aggere. Alia ex parte Mezentius terribilis viſu librabat pinum Tyrrhenam, & injicit fumidas tadas. At Meſſapus, ſubactor equorum, filius Neptuni, dirnit palos* aggeris, *& petit ſcalas ad muros* ſcandendos. *Vos,* ô Muſæ, & præcipue *Calliope, oro, docete cantantem; quas cades, quas neces Turnus tunc ibi intulerit; quem hominem unuſquiſque miſerit* ad *inferos: & explicate mecum totum ambitum* hujus *belli: nam* vos, *Deæ, & recordamini, & poteſtis narrare. Turris ſtabat alta ſuſpicientibus, & tabulatis ſublimibus, commoda ſitu: quam Itali omnes conabantur occupare totis viribus, & divuere totâ vi potentiæ ſuæ: contra Trojani* conabantur *propugnare lapidibus, & vibrare ſagittas crebras per apertas feneſtras. Turnus primus immiſit tadam flammantem, & affixit lateri* turris *ignem: qui auctus vento invaſit aſſeres & adhæſit fulcris abſumptis.* Trojani *turbati* cœperunt *inter tumultuari, & incaſſum quærere effugium è periculo: dum colligunt ſe, & retro recedunt*

Nec jam ſufficiunt: nam qua globus imminet in-
Immanem Teucri molem volvuntq; ruuntq;: (gens,
Quæ ſtravit Rutulos late, armorumq; reſolvit
Tegmina: nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli; ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte aliâ horrendus viſu quaſſabat Etruſcam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Meſſapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, & ſcalas in mœnia poſcit.
Vos, ô Calliope, precor aſpirate canenti;
Quas ibi tum ferro ſtrages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quiſque virum demiſerit Orco:
Et mecum ingentes oras evolvite belli:
Et meminiſtis enim, Divæ, & memorare poteſtis.
Turris erat vaſto ſuſpectu & pontibus altis,
Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali ſummâque evertere opum vi
Certabant: Troës contra defendere ſaxis,
Perque cavas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri: quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam: dum ſe glomerant, retroq; reſidunt

NOTÆ.

516. *Ruuntque.*] Impellunt, projiciunt: Æ. 1. 39. *Spumas ſalis ære ruebant.*

518. *Cæco Marte.*] Quia latebant ſub teſtudine, tecti & inumbrati clypeis.

522. *Etruſcam Pinum & .... ignes.*] Vel ignitam facem è pinu, pingui arbore: vel manu alterâ facem, alterâ haſtam pineam. De *Mezentio* Etruſcorum rege, fuſe Evander, Æ. 8. 481. De *Etruſca* gente, ibidem in notis. De *Meſſapo*, Æ. 7. 691. De *vallo*, munimento ex palis & aggeſta terra, ſupra, v. 142.

525. *Vos, ô Calliope.*] Muſas omnes invocat, ſed præcipue *Calliopen*, heroici carminis præſidem, de qua, Ecl. 4. 57. Numerum ſingularem cum plurali ſic conjunxit Tibul. l. 3. 6. 55. *Nobis inimica merenti.* Et Catul. Epig. 108. 5. *Inſperanti ipſa refers te nobis.* De *Orco*, Plutone, G. 1. 277.

528. *Oras belli.*] Enniana vox. *Oræ* ſunt extremæ partes veſtium: quæ quia in ambitum excurrunt, hic ſumuntur pro toto circuitu, ambitu ac ſerie belli.

530. *Pontibus.*] Turres multis contabulationibus erigebantur, è quarum infimis aſcenſus erat ad ſummas: hæc ipſa tabulata, vel eorum ſcalæ, *pontes* hic dicuntur: ut forte etiam ſuprà, v. 170.

532. *Opum vi.*] Enniana locutio, pro, *omni induſtria, virtute, inſtrumentis.*

535. *Lampada.*] *Lampades* hic appellantur, ignita quæcunque miſſilia, ex ſtupa, pice & reſina: quæ compacta ſimul, & mucronibus uncisque & hamis ferreis armata, ut ligneis præſertim munimentis adhærerent, vel manu, vel aliquando etiam machinis intorquebantur. Varia eorum erat ad libitum figura. De *poſtibus*, proprie fulcris arrectariiſque portarum, Æ. 2. 442. De *peſte*, pro igne, ſupra, v. 328.

In

In partem, quæ peſte caret; tum pondere turris
Procubuit ſubito, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole ſecutâ,
Confixique ſuis telis, & pectora duro
Transfoſſi ligno, veniunt. Vix unus Helenor,
Et Lycus elapſi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem ſerva Lycimnia furtim
Suſtulerat, vetitiſque ad Trojam miſerat armis:
Enſe levis nudo, parmâque inglorius albâ.
Iſque ubi ſe Turni media inter millia vidit;
Hinc acies, atque hinc acies aſtare Latinas:
Ut fera, quæ denſâ venantum ſepta coronâ
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
Injicit, & ſaltu ſupra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hoſtes
Irruit; &, qua tela videt denſiſſima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus, inter & hoſtes,
Inter & arma fugâ muros tenet; altaque certat
Prendere tecta manu, ſociûmq; attingere dextras.
Quem Turnus pariter curſu, teloque ſecutus,
Increpat his victor: Noſtraſne evadere, demens,
Sperâſti te poſſe manus? ſimul arripit ipſum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit.
Qualis ubi, aut leporem, aut cãdenti corpore cycnũ
Suſtulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à ſtabulis rapuit lupus. Undiq; clamor
Tollitur: invadunt, & foſſas aggere complent:
Ardentes tædas alii ad faſtigia jactant.

in ſpatium quod vacabat igne; tum repente turris cecidit, & totum cœlum ſonat ſtrepitu. Cadunt ſemimortui in terram, vaſta mole ſuperincidente, & confoſſi propriis armis, & trajecti duro ligno per *pectora. Vix ſolus Helenor & Lycus evaſerunt: quorum natu major erat Helenor, quem ſerva Lycimnia clam pepererat regi Lydio, & miſerat ad Trojam, bello* ipſi *prohibito:* erat *levis enſe ſtricto & ignobilis ſcuto albo. Atque ille, cum agnovit ſe in mediis millibus Turni, agmina Latina circumſiſtere hinc & inde: quemadmodum fera, quæ cincta multitudine ſpiſſa venatorum ſævit adverſus arma, & non ignara immittit ſeſe* in *mortem, & ſaltu ruit ſupra haſtilia; non aliter juvenis irrumpit moriturus in medios hoſtes, & incurrit qua cernit arma ſpiſſiſſima. At Lycus multo velocior pedibus, & inter hoſtes, & inter arma occupat fugâ muros; & conatur arripere manu ſublimes pinnas, & apprehendere manus ſociorum. Quem Turnus victor, perſecutus ſimul curſu & jaculo, objurgat his* verbis: *ſtulte, an ſperaſti te poſſe evitare manus meas? ſimul apprehendit ipſum pendentem, & excutit cum magna parte muri. Qualis armiger Jovis, quando evolans* in *altum abripuit unguibus falcatis, aut leporem, aut cycnum nitido corpore: aut* quando *lupus, ſacer Marti, ſubtraxit è caulis agnum, quæſitum à matre multis balatibus. Unde clamor ſurgit: aggrediuntur, & cumulant foſſas* terrâ *aggeſtâ: alii torquent tædas flammantes ad culmina:*

NOTÆ.

546. *Mæonio regi.*] Regi Mæonum, qui deinde Lydi dicti ſunt, & ab Homero numerantur inter Trojanorum auxilia, utpote Phrygiæ contermini, Æ. 4. 216.

547. *Vetitis armis.*] Vel contra juſſa Deorum & fati, Trojanis contrarii. Vel contra morum Romanorum: ad quem alludit hic Poëta, quaſi Trojanorum etiam fuiſſet. Nefas enim fuit Romæ ſervos militiæ nomen dare, niſi ſervitute ſolutos: quod non niſi periculoſis reipublicæ temporibus permittebatur.

548. *Enſe levis nudo, parmaque, &c.*] Omnino eum depingit, quales Romanorum deinde fuerunt *velites*, ſic à *velocitate* dicti. Horum arma: *parma*, brevis rotunduſque clypeus & undique *par*: *gladius*, & leves aliquot *haſtulæ*. Eligebantur è junioribus & pauperibus, juxtà Polyb. Porro cum vulgo viri principes, aut familiæ ſuæ, aut factorum ſuorum inſignia præferrent deſcripta in clypeis: ut Turnus *Inachum*, Æ. 7. 790. Aventinus, *hydram Herculis*, ibid. 657. Helenor iſte nudum clypeum geſtat: tum quia juvenis nihil dum patrare laude dignum potuit: tum quia furtivo concubitu ex ſerva editus, paternam originem jactare prohibetur, habeturque ideo quaſi ſervilis generis.

553. *Venabula.*] Haſtæ ſunt venatoriæ, breves, lato ferro, Æ. 4. 131.

564. *Jovis armiger.*] Aquila, fulminis miniſtra, Æ. 5. 255. De *tædis*, arbore & face, Ecl. 7. 49.

Ilioneus

Ilioneus lapide & magno fragmine rupis opprimit Lucetium, appropinquantem porta & conjicientem ignes: Liger Emathiona, Asylas Chorinæum: alter peritus jaculandi, alter mittendi *sagittas procul decipientes. Caneus* occidit *Ortygium, Turnus victorem Caneum: Turnus Ityn, & Clonium, Dioxippum, & Promulum, & Sagarim, & Idam stantem ante summas turres: Capys Privernum: hunc hasta Themillæ primo leviter vulneraverat: ille abjecto clypeo tulit inconsultus manum ad plagam: ergo sagitta pennis appulsa est, & manus affixa* est *lateri sinistro, & occulta intus penetravit mortifero ictu* pulmones, quibus *respirat anima. Filius Arcentis stabat* indutus *pulchris armis*, habens *chlamydem variatam acu, & splendens purpurâ Ibericâ, formosus vultu: quem pater Arcens miserat Æneæ, educatum in sylva Martis, circa Simethum fluvium, uli* est *opima & benigna ara Palici. Mezentius depositis armis impulit ipse stridentem fundam, loro ter rotato circa caput: & discidit calefacto plumbo medium caput oppositi* Juvenis, *& prostravit* eum in *vastâ arenâ.*

Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis,
Lucetium, portæ subeuntem, igneſque ferentem:
Emathiona Liger, Chorinæum sternit Asylas: 571
Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagittâ:
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus:
Turnus Ityn, Cloniumque, Dioxippum, Promulumque
Et Sagarim, & summis stantem pro turrib⁹ Idam:
Privernũ Capys: hunc primo levis hasta Themillæ
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta, 578
Et lævo infixa est lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ letali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis, 581
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Iberâ,
Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici. 585
Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adducta circum caput egit habenâ:
Et media adversi liquefacto tempore plumbo
Diffidit, ac multâ porrectum extendit arenâ. 589

NOTÆ.

582. *Pictus acu chlamydem, &c.*] *Chlamys*, militaris vestis, *casaque*, Æ. 4. 137. *Ferrugo*, color est politi ferri, in nigrum tendens, *brunissure*, Ecl. 2. 18. Talis memoratur fuisse color purpuræ Ibericæ nigricantis. *Iberia* vero, hic sumitur à quibusdam pro regione Asiatica, inter Pontum Euxinum & mare Caspium, quæ nunc Georgiæ pars est, dicta *Gurgistan*; cujus coloni in Europam profecti nomen dederint Ibero Hispaniæ flumini, & Hispaniam ipsam tenuerint. Ab aliis sumitur probabilius pro ipsa Hispania, cum idem color à quibusdam dicatur Bæticus; à Bæti fluvio Hispaniæ, *Guadalquivir*: & minium, apud Hispanos præcipuæ laudis olim ex Plinio fuerit; ut nunc quoque rubeus ille color nigro suffultus, quem vocant *morado*.

584. *Simethia circum, &c.*] *Simethus*, Siciliæ fluvius; in orientale ejusdem latus infra Catanam defluens; nunc juxta Cluverium, *la Jaretta*. Tamen juxta Virgilium, videtur is esse qui nunc nomen habet *à sancto Paulo*, paulo inferius fluens: nam non longe ab ejus fontibus visuntur adhuc ruinæ templi Palicorum, & eorumdem lacus, qui lacus Fazelli tempore *Mythia* vocabatur, in multas scaturigines erumpens aquæ sulfureæ, quæ falso jurantes enecabat, ut fuse narrat ex auctoribus Græcis Macrobius, Saturn. 5. 19.

585. *Pinguis ubi & placabilis, &c.*] *Palici* fratres fuerunt, Jovis filii, & Thaliæ Nymphæ, Vulcani filiæ; quæ gravida cum Junonem timeret, dicitur à Jove terræ hiatu occultata: ubi nati infantes, indeque egressi, *Palici* dicti sunt, à πάλιν ἰέναι, *iterum venire*. Horum oraculo Siculi in sterilitate admoniti dicuntur, ut cuidam Heroi sacra facerent: quæ res cum prospere successisset, ad eorum aram dona multa congesserunt, ut refert ex Xenagora Macrobius. Hinc ara illa dicitur à Virgilio *pinguis*. Addit Diodorus, l. 11. asylum illic esse fugitivorum servorum, cum à dominis inclementius habentur: indeque nefas esse eos abduci, nisi securitatis datâ fide, quam violare nemo audeat. Hinc, ut mihi videtur, ara eadem dicitur *placabilis*. De *Martis luco*, nullam alibi reperi mentionem.

588. *Liquefacto plumbo.*] Lucret. 6. 177. *Plumbea vero glans etiam longo cursu volvenda liquescit*, id est, calefit & mollescit.

Tum

Tum primum bello celerem intendiſſe ſagittam
Dicitur, ante feras ſolitus terrere fugaces,
Aſcanius: fortemque manu fudiſſe Numanum,
Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo ſociatus, habebat.
Is primâ ante aciem digna atq; indigna relatu
Vociferans, tumiduſque novo præcordia regno
Ibat, & ingenti ſeſe clamore ferebat:
Non pudet obſidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?
En qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt!
Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ: nec fandi fictor Ulyſſes:
Durum à ſtirpe genus. Natos ad flumina primùm
Deferimus, ſævoque gelu duramus & undis.
Venatu invigilant pueri, ſylvaſque fatigant:
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.
At patiens operum parvoque aſſueta juventus,
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, verſâque juvencum
Terga fatigamus haſtâ. Nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galeâ premimus: ſemperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis picta croco & fulgenti murice veſtis:
Deſidiæ cordi: juvat indulgere choreis:
Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.

Aſcanius, prius aſſuetus terrere feras fugientes, fertur tum primò evitraſſe velocem ſagittam in *bello, & ſtraviſſe manu robuſtum Numanum, cui cognomen erat Remulo; & qui nuper conjugio copulatus duxerat minorem ſororem Turni. Ille ante prima agmina inclamans digna & indigna dictu, & inflatus corde* ob *novam potentiam, incedebat, & jactabat ſe magno clamore: non pudet* vos *rurſus claudi aggeribus & obſidione, ô Phryges bis capti, & opponere muros morti? ecce* illos, *quæ bello petunt ſibi conjugia noſtra! quis Deus, quæ inſania vos impulit* in *Italiam? non hic ſunt filii Atrei, nec Ulyſſes* vanus *artifex verborum*; ſed *gens fortis ab* ipſa *origine. Portamus ſtatim ad flumina natos, & induramus acerbo gelu & aquis. Pueri indulgent venatui, & percurrunt ſylvas: ludus* eorum *eſt domare equos, & jacere ſagittas* arcu *corneo. Juventus autem patiens laboris, & contenta tenui victu, aut exercet terram raſtris, aut impugnat urbes bello. Omnis ætas traducitur* in *armis, & impellimus dorſa juvencorum* arantium *haſtâ* inverſâ. *Nec ſenectus lenta minuit robur animi, aut pellit vigorem. Tegimus caſſide capillos albos: & ſemper* nos *delectat colligere novas prædas & vivere* rebus *raptis. Vobis veſtimentum tinctum* eſt *croco & micanti purpura*: vobis *inertia* eſt in *deliciis: placet vacare choreis: & tunicæ* veſtræ *habent manicas, & mitra ligamina.*

NOTÆ.

596. *Novo regno.*] Affinitate regia. Græci enim, quorum imitatores Latini, regum filios, fratreſque & affines appellabant reges: ut obſervat Germanus, probatque multis.

599. *Bis capti Phryges.*] *Phryges*, molles: ad contemptum ſic vocat Trojanos. *Bis capti*: ab Hercule & à Græcis, Æ. 3. 476. Vel potius à Græcis cum Troja incenſa eſt; & jam à Latinis, in hac nova Troja. De *Phrygia*, Æ. 1. 385. De *Phrygum mollitie*, Æ. 4. 216. De *Atrei filiis*, Agamemnone & Menelao, Æ. 2. 264. Æ. 3. 54. De *Ulyſſe verſuto*, Æ. 2. 7.

605. *Venatu.*] Dativo contracto, pro *venatui*, Ecl. 5. 29.

609. *Verſâque juvencum, &c.*] Aramus armati: nec ſtimulis aut flagris; ſed extrema haſtæ parte boves arantes inceſſimus.

614. *Croco.*] *Crocus* flos, *ſaffran*: cujus colore infecta veſtis, *crocota* & *crocotula* dicebatur; infectores, *crocotarii*: muliebris & mollis ornatus. De *murice*, oſtreo, unde purpura exprimitur, G. 2. 506.

616. *Tunicæ manicas, &, &c.*] Tunica veſtis virorum interior, χιτὼν Græcis: cui reſpondet mulierum *ſtola*: utraque cincta. Huic viri Græci *pallium* apertum ac fluens; Romani *togam* clauſam ſuperinjiciebant: mulieres *pallam*, pallio Græco aperto non abſimilem. *Tunica*: à ſuperiore parte omnino abſque manicis olim fuit, ita ut humeros hinc inde nudaret; ab inferiore, ad genua defluebat, dicebaturque *exomis*: mox ad uſque cubitum, & paulo infra genua pertinuit, dicebaturque *colobium*, & hic mos diu duravit Romæ, exinde ſervis ſolis relicta: dein-

O vere Phrygiæ, neque enim Phryges! ite per alta
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vox buxusq; vocat Berecynthia matris
Idææ: sinite arma viris, & cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Ascanius: nervoque obversus equino
Contendit telum: diversaque brachia ducens,
Constitit ante Jovem supplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona:
Et statuam ante aras auratâ fronte juvencum
Candentem, pariterq; caput cum matre ferentem;
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte serena
Intonuit lævum. Sonat unà letifer arcus:
Et fugit horrendum stridens elapsa sagitta,
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem illude superbis.

O vere Phrygiæ, neque enim estis Phryges! ite per excelsa Dindyma, ubi tibia emittit sonum imparem, vobis assuetis huic sono. Tympana & tibia Berecynthia buxea matris Idææ vos invitant: relinquite arma viris, & abstinete ferro. Ascanius non passus est spargentem verba Italia, & loquentem indigna: & oppositus addixit sagittam nervo equino: & distrahens brachia sejuncta, stetit, prius supplex obsecrans Jovem per hæc vota: Juppiter omnipotens face inceptis audacius. Ego ducam tibi ad tuum templum munera solemnia: & ponam ante altaria juvencum capite deaurato, candidum, & tollentem caput æqualiter cum matre sua: qui jam incurrat cornu, & dissipet arenam pedibus. Audivit pater, & è sudâ regione cœli tenuit ad sinistram. Simul mortifer arcus sonat: & sagitta emissa volat stridens terribiliter, & pervenit ad caput Rutuli, & perfodit cuspide cava tempora. I, irride virtutem jactabundus vocibus.

NOTÆ.

de crescente luxu ad primores usque manus digitosque provecta est, & ad talos promissa; quod mollitiei fuit, & à Cicerone vitio vertitur Catilinæ sociis, quia muliebris flos e species hæc erat. Tunicæ illæ *manicatæ*, à Cicerone vocantur; à Seneca & Plauto *manuleatæ*; à Scipione apud Gellium *chiridotæ*. Tales Trojanis hic Numanus exprobrat. Mediis etiam temporibus tunica duplex ferebatur: altera communis; altera intima, quæ & *interula* sive *subucula*. De *mitris*, pileis, earumque *redimiculis*, Æ. 4. 216.

618. *Dindyma, &c.*] Phrygia universi sacra fuit Cybele, matri Deûm. In ea montes *Dindymus*, *Berecynthus*, & *Ida*. *Dindymus* sic dictus, quod sit Δίδυμος, *geminus*, sive *gemello vertice*: plur. *Dindyma*. Hinc Cybele dicta *Dindymene*, & *Berecynthia*, & *Idæa* mater. De *ea*, Æ. 3. 111, 108. De *Ida*, Æ. 2. 801.

Biforem dat tibia, &c.] *Tibia* musicum instrumentum, flatu personum: sic dicta; quia è gruum, hinnulorum, aliorumque animalium cavis tibiis primo formata est: inde è buxo atque ebore. Olim pauca habuit foramina: unde duæ simul inflabantur, mutabanturque pro modorum varietate. Quæ dextera oris parte inflabatur, unicum habebat foramen, ac proinde graviorem sonum; quæ sinistra oris parte, duo habebat foramina, sonumque acutiorem: & hic erat modus *Phrygius*, cum tibiæ sic adhibebantur *impares*, quia modus ille ex gravi & acuto temperatus erat. Cum autem *Dorius* modus multo esset gravior, duabus dextris canebatur, id est, duabus tibiis *paribus*, unico foramine. Cum *Lydius* esset acutior, duabus sinistris fiebat, id est duabus tibiis paribus, duplici foramine. Hi enim erant præcipui tres modi: quibus affines alii: *Serranus*, id est, *Tyrius*; ab urbe *Tyro*, quæ *Sar* dicta est, G. 2. 506. affinis Lydio. Fuit & *Æolius*, &c. Hinc patet tibias *pares*, esse vel Lydias, vel Dorias: *impares*, semper *Phrygias*. Quare Servius bene explicat hic *biforem*, imparem, dissimilem. Hæc è Salmasio in Solinum.

619. *Tympana*.] Ex Isidoro. *Tympanum est pellis, vel corium, ligno extensum*: pulsabatur apud veteres manibus ac digitis: à τύπτειν, *verberare*. Hæc, ut & *cymbala*, ærea & cava, à κύμβος, *cavitas*, adhibebantur ad sacra Cybeles, de quibus Lucret. l. 2. 618. *Tympana tensa tenant palmis, & cymbala circum Concava, raucisonoque minantur cornua cantu, Et Phrygio stimulat numero cava tibia mentes.*

622. *Nervo equino.*] Nervos arcuum ex equorum setis fieri solitos, testatur Hesychius.

624. *Ante Jovem.*] Versis oculis in aërem superiorem, sive æthera, qui *Jupiter* est, G. 2. 325.

631. *Intonuit lævum.*] Bonum omen, Ecl. 1. 16.

Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.
Hæc tantum Ascanius: Teucri clamore sequuntur,
Lætitiâque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Ætheriâ tum forte plagâ crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat,
Nube sedens: atq; his victorem affatur Iülum: 640
Macte novâ virtute, puer: sic itur ad astra;
Diis genite, & geniture Deos: jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident:
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere se mittit, spirantes dimovet auras, 645
Ascaniumque petit: forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchisæ
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos:
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo similis, vocemque, coloremq; 650
Et crines albos, & sæva sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iülum:
Sit satis, Æneide, telis impune Numanum
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non invidet armis. 655
Cætera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo,
Mortales medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere Deum proceres divinaque tela 659
Dardanidæ, pharetramque fugâ sensere sonantem.

Phryges bis capti reddunt hæc responsa Remulis. Ascanius dixit *hæc solum: Trojani applaudunt clamore, & gestiunt gaudio, & extollunt ad cœlum virtutem ejus. Tum forte Apollo comatus in aëreis spatiis desuper spectabat exercitum Italicum & urbem* Trojanorum, *insidens nimbo: & alloquitur his* verbis *Ascanium victorem: cresce, ô puer, tali virtute: sic tenditur ad sidera, orte à Diis, & producture Deos: cuncta bella per fatum venturæ quiescent meritò sub posteritate Assaraci: neque Troja te comprehendit. Simul locutus ista liberat se à summo aëre, discocat aërem spirabilem, & tendit ad Ascanium: tum mutatur facie vultus in Butem senem. Hic prius fuerat Amicus Trojano armiger, & fidelis custodes ad portam: tunc pater Æneas adjunxerat hunc Ascanio comitem. Apollo incedebat similis huic senili per annos, & vocem, & colorem, & capillos canos, & arma sono aspera. Atque alloquitur ardentem Ascanium his verbis: fili Æneæ, sufficiat tibi Numanum occubuisse sagittâ tuâ absque tuo damno: magnus Apollo dedit tibi hunc primum honorem, & non invidet æquali gloriæ armorum. Cætera abstine pugnâ, ô puer. Apollo ita locutus fugit in medio colloquio visus humanos, & luce ab oculis abiit in levem aërem. Principes Trojani cognoverunt Deum, & sagittas divinas, & audiverunt pharetram sonantem dum abiret.*

NOTÆ.

639. *Ausonias acies.*] *Italas, Æ.* 7. 54. *Urbem:* novam Trojam, *Æ.* 7. 157.

641. *Macte.*] *Mactus*, quasi *mauctus*, id est *magis auctus*. Sic herba adulta dicta est à Catone *macta*, quia *aucta*: hostiæ quoque *mactæ*, quia mola, vino, thure, spargebantur, & quasi cumulabantur *augebanturque* ante sacrificium; unde *mactare* pro *cædere*, dictum fuit. Diis ipsis in sacrificiis acclamabant: *macte hocce vino inferio esto, macte hacce dape esto*, quia sacrificiis augeri eorum felicitatem putabant. Cicero dixit Nonio teste, *mactare aliquem honoribus*: Plautus, *mactare infortunio*. Hæc fere ex Vossio: qui addit, hac formula vocativum *macte* adhiberi pro nominativo *mactus*, more Attico: quemadmodum apud Tibullum l. 1. 7. 53. *Sic venias hodierne*: apud Persium, Sat. 3. 28. *Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis.* Est & apud Plin. l. 2. 12. plurali numero: *macti ingenio esse, cœli interpretes.*

642. *Diis genite, &c.*] Genitus *Venere* per Æneam, *Jove* per Dardanum: geniturus *Julium* & *Octavianum* Cæsares, qui divinis honoribus afficiendi erant. De *Assarace*, à quo ortus Æneas, *Æ.* 1. 288.

644. *Nec te Troja capit.*] Sic Philippus Macedoniæ rex ad Alexandrum, apud Plutarchum: *quære tibi regnum par, non enim te capit Macedonia.* De nova Troja intellige, *Æ.* 7. 157.

647. *Dardanio Anchisæ.*] Versus spondaicus, cum hiatu diphthongi longæ, more Græcorum.

653. *Æneide.*] Vocativus patronymicus, ab *Æneides.*

655. *Paribus armis.*] Nam Apollo puer sagittis serpentem Pythona confixit, ut matrem defenderet: quemadmodum Ascanius nic Numanum, ut patriam ulciscatur, *Æ.* 3. 75.

660. *Pharetramque fugâ sensere, &c.*] Præter signa divinæ præsentiæ quæ diximus, *Æ.* 1. 406. hoc addit aliud: nempe, sonitum quendam

Itaque per *monita & auctoritatem Phœbi retinent Ascanium in cœptum ad pugnam: ipsi iterum redeant ad prælia, & exponunt vitam manifestis periculis. Clamor sparguntur per aggeres totis mœnibus. Adducunt fortes arcus, & librant hastas amentatas. Terra omnis tegitur missilibus: præterea clypei & cava cassides reddant sonum ictibus spiculorum: oritur crudele prælium. Quanta* est *pluvia*, quæ *per hœdos pluviales orta ab occidente percutit terram: quam creberâ grandine nubes ruunt in mare, quando Jupiter asper Austris emittit cœlo tempestatem pluviosam, & sævit cavas nubes. Pandarus & Bitias, geniti Alcanore Idæo: quos Hiera silvestris educavit in silva Jovis, juvenes æquales abietibus & montibus patriæ suæ: aperiunt portam, quæ credita erat ipsis jussu regis, confisi armis, & ultro alliciunt hostem in muros. Ipsi intus stant ante turres* ad *dextram & sinistram, induti ferro, & rutilantes cristis supra capita sublimia. Quales duæ quercus aëriæ tolluntur circa fluvios liquidos, aut* in *ripis Eridani, aut juxta gratum Athesim; & erigunt* ad *cœlum capita inæquæva, & motant altum cacumen. Rutuli, cum viderunt ingressum apertum, irruunt.*

Ergo avidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
Et clamor totis per propugnacula muris.
Intendunt acres arcus, amentaque torquent. 665
Sternitur omne solum telis: tum scuta cavæque
Dant sonitum ictu galeæ, pugna aspera surgit.
Quantus ab occasu veniens pluvialibus hœdis
Verberat imber humum: quam multâ grandine nimbi 669
In vada præcipitant, cum Juppiter horrid⁹ Austris
Torquet aquosam hyemem, & cœlo cava nubila
Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti: (rumpit.
Quos Jovis eduxit luco sylvestris Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus æquos: 674
Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt,
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem.
Ipsi intus, dextrâ ac lævâ, pro turribus astant,
Armati ferro, & cristis capita alta coruscî.
Quales aëriæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesin seu propter amœnum, 680
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.

NOTA.

pharetræ & sagittarum auditum in aëre, postquam ex oculis Apollo jam evanuisset. Talis est Apollinis sonus Iliad. 1. 46. De nomine *Apollinis*, Ecl. 3. 104. De nomine *Phœbi*, Ibid. 62.

665. *Amenta.*] Hastas, quæ circa medium *amento*, id est, loro alligatæ erant: quo implicuit manus, æquabili quasi impetu certius hastam librabat. *Amentum*, ab ἀπὸ τοῦ ligo: unde etiam *apes* & *examen apum*: ut diximus, Ecl. 7. 13.

668. *Hœdis.*] Stellis duobus astri, cui nomen *Erichthonius* vel *Auriga*, infra ejus humerum: quarum ortus & occasus procellosus habetur. De *Austro*, pluvio, item vento meridionali, Ecl. 2. 58.

672. *Idæo*, &c.] In Ida monte Troadis: ubi Cybele colebatur; ac ipse etiam Jupiter: qui ideo passim dicitur ab Homero Ἴδηθεν μεδέων, *ab Ida imperans*, Iliad. 3. 276, &c. *Hiera*, Ἱερὰ; nomen matris: quia tamen secundam natura brevem habet, suspicatur Turnebus *hæna* legendum esse: quæ fera est, à qua Pandarum & Bitian educato putat, ut Romulum à lupa.

674. *Abietibus.*] *Abies*, arbor, *sapin*. Quatuor syllabæ breves in dactylum compressæ.

679. *Liquentia*, &c.] Ita passim optimi quique codices: aliqui tamen *Liquetia*; quod quidam avide arripiunt post Servium. Et est *liquetia*; vel potius, ut apud Plinium legitur, *Liquentia*, fluvius Venetorum, in superiorem finis Hadriatici partem influens, nunc *Livenza*. At præter rationes ab Erythræo contra Servii curiosiorem interpretationem allatas, contra facit, quod dicitur *Liquentia*, *Liquentiæ*. Unde puto Virgilium simplicius de *liquentibus*, id est *liquidis* fluviis, explicandum esse: ait enim, G. 4. 442. *fluviumque liquentem*. Et *liquens*, primam habet, modo brevem, modo longam.

680. *Padi*, &c.] *Padus*, sive *Eridanus*, *le Po*, fluvius Italiæ maximus, G. 1. 482. *Athesin*, post Padum maximus, *l' Adige*, ex Tridentinis Alpibus, per Venetos in mare Hadriaticum influit, proprio quidem ostio, sed fossis quibusdam transversis & paludibus, cum regio tota scateat; ideo dictus est à Servio & Vibio in Padum, qui paulo inferius fluit, decurrere.

Continuo

Continuo Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut verſi terga dedere,
Aut ipſo portæ poſuere in limine vitam.
Tum magis increſcunt animis diſcordibus iræ:
Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum & procurrere longius audent.
Ductori Turno diverſa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuncius: hoſtem
Fervere cæde novâ, & portas præbere patentes.
Deſerit inceptum, atque immani concitus irâ
Dardaniam ruit ad portam, fratreſq; ſuperbos.
Et primum Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto ſternit jaculo: volat Itala cornus
Aëra per tenuem, ſtomachoque infixa ſub altum
Pectus abit: reddit ſpec' atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepeſcit.
Tum Meropem atque Erymantha manu, tum ſternit Aphydnum:
Tum Bitian ardentem oculis animiſq; frementem:
Non jaculo, neque enim jaculo vitam ille dediſſet;
Sed magnum ſtridens contorta ſalarica venit
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici ſquamâ lorica fidelis & auro
Suſtinuit: collapſa ruunt immania membra:
Dat tellus gemitũ, & clypeũ ſuper intonat ingens.

Statim Quercens & Equicolus ſpectabilis armis, & Tmarus temerarius animo, & Hæmon Martius, vel repulſi objecere terga totis turmis hoſtium, *vel amiſerunt vitam in ipſo aditu portæ. Tunc furor magis accenditur* in *animis infenſis: & jam Trojani denſantur congregati in eum* locum, *& audent conſerere manus & pregredi longius. Nuncius fertur Regi Turno, ſævienti alia in parte & turbanti hoſtes: hoſtem animari recenti ſtrage, & offerre portas apertas. Relinquit inceptum* opus, *& acceſſus ingenti furore, currit ad portam Trojanam & fratres ſuperbos. Et intorto telo dejicit primum Antiphaten, filium ſpurium magni Sarpedonis ex matre Thebana, nam is ſe primus offerebat:* jaculum *è cornu Italica volat per aërem levem, & impactum ſtomacho penetrat profundum pectus: hiatus profundæ plagæ emittit fluctus ſpumoſi* ſanguinis, *& ferrum calefit in pulmone ſanciato. Deinde dejicit manu Meropem, & Erymantha: deinde Aphydnum: deinde Bitian flammantem oculis, & furentem animo: non jaculo, nam ille non amiſiſſet vitam jaculo; ſed ſalarica evibrata venit valdè ſtridens impulſa more fulminis, quam nec duo cornua taurina, nec lorica defenſa duplici ſquamâ aureâ, repulit: vaſta membra ſternuntur dejecta: terra reddit gemitum, & grandis* Bitias *tonat* cadens *ſuper clypeum.*

NOTÆ.

695. *Dardaniam portam.*] Novæ Trojæ, Æ. 7. 157. *Dardani*, Trojani, Æ. 1. 239.

697. *Thebana, &c.*] *Thebæ* multæ fuerunt, aliæ in Ægypto, aliæ in Bœotia, aliæ in Theſſalia Phthioride: illæ nihil hic ad rem faciunt; ſed *Thebe, Thebes*, Aſiæ minoris urbs apud Adramyttenos, de qua Lydis & Myſis diu certamen fuit, teſte Strabone, lib. 13. Regia fuit Ectionis, Andromachæ patris. Didymus tamen, vetus Homeri interpres, hanc Ectionis regiam *Thebas* etiam vocat plurali numero, ad verſum 397. Iliad. 6. Et adhuc expreſſius ad verſum 366. Iliad. 1. *Sarpedon* Lyciæ rex Jovis filius, Æ. 1. 104. *Nothus*, non legitimo conjugio ſuſceptus filius, Æ. 7. 283. *Cornus*, arbor duriſſimo ligno, ideo telorum materia, *cornouiller*, Æn. 3. 649.

700. *Undam Spumantem.*] Sanguinem undatim, id eſt, magnâ copiâ in rivos erumpentem. *Undam* dixit de multitudine populi, G. 2. 462.

705. *Falarica.*] Oblonga haſta, teres, præterquam ad extremum, ubi ferrum extabat quadratum, tres longum pedes, ut cum armis transfigere corpus poſſet. Huic ferro picem in ſtupa circumligabant: adjectoque igni immittebant in ligneas præſertim turres, quæ *falæ* dicebantur Etruſca voce. Hoc tamen inventum videtur Saguntinis Hiſpaniæ tribuere Livius l. 21. 8. unde hæc deſcriptio concinnata eſt.

707. *Duplici ſquama, &c.*] De *tergis* ſive coriis; & *ſquamis* loricarum, Æ. 3. 467. *Squama & auro*: id eſt, ſquamis aureis: ut G. 2. 192. *Pateris & auro*, pateris aureis.

709. *Clypeum ſuper, &c.*] Servius agnoſcit *clypeum* neutro etiam genere, juxta Caprum: aitque ſic exprimi à Virgilio Homericum illud, Iliad. 5. 42. Δάπτει δὲ πεσὼν, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ, *ſonuit autem cadens, ſonueruntque*

Qualis in Cumano Bajarum litore agger saxeis aliquando cadit, quem ipsi mittunt mari eductum prius vastis molibus: sic illic agger præcipitans facit ruinam, & profunde sui fidit impactus undis: maria turbantur, & nigræ arenæ eriguntur: tunc Prochyta intima trepidavit sonitu, & Inarime injecta Typhœo quasi *asperum cubile ipsius Jovis. Tunc Mars bellipotens animum & vetus Latinis adjecit & agitavit sub eorum pectore stimulos acutos: & injecit Teucris fugam & nigrum timorem.* Latini *concurrunt undecumque: siquidem facultas pugnandi ipsis concessa est* à Trojanis, *& Deus bellicosus subit eorum animum. Pandarus, ubi videt fratrem prostrato corpore, & quo in statu sit fortuna, qui casus impellat res* Trojanas; *magno conatu trudit portam revoluto cardine, obluctans vastis humeris: & relinquit in aspero prælio plurimos sociorum, exclusos muris: alios vero claudit secum, & excipit irruentes: infamis! qui non agnoverit in media multitudine regem Rutulum irruentem, & ultro clauserit* in urbe, *quasi crudelem tigrim inter ignavas pecudes. Statim novum lumen emicuit ex oculis Turni, & arma ejus sonuerunt horride: crista rubræ natant in capite, & emittit è clypeo fulgura rutilantia.*

Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Constructam jaciunt ponto: sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit:
Miscent se maria, & nigræ attolluntur arenæ:
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumq; cubile
Inarime Jovis imperiis impostа Typhoëo.
Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit:
Immisitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Undiq; convenunt: quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animo Deus incidit.
Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multâ conversо cardine torquet,
Obnixus latis humeris: multosque suorum,
Mœnibus exclusos, duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit, recipitque ruentes:
Demens! qui Rutulũ in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis effulsit, & arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.

NOTÆ.

arma sub ipso. Quod etsi non abs re est, tamen interpretationem allatam puto tutiorem.

710. *Euboico Bajarum, &c.*] *Baja*, locus in Campania tepidis aquarum fontibus nobilis, in littore superiore Campani sive Neapolitani sinus; non longe à Miseno promontorio: etiamnum retinet nomen. De hujus loci natura fuse, *Æ.* 6. 237. *Chalcidenses*; ex *Euboea* Græciæ insula, hodie *Negrepont*, non longe hinc urbem *Cumas* condiderunt, *Æ.* 6. 2. Nec longe fuit *Lucrinus*, *Avernusque* lacus: qui molibus ab Hercule ejusdem primum; deinde ab Agrippa in portum Julium Octaviani auspiciis conversi sunt, anno u. c. 717. ut ostendimus, G. 161. Ideo Virgilius hic *pilas*, sive moles lapideas, in mare impactas commemorat.

715. *Prochyta, &c.*] Vel *Prochyte*, hodie *Procita*, parva & aspera insula Tyrrheni maris, proxime admota Miseno promontorio, hoc inter & Inarimen insulam, aqua per terræ motum avulsa, Plinio, Straboni, aliisque censetur.

716. *Inarime.*] Ad meridiem Prochytæ, multo amplior insula, fertilitate nobilis: olim *Pithecusa*, & *Æthalia* etiam dicta, nunc *Ischia*: solo concavo & sulfureo, qualis est totus ille tractus; ignis eruptionibus olim sæpe infesta; unde Homerus Jovem commentus est hanc impacto fulmine injecisse giganti *Typhoëo*, qui ab Hesiodo describitur anguineis capitibus centum instructus, iisque flammas eructantibus, Terræ & Tartari filius, in Theogon. 821. De *Typhœi* nomine, G. 1. 279. Porro Homeri versus illi sunt, Il. d. 2. 783. Γαῖα δ' ὑπεστονάχιζε, δὰι ὡς τεταγυμένῳ Χαομένῃ, ὅτε τ' ἀμφὶ Τυφωέϊ γαῖαν ἰάσσῃ. Ἔν θ' Ἀρίμοις, ἔνθα φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς, *Terra vero resonabat, sicut Jove fulminatore irato, quando circa Typhœum terram verberat, in Arimis, ubi aiunt Typhœi esse cubilia.* Quibuscum si Virgiliani versus isti comparantur, certe videbuntur ex iis excripti. Ubi duo videntur à Virgilio sane ficta audacter: I. Quod *Arimos* illos Pithecusæ insulæ addixerit: cum alii Ciliciæ montem, alii Lydiæ esse affirment apud Didymum in Homer.

Agno-

Agnoſcunt faciem inviſam atq; immania membra
Turbati ſubito Æneadæ, tum Pandar⁹ ingens
Emicat, & mortis fraternæ feruidus irâ
Effatur: non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Caſtra inimica vides: nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus:
Incipe, ſiqua animo virtus, & conſere dextram.
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat: ille rudem nodis & cortice crudo
Intorquet, ſummis adnixus viribus, haſtam.
Excepere auræ vulnus: Saturnia Juno
Detorſit veniens, portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, & ſublatum alte conſurgit in enſem:
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubeſque immani vulnere malas.
Fit ſonus, ingenti concuſſa eſt pondere tellus:
Collapſos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroq; pependit.
Diffugiunt verſi trepidâ formidine Troës.
Et ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſocioſq; immittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuiſſet.
Sed furor ardentem cædiſque inſana cupido
Egit in adverſos.

Trojani ſtatim perturbati agnoſcunt vultum inimicum & grandia membra: tum magnus Pandarus exilit, & ardens dolore necis fraternæ exclamat: non hæc eſt dotalis aula Amatæ: nec media Ardea claudit Turnum mœnibus patriis. Cernis caſtra hoſtilia: nulla eſt facultas hinc erumpendi. Turnus ſubridens illi reſpondet *ſedato animo: incipe, ſi vis aliqua eſt animo* tuo, & congredere mecum *manu: referes Priamo hic etiam repertum fuiſſe* à te *Achillem. Dixerat: ille* Pandarus *connitens toto robore, vibrat haſtam aſperam nodis & ſcabro cortice. Aer excepit ictum: Juno filia Saturni deflexit* cum *venientem, & haſta inhæret portæ. Tu vero non evitabis hæc arma, quæ mea dextra rotat* cum *robore: nam non* eſt *idem auctor armorum & ictus. Sic dixit* Turnus, & *erigit ſe in gladium alte eductum: & diſſecat ferro mediam frontem* Pandari *horrendo vulnere, inter utraque tempora & genas imberbes. Fit ſonitus, terra quaſſata eſt magno illo pondere: trahit moriens in terra membra deficientia & arma ſanguinolenta: & caput ſciſſum in partes æquales pependit illi hinc atque hinc ex utroque humero. Trojani fugiunt diſpulſi tumultuoſo metu: & ſi illa cogitatio ſuccurriſſet ſtatim victori* Turno, *frangere manu obices & excipere ſocios portis, dies ille fuiſſet ſupremus bello & populo* Trojano: *ſed ira & immoderata cupiditas ſtragis impulit inflammatum* Turnum *adverſus oppoſitos* hoſtes.

NOTÆ.

alii etiam Syriæ apud Strabonem: qui tamen ait, quibuſdam videri eſſe Pithecuſæ incolas; eo quod ἀπὸ πίθων, *ſimia*, Etruſca lingua *arimus* dicatur: ſed hæc quaſi admodum incerta videtur proponere. II. Quod voces illas Ἐν Ἀρίμοις, *in Arimis, apud Arimos*: quæ voces & Homeri ſunt & Heſiodi; in unum inſulæ ſubſtantivum vocabulum compoſuerit, *Inarime, Inarimes*. Nec cum excuſat Erythræus cum dicit, eodem exemplo eſſe, *Inalpinus*: hæc enim vox adjectiva eſt, quo in genere multo facilior eſt compoſita. Nec item excuſant alii, cum ex Plinii auctoritate affirmant, ab Homero ſcriptum *Inarimen*, non *in Arimis*: Plinium enimvero erroris revincunt codices & interpretes Homeri omnes. Quod autem Virgilius hujus compoſitionis primus auctor ſit, hinc jure conjici poſſe exiſtimo: quod ante ipſum nemo, poſt ipſum ſtatim Ovidius, Statius, Lucanus, Silius, Plinius, Claudianus, aliique promiſcue omnes eadem uſi ſunt voce: ſibi glorioſum rati, cum eo aliquid, aut audere, aut errare. De *Marte*, Ecl. 9. 12. De *Latinis*, Æ. 7. 54.

737. *Dotalis regia Amatæ.*] Laurentum, urbs regia Latini: cujus uxor Amata, Turno favens, Laviniam ipſi regnumque in dotem tradere conabatur, Æ. 7. 56. De *Ardea*, Rutulorum & Turni urbe regia, Æ. 7. 372, 410.

742. *Priamo narrabis Achillem.*] Turnum; qui tam ſit infeſtus Trojanis, quam olim Achilles fuit. De *Achille*, Æ. 1. 103. Æ. 3. 321. De *Priamo*, Æ. 2. 506. De *Junone Saturni filia*, Æ. 1. 27.

747. *Telum.*] Pro enſe, ut jam alibi notavimus, Æ. 5. 438.

Principio Phalarim, & ſucciſo poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergum: Juno vires animumque miniſtrat.
Addit Halyn comitem, & confixâ Phegea parmâ;
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumq; Haliumq; Noëmonaq; Prytanimq;.
Lyncea tendentem contra, ſocioſque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat; huic uno dejectum cominus ictu
Cum galea longe jacuit caput: inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Ungere tela manu ferrumque armare veneno:
Et Clytium Æoliden, & amicum Cretea Muſis:
Cretea Muſarũ comitem; cui carmina ſemper
Et citharæ cordi, numeroſque intendere nervis;
Semper equos atque arma virûm pugnaſque canebat.
Tandem ductores auditâ cæde ſuorum
Conveniunt Teucri, Mneſtheus acerque Sereſtus:
Palanteſque vident ſocios, hoſtemq; receptum.
Et Mneſtheus, quo deinde fugiam? quo tenditis? inquit,
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, veſtris, ó cives, undique ſeptus
Aggeribus, tantas ſtrages impune per urbem
Ediderit? juvenum primus tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque Deorum,
Et magni Æneæ ſegnes miſeretque pudetque?
Talibus accenſi firmantur, & agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paulatim excedere pugnâ,
Et fluviũ petere ac partem quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. Ceu ſævum turba leonem
Cum telis premit intenſis: at territus ille
Aſper, acerba tuens, retro redit: & neque terga
Ira dare aut virtꝰ patitur; nec tendere contra
Ille quidem hoc cupiens potis eſt per tela viroſque.

Primo interficit Phalarim, & Gygen poplite ejus *ſubſecto: deinde intorquet in dorſum fugientium haſtas ereptas* his occiſis. *Juno ſuffícit* ipſi *robur & animum. Adjicit* iis *ſocium Halyn, & Phegeum perforato* ejus *ſcuto: poſtea ſuper muris inſcios* ingreſſus ſui *& agitantes pugnam, Alcandrum, & Haliũm, & Noemonà, & Prytanim. Conitens à dextra parte aggeris intercipit fulgenti enſe Lyncæum incurrentem ex adverſo & appellantem ſocios; caput cominus exciſum uno illu procul concidit illi cum caſſide: deinde* interficit *Amycum venatorem ferarum, quo nullus alter* erat *ſolertior illinere manu ſpicula & imbuere ferrum veneno: & Clytium Æoli filium, & Cretæum charum Muſis, Cretæum ſocium Muſarum, cui ſemper cantus & lyræ erant curæ, & ſonos edere chordis: ſemper cantabat equos, & bella hominum, & certamina. Denique duces Trojani cognitâ ſtrage ſuorum congregantur, Mneſtheus, & fortis Sereſtus: & cernunt ſocios vagos, & hoſtem admiſſum. Et Mneſtheus clamat: quò, quò dirigitis fugam ultra? quos jam habetis muros alios, quæ præterea munimenta? vir unus, clauſus undique veſtris aggeribus, ô cives, fecerit per urbem tantas cædes abſque ultione? dejecerit ad inferos tot principes juvenum? ô inertes! nonne pudet & miſeret* vos *patriæ infortunatæ, & antiquorum Deorum, & ingentis Æneæ. Talibus* verbis *inflammati corroborantur, & ſtant ſpiſſo agmine. Turnus* incipit *ſenſim recedere è prælio, & accedere* ad *flumen & ad partem* murorum *quæ clauditur flumine. Trojani* pergunt *eò ardentius incurrere magno clamore, & cogi in turbam. Veluti cum turba* aliqua *urget jaculis infeſtis immanem leonem: ille autem turbatus, iratus, torvè aſpiciens, cedit retro: nec tamen furor aut virtus ſinit* eum *obvertere terga; nec ille valet, propter* multitudinem *agmorum & hominum, contra ruere, licet id cupiat.*

NOTÆ.

769. *Connixus ab aggere dexter.*] Cum contra tenderet Lynceus, Turnus ſiniſtro latere innixus aggeri, dextra manu in dextrum quoque Lyncei latus incurrit; De *aggere*, ſupra V. 142.

773. *Ungere tela, &c.*] Medicatis & venenatis herbis, barbarico more.

785. *Orco.*] Inferorum Deo, G. 1. 277.

796. *Potis es.*] De hac voce, Æ. 3. 671. De *Iride*, Æ. 4. 702.

Haud

Haud aliter retrò dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat irâ.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes,
Bis conversâ fugâ per muros agmina vertit.
Sed manus è castris propere coit omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere: æream cœlo nam Juppiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem;
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantùm,
Nec dextra valet: injectis sic undique telis
Obruitur. Strepit assiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra satiscunt:
Discussæque jubæ capiti, nec sufficit umbo
Ictibus; ingeminant hastis & Troës, & ipse
Fulmineus Mnestheus: tum toto corpore sudor
Liquitur; & piceum, nec respirare potestas,
Flumen agit: fessos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps saltu sese omnib⁹ armis
In fluvium dedit: ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis:
Et lætum sociis ablutâ cæde remisit.

Non aliter Turnus anceps retro fugit gressus absque festinatione, & animus exardescit furore. Iamm etiam bis jam irruperat in hostes medios, bis verterat in fugam per muros turmas in se conversas. Sed omnis exercitus festinanter congregatur è castris in unum: nec Juno filia Saturni audet suppeditare Turno vetur adversus eos: nam Juppiter misit è cælo Irim aeriam, portantem sorori mandata non grata; nisi Turnus excat ex altis muris Trojanorum. Igitur juvenis nec amplius potest resistere clypeo, nec manu: ita premitur jaculis undequaque intortis. Cassis sonat continuo stridu circa cava tempora, & arma valida ex ære rumpuntur lapidibus & crista dejecta fuit è capite, nec clypeus ejus est adversus tot ictus: ingruunt hastis, & Trojani, & ipse Mnestheus instar fulminis: præterea sudor è toto corpore labitur, & efficit nigrum flocentum, nec facultas est respirandi: difficilis anhelitus commovet membra fatigata. Tunc denique præceps tans immisit se saliendo in fluvium cum omnibus armis: fluvius in suo flavo flumine excepit cadentem, & portavit placidis aquis: & revexit gaudentem ad socios, sanguine cædis purgato.

NOTÆ.

810. *Jubæ, &c.*] *Equina jubæ*, unde cristæ galearum, *Æ.* 3. 468. *Umbo*, pars media emicans in clypeo, *Æ.* 2. 546.

813. *Piceum flumen.*] Sudor est pulveri commistus, picis instar nigrescens & adhærens cuti.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS, LIBER X.

ARGUMENTUM.

Jupiter advocato Deorum concilio, fruſtra conatus Junonem ac Venerem in concordiam adducere, de Trojanorum Rutulorumque rebus inter ſe diſſidentes: pronunciat ſe neutrarum partium fore, ſed fatis omnia permiſſurum. Rutuli ad oppugnandum, Trojani ad defendendam urbem redeunt. Æneas, dies aliquot in Etruria commoratus, collectis inde auxiliis, ad ſuos redit, triginta navium claſſe auctus. Nymphas, è ſuis navibus eam in ſpeciem paulo ante transformatas, in itinere obvias habet. Ab iis de ſuorum periculo certior factus: ſub primam lucem provectus in conſpectum hoſtium, exercitum in litus expulit. Occurrunt Rutuli: commiſſoque gravi certamine, Pallas à Turno occiditur: cujus necem cum ulciſceretur Æneas magnâ ſtragè, & Aſcanius eruptione factâ copias ſuas paternis adjunxiſſet; Juno Turnum præſenti periculo eripit, objectâ illi falsâ Æneæ imagine: quam ille fugientem ad uſque navem dum ſequitur, retinaculis à Junone ruptis, ad litora Ardeæ proxima vi tempeſtatis abripitur. Mezentius pugnæ pro Turno ſuccedens, & filius Mezentii Lauſus, ab Æneâ occiduntur.

INTERPRETATIO.

Interim regia cœli omnipotentis aperitur: & genitor Deorum atque rector hominum cogit concilium in aulam ſtellatam: unde ſublimis deſpicit cunctas terras, & caſtra Trojanorum, & gentes Latinas. Sedent in domo aperta valvis *biforibus: ipſe* Jupiter *orditur* ſermonem: *magni habitatores cœli, quare conſilium vobis mutatum eſt* in *contrarium? & uſque adeo pugnatis animis adverſis?*

PAnditur interea domus omnipotentis Olympi:
Conciliumque vocat Divûm pater atque hominum rex
Sideream in ſedem: terras unde arduus omnes,
Caſtraq; Dardanidum aſpectat, populoſq; Latinos.
Conſidunt tectis bipatentibus, incipit ipſe:
Cœlicolæ magni, quianam ſententia vobis
Verſa retro? tantumque animis certatis iniquis?

NOTÆ.

1. *Omnipotentis Olympi.*] Aliqui per *Olympum*, Jovem intelligunt, quem eo etiam nomine eſſe appellatum probat in indice Erythræus, ex Cæcilio Minutiano Apuleio, ex Cleanthe, & Diodoro Siculo. Alii melius *cœlum* accipiunt: quod *omnipotens* dicitur, vel quia Jupiter omnipotens in eo habitat; vel quia ad omnium rerum productionem per ſiderum influxus conducit, ut terra per vim ſuam, quæ ideo dicitur *omnipotens*. Sic *Olympum omnipotentem* diſtinguit à Jove, Æ. 12. 791. *Rex omnipotentis Olympi.* De *Dardanidis*, Æ. 1. 239. De *Latinis*, Æ. 7. 54.

5. *Tectis bipatentibus.*] Ubi janua eſt *biforis*, quæ in dextram lævamque aperitur. Sic Auſon. Epig. 137. 3. vocat *pugillar bipatens*, quod apertum duas paginas explicat.

6. *Quianam ſententia vobis Verſa, &c.*] Id eſt, cur immemores eſtis meæ ſententiæ, quâ prohibueram, ne Itali Trojanis obſtarent. Vel, cur mutaſtis ipſi ſententiam veſtram, quâ ſtatuerat is neutris partibus favere? *Quianam*, Æ. 5. 13. De *Tetendit*, Æ. 1. 239.

Abnueram

Abnueram bello Italiam concurrere Teucris :
Quæ contra vetitum diſcordia ? quis metu, aut hos,
Aut hos arma ſequi ferrumque laceſſere ſuaſit ? 10
Adveniet juſtum pugnæ, ne accerſite, tempus :
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas.
Tum certare odiis, tum res rapuiſſe licebit :
Nunc ſinite, & placitum læti componite fœdus. 15
Juppiter hæc paucis : at non Venus aurea contra
Pauca refert.
O pater, ó hominum Divûmque æterna poteſtas,
(Namque aliud quid ſit, quod jam implorare queamus ?)
Cernis ut inſultent Rutuli ? Turnuſque feratur 20
Per medios inſignis equis, tumiduſque ſecundo
Marte ruat ? non clauſa tegunt jam mœnia Teucros :
Quin intra portas atque ipſis prælia miſcent
Aggeribus murorum, & inundant ſanguine foſſæ.
Æneas ignarus abeſt. Nunquamne levari 25
Obſidione fines ? muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Trojæ, nec non exercitus alter :
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis

prohibueram ne *Italia bello congrederetur* cum *Trojanis : quæ diſſenſio* eſt *contra prohibitionem ? quis timor impulit, vel hos, vel iſtos capere arma & commovere ferrum ? veniet legitimum pugnæ tempus, ne accelerate illud : quando aſpera Carthago inferet Romanis urcibus magnam perniciem & Alpes patefactas : tunc licebit pugnare odiis, tunc* licebit *depopulari res* Trojanas : *nunc permittite, & læti conciliate pacem* quæ *placet* mihi. *Jupiter* dixit *hæc paucis* verbis : *at pulchra Venus non pauca reſpondet adverſum. O genitor, o ſempiterna virtus hominum ac Deorum (ſcilicet quid eſt aliud, quod nunc poſſimus invocare ?) vides quomodo Rutuli inſolescant ? & quomodo Turnus conſpicuus equis rapiatur inter medios, & irrumpat ſuperbus felici prælio ? munimenta clauſa jam non tuentur Trojanos : immo committunt pugnam intra portas, & in ipſis propugnaculis murorum, & foſſæ replentur ſanguine. Æneas abeſt* illinc *inſcius* rerum illarum. *An nunquam permittis* eos *liberari obſidione ? rurſus hoſtis inſtat muris Trojæ reſurgentis. & præterea alter exercitus : & rurſus Tydei filius inſurgit in Teucros ab Arpis Ætolis.*

NOTÆ.

11. *Adveniet .... tempus, &c.*] Quaſi dicat Jupiter : *Nemo mihi objiciat, quod faveam Trojanis, eoſque illæſos eſſe perpetuo velim. Adveniet tempus præſcriptum fatis, quo eorum poſteri gravius & ipſi cladibus afficientur, ab Annibale & Carthaginenſibus.*

12. *Carthago, &c.*] Significat bella Punica, à Carthaginienſibus ter geſta cum Romanis : quorum ſecundo Annibal per Hiſpanias, Galliaſque in Italiam exercitum traduxit, ſuperatis Pyrenæis & Alpibus, Italiam fere totam in ſuam poteſtatem redegit, in ea per annos circiter ſexdecim inſedit : ſed, Scipione interim in Africam immiſſo, revocatus in patriam, à Scipione victus eſt ; Carthago veſtigalis facta : atque ita bellum Punicum ſecundum confectum eſt, anno u. c. 553. Bello deinde Punico tertio deleta eſt urbs eadem, à Scipione juniore ſive Æmyliano, anno u. c. 608. De *Carthagine*, in argumento l. 4. De *Alpibus*, Italiam à Gallia & Germania diſterminantibus, Ecl. 10. 47.

13. *Exitium .... atque Alpes apertas.*] Nova & figurata locutio, pro, *immittit exitium per Alpes apertas :* ut notat Scaliger. Vel potius, *immittet Alpes*, id eſt, *Alpinos populos :* locum dixit, pro incolis : quemadmodum, G. 3. 31. *Addam urbes Aſiæ domitas, pulſumque Niphatem :* per *Niphatem* montem Armeniæ, Armenios ipſos intellexit, pulſos à Romanis. Aperuit autem ſibi Alpes Annibal maximo labore, adeſis aceto atque igne rupibus. Lege Livium l. 21. 36.

14. *Tum certare, &c.*] Tum licebit, ut Trojani, ſeu Romani eorum poſteri, pareant odiis atque deprædationi hoſtium : vel, odiis veſtris, deprædationi hoſtium.

15. *Componite fœdus*] Vel inter vos ; vel inter Latinos ac Trojanos. De *Venere aurea*, id eſt, *pulchra*, Æ. 1. 595. De *Rutulis*, Æ. 7. 795. De *aggeribus*, Æ. 9. 142.

27. *Naſcentis Trojæ, &c.*] Æ. 7. 157.

28. *Ætolis ab Arpis Tydides.*] *Arpi*, Apuliæ Dauniæ urbs, cujus ruinæ adhuc dicuntur *Arpe*. Condita à Diomede Tydei filio, de quo, Æ. 11. 243. Ab eo peticrat auxilium Turnus, Æ. 8. 9. nullo tamen ſucceſſu, ut patebit, Æ. 11. 243. Quare Venus hic fingit exercitum ab Arpis imminere, ut cauſam ſuam exaggeret.

Tydides,

Sane, opinor, superest ut ego rursus *vulnerer*; *&* ego *tua filia expecto arma mortalis* viri. *Si Trojani adierunt Italiam absque tua venia, & invitâ divinitate* tua; *expendant* pœnas *delicti* sui, *nec recrees illos ope* tua: *si vero* id fecerunt *obsecuti tot oraculis, quæ cœlum & inferi dabant* illis; *cur ullus nunc potest frangere* vim *mandatorum tuorum, vel cur* potest *statuere nova fata? Cur memorabo naves incensas in litore Siculo? cur regem procellarum, & ventos furiosos eductos ex Æolia* insula. *aut Irim demissam ex aëre? nunc quoque* Juno *concitat inferos, hac sola pars rerum restabat inexperta: & Alecto immissa subito* in loca *superiora, sæviit in mediis urbibus Italorum. Non moveor ob regnum: speravimus illud, dum fors favit: superent, quos mavis superare. Si nulla est plaga, quam aspera uxor tua relinquat Trojanis: ô pater, obsecro per fumantes ruinas Trojæ diruta; liceat* mihi *eripere Ascanium salvum è bello, liceat* ut *vestet nepos. Æneas quidem agitetur fluctibus incognitis, & sequatur iter quodcunque fors offerat* ipsi; at *possim tueri, & subtrahere è crudeli prælio hunc* Ascanium. *Est mihi Amathus, est alta Paphos,* sunt *Cythera, & ædes Idaliæ: illic ducat vitam ignobilis abjectis armis: impera* ut *Carthago opprimat Italiam gravi potentiâ, nihil ab eo* Ascanio *obstabit urbibus Punicis. Quid profuit* Æneam *evitasse ruinas belli, & fugisse per medios ignes Græcos?*

Tydides. Equidem, credo, mea vulnera restant:
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si sine pace tua atque invito numine Troës
Italiam petiere; luant peccata, neque illos
Juveris auxilio: sin tot responsa secuti, (quam
Quæ superi manesque dabant; cur nunc tua quis-
Flectere jussa potest? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in littore classes?
Quid tempestatum regem, ventosque furentes
Æoliâ excitos, aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet: & superis immissa repente
Alecto, medias Italûm bacchata per urbes.
Nil super imperio moveor: speravimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjux
Dura: per eversæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obtestor; liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Æneas sane ignotis jactetur in undis;
Et, quamcunque viam dederit fortuna, sequatur:
Hunc tegere, & diræ valeam subducere pugnæ.
Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atq; Cythera,
Idaliæque domus: positis inglorius armis
Exigat hic ævum: magna ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde
Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugisse per ignes?

N O T Æ.

29. *Mea vulnera restant.*] Iliad. 5. 335. Cum Æneam, à Diomede lapidis ictu vulneratum, Venus oppositio peplo è pugnæ periculo subduceret, à Diomede in vola manus vulnerata est. Mars deinde ad imum ventrem ab eo sauciatus quoque est, v. 857.

36. *Erycino in littore.*] Æ. 5. 660. Mulieres Trojanæ, Junonis & Iridis suasu, tædio navigationis, naves Æneæ exussérunt, dum is ludos celebrat ad patris Anchisæ tumulum, prope Erycem, Siciliæ urbem & montem, qui nunc est mons *Sancti Juliani*, Æ. 3. 707. Æ. 5. 24.

38. *Æoliâ excitos.*] Juno Æolum & ventos in Æneæ classem concitavit, Æ. 1. 56. ubi de insulis *Æoliis*, ad latus septentrionale Siciliæ.

Irim.] Missa est à Junone, ad Trojanas mulieres, ut eas ad incendium navium concitaret, Æ. 5. 606. Ad Turnum, ut eum ad bellum hortaretur, Æ. 9. 2, &c. De *Iride*, Æ. 4. 700.

39. *Manes.*] Deos inferorum, Æ. 6. 743. Hos commovit Juno cum in Trojanos furiam Alecto concitavit, Æ. 7. 324. Alecto deinde Amatam in furorem egit, ibid. 346. postea Turnum, ib. 409. De voce *bacchata*, quæ à furiosis Bacchi comitibus petitur, Æ. 4. 301.

51. *Amathus.*] Genit. *Amathuntis*, nunc *Limisso*: & *Idalium*, aut *Idalia, bourg Dalim*: & *Paphus*, sive *Paphos, Baffo*: urbes in Cypro insula, quæ tota Veneri sacra fuit, Æ. 1. 620. *Cythera, orum*, insula inter Peloponnesum & Cretam, nunc *Cerigo*, Æ. 1. 261.

54. *Ausoniam.*] Italiam, Æ. 7. 55.

56. *Argolicos.*] Græcos, ab urbe *Argis*, Æ. 1. 289.

Totque

Totque maris vaſtæque exhauſta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quærunt?
Non ſatius cineres patriæ inſediſſe ſupremos,
Atq; ſolum quo Troja fuit? Xanthum & Simoënta
Redde, oro, miſeris: iterumq; revolvere caſus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
Acta furore gravi: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Ænean hominum quiſquam Divûmque ſubegit
Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam petiit fatis auctoribus, eſto,
Caſſandræ impulſus furiis. Num linquere caſtra
Hortati ſumus, aut vitam committere ventis?
Num puero ſummâ belli, num credere muros? 70
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia noſtra
Egit? ubi hic Juno, demiſſave nubibus Iris?
Indignum eſt, Italos Trojam circundare flammis
Naſcentem, & patriâ Turnum conſiſtere terrâ; 75
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid, face Trojanos atrâ vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?

& quid profuit *evaſiſſe tot pericula maris & terræ immenſæ, dum Trojani quærunt Latium, & Trojam rurſus cadentem? nonne potius* erat *manere* in *ultimis ruinis patriæ, & in terræ ubi fuit Troja. O pater, redde, precor, miſeris* illis *Xanthum & Simoënta, & permitte Trojanis rurſus adire caſus Troicos. Tum Juno regina, commota furore aſpero,* ait: *quare cogis me ſolvere profundum ſilentium, & patefacere ſermone dolorem occultum?* an *ullus hominum aut Deorum cœgit Æneam adire bellum, aut opponere ſe hoſtem regi Latino? adiit Italiam fatis ſuadentibus, incitatus vaticiniis Caſſandræ, ſit* ita ſane. *An ſuaſimus* ei ut *deſereret caſtra* ſua, *aut crederet vitam* ſuam *ventis? an* ſuaſimus, ut *traderet puero adminiſtrationem belli & urbem* ſuam; *aut* ut *ſollicitaret fidem Etruſcam & populos tranquillos? quis Deus, quæ infeſta vis noſtra impulit* eum *in* hoc *dammum? ubi* eſt in *ea* re *Juno, & Iris miſſa ex aëre? Injuſtum eſt* nempe, quod *Itali cingant ignibus Trojam novam;* & quod *Turnus maneat in patria tellure; cui Pilumnus eſt avus, cui Dea Venilia* eſt *mater. Quid* ergo illud eſt, quod *Trojani nigris tædis inferunt vim Latinis? opprimunt imperio regiones non ſuas, & abducunt prædas?* Turnus inquam,

NOTÆ.

58. *Latium, &c.*] Æ. 7. 54. *Teucri*, Æ. 1. 239. *Pergama*, arx Trojæ, Æ. 1. 470. *Recidiva*, aliqui explicant *reſtituta*; ego, *caduca, rurſus cadentia*, Æ. 7. 322. *Xanthus*, & *Simois*, Troadis fluvii, Æ. 1. 104. 477.

68. *Caſſandræ..... furtis.*] Amarum Junonis dictum: quo ſignificat Æneam furioſa quædam Caſſandræ vaticinia pro Deorum & fati monitis accepiſſe. *Caſſandra*, Priami filia fuit & vates, Æ. 2. 246. Prædixerat Anchiſæ Trojanos venturos in Italiam, Æ. 3. 183.

70. *Puero.*] Aſcanio, cui curam novæ Trojæ crediderat, ſub tutela tamen Mneſthei & Sereſti, Æ. 9. 171.

71. *Tyrrhenamve fidem, &c.*] Æneas, Evandri conſilio, Tarchontem & Tyrrhenos, à Mezentio rege diſſidentes, adierat, opem ab iis petiturus, Æ. 8. 597. De *Tyrrhena gente*, ibid. 479.

76. *Pilumnus avus, &c.*] *Pilumnus* & *Picumnus* fratres, antiqui Rutulorum reges: Jovem, juxta aliquos, patrem habuerunt. *Pilumnus*, ob inventum *pili* uſum in comminuendo frumento, totamque pinſendi artem, inde nomen habuit. *Picumnus*, ob inductum morem ſtercorandæ terræ, *Stercutius* etiam eſt appellatus. Iidem dicti ſunt Dii conjugales: iiſdemque, ſtatim ut natus erat infans, lectus in atrio domus honoris cauſa ſternebatur, teſte Varrone apud Nonium: quare ipſos etiam neceſſe eſt aliquid eorum reperiſſe, quæ ad conjugia puerorumque inſtitutionem pertinent. Ab hoc primo *Pilumno*, aut multi, aut omnes deinde Rutulorum reges, *Pilumni* dicti ſunt: ſiquidem Pilumnus dicitur Turni *parens*, Æ. 9. 4. Turni *avus*, hic; Turni *quartus pater*, id eſt, *abavus*, infra v. 619. De *Venilia* genere nihil reperitur, niſi quod erat ſoror Amatæ, Latini uxoris: de ejuſdem divinitate nihil, niſi quod à Servio Nympha dicitur.

77. *Face, &c.*] Significat primos belli motus ob occiſum à Trojanis Sylviæ cervum excitatos: ubi ruſticis armis, fuſtibus obuſtis, & ſtipitibus primo res acta eſt, Æ. 7. 506.

Quid,

quid eſt, quod *decipiunt ſoceros, & eripiunt ſponſas è ſinu* ſponſorum? quod *manu precantur pacem*, & *prætendunt arma navibus? Tu potes ſuffurari Æneam è manibus Græcorum, & opponere pro viro illo nubem, & vanas auras; & potes transformare naves in totidem Nymphas: crimen eſt, nos adjuviſſe aliquantulum Rutulos adverſus eum. Æneas abeſt inſcius* periculi urbis, *& vero abſit inſcius. Eſt tibi Paphus & Idalium, ſunt Cythera ſublimia: cur* ergo *ſollicitas urbem potentem bello & animos belli-coſos? an nos ſubruere tibi à fundamentis fragile regnum Troadis contendimus?* an, inquam, *nos? an* potius ille, *qui commiſit Trojanos* cum *Græcis? quæ fuit cauſa* cur *Europa & Aſia ſurgeret in bella, & ſocietas dirimeretur clandeſtino* amore? an *adulter Trojanus cepit Spartam me duce? an ego ſubminiſtravi armis, & alui bellum amoribus? tunc decebat te timere tuis: jam tardior inſeleſcis querimoniis non legitimis, & moves rixas inanes. Juno loquebatur talibus* verbis: *& omnes incolæ cœli muſſitabant diverſis ſententiis: veluti quando primi flatus fremunt inclusi ſylvis, & volvunt obſcuros ſonitus, ſignificantes nautis imminentem ventum. Tunc genitor omnipotens, cui* eſt *ſuprema potentia rerum, incepit* loqui: *illo loquente, alta aula Deorum conticeſcit, & tellus territa à fundamentis, & ſublimis æther tacet:*

Quid, ſoceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Æneam manibus ſubducere Graiûm,
Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem claſſem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contrà juviſſe, nefandum eſt.
Æneas ignarus abeſt: ignarus & abſit.
Eſt Paphos, Idaliumque tibi, ſunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem & corda aſpera ten-
Noſne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo (tas?
Conamur? nos? an miſeros qui Troas Achivis
Objecit? quæ cauſa fuit conſurgere in arma
Europamque Aſiamque, & fœdera ſolvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovique cupidine bella?
Tunc decuit metuiſſe tuis: nunc ſera querelis
Haud juſtis aſſurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno: cunctique fremebant
Cœlicolæ aſſenſu vario: ceu flamina prima
Cum deprenſa fremunt ſylvis, & æca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerûm cui ſumma poteſtas,
Inſit: eo dicente, Deûm domus alta ileſcit,
Et tremefacta ſolo tellus, ſilet arduus æther:

NOTÆ.

79. *Soceros legere, &c.*] *Decipere, furtim accipere*, & quaſi *ſuffurari:* unde dicitur *ſacrilegus*, qui ſacra furatur: quo ſenſu compoſitum verbum magis eſt in uſu *ſublegere:* unde Ecl. 9. 21. *Sublegi tacitus tibi carmina nuper.*

80. *Pacem orare manu, &c.*] Id eſt, aliud verbis præ ſe ferre, aliud re præſtare. *Pacem orare manu*, eſt ſupplicium ritu ramos olivæ, tæniis lancis implicatos, manu prætendere, Æ. 7. 237.

81. *Tu potes Æneam, &c.*] Æneam Venus è Diomedis manibus eripuit, peplo, vel nebulâ pepli inſtar obductâ, ſupra, v. 29.

83. *Nymphas*] Id à Cybele factum, Æ. 9. 117. ſed quaſi in gratiam Veneris factum eſſet, Veneri exprobrat Juno.

85. *Ignarus & abſit.*] Rationem petitam ex Æneæ abſentia, cum refutare non poſſit, ironicâ conceſſione eludit. De *Paphо Idalio, &c.* v. 51.

87. *Urbem, &c.*] *Laurentum*, cujus imperium affectare Æneas videbatur, per Laviniæ conjugium.

88. *Noſne tibi fluxas, &c.*] Dixerat Venus, *Xanthum & Simoënta redde oro miſeris:* permitte ut in ipſis Trojæ reliquiis maneamus. Reponit Juno, *An ego id impedio, an Trojæ reliquias tibi invideo?* Vel præſens poſuit pro præterito, *An ego everti olim res Trojæ per ſe labentes & fluxas.*

89. *Qui Troas Achivis Objecit.*] *Parin* ſignificat: qui ſocietatem & jura hoſpitiorum violavit: Helenam Menelai regis Spartani conjugem, apud quem hoſpitio exceptus erat, rapuit, marito abſente: imo ſi fides hic eſt Junoni & Virgilio, per vim expugnatâ Spartâ id commiſit, Æ. 1. 31. De *Achivis*, Æ. 1. 492.

91. *Europam, &c.*] Ubi Græcia. *Aſiam*, ubi Troas. *Spartam*, urbem Peloponneſi, Æ. 2. 577. *Dardanius*, Paris, è regia Dardani familia, Æ. 1. 239. 31.

93. *Cupidine.*] Amore mutuo Helenæ & Paridis: *Cupido*, Veneris filius, Æ. 1. 662.

102. *Solo tellus.*] *Solo*, profunditate, qua ſoli-

Tum

Tum Zephyri poſuere, premit placida æquora pontus.
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidē Auſonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum eſt, nec veſtra capit diſcordia finem:
Quæ cuiq; eſt fortuna hodie, quam quiſque ſecat ſpem,
Tros Rutuluſve fuat, nullo diſcrimine habebo:
Seu fatis Italûm caſtra obſidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ, monitiſque ſiniſtris.
Nec Rutulos ſolvo. Sua cuique exorſa laborem
Fortunamque ferent. Rex Juppiter omnib⁹ idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atrâque voragine ripas,
Annuit, & totū nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi: ſolio tum Juppiter aureo
Surgit: cœlicolæ medium quem ad limina ducūt.
Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
Aſt legio Æneadûm vallis obſeſſa tenetur,
Nec ſpes ulla fugæ. Miſeri ſtant turribus altis
Nequicquam, & rarâ muros cinxere coronâ.
Aſius Imbracides, Hicetaoniuſque Thymœtes,
Aſſaracique duo, & ſenior cum Caſtore Tybris,
Prima acies: hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus, & Hæmon, Lycia comitantur ab alta
Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrneſius Acmon

tum Zephyri quieverunt, mare ſternit tranquillam planitiem. Ergo accipite hæc mea verba, & imprimite ea in mentibus. Siquidem non permittitur Latinos ſociari Trojanis per fœdus, & veſtra diſſentio non habet finem: ab hoc die, quæcumque ſit unicuique ſors, quamlibet ſpem ſibi aſſumat unuſquiſque, ſive Trojanus, ſive Rutulus fuerit, hos tractabo ſine ullo diſcrimine: ſive urbs cingitur obſidione in damnum Italorum; ſive perniciſo errore Trojanorum & omnibus infauſtis. Nec libero Rutulos fatis. Unicuique ſua inepta præſtabunt damnum aut felicitatem. Rex Jupiter æquus erit omnibus. Fata facient ſibi viam. Firmavit hoc per fluvium fratris Stygii, per ripas fluentes pice & nigris vorticibus: & motu capitis commovit univerſum cœlum. Hic fuit finis ſermonum: tunc Jupiter ſurgit è ſolio aureo: quem ſuperi deducunt domum cingentes eum *medium. Interim Rutuli* ad *omnes portas pergunt circum delere viros inter necione, & circumdare muros incendiis. Exercitus autem Trojanorum clauditur obſeſſus* intra *aggeres: nec eſt ulla ſpes fugiendi. Infelices* illi *excubant fruſtra* in *altis turribus, & cingunt muros exiguo numero. Aſius filius Imbraci, & Thymœtes filius Hicetaonis, & duo Aſſaraci, & ſenex Tybris cum Caſtore, ſunt præcipui* in *turba* propugnantium: *duo fratres Sarpedonis, & Clarus & Hæmon è nobili Lycia, comitantur illos. Acmon* ex urbe *Lyrneſſo*, ...

NOTÆ.

da terra eſt, Ecl. 6. 35. De *Zephyris*, Ecl. 5. 5. De *Auſoniis*, Æ. 7. 54. De *Teucris*, Æ. 1. 239.

107. *Secat ſpem.*] Servius, Erythræus, & alii explicant, *ſequitur* ſpem: ſic enim *ſecundus* & *ſecta* derivantur à *ſequendo*. Turnebus, interpretatur *diſſecat*, & ſibi quaſi *ſeparat* & *ſumit*. Idem innuit adhuc tertiam interpretationem, *tranſigit, abſolvit, exequitur*, ex illo Horatii, Sat. l. 1. 10, 15. *Ridiculum acri fortius & melius magnas plerumque ſecat res.*

108. *Rutuluſve fuat.*] *Fuerit*: defectivum futuri temporis. De *Rutulis*, Æ. 7. 795.

110. *Errore malo .... monitis ſiniſtris.*] Quibus impulſi ſunt, ut urbe ſe clauderent.

113. *Stygii per flumina fratris, &c.*] Per *Styga*. Plutonis inferorumque flumen: per quod Dii jurabant, G. 3. 551. Æ. 6. 323. De *Olympo*, Ecl. 5. 56.

117. *Ad limina.*] Ex patenti aula, ubi habitum concilium fuerat: ad ipſius interioris domus januam.

125. *Germani Sarpedonis ambo, &c.*] Fratres Sarpedonis, qui Lyciæ rex, Jovis ex Laodamia filius, occiſus eſt à Patroclo in obſidione Trojæ, Æ. 1. 104. *Germani* autem dicuntur à Varrone, qui ex eadem genitrice manant: aut meliùs à Feſto, qui ex eodem *germine*, & ſtirpe, ſive paternâ, ſive maternâ, ſunt.

128. *Lyrneſius.*] Ex urbe Phrygiæ *Lyrneſſe*, non longe à Thebe, circa ſinum Adramyttenum: ubi ſuos *Cilices* ponit Homerus: qui ab Achille pulſi, & in meridionalem Aſiæ minoris partem

Nec

Nec Clytio genitore minor, nec fratre Mneſtheo.
Hi jaculis, illi certant defendere ſaxis:
Molirique ignem, nervoque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris juſtiſſima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honeſtum,
Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Incluſum buxo, aut Oriciâ terebintho
Lucet ebur. Fuſos cervix cui lactea crines
Accipit & molli ſubnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Iſmare, gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæoniâ generoſe domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactoluſque irrigat auro.
Affuit & Mneſtheus, quem pulſi priſtina Turni
Aggere murorum ſublimem gloria tollit:
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter ſeſe duri certamina belli
Contulerant: mediâ Æneas freta nocte ſecabat.
Namque ut ab Evandro caſtris ingreſſus Etruſcis
Regem adit, & regi memorat nomenque genuſq;
Quidve petat, quidve ipſe ferat, Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ ſit fiducia rebus,
Admonet, immiſcetq; preces: haud fit mora, Tar-
Jungit opes, fœduſque ferit. Tum libera fatis

non inferior patre Clytio aut fratre Mneſtheo, contendens tot corpore jacit vaſtum ſaxum, quod erat *non parvum fragmentum montis. Alii conantur propugnare* urbem *jaculis, alii lapidibus: & immittere tædas, & imponere ſagittas nervo* arcus. *Ecce ipſe puer Dardanius, digniſſimus amor Veneris, in mediis nudatus* ſecundum *pulchrum caput, fulget quaſi gemma, quæ diſtinguit aurum rutilum,* & *ornamentum* eſt *colli vel capitis: aut quemadmodum ſplendet ebur infixum ex arte, vel buxo, vel terebintho Oriciæ* urbis. *Huic cervix candida ſuſtinet capillos promiſſos, & circulus auri flexilis ſubligat eos. O Iſmare, bellicoſi populi viderunt etiam te intentare vulnera, & ungere ſagittas veneno: te,* inquam, *generoſe* juvenis *è patria Lydia, ubi homines colunt optimos agros, & Pactolus ſpargit eos auro. Aderat quoque Mneſtheus, quem honor priſtinus ejecti è murorum propugnaculis Turni evehit in altum: & Capys, à quo nomen inditum eſt urbi Campanæ. Illi commiſerant inter ſe prælium aſſeri belli: Æneas* autem *media nocte ſcindebat mare. Scilicet poſtquam ab Evandro venit* ad *regem* Tarchontem, *ingreſſus* in *caſtra Tyrrhena; & aperuit regi nomen & genus; & expoſuit quid poſcat, aut quid ipſe offerat, quas vires Mezentius aſſociet ſibi,* & quam ſit *violentus animus Turni; monuit, quæ ſit* habenda *fides rebus hominum, & adjicit preces: mora nulla adhibetur, Tarchon ſociat vires ſuas, & init fœdus. Tunc populus Etruſcus,* non *impeditus fatis,*

NOTÆ.

profugi, ad orientem Pamphyliæ conſederunt; ibique condiderunt urbes cognomines *Lyrneſſum* & *Thebas*, & *Ciliciæ* novæ nomen dederunt. Ita Strabo, l. 14. ex Calliſthene. Quare cum diximus, Æ. 2. 456. Andromachen filiam fuiſſe Eetionis, Thebani regis in Cilicia; Ciliciam veterem & Homericam, non novam accepimus.

129. *Fratre Mneſtheo.*] Servius legit *Meneſtheo*, ut ſit dactylus in quinta ſede: ſed è probatiſſimis codicibus malim legi *Mneſtheo*; ut *fratre* ſit ſpondæus, ultima ſyllaba producta, ob ſequentem duplicem conſonantem in *Mneſtheo.*

133. *Dardanius puer.*] Non tantum Trojanus, ſed ex regia *Dardani* familia etiam oriundus, Æ. 1. 239, 288.

136. *Oriciâ terebintho.*] *Terebinthus*, arbor eſt reſinæ ſpeciem fundens, ligno ebeni inſtar eximii ac nigri ſplendoris: magna naſcitur in Syria, brevis ac fruticoſa in Macedonia, Plin. l. 13. 6. *Oricum*, oppidum eſt Macedoniæ, Plinio, in Epiri confinio, ad mare Ionium, nunc *Orco:* ab aliis Chaoniæ regioni Epiri annumeratur.

141. *Mæonia, &c.*] Quæ deinde *Lydia* dicta eſt, Aſiæ minoris mediterranea regio. De *ea*, ejuſque fluvio Pactolo, aureis arenis nobili, Æ. 4. 216.

145. *Campanæ urbi, &c.*] *Capuæ*, quæ Campaniæ caput fuit: nunc quæ extat hujus nominis, ab antiqua fere leucæ ſpatio diverſa eſt.

148. *Ut ab Evandro.*] Quomodo Æneas ab Evandro ad Tarchontem, Etruſcorum ducem, Evandri ſuaſu abierit, vidimus Æ. 8. 478, 597.

154. *Libera fatis.*] Quia fatis prohibebatur, ne, poſt expulſum Mezentium, alium ſibi regem, niſi externæ ſtirpis, aſſumeret, Æ. 8. 498.

Claſſem

Classem conscendit, jussis gens Lydia Divûm
Externo commissa duci. Æneïa puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Æneas, secumque volutat
Eventus belli varios: Pallasque sinistro
Affixus lateri, jam quærit sidera, opacæ
Noctis iter; jam quæ passus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, Deæ, cantusq; movete:
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus æratâ princeps secat æquora Tigri:
Sub quo mille manus juvenum; qui mœnia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas: queis tela, sagittæ,
Corytique leves humeris, & letifer arcus.

conscendit naves, creditus duci extero ex imperio Deorum. Navis Æneæ habet primum locum, *ornata* circa *rostrum leonibus Phrygiis. Ida assurgit supra,* mons *gratissimus Trojanis exulibus. Ingens Æneas hic sedet, & meditatur secum varios casus belli, & Pallas admotus* ad *lævum latus* ejus, *modo inquirit de astris,* quæ sunt *itinera noctis; modo* de iis, *quæ Æneas sustinuit terra & mari. O Musæ, aperite nunc Helicona, & suggerite* mihi hos *cantus: quæ multitudo sequatur interim Æneam è regione Etrusca, & impleat naves, & feratur mari. Primus Massicus findit mare Tigri æratâ: sub quo* sunt *mille manus juvenum; qui venerunt è muris Clusii & urbe Cosa; quibus arma* sunt, *sagittæ, & leves pharetræ in humeris, & arcus mortifer.*

NOTÆ.

155. *Gens Lydia.*] *Etrusci,* sive *Tyrrheni,* è *Lydia* oriundi, Æ. 8. 479. Æ. 2. 781.

156. *Æneïa puppis.*] Probabile est Etruscos tum classem paratam habuisse, cui sola Æneæ insignia ad ornatum imponenda fuerint. Neque enim tantulo tempore potuit ædificari, quantulo Æneas apud eos moram fecit.

157. *Rostro Phrygios, &c.*] *Idam* habuit insignibus, quia in illo Phrygiæ monte classem olim ad fugam ædificaverat, Æ. 3. 6. auspiciis *Cybeles,* quæ pinus, in eo monte sibi sacras Æneæ in id opus concesserat, Æ. 9. 88. Ideo *leones* appositi, quia sacri sunt Cybele. *Phrygii* dicti, quia Cybeles cultus in Phrygia præcipue vigebat, Æ. 3. 111. De *rostro* navium, Æ. 5. 143. De *Teucris,* Æ. 1. 139.

160. *Pallas.*] Evandri filius, Æ. 8. passim.

163. *Pandite nunc, &c.*] Eundem hunc versum adhibuit in enumeratione auxiliorum Turni, Æ. 7. 641. *Deæ* Musæ, Ecl. 3. 60. *Helicon,* mons Bœotiæ, Parnasso vicinus, Musis sacer.

164. *Tuscis.*] De iis jam sæpe diximus, Æ. 8. 479, &c. Pro variis temporibus & colonis varia mutarunt nomina: modo *Etrusci,* modo *Tyrrheni,* modo *Tusci.* Primo Apenninis montibus à septentrione & occidente, mari infero à meridie, Tyberi ab oriente, terminati sunt, Ligurum etiam partem aliquam complexi: tumque duodecim in populos urbesque distincti: quibus totidem præerant principes, *Lucumones* patrio nomine communiter dicti; quorum unus aliis per vices præerat. Talis fuit *Mezentius,* rex sive Lucumo Cæritis urbis: talis *Porsena* rex Clusii, &c. Postea, ut testatur Livius, l. 5. transgressi Apenninum, circa Padum ad usque Alpes tenuere: ibique totidem statuere colonias, quot erant gentis capita, nimirum duodecim: hinc à Gallis deinde pulsi sunt, & intra fines antiquos repressi. Atque hujus Etruriæ Circumpadanæ caput fuisse Mantuam ait Virgilius, infra, v. 201. Ubi eamdem ipsi divisionem populorum tribuit: ut primo totum *genus* tres in tribus sive *gentes*; mox singulæ tribus in quatuor *populos,* sive urbes, aut curias, distinguerentur.

166. *Massicus.*] Rex, sive Lucumo *Clusii* urbis & *Cosæ.* Tamen, infra v. 655. Clusii rex vocatur *Osinius.* Igitur vel idem duplici nomine dictus est *Osinius* & *Massicus:* vel *Massicus* rex fuit Cosæ, *Osinius* Clusii; ita tamen ut Osinius subesset Massico, unde urbs utraque Massicum ducem sequi dicitur. Et vero reges illos inter se non fuisse æqualis dignitatis, ex eo patet; quod primo tres, deinde duodecim in partes populi illi dividerentur, ut modo diximus. *Tigri.* Nomina navium, petita à figuris in puppi vel prora pictis aut sculptis.

167. *Clusi, &c.*] *Clusium,* urbs Etruriæ mediterranea, hodie *Chiusi:* ad paludem longissimam, quam *Clanis* fluvius trajicit hodie, *la Chiana.*

168. *Cosas.*] *Cosa,* vel *Cossa,* vel singulari numero *Cosa,* Etruriæ maritima urbs, ad promontorium *Argentarium,* quod hodie est *monte Argentaro:* urbs ipsa putatur quibusdam eadem esse quæ nunc dicitur *Orbetello;* sed aliis melius oppidum vicinum, *l'Ansedonia.*

169. *Corythi.*] Græca vox, γωρυτός, *pharetra,* theca sagittarum. Quâ voce, post Virgilium, usi Ovidius & Statius.

Simul eſt *ferox Abas: tota hujus acies ſplendebat armis conſpicuis & puppis Apolline aurato. Populonia patria ſubjecerat illi ſexcentos juvenes peritos belli: Ilva autem trecentos, inſula nobilis copioſis metallis Chalybum. Tertius* erat *ille Aſylas interpres* rerum *divinarum & humanarum, cui obtemperant viſcera animalium, & aſtra cœli, & voces avium, & flamma fulminis ominoſi: trahit* ſecum *mille* viros *confertos numero & rigidis haſtis. Piſæ, urbs Tuſca ſitu, ortæ* ex Piſis *Alpheis, juſſerant hos ſubeſſe* Aſylæ. *Sequitur Aſtur formoſiſſimus, Aſtur fidens equo & armis pictis. Qui ſunt* ex *patria Caræte, qui in Campis Minionis; & antiqui Pyrgi, & Graviſcæ* ubi *mala temperies* aëris, *adjungunt trecentos: omnibus par* eſt *voluntas ſequendi. Cupavo* quem *pauci ſequuntur,*

Unà torvus Abas: huic totum inſignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis. 171
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: aſt Ilva trecentos,
Inſula inexhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum Divûmq; interpres Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui ſidera parent, 176
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes:
Mille rapit denſos acie, atque horrentibus haſtis.
Hos parere jubent Alphea ab origine Piſæ,
Urbs Etruſca ſolo. Sequitur pulcherrimus Aſtur,
Aſtur equo fidens & verſicoloribus armis. 181
Ter centum adjiciunt (mens omnib⁹ una ſequendi)
Qui Cærete domo, qui ſunt Minionis in arvis;
Et Pyrgi veteres, intempeſtæque Graviſcæ.
Non ego te, Ligurum ductor fortiſſime bello, 185
Tranſierim, Cinyra; & paucis comitate Cupavo,

Non ego omittam te, ô Cinyra generoſiſſime bello dux Ligurum; &

NOTÆ.

172. *Populonia mater.*] *Populonium*, vel *Populonia*, in promontorio cognomine: cujus ex ruinis non procul condita eſt urbs hodie dicta, *Piomino*. Dicitur urbs, *mater*: quemadmodum Italia, *parens*, G. 2. 173.

173. *Ilva.*] Græcis dicta *Æthalia*, nunc *Elba*: in conſpectu Populoniæ, ad meridiem: ferri fodinis olim ferax, quæ duo hæc habebant præcipua, teſte Strabone, l. 5. Unum, quod in ipſa inſula fornacibus liquari ferrum non poſſet, ſed ideo in continentem transferretur: alterum, quod foſſæ, unde ferrum eſſet erutum, rurſus tractu temporis implerentur: quare merito dicuntur à Virgilio, *inexhauſtæ*.

174. *Chalybum metallis.*] Ferro, cujus cudendi ars præcipua fuit apud *Chalybes*, populos, vel Ponti, vel Hiſpaniæ, G. 1. 58. à quibus ferrum optime temperatum dicitur *chalybs*.

176. *Pecudum fibræ, &c.*] Significantur hic I. Per fibras pecudum, *aruſpices*, qui futura prædicebant ex inſpectis extis & viſceribus hoſtiarum, Æ. 8. 498. II. Per ſidera, *aſtromantia*. III. Par volucrum linguas, *ars augurum*, Æ. 3. 361. IV. Per fulmina præſaga, *ars ominatoria*, quæ ex dextro aut ſiniſtro caſu aliiſque fulminum circumſtantiis præſagia ducebat, Ecl. 1. 16.

179. *Alphea Piſa, &c.*] *Piſa*, vel *Piſæ*: urbs in confinio Etruriæ, prope *Ligures*, adhuc retinens nomen ad fluvium Arnum, *Arno*. Condita putatur à Peloponneſiis, vel poſt bellum Trojanum eò per errorem pulſis; vel, ut Virgilius cenſet, ante ipſa Trojana tempora. Eſt autem in Peloponneſo urbs cognominis ad *Alpheum* fluvium, G. 3. 19. Æ. 3. 694.

183. *Cærete domo, &c.*] Ex urbe *Caretana*, hodie *Cerveteri*, qui prius Mezentius imperabat, Æ. 8. 479, 597. *Minio*, hodie *Mugnone*: fluviolus, non qui *Care* alluit, ut aliqui perperam notarunt; ſed qui ab ea urbe diſtat leucis aliquot ad occidentem.

184. *Pyrgi.*] Oppidum maritimum, nunc dirutum, Cæretanæ urbi vicinum, ad occidentem: Martialis vocat *litoreos Pyrgos*, à πύργοι, *turres*.

184. *Intempeſtæ Graviſcæ.*] *Graviſca*, vel *Graviſcæ*: maritima item urbs fuit, jam plane exciſa. Nomen habet à *gravitate* aëris, vicinarum paludum odore corrupti; ut ex Catone apud Servium, & Rutilio conſtat. Ideo *intempeſtæ* à Virgilio vocantur, quia carentes aëris ſalubri temperie.

185. *Ligurum.*] *Liguria* duplex, alia litorea, Alpibus ab occidente; Macra fluvio, *la Magra*, ab oriente; Apenninis jugis, à ſeptentrione; mari Liguſtico, à meridie definita. Alia mediterranea, ultra Apenninum ad ſeptentrionem excurrens, uſque ad Padum, *le Po*. Litorea nunc fere eſt, *la riviere de Genes*; ubi *Genua*, urbs & reſpublica: mediterranea nunc capit ducatum Montis-ferrati, partemque Mediolanenſis & Pedemontii principatus.

186. *Cinyra.*] Sic repoſuimus è MSS. Nicolai Heinſii: cùm antea legeretur *Cycne*, nullo ſenſu. Neque enim ea quæ de Cycno mox dicuntur, ad hunc pertinent, ſed ad *Cupavonem*.

Cujus

Cujus olorinæ ſurgunt de vertice pennæ.
Crimen amor veſtrum, formæq; inſigne paternæ.
Namque ferunt luctu Cycnum Phaëtonis amati,
Populeas inter frondes umbramque ſororum
Dum canit, & mœſtum muſa ſolatur amorem:
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam,
Linquentem terras, & ſidera voce ſequentem.
Filius æquales comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Inſtat aquæ, ſaxumque undis immane minatur
Arduus, & longâ ſulcat maria alta carinâ.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs & Tuſci filius amnis,
Qui muros matriſque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua dives avis; ſed non genus omnib⁹ unum:
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni,
Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,

Cujus è capite attolluntur plumæ cycneæ. Amor crimen eſt *veſtra* familiæ, *& inſigne* petitum ex *transformatione patris. Scilicet aiunt Cycnum, dum deſiderio dilecti Phaëtontis cantat inter arbores populos ac umbracula ſororum* ejus, *& dum recreat cantu triſtem amorem: albeſcentem teneris plumis traduxiſſe ſenectutem, deſerendo terras & petendo cœlum cantu. Filius ſecutus claſſe turmas æqualium, propellit remis magnam* navem *Centaurum: ille* Centaurus *impendet aquæ, & ſublimis intentat fluctibus vaſtum ſaxum, & findit profundum mare longâ trabe. Ille etiam Ocnus, filius Mantûs vatis & fluvii Etruſci, movet exercitum è patria regione: ille, ô Mantua, qui dedit tibi muros & nomen matris ſuæ, ô Mantua illuſtris majoribus, ſed ſtirps non* eſt *eadem omnibus: habet tribus tres, populus quatuor ſub* unaquaque *tribu, ipſa* eſt *primaria populorum* illorum, *robur* illi *ex Etruſca cognatione. Præterea Mezentius concitat contra ſe quingentos ex illa* regione,

NOTÆ.

186. *Cupavo.*] Phaëton, Clymenes & Solis filius, Epaphi regis Ægypti convitiis adactus ut ſe filium Solis probaret: cum à patre petiiſſet currus regimen in unum diem, & ægre obtinuiſſet, deflecteretque à conſueta diurni currus orbita, atque ita mundus ardere cœpiſſet: Jovis fulmine percuſſus in Eridanum cecidit. Ovid. Met. 2. Phaetonis ſorores, *Phaëtuſa, Lampetie* & *Lampetuſa*, cum eum toto orbe quærerent, tandem ejus tumulum in Eridani ripis nactæ, ibidem fletu contabuerunt: & in arbores mutatæ ſunt, vel alnos, vel populos; unde *ſuccinum* ſive *electrum*, quaſi lacrymas manare Poëtæ finxerunt. *Cycnus*, Ligurum rex, materno ſanguine & amicitia conjunctiſſimus Phaëtonti, apud eundem fluvium ex dolore in cycnum converſus eſt, Ovid. Met. 2. 367. *Cupavo, Cupavonis*, hujus Cycni filius à Virgilio dicitur, id eſt, unus è poſteris. Quis autem fuerit fluvius ille *Eridanus*, electri ferax, ambigitur. Vulgò Poëtis *Padus* putatur, ſuperioris illius Italiæ, ſive Galliæ Ciſalpinæ fluvius, G. 1. 482. Joannes Goropius *Viſtulam* eſſe exiſtimat, Poloniæ & Pruſſiæ fluvium; quia electrum è Pruſſiæ litoribus mitti certum eſt. Cluverius arbitratur eſſe fluvium *Radanum, Radaunne:* qui Dantiſcum urbem interfluens, non procul inde ſe Viſtulæ immiſcet.

188. *Crimen amor veſtrum.*] *Veſtrum crimen:* id eſt, familiæ illius veſtræ, (nam *Cycnus*, Phaëtonti ejuſque ſororibus per Clymenem ſanguine junctus erat) fuit amor in Phaëtonta, dolorque nimius de ejus interitu: quo offenſi Dii tam multos ex eadem familia in alienas formas immutarunt. *Formæque inſigne paternæ.* Plumæ olorinæ, ſive cycneæ, è galea ſubrectæ.

195. *Centaurum.*] Navim, cui inſculptus Centaurus ſaxum intentans. De *Centauris*, monſtris, ſuperiore parte humana, inferiore equina, Æ. 6. 286.

198. *Ocnus.*] Non conditor, ſed inſtaurator, ſive munitor urbis Mantuæ: cui muros & nomen matris ſuæ dediſſe fingitur. Quo nomine antea dicta fuerit *Mantua*, ignoratur. *Ocnus*, idem, qui *Bianor* appellatur, Ecl. 9. 60.

199. *Fatidicæ Mantûs.*] *Manto*, genitivo Græco *Mantûs:* Tireſiæ vatis filia. *Fatidica* dicitur, ex ipſa vi nominis: eſt enim *μάντις, vates.*

Tuſci amnis.] *Tyberis*, qui Tuſciam à vicinis regionibus diſterminat, Æ. 8. 330.

201. *Mantua dives avis.*] Urbs Galliæ Ciſalpinæ, nunc ducatus caput: ſita in medio ſtagno, quod *Mincius* amnis efficit. Primi ejus conditores fuere *Tuſci:* qui ex Etruria, ſive Tuſcia antiqua, in eam regionem effuſi; eandem illic, quam apud ſe, regiminis formam conſtituerant, duodenas in urbes ac populos adminiſtrationem partiti: ut jam diximus, v. 164. Duodecim urbium illarum novæ Tuſciæ, *Mantuam* caput Virgilius facit, ut faveat adulteruque patriæ. cum tamen caput eſſet *Felſina*, quæ dein-

quos Mincius, habens *patrem Benacum*, *coronatus arundine viridi ducebat in mare navibus inimicis* Mezentio. *Ducit eos Auletes gravis, & erigens ſe percutit undam centenis remis lignis: fluctus ſpumant agitato mari. Portat illum Triton vaſtus, & terrens mare cæruleum* tubâ *è concha: huic* Tritoni *merſo uſque ad latera, vultus pileſus exhibet hominem, venter exit in Priſtin, unda ſpumoſa ſonat ſub pectore ſemiferino. Tot principes ſelecti navigabant triginta navibus in auxilium Trojæ* novæ, *& ſcindebant ærato* roſtro *ſpatia falſæ* aquæ. *Et jam lux abierat è cœlo & benefica Luna attingebat medium cœlum curru nocturno: Æneas ipſe ſedens, moderatur gubernaculum, & dat operam velis: non enim ſollicitudo permittit* ejus *corpori* ullam *quietem. Et ecce turba ſuarum ſociarum offert ſe ipſi in medio curſu:* ſcilicet, *Nymphæ, quas benefica Cybele voluerat frui divinitate maris, & fieri Nymphas è navibus: natabant ſimul, & ſcindebant undas; quot antea naves æratæ ſtabant ad litus. Agnoſcunt procul* Regem, *& circumeunt* eum *ſaltando. Cymodocea, quæ erat peritiſſima loquendi* inter *illas, tenet manu dextrâ puppim, ſequens prope: & ipſa emergit tergo, ac ſubnatat ſiniſtrâ* manu per *aquas quietas. Deinde ſic affatur Æneam inſcium* harum rerum: *ô Ænea, ſoboles Deorum, an vigilas? vigila, & laxa funes velis.*

Quos patre Benaco, velatus arundine glaucâ,
Mincius infeſtâ ducebat in æquora pinu.
It gravis Auletes, centenâque arbore fluctum
Verberat aſſurgens: ſpumât vada marmore verſo.
Hunc vehit immanis Triton, & cœrula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominem præfert, in Priſtin deſinit alvus,
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subſidio Trojæ, & campos ſalis ære ſecabant.
Jamq; dies cœlo conceſſerat, almaq; curru
Noctivago Phœbe medium pulſabat Olympum:
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipſe ſedens clavumque regit, veliſque miniſtrat.
Atque illi medio in ſpatio, chorus ecce ſuarum
Occurrit comitum, Nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, Nymphaſq; è navibus eſſe
Juſſerat: innabant pariter, fluctuſq; ſecabant;
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Agnoſcunt longe regem, luſtrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctiſſima Cymodocea,
Pone ſequens, dextra puppim tenet: ipſaq; dorſo
Eminet, ac lævâ tacitis ſubremigat undis.
Tum ſic ignarum alloquitur: vigiláſne, Deûm gens
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes.

NOTÆ.

de *Bononia* appellata eſt, juxta Cluverium, Ital. l. 1. 26.

205. *Benaco, &c.*] *Benacus*, lacus eſt ejuſdem Galliæ Ciſalpinæ, in agro Veronenſi, nunc *lago di Garda*, G. 2. 160. *Mincium* fluvium emittit, *Menzo:* qui poſtquam urbem *Mantuam* in modum lacus circumalluit, exonerat ſeſe in Padum. *Mincium* hunc ne ducem eſſe putes, ſed ipſum fluvium, cujus è ripis collecta claſſis hæc fuerat quingentorum hominum, quorum dux *Auletes.*

209. *Triton.*] Neptuni tubicen, conchâ utens pro tubâ, ſuperiore parte vir, inferiore piſcis, Æ. 1. 148.

211. *Priſtin.*] Piſcem immanem, è balenarum genere, Æ. 3. 427.

214. *Salis, &c.*] *Sal*, pro mari, Æ. 1. 541. De *æratis roſtris*, Æ. 5. 143.

216. *Phœbe.*] Luna, Phœbi ſoror, Ecl. 3. 67. De *Olympo*, monte Theſſaliæ, qui pro cœlo ſumitur, Ecl. 5. 56. De *Cybele*, Æ. 3. 111. De *navibus Æneæ*, in Nymphas transformatis, Æ. 9. 120.

218. *Veliſque miniſtrat.*] Proprium eſt, *miniſtrare* alicui homini: tranſlatum, *miniſtrare velis:* miniſtrabat autem Æneas, non collegendo aut explicando vela; quod inferiorum erat operarum: ſed *pedes*, id eſt, funes qui extremis angulis majoris veli alligati erant, aut contrahendo, aut remittendo; quod gubernatoris erat munus, Æ. 5. 830.

224. *Luſtrant.*] Circumeunt, Æ. 1. 612.

228. *Vigilaſne, &c.*] Ratione quippe temporis dormire debuerat; niſi gubernatoris partes in ſe ſuſcepiſſet. Sunt, qui alluſum putent ad morem Romanum; quo, poſtquam indictum erat bellum, imperator Martis ſacrarium ingreſſus, haſtam ſimulacri commoveb.t, dicens,

Nos

Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ, claſſis tua. Perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammâque premebat:
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. Hanc genitrix faciem miſerata refecit:
Et dedit eſſe Deas, ævumq; agitare ſub undis.
At puer Aſcanius muro foſſiſque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca juſſa tenet forti permixtus Etruſco
Arcas eques: medias illis opponere turmas,
Ne caſtris jungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge, age, & Aurorâ ſocios veniente vocari (ipſe
Primus in arma jube: & clypeum cape, quem dedit
Invictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
Craſtina lux (mea ſi non irrita dicta putaris)
Ingentes Rutulæ ſpectabit cædis acervos.
Dixerat, & dextrâ diſcedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas,
Ocior & jaculo & ventos æquante ſagittâ.
Inde aliæ celerant curſus. Stupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades: animos tamen omine tollit.
Tum breviter ſupera aſpectans convexa precatur:
Alma parens Idæa Deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad fræna leones:
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibuſq; adſis pede, Diva, ſecundo.
Tantum effatus: & interea revoluta ruebat
Maturâ jam luce dies, noctemque fugarat.

Nos ſumus pinus Idæa, è ſacro cacumine illius montis, *naves* olim *tuæ nunc Nymphæ maris. Cum Rutulus fœdifragus perſequeretur ferro & igne nos ſubmergendas: abrupimus non ſponte tua retinacula, & te quærimus per mare. Mater* Cybele *miſerta* noſtri *reparavit formam* noſtram: *& permiſit* nos *eſſe Deas, & ducere vitam ſub aquis. Sed juvenis Aſcanius clauditur muro & foſſis, inter media arma & Latinos feroces bello. Jam equitatus Arcadius, junctus generoſis Etruſcis, attigit loca præſcripta: certum eſt conſilium Turni, objicere illis agmina interjecta, ne* illi *promoveant ad urbem* ſua. *Age, ſurge: & prima luce imminente, primus impera ſocios excitari ad arma: & ſume clypeum, quem ipſe Vulcanus donavit tibi impenetrabilem, & cinxit extremitatem* illius *auro. Craſtina dies videbit magnos cumulos Rutulorum cadaverum, niſi exiſtimaveris mea verba vana.* Sic *locuta fuerat, & abiens, pepulit* manu *dextrâ* puppim *ſublimem, non inſcia modi* quo erat impellenda: *illa* puppis *currit per aquas, celerior & telo & ſagitta pari ventis. Deinde aliæ naves properant. Ipſe Trojanus filius Anchiſæ miratur neſciens cauſam: tamen erigit animos ſuorum hoc præſagio. Deinde ſuſpiciens concavas* partes *ſummi* cœli, ſic *orat breviter: ô mater Idæa, altrix Deorum, cui Dindyma chara* ſunt, *& urbes turrita, & leones bini* alligati *jugo* & dociles *ad fræna: tu nunc* es *mihi auctor pugnæ, tu bene ſecundes omen, & accedas ad Phrygas curſu proſpero, ô Dea.* Hæc *ſolum locutus: & interim dies reverſa provehebatur lumine jam pleno, & expulerat noctem.*

NOTÆ.

Mars vigila. Sunt qui ad verba Veſtalium: quæ, teſte Servio, certis diebus adibant regem ſacrorum, dicebantque, *vigilaſne rex? vigila.*

230. *Idæa pinus*] Materia navium, *pinus* arbor. Locus natalis, *Ida* Phrygiæ mons, Æ. 2. 801. De *Rutulis*, Æ. 7. 795.

238. *Jam loca juſſa, &c.*] Non deſcripſit Poëta, quo Æneas juſſerit equites abire. Sed cum Evander Arcadas equites quadringentos Æneæ adjunxerit, Æ. 8. 518. cum Æneas cos Etruſco exercitui ſociarit, ibid. 606. veriſimile eſt eum, antequam naves conſcenderet, equitatum & ſuum & Etruſcum terra præmiſiſſe: eo conſilio, ut certum in locum provecti, impreſſionem in caſtra Rutulorum facerent; eodem tempore, quo naves exſcenſionem tentarent. De *Aurora*, G. 1. 249.

243. *Ignipotens.*] *Vulcanus*, Veneris ſuaſu, clypeum Æneæ fabricaverat, Æ. 5. 439.

251. *Supera convexa.*] Id eſt, *rotunda* & *concava*, Æ. 1. 314.

252. *Idæa....*] *Cybele* mater Deorum: quæ quia pro terra ſumebatur, quæ ſuſtentat urbes, ideo turrita cum corona pingebatur. Cur ejus currum leones traherent, vidimus Æ. 3. 111. Huic ſacri fuerunt montes plerique Phrygiæ: *Ida*, Æ. 2. 801. *Dindymus*, Æ. 9. 618.

254. *Propinques augurium.*] Id eſt, *præſens ſis hoc augurio:* ſeu *faveas hoc augurio.* Vide Æ. 1. 530. *Propius res aſpice.* Vocat Trojanos, *Phry-*

Primo imperat ſociis, ut *ſequantur vexilla, & excitent animos ad bella, & accingant ſe* ad *certamen. Et jam halet præ oculis Trojanos & munimenta* urbis *ſua, erectus in puppi excelſa: tum poſtea extulit læva* manu *clypeum fulgentem. Trojani è mœnibus emittunt clamorem ad aſtra: ſpes aucta accendit iras: vibrant manibus jacula. Quales grues Strymonis* fluvii *emittunt voces inter nigras nubes, & trajiciunt cœlum cum ſonitu, & fugiunt Auſtros* cum *lato clamore. Sed ea* cœperunt *videri mirabilia regi Rutulo & ducibus Italis: donec viderunt naves detortas ad litus, & totum mare appelli* cum *navibus. Conus* galeæ *fulget è capite, & ſplendor ſpargitur è ſummitate* per *criſtas, & umbo clypei aureus emittit copioſos ignes. Non aliter ac ſi cometæ cruenti aliquando triſte rubeſcunt per humidam noctem: aut ſi ignis ille Sirius oritur, protendens hominibus male affectis ſiccitatem & morbos, & contriſtat cœlum luce ſiniſtrâ. Tamen non periit audaci Turno ſpes occupandi litus, & prohibendi terrâ deſcendentes. Ultro excitat verbis animos* ſuorum, *& ultro adhortatur: ô viri, promptum* eſt *vobis perficere manu, quod cupiviſtis. votis: pugna ipſa* eſt *in poteſtate* veſtra: *jam unuſquiſque ſit memor uxoris & domus* ſuæ; *nunc memoret præclara geſta & laudes majorum: ultro objiciamus* nos *ad mare, dum tumultuantur, & primi greſſus vacillant exſcendentibus. Fortuna auxiliatur audacibus. Dicit hæc: & meditatur ſecum, quo* poſſit *ducere adverſus* Æneam,

Principio ſociis edicit, ſigna ſequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæq; parent ſe.
Jamq; in conſpectu Teucros habet & ſua caſtra,
Stans celſa in puppi: clypeum tum deinde ſiniſtrâ
Extulit ardentem. Clamorem ad ſidera tollunt
Dardanidæ è muris: ſpes addita ſuſcitat iras:
Tela manu jaciunt. Quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues, atq; æthera tranant
Cum ſonitu, fugiuntque Notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi ducibuſque ea mira videri
Auſoniis: donec verſas ad littora puppes
Reſpiciunt, totumque allabi claſſibus æquor.
Ardet apex capiti, criſtiſque à vertice flamma
Funditur, & vaſtos umbo vomit aureus ignes.
Non ſecus ac liquida ſi quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent: aut Sirius ardor,
Ille ſitim morboſque ferens mortalibus ægris,
Naſcitur, & lævo contriſtat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Littora præripere, & venientes pellere terra.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optaſtis, adeſt, perfringere dextrâ:
In manibus Mars ipſe, viri: nunc conjugis eſto
Quiſq; ſuæ tectiq; memor; nunc magna referto
Facta, patrum laudes: ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egreſſiſque labant veſtigia prima.
Audentes fortuna juvat.
Hæc ait: & ſecum verſat, quos ducere contrà,

NOTÆ.

gas; quia Troas in Phrygia minore fuit, Æ. 1. 385.

265. *Strymoniæ, &c.*] Comparatio illa, bellici Trojanorum clamoris cum gruum clamore, repetitum eſt ex Homero, Iliad. 3. 2. *Grues*, aves oblongo collo ac roſtro, frequentes circa *Strymonem*, Macedoniæ fluvium, in confinio Thraciæ. Imbrem fugiunt, magno numero collectæ: ideoque *Notos*, id eſt, *Auſtros*, ventos pluvios à meridie, Ecl. 2. 58. Hinc G. 1. 374. inter ſigna imbris: *aut illum vallibus imis aëriæ fugere grues*. De *Rutulis*, Æ. 7. 795. De *Auſoniis*, Latinis, ibid. 54.

269. *Totumque allabi claſſibus æquor.*] Commutatio, pro, *claſſes allabi toto æquore*. Sic Æ. 6. 268. *Ibant obſcuri ſolâ ſub nocte.*

270. *Ardet apex capiti, &c.*] Æneæ habitum deſcribit, cædem Rutulo comminantis: & cum cometa comparat. Mutuatus eſt hanc deſcriptionem ex Homero, de clypeo & galea Achillis, Il. 19. 379. Comparationem vero cum *Sirio*, ſive *canicula*, ex eodem, Il. 22. 26. De *apice*, ſive *cono* galeæ, ejuſdemque *criſtis*, Æ. 3. 468. De *umbone*, parte media & maxime eminente clypei, Æ. 2. 546.

273. *Sirius ardor.*] *Sirius*, vel *Canicula*: ſtella in ore majoris canis, maximos æſtus creans, G. 2. 353. Hic adjective ſumitur, alibi ſubſtantive, Æ. 3. 141.

280. *In manibus Mars.*] In poteſtate. Sic Æ. 9. 132. *Terra autem in manibus.*

Vel

Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Æneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit. Multi ſervare recurſus
Languentis pelagi, & brevibus ſe credere ſaltu:
Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
Qua vada non ſperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffenſum creſcenti allabitur æſtu, (da,
Advertit ſubito proras: ſocioſque precatur:
Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis:
Tollite, ferte rates: inimicam findite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo,
Arreptâ tellure ſemel. Quæ talia poſtquam
Effatus Tarchon: ſocii conſurgere tonſis,
Spumanteſque rates arvis inferre Latinis:
Donec roſtra tenent ſiccum: & ſedere carinæ
Omnes innocuæ; ſed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis dorſo dum pendet iniquo,
Anceps ſuſtentata diu, fluctuſque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum quos & fluitantia tranſtra
Impediunt, retrahitque pedes ſimul unda relabens.
Nec Turnum ſegnis retinet mora, ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in littore ſiſtit.
Signa canunt: primus turmas invaſit agreſtes
Æneas, omen pugnæ: ſtravitque Latinos,

aut quibus poſſit committere urbem obſeſſam. Interea Æneas emittit pontibus ſocios ex altis navibus. Multi incipiunt *quærere refluxum maris tranquillioris, & exponere ſe* in loca *vadoſa per ſaltum; alii ope remorum. Tarchon contemplatus litora, quâ parte non putat* reperiri *vada, & undæ non ſonant alliſæ; ſed* quâ parte *mare ſine offenſione advolvitur, æſtu tumeſcente: ſubito impellit proras & orat ſocios: nunc, ô turba electa, intendite validos remos: erigite, invehite naves: ſcindite roſtris hanc terram hoſticam, & ipſa trabs* ima *aperiat ſibi viam: &* cum *ſemel arripuero terram, non abnuo lacerare navem* in *tali loco. Quæ talia cum Tarchon dixiſſet: ſocii* cœperunt *erigere ſe in remos, & invehere naves ſpumoſas in litus Latinum: donec roſtra attigerunt ſiccum* locum, *& omnes naves ſteterunt illæſæ; non tamen navis tua, ô Tarchon. Quippe impacta arenis, dum pendet* ex *inæquali cumulo* earum, *nutabunda, diu ſuſpenſa, &* dum *agitat undas, laceratur, & effundit viros in medias aquas: quibus fragmenta remorum & ſcamna ſubnatantia obſtant, & fluctus refluens ſimul retrahit pedes* allabentium. *Nec pigra mora retardat Turnum: ſed promptus ducit univerſum exercitum contra Trojanos, & ex adverſo ſtat in litore. Signa inſonant: Æneas primus aggreditur agmina ruſtica,* quod fuit *initium prælii: & dejecit Latinos,*

NOTÆ.

288. *Servare recurſus, &c.*] Mirum, quam multa hic abſurde interpretes commenti ſint, imprimis Donatus. Senſus hic eſt, Tres ineunt exſcenſionis vias. I. Æneas applicat naves ſummæ crepidini litoris, & jactis pontibus milites exponit. II. Aliqui quærunt vadoſa quædam loca; quæ æſtu quidem affluente fluctibus operta ſunt; refluente ſicca ſunt, aut ſaxis & arenis & ſtagnantibus aquis infeſta: hæc autem in loca exiliunt, aut ſaltum remis adjuvant ac ſuſtentant. III. Tarchon, omiſſis vadoſis illis & inæqualibus locis, eligit planum & humile litus: quo fluctus abſque offenſione ac ſtrepitu, ſed leni & æquabili impetu evolvuntur. Cum autem ibi aqua deficiat: hortatur Tarchon, ut valido impetu naves impulſæ ac velut ſublatæ, ſulcum in terra ſibi aperiant. Eo tamen in loco repertis præter ſpem vadis & inæqualibus arenarum cumulis, navis Tarchontis alliditur.

299. *Tenſis.*] *Tonſa*, remus, Æ. 7. 28.

302. *Innocuæ.*] Activa vox: ſed paſſive ſumitur, pro *illæſæ*. Sic Lucanus uſurpat *innoxia*, l. 9. 895. de Pſyllis loquens: *Gens unica terris incolit à ſævo ſerpentum innoxia morſu*; id eſt, *illæſa morſu*.

303. *Vadis.*] Locis, ubi aqua parum alta eſt, Æ. 1. 115. in Notis.

304. *Fluctuſque fatigat.*] Servius explicat: *Fluctus fatigat navim.* Ego, *navis fatigat fluctus*: Scilicet crebro remorum & contorum impulſu, ſuccuſſuque, ut ex arenis extraheretur. De *tranſtris*, ſcamnis navium, Æ. 5. 119.

310. *Signa.*] Tubæ, cornua, buccinæ, Æ. 7. 637.

311. *Omen pugnæ.*] Vel, *initium*: quia in rerum initiis, omina ſive auſpicia captabantur, Æ 7. 173. Vel *fauſtum auſpicium*: ex hoc enim primo ſucceſſu, de victoria bene æſtimare cœpit

interfecto Therone: qui hominum maximus primus tendit in Æneam. Æneas enſe pervadit huic latus perfoſſum, per loricam aſperam auro, & per textus areos clypei. *Inde occidit Lycam, exciſum è matre jam mortua, & dicatum tibi, ô Apollo: quod* adhuc *infans potuiſſet evadere periculum ferri. Nec procul ſtravit morte aſperum Ciſſeum, & grandem Gyam, vaſtantes clavâ turmas. Nihil profuerunt illis arma Herculis, nihil robuſta manus, & pater Melampus, ſocius Herculis quamdiu terra propoſuit* Herculi *difficiles labores. Ecce vibrans telum* in *Pharum, dum is emittit ſtolida verba, defigit* illud *in ore vociferantis. Tu etiam, ô miſer Cydon, dum perditus inſequeris Cytium, flavum genis* ob *primorem barbam, novum amicum* tuum, *jacuiſſes dejectus manu Trojana, non ſollicitus* de *amoribus juvenum qui tibi erant ſemper* cordi: *niſi denſa turma fratrum, proles Phorci, fuiſſet obvia* Æneæ: *numero ſeptem* ſunt, *& vibrant ſeptem tela:* ſed ea *partim è caſſide & clypeo reſiliunt inania, partim mater Venus divertit* ea *contingentia corpus* Æneæ. *Æneas alloquitur fidelem Achaten: ſuſmini ſtra mihi arma, cua in arvis Trojanis fixa* ſunt *in corporibus Græcarum: nullum* telum ex iis *dextera vibrabit incaſſum in Rutulos. Tum apprehendit ingentem haſtam, & vibrat: illa volans tranſfodit æra ſcuti Mæonis, & penetrant ſimul loricam cum pectore.*

Occiſo Therone: virûm qui maximus ultro
Æneam petit. Huic gladio, perque ærea ſuta,
Per tunicam ſqualentem auro, latus haurit apertũ.
Inde Lycam ferit, exectum jam matre peremptâ,
Et tibi, Phœbe, ſacrum: caſus evadere ferri
Quod licuit parvo. Nec longe Ciſſea durum,
Immanemque Gyam, ſternentes agmina clavâ,
Dejecit leto. Nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, uſque graves dum terra labores
Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum, clamantis ſiſtit in ore.
Tu quoque flaventem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infelix nova gaudia, Cydõ:
Dardaniâ ſtratus dextrâ, ſecurus amorum,
Qui juvenum tibi ſemper erant, miſerande, jaceres:
Ni fratrem ſtipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies: ſeptem numero, ſeptenaque tela
Conjiciunt: partim galeâ clypeoque reſultant
Irrita, deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten:
Suggere tela mihi (non ullum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos) ſteterunt quæ in corpore Grajûm
Iliacis campis. Tum magnam corripit haſtam,
Et jacit: illa volans clypei tranſverberat æra
Mæonis, & thoraca ſimul cum pectore rumpit.

NOTÆ.

313. *Suta.*] Alii legunt, *ſcuta:* ſed durior hæc conſonantium colliſio multis videtur, *æra ſcuta.* Quare, *juxta* probatiſſimos codices, malo *ſuta:* ſive, clypeum ex multis æreis laminis *conſutum* & contextum. Qua forma Virgilius, G. 4. 33. vocavit alvearia, *corticibus ſuta cavatis.* Nec obſtat duo hic jungi adjectiva abſque ſubſtantivo nomine: ſiquidem idipſum ſæpe uſuvenit, G. 1. 153. *Nitentia culta.* Ibid. 393. *Aperta ſerena, &c.*

314. *Tunicam.*] Veſtem interiorem, de qua, Æ. 9. 616.

Latus haurit.] *Exhaurit*, educto per vulnus ſanguine. Metaphora ducta ab utribus, & doliis: quæ dicuntur *exhauriri*, cum facto foramine liquor ex iis educitur. Sic Homerus uſurpat ἀφύσσω. Il. 13. 508. Διὰ δ' ἔντερα χαλκὸς ἄφυσε, *Inteſtina autem æs exhauſit.*

316. *Tibi, Phœbe, ſacrum.*] Quia Apollo medicorum eſt Deus, quorum ope exectâ matre Lycas ortus fuerat: atque ita ferri vi natus, eidemque mortuus. De *Phœbo*, Ecl. 3. 62.

319. *Herculis arma.*] Clava, è duræ arboris trunco. De *Hercule*, ſeu *Alcida*, ejuſque laboribus, Æ. 8. 288. De *Melampo*, forte medico illo celebri, de quo, G. 3. 550.

326. *Securus amorum.*] Nihil tum ſollicitus de rebus amatoriis, quippe mortuus, pari fere, non eâdem tamen formâ dixit, Æ 1. 354. *Securus amorum germanæ. Dardaniâ*, Trojanâ Æneæ manu, Æ. 1. 239. *Rutulos*, Æ. 7. 794. *Graii*, Græcis, G. 2. 16.

Huic

Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Suſtentat dextrâ : trajecto miſſa lacerto
Protinꝰ haſta fugit, ſervatq; cruenta tenorem:
Dextraq; ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petiit: ſed non & figere contra
Eſt licitum, magnique femur perſtrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clauſus
Advenit, & rigidâ Dryopen ferit eminus haſtâ
Sub mentum graviter preſſâ, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit trajecto gutture : at ille
Fronte ferit terram, & craſſum vomit ore cruorẽ.
Tres quoq; Threïcios, Boreæ de gente ſuprema :
Et tres, quos Idas pater & patria Iſmara mittit,
Per varios ſternit caſus. Occurrit Haleſus,
Auruncæque manus : ſubit & Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis : expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi : certatur limine in ipſo
Auſoniæ. Magno diſcordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis :
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedit :
Anceps pugna diu, ſtant obnixa omnia contra.
Haud aliter Trojanæ acies, acieſque Latinæ
Concurrunt : hæret pede pes, denſuſque viro vir.
At parte ex alia, qua ſaxa rotantia late
Intulerat torrens, arbuſtaque diruta ripis :
Arcadas, inſuetos acies inferre pedeſtres,

Alcanor frater auxiliatur illi & ſuſtinet dextrâ fratrem cadentem : haſta jam *vibrata* continuò *pervadit transfixo brachio, & ſanguinolenta ſervat impetum : & dextra* Alcanoris *languens nervis pependit ex humero. Tunc Numitor telo extracto è corpore fratris appetit Æneam : ſed non permiſſum eſt viciſſim etiam* eum *vulnerare, at delibavit femur magnæ Achatæ. Tunc Clauſus confidens juvenili corpore venit è Curibus, & procul ladit Dryopen rigenti haſtâ dure inflictâ ſub mentum, & ſimul aufert loquenti vocem & ſpiritum tranſſixo jugulo: ille autem verberat fronte tellurem, & effundit ore ſpiſſum ſanguinem. Dejicit etiam per varios modos tres Thracas, de ſublimi ſtirpe Boreæ ; & tres quos pater Idas & patria* urbs *Iſmara miſit* ad bellum. *Haleſus occurrit & turma Auruncæ : occurrit & progenies Neptuni Meſſapus conſpicuus equis : modo hi, modo illi conantur expellere : pugnatur in ipſo ingreſſu Italiæ. Quemadmodum venti oppoſiti excitant pugnas in ſpatioſo aere, paribus animis & viribus : non cedit mare* ipſis, *non nubes, non ipſi venti inter ſe ; diu dubium eſt prælium, manent obluctantes contra omnia. Non aliter agmina Trojana, & agmina Latina congrediuntur : pes hæret pedi, & vir ſtipatus viro. Sed ab alia parte, qua torrens late disjecerat lapides contortos, & arbores evulſas è ripis : poſtquam Pallas conſpexit Arcadas, non aſſuetos incurrere agmine pedeſtri,*

NOTÆ.

339. *Trajecto miſſa lacerto, &c.*] Aliqui de altera haſta intelligunt, quæ poſt trajectum Mæonem ab Ænea miſſa fuerit. Ego de eadem, quæ primo Mæonis pectus, deinde eodem impetu ſubeuntis Alcanoris pervaſerit lacertum; unde dextra ejus manus languida pependerit. *Lacertus*, pars eſt brachii à cubito ad manum.

345. *Curibus.*] Ex urbe Sabinorum, Æ. 7. 710. Poſtquam deſcripſit Virgilius cædem factam ab Ænea, mox narrat cædem Trojanorum, à Clauſo Sabino patratam. Male legunt aliqui *Lauſus* : eſt enim *Lauſus* Mezentii filius ; *Clauſus* vero Sabinorum dux, Æ. 7.707.

350. *Threïcios, Boreæ, &c.*] *Thraces*, Æ. 3. 14. *Boreas* ſeptentrionalis ventus, fingitur Strymonis fuiſſe filius, fluvii Macedoniæ, qui Thraciæ etiam tribuitur, Ecl. 7. 51.

351. *Iſmara.*] Singularis numeri, ut videtur: Thraciæ urbs eſt Servio ad Iſmarum montem, qui non longe eſt ab oſtiis Hebri: *Iſmarus* tamen urbs illa vulgo dicitur, non *Iſmara*. Prolemæo in Armenia minore ſtatuitur, ad Euphratem.

353. *Haleſus, Auruncaque, &c.*] Auruncorum Italorum dux, mox à Pallante occidendus, v. 425. Æ. 7. 723, 726, &c. De *Meſſapo*, equis nobili, ob Neptunum equi auctorem, ibid. 691. De *Auſonia*, ibid. 54.

361. *Pede pes.*] Pro *pedi*, inquit Servius.

362. *Saxa rotantia.*] Paſſive, pro *rotata* : ut G. 1. 163. *Volventia plauſtra* : pro, *voluta*.

363. *Arbuſta.*] Non arbuſculæ ſunt, ſed locæ ipſa arboribus conſitæ, Ecl. 1. 40.

Ut vidit Pallas Latio dare terga ſequaci: 365
Aſpera queis natura loci dimittere quando
Suaſit equos: unum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutẽ accendit amaris.
Quo fugitis ſocii? per vos, & fortia facta;
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella, 370
Spemque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudis,
Fidite ne pedibus: ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, qua globus ille virûm denſiſſimus urget:
Hac vos & Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premũt: mortali urgemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis, animæq; manuſque. 376
Ecce, maris magno claudit nos obice pontus:
Deeſt jam terra fugæ: pelag⁹, Trojamne petem⁹?
Hæc ait, & medius denſos prorumpit in hoſtes.
Obvius huic primum fatis adductus iniquis 380
Fit Lag⁹: hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium quà ſpina dedit: haſtamque receptat
Oſſib⁹ hærentem. Quẽ non ſuper occupat Hisbon,
Ille quidẽ hoc ſperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum, crudeli morte ſodalis, 386
Excipit: atq; enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Helenum petit, & Rhœti de gente vetuſta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in arvis, 390
Daucia, Laride Tymberque, ſimillima proles,
Indiſcreta ſuis, gratuſque parentibus error:
At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas.
Nam tibi, Tymbre, caput Evandrius abſtulit enſis:
Te deciſa ſuum, Laride, dextra quærit: 395

objicere terga Latino perſequenti: quandoquidem difficilis natura loci cogit eos *deſcendere* ex *equis: modo precibus, modo dictis aſperis inflammat virtutem* illorum, *quod ſolum ſuperat* in *rebus anguſtis. Quo fugitis, ô ſocii? per vos* ipſos, & per *generoſa geſta* veſtra; *per nomen Evandri regis, & relatas victorias, & meam expectationem, quæ nunc ſurgit æmula gloriæ paternæ, ne committite* vos *fugæ: via* eſt *aperienda inter hoſtes, qua* parte *multitudo illa hominum ſpiſſiſſima premit* nos: *nobilis patria hàc vocat vos & ducem Pallanta. Nulli Dii urgent* nos, *mortales urgemur ab hoſte mortali:* ſunt *nobis* tot *manus & animæ,* quot illis. *Ecce mare coërcet nos magno obſtaculo aquarum: jam terra deficit fugæ: an adibimus mare, an Trojam? Dixit hæc, & medius irruit in hoſtes confertos. Lagus occurrit primum obvius illi, attractus fatis adverſis: dum* hic *attollit ſaxum vaſti ponderis,* Pallas *occidit eum immiſſâ haſtâ, quâ* parte *ſpina facit divortium coſtarum per medium* dorſi: *& retrahit haſtam infixam oſſibus. Hiſpon non intercipit illum* Pallanta *in* hoc opere, *quamvis ille hoc ſperaret. Nam Pallas prius intercipit irrumpentem, improvidum, dum furit* ob *mortem aſperam ſocii: & occultat gladium in pulmone turgido. Deinde invadit Helenum, & Anchemolum è veteri familia Rhœti, auſum conſtuprare cubile novercæ. Vos quoque gemini* fratres *occidiſtis in campis Rutulis, Laride & Tymber, ſoboles Dauci,* quæ erat *ſimillima, & indiſtincta ſuis parentibus, &* cauſa *jucundi erroris. Sed Pallas nunc poſuit crudelia diſcrimina* inter vos. *Nam gladius Evandri* filii *abſcidit tibi caput, ô Tymber: dextra* manus *amputata quærit te ſuum, ô Laride:*

NOTÆ.

371. *Spemque meam, quæ, &c.*] Cum pater meus victor ex omnibus bellis domum remearit, ego, ejus laudis æmulus, ſperabam me quoque victorem rediturum.

378. *Trojam.*] Novam, ſeu caſtra Trojanorum, Æ. 7. 157.

387. *Tumido in pulmone.*] Et ex natura ſua, & ob iram ex morte ſocii conceptam.

389. *Anchemolum, thalamos, &c.*] Narrat Servius ex Abieno, Rhœtum fuiſſe Marrubiorum in Italia regem, qui cum Anchemolo filio novercam ſuperinduxiſſet Caſperiam, ſtuprata illa fuit ab ipſo Anchemolo, qui patris metu ad Turnum fugit.

392. *Indiſcreta ſuis, &c.*] Ita ſimiles inter ſe fratres, ut à parentibus diſcerni non poſſent.

394. *Tymbre.*] Dicitur *Tymber* & *Tymbrus*, ut *Evander* & *Evandrus*, Æ. 8. 313.

Sem-

Semianimesque micant digiti, ferrumq; retractant.
Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, mistus dolor & pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit: hoc spatium, tantumque moræ fuit Ilo.
Ilo namq; procul validam direxerat hastam: 401
Quam medi⁹ Rhœte⁹ intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut optatò, ventis æstate coortis, 405
Dispersa immittit sylvis incendia pastor:
Correptis subito mediis, extenditur una
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille sedens victor flammas despectat ovantes.
Non aliter sociûm virtus coit omnis in unum, 410
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti diripit ense,
Elatam in jugulum: saxo ferit ora Thoantis, 415
Ossaque dispergit cerebro permixta cruento.
Fata canens sylvis genitor celarat Halesum:
Ut senior leto canentia lumina solvit;
Injecere manum Parcæ, telisque sacrarunt
Evandri: quem sic Pallas petit ante precatus: 420
Da nunc, Tybri pater, ferro, quod missile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Halesi:
Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit.

& digiti moventur semimortui, & motant gladium. Dolor junctus pudori excitat in hostem Arcadas inflammatos monitis, & videntes egregia gesta ducis. Tunc Pallas confodit Rhœteum fugientem ulterius equis *binis jugo* alligatis: *tantumdem spatii & mora fuit Ilo* ad mortem. *Nam* Pallas *intenderat eminus in Ilum hastam robustam: quam Rhœteus medius excepit, fugiens te, fortissime Teuthra, & fratrem* tuum *Tyren: & excussus è curru semimortuus ferit talis agros Rutulorum. Et sicut* per *ætatem ventis subortis ex voto, pastor diffundit* in *sylvis sparsa incendia: continuo correptis mediis* sylvis *horrenda vis Vulcani funditur simul in vastos agros: ille vero* pastor *sedens voti compos aspicit ignes exultantes. Non aliter vis tota sociorum colligitur in unum, & adjuvat te, ô Palla. At Halesus ardens bello currit contra oppositos, & convolvit se in arma sua. Hic interficit Ladonem, & Thereta, & Demodocum: abscindit Strymonio splendente gladio dextram erectam in gutur* suum: *vulnerat lapide frontem Thoantis, & dissipat ossa mista cerebro sanguinolento. Pater* Halesi *prædicens futura occultaverat Halesum* in *sylvis: postquam senex dissolvit morte oculos seniles, Parcæ miserunt manus* in Halesum, *& addixerunt* eum *armis Evandri. Pallas aggreditur illum, sic prius precatus: ô Pater Tybri, da nunc felicem* exitum, *& viam per pectus fortis Halesi, telo, quod libro volatile: quercus tua feret hæc arma & spolia hominis.*

NOTÆ.

396. *Ferrumque retractant.*] Convulsis nempe nervis, & aliquo motu subsultuque gladium adhuc attrectantibus.

402. *Teuthra.*] *Teuthras, Teuthræ:* ut *Æneas, Æneæ:* vocat. in *a. Tyren.*] *Tyres, Tyræ:* ut *Anchises, Anchisæ:* accus. in *en.*

404. *Calcibus.*] *Calx,* extrema pars & posterior pedis, talus: unde *calcar,* & *calcare.* De *Rutulis, Æ.* 7. 794.

408. *Acies Vulcania.*] Exercitus & vis Vulcani, id est incendium, ex multis flammis, aciei instar, collectum. De *Vulcano,* G. 1. 295.

409. *Flammas ovantes.*] Quasi triumphantes De illa voce, *Æ.* 3. 189.

413. *Phereta.*] *Pheres, Pheretis:* ut *Dares, Daretis:* accus. in *a.*

417. *Genitor celarat Halesum.*] Halesus hic diversus est ab eo qui *Æ.* 7. 723. dicitur *Agamemnonius Trojani nominis hostis.* Hujus enim pater, *senior leto canentia lumina solvit:* & filium Italicis *sylvis celavit.* At pater alterius Agamemnon, robustâ ætate occisus est in Græcia, Clytæmnestræ uxoris insidiis.

418. *Canentia lumina.*] *Senilia:* Dura translatio, à *canitie,* quæ propria est capillorum. De *Parcis,* fata hominum fuso volventibus, *Æ.* 1. 26. De *Tybri,* fluvio regionis illius, *Æ.* 8. 330.

423. *Tua quercus.*] Aliqua ex iis, quæ tuis in ripis nascuntur.

Audiit

Audiit illa Deus, dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infeli[x] telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tantâ perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina. Primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnæ nodumq; moramq;.
Sternitur Arcadiæ proles, ſternuntur Etruſci:
Et vos, ô Grajis imperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt, ducibuſque & viribus æquis:
Extremi addenſent acies: nec turba moveri
Tela manuſque ſinit. Hinc Pallas inſtat & urget;
Hinc contrà Lauſus: nec multum diſcrepat ætas:
Egregii forma; ſed queis fortuna negarat
In patriam reditus. Ipſos concurrere paſſus
Haud tamen inter ſe magni regnator Olympi:
Mox illos ſua fata manent majore ſub hoſte.
Interea ſoror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum, qui volucri curru medium ſecat agmen.
Ut vidit ſocios: tempus deſiſtere pugnâ,
Solus ego in Pallanta feror, ſoli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipſe parens ſpectator adeſſet.
Hæc ait: & ſocii ceſſerunt æquore juſſi.
At Rutulûm abſceſſu juvenis, tum juſſa ſuperba
Miratus, ſtupet in Turno: corpuſq; per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia viſu,
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut ſpoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut leto inſigni: ſorti pater æquus utriq; eſt:
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia ſanguis.

Deus Tybris *exaudivit illa verba. Dum Haleſus tegit Imaona, offert miſer jaculo Arcadico pectus indefenſum. Sed Lauſus,* qui erat *magna pars belli, non permittit exercitum terreri nece tanti hominis. Primus interficit Abantem adverſum,* qui erat *difficultas & firmamentum pugnæ. Soboles Arcadiæ caditur, Tuſci caduntur: & vos, Trojani, corpora* quæ *Græci* non potuerant *perdere. Exercitus miſcentur, paribus ducibus & viribus: ultimi comprimunt multitudinem* pugnantium: *nec multitudo permittit expediri arma & manus. Hinc Pallas imminet & urget; illinc Lauſus* ex *adverſo: nec ætas valde diſtat: pulchra* erant *ſpecie; ſed ſors negaverat illis regreſſum in patriam. Tamen rex vaſti cœli non paſſus* eſt *illos certare inter ſe: mox ſua funera deſtinata* ſunt *illis ſub hoſte nobiliore. Interim ſoror benevola* Turni *admonet Turnum, qui trajicit celeri curru mediam turbam,* ut *auxilietur Lauſo. Poſtquam aſpexit ſocios,* ait: *tempus* eſt *recedendi à prælio, ego ſolus irruo in Pallanta, Pallas debetur mihi ſoli: optarem,* ut *ipſe* ejus *pater* hic *eſſet præſens. Dixit hæc, & ſocii receſſerunt è campo præſcripto. Sed juvenis* Pallas, *tum* ob *receſſum Rutulorum, tum admiratus juſſa imperioſa, obſtupet* fixus *in Turno: & verſat oculos per magnum corpus* illius, *& circuit omnia fero aſpectu, & talibus dictis reſpondet adverſus verba Regis: ego mox prædicabor, aut* propter *direptas magnificas exuvias, aut* propter *necem illuſtrem: genitor* meus *paratus eſt utrique fortunæ: abſtine minis. Locutus prodit in medium campum. Sanguis frigidus concurrit Arcadibus circa cor.*

NOTÆ.

424. *Texit.*] Donatus videtur explicuiſſe *protexit, defendit:* à *tego.* Servius, *detexit, ſpoliavit,* à *texo:* & Plautina quidem locutio eſt, in Amphitr. act. 1. ſc. 1. v. 138. *Illic hoc homo denuo volt pallium detexere,* id eſt, *ſpoliare,* ut explicant Turnebus ac Taubmannus. At cum Plautus uſus ſit verbo compoſito *detexere;* vereor ut ſimplex *texere* ſignificare idem poſſit: quare Donato aſſentior, etſi tempus præteritum hic duriuſcule adhibetur pro præſenti.

426. *Lauſus.*] Mezentii filius, Æ. 7. 649. De *Arcadibus,* Æ. 8. 51. De *Etruſcis,* ibid. 479. De *Teucris,* Æ. 239.

432. *Addenſent.*] Vulgo *addenſant.* Sed doctiſſimi quique grammatici verbum illud etiam in ſecunda conjugat. agnoſcunt. Ita frequenter Lucretius. *Addenſant* autem extremi acies, dum urgent ipſi, inſtantque, ut in primos pugnantum ordines perveniant.

438. *Majore ſub hoſte.*] Quippe *Pallas* mox occidendus erat à Turno, v. 487. *Lauſus,* ab Æ-nea, v. 815.

439. *Soror alma.*] Turni ſoror, Juturna Nympha, de qua, Æ. 12. 138.

448. *Tyranni.*] Regis, Æ. 7. 266.

449. *Spoliis opimis.*] Quæ dux duci detrahit.

451. *Æquor.*] Eſt æqua planities, Æ. 2. 780.

Deſiluit

Deſiluit Turnus bijugis, pedes apparat ire
Cominus: utque leo, ſpecula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat: haud alia eſt Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum miſſæ fore credidit haſtæ,
Ire prior Pallas, ſi qua fors adjuvet auſum,
Viribꝰ imparibꝰ: magnumq; ita ad æthera fatur:
Per patris hoſpitium,& menſas quas advena adiſti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adſis:
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrymaſq; effudit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis:
Stat ſua cuique dies, breve & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ; ſed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ ſub mœnibus altis
Tot nati cecidere Deûm: quin occidit unà
Sarpedon, mea progenies: etiam ſua Turnum
Fata vocant, metaſque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam:
Vaginâque cavâ fulgentem diripit enſem.
Illa volans,humeris ſurgunt quà tegmina ſumma,
Incidit: atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Aſpice, num mage ſit noſtrum penetrabile telum.

Turnus deſcendit ex equis *duobus jugo* alligatis, *parat pedes accedere propius: & quemadmodum leo accurrit, quando è ſublimi ſpecula conſpexit taurum cogitantem pugnas ſtare longe in agris: non alia eſt ſpecies Turni appropinquantis. Pallas, quando exiſtimavit fore* ut *ille* poſſet *targi haſtâ vibratâ,* cœpit *primus irruere, robore inæquali,* explorans *an fors aliquando faveret incepto, & ſic loquitur ad cœlum magnum: ô Alcide, oro te, per hoſpitalitatem mei patris, & menſas* quibus *exceptus fuiſtî peregrinus, auxiliare magnis inceptis* meis: Turnus *videat me auferre ſibi moribundo arma ſanguinolenta, & oculi exanimes Turni patiantur* me *victorem. Hercules audivit juvenem, & comprimit ſub profundo corde magnum dolorem, & emiſit lacrymas inutiles. Tunc pater* Herculis *alloquitur filium verbis mitibus: dies fixa eſt unicuique ſuæ, ſpatium vitæ eſt omnibus anguſtum & immutabile; ſed augere gloriam geſtis, hic* eſt *effectus virtutis. Tot filii Deorum ceciderunt circa muros ſublimes Trojæ: quin ſimul Sarpedon occidit, meus filius: etiam fata ſua repoſcunt Turnum, & accedit ad terminum vitæ conceſſæ. Sic dixit, & retulit oculos ad campos Rutulorum. Pallas autem librat haſtam magno robore, & educit gladium ſplendidum* è *vagina cava.* Haſta *illa volans pervenit, quà ſuprema armatura humerorum erigitur: & aperiens* ſibi *aditum* per *extremitatem clypei, denique libavit etiam de magno corpore Turni. Tunc Turnus diu quatiens immittit in Pallanta lignum armatum ferro acuto, & ſic loquitur: vide, an telum meum melius penetret.*

NOTÆ.

454.] *Speculâ.*] Loco editiore, unde ſubjecta loca deſpicere & *ſpeculari* poſſumus.

460. *Hoſpitium.*] Hercules ex Hiſpania redux, ab Evandro exceptus hoſpitio fuerat,auctuſque ſacrificiis & arâ maximâ,poſt occiſum Cacum, Æ. 8. 269, 271, &c. De *Alcida,* Hercule, ibid. 288.

466. *Tum genitor, &c.*] Jupiter, Herculem filium, pro Pallante morituro deprecantem, cum fata mutare non poſſit, exemplis conſolatur.

471. *Sarpedon, &c.*] Jovis filius ex Laodamia, Lyciæ rex,ad Trojam occiſus à Patroclo,Æ. 1. 104.

472. *Metas.*] *Finem.* Tranſlatio à *metis* in circo poſitis, Æ. 5. 288.

473. *Oculos Rutulorum rejicit arvis.*] *Ad arva.* Sic Æ. 5. 451. *It clamor cœlo.* Hoc autem aſpectu favorem ſuum ad Rutulos tranſtuliſſe Jupiter ſignificatur, Æ. 1. 530. *Propius res aſpice noſtras.*

476. *Humeris tegmina ſumma.*] Summa pars loricæ, quæ humeros tegit: ubi levi vulnere perſtrictus eſt Turnus.

479. *Robur.*] Validum quodcumque lignum, G. 1. 162.

481. *Penetrabile.*] Paſſive vulgo ſignificat: hic active, pro eo quod vim habet penetrandi. Sic G. 1. 93. *Penetrabile frigus adurat.*

Dixerat:

Dixerat: ac clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cum pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuſpis medium tranſverberat ictu,
Loricæque moras & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum:
Unâ eâdemq; viâ ſanguiſq; animuſq; ſequuntur.
Corruit in vulnus. ſonitum ſuper arma dedere:
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper aſſiſtens:
Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
Quiſquis honos tumuli, quicquid ſolamen human-
Largior: haud illi ſtabunt Æneia parvo (di eſt,
Hoſpitia. Et lævo preſſit pede, talia fatus,
Exanimum: rapiens immania pondera baltei
Impreſſumque nefas (una ſub nocte jugali
Cæſa manus juvenum fœdè, thalamique cruenti)
Quæ bonus Eurytion multo cælaverat auro:
Quo nunc Turnus ovat ſpolio gaudetq; potitus.
Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ,
Et ſervare modum, rebus ſublata ſecundis!
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
Intactum Pallanta; & cum ſpolia iſta diemque
Oderit. At ſocii multo gemitu lacrymiſque
Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum rediture parenti!
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.

Dixerat: mucro autem teli perfodit ictu coruſcante medium clypeum: quamvis tot laminæ ferri, tot æris, corium tauri toties circumplicatum ambiat eum: & pervadit moras thoracis, & magnum pectus. Ille Pallas incaſſum extrahit è plaga telum calidum: ſanguis atque anima exeunt unâ & eâdem viâ. Concidit ſuper plagam: arma ediderunt ſonitum ſuper eum: & moriens mordent ore ſanguinolento terram inimicam. Turnus incumbens ſuper illum, ait: Arcades, reportate memores hæc mea verba Evandro: remitto ipſi *Pallanta, qualem meruit* remitti: *quæcumque eſt gloria ſepulcri, quodcumque ſolatium inhumationis*; hoc *concedo: non conſtabunt illi exiguo* pretio *hoſpitia data Æneæ. Et locutus talia, compreſſit pede ſiniſtro mortuum: auferens grande pondus baltei, & crimen* in eo *pictum:* quod erat, *turba juvenum turpiter occiſa per noctem conjugalem, & cubilia ſanguinolenta: quæ doctus Eurytion ſculpſerat multo auro: quo ſpolio* potitus *Turnus jam triumphat & lætatur. O mens hominum ignara fati, & caſus venturi, & ſervandæ modeſtiæ in fortuna proſpera! tempus adveniet Turno, cum optabit emptum ingenti* pretio, ut nunquam *tetigiſſet Pallanta: & cum deteſtabitur iſta ſpolia & iſtum diem. At ſocii* Pallantis *denſati multis lamentis & fletibus reportant Pallanta impoſitum clypeo. O* Pallas *rediture ad patrem, magne ejus dolor, luctus & honor! hæc prima dies expoſuit te bello, hæc eadem eripit: tamen poſtquam reliquiſti magnos cumulos Rutulorum.*

NOTÆ.

482. *Ferri Terga.*] Proprie de pellibus dicuntur: hic per tranſlationem, de metallorum laminis.

489. *Petit ore cruento.*] Concidit igitur in faciem. *Petit ore*, id eſt, mordet terram: vel ex vindictæ rabie, vel ex luctâ animæ difficile è juvenili corpore erumpentis. *Ore cruento*, quia accepto letali quocumque vulnere, ſanguis vulgo per os effluit.

494. *Æneia Hoſpitia.*] Quomodo Æneam hoſpitio exceperit, legitur, Æ. 8. 154, &c.

497. *Una ſub nocte jugali, &c.*] Danaus & Ægyptus, Beli regis filii, cùm inter ſe diſſiderent: Danaus in Græciam abiit: ibique occupavit regnum Argivum: ut fratris ſui genus deleret, quinquaginta filias ſuas, fratris ſui filiis item quinquaginta uxores dedit. Illæ patris ſui juſſu maritos prima nocte occiderunt, excepta una Hypermneſtra, quæ Lynceo pepercit ſuo. Hinc ſorores illæ apud inferos addictæ ſunt aquis, in pertuſum dolium perpetuò infundendis. *Danaides* dictæ à patre, *Belides* ab avo.

499. *Eurytion, &c.*] Peritus aliquis artifex. *Cælaverat*, non acu pinxerat: ergo balteus aureis argenteiſque laminis opertus fuit, in quibus hæc cælata fuerant. De verbo *ovat*, Æ. 3. 189.

503. *Turno tempus erit, cum, &c.*] Cum ſcilicet ab Æneâ victus, & vitâ tantum non donatus, ad aſpectum baltei recrudeſcente victoris irâ, occidetur, Æ. 12. 940.

Nec

Nec jam fama mali tanti, ſed certior auctor
Advolat Æneæ: tenui diſcrimine leti
Eſſe ſuos, tempus verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quæq; metit gladio, latumq; per agmen
Ardens limitem agit ferro: te, Turne, ſuperbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipſis
Omnia ſunt oculis: menſæ, quas advena primas
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quattuor hic juvenes, totidem, quos educat Uſens,
Viventes rapit: inferias quos immolet umbris,
Captivoq; rogi perfundat ſanguine flammas.
Inde Mago procul infenſam cum tenderet haſtam;
Ille aſtu ſubit, ac tremebunda ſupervolat haſta:
Et genua amplectens effatur talia ſupplex:
Per patrios manes, & ſpes ſurgentis Iuli,
Te precor, hanc animam ſerves natoq; patrique.
Eſt domus alta: jacent penitus defoſſa talenta
Cælati argenti: ſunt auri pondera facti
Infectique mihi: non hic victoria Teucrûm
Vertitur: haud anima una dabit diſcrimina tanta.
Dixerat: Æneas contra cui talia reddit,
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc Patris Anchiſæ manes, hoc ſentit Iulus.
Sic fatus, galeam lævâ tenet, atque reflexâ
Cervice orantis capulo tenus abdidit enſem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Triviæq; ſacerdos,

Nec jam rumor, ſed certus nuncius tantæ calamitatis accurrit ad Æneam: ſuos parum diſtare ab exitio: tempus eſſe opem ferendi Teucris fugatis. Æneas cædit enſe vicina omnia, & furens facit ſibi ferro viam per latam turbam: quærens te, Turne, ferocientem novâ ſtrage. Pallas, Evander, omnia verſantur Æneæ ante ipſos oculos: imprimis menſæ, quas primus externus tum adivit, & dextera juncta. Illic capit vives quatuor juvenes, natos Sulmone; totidem, quos Uſens alebat: quos mactet in ſacrificium umbris Pallantis, *& ut riget cruore captivorum ignes buſti. Deinde cum longe intentaret inimicam haſtam Mago: ille dolo ſuppoſuit ſe, & haſta tremens ſupervolavit: & Magus amplectens genua loquitur talia ſupplex: oro te per animam patris tui, & per ſpes tuas de Iulo creſcente: ſerva hanc vitam meam & patri & mihi filio. Eſt mihi domus ſublimis: jacent intime infoſſa talenta argenti ſignati: ſunt pondera auri elaborati & non elaborati: victoria Trojanorum non hic continetur: vita unica non exponet vos tantis periculis. Dixerat: Æneas adverſum reſpondet illi talia. Serva tuis filiis talenta illa plurima auri & argenti, quæ narras: Turnus jam ante occiſo Pallante abſtulit prior iſta belli pacta. Hoc cenſet animi patris Anchiſæ, hoc Iulus. Sic locutus, corripit ſiniſtra manu caſſidem ejus, & condidit gladium uſque ad capulum in cervice retuſa deprecantis. Nec erat longe Æmonides, ſacerdos Apollinis ac Dianæ,*

NOTÆ.

516. *Menſæ, quas advena, &c.*] Cum ab Evandro acceptus hoſpitio eſt, E. 8. 154. & junctis dexteris fœdus initum, ib. 467.

519. *Inferias quos immolet umbris, &c.*] *Inferiæ*, ſunt munera quæ tumulis mortuorum *inferuntur*: lac, mel, vinum, aqua, flores, exſectæ comæ; ſanguis victimarum, etiam quandoque humanarum, quæ ex captivis aſſumebantur. Sic Achilles in funere Patrocli mactat duodecim Trojanos juvenes, corumque corpora in Patrocli pyram injicit, Iliad 23. 175. Romani deinde, pro humanis illis victimis, gladiatorum certamina circa pyram induxerunt. *Umbras* dixit, plurali numero, pro *umbra*, Pallantis: ut Æ. 5. 81. *Animæque umbræque paternæ.*

524. *Manes.*] Aliquando pro Diis ipſis inferorum ſumuntur, Æ. 6. 743. Hic & alibi, pro umbris ipſis, ſive animis mortuorum, G. 4. 469.

526. *Talenta, &c.*] De talenti valore, Æ. 5. 112, 248.

527. *Facti Infectique.*] *Factum auri* quod in opus conflatum eſt: *infectum*, quod adhuc in maſſam compactum.

532. *Parce, &c.*] Serva natis tuis, & tuam in rem abſtine: unde parcus dicitur abſtinens.

534. *Hoc ſentit.*] Hæc eſt eorum ſententia, ut omiſſis muneribus tuis Pallanta ulciſcar.

537. *Phœbi Triviæque ſacerdos, &c.*] Dianæ & Apollinis templa & ſacra ſæpe conjunguntur, ut Æ. 6. 35. De *Phœbo* ſeu *Apolline*, Ecl. 3. 62.

Infula

totus resplendens veste & armis conspicuus: cui insula cingebat caput tanius. Æneas aggressus illum persequitur in *campo, & incumbens lapso* mactat eum, *& opprimit magnis tenebris. Serestus reportat humeris arma ejus collecta, trophæum futurum tibi, ô Mars, rex belli. Cæculus natus è stirpe Vulcani, & Umbro ortus è montibus Marsorum, novant certamen. Æneas adversum sævit. Abscideratense* manum *sinistram Anxuris, & ferro totum ambitum clypei. Ille crederat aliquid magnum, & putaverat virtutem adfuturam incantamento, & forte tollebat animum ad cœlum, & promisserat sibi capillos albos & prolixam vitam. Tarquitus, quem Nympha Dryope pepererat Fauno sylvarum incolæ, contra gestiens armis micantibus dedit se obvium furenti Æneæ. Æneas detortâ hastâ* Tarquiti *impedit* ejus *loricam & magnum pondus clypei: deinde dejicit* in *terram caput illius, frustra deprecantis & parantis loqui plurima: & propellens truncum calentem, hostili animo loquitur hæc super* eum: *ô tremende* hostis, *jace nunc istic: bona mater tua non te teget terrâ, nec impone corpus patrio tumulo; relinquêris avibus rapacibus, aut aquâ vehet te abjectum* in *profundum, & pisces avidi sugent vulnera. Continuo insultatur Antæum & Lycam, primas turmas Turni: & robustam Numam; & fluvium Camertem,*

Insula cui sacrâ redimibat tempora vittâ:
Totus collucens veste atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, lapsumq; superstans
Immolat, ingentique umbrâ tegit: arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
Instaurant acies, Vulcani stirpe creatus
Cæculus, & veniens Marsorum montibus Umbro.
Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimq; affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi & longos promiserat annos.
Tarquitus exultans contrà fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem Nympha crearat,
Obvius ardenti sese obtulit: ille reductâ
Loricam clypeique ingens onus impedit hastâ:
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ: truncumq; tepentem
Provolvens, super hæc inimico pectore fatur:
Istic nunc, metuende, jace: non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro;
Alitibus linquere feris, aut gurgite mersum
Unda feret, piscesq; impasti vulnera lambent.
Protinus Antæum & Lycam, prima agmina Turni
Persequitur; fortemq; Numã, fulvumq; Camertẽ,

NOTÆ.

104. De *Trivia*, Diana, sic à triviis, ubi colebatur, dicta, Æ. 4. 511.

538. *Insula, &c.*] Fascia latior, ex qua minores vittæ dependebant, instar diadematis caput sacerdotum ambiens, Æ. 2 133.

541. *Umbra tegit.*] Vel super incumbente corpore suo morientem inumbrat, quod inane admodum mihi videtur. Vel potius, mortis tenebris operit, quod congruit cum illo, v. 746. *In æternam clauduntur lumina noctem.*

542. *Rex Gradive, trophæum.*] *Gradivus*, Martis nomen, Æ. 3. 35. *Trophæum*, strues armorum, ad monimentum victoriæ, Æ. 11. 7.

544. *Cæculus, &c.*] Prænestinorum dux, Æ. 7. 678. *Umbro*, Marsorum, ibid. 750.

547. *Dixerat ille aliquid magnum.*] Id est, magicis quibusdam consecrationibus & carminibus adversus vulnera se munierat. Unde Germanus aliique suspicantur legendum esse, *magicum*, non *magnum*.

551. *Sylvicolæ Fauno Dryope, &c.*] *Fauni*, rustica numina, multi fuere, Ecl. 6. 27. Horum aliquo, & Dryope Nymphâ, natus Tarquitus.

552. *Reductâ Loricam, &c.*] Tarquitus longam hastam in Æneam dextrâ intendebat: Æneas hanc detorsit: quam cum Tarquitus non amitteret manu; inde clypeus ejus hastâ transversâ impeditus, patentem vulneri locum reliquit.

558. *Patrio.*] Non *paterno*, cum mater Nympha, paterque Faunus immortales essent: sed *patrio*, seu natali in loco: erat enim Italus, at non ex ea Italiæ parte. *Onerabit membra sepulcro:* commutatio est, pro, *onerabit sepulcrum membris.* Sic, Æ. 1. 119. *Vina cadis onerarat Acestes.*

562. *Numam.*] Jam Numam occiderunt Nisus & Euryalus, Æ. 9. 454. ideo vellicatur Virgilius apud Macrobium, quasi parum memor. Quasi vero in tanto exercitu duo ejusdem nominis esse non potuerint?

Magna-

Magnanimo Volſcente ſatum: ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribuſque arſiſſe: Jovis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,
Ut ſemel intepuit mucro. Quin ecce Nyphæi
Quadrijuges in equos adverſaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem & dira frementem
Ut videre, metu verſi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntq; ad littora currus.
Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger: ſed frater habenis
Flectit equos, ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Irruit, adverſâque ingens apparuit haſtâ.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis.
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & ævi
His dabitur terris. Velano alia late
Dicta volant Ligeri: ſed non & Troïus heros
Dicta paret contra: jaculũ nam torquet in hoſtem.

natum genere ſo Volſcente: qui fuit agris opulentiſſimus inter *Auſonas, & imperavit Amyclis ſilentibus. Qualis Ægæon, cui aiunt fuiſſe centum brachia & centum manus, & flammam erupiſſe quinquaginta faucibus & pectoribus: quando adverſus tonitrua Jovis, ſonabat totidem clypeis æqualibus, & nudabat totidem enſes. Sic Æneas victor furit per totam planitiem; ex quo gladius ſemel incaluit. Immo ecce irrumpit in equos quatuor Nyphæi* alligatos *jugo, & in pectora oppoſita* eorum: *ſed illi, cum viderunt Æneam procul incedentem & dire furentem, turbati timore & retro fugientes, excutiunt ducem, & trahunt currum ad litus. Interim Lucagus immittit ſe in medios equis duobus aliis jugalibus, & frater ejus Liger: ſed frater* Liger *regit equos ſuos, Lucagus ardens quatit gladium nudatum. Æneas non paſſus eſt eos tanto ardore ferocientes: Irrumpit, & oppoſitâ haſtâ ſublimis occurrit. Cui Liger* ait: *non vides equos Diomedis, non currum Achillis, aut arva Phrygiæ: mox terminus belli & vitæ tuæ ponetur* in *his terris. Tulia verba volant late* ab *inſano Ligere: at heros Trojanus non ſic meditatur verba ex adverſo: nam librat telum in hoſtem.*

NOTÆ.

563. *Volſcente.*] Qui à Niſo occiſus fuerat, Æ. 9. 438.

564. *Tacitis Amyclis.*] *Amyclæ*, urbs fuit Peloponneſi, Lacedæmoni ſic vicina, ut pars ejus à quibuſdam habita ſit. Hinc profecti coloni urbem in Italia cognominem condiderunt, in Auruncis, inter Tarracinam & Caietam: ad lacum qui deinde *Amyclanus*, poſtea *Fundanus* dictus eſt, nunc, *lago di fondi*. Urbs illa jamdiu deleta erat tempore Virgilii: vel, à ſerpentibus juxta Plinium & Solinum: vel, à finitimis juxta Ciceronem. *Tacitæ* autem dicuntur Amyclæ, ex eodem Cicerone, vel, quod propter nimiam modeſtiam injurias à finitimis acceptas cum tacerent ac diſſimularent, ab iiſdem oppreſſæ ſunt: vel ex Servio, quia cum Pythagoricam ſectam ſequerentur, quæ quinquennale ſilentium ſervari, & ab animalium cæde abſtineri jubebat; à ſerpentibus è vicina palude erumpentibus, quas occidere nefas putabant, deletæ ſunt.

565. *Ægæon.*] Gigas, Cœli & Telluris filius, ex Heſiodo in Theog. v. 147. *Ægæon* apud homines dictus, *Briareus* apud Deos, ex Homero, Iliad. 1. 403. manibus centum, capitibus quinquaginta inſtructus. Jovis hoſtis, hic dicitur, quales gigantes cæteri. Tamen Homerus loco citato ait eum Thetidis impulſu opem Jovi tuliſſe, adverſus Neptunum, Junonem & Palladem, cum Dii alii adverſus Jovem, propter ejus jactantiam, rebellaſſent. Ideo apud inferos non torquetur, ſed ſedet quaſi ſatelles in veſtibulo, Æ. 6. 287.

575. *Bijugis.*] A nominativo *bijugus*: dicitur enim *bijugis* tertiæ declin. & *bijugus* ſecundæ, unde infrà, v. 587. *Admonuit bijugos.*

581. *Non Diomedis equos, &c.*] Non ii ſumus hoſtes, quorum è manibus elabi poſſis: ut elapſus es è Diomedis manibus, Venere peplum ſuum obtendente, ut diximus ſupra, v. 82. ex Homero, Iliad. 5. 311. Aut è manibus Achillis, Neptuno te pugnæ ſubducente, ut diximus, Æ. 4. 182. ex Homero, Iliad. 20. 321. Sed jam vitæ terminum attigiſti. *Porro equi Diomedis* non illi ſunt, quos Rheſo abſtulit, de quibus Æ. 1. 756. ſed equi quicunque Diomedis. Quippe Rheſi equos rapit Diomedes, Iliad. 10. 498. cum Æ-

Lucagus, poſtquam incurvatus imminens in verba excitavit telo binos equos, dum ſiniſtro pede protenſo parat ſe ad certamen; jaculum Æneæ intrat per infimam extremitatem clypei ſplendentis, deinde perfodit inguen ſiniſtrum. Dejectus è curru ſemianimus ſternitur humi: quem pius Æneas alloquitur verbis acerbis. Lucage, nulla imers fuga equorum prodidit tuum currum, aut umbræ inanes averterunt eos ab hoſtibus: tu ipſe exiliens è rotis relinquis jugum currus. *Sic locutus iſta, apprehendit binos jugales. Frater miſerandus, dejectus eodem curru, porrigebat manus exarmatas* dicens: *Vir Trojane, per te* ipſum, *per parentes qui te produxerunt talem, omitte hanc animam, & miſerere orantis: Æneas oranti pluribus* verbis ait: *non proferebas prius talia verba: morere, & frater ne deſeras fratrem. Deinde aperit acumine* gladii *pectus,* quo *latet anima. Dux Trojanus tales faciebat cædes per agros: ſævus more aquæ præcipitis, aut nigræ procellæ. Denique juvenis Aſcanius, & juventus fruſtra obſeſſa, egrediuntur, & deſerunt munimenta ſua. Interim Jupiter alloquitur prior Junonem: ô ſoror mea & eadem uxor acceptiſſima: an Venus fulcit vires Trojanorum, ut putabas? nec opinio tua decipit te? non* eſt illis *hominibus manus ardens ad bellum? & animus aſper ac tolerans laboris? cui Juno* ait *humilis: ô formoſiſſime marite, cur laceſſis* me *dolentem & metuentem verba tua dura? quippe ſi mihi eſſet in arcere ea auctoritas, quæ fuit olim, & quam deceret eſſe,*

Lucagus, ut pronus pendens in verba telo
Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ; ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei, tum lævum perforat inguen.
Excuſſus curru moribundus volvitur arvis:
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hoſtibus umbræ:
Ipſe rotis ſaliens juga deſeris. Hæc ita fatus,
Arripuit bijugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapſus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, ſine hanc animam, & miſerere precantis.
Pluribus oranti Æneas: haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem ne deſere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius: torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt & caſtra relinquunt
Aſcanius puer & nequicquam obſeſſa juventus.
Junonem interea compellat Juppiter ultro:
O germana mihi atque eadem gratiſſima conjux:
Ut rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes? non vivida bello
Dextra viris, animuſq; ferox, patienſque pericli?
Cui Juno ſummiſſa: quid, ô pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram & tua triſtia dicta timentem?
Si mihi, quæ quôdam fuerat, quamq; eſſe decebat,

NOTÆ.

ſtea autem è curru pugnaverat jam Iliad. 5. 311. De *Diomede*, Æ. 11. 101. De *Achille*, Æ. 1. 103. De *Phrygia*, ubi Troas, ibid. 385.

589. *Inguen.*] Pars eſt illa corporis, qua femur, imo ventri vicinum, complicatur.

603. *Turbinis.*] *Turbo*, ventus eſt repentino impetu univerſa *perturbans*, ex Apuleio: Græcis, τύφων.

604. *Caſtra.*] Urbem obſeſſam, Æ. 7. 157.

607. *Germana, &c.*] Cur Juno dicatur Jovis & *ſoror* & *conjux*, Æ. 1. 51.

609. *Non vivida bello, &c.*] Exiſtimant aliqui dictum id à Jove ſimpliciter: nullam ineſſe virtutem Trojanis, niſi quæ in uno Veneris auxilio poſita ſit. Sed hoc durius. Quare Servius putat ironiam eſſe, cujus vera ſententia ſit: non Venerem Trojanis, ſed vividam bello dextram virtutemque ſuccurrere. Etſi enim Venus ab Æ-nea vulnera depulerit, v. 331. hæc tamen ipſius cura ad unum Æneam pertinebat; non ad cæteros item duces, qui propria vi multa fortiter patrabant. *Opes:* vires, potentiam, Æ. 9. 532. *ſummâ nituntur opum vi.*

612. *Sollicitas ægram.*] Laceſſis, objurgas, ludis. Et hinc firmatur Servii ſententia de ironia Jovis.

Vis

Vis in amore foret; non hoc mihi namq; negares,
Omnipotens: quin & pugnæ ſubducere Turnum,
Et Dauno poſſem incolumem ſervare parenti. 616
Nunc pereat; Teucriſque pio det ſanguine pœnas.
Ille tamen noſtrâ deducit origine nomen:
Pilumnuſque illi quartus pater: & tua largâ
Sæpe manu multiſque oneravit limina donis. 620
Cui rex ætherei breviter ſic fatur Olympi:
Si mora præſentis leti tempuſque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere ſentis;
Tolle fugâ Turnum, atque inſtantibus eripe fatis:
Hactenus indulſiſſe vacat. Sin altior iſtis 625
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
Mutarive putas bellum; ſpes paſcis inanes. (ris,
Cui Juno illacrymans: quid ſi, quod voce grava-
Mente dares; atq; hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet inſontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror: quod ut ô potius formidine falſa
Ludar; & in melius tua, qui potes, orſa reflectas.
Hæc ubi dicta dedit, cœlo ſe protinus alto 633
Miſit, agens hyemem nimbo ſuccincta per auras:
Iliacamque aciem & Laurentia caſtra petivit. 635
Tum Dea nube cavâ tenuem ſine viribus um-
In faciem Æneæ (viſu mirabile monſtrum) (bram,
Dardaniis ornat telis: clypeumque jubaſque

non negares hoc mihi, cum *poſſis omnia: imo poſſem ſubtrahere Turnum è prælio, & ſervare ſalvum patri* ejus *Dauno. Nunc moriatur, & perſolvat pio ſanguine pœnas Trojanis. Tamen ille trahit nomen è ſtirpe noſtrâ: & Pilumnus* eſt *illi pater quarto* gradu: *& ſæpe cumulavit portas* templorum *tuorum liberali manu & plurimis muneribus. Cui rex cœli ſic loquitur breviter; ſi petitur* à te pro illo *juvene morituro dilatio mortis inſtantis & tempus, & ſi exiſtimas me* poſſe *ſic ſtatuere; aufer Turnum fugâ, & eripe* eum *fatis urgentibus: licet* mihi *favere* tibi *eo uſque. Si vero gratia ulla amplior occultatur ſub iſtis precibus, & ſi exiſtimas bellum univerſum* poſſe *mutari & transferri; aliis ſſem vanam. Cui Juno flens* ait: *ſi ſaltem permitteres ex animo, id quod ægre permittis verbo: & ſi hæc vita ſupereſſet certa Turno? nunc* vero *acerbus finis deſtinatur innocenti, aut ego dicor ignara veritatis: quod* ita *potius* ſit, *ut ego decipiar inani metu; & tu referas in melius incepta tua*, tu *qui* id *potes. Poſtquam protulit hæc verba, ſtatim dimiſit ſe è ſummo cœlo, involuta nube, propellens procellam per aërem: & adivit exercitum Trojanum & caſtra Latina. Deinde Dea inſtruit armis Trojanis levem umbram abſque viribus*, ex *nube vacua, in figuram Æneæ*, quod erat *prodigium mirabile aſſectu: & ſimulat clypeum, & criſtas*

NOTÆ.

614. *Vis in amore, &c.*] Si tantum apud te poſſem amore meo, quantum olim poteram: non *hoc* mihi negares; ut Latini quoque virtute atque animo ſuperiores eſſent.

618. *Noſtrâ origine.*] *Divinâ.* Et vero Pilumnus à quibuſdam dicitur Jovis fuiſſe filius: quod tamen parum huic Junonis orationi convenit. Neque enim chara eſſe potuit Junoni ſtirps Pilumni, ſi Jovis ex pellice filius fuit. Igitur ad ignotam aliam, ſed divinam tamen originem referendus eſt. De *Pilumno*, quarto patre Turni, ſuprà, v. 76.

625. *Hactenus indulſiſſe vacat.*] Fuit opinio veterum, fata omnino impediri ne à Jove quidem poſſe; poſſe tamen aliquantum differri; ut diximus, Æ. 1. 243.

628. *Quid ſi, quod voce gravaris, &c.*] Timet Juno ne parum ſincere & ex animo permiſerit Jupiter, vitam Turni, dilatâ morte, ſervari.

631. *Veri Vana.*] *Ignara, inſcia*, Æ. 7. 440. *Veri effœta ſenectus.*

632. *Potes.*] Poteſt Jupiter fata reflectere: vel differendo; vel conditionem aliquam, unde illa pendent, impediendo, Æ. 1. 243.

634. *Hyemem.*] Tempeſtatem, Æ. 1. 126. De *Laurento*, urbe Latina, Æ. 7. 63.

636. *Tum Dea nube cavâ, &c.*] Ex Homero, Iliad. 5. 449. Cum Venus Diomedi in Æneam irruenti fruſtra peplum obtendens, ab ipſo Diomede vulnerata fuiſſet, currumque Æneæ commiſiſſet Apollini: Apollo, Æneâ ſubducto, ſimulacrum eidem perſimile hoſtibus oppoſuit. Idem hic præſtat Juno: non quidem ut Æneam, ſed ut Turnum Æneæ ſubducit: urgentibus è litore, erumpentibus ex urbe Trojanis.

638. *Jubaſque.*] Galeæ criſtas, è jubis equinis, Æ. 3. 468.

Divini aſſimulat capitis, dat inania verba,
Dat ſine mente ſonum, greſſuſque effingit euntis.
Morte obitâ quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis, & voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo.
Tum vero Æneam averſum ut cedere Turnus
Credidit, atq; animo ſpem turbidus hauſit inanem:
Quo fugis, Ænea? thalamos ne deſere pactos:
Hac dabitur dextrâ tellus quæſita per undas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem: nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Forte ratis, celſi conjuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis & ponte parato,
Quâ rex Cluſinis advectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat,
Exuperatque moras, & pontes tranſilit altos.
Vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem,
Avulſamq; rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas abſentem in prælia poſcit:
Obvia multa virûm demittit corpora morti.
Tunc levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratuſq; ſalutis:
Et duplices cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti? & tales voluiſti expendere pœnas?

divini capitis, tribuit ei vana verba, tritiuit ſonum vocis *abſque anima, & exprimit meſſum amiculantis. Qualia ſimulacra rumor eſt volare* poſt *mortem obitam, aut qualia ſomnia decipiunt ſenſus ſopitos. At ſimulacrum latum geſtit ante prima agmina, & provocat armis Turnum, & urget verbis. Turnus imminet illi, & procul evibrat haſtam ſonantem: illud convertit greſſus ablato dorſo. Tunc autem quando Turnus credidit Æneam retrò verſum fugere, & turbatus accepit animo ſpem vanam, ait: quo fugis, ô Ænea? ne deſere conjugia promiſſa: terra quæſita per mare dabitur* tibi *hac manu mea. Inclamans talia perſequitur, & intorquet enſem nudum: nec animadvertit ventos rapere ſuam voluptatem. Forte navis, admota margini lapidis alti ſtabat ſcalis extenſis & ponte preparato, quâ* nave *rex Oſinius* vectus fuerat *è Cluſina regione. Simulacrum Æneæ fugientis conjicit ſe illuc timidum in latebras: nec lentior imminet Turnus, & emittit moras, & tranſvolat pontes excelſos. Vix pervenerat* ad *proram:* cum *filia Saturni* Juno *ſecat funem, & trahit navem ſolutam per mare turbatum. Æneas vero vocat ad certamina abſentem Turnum; tradit morti plurima corpora hominum obvia. Tunc tenue ſimulacrum non quærit ulterius latibula, at evolans in altum confudit* ſe cum *nigra nube: dum interim ventus vehit Turnum medio mari. Ille circumſpectat inſcius rerum, & ingratus ſervatæ* vitæ: *& tollit ad aſtra geminas manus cum* his *verbis: ô pater omnipotens, an exiſtimaſti me aptum tanto ſceleri, & voluiſti* me *luere tale ſupplicium?*

NOTÆ.

650. *Hac dabitur, &c.*] Amarus jocus: ſignificat enim, ſe humi dejecturum, Æneam, & morti daturum.

651. *Coruſcat Mucronem.*] Neutrum verbum, Virgilio ſæpe activum, Æ. 5. 642.

652. *Nec ferre videt, &c.*] Nec videt hoſtem, cujus ob fugam exultat; umbram inanem eſſe, quæ vento rapitur.

653. *Crepidine.*] *Crepido*, eſt ſummitas ripæ, vel abrupti ſaxi. *Crepidine*, pro *crepidini*: ut ſupra, v. 361. *Haret pede pes*, pro *pedi*.

655. *Cluſinis advectus Oſinius oris, &c.*] De illo *Cluſii rege*, & urbe *Cluſio*, ſupra, v. 166.

664. *Sublime volans.*] *In ſublime*: adverbii more. Sic G. 1. 320. *Segetem ab radicibus imis ſublime expulſam eruerent.*

666. *Ingratuſque ſalutis.*] Incuſat enim Jovem, cujus permiſſu, Junoniſque operâ ſervatus fuerat.

668. *Crimine dignum.*] *Dignum*, qui admitterem tantum ſcelus; quale eſt, meos in pugna deſerere.

Quo

Quo feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducet?
Laurentesne iterum muros aut castra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me meaq; arma secuti?
Quosque, nefas, omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumq; cadentum
Accipio. Quid agam? aut quæ jam satis ima dehi-
Terra mihi? vos ô potius miserescite, venti: (scat
In rupes, in saxa, volens vos Turnus adoro,
Ferte ratem, sævisque vadis immittite syrtis:
Quo neq; me Rutuli, neq; conscia fama sequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc nunc fluctuat il-
An sese mucrone ob tantum dedecus amens (luc
Induat, & crudum per costas exigat ensem;
Fluctibus an jaciat mediis, & littora nando
Curva petat: Teucrûmq; iterum se reddat in arma
Ter conatus utramq; viam: ter maxima Juno
Continuit, juvenemque animo miserata repressit.
Labitur alta secans, fluctuq; æstuq; secundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrosque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
Ille, velut rupes vastum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expostaque ponto,
Vim cunctam atq; minas perfert cœliq; marisque,
Ipsa immota manens: prolem Dolichaonis Hebrũ

quo vehor? unde discessi? quæ fuga & qualem referes me? an rursus aspiciam muros Laurentes, aut castra mea? quid dicet multitudo illa hominum, qui secuti sunt me & meum bellum? & quos omnes, ô scelus, deserui in crudeli morte? & jam cerno eos vagos, & audio gemitum morientum. Quid faciam? aut quæ terra jam satis aperiatur mihi? ô venti, vos potius miserescite mei: ego Turnus vos colo ſponte: allidite navem ad scopulos, ad saxa: impellite in vada aspera syrtium: quo neque Rutuli, neque fama sciens meam fugam, sequantur me. Hæc dicens nunc agitur animo huc, nunc illuc: an furens ob tantam ignominiam transfodiat se cuspide, & traducat per costas durum gladium; an immittat se in medias aquas, & adeat natatu sinuosa litora, & se referat rursus in arma Trojanorum. Ter tentavit utramque viam: ter suprema Juno cohibuit eum, & animo miserta coercuit juvenem. Provehitur findens maria, unda & fluxu matris favente: & portatur ad urbem veterem Dauni patris sui. Sed interea Mezentius impulsu Jovis ardens succedit ei in prælio, & aggreditur Trojanos. Irrumpunt in eum turmæ Etruscæ, & imminent uni viro; uni, inquam, omnibus odiis & densis jaculis. Ille Mezentius, *sicut rupes quæ procurrit in magnum mare, objecta furori ventorum & opposita fluctibus, sustinet omnem violentiam & minas cœli & maris, ipsa stans inconcussa:* sic *dejicit* in *terram Hebrum filium Dolichaonis,*

NOTÆ.

670. *Quemve reducet?*] Qualem me reducet? quanta ignaviæ labe maculatum?

671. *Laurentes muros.*] Urbem Latini regis, Æ. 7. 63. *Castra:* vel mea: vel Trojanorum.

674. *Palantes video.*] *Palantes, vagos:* quasi *planantes:* à πλανῶμαι, *erro, vagor:* unde & *planetæ*, vaga astra.

677. *Ad ro.*] Ventos scilicet. De quorum divinitate, Æ. 3. 120.

678. *Syrtis.*] Ita lego cum Servio, non *syrtes:* ne obscurior structura. *Syrtis:* locus quilibet arenosus in mari, Æ. 1. 115.

681. *Sese... mucrone induat.*] Commutatio, pro, *mucronem induat, vestiat, abdatque corpore.* Sic Cæsar, de bello Gall. l. 7. *Se ipsi acutissimis vallis inducebant.*

682. *Crudum ensem.*] *Cruentum.* Nam *cruor,* est sanguis effusus venis & jam frigescens, à κρύος, *frigidus:* à cruore *cruentus* & *crudus,* qui adhuc est in cruore: à *crudo, crudelis;* ut à *fido, fidelis.*

685. *Viam.*] Modum utrumque consulendi decori suo.

688. *Urbem.*] *Ardeam,* Dauni & Turni regiam, Rutulorum caput, Æ. 7. 410.

690. *Ovantes.*] Successu exultantes, & quasi jam triumphantes, Æ. 3. 189.

691. *Tyrrhenæ acies.*] Pars ea Etruscarum gentium, quæ Mezentium regem ob immanitatem ejecerant, & Æneæ in auxilium venerant, supra, v. 163. Æ. 8. 478.

& *cum eo Latagum & Palmum fugientem: ſed opprimit ſaxo & magno fragmento rupis Latagum,* ſecundum *os & vultum* ubi *objectum: permittit Palmum volutari jacentem ſuſceſto poplite: & dat Lauſo arma* ejus *ferenda humeris & criſtas imponendas capiti.* Opprimit *etiam Evantem Phrygium & Mimanta cognatum & ſocium Paridis: quem Theano protulit in lucem Amyco patri eadem nocte;* qua *Regina filia Ciſſei, gravida ex face, edidit Parin: ad urbem patris* Paris *abiit, Laurens litus habet Mimanta incognitantem. Et quemadmodum aper aliquis morſibus canum pulſus ex altis montibus, nutritus* in *ſylva arundinea, quem Veſulus piniſer texit annis plurimis, vel palus Laurentia; poſtquam ventum eſt in retia, conſtitit, & frendet aſper, & coborreſcit humeris: nec animus eſt ulli iraſci* in eum, *aut accedere propius, ſed omnes urgent eminus telis & ſecuris clamoribus: ille vero interritus opponit ſe in omnes partes, ſtridens dentibus, & excutit tela à tergo. Non aliter meminit* eorum, *quibus Mezentius legitimo eſt odio,*

Sternit humi: cum quo Latagum, Palmumque fugacem.
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemq; adverſam: poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit: armaque Lauſo
Donat habere humeris, & vertice figere criſtas.
Necon Evantem Phrygium, Paridiſq; Mimanta
Æqualem comitemq;: unâ quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit; & face prægnans
Ciſſeis regina Parin creat: urbe paternâ
Occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper (multos Veſulus quem piniſer annos
Defendit, multoſque palus Laurentia) ſylvâ
Paſtus arundineâ: poſtquam inter retia ventũ eſt,
Subſtitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam iraſci propiuſve accedere virtus,
Sed jaculis tutiſque procul clamoribus inſtant:
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit haſtas.
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius iræ,

NOTÆ.

703. *Theano.*] In ſecundo caſu, *Theanus:* Amyci Trojani uxor: à Taubmanno Hecubæ ſoror dicitur, ideo, quia Ciſſei Thraciæ regis filia vocatur ab Homero, Iliad. 6. 299. & 11. 224. Hecuba autem *Ciſſeis* à Virgilio & a quibuſdam aliis appellatur. At Homerus Hecubam, non Ciſſei Thracis, ſed Dymantis Phrygis filiam fuiſſe ait, Iliad. 16. 718. Et Theano, uxorem Antenoris & Minervæ ſacerdotem, Iliad. 6. 299. Igitur, neque Theano ſoror Hecubæ fuit; neque Theano Virgiliana, eadem eſt atque Homerica: ſed nomen à Virgilio fictum. Quomodo Hecuba, cum Parin utero ferret, facem geſtare ſe ſomniaverit, Æ. 1. 31.

706. *Occubat, ignarum, &c.*] Prima pars ad Parin pertinet, qui ad Trojam à Philoctete occiſus eſt: ſecunda ad Mimanta, qui in campis Laurentibus occiditur. Quare Pierius aliique ſic locum hunc reſtituunt: *Urbe paterna occubat hic, ejusdem Laurens habet ora Mimanta.* Sed contra eſt, quod antiqui interpretes omnino *ignarum* legerint: Gellius imprimis, qui *ignarum* paſſive interpretatur, pro, *ignotum:* ut apud Ovid. Metam. l. 7. 403. *Jamque aderat Theſeus, proles ignara parenti.* Sed hic nihil opus eſt ad paſſivam illam vim confugere: cum active ſignificare poſſit, *ignarum caſus ſui,* id eſt, *ignorantem ſe tali caſu & loco moriturum.* De *Laurente litore,* Æ. 7. 63.

707. *Ac velut ille, &c.*] *Ille,* frequenter abundat in Virgilianis comparationibus, & magnum aliquid ac ſingulare ſignificat; *Ille aper,* id eſt, *magnus aliquis aper.* Sic Æ. 12. 5. *Pœnorum qualis in arvis, Saucius ille gravi venantum vulnere pectus, Jamdudum movet arma leo.*

708. *Veſulus.*] Mons altiſſimus Alpium maritimarum, ad occidentem Liguriæ, nunc *monte Viſo:* in eo ſunt Padi fontes *du Po.*

709. *Palus Laurentia.*] Inter Tyberis oſtia urbemque Laurentem, ſecundum litus Tyrrheni maris: qui tractus ſylvis & paludibus arundineiſque aſper olim fuit, ubi frequentes apri memorantur à Poetis; hinc *ſylva hæc arundinea,* id eſt, paluſtris, à Virgilio appellatur; teſtaturque Cluverius, loci ſpeciem nunc ab antiqua non admodum differre, immo & apris infeſtam eſſe.

714. *Partes cunctatur in omnes.*] Moram facit ac ſubſiſtit, ut opponat ſe in omnes partes.

716. *Quibus Mezentius iræ.*] Quomodo dicimus: *eſſe odio. Juſta* dicitur illa Etruſcorum ira, ob immanem Mezentii crudelitatem, Æ. 8. 478.

Non

Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro;
Miſſilibus longe & vaſto clamore laceſſunt.
Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
Graj⁹ homo, infectos linquens profug⁹ hymenæos.
Hunc ubi miſcentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis & pactæ conjugis oſtro:
Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans.
(Suadet enim veſana fames) ſi forte fugacem
Conſpexit capreã, aut ſurgentẽ in cornua cervum;
Guadet hians immane, comaſque arrexit, & hæret
Viſceribus ſuper accumbens: lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum expirans, infractaq; tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec jactâ cæcum dare cuſpide vulnus:
Obvius adverſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit: haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper objectum poſito pede nixus & haſtâ:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant ſocii, lætum pæana ſecuti.
Ille autem expirans: non me, quicunq; es, inulto,
Victor, nec longum lætabere: te quoq; fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens mixtâ Mezentius irâ:
Nunc morere: aſt de me Divûm pater atq; hominum rex

eſt audacia congredi nudo enſe cum eo: procul inſeſtant cum jaculis & altâ vociferatione. Acron, vir Græcus, venerat ex antiqua regione Coriti, advena, omittens nuptias imperfectas. Poſtquam Mezentius *aſpexit procul eum turbantem medias turmas, purpureum ob criſtas & purpuram ſponſæ promiſſæ: quemadmodum ſæpe leo famelicus percurrens alta ſtabula (nam impellit immoderata fames) ſi forte vidit capream fugacem, aut cervum ſublimem ob cornua; lætatur aperiens fauces immaniter, & arrigit jubas, & ſtat incumbens ſuper viſcera, & ſanguis tingit os fœdum: ſic gaudens Mezentius irrumpit in hoſtes confertos. Miſer Acron ſternitur, & moriens ſcrit talis nigram terram, & inficit ſanguine haſtam ruptam. Atque idem* Mezentius *dedignatus eſt occidere Oroden fugientem, & librato jaculo acuto infligere ei plagam improviſam: ſed obviam præcurrens, & obtulit ſe adverſo, & vir viro objecit ſe: vir melior inſidiis, ſed generoſis armis. Deinde pede impoſito, & imitens haſtâ ſuper* cum *ſtratum: ô viri, ecce jacet ingens Orodes, pars exercitus non aſpernanda. Socii exclamant, repetentes lætum pæana. Ille autem moriens* dixit: *ô victor, quiſquis es, non gaudebis diu, nec me inulto: ſors æqualis te etiam ſpectat, & mox mordebis eandem terram. Ad quem* reſpondet *Mezentius ſubridens miſto furore: jam morere: de me autem ſtatuat genitor Deorum & rex hominum.*

NOTÆ.

719. *Antiquis Coriti de finibus.*] *Coritus*, nunc *Cortona*, urbs in orientali parte Tuſciæ, circa Trafimenum lacum, *antiquis finibus:* quia à Corito Dardani patre fundata, à quo Trojani originem duxerunt, Æ. 3. 169. *Graius homo.*] Græcâ origine; qui Coriti, ſeu Cortonæ conſederat. *Profugus* ad Tarchontem & Æneam: cauſam non affert Poëta. De *Hymenæo*, nuptiarum præſide numine, G. 3. 60.

722. *Pennis & oſtro.*] *Pennis purpureis*; ut G. 2. 192. *Pateris libamus & auro.* Sunt *pennæ*, criſtæ caſſidis, è plumis avium purpureo colore tinctis, Æ. 3. 468. Munus autem erat à ſponſa datum abeunti, in pignus amoris. *Oſtrum*, purpura ex oſtreo expreſſa, G. 2. 506.

727. *Lavit.*] Prima brevi, præſentis eſt temporis, à *lavere:* prima longa, præteriti eſt temporis, à *lavare.*

733. *Cæcum vulnus.*] Ab Orode non prævisum; quia à tergo, quaſi clam, & ex inſidiis; ſeu, ut mox ait, *furto.*

738. *Pæana ſecuti.*] *Pæan*, carmen triumphale: quod inceptum à Mezentio, ſocii perſequuntur. De *ea voce*, Æ. 6. 657.

741. *Eadem mox arva tenebis.*] Proſternendus & occidendus ab Æneâ, infra, v. 894.

743. *Divum pater atque hominum rex.*] Quem vos talem eſſe creditis: ut notat Servius. Jactatur enim impius Mezentius in Deos, qui infra, v. 773. nullum invocat ad pugnam Deum, præter dextram ſuam & arma; *dextra mihi Deus, & telum quod miſſile libro.*

Id loquens, extraxit haſtam è corpore: quies acerba & ſomnus ferreus premit illi oculos. oculi clauduntur in perpetuam noctem. Cædicus jugulat Alcathoum, Sacrator Hydaſpen: & Rapo Parthenium, ac Orſen prævalidum robore: Meſſapus, & Cloniam, & Ericeten Lycaonium; illam dejectum in terram lapſu equi indomiti; hunc pedes peditem. Agis quoque Lycius cucurrerat in Meſſapum: hunc tamen deturbat Valerus non carens virtute avorum: Salius Atronium; & Salium Nealces, bonus jaculo & ſagittâ eminus decipiente. Jam Mars æſſer adæquabat dolores & mortes mutuas: victores & victi pariter occidebant, & pariter cadebant: nec fuga cognita erat illis, neque illis. Dii in domo Jovis miſerantur vanum furorem utriuſque partis, & tantas difficultates eſſe hominibus. Hinc Venus, hinc Juno filia Saturni aſpicit ex adverſo. Triſiphone pallida furit in mediis millibus. At vero Mezentius librans magnam haſtam intrat in campum turbulentus: quantus Orion excellit humeris ſuper fluctus quando graditur pedes, aperiens ſibi iter per vaſta ſtagna medii Nerei; aut quando reportans antiquam ornum è ſummis montibus, ambulat in terra, & tegit caput inter nubes. Talis Mezentius immittit ſe magnis armis. Ex adverſo Æneas, conſpicatus eum in longa turma, parat ire obviam illi. Ille ſtat intrepidus,

Viderit. Hoc dicens, eduxit corpore telum:
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaſpé:
Partheniumq; Rapo, & prædurum viribus Orſen:
Meſſapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten:
Illum, infrænis equi lapſu tellure jacentem;
Hunc, peditem pedes. Et Lycius proceſſerat Agis,
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit: Atronium Salius; Saliumque Nealces,
Inſignis jaculo & longè fallente ſagitta.
Jam gravis æquabat luctus & mutua Mavors
Funera: cædebant pariter, pariterque ruebant
Victores victique: neq; his fuga nota, neque illis.
Dii Jovis in tectis iram miſerantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus eſſe labores.
Hinc Ven⁹, hinc contrà ſpectat Saturnia Juno.
Pallida Triſiphone media inter millia ſævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius haſtam
Turbidus ingreditur campo: quàm magn⁹ Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam ſcindens, humero ſupereminet undas;
Aut ſummis referens annoſam montibus ornum,
Ingrediturque ſolo, & caput inter nubila condit.
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet imperterritus ille,

NOTÆ.

747. *Cadicus, &c.*] Reprehendunt Poëtam critici, quod nomina permiſcuerit. Produnt ſe tamen ipſa per ſe, quorum, & qualia ſint: Latine quippe, *Cadicus, Sacrator, Rapo, Meſſapus, Salius, &c.* Græca, ſeu Phrygia & Trojana, *Alcathous, Hydaſpes, Parthenius, Orſes, &c.*

749. *Lycaonium Ericeten.*] Vel *Lycaonis* filium: vel, è *Lycaonia*, minoris Aſiæ regione mediterranea: inter Cappadociam, Piſidiam & Ciliciam.

751. *Lycius Agis.*] E *Lycia*, minoris Aſiæ regione, meridionali & maritima, inter Cariam ab occidente, & Ciliciam ab oriente.

754. *Longè fallente ſagitta.*] Eminus incautos feriente. *Mavors*, Martis nomen, quia magna vertit, Ecl. 9. 12. *Venus*, Æ. 1. 260. *Juno, Saturni filia*, Æ. 1. 27. 50.

761. *Triſiphone.*] Una è tribus furiis, Æ. 6. 572. G. 3. 552. Nomen à τίω, *ulciſcor*, & φόνος, *cædes*.

763. *Orion.*] De eo multa fabuloſa congerit hic Servius: Sed omnino arbitror, poëtam explicandum de ejus ſpecie cœleſti: maximum enim ſidus eſt, ſtellis conſtans ſex & quinquaginta lucidiſſimis: pingitur accinctus gladio, & clavam intendens. Unde cum mari navigantibus oritur, videtur mare medium ſecare: mox humeris, deinde toto corpore è fluctibus emergens. Sic quoque in terra degentibus, videtur ex horiſonte ad ſummum uſque cœlum pertingere. *Ornus annoſa*, clava eſt, qua inſtructus pingitur. *Ornus* arbor, fraxinus ſylveſtris. *Nereus*, marinum numen, Ecl. 6. 35. *Nerei ſtagna:* humilior expreſſio maris, quam auget addendo, *maxima:* ut Æ. 1. 122. *Nantes in gurgite vaſto.*

Hoſtem

Hoſtem magnanimum opperiens,& mole ſuâ ſtat:
Atq; oculis ſpatium menſus quantum ſatis haſtæ:
Dextra mihi Deus, & telum, quod miſſile libro,
Nunc adſint. Voveo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis ipſum te, Lauſe, trophæum
Æneæ. Dixit, ſtridentemque eminus haſtam
Jecit: at illa volans clypeo eſt excuſſa, proculque
Egregium Anthorem latus inter & ilia figit:
Herculis Anthorem comitem, qui miſſus ab Argis
Hæſerat Evandro, atq; Italâ conſederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, cœlumque
Aſpicit, & dulces moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius Æneas haſtam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribuſque
Tranſiit intextum tauris opus: imaque ſedit
Inguine; ſed vires haud pertulit. Ocius enſem
Æneas, viſo Tyrrheni ſanguine lætus,
Eripit à femore, & trepidanti fervidus inſtat.
Ingemuit chari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lauſus; lacrymæq; per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, filebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoq; inimicum haſtile trahebat:
Prorupit juvenis, ſeſeque immiſcuit armis.
Jamque aſſurgentis dextræ, plagamque ferentis
Æneæ ſubiit mucronem: ipſumque morando

expectans generoſum hoſtem, & immotus eſt ſua procerritate: & menſus ſpatium, quantum ſufficiebat haſtæ, ait: *nunc dextera, quæ mihi Deus eſt; & haſta, quam vibro volatilem, auxilientur* mihi. *Voveo, ô Lauſe, te fore trophæum ipſum Æneæ, veſtitum ſpoliis detractis è corpore rapteris.* Sic *ait, & procul evibravit haſtam ſonantem: illa autem volans detorta eſt è clypeo Æneæ, & longe confodit inter ilia & latus illuſtrem Anthorem: Anthorem ſocium Herculis, qui præfectus Argis adnaſerat Evandro, & remanſerat in urbe Itala. Miſer dejitur alienâ plagâ, & ſpectat cœlum, & moriens recordatur dilectos Argos. Tunc pius Æneas immittit haſtam: illa pervadit per clypeum cavum trium æra, per telas lineas, & opus clypei compactum tribus coriis tauri: & ſummâ ſui parte ſtetit in inguine: ſed non tulit vim* ſuam eo uſque. *Statim Æneas, gaudens conſpecto ſanguine regis Etruſci, educit gladium à femore, & ardens animo turbato. Lauſus, cum* id *conſpexit, alte ingemuit* ex *amore* in *dilectum patrem, & lacrymæ ſparſæ* ſunt *per vultum. Sane, ſi aliqua poſteritas datura eſt fidem tanto facto, non hic tacebo exitum aſperæ mortis, & tua fortia geſta; nec te* ipſum, *ô celebrande juvenis. Ille retro ferens greſſum, & debilis, & impeditus, recedebat; & trahebat* cum *clypeo haſtam hoſtilem: juvenis irruit, & ſe interpoſuit armis, & objecit ſe cuſpidi Æneæ attollentis dextram, & inferentis vulnus, & ipſum ſuſtinuit retardando:*

NOTÆ.

773. *Dextra mihi Deus.*] Nam ubique *Contemptor Divûm Mezentius*, Æ. 7. 648.

775. *Ipſum te, Lauſe, trophæum, &c.*] Solent victores truncum arboris eligere, quem ſpoliis onerent; idque *trophæum* appellant. Mezentius vovet, non truncum arboris, ſed Lauſum ipſum filium ſuum trophæi loco ſibi futurum: id eſt, ſe daturum, & quaſi conſecraturum filio ſpolia Æneæ.

778. *Anthorem.*] Non ab *Anthor, Anthoris:* brevis enim eſſet media ſyllaba: ut in *Hector, Hectoris; Neſtor, Neſtoris.* Igitur ab *Anthores, Anthoris:* ut *Diores, Dioris:* unde *Anthorem*, ſicut *Diorem*, Æ. 12. 509. Ita Servius. De *Argis*, urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288. De *Hercule*, apud Evandrum excepto, Æ. 8. 200.

780. *Itala urbe.*] *Pallanteo*, Evandri regia, Æ. 8. 51.

784. *Linea terga.*] Supra, v. 482. *Ferri terga:* id eſt, plexus varios. *Lino* autem, ſive *lineo* tegebantur ærea etiam ſcuta, ut iis inhærere pictura poſſet: ex Servio. De *inguine*, ſupra, v. 589.

788. *Femore.*] *Femur* & *femen*, promiſcue ſumuntur: tamen proprie *femen*, pars eſt interior; *femur*, exterior. Aiunt aliqui ſolum dici *femur*, in nominativo: cujus genitivus ſit *femoris* vel *feminis*: leguntque hic, *femine.*

794. *Inque ligatus, &c.*] Æneæ haſtili per clypeum in inguen impacto, cum ipſo clypeo quaſi illigatus.

796. *Prorupit juvenis.*] Sic reſtituimus ex Romano apud Pierium codice: alias *proripuit.*

Suſtinuit:

ſocii adjuvant ingenti clamore, dum pater excederet tectus parmâ filii: & evibrant ſpicula, & longe propellunt hoſtem jaculis: Æneas ſævit & continet ſe tectus clypeo. *Et quemadmodum, ſi aliquando nubes ruunt effusâ grandine, omnis arator & omnis agricola fugit* ex *agris, & viator abdit* ſe ſub *aggere ſecuro, aut* ſub *crepidine fluvii, aut ſub cavo rupis ardua, dum pluit; ut poſſint Sole revocato operari per diem in terris: ſic Æneas obrutus undequaque ſpiculis, ſuſtinet omnem nubem armorum, donec ceſſet tonare: & objurgat Lauſum, & comminatur Lauſo: quo curris, ô moriture, & cur ſuſcipis majora viribus? pietas tua decipit te improvidum. Ille nihilominus inſanus gaudet: & jam furor aſper gravius exardeſcit duci Trojano, & Parcæ colligunt ultima fila Lauſo. Nam Æneas immittit validum enſem in medium juvenem, & abdit totum: cuſpis trajecit quoque parmam, levem armaturam minacis* juvenis, *& tunicam quam mater neverat auro flexili: & cruor replevit ſinum: tunc vita triſtis abiit per aëra ad inferos, & deſeruit corpus. At vero cum filius Anchiſæ vidit faciem & ora morientis, ora pallentia miris modis: ingemuit graviter miſereſcens, & porrexit dexteram, & ſpecimen* illud *pietatis* in *parentem penetravit animum. O puer infelix, quid nunc pro iſtis meritis; quid pius Æneas dabit tibi dignum tantâ virtute: retine arma tua, quibus gaudebas: & te reddo umbris parentum & ſepulcro, ſi qua* ratione *id curas. Tamen ô miſer, ſolaberis necem infauſtam ea* re: *mereris manu ingentis Æneæ. Ultro excitat ſocios morantes, & erigit è terra illum fœdantem cruore crines de more compoſitos.*

Suſtinuit: ſocii magno clamore ſequuntur,
Dum genitor nati parmâ protectus abiret:
Telaque conjiciunt: proturbantq; eminus hoſtem
Miſſilibus: furit Æneas, tectuſque tenet ſe.
Ac velut, effusâ ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tutâ latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit; in terris ut poſſint, ſole reducto,
Exercere diem: ſic obrutus undique telis
Æneas, nubem belli: dum detonet, omnem
Suſtinet: & Lauſum increpitat, Lauſoq; minatur:
Quo moriture ruis? majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exultat demens: ſævæ jamque altius iræ
Dardanio ſurgunt ductori, extremaque Lauſo
Parcæ fila legunt. Validũ namq; exigit enſem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Tranſiit & parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Implevitq; ſinum ſanguis tum vita per auras
Conceſſit mœſta ad manes, corpuſq; reliquit.
At vero ut vultum vidit morientis & ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris:
Ingemuit miſerans graviter, dextramq; tetendit:
Et mentem patriæ ſubiit pietatis imago:
Quid tibi nunc, miſerande puer, pro laudibus iſtis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus, & cineri, ſi qua eſt ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem:
Æneæ magni dextrâ cadis. Increpat ultro
Cunctantes ſocios, & terrâ ſublevat ipſum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.

NOTÆ.

800. *Parma.*] Brevis clypeus rotundus, & undique *par: velitum* apud Romanos ob levitatem proprius, Æ. 9. 548. unde infra, v. 817. *Parmam levia arma.*

809. *Nubem belli: dum detonet, omnem Suſtinet.*] Ita Pierius legit, ex vetuſtiſſimo Romano codice: cum vulgo corrupte legatur: *nubem belli dum detinet, omnes ſuſtinet.* Firmat Romanam lectionem Servius cum ſic interpretatur: *Bellantum impetum ſuſtinet, dum deferveat.*

815. *Parcæ.*] Tres, quæ fuſis hominum ſortes evolvunt, Æ. 1. 26.

818. *Tunicam.*] De ea veſte interiore, Æ. 9. 616.

820. *Manes.*] Inferorum Dii ſunt, vel animæ mortuorum, Æ. 6. 743.

832. *De more.*] Juvenum: qui, ut & mulieres, capillos certa lege componebant, ut videre eſt in antiquis ſtatuis. De *Tyberino* fluvio, Æ. 8. 330.

Interea

Interea genitor Tyberini ad fluminis undam
Vulnera ſiccabat lymphis, corpuſque levabat,
Arboris acclinis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quieſcunt.
Stant lecti circum juvenes: ipſe æger, anhelans
Colla fovet, fuſus propexam in pectore barbam.
Multa ſuper Lauſo rogitat: multoſq; remittit
Qui revocent, mœſtique ferant mandata parentis.
At Lauſum ſocii exanimum ſuper arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum præſaga mali mens:
Caniciem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret:
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas;
Ut pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ (vor,
Quem genui? tua ne hæc genitor per vulnera ſer-
Morte tua vivens? heu! nunc miſero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulſus ob invidiam ſolio ſceptriſque paternis.
Debueram patriæ pœnas, odiiſque meorum
Omnes per mortes animâ ſontem ipſe dediſſe:
Nunc vivo, neq; adhuc homines lucemq; relinquo.
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur: &, quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud dejectus equum duci jubet: hoc decus illi,
Hoc ſolamen erat; bellis hoc victor abibat
Omnibus: alloquitur mœrentem, & talibus infit:

Interim pater ejus, *ad undas Tyberis fluvii, tergebat aquâ plagam, & curabat corpus admixus trunco arboris: aerea caſſis longe pendet è ramis, & onerosa arma jacent* in *prato. Juvenes praciput circumſiſtunt: ipſe ſaucius, anhelans, fuſtentat collum, deponens in pectus barbam promiſſam: quærit plurima de Lauſo: & mittit plurimos qui retrahant* eum, *& portent* ei *juſſa patris. Sed ſocii plorantes portabant in clypeo Lauſum mortuum, magnum, & magnâ plagâ occiſum. Mens* patris *præſagiens calamitatem agnovit procul lamenta: deturpat canos* crines *fœdo pulvere, tollit ad cœlum geminas palmas, & incumbit cadaveri: ô fili, an tanta cupido vitæ corripuit me, ut paterer* eum *quem genui ſupponi pro me dextræ inimicæ? an* ego *pater ſervet per has plagas tuas, tuam vitam* per *mortem? heu! nunc denique mihi miſero durum* eſt *exilium, nunc plaga intimè infligta* eſt. *Ego, ô fili, ipſe infeci ſcelere tuum nomen, ejectus ſolio & regno paterno propter cupiditatem* meam. *Debebam pœnas patriæ, & debebam ipſe dare animam ſceleratam indignationi meorum* ſubditorum *per omnia genera mortis. Nunc vivo, nec adhuc relinquo vitam & homines: at relinquam. Hæc proferens, ſimul erigit ſe in femur ſaucium: & quamvis violentia profundi vulneris retardet* eum, *non fractus imperat adduci equum: hoc erat illi ornamentum, hoc ſolatium;* per *hunc exibat victor* ex *omnibus præliis: alloquitur mœſtum* equum *& affatur talibus* verbis:

NOTÆ.

835. *Acclinis.*] Vulgo *acclivis:* ſed emendant Turnebus, Lambinus, Caſaubonus, &c. ut & *reclinis* pro *reclivis:* à voce antiqua & Lucretiana, *clino.* Cæſar de bello Gal. l. 6. *Hæ ſunt arbores pro cubilibus: ad eas ſe applicant: atque ita paulum modo acclinatæ quietem capiunt.* Dicitur tamen *proclivis*, non *proclinis:* à *clivo*, quæ inclinatio eſt & devexitas montis. Ego exiſtimo: ſicut *clivus* à *clino* dictus eſt, quod apud omnes conſtat; ita potuiſſe dici *acclivis* & *reclivis*, etiamſi à *clino* deriventur.

835. *Procul.*] Servius aliique hinc probant, *procul*, ſignificare *juxta:* itemque ex illo Ecl. 6. 16. *Serta procul tantum capiti delapſa jacebant.* Ego in eam opinionem adduci non poſſum: & puto, *procul*, non quidem longam ſemper diſtantiam; ſed aliquam ſaltem ſignificare.

849. *Heu! nunc miſero mihi, &c.*] Non me movit huc uſque, aut ignominia exilii, aut dolor inflicti ab Ænea vulneris: quandiu te ultorem ſupereſſe putavi: nunc, &c.

852. *Ob invidiam.*] Non, *ob odia:* ne merito expulſus eſſe videatur: inquit Servius. Male: cum profiteatur ſe *criminis* reum *delere pœnas patriæ.* Fortaſſe *ob invidiam* dicit, non *ſubditorum in ſe*, ſed *ſuam in ſubditos:* id eſt, cupiditatem, avaritiam, immanitatem.

Rhœbe,

Rhœbe, diu viximus, ſi ulla res diu durat hominibus: vel hodie victor reportabis ſpolia illa ſanguinea & caput Æneæ, & mecum eris ultor mortis Lauſi: vel, ſi nullas impetus pandit mihi *viam* ad u'tionem, *cades ſimul. Opinor enim, ô fortiſſime, dedignaberis ferre imperia exterorum, & Trojanos dominos.* Sic *ait: & exceptus dorſo, compoſuit equus aſſuetum* huic equo: *& armavit binas manus telis acutis: ſplendens æreа caſſide ſecundum caput, & horrens criſtâ è jubis equinis. Sic præceps cepit curſum per medios. Pudor magnus ardet in corde intimo, & amentia juncta* cum *dolore, & amor turbatus furore, & fortitudo* ſua ſibi *cognita. Tunc vero appellavit Æneam ter altâ voce. Æneas agnovit eum & gaudens erat* Deos: *ſic pater ille Deorum, ſic magnus Apollo efficiat,* ut *incipias conferre manum* mecum. Hoc *ſolum locutus* eſt, & *occurrit adverſus minaci haſtâ. Ille autem* Mezentius ait: *ô crudeliſſime, cur me territas ſublato filio? unicus fuit ille modus, quo poſſes* me *occidere: nec timemus mortem, nec reveremur ullum numen: abſtine* ab illis: *nunc venio moriturus, & prius ſero tibi hæc munera. Dixit & libravit jaculum in hoſtem: deinde infigit aliud, & præterea aliud, & circuit* in *magnum orbem: ſed clypeus aureus excipit* illa. *Ter equitavit in ſiniſtros circuitus circa ſtantem Æneam, ſpargens manu pauula: ter heros Trojanus ſecum circumfert magnum numerum* jaculorum, *in æreo clypeo* defixum.

Rhœbe, diu, res ſi quæ diu mortalibus ulla eſt,
Viximus: aut hodie victor ſpolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lauſique dolorum
Ultor eris mecum; aut, aperit ſi nulla viam vis, 864
Occumbes pariter: neque enim, fortiſſime, credo
Juſſa aliena pati & dominos dignabere Teucros.
Dixit: & exceptus tergo conſueta locavit
Membra, manuſque ambas jaculis oneravit acutis:
Ære caput fulgens, criſtâque hirſutus equinâ. 869
Sic curſum in medios rapidus dedit. Æſtuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Atque hic Æneam magnâ ter voce vocavit.
Æneas agnovit eum, lætuſque precatur:
Sic pater ille Deûm faciat, ſic altus Apollo, 875
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, & infeſtâ ſubit obvius haſtâ.
Ille autem: quid me erepto, ſæviſſime, nato
Terres? hæc via ſola fuit, quâ perdere poſſes. 879
Nec mortem horremus, nec Divûm parcimus ulli:
Deſine, jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorſit in hoſtem:
Inde aliud ſuper atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: ſed ſuſtinet aureus umbo.
Ter circum aſtantem lævos equitavit in orbes, 885
Tela manu jaciens: ter ſecum Troïus heros
Immanem ærato circumfert tegmine ſylvam.

NOTÆ.

861. *Rhœbe, diu, &c.*] Carpitur hic à quibuſdam Virgilius, quod Mezentium inducat ſe cum equo componentem. Ducem tamen habet Homerum Il. 8. 185. ubi Hector equos item ſuos, Xanthum, Podargum, Æthona, & Lampum adhortatur.

875. *Sic pater ille, &c.*] Æneæ pietas in invocandis Diis, quos contra Mezentius negligit: *Dextra mihi Deus, &c.*] v. 773. *Sic, &c.* id eſt, *ſic faciat pater Deûm, ut incipias, &c.* Eſt enim in pugna, quæ miſſilibus peragitur, deterior ejus conditio qui incipit. Vel: *faciat pater Deûm, ut ſic incipias:* id eſt, *ecues contra peditem.* Nam etſi habitus equeſtris videtur ad impetum pedeſtri ſuperior: in pedeſtri tamen magna & multiplex utilitas. Et vero Æneas pedes, conſoſſo equo, equitem deturbavit.

878. *Quid me erepto, &c.*] Orbatum filio patrem fruſtra territas: magis enim poſt illius exceſſum cupio mori, quam me ipſe cupis occidere. Sic Donatus.

879. *Hæc via ſola fuit, &c.*] Aliâ enim viâ ſuperare non poſſes: tunc vita mea conſumpta eſt, tunc me cepit odium vitæ; cum cecidit Lauſus, cum ejus funus his oculis vidi. Sic Donatus.

880. *Nec mortem, &c.*] Fruſtra minaris mortem, quam quæro: fruſtra Deos invocas, quos contemno, quos probris laceſſo; quibus, ſi adeſſent, minime parcerem.

881. *Hæc tibi porto Dona prius.*] Ut quaſi mutuo munere, me occidas. *Umbo*, Æ. 2. 546.

887. *Sylvam.*] Magnam telorum multitudinem, infixam clypeo, G. 1. 152.

Inde

Inde ubi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet
Vellere; & urgetur pugnâ congreſſus iniquâ: 889
Multa movens animo, jam tandē erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit haſtam.
Tollit ſe arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effuſumque equitem ſuper ipſe ſecutus
Implicat ejectoque incumbit cernuus armo. 894
Clamore incendunt cœlum Troëſque Latinique.
Advolat Æneas, vaginaque eripit enſem:
Et ſuper hæc: ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? contra Tyrrhenus, ut auras
Suſpiciens hauſit cœlum, mentemque recepit:
Hoſtis amare, quid increpitas, mortemq; minaris?
Nullum in cæde nefas, nec ſic ad prælia veni, 901
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.
Unum hoc, per, ſi qua eſt victis venia hoſtibus, oro;
Corpus humo patiare tegi: ſcio acerba meorum
Circumſtare odia: hunc, oro, defende furorem,
Et me conſortem nati concede ſepulcro. 906
Hæc loquitur, jugulo; haud inſcius accipit enſem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

Denique cum pigeret ducere tot moras, & extrahere tot jacula è clypeo; & cum premeretur certamen prælii impari: meditans mente plurima, tum denique irruit, & impingit haſtam inter cava tempora pugnacis equi: equus attollit ſe rectum, ferit aërem ſingulis poſterioribus, & ipſe cadens ſuper equitem excuſſum impedit eum, & pronus in caput opprimit projectum humerum. Trojani & Latini commovent cœlum clamore. Æneas accurrit, & extrahit gladium è vagina, & ſimul hæc dicit: ubi eſt jam ferox Mezentius, & aſpera illa violentia animi? Etruſcus, poſtquam aſpiciens aërem hauſit ſpiritum & collegit animum, ait contra: hoſtis acerbe, cur objurgas me, & intentas necem? nullum crimen eſt in mea cade: nec ſic redit ad prælium, ut mihi parceres; nec meus Lauſus fecit mihi tecum hæc fœdera. Hoc ſolum precor, per veniam quæ datur ſuperatis hoſtibus, ſi datur aliqua: patere ut *cadaver* meum *tumuletur humo. Novi aſpera odia meorum circumſtiſſere* me: *precor, contine hunc furorem, & redde me tumulo conjunctum* cum *filio. Hæc dicit, & excipit gladium gutture ſciēs & videns, & ſpargit animam cum ſanguine exundante in arma.*

NOTÆ.

889. *Pugna congreſſus iniquâ.*] Pedes Æneas, contra equitem Mezentium.

892. *Tollit ſe arrectum, &c.*] Videtur primum ſublato capite ex dolore Vulneris, in poſteriores pedes ſurrexiſſe: mox contrario motu recidens in anteriores, poſterioribus aërem verberaſſe: quo ſuccuſſu dejectus eſt Mezentius: equus in caput cernuus procubuit.

894. *Ejectoque incumbit cernuus armo.*] *Cernuus* is dicitur, qui procumbit in faciem; eam ſcilicet partem, quā *cernimus*, ſeu videmus: hinc *cernuare*. Ita vulgo grammatici omnes. *Armus* eſt humerus, ut quibuſquam videtur, brutorum animantium. Tamen hic explicatur de humero Mezentii, quemadmodum de humero Herminii, Æ. 11. 644.

895. *Clamore incendunt cœlum.*] Commovent, concitant. Sic Æ. 4. 360. *Deſine meque tuis incendere, teque querelis.*

900. *Mortemque minaris? Nullum, &c.*] Quid ſuſpendis ictum, quaſi me ad mortem deprecandam invitares? potes me occidere: nullum crimen eſt, ſi quod hoſtis tibi parabat, id ipſum huic inferas. Non ad pugnam eā mente redii, ut vincerem; ſed ut morerer. Nec Lauſus morte ſuā fœdus hoc tecum mihi pepigit, ut vitam deinde mihi condonares: donum quippe reſpuerem tuum, qui filio ſupereſſe nolo.

905. *Circumſtare odia.*] De odiis Etruſcorum in Mezentium regem ſuum, Æ. 8. 478.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS, LIBER XI.

ARGUMENTUM.

Posterâ die victor Æneas de spoliis Mezentii trophæum Marti erigit; Pallantis mortui corpus magno apparatu ad Evandri urbem remittit, ubi summo patris luctu excipitur. Latini oratores duodecim dierum inducias ab Æneâ obtinent, & interim utrque exercitus cadavera suorum supremis honoribus prosequitur. Venulus, è Diomedis urbe redux, nullam inde spem esse auxilii, Latinis refert. Latinus rex, ea spe destitutus, convocato concilio, legatos ad Æneam de pacis conditionibus mittendos censet. Addit Drances huic regis sententiæ multa in Turnum belli auctorem convitia: quæ Turnus amarè sed animosè refellit: paratum se profitetur singulari cum Æneâ certamine commune periculum redimere. His ita rixantibus nunciatur, Trojani exercitus expeditos equites planis itineribus Laurento imminere, Æneam cum reliquis copiis per loca montibus impedita eodem contendere. Turnus cognito Æneæ consilio suas etiam copias bifariam dividit: equites sub Camilla & Messapo Trojanis equitibus opponit; ipse cum cæteris montium angustias occupat, ut Æneam opprimat insidiis. Diana mortem Camillæ prævidens, cùm eam impedire non possit, saltem ultioni providet: dimissa è cœlo Nympha Opi, quæ percussorem illius interimat. Commisso equestri prælio Camilla ab Arunte occiditur, Aruns ab Opi. Camillæ nece consternati Rutuli fugam arripiunt. Cujus calamitatis nuncio ad Turnum perlato, is relictis, quas insederat, angustiis, auxilio suorum accurrit. Eodem subsequitur Æneas: imminente jam nocte, castra utrique ante urbem collocant.

INTERPRETATIO.

Interim Aurora oriens deseruit mare. Æneas victor, primo mane reddebat vota Diis: quamvis & urgeat sollicitudo dandi tempus sociis tumulandis, & animus turbatus sit morte Pallantis. *Defigit in colle quercum excelsam, ramis circum amputatis: & imponit* ei *arma splendida,*

OCceanum interea surgens Aurora reliquit.
Æneas (quamquam & sociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens est)
Vota Deûm primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,

NOTÆ.

1. *Oceanum, &c.*] Nostrum, quæ prælium secuta est, non describit: quo nomine perperam capitur à Donato, in Eunuchum Terentii: nam, ut ait Servius, *quæ naturalia sunt omnibus per se patent.* De *Aurora*, pro die, Æ. 6. 535. G. 1. 349.

4. *Primo Eoo.*] *Lucifero*, stellâ Veneris; quæ mane ante ortum Solis apparet, diciturque tum *Eous*, ab ἠὼς, *Aurora*; sero Solem cadentem subsequitur, tumque vocatur *Vesper*, Ecl. 6. 86. Porro Æneas vota exequitur antequam funus curet; quia polluti credebantur, & Deorum sacris inepti, qui funera attigerant, Æ. 6. 227. in notis.

Mezentì

Mezentî ducis exuvias; tibi, magne, trophæum,
Bellipotens: aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, & bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis: clypeumq; ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios (namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abeſto.
Quod ſupereſt: hæc ſunt ſpolia,& de rege ſuperbo
Primitiæ: manibuſq; meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis muroſque Latinos.
Arma parate, animis & ſpe præſumite bellum:
Ne qua mora ignaros (ubi primum vellere ſigna
Annuerint ſuperi, pubemque educere caſtris)
Impediat, ſegneſque metu ſententia tardet.
Interea ſocios inhumataque corpora terræ (eſt.
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo
Ite, ait: egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo,decorate ſupremis
Muneribus: mœſtamq; Evandri primus ad urbem

ſpolia ducis Mezentii: quod erat *trophæum tibi* ſacrum, *ô magne Deus belli: accommodat* quercui *criſtas ſtillantes ſanguine, & ſpicula hominis fracta, & loricam appetitam & apertam duodecim locis: & annectit lævæ* parti *clypeum ex ære, & ſuſſendit collo gladium* manubrio *eburneo. Deinde ſic exorſus hortatur ſocios exultantes: nam omnis turba ducum circumſtabat eum denſa: ô ſocii, res maxima perfecta eſt: omnis metus abſit. Quantum ad reliqua: hæc ſunt ſpolia & primitiæ de feroci rege Turno: & hic jacet Mezentius mea manu. Nunc nobis eundum eſt ad Regem & urbem Latinam. Parate arma, &* cum *animo ac ſpe deſiderate pugnam: ne ullâ mora detineat vos imperatos, &* dubia *ſententia retardet pigros* præ *timore; cum primum Dii permiſerint* nobis *eruere ſigna* è terra, *& emittere juventutem* è *caſtris. Interim tradamus terræ ſocios & cadavera inſepulta: qui honos unicus ſupereſt iis* qui ſunt *ſub profundo Acheronte. Ite, inquit: donate ultimis honoribus animas* illas *inſignes, quæ emerunt nobis hanc regionem ſuo ſanguine: & Pallas primus reducatur in urbem triſtem Evandri:*

NOTÆ.

7. *Trophæum.*] Græcis τρόπαιον, à τροπὴ, *fuga:* hoc autem à τρέπω, *verto;* vertuntur quippe qui fugiunt. Unde doctiſſimi Grammatici *tropæum* Latini ſcribendum exiſtimant, non *trophæum.* Tamen aſpirationem retineri poſſe arbitror: cum eam in alias quoque Græcanicas voces Latini induxerint. Sic dixerunt *Ripæos montes,* ῥιπαῖα ὄρη; *Heſperum,* Ἕσπερον. Trophæa vero editiſſimis in locis conſtitui uſuvenit: ſic Pompeius devictis Hiſpanis poſuit in Pyrenæis jugis. Fiebant vel ex immani trunco arboris, quem armis circumveſtibant, ut corporis loco eſſet: vel ex acervo & cumulo ſpoliorum, &c. De *Marte,* bellorum Deo, Ecl. 9. 12.

9. *Tela trunca.*] Quæ in Æneam à Mezentio projecta, & clypeo recepta atque infixa magno numero fuerant, Æ. 10. 887.

10. *Perfoſſumque.*] Duo tantum vulnera Mezentius ab Ænea acceperat: alterum in inguine, Æ. 10. 785. alterum in jugulo, ibid. 907. unde igitur duodecim illa thoracis foramina? ſuſpicatur Servius eum ab Etruſcis infenſis poſt mortem fuiſſe multis ictibus appetitum: ut fuit Hector, & Tydeus. Craverat tamen moriens Mezentius Æneam, ne ſuorum odiis eum objicaret. Numerum autem *duodenum,* pro quolibet incerto numero, à poëta poſitum puto.

11. *Eburnum.*] Quâ vel vagina, vel manubrium, erat ex ebore.

13. *Ovantes.*] Exultantes ob victoriam, Æ. 3. 189.

16. *Primitiæ.*] Primi fructus belli in Turnum ſuſcepti, quos pius Æneas Marti dedicat: ut ſolebant primitiæ frugum, aut primi gregum fœtus Diis ſacrari. *De rege ſuperbo.* Turnum explico, non Mezentium: non enim hæ erant Mezentii primitiæ, ſed ſpolia omnia. *Hic eſt.* Servius *hic* pronomen putat, & explicat *talis:* quaſi diceret: hic tantus tamque formidandus hoſtis, nunc talis ac tantillus eſt, umbra tantum & inane ſimulacrum. Ego *hic* adverbium malo.

19. *Vellere ſigna.*] More Romanorum, qui in caſtris humi defigebant ſigna: quæ ſi deinde ad pugnam ituri facile evellerent, bono ducebant omini; ſi difficile, malo.

23. *Honos Acheronte ſub imo.*] Qui enim carebant honore ſepulcri, deſpecti apud inferos, & vagi centum annos errabant, Æ. 6. 325. *Acheron,* inferorum fluvius, hic pro inferis accipitur, Æ. 6. 325.

26. *Evandri ad urbem.*] *Pallanteum,* Æ. 8. 51.

Mittatur

Pallas, quem non impem virtutis funesta dies eripuit & extinxit nece asperâ. Sic dixit plorans, & refert pedem ad portam, ubi senex Acœtes custodiebat depositum cadaver Pallantis mortui: Acœtes qui prius fuit armiger Evandro Arcadi; sed jam non venerat tam faustis auspitiis comes addictus dilecto alumno. Circumstant omnes, & turba famulorum, & multitudo Trojanorum, & Trojanæ tristes passis capillis juxta ritum. Postquam vero Æneas ingressus est portis sublimibus: emittunt ad astra magnum gemitum pectoribus percussis, & insonuit aula tristi sictu. Ipse Æneas, postquam assexit caput candidi Pallantis sustentatum, & ejus faciem, & plagam mucronis Itali apertam in molli pectore; lacrymis erumpentibus sic loquitur: ô deplorande juvenis, an fortuna, cum prospera accederet ad me, eripuit te mihi; ut non videres imperium nostrum, neque victor reducereris ad urbem paternam? non hæc dederam de te promissa patri tuo Evandro: cum ab eo abii; cum amplexus me abeuntem, dimitteret me in magnum imperium Etruscorum; & timens admoneret me, Latinos homines esse asperos, bellum esse mihi cum forti natione. Et nunc quidem ille, delusus spe admodum vana, forsan etiam concipit vota pro te, & onerat aras muneribus: dum nos tristes prosequimur inutili honore juvenem mortuum, & jam nullatenus subjectum Diis ullis superis. O miser, spectabis mastum funus filii. Hi sunt nostri reditus, & triumphi spectati: hæc magna mea confidentia! tamen, ô Evander, non videbis eum casum plagis indecoris: nec, filio turpiter salvo

Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Sic ait illacrymans, recipitque ad limina gressum:
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acœtes
Servabat senior: qui Parrhasio Evandro
Armiger ante fuit; sed non felicibus æque
Tum comes auspiciis charo datus ibat alumno.
Circum omnes famulûmq; manu, Trojanaq; turba,
Et mœstæ Iliades crinem de more solutæ.
Ut vero Æneas foribus sese intulit altis:
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, mœstoque immugit regia luctu.
Ipse caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuspidis Ausoniæ, lacrymis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
Invidit fortuna mihi? ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam: cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium; metuensq; moneret
Acres esse viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatque altaria donis:
Nos juvenem exanimum, & nil jam cœlestibus ullis
Debentem, vano mœsti comitamur honore.
Infelix! nati funus crudele videbis.
Hi nostri reditus, expectatique triumphi:
Hæc mea magna fides! at non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulsum aspicies: nec sospite dirum

NOTÆ.

29. *Ad limina.*] Ad januam quippe domus producebantur defunctorum cadavera, Æ. 9. 586. Cæteras vero funerum ceremonias descripsimus, Æ. 6. 215. & sequentibus. Videtur Æneas confecto prælio fugatisque hostibus, in urbem ingressus suam, in ea noctem duxisse. Eò etiam illata ante noctem fuerant principum virorum cadavera, præcipue Pallantis: quod insigni aliqua in domo depositum invisit summo mane Æneas: indeque deductam funeris pompam extra urbem prosequitur.

31. *Parrhasio Evandro.*] Arcadi, Æ. 8. 344.

35. *Iliades, &c.*] De more solvendæ comæ in luctu, Æ. 1. 484.

39. *Fultum.*] Sustentatum suppositis vestibus, tapetibus, &c. De *Ausonibus*, Italis, Æ. 7. 54.

47. *Mitteret in imperium.*] Ad Tuscos, quibus regem petentibus Evander Æneam misérat, Æ. 8. 475, 551.

51. *Nil jam cœlestibus, &c.*] Vivi subditi sunt superis Diis, mortui inferis.

55. *Fides.*] Quâ confidebam victorem Paliantà rediturum.

56. *Pudendis vulneribus.*] A tergo illatis; quæ fugacem notent, tibique mortem optabilem reddunt, ne dedecus nati aspicias. *Ausonia*, Italiâ, Æ. 7. 54.

Optabis

Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Præſidium, Auſonia, & quantum tu perdis, Iüle!
Hæc ubi deflevit, tolli miſerabile corpus
Imperat: & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem.
Interſintque patris lacrymis: ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii, crates & molle feretrum
Arbuteis texunt virgis & vimine querno:
Extructoſque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agreſti ſublimem in ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi;
Cui neq; fulgor adhuc, necdum ſua forma receſſit:
Non jam mater alit tellus, viresque miniſtrat.
Tum geminas veſtes, auroque oſtroque rigentes,
Extulit Æneas: quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Harum unam juveni, ſupremum mœſtus honorē
Induit; arſuraſque comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos & tela, quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret ūbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammam:
Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:

optabis tibi mortem acerbam. Hei mihi! quantum amittis tutamen, ô Italia! & quantum tu, ô Iule! Poſtquam hæc flens dixit, jubet cadaver deplorabile auferri: & mittit mille viros electos ex univerſo exercitu, qui proſequantur pompam ultimam, & adſint luctui patris: quæ ſunt ſolamina parva magni doloris, tamen debita infauſto patri. Alii non tardi componunt crates & flexile feretrum, è ramis arbuteis & virgultis querceis: & tegunt lectum illic collocatum umbraculo foliorum. Illic conſtituunt juvenem excelſum in ſtrato ruſtico: qualem conſtituerent florem, ſive teneræ violæ, ſive languentis hyacinthi, decerptum pollice puellæ; cui nondum ſplendor, nondum ſua pulchritudo periit; nec tamen terra parens jam nutrit, & ſuſſicit ei vires. Tum Æneas expertat veſtes duas, aſperas auro & purpurâ, quas ipſa Dido Sidonia ei olim elaboraverat gaudens illo labore, & diſtinxerat textum auro ſubtili. Induit triſtis unam illarum juveni, quaſi ultimum ornamentum; & tegit capillos comburendos altera, quaſi velo. Præterea accumulat plurima dona prædæ Laurentini, & imperat ſpolia portari longâ ſerie. Addit equos & tela, quæ eripuerat hoſti. Alligaverat quoque manibus poſt dorſum eos, quos pater demiſſurus eſſet ut inferias umbris filii, irrigaturos rogum fuſo ſanguine: & imperat ipſos duces portare arbores veſtitas armis hoſtium, & nomina hoſtium inſcribi arboribus. Miſer Acœtes obrutus annis ducitur, nunc turpans pectus pugnis, nunc vultum unguibus:

NOTÆ.

64. *Crates & molle feretrum, &c.*] De illo feretro, in modum cratis, Æ. 6. 218. in Notis.

65. *Arbuteis, &c.*] *Arbutus*, arbor in deliciis veterum, *arboiſier*, Ecl. 3. 82. apta fuit cratibus, quare, G. 1. 166. *Arbutea crates. Quernum vimen:* virgultum, five ramuſculus, è quercu.

67. *Stramine.*] Vulgo, *ſtramen* accipitur pro culmis & paleis & frondibus, quæ pecori ſubſternuntur. De *viola*, Ecl. 2. 47. De *hyacintho*, *glajeul*, Ecl. 3. 63.

69. *Languentis hyacinthi.*] Sæpe Virgilius finalem ſyllabam natura ſua brevem producit, ſequente litera H. ut hic. Ut Æ. 10. 126. *Et Clarus & Hæmon.* Ibid. 720. *Linquens profugus hymenæos.* Ut Æ. 7. 368. *Turnique canit hymenæos.* Ut Æ. 9. 418. *Dum trepidant, it haſta Tago.*

72. *Oſtro.*] Purpurâ, ex oſtreo expreſsâ, G. 2. 506.

74. *Sidonia Dido.*] Ex Phœnicia, Æ. 1. 450.

78. *Laurentis pugnæ.*] Laurentino in litore commiſſæ, Æ. 7. 63.

81. *Umbris Inferias.*] Octo juvenes, in pugnæ captos; ut ad rogum immolarentur, *inferrenturque* quaſi dona tumulo, Æ. 10. 519.

83. *Truncos.*] Minora trophæa, quæ manibus præferrentur; ſupra, v. 7.

& ſternitur humi profuſus toto corpore. Trahunt quoque currus rigatos cruore Rutulorum. Deinde Æthon, equus bellicus, depoſitis ornamentis, incedit plorans, & rigat caput longis guttis. Alii portant haſtam & caſſidem Pallantis: *nam victor Turnus poſſidet reliqua* arma. *Poſtea triſtis turma ſequitur, & Trojani, & ductores Etruſci, & Arcades converſis haſtis. Poſtquam tota ſeries proſequentium* funus *longe tranſiit, Æneas conſtitit, & adjecit hæc alte gemens: eadem aſpera ſors belli nos appellat hinc ad alios fletus. Salve* in *perpetuum mihi, ô Palla maxime, & vale* in *perpetuum. Nec locutus plura, ibat ad muros excelſos, & referebat pedem in urbem. Et jam oratores venerant ex urbe Latini* regis, *tecti ramis olivæ, & petentes* hanc *facultatem:* ut *redderet cadavera, quæ jacebant ferro ſtrata per agros; & permitteret ea ſubire ſepulcrum terræ: nullum eſſe bellum cum victis & privatis luce cœleſti: ignoſceret* iis, quos *olim appellaverat hoſpites & ſoceros. Illos orantes ea quæ non erant neganda Æneas clemens donat illa facultate, & præterea voce adhibit iſta: ô Latini, quæ ſors immerita vos immiſcuit tanto bello, ut recuſetis nos amicos? an petitis pacem mortuis & interfectis caſu prælii? ſane cuperem dare illam etiam viventibus. Nec veniſſem* huc, *niſi fata aſſignaſſent* mihi *hanc regionem & hanc ſedem:*

Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus poſitis inſignibus Æthon
It lacrymans, guttiſq; humectat grandib⁹ ora.
Haſtam alii galeamq; ferunt, nam cætera Turnus
Victor habet. Tum mœſta phalanx Teucrique ſequuntur,
Tyrrhenique duces, & verſis Arcades armis.
Poſtquam omnis longe comitum proceſſerat ordo,
Subſtitit Æneas, gemituq; hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternum mihi, maxime Palla,
Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fuſa jacebant,
Redderet, ac tumulo ſineret ſuccedere terræ:
Nullum cum victis certamen & æthere caſſis:
Parceret hoſpitib⁹ quondam ſoceriſq; vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aſpernanda precantes,
Proſequitur veniâ, & verbis hæc inſuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacemne exanimis & Martis ſorte peremptis
Oratis? equidem & vivis concedere vellem.
Nec veni, niſi fata locum ſedemque dediſſent:

NOTÆ.

88. *Currus.*] Pugnabant enim ſæpe viri principes in curribus; ut *Nipheus*, Æ. 10. 570. & paulo poſt, *Lucagus*.

89. *Poſitis inſignibus Æthon.*] Equi Pallantis nomen, quod uni ex Solis equis ab Ovidio tribuitur, ab αἴθω, *uro*, vel *ardeo*. *Inſignia* equi, ſunt *phaleræ*, Æ. 5. 310. *monilia* & *ſtragula picta*, Æ. 7. 277, 278. *Flet*, more equis ſatis vulgari: ut in humanum doloris affectum tranſire ſæpe videantur.

91. *Cætera.*] Ergo clypeum, enſem, ſed præcipue balteum abſtulit Turnus, Æ. 10. 496.

92. *Phalanx.*] Proprie agmen pedeſtre Macedonum, Æ. 2. 254. Hic pro quolibet agmine. *Teucri*, Æ. 1. 239. *Tyrrheni*, Æ. 8. 479. *Arcades*, Æ. 8. 51.

96. *Alias ad lacrymas.*] Ad peragenda cæterorum ſociorum funera.

97. *Salve. Vale.*] *Noviſſima verba:* quibus à funere diſcedebant, Æ. 6. 227. in notis.

99. *Greſſúmque in caſtra ferebat.*] Ad urbem ſuam, opere ſubitario caſtrorum in morem extructum, Æ. 7. 157. Igitur funus extra urbem comitatus, nunc dimiſſo funere ad urbem redit.

100. *Urbe Latinâ.*] Laurento, Latini regiâ, Æ. 7. 63.

101. *Velati ramis oleæ.*] *Velati*, non capite, ſed manibus: quibus ramos pacificæ arboris oleæ, teniis laneis implicatos, ſupplices præferebant, Æ. 7. 237.

104. *Æthere caſſis.*] *Caſſus*, privatus: non à *quaſſus*, ut nugatur Servius; ſed omnino à verbo *careo*.

105. *Soceriſque vocatis.*] Cum Latinus Æneam in ſocium, hoſpitem & generum accepit, Æ. 7. 263.

Nec

Nec bellum cum gente gero. Rex noſtra reliquit
Hoſpitia, & Turni potius ſe credidit armis.
Æquius huic Turnum fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Apparat; his decuit mecum concurrere telis:
Vixet, cui vitam Deus aut ſua dextra dediſſet.
Nunc ite, & miſeris ſupponite civibus ignem.
Dixerat Æneas: olli obſtupuere ſilentes,
Converſique oculos inter ſe atque ora tenebant.
Tum ſenior, ſemperque odiis & crimine Drances
Infenſus juveni Turno, ſic ore viciſſim
Orſa refert: ô famâ ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Juſtitiæne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, ſi qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque ſubvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc: unoq; omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies: & pace ſequeſtrâ
Per ſylvas Teucri, mixtique impune Latini,
Erravere jugis. Ferro ſonat alta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad ſidera pinus:
Robora nec cuneis, & olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans, tanti prænuncia luctus,
Evandrum Evandriq; domos & mœnia complet;
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.

nec facio bellum cum gente Latina. *Rex* veſter *abrupit* jura *noſtri hoſpitii, & potius ſe commiſit armis Turni. Juſtius fuiſſet Turnum exponere ſe huic morti. Si ſtatuit terminare bellum manu & ejicere Trojanos, decuit* eum *pugnare mecum his armis: vixiſſet* is noſtrum, *cui Deus aut virtus ſua ſervaſſet vitam. Abite jam, & ſubjicite flammas miſeris civibus* mortuis. *Æneas locutus erat: illi taciti obſtupuerunt, ac tenebant oculos & vultus inter ſe obverſos. Tum ſenex Drances, ſemper infeſtus odiis & criminatione juveni Turno, ſic deinde voce reponit verba: ô vir Trojane, famâ magne, major factis: quibus laudibus extollam te* ad *cœlum? an prius admirabor te* ob *juſtitiam, an* ob *opera bellica! nos autem memores* beneficii *reportabimus iſta* quæ dicis *in urbem patriam: & ſociabimus te regi Latino, ſi aliqua fortuna modum offerat: Turnus quærat ſibi* alia *fœdera. Immo delectabit etiam* nos, *erigere moles fatales murorum tuorum, & portare humeris ſaxa Trojanæ* urbis. *Dixerat hæc, & omnes communi voce muſitabant talia. Statuerunt* inducias ad *duodecim dies: & pace intermedia, Trojani & Latini confuſi abſque periculo vagati ſunt per montes & ſylvas. Fraxinus alta ſonat ſecuri utrimque acutâ: eruunt pinus erectas ad aſtra: nec intermittunt ſecare cuneis quercus & cedros odoratas, nec vehere ornos plauſtris ſtridentibus. Et jam fama, prænuncia tanti doloris, diſperſa implet Evandrum, & Evandri ædem atque urbem; quæ* fama *prius narrabat per Latium, Pallanta victorem* eſſe.

Bis ſenos pepigere dies: & pace ſequeſtrâ
Per ſylvas Teucri, mixtique impune Latini,
Erravere jugis. Ferro ſonat alta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad ſidera pinus:
Robora nec cuneis, & olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans, tanti prænuncia luctus,
Evandrum Evandriq; domos & mœnia complet;
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.

eruunt pinus erectas ad aſtra: nec intermittunt ſecare cuneis quercus & cedros odoratas, nec vehere ornos plauſtris ſtridentibus. Et jam fama, prænuncia tanti doloris, diſperſa implet Evandrum, & Evandri ædem atque urbem; quæ fama *prius narrabat per Latium, Pallanta victorem* eſſe.

NOTÆ.

114. *Turni ſe credidit armis.*] Non ſponte tamen, ſed cogente Amatâ uxore, Æ. 7. 616.

118. *Vixet.*] Syncope, pro *vixiſſet*. Sic Æ. 4. 682. *Extinxti*, pro *extinxiſti*, &c.

122. *Crimine.*] Criminationibus, quibus Turnum ſemper onerabat, ex odio. Sic Æ. 2. 98. *Hinc ſemper Ulyſſes Criminibus terrere novis.*

126. *Juſtitiane prius mirer.*] More Græcorum: apud quos verba *admirandi* & ſimilia nonnulla genitivo junguntur. Sic infra, v. 280. *Memini lætorve malorum.* Apud Horat. Od. l. 2. 9. 17. *Deſine mollium tandem querelarum, &c.*

133. *Pace ſequeſtrâ.*] *Conciliatrice.* Nam *ſequeſter* eſt arbiter inter utramque partem medius, cujus judicium utraque pars *ſequitur.* Vel juxta Servium & Donatum *pax ſequeſtra*, ſunt *inducia*: quæ *ſequeſtra* ſunt, id eſt, mediæ, inter bellum præteritum & bellum futurum.

135. *Ferro bipenni.*] *Bipennis*, vel *ferrum bipenne*: ſecuris eſt, utrinque acuta: à *bina pinna*: eſt autem *pinna* faſtigium quoddam; unde ſummitas templorum vocatur *pinnaculum.*

137. *Robora.*] *Robur*, vel ſpecies eſt duriſſimæ quercus, vel durum quodlibet lignum, G. 1. 162. *Olens*, Ecl. 2. 11.

138. *Ornos.*] *Fraxinus* ſylveſtres.

Arcades ad portas ruere, & de more vetuſto
Funereas rapuere faces: lucet via longo
Ordine flammarum, & late diſcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina. Quæ poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mœſtam incendunt clamoribꝰ urbem.
At non Evandrum potis eſt vis ulla tenere;
Sed venit in medios: feretro Pallanta repoſto
Procumbit ſuper, atq; hæret lacrymanſq; gemenſ.
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt: (que:
Non hæc, ô Palla, dederas promiſſa parenti:
Cautius ut ſævo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantũ nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita Deorum
Vota, preceſque meæ! tuq; ô ſanctiſſima conjux,
Felix morte tuâ, neque in hunc ſervata dolorem!
Contra ego vivendo vici mea fata, ſuperſtes
Reſtarem ut genitor. Troûm ſocia arma ſecutum
Obruerent Rutuli telis: animam ipſe dediſſem;
Atq; hæc pompa domum me, non Pallãta, referret.
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec quas
Junximus hoſpitio dextras: ſors iſta ſenectæ
Debita erat noſtræ. Quod ſi immatura manebat
Mors natum; cæſis Volſcorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros, cecidiſſe juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quã
Terrheniq; duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc ſtares immanis truncus in armis,

Arcades incipiunt *concurrere ad portas* urbis, *& juxta ritum veterem corripuerunt funebres tædas: iter ſplendet longa ſerie flammarum, & late dividit campos. Multitudo Trojanorum adversùm veniens conjungit* iis *agmina* ſua *dolentia. Quæ quando matres viderunt ingredi domos, commovent clamoribus urbem omnem. At nulla violentia poteſt cohibere Evandrum, ſed currit in medios: feretro depoſito, concidit ſuper Pallanta, atque inhæret flens & gemens: ac demum difficile via aperta eſt voci* per *dolorem: ô Palla, non dederas hæc promiſſa patri tuo:* ſed fore *ut velles te committere duro Marti circumſpectius. Non eram neſcius, quantum valeret nova* cupiditas *gloriæ in bello, & jucundus* ille *honor in prima pugna. O primi conatus juvenis infelices, & acerba experimenta belli vicini, & vota preceſque meæ à nullo Deorum audita! & tu, ô ſanctiſſima uxor, felix* per *mortem tuam, nec ſuperſtes ad hunc luctum! contra ego vivendo exceſſi mea fata, ut pater reſtarem ſuperſtes* filio. Si *Rutuli obruiſſent me telis* eo quod *junxi ſocietatem belli* cum *Trojanis, ipſe* libens *amiſiſſem vitam; & hæc pompa reveheret domum me, non Pallanta. Nec incuſabo vos, ô Trojani, nec fœdus, nec quas manus ſociavimus* per *hoſpitium: calamitas iſta debita erat meæ ſenectuti. Tamen ſi mors immatura deſtinata erat filio: oportebat* eum *mori inducentem Trojanos in Latium, occiſis prius* multis *millibus Volſcorum. Ego vero, ô Palla, non honorabo te aliâ pompâ; quam pius Æneas, & quàm illuſtres Trojani, & quam duĉtores Tuſci, & omnis exercitus Tuſcorum.* Illi *portant magna trophæa,* ex iis, *quos tua manus demiſit morti. Tu etiam, ô Turne, ſtares jam grandis truncus* veſtitus *armis*,

NOTÆ.

147. *Incendunt.*] Metaphora, pro, *concitant*, Æ. 4. 360.

148. *Potis eſt.*] Æ. 3. 671. *Feretrum*, Æ. 6. 218.

156. *Primitiæ.*] Supra, v. 16. *Belli propinqui:* vel Inter finitimos & propinquos populos, ita ut ab eo abſtinere non potuerim? vel, imminentis, cujus mors Pallantis præludium eſt.

160. *Vici mea fata.*] Superavi naturalem ordinem, longiore vitâ. Fatum enim eſſe videtur, ut pater ante filium moriatur.

161. *Troûm ſocia, &c.*] Si peccavi, inita cum Trojanis armorum ſocietate, ſolus pleĉti à Rutulis debui, ſolus animam effundere. *Obruerent.*] Supple *utinam*, aut *ſi:* ut Æ. 6. 31. *Partem opere in tanto, ſineret dolor, Icare, haberes. Volſcorum.*] Gens fuit Latinis & Rutuli contermina ab oriente, Æ. 7. 803. *Latium*, Æ. 7. 54. *Phryges*, Trojani, Æ. 1. 385. *Tyrrheni duces*, Æ. 10. 164. *Trophæa*, ſupra, v. 7.

Eſſet

Eſſet par ætas & idem ſi robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quod vitam moror inviſam, Pallante perempto;
Dextera cauſa tua eſt, Turnum gnatoq; patrique
Quam debere vides meritis: vacat hic tibi ſolus
Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: ſed gnato manes perferre ſub imos.
Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Conſtituere pyras: huc corpora quiſque ſuorum
More tulere patrum; ſubjectiſq; ignib⁹ atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrêre rogos: ter mœſtum funeris ignem
Luſtravere in equis, ululatuſque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, ſparguntur & arma:
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, enſeſque decoros,
Frænaque, ferventeſque rotas: pars, munera nota,
Ipſorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora morti:
Setigeroſque ſues, raptaſque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum littore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemuſtaque ſervant
Buſta: neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit cœlum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minus & miſeri diverſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras: & corpora partim

ſi par fuiſſet ætas, & vis æqualis ab ætate. Sed miſer, cur cohibeo Teucros à pugna? abite, & memores reportate regi veſtro *hæc* mea *dicta: ô* Ænea, *ſi ſuſtineo adhuc vitam odioſam occiſo Pallante; dextera tua cauſa eſt,* cur id faciam: dextera, *quæ ut intelligis, debet Turnum & filio* Pallanti, *& mihi patri,* qui ambo id *meriti* ſumus: *unicus hic modus* ſolandi me *reſtat tibi & fortuna. Non cupio gaudia vitæ, nec licitum* eſt: *ſed* cupio *ferre hæc* gaudia *filio ad profundos inferos. Interim Aurora reddiderat miſeris hominibus beneficum lumen, reducens opera & labores. Jam pater Æneas, jam Tarchon erexerunt rogos in ſinuoſo litore: unuſquiſque juxta morem majorum tulit illuc cadavera ſuorum: & ſuppoſitis nigris flammis, ſublime cœlum tegitur fumo in* ſimilitudinem *noctis. Ter induti rutilis armis* pedites *ambulaverunt circa rogos: ter in equis circuivcrunt triſtem flammam funeris, & emiſerunt ore ululatus. Tellus etiam rigatur fletu, arma etiam rigantur. Et clamor hominum & ſonitus buccinarum tollitur* ad *cœlum. Deinde alii mittunt* in *ignem ſpolia ablata Latinis interfectis, & caſſides, & pulchros gladios, & frena, & celeres rotas: pars, dona nota* mortuis, *ſcuta ipſorum, & jacula non fauſta. Plurima corpora boum circum immolantur morti: jugulant in ignem, & ſetoſos porcos, & pecudes direptas ex omnibus campis: deinde* per *totum litus aſpiciunt ſocios* qui *cremantur: obſervant rogos ſemuſtos: neque poſſunt* inde *abſtrahi, quouſque nox frigida mutavit cœlum diſtinctum aſtris micantibus. Nec aliter infelices Latini erexerunt quoque rogos innumeros in alia parte: & partim*

NOTÆ.

174. *Eſſet par ætas.*] Aut mihi, aut nato: ſed ego ſenior ſum, natus junior fuit, quam ut te vinceret.

182. *Aurora.*] Dies altera poſt pugnam. De *Aurora*, G. 1. 249. Æ. 6. 535.

185. *Pyras.*] Rogos, buſta, ligneas ſtrues comburendis cadaveribus, Æ. 4. 494. De ritibus pompæ funebris, Æ. 6. 215. & ſequentibus.

189. *Decurrêre.... luſtravere in equis.*] Primum refero ad pedites: ſecundum ad equites; ut ſic totus exercitus officio funebri erga ſocios fungeretur. De *luſtratione*, pro *circuitione*, Æ. 1. 612.

195. *Ferventeſque rotas.*] *Rotas* curruum hoſtilium, unde ſolebant principes viri pugnare. *Ferventes:* quæ ſolebant curſu incaleſcere: Horat. Od. l. 1. 1. *Metaque fervidis evitata rotis.*

202. *Cœlum ſtellis aptum.*] Commutatio: pro, *cui apta & connexa ſunt ſtella*, Æ. 4. 482.

Multa virûm terræ infodiunt; avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbiq; remittunt:
Cætera, confuſæque ingentem cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant. Tunc undiq;
Certatim crebris collucent ignibus agri. (vaſti
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mœrentes altum cinerem & confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic matres, miſeræq; nurus, hic chara ſororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipſum armis, ipſumque jubent decernere ferro;
Qui regnum Italiæ & primos ſibi poſcat honores.
Ingravat hæc ſævus Drances: ſolumq; vocari
Teſtatur, ſolum poſci in certamina Turnum.
Multa ſimul contra variis ſententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomen obûbrat:
Multa virum [illegible]itis ſuſtentat fama trophæis.
Hos inter motus, medio flagrante tumultu,
Ecce ſuper mœſti magnâ Diomedis ab urbe
Legati reſponſa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impenſis operum: nil dona neq; aurû,
Nec magnas valuiſſe preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus.
Fatalem Æneam manifeſto numine ferri
Admonet ira Deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primoſque ſuorum
Imperio accitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis, & maximus ævo,

condunt humi plurima hominum cadavera; partim quoque auferunt aſportata in vicinos campos, & remittunt in urbem. Comburunt reliqua, & immanem cumulum promiſcuæ ſtragis, nec numerando, nec honorando. Tunc undiquaque ſpatioſi campi reſplendent certatim frequentibus ignibus. Tertia dies expulerat e cœlo frigidam noctem: dolentes everrebant altum cinerem & oſſa permiſta in rogis, & tegebant ea tepido acervo terræ. Jam vero præcipuus tumultus & pars doloris longe maxima erat per domos in urbe Latini opulenti. Illic matres, & nurus infauſta: illic dilecta pectora ſororum dolentium, & pueri orbati patribus deteſtantur funeſtum bellum, & nuptias Turni: volunt ut ipſe armis, ipſe gladio dirimat rem; ſi quidem petit ſibi imperium Italiæ & præcipuam poteſtatem. Drances acerbus aſperat hæc: & teſtatur Turnum unum vocari, unum peti ad pugnam. Contra multiplex eſt ſimul ſententia variis verbis pro Turno, & magna auctoritas Reginæ protegit eum: multa fama tuetur virum partis trophæis. Inter has diſſenſiones medio tumultu ardente: ecce præterea triſtes legati referunt reſponſa è magna urbe Diomedis: aiunt nihil perfectum eſſe omnibus impenſis tantorum laborum: nihil dona effeciſſe, nec aurum, nec magnas preces: alia auxilia quærenda eſſe Latinis, aut pacem petendam à rege Trojano. Ipſe rex Latinus concidit ex magnitudine doloris. Furor Deorum, & ſepulcra recentia ante oculos, oſtendunt Æneam fatalem juvari evidenti auxilio Deorum. Itaque congregat in excelſam regiam magnum concilium ex præcipuis ſuorum accerſitos juſſu ſuo. Illi congregantur, & plenis viis currunt ad domum regis. Latinus, & grandior ætate,

NOTÆ.

206. *Urbique remittunt.*] Non uni omnia corpora: ſed unumquodque ſuæ. De vario more *ſepeliendi & comburendi cadaveris*, Æ. 5. 48.

211. *Ruebant Oſſa focis.*] Quomodo oſſa hominum, à buſti reliquiis ſecernerentur, Æ. 6. 227. Quomodo poſt cremationem tumularentur, Æ. 5. 48. *Ruo*, active, Æ. 1. 39.

215. *Nurus.*] *Nurus*, proprie uxor filii, *brutumtur* vulgo pro juniore qualibet fœmina, conjugio copulata, Æ. 2. 501. De *hymenæo*, G. 3. 60.

223. *Regina nomen.*] *Amata*, quæ favebat Turno, ſororis filio, Æ. 7. 357. De *trophæis*, ſupra, v. 7.

226. *Diomedis ab urbe.*] *Arpis*, infra, v. 243.

230. *Pacem petendum.*] Regimen gerundii. Sic Lucretius, l. 1. 111. *Pœnas in morte timendum.* Ibid. 381. *Metu privandum eſt corpora quaque.*

Et

Et primus ſceptris, haud lætâ fronte, Latinus.
Atque hic legatos Ætola ex urbe remiſſos,
Quæ referant, fari jubet: & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. Tum facta ſilentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus, ô cives, Diomedem Argivaque caſtra,
Atque iter emenſi caſus ſuperavimus omnes;
Contigimuſque manum, quâ concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Japygis agris.
Poſtquam introgreſſi, & coram data copia fandi;
Munera præferimus, nomen patriamq; docemus:
Qui bellum intulerint, quæ cauſa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido ſic redidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Auſonii: quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
Quicunque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simois premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & ſcelerum pœnas expendimus omnes,

& præcipuus regno, ſedet inter medios, non hilari vultu. Atque hic imperat legatos, reverſos ex urbe Ætolica, dicere quænam reportent: & quærit ſingula reſponſa ſuo ordine. Tunc indictum eſt linguis ſilentium; & Venulus obediens imperio incipit ita loqui; O cives, vidimus Diomedem & caſtra Græca, & perfecto itinere evaſimus omnia pericula, & tetigimus manum, quâ regnum Trojanum periit. Ille victor extruebat in campis Gargani Japygis urbem Argyripam, de nomine patriæ gentis. Poſtquam ingreſſi ſumus, & facultas conceſſa eſt alloquendi præſentem; offerimus dona, profitemur nomen & patriam: qui indixerint nobis bellum, quæ cauſa nos adduxerit in urbem Arpos. Ille ſic tranquillâ voce reſpondit iis quæ audierat; O felices populi, imperium Saturni, Auſonii veteres: quæ ſors vos turbat tranquillos, & impellit movere bella inſueta? quotquot vaſtavimus ferro arva Trojana (omittit ea mala quæ neglecta ſunt pugnando ad ſublimes muros, & quot ille Simois ſepeliverit viros) luimus per orbem immania ſupplicia, & omnes pœnas criminum,

NOTÆ.

238. *Primus ſceptris.*] Reges enim erant plerique, ex iis qui Turni auxilio venerant, Æ. 7. 647.

239. *Ætola ex urbe.*] *Arpis*, ab Ætolo Diomede conditis: mox, v. 243.

242. *Venulus.*] Qui ad Diomedem legatus fuerat, Æ. 8. 9.

243. *Diomedem.*] Filius fuit Tydei, nepos OEnei: paterno quidem & avito jure, Ætoliæ rex: ſed cum pater Tydeus Agrii patrui invidiâ regno pulſus eſſet, & Argos Peloponneſi urbem ad regem Adraſtum confugiſſet; ibi Diomedes ex Deiphyle, Adraſti filiâ, natus eſt. Is Adraſto mortuo maximam & quaſi regiam auctoritatem Argis obtinuit: avum ſuum, item ab Agrii filiis pulſum, in Ætoliam reſtituit: Argivorum & vicinarum urbium dux ad Trojam profectus eſt, ex Homero, Il. 2. 563. Ibi maxima quæque poſt Achillem ac difficillima perfecit: Palladium ex arce Trojana rapuit, Rheſum Thraciæ regem occidit; unde laudat Virgilius ejus manum, *quâ concidit Ilia tellus.* Venerem & Martem vulneravit. Quare Venus ejus domum evertit, adulterio Ægialeæ uxoris ejus cum Cylabaro apud Argos: quorum ex inſidiis cum ægre elapſus eſſet, neque vero poſſet in Ætoliam reverti, ut notat Cedrenus; in Apuliam, maxime orientalem Italiæ partem, mari fugit: ibique exceptus à Dauno rege, & parte agri donatus, urbes multas condidit: præcipue *Argos Hippium*, id eſt, *equeſtre*: ex nomine natalis urbis, cujus ager *aptus equis* dicitur ab Homero: quæ vox deinde corrupta eſt primo in *Argyrippam*, vel *Argyripam*; deinde in *Arpos*. Ejus ruinæ nunc adhuc dicuntur *Arpe*, non longe, à *Siponto* urbe, & radicibus promontorii *Gargani, monte di S. Angelo*, quod in mare Hadriaticum procurrit. De ejus morte multiplex opinio refertur à Strabone, l. 6. Verius eſt, eum in Diomedeis inſulis, huic litori vicinis, ſubito evanuiſſe: ejuſque ſocios, dolore mortis illius eſſe mutatos in aves, infra, v. 272. Secunda eſt, ipſum in patriam revocatum, in ea diem obiiſſe. Tertia eſt, ſubactâ illâ maris Hadriatici orâ ad uſque Venetos, apud illos mortuum & divinis honoribus affectum eſſe. De *Japge*, qui nomen dedit Japygiæ, ſive Apuliæ, Æ. 8. 710.

252. *Saturnia regna, &c.*] De *Saturni fuga in Italiam*, Æ. 8. 319. De *Auſonibus*, antiquis Italiæ incolis, Ibid. 328. Æ. 7. 54.

257. *Simois.*] Fluvius Troadis, Æ. 1. 104.

turba deploranda ipſi etiam Priamo. Novit iſta funeſtum ſidus Palladis, & ſcopuli Euboeæ, & mons vindex Caphareus. Poſt illam Trojæ *expeditionem pulſi ad diverſa litora, Menelaus filius Atrei circa columnas Protei exulat. Ulyſſes adiit Cyclopas Ætnæos. An memorabo regnum Pyrrhi, & domum Idomenei ſubverſam? aut Locros degentes litore Libyco? ipſe rex Mycenarum, dux magnorum Græcorum, periit in primo aditu* domus, *manus ſceleratæ uxoris:* poſt *Aſiam ſubactam adulter inſidiatus eſt* ei. An memorabo *Deos obſtitiſſe* mihi, *quominus revectus* in *patriam regionem*

Vel Priamo miſeranda manus. Scit triſte Minervæ
Sidus, & Euboïcæ cautes, ultorque Caphareus.
Militia ex illa diverſum ad littus abacti,
Atrides Protei Menelaus ad uſque columnas
Exulat: Ætnæos vidit Cyclopas Ulyſſes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſque Penates
Idomenei? Libyco-ve habitātes littore Locros?
Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetiit: devictâ Aſiâ ſubſedit adulter.
Invidiſſe Deos, patriis ut redditus oris

NOTÆ.

259. *Triſte Minervæ Sidus, &c.*] *Sidus Arcturi*, quod cum per ſe procelloſum ſit, vim adhuc pernicioſiorem ex ira Minervæ dici poteſt accepiſſe ad vexandas Ajacis Oilei naves. Sic enim Solinus, c. 20. de Caphareo. *Ubi poſt Ilii excidium Argivam claſſem, vel Minervæ ira; vel, quod certior prodit memoria, ſidus Arcturi gravibus affecit cladibus.* De *Arcturo*, Æ. 1. 748. G. 1. 68. Explicari tamen poteſt *ſidus* de ipſa tempeſtate, quam excitavit Minerva: nam ſic videtur vocem illam accepiſſe Virgilius, G. 1. 311. *Quid tempeſtates autumni & ſidera dicam?* & Æ. 12. 451. *Ad terras abrupto ſidere nimbus It mare per medium.* De *Minerva*, Æ. 2. 31. De *Ajace ab ea interfecto* ad Caphareum, Euboeæ inſulæ ſcopulum, Æ. 1. 44, 49. De *Euboea* Græciæ inſula, *Negrepont*, Æ. 6. 2.

262. *Atrides Protei, &c.*] *Menelaus*, Spartæ rex, de quo, Æ. 2. 264. *Atrei* filius confecto Trojano bello, octo annis tempeſtate jactatus eſt circa Ægypti litora, antequam in patriam rediret; & divertit apud *Proteum* regem Ægypti, de quo, G. 4. 388. Ita ſcribe Homerus Odyſſ. 4. 82, 385, &c.

Columnas.] *Limites, terminos* Ægypti. Quippe Strabo l. 3. de columnis Herculis apud fretum Gaditanum differens, ait id nomen inde ortum eſſe, quod viri illuſtres, ut finem imperii aut expeditionis ſuæ notâ aliquâ conſignarent; aras, aut columnas, aut in modum columnarum turriculas, fretis, aut promontoriis, aut montibus impoſuerint: quæ nomina, deſtructis per temporum injuriam monumentis illis, loco ipſi remanſerunt. Tales columnæ Herculis in freto Gaditano, aræ Philænorum ad Syrtes Africæ, columna Ionica in iſthmo Corinthiaco, turris Pelori & turris Rheginæ in freto Siculo, aræ Bacchi & Alexandri in India. Igitur *columna Protei*, pars erit illa litoris Ægyptii, ubi deinde magnus portus Alexandriæ fuit, qui ſic deſcribitur à Strabone, l. 17. Ἐν δεξιᾷ μὲν ἔχοντι πλέοντι ὁ Φάρος, &c. *Ad dextram eſt Pharus, inſula & turris: ad ſiniſtram vero cautes & promontorium Lochias.* Et vero teſtatur Homerus, Menelaum ad Pharum inſulam primo exſcenſionem feciſſe, Odyſſ. 4. 355.

263. *Ætnæos.*] Ulyſſes in Siciliam apud Cyclopas appulſus eſt, ubi mons Ætna, ut fuſe narrat Achæmenides, Æ. 3. 613.

264. *Regna Neoptolemi.*] Pyrrhi, Epiri regis, Achillis filii: qui ab Oreſte Agamemnonis filio occiſus eſt, ob amorem Hermiones, Æ. 3. 328, &c. De *Pyrrho Neoptolemo*, Æ. 2. 263.

265. *Penates Idomenei.*] Cretenſis regis, qui à ſuis pulſus eſt ob occiſum filium, Æ. 3. 122. *Penates*, Dii ſunt domeſtici, Æ. 2. 717.

265. *Libyco litore Locros.*] De *Locris*, Græciæ populis circa Parnaſſum montem, Æ. 3. 399. Horum aliqui, poſt bellum Trojanum conſederunt in meridionali cornu Italiæ, circa Zephyrium promontorium, ut ibidem explicuimus: alii in Africa, circa Pentapolim, quæ Cyrenaica regio eſt, ad mare mediterraneum, & orientem Syrtis majoris, ut ait Servius; ut vero teſtatur Domitius Afer, in regione Africæ plane oppoſita, nempe ad Oceanum Atlanticum.

266. *Mycenæus, &c.*] Agamemnon, Mycenarum rex, Clytæmneſtræ uxoris & Ægiſthi adulteri inſidiis occiſus, Æ. 3. 54. De *Mycenis*, urbe Peloponneſi, Æ. 1. 288. De *Achivis*, Græcis, Æ. 1. 492.

268. *Devictâ Aſiâ ſubſedit adulter.*] *Subſido*, eſt *clam ſedeo in inſidiis.* Unde Valerius Max. l. 7. c. 2. vocat *ſubſeſſorem alieni matrimonii*, adulterum, qui alienæ conjugis pudicitiæ inſidiatur. Itaque ſenſus eſt, Agamemnoni adulteriorum vindici, qui ob Paridis adulterium Trojam everterat, inſidiatorem adulterum non defuiſſe, qui eum ſub prima domus limina primumque reditum opprimeret.

Conju-

Conjugium optatũ & pulchrã Calydona viderem?
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur:
Et ſocii amiſſi petierunt æthera pennis,
Fluminibuſque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia!) & ſcopulos lacrymoſis vocib⁹ implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam ſperanda fuerunt
Tempore; cum ferro cœleſtia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum poſt eruta bellum
Pergama, nec veterum memini lætorve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portaſtis ab oris,
Vertite ad Æneam. Stetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus: experto credite, quantus
In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros; ultrò Inachias veniſſet ad urbes
Dardanus, & verſis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Trojæ:
Hectoris Æneæque manu victoria Grajûm
Hæſit, & in decimum veſtigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis:
Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ,
Quà datur: aſt, armis concurrant arma, cavete.
Et reſponſa ſimul quæ ſint, rex optime regum,
Audiſti, & quæ ſit magno ſententia bello.

viderem dilectam conjugem & ſpeciſam Calydona? nunc quoque monſtra terribilia aſpectu inſectantur me: & ſocii amiſſi evolarunt alis in aërem, & volucres errant circa fluvios, & replent rupes triſtibus ſonis: heu crudelia ſupplicia meorum! hæc autem expectanda mihi jam fuerunt ab illo tempore; quando inſanus invaſi gladio corpora immortalia, & ſauciavi plagâ dextram manum Veneris. Ne vero, ne hortemini me ad talia prælia. Nec mihi bellum ullum eſt cum Trojanis poſt exciſam Trojam: nec recordor, aut gaudeo de antiquis calamitatibus. Ferte ad Æneam dona, quæ tuliſtis ad me è patriis terris, Stetimus adverſus valida ejus arma, & conſeruimus manus: credite mihi experto, quantus attollat clypeum, quo impetu vibret haſtam. Si terra Idæa produxiſſet duos tales viros præter eum; Trojanus prior intuliſſet bellum urbibus Argivis, & Græcia doleret mutatis fatis. Quamdiu tardatum eſt circa muros pertinacis Trojæ: victoria Græcorum ſubſtitit manu Hectoris & Æneæ, & retro tulit pedem in decimum annum. Ambo erant *illuſtres animis, ambo bellicâ fortitudine: iſte ſuperior* erat *religione. Dextræ* veſtræ *conveniant in fœdera, ſiquidem* id *conceditur: ſed cavete, nec arma veſtra congrediantur* cum illius *armis. Audiviſti ſimul, rex optime regum, & quæ ſint* ejus *reſponſa, & quis ſit* ejus *ſenſus* de *tanto bello.*

NOTÆ.

270. *Conjugium, &c.*] *Conjugem* Ægialeam, ſupra, v. 243. *Calydona,* urbem Ætoliæ, quam Diomedes & avito jure poſſidebat, & armis domuerat, Æ. 7. 306.

272. *Socii amiſſi, &c.*] Circa promontorium Apuliæ Garganum, inſulæ ſunt, non duæ, ut ait Strabo, ſed quinque: *Diomedeæ* ab antiquis dictæ: harum maxima nunc *Tremiti.* Illic Diomedis ſocii in aves finguntur commutati: vel ob iram Veneris, vivo adhuc Diomede, ut aiunt Virgilius & Ovidius Metam. l. 14. 494. vel ob dolorem amiſſi morte Diomedis, ut innuere videtur Strabo aliique. Has aves in his tantum inſulis reperiri ait Plinius, l. 10. 44. eaſque dentes habere, colore eſſe candidas, infeſtas advenis præterquam Græcis. Joannes Meurſius ait eaſdem eſſe quæ Græcis dicuntur ἐρωδιοὶ, Latinis *ardeæ,* Gallis *herons.* Plinius facit *fulicarum* ſimiles. Ovidius non *cycnos* quidem, ſed cycnis proximas.

276. *Cœleſtia corpora.*] Venerem in vola manus Diomedes vulneraverat. Iliad. 5. v. 335. Martem in imo ventre, v. 857.

280. *Latorve malorum.*] Græcâ formâ, ſupra, v. 126.

283. *Contulimuſque manus, &c.*] Adulatur hic heroi ſuo Virgilius: quanquam enim adverſus Diomedem ſterit, Iliad. 5. 225. tamen huic minime fuiſſe parem conſtat ex eo, quod ab eodem in coxa vulneratus ictu lapidis fuit, fuiſſetque adeo interfectus, niſi Venus auxilio filii adfuiſſet, v. 311.

284. *In clypeum aſſurgat.*] Ipſe attollat clypeum ſuum. Sic Æ. 12. 729. *Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem, & ferit.*

285. *Idæa terra.*] *Troas,* ubi mons *Ida,* Æ. 2. 801. *Inachias,* Argivas, Æ. 7. 286. *Dardanus,* Trojanus, Æ. 1. 239.

Vix

Vix legati ea dixerant: *& varium murmur diffuſum eſt per ora turbata Italorum: veluti quando ſaxa coërcent fluvios torrentes; tunc obſtructo alveo murmur editur, & propinquæ ripæ fremunt aquis ſtrepitantibus. Statim atque animi ſedati & ora tumultuantia compoſita fuerunt; rex precatus Deos incipit è ſummo ſolio: equidem, ô Latini, & cuperem, & utilius fuiſſet deliberare prius de ſumma rerum: non* vero *convocare concilium tali tempore, cum hoſtis premit muros. Facimus bellum difficile, ô cives, cum ſtirpe Deorum, & hominibus invictis: quos nullæ pugnæ debilitant, &* qui etiam *ſuperati non poſſunt abſtinere ab armis. Si conſtituatis aliquam ſpem in exercitu Ætolorum advocato, deponite* eam: *unuſquiſque* ſit *ſibi* ſua *ſpes; ſed videtis, quam tenuis ſpes illa ſit. Quo caſu rerum noſtrarum cætera concuſſa jacent, omnia* denique *ſunt ob oculos & in manibus veſtris. At neminem accuſo: fuit* vobis *fortitudo, quæ potuit eſſe maxima: pugnatum eſt tota mole regni. Itaque exponam, quis ſenſus jam ſit incertæ menti* meæ, *& oſtendam paucis* verbis: *advertite animos. Eſt mihi vetuſtus ager, vicinus fluvio Tyrrheno,*

Vix ea legati: variuſque per ora cucurrit
Auſonidûm turbata fremor: ceu, ſaxa morantur
Cum rapidos amnes; clauſo fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, & trepida ora quie-
Præfatus Divos ſolio rex infit ab alto: (runt;
Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe, Latini,
Et vellem, & fuerat melius: non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obſidet hoſtis.
Bellum importunum, cives, cum gente Deorum,
Invictiſq; viris, gerimus: quos nulla fatigant
Prælia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem ſi quam accitis Ætolûm habuiſtis in armis,
Ponite: ſpes ſibi quiſque; ſed, hæc quam anguſta,
Cætera quâ rerum jaceant perculſa ruinâ, (videtis.
Ante oculos interq; manus ſunt omnia veſtras.
Nec quemquã incuſo: potuit quæ plurima virtus
Eſſe, fuit: toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo, quæ ſit dubiæ ſententia menti,
Expediam; & paucis, animos adhibite, docebo.
Eſt antiquus ager, Tuſco mihi proximus amni,

NOTÆ.

301. *Præfatus Divos.*] Notat Turnebus veteres, præcipue Romanos, id ſolemne habuiſſe; ut antequam verba publice facerent, Deos precarentur: & frequenter orationum exordia ab invocatione Deorum ſumerent. Talia fuere exordia omnia Catonis; talia Ciceronis ac Demoſthenis nonnulla.

302. *Ante equidem.*] ORATIO Latini duas habet partes. I. Exponit hoſtilium virium magnitudinem cui ſuarum tenuitatem opponit. II. Proponit conditiones pacis tres: aut terras Æneæ aſſignandas, ſi fœdere hic velit; aut naves ædificandas, ſi malit aliò abire; denique oratores ad eum mittendos cum regiis muneribus.

305. *Cum gente Deorum.*] Æneas à Jove per Venerem ortus: Trojana gens à Jove per Dardanum, Æ. 1. 239.

308. *Ætolûm.*] Diomedis ſociorum, in Apulia ſedentium, ſupra, v. 243.

316. *Eſt antiquus ager, &c.*] Duplex eſt de hujus agri ſitu opinio. I. Donatus, quem ſequitur Cluverius, agrum illum metitur ad litus maris: à Circæo monte, qui terminus fuit Latii, tempore Tarquinii ſuperbi, orientem verſus, ad uſque Tyberim, qui terminus Latii fuit ad occidentem. Firmat inde hanc opinionem Donatus, quod Tuſcos dicat aliquando ſedîſſe circa Uſentem fluvium, huic monti Circæo vicinum; hunc itaque *Tuſcum* fluvium hic à Virgilio appellari: deinde quod conſtet apud omnes; *Rutulos*, Turno ſubditos, ſpatio illo contentos fuiſſe; & *Aruncos* montem Circæum proxime attingere; & *pinetum*, ſeu locum pinu conſitum, circa Circæum eſſe. At tribus ex capitibus minime probabilis hæc ſententia videtur mihi. Primo, quod per *Tuſcum amnem* à Virgilio ſemper intelligatur Tyberis, G. 1. 499. Æ. 8. 473. Æ. 10. 199. Secundo, quod ager ille ſic extenſus complecteretur regnum univerſum Turni, cujus anguſtias deſcripſimus, Æ. 7. 795. immo & multo latiora ſpatia: at quantumvis dicantur Rutuli fuiſſe Latinis conjuncti, aut etiam ſubditi; certe veroſimile non eſt, Latinum regem homini extero regnum obtuliſſe, quod conſanguinei Turni ditionem totam abſorberet. Tertio, cum urbs Laurentum, caput Latinæ ditionis, in qua tum concilium habebat Latinus, à Tyberi vix diſtaret leucis tribus, ſive millibus paulo plus ſeptem; & reliqua agri illius pars ad uſque Circæum millia pluſquam quadraginta haberet ad orien-

Longus

Longus in occaſum, fines ſuper uſque Sicanos.
Aurunci Rutulique ſerunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum: & fœderis æquas
Dicamus leges, ſocioſque in regna vocemus.
Conſidant, ſi tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſſuntque ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipſi numerumque modumque carinis
Præcipiant; nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, paciſque manu prætendere ramos:
Munera portantes eboriſque, aurique talenta,
Et ſellam regni trabeamque inſignia noſtri.
Conſulite in medium, & rebus ſuccurrite feſſis.

protenſus in occidentem, ultra terminos Siculos. Aurunci & Rutuli colunt, & verſant aratro colles aſperos, & utuntur ſteriliſſimis eorum locis ad paſcua. Tota illa regio, & tractus pineus alti montis detur amicitiæ Trojanorum: & ſtatuamus juſtas conditiones fœderis, & admittamus eos ſocios in regnum noſtrum. Quieſcant illic, ſi tanta eſt cupiditas, & ſtruant urbes. Si vero voluntas eſt ipſis adire alias regiones & alios populos, & ſi poſſunt abire è terra noſtra: ſtruamus ipſis ligno Italico viginti naves, aut plures ſi poſſint implere: tota materies jacet prope aquas: ipſi præſcribant numerum & formam navium; nos ſuppeditemus æra, operam, & nautica omnia. Inſuper placet, centum oratores Latinos è præcipuo genere ire, ut exponant Trojanis mea *dicta, & jungant fœdera:* & placet eos *præferre manibus ramos pacificos, portantes dona eboris, & talenta auri, & ſellam & togam, notas noſtri imperii. Vos deliberate in commune, & ſubvenite rebus fractis.*

NOTÆ.

tem: ſane ager ille dici non potuit à Latino *longus in occaſum*; ſed omnino *longus in ortum*. II. Servius, quem ſequor, agrum metitur ab urbe Laurento Tyberim verſus, quo fere loco Trojam ſuam novam Trojani jam condiderant. Atque ita erit *Tuſco proximus amni*, nempe Tyberi: erit *longus in occaſum*, ſive ad occaſum Laurenti urbis: immo, ne anguſtiæ agri objiciantur, ultra Tyberim in occaſum porrigitur; ſiquidem *Siculi* primi omnium Italiæ incolæ, qui deinde *Sicani* dicti ſunt, ultra Tyberim multas antiquitus tenuerunt urbes, in quibus numerat Dionyſius, *Alſium*, & *Care*, in eodem tractu maritimo ultra Tyberim. Igitur erit ager ille, *longus fines ſuper uſque Sicanos*, id eſt, uſque ad fines illos, quos veteres Siculi tenebant, priuſquam à Pelaſgis & Aboriginibus inde pulſi, *Sicaniam* inſulam occuparent, unde *Sicani* dicti ſunt, Æ. 7. 795. Quin etiam *Aurunci Rutulique ſerere* potuerunt: non veri quidem *Rutuli*, qui fixerant ſedem ad orientem Laurentinæ ditionis, Æ. 7. 795. nec veri *Aurunci*, qui ſuam fixerant ultra Circæum, Æ. 7. 54. Sed quædam eorum reliquiæ, quæ circa Tyberim remanſerant: hunc enim tractum à Tyberi ad Circæum variis temporibus varios habuiſſe colonos, qui ſeſe invicem alias in regiones expulerint, teſtatur Plinius, l. 3. 5. *Latium antiquum, à Tyberi Circeios uſque, obſervatum eſt millium paſſuum quinquaginta longitudine. Colonis ſæpe mutatis, tenuere alii aliis temporibus: Aborigines, Pelaſgi, Arcades, Siculi, Aurunci, Rutuli.*

326. *Italo robore.*] *Robur*, pro quocumque duriore ligno ſumitur, G. 1. 162.

329. *Navalia.*] Vulgo *navale*, locus eſt ubi ſtant naves. Hic, vel locus eſt ubi ædificantur: vel, ut ait Servius, ligna quibus ædificantur: vel potius inſtrumenta omnia, quæ ad navium fabricam pertinent. De *talentis*, Æ. 5. 112.

334. *Sellam, &c.*] *Sellam curulem:* ita dictam deinde à Romanis, non quod à *Curibus* Sabinis inventa eſſet, nam Florus teſtatur Tarquinium Priſcum ab Etruſcis eam accepiſſe; ſed omnino *à curru:* nam vetus auctor apud Gellium l. 3. 18. teſtatur, *Senatores, qui curulem magiſtratum geſſiſſent, curru ſolitos honoris gratia in curiam vehi: in quo curru ſella eſſet ſupra quam conſiderent, quæ ob eam cauſam curulis appellaretur.* Utebantur autem eâ reges primo, tum conſules, cenſores, prætores, & ædiles curules: hanc etiam Romani regibus amicis muneris loco mittebant, ut Porſennæ apud Dionyſium, Maſiniſſæ apud Appianum & Livium. Erat illa *eburnea*, ſeu potius cœlato ebore contecta: tum incurvis pedibus, unde à Plutarcho in Mario dicitur ἀγκυλόπους, *incurvipes*. De *tralea*, togâ regiâ & conſulari, Æ. 7. 188.

335. *Conſulite in medium.*] Id quod eſt in communem utilitatem, G. 1. 127. *In medium quærebant.*

Tum

Tum idem Drances infestus, quem gloria Turni pungebat occultâ invidiâ & stimulis acerbis: abundans divitiis, & abundantior eloquentiâ, sed manus ejus erat iners ad bellum: tamen *reputabatur non vanus auctor* in *consiliis: potens factionibus: maternus splendor dabat illi genus illustre, à patre habebat ignotum* genus: *surgit, & accusat his verbis* Turnum, *augetque invidiam: suades, ô bone rex, rem ignotam nemini, nec indigentem voce nostra. Omnes fatentur se cognoscere quid postulet fors gentis* nostræ, *sed verentur dicere. Concedat licentiam loquendi & deponat timorem* ille, *cujus propter omina adversa & funesta studia (dicam enimvero, quamvis mihi comminetur arma & necem) videmus tot lumina ducum periisse, & urbem universam jacere* in *dolore: dum* ille *oppugnat castra Trojana confidens fugæ, & dum armis minatur cælo. Unum præterea, optime regum, unum addas istis muneribus, qua multa imperas ferri & dici Trojanis: nec vis cujusquam te impediat, quominus,* cum *sis pater, tradas filiam illustri genero & splendidis nuptiis, & confirmes hanc pacem perpetuo fœdere. Quod si tanta formido* Turni *occupat animos & pectora* nostra; *obsecremus ipsum & precemur ab ipso veniam:* precemur, *ut permittat regi, & relinquat patriæ jus suum.*

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliquâ invidiâ stimulisque agitabat amaris:
Largus opum, & linguâ melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens: genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat:
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis, ô bone rex. Cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum moresque siniſtros,
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemq; minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamq; videmus
Consedisse urbem luctu: dum Troia tentat
Castra fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias: nec te ullius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero dignisque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas:
Quod si tantus habet mentes & pectora terror;
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso;
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.

NOTÆ.

339. *Futilis.*] Vanus, loquax, inutilis, nihil continens, qui sibi credita statim effundit. Translatio est, juxta Servium, Donatum, Lactantium, à vase *futili* dicto: cujus os latum & patulum, fundus angustus & acutus erat: ita ut in terra depositum stare non posset, sed statim in latus effunderetur. Hoc utebantur in sacris Vestæ, quia iis sacris aquam in terra deponi nefas erat.

340. *Seditione.*] Factionibus, captandis vulgi animis.

343. *Rem nulli obscuram, &c.*] ORATIO Drancis quinque habet partes. I. Dicit, omnes ideo tacere, quia Turnum timent. II. Unum se profitetur ex omnibus audacter in Turnum dicere pro republica, quam ille temeritate ac fugâ suâ pene evertit. III. Censet pacis conditionibus cæteris hanc etiam adjiciendam, ut Lavinia conjux Æneæ detur. IV. Orat Turnum, ne patiatur privati commodi rationes publicis rationibus obstare. V. Denique orat, ut si bello abstinere nolit, privatam contentionem, non publico periculo, sed privato certamine dirimat: quod ab Æneа proponitur.

345. *Dicere mussant.*] *Mussare*, est *muto* proximum esse; submissâ & parum distinctâ voce, quasi timide ac dubitanter loqui; *obmurmurare.* Hic *timere, vereri.*

347. *Cujus ob auspicium.*] Quia bellum administratur nutu & auspiciis Turni; non Latini, qui rerum habenas eam in rem deposuerat, Æ. 7. 600. & forte felicioribus auspiciis bellum suscepisset, si suscipiendum duxisset.

351. *Fugæ fidens.*] Carpit fugam Turni: cum à Junone, non tamen sponte, subductus est è pugna, Æ. 10. 659. De *hymenæis*, nuptiis, G. 3. 60.

359. *Cedat, &c.*] Si adeo Turnum timemus, ut nullus ausit de eo conqueri: ne queramur, ne vi agamus; sed precemur ipsum, saltem sinat, ut rex & patria rei communi libere consulant pro suo jure.

Quid

Quid miſeros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & cauſa malorum!
Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes,
Turne, ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis, & eſſe
Nil moror, en ſupplex venio: miſerere tuorum:
Pone animos, & pulſus abi: ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes & deſolavimus agros.
Aut ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis: & ſi adeo dotalis regia cordi eſt;
Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et jam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aſpice contra,
Qui vocat.
Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, tibi ſemper copia fandi,
Tunc cum bella manus poſcunt: patribuſq; vocatis
Prim⁹ ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant; dum deſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance: tot quando ſtragis acervos
Teucrorũ tua dextra dedit, paſſimq; trophæis
Inſignis agros. Poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longe ſcilicet hoſtes

Cur toties propellis miſeros cives in manifeſta pericula? ô tu qui es Latinis origo & cauſa calamitatum illarum! nulla eſt ſalus in bello: omnes flagitamus à te pacem, ô Turne, & ſimul pignus certiſſimum pacis Laviniam. *Ego, quem tu exiſtimas tibi infenſum, & vero non curo eſſe, ecce primus accedo ſupplex: miſereſce tuorum, depone iram, & ejectus recede. Satis vidimus cædium, fugati* ab Æneâ, *& ſatis vaſtavimus arva ſpatioſa. Aut ſi gloria* te *excitat, ſi continet pectore tantas vires, ſi denique tibi chara eſt* hæc *aula* quam ambis *in dotem, aude, & ſecurus oppone pectus adverſum contra hoſtem. Nempe, ut uxor regia detur Turno, nos fundamur campis, animæ ignobiles, turba inſepulta & inteſtata. Nunc vero tu, ſi eſt tibi virtus ulla, ſi habes quicquam patriæ fortitudinis, converte ex adverſo* illum *qui te appellat. Violentia Turni accenſa eſt his verbis: dat gemitum, & emittit è profundo pectore verba iſta: ſemper quidem, ô Drance, copioſa tibi eſt facultas loquendi, tunc cum bella exigunt opus: & ſenibus convocatis primus interes: ſed aula non eſt implenda veris, quæ magnifica excidunt tibi impune; dum propugnacula murorum colaverit hoſtem, nec foſſæ redundant ſanguine. Itaque tona* vi *eloquentiæ,* quod tibi *conſuetum* eſt; *& tu, ô Drance, accuſa me timoris: quandoquidem tua manus edidit tot cumulos cadaverum Trojanorum & paſſim illuſtras campos trophæis. Licet* tibi *explorare, quid valeat virtus ardens: ſcilicet hoſtes*

NOTÆ.

372. *Inhumata infletaque turba.*] Privata funebri honore: quod apud veteres miſerrimum fuit, Æ. 6. 325.

375. *Qui vocat.*] Supra, v. 115.

378. *Larga quidem, &c.*] ORATIO Turni duas habet partes præcipuas, quarum prima refellit Drancem; ſecunda caput, de quo deliberatur, attingit. I. Refellit criminationem temeritatis & fugæ, primo vanam Drancis eloquentiam per ironiam illudendo; ſecundo commemorando facta ſua, cædem Evandri, Bitiæ, &c. II. Timorem Drancis de Trojanorum virtute conceptum elevat, ironice exaggerando: aitque, nunc Græcos ipſos, Achillem, Diomedem, coram Trojanis trepidare; flumina ipſa retro ab iis fugere, &c. III. Simulatum de ſe timorem Dranci adimit, profitendo ſe tam ignavo ſanguine maculari nolle. Atque hæc prima pars orationis eſt. IV. Concedit ad eas pacis conditiones abeundum, ſi res deſperata ſit: quanquam forte mori tum glorioſus foret. V. Oſtendit rem ab eo non eſſe deſperatam, ut potius integra ſit; cum auxilia ſibi multa ſuperſint; cum victoria Trojanis admodum cruenta fuerit, damnumque par; cum adhuc bellum in ortu ipſo ſit atque initio, ideoque facile mutari poſſit fortunæ viciſſitudine. VI. Auxiliis Diomedis, quæ deſunt, opponit auxilia quæ adſunt quamplurima. Meſſapi, Tolumnii, Camillæ. VII. Denique offert ſe pugnæ ſingulari.

385. *Trophæis.*] Supra, v. 7.

Quæ-

non erunt nobis petendi procul: undique circumdant muros. An ibimus contra illos *oppositos* nobis? *cur moraris? an fortitudo bellica semper erit tibi in superba lingua & istis pedibus fugacibus? an ego fugatus sum, o ignavissime? an vero ullus accusabit me* quod *fusus* fuerim: *qui considerabit Tybrim insolatum crescere sanguine Trojano, & universam domum Evandri extinctam esse cum sobole, & Arcadas spoliatos exercitu? Bitias & vastus Pandarus non sic experti sunt me, & mille alii quos uno die victor dejeci ad inferos, clausus muris & circumdatus munimentis hostilibus. Nulla est salus in bello,* ais? *eminare talia, o insane, homini Trojano, aut rebus tuis. Itaque ne desinas commovere omnia magno timore, & extollere potentiam nationis bis superatæ, contra* vero *minuere potentiam Latini. Nunc etiam principes Myrmidonum reformidant arma Trojana? nunc etiam Diomedes, etiam Lariſſæus Achilles? fluvius etiam Ausidus retro fugit mare Hadriaticum?* eodem *ipso* tempore *quo sceleſtus* ille *accuſator ſimulat ſe timidum adverſus meas vires, & exaſperat metu* ſuo *accuſationem* ſuam. *Deſine turbari, nunquam perdes talem animum hac manu* mea: *maneat tecum & ſtet in illo,* tuo *pectore.*

Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? an tibi Mavors
Ventoſa in lingua pedibuſque fugacibus iſtis
Semper erit? (ſum
Pulſus ego? aut quiſquam merito, fœdiſſime, pul-
Arguet? Iliaco tumidum qui creſcere Tybrim
Sanguine, & Evandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris hoſtilique aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello? capiti cane talia demens
Dardanio, rebuſque tuis, proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma
tremiſcunt?
Nunc & Tydides, & Lariſſæus Achilles?
Amnis & Hadriacas retro fugit Aufidus undas?
Vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis ſcelus: & formidine crimen acerbat.
Nunquã animã talem dextra hac, abſiſte moveri,
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.

NOTÆ.

394. *Evandri procubuiſſe domum.*] Occiſo Pallante ab ipſo Turno, Æ. 10. 442.

396. *Bitias & Pandarus.*] Portæ Trojanæ cuſtodes, quos interfecit Turnus cum in eam urbem inſiluit, Æ. 9. 708. & ſequentibus.

399. *Capiti cane, &c.*] *Canere*, vatum proprium eſt, & futura prædicentium: & ſenſus eſt: jacta infauſtum illud omen in Trojanos, in te ipſum; quod nempe nulli, neque his, neque tibi per bellum ſalus ſit.

402. *Bis victa.*] Primum ab Hercule, deinde à Græcis, Æ. 3. 476.

403. *Nunc & Myrmidonum, &c.*] Ironice metus inanitatem exaggerat. Dic, ut nobis timorem incutias, Myrmidonas, Diomedem, Achillem timuiſſe arma Trojana: qui nunquam illa timuerunt. *Myrmidones*, Theſſali vel Ægineteæ, Achillis milites, Æ. 2. 7. *Phrygia*, ubi Troas, Æ. 1. 385. *Tydides*, Tydei filius Diomedes, ſupra, v. 243. *Lariſſæus Achilles*, Theſſalus, Æ. 2. 197.

405. *Amnis & Hadriacas, &c.*] Dic ipſos etiam fluvios, Trojanorum metu, retro aquas egiſſe. *Ausidus*, nunc *Lofanto*, fluvius Italiæ in Hirpinis naſcens, inter Apuliam, Dauniam, & Peucetiam, in mare Hadriaticum fluens, celebris Cannenſi prælio, quo circa ejus oſtia Romani ab Annibale victi ſunt. *Hadriacum*, vel *Hadriaticum*, vel *Hadrianum* mare, vel *Hadria*, pars eſt mediterranei maris: à promontorio Salentino, quod ſuperius eſt Italiæ cornu, in ſinum influens, Italiamque ad ſeptentrionem alluens, unde *mare ſuperum* vocatur. Huic nomen ab *Hadria* urbe & fluvio in tractu Veneto, ſupra Padi oſtia, ſub extremum ſinum, ad latus occidentale: nunc dicitur ſinus ipſe *Golfe de Veniſe*, ab urbe Venetiis. Scribitur, vel ſine aſpiratione *Adria*; vel, ut in pleriſque omnibus antiquitatis monumentis, cum aſpiratione *Hadria*.

407. *Artificis ſcelus.*] Pro *ſceleſto artifice*. Sic apud Comicos frequenter. Terent. Andr. 3, 5. 1. *Ubi illic ſcelus eſt, qui me perdidit?* Crimen item, pro criminatione ſeu accuſatione, ſupra, v. 122.

408. *Dextrâ hac.*] Quæ conſuevit ſortes occidere, non ignavos. Sic Cæſar ad Metellum,

Nunc

Nunc ad te & tua, magne pater, consulta revertor.
Si nullam nostris ultra spem ponis in armis; 411
Si tam deserti sumus, & semel agmine verso
Fundit⁹ occidimus, neq; habet fortuna regressum.
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
Quamquam ô! si solitæ quicquam virtutis adesset:
Ille mihi ante alios, fortunatusque laborum, 416
Egregiusque animi; qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humũ semel ore momordit.
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ populique supersunt; 420
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine, sunt illis sua funera, parque per omnes
Tempestas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variusque labor mutabilis ævi 425
Rettulit in melius: multos alterna revisens
Lusit, & in solido rursus fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?
At Messapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi misere duces: nec parva sequetur 430
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florentes ære catervas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumq; bonis communibus obsto:
Non adeo has exosa manus victoria fugit, 436
Ut tantâ quicquam pro spe tentare recusem.

Jam redeo ad te & ad tuam deliberationem, ô magne pater. Si nullam deinceps constituis spem in nostris armis; si sumus tam destituti, & omnino periimus ob exercitum semel fugatum, & si fortuna nullam habet vicissitudinem: precemur pacem, & porrigamus manus exarmatas. Tamen, ô si restaret nobis aliquid virtutis pristinæ ille videretur mihi felix in laboribus, & virtute præstans præcateris; qui, ne cerneret quicquam tale, semel procubuit moriens & momordit ore tellurem. Si vero nobis restant vires, & juventus adhuc illæsa, & urbes ac nationes Italæ ad subsidium; si vero præterea victoria contigit Trojanis cum multo sanguine, si sunt illis suæ mortes, & par clades in omnibus: quare ignavi deficimus in primo ingressu belli? cur tremor invadit membra ante sonitum buccinæ: tempus, & multiplex motus annorum instabilium vertit plurima in melius: fortuna alternatim revisens decepit plurimos, & rursus constituit eos in firmo statu. Ætolus & Arpi non erunt nobis subsidio? sed erit Messapus, & fortunatus Tolumnius, & ductores, quos tot nationes miserunt: nec parvus honos comitabitur congregatos è Latio & campis Laurentibus. Est etiam Camilla, ex illustri gente Volscorum, ducens agmen equitum & turmas fulgentes ære. Quod si Trojani me vocant unum ad pugnam, & id vobis videtur, & tantum noceo publicæ utilitati: victoria non adeo fugit aversata meas istas manus, ut abnuam audere quicquam pro spe tanta.

NOTÆ.

apud Lucanum l. 3. 135. *Haud unquam jugulo se polluet isto Nostra, Metelle, manus; dignum te Cæsaris irâ Nullus honos faciet.*

415. *Quamquam ô! si, &c.*] Si funditus occidimus, petamus pacem: tamen, vel ita quoque, si quicquam haberemus virtutis, deberemus mortem majori felicitati ducere, quàm pacem: ut ille Mezentius, qui ab Ænea occisus est, Æ. 10. sub finem. De forma illa optationis, *Quanquam ô!* Æ. 5. 195.

416. *Fortunatus laborum, Egregius animi.*] Græca locutio, supra, v. 73. *Lata laborum.*

423. *In limine primo.*] Vix dum inito bello.

424. *Ante tubam.*] Antequam decretoria pugna tubarum sonitu indicta sit.

428. *Ætolus, & Arpi.*] Diomedes Argyripæ conditor, supra, v. 243.

429. *Messapus, &c.*] Dux aliquot Etruscorum, invulnerabilis, Æ. 7. 691. *Tolumnius*, augur, qui fœdus disturbabit, Æ. 12. 258. & in eo tumultu occidetur. *Felix* dicitur ob peritiam & felicitatem auguriorum. De *Latio*, & *Laurentibus* agris, Æ. 7. 54, 63. De *Camilla*, duce Volscorum, Æ. 7. 803. & infra, v. 535.

433. *Florentes ære catervas.*] *Fulgentes*: metaphora de qua, G. 2. 6.

437. *Tanta pro spe.*] Vel victoriæ; vel Laviniæ; vel laudis inde colligendæ, quod solus privato periculo communem salutem pepererim.

Ibo

Ibo virtute mea *adversus* Æneam: *quamvis ille pra se ferret magnum ipsum Achillem, & haberet arma paria* Achillei, *fabricata manibus Vulcani. Ego Turnus, nemine majorum inferior virtute, devoveo hanc vitam vobis & Latino socero: Æneas me poscit unum? &* vero *precor, ut poscat* me unum: *potius quam* ut *Drances morte pereat* mecum, *si talis est ira Deorum* ut pereamus; *aut referat* gloriam, *si virtus aut gloria est* hic consequenda. *Illi rixantes differebant hæc inter se de rebus ambiguis: Æneas movebat* loco *castra & exercitum. Ecce nuncius currit magno tumultu per domum regiam, & replet urbem magno metu,* dicens: *Trojanos ordinatos* in *aciem, & exercitum Etruscum descendere è fluvio Tyberi per tota arva. Statim turbatæ* sunt *mentes, & commota pectora plebis, & furor exercitatus non levibus stimulis. Tumultuantes corripiunt arma manibus, juventus fremens flagitat bellum, patres plorant queruntur que tristes: cum ingens clamor effert se undique in aërem* cum *multiplici discordia. Non aliter ac cum forte turmæ avium sederunt in profunda sylva; aut* cum *rauci cycni emittunt cantus in piscoso fluvio Paduæ, inter aquas garrulas. Nempe ô cives, inquit Turnus arreptâ occasione, convocate concilium, & otiosi prædicate pacem:* dum *illi irrumpunt in regnum armati. Nec plura effatus, præripuit se, & celer exportavit* se *ex alta domo. Tu ait, ô Voluse, significa turmis Volscorum* ut *armentur:*

Ibo animis contra: vel magnum præstet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animâ hanc, soceroq; Latino,
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
Devoveo: solum Æneas vocat? & vocet, oro.
Nec Drances potius, sive est hæc ira Deorum,
Morte luat; sive est virtus & gloria, tollat.
Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes: castra Æneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
Instructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamq; manũ totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt, fremit arma juventus,
Flent mœsti mussantq; patres: hic undiq; clamor
Dissensu vario magnus se tolit in auras.
Haud secus atque alto in luco cum forte catervæ
Consedére avium; piscosove amne Paduæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Imo, ait, ô cives, arrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura locutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis:

NOTÆ.

439. *Vulcani manibus.*] Et habebat quidem Æneas, quod ignorabat Turnus, arma Veneris rogatu à Vulcano fabricata, Æ. 8. 370. Quemadmodum Achilles arma item rogatu Thetidis ab eodem obtinuerat, apud Homerum, Iliad. 18. 369.

443. *Nec Drances potius, &c.*] Invitavit Drancem ut secum in hostes irruerit, socius laudis & periculi, v. 389. Nunc orationem quasi retractans ait: Æneas me solum vocat? & vero id opto, potius quam ut Drances aut laudis aut periculi mei particeps sit.

449. *Tyberino, &c.*] Æ. 8. 330. *Teucros,* Æ. 1. 239. *Tyrrhenam,* Æ. 8. 479. *Mussant,* obmurmurant, supra, v. 345.

457. *Amne Paduæ.*] *Padus,* maximum Italiæ flumen, de quo, G. 1. 482. ostiis quidem septem in mare Hadriaticum defertur, sed duobus antiquissimis: quorum septentrionale dicitur *Volana,* hodie *il Po di Volana*; meridionale, *Paduse,* hodie *il Po d'Argenta.* Vocat *stagna,* propter diffusis paludis in morem circa ostia Padi, & variis fossis confluentes aquas. *Amne Paduæ,* ut *urbem Patavi,* Æ. 1. 251.

463. *Maniplis*] *Manipulus* erat certus militum numerus, qui sub eodem signo pugnabat. Erat Romuli tempore militum centuria; postea duas centurias cepit. Sic dicitur, ex Varrone, quia *minima manus* sive turbo militum erat: ex Vegetio, quia *junctis manibus*, id est, simul pugnabant: melius ex Ovidio, Aurelio Victore, Donato, &c. quia pro signis & Aquilis, Romuli tempore, habuerunt fasciculos fœni, perticâ suspensos: fasciculi autem illi dicuntur *manipuli,* quod manum impleant.

Duc,

Duc, ait, & Rutulos: equites Meſſapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant:
Cætera, quà juſſo, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota diſcurritur urbe.
Concilium ipſe pater & magna incepta Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt.
Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ultro
Dardanium Ænean, generumque aſciverit urbi.
Præfodiant alii portas, ut ſaxa ſudeſque
Subjiciunt: bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina. Tum muros variâ cinxere coronâ,
Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Necnon ad templum ſummaſque ad Palladis arces
Subvehitur magnâ matrum regina catervâ,
Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
Cauſa mali tanti, atq; oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum ture vaporant.
Et mœſtas alto fundunt de limine voces:
Armipotens belli præſes, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipſum
Pronum ſterne ſolo, portiſq; effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in prælia Turnus:
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat ſquamis, ſuraſque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc: lateriq; accinxerat enſem,
Fulgebatque altâ decurrens aureus arce:
Exultatque animis, & ſpe jam præcipit hoſtem.

duc etiam Rutulos: Meſſape, & Coras cum fratre, explicate per agros equites in armis. Pars defendant ingreſſus urbis, & occupent turres: reliquæ multitudo ferat arma mecum, qua parte *juſſero. Confeſtim ex urbe tota curritur ad muros. Ipſe pater Latinus abrumpit concilium & magna exorſa, & turbatus luctuoſo tempore, differt* ea in aliud: *& accuſat ſe plurimum; quod non ultro admiſerit & urbi adoptaverit generum, Trojanum Æneam. Alii faciunt foſſas* ante *portas, aut ſupponunt ſtipites & ſaxa: rauca tuba dat ſignum ſanguineum* ad *pugnam. Tunc matronæ & pueri circumdederunt muros multiplici cœtu: extrema neceſſitas invitat omnes. Regina quoque* cum *ingenti comitatu matrum vehitur ad templum & ſupremam arcem Palladis, portans munera: & prope comes* eſt *Lavinia puella, cauſa tantæ calamitatis, & ſubmittens formoſos oculos. Matres ſequuntur, & implent templum vapore turis, & è porta ſublimi emittunt voces luctuoſas: ô virgo Tritonia, potens* in *armis, præſidens bello, rumpe* tua *manu arma Trojani prædatoris, & dejice illum humi præcipitem, & diſturba ſub altis portis. Turnus ipſe ardens armatur ad pugnam: & jam armatus* ſecundum *loricam Rutulam* erat *aſper areis ſquamis & texerat auro tibias, adhuc detectus* ſecundum *caput: & alligaverat gladium lateri: & ſplendebat aureus exiliens è ſumma arce: & geſtit animo, & ſpe jam præoccupat hoſtem.*

NOTÆ.

464. *Equites Meſſapus.*] Sic interpungimus, poſt Servium & Donatum: ut Voluſus ducat Rutulos, & ſimul moneat Volſcos ut ſub ducibus ſuis pugnæ ſe parent; Meſſapus vero, Coras, & ejus frater Catillus, de quibus, Æ. 7. 672. ducant equites. *Meſſapus*, nominativus eſt pro vocativo, ut Æ. 8. 77. *Heſperidum fluvius regnator aquarum Adſis*, &c. Æ. 1. 192. *Socer arma Latinus habeto.*

467. *Juſſo.*] *Juſſero.* Sic frequenter in duodecim tabulis, apud Cicer. de legibus, &c: *præcepſis*, pro *præceperis: rupſis*, pro *ruperis: rapſis*, pro *rapueris.* Sic *faxo*, pro *fecero*; *faxim*, pro *fecerim.* Turnebus, l. 15. c. 15.

477. *Palladis arces.*] Templa Palladis vulgo in arcibus, quia Pallas inventrix dicitur arcium, Ecl. 2. 61. *Pallas quas condidit arces Ipſa colat.* Dona ferunt ipſi, *peplum*, Æ. 1. 484. Cultum vero Palladis reliquorumque Deorum Laurentes à Græcis acceperant, qui frequentes conſederant in meridionali Italiæ parte, quæ inde diu *magna Græcia* dicta eſt.

483. *Armipotens Tritonia.*] Palladis nomen, Æ. 2. 171. Præſes autem fuit urbium, artium, belli, &c. De *Phrygia*, ubi Troas, Æ. 1. 385.

488. *Squamis ahenis, &c. Suras, &c.*] De *ſquamis* loricæ corio ſuperadditis, Æ. 3. 467. *Sura*, pars eſt tibiæ carnoſa, quæ cum toto crure ocreis veſtitur.

Qualis equus poſtquam ruptis retinaculis fugit ſtabula, demum liber & fruens patente campo: ille aut vadit ad paſcua & greges equarum; aut ſolitus lavari noto fluvio aqua exilit, & collo alte erecto petulans fremit; & crines errant per collum & per humeros. Cui Camilla, ſequente turma Volſcorum, obvia occurrit, & regina deſcendit ex equo ſub ipſis portis: quam tota turma imitans deſcendit ad terram relictis equis: deinde Camilla dicit ipſa: Turne, ſi animus generoſus habet jure aliquam in ſe confidentiam, audeo & polliceor obſtare exercitui Trojanorum, & ſola procedere obvia adverſus equites Etruſcos. Permitte me experiri manu prima diſcrimina pugnæ: tu pedes mane ad muros, & tuere urbem. Turnus reſpondet ad iſta, hærens oculis in terribili puella: ô virgo, gloria Italiæ: quas conabor dicere, quas referre tibi gratias? ſed jam, quandoquidem animus ille tuus eſt ſupra omnia pericula, divide mecum periculum. Ut fama & miſſi obſervatores faciunt fidem, Æneas callidus præmiſit equites levis armaturæ, qui vaſtarent agros: ipſe, accelerans per deſerta alta montis ſuperato jugo, accedit ad urbem. Meditor inſidias belli, in curva ſemita ſylvæ, ut occupem militibus armatis anguſtias bifidas. Tu, ſignis conjunctis, occurrere equitatui Etruſco. Meſſapus ardens erit tecum, & caterva Latina, & turma Tiburtina: ſume tu quoque munus ducis. Sic dixit, & ſimilibus verbis animat Meſſapum, & duces ſocios ejus ad pugnam: & ipſe vadit in hoſtem. Eſt vallis flexu ſinuoſo, apta fraudibus & inſidiis belli: quam nigra latera premunt utrinque ſpiſſis foliis: trames parvus ducit illuc,

Qualis, ubi abruptis fugit præſepia vinclis,
Tandem liber equus, campoque potitus aperto;
Aut ille in paſtus armentaque tendit equarum;
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectiſque fremit cervicibus alte
Luxurians, luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portiſque ab equo regina ſub ipſis
Deſiluit: quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis: tum talia fatur:
Turne, ſui merito ſi qua eſt fiducia forti,
Audeo & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerva.
Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Quaſve referre parem? ſed nunc eſt omnia quando
Iſte animus ſupra, mecum partire laborem.
Æneas, ut fama fidem miſſique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo properans adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite ſylvæ,
Ut bivias armato obſidam milite fauces:
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis.
Tecum acer Meſſapus erit turmæque Latinæ,
Tiburtique manus: ducis & tu concipe curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in prælia dictis
Hortatur, ſocioſque duces: & pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu vallis accommoda fraudi
Armorumq; dolis: quam denſis frondibus atrum
Urget utrinque latus: tenuis quo ſemita ducit,

NOTÆ.

498. *Volſcorum acie.*] Qui jam vocati à Turno per Voluſum fuerant, v. 463. De *Camilla*, eorum duce, infra, v. 535. De *Volſcis*, Æ. 7. 803. De *Tyrrhenis*, Æneæ ſociis, Æ. 8. 479.

515. *Furta ... belli.*] *Inſidias:* dicitur quippe *furtum*, quicquid clam fit. Æ. 5. 588.

Convexo.] *Concavo*, aut ſaltem *curvo*, Æ. 1. 314.

517. *Tyrrhenum equitem.*] Qui præmiſſus erat ab Ænea, per planos campos.

518. *Meſſapus erit, &c.*] Cum equitibus aliquot *Etruſcis*, quorum dux erat, Æ. 7. 691. *Turma Latina*, ſive *Rutula*, ſub Voluſo, ſupra, v. 464. *Tiburti manus*, ſub Catillo & Cora, ſupra, v. 465. Æ. 7. 670.

522. *Vallis accommoda.*] *Vallis* ultimam brevem hic producit propter cæſuram, Servius tamen legit antiquo nominativo, *valles*.

Anguſtæ-

Anguſtæq; ferunt fauces, adituſque maligni
Hanc ſuper, in ſpeculis ſummoq; in vertice montis,
Planities ignota jacet, tutique receptus :
Seu dextrâ lævâque velis occurrere pugnæ ;
Sive inſtare jugis, & grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis notâ fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & ſylvis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis ſacrâque catervâ,
Compellabat, & has triſti Latonia voces
Ore dabat : graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & noſtris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias: neq; enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitâque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno, viresque ſuperbas,
Priverno antiquâ Metabus cum excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Suſtulit exilio comitem, matriſque vocavit
Nomine Caſmillæ, mutatâ parte, Camillam.
Ipſe ſinu præ ſe portans juga longa petebat
Solorum nemorum : tela undiq; ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis ; tantus ſe nubibus imber
Ruperat : ille innare parans, infantis amore
Tardatur, charoq; oneri timet : omnia ſecum
Verſanti, ſubito vix hæc ſententia ſedit.
Telum immane manu validâ quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis & robore cocto ;
Huic natam, libro & ſylveſtri ſubere clauſam,
Implicat, atq; habilem mediæ circūligat haſtæ,
Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur :
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,

& meatus arcti atque ingreſſus difficiles ferunt ad eam. *Super eam, in ſpeculis & in ſupremo cacumine montis, ſternitur planities incognita & perfugium tutum : ſive velis deſcendere* ad *pugnam, à dextra & ſiniſtra* parte ; *ſive imminere è verticibus, & dejicere vaſtos lapides. Juvenis* Turnus *vadit* illuc *per ſpatia itinerum* ſibi *cognita, & occupavit locum, & conſtitit in locis* illis *aſperis. Interim in cœleſtibus ſedibus* Diana *filia Latonæ alloquebatur Opim, unam è comitibus puellis, & è turbâ* ſibi *ſacrâ ; & ore mœſto præferebat hæc verba : O virgo, Camilla vadit ad bellum aſperum, & fruſtra tegitur noſtris armis, dilecta mihi præ cæteris : nam hic amor non novus contigit* mihi *Dianæ, flexitque animum meum improviſâ dulcedine. Metabus, ejectus regno per invidiam & ob potentiam ferociorem, cum exiret è veteri urbe Priverno, fugiens per medias pugnas belli, aſportavit ſociam exilii infantem, & appellavit* eam *Camillam*, de *nomine matris Caſmillæ, mutatâ parte* nominis. *Ipſe ferens* eam *ante ſe* in *ſinu, quærebat longa cacumina ſylvarum ſecretarum : arma infeſta urgebant undique, & Volſci diſcurrebant circumjectis militibus. Ecce* in *medio fugæ, Amaſenus tumens exundabat altis ripis, tanta pluvia effuderat ſe è nubibus : ille meditans enatare, retinetur amore infantis & timet dilecto oneri : agre tandem fixum eſt hoc conſilium* illi, *omnia ſecum ratum expendenti. Alligat filiam incluſam cortice & ſylveſtri ſubere huic* telo, *quod telum grande geſtabat forte manu robuſtâ, firmum nodis & ligno exſiccato* utpote *bellator ; & circumnectit aptam mediæ haſtæ : & evibrans* haſtam *illam grandi dextera, ſic loquitur ad cœlum : Diana virgo, benefica cultrix ſylvarum,*

NOTÆ.

534. *Latonia.*] Diana, Latonæ filia, E. 3. 67.

539. *Ob invidiam.*] Vel ſubditorum in ſe : vel ſuam, ut explicuimus de Mezentio, Æ. 10. 852.

540. *Priverno, &c.*] *Privernum*, urbs Volſcorum, circa Pomptinas paludes & Amazenum fluvium, paucis aliquot leucis à mari diſtans : ejus ruinæ hodie viſuntur juxta opidum *Piperno* : *Amaſenus*, hodie eſt *Teppia*, Æ. 7. 794. in extrema nota. De *Volſcis*, ibidem, & v. 803.

553. *Robore cocto.*] Ligno duriore, ad fumum exſiccato. G. 1. 175. *Et ſuſpenſa focis exploret robora fumus. De robore*, Ibid. 162.

554. *Libro & ſubere.*] *Liber*, cortex interior & tenuis. Hoc *ſuber*, arbor craſſiſſimi ac leviſſimi corticis, *lege*.

Ipſe pater infantis *hanc tibi conſecro famulam : fugit hoſtem per aëra, tenens primùm tua jacula : ô Dea, obteſtor te, accipe hanc tuam, quæ jam creditur dubiis ventis. Dixit* hæc, *& jecit haſtam libratam reducto brachio : aquæ ſonuerunt : fugit miſera Camilla ſuper velocem fluvium in haſta ſtridula. Metabus vero, numeroſâ turbâ jam propius imminente, projicit ſe in flumen, & victor extrahit è glebis herboſis haſtam cum infante*, quæ erat *donum* jam ſacrum *Dianæ. Nullæ urbes exceperunt eum domibus, nullæ muris : neque ipſe ſe ſubdidiſſet iis* ob *aſperitatem* morum *: traduxit vitam paſtoritiam & ſecretis in montibus. Illic inter vepres & inter latebras ſylvarum horridas, alebat filiam uberibus equæ gregalis & lacte ferino, premens ubera in labris filiæ tenellis. Et ſtatim atque infans fixit greſſus primis plantis pedum ; oneravit manus ejus telo acuto, & alligavit arcum ac ſagittas humero parvulæ. Pro aureo* ornatu *capillorum, pro veſtitu pallæ defluentis : pellis tygridis pendet è capite per tergum. Jam tunc libravit manu molli jacula puerilia, & agitavit fundam tereti loro circa caput, & proſtravit gruem Strymoniam vel cycnum candidum. Matres plurimæ in Etruſcis urbibus fruſtra deſideraverunt illam* in *uxorem filiorum* ſuorum *: contenta* cultu *ſolius Dianæ, fovet pudica perpetuum amorem virginitatis & armorum. Vellem* ut *non fuiſſet perculſa* amore *talis belli, aggreſſa oppugnare Trojanos : nunc eſſet mihi dilecta & una è meis comitibus. Age vero, ô Nympha, ſiquidem premitur fatis crudelibus, deſcende cœlo, & adi regionem Latinam, ubi funeſtum prælium miſcetur auſpiciis adverſis.*

Ipſe pater famulam voveo : tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit : accipe, teſtor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum haſtile lacerto
Immittit : ſonuere undæ : rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magnâ propius jam urgente catervâ,
Dat ſeſe fluvio, atq; haſtam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de ceſpite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere : neque ipſe manus feritate dediſſet ;
Paſtorum & ſolis exegit montibus ævum.
Hic natam in dumis interq; horrentia luſtra,
Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, jaculo palmas oneravit acuto :
Spiculaque ex humero parvæ ſuſpendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorſum à vertice pendent.
Tela manu jam tum tenerâ puerilia torſit,
Et fundam tereti circum caput egit habenâ,
Strymoniamque gruem aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum : ſolâ contenta Dianâ,
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud correpta fuiſſet
Militiâ tali, conata laceſſere Teucros :
Chara mihi comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere Nympha polo, fineſque inviſa Latinos,
Triſtis ubi infauſto committitur omine pugna.

NOTÆ.

566. *Donum Triviæ.*] *Camillam :* vel, quam Triviæ quaſi dono ſalvam recipiebat. Vel, quam ipſi Triviæ quaſi donum voverat. *Trivia*, Dianæ nomen, quia colebatur in triviis, Æ. 4. 511.

568. *Manus dediſſet.*] *Conſenſiſſet, ceſſiſſet.* Adagium eſt, ex iis deſumptum, qui pugnâ victi, aut manus ligandas præbent, aut iiſdem protenſis mortem deprecantur.

570. *Luſtra.*] Cubilia ferarum in ſylvis, G. 2. 471.

571. *Armentalis equæ.*] Quæ gregatim in te armenta verſabatur. *Lacte ferino*, equino : nam equum vocavit *ferum*, Æ. 2. 51.

576. *Crinali auro, &c.*] Vel reticulo aureo, quo virgines complecti capillos ſolebant : vel, acu crinali, quâ capilli diſcernuntur : vel, alio quolibet aureo capitis ornatu. *Palla*, pallium muliebre, apertum ac talare. Æ. 9. 616.

580. *Strymoniam gruem.*] Quia frequens eſt id genus circa Strymonem, Macedoniæ fluvium, Æ. 10. 265.

582. *Nurum.*] Uxorem filii, *nu-*

Hæc

Hæc cape,& ultricem pharetrâ deprome ſagittam.
Hac, quicunque ſacrum violarit vulnere corpus,
Tros Italuſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Poſt ego nube cava miſerandæ corpus & arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cœli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruſcique duces, equitumque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas: fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, & preſſis pugnat habenis,
Huc obverſus & huc: tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra celereſque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adverſi campo apparent: haſtaſque reductis
Protendunt longe dextris, & ſpicula vibrant:
Adventuſq; virûm, fremituſq; ardeſcit equorum.
Jamque intra jactum teli progreſſus uterque
Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore,frementeſq;
Exhortantur equos:fundunt ſimul undiq; tela
Crebra nivis ritu: cœlumque obtexitur umbrâ.
Continuo adverſis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaq; quadrupedantum
Pectora pectoribꝰ rumpunt.Excuſſus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbatæ acies: verſique Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troës agunt, princeps turmas inducit Aſylas.
Jamque propinquabant portis: rurſuſque Latini

Accipe hæc, & extrahe è pharetra vindicem ſagittam. Quiſquis læſerit vulnere corpus mihi *dicatum*, ſive fuerit *Trojanus*, *ſive Rutulus, ſimul hâc* ſagittâ *mihi ſolvat pœnas ſanguine: ego deinde nube cava inferam ſepulcro cadaver miſeræ Camillæ & arma non directa, & reſtituam* illam *patriæ.* Sic *dixit* Diana: *at illa* Nympha *delapſa per levem aërem cœli inſonuit, incluſa denſo nimbo* ſecundum *corpus. Sed interim omnis multitudo Trojana accedit ad muros* Laurenti *& duces Tuſci, & omnis acies equitum, diſtincti in turmas* certo *numero: equus ſubſiliens fremit toto campo, & oblectatur converſus arctis habenis huc & illuc: tum campus horreſcit undique ferreis haſtis, & arva reſplendent excelſis armis. Meſſapus quoque, & Latini veloces, & Coras cum fratre & equitatus virginis Camillæ, apparent contra oppoſiti* in *campo: & immittunt longe haſtas brachiis contractis,& conjiciunt ſpicula: & fervet adventus hominum,& hinnitus equorum. Et jam uterque* exercitus *ſteterat, progreſſus intra jactum teli: erumpunt* in *repentinum clamorem, & concitant equos frementes: ſimul ſpargunt undique tela frequentia more nivis: & cœlum tegitur tenebris. Statim Tyrrhenus & ardens Aconteus concurrunt connixi haſtis oppoſitis, & primi magno ſtrepitu faciunt impetum, & feriunt pectora equorum impulſa pectoribus. Aconteus dejectus in modum fulminis, aut molis impulſæ* per *machinam, corruit procul, & effundit vitam in ventos. Exercitus* Latini *confeſtim territi* ſunt: *& latini converſi opponunt* retro *ſcuta, & reflectunt equos ad muros. Trojani perſequuntur, primus Aſylas immittit agmina. Et jam attingebant portas: & iterum Latini*

NOTÆ.

599. *Numero in Turmas.*] *Turmæ*, proprie erant equitum, & capiebant equites vulgo triginta. Æ. 5. 553. in Notis.

604. *Ala Camillæ.*] Vegetius, *Alæ dicuntur equitum*, quod ad ſimilitudinem alarum ab utraque parte protegunt acies. Atque ita ſumitur *ala* apud Virgilium. Oſtendit tamen Lipſius de militia Rom. l. 2. 7. *alas* etiam quandoque de peditibus dici: & vulgo de copiis, ſive equeſtribus, ſive pedeſtribus, ſociorum quæ ad latera aciei collocabantur.

612. *Tyrrhenus.*] Hic non gentile nomen, ſed proprium eſt principis alicujus viri, ex Æneæ aut Tarchontis exercitu.

617. *Præcipitat.*] Pro *præcipitatur.* Ut Æ. 1. 108. *Tum prora avertit*, pro *avertitur.*

619. *Rejiciunt parmas.*] In tergum, ut ſeſe à perſequentium jaculis in fuga defendant. *Par-*

emittunt clamorem, & retorquent colla equorum *facilia. Trojani fugiunt, & revertuntur habenis omnino immissis. Quale* eſt *mare, quando excurrens æſtu reciproco, modo volvitur ad terras, & ſpumans effundit undam ſuper rupes, & perluit ultimas arenas ſinuando ſe; modo cedit retro, præceps & reſorbens ſaxa æſtu convulſa, & deſerit litus fluctu detumeſcente. Bis Etruſci pepulerunt ad urbem Rutulos fugatos: bis iidem fugati reſpiciunt muniendo humeros clypeis. Sed quando commiſſi ad tertiam pugnam, miſcuerunt invicem totos exercitus, & vir elegit virum: tum vero & gemitus morientum* audiuntur; *ac retantur in alto ſanguine, & arma, & corpora & equi moribundi confuſi* in *ſtrage hominum: oritur crudele prælium. Orſilochus, cum timeret aggredi* Remulum, *immittit haſtam* in *equum Remuli, & figit ferrum ſub aure: quo ictu equus furit arrectus, & impatiens plagæ agitat alta crura ſedlato pectore: ille* Remulus *dejectus humi corruit. Catillus* ſternit *Iolam: & magnum animo, magnum corpore & armis* ſternit *Herminium: cui coma flava* erat in *capite aperto, & nudi humeri: nec plagæ terrent* eum, *tam late apertus eſt in ictus: haſta immiſſa huic per latos humeros intremit, & transfixa* cum *dolore incurvat hominem. Spargitur late niger ſanguis: pugnantes edunt ſtrages gladiis, & per plagas quærunt mortem glorioſam. At Camilla pharetrata gaudet in mediis ſtragibus,* quaſi *Amazon, nudata* ſecundum *unam mammam* ad *prælium. Et modo jaciens manu congerit haſtas flexiles, modo indefatigabilis corripit dextrâ manu robuſtam ſecurim.*

Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitúſque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, ſcopuloſq; ſuperjacit undam
Spumeus, extremamq; ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro atque æſtu revoluta reſorbens
Saxa, fugit, littuſque vado labente relinquit.
Bis Tuſci Rutulos egere ad mœnia verſos:
Bis rejecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in prælia, totas
Implicuere inter ſe acies, legitque virum vir:
Tum vero & gemitus morientũ, & ſanguine in alto
Armaque, corporaque, & permiſti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aſpera ſurgit.
Orſilochus Remuli, quando ipſum horrebat adire,
Haſtam intorſit equo, ferrumq; ſub aure reliquit:
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaq; jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura:
Volvitur ille excuſſus humi. Catillus Iolam,
Ingentemque animis ingentem corpore & armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæſaries, nudique humeri: nec vulnera terrent.
Tantus in arma patet. Latos huic haſta per armos
Acta tremit duplicatque virum, transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes: pulchramq; petunt per vulnera mortẽ.
At medias inter cædes exultat Amazon,
Unum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla.
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſet,
Nunc validum dextrâ rapit indefeſſa bipennem.

Spargitur late niger ſanguis: pugnantes edunt ſtrages gladiis, & per plagas quærunt mortem glorioſam. At Camilla pharetrata gaudet in mediis ſtragibus, quaſi *Amazon, nudata* ſecundum *unam mammam* ad *prælium. Et modo jaciens manu congerit haſtas flexiles, modo indefatigabilis corripit dextrâ manu robuſtam ſecurim.*

NOTÆ.

omas, ſcuta brevia, rotunda, & undique *paria.*

636. *Orſilochus, &c.*] Trojanus. *Remulus,* Latinus: alius ab illo Tiburtino *Remulo,* qui moriens phaleras nepoti dederat, Æ. 9. 360. item ab illo Numano Remulo, quem Aſcanius occiderat, ibid. 592.

640. *Catillus, &c.*] Tiburtinus, de quo Æ. 7. 672.

645. *Duplicatque virum.*] Videtur à tergo inter utraſque ſcapulas percuſſus, ita ut in anteriorem partem corpus curvatum, & quaſi plicatum ex ictu fuerit. Alii legunt, *Duplicatque viri transfixa dolorem.* Alii, *Duplicatque, virum transfixa, dolorem.* Prima lectio ſaniſſima, juxta Turnebum. Cujus firmat opinionem illud Ovidii, *Duplicataque vulnere cœco eſt*: Item illud Homeri de Therſite, Iliad. 2. 266. Πλῆξεν, ὁ δ' ἰάνθη, *percuſſit; ille autem incurvabat ſe.*

648. *Amazon.*] *Volſca,* Amazonum tamen more armata; id eſt exuſta mamma dextra, ſiniſtroque latere nudato: ut diximus, Æ. 1. 494.

650. *Denſet.*] Secundæ conjugationis: vel, *denſat,* primæ: Æ. 10. 432. *Bipennis,* ſecuris utrinque acuta, ſupra, v. 135.

Aureus

Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, ſiquando in tergum pulſa receſſit,
Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides: quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, paciſque bonæ bellique miniſtras.
Quales Threiciæ, cum flumina Thermodontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, ſeu cum ſe Martia curru
Pentheſilea refert: magnoque ululante tumultu
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremū aſpera virgo
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumenium Clytio primum patre: cujus apertum
Adverſi longâ traniverberat abiete pectus.

Arcus aureus, & ſagittæ Dianæ ſonant ex humero ejus. *Ipſa quoque verſo arcu defigit ſagittas fugaces, ſi aliquando cedit fugata in tergum.* Sunt *vero circa* eam *ſelectæ ſociæ, & virgo Larina, & Tulla, & Tarpeia intentans æream ſecurim, Italæ* puellæ: *quas ipſa divina Camilla elegit ſibi* quaſi *honorem, famulas* in *bello & bona pace. Quales Thraciæ Amazones, quando legunt fluenta Thermodontis, & pugnant armis pictis: ſive circa Hippolyten, ſive quando bellicoſa Pentheſilea redit* in *curru & magno tumultu ululante muliebres turmæ geſtiunt ſcutis lunatis: ô bellicoſa virgo, quem primum, quem ultimum ſternis haſta? aut quot ſpargis humi corpora moribunda? primo Eumenium patre Clytio: cujus oppoſiti pectus patens tranſfodit longâ* haſtâ ex *abiete.*

NOTÆ.

652. *Arma Dianæ.*] Venatoria: ſagittæ in pharetra, bipennis, haſtilia.

654. *Spicula converſo, &c.*] More Parthorum, quos ea arte celebres diximus, Ecl. 1. 62.

657. *Dia Camilla.*] Græca vox, δῖα *generoſa, præſtantiſſima, divina*; quia Dianæ Deæ conſecrata, ſupra, v. 557. Sic apud Homerum Helena vocatur δῖα γυναικῶν, *præſtantiſſima mulierum.*

658. *Paciſque bonæ, &c.*] Sic plures & ſaniores codices, Pierio teſte. Aliqui tamen habent, *paciſque bonas bellique miniſtras.*

659. *Quales Threiciæ.*] De Amazonum gente ac nomine, Æ. 1. 321, 494. Nunc de patria & ſede. I. Conſtat Amazonum ſedem non fuiſſe in *Thracia* propria & *Europæa*, quæ Macedoniæ confinis eſt; ſed in ſeptentrionali minoris Aſiæ litore, quod Ponto Euxino alluitur: urbemque regiam ab ipſis illic conditam fuiſſe *Themiſcyram*, non longe à Thermodonte fluvio: eiſdemque paruiſſe totum illum tractum, qui deinceps Bithyniam, Paphlagoniam, Cappadociamque complexus eſt. Ita Herodotus, Pauſanias, Diodorus Siculus, &c. II. Conſtat è Zenophonte, Exped. l. 6. tractum illum ipſum tuliſſe quoque *Thraciæ* nomen, nempe *Aſiaticæ*. III. Habemus ex iiſdem auctoribus, præcipue Diodoro, Amazonas, circumflexo Euxini litore tum orientali tum etiam ſeptentrionali, trajectoque Tanai fluvio, maximam Sarmatiæ Aſiaticæ & Europææ ſubegiſſe partem: deinde, cum ab Hercule ac Theſeo nativis in ſedibus bello appetitæ & victæ eſſent, occupato in Libya Hercule, bellum eas Græcis intuliſſe, tranſmiſſo ſcilicet Boſphoro Cimmerio; indeque per Thraciam Europæam, Macedoniam ac Theſſaliam, aperuiſſe ſibi aditum ad ipſam Athenienſium arcem, quam aliquandiu tenuerunt. Tamen hinc pulſæ ſunt à Theſeo, ut probant iis in locis multa, tum Theſei victoriæ, tum Amazonum cladis monumenta: earumque reliquiæ intra priſtinos Pontici litoris fines ſervavere: deinceps formam aliquam imperii, uſque ad Trojani belli tempora; cum Pentheſilea, nativo odio Græcis infeſta, Trojanis auxilium tulit, & ab Achille aut Pyrrho ſub belli finem occiſa eſt. Tum etiam ad uſque Alexandrum magnum perſtitere, ad quem Thaleſtris Amazonas trecentas adduxit ex Diodoro & Q. Curtio.

659. *Thermodontis.*] Legunt quidam *Thermodoontis*, ut *Hippocoontis*: ita ut priores ſyllabæ tres dactylum efficiant. At omnino quadriſyllabum eſt, *Thermodontis*: ubi priores ſyllabæ tres longæ cum ω in ſecunda ſyllaba, quæ ideo breviari non poteſt: ſcribitur enim Θερμώδων, non Θερμόδων· & Cappadociæ fluvius eſt, in oram Euxini meridionalem influens; nunc *Permon.*

661. *Hippolyten.*] Theſei uxor fuit, dicta ab aliis *Antiopa*: ex qua Hippolytum filium ſuſcepit, inſidiis Phædræ novercæ deinde ſublatum. Hanc bello Herculis Amazonico Theſeus, vel dono Herculis acceperat, vel dolo ipſe rapuerat: bello deinde Attico adverſus Amazonas, ab illis pro viro pugnans occiſa eſt. Plutarchus in Theſeo, Diodorus, &c. De *Pentheſilea*, quæ ob virtutem filia Martis credita eſt, Æ. 1. 494.

663. *Lunatis peltis.*] Scutis breviſſimis, in formam Lunæ mediæ præciſis.

667. *Abiete.*] Haſta ex *abiete* arbore, *ſapin.*

Ille corruit vomens fluenta sanguinis, & mordet terram sanguinolentam, & moriens agitat se in sua plaga. Deinde Lirin & Pagasum praterea: quorum alter dum collabens equo succidente retrahit habenas: alter dum succurrit, & porrigit cadenti dextram lentiorem, repente & simul concidunt. Adjicit iis Amastrum Hippota filium: & imminens insequitur propius hastâ, & Tereum, & Harpalycum, & Demophoontem, & Chromim: & quot jacula vibrata manu virgo interstit; tot homines Trojani corruerunt. Ornitus venator procul excurrit in armis insuetis & equo Apulo: cui pellis extracta juvenco pertinaci tegit latos humeros; magnus rictus gutturis & gena lupi cum dentibus candidis operuerunt caput; & sparus rusticus armat manum: ipse excurrit in mediis turmis, & supereminet toto capite. Illa persodit hunc interceptum, non enim difficile erat disturbato agmine: & hostili animo hac ait super illum: existimavisti, O Etrusce, te venari feras in sylvis? venit dies, qui ulciscatur verba vestra fœmineis armis. Tamen referes umbris parentum tuorum gloriam hanc non exiguam, te occisum esse hastâ Camillæ. Continuo occidit Orsilochum & Buten, duo maxima corpora Trojanorum: sed Buten acumine teli transfodit adversum, inter cassidem & thoracem, quâ collum equitantis micat, & quâ parma descendit infra humerum sinistrum; fugiens vero & circumacta magnum in orbem fallit Orsilochum, interius secans gyrum, & persequitur eum qui prius eam persequebatur. Deinde assurgens altius bis impingit validam securim per arma & per ossa huic homini roganti & multum precanti: plaga spargit vultum calido cerebro.

Sanguinis ille vomens rivos cadit atque cruentam
Mandit humũ, morienſq; ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Lirin Pagaſumq; ſuper: quorum alter habenas
Suffoſſo revolutus equo dum colligit; alter
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites pariterque ruunt. His addit Amaſtrum
Hippotaden: ſequiturq; incumbens eminus haſtâ,
Tereaq; Harpalycumq; & Demophoonta Chromimque:
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo;
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta Juvenco
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi cum dentibus albis;
Agreſtiſque manus armat ſparus: ipſe catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verſo)
Trajicit, & ſuper hæc inimico pectore fatur:
Sylvis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Advenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret. Nomen tamẽ haud leve patrũ
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
Protinus Orſilochum & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora: ſed Buten adverſum cuſpide fixit
Loricam galeamque inter, quà colla ſedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto;
Orſilochum fugiens, magnumq; agitata per orbem
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perq; arma viro perq; oſſa ſecurim,
Altior inſurgens, oranti & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.

NOTÆ.

677. *Phrygii.*] Trojani, è Phrygia, Æ. 1. 385.

678. *Equo Iapyge.*] Ex Apulia, quæ *Iapygia* dicta eſt, Æ. 8. 710. & ſupra, v. 247.

682. *Sparus.*] Telum eſt ruſticanum, à *ſpargendo* dictum; hoc fere conſtat. Cujus porro formæ, dubitatur: Feſtus vult parviſſimi generis eſſe jaculum, quod facile ſpargatur; Servius recurvum, in modum pedi paſtoralis.

686. *Tyrrhene.*] *Orte*, è Tyrrhena gente.

688. *Veſtra verba.*] Quibus fortitudinem veſtram intemperanter jactatis. De *Manibus* parentum, G. 4. 469. Æ. 6. 743.

693. *Parma.*] V. 619. *Lacerto*, Æ. 5. 422.

695. *Gyro interiori.*] Breviori ſpatio atque ambitu reflectens ictu, Æ. 5. 170.

Incidit

Incidit huic, ſubitoque aſpectu territus hæſit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebāt.
Iſque ubi ſe nullo jam curſu evadere pugnâ
Poſſe, neque inſtantem reginam avertere, cernit:
Conſilio verſare dolos ingreſſus & aſtu,
Incipit hæc: quid tam egregium, ſi fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cominus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæque accinge pedeſtri:
Jam noſces, ventoſa feret cui gloria fraudem.
Dixit: at illa furens, acrique incenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribuſq; aſſiſtit in armis,
Enſe pedes nudo, purâque interrita parmâ.
At juvenis, viciſſe dolo ratus, avolat ipſe,
Haud mora, converſiſque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferratâ calce fatigat.
Vane Ligur, fruſtaq; animis elate ſuperbis,
Nequicquam patrias tentaſti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu: fræniſq; adverſa prehenſis
Congreditur, pœnaſque inimico à ſanguine ſumit.
Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprenſamq; tenet, pedibuſq; eviſcerat uncis:
Tum cruor & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc nullis hominum ſator atq; Deorū
Obſervans oculis, ſummo ſedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia ſæva
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.

Occurrit illi, & ſtetit ſtupefactus improviſo viſu bellicoſus filius Auni incolæ Apennini, non ultimus Ligurum, quamdiu fata permittebant ei *fallere. Ille autem, cum videt ſe nullo curſu poſſe ſubducere ſe prælio nec expellere Reginam imminentem: incipiens conſulto agitare dolos mente & ſolertiâ, dicit iſta: quid tam illuſtre eſt, ſi* cum ſis *fœmina, confidis equo robuſto? relinque celeritatem* equi, *& propius committe te mecum plana terra, & para te ad certamen pedeſtre: mox cognoſces, cui laus inanis inferet damnum.* Sic *ait; illa vero furens & commota aſperâ indignatione, dat equum ſociæ, & ſtat in armis paribus, pedes & interrita enſe ſtricto atque ſcuto ſplendente. Sed juvenis exiſtimans* ſe *victorem eſſe fraude, aufugit ipſe, nulla* eſt *mora, & abripitur fugax habenis detortis, & talo ferrato impellit velocem equum. Fraudulente Ligur, & fruſtra elate ſuperbo animo: fruſtra calidus adhibuiſti aſtutiam patriam: nec* illa *aſtutia reducet te ſalvum Auno doloſo. Virgo hæc loquitur, & ardens pedibus velocibus prætergreditur curſu equum, & correpto frano oppoſita pugnat, & ſumit, ſupplicium ab hoſtili ſanguine.* Tam facile, *quam facile accipiter, avis dicata Marti, ex alta rupe perſequitur aliis columbam altam in aëre & tenet correptam, & dilaniat unguibus acutis: tunc ſanguis & pennæ evulſæ decidunt ex aëre. Sed genitor hominum & Deorum non quieſcit ſublimis in ſupremo cœlo* quaſi *nullis oculis videns iſta. Pater* ille *excitat ad durum certamen Tarchontem Tyrrhenum, & commovet* ejus *iram non levibus ſtimulis.*

NOTÆ.

700. *Apenninicolæ.*] De *Apennino*, monte Italiæ, Liguriam à ſeptentrione ambiente, Æ. 12. 703. De *Liguria*, Æ. 10. 185. Monet autem Cato Ligures eſſe fallaces.

706. *Fugam.*] Curſum celerem. Sic Æ. 321. de Harpalyce Amazone, *Volucremq; fuga prævertitur Eurum.*

708. *Fraudem.*] Hanc veram & antiquam lectionem eſſe contendit Servius; non *laudem*, ut vulgo legitur: & ſenſus eſt; cognoſces cui jactantia damnum afferat.

711. *Purâ parmâ.*] Juxta Servium, *nudâ* & abſque rerum geſtarum figuris: quia, inquit, tunc primum in bella deſcenderat. Juxta Donatum, *expeditâ* & abſque pondere. Juxta interpretationem à nobis jam traditam, Æ. 6. 560. *nitidâ, lucidâ, terſâ.*

715. *Ligur.*] Pleraque vetera exemplaria habent *Ligus.* Et ſic olim in uſu fuiſſe, probat adjectivum *Liguſticus*, inde derivatum. Nec magis abſonum eſt *Ligus, Liguris*; quam *lepus, leporis*; *vetus, veteris.*

721. *Accipiter . . . . . ſacer.*] *Eprevier*, avis rapax; ideo Marti ſacra. Latinum nomen è Græco deductum ὀξύπτερος, *celeriter volans*: Gallicum nomen à Germano, ut placet Scalig. & Voſſ.

Ergo

Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemq; vocans; reficitq; in prælia pulsos.
Quis metus, ô nunquam dolituri, ô semper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit,
Quo ferrum? quidve hæc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes nocturnaq; bella,
Aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes, & plenæ pocula mensæ.
Hic amor, hoc studium: dum sacra secundus aruspex
Nunciet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios moriturus & ipse
Concitat, & Venulo adversum se turbidus infert:
Direptumq; ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini
Convertere oculos: volat igneus æquore Tarchon
Arma virumq; ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat. Contra ille repugnans
Sustinet à jugulo dextram & vim viribus exit.
Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitq; pedes, atq; unguibus hæsit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisque horret squamis, & sibilat ore
Arduus insurgens: illa haud minus urget obunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tiburtūm ex agmine Tarchō
Portat ovans: ducis exemplum eventumq; secuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Aruns
Velocē jaculo & multa prior arte Camillam

Itaque Tarchon inter strages & acies recedentes impellitur equo & exhortatur equitatum variis sermonibus, appellans unumquemque nomine suo, & revocat ad pugnam fugientes: ô Tyrrheni nunquam satis dolituri! ô semper ignavi! quis timor, quæ tanta segnitia incidit animis vestris? Fœmina dispergit vos vages, & fugat has turmas? cur gestatis manibus ferrum, & cur hæc arma inania? tamen non estis ignavi ad voluptates & ad pugnas nocturnas, aut ad expectandas epulas, & compotationes mensæ opimæ, quando tibia curva Bacchi indixit choreas: hic est amor vester, hæc cura: dummodo favens aruspex nunciet sacrificia, & hostia opima invitet in profundos lucos. Hæc locutus, ipse etiam moriturus impellit equum in medios, & minax immittit se adversum Venulo: & constringit dextrâ manu hostem detractum ab equo, & magno impetu concitatus abripit eum antę sinum suum. Clamor erigitur ad cœlum, & Latini omnes converterunt oculos. Tarchon ardens volat campo, portans hominem & ejus arma: deinde abrumpit ferrum è suprema ejus hasta, & quærit partes apertas, quibus inferat plagam mortiferam. Ille contra obluctans repellit ejus dextram à gutture suo, & evitat vim viribus. Et sicut, quando fulva aquila volans alte portat serpentem raptum, & illigavit ei pedes, & hæsit unguibus; serpens vero vulneratus convolvit sinuosas spiras, & rigescit squamis sublatis, & altus assurgens sibilat ore: illa rostro incurvo non minus premit obnitentem, & simul quatit aërem alis. Non aliter Tarchon gaudens aufert prædam è turma Tiburtinorum: imitati exemplum & eventum ducis sui Tyrrheni irruunt. Tunc Aruns, addictus morti, prior currit circa celerem Camillam cum sagitta & multa solertia,

NOTÆ.

730. *Alus.*] Equitatum, v. 604.

732. *O nunquam dolituri.*] O qui nunquam acceptis injuriis moveminì, ut fortes decet, ad justam ac dignam ultionem. *Palantes*, vagos, Æ. 10. 674.

737. *Tibia Bacchi.*] Bacchanalia intelligit & epulas Baccho sacras ad sonitum tibiæ, ut cætera Deorum sacra. De *Baccho* Ecl. 5. 29. De *tibiis*, Æ. 9. 618.

739. *Aruspex.*] Qui ex inspectis hostiarum visceribus futura prædicit; quæ ars propria Tyrrhenorum, Æ. 8. 498.

746. *Æquore.*] Planitie campi, Æ. 2. 780.

750. *Vim viribus exit.*] Active, ut Æ. 5. 438.

757. *Tiburtum.*] Quorum inter principes erat Venulus. De *Tibure* urbe Latii, Æ. 7. 630.

759. *Mæonidæ.*] Tyrrheni, è Mæonia, sive Lydia, orti, Æ. 2. 781. Æ. 4. 216.

Circuit,

Circuit, &, quæ ſit fortuna facillima, tentat.
Quà ſe cunque furens medio tulit agmine virgo;
Hac Aruns ſubit, & tacitus veſtigia luſtrat:
Quà victrix redit illa, pedemq; ex hoſte reportat;
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemq; pererrat
Undiq; circuitū, & certam quatit improbꝰ haſtam.
Forte ſacer Cybele Chloreus, olimque ſacerdos,
Inſignis longe Phrygiis fulgebat in armis:
Spumantemq; agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam ſquamis auro conſerta tegebat.
Ipſe peregrinâ ferrugine clarus & oſtro,
Spicula torquebat Lycio Cortynia cornu:
Aureus ex humeris ſonat arcus, & aurea vati
Caſſida: tum croceam chlamydemq; ſinuſq; crecantes
Carbaſeos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, ſive ut templis præfigeret arma
Troïa, captivo ſive ut ſe ferret in auro
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur: totumque incauta per agmen,
Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore.
Telum ex inſidiis cum tandem tempore capto
Conjicit & ſuperos Aruns ſic voce precatur:

& explorat quanam fortuna ſit commodiſſima. Quacumque virgo ardens immittit ſe medio exercitu; Aruns ſequitur eam *hac parte, & occultus conſiderat* inceſſum ejus *: quà revertitur illa victrix, & refert pedem ab hoſte: juvenis clam deflexit illac habenas expeditas. Undique percurrit hos aditus, & jam hos aditus, & omnem circuitum, & librat malignus haſtam inevitabilem. Forte Chloreus dicatus Cybele & quondam ſacerdos, procul ſplendebat conſpicuus* in *armis Phrygiis: & impellebat equum ſpumantem, quem tegebat pellis compacta ſquamis æreis auratis* in modum *plumarum. Ipſe conſpicuus ferrugine & purpurâ externâ, vibrabat Lycio* arcu *corneo ſagittas Cortynias: arcus auratus ſonat ex humeris, & galea aurea eſt* huic *vati: præterea ſtrinxerat in nodum fulvi auri chlamydem croceam carbaſinam & ejus plexus crepitantes, pictus acu* ſecundum *tunicam & barbara tegmina crurum. Puella, ſive ut appenderet templis arma Trojana, ſive ut venando incederet in aureis ſpoliis captis, ſequebatur cæca hunc unum ex omnibus certantibus in prælio: & imprudens flagrabat per totum exercitum muliebri cupiditate prædæ & ſpoliorum. Cum denique tempore captato Aruns vibrat jaculum ex inſidiis, & orat Deos his verbis:*

NOTÆ.

768. *Sacer Cybele.*] Alii legunt, *Sacer Cybelo*: alii, *Satus Cybelo*; ne idem ſit *ſacer & ſacerdos*. Nugæ: poteſt enim quis ſacer eſſe dicatuſque per votum numini non per ſacerdotium: ut Camilla, quæ tamen Dianæ ſacerdos non erat. De *Cybelo* monte Phrygiæ, & *Cybele* Dea, Deorum matre, Æ. 3. 111.

770. *Abenis In plumam, &c.*] Non militibus tantum, ſed & equis etiam loricæ quandoque fuerunt: & ii proprie dicebantur *cataphracti*. De iis ita Salluſt. apud Servium, *equis paria operimenta erant quæ linteo ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant*. Igitur lorica equi erat ex pelle ſive corio, cui inſertæ erant æreæ laminæ, in modum ſquamarum inciſæ; erant autem ſquamæ illæ, non rotundæ quidem ac vulgares; ſed oblongæ, ita ut ad plumarum formam potius accederent: neque ex ære ſimplici, ſed aurato, Æ. 3. 467.

772. *Peregrina ferrugine & oſtro, &c.*] Oſtro ſive purpurâ Iberica, ferrugineâ & ſubnigricante; de qua Æ. 9. 582. *De oſtro*, G. 2. 506.

773. *Lycio Cortynia, &c.*] Species pro genere. Arcus enim inſignes è cornea materia, è Lycia Aſiæ regione, de qua Æ. 4. 143. Sagittæ item ex urbe Cretæ inſulæ *Cortyna*, vel *Gortyna*, E. 6. 60.

775. *Caſſida.*] Nomen primæ declinationis deductum ex accuſativo nominis tertiæ: *caſſida, caſſidæ*; à *caſſis, caſſidis, caſſidi, caſſida*: quod & apud Propertium reperitur, l. 3. 11, 15. Sic apud Varronem, teſte Nonio, *compeda*, à *compes*; *chlamyda*, à *chlamys*, apud ſacros ſcriptores noſtros, *lampada*, à *lampas*. *Croceam*, tinctam croco flore, *ſaffran*.

777. *Tunicas & barbara, &c.*] De *tunicis*, Æ. 9. 616. *Tegmina crurum*: ſunt ocreæ non vulgari quidem Græcorum aut Italorum, ſed Barbarorum more: hoc eſt; ut videtur pleriſque, Phrygum, qui primi acu pingere repererunt. Paulo tamen aliter viſum explicandum illud, Æ. 504. *Barbarico poſtes auro.*

780. *Certamine pugnæ.*] Sic Lucret. l. 4. 841. Sic & Æ. 2. 780. *Maris æquor.*

Summe

Supreme Deorum Apollo, præses ſacri Soractis, quem præcipuè colimus, cui ignis è pinu alitur in cumulum: & cui nos cultores, ſecuri religione, calcamus plantis multas prunas per mediam flammam: Concede, ô pater omnipotens, hanc ignominiam deleri noſtris armis. Non peto exuvias, aut trophæum, aut ulla ſpolia victæ puellæ: reliqua facta mihi præſtabunt gloriam: revertar libenter *inglorius in urbem patriam, dummodo hæc funeſta peſtis moriatur vulnere à me* inflicto. *Apollo audivit: & conceſſit* ut *pars voti animo ſuccederet, partem diſſipavit in leves ventos. Conceſſit precanti* ut *occideret morte improviſâ* Camillam *turbatam: non conceſſit ut nobilis patria cerneret eum reverſum, & nubes diſpulerunt vocem in ventos. Itaque ſtatim atque haſta librata manu edidit ſtridorem per aërem; agmina converterunt animos, & omnes Volſci direxerunt oculos ad Reginam. Ipſa nullatenus animadvertit aut aërem* impulſum, *aut ſtridorem, aut jaculum veniens ex alto, donec jaculum appulſum ad mammam præciſam infixum eſt, & profunde immiſſum hauſit virgineum ſanguinem. Socia feſtinantes accurrunt, & ſuſcipiunt Reginam cadentem: Aruns præ cæteris ſtupefactus, fugit, gaudio & timore mixtis: nec jam ultra audet fidere haſtæ, nec occurrere armis virginis. Et quemadmodum aliquis lupus, paſtore aut magno juvenco interfecto, memor facti ſui audacis, recipit ſe in montes excelſos* extra *viam poſitus, priuſquam jacula hoſtilia aſſequantur* ipſum: *& reflectens caudam ſupponit* eam *trementem utero, & adit ſylvas: non aliter Aruns turbatus ſubduxit ſe ex oculis,*

Summe Deûm, ſancti cuſtos Soractis Apollo, 785
Quem primi colimus, qui pineus ardor acervo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus veſtigia prunâ:
Da, pater, hoc noſtris aboleri dedicus armis
Omnipotens. Non exuvias pulſæve trophæum 790
Virginis aut ſpolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus ſuccedere partem
Mente dedit; partem volucres diſperſit in auras.
Sterneret ut ſubitâ turbatam morte Camillam, 796
Annuit oranti; reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertere procellæ.
Ergo ut miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras;
Convertêre animos acies, oculoſque tulere 800
Cuncti ad reginam Volſci. Nihil ipſa neque auræ,
Nec ſonitus memor, aut venientis ab æthere teli:
Haſta ſub exertam donec perlata papillam
Hæſit virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamq; ruentem
Suſcipiunt: fugit ante omnes exterrit° Aruns, 806
Lætitia mixtoque metu: nec jam amplius haſtæ
Credere nec telis, occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica ſequantur,
Continuo in montes ſeſe avius abdidit altos 810
Occiſo paſtore lupus magnove juvenco,
Conſcius audacis facti: caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, ſylvaſque petivit:
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns,

NOTÆ.

785. *Soractis.*] *Soracte* vel *Soractes*, mons in Etruria in agro Faliſco, ad occidentalem ripam Tyberis, ad ſeptentrionem Romæ nunc, *monte di S. Sylveſtro.* Ibi lucus & templum Apollinis fuit. Plinius l. 7. 2. *Haud procul urbe Roma, in Faliſcorum agro, familiæ ſunt paucæ, quæ vocantur Hirpiæ, quæ ſacrificio annuo, quod ſit ad montem Soractem Apollini, ſuper ambuſtam ligni ſtruem ambulantes non aduruntur, & ob id perpetuo Senatuſconſulto militiæ aliorumque munerum vacationem habent.* Addit Servius ex Varrone, ſacrificulos illos, per prunas ambulaturos, medicamento aliquo ſolitos ſibi plantas tingere. *Aruns* igitur ex illis Hirpis Etruſcis fuit & equitibus Tarchontis. *Pineus ardor*, ſunt prunæ, è pinu ſuccenſâ excitatæ.

793. *Inglorius.*] Nulla cæde nobilis: hanc enim cædem eſſe ignotam volo.

798. *Notos.*] Speciem pro genere: ventos meridionales pro quibuſlibet ventis, E. 2. 58.

809. *Tuc lupus.*] Ille frequenter abundat in comparationibus, Æ. 10. 707.

Conten-

Contentuſq; fugâ mediis ſe immiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exanguis, labuntur frigida leto
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic exſpirans, Accâ ex æqualibus unam
Alloquitur, fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Quicum partiri curas; atq; hæc ita fatur:
Hactenus, Acca ſoror, potui: nunc vulnus acerbū
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, & hæc Turno mandata noviſſima perfer:
Succedat pugnæ, Trojanoſque arceat urbe.
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens: tum frigida toto
Paulatim exolvit ſe corpore, lentaque colla
Et captum leto poſuit caput, arma relinquens:
Vitaq; cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum vero immenſus ſurgens ferit aurea clamor
Sidera: dejectâ crudeſcit pugna Camillâ.
Incurrunt denſi: ſimul omnis copia Teucrûm,
Tyrrheniq; duces, Evandriq; Arcadis alæ.
At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectatq; interrita pugnas.
Utq; procul medio juvenum in clamore furentum
Proſpexit triſti multatam morte Camillam;
Ingemuitq; deditq; has imo pectore voces:
Heu! nimium virgo, nimium crudele luiſti
Supplicium, Teucros conata laceſſere bello.
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geſtiſſe pharetras.
Non tamen indecorē tua te regina relinquet
Extrema jam in morte: neq; hoc ſine nomine le-
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ. (tum

& gaudens ob fugam miſcuit ſe mediis armatis. Illa moriens educit manu jaculum: ſed cuſpis ferrea hæret ad coſtas inter oſſa profundo vulnere. Concidit pallida, concidunt oculi frigidi morte: color olim rubicundus deſeruit vultum. Tum moriens ſic alloquitur Accam unam è ſociis, quæ ſola Camillæ fidelis erat præ cæteris, cum qua ſolebat communicare curas ſuas: & ſic loquitur iſta: Acca ſoror, potui huc uſque pugnare: nunc dura plaga me interfecit, & omnia circum nigreſcunt caligine. Fuge, & fer ad Turnum hæc ultima monita: ſuccedat mihi ad pugnam & avertat Trojanos ab urbe: denique vale. His prolatis, ſimul dimittebat habenas; non ſponte labens in terram: tum frigida diſſolvit ſe paulatim toto corpore & demiſit colla incurva caputque morte victum, abjiciens arma: & vita dolens cum gemitu abit in tenebras. Tunc autem vaſtus clamor ſuboriens verberat aſtra aurea: pralium inhorreſcit occiſa Camilla. Irrumpunt conferti: ſimul omnis multitudo Trojanorum, & ductores Tuſci, & equitatus Evandri Arcadis. At opis exploratrix Diana jamdudum ſedet ſublimis in ſummis montibus, & immota aſpicit pralium: & cum inter medios clamores juvenum certantium procul vidit Camillam affectam triſti morte, & ſuſpiravit, & emiſit hæc verba ex intimo pectore, heu virgo! tuliſti ſupplicium nimis crudele, conata bello aggredi Trojanos: nec profuit tibi derelicta inter vepres coluiſſe Dianam: aut tuliſſe humeris noſtras pharetras. Tamen Dea tua non te relinquet jam ingloriam in ſuprema morte: neque hæc mors erit abſque honore inter populos, nec feres famam non vindicata.

NOTÆ.

815. *Contentus fugâ.*] Præter allatam interpretationem, poteſt hæc etiam afferri: *Concitatus fuga, contendens fugam*; à *contendo*.

835. *Alæ.*] Equites ſupra, v. 604.

836. *Triviæ.*] Dianæ, quæ colebatur in triviis, Æ. 4. 511.

839. *Multatam.*] Aliqui legunt *mulcatam*. Differunt vero *multare*, & *mulcare*: quod *multare* eſt à voce Oſca vel Sabina, *multa*, quæ pœnam pecuniariam à judice irrogatam ſignificat, ut notant Feſtus & Varro; & per tranſlationem, quamlibet aliam pœnam: *mulcare autem* Latina vox eſt quæ ſignificat *verberare*, à *mulceo*, quod eſt *mollio*: quia quod verberatur, mollitur: hinc Vulcanus dictus eſt *Mulciber*, à verberando ferro. Vide Germanum Valentem & Voſſium.

843. *Deſerta in dumis.*] De vita Camillæ in ſylvis, ſupra, v. 539. & ſequentibus.

Nam

Nam quiſquis laſit vulnere tuum corpus, ſolvet id *nece meritâ. Fuit ſub excelſo monte magnum ſepulcrum Dercenni, veteris regis Laurentini, ex aggeſta terra, & tectum umbroſa ilice. Dea formoſiſſima collocat ſe primum illic celeri impetu, & ab excelſo tumulo circumſpicit Aruntem. Quando aſpexit illum coruſcantem armis & vane ſuperbientem, ait: cur diſcedis in diverſam* partem *? huc fer gradum, huc veni moriture: ut recipias mercedem dignam Camillâ. Tu-ne morieris ſagittis* ipſius *etiam Dianæ? Dixit,* & quemadmodum Amazon *Thracia eduxit ex aurata pharetra ſagittam celerem, & inimica intendit* arcum *corneum, & extendit longe: donec extremitates* ejus inflexæ *comitterentur inter ſe, & jam tangeret manibus æqualibus, ſiniſtrâ cuſpidem ferri, dexterâ & nervo mammam. Statim Aruns audivit ſimul ſtridorem ſagittæ aëremque frementem, & ferrum infixum eſt in corpore. Socii immemores relinquunt illum in incognito pulvere arvorum exſpirantem & ultima gementem: Opis effertur aliis ad æthereum cœlum. Levis equitatus Camillæ fugit primus, reginâ amiſſâ: Rutuli turbati fugiunt, fugit fortis Atinas: & ductores diſſipati & manipuli vaſtati quærunt* loca *tuta, & currunt equis converſi ad muros. Nec ullus poteſt ſuſtinere armis, aut ſtare contra Trojanos imminentes & inferentes mortem: ſed reportant humeris defeſſis arcus laxos, & ungula equorum currendo pulſat campum pulverulentum. Pulvis confuſus nigrâ caligine fertur ad muros: & matres verberantes ſinum emittunt è ſpeculis fœmineam vociferationem ad aſtra cœli.*

Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet meritâ. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacâque ilice tectum.
Hic Dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siſtit, & Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem:
Cur, inquit, diverſus abis? huc dirige greſſum:
Huc periture veni: capias ut digna Camillæ
Præmia. Tu-ne etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & auratâ volucrem Threïſſa ſagittam
Deprompſit pharetrâ, cornuque infenſa tetendit,
Et duxit longe: donec curvata coirent
Inter ſe capita, & manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextrâ nervoque papillam.
Extemplo teli ſtridorem auraſque ſonantes
Audiit una Aruns, hæſitque in corpore ferrum.
Illum expirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.
Prima fugit dominâ amiſſâ levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas;
Disjectique duces, deſolatique manipli
Tuta petunt, & equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantes Teucros letumq; ferentes
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentib⁹ arcus,
Quadrupedumq;putrem curſu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atrâ
Pulvis: & è ſpeculis percuſſæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli ſidera tollunt.

NOTÆ.

850. *Dercenni, &c.*] De hoc vetere Laurentum rege, Latino multò antiquiore, nihil apud auctores. *Buſtum* ait, pro loco ubi cineres poſt combuſtionem depoſiti fuerant. *Ilex*, arbor glandifera, *yeuſe*. De *Laurente* regione, Æ. 7. 43.

854. *Vana.*] More adverbii, pro *vane*: ut G. 3. 500. *Terram crebra ferit.*

856. *Digna Camillæ Præmia, &c.*] Mors divina manu illata, præmium, non pœna eſt. Si mori debuerat Camilla, mori divina manu debuerat, non imbelli timidi mortalis telo. Tune dignum Camillâ munus auferes? & ignavus cum ſis, non cujuſlibet numinis, ſed ipſius etiam Dianæ telis moriere?

858. *Threïſſa, &c.*] *Ut Threïſſa*, id eſt, *ut Amazon.* Sic Camilla, v 648. *Exultat Amazon*, id eſt, *ut Amazon.* Neque enim Opis aut Camilla tales erant re ipſa; ſed cultu tantum atque habitu. De *Amazonibus Thracis*, ſupra, v. 659.

867. *Olympum.*] Montem Theſſaliæ, pro cœlo, Ecl. 5. 56. *Ala*, equitatus, ſupra, v. 604. *Rutuli*, milites Turni, Æ. 7. 794.

Qui

Qui curſu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica ſuper mixto premit agmine turba.
Nec miſeram effugiunt mortem: ſed limine in ipſo,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas. Pars claudere portas:
Nec ſociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturq; miſerrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi, ante oculos lacrymantumq; ora parentū,
Pars in præcipites foſſas, urgente ruinâ,
Volvitur; immiſſis pars cæca & concita frænis
Arietat in portas, & duros obice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verꝰ patriæ) ut videre Camillam;
Tela manu trepidæ jaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum ſudibuſque imitantur obuſtis
Præcipites, primæq; mori pro mœnibꝰ ardent.
Interea Turnum in ſylvis ſæviſſimus implet
Nuncius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtes, & Marte ſecundo
Omnia corripuiſſe: metū jam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam ſæva Jovis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
Vix è conſpectu exierat, campumque tenebat:
Cum pater Æneas, ſaltus ingreſſus apertos,
Exuperatque jugum, ſylvâque evadit opacâ.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt.
Ac ſimul Æneas fumantes pulvere campos
Proſpexit longe, Laurentiaque agmina vidit:
Et ſævum Ænean agnovit Turnus in armis,

Qui primi attigerunt curſu portas apertas; hos turba hoſtilis opprimit agmine ſuperjecto: nec evitant mortem funeſtam; ſed in ipſo ingreſſu, in muris patriis, & inter tutas domos confoſſi emittunt animas. Pars incipit *claudere portas: nec audent patefacere aditum ſociis, nec admittere precantes intra muros: & incipit triſtiſſima ſtrages, propugnantium armis ingreſſus, & ruentium in pugnam.* Ex iis qui ſunt *excluſi: pars labitur in foſſas præruptas, premente* multitudine *irruentium, ante oculos & vultus parentum plorantium; pars inſana & concita* equis *frænatis impellunt portas & poſtes firmatos repagulis.* In *ſuprema* illa *contentione matres ipſæ, ex quo conſpexerunt Camillam* (id *docet verus amor patriæ*) *feſtinantes emittunt è muris tela manibus, & imitantur* arma *ferrea duris lignis, ſtipitibus, fuſtibus præuſtis nihil moratæ, & cupiunt prima mori pro* defenſione *murorum. Interim nuncius acerbiſſimus occupat Turnum in ſylvis, & Acca refert juveni magnum* illum *tumultum: turmas Volſcorum caſas eſſe, Camillam occiſam eſſe, hoſtes inſeſtos imminere, & favente Marte vaſtaſſe omnia: timorem jam extendi ad muros. Ille furioſus deſerit colles occupatos & ſylvas difficiles, nam auctoritas dura Jovis ita imperat. Vix exceſſerat ultra conſpectum, & attigerat campos: cum pater Æneas, ingreſſus ſylvas patentes, ſupergreditur collem & exit* ex *obſcura ſylva. Sic ambo feſtini & toto impetu currunt ad muros, nec abſunt longo intervallo à ſe invicem. Et ſimul Æneas vidit procul campos undantes pulvere, Laurentemque exercitum: & Turnus agnovit Æneam ferocem cum exercitu,*

NOTÆ.

890. *Arietat in portas.*] Non quidem equorum in portas impulſu, quod viſum eſt *Donato*; ſed obvius quibuſdam aut trabibus aut molaribus impactis inſtar arietum: de qua machina, Æ. 2. 492.

892. *Ut videre Camillam.*] Vel cum viderunt Camillæ corpus inter ſociarum manus relatum: vel potius, quia, v. 594. dixit Diana ſe nube cavâ corpus illud tumulo illaturam, ex quo viderunt Camillam, pro aliena ſalute ad arma concurrentem, amor patriæ ſuaſit ipſis idem pro ſalute propria faciendum. De *robore*, pro quovis duriore ligno, G. 1. 162.

901. *Furens (nam ſæva &c.*] Duplici de cauſa reliquit inſidias, quibus Æneam deprehendere & bellum conficere mox potuiſſet: nempe ob præcipitem furorem, qui ei mentem abſtulit: & ob numina Jovis, & vim fatorum Æneæ faventium.

Adven-

audivitque inceſſum pedum: & hinnitus equorum. Statim inciperent certamina, & tentarent prælia: niſi Sol roſeus jam lavaret mari Hiſpanico feſſos equos, & reduceret noctem die cadente. Ambo quieſcunt in caſtris ante urbem, & cingunt muros urbis.

Adventumque pedum flatuſque audivit equorum.
Continuo pugnas ineant, & prælia tentent:
Ni roſeus feſſos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemq; die labente reducat. 914
Conſidunt caſtris ante urbem, & mœnia vallant.

NOTÆ.

913. *Gurgite Ibero.*] Occiduo Oceano: nam Iberia ſive Hiſpania ad occidentem Italiæ objacet. De *Iberia*, Æ. 9. 582. De *gurgite*, pro *mari*, Æ. 1. 122.

915. *Mœnia vallant.*] Circumambiunt: Trojani ut oppugnent; Rutili ut defendant.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER XII.

ARGUMENTUM.

Fractis geminâ pugnâ Latinis, Turnus cum Æneâ ſingulari certamine dimicare ſtatuit. Solemni ſacramento conditiones certaminis fœduſque à Latino, Æneâ, Turnoque ſancitur. Fœdus à Juturna, Turni ſorore, Junonis impulſu diſturbatur: primuſque Tolumnius, falſo augurio victoriam ſuis pollicitus, Trojanos invadit. Æneas ſagittâ vulneratus excedere cogitur è prælio: quo abſente maximam ſtragem Turnus edit. Venus dictamno herbâ vulnus Æneæ ſanat. Is, refectis viribus reverſus ad pugnam Turnum nominatim vocat. Sed cum Juturna, excuſſo Turni auriga Metiſco, currum ejus moderaretur, & ab Æneæ occurſu detorqueret, ne congredi ſimul poſſent: Æneas admoto ad urbis mœnia exercitu, in propugnacula ignem conjicit. Hinc Amata, Turnum occiſum rata, laqueo vitam ſibi adimit. Turnus, ne urbs in hoſtium poteſtatem veniret, ad ſingulare certamen redit. Pugnant Æneas & Turnus: Æneas victor, cum Turni jugulo immineret, jamque ipſius precibus motus ad miſericordiam deflecteret; viſo in ejus humeris Pallantis balteo, repente exardeſcit hoſtemque interficit.

INTERPRETATIO. *Turnus, cum videt Latinos fractos bello infelici abjeciſſe* animum, fidem *ſuorum promiſſorum jam repeti,*

TUrnus ut infractos adverſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,

NOTÆ.

1. *Infractos.*] Vox raro negans, ſæpius affirmans, ut jam monuimus, Æ. 5. 784. & probat multis Erythræus in Indice. Hic affirmat.

2. *Promiſſa.*] Quibus ad ſingulare cum Æneâ prælium ſe obſtrinxerat, Æ. 10. 434.

Se

Se ſignari oculis: ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Pœnorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demũ movet arma leo: gaudetq; comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.
Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic affatur Regẽ, atq; ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil eſt quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recuſent.
Congredior: fer ſacra, pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextrâ ſub Tartara mittam,
Deſertorem Aſiæ (ſedeant, ſpectentq; Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos, cedat Lavinia conjux.
Olli ſedato reſpondit corde Latinus:
O præſtans animi juvenis, quantum ipſe feroci
Virtute exuperas, tanto me impenſi⁹ æquum eſt
Conſulere, atq; omnes metuentẽ expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta (eſt.
Multa manu: nec non aurumq; animuſq; Latino
Sunt aliæ innuptæ Latio & Laurentibus agris;
Nec gen⁹ indecores. Sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis: ſimul hæc animo hauri.

ſe deſignari oculis: ſponte etiam *implacabilis iraſcitur, & erigit animum. Qualis leo aliquis, in agris Afrorum ſauciatus* ſecundum *pectus duro vulnere venatorum, tunc denique exerit vires* ſuas: *& latatur commovens toros jubatos colli: & interritus abrumpit jaculum venatoris infixum* ſibi, *& frendet ore ſanguinolento. Non aliter ira creſcit Turno inflammato. Tunc ſic alloquitur Regem, & turbulentus ita incipit: nulla eſt dilatio in Turno: nihil eſt cur ſegnes Trojani revocent ſua verba, & abnuant* facere ea *de quibus convenerunt. Deſcendo ad pugnam: offer ſacrificia, ô pater, & fac fœdus. Vel hac* manu *dexterâ mittam ad inferos Trojanum profugum ex Aſia, & ſolus refutabo enſe criminationem communem nobis* omnibus (*Latini quieſcant & aſpiciant* me) *vel* Trojanus *poſſideat* nos *victos, & Lavinia detur* ei *uxor. Latinus reſpondet ei tranquillo animo: ô juvenis, excellens animo, quantum tu excellis aſpera fortitudine; tanto ſtudioſius juſtum eſt me providere* tibi, *& me timentem* tibi *conſiderare omnia pericula. Eſt tibi regnum Dauni patris tui, ſunt plurimæ urbes expugnatæ viribus* tuis: *ſunt quoque Latino divitiæ & benevolentia: ſunt aliæ virgines* in *Latio & campis Laurentibus, nec ingloriæ* ſecundum *genus. Permitte me omiſſis fraudibus exponere tibi iſta non* quidem *grata dictu: & ſimul perpende iſta animo.*

NOTÆ.

4. *Pœnorum.*] Afrorum circa Carthaginem; qui ſic dicti ſunt, quaſi Phœni, quia à Phœnicia cum Didone profecti, Æ. 4. in argumento.

5. *Ille, &c.*] Magnus aliquis leo: & ſic, *ille*, ſæpe abundat in comparationibus, Æ. 10. 707.

6. *Movet arma leo.*] *Arma*, ſunt uniuſcujuſque vires, & ad agendum inſtrumenta. Sic Æ. 2. 99. De Ulyſſe. *Et quærere conſcius arma*, id eſt, *dolos.* Apud Statium, l. 9. 589. *Armaque curva ſuum*, ſunt *dentes.* Hic leonis *arma* ſunt ungues, dentes: unde dicuntur *leones exarmati*, quibus ungues & dentes evulſi ſunt.

7. *Toros.*] Sunt eminentiæ muſculorum nodoſæ ac tumentes, circa cervicem aliaſque corporis partes.

11. *Retractent.*] Fidem datam revocent per aliud pactum & quaſi contractum.

13. *Fer ſacra . . . concipe fœdus.*] Ad ejuſmodi fœdera adhibebantur ſacrificia &] verba *concepta*, id eſt, certa ſolemnia quæ: infra, v. 169.

14. *Tartara.*] Inferorum pars eſt infima, Æ. 6. 134.

15. *Aſiæ.*] Phrygiæ, ſive Troadis, quæ eſt in minore Aſia, Æ. 1. 385.

19. *O præſtans, &c.*] ORATIO Latini, quâ conatur Turnum à ſpe conjugii & ſingulari certamine ad pacem revocare: oſtenditque, I. Affinitatem illam Turni cum Latino eſſe inutilem, cum regnum utriuſque ſatis abſque illa virium conjunctione potens ſit; cum ſint urbes multæ Turno, divitiæ pariter atque animus, & fortitudo Latini populis, virgines in Latio plurimæ quas Turnus uxores optare poſſit. II. Eſſe illicitam, quippe à Diis prohibitam, Æ. 7. 95. III. Eſſe pernicioſam, ſi quidem ex quo, Turni causâ, Deorum voluntati obſtitit, calamitatibus innumeris utraque gens oppreſſa eſt. IV. Si, inquit, te occiſo, ſocium Æneam exceperus ſum: quidni potius te ſalvo? V. Objicit ſibi odia Rutulorum ob periculum Turni: Turno ipſi ſolicitudinem doloremque Dauni patris, belli varios eventus, &c. De *Latio* & *Laurento*, Æ. 7. 54. 63.

Non erat licitum me jungere filiam ulli antiquorum amatorum: & omnes Dii atque homines monebant illud. Expugnatus benevolentiâ erga te, expugnatus ſanguine cognato, & ſletibus triſtis uxoris meæ, *fregi omnes nexus, abſtuli* eam *promiſſam Æneæ genero, ſuſcepi bellum ſceleratum. Cernis, ô Turne, quæ calamitates, quæ bella me perſequantur ab illo* tempore: cernis *quantas difficultates* tu *ipſe patiaris. Bis ſuperati magno prælio, vix defendimus* hac *urbe ſpem Italiæ: fluctus Tyberis calent adhuc noſtro cruore, & vaſti agri albeſcunt oſſibus. Quo revertor toties? quæ ſtultitia vertit ſententiam* meam *? ſi paratus ſum advocare* Trojanos *ad ſocietatem Turno occiſo: cur non potius extinguo bella eo ſalvo? quid Rutuli* mihi *conjuncti, quid reliqua Italia dicet? ſi exſpuerim mortem te petentem filiam meam & noſtram affinitatem, (fortuna refellat* hæc *mea verba.) Conſidera res mutabiles bello: miſereſce patris ſenioris, quem jam triſtem Ardea patria* tua *procul ſeparat* à nobis. *Ferocia Turni nullo modo mitigatur* his *verbis: invaleſcit potius, & aſperatur remedio. Cum primum potuit loqui, ſic inſtitit ore: obſecro, bone* pater, *depone pro me hanc ſolicitudinem, quam habes: & permittas me eligere mortem propter gloriam. Nos etiam, ô pater, libramus manu jacula & ferrum non inutile: & ſanguis exit è plaga* quam *nos* facimus. *Procul aberit ab eo mater Dea: quæ muliebri nebulâ protegit* eum *fugientem, &* ipſa *ſe abſcondat inani caligine. Sed Regina tremefacta nova conditione pugnæ lugebat, & retinebat generum iratum* ipſa *moritura: Turne, ego* peto unam rem, *per hos fletus; per gloriam Amatæ,*

Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat, idq; omnes Diviq; hominesq; canebant.
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Conjugis & mœſtæ lacrymis, vincla omnia rupi,
Promiſſam eripui genero, arma impia ſumpſi.
Ex illo qui me caſus, quæ, Turne, ſequantur
Bella, vides: quantos primus patiáre labores.
Bis magnâ victi pugnâ, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent noſtro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campiq; ingentes oſſibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si Turno extincto ſocios ſum accire paratus;
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem ſi te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia noſtra petentem?
Reſpice res bello varias: miſerere parentis
Longævi, quem nunc mœſtum patria Ardea longè
Dividit. Haud quaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exuperat magis, ægreſcitq; medendo.
Ut primum fari potuit, ſic incipit ore: (pro me
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime,
Deponas, letumq; ſinas pro laude paciſci.
Et nos tela, pater, ferrumq; haud debile dextrâ
Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.
Longe illi Dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœmineâ tegat, & vanis ſeſe occulat umbris.
Ar regina, novâ pugnæ conterrita ſorte,
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrymas, per ſi quis Amatæ

N O T Æ.

34. *Bis magnâ victi pugnâ.*] *Primâ* in excenſu navium, ubi occiſus ab Ænea Mezentius, fugatus Turnus, Æ. 10. 310. *Secundâ* equeſtri, ubi cecidit Camilla, Æ. 11. 597. De *Tyberi*, Æ. 8. 330. De *Rutulis*, Æ. 7. 794.

43. *Parentis Longævi.*] *Dauni*, Æ. 7. 56. *Ardea*, urbs Rutulorum regia, Æ. 7. 410.

46. *Medendo.*] Dum ei medicina quæritur à Latino: gerundia enim ejuſmodi ſæpe paſſivam habent vim, Ecl. 8. 71. *Cantando rumpitur anguis.*

49. *Paciſci.*] Quaſi optione glorioſæ mortis aut vitæ propoſitâ, mortem conſulto & veluti ex pacto eligere.

52. *Dea mater, &c.*] *Venus*, quæ à Diomedis impetu Æneam objecta nube defendit, Æ. 10. 81.

56. *Turne, per has, &c.*] ORATIO Amatæ ad Turnum, Veniliæ ſororis ſuæ filium: non quidem ut eum ad pacem inflectat, abhorrebat enim ab Æneæ ſocietate; ſed ut avertat à ſingulari certamine, & iterum communi bello res tota committatur.

Tangis

Tangit honos animum: ſpes tu nunc una ſenectæ,
Tu requies miſeræ: decus imperiumq; Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit.
Unum oro, deſiſte manum committere Teucris.
Qui te cunque manent iſto certamine caſus,
Et me, Turne, manent: ſimul hæc inviſa relinquam
Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
Accepit vocem lacrymis Lavinia matris,
Flagrantes perfuſa genas: cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violaverit oſtro
Si quis ebur; vel mixta rubent ubi lilia multâ
Alba roſâ: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitq; in virgine vultus.
Ardet in arma magis: pauciſq; affatur Amatam:
Ne quæſo, ne me lacrymis, neve omine tanto
Proſequere, in duri certamina Martis euntem,
O mater: neque enim Turno mora libera mortis
Nuncio hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: cum primum craſtina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit; (quieſcant
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma
Et Rutulûm: noſtro dirimatur ſanguine bellum:
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapiduſque in tecta receſſit:
Poſcit equos, gaudetq; tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia;

ſi aliqua movet animum tuum: tu jam es unica ſpes ſenectutis meæ, tu es requies miſeræ: regnum & gloria Latini eſt in tua poteſtate: familia omnis jam labefactata innititur tibi. Peto rem *unam, omitte conſerere manum* cum *Trojanis. Quicumque caſus tibi deſtinati ſunt* in *hac pugna, ii deſtinati ſunt etiam mihi, ô Turne: ſtatim abjiciam hanc lucem odiſſam, nec aſpiciam captiva Æneam generum. Lavinia rigata lacrymis* ſecundum *genas ardentes audiit verba matris: huic ignis multus ſuffecit ruborem, & ſparſus eſt per vultum calefactum. Quemadmodum ſi aliquis tinxerit ebur Indicum purpurâ rubicundâ, aut quando lilia candida rubeſcunt, mixta roſis multis. Puella exhibebat vultu tales colores. Amor agitat Turnum, & figit oculos in puella.* Hinc *magis accenditur ad pugnam: & alloquitur Amatam paucis* verbis: *ô mater, ne, obſecro, ne proſequaris fletu & augurio tam* funeſto *me deſcendentem ad prælium aſperi Martis: non enim eſt* in *Turno poteſtas retardanda mortis. O Idmon, fer nuncius regi Trojano hæc mea verba, non ei placitura: quando craſtina Aurora invecta rubro curru primum rubebit* in *cœlo*; tunc *non ducat Trojanos contra Rutulos: ceſſent bella Trojanorum & Rutulorum: bellum terminetur noſtro ſanguine: Lavinia petatur uxor in illo campo. Poſtquam protulit hæc verba, & celer abiit in domum* ſuam: *petit equos, & lætatur videns* eos *frementes in conſpectu ſuo, quos Orithyia ipſa dedit Pilumno ornamentum.*

NOTÆ.

67. *Indum.*] Ebur è dentibus elephantorum, qui frequentes in India, Aſiæ maxima regione, G. 1. 57. *India mittit ebur.* De *oſtro*, purpurâ ex oſtreo expreſsâ, G. 2. 506.

74. *Neque enim Turno mora libera mortis.*] Senſus ex ſuperioribus aptus eſt. Ne putes me ceſſurum lacrymis, & poſſe revocari funeſto illo doloris veſtri omine. Si enim ſum moriturus: ne ſic quidem pugnam ſubterfugio: non enim mortalium ulli liberum eſt mortem retardare, cum dies fatalis imminet. Hunc locum Servius recenſet in duodecim Virgilii inſolubilibus. De *tyranno*, pro rege, bonam in partem, Æ. 7. 266. De *Phrygia*, ubi Troas, Æ. 1. 385.

77. *Puniceis, &c.*] Vellicatur hic verſus à criticis, ob frequentem colliſionem literæ *r*, & ſyllabarum affinium. De colore *puniceo*, rubro, Ecl. 5. 17. De *Aurora eiuſque curru*, G. 1. 249. Æ. 6. 535.

83. *Pilumno .... Orithyia.*] *Pilumnus*, abavus Turni, Æ. 10. 76. *Orithyia*, Erechthei Athenarum regis filia, rapta in Thraciam à Borea, G. 4. 463. Quæritur quomodo Pilumno Italo nota eſſe potuerit Orithyia, puella Attica in Thraciam tranſlata. Reſpondet Turnebus, Pilumnum & Orithyiam hominum opinione Deos eſſe habitos, atque ita alterum alteri notum eſſe potuiſſe: poetam vero Orithyiam adhibuiſſe potius, quam aliud quodvis numen, quia Thracia ſemper equis nobilis fuit. Sic Turni equus Thracius eſt, Æ. 9. 49. Rheſi equi, Thracii, Æ. 1. 473. Diomedis equi, Thracii, Æ. 1. 756. Porro verſus hic ſpondaicus eſt: nam *Orithyia*, Ὠρείθυια, vox eſt quatuor ſyllabarum, quarum mediæ duæ diphthongi ſunt ει, & υ.

qui ſuperarent nivem candore, ventos celeritate. Aurigæ feſtini circumſiſtunt, & palpant cavis manibus pectora equorum *plauſa, & pectunt colla crinita. Deinde ipſe induit humeris loricam aſperam auro & candido orichalco: ſimul accommodat* ut *geſtentur, & gladium, & clypeum, & eminentias criſta rubicunda: gladium*, inquam, *quem ipſe Deus præſes ignis fabricaverat Dauno patri* Turni, *& merſerat ferventem aquis Stygiis. Deinde ſumit* cum *robore haſtam validam, quæ ſtabat in media domo admota magna columnæ, ſpolium Actoris Aurunci: & commovet* eam *trementem, inclamans: nunc, ô haſta quæ nunquam fefelliſti me vocantem, nunc adeſt tempus:* olim *te maximus Actor, nunc dextra Turni te geſtat: da* ut *proſternam corpus, & ut diſrumpam forti manu loricam direptam Phrygio effœminati, &* ut *inficiam pulvere capillos* ejus *criſpatos ferro calido, & fluentes myrrhâ.*

Qui candore nives anteirent, curſibus auras.
Circumſtant properi aurigæ, manibuſq; laceſſunt
Pectora plauſa cavis, & colla comantia pectunt. 86
Ipſe dehinc auro ſqualentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris: ſimul aptat habendo
Enſemque, clypeumque, & rubræ cornua criſtæ:
Enſem, quem Dauno ignipotens Deus ipſe parenti
Fecerat, & Stygiâ candentem tinxerat undâ. 91
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus aſtabat, validam vi corripit haſtam, 93
Actoris Aurunci ſpolium, quaſſatq; trementem,
Vociferans: nunc, ô nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,
Loricamq; manu validâ lacerare revulſam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines,
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes. 100

NOTÆ.

87. *Alboque orichalco.*] Græce ὀρείχαλκος, ab ὄρος, *mons*, & χαλκὸς, *as*: eſtque *as montanum*: non fulvum, ut æs vulgare; ſed in album deflectens: Gallice dicimus *leton*. Ita Scaliger ad Feſtum, Voſſius in Etym. Latini ſyllabam ſecundam, quæ longa eſt, & naturâ ſuâ, & apud Callimachum in lavacro Palladis, v. 19. brevem fecerunt: ut Virgilius hic, & Horatius, A. P. v. 203. *Tibia non, ut nunc, orichalco vincta, tubaque æmula.* Cum autem aliquando commutabiles apud Latinos fuerint literæ *o* & *au*: quemadmodum *explodo* eſt à *plaudo*; quemadmodum ſcripſere veteres *olla* & *aula*, *caudex* & *codex*, &c. ſic reperimus apud Plautum *aurichalcum* pro *orichalco*. Unde grammatici aliquot imperite metallum eſſe putaverunt ex *auro* & *ære* mixtum: cujuſmodi nullum eſſe conſtat. Id vero, quale nunc habemus, non è terra natum, ſed arte factum eſt: teſtaturque Plinius, l. 34. 2. ſuo tempore jamdudum deſiiſſe, effœtâ tellure.

88. *Habendo.*] Gerundium paſſivæ facultatis, ſupra, v. 46.

89. *Cornua criſtæ.*] Non vera *cornua*, qualia Pyrrhus galeæ ad terrorem hircina addebat, ex Plutarcho; ſed criſtam geminam è jubis equinis, aut plumis, è galeæ vertice hinc inde eminentem inſtar cornuum, Æ. 6. 779. *Gemina ſtant vertice criſtæ.*

90. *Ignipotens Deus, &c.*] *Vulcanus* arma Æneæ fabricavit, Æn. 8. 370. nec Turno quoque deeſſe ejus artem voluit poëta, ad augendam heroum ſuorum dignitatem. De *Vulcano*, ibid. & G. 1. 995. De *Dauno*, Æ. 7. 56.

91. *Stygiâ candentem, &c.*] *Candens*, ex Gellio eſt aliquando *albicans*, aliquando *fervens*: quæ enim incalescunt, ex nimio fervore quandoque albicant. *Aquâ tinxerat* enſem Vulcanus: ſic enim chalybs immerſione temperatur. *Aquâ Stygiâ*, ad quandam veluti magicam conſecrationem, quemadmodum innuit Donatus. Aquæ enim infernæ in magicis ſacris expetebantur, Æ. 4. 512. Ego vero ſuſpicor id factum à Vulcano, ut enſem illum frangi non poſſe probaret. *Stygis* enim Arcadiæ fontis, qui inde à Poëtis ad inferos traductus eſt, ea vis erat, ut vaſa cujuſlibet metalli diffringeret, nec poſſent ejus aquæ, niſi equi ungulâ, contineri, Æ. 6. 323.

94. *Actoris Aurunci ſpolium.*] Ducis alicujus Auruncorum, cui Turnus eam bello detraxerat. De *Aurunceis* Italiæ populis, inter Volſcos & Campanos, Æ. 7. 54.

99. *Semiviri Phrygis, &c.*] Cur id nominis Phrygibus, & Æneæ tribuatur, jam dictum, Æ. 4. 215. ubi de capillis unguento delibutis. De *Phrygia*, in qua Troas, Æ. 1. 385.

100. *Vibratos, &c.*] *Calamiſtro Criſpatos.* Fuit autem *calamiſtrum*, acus ferrea, longior, aliquando fiſtulæ inſtar cava: quæ calefacta ſub cinere & capillis adhibita, eos intorquebat: à ſimilitudine cum *calamo* ſeu arundine, nomen habuit. Hujus artis miniſtri, *ciniſiones* & *cinerarii* vocabantur, quod ad calefaciendum calamiſtrum flarent in cineres.

Myrrhâque madentes.] *Myrrha*, arbuſcula eſt,

His

His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus, & ſparſâ ad pugnam proludit arenâ.
Nec minus interea maternis ſævus in armis
Æneas acuit Martem, & ſe ſuſcitat irâ,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios mœſtique metum ſolatur Iüli,
Fata docens: regique jubet reſponſa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies, cum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant.
Campū ad certamen, magnæ ſub mœnibus urbis,
Dimenſi Rutuliq; viri Teucriq; parabant:
In medioque focos, & Diis communibus aras
Gramineas: alii fontemq; ignemq; ferebant
Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Abripitur hoc furore, & ſcintilla erumpunt è toto vultu furentis, ignis fulget vividis oculis. Quemadmodum quando taurus emittit mugitus terribiles ad præludium pugnæ, & oblucſans in truncum arboris conatur iraſci adverſus cornua, & provocat ventos ictibus, & parat ſe ad pugnam, disjectis arenis. Interea Æneas terribilis ſub armatura materna non minus parat pugnam, & furore commovet ſe, latus bellum dirimi propoſito fœdere. Tum conſolatur ſocios & timorem Iuli ſolliciti, aperiens ipſis fata: jubetque viros reportare Latino certum reſponſum, & proponere conditiones pacis. Vix ſequens dies nata illuſtrabat luce ſupremos montes, quando equi Solis erigunt ſe primum è profundo mari, & emittunt lucem naribus patulis. Viri Rutuli & Trojani dimetientes parabant campum ad pugnam, juxta mœnia magnæ urbis: & in medio campo *focos & aras è cæſpite Diis communibus: alii portabant aquam & ignem, operti lino, & cincti verbenâ* circa *capita.*

NOTÆ.

in Arabia præſertim naſcens: altitudo ejus ad quinque cubita, nec ſine ſpina, caudice duro & intorto, cortice levi, folio olivæ fere ſimili. Succus inde ſponte exſudat certis temporibus, tum inciſione exprimitur, diciturque *ſtacte* vel *myrrha*, Plin. l. 12. 15. Condiendis cadaveribus, & imbuendis capillis, aliiſque ejuſmodi deliciis adhibebatur.

101. *Furiis.*] Furioſis motibus, quaſi quibuſdam furiis, Æ. 6. 572.

115. *Solis equi.*] Quatuor, de quibus Æ. 5. 15. *Gurgite*, pro mari, Æ. 1. 122.

118. *Focos .... aras Gramineas.*] Aras è cæſpite, ſeu terra cum herbis evulſa, in quibus ignis imponeretur *foovereturque:* atque ita *aræ* ſunt ipſi *foci.*

Diis communibus.] *Communes Dii* multis modis ſumuntur. I. Qui certam cœli zonam regionemque non habent; qualis Cybele mater Deorum; cum certam habeant Jupiter, Juno, Mercurius, Venus, &c. II. Qui apud omnes homines coluntur, ut Sol, Luna, Mars, &c. III. Huic ad rem melius, qui ab Rutulis ac Trojanis ad pacem communiter & pariter invocandi erant. Ita fere Servius.

119. *Fontemque ignemque.*] Servius, *ad facienda fœdera, aqua & ignis adhibentur: unde contra, quos arcere volumus à noſtro conſortio, eis aquâ & igne interdicimus*, id eſt, *rebus quibus conſortia copulantur.* Erat autem neceſſaria ſacrificiis aqua, vel ad luſtrandos adſtantes, vel ad purgandum corpus ante ſacrificium, vel ad alios victimarum uſus. *Fontem* poſuit pro aqua.

120. *Velati lino, &c.*] Id quaſi certum ſtatuitur à Servio; *feciales*, qui ſanciendis fœderibus miniſtri adhibebantur, nunquam lineam tuliſſe veſtem. Unde triplex opinio de hac Virgilii voce. I. Servius ait, fœdus illud irritum fore: Virgilium vero, quoties rebus exitum daturus non eſt, toties iis infirma & inauſpicata dare principia. Sic Æneas in Thracia condens urbem, taurum Jovi contra ritum ſacrificat, Æ. 3. 21. Paſſeratius & Scaliger explicant *linum*, non de veſte, ſed de filo ſive licio, quo flamines & alii caput per æſtatem cingebant, & ut Varronis ac Livii verbis utar, *velabant:* unde *flamines*, quaſi *filamines*, vocabantur, Æ. 8. 664. III. Niger & Hyginus apud Servium legunt: *velati limo:* & explicant *limum*, veſtem ab umbilico ad pedes, cujus in extrema ora erat purpura *lima*, id eſt, flexuoſa. Sed veſtis illa poparum erat, ſive infimorum ſacrificii miniſtrorum. Quare adhæreo ſecundæ opinioni.

Verbena.] Proprie certa eſt herbæ ſpecies, *de*

Exercitus Italorum prodit, & agmina hastata effundunt se plenis portis: hinc totus exercitus Trojanus & Tyrrhenus exit sub *armis variis: non aliter armati ferro, quam si durum certamen Martis appellet* eos. *Ipsi etiam duces splendido auro & purpurâ currunt inter media millia: & Mnestheus proles Assaraci, & generosus Asylas: & Messapus agitator equorum, soboles Neptuni. Et postquam unusquisque recessit in suum locum signo indicto, figunt hastas humi, & deponunt clypeos. Tunc cupiditate* videndi *egressæ matres, & plebs sine armis, & senes infirmi, impleverunt turres & tecta domorum: alii stant in altis portis. At Juno aspiciens ex alto colle, qui nunc vocatur Albanus (tunc nec nomen nec honor aut fama erat* huic *colli) videbat campum, & geminum exercitum Laurentinorum & Trojanorum, & urbem Latini. Statim Dea sic allocuta est Deam sororem Turni, quæ præest stagnis & fluviis strepentibus: Jupiter rex summus cœli addixit illi hunc honorem ob virginitatem* ei *ablatam: Nympha, ornamentum omnium, dilectissima meo animo: nosti quomodo prætulerim te solam omnibus Latinis, quæcumque ascenderunt ingratum lectum summi Jovis; & quo modo sponte constituerim* te *participem cœli. O Juturna, ne accuses me, accipe causam luctus tui. Quatenus fortuna visa est* id *tolerare, & Parca permittebant*

Procedit legio Ausonidûm, pilataque plenis 121
Agmina se fundunt portis: hinc Troius omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis:
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet. Necnon mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant ostroque decori: 126
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas:
Et Messapus equûm domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant. 130
Tum studio effusæ matres, & vulgus inermum,
Invalidique senes, turres & tecta domorum,
Obsedêre: alii portis sublimibus astant.
At Juno ex summo, qui nunc Albanus habetur,
(Tunc neque nomen erat, neque honos, aut gloria monti) 135
Prospiciens tumulo, campum spectabat, & ambas
Laurentûm Troûmque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est affata sororem, 138
Diva Deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
Præsidet: hunc illi rex ætheris altus honorem
Juppiter erepta pro virginitate sacravit, (stro,
Nympha, decus fluviorum, animo gratissima no-
Scis, ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum ascendere cubile,
Prætulerim, cœlique libens in parte locârim, 145
Disce tuum, (ne me incuses) Juturna, dolorem.
Quà visa est fortuna pati, Parcæque sinebant

NOTÆ.

là verveine: communiter tamen sumebatur pro qualibet herba vel fronde, laurea, myrtea, &c. è sacro loco evulsa, Ecl. 8. 65.

121. *Legio Ausonidûm, pilata, &c.*] *Legio*, pars exercitus certo numero definita: hic pro toto exercitu, G. 2. 279. *Pilata*, armata pilis hastilibus, Æ. 7. 664.

123. *Tyrrhenus.*] Sub Tarchonte, socio Æneæ, Æ. 8. 479. Æ. 2. 781.

127. *Genus Assaraci Mnestheus, &c.*] Igitur sanguine junctus Æneæ, qui ab Assaraco genus ducebat, Æ. 1. 288. De *Asyla*, Æ. 11. 620. De *Messapo*, Æ. 7. 691.

134. *Albanus, &c.*] De hoc monte, Æ. 8. 48. Æ. 9. 387.

139. *Diva Deam.*] Dicunt Grammatici, *Deos* fuisse æternos; *Divos*, ex hominibus assumptos. Tamen Virgilius nomen utrumque confundit, Æ. 1. 486. Pallas vocatur *Diva*.

Stagnis quæ, &c.] *Juturna*, soror Turni, Naïs ab Ovidio vocatur, Fast. 2. 585. id est, Nympha aquatilis. Hunc ei honorem, à Jove in præmium ereptæ pudicitiæ concessum ait Virgilius, Ovidius etiam ante amores Jovis ei attribuit. Fons ejus & lacus ex Albani montis radicibus in Tyberim influit, celebri apud veteres aquarum salubritate: vocant hodie nonnulli *Lago di Turno*; alii, *di Vulturno*: cum esset prius *Lago di Juturna*, inquit Cluverius.

144. *Jovis ingratum cubile.*] Commutatio, pro, *Cubile Jovis ingrati*, & in servando conjugio parum fidi. *Locârim.* Locari à Jove passa sim.

147. *Parcæ.*] Tres, quæ pro fatis hic usurpantur, Ecl. 4. 47.

Cedere

Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi:
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis:
Parcarumq; dies & vis inimica propinquat.
Non pugnæ aſpicere hanc oculis, non fœdera poſſum.
Tu pro germano ſi quid præſentius audes, (ſum.
Perge, decet: forſan miſeros meliora ſequentur.
Vix ea, cum lacrymas oculis Juturna profudit,
Terq; quaterq; manu pectus percuſſit honeſtum.
Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Juno,
Accelera, & fratrem, ſi quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumq; excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & triſti turbatam vulnere mentis.
Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrajugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Hinc pater Æneas, Romanæ ſtirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo & cœleſtibus armis,
Et juxta Aſcanius, magnæ ſpes altera Romæ.
Procedunt caſtris: puraque in veſte ſacerdos

res Latii procedere, defendi Turnum & urbem tuam. Nunc cognoſco juvenem certare fatis inæqualibus: & dies appropinquat Parcarum & pateſtas adverſa. Non poſſum videre oculis hoc certamen, & fœdera. Tu, ſi audes aliquid utilius pro fratre tuo, perfice, illud decet: fortaſſe meliora ſuccedent miſeris. Vix ea dicta fuerant, *cum Juturna fudit oculis lacrymas, & verberavit manu pectus decorum ter ac quater. Juno filia Saturni inquit, Non eſt hoc tempus ad lacrymas: propera, & ſubtrahe fratrem morti, ſi eſt aliqua ratio: vel tu excita bellum, & diſſipa fœdus inceptum: ego ſum tibi auctor ut* id *audeas. Sic exhortata reliquit* eam *dubiam & turbatam triſti ſolicitudine animi. Interim reges* vehuntur: *Latinus magno apparatu, curru à quatuor equis* tracto, *cui duodecim radii aurati circumeunt caput rutilum, ornamentum Solis avi. Turnus vehitur binis equis candidis, librans manu* reſplendens clypeo cœleſti & armis divinis, *& Aſcanius adſtat comes, ſecunda ſpes magnæ Romæ. Exeunt è caſtris: & ſacerdos in veſte candida*

duo jacula latâ cuſpide. Inde pater Æneas, caput gentis Romanæ,

NOTÆ.

152. *Si quid præſentius audes, &c.*] Non quod Nympham ſe Deûm Regina potentiorem putet; ſed quod faciliorem fore apud Jovem putet ſororis excuſationem, ſi ſoror pro fratre moram injicere fatis audeat.

161. *Interea reges, &c.*] Adumbrata hæc pompa fœderis ad Homeri exemplum, Il. 3. ubi Agamemnon & Priamus, de pugna ſingulari Paridis in Menelaum facto fœdere conveniunt. Hic ſententia longiori parentheſi ſuſpenſa eſt, per novem nempe verſus: *interea reges .... procedunt caſtris.* Poteſt tamen & abſque parentheſi intelligi, ſi dicatur Poëta à plurali numero ad ſingularem ſtatim deflexiſſe; pro, *interea reges vehuntur: Latinus quidem curru quadrijugo, &c.*

164. *Solis avi, &c.*] Dixit Virgilius, Æ. 7. 47. Latini patrem fuiſſe *Faunum*; matrem, *Maricam* Nympham; avum, *Picum.* Quomodo ergo *Sol* eſſe potuit *avus* Latini? I. Heſiodus Latinum facit filium *Cerces* & Ulyſſis, in Theogon. v. 1013. Circe autem filia fuit Solis, Æ. 3. 386. Æ. 7. 10. At huic aperte adverſatur Virgilius in Latini ſtemmate, Æ. 7. 47. II. Arnobius ait *Maricam* illam Nympham Latini matrem, ipſam eſſe Italo nomine *Circen.* At eo ipſo libri ſeptimi initio Virgilius aperte Circen à Marica diſtinguit: cum vocat Maricam, *Laurentem* nympham; Circen autem *Æneam*, id eſt, Colchicam. III. Ego exiſtimo *Circen*, conjugis loco habitam à *Pico*; eamque ex eo *Faunum* ſuſcepiſſe: ipſumque deinde Picum in avem mutaſſe, quod ad amorem legitimæ conjugis *Canentis* ſe referret. Et vero Circe vocatur Pici *conjux*, Æ. 7. 189. quod tamen videtur ob Ovidii narratione paulum diſcedere, quam ibidem attulimus.

165. *Bina haſtilia.*] *Pila*, qualia duo ſimul ferre deinde ſoliti ſunt milites Romani, Æ. 7 664. *Criſpans:* quatiendo quaſi ſinuans & flectens.

167. *Sidereo Clypeo*] Vel inſter ſiderum fulgente: vel quem in cœlo Venus à Vulcano petierat: vel quem Deus ipſe Vulcanus in Hiera inſula fabricaverat, Æ. 8. 370.

168. *Spes altera Romæ.*] Æneas enim prima, Aſcanius ſecunda. Quod aiunt, Ciceronem quoddam è Virgilii carminibus audientem, his in voces erupiſſe, falſum oſtendimus in argumento, Ecl. 6.

169. *Puraſ in veſte.*] Donatus; *colore albâ, nec purpura variatâ picturis.* Feſtus; *non fulguritâ; non funeſtâ*, id eſt, quæ funeri adhibita non fuiſſet. Alii communiter, *carente macula.*

adducit fœtum porcæ sectæ & ovem intonsam, & statuit victimas ad aras accensas. Illi conversi oculis ad Solem orientem, spargunt manibus frumentum salsum, & signant gladio summa capita victimarum & effundunt pateras in aras. Tum pius Æneas nudato gladio sic erat: esto nunc testis mihi oranti, ô Sol, & hac terra pro qua potui tolerare tot labores, & tu, ô pater omnipotens, & tu, ô Juno Saturni filia, jam ô Diva, jam mihi *mitior*, ut *ore: & tu, ô gloriose Mars, qui pater tenes omnia bella sub tua potestate: & fontes & fluvios invoco, & quæcumque est divinitas in alto aëre, & quicumque sunt Dii sub mare cæruleo. Si forte victoria iverit ad Turnum Italum; æquum est* nos *victos abire in urbem Evandri: Iulus abibit* ex his *campis; nec Æneadæ rebelles inferent deinceps* vobis *bellum ullum, aut provocabunt armis hac regna. Si vero victoria concesserit nobis Mortem propitium, ut potius spero, & potius Dii confirment spem* meam *auctoritate suâ: ego neque Italos obtemperare Trojanis, neque arrogo mihi imperium: amba nationes indomitæ jungent se legibus æqualibus in fœdus perpetuum. Ego distribuam religiones & Deos: socer Latinus curet bella, socer supremum imperium: Trojani extruent mihi urbem, & Lavinia imponet nomen urbi. Æneas sic* dixit *primus: Latinus deinde sic sequitur aspiciens in cœlum, & erigit dextram ad astra: ô Æneæ, juro hæc eadem sidera, mare, terram, & geminam prolem Latonæ & Janum bifrontem,*

Setigeræ fœtum suis, intonsamq; bidentem
Attulit, admovitq; pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina Solem,
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisq; altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur,
Esto nunc Sol testis & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Juno; (vors,
Jam melior, jam Diva, precor: tuque, inclyte Ma-
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques:
Fontesq; fluviosq; voco, quæq; ætheris alti
Relligio, & quæ cœruleo sunt numina ponto.
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Convenit Evandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iülus agris: nec pòst arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna lacessent.
Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem,
(Ut potius reor, & potius Dii numine firment)
Non ego, nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra Deosq; dabo: socer arma Latinus habeto,
Imperium solemne socer: nova mœnia Teucri
Constituent, urbiq; dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas: sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens cœlum, tenditque ad sidera dextram:
Hæc eadem, Ænea, terram, mare, sidera juro,
Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,

NOTÆ.

170. *Setigera suis, &c.*] *Ovis* pro Æneâ adhibetur, Græco fere more. Nam Græci apud Homerum, Iliad. 3. 102. agnos ad fœdus statuunt. *Porcus*, pro Latino, more Romano aut Italo, de quo more Æ. 8. 641. De *ovibus bidentibus*, Æ. 4. 57. De *conversione ad orientem* in auspiciis & sacris rebus, Ecl. 9. 15.

173. *Fruges salsas, &c.*] I. *Molam*, ex purissimo frumento, *salso*, tosto, ac molito, victimarum capiti imponunt, quæ proprie est *immolatio*, Æ. 2. 133. II. Pilos è capite victimarum secant, Æ. 6. 243. in Notis. III. Vina invergunt in frontem victimarum, & in ipsa altaria: quæ *libatio* erat, ibid. & Æ. 1. 740. Atque illi primi erant sacrificii apparatus.

176. *Esto nunc Sol testis, &c.*] *Sol, Terra, Jupiter, Juno, Mars, &c.* Communes illi sunt utriusque generis Dii, de quibus, v. 118.

183. *Ausonio Turno*] Italo, Æ. 7. 54.

184. *Evandri ad urbem.*] Pallanteum, Æ. 8. 51.

185. *Cedet Iulus.*] Ut ostendat, se non tam sibi, quam posteris suis & genti, sedem quærere.

187. *Nostrum Martem.*] Faventem. Infra, v. 540. *Nec Dii texere Cupientum Ænea veniente sui.*

198. *Latonæque genus duplex*] *Apollinem*, Solem; & *Lianam*, Lunam: Latonâ ex Jove editos, in insula Delo, Ecl. 3. 67. Æ. 3. 74, 77.

Janumque bifrontem.] Italorum regem ac numen, fœderibus adhiberi solitum, Æ. 6. 607. 6. 0.

Vimque

Vimque Deûm infernam, & diri ſacraria Ditis.
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit.
Tango aras, medioſque ignes, & numina teſtor:
Nulla dies pacem hanc Italis nec fœdera rumpet,
Quo res cunq; cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet: non, ſi tellurem effundat in undas
Diluvio miſcens; cœlumve in Tartara ſolvat:
Ut ſceptrum hoc (dextrâ ſceptrū nā forte gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta nec umbras:
Cum ſemel in ſylvis imo de ſtirpe reciſum
Matre caret, poſuitque comas & brachia ferro:
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum: tum rite ſacratas
In flammam jugulant pecudes, & viſcera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & vario miſceri pectora motu:

& poteſtatem infernam Deorum, & penetralia ſævi Plutonis. Audiat hæc pater ille, qui firmat fulmine fœdera. Tango aras, & ignes in medio earum, *& atteſtor Deos: nulla dies auferet Italis hanc pacem, neque* hæc *fœdera, quomodocunque res ſuccedant: nec ulla potentia abducet me* ab iis *volentem: non, etiamſi* illa potentia *diſſolvat terram in aquas confundens* eam *diluvio; aut dejiciat cœlum in inferos. Quemadmodum hoc ſceptrum* (*nam forte tenebat* manu *dextra ſceptrum*) *nunquam emittet ramulos nec umbracula levibus foliis: ex quo primum in ſylvis abſciſſum ex infimo trunco ſeparatur à matre, & ferro amiſit frondes & ramulos: quondam arbor, nunc manus fabri cinxit* illam *ære pulchro, & dedit portandam regibus Latinis. Talibus verbis confirmabant fœdera inter ſe, in medio conſpectu principum: tum* juxta *moram ſacras victimas occidunt in ignem, & extrahunt viſcera* ex iiſdem adhuc *ſpirantibus, & tegunt altaria lancibus plenis. At vero* cœpit *certamen illud jampridem videri Rutulis inæquale, & animi turbari vario motu:*

NOTÆ.

199. *Vim Deûm infernam.*] Pro *Diis ipſis infernis:* ut Iliad. 3. 105. Πειάμοιο βίλν, *Priami vim,* pro *ipſo Priamo.* Et Æ. 4. 132. *Odera canum vis,* pro *ipſis canibus.*

Sacraria Ditis.] *Dis,* Pluto eſt, G. 4. 467. *Sacrarium,* ſanctuarium, locus templi intimus, ubi præcipua numinis religio: hic regia eſt Plutonis, de qua, Æ. 6. 630. Quidam hanc infernam regiam, *ſacram* dici putant quaſi *execrabilem:* ut Æ. 3. 57. *Auri ſacra fames.*

200. *Fœdera fulmine ſancit.*] Quia per coruſcationes fulminum fœdera confirmantur: ita Servius. Vel quia Jupiter ultor eſt violati fœderis, percuſſis fulmine fœdifragis: ita Turnebus. Unde fecialis porcam feriens in ſolemni fœderum formula ſic precabatur Jovem; *illis legibus populus non deficiet. Si prior defecerit, publico conſilio, dolo malo: tu illo die Jupiter populum ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito; quanto magis potes polleſque.* Ita Livius, l. 2.

201. *Tango aras.*] Mos jurantium, ſupplicantium, ſacrificantium, ut aras & ſimulacra & res ſacras manu contingant: qui mos ad nos etiam tranſiit ut, jurantes ſacris libris manum imponamus, Æ. 4. 219.

204. *Tellurem effundat in undas.*] Servius hypallagen ſive commutationem hic agnoſcit: pro, *undas effundat in tellurem.* Ego minime, ſed cum ferè undecumque mare terram ambiat, interpretor de terræ compage in undas diſſolvenda. De *Tartaro,* profundiſſimo inferorum loco, Æ. 6. 134.

206. *Ut ſceptrum hoc, &c.*] Apta eſt è ſuperioribus ſententia; *nec me vis ulla volentem avertet .... ut ſceptrum hoc nunquam fundet virgulta, &c.* Petita eſt illa comparatio ex Homero totidem fere verbis, Iliad. 1. 234. Et quanquam ſolemne fuit regum jusjurandum ſceptri ſublatio, ut monet Ariſtoteles Polit. 3. ab illa tamen nimis curioſa ſceptri deſcriptione abſtinere potuit debuitque Virgilius.

209. *Matre caret.*] Vel terrâ: nam, *non jam mater alit tellus,* Æ. 11. 71. Vel arbore: Nam *parva ſub ingenti matris ſe ſubjicit umbra,* G. 2. 19.

213. *Rite ſacratas.*] Immolatione, ſectione pilorum, libatione; ſupra, v. 178.

215. *Oneratis lancibus, &c.*] Vaſis eſcariis in quibus ſtructa & cumulata victimarum exta. *Lanx* nomen habet à *latitudine:* ſicut *patina,* à *pateo.* Voſſius tamen inter lancem & patinam id fere diſcriminis ſtatuit: quod in *lance* carnes aſſæ, fructus, cibi ſimplices apponerentur; in patina cibi conditi, ut piſces, haberetque vulgo operculum.

Tum

& tunc magis, cum propius vident duces *non* esse *pari robore. Auget* hanc opinionem *Turnus, progressus gradu tacito, & suppliciter dejectis oculis venerans aram, & malæ* ejus *liventes, & pallor in corpore juvenili. Juturna soror* ejus *statim atque vidit hunc sermonem invalescere, & animos plebis mobiles dissentire, per medium exercitum, similis specie Camerti (cui origo erat illustris à majoribus, & splendida fama paternæ fortitudinis, & ipse* erat *fortissimus bello) immittit se per medium exercitum, non ignara rerum, & spargit varios rumores, & dicit talia: non pudet* vos, *ô Rutuli, objicere vitam unius pro iis omnibus? nonne sumus pares numero & robore? ecce omnes & Trojani & Arcades adsunt hic, & Etruria inimica Turno, exercitus* ille *à fatis immissus: si secundus* quisque nostrum *certet, vix unusquisque habebit hostem. Turnus quidem famâ ascendet ad Deos, quorum aris consecrat se, & immortalis curret per ora: nos amissâ patriâ cogemur obedire dominis ferocibus, qui nunc etiosi constitimus in campis. Tum consilium juvenum confirmatum est magis ac magis talibus verbis: & rumor spargitur per turmas. Ipsi Laurentes & ipsi Latini mutati sunt: qui modo optabant sibi requiem & securitatem rebus suis; nunc spectant arma, & cupiunt fœdus non factum, & miserescunt duræ conditionis Turni. Juturna addit his* rebus *aliud majus, & præbet ex alto cœlo ostentum, quo nullum opportunius turbavit animos Italos & decepit prodigio. Scilicet avis fulva Jovis, volans in aere rubicundo,*

Tū magis, ut propius cernunt non viribus æquis.
Adjuvat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine Turnus,
Tabenteſque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Juturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda:
In medias acies, formam aſſimulata Camerti,
(Cui gen⁹ à proavis ingens, clarumq; paternæ
Nomen erat virtutis, & ipſe acerrimus armis)
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoreſque ſerit varios, ac talia fatur:
Non pudet, ô Rutuli, cunctis pro talibus unam
Objectare animā? numeróne, an viribus æqui
Non ſumus? En omnes & Troës & Arcades hic
Fataliſq; manus, infenſa Etruria Turno: (ſunt,
Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe devovet aris,
Succedet famâ, vivuſque per ora feretur:
Nos patriâ amiſſâ dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus arvis.
Talibus incenſa eſt juvenum ſententia dictis (mur,
Jam magis atq; magis: ſerpitq; per agmina mur-
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini:
Qui ſibi jam requiem pugnæ rebuſq; ſalutem
Sperabant; nunc arma volunt, fœduſq; precantur
Infectum, & Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat ſignū cœlo: quo non præſentius ullum
Turbavit mentes Italas, monſtroque fefellit.
Namque volans rubrâ fulvus Jovis ales in æthrâ,

NOTÆ.

231. *Troës & Arcades, &c.*] Gentes in Turnum fœderatæ. Trojani Æneæ: Arcades Evandri. Etruſci Tarchontis, Æ. 8. 518, 479.

232. *Fataliſque Manus, &c.*] Vel quia Latinorum agros petebant quaſi fatis ſibi debitos: vel potius, cum Virgilius id ſolis Etruſcis attribuat, quia fato paratum ſibi regem Æneam exſpectaverant, Æ. 8. 494. Bene ait *infeſta* Etruria Turno: erat enim aliqua pars Etruriæ Turno addicta, duce Meſſapo, Æ. 7. 691, 695.

233. *Vix hoſtem alterni.*] Si ſecundus quiſque noſtrum, ſi media pars noſtrum congrediatur; vix ſinguli hoſtem habebimus: id eſt, duo & amplius unicuique objicimur.

246. *Monſtro.*] Oſtento: quod monſtratur & oſtenditur ſigna futurorum petentibus.

247. *Rubra Jovis ales in æthra.*] *Æthra, æthra:* nomen primæ declinationis, αἰθρα· idem eſt atque æther. *Æther* autem juxta Anaxagoram & Ciceronem, eſt illa veterum ſphæra ignis aerem ambiens ab αἰωϛ, *ardere*: ideo *rubra* à Virgilio dicta: juxta alios, eſt cœli totius & ſiderum compago, ab ἀεὶ θεειν, *ſemper currere*. Hic pro *aëre* univerſim tumitur. De *Jovis alite*, aquila, Æ. 5. 255.

Littoreas

Littoreas agitabat aves, turbamque ſonantem
Agminis aligeri: ſubito cum lapſus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali: cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam (mirabile viſu)
Ætheraq; obſcurant pennis, hoſtemq; per auras
Factâ nube premunt: donec vi victus & ipſo
Pondere defecit, prædamq; ex unguibus ales
Projecit fluvio, penituſque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore ſalutant,
Expediuntq; manus, primuſq; Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc, votis, inquit, quod ſæpe petivi.
Accipio, agnoſcoq; Deos. Me, me duce ferrum
Corripite, ô Rutuli, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves; & littora veſtra
Vi populat: petet ille fugam, penituſq; profundo
Vela dabit: vos unanimi denſete catervas,
Et regem vobis pugnâ defendite raptum.
Dixit, & adverſos telum contorſit in hoſtes
Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, & auras
Certa ſecat: ſimul hoc; ſimul ingens clamor, &
Turbati cunei, calefactaq; corda tumultu. (omnes
Haſta volans, ut forte novē pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo;
Horum unum ad medium, teritur quà ſutilis alvo
Balteus, & laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem & fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas, fulvâq; extendit arenâ.
At fratres, animoſa phalanx accenſaque luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrū
Corripiunt, cæciq; ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc denſi rurſus inundāt

perſequebatur aves marinas & multitudinem ſtrepitantem alata turba; cum repente ruens ad aquas, avida comprehendit pedibus aduncis cycnum eximium. Itali ſuſtulerunt animos: & aves omnes (res *mirabilis aſpectu*) *cum ſonitu convertuntur è fuga, & inumbrant aëri, &* velut *nube coactâ urgent hoſtem per aërem: donec ceſſit avis, victa* earum *vi & ipſo pondere* cycni, *& dimiſit prædam ex unguibus in flumen, & longe aufugit inter nubes. Tunc autem Rutuli venerantur oſtentum illud clamore, & explicant manus & augur Tolumnius primus ait: hoc erat, hoc, quod ſæpe petivi votis: admitto* omen *& agnoſco Deos. Me, me auctore ſumite ferrum, ô Rutuli, quos iniquus advena terret bello, ſicut imbecillas volucres, & per vim vaſtat litora veſtra: ille arripiet fugam, & longe permittet vela mari: vos concordes colligite agmina, & prælio defendite regem vobis ereptum. Sic dixit, & irrumpens vibravit haſtam in hoſtes oppoſitos: haſta cornea ſtridens emiſit ſonum, & certa dividit aërem: ſimul hoc fit; ſimul clamor magnus* oritur, *& omnes ordines perturbati ſunt, & animi accenſi tumultu. Cum forte novem formoſa corpora fratrum ſtarent adverſum, quos fidelis uxor Tyrrhena una ediderat Gylippo Arcadi: haſta volans transfodit unum illorum circa mediam* corpus, per *coſtas, qua balteus conſutus atteritur ventre, &* quà *fibula ſtringit juncturas laterum, & ſternit* in *flavam arenam juvenem* illum *inſignem pulchritudine. Sed fratres* ejus, *turba generoſa & concitata dolore, partim educunt enſes manibus, partim apprehendunt* tela *miſſilia ferrea, & irrumpunt* veluti *caci: adverſus quos irruunt agmina Laurentinorum: deinde iterum effundantur conferti*

NOTÆ.

257. *Augurium, &c.*] Proprie, erat enim, ſignum petitum ex *avibus*, Æ. 2. 703. Et ſcite quidem Rutuli Æneam in aquila, Turnum in cycno, ſeipſos in avibus agnoſcebant: ſed falſum erat augurium, non à Deo fatorum adminiſtro, ſed à Juturna immiſſum, ad diſturbandum fœdus & mortem Turni retardandam.

264. *Denſete.*] Veteri more, pro *denſate*, Æ. 10. 432.

267. *Cornus.*] Haſta ex arbore *corno*, *cornea iller*, G. 2. 34.

269. *Cunei.*] Ordines peditum, ſic dicti ab agminum figura: infra, v. 575.

274. *Balteus, & laterum juncturas, &c.*] *Fibula*, claviculus, extrema baltei connectens. *Latera* baltei intelligit, non corporis.

277. *Phalanx.*] Vox Macedonica, peditum agmen, Æ. 6. 489.

Troës,

Trojani, & Etrusci, & Arcades pictis armis. Sic idem amor dimicandi ferro occupat omnes. Spoliaverunt altaria: nubes confusa jaculorum spargitur toto aëre, & pluvia ferrea imminet: jaciunt pocula & ignes. Ipse rex *Latinus fugit, reportans Deos disjectos fœdere non perfecto. Alii alligant* equos *curribus, vel saltu imponunt corpora equis, & instant nudis ensibus. Messapus cupidus turbare fœdus proturbat equo objecto Auleſten, regem Etruscum, & ferentem ornamenta regis: ille recedens cadit, & infelix à tergo immiscetur aris aversis, per caput & humeros: at Messapus ardens accurrit* cum *hasta, & sublimis* ex *equo ferit* eum *graviter hastâ trabali multum deprecantem, & sic loquitur: habet hoc* vulnus: *hæc hostia convenientior oblata* est *magnis Diis. Itali accurrunt & nudant membra calida. Chorinæus arripit ex ara torrem semiustum, & occurrens intercipit flammis vultum Ebusi irruentis & inferentis vulnus: magna barba refulsit illi, & ustulata emisit nidorem: ipse* Chorinæus *incurrens desuper apprehendit* manu *sinistra comam turbati hostis, & obluctans imposito genu sternit eum humi: sic fodit latus duro gladio. Podalirius sequens ense stricto Alsum pastorem, & in primo agmine fugientem inter arma, instat* illi: *ille reducta securi secat frontem mediam & mentum oppositi* hostis, *& late tegit arma diffuso cerebro.*

Troës, Agyllinique, & pictis Arcades armis. 281
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Deripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Crateraſque focoſque ferunt. Fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto fœdere Divos. 286
Infrænant alii currus, aut corpora saltu
Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
Messapus regem regisque insigne gerentem
Tyrrhenũ Auleſten, avidus confundere fœdus, 290
Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis à tergo involvitur aris,
In caput, inque humeros: at fervidus advolat hastâ
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper altº equo graviter ferit, atq; ita fatur: 295
Hoc habet, hæc melior magnis data victima Divis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obvius ambustum torrem Chorinæus ab ara
Corripit, & venienti Ebuso plagamque ferenti
Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit, 300
Nidoremque ambusta dedit: super ipse secutus
Cæsariem lævâ turbati corripit hostis,
Impressoque genu nitens, terræ applicat ipsum.
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primâque acie per tela ruentem, 305
Ense sequens nudo superimminet: ille securi
Adversi frontem mediam mentumque reductâ
Disjicit, & sparso late rigat arma cerebro.

NOTÆ.

281. *Agyllini*] Etrusci, Æneæ socii, ex urbe *Agyllina* sive *Carite*, nunc *Cerveteri*, Æ. 7. 652. Æ. 8. 479.

285. *Crateras, &c.*] Pocula, quibus vina fundebant, cruoremque victimarum. Græca vox κρατῆρες, Ecl. 5. 68. *Focos*, partes ararum gramineārum, ubi accensus ignis fuerat, supra, v. 118.

287. *Infrænant currus.*] Equos frænatos curru alligant.

288. *Subjiciunt in equos.*] Superjiciunt: de vi præpositionis illius, Ecl. 1. 46. Ecl. 10. 74.

290. *Regem .... Tyrrhenum Auleſten.*] Unum è regibus Tyrrhenis, sive Lucumonibus: de quibus, Æ. 10. 164, 166. Tales fuere *Mezentius*, *Messapus*, ex Turni partibus, *Massicus*, *Osinius*, ex partibus Æneæ, ib.

294. *Telo trabali.*] Magno instar *trabis*. Unde apud Statium *hasta trabalis*; apud Claudianum, *trabale sceptrum*: apud Horatium, *clavi trabales*.

296. *Hoc habet.*] Vel habet, simpliciter: explicatur à Servio, *percussus est letali vulnere, habet vulnus letale*: à Donato, *bene se res habet*: à Scaligero, *sic sic agendum est*. Servio assentior: quia vox est è gladiatoriis ludis repetita, ubi victor vulnerato à se adversario sic insultabat. Terentius in Andr. *Certe captus est, habet.* Seneca in Agamem. & Hercule Oeteo. *Habet, peractum est.*

Hæc melior victima] Quàm ovis & porcellus, qui fœderum Diis oblati sunt, v. 170.

298. *Chorinæus.*] Sacerdos Trojanus, qui ex officio propius aræ astabat, Æ. 6. 228. *Ambustum*, circumustum, Æ. 3. 257.

Olli

Illi dura quies oculos & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat.
Quo ruitis? quæve ista repens discordia surgit?
O cohibete iras: ictum jam fœdus, & omnes
Compositæ leges: mihi jus concurrere soli:
Me sinite, atq; auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnū jam debent hæc mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro stridens alis allapsa sagitta est:
Incertū quâ pulsa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, casusne, Deusne,
Attulerit: pressa est insignis gloria facti,
Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatosq; duces: subitâ spe fervidus ardet:
Poscit equos atq; arma simul, saltuq; superbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora leto:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clypeo increpat, atq; furentes
Bella movens immittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrumq; volant: gemit ultima pulsū
Thraca pedū: circumq; atræ Formidinis ora,
Iræque, Insidiæque, Dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus

Acerba quies & ferreus somnus premit illi oculos, oculi clauduntur in perpetuam noctem. Sed pius Æneas capite aperto proferebat dextram exarmatam, & inclamans vocabat suos: quo curritis? aut quanam hæc dissentio repentina oritur? ô reprimite furorem: fœdus jam percussum est, & omnes conditiones constitutæ: mihi soli fas est pugnare: permittite me pugnare, *& pellite timores: ego faciam manu* ut *fœdera constantia* sint: *hæc sacrificia jam addicunt mihi Turnum. Inter has voces, inter hæc talia verba, ecce sagitta stridens appulsa est penuis* ad *Æneam: ignotum* est, *qua manu missa* sit, *quo impetu pulsa; quis præbuerit Rutulis tantam gloriam, an fors, an Deus: fama illustris* hujus *facti* suppressa est, *nec ullus gloriatus est vulnere Æneæ. Turnus cum vidit Æneam recedentem ab exercitu, & duces* ejus *turbatos; fervidus accenditur spe improvisâ: simul petit equos & arma, & confidens saltu erumpit in currum, & corripit habenas manibus. Currens dat morti plurima robusta corpora hominum: dejicit plurimos semimortuos, aut sternit curru agmina, aut immittit fugientibus hastas abstractas* iisdem. *Qualis Mavs* gaudens *sanguine, quando juxta fluenta frigidi Hebri efferatus sonat clypeo, & suscitans bella impellit equos furentes: illi patente campo currunt ante Austros & Zephyrum: ultima Thraeia sonat pulsu pedum* equinorum: *& comites* illius *Dei, facies nigri Timoris, & Ira, & Insidia, circum rapiuntur. Talis Turnus gaudens impellit in medias pugnas equos.*

NOTÆ.

312. *Nudato capite, &c.*] Tam, ut hac piâ confidentiâ ferociam Latinorum emolliret, quàm ut agnoscereturà suis, eisque voluntatem suam apertius significaret. Sic Julius Cæsar in acie Pharsalica nudâ manu & capite suis inclamabat: *Parcite civibus*: apud Plutarchum & Appianum.

314. *Ictum jam fœdus.*] Cæsis jam victimis, v. 214. sacerdotum ferro; non ictu lapidis, qui deinde mos Romanorum fuit, Æ. 8. 641.

316. *Faxo.*] *Fecero*, Æ. 11. 407.

317. *Turnum debent hæc mihi sacra.*] Ex quo verba fœderis concepimus ego & Latinus: ex eo Turnus mihi uni addictus est; unus egō cum eo congredi possum: abstinete ab eo, & mihi permittite.

331. *Hebri, &c.*] Fluvii Thraciæ, hodie *Marisa*, Ecl. 10. 65. *Mavors*, Mars in Thracia natus, Ecl. 9. 12. *Equi Martis* duo juxta aliquos, sed male, Pavor & Timor, G. 3. 91. *Notus*, Auster, ventus meridionalis, Ecl. 2. 58. *Zephyrus*, ventus occidentalis, Ecl. 5. 5. *Thraca*, pro *Thracia*, quæ Græca est Θρᾴκη, & Θρήκη, Æ. 3. 14. *Increpat equos clypeo*: id est collisis hastâ & clypeo. Vel *increpat*, verborum neutrorum more, absque casu, id est *sonat*.

Fumantes

fumantes ſudore, inſultans miſerandè hoſtibus interfectis: rapida ungula ſpargunt guttas ſanguineas, & ſanguis mixtus pulvere calcatur. Et jam dedit morti Sthenelum, & Thamyrim, & Pholum: Thamyrim quidem *& Pholum, aggreſſus cominus: Sthenelum* vero *eminus: eminus duos filios Imbraſi, Glaucum & Ladem: quos ipſe Imbraſus educaverat* in *Lycia, & inſtruxerat pariter* artibus *militaribus, ſive conſerere manum, ſive præcurrere ventos equo. Alia parte Eumedes rapitur in media certamina, ſoboles veteris Dolonis, egregia* in *bello, repræſentans nomine avum, manu & fortitudine patrem: qui* pater, *ut olim iret explorator in caſtra Græcorum, auſus* erat *petere ſibi equos Achillis* in *mercedem.* Sed *Diomedes donavit illum alia mercede pro talibus captis, nec* amplius ille *optat equos Achillis. Cum Turnus vidit illum procul patente campo: prius perſecutus* ipſum *levi ſagitta per longum aërem, continuit equos* ſuos *binos, & exſcendit è curru, atque incurrit lapſo & ſemimortuo: & pede impoſito* in *collum* ejus, *eripit enſem* ex ejus *dextera, & immerſit ſplendentem profundo jugulo, & adjicit hæc ſuper: ecce, ô vir Trojane, metire proſtratus campos & Italiam quam appetiiſti bello: qui auſi ſunt me lacèſſere ferro, reportant hæc præmia: ſic ſtruunt urbes. Mittit huic ſocium Buten, impacto jaculo, & Chlorea, & Sybarim, & Dareta, & Therſilocum, & Thymœten lapſum è collo equi* frequenter *lapſantis.*

Fumantes ſudore quatit, miſerabile cæſis
Hoſtibus inſultans: ſpargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtâque cruor calcatur arenâ.
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque: (ambos
Hunc congreſſus, & hunc; illum eminus: eminus
Imbraſidas, Glaucum atq; Ladem: quos Imbraſus
Nutrierat Lyciâ, paribuſq; ornaverat armis, (ipſe
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis, (tem:
Nomine avum referens, animo manibuſq; parenQui quondā, caſtra ut Danaûm ſpeculator adiret,
Auſus Pelidæ pretium ſibi poſcere currus.
Illum Tydides alio pro talibus auſis
Affecit pretio: nec equis aſpirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conſpexit aperto:
Antè levi jaculo longum per inane ſecutus,
Siſtit equos bijuges, & curru deſilit, atque
Semianimi lapſoque ſupervenit: & pede collo
Impreſſo, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit jugulo, atque hæc inſuper addit:
En, agros, & quam bello, Trojane, petiſti
Heſperiā metire jacens: hæc præmia, qui me
Ferro auſi tentare, ferunt: ſic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, conjectâ cuſpide, mittit:
Chloreaque, Sybarimq;, Daretaq; Therſilocumq;
Et ſternacis equi lapſum cervice Thymœten.

NOTÆ.

344. *Lycia.*] Aſiæ minoris regio meridionalis eſt, de qua, Æ. 4. 143.

347. *Proles bello præclara Dolonis.*] Ironice: fuit enim Dolon bello ignavus, & hic Eumedes, ejus filius, ſatis ignominioſe occiditur. Ita Cerdanus: cujus opinionem firmant ſequentia verba, quæ omnino ironiam ſapiunt: *illum Tydides alio pro talibus auſis affecit pretio:* id eſt *morte*, Iliad. 10. 299. Hector mercedem proponit ei, qui ſpeculator ire voluerit ad Græcorum naves. Dolon Eumedis filius, vir dives, petit ſibi promitti mercedis loco currum & equos Achillis: promiſſo confirmatus, ad Græcos abit. Incidit in Ulyſſem ac Diomedem: quibus metu mortis fatetur ſe ſpeculatorem eſſe, Rheſum Thraciæ regem veniſſe Trojanorum auxilio, ejus copias incuſtoditas & ſomno ſepultas jacere in litore, ſibi currum & equos Achillis ab Hectore promiſſos, ſe præmii magnitudine adductum hoc munus ſuſcepiſſe. Occiditur à Diomede: qui cum Ulyſſe clam ad Thracum caſtra ſubrepens, Rheſum interficit, & ejus equos Trojæ fatales abripit. De *Rheſo* & *ejus equis*, Æ. 1. 473. De *Peleo*, Achillis patre, Æ. 2. 263. De *Tydeo*, Diomedis patre, Æ. 11. 243.

352. *Nec equis aſpirat Achillis.*] Pergit Poëta illudere Doloni: qui captus à Diomede, non amplius ad equos Achillis, ſed ad vitam ſervandum aſpirabat.

360. *Heſperiam, &c.*] Italiam, Æ. 1. 534.

364. *Sternacis equi cervice.*] Equo in anteriora genua prolapſo, Thymœtes per ejus collum devolutus eſt. Ita Servius.

Ac velut Edoni Boreæ cum ſpiritus alto
Inſonat Ægæo, ſequiturque ad littora fluctus,
Quâ venti incubuere, fugam dant nubila cœlo;
Sic Turno, quacunq; viam ſecat, agmina cedunt,
Converſæque ruunt acies: fert impetus ipſum,
Et criſtam adverſo curru quatit aura volantem.
Non tulit inſtantem Phegeus, animiſq; frementem:
Objecit ſeſe ad currum, & ſpumantia frænis
Ora citatorum dextrâ detorſit equorum.
Dum trahitur, pendetq; jugis, hunc lata retectū
Lancea conſequitur, rumpitq; infixa bilicem
Loricam, & ſummum deguſtat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo objecto converſus in hoſtem
Ibat & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem & procurſu concitus axis
Impulit, effuditq; ſolo: Turnuſque ſecutus,
Imam inter galeam ſummi thoracis & oras,
Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arenâ.

Atq; ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneam Mneſtheus, & fidus Achates,
Aſcaniuſq; comes, caſtris ſtatuere cruentum,
Alternos longâ nitentem cuſpide greſſus.
Sævit, & infractâ luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeq; in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iaſides: acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes, ſua munera lætus Apollo,
Augurium citharamque dabat, celereſq; ſagittas.

Et ſicut, quando ſtatus Thracii Borea ſonat per *profundum* mare *Ægæum, & fluctus abeunt ad litora*; tunc *nubes fugiunt* per *aërem, quâ* parte *ſtant venti. Sic turma cedunt Turno, quacunque aperit ſibi iter, & acies fugata rumpuntur: impetus provehit ipſum, & ventus adverſus currui commovet criſtam volantem. Phegeus non paſſus eſt* illum *imminentem* ſibi *& furentem animo. Oppoſuit ſe ad currum, & manu dextrâ detorſit capita concitatorum equorum, ſpumantia ob frænum. Dum ipſe rapitur & inhæret jugo, hunc lata* Turni *lancea conſequitur detectum, & impacta penetrat loricam duplicem, & ſtringit vulnere ſuperficiem corporis: Tamen ille oppreſſus ibat objecto clypeo contra hoſtem, & educto gladio vocabat auxilium:* cum *rota & axis curſu concitatus impulit eum & ſtravit humi: & Turnus inſecutus* eum *inter infimam* oram *caſſidis, & extremitates ſummæ lorica, abſcidit caput gladio, & reliquit truncum* in *pulvere. At vero dum Turnus edit ſtrages* in *campis, interim Mneſtheus, & fidelis Achates, & comes Aſcanius, depoſuerunt* in *caſtris Æneam ſanguinolentum, firmantem lungâ haſtâ paſſus alternatim. Furit, & conatur abſtrahere* cuſpidem *teli fracto telo; & petit modum auxilii, qui celerrimus* fit: ut *ſecent plagam lato gladio, & intime aperiant latebram teli, & remittant ſe ad pugnam. Et jam aderat Iapis filius Iaſi, charus præ cæteris Apollini: cui ipſe Apollo, peritus magno amore, efferebat olim latus ſuas artes, ſua munera, vaticinium, & muſicum, & veloces ſagittas.*

NOTÆ.

365. *Edoni Borea.*] Thracii; è Thracia ſeptentrionali, in Græciam & mare Ægæum flantis. *Edoni*, Ἠδωνοὶ, Stephano & Straboni, l. 10. gens eſt Thracia incerti ſitus: unde ibidem apud Strabonem, *Lycurgus* Thraciæ rex, *Edonus* appellatur. Hinc dixit Statius *Edonas hyemes.* De *Borea*, E. 7. 51. De *Ægæo* mari, Græciam à minore Aſia ſeparante, Æ. 3. 74.

367. *Fugam dant nubila.*] Ventus enim ſeptentrionalis fugat nubes; meridionalis colligit.

375. *Lancea.*] Haſta, vox non latina, ſed Hiſpanica eſt, ex Varrone apud Gellium: Gallica, ex Diodoro Siculo.

Bilicem] Bino textu; vel licio, ſive filo, Æ. 3. 467.

391. *Iapis.*] Legunt aliqui *Iapyx*, ſed hic ventus eſt, de quo Æ. 8. 710. Quæ duo ut diſtinguantur, tum diverſa habent recti caſus elementa, tum diverſam obliquorum flexionem: flectit enim venti nomen Virgilius *Iapyx, Iapygis:* medici nomen Donatus apud Pierium, *Iapis, Iapicis*; Turnebus tamen, *Iapis, Iapidis*; ex Auſonio, Epigr. 19. 7. *Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt.*

393. *Suas artes.*] Apollinis artes fuerunt, I. *Vaticinia*, quorum varias ſpecies habentur, Æ. 3. 359.

Ille,

Ille, ut retardaret mortem desperati patris, maluit cognoscere vires herbarum & usum medicinæ, & exercere inglorius artem illam *tacitam Æneas stabat, acerbe fremens, immixus magna hasta, magno juvenum & Ascanii dolentis concursu & fletibus immotus. Ille senex Iapis; cinctus replicata veste ex consuetudine medicorum, frustra deproperat plurima manu medicâ validis herbis Phœbi; frustra commovet manu telum, & apprehendit ferrum mordaci forcipe. Nulla fortuna juvat operam, Apollo Auctor* medicinæ *nullatenus succurrit: tamen savus horror magis ac magis augetur in campis, & malum vicinius est. Jam vident acrem totum constare pulvere: appropinquant equites* Turni, *& jacula crebra cadunt in mediis castris: surgit ad cœlum mœstus clamor juvenum pugnantium & morientium in pugna aspera. Tum Venus mater, commota immerito dolore filii, legit ex Ida Cretæa Dictamnum,*

Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum usumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Æneas, magno juvenum & mœrentis Iüli
Concursu lacrymisq; immobilis. Ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medicâ Phœbiq; potentibus herbis
Nequicquam trepidat; nequicquā spicula dextrā
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viā fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subvenit: & sævus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiusque malum est. Jam pulvere cœlum
Stare vident: subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt mediis: it tristis ad æthera clamor
Bellantum juvenū, & duro sub Marte cadentum.
Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genetrix Cretæa carpit ab Ida,

NOTÆ.

Æ. 10. 176. II. *Musica*, unde cum lyra pingitur, & Poëtarum Deus est, Ecl. 4. 55. III. *Peritia jaculandi*, unde ipsi tribuitur pharetra, & ab Homero sæpe dicitur, ἑκηβόλος, *longe jaculans*, Æ. 6. 657. IV. *Medicina*, quam artem Æsculapio filio tradidisse dicitur, Æ. 7. 773.

395. *Depositi.*] *Desperati.* Deducta locutio è duplici more. Alterius meminit Servius, Isidorus, &c. ex Plutarcho, qui ait veteres solitos in publicum ægrotos proponere, quod *deponere* est: ut si quis prætereuntium, aut simili morbo fuisset ipse agitatus, aut quicquam remedii nosset id ægro significaret. Alterius jam mentionem fecimus, Æ. 9. 486. ubi diximus, solitos veteres ad januam domus cadavera deponere, ut etiam nunc apud nos in usu est. Et generatim *positus*, est, *jacens, mortuus*; ut diximus, Æ. 2. 644. ait enim Ovid. Heroid. 10. 124. *Nec positus artus unget amica manus*, id est, *jacentes*: neque enim ad januam domus, sed in ipsa domo ungebantur. Eodem quo nunc utitur verbo Virgilius, usus est & Ovidius de Ponto, l. 2. 2. 45. *Jam prope depositus, certe jam frigidus ager, &c.* Cic. 3. Verr. 5. *Ægram & prope depositam reipublica partem susceptisse.*

397. *Mutas artes.*] *Medicinam*, quam sic vocat: vel comparatione musicæ & vaticinii, quæ voce maxime constant. Vel quia parum famosa tum erat, & à servis fere exercebatur. Vel quia tunc, non voce & disceptatione ac præceptione tractabatur, sed manu atque opere: unde *chirurgiam* nostram referebat: ut patet ex hoc lapide qui chirurgum hic præstat potius quam medicum: & ex ipsis Poëtæ verbis, qui ipsi tribuit, non tantum *scire potestates herbarum*, sed ipsum etiam *usum medendi.*

401. *Pæonium.*] In morem Pæonis Deorum medici, Æ. 7. 769.

403. *Trepidat.*] Festinat, Æ. 9. 114. G. 4. 69. De *Phœbo* & *Apolline*, Ecl. 3. 62. 104.

407. *Pulvere cœlum Stare.*] Plenum esse, Æ. 6. 300. De *Marte*, Ecl. 9. 12.

412. *Dictamnum, &c.*] *Dictamnus*, vel *dictamnum*, herba in sola Creta insula proveniens; *pulegio* forma affinis, *an pouliot*: frondibus tamen latioribus & lanuginosis: quare, *puberes* hic dicuntur. Valet ad expellenda è vulneribus tela; cujus rei capræ & cervi Cretenses indicium dicuntur fecisse. Nomen habet à *Dicta* monte Cretensis insulæ, in quo, ut & in *Ida* ejusdem insulæ monte, reperitur. Damnant aliqui Virgilium, quod caulem & flores dictamno tribuerit: quos ei Plinius & Dioscorides auferunt. At vero Matthiolus ostendit Plinium errasse, erroremque suum ex corrupta Dioscoridis lectione hausisse: cum ex Theophrasto antiquiore rerum illarum scriptore, & Galeno, & experientia constet, flores, & caulem, & semen in

Puberibus

Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæsere sagittæ. 415
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc fuscum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans; spargitque salubris
Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam.
Fovit eâ vulnus lymphâ longævus Iapis, 420
Ignorans: subitoq; omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis stetit imo vulnere sanguis:
Jamque secuta manum nullo cogente sagitta
Excidit, atque novæ rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro: quid statis? Iapis 425
Conclamat: primusq; animos accendit in hostes.
Non hæc humanis opibus, non arte magistrâ
Proveniunt; neq; te, Ænea, mea dextera servat:
Major agit Deus, atq; opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnæ suras incluserat auro 430
Hinc atq; hinc: oditq; moras hastamq; coruscat.
Postquam habilis lateri clypeus loricaq; tergo est:
Ascanium fusis circum complectitur armis,
Summaq; per galeam delibans oscula fatur:
Disce, puer, virtutem ex me, verumq; laborem;
Fortunam ex aliis: nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox cum matura adoleverit ætas, 438
Sis memor: & te animo repetentē exempla tuorū,

caulem frondibus lanuginosis, & diffusum in flores purpureos: herba illa non ignota est capris sylvestribus, cum leves sagittæ infixæ sunt tergo. Venus attulit hoc dictamnum, involuta nube obscura circa corpus: imbuit hoc dictamno undam nigrantem in patinis fulgentibus, occulte temperans; & miscet salutaris ambrosia succos, & panaceam odoratam. Senex Iapis, ignarus rei, lavit plagam aquâ illâ: & scilicet omnis dolor repente abiit è corpore, omnis sanguis constitit in ima plaga: & jam sagitta secuta manum exiit nullo per vim trahente, & novum robur rediit ad consueta officia. Festinate celeres, afferre arma huic viro: cur moramini? Sic clamat Iapis, & primus inflammat animos contra hostes: addens: ista non accidunt humanis virtutibus, neque industria medicorum: neque manus mea te sanat, ô Ænea. Deus potentior agit, & mittit te ad majores labores. Ille Æneas cupidus certaminis jam vestierat tibias ocreis aureis hinc & inde: & aversatus moras, & quassat hastam. Postquam clypeus accommodus latere & thorax tergo adfuit: amplectitur Ascanium armis circumjectis, & osculans per

eassidem summa ejus ora: sic loquitur; ô puer, sume ex me exemplum virtutis & digni laboris; fortuna autem ex aliis. Mox dextera mea faciet te bello securum, & ducet tuam securitatem inter magna sua præmia. Tu mox, quando ætas provectior adoleverit, fac ut sis memor mea virtutis:

NOTÆ.

dictamno reperiri. Flores autem non singulares; sed singulis fere foliis adnascentes: unde *flore comans* dicitur.

417. *Labris*] Vasis, in quibus lavabant: quâsi *lavabris*. Vocat *fuscum amnem*, aquam variis infectam succis herbarum, quas Iapis prius miscuerat, v. 402.

419. *Ambrosia, &c. Panacèam*] *Ambrosia*, herba est quidem rutæ affinis: sed hic haud dubie cibus ille potusve Deorum, de quo Ecl. 5. 71. *Panacea*, quæ Columellæ *panax*, Plinio *panaces*, herba est fœniculo, anetho, & fœtulæ aliquatenus affinis: admodum salutaris, & morborum omnium remedia nomine ipso promittens, ut sit Plinius, l. 25. 4. à πᾶν, *omne*, & ἄκος, *remedium*. Gallico nomine caret.

432. *Stetit*] Fluere desiit.

430. *Suras*] Pars tibiæ posterior, carnosa & ventricosa: pro tota tibia sumitur, quam vestiit Æneas aureis ocreis.

431. *Hastamque coruscat.*] Active, Æ. 5. 642.

434. *Delibans oscula.*] Ore contingens ora: hunc enim esse locutionis hujus sensum ostendimus, Æ. 1. 260. *Oscula libavit nato. Delibans*, leviter tangens, Æ. 1. 740.

436. *Fortunam ex aliis.*] Licet enim hoc Latino bello felix Æneas fuisset: tamen adversâ fortunâ jactatus extenus fuerat.

437. *Magna inter præmia ducet*] Vel, *ducet te ad magna præmia, laudis, regni, &c.* ut vult Servius: vel forte, *ducet ac reputabit magni præmii loco, si posit tot labores te defensum dare possis*: videtur enim Æneas Ascanii unius causâ tot labores suscipere, supra, v. 185.

& pater Æneas, atque avunculus Hector excitet te revolventem animo exempla tuorum. Postquam protulit hæc verba, extulit se è portis, altus, commovens manu grandem hastam: simul erumpunt cum *magno numero Anteus & Mnestheus: & omnis multitudo exit desertis castris: tum campus turbatur obscuro pulvere, & terra tremit commota pulsu pedum. Turnus ex opposito tumulo vidit accedentes: Latini viderunt & frigidus tremor subrepsit in intima ossa. Juturna prima ante omnes Latinos audivit & agnovit sonitum, & fugit trepida. Ille Æneas volat, & trahit secum densum agmen patente campo. Qualis, turbo cum effusa tempestate ruit ad terras per mare medium: heu! animi longe providi horrescunt miseris agricolis: scilicet, ille* turbo *inferet calamitatem arboribus & cladem segetibus, evertet late cuncta. Venti prævolant, & portant sonitum ad litora. Talis dux Trojanus impellit aciem in oppositos hostes: omnes densi conglobant se pressis ordinibus. Thymbræus petit gladio gravem Osirim: Mnestheus jugulat Archetium, Achates Epulonem & Gyas Ufentem. Occiditur ipse augur Tolumnius, qui primus immiserat hastam in hostes oppositos. Clamor ad cœlum mittitur: & Rutuli mutuo fugati, objiciunt* per *fugam terga pulverulenta in agris. Ipse Æneas neque dignatur dimittere morti dantes terga, nec insequitur pari gressu obstantes, nec jacientes* eminus *spicula: quærit unum Turnum circumiens in opaco pulvere,* unum *hunc vocat ad pugnam. Juturna virgo, commota hoc timore* secundum *animum,*

Et pater Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
Antesque Mnestheusque ruunt: omnisq; relictis
Turba fluit castris: tum cœco pulvere campus
Miscetur, pulsuq; pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientes aggere Turnus:
Videre Ausonii, gelidusq; per ima cucurrit
Ossa tremor. Prima ante omnes Juturna latinos
Audiit, agnovitq; sonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campoq; atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium; miseris heu præscia longe
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus stragemq; satis, ruet omnia late.
Antevolant, sonitumq; ferunt ad littora venti.
Talis in adversos ductor Rhœteïus hostes
Agmen agit: densi cuneis se quisq; coactis
Agglomerant. Ferit ense gravem Thymbræus Osirim:
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentemq; Gyas. Cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in adversos telum qui torserat hostes.
Tollitur in cœlum clamor: versiq; vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque aversos dignatur sternere morti;
Nec pede congressos æquo, nec tela ferentes
Insequitur: solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Juturna virago,

NOTÆ.

440. *Avunculus Hector.*] Creüsa enim, Ascanii mater, soror erat Hectoris, Priami filia, Æ. 2. 772.

451. *Sidere.*] Tempestate, procella, quæ siderum ortu & occasu concitatur, Æ. 11. 260.

454. *Ruet omnia.*] Active, Æ. 1. 39. *Spumas salis are ruebant.*

456. *Ductor Rhœteïus.*] *Trojanus*, Æneas: à Rhœteo Troadis promontorio, Æ. 6. 500. in notis.

457. *Cuneis.*] *Ordinibus*, [in figuram cunei, infra, v. 575.

460. *Tolumnius augur, &c.*] Supra, v. 257. *Augur*, quia ex avium consideratione futura prædicebat, Æ. 2. 703.

464. *Neque aversis, &c.*] Ita restituimus cum Pierio: ut tria pugnantium genera significentur; *aversorum* & jam terga dantium; *congredientium* cominus & æquo pede; eminus tela *inferentium*. Alii sic legunt, sed minus sane, *ipse neque aversos dignatur sternere morti: nec pede congressos, nec equo, nec tela ferentes.*

467. *Lustrans.*] Circumiens, Æ. 1. 612.

468. *Virago.*] A vir, dixerunt veteres, Festo

Aurigam

Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit,& longe lapſum temone relinquit:
Ipſa ſubit, manibuſq; undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocēq; & corpus & arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cum divitis ædes
Pervolat,& pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parva legens nidiſq;loquacibus eſcas:
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat. Similis medios Juturna per hoſtes
Fertur equis,rapidoq; volans obit omnia curru:
Jamq; hic germanum,jamq; hic, oſtendit ovantē:
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbes,
Veſtigatq; virum, & diſjecta per agmina magnâ
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hoſtem,
Alipedumq; fugam curſu tentavit equorum;
Averſos toties currus Juturna retorſit.
Heu!quid agat? vario nequicquā fluctuat æſtu:
Diverſæq; vocant animum in contraria curæ.
Huic Meſſapus, uti læva duo forte gerebat
Lenta levis curſu præfixa haſtilia ferro,
Horum unū certo contorquens dirigit ictu.
Subſtitit Æneas, & ſe collegit in arma,
Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſq; excuſſit vertice criſtas.
Tum vero aſſurgunt iræ, inſidiiſque ſubactus
Diverſos ubi ſenſit equos currumq; referri,
Multa Jovem & læſi teſtatus fœderis aras:
Jam tandem invadit medios, & Marte ſecundo
Terribilis, ſævam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat, irarumq; omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes

dejicit inter medias habenas Metiſcum aurigam Turni, & relinquit procul lapſum è temone: ipſa ſuccedit in ejus locum, *& regit manibus habenas flectit antes, præ ſe ferens omnia Metiſci, & vocem, & ſpeciem, & arma. Veluti quando nigra hirundo volat per amplam domum opulenti domini, & alis circuit altas areas, colligens parva pabula & cibos nidis garrulis: & modo reſonat* in *porticibus ſpatioſis, modo circa ſtagna humida. Similis Juturna vehitur equis inter medios hoſtes, & percurrit cuncta celeri curru: & jam hic, & jam illic, oſtendit fratrem exultantem: nec permittit* eum *conſerere manum* cum Æneā: *volat procul extra viam. Æneas non ſegnius percurrit flexos circuitus, occurrens* ei, *& quærit virum* illum, *& magno clamore vocat inter agmina diſſipata. Quoties conjecit oculos in hoſtem, & imitatus eſt. curſu* pedeſtri *celeritatem equorum Turni* habentium *alatos pedes; toties Juturna deflexit converſum currum. Heu! quid facia: Æneas? fruſtra agitatur variis motibus, & diverſa cura rapiunt mentem in oppoſita. Meſſapus, cum forte leviter curvendo ferret ſiniſtrâ* manu *duo jacula flexilia armata ferro, librans certo ictu unum illorum immittit huic Æneæ. Æneas ſtetit, & oculuit ſe poſt clypeum, incurvans ſe in poplitem: tamen immiſſa haſta abſtulit ſummitatem galeæ, & abſcidit è capite ſupremas criſtas. Tunc autem ira intumuit, & deinde cœptus cum vidit equos & currum rapi in diverſum* partem *ſæpe atteſtans Jovem & altaria violati fœderis: tum demum irrumpit* in *medios, & Marte præſtero terribilis, edit crudelem ſtragem* abſque *ullo delectu, & immittit omnes habenas furoris. Quis Deus, quis carmine jam declarat mihi tot duras res,*

NOTÆ.

teſte, *viram*, pro fœmina: hinc *virago*, quæ viro eſſet ſimilis: unde contracta eſt *virgo*. Tamen *virago* generoſæ fœminæ ſingulariter tribuitur: *virgo* cuilibet integræ.

474. *Atria.*] Aream ante ædes, Æ. 4. 666.

479. *Ovantem.*] Exultantem, Æ. 3. 189.

481. *Legit obvius orbes.*] *Legere orbes*, nihil aliud videtur eſſe quam, *iiſdem orbibus per eundem circuitum inſiſtere.* Sed quia additur *obvius*, omnino eſt, *corripere orbes illos, & breviori circuitu ſeſe hoſti adverſum efferre.*

484.] *Alipedumque fugam, &c.*] Æmulatus eſt curſu celeritatem equorum Turni: quæ tanta erat, ut alatos pedes habere viderentur. *Fugam* dicit, pro *celeritate*, Æ. 1. 321.

491. *In arma.*] Arma hic pro clypeo, ut egregie probat Cerdanus.

492. *Apicem tamen incita, &c.*] *Apex*, ſum

varias strages, & mortem ducum, quos modo Turnus, modo heros Trojanus dejecit vicissim toto campo? ô Jupiter an placuit tibi, *populos mansuros in perpetuo fœdere certare tanto tumultu! Æneas non multum tardans, invadit in latus Sucronem Rutulum; ea pugna primùm fixit loco Trojanos irruentes: & quà mors erat promptissima, immisit durum ensem trans cestus & septum pectoris. Turnus occidit Amycum disturbatum* ex *equo, & fratrem* ejus *Diorem, pedestri congressu; hunc longâ hastâ irruentem, hunc gladio: & effigit curru capita amborum amputata, & aufert stillantia sanguine. Ille Æneas dat morti Talon, Tanaim & fortem Cethegum, tres uno impetu, & tristem Onythen, virum Thebanum & prolem matris Peridiæ. Hic* Turnus *morti dat fratres profectos è Lycia & agris Apollinis: & Menœten Arcada, juvenem frustra adversatum bella, cui ars & pauper domus fuerat circa aquas Lernæ piscosæ, nec dignitates magnatum nota erant illi, & pater* ejus *serebat in arvis conductis. Et quemadmodum ignes injecti è diversis partibus in siccam sylvam & in virgulta laurea crepitantia; aut quando fluvii spumantes præcipiti lapsu ex altis montibus edunt strepitum & currunt in mare, singuli vastantes suum iter: non lentius ambo Æneas & Turnus irrumpunt in certamina: nunc*

Diversas, obitumq; ducum, quos æquore toto
Inq; vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Juppiter, æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronē (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus
Excipit in latus, & quà fata celerrima, crudum
Transadigit costas & crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectū Amycum, fratremq; Diorē
Congressus pedes, hunc venientem cuspide longâ,
Hunc mucrone ferit: curruq; abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaïmq; neci, fortemq; Cethegum,
Tres uno congressu, & mœstum mittit Onythen,
Nomen Echionium, matrisq; genus Peridiæ.
Hic fratres Lycia missos & Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequicquam bella Menœten
Arcada: piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperq; domus: nec nota potentum
Munera, conductâq; pater tellure serebat.
Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in sylvam, & virgulta sonantia lauro;
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitū spumosi amnes, & in æquora currunt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Æneas Turnusque ruunt per prælia, nunc, nunc

NOTÆ.

ma pars in cono galeæ, Æ. 2. 683. Æ. 3. 468. De *cristis*, ibid.

501. *Æquore.*] Plano campo, Æ. 2. 780.

504. *Gentes in pace futuras.*] Ex illo enim fœdere Romana gens orta, quæ totam Italiam sub uno deinceps imperio conjunxit.

505. *Ea prima ruentes, &c.*] Duplex interpretatio. I. Communis, *Pugna illa Æneæ cum Sucrone effecit, ut Trojani antea fugientes tunc primo subsisterent.* II. Cerdani, *Pugna illa, sive decursus Sucronis, fortissimi militis, fecit, ut Trojani in hostem ante irruentes, tum primo impetum cohibuerint ac steterint.*

506. *Moratus.*] Alii legunt *morantem.*

508. *Cestus & crates pectoris.*] Costas, quæ pectori veluti crates obtenduntur.

510. *Cuspide longa .... mucrone.*] Per longam *cuspidem*, intelligit acumen hastæ: per *mucronem*, acumen gladii. Alii aliter.

511. *Curru.*] Pro *currui*, Ecl. 5. 29.

515. *Nomen Echionium.*] *Thebanum*, ab Echione, qui in condendis Thebis Bœotiis Cadmo adfuerat. De *Thebis*, Æ. 9. 697.

516. *Fratres Lycia, &c.*] Hos non nominat. *Lycia*, Asiæ minoris regio ad meridiem, oraculis Apollinis nobilitata, Æ. 4. 143, 345.

518. *Arcada piscosa, &c.*] Qui oriundus quidem ex Arcadia, Ecl. 4. 58. deinde in argia regione piscatum exercuerat circa Lernam paludem, Æ. 6. 287. denique cum Evandro Arcade venerat in Italiam, tumque erat inter Æneæ auxilia.

520. *Munera.*] *Munia, dignitates.* Pauci quidam legunt, *limina.*

522. *Sonantia lauro.*] Ob crepitum ardentis lauri.

Fluctuat

Fluctat ira intus: rumpuntur nescia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic, atavos & avorum antiqua sonantē
Nomina, per regesq; actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo atq; ingentis turbine saxi
Excutit, effunditq; solo: hunc lora & juga subter
Provolvêre rotæ, crebro super ungula pulsu
Incita nec domini memorū proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo animisq; immane frementi
Occurrit, telumq; aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Grajûm fortissime Creteu,
Eripuit Turno: nec Dii texere Cupentum,
Ænea veniente, sui: dedit obvia ferro
Pectora; nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, & late terram consternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorū eversor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ: domus alta sub Ida,
Lyrnessi domus alta; solo Laurente sepulcrum.
Totæ adeo conversæ acies, omnesq; Latini,
Omnes Dardanidæ: Mnestheus acerq; Serestus,
Et Messapus, equûm domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumq; phalanx, Evandriq; Arcadis alæ:
Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.
Hic mentem Æneæ genitrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbiq; adverteret agmen
Ocius, & subitâ turbaret clade Latinos.
Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atq; huc acies circumtulit; aspicit urbem

tra movetur intus: pectora ante nescia vinci perfodiuntur: nunc toto impetu incurritur in vulnera. Hic Æneas saxo & turbine magni lapidis dejicit præcipitem & sternit humi Murranum jactantem avos & vetera nomina avorum, & omne genus deductum per reges Latinos: rota propulerunt ipsum subter juga & habenas, præterea protriverunt eum ungula multo pulsu incitata equorum immemorum domini. Ille Turnus *occurrit Hyllo irruenti & dire sævienti animis, & librat jaculum ad tempora* tecta casside *auratâ: hasta stetit illi in cerebro perfosso per galeam. Nec tua dextera servavit te à Turno, ô Creten fortissime Græcorum: nec Dii propitii protexerunt Cupentum, Ænea irruente:* ille *obtulit pectus obvium ferro, nec mora clypei ærei profuit misero. Te etiam, ô Æole, agri Laurentini viderunt mori, & late tegere terram dorso. Moreris tu, quem Græca caterva non potuerunt dejicere, nec Achides vastator regnorum Priami. Huic erat tibi terminus mortis: domus sublimis* erat *sub Ida, domus sublimis* in urbe *Lyrnessi; tumulus* in *terra Laurentina. Toti etiam exercitus permixti sunt, & omnes Latini, & omnes Trojani: Mnestheus, & ardens Serestus, & Messapus subactor equorum, & fortis Asylas, & exercitus Tuscorum, & equitatus Evandri Arcadis: homines* illi *singuli pro se contendunt toto impetu virium: nec est mora, nec cessatio: certant immani prælio. Tunc mater Æneæ formosissima immisit* ipsi *consilium: ut accederet ad muros, & admoveret exercitum urbi celeriter, & perculeret Latinos improvisâ strage. Ille Æneas postquam circumjecit oculos huc & illuc, quærens Turnum inter turmas remotas; videt urbem.*

NOTÆ.

531. *Turbine saxi.*] Saxi, in modum ventosi turbinis rotati.

540. *Sui.*] *Faventes:* supra, v. 187.

542. *Laurentes campi, &c.*] Æ. 7. 63. *Argiva*, Græcæ Peloponnesiacæ, Æ. 1. 288. *Meta*, terminus, à circi metis, Æ. 5. 288. *Ida*, mons Troadis & Phrygiæ, Æ. 2. 801. *Lyrnessus*, urbs Phrygiæ, circa sinum Adramittenum, quò usque Idæ juga extendebantur, Æ. 10. 128.

551. *Tuscorum, &c.*] Etruscorum, Æ. 8. 479. *Phalanx*, peditum agmen, Æ. 6. 489. *Ala*, equitum, Æ. 11. 604. Hi omnes aut Trojani, aut Trojanorum socii, præter unum Messapum, Turni socium, Æ. 7. 691.

552. *Opum vi.*] Omni industriâ, virtute, armis, Æ. 9. 532.

558. *Acies.*] Oculorum acies intelligit Servius, alii varias exercitus partes. *Urbem*, Laurentum, Æ. 7. 63.

expertem tanta pugnæ & tranquillam absque damno. Statim Immunem tanti belli, atque impune quietam.
species majoris prælii inflammat Continuo pugnæ accendit majoris imago.
eum. Vocat duces, Mnesthea, Mnesthea, Sergestumq; vocat, fortemq; Serestum
& Sergestum, & fortem Ser- Ductores: tumulumq; capit, quo cætera Teucrûm
estum: & conscendit collem, quo Concurrit legio, nec scuta aut spicula densi
reliquus exercitus Trojanorum Deponunt: celso medius stans aggere fatur:
congregatur, & spissi non di- Ne qua meis esto dictis mora: Juppiter hâc stat:
mittunt clypeos aut jacula: Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
ipse medius inter illos sic *lo-* Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
quitur erectius alto è tumulo: Ni frænum accipere & victi parere fatentur,
ne sit ulla mora meis jussis: Eruam: & æqua solo fumantia culmina ponam.
Jupiter hac parte *stabit* pro Scilicet expectê, libeat dum prælia Turno
nobis: & ne ullus mihi sit in- Nostra pati? rursusq; velit concurrere victus?
ertior ob repentinum consilium. Hoc caput, ô cives, hæc belli summa nefandi.
Nisi hostes *velunt admittere* Ferte faces propere, fœdusq; reposcite flammis.
frænum & superati obedire, Dixerat: atq; animis pariter certantibus omnes
hodie evertam urbem, causam Dant cuneum, densâq; ad muros mole feruntur.
belli, & ipsum regnum Latini, Scalæ improviso, subitusq; apparuit ignis,
& æternam tecta fumantia æ- Discurrunt alii ad portas, primosq; trucidant:
quata terra. Nempe expectabo, Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
dum placeat Turno pugnam Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
ferre nostram, & dum *victus* Æneas, magnaque incusat voce Latinum:
iterum velit congredi mecum? hæc Testaturque Deos, iterum se ad prælia cogi:
urbs, *ô cives,* est *caput,* Bis jam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.
hac summa belli scelerati. Ce- Exoritur trepidos inter discordia cives:
leriter inferte faces, & ignibus Urbem alii referare jubent, & pandere portas
repetite fidem *fœderis.* Sic di- Dardanidis, ipsumq; trahunt in mœnia regem:
xerat: & omnes animis una Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
pugnantibus formant cuneum, Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
& spissa multitudine irruunt in Vestigavit apes, fumoque implevit amaro:
muros. Repente scala & subi-
tus ignis visus est. Alii in-
currunt ad portas & occidunt
obvios: alii librant jacula, &
obscurant aërem sagittis. Ipse
Æneas inter primos protendit
dexteram ad muros, & increpat altâ voce Latinum: & attestatur Deos, se rursus cogi ad pugnam, Italos jam bis hostes esse, *hac secunda fœdera violari. Dissensio nascitur inter cives timidos: alii jubent* fuos *recludere urbem & aperire portas Trojanis, & trahunt ad muros ipsum regem: alii inferunt arma & pergunt tutari muros. Veluti quando pastor quasivit apes inclusas in cavernoso saxo, & implevit eas fumo amaro:*

NOTÆ.

563. *Nec scuta .... Deponunt.*] Mos notatur militum Romanorum, qui armati concionantem imperatorem audiebant: à quo more sæpe Græcos discedere solitos ostendit Cerdanus.

565. *Juppiter hâc stat.*] Jupiter, vindex violatæ fœderum religionis, hac parte stat à nobis: siquidem nudam & indefensam urbem nobis objicit.

575. *Dant cuneum.*] Sese in cunei figuram componunt: quæ, primâ fronte acuta, tum magis ac magis in latitudinem secundum latera explicatur. Lipsius, de militia, l. 4. 7.

582. *Hac altera fœdera rumpi.*] Primo enim Latinus ultro Æneam socium & generum adsciverat, Æ. 7. 259. Secundo singulare certamen Turni cum Æneâ facto fœdere constituerat, supra, v. 195.

585. *Ipsumque trahunt, &c.*] Trahunt ad muros Latinum regem suum; vel ut summi discriminis spectator urbem ipse Trojanis aperiendam esse intelligat; vel ut violator fœderis ipse Trojanis dedatur.

587. *Pumice.*] Cavo lapide, Æ. 5. 214.

Illæ

Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisq; acuunt stridoribus iras.
Volvitur ater odor tectis, tum murmure cœco
Intus saxa sonant: vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignes ad tecta volare;
Nusquā acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum: &, subito mentem turbata dolore,
Se causā clamat crimenq; caputq; malorum:
Multaq; per mœstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miseræ postquā accepere Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines,
Et roseas laniata genas, tum cætera circum
Turba fuit: resonant late plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes: it scissā veste Latinus,
Conjugis attonitus fatis, urbisque ruina,
Caniciem immundo perfusam pulvere turpans:
Multaq; se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Æneam, generumq; asciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque
Jam minus atq; minus successu lætus equorum.
Attulit hunc illi cœcis terroribus aura
Commixtum clamorem, arrectasque impulit aures
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.

illa timentes rebus suis volitant intus per suas domos, & excitant iram suam magnis fremitibus. Dirus odor diffunditur domo, & saxa resonant intus obscuro murmure: fumus exit in aërem apertum. Præterea calamitas ista contigit Latinis fatigatis, qua turbavit penitus dolore totam urbem. Regina, quando vidit hostem accedentem ad domos, muros infestari, flammas volare ad culmina, exercitum Rutulum nullibi comparere contra, nullas turmas Turni: misera putat juvenem occisum esse in contentione prælii: & commota repentino dolore secundum animum, fatetur se esse causam & scelus & originem calamitatum: & amens locuta plurima ex tristi furore, lacerat manu vestes purpureas moritura, & suspendit ex alta trabe laqueum fœdæ mortis. Postquam Latinæ mulieres infelices cognoverunt hanc mortem, filia ejus Lavinia, prima laceravit manu rutilas capillos & malas roseas, deinde reliqua multitudo fecit: domus late sonat planctu. Hinc fama misera spargitur per totam urbem. Dejiciunt animos: Latinus incedit lacerata veste, territus morte uxoris & clade urbis, fœdans albos crines mixtos sordido pulvere: & multum damnat se, quod non admiserit prius Æneam Trojanum & ultro sociaverit sibi generum. Interim Turnus pugnans in remoto campo persequitur paucos errantes, jam tardior, & jam minus ac minus gaudens celeritate equorum suorum. Ventus pertulit illi hunc clamorem confusum incertis terroribus, & sonitus turbata urbis ac murmur minime lætum, pepulit aures ejus attentas.

NOTÆ.

589. *Trepida rerum.*] Æ. 1. 182. *Fessi rerum.*

596. *Incessi muros.*] Infestari ab hostibus imminentibus. Ita lego cum Pierio ex veteribus codicibus. Vulgo legitur, *incendi*, quod pleonasmum efficeret; sequitur enim, *ignes ad tecta volare*. Canterus legit, *inscendi*, legitimo sensu, nullo tamen auctore.

602. *Purpureos amictus.*] Qui color regius est. De *purpura*, G. 2. 506.

603. *Informis leti.*] Suspendium informe & ignominiosum fuit: quia ex libris Pontificalibus apud Servium, suspensi abjiciebantur insepulti: quia, ex Varrone apud Servium Danielis, iis non parentabatur, nisi suspensis oscillis, quasi ad ludibrium mortis: quia, ex Artemidoro, hos unos in mortuorum cœnis cognati non nominabant.

612. *Multa.*] Multum: neutrum pro adverbio, G. 3. 500. *Dardanium*, Trojanum, Æ. 1. 239.

614. *Æquore.*] Plano campo, Æ. 2. 780.

616. *Minus successu lætus equorum.*] Vel quia minus jam celeriter currebant: vel quia minus jam gaudebat, quod eum à pugna tam longe abstulissent.

Hei mihi! cur muri turbantur tanto ululatu? & qua tanta vociferatio erumpit ex urbe diffusa? sic loquitur, & territus stat compressis habenis. At vero soror, quippe quæ transformata in speciem aurigæ Metisci moderabatur curtum & equos & habenas ejus, respondet illi talibus verbis: Turne, persequamur Trojanos hac, qua prima victoria aperit iter: sunt alii, qui possunt tutari manu domos. Æneas ruit in Italos & agitat pugnam: nos quoque manus demus Trojanis crudelem mortem: non exibis inferior aut numero aut gloriâ pugnæ. Turnus respondet *ad hæc: ô soror, & jampridem animadverti, quando prima turbasti per dolos fœdus, & immisisti te in hanc pugnam, & jam frustra decipis me, quamvis sis Dea. Sed quis fuisset te delapsam è cœlo pati tantos labores? an ut spectares crudelem necem infortunati fratris tui? nam quid facio? aut qua fors promittit jam* mihi *salutem? vidi ipse pra oculis meis Murranum, quo nullus alius superest mihi charior, magnum & magno occisum vulnere mori vocando me. Occidit miser Ufens, ne videret nostram infamiam: Trojani habent cadaver ejus & arma. An feram everti domos? hoc unum deerat miseriis; nec refutabo manu exprimationes Drancis? vertam terga? & hac terra spectabit Turnum fugientem? An eo usque calamitosum est mori? ô vos Dii inferi estote mihi propitii, siquidem voluntas cœlestium infensa est* mihi. *Pura anima & ignara hujus sceleris, descendam ad vos nunquam indignus claris patribus. Vix ea locutus erat: ecce Sages vectus equo spumante accurrit per medios hostes, vulneratus sagittâ* secundum *vultum adversum: & accurrit invocans Turnum nomine:*

Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu? 620
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
Sic ait, adductisq; amens subsistit habenis.
Atque huic in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigæ, currumq; & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, sequamur 625
Trojugenas, quà prima viam victoria pandit.
Sunt alii, qui tecta manu defendere possunt:
Ingruit Æneas Italis, & prælia miscet:
Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc: 631
O soror, & dudum agnovi, cum prima per artem
Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti:
Et nunc nequicquam fallis Dea, sed quis olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores? 635
An fratris miseri letum ut crudele videres? (tem?
Nam quid ago? aut quæ jam spondet fortuna salu-
Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem
Murranum, quo non superat mihi charior alter,
Oppetere ingentem, atq; ingenti vulnere victum
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens 641
Aspiceret: Teucri potiuntur corpore & armis,
Exscindi-ne domos, id rebus defuit unum,
Perpetiar? dextrâ nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra
videbit? 645
Usq; adeone mori miserum est? vos ô mihi manes
Este boni, quoniam superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpæ,
Descendam, magnorum haud unquam indignus
avorum.
Vix ea fatº erat, medios volat ecce per hostes 650
Vectus equo spumante Sages, adversa sagittâ
Saucius ora: ruitq; implorans nomine Turnum:

NOTÆ.

633. *Fœdera turbasti.*] Supra, v. 224.

639. *Murranum.*] Regii sanguinis virum, occisum ab Æneâ supra, v. 529. *Ufens*, dux Æquicolarum, Æ. 7. 745. occisus à Gya Trojano supra, v. 460. *Teucri*, Trojani, Æ. 1. 239. *Drancis*, Latini principis, Turno infesti, qui ipsi fugam publica oratione objecerat, Æ. 11 336.

646. *Usque adeone mori, &c.*] Moriar quidem: sed mori malo, quàm eâ me vivente culpâ maculare, quod fugerim, quod urbem deseruerim; neque enim adeò misera res est mori. Ergo manes, Dii inferi, excipite me propitii, siquidem superi mea non amplius curant. Quibus verbis devovet se pro patriâ. De *manibus*, Æ. 6. 743.

Turne,

Turne, in te ſuprema ſalus: miſerere tuorum.
Fulminat Æneas armis, ſummaſq; minatur
Dejecturū arces Italûm, excidioq; daturum: 655
Jamq; faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt: muſſat rex ipſe Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ ſeſe adfœdera flectat.
Prærerea regina, tui fidiſſima, dextrâ
Occidit ipſa ſuâ, lucemq; exterrita fugit. 660
Soli pro portis Meſſapus & acer Atinas
Suſtentant aciem; circum hos utrinq; Phalanges
Stant denſæ, ſtrictiſq; ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
Obſtupuit variâ confuſus imagine rerum 665
Turnus, & obtutu tacito ſtetit: æſtuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoq; inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Ut primū diſcuſſæ umbræ, & lux reddita menti,
Ardentes oculorum acies ad mœnia torſit 670
Turbidus, éq; rotis magnam reſpexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimq; tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratq; rotas, ponteſq; inſtaverat altos. 675
Jam jam fata, ſoror, ſuperant; abſiſte morari:
Quò Deus, & quò dura vocat fortuna, ſequamur.
Stat conferre manum Æneæ: ſtat, quicquid acerbi eſt,
Morte pati, nec me indecorem, germana! videbis
Amplius: hunc, oro, ſine me furere ante furorem. 680
Dixit, & è curru ſaltum dedit ocius arvis:
Perq; hoſtes, per tela ruit, mœſtamq; ſororem
Deſerit ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti montis ſaxum de vertice præceps
Cum ruit avulſum vento, ſeu turbidus imber 685
Proluit, aut annis ſolvit ſublapſa vetuſtas:

Turne, ultima ſalus in te eſt; miſereſce tuorum: Æneas tonat armis, & minatur te everſurum & daturum exitio altas arces Italorum: & jam tada volant ad culmina: Latini conjiciunt in te vultus, in te oculos: ipſe rex Latinus dubitat, quem appellet generum, quam ad ſocietatem ſe vertat. Inſuper ipſa Regina fidiſſima tibi, occidit ſua manu, & attonita deſeruit vitam. Meſſapus & ardens Atinas ſoli ante pedes ſuſtinent prælium: denſa agmina circumſtant illos utrinque, & ſeges ferrea rigeſcit nudis enſibus: tu volvis currum in ſolo gramine. Turnus obſtupuit turbatus varia ſpecie rerum, & conſtitit tacite intuens: ardet magnus pudor in intimo corde, & amentia mixta dolore, & amor commotus furore, & virtus ſibi ipſi cognita. ſtatim atque tenebræ diſſipatæ ſunt, & lumen redditum eſt animo: turbatus vertit ad muros urbis oculorum inflammatus, & e curru reſpexit ad magnam urbem. Ecce autem torrens flammarum elapſus inter contabulationes erumpebat ad cœlum & hærebat turri, turri quam ipſe ſtruxerat trabibus conjunctis, & ſuppoſuerat ei rotas, & applicuerat altos pontes. O ſoror, inquit, jam jam fata vincunt: deſine retinere me: comitis, quò Deus, & quò adverſa fortuna vocat me. Deliberatum eſt mihi conſerere manum cum Æneâ, deliberatum eſt tolerare quicquid eſt aſperi in morte: nec me videbis ulterius inglorium, ô ſoror: precor permitte me exercere hunc furorem ante mortem. Sic *dixit, & ſtatim deſilit è curru in agros: & irrumpit per hoſtes, per arma: & relinquit triſtem ſororem, & celeri curſu dejicit media agmina. Et quemadmodum quando ſaxum abruptum vento cadit pronum è montis cacumine, ſive pluvia repentina exedit illud, ſive vetuſtas diſſolvit tempore labente:*

NOTÆ.

657. *Muſſat, &c.*] Vix audet loqui, dubitat, Æ. 11. 345.

662. *Phalanges.*] Pedeſtres copiæ, Æ. 6. 489.

666. *Æſtuat ingens, &c.*] Hos animi motus totidem verbis ac verſibus jam tribuit poëta Mezentio, Æ. 10. 870.

672. *Tabulata.*] Turres erant ligneæ, variis contabulationibus eductæ, pontibus inter ſe conjunctæ, rotis impoſitæ, ut pro rerum neceſſitate aliò atque aliò advolverentur.

680. *Furere furorem.*] Græca locutio, cujus multa exempla ſuppeditat Cerdanus.

Fertur

mons ille *vastus cadit in abruptum magno impetu, & subsilit humi, rapiens secum arbores, pecora, & homines: sic Turnus inter agmina disturbata currit ad muros urbis: ubi multa terra tincta est fuso sanguine, & aër stridet sagittis: & signum facit manu, & simul alta voce incipit loqui: abstinete jam, ô Rutuli, & vos Latini colubete arma: quacumque est fors* hujus pugnæ, *mea est: justum* est *me solum implere fœdus pro vobis, & dimicare ferro. Omnes* qui erant in *medio recesserunt, & fecerunt spatium. At pater Æneas, audito nomine Turni, relinquit muros, & relinquit altas turres: & accelerat omnes moras, & abrumpit omnia opera, exultans gaudio, & horrendum sonat armis. Quantus* est *Athos, aut quantus* est *Eryx: aut quantus* est *ipse pater Apenninus, quando sonat ilicibus mobilibus, & gaudet tollens se nivoso cacumine in aërem. Tunc autem & Rutuli & Trojani & cuncti Itali certatim converterunt oculos, & qui defendebant sublimes muros, & qui quassabant ariete muros infimos: & demiserunt arma ex humeris. Ipse Latinus obstupescit, magnos* illos *viros ortos è disjunctis regionibus terrarum congredi inter se & dimicare ferro. Illi autem, postquam campi aperti sunt spatiosa planitie, celeri incursu procul vibratis hastis incipiunt pugnam clypeis æreis sonantibus: terra reddit gemitum: deinde infligunt gladiis frequentes ictus: fors & fortitudo confunduntur simul.*

Fertur in abruptum magno mons improbus
Exultatque solo, sylvas, armenta, viroſque
Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, stridentq; hastilibus auræ:
Significatq; manu, & magno simul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli, & vos, tela inhibete, Latini:
Quæcunq; est fortuna, mea est: me verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumq; dedere.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deserit & muros, & summas deserit arces:
Præcipitatq; moras omnes: opera omnia rumpit,
Lætitiâ exultans: horrendumq; intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse coruscis
Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque navali
Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
Jam vero & Rutuli certatim, & Troës, & omnes
Convertêre oculi Itali, quiq; alta tenebant
Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros:
Armaq; deposuere humeris: stupet ipse Latinus,
Ingentes genitos diversis partibus orbis
Inter se coiisse viros & cernere ferro.
Atq; illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido conjectis eminus hastis,
Invadunt Martem clypeis atq; ære sonoro:
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant: fors & virtus miscentur in unum.

NOTÆ.

687. *Improbus.*] Magnus, &c. G. 1. 146. *Labor omnia vincit improbus.*

694. *Verius.*] *Æquius*, Livius l. 32, 33. Sociorum *audiri postulata verum esse.*

701. *Athos.*] Mons Macedoniæ, imminens mari Ἀγαιῷ, Ἄθως, ultima longa, nunc *monte santto*, G. 1. 332. *Eryx*, mons in Sicilia post Ætnam maximus, nunc *S. Juliani*, Æ. 3. 707. Æ. 5. 759.

703. *Apenninus.*] Montium perpetua series, ex Alpibus propagata, in Liguribus circa Genuam incipiens: tum continuo dorso mediam Italiam secundum longitudinem intersecans: & ad fretum Siculum definens. *Pater* dicitur, tot sylvarum, tot fluminum, quæ in utrumque latus Italiæ ex eo erumpunt. Vel ob dignitatem, quia montium omnium Italiæ maximus est. *Ilex, yeuse*, arbor è querno genere. *Coruscis ilicibus*, foliorum motu coruscantibus, Æ. 1. 168.

706. *Ariete.*] Machinâ, quassandis muris comparatâ, Æ. 2. 492.

709. *Cernere ferro.*] Testatur Pierius codices antiquos fere omnes habere, *& decernere ferro*, ita ut in versu syllaba redundet. Tamen Seneca legit *cernere*: sic enim, Ep. 58. *Quadam simplicia in usu erant sicut cernere ferro inter se dicebant: Virgilius hoc probabit tibi, &c.* Muretus hujus item locutionis exempla affert, ex Ennio & Actio.

712. *Clypeus atque æs sonoro.*] Clypeis æreis, ictuum inflictu sonantibus. Sic G. 2. 192. *Pateris libamus & auro.*

Ac

Ac velut ingenti Sila, ſummove Taburno,
Cum duo converſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri:
Stat pecus omne metu mutũ, muſſantq; juvencæ,
Quis pecori imperitet, quẽ tota armenta ſequãtur:
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,
Cornuaq; obnixi infigunt, & ſanguine largo
Colla armoſq; lavant: gemitu nem'omne remugit.
Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
Concurrũt clypeis: ingens fragor æthera complet.
Juppiter ipſe duas æquato examine lances
Suſtinet, & fata imponit diverſa duorum:
Quẽ damnet labor, & quo vergat pondere letum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Alte ſublatum conſurgit Turnus in enſem:
Et ferit. Exclamant Troës, trepidiq; Latini,
Arrectæq; amborum acies. At perfidus enſis
Frangitur, in medioq; ardentem deſerit ictu,
Ni fuga ſubſidio ſubeat: fugit ocior Euro,
Ut capulum ignotum dextramq; aſpexit inermem.
Fama eſt, præcipitem, cum prima in prælia junctos
Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Metiſci:
Idq; diu, dum terga dabant palantia Teucri, (eſt,
Suffecit: poſtquam arma Dei ad Vulcania ventum
Mortalis mucro, glacies ceu futilis ictu
Diſſiluit: fulvâ reſplendent fragmina arenâ.

Et quemadmodum in magna Sila, aut alto Taburno, quando duo tauri obverſis capitibus congrediuntur in certamen hoſtile, paſtores timidi fugerunt: armentum totum manet tacitum præ timore, & juvenca mugientes expectant, quis dominetur armento, cui tota armenta pareat: illi confundunt inter ſe plagas multa robore, & obluctantes infigunt cornua, & tingunt colla atque humeros multo ſanguine: tota ſylva reboat gemitu. Non aliter Æneas Trojanus & iterus Dauni filius incurrunt in *clypeos: magnus fragor ferit cælum. Ipſe Jupiter librat duas lances examine æquato, & addit* lancibus *fata oppoſita amborum:* ut videat, *cui labor malo ſuccedat, aut quo pondere mors inclinet. Tunc Turnus exilit, & toto corpore exurgit in gladium alte erectum, exiſtimans* id futurum *impunitum, & ferit Æneam. Trojani & turbidi Latini clamant, & amborum exercitus ſuſpenſi. Sed gladius infidus rumpitur, & deſerit ferventem in medio ictu, niſi fuga ſuccedat* in *auxilium. Fugit velocior Euro, quando vidit manubrium incognitum, & manum exarmatam. Fama perhibet,* Turnum *inconſultum, cùm conſcenderet equos jugatos ad primum certamen, dum properat, emiſſo gladio paterno, ſumpſiſſe gladium auriga ſui Metiſci. Is quidem diu ſufficiens* fuit; *dum Trojani objiciebant* ipſi *terga fugientia: ſed quando ventum eſt ad arma Dei Vulcani, gladius mortali* manu factus *fractus eſt ictu, veluti glacies fragilis: fragmina relucent* in *fulva arena.*

NOTÆ.

715. *Sila .... Taburno.*] *Sila*, ſylva ingens Apennini montis, adhuc nomen antiquum retinens, in Brutiis nunc *Calabre citerieure*; circa Conſentiam urbem, quæ hodie *Conſenza*. *Taburnus*, mons olivifer, in Samnio Campaniæ confini; furcas, ſive anguſtias Caudinas, à ſeptentrione obvallans, nunc *Tabor*, vel *Taburo*. Ita Cluverius.

718. *Muſſantque juvenca.*] Timide & quaſi tacite mugiunt; videturque ipſo vocabulo vox juvencarum expreſſa.

722. *Armes.*] Humeros, Æ. 10. 894.

723. *Daunius.*] Turnus, Dauni filius, Æ. 7. 56.

725. *Æquato examine lances, &c.*] Locus imitatus ex Homero, Iliad. 22. 209. ubi Jupiter Hectoris & Achillis fata lancibus imponit. Is autem morti deſtinatus putatur, cujus fatum præponderat, & magis ad terram accedit. *Examen*, filum eſt, ſive ligula in medio bilancis pendula, cujus momentis judicatur, quò pondus vergat.

727. *Quem damnet labor.*] Juxta Scaligerum; *à quo labor fruſtra ſuſcipiatur.* Juxta alios, *quem labor infelix addicat morti.* Juxta alios, *quem felix labor damnet votis, obnoxium reddat votis exolvendis:* quomodo, Ecl. 5. 80. *Damnabis tu quoque votis.* Cæteri nugantur.

733. *Euro.*] Vento orientali, G. 1. 371.

736. *Patrio mucrone.*] Quem Dauno, Turni patri, Vulcanus fecerat, ſupra, v. 90.

737. *Trepidat.*] Properat, Æ. 9. 114.

738. *Palantia.*] Vaga, Æ. 10. 674.

739. *Dei ad Vulcania.*] Vulcani Dei, qui Veneris rogatu enſem, clypeum, galeam, Æneæ fecerat, Æ. 8. 370, 629.

Ergo

Itaque Turnus attonitus adit fugiens campos remotos: & miscet dubios circuitus, nunc huc, deinde illuc. Nam Trojani undique cinxerunt eum *spissâ multitudine, & hinc vinea palus, hinc alti muri sepiunt. Æneas non segnius persequitur, & ardens tangit pede pedem insentis: quamvis aliquando genua Æneæ impediant & negent cursum vulnere sagitta remorante. Quemadmodum canis venaticus cum aliquando reperit cervum deprehensum in fluvio, aut circumdatum formidine plumarum rubrarum, imminet ei cursu & latratu: ille vero territus insidiis & alto margine fluvii, fugit & refugit* per *mille vias: sed acer* canis *ex Umbria adhæret* ipsi *hians, & jam jam apprehendit, & similis apprehendenti insonuit dentibus, & deceptus est vano morsu. Tunc autem clamor emittitur, & ripæ & lacus respondent circum, & totum cœlum sonat tumultu. Ille* Turnus *simul fugit, & simul objurgat omnes, appellans unumquemque nomine* suo, *& petit ensem solitum. Contra Æneas intentat necem & præsentem ruinam, si ullus adeat* Turnum: *& terret trepidos, minitans se eversurum urbem, & urget* eum *licet vulneratus. Conficiunt cursu quinque circuitus, & totidem relegunt, huc, illuc: non enim quæruntur præmia tenuia aut ludicra, sed contendunt de vita & sanguine Turni. Forte oleaster frondibus amaris hic fuerat sacer Fauno, arbor quondam veneranda nautis: ubi* nautæ *erepti è naufragio solebant affixere dona Deo* illi *Laurentino, & suspendere vestimenta devota. Sed Trojani absciderant sine discrimine sacram arborem, ut possent pugnare campo expedito.*

Ergo amens diversa fugâ petit æquora Turnus;
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undiq; enim densâ Teucri incluſere coronâ:
Atq; hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec min' Æneas, quanquā tardante sagittâ
Interdum genua impediunt, cursumq; recusant,
Insequitur: trepidiq; pedem pede fervidus urget.
Inclusum veluti si quando in flumine nactus
Cervum, aut puniciæ septū formidine pennæ,
Venator cursu canis & latratibus instat:
Ille autem, insidiis & ripâ territus altâ,
Mille fugit refugitq; vias: at vividus Umber
Hæret hians, jam jamq; tenet, similisq; tenenti
Increpuit malis, morsuq; elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor: ripæq; lacusq;
Responsant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemq; vocans: notúmq; efflagitat ensem.
Æneas mortem contra præsensq; minatur
Exitium, si quisquam adeat: terretq; trementes,
Excisurum urbem minitans, & saucius instat.
Quinq; orbes explent cursu, totidemq; retexunt
Huc, illuc: nec enim levia aut ludicra petuntur
Præmia, sed Turni de vita & sanguine certant.
Forte sacer Fauni foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum:
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti Divo, & votas suspendere vestes:
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.

NOTÆ.

740. *Futilis.*] Fragilis, inutilis, Æ. 11. 339.

746. *Sagittâ.*] Quâ vulneratus fuerat, v. 319. Sanatus ab Iapide & Venere, v. 411.

750. *Puniciæ formidine pennæ.* [Fune, rubris & versicoloribus plumis distincto, ad terrendas feras. *Linea* vocatur à Seneca Philosopho, & Tragico, *formido*, à Virgilio & Lucano; *penna formidata* ab Ovidio. De *puniceo colore*, rubro, Ecl. 5. 17.

753. *Umber.*] Canis ex Umbria, Italiæ septentrionali regione: à septentrione mari Hadriatico dehnita; à meridie fere Tyberi & Nare amnibus: Appennini jugis aspera, nunc fere sipir ducatum *Urbinatem*, *Spoletanum*, & *Anconitanam* Marchiam.

766. *Fauni oleaster.*] De *Fauno*, Deo Laurentinorum, Latini patre aut avo, Æ. 7. 47, &c. *Oleaster*, olea sylvestris, sæpe pro templis constituta, suspendendis donariis: quia vivacitas hujus arboris tanta est, ut multis confixa clavis, nihil tamen lædatur.

768. *Dona.*] Tabulas naufragii testes, & vestimenta. Sic enim Horat. Od. l. 1. 5, 13. *Me tabulâ sacer votivâ paries indicat, uvida suspendisse potenti vestimenta maris Deo.*

771. *Puro campo.*] Vacuo, absque impedimentis. Horat. Epist. l. 2. 71. *Pura sint plateæ, nihil ut meditantibus obstet*, Æ. 11. 711.

Hic

Hic haſta Æneæ ſtabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides; teloq; ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
Faunè, precor, miſerere, inquit: tuq; optima ferrum
Terra tene: colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit: opemq; Dei non caſſa in vota vocavit.
Namq; diu luctans, lentoq; in ſtirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas. Dum nititur acer & inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratriq; enſem Dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere;
Acceſſit, telumque alta ab radice revellit.
Olli ſublimes, armis, animiſque refecti.
Hic gladio fidens, hic acer & arduus haſtâ,
Aſſiſtunt contra, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulvâ pugnas de nube tuentem.
Quæ jam finis erit, conjux? quid deniq; reſtat?
Indigitem Æneam ſcis ipſa & ſcire fateris
Deberi cœlo, fatiſque ad ſidera tolli.
Quid ſtruis? aut qua ſpe gelidis in nubib⁹hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere Divum?
Aut enſem (quid enim ſine te Jutûrna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis?
Deſine jam tandem, precibuſq; inflectere noſtris:

Haſta Æneæ hærebat illic: impetus illam impulit, & illuc fixam, & retinebat in radice teneri. Trojanus Æneas inſtitit, & voluit manu extrahere haſtam *ferratam: & aſſequi haſtâ eum, quem non poterat attingere curſu. Tum vero Turnus exanimatus metu, ait: ô Faune, oro, miſerere: & tu, ô bona terra, retine ferrum: ſi fovi ſemper veſtros cultus, quos Æneas contra reddidit bello profanos. Dixit: neque imploravit auxilium Dei in vota inutilia. Nam Æneas diu obnixus & moratus in tenaci radice, nullo roburi potuit ſolvere tenacitatem ligni. Dum Æneas ardens conatur & urget: Dea filia Dauni, iterum converſa in formam auriga Metiſci accurrit, & reddit gladium fratri. Venus irata* quod *id liceret audaci Nymphæ, venit & attraxit haſtam è profunda radice. Illi alti, reparati animis & armis, hic confidens enſi, hic ferox & ſublimis haſtâ, ſtant oppoſiti, anhelantes prælio Martis. Interim rex cœli omnipotentis affatur Junonem, ſpectantem prælia è rutilâ nube: ô uxor, quis nunc finis erit? quid demum ſupereſt? tu ipſa nôſti & fateris te miſſe Æneam deſtinari Divûm cœlo, & fatis evehi ad aſtra. Quid paras? aut qua ſpe manes in frigidis nubibus? an decuit Divum* illum *lædi plagâ* inflictâ *à mortali? aut gladium ſubductum reddi Turno, & robur augeri victis: nam quid Jutûrna poſſet abſque te? ceſſa nunc denique, & flectaris meo rogatu:*

NOTÆ.

773. *Lentâ.*] Tenaci. Sic dicitur *Lenta pix*, G. 4. 41. *lentum gluten.* Ibid. 161.

783. *Morſus roboris.*] Tenacitatem oleaginæ radicis, quaſi mordicus haſtam tenentis. *Robur* itaque, durum quodvis lignum eſt, ut jam notavimus, G. 1. 162.

795. *Dea Daunia.*] Juturna, Turni ſoror, Dauni filia, ſupra, v. 139.

791. *Omnipotentis Olympi.*] Æ. 10. 1.

793. *Quæ finis.*] Nomen interdum Virgilio etiam fœmininum, Æ. 5. 382.

794. *Indigitem Æneam.*] Indigites Dii, qui primo *in* terra *degentes*, inde in cœlum traducti fuerant. Talis præcipue Æneas, quem Livius teſtatur, non tantum *indigitem* dictum fuiſſe, ſed etiam *Jovem indigitem*, G 1. 498.

798. *Aut enſem, &c.*] Merito ſane accuſatur Virgilius indiligentiæ, in hoc Turni cum Æneâ certamine. I. Quod eos armis ita impariibus inter ſe commiſerit. Hinc enim Æneas galeâ, clypeo, enſe cœleſti armatus: inde Turnus gladio mortali ac futili. II. Quod ubi ſuus Turno gladius, item cœleſtis, redditus eſt: Jovem inducat ea de re, quaſi contra jus facta ſit, conquerentem. III. Quod Turnum ita bonæ rectæque mentis expertem deſcribat, ut recuperato enſe ſuo uſi non meminerit, ſed eo omiſſo ſe ſaxi impulſu defendat, v. 896.

Nec

Nec te tantus edat tacitam dolor; & mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt. Terris agitare vel undis
Trojanos potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miſcere hymenæos:
Ulterius tentare veto. Sic Juppiter orſus:
Sic Dea ſubmiſſo contrà Saturnia vultu:
Iſta quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Juppiter, & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëriâ ſolam nunc ſede videres
Digna indigna pati; ſed flammis cincta ſub ipsâ
Starem acie, traheremque inimica in prælia Teucros.
Juturnam miſero, fateor, ſuccurrere fratri
Suaſi, & pro vita majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una ſuperſtitio ſuperis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnaſq; exoſa relinquo.
Illud te, nullâ fati quod lege tenetur,
Pro Latio obteſtor, pro majeſtate tuorum:
Cum jam connubiis pacem felicibus, eſto,
Component; cum jam leges & fœdera jungent:
Ne vetus indigenas nomen mutare latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucroſq; vocari:
Aut vocem mutare viros, aut vertere veſtes.
Sit Latium, ſint Albani per ſecula reges:
Sit Romana potens Italâ virtute propago:
Occidit, occideritque ſinas cum nomine Troja.
Olli ſubridens hominum rerumque repertor,

nes tantus dolor angat te tacitum, ſed maſta ſolicitudines tuæ intermiſcant mihi ſæpe è tuo dulci ore. Ventum eſt ad ultimum. Potuiſti infeſtari Trojanos terra & mari, excitare dirum bellum, fœdare domum Latini, *& turbare calamitatibus nuptias, prohibeo te. aggredi* quicquam *præterea. Sic Jupiter locutus eſt: ſic Dea Saturni filia contra* reſpondit *dejecto vultu: ô magne Jupiter, deſerui & Turnum & terras invita, quod quidem tua voluntas mihi eſſet cognita:* alioqui, *non videres me jam ſolam in aëria regione tolerare digna & indigna; ſed circundata ignibus eſſem in ipſo exercitu, & vocarem Trojanos in adverſa certamina. Fateor, ſuaſi* ut *Juturna auxiliaretur fratri* ſuo *infortunato, & approbavi ut ſuſciperet majora pro vita ejus; non tamen* ita *ut jacula intenderet, neque ut arcum: juro per originem inexorabilem fontis Stygii, qua ſola religio impoſita eſt Diis cœleſtibus. Et nunc quidem cedo, & averſata pugnans relinquo eas. Peto à te pro Latio, pro dignitate tuorum* Latinorum, *id quod nulla lege fatorum continetur;* ſcilicet *quando jam conſtituent pacem fauſto conjugio* (itaque *ſit*) *quando jam ſociabunt leges & fœdera: ne imperes,* ut *Latini indigenæ amittant nomen antiquum; neve* imperes ut *fiant Trojani, & appellentur Trojani, aut* ut *viri* illi *mutent linguam, aut convertant veſtimenta. Sit in æternum Latium, ſint reges Albani, ſit poſteritas Romana potens fortitudine: Troja cecidit, permitte etiam* ut *ceciderit cum* ſuo *nomine. Auctor rerum & hominum reſpondit illi ſubridens*

NOTÆ.

804. *Accendere bellum, &c.*] Excitatâ ex inferis furiâ, quæ fœdus Latini cum Æneâ diſturbaret, Æ. 7. 323. *Hymenæos.*] Nuptias, G. 3. 60.

810. *Nec tu me aërea, &c.*] Supple, *niſi tua voluntas mihi nota eſſet, niſi prohibuiſſes.*

814. *Suaſi.*] Supra, v. 157

816. *Stygii, &c.*] Fontis inferni, Æ. 6. 323. Per hunc Dii jurare ſolent, cauſam habes, G. 3. 551.

817. *Superſtitio ſuperis reddita.*] *Superſtitio*, gravis & formidoloſa religio, metus religioſus. *Reddita*, explicat Servius, *data & impoſita?* compoſitum pro ſimplici. Explicant Paſſeratius, Germanus, Cerdanus, *viciſſim repoſita ſuperis Diis ab inferis:* cum enim inferi ſuperis ſubjecti ſint multis in rebus; hâc unâ re ſuperi viciſſim inferis ſubditi ſunt, ut per Styga jurare cogantur.

823. *Indigenas Latinos.*] Itaque Virgilius Latinorum nomen, non à Latino rege profectum, ſed multò antiquius cenſet: ut diximus, Æ. 1. 10. Quanquam aliter cenſet Dionyſius: aitque vocatos eos ante Latinum regem, *Aborigines*, Æ. 7. 181. Æ. 8. 314. ubi quærimus, an re ipſa *Aborigines indigenæ*, id eſt, in ipſa Italia nati; an vero aliunde advecti ſint. *Teucros*, Æ. 1. 239; *Latium*, Æ. 7. 54. *Albani reges*, ab Aſcanio inſtituti, Æ. 6. 763. Æ. 8. 48.

Es germana Jovis, Saturniq; altera proles:
Irarum tantos volvis ſub pectore fluctus? (rem:
Verum age, & inceptum fruſtra ſummitte furo-
Do quod vis: & me victuſq; volenſq; remitto.
Sermonem Auſonii patrium moreſq; tenebunt:
Utq; eſt, nomen erit: commixti corpore tantum
Subſident Teucri: morem rituſq; ſacrorum
Adjiciam: faciamq; omnes uno ore Latinos. (get,
Hinc genus, Auſonio mixtum quod ſanguine ſur-
Supra homines, ſupra ire Deos pietate videbis.
Nec gens ulla tuos æq; celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorſit.
Interea excedit cœlo, nubemq; reliquit.
His actis, aliud genitor ſecum ipſe volutat:
Juturnamq; parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ peſtes, cognomine Diræ:
Quas, & tartaream Nox intempeſta Megæram,
Uno eodemq; tulit partu: paribuſq; revinxit
Serpentum ſpiris, ventotaſq; addidit alas.
Hæ Jovis ad ſolium ſæviq; in limine regis
Apparent, acuuntq; metum mortalibus ægris:
Si quando letum horrificum morboſq; Deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demittit ab æthere ſummo
Juppiter, inq; omen Juturnæ occurrere juſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non ſecus ac nervo per nubem impulſa ſagitta,
Armatam ſævi Parthus quam felle veneni,
Parthus ſive Cydon, telum immedicabile torſit
Stridens, & celeres incognita tranſilit umbras.

Tu es ſoror Jovis, & ſecunda ſobles Saturni: an verſas in animo tantos fluctus irarum? ſed age, & mittga furorem fruſtra ſuſceptum: concedo quod petit, ac me ſubmitto & ſponte & ſuperatus tuis precibus. Itali ſervabunt linguam patriam & conſuetudines, & nomen eorum erit, quale eſt: tantummodo Trojani junctis connubiis illic ſidebunt: addam modos & ceremonias ſacrorum, & faciam omnes Latinos unius linguæ. Videbis poſteritatem, quæ hinc orietur mixta ſanguine Italo, pietate ſuperare homines, ſuperare Divos. Nec ulla natio adeo celebrabit cultum tuum. Juno aſſenſa eſt verbis, & gaudens convertit animum. Interim abiit ex aëre & reliquit nubem. His perfectis, pater ipſe volvit aliud ſecum, & meditatur deducere Juturnam à pugna fratris. Dicuntur eſſe duæ peſtes, nomine Diræ: quas & infernam Megæram, nox profunda edidit una & eodem partu, & implicuit ſimilibus nexibus anguium, & applicuit eis alas celeres. Hæ adſunt ante ſolium Jovis & in Veſtibulo ſeveri illius regis, & excitant timores miſeris hominibus: ſi aliquando rex Deorum parat horribilem necem ac morbos, aut terret bello urbes quæ id meruerunt. Jupiter mittit ex alto cœlo unam ſuarum velocem, & imperavit efferri Juturnæ quæ ſi præſentum. Illa dira volat & labitur in terras veloci impetu: non aliter ac ſagitta per aërem immiſſa nervo, quam Parthus & Cydon conjecit imbutam felle diri veneni, ut ſit jaculum immedicabile, trajecit ſtridens & improviſa leves umbras.

NOTÆ.

830. *Es germana Jovis, &c.*] Senſus eſt juxta Servium, *Tu quidem mea es ſoror, & filia Saturni: unde non mirum eſt tanta te ira cundiam animo conceperiſſe. Potentiſſimi enim quique, ira retinentiſſimi ſunt.* Juxta me ſecundus verſus cum interrogatione legendus eſt, ut ſenſus ſit, *Tu quidem mea ſoror es, & Saturni filia: quid ergo irarum tantos volvis ſub pectore fluctus?* quod affine eſt iis quæ dicta ſunt Æ. 1. 15. *Tantæne animis cœleſtibus iræ?*

834. *Auſonii.*] Itali, quos prius Latinos vocavit, Æ. 7. 54.

835. *Commixti corpore.*] Initis conjugiis.

848. *Cognomine Diræ.*] Apud inferos *Furiæ*, in medio *Harpyiæ*: in cœlo *Diræ* & *Jovis canes* dictæ, Æ. 3. 211. Et vero cum Virgilius ait eas eſſe duas numero, eodemque cum Megæra furia partu editas: innuit Diras ipſas, eſſe furias alias duas, *Tiſiphonen* & *Alecto*, Æ. 6. 572. Noctis & Acherontis dicuntur ſoliæ.

846. *Nox intempeſta.*] Obſcura, media, ad agendum intempeſtiva, Æ. 3. 587.

857. *Felle veneni.*] Veneno amaro, aut felle venenato.

858. *Parthus, &c.*] Parthi ſagittandi arte nobiles, Ecl. 1. 62. *Cydon.*] Incola urbis, quæ *Cydon* ipſa quoque Dicta eſt, in Creta, ſive Candia inſula, Ecl. 10 59.

Talis

Filia Noctis talis intulit se & odivit terras. Quando cernit exercitum Trojanum & exercitum Turni, statim contracta in formam parvæ avis, quæ aliquando nocte manens in sepulcris aut in tectis desertis, sero canit ingrata per tenebras: Dira mutata hanc in speciem, fert ac refert se stridens circa vultum Turni, & ferit alis clypeum ejus. Novus torpor debilitat ipsi membra timore: & capilli subrecti sunt horrore, & vox stetit in gutture. At misera Juturna, quando procul animadvertit stridorem & volatum Diræ, lacerat capillos sparsos, turpans vultum unguibus & pectus planctu, quia erat soror, atque: ô Turne, quomodo tua soror potest jam succurrere tibi? aut quid jam restat infelici mihi? quo artificio producam tibi vitam? an possim ejicere me tali portento? nunc nunc desero exercitum. Ne terreatis me jam timentem, ô infaustæ aves: cognosco verbera alarum vestrarum & sonitum mortiferum: nec dura imperia magni Jovis decipiunt me. An reddit ista mihi pro virginitate erepta? cur dedit mihi vitam perpetuam? cur oblata est mihi lex moriendi? jam certe possem terminare tantos dolores, & ire socia fratri misero inter umbras, si ego nunc essem mortalis. Nihil quicquam meorum bonorum jucundum erit mihi absque te, ô frater. O quæ terra satis profunda aperietur mihi, & detrudet me Divam ad infimas umbras! eò usque locuta, Dea texit caput viridi velamine, gemens valde, & immisit se in profundum flumen. Contra Æneas urget, & quassat hastam magnam arboream: & sic loquitur duro animo: quæ jam deinceps est mora? aut quid jam revolvis, ô Turne?

Talis se sata Nocte tulit, terrasq; perivit.
Postquam acies videt Iliacas, atq; agmina Turni,
Alitis in parvæ subito collecta figuram:
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, serùm canit importuna per umbras:
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ad ora
Fertq; refertq; sonans, clypeumq; everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor:
Arrectæq; horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At procul ut Diræ stridorem agnovit & alas:
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis.
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam miseræ superat mihi? quâ tibi luce
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obscœnæ volucres: alarum verbera nosco,
Letalemque sonum: nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit?
Quò vitâ dedit æternâ? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, & misero fratri comes ire per ũbras,
Jam mortalis ego. Haud quicquã mihi dulce meorum
Te sine frater erit. O quæ satis ima dehiscat
Terra mihi, manesq; Deam demittat ad imos.
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluvio Dea condidit alto.
Æneas instat contra, telumq; coruscat
Ingens arboreum, & sævo sic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?

NOTÆ.

862. *Alitis in parva, &c.*] *Noctua* ab interpretibus intelligitur: quia, v. 864. dicitur *nocte sedens:* tum quia minor est quam *bubo*, unde *parva:* tum quia deserta loca incolit, bubo frequenter urbana ædificia. Et licet *noctua* Athenienſibus boni ominis haberetur; omen erat in volatu faustum, non in cantu: at hic, *canit importuna: fertque refertque sonans.* De *bustis*, Æ. 4. 494.

876. *Obscœna volucres*] Funestæ & mali ominis, Æ. 3. 262.

878. *Pro virginitate.*] Quam Juturnæ rapuerat Jupiter, v. 140.

882. *Jam mortalis ego. Haud, &c.*] Alii codices habent, *immortalis ego! aut, &c.*

884. *Manes.*] Inferos, Æ. 6. 743.

885. *Glauco amictu.*] Ex colore aquarum, quibus præerat Nais Juturna, v. 139.

886. *Fluvio.*] Tyberi: unde in lacum suum, qui influit in Tyberim, facilis fuit via, v. 139.

887. *Coruscat.*] Active, Æ. 5. 642.

Non

Non cursu, sævis certandum est cominus armis.
Verte omnes te te in facies; & contrahe, quicquid
Sive animis, sive arte vales: opta ardua pennis
Astra sequi, clausumque cavâ te condere terrâ.
Ille, caput quassans: non me tua fervida terrent
Dicta, ferox: Dii me terrent, & Jupiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens:
Saxum antiquũ, ingens, campo quod forte jacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud, lecti bis sex cervice subirent, 899
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepidâ torquebat in hostem
Altior insurgens, & cursu concitus heros.
Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentemve manu, saxumq; immane moventem.
Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit, totum nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri 910
Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox nec verba sequuntur.
Sic Turno, quâcunque viam virtute petivit,
Successum Dea Dira negat. Tum pectore sensus
Vertuntur varii. Rutulos aspectat & urbem, 915
Cunctaturque metu: telumque instare tremiscit:
Nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem:
Nec currus usquam videt, aurigamque sororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis: & corpore toto 920
Eminus intorquet. Murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens: orasque recludit

non pugnandum est cursu, sed propius duris armis: muta te in omnes formas, & collige quicquid potes sive virtute sive dolo: opta adire alis alta sidera, & occultare te abstrusum cava tellure. Ille Turnus *commovens caput ait: dura hostis, tua superba verba non terrent me: Dii, & Jupiter adversus, me terrent. Nec locutus plura, aspicit magnum saxum: saxum magnum, vetus, quod forte jacebat campo, constitutus limes agri, ut dirimeret lites agrorum. Duodecim electi viri difficile sufferrent illud colle, tales, qualia sunt corpora hominum, qua terra jam profert. Ille heros assurgens altius & impulsus cursu mittebat in hostem* hoc saxum *apprehensum manu tremente. Sed neque cognoscit se currentem, neque irruentem, autorigentem manu & versantem saxum grande. Genua titubant, sanguis gelidus cogitur frigore. Praterea saxum ipsum, rotatum per aërem, nec pertransiit intervallum hominis nec servabit totam vim. Et quemadmodum nocte in somnis, quando Languida quies clausit oculos, frustra videmur velle producere cursus optatos, & infirmi deficimus in medio impetu: lingua non viget, vires solita non suppetunt in corpore: nec vox nec verba erumpunt: sic Dira divina abnuit Turno successum, quâcumque vi tentavit modum. Tunc diversa sententia agitantur ejus animo. Respicit Rutulos & urbem: & moratur præ timore, & timet hastam imminentem: nec cernit usquam, quo se subducat, nec quo robore irruat in hostem, nec currum, nec sororem aurigam. Æneas incutit moranti hastam letalem, explorans oculis opportunitatem: & procul immittit toto corpore. Nunquam saxa sic sonant, pulsâ murali machinâ: nec tanti crepitus eduntur fulmine. Hasta portans sevam mortem volat sicut nigrans procella, & aperit extremitates*

NOTÆ.

898. *Limes . . . litem ut, &c.*] *Limes* dictus est, saxum vel via *lima*, hoc est, *obliqua, transversa*, discernendis agris constituta. Hinc *lis* dicta creditur à *limite*, quod primæ lites & contentiones de limitibus fuerint. Alii tamen *litis* etyma affert Vossius.

899. *Bis sex, &c.*] Locus ex duobus Homericis expressus. Iliad. 5. v. 302. ubi Diomedes saxum in Æneam immittit, quale vix duo temporis Homerici homines efferrent, Iliad. 21. v. 405 ubi Minerva saxo Martem percutit, qui agris limes erat positus. Quam indiligenter Virgilius

thoracis, & sinuosos circuitus clypei septemplicis: stridens penetrat per medium femur: Turnus magnus cadit percussus in terram flexo poplite. Rutuli surgunt cum *lamentu, & mons totus reboat circum, & profunda sylvæ late reddunt vocem. Ille abjectus & supplex, intendens oculos & dexteram supplicantem, ait: sane merui, nec precor ut* ne me occidas: *fruere tuâ fortunâ: si ulla cura miseri patris potest commovere te, oro, miserere senectutis Dauni: fuit quoque tibi talis Anchises pater: & redde meis,* vel *me* vivum; *vel, si mavis, cadaver privatum luce. Vicisti, & Itali viderunt me victum tendere* tibi *manus: Lavinia tua est uxor. Ne progredere ulterius odio. Æneas constitit ferox in armis, torquens oculos, & retinuit manum. Et jam jam magis sermo* Turni *cœperat commovere morantem Æneam: quando magnus* ac *infaustus balteus Pallantis juvenis apparuit* in *humero* Turni, *& cingulum emicuit notis clavis: quem* juvenem *afflictum vulnere Turnus occiderat, & gestabat humero insigne hostile. Ille* Æneas, *quando percepit oculis monumentum crudelis luctus & spolia, inflammatus furore, & terribilis irâ,* ait; *an tu, ornate spoliis meorum sociorum eripieris hinc mihi? Pallas, Pallas mactat te hoc ictu, & sumit supplicia ex impio sanguine. Hoc dicens, ardens occuluit ferum intra pectus oppositum: illi autem* Turno *membra deficiunt* præ *frigore, & vita dolens abit cum gemitu ad umbras.*

Loricæ, & clypei extremos septemplicis orbes:
Per medium stridens transit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, & vocem late nemora alta remittũt.
Ille, humilis supplexque, oculos dextramque precantem
Protendens: equidem merui, nec deprecor, inquit:
Utere sorte tuâ: miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ:
Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis. Vicisti, & victum tendere palmas
Ausonii vidêre: tua est Lavinia conjux.
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repressit.
Et jam jamque magis cunctantem flectere sermo
Cœperat: infelix humero cum apparuit ingens
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Straverat, atq; humeris inimicum insigne gerebat.
Ille oculis postquam sævi monumenta doloris
Exuviasque hausit: furiis accensus & irâ
Terribilis: tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus: ast illi solvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

NOTÆ.

id Turno tribuerit, diximus, supra, v. 798.

924. *Oras loricæ, &c.*] Extremitates loricæ, quæ femur attingunt: & extremitates imi clypei, quem tegendo capiti altius sustulerat.

925. *Septemplicis.*] Septem coriis, aut laminis ferreis æreisve contexti

934. *Dauni.*] De illo, Turni patre, v. 44.

942. *Balteus, & notis, &c.*] *Balteus, cingulum* humero laterique circundatum: ornatum *bullis*, id est, clavis aureis, Æ. 9. 359. Balteum hunc Pallanti è se occiso Turnus eripuerat, Æ. 10. 496. Agnoscit eum Æneas ex pictura Danaidum, quarum facinus in eo expressum erat, ibid. Tumque accidit, quod à Poëta prædictum est, ibid. v, 503. *Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum, intactum Pallanta, & cum spolia ista diemque oderit.*

952. *Indignata.*] Quod juvenis morte immaturâ moreretur, quod victus ab extero, quod regno & sponsa privatus, quòd post spem veniæ conceptam.

FINIS.

INDEX

Vocabulorum omnium quæ in Eclogis, Georgicis, & Æneide Virgilii leguntur.

Literæ E. *Eclogas*, G. *Georgica*, Æ. *Æneidem notant. Numerus prior Eclogam, aut Librum ſignificat, poſterior Verſum.*

A.

A & Ab *frequentius occurrunt quam ut uſui ſit locos notare, niſi forte in his:* dulces à fontibus undæ. G. 2, 243. quatuor à ventis. 4, 298. à Tenedo. Æ. 2, 203 255. à Troja. 3, 147. 6, 335.

ab Argis. Æ. 10, 779. ab Arpis. 10, 28. ab integro naſcitur. E. 4, 5. ab Jove. 3, 60. Æ. 1, 384. 6, 123. 7, 219. ab læva. 8, 460. ab radice. G. 1, 20. Æ. 12, 787. ab ſede. 1, 274. 7, 209 324 454. ab uſque Pachyno. 7, 289.

abactæ noctis. 8, 407.

abacti ad litus. 11, 261.

Abantem. 10, 427.

Abantis. 3, 286.

Abarim. 9, 344.

Abas. 1, 125. 10, 170.

abde domo *equum*. G. 3, 96.

abdiderat ſeſe. Æ. 2, 574.

abdidit alte fugâ caput. G. 3, 422. enſem lateri capulo tenus. Æ. 2, 553. enſem cervice reflexa. 10, 536. ventos ſpeluncis. 1, 64. ſe in montes avius. 11, 810.

abdit natam montibus. 7. 387.

abdita intus, ſpiramenta animæ. 9, 579.

abducere à me *capreolos*. E. 2, 43. gremiis pactas. Æ. 10, 79.

abducite me terras, *in terras*. Æ. 3, 601.

abducta virgine, Æ. 7, 362.

abductis colonis. G. 2, 507.

abduxere retro capita ab ictu. Æ. 5, 428.

abeat montibus. E. 7, 56.

Abellæ, *genit*. Æ. 7, 640.

aberat hinc. E. 1, 39.

nec aberit uſquam Juno. Æ. 6, 91.

abero nuſquam. 2, 620.

abeſſem. 4, 681.

abeſſet luctamen remo. 8, 89.

abeſt. 1, 588. 10, 25 85.

Cæſar ab origine Tithoni. G. 3, 48.

abeſto timor. Æ. 11, 14.

abeunt. 3, 452.

abeuntibus. 1, 200.

abfore nihil credunt, quin. 8, 147.

nec abfuit Deus dextræ. 7, 498.

abi. 11, 366.

abibat. 2, 382. hoc *æque* victor bellis omnibus. 10, 852.

abibis injuſſus ripam. 6, 375. inductus carminibus. 7, 733.

abibit dilapſus in aquas *Proteus*. G. 4, 410. mihi non donatus. Æ. 5, 305.

Abydi. G. 1, 207.

abjectum, *maſc*. Æ. 10, 736.

abies. E. 7, 66. G. 2, 68. pro *navi*. Æ. 8, 91.

abiete. 2, 16. 5, 663. 8, 599. pro *haſta*. 11, 667.

abietibus. 9, 674.

abii. 10, 670.

abiiſſe. 2, 25. abire fugâ. 4, 281.

abiret. Æ. 10, 800.

abis. 2, 675. quo tantum mihi dexter? 5, 162. quo diverſus? 5, 166. cur diverſus? 11, 855.

abit. G. 3, 225. 1, 419. 5, 156 318. 9, 386. ſub altum pectus *ſagitta*. 9, 700.

abito contentus galeâ. 5, 314.

abitum pararet. 8, 212.

abjungens juvencum. G. 3, 118.

abjuratæ rapinæ, *plur*. Æ. 8, 263.

ablata pennis refugit. 3, 258.

abluam vulnera lympis. 4, 684.

abluero me flumine. 2, 720.

abluta cæde. 9, 818.

abnegat adhibere manus. G. 3, 456. producere vitam. Æ. 2, 657. tibi conjugium, 7, 424.

quis abnuat talia. 4, 108.

abnueram Italiam concurrere Teucris, 10, 8.

nec abnuit omen Æneas. 5, 531.

abolere monumenta. 4, 497. Sichæum. 1, 724. viſcera undis. G. 3, 560.

aboleri dedecus armis. Æ. 11, 789.

aboleſcet gratia facti. 7, 232.

abreptas in ſaxa *naves*. 1, 112.

abreptum divellere corpus. 4, 600.

abrumpere lucem. 4, 631. vitam. 8, 579. 9, 497.

abrumpit fas omne, 3, 55. ſermonem medium. 4, 388. ſomnos curæ. G. 3, 530.

abrumpunt. vincula puppes. Æ. 8, 118.
abruptis nubibus. 3, 199. procellis. G. 3, 259. vinclis. Æ. 11, 492.
abrupto ſidere it nimbus. 12, 451.
in abruptum fertur mons. 12, 687. ſorbet fluctus *Charybdis*. 3, 422.
abſceſſu. 10, 445.
abſcidit. 3, 418.
abſcindens. G. 2, 23.
abſcindere veſtem humeris. Æ. 5, 685.
abſciſſa comas *Dido*. 4, 590.
abſcondantur. G. 1, 221.
abſcondere. 3, 558. furto fugam. Æ. 4, 337.
abſcondimus arces Phæacum. 3, 291.
abſens. 4, 83 384. 9, 361.
abſentem. 4, 83. 9, 389. 10, 661.
abſentes. 9, 63.
abſenti. 7, 280. 9, 215.
abſint. G. 3, 385. 4, 13.
abſiſtamus. Æ. 9, 355.
abſiſte. 8, 39. indubitare. 8, 403. morari. 12, 676. moveri. 6, 399. 11, 408.
abſiſtere ferro. 11, 307.
abſiſtit limine. 1, 196. 7, 610.
abſiſtite luco. 6, 259.
abſiſtunt ſcintillæ ab ore. 12, 102.
abſit. 10, 85.
abſtinuit. 2, 534. tactu 7, 618.
abſtractæ boves. 8, 263.
abſtruſa in venis ſilicis ſemina flammæ. 6, 7.
abſtruſum in venis ſilicis ignem. G. 1, 135.
abſtulerat. Æ. 4, 699.
abſtulit amores *Sichæus Didoni*. 4, 29. animam hoſt. 9, 443. animas dextra. 8, 567. dies atra *infantes*. 6, 429. 11, 28. enſis caput. 10, 394. enſe caput *Turnus*. 12, 382. nox cœlum. 3, 119. nox calorem rebus. 6, 272. ſe ex oculis. 11, 814. me malus error. E. 8, 41.
abſumere menſas. Æ. 3, 257. ferro Aſcanium. 4, 601.
abſumere animam leto. 3, 654. me ferro. 9, 494.
abſumpſere quadrigæ membra equis. G. 3, 268.
abſumpta ſalus. Æ. 1, 559.
abſumptæ vires. 7, 301.
abſunt. G. 2, 151 471. inter ſe longis paſſibus. Æ. 11, 907.
abundabat rurſus fluidus liquor. G. 3, 484.
abundans amnis. 1, 115. lactis *paſtor*. E. 2, 20.
ac velut. Æ. 10, 405 707 803. 11, 809. 12, 365 521 715 908. ac veluti. G. 4, 170. Æ. 1, 152. 2, 626. 4, 402 441. 6, 707. 9, 59. haud minus ac Æ. 3, 561. non ſecus ac. G. 3, 346. Æ. 3, 236. 8, 243. 10, 272. 12, 856. ſimul ac. 4, 90.
acanthi, *Gen.* G. 119. 4, 123 137.
acanthida, *acc.* 3, 338.
acantho. E. 3, 45. 4, 20. Æ. 1, 653 715.
Acarnan. 5, 298.
Acca, *nom.* 11, 823 897.
Accam. 11, 820.
accede domos. 5, 732.
accedêre. 1, 513. 10, 712. naturæ partes. G. 2, 483.
accedet portus. Æ. 5, 813.
accelera. 12, 157.
accelerant. 9, 505.
accelerat. 5, 675.
acceleremus. 6, 630. 9, 221.
accendam animos amore. 7, 550.
accendere bellum. 12, 804. cedrum. G. 3, 414. Martem cantu. Æ. 6, 165.
accenderit æſtus medios ſol. G. 4, 401. quæ cauſa ignem. Æ. 5, 4.
accendit animos bello. Æ. 7, 482. animos in hoſtes. 12, 426. gloria rerum *Æneam*. 4, 232. imago pugnæ *Æneam*. 12, 560. Mezentius irâ viros. 8, 501. virtutem prece, dictis, 10, 368. veſper ſera lumina. G. 1, 251.
accenſa, *nom. fœm.* Æ. 1, 33. 4, 374. 7, 75. furore. 4, 697. luctu. 12, 277. ſpes extremis duobus. 5, 183.
accenſas furiis matres. 7, 392.
accenſi talibus *nom.* 9, 788.
accenſo Turno. 12, 9.
accenſos monitu Arcadas. 10, 397. rogos. 11, 188.
accenſus furiis. 12, 946. rumore amaro. 4, 203.
accepêre urbes tectis *Metabum*. Æ. 11, 568. cladem, *audivere*. 12, 604.
acceperit Æneam, *exceperit*. 11, 471. 12, 612. Albam regnandam. 6, 770.
accepiſſe lacu. 6, 393.
accepit. 3, 544. 5, 601. 8, 124. 9, 233. *Ariſtæum* unda ſinu. G. 4, 362. Turnum fluvius cum gurgite. Æ. 9, 817. flammam Vulcanus, *amorem*. 8, 389. paludem cymba limoſa. 6, 414. ſortem galea. 5, 491. vulnera. 2, 279. vocem, *audit*. 12, 64.
accepta menſis *vitis*. G. 2, 101.
accerſit. Æ. 5, 746.
accerſite tempus. 10, 11.
acceſſeris urbem. 3, 441.
acceſſerit oras vento. 1, 311.
acceſſi. 3, 24. 8, 165.
acceſſit. 12, 987.
acceſſu ventorum. 3, 570.
acceſſum. 8, 229.
acceſtis ſcopulos, *acceſſiſtis*. 1, 205.
accidit hæc fortuna Latinis, 12. 593.
accincta ferro, *nom.* 2, 614. flagello. 6, 570.
accingar dicere. G. 3, 46.
accinge te pugnæ. Æ. 11, 707.
accingier invitam magicas artes. 4, 493.
accingitur armis. 6, 184. enſe 7, 640. facibus. 9, 74.
accingor ferro. 2, 671.
accingunt operi. 2, 235. ſe prædæ. 1, 214.
accinxerat enſem lateri. 11, 489.
accipe. E. 6, 69. 8, 11. Æ. 3, 486. 8, 150. 11, 559. *diſce*. 2, 65. 6, 136.
accipere. 2, 70. 7, 173. 8, 647. mœnibus, 11, 885. frænum. *domari*. 12, 568.
accipiant me Muſæ. G. 2, 477.
accipiat te orbis potentem tempeſtatum. 1, 28.
accipiebat illos in porticibus. Æ. 3, 353.
accipiens ſonitum paſtor. 2, 308.
accipient præmia. 5, 309.
accipies hunc cœlo. 1, 294.
accipiet me ratibus. 4, 541. reduces læto ubere tellus. 3, 96. te Dido gremio. 1, 689. ſecures, *conſulatum*. 6, 820. vitam Deum. E. 4, 15.
accipimus, *diſcimus*. 7, 48.

accipio. Æ. 8, 155. 12, 260. te pectore toto. 9, 277. *audio.* 6, 693. 10, 675.
accipit. 3, 79 708. 6, 315 412. 7, 211. animum quietum mentemque benignam in Teucros. 1, 308. Æneam toto præcipuum. 8, 178. crines fusos cervix. 10, 138. ensem jugulo. 10, 907. noctem oculis aut pectore. 4, 531. formam aratri ulmus. G. 1, 170.
accipite. Æ. 4, 611 652. 8, 73. animis. 3, 250. 5, 304. 10, 104.
accipiter. 11, 721.
accipiunt. G. 4, 167. Æ. 1, 438. 2, 267. 3, 210. 5, 472. formam ligna. G. 2, 450. inimicum imbrem omnes. Æ. 1, 127. *femina* sulci. G. 1, 216. vulnera tergo. Æ. 3, 243. redduntque auras follibus. G. 4, 172. Æ. 8, 450.
accire socios. 12, 38.
acciri Æneam. 9, 192.
acisam ferro ornum. 2, 627.
acisis dapibus. 7, 125.
acitos imperio. 11, 235.
acitis armis Æcolûm. 11, 308.
acitus genitoris. 1, 681.
aclive tumulis solum. G. 2, 276.
acclivis, *vel* acclinis arboris truncо. Æ. 10, 835.
accola Vulturni. 7, 729.
accolet saxum Capitoli. 9, 449.
accolit gens Nilum. G. 4, 288.
accommoda fraudi vallis. Æ. 11, 522.
accommodat lateri ensem. 2, 393.
accubat juxta furia. 6, 606.
accubet nmbrâ nemus. G. 3, 334.
accumbens super visceribus. Æ. 10, 727.
accumbere epulis. 1, 83.
accumulem donis animam nepotis. 6, 885.
accurrit. 5, 451.
acer. G. 2, 405. [illegible] 461. Æ. 5, 254 402 507 [illegible] 672. 8, 342. 9, 171 7[illegible]. 10, 308 577 897. 11, 518 612 869. 12, 549 661 783 938. bellis. 10, 411. equo. 5, 668. equis. G. 3, 8. metus. Æ. 1, 366. 3, 682.
acerba, *num. fem.* G. 3, 419. *neut.* Æ. 10, 904. 12, 590. acerba fremens. 12, 398. fonans. G. 3, 149.
acerbat crimen. Æ. 11, 407.
acerbi quicquid est. 12, 678.
acerbis animis. 5, 462. fatis. 11, 587.
acerbo casu. 5, 700. funere. 6, 429. 11, 28.
acerbum *diem.* 5, 49. vulnus. 11, 823.
acernis trabibus. 2, 112. 9, 87.
acerno folio. 8, 178.
acerra, *abl.* 5, 745.
acerrimus. 2, 414. armis. 9, 176. 12, 226.
Acerris. G. 2, 225.
acervis. 1, 263.
acervo. Æ. 11, 786.
acervos cædis Rutulæ. 10, 245. Rutulorum. 509. scutorum. 8, 562. stragis Teucrorum. 11, 384.
acervum. G. 1, 158. cædis. Æ. 11, 207. farris. G. 1, 185. Æ. 4, 402. stragis. 6, 504.
Aceſtæ, *gen.* 5, 106, 573. 9, 218 286. *dat.* 5, 771.
Aceſtam. 5, 718.
Aceſten. 1, 562 574. 5, 30 531 540 646.
Aceſtes. 1, 199 554. 5, 36 61 63 73 387 418 451 498 519 630 711 749 757.
Acetes. 11, 30 85.
Achæmenides. 3, 614 691.
Achaica, *fem.* 5, 623. *neut.* 2, 462.
Achatæ, *gen.* 1, 124. 10, 344.
Achate, *voc.* 1, 463. *abl.* 1, 316 700.
Achaten. 1, 648. 10, 332.
Achates. 1, 178 192 517 583 585 660. 3, 523. 6, 34 158. 8, 466 521 586. 12, 384 459.
Achcloia pocula. G. 1, 9.
Acheronta. Æ. 7, 91 312.
Acherontе. 5, 99. 6, 107. 7, 569.
Acherontis. G. 2, 492. Æ. 6, 295.
Achilleæ stirpis. 3, 326.
Achillem. 1, 462. 9, 742. 11, 438.
Achillei, *gen.* 1, 34 479. 3, 87. 6, 839.
Achilles. E. 4, 36. Æ. 1, 472 488 756. 2, 29 197 540. 6, 89 168. 11, 404. 12, 545.
Achillis. G. 3, 91. Æ. 2, 275 476. 10, 581. 12, 352.
Achivi, *plur.* 2, 45.
Achivis. 1, 246 492. 2, 60. 6, 837. 10, 78.
Achivos. 2, 102. 5, 497.
Achivûm, *gen.* 2, 318. 11, 266.
Acidalis matris. 1, 724.
acidis sorbis. G. 2, 380.
acie falcis. 2, 265. *oculorum.* Æ. 6, 200. *exercitu.* 7, 574. 10, 178. 11, 449 498. 12, 305 812.
aciem ferri. 6, 291. 11, 862. *oculorum.* 4, 643. 7, 399. *exercitum.* 7, 531 673. 8, 561. 9, 42 469 513 595. 10, 309 635. 11, 446. 12, 662.
acies ferri. 2, 333. obtusa stellis. G. 1, 395. vulcania, *ignis.* Æ. 10, 408. geminas, *oculos.* 6, 788. 12, 558. *exercitus, sing.* 5, 563. 8, 504. 9, 508. 10, 125. *plur.* G. 1, 490. 2, 281. 4, 82. Æ. 1, 493. 2, 30 599. 6, 827. 7, 42 296 426 523 643 695 703 796. 8, 540. 9, 27 550 639. 10, 360 364 543 643 691. 11, 618 632 898. 12, 137 224 227 369 548 597 731 861 875.
aclides. 7, 730.
aconita. G. 2, 152.
Aconteus. Æ. 11, 612 615.
acquirit vires fama. 4, 175.
acre genus luporum. G. 3, 264. virûm. 2, 167.
acrem cursibus *equum,* 3, 119. Molossum. 405. Turnum. Æ. 8, 604.
acres agros. E. 10, 56. arcus Æ. 7, 164. 9, 665. equos. 8, 3. stimulos. 9, 718. viros. 11, 48.
acri amore. 12, 392. dolore. 7, 291. 11, 709. equo. 4, 156. fugâ. G. 3, 141. remige. Æ. 5, 116. *viro.* 3, 14. 8, 441.
acribus oculis. 12, 102.
acrior. G. 3, 154. Æ. 5, 210 454. 9, 416. cura. G. 3, 538. potentia solis. 1, 93.
acris *equi.* Æ. 1, 448. Orontei. 224.
Acrisioniis colonis. 7, 410.
Acrisius. 7, 372.
acrius hoc. G. 4, 248. Æ. 9, 791.
Acron. 10, 519 730.
acta arundo per uterum. 7, 498. falarica modo fulminis 9, 706. hasta per armos, &c. 11, 64. 5, 804. Juno furore. 10, 63

nox horis. 3,512. pars diei melior. 9, 156. ſitis venis omnibus. G. 3, 483. actâ teſtudine. Æ. 2, 441. 9, 505.
actâ, *ſubſt.* 5, 613.
actæ furore, *plur.* 5, 659.
Actæo. E. 2, 24.
actam claſſem Aquilonibus in tutum. Æ. 1, 395. Irim nubibus. 9, 18. 10, 38.
actas ad ſydera pinus. 11, 136.
acti tormento ponderis, *gen.* 11, 616. *plur.* acti errore viæ, tempeſtatibus. 7, 199. fatis. 1, 36. prodigiis. 6, 379. vento, fluctibus. 1, 337.
Actia bella. 8, 675. littora, 3, 280.
Actias Orithyia. G. 4, 463.
actis cricenſibus. Æ. 8, 636. imbribus. G. 1, 413. matribus. Æ. 5, 793. his actis. 6, 236. 12, 843.
Actius Apollo. 8, 704.
Actor. 9, 500. 12, 56.
Actoris. 12, 94.
actos caſibus. 1, 244. fluctibus. 7, 213. animis in funera. 7, 42.
actu magno mons fertur. 12, 687.
actum imbrem cœlo. G. 2, 334. genus per reges Latinos. Æ. 12, 530. nihil omnibus impenſis. 11, 227.
actus clamoribus. 2, 128. erroribus. 6, 532. fatis uterque orbis. 7, 223. habena turbo, 7, 380. morſu canum de montibus aper. 10, 708. tempeſtatibus. 3, 708.
actutum. 9, 255.
acu. 9, 582. 11, 777.
acuant ferrum in me. 8, 386.
acuens curis corda. G. 1, 123.
acuiſſe furores. Æ. 7, 406.
acuit hanc Juno verbis. 7, 330.
acuit martem Æneas. 12, 108.
acuta ſilex. 8, 233. acuta carice. G. 3, 231. cuſpide. Æ. 5, 208.
acutis jaculis. 3, 46. 10, 868. ſpinis. E. 5, 39.
acuto ferro. G. 1, 292. 2, 450. Æ. 10, 479. hinnitu. G. 3, 94. jaculo. Æ. 11, 574. murice. 5, 205. robore. G. 2, 25. ſcopulo. Æ. 1, 49 148. telo 3, 635.
acuunt balatibus lupos agni. G. 4, 435. rumoribus iras. Æ. 9, 464. ſtridoribus iras, *apes.* 12, 590. metum mortalibus, *diræ.* 12, 850.
ad; *reperitur trecenties quinquagies octies nulla ſingulari poteſtate, niſi ſorte in us:* ad limum. G. 4, 428. ad plenum. 2, 244. ad vivum. 3, 442. ad unum. Æ. 5, 687. *pro,* uſque ad. Fleti ad ſuperos, *apud.* 6, 481.
adacta ſagitta. 12, 320.
adactum alte vulnus. 10, 850.
adactus enſis. 9, 431.
adamante. 6, 552.
Adamaſto. 3, 614.
addam. E. 2, 53. G. 3, 30. Æ. 7, 548. te ductorem his millibus. 8, 496.
addant ſe ſocios. 9, 149.
addas te novum fidus menſibus. G. 1, 32.
adde. 2, 155.
addens noctem operi. Æ. 8, 411.
addenſent acies. 10, 432.
addere honorem rebus anguſtis. G. 3, 290. licia telæ. 1, 286. moras rebus. Æ. 7, 315. te Trojæ perituræ. 2, 660. vim victis. 452.
addit ſe comitem avo. 6, 777.
addiderant. 8, 430.
addiderat. 8, 637. ſe ſocium Æneæ. 6, 170.
addidit. 2, 593. 7, 451. 11, 95. 12, 848. alas pedibus timor. 8, 224. animum vireſque Latinis. 9, 718. arcem jugis. 3, 336. comitem Aſcanio. 9, 649. naturas apibus. G. 4, 150. virus ſerpentibus. 1, 129.
addit. Æ. 3, 470. 6, 854. 8, 666. 11, 80 107 673. 12, 358. comitem Halyn. 9, 765. frena feris. 5, 817. honores præcipuos ductoribus. 5, 249. ſe ſociam. E. 6, 20.
addita Juno Teucris. Æ. 6, 90. ſpes. 10, 263. clauſtra Lucrino. G. 2, 161.
addite decus Divis, *voc.* Æ. 8, 301.
additur. 1, 272. 5, 761. 6, 528.
additus furor animis. 2, 355. labor frumentis. G. 1, 150.
addixi me huic. Æ. 3, 653.
adductâ habenâ. 9, 587.
adductis habenis. 12, 622. lacertis. 5, 141.
adducto arcu. 5, 507. lacerto. 9, 402. 11, 561.
adductus fatis. 10, 380.
addunt. G. 4, 297. ardorem mentibus Dii. Æ. 9, 184. decus ebori manus. 1, 596. ſe in ſpatia quadrigæ. G. 1, 513. ſe ſocios, &c. Æ. 2, 339.
adduxerat artus vis ignea. G. 3, 483.
adeas vatem. Æ. 3, 456.
adeat. 12, 761.
adedit favos ſtellio. G. 4, 242.
adegit. Æ. 6, 696. 7, 113. 9, 601. præcipitem. 6, 594.
adempta conditio mortis. 12, 879. pars altera rerum. 9, 131.
adempris regnis. 8, 320.
ademptum lumen. 3, 658.
adeo. jamque adeo. 2, 567. 5, 268 864. 8, 585. ſic adeo. 4, 533. uſque adeo. E. 1, 12. G. 4, 85. uſque adeone. Æ. 12, 646.
adeo. 4, 125 386.
aderant. 8, 657. ex. 11, 100.
aderat. 2, 132. 5, 104. 8, 203 228 609. 9, 107. 12, 391.
aderit. E. 4, 48. Priami de ſanguine Pyrrhus. Æ. 2, 662.
aderunt. 2, 182.
ades. G. 2, 394 4. Æ. 11, 380. huc ades. E. 2, 45. 7, 9. 9, 39 43.
adeſis poſtibus. Æ. 9, 537.
adeſſe. 2, 271 732. 8, 656.
adeſſet. 10, 443. 11, 415.
adeſt. 3, 688. 5, 49. 7, 557. 9, 384 9. 10, 279. 12, 96.
adeunt delubra. 4, 56.
adhæſit. G. 3, 443.
adhibe ſocios caſtris. Æ. 8, 56.
adhibere ad vulnera medicas manus. G. 3, 445.
adhibere animos. Æ. 11, 315. penates epulis. 5, 62.
adi nos pede ſecundo. 8, 302.
adibam ſidera. 4, 322.
adigat [illegible] culmine ad umbras. 4, 7[illegible].
adjician[illegible] 12, 837.
adjicias. 11, 354.
adjiciunt. 8, 304. 10, 182.
adiit manes. G. 4, 469. menſa. Æ. 10, 517.
adimit ſomnos. 4, 244.
adimunt fœtus creſcenti. G. 2, 56.
adire. 4, 446. Æ. 5, 379. 11, 636. tot labores. 1, 14.

adirem. 6, 115.
adires. 6, 534.
adiret. 12, 349.
adifti menſas. 10, 460.
adit opida. G. 3, 402. oracula. Æ. 7, 82. penates. 8, 544. regem. 10, 149.
aditum. 6, 424 635. 9, 58 380 507.
aditus, *ſing.* G. 4 9. *plur.* 4, 35. Æ. 2, 494. 4, 293 423. 5, 441. 6, 43. 9, 67 683. 11, 466 525 766 886.
adjuncta lateri caſtrorum claſſis. 9, 69.
adjungite. 7, 238. 8, 13. me ſocium rebus. 9, 199. ulmis vites. G. 1, 2.
adjungi generum. Æ. 7, 57.
adjungit. E. 6, 43. Æ. 12, 244.
adjuro caput Stygii fontis. 12, 816.
adjuvat. 5, 345. 12, 219.
adjuvet fors auſum. 10, 458.
admiranda, *neut.* G. 4, 3.
admirans. 2, 797. 6, 408.
admirantur. G. 4, 215.
admiſcere. 4, 267.
admiſceri. Æ. 7. 579.
admiſſi, *plur.* 6, 330.
admittier. 9, 231.
admoneat. 6, 293.
admonet. 4, 353. 6, 619. 10, 153. 11, 233.
admonuit. E. 6, 4. G. 4, 187. Æ. 6, 538. 9, 109. telo bijugas. 10, 587.
admorſo ſtirpe. G. 2, 379.
admorunt ubera. Æ 4, 367.
admoverit te oræ ventus. 3, 410.
admovi labra *poculis.* E. 3, 43 47.
admovit pecus aris. Æ. 12, 171.
adnabam terræ. 6, 358.
adnare terris. 4, 613.
adnavimus oris. 1, 542.
adnixa columnæ haſta. 12, 92.
adnixi, *plur.* Æ. 3, 208. 4, 583. haſtis. 9, 229.
adnixus. 1, 148. 5, 226. 9, 744.
adole verbenas. E. 8, 65.
adolemus honores Junoni. Æ. 3, 547.
adolere Penates flammis. 1, 708.
adoleſcit prima ætas novis frondibus. G. 2, 362.
adoleſcunt ignibus aræ. 2, 379.
adoler altaria cædis. Æ. 7, 71.
adoleverit ætas. 12, 438.
Adonis. E. 10, 18.
adopertus amictu. Æ. 3, 405.
adora prece numen Junonis. 3, 437.
adorea liba, *neut.* 7, 109.
adoret Gererem. G. 1, 343. numen Junonis. Æ. 1, 52.
adoro vos, *venti.* 10, 677.
adorta nefas. 7, 386.
adorti deducere, &c. 6, 397.
Adraſti. 6, 480.
adſint. G. 4, 19. Æ. 5, 70. 10, 774.
adſis. 1, 738. 10, 255 461. adſis δ. G. 1, 18. Æ. 578. 8, 78.
adſit. E. 2, 68. 4, 56. Æ. 3, 116. 5, 364.
adſum. 1, 599. 7, 454. 9, 427.
adſumus. 5, 57.
adſunt. 2, 330. 3, 225. 7, 506. 8, 286. 12, 288.
advecta claſſis. 5, 864.
advecti huc. 1, 562.
advectum. 8, 11.
advectus ad oras. 3, 108.
advectus oris, *ab.* 10, 655.
advehitur Teucros. 8, 136.
advelat tempora lauro. 5, 246.
advena. E. 9, 2. Æ. 4, 591. 7, 38. 10, 460 516.
adveneris urbem. 1, 392.
adveniat. 7, 265.
adveniet tempus. 10, 11.
adveniſſe diem. 7, 145. viros. 168.
advenit Camilla. 7, 803. dies. 11, 328.
adventabant ſub finem. 5, 686.
adventante dea. 6, 258.
adventantibus Euris. G. 4, 192.
adventat ad urbem. Æ. 11, 514.
adventare virum. 7, 69.
adventus, *ſing.* 11, 607.
adventum. 5, 36. 8, 201.
adverſa, *nom. fœm.* 1, 107. 6, 552. 9, 274 283. 11, 11 719. 12, 651. *abl.* 1, 170. 8, 616. 9, 35. 10, 579. *neut.* 9, 172. 10, 571.
adverſæ, *dat.* 3, 38.
adverſam. 10, 699.
adverſas. 1, 424.
adverſata. 4, 127.
adverſi, *gen.* 5, 477 504. 9, 412 588. 11. 667. 12, 307. *plur.* 2, 416. 11, 605.
adverſis. G. 2, 526. Æ. 3, 287. 6, 831.
adverſo. G. 1, 201 218. Æ. 2, 727. 4, 701. 5, 89. 6, 279 418 630 631. 9, 347 443. 10, 734. 12, 1 291 370 446 950.
adverſos. E. 10, 45. Æ. 6, 755. 9, 761. 10, 412. 11, 389. 12, 266 456 461 464.
adverſum. 6, 684. 8, 58. 11, 370 691 742. in adverſum nitens. 8, 237. in adverſum rapiat. 9, 211.
adverte. 4, 116. 8, 50.
advertere proras terræ. 7, 35.
adverteret agmen urbi. 12, 555
advertit proras. 10, 293. puppim. 6, 410.
advertite animis quæ dicam. 2, 712. malis numen. 4, 611. mentes. 5, 304. mentem huc. 8, 440.
advertitis æquore curſus. 7, 196.
advertunt proras. 8, 101.
advertuntur arenæ, *dat.* 5, 34.
advexerat oras *Teucros.* 1, 516.
advexere carinis. 2, 179.
adulter. 10. 92. 11, 268.
adulterium. 6, 612.
adultos fœtus. G. --. 462. Æ. 1, 435.
adunco roſtro. 11, 755.
advocat arma omnia. 8, 250. ſocios. 5, 44.
advolat. 10, 456 896. Æneæ certior auctor. 511. haſta fervidus Meſſapus. 12, 293.
advolvere ſocis ulmos. G. 3, 378.
adurat frigus *agros.* 1, 93.
adytis. Æ. 2, 15 297 351 404 764. 3, 92. 5, 84.
adyto. 6, 98. 7, 269.
Æacidæ, *gen.* 1, 103. 3, 296. 6, 58.
Æaciden. 6, 839.
Æææ Circes. 3, 386.
ædes, *plur.* 2, 487. 12, 473 607.
ædibus. G. 2, 462. 4, 258. Æ. 2, 512. 8, 468. 12, 93.
ædificant equum. 2, 16.
Ægæo alto. 12, 366. Neptuno. 3, 74.
Ægæon. 10, 560.
æger. E. 1, 13. Æ. 10, 837. æger anhelitus. 5, 432. 9, 814. curis. 1, 212.
ægida, *acc.* 8, 354 435.
Ægyptia conjux. 8, 688.
Ægyptum. G. 4, 291. Æ. 87, 687.
Ægyptus. G. 4, 210. Æ. 8, 705.
Ægle. E. 6, 20 21.
Ægon. 3, 2. 5, 72.

Ægonis. 3, 2.
ægrâ morte. G. 3, 512. ægra corpora. Æ. 2, 566. 3, 140. genua. 5, 468.
ægram. 1, 355. 4, 35. 5, 651. 10, 612.
ægræ. G. 3, 534.
ægrescit violentia Turni. 12, 46.
ægri, *plur.* 12, 910.
ægris. G. 4, 254. mortalibus. 1, 237. Æ. 2, 268. 10, 274. 12, 850.
ægros fues. G. 3, 496.
ægrum amorem. 4, 464. femur. Æ. 10, 856.
Æne, *gen.* G. 1, 492.
Æmonides. Æ. 10, 537.
æmula priſtis. 5, 187. ſenectus. 415. laudis æmula ſpes. 10, 371.
æmulus. 6, 173.
Ænea. Æneæ. Ænean. Æneas. *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
Æneadæ, *plur.* 1, 191. 7, 284 334. 8, 648. 9, 235 468 735. 12, 12 186 779.
Æneadas, *acc.* 3, 18. 5, 108 8, 341.
Æneadis, *abl.* 7, 616.
Æneadum, *gen.* 1, 569. 9, 180. 10, 120. 11, 503.
Æneia, *nom. fæm.* 7, 119656. *neut.* 494.
Æneide, *voc.* 9, 653.
Æole. 1, 69. 12, 542.
Æolia. 10, 38.
Æoliam. 1, 56. 8, 416.
Æoliden. 6, 164. 9, 774.
Æolides. 6, 529.
Æoliis oris. 8, 454. procellis. 5, 791.
Æolus. 1, 51 60 80 145.
æqua ſolo culmina ponam. 12, 569.
æquabat luctus Mavors. 10, 755. operum laborem juſtis partibus. 1, 512. opes regum animis. G. 4, 132.
æquabis pedibus arenas. 2, 232.
æquabit animos Olympo. Æ. 6, 782.
non æquæ Palladis. 1, 483.
æquævum. 2, 561. 5, 452.
æqualem. 10, 703.
æquales fidi. 5, 468. catervas. 10, 194.
æquali ævo. 3, 491.
ex æqualibus unam. 11, 820.
æqualis chorus. G. 4, 460.
æquam gentem. 7, 203.
æquanda cylindro area. 1, 178.
æquant ſata ſulcos. 1, 113.
æquante ventos ſagittâ. Æ. 10, 248.
æquare labores lachrymis. 2, 362. fluctus ſequendo. 3, 671.
æquas leges. 11, 321. vires. G. 2, 286.
æquaſſet nocti ludum. Æ. 9, 338.
æquat amorem. 6, 474. ducem paſſibus. 263.
æquata cœlo machina. 4, 89.
æquatæ ſpirant auræ. 5, 844.
æquati numero. 7. 798.
æquatis roſtris. 5, 232. velis. 4, 587
æquavit tecta cœlo. 8, 100.
æque. G. 2, 215 254. 3, 118. Æ. 11, 32. 12, 840.
æquem te cœlo laudibus. 11, 125.
æquemus pugnas. 5, 419.
æquet numerum cum navibus. 1, 197.
æqui ſervantiſſimus. 2, 427.
æqui viribus, *plur.* 12, 230.
Æquicola. 7, 747.
æquiparas voce magiſtrum. E. 5, 48.
æquis animis & viribus. Æ. 10, 357. nec Diis nec viribus. 5, 809. ducibuſq; & viribus. 10, 431. manibus. 11, 861. mentibus. 9, 234. oculis, 4, 372. 9, 209. paſſibus. 2, 724. viribus. 12, 218.
æquius. 11, 115.
æquo campo. 9, 56. diſcrimine. 5, 154. fœdere. 4, 520. Marte. 7, 540. ſolo. 11, 706.
æquor, *mare.* E. 9, 57. G. 1, 327. 2, 162. 4, 388 528. Æ. 1, 71 150 385. 3, 126 157 191 664. 4, 313 411 582. 5, 143 821. 8, 89 690. 10, 233 269 693. *planities campi.* G. 1, 50. 2, 541. Æ. 9, 68. 10, 541. maris æquor. 2, 780. 3, 495. ſalis æquor. 3, 385.
æquora, *maria.* G. 1, 206. 3, 201 263. Æ. 1, 47 146 158 168 380. 2, 69 176 419. 3, 197 209 325 378 403 662 668. 4, 240 255 524. 5, 171 219 235 763 778 819 843. 6, 171 337 355 692. 7, 7 228 728. 8, 674. 9, 119. 10, 103 166 206 660. 12, 572. *planities campi.* G. 3, 195. Æ. 7, 738. 12, 9 742. æquora ponti. G. 1, 409.
æquore, *mari.* 1, 246 361. 6, 359 470. Æ. 1, 128 132 333 515. 5, 715 862. 6, 344 348 729. 7, 29 196 811. 8, 96. 10, 665. *planitie campi.* G. 1, 97. 2, 205. Æ. 5, 456. 10, 444 596. 11, 599 746. 12, 333 501 614 710. æquore campi. 7, 781.
æquoreum genus. G. 3, 243.
æquoris, *maris.* E. 8, 7. G. 2, 105. Æ. 3, 397. 9, 102.
æquos ceſtus. 5, 425. Faliſcos. 7, 695.
æquum eſt. E. 5, 4. Æ. 12, 20.
æquus. G. 3, 118. Æ. 6, 129. ſorti utrique. 10, 450. non æquus Clanius Acerris. G. 2, 225. aer avibus. 3, 546.
aër. 3, 546. Æ. 5, 20.
æra, *neut.* G. 1, 480. 2, 464. 3, 363. 4, 151 173. Æ. 2, 734. 3, 111. 6, 847. 7, 526. 8, 451. 9. 809. 10, 336. 11, 329.
æra, *acc.* G. 1, 428. 3, 109 336. 4, 311. Æ. 1, 304. 3, 594. 5, 839. 6, 202. 9, 699. æra ſummum arboris. G. 2. 123.
ærata *navi.* 10, 266.
æratæ peltæ. 7, 643. proræ. 9, 122. puppes. 10, 223.
æratam ſecurim. 11, 656.
æratas acies. 7, 703. 9, 463. claſſes. 8, 675.
ærato tegmine. 10, 887.
æratos poſtes. 2, 481.
ære. E. 1, 36. 5, 90. G. 2, 282. 3. 29. Æ. 1, 453. 2, 545. 3, 240 286. 5, 266. 6, 165 591. 7, 804. 8, 593. 9, 503. 10, 214 784 869. 11, 10 433. 12, 210 712.
aëre. G. 1, 404. 3, 367. 4, 80. Æ. 1, 415. 5, 216.
ærea, *nom. fæm.* 5, 198 274 490. 10, 835. *neut.* 1, 452. 7, 615. 10, 313.
ærei, *gen.* 12, 541. *plur.* 7, 609.
æreus. G. 3, 173. Æ. 7, 743.
aëriâ rupe. G. 4, 508. ſede. Æ. 12, 812. ulno. E. 1, 59.
aëriæ grues. G. 1, 375. palumbes. E. 3, 69. quercus. Æ. 3, 680. 9, 679.
aëriam Irim. Æ. 9, 803. nubem volucrum. 7, 704.
aërias Alpes. G. 3. 474. arces. Æ. 3, 291.
aërii mellis. G. 4, 1. montis. E. 8, 59. Æ. 8, 221.
aëriis aſtris. 5, 518.
aerio monte. 6, 234.
aëripedem cervam. 6, 802.

æris, *gen.* G. 2, 165. 4, 71. Æ. 10, 482.
æris. E. 7, 57. Æ. 6, 887.
æs. Æ. 8, 445.
æsculus. G. 2, 16 291.
æstas. E. 7, 47. G. 1, 66 312. 2, 149 322 377. 3, 296 322. 4, 207. Æ. 1, 269 760. 3, 8. 5, 626.
æstate. E. 2, 22 G. 4, 156. Æ. 1, 434. 6, 707. 10, 405.
æstatem. G. 4. 59 138.
æstibus mediis. 3, 331.
æstifer canis. 2, 353.
æstivâ luce. 4, 52. tota æstiva, *neut.* 3, 472.
æstivis nubibus. 4, 312.
æstuum solem. 4, 28.
æstu, *calore.* E. 2, 10. G. 1, 297. 2, 3 434 479. Æ. 7, 464. *maris.* 3, 397 419 557. 10, 292 687. 11, 627. æstu irarum. Æ. 4, 532 564. curarum. 8, 19. 12, 486.
æstuat ager. G. 1, 107. gurges. Æ. 6, 297. ignis fornacibus. G. 4, 263. pudor in corde. Æ. 10, 870. 12, 666. specus atra nebula. 8, 258.
æstum, *calorem.* E. 5, 46. *mare,* Æ. 8, 674.
æstus, *calor sing.* E. 3, 98. Æ. 2, 759. *plur.* G. 1, 352. 3, 459. 4, 401. Æ. 2, 706. 7, 495. *mare.* G. 2, 164. Æ. 1, 111.
ætas. E. 4, 4 37. 9, 51. G. 2, 362. 3, 60 165 190. Æ. 1, 287. 7, 680. Æ. 8, 200 326. 9, 212 275. 10, 434. 11, 174. 12, 438.
ætate. 1, 709. 2, 596. 4. 599.
ætatibus florentes ambo. E. 7, 4.
æterna, *nom. fœm.* Æ. 10, 18. *abl.* 12, 504. *neut.* G. 1, 60. Æ. 7, 609. 8, 37. 12, 691.
æternam. G. 1, 468. Æ. 4, 99. 10, 746 310. 12, 879.
æternas excubias. 4, 201.
æterni ignes. 2, 154.
æternis. 1, 234.
æterno. *abl.* 10, 394. 11, 356.
æternum. *nomen.* 1, 40. 2, 297. 6, 235 381. 11, 583. *adverb.* G. 2, 400. Æ. 6, 401 617. 11, 97 98.
æther. G. 1, 324. 2, 325. 3, 150. Æ. 1, 94. 4, 167 668. 5, 228. 6, 640. 8, 289. 10, 102.
æthera. G. 1, 406 409. 3, 358. Æ. 1, 383 591. 2, 338. 3, 462 572. 5, 13 140. 6, 130. 7. 34 65 325 530. 8, 70 526. 9, 24. 10, 265 459. 11, 272 556 759. 12, 253 578.
æthere. E. 1, 60. G. 4, 78. Æ. 1, 227. 2, 113. 4, 574. 5, 695 821 6, 436. 7, 25 143 288. 8, 524 701. 6, 645. 10, 356. 11, 724 802. 12, 853.
ætherea aurâ. 1, 551. plagâ 398. 9, 638. sidera. 7, 768.
æthereas auras. G. 2, 292. Æ. 4, 446. 5, 520. 6, 762. 7, 557.
ætherei Olympi. 10, 621. solis. 8, 68.
æthereis astris. Æ. 5, 838.
æthereo cursu. 6, 536. Olympo. 8, 319. semine. 7, 281,
æthereos haustus. G. 4, 221. nimbos. 8, 608. orbes. 137.
æthereum Olympum. Æ. 6, 579. 11, 867. sensum. 6, 747.
ætheris. 2, 512. 12, 140 181.
Æthiopum. E. 10, 68. G. 2, 120. Æ. 4, 481.
Æthon. 11, 89.
æthra. 3, 585. 12, 247.
Ætna. G. 4, 173. Æ. 3, 544 674.
Ætnam. G. 1, 472. 3, 579.
Ætnæa. 8, 419.
Ætnæi. 8, 440.
Ætnæos. 3, 678. 7, 786. 11, 263.
Ætolâ. 11, 239.
Ætolis. 10, 28.
Ætolûm. 11, 308.
Ætolus. 11, 428.
ævi. E. 4, 11. G. 3, 66 189. 4, 206. Æ. 2, 638. 3, 415. 5, 73. 8, 627. 9, 255. 10, 472 582. 11, 425.
ævo. E. 8, 27. 10, 43. Æ. 2, 435 509. 3, 491. 8, 447. 11, 569.
ævum. G. 3, 100. 4, 154. Æ. 7, 776. 9, 609. 10, 53 235. 11, 569.
Afer. G. 3, 344.
affabat. Æ. 3, 492.
affabilis dictu ulli. 3, 621.
affare. 4, 424.
affari. 2, 775. 3, 153. 8. 35. 9, 484.
affata. G. 4, 530. Æ. 4, 632. 6, 40 538 666. 8, 611. 9, 83. 12, 138.
affati positum corpus. 2, 644.
affatu. 4, 284.
affatur. 1, 667. 2, 700. 7, 91 544. 8, 126. 9, 198 295 640 652. 10, 332 466. 12, 10 71.
affatus hac voce. G. 4, 320. dulci amore. Æ. 6, 455.
affecit illum alio pretio. 12, 352.
affectare dextram. 3, 670.
affectat viam Olympo. G. 4, 562.
afferimur urbem. Æ. 7, 217.
affers te huc. 8, 477. 3, 310.
affigere radicem terræ. G. 2, 318.
affixa foribus ora. Æ. 8, 196.
affixæ venis *apes.* G. 4, 238.
affixit lateri flammam. Æ. 9, 536.
affixus. 5, 852. lateri. 10, 161.
afflarat oculis honores. 1, 595.
afflata numine *Sibylla.* 6, 50.
afflavit me fulminis ventis *Jupiter.* 2, 649. oriens equis anhelis. 5, 739. G. 1, 250.
afflictis rebus. Æ. 1, 456.
afflictus. 2, 92.
affluxisse numerum comitum. 2, 796.
affore. 7, 270. 9, 243. vim verbo. 20, 547.
afforet. 1, 580. 2, 522. 6, 35.
affuit. 10, 143.
Africa terra. 4, 37.
Africus. 1, 90.
Afros. E. 1, 65. Æ. 8, 724.
agam. 4, 534 546. 10, 675.
Agamemnoniæ phalanges. 6, 489.
Agamemnoniæ. 6, 838. res. 3, 54.
Agamemnonius. 4, 471. 7, 723.
agamus. E. 9, 66.
Aganippe. 10, 12.
agat nubes ventus. G. 1, 462. res casus. Æ. 9, 723. Teucros in Rutulos. 12, 78. quid agat? 4, 283. 12, 486.
Agathyrsi. 4, 146.
age diem. E. 8, 17. diversas *naves.* 1, 74. potum pastas capellas. E. 9, 24. age. Æ. 6, 531. dic age. 6, 34. en age. G. 3, 42. ergo age. 1, 63. Æ. 2, 707. eja age. 4, 569. fare age. 3, 362. 6, 389. immo age. 1, 757. nunc age. G. 4, 149. Æ. 6, 756. 7, 37. quare age. 7, 429. quin age. E. 3, 52. G. 4, 329. sed jam age. Æ. 6, 629. surge age. 3, 169. 8, 59. 10, 241. vade age. 3, 462. 4, 223. 5, 548. verum age. 11, 587. 12, 832.
agebant hæc dubiis de rebus. 11, 445.
agebat agmen Palinurus. 5, 833.

nubila ventus. G. 1, 421. ratem Sergeſtus. Æ. 5, 272. tauros hac Alcides. 8, 203. Troas palantes. 5, 265. vitam Saturnus. G. 2, 538. ver orbis. 2, 338. ſe Palinurus. Æ. 6, 317. ſe matutinus 8, 465. ſe primus. 9, 696.

agelli, *gen.* E. 9, 3.

inter agendum. 9, 24.

Agenoris. Æ. 1, 342.

agens agmen. 7, 707 804. 8, 683. 11, 433. *cervum* telis. 4. 71. hyemem. G. 3. 470. Æ. 10, 634. Italos in prælia. 8, 678. tigres de vertice. 6, 805. miſcet agens. 1, 195. torquet agens. 1, 121. turbabis agens. G. 3, 412.

agentem carmine quercus. 4, 510,

agentes frigora ventos. 1, 352.

ager. E. 3, 56. 7, 57. G. 1, 102 107. 2, 6 243 330. Æ. 4, 525. 11, 316 602.

agerem hunc *diem*. 5. 51.

agerent cervum. 7, 481.

aget currum ad Capitolia. 6, 837. campus gemitus. 873. ſpumas ore. 3. 203.

agetur mihi nullo diſcrimine Tros Tyriuſve. Æ. 1, 578.

agger murorum. 11, 382.

aggerat cadavera. G. 3, 556. iras Æ. 4, 197. 11, 342. præmia 11, 79.

aggere. 5, 113. 7, 127 159. 9, 43 769. 11, 398 850. 12, 446 564. arenæ. 1, 116. murorum. 10, 144. ripæ. 7, 106. terræ. 11, 212. tumuli. 5, 44. 7, 6. viæ. 5, 273. aggere complent foſſas. 9, 567.

aggeribus. 2, 496. 9, 70 784. Alpinis. 6, 830. murorum. 10, 24. niveis. G. 3, 354.

aggeritur tumulo tellus Æ. 3, 63.

agglomerant lateri. 2, 341. ſe 12, 458.

aggredere honores. E. 4, 48.

aggrediar his Daphnim. 8, 103.

aggrediare jacentem. G, 4, 404.

aggredior haſtilia majore niſu. Æ. 3, 38. vatem dictis. 358.

aggreditur dictis. 4, 92. 9, 387. enſe. 9, 325.

aggreſſa dictis ſororem. 476.

aggreſſi. E. 6, 18. ferro turrim. Æ. 2, 463. avellere, &c. 2, 165. reſcindere cœlum. 6, 584.

agimur auguriis quærere, &c. 3, 5.

Agis. 10, 751.

agit. 12, 426. agmen in hoſtes. 457. flumen piceum ſudor. 9, 814. furentem in ſomnis Æneas. 4, 465. *hunc* campo, &c. 10, 540. 12, 502. limitem ferro. 10, 514. morbos ante metumque. G. 3, 552. omnes ardor quærere, &c. Æ. 7, 393. omnia ſecum Afer. G. 3, 344. palantes. Æ. 11, 134. præcipitem toto æquore. 5, 456. præcipites metus acer excutere, &c. 3, 682. priſtin remige. 4, 116. reginam ſtimulis Alecto. 7, 405. res tempus. 5, 68. palmes in auras. G. 2, 364. venena membris *pellit*. 130. ventos *Mercurius*. Æ. 4, 245. undam fumus. 8, 258.

agitabat aves. 12, 248. choros. G. 4, 533. equum. Æ. 11, 770. feras inſidiis curſuque. 7, 478. gloria Turni *Drancen* ſtimulis amaris. 11, 337.

agitabis curſu onagros. G. 3. 409.

agitabo currus ad flumina. 3, 18.

agitans diſcordia frattes. 2, 496.

agitant ævum ſub legibus. 4, 154. pavidos formidine. 3. 372.

agitare ævum ſub undis. Æ. 10, 235. artes mutas. 12, 397. chelydros nidore. G. 3, 415. currus. 181. greges. 287. gentes quietas. Æ. 10, 71. feras. 11, 686. Trojanos terris, undis 12, 803.

agitat dies feſtos. G. 2, 527. mens molem. Æ. 6, 727.

agitata per orbem *Camilla*. 11, 694. freta. G. 1, 357. numina Trojæ. Æ. 6, 68.

agitate fugam. 2. 640.

agitator aſelli. G. 1, 273. equorum. Æ. 2, 476.

agitatus furiis amor. 10, 872. furiis ſcelerum Oreſtes. 3, 331. ſcenis Oreſtes, 4, 471.

agitavimus urbe *hoſtes*. 2, 421.

ergo agite. 3, 114. 5, 58. quare agite. G. 2, 35. Æ. 1, 631. 7, 130. 8, 273. quin agite. 5, 635.

agitet fortuna. 3, 609.

agitur regina per urbes. 7, 384. ſpina per lumbos. G, 3, 87. ſtipitibus. Æ. 7, 524. Turnus furiis. 12, 101.

agmen. G. 2, 280. 4, 59. Æ. 1, 190. 2, 408 613. 4, 404. 5, 549 602 834. 7, 69 707 804. 8, 683. 9, 47. 10, 171 198 440 513. 11, 433 781. 12, 450 457 455. agmen aquarum. G. 1, 322.

agmina. 3, 423. Æ. 1, 494. 2, 68 267 379. 4, 142 154 406 469. 5, 588 675 805. 6, 572 815. 7, 144 508 648 694 794. 8, 676. 9, 113 478 800. 10, 318 427 431 561 721. 11, 146 663 729 734 909. 12, 122 239 279 329 368 482 557 597 683 689 661. Extremæ agmina caudæ. G. 3, 423.

agmine. 1, 381. 3, 348 369. 4, 167. Æ. 1, 86 397 438. 2, 212 450 527 782. 5, 90 211 378 562. 6. 712 749. 7, 793. 8, 587 595. 9, 28 375 728 788. 11, 412 684 763 880 907. 12, 324 442. Agmine certo, *de ſerpentis lapſu*. 2, 212. longo. 5, 90. agmine remorum celer. 5, 211. leni fluit agmine Tybris. 2, 782.

agminibus. 9. 686.

agminis. 7, 707. 12, 249.

agnæ, *plur*. E. 2, 21.

agnam. Æ. 5, 772. 6, 249.

agni, *plur*. G. 1, 341. 4, 435. Æ. 9, 61.

agnis. E. 3, 9.

agnos. 3, 103. 4, 45. Æ. 1, 639.

agnoſcas. 6, 407.

agnoſcere vultus. 3, 173.

agnoſcit. 1, 474. 3, 82 347. 6, 193.

agnoſco. 3, 351. 4, 23. 8, 155. 12, 260.

agnoſcunt. 2, 423. 5, 576 679. 9. 457 734. 10, 224.

agnovere, 9, 659.

agnovi. 12, 632.

agnovit. 1, 410 492. 3, 180. 6, 452 498. 9, 16. 10, 874. gemitum. 10, 843. ſonitum. 8, 531. ſtridorem. 12, 869.

agnum. 9, 565.

agnus. E. 1, 8.

ago. Æ. 9, 37. 12, 637. capellas. E. 1, 13.

Agragas. Æ. 3, 703.

agreſtem Muſam. E. 6, 8. uſum. G. 3, 163.

agreſtes. *ſubſt.* 1, 41. Æ. 7,504. 8, 349. 9,11. *adj.* animos. 7, 482. divos. G. 2,493. nymphas. Æ. 3, 34.
agreſti calamo. E. 1, 10. certamine. Æ. 7, 523. gaza,5,40. honore capitis. E. 10, 24. palæſtra. G. 2, 521. ſtramine. Æ. 11, 67.
agreſtia pecora. 7, 679.
agreſtibus. *ſubſt.* G.1,160. *adject.* pomis Æ. 7, 111.
agreſtis legio. 7,681. manus. 11, 682. pubes. G. 1, 343.
agreſtum, *ſubſt.* G. 1, 10.
agri, *gen.* Æ. 1, 347. 7, 262. 10, 563. *plur.* 11, 209. G.2, 183.
agricola. 1, 317 494. 2, 513. Æ. 10, 805.
agricolæ, *gen.* G. 1, 48. *plur.* 9, 61. G. 1, 101 300 355. 2, 36. 4, 272. Æ. 628. 7, 521.
agricolam. G. 1, 259.
agricolas. 2, 459.
agricolis. 1, 429. 2, 401. Æ. 1, 4. 12, 453.
Agrippa. 8, 682.
agris. agro. agros. *paſſim, ſed nullo peculiari ſenſu.*
agunt otia terrâ. G. 3, 377. Troes *Latinos.* Æ. 11, 620.
aguntur iræ circum. 12, 336.
Agyllinâ. 7, 652.
Agyllinæ. 8, 479.
Agyllini. 12, 281.
ah! E. 1, 15. 2, 60 69. 6, 47 52 77. G. 2, 252. 4, 526.
ahenâ luce. Æ. 2, 470. *neutr. ſubſt.* 1, 217. 5,102. 6,218.
aheni, *gen. ſubſt.* G. 1, 296. Æ. 7, 463.
ahenis falcibus. Æ. 4, 515. foribus. 1, 453. labris. 8, 22. nodis. 1, 299. ſquamis. 11, 487 770.
ahenos crateras. 9, 165. thoraeas. 7, 633.
Ajacis. 1, 45.
Ajax. 2, 414.
ait. *ſæpiſſimè, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
aiunt. 4, 598.
ala, *exercitus.* 11, 604 868.
alacer. 10, 729. 12, 337.
alacres. 9,231. ſylvas. E.5, 58.
alacris. Æ. 1, 380. 6, 685.
alæ, *plur. de exercitu.* 4, 121. 11, 835. 12, 551.
alarum. Æ. 1, 305. 6, 19. 12, 876.
alas. G. 4, 27 106 203. Æ. 1, 693. 3, 226. 5, 217. 7, 191 561. 12, 848 869. velorum. 3, 520. *exercitus.* 11, 730. timor addidit pedibus. 8, 224.
alatis plantis. 4, 259.
alba, *nom. fœm.* G. 2, 465. Æ. 3, 392. 8, 45. *abl.* E. 7, 38. Æ. 9, 548. *neut.* E. 2, 18. G. 4, 130. Æ. 5, 567. 12, 69.
Albâ. 6, 766.
albæ, *gen.* 9, 387.
Albæ, *plur.* G. 2, 91.
albam. Æ. 3, 120. 5, 567.
Albam. 1,275. 5,597. 6,770. 8, 48.
Albanæ, *plur.* 7, 602.
Albanæ. 8, 643.
Albani, *plur.* 1, 11. 5, 600. 9, 388.
Albanum. 6, 763.
Albanus. 12, 134.
albent campi oſſibus. 12, 36.
albeſcere fluctus, &c. G. 3,237. Æ. 7, 528. lucem. 4, 586. tractus flammarum. G. 1,367.
albi, *plur.* 2, 146. Æ. 3, 392. 8, 45.
albis. G. 3, 82. Æ. 5, 565. 7, 667. 9, 49. 10, 575. 11, 681. 12, 164.
albo. E. 2, 41. G. 2, 71. 3, 56. Æ. 8, 82. 12, 87.
albos. G. 3, 386. Æ. 5, 865. 7, 417. 9, 651.
Albula. 8, 332.
album. 11, 580.
Albuneâ. 7, 83.
Alburnum. G. 3, 147.
albus. Æ. 7, 517.
Alcandrum. 9, 767.
Alcanor. 10, 338.
Alcanore. 9, 672.
Alcathoum. 10, 747.
Alcidæ, *dat.* E. 7, 61. Æ. 8, 219. 10, 321.
Alcide, *voc.* 10, 461.
Alciden. 5, 414. 6, 123 392.
Alcides. 6, 801. 8, 203 249 256 363.
Alcimedon. E. 3, 44.
Alcimedontis. 3, 37.
Alcinoi. G. 2, 87.
Alcippen. E. 7, 14.
Alconis. 5, 11.
alebat. G. 4, 563. Æ. 8, 318.
Alecto, *nom.* 7, 341 405 415 445 476. *acc.* 324.
alendum. 3, 50.
ales. 1, 398. 5, 506 861. 11. 721. 12, 247 355.
Alethes. 1, 125. 9, 246 307.
Alexi. E. 2, 6 19 65.
Alexis. 2, 56 73. 7, 55.
alga, *nom.* Æ. 7, 590. *abl.* E. 7, 42.
alia. aliæ. aliam. alias. alii. aliis. alio. alios. aliud. alium. alius. *paſſim, ſed nullo peculiari ſenſu.*
alibi. E. 1, 42. G. 1, 55.
aliena, *abl.* G. 2, 67. *neut.* 4, 244. Æ. 4, 311. 10, 78 866.
alienis. G. 2, 149.
alieno. Æ. 10, 781.
alienus. E. 3, 5.
aligeri agminis. Æ. 12, 249.
aligerum amorem. 1, 667.
alipedes. 7, 277.
alipedum equorum. 12, 484.
aliqua, *adv.* E. 3, 15.
aliquæ. 6, 60.
aliquam. 3, 73. 6, 55. Æ. 1, 467. 2, 676.
aliquando. 8, 200 602.
aliquas. 6, 719.
aliquem. 7, 770. 2, 578.
aliquid. E. 2, 71, Æ. 2, 81. 9, 186. 10, 84 547.
aliquis. 2, 48. 4, 625. 6, 864.
aliquod. 2, 89.
aliquot. E. 1, 70.
alis. 6, 81. G. 1, 382. 4, 82. Æ. 1, 401. 4, 180 240 252. 5, 515 657. 7, 408 476. 9, 14. 11, 756. 12, 866. alis fulminis. 5, 519. nox tellurem amplectitur. 2, 369. allapſa ſagitta. 9, 578. 12, 319.
alit Africa viros. 4, 38. *Dido* vulnus venis. 4, 2. *Jupiter* fœtus. G. 2, 327. ſpiritus aſtra. 6, 726. ſucceſſus hos. Æ. 5, 231. tellus *florem.* 11, 71. herbas. G. 2, 251. *vitula* fœtus. E. 3, 30.
aliter. *quindecies.*
altibus. 9, 486. 10, 559.
alitis, *verb.* G. 1, 22. *nom.* Æ. 8, 430. 12, 862.
alitur. G. 3, 454.
alituum. Æ. 8, 27.
allabi. 10, 269. allabi rates. 8, 108.
allabimur. 3, 131 569.

allabitur. Æ. 6, 2. 9, 474. 10, 292.
allapſa. 9, 578. 12, 319.
allia. E. 2, 11.
Allia. Æ. 7, 717.
alligar. G. 4, 480. Æ. 1, 173. 6, 439.
alloquere. 4, 226. 8, 123.
alloquitur. 1, 233. 598. 4, 8 222. 5, 780. 6, 341. 8, 372. 10, 228 860. 11, 821. 12, 792.
alloquor. E. 8, 20. Æ. 6, 466.
alludens. 7, 117.
alluit. G. 2, 158. Æ. 8, 149.
alma. G. 1, 1. Æ. 1, 310 622. 2, 591 664. 3, 311. 6, 74 117 197. 7, 644 774. 8, 455. 10, 215 220 252 332 439. 11, 557.
almam. 11, 182.
almis. G. 2, 233.
Almon. Æ. 7, 532.
Almonem. 7, 575.
almum. E. 8, 17. Æ. 5, 64.
almus. G. 2, 330.
alni. 2, 110.
alnos. E. 6, 63. G. 1, 136.
alnus. E. 8, 53. 10, 74. G. 2, 451.
Aloidas. Æ. 6, 582.
Alpes. G. 1, 475. 3, 474. Æ. 10, 13.
Alphea. G. 3, 180.
Alpheæ. Æ. 10, 179.
Alpheum. G. 3, 19. Æ. 3, 694.
Alphesiboei. E. 8, 1.
Alphesiboeus. 5, 73. 8, 62.
Alpina. Æ. 8, 661.
Alpinas. E. 10, 47.
Alpini. Æ. 4, 442.
Alpinis. 6, 830.
Alſum. 12, 304.
alta. altæ. altam. altas. alti. altis. alto. altorum. altos. altum. altus. *paſſim ſed nullo ſingulari ſenſu.*
altaria. E. 1, 44. 5, 66. 8, 64 74 105. G. 3, 490. Æ. 2, 515 550. 4, 145 517. 5, 54 93. 7, 71. 8, 285. 11, 50. 12, 174.
altaribus. 7, 211.
alter. altera. alterius. alterum. *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
alterna. G. 3, 192. Æ. 3, 59. 5, 14 376. 6, 121. 11, 426.
alternantes. G. 3, 220.
alternanti. 4, 287.
alterni. 12, 233.
alternis. E. 3, 59. 7, 18. G. 1, 71 & 79.
alternos. E. 7, 19. Æ. 3, 423. 5, 584. 8, 639.
altior. altius. *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
altiſſima. 8, 234.
altricem. 3, 273.
alvearia. G. 4, 34.
alveo. Æ. 6, 411. 7, 33 303. 9, 32.
alveus. G. 1, 203.
alumno. Æ. 6, 877. 11, 33.
alumnum. 6, 595.
alvo. G. 2, 453. Æ. 2, 401. 6, 516. 9, 152. 12, 273.
alvum. G. 3, 427. 4, 94. Æ. 2, 51.
alvus. G. 3, 80. Æ. 10, 211.
ama. 5, 163.
amabat. E. 2, 52.
amabit. 5, 67. 7, 63.
amans Æ. 4, 101.
amant. E. 3, 59. 8, 108. G. 3, 396.
amantem. G. 4, 488. Æ. 1, 356. 4, 296 370 479.
amantes. E. 8, 26. G. 3, 218 315. 4, 124. Æ. 4, 221 520.
amanti. 4, 429. 6, 526.
amara. E. 10, 5. G. 2, 86 238.
amaracus. Æ. 1, 697.
amaræ. E. 6, 62.
amaras. 1, 79.
amare, *verb.* G. 3, 186. Æ. 3, 134. *nomen voc.* 10, 900.
amari, *verb.* E. 5, 89.
amarior. 7, 41.
amaris. G. 1, 120. 2, 314. Æ. 10, 591. 11, 337. 12, 766.
amaro. E. 6, 68. Æ. 4, 203. 12, 588.
amator. G. 2, 247.
amaros. E. 3, 110.
amarum. G. 4, 431.
Amarylli. E. 1, 37. 8, 77 78 101.
Amaryllida. 3, 5. 9, 22.
Amaryllidis. 2, 14. 3, 81.
Amaryllis. 1, 31. 2, 52.
Amaſene. Æ. 7, 685.
Amaſenus. 11, 547.
Amaſteum. 11, 673.
amat. E. 3, 84 88. 5, 61. 7, 63. G. 2, 113.
Amatæ. Æ. 7, 343 401 581. 9, 737. 12, 56.
Amatam. 12, 71.
Amathus. 10, 51.
amati. 10, 189.
amavit. E. 5, 52. Æ. 6, 129.
Amazon. 11, 648.
Amazones. 11, 660.
Amazoniam. 5, 311.
Amazonidum. 1, 494.
ambæ. ambas. ambo. ambobus. amborum; ambos. *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
ambages. G. 2, 46. Æ. 1, 345. 6, 29 99.
ambeſa. 5, 752.
ambeſas. 3, 257.
ambiguæ. 5, 655. 8, 581.
ambiguam. 1, 665. 3, 180.
ambiguas. 2, 99.
ambiguum. 5, 326.
ambiit. 10, 243.
ambire. 4, 283. 7, 333.
ambit. 6, 550.
ambroſiæ. G. 4, 415. Æ. 1, 407. 12, 419.
ambuſta. 12, 301.
ambuſtum. 12, 298.
Amello. G. 4, 271.
amem. 2, 486.
amens. Æ. 2, 314 321 745. 4, 203 279. 7, 460. 9, 424 478. 10, 681. 12, 622 742 776.
Amerina. G. 1, 265.
amentaque. Æ. 9, 665.
amica. 2, 255.
amice. 6, 507.
amici. 1, 490. 2, 93. 5, 337. 359 719 896. 6, 149. 8, 172.
amicis. 2, 147 372. 5, 41 770. 8, 126. 10, 467.
amicitiæ. 11, 321.
amicitiam. 7, 546.
amico. 3, 463.
amicos. G. 4, 115. Æ. 5, 57. 11, 109.
amicti. 1, 520.
amictu. 1, 416. 3, 405 545. 7, 669. 8, 33. 11, 77. 12, 401 885.
amictum. 5, 421.
amictus. G. 3, 563. Æ. 6, 301. 12, 602.
amicum. Æ. 1, 614. 2, 735. 3, 82. 5, 452. 9, 198 389 430 444 774.
amiſit. G. 2, 198. 3, 227. Æ. 8, 332.
amiſſa. G. 3, 70. Æ. 5, 519 798. 11, 868. 12, 236.
amiſſæ. 3, 341.
amiſſam. 2, 741. 4, 375.
amiſſi. 11, 272.
amiſſus. G. 4, 318. Æ. 1, 255 478. 5, 99.
amiſſo. G. 4, 213. Æ. 5, 867.
amiſſos. G. 4, 512. Æ. 1, 221. 2, 148.
amiſſum. 5, 614 814.
Amiterna. 7, 710.
Amithaonius. G. 3, 550.
amittebat. Æ. 5, 853.
amittes. 11, 409.
amitto. 2, 710.

Ammone. 4, 198.
amne. 11, 457.
amnem. E. 5, 25. G. 1, 141. 3, 37. 4, 362. Æ. 3, 694. 6, 318 374 705. 7, 792. 8, 58 204 236 597. 9, 245. 11, 562. 12, 417.
amnes. G. 1, 479. 2, 187 485. 3, 2 554. 4, 233. Æ. 4, 164. 5, 634. 807. 6, 671. 11, 298. 12, 524.
amni. G. 1, 203. 1, 447. Æ. 8, 473 549. 9, 469. 11, 316.
amnibus. 8, 71. 9, 30.
amnis. G. 1, 115. 3, 522. 4, 293 319 373. Æ. 2, 496. 6, 550. 7, 465 701 728. 8, 64 240. 9, 124. 10, 199 806. 11, 405.
amo. E. 3, 78.
amœna. Æ. 5, 734. 6, 638.
amœno. 7, 30. 8, 31.
amomum. E. 3, 89. 4, 25.
amor. amore. amorem. amores. amori. amoris. amorum. *sæpissimè, sed nullo peculiari sensu.*
Amphion. E. 2, 24.
Amphrysia. Æ. 6, 398.
Amphryso. G. 3, 2.
Amphitryoniadæ. Æ. 8, 103.
Amphitryoniades. 8, 214.
ampla. 1, 729. 2, 310. 4, 95.
amplectens. 10, 523.
amplecti. G. 2, 42.
amplectitur. Æ. 8, 369.
amplector. 3, 351.
amplexa. 4, 686.
amplexæ. G. 2, 367. Æ. 2, 490 517
amplexi. Æ. 2, 218.
amplexu. 6, 698. 8, 388 568.
amplexus. E. 3, 45. Æ. 1, 691. 2, 214. 3, 607. 5, 86 531. 8, 124 405.
amplis. 3, 353.
ampliùs. E. 3, 105. G. 4, 503. Æ. 1, 687. 3, 192 260. 5, 8. 9, 426 519. 11, 808. 12, 680.
amplum. 6, 443.
Amsancti. 7, 565.
Amyci. 1, 225. 5, 373.
Amyclæi. G. 3, 89.
Amyclæum. 3, 345.
Amyclis. Æ. 10, 564.
Amyco. 10, 704.
Amycum. 9, 772. 12, 509.
Amyneæ. G. 2, 97.
Amynta. E. 3, 74.
Amyntæ. G. 2, 97.
Amyntas. E. 2, 35 39. 3, 83. 5, 8 15 18. 10, 37 38 41.
an. *passim, sed nullo singulari sensu.*
Anagnia. Æ. 7, 684.
anceps. 4, 603. 10, 359.
Anchemolum. 10, 389.
Anchisa. 3, 475. 5, 244 424. 6, 322 331. 7, 152.
Anchisæ. 1, 621. 4, 351 427. 5, 31 99 535 652 664 723. 8, 156. 9, 647. 10, 534.
Anchisen. 2, 597 747. 3, 82 179 7, 10. 5, 614. 6, 670. 7, 134.
Anchiseo. 5, 761.
Anchises. 2, 687. 3, 9 263 473 525 529 558 610. 6, 679 713 723 752 854 867 888 897. 7, 123 245. 8, 163. 12, 839.
Anchisiade. 6, 126 348.
Anchisiades. 5, 407. 8, 521. 10, 250 822.
anchora. 1, 173. 3, 277. 6, 4 981.
ancile. 7, 188.
ancilia. 8, 664.
ancipitem. 5, 589.
ancipites. 5, 654.
ancipiti. 3, 47. 7, 525.
Ancus. 6, 815.
Androgei. 2, 392.
Androgeo. 6, 20.
Androgeos. 2, 371 382.
Andromache. 2, 456. 3, 303 319 482.
Andromachen. 3, 297.
Andromaches. 3, 487.
aneti. E. 2, 48.
anfractu. Æ. 11, 522.
angit. G. 3, 497. Æ. 8, 260.
Angitiæ. 7, 759.
anguem. 2, 379. 7, 346.
angues. G. 3, 338. 4, 482. Æ. 2, 204. 6, 572. 7, 450 658. 8, 289 437 697.
anguibus. 7. 561.
anguis. E. 3, 93. 8, 71. G. 1, 295 244. 2, 154. 3, 425. Æ. 5, 84. 8, 300.
anguſta. 2, 332. 3, 685. 11, 309.
anguſtæ. 11, 524.
anguſtam. G. 4, 226.
anguſti. 4, 296. Æ. 3, 411. 8, 366.
anguſtis. G. 3, 390.
anguſto. 4, 83. Æ. 3, 19. 4, 405.
anguſtos. G. 4, 35.
anguſtum. 1, 380.
anguſtus. 2, 75. 4, 206.
anhela. 3, 497.
anhelans. Æ. 10, 837.
anhelanti. 5, 254.
anhelat. 8, 421.
anheli. 12, 790.
anhelis. G. 1, 250. 2, 135. Æ. 5, 739.
anhelitus. 5, 199 432. 9, 814.
anhelum. 6, 48.
Aniena. G. 4, 369.
Anienem. Æ. 7, 683.
aniles. 7, 416.
anili. 4, 641.
anima. animæ. animam. animarum. animas. *passim, sed nullo singulari sensu.*
animadverſis. G. 2, 259. 3, 123.
animalia. E. 6, 41. G. 4, 309. Æ. 3, 147. 9, 224.
animi. animis. animo. animorum. animos. animum. animus. *sæpissimè, sed nullo singulari sensu.*
animoſa. Æ. 12, 277.
animoſi. G. 2, 441.
animoſum. 3, 81.
Anius. 3, 80.
Anna. 4, 9 20 31 421 500.
annales. 1, 377.
Annam. 4, 634.
anni. annis. anno. annos. annum. annus. *passim, sed nullo singulari sensu.*
annoſa. 6, 282.
annoſam. 4, 441. 10, 766.
annua. G. 1, 216 338. Æ. 5, 53. 8, 173.
annue. G. 1, 40. Æ. 9, 625.
annuerint. 11, 20.
annuerit. 12, 187.
annuis. 1, 254.
annuit. 4, 128. 9, 106. 10, 115. 11, 797. 12, 841.
annuus. 5, 46.
anſa. E. 6, 17.
anſas. 3, 45.
anſer. 9, 36. G. 1, 119. Æ. 8, 655.
Antæus. 12, 443.
Antandro. 3, 6.
Antea. 1, 185 514.
anteferam. 4, 371.
anteirent. 12, 84.
antennæ. 7. 631.
antennarum. 3, 549.
Antenor. 1, 246.
Antenoridas. 6, 484.
antes. G. 2, 417.
antetulit. Æ. 6, 677.
anteveni. G. 3, 71.
antevolans. Æ. 9, 47.
antevolant. 12, 455.
Anthæum. 10, 561.
Anthorem. 10, 778.
Antigenes. E. 5, 89.
Antiphatem. Æ. 9, 696.
antiqua. 1, 10 379 535 630. 2, 188 364 714. 3, 164. 4, 312

633. 5, 688. 7, 178 365. 11, 540.
antiquæ. G. 2, 174. Æ. 1, 646. 2, 742.
antiquam. 2, 137 626. 3, 96 342. 6, 179. 10, 688.
antiquas. G. 2, 209. Æ. 2, 635.
antiqui. 4, 458. 11, 253 851. 12, 347.
antiquis. 3, 131. 10, 719.
antiquo. G. 3, 332. Æ. 7, 38.
antiquos. E. 9, 46. G. 2, 157.
antiquum. Æ. 3, 15. 4, 431. 5, 608. 6, 580 648. 9, 266 647. 12, 897.
antiquus. 11, 316.
Antonius. 8, 685,
antra. G. 4, 429. Æ. 8, 419.
antris. G. 4, 509.
antro. E. 1, 76. 5, 19. 6, 13. 9, 41. G. 4, 44 152. Æ. 1, 56. 3, 431 446 617 641. 6, 77 99 262 400 418 423. 8, 217 254 630.
antium. E. 5, 6. Æ. 1, 170. 3, 631. 6, 11 42 157. 8, 451.
Anubis. Æ. 8, 698.
anus. 7, 419.
anxius. 9, 89.
Anxuris. 10, 545.
Anxurus. 7, 799.
Aonas. E. 6, 65.
Aonia. 10, 12.
Aonio. G. 3, 11.
aper. E. 5, 76. G. 3, 248. Æ. 10, 708.
aperire. 3, 206. 11, 884.
aperiret. 2, 60.
aperit. G. 1, 217. Æ. 1, 111 150. 2, 246. 6, 12 406. 7, 448 565. 10, 864.
aperitur. Æ. 3, 275. 8, 681.
aperta. G. 1, 393. 3, 194. Æ. 11, 360.
apertas. 10, 13. 11, 748.
apertis. 7, 522. 8, 585. 9, 25.
aperto. G. 2, 280. Æ. 1, 159 398. 6, 262. 8, 523. 11, 493. 12, 333 353 450.
apertos. G. 2, 112. Æ. 11, 904.
apertum. 1, 591. 10, 324. 11, 666.
apes. E. 5, 76. 10, 30. G. 2, 452. 4, 177 285 556. Æ. 1, 434. 7, 64. 12, 588.
apex. 2, 683. 10, 270.
Aphidnum, 9, 702.
apibus. E. 1, 55. G. 1. 4. 2, 213. 4, 8 37 139 149 197 220 261 318 534.
apicem Æ. 4, 246. 7, 66. 12, 492.
apices. 8, 664.
apio. E. 6, 69. G. 4, 121.
Apolline Æ. 10, 171.
Apollinis. 2, 430. 3, 79, 12, 516.
Apollo. E. 3, 104. 4, 10 57. 5, 35. 6, 64. 10, 21. G. 4, 7 323. Æ. 2, 121. 3, 119 154 162 251 275 395 434 479. 4, 144 345 376. 6, 9 101 344. 7, 241. 8, 336 704. 9, 638 649 654. 10, 875. 11, 785. 12, 393 405.
apparat. 9, 147. 10, 453. 11, 117.
apparent. G. 3, 353. Æ. 1, 122. 2, 422 484 672. 3, 193. 11, 605. 12, 849.
apparere. E. 9, 60. G. 1, 484. Æ. 8, 17.
apparet. G. 1, 404. Æ. 2, 483. 3 270 531 701. 8, 557.
apparuit. 8, 241. 10, 579. 12, 576 941.
appellabunt. 5, 718.
appellat. 5, 540.
Appenninicolæ. 11, 700.
Appenninus. 12, 703.
appetii. 11, 277.
applicat. 1, 620. 12, 303.
appone. G. 4, 280.
apponere. Æ. 4, 602.
apprima. G. 2, 134.
appulit. Æ. 1, 381. 3, 338 705 7, 39.
apri. E. 7, 29. Æ. 1, 328.
apricis. 9, 49. G. 2, 522. Æ. 5, 128. 6, 311.
apros. E. 2, 59. 3, 75. 10, 56. G. 3, 411.
aprum. Æ. 4, 159.
aptans. 2, 672.
aptant. G. 4, 74. Æ. 5, 753.
aptantur. G. 1, 172.
aptarat. Æ. 9, 305.
aptare. G. 2, 359. Æ. 1, 556. 3, 472. 5, 247. 10, 131.
aptat. 8, 80. 9, 364. 10, 588. 11, 8. 12, 88.
aptemus. 8, 390.
aptent. 4, 289. 10, 259.
aptius. G. 2. 234.
aptos. 3, 168.
aptum. Æ. 4, 482. 6, 797. 11, 202.
apud. *sæpissimè, sed nullo singulari sensu.*
aqua. aquæ. aquam. aquarum. aquas. aquis. *passim occurrunt, sed nullo peculiari sensu.*
aquantur. G. 4, 193.
aquarius. 3, 304.
aquila. E. 9, 13. Æ. 11, 752.
Aquilo. G. 2, 404.
Aquilone. 1, 460. Æ. 1, 105. 5, 27, 361.
Aquilonem. G. 2, 113.
Aquiloni. 2, 261.
Aquilonibus. 2, 334. Æ. 1, 395. 3, 285. 4, 310.
aquosæ. E. 10, 66. Æ. 8, 429.
aquosam. 9, 671.
aquosi. G. 4, 234.
aquosus. Æ. 4, 52.
ara. G. 1. 299. Æ. 2, 13. 7, 764 12, 298.
Arabs. 8, 700.
Arabis. 7, 605.
Arabum. G. 2, 115.
Aracyntho. E. 2, 24.
aræ. G. 4, 276 379. Æ. 1, 421. 2, 129 155 514. 3, 63. 4, 509 676. 5, 639. 8, 179 718.
aram. E. 1, 7. G. 2, 395. 3, 486. Æ. 2, 223 425. 6, 177. 8, 186. 271 337. 12, 219.
arando. G. 2, 204 239.
arandum. Æ. 2, 780. 3, 495. 4 212.
aranea. G. 4, 247.
arant. Æ. 3, 14. 7, 798.
Ararim E. 1, 63.
aras. *bis & tricies.*
arat. G. 2, 224. Æ. 7, 417.
arator. E. 3, 43. 4, 41. G. 1, 261. 2, 207. 3, 517. 4, 512. Æ. 10, 804.
aratra. E. 2, 66. G. 3, 50 519.
aratri. 1, 19 162 170. Æ. 7, 635.
aratris. G. 1, 213. 2, 189. 3, 62. Æ. 7, 539.
aratro. G. 1, 45 98 494 507. 2, 513. Æ. 5, 755. 9, 435.
aratrum. E. 6, 51.
Araxes. Æ. 8, 728.
arbor. G. 4, 142.
arbore. E. 1, 38. 3, 60. 7, 54. G. 1, 262. 2, 76 200 470. 3, 256 353. 4, 557. Æ. 4, 485. 5, 504 6, 136. 141 187 203. 10, 207.
arborei fœtus. G. 1, 55.
arboreis cornibus. Æ. 1, 194.
arboreum telum. 12, 888.
arboribus. E. 3, 81. 5, 32. 19, 54 G. 1, 444. 2, 9 82 116 267. 278. 4, 560. Æ. 1, 315. 2, 300. 3, 139 230. 6, 178. 8, 96. 12, 454.
arboris. G. 2, 124. 3, 233. 4, 44 Æ. 7, 108. 10. 835. 12, 105.
arbos. E. 3, 56. G. 2, 57 66 81 111 150 290. 4, 24. Æ. 3, 27. 6, 206. 12, 210.

arbuſta. E. 1,40.2,13.4,2.5,64. G. 2,416.3,328. Æ. 10,363.
arbuſtum. 3, 10.
arbuta. G. 1,148. 2,520. 3,301. 4, 181.
arbuteæ crates. 1, 166.
arbuteis virgis. Æ. 11, 65.
arbutus. E. 3,82.7,46.G.2,69.
Arcada. Æ. 12, 512.
Arcadas. 8,518.10,364 397.11, 395.
Arcades. E. 7, 4 26. 10, 31. Æ 8, 51 352. 10, 491. 11, 93 142 835. 12, 231 281.
Arcadia. E. 4, 58. Æ. 5, 299.
Arcadiæ. E. 10, 26. G. 3, 392. Æ. 8, 159.
Arcadibus. 10, 452.
Arcadii. G. 4, 283. Æ 8, 573.
Arcadio. 10, 425. 12, 272.
Arcadis. 11, 835. 12, 551.
arcana. 1, 266. 6, 72. 7, 123.
arcanos. 4, 432.
Arcas. 8, 102 129. 10, 239.
arce. 1, 60. 2, 33 41 245 322. 3, 531. 4, 4 410. 6, 17 519 830.7,70.8,110,805.11,400.
arceat. 11, 826.
arcebant. 2, 406.
arcebat. 1, 35.
arcebis. G. 3, 155.
arcem. Æ. 1, 254 370 428. 2, 226 315 760. 3, 134 336. 8, 98 657.
arcens. 9, 583.
arcent. G. 3, 131. 4, 168. Æ. 1, 439.
arcentis. 9, 581.
arcentur. 7, 879.
arceret. 1, 304.
arces. E. 2, 61. G. 1, 240. 2, 555. 4, 461. Æ. 1, 24 302 424. 2, 615. 3, 291 553. 4, 234 260 347. 6, 9 774 783. 7, 61 364 696. 8, 375. 11, 477. 12, 698.
arceſſere. G. 4, 224. Æ. 6, 119.
arcet. 5, 742.
arcete. 8, 73.
Archetium. 12, 459.
Archippi, 7, 752.
arcibus. G. 2, 172. Æ. 10, 12.
arcis. 2, 166 319. 8, 313 652. 9, 151.
Arcitenens. 3, 75.
Arcta. 2, 146.
arctis. G. 4, 297.
Arcton. 1, 138.
Arctos. 1, 246. Æ. 6, 16.
Arcturi. G. 1, 204.
Arcturum. 1, 68. Æ. 1, 748. 3, 516.
arcu. Æ. 5, 507 513. 6, 803. 11, 654.
arcum. E. 3, 12. Æ. 1, 191 322. 3, 533. 5, 521 609 658. 8, 704. 9, 15. 11, 575. 12, 815.
arcus. G. 1, 381. 2, 26 448. Æ. 5, 88 500. 7, 164. 9, 631 665. 10, 169. 11, 652 774 874.
ardea. G. 1, 364. Æ. 7, 411 631. 9, 738. 12, 44.
ardebant. G. 3, 512. 1, 517 585.
ardebat. E. 2, 1. 5, 87. G. 4, 426. Æ. 4, 262. 8, 163. 11, 782.
ardemus. 2, 105.
arde. G. 1, 34. 4, 91. Æ. 2, 41 529. 5, 277 456. 6, 5 130. 9, 421. 10, 514 689.
ardent. G. 3, 490. Æ. 2, 316. 11, 602.
ardente. G. 1, 391. Æ. 7, 244.
ardentem. G. 4, 384. Æ. 6, 467. 7, 142 345. 9, 198 535 652 703 760. 10, 262. 12, 55 732.
ardentes. G. 3, 46 505 564. 4, 99 451. Æ. 1, 427 476. 2, 210 734. 5, 637 648. 7, 481. 9, 568. 11, 200. 12, 670.
ardenti. E. 2, 13. E. 10, 552.
ardentia. 2, 405.
ardentibus. 4, 482. 6, 254 797.
ardeſcit. 1, 717. 11, 607.
ardet. 1, 495. 2, 311. 4, 101 281. 7, 623. 9, 66. 10, 270. 12, 3 71 325.
ardor. 4, 581. 7, 393. 11, 786.
ardore. G. 3, 432.
ardorem. Æ. 9, 184.
ardua. G. 2, 67. 3. 58 79 291 315. Æ. 3, 271 665. 4, 246. 5, 428 695 831. 6, 515. 7, 161 512 562. 8, 221 417. 11, 513. 12, 745 892.
arduus. G. 1, 240 524. 2, 145. 3, 439. Æ. 2, 328 475. 3. 619 703. 5, 278 479 567. 7, 624. 8, 299 685. 9, 53. 10, 3 103 197. 11, 638 754. 12, 789.
area. G. 1, 178 192 298. 3, 133.
arebant. 4, 427. Æ. 3, 142.
arena. G. 1, 114 389. 3, 195 234 493. 4, 291. Æ. 1, 176. 4, 620. 5, 336 374 423 871. 6, 316 643. 7, 31. 9, 589. 12, 106 276 340 382 741.
arenæ. G. 1, 105. 2, 106. 3, 110. Æ. 1, 116 544. 3, 38 557. 5, 34. 9, 716.
arenam. E. 3, 87. G. 1, 70. 3, 241. Æ. 6, 297. 9, 629. 11, 626.
arenas. G. 2, 232. 3, 350.
arenis. 2, 139. Æ. 1, 111.
arenoſum. 4, 257.
arentem. 3, 350. 12, 522.
arentes. G. 3, 555. 4, 268.
arentia. 1, 109.
arentibus. 2, 337.
aret. E. 7, 57. 10, 67. G. 3, 501.
Arethuſa. E. 10, 1. G. 4, 344 351. Æ. 3, 696.
argenteus. 8, 655.
argenti, G. 2, 165. 3, 449. Æ. 1, 363. 5, 112 248. 10, 527 531.
argento. Æ. 5, 267 307. 7, 634. 8, 672. 9, 263 357.
argentum. 1, 597 644. 3, 466.
Argi. 8, 346.
argilla. G. 2, 180.
Argileti. Æ. 8, 345.
Argiripam. 11, 246.
Argis. 1, 28 289. 2, 178. 7, 286. 10. 779.
Argitiſque. G. 2, 99.
Argiva. Æ. 2, 254. 7, 682 794. 11, 243.
Argivæ. 1, 255. 3, 547.
Argivum. 1, 44. 2, 394. 5, 672.
Argo. E. 4, 34.
Argolica. Æ. 5, 314.
Argolicas. 2, 55. 3, 283.
Argolici. 3, 637. 8, 374.
Argolicis. 2, 177.
Argolico. 5, 52.
Argolicos. 10, 56.
Argolicum. 9, 202.
Argos. 2, 95 326. 6, 838. 10, 782.
argue. 11, 384.
arguerim. 11, 164.
arguerit. 9, 282.
arguet. 11, 393.
arguit. 4, 13.
argumentum. 7, 791.
Argus. 7, 791.
arguta. E. 7, 1 24. G. 1, 377.
argutæ. 1, 143.
arguto. 1, 294. Æ. 7, 14.
argutos. E. 9, 36.
argutumque. 8, 22. G. 3, 80.
arida. 1, 79 289. 3, 197 458. Æ. 1. 179. 5, 200.
aridus. G. 1, 357. 4, 98.
aries. E. 3, 94. 4, 43. G. 3, 387 446.
arietat. Æ. 11, 890.
ariete. 2, 491. 7, 175. 12, 706.
Arion. E. 8, 56.
aris. G. 2, 380. 3, 160. Æ. 1, 53. 2, 351 574. 3, 118 231 404. 4, 453. 5, 762. 9, 406. 12, 171 234 292.

INDEX

Arisba. Æ. 9, 264.
ariſta. E. 4, 28. G. 1, 8.
ariſtæ. Æ. 7, 720.
Ariſtæa. G. 4, 350,
Ariſtæo. 4, 437.
Ariſtæus. 4, 317 355.
ariſtas. E. 1, 70. Æ. 7, 809.
ariſtis. G. 1, 111 220 248. 2, 253.
Aritia. Æ. 7, 762.
arma *&* armis *paſſim occurrunt, ſed nulla peculiari ſenſu.*
armantur. 3, 540.
armare. 7, 335. 8, 397. 9, 773. 10, 140.
armari. 4, 299. 7, 429. 11, 461.
armat. 2, 395. 7, 648. 9, 11. 10, 204. 398. 11, 682.
armata. 6, 228.
armatam. 4, 472. 12, 857.
armatas G. 1, 255.
armate. Æ. 9, 115.
armati. 7, 748. 8, 490 595 640. 9, 46 308 678.
armato. 2, 20. 6, 880. 11, 516.
armatos. 2, 328 485.
armatum. 3, 517. 6, 516.
Armenias. E. 5, 29.
armenta. 2, 23. 4, 22. 6, 46 60. G. 1, 355 483. 2, 144 195 201 329. 3, 129 150 155 162 352. 4, 223 395. Æ. 1, 189. 2, 499. 3, 220 540. 7, 486 539. 8, 214 360. 11, 494. 12, 688 719.
armentalis. 11, 571.
armentarius. G. 3, 344.
armentis. 3, 286.
armento. 3, 71.
armet. Æ. 10, 165.
armiger, 2, 477. 5, 275. 9, 564 648. 11, 32.
armigerum. 9, 330.
armipotens. 6, 500. 9, 717. 11, 485.
armipotentis. 2, 425. 6, 831.
armiſonæ. 1, 544.
armo, *nom.* G. 3, 86. Æ. 10, 894.
armorum. G. 1, 474. Æ. 2, 301 412. 6, 654. 9, 517. 11, 523.
armos. 6, 881. 10, 711. 11, 497 644.
Arpi. 11, 428.
Arpis. 10, 28.
Arpos. 11, 250.
arrecta. 2, 206. 5, 138.
arrectæ. G. 3, 105. Æ. 4, 280. 5, 643. 11, 452. 12, 731 868.
arrectas. 12, 618.
arrecti. 1, 583.
arrectis. 1, 156. 2, 303. 9, 465. 11, 496 754.
arrecto. 11, 639.
arrectos, 9, 317.
arrectum. 10, 892.
arrectus. 5, 426.
arrepta. 10, 298.
arrepto. Æ. 11, 459.
arrexere. 12, 251.
arrexit. 10, 726.
arripe. 3, 477. 9, 13.
arripit. 9, 564.
arripuit. 10, 595. 11, 531.
ars. 12, 529.
arſere. G. 1, 488. Æ. 2, 272.
arſerit. 2, 581. 7, 644.
arſiſſe. 10, 567.
arſit. 5, 525.
arſuras. 11, 77.
arte. G. 4, 6 294. Æ. 1, 643. 2, 15 152 195. 5, 270 442 705. 7, 477 755. 11, 760. 12, 427 874 892.
artem. G. 1, 121. 4, 315. Æ. 5, 484 521. 8, 143. 10, 135. 12, 632.
artes. G. 2, 133 145. 2, 52. 3, 101 549. Æ. 1, 661. 4, 493. 6, 663 852. 7, 338. 11, 714. 12, 393 397.
artificis. 2, 125. 11, 407. 12, 210.
artificum. 1, 459.
artis. G. 2, 174. 4, 440. Æ. 2, 106. 7, 772. 8, 377.
artus. E. 6, 78. G. 3, 84 457 483 514. 4, 190. Æ. 1, 177. 2, 172 215 253. 3, 511 627. 4, 336 385 695. 5, 199 432 857. 6, 726 732. 7, 446 458. 8, 457. 9, 433 490 753 814. 11, 424.
arva. E. 1, 3. G. 1, 21 82 95 104 110 125 507. 2, 263 331 353 438. 3, 201 475. 4, 518. Æ. 1, 250 573. 2, 209 498 781. 3, 171 418 496 500. 4, 236 311. 5, 82 215. 6, 60 477 744 793. 7, 45 652 682 696 739. 8, 551 695. 9, 100 135. 10, 78 404.
arvinâ. 7, 627.
arvis. E. 5, 33. G. 1, 99 150 316. 2, 180 341 422. 3, 75. Æ. 3, 35 136. 4, 39 355. 5, 702. 7, 537 736 799. 8, 38 605. 10, 183 300 390 473 590. 12, 4 237 681 898.
Arviſia vina. E. 5, 71.
arundine. 6, 8. 7, 12. G. 2, 15. Æ. 5, 544. 10, 205. 12, 387.
arundinea. 10, 710.
arundineis, G. 4, 265.
arundo. 2, 414. 4, 487. Æ. 4, 73. 5, 525. 7, 499. 8, 34.
Aruns. 11, 759 784 806 814 864.
Aruntem. 11, 853.
arvo. E. 3, 100. G. 2, 24. 3, 136.
arvorum. 2, 1 177. 4, 559. Æ. 8, 601.
aruſpex. 8, 498. 11, 736.
arx. 2, 56.
Aſcanio. 1, 650 663 695. 3, 484. 4, 234. 5, 548. 7, 522. 8, 550 629. 9, 649.
Aſcanium. G. 3, 270. Æ. 2, 666 747. 4, 84 274 602. 9, 646 662. 10, 47 605. 12, 433.
Aſcanius. 1, 271. 2, 598 652. 3, 339. 4, 156 354. 5, 75 597 667 673. 7, 497. 8, 48. 9, 258 592 636. 10, 236. 12, 168.
aſcendebant. 1, 423.
aſcendere. 9, 507.
aſcendère. 12, 144.
aſcendimus. 3, 293.
aſcendiſſet. 2, 192.
aſcenſu. 2, 303.
aſciverit. 11, 472. 12, 613.
Aſcræo. E. 6, 71.
Aſcræum. G. 2, 176.
aſelli. 1, 273.
Aſia. 1, 383. 4, 343. Æ. 1, 389. 7, 701. 11, 266.
Aſiæ. G. 2, 171. 3, 30. Æ. 2, 557. 3, 1. 7, 224.
Aſiam. Æ. 2, 193, 10, 91.
Aſilas. 9, 571. 10, 175. 11, 620. 12, 127. 550.
Aſilo. G. 3, 147.
aſpectabant. Æ. 5, 615.
aſpectans. G. 3, 228. Æ. 6, 186. 10, 251.
aſpectat. Æ. 1, 424. 10, 4. 12, 915.
aſpectu. 1, 617. 3. 597. 4, 279. 6, 465. 11, 699.
aſpectus. 4, 348. 9, 657.
aſper. E. 3, 89. G. 3, 149 434. 4, 245 277. 7, 647 729. 8, 318 330 365. 9, 62 794.
aſpera. E. 10, 49. G. 1, 152. 2, 413. 3, 57 384 503. Æ. 1, 283 295. 2, 96 110. 4, 526. 5, 267

5,267 730 766. 6,351 360 882. 7, 505. 9, 263 667. 11, 635 664 902. 12, 124.
aſperat. 3, 285.
aſperge. G. 4, 62.
aſpergere. 3, 419.
aſpergine. Æ. 3, 534.
aſpernabere. G. 1, 228.
aſpernanda. Æ. 11, 106.
aſpernata. G. 3, 393.
aſperrima. Æ. 1, 18. 11, 319.
aſperſa. 3, 625.
aſpexit 12, 734.
aſpice. E. 2, 66. 4, 50. 5, 6. 8, 105. 9, 58. G. 2, 114. 4, 2. Æ. 1, 397 530. 2, 604 690. 6, 771 788 825 855. 8, 190 385. 10, 481. 11, 374.
aſpicere. 12, 151.
aſpiceres. 8, 650.
aſpiceret. 12, 642.
aſpiciam. 2, 786.
aſpiciebat. 7, 218.
aſpicies. 2, 596. 3, 443. 6, 155 375. 11, 56.
aſpiciet. 2, 578.
aſpicimus. 2, 285.
aſpicio. E. 7, 8. Æ. 2, 569. 9, 481.
aſpicis. 4, 208.
aſpicit. E. 4, 372. 7, 101. 9, 209. 10, 782. 12, 558.
aſpiciunt. G. 4, 555. Æ. 4, 664.
aſpirans. 1, 698.
aſpirant. 7, 8.
aſpirat. 2, 385. 5, 607. 8, 373. 12, 352.
aſpirare. 9, 525.
aſportare. 2, 778.
aſpris. 2, 379.
Aſſaraci. G. 3, 35. Æ. 1, 284. 6, 778. 9, 259 643. 10, 124. 12, 127.
Aſſaracuſque. 6, 650.
aſſenſere. 2, 130.
aſſenſu. G. 3, 45. Æ. 7, 615. 10, 97.
aſſervabant. 2, 763.
aſſidua. E. 7, 50.
aſſiduè. 2, 4. G. 2, 374 441. Æ. 4, 248. 8, 55.
aſſiduis. G. 1. 255. Æ. 4, 447.
aſſiduo. 5, 866. 7, 12. 9, 245 808.
aſſiduum. G. 2, 149.
aſſimilis. Æ. 6, 603.
aſſimulat. 10, 639.
aſſimulata. 12, 224.
aſſiſtens. 10, 490.
aſſiſtit. 11, 710.
aſſiſtunt. 12, 730.
aſſuerint ſervitio. G. 3, 168.
aſſueſcant. 2, 361.
aſſueſcat. Æ. 8, 517.
aſſueſce. G. 1, 42.
aſſueſcite. Æ. 6, 832. 8, 174.
aſſueta. G. 2, 472. Æ. 7, 746 806. 9, 607.
aſſuetæ. 7, 33.
aſſueti. 5, 301. 9, 511.
aſſuetis. 9, 618.
aſſuetum. G. 2, 168. Æ. 7, 487.
aſſuetus. G. 3, 418. Æ. 7, 490. 9, 201. 11, 495.
aſſultibus. 5, 442.
aſſurgat. 11, 284.
aſſurgens. G. 2, 160. Æ. 1, 539. 10, 208.
aſſurgenti. 9, 348.
aſſurgentis. 10, 797.
aſſurgere. G. 3, 109.
aſſurgis. Æ. 10, 95.
aſſurgit. G. 2, 98. 3, 355.
aſſurgunt. Æ. 4, 86. 12, 494.
aſſurrexerit. 6, 67.
Aſſyrio veneno. G. 2, 465.
Aſſyrium. E. 4, 25.
aſt. Æ. 1, 50 120. 2, 467 634. 3, 330 410. 4, 488. 5, 509 676. 6, 316. 7, 308 395. 9, 162 727. 10, 120 173 743. 11, 293.
aſtabant. 7, 181.
aſtabat. 5, 478. 12, 93.
aſtans. 2, 328.
aſtant. 1, 156. 9, 677. 12, 133.
aſtantem. 10, 88.
aſtantes. 3, 677.
aſtantibus. G. 3, 545.
aſtare. Æ. 3, 123 150.
aſtat. 7, 72.
aſtitit. G. 4, 319. Æ. 1, 305. 3, 194. 4, 702. 5, 10. 6, 17.
Aſtyanacta, 2, 457.
Aſtyanactis. 3, 489.
aſto. 2, 303.
aſtra. E. 5, 23 51. G. 1, 232. Æ. 2, 460. 3, 158 567. 4, 352. 5, 25 853. 6, 725. 7, 99 272. 9, 76 641. 12, 893.
aſtringi. G. 1, 91.
aſtris. 1, 440. 3, 156. Æ. 1, 291. 5, 517 838. 8, 59.
aſtro. G. 1, 218.
aſtrorum. Æ. 3, 585. 8, 590. 9, 405.
aſtrum. E. 9, 47.
aſtu. Æ. 10, 522. 11, 704.
Aſtur. 10, 180.
aſylo. 2, 761.
aſylum. 8, 342.
at, atque, *paſſim, ſed nullo peculiari ſenſu.*
atavi. 7, 474.
atavis. 7, 56.
atavos. 12, 529.
ater. G. 3, 221 507. Æ. 1, 515. 2, 272. 3, 33. 4, 633. 7, 466. 9, 239. 11, 646. 12, 591.
Athamas. 2, 262.
Atheſim. 9, 680.
Atho. G. 1, 332.
Athos. Æ. 12, 701.
Atina. 7, 630.
Atinas. 11, 869. 12, 661.
Aty. 5, 569.
Atys. 5, 569.
Atlantide. 8, 135.
Atlantides. G. 1, 221.
Atlas, Æ. 1, 745. 4, 481. 6, 769. 8, 136 140.
atqui. G. 3, 526.
atra. 1, 243. 2, 130. 4, 407. Æ. 1, 93. 2, 360 516. 5, 512 693 721. 6, 272 429 602 865. 7, 214 329 525 801. 8, 258 262. 9, 36 105. 10, 114. 11, 28 876.
atræ. G. 1, 275. Æ. 4, 570. 10, 664. 12, 335.
atram. G. 2, 308. 3, 430. Æ. 3, 572. 5, 666. 10, 730.
atri. 6, 127 240. 9, 700. 10, 603. 12, 923.
atria. Æ. 1, 730. 2, 483 518. 4, 666. 7, 379. 12, 474.
Atridæ. 2, 104 415. 9, 602.
Atridas. 1, 462. 2, 500. 9, 138.
Atrides. 11, 262.
Atridis. 8, 130.
atris. G. 1, 129 236 323 Æ. 1, 64. 4, 248 384 472. 6, 215 240 576. 9, 74. 10, 264. 11, 186.
atro. 2, 221. 3, 28 622 626. 5, 19. 6, 132. 7, 456. 8, 219 9, 333 472.
Atronium. 10, 753.
atros. 4, 687. 5, 2. 8, 198.
atrox. G. 1, 408. Æ. 1, 666. 9, 420.
atrum. 1, 169. 7, 565. 9, 719. 11, 523. 12, 459.
attactu. 7, 350.
atterat. G. 4, 12.
attigerat. Æ. 10, 659.
attigerint. 6, 829.
attigerit 4, 568.
attigit. E. 5, 26. Æ. 1, 741. 7, 662.
attingere. G. 3, 562. Æ. 5, 797. 9, 558.

attollat. Æ. 5, 364.
attollens. 1, 358. 4, 690. 5, 278 847. 6, 607. 8, 731.
attollentem. 2, 381.
attollere. 2, 185. 3, 134 205. 4, 688. 7, 173. 8, 32. 9, 321. 11, 130.
attollet. 4, 49.
attolli. 5, 829.
attollit. 3, 552 574. 4, 176. 5, 452. 7, 561. 10, 856. 12, 4.
Auni. 11, 700.
attollitur. 5, 127.
attollunt. G. 4, 217. Æ. 9, 682.
attolluntur. 9, 714.
attondens. G. 2, 407.
attondent. E. 10, 7.
attonitæ. Æ. 5, 659. 6, 53. 7, 580.
attoniti. G. 3, 545.
attonitis. Æ. 5, 529. 7, 814.
attonitus. G. 2, 508. Æ. 3, 172. 4, 282. 12, 610.
attractus, G. 3, 505.
attraxerit. Æ. 11, 250.
attrectare. 2, 719.
attrita. E. 6, 17.
attritus. G. 1, 46.
attrivere. 4, 204.
attulerint. Æ. 6, 532.
attulerit. 12, 322.
attulit. G. 3, 251. Æ. 5, 201. 6, 516. 8, 200. 9, 7. 12, 171 617.
avari. G. 1, 47. 2, 494. Æ. 1, 367.
avarum. 3, 44.
auctor, *conditor*. 2, 150. 3, 503. 4, 365. 6, 650. 7, 49. 8, 134. *pro ſuaſore*. G. 1, 432. 2, 315. Æ. 5, 17 418. 8, 269 336. 12, 405. Trojæ. G. 3, 36. Æ. 6, 650. generis. 4, 360. ſanguinis ultimus. 7, 49. urbis. 8, 134. vulneris. 9, 748. mali tanti certior auctor, *nuncius*. 10, 510. conſiliis habitus non futilis auctor. 11, 339. auctor ego audendi. 12, 159.
Auctorem frugum. G. 1, 27. teli, *vibratorem*. Æ. 9, 421.
Auctoribus fatis. 10, 67.
auctura. 5, 565.
audacem. 9, 3.
audaces. 9, 519.
audaci. 9, 126. 10, 276. 12, 786.
audacibus. G. 1, 40. Æ. 7, 114 475. 9, 625.
audacis. 4, 615. 7, 409. 11, 812.
audax. G. 4, 565. Æ. 5, 67. 8, 110.
aude. 8, 364.
audeat. G. 1, 464. Æ. 4, 284. 9, 399.
audebit. G. 4, 108.
audendi. Æ. 12, 159.
audendum dextrâ. 9, 320.
audent. G. 2, 332. Æ. 9, 690. 11, 884 895. talia fures. E. 3, 16.
audentem. Æ. 2, 349.
audentes. 10, 284.
audentior ito contra. 6, 95. ibo. 9, 291.
audeo. 11, 503.
audere. 2, 347. 12, 814.
auderent. 9, 42.
auderet. 8, 650. 9, 7.
audes. 10, 811. 12, 152.
audet. G. 3, 78. Æ. 1, 497. 5, 379 383. 9, 802. 12, 808.
audetis. 1, 138.
audiam. 4, 387.
audiat. E. 3, 50. G. 3, 118. Æ. 12, 200.
audieram. E. 9, 7 45.
audierant. G. 2, 539.
audieras. E. 9, 11.
audierat. Æ. 1, 24. 2, 346.
audiit. E. 6, 82. G. 1, 475. Æ. 4, 220 672. 5, 239. 7, 225 516. 9, 630. 10, 424 464. 11, 794 864. 12, 449.
audimus. 3, 556.
audire. G. 3, 184. Æ. 1, 377 413. 2, 11 103. 4, 78 689. 7, 628.
audiri. G. 1, 358.
audis. Æ. 4, 562. 6, 791.
audiſti. 11, 295.
audit. E. 8, 23. G. 1, 514. 4, 7. Æ. 4, 83. 6, 567. 7, 90. 8, 512. 9, 394. *bis*.
audita, *fœm, nomin*. 1, 330. 7, 117. *abl*. 9, 778. *neut*. 3, 107. 6, 267.
auditæ. 6, 426.
audite. 3, 103. 4, 612. 7, 400. 8, 5 74 234.
auditi. G. 4, 435. Æ. 7, 196. 8, 420.
audito. 4, 302. 5, 316.
auditis. *nom*. 8, 140. 11, 251.
auditur. G. 4, 72 260. Æ. 2, 706. 3, 40.
auditus. *adject*. G. 4, 493.
audivit. Æ. 11, 911.
avecta. 11, 205.
avectos. 2, 43.
avellere. 2, 165.
avelli. 11, 20.
avem. 5, 509 542. 7, 191.
avena. E. 1, 2. 10, 51. Æ. 1, 1 154.
avenæ. E. 5, 37. G. 1, 77.
avenis. G. 1, 226.
Aventini. Æ. 7, 659. 8, 231.
Aventinus. 7, 657.
Averna. 3, 442. 5, 732.
Averni. 4, 512. 5, 813. 6, 126 201.
Avernis. G. 2, 164. 4, 493. Æ. 6, 118 564. 7, 91.
Avernum. 6, 242.
averſa. 1, 486. 2, 170. 4, 362. 6, 469. 12, 647.
averſi. 6, 224. 11, 871.
averſos. 12, 485.
averſum. G. 4, 423.
averſus. Æ. 1, 572. 7, 618.
averte dolorem ferro. 4, 537.
avertens. 1, 406.
avertere. E. 8, 66. G. 3, 210 459. Æ. 1, 42. 4, 394. 10, 78. 11, 703.
averterat. 4, 106.
avertes. G. 3, 320.
avertet. Æ. 12, 304.
avertis Romanis arcibus Indum. G. 2, 172.
avertit. Æ. 1, 108 476. 4, 389. 8, 208. 9, 78.
avertite. 3, 265 620.
avertitur fontes equus, *active*. G. 3, 499.
aves. 1, 156. Æ. 6, 193 311. 11, 273. 12, 248 262.
aufert. 4, 389. 9, 332. 10, 508. 11, 744.
auferte. 8, 439. 12, 316.
aufertur. 11, 713 867.
Aufidus. 11, 405.
augent pomis Cereale ſolum. 7, 111.
auget numerum divorum altaribus. 7, 211.
augur. 4, 376. 9, 327. 12, 258 460.
augurat ſi quid veri mens. 7, 273.
auguriis. 3, 5.
augurio. 5, 523. 9, 328.
augurium. 1, 396. 2, 703. 3, 89. 5. 7. 7, 260. 10, 255. 12, 257 394.
auguſta mœnia. 7, 153.
auguſtum tectum. 7, 170.
Auguſtus Cæſar. 6, 792. 8, 678.
avi. G. 4, 209. Æ. 5, 564. 12, 164.
avia *loca*. G. 2, 328. Æ. 2, 736. 7, 508. 9, 58.
aviaria. G. 2, 430.
avibus. 1, 271. 2, 60 328. 3, 546.
avidæ. 2, 375.
avidi conjungere dextras. Æ. 1, 518.
avidis medullis. G. 3, 271.
avido colono. Æ. 1, 3.

avidos curſus. Æ. 12, 909.
avidum. G. 3, 553. Æ. 9, 661.
avidus. 3, 132. 6, 210. 12, 290 430.
avis. G. 2, 320. Æ. 7, 564 12. 10, 201.
avitæ virtutis. 10, 752.
avitis regnis. G. 3, 228.
avito ſolio. Æ. 7, 169.
avium. G. 1, 422. 2, 209. 4, 110 473. Æ 11, 457.
avius lupus. 11, 810.
aulâ. G. 4, 90. Æ. 1, 44. 4, 328.
aulæa. G. 3, 25.
aulæis. Æ. 1, 701.
aulai. 3, 354.
aulas. G. 2, 504. 4, 202.
Auleſten. Æ. 12, 290.
Auletes. 10, 207.
Aulide. 4, 426.
Auni. 11, 700.
Auno. 11, 712.
avo. 2, 457. 4, 258. 5, 550. 6, 777. 7, 220.
avolat. 11, 717.
avorum. G. 4, 209. Æ. 7, 177. 12, 649.
avos. 6, 840 876.
aura. G. 4, 417. Æ. 1, 510. 3, 339. 6, 204. 9, 646. 12, 370 617.
auræ. E. 9, 58. Æ. 2, 728. 3, 356. 530. 5, 844. 7, 8. 9, 312 745. 11, 801. 12, 691.
aurai ſimplicis ignem. 6, 747.
auram. 4, 278. 7, 230. 9, 658.
auras. E. 1, 57. G. 1, 376 407. 2, 363 422. 3, 109 193 251 274. 4, 171 486 499. Æ. 2, 63 391. 2, 158 259 699 756 791. 3, 422 576. 4, 76 226 270 357 378 388 417 494 504. 5, 257 377 427 503 740 861. 6, 82 194 363 554 733 761. 7, 287 466 543 593. 8, 24 449 535. 9, 52 112 409 645. 10, 634 819 892 898. 11, 455 558 617 795 799 863. 12, 84 253 267 592 703. æthereas. G. 2, 291. Æ. 4, 445. 5, 520. 7, 557. cœli. 7, 768. 11, 595. luminis. G. 2, 47. Æ. 7. 660.
auratæ. *nomin.* 12, 536. *abl.* 1, 145. 9, 627. 11, 858.
auratam. 5, 250.
auratas. 2, 448.
aurati. 1, 163.
auratis. G. 1, 217. Æ. 8, 655.
aurato. E. 10, 71.
auratum. Æ. 9, 304.
auratus. G. 4, 371.
aure. Æ. 9, 417. 11, 673.
aurea. E. 3, 71. 8, 52. G. 1, 431. Æ. 1, 496. 2, 488. 4, 139 240. 6, 13 604. 7, 210 278. 8, 168 348 672. 9, 50. 11, 774 832. cæſaries. Æ. 8, 659. bullis cingula. 9, 359. gens. E. 4, 9. ſæcula. Æ. 6, 792. 8, 324. Venus. 10, 16. *diſſyllab.* 1, 702. 7, 190.
aurem. E. 6, 3. Æ. 5, 547.
aureo. *diſſyllab.* 8, 372. 10, 116.
aures. E. 3, 73. G. 3, 55 500. 4, 349. Æ. 1, 379. 2, 81 119 731. 3, 40 93 294. 4, 183 428 440. 5, 435. 7, 166 437. 8, 582. 9, 395 474. 12, 618. binæ aures *aratri*. G. 1. 172.
aureus. E. 7, 36. G. 1, 232. 2, 538. 4, 51. Æ. 6, 137 144 187. 9, 270. 10, 271 884. 11, 490 652 774.
auri. 1, 353 363. 3, 49 57 483. 5, 112 559. 6, 204 208. 8, 445. 926 265. 10, 527. 11, 333.
auribus. G 3, 84. Æ. 1, 156. 2, 303. 3, 514. 4, 359. 6, 497.
auricomos fœtus *arboris*. 7, 141.
auriga. G. 1, 514.
aurigæ. Æ. 5, 146. 12, 85 624 737 784.
aurigam. 9, 330. 12, 469 918.
auris. G. 2, 330. Æ. 11, 560. popularibus gaudens. 6, 816.
auritos lepores. G. 1, 308.
auro. 2, 137 166 192 464 507. 3, 26. 4, 91 99 342. Æ. 1, 367 488 597 644 659 662 732 743. 2, 504 765. 3, 55 355 467 517. 4, 134 138 148 264. 5, 87 132 259 312 366. 6, 32 621. 7, 142 245 279 639 790 816. 8, 167 436 624 691 677. 9, 163 707. 10, 142 243 314 499 818. 11, 727 5 488 576 771 776 779. 12, 87 126 430.
Aurora. G. 1, 249 447. 4, 544 552. Æ. 3, 521 589. 4, 7 129 568 585. 5, 65. 6, 535. 7, 26. 9, 460. 10, 241. 11, 182. 12, 77.
Auroræ. 1, 755. 8, 686.
Auroram. 5, 105. 7, 606.
aurum. 4, 138. 7, 279. tortile collo. 352. 10, 134. 11, 228. 12, 23.
Auruncæ. 7, 795. 10, 353.
Aurunci. 7, 727. 11, 318. 12, 94.
Auruncos. 7, 206.
auſa. 5, 792. 7, 390. 9, 217.
auſi. 2, 168. 6, 624. 12, 361.
auſim. E. 3, 32. G. 2, 289.
auſis. *ſubſt.* Æ. 2, 535. 9, 281. 12, 351.
auſo potiti, *ſubſt.* 6, 624.
Auſonia. 4, 349. 6, 608. 7, 55 823. 11, 41.
Auſoniæ. 3, 496. 8, 328. 9, 136. 10, 356. 11, 41.
Auſoniam. 4, 236. 10, 54.
Auſonias. 3, 371. 7, 105. 9, 639.
Auſonidum. 10, 564. 11, 297. 12, 121.
Auſonii. G. 2, 385. Æ. 3, 385. 11, 253. 12, 447 834 937.
Auſoniis. 7, 39 537. 10, 268.
Auſonio. 3, 378. 7, 547. 12, 183 838.
Auſonios. 6, 346. 7, 233. 9, 99. 10, 105.
Auſonium. 5, 83. 7, 198.
auſpicibus. 3, 20. 4, 45.
auſpiciis. 3, 375 499. 4, 103 341. 5, 534. 6, 781. 7, 257. 11, 53.
auſpicium. 11, 347.
Auſter. G. 1, 462. 3, 278. 4, 261. Æ 2, 111. 3, 70. 5, 764. 6, 336.
Auſtri. E. 5, 82. G. 1, 335 354. Æ. 8, 430.
Auſtrinos calores. G. 2, 271.
Auſtris. G. 1, 418. 3, 429. Æ. 1, 55 540. 2, 304. 5, 696 850. 9, 670.
Auſtro. G. 2, 188. Æ. 3, 357.
Auſtros. G. 1, 241. 2, 333. Æ. 3, 61 481.
Auſtrum. E. 2, 58.
auſum. Æ. 10, 389 458.
auſus. G. 2, 175. 3, 113. Æ. 1, 456. 2, 768. 5, 499. 9, 15. 9, 428. 12, 350.
aut. *paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
autem. G. 2, 14 238. 3, 129 387 515. 4, 37 67. Æ. 2. 203 318 518 526 673. 3, 396 687. 4, 540. 5, 336. 6, 255 347 695 826. 7, 286 561. 8, 711. 9, 132 216. 10, 661 717 739 878. 12, 622 752. ſed quid ego hæc autem? Æ. 2, 101. Quis procul ille autem? Æ. 6, 808.
Automedon. 2, 477.

autumni. G. 1. 311. 2, 321. 3, 479. Æ. 6, 309.
autumno. G. 2, 5. 4, 134 143.
autumnus. 2, 521.
avulſa jugis ornus. Æ. 2, 631. ſaxis ſaxa. 2, 608. viſcera montis. 3, 575. membra. 9, 490.
avulſam *ſupem*. 8, 238. navem *fune per vim ſolutam*. 10, 660.
avulſo *ramo*. 6, 143.
avulſum humeris caput. 2, 558. ſaxum vento. 12, 685.
avulſus complexu Iuli. 4, 616.
avum. 12, 348.
avunculus. 3, 343. 12, 440.
avis. 10, 76.
auxi dona meis venatibus. 9. 407.
auxilia. 5, 222. 8, 8.
auxiliis. 2, 163.
auxilio. 1, 575 625. 2, 216 452 521. 4, 538. 5, 686. 7, 551. 8, 171 536. 10, 33. 11, 420 428. 12, 388.
auxilium. G. 2, 130. Æ. 1, 362. 2, 344 691. 3, 146. 4, 617. 7, 504. 8, 10 201 376 472. 12, 378.
axe. 2, 512. 5, 820. 8, 28.
axem. G. 3, 351. Æ. 4, 482. 6, 536 790 797.
axi. G. 2, 271.
axis. 3, 107 172. Æ. 12, 379.

B.

BAcca G. 2, 86 519.
baccas. 1, 306. 2, 119. Æ. 3, 649.
baccare. E. 4, 19. 7, 27.
baccatum monile. Æ. 1, 659.
bacchata virginibus Taygeta, G. 2, 487. Alecto per urbes. Æ. 10, 41.
bacchatam jugis Naxon. 3, 125.
bacchatur. 4, 301. fama per urbem. 4, 666. 6, 78.
Bacche. G. 2, 2. Æ. 7, 389.
Baccheia dona. G. 2, 454.
Bacchi. 2, 143. 3, 264 526. 4, 102 380 521. Æ. 1, 219. 3, 354. 7, 385 405. 11, 737.
Baccho. E. 5, 30 69 79. G. 1, 344. 2, 37 191 228 240 380 393. 4, 129 279. Æ. 4, 302. 5, 77. 7, 580 725.
Bacchum. 8, 181.
Bacchus. G. 2, 113 275 455. Æ. 1, 738.
baccis. E. 10, 27. G. 1, 183 430.
Bactra. 2, 138. Æ. 8, 688.
Baiarum. 9, 710.
balantum. G. 1, 272. 4, 457. Æ. 7, 538.
balatibus. 9, 565.
balatu. G. 3, 554.
balatum. Æ. 9, 62.
Balearis fundæ. G. 1, 309.
balſama. G. 2, 119.
baltei. Æ. 10, 496.
balteus. 5, 313. 12, 274 942.
barathri. 3, 421.
barathrum. 8, 245.
barba. E. 1, 29. 8, 34. Æ. 3, 593. 4, 251. 12, 300.
barbam. 2, 277. 10, 838.
barbara. 1, 543. 11, 777.
barbarica ope. 8, 685.
barbarico auro. 2, 504.
barbarus. E. 1, 72.
barbis. G. 3. 366.
Barcæi. Æ. 4, 43.
Barcen. 4, 632.
Batulumque. 7, 739.
Bavium. E. 3, 90.
beatas. Æ. 6, 639.
beati. 1, 98.
beatus. E. 6, 82.
Bebrycia. Æ. 5, 373.
Belgica. G. 3, 204.
Beli. Æ. 1, 625.
Belidæ. 2, 82.
bella, belli, bellis, beſſo, bellum, *paſſim, ſed nullo peculiari ſenſu*.
bella, horrida bella. 6, 86.
bellando. 11, 256.
bellantes. G. 3, 224. Æ. 1, 470.
bellantum. G. 3, 183. Æ. 12, 410.
bellantur, *active*. 11, 660.
bellare. 8, 400.
bellator. G. 2. 145. Æ. 9, 721. 11, 89 553 700. 12, 614.
bellatoris equi. 10, 891.
bellatrix. 1, 493. 7, 805.
bellipotens magne. 11, 8.
Bellona. 7, 319. 8, 703.
bellua Lernæ. 6, 287.
Beli. 1, 625.
Belo. 1, 734.
Belus. 1, 625 733.
Benace. G. 2, 160.
Benaco. Æ. 10, 205.
bene olentis. E. 2, 48. creditur ripæ. 3, 94. vertat 9, 6. quid de te merui. Æ. 4, 317. apud memores. 4, 559. geſtis rebus. 9, 157. credat emi vita honorem. 9, 206.
benefacta. G. 3, 525.
benignam mentem. Æ. 1, 308.
Berecynthia. 6, 784. 9, 82 619.
Beroe. G. 4, 351. Æ. 5, 620 646.
Beroen. 5, 650.
Bianoris. E. 9, 60.
bibamus Hebrum. 10, 65.
bibant violaria fontem. G. 4, 32.
bibat. 2, 506.
bibebat longum amorem. Æ. 1, 753.
biberunt ſat prata. E. 3, 111.
bibula arena. G. 1, 114.
bibulam favillam. Æ. 6, 227.
bibulum lapidem. G. 2, 348.
bibunt Tyberim. Æ. 7, 715.
bicolor. 5, 566. 8, 276.
bicornes furcas. G. 1, 264. 2, 359.
bicornis Rhenus. Æ. 8, 727.
bidentem. 12, 170.
bidentes. G. 2, 355. Æ. 4, 57. 5, 96. 6, 39. 7, 93. 8, 544.
bidentibus. G. 2, 400.
biferi Pæſti. 4, 119.
biforem cantum dat Lybia. Æ. 9, 618.
biformes Scyllæ. 6, 286.
biformis proles. 6, 25.
bifrontem Janum. 12, 198.
bifrontis Jani. 7, 180.
bigis. 2, 272. 5, 721. 7, 26. 12, 164.
bijuges equi. G. 3, 91.
bijugi leones. Æ. 10, 253.
bijugo certamine. 5, 144.
bijugos. 10, 587. 12, 355.
bilicem loricam. 12, 375.
bilingues Tyrios. 1, 665.
bima fronte vitulus. G. 4, 299.
bimembres nubigenas. Æ. 8, 293.
bina. E. 2, 42. 5, 67. Æ. 2, 317. 5, 61 306 557. 7, 688. 8, 168. 9, 263. 12, 165.
binæ. G. 1, 172. 4, 95.
binos. E. 3, 30.
bipatentibus portis. Æ. 2, 330. 10, 6.
bipedum equorum, *marinorum*, G. 4, 389.
bipennem, *ſecurim*. 4, 331. Æ. 5, 307. 11, 651.
bipenni. 2, 479. 11, 135.
bipennibus. 2, 627.
biremes. 1, 186. 8, 79.
Byrſam. 1, 371.
biscentum. Æ. 8, 518. denas. 11, 326. denis. 1, 385. denos. 397. quinos. 2, 126. ſeni. 5, 561. ſenos. E. 1, 44. Æ. 11, 133. ſeptem. 1, 75. 9, 161. ſex. 272. 12, 164 899.
tantum patet in præceps, quantus, &c. 6, 578.
Biſaltæ. G. 3, 461.

Bitiæ. Æ. 1, 742.
Bitiam. 9, 703.
Bitias. 9, 672. 11, 396.
bitumen. G. 3, 451.
bituminæ. E. 8, 82.
bivias fauces. Æ. 11, 516.
bivio portæ. 9, 238.
blanda. 5, 827.
blandis. G. 3, 185 496. Æ. 1, 674.
blando labori. G. 3, 127.
blandos flores. E. 4, 23.
blattis. G. 4, 243.
Bolam. Æ. 6, 775.
bona *ſubſtant.* G. 2, 458.
bona *adject.* bello cornus. 2, 447. Juno. Æ. 1, 738.
bonæ. 11, 658.
bone rex. 11, 344.
boni inflare calamos. E. 5, 1. eſſe mihi manes. Æ. 12, 647.
bonis communibus. 11, 435.
bonum ſit. E. 8, 106.
bonus. E. 5, 61 65. Æ. 1, 199 541 779. 9, 572. 10, 499. 11, 106.
Bootes. G. 1, 229.
Borea. 2, 316.
Boreæ. E. 7, 51. G. 1, 93 370. Æ. 10, 350. 12, 365. *plurali nominativo.* 4, 44.
Boream. G. 3, 278.
Boreas. Æ. 3, 687.
bos. 5, 481. 7, 790.
boves. E. 1, 46. 5, 25. G. 1, 285. 3, 532. Æ. 7, 663. 8, 204 215 263.
bovis. 8, 188.
boum. G. 1, 325. 3, 211 419. Æ. 3, 220 306. 5, 61 405. 8, 217. 11, 197.
brachia. G. 1, 202. 4, 174. Æ. 2, 792. 5, 136 364 377 403 427 829. 6, 700. 8, 452 619. 9, 623. 10, 365. *pro ſcorpii chelis*, G. 1, 24. *pro ramis arborum.* 2, 296 368. Æ. 6, 282. 12, 290. *pro ſcopuloſis lateribus portus.* 3, 535.
bractea. 6, 209.
breve tempus. 10, 467.
breves excurſus. G. 4, 194.
brevia. Æ. 1, 115.
brevibus. Æ. 5, 221. 10, 289.
brevior dies. G. 1, 312.
brevis. E. 9, 23. G. 3, 80.
breviſſimus curſus. Æ. 3, 507.
breviter. 1, 565. 2, 11. 4, 632. 6, 321 398 532. 6, 353. 10, 251 621.
Briareus. 6, 287.
Britanni. G. 3, 25.
Britannos. E. 1, 67.
Brontes. Æ. 8, 425.
bruma. G. 3, 321 443. Æ. 2, 472.
brumæ. G. 1, 211.
brumali frigore. Æ. 6, 205.
Bruti. 6, 819.
bubo ſola. *fœm.* 4, 462.
bubulci. E. 10, 19.
buccina. Æ. 7, 519. 11, 475.
bucula. E. 2, 86. G. 1, 375. 4, 11.
bufo. G. 1, 6 184.
bullis. Æ. 6, 359. 15, 942.
Bumaſte. G. 2, 102.
burim. 1, 170.
Buſiridis. 3, 5.
buſta. Æ. 1, 201.
buſtis. 12, 863.
buſtum. 11, 850.
Buten. 5, 572. 9, 647. 11, 691. 12, 362.
Buttroti. 3, 293.
buxo. G. 2, 437. Æ. 10, 136.
buxum. *nutr. genere.* G. 2, 449. 7, 382.
buxus. *fœm. gen.* Æ. 9, 619.

C.

CAci. Æ. 8, 194 205 218 241 303.
Cacum. 8, 222 259.
cacumen. G. 2, 29.
cacumina. E. 2, 3 6 28. G. 2, 307. Æ. 3, 274. 6, 678.
cadant. E. 6, 38.
cadat. Æ. 4, 620. 9, 283. 11, 793.
cadaver. 8, 264.
cadavera. G. 3, 557.
cadebat barba tondenti. E. 1, 29.
cadens unda Bootes. G. 1, 109 229.
cadent quo res cunque. Æ. 2, 709. 12, 203.
cadente ſole. G. 3, 401.
cadentia ſidera. Æ. 2, 9. 4, 81.
cadentibus aſtris, *abl.* 8, 59.
cadentum 10, 674. 12, 510.
cadere. G. 3, 138.
caderem. Æ. 2, 434.
caderent Auſtri. G. 1, 354.
cadet tibi hoſtia ante aras. Æ. 1, 338.
cadis, *verb.* 10, 839. *nomen abl.* 1, 199.
cadit. E. 9, 17. G. 3, 304. Æ. 2, 426. 9, 711. 11, 668. 12, 460.
cado *vaſe.* 6, 228.
caducas frondes. G. 1, 368.
caduci bello Dardanidæ, *mortui.* Æ. 6, 481.
caduco juveni, *morituro.* 10, 622.
cadunt. E. 2, 18. G. 4, 80. Æ. 6, 710. 12, 409. *moriuntur.* 2, 368, majores cadunt de montibus umbræ. E. 1, 84. vela cadunt. Æ. 3, 207.
Cæræ. G. 1, 14.
cæca. Æ. 11, 781 889. cæca caligine. 3, 203. 8, 253. alvo. 9, 152. cæca ſpiramenta. G. 1, 89. freta. 2, 503. 3, 260. ſpicula. 4, 237. vada. Æ. 1, 540. ſaxa. 5, 164. veſtigia. 6, 30. murmura. 10, 98.
cæcæ fores. 2, 453.
cæcam noctem. 2, 397.
cæci amoris. G. 3, 210. cæci furore. Æ. 2, 244. ignes in nubibus. 4, 209. ruunt. 12, 279.
cæcis undis. 3, 200. latebris. 3, 232 424. parietibus. 5, 589. umbris. 7, 619.
cæco lateri. 2, 19. igni. 4, 2. Marte. 2, 335. murmure. 12, 591. pulvere. 444.
cæcos eventus. 6, 157. lupos. 2, 257. tumultus. G. 1, 464.
Cæculus. Æ. 7, 681. 10, 544.
cæcum conſilium. 7, 591. ſcelus. 1, 360. vulnus. 10, 733.
cæcus auri amore. 1, 353.
cæde. 1, 475. 2, 500 526 718. 3, 247. 4, 21. 6, 503. 8, 196 695. 9, 242 354 453 456 693 778 818. 10, 119 426 515 901. 11, 634.
cædem. 12, 498.
cædere. 5, 773.
cædes. 2, 411. 8, 483 492 537 709. 9, 342. 11, 648 729 885.
Cædicus. 9, 362. 10, 747.
cædis. 3, 256. 9, 760. 10, 245.
cædit. 5, 96. 10, 104.
cæditur. G. 1. 173. 2, 381 415.
cædunt. G. 3, 364 375.
cæduntur. Æ. 2, 266.
Cænea, *acc.* 9, 573.
Cæneus. 6, 448. 9, 573.
Cærete, *ablat.* 10, 183.
Cæritis. *gen.* 8, 597.
cæſa. G. 4. 547. Æ. 2, 116. 8, 641. 10, 498.
cæſæ. *plur.* G. 2, 312.
Cæſar. 1, 25 503. 2, 170. 3, 15 48. Æ. 1, 290. 6, 789 792. 8, 678 714.
Cæſare. G. 1, 466.
cæſariem. Æ. 4, 337. 1, 594. 12, 302.

cæſaries. Æ. 8, 659. 11, 643.
Cæſaris. E. 9, 47. G. 3, 47.
cæſarum ovium. Æ. 7, 87.
cæſi. 6, 612. 8, 719.
cæſis. G. 2, 537. 4, 284. Æ. 2, 166. 3, 369. 5, 329. 6, 837. 9, 151. 11, 167. 12, 338.
cæſo. 7, 175.
cæſos. G. 3, 23. Æ. 7, 574.
cætera. E. 5, 58. G. 3, 362 162. Æ. 1, 589. 2, 207 438. 3, 379 594. 5, 74 134 573. 7, 614. 8, 548. 9, 224 254 368 656. 11, 91 207 310 467 791. 12, 40 562 606.
Caici. 1, 187.
Caicus. G. 4, 370. Æ. 9, 35.
Cajeta. 7, 2.
Cajetæ. 6, 900.
Calabris. G. 3, 425.
calamis. E. 5, 48.
calamo. 1, 10. 2, 34.
calamos. 2, 32. 3, 13. 5, 2. 6, 69. 8, 24. G. 1, 76. 2, 358. Æ. 10, 140.
calathis E. 2, 46 571. G. 3, 402. Æ. 7, 805.
calcaribus. 6, 881.
calcatur cruor miſta arena. Æ. 12, 340.
calce teriq; calcem. 5, 324. ferrata calce. 11, 714.
calcem. 5, 324.
calcentur. G. 2, 244.
Calchanta. Æ. 2, 122.
Calchante. 2, 100.
Calchas. 2, 176 182 185.
calcibus arva cædit ſemianimis. Æ. 10, 404. humum tundit expirans. 730. auras verberat quadrupes. 892.
calculus. G. 2, 180.
calefacta per ora cucurrit rubor. Æ. 12, 66. corda tumultu. 269.
calent aræ thure. 1, 411.
calentia membra. 12, 297.
Cales. 7, 728.
calido. 9, 422. 11, 698, 12, 100.
calidos. 6, 218.
calidum. 9, 414. 10, 486. animis equum. G. 3, 119.
caligantem nigra formidine lucum. G. 4, 468.
caligat humida *nubes*. Æ. 2, 606.
caligine. G. 2, 309. Æ. 3, 203. 6, 267. 8, 253. 9, 36. 11, 187 876. 12, 466.
calle. 4, 405.
calles. 6, 443. 9, 383.
Calliope. 9, 525.
Calliopea. E. 4, 57.
calor. G. 1, 89. 3, 272. 4, 36. Æ. 4, 705. 8, 390. 9, 475.
calore. G. 1, 190.
calorem. 2, 344.
calores Auſtrinos. 2, 270.
calori. 4, 23.
caltha. *abl.* E. 2, 50.
Calydona. Æ. 7, 306 307, 11, 270.
Camenæ. E. 3, 59.
Camerina. Æ. 3, 701.
Camertem. 10, 562.
Camerti. 12, 224.
Camilla. 7, 803. 11, 432 498 535 563 649 657 833.
Camillæ. 31, 604 689 821 856 868.
Camillam. 11, 543 760 796 839 892 898
Camillos. G. 2, 169.
Camillum. Æ. 6, 825.
caminis. 3, 580. 6, 630. 8, 418.
Campanæ. 10, 145.
campi. *gen. ſing.* G. 2, 274. 3, 202 343. Æ. 7, 486 781. 9, 230 274. 12, 710. *nom. plur.* G. 2, 486. 3, 198. Æ. 3, 701. 5, 695. 6, 441. 11, 602. 12, 36 542.
campis. G. 1, 210 314. 3, 246. 4, 186. Æ. 1, 101. 3, 13 220. 4, 404. 9, 25 32 368. 19, 335 455 804. 11, 450 465 123 383 406. aeris in campis latis. 6, 887.
campo. G. 1, 401. 2, 145 280. 3, 13 353 390 466. 4, 11. Æ. 7, 721. 8, 504. 9, 42 63 56. 10, 540 763. 11, 493 605 12, 80 353 450 771 897.
camporum. 11, 866.
campos. G. 1, 38 482 492. 2, 11. 4, 77. Æ. 2, 498. 3, 11 334 400. 4, 154. 5, 552. 6, 640 653 677. 7, 223 540 643. 10, 408 582 602. 11, 102 513 908.
campos liquentes. Æ. 6, 724.
campos ſatis. 10, 214.
campum. G. 1, 72 126. 2, 198. 103 163 522. Æ. 3, 538. 5, 144 287. 8, 596. 11, 875 903. 12, 116 136.
campus. Æ. 5, 128.
camuris cornibus. G. 3, 55.
cana fides. Æ. 1, 296. pruina. G. 2, 376. mala. E. 2, 51.
canæ Veſtæ. Æ. 5, 744. 9, 259.
canalibus. G. 3, 303. 4, 265.
canam, *verb.* E. 1, 78.
canamus. E. 4, 1. 9, 61.
canas, *verb.* Æ. 6, 76.
canat. Æ. 3, 457.
cancri ſub ſidere. E. 10, 68.
cancros. G. 4, 48.
candente favilla. Æ. 3, 573.
candentem taurum. 5, 236. juvencum. 9, 628. enſem tinxerat unda. 12, 91.
candenti elephanto. Æ. 6, 896. copore cycnus. 9, 563.
candentis vaccæ. 4, 61. Phœbi. 8, 720.
candida, *nom. fœm.* E. 2, 46. 9, 41. G. 2, 320. Æ. 5, 571. 8, 82 138 608. *neut.* E. 6, 75. G. 4, 337. Æ. 6, 708. 9, 432.
candidior. E. 1, 29. 7, 38.
candidus. 2, 16. 5, 56. G. 1, 217. 3, 387.
candore nivali. Æ. 3, 538.
cane vota Junoni. 3, 438. talia capiti Dardanio rebuſque tuis. 11, 399.
canebam. G. 4, 559.
canebant. Æ. 2, 124. 7, 79 698. 12, 28.
canebat. E. 6, 31. 9, 26. G. 4, 466. Æ. 3, 183 559. 4, 14, 190. 6, 345. 8, 616. 9, 777. canebat geminis temporibus ſparſa ſenectus. Æ. 5, 416.
canem, *acc.* G. 3, 345.
canemus. E. 9, 67. G. 3, 1.
canendo. Æ. 2, 31. 5, 9.
canens. 8, 499. 10, 417.
canentes. G. 3, 325.
canentem. E. 9, 44. Æ. 9, 621. 10, 192.
canenti. 6, 657. 9, 525.
canentia. G. 2, 13 120. Æ. 10, 418.
canerem. E. 6, 3. G. 4, 119.
caneret. E. 9, 19.
canes. G. 1, 470. 3, 44 540. Æ. 6, 257. 7, 494. 8, 462.
canet. E. 1, 57. 6, 11.
canibus. 1, 23. 3, 67. 6, 77. 8, 28. 10, 57. G. 1, 140. 3, 371 410. 496. Æ. 3, 432. 7, 379. 9, 485.
caniciem. 9, 612. 10, 549 844. 12, 611.
canicies. 6, 300.
canimus. 4, 3. 10, 8.
canis montibus. G. 1, 44. *aſtrum*. 218. 2, 353. *animal*. Æ. 12, 571.
caniſtris. G. 4, 280. Æ. 1, 705. 8, 180.
canit. E. 6, 61 64 84. G. 2, 417. Æ. 1, 746. 2, 176. 3, 155 366 373 444. 5, 113. 6, 99. 7, 398 513. 10, 191. 12, 864.

Canopi. G. 4, 287.
cano, *nom.* 3, 442. Æ. 8, 672.
cano, *ver.* E. 6, 9. G. 1, 12. 2, 176. Æ. 1, 5. 8, 49.
canor. G. 4, 71.
canoris. 2, 328. Æ. 6, 120.
canoro. 9, 503.
canoros. G. 4, 150. Æ. 7, 700.
cantabitis. E. 10, 31.
cantabunt. 5, 72.
cantando. 3, 21 25. 6, 71. 8, 71. 9, 52.
cantantes. 9, 29 64 65.
cantantibus. 10, 75.
cantare. 7, 5. 10, 32.
cantaret. 10, 41.
cantari. 5, 54.
cantharus. 6, 17.
canto: 2, 23.
cantu. G. 1, 293. 3, 328. 4, 471. Æ. 6, 165 172. 7, 12 34 754. 8, 2.
cantum. 9, 618.
cantus. G. 1, 403. Æ. 1, 402. 7, 641 755. 8, 285 456. 10, 163.
canum. G. 3, 265 404. Æ. 4, 132.
canunt. 2, 239. 7, 271. 10, 310.
cape. G. 3, 420. 4, 380. Æ. 2, 294 717. 3, 488. 5, 712. 6, 377. 10, 242. 11, 590.
capellæ. E. 1, 75 78. 4, 21. 8, 33. 10, 7 30 77.
capellam. 2, 63.
capellas. 1, 12. 3, 96. 7, 3. 9, 23. G. 2, 196. 3, 287.
Capenos. Æ. 7, 697.
caper. E. 3, 23. 7, 7. G. 2, 380.
capere. Æ. 1, 400 677. 9, 139 267.
capeſſere. 1, 81. 4, 346.
capeſſeret. 5, 703.
capeſſam. 8, 507.
capeſſant. 3, 234.
Capharæus. 11, 260.
capi. 7, 295.
capias. 11, 856.
capiendus. G. 4, 396.
capiere. 1, 426.
capio. Æ. 2, 314.
capiſtris. G. 3, 188 399.
capit. Æ. 4, 242. 5, 185. 6, 754 7, 466. 9, 644. 10, 106.
capita. G. 2, 355. Æ. 1, 193. 3, 545 678. 5, 62 428. 6, 360. 9, 678 682. 11, 861. 12, 512.
capite, *nom.* 2, 219. 12, 312. *ver.* 7, 403.
capiti. E. 6, 16. Æ. 6, 524. 7, 668 689. 8, 484 570. 9, 810. 10, 135 270.
capitis. E. 10, 24. Æ. 3, 371. 4, 354 640. 10, 639.
Capitolia. 9, 836. 8, 357 653.
Capitoli. 6, 488.
capitum. 3, 391. 7, 185 632 742. 8, 44 300.
capitur. 8, 311.
capiunt. 5, 315.
capræ. 4, 152.
capreæ. G. 2, 377.
capream. Æ. 10, 725.
capreas. 7, 735.
capreoli. E. 2, 41.
caprigenum. Æ. 3, 221.
capris. G. 3, 300.
capro. E. 9, 25.
caprum. 3, 17 22.
capta. Æ. 4, 84 330. 12, 22.
captabis. E. 1, 53.
captæ. G. 4, 348. Æ. 2, 507 643.
captam. G. 3, 392. Æ. 4, 326.
captant. E. 2, 8.
captare. G. 1, 139.
captas. Æ. 1, 400.
captat. 3, 514.
captavit. G. 1, 376.
capti. 1, 183. 3, 285. Æ. 2, 196. 7, 295. 9, 599 635.
captiva. 2, 765. 3, 314. 12, 623.
captivi. 7, 184.
captivo. 10, 520. 11, 779.
captivos. 9, 273.
capto. G. 4, 399. Æ. 2, 64 75. 11, 783.
captos. 2, 384. 4, 194.
captum. E. 6, 59. Æ. 11, 830.
captas. E. 6, 10. Æ. 11, 49. 12, 392.
Capua. G. 2, 124.
capulo. Æ. 2, 553. 10, 536.
caput. E. 1, 25. 7, 29. 8, 102. G. 1, 386 467. 2, 341 392. 3, 21 52 80 422 553. 4, 319 352 368 523. Æ. 1, 120 131 448. 2, 558 751. 3, 194. 4, 177 249 357 493 613 699 702. 5, 10 375 469 815 845. 6, 866. 8, 65 145. 9, 300 332 437 496 587 628 633 755 771. 10, 133 203 394 554 767 863 869. 11, 39 361 579 680 830. 12, 293 382 572 600 816 885 894.
Capyn. Æ. 1, 187.
Capys. 2, 35. 9, 768. 6, 576. 10, 145.
cara. E. 4, 49. 8, 92. Æ. 4, 91. 492 634. 11, 215 586.
caræ. 1, 193.
Caras. 8, 75.
carbaſeos. 11, 776.
carbaſus. 3, 357. 4, 417. 8, 34.
carcere. G. 3, 104. Æ. 1, 58.
carceribus. G. 1, 512.
carcheſia Bacchi. 4, 390. mero Baccho *pro* meri Bacchi. Æ. 5, 77.
cardine. 1, 676. 2, 480 493. 3, 448. 6, 573. 7, 621. 9, 724.
cardo. 1, 453.
carduus. E. 5, 39. G. 1, 152.
care. Æ. 2, 707. 5, 725. 8, 581.
careat. 4, 432.
carebunt. G. 1, 435.
carecta. E. 3, 20.
carentes. Æ. 6, 333.
carentum. G. 4, 255 472.
carere. Æ. 2, 44.
careret. 5, 651.
care. 9, 540. 12, 209.
cari. 1, 650 681. 2, 560. 4, 354. 5, 747. 6, 108. 10, 789.
carice. G. 3, 231.
carina. Æ. 4, 398. 5, 186. 6, 391. 10, 197 296.
carinæ. G. 1, 303. Æ. 2, 198. 4, 658. 5, 115 158 699. 9, 95. 10, 301.
carinas. G. 2, 445. 4, 46. Æ. 5, 682. 7, 431. 8, 93.
carinis. G. 1, 360. Æ. 2, 23 179. 3, 465. 7, 186. 8, 361. 9, 148. 11, 328.
carior. 12, 639.
caris. 1, 24.
cariſſima. 8, 377.
carmen. E. 3, 27. 5, 42 45. 6. 5 7 21. 9, 38. G. 2, 176. 4, 514. Æ. 1, 2.
Carmentalem. 8, 338.
Carmentis. 8, 336. 339.
carmina. E. 1, 78. 2, 6. 3, 61 86 90. 5, 14 55 63. 6, 25. 8, 10 67 72 76 79 84 90 94 100 104 109. 9, 11 21 33 53 67. 10, 3 51 62. G. 1, 350. 2, 388. 3, 3. 4, 565. Æ. 3, 445 451. 6, 74. 644. 9, 446 775.
carmine. E. 5, 81. 6, 67. 8, 3. G. 2, 45 95. 4, 348 510. Æ. 3, 287. 4, 462. 8, 287. 12, 500.
carminibus. 3, 22. 4, 55. 8, 70. 9, 10. G. 2, 394. Æ. 4, 487. 7, 733 8, 303.
caminis. E. 4, 4. 6, 18.
caro. Æ. 11, 33 550.
caros. Æ. 6, 682.
carpam. E. 2, 54.
carpamus. G. 3, 325.
Carpathio. 4, 387.
Carpathium. Æ. 5. 595.
carpe. 6, 146 629.

carpebant. G. 4,335. Æ. 4,522.
carpebat. 4, 555. 7, 414.
carpendæ. G. 2, 366.
carpens. E. 2, 47. Æ. 6, 245.
carpent. E. 9, 50. G. 2, 201.
carpentem. 3, 465.
carpentes. 1, 390.
carpere. 3, 142 191 296 435. 4, 134. Æ. 4, 32. 9, 453.
carpes. G. 3, 176.
carpetis. E. 1, 79.
carpis. Æ. 1, 392.
carpit. G. 2, 50. 3, 215 347. Æ. 12, 412.
carpitur. 4, 2.
carpſit. G. 2, 501.
carpunt. 4, 311.
Carthagine. Æ. 4, 224.
Carthaginis. 1, 302 370. 4, 97 265 347.
Carthago. 1, 17. 4, 670. 10, 12 54.
caruêre. 5, 173.
caſas. E. 2, 29.
caſeus. 2, 35.
caſia. 2, 49. G. 2, 466.
caſiæ. E. 4, 30.
caſiam. G. 4, 182.
caſias. 2, 213. 4, 304.
caſibus. Æ. 1, 244 603.
Caſmillæ. 11, 543.
Caſperiamque. 7, 714.
Caſpia. 6, 798.
caſſa. 12, 780.
Caſſandra. 2, 246 404. 3, 183 187.
Caſſandræ. 2, 343. 5, 636. 10, 68.
caſſes. G. 4, 247.
caſſibus. 3, 371.
caſſida. Æ. 11, 775.
caſſis. 11, 104.
caſſum. 2, 85.
caſta. E. 4, 10. G. 2, 524. Æ. 5, 735. 6, 402.
caſtæ. 8, 665.
Caſtaliam. G. 3, 293.
caſtaneæ. E. 1, 82. 7, 53. G. 2, 15 71.
caſtaneas. E. 2, 52.
caſtella. G. 3, 475. Æ. 5, 440.
caſti. 3, 409. 6, 661.
caſtigant. 4, 407.
caſtigat. 5, 387. 6, 567.
caſtis. Æ. 7, 71.
caſto. 6, 563.
Caſtore. 10, 124.
caſtorea. G. 1, 56.
caſtra. E. 10, 23. Æ. 1, 476. 2, 27 462. 3, 519. 4, 604. 5, 669. 6, 88. 8, 476 604. 9, 13 43 57 147 315 451 739. 10, 468 109 260 604 635 671. 11, 99 243 350 446. 12, 349 589.
caſtris. G. 3, 348. 4, 108. Æ. 2, 172. 7, 522. 8, 56 507. 9, 366 371 452 801. 10, 148 240. 11, 20 915. 12, 169 408 444.
caſtrorum. G. 3, 313. Æ. 7, 159. 9, 69 230.
caſtrum Inui. 6, 775.
caſtrum. 8, 412.
caſu. G. 1, 340. Æ. 1, 618. 4, 560. 5, 453 700 869. 6, 475.
caſum. 1, 225. 2, 93 507. 3, 265. 5, 350. 8, 533 578. 10, 791.
caſuras. 8, 375.
caſus. G. 2, 68. 4, 251 485. Æ. 1, 13 208 627 758. 2, 1063 750. 3, 183 299 317 504 709. 5, 201. 6, 32 377 531. 9, 211 277 292 299 514 722. 10, 61 316 352. 11, 244. 12, 21 32 61 321.
cateias. 7, 741.
catenæ. 6, 558.
catenis. 8, 225.
caterva. 1, 501. 2, 40 370. 4, 136. 5, 76. 11, 478 533 564.
catervæ. 11, 456.
catervas. 7, 804. 8, 593. 10, 194. 11, 433. 12, 264.
catervatim. G. 3, 556.
catervis. Æ. 11, 682.
Catilina. 8, 668.
Catillus. 7, 672. 11, 640.
Cato. 6, 841.
Catonem. 8, 670.
catuli. 2, 357.
catulorum. G. 2, 245.
catulos. E. 1, 23. G. 3, 405 438.
cava. E. 1, 18. 9, 15. G. 1, 326. 2, 186. 4, 427 464. Æ. 1, 520. 2, 360. 3, 191 566. 5, 448 810. 6, 171 293. 9, 633 671 808. 10, 475 636 891. 12, 893.
cavæ. G. 1, 117. 2, 391. 3, 253. Æ. 2, 53 487. 9, 666.
cavant. 7, 632.
cavantur. G. 2, 450.
cavas. Æ. 2, 38. 9, 534.
cavat. G. 1, 262. 3, 87.
cavata. Æ. 3, 229.
cavatas. G. 1, 136.
cavatis. 2, 387. 4, 33.
Cauſaſeas. E. 6, 43.
Cauceſeo. G. 2, 440.
Caucaſus. Æ. 4, 367.
cauda. G. 3, 59. Æ. 8, 210.
caudæ. G. 3, 423.
caudam. Æ. 11, 812.
caudas. 3, 428.
caudicibus. G. 2, 30.
caudis. Æ. 8, 674.
caveæ. 5, 340. 8, 636.
caveis. G. 4, 58.
cavernæ. Æ. 2, 53. 8, 242.
cavernas. 2, 19.
cavernis. 3, 674. 8, 420.
cavete. 11, 293.
caveto. E. 9, 25.
cavi. Æ. 8, 599.
cavis. G. 1, 184. 2, 453. 4, 44. Æ. 8, 69. 9, 46. 12, 86.
caulas. 9, 60.
caulem. 12, 413.
Caulonis. 3, 553.
cavo. 2, 260. 3, 240 286 450 641. 5, 434. 8, 248.
Cauri. G. 3, 356.
Caurum. 3, 278.
cauſa. E. 1, 27. 3, 102. G. 4, 532. Æ. 2, 285. 3, 584. 4, 170 290. 5, 5. 6, 93 458. 7, 197 482. 9, 216 376. 10, 90. 11, 178 250 361 480.
cauſæ. 1, 29. 7, 553.
cauſam. G. 4, 391. Æ. 12, 567 600.
cauſando. E. 9, 56.
cauſas. G. 2, 490. 3, 440. Æ. 1, 12 418. 2, 105. 3, 32. 4, 51. 5, 788. 6, 488 710 849. 8, 395. 9, 219.
cautes. 3, 534 699. 5, 163 205. 6, 471. 11, 260.
cautibus. 4, 366.
cautius. 11, 153.
cavum. 1, 85. 10, 784.
Cayſtri. G. 1, 388.
cecidere. Æ. 3, 260. 6, 33. 10, 470. 11, 677.
ceciderunt. E. 9, 58. G. 1, 487.
cecidiſſe. Æ. 11, 168 349 689 898.
cecidit. G. 3, 488. 4, 165. Æ. 1, 158. 3, 2.
cecinere. G. 1, 378.
cecinerunt. Æ. 5, 524.
cecini. G. 4, 566.
cecinit. Æ. 8, 340.
cecinisſe. E. 10, 70.
Cecropias. G. 4, 177.
Cecropidæ. Æ. 6, 21.
Cecropiumque. G. 4, 270.
cedamus. E. 10, 69. Æ. 3, 188.
cedat. 7, 332. 9, 805. 11, 359. 12, 17.
cede. 5, 467. 6, 95. 7, 559.
cedebant. 10, 795.

cedebat. Æ. 10, 795.
cedens. G. 1, 218.
cedentem. Æ. 12, 324.
cedentia. 3, 496. 11, 724.
cedere. G. 4, 84. Æ. 10, 647. 12, 148.
cedet. E. 4, 38. Æ. 7, 68. 12, 185.
cedit. E. 5, 16. Æ. 3, 484. 5, 224. 9, 220. 10, 318.
cedite. 9, 620.
cedo. 2, 704. 12, 818.
cedro. 7, 178.
cedros. G. 2, 443.
cedrum. 3, 414. Æ. 7, 13. 11, 137.
cedunt. 3, 447. 6, 677.
Celæno. 3, 211 245 365 703.
celant. 6, 443.
celarat ſylvis Haleſum. 10, 417.
celare ſe tenebris. 9, 425.
celavit factum. 1, 355.
celebrabis. 12, 840.
celebramus. 3, 280.
celebrant. 8, 303.
celebrare. 5, 598.
celebrata. 5, 603.
celebrate. 1, 739. 8, 173.
celebratus. 8, 268.
celebremus. 5, 58.
celebrent. 7, 555.
Celei. G. 1, 165.
Celennæ. Æ. 7, 739.
celet. 6, 425.
celebrat. 4, 641.
celerans. 1, 660. 5, 609.
celerant. 8, 90. 10, 249.
celare. 1, 361. 3, 666. 9, 378.
celerem. 4, 180 285. 8, 20. 9, 178 590. 12, 853.
celeres. G. 1, 361. Æ. 1, 191. 4, 226 270 357. 5, 217. 6, 202. 7, 519 811. 11, 603 765. 12, 349 859.
celeri. 3, 243. 5, 211 445 485. 12, 855.
celerrima. 12, 507.
celſa. 1, 60. 3, 76 527. 4, 554. 7, 343. 8, 653 680. 10, 51 261.
celſam. 3, 293. 5, 439.
celſas. 4, 397. 8, 107.
celſi. 10, 653. 11, 320.
celſis. 1, 187. 2, 375. 8, 65.
celſo. 3, 679. 6, 805. 8, 604. 12, 564.
centaurea. G. 4, 270.
centauri. Æ. 6, 286. 7, 675.
centauros. G. 2, 456.
centaurō magna. Æ. 5, 122.
centaurum. 10, 195.
centaurus. 5, 155. 157.
centena. 10, 207.
centenas. 10, 566.
centeni. 9, 162.
centum. G. 2, 43. 3, 18. 4, 383. Æ. 1, 299 420 638 709. 2, 501. 3, 106 643. 4, 199. 6, 43 81 287 329 625 786. 7, 93 153 170 539 609 658. 8, 518. 10, 565. 331.
ceperat. E. 8, 39.
cepiſſe. Æ. 6, 352.
cepiſſent. 5, 232.
cepit. E. 2, 69. G. 4, 488. Æ. 5, 465. 8, 363. 9, 264.
cera. E. 2, 32. 3, 25. 8, 80. G. 4, 38.
ceras. 3, 450. 4, 57 162 241.
cerafis. G. 2, 18.
Ceraunia. 1, 332.
Cerberus. 4, 483. Æ. 6, 417.
cerea. E. 2, 53. G. 4, 202. Æ. 12, 589.
Cereale. G. 1, 212. Æ. 7, 111.
Cerealia. 1, 181.
Cerealis. G. 2, 517.
cerebro. Æ. 5, 413 480. 9, 419 753. 10, 416. 11, 698. 12, 527.
Cererem. G. 1, 343 347. Æ. 1, 181 705. 7, 113.
Cereri. E. 5, 79. G. 1, 339 349. 2, 229. Æ. 4, 58. 6, 484.
Cereris. 2, 714 742. 8, 121.
Ceres. G. 1, 7 96 147 297.
Cerinthe. 4, 63.
cernam. Æ. 2, 667. 3, 501.
cernas. 4, 401.
cernat. 10, 462.
cernatur. 8, 246.
cernebant. 7, 161.
cernens. 6, 482. 8, 704.
cernenti. 4, 408.
cernere. Æ. 1, 417. 2, 538. 6, 596. 8, 516 676. 12, 709.
cernes. G. 1, 460. 2, 205. Æ. 1, 262 369. 4, 47.
cernetis. 9, 243.
cernimus. 7, 68.
cernis. E. 1, 9. Æ. 4, 561. 5, 413. 6, 325 574 826. 8, 62. 9, 188. 10, 20 581.
cernit. 4, 246. 6, 333 446. 9, 722. 11, 703.
cernitur. 1, 444. 3, 552 554.
cerno. 2, 286 734 5, 27. 6, 87.
cernunt. 2, 446. 12, 218.
cernuus. 10, 894.
certa. 2, 350. 3, 393. 4, 125 564. 5, 349. 6, 673. 7, 548 611. 8, 39 46. 9, 193 249. 10, 240. 12, 112 263.
certabint. 9, 533.
certæ. Æ. 2, 62.
certam. G. 4, 294. Æ. 11, 767.
certamen. 7, 16. 11, 804. 12, 116.
certamina. G. 3, 530. 4, 36. Æ. 5, 66 114 596 603. 6, 172. 9, 662. 10, 146. 11, 221 434. 12, 39 73 467.
certamine. G. 3, 103. Æ. 3, 128. 4, 98. 5, 144 197 286 390 493 545. 7, 523. 8, 639 700. 9, 726. 11, 155 780 891. 12, 61 553 598.
certandum. 12, 890.
certant. 2, 64. 4, 443. 6, 178. 9, 520. 10, 130. 12, 765.
certantes. E. 8, 3. Æ. 11, 446 467.
certantibus. 3, 668. 12, 574.
certare. 2, 30. 5, 108 485. 10, 14.
certaſſe. 1, 532.
certat. E. 5, 8. Æ. 9, 557.
certatim. G. 1, 385. 4, 38. Æ. 2, 628. 3, 290. 5, 778. 7, 146 472 585. 8, 178 436. 11, 209 486 12, 704.
certatis. 10, 7.
certatum. 11, 313.
certatur. 10, 355.
certaverit. G. 2, 99.
certe. E. 3, 102. 8, 107. 9, 7. 10, 37. Æ. 1, 238 332. 12, 881.
certent. E. 8, 55. G. 2, 138.
certes. E. 2, 57. 3, 31.
certet. 4, 58. 5, 8 15.
certi. Æ. 8, 39.
certior. 10, 510.
certis. G. 1, 60 231 351 394. 2, 329.
certiſſima. 1, 439. Æ. 6, 322.
certiſſimus. G. 1, 432.
certo. 4, 100. Æ. 1, 66. 2, 212. 5, 194. 12, 490.
certos. G. 4, 155. Æ. 1, 580.
certum. E. 10, 40. Æ. 3, 179 686. 9, 153.
certus. 4, 554. 5, 2. 9, 96.
cerva. 4, 69.
cervam. 6, 803.
cervi. E. 1, 60. 7, 30. G. 3, 265 369 539. Æ. 4, 154.
cervice. G. 3, 92 536. 4, 408 523 540 551. Æ. 1, 406. 2, 224. 8, 633. 10, 536. 12, 7 364 899.
cervicem. 3, 631.
cervici. G. 3, 167. Æ. 2, 707.
cervicibus. 2, 219. 11, 496.
cervicis. G. 3, 186.
cervis. E. 5, 60. G. 1, 307.
cervix. G. 3, 52 79 524. Æ. 1, 481. 9, 434. 10, 137.
cervos. E. 2, 29. Æ. 1, 188. 5, 253.
cervum. G. 3, 43. Æ. 7, 481. 10, 725. 12, 750.

cervus. Æ. 7, 483.
ceſpite. E. 1, 69. G. 4, 273. Æ. 11, 566.
ceſſa. 11, 401.
ceſſabit E. 1, 59. Æ. 1, 676.
ceſſant. 11, 138.
ceſſantem. 3, 430.
ceſſare. E. 7, 10. G. 1, 71.
ceſſas. Æ. 6, 51.
ceſſat. 2, 468.
ceſſatum. 11, 288.
ceſſavit. G. 1, 485.
ceſſere. 3, 549. Æ. 12, 717.
ceſſerit. 12, 183.
ceſſerunt. 10, 444.
ceſſi. 2, 804. 6, 460.
ceſſiſſe. 3, 121 297.
ceſſit. 3, 333. 5, 394 445. 6, 102. 7, 636. 8, 395. 9, 126. 10, 176.
ceſtu. G. 3, 20. Æ. 5, 68.
ceſtus. *plur.* 5, 379 401 410 424 479 484.
cete. 5, 822.
Cethegum. 12, 513.
cetra. 7, 732.
ceu. G. 1, 303. 3, 542. 4, 96 499. Æ. 2, 355 416 438 516. 5, 88 527 740. 6, 492. 7, 378 674 699. 8, 408. 9, 399 792. 10, 97 356. 723. 11, 297.
Chalcidica. 6, 17.
Chalcidico. E. 10, 50.
chalybe. Æ. 7, 419.
Chalybes. G. 1, 58.
chalybs. Æ. 8, 446.
Chalybum. 8, 421. 10, 174.
chao. G. 4. 347.
Chaone. Æ. 3, 335.
Chaoniam. G. 1, 8. Æ. 3, 335.
Chaonias. E. 9, 13.
Chaoniique. G. 2, 67.
Chaonio. Æ. 3, 293.
Chaonios. 3, 334.
chaos. 4, 510. 6, 265.
Charybdim. 3, 684.
Charybdis. 3, 420 558. 7, 302.
Charon. 6, 526.
chelas. G. 1, 33.
chelydris. 2, 214.
chelydros. 3, 415.
Chimæra. Æ. 6, 288.
Chimæram. 5, 118 223. 7, 785.
Chiron. G. 3, 550.
chlamyde. Æ. 8, 583.
chlamydem. 3, 484. 4, 137. 5, 250. 9, 582. 11, 775.
Chlorea. 12, 363.
Chloreus. 11, 768.
choreas. 6, 644.
choreis. 9, 615. 10, 224.
chori. Æ. 9, 112.
Chorinæum. 9, 571.
Chorinæus. 6, 228. 12, 298.
choris. 5, 581.
choro. 6, 657.
choros. G. 4, 553. Æ. 1, 503. 4, 145. 7, 391. 11, 737.
chorus. E. 6, 66. G. 1, 346. 4, 460. Æ. 5, 240 823. 8, 287 718. 10, 219.
Chromim. 11, 675.
Chromis. E. 6. 13.
cibum. G. 2, 216.
cicadæ. E. 5, 77. G. 3, 328.
cicadis. E. 2, 13.
cicatrix. G. 2, 379.
ciconum. 4, 520.
cicuta. E. 5, 85.
cicutis. 2, 37.
cie. G. 4, 64. Æ. 12, 158.
ciebat. 3, 344. 5, 674. 6, 468.
ciebo. 4, 122.
ciebunt. 6, 829.
ciemus. 3, 68.
cient. 1, 545. 5, 585.
cientes. 9, 766.
ciere. 6, 165.
cieret. 8, 354.
ciet. G. 1, 110 3, 517. Æ. 2, 419. 4, 490. 7, 325. 10, 198. 12, 104.
cincta. 12, 811.
cinctamque. 7, 658.
cincti. 8, 282. 11, 188.
cinctuque. 7, 612.
cinctum. 4, 248.
cinerem. G. 1, 81. Æ. 4, 34. 5, 743. 8, 410. 11, 211.
cineres. E. 8, 101. Æ. 2, 431 587. 4, 427. 5, 55 81 787. 6, 226. 10, 59.
cineri. 3, 303. 4, 552 623. 6, 213. 10, 828.
cinge. E. 8, 64.
cingebant. Æ. 5, 288.
cinges. G. 1, 28.
cingere. E. 4, 32. Æ. 1, 677. 9, 160. 10, 119.
cingeret. 5, 597.
cingetis. 3, 255.
cingi. 2, 520. 3, 52.
cingit. 1, 116 539. 7, 159.
cingite. E. 7, 28. Æ. 5, 71. 8, 274.
cingitur. 2, 511. 9, 469 790. 11, 486 536.
cingula. 1, 496. 9, 360. 12, 942.
cingunt. 4, 41 121. 9, 599. 12, 163 745.
cinguntur. 6, 665.
cinis. E. 8, 106 Æ. 4, 633.
cinxere. 1, 402. 10, 122. 1, 475.
cinxerunt. Æ. 5, 13.
circa. G. 3, 146. 4, 75. Æ. 1, 677. 6, 865. 7, 535. 11, 11 197. 12, 757.
Circææ. 7, 10.
Circæumque. 7, 799.
Circe. E. 8, 70. Æ. 7, 20 191 282.
Circenſibus. 8, 636.
Circes. 3, 386.
circlos. G. 3, 166.
circo. Æ. 5, 109 551.
circuit. 11, 761.
circuitu. 3, 413.
circuitum. 11, 767.
circulus. 5, 559. 10, 138.
circum. E. 3, 45. 8, 12 74. 9, 40. 10, 16. G. 1, 235 245 345 383. 2, 382 392 484 523. 3, 537 540. 4, 30 46 64 113 130 188 193 274 289 334 400 430 478. Æ. 1, 36 60 179 315 416 470 487 671. 2, 133 318 238 273 463 515 564 599 605 684 698 767 792. 3, 65 75 92 230 392 634. 4, 145 254 416 509. 5, 250 435. 440. 6, 166 175 329 443 517 700 706 7, 32 104 376 588 763. 8, 45 285 310 631 673. 9 70 440 584 587 679 808. 10, 118 579 655 661 824. 12, 162 335 476 518 606 662 929.
circumdabit. 6, 783.
circumdare. E. 10, 57. G. 1, 140. Æ. 1, 372. 6, 207. 9, 153. 10, 74.
circundat. E. 6, 62. Æ. 2, 510. 8, 458. 12, 88.
circundata. G. 4, 497. Æ. 4, 137. 6, 549. 10, 483. 11, 596. 12, 416.
circundatur. G. 3, 487. Æ. 1, 596.
circundatus. 9, 462.
circundedit. G. 2, 535.
circundo. E. 8, 74.
circumfert. Æ. 10, 887.
circumflectere. 3, 430. 5, 131.
circumfluit. 6, 32.
circumfundimur. 2, 383.
circumfuſa. G. 3, 368. Æ. 1, 590. 2, 64.
circumfuſo. 11, 546.
circumfuſos. 6, 666.
circumligat. 11, 555.
circumſiſtunt. 8, 490.
circumſonat. 8, 474.
circumſpexit. 2, 68.
circumſpice. G. 3, 390.
circumſpicit. Æ. 3, 517. 12, 896.
circumſpiciunt. 9, 416.

circunſtant. G. 4, 216. Æ. 6, 486. 7, 585. 12, 85.
circunſtare. 10, 905.
circunſtet. 4, 561.
circunſtetit. G. 4, 361. Æ. 2, 559. 8, 300.
circuntextum. 1, 653.
circuntulit. 6, 229. 12, 558.
circumvectamur. G. 3, 185.
circunvolitavit. 1, 377.
circunvolat. Æ. 2, 360. 3, 233. 6, 866.
circunvolvitur. 3, 284.
circus. 5, 289.
Ciſſea. 10, 317.
cita. 5, 33.
citæ. 5, 66. 8, 642.
citatorum. 12, 373.
citi. 4, 574. 5, 824. 9, 37. 12, 425.
citius. 1, 146. 5, 242.
cito. 5, 610.
Citorum. G. 2. 437.
citum Æ. 11, 714.
citus. 1, 305. 11, 462.
cives. E. 1, 72. Æ. 2, 42. 5, 196 671. 8, 489. 9, 36 783. 11, 243 305 360 459. 12, 572 583.
civibus. 5, 631. 8, 571. 11, 119.
civili. 6, 772.
clade. 12, 556.
cladem. 2, 361. 12, 604.
clamantis. 9, 442. 10, 323.
clamarem. E. 3, 19.
clamaſſent. E. 6, 44.
clamat. Æ. 4, 674. 7, 400. 12, 600.
clamor. 1, 91. 2, 313 338 488. 3, 128. 4, 665. 5, 140 227 451. 6, 493. 8, 595. 9, 395 504 566 664. 11, 192 454 745 832. 12, 268 409 462 621 756.
clamore G. 1, 347. 3, 43 375 413. 4, 439 460. Æ. 1, 328 523. 2, 437 769. 3, 313 524 4, 303. 5, 9 150 167 207 491. 6, 175. 8, 216. 8, 38 54 466 597 636 791. 10, 266 716 799 895. 11, 609 838. 12, 252 257.
clamorem. G. 1, 362. Æ. 3, 566 672. 10, 262. 11, 622 878. 12, 618.
clamores. 2, 222.
clamoribus. G. 4, 76. Æ. 2, 128. 4, 411. 5, 228 341. 10, 713 11, 147.
clangorq; 2, 313. 8, 526. 11, 192.
clangoribus. 3, 226.
Clanius. G. 2, 225.
Clara. Æ. 1, 592. 2, 569. 5, 43 139 564. 9, 19.
claram. G. 1, 138. Æ. 2, 696.
claraſque. 1, 288.
clareſcunt. 2, 301.
clari. 5, 106. 6, 478. 8, 48 673.
Clarii. 3, 360.
clarior. 2, 705.
claris. 7, 474.
clariſſima, G. 1, 5.
clariſſime. Æ. 5, 495.
claro. G. 1, 460. Æ. 4, 268.
clarum. 3, 519. 12, 225.
clarus. G. 4, 93. Æ. 1, 554. 9, 582. 10, 126. 11, 782.
claſſe. Æ. 1, 383. 5, 1 115 794. 8, 79. 9, 8.
claſſem. 1, 43 132 314 521 555 587. 3, 5 117 651. 4, 289 299 309 375 396 426 587. 5, 607 612 832 843. 6, 150. 7, 38 106 288. 9, 69 81. 10, 83 155.
claſſes. G. 1, 255. Æ. 3, 300 403. 4, 537. 6, 697. 7, 436 716. 8, 675. 10, 36.
claſſi, 5, 689. 6, 1. 8, 11.
claſſibus. 2, 30. 3, 61 157. 4, 582. 5, 726. 10, 269.
claſſica. G. 2, 539. Æ. 7, 637.
claſſis. 5, 33 66 862. 6, 334. 9, 88. 10, 231.
clava. 10, 318.
clauda. 5, 278.
claudentur. 1, 298.
claudere. 11, 883.
clauderes. E. 7, 15.
claudes. 3, 321.
Claudia. Æ. 7, 708.
claudimur. 8, 473.
claudit. G. 2, 317. Æ. 3, 642. 10, 377.
claudite. E. 3, 111. 6, 56.
clauditur. Æ. 1, 237.
claudunt. 6, 139. 7, 609.
clauduntur. 10, 746. 12, 310.
clauſa. G. 3, 352. Æ. 3, 213.
clauſæ. Æ. 6, 734.
clauſam. 1, 315. 11, 554.
clauſi. 3, 230.
clauſis. G. 4, 258 263. Æ. 8, 385.
clauſo. G. 4, 303. Æ. 1, 145 378. 11, 298.
clauſos. G. 3, 214. 4, 364. 9, 67.
clauſtra. Æ. 2, 161. 1, 60. 2, 259 491. 3, 411. 7, 185. 9, 758.
clauſumque. 12, 893.
clauſus. 7, 707.
clavumque. 5, 177 852. 10, 218.
clienti. 6, 609.
Clioque. G. 4, 341.
Clitumne. 2, 146.
clivo. E. 9, 8. G. 3, 293.
clivoſi. G. 1, 108. 2, 212.
Cloanthum. Æ. 1, 226 514 616. 4, 288. 5, 167 245.
Chlœlia. 8, 651.
Cloniumque. 9, 574. 10, 740.
Cloreus. 11, 768. *alias legitur* Chloreus.
Clotho. 9, 102.
Cluenti. 5, 123.
Cluſi. 10, 167.
Cluſinis. 10, 655.
Clymene. G. 4, 345.
clypeataque. Æ. 7, 793.
clypei. 2, 227 392 546. 3, 637. 7, 186. 8, 625. 10, 336 477 546 553 589. 12, 541 925.
clypeis 10, 568. 12, 712 724.
clypeo. 2, 671. 7, 657. 9, 733 806. 10, 330 777 795. 12, 332 377.
clypeos. 2, 389 422 443 734.
clypeum. 3, 286. 5, 359. 7, 639 789. 8, 447 729. 9, 270 709. 10, 242 261 482. 11, 10 284. 12, 89 866.
clypeus. 12, 432.
Clytio. 10, 129. 11, 666.
Clytium. 9, 774. 10, 325.
coacta. E. 6, 31.
coactam. Æ. 7, 43.
coacti. 2, 196.
coactis. 7, 509. 12, 457.
Cocles. 8, 150.
Cocto. 11, 553.
Cocyti. G. 3, 38. 4, 479. Æ. 6, 323. 7, 562.
Cocytia. 7, 479.
Cocyto. 6, 297.
Cocytuſque. 6, 132.
Codri. E. 5, 11.
Codro. 7, 22 26.
coeant. Æ. 7, 317 546. 8, 385. 11, 292.
coegi. 1, 2. coegit. G. 4, 85.
cœlata urna. Æ. 7, 702. in auro facta. 1, 644.
cœlatam argento bipennem. 5, 307.
cœlati argenti. 10, 527.
cœlatum opus. E. 3, 37.
cœlatus ferro Mavors. Æ. 8, 701.
cœlaverat auro. 10, 499.
cœleſtia. G. 4, 1. Æ. 11, 276.
cœleſtibus. 1, 15 391. 6, 379. 11, 51. 12, 167.
cœleſtis. 6, 730.
cœleſtium. 7, 432.
cœli. E. 3, 105. G. 1, 35 51 335 337 417 503. 2, 1 269 345 477. 3, 261 327 478. 4, 58 100

152 166. Æ. 1, 133 229 254 263. 3, 138 232 600. 4, 184 451. 5, 802 835 851. 6, 113 361 579 790 849. 7, 210 301 543 768. 8, 97 141 528. 9, 18 630. 10, 176 695. 11, 595 878. 12, 145.

cælicolæ. 2, 641. 6, 554. 10, 6 97 117.

cælicolas. 6, 787.

cælicolis. 2, 592.

cælicolûm. 3, 21.

cælifer. 6, 796.

cælo. E. 1, 17. 4, 7. 8, 14 69. G. 1, 6 23 252 260 322 366 474 487 2, 306 334 342. 4, 103 192 227 235 426. Æ. 1, 159 293 335 399. 2, 8 86 536 688 691. 3, 201 515 581 586 677. 4, 89 578 692. 5, 18 451 515 527 542 606 722 727 790 870. 6, 15 178 191 247. 7, 140 269 620. 8, 64 99 264 423 427 523 591 664. 9, 2 671 681 803. 10, 215 548 633. 11, 192 210. 12, 76 245 283 367 795 842.

cælum. E. 4, 51. G. 1, 233 280 375 397 433. 2, 81 209. 3, 279 417. 4, 52 222 325. Æ. 1, 62 92 137 167 259 284. 2, 250 405. 3, 193 198 564 582. 4, 52 121 247 256 260 269 700. 5, 9 502 657. 6, 271 583 719 724 896. 7, 571. 9, 14 20 111 429 480 504 541. 10, 275 781 845 895 899. 11, 187 202 351 611 745. 12, 196 407 462 672 752.

cœni. G. 4, 49.

cœno. Æ. 6, 296.

Cœo. 4, 179.

cœperat. 12, 941.

cœpere. E. 7, 19. G. 1, 225.

cœperit. E. 6, 36.

cœperunt. G. 4, 332.

cœpit. E. 2, 69. 6, 47. 8, 16. G. 3, 237 504. 4, 316. Æ. 1, 525. 6, 372. 7, 528.

cœpta. E. 8, 12. Æ. 6, 256.

cœptæ. 4, 86.

cœpti. 2, 162.

cœptis. G. 1, 40. Æ. 4 6, 2. 8, 15. 9, 296 625. 10, 461.

cœptorum. 3, 20.

cœptosque. 8 478.

coercent. 9, 27.

coercet. G. 4, 480. Æ. 6, 439.

cœrula. 2, 381. 3, 208. 4, 583. 7, 198. 8, 622 672. 10, 209.

cœrulea. G. 1, 236. Æ. 5, 123.

cœruleæ. 5, 87.

cœruleam. 6, 410.

cœruleis. 3, 64 432. 7, 346.

cœruleo. 5, 819. 12, 182.

cœruleos. G. 6, 482.

cœruleum, Æ. 8, 713.

cœruleus. G. 1, 453. 4, 388. Æ. 3, 194. 5, 10. 8, 64.

cœtu. 1, 402. 5, 107.

cœtum. 1, 719. 5, 43.

cœtumque. G. 1, 279.

coeunt. 4, 73. Æ. 7, 582.

cogant. Æ. 4, 289.

coge. E. 3, 20. G. 3, 169.

cogemur. Æ. 12, 237.

cogendæ. G. 2, 62.

cogente. Æ. 12, 423.

cogentibus. G. 2, 10.

cogere. E. 6, 89. G. 4, 140. Æ. 11, 304.

coget. 7, 125.

cogi. 12, 581.

cogis. E. 2, 7. Æ. 3, 56. 4, 412. 10, 63.

cogit. G. 4, 36. Æ. 7, 639. 9, 463. 11, 235.

cogite. E. 3, 98. Æ. 11, 460.

cogitet. G. 1, 462.

cogitur. G. 4, 420. Æ. 4, 414. 5, 20.

cognataſque. 3, 502.

cognatique. 8, 132.

cognato. 12, 29.

cognitus. 1, 627.

cognomen. 1, 271. 9, 493.

cognomine. 1, 534. 3, 133 163 334 350 702. 6, 383. 7, 671. 8, 331. 11, 246. 12, 845.

cognominis. 8, 48.

cognoſcere. E. 1, 42. 4, 27 60. G. 1, 177 394. 2, 226 490. Æ. 2, 10. 3, 299.

cognoſcit. 12, 903.

cognoſcite. E. 6, 25. Æ. 5, 474.

cognovimus. 9, 245.

cognovit. G. 4, 375. Æ. 6, 340.

cogunt. G. 4, 231. Æ. 1, 567. 4, 406. 5, 782. 6, 462. 8, 7.

cohibet. 3, 424. 9, 738.

cohibere. 12, 314.

cohors. 7, 710. 11, 500.

cohortes. G. 2, 279.

coirent. Æ. 11, 860.

coiſſe. 12, 709.

coit. 3, 30. 9, 801. 10, 410 452.

colaque. G. 2, 242.

colant. 1, 30.

colebat. Æ. 4, 458.

colendi. G. 1, 121. 4, 118.

colendo. 2, 36 222.

colere. Æ. 4, 422.

colerem. 4, 343.

coli. 3, 77.

colimus. 11, 786.

colit. E. 3, 61. G. 3, 430. Æ. 5, 63. 7, 603. 11, 584.

colito. G. 2, 413.

colitur. Æ. 3, 13 73.

colla. G. 2, 542. 3, 167 421. 4, 337. Æ. 2, 381 721. 5, 277. 6, 419. 7, 394 701. 8, 660. 9, 331. 10, 838. 11, 497 622 692 829. 12, 86 722.

collapſa. G. 3, 485. Æ. 4, 391. 9, 434 708.

collapſam. 4, 664.

collapſi. 6, 226.

collapſos. 9, 753.

collapſum. 8, 584.

Collatinas. 6, 774.

collatis. 11, 517.

colle. 8, 604.

collecta. 1, 324. 9, 63. 12, 862.

collectæ. G. 1, 324.

collectam. Æ. 2, 798.

collectaſque. 1, 147.

collecti. 2, 414. 7, 582. 9, 689

collectis. 1, 174. 2, 743.

collectos. 9, 11.

collectum. G. 1, 114. 3, 84 235. 4, 40.

collegerat. Æ. 11, 776.

collegerit. G. 3, 327.

collegit. Æ. 12, 491.

collem. 1, 423. 8, 351.

colles. E. 9, 7. G. 2, 103 179 276. 3, 555. Æ. 3, 522. 5, 150. 7, 798. 8, 216 305 598. 11, 319 902.

collibus. E. 7, 58. 9. 49. G. 2, 273. Æ. 5, 287. 7, 726.

colligat. E. 9, 63.

colligere. Æ. 5, 15.

colligit. G. 1, 427. 2, 154. Æ. 10, 412. 11, 671.

collis. 7, 659.

collo. E. 6, 50. G. 3, 204. Æ. 1, 658 719. 2, 218 236 792 3, 661. 6, 700. 7, 351. 8, 438. 9, 436. 10, 135. 11, 11. 12, 256.

collocat. G. 4, 424.

colloquio. Æ. 7, 91.

collucens. 10, 539.

collucent. 5, 4. 9, 166. 11, 209.

collucere. 4, 567.

colludere. G. 1, 369.

collum. Æ. 5, 559.

colluſtrans. 3, 651.

colo,

colo, calathiſve Minervæ. Æ. 7, 805. 8, 409.
colo, *verb.* 5, 735.
colocaſia. E. 4, 20.
coloni. 9, 4. G. 1, 125. 2, 385. 3, 288. Æ. 1, 16.
colonis. G. 1, 507. Æ. 7, 63 410 422.
colono. G. 1, 299. Æ. 1, 3.
colonos. 4, 626.
color. G. 2, 178 256. 4, 254. Æ. 6, 47. 11, 819.
coloratis. G. 4, 293.
colore. E. 8, 73. G. 4, 335.
colorem. E. 9, 49. Æ. 4, 558. 6, 272. 9, 650.
colores. E. 4, 42. G. 1, 452. Æ. 4, 701. 5, 89. 12, 69.
colori. E. 2, 17.
coloribus. G. 4, 306. Æ. 5, 609. 7, 191.
coloris. E. 8, 77.
coluber. G. 3, 418. Æ. 2, 471. 7, 352.
colubris. G. 2, 320. Æ. 6, 419. 7, 329.
coluere. G. 2, 532. Æ. 1, 536. 3, 165. 7, 602.
colui. 12, 778.
coluiſſe. 1, 20. 11, 843.
columba. 5, 213.
columbæ. 2, 516. 6, 190.
columnæ. 6, 552. 12, 92.
columnas. G. 3, 29. Æ. 1, 432. 11, 262.
columnis. 7, 170.
colunt. 3, 212. 7, 684 714.
cólurnis. G. 2, 396.
coma. Æ. 5, 556.
comæ. 1, 407 481. 2, 774, 348. 4, 280. 6, 48. 12, 868.
comam. G. 4, 137. Æ. 1, 323. 2, 552 629. 7, 60. 9, 478.
comas. G. 2, 368. Æ. 2, 684. 3, 174 405. 4, 590. 7, 75 353 394. 8, 274 277. 10, 726. 12, 209.
comantem. G. 4, 122. Æ. 2, 391. 12, 6.
comantes. G. 3, 312. Æ. 3, 468. 12, 413.
comantia. 12, 86.
comes. 2, 704 711. 3, 613 691. 6, 159 166 292 448 528 538. 8, 466. 9, 179 223. 10, 321. 11, 33 479. 12, 385.
cometæ. G. 1, 488. Æ. 10, 272.
comitabor. 4, 543.
comitamur. 11, 52.
comitante. 2, 40 370. 5, 76. 11, 498.
comitantibus. Æ. 3, 346. 4, 48.
comitantur. 3, 660. 8, 462. 10, 126.
comitata. 2, 580.
comitate. 10, 186.
comitatu. 4, 215.
comitatur. 6, 863. 7, 681.
comitatus. 1, 316. 6, 112. 9, 48. 10, 194. 12, 336.
comitem. 2, 86 778. 4, 677. 5, 546. 6, 777. 8, 308. 9, 177 277 649 765 775. 10, 779. 11, 542. 12, 362.
comitentur. G. 1, 346. Æ. 11, 61.
comites. 2, 181 294 744. 4, 123 140 162 664. 5, 191 301. 8, 52. 11, 655 805.
comitetur. 10, 164.
comiti. 2, 729. 11, 710.
comitum. 2, 796. 5, 822. 6, 865. 10, 20. 11, 94 586.
commaculare. E. 8, 48.
commemoranda. G. 4, 148.
commendat. Æ. 2, 293. 5, 771.
commendo. 2, 748.
commercia. 10, 532.
comminus. G. 1, 104. 3, 374. Æ. 7, 553 732. 9, 347 770. 10, 454. 11, 706. 12, 890.
commiſit. 7, 542.
commiſſa. G. 4, 454. Æ. 1, 140. 3, 428. 6, 569. 10, 156.
commiſſos. 5, 113.
commiſta. 3, 633. 4, 120 161.
commiſti. 12, 835.
commiſtis. 8, 255.
commiſtum. 12, 618.
commiſtus. G. 2, 327. 4, 500. Æ. 6, 762. 10, 238.
committas. G. 1, 223.
committere. 2, 289. 3, 78. Æ. 1, 235. 5, 69. 10, 68. 12, 60.
committitur. 11, 560 589.
commixam. 9, 76.
commoda. G. 4, 129.
commota. Æ. 1, 364 5, 213.
commotæ, G. 4, 471.
commotis. Æ. 4, 301.
commotus. 1, 130.
commovere. 7, 494.
commovet. 5, 217.
commune. 2, 709. 12, 16.
communem. 4, 102. 8, 275.
communi. 9, 183.
communibus. 11, 435. 12, 118.
compacta. E. 2, 36.
compactis. Æ. 12, 674.
compagibus. 1, 126 297. 2, 51.
compellebat. 11, 534.
compellare. 2, 280. 3, 299. 8, 164.
compellat. Æ. 1, 185. 2, 372. 3, 474. 5, 161. 6, 499. 10, 606.
compellere. E. 2, 30.
compeſce. G. 2, 370. 3, 468.
compita. 2, 382.
complebuntque. Æ. 4, 250.
complectitur. 1, 698. 2, 253. 5, 31. 11, 743. 12, 433.
complent. 2, 20 495. 3, 71 645 676. 6, 385. 9, 567.
complentur. G. 2, 391.
complerant. Æ. 5, 107. 9, 108 382.
complere. 11, 327.
complerint. 6, 712. 7, 643.
complet. 9, 113. 11, 140. 12, 724.
completur. 5, 46.
complexa. E. 5. 22. Æ. 2, 514 673. 6, 786.
complexi. 5, 766.
complexibus. 5, 742.
complexu. 1, 719. 4, 616. 8, 488 583.
complexus. 8, 260 558. 11, 46.
componens. 8, 486.
component. 12, 822.
componere. E. 1, 24. 3, 108. G. 4, 176 438. Æ. 1, 139. 3, 387. 4, 341. 8, 317.
componet. 1, 378.
componi. 12, 109.
componite. 10, 15.
compoſitæ. 12, 315.
compoſitam. 7, 339.
compoſiti. 11, 599.
compoſitis. G. 3, 192. 4, 417.
compoſito, *adverb.* Æ. 2, 129. *particip.* 7, 6.
compoſtus. 1, 253.
compoſuere. G. 4, 189.
compoſuit. Æ. 1, 702. 8, 322.
comprendere. G. 2, 104. Æ. 6, 626. 7, 73.
comprenderit. G. 1, 428.
comprendis. 2, 305.
comprenſa. Æ. 2, 793. 6, 701.
comprenſamque. 11, 723.
compreſſa. G. 4, 87.
compreſſi. Æ. 5, 802.
compreſſus. 2, 73. 8, 184.
comprime. 6, 389.
comptæ. 6, 48.
comptos. 8, 128. 10, 832.
comptus. 7, 751.
compulerant. E. 7, 2.
compulſus. Æ. 1, 579.
conamur. 10, 89.
conantem. 9, 398.
conata. 4, 688. 11, 585 842.
conati. G. 1, 281.

conatibus.

conatibus. Æ. 12, 910.
conatus. 2, 792. 3, 25. 6, 32 700. 10, 685.
concava. G. 4, 49. Æ. 5, 677.
concedat. E. 2, 57.
concede. 10, 1. Æ. 2, 523. 10, 906.
concedere. 11, 111.
concedit. 9, 655.
concedite. E. 7, 22. 10, 63.
concentus. G. 1, 422.
concepit. Æ. 4, 474.
conceptum. 5, 38. 8, 139. 12, 158.
concessa. 3, 700. 5, 798.
concessæ. G. 1, 238.
concesserat. Æ. 10, 215.
concessere. 8, 41.
concessit. 2, 91. 7, 305. 10, 820.
concha. 6, 171. 10, 209.
conchas. G. 2, 348.
concidere. 2, 260.
concidit. 3, 516. Æ. 2, 532. 5, 333. 448. 11, 245.
concilia. G. 1, 25. Æ. 5, 735.
concilias. 1, 83.
conciliet. 10, 151.
concilio. 5, 75.
concilium. 3, 679. 6, 433. 10, 2. 11, 234 304 460 469.
concipe. 11, 519. 12, 13.
concipis. 11, 365.
concipit. 4, 502
concipiunt. G. 1, 87 422.
concita. Æ. 3, 127. 11, 889. 12, 921.
concitat. 7, 476. 11, 742.
concitus. 9, 694. 11, 744. 12, 331 379 902.
conclamant. 2, 233. 5, 660. 10, 738
conclamat. 3, 523. 6, 259. 7, 504. 9, 35 375 425. 12, 426.
concludere. 1, 429.
concolor. 8, 82.
concordes. E. 4, 47. Æ. 6, 827.
concordia. 3, 542.
concredere. 10, 286.
concrescere. G. 1, 392.
concrescunt. 3, 360.
concreta. 2, 376. Æ. 6, 738.
concretæ. G. 1, 236.
concretam. 2, 318. Æ. 6, 746.
concretos. 2, 277.
concretum. G. 3, 463.
concreverit. E. 6, 35.
concrevit. Æ. 12, 905.
concubitu. G. 4, 198.
concubitus. E. 6, 50. G. 3, 130.
concurrere. 1, 318 489. Æ. 1, 497. 2, 315. 8, 692. 10, 8 436 715. 11, 117. 12, 149 315 503 571 771.
concurrerit. 7, 224.
concurrit. Æ. 12, 563.
concurrunt. 7, 520. 10, 361 431. 691. 11, 805. 12, 297 724.
concursu. 1, 513. 12, 400.
concursum. 5, 611.
concursus. 6, 318. 9, 454.
concussa. 1, 159. 4, 81. 9, 752. 11, 451. 12, 411 468.
concussæ. G. 5, 205.
concussam. Æ. 4, 666.
concussere. 5, 147.
concussis. 9, 498.
concussit. 8, 3 237. 12, 594.
concusso. 2, 629. 4, 444.
concussus. G. 3, 151. Æ. 5, 700 869.
concute. 7, 338.
concuteret. 8, 354.
concutit. 6, 101.
condant. 7, 145. 11, 323.
conde. 6. 152.
condebat. 1, 451.
condemur. 9, 152.
condensæ. 2, 517. 8, 497.
condent. G. 4, 66.
condere. E. 6, 7. 8, 97. 9, 52. Æ. 1, 37 526. 2, 696. 10, 35. 12, 893.
conderet. 1, 9. 7, 61.
condet. G. 1, 438 458. Æ. 1, 280. 6, 792. 8, 48. 10, 558.
condidimus. 5, 48.
condidit. E. 2, 61. Æ. 2, 621. 5, 243. 6, 271. 7, 619. 8, 666 357. 9, 32 348 443. 12, 886.
condimus. Æ. 3, 68.
condit. G. 2, 507. 4, 496. Æ. 4, 177. 10. 767.
condita. E. 3, 43 47. 10, 50. Æ. 3, 388. 7, 570.
conditio. 12, 880.
conditor. 8, 313.
conditur. 7, 719 802. 11, 187.
conditus. G. 1, 442.
conducta. Æ. 12, 520.
condunt. G. 2, 452. 4, 473. Æ. 2, 243. 3, 237. 5, 126. 9, 39. 12, 361
conduntur. Æ. 2, 401. 7, 303.
confecta. 5, 590.
confecimus. G. 2, 541.
confecti. Æ. 5, 362.
confectum. 4, 599. 6, 520.
confectus. 11, 85.
conferre. G. 3, 169. Æ. 6, 488. 9, 44 690. 10, 876. 12, 345 678.
conferto. G. 3. 369.
confertos. Æ. 2, 347.
confessa. 2, 591.
confestim. 9, 231.
conficit. 11, 824.
confidentissime. G. 4, 445.
confidere. Æ. 1, 456. 5, 849.
confieri. Æ. 4, 116.
confise. 5, 870.
confixa. 9, 765.
confixi. 2, 429. 6, 543. 11, 883.
confixum. 3, 45.
conflantur. G. 1, 508.
confligunt. Æ. 2, 417.
confluere. G. 4, 558.
confossus. Æ. 9, 445.
confugere. 8, 493.
confugio. 1, 670.
confundere. 5, 496. 12, 290.
confunditur. 3, 695.
confusa. 11, 211.
confusæ. 6, 504. 11, 207. 12, 619.
confusam. 2, 736.
confusus. 12, 665.
congeminat. 11, 698.
congemuit. 2, 631.
congerere. 6, 178.
congeritur. 2, 766.
congessere. E. 3, 69.
congesta. G. 2, 156. 3, 377. 4 243. Æ. 6, 224.
congestum. 1, 69.
congrediamur. 12, 233.
congredior. 12, 13.
congreditur. 11, 720.
congressi. 2, 397. 8, 467. 11, 631.
congressos. 12, 465.
congressu. 12, 514.
congressum. 5, 809.
congressus. 1, 479. 5, 733. 10, 540 889. 12, 342 510.
conjecta. 4, 60. 12, 362.
conjecti. 12, 711.
conjecto. 9, 698.
conjecit. 2, 545. 7, 456. 9, 535. 12, 483.
coniferæ cypariſſi. 3, 680.
conjice. G. 4, 26.
conjicit. Æ. 5, 619. 7, 347. 9, 411. 10, 646 657 891. 11, 784.
conjicite. 9, 494.
conjiciunt. 5, 661. 6, 222. 10, 330 801. 11, 194.
conjuge. G. 4, 456 504. Æ. 3, 317. 4, 924. 9, 138.
conjugiis. 3, 275.
conjugio. Æ. 3, 296 475. 448.
conjugis. E. 8, 18 66. G. 2, 326. 3, 93. Æ. 1, 358. 2, 572. 3, 331 488. 4, 21 338 458. 6, 119. 8, 272 406 413 612. 10, 280 722. 11, 267. 12, 30 610.
conjugium. 2, 579. 4, 172 431. 7, 423 333. 11, 270.
conjuncta. E. 8, 32. Æ. 10, 653.
conjunctus. 8, 130.
conjunge. 5, 712.

conjungere. E. 2, 32. Æ. 1, 518. 8, 164.
conjungi. 10, 105.
conjunxere. 8, 133.
conjurat. 8, 5.
conjurato. G. 2, 497.
conjuratos. 1, 280.
conjux. 1, 294. 4, 465. Æ. 1, 51 347. 2, 519 597 651 673 678 711 725 738 777 783. 4, 91 113. 5, 620 647. 6, 93 473 523 764. 7, 56 189 287 308 314. 8, 377 384 393 688. 10, 44 607 611. 11, 158 371. 12, 17 80 272 793 937.
connexæ. G. 4, 257.
connexoſque. Æ. 8, 437.
connixa. E. 1. 15. Æ. 5, 642.
connixi. 5, 264. 11, 613.
connixus. 9, 769. 10, 127.
connubia. 3, 319. 4, 316 535. 7, 555. 9, 600. 12, 42.
connubii. 4, 168.
connubiis. 3, 136. 7, 96 333. 12, 821.
connubio. 1, 77. 4, 126. 7, 253.
Conon. E. 3, 40.
conſanguinei. Æ. 12, 40.
conſanguineo. 5, 771. 7, 366. 8 703.
conſanguineus. 6, 278.
conſanguinitate. 2, 86.
conſcendebat. 12, 736.
conſcenderat 8, 97.
conſcendi. 1, 385.
conſcendit. 1, 184. 4, 646. 10, 155.
conſcia. Æ. 1, 608. 2, 141 267. 4, 519 608. 5, 455. 8, 395. 9, 429. 10, 679 872. 12, 668.
conſcius. 2, 99. 4, 167. 11, 812.
conſederat. E. 7, 1. Æ. 5, 388. 10, 780.
conſedere. 7, 431. 11, 457.
conſederis. 4, 39.
conſedimus. E. 3, 55. Æ. 5, 3. 12, 237.
conſediſſe. 11, 350.
conſedit. G. 4, 436. Æ. 3, 245. 5, 841. 7, 169.
conſequimur. 2, 409.
conſequitur. 5, 153 224 494. 11, 722. 12, 375.
conſere. 9, 741.
conſerere. G. 2, 38.
conſerimus. Æ. 2, 398.
conſertam. 3, 467. 5, 259.
conſertum. 3, 594.
conſeſſu. 8, 636.
conſeſſum. 5, 340 577.
conſevimus. E. 1, 73.
conſidant. Æ. 11, 323.
conſident. G. 4, 65.
conſidere. Æ. 1, 576. 2, 624. 3, 163. 6, 67. 7, 176. 9, 145.
conſidite. 4, 573.
conſidunt. 5, 136. 10, 5. 11, 915.
conſilia. 1, 285 662.
conſiliis. 2, 89. 5, 728 749. 11, 339.
conſilio. 7, 216. 11, 704.
conſilium. 2, 656. 4, 477. 7, 407 592. 9, 227.
conſiſtere. G. 4, 27. Æ. 1, 545 633 647. 6, 807. 8, 1075.
conſiſtit. 5, 423.
conſiſtunt. 9, 789.
conſonat. 5, 149. 8, 305.
conſortem. 10, 906.
conſortia. G. 4, 153.
conſpectu. Æ. 1, 38 188. 2, 11 67. 10, 260. 11, 903.
conſpectum. 6, 108. 9, 262.
conſpectus. G. 3, 17. Æ. 8, 588.
conſpexêre. 1, 159.
conſpexi. 3, 652.
conſpeximus. 9, 237.
conſpexit. 1, 591. 4, 649. 10, 725.
conſpicere. 6, 508.
conſpicit. 4, 261. 5, 611. 6, 656. 9, 420.
conſpicitur. 8, 83.
conſpirant. 7, 615.
conſtare. 3, 518.
conſternere. 12, 543.
conſternunt. 4, 444.
conſtet. 5. 748.
conſtiterant. 3, 681. 10, 272.
conſtitit. G. 4, 484. Æ. 1, 191 230 463. 2, 68. 4, 253. 5, 426 507. 6, 331 559. 8, 381. 9, 624.
conſtituam. 5, 237.
conſtitue. G. 4, 542.
conſtituent. Æ. 12, 194.
conſtituere. 11, 185.
conſtituit. 1, 313. 5, 130. 6, 244.
conſtituunt. 6, 217.
conſtructáque. G. 4, 313.
conſtructam. Æ. 9, 712.
conſueſcere. G. 2, 272.
conſueta. G. 4, 429. Æ. 10, 867.
conſul. 7, 613.
conſule. E. 4, 3 11. Æ. 9, 322.
conſulere. 12, 21.
conſulis. 6, 819. 11, 344.
conſulit. 4, 64. 7, 83.
conſulite. 11, 335.
conſulta. 6, 151. 11, 410.
conſultus. G. 3, 491.
conſumens. Æ. 3, 178.
conſumere. Æ. 7, 125.
conſumeret. E. 10, 43.
conſumimus. Æ. 7, 116.
conſumpta. 2, 795. 5, 527.
conſumptis. 7, 112.
conſurgere. 8, 637. 10, 90 299.
conſurgit. G. 1, 241. Æ. 7, 530. 8, 457. 9, 749. 12, 729.
conſurgunt. 8, 110.
contactos. G. 3, 566.
contactuque. Æ. 3, 227.
contagia. 1, 51. G. 3, 469.
contemnere. G. 2, 360. Æ. 3, 77. 8, 364.
contemnuntque. G. 4, 104.
contemplator. 1, 187. 4, 61.
contemptor. Æ. 7, 648. 8, 7. 9, 205.
contende. G. 2, 96. 4, 412.
contendere. E. 7, 18 69. Æ. 4, 108. 5, 291 370 834. 9, 518.
contenderet. 12, 815.
contendunt. 1, 162. 6. 643.
contenta. G. 3, 536. Æ. 5, 513. 9, 187. 11, 582.
contentus. 5, 314. 7, 737.
conterrita. 12, 54.
conterritus. 3, 597. 9, 123.
contexit. 12, 885.
contextus. 2, 112.
conticuere. 2, 1 253.
conticuit. 3, 718. 6, 54.
contigerat. 5, 836.
contigerit. 9, 268.
contigimus. 11, 245.
contigit. 1, 100. 2, 649.
contiguum. 10, 457.
continet. G. 1, 259.
contingat. Æ. 6, 109. 11, 371.
contingere. E. 8, 40. Æ. 1, 417. 2, 168 239. 5, 18 509. 6, 606.
contingit. G. 2, 322. Æ. 7, 480.
continuit. Æ. 2, 593. 3, 598 10, 686.
continuo. G. 1, 60 169 856. 3, 75 158 271 386 468. 4, 53 69 254 548. Æ. 3 196 543. 4, 265. 5, 368. 6, 426 570. 7, 68 120. 9, 118 684 731 757. 11, 612 810 912. 12, 560.
contis. 9, 510.
conto. 6, 302.
contorquens. G. 1, 481. Æ. 12, 490.
contorquent. 7, 165.
contorſit. 2, 52. 3, 462. 5, 520. 6, 593. 11, 676. 12, 373.
contorta. 9, 705.
contortum. 11, 561.

Contracto. G. 4, 259.
Contractus. 4. 265.
contrahe. Æ. 12, 891.
contrahimus. 3, 8.
contrahit. G. 1, 34.
contraria. 1, 286. Æ. 2, 243. 1. 39. 4, 628. 7, 293. 12, 487.
contremuit. 7, 515.
contriſtat. G. 3, 279. Æ. 10, 275.
contulerant. 10, 147.
contulimus. 11, 283.
contulit. 10, 735.
contunder, 1, 268.
contundit. E. 2, 11.
contuſoſque. G. 4, 240.
convalle. 2, 186. Æ. 6, 679.
convalles. G. 3, 276.
convallibus. Æ. 6, 139.
convectare. 7, 749. 9, 613.
convectat. 4, 405.
convellere. G. 1, 457. Æ. 3, 24 31. 6, 148. 12, 774.
convellimus. 2, 464.
convellunt. G. 2, 294. Æ. 2, 446.
convenere. 1, 712. 2, 799. 4, 417. 6, 490. 11, 236.
conveniat. G. 1, 3 255.
convenimus. E. 5, 1.
convenit. Æ. 12, 184.
conveniunt. 1, 365 704. 5, 293. 9, 720 779.
conventus. 6, 753.
converia. G. 3. 303. Æ. 1, 8. 2, 131. 5, 466. 9, 800. 12, 623.
converſæ. Æ. 12, 369 548.
converſi. 2, 73. 11, 121. 12, 172.
converſis. 11, 713. 12, 716.
converſo. 9, 724. 11, 654.
converſus. 12, 377.
convertant. 2, 191.
convertere. 10, 83.
converte e. 5, 582. 11, 746 800. 12, 723.
convertite. 9, 427.
convertunt. 12, 252.
convexa. 1, 612. 4, 451. 6, 241. 750. 7, 543. 10, 251.
convexo. E. 4, 50. Æ. 1. 314. 11, 515.
convivia. E. 5, 69. G. 1, 301. Æ. 1. 642. 4, 77.
conum. 3, 468.
convolvens. G. 3, 426.
convolvit. Æ. 2, 447.
convulſa. 2, 507. 3, 414.
convulſæ. 1, 387.
convulſum. 5, 143. 8, 690.
coorta. G. 3, 478. Æ. 1, 152.
copia. E. 1, 82. 3, 308. 4. 31. Æ. 1, 524. 2, 564. 5, 100. 9, 484 720. 11, 248. 378 834.
coquat. G. 1, 66.
coquebant. 4, 428. Æ. 7, 345.
coquitur. G. 2, 522.
coram. Æ. 1, 524 599. 2. 538. 3, 173. 6, 716. 8, 122.
Coras. 7, 672. 11, 465 604.
corda. G. 1, 123 330. 3, 106. 4, 70 470. Æ. 1, 307 726. 4, 528. 5, 138 643 729. 6, 49 80 407. 9, 55 225. 10, 87. 12 223 453.
corde. Æ. 1, 54 213 566. 4, 332 533. 6, 185 383 675. 8, 522. 10, 465 871. 12, 18 667.
cordi. 7, 326. 9, 615 776. 10, 252. 11, 369.
Cori. 5, 126.
coriis. G. 3, 559.
Corintho. Æ. 6, 836.
Coriti. 9, 10. 10, 719.
Coritum. 3, 170.
corna. G. 2, 34. Æ. 3, 649.
cornea. 3, 22. 5, 557. 6, 894.
cornibus. G. 1, 217 433. 2, 526. 3, 55 218 370. Æ. 1, 194. 7, 483 789.
corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum, 8, 77.
cornipedes. Æ. 7, 779.
cornipedum 6, 591.
cornix. E. 1, 18. 9, 15. G. 1, 388.
cornu. E. 3, 87. 9, 25. 10, 59. G. 1, 428. 2, 395. 3, 57 88 509. Æ. 5, 282. 7, 497. 9, 606 629. 11, 773 859.
cornua. E. 6, 51. 7, 30. G. 3, 222 232. 4, 299 371. Æ. 3, 549 645. 4, 61. 5, 479 832. 6, 245. 7, 488 615. 8, 2. 10, 725. 12, 89 721.
cornus. G. 2, 448. Æ. 9, 698. 12, 267.
Corœbus. 2, 341 386 407 424.
corona. 3, 525. 5, 556. 8, 684. 9, 508 551. 10, 122. 11, 475. 12, 744.
coronæ. G. 1, 222. 2, 66. Æ. 5. 110.
coronam. 1, 659. 5, 355. 7, 75. 8, 505.
coronant. G. 2, 528. Æ. 1, 728. 7, 147. 9, 380.
coronas. G. 1, 304. Æ. 4, 418.
coronat. 4, 505.
corpora. G. 2, 53 1. 3, 51 221 251 369 383 444 471 542. 4, 95 99 187 198 217 252 255 475 543. Æ. 1, 74 105 197. 2, 18 214 365 565. 3, 141 511 623. 4, 523. 5, 318. 6, 22 303 306 391 583 714 721 731 751. 7, 108 535. 8, 485 539 607 634 662. 9, 157 273 317 455. 10, 430 662. 11, 22 102 185 197 204 276 634 665 691. 12, 271 287 328 900.
corpore. G. 2, 23 327. 4, 413 538 550. Æ. 1, 75. 3, 175 427. 4, 181 253 703. 5, 276 344 372 396 438 445 475 683. 6, 292 294 727. 7, 459 650 783. 8, 207 330. 9, 410 563 722 812. 10, 127 334 342 345 478 744 774 845. 11, 87 313 641 829 864. 12, 221 421 728 835 911 920.
corporeæ. 6, 737.
corpus. E. 5, 22. G. 3. 205 448. 4, 416. Æ. 1, 448 490. 2, 512 558 644. 3, 176 578. 4, 372 635. 6, 58 149 161 219 598 635. 8, 153. 10, 331 446 820 834 904. 11, 30 59 591 593 848. 12, 376 472 938.
correpta. 1, 104. 2, 479. 11, 584.
correptis. 10, 409.
correptos. G. 3. 254.
correptum. 4, 405.
corripio. Æ. 3, 176.
corripit. 4, 572. 5, 641. 6, 210 230 422. 8, 260. 10, 335. 12, 93 299 302.
corripite. 12, 261.
corripiunt. G. 3, 472. Æ. 1, 367. 2, 217. 5, 316. 6, 634. 9, 502. 12, 279.
corripuêre. G. 3, 104. Æ. 1, 422. 2, 167. 5, 145.
corripuiſſe. 11, 90.
corripuit. E. 8, 105. G. 2, 510. Æ. 1, 49 92. 9, 537. 11, 462.
corruit. 10, 488.
corrumpitur. G. 2, 466.
corrupit. G. 3, 481.
corruptam. Æ. 1, 181.
corrupto. 3, 138.
cortex. 7, 742.
cortice, E. 5, 13. G. 2, 74 269 304. 4, 160. Æ. 3, 33. 9, 443.
corticibus. E. 8, 54. G. 2, 387 453. 4, 33.
corticis. E. 6, 63.
cortina. Æ. 3, 92. 6, 347.
Cortynia. E. 6, 60. Æ. 11, 773.
corvi. G. 1, 410 423.
corvorum, 1, 382.
coruſca. 1, 328.
coruſcæ. Æ. 2, 172.

coruſcant. G. 4, 73 98. Æ. 8, 661.
coruſcat. Æ. 5, 64. 2. 10, 651. 12, 431 887 919.
coruſci. 9, 163 678.
corruſcis. 1, 168. 12, 701.
coruſco. G. 1, 233. Æ. 2, 333. 8, 391.
coruſcum. Æ. 2, 552.
coruſcus. 2, 470.
Corybantia. 3, 111.
Corycium. G. 4, 127.
Corydon. E. 2, 1 56 65 69. 5, 86. 7, 2 16 20 70.
Corydonis. 7, 40.
coryli duræ. 5, 21. G. 2, 65.
corylis. E. 5, 3.
corylos. 1, 14. 7, 63.
corylum. G. 2, 299.
corymbo. E. 39.
Corytii. Æ. 10, 169.
Coſas. 10, 168.
Coſſe. 6, 841.
coſtas. G. 1, 273. 3, 256. Æ. 2, 16. 9, 432. 10, 682. 11, 817. 12, 276. 508.
coſtis. G. 4, 303 556. Æ. 1, 215. 7, 463. 10, 382.
cote. 7, 627.
cothurnis. G. 2, 8.
cothurno, E. 7, 32. 8, 10. Æ. 1, 341.
cotibus. E. 8, 43. G. 4, 203.
crabro. 4, 245.
cras. E. 3, 71.
craſſa. G. 2, 236, 3, 205.
craſſiſque. 2, 110.
craſſum. Æ. 5, 469, 10, 349.
craſſus. G. 2, 309.
craſtina. 1, 425. Æ. 8, 170. 10, 244. 12, 76.
craſtinus. 4, 118.
cratera. G. 2, 528. Æ. 3, 525. 5, 536. 9, 266, 346.
crateræ. G. 2, 457.
crateras. E. 5, 68. Æ. 1, 728. 7, 147. 9, 163, 358. 12, 285.
crateres. 2, 765. 6, 225.
crates. G. 1, 95 166. 4, 214. 7, 633. 11, 64. 12, 508.
creandis. 2, 9.
crearat. Æ. 10, 551. 12, 271.
creat. G. 1, 279. Æ. 10, 705.
creatos. 10, 517.
creatrix. 6, 367. 8, 534.
creatus. 10, 543.
creavit. 7, 283.
creber. G. 3, 470. Æ. 1, 89. 2, 731. 5, 199 460 764.
crebra. G. 3, 500.
crebra. *adject*, Æ. 5, 436. 11, 611.
crebreſcere. Æ. 12, 222.
crebreſcit. 12, 407.
crebreſcunt. 3, 530.
crebris. G. 3, 221 334 554. 4, 27. Æ. 1, 94. 2, 627. 3, 127. 11, 209.
crebro. 2, 492. 12, 535.
crebros. 12, 713.
credam. 5, 850.
credant. 1, 222.
credas. 3, 991.
credat. 9, 206.
crede. E. 7, 17. G. 4, 48. Æ. 7, 97. 11, 707.
credens. 2, 371.
credere. E. 10, 46. G. 1, 224. 2, 333. 3, 391. Æ. 4, 423. 5, 383. 6, 15 173, 463. 942. 10, 70 289. 11, 153 808.
crederet. 3, 187.
crediderat. 10, 548.
crediderim. G. 2. 318.
credidit. Æ. 7, 680. 10, 457 648. 11, 114.
credimus. E, 108. Æ. 8, 140.
credis. E. 108. Æ. 4, 34.
credit. 4, 501. 12, 591.
credita. 2, 196 247. 7, 486.
credite. 1, 48. 11. 283.
creditis 2, 43.
creditur. E. 3, 95.
credo. 3, 10. G. 1, 415. Æ. 1, 391. 4, 12. 6, 368 848. 7, 297. 10, 29 865.
credunt. 8, 147 353.
cremant. 11, 208.
cremantur. 6, 214.
cremari. 7, 74.
cremato. G. 2, 408.
cremavit. Æ. 7, 295.
Cremonæ. E. 9, 28.
crepantes. Æ. 11, 775.
crepidine. 10, 653.
crepitabat. 6, 209.
crepitans. G. 1, 449. Æ. 3, 70.
crepitant. 5, 436 459.
crepitante. Æ. 7, 74.
crepitantiaque. G 4, 151.
crepitantibus. 1, 85. Æ. 11, 299.
crepitare. G. 2, 540.
crepitus. Æ. 12, 923.
crepuere. 5, 206.
creſcent. E. 10, 54.
creſcentem. 7, 25.
creſcentes. 2, 67.
creſentique. G. 2, 56. Æ. 10, 292.
creſcentis. G. 2, 3 336.
creſcere. G. 3, 206. 11, 393.
creſceret. 4, 122.
creſcetis. E. 10, 54.
creſcit. 10, 73.
creſcunt. G. 1, 326.
Creſſa. Æ. 5, 285.
Creſſamque. G. 3, 345.
Creſſia, Æ. 4, 70. 8, 294.
Creta. G. 1, 179. 2, 215. Æ. 3, 104. 5, 585.
Cretæ rapidum Oaxen. E. 1, 66. Æ. 3, 122 162.
Cretæa. 12, 412.
Cretæis 3, 117.
Crætam. 3, 129.
Cretea. 9, 774.
Cretes. 4, 146.
Creteu. 12, 538.
creti. 9, 672.
cretum. 4, 191.
cretus. 2, 74. 3, 608. 8, 135.
crevit. G. 2, 533.
Creuſa. Æ. 2, 562 597 651 738.
Creuſæ. 2, 772 784. 9, 297.
Creuſam. 2, 666 769 778.
crimen. 10, 188. 11, 407. 12, 16 600.
crimina. 6, 433. 7, 326 339.
crimine. 2, 65. 4, 550. 6, 430. 7, 577. 10, 668 851. 11, 122.
criminibus. 2, 98.
crinales. 7, 403.
crinali. 11, 576.
crinem. 2, 685. 3, 65. 4, 148 216 704. 5, 528. 6, 281. 7, 391 815. 11, 35.
crines. E. 6, 68. Æ. 2, 277. 4, 138 509 559. 6, 89. 7, 418. 8, 34. 9, 651. 10, 137. 12, 99 605 870.
crinibus. G. 4, 417 482. Æ. 1, 484. 2, 404. 7, 73 346 450.
Criniſo. 5, 38.
crinita. 7. 785.
crinitus. 1, 744. 9, 638.
criſpans. 1, 317. 12, 165.
criſta. 9, 50. 10, 869.
criſtæ. 6, 779. 7, 185. 9, 732. 12, 89.
criſtam. 12, 370.
criſtas. 3, 468. 9, 270. 10, 701. 11, 8. 12, 493.
criſtatus. 1, 472.
criſtis. 8, 620. 9, 163 365 678. 10, 270.
croceam. 11, 775.
croceis. G. 4, 109. Æ. 4, 700.
croceo. E. 4, 44. Æ. 1, 653 715. 6, 207.
croceos. G. 1, 56.
croceum. Æ. 1, 447. 4, 585. 9, 460.
croco. 9, 614.
crocum. G. 4, 182.
cruda. Æ. 6, 304.

crudele. Æ. 1, 365. 2, 124. 11, 53 535 841. 12, 636.
crudelem. G. 4, 356. Æ. 8, 579. 9, 497.
crudeles. 1, 359. 3, 44. 6, 501 585.
crudeli. E. 5, 20. G. 3, 263. Æ. 2, 461. 4, 308. 6, 442. 8, 146. 10, 386.
crudelia. E. 5, 23. G. 4, 495. Æ. 1, 225. 3, 616.
crudelibus. Æ. 1, 551.
crudelis. E. 2, 6. 8, 48. 10, 29. Æ. 1, 411. 2, 368. 4, 311 661 681. 6, 25 359 446. 9, 483.
crudeliter. 6. 495.
crudelius. 2, 746.
crudeſcere. G. 3, 504.
crudeſcit. Æ. 11, 833.
crudeſcunt. 7, 788.
crudo. G. 3, 20. Æ. 5, 68. 9, 743.
crudum. 10, 682.
cruenta. G. 1, 306. Æ. 6, 555. 9, 753. 10. 340 462 862.
cruentam. 11, 668.
cruentas. G. 3, 203.
cruentat. Æ. 10, 731.
cruentis. G. 4, 15. Æ. 2, 167. 3, 618. 6, 281.
cruento. 1, 300. 2, 272. 3, 632. 8, 297. 9, 348. 10, 416 489. 12, 8.
cruentum. 11, 474. 12, 385.
cruentus. 1, 475. 7, 501.
cruor. G. 1, 485. 4, 285. Æ. 3, 43. 8, 106. 9, 434. 10, 178. 11, 646 724. 12, 340.
cruore. 4, 201 664. 5, 335. 9, 333. 10, 908.
cruorem. G. 3, 516. 4, 542. Æ. 3, 663. 5, 469. 6, 248. 10, 349. 11, 804.
cruores. 4, 687.
crura. G, 28. 3, 76. 4, 181. Æ. 11, 639.
crurum. G. 3, 53. 192. Æ. 11. 777.
cruttæ. G. 3, 360.
crufti. Æ. 7, 115.
Cruſtumerique. 7, 631.
Cruſtumiis. G. 2, 88.
cubile. 1, 447. Æ. 3, 324. 4, 585 648. 8, 412. 9, 460 715. 12, 144.
cubili. E. 4, 63. G. 3, 230.
cubilia. G. 1, 183. 4, 45 243. Æ. 6, 174.
cubilibus. G. 1, 411.
cubito. Æ. 4, 650.
cucumis. G. 4, 122.
cucurrit. Æ. 2, 120 694. 5, 251. 6, 54. 8, 390. 11, 296. 12, 66.
cuiquam. G. 4, 447. Æ. 7, 692. 10, 712.
cuique. G. 2, 177. 3, 102. 5, 100. 7, 507. 9, 175 185. 10, 107 111 467.
cujum. E. 3, 1. Æ. 5, 87.
cujus. E. 10, 73. G. 4, 394 437. Æ. 6, 324. 7, 197. 8, 511. 11, 347 666.
culmen. E. 1, 69.
culmi. G. 2, 517.
culmina. E. 1, 83. Æ. 2, 446 478 695. 4, 671. 12, 569.
culmine. G. 1, 402. Æ. 2, 290 410 603. 4, 186. 7, 512. 8, 456.
culminibus. 4, 462. 5, 459. 12, 863.
culminis. 2, 458.
culmo. G. 1, 317. Æ. 8, 654.
culmos. G. 1, 192.
culmum. 1, 321.
culmus. 1, 111.
culpæ. Æ. 4, 19. 12, 648.
culpam. G. 2, 380 455. 3, 468. Æ. 4, 172.
culpatus. 2, 602.
culta. E. 1, 71. G. 1, 153. 4, 126 372. Æ. 8, 63. 10, 141.
cultores. 11, 788.
cultoribus. G. 2, 114. Æ. 8, 8.
cultri. G. 3, 492.
cultrix. Æ. 3, 111. 11, 557.
cultros. 6, 248.
cultu. E. 4, 18. G. 1, 102. 2, 51. 4, 559. Æ. 3, 591. 5, 730.
cultura. G. 2, 420.
cultus. 1, 3 52. 2, 1 35. Æ. 3, 316.
cum. E. 2, 28. 3, 10 19 77. 4, 19. 5, 22 74 88. 6, 3 39. 7, 16 39. 8, 15 28 38. 9, 22 67. 10, 4. 10 67. G. 1, 43 148 178 187 180 217 288 303 310 313 316 327 361 370 391 427 438 450 458 467 483 493 512. 2, 193 209 218 279 321 340 403 422. 3, 103 133 139 196 223 237 303 322 336 347 358 423 437 443 458 462. 4, 21 97 103 110 131 171 401 414 439 488 524 533. Æ. 1, 40 51 59 152 197 227 249 288 296 435 513 539 590 639 655 691 701. 2, 72 112 117 223 256 304 316 323 378 496 499 532 567 589 627 680 688 694 731. 3, 125 137 177 245 335 380 416 448 522 568 577 590 599 623 646 655 679 712. 4, 8 208 215 241 403 409 425 441 453 461 473 514 524 597 606 618 687. 5, 75 84 160 166 289 328 368 597 627 617 693 804 810 838 859 867. 6, 48 91 185 190 372 515 564 645 735 874 880. 7, 27 39 61 87 105 124 130 148 166 246 418 427 462 528 603 667 674 697 700 721 735. 8, 28 55 72 82 98 170 213 276 353 391 506 522 525 561 622 703. 9, 60 88 108 154 242 249 349 361 372 395 435 513 562 628 670 771 793 816. 10, 12 98 124 266 337 454 483 503 509 521 567 697 764. 11, 42 48 104 113 276 279 304 394 406 421 456 465 540 565 604 659 681 751 783 822 831 904 12, 76 114 154 208 249 351 365 315 438 473 587 632 685 702 716 735 821 828 941 952.
Cumæa. 6, 98.
Cumæam. 3, 441.
Cumarum. 6, 2.
Cumæi. E. 4, 4.
cum primis. G. 1, 178.
cumulant. Æ. 8, 284. 12, 215.
cumulat. 5, 532. 11, 50.
cumulatam. 4, 436.
cumulo. 1, 109. 2, 498.
cumulos. G. 1, 105.
cunabula. E. 4, 23. G. 4, 66. Æ. 3, 105.
cuncta. G. 1, 343. 2, 42. 3, 19. Æ. 2, 77 570 653. 3, 398 515 563. 4, 498. 8, 19 439. 9, 345. 11, 241. 12, 180 472.
cunctæ. 5, 614. 12, 251.
Cunctam. G. 3, 473. Æ. 10, 695.
cunctando. 6, 846.
cunctantem. 4, 133 390. 6, 211. 7, 449. 8, 388. 12, 940.
cunctantes. G. 2, 236. 3, 488. Æ. 10, 831.
cunctanti. 5, 856. 12, 919.
cunctantibus. G. 4, 107.
cunctantur. 4, 258.

cunctatur. Æ. 9, 124. 10, 717. 12, 916.
cuncti. 1, 563. 2, 409. 3, 100 189 363. 5, 58 70 227 385. 7, 583. 8, 109 306. 10, 96. 11, 344 745.
cunctis. 1, 522 598. 2, 228. 3, 97. 5, 244. 7, 230. 8, 162. 12, 229.
cunctos. 5, 380.
cunctus. 1, 158 237.
cunei. 12, 269.
cuneis. G. 1, 144. 2, 79. Æ. 6, 181. 7, 509. 12, 457.
cuneos. G. 2, 509. Æ. 5, 664.
cuneum. 12, 575.
cunque. 1, 614. *sic una* quo te cunque, &c. 8, 74. 11, 762. 12, 61 203. *& jungitur cum* ut; *sicuti*, utcunque. 10, 686.
Cupavo. 10, 186.
Cupentum. 12, 539.
cuperem. 5, 810. 10, 441.
cupiant. E. 6, 7.
cupiat. 2, 16.
cupidine. Æ. 4, 194. 7, 189. 9, 354. 10, 93.
cupido. G. 1, 37. Æ. 2, 349. 5, 138. 6, 133 373 721 823. 7, 263. 9, 185.
cupido. 1, 662 699.
cupidus. 8, 165.
cupiens. 9, 796.
cupiere. 2, 108.
cupio. 6, 717.
cupit. E. 3, 64. Æ. 4, 394.
cupiunt. 6, 733.
cupreſſi. E. 1, 26.
cupreſſo. Æ. 3, 64.
cupreſſos. 6, 216.
cupreſſum. G. 1, 20.
cupreſſus. Æ. 2, 714.
cur. E. 5, 1. Æ. 1, 412. 2, 286. 4, 428. 10, 34. 11, 423 855. 12, 39 879.
cura. E. 1, 33 58. 7, 40. 8, 89. 10, 22. G. 1, 3 52 216. 2, 415. 3, 138 157 229 305 404 530 539. 4, 118 354. Æ. 1, 265 650 666 682 708. 2, 595 599. 3, 476 505. 4, 15 379. 5, 804. 6, 654 691. 7, 365 402 443 487. 8, 396. 9, 160 757. 10, 217 828. 12, 933.
curæ. E. 3, 61. G. 1, 17. 2, 439. 3, 112 286 319 384. 4, 113 178. Æ. 3, 709. 5, 59 521 531. 6, 274 382 444. 7, 345. 8, 401 580. 11, 3 12 487 801.
curam. G. 1, 26 228 & 2, 435. 4, 345. Æ. 4, 332. 6, 85. 9, 311. 11, 519. 12, 48.
curamus. E. 7, 51. Æ. 3, 511.
curandis. G. 2, 397.
curant. G. 1, 301. 2, 263. 4, 187. Æ. 8, 607. 9. 518.
curare. E. 8, 35. G. 1, 504. Æ. 4, 34.
curarum. Æ. 4. 608. 8, 19.
curas. E. 2, 6. G. 1, 177 302. 2, 405. 3, 124. 4, 531. Æ. 1, 231 566. 2. 775. 3, 153. 4, 341 394 448 488 528 551. 5, 701 720. 8, 35. 9, 225 489 11. 822.
curat. E. 2, 33 56. 8, 103. 10, 28. Æ. 3, 451. 9, 218.
curculio. G. 1, 186.
curet. G. 1, 39. Æ. 2, 536.
Curetum. G. 4, 151. Æ. 3, 131.
curia. 7, 174. 11, 380.
Curibus. 6, 811. 8, 638.
curis. G. 1, 123. Æ. 1, 212. 4, 639 652. 5, 779. 6, 474 520. 7, 441.
current. 1, 611.
currentem. G. 3, 330. 12, 903.
currenti. G. 3, 360.
currentia. 1, 132.
currere. 1, 386. Æ. 5, 222.
curriculo. 8, 408.
currimus. 3, 191.
currit. 5, 862.
currite. E. 4, 46.
curro. Æ. 5, 235.
curru. E. 5, 29. G. 4, 389. Æ. 1, 160 472 480. 3, 541. 5, 817 819. 6, 785. 7, 724 782. 10, 215 403 440 590 596. 11, 661. 12, 162 329 355 370 478 511 681.
currum. G. 3, 359. Æ. 3, 113. 6, 653 837. 6, 280 655 779. 8, 433. 10, 581. 12, 327 372 495 624 664.
currunt. Æ. 12, 524.
currus. G. 1, 174 514. 3, 18 91 104 113 181 533. Æ. 1, 21 490. 5, 145. 6, 485 651. 7, 163 184 686. 9, 12 317. 10, 574 592. 11, 88. 12, 287 485.
curſibus. G. 3, 20 119 193. Æ. 12, 84.
curſu. E. 6, 80. 3, 132 409 529. Æ. 1, 161. 2, 321 399 736. 3, 116 200 253. 4, 154 157 672. 5, 67 253 625 291 592. 6, 338 536 591. 7, 165 383 478 676 807 809. 8, 221. 9, 91 478 559. 11, 702 519 875 879. 12, 484 489 683 751 763 775 890 902.
curſum. G. 1, 40. Æ. 1, 328. 3, 269 237 362. 4, 46 299 653. 5, 162 834. 6, 194 313. 7, 8 196. 10, 870. 12, 747.
curſus. E. 8, 4. G. 4, 136. Æ. 1, 538. 3, 146 430 454 460 507 717. 4, 196. 5, 131 362 549 583 596 667 738. 6, 350. 10, 249. 12, 909.
curva. G. 2, 12. 4. 278. Æ. 2, 748. 3, 238 643. 10, 684. 11, 737.
eurvabit nux plurima. G. 1, 188.
curvæ. 1, 508. Æ. 6, 4. 7, 184.
curvam. 2, 51. 7, 179.
curvans. G 4, 299.
curvas. 2, 216.
curvata. 4, 361. Æ. 11, 860.
curvato. 3, 564.
curvatur. 3, 533.
curvi. G. 1, 170.
curvis. G. 1, 360. 2, 189. Intebris fluminum. 3. 544. Æ. 2. 179. 3, 674. 5, 287.
curvo. G. 2, 406. Æ. 3, 16 223. 7, 497. 11, 184 522.
curvus. E. 3, 42.
cuſpide. Æ. 1, 85. 2, 230. 5, 208. 7, 817. 10, 733. 11, 691. 12, 362 386.
cuſpidis. 7, 756. 11, 41.
cuſpis. 10, 484.
cuſtode. 1, 568. 3, 221, 6, 424. 9, 380.
cuſtodem. 5, 546. 6, 395.
cuſtodes. 2, 492 762. 5, 257. 8, 461.
cuſtodia. G. 3, 165 327. Æ. 6, 574. 7, 486. 9, 166.
cuſtodibus. G. 3, 456. Æ. 2, 169. 9, 151.
cuſtodita. 8, 218.
cuſtos. E. 3, 5. 5, 44. 7, 34. 10, 36. G. 1, 17. 4, 110 215 433. Æ. 4, 186 484. 6, 350. 7, 610 791. 8, 270 652. 9, 176 405 648. 11, 7, 85 836.
Cybele. 3, 111 10, 220. 11, 768.

Cycladas. Æ. 3,127. 8, 692.
Cyclopas, 3, 647. 11, 263.
Cyclopea. 1, 205.
Cyclopes. G. 4, 170. Æ. 3, 644. 8, 440.
Cyclopis. 3, 617.
Cyclopum. G. 1, 471. Æ. 3, 569. 675. 6, 630. 8, 418.
Cycne. 10, 186.
cycni. E. 9, 29. Æ. 7, 699. 11, 458.
cycnos. G. 2, 199. Æ. 1, 397.
cycnum. 9, 563. 10, 189. 12, 250.
Cydippe. G. 4, 339.
Cydon, Æ. 10, 325. 12, 858.
Cydonia. E. 10. 59.
cylindro. G. 1, 178.
Cyllarus. 3. 90.
Cyllenes. Æ. 8, 139.
Cyllenia. 4, 258.
Cyllenius. G. 1, 336. Æ. 4, 252 276.
cymba. G. 4, 506. Æ. 6, 303 413.
cymbæ. 4. 195.
cymbala. 4, 64.
cymbiaque. Æ. 5, 267.
Cymini. 7, 697.
Cymodoceque. G. 4, 338. Æ. 5, 826.
Cymodocea fandi doctissima. 10, 225.
Cymothoe. 1, 148.
Cyniphii. G. 3, 312.
Cynna. E. 9, 35.
Cynthi. Æ. 1, 502, 4, 147.
Cynthius. E. 6, 3. G. 3, 36.
cyparissi. Æ. 3, 680.
cyparissis. G. 2, 84.
Cyprum. Æ. 1, 626.
Cyrenæ. G. 4, 321 354 376 530.
Cyrnæas. E. 9, 30.
Cyssæis. Æ. 7, 320, 10, 705.
Cysseus. 5, 537.
Cythæron. G. 3, 43. Æ. 4, 303.
cythara. 1, 744. 6, 120.
cytharæ. 9, 776.
cytharamque. 12, 394.
Cythera. 1, 684. 10, 51 86.
Cytherea. 1, 261 661. 4, 128. 5, 800. 8, 523 615.
cythisi. G. 2, 431.
cythiso. E. 9, 31. 10, 30.
cythisum. 1, 79. 2, 64. G. 3, 394.

D.

DA. E. 1, 19. G. 1, 40. 2, 41. Æ. 2, 651. 3, 85, 5, 689. 6, 66 370. 7, 331. 9, 83. 10, 62 421. 11, 789. 12, 97.
Daæ. 8, 728.
dabam. 3, 137.
dabant. G. 1, 471. Æ. 1, 39. 2, 464. 8, 106. 10, 34. 12, 738.
dabant. Æ. 2, 376.
dabas. 4, 409 597. 10, 600.
dabat. 1, 511. 4, 485. 5, 415 706 852. 6, 16. 9, 312 431. 11, 341 535. 12, 69 394.
dabatur. 2, 656 803.
dabimus. 3, 159.
dabis. 4, 386. 5, 355. 8. 538.
dabit. G. 1, 439 463. 2, 241 286. 4, 398. Æ. 1, 203 278 691. 3, 460. 9, 273. 10, 529 826. 12, 194 437 453.
dabitur. 5, 815. 7, 260 313. 9, 116. 10, 583 650.
dabo, 5, 306. 8, 519. 9, 263 323. 12, 192 645.
dabunt. G. 4, 536. Æ. 1, 297. 2, 391. 4, 627. 9, 254.
Dacus. G. 2, 497.
Dædala. 4, 179. Æ. 7, 282.
Dædalus. 6, 14 29.
damæ. E. 8, 28. G. 3, 539.
damas. 1, 308. 3, 410.
damnabis. E. 5, 80.
damnati. Æ. 6, 430.
damnaverat. 4, 699.
Damœta. E. 3, 1 58.
Damœtas. 2, 37. 5, 72.
Damon. 3, 23. 8, 16 62.
Damonis. 3, 17. 8, 1 5.
damus. Æ. 2, 145. 3, 191.
Danaë. 7, 410.
Danai. 2, 5 108 117 327 413 494. 505 757 802.
Danais. 2, 396 617 669. 3, 288. 602. 4, 425. 9, 154.
Danaos. 2, 497 1 258 440. 6, 519.
Danaum. 1, 34 100 602 758. 2, 14 36 44 65 162 170 276 309 370 389 398 433 462 466 572. 3, 87. 6. 489. 8, 129. 12, 349.
dant. E. 6, 69. G. 2, 442 520. 3, 107 200 265 503. 4, 376. Æ. 1, 705. 2, 366 569 633. 3, 70 650. 4, 167. 5, 435 798. 7, 383 701. 9, 144 667. 11, 458 614 646. 12, 173 368 463 524 575.
dantem. 6, 585. 8, 670.
dantur. 8, 551.
dapes. E. 6, 79. Æ. 3, 227 234 301. 5, 92. 6, 225. 7, 109. 8, 175 186. 11, 738.
Daphni. E. 5, 25 66. 9, 46 50.
Daphnide. 8, 83.
Daphnidis. 3, 12.
Daphnim. 2, 26. 5, 20 52. 7, 7. 8, 76 84 85 90 100 102 104.
Daphnis. 5, 29 41 52 57 61. 7, 1. 8, 81 109.
dapibus, G. 4, 133. Æ. 1, 214 710. 3, 224 355 618. 7, 125.
Dardana. 1, 618 519. 6, 57. 7, 219.
Dardania. 3. 156. 10, 326.
Dardaniæ. 1, 606. 2, 281 325. 3, 52. 4, 658. 6, 65. 7, 756. 8, 120.
Dardaniam. 6, 756. 7, 289. 7, 695.
Dardanidæ. 1, 564. 2, 59 72 445. 3, 94. 5, 45 386 576. 6, 85 482. 7, 195. 9, 293 660. 10, 263. 12, 59.
Dardanides. 10, 545. 12, 775.
Dardanidis. 11, 353. 12, 585.
Dardanidum. 2, 242. 5, 622. 10, 4.
Dardani. 7, 422. 10, 638.
Dardanio. 1, 498 621. 6, 169. 8. 14. 9, 88 647. 10, 814, 11, 409.
Dardanios, 3, 596. 4, 626.
Dardanis. 2, 787.
Dardanium. 2, 582. 4, 220 647. 5, 30. 9, 100. 11, 472. 12, 14 613.
Dardanius. E. 2, 61. Æ. 4, 164 5, 711. 10, 92 133 603.
Dardanus. 3, 167 503. 4, 365 662. 6, 650. 7, 207 240. 8, 134. 16, 287.
dare. G. 3, 335. 4, 85. Æ. 1, 67 735. 2, 702. 3, 961 686. 4, 546. 5, 631 637 796. 6, 707. 7, 433. 8, 708. 9, 56 795. 10, 365 733. 11, 2.
Daren. 5, 456.
darent. 2, 136.
Dares. 5, 369 375 406. 10, 629.
daret. 5, 806. 7, 247.
Dareta. 5, 460 463 476. 12, 363.
Daretis. 5. 483.
dari 4, 158.
das. 1, 83 245.
dat. G. 1, 405. 3, 556. 4, 562. Æ. 1, 109 160 489. 2, 698. 3, 239 519 611. 4, 5 244 5, 62 216 248 276 729 758. 7, 243 567 676. 9, 266 306 362 618. 10, 217 425 639. 11, 172 377 474. 12, 227 245 267 328 383 713.
data. 1, 87 310 386 524. 3, 501. 4, 307. 7, 366 709. 9, 484 720. 12, 248. 296.
datæ. 6, 431. 10, 517.
datam. 3, 255.
datas. 4, 225.
date. 4, 594 683. 8, 275. 9, 37.
dati. 2, 219. 10, 472.
datis. 3, 705. 11, 623.
dato. 10, 646. 12, 129.
dator. 1, 738.

datos. Æ. 7, 103.
datum, 1, 143. 2, 191. 6, 477. 537. 9, 135.
datur. E. 8, 26. G. 1, 261. Æ. 1, 413 557. 3, 670. 5, 284 844. 6, 240 327 600 688 894. 7, 359 591. 9, 160. 11. 293.
daturum. 12, 655.
datus. 6, 350. 11, 33.
Daucia. 10, 391.
Dauni. 10, 688. 12, 22 934.
Daunia. 8, 146. 12, 785.
Daunius. 12, 723.
Dauno. 10, 616. 12, 90.
de. E. 1, 17 77 84. 3, 32. 7, 31. 8, 59. 10, 20. G. 1, 370 402. 2, 14. 23 64 74 90. 3, 13 166. 4, 81 112 160 269 273 471 474. Æ. 1, 281 322 371 536. 2, 78 288 308 526 682 693. 3, 18 33 43 65 166 225 263 288 369 623 661. 4, 57 153 164 317 324 327 457 515. 5, 96 297 299 360 373 606 785. 6, 38 69 85 460 501 805 864 875 901. 7, 220 282 346 359 367 512 688 706 726 742 750 863. 8, 54 69 79 344 544 547 604. 9, 2 23 207 227 284 387 414 491 630 697. 10, 187 203 230 350 388 478 486 707 719 743. 11, 15 35 45 142 331 341 445 891. 12, 51 208 421 523 684 765 792.
dea. E. 4, 63. Æ. 1, 21 54 332 376 386 409 416 586 619 696. 2, 289. 3, 311 374 435. 4, 195 560. 5, 383 474 657 709. 6, 90 258. 7, 19 346 408 511 541. 8, 59 608. 9, 404. 10, 636.
deæ. G. 1, 21. Æ. 2, 170 227. 3, 262. 5, 619 816. 6, 64. 7, 641. 8, 617. 9, 117. 10, 163.
deam. 2, 591. 12, 139 884.
dearum. G. 4, 541.
deas. Æ. 1, 505. 9, 102. 10, 235.
debellanda. 5, 731.
debellare. 6, 853.
debellator. 7. 651.
debent. E. 8, 93. Æ. 12, 317.
debentem. 11, 52.
debentur. 4, 276. 6, 714.
debere. 11, 179.
deberem. 8, 379.
deberi. 12, 795.
debetur. 10, 443.
debile. 12, 50.
debilis. Æ. 5, 271.
debilitat. 9, 611.
debita. G. 1, 223. Æ. 2, 538. 3, 184. 7, 120 145. 8, 375. 9, 108. 11, 63 166.
debitus. 11, 759.
debueram. 10, 853.
decebit. 10, 613.
decebat. G. 1, 222.
decedens. E. 2, 67. G. 1, 381. Æ. 6, 508.
decedente. 4. 466.
decedere. E. 8, 88. G. 2, 206. 3, 467. 4, 23 186. Æ. 4, 306. 5, 551. 11, 325.
decedet. G. 1, 450.
decem. E. 3, 71. 4, 61. G. 3, 61. Æ. 2, 198. 8, 399.
deceptam. 4, 17.
deceptum. 3, 181.
deceptus. E. 8, 18. 5, 851.
decernere. G. 3, 218. Æ. 11, 118. 12, 282 695.
decernet. G. 3, 20.
decernunt. Æ. 7, 525.
decerpſerit. 6. 141.
deceſſerat. E. 8. 14.
decet. Æ. 5, 384. 12, 153.
decidit. 5, 517.
decimam. G. 1, 284.
decimum. Æ. 9. 155. 11, 290.
Decios. G. 2, 169. Æ. 6, 824.
deciſa. 10, 395.
deciſis. 11, 5.
declarat. 5, 246.
declinat. 4, 185.
decolor. 8, 326.
decoquit. G. 1, 295.
decora. Æ. 1, 433. 2, 448. 4, 559.
decoræ. 5, 343.
decoram. 1, 593. 9, 365.
decorant. 6, 217.
decorate. 11, 25.
decoret. 9, 215.
decori. *dat.* E. 5. 32. *nom. plur.* Æ. 5, 133. 12, 126.
decoris. 5, 174 647.
decoro. 12, 210.
decoros. 11, 194 480.
decorum. 2, 392. 4, 589.
decrevit. 4, 475.
decuit. 4, 597. 10, 94. 11, 117. 12, 797.
decurre. G. 2, 39.
decurrens. Æ. 11, 490.
decurrere. 4, 153. 11, 189.
decurrit. 2, 41. 5, 21 610.
decurrunt. E. 5, 84.
decurſu. Æ. 12, 523.
decus. E. 4, 11. 5, 34. G. 2, 40. Æ. 1, 596. 2, 89. 4, 150. 5, 229 262. 6, 546. 7, 473. 8, 301. 9, 18. 405. 10, 135 507 858. 11, 155 508 657. 12, 58 83 142.
decuſſit. G. 1, 131. 2, 404.
decutiat. G. 4, 12.
decurit Æ. 10, 718.
dede G. 4, 90.
dedecus. Æ. 10, 681. 11, 789. 12, 641.
dederam. 11, 46.
dederas. 11 152.
dederat. G. 4, 487. Æ. 1, 200 323 349. 3, 546. 4. 653. 5, 538 572. 7, 560. 8, 565. 10, 172.
dedere. G. 1, 287. 3, 83. 11, 5 247 378. 4, 204. Æ. 1, 402. 2, 53 243 566. 3, 238 337 566. 9, 686. 10, 488. 11, 190. 12, 696.
dederis. 4, 436.
dederit. 10, 49. 11, 128.
dederunt. 9, 192.
dedi. 1, 283. 9, 89. 10, 93.
dedignata. 4, 530.
dedimus. 4, 213.
dediſſem. 4, 606. 10, 854. 11, 163.
dediſſent. 2, 136. 11, 112.
dediſſet. 8, 523 570. 9, 704. 11, 118 568.
dediſti. 5, 195. 7, 2. 12, 633.
dedit. E. 1, 45. 2, 37. 8, 96. G. 1, 276. 2, 203 306 455. 3, 267 480. 4, 529. Æ. 1, 70 180 252 527 742. 2, 171 310 482 790. 3, 77. 4, 55 370. 5, 139 579. 6, 76 628. 7, 24 323 471 520 554. 8, 30 167 322 405 541. 9, 173 816. 10, 200 235 242 383 393 508 633 704 870. 11, 385 795 799 840. 12, 81 211 301 341 441 540 681 879.
deducam. G. 3. 11.
deducat. 3, 122.
deducit. 1, 114. Æ. 10, 618.
deducere. E. 6, 71. 8, 69. G. 1, 255 269. 2, 354. Æ. 2, 890. 6. 397.
deductum. E. 6, 5.
deducunt. Æ. 3, 71. 4, 398.
deerit. 7, 262.
deerunt. G. 2, 233.
deerraverat. E. 7, 7.
deeſt. Æ. 10, 378.
defecerit. G. 4. 281.
defeciſſe. Æ. 12, 2.
defecit. 12, 255.
defectus. G. 2, 478.
defende. Æ. 10, 905.
defendentum. 11, 886.

defendere. Æ. 2, 447. 9, 114 511 533. 10, 130. 12, 585 627.
defendet. G. 1, 448.
defendi. Æ. 2, 292.
defendier. 8, 493.
defendit. 10, 709.
defendite. E. 7, 74. Æ. 12, 265.
defendo. E. 7, 6.
defenſa, G. 3, 544. Æ. 2, 292.
defenſi. 8, 658.
defenſoribus. 2, 521.
defenſum. 12, 437.
defenſus. 2, 237.
defer. 4, 226. 5, 730.
deferar. E. 8, 60.
deferimus. Æ. 9, 604.
defertur. 10, 688.
defeſſa. G. 4, 438.
defeſſi, Æ. 1, 161. 2, 285 565.
defeſſus. 7, 126.
defice. 6, 196.
deficere. 9, 352.
deficerent. G. 1, 149.
deficeret. Æ. 6, 354.
deficimus. 11, 424.
deficit. G. 1, 290. 3, 96. Æ. 2, 505. 4, 689. 6, 143. 11, 231.
defigitur. G. 2, 290.
defigunt. Æ. 12, 130.
defit. E. 2, 22.
defixa. G. 3, 519. Æ. 7, 249.
defixæ. 6, 652.
defixi. 8, 520.
defixit. 1, 230.
defixus. 1, 499. 6, 156.
defleta. 6, 220.
deflevit. 11, 59.
deflexit. 10, 331.
defluęret. 7, 495.
defluit. G. 3, 447. Æ. 8, 549.
defluxit. 1, 408. 11, 501.
deformare. 12, 805.
deformar. G. 4, 255. Æ. 10, 844.
deformis G. 4, 478.
defoſſa. Æ. 10, 526.
defoſſis. G. 3, 376.
defoſſo. 2, 507.
defringe. 2, 300.
defringit. Æ. 11, 748.
defruta. G. 4, 269.
defuerint. Æ. 6, 89.
defuerit. 9, 298.
defuit. 2, 744. 7, 678. 12, 643.
defuncta. G. 4. 475. Æ. 6, 306.
defunctæ. 9, 98.
defuncte. 6, 83.
degenerant. G. 2, 59.
degenerare. 1, 198.
degenerem. Æ. 2, 549.
degeneres. Æ. 4, 13.
degere. 4, 551.
deguſtat. 12, 376.
dehinc. G. 3, 167. Æ. 1, 135 260. 3, 464. 5, 722. 6, 678. 8, 337. 9, 480. 12, 87.
dehiſcat. 4, 24. 10, 675. 12, 883.
dehiſcens. 1, 110. 8, 243.
dehiſcent. 6, 52.
dehiſcit. 5, 142.
dehiſcunt. G. 1, 479. 3, 432.
dei. Æ. 1, 714. 2, 247. 3, 84 91. 4, 556. 6, 51. 7, 204. 8, 201. 12, 336 739 780.
dejeccrat. 10, 546.
dejecit. 3, 320. 5, 542. 8, 226. 10, 319. 11, 580.
dejecta. 11, 480 833.
dejectæ. 4, 152.
dejectam. 3, 317. 5, 490.
dejecti. 6, 581.
dejecto. 6, 862.
dejectum. 9, 770.
dejecturum. 12, 655.
dejectus. 10, 858.
dejice. G. 3, 422.
dejicis. Æ. 11, 665.
dejicit. G. 1, 333. Æ. 8, 428. 10, 753. 11, 642.
deinde. E. 3, 58. 5, 15. G. 1, 106. 2, 79. 3, 565. 4, 161 225. Æ. 1, 199 618. 2, 391 691. 3, 327 373 450 609. 4, 561. 5, 14 152 258 296 303 321 400 741 773. 6, 434 756 812 890. 7, 135. 8, 66 481 9, 766 781. 10, 261. 12, 195 889.
Deiopeia. G. 4, 343.
Deiopeiam. Æ. 1, 76.
Deiphobe. 6, 36 500.
Deiphobi. 2, 310.
Deiphobo. 6, 510.
Deiphobum. 6, 459.
Deiphobus 6, 544.
delapſa. E. 6, 16. Æ. 5, 722. 7, 620.
delapſæ. 3, 238.
delapſus. 2, 377. 5, 838. 10, 596.
delata. Æ. 7, 411.
delati. 3, 219. 5, 57. 7, 22.
delato. 3, 154.
delatus. 3, 441.
delecta. 2, 18. 4, 130. 8, 499. 9, 226.
delectæ. 5, 115.
delecti. 9, 162.
delectos. E. 4, 35. Æ. 3, 58. 7, 152. 11, 431.
delectus. G. 3, 72.
delegere. Æ. 8, 53.
delegi. 5, 191.
delegit. 11, 658.
delere. 9, 248.
deleras. 11, 858.
Delia. E. 3, 67. 7, 29.
delibans. Æ. 12, 434.
delicias. E. 2, 2. 9, 22.
delige. G. 4, 540. Æ. 5, 717.
delitui. 2, 136.
delituit. G. 3, 417.
Delius. Æ. 3, 162. 6, 12.
Delos. G. 3, 6.
delphinas. E. 8, 56.
delphines. Æ. 8, 673.
delphinum. 3, 428. 5, 594. 9, 119.
delubra. G. 3, 23. 4, 541 549. Æ. 2, 225 248. 4, 56 66. 8, 716.
delubri. 2, 410.
deludunt. 10, 642.
Delum. 4, 144.
deluſit. 6, 344.
demens. E. 2, 60. Æ. 2, 94. 4, 78 107 374 469 562. 6, 172 280 590. 9, 560 577 728. 10, 813. 11, 276 399. 12, 601.
dementia. E. 2, 69. 6, 48. G. 4, 488. 5, 465. 9, 601.
demere. Æ. 2, 775. 3, 153, 8, 35.
demerſis. 9, 119.
demeſſum. 11, 68.
demiſere. 2, 85. 9, 437.
demiſerit. 9, 527.
demiſit. 1, 301. 4, 694. 9, 455. 9, 804.
demiſſa. 1, 565. 3, 320. 4, 263. 7, 278. 8, 460. 10, 73. 11, 595.
demiſſam. 12, 635.
demiſſo. 12, 220.
demiſſum. 1, 292. 2, 262.
demittat. 12, 884.
demitte. G. 4, 542. Æ. 5, 692.
demittere. E. 9, 8. G. 4, 558.
demitti. 2, 231.
demittimus. Æ. 2, 398.
demittit. 1, 301. 4, 268. 10, 662. 12, 853.
demittis. G. 1, 23.
demittitur. E. 4, 7.
demittunt. G. 2, 525. Æ. 3, 135. 12, 609.
Demodocum. 10, 413.
Demoleo. 5, 260.
Demoleus. 5, 265.
Demophoonta, 11, 675.

demoror. Æ. 2, 648. 3, 481. 10, 30. 11, 175.
demum. G. 1, 47. 3, 205 280. Æ. 1, 633. 2, 743 795. 6, 154 330 573 637. 9, 445 815. 10, 849. 12, 6.
demus. 11, 329.
denas. 11, 326.
denique. E. 2, 7. G. 1, 461. 2, 112 248 369 450. Æ. 2, 70 295. 3, 439. 12, 793.
denis. Æ. 1, 385. 10, 213.
denſa. G. 1, 419 445. 2, 227 275. 3, 86. Æ. 6, 7 592. 7, 673. 9, 514 551. 12, 409 466 575 744.
denſæ. G. 1, 342. 4, 75. Æ. 8, 64 720. 12, 663.
denſantur. G. 1, 248. Æ. 7, 794.
denſas. E. 1, 14. 2, 3. 9, 60.
denſat. G. 1, 419. Æ. 11, 650.
denſare. 12, 264.
denſi. 9, 382 534. 11, 834. 12, 280 457 503.
denſior. G. 3, 308. 4, 80.
denſis. G. 1, 382. 2, 142 411. Æ. 2, 383 409. 3, 23. 5, 459 696. 7, 595. 11, 523.
denſiſſima. G. 2, 17. Æ. 9, 555.
denſiſſimus. 1, 333. 10, 373.
denſo. G. 2, 275. 3, 124. 4, 216. Æ. 2, 450. 9, 788. 12, 442.
denſos. G. 4, 347. Æ. 2, 511. 10, 178 379 729.
denſus. G. 3, 196. Æ. 10, 361.
dentalia. G. 1, 172.
dente curvo. 2, 406. unco. 423. Æ. 6, 3.
dentem. G. 1, 262.
dentibus. 2, 141. 3, 514. Æ. 3, 627 664. 7, 279 667. 8, 230. 10, 718.
dentur. 5, 737.
denuntiat. G. 1, 453. Æ. 3, 366.
deo. 1, 307 593. 2, 632. 5, 467. 6, 304. 7, 661. 8, 365 601. 9, 97 337.
deorum. G. 1, 24. 4, 322. Æ. 1, 258. 2, 365 745 764. 3, 172 406. 4, 12 178 282 576 671. 6, 341. 7, 90 136. 8, 187. 9, 786. 11, 157 305 443 725.
deos. E. 1, 37. 5, 23. 8, 103. G. 1, 338. 2, 493. 3, 456. Æ. 1, 547. 2, 181. 320 618 700. 4, 50 492 510 519 681. 5, 686. 6, 68. 7, 576 593 597. 9, 642. 11, 269. 12, 760 581 839.
depaſcit. G. 1, 112.
depaſcitur. 3, 458. Æ. 2, 215.
depaſcunt. G. 4, 539.
depaſta. E. 1, 55. Æ. 5, 92.
depectant. G. 2, 121.
depellere. E. 1, 22. Æ. 9, 109 328.
dependent. 1, 370.
dependet. 6, 301. 10, 836. 11, 693.
deponas. 12, 49.
depone. E. 9, 62.
deponere. 3, 32.
depono. 3, 31.
deponunt. Æ. 5, 751. 7, 108. 12, 564.
depoſita. 2, 76. 3, 612.
depoſiti. 12, 395.
depoſuêre. 12, 707.
depoſuit. G. 2, 24.
deprecor. Æ. 12, 931.
deprenſa. 10, 98.
deprenſi. G. 4, 421.
deprenſum. Æ. 8, 247.
deprenſus. 5, 52 273.
depreſſas. G. 3, 276.
depreſſo. 1, 45.
deprome. Æ. 12, 590.
deprompſit. 11, 859.
depromunt. 5, 501.
depulit. 5, 727. 9, 78.
depulſis. E. 3, 82.
depulſos. 7, 15.
depulſus. G. 3, 187.
Dercenni. Æ. 11, 850.
deripe. G. 2, 242.
des. Æ. 11, 356.
deſævit. 4, 52. 10, 569.
deſcendam. 12, 649.
deſcendens. G. 2, 497. Æ. 6, 832.
deſcendere. 4, 159. 5, 782. 11, 450.
deſcendet. E. 7, 60.
deſcendimus. Æ. 3, 565.
deſcendit. G. 2, 326. 4, 23. Æ. 5, 683. 6, 404. 8, 423.
deſcendo. 2, 632.
deſcendunt. 7, 675.
deſcenſus. 6, 126.
deſcribent. 6, 851.
deſcripſi. E. 5, 14.
deſcripſit. 3, 41. Æ. 3, 445.
deſecto. 8, 438.
deſerat. G. 1. 70.
deſere. 4, 543. Æ. 10, 600 649.
deſerimus. 3, 190.
deſeris. 3, 711. 4, 323. 10, 594.
deſerit. E. 8, 30. G. 1, 364. Æ. 4, 144. 5, 229. 7, 543. 9, 694. 11, 470. 12, 683 698 732.
deſerta. E. 6, 81. G. 3, 291 342 462 476. Æ. 1, 388. 2, 562. 3, 122 646. 4, 42 330 677. 7, 404. 8, 191. 11, 514.
deſerta. 2, 714. 11, 843.
deſertas. 3, 4.
deſerti. G. 4, 508. Æ. 2, 572. 11, 412.
deſertis. 12, 863.
deſerto. 2, 24. 12, 664.
deſertorum. 12, 15.
deſertos. 2, 28. 5, 612.
deſeruêre. 2, 565. 3, 618. 4, 582. 7, 394.
deſeruiſſe. 7, 291.
deſeruit. 2, 791.
deſidia. G. 4, 94.
deſidiæ. Æ. 9, 615.
deſignant. 5, 755. 7, 157.
deſilit. 12, 355.
deſiluit. 10, 453. 11, 500. 12, 741.
deſine. E. 5, 19. 8, 61. 9, 66. G. 4, 448. Æ. 4, 360. 10, 881. 12, 800.
deſinet. E. 4, 9. 8, 11.
deſinit. G. 3, 61. Æ. 10, 211.
deſiſte. 12, 60.
deſiſtere. 1, 41. 10, 441.
deſolati. 11, 870.
deſolavimus. 11, 367.
deſpectant. 7, 740.
deſpectare. 1, 400.
deſpectat. 10, 409.
deſpectus. E. 2, 19. Æ. 4, 36.
deſpicere. G. 2, 187.
deſpiciens, Æ. 1, 228.
deſpicis. E. 8, 32.
deſpumat. G. 1, 296.
deſtinat. Æ. 2, 129.
deſtituent. E. 1, 61.
deſtruat. Æ. 4, 326.
deſueta. 1, 726. 2, 509. 6, 814. 7, 693.
deſunt. E. 8, 67.
deſuper, Æ. 1, 169 424. 2, 47. 4, 122. 6, 678. 8, 249. 9. 639. 12, 295.
det. G. 1, 350. Æ. 3, 584. 4, 429. 10, 617. 11, 346 592.
detecta. 8, 241.
detectus. 10, 133.
deterior. G. 4, 89. Æ. 8, 326.
deterrimus. G. 3, 82.
detexere. E. 2. 72.
detinet. 10, 45. Æ. 2, 786. 4, 85 348. 10, 809.
detonet. 10, 899.

detorquent.

detorquent. Æ. 5, 832.
detorquet. 4, 196. 5, 165. 11, 765.
detorſit. 9, 746.
detraxerat. 5, 260.
detraxit. G. 4, 513.
detractans. 3, 57.
detrude. Æ. 9, 946.
detrudere. 6, 589. 7, 469. 9, 510.
detrudunt. 1, 149.
detruſit. 7, 773.
detulerat. 12, 773.
detulit. 4, 299 358. 9, 19. 12, 417.
detur. 3, 7.
deturbat. 5, 175. 6, 411. 10, 555.
Deucalion. G. 1, 62.
devecta. 2, 408.
devenere. Æ. 1, 369. 6, 638.
devenient. 4, 125.
deveniunt. 4, 166.
devexit. G. 2, 207.
devexo. 3, 524. Æ. 8, 280.
devexus. G. 1, 242. 4, 293.
devicta. Æ. 9, 264. 10, 370. 11, 268.
devictus. 8, 304.
deum. E. 4, 35. G. 4, 221. Æ. 4, 458. 6, 79. 8, 275. 9, 659.
deûm. E. 7, 15 49. G. 2, 148 473. 3, 486. 4, 276 448 521. Æ. 1, 13 233. 2, 54 156 248 257 623 788. 3, 59 215 375 476. 4, 62 268. 5, 707. 6, 322 376 461 565 786. 7, 58 239 306 584 620. 8, 7 36 41 698. 9, 82. 10, 101 228 252 470 875. 11, 4 233 785. 12, 199 851.
devolat. 4, 702.
devolvunt. G. 4, 349. Æ. 2, 449.
devoveo. 11, 442.
devovet. 12, 234.
devota. 1, 716.
deus. E. 1, 6 19. 4, 63. 5, 64. 8, 75. 10, 26 61. G. 1, 29. 2, 392. 3, 392. 4, 315. Æ. 1, 203 723. 3, 338 715. 4, 440 574 651. 5, 391 640 841 854. 6, 46 348 749. 7, 498. 8, 31 352. 9, 77 211 601 721. 10, 72 424 773. 11, 118. 12, 32 429 500 677.
dexter. 4, 294. 5, 162. 8, 302. 9, 769.
dextera. 4, 307. 6, 541 879. 7, 366 474. 9, 289 469 747. 10, 333 341 395. 11, 172 178 339. 12, 428 436 538.
dextra, *nom.* E. 1, 36. Æ. 4, 579 597. 8, 567. 10, 610 773. 11, 118 385. 12, 97.
dextra, *ablat.* G. 1, 235 329. Æ. 1, 102 338 615. 2, 29 425 592. 4, 60 704. 5, 457 478 642 692. 6, 486 656. 8, 354 563. 9, 320 677 807. 10, 226 246 279 326 359 650 830. 11, 267 408 528 558 651 862. 12, 14 50 206 403 644 659.
dextræ. 1, 412. 2, 723. 4, 104. 7, 498. 8, 164. 10, 517 797 847. 11, 292.
dextram. 1, 412. 3, 610 670. 4, 314. 5, 443. 6, 370 697. 7, 234. 8, 124 164 278 558. 9, 741. 10, 414 823. 11, 277 672 710. 12, 196 311 579 734 930 939.
dextras. 1, 518. 3, 83. 6, 613. 8, 467. 9, 250 558. 11, 165 414.
dextris. 2, 444. 8, 274. 11, 606 735.
dextro. G. 3, 86.
dextros. Æ. 5, 831.
dextrum. 3, 413 420.
di. 6, 324.
dia. 11, 657.
Diana. *prima longa.* 1, 503. *prima brevi.* 11, 582.
Dianæ. 3, 681. 4, 511. 7, 306 764 769. 11, 537 652 857.
Dianam. 11, 843.
dic. E. 3, 1 31 104. 8, 78. Æ. 1, 754. 4, 635. 6, 318 343. 7, 546.
dicabo. 1, 77. 4, 126.
dicam. G. 1, 311. 2, 95 226. 4, 5 537. Æ. 2, 712. 3, 388. 4, 43. 6, 722. 7, 41. 11, 348.
dicamus. E. 10, 6. Æ. 11, 322.
dicat. E. 4, 59. 10, 34. G. 1, 350.
dicatis. Æ. 5, 60.
dicatur. E. 6, 73.
dicemus. 5, 51. 8, 5. G. 2, 393.
dicenda. E. 10, 3.
dicendum. G. 1, 160.
dicens. Æ. 2, 550. 10, 744. 12, 950.
dicent. 6, 850.
dicente. 10, 101.
dicentem. 4, 362.
dicentur. 5, 633.
dicere. E. 4, 54. 5, 2. 6, 5. 8, 8. 9, 35. G. 1, 463. 3, 46. 4, 102. Æ. 2, 791. 4, 391. 7, 370 449. 8, 12. 9, 233. 10, 555. 11, 345 508. 12, 112.
diceret. E. 9, 4. Æ. 6, 162.
dicet. 1, 281. 12, 40.
dicetis. E. 3, 594.
dicetur. Æ. 8, 272.
dicit. G. 4, 356.
dicite. E. 3, 55. 8, 63. Æ. 1, 141. 6, 669. 7, 195. 8, 119. 9, 79.
dicitur. 4, 204. 5, 602. 6, 107 235. 7, 409. 9, 591.
dicta. 1, 85. 2, 115 678 790. 3, 169 250 702. 4, 226 380 428. 5, 32 315 852. 6, 73 377 628. 7, 212 292 323 471. 8, 175 337 541 583. 9, 431. 10, 104 244 448 491 584 600 612 633. 11, 330. 12, 11 75 81 441 644 895.
dictæ. 3, 210.
Dictæa. 3, 171.
Dictææ. E. 6, 56.
Dictæi. G. 2, 536.
Dictæo. 4, 152.
Dictæos. Æ. 4, 73.
dictam. 7, 671.
dictamnum. 13, 412.
dicti. 9, 387.
dictis. 1, 157 201 583 588 667 693. 2, 336 775. 3, 53 147 358 379. 4, 53 92 197 219 388 394 476. 5, 357 387 464 719 770 816. 6, 98 382 387 468 759. 7, 249 284 373 445 848. 8, 35 126 359 373 611 643. 9, 620 652 661. 10, 278 368 448 466 591. 11, 222 342 520 827. 12, 45 212 238 565 625.
dicto. 1, 146 699. 7, 433.
dictu. G. 2, 30. 3, 275. 4, 554. Æ. 1, 443. 2, 174 680. 3, 26 365 621. 4, 182 454. 7, 64. 8, 252 565
dictum. 8, 344.
dicturus. 3, 154.
dictus. G. 3, 6. 6, 138. 7, 412.
dicunt. E. 1, 20. 9, 13 33. G. 3, 280 531. Æ. 1, 534. 3, 163. 6. 441 644. 7, 607. 10, 565.
dicuntur. 12, 845.
didita. 8, 132.
diditur. 7, 144.
Dido. 1, 303 344 364 450 500 507 560 603 617 674 689 722. 4, 60 68 101 117 124 165 171 192 263 291 308 383 408 450 596 642. 5, 571. 6, 450 456. 9, 266. 11, 74.
diducitur. 5, 720.
diducta. 3, 419.
Didymaonis. 5, 359.

die. E. 2, 42. 3, 34. G. 1, 208. 4, 466. Æ. 3, 205. 4, 77. 8, 102. 11, 397 914.
diebus. E. 5, 24. G. 1, 268. 2, 201 329. 3, 503. Æ. 2, 342.
diei. 9, 156.
diem. E. 8, 17. G. 1, 249 458. 3, 303 341. Æ. 1, 92 378 736. 2, 802, 3, 198 201. 4, 63 620 697. 5, 64 766. 7, 145. 8, 94 269 601. 10, 504 808.
dies. E. 1, 44. 8, 8. G. 1, 205 276 312 434. 2, 337 527. 3, 66 553. Æ. 2, 126 132 249 324. 3, 356 588. 4, 169. 5, 43 49 104 762 783. 6, 70 127 429 745. 7, 146. 9, 7 107 181 447 488 759. 10, 215 257 467 508. 11, 28 133 425 687. 12, 114 150 202.
differre. 8, 173.
differt. G. 3, 197. Æ. 11, 470.
difficile. G. 2, 257.
difficiles. 2, 179. Æ. 4, 694.
diffideret. 3, 51.
diffidit. 9, 589.
diffugiens. 4, 123.
diffugimus. 2, 212.
diffugit. 10, 804.
diffugiunt. G. 3, 150 277. Æ. 2, 399. 5, 677. 9, 756.
diffundere. 1, 323.
diffundit. 4, 195. 10, 908.
diffundite. 11, 465.
diffunditur. 7, 708.
diffusos. E. 3, 39.
digerit. Æ. 2, 182. 3, 446.
digesta. G. 1, 54 267.
digitos. 2, 250. Æ. 5, 426.
digna. E. 8, 10 36. G. 1, 168. Æ. 1, 609. 2, 144. 3, 318. 5, 355. 6, 662. 9, 252 296 595. 11, 856. 12, 811.
dignabere. 10, 866.
dignæ. E. 4, 3.
dignas. Æ. 1, 605. 2, 537.
dignata. E. 4, 63. 6, 1.
dignare. Æ. 3, 475.
dignatur. 12, 464.
dignatus. 10, 732.
digner. 11, 169.
dignetur. 4, 192.
dignior. 9, 212.
dignis. 11, 355.
digno. E. 8, 32.
dignor. Æ. 1, 339.
dignum. G. 3, 391. Æ. 6, 173. 7, 389. 8, 364.
dignus. E. 3, 109. 5, 54 89. G. 1, 507. Æ. 7, 653.
digrediens. 3, 492.
digressa. 5, 650.
digressi. 4, 80.
digressu. 3, 482. 8, 583.
digressum. 2, 718. 3, 410 715.
digressus. G. 3, 300.
di. E. 2, 60. G. 1, 21 498. 3, 513. Æ. 1, 607. 2, 190 352 536 702. 3, 265 528 620. 4, 610. 5, 50 235. 6, 64 264 529. 7, 259. 8, 484. 9, 184 254. 10, 758. 12, 188 539.
dii. 1, 640.
diis. G. 2, 101. Æ. 2, 428. 3, 12. 4, 45. 5, 809. 6, 131 394. 7, 229. 8, 245 679 682 715. 9, 642. 12, 118.
dilapsa. G. 3, 557.
dilapsus. 4, 410. Æ. 4, 705.
dilecta. 4, 31. 9, 85.
dilectæ. G. 1, 399.
dilectus. Æ. 1, 348. 5, 569. 12, 391.
dilexit. 9. 430.
diligit. 8, 590.
dilue. G. 1, 344.
diluit. 1, 326.
diluvio. Æ. 7, 228. 12, 205.
dimensa. G. 2, 284.
dimensi. Æ. 12, 117.
dimensum. G. 1, 231.
dimittam. Æ. 1, 575 581. 8, 171.
dimitte. 11, 706.
dimittere. 4, 428. 5, 29. 10, 46 266. 12, 844.
dimittit. 1, 297.
dimoverat. 3, 589. 4, 7. 11, 210.
dimovet. 9, 645.
dimovit. G. 2, 513. Æ. 5, 839.
Dindyma. 9, 618. 10, 252.
dinumerans. 6, 691.
Diomedem. 11, 243.
Diomedis. 1, 756. 8, 9.
Dionææ. 3, 19.
Dionæi. E. 9, 47.
Diorem. Æ. 12, 509.
Diores. 5, 297 324 339 345.
Dioxippum. 9, 574.
dira. G. 1, 36. 3, 469. Æ. 2, 519. 3, 211 228 235 256 593. 6, 373 498 721. 7, 22 520. 8, 194 350. 9, 185. 11, 273 792. 12, 914.
Diræ. 1, 297. 2, 622. 3, 262. 4, 473 610. 8, 701. 10, 50. 12, 845 869.
Dirarum. 7, 324 454. 8, 235.
Dircæus. E. 2, 24.
directæ. G. 2, 281.
diremit. Æ. 5, 462.
direpta. 2, 563. 11, 193.
direpris. G. 2, 8.
direptum. Æ. 11, 743.
direxerat. 10, 401.
direxere. 7, 523.
direxit. 7, 497.
direxti. 6, 57.
diri. *nom. plur.* G. 1, 488. Æ. 12, 199.
dirige. 1, 405. 5, 162. 11, 855.
dirigere. 10, 140.
dirigit. 11, 654. 12, 490.
dirigite. 6, 195.
dirigûere. 7, 447.
diriguit. 3, 260.
dirimatur. 12, 79.
dirimit. 7, 227.
diripere. 3, 267.
diripient. 4, 593.
diripit. 10, 414 475.
diripiunt. 1, 215. 3, 227.
diripûere. G. 4, 214. Æ. 9, 75. 12, 283.
dirum. 4, 563. 11, 56 217.
dirus. 2, 261 762.
diruta. 10, 363.
discat. E. 10, 61.
disce. G. 3, 414. Æ. 2, 66. 12, 146 435.
discedam. 6, 545.
discedat. G. 3, 24.
discedens. Æ. 8, 167. 9, 40. 10, 246. 11, 46.
discedite. 2, 644.
discentem. 5, 222.
discere. G. 1, 351. 2, 106. Æ. 6, 488 755.
discernere. 3, 201.
discerneret. 12, 898.
discerptum. G. 4, 522.
discerpunt. Æ. 9, 313.
disces. 5, 737.
discessérat. 10, 215.
discessêre. 12, 696.
discessu. 6, 464. 8, 215.
discimus. G. 2, 249.
discinctos. Æ. 8, 724.
discindere. 9, 20.
discindit. 12, 602.
discissos. G. 3, 514.
discis. 3, 232. Æ. 6, 433.
discite. G. 2, 35. Æ. 3, 103. 6, 20.
discludere. E. 6, 35.
disco. Æ. 1, 634.
discolor. 6, 204.

discordes. Æ. 10, 356.
discordia. E. 1, 72. G. 2, 496. 4, 68. Æ. 2, 423. 6, 280. 7, 545. 8, 702. 10, 9 106. 12, 313 583.
discordibus. G. 2, 459. Æ. 9, 688.
discrepat. 10, 434.
discreverat. 4, 264.
discrimina. 1, 208. 6, 646. 9, 143. 10, 382 393 529.
discriminat. 11, 144.
discrimine. 1, 578. 3, 629 685. 5, 154. 6, 319. 9, 210. 10, 108 511. 12, 498 770.
discumbere. 1, 712.
discumbitur. 1, 704.
discunt. G. 3, 558.
discurrere. Æ. 5, 580.
discurrit. G. 4, 292.
discurritur. Æ. 11, 468.
discurrunt. 9, 164. 12, 577 590.
discussæ. 9, 810. 12, 669.
discutit. G. 3, 357.
disjecit. 1, 283. Æ. 1, 47.
disjecta. 12, 482 689.
disjectæ. 8, 191.
disjectam. 1, 132.
disjectas. 2, 608.
disjecti. 11, 870.
disjectis. 8, 355.
disjice. 1, 74. 7, 339.
disjicit. 12, 308.
disjungimur. 1, 256.
disparibus. E. 2, 36.
dispendia. Æ. 3, 453.
dispergere. 3, 27.
dispergit. 10, 416. 11, 617.
dispersi. 3, 197.
dispersit. 11, 795.
dispersum. 8, 321.
dispiceat. G. 3, 56.
disponunt. Æ. 3, 237.
dispulerat. 1, 516.
dispulit. 1, 542. 5, 839.
dissensu. 11, 455.
dissidet. 7, 370.
dissiliunt. G. 3, 362.
dissiluisse. Æ. 3, 416.
dissiluit. 12, 741.
dissimilem. 9, 282.
dissimulant. 1, 520.
dissimulare. 4, 305.
dissimulent. 4, 291.
dissimulo. 4, 368.
dissultant. 8, 240. 12, 923.
distant. 3, 116.
distendere. G. 3, 124.
distendunt. Æ. 1, 437.
distenta. E. 4, 21.
distentas. 7, 3.
distentent. E. 9, 31.
distillat. G. 3, 281.
distinet. Æ. 11, 381.
distractus. 7, 767.
districti. 6, 617.
distulerant. 8, 643.
distulit. G. 4, 144. Æ. 6, 569. 9, 155.
Diti. 4, 702.
ditione. 1, 240 625. 7, 737. 10, 53.
Ditis. G. 4, 467 519. Æ. 5, 731. 6, 127 269 397 541. 7, 568. 8, 668. 12, 199.
ditissima. G. 2, 136.
ditissimus. Æ. 1, 347. 7, 537. 9, 360. 10, 563.
diu. G. 1, 197. Æ. 1, 355. 2, 509. 6, 738. 10, 304 359 480 861. 12, 738 781.
diva. Æ. 1, 486. 3, 552. 4, 365. 6, 367. 7, 41. 8, 387 396 534. 10, 76 255. 11, 560. 12, 179.
divæ. E. 10, 70. Æ. 1, 451 509. 2, 168 232 425 787. 6, 637. 7, 645. 8, 437 531. 9, 529.
divellere. 2, 220. 4, 600.
divellerer. 8, 568.
divellimur. 2, 434.
diverberat. 5, 503. 8, 411.
diverberet. 6, 294.
diversa. E. 8, 73. G. 4, 292 367 500. Æ. 1, 380. 3, 4 325. 4, 163. 5, 676. 7, 132. 8, 642. 9, 1 623 691. 11, 203. 12, 557 621 726 742.
diversæ. 12, 487.
diversas. 1, 74. 12, 501.
diversi, G. 1, 446. 7, 150. Æ. 9, 416.
diversis. G. 1, 258. Æ. 12, 521 708.
diverso. G. 3, 32. 4, 432. Æ. 2, 298 716. 3, 232.
diversos. 12, 495.
diversum. 11, 261.
diversus. 5, 166. 11, 855.
divertitur. G. 3, 293.
dives. E. 2, 20. G. 224 468. Æ. 1, 18. 2, 22. 4, 38 263. 6, 195. 7, 684. 9, 26. 10, 201.
divi. Æ. 3, 363. 12, 28.
divider. G. 1, 209.
dividimus. Æ. 2, 234.
dividit. 1, 201. 3, 383. 4, 285. 8, 20. 9, 751. 10, 134. 12, 45.
divina. 2, 15. 9, 659.
divinæ. G. 4, 220. Æ. 5, 711.
divine. E. 5, 45. 10, 17.
divini. E. 3, 37. G. 1, 168. Æ. 5, 47 647. 10, 639.
divinis. 8, 306.
divinitùs. G. 1, 415.
divino. E. 6, 68. Æ. 3, 373.
divinos. 3, 442.
divinum. 1, 407. 8, 373.
divis. E. 4, 15. Æ. 2, 402 647. 3, 19. 8, 103 301. 12, 296 817.
divisæ. G. 2, 126.
divisos. E. 1, 76.
diviriis. Æ. 6, 610.
divitis. 7, 262. 12, 473.
divo. G. 3, 435. Æ. 12, 769.
divortia. 9, 379.
divorum. 7, 211.
divos. E. 1, 42. 8, 19. Æ. 3, 22 526. 5, 234. 6, 172 620. 11, 301. 12, 286.
diurnis. 3, 400.
divum. 12, 797.
divûm. E. 3, 73. G. 1, 238. 4, 347 358. Æ. 1, 50 69 83 636. 2, 123 241 269 336 517 602 648 777. 3, 5 114 148 359 370 717. 4, 95 201 204 356 378 396. 5, 45 56. 6, 125 568 533 589 792 799. 7, 50 192 443 648. 8, 131 504 572. 9, 6 495. 10, 2 18 65 155 175 743 880.
dixerat. 2, 152 621 705. 3, 607. 4, 238 331 663. 5, 84 740. 6, 633 752. 7, 212. 8, 152 276 387. 9, 104 410 743. 10, 246 482 530 547. 11, 120 132. 12, 574.
dixere. G. 4, 221. Æ. 6, 292.
dixerit. E. 6, 69.
dixerunt. 4, 46. Æ. 6, 242.
diximus. 8, 332.
dixit. E. 2, 38 39. G. 4, 499. Æ. 1, 406 740. 3, 258 312 335 362. 4, 579 650 659. 5, 164 238 467 477. 6, 155 231 677. 8, 66 366 615. 9, 14. 10, 776 867 882. 11, 561 595 709 858. 12, 266 681 780.
dixisse. 1, 537. 3, 166.
do. 12, 833.
doceas. 1, 336. 6, 109.
doceat. 4, 434.
docebo. G. 3, 440. Æ. 4, 116. 6, 759. 8, 50. 11, 315.
docemus. 11, 294.
docens. 12, 111.
docent. G. 2, 77.
doceri. Æ. 6, 614.

doces. E. 1, 5.
docet. Æ. 6, 891. 8, 346.
docta. 6, 292.
doctiſſima. 10, 225.
docuêre. G. 3, 116. Æ. 1, 396. 5, 600.
docuit. E. 5, 87. 8, 47. Æ. 1, 745. 5, 598 705. 6, 565.
Dodona. G. 1, 149.
Dodonæos. Æ. 3, 466.
dolebas. E. 3, 14.
dolens. Æ. 1, 13.
dolent. 6, 733.
dolentem. 4. 393.
dolere. 4, 434.
doli. G. 4, 400. Æ. 1, 134. 2, 264. 8, 206.
Dolicaonis. 10, 696.
dolis. 1, 677. 2, 44 152 196. 4, 128. 8, 393. 11, 523 12, 26.
dolituri. 11, 732.
dolo. 1, 688. 2, 345, 342. 11, 712.
dolones. 7, 664.
Dolonis. 12, 347.
Dolopum. 2, 7 29 415 785.
dolor. G. 3, 102 457. Æ. 2, 594. 4, 679. 5, 172. 6, 31 383. 8, 220 501. 9, 96. 10, 398 507. 12, 422 801.
dolore. 1, 390 673. 4, 474. 7, 291. 11, 151 709. 12, 411 599.
dolorem. 1, 213. 2, 3. 4, 419 693. 5, 608. 6, 464. 9, 426. 10, 64. 11, 159 645. 12, 146.
dolores. 1, 29. 5, 5. 12, 880.
doloris. 9, 216. 12, 945.
dolorum. 10, 863.
dolos. G. 4, 346. Æ. 1, 686. 2, 62 252. 4, 296 563. 6, 29 567. 11, 704.
doluiſti. 1, 673.
doluit. G. 2, 499.
dolum. E. 5, 61. 6, 23. Æ. 5, 590.
dolus. 2, 390.
domandæ. G. 2, 62.
domandi. 3, 164.
domandum. 3, 206.
domans. Æ. 6, 80.
domat. G. 3, 539. Æ. 9, 608.
domatur. G. 1, 169.
domi. E. 3, 33. 7, 15.
domibus. G. 2, 443.
domina. Æ. 11, 868.
dominabitur. 1, 289. 3, 97. 6, 766.
dominæ. 3, 113.
dominam. 3, 438. 6, 397. 11, 805.
dominantur. E. 5, 37. G. 1, 154. Æ. 2. 327.
dominarier. 7, 70.
dominata. 2, 363.
domini. E. 3, 16. Æ. 12, 473 534.
dominis. 12, 236.
domino. 9, 332.
dominorum. 6, 613.
dominos. 1, 286. 10, 866.
dominum. 4, 214. 6, 621.
domitant. 7, 163.
domitare. G. 1, 285.
domitas. 3, 30.
domitis. 3, 206.
domito. Æ. 9, 84.
domitor. 5, 799. 7, 189 651 691. 9, 523. 12, 128 550.
domitrix. G. 3, 44.
domitum. 2, 114.
domitura. 4, 102.
domitus. 3, 89.
domo. 3, 96. Æ. 1, 604. 4, 82. 8, 114. 10, 141 183.
domorum. G. 4, 159. Æ. 2, 445. 8, 98. 11, 882. 12, 132.
domos. G. 1, 182. 2, 115 209 511. 4, 446. Æ. 1, 124. 2, 47 365 635. 3, 123 137 550 647. 4, 97 311. 5, 732 756. 6, 269 534 705. 7, 126 336 394. 11, 140. 12, 643.
domuêre. G. 2, 198.
domuit. 2, 456.
domum. E. 1, 36. 4, 21. 7, 44. 8, 68 72. 10, 77. G. 2, 206. 4, 10 133 363. Æ. 1, 665. 2, 579 677 702 756. 3, 85. 7, 52 348 407 492. 8, 253 490. 11, 163 395. 12, 805.
domus. G. 1, 371. 2, 461 524. 4, 209 481. Æ. 1, 172 288 360 641. 2, 241 300 311 483 486 563 652. 3, 97 618. 4, 318 645. 5, 121 214 638. 6, 27 53 81 673. 7, 122 371. 8, 39 65 192 235 262 270 422. 9, 448. 10, 1 52 101 526. 12, 59 519 547.
dona. E. 5, 80. 6, 80. G. 2, 454. 3, 22. 4, 1 520. Æ. 1, 683 699 713. 2, 36 44 49 189. 3, 186. 3, 301 464 469 488. 4, 453. 5, 101 266 362 385 391 400. 6, 225 632 871. 7, 86 155. 8, 181 284 609 721 729. 9, 283 361 407 626. 10, 882. 11, 228 479. 12, 768.
donabimus. E. 5, 85.
donant. Æ. 9, 313.
donaria. G. 3, 533.
donat. Æ. 5, 262 282 361. 10, 701.
donata. E. 3, 14.
donati. Æ. 5, 268.
donatus. 5, 305.
donec. E. 6, 85. G. 3, 558. 4, 312 413. Æ. 1, 277. 2, 100 630 719. 5, 698. 6, 745. 8, 326. 9, 442. 10, 268 301. 11, 201 803 860. 12, 254.
donis. 1. 451 663. 7, 18. 3, 439 485. 4, 63. 5, 54 543. 6, 885. 7, 284. 8, 61 70 617. 10, 620. 11, 50 352.
dono. E. 2, 37. Æ. 2, 269. 8, 658.
donum. 1, 656. 2, 31. 5, 478. 6, 408. 11, 566.
Donyſam. 3, 125.
Dorica. 2, 27. 6, 88.
Doris. E. 10, 5.
dormiat. G. 2, 506.
dorſo. 1, 172. 3, 116. 436. Æ. 8, 234. 10, 226 303.
dorſum. 1, 114. 11, 577.
Dorycli. 5, 620 647.
dotabere. 7, 318.
dotales. 4, 104.
dotalis. 9, 737. 11, 369.
dotes. 7, 423.
Doto. 9, 102.
draco. G. 4, 408.
draconem. Æ. 11, 751.
dracones. 2, 225.
draconi. 4, 484.
Drance. Æ. 12, 378 384.
Drances. 11, 122 220 336 443.
Drancis. 12, 644.
Drepani. 3, 707.
Druſos. 7, 284.
Dryadas. E. 5, 59.
Dryades. G. 1, 11.
Dryadum. 3, 40. 4, 460.
Drymo. 4, 336.
Dryope. Æ. 10, 551.
Dryopen. 10, 346.
Dryopes. 4, 146.
duæ. G. 1, 237.
duas. E. 5, 66. G. 1, 245. Æ. 12, 725.
dubiæ. 4, 55. 11, 324.
dubiam. 2, 359.
dubii. 1, 222.
dubiis. G. 4, 253. Æ. 2, 171. 6, 196. 7, 86. 11, 445 560.
dubio. G. 1, 252.
dubita. Æ. 3, 316.
dubitamus. 6, 806.
dubitanda. 3, 170.
dubitant. G. 3, 433.
dubitas. Æ. 9, 12.
dubitem. 7, 311. 9, 191
dubites. 8, 614.
dubitet. G. 4, 242.
dubius. G. 2, 283. 3, 289. Æ. 9, 797.

duc. G. 4, 358. Æ. 6, 153. 11, 464.
ducam. G. 4, 403. Æ. 8, 57. 9, 323.
ducantur. G. 3, 170.
ducat. Æ. 1, 649. 4, 326 636. 5, 550.
duce. E. 4, 13. Æ. 1, 700. 6, 59. 10, 92. 12, 260.
ducebam. 6, 690.
ducebant. 8, 665.
ducebat. 2, 802. 5, 668. 6, 518. 9, 383. 10, 206.
ducem. G. 3, 125. Æ. 3, 122. 4, 224. 6, 263. 9, 100. 10, 374 574.
ducenda. 7, 359.
ducens. 2, 288 694. 9, 623.
ducent. G. 4, 21. Æ. 6, 848.
ducente. 2, 632.
ducentem. 11, 168.
ducentibus. G. 3, 156.
ducere. 3, 22 140. Æ. 1, 427. 2, 641. 4, 340 463 560. 5, 385 534. 9, 268. 10, 285.
duceret. E. 9, 49.
duces. G. 4, 4. Æ. 2, 261. 3, 470. 6, 194. 7, 107 431. 8, 161 503. 11, 84 93 171 430 521 598 835 870. 12, 325.
ducet. 5, 736. 12, 487.
duci. 1, 23. 2, 33 187. 7, 276. 10, 156 858. 11, 79 353.
ducibus. 10, 267 431.
ducimus. 6, 539.
ducis. E. 9, 56. Æ. 1, 537. 3, 166 401. 5, 801. 6, 834. 9, 675. 11, 7 519 758.
ducit. E. 9, 1. G. 3, 269. 4, 551. Æ. 1, 405 494 635. 3, 347 372. 4, 74. 5, 563. 7, 652. 8, 347. 9, 166. 11, 524.
ducite. E. 8, 68 72 76 84 94.
ducitis. G. 1, 6.
ducitur. E. 8, 29. G. 4, 207. 10, 145. 11, 85.
duco. E. 1, 13. 8, 75. Æ. 3, 315.
ducta. 1, 646.
ductis. 6, 22.
ducto. 12, 378.
ductor. 8, 120 470 513. 10, 185. 11, 266. 12, 456.
ductorem. 6, 334. 8, 496.
ductores. G. 4, 88. Æ. 1, 193 239. 2, 14. 4, 37. 5, 133 561. 8, 6. 9, 226 778. 12, 126 562.
ductori. 9, 691. 10, 814.
ductoribus. 5, 249.
ductos. G. 3, 533.
ductus. 2, 395. Æ. 2, 201. ducum. Æ. 11, 13 349. 12, 501.
ducunt. G. 3, 317 379. 4, 256. Æ. 3, 114. 5, 7 471 528. 6, 43. 7, 634. 8, 55 552. 10, 117. 11, 88.
dudum. 2, 726. 5, 650. 10, 599 12, 632.
dulce. E. 3, 82. Æ. 4, 318 493 12, 882.
dulcedine. G. 1, 412. 4, 55. Æ. 11, 538.
dulcem. G. 2, 216. 4, 17.
dulces. E. 3, 110. G. 1, 342 414. 2, 243 523. 3, 178 495. 4, 61. Æ. 1, 171. 2, 138. 3, 140. 4, 33 281 342 651. 5, 214. 10, 782.
dulci. G. 2, 184. Æ. 1, 437 663 698. 4, 185. 6, 455. 8, 568. 12, 802.
dulcia. E. 1, 3. G. 2, 511. 4, 161 347. Æ. 1, 691.
dulcibus. G. 1, 384. 3, 217 445.
dulcis. E. 5, 47. G. 1, 295. 3, 291. 4, 417 465 563. Æ. 2, 777. 6, 428 522.
Dulichias. E. 6, 76.
Dulichium. Æ. 3, 271.
dum. *ſæpiſſime, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
dumeta. G. 1, 15.
dumi. 3, 338.
dumis. G. 4, 130. Æ. 4, 526. 8, 348. 9, 381 393. 11, 570 843.
dumos. G. 3, 315. Æ. 8, 594 657.
dumoſa. E. 1, 77.
dumoſis. G. 2, 180.
duo. E. 2, 40. 3, 40 44. 5, 66. G. 3, 32. 4, 92 231. Æ. 3, 623. 5, 78 300. 6, 842. 7, 674. 8, 355 661. 9, 265 706. 10, 124. 11, 285 690. 12, 488 716.
duo *pro* duos. 11, 285.
duobus. G. 4, 67. Æ. 5, 183.
duodena. G. 1, 232.
duorum. Æ. 2, 213. 4, 95. 12, 511 726.
duos. E. 5, 68.
duplex. G. 3, 87. Æ. 12, 198.
duplicant. 8, 556.
duplicat. E. 2, 76. Æ. 11, 645.
duplicato. 12, 917.
duplicem. 1, 659. 5, 421.
duplices. 1, 97. 4, 470. 7, 140. 9, 16. 10, 667.
duplici. G. 1, 172. Æ. 5, 251. 9, 707.
dura. E. 10, 47. G. 2, 369. 3, 230 502. Æ. 1, 567. 2, 479. 3, 706. 5, 730 837. 6, 54 471. 7, 807. 8, 522. 10, 45 72 393 745. 11, 48 159. 12, 309 677.
duræ. E. 4, 30. 8, 52. G. 2, 65. 3, 68. 10, 791. 11, 288.
duram. Æ. 3, 297. 4, 239 399.
duramus. 9, 604.
durando. G. 2, 295.
durare. E. 6, 35. G. 2, 100. Æ. 8, 577.
duras. 4, 428 488.
durat. G. 1, 91. 3, 257.
durate. Æ. 1, 211.
dureſcere. G. 1, 72.
dureſcit. E. 8, 80.
dûri. E. 10, 44. G. 2, 378. Æ. 2, 7. 3, 94. 4, 247. 5, 5. 6, 377. 9, 468. 10, 146 422. 12, 734.
duris. E. 8, 43. G. 1, 146 160. 2, 341 540. 3, 208. 4, 203. Æ. 4, 366. 7, 524 747. 9, 66 510.
duriſſima. 6, 566.
duro. G. 3, 515. 4, 114. Æ. 5, 403 437. 6, 148. 8, 315 381. 9, 543. 11, 893. 12, 410.
duros. G. 2, 170 355. Æ. 5, 478. 6, 437. 7, 504. 8, 291. 11, 318 890.
durum. G. 1, 63 261. 3, 4. 4, 102 246. Æ. 6, 688. 8, 380. 9, 603. 10, 317.
durus. G. 2, 412. 3, 259. 4, 512. Æ. 6, 442.
dux. E. 8, 38. Æ. 1, 368. 4, 124 165. 6, 348 562. 9, 28.
duxere. G. 2, 148. 3, 125. Æ. 5, 568.
duxerit. E. 6, 605.
dûxi. Æ. 8, 165.
duxiſſe. 10, 192.
duxiſti. 10, 669.
duxit. 6, 565 888. 8, 367. 11, 860.
Dymas. 2, 340 394 428.

E.

E. *Paſſim, ſed nullo ſingulari ſenſu.*
ea. eam. eo. eos. eum. *varius, neque nullo ſingulari ſenſu.*
eadem. E. 2, 35. 5, 87. G. 2, 89 165. 4, 36 234. Æ. 1, 244. 3, 95. 4, 77 298 678. 5, 812. 6, 647 655. 8, 146 382.

382. 9, 302. 10, 487 508 607 741. 11, 90 132. 12, 197.
eamus. E. 9, 64.
eandem. Æ. 4, 125 165.
easdem. G. 4, 185. Æ. 7, 69.
eat. G. 1, 345.
ebenum. 2, 117.
ebori. Æ. 1, 596.
eboris. 11, 333.
ebuli. E. 10, 27.
ebur. G. 1, 57 480. 2, 193. Æ. 10, 137. 12, 68.
eburna. 6, 898. 9, 305.
eburno. G. 3, 7. Æ. 6, 647.
eburnum. 11, 71.
Ebuſo. 12, 299.
Echionium. 12, 515.
ecquæ. 3, 341.
ecquid. 3, 342.
ecquis. E. 1, 28. Æ. 9, 51.
edat. 12, 801.
edax. 2, 758.
edebat. G. 3, 566. Æ. 10, 602.
edendi. 7, 113. 8, 184. 9, 63.
edera. E. 7, 25 38.
ederæ. G. 2, 258.
ederam. E. 8, 13.
ederas. 4, 19. G. 4, 124.
edice. Æ. 11, 463.
edicit. 10, 258.
edico. G. 3, 295. Æ. 3, 235.
ediderat. 5, 693.
ediderit. 9, 527 785.
edidit. 5, 799. 7, 194 660. 8, 137.
ediſſere. E. 6, 84.
ediſſere. Æ. 2, 149.
editus. G. 2, 188.
edoceat. Æ. 8, 13.
edocet. 5, 748. 10, 152.
Edoni. 12, 365.
educat. 10, 518.
educere. 2, 186. 6, 178. 8 413. 11, 20.
educet. 6, 765 779.
educta. 6, 690.
eductam. 2, 461.
eductum. 7, 763. 9, 584.
educunt. G. 4, 163. Æ. 1, 436.
edunt. E. 8, 45. G. 4, 199.
eduramque. 4, 145.
eduxit. Æ. 9, 673. 10, 744.
effabilis. 3, 621.
effare. 6, 560.
effari. 4, 76.
effata. 4, 30 456 499. 5, 653. 6, 262. 7, 457. 12, 601 885.
effatur. 9, 295 737. 10, 523.
effatus. G. 4, 450. Æ. 3, 463. 6, 197 547. 7, 274 8, 443. 9, 22 641. 10, 256. 298 877. 11, 741. 12, 896.
effecta. 11, 14.
effer. E. 8, 64.
effera. Æ. 4, 642. 7, 787. 8, 6 205 484. 10, 898.
efferre. 2, 657.
efferti. 5, 359.
effert. G. 3, 553. Æ. 2, 297 5, 368.
effervere. G. 1, 471. 4, 556.
efficiam. E. 3, 51.
efficit. Æ. 1, 164.
effigiem. E. 8, 75. Æ. 2, 167 184. 3, 497. 4, 508.
efficies. 3, 184. 7, 177 443.
effingere. 6, 32.
effingit. 10, 640.
efflagitat. 12, 759.
efflant. 12, 115.
efflantem. 7, 786.
effodere. 1, 448.
effodiunt. 1, 431.
effœta. 7, 440 452. 8, 508.
effœtæ. 5, 396.
effœtos. G. 1, 81.
effœtus. 2, 417.
effoſſi. Æ. 3, 663.
effoſſus. G. 1, 497. 4, 42.
effractoque. Æ. 5, 480.
effœna. G. 3, 382.
effudere. 1, 512. Æ. 7, 780.
effudit. 3, 92. Æ. 3, 312. 5, 446 481. 7, 292. 8, 70. 10, 465. 12, 380.
effuge. 3, 398. 11, 825.
effugia. 2, 140.
effugies. E. 3, 49. Æ. 9, 748.
effugimus. 3, 272.
effugiſſe. 3, 653.
effugit. 2, 793. 5, 151. 6, 701. 7, 437.
effugiunt. 2, 226. 11, 881.
effulgens. 2, 616.
effulgent. 5, 133.
effulgere. 8, 677.
effulſit. 9, 110 731.
effultum. 8, 368.
effultus. 7, 94.
effundat. 9, 68. 12, 204.
effunde. 11, 485.
effundens. 6, 241.
effundere. 1, 102. 2, 271. 5, 723. 9, 500.
effundit. 5, 780 818. 7, 522. 12, 499 532.
effundunt. 10, 574.
effuſa. 4, 509. 6, 305. 7, 522 812. 10, 803.
effuſæ. G. 4, 337. Æ. 6, 686. 12, 131.
effuſi. G. 3, 104. Æ. 2, 651. 5, 145 317.
effuſis. 5, 693.
effuſo. G. 4, 288. Æ. 7, 788.
effuſos. G. 2, 352.
effuſum. Æ. 10, 893.
effuſus. G. 4, 312 492. Æ. 6, 339.
egelido. 8, 610.
egenis. 6, 91. 8, 365. 10, 367.
egenos. 1, 603.
egens. 1, 388.
egent. G. 2, 28.
egentem. Æ. 4, 373. 8, 299. 11, 343.
egentes. 5, 753. 7, 197.
egere. E. 5, 24. Æ. 6, 463. 7, 240. 8, 118 135 335. 11, 629.
egeret. 9, 88.
Egeriæ. 7, 763 775.
egerimus. 6, 514.
egerit. G. 3, 120.
egeſtas. 1, 146. 3, 319. Æ. 6, 276.
eget. 2, 522.
egiſſe. 3, 695.
egit. G. 2, 392. 4, 51. Æ. 9, 587 761. 10, 73. 11, 579.
egomet. 3, 623. 5, 650. 5, 505.
egredere. 8, 122.
egregia. 5, 297. 6, 523. 11, 432.
egregiam. 11, 449. 4, 93. 7, 258.
egregias. G. 2, 155. Æ. 11, 24.
egregiis. 9, 581.
egregio. 4, 150. 11, 355.
egregium. 5, 361. 6, 862. 7, 213 473 556. 10, 778. 11, 705. 12, 275.
egregius. 6, 770. 11, 417.
egreſſi. 1, 176. 3, 79. 9, 314.
egreſſis. 2, 713. 10, 283.
egreſſus. 1, 2.
eheu. E. 2, 58. 3, 190.
eja. Æ. 4, 569. 9, 38.
ejecto. 10, 894.
ejectum. 4, 373. 8, 646.
ejectus. 1, 582.
elabitur. G. 1, 244. Æ. 5, 151.
elapſa. 9, 632.
elapſi. 9, 545.
elapſus. G. 2, 305. Æ. 1, 246. 2, 318 526. 5, 326 445. 8, 492.
elata. 6, 22.

elatam. Æ. 10, 415.
elate. 11, 715.
elati. G. 3, 108.
elatis. Æ. 12, 115.
electra. 8, 53.
Electra. 8, 135.
Electram. 8, 139.
electro. G. 3, 522. Æ. 8, 402 624.
Elei. G. 3, 202.
Eleusinæ. 1, 163.
elephanto. 3, 26. Æ. 3, 464. 7, 895.
Eliadum. G. 1, 59.
elicit. 1, 109.
Elidis. Æ. 3, 694. 6, 588.
eligit. 7, 274.
eligitur. G. 4, 296.
Elisæ. Æ. 4, 335 610. 5, 3.
Elisam. 3, 567.
elisérit. 8, 289.
elisos. 8, 261.
eloquar. 3, 39.
eloquio. 11, 383.
elucent. G. 4, 98.
eluctabitur. 2, 244.
eludit. Æ. 11, 695.
eluditur. 6, 742.
elusit. G. 1, 226.
Elysius. Æ. 12, 755.
Elysios. G. 1, 38.
Elysium. Æ. 5, 735. 6, 542 744.
emat. G. 1, 31.
Emathiæ. 4, 390.
Emathiam. 1, 492.
Emathiona. Æ. 9, 571.
emensæ. 5, 628.
emensi. 7, 160. 11, 244.
emenso. G. 1, 450.
emensus. Æ. 10, 772.
emi. 9, 206.
emicat. 5, 319 337. 6, 5. 9, 736. 11, 496. 12, 327 728 921.
emicuit. 2, 175.
eminet. 10, 227.
eminus. 10, 346 645 776 801. 11, 674. 12, 342 711 921.
emissa. G. 3, 551. 4, 22. Æ. 11, 676.
emissam. 1, 128.
emissum. G. 4, 58.
emittit. Æ. 6, 898. 9, 52. 10, 474.
emota. 2, 610.
emoræ. 6, 382.
emoti. 2, 493.
emovet. 6, 524.
emptum. 10, 503.
emunit. 8, 227.
enarrabile. 8, 625.
enavit. Æ. 6, 16.
Enceladi. 3, 578.
Enceladoque. 4, 179.
Enipeus. G. 4, 368.
enitet. Æ. 4, 150.
eniti. G. 2, 360.
enituit. 2, 211.
enixa. Æ. 3, 391. 7, 320. 8, 44.
enixæ. 3, 327.
enodes. G. 2, 78.
ense. Æ. 6, 251. 7, 640. 9, 324 423 548. 10, 414 545. 11, 711. 12, 175 306 382 389 458 508.
ensem. G. 1, 508. Æ. 2, 393 553. 4, 507 579 646 664. 5, 367 471. 6, 524. 8, 459 621. 9, 303 347 441 769. 10, 387 475 536 577 682 786 815 907. 11, 11 489. 12, 90 729 785 798.
enses. G. 2, 540. Æ. 2, 155. 3, 237. 7, 636 732. 10, 568. 11, 194.
ensis. 2, 600. 4, 262. 7, 743. 9, 431. 10, 394. 12, 731.
ensibus. 7, 526. 12, 288 713.
Entelle. 5, 389.
Entello. 5, 472.
Entellum. 5, 387 462.
Entellus. 5, 437 443 446.
enumerare. 4, 334. 6, 717.
Eoæ. G. 1, 221.
Eoos. 2, 115. Æ. 1, 493.
eodem. E. 8, 8. G. 1, 483. 2, 182. Æ. 1, 578. 4, 556. 5, 437. 9, 689. 10, 596. 21, 847.
Eois. 2, 417. 6, 831.
Eoo 3, 533 588. 11, 4.
Eous. G. 2, 288.
Epeus. Æ. 2, 264.
Ephyre. G. 4, 343.
Ephyreiaque. 2, 464.
Epidaurus. 3, 44.
Epiri. Æ. 3, 292.
Epiro. 3, 503.
Epiros. G. 1, 598.
Epirum. 3, 121.
Epitidem. Æ. 5, 547.
Epitides. 5, 570.
epulæ. G. 3, 527. Æ. 6, 604.
epulamur. 3, 224.
epulandum. 4, 602.
epulas. 4, 484. 7, 146. 8, 283.
epulata. G. 2, 537. Æ. 4, 207. 5, 762.
epulis. G. 4, 378. Æ. 1, 83 220 727. 5, 63. 6, 599. 7, 110 175.
epulonem. 12, 459.
equæ. Æ. 11, 571.
equarum. G. 1, 59. 3, 266. Æ. 11, 494.
eques. 6, 858. 10, 239.
equestres. 5, 667.
equi. G. 3, 91 182. Æ. 1, 448 757. 2, 32 150. 3, 540. 4, 515. 5, 105. 6, 653 821. 7, 779. 8, 550. 9, 152. 10, 750 891. 11, 635. 12, 115 364.
equicolus. 9, 684.
equidem. E. 1, 11. 9, 7. G. 1, 193 415. 4, 116 147. Æ. 1, 580 623. 2, 77 704. 3, 315. 4, 12 45 330 382. 5, 26 56 399. 6, 990 716 722. 7, 205 311 369. 8, 129 471. 9, 207. 10, 29 793. 11, 111 302 348. 12, 818 931.
equina. G. 3, 92.
equino. 3, 72 463.
equis. E. 8, 27. G. 1, 250 514 2, 322. 3, 8 358. Æ. 1, 480. 2, 418. 5, 554 574 578 739. 6, 587. 7, 163 285 625 763. 9, 124 331. 10, 21 354. 11, 190 501 871. 12, 352 478.
equitatus. 8, 585.
equitavit. 10, 885.
equitem. G. 3, 116. Æ. 10, 893. 11, 517.
equites. 4, 132. 8, 518 555. 9, 367 379. 11, 464 504. 12, 408.
equitum. 5, 560. 7, 804. 9, 48. 11, 433 512 598.
equo. 2, 48. 4, 157. 5, 571 668. 7, 166. 9, 58 269. 10, 18 n 11, 499 637 671 678 706 730 743. 12, 291 295 345 465 509 651.
equorum. G. 3, 44 211 250. 4, 389. Æ. 3, 704. 5, 549. 6, 591. 10, 592. 11, 607 911. 12, 373 484 534 616.
equos. G. 3, 50 114. Æ. 1, 160 320 476 572. 3, 470 537. 5, 817. 6, 655. 7, 274 639 656 724 782. 8, 3 607. 9, 353 394 606 674 777. 10, 367 571 577 581. 11, 80 610 619 914. 12, 82 288 326 333 337 351 495 624 736.
equum. G. 1, 13. Æ. 2, 401. 5, 310. 10, 858. 11, 710 719 741 770.
equûm. G. 2, 542. Æ. 7, 189 651 691. 9, 26 523. 12, 128 550.
equus. G. 2, 145. 3, 499. Æ. 2, 113. 260 329. 5, 566. 6, 515. 9, 50. 11, 89 493.

Erato. Æ. 7, 37.
Erebi. G. 4, 471. Æ. 4, 26. 6, 404.
Erebo. 6, 247. 7, 140.
Erebumque. 4, 510.
erepta. 1, 651. 2, 738 764. 7, 51 186. 11, 679. 12, 141.
ereptæ. 2, 413. 3, 330.
ereptæ. 3, 476 711.
erepto. 10, 878.
ereptum. 5, 342. 12, 799.
ereptus. 1, 600.
Ereti manus. 7, 711.
ergo, *adverb.* 6, 670.
Ericaten. 10, 749.
Erichthonius. G. 3, 113.
Eridani. Æ. 6, 659.
Eridanus. G. 1, 482. 4, 372.
erige. Æ. 4, 495.
erigit. E. 6, 64. Æ. 3, 423 576. 5, 488. 7, 530.
erigitur. 8, 25 417. 9, 240.
Erigonem. G. 1, 33.
Erimantha. Æ. 9, 702.
Erinnys. 2, 337 573. 7, 447 570.
eripe. G. 4, 107. Æ. 2, 289 619. 5, 690. 6, 260 365. 10, 624. 12, 157.
eripere. 9, 400. 12, 388.
Eriphylen. 6, 445.
eripiam. 2, 606. 9, 104.
eripiare. 12, 948.
eripiat. 7, 388. 12, 917.
eripiens. 8, 254.
eripit. 4, 579. 10, 788 896.
eripite. 3, 560.
eripiant. 1, 92. 12, 215.
eripui. 2, 134. 5, 810. 6, 111. 12, 31.
eripuit. 2, 736. 5, 464. 6, 342. 7, 119. 9, 129. 12, 539.
errabant. 1, 36.
errabat. 7, 492.
errabunda. E. 6, 59.
erramus. Æ. 1, 337. 3, 200.
errando. G. 4, 203.
errans. 4, 11. Æ. 4, 211.
errant. E. 2, 21. G. 3, 139. Æ. 2, 599. 3. 644. 6, 329.
errantem. E. 6, 64. Æ. 1, 326 746 760. 3, 76. 7, 493.
errantes. E. 4, 19. Æ. 1, 189. 6, 68.
erranti. 2, 570. 7, 498.
errantibus. 4, 691.
errare. E. 1, 9. G. 1, 453. Æ. 5, 867. 7, 557.
erras. E. 6, 52.
errat. G. 2, 283, 3, 14. Æ. 1, 582. 4, 684. 7, 353. 9, 393.
errata. Æ. 3, 690.
erratur. G. 3, 249.
erravere. Æ. 11, 135.
erravit. 2, 739.
errent. 6, 40.
erret. G. 1, 337.
error. E. 8, 41. Æ. 2, 48. 5, 591. 6, 27. 10, 392.
errore. 2, 412. 3, 181. 7, 199. 10, 110.
errorem. G. 3, 513.
errores. Æ. 1, 759.
erroribus. 6, 532.
eruam. 12, 569.
erubuit. E. 6, 2. Æ. 2, 542.
eructans. 3, 576 632.
eructat. 6, 297.
erudiit. 9, 203.
erue. G. 4, 329.
eruere. Æ. 2, 628. 4, 443.
eruerent. G. 1, 320.
eruerint. Æ. 2, 5.
eruet. 6, 838.
eruit. G. 2, 210. Æ. 2, 612.
erumpent. G. 2, 446.
erumpere. Æ. 1, 584.
erumpit. G. 4, 368.
erumpunt. Æ. 10, 604. 11, 608.
erupere. G. 4, 313.
eruta. Æ. 5, 449.
Eryci. 5, 772.
Erycino. 5, 759. 10, 36.
Erycis. 1, 574. 5, 24 419 630.
Erymanthi. 6, 802.
Erymantho. 5, 448.
Eryx. 5, 392 402 412 483. 12, 701.
escam. G. 4, 17.
escas. Æ. 12, 475.
esseda. G. 3, 204.
est, i. edit. Æ. 4, 66. 5, 683.
Ethemon. 10, 126.
etiamnunc. E. 4, 41.
Etruria. Æ. 8, 494. 12, 232.
Etrusca. 10, 180.
Etruscam. 9, 521.
Etrusci. 8, 150. 10, 429. 11, 598.
Etruscis. 8, 480. 10, 148.
Etrusco. 10, 238.
evadere. 5, 689. 6, 128. 9, 560. 10, 55 316. 11, 702.
evadit. 6, 425. 11, 905.
Evadnemque. 6, 447.
evado. 2, 458.
evalvit. 7, 757.
Evander. 10, 515.
Evandre. 11, 55.
Evandri. 8, 360. 9, 9. 10, 370 420. 11, 26 140 394 835. 12, 184 351.
Evandrus. Æ. 10, 394.
Evandro. 10, 148 492 780. 11, 31 45.
Evandrum. 8, 52 119 455. 11, 140 148.
Evandrus. 8, 100 185 313 545 558.
evantem. 10, 702.
evantes. 6, 517.
evanuit. 9, 658.
evaserat. G. 4, 485. Æ. 4, 685. 9, 386.
evaserit. 9, 99.
evasisse. 2, 731. 3, 282.
evasit. 12, 907.
Euboicæ. 6, 42. 11, 260.
Euboicis. 6, 2.
Euboico. 9, 710.
eveniunt. 2, 778.
eventum. 8, 16.
eventus. G. 4, 379. Æ. 6, 158. 10, 160.
everberat. 12, 866.
eversa. 2, 571 746.
eversæ. 10, 45.
everso. G. 1, 500.
eversor. Æ. 12, 545.
evertere. G. 1, 256. Æ. 3, 1. 9, 532.
evertit. G. 2, 208. Æ. 1, 47. 2, 603.
evertunt. 11, 136.
evexit. 6, 130.
evicit. 2, 497.
evicta. Æ. 2, 630. 4, 474 558.
evincta. E. 7, 32.
evincti. Æ. 1, 269. 8, 286.
evinctis. 5, 364.
evinctus. 5, 494 774.
evisserat. 11, 723.
Eumedes. 12, 346.
Eumelus. 5, 665.
Eumenides. G. 1, 278. 4, 483.
Eumenidum. Æ. 4, 469. 6, 250 280 375.
Eumenium. 11, 666.
eundem. 4, 321.
eundi. 4, 554.
eundo. 4, 175.
eunt. 7, 592.
euntem. 5, 241. 6, 392 476 864. 7, 813. 11, 46. 12, 73 903.
euntes. 2, 111. 3, 130. 5, 554 777. 9, 243 308.
eunti. 5, 607 649.
euntibus. 7, 676.
euntis. 8, 558. 10, 640.

evocat. Æ. 4, 242.
evoc. 7, 389.
evolat. 7, 387. 9, 477.
evolvere. 5, 807.
evolviſſe. G. 4, 509.
evolvite. Æ. 9, 528.
evomit. 8, 253.
Euphratem G. 4, 561.
Euphrates. G. 1, 509. Æ. 8, 726.
Eure. G. 3, 277. Æ. 1, 144.
Euri. G. 1, 371. 2, 339 441.
Euris. 4, 192.
Euro. 3, 382. Æ. 1, 387 8, 223. 12, 733.
Europa. 1, 389.
Europæ. 7, 224.
Europam. 10, 91.
Euros. G. 1, 454.
Eurotæ. Æ. 1, 502.
Eurotas. E. 6, 83.
Eurum. 1, 135.
Eurus. G. 2, 107. 4, 29. Æ. 1, 89 114.
Euryale. 9, 185 320 390 481.
Euryali. 5, 334. 9, 342 467 475.
Euryalum. 5, 323 343. 9, 373 384 396 424.
Euryalus. 5, 294 322 337. 9, 179 231 281 359.
Eurydice. G. 4, 486.
Eurydicen. 4, 490 519 525.
Eurypilum. Æ. 2, 114.
Euryſthea. G. 3, 4.
Euryſtheo Æ. 8, 292.
Eurytion. Æ. 5, 495 514 541. 10, 499.
exacta. 1, 313.
exactis. G. 3, 139 190. Æ. 5, 46. 6, 637.
exactum. G. 1, 435.
exacuit. 3, 255.
exacuunt. 1, 264. 4, 74.
exæſtuat. 2, 240. Æ. 3, 576. 9, 798.
examen. 7, 67.
examina. E. 7, 13. 9, 30. G. 2, 452. 4, 21 103.
examine. G. 4, 139. Æ. 12, 725.
exangue. 2, 542.
exangues. 2, 212. 6, 401.
exangui. 9, 453.
exanguis. 11, 818.
exanimata. 5, 805.
exanimem. 9, 444.
exanimes. 5, 669.
exanimi. 11, 30.
exanimis. 4, 672. 5, 481 517. 11, 110.
exanimum. Æ. 1, 488. 6, 149. 10, 496. 11, 51.
exarſerat. Æ. 8, 219.
exarſère. 2, 575.
exarſit. 5, 172. 7, 445. 11, 376.
exaturata. 7, 298.
exaudire. 1, 223.
exaudavit. 4, 466. 6, 557. 7, 15.
exauditi. G. 1, 476. Æ. 11, 157.
excedens. G. 2, 474.
excedentem. Æ. 9, 286.
excedere. 1, 361. 3, 60. 5, 380.
excederet. 11, 540.
excedit. 12, 842.
excedo. 2, 737.
excedunt. 6, 737. 9, 366.
excellentem. 12, 250.
excelſo. 5, 35.
excepere. 9, 745.
excepi. 4, 374.
excepiſſe. 7, 233.
excepit. 4, 114 297.
exceperant. G. 3, 272.
excepto. 7, 650.
exceptum. 6, 173. 11, 684.
exceptus. 10, 867.
exceſſère. 2, 351.
exceſſit. G. 3, 228.
exciderant. Æ. 1, 30.
exciderat. 6, 339.
excidet. G. 4, 410.
excidia. Æ. 2, 643. 10, 46.
excidii. G. 2, 505.
excidio. Æ. 1, 26. 12, 655.
excidit. G. 2, 303. Æ. 2, 658. 6, 6 686. 9, 113. 12, 424.
excidium. 5, 626. 8, 386.
excidunt. 1, 433.
excierat. 5, 107.
excierit. 5, 790.
excindere. 4, 425. 6, 553. 9, 137. 37.
excindi. 2, 177. 12, 643.
excipe 11, 517.
excipere. E. 3, 18.
exciperet. G. 2, 345.
excipiam. Æ. 9, 271.
excipiat. G. 4, 207.
excipiet. Æ. 1, 280.
excipit. 3, 318. 5, 41. 9, 258 763. 10, 387. 12, 507.
excipium. 5, 575. 9, 54.
excire. E. 8, 98.
exciſa. Æ. 2, 481 637.
exciſum. 6, 42.
exciſurum. 12, 762.
excita. 4, 301. 7, 376 722.
excitat. G. 4, 549. Æ. 2, 594 728. 3, 343. 8, 434 543. 9, 221.
excitet. Æ. 12, 440.
exciti. 7, 642.
excitos. 10, 38.
excitum. 3, 676.
exclamant. 12, 730.
exclamat. 2, 535 733. 12, 600.
excluſi. 11, 887.
excluſos. 9, 726.
excoluêre. 6, 663.
excoquere. G. 2, 260.
excoquitur. 1, 88.
excretos. 3, 398.
excubat. Æ. 9, 175.
excubias. 4, 201.
excubiis. 9, 159.
excudent. 6, 848.
excuderet. G. 1, 135.
excudit. Æ. 1, 172.
excudunt. G. 4, 57.
excurſus 4, 194.
excuſſa. Æ. 5, 679. 6, 353. 10, 777.
excuſſi. 9, 476.
excuſſiſſe. 6, 79.
excuſſit. 2, 224. 12, 493.
excuſſos 3, 267. 7, 299.
excuſſus. 10, 590. 11, 615 640.
excute. 12, 158.
excutere. 2, 686. 3, 683.
excutiat. 9, 68.
excutiens. 12, 7.
excutimur. 3, 200.
excutior. 2, 302.
excuti. 12, 470 532.
excutitur puppi. 1, 119.
execramur. 3, 273.
execrantur. 11, 217.
exectum. 10, 315.
exediſſe. 5, 785.
exegit. 2, 357. 11, 569.
exemit. 6, 746.
exempla. 4, 219. Æ. 12, 439.
exemplum. 11, 758.
exempta. 1, 220.
exequar. G. 4, 2.
exequere. 4, 421.
exequeret. 5, 54.
exequiis. 7, 5.
exequitur. 4, 396. 6, 236.
exerce. G. 2, 370.
exercebant. Æ. 8, 424.
exercebat. 7, 782.
exercebis. 1, 220.
exercemus. 4, 100.
exercent. G. 4, 453. Æ. 3, 281. 6, 642. 7, 380 748 798. 9, 62. 10, 142.
exercentur. G. 4, 159. Æ. 6, 739. 7, 163.

exercere. G. 1, 268. 2, 356. Æ. 8, 378. 10, 808.
exercet. G. 1, 99 403. 2, 415. 3, 229. Æ. 1, 435 503. 4, 87. 6, 543. 7, 441. 8, 412. 9, 175.
exercete. G. 1, 210. Æ. 4, 623.
exercita. G. 3, 529. Æ. 5, 779.
exercite. 3, 182. 5, 729.
exercitus. G. 1, 382. Æ. 2, 415. 5, 824. 7, 39. 9, 25. 10, 27. 11, 171 598. 12, 123.
exercuit. G. 3, 152.
exerta. Æ. 11, 649.
exertæ. 1, 496.
exertam. 11, 803.
exertantem. 3, 425.
exesa. G. 1, 495. 2, 214. Æ. 8, 418.
exesæ. G. 4, 44.
exesi. 4, 419.
exhalantem. Æ. 2, 562.
exhalat. G. 2, 217. Æ. 7, 84.
exhausta. G. 3, 432. Æ. 4, 14. 10, 57. 11, 256.
exhaustæ. G. 4, 248.
exhausti. 2, 398.
exhausto. 3, 309.
exhaustos. Æ. 1, 603.
exhaustum. 9, 356.
exhorrescat. 7, 265.
exhortantur. 7, 472. 11, 610.
exhortare. 8, 510.
exhortata. 12, 159.
exierat. 8, 585. 11, 903.
exierant. G. 2, 368. 4, 67.
exigat. Æ. 1, 75. 10, 53 682.
exigeret. 7, 777.
exigit. 4, 476. 10, 815.
exigua. G. 2, 202. Æ. 11, 63.
exiguæ. 8, 473.
exiguam. 4, 212. 6, 493. 7, 113. 10, 128.
exigui. G. 4, 87. Æ. 5, 754.
exiguo. G. 1, 195.
exiguum. 2, 413.
exiguus. 1, 70 184. 4, 295.
exiit. 2, 81. Æ. 2, 497.
exilia. 2, 780. 3, 4.
exilio. G. 2, 511. Æ. 2, 798. 11, 542.
exilit. G. 3, 433.
exilium. Æ. 2, 638. 10, 850.
eximet. 9, 447.
eximiæ. 7, 496.
eximios. G. 4, 538 350.
exin. Æ. 6, 890. 7, 341. 1, 306. 12, 92.
exinde. Æ. 6, 743.
exire. E. 1, 41. 8, 98. Æ. 1, 310. 9, 739.
exiret. E. 1, 34.
exis. Æ. 8, 75.
exit. G. 1, 117. 2, 53. Æ. 5, 438 492. 8, 65. 11, 750.
exitiale. 2, 31. 6, 511.
exitiis. 7, 129.
exitio. G. 3, 511. Æ. 5, 625. 9, 316.
exitium. E. 3, 101. G. 3, 503. 4, 534. Æ. 2, 131 150. 10, 13. 12, 761.
exitus. 2, 554. 5, 523. 6, 894. 10, 630.
exolvit. 11, 829.
exolvite. 4, 652.
exoptata. 6, 330.
exoptatum. 2, 138.
exorat. 3, 370.
exordia. E. 6, 34. Æ. 4, 284.
exordium. 7, 40.
exoriare. 4, 625.
exoriens. G. 1, 438.
exoritur. Æ. 2, 313. 3, 128. 5, 765. 12, 583 756.
exorsa. G. 2, 46. Æ. 10, 111.
exorta. 3, 99.
exortem. 5, 534. 8, 552.
exortes. 6, 428.
exorto. 4, 130.
exosa. 11, 436. 12, 818.
exosum. 12, 517.
exosus. 5, 687.
expecta. G. 2, 237.
expectant. 2, 27 421. Æ. 2, 358. 4, 134. 5, 137. 6, 614. 9, 46 130.
expectare. E. 7, 34. Æ. 11, 738.
expectat. 4, 225.
expectata. G. 1, 226. Æ. 5, 104. 6, 687.
expectate. 2, 283. 8, 38.
expectati. 11, 54.
expectatum. G. 3, 348.
expectem. Æ. 12, 570.
expectent. 5, 79.
expecter. 4, 430.
expediam. G. 4, 150 286. Æ. 3, 379. 6, 759. 7, 40. 11, 315.
expedias. 8, 50.
expediat. G. 4, 397. Æ. 12, 503.
expedient. 4, 592.
expediet. 3, 460.
expedior. 2, 633.
expediunt. 1, 182 706. 5, 209. 6, 219. 12, 258.
expellere. Æ. 10, 354.
expendere. 10, 669. 12, 21.
expendimus. 11, 258.
expendisse. 2, 229.
expendunt. 6, 740.
experiamur. E. 3, 29.
experiar. 5, 16. 8, 67. Æ. 4, 535.
experiare. 11, 387.
experiatur. 7, 434.
experientia. G. 1, 4. 4, 316.
experire. 2, 222.
experietur. E. 3, 110.
experiuntur. G. 4, 157.
expers. Æ. 10, 552.
experta. G. 4, 340. Æ. 7, 373.
expertem. 4, 550.
experti. G. 1, 119. Æ. 1. 206. 11, 396.
experto. 11, 283.
expertos. 10, 713.
expertus. 2, 676. 7, 235.
expirans. 10, 731. 11, 820.
expirant. 11, 883.
expirantem. 1, 48. 11, 865.
expirare. 3, 580.
explebit. 1, 274.
explebo. 6, 545.
explenti. G. 4, 40. Æ. 12, 763.
expleri. 1, 717. 8, 265 618.
explerit. 7, 766.
explesse. 2, 586.
explet. G. 3, 431.
expletus. Æ. 3, 630.
explicat. G. 2, 335.
explicet. Æ. 2, 362.
explicuit. G. 2, 280.
explorant. Æ. 7, 150. 9, 170.
explorare. 1, 81 311.
explorat. G. 3, 537. Æ. 3, 514.
exploratores. 10, 512.
exploret. 1, 175.
exponit. 6, 416. 10, 288 305.
exportans. G. 3, 402. 4, 256.
exposcere. Æ. 3, 261.
exposcit. 4, 79.
exposcunt. 9, 193.
expositis. 10, 654.
exposta. 10, 694.
expromere. 2, 280.
expugnare. 9, 633.
expugnavit. 10, 92.
expulerat. 8, 408.
expulsam. G. 1, 320.
expulsum. Æ. 1, 624.
exquirere. G. 3, 331. Æ. 7, 239.
exquiritque. 8, 312.
exquirite. 3, 96.
exquirunt. G. 2, 266. 3, 119. Æ. 4, 57.
exscindere. 7, 316.
exta. G. 2, 194 399. Æ. 4, 64. 5, 237 775.

extaſæ. G. 3, 370.
extantem. Æ. 6, 668.
extemplo. G. 1, 64. Æ. 1, 96. 2, 176 376. 4, 173. 5, 426 746. 6, 210. 7, 276. 8, 4 262. 11, 451 618 863. 12, 138.
extende. G. 1, 230.
extendere. 2, 287. Æ. 6, 806.
extendit. G. 2, 405. Æ. 5, 374. 9, 589. 10, 468. 12, 276 909.
extenditur. 6, 423. 10, 407.
extenta. 7, 226.
extera. 4, 350.
externa. 7, 255 367.
externam. 7, 370.
externi. 6, 94. 7, 98.
externis. 7, 270.
externo. 10, 156.
externos. 8, 503.
externum. 3, 43. 7, 68.
externuſque. 7, 424.
exterrens. 10, 210.
exterrita. G. 3, 149 417. 4, 353. Æ. 3, 307 673. 4, 450 672. 5, 213 505. 8, 370 504. 12, 660.
exterritus. G. 3, 434. Æ. 4, 571. 6, 539. 8, 240. 9, 424. 11, 806.
extimus. 8, 129.
extinctam. 6, 457.
extincto. G. 1, 466. Æ. 7, 662. 12, 38.
extinctos. 8, 267.
extinctum. E. 5, 20. Æ. 12, 599.
extinctus. 4, 322.
extingui. 6, 527.
extinxem. 4, 606.
extinxi. 4, 682.
extinxiſſe. 2, 585.
extis. G. 1, 484. Æ. 6, 254. 8, 183.
extollere. 11, 401.
extorquet. 12, 357.
extorris. 4, 616.
extra. 2, 672. 6, 795.
extrema. E. 8, 20. G. 2, 473. Æ. 1, 223 581. 2, 349 431 447. 3, 315 488. 6, 457. 7, 225. 8, 333. 9, 204. 10, 814. 11, 846 865.
extremæ. G. 1, 235 340. 3, 423.
extremam. Æ. 4, 179 435 621. 7, 572. 11, 628.
extremas. 9, 10.
extremi. E. 8, 44. G. 2, 123. 4, 319. Æ. 8, 727. 10, 432.
extremis. G. 2, 114 171. Æ. 5, 183.
extremo. G. 3, 304 542. 4, 116. Æ. 5, 327. 7, 218. 12, 614.
extremos. G. 2, 417. 3, 517. Æ. 5, 196. 12, 925.
extremum. E. 8, 60. 10, 1. G. 1, 211. Æ. 4, 429. 6, 466. 9, 484.
extremus. 3, 714. 4, 684. 5, 498 544 570. 11, 701.
extructo. 5, 290.
extructorque. Æ. 11, 66.
extructus. 9, 326.
extruimus. 3, 224.
extruis. 4, 267.
extuderat. G. 4, 328.
extudit. 4, 315.
extuleram. Æ. 2, 753. 3, 150.
extulerat. 1, 656. 2, 257. 11, 183.
extulerit. 4, 119. 5, 65.
extulit. E. 1, 25. G. 1, 379. 2, 169 341. 4, 352. Æ. 1, 131. 2, 753 688. 3, 215. 5, 424 427 444. 8, 2 591. 9, 817. 10, 262. 11, 73 461. 12, 441.
extunderet. G. 1, 133.
exuberat. 1, 191. Æ. 7, 465.
exuberet. G. 2, 516.
exaudat. 1, 88.
exue. Æ. 4, 319. 5, 420.
exuerint. G. 2, 52.
exuit. Æ. 1, 694. 5, 423. 7, 416. 8, 567. 9, 303.
exul. E. 1, 62. Æ. 3, 11. 5, 51. 8, 320.
exulat. G. 3, 225. Æ. 11, 263.
exulibuſve. 7, 359.
exultans. G. 4, 431. Æ. 2, 386. 10, 550. 12, 700.
exultant. 3, 557. 7, 464. 11, 663.
exultantes. 8, 663.
exultantiá que. G. 3, 105. Æ. 5, 137.
exultat. 2, 470. 5, 398. 10, 643 813. 11, 491 648. 12, 688.
exuperabile ſaxum. G. 3, 39.
exuperant. Æ. 2, 207 759.
exuperare. 7, 591.
exuperas. 12, 20.
exuperat. 10, 658. 11, 905.
exupero. 3, 698.
exuere. 7, 431.
exurere. 1, 43. 3, 141. 9, 115.
exurgitque. 6, 607.
exurite. 5, 635.
exuritur. Æ. 6, 742.
exuſſit. 5, 794.
exuſtas. 10, 36.
exuſtus. G. 1, 107.
exuta. Æ. 4, 518.
exutas. 2, 153.
exutos. 11, 395.
exuviæ. 4, 651. 11, 577.
exuvias. E. 8, 9. Æ. 2, 275 646. 4, 496 507. 9, 307. 10, 423. 11, 7 790. 12, 946.
exuviis. G. 3, 437. Æ. 2, 473.

F.

FAbarimque. Æ. 7, 715.
Fabi. 6, 846.
fabis. G. 1, 215.
fabor. Æ. 1, 265.
fabricata. 2, 46. 9, 145.
fabricator. 2, 264.
Fabricium. 6, 845.
fabrilia. 8, 415.
fac velle. 4, 540.
face. 4, 626. 7, 319. 10, 77 704.
facem. 2, 694. 6, 224 607. 7, 456.
facere. 1, 680.
facerem. E. 1, 41. 7, 14.
facerent. Æ. 9, 228.
faceret. G. 4, 504.
faces. E. 8, 29. G. 1, 292. Æ. 1, 154. 4, 567 604. 5, 637 640 661. 6, 593. 7, 337. 11, 143. 12, 573 656.
faceſſit. G. 4, 548.
faceſſunt. Æ. 4, 295. 9, 45.
faciam. E. 3, 77. G. 3, 27. Æ. 12, 837.
faciat. G. 1, 1. Æ. 1, 62 79. 9, 399. 10, 875.
facibus. 4, 472. 9, 74.
facie. 2, 412. 7, 19. 9, 836 583.
facicbat. E. 2, 35.
faciem. G. 2, 85 131. 3, 85. 4, 361. Æ. 1, 662 687. 5, 357 619. 7, 415. 9, 734. 10, 234 637 699. 12, 416 623 784 865.
faciemus. 3, 504.
facienda. 8, 441.
facient. E. 3, 16. vota. 5, 80.
facies. *nomen.* G. 1, 506. 4, 95. Æ. 2, 601 622. 3, 426 452. 5, 722 768 822. 6, 104 560 575. 7, 329. 8, 194 298. 9, 121. 12, 891.
faciet. E. 2, 44. G. 2, 54 246.
facietis. E. 10, 72.
facile. G. 4, 404. Æ. 11, 721.

facilem. G. 1, 40 122. 2, 223 460. Æ. 1, 449. 3, 529, 4, 430.
faciles. E. 3, 9. G. 3, 165. 4, 535. 8, 310.
facili. E. 3, 38. Æ. 6, 676.
facilis. G. 1, 79 266. 4, 272. Æ. 2, 646. 3, 621. 6, 126 146 894.
facillima. 11, 716.
facimus. 8, 189.
facio. 3, 179.
facis. 1, 84.
facit. E. 3, 86. 7, 23. Æ. 1, 306. 2, 395. 5, 73 266 281. 7, 508.
facite. E. 5, 42.
facito. Æ. 12, 438.
faciunt. G. 3, 135. Æ. 3, 236 561.
facta. E. 4, 26 54. 8, 8. G. 2, 534. Æ. 1, 645 734, 2, 548. 4, 190. 5, 587. 7, 541. 8, 288 483 516. 9, 356. 10, 282 369 398 791. 11, 241 439 792. 12, 254.
factæ. 9, 95.
facti. 1, 368 371. 4, 539. 7, 232. 9, 194. 10, 527. 11, 812. 12, 322.
factis. 3, 462. 8, 806. 7, 454. 10, 468.
facto. G. 4, 167. Æ. 1, 86 438. 3, 718. 8, 595. 9, 79.
factum. 1, 355. 4, 109. 9, 299.
factura. 2, 58.
factus. Æ. 5, 763.
facultas. G. 4, 437.
Fadumque. Æ. 9, 344.
fagi. E. 1, 1. 5, 13. 9, 9. G. 4. 566.
fagina. E. 3, 37.
fuginus. G. 3, 172.
fagos. E. 2, 3. 3, 12. G. 71.
fagus. 1, 173.
falcati. Æ. 7, 732.
falce. E. 3, 11. G. 1, 157. 4, 110.
falcem. E. 4, 40. G. 1, 348 2, 416 421. Æ. 7, 179.
falces. G. 1, 508.
falcibus. Æ. 4, 513.
falcis. G. 2, 365.
Falernis. 2, 96.
Faliſcos. Æ. 7, 695.
fallaci. 11, 717.
fallacia. G. 4, 443.
fallacibus. 1, 195. Æ. 5, 850.
fallacis. 9, 392.
fallas. 1, 692.
fallax. E. 4, 24. Æ. 6, 343.
falle. 1, 688.
fallente. 9, 572. 10, 754.
fallere. G. 1, 139. 2, 467. 4, 447. Æ. 4, 85 296. 6, 324 613. 11, 701.
falleret. Æ. 5, 591.
fallet. G. 1, 425.
fallis. Æ. 12, 634.
fallit. E. 2, 27. Æ. 4, 56. 7, 350. 9, 243 385. 10, 608 812.
fallor. 5, 49.
fallunt. G. 2, 125. Æ. 12, 877.
falſa. 2, 83. 6, 513 896. 7, 442 543. 10, 631.
falſi. 1, 720. 3, 302.
falſis. E. 6, 49. Æ. 1, 411.
falſo. 6, 430.
falſum. G. 1, 463.
fama. E. 6, 75. 9, 11. G. 3, 47. 4, 42 218. Æ. 1, 383 451 467 536. 2, 17 21 82. 3, 121 165 294 551 578 690. 4, 170 173 298 323 387 666. 5, 106 302 392. 6, 14 502. 7, 79 104 205 232 392 564 745 765. 8, 132 554 600. 9, 79 195 474. 10, 510 641 679. 11, 124 139 224 368 511. 12, 235 608 735.
famæ. G. 2, 40. Æ. 4, 221. 6, 889. 7, 646.
famam. G. 4, 286. Æ. 1, 291. 4, 91 218. 6, 527. 7, 2. 8, 731. 10, 468. 11. 847.
fame. G. 4, 259 318. Æ. 3, 218. 6, 421.
famem. G. 1, 159. Æ. 3, 367.
fames. 1, 220. 3, 57 256. 6, 276. 7, 124 128. 8, 184. 9, 340. 10, 724.
famulæ. 1, 707. 4, 391.
famulam. 3, 329. 11, 558.
famulaſque. 8, 411.
famuli. 1, 705. 2, 712. 5, 263. 8, 584.
famulo. 3, 329.
famulos. 9, 329.
famulum. 5, 95. 11, 34.
fandi. 1, 524 547. 9, 602. 10, 116 225. 11, 248 346.
fando. 2, 681 361. 3, 481. 4, 333.
fanti. 6, 46.
fare. 3, 362. 6, 389 531.
fari. 2, 74. 3, 380 608. 7, 428. 11, 240. 12, 47.
farier. 11, 242.
farra. G. 1, 73 101 219. 3, 127.
farragine. 3, 205.
farre. Æ. 5, 745.
farris. G. 1, 185. Æ. 4, 402.
fas. G. 1, 127 269 505. 4, 358. Æ. 1, 81 210. 2, 157 402 779. 3, 55. 4, 113 350. 5, 800. 6, 63 266 563. 7, 692. 8, 397 502. 9, 96 208. 11, 181. 12, 28.
faſce. E. 9, 65. G. 3, 345. 4, 204.
faſces. G. 2, 495. Æ. 6, 818. 7, 173.
faſcinat. E. 3, 103.
faſelum. G. 1, 227.
faſtidia. E. 2, 15. 4, 61.
faſtidit. 2, 73.
faſtigia. G. 2, 288. Æ. 1, 346 442. 2, 302 444 458 758. 8, 366 491. 9, 408 558.
faſtus. 3, 326.
fata. E. 5, 34. G. 4, 455 496. Æ. 1, 22 209 226 243 262 386 550. 2, 34 54 121 194 433 506. 3, 7 337 375 395 444 494 717. 4, 20 340 440 596 614 651 678. 5, 709. 6, 45 72 147 376 438 511 683 759 869 882. 7, 234 239 272 294 584. 8, 398 599 575 731. 9, 94 137 204. 10, 35 113 417 438 472 740. 11, 97 112 160 701, 12, 111 395 507 676 726.
fata. i. effata. 1, 390. 4, 685. 6, 52 321 398.
fatale. 2, 165. 12, 919.
fatalem. 11, 232.
fatales. 11, 130.
fatalia. 5, 82. 9, 133.
fatalibus. 4, 355.
fatalis. 2, 237. 6, 409 515. 7, 116. 12, 232.
fatebatur. E. 3, 24.
fatebere. 3, 35.
fatebor. 1, 32. Æ. 2, 77. 4, 20. 8, 471.
fatentur. 11, 344. 12, 568.
fateor. 2, 134. 3, 603. 12, 813.
fateri. 3, 609. 6, 567.
fateris. 12, 794.
fatetur. 7, 433.
fati. 1, 303. 4, 519. 10, 501.
fatidicæ. 8, 340. 10, 199.
fatidici. 7, 82.
fatiferumque. 8, 621.
fatigamus. 9, 610.
fatigant. G. 3, 132. Æ. 7, 582. 8, 94. 9, 605. 11, 306.
fatigat. 1, 284 320. 4, 572. 5, 253. 6, 79 533. 9, 63. 10, 304. 11, 714.

fatis. G. 1, 199. 4, 324 452. Æ. 1, 36 43 243. 2, 13 246 257. 3, 917 182 700. 4, 14 110 225 450. 5, 655 725 784. 6, 67 546. 7, 79 120 224 255 293 314 594. 8, 12 133 292 477. 9, 135. 10, 67 100 154 380 624. 11, 287 587 759. 12, 149 610 795.

fatiſcat pulvere victa, *area*. G. 1, 180.

fatiſcit. 2, 249.

fatiſcunt. Æ. 1, 127. 9, 809.

fato. G. 1, 416. Æ. 1, 6. 2, 653 738. 4, 696. 6, 449 466 713. 7, 59. 8, 643.

fatorum. E. 4, 47. Æ. 1, 266. 2, 294 554.

fatum. G. 2, 491. Æ. 5, 703. 7, 123. 8, 334 512.

fatur. 1, 135 260. 2, 76 106 147. 3, 309 485 612. 5, 16 44 479 382 464 535 547 847. 6, 1 36. 7, 330. 8, 115 394 559. 9, 280. 10, 459 480 556 621. 11, 41 501 556 684 718 822. 12, 228 295 434 564 888.

fatus. 1, 589 614. 2, 50 323 391 544 692 721. 3, 90 118 655. 4, 570. 5, 72 351 421 539. 6, 190 372. 8, 520. 10, 451 495 535 594. 12, 650.

fauces. G. 1, 207. 3, 508. 4, 467. Æ. 6, 201. 7, 570. 9, 64. 11, 516 525.

faucibus. G. 3, 497. 4, 428. Æ. 2, 358 774. 3, 48. 4, 280. 6, 241 273. 7, 786. 8, 252 267.

fave. E. 4, 10.

favens. G. 1, 18.

faventes. Æ. 1, 739. 8, 173.

faventum. 5, 148.

favet. G. 2, 228.

favete. Æ. 5, 71.

favilla. 3, 573.

favillam. 5, 666. 6, 227. 9, 76.

favis. G. 4, 22 141 161.

Faune. Æ. 12, 777.

Fauni. G. 1, 10. Æ. 7, 81 102 213 254 368. 8, 314. 12, 766.

Fauno. 7, 47. 10, 551.

Faunoſque. E. 6, 27.

favor. Æ. 5. 343.

favorum. G. 4, 214.

favos. 1, 344. 4, 104 179 242.

faxo. Æ. 9, 154. 12, 316.

febris. G. 3, 458.

fecerat. Æ. 4, 264. 8, 628 630 710. 9, 304. 11, 75. 12, 91.

fecère. E. 9, 32. 10, 12. G. 4, 272. Æ. 3, 498. 5, 830. 6, 664. 12, 779.

fecerit. E. 4, 37. G. 1, 208.

feci. Æ. 9, 427.

fecimus. E. 7, 35.

feciſſent. Æ. 2, 100.

fèciſti. 2, 539.

fecit. E. 1, 6. 3, 44. G. 1, 137 182. 2, 474. Æ. 7, 191.

fefellit. G. 3, 392. Æ. 2, 744. 4, 17. 6, 347 691. 7, 215. 8, 218. 12, 246.

felicemque. G. 2, 188.

felices. Æ. 1, 277. 4, 329. Æ. 3, 493. 6, 669.

felici. 7, 599 751.

felicia. 7, 725. 11, 196.

felicibus. G. 2, 81. Æ. 3, 120. 7, 745. 11, 31. 12, 821.

felicior. 9, 772.

felicis. G. 2, 127. Æ. 6, 230.

felicius. G. 1, 54.

felix. E. 1, 75. 5, 65. G. 1, 284 345. 2, 490. Æ. 1, 334. 3, 321 480. 4, 657. 6, 784. 9, 337. 11, 159 429.

felle. 8, 220. 12, 857.

femore. 10, 788.

femur. 10, 344 857. 12, 926.

feneſtram. 2, 482.

feneſtras. G. 4, 298. Æ. 3, 152. 9, 534.

fer. E. 8, 101. G. 4, 330. Æ. 4, 462. 8, 60. 11, 370. 12, 13.

fera. 6, 49 80. 9, 551. 20, 12.

feraces. G. 2, 79. 4, 114.

feræ. 1, 330. 2, 342. Æ. 1, 312. 4, 152 551.

ferales. 6, 216.

ferai. 4, 462.

feram. G. 3, 22. 4, 442. Æ. 2, 161. 4, 371. 7, 549. 9, 626. 11, 594.

ferant. E. 6, 58. 8, 53. Æ. 1, 63 609. 3, 7. 6, 198. 7, 99 272. 8, 533. 10, 463 840. 11, 330.

ferarum. E. 10, 52. G. 2, 471. 3, 242 480. 4, 223 406. Æ. 3, 646. 6, 7 179 285. 7, 20 404 651. 9, 771.

feras. E. 6, 27. G. 1, 139. 7, 478. 9, 591. 11. 686.

feras. *ver.* Æ. 3, 459. 4, 579.

ferat. G. 1, 53. 3, 299 395. Æ. 1, 649. 2, 75. 3, 145. 4, 662. 6, 892. 9, 215. 10, 150. 11, 345 708 749.

feratur. G. 2, 267. Æ. 10, 20.

ferè. G. 2, 203. Æ. 3, 135. 2, 327 835.

ferebam. 2, 672. 3, 19.

ferebant. 1, 484. 2, 34. 5, 263. 6, 213. 8, 212 282 584. 9, 86 369 451. 10, 841. 12, 119.

ferebar. 2, 588.

ferebat. G. 1, 128. Æ. 1, 507 629. 2, 344. 3, 490. 5, 373. 6, 113 241. 7, 492. 8, 103 199 299. 9, 597. 10, 548. 11, 99 141 341.

ferebatur. 7, 62.

feremus. E. 5, 52. G. 2, 394.

ferendis. 2, 178.

ferendo. Æ. 5, 710.

ferens. G. 1, 20. 2, 311. 4, 112. Æ. 1, 683. 2, 175 195. 4, 11. 5, 11. 6, 809. 8, 85 609. 10, 274. 11, 479 747.

ferent. E. 9, 29.

ferentem. G. 2, 56. Æ. 2, 216. 9, 570 628 804.

ferentes. G. 4, 145. Æ. 1, 19. 2, 49. 3, 678. 4, 430. 11, 872. 12, 465.

ferenti, 2, 570. 3, 473. 12, 299.

ferentis. 2, 114. 10, 797.

feres. G. 3, 320. Æ. 1, 263.

feret. E. 4, 39. G. 3, 294. Æ. 1, 467. 10, 560.

feretur. 7, 231. 12, 235.

feri. E. 5, 28. Æ. 2, 51.

feriant. E. 9, 43.

ferimur. Æ. 2, 725. 5, 628. 7, 594.

ferimus. 4, 218. 9, 236.

ferinæ. 1, 219.

ferino. 11, 571.

ferire. G. 3, 460.

feris. Æ. 5, 818. 10, 559. 12, 414.

ferit. E. 9, 25. G. 3, 500. Æ. 1, 107 119. 2, 488. 4, 580. 5, 140. 6, 251. 8, 25. 10, 154 315 340 346 415. 11, 832. 12, 295 304 458 511 730.

feritate. 11, 568.

feriunt. 3, 290. 5, 776.

fermento. G. 3, 380.

fero. G. 2, 476. Æ. 4, 703.

feroces. G. 3, 179. Æ. 1, 267. 7, 384 724.

feroci. Æ. 12, 19.
ferocia. 1, 306.
Feronia. 7, 800. 8, 564.
feror. G. 4, 497. Æ. 2, 337 655. 3, 11 16 78. 4, 110 376. 10, 442 631 670.
feros. G. 2, 36.
ferox. Æ. 4, 135. 5, 277. 10, 610 711. 12, 895.
ferrata. 11, 714.
ferratas. 5, 208.
ferratis. G. 3, 399.
ferratos. 3, 361. Æ. 7, 622.
ferre. E. 8, 9 106. G. 2, 34 109 216. 3, 47. 4, 10. Æ. 1, 652. 2, 158 456. 3, 542. 4, 270. 5, 60 248 307 403 538. 6, 464. 7, 155 206 628. 8, 498. 9, 56 291 514. 10, 652. 11, 84. 12, 635.
ferrea. E. 4, 8. G. 2, 44 341 501. Æ. 3, 45. 6, 554 626. 12, 964.
ferreique. 6, 280.
ferres. E. 9, 22.
ferret. G. 1, 321. 4, 504. Æ. 7, 811. 11, 779.
ferreus. 10, 745. 11, 601 817. 12, 284 309.
ferri. G. 1, 143 397. Æ. 2, 333. 3, 465. 6, 142 558. 7, 78 461 609. 8, 710. 9, 354. 10, 316 482. 11, 232 862 900.
ferro. G. 1, 50 147 292. 2, 301 450. 3, 374 453 469 489. Æ. 1, 297 317 354 359 531. 2, 55 581 614 627 671. 3, 222 241. 4, 131 547 580 601 663 679. 5, 306 405 509 557. 6, 148 294 457 553. 7, 525 692. 8, 226 402 570 701. 9, 137 146 331 494 526 609 620 633 750. 10, 232 372 421 479 514 546 715. 11, 102 135 218 255 376 407 646. 12, 16 100 124 165 173 186 209 282 361 489 540 695 709.
ferrugine. G. 1, 467. Æ. 9, 582. 11, 772.
ferruginea. 6, 303.
ferrugineos. G. 4, 183.
ferrum. 1, 58. 2, 220 369 504. 4, 175. Æ. 4, 71. 5, 489. 6, 260 290. 7, 694. 8, 386 424 648 9, 37 410 427 701 773. 10, 10 396. 11, 637 735 748 864 894. 12, 50 278 404 518 737 774 777 950.
fert. E. 9, 51. G. 1, 408. 2, 117 126. Æ. 1, 505. 3, 483. 4, 378 438. 5, 216. 6, 295. 7, 675 729 900. 8, 310 501. 9, 75. 10, 127 665. 11, 752 897. 12, 369 866.
ferte. G. 1, 11. Æ. 2, 668. 3, 529. 4, 594. 8, 119. 9, 37. 10, 295 678. 12, 573.
fertilis. G. 2, 185 191 252. 4, 128 142. 9, 36.
fertis. Æ. 8, 114.
fertur. G. 1, 514. 3, 236. Æ. 1, 19 480. 2, 498 511. 3, 40 93. 5, 33 215 574 588 863. 6, 893. 7, 208 381 735. 8, 549. 9, 82 553. 11, 530 678 730. 12, 346 687 835.
ferventeſque. 11, 194.
fervere. G. 1, 456. Æ. 4, 409 567. 8, 677. 9, 693.
fervet. G. 1, 327. 4, 169. Æ. 1, 440. 4, 407.
fervida. 7, 24 397. 12, 894.
fervidus. G. 3, 107. Æ. 8, 230. 9, 72 350 736. 10, 788. 12, 293 325 748 951.
ferulas. E. 10, 25.
ferum. 7, 489.
ferunt. E. 2, 46. G. 185 362 511. 2, 441. 4, 17 377. Æ. 1, 706. 2, 230 374. 3, 416. 4, 399. 5, 101 557 832 843. 6, 82 284 400. 7, 765. 8, 180 284 288. 9, 133. 10, 189. 11, 91 172 227 525. 12, 285 361 455 586.
feruntur. 5, 157 587. 7, 156 673. 9, 121. 11, 906. 12, 575.
fervore. 10, 378.
fervoribus. G. 3, 154.
ferus. Æ. 2, 326. 4, 466.
Feſcenninas. 7, 695.
feſſa. E. 8, 85. Æ. 4, 522. 7, 298. 8, 26.
feſſæ. G. 4, 180.
feſſas. 4, 266. Æ. 1, 172. 5, 29 715.
feſſi. 1, 182. 2, 109. 3, 276. 5, 327 717. 8, 489 607.
feſſis. E. 2, 10. 5, 46. Æ. 3, 85. 5, 615. 11, 335. 12, 593.
feſſos. G. 4, 90. Æ. 2, 253. 3, 78 511 568. 5, 41 845. 9, 814. 10, 913.
feſſum. 2, 596. 3, 581 710. 5, 463. 6, 503 845.
feſſus. G. 4, 403. Æ. 8, 232.
feſſa. 2, 249. 4, 459.
feſtina. 6, 488.
feſtinant. 6, 177. 7, 156.
feſtinare. Æ. 4, 575.
feſtinate. 2, 373.
feſtinem. G. 4, 117.
feſtis. 1, 268.
feſtos. 2, 527. 6, 70.
fiant. E. 8, 58.
fibræ. G. 1, 484. Æ. 10, 176.
fibris. G. 1, 120. 3, 490. Æ. 6, 600.
fibula. Æ. 4, 139. 5, 313. 7, 815. 12, 274.
ficti. 4, 188.
ficto. G. 2, 45. Æ. 2, 107.
fictor. 9, 602.
fida. 2, 23 377 400. 3, 112. 5, 24. 11, 821. 12, 271.
fidam. 5, 547.
fide. *nom.* 7, 235.
fidelis. 9, 707.
fidem. G. 4, 213. Æ. 2, 161 541. 5, 604. 8, 150. 10, 71 792. 11, 511.
Fidenam. 6, 773.
fidens. 2, 61. 5, 398. 10, 181 345. 11, 351 370. 12, 789.
fidentem. G. 3, 31.
fidere. Æ. 3, 402. 5, 800. 7, 290. 9, 378.
fides. *nom.* 1, 296. 2, 143 309. 3, 69 375 434. 4, 12 373 552 597. 6, 346 459 877. 7, 365. 9, 79 260 280. 11, 55.
fidi. *num.* 5, 468. 7, 121.
fidibuſque. 6, 120.
fidis. *verb.* 11, 706.
fidiſſima. 2, 281. 12, 659.
fidit. 5, 68.
fidite. 10, 372.
fidoque. 7, 640.
fiducia. 1, 136. 2, 75 162. 8, 395. 9, 126 142 188. 10, 152 276.
fidum. 1, 117. 6, 524. 10, 332.
fidus. 1, 192. 6, 153. 8, 521 586. 9, 307 648. 12, 384.
fieret. 3, 473.
fieri. E. 5, 42. 8, 95. Æ. 4, 116. 8, 402. 12, 824.
fiet. G. 4, 407.
figat. 4, 115.
figere. E. 2, 29. G. 1, 308. Æ. 10, 343 701. 12, 768.
figet. 1, 691.
figi nomina *truncis*. 11, 84.
figit. 5, 516. 6, 159 636. 10, 382 778 883. 11, 691. 12, 70.
figite. 3, 250. 9, 493. 10, 104.
figo. 1, 287.
figunt. 1, 216. 2, 49.

figuram.

figuram. Æ. 6,449. 12, 862.
figuras. 10, 641.
fila. 10, 815.
filia. 7, 11 52. 8, 383. 12, 605.
filicem. G. 2, 189.
filicum. 3, 297.
filius. Æ. 1, 329 755. 6, 864. 7, 50 649 736 781. 8, 104 466. 9, 93 581. 10, 194 199. 11, 700.
filo. 6, 30.
fimo. G. 1, 80. 2, 347. Æ. 5, 330 358.
findit. G. 2, 353. Æ. 6, 540.
findite. 10, 295.
finditus. G. 2, 79.
fine. G. 4, 116. Æ. 1, 283. 2, 771. 3, 718. 5, 225.
finem. 1, 203 145. 3, 145. 4, 480 639. 5, 328 463. 6, 76. 7, 118. 9, 98.
fines. E. 1, 3 68. Æ. 1, 343 568 574. 3, 440. 5, 82 630. 6, 345. 7, 149 334. 8, 159 602. 11, 317 324 588.
finge. 4, 214 358. 7, 438. 8, 365.
fingens. 4, 143.
fingere. G. 4, 179. Æ. 8, 42 634.
finget. 2, 82.
fingis. 11, 364.
fingit. G. 2, 407. Æ. 6, 80. 11, 406.
fingo. 3, 18.
fingunt. E. 8, 108. G. 4, 57.
finibus. E. 1, 62. G. 1, 493. Æ. 1, 304 624. 4, 211 616. 5, 139. 7, 469. 10, 719.
finire. 11, 116. 12, 880.
finis. 1, 227. 2, 554. 5, 384. 10, 115 582. 12, 793.
finitimas. 7, 549.
finitimi. 6, 378.
finitimo. 8, 569.
finitimos. 5, 106. 11, 206.
finxit. 2, 80.
firmabant. 12, 212.
firmans. G. 4, 386.
firmantur. Æ. 9, 788.
firmat. G. 3, 209. Æ. 3, 611 659.
firmata. E. 4, 37.
firment. Æ. 11, 330 466. 12, 188.
firmes. E. 8, 78.
firmiſſima. G. 2, 97.
firmo. Æ. 6, 261.
fiſcellam. E. 10, 71.
fiſcina. G. 1, 266.
fiſſile. G. 1, 144. Æ. 6, 181.
fiſtula. E. 2, 37 3, 22 25. 7, 24. 8, 33. 10, 34. Æ. 3, 661.
fit. G. 2, 76. 4, 79 188. Æ. 1, 729. 2, 209. 5, 620. 6, 220 351 419. 8, 280. 9, 185 752. 10, 153 380. 11, 298.
fixa. 4, 495. 7, 291.
fixam. 5, 518. 12, 773.
fixerit. 6, 803.
fixi. 9, 408.
fixit. 1, 252. 4, 70. 5, 544. 6, 622. 7, 457.
fixo. 9, 413 701. 12, 537.
fixos. 1, 486. 6, 469.
fixum. 4, 15. 12, 7.
fixus. 2, 650. 11, 507.
flabra. G. 2, 293.
flabris. 3, 199.
flagella. 2, 299.
flagello. Æ. 5, 579. 6, 570. 7, 731. 8, 703.
flagitat. 2, 124.
flagrans. 12, 167.
flagrante. 11, 225.
flagrantem. 2, 685. 7, 397.
flagrantes. 1, 714. 12, 65.
flagranti. G. 1, 331. Æ. 9, 72.
flagrantibus. 12, 171.
flamina. 5, 832. 10, 97.
flamine. 4, 241.
flamma. G. 3, 270 560. 4, 385. Æ. 1, 677. 2, 304 431 684. 4, 66. 6, 226 300. 7, 74 462. 8, 694. 10, 232. 270.
flammæ. G. 4, 409. Æ. 2, 173 587 600 633 759. 4, 23 640 670. 5, 680. 6, 6.
flammam. 1, 180. 2, 632. 3, 180. 5, 689. 6, 518. 7, 336. 8, 389. 9, 536. 11, 199. 12, 214.
flammantia. G. 3, 433.
flammarum. 1, 367 473. Æ. 3, 574. 11, 144.
flammas. 1, 48 217. 2, 256 337 478. 4, 564. 6, 110 586. 2, 282 620 680. 10, 409 520. 11, 82.
flammato. 1, 54.
flammea. 7, 448.
flaminis. E. 8, 105. G. 1, 85. 2, 309. Æ. 1, 183 708 731. 2, 37 289 4, 567 605. 5, 4 526 752. 6, 218 253 288 550. 7, 787. 8, 432. 9, 160. 10, 74 119. 12, 300 573 672 811.
flatibus. G. 2, 339. Æ. 4, 442.
flatique. G. 3, 111.
flatus. Æ. 7, 28. 11, 346 911.
flava. G. 1, 73 96. 4, 339. Æ. 5, 309.
flaventem. Æ. 10, 324.
flaventes. G. 3, 350. Æ. 4, 590.
flaventia. 4, 126.
flaventibus. Æ. 7, 722.
flaveſcet. E. 4, 28.
Flaviniaque. Æ. 7, 696.
flavis. G. 1, 316.
flavo. 1, 595. 9, 816.
flavos. 4, 559. 12, 605.
flavum. 4, 698.
flavus. 7, 31.
flebant. E. 5, 21. Æ. 5, 614. 6, 213.
flebat. 12, 55.
flectat. 12, 658.
flecte. 5, 28. 6, 788.
flectentes. 9, 372.
flectere. G. 3, 57. Æ. 7, 35 312. 8, 384. 12, 940.
flecteris. 2, 689.
flectes. G. 4, 399.
flecti. Æ. 6, 376.
flectit. 1, 160. 6, 804. 10, 577. 12, 471.
flectitur. 12, 46.
flectuntque. 7, 632.
flendo. 6, 539.
flens. 2, 279.
flent. 11, 454.
flentes. 5, 614. 6, 177 427. 9, 451. 10, 842.
flerunt. G. 4, 461.
flet. 4, 514.
fleti. Æ. 6, 481.
fletibus. 4, 439.
fletu. G. 4, 505. Æ. 3, 509. 4, 369.
fletum. 4, 463. 6, 699. 9, 498.
fletus. G. 4, 375. Æ. 2, 271. 3, 345. 4, 437. 5, 765.
flevere. E. 10, 13. Æ. 7, 760.
fleverunt. E. 10, 15.
fleviſſe. G. 4, 509.
fleviſſem. Æ. 8, 380.
flevit. E. 3, 78. flexa. G. 1, 169.
flexere. 4, 516. Æ. 4. 35.
flexi. G. 4, 125.
flexibus. 3, 14.
flexilis. 5, 559.
flexit. G. 2, 496. Æ. 4, 369.
flexos. 5, 500.
flexu. G. 1, 244.
flexus. ſ. Tyberis. Æ. 8, 95.
flictu. 9, 667.
flore. G. 2, 72. 4, 142. Æ. 7, 162. 8, 160. 12, 413.
flores. Æ. 1, 434.
floreat. E. 8, 53. G. 4, 32.
florem. E. 1, 55. 2, 48. G. 1, 188. Æ. 11, 68.
florentem. E. 1, 79. 2, 64. G. 4, 564. Æ. 8, 481.
florentes. E. 7, 4. 10, 25. G. 3, 126. Æ. 7, 804. 11, 433.

florentia. Æ. 4, 202.
florentibus. E. 9, 19.
flores. E. 3, 92 107. 9, 41. G. 4, 54. Æ. 5, 79. 6, 884.
floret. G. 2, 6.
floribus. E. 2, 58. 6, 69. G. 4, 11 39 109 250. Æ. 1, 698. 6, 708.
floruerit. 7, 644.
florum. G. 4, 205.
flos. G. 2, 134. 4, 271. Æ. 8, 500. 9, 435.
fluant. E. 3, 89.
fluctibus. G. 2, 460. 4, 429. Æ. 1, 113 133 137 760. 4, 628. 5, 126 239. 7, 213. 10, 683.
fluctu. E. 5, 83. G. 4, 195. Æ. 1, 110 539 587. 3, 270 533 554. 7, 810. 8, 672. 10, 687.
fluctuat. G. 2, 281. Æ. 4, 532. 8, 19. 10, 680. 12, 486 527.
fluctum. 10, 207.
fluctus. E. 9, 43. 10, 4. G. 2, 108. 3, 200 236 542. Æ. 1, 70 80 107 111 120 139. 2, 206. 3, 422 665. 5, 2 182 238 776 848. 6, 362. 7, 528 718. 8, 677. 10, 222 304. 12, 366 831.
fluens. 5, 179. 11, 828.
fluenta. G. 4, 369. Æ. 4, 143. 6, 327. 12, 35.
fluentem. G. 3, 28.
fluentes. G. 2, 190 370. Æ. 1, 324. 8, 487.
fluenti. E. 8, 101.
fluentia. Æ. 3, 626. 9, 472.
fluere. G. 2, 1100. Æ. 2, 169.
fluidum. 3, 663.
fluidus. G. 3, 484.
fluit. 3, 524. Æ. 2, 782. 5, 200. 8, 443.
fluitantem, 5, 867.
fluitantia. 10, 306.
flumen Hymellæ. Æ. 7, 714. 9, 414 814.
flumina. E. 1, 52. 5, 21 25 83. 6, 65. 7, 52 56. 8, 4. 9, 40. 10, 18. G. 1, 310 326. 2, 11 157 486. 3, 18 144 180 213 253 270 310 530 543 4, 54 278 360 366 383 427 457. Æ. 4, 250. 5, 684. 6, 87 298 369 388 711. 7, 137. 8, 713. 9, 104 585 603 679. 10, 113. 11, 659. 12, 331 518.
flumine. E. 3, 96. G. 1, 201. 2, 147 199. 3, 360. 4, 288 527. Æ. 1, 469. 2, 305 719. 5, 38. 7, 430 663. 5, 57 62 69 72 610. 9, 31. 11, 449 495. 12, 749.
fluminibus. G. 2, 110. Æ. 11, 273. 12, 139.
flumini. G. 1, 245. 4, 333. Æ. 3, 389. 6, 714. 7, 201. 10, 833.
fluviali. 4, 635.
fluvialibus. 9, 70.
fluvialis. G. 2, 414.
fluvii. 1, 136. Æ. 1, 611. 3, 702.
fluviis. E. 7, 66. G. 3, 445. Æ. 4, 489.
fluvio. G. 1, 272. Æ. 6, 384. 7, 30 36 494. 8, 31 93. 11, 565. 12, 256 886.
fluviorum. G. 1, 482.
fluvios. E. 5, 70. G. 3, 77 142 301 396. Æ. 12, 181.
fluvium. G. 1, 106. 4, 442. Æ. 6, 415 749. 7, 152. 8, 86 125 331 651. 7, 190 816.
fluvius. 8. 677.
fluuntque. 11, 236.
fluxas. 10, 88.
fluxit. G. 2, 166.
foci. G. 1, 175. 3, 378. Æ. 3, 178. 5, 660. 7, 680. 12, 212.
foco. G. 4, 48.
focos. Æ. 3, 134. 9, 75. 12, 18 286.
focum. 5, 70.
focus. E. 7, 49.
fodere. G. 1, 183. 4, 43.
foderet. Æ. 6, 881.
fodiro. G. 2, 408.
fœcunda. 1, 67. Æ. 6, 598.
fœcundæ. 2, 446.
fœcundat. 4, 291.
fœcundis. 2, 325.
fœcundum. Æ. 7, 338.
fœda. 3, 244. 4, 195. 7, 619.
fœdam. G. 1, 323.
fœdans. Æ. 4, 673. 11, 86. 12, 871.
fœdant. 3, 227.
fœdantem. 2, 502.
fœdare. 2, 55. 3, 241. 12, 99.
fœdasti. 2, 539.
fœdatique. 7, 575.
fœdavit. 2, 286.
fœde. Æ. 5, 794. 10, 498.
fœdera. G. 1, 60. 4, 493. Æ. 4, 112 339 624. 7, 546. 8, 56 540 641. 10, 91 902. 11, 129 164 292 330. 12, 151 191 200 212 316 502 633 658 822.
fœdere. G. 4, 158. Æ. 1, 66. 4, 520. 8, 169. 10, 105. 11, 356. 12, 109 286.
fœderis. 11, 321. 12, 469.
fœdissima. 3, 216.
fœdissime. 11, 392.
fœdus. Æ. 5, 496. 10, 15 154. 12, 13 158 242 290 314 573 695.
fœmina. G. 3, 216. Æ. 1, 368. 4, 95 211 570. 5, 6. 6, 448. 8, 408. 11, 705 734.
fœminea. 2, 584. 11, 663. 12, 53.
fœmineæ. 7, 345.
fœmineas. 7, 806.
fœmineis. 2, 488.
fœmineo. 4, 667. 9, 477. 11, 782.
fœmineum. 9, 142. 11, 878.
fœnilia. G. 3, 321.
fœta. Æ. 1, 55. 2, 238.
fœtæ. G. 3, 176.
fœtam. Æ. 8, 630.
fœtas. E. 1, 50.
fœtibus. G. 1, 82.
fœtis. 4. 139.
fœro. Æ. 3, 83.
fœtu. G. 2, 69 390 429 517. Æ. 6, 207. 8, 82.
fœtum. 12, 170.
fœtura. E. 7, 36.
fœturæ habilis bo. G. 3, 62.
fœtus. E. 1, 22. 3, 30. G. 1, 55 75 189 195. 2, 56 196 327 443 521. 4, 163 199 231 512. Æ. 1, 436. 3, 391. 6, 141. 8, 44.
folia. G. 2, 133.
foliis. E. 5, 31 40. G. 1, 131 296 413. 2, 121 314 3, 21. 4, 200 274. Æ. 1, 179. 3, 444. 5, 744. 6, 74 137 284. 8, 277 368. 12, 413 766.
foliorum. G. 1, 191.
follibus. 4, 171. Æ. 8, 449.
fomite. 1, 180.
fonte. E. 3, 97. 6, 44. Æ. 7, 84. 489. 8, 75.
fontem. G. 4, 32. Æ. 1, 248. 12, 119.
fontes. E. 1, 40 53. 7, 45. 10, 42. G. 2, 175 200. 3, 529. 4, 18 376. Æ. 7, 517. 12, 181.
fontibus. E. 2, 59. 5, 40. G. 2, 243. 3, 131 428. Æ. 2, 686.
fontis. 4, 512. 7, 150 242. 12, 816.
foras. E. 8, 101.
forcipe. G. 4, 175. Æ. 8, 453. 12, 404.
fore. 1, 239 448. 4, 229. 9, 345 526. 7, 76. 9, 332. 10, 457.
forent. G. 1, 260. Æ. 2, 439. 8, 209.

fores. Æ. 2, 450 453. 6, 47. 8, 130.
foret. 3, 417. 5, 398. 10, 328 614. 11, 586.
foribus. G. 2, 461. 3, 26. 4, 247 280. Æ. 1, 452 509. 6, 20 289 634. 8, 156, 262. 11, 36.
forma. G. 1, 52. Æ. 1, 76 500. 3, 591. 4, 556. 5, 295 570. 6, 289 615 861 7, 483. 8, 208. 9, 646. 10, 435. 11, 70. 12, 275.
formabat. 9, 80.
formabis. G. 3, 163.
formæ. Æ. 1, 31. 6, 277 293. 7, 18 473. 8, 383. 10, 188.
formam. G. 1, 170. 2, 450. Æ. 9, 101. 12, 224.
formas. E. 6, 37. G. 4, 411. Æ. 6, 626.
formica. G. 1, 186 380.
formicæ. Æ. 4, 402.
formidatus. 3, 275.
formidine. E. 4, 14. G. 3, 372. 4, 357 468. Æ. 2, 76 384 400. 3, 304 7 259 612. 6, 290. 7, 442 453 608. 9, 160 756. 10, 631. 11, 407. 12, 750 756 867.
formidinis. 12, 335.
formosa. G. 3, 219.
formosæ. E. 7, 62.
formosam. Æ. 1, 5.
formose. E. 2, 17 45. 3, 79. 7, 67.
formosi. 5, 44.
formosior. 5, 44. 7, 38.
formosissimus. 3, 57.
formosum. 2, 1. 5, 86 90.
formosus. 4, 57. 7, 55. 10, 18.
fornace. Æ. 8, 446.
fornacibus. G. 1, 472. 4, 263. Æ. 7, 636. 8, 421.
fornice. 6, 631. 10, 806.
foros. G. 4, 250. Æ. 4, 605. 6, 412.
fors. 2, 94 139. 5, 232. 6, 537. 7, 554. 8, 476. 10, 458. 11, 59. 12, 41 183 714.
forsan. 1, 207. 4, 19.
forsitan. E. 6, 59. G. 2, 288. 4, 118. Æ. 2, 506.
fortasse. 10, 548.
forte. E. 3, 29. 6, 58. 7, 1. G. 1. 202. 4, 28. Æ. 1, 155 326 366 379. 2, 81 136 342 756. 3, 22 301. 5, 291 329 486. 6, 171 190 349 682. 7, 112 494 509. 8, 102. 9. 325 638. 10, 653 724. 11, 456 552. 12, 205 270 488 766.
fortemque. Æ. 1, 226 514 616. 4, 288. 9, 591. 10, 562. 12, 513 561.
fortes. G. 1, 65. 2, 296. 3, 50 121 288. Æ. 7, 151.
forti. 4, 11. 5, 808. 10, 238.
fortia. G. 2, 48. Æ. 1, 105 645. 8, 150 509 536. 10, 369.
fortibus. G. 2, 83. Æ. 9, 281 364. 10, 735.
fortis. G. 2, 533. 3, 62. Æ. 1, 124 583. 12, 550.
fortissima. 2, 348. 5, 729.
fortissime. 1, 100. 5, 389. 8, 154 513. 10, 185 865. 12, 538.
fortissimus. 6, 169. 7, 752.
fortuna. G. 3, 452. 4, 209. Æ. 1, 244 458 521 632. 2, 70 350 385 656. 3, 16 53 318 493 609 615. 4, 109 434 603 653. 5, 22 356 604 625 710. 6, 62 96 533 615 7, 413 559. 8, 15 127 334 578. 9, 49 214 240 260 282 723. 10, 43 49 107 284 435. 11, 43 108 128 253 345 413 427 761. 12, 147 405 593 637 677 694.
fortunæ. 7, 241. 11, 180.
fortunam. 10, 112 422. 12, 436 920.
fortunásque. 6, 683.
fortunata. G. 4, 287.
fortunatæ. Æ. 11, 252.
fortunatam. E. 6, 45.
fortunate. 1, 47 52. 5, 49.
fortunati. Æ. 1, 441. 9, 446.
fortunatorum. 6, 639.
fortunatos. G. 2, 458.
fortunatus. 2, 493. Æ. 11, 416.
Fortúlósque. 7, 714.
forum. G. 2, 502. Æ. 5, 758.
fossa. 7, 157.
fossæ. G. 1, 326. Æ. 10, 241 1, 381.
fossarumque. 9, 453.
fossas. 9, 314 470 506 567. 11, 888.
fossis. G. 1, 372. Æ. 10, 236.
fossor. 2, 264.
forum. Æ. 1, 696.
fove. G. 4, 230.
fovebat. Æ. 4, 686.
fovebit. Æ. 1, 285.
foveis. G. 3, 558.
fovemus. Æ. 4, 218.
fovens. G. 4, 46.
fovent. 2, 135. 4, 56.
fovere. Æ. 4, 193. 9, 57.
fovet. E. 3, 4. Æ. 1, 22 722. 8, 388. 10, 838.
fovique. Æ. 10, 93.
fovit. G. 3, 420. Æ. 12, 420.
fracta. E. 9, 9. Æ. 10, 291.
fractæ. 2, 170. 3, 53.
fractas. G. 4, 240. Æ. 3, 556.
fracti. 2, 13.
fractis. G. 3, 161. Æ. 5, 222.
fractos. G. 4, 72. Æ. 5, 209.
fragiles. E. 8, 40 82. G. 1, 76.
fragili. E. 5, 85. G. 1, 317.
fragmenta. G. 4, 304.
fragmina. Æ. 10, 306. 12, 741.
fragmine. 9, 569. 10, 698.
fragor. G. 1, 358. 4, 493. Æ. 1, 158. 8, 527. 11, 214. 12, 724.
fragore. 2, 692. 7, 587 677. 9, 541.
fragosus. 7, 566.
fraga. E. 3, 92.
fragrantia. G. 4, 169. Æ. 1, 440.
frange. 11, 484.
frangenda. G. 2, 400.
frangentur. 4, 400.
frangere. Æ. 1, 183. 10, 297.
frangeret. 3, 625.
frangimur. 7, 594.
frangit. G. 1, 94. Æ. 12, 8.
frangite. G. 1, 267.
frangitur. Æ. 1, 165. 9, 411. 12, 733.
franguntque. G. 2, 441.
franguntur. Æ. 1, 108.
frater. G. 2, 533. Æ. 1, 671. 4 325. 5, 495. 10, 338 576 600. 12, 883.
fraterna. G. 3, 518. Æ. 4, 21. 5, 24.
fraternæ. 9, 736.
fraterni. 5, 630.
fratre. 1, 296. 4, 656. 10, 129. 11, 465 604.
fratrem. 1, 134. 5, 514. 6, 121. 10, 338 403 600. 12, 157 509.
fratres. G. 1, 280. 2, 496. Æ. 3, 678. 6, 608. 7, 335 670. 9, 694. 12, 277 516.
fratrique. 12, 881.
fratris. G. 1, 396. Æ. 7, 671. 9, 804. 10, 113 342. 12, 636. 844.
fratrum. G. 2, 510. Æ. 10, 328. 12, 270.
fraude. 4, 675. 5, 851. 9, 397.
fraudem. G. 1, 465. Æ. 10, 72.
fraudi. 11, 522.
fraudis. E. 4, 31. Æ. 7, 552.
fraudo. 4, 355.
fraus. 6, 609. 9, 428. 11, 717.

fraxineæ. Æ. 6, 181.
fraxineaſque. G. 2, 359.
fraxinus. E. 7, 65. G. 2, 66. Æ. 11. 136.
fregere. G. 2, 72.
fregiſti. E. 3, 13.
fremebant. Æ. 1, 563. 5, 385. 6, 175. 6, 717. 10, 96. 11, 132.
fremens. 7, 389 787. 12, 398.
frementem. G. 1, 12. Æ. 4, 229. 9, 703. 10, 572. 12, 371.
frementes. 7, 638. 11, 609. 12, 82.
frementi. 12, 535.
fremet. 1, 300.
fremit. 5, 555. 7, 460. 960 341. 11, 496 599. 12, 8 702.
fremitu. G. 2, 160. 4, 216. Æ. 5, 148 333.
fremitumque. 7, 150.
fremitus. 2, 338. 11, 609.
frembr. 11, 2. 7.
fremunt. 1, 60. 4, 668. 5 19. 7, 590. 8, 497 12, 912.
frena. G. 3, 115 252. Æ 3. 542. 4, 130. 5, 818. 6, 100 8, 168. 10, 253 11, 195.
frenare. 1, 527.
frenaret. G. 4, 136.
frenat. Æ. 1, 58.
frenatis. 5, 554.
frendens. G. 4, 452.
frenis. Æ. 11, 719 889. 12, 372.
frenos. G. 3, 184.
frenum. Æ. 12, 568.
frequens. G. 1, 99. 2, 185.
frequentant. Æ. 6, 478.
frequentes. G. 3, 394. 4, 216. Æ. 1, 711. 6, 486. 10, 506.
frequenti. G. 2, 51.
frequentibus. Æ. 10, 692.
freta. E. 1, 61. G. 1, 356. 2, 503. 3, 260. Æ. 1, 561 611. 2, 313. 3, 127. 5, 141 626 791. 10, 147 210.
freti. *particip.* Æ. 9, 676. 11, 787.
fretis. G. 1, 327 386. 2, 164.
fretus. Æ. 4, 245. 5, 430. 6, 120. 8, 143.
fricat. G. 3, 256.
frigentque. Æ. 5, 219.
frigentis. 6, 219.
frigida. E. 5, 25. 8, 14. G. 1, 336. 2, 469. 3, 298 324. 4, 104 506 525. Æ. 2. 472. 4, 385. 7, 715. 11, 338.
frigidus. E. 8, 71. G. 1, 259. 2, 484. 3, 97 303 336 441 501. 4, 261. Æ. 3, 29. 6, 311. 9, 415.
frigora. E. 2, 8. 7, 51. 10, 47 57. G. 1, 48 352. 2, 113 321 376. 3, 356.
frigore. E. 2, 22. 7, 6. G. 3, 279. 4, 35 135 259. Æ. 1, 96. 6, 205 309. 12, 905 951.
frigoribus. E. 10, 65. G. 1, 300.
frigus. E. 1, 53. 5, 70. G. 1, 93. 2, 256 344.
frondaror. E. 1, 57.
fronde. E. 1, 81. 10, 30. G. 2, 13 401 Æ. 1, 249. 4, 148. 459 506. 5, 134. 6, 306. 7, 751. 8, 274. 12, 207.
frondea. G. 4, 61. Æ. 1, 195.
frondem. G. 2, 435. Æ. 5, 661.
frondent. E. 3, 57.
frondente. Æ. 7, 67.
frondentes. 4, 399.
frondenti. 5, 129. 7, 135.
frondentia. G. 2, 300.
frondentibus. 2. 362. 4, 24. Æ. 3, 25.
frondentis. G. 2, 119. Æ. 6, 208.
frondes. E. 9, 61. G. 1, 368. 2, 55 82 305 335 366 493. 3, 131 175 353. Æ. 3, 449. 4, 444. 8, 32.
frondeſcit. 6, 144.
frondet. G. 2, 15.
frondi. Æ. 2, 523.
frondibus. 2, 446. 3, 231 528. 6, 217. 7, 565. 11, 523.
frondis. 11, 66.
frondoſa. E. 2, 70. G. 2, 296. Æ. 5, 252.
frondoſis. 7, 387.
frondoſo. 8, 351.
frondoſum. G. 1, 282.
frons. 3, 372. Æ. 6, 862. 10, 211.
fronde. E. 6, 51. G. 4, 299. Æ. 1, 170. 3, 636. 4, 477. 9, 627. 10, 349. 11, 238.
frontem. E. 6, 22. 7, 27. Æ. 5, 567. 7, 417. 9, 750. 12, 307.
fronti. 6, 244.
frontibus. G. 3, 24. Æ. 5, 158. 12, 717.
fruatur. 4, 619.
fructus. G. 2, 36 500.
fruges. 1, 22 67 298 345. 2, 143 424. 3, 535. Æ. 1, 182. 2, 133.
frugibus. E. 3, 77. 9, 48. 10, 76. G. 1, 69. 2, 239. 3, 133. Æ. 6, 426.
frugum. G. 1, 27. 2, 173. 4, 327.
fruiturque. Æ. 7, 96.
frumenta. G. 1, 189 315. 3, 176. Æ. 4, 406.
frumenti. G. 1, 134.
frumentis. 1, 150. 2, 205 228.
fruſta. Æ. 1, 216. 3, 632.
fruſtra. E. 3, 99. 7, 69. G. 1, 158 257 459 513. 3, 97 373 544. 4, 353. Æ. 1, 396. 2, 348 425 793. 4, 415. 5, 27 221 346 389. 6, 294 701. 9, 389 398 538. 10, 332 486. 11, 581 715. 12, 832.
fruſtrata. 12, 95.
fruſtratur. 6, 493.
fruticumque. G. 2, 21.
fruuntur. 1, 300. Æ. 3, 352. 8, 468.
fuat. 10, 103.
fucata. G. 4, 355.
fucatur. 2, 465.
Fucinus. Æ. 7, 759.
fucoque. G. 4, 39.
fucos. 4, 168. Æ. 1, 439.
fudimus. 2, 421.
fudiſſe. 9, 592.
fudiſſetque. 5, 234.
fudit. G. 1, 13. Æ. 1, 416. 2, 532. 5, 842. 6, 55. 8, 129.
fuerat. 4, 603. 5, 397. 6, 166. 7, 532. 8, 358. 10, 613. 11, 115 303. 12, 519.
fuere. 8, 324.
fuerint. G. 4, 34 248 393. Æ. 2, 77 506. 3, 453. 5, 475.
fuerit. E. 7, 31. G. 1, 67. 3, 404. Æ. 3, 499. 6, 62. 7, 38.
fuerunt. 11, 275.
fuga. G. 3, 31 120 142 201 422. 4, 85. Æ. 1, 321. 2, 176. 3, 243. 4, 72 155 281 543. 5, 218 658. 8, 251. 9, 15 557 960 800. 10, 592 624 670 757. 11, 815. 12, 463 733 742.
fugacem. 10, 697 724. 12, 52.
fugaces. G. 3, 539. Æ. 9, 591.
fuge. G. 1, 286. Æ. 3, 160. 4, 400. 5, 586 769. 9, 131. 10, 121 372. 11, 351 547.
fugam. G. 4, 443. Æ. 1, 141 36 364. 2, 108 610 640. 3, 283 666. 4, 328 338 430 575. 7, 24. 9, 378 539 719 781 11, 706. 12, 252 263 367 484.
fugarat. 5, 42. 10, 257.
fugas. texunt. 5, 593.
fugat. 1, 147. 6, 312.
fugatis. 3, 521.
fugax. 11, 713.

fuge. G. 1, 277. 3, 385. Æ. 2, 289 733. 3, 44 413.
fugere. G. 1, 330 375.
fugerent. Æ. 1, 471.
fugeret. G. 4, 457.
fugi. Æ. 2, 156.
fugiant. E. 9, 30.
fugiaſque. Æ. 3, 459.
fugiar. E. 8, 52. Æ. 6, 892.
fugiatis. 11, 109.
fugiens. G. 1, 406 409. 3, 94. 4, 19 234 317. Æ. 1, 345 478. 5, 276. 6, 14. 8, 390. 10, 403. 11, 541 694. 12, 758.
fugiente. G. 4, 526.
fugientem. Æ. 1, 410. 5, 629. 9, 17. 10, 399 732. 12, 645.
fugientia. 11, 654.
fugientibus. 9, 763. 12, 330.
fugientis. 6, 61. 10, 656.
fugimus. E. 1, 4. Æ. 3, 268.
fugio. 3, 53.
fugis. 2, 60. Æ. 4, 314 565. 5, 740. 6, 466. 9, 200. 10, 649.
fugiſſe. 10, 56.
fugit. E. 3, 65. 9, 54. G. 2, 265. 3, 67 284 417 462. 4, 500. Æ. 2, 223 528. 4, 389 475. 5, 244 516 740. 8, 223. 9, 632. 10, 247 340. 11, 405 436 492 559 561 628 806 831 868. 12, 256 285 421 660 733 753 952.
fugite. E. 3, 93. Æ. 3, 639. 7, 202.
fugitis. 10, 369.
fugiunt. G. 3, 543. Æ. 5, 821. 10, 266. 11, 623 869.
fulcit. 4, 247.
fulcra. 6, 604.
fulgebat. 7, 26. 10, 171. 11, 490 769.
fulgens. 10, 869.
fulgent. 5, 562. 7, 526. 8, 684.
fulgentem. 10, 475. 11, 854. 12, 358.
fulgentes. 8, 593.
fulgenti. 9, 614. 10, 414.
fulgentia. 6, 490. 8, 92. 11, 6. 12, 163.
fulgentibus. 2, 749. 6, 217. 10, 550. 11, 188 202. 12, 275.
fulgentis. 10, 589.
fulgere. 6, 826.
fulgor. 5, 88. 8, 524. 11, 70.
fulgore. G. 4, 98.
fulgores. Æ. 4, 431.
fulgura. G. 1, 488. Æ. 9, 733.
fulicæ. G. 1, 363.
fuligine. E. 7, 30.
fulmen. Æ. 6, 590. 8, 427.
fulmina. G. 1, 329. 4, 170. Æ. 4, 208. 6, 842. 10, 567.
fulminat. G. 1, 370. 4, 561. Æ. 12, 654.
fulmine. G. 1, 283. Æ. 1, 234. 3, 458. 4, 25. 5, 691. 6, 581. 7, 73. 12, 200 922.
fulmineum. 4, 580. 9, 442.
fulmineus. 9, 812.
fulminis. 2, 649. 5, 319. 9, 706. 10, 177. 11, 616.
fulſere. 4, 167.
fulſerunt. 12, 942.
fultoſque. 8, 227.
fultum. 11, 39.
fultus. E. 6, 54.
fulva, G. 4, 408. Æ. 4, 261. 5, 375. 6, 643. 8, 552. 11, 642 751. 12, 276 741 792.
fulvæ. G. 3, 110.
fulvique. 2, 722.
fulvis. G. 3, 383.
fulvo. Æ. 1, 279. 7, 76. 11, 776.
fulvoſque. 7, 688.
fulvum. 4, 158. 7, 279. 10, 562.
fulvus. 12, 247.
fumabat. 8, 106.
fumans. G. 3, 515.
fumant. E. 1, 44 83. Æ. 2, 698.
fumantem. Æ. 3, 573.
fumantes. 7, 457. 11, 908. 12, 338.
fumentia. G. 2, 194 542. Æ. 10, 45. 12, 569.
fumantibus. 8, 417.
fumat. 3, 3.
fumea. 6, 593.
fumida. 7, 76. 9, 73.
fumidus. 7, 465.
fumiferam. 8, 255.
fumiferos. 9, 522.
fumo. 3, 582. 12, 588.
fumoſque. G. 2, 217. 4, 230.
fumoſis. Æ. 2, 242.
fumum. 2, 609. 3, 206. 5, 681. 8, 252.
fumus. G. 1, 175. 4, 499. 5, 740. 8, 258. 9, 239. 12, 592.
funalia. Æ. 1, 731.
funda. *nom.* G. 1, 141.
fundabat. Æ. 6, 4.
fundabit. 6, 811.
fundæ. G. 1, 309.
fundam. *nom.* Æ. 9, 586. 11, 579.
fundam. *ver.* E. 5, 71. Æ. 5, 238.
fundamento. 1, 432. 2, 611. 4, 266.
fundamina. G. 4, 161.
fundantem. Æ. 4, 260.
fundaſſet. 7, 410.
fundat. 1, 197.
fundata. 8, 478.
fundator. 7, 678.
fundatur. 5, 760.
fundebat. 3, 152 344. 5, 98. 8, 584.
fundens. 6, 254. 7, 792.
fundent. E. 4, 23.
fundere. Æ. 2, 683.
fundet. E. 4, 20. Æ. 12, 207.
fundimur circum. 3, 635.
fundis. G. 2, 468.
fundit. E. 9, 41. G. 2, 460. Æ. 2, 329. 3, 348. 4, 61. 5, 78 776.
funditur. 10, 271. 11, 646.
funditus, 6, 736. 11, 413. 12, 594.
fundo. 2, 419. 3, 557. 4, 621. 6, 178. 6, 581. 7, 530. 10, 88.
fundunt. G. 2, 432. Æ. 11, 482 610. 12, 122.
funduntur. G. 4, 275. Æ. 6, 709.
fune. 5, 488.
funem. G. 1, 457. Æ. 2, 239 262. 3, 639 667.
funera. G. 3, 246. 4, 256. Æ. 1, 236. 2, 284 361. 4, 500 507 618. 6, 875. 7, 42 542. 8, 571. 9, 486 526. 10, 602 756. 11, 366 422 646. 12, 383 629.
funere. E. 5, 20. G. 3, 263. Æ. 2, 539. 4, 308. 6, 150 429 7, 599. 11, 328 169.
funereas. 7, 337. 11, 143.
funeris. 6, 458 510. 11, 189.
funes. 4, 575. 5, 773. 8, 708.
funeſtæque. 7, 322.
fungar. 6, 885.
fungos. G. 1, 392.
funus. Æ. 3, 62. 9, 491. 11, 53 57.
furare. 5, 845.
furata. 7, 283.
furcaſque. G. 1, 264. 2, 359.
furem. 3, 407.
furens. Æ. 1, 455. 2, 498 613. 4, 68. 4, 6 202. 6, 262. 8, 228. 10, 604. 11, 486 709 762 901.
furentem. 1, 663. 2, 499. 4, 662 283 464 548. 7, 350. 8, 489.

furentes. G. 2, 456. Æ. 4, 42 670. 10, 37 578. 11, 609. 12, 332.
furenti. 2, 771. 3, 313. 4, 298. 6, 100. 9, 691.
furentibus. 1, 55. 2, 304.
furentis. 2, 345.
furentum. 11, 838.
furere. 12, 680.
fures. *ser.* E. 3, 16.
furiale. Æ. 7, 375.
furialia. 7, 415.
furiarum. 3, 252. 6, 605.
furias. G. 3, 35. Æ. 1, 45.
furiata. 2, 407 588.
furibunda. 4, 646. 7, 348.
furiis. G. 3, 511. Æ. 3, 331. 4, 376. 7, 392. 8, 205 219 494. 10, 68 694 872. 12, 101 668 946.
furis, *verb.* 2, 595.
furit. G. 3, 100 150 458. Æ. 1, 111. 2, 759. 5, 662 694. 7, 377 464 625. 9, 552. 10, 386 545 802. 11, 638. 12, 607.
furor. G. 3, 266. 4, 495. Æ. 1, 154 298 352. 2, 316 355. 5, 670. 6, 102. 9, 760.
furore. 2, 244. 4, 697. 5, 659. 10, 63.
furorem. 4, 101. 7, 386. 10, 905. 12, 601 680 832.
furores. 4. 501. 7, 406.
furori. 4, 91 433.
furoris. E. 10, 60. Æ. 5, 788.
furta. G. 4, 346. 9, 150. 11, 515.
furtim. 2, 304. Æ. 2, 18 258. 3, 50. 5, 677. 9, 546. 11, 765.
furtis. G. 1, 286.
furtivum. Æ. 4, 171. 7, 660.
furto. 4, 337. 6, 24 568. 9, 350. 10. 735.
furtumque. E. 6, 42.
furum. G. 4, 110.
fusa. Æ. 4, 455. 9, 317. 11, 102.
fuscis. 7, 408. 8, 369.
fuscum. 12, 417.
fuscus. E. 10, 38.
fusi. Æ. 1, 218. 2, 2 252. 5, 102 837. 6, 440. 9, 164. 11, 366.
fusis. E. 4, 46. Æ. 12, 433.
fuso. 6, 225. 9, 722. 12, 690.
fusos. 7, 421. 10, 137.
fusus. G. 2, 527. Æ. 5, 330. 10, 838.
futilis. 11, 339. 12, 740.
furore. 4, 543. 6, 12. 8, 705.
futuræ. 1, 716. 8, 628. 10, 501.
futuram. Æ. 7, 257.
futuras. 12, 504.
futuri. 4, 508. 8, 580. 9, 315.
futuris. G. 1, 214 433 508. 2, 246.
futuro. E. 7, 28. G. 4, 239.
futuros. Æ. 3, 394. 4, 297. 8, 340.
futurum. 2, 191. 4, 622. 5, 522. 6, 690.

G.

GAbinæ. Æ. 7, 682.
Gabino. 7, 612.
Gabios. 6, 773.
gæsa. 8, 662.
Galatea. E. 1, 31. 3, 64 72. 7, 37. 9, 59. Æ. 9, 103.
Galbaneoque. G. 3, 415.
Galbaneos. 4, 264.
galea. Æ. 5, 314 491 498. 7, 785. 9, 50 373 612 771 808. 10, 330 836.
galeæ. 3, 468 9, 667.
galeam. 2, 392. 5, 364 471 673. 7, 638 751. 8, 620. 9, 307 365 457. 10, 535. 11, 91 692. 12, 381 434 537.
galeas. G. 1, 496. Æ. 1, 105. 8, 539. 11, 194.
galeis. G. 2, 142.
galeros. Æ. 7, 688.
Galesi. 5, 575.
Galesus. G. 4, 126.
Galesus. Æ. 7, 535.
gallæ. G. 4, 267.
Galle. E. 10, 22.
Galli. 10, 6. Æ. 8, 657.
Gallo. E. 10, 2 72.
Gallos. Æ. 8, 656.
Gallum. E. 6, 64. Æ. 6, 858.
Gallus. 10, 10.
Gangaridum. G. 3, 27.
Ganymedis. Æ. 1, 32.
Ganges. G. 2, 137. Æ. 9, 31.
Garamantas. 6, 794.
Garamantes. E. 8, 44.
Garamantide. Æ. 4, 192.
Gargani. 11, 247.
Gargara. G. 1, 103.
garrula. 4, 307.
gaudens. Æ. 1, 694. 4, 190. 6, 816. 7, 800. 8, 702. 12, 109.
gaudent. G. 2, 181 510. Æ. 2, 239. 5, 575. 6, 733.
gaudere. G. 3, 185.
gauderent. E. 9, 48. G. 4, 120.
gaudet. E. 3, 87. 6, 29. 8, 75. Æ. 4, 157. 5, 797. 6, 383. 7, 220. 8, 730. 10, 500 726. 12, 6 82 702.
gaudia. 1, 506. 5, 828. 6, 279 513. 10, 325 652. 11, 180.
gaza. 1, 123. 2, 763. 5, 40.
Gela. 3, 702.
gelida. G. 1, 287. 8, 343.
gelidæque. 2, 263.
gelidam. Æ. 11, 210.
gelidas. 6, 16.
gelidi. E. 10, 15 42. Æ. 8, 28. 12, 331.
gelidis. G. 2, 488. 4, 509. Æ. 12, 796.
gelido. 8, 139 610.
gelidos. 8, 159.
gelidum. 7, 683. 8, 597.
gelidus. G. 1, 43. 2, 202. Æ. 2, 120. 3, 30 175 259. 5, 395. 6, 54. 7, 801. 12, 447 905.
Geloi. 3, 701.
Gelonos. G. 2, 115. 8, 725.
Gelonus. 3, 461.
gelu. 2, 317. 3, 355 443. Æ. 8, 508. 9, 604.
gemellos. E. 1, 14.
gemens. G. 3, 226. Æ. 1, 469. 4, 395. 5, 869. 7, 501. 11, 150. 12, 886.
gementem. G. 3, 183. 11, 865.
gementibus. Æ. 11, 136.
gemere. E. 1, 59.
gemerentque. Æ. 5, 806.
gemina. G. 4, 371. Æ. 6, 203. 9, 750.
geminæ. G. 4, 4 300. Æ. 6, 190 893. 9, 681. 12, 845.
geminam. 1, 278.
geminant. 12, 714.
geminas. 6, 788. 8, 79 680. 11, 72.
geminatur plausus. G. 2, 509.
gemini. Æ. 1, 166. 2, 203 225 415. 5, 285. 6, 800. 7, 670. 8, 461. 10, 390.
geminis. 5, 416. 8, 130.
gemino. 3, 535. 9, 365.
geminos. 1, 748. 2, 500, 3, 180 516. 5, 266 401. 6, 582 842. 7, 280 450. 8, 289 631 697.
geminum. 4, 470. 5, 365.
geminus. 6, 287.
gemit. G. 3, 133. 4, 175. Æ. 1, 225. 8, 451. 12, 334.
gemitu. G. 3, 223 500. 4, 353. Æ. 2, 73 323 413 486 679. 3, 577 664. 4, 667. 10, 505. 11, 95 831. 12, 722 823 952.

gemitum. Æ. 1, 489. 2, 53. 3, 555. 8, 420. 9, 709. 10, 465 674 843. 11, 37 377. 12, 713.
gemitus. G. 3, 517. Æ. 2, 288. 3, 39. 4, 409. 6, 220 557 873. 7, 15. 9, 499. 11, 633.
gemma. G. 2, 506. Æ. 5, 313. 10, 134.
gemmæ. E. 7, 48. G. 2, 74.
gemmas trudit pampinus. 2, 335.
gemmis. Æ. 1, 659 732. 7, 76.
gemuit. 6, 413.
genæ. 5, 173. 11, 221.
genas. 4, 644. 8, 160. 12, 65 606.
gener. 2, 344. 6, 831. 7, 317 367.
genera duo apum. G. 4, 92.
generandi. 4, 205.
generando. 3, 65.
generaſſe. Æ. 7, 734.
generat. 8, 141.
generate. 6, 322.
generatim. G. 2, 35.
generatus. Æ. 5, 61.
genere. 4, 606.
generi. 1, 530. 3, 184. 7, 98 753. 8, 484 512. 9, 302.
generis. E. 8, 45. G. 4, 249. Æ. 1, 136. 4, 365. 7, 219.
genero. 11, 355. 12, 31.
generos. 7, 270. 12, 658.
generoſa metallis inſula. 10, 174.
generoſe. 10, 141.
generoſi. G. 3, 75.
generum. 1, 31. Æ. 7, 57 256. 11, 472. 12, 55 63 613.
genealibus. 6, 603.
genialis hyems. G. 1, 302.
genibus. Æ. 3, 38 607.
genis. 6, 686.
geniſtæ. G. 2, 12 434.
genitali. Æ. 3, 136.
genitalia. 2, 324.
genite. 9, 642.
geniti. 6, 131 394.
genitor. 1, 159 241 625. 2, 635 657 699 717 732. 3, 102. 4, 208. 5, 817. 6, 765 698. 7, 122 306 360. 8, 72 427 583. 9, 201 264 272 583 630. 10, 45 320 417 466 668 800 833 848. 11, 161 727. 12, 200 843 934.
genitore. 3, 614 804. 9, 257. 10, 129.
genitorem. Æ. 3, 709. 6, 364 404. 7, 72 134.
genitori. 2, 548. 5, 94 537. 10, 704.
genitoris. G. 4, 355. Æ. 1, 681 720. 2, 560. 4, 84. 6, 108. 7, 82. 10, 789.
genitos. 12, 708.
genitricis. G. 4, 363. Æ. 1, 693.
genitrix. 1, 593. 2, 788. 8, 383. 9, 82 94 107 284 297. 10, 234. 12, 412 554.
genitum. 1, 301. 7, 47 679.
geniture. 9, 642.
genium. 5, 95. 7, 136.
gens. E. 4, 9. G. 2, 125 385 537. 3, 382. 4, 287 430. Æ. 1, 71. 4, 207. 5, 624 730. 6, 359. 7, 708 746. 8, 146 315 480. 10, 155 202 228. 12, 840.
gente. 1, 51 277. 2, 78. 5, 235. 4, 23 373 785. 6, 757 875. 7, 220 282 367 750 803. 8, 36 55. 9, 284 643. 10, 202 350 388. 11, 48 113 305 331 432.
gentem. G. 3, 122 473. Æ. 1, 37 280 286 449 537. 3, 1 133 166 653. 4, 425. 6, 788. 7, 203 304 671. 8, 502. 9, 137. 11, 324.
gentes. G. 1, 331. 3, 33 349. Æ. 1, 527. 4, 320. 6, 60 92 706. 7, 85 238. 8, 13 328 722. 9, 132. 10, 71 139. 11, 252 847. 12, 191 501.
genti. 1, 252. 3, 501. 6, 63 73. 9, 759.
gentibus. E. 3, 41. Æ. 1, 21.
gentis. G. 3, 35 73 158. 4, 4 95. Æ. 1, 100 435 606 646. 3, 105. 4, 4 483 542. 5. 299. 6, 767. 7, 171 249 268. 11, 246 402.
genu. 1, 324.
genua. 3, 607. 5, 432.
genuere. 1, 610. 10, 597.
genui. 10, 848.
genuiſti. G. 4, 324.
genuit. Æ. 1, 622. 4, 366. 5, 39.
genus. G. 1, 63. 2, 20 83 167 240 262. 3, 242 264 480 541. 4, 208 223 246 282. Æ. 1, 10 32 343 383 643 546 569 747. 2, 468. 3, 86 168 175. 4, 12 40 230 622. 5, 45 117 123 285 568 621 737 801. 6, 25 123 500 580 648 728 766 792 834 839 842. 7, 196 213 556. 8, 27 51 71 114 321 487 628 724. 9, 141 510 603. 10, 149 201. 11, 340. 12, 25 127 198 225 515 530 838.
geram. 9, 279.
gerant. 7, 444.
gerat. 7, 816.
gerebat. 1, 192. 3, 490. 5, 412. 7, 188. 11, 552. 12, 206 488 944.
gerenda. 6, 890. 7, 444.
gerendum. 3, 235.
gerens. 1, 319. 2, 278. 9, 311. 12, 472.
gerentem. 12, 289.
geret. 1, 267.
gerimus. 11, 306.
Geryone. 7, 662.
Geryonis. 8, 202.
geris. 12, 48.
gerit. G. 2, 122. Æ. 7, 658. 12, 97.
geritis. 11, 735.
geritur. G. 4, 305.
germana. Æ. 4, 478 492 549 675. 10, 607. 12, 679 830.
germanæ. G. 4, 377. Æ. 1, 355. 9, 804.
germanam. 4, 501 686. 9, 594.
germani. 4, 44. 10, 125.
Germania. E. 1, 63. G. 1, 474 509.
germano. Æ. 12, 152.
germanum. 1, 345. 9, 722. 12, 479.
germen. G. 2, 76.
gero. Æ. 1, 52. 7, 455. 11, 113.
gerunt. 6, 772. 7, 396 664. 9, 171.
geruntur. 7, 540. 9, 1.
geſſerat. 1, 28 657.
geſſêre. G. 2, 70.
geſſi. Æ. 2, 156. 9, 203.
geſſimus. 2, 90.
geſſiſſe. 11, 844.
geſtamen. 3, 286. 7, 246.
geſtamus. 1, 571.
geſtare. 1, 340. 12, 211.
geſtat. 7, 687.
geſtire. G. 1, 387.
geſtis. Æ. 9, 157.
Getæ. G. 4, 463.
Getarum. 3, 462.
Geticis. Æ. 3, 35.
Getis. 7, 604.
Getula. 4, 40.

Getuli. Æ. 5, 351.
Getulis. 5, 51 192.
Getulus. 4, 326.
gilvo equo. G. 3, 83.
glacialis. Æ. 3, 285.
glacie. G. 1, 236. 4, 136. Æ. 4, 251.
glaciem. G. 1, 310. 3, 318 365.
glacies. E. 10, 49. G. 3, 298. 4, 517. 12, 740.
gladio. Æ. 9, 769. 10, 313 513 789.
gladios. 12, 278.
glande. E. 10, 20. G. 3, 520.
glandem. 1, 8. 2, 72.
glandes. 1, 148 305. 2, 67. Æ. 7, 686.
glandis. G. 4, 81.
glarea. 2, 212.
glauca. 2, 13. Æ. 6, 416. 10, 205.
glaucas. 4, 182.
glauci. 3, 82.
Glauci. 3, 267. Æ. 5, 823. 6, 36.
Glauco. G. 1, 437.
Glauco. 4, 451. Æ. 8, 33. 12, 885.
Glaucum. 6, 483. 12, 343.
gleba. G. 1, 44. 2, 399.
glebæ. Æ. 1, 535. 3, 164.
glebas. G. 1, 65 94. 2, 236 261.
glebis. 3, 161. Æ. 7, 747.
gliſcit. 12, 9.
globos. G. 1, 473. Æ. 3, 574.
globum. 6, 725. 9, 409.
globus. 9, 36 515. 10, 373.
glomerant. G. 1, 323. Æ. 4, 155. 9, 539.
glomerantur, G. 4, 79. Æ. 1, 504. 6, 311. 9, 689.
glomerare. G. 3, 117. Æ. 2, 313. 9, 792.
glomerari. 9, 33.
glomerat. G. 2, 311. Æ. 3, 577. 8, 254.
glomerati. 2, 727. 9, 440.
gloria. G. 1, 168. 3, 102. 4, 6 205. Æ. 2, 83 326. 4, 49 232 272. 5, 394. 6, 65 757. 767. 7, 4. 9, 278. 10, 144. 11, 154 336 421 431 444. 12, 135 322.
gluten. G. 4, 40 160.
gnare. Æ. 8, 569.
gnatam. 11, 355.
gnatis. 10, 532.
gnato. Æ. 11, 178 181.
gnatum. 8, 510.
Gnoſia. G. 1, 222. Æ. 3, 115.
Gnoſius. 6, 566. 9, 305.
Gorgona. 8, 438.
Gorgone. 2, 616.
Gorgoneis. 7, 341.
Gorgones. 6, 289.
Gortynia. E. 6, 61. Æ. 11, 773.
Gracchi. 6, 842.
gracili. E. 10, 71. Æ. 1, 1.
gradibus. G. 3, 191. Æ. 1, 452. 2, 443.
gradiens. G. 3, 59. Æ. 1, 505.
gradientem. 10, 572.
gradientes. 1, 415.
graditur. 1, 316. 3, 664. 4, 147. 8, 546. 9, 223. 11, 535.
Gradive. 10, 542.
Gradivum. 3, 35.
gradum. G. 3, 166. Æ. 3, 598. 4, 641. 6, 128.
gradus. 4, 685.
Græcia. G. 1, 38. 3, 20. Æ. 11, 287.
Graia. 6, 97.
Graiæ. 2, 598.
Graiarum. 2, 412.
Graias. 3, 295.
Graii. G. 3, 90 148. Æ. 1, 471. 534. 2, 727. 3, 165. 6, 242. 8, 135.
Graiis. G. 2, 16. Æ. 2, 786. 3, 398 499. 6, 529. 10, 430.
Graio. 3, 210.
Graiorum. 2, 157.
Graios. 2, 148.
Grajugenum. 3, 550. 8, 127.
Graium. 4, 228. 6, 588. 10, 33 41 81. 11, 289. 12, 538.
Graius. 3, 594. 10, 720.
gramen. G. 4, 63. Æ. 9, 353.
gramina. E. 10, 29. G. 1, 56. 2, 200 332. 3, 174 325. 4, 19. Æ. 2, 71. 6, 684. 7, 655 809. 12, 415.
gramine. E. 5, 46. G. 2, 219 525 3, 144. Æ. 3, 537. 12, 664.
gramineas. 12, 119.
gramineis. 6, 642.
gramineo. 7, 106. 8, 176. 11, 566.
grammeam. 5, 287.
graminis. E. 5, 26.
grandævis. *apibus*. G. 4, 178.
grandævus. Æ. 4, 392.
grandes. G. 2, 245.
grandia. E. 5, 36. 10, 25. G. 1, 497. 4, 26. Æ. 4, 405. 11, 529.
grandibus. G. 3, 427. Æ. 11, 90.
grandine. 4, 120 161. 5, 458. 9, 669. 10, 803.
grandior fœtus. G. 1, 195.
grando. 1, 449. 4, 80.
grata. Æ. 8, 283.
gratare. 4, 478.
gratatur. 5, 40.
grates. 1, 604. 2, 537. 11, 508.
grati. 11, 127.
gratia. G. 1, 83. Æ. 4, 539. 6, 653. 7, 232 402. 9, 298.
gratior. E. 6, 11. G. 3, 211. 4, 402. Æ. 5, 28 344.
gratiſſima. E. 7, 61. Æ. 2, 269. 3, 73. 5, 128. 10, 158 607. 12, 142.
gratiſſimus. E. 8, 15. Æ. 8, 64. 9, 327.
gratum. 1, 4.
gratuſque. 10, 392.
gravabit. 2, 708.
gravantur pluvia *papavera*. 9, 437.
gravaris. 10, 628.
gravatum. 6, 359 520. 8, 220.
grave, G. 1, 162. 4, 270. Æ. 6, 201. 8, 516.
gravem. 1, 155 732. 12, 458.
graves. E. 1, 50. G. 3, 415 526. Æ. 10, 321.
graveſcit. G. 2, 429.
gravi. 1, 124. Æ. 4, 1. 10, 63. 12, 5.
gravia. 3, 464. 10, 836.
gravibus. G. 1, 496. 2, 88. 3, 140. Æ. 5, 114.
gravidæ. G. 2, 143 150. 3, 139 275.
gravidam. G. 1, 319. Æ. 4, 229. 10, 87.
gravidas. G. 2, 424.
gravidi. Æ. 7, 507.
gravidis. G. 1, 111.
gravido. 3, 155. 317.
gravidos. 4, 231.
gravidus. 2, 5.
gravior. 4, 260. Æ. 2, 436. 8, 582.
graviora. 2, 203. 4, 502. 6, 84.
gravis. E. 1, 36. 6, 17. 10, 75. G. 2, 254 377. 3, 95 506. 4, 49 84. Æ. 1, 278. 5, 178 274 387 437 447 781. 6, 516. 9, 246. 10, 207 630 755.
Graviſcæ. 10, 184.

graviter. G. 3, 88 133 374. 4, 31 452 456. Æ. 1, 130. 2, 288. 5, 447. 7, 753. 10, 347 789 823. 12, 295.
gregge. E. 3, 32. 6, 56.
gregem. E. 2, 30. 7, 36. G. 1, 272. 3, 323 473.
greges. E. 7, 2. G 2, 146. 3, 287 329 386. Æ. 7, 538.
gregibus. E. 5, 33. G. 2, 200. 3, 63 538.
gregis. E. 1, 15. 7, 7. 10, 36.
gremiis. Æ. 9, 261. 10, 79.
gremio. 1, 689 696 722. 3, 509. 4, 84. 5, 31. 7, 233. 8, 406.
gremium. G. 2, 326. Æ. 8, 713. 11, 744.
gressi. 6, 633.
gressu. 1, 694.
gressum. 1, 405 414. 2, 753. 6, 389 677. 8, 462. 11, 29 99 855.
gressus. G. 3, 117. 4, 360. Æ. 5, 649. 10, 640. 12, 386.
gruem. 11, 580.
grues. G. 1, 120 375. Æ. 10, 265.
gruibus. G. 1, 307.
Grynæi. E. 6, 72.
Grynæus. Æ. 4, 345.
gryphes. E. 8, 27.
gubernaculo. Æ. 5, 176 859.
gubernaculum. 6, 349.
gubernator. 3, 269. 5, 12. 6, 337.
gurgus. 6, 296.
gurgite. E. 6, 76. G. 3, 446. 4, 387 395 524. Æ. 1, 122. 2, 497. 3, 197 421 564. 5, 33 160 209 814. 6, 310 741. 7, 704. 9, 23 816. 10, 559. 11, 296 624 913. 12, 114.
gurgitis. G. 4, 321.
guſtaſſent. Æ. 1, 477.
guttæ. G. 2, 245. Æ. 3, 28.
guttis. G. 4, 99. Æ. 11, 90.
guttur. 8, 261.
guttura. 6, 421.
gutture. G. 1, 410 425. Æ. 7, 533. 10, 348.
Gyæ. 5, 169.
Gyam. 10, 318.
Gyan. 1, 226 617. 5, 184 223.
Gyaroque. 3, 76.
Gyas. 5, 118 152.
Gygen. 9, 762.
Gylippo. 12, 272.
gyro 7, 379. 10, 884. 11, 695.
gyros. G. 3, 115. Æ. 5, 85.
gyrum. G. 3, 191.

H.

HAbe. Æ. 10, 827.
habeant. G. 4, 35. Æ. 5, 717. 7, 131. 9, 96.
habeat. 4, 29. 9, 188. 12, 17.
habebam. E. 7, 14.
habebant. Æ. 9, 227.
habebat. E. 2, 2. Æ. 1, 350. 3, 147. 4, 633. 8, 27 100. 9, 388 594.
habebis. 5, 535.
habebit. E. 1, 71. G. 4, 282. Æ. 6, 381. 9, 449. 10, 423.
habebo. 5, 50. 10, 108.
habemus. 12, 233.
habena. 7, 380.
habenas. G. 1, 514. Æ. 1, 67. 5, 818. 6, 1. 7, 600. 11, 670 765 827. 12, 327 471 499.
habebam. 3, 329.
habendi. G. 4, 177. Æ. 8, 327.
habendo. G. 1, 32. 250. 3, 159. Æ. 12, 88.
habenis. G. 2, 364. 3, 89 194. Æ. 5, 662. 6, 804. 10, 576. 11, 600 623 713. 12, 622.
habent. G. 4, 154. Æ. 5, 734. 7, 696. 9, 616.
habenti. G. 2, 499.
habere. Æ. 5, 262. 9, 362. 10, 221 701.
haberes. 6, 31.
haberet. E. 3, 42.
habes. Æ. 4, 100.
habet. E. 1, 31. 2, 38. 7, 40. 8, 23. Æ. 1, 560. 2, 290 584. 4, 521 581. 5, 549. 6, 362 566 577 668. 7, 689. 8, 168. 9, 274 491. 10, 260 706. 11, 92, 357 413. 12, 282 296.
habetis. 2, 102. 9, 782.
habeto. E. 3, 107. 8, 60. Æ. 3, 310. 12, 192.
habetur. 12, 134.
habilem. 1, 322. 9, 305 365. 11, 555.
habiles. *vites*. G. 2, 92.
habilis. 3, 62. 4, 418. Æ. 12, 432.
habitabant. 3, 110.
habitæ. G. 2, 16.
habitamus. Æ. 6, 673.
habitans. G. 3, 430.
habitant. Æ. 3, 106 644. 6, 275.
habitantes. 11, 265.
habitantur. 3, 398.
habitare. E. 2, 29. 6, 2. 7, 151.
habitarunt. E. 2, 60.
habitátque. Æ. 6, 599.
habitata. G. 3, 340.
habitet. Æ. 11, 409.
habitu. 8, 723.
habitumque. 1, 319.
habitura. G. 1, 24.
habitus. 1, 52. Æ. 3, 596. 11, 339.
habuere. E. 10, 9. G. 9, 427. Æ. 8, 602.
habuiſſe. G. 2, 337. Æ. 4, 97. 5, 590.
habuiſtis. 11, 308.
habuit. 6, 521.
hac. *adv.* 1, 471. 6, 542. 8, 203. 9, 321. 11, 763. 12, 625.
hac & tenus *per tmeſim*. 5, 603. 6, 62.
hactenus. G. 2, 1. Æ. 10, 625. 11, 823.
Hadriacas. 11, 405.
Hæmi. G. 2, 488.
Hæmon. Æ. 9, 685. 10, 126.
hærebam. 6, 350.
hærebat. 2, 674. 3, 608.
hæredis. 4, 274.
hærens. 5, 852.
hærent. E. 3, 102. Æ. 2, 442. 4, 4. 6, 284.
hærentem. 10, 384.
hæres. 7, 424. 12, 796.
hæret. 1, 480 499 722. 2, 654 4, 73 445 614. 7, 250. 8, 559. 10, 361 726. 11, 150. 12, 754.
hæſerat. 10, 780.
hæsère. 5, 529. 12, 415.
hæſerunt. G. 2, 422.
hæſit. Æ. 2, 774. 3, 48 597. 4 280. 5, 204. 7, 533. 9, 419 537. 11, 290 752 804 864 12, 868.
halant. 1, 421.
halantes. G. 4, 109.
Halcyonem. 3, 338.
halcyones. 1, 399.
Haleſi. Æ. 10, 422.
Haleſum. 10, 417.
Haleſus. 7, 724. 10, 352 411 424.
Haliumque. 9, 767.
halitus. G. 2, 350. Æ. 4, 684 6, 240.
Halyn. 9, 765.
Hamadryades. E. 10, 62.
hamis. Æ. 3, 467. 5, 259.
Harpalice. 1, 321.
Harpalicum. 11, 675.

Harpya. Æ. 3, 365.
Harpyæ. 3, 212 226.
Harpyas. 3, 249.
haſta. 1, 482. 2, 530. 6, 167. 9, 411 576 610 746. 10, 340 512 553 579 588 736 877. 11, 644 674 799 803. 12, 96 270 293 493 537 789 924.
haſtæ. 6, 652. 10, 457 772. 4, 555 807.
haſtam. 2, 50 175. 8, 625. 9, 744. 10, 335 383 891. 11, 91 284 565 637 767. 12, 93 398 431.
haſtas. E. 5, 31. Æ. 7, 396. 9, 763. 10, 718. 11, 605. 12, 130 330.
haſtile. 9, 402. 10, 795. 11, 561.
haſtilia. G. 2, 358. Æ. 1, 317. 3, 37. 5, 557. 11, 650. 12, 165 489.
haſtilibus. G. 2, 447. Æ. 3, 23. 12, 691.
haſtis. G. 2, 142. Æ. 9, 229 465 811. 10, 178. 11, 602 613. 12, 711.
haudquaquam. G. 4, 455.
hauri. Æ. 12, 26.
hauriat. 4, 661.
haurit. G. 3, 105. Æ. 5, 137. 10, 314.
hauſerat. G. 4, 427.
hauſere. 2, 340.
hauſerit. Æ. 2, 600.
hauſi. 4, 359.
hauſit. 1, 742. 6, 559. 9, 23. 10, 648 899. 12, 946.
hauſtus. G. 4, 220 229.
hauſurum. Æ. 4, 383.
Hebeſumque. 9, 344.
hebet. 5, 396.
hebetant. 6, 732.
habetat *nubes*. 2, 605.
Hebri flu. 12, 331.
Hebrum. flum. E. 10, 65. Æ. 1, 321. vir. 10, 656.
Hebrus. G. 4, 463 524.
Hecate. Æ. 4, 609. 6, 118 564.
Hecaten. 4, 511. 6, 247.
Hector. 1, 103. 2, 270 282 522. 3, 312 343. 5, 371. 9, 155. 12, 440.
Hectora. 1, 487. 6, 166.
Hectore. 1, 754. 2, 275.
Hectorea. 1, 277.
Hectoreæ. 3, 488.
Hectorei. 5, 190.
Hectoreos. 5, 634.
Hectoreum. Æ. 2, 543. 3, 304.
Hectoris. 3, 319. 6, 166. 11, 289.
Hecuba. 2, 515.
Hecubam. 2, 501.
hei. 2, 274. 11, 57. 12, 620.
Helenæ 1, 654.
Helenam. 7, 364.
Heleni. 3, 546 684.
Heleno. 3, 329 334 433.
Helenor. 9, 544 545.
Helenum. 3, 295 380. 10, 388.
Helenus. 3, 346 369 559 712.
Helicona. 7, 641. 10, 163.
Helimus. 5, 73 300 323 339.
helleboroſque. G. 3, 451.
Helleſpontiaci. 4, 111.
Helori. Æ. 3, 698.
herba. E. 3, 55 93. 4, 24. 6, 60. 7, 45 57. 8, 15. G. 1, 112. 3, 326. 4, 272 459.
herbæ. 1, 69 180. 2, 411. 3, 216 353 498 528. 4, 402 427. Æ. 3, 142 650. 4, 514. 5, 388. 7, 758.
herbam. E. 5, 26. G. 1, 134. 2, 527. 3, 295. 4, 121. Æ. 1, 218. 3, 221 236. 5, 102. 6, 656. 9, 164 316.
herbarum. E. 8, 2.
herbas. 2, 11. 6, 55. 8, 95. G. 1, 90. 2, 129 251. 3, 126 162 283 395 436 465. 4, 12. Æ. 4, 404. 5, 330. 7, 109.
herbis. E. 2, 49. 7, 41. 9, 19. G. 1, 107 330. 2, 185. 3, 494. 4, 200. Æ. 7, 19 769. 12, 402.
herboſa, *flu*. Mintii. G. 2, 199.
Hercule. Æ. 7, 656.
Herculea. 8, 276.
Herculeæque. G. 2, 66.
Herculeas. Æ. 8, 288.
Herculei. Æ. 3, 551. 8, 270.
Herculeis. 8, 542.
Herculeoque. 7, 669.
Herculis. 5, 410. 10, 319 779.
heri. 3, 324.
herilem. 8, 462.
herili. 7, 490.
Herilum. 8, 563.
Hermi. 7, 721.
Herminium. 11, 642.
Hermionem. 3, 328.
Hermus. G. 2, 137.
Hernica ſaxa. Æ. 7, 684.
heroas. E. 4, 16 35.
heroes. Æ. 6, 649.
heros. 1, 200. 3, 345. 4, 447. 5, 289 453 459. 6, 103 169 192 451 672. 8, 18 464 530. 10, 584 886. 12, 502 723 902.
heroum. E. 4, 26. G. 4, 476. Æ. 5, 389 684. 6, 307.
Heſiones. 8, 157.
Heſperia. 3, 503. 7, 4.
Heſperiæ. 3, 186. 4, 355.
Heſperiam. 1, 534 573. 2, 781. 3, 163 185. 7, 44 543. 8, 148.
Heſperidum. E. 6, 61. Æ. 4, 484. 8, 77.
Heſperio. 7, 601.
Heſperium. 3, 418. 6, 6.
Heſperus. E. 8, 30. 10, 77.
heſterno. 6, 15.
heſternum. Æ. 8, 543.
Hetruria. G. 2, 533.
heu. E. 9, 17. G. 1, 158 448. 3, 249. 4, 491 498. Æ. 2, 69 289 402 738. 3, 44 317 709. 4, 13 65 267 283 376 541 657. 5, 13 615 671. 6, 150 189 458 828 878 882. 7, 293 594. 8, 537. 9, 485. 10, 849. 11, 273 841. 12, 452 486.
heus. 1, 325. 7, 116.
hians. 10, 726. 12, 754.
hiantem. G. 2, 508.
hiantes. 1, 91. Æ. 6, 493.
hiatibus. 6, 576.
hiatu. 6, 237.
hiatus. 11, 680.
hibiſco. E. 2, 30. 10, 71.
Hicetaoniuſque. Æ. 10, 123.
Hiera. 9, 673.
hilarans. E. 5, 69.
Himellæ. Æ. 7, 714.
hinc atque hinc. 1, 166 504. 4, 447. 8, 387. 9, 380 440.
hinnitu. G. 3, 94.
Hippocoontis. Æ. 5, 492.
Hippodameque. G. 3, 7.
Hyppolyten. Æ. 11, 661.
Hyppolyti. 7, 761.
Hyppolytum. 7, 765 774.
Hippomanes. G. 3, 280 283.
Hipporaden. Æ. 11, 674.
Hircanæque. 4, 367.
hirci. G. 3, 312.
hircis. E. 3, 8.
hircos. 3, 91.
hircus. G. 2, 395.
Hircaniſve. Æ. 7, 605.
hirſutæ. E. 7, 53.
hirſuti. G. 3, 444.

INDEX

hirſutis. G. 3, 231.
hirſutum. E. 8, 34.
hirſutus. Æ. 10, 869.
hirtæ. G. 3, 55.
hirtasque. Æ. 3, 287.
hirundo. G. 1, 377. Æ. 12, 474.
Eisbon. 10, 384.
hiſco. 3, 314.
hiſpida. 10, 210.
hiulca. G. 2, 353.
hoc erat, &c. Æ. 2, 664.
hodie. E. 3, 49.
hœdi. 7, 9. G. 2, 526. 4, 10.
hœdis. E. 3, 82. Æ. 9, 668.
hœdorum. E. 2, 30. G. 1, 205.
hœdos. E. 1, 23. 3, 34. 5, 12. 9, 6 62. G. 3, 398.
holus. 4, 130.
hominem. Æ. 1, 332. 10, 211.
homines. G. 1, 63. 2, 433. Æ. 1, 312. 7, 131. 10, 855. 12, 28 839.
hominis. G. 4, 444. Æ. 3, 426.
hominum. E. 10, 61. G. 1, 504. 2, 10 439. 3, 242. 4, 316. Æ. 1, 69 233 258 336 543 747. 2, 284 545. 3, 80 606. 4, 671. 6, 728. 8, 727. 10, 2 18 65 175 501 743. 11, 725. 12, 829 900.
homo. 9, 783. 10, 720.
Homolen. 7, 675.
honeſti. G. 3, 81.
honeſtum. 2, 392. 4, 232. Æ. 10, 133. 12, 155.
honoratum. 5, 50.
honore. E. 10, 24. G. 3, 486. Æ. 1, 339. 3, 178 406 474. 4, 458. 5, 272. 6, 333 780. 8, 76 617. 11, 52 208. 12, 630.
honorem. G. 2, 393 404. 3, 290. 4, 326. Æ. 1, 53 636. 740. 4, 207. 5, 58 201 229 342 365 534 601. 6, 589 8, 61 102 339. 9, 206. 11, 61 76. 12, 140.
honores. E. 4, 48. Æ. 1, 32 595. 3, 118. 264 547. 5, 94 249 347. 8, 189. 11, 219. 12, 778 840.
honori. 3, 484. 5, 541.
honor. E. 2 53. 5, 78 G. 1, 507. Æ. 1, 257 613. 4, 4. 5, 308 763. 7, 3 332 635 815. 8, 268. 10, 493. 11, 23. 12. 57 135.
hora. E. 3, 5. 8, 20. G. 1, 426. 3, 327. Æ. 4, 679.
horas. E. 10, 73. G. 1, 208. Æ. 6, 539.
horis. G. 3, 400. Æ. 3, 512.
horrea. G. 1, 49 182. 2, 518. 4, 250.
horrebat. Æ. 8, 654. 11, 483 636.
horrebis. G. 3, 408.
horremus. Æ. 4, 209. 10, 880.
horrenda. G. 2, 387. Æ. 3, 559 712. 7, 323. 9, 112. 11, 507.
horrendæ. 6, 10.
horrendas. 6, 99 327.
horrendos. 2, 222.
horrendum. 3, 26 658 679. 4, 181 454. 6, 288. 7, 78. 172 568. 8, 565. 9, 632. 732. 12, 700.
horrendus. 6, 298. 9, 521.
horrens. 4, 366.
horrent. G. 4, 96. Æ. 6, 799.
horrentem. G. 3, 161.
horrentes. 3, 315. Æ. 7, 713. 10, 237.
horrentique. 1, 169.
horrentia. 1, 4 638. 11, 570.
horrentibus. 1, 315. 3, 230. 10, 178.
horrentiſque. 9, 306.
horrere. 6, 419.
horreret. G. 1, 151.
horreſce. Æ. 3, 394.
horreſcit. 6, 710. 7, 526.
horreſco. 2, 204.
horreſcunt. G. 3, 199. Æ. 12, 453.
horret. G. 3, 79. Æ. 2, 12. 11, 754. 12, 663.
horribilem. G. 4, 442.
horribiles. 3, 152.
horribili. Æ. 11, 271.
horrida. E. 10, 23. G. 1, 449. 2, 69 282. 3, 366 442. 4, 254. Æ. 3, 23. 4, 251 378. 6, 86. 7, 41 746. 8, 348. 9, 382. 10, 408. 11, 96.
horridior. E. 7, 42.
horridus. G. 4, 93 407. Æ. 1, 300. 5, 37. 7, 669. 9, 670.
horrificam. 8, 435.
horrificant. 4, 465.
horrificis. 3, 571.
horrifico. 3, 225.
horrificum. 12, 851.
horriſono. 6, 573. 9, 55.
horror. 2, 301 559 755. 3, 29. 12, 406.
horrore. 4, 280.
horruit. G. 2, 142.
hortamur. Æ. 2, 74. 3, 609.
hortantem. G. 4, 266.
hortantur. Æ. 3, 129.
hortare. G. 3, 164.
hortator. Æ. 6, 529.
hortati. 10, 69.
hortatur. 2, 33. 3, 144. 5, 177 189. 6, 184. 11, 13 521.
horti. E. 7. 34. G. 4, 109.
Hortinæ. Æ. 7, 716.
hortis. E. 7, 68.
hortor. Æ. 3, 134.
hortos. G. 4, 118.
horum. Æ. 11, 319 361. 12, 273 490.
hoſpes. 1, 757. 4, 10 324. 5, 63 630. 8, 188 364 532.
hoſpita. G. 3, 362. Æ. 3, 377 539. 6, 93.
hoſpitia. 1, 676. 10, 495. 11, 114.
hoſpitibus. 1, 735. 11, 105.
hoſpitiis. G. 3, 43. 4, 24.
hoſpitio. Æ. 1, 303 544. 3, 83. 4, 51. 7, 264. 9, 361. 11, 165.
hoſpitis. 8, 346 463 493.
hoſpitium. 3, 15 61. 7, 202. 10, 460.
hoſte. G. 3, 32. Æ. 1, 382. 2, 390 541. 3, 123. 5, 632. 6, 111. 10, 375 438. 11, 746.
hoſtem. G. 4, 76. Æ. 2, 508 665. 4, 424. 5, 671. 6, 880. 7, 469. 8, 500. 9, 46 51 676 692 780. 10, 66 771 801 882. 11, 80 381 491 521 559 743. 12, 233 253 377 595 901 917.
hoſtes. E. 10, 45. G. 3, 120. Æ. 2, 43 358 377 511 527 632. 3, 283. 9, 356 386 400 440 554 799. 10, 372 379 398 729. 11, 387 899. 12, 266 426 456 461 477 582 650 682.
hoſti. 4, 549. 9, 443.
hoſtia. G. 1, 345. 3, 486. 4, 467. Æ. 1, 338. 2, 156. 11, 740.
hoſtibus. G. 3, 513. Æ. 4, 669 836. 10, 593 903. 12, 339.
hoſtilem. 3, 322. 10, 489.
hoſtili. 10, 847. 11, 398.
hoſtibus. 11, 83.
hoſtilis. 3, 407.
hoſtis. 1, 629. 2, 290. 645. 7, 723. 9, 38. 10, 26 900. 11, 304. 12, 302 895.
Hotrynque. 7, 675.

humana. G. 1, 198.
humandi. Æ. 10, 493.
humandis. 11, 2.
humandum. 6, 161.
humanis. G. 4, 470. Æ. 10, 152. 12, 427.
humanos. 5, 689.
humanum. 1, 546.
humectat. G. 4, 126. Æ. 1, 469. 11, 90.
humentem. 3, 589. 4, 7.
humentibus. 4, 351.
humeri. 10, 476. 11, 643.
humeris. G. 1, 385. 4, 217. Æ. 1, 322. 2, 510 558 708. 4, 263 406 599. 5, 264 325 421 685. 6, 111 301 668. 8, 459. 9, 364 725. 10, 169 442 701. 11, 131 774 874. 12, 88 707 944.
humero. G. 3, 7. Æ. 1, 505. 4, 482. 5, 558. 6, 797. 8, 137 731. 9, 303 755. 10, 341 765. 11, 575 652 844. 12, 941.
humeros. G. 3, 257. Æ. 1, 593. 2, 721. 4, 250. 5, 135 376. 7, 669 815. 9, 250 434. 11, 679. 12, 293.
humescunt equi. G. 3, 111.
humi. E. 3, 92. Æ. 1, 197. 2, 380. 5, 78 481. 6, 423. 9, 754. 10, 558 697. 11, 640 665.
humida. G. 1, 100 142 373. 2, 251. 3, 364. regna. Æ. 2, 8 605. 3, 198. 4, 486. 5, 594 738 835. 11, 201. 12, 476.
humidus. G. 1, 418 462.
humilem. Æ. 3, 522.
humiles. E. 2, 29. 4, 2. G. 2, 213 434. 3, 108.
humile. Æ. 7, 157. 8, 455.
humilis. E. 5, 17. G. 1, 331. Æ. 4, 255. 12, 930.
humo. G. 1, 213. 2, 460. 3, 9 558. 4, 115. Æ. 3, 3. 5, 452. 9, 214. 10, 904.
humor. E. 3, 82. G. 1, 43 70 88 290 417. 2, 143 331. 4, 308.
humore. 1, 117.
humorem. 1, 114 295. 2, 218 424.
humum. E. 5, 40. 9, 19. G. 1, 220. 2, 153 232 408. 3, 298 420. 6, 196. 9, 669. 10, 731. 11, 418 669.
humus. E. 4, 40. 9, 41. G. 2, 184. 8, 196.
hyacinthi. Æ. 11, 69.
hyacintho. E. 6, 53.
hyacinthos. G. 4, 183.
hyacinthus. E. 3, 63.
Hyadas. G. 1, 138. Æ. 1, 748. 3, 516.
hyali. G. 4, 335.
hybernæ. E. 10, 20. Æ. 1, 270.
hybernam. 4, 143.
hybernas. G. 4, 235. Æ. 6, 355.
hyberni. G. 1, 291. 2, 482. Æ. 1, 750. 5, 126.
hybernis. G. 3, 39. Æ. 7. 719.
hyberno. G. 1, 101. 3, 302. Æ. 4, 309.
hybernus. G. 4, 474.
Hyblæ. Æ. 7, 37.
Hyblæis. E. 1, 55.
Hydaſpen. Æ. 10, 747.
Hydaſpes. G. 4, 211.
hydra. Æ. 6, 576.
hydram. 7, 658.
hydri. G. 2, 141. 3, 545.
hydris. Æ. 7, 447 753.
hydrum. G. 4, 458.
hyemem. 1, 391. 2, 322. 3, 470. 4, 51 239. Æ. 1, 129. 3, 195. 4, 193. 5, 11. 9, 671. 10, 634.
hyemes. G. 1, 100. 2, 293 373. 3, 197.
hyemi. 3, 403. Æ. 3, 120.
hyemis. E. 10, 66. G. 1, 340. 4, 156. Æ. 4, 403.
hyems. G. 1, 299 302 321. 2, 317 519. 3, 356. 4, 36 135. Æ. 1, 126. 2, 111. 3, 285. 4, 52. 7, 214.
Hyla. E. 6, 44.
Hylæum. G. 3, 457. Æ. 8, 294.
Hylam. E. 6, 34.
Hylas. G. 3, 6.
Hylax. E. 8, 107.
hymenæi. G. 4, 516.
hymenæis. Æ. 7, 344 358. 11, 353.
hymenæos. G. 3, 60. Æ. 1, 655. 3, 328. 4, 99 316. 6, 623. 7, 398 555. 10, 720. 11, 217.
hymenæus. 4, 127.
Hymettia. 7, 763.
Hypanis. G. 4, 370. Æ. 2, 340 428.
Hyperboreas. G. 4, 517.
Hyperboreis. 3, 196.
Hyperboreo. 3, 381.
Hyrtacidæ. Æ. 5, 492 503.
Hyrtacides. 9, 177 343 319.
Hyrtacus. 9, 406.

I.

I. Æ. 4, 381 424. 6, 546. 7, 425. 9, 634.
Iacchi. G. 1, 166.
Iaccho. E. 6, 15. 7, 61.
jace. 8, 102. Æ. 10, 557.
jaceant. G. 2, 37. Æ. 11, 310.
jacebant. E. 6, 16. Æ. 11, 102.
jacebat. 7, 94. 9, 336. 12, 897.
jacebis. 5, 871.
jacebit. 3, 391. 8, 44.
jacens. 12, 360.
jacent. E. 7, 54. Æ. 7, 298. 10, 526.
jacentem. E. 6, 14. G. 2, 512. 4, 404. Æ. 3, 689. 10, 750.
jacentes. G. 1, 65. Æ. 1, 228. 9, 329.
jacentis. 3, 150.
jacere. 5, 631. 9, 318.
jaceres. 7, 427. 10, 327.
jaceret. E. 10, 40.
jaces. Æ. 9, 486.
jacet. G. 1, 310. 3, 230 343 354. Æ. 1, 103. 2, 557. 3, 104 692. 6, 149 300 795. 7, 801. 10, 737. 11, 327 527.
jaciat. 10, 683.
jaciens. 10, 886.
jacit. G. 4, 294. Æ. 5, 79 643. 10, 336 480 783.
jacitur. 3, 277. 6, 901.
jaciunt. 9, 712. 10, 264. 12, 893.
jacta. 10, 733.
jactabam. 2, 588.
jactabant. 2, 459.
jactabar. E. 2, 5.
jactabit. Æ. 6, 877.
jactamur. 3, 197.
jactant. E. 5, 62. Æ. 2, 478. 5, 433. 7, 527. 8, 491. 9, 134 568.
jactante. G. 4, 195.
jactantem. Æ. 1, 231. 5, 469. 9, 621.
jactanti. 1, 106.
jactantior. 6, 815.
jactare. G. 1, 81 400. 2, 355. Æ. 2, 768.
jactaret. G. 2, 132.
jactas. Æ. 10, 95.
jactat. G. 1, 103. 5, 376. 11, 638.
jactata. 2, 249. 3, 86.
jactatam. Æ. 1, 633.
jactati. 1, 446.
jactatos. 1, 33.
jactatum. 1, 186. 6, 693.

jactatus. Æ. 1, 7. 4, 14.
jactavit. G. 1, 62. Æ. 12, 323.
jactemur. 1, 336.
jactet. E. 6, 73. Æ. 1, 114.
jactetur. 1, 672. 10, 48.
jactis. G. 2, 57.
jacto. 1, 104. 2, 317.
jactos. E. 6, 41.
jactu. G. 2, 124. 4, 87 528.
jactura. Æ. 2, 646.
jacuiſſe. G. 3, 436.
jacuit. Æ. 3, 631. 5, 336. 9, 771.
jaculata. 1, 46.
jaculatus. 2, 276.
jaculi. G. 2, 530.
jaculis. Æ. 3, 46. 5, 37. 10, 330 713 868.
jaculo. 5, 69 253. 9, 178 698 704. 10, 248 342 754. 11, 563 574 760. 12, 354.
jaculum. 9, 52. 10, 323 585.
jamjam. 2, 701. 4, 371. 6, 602. 12, 676 754 940.
jamjamque. 2, 530. 8, 708. 12, 754 940.
jampridem. E. 2, 43. 5, 55. G. 1, 501. Æ. 1, 726. 2, 647. 6, 717. 7, 693.
Jamtum. 1, 22.
jamdudum. G. 1, 213. Æ. 1, 584. 2, 103. 4, 1 362. 5, 27 513. 8, 153. 9, 186. 11, 836. 12, 217.
Jani. 7, 180.
janiculum. 8, 138.
janitor. 6, 400. 8, 269.
Janua. 2, 493 661. 3, 449. 6, 106 127.
Janum. 12, 198.
Janus. 7, 610. 8, 357.
Iapetum. G. 1, 279.
Iapidis. 3, 475.
Iapidis Gargani. Æ. 11, 247.
Iapige. 8, 710. 11, 678.
Iapis. 12, 391 420 425.
Iarbam. 4, 196.
Iarbas. 4, 36 326.
Iaſide. 5, 843.
Iaſides. 12, 392
Iaſius. 3, 168. 10, 123.
jaſpide. 4, 261.
ibant. G. 4, 472. Æ. 1, 483 522. 5, 269. 6, 268. 7, 698. 8, 281. 9, 369. 10, 213.
Ibat. G. 4, 365 430. Æ. 1, 699. 2, 254. 4, 149 5, 75. 6, 589. 7, 761. 8, 162 307 466 671 726. 9, 25 269 424 597 649. 11, 33. 12, 378.
Ibera. 9, 582.
Iberas. 1. *Hiſpanas.* 7, 663.
Ibero. *Hiſpano Oceano.* 11, 913.
Iberos. G. 3, 408.
ibi. E. 2, 4. G. 1, 73. 4, 491. Æ. 2, 40 792. 6, 333 700. 7, 126. 9, 412 445.
ibidem. G. 3, 500. Æ. 1, 120.
ibimus. E. 1, 65.
ibis. Æ. 2, 547.
ibit. G. 1, 433. Æ. 2, 578. 4, 590 654.
ibitis. 3, 254.
ibo. E. 10, 50. Æ. 2, 786. 9, 291. 11, 438.
ibunt. G. 2, 245.
Icare. Æ. 6, 31.
icto. 5, 428. 6, 180.
ictibus. G. 3, 234. Æ. 5, 198 459. 9, 811. 12, 106.
ictu. 2, 544. 5, 274 427. 7, 165. 9, 770. 10, 484. 11, 638. 12, 490 732 740.
ictum. 5, 444. 7, 756. 12, 314 907.
ictus. 5, 457. 8, 419. 12, 713 926.
id. E. 3, 35. 9, 37. G. 2, 263. Æ. 1, 27. 2, 49 103. 4, 34. 5, 418. 6, 526. 7, 78 368. 9, 104 214 274. 11, 435. 12, 28 643 738.
Ida. 5, 252 449. 9, 80 177. 10, 158. 12, 412 546.
Idæ. G. 4, 41. Æ. 2, 801. 3, 6.
Idæa. 2, 696. 10, 252. 11, 285.
Idææ. 9, 620. 10, 230.
Idæas. G. 3, 450. Æ. 7, 207.
Idæis. G. 2, 84. Æ. 9, 112.
Idæo. 9, 672.
Idæos. 7, 222.
Idæum. 3, 112. 6, 485. 7, 139.
Idæus. 3, 105. 9, 500.
Idaliæ. 1, 697. 5, 760. 10, 52.
Idalium. 1, 685. 10, 86.
Idam. 9, 575.
Idas. 10, 351.
idcirco. G. 1, 231. 3, 445. Æ. 5, 680.
idem. E. 3, 44 91 101. 5, 9. G. 1, 71. 2, 105. 3, 72 244. 4, 139. Æ. 3, 60 80 503. 4, 581 679. 5, 371. 6, 116 229. 7, 321 393. 8, 290. 9, 327 416. 10, 112 732 851. 11, 174 336.
ideo. G. 2, 96. 3, 212. Æ. 4, 228.
Idmon. Æ. 12, 75.
Idomenea. 3, 122.
Idomenei. 11, 265.
Idomeneus. 3, 401.
Idumæas G. 3, 12.
jecit. Æ. 8, 257. 10, 777.
jecur. 6, 598.
jejuna. G. 2, 212. 3, 493.
jejunia. 3, 128.
ierit. Æ. 7, 223.
igitur. E. 7, 18. Æ. 4, 537. 9, 199.
ignara. 1, 634. 4, 508. 5, 284 618. 6, 631. 8, 187. 10, 247.
ignaræ. 4, 65.
ignaram. 9, 287.
ignare. 3, 382.
ignari. 1, 202 236. 3, 569.
ignaros. G. 1, 41. Æ. 2, 384. 9, 345 766. 11, 19.
ignarum. 10, 228 706.
ignarus. 8, 627 730. 10, 25 85 666. 11, 154.
ignava. G. 1, 299. 2, 208.
ignavæ, *apes.* 4, 259.
ignavi. Æ. 12, 12.
ignavia. 11, 733.
ignavius. G. 3, 465.
ignavum. 4, 168. Æ. 1, 439.
igne. 8, 255.
ignea. G. 3, 482. Æ. 4, 352. 11, 718.
ignem. G. 1, 87 131 135. 2, 140. 3, 85 244 258. 4, 330 442. Æ. 1, 46 179 664 692. 2, 297. 3, 231. 4, 200 661. 5, 4 641 660. 6, 747. 7, 281 355. 8, 256 491. 9, 351. 10, 131 566. 11, 119 189 787. 12, 65 119.
ignes. E. 5, 10. G. 1, 291 427. 2, 432. Æ. 2, 529 747. 2, 154 276 502 575 624 664 686. 3, 199 406 585. 4, 167 209 676. 5, 743. 7, 296 320 786. 8, 199 267 403 410 590. 9, 78 129 145 166 239 522 570. 10, 56 177 271. 12, 201 521 596.
igneſcunt. 9, 66.

igneus. *Sol.* G. 1, 453. 4, 426. Æ. 6, 730. 8, 27. 11, 746.
igni. E. 8, 81. G. 1, 196 234 267 454. 3, 378. 4, 268. Æ. 2, 210. 332 581 649. 4, 2. 6, 742. 7, 692. 9, 153. 11, 194.
ignibus. G. 4, 379. Æ. 1, 94. 2, 566. 3, 149. 4, 384. 6, 246. 8, 304 375 542. 11, 186 209.
ignipotens. 8, 414 423 628 710. 10, 243. 12, 90.
ignis. E. 3, 66. 6, 33. 7, 49. G. 1, 337. 2, 303 528. 3, 95 566. 4, 263. Æ. 2, 505 705 758. 7, 577. 8, 421 430. 12, 102 576.
ignobile. E. 9, 38. G. 4, 63. Æ. 1, 153.
ignobilis. G. 4, 564. Æ. 7, 776.
ignominiam. G. 3, 226.
ignorans. Æ. 12, 421.
ignorare. 5, 849.
ignorate. 7, 202.
ignorent. G. 2, 268.
ignoſce. 3, 96.
ignoſcenda. 4, 489.
ignoſcere. 4, 489.
ignota. Æ. 2, 91. 5, 871. 7, 124 137 167. 9, 485. 11, 254 527.
ignotæ. 5, 795.
ignotas. 4, 312. 8, 113.
ignoti. 3, 591.
ignotis. G. 3, 225. Æ. 10, 48. 11, 678.
ignoto. G. 3, 78. Æ. 11, 866.
ignotos. E. 6, 40.
ignotum. G. 1, 50. Æ. 1, 363. 2, 59, 12, 734.
ignotus. G. 4, 242. Æ. 1, 388.
iidem, *biſyllabum.* 3, 158 541 564. 8, 639.
iiſdem. *biſyllab.* 2, 654. 7, 70.
iit. 1, 380.
ilex. 6, 180.
ilia. E. 7, 26. G. 3, 507. Æ. 7. 499. 10, 778.
Ilia. 1, 272 278. 6, 778. 9, 285. 11, 245.
Iliacæ. 8, 134.
Iliacam. 3, 336. 5, 607. 10, 635.
Iliacas. 2, 117. 4, 46 537 648. 12, 861.
Iliaci. 2, 431.
Iliacis. 1, 101 651. 3, 182 280. 5, 725. 10, 335.
Iliaco. 11, 393.
Iliacos. 1, 487. 3, 603. 4, 78. 10, 62. 11, 255.
Iliades. Æ. 1, 484. 3, 65.
Iliadum. 2, 580. 5, 644. 7, 248.
ilice. E. 1, 18. 6, 54. 7, 1. 9, 15. G. 4, 81. Æ. 4, 505. 5, 129. 6, 209. 9, 381. 11, 468.
ilicet. 2, 424 758. 7, 583. 11, 468.
iiicibus. G. 3, 146 334. Æ. 8, 43.
ilicis. G. 2, 453.
ilignis. 3, 330.
Ilio. Æ. 5, 261.
Ilione. 1, 657.
Ilionea. 1, 645.
Ilionei. 1, 124. 7, 240. 9, 501.
Ilioneus. 1, 525 563. 7, 212. 9, 569.
Ilium, 1, 72. 2, 141 325 625. 3, 3 109. 5, 756. 6, 64.
illabere. 3, 89.
illabitur. 2, 240.
illacrymans. 9, 303. 10, 628.
illacrymat. G. 1, 480.
illæ. E. 10. 54. G. 2, 210 420 435. 3, 272 546. 4, 37 52 257. Æ. 5, 676. 6, 199 220. 12, 589.
illætabile. 12, 619.
illætabili. 3, 707.
illaudati. G. 3, 5.
illecebris. 3, 217.
illic. 1, 5469 247 781 251. 3, 352. Æ. 1, 210. 2, 783. 8, 626.
illidit. 1, 116.
illine. G. 1, 509. 3, 257. Æ. 4, 442.
Illyrici. E. 8, 7.
Illyricos. Æ. 1, 247.
illiſa. G. 3, 261. Æ. 5, 206. 7, 590. 9, 713.
illiſit *caſtus.* 5, 480.
illotus. G. 3, 443.
illuc. 2, 297. Æ. 4, 285 363. 5, 408 701. 8, 20 229. 9, 755. 10, 680. 12, 764.
illudant. G. 1, 181.
illuder. Æ. 9, 634.
illudent. G. 4, 406.
illudere. Æ. 2, 64.
illudunt. G. 2, 375.
illuſas. 2, 464.
illuſerit. Æ. 4, 591.
illuſtrem. 7, 79.
illuſtres. 6, 758.
illuvie. G. 3, 561.
illuvies. Æ. 3, 593.
illuxiſſe. G. 2, 337.
Ilo. Æ. 10, 400.
Ilva. 10, 173.
Ilus. 1, 272.
ima. G. 1, 491. 2, 313. 3, 59 240 457 460 506 522. 4, 322. Æ. 2, 120. 3, 443. 4, 24. 5, 498. 6, 459. 8, 67. 9, 120. 10, 675 785. 12, 447 883.
imagine. 4, 84. 6, 293. 7, 170. 8, 23 730. 10, 785. 12, 665.
imaginibus. 1, 412.
imago. E. 2, 27. G. 4, 50. Æ. 1, 357. 3, 369 560 773 793. 3, 489. 4, 353 654. 5, 636. 6, 405 480 695 701. 7, 180. 8, 557 671. 9, 294. 10, 456 643 656 663 824. 12, 560.
imam. 12, 381.
Imaona. 10, 424.
imas. 2, 449. 6, 404. 7, 801. 10, 588.
imbelle. 2, 544.
imbellem. G. 2, 172.
imbelles. 3. 265.
imber. 1, 259 333 373 429. 3, 441. 4, 312 474. Æ. 1, 747. 3, 194. 5, 10 696. 9, 669. 11, 548. 12, 284.
Imbraſidas. 12, 343.
Imbraſides. 10, 123.
Imbraſus. 12, 343.
imbrem. G. 1, 23 157 211. Æ. 1, 127.
imbres. E. 3, 80. 6, 38. G. 1, 443. 2, 293 352. 4, 115. Æ. 9, 60.
imbri. E. 7, 60. G. 1, 393. Æ. 4, 249.
imbribus. G. 1, 236 323 413. 2, 325. Æ. 5, 693.
imbrice. G. 4, 296.
imbriferum. 1, 313.
imbris. Æ. 8, 429.
imbuet. E. 1, 8.
imbuit. Æ. 7, 542 554.
imis. E. 3, 54. 8, 96. G. 1, 319 374. 2, 53 209. 4, 471. Æ. 1, 88 129. 3, 110. 5, 84 239. 7, 91. 8, 237.
imitabere. E. 2, 31.
imitabile. Æ. 6, 590.
imitabitur. E. 5, 73.
imitamur. G. 2, 204.
imitantur. 3, 380. Æ. 11, 894.
imitata. G. 4, 72. Æ. 11, 500.
imitatur. 6, 586.
immane. G. 3, 239. Æ. 1, 214. 6, 11 624. 7, 710 666. 8, 225 245. 10, 726. 11, 552. 12, 904.
immanem. G. 3, 39. 4, 458. 7, 305. 9, 516. 10, 318 887.
immanes. Æ. 1, 432.

INDEX

immani. Æ. 3, 427. 5, 372 401. 8,330. 9,542 694 751.
immania. G. 4, 394. Æ. 1,143. 3.583. 4,199. 5, 822. 6, 19 422 582. 9,708. 19, 496.
immanibus. 1,620. 4, 642.
immanior. 1, 351.
immanis. G. 2, 141. Æ. 2,150. 3,702. 6,77 237 418 576 597. 11, 173.
immatura. 11, 166.
immedicabile. 12, 858.
immemor. E. 8,2. G. 3,498. 4, 440 491. Æ. 5, 39. 7, 439. 9, 256.
immemorem. 9, 374.
immemores. 2, 244. 3, 617. 4, 194. 6, 750.
immenſa. 2, 208. 5, 408. 6, 355 823.
immenſæ. G. 1, 49.
immenſam. Æ. 2, 185. 6, 186. 7, 377.
immenſas. G. 4, 557.
immenſi. Æ. 1, 29. 3, 541.
immenſis. 2, 204.
immenſos. G. 2, 153.
immenſum. G. 1, 322. 2, 541. Æ. 3, 632 672.
immenſus. 11, 832.
immergite. 3. 605.
immeritam. 3, 2.
immerſerat. 6, 174.
immerſerit. G. 4, 29.
imminet. E. 9, 42. Æ. 1, 169. 424. 6, 603. 9, 515. 10, 26 158.
immiſcent. 5, 429.
immiſcerier. G. 1, 454.
immiſcet. Æ. 10, 153.
immiſcuit. G. 4, 245. Æ. 4, 570. 10, 664 796. 11, 815.
immiſi. E. 2, 59.
immiſſa. Æ. 3, 593. 10, 40.
immiſſæque. G. 2, 342.
immiſſi. Æ. 2, 495. 12, 521.
immiſſis. G. 3, 371. Æ. 4, 669. 5, 146 662. 11, 889.
immiſſo. 8, 246.
immiſſus. G. 2, 364.
immitibus. 4, 17.
immitis. 4, 492. Æ. 1, 34. 3, 87.
immitte. 10, 229.
immittere. 4, 488. 8, 708. 9, 421 758.
immittet. 10, 13.
immittit. 6, 1 312. 10, 406. 11, 562. 12, 333.
immittite. 10, 678.
immittitur. G. 2, 164.
immittuntur. G. 2, 80.
immixti. Æ. 2, 396.
immo. E. 5, 13. 7, 41. 9, 26. Æ. 1, 757. 9, 257. 11, 459.
immobile. 9, 448.
immobilis. 7, 250 623. 12, 400.
immolat. 10, 541. 12, 949.
immolet. 10, 519.
immortale. G. 4, 208. Æ. 6, 598. 8, 715. 9, 95.
immota. G. 2, 294. Æ. 1, 261. 3, 447. 4, 331 449. 5, 127. 7, 314. 10, 696.
immotam. 3, 77.
immotis. G. 3, 416.
immotumque. Æ. 4, 15.
immotus. 3, 570.
immugiit. 3, 674.
immugit. 11, 38.
immulgens. 11, 572.
immundi. G. 1, 400.
immundo. Æ. 3, 228. 5, 333. 10, 844. 12, 611.
immundum. G. 1, 81.
immundus. 3, 564.
immunemque. 12, 559.
immunis. G. 4, 244.
immurmurat. 4, 261.
imo. Æ. 1, 375 489. 2, 288 419 625. 3, 39 421 597. 5, 92 178 810. 6, 55 581. 7, 530. 10, 464 871. 11, 23 377 840. 12, 208 422 667.
imos. G. 1, 174. Æ. 1, 408. 3, 565. 4, 387. 11, 181. 12, 706 884.
impacatos. G. 3, 408.
impar. Æ. 1, 479. 12, 216.
impare. E. 8, 75.
imparibus. G. 3, 533. 4, 245. Æ. 10, 459. 12, 146.
impaſti. 10, 560.
impaſtus. 9, 339. 10, 723.
impatiens. 11, 639.
impavidos. 10, 633.
impavidus. 10, 717. 12, 8.
impediat. 11, 21.
impedit. 10, 553.
impediunt. 5, 585 593. 8, 449. 9, 385. 10, 307. 12, 747.
impellentibus. 4, 305.
impellere. 1, 254.
impellite. Æ. 4, 594. 11, 278.
impellunt. 5, 120.
impende. G. 3, 74.
impendendus. 2, 61.
impendente. 1, 365. 4, 191.
impendere. 2, 433.
impendunt. 3, 124.
impenſis. Æ. 11, 228.
impenſius. Æ. 12, 20.
imperat. G. 1, 99. Æ. 3, 465. 7, 36 169. 11, 60.
imperdita. 10, 430.
imperfecta. 8, 428.
imperia. 2, 370.
imperiis. Æ. 1, 234. 4, 229. 6, 463. 7, 240 487 654. 8, 381. 9, 716.
imperio. 1, 58 274. 2, 191. 4, 239 282 295 577. 5, 726 784. 6, 851. 8, 482. 10, 42. 11, 235.
imperitet. 12. 719.
imperium. 1, 142 283 291 344. 2, 352. 3, 159. 5, 235 747. 6, 264 782 795 812 819. 8, 509. 9, 449. 11, 47. 12, 58 193.
impertertitus. 10, 770.
impetus. 2, 74. 5, 219. 12, 369 772.
impexis. G. 3, 366.
impexum. Æ. 7, 667.
impia. G. 1, 468. 2, 537. Æ. 4, 298 596. 5, 733. 6, 543 613. 12, 31.
impiger. 1, 742.
impingeret. 5, 805.
impius. E. 1, 71. G. 1, 511. Æ. 1, 298 353. 2, 163. 4, 496.
implacabile. 12, 816.
implacabilis Turnus. 12, 3.
implacata. 3, 420.
implebunt. G. 3, 177.
implent. Æ. 11, 274.
implentur. 1, 219. 5, 697.
implere. 3, 453. 9, 506.
impleri. 8. 216.
implerunt. E. 6. 48. G. 4, 461.
impleſſemque. Æ. 4, 605.
implet. G. 4, 515. Æ. 3, 434. 5, 341. 7, 475. 9, 72 480. 11, 448 896.
implevêre. G. 2, 144.
implevi. 2, 769.
implevit. G. 3, 94. Æ. 1, 720 733. 3, 313 526. 4, 30. 7, 23. 8, 278. 10, 819. 12, 588.
implicat. 2, 215. 4, 148. 7, 136 355. 10, 894. 11, 555. 12, 743.
implicet. 1, 664.
implicuêre. 11, 632.
implicuit. 2, 552 724. 11, 109 752.
implorans. 12, 652.
implorant. 7, 576.
imploranti. 7, 502.
implorare. 7, 311. 10, 19.
imploret. 4, 617.

implumes. *fœtus philomelæ.* G. 4, 513.
imponas. Æ. 4, 498.
imponat. 1, 53.
impone. 2, 619.
imponent. 6, 774.
imponere. G. 1, 281. 2, 73. Æ. 2, 707. 4, 639. 6, 852.
imponeret. 4, 453.
imponit. 6, 233 246 253. 7, 573. 12, 726.
importuna. 12, 864.
importunæque. G. 1, 470.
importunum. Æ. 11, 305.
impoſitam. 3, 580.
impoſiti. G. 3, 116. 4, 477. Æ. 6, 308.
impoſitis. G. 3, 190. 4, 173. Æ. 3, 355. 8, 451.
impoſitos. G. 2, 540.
impoſitum. Æ. 8, 410. 10, 566.
impoſta. 9, 716.
impoſuêre. G. 1, 304. Æ. 4, 418.
impoſuit. G. 1, 61. Æ. 1, 66. 5, 463. 6, 622. 8, 188.
imprecor. 4, 629.
impreſſa. 4, 659.
impreſſit. G. 1, 263.
impreſſo. 12, 303 357.
impreſſum. 5, 536. 10, 497.
improba. G. 1, 388. Æ. 2, 80 356. 10, 727.
improbe. 4, 386 412.
improbus. E. 8, 50. G. 1, 119 146. 3, 431. Æ. 5, 397. 9, 62. 11, 512 767. 12, 250 261 687.
improperata. 9, 798.
improvida. 2, 200.
improviſi. 2, 182. 7, 506.
improviſo. 8, 524. 12, 576.
improviſum. 2, 379.
improviſus. 1, 599. 9, 49.
imprudens. G. 2, 372. Æ. 9, 386.
imprudentibus. 1, 373.
impubeſque. 9, 751.
impubis. 5, 546. 7, 382.
impulerat. 2, 55.
impulerit. 1, 15.
impulimuſque. 2, 465.
impulit. G. 4, 349. Æ. 1, 86. 2, 520. 3, 449. 4, 23. 5, 242. 7, 621. 8, 3, 236. 10, 246. 12, 380 618.
impulſa. 12, 856.
impulſo. G. 2, 211.
impulſu. Æ. 8, 239.
impulſus. 10, 68.
impune. G. 2, 32. Æ. 3, 628. 6, 239 879. 9, 653 784. 11, 134. 12, 728.
imus. Æ. 11, 389.
inque. G. 2, 332. 3, 188 553. 4, 420. Æ. 1, 165. 2, 51. 7, 347. 9, 434. 11, 886. 12, 293.
inque ligatus, illigatus. 10, 794.
inque ſalutatam. 9, 288.
in antrum. 6, 42.
in arcum curvatus. 3, 533.
in armis ſpem p. 11, 411.
in fomite flammam. 1, 180.
in manibus terræ. 2, 45.
in medium. G. 1, 126. 4, 25. Æ. 11, 335.
in meſſem triticeam. G. 1, 219.
in naves. Æ. 5, 62.
in noctem. 7, 8.
in numerum. E. 6, 27.
in occaſum ager. Æ. 11, 317.
in plumam. 11, 771.
in pratis ſalire. G. 2, 384.
in primis. G. 1, 338. Æ. 1, 307.
in prora ſtans procul, 5, 775.
in ſceptra reponis. 1, 257.
in ſe armat. 10, 204.
in ſolido alte, &c. G. 2, 231.
in ſolidum, &c. 2, 79.
in ſomnis. Æ. 1, 357. 2, 270. 3, 151. 4, 353 466 557. 12, 908.
in ſpiram, &c. G. 2, 154.
in te committere tantum. Æ. 1, 235.
in Teucros, &c. Æ. 1, 308.
in turmas, &c. 11, 499.
in verſum deſtulit, &c. G. 4, 144.
inque vicem. G. 3, 188. 4, 166. Æ. 12, 502.
in vitulos, &c. G. 5, 157.
in unguem. 2, 277.
in utrumque paratus. Æ. 2, 61.
in *ſubauditum*. 2, 620. 11, 686.
inacceſſam. 8, 195.
inacceſſos lucos. 7, 11.
Inachiæ. G. 3, 153.
Inachias. Æ. 11, 286.
Inachiis. 7, 286.
Inachus. 7, 372 792.
inamabilis. G. 4, 479. Stygia palus. Æ. 6, 438.
inane. E. 6, 32. Æ. 4, 433.
inanem. G. 2, 285. 4, 345. Æ. 3, 304. 4, 218. 5, 673. 6, 505. 10, 648 758.
inanes. G. 1, 496. 3, 134 170. 4, 241 375 400. Æ. 4, 449. 6, 651 740. 7, 592. 9, 219. 10, 82 465 627.
inani. E. 2, 5. G. 4, 105. Æ. 1, 468 408. 6, 568 885. 12, 755.
inania. G. 4, 196. Æ. 4, 210. 6, 269. 10, 639.
inaratæ. G. 1, 83.
inardeſcit. Æ. 623.
inarime. 9, 716.
inauſum. 6, 308. 8, 205.
incæſtare. 10, 389.
incæſtat. 6, 150.
incanaque. G. 3, 311. Æ. 6, 809.
incanduit. G. 3, 479.
incanuit. G. 2, 71.
incaſſum. G. 1, 387. 3, 100. Æ. 3, 345. 7, 421. 8, 378.
incautam cervam. 4, 70.
incauti. G. 2, 303.
incautum. 3, 469. 4, 488. Æ. 1, 354. 3, 332. 10, 385 812.
incedens. 5, 188.
incedit. 1, 694. 10, 764.
incedo. 1, 50.
incedunt. 4, 141.
incendat. 1, 664.
incende. E. 8, 82.
incendebat. Æ. 5, 88.
incendentem. 9, 500.
incendere. G. 1, 84 271. 4, 264. Æ. 4, 360.
incendi. 8, 562.
incendia. G. 2, 311. Æ. 1, 570. 2, 329 569 706. 5, 680. 8, 259. 9, 717 77. 10, 406.
incendimus. 3, 279.
incendit. 1, 694. 4, 197. 5, 455, 6, 889.
incendunt. 10, 895. 11, 147.
incenſa. 2, 327 374. 3, 156 325. 4, 300 376. 7, 295. 8, 285. 11, 709 781. 12, 238.
incenſæ. 2, 353.
incenſam. 2, 555.
incenſas. 5, 655.
incenſi. 1, 731.
incenſis. 2, 764.
incenſos. G. 3, 459.
incenſum. Æ. 3, 298. 4, 54.
incenſus. 2, 343. 5, 719. 9, 342.
incerta. G. 4, 103. Æ. 4, 110. 8, 49 580. 9, 96.
incertam. 2, 224. 6, 270. 12, 160.
incertas. E. 5, 5.
incerti. Æ. 3, 7.
incertis. G. 1, 115.
incertos. Æ. 3, 203. 12, 743.
incertum. G. 1, 25. Æ. 2, 30 740. 8, 352. 11, 341. 12, 320.
incertos. G. 3, 500. Æ. 5, 95.
inceſſit. G. 4, 68. Æ. 1, 501.
inceſſu. 1, 409. 12, 219.
inchoat. G. 3, 42. Æ. 6, 252.
incide. E. 8, 29.

incidere. E. 3, 11. 9, 14. 10, 53. Æ. 3, 667. 4, 575.
incidit. G. 2, 107. Æ. 2, 305 467. 9, 721. 10, 477. 11, 699. 12, 926.
incinctæ. G. 4, 342. Æ. 7, 396.
incipe. E. 3, 58. 4, 60. 5, 10. 8, 21 25 31 36 42 46 51 57. 9, 32. 10, 6. G. 1, 230.
incipiam. 1, 5. Æ. 2, 13.
incipiant. E. 6, 40. Æ. 6, 751.
incipias. 10, 876.
incipiat. G. 1, 45. 3, 191.
incipiens. 3, 295. Æ. 11. 13.
incipient. E. 4, 12. G. 1, 454.
incipio. 2, 348.
incipit. E. 6, 26. 9, 60. G. 3, 61 139. 4, 386. Æ. 1, 725. 2, 269. 4, 76 161. 6, 103. 8, 373. 10, 5, 11, 705. 12, 47 692.
incipiunt. E. 9, 8. G. 1, 357.
incita. *part.* Æ. 12, 492 534.
icitat. 11, 728.
inclementia. G. 3, 68. Æ. 2, 602.
inclinata. 12, 59.
includit. 9, 727.
includunt. G. 2, 77. Æ. 2, 19.
incluſa. 5, 149.
incluſas. 6, 680. 12, 587.
incluſerat. 11, 488. 12, 430.
incluſere. 12, 744.
incluſerit. 9, 729.
incluſi. 2, 45. 6, 614.
incluſit. 7, 534. 8, 225. 12, 211.
incluſos. 2, 258.
incluſum. 8, 248. 10, 136. 12, 749.
incluſus. 11, 398.
inclyta. 2, 82 241. 6, 781.
inclyte. 6, 562. 12. 179.
inclytus. 6, 479.
incocta. G. 3, 307.
incœperat. Æ. 3, 8.
incœpta. 4, 638. 7, 259. 11, 469.
incœpti. 5, 678 714.
incœpto. G. 4, 414. Æ. 1, 41. 2, 654. 6, 470.
incœptos. 4, 316. 5, 95.
incœptum. G. 2, 39. Æ. 4, 452. 6, 384. 8, 90. 9, 694. 12, 566 832.
incœptus. 6, 493.
incognita. 1, 519. 12, 414 859.
incolimus. 6, 675.
incolitur. 8, 478.
incolumem. 6, 345. 8, 575. 10, 47 616. 11, 717.
incolumes. 6, 415.
incolumi. G. 4, 212. Æ. 12, 39.
incolumis. 2, 88 577.
incomitata. 2, 456. 4, 467.
incommoda. Æ. 8, 74.
incompoſitos. G. 1, 350.
incomptis. 2, 386.
inconceſſoſque. Æ. 1, 655.
incondita. E. 2, 4.
inconſulti. Æ. 3, 452.
incoque. G. 4, 279.
increbreſcere. 1, 359. Æ. 8. 14.
incredibilis. 3, 294.
incrementum. E. 4, 49.
increpat. G. 4, 71. 6, 387. 9, 127 560. Æ. 10, 278 830. 12, 332 758.
increpitans. G. 4, 138. Æ. 1, 742.
increpitas. 10, 900.
increpitat. 10, 810.
increpitent. 3, 454.
increpuit. G. 1, 382. Æ. 9, 504. 11, 755.
increſcunt. 9, 688.
increvit. 3, 46.
incubat. G. 2, 507. Æ. 1. 93. 4, 83.
incubuere. 1, 88. 6, 610. 8, 444. 12, 367.
incubuit. G. 2, 311. 3, 197. Æ. 4, 650. 7, 88. 12, 774.
incudibus. G. 2, 540. 4, 173. Æ. 7, 629. 8, 419 451.
inculta. G. 2, 430. Æ. 1, 312. 6, 300.
inculti. G. 2, 415.
incultis. E. 4, 29.
incumbebat. Æ. 8, 236.
incumbens. E. 8, 16. G. 2, 377. Æ. 2, 514. 5, 325 858. 11, 674.
incumbent. G. 4, 249.
incumbere. G. 1, 213. Æ. 2, 653. 5, 15. 9, 791.
incumbit. 10, 894.
incumbite. 10, 294.
incumbunt. 2, 205. 4, 397. 9, 73.
incurrimus. 2, 409.
incurrunt. 11, 613 759 834. 12, 717.
incurſus. G. 3, 407.
incurvant. Æ. 5, 500.
incurvo. G. 1, 494. 2, 513.
incuſat. Æ. 1, 414. 11, 471. 12, 580 612.
incuſavi. 2, 745.
incuſes. 12, 146.
incuſo. 11, 312.
incuſum. G. 1, 275.
inerte. Æ. 1, 73.
indagine. 4, 121.
inde. G. 1, 86. 2, 306 367. 3, 74 327 490. Æ. 1, 279. 2, 235 434 756. 3, 69 663 666 697 703. 5, 139 223 583. 6, 201 385 411 477 728. 7, 530. 8, 238 407 587 642. 9, 771. 10, 249 315 521 888. 12, 743.
indebita. 6, 66.
indecorem. 11, 845. 12, 679.
indecores. 7, 231. 11, 423. 12, 25.
indefeſſa. 11, 651.
indeprenſus. 5, 591.
Indi. G. 2, 138. Æ. 8, 705.
India. G. 1, 57. 2, 116 222.
indicere. Æ. 7, 616.
indiciis. 8, 211.
indicio. G. 2, 182. Æ. 2, 84.
indicit. 1, 636. 3, 264. 5, 758. 7, 468.
indicium. G. 2, 246.
indictus. Æ. 7, 733.
indiga. G. 2, 428.
indigenæ. Æ. 8, 314.
indigenas. 12, 823.
indiget. E. 2, 71.
indigete. Æ. 12, 794.
indigetes. G. 1, 498.
indigna. Æ. 2, 285. 4, 617. 6, 163. 9, 595. 12, 812.
indignabar. 2, 93.
indignantem. 5, 651.
indignantes. *venti.* 1, 59.
indignanti. 8, 649.
indignantur. 5, 229.
indignata. 11, 831. 12, 786 952.
indignatum. G. 2, 162.
indignatus. Æ. 7, 770. 8, 728.
indigno. E. 8, 18. 10, 10. Æ. 12, 411.
indignum. G. 1, 491. Æ. 10, 74.
indignus. 12, 649.
Indis. G. 4, 293.
indiſcreta. Æ. 10, 392.
indixit. 11, 737.
indocile. 8, 321.
indocte. 3, 26.
indole. 10, 826.
indomitæ. G. 3, 174.
indomitas. Æ. 2, 594. 5, 681.
indomiti. 7, 321. 8, 728.
indomitum. 2, 440.
Indos. G. 4, 425. Æ. 6, 794. 7, 605.
induat. 10, 682. 11, 439.
indubitare. 8, 404.
inducere. E. 5, 30. Æ. 5, 379.
induceret. E. 9, 20. G. 1, 316.
inducit. 1, 106.
iducite. E. 5, 40.
inducitur. Æ. 8, 457.
inductus. 5, 399.

indue. Æ. 1,688.
induerat. G. 4, 143.
induere. 1, 282. Æ. 3, 198.
induet. 1, 188.
induit. Æ. 3, 526. 7, 417. 9, 180 366. 11, 77.
induitur. 2, 393. 7, 640.
indulge. G. 2, 277. Æ. 4, 51,
indulgent. G. 4, 198. 9, 165.
indulgentia, *nom. ſing.* 2, 345.
indulgere. Æ. 2, 776. 6, 135. 9, 615.
indulget. 8, 512.
indulſiſſe. 10, 625.
Indum. G. 2, 172. Æ. 12, 67.
induruit. G. 3, 366.
induſtria. 3, 209.
indutæ. 3, 364.
indute. Æ. 12, 947.
indutos. 11, 83.
indutum. 10, 775.
indutus. 2, 275. 5, 264 674. 7, 668. 11, 487.
induxerat. G. 4, 552.
ineant. Æ. 11, 912.
ineluctabile. 2, 324. 8, 334.
inemptis, G. 4, 133.
inermem. Æ. 12, 311 734.
inermes. 1, 491. 10, 595. 11, 414.
inermis. 2, 67.
inermum. 10, 425. 12, 131.
iners. G. 4, 25.
inertem. E. 1, 28. Æ. 11, 672.
inertes. E. 8, 24. G. 3, 136 523. Æ. 10, 322. 11, 732.
inertia. 2, 364. 4, 158. 9, 55 150 730.
ineſt. 6, 26.
ineunt. G. 2, 381. 4, 314. Æ. 5, 114 583.
inexaturabile. 5, 781.
inexcita. 7, 623.
inexhauſtis. 10, 174.
inexorabile. G. 2, 491.
inexpertum. Æ. 4, 415.
inexpletum. 8, 559.
inextricabilis. 6, 27.
infabricata. 4, 400.
infanda. 2, 132. 8, 489. 10, 673.
infandæ. 11, 267.
infandas. E. 8, 483.
infandi. Æ. 3, 645.
infandos. 2, 84.
infando. 1, 529 601.
infandum. *adverb.* G. 1, 479. Æ. 1, 255.
infandum. *nom.* 2, 3. 4, 85 613. 7, 583. 8, 578. 12, 804.
infans. 11, 573.
infantem. Æ. 11, 541.
infantis. 11, 550.
infantum. 6, 426.
infauſtas. 5, 635.
infauſto. 11, 589.
infauſtum. 7, 717. 11, 347.
infecere. G. 2, 128.
infecit. Æ. 3, 481.
infecta. 4, 190.
infecta *arma*. 5, 413. 7, 341.
infecti. 10, 528.
infecto. 12, 286.
infectos. 10, 720.
infectum. 6, 742. 12, 243.
infelicem. 3, 649. 9, 430.
infelicis. 3, 613 691. 5, 3. 7, 401. 9, 786.
infelix. E. 3, 3. 5, 37. 6, 48 53 82. G. 2, 198 239 314. 3, 37 498. Æ. 1, 479 716 753. 2, 245 455 772. 3, 50 246. 4, 68 450 529 596. 5, 204 329 465 625. 6, 456 521 618 822. 7, 309 376. 9, 390 477. 10, 325 425 596 730 781 829 850. 11, 53 85 175 563. 12, 598 608 641 870 941.
infenſa. 11, 859. 12, 232.
infenſam. 10, 521.
infenſi. 2, 72. 4, 321. 5, 587.
infenſis. 9, 793.
infenſum. 5, 641.
infenſus. 11, 123 336.
inferat. 9, 401. 11, 467.
inferias. G. 4, 545 553. Æ. 9, 215. 10, 519. 11, 82.
inferimus. 3, 66.
inferior. 12, 630.
inferiora. 6, 170.
inferna. 5, 732. 8, 244.
infernæ. 6, 138.
infernam. 12, 199.
inferni. 3, 386. 6, 106.
inferre. G. 4, 265. Æ. 3, 248. 7, 604. 8, 12. 10, 66 360 364.
inferret. G. 4, 360. Æ. 1, 10. 5, 652.
inferr. 9, 53 522.
infeſta. 5, 542. 7, 299. 10, 205 877.
infeſto. 2, 529. 5, 691. 9, 512.
infeſtos. 2, 571. 11, 899.
inficit. 12, 418.
infidos. G. 2, 496.
infidum. 3, 254.
infigitur. Æ. 5, 504. 9, 746.
infigunt. 12, 721.
infindere. E. 4, 33.
infindunt. Æ. 5, 142.
infit. Æ. 5, 708. 10, 101 860. 11, 301 342. 12, 10.
infixa. 9, 579 699. 12, 375.
infixi. 4, 4.
infixit. 1, 49.
infixum. 4, 689.
inflammatus. 3, 330.
inflammavit. 4, 54.
inflare. E. 5, 2.
inflari. G. 2, 539.
inflatum. E. 6, 15.
inflatur. Æ. 3, 357.
inflavit. G. 2, 193.
inflectere. Æ. 12, 800.
infleta. 11, 372.
inflexi. *i.* incurvi. G. 1, 162.
inflexit. Æ. 4, 22.
inflicta. 10, 303.
influit. G. 4, 373.
infode. 2, 348.
infodias. 2, 263.
infodiunt. 3. 535. Æ. 11, 200.
infœcunda. G. 2, 48.
informat. Æ. 8, 447.
informatum. 8, 426.
informe. 3, 658. 8, 264.
informem. 3, 431.
informes. G. 3, 247.
informi. Æ. 6, 416.
informis. E. 2, 25. G. 3, 354 lethi, ſuſpendii. Æ. 12, 603.
infra. G. 2, 158. Æ. 8, 148.
infracta *Juno*. 3, 784. 7, 332. 10, 731. 12, 387.
infracto. 9, 499.
infractos. 12, 1.
infremuit. 10, 711.
infrenant. 12, 287.
infrendens. 3, 664. 8, 230. 10, 718.
infreni. 4, 41.
infrenis. 10, 750.
infula. G. 3, 487. Æ. 2, 430. 10, 538.
infundam. 4, 122.
infundere. G. 1, 385. 3, 509.
infuſa. Æ. 4, 250. 5, 684. 6, 716.
infuſcatur. G. 3, 493.
infuſcet. Æ. 3, 389.
infuſo. 9, 461.
infuſum. 5, 552.
infuſus. 8, 406.
ingemere. G. 1, 46.
ingeminans. Æ. 2, 770. 5, 457.
ingeminant. G. 1, 333 411. Æ. 1, 751. 3, 199. 4, 531. 5, 434. 9, 811.
ingeminat. 5, 227. 7, 578.
ingeminata. G. 3, 45.

ingemuiſſe. E. 5, 27.
ingemit. *Æneas.* Æ. 1, 87.
ingemuit. 4, 369 692. 6, 483. 10, 789 823. 11, 840.
ingeniis. G. 2, 177.
ingenium. 1, 416.
ingens. 1, 380 477. 2, 65 80 131. 3, 14 260. 4, 20 418. Æ. 1, 103 118 267 450 644. 2, 325 476 513 557. 3, 62 99 390 466 570 619 636 658. 4, 181. 5, 85 156 172 523 765. 6, 42 64 283 400 417 423 426 552 616. 7, 352 483 569 676 710 791. 8, 43 241 258 527 597. 9, 110 454 515 709 735. 10, 127 427 446 485 553 579 870. 11, 124 680 849. 12, 225 268 300 666 724 888 896 927.
ingentem. G. 1, 185. 2, 297 306 461. 3, 413. 4, 273. Æ. 1, 489. 2, 50 202 400 438 482 796. 3, 462 555 579. 4 402. 5, 118 216 611 658. 6, 215 413 519 868. 7, 29. 8, 192 252 342 367 447 622. 9, 15. 10, 195 762. 11, 5 37 207 641 857. 12, 398 640.
ingentes. G. 2, 382. 3, 207 333. 4, 83. Æ. 2, 20. 4, 89. 5, 701. 7, 167. 8, 204 475. 9, 470 528. 10, 145 509. 11, 367. 12, 36 708.
ingenti. G. 1, 178 325 334. 2, 19 279 476 489. 3, 43. 4, 365 497. Æ. 1, 457. 4, 505. 5, 118 223 487 506. 6, 222 232 491. 7, 65. 8, 647. 9, 38 242 569 597 752. 10, 541 698 842 884. 11, 231 447 556 614. 12, 162 640 715.
ingentia. G. 2, 412. Æ. 1, 196 369. 5, 404. 6, 81.
ingentibus. 1, 212 2, 217 489. 7, 241 376. 9, 296. 10, 461.
ingentior. 11, 124.
ingentis. G. 2, 351. Æ. 5, 340. 11, 63.
ingerit. 9, 763. 12, 330.
inglorius. G. 2, 486. 4, 94. 9, 548. 10, 52. 11, 793. 12, 397.
ingluviem. 3, 431.
ingrata. Æ. 2, 101.
ingratæ. E. 1, 35.
ingratis. Æ. 7, 425.
ingrato. 6, 213.
ingratum. G. 3, 98. Æ. 12, 144.
ingratus. 10, 666.
ingravat. 11, 220.
ingredere. G. 1, 42. Æ. 8, 513.
ingrediens. 8, 309.
ingredior. G. 2, 175.
ingreditur. 3, 76. Æ. 4, 177. 5, 543. 6, 158. 10, 763 767.
ingreſſus. G. 4, 316 469. Æ. 3, 17. 6, 867. 10, 148. 11, 704 904.
ingreſſa. 4, 107.
ingreſſis. 7, 194.
ingruere. 11, 899.
ingrueret. 8, 535.
ingruit. G. 2, 410. Æ. 2, 301. 12, 284 628.
inguen. 10, 589.
inguina Scyllæ. 6, 75.
inguine. G. 3, 281. Æ. 10, 786.
inhærens. 8, 260.
inhæret. 10, 845.
inhæſit. 8, 124.
inhians. G. 4, 483. Æ. 4, 64. 7, 814.
inhiant. *agricolæ.* G. 2, 463.
inhibere. Æ. 12, 693.
inhoneſto. 6, 497.
inhorruit. G. 1, 314. Æ. 3, 195. 5, 11. 10, 711.
inhoſpita. *nominat. ſingular.* Æ. 4, 41. *accuſ. plur.* 5, 627.
inhumata. 6, 325. 11, 22 372.
inhumati. 1, 357.
inhumatus. 4, 620. 6, 374.
inibit. E. 4, 11.
inibo. Æ. 5, 846.
injecere. 10, 419.
injecit. 2, 408.
injecta. 2, 726.
injectis. 9, 807.
injice. G. 4, 46. Æ. 6, 366.
injicit. 9, 553.
injiciunt. E. 6, 19.
inimica. Æ. 1, 71. 2, 622. 4, 235. 3, 356 671. 6, 472. 8, 117. 9, 315 355 739. 11, 84 809 880. 12, 150 716 812.
inimicam. 10, 295.
inimicis. 8, 375.
inimico. 4, 656. 10, 556. 11, 685 720.
inimicum. G. 4, 330. Æ. 1, 127. 10, 795. 12, 944.
inimicus. G. 1, 407. Æ. 2, 600.
iniqua. 10, 889.
iniquæ. 1, 672. 4, 618. 8, 292.
iniquam. 6, 332. 12, 243.
iniqui. 7, 227.
iniquis. G. 4, 147. Æ. 2, 257. 3, 17. 10, 7 380. 11, 531.
iniquo. G. 1, 164. Æ. 5, 203. 6, 475. 10, 303.
inire. E. 1, 56.
init. Æ. 7, 647.
injuria. 1, 31 345. 3, 256 604. 4, 354. 9, 108.
injuſſa. E. 6, 9. G. 1, 55.
injuſſus. Æ. 6, 375.
injuſta. E. 3, 33.
injuſto. G. 3, 347.
inque ligatus. Æ. 10, 794.
innabant. 10, 222.
innare. G. 3, 142. Æ. 6, 134 369. 8, 93 691. 11, 549.
innaret. 9, 651.
innatat. G. 2, 451.
innatus. 4, 177.
innecte. Æ. 4, 51.
innectit. 7, 353 418.
innectuntur. 8, 661.
innexa. 5, 511. 6, 282 609. 8, 277.
innexuit. 5, 425.
innexus. 7, 669.
innixa. 4, 690.
innocuæ. 10, 302.
innocuum. 7, 230.
innoxia. G. 2, 129. 3, 283. Æ. 2, 683.
innoxius. 5, 92.
innumeræ. 6, 706.
innumeras. 11, 204.
innuptæ. G. 4, 476. Æ. 2, 31 238. 6, 307. 12, 24.
inoffenſum. 10, 292.
inoleſcere. G. 2, 77. Æ. 6, 738.
Inoo. G. 2, 437.
inopem. 2, 499. Æ. 9, 290.
inopes. 8, 100.
inopi. G. 1, 186.
inopina. Æ. 5, 857. 6, 104. 8, 476.
inops. 4, 300.
Inouſque. 5, 823.
inquit. E. 3, 79. 6, 23. 7, 8. 10, 22 28 31. G. 4, 446 494. Æ. 1, 325 463 758. 2, 69 78 387 520. 5, 348 474 638 670 741. 7, 68 116 594. 8, 113 351 362 439. 9, 423 781. 10, 491. 11, 42 855. 12, 259 777 931.
inque ſalutatam. 9, 288. *pro* inſalutatam.
inſana. 9, 760.
inſanam. 3, 443.
inſani. E. 9, 43. Æ. 7, 550.
inſania. 2, 42. 4, 595. 7, 461. 10, 871. 12, 37 667.
inſanire. E. 3, 36.

inſanis. E. 10, 22.
inſano. G. 1, 481.
inſanumque. 2, 502.
inſanus. E. 10, 44.
inſcia. Æ. 1, 722. 7, 381. 12, 648.
inſcius. G. 3, 189. Æ. 2, 307 372. 6, 711. 8, 627. 10, 249 907.
inſcribitur. 1, 482.
inſcripti. 3, 106.
inſectabere. G. 1, 155.
inſediſſe. Æ. 10, 59.
inſedit. 2, 616. 8, 480. 11, 531.
inſequar. G. 4, 545.
inſequitur. 1, 105 408. Æ. 1, 91 109 245 620. 2, 530. 4, 161. 5, 321 788. 7, 793. 8, 147. 9, 276. 12, 466 748.
inſequor. 3, 32.
inſerat. G. 2, 50.
inſere. E. 1, 74. 9, 50. G. 2, 302.
inſerere. i. inſerendi. 2, 73.
inſeritur. 2, 69.
inſerta. Æ. 11, 771.
inſertabam. 2, 672.
inſertas. 3, 152.
inſerto. G. 3, 509.
inſideat. Æ. 1, 723.
inſidiæ. 2, 310. 6, 399. 7, 326. 12, 336.
inſidias. E. 5, 60. G. 1, 271. 3, 537. Æ. 1, 758. 2, 36 65.
inſidiatus. 9, 59.
inſidiis. E. 3, 18. G. 1, 426. Æ. 2, 195 421. 7, 478. 9, 237. 11, 783. 12, 494 752.
inſidunt. 6, 708
inſigne. 2, 392. 7, 657. 8, 683. 10, 188. 12, 289 944.
inſignem. 1, 14. 5, 310 367 705. 7, 76 655 745 762. 8, 166.
inſignes. 11, 291.
inſigni. 1, 629. 10, 450.
inſignia. 2, 389. 8, 506. 11, 334.
inſignibat. 7, 790.
inſignibus. G. 4, 82. Æ. 10, 170 539. 11, 89.
inſignis. G. 3, 7 56 266. 4, 92. Æ. 3, 468. 4, 134. 5, 295. 6, 167 403 808 837 855. 7, 613. 9, 336 583. 10, 21 354 754. 11, 386 769. 12, 322.
inſincerus. G. 4, 285.
inſinuat. Æ. 2, 229.
inſiſte. G. 3, 164.
inſiſtere. G. 3, 114. Æ. 6, 563.
inſiſtit. 4, 533.
inſita. G. 2, 33.
inſolitæ. 3, 543.
inſolitis. 1, 475.
inſomnem. Æ. 9, 167.
inſomnia. 4, 9. 6, 896.
inſomnis. 6, 556.
inſonar. 8, 239. 12, 366.
inſontem. 2, 84. 10, 630.
inſontes. 3, 249. 6, 435.
inſonti. 5, 841.
inſontis. 2, 93. 5, 350.
inſonuere. 2, 53.
inſonuit. 5, 579. 7, 451. 11, 596.
inſpectura. 2, 47.
inſperata. 3, 278. 8, 247.
inſpicat. G. 1, 292.
inſpirans. Æ. 7, 351.
inſpirant. G. 4, 237.
inſpirat. Æ. 6, 12.
inſpires. 1, 692.
inſpoliata. 11, 594.
inſtabant. 8, 434.
inſtabiles. G. 4, 105 195.
inſtabis. 1, 220.
inſtamus. Æ. 2, 244.
inſtans. 1, 508.
inſtant. G. 3, 106 123. Æ. 1, 427. 2, 627. 8, 537 693. 9, 171. 10, 118 692 713.
inſtantem. 5, 168. 11, 703. 12, 371.
inſtantes. 11, 872.
inſtantibus. 10, 624.
inſtar. 2, 15. 3, 637. 6, 865. 7, 707. 12, 925.
inſtare. G. 1, 464. Æ. 11, 529. 12, 916.
inſtaret. 1, 472.
inſtat. E. 9, 66. G. 3, 154. Æ. 2, 491. 4, 115. 8, 49 250. 9, 350 441. 10, 196 433 645 657 788. 12, 751 762 783 887.
inſtauramus. 3, 62.
inſtaurant. 7, 146. 8, 283. 10, 543.
inſtaurat. 4, 63 145. 5, 94.
inſtaurata. 2, 669.
inſtaurate. 6, 530.
inſtaurati. 2, 451.
inſternor. 2, 722.
inſtigant. 5, 228.
inſtigat. 11, 730.
inſtiterat. 11, 574.
inſtituam. 6, 70.
inſtituere. 7, 690.
inſtituit. E. 2, 33. 5, 30. G. 1, 148. Æ. 6, 143.
inſtituuntque. Æ. 7, 109.
inſtrato. G. 3, 230.
inſtratos. Æ. 7, 277.
inſtraverat. 12, 675.
inſtrepat. G. 3, 173.
inſtructa. Æ. 9, 368.
inſtructi. 12, 124.
inſtructis. 2, 254.
inſtructo. 8, 676.
inſtructos. 11, 449.
inſtructus. 2, 152. 6, 831.
inſtruimus. 3, 231.
inſtruit. 3, 471. 8, 80.
inſtruitur. 1, 642.
inſtruxit. 5, 549.
inſueta. E. 1, 50. Æ. 8, 248.
inſuetos. 10, 364.
inſuetum. E. 5, 56. Æ. 6, 16. 8, 92.
inſula. 1, 163. 2, 22. 3, 104 386 692. 8, 416. 10, 174.
inſulæ. 3, 211.
inſultans. 2, 330. 6, 571. 8, 570. 11, 600. 12, 339.
inſultant. 7, 581.
inſultare. G. 3, 117.
inſultent. 4, 11.
inſuper. Æ. 1, 65. 2, 71 593. 3, 579. 9, 274. 11, 107. 12, 358.
inſuperabile. 4, 40.
inſurgens. 5, 443. 8, 234. 11, 697 755. 12, 902.
inſurgere. 9, 34.
inſurgimus. 3, 207.
inſurgite. 3, 560. 5, 189.
inſuto. 5, 405.
intacta. G. 4, 540 551. Æ. 7, 808. 11, 419.
intactæ. 7, 808.
intactam. 1, 349.
intacto. 6, 38.
intactos. G. 3, 41.
intactum. Æ. 10, 504.
integer. 2, 638. 9, 255.
integram. G. 4, 302.
integrat. 4, 515.
integro. E. 4, 5.
intemerata. Æ. 2, 143. 3, 178. 11, 584.
intempeſta. G. 1, 247. Æ. 3, 587. 12, 846.
intempeſtæque. 10, 184.
intendebat. 8, 704.
intendere. 3, 683. 5, 403. 9, 776.
intendi. 5, 829.
intendiſſe. 9, 590.
intendit. 4, 506. 7, 514.
intendunt. 2, 237. 5, 33. 9, 665.

intentaque. Æ. 5, 136.
intentans. 6, 572.
intentant. 1, 95.
intentata. 10, 39.
intentatum. 8, 206.
intenti. 2, 1. 5, 137. 7, 380.
intentis. 3, 716.
intentos. 7, 251.
intepuit. 10, 570.
intercipit. 10, 402.
intercluſit. 2, 111.
intereunt. G. 1, 152. 3, 368.
interfice. 4, 330.
interfuſa. 4, 480. Æ. 4, 644. 6, 439.
interimit. 10, 428.
interior. 1, 461. 2, 486. 5, 170 203. 11, 695.
interiora. 4, 645.
interiore. 4, 494.
interit. G. 3, 544.
interitum. E. 5, 28.
interiuſque. G. 3, 137.
interlucet. Æ. 9, 508.
interluit. 3, 419. 7, 717.
intermiſceat. E. 10, 5.
internectat. Æ. 7, 816.
interpres. 3, 359 474. 4, 356 378 608. 10, 175.
interque legendæ. G. 2, 366.
interrita. Æ. 5, 863. 11, 711 837.
interritus. 5, 427.
interrupta. 4, 88.
interrupti. 9, 239.
interſint. 11, 62.
interſtrepere. E. 9, 36.
intertextam. Æ. 8, 167.
intervallo. 5, 320.
intexens. E. 2, 49. Æ. 7, 488.
intexere. E. 5, 31.
intexet. G. 2, 221.
intexti. 3, 25.
intextum. Æ. 10, 785.
intextus. 5, 252.
intexunt. 2, 16. 6, 216.
intima. G. 4, 66 481. Æ. 1, 247. 7, 347.
intonat. 6, 607. 8, 527. 9, 709. 12, 700.
intonſa. 9, 181 681.
intonſam. 12, 170.
intonſi. E. 5, 63.
intonuêre. Æ. 1, 94. 7, 515.
insonuit. 2, 693. 7, 142. 9, 631.
intorquens. 9, 52. 10, 323.
intorquere. 9, 534.
intorquet. 9. 744. 12, 921.
intorſerit. 2, 231.
intorſit. G. 4, 451. Æ. 10, 882. 11, 617.
intorto. 10, 382.
intractabile. 1, 343.
intractabilis. G. 1, 211.
intramus. Æ. 5, 57.
intrantem. 4, 359.
intrare. 3, 254.
intrato. 3, 501.
intraſtis. 7, 201.
intravi. 6, 59.
intravimus. 3, 219.
intravit. 8, 390.
intremere. 3, 581.
intremuêre. 3, 673.
introgreſſi. 1, 524. 11, 248.
intulerat. 10, 363.
intulit. 11, 250.
intulerint. 11, 36.
intyba. G. 1, 120. 4, 120.
invade. Æ. 6, 260.
invadere. 3, 382. 9, 186.
invadit. 4, 265. 9, 71 147. 10, 690. 12, 497.
invadunt. 2, 265 414. 3, 240. 9, 712. 12, 712.
invalidas. G. 4, 498. Æ. 12, 262.
invalidi. G. 3, 128. Æ. 12, 132.
invalidum. 5, 716.
invalidus. G. 3, 189. Æ. 6, 114.
invaſerat. 9, 799.
invaſiſſet. 6, 361.
invaſit. 6, 623. 10, 110.
invecta. 7, 287. 12, 77.
invectas. 7, 436.
invectus. G. 3, 358. Æ. 1, 159. 5, 571. 6, 587. 8, 714.
invehitur. 5, 122. 6, 785. 12, 162.
invenere. 7, 297.
inveni. 4, 478.
inveniam. 2, 645.
invenient. 3, 395. 10, 113.
invenies. E. 2, 73.
inveniet. G. 1, 495.
invenio. Æ. 2, 797.
inventa. G. 4, 283. Æ. 3, 390. 6, 8. 8, 43.
inventam. 7, 61.
inventas. 6, 663.
inventis. G. 1, 9.
inventor. Æ. 2, 164.
inventrix. G. 1, 19.
inventum. 1, 140. Æ. 7, 680. 9, 742.
inventus. G. 1, 184.
invergit. Æ. 6, 244.
invertant. G. 1, 65.
invertere. 2, 141. 3, 161.
invertiſſe. 3, 526.
invertit. Æ. 11, 202.
Inui. 6, 775.
invia. 1, 541. 3, 383. 4, 151. 6, 154. 9, 130.
invictaque. 6, 878.
invictæ. 12, 191.
invicte. 6, 365. 8, 293.
invicti. 6, 394.
invictis. 11, 305.
invictum. 10, 243.
invideo. E. 1, 11.
invidet. G. 1, 504. Æ. 4, 234. 8, 509. 9, 655.
invidia. E. 7, 26. G. 3, 37. Æ. 2, 90. 4, 350. 11, 337.
invidiam. 10, 852. 11, 539.
invidiſſe. 11, 269.
invidit. E. 2, 39. 7, 58. G. 2, 499. Æ. 5, 541. 11, 43.
invigilant. G. 4, 158. Æ. 9, 605.
inviolabile. 11, 363.
inviſa. G. 2, 320. 4, 246. Æ. 2, 574 601. 8, 245. 12, 62.
inviſam. G. 2, 189. Æ. 4, 631. 7, 293. 9, 734. 11, 177.
inviſe. *verbum*, 11, 588.
inviſere. G. 1, 25. Æ. 8, 159.
inviſi. *nomen*. 6, 608.
inviſit. 4, 144.
inviſos. G. 3, 563.
inviſum. 4, 324. Æ. 1, 32. 7, 571. 9, 496. 11, 364.
inviſus. 1, 391. 2, 647.
invita. 12, 809.
invitæ. G. 1, 224. Æ. 10, 235.
invitam. 4, 493.
invitat. G. 1, 302. Æ. 5, 292 486. 8, 198.
invitent. G. 4, 109.
invitet. 4, 23.
invitis. Æ. 2. 402.
invito. E. 6, 86. Æ. 10, 31.
invitus. 6, 460.
inultæ. 4, 659. 11, 847.
inulti. 2, 670.
inulto. *adverb*. 10, 739.
inultus. G. 3, 227.
inumbrant. Æ. 11, 66.
inundant. 10, 24. 11, 382. 12, 280.
invocat. 7, 140.
involvens. G. 2, 251. Æ. 6, 100 336. 12, 689.
involvi. 7, 77.
involvit. G. 2, 308. Æ. 8, 253.
involvitur. 12, 292.
iaurunt. G. 3, 158.
inutile. Æ. 2, 510.
inutilis. G. 1, 88. Æ. 2, 647. 10, 794.

io. Æ. 7, 400.
Io. 7, 789.
Iola. E. 3, 76 79.
Iolas. 2, 57.
Ionii. G. 2, 108.
Ionio. Æ. 3, 211. 5, 193.
Ionios. 3, 671.
Iopas. 1, 744.
Jove. E. 3, 60. Æ. 1, 384. 4, 356 377. 6, 123. 7, 219.
Jovem. G. 1, 125. Æ. 1, 81. 3, 223. 4, 205. 6, 584. 7, 139. 8, 353. 9, 83 624. 12, 496.
Jovi. G. 2, 15. Æ. 3, 279. 4, 199 638. 7, 133.
Jovis. E. 3, 60. 4, 49. G. 3, 181. 232. Æ. 1, 46 50 398. 3, 681. 4, 91 331 614. 5, 255 726 747 784. 6, 586. 7, 220 287 308. 8, 301 320 380 640. 9, 564 673 716. 10, 567 758. 11, 901. 12, 144 247 849 878.
Iphitus. 2, 340 435.
ira. G. 4, 236. Æ. 2, 316 413 575. 4, 178. 5, 454 706 781. 6, 407. 7, 462 508. 8, 230 501. 9, 44 62 694 736 795 798. 10, 742. 11, 233 443. 12, 108 527 946.
iræ. E. 3, 81. G. 4, 435. Æ. 1, 15 134. 2, 534. 7, 15 326 345. 8, 40. 9, 66 688. 10, 714 813. 11, 452. 12, 336 494.
iram. 1, 8 255. 8, 60. 10, 758.
irarum. 1, 29. 4, 532 564. 12, 499 831.
iras. E. 2, 14. G. 3, 152. 4, 536. Æ. 1, 61. 2, 381 572 594. 3, 366. 4, 197. 5, 461. 7, 305 445 755. 8, 432. 9, 464. 10, 263. 11, 342 728. 12, 314 590.
irasci. G. 3, 232. Æ. 10, 712. 12, 104.
iratus. 2, 207.
ire. E. 10, 59. G. 1, 457. 3, 77 292. 4, 108 221. Æ. 1, 682. 2, 27 704. 3, 88 144 374. 4, 118 310 413 468 660. 5, 769. 6, 108 386 461 719 860. 7, 154 624. 8, 555. 10, 453 458 770. 11, 132 504. 12, 839 881.
iret. G. 2, 344. Æ. 6, 880. 12, 555.
Iri. 9, 18.
Irim. 4, 694. 5, 605. 9, 2 803. 10, 38.
Iris. 4, 700. 10, 73.
irremeabilis. 5, 591. 6, 425.
irreparabile. G. 3, 284. Æ. 10, 467.
irrigat. 1, 696. 3, 511. 10, 142.
irriget. G. 4, 115.
irriguum. 4, 32.
irrisa. Æ. 4, 534.
irrisam. 4, 541. 5, 272.
irrise. 7, 425.
irrita. E. 4, 14. G. 4, 519. Æ. 2, 459. 9, 313. 10, 95 244 331. 11, 735.
irritata. 4, 178.
irritatque. 10, 644.
irritus. 5, 442.
irrorat. G. 1, 288. 3, 304.
irruat. Æ. 6, 294.
irruerant. 2, 757.
irruimus. 2, 383. 3, 222.
Itruit. Æ. 9, 555. 10, 589.
irrumpentem. 9, 729.
irrumpit. 4, 645.
irrumpunt. 6, 528. 9, 683.
irrupere. 11, 879.
is. *pronomen.* G. 1, 432. Æ. 2, 215. 3, 393 596. 4, 203. 5, 708. 6, 684. 7, 48. 8, 321. 9, 549 595 696 748. 11, 702.
Ismara. G. 2, 37. Æ. 10, 351.
Ismare. 10, 139.
Ismarii. 5, 620.
Ismarus. E. 6, 30. 8, 44.
Ister. G. 3, 350.
Istro. 2, 497.
istum. Æ. 9, 205.
it. G. 3, 342 507 517. Æ. 1, 250. 4, 130 173 404 443 665. 5, 451 558. 6, 122 159 448. 7, 637. 8, 557 595. 9, 418 499 664. 10, 207 448. 11, 90 192. 12, 164 283 409 452 592 609.
ita. G. 1, 320. 4, 95 394 409. Æ. 2, 147 182 583. 4, 533 557. 5, 382. 6, 672 675. 7, 206. 8, 87. 9, 40 208. 10, 459 480 594 623. 11, 41 396 556 822. 12, 10 295.
Itala. Æ. 3, 185. 7, 643. 9, 698.
Itala. *abl.* 6, 757. 10, 780. 12, 827.
Italæ. 7, 85. 9, 133. 11, 420.
Italas. 5, 703. 8, 626. 12, 35 246.
Itali. 1, 113. 3, 396. 8, 331. 9, 532. 12, 251 705.
Italia 1, 46 267. 6, 718.
Italiam. 1, 6 17 72 237 384 537 558. 3, 166 253 364 381 507 523. 4, 230 345 361 381. 5, 18 629 730. 6, 357. 7, 469. 9, 267 601. 10, 8 32 67.
Italiæ. G. 2, 138. Æ. 3, 458 674. 4, 106 275. 6, 61. 7, 563. 11, 219 508.
Italidæ. 11, 657.
Italis. 1, 256. 7, 776. 8, 715. 2, 202 628.
Italo. 6, 762. 8, 502. 11, 326.
Italos. 3, 440. 5, 82 565. 7, 334. 8, 678. 10, 74. 12, 189 582.
Italum. 6, 92. 8, 513. 10, 41 109. 12, 655.
Italus. 5, 117. 7, 178.
ite. E. 1, 75. 744. 10, 77. Æ. 4, 593. 9, 116 617. 11, 24 119.
item. G. 1, 187. 2, 248.
iter. 1, 380. 4, 108. Æ. 1, 374 660. 2, 360 388. 3, 507. 5, 2 23 170 217 589 862. 6, 16 112 240 271 384 477 542 688. 7, 7 35 160 467 534 802 811. 8, 90. 9, 321 377 391. 10, 162. 11, 17 244. 12, 525.
iterum. E. 4, 36. G. 1, 490. 4, 349. Æ. 3, 297. 4, 78 413 576. 5, 80 166. 6, 93 720. 7, 322. 9, 598. 10, 26 61 671 684. 12, 581.
iterumque. 2, 770. 3, 436.
iterum atque iterum. 8, 527.
Ithaca. 3, 613.
Ithacæ. 3, 272.
Ithacus. 2, 104 122. 3, 629.
Ithyreos. G. 2, 448.
itis. Æ. 2, 375.
ito. 6, 95. 12, 566.
itur. 6, 179.
ituras. 6, 680 758.
Ityn. 9, 574.
juba. G. 3, 86. Æ. 7, 785.
jubæ. 2, 206. 9, 810. 11, 497.
jubam. G. 3, 92.
jubare. Æ. 4, 130.
jubarum. 2, 412.
jubas. 10, 638.
jube. 5, 385. 10, 242.
jubeant. E. 4, 33.
jubeas. Æ. 12, 824.
jubeat. 3, 101 146.
jubebant. 5, 386.
jubebas. G. 4, 325.
jubebat. Æ. 3, 9 472. 8, 646.
jubebatur. 7, 617.
jubebis. G. 2, 230.
jubebo. Æ. 1, 581. 4, 546. 9, 101. 12, 189.
jubent. 2, 37. 3, 261. 6, 632. 8, 498. 10, 179. 11, 218. 12, 584.
jubeo. G. 3, 300. Æ. 3, 289.
jubes. 2, 3. 3, 88. 5, 849. 11, 353.

INDEX

jubet. G. 4, 359. Æ. 1, 952. 2, 147. 3, 267. 4, 270 498. 5, 15 552 757 773 828. 7, 154 276 432 468. 8, 175. 9, 117. 10, 858. 11, 79 83 240. 12, 111.
jubeto. E. 5, 15. G. 3, 329.
jucundum. Æ. 6, 363.
judice. E. 2, 27. Æ. 6, 431.
judicio 5, 18.
judicium. Æ. 1, 31.
juga. E. 4, 41. 5, 76. 10, 11. G. 3, 57 140. Æ. 1, 502. 6, 256 411 804. 7, 639. 8, 148. 10, 594. 11, 544.
jugalem. 4, 496.
jugales. 7, 280 320.
jugali. 4, 16. 10, 497.
jugalia. 4, 59.
jugarat. 1, 349.
jugera. G. 2, 264. 4, 128. Æ. 6, 596.
jugis. G. 3, 292. Æ. 2, 631 801. 3, 125 336. 4, 147 153. 5, 147. 11, 135 529. 12, 374.
jugo. E. 2, 66. G. 1, 173. Æ. 3, 542. 8, 239. 10, 78. 11, 514.
jugulant. 11, 199. 12, 214.
jugulis. G. 4, 542.
jugulo. Æ. 10, 907. 11, 750. 12, 358.
jugulum. 10, 415.
jugum. E. 9. 8. Æ. 6, 676. 9, 799. 11, 905.
Iule. 11, 58.
Iuli. 1, 560 694. 2, 563 682. 4, 274 616. 5, 546. 6, 364. 789. 7, 493. 9, 501. 10, 524. 12, 110 399.
Julia. G. 2, 163.
Julius. Æ. 1, 292.
Iulo. 1, 271 292. 5, 569.
Iulum. 1, 713. 2, 674. 9, 640 652.
Iulus. 2, 677 710 723. 4, 140. 5, 570. 7, 107 116 478. 9, 232 293 510. 10, 534. 12, 185.
junco. E. 1, 49. 2, 72.
juncta. E. 3, 26. Æ. 8, 169.
juncti. 3, 113.
junctisque. 5, 157.
juncto. G. 4, 389.
junctos. 3, 173. Æ. 12, 735.
juncturas. 2, 464. 12, 274.
jungam. 1, 77. 4, 126.
jugant. 7, 546.
jungas. 11, 356.
jungat. E. 3, 91.
junge. G. 3, 169. Æ. 8, 56.
jungebant. 8, 641.
jungebat. 8, 485.
jungemus. Æ. 11, 129.
jungent. 12, 822.
jungentur. E. 8, 27.
jungere. G. 3, 114. Æ. 1, 412. 3, 451. 4, 192, 6, 697. 7, 268. 8, 316 476.
jungi. 4, 112. 7, 264.
jungimus. 3, 83.
jungit. E. 2, 48. Æ. 1, 572. 4, 142. 5, 817. 7, 724. 10, 154. 11, 145.
jungunt. 2, 267. 8, 467. 9, 170.
juniperi. E. 7, 53. 10, 76.
Juno. G. 3, 153. Æ. 1, 19 40 283 447 666. 2, 612. 3, 380. 4, 114 166 371 608 693. 5, 606 679. 6, 90. 7, 330 438 552. 8, 84. 9, 2 745 764 802. 10, 62 73 96 628 685 760. 12, 134 156 841.
Junone. 4, 45.
Junonem. 7, 544. 10, 606. 12, 791.
Junoni. 1, 450. 3, 438 547. 4, 59. 6, 138. 8, 60.
Junonia. 1, 675.
Junonis. G. 3, 532. Æ. 1, 8 52 134 672. 2, 761. 3, 437. 5, 781. 7, 419 592 683. 8, 292.
junximus. 11, 163.
junxit. 4. 28.
Jupiter. E. 7, 60. G. 1, 418. 2, 419. 4, 143. Æ. 1, 227 526 735. 2, 326 689. 3, 116 171. 4, 110 206 590. 5, 17 687. 6, 130 272. 7, 110 799. 8, 560 573. 9, 128 209 625 670 803. 10, 16 112 116 606. 12, 141 504 565 725 806 854 895.
jura. G. 1, 269. 2, 501. 4, 562. Æ. 1, 297 430 511 735. 2, 157 541. 3, 137. 4, 27. 5, 758. 7, 246. 8, 670.
jurare. numen *Stygia paludis.* Æ. 6, 324.
juravi. 4, 426.
jure. 9, 642.
jurgia. E. 5, 11. Æ. 10, 95. 11, 406.
juris. 7, 402.
juro. 6, 351 458. 7, 234. 9, 300. 12, 197.
jus. 11, 359. 12, 315.
jussa. G. 3, 41. Æ. 1, 81 306. 2, 607. 3, 114 684. 4, 295 378 396 503 538. 5, 749. 6, 176. 9, 804. 10, 445. 12, 877.
jussa. *particip.* 3, 323. 4, 703. 6, 41. 10, 238.
jusserat. Æ. 10, 222.
jussère. 4, 346.
jussi. 1, 712. 3, 236 561 697. 5, 834. 6. 21. 7, 156.
jussis. E. 8, 11. Æ. 7, 241.
jussit. E. 6, 86. G. 1, 130. 4, 446. Æ. 2, 186. 3, 162. 7, 428. 9, 233. 12, 854.
jusso. 10, 444. 11. 467.
jussos. G. 4, 62. Æ. 3, 547.
jussu. 2, 247.
jussus. 1, 67. 5, 496.
justa. G. 1, 35.
justæ. Æ. 10, 714.
justior. 1, 548.
justis 1, 512. 8, 494. 10, 95.
justissima. G. 2, 460. Æ. 10, 132.
justissimus. 2, 426. 7, 536.
justitia. G. 2, 474. Æ. 1, 527.
justitiæ. 1, 608. 11, 126.
justitiam. 6, 620.
justo. G. 2, 251.
justos. 3, 60.
justum. Æ. 4, 521. 10, 11.
justus. 8, 500.
Juturna. 12, 154 222 244 448 468 477 798 870.
Juturnæ. 12, 854.
Juturnam. 12, 813 844.
juvabit. 1, 207. 2, 586. 3, 606. 11, 131 168.
juvabo. 1, 575. 8, 171.
juvant. E. 4, 2. 5. 83. G. 3, 525. Æ. 4, 66.
juvare. 12, 872.
juvat. G. 1, 95 413. 2, 37 437. 3, 23 292. Æ. 2, 27 661 776. 3, 280. 4, 539 660 6, 135. 7, 628 749. 9, 613 615. 10, 284 411.
juvenca. E. 8, 2. G. 3, 219.
juvencæ. 2, 375. 3, 153. Æ. 12, 718.
juvencas. G. 4, 540 551.
juvenci. E. 2, 66. 6, 47. 7, 11 44. G. 1, 15. Æ. 5, 477. 8, 619.
juvencis. G. 2, 206 257 537. 4, 284. Æ. 3, 247 369. 5, 329.
juvencos. G. 2, 357 515. 3, 23 50 169. Æ. 5, 97 101 247. 6, 38 243.
juvencum. E. 8, 85. G. 3, 518. Æ. 5, 366. 9, 609 627.
juvenem. E. 1, 43. G. 1, 500. 3, 118. 4, 423 522. Æ. 2, 257. 3, 326. 5, 361. 6, 861. 9, 335 399. 10, 464 686. 11, 51 67. 12, 149 275 517.

juvenes. G. 4, 477. Æ. 1, 325 631. 2, 348. 5, 300 729. 6, 308 771. 8, 273. 9. 28 51 163 674. 10, 173 518 837.
juveni. 3, 611. 5, 172. 7, 446. 9, 88. 10, 623. 11, 76 123 897.
juvenili. 5, 475. 12, 221.
juvenilibus. 2, 518.
juvenis. G. 3, 258. 4, 360. Æ. 2, 341. 5, 331 503. 6, 448 760. 9, 16 554 806. 10, 445 793. 11, 156 530 742 765. 12, 19.
juventa. G. 3, 437. 4, 565. Æ. 2, 473. 4, 32. 5, 295 398 430. 9, 181.
juventæ. 1, 595. 4, 559.
juventus. G. 2, 472. 3, 63. 4, 22. Æ. 1, 471 703. 2, 63 394 3, 136. 4, 86 130 162. 5, 134 555. 7, 340 812. 8, 545. 9, 226. 10, 605. 11, 419 453.
juvenum. G. 3, 105 165. 4, 445. Æ. 1, 501. 2, 355. 5, 499 563. 6, 5. 9, 173 249 309 785. 10, 167 327. 11, 838. 12, 238 399 410.
juvère. 7, 757. 10, 320.
juveris. *præterit. act.* 10, 33.
juves. 4, 578.
juviſſe. 10, 84.
juvit. 10, 56.
juxta *ſine caſu.* Æ. 2, 513 666 714. 3, 22 571. 6, 605. 7, 659 727. 8, 308. 9, 179 329. 11, 479. 12, 168.
juxta *cum caſu.* 3, 506. 4, 255 480 517. 6, 430 452 815. 7, 72. 8, 416.
Ixiona. 6, 601.
Ixionci. G. 4, 484.
Ixionis. 3, 38.

L.

LAbant. Æ. 5, 432. 10, 283. 12, 905.
labantem. 4, 22.
labantes. 2, 463.
labantia. 12, 223.
labare. 3, 478.
labat. 2, 492.
labatur. E. 1, 64.
labefacta. G. 2, 264. Æ. 8, 390.
labefactus. 4, 395.
labellum. E. 2, 34.
labem. 6, 746.
labens. 6, 132.
labente. 3, 281. 4, 77. 11, 628 914.
labentem. G. 1, 6. Æ. 2, 430 695. 3, 181.
labenti. Æ. 11, 672.
labentia. G. 2, 133 157. 4, 366. Æ. 3, 515.
labentibus. 1, 287. 2, 14.
labentis. 4, 318.
labentur. G. 2, 349.
labere. Æ. 4, 223. 11, 588.
labes. 2, 97.
labi. G. 1, 366.
labitur. 3, 498. Æ. 5, 329. 8, 91. 10, 687. 11, 818.
labor. G. 1, 79 145 150. 2, 61 397 401 412 514. 3, 68 118 182 288 525. 4, 6 106 184 492. Æ. 1, 81 435. 2, 708. 3, 714. 4, 115 379. 6, 27 129 277. 7, 248. 11, 425 476 684. 12, 727.
laboranti. G. 3, 196.
laborатæ. Æ. 1, 643.
labore. G. 1, 197. 4, 114.
laborem. E. 10, 1. G. 1, 295. 2, 39 153 343. 3, 74 97. 4, 156. Æ. 1, 334 511. 2, 11. 3, 160 459. 4, 233 273. 5, 499 617 769. 6, 892. 7, 331. 8, 380 444 577. 10, 111. 11, 510. 12, 435.
labores. G. 1, 118 325. 2, 478. 4, 340. Æ. 1, 14 459 601 632 746. 2, 284 306. 3, 368. 4, 78. 5, 688. 6, 56 437. 7, 421. 8, 291 378 439. 9, 202. 10, 321 759. 12, 23 177 635.
labori. G. 3, 127. Æ. 2, 385 619 776. 5, 845. 6, 135. 9, 404.
laboris. 1, 464.
laborum. G. 2, 372. 3, 452. 4, 116. Æ. 1, 245 377. 2, 143. 3, 145 393. 4, 528. 6, 103. 7, 117 559. 8, 46. 9, 225. 11, 73 126 416.
labra. E. 3, 43 47.
labris. G. 2, 6. Æ. 8, 22. 11, 572. 12, 417.
labruſca. E. 5, 7.
labuntur. Æ. 11, 724 818.
Labyci. 7, 796.
labyrinthus. 5, 588.
lac. E. 2, 22. 3, 6 98. G. 3, 462.
Lacedæmonia. Æ. 7, 363.
Lacedæmonios. 3, 328.
Lacænæ. 2, 602. 6, 511.
Lacænis. G. 2, 487.
lacerare. Æ. 12, 98.
laceras. 3, 41.
laceraſſe. E. 6, 78.
lacerti. G. 4, 13.
lacertis. Æ. 5, 141. 7, 165. 8, 387.
lacerto. Æ. 9, 402. 10, 339. 11, 561 693.
lacertos. E. 2, 9. G. 4, 74. Æ. 5, 422. 7, 503.
lacerum. 5, 275. 6, 495. 9, 491.
laceſſas. E. 3, 53.
laceſſent. Æ. 12, 185.
laceſſere. 10, 10. 11, 254 585 842.
laceſſit. G. 3, 233. Æ. 10, 644. 12, 105.
laceſſita. 7, 527.
laceſſunt. 5, 429. 7, 165. 10, 716. 12, 85.
lacinia. 3, 552.
lacrymabile. 7, 604.
lacrymabilis. 3, 39.
lacrymæ. 1, 466. 4, 449. 5, 343. 6, 686. 10, 790.
lacrymam. G. 4, 160.
lacrymans. 4, 356. Æ. 1, 463 474. 3, 10 344. 5, 771. 6, 1 476. 7, 358. 8, 559. 11, 90 150.
lacrymantem. 2, 790.
lacrymantis. 9, 501.
lacrymas. 2, 784. 3, 312 348. 4, 370 413. 6, 455 468. 9, 289 293. 10, 465. 11, 96. 12, 56 154.
lacrymis. E. 10, 29. Æ. 1, 232. 2, 8 145 196 362 651. 3, 492. 4, 30 548 649. 5, 173. 6, 867. 8, 384. 9, 251. 10, 504. 11, 41 62 191. 12, 30 64 156 400.
lacrymoſis. Æ. 11, 274.
lacte. E. 4, 21. 5, 67. 7, 3 15. G. 1, 344. 3, 397. Æ. 3, 66. 4, 514. 5, 78. 11, 571.
lactea G. 2, 525. Æ. 8, 960. 10, 137.
lactentia. G. 1, 315.
lactis. E. 1, 82. 2, 20. G. 3, 308 394.
lacu. G. 4, 173. Æ. 2, 135. 6, 238 393. 8, 66 451.
lacum Cyrini. 7, 697.
lacunæ. G. 1, 117 3, 365.
lacus. G. 1, 377. 2, 159 469. 3, 481. 4, 364. Æ. 3, 386 442. 4, 526. 6, 134. 7, 760. 8, 74 296. 12, 756.
Laden. 12, 343.
Ladona. 10, 413.
lædant. E. 10, 48.
lædat. G. 3, 298.
læde. 2, 301.
lædent. E. 1, 51.
lædet. E. 9, 64.
lædit. G. 2, 220.
læna. Æ. 4, 262.

INDEX

Laërtia. Æ. 3, 272.
læſaque *apes*. G. 4, 236.
læſerit. Æ. 2, 232.
læſi. 12, 496.
læſiſſet. 7, 809.
læſo. 1, 12. 2, 183.
læta. G. 1, 325. 2, 48 144 184 388. 3. 63 310 322 385. Æ. 1, 420 507 609 711. 2, 306 395. 3, 220. 5, 183 816 6, 744 786 862. 8, 393 681. 9, 89. 10, 643. 11, 42 73 238.
lætabere. 10, 740.
lætæ. G. 1, 423. 2, 326. 4, 55. Æ. 2, 783.
lætam. 3, 133. 5, 515.
lætantes. 1, 397.
lætas. G. 1, 1. Æ. 5, 304.
lætata. 12, 841.
lætatus. 6, 392 568. 10, 827.
lætentur. E. 4, 52.
lætere. Æ. 6, 718.
læti. G. 1, 301 304 412. 2, 383 520. 3, 375 379. Æ. 1, 39 558. 2, 260. 3, 638 685. 4, 295 418. 5, 34 577. 7, 130 147. 8, 208 279. 9, 157. 10, 15.
lætior. G. 2, 252. Æ. 7, 653.
lætis. G. 1, 69 339. 2, 221. 3, 494.
lætiſſima. 1, 101. 2, 112. Æ. 1, 689.
lætiſſimus. 1, 445.
lætitia. E. 5, 62. Æ. 1, 518. 3, 100. 8, 717. 9, 637. 11, 807. 12, 700.
lætitiæ. 1, 738.
lætitiam. 1, 640.
læto. E. 7, 48. G. 2, 525. Æ. 3, 524. 5, 107.
lætor. 11, 280.
lætos. 1, 594. 6, 638. 8, 171.
lætum. G. 1, 74. 2, 262. Æ. 1, 736. 5, 58 531. 6, 657. 7, 288. 10, 738.
lætus. G. 1, 102. 2, 363. 3, 320. Æ. 1, 279 700. 2, 417 687. 3, 169 178 347. 4, 140. 5, 40 210 236 283 667. 6, 193. 7, 36 259 430. 8, 311 544 617. 10, 787 874. 12, 393. 616.
læva. E. 1, 16. G. 4, 7. Æ. 2, 54. 3, 412 *bis*.
lævam. 1, 615. 2, 552. 3, 563. 6, 486 656. 9, 677. 10, 227. 11, 528 862.
læva *manu*. 5, 382. *parte*. 8, 460. 10, 535. 12, 302 488.
læva tenent *id eſt, lævam partem*. 5, 825. 6, 542.
lævas. 3, 562. 5, 163. 7, 732.
lævo. 9, 372 579. 10, 275 495 587. 11, 673.
lævos. Æ. 10, 885.
lævum. 2, 693. 3, 400. 5, 170. 8, 236. 9, 631. 10, 589.
Lageos. G. 2, 93.
Lagus. Æ. 10, 381.
lambebant. 2, 211.
lambent. 10, 560.
lambere. 2, 684. 8, 630.
lambit. 3, 574.
lamentabile. 2, 4.
lamentis. 4, 667.
lamina. G. 1, 143.
lampada. Æ. 6, 587. 9, 535.
lampade. 4, 6. 7, 148.
lampadis. 3, 637.
Lamumque. 9, 334.
Lamyrumque. 9, 334.
lana. G. 2, 120 465.
lanæ. 1, 397. 3. 391.
lancea. Æ. 12, 375.
lances. G. 2, 394. Æ. 12, 725.
lancibus. G. 2, 194. Æ. 8, 284. 12, 215.
lanea. G. 3, 487.
languebunt. 4, 252.
languentibus. Æ. 11, 874.
languentis. 10, 289. 11, 69.
langueſcit. 8, 436.
languida. 12, 908.
laniabant. G. 3, 514.
laniata. *nom. ſing.* Æ. 12, 606.
laniatum. 6, 494.
lanicium, G. 3, 384.
lanigeræ. Æ. 3, 660.
lanigeras. 3, 642. 7, 93.
lanigeros. G. 3, 287. Æ. 8, 664.
lanugine. E. 2, 51. Æ. 10, 324.
Laocoon. 2, 41 201.
Laocoonta. 2, 213 230.
Laodamia. 6, 447.
Laomedonteæ. G. 1, 502. Æ. 4, 542.
Laomedontia. 7, 105.
Laomedontiade. 3, 248.
Laomedontiaden. 8, 158 162.
Laomedontius. 8, 18.
lapidem. G. 1, 274. 2, 348.
lapides. E. 6, 42. G. 1, 62. 3, 34.
lapidoſa. G. 2, 34. Æ. 3, 649.
lapillos. G. 4, 194.
lapis. E. 1, 48. Æ. 5, 597. 12, 906.
Lapithæ. G. 3, 115.
Lapithis. Æ. 6, 601.
Lapithas. G. 2, 457. Æ. 7, 307.
Lapithum. 7, 295.
lappæque. G. 1, 153. 3, 385.
lapſa. Æ. 1, 398. 2, 465 693. 5, 216. 6, 310. 8, 664.
lapſæ. Æ. 3, 243. 6, 202.
lapſantem. 2, 551.
lapſi. G. 4, 249. Æ. 2, 262.
lapſis. G. 4, 449.
lapſo. Æ. 12, 356.
lapſorum. 5, 354.
lapſu. 2, 225. 3, 225. 4, 524. 10, 750.
lapſum. 7, 374. 10, 540. 12, 364 470.
lapſura. 6. 602.
lapſus. G. 3, 457. Æ. 2, 236. 5, 86. *anguis*. 7, 349. 12, 249.
laquearia. 8, 25.
laquearibus. 1, 730.
laqueis. G. 1, 139.
larem. G. 3, 344. 4, 43. Æ. 5, 744. 8, 543. 9, 259.
larga. 10. 619. 11, 378.
largi. G. 3, 308.
largior. *nomen*. Æ. 6, 640. *verbum*. 10, 494.
largo. G. 2, 390. Æ. 1, 469. 6, 699. 12, 721.
largos. G. 1, 385. Æ. 2, 271.
largum. G. 1, 23.
largus. Æ. 11, 338.
Lari. G. 2, 159.
Laride. Æ. 10, 391 395.
Larinaque. 11, 655.
Lariſſæus. 2, 197. 11, 404.
laſciva. E. 2, 64. 3, 64.
laſſa. Æ. 2, 739.
laſſo. 9, 436.
lata. G. 3, 213. Æ. 2, 312. 6, 549. 12, 374.
Latagum. 10, 697 698.
latamque. G. 4, 94.
latebas. E. 3, 20.
latebat. Æ. 3, 636. 6, 406. 9, 69.
latebram. 12, 389.
latebras. G. 2, 216. Æ. 2, 38 55. 10, 601 657 663.
latebris. G. 3, 544. 4, 42. Æ. 3, 232 424.
latebris. G. 4, 423.
lateberoſaque. Æ. 8, 713.
latebroſo. 5, 214. 12, 587.
latentem. 2, 568.
latentes. 3, 32.
latentia. 1, 112. 3, 237.
latera. G. 3, 523. Æ. 3, 665. 4, 246. 6, 216.
latere. G. 4, 419.
lateri. 3, 54. Æ. 2, 19 341 393 553. 4, 73. 5, 434. 7, 590. 8, 459. 9, 69 536 579. 10, 161. 11, 489. 12, 432.
laterum. 1, 126 164. 10, 210. 12, 274.
latet. E. 3, 93. Æ. 2, 48. 3, 535. 4, 582. 5. 6 136. 7, 505. 10, 626 805.

lati. Æ. 6, 43.
laticem. 1, 690.
latices. G. 3, 509. Æ. 4, 454 512. 6, 218 715. 7, 464.
laticis. G. 2, 192.
laticum. Æ. 1, 740.
Latina. 8, 55.
Latinæ. 7, 400. 10, 360. 11, 518. 12, 143 604.
Latini, *populi*. Æ. 5, 568. 7, 716. 10, 895. 11, 108 134 302 402 603 618 621. 12, 15 240 548 656 730.
Latini, *regis*. 6, 891. 7, 284 407 585. 11, 213. 12, 58 137 567 693.
Latinis. 7, 96 313 367 470. 8, 38 117. 10, 77 300. 11, 193 229. 12, 211 593.
Latino. 7, 261. 8, 17. 10, 66. 11, 128 440. 12, 23 111.
Latinorum. 7, 160. 8, 448.
Latinos. 5, 598. 7, 151 202 426. 8, 602. 10, 4 137 311. 11, 17 331 588. 12, 11 448 556 823 837.
Latinum. 1, 10. 7, 333 373 467.
Latinus, 7, 45 92 103 192 249 432 556 616. 9, 388. 11, 238 469. 12, 18 161 195 285 609 657 707.
Latinus. 12, 18 192.
Latio. 1, 10 35 269. 4, 432. 5, 731. 6, 67 89 793. 7, 38 55 271 601. 8, 10 14. 10, 363. 11, 141 361 431. 12, 24 148 820.
latis fundis. G. 2, 468. Æ. 4, 199. 6, 887. 8, 605. 9, 725. 11, 465.
Latium. 1, 209 558. 7, 342 709. 8, 5 18 322. 10, 58. 11, 168. 12, 826.
lato. 1, 317. 2, 482. 4, 131. 5, 312. 9, 323. 12, 165 389.
Latonæ. 1, 506.
Latonia. G. 3, 6. Æ. 9, 405. 11, 534 557.
latos. G. 1, 492. 4, 522. Æ. 2, 721. 5, 376. 8, 8. 10, 408. 11, 644 679.
latrans. 6, 401.
latrante. E. 3, 18.
latrantibus. 6, 75.
latrat. 8, 107.
latratibus. Æ. 12, 751.
latrator. 8, 698.
latratu. G. 3, 412. Æ. 6, 417.
latratus. 5, 257.
latronis. 12, 7.
latuere. Æ. 1, 134.
latuiſſet. 8, 323.
latum. 10, 513.
latura. 10, 792.
laturam. 8, 536.
latus. E. 6, 54. Æ. 1, 86 109. 2, 51. 3, 418 581. 6, 42. 7, 566. 8, 416. 10, 314 778. 11, 524 649. 12, 304 507.
lavabat. 7, 489.
lavabo. E. 3, 97.
lavandi. G. 1, 387.
lavant. Æ. 6, 219.
laudabor. 2, 586. 10, 449.
laudarit. E. 7, 27.
laudate. Æ. 11, 460.
laudato. G. 2, 412.
laudavit. E, 5, 55.
laude. Æ. 1, 629. 2, 232 237. 5, 230. 12, 49.
laudem. G. 3, 288. Æ. 2, 584. 4, 93. 9, 655. 11, 708 793. 12, 321.
laudes. E. 3, 48. 4, 26. 5, 11 78. Æ. 1, 613. 8, 282. 10, 282.
laudi. 1, 465.
laudibus. G. 2, 138. 3, 186. Æ. 11, 125.
laudis. G. 2, 174. Æ. 5, 394 751. 7, 496. 10, 371.
laudum. G. 3, 112. Æ. 5, 138. 6, 823. 8, 273. 9, 197.
lavere. 6, 227.
lavi. 9, 487.
Lavini *pro* Lavinii. 1, 262 274. 6, 84.
Lavinaque. 1, 6.
Laviniaque. 1, 5.
Lavinia arva. 4, 236.
Lavinia nom. prop. 6, 764. 7, 72 314 359. 11, 479. 12, 17 64 80 194 605.
lavit. G. 3, 221 359. Æ. 3, 663. 10, 727.
lavit. 7, 663.
Laurea. E. 7, 62 64.
Laurens. Æ. 10, 705.
Laurente. 7, 47. 12, 547.
Laurentem. 5, 797.
Laurentes. 8, 71 613. 12, 240 542.
Laurenti. 8, 1 38. 12, 769.
Laurentia. 7, 661. 9, 100. 10, 635 709. 11, 909.
Laurentibus. 8, 537. 11, 431. 12, 24.
Laurentis. 7, 63 171 342 650. 10, 671. 11, 78 851.
Laurentum. 8, 371. 12, 137 280.
lauri. E. 2, 54. 3, 63. 10, 13. Æ. 6, 658.
lauro. G. 2, 131. Æ. 3, 81. 5, 246 539.
lauros. E. 6, 84. 8, 13 82.
laurum. 8, 83.
laurus. G. 2, 18 133. Æ. 2, 513. 3, 91. 7, 59.
Lauſe. 10, 775.
Lauſi. 10, 863.
Lauſo. 10, 439 700 810 814 839.
Lauſum. 10, 810 841.
Lauſus. 7, 649 651. 10, 345 426 434 790 902.
lauris. 8, 361.
laxabant. 9, 225.
laxant. G. 2, 331.
laxarant. Æ. 3, 836.
laxare. 3, 267.
laxas. 1. 67.
laxat. 2, 259. 6, 412.
laxata. 11, 151.
laxaverat. 5, 857.
laxis. G. 2, 364. Æ. 1, 126.
laxos. G. 3, 166. 4, 247. Æ. 8, 708. 11, 874.
leæna. 2, 63. G. 3, 245. 4, 408.
lebetas. Æ. 3, 466. 5. 266.
lecta. E. 3, 70. 8, 95. G. 1, 197. Æ. 6, 228. 8, 519 606. 10, 294 542.
lectæ. 11, 655.
lectas. 4, 57. 6, 39. 8, 544.
lecti. 1, 522. 2, 762. 8, 179. 9, 146. 10, 213 837. 12, 899.
lectis. 9, 48.
lectiſſima. 9. 272.
lectori. E. 3, 85.
lectos. Æ. 5, 729. 6, 73. 8, 119. 11, 60.
lectum. 4. 496.
Ledæ. 1, 656.
Ledæam. 3, 328. 7, 364.
legam. E. 2. 51.
legat. 10, 2. G. 3, 51.
legati. Æ. 11, 227 296.
legatos. 8, 143. 11, 239.
lege, *verbum*. G. 2, 44. 3, 386.
lege, *nomen*. Æ. 12, 819.
legem. G. 4, 487.
legendæ. 2, 366.
legens. Æ. 12, 475.
legentem. E. 8, 38.
legentes. G. 2, 152.
legere. E. 4, 27. Æ. 6. 755. 10, 79.
legere, *præter*. G. 3, 125 282.
legeret. 1, 199.
leges. G. 1, 60. Æ. 1, 511. 4, 213 231 618. 6, 622. 8, 322. 11, 321. 12, 122 315 822.
leget. E. 6, 10.

legibus. G. 1, 510. 4, 154. Æ. 2, 159. 6, 810. 7, 203. 12, 190.
legiferæ *dat.* 4, 58.
legimus. 3, 127 292.
legio. G. 2, 280. Æ. 7, 681. 8, 605. 9, 174 368. 10, 120. 11, 121 563.
legis, *verb.* E. 8, 7.
legit. G. 1, 373. Æ. 2, 208. 8, 79 548. 9, 393. 11, 632. 12, 481.
legitis. E. 3, 92.
lego. Æ. 3, 706.
legumen. G. 1, 74.
legunt. 4, 201 278. Æ. 1, 430. 3, 532. 5, 132 29. 10, 815.
leguntur. E. 2, 18.
Lelegas. Æ. 8, 725.
lembum. G. 1, 201.
Lemnius pater. Æ. 8, 454.
Lenæe. G. 2, 4 529.
Lenæos. 3, 510.
Lenæum. Æ. 4, 207.
leni. 2, 782. 6, 209.
lenibant. 4, 528.
lenibat. 6, 468.
lenibus. G. 3, 199.
leniit. Æ. 1, 455. 8, 87.
lenire. 4, 393.
lenis, *nomen.* 3, 70.
lenta. E. 1, 26. 3, 38 83. 5, 17. 10, 40. G. 3, 208. 7, 164. 11, 650 829. 12, 489 773.
lentæ E. 9, 42. G. 1, 265. 2, 12.
lentandus. Æ. 3, 384.
lentas. E. 5, 31.
lenteſcit. G. 2, 250.
lenti. Æ. 12, 237.
lentis. G. 1, 228. 4, 170 558.
lentius. 4, 41.
lento. G. 4, 34. Æ. 6, 137. 7, 28 634 731. 12, 781.
lentum. G. 3, 281. 4, 160. Æ. 3, 31.
lentus. E. 1, 4. G. 1, 250.
leo. Æ. 9, 339. 10, 454 723. 12, 6.
leonem. 4, 159. 8, 295. 9, 792.
leones. E. 4, 22. 5, 27. Æ. 3, 113. 10, 157 253.
leonis. 2, 727. 5, 351. 7, 666. 8, 177 552. 9, 306.
leonum. G. 2, 151. Æ. 7, 15.
leporem. G. 3, 410. Æ. 9, 563.
lepores. G. 1, 308.
Lernæ. Æ. 6, 287. 12, 518.
Lernæus. 8, 300.
Lernam. 6, 804.
Lesbos. G. 2, 90.
letale. Æ. 11, 749.
letalem. 12, 877.
letali. 9, 580.
letalis. Æ. 4, 73.
Lethæa. G. 4, 545.
Lethæi. Æ. 6, 714.
Lethæo. G. 1, 78. Æ. 5, 854.
Lethæum. 6, 705 749.
leti. G. 4, 481. Æ. 4, 169. 6, 278. 9, 143. 10, 511 622. 12, 603.
letifer. 3, 139. 9, 631. 10, 169.
leto. G. 2, 456. Æ. 2, 334 661. 3, 654. 5, 600 806. 8, 566. 9, 433. 10, 319 418 450. 11, 172 818 830. 12, 328.
letum. 2, 538. 5, 624. 6, 20 277. 7, 455. 8, 346. 11, 846 872. 12, 636 727 851.
levabat. 7, 571 755. 8, 309. 10, 834.
levabo. E. 9, 65.
levamen. Æ. 3, 709.
levandum. G. 2, 400.
levarent. Æ. 3, 36.
levaret. 7, 495.
levari. 2, 146. 10, 25.
levat navem. 1, 149.
levato. 5, 306.
levatos. 4, 538.
levavit. 4, 690.
Leucaſpim. 6, 334.
Leucatæ. 3, 274.
Leucatem. 8, 677.
leve. 7, 581. 11, 688.
levem. G. 1, 85 321 368 406 409. Æ. 7, 789.
leves. E. 1, 60. G. 1, 289. 2, 358 449. 3, 274. 4, 55 314. Æ. 1, 334. 5, 558. 7, 626 634 814. 8, 624. 10, 169. 11, 595.
levi. E. 1, 56. 6, 51. 7, 31. G. 4, 45. Æ. 5, 328. 6, 230. 11, 40. 12, 207 354.
levia. G. 1, 109. Æ. 5, 9. 7, 349. 10. 817. 11, 511. 12, 764.
levibus. 1, 151. 5, 68. 6, 701. 9, 178.
levibus. 5, 259.
leviore. G. 3, 305.
levioribus. 2, 92.
levis. G. 1, 173. 2, 255 451. Æ. 2, 682. 5, 819. 6, 17. 7, 232. 9, 576. 10, 663. 11, 868. 12, 489.
levium. G. 4, 3.
liba. E. 7, 33. G. 2, 394. Æ. 7, 109.
libabant. 3, 354.
libabat. 3, 303. 7, 245.
libamina. 6, 246.
libamus. G. 2, 192.
libans. G. 2, 529. Æ. 5, 77.
libant. *apes.* G. 4, 54. Æ. 8, 279. 12, 174.
libat. 4, 207.
libare. 7, 133.
libato. 1, 741.
libabit. E. 5, 26. Æ. 260 740. 5, 92,
libeat. E. 2, 28. G. 3, 436. Æ. 12, 570.
libemus. G. 4, 81.
libens. Æ. 3, 438. 8, 155. 11, 145.
liber. E. 10, 67.
Liber. E. 7, 58. G. 1, 7. 3, 194. Æ. 6, 805. 11, 493.
libera. G. 3, 167. Æ. 7, 369. 10, 154. 12, 74.
liberius. G. 1, 128.
libertas. E. 1, 28.
libertate. Æ. 6, 821. 8, 648.
libertatem. 11, 346.
libertatis. E. 1, 33.
libet. E. 3, 36. 10, 59. Æ. 9, 514.
Libertydes. E. 7, 21.
libo. Æ. 3, 177.
libra. G. 1, 208.
librabat. Æ. 9, 417.
librans. 10, 480. 11, 556.
librant apes. G. 4, 196.
libravit. Æ. 5, 479. 10, 421 773. 11, 554.
libro. G. 2, 77.
Liburnorum. Æ. 1, 248.
Libyæ. G. 1, 241. 3, 249 339. Æ. 1, 26 162 239 305 388 560 581. 4, 173 257. 6, 694 843.
Libycæ. 4, 320 348.
Libycas. 4, 106.
Libyci. G. 2, 105. Æ. 1, 343.
Libycis. 1, 381 600. 4, 271. 5, 789.
Libyco. 6, 338, 7, 718.
Libycos. 1, 531.
Libycum mare. 5, 595.
Libyſtidis. 5, 37. 8, 368.
liceat. E. 8, 8. Æ. 1, 555. 3, 461. 4, 103. 5, 350 796. 8, 579. 10, 46.
licebat. E. 1, 41.
licebit. Æ. 3, 252. 10, 14.
licentius. 7, 557.
licere. 12, 786.
licet. E. 9, 64. G. 1, 214. 4, 70 176 531. Æ. 6, 400 403. 7, 315. 9, 139. 11. 348 387 440.
licia. E. 8, 74. G. 1, 285.
licito. Æ. 8, 468.
licitum. 10, 106 344.
licuit. 4, 550. 5, 82. 6, 502. 10, 317.

ligant. Æ. 2, 217.
ligatus. 10, 794.
Ligea. G. 4, 336.
Liger. Æ. 9, 571. 10, 576 580.
Ligeri. 10, 584.
ligno. G. 2, 31 118. Æ. 2. 45. 9, 413 544.
lignum. G. 1, 144. 2, 442. Æ. 12, 767.
Ligurem. G. 2, 168.
Ligurum. Æ. 10, 185. 11, 701.
Ligus. 11, 715.
liguſtra. E. 2, 18.
lilia. 2, 45. 10, 25. G. 4, 131. Æ. 6, 709 883. 12, 68.
Lilybea. 3, 706.
limen. E. 5, 56. G. 3, 317. Æ. 2, 441 453. 5, 316. 6, 45 402 563. 7, 343.
limes. Æ. 12, 898.
limina. G. 2, 504 511. 4, 188 257 358. Æ. 1, 393 452 711. 2. 366 480 508 567 634 752 803. 3, 91 155 351 371 616. 4, 133 202 645. 6, 115 522 575 696. 7, 221 491 613. 8, 145 232 362. 9, 648. 10, 117 620. 11, 29 235 667.
limine. E. 8, 92 107. Æ. 2, 242 469 485 500 620 673. 4, 473. 6, 151 279 427 636. 7, 579 598 610. 8, 461 656 720. 9, 687. 10, 355. 11, 423 482 881. 12, 849.
limite. E. 1, 54. G. 6, 126. Æ. 2, 697. 9, 323.
limitem. 10, 514.
limo. G. 1, 116 378. 4, 45. Æ. 6, 416.
limoſo. E. 1, 49. Æ. 2, 136.
limum. G. 2, 188. 4, 428.
limus. E. 8, 80. G. 4, 478.
lina. 1, 142.
linea. Æ. 5, 510. 10, 784.
lingua. E. 7, 28. G. 3, 388 508. 4, 525. Æ. 8, 634. 11, 388 390.
linguæ. G. 2, 43. Æ. 4, 183. 6, 625. 10, 177.
linguis. G. 3, 439. Æ. 2, 211 475. 8, 723.
lini. G. 1, 77 723.
Lino. Æ. 12, 120.
lino. E. 4, 57.
linquam lucem. Æ. 10, 856.
linquant. 1, 521.
linque. 3, 160.
linquebant. 3, 140.
linquebat. 11, 827.
linquens. G. 1, 16. 3, 19. Æ. 3, 300. 4, 390 585. 6, 157. 7, 562. 9, 460. 10, 720.
linquentem. 10, 193.
linquentes. 7, 676.
linquere. 3, 61 289. 5, 795. 9, 482. 10, 68 559.
linquimus. E. 1, 3. Æ. 3, 124.
linquit. 9, 726. 11, 902.
linquo. 3, 705. 9, 288. 12, 875.
linquunt. G. 4, 303. Æ. 3, 616. 6, 320 678. 7, 670 728. 11, 866.
lintea. 3, 686.
lintres. G. 1, 262.
linunt. 4, 39.
Linus. E. 4, 56. 6, 67.
Liparen, Æ. 8, 417.
liquefacta. G. 1, 473. 4, 360 555. Æ. 3, 576.
liquefacto. 9, 582.
liquentem. 4, 442.
liquentes. Æ. 6, 724.
liquentia. *prima brevi*. Æ. 5, 238 776.
liquentia. *prima longa*. Æ. 1, 436. 9, 679.
liquere. 3, 213. 10, 168.
liqueris. 2, 597.
liqueſcit. E. 8, 80. Æ. 8, 446.
liquida. G. 4, 102. Æ. 7, 699. 10, 272.
liquidas. G. 1, 410. Æ. 5, 859.
liquidi. E. 6, 34. G. 2, 200 466. 3, 529. 4, 8. Æ. 7, 760.
liquidis. E. 2, 59. Æ. 5, 525.
liquido. G. 1, 404. 4, 164 384. Æ. 8, 402.
liquidum. G. 4, 415. Æ. 5, 217. 6, 202. 7, 65.
liquit. Æ. 4, 71. 5, 93 275.
liquitur. G. 1, 44. Æ. 9, 813.
liquor. G. 3, 484.
liquuntur. 2, 187. Æ. 3, 28.
lita. 4, 99.
litandum. 2, 118.
litaris. 4, 50.
litem. 12, 898.
lites. E. 3, 108. 9, 34.
littora. E. 5, 83. 9, 43. G. 1, 334 359 361. 2, 108 112. 3, 200 318. 4, 124. Æ. 1, 7 90 161 229 532 580 637 672. 2, 205 256 321 399. 3, 107 122 161 186 209 239 280 292 300 522 556 592 598 651 657 676. 4, 254 289 409 567 582 588 628 657. 5, 23 107 125 150 177 611 676 765. 6, 4 329. 7, 124 249 705 764. 8, 553. 9, 122. 10, 223 268 227 290 574 683. 12, 262 366 455.
littore. E. 1, 61. 2, 25. G. 1, 398. 3, 33 542. 4, 432 465. Æ. 1, 177 188 200 217 521. 2, 24 557. 3, 16 21 135 223 266 277 404 419 510 536 639. 4, 373 397 416. 5, 43 236 411. 6, 162 212 362 460 505 900. 7, 158 477 779. 8, 83 497 687. 9, 317 710. 10, 36 309. 11, 184 199 265.
littorea. 12, 248.
littoreis. 4, 628. 7, 1.
littoris. G. 2, 44. Æ. 3, 396.
littus. E. 6, 44. Æ. 2, 28 582. 3, 44 413. 4, 212 257. 5, 163. 6, 6. 7, 198 215 226 798. 11, 261 628.
lituo. 6, 167.
lituoſque. G. 3, 183.
liventis. Æ. 7, 687.
livida. 6, 320.
loca. G. 2, 140 235. 4, 515. Æ. 1, 55. 2, 495 698. 3, 414. 5, 132 756. 6, 265 434 462 534 761. 7, 131. 8, 24. 9, 190. 10, 238.
locant. 1, 217 432. 5, 102.
locantur. 5, 109.
locare. 7, 127.
locari. 2, 33.
locarim. 12, 145.
locas. 4, 266.
locat. 4, 508. 8, 176.
locavi. 4, 374.
locavit. 1, 251 702. 2, 525. 8, 367. 10, 867. 11, 427.
loci. 2, 384. 3, 697. 4, 213. 5, 95. 7, 136. 8, 31 350. 9, 397. 10, 366.
locis. G. 1, 61. 4, 367. Æ. 3, 447. 4, 386. 6, 445. 7, 559. 8, 311 336 608. 11, 10.
loco. G. 3, 84. Æ. 1, 446. 2, 322. 3, 17. 7, 333. 9, 220 531 723. 12, 506.
locorum. G. 1, 52. Æ. 1, 336. 2, 725. 3, 181.
locos. 1, 310 369. 2, 28. 6, 638. 9, 387.
Locri. 3, 399.
Locros. 11, 265.
locum. E. 3, 69. G. 2, 230 266. Æ. 1, 429. 2, 633. 3, 109 313. 4, 506. 5, 155 185 258 315 442. 6, 507. 7, 158 477 677. 8, 53 346. 9, 237 456. 11, 112 531.

INDEX

locus. G. 1, 33. 2, 177. 4, 296. Æ. 1, 163 463 534. 2, 30 71. 3, 393. 4, 319 381. 5, 492. 6, 381 540 670. 7, 411 563. 8, 46. 11, 180.
locuta. E. 3, 72. Æ. 1, 618. 3, 320. 6, 189. 7, 357. 9, 5.
locutæ. G. 1, 478.
locutam. Æ. 4, 105.
locuti. 6, 662.
locutus. G. 4, 444. Æ. 4, 277. 5, 14 303 400. 8, 404. 9, 319. 11, 461.
lolium. E. 5, 37. G. 1, 154.
longa. E. 4, 61. G. 2, 46 279. 3, 342. Æ. 1, 345. 2, 483 780. 3, 383. 4, 193. 5, 783. 6, 411 645 715 745 766. 7, 46 700. 8, 86 488. 10, 197. 11, 544 667. 12, 386 510.
longæ. 1, 345. 5, 158. 7, 352. 11, 576.
longæva. 5, 620. 6, 321 628.
longævi. 5, 256 535. 7, 166. 12, 44.
longævo. 3, 169. 6, 764. 9, 650.
longævos. 5, 715.
longævum. 2, 525.
longævus. 8, 498. 12, 420.
longam. G. 3, 427. Æ. 1, 275. 4, 467. 5, 597.
longarum. 3, 714.
longas. 4, 463.
longi. G. 3, 200.
longinqua. 2, 197. Æ. 3, 415.
longis. G. 2, 201 320. Æ. 2, 528. 3, 383. 7, 72. 8, 662. 9, 229 415. 11, 907.
longiſſima. 1, 645.
longius. G. 3, 238. 4, 192. Æ. 1, 266.
longo. E. 1, 30 68. G. 3, 54 506 561. Æ. 1, 163 221 399 707. 2, 26 109 697 766. 3, 116 229 412. 5, 90 320 551. 6, 409 482 754. 8, 412 722. 9, 94 511. 10, 769. 11, 79 143.
longos. E. 9, 51. G. 1, 367. Æ. 3, 344 430. 5, 131 276. 8, 95. 10, 549.
longum. E. 3, 79. 9, 56. G. 1, 293. 2, 80. Æ. 1, 190 753. 3, 160 487. 4, 693. 9, 395. 10, 740. 12, 354.
longus. 11, 317.
loquacia. 11, 458.
loquacibus. G. 3, 431. Æ. 12, 475.
loquar. E. 6, 75. Æ. 4, 337.
loquelas. Æ. 5, 842.
loquendi. 6, 76.
loquentes. E. 8, 22.
loquentis. Æ. 7, 118. 8, 152. 10, 347.
loqui. 6, 125 266 562.
loquitur. 10, 907.
loquor. 2, 91. 4, 595.
loquuntur. E. 5, 28. Æ. 1, 735.
lora. G. 3, 107. Æ. 1, 160 481. 2, 273. 5, 164. 9, 318. 12, 469 624.
lorica. 9, 707. 12, 432.
loricæ. 10, 485. 12, 952.
loricam. 3, 467. 5, 260. 7, 640. 8, 21 621. 10, 553. 11, 692. 12, 88 98 376.
lotoque. G. 2, 84.
lotoſque. 3, 394.
luant. Æ. 10, 32.
luat. 11, 444.
lubrica. 2, 474. 5, 335.
lubricus. 5, 84. 7, 353. 11, 716.
Lucage. 10, 592.
Lucagus. 10, 575 577 586.
luce. G. 4, 52 255 298 472 490. Æ. 1, 592. 2, 470 590 694. 4, 31 186. 5, 105. 6, 270. 8, 247. 9, 153 461. 10, 257.
lucem. G. 1, 445. 2, 340. 3, 402 551. Æ. 2, 471 509 698. 4, 452 586 631 692. 6, 435. 9, 338. 10, 704 855. 11, 183. 12, 115 660 873.
lucent. 5, 554. 6, 603, 8, 660. 11, 693.
lucentemque. 6, 725.
luceſcere. E. 6, 37.
lucet. Æ. 10, 137. 11, 143.
Lucerium. 9, 570.
luci. G. 1, 209.
lucida. Æ. 8, 306. 7, 626.
lucidus. G. 1, 205 459. Æ. 3, 585.
Lucifer. E. 8, 17. Æ. 2, 801. 8, 589.
Luciferi. G. 3, 324.
lucifugis. 4, 243.
Lucina. E. 4, 10.
Lucinæ. G. 4, 340.
Lucinam. 3, 60.
lucis, *genit.* Æ. 5, 678. 6, 721. 7, 142. 9, 205.
lucis, *abl.* G. 5, 533. Æ. 6, 118 564 673 761. 7, 763 778.
luco. G. 3, 181. 4, 543. Æ. 1, 454. 3, 302. 6, 259. 7, 34 95 800. 8, 104 125 271. 9, 3 584 673. 11, 456.
lucos. E. 8, 86. 10, 58. G. 1, 476. 2, 122 438. 3, 19 146. 4, 364. Æ. 1, 697. 6, 13 154 195. 7, 11 82 697. 12, 740.
Lucrinoque. G. 2, 161.
luctamen. Æ. 8, 89.
luctans. 12, 781.
luctantem. 4, 695. 5, 220.
luctantes. 1, 57.
luctantur. G. 2, 526. Æ. 6, 643. 7, 28.
luctatur. 12, 387.
luctificam. 7, 324.
luctu. 2, 12 26 92 298. 10, 189. 871. 11, 38 350. 12, 277 594 620 667 805.
luctum. 6, 869.
luctus. G. 4, 350. Æ. 2, 369. 3, 713. 6, 274. 9, 452 500. 10, 755. 11, 62 139 214.
lucum. G. 4, 468 546 553. Æ. 7, 29. 8, 342 601.
lucus. E. 6, 73. Æ. 1, 445. 3, 681. 7, 761. 6, 139. 8, 597. 9, 86.
ludat. 10, 632.
ludere. E. 1, 10. 6, 1 28. Æ. 8, 632.
luderet. 4, 329.
ludetque. G. 4, 22.
ludi. 2, 381.
ludibria. Æ. 6, 175.
ludicra. 12, 764.
ludis. 1, 412. 3, 280. 5, 605. 8, 717.
ludit. 7, 442 453.
ludo. E. 7, 17. G. 3, 379. 4, 105. Æ. 5, 593 674. 6, 643. 7, 380. 9, 167.
ludos. 5, 113.
ludum. 9, 338.
ludunt. G. 1, 363. 2, 386. 4, 107. Æ. 1, 401. 5, 595. 11, 497.
ludus. E. 9, 39. Æ. 9, 606.
luere. 12, 695.
lues. G. 4, 454. Æ. 3, 139. 7, 354.
luet. 11, 849.
luetis. 1, 140.
lugent. 2, 85.
lugentes. 6, 441.
lugeret. 11, 287.
lugubre. 10, 273.
luimus. G. 1, 502.
luiſti. Æ. 11, 841.
lumbos. G. 3, 87.
lumen. Æ. 1, 594. 2, 683. 3, 600 635 658. 4, 80. 6, 363 680. 8, 22. 9, 75.
lumina. G. 1, 6 251. 2, 432. 3, 433. 4, 414 496. Æ. 1, 230. 2, 405. 4, 185 244. 5, 847 856.

856. 6, 156 255 300 594 828 862. 7, 13 449 771. 8, 69 411. 9, 189. 10, 418 447 463 746. 11, 819. 12, 63 173 310.
lumine. G. 4, 423 451. Æ. 2, 85. 3, 3 151 645 677. 4, 358 584. 6, 356 640. 7, 976 130. 8, 153 246 392. 9, 459. 10, 275. 12, 113 220 935.
luminibus. 2, 173. 4, 364.
luminis. G. 1, 291. 2, 47. Æ. 3, 663. 7, 660.
luna. G. 1, 276 353 396 427. 3, 337 392. Æ. 3, 152. 4, 81. 7, 9.
lunæ. G. 2, 478. Æ. 2, 255. 3, 645. 6, 725. 8, 23.
lunam. E. 8, 69. Æ. 1, 746. 2, 34. 3, 587. 4, 513. 6, 270 454. 9, 403.
lunaſque. G. 2, 424.
lunatis. Æ. 1, 494. 11, 663.
lupæ. 1, 279.
lupam. 8, 631.
lupatis. G. 3, 208.
lupercal. Æ. 8, 343.
lupercos. 8, 663.
lupi. E. 9, 54. Æ. 2, 355. 7, 688. 11, 681.
lupini. G. 1, 75.
lupis. 1, 487.
luporum. 3, 264 407. Æ. 3, 428. 7, 18.
lupos. G. 1, 139. 4, 43.
lupum. E. 2, 63. 8, 97.
lupus. 2, 63. 3, 80. 5, 60. 7, 51. 8, 52. G. 3, 537. Æ. 9, 59 566. 11, 811.
luſerat. E. 6, 19. Æ. 9, 336.
luſi. G. 4, 565.
luſit. Æ. 1, 356. 11, 427.
luſtra. G. 2, 471. Æ. 3, 647. 4, 151. 11, 570.
luſtrabat. G. 4, 519. Æ. 4, 6. 6, 681. 7, 148. 8, 153.
luſtrabimus. Æ. 8, 183.
luſtralibus. 10, 55.
luſtramurque. 3, 279.
luſtramus. E. 5, 75.
luſtrandum. 3, 385.
luſtrans. 8, 229. 12, 467.
luſtrant. 6, 887. 10, 224.
luſtrare. 1, 581. 3, 429. 7, 391.
luſtras, Sol. 4, 607.
luſtrat. 1, 457. 2, 528. 5, 611. 8, 231. 9, 58. 11, 763. 12, 474.
luſtravêre. 5, 578. 11. 190.
luſtravitque. 6, 231.
luſtres. 3, 377.
luſtret. Æ. 9, 96.
luſtris. 1, 287.
luſtro, *verbum*. E. 2, 12. Æ. 2, 564 754.
lutea. 7, 26.
luteola. E. 2, 50.
luto. 4, 44.
lux. 7, 43. Æ. 1, 310. 2, 281 668. 3, 117 311. 8, 170. 9, 110, 355 731. 10, 244. 11, 210. 12, 669.
luxu. G. 3, 135. Æ. 1, 641. 4, 193. 6, 605.
luxuria. G. 1, 191.
luxurians equus. Æ. 11, 497.
luxuriatque. G. 3, 81.
luxuriem. 1, 112.
Lyæo. 2, 229. Æ. 4, 58.
Lyæum laticem. 1, 690.
Lycæi. E. 10, 15. G. 1, 16. 3, 2 314. 4, 539. Æ. 8, 334.
Lycam. 10, 315 561.
Lycaon. 9, 304.
Lycaonis. G. 1. 138.
Lycaonium. Æ. 10, 749.
lychni. 1, 730.
Lyci. 1, 226.
Lycia. 10, 126. 12, 344 516.
Lyciæ. 4, 346 375. 6, 334. 7, 721.
Lyciam. 4, 143. 7, 816.
Lyciaſque. 8, 166.
Lycida. E. 7, 67. 9, 2 37.
Lycimnia. Æ. 9, 546.
Lycio. 11, 773.
Lycios. 1, 117.
Lyciſca. E. 3, 18.
Lycius. Æ. 10, 751.
Lycori. E. 10, 42.
Lycorias. G. 4, 339.
Lycoris. E. 10, 2 22.
Lyctias. 5, 72. Æ. 3, 401.
Lycumque. G. 4, 367.
Lycurgo. Æ. 3, 14.
Lycus. 9, 545 556.
Lydia. G. 4, 211. Æ. 8, 479. 10, 155.
Lydius. 2, 781.
Lydorumque. 9, 11.
lymbo. 4, 137.
lympha. 4, 631. 12, 420.
lymphas. 1, 705. 9, 23.
lymphata. 7, 377.
lymphis. 4, 683. 10, 834.
Lyncea. 9, 768.
lynces. E. 8, 3. G. 3, 264.
lyncis. Æ. 1, 327.
Lyrim. 11, 020.
Lyrneſſi. 12, 547.
Lyrneſſius. 10, 128.

M.

MAcer. E. 3, 100.
Machaon. Æ. 2, 263.
machina. 2, 46 151 237. 4, 89.
macie. G. 3, 129. Æ. 3, 590.
macies. G. 4, 255.
mactabam. Æ. 3, 21.
mactabat. 2, 202. 7, 93.
mactabis. G. 4, 546.
mactant. Æ. 4, 57. 5, 101.
mactantur. 11, 197.
mactare. 6, 38.
mactas. 8, 294.
mactat. 8, 85 544. 10, 413.
mactatos. 2, 667.
mactaverat. G. 3, 489.
mactavit. Æ. 3, 118.
macte. 9, 641.
maculæ. G. 1, 454.
maculant. Æ. 3, 29.
maculavi. 10, 851.
maculis. G. 1, 441. 3, 56 387. 4, 92. Æ. 4, 643. 5, 656. 9, 49.
maculoſæ. 1, 327.
maculoſus. G. 3, 427. Æ. 5, 87.
madefecerat. 5, 330.
madent. G. 3, 429. Æ. 9, 334.
madentem. 4, 216. 5, 854.
madentes. 12, 100.
maderent. ſemina. G. 1, 961.
madeſcunt. Æ. 5, 697.
madet. 12, 691.
madida. 5, 179. 6, 359.
Mæandro. 5, 251.
Mænala. E. 10, 55. G. 1, 17.
Mænalios. E. 8, 21 25 31 36 42 46 51 57 61.
Mænalus. 8, 22. 10, 15.
Mæonii. G. 4, 380.
Mæonio. Æ. 9, 546.
Mæotica. G. 3, 349. Æ. 6, 799.
magalia. 1, 425. 4, 259.
mage. 10, 481.
magicas. 4, 493.
magicis. E. 8, 66.
magiſter. Æ. 1, 119. 5, 176 391.
magiſtra. 8, 442. 12, 427.
magiſtratus. *accuſ. plur.* 1, 340.
magiſtri. G. 3, 118 185 445 549. 4, 283. Æ. 5, 669. 12, 717.
magiſtris. G. 2, 529. Æ. 5, 562.
magiſtro. E. 3, 101. Æ. 5, 224 867. 6, 353. 8, 515. 9, 370.
magiſtros. E. 2, 33. Æ. 9, 173.
magiſtrum. E. 5, 48.
magna. E. 1, 24 48. G. 1, 169 190. 2, 173. 3, 54 219 332 369. 4, 174 366 454. Æ. 1, 591 668. 2, 640 161 251 295 370 623 788.

788. 3,68 160 196 264 624 633 697. 4, 136 645. 5, 76 241 345 422 449 707. 6,53 71 451 506 544 619 864. 7, 4 308 311 432. 8,65 199. 9, 265 562. 10, 53 281 873. 11,55 226 381 469 478. 12, 34 437 482 580 809.

magnæ. G. 1, 338. Æ. 5, 437 751. *ſorori.* 6, 250. 7, 629. 12, 116 168.

magnam. 1,574. 4,345. 6,11 30 872. 9, 232. 10, 335. 12, 677.

magnanimæ. *nom. plur.* 10,139.

magnanime. 5, 17.

magnanimi. 6,647. 12,144 878.

magnanimo. 10, 563.

magnanimoſque. G. 4, 4.

magnanimum. Æ. 1, 264. 9, 204. 10, 771.

magnanimûm. *genit. plur.* G. 4, 476. Æ. 3, 704. 6, 307.

magnanimuſque. 5, 407.

magnas. 3, 106. 4, 173 187. 12, 473.

magne. 1, 245. 6, 841. 9, 495. 11, 7 410.

magni. E. 4, 12. 8, 6. G. 3, 91. Æ. 3, 104 286. 4, 238. 5, 45 99 714. 6, 166 541. 7, 707. 8, 9 156. 9, 101 218 787. 10, 6 344 437 830. 11, 170.

magnis. G. 2, 162 334. 4, 76 154 176. Æ. 2, 128 331. 3, 12 159 226 349. 4, 668. 5, 341 532. 6, 83. 8, 636 679. 9, 711. 10, 474. 11, 448. 12, 296 590.

magno. E. 6, 56. G. 1, 13 190 381 407. 2, 327 458. 3, 294 306 375. 4, 439. Æ. 1, 59 128 152 175 292 348 513 679. 2, 58 104 122 193 610. 3, 49 211 330. 4, 160 395 448 532. 5, 5 22 207 369 537. 6, 175 727 749 857. 7, 54 146 379 462 587 677. 8, 103 711. 9, 197 791. 10, 356 377 381 478 503. 11, 295 400 662 811. 12, 399 687 692.

magnorum. 1, 638. 7, 18. 11, 266. 12, 649.

magnos. E. 4, 22 48. G. 1, 140. 2, 169 260. Æ. 1, 273 728. 5, 422. 6, 671. 8, 341. 9, 258.

magnum. E. 4, 49. 6, 32. 7, 20. G. 1, 158. 2, 38. 3, 28 205 358. 4, 79 388. Æ. 1, 304 606 720. 2, 190. 3, 284 525. 4, 94. 5, 248 414 628. 6, 28 78 222 526 583 790 812. 7, 80 412 706. 9, 82 186 346 705. 10, 13 459 464 507 547. 11, 47 223 234 238 694.

magnus. E. 3, 114. 4, 5 36. G. 2, 327 338. 3, 99 225. 4, 106 560. Æ. 5, 533. 9, 208 654. 10, 159 763. 11, 455.

Mago. 10, 521.

Maia, *ablat.* 1, 301. *nominat.* 8, 138.

Maiæ. G. 1, 225.

Maiam. Æ. 8, 140.

majeſtate. 12, 820.

major. E. 5, 4. G. 1, 416. Æ. 1, 549. 2, 773. 6, 49. 7, 44. 8, 557. 12, 429.

majora. E. 4, 1. G. 2, 434. Æ. 4, 368. 10, 811. 12, 814.

majore. 3, 37. 10, 438.

majoremque. 7, 386.

majores. E. 1, 84. G. 2, 251.

majoribus. Æ. 3, 374.

majoris. 12, 560.

majus. E. 3, 35. 5, 53. Æ. 2, 199. 7, 45 386. 12, 244.

mala. E. 1, 51. 3, 11. 7, 28. G. 1, 150. 3, 416. Æ. 2, 471. 6, 278.

mala. E. 2, 51. 3, 71. 6, 62. 8, 37 53. G. 2, 33.

malæ. 3, 282. Æ. 5, 436. 11, 681.

malas. 9, 751. 10, 324.

male, *adverb.* G. 1, 105 360 448. 3, 3 249. Æ. 2, 23 735. 4, 8.

Maleæque. 5, 193.

maleſida. 2, 23.

maleſana. 4, 8.

maleſuada. 6, 276.

mali. 1, 634. 2, 97. 3, 663. 6, 93. 10, 510 843. 11, 480.

mali felicis. G. 2, 127.

maliferæ. Æ. 7, 740.

maligna. 6, 270.

maligni. G. 2, 179. Æ. 11, 525.

malignis. 5, 654.

malint. G. 3, 159.

malis. E. 10, 61. Æ. 3, 398. 4, 549 611. 6, 95 365 512.

malis. G. 3, 268. Æ. 3, 257. 7, 114. 12, 755.

malis, *verb.* G. 3, 69.

malit. Æ. 4, 108.

malle. E. 10, 53.

malo, *pomo.* Æ. 3, 64. *arbore navis.* 5, 489.

malo. G. 2, 168. 10, 110.

malorum. Æ. 1, 202. 4, 169. 6, 527 542 739. 7, 481. 9, 538. 11, 261 280.

malos. G. 2, 70. Æ. 5, 829.

maluit. 8, 323. 12, 397.

malum. E. 1, 16. G. 1, 129. Æ. 4, 174. 6, 736. 7, 375. 12, 407.

malum. 5, 487 544.

malus. E. 8, 41 83. G. 2, 243. 3, 425. *Pygmalion.* Æ. 1, 356.

malus, *navis Sereſti.* 5, 505.

mammæ. 1, 496.

mammis. G. 3, 310. Æ. 11, 571.

manabat. 3, 173.

manabunt. G. 3, 310.

manare. 1, 485.

manat. Æ. 3, 43.

manda. 6, 74.

mandarat. 3, 50.

mandare. G. 2, 29.

mandat. E. 5, 41. Æ. 3, 444. 4, 222. 8, 506.

mandata. 4, 270 357. 6, 116. 7, 267. 9, 312. 10, 840. 11, 176 825.

mandavimus. E. 5, 36.

mandemus. 11, 23.

manderet. 3, 627.

mandet. G. 2, 50. Æ. 9, 214.

mandit. 4, 135. 9, 340. 11, 669.

mando. E. 8, 93.

mandunt. Æ. 7, 279.

mane. *adver.* G. 1, 440. 2, 462. 4, 185.

mane. 3, 325.

maneant. Æ. 3, 409. 6, 757.

maneas. 2, 160.

maneat. E. 4, 53. Æ. 3, 550.

manebant. 2, 22 455.

manebat. 2, 650. 5, 724. 6, 608 661. 7, 128. 8, 428. 10, 39. 11, 166.

manebit. 7, 596.

manebunt. E. 1, 47. Æ. 1, 613.

manens. 10, 696.

manent. E. 2, 13. Æ. 1, 261. 3, 447. 5, 349. 6, 71. 10, 438. 12, 61.

manere. 2, 194.

manerent. 4, 343.

maneres. 2. 56. 8, 643.

maneret. 4, 312. 10, 629.

manes. G. 1, 243. 4, 469 505. E. 3, 303 565. 4, 34 387 427 490. 5, 99. 6, 119 506 743 896. 8, 246. 10, 34 39 524 820. 11, 181. 12, 646 884.

manet. G. 1, 168. 2, 294. 4, 208.

4, 208. Æ. 1, 30. 4. 449. 7, 314 319 401. 9. 299. 10, 630 696 770.
manibus. G. 2, 45 249 366. 4, 15 377 405. Æ. 1, 428 705. 2, 167 192 220 296. 3, 606. 4, 205 517. 5, 379 429 811 818. 6, 360 583 606 883. 7, 237. 8, 426 442 486. 9, 132 476. 10, 81 280. 11, 16 74 439 891. 12, 85 173 278 327 348 471.
manibus. 3, 63. 10, 828. 11, 689.
manicas. 2, 146. 9, 616.
manicisque. G. 4, 439.
manifesta. Æ. 2, 309. 3, 375.
manifesti. 3, 151.
manifestius. 8, 19.
manifesto. 4, 358. 11, 231.
manifestus. G. 2, 246.
manipli. Æ. 11, 870.
maniplis. G. 3, 297. Æ. 11, 463.
maniplos. 1, 400.
Manlius. Æ. 8, 652.
manere. 6, 48.
manfisset. 3, 615.
manfuescere. G. 4, 470.
manfuescit. 2, 239.
manfuram. Æ. 3, 86.
mantilia. G. 4, 377. Æ. 1, 706.
Mantua. E. 9, 27 28. G. 2, 198. 3, 12. Æ. 10, 200.
Mantus. 10, 199.
manu. G. 1, 179 199. 2, 3 32 176 395 420. 4, 230 329. Æ. 1, 191 317. 2, 239 320 434 459 530 645 717. 3, 372 624. 4, 344 544 489. 5, 241 460 487 496. 6, 146 435 835. 7, 143 455 604 621 664 688. 8, 116 124 220 289 294 662 694. 9, 95 145 558 592 702 758 773. 10, 80 264 620 886. 11, 116 289 453 484 505 552 578 650 676 816 893. 12, 98 155 165 317 442 602 605 627 692 774 901 904.
manum. G. 4, 114. Æ. 2, 315. 3, 659. 5, 403. 7, 43 490 573. 9, 11 44 72 577 690 692. 10, 419 876. 11, 245 450. 12, 60 345 423 480 678.
manus. E. 8, 48. G. 3, 455. Æ. 1, 459 491 596. 2, 295 7 189 681 793. 3, 42 177 217 490 498 592. 4, 665. 5, 429 436 623. 6, 5 33 57 314 496 660 683 701. 7, 382 711 730 795 806. 8, 328 486. 9, 115 309 321 396 561 579 801. 10, 164 167 294 320 353 376 433 498 566 667 672 868. 11, 34 81 259 283 311 329 379 467 519 568 597. 12. 210 232 258.
mapalia. G. 3, 340.
Marcellus. Æ. 6, 856 884.
mare. E. 2, 26. 8, 58. G. 2, 158. 4, 262 373. Æ. 1, 228 240 250 284. 3, 196 290 695. 4, 566. 5, 175 628 778 808. 7, 25 32 529 802 810. 8, 149. 10, 358. 12, 198 452.
Mareotides. G. 2, 91.
mari. E. 4, 38. Æ. 1, 88 114. 3, 144. 5, 52 193. 6, 23. 7, 200. 9, 492. 10, 162.
maria. G. 2, 478. Æ. 1, 36 62 528. 3, 70. 5, 212 594 790. 6, 59 112 351. 9, 115 130 714. 10, 197.
Marica. 8, 47.
marinæ. G. 1, 362.
marinis. E. 6, 78.
marino. G. 2, 160.
marinos. 2, 68.
Marios. 2, 169.
maris. E. 4, 51. 6, 33. G. 1, 29. 3, 541. 4, 222. Æ. 1, 602. 2, 780. 3, 495 528. 5, 616 768 699. 7, 301. 8, 171. 10, 57 221 377 695.
marite. E. 8, 30.
mariti. Æ. 4, 35.
marito. 3, 297. 4, 103.
maritos. 4, 536.
maritum. G. 3, 25.
marmor. 1, 254.
marmore. E. 7, 31. G. 3, 13. Æ. 4, 457. 6, 69 868. 7, 27 718. 10, 308.
marmorea. G. 4, 523.
marmoreo. Æ. 4, 392. 6, 729.
marmoreum. E. 7, 35.
Marpesia. Æ. 6, 471.
Marrubia. 7, 750.
Mars. G. 1, 511. 2, 283. Æ. 7, 304. 7, 717. 10, 280.
Marsis. 7, 758.
Marsorum. 10, 544.
Marsos. G. 2, 167.
Marte. Æ. 1, 278. 2, 335. 7, 540. 8, 495. 9, 518. 10, 22 237. 11, 899. 12, 1 410 497.
Martem. 2, 440. 6, 165. 7, 582 603. 9, 766. 12, 108 187 712.
Marti. 8, 433. 11, 153.
Martia. E. 5, 12. Æ. 7, 182. 11, 661.
Martis. G. 3, 91. 4, 346. Æ. 1, 4, 250 608. 8, 516 557. 9, 584. 12, 590.
Martius. G. 4, 71. Æ. 7, 566.
mascula. E. 8, 9 65.
massam. G. 1, 275. Æ. 8, 453.
Massica. G. 3, 526. Æ. 7, 726.
Massicus. G. 2, 143. Æ. 10, 166.
Massylæ. 4, 483.
Massylique. 4, 132.
Massylum. 6, 60.
massis. G. 4, 170.
mater. E. 4, 56. 5, 23. 8, 48. G. 1, 498. 4, 321 333 357 380. Æ. 1, 318. 3, 111. 5, 38. 6, 778 784. 7, 441 762. 8, 370. 9, 486. 10, 76 172 557 818. 11, 71. 12, 52 74.
materies. 11, 328.
materna G. 1, 28. Æ. 5, 72. 11, 340.
maternam. 4, 144.
maternas. G. 4, 349. Æ. 6, 193.
materni. 7, 402.
maternis. 12, 107.
materno. 4, 258.
matre. E. 8, 38. G. 4, 328. Æ. 1, 386. 7, 284. 8, 510. 9, 628 697. 10, 315. 12, 209.
matrem. E. 4, 60. 8, 47. G. 1, 39. 2, 268. Æ. 1, 409. 3, 96. 4, 472. 8, 632. 9, 108.
matres. G. 4, 475 520. Æ. 2, 489 766 797. 5, 646 654 715 750 767. 6, 306. 7, 392 400 518 580. 8, 556 592 666. 11, 146 214 481 581 877 891. 12, 131.
matri. E. 4, 61. Æ. 3, 19 74. 4, 516. 6, 250. 9, 215 202 484 565.
matribus. E. 1, 23. G. 3, 398. Æ. 1, 639. 2, 786. 5, 622. 9, 61 217.
matris. G. 1, 163. 2, 195 5. 3, 187. 4, 64 548. Æ. 1, 589 656 724. 7, 361 484. 8, 335. 9, 474. 10, 200. 11, 542. 12, 64 515.
matronæ. *nom. plur.* 11, 476.
matrum. G. 2, 23. 3, 51 138. Æ. 7, 357 813. 8, 718. 9, 272. 11, 478.
maturam. G. 4, 143. Æ. 7, 53. 10, 257. 12, 438.
maturæ. E. 10, 36.
maturare. G. 1, 261.
maturate. Æ. 1, 141.
maturis. E. 3, 80. G. 1, 66 348 2, 419.

maturus. Æ. 5, 73. 9, 246.
matutini. 8, 456.
matutinus. 8, 465.
mavis. 10, 43. 12, 935.
Mavors. 9, 700. 10, 755. 11, 389. 12, 179 332.
Mavortia. G. 4, 462. Æ. 1, 280. 3, 13.
Mavortis. 6, 872. 8, 630.
Mavortius. 6, 777. 9, 685.
Maurisia. 4, 206.
maxima. E. 10, 72. G. 1, 199. 2, 15 40 146. 3, 202. 4, 354. Æ. 1, 658 682. 3, 252 546 703. 4, 371. 5, 600 644 710. 6, 605 611. 7, 83 219 602 686. 8, 84 271 716. 9, 279. 10, 685 764. 11, 14 214 690.
maxime. G. 2, 170. Æ. 8, 470 571. 11, 97.
maximus. G. 1, 26 244 429. Æ. 1, 525 745. 2, 339. 3, 107. 4, 481. 5, 371 530. 6, 192 845. 7, 532. 8, 136 201 239. 10, 312. 11, 237. 12, 96.
maximus Atlas. 1, 745. 4, 481. 8, 136.
meatus. 12, 849.
mecum. E. 1, 80. 2, 12 28 31. 3, 31. 4, 58. 8, 21 25 31 36 42 46 51 57. 9, 37. 10, 40. G. 1, 41. 2, 8. 3, 10. Æ. 1, 285 383 576 679. 2, 93 435. 3, 149. 4, 115. 5, 635. 6, 105 111 351. 7, 403. 9, 51 147 286 528. 10, 864. 11, 117 467 510 707.
mecendi. 12, 356.
medendo. 12, 46.
mederi. E. 8, 89.
Medi. G. 2, 134.
media. E. 9, 59. 10, 45. G. 1, 328. 2, 297. Æ. 1, 318 445 509. 2, 353 533. 3, 202. 4, 61 74 204 620 663. 5, 188 288 423 479 785. 6, 131 245 518. 9, 61 549 588 738. 10, 147 237 721 761. 11, 54. 12, 318 337 346 469 683.
Media. G. 2, 126.
mediæ. Æ. 2, 240 359. 11, 555.
mediam. G. 1, 237. Æ. 1, 702. 5, 622 835. 7, 414. 9, 750. 12, 307.
medias. G. 1, 320. 8, 82. Æ. 5, 618. 7, 296 384 397. 10, 41 239. 11, 648. 12, 224.
medica. G. 1, 215.
medica. *abl.* Æ. 12, 402.
medicans. Æ. 12, 418.
medicantur. G. 2, 135.
medicare. 1, 193.
medicari. Æ. 7, 756.
medicas. G. 3, 455.
medicatis. 4, 65. Æ. 6, 420.
medicina. E. 10, 60.
medicinæ. Æ. 7, 772.
medii. G. 3, 423. Æ. 9, 142. 10, 764. 12, 696.
mediis. E. 10, 65. G. 2, 283. 3, 154 331. Æ. 1, 113 246 495 642. 2, 328 512 665. 3, 149. 4, 156 310 382. 5, 303. 6, 339. 8, 467 696. 10, 305 407 683. 11, 237 683 815. 12, 125 409 910.
medio. E. 3, 40 46. G. 1, 297 361 442. 2, 74 528. 4, 16 237 466 486 519. 5, 524. Æ. 1, 390 588. 2, 67. 3, 73 104 270 354 417 624. 4, 184 277 524. 5, 110 160. 6, 111 282 342. 7, 59 226 563 577. 8, 407 588 675 700. 9, 28 230 343 595 657 728. 10, 219 665. 11, 225 547 762 838. 12, 118 213 732.
medios. G. 4, 401. Æ. 1, 444 508. 2, 123 377. 3, 283. 4, 674. 5, 497 738. 6, 753. 7, 296. 9, 400 438 554. 10, 21 132 576 870. 11, 149 741. 12, 201 477 497 650.
meditabor. E. 6, 8.
meditando. G. 1, 133.
meditante. E. 6, 82.
meditantem. Æ. 10, 455.
meditantur. E. 5, 61.
meditatis. 1, 2.
meditata. G. 3, 153.
meditatur. Æ. 4, 171.
meditor. 1, 678.
medium. E. 8, 58. G. 1, 127 209. 3, 303 351. 4, 35 257 526. Æ. 2, 218 408 308. 3, 512 665. 4, 388. 5, 1 290 401. 6, 536 810. 8, 97. 10, 56 117 216 383 440 451 585 816. 11, 335 787. 12, 452 925.
medius. G. 4, 436. Æ. 1, 352 686. 5, 76. 7, 169. 10, 379 401. 12, 564.
Medonta. 6, 483.
Medorum. G. 2, 136.
medulla. Æ. 4, 66. 8, 389.
medullis. G. 3, 271.
Medus. Æ. 4, 211.
Megæram. 12, 846.
Megaros. Æ. 3, 689.
mei. 3, 489. 4, 336 654. 7, 304. 8, 396 612.
meis. E. 1, 34. G. 2, 42. Æ. 4, 340 548. 5, 800 811. 6, 67. 9, 278 407. 11, 16. 12, 565 936.
Melampus. G. 3, 550. Æ. 10, 320.
Melibœa. 5, 251.
Melibœe. E. 1, 6 20 43 74. 7, 9.
Melibœi. 3, 1. 5, 87. Æ. 3, 401.
Melicertæ. G. 1, 437.
melior. 1, 286. 4, 90. Æ. 2, 35. 5, 68 153 415 430. 9, 156 556. 10, 735. 11, 338. 12, 179 296.
meliora. G. 3, 456 513. Æ. 3, 188. 12, 153.
meliorem. Æ. 5, 483.
melioribus. 3, 498. 6, 546 649.
Meliphylla. G. 4, 63.
Melite Nympha. Æ. 5, 825.
melius. E. 9, 67. G. 1, 287. 2, 63 273. 3, 204. Æ. 1, 285 456. 6, 849. 10, 632. 11, 303 426.
mella. E. 3, 89. 4, 30. G. 1, 131. 4, 35 57 101 141 163 169 213 228. Æ. 1, 436 440. 4, 486.
Mellæ. G. 4, 278.
melle. Æ. 6, 420.
melli. G. 2, 436.
mellis. 4, 1 205.
membra. 3, 268 565. 4, 438. Æ. 1, 96 695. 3, 20 626. 4, 391 559. 5, 279 358 836. 6, 220 642 732. 7, 415. 8, 30 406 425. 9, 337 490 708 734. 10, 558 868. 12, 297 867 951.
membris. G. 2, 130. 4, 418. Æ. 4, 5. 5, 431. 7, 353. 10, 217.
membrorum. 5, 422.
meme. 9, 427. 12, 260.
memento. E. 3, 7. G. 2, 259. Æ. 2, 549. 6, 851. 7, 126.
memet. 4, 606. 7, 309.
meminere. G. 1, 400. 3, 90.
memini. E. 1, 17. 7, 69. 9, 45 52. G. 4, 125. Æ. 1, 623. 7, 205. 8, 156. 11, 289.
meminisse alternos. E. 7, 19. 9, 38. G. 1, 451. 3, 216. Æ. 1, 207 737. 2. 12. 3, 202. 4, 335. 6, 514.
meminisse. 7, 645. 9, 529.
meminit. E. 8, 88.
Memmi. Æ. 5, 117.

Memnonis. Æ. 1, 493.
memor. G. 1, 167. 2, 347. Æ. 1, 27 723. 4, 336 521. 5, 25. 6, 377. 8, 464. 9, 480. 10, 281. 11, 802. 12, 439.
memora. 1, 12.
memorabile. 2, 583. 4, 94.
memoranda. G. 4, 283.
memorande. 3, 1. Æ. 10, 793.
memorandum. G. 2, 454.
memorans. Æ. 2, 650. 5, 641 743. 6, 699. 10, 680.
memorant. 8, 339.
memorare. 6, 711. 7, 645. 9, 529.
memoras. 4, 109. 10, 531.
memorat. 1, 635. 3, 182. 6, 890. 8, 79 532. 9, 324. 10, 149.
memoratus. 5, 392. 7, 564.
memorem. G. 2, 158. Æ. 1, 8 731. 6, 123 601. 8, 483.
memores. G. 3, 316. 4, 156. Æ. 1, 547. 4, 403 539. 6, 664. 10, 491.
memoret. 2, 75.
memori. 9, 447.
memorum. 12, 534.
Menalca. E. 3, 13 58. 5, 4 64 90. 9, 18.
Menalcam. 2, 15. 9, 10.
Menalcas. 9, 16 55. 10, 20.
mendacem. Æ. 2, 80.
mendacis. 8, 644.
Menelaum. 6, 525.
Menelaus. 2, 264. 11, 262.
Mencete. 5, 166.
Menœten. 5, 161 173. 12, 517.
Menœtes. 5, 164 179.
Meneſtheo. 10, 129.
mens. E. 1, 16. G. 3, 42. 4, 212. Æ. 1, 608. 2, 54 170. 4, 449. 5, 812. 6, 727 163 205 400. 9, 187 798. 10, 182 501 843. 11, 3.
menſa. E. 4, 63. Æ. 1, 740.
menſæ. 1, 220 727. 2, 764. 7, 490. 8, 283. 11, 738.
menſam. 1, 740. 8, 279.
menſuram. 3, 394.
menſas. G. 4, 133 378. Æ. 1, 690 710. 3, 231 257. 6, 606. 7, 116 125. 10, 460.
menſe. 6, 453.
menſem. G. 1, 435. 9, 341.
menſes. E. 4, 12 61. G. 1, 335. 4, 507.
menſibus. 1, 32 115. 2, 149. 3, 139. Æ. 5, 46.
menſis. G. 2, 101. Æ. 1, 644. 4, 602. 7, 134 176. 8, 110 174.
menta incana. G. 3, 311. Æ. 6, 809.
mente. 1, 30. 2, 407 588. 3, 388. 4, 100 105 501 649. 5, 56. 9, 292. 10, 629 940. 11, 795.
mentem. G. 3, 267. 4, 757. Æ. 1, 308 466 647 680 717. 2, 316 736. 3, 47. 4, 39 319 595. 5, 828. 6, 11. 10, 824 899. 12, 37 468 554 599 841.
mentes. G. 3, 3. Æ. 4, 65 487. 5, 304 643. 11, 357. 12, 246 609.
menti. 2, 35. 4, 55. 11, 314. 12, 669.
mentibus. 9, 184 234.
mentiri. E. 4, 42.
mentiris. Æ. 2, 540.
mentis, *genit.* G. 4, 220. Æ. 6, 278. 12, 160.
mentita. 2, 422.
mento. G. 3, 53. Æ. 4, 250. 6, 299.
mentum. 4, 216. 10, 347. 12, 307.
meo. E. 7, 22. 10, 2. Æ. 1, 137. 3, 18. 8, 76. 11, 792.
Meonia. 4, 216. 10, 141.
Meoniæ. 8. 499.
Meonidæ. 11, 759.
Meonii. G. 4, 380.
Meonio. Æ. 9, 546.
Meonis. 10, 337.
Mephitim. 7, 84.
mercatique. Æ. 1, 372.
mercede. G. 2, 62. 4, 150.
mercedis. E. 6, 26.
mercentur. Æ. 2, 104.
merces. E. 4, 39.
Mercurio. Æ. 4, 558.
Mercurium. 4, 222.
Mercurius. 8, 138.
meremur. 2, 690.
merendo. 6, 664.
merente. 7, 307.
merentem. 2, 229.
merentis. 2, 585.
mereor. 5, 692.
mergi. *ver.* G. 1, 361.
mergis. *nomen.* Æ. 5, 128.
mergite. G. 2, 517.
merita. Æ. 4, 547 696. 8, 501. 11, 849.
meritæ. 5, 70.
meritas. 12, 852.
meriti. 9, 256.
meritis. Æ. 1, 78. 11, 179 224.
merito. *adverb.* G. 2, 40.
merito. Æ. 3, 667. 11, 502.
meritos. G. 2, 515. Æ. 3, 118 264. 5, 652. 8, 189.
meritum. G. 4, 455. Æ. 4, 611.
mero. 1, 733. 3, 526 633.
Meropem. 9, 702.
Meropes. G. 4, 14.
merſare. 1, 272.
merſas. Æ. 6, 267.
merſatur. G. 3, 447.
merſere. Æ. 6, 512.
merſit. 6, 342 348 429 615. 11, 28.
merſum. 10, 559.
merui. 4, 317. 5, 355 801. 12, 931.
meruiſſe. 2, 434.
meruiſſet. E. 3, 22.
meruit. 10, 492.
meſſæ. 4, 512.
Meſſapi. 9, 351 365 458.
Meſſapo. 9, 160.
Meſſapum. 11, 520.
Meſſapus. 7, 691. 8, 6 9 27 124 523. 10, 354 749. 11, 429 464 518 603. 12, 128 294 488 550 661.
meſſem. G. 1, 219.
meſſes. E. 8, 99. G. 1, 49 103 161. 4, 330.
meſſis. E. 5, 70. G. 1, 253 314.
meſſor. E. 3, 42.
meſſorem. G. 1, 316.
meſſoribus. E. 2, 10.
meta. Æ. 3, 714. 8, 594.
metabere. G. 2, 274.
Metabus. Æ. 11, 540 564.
metæ. 12, 546.
metalla. G. 2, 165.
metallis. Æ. 10, 174.
metallo. 6, 144.
metallum. 8, 445.
metam. 5, 129 159 835.
metas. G. 3, 202. Æ. 1, 282. 3, 429. 10, 472.
Methymnæo. G. 2, 90.
metire. Æ. 12, 360.
metis. 5, 171.
Metiſci. 12, 472 623 737 784.
Metiſcum. 12, 469.
metit. 10, 513.
metito. G. 2, 410.
metitur. 4, 389.
Metium. Æ. 8, 642.
metui. 1, 261 284 518. 2, 685. 3, 213. 4, 164 176 390. 5, 395 676. 6, 491. 7, 60. 8, 556.

556. 9, 341. 10, 573. 11, 21 401 807. 12, 468 718 916.
metuam. E. 2, 27.
metuenda. G. 4, 37.
metuende. Æ. 10, 557.
metuendus. G. 2, 419.
metuens. 1, 186 335. Æ. 1, 27 65. 5, 716. 9, 346. 11, 47.
metuent. E. 4, 23.
metuentem. Æ. 12, 21.
metuentes. G. 1, 246.
metues. 4, 239.
metuet. E. 3, 110. Æ. 3, 38.
metui. 4, 604. 6, 694.
metuiſſe. 10, 94.
metuit. G. 2, 333.
metum. G. 3, 552. Æ. 1, 222 466. 8, 431. 11, 900. 12, 110.
metunt. G. 4, 54.
metus. 2, 491. Æ. 1, 366 467 552. 3, 682. 5, 420. 6, 276 807. 7, 438. 9, 90. 10, 9. 11, 732. 12, 316.
metuunt. 6, 733.
Mevi. E. 3, 90.
Mezentii. Æ. 11, 7.
Mezentius. 7, 648 654. 8, 7 482 501. 9, 522 586. 10, 150 204 689 714 729 742 762 768 897. 11, 16.
mi, mihi 6, 104.
micans. 8, 392.
micant. 7, 743. 9, 189. 10, 396.
micantia. 2, 734. 9, 733.
micat. G. 3, 84 439. Æ. 1, 94. 2, 475. 7, 745. 10, 134. 12, 102.
migrantes. 4, 401.
migrate. E. 9, 4.
miles. E. 1, 71. Æ. 2, 7.
Mileſia. G. 3, 306. 4, 334.
milio. 1, 216.
milite. Æ. 2, 20 495. 3, 400. 9, 161. 11, 516 546.
militia. 11, 261 585.
militiam. 8, 516.
mille. E. 2, 21. Æ. 1, 503. 2, 198. 4, 701. 5, 89 590 609. 6, 110 748. 7, 337 653 725. 8, 291. 9, 148. 10, 167 178. 11, 61 397. 12, 753.
millia. G. 4, 473. Æ. 2, 331. 5, 806. 9, 132 549. 10, 761.
millibus. 1, 495. 5, 75 289. 8, 496. 11, 167. 12, 125.
minaces. G. 1, 484. 3, 77.
minaci. Æ. 8, 668.
minæque. 4, 88.
minans. Æ. 2, 240.
Minanta. 10, 702 706.
minantem. G. 2, 457.
minanti. Æ. 8, 649.
minantur. 1, 166. 3, 540.
minatis. 8, 578. 10, 900.
minas. G. 3, 421. Æ. 3, 265. 4, 44. 6, 113. 8, 60. 10, 451 695.
minatur. Æ. 2, 628. 10, 196 810. 12, 654 760.
Mincius. E. 7, 13. G. 3, 15. Æ. 10, 206.
Minerva. G. 1, 18. Æ. 8, 409.
Minervæ. G. 4, 246. Æ. 2, 31 189 404. 3, 531. 5, 284. 6, 840. 7, 805. 11, 259.
Minervam. 8, 699.
minetur. 11, 348.
minime. *adverb.* 6, 97.
minioque. E. 10, 27.
Minionis. Æ. 10, 183.
minis. 8, 40 371.
miniſteria. 7, 619.
miniſterium. 6, 223.
miniſtrant. G. 3, 126. Æ. 1, 217. 8, 181.
miniſtrantem. G. 4, 146.
miniſtras. Æ. 11, 658.
miniſtrat. G. 2, 213 431. Æ. 1, 154. 5, 640. 9, 764. 10, 218. 11, 71.
miniſtri. 1, 709.
miniſtris. 2, 580.
miniſtro. 2, 100.
miniſtros. G. 3, 488.
minitans. Æ. 12, 762.
Minoia. 6, 14.
minor. G. 2, 99. 3, 240 306. Æ. 5, 803. 9, 342 452. 10, 129.
minorem. 9, 593.
minores. G. 4, 180. Æ. 1, 536 737. 3, 165. 6, 822. 8, 268.
Minos. 6, 432.
Minotaurus. 6, 26.
minus. E. 9, 64. G. 1, 393. 2, 429. 3, 311 319. Æ. 1, 637. 3, 482 499 561. 6, 212 475. 7, 572. 8, 465. 10, 812. 11, 204 755. 12, 107 481 616 745.
minutatim. G. 3, 485.
mira. *ablat.* Æ. 9, 304. 10, 267.
mirabar. E. 1, 37. Æ. 8, 161.
mirabere. G. 4, 60 197.
mirabile. 2, 30. 3, 275. 4, 554. Æ. 1, 443. 656. 2, 174 680. 3, 26. 4, 182. 7, 64 78. 8, 81 252. 7, 120. 10, 637. 12, 252.
mirabitur. G. 1, 497.
mirabor. E. 1, 70.
miracula. G. 4, 441.
mirans. 4, 363.
miranda. Æ. 1, 498.
mirantibus. 6, 855.
mirantur. G. 1, 103. Æ. 1, 713. 2, 32. 8, 91. 9, 55.
mirata. E. 8, 2. Æ. 5, 555. 7, 382.
miratam. E. 6, 61.
miratur. 5, 56. 6, 30. G. 2, 82. Æ. 1, 425 460. 6, 651. 7, 813. 8, 92 310 619 710.
miratus. G. 3, 49. Æ. 5, 35. 6, 317. 10, 446.
mirer. 11, 126.
miretur. G. 1, 38. Æ. 8, 517.
miris. G. 1, 477. 4, 309. Æ. 1, 358. 7, 89. 10, 822.
miro. 3, 298. 4, 458. 7, 57.
miror. E. 1, 11.
miſcebant. Æ. 8, 432.
miſcens. 12, 205.
miſcent. G. 2, 282. 3, 220 449. Æ. 4, 210. 9, 714. 10, 23. 12, 720.
miſcentem. 10, 721.
miſcentur. G. 4, 76 311. Æ. 3, 557. 12, 714.
miſcere. 1, 138. 12, 805.
miſceri. G. 1, 359. Æ. 1, 128. 4, 112 160 411. 7, 704. 12, 217.
miſcet. 1, 195 444. 2, 329. 6, 727. 12, 628.
miſcetis. E. 2, 55.
miſcetur. Æ. 2, 487. 12, 445.
miſcuerunt. G. 2, 129. 3, 283.
miſcuit. Æ. 5, 791.
Miſene. 6, 189.
Miſenum. 6, 162 212.
Miſenus. 3, 239. 6, 234.
miſer. 12, 292.
miſera. 4, 697.
miſerabere. G. 4, 240.
miſerabile. E. 5, 21. G. 4, 514. 572. Æ. 1, 115. 2, 798. 11, 58. 12, 338.
miſerabilis. G. 4, 454.
miſeræ. E. 9, 28. Æ. 1, 348 773. 4, 315 420. 5, 623 671. 9, 216 475 484. 11, 156. 12, 58 604 873.
miſeram. G. 4, 494 526. Æ. 9, 285. 10, 829. 11, 881.
miſeranda. G. 3, 478. Æ. 3, 138 591. 11, 259.

miſeranda. Æ. 11, 593.
miſerande. 6, 882. 10, 327 825. 11, 42.
miſerandus. 5, 309.
miſerans. G. 2, 499. Æ. 5, 452. 10, 823.
miſerantem. 8, 74.
miſerantur. 10, 758. 12, 243.
miſerari. 5, 330.
miſerat. 9, 177 547 583.
miſerata. 1, 601. 4, 693. 10, 234 686.
miſerate. 6, 56.
miſeratus. G. 3, 41 466. Æ. 4, 370. 5, 727. 6, 28 332 476.
miſêre. G. 4, 534. Æ. 2, 566. 7, 727 744. 11, 430.
miſerebitur. 2, 645.
miſerere. E. 2, 7. Æ. 2, 143. 4, 318 435. 6, 117. 9, 495. 10, 598. 11, 365. 12, 43 653 777 934.
miſereſcimus. 2, 145.
miſereſcite. 8, 573. 10, 676.
miſeret. 5, 354. 7, 360. 9, 787.
miſeri. G. 3, 362. Æ. 1, 528. 2, 42 131 248 459. 3, 639. 4, 20. 11, 204. 12, 636.
miſeris G. 3, 66 313. Æ. 1, 634. 2, 199. 6, 721 736. 8, 376 537. 9, 472. 10, 61. civibus. i. navibus. 11, 119 182. 12, 452.
miſerit. 9, 785.
miſero. E. 2, 58. Æ. 2, 70 486 738. 6, 370. 8, 488. 10, 849. 11, 63. 12, 541 813 881.
miſerorum. 2, 140. 3, 622.
miſeros. E. 1, 73. G. 2, 152 505. 3, 483. Æ. 2, 215. 10, 89. 11, 360. 12, 153.
miſerrima. 2, 5 411. 4, 117 437. 11, 885.
miſerrime. 2, 519.
miſerrimus. 2, 655. 6, 618.
miſerum. E. 3, 27. Æ. 2, 79. 3, 41. 5, 655. 6, 21. 12, 646.
miſi. E. 3, 71. Æ. 4, 426. 8, 563. 11, 397.
miſit. G. 4, 362. Æ. 2, 87. 4, 254. 5, 605. 7, 221 715 761. 8, 506. 9, 2 634. 12, 554.
miſſa. G. 2, 385 452. 10, 339. 11, 799.
miſſæ. Æ. 10, 457.
miſſi. 11, 511.
miſſile. Æ. 10, 421 773. 12, 278.
miſſilibus. 9, 520. 10, 716 802
miſſo. 5, 286 545.
miſſos. 12, 516.
miſſu. 7, 752.
miſſum. 9, 483.
miſſuram. 8, 534.
miſſus. G. 3, 447. Æ. 3, 595 688. 4, 356 377 574. 6, 812. 10, 779.
miſta. E. 4, 20. Æ. 7, 661. 9, 349. 10, 742. 12, 68 340.
miſtæ. G. 4, 79.
miſtas. E. 5, 3.
miſti. Æ. 4, 145. 5, 923. 11, 134.
miſtis. E. 10, 55.
miſto. Æ. 2, 609. 3, 99. 10, 871. 11, 880. 12, 667.
miſtum. G. 3, 516. Æ. 6, 25, 12, 838.
miſtus. 8, 510. 10, 398.
mites. G. 1, 448.
miteſcent. Æ. 1, 295.
miteſcere. E. 10, 61.
niti. G. 1, 344.
mitia. E. 1, 81.
mitigat. Æ. 5, 783.
mitis. G. 2, 522. Æ. 8, 88.
mitra. *abl.* 4, 216.
mitræ. 9, 616.
mittam. E. 3, 71. Æ. 9, 200.
mittamus. 12, 629.
mittant. 8, 148. 12, 191.
mittatur. 11, 27.
mitte. E. 3, 75. G. 3, 64. Æ. 6, 85.
mittent. 6, 380.
mittere. 3, 440.
mitteret. 4, 231. 11, 47 81.
mittes. G. 3, 323. 4, 545.
mittet. 1, 229.
mittetur. E. 4, 36.
mitti. 9, 193. 11, 352.
mittimur. 6, 744.
mittimus. E. 9, 6. Æ. 2, 115.
mittit. G. 1, 57. 4, 553. Æ. 1, 637. 3, 155. 4, 243. 6, 543. 9, 645 733. 10, 351. 12, 362 514.
mittite. 1, 207. 4, 623.
mittitur. 8, 9.
mitto. 11, 256.
mittunt. 6, 896. 9, 663.
mixti. 4, 145. 11, 134.
mixtoque. 11, 807.
Mnaſylus. E. 6, 13.
Mneſthea. Æ. 4, 288. 12, 561.
Mneſtheoque. 5, 184.
Mneſtheus. 5, 116 189 210 218 493 494. 9, 171 306 779 812. 10, 143. 12, 127 143 384 443 459 549.
mobilis. G. 1, 417. 3, 165.
mobilitate. Æ. 4, 175.
modi. 10, 247.
modis. G. 1, 477. 4, 309. Æ. 1, 357. 6, 738. 7, 89. 10, 822.
modo. E. 1, 14. 4, 8. 9, 27. G. 1, 419. 2, 285. 3, 10 73. Æ. 1, 393 405. 2, 160. 3, 116. 4, 50 109. 5, 25 438 493. 7, 263. 9, 43 141. 11, 141.
modo. E. 5, 50. G. 2, 228. 4, 120 284. Æ. 3, 459. 5, 599. 6, 892. 9, 119 706.
modos. G. 2, 20. Æ. 7, 701.
modulabor. E. 10, 51.
modulans. E. 5, 14.
modulatus. Æ. 1, 1.
modum. G. 4, 236. Æ. 4, 475. 7, 129. 10, 502. 11, 328.
modus. E. 2, 68. 10, 28. G. 2, 73. 3, 54. 4, 537. Æ. 4, 98 294. 12, 157.
Mœcenas. G. 1, 2. 2, 41. 3, 41. 4, 2.
mœnia. Æ. 1, 11 263 281 370 414 441 649. 2, 187 193 234 242 252 294 298 705. 3, 17 85 100 159 398 501 794. 4, 74 96 220 325 655. 5, 3 633 717 737 798 811. 6, 541 549 631. 7, 131 145 153 670. 8, 165 385 715. 9, 39 144 160 196 218 241 286 524. 10, 22 119 167. 11, 288 323 506 619 629 871 900. 12, 148 193 361 579 585 620 670 706 745.
mœnibus. G. 4, 193. Æ. 1, 99. 2, 328. 3, 255 322 345. 5, 624. 9, 676 726 805. 10, 460. 11, 567 884 895. 12, 116.
mœrens. G. 4, 511. Æ. 4, 32.
mœrentem. G. 3, 519. Æ. 8, 711. 10, 860.
mœrentes. 11, 211.
mœrentia. 1, 201.
mœrentis. 12, 399.
mœrentum. 11, 216.
mœret. 4, 82.
Mœri. E. 9, 1.
Mœrim. 8, 98. 9, 53.
Mœris. 8, 96. 9, 16.
mœrorum. Æ. 10, 24.
Mœſia. G. 1, 102.

mœſta. E. 1, 37. Æ. 3, 482. 10, 820. 11, 92.
mœſtæ. 3, 64. 11, 35. 12, 30.
mœſtam. 4, 476. 6, 445.
mœſtas. 2, 280. 5, 48. 11, 482.
mœſti. 6, 434. 9, 471. 10, 840. 11, 52 226 454. 12, 110.
mœſtis. G. 4, 515.
mœſtiſſimus. Æ. 2, 270.
mœſto. 6, 156. 11, 38.
mœſtorum. Æ. 2, 981.
mœſtos. 6, 333.
mœſtum. G. 1, 480. Æ. 1, 206. 6, 340. 10, 191. 11, 189. 12, 44 514 601.
mœſtus. 2, 769. 9, 498. 11, 76.
mola. 4, 517.
molam. E. 8, 82.
molaribus Æ. 8, 250.
mole. G. 3, 270. Æ. 3, 579 656. 5, 118 223 431. 6, 232. 7, 587. 8, 199. 9, 35 542. 10, 771. 12, 161 575.
molem. 1, 65 425. 2, 150 185. 5, 790. 6, 727. 9, 516.
moles. 1, 139. 2, 497 608. 8, 191. 11, 130.
molibus. 5, 439. 9, 711.
molimur. 3, 6.
molior. 3, 132.
molire. G. 4, 331.
moliri. 1, 271. Æ. 1, 415 428 568. 2, 109. 7, 127 290.
moliris. 4, 273. 309.
molis. 1, 37.
molita haſta. 10, 477.
molitur. G. 1, 323. Æ. 4, 233. 6, 477. 7, 158. 12, 327 852.
molitus. G. 1, 494.
molle. 2, 12. 3, 299. Æ. 9, 341. 11, 64.
molles. E. 1, 82. G. 1, 57. 2, 470. 3, 435. Æ. 4, 423. 7, 390.
molli. E. 2, 72. 3, 45 55. 4, 28. 5, 38. 6, 54. 8, 64. 9, 8. G. 2, 120. 3, 204 293 464. Æ. 2, 683. 4, 147. 8, 388. 10, 138 192 818.
mollia. E. 2, 50. 10 42. G. 2, 389. 3, 41 76. 4, 348. Æ. 9, 804. 11, 622. 12, 25.
mollibus. E. 5, 31. G. 2, 384. 3, 188 295 386. Æ. 7, 488. 8, 415 666. 9, 817. 11, 352 728.
mollior. E. 7, 45. G. 1, 312. Æ. 8, 726.
mollis. G. 4, 137. Æ. 1, 697. 4, 66. 11, 69.
molliſſima. G. 1, 341. Æ. 4, 293.
mollit. 1, 61.
mollite. G. 2, 36.
molliter. E. 10, 33.
mollitus. G. 1, 494.
mollius. Æ. 6, 847. 7, 357.
Molorchi. G. 3, 19.
Moloſſum. 3, 405.
momordit. Æ. 11, 418.
mone. 7, 41.
moneat. G. 1, 457.
monebat. Æ. 7, 110.
monebo. 3, 436.
monent. 3, 684.
monere. 4, 557.
moneret. G. 1, 353. Æ. 3, 712. 11, 47.
moneri. Æ. 3, 461.
monet. G. 1, 465. Æ. 10, 439.
monile. 1, 658.
monilia. 7, 278.
monimenta. 3, 102 486. 4, 498. 6, 26 512. 8, 312 356. 12, 945.
monimentum. 5, 538 572.
monita. 8, 336.
moniti. 2, 183. 3, 188. 6, 620.
monitis. 4, 331. 8, 504. 10, 110 689.
monitu. 4, 282 465. 6, 533. 9, 501. 10, 397.
monituſque. 7, 102.
Monœci. 6, 831.
mons. 1, 109. 3, 92 105. 12, 687.
monſtra. G. 1, 185. Æ. 3, 59 583. 6, 285 729. 7, 270. 8, 286 698. 9, 128.
monſtrabat. 3, 690.
monſtrante. 1, 386.
monſtrantem. 6, 446.
monſtrantur. 6, 440. 7, 569
monſtrarat. 1, 448.
monſtrat. 1, 422. 2, 388. 4, 498. 6, 8. 8, 337 343. 9, 44.
monſtrata. 4, 483 636.
monſtratas. G. 4, 549.
monſtrate. Æ. 1, 325.
monſtrator. G. 1, 19.
monſtrent. 2, 477.
monſtris. E. 6, 76. Æ. 2, 171. 3, 307. 5, 659. 7, 81 376.
monſtro. G. 3, 152. Æ. 5, 849. 7, 348. 8, 198. 12, 246 874.
monſtrum. G. 4, 554. Æ. 2, 245 680. 3, 26 214 658. 4, 181. 5, 523. 7, 328. 8, 81. 9, 120. 10, 637.
montana. 5, 440.
montano. 2, 305.
monte. G. 3, 240. Æ. 3, 455. 4, 159. 6, 234. 7, 697. 11, 849.
montem. G. 3, 213 373. Æ. 1, 85. 2, 804. 7, 713. 8, 231.
montes. E. 5, 28 63. 6, 41 66. G. 1, 283. 2, 260. 3, 264 270 412 535. 4, 461. Æ. 1, 65. 2, 636. 3, 206 508. 4, 151 155. 8, 692. 11, 810. 12, 113.
monti. 12, 135.
montibus. E. 1, 84. 2, 5 21. 5, 8. 6, 53 72. 7, 56. 10, 32. G. 1, 43 342 358. 2, 111. 4, 112 433 484. Æ. 1, 611. 2, 626. 3, 235 644 675. 4, 164 491. 6, 182 774. 7, 387 563 758. 8, 53 321 692. 9, 92 674. 10, 544 707 766. 11 569 836. 12, 523.
montis. E. 5. 76. 8, 59. G. 2, 186. 4, 361 419. Æ. 1, 59. 249. 2, 15. 3, 274 575. 5, 35. 6, 360. 7, 674. 8, 191 221. 9, 569. 10, 128 699. 11, 320 513 526. 12, 684.
montoſæ. 7, 744.
monuiſſet. E. 9, 15.
Mopſe. 5, 1 10. 8, 29.
Mopſo. 8, 26.
mora. 3, 52. G. 2, 482. 3, 110. 4, 185 548. Æ. 1, 750. 2, 701. 3, 207 473 548. 5, 140 368 458 639 749. 6, 177. 7, 156. 10, 622. 11, 19 713. 12, 11 74 541 553 365 889.
moræ. 2, 282 453. 9, 143 232. 10, 400.
moram. E. 10, 12. Æ. 1, 418. 10, 428.
morandi. 4, 51.
morando. 10, 798.
morantem. 4, 568. 5, 184.
morantes. G. 4, 28 70. Æ. 7, 620.
moranti. G. 3, 565.
morantur. Æ. 5, 207 766. 6, 40. 11, 297.
morari. 6, 487. 12, 676.
moras. G. 3, 43. Æ. 4, 407 569. 7, 315. 8, 443. 9, 13. 10, 485 658 888. 12, 431 699.
morata. 4, 649.
moratur. 1, 674. 2, 287 373. 4, 235. 7, 253. 9, 368 439.
moratus. 3, 610. 5, 381. 12, 506 751.

morbi. G. 3, 67 471. 4, 397 532. Æ. 6, 275.
morbo. G. 3, 478 485 561. 4, 252 318.
morborum. G. 3, 440.
morbos. 3, 552. Æ. 10, 274. 12, 851.
morbus. G. 3, 504.
mordet. Æ. 12, 274.
more. G. 3, 177 461. 4, 66. Æ. 1, 322. 3, 65 369. 4, 57 551. 5, 96 244 694. 6, 39 223. 7, 204 247 357 377 617. 8, 186 344 544 635. 10, 604 832. 11, 35 142 187.
morem. G. 1, 51 245. 2, 227 250. Æ. 1, 543. 3, 408. 5, 556 596. 6, 852. 7, 159. 8, 88 282. 11, 616. 12, 401 836.
morer. 12, 874.
morete. 2, 550. 4, 547. 10, 600 743.
morerentur. 2, 439.
mores. G. 4, 5. Æ. 1, 268. 6, 683. 9, 254. 12, 834.
moretur. 7, 388.
mori. E. 2, 7. Æ. 2, 317. 3, 323. 4, 475 564. 11, 895. 12, 646.
morimur. 2, 353. 4, 660.
moribunda. G. 3, 488. Æ. 6, 732. 10, 341.
moribundam. 4, 323.
moribundum. 5, 374.
moribundus. 10, 590.
moriemur. 2, 670. 4, 659.
moriens. E. 2, 38. 7, 57. 8, 20. 10, 67. Æ. 7, 2. 9, 350 362 436 443 754. 10, 489. 11, 418 669 816.
morientem. 4, 674.
morientia. 10, 463. 11, 665.
morientibus. G. 1, 107. 3, 510.
morientis. E. 8, 60. Æ. 4, 610. 10, 821.
morientium. 11, 633.
moriere. 2, 524. 11, 857.
Morini. 8, 727.
moris. E. 6, 22.
moritura. G. 3, 263. 4. 458. Æ. 4, 308 415 519 604. 12, 55 602.
moriture. 10, 811.
morituris. G. 3, 501.
moriturus. Æ. 2, 408 511. 9, 400 554. 10, 881. 11, 741.
moriuntur. G. 3, 89.
moror. E. 8, 106. Æ. 2, 102. 4, 325. 5, 400. 6, 528. 11, 177 365.
mors. 4, 385. 11, 167.
morsibus. G. 4, 237.
morsu. Æ. 1, 173. 2, 215. 10, 707. 12, 755.
morsus. 3, 394. 7, 112 755. 12, 782.
mortale. 6, 50.
mortalem. 7, 771. 9, 101.
mortales. G. 1, 147. Æ. 2, 605. 4, 277. 9, 757. 10, 376.
mortali. 9, 95. 10, 375. 12, 797.
mortalia. E. 8, 35. G. 1, 123 330. Æ. 1, 466 546. 3, 56. 4, 412. 10, 30.
mortalibus. G. 1, 237. 3, 66. Æ. 2, 142 268. 10, 274 759 861. 11, 182. 12, 850.
mortalis. G. 3, 319. 4, 326. Æ. 1, 332. 12, 882.
morte. G. 3, 512 518. Æ. 2, 140 447 533. 3, 333. 4, 17 244 375 436 502 644 696. 5, 476 483. 6, 121 163 444. 8, 488 709. 9, 348 445. 10, 386 641 673 849. 11, 159 444 796 839 846 849. 12, 679.
mortem. G. 4, 218. Æ. 1, 95. 2, 359 645. 4, 451. 6, 569. 9, 363 401. 10, 829 880 900. 11, 348 644 881. 12, 41 760.
mortes. 10, 854.
morti. G. 4, 226. Æ. 2, 62 127. 5, 691. 6, 522. 9, 552 599. 10, 662. 11, 115 197. 12, 157 464.
mortiferum. 6, 279.
mortis. G. 3, 68 482. Æ. 2, 369. 4, 662. 9, 736. 10, 791. 12, 74 546 879.
mortua. E. 3, 15.
mortuus. Æ. 8, 485.
mos. G. 3, 224. E. 1, 340. 7, 601 731. 8, 316.
motantibus. 5, 5.
motat. Æ. 3, 581.
motibus. G. 1, 475.
motos. Æ. 1, 139.
motu. G. 1, 329. 4, 68 365. Æ. 5, 430. 12, 217 503.
motus. G. 1, 350 420. 4, 86. Æ. 4, 297. 6, 317. 11, 225.
movebant. 2, 726.
movebat. 5, 280. 11, 446.
movebit. 6, 813.
movebo. 1, 266. 7, 312.
movemus. 3, 519.
movendus. G. 2, 418.
movens. 2, 264. Æ. 3, 34. 5, 508. 10, 890. 12, 333.
movent. Æ. 7, 603.
moventem. 3, 656. 12, 904.
moventes. 6, 820.
moveo. 7, 45.
moveor. 10, 42.
movere. G. 2, 316. 3, 521.
moveret. 1, 353. 4, 505. Æ. 3, 187.
moveri. G. 1, 130 460. Æ. 3, 91 700. 6, 256 399. 7, 429. 10, 432 626. 11, 408.
movet. G. 1, 509. 3, 236. Æ. 4, 272. 5, 349. 6, 405. 7, 252 473. 10, 40. 11, 368. 12, 6.
movete. 7, 641. 10, 163.
movetur. 1, 718. 4, 170 438. 6, 470.
movi. 2, 96.
movit. G. 1, 123. Æ. 11, 538.
mox. G. 1, 24 150 260. 2, 267. 3, 46 191 296 511. 4, 310 393. Æ. 3, 294 598. 4, 176. 5, 117 216. 8, 613. 9, 242. 10, 438 741. 12, 438.
mucro. 10, 570 817. 11, 811. 740.
mucrone. 2, 333. 7, 665. 10, 601 681. 12, 378 512.
mucronem. 10, 652 798. 12, 357.
mucronibus. 2, 449. 12, 663.
mugiit. 8, 218.
mugire. 3. 92. 4, 490. 6, 256. 8, 215 361 526.
mugitibus. E. 6, 48.
mugitus. G. 2, 470. Æ. 2, 223. 12, 102.
mulcebant volucres. 7, 34.
mulcebat. 7, 755.
mulcent. 5, 464.
mulcentem. G. 4, 510.
mulcere. Æ. 1, 70. 8, 634.
mulcet. 1, 157 201.
Mulciber. 8, 724.
mulctra. G. 3, 309.
mulctram. E. 3, 30.
mulgaria. G. 3, 177.
mulgeat. E. 3, 91.
mulger. 3, 5.
muliebribus. Æ. 11, 687.
mulier. 7, 661.
mulsêre. G. 3, 400.
multa. E. 1, 34. G. 1, 176 287 449. 2, 62 295 247. 3, 220 226 247 297. 4, 180 301 320 450 473 501. Æ. 1, 9 275 338 356 469 575 774. 2, 283 [illegible] 691

694 790. 3, 34 610 712. 4, 3 205 390 395 464. 5, 270 433 458 608 705 806 869, 6, 160 285 309 340 349 737. 7, 31 89 183 200 358 535 593. 8, 452 522 538. 9, 24 210 312 348 357 589 669 724. 10, 531 554 662 839 890. 11, 78 197 205 222 425 471 697 744 760 788. 12, 23 68 294 328 402 496 506 601 612 720 886.
multæ. G. 1, 506. 2, 103. 3, 471. E. 6, 311. 7, 7 236. 11, 581.
multam. Æ. 6, 414. 9, 343.
multas. 8, 13.
multatam. 11, 839.
multi. G. 1, 225. 3, 398. Æ. 2, 124. 5, 302. 7, 54 236 718. 10, 288.
multiplicem loricam. 5, 264.
multiplici. 4, 189.
multis. 3, 346 377. 5, 75 289 644 815. 7. 564 588. 8, 571. 9, 217 315 565. 10, 620.
multo, *adverb.* E. 3, 35. G. 1, 167. 2, 257. Æ. 2, 199.
multo, *nomen.* E. 5, 69. G. 1, 197. 2, 190. 4, 139 268. Æ. 1, 416. 2, 532 551 662. 3, 151 474. 5, 736. 6, 87. 7, 498 746. 9, 336 458. 10, 499 505. 11, 421.
multorum. 5, 865.
multos. G. 1, 193. 2, 208 294. 4, 208. Æ. 1, 35 632. 2, 363 398 715. 7, 60. 8, 481. 9, 85 925. 10, 708 709 839. 11, 426. 12, 329.
multum. E. 3, 18. G. 1, 94 161. 2, 272. Æ. 1, 7. 3, 348. 6, 481. 9, 501. 10, 434. 11, 49.
multus. 4, 3.
mundi. E. 6, 35. G. 1, 5 232. 2, 330. 9, 93.
mundo. E. 4, 9.
mundum. 4, 50.
mundus. G. 1, 240.
munera. E. 2, 44 56. 3, 63 68. G. 1, 12. 3, 527. 4, 40 534. Æ. 1, 640 651. 3, 177. 4, 217 263 624. 5, 109 247 349 354 846. 7, 261. 8, 61. 11, 195 249 281 333. 12, 393 520.
munere. E. 5, 53. G. 1, 7 238. 3, 391. 4, 178 520. 5, 282 337 361 537 652. 6, 637 886. 8, 273.
muneribus. E. 2, 57. G. 2, 5.
muneris. Æ. 8, 464.
muniet. 1, 275.
munimen. G. 2, 352.
munire. 4, 179.
munus. E. 8, 60. Æ. 4, 429 647. 5, 535. 6, 142 526 629.
munuſcula. E. 4, 18.
murali. Æ. 12, 921.
muri. 9, 562.
murice. E. 4, 44. Æ. 4, 262. 5, 205. 9, 614.
muris. E. 4, 32. Æ. 5, 597 805. 8, 592. 9, 664 738 766. 10, 26 263. 11, 256 398 597 891.
murmur. G. 1, 109. Æ. 11, 298. 12, 239.
murmura. 4, 210, 10, 99.
murmurat. 10, 212.
murmure. Æ. 1, 50 128 249. 3, 582. 4. 160. 5, 369. 6, 709. 12, 591.
murmuris. E. 9, 58.
muro. G. 2, 535. Æ. 3, 402 535. 6, 549 783. 7, 161. 10, 236. 9, 371.
murorum. 4, 89. 9, 468. 10, 144. 11, 130 382.
muros. G. 2, 157. Æ. 1, 427 487. 2, 33 49 234 278 290 610 752. 3, 132. 4, 359. 5, 631. 7, 409. 8, 98. 9, 37 58 65 153 161 174 196 478 507 511 557 599 782 800. 10, 70 122 286 671. 11, 17 99 304 387 458 475 506 876. 12, 555 575 586 596 690 698 706.
Murranum. 12, 529 639.
murum. 8, 474.
mus. G. 1, 181.
muſa. Æ. 1, 12. 10, 191.
muſæ. E. 3, 60. 4, 1. G. 2, 475. 4, 315.
Muſæum. Æ. 6, 667.
muſam. E. 1, 2. 3, 84. 6, 8. 8, 5.
muſarum. Æ. 9, 775.
muſas. G. 3, 11.
muſco. E. 6, 62. G. 4, 18.
muſcoſi. E. 7, 45.
muſcus. G. 3, 144.
muſis. Æ. 9, 774.
muſſant. G. 4, 183. Æ. 11, 345. 12, 718.
muſſat. 12, 657.
muſti. G. 1, 295.
muſto. 2, 7.
mutabant. Æ. 5, 702.
mutabile. 4, 569.
mutabilis. 11, 425.
mutabit. E. 4, 39 44.
mutandæ. Æ. 3, 161.
mutat. G. 2, 511.
mutare. E. 10, 64. Æ. 3, 415. 12, 823.
mutari. G. 3, 69 548. Æ. 10, 627.
mutat. 4, 595. 9, 611. 12, 38.
mutata. E. 8, 4. G. 2, 50 268. Æ. 5, 604. 9, 220. 11, 543. 12, 784.
mutatæ. 5, 679.
mutatam. G. 2, 33.
mutati. Æ. 5, 19. 12, 240.
mutatis. G. 1, 82.
mutato. 1, 73. 4, 413.
mutatos. E. 6, 79.
mutatus. Æ 1, 662. 2, 274.
mutavêre. G. 1, 418.
mutavit. E. 8, 70. G. 1, 8.
mutemus. Æ. 2, 389.
mutentur. G. 3, 307.
mutet. Æ. 1, 678.
mutua. G. 1, 301. Æ. 7, 66. 10, 755.
mutum. 9, 341. 12, 718.
Mutuſcæ. 7, 711.
Mycenæ. 5, 52. 7, 372.
Mycenas. G. 3, 121. Æ. 1, 288. 2, 25 180 577. 6, 838.
Mycenæus. 11, 266.
Mycenis. 1, 654. 8, 331. 7, 222. 9, 139.
Mycon. E. 7, 30.
Mycone. Æ. 3, 76.
Myconis. E. 3, 10.
Mygdonides. Æ. 2, 342.
myricæ. E. 4, 2. 6, 10. 8, 54. 10, 13.
Myrmidonum. Æ. 2, 7 252 785. 11, 403.
myrrha. 12, 100.
myrtea. Æ. 6, 443.
myrte proxima. E. 2, 54.
myrtetis. G. 2, 112.
myrtha. G. 1, 306.
myrto. 1, 28. Æ. 5, 72.
myrtos. E. 7, 6. G. 4, 124.
myrtum. Æ. 7, 817.
myrtus. E. 7, 62. G. 2, 64 447. Æ. 3, 23.
Myrus. G. 4, 370.
myſtica. 1, 166.

N.

N, *Pro* ſua integra Ne. Æ. 3, 319. 6, 779. 10, 668. 12, 503 797 874.
nabat. G. 4, 506.
nactæ *apes.* 4, 77.

nactus. Æ. 9, 331. 12, 749.
Naïades. E. 10, 10.
Naïadum. 6, 21.
Naïs. 2, 46.
nando. Æ. 5, 594. 10, 683.
nantes. G. 1, 369. Æ. 1, 122.
nanti. 10, 210.
Napæas. G. 4, 535.
Nar. Æ. 7, 517.
Narciſſi. G. 4, 160.
Narciſſum. E. 2, 48.
Narciſſo. 5, 38. 8, 53. G. 4, 123.
nare. *apet.* 4, 59.
nares. 4, 300. Æ. 6, 497. 7, 480.
naribus. G. 1, 376. 2, 140. 3, 85 507. 7, 281. 12, 115.
Naritiæ. 2, 438.
Naritii. Æ. 3, 399.
narrabat. G. 4, 345.
narrabis. Æ. 9, 742.
narrantis. 4, 79.
narrare. 2, 549.
narraverit. E. 6, 79.
naſcantur. 3, 107.
naſcentem. G. 1, 441. 4, 224. Æ. 10, 75.
naſcenti. E. 4, 8. Æ. 8, 564.
naſcentia. E. 3, 92.
naſcentis. Æ. 4, 515. 10, 27.
naſcentum. G. 3, 390.
naſcentur. 1, 434. Æ. 3, 98.
naſcere. E. 8, 17.
naſcetur. 4, 25. Æ. 1, 290.
naſcitur. 4, 5. G. 2, 68. 3, 279. Æ. 7, 44. 10, 275.
naſcuntur. G. 2, 65 85 111.
nata. *filia.* Æ. 7, 268 358.
nata. *particip.* 8, 315.
natæ, *gen.* 1, 260. 2, 515. 6, 623. 7, 360 398.
natalis. E. 3, 76.
natam, *filiam.* Æ. 7, 99 387. 11, 554 570. 12, 27 42.
natant. G. 1, 372.
natantem. Æ. 5, 181.
natantes. G. 4, 496. Æ. 5, 856.
natantum. 3, 541.
natarent. Æ. 3, 625.
natarum. 1, 658.
natat. G. 3, 260. Æ. 4, 398.
nate, *fili.* G. 4, 396 412 531. Æ. 1, 668. 2, 594 619 704 733. 3, 182. 4, 223. 5, 333 724. 6, 689 693 722 781 868. 8, 569 913. 9, 83 492. 10, 846.
nate Dea. 1, 586 619. 2, 289. 3, 311. 4, 560. 5, 383 474 709. 8, 59.
nati. E. 5, 22. G. 2, 523. 3, 128. 4, 416. Æ. 2, 338. 5, 1 789. 3, 3 98 391 480. 5, 285 592 621. 6, 116 446. 8, 45 615. 10, 470 800 906. 11, 53. 12, 411.
nati, *particip.* G. 1, 63. Æ. 6, 649.
natis. 8, 379.
nato. 1, 594. 3, 12. 8, 383. 10, 525 878. 11, 57.
natorum. E. 8, 47. Æ. 2, 214 527. 5, 645. 6, 22. 7, 532.
natos. G. 3, 178. 4, 153. Æ. 2, 138 579. 4, 33. 6, 820. 7, 518. 8, 413. 9, 603.
natu. 5, 644.
natum. 1, 411. 2, 663 744. 4, 605. 6, 752 888 897. 8, 308 609. 10. 466. 11, 167.
natura. G. 1, 61. 2, 9 20 49 178. Æ. 10, 366.
naturæ. G. 2, 483.
naturas. 4, 149.
natus. Æ. 6, 90.
navali. G. 3, 29. Æ. 5, 493. 8, 684.
navalia. 11, 328.
navalibus. 4, 593.
nave. 5, 188 487.
navem. 1, 124. 5, 169 283. 6, 336. 10, 660.
naves. 1, 149 172 366 577 648 660. 2, 399 462. 3, 71 425 463. 4, 398. 5, 29 62 247 471 665. 6, 899. 8, 546. 9, 114. 11, 326.
naufraga. G. 3, 542.
navibus. Æ. 1, 174 197 255 383 522 529. 2, 254 375 613. 3, 385. 5, 713. 10, 213.
navifragum. 3, 553.
navigat. 1, 71.
naviget. 4, 237.
navigiis. G. 2, 107 443. Æ. 5, 753.
navim. 1, 188.
navis. 5, 161 280. 6, 354.
navita. G. 1, 137 372. Æ. 6, 315.
nautæ. E. 6, 44. G. 1, 29 304 436. Æ. 3, 207. 4, 418. 5, 207 837. 7, 200.
Nautes. 5, 704 728.
nautica. E. 4, 38.
nauticus. Æ. 3, 128. 5, 141.
nautis. G. 3, 313. 4, 421. Æ. 3, 275. 5, 130. 10, 99. 12, 767.
Naxon. 3, 125.
Neæram. E. 3, 3.
Nealces. Æ. 10, 753.
nebula. 1, 443. 2, 356. 8, 258.
nebulæ. G. 1, 402. Æ. 1. 416.
nebulam. G. 2, 217. Æ. 10. 82.
nebulis. G. 4, 24.
necabat. Æ. 8, 488.
nece. 8, 202,
neceſſe. 3, 478. 4, 613. 6, 513 737.
neci. G. 3, 480. 4, 90. Æ. 2, 85 334. 12, 341 513.
nectar. E. 5, 71.
nectare. G. 4, 164 384. Æ. 1, 437.
necte. E. 8, 77.
nectentur. Æ. 5, 309.
nectis. 9, 219.
nectit. 4, 239. 12, 603.
nectitis. E. 6, 23.
nefandi. Æ. 1, 547. 2, 155. 4, 497. 12, 572.
nefandis. 5, 785.
nefando. G. 1, 278.
nefandum. Æ. 10, 84.
nefas. G. 1, 506. Æ. 2, 184 585 658 719. 3, 365. 4, 306 563. 5, 197. 6, 391 624. 7, 386 596. 8, 173. 10, 497 901.
nefas, *interject.* 7, 73. 8, 688 10, 673.
negabat. E. 3, 24. Æ. 3, 142.
negabo. 2, 78. 4, 334.
negabunt. G. 2, 234. 3, 207.
negant. 2, 215. 3, 131.
negarat. Æ. 10, 435.
negares. 10, 614.
negaret. G. 1, 149.
negat. Æ. 3, 171 201. 4, 428. 7, 9. 12, 914.
neget. E. 10, 3.
Nemeæ. Æ. 8, 295.
nemo. 5, 305 349 383. 9, 6.
nemora. E. 8, 86. 10, 9. G. 1, 334. 2, 120 208. 3, 393. Æ. 1, 195. 4, 70. 6, 803. 7, 580. 11, 502. 12, 929.
nemore. 6, 188.
nemori. 7, 775.
nemoris. E. 6, 73. G. 3, 436. 7, 566.
nemoroſa. Æ. 3, 270.
nemorum. E. 6, 57. G. 1, 14 359. 2, 15 21 323. 3, 45 216 520. Æ. 1, 314. 6, 238 639. 7, 83 747. 9, 405. 11, 545 557.
nempe. G. 3, 259.
nemus. E. 6, 11. 7, 59. 8, 22.

INDEX

E. 10, 43. G. 1, 16. 2, 308 401 429. 3, 334. Æ. 1, 169. 3, 112. 4, 118. 5, 149. 6, 386 473 658 704. 7, 515 759. 8, 92 108 216 305 345 351 599.
Neoptolemi. 3, 333 469. 11, 264.
Neoptolemum. 2, 500 549.
Neoptolemus. 2, 263.
nepos. 4, 163.
nepotem. 2, 320 702. 10, 47.
nepotes. E. 9, 50. G. 2, 294. Æ. 2, 194. 3, 158 409 505. 4, 629. 6, 682 757 786. 7, 99.
nepoti. 9, 362.
nepotibus. G. 2, 58.
nepotis. Æ. 6, 885.
nepotum. 2, 503. 6, 864. 8, 731.
Neptune. G. 1, 14. Æ. 5, 14 195 782.
Neptuni. G. 3, 122. 4, 387. Æ. 5, 360 863. 9, 145.
Neptunia. 2, 625. 3, 3. 7, 691. 8, 695. 9, 523. 10, 353. 12, 128.
Nepruno. G. 4, 29 394. Æ. 2, 201. 3, 74 119. 5, 640.
Neptunum. 5, 779. 8, 699.
Neptunus. 1, 129. 2, 610. 7, 23.
nequa. 1, 686. 2, 606. 3, 406 453 473. 8, 209. 9, 321. 11, 19. 12. 565.
neque enim. G. 4, 207. Æ. 1, 202 647. 2, 379. 4, 170. 6, 368. 7, 195 581. 8, 251. 9, 617 704 748. 10, 217 865. 11, 537 684. 12, 74.
nequeam. 9, 289.
nequeant. G. 3, 127.
nequeo. Æ. 7, 312. 9, 497.
nequeunt. 8, 265.
nequicquam. G. 1, 96 192 404. 4, 38 501. Æ. 2, 201. 510 515 546 770. 3, 677 711. 4, 209. 5, 81 256 392 433 632 761 860. 6, 118. 7, 373 441 589 652. 8, 232 370. 9, 219 364. 10, 122 554 604. 11, 536 716. 12, 403 486 517 634 909.
nequid. 4, 415. 6, 694. 8, 205. 11, 417.
nequis. E. 6, 73. Æ. 1, 417.
nequit. 1, 717. 8, 618.
nequivi. 6, 507.
nequo. 1, 678.
Nerea. E. 6, 35.
Nerei. Æ. 8, 383. 10, 764.
Nereia. 9, 102.
Nereidum. 3, 74. 5, 240.
Nereus. G. 4, 392. Æ. 2, 419.
Nerine. E. 7, 37.
Neritos. Æ. 3, 271.
nervis. 9, 776. 10, 341.
nervo. G. 4, 313. Æ. 5, 502. 9, 622. 10, 131. 11, 862. 12, 856.
Neſæe. G. 4, 338. Æ. 5, 826.
neſcia. G. 2, 467. 4, 470. Æ. 1, 303. 9, 552. 10, 501. 12, 227.
neſciat. 1, 569. 4, 292.
neſcimus. 7, 195.
neſcio. E. 3, 103. 8, 107. G. 1, 413. 4, 53. Æ. 2, 735.
neſcio quod. 2, 735.
neſcis. E. 3, 23. Æ. 4, 541.
neſcit. G. 3, 584.
neſcivere. 1, 391.
neſcius. Æ. 4, 72.
neverat. 10, 818.
nexæ. 1, 452.
nexantem. 5, 279.
nexis. G. 4, 276. Æ. 7, 66.
nexoſque. 4, 695.
nexus. G. 3, 423.
nidi. Æ. 5, 214.
nidis. G. 4, 17. Æ. 8, 235. 12, 475.
nido. 4, 514.
nidor. 3, 415.
nidorem. 12, 301.
nidos. G. 1, 415. 4, 56.
nidum. Æ. 4, 307.
niger. E. 2, 16. G. 4, 126 478.
nigerrimus. 3, 278.
nigra. E. 2, 18. 10, 39. G. 2, 203. 3, 388. Æ. 6, 134. 12, 473.
nigra. E. 6, 54. G. 1, 194. 4, 291 468. Æ. 5, 516. 8. 599. 9, 381.
nigræ. E. 10, 39. G. 2, 258. 4, 275. 9, 714.
nigram. G. 2, 255. 3, 241. 4, 546. Æ. 3, 120.
nigrantem. 4, 120. 8, 353.
nigrantes. 5, 97. 6, 143.
nigranti. 9, 87.
nigrarum. 5, 736.
nigras. 6, 153.
nigreſcere. 4, 454.
nigreſcunt. 11, 824.
nigri. E. 7, 50. Æ. 4, 493. 4, 514.
nigris. G. 2, 214.
nigro. G. 1, 320. Æ. 6, 238. 9, 33. 11, 596.
nigrum. G. 1, 429. 2, 116. 3, 333 451. Æ. 4, 404.
nihil. E. 2, 6. 3, 48. 8, 67 103. G. 1, 119. Æ. 2, 482 659. 4, 315. 6, 509. 9, 262 377 428. 10, 54 319. 11, 227 801. 12, 11 405.
nil. E. 2, 7. 8, 19 103. G. 2, 28. 3, 42. Æ. 5, 751. 7, 308. 9, 133 207. 10, 42 320. 11, 51 228 395.
Nili. 6, 800.
Nilum. G. 3, 29. 4, 288. Æ. 8, 711.
Nilus. 9, 31.
nimbi. 2, 113. 3, 198. 5, 13 459 821. 9, 669. 10, 803.
nimbis. G. 1, 456 460.
nimbo. Æ. 2, 616. 3, 587. 5, 317 666. 10, 634. 12, 416.
nimborum. G. 1, 328. Æ. 1, 55 84.
nimbos. 6, 590. 8, 608.
nimboſo. 3, 274.
nimboſus. 1, 539.
nimbum. 4, 120.
nimbus. G. 3, 110. Æ. 4, 161. 7, 793. 9, 111. 12, 451.
nimia. 9, 354.
nimio. G. 3, 135.
nimirum. Æ. 3, 558.
nimis. 9, 472.
nimium. E. 2, 17. 3, 94. 9, 28. G. 2, 252 458. Æ. 4, 657. 5, 870. 6, 189 514 816 870. 9, 430. 11, 941.
ningit. G. 3, 367.
Niphatem. 3, 30.
Niphei. Æ. 10, 570.
Niſa. E. 8, 26.
Niſæ. 8, 18. Æ. 6, 805.
Niſe. 9, 200 258 211.
Niſi. E. 6, 74. Æ. 9, 467.
Niſo. 5, 354. 9, 223 306.
niſu. 5, 437. 11, 852.
Niſum. 9, 233.
Niſus. G. 1, 405 409. Æ. 5, 294 318 328 353. 9, 176 184 207 230 553 386 425 438.
nitens. G. 3, 172. Æ. 2, 380. 4, 252. 8, 257. 12, 303.
nitens. 6, 895.
nitentem. 3, 20. 9, 457. 12, 386.
nitentis. 1, 232. 6, 654 677.
nitentia. G. 1, 153.
niteſcit. Æ. 5, 135.

nitidam. Æ. 4, 337.
nitidi equi. 7, 275.
nitidum. 1, 468.
nitidus anguis. G. 3, 437. Æ. 2, 473.
nititur. 6, 760. 12, 783.
nitro. G. 1, 194.
nituntur. 2, 428. Æ. 2, 443. 12, 552.
nivalem. G. 4, 517. Æ. 7, 675.
nivales. G. 3, 318.
nivali. Æ. 3, 538. 12, 702.
nivea. G. 3, 177 487. Æ. 6, 665.
niveamque. 3, 126.
nivei. E. 2, 20. 6, 46. G. 1, 15. Æ. 7, 699. 11, 39.
niveis. G. 3, 354. Æ. 1, 473. 4, 459. 8, 347.
niveo. G. 3, 391. Æ. 8, 720.
niveos. G. 2, 199.
nives. E. 10, 23 47 66. Æ. 12, 84.
niveum. E. 6, 54.
nivis. Æ. 11, 611.
nix. G. 1, 310. Æ. 4, 250.
nixibus. 4, 199.
nixu. 3, 37.
nixus. 10, 736. 12, 398.
nobile. 8, 341.
nobilis. 7, 564.
nobilitas. 11, 341.
nobiſcum. 8, 174.
noceat. E. 7, 28.
nocendi. Æ. 5, 618. 7, 338 511.
nocent. E. 10, 76. G. 2, 549.
nocentes. 2, 257.
nocerent. Æ. 6, 694.
nocet. G. 1, 121.
nocte. E. 1, 80. 9, 44. G. 1, 248 287 289 328 457. 2, 202. 3, 260 401. 4, 133 180 497. Æ. 2, 420 795. 4, 123 184 527. 6, 265 268 503 827. 7, 16 87 167 331 414 427 492. 8, 86. 9, 61 335. 10, 147 272 497 703. 12, 860 909.
noctem. G. 1, 469 487. 3, 156 379. 4, 190 514. Æ. 1, 309 666 687 731 752. 2, 135 397 590 754. 3, 193 201 583. 4, 26 530. 5, 11 766. 6, 462 513. 7, 8 188 255 411. 9, 166. 10, 257 746. 11, 914. 12, 310.
noctes. 3, 204. 6, 127 555 556. 9, 488.
nocti. E. 8, 88. G. 3, 467. Æ. 4, 570. 9, 338 378.
noctibus. G. 2, 482. Æ. 1, 750.
noctis. E. 8, 14. G. 1, 290 366 427 479. Æ. 2, 361 621. 6, 390. 7, 138. 8, 407 658. 9, 314 373 397 411. 10, 162.
noctivago. 10, 216.
noctua. G. 1, 404.
nocturna. 1, 139. 4, 521. Æ. 7, 13. 11, 736.
nocturnas. 6, 252.
nocturni. G. 2, 432.
nocturnis. Æ. 4, 609. 5, 868.
nocturnos. 4, 490.
nocturnum. G. 3, 407.
nocturnus. 3, 538. Æ. 4, 303.
nocuere. G. 2, 378. 3, 527.
nocuiſſes. E. 3, 13.
nodantur. Æ. 4, 138.
nodis. E. 5, 90. 8, 77. Æ. 1, 300. 5, 279. 7, 507. 8, 220. 9, 743. 11, 553.
nodo. G. 2, 76. Æ. 1, 324. 6, 301.
nodos. 2, 220. 5, 510.
nodum. 8, 260. 10, 428. 11, 776. 12, 603.
Noemona. 9, 767.
Nomadum. 4, 320. 8, 724.
nomen, *appellatio*. E. 6, 12. G. 3, 147. 4, 271. Æ. 1, 252 292 380 613 628. 3. 18 614 693. 4, 324. 5, 106 564 621. 6, 235 381 507 763. 7, 3 63 412 717. 8, 329 358. 9, 297. 10, 145 149 200 370 618. 11, 223 249. 12, 135 194 515 823 835.
nomen, *fama*. E. 5, 78. 9, 27. G. 3, 47. Æ. 2, 82 583. 6, 758. 7, 99 271 581. 10, 851. 11, 688. 12, 226.
Nomentum. 6, 773. 7, 712.
nomina. E. 3, 106. G. 1, 137. 2, 103 240. 3, 36 158. Æ. 3, 544. 6, 627 776. 7, 337. 11, 84. 12, 182.
nomine. G. 3, 280. 4, 356. Æ. 1, 281 371 537. 2, 558. 3, 18 166 210. 4, 172 383 674. 5, 117 718. 6, 70 242 441 768 776. 6, 607 777. 8, 54 121 378 422 472 519. 9, 343 387. 11, 731 846. 12, 348 652 828.
nominis. 7, 723.
nona dies. G. 1, 286. 4, 544 552. Æ. 5, 64.
nondum. G. 2, 322 365. Æ. 3, 109. 4, 698. 5, 545 687. 6, 77.
nonne. E. 2, 14. G. 3, 103 250.
nonnullo. 1, 22.
non tu, *pro* nonne tu. E. 3, 26.
noram. 1, 24.
norant. Æ. 8, 317.
noras. 4, 424.
Norica. G. 3, 474.
norint. 2, 458.
noris. Æ. 4, 33.
norunt. 6, 641.
noſces. 11, 708.
noſco. 6, 809. 12, 876.
noſſes. G. 2, 108.
nota. E. 1, 52. G. 3, 130. 4, 266. Æ. 1, 673. 2, 256 401 737 773. 3, 657. 6, 221. 7, 491 500. 9, 379 472. 11, 195. 12, 519 808.
notabis. G. 3, 100.
notæ. Æ. 5, 34. 12, 911.
notæ. 5, 87.
notant. 12, 174.
notas. G. 1, 363. 3, 251. Æ. 6, 689. 12, 769.
notas. G. 3, 158. Æ. 3, 444.
notat. 3, 515.
notate. 5, 648.
notavi. E. 3, 68. 5, 14.
nothos. Æ. 7, 283.
nothum. 9, 697.
noti. 3, 268.
notior. E. 3, 67.
notis. G. 3, 427. E. 6, 499. 12, 942.
notiſſima. 2, 21.
Noto. 1, 579. 5, 242. 7, 411.
noto, *adjectt*. 7, 480. 11, 495.
notos. 1, 688.
Notos, *id eſt*, ventos. Æ. 5, 512. 10, 266. 11, 798. 12, 334.
notum. 4, 648. 12, 759.
notum. 5, 6.
notus. E. 5, 43. Æ. 1, 383. 2, 44. 8, 389.
Notus, *id eſt*, ventus. G. 1, 444. Æ. 1, 89 112. 2, 417.
nova. E. 3, 86. 4, 7. G. 3, 370. 4, 316 357. Æ. 1, 434 454 624 661. 3, 240 591. 6, 104 206 820. 7, 393 477. 8, 695. 9, 110 641 693 731. 10, 35 325 515. 11, 154. 12, 54.
novæ. G. 4, 282. Æ. 1, 301 370. 12, 424.
novales. G. 1, 71.
novalia. E. 1, 71.
novam. Æ. 1, 526. 5, 104.
novamus. 8, 189.
novandis. 4, 290.

novant. Æ. 5, 752. 7, 630.
novantem. 4, 260.
novas. E. 8, 29. 9, 14. G. 1, 22 90 345. 2, 82. Æ. 1, 661.
novavit. 5, 604.
novellas. E. 3, 11.
novem. Æ. 1, 249. 5, 762. 6, 596. 12, 270.
noverca. E. 3, 33.
novercæ. G. 2, 128. 3, 282. Æ. 7, 765. 10, 389.
novêre. G. 4, 155.
novi, *nomen*. 4, 21.
novies. 4, 480. Æ. 6, 439.
novimus. E. 3, 8.
novis. G. 2, 362. 4, 306. Æ. 2, 98. 3, 136. 4, 500.
noviſſima. 4, 650. 6, 231. 11, 825.
novit. G. 2, 493. 4, 392.
novitas. Æ. 1, 567.
novo. E. 5, 67. 10, 74. G. 1, 43 288. 4, 142. Æ. 4, 584 5, 78. 9, 459 596.
novorum. 2, 796.
novos. G. 2, 332. Æ. 1, 311.
novum. E. 2, 22. 5, 71. 6, 38. G. 1, 32. 3, 325. Æ. 3, 365. 8, 637.
novus. G. 3, 437. Æ. 2, 228 473. 4, 10. 5, 670. 7, 554. 11, 537. 12, 867.
nox. E. 9, 63. G. 1, 247. Æ. 1, 93. 2, 8 250 860. 3, 147 198 512 587. 4, 352 461 522. 5, 721 738. 6, 272 539 866. 8, 67 369. 9, 288. 11, 201. 12, 846.
noxam. 1, 45.
noxia. 6, 731. 7, 326.
nube. G. 3, 547. Æ. 1, 520. 5, 516 810. 9, 640. 10, 636. 11, 593 722. 12, 52 254.
nubem. G. 1, 364 443. 2, 309. 4, 60. Æ. 1, 584. 2, 606. 3, 572. 5, 20. 7, 243. 8, 528 595. 9, 33. 10, 809. 12, 842 856.
nubes. E. 5, 57. G. 1, 324 462. 4, 557. Æ. 1, 92 147 591. 8, 622.
nubi. 10, 664.
nubibus. E. 6, 39. G. 4, 312. Æ. 1, 46. 3, 199. 4, 209 248. 5, 88 525 658. 9, 15 18 313. 10, 3873 264. 12, 796.
nubigenæ. 7, 674.
nubigenas. 8, 293.
nubila. G. 1, 214 422 446. 3, 198. 4, 166 196. Æ. 3, 586. 4, 177 246. 5, 512. 4, 454 592. 7, 527 699. 9, 671. 10, 358 767. 12, 256 367.
nubilis. Æ 7, 53.
nubis. 8, 429.
nuces. E. 2, 52. 8, 30.
nucis. G. 2, 69.
nuda. E. 1, 15. Æ. 1, 324. 7, 689.
nudant. 1, 215. 5, 586.
nudat. G. 2, 531.
nudata. 2, 7.
nudati. Æ. 3, 282.
nudato. 12, 312.
nudatoſque. 5, 135.
nudavit. 1, 360.
nudi. G. 1, 58. Æ. 11, 643.
nudis. 3, 514.
nudo. Æ. 2, 512. 11, 642. 12, 306.
nudos. E. 1, 61. Æ. 8, 663.
nudus. E. 1, 48. G. 1, 298. 5, 871. 8, 425. 11, 489.
nulla. E. 1, 78. 5, 25. G. 1, 83 259. 3, 292. 4, 443 516. Æ. 1, 330. 2, 701. 3, 670. 4, 232. 272. 5, 633. 6, 405 553. 9, 51 591. 8, 214. 9, 278 281 447 739. 10, 44 375 592 864. 11, 306 362 399. 12, 11 202 405 597 819.
nullæ. 6, 399.
nullam. 1, 188. 2, 354. 11, 411.
nulli. G. 1, 125. 4, 516. Æ. 2, 439. 4, 35 456. 5, 610. 6, 563. 8, 502. 11, 157 343. 12, 27.
nullis. G. 2, 10. Æ. 4, 438. 11, 725.
nullius. G. 4, 453.
nullo. E. 4, 18. G. 1, 102 128. Æ. 1, 578. 3, 221. 5, 390. 7, 350. 10, 108. 11, 702. 12, 408 423 770.
nullum. 2, 583. 3, 495. 10, 901. 11, 104.
nullus. G. 3, 54. Æ. 4, 624.
Numa, *abl.* 9, 454.
Numam. 10, 562.
Numanum. 9, 592 653.
numen. 1, 52 155. 2, 178 735. 3, 437, 4, 94 521 611. 5, 768. 6, 324. 7, 571. 8, 383. 10, 221.
numerabat. G. 4, 347.
numerant. E. 3, 34.
numerantur. G. 4, 209.
numeris. 2, 284. Æ. 6, 646.
numero. E. 8, 75. G. 2, 104. Æ. 1, 175. 3, 623. 5, 62 305 560 754. 7, 698. 8, 547. 10, 329. 11, 208 599. 12, 230 630.
numeros. E. 9, 45. G. 1, 137 263. 9, 776.
numerum. E. 6, 27 86. 7, 52. G. 4, 175 227 436. Æ. 1, 197. 2, 797. 3, 446. 6, 545 682. 7, 211. 8, 453. 11, 328.
numerus. G. 2, 204.
Numici. Æ. 7, 151 242 797.
Numidæ. 4, 41.
numina. G. 1, 10 30. 4, 7 505. Æ. 1, 607 670. 2, 123 233 623 641. 3, 264 359 543 634 697. 4, 204 382. 5, 466. 6, 68. 7, 297 310. 8, 512 574. 10, 375. 11, 901. 12, 201.
numine. E. 4, 47. Æ. 1, 12 137 451 678. 2, 183 336 396 703 777. 3, 363 372. 4, 269. 5, 56. 6, 50 266 368. 7, 119 385 584. 9, 247. 11, 232. 12, 180 188.
numinis. G. 4, 453. Æ. 8, 186.
Numitor. 6, 768. 10, 342.
nuncia. 4, 188. 8, 550. 9, 473.
nunciet. 11, 740.
nuncio. 1, 395.
nuncius. 2, 547. 4, 237. 5, 664. 6, 456. 7, 167 437. 8, 582. 9, 692. 11, 447 897. 12, 75.
nunquam. E. 2, 27. 3, 49. 6, 46. 9, 3. G. 1, 373 426. 2, 398. 3, 406. 4, 518. Æ. 2, 331 970. 3, 450 700. 4, 658. 8, 470. 10, 25. 11, 408 732. 12, 95 207 921.
nuper. E. 2, 25. 3, 2 99. 5, 13. 9, 21. Æ. 5, 789. 6, 338. 9, 594.
Nurſæ. 7, 744.
Nurſia. 7, 716.
nurum. 11, 582.
nurus. 2, 501 787. 11, 215.
nuſquam. G. 4, 185. Æ. 2, 438 620. 4, 373. 5, 633. 12, 597.
nutant. 9, 682.
nutat. 2, 629.
nutribant. 7, 485.
nutribat. 11, 572.
nutricem. 4, 632.
nutricis. 1, 279.
nutrierat. 12, 344.
nutrimenta. 1, 180.
nutritur. G. 2, 425.

nutrix. Æ. 4, 634. 5, 645.
nutu. 7, 592. 9, 106. 10, 115.
nux. G. 1, 187.
nympha. 4, 423 198. 7, 47 734. 10, 551. 11, 588. 12, 142.
nymphæ. E. 2, 46. 3, 9. 5, 20. 6, 56. 7, 21. G. 4, 334 391 532. Æ. 1, 75. 4, 168. 7, 775. 8, 71 314. 10, 220. 12, 786.
nympharum. 1, 172 333.
nymphas. E. 9, 19. G. 2, 494. 4, 382. Æ. 3, 34. 7, 137. 10, 83 221.
nymphis. E. 5, 21 75. 10, 55.

O

O Formoſe. E. 2, 45.
o vos. G. 1, 5. Æ. 1, 739. 2, 638. 4, 622. 7, 121. 9, 146. 10, 430 676. 12, 646.
tuque o. G. 1, 12. Æ. 6, 65 196. 8, 72. 11, 158.
adſis o. G. 1, 18. Æ. 4, 578. 8, 78.
o reginam. 1, 80 528.
o ſocii. 1, 202. 2, 387. 3, 560.
o Dea. 1, 332 376.
o juvenes. 1, 631. 8, 273.
o miſeri. 2, 42. 3, 639. 7, 596.
o audite. 3, 103. 9, 234.
o felix. 3, 321 480.
o virgo. 6, 104 318. 11, 508.
o cives. 9, 383. 11, 243 459. 12, 572.
o *cum vocativo*. E. 8, 32. G. 4, 353. Æ. 1, 100. 4, 31. 5, 870. 6, 83 258 509. 8, 499. 9, 617. 11, 124 361. 12, 95.
o *bis poſitum*. G. 2, 40. Æ. 2, 241 281. 10, 18. 11, 732. 2, 644. 3, 489. 539. 10, 631 676.
o *ſine caſu*. E. 2, 28. 3, 72. 4, 53. 5, 65. 10, 33. G. 2, 458 486. 5, 195. 6, 194. 8, 560.
Oaxen. E. 1, 66.
obambulat. G. 3, 138.
obducat. E. 1, 46.
obducta nubes. Æ. 2, 604.
obducto. G. 1, 116.
obductum. E. 10, 64.
obducunt. G. 2, 411.
obeat. Æ. 10, 483.
obeſaque. G. 3, 80.
obeſis. 3, 497.
obeuntia. Æ. 6, 58.
obfuit. G. 1, 374.
obibat. Æ. 6, 167.
obice. G. 4, 422. Æ. 8, 227. 10, 377.
obicibus. G. 2, 480.
objeci. Æ. 8, 145.
objecit. 10, 90. 12, 372.
objecta. G. 3, 253.
objectæ. Æ. 3, 534.
objectam. G. 4, 503. Æ. 6, 422.
objectant. 4, 218.
objectare. G. 1, 386. Æ. 2, 751. 12, 230.
objecto. 12, 377
objectu. 1, 164.
objicienda. E. 3, 7.
objicis. Æ. 4, 549.
objicit. 6, 421. 7, 480.
objicitur. 2, 200. 5, 522.
objiciunt. 2, 444. 9, 45 379.
obit. 8, 153. 10, 447.
obita. 10, 641.
obitumque. 12, 501.
obitus. G. 1, 257. Æ. 4, 694.
obivit. 6, 802.
oblata. G. 4, 438. Æ. 1, 454.
oblati. 2, 340.
oblato. 12, 109.
oblimet. G. 3, 136.
obliqua. 4, 298. Æ. 11, 337.
obliquat. 5, 16.
obliquum. G. 1, 98. Æ. 5, 274.
obliquus. G. 1, 239.
oblita. E. 9, 53. G. 2, 59. 3, 245. Æ. 4, 528. 9, 225.
oblite. 4, 267.
obliti. 11, 866.
oblitos. 4, 221.
oblitum. G. 3, 236.
oblitus. Æ. 3, 629. 5, 174 334 703.
oblivia. 6, 715.
oblivíſcere. 2, 148.
obloquitur. 6, 646.
obluctor. 3, 38.
obmutuit. 4, 279. 6, 155.
obniti. 5, 21.
obnixæ formicæ. 4, 406.
obnixi. G. 4, 84. Æ. 3, 208. 5, 206. 10, 359. 12, 721.
obnixos. G. 3, 222.
obnixus. 3, 233. Æ. 4, 332. 9, 725. 12, 105.
obnoxia. G. 1, 397. 2, 439.
obnubit. Æ. 11, 77.
obortis. 3, 492. 4, 30. 6, 867. 11, 41.
obrue. 1, 73. 5, 692.
obruerent. 11, 162.
obruimur. 2, 411 424.
obruit. G. 2, 24. Æ. 6, 336.
obruitur. 7, 808.
obrutus. E. 10, 808.
obſcœnæ. Æ. 3, 262. 12, 876.
obſcœnam. Æ. 3, 367. 7, 417.
obſcœnas. 3, 241.
obſcœni. G. 1, 471.
obſcœnum. Æ. 4, 455.
obſcura. G. 1, 229 468. 4, 424. Æ. 2, 420 752. 4, 80 461. 5, 302.
obſcuram. G. 4, 60. Æ. 6, 453. 11, 343.
obſcurant. 12, 253.
obſcuri. 6, 268.
obſcurior. 7, 205.
obſcuris. 6, 137. 9, 244.
obſcuro. G. 1, 429. Æ. 1, 415. 3, 586. 12, 416.
obſcuros. 3, 522.
obſcurum. G. 1, 479.
obſcurus. Æ. 2, 135. 9, 87.
obſedere. 2, 332 450. 7, 66 12, 133.
obſedit. 3, 400. 7, 343.
obſervans. G. 4, 513. 6, 198. 11, 726.
obſervant. Æ. 4, 212.
obſervata. 2, 754. 9, 393.
obſeſſa. 2, 802. 10, 120 605.
obſeſſas. G. 3, 508.
obſeſſos. Æ. 10, 286. 11, 502.
obſeſſum. 2, 441.
obſidam. 11, 516.
obſidere. 7, 334. 9, 159.
obſidet. 3, 421. 11, 304.
obſidione. 3, 52. 8, 647. 9, 598. 10, 26 109.
obſit. G. 4, 89.
obſita. Æ. 7, 790.
obſitus. 8, 307.
obſtabit. 10, 55.
obſtant. 4, 440. 6, 338. 7, 58.
obſtare. 4, 91.
obſter. G. 2, 482. Æ. 1, 750.
obſtiterit. 2, 484.
obſtitit. Æ. 6, 64.
obſto. 11, 435.
obſtruit. 4, 440.
obſtruitur. G. 4, 301.
obſtruere. 4, 351. Æ. 2, 120. 5, 404. 8, 530. 9, 123. 11, 120.
obſtupui. 2, 560 774. 3, 46 298.
obſtupuit. 1, 517 617. 2, 378. 5, 90. 8, 121. 9, 197. 12, 665.
obtecta. 2, 300.
obtendere. 10, 82.
obtenta. G. 1, 248.
obtentu. Æ. 11, 66.
obteſtantur. 7, 576.
obteſtemur. 11, 358.
obteſtor. 9, 260. 10, 46. 12, 820.
obtexitur. 11, 611.

INDEX

obtorti. Æ. 5, 559.
obtruncant. G. 3, 374.
obtruncat. Æ. 2, 663. 3, 55 332. 10, 747. 12, 459.
obtulerat. 2, 61.
obtulit. 2, 590. 4, 557. 8, 611. 10, 552.
obtuſa. G. 1, 396. Æ. 1, 571.
obtuſi. G. 1, 262.
obtuſior. 3, 135.
obtuſis. 1, 433.
obtutu. Æ. 1, 499. 7, 250. 12, 666.
obverſus. 9, 622. 11, 601.
obverterit. G. 2, 271.
obvertimus. Æ. 3, 549.
obvertunt. 6, 3.
obvia. E. 6, 57. G. 4, 24. Æ. 1, 318. 3, 499. 9, 56. 10, 328 694. 11, 458 504. 12, 540.
obvius. 6, 880. 8, 111. 10, 380 552 734 770 877. 12, 298 481.
obumbrant. 12, 578.
obumbrat. 11, 223.
obumbret. G. 4, 20.
obunco. Æ. 6, 597.
obuſtis. 11, 894.
obuſto. 7, 506.
occaſu. 2, 432. 9, 668.
occaſum. G. 1, 225 403. 3, 336. Æ. 1, 242. 11, 317.
occiderit. 2, 581. 7, 766. 12, 828.
occidet. E. 4, 24.
occidis. Æ. 12, 44.
occidit. G. 1, 218. Æ. 10, 470. 12, 641 660 828.
occiſis. 11, 193.
occiſo. 10, 312. 11, 811.
occubat. 1, 551. 5, 371. 10, 706.
occulat. 12, 53.
occule. G. 2, 347.
occulit. Æ. 1, 316.
occultabat. 8, 211.
occultant. E. 2, 9.
occultas. G. 1, 86.
occulte. *adverb.* Æ. 12, 418.
occultos. 9, 383.
occultum. G. 3, 397. Æ. 1, 692.
occumbere. 1, 101. 2, 62. 7, 294.
occumbes. 10, 865.
occupat. G. 4, 190 440. Æ. 3, 294. 4, 499. 6, 424 635. 7, 446. 9, 770. 10, 384 699. 11, 424. 12, 300.
occuper. 7, 258.
occurramus. 10, 282.
occurrat. 3, 407.
occurrens. 6, 696.
occurrere. Æ. 1, 686. 11, 503 528 808. 12, 854.
occurrit. 3, 82. 5, 936. 6, 474. 10, 220 352 734. 11, 499. 12, 536 625.
occurſare. E. 9, 25.
Oceani. G. 3, 359. 4, 233. Æ. 4, 480. 8, 589.
Oceanitides. G. 4, 341.
Oceano. 2, 122 481. 4, 381. Æ. 1, 291 749. 2, 250. 7, 226.
Oceanum. G. 4, 382. Æ. 4, 129. 7, 101. 11, 1.
oci. G. 4, 564.
ocia. E. 1, 6. 5, 61. G. 2, 468. 3, 377. Æ. 4, 271. 6, 813.
Ocnus. 10, 198.
ocreas. 7, 634. 8, 624.
octo. G. 1, 171.
oculi. 3, 505. Æ. 4, 182. 6, 200. 7, 447.
oculis. E. 6, 58. G. 1, 183. 2, 230 255. 4, 499. Æ. 1, 93 595 721. 2, 68 589 740. 4, 278 289 372 530 661 691. 5, 277 438 522 654. 6, 34 145. 8, 81 223 254 592. 9, 110 209 658 703 731. 10, 516 772. 11, 726 814. 12, 3 102 151 920 945.
oculorum. 12, 670.
oculos. G. 2, 73. 3, 523. 4, 451. Æ. 1, 118 232 486. 2, 214 531 570 687 773. 3, 150 490. 4, 220 363 411 688. 5, 508 577 648 845 853. 6, 469. 7, 251 420. 8, 152 261 310 618. 9, 487. 10, 473 745. 11, 121 311 480 507 746 800 887. 12, 309 483 638 657 705 930 939.
oculus. E. 3, 103.
ocyor. Æ. 5, 319. 8, 223. 10, 248. 12, 733.
ocyus. E. 7, 8. Æ. 4, 294. 5, 5, 828. 8, 101 278 444 555 10, 786. 12, 556 681.
odêre. 3, 452. 4, 321. 7, 327.
oderit. 10, 505.
odia. 2, 96. 10, 905.
odiis. 1, 672. 4, 623. 5, 786. 7, 298 336. 10, 14 692 853. 11, 122. 12, 938.
odio. E. 8, 33.
odiſſe. Æ. 2, 158.
odit. E. 3, 90. Æ. 7, 327. 12, 431.
odium. 1, 365.
odor. G. 3, 251. 4, 49.
odora. *nomen.* Æ. 4, 132.
odoratam. G. 3, 414. Æ. 7, 13.
odorato. G. 2, 118. 4, 279.
odoratum. Æ. 6, 658.
odore. 7, 480.
odorem. G. 2, 132. 4, 415. Æ. 1, 407. 3, 228.
odores. E. 2, 55. G. 1, 56. 4, 264.
odoriferam. Æ. 12, 419.
Oeagrius. G. 4, 524.
Oebale. Æ. 7, 734.
Oebaliæ. G. 4, 125.
Oechaliamque. Æ. 8, 291.
Oenotria. 7, 85.
Oenotrii. 1, 536. 3, 165.
Oeſtron. G. 3, 148.
Oetam. E. 8, 30.
offam. Æ. 6, 420.
offenſa. G. 4, 50.
offer. Æ. 7, 425.
offert. E. 3, 66. Æ. 2, 371. 6, 291. 7, 420 536.
officiant. G. 1, 69.
officio. Æ. 1, 552.
officiunt. G. 1, 122.
Oilei. Æ. 1, 45.
olea. G. 2, 38.
oleagina radix. G. 2, 31.
oleæ. 1, 18. 2, 63 144 222 302. 11, 101.
oleam. Æ. 1, 306.
oleaſter. G. 2, 182 314. 4, 20. Æ. 12, 766.
oleis. G. 2, 420.
olentes. 1, 188.
olentia. 2, 134. 4, 270.
oleo. 1, 273. Æ. 3, 281. 5, 135.
oleum. G. 1, 393. Æ. 6, 254.
Olieron. Æ. 3, 126.
oliva. 5, 309 494. 7, 751.
olivæ. E. 5, 16. 8, 16. G. 2, 385 181. 3, 21. Æ. 5, 774. 6, 230 807. 7, 418. 8, 116.
olivam. G. 2, 425.
olivi. E. 5, 68. G. 2, 466.
oliviferæ. Æ. 7, 711.
olivo. 6, 225.
olli. 1, 260. 5, 10 197 284 358 580. 6, 321. 7, 458 505. 8, 94. 9, 740. 10, 745. 11, 120 236. 12, 18 309 537 788 829.
olorem. 11, 580.
olores. E. 9, 36.
olorinæ. Æ. 10, 187.
Olympi. E. 5, 56. Æ. 2, 779. 5, 533. 6, 586. 7, 558. 10, 1 437 621. 12, 791.
Olympiacæ. G. 3, 49.
Olympo. E. 6, 87. G. 1, 96 451. 4, 562. Æ. 1, 378. 4, 268 694. 6, 782 834. 7, 218. 8, 280

280 319 533. 9,84. 11,726. 12,634.
Olympum. G. 1,282. Æ. 6,579. 9, 106. 10,115 216. 11,867.
Olympus. G. 3, 223.
omen. Æ. 2, 190. 3, 36 537. 5, 530. 7, 174. 10, 311. 12, 854.
omina. 2, 691. 3, 361 407. 7, 583. 9, 21.
omine. G. 4, 386. 7, 146. 10, 250. 11, 389. 12, 72.
ominibus. Æ. 1, 350.
omnigenumque. 8, 698.
omnino. 4, 330. 9, 248.
omnipotens. G. 2, 325. Æ. 1, 64. 2, 689. 3, 251. 4, 25 693. 5, 687. 6, 592. 7, 141 428 770. 8, 398. 9, 625. 10, 100 615 668. 11, 790. 12, 178.
omnipotentis. 6, 595. 10, 1, 12. 791.
omnis *in quibuſvis caſibus ſæpius invenitur quam ut e re Lectoris eſſet illa memorare.*
onagros. G. 3, 409.
onera. G. 4, 167. Æ. 1, 438.
onerabant. 11, 212.
onerabat. G. 4, 133.
onerabit. Æ. 10, 558.
onerant. G. 4, 378. Æ. 1, 367. 5, 101. 8, 180.
onerarat. 1, 199.
oneras. 4, 549.
onerat. G. 1, 274. Æ. 3, 485. 11, 342.
oneratis. *participium.* 8, 284. 12, 215.
oneraverat. 12, 344.
oneravit. 9, 24. 10, 620 868. 11, 574.
onerent. 1, 710.
oneret. G. 2, 518.
oneri. Æ. 2, 723 729. 11, 550.
oneroſa. 9, 384.
onerpſum. 5, 352.
onus. 10, 553.
onuſtum. 1, 293.
Onyten. 12, 514.
opaca. 2, 725. 3, 619. 6, 283 633. 7, 84.
opacam. 4, 123. 6, 136 208. 11, 851 905.
opacæ. 8, 658. 10, 161.
opacant. G. 2, 58.
opacat. Æ. 6, 195.
opaci. *genit.* G. 1, 156. *nominat.* Æ. 3, 508.
opacis. 6, 673.
opaco. Æ. 7, 36. 8, 212.
opacum. E. 1, 53. Æ. 8, 107.
ope. 8, 685.
opem. 12, 780.
opera. 4, 88 607. 6, 183. 8, 415. 11, 183. 12, 429 699.
operam. 7, 332.
operata. 3, 136.
operatus. G. 1, 339.
opere. 3, 519. Æ. 4, 407. 6, 31.
operi. 1, 508. 2, 235. 8, 411 432. 10, 792.
operit. 4, 352. 11, 680.
operta. G. 1, 465. Æ. 6, 140.
operum. G. 1, 277. 2, 155 472. 4, 184 215. Æ. 1, 459 511. 3, 20. 5, 284. 9, 607. 11, 228.
opes. G. 2, 507. 4, 132. Æ. 1, 368. 2, 4 603. 3, 53. 4, 75. 8, 317 364. 10, 154 609. 11, 419.
Opheltes. 9, 201.
opibus. 1, 575. 2, 799. 5, 41 268. 8, 171.
Opim. 11, 532.
opima. 2, 782.
opimum. 1, 625.
opimus. 3, 224. 6, 855. 10, 449.
opis. G. 2, 428. Æ. 1, 605. 2, 803. 8, 377.
opis. G. 4, 343. Æ. 11, 836 867.
oporter. E. 6, 5.
opperiens. Æ. 1, 458. 10, 771.
oppetere. 1, 100. 12, 543 640.
oppetiiſſe. 9, 654.
oppetiit. 11, 268.
oppida. E. 4, 33. G. 2, 156 176. 3, 402. 4, 178. Æ. 8, 355. 9, 608. 11, 581. 12, 22.
opponere. G. 3, 301. Æ. 2, 127. 7, 300. 10, 239. 11, 115. 12, 874.
opportuna. G. 4, 129. Æ. 8, 235. 9, 531.
oppoſitas. 2, 497.
oppoſiti. *nom. plur.* 2, 333.
oppoſitis. 12, 292.
oppoſitum. G. 3, 213 373. Æ. 10, 428.
oppoſuêre. 9, 469.
oppoſuit. 5, 335.
oppreſſos. 1, 133.
oppreſſum. 9, 398.
oppugnat. 5, 439.
opta. 12, 892.
optabam. 2, 636.
optabis. 11, 57.
optanti. 9, 6.
optantibus. 8, 200.
optare. Æ. 1, 429.
optas. 5, 813. 7, 260.
optaſtis. 10, 179.
optat. 4, 159.
optata. 1, 176. 4, 619. 10, 405.
optatæ. 3, 132 509 530.
optate. *verbum.* 8, 503.
optatis. 1, 574. 6, 203.
optato. 7, 303. 10, 405.
optatos. 8, 405.
optatum. 5, 201. 11, 270.
optavere. 11, 582.
optaverit. 10, 503.
optavit. 3, 109. 6, 501.
optem. 4, 24. 5, 29.
optes. 1, 80.
optima. G. 2, 205. 262 319. 3, 51 66. Æ. 4, 291. 10, 557 791. 12, 777.
optime. *nomen.* 1, 559. 3, 710. 6, 669. 8, 127. 10, 402. 11, 294 353. 12, 48.
optimus. 5, 358. 9, 40.
opto. G. 2, 42. Æ. 2, 655. 3, 498. 7, 275.
opulentaque. 8, 475.
opulentia. 7, 262.
opulentum. 1, 451.
opum. 1, 18. 2, 22. 9, 532. 11, 338. 12, 552.
opus. E. 3, 37. G. 4, 169. Æ. 1, 4. 5, 119. 6, 129 261. 7, 45. 8, 516. 9, 149. 10, 469.
ora. *nominat. pluralis.* G. 2, 43 135 225 246 387. 3, 9 188 399. 4, 292 406 452 477. Æ. 1, 99 249 358 662. 2, 1 211 247 423 531 663 681. 3, 174 218 425 457 490 707. 4, 62 195 499 511 673. 5, 200 340 477 576. 6, 308 496 625. 10, 728 790 822. 11, 39 86 121 233 300 887 12, 335 373.
orabat. 4, 437. 6, 124. 10, 96.
orabunt. 6, 849.
oraculum. 3, 143.
oracula. G. 2, 16. 4, 449. Æ. 2, 114. 3, 456. 7, 81. 8, 131.
oræ. 3, 410.
oram. E. 8, 7. G. 2, 44. Æ. 3, 396.
oramus. 1, 529.
oranda. 2, 232.
orandi. G. 4, 537.
orando. 4, 399.
orans. Æ. 6, 116. 9, 24.
orant. 5, 617. 9, 231.
orantem. 4, 219. 12, 294.
orantes. 1, 523. 6, 313. 11, 885.
oranti. 7, 446. 10, 599. 11, 697 797.

orantis. Æ. 10, 536 554.
orare. 10, 80.
oras alvearíorum. G. 4, 39. Æ. 1, 162 311 516. 2, 117. 3, 75 108. 4, 106. 5, 703. 6, 61. 9, 528. oras clypei. 10, 243 477 588. 12, 381.
orasſe. 4, 205.
orat. E. 2, 43. Æ. 4, 451.
orate. G. 1, 100.
oratis. 11, 111.
oratores. Æ. 7, 153. 8, 505. 11, 100 331.
oratur. 10, 623.
oraveris. 6, 92.
orbe. E. 1, 67. G. 1, 443 512. Æ. 2, 227. 6, 745.
orbem. E. 3, 41. 4, 17. 8, 8. G. 1, 62 209 232 506. 2, 114 401. 4, 79 425. Æ. 1, 461 606. 3, 512. 4, 119 231. 5, 65. 7, 115 258. 8, 97 673. 10, 546 783. 11, 257 694.
orbes. G. 1, 337. 2, 253. 3, 173 361 424. Æ. 1, 273. 5, 584. 8, 137 448. 10, 885. 12, 743 763 925.
orbi. *num. pinr.* 11, 216.
orbibus. 2, 204. 8, 448.
orbis. E. 6, 34. G. 1, 26 460. 2, 123 339. 4, 484. Æ. 1, 237 335. 5, 46. 7, 224. 12, 708.
orbita. G. 3, 293.
Orchades. 2, 86.
Orci. G. 4, 502. Æ. 6, 273. 8, 296.
Orco. 2, 398. 4, 240 699. 9, 527.
Orcus. G. 1, 277.
ordea. E. 5, 36. G. 1, 210 317.
ordine. E. 1, 74. G. 1, 276. 4, 4 367 537. Æ. 2, 102. 3, 179 447 548. 5, 53 102 120 271 349. 6, 723. 7, 276. 11, 241.
ordine longo. 1, 399 702. 2, 766. 6, 482. 754. 8, 722. 11, 79 144. in. E. 7. 20. G. 3, 341. 4, 507. Æ. 1, 462. 5, 773. 7, 139 177. 8, 629.
ordinibus. G. 2, 277.
ordo. E. 4, 5. G. 1, 236. Æ. 3, 376. 5, 707. 7, 44. 11, 94.
ore. G. 1, 431. 3, 203 273 294 439 516. 4, 17 92 97 201 230 277 444. Æ. 1, 300 563 618 741. 2, 475 482 524 593 658. 3, 173 224 463 696. 4, 11 79 150 276 329 510 685. 5, 71 385 470 842. 6, 76 155 530 607 686. 7, 103 118 436 451. 9, 5 319 442. 10, 323 349 489. 11, 123 132 190 251 418 535 754. 12, 8 47 691 832 837.
Oreades. 1, 504.
oremus. 11, 358 414.
Oreſtes. 3, 331. 4, 471.
Orgia. G. 4, 521. Æ. 4, 303. 6, 517. 7, 403.
oribus. 8, 486. 10, 566.
orichalco. 12, 87.
Oricia. 10, 136.
Oriens. G. 1, 250. Æ. 5, 739. 7, 51.
Oriente. 5, 42.
orientia. 7, 138.
Orientis. 1, 293.
origine. G. 2, 336. 3, 48 122 473. 4, 286. Æ. 1, 290 376 646 757. 10, 179 618.
origo. E. 6, 73. Æ. 6, 730. 7, 371. 12, 166.
Orion. 1, 539. 4, 52.
Orionæ. 3, 517.
oris. G. 2, 171. 3, 196 225. 4, 300. Æ. 1, 5 256 305 335 373 381 542 620. 2, 91 282. 3, 97 117 131 338 569 715. 6, 2. 7, 39 270 564 647 8, 51 381 454. 9, 646. 10, 164 198 655. 11, 269 281 680.
Orithyia. G. 4, 463. Æ. 12, 83.
oritur. 2, 411 680. 11, 885.
ornabat. 7, 488.
ornaret. G. 4, 119.
ornat. Æ. 10, 638.
ornatæ. G. 4, 276.
ornate. *verbum.* E. 7, 25.
ornatum. Æ. 7, 74.
ornatus. E. 6, 69. G. 3, 21. Æ. 1, 654.
ornaverat. 12, 344.
orni. G. 2, 111.
ornos. E. 6, 71. Æ. 4, 491. 6, 182. 11, 138.
ornum. Æ. 2, 626. 10, 766.
ornus. G. 2, 71.
oro. Æ. 2, 143. 4, 319 431 435. 5, 796. 5, 76 106. 8, 577. 9, 284. 10. 61 903. 11, 442. 12, 60 680 933.
Orodem. 10, 732.
Orodes. 10, 737.
Orontem. 1, 117. 6, 334.
Oronti. 1, 224.
Orphea. 3, 46. 6, 30.
Orphei. E. 4, 57. G. 4, 545 553.
Orpheu. 4, 494.
Orpheus. E. 4, 53. 8, 56. G. 4, 454. Æ. 6, 119.
Orphytus. 11, 677.
orſa. 6, 125. 562. 7, 387 435. 10, 632. 11, 124.
Orſen. 10, 748.
Orſilochum. 11, 690.
Orſilochus. 11, 636.
orſus. 1, 329. 2, 2. 9, 656. 12, 806.
orta. 7, 149. 12, 114.
ortas. 9, 92.
orto. G. 3, 156.
ortu. 1, 431.
ortum. 1, 442. Æ. 1, 630.
ortus. E. 9, 46. G. 1, 257. 3, 277. 4, 544 552. Æ. 3, 167. 4, 118. 6, 255. 7, 206.
Ortygiæ. 3, 124 143.
Ortygiam. 3, 154 694.
Ortygium. 9, 573.
os. G. 3, 454. 4, 232. Æ. 1, 319 593. 4, 659. 6, 80. 8, 152 591. 10, 699. 12, 300.
oſcilla. G. 2, 389.
Oſcorum. Æ. 7, 730.
oſcula. G. 2, 523. Æ. 1, 260 691. 2, 490. 12, 434.
Oſinius. 10, 655.
Oſirim. 12, 458.
oſſa. E. 10, 33. G. 1, 497. 3, 457 485. Æ. 2, 121. 3, 57. 4, 101. 5, 31 47 55 422 480 787. 6, 55 228 328 379. 7, 458. 8, 297 390. 9, 475. 10, 416. 11, 212 696. 12, 448.
Oſſæ. G. 1, 282.
Oſſam. 1, 281.
oſſibus. E. 3, 102. G. 3, 258 272. 4, 308. Æ. 1, 664. 4, 625. 5, 172 865. 7, 355. 9, 66. 10, 384. 12, 36.
oſtendat. G. 2, 253. Æ. 5, 550. 6, 188.
oſtendent. 6, 869.
oſtendere. G. 2, 261. Æ. 4, 470. 6, 716.
oſtenderit. G. 4, 544.
oſtendit. 2, 166. 4, 232. Æ. 2, 388. 5, 376 443. 6, 368. 7, 143. 12, 479.
oſtendunt. 1, 210.
oſtenduntur. 8, 264.
oſtentabat. 5, 357.
oſtentans. 5, 521 567.
oſtentant. 3, 703. 4, 75. 6, 678. 7, 656. 8, 477.
oſtentet. G. 2, 253.
oſtia. Æ. 1, 18 404. 3, 688. 5, 281. 8, 43 81 109 800. 8, 667.
oſtriferi. G. 1, 207.

oſtro. G. 2, 506. 3, 17. Æ. 1, 643 704. 4, 134. 5, 111 133. 7, 277 814. 10, 722. 11, 72 772. 12, 67 126.
Otriadæ. 2, 336.
Otriades. 2, 319.
Otryn. 7, 765.
ova. G. 1, 379. 3, 438.
ovans. Æ. 5, 331 6 589. 11, 758.
ovantem. 5, 563. 9, 208. 12, 479.
ovantes. G. 1, 346 424. Æ. 3, 189 544. 4, 543 577. 9, 71. 10, 409 690. 11, 13.
ovat. 10, 500.
ovem. G. 4, 546.
oves. E. 2, 33. 3, 5 94 98. 6, 5 86. 7, 3. 8, 52. 10, 16 68. G. 2, 375. 3, 297 441. 4, 10. Æ. 3, 660.
ovile. 9, 59.
ovilia. G. 3, 537. Æ. 9, 339.
ovilibus. E. 1, 8.
ovis. Æ. 2, 42. 3, 3.
ovium. E. 1, 22. 2, 33. G. 1, 17. 2, 196.

P.

PAbula. E. 1, 50. G. 1, 86. 2, 436. 3, 321 385 481 548. 4, 9 244 266 280. Æ. 1, 477. 12, 475.
pacatumque. E. 4, 17.
pace. Æ. 1, 253. 5, 587. 7, 46 426 467. 8, 325. 10, 31. 11, 133. 12, 504.
pacem. G. 4, 535. Æ. 3, 261 370. 4, 56 96. 7, 155 285 339 444. 8, 114. 9, 279. 10, 80. 11, 110 230 536 362 414 460. 12, 202 821.
Pachyni. 3, 429 699.
Pachyno. 7, 289.
paci. G. 2, 425. Æ. 6, 852. 7, 536.
paciferæ. Æ. 8, 116.
pacis. 3, 543. 4, 618. 7, 266. 11, 332 363 658. 12, 112.
paciſci. 5, 230. 12, 49.
pactæ. 10, 722.
pactas. 10, 79.
pacto. G. 2, 248.
Pactolus. Æ. 10, 142.
pactos. 4, 99. 10, 649.
Padi. 9, 680.
Pado. G. 2, 452.
Padutæ. Æ. 11, 457.
Pæana. 6, 657. 10, 738.
Pæoniis. 7, 769.
Pæonium. 12, 401.
pagina. E. 6, 12.
pagos. G. 2, 382.
Palæmon. E. 3, 50 53. Æ. 5, 823.
palæſtra. G. 2, 531.
palæſtras. Æ. 3, 281.
palæſtris. 6, 642.
palam. 7, 428. 9, 153.
Palamedis. 2, 82.
palantes. 5, 265. 9, 21 780. 10, 674. 11, 737. 12, 615.
palantia. 12, 738.
palatia. G. 1, 499.
Palatini. Æ. 9, 9.
palato. G. 3, 388.
palcæ. 1, 192. 3, 134.
paleam. 1, 368.
paleam. 3, 53.
Pales. E. 5, 35. G. 3, 1 294.
Palici. Æ. 9, 585.
Palinure. 5, 840 843 871. 6, 341 373.
Palinuri. 6, 381.
Palinurus. 3, 202 513 562. 5, 12 835 847. 6, 337.
paliurus. E. 5, 39.
palla. *ablat.* Æ. 6, 555. 8, 702.
Palla. *vocat.* 10, 411. 11, 97 152 169.
Palladia. G. 2, 181.
Palladii. Æ. 9, 151.
Palladio. 2, 183.
Palladis. 1, 483. 2, 15 163. 3, 544. 7, 154 8, 435.
Palladium. 2, 166.
pallæ. 11, 576.
pallam. 1, 652 715.
Pallanta. 8, 515 575. 10, 374 442 480 492 504. 11, 141 149 163.
Pallante. 8, 51. 10, 533. 11, 177.
Pallantea. 9, 196 241.
Pallanteum. 8, 54 341.
Pallantis. 8, 54. 11, 30 39. 12, 943.
Pallas. *Minerva.* E. 2, 61. Æ. 1, 43. 2, 615. 5, 704.
Pallas. 8, 104 110 121 168 466 519 587. 10, 160 365 385 393 399 420 433 442 458 474 515. 11, 27. 12, 942.
Pallenen. G. 4, 391.
pallente. E. 3, 39.
pallentem. Æ. 8, 709.
pallentes. E. 2, 47. 6, 55. G. 3, 357. 4, 124. Æ. 4, 26 243. 6, 275.
pallenti. E. 5, 16.
pallentia. G. 1, 478. Æ. 10, 822.
pallentis. 6, 480.
pallida. G. 1, 447. 3, 552. Æ. 1, 358. 3, 217. 4, 644. 8, 197. 10, 761.
pallidus. G. 1, 277.
palma, *arbor.* 2, 67. 4, 20.
palma, *victoria.* Æ. 5, 339 519. 7, 655.
palmæ, *victoria.* G. 3, 49 102. Æ. 5, 70 111 346.
palmam, *victoriam.* 5, 349 472.
palmas, *manus.* G. 1, 59. 3, 12. 4, 498. Æ. 1, 97. 2, 153 405 688. 5, 233 256 425 686. 6, 686. 9, 16. 10, 596 845. 11, 574. 12, 936.
palmes. G. 2, 364.
palmis, *manibus.* E. 3, 99. Æ. 1, 485. 3, 263. 5, 364. 7, 503. 8, 69.
palmite E. 7, 48. G. 2, 90.
palmoſa. Æ. 3, 705.
palmula. 5, 163.
Palmum. 10, 697.
paludem. G. 4, 503. Æ. 6, 323 369 414.
paludes. G. 1, 363.
paludi. 4, 48.
paludibus. 2, 110.
paludis. 1, 113. Æ. 8, 88.
palumbes. E. 1, 58. 3, 69.
palus. 1, 49. G. 3, 432. 4, 479. Æ. 6, 107 438. 7, 702 801. 10, 709. 12, 745.
paluſtrem. G. 3, 175.
pampineas. E. 7, 58. Æ. 7. 396.
pampineis. 6, 804.
pampineo. G. 2, 5.
pampinus. 1, 449. 2, 333.
Pan. E. 2, 32. 4, 58. 10, 26. G. 1, 27. 3, 392.
Pana. E. 2, 31. 5, 58. 8, 24. G. 2, 494.
Panaceam. Æ. 12, 419.
Panchæis. G. 4, 379.
Panchaia. 2, 139.
Pandare. 5, 496.
Pandarus. 9, 677 722 735. 11, 396.
pandas. G. 2, 445. Æ. 6, 109.
pandens. 6, 421.
pandentemque. 8, 712.
pandere. G. 4, 28 284. Æ. 6, 267. 12, 584.
pandetur. 6, 97.
pandimus. 2, 234. 3, 520.
pandis. G. 2, 194.
pandit. Æ. 3, 479. 6, 282 525 723. 12, 626.
pandite. 7, 641. 10, 163.
panditur. G. 1, 34. Æ. 8, 262. 10, 1.

pando.

INDEX

pando. Æ. 3, 179 252.
pandunt. G. 1, 399. 2, 258.
panduntur. Æ. 2, 27.
Pangæa. G. 4, 462.
Panopeæ. 1, 437.
Panopeaque. Æ. 5, 240.
Panopeſque. 5, 300.
Panos. 8, 344.
Pantagiæ. 5, 689.
Pantheræ. 8, 460.
Pantheu. 2, 322 429.
Pantheus. 2, 318.
papaver. G. 1, 212. 4, 131. Æ. 4, 486.
papavera. E. 2, 47. G. 1, 78. 4, 545. 9, 436.
Paphiæ. 2, 64.
Paphos. Æ. 10, 51 86.
Paphum. 1, 419.
papillam. 11, 803 862.
papulæ. G. 3, 564.
par. Æ. 2, 794. 6, 702. 11, 174 422.
para. 3, 160. 7, 430.
parabant, 4, 676. 12, 117.
parabat. 1, 364. 4, 238. 9, 81.
parabitur. G. 1, 429.
parans. 11, 549.
parant. G. 1, 265. Æ. 1, 183 642. 2, 181 447. 4, 88 118 7, 605.
parantem. 4, 390.
parantis. 10, 554.
pararet. 8, 214.
parari. 2, 132. 4, 299. 7, 468.
pararit. E. 6, 80.
paras. 2, 72. Æ. 3, 382. 5, 14. 6, 369. 8, 400.
parat. 1, 682. 4, 503. 7, 624. 10, 585 770. 12, 844.
parata. 2, 334.
paratæ. 1, 366. 6, 604.
paratam. 4, 75.
paratas. 1, 561.
parate. 11, 18,
parati. E. 7, 5. Æ. 2, 799. 5, 108. 9, 158.
paratis. 3, 248. 4, 555. 5, 578. 7, 97. 9, 248.
parato. 5, 513. 10, 654.
paratum. 5, 548.
paratos. 2, 61. 12, 38.
paravi. 4, 638.
parcæ. E. 4, 47. Æ. 3, 379. 5, 798. 9, 107. 10, 419 815.
parcarum. 12, 150.
parcas. 1, 26.
parce. 1, 261 530. 3, 41. 6, 834. 9, 656. 10, 532.
parcebant. G. 2, 339.
parcendum. Æ. 2, 339.
parcere. 6, 63 853. 7, 115. 8, 317.
parceret. 11, 105.
parces. G. 4, 239.
parcimus. Æ. 10, 880.
parcis. G. 1, 4.
parcite. E. 3, 94. Æ. 8, 109. 12, 693.
parcius. E. 3, 7.
parco. *nomen.* G. 3, 403.
pares. Æ. 5, 728.
parem. G. 1, 258. Æ. 11, 509.
paremus. 3, 189. 4, 577.
parens. G. 2, 173. 3, 36. Æ. 2, 591 664. 5, 80. 6, 197 609. 9, 84. 10, 252 443.
parens *a pareo.* 1, 699.
parent. *a paro.* 2, 121. 4, 290. 10, 259.
parent. 4, 295. 7, 485. 10, 176.
parentem. *matrem.* G. 4, 320.
parentem. *patrem.* Æ. 1, 79. 2, 138 596. 3, 58. 4, 599. 6, 765. 7, 48. 8, 122. 9, 90 261. 12, 348.
parentes. E. 4, 62. G. 3, 262. Æ. 1, 396 610. 3, 180. 7, 140. 10, 597.
parenti. 3, 169 469. 6, 687. 10, 507. 11, 45 152.
parentibus. 10, 392. 11, 216.
parentis. *patris.* E. 4, 26. Æ. 1, 650. 2, 299. 5, 47 54 95 722 747. 7, 368. 8, 155 729. 9, 3. 10, 840. 12, 43 395 932.
parentis. *matris.* 2, 606. 3, 341. 8, 531. 9, 289.
parentum. G. 3, 101. 4, 477. Æ. 2, 448 531 681. 3, 94. 5, 39 553 578. 6, 223 308. 7, 172. 10, 827. 11, 887.
parere. E. 5, 4. G. 3, 208. Æ. 4. 238. 7, 433. 10, 179. 12, 189 568.
parerent. 1, 3.
pares. E. 7, 5. G. 1, 208. 3, 169. Æ. 1, 709. 5, 114 580.
paret. 1, 693.
paretur. G. 2, 266.
paria. Æ. 10, 741. 11, 439.
paribus. E. 5, 90. G. 1, 490. 2, 284. 4, 99. Æ. 4, 102 252. 5, 425 562 657. 6, 159 184 826. 7, 256. 9, 14 655. 10, 568. 11, 520. 12, 190 344 847.
Paridem. 5, 370.
Paridis. 1, 31. 6, 57. 10, 702.
parietibus. G. 4, 293. Æ. 2, 442. 5, 589.
Parii. G. 3, 34.
parin. Æ. 10, 705.
Paris. E. 2, 61. Æ. 2, 602. 4, 215. 7, 321.
pariter. G. 1, 189 456. 4, 37. Æ. 1, 576 718. 2, 205 729. 3, 560. 4, 190 241. 5, 142 506 521 553 587 830. 6, 633 769. 7, 729. 8, 444 545. 9, 182 505 559 628. 10, 222 347 756 865. 11, 592 673. 12, 574.
Parius. 1, 597.
parma. 9, 148 765. 10, 800. 11, 693 711.
parmam. 2, 175. 10, 817.
parmas. 11, 619.
parnaſſi. E. 10, 11. G. 3, 291.
Parnaſſia. E. 6, 29. G. 2, 18.
paro. Æ. 8, 476. 11, 515.
Paron. 3, 126.
Parrhaſio. 8, 344. 11, 31.
pars. *cum plurali.* E. 1, 66. G. 2, 14. 4, 159 378. Æ. 1, 216. 2, 400. 4, 405. 5, 108 558 661. 6, 218 222. 9, 507. 11, 195 466 883. 12, 178.
pars. *cum infinitivo plurali.* Æ. 1, 427. 6, 491.
pars. *cum ſingulari.* E. 4, 53. G. 2, 40. 3, 286. Æ. 2, 6, 6. 7, 266 686. 8, 428. 548. 9, 131 156. 10, 427 737. 11, 214 888.
parta. E. 3, 68. Æ. 2, 784. 3, 495. 7, 598.
parte. G. 1, 35 370. 2, 270. Æ. 1, 478. 4, 153 374. 5, 187 277 858. 8, 426 433 682. 9, 468 521 562 680 691. 10, 362. 11, 203. 12, 145 346.
partem. E. 3, 73. G. 4, 2 220. Æ. 3, 223. 5, 187. 6, 31 440 611. 7, 709. 8, 511. 9, 540 790. 10, 128. 11, 794.
partes. G. 2, 483. Æ. 4, 286 630. 6, 540. 7, 69. 8, 21. 11, 748.
Parthenios. E. 10, 57.
Parthenium. Æ. 10, 748.
Parthenopæus. 6, 480.
Parthenope. G. 4, 564.
Parthi. 4, 314.
Partho. E. 10, 59.
Parthorum. G. 4, 211.
Parthos. Æ. 7, 606.
Parthum. G. 3, 31.
Parthus, E. 1, 63. Æ. 12, 857.

partibus.

partibus. G. 1, 231. Æ. 1, 512. 7, 70. 9, 754. 12, 521 708.
partim. 10, 330. 11, 204.
partire. 11, 510.
partiri. G. 1, 126. Æ. 11, 822.
partito. 5, 562.
partitur. 1, 198.
parto. G. 1, 300. Æ. 2, 578. 8, 317.
partu. G. 1, 278. Æ. 1, 278. 6, 786. 7, 660. 12, 847.
partum. G. 3, 157. Æ. 5, 229. 9, 298.
parturit. E. 3, 56. G. 2, 330.
partus. Æ. 6, 89. 7, 321.
parva. E. 3, 54. G. 2, 18. 4, 176. Æ. 2, 213. 3, 402. 4, 176. 7, 243. 9, 143 299. 11, 430. 12, 475.
parvæ. 3, 276. 11, 575. 12, 862.
parvam. E. 8. 37. G. 1, 415. Æ. 3, 349. 8, 554.
parve. E. 4, 60.
parvi. Æ. 2, 563.
parvis. E. 1, 24. 6, 811.
parum. Æ. 6, 853.
parumper. 6, 382.
parvo. G. 2, 472. Æ. 3, 685. 6, 843. 9, 907. 10, 317 494.
parvos. G. 2, 514. 4, 201. Æ. 8, 413 543.
parvulus. 4, 328.
parvum. 2, 320 674.
parvus. E. 7, 29. Æ. 2, 677 710 723. 5, 563.
Paſcant. G. 3, 143.
Paſcat. 2, 285.
paſce. E. 9, 23.
paſcente. 1, 78.
paſcentem. G. 2, 199. 3, 467.
paſcentes. E. 3, 96. 4, 45. 5, 12. Æ. 6, 199.
paſcentur. E. 1, 60. 5, 77.
Paſcere. 6, 5. G. 3, 335. Æ. 6, 655. 7, 391.
paſces. G. 3, 155.
paſcet. Æ. 1, 612.
paſci. 2, 684.
paſcis. 10, 627.
paſcit. G. 2, 189. 3, 50. 4, 395. Æ. 1, 468. 7, 684.
paſcite. E. 1, 46. 3, 85.
paſcitur. G. 3, 219 342. Æ. 1, 190. 11, 787.
paſcua. E. 1, 49. G. 3, 213 323 339.
paſcunt. Æ. 3, 650. 11, 319.
Paſcuntur. G. 2, 375 432. 3, 162 314 528. 4, 181. Æ. 6, 653.
Paſiphae. Æ. 6, 25.
Paſiphaen. E. 6, 46. Æ. 6, 447.
paſſa. *particip.* 1, 390.
paſſi. 1, 203. 6, 660. 7, 182.
paſſibus. 2, 724. 6, 263. 7, 157. 11, 907.
paſſim. E. 4, 19. 7, 54. G. 1, 132. 4, 181. Æ. 2, 364 384 570. 3, 220 510. 4, 162 195. 5, 676. 6, 652 886. 8, 360. 9, 316. 11, 385.
paſſis. 1, 236 484. 2, 403. 3, 262.
paſſo. G. 2, 93.
paſſos. 4, 269.
paſſu. E. 8, 24. G. 1, 124. 3, 141. 4, 438 503. Æ. 1, 9 648. 3, 628. 5, 462. 10, 162 436.
paſtæ. E. 9, 31.
paſtas. 9, 24.
paſti. 7, 39 44.
paſtor. 2, 1. 6, 68. G. 3, 2 401 402 455. 4, 317. Æ. 2, 308. 4, 71. 7, 363. 10, 406.
paſtorale. 7, 513.
paſtoralem. 7, 817.
paſtore. 11, 811.
paſtorem. E. 6, 4. Æ. 3, 657. 12, 305.
paſtores. E. 1, 27. 5, 41 59. 7, 25. 9, 34. G. 3, 281 339. 4, 278. Æ. 2, 58.
paſtoribus. G. 2, 303 435.
paſtoris. E. 10, 51.
paſtorum. 8, 123. G. 3, 477. 4, 565. 7, 574. 11, 569.
paſtos. E. 5, 24.
paſtu. G. 1, 381. 4, 186 434. Æ. 7, 700.
paſtus. G. 3, 231. Æ. 2, 471. 10, 710. 11, 494.
Patavi. 1, 251.
pateant. 1, 302.
pateat. E. 3, 105.
patefactus. Æ. 2, 259.
patens. 11, 40.
patentem. 7, 230.
patentes. G. 4, 77. Æ. 4, 153. 5, 552. 9, 683 693. 11, 879.
patenti. G. 2, 41.
patentibus. Æ. 2, 266.
pater. E. 3, 33. 4, 56. G. 1, 121 283 328 355. 2, 47. 4, 323 369. Æ. 1, 69 349 559. 2, 87 617 648 653 677 710. 4, 234 372. 5, 14 241 533 650. 6, 719 780 863. 7, 48 61 92 178 327 485 598 654 685 792. 8, 138 198 357 394 540 558. 9, 300 406 449. 10, 2 1862 351 421 450 743 875. 11, 57 356 410 558. 12, 50 520 703.
pater omnipotens. G. 2, 325. Æ. 1, 64. 3, 251. 4, 25. 6, 592. 7, 141 770. 10, 100. 11, 789. 12, 178.
pater *Æneas*. Æ. 1, 584 703. 2, 2. 3, 343 716. 5, 130 348 461 545 700. 8, 28 115 606. 9, 172. 11, 183 904. 12, 166 440 697.
pater *Anchiſes*. 2, 687. 3, 9 263 525 539 558 610. 6, 679 854. 7, 245.
pater. *id eſt*, Æneas. 5, 358 424 867. 7, 119 274 618. 8, 394. 9, 649. 11, 469. 12, 13.
pateram. 1, 733 743. 4, 60. 5, 775.
pateras. 3, 67 355. 5, 91. 7, 133. 8, 640.
patrerentur. 4, 340. 7, 21.
paterer. 10, 847.
patereris. E. 1, 38.
pateris. G. 2, 192. Æ. 5, 98. 6. 249. 12, 174.
paterna. 8, 226. 10, 705.
paternæ. 5, 81. 10, 183. 12, 225.
paternas. 11, 44.
paternis. 3, 121. 10, 852.
paternum. 7, 657.
pateſcit. 3, 530.
pateſcunt. 2, 309 483.
pater. 2, 661. 6, 127 578. 9, 238. 11, 644.
pati. E. 2, 15. 10, 53. G. 3, 60 183 208. Æ. 1, 223. 2, 638. 7, 807. 10, 866. 12, 147 571 979.
patiar. 8, 577.
patiere. 10, 904. 12, 33.
patiens. G. 2, 472. Æ. 5, 390. 6, 77. 7, 490. 9, 607. 10, 610.
patientem. G. 2, 223.
patiere. 1, 72. Æ. 7, 421.
patieris. 11, 847.
patietur. E. 4, 40.
patimur. 6, 743.
patitur. G. 2, 318. 3, 216. Æ. 9, 795. 12, 480.
patiuntur. 7, 200.
patre. *prima lon.* 10, 205. 11, 666.
patre. *prima brevi*. 11, 341.
patrem. G. 4, 382. Æ. 2, 666 724 747. 3, 35. 4, 605.
patres. G. 2, 473. Æ. 1, 11. 2, 579. 4, 682. 7, 174 371 727. 8, 132. 9, 192. 11, 484.

INDEX

patri. Æ. 2, 674. 4, 58. 5, 603. 6, 859. 7, 282. 9, 312. 10, 525. 11, 178.
patria. E. 10, 46. Æ. 1, 361. 2, 491. 3, 325 613. 4, 633. 6, 508. 7, 192 299. 8, 333. 10, 75. 12, 44 236.
patria. 1, 544. 2, 241. 4, 347. 5, 632. 7, 122. 10, 351. 11, 797.
patriæ. E. 1, 3. G. 2, 116. Æ. 2, 159 291 573 634. 3, 10. 5, 624. 6, 33 813 823. 8, 511. 9, 294 786. 10, 59 371 824 853. 11, 246 359 594 892.
patriam. E. 1, 4. G. 1, 206. 2, 512. 3, 10 120. 4, 155 390. Æ. 1, 55 384. 2, 137 576. 6, 621 660. 7, 182. 10, 436. 11, 127 249 793.
patrias. 2, 180 577. 3, 281 332. 11, 716.
patrii. G. 1, 499. Æ. 2, 702. 9, 247. 11, 374.
patriis. E. 4, 17. G. 2, 394. 3, 346. Æ. 1, 624. 3, 595. 4, 602. 7, 229 653 736. 9, 674 738. 10, 198. 11, 269 281 882.
patrio. 2, 620 658. 3, 249 297 7, 269. 8, 696. 10, 558.
patrios. E. 1, 68. G. 1, 52. Æ. 2, 95 279 539 717.
patris. G. 2, 67. Æ. 1, 669. 2, 663. 4, 238 351 427. 5, 31 827 863. 6, 116. 7, 102. 8, 550. 10, 460 534 688. 11, 62. 12, 22.
patrium. G. 1, 16. Æ. 5, 601. 8, 681. 12, 834.
patrius. 1, 647.
Patron. 5, 298.
patrui. 6, 402.
patrum. G. 2, 509. 3, 128 138 177. Æ. 1, 99 645. 2, 715. 5, 341. 8, 558. 10, 282. 11, 186 688.
patuêre. 6, 81. 8, 242.
patuerunt. 12, 710.
patuit. 1, 409.
patulæ. E. 1, 1. G. 4, 566.
patulis. 1, 376. 3, 302. Æ. 7, 115.
pauca. E. 4, 31. 10, 2. G. 4, 127. Æ. 3, 313 377. 4, 333 337. 8, 154. 10, 17.
pauci. 1, 542. 6, 129 744.
paucis. 3, 190. 4, 116. 6, 672. 8, 50. 10, 16 186. 11, 315. 12, 71.
paucos. 12, 615.
pavere. G. 4, 152.
pavidæ. Æ. 2, 489 766. 8, 592.
pavidam. 9, 473.
pavidi. 2, 685. 7, 780. 12, 717.
pavidos. G. 3, 372. Æ. 5, 575. 8, 349.
pavidum. 11, 406.
pavit. E. 10, 18.
pavitans. Æ. 2, 107.
pavitantem. 6, 498. 11, 813.
paulatim. E. 4, 28. 6, 36. G. 1, 134. 3, 215. Æ. 1, 724. 2, 630. 6. 358. 7, 529. 8, 326. 9, 789. 11. 829.
pauliſper. 5, 846.
paulo. E. 4, 1.
paulum. 3, 597. 4, 649.
pavor. G. 1, 331. 3, 106. Æ. 2, 229 369. 3, 57. 5, 138.
pauper. 2, 87. 8, 105. 12, 519.
paupere. 3, 615. 6, 811.
pauperiem. 6, 437.
pauperis. E. 1, 69. 7, 34. 8, 360.
pauſia. G. 2, 86.
peccare. Æ. 9, 140.
peccara. 10, 32.
pecora. 4, 158. 7, 679.
pecori. E. 3, 6 83 101. 5, 60. 7, 47. 8, 15. G. 1, 4 263 445. 2. 233 435. 3, 72 125 155 159 326 419. 4, 129 402. Æ. 12, 719.
pecoris. E. 1, 51. 2, 20. 3, 101. 5, 44. 10, 17. G. 2, 529. 3, 75. Æ. 8, 601.
pecorum. G. 2, 517. 3, 554. 4, 559.
pectebat. Æ. 7, 489.
pectine. G. 1, 294. Æ. 6, 647. 7, 14.
pectora. G. 1, 420. Æ. 1, 157 201 359 485 571. 2, 200 206 349. 3, 56. 4, 412 673. 5, 7 816. 7, 349 518. 8, 29 151 267. 9, 250 432 543. 10, 151 571. 11, 86 216 357 452 615 875. 12, 89 217 541 871.
pectore. E. 1, 64. G. 3, 373 426. 4, 83. Æ. 1, 40 48 231 375 489 525 601 721. 2, 107 288 474. 3, 246 426 4, 41 67 448 530 553 563 689. 5, 182 303 408 434 482 558 679 701 780. 6, 55 78 85 101 261 600. 7, 254 292 356 392. 8, 437. 9, 103 276 326 347 414 718 740. 10, 212 337 556 838. 11, 40 368 377 409 639 685 840. 12, 831 888 914 950.
pectoribus. 4, 64. 7, 278. 10, 567. 11, 37 615.
pectoris. 12, 508.
pectunt. 12, 86.
pectus. G. 3, 81. 4, 15. Æ. 1, 506. 3, 298. 4, 589. 5, 781. 6, 48. 7, 338. 9, 700. 10, 422 425 485 601. 11, 370 667. 12, 5.
pecuaria. G. 3, 64.
pecudem. 3, 120.
pecudes. E. 2, 8. G. 1, 424 479 2, 150 340. 3, 243 368. Æ. 1, 747. 3, 642 65[illegible] 4, 525 636. 6, 153. 11, 19[illegible] 12, 214.
pecudum. E. 6, 50. G. 3, 383 471 480. 4, 327. Æ. 4, 63 201. 5, 736. 6, 728. 8, 27. 10, 176. 12, 174.
peculi. E. 1, 33.
pecus. E. 1, 75. 3, 120 34. 5, 87. G. 2, 371. 3, 299 342 445. 4, 168. Æ. 439. 3, 221. 9, 341. 12, 171 718.
pede. G. 3, 256 499. 4, 233. Æ. 8, 302. 10, 255 494 587 736. 17, 356 465 748.
pedem. G. 1, 11. 4, 485. Æ. 2, 378 657 756. 4, 518. 5, 511 830. 6, 386. 9, 125. 10. 764. 11, 764. 12, 748.
pedes. *id eſt*, pedibus. E. 9, 1. G. 1, 171. 2, 94. 4, 458. Æ. 1, 408. 2, 273 673. 5, 381 673. 10, 307 11, 752.
pedes. 6, 880. 7, 624 666. 10, 453 751 764. 11, 506. 12, 510.
pedeſtre. 10, 364.
pedeſtri. 11, 709.
pedibus. E. 3, 87. 5, 57. G. 1, 243. 2, 232 491. 4, 257. Æ. 2, 227 235. 3, 233. 4, 180 239 491. 5, 255. 6, 256 644. 7, 66 100. 8, 209 224 264. 9, 556 564 629. 10, 372. 11, 390 723. 12, 250.
pedicas. G. 1, 307.
pedis. 3, 460. Æ. 5, 567. 7, 690.
peditem. 6, 516. 10, 751.
peditum. 7. 793.
pedum. E. 5, 88. G. 4, 310.
pedum. Æ. 2, 732. 3, 648. 5, 67 430. 7, 722 807. 8, 458. 11, 573 911. 12, 335 445.
Pegaſum. 11, 670.
pejus. G. 1, 200.

pelagi. G. 1, 383. Æ. 1, 142 158. 3, 241 555 708. 5, 165 235 617. 6, 532. 7, 304 586. 8, 333. 9, 81 117. 10, 231 289.
pelago. G. 1, 142 430. 2, 41. Æ. 1, 185 250 368 671 683. 2, 36 179 205 800. 3, 69 124 204 478 506. 4, 52 546. 5, 124 212 870. 6, 3. 8, 691. 10, 165 378.
pelagus. 5, 8.
Pelæſga. 2, 152. 9, 154.
Pelaſgæ. 2, 106.
Pelaſgi. 1, 628. 2, 83.
Pelaſgos. 8, 600.
Pelaſgûm. 6, 503.
Pelethronii. G. 3, 115.
Pelias. Æ. 2, 435 436.
Pelidæ. 2, 548. 5, 808. 12, 310.
Pelideſque. 2, 263.
Pelio. G. 1, 281.
Pelion. 3, 94.
pellacis. Æ. 2, 90.
Pellæi. G. 4, 287.
pelle. *nom.* Æ. 2, 722. 5, 37. 7, 688. 8, 177 366.
pelle. *verb.* 2, 784. 5, 812.
pellem. G. 4, 302. 9, 306.
pellere. Æ. 3, 249. 9, 519. 10, 277. 11, 116.
pelli. *verb.* 7, 759.
pellibus. E. 2, 41. G. 4, 342. 7, 88 396. 8, 282.
pellis. G. 3, 502. 8, 553. 10, 483. 11, 679 770.
Pelopeia. Æ. 2, 193.
Pelops. G. 3, 7.
Pelori. Æ. 3, 411 687.
peltæ. 7, 743.
peltis. 1, 494. 11, 663.
Peluciacæ. G. 1, 228.
Penates. 2, 505. 4, 155. Æ. 1, 72 382 531 708. 2, 293 514 717 747. 3, 15 148 603. 4, 11 598. 5, 62 632. 8, 11 39 543. 9, 258. 11, 264.
Penatibus. 3, 12. 8, 123 679.
pendebant. 8, 197.
pendebat. E. 6, 17. Æ. 5, 511. 8, 227.
pendebit. E. 4, 29. 7. 24.
pendens. Æ. 10, 586.
pendent. G. 1, 214. 2, 523. 3, 53. 4, 257. Æ. 110. 4, 88. 5, 147. 6, 617. 7, 184 278. 11, 577.
pendentem. 8, 669. 9, 562.
pendentes. 8, 632.
pendentia. G. 4, 374. Æ. 5, 393. 9, 331.
pendentibus. Æ. 1, 170.
pendere. E. 1, 3877. Æ. 6, 20.
pendes. 6, 151.
pendet. G. 2, 89. Æ. 3, 661. 4, 79. 10, 303. 12, 374.
penderis. 7, 595.
Penei. G. 4, 355.
Peneia. 4, 317.
Penelei. Æ. 2, 425.
penes. 12, 59.
penetrabile. G. 1, 93. Æ. 10, 481.
penetrali. 4, 504.
penetralia. 2, 484. 6, 71. 9, 259.
penetralibus. G. 1, 379. Æ. 2, 297 506. 5, 660. 7, 59.
penetrant. G. 2, 504.
penetrare. Æ. 1, 247.
penetrat. 7, 363.
penetravit. 7, 207. 9, 10.
penitus. E. 3, 67. G. 2, 290. 4, 43. Æ. 1, 204 516 540. 2, 19, 487. 3, 32 673. 6, 59 679 737. 8, 148 242. 9, 1 141 713. 10, 526. 11, 623. 12, 263 390.
pennæ. G. 3, 372. Æ. 3, 361. 10, 187. 12, 750.
pennas. G. 1, 399.
pennata. Æ. 9, 473.
pennis. G. 1, 407 410. 4, 73 310. Æ. 3, 258. 4, 223 700. 5, 215. 6, 15 240. 10, 722. 11, 172 722 867. 12, 253 474 892.
penſa. G. 1, 391. 4, 348. Æ. 9, 476.
penſo. 8, 412.
Penthefilea. 1, 495. 11, 662.
Pentheus. 4, 469.
penum. 1, 708.
penuria. 7, 113.
pependit. 1, 719. 2, 546. 5, 206. 7, 67. 8, 277. 9, 755. 10, 341.
pepercit. 2, 534.
peperêre. 6, 435. 11, 25.
pepigêre. 11, 133. 12, 12.
pepigi. 8, 144.
pepigit. 10, 902.
peplum. 1, 484.
peracta. 3, 493. 9, 242.
peragat. 4, 452.
peragenda. 6, 136.
peragrans. 10, 723.
peragrant. G. 4, 53.
peragrat. Æ. 4, 72.
peragro. 1, 388.
peragunt. 6, 384.
percepi. Æ. 6, 105.
percepit. 7, 356.
percipe. 9, 190.
perculit. 5, 374.
perculſa. G. 4, 357. Æ. 9, 292. 11, 310.
perculſus. G. 2, 479. Æ. 1, 517. 9, 475. 8, 121. 9, 197.
percurrens. 7, 14.
percurrere. 6, 627.
percurrit. G. 1, 294. Æ. 8, 392.
percuſſa. E. 5, 83. G. 1, 13. Æ. 4, 589. 7, 503.
percuſſe. 11, 877.
percuſſit. 12, 155.
percuſſum. 7, 190.
pardere. 7, 304. 10, 879.
perdidit. G. 4, 494.
perdit. Æ. 11, 58.
perdita. E. 8, 88. Æ. 4, 541.
perditus. E. 2, 59.
perducant. 6, 60.
perduxit. 1, 73. G. 4, 416.
pereat. Æ. 10, 617.
peredit. 6, 442.
peregi. 4, 653. 6, 105.
peregit. 5, 362.
peregrina. 11, 772.
perempta. 10, 315.
peremptæ. 5, 787.
peremptis. 9, 453. 11, 110.
perempto. G. 4, 301. Æ. 10, 533. 11, 177.
peremptum. 6, 164.
perennis. 9, 79.
pereo. 3, 606.
pererrat. 4, 363. 5, 441. 7, 375. 11, 766.
pererratis. E. 1, 62.
pererrato. Æ. 2. 295.
pereſa. G. 3, 561.
pereunt. Æ. 2, 428.
perfecta. E. 9, 26. Æ. 5, 267. 6, 895. 7, 545. 8, 612. 9, 263 357.
perfectis. 3, 548. 8, 307.
perfecto. 3, 178. 6, 637.
perfer. 1, 393. 11, 825.
perferet. 11, 718.
perferimus. 3, 584.
perferre. G. 2, 343. Æ. 4, 420. 5, 617. 6, 437. 9, 289 426. 11, 181, 12, 177.
perfert. 5, 665. 10, 695.
perfertur. 6, 692.
perfice. 9, 629.
perficere. 4, 639.
perinde. 4, 305 366.
perfidus. E. 8, 91. Æ. 4, 421. 7, 362. 10, 231. 12, 73.

perflant. Æ. 1, 87.
perfodiunt. 11, 473.
perforat. 10, 485 589.
perfoſſum. 11, 10.
perfringere. 10, 279.
perfudit. G. 4, 384. Æ. 7, 459.
perfundat. 10, 520.
perfundere. G. 1, 194.
perfundi. Æ. 11, 495.
perfunditur. 3, 397.
perfundunt. G. 3, 446.
perfurit. Æ. 9, 343.
perfuſa. G. 1, 78. Æ. 5, 135. 12, 65.
perfuſæ. 5, 112.
perfuſam. 12, 611.
perfuſi. G. 2, 147 510.
perfuſos. Æ. 11, 88.
perfuſus. 2, 221. 8, 589.
pergam. 1, 376.
Pergama. 1, 470 655. 2, 177 291 375 556 571. 3, 87 336 350. 4, 344 426. 6, 516. 7, 322. 8, 37 58 110 374. 11. 280.
Pergameæ. 3, 110. 6, 63.
Pergameam. 3, 133.
Pergameis. 3, 476.
Pergameum. 5, 744.
pergant. 6, 198.
perge. 1, 393 405. 4. 114. 12, 153.
pergit. 11, 521.
pergite. E. 6, 13.
pergunt. Æ. 12, 586.
perhibent. G. 1, 247. 4, 507. Æ. 4, 179. 8, 135 324.
perhibetur. G. 2, 238.
peribar. Æ. 4, 696.
pericli. 5, 716. 8, 251. 9, 287 479. 10, 610.
periclis. 2, 751. 3, 711. 6, 83 693. 7, 425. 8, 73 188.
periclo. 8, 556.
periclum. 2, 709. 9, 174.
pericula. 1, 619. 3, 367. 4, 561. 9, 96 200 483. 10, 57. 11, 360 505.
Peridiæ. 12, 515.
perii. E. 8, 41. Æ. 4, 497.
periiſſe. 3, 606. 9, 140.
Periphas. 2, 476.
periret. E. 10, 10.
periti. 10, 32.
peritura. G. 2, 498.
perituræ. Æ. 2, 660.
periture. 11, 856.
perituris. 2, 675.
perjuræ. 5, 811.
perjuri. 2, 195.
perjuria. G. 1. 503. Æ. 4, 542.
perlabitur undas. 1, 151, 7, 646.
perlata. 11, 803.
perlegerent omnia. 6. 34.
Permeſſi. E. 6, 64.
permetuens. Æ. 2, 573
permiſit. E. 1, 10.
permiſſa. Æ. 9, 99.
permiſta. 10, 416.
permiſti. 11, 634.
permiſtos. E. 4, 16.
permiſtum, Æ. 1, 492.
permiſtus. 10, 238.
permittere. 4, 104 640.
permittit. 1, 544.
permittitis. 9, 240.
permulſit. 5, 816.
permutat. 9, 307.
perniciibus. 4, 180. 11, 718.
pernix. G. 3, 93.
pernox. 3, 230.
pero tegit altera. Æ. 7, 698.
peroſi. 6, 435.
peroſos. 9, 141.
perpeſſus. 9, 60.
perpetiar. 12, 644.
perpetua. E. 4, 14. Æ. 4, 32.
perpetui. Æ. 8, 183.
perpetuis. 7, 176.
perplexum. 9, 391.
perrumpere. 9. 513.
perrumpit. 2, 480.
perſedit. G. 3, 442.
perſenſit. Æ. 4, 90.
perſentit. 4, 448.
perſequitur. G. 2, 408.
Perſidis. 4, 290.
perſolvant. Æ. 2, 537.
perſolvere. 1, 605.
perſolves. 8, 62. 9, 423.
perſolvo. 5. 484.
perſonat. 1, 745. 6, 170 418.
perſtabat. 2, 650.
perſtat. 5, 812.
perſtrinxit. 10, 344.
perſuadeat. G. 2, 315.
pertentant. Æ. 1, 506. 5, 828.
pertentat. 7, 355.
pertentet. G. 3, 250.
perterrita. Æ. 10, 426.
pertæſum. 4, 18. 5, 714.
pertulerit. 8, 293.
pertulit. 3, 323. 10, 786. 12, 907.
pervenimus. E. 9, 2.
pervenit. Æ. 2, 81. 9, 396. 10, 472.
perventum. G. 4, 375. Æ. 2, 634.
perverſe. E. 3, 15.
perverſo. Æ. 7, 584.
pervigilat. G. 1, 292.
pervius. Æ. 2, 453.
pervolat ædes. 12, 474.
pervolitat. 8, 24.
pes. G. 3, 55. Æ. 10, 361.
peſſima. G. 3, 248.
peſſime. E. 3, 17.
peſte. Æ. 4, 90. 5, 699 9, 540.
peſtem. G. 3, 153. Æ. 3, 620. 9, 328. 10, 55.
peſtes. G. 1, 181. 3, 471. Æ. 6, 737. 12, 845.
Peſti. G. 4, 119.
peſti. Æ. 1, 716.
peſtiferas. 7, 570.
peſtis. G. 3, 419. Æ. 3, 215. 5, 683. 7, 505. 11, 792. 12, 865.
petam. 4, 535.
petamus. 1, 558 562. 3, 115 129. 7, 132.
petamur, 3, 412.
petat. E. 3, 67. Æ. 8, 10. 9, 629. 10, 150 684.
pete. G. 2, 300. Æ. 4, 381. 5, 166 733. 7, 96.
petebam. 2, 636.
petebant. 1, 523. 7, 54.
petebas. 4, 675.
petebat. 8, 463. 11, 544. 12, 378.
petemus. 10, 378.
petenda. G. 4, 8.
petendum. Æ. 11, 230.
petens. G. 1, 142. 4, 429 535. Æ. 2, 256. 5, 508 840. 7, 92 362. 8, 67. 9, 564.
petentem. 1, 624. 8, 158.
petenti. E. 1, 45. Æ, 4, 127. 9, 83.
petentibus. 8, 551.
petere. 1, 162. 3, 364. 7, 69. 9, 81 790.
peterem. 6, 115.
peteres. 4, 312.
peteret. 1, 655.
petеretur. 4, 313.
petet. 2, 646. 12, 263.
petière. G. 2, 210. Æ. 2, 180. 4, 164. 6, 492. 7, 238. 10, 32.
petierunt, 11, 272.
petiiſſe. 2, 25. 3, 603.
petiit. 10, 67 343.
Petilia. 3, 402.
petimus. 3, 93 276. 8, 119.
petis. G. 4, 446. Æ. 6, 15 8, 395. 9, 94.
petiſti. 4, 100. 12, 359.
petit. E. 3, 64. G. 2, 505. 3, 358 522. Æ. 1, 185 198 615 721. 5, 180 212 226. 6, 11. 7, 55

7, 55 343 512 562. 8, 221 9,479 646. 10,313 388 489. 12, 742.
petîr. 9, 9.
petitis. 3, 253. 7, 197. 8, 169.
petito. G. 2, 197.
petitum. Æ. 11, 9.
petitur. 7, 367.
petiverit. E. 6, 81.
petivi. Æ. 2, 804. 12, 259.
petivit. 3, 563. 5, 668. 7, 88 325. 8, 405 615. 10, 635. 11, 813. 12, 860 913.
peto. 4, 433. 5, 194 798. 11, 791. 12, 190.
petulci. G. 4, 10.
petunt. 1, 402. 4, 62 187 218. Æ. 2, 151 213 400. 5, 32 678. 6, 319. 7, 86. 8, 691. 9, 120 128 315. 11, 647 871.
petuntur. 12, 764.
Phæacum. 3, 291.
Phædram. 6, 445.
Phaetontiades. E. 6, 63.
Phaetontis. Æ. 5, 105. 10, 189.
phalanges. 6, 489. 12, 544 662.
phalanx. 2, 254. 11, 92. 12, 277 551.
Phalarim. 9, 762.
phalarica. 9, 705.
phaleras. 9, 359 458.
phaleris. 5, 310.
Phanæus. G. 2, 98.
pharetra. 1, 327. 4, 138. 11, 590 859.
pharetram. G. 3, 345. Æ. 1, 340 504. 5, 311. 7, 816. 8, 166. 9, 660.
pharetras. 5, 558. 11, 844.
pharetrata. 11, 649.
pharetratæ. G. 4, 290.
pharetris. 2, 125. Æ. 5, 501.
Pharon. 10, 322.
phaselis. G. 4, 289.
Phasimque. 4, 367.
Phegea. Æ. 9, 765.
Phegeus. 5, 263. 12, 371.
Pheretaque. 10, 413.
pheretro. 6, 222. 11, 149.
Philippi. G. 1, 490.
Phillyrides. 3, 550.
Philoctetæ. Æ. 3, 402.
Philomela. E. 6, 79. G. 4, 511.
Phinei. Æ. 8, 165.
Phineia. 3, 212.
Phlegeton. 6, 265 551.
Phlegiasque. 6, 618.
Phocæ. G. 3, 543. 4, 432.
Phocas. Æ. 4, 395.
Phœbe. G. 1, 432. Æ. 3, 371. 6, 18 56. 10, 216 316.
Phœbea. *adject.* 4, 6.
Phœbeæ. 3, 637.
Phœbi. E. 6, 67. 7, 22 64. Æ. 1, 333. 2, 114 319. 3, 80 359 474. 6, 35 70 77 347. 8, 720. 9, 661. 10, 537. 12, 402.
Phœbigenam. 7, 773.
Phœbo. E. 3, 62. 5, 66. 6, 11 29 83. 7, 63. Æ. 3, 188 251. 4, 58. 6, 69 662. 7, 62. 12, 391.
Phœbum. E. 5, 9. Æ. 3, 143.
Phœbus. E. 3, 99 251. 11, 794 913.
Phœnicum. Æ. 1, 348.
Phœniſſa. 1, 674 718. 4, 529. 6, 450.
Phœniſſam. 4, 348.
Phœnix. 2, 762.
Pholoe. 5, 285.
Pholumque. G 2, 456. Æ. 8, 294.
Phorbanti. 5, 842.
Phorci. 5, 240 824. 10, 328.
Phryges. 1, 472. 9, 134 599. 617 635. 11, 170.
Phrygia. G. 2, 68. 9, 80. 11, 403.
Phrygiæ. 4, 41. Æ. 3, 6. 7, 207. 9, 617. 10, 88 582.
Phrygiam. Æ. 3, 484. 7, 139 579.
Phrygias. 1, 186. 6, 518 783.
Phrygibus. 2, 191 344. 10, 255.
Phrygii. 1, 622. 4, 140. 11, 484 677.
Phrygiis, 2, 580. 7, 358. 11, 769.
Phrygio. 5, 545. 4, 103. 12, 75.
Phrygios. 2, 276. 7, 430. 10, 157.
Phrygis. 12, 99.
Phrygium. 1, 385.
Phrygius. 7, 363.
Phrygum. 5, 585. 7, 294. 11, 145.
Phthiam. 2, 288.
Phyllida. E. 3, 76 107. 7, 14.
Phyllidis. 5, 10. 7, 59.
Phyllidis. 7, 63. 10, 37 41.
Phyllodoceque. G. 4, 336.
pia. Æ. 4, 382 637.
piabunt. 2, 140. 6, 379.
piacula. 4, 636. 6, 153 569.
piaret. 2, 184.
pias. 3, 43.
pice. G. 4, 41. Æ. 9, 105. 10, 114.
picea. G. 2, 309. Æ. 9, 87.
piceæ. 6, 180.
piceo. 3, 573.
pices. G. 3, 450.
piceum. Æ. 9, 75 813.
Pici. Æ. 7, 171.
picis. G. 1, 275. 2, 250 438.
picta. Æ. 7, 252. 9, 614.
pictæ. G. 3, 243. Æ. 4, 525.
pictai. 9, 26.
pictas. 5, 663. 7, 431. 8, 93.
picti. G. 4, 13. Æ. 4, 146. 7, 796.
pictis. G. 4, 287 342. Æ. 4, 206. 7, 277. 8, 588. 11, 660. 12, 281.
picto. 4, 137.
pictoſque. G. 2, 115.
pictum. Æ. 1, 715.
pictura. 1, 468.
picturatas. 3, 483.
pictus. 9, 582. 11, 777.
Picus. 7, 48 189.
Pierides. E. 3, 85. 6, 13. 8, 63. 9, 33. 10, 72.
pietas. Æ. 2, 430 536. 5, 688 783. 6, 688 878. 9, 493. 10, 812.
pietate. 1, 14 155 549. 2, 690. 3, 480. 6, 403 769. 11, 292 787. 12, 839.
pietatis. 1, 257. 6, 405. 9, 294. 10, 824.
pigebit. 4, 335.
piget. G. 1, 177. Æ. 5, 678.
Pigmalion. 1, 351. 4, 325.
Pigmalionis. 1, 368.
pignora. E. 8, 92.
pignore. 3, 31. Æ. 3, 611.
pignus. 5, 538 572. 11, 363.
pigræ. G. 4, 259.
pii. E. 6, 662. 7, 21.
piis. G. 3, 513. Æ. 4, 517. 7, 401.
pila. G. 1, 495. Æ. 7, 664. 9, 711.
pilataque. 12, 121.
pilentis. 8, 666.
Pilumni. 9, 4.
Pilumno. 12, 83.
Pilumnus. 10, 76 619.
Pinaria. 8, 270.
Pindi, juga. E. 10, 11.
pinea. Æ. 2, 258. 9, 85. 11, 320.
pineus. 11, 786.
pingit. E. 2, 50. 6, 22.
pingue. G. 1, 64. Æ. 4, 202. 6, 254.
pinguem. G. 2, 425. 4, 183. Æ. 6, 195 215.
pingues. E. 6, 4. 7, 49. 8, 65. G. 1, 192 341. 2, 85 525. 3, 450. 4, 118. Æ. 1, 639. 4, 62.
pinguescere. G. 1, 493.

pingui arvo. E. 3, 100. G. 1, 8, 80. 2, 304 347. 3, 124 406. Æ. 7, 627. 9, 31.
pinguia. E. 8, 54. G. 1, 14 87. 2, 396. 4, 268 372. Æ. 8, 63. 10, 141.
pinguibus. E. 5, 33. G. 2, 92. 4, 14.
pinguis. E. 1, 35. 5, 68. G. 1, 105. 2, 139 184 248 274. Æ. 1, 219. 7, 764. 9, 585.
pinifer. E. 10, 14. Æ. 10, 708.
piniferum. 4, 249.
pinnis. 7, 159.
pinoſque. E. 8, 22. G. 4, 112.
pinu. E. 7, 24. G. 2, 389. Æ. 9, 72. 10, 206.
pinum. G. 1, 256. Æ. 7, 397. 9, 522.
pinus. E. 1, 39. 4, 38. 7, 65. G. 4, 141. Æ. 3, 659. 5, 153 449. 9, 116. 10, 230. 11, 136.
pinxerat. 8, 726.
pio. 1, 530. 5, 296 418 745. 6, 530. 10, 617.
piorum. 5, 734.
pios. 1, 607. 3, 266. 8, 670.
piri. G. 2, 72.
piris. Æ. 2, 88.
Pirithoumque. 6, 393 601.
piros. E. 1, 74. 9, 50.
pirum. G. 2, 34. 4, 145.
piſces. E. 1, 61. Æ. 10, 560.
piſcibus. G. 3, 430. 4, 388.
piſcis. E. 5, 76. G. 4, 234.
piſcoſæ. Æ. 12, 518.
piſcoſo. 11, 457.
piſcoſos. 4, 255.
Piſæ. G. 3, 180. Æ. 10, 179.
pius. 1, 224 309 382. 4, 393. 5, 26 286 685. 6, 9 176 232. 7, 5. 8, 84. 9, 255. 10, 591 783 826. 11, 170. 12, 175 311.
placabilis. 7, 764. 9, 585.
placarit. 6, 804.
placaſtis. 1, 216.
placat. 1, 146.
placata. 3, 69.
placatam. G. 4, 547.
placati. Æ. 11, 300.
placeant. E. 2, 62. G. 2, 485.
placemus. Æ. 3, 115.
placent. E. 10, 103.
placet. Æ. 2, 659. 11, 332 435.
placida. 1, 253. 5, 836. 7, 427. 8, 325. 9, 187 445. 10, 63.
placidæque. 6, 522. 8, 88.
placidam. 1, 695. 4, 5.
placidas. 4, 440. 6, 705. 7, 46.
placide. *adverb.* Æ. 5, 86.
placidi. 3, 266. 5, 763 848.
placidis. 6, 371.
placidiſſima. 3, 78.
placido. 1, 525. 7, 194. 8, 98. 11, 251.
placidum. E. 2, 26. Æ. 1, 131. 4, 522. 8, 405. 10, 15.
placiduſque. 4, 578.
placitam. G. 2, 425.
placito. Æ. 4, 38.
placitum. E. 7, 27. Æ. 1, 287.
placitura. 12, 76.
placuiſſe. G. 4, 197.
placuit. 12, 503.
plaga. 1, 398. 9, 638.
plaga. 7, 227. 11, 320.
plagæ. 4, 131.
plagamque. 10, 797. 12, 299.
plagarum. 7, 226.
plagas. G. 3, 225.
plagiſque. 4, 301.
plangentia. Æ. 11, 145.
plangor. 6, 561.
plangoribus. 2, 487. 4, 668. 12, 607.
plangunt. G. 1, 334.
planicies. Æ. 11, 527.
plano. G. 2, 273.
plantæ. 2, 80.
plantaria. 2, 27.
plantas. E. 10, 49. Æ. 7, 811.
plantis. G. 2, 65. Æ. 4, 259. 8, 458. 11, 718.
platani. G. 2, 70.
platanum. 4, 146.
plaudentem. Æ. 5, 516.
plaudunt. 6, 644.
plauſa. 12, 86.
plauſæ. G. 3, 186.
plauſtra. 1, 163. 2, 206. 3, 536.
plauſtris. 2, 444. 3, 140 361. Æ. 11, 138.
plauſu. 5, 148 338 506 575. 8, 717.
plauſum. 1, 751. 5, 215.
plauſus. G. 2, 508.
plebem. Æ. 9, 343.
plebiſque. G. 2, 509.
Pleiadas. 1, 138.
Pleias. 4, 233.
Plemyrium. Æ. 3, 693.
plena. E. 3, 60. G. 1, 388. 2, 4. 3, 143 495. 4, 378. Æ. 1, 464. 3, 152. 5, 745. 9, 339.
plenæ. G. 4, 181. Æ. 11, 738.
plenamque. 5, 311.
plenis. E. 2, 45. G. 1, 371. 2, 6. 4, 280. Æ. 5, 281. 6, 883. 7, 53. 11, 236. 12, 121.
pleno. G. 3, 390. Æ. 1, 404 743. 8, 62. 9, 59.
plenos. 9, 456.
plenum. G. 2, 244.
plerumque. 1, 300.
plicantem. Æ. 5, 279.
pluit. G. 4, 81. Æ. 10, 807.
pluma. 10, 192.
plumæ. 4, 181.
plumam. 11, 771.
plumas. G. 1, 369.
plumbi. Æ. 7, 687.
plumbo. 5, 405. 9, 588.
plumis. 3, 242.
plura. E. 5, 19. 9, 66. G. 1, 487. 2, 206. Æ. 1, 389. 5, 325 381. 6, 408. 7, 117 449 599. 8, 443. 11, 98. 12, 896.
plures. E. 2, 32. G. 1, 89. Æ. 11, 327.
pluribus. G. 3, 147. Æ. 10, 599.
plurima. E. 8, 96. G. 1, 184 187. 2, 166. 3, 52. 4, 274 419. Æ. 1, 309. 2, 278 364 369 429. 4, 333. 5, 250. 6, 299 667. 7, 269. 8, 427. 9, 335 398. 11, 312. 12, 690.
plurimus. E. 7, 49 60. G. 2, 183. 3, 147. Æ. 1, 423. 6, 659. 8, 257. 12, 65.
plus. E. 6, 73. G. 1, 35. 4, 207.
Pluton. Æ. 7, 327.
pluvia. G. 1, 325 436. 4, 192. Æ. 9, 437.
pluviæ. G. 1, 92.
pluvialibus. G. 3, 429. Æ. 9, 668.
pluviam. E. 6, 63. G. 3, 388 454.
pluviaſque. 1, 352 748. 3, 516.
pluvio. 3, 279.
pocula. E. 3, 36 44. 5, 67. 8, 28. G. 1, 9. 2, 128 383. 3, 379 529. 4, 379. Æ. 1, 710. 3, 354. 5, 91. 8, 176 274. 9, 264. 11, 738.
podagras. G. 3, 299.
Podalirius. Æ. 12, 304.
pœna. 1, 140. 2, 584.
pœnam. 5, 786. 6, 614 821. 12, 949.
pœnarum. 6, 627. 9, 356.
pœnas. G. 1, 405. 4, 455. Æ. 2, 72 103 139 366 572 576 586. 4, 656. 6, 20 501 530 543 565 585. 7, 595 766. 8, 538. 9, 422. 10, 617 669 853. 11, 298 592 720.
Pœni. 1, 306 446 571.
pœnis. 6, 561 598 738.
pœniteat. E. 2, 34. 10, 17. Æ. 1, 553.

pœnitet. E. 10, 16.
Pœnorum. Æ. 4, 134. 12, 4.
Pœnos. E. 5, 27. Æ. 6, 858.
poeta. 5, 45. 10, 17.
poetæ. G. 3, 90.
poetam. E. 7, 25. 9, 32. 10, 70.
poli. Æ. 1, 94.
polibant. 8, 436.
Polybœtem. 6, 484.
Polydorum. 3, 49 55.
Polydorus. 3, 45.
Polyphemum. 3, 651.
polita. 8, 429.
Polyte. 5, 564.
Polytes. 3, 526.
pollice. 11, 68.
polliceor. 9, 301.
pollicitus. 1, 241.
Pollio. E. 3, 84 86. 4, 12.
Pollucis. G. 3, 89.
polluit. Æ. 3, 234.
polluta. 7, 467.
polluto. 5, 6.
pollutum. 3, 61.
Pollux. 6, 121.
polo. 3, 589. 4, 7. 9, 21. 11, 588.
polum. 1, 402. 2, 251. 5, 721.
Polumque. 12, 341.
polus. 1, 612. 3, 586.
poma. E. 1, 38 81. 7, 54. 9, 50. G. 2, 59 82 87 426. 4, 134.
Pometios. Æ. 6, 775.
pomis. G. 1, 274. 2, 150 240 516. 4, 142.
pomo. E. 2, 53.
pompas. G. 3, 22. Æ. 5, 53.
ponam. E. 3, 36. G. 3, 13. Æ. 5, 66. 6, 73. 12, 569.
ponant. 1, 710.
ponat. G. 3, 195.
pondera. Æ. 10, 496 527.
pondere. E. 4, 50. G. 1, 164. 2, 254 351. 3, 172 524. Æ. 3, 49. 5, 153 401 447. 6, 413. 9, 512 752. 10, 381. 12, 255 727.
ponderis. 11, 616.
pondus. 1, 363. 5, 407.
pone. *verbum*. E. 1, 74. Æ. 5, 845. 11, 366.
pone. 2, 208 725. 10, 226.
ponere. G. 1, 284 307. 2, 273. 3, 88. Æ. 6, 508. 10, 623.
pones. 1, 268.
ponis. 2, 676. 11, 411.
ponit. G. 2, 521 530. Æ. 5, 292 486.
ponite ſpes. 11, 309.
pono. 1, 282. 9, 261.
ponte. Æ. 10, 654.
pontem. 8, 650 728.
pontes. 9, 170. 10, 658. 12, 675.
ponti. G. 1, 356 470. 4, 430. Æ. 2, 110.
pontibus. G. 4, 27. Æ. 9, 530. 10, 288.
ponto. E. 6, 35. G. 1, 372. 2, 163. 3, 78 237. Æ. 1, 44 74. 2, 295. 3, 104 605. 5, 233. 6, 345. 7, 300. 9, 121 238 712. 10, 694. 12, 182.
Ponto. E. 8, 95 96.
Pontum. G. 1, 130. Æ. 1, 128. 2, 207. 5, 615. 6, 312. 9, 103.
Pontus. G. 1, 58 207. Æ. 1, 560. 3, 193 417 672. 5, 9. 6, 729. 7, 9. 10, 103 377. 11, 624.
ponunt. G. 4, 161 238. Æ. 1, 177 306. 11, 67.
poplite. 9, 762. 10, 699. 12, 927.
popoſcit. 1, 732.
populant. 4, 403.
populare. 1, 531.
popularibus. 6, 816.
populatque. G. 1, 185. Æ. 12, 263.
populataque. 6, 496.
populatus amnes. 12, 525.
populea. G. 4, 511. Æ. 5, 134.
populeas. 8, 32. 10, 190.
populeis. 8, 286.
populi. G. 2, 495 502. 4, 211. Æ. 3, 58. 4, 615. 6, 706. 7, 236 716. 8, 385. 10, 202. 11, 345 420 430.
populis. 2, 556. 4, 624. 7, 24. 8, 688.
populo. 1, 152. 7, 80. 8, 679.
Populonia. 10, 172.
populos. G. 4, 5 562. Æ. 1, 229 267. 3, 458. 4, 112 189. 6, 851 891. 7, 316 384 693 725 738. 8, 325 475. 10, 4.
populum. 1, 25. 2, 188. 4, 682. 5, 552 750.
populus. *arbor*. E. 7, 61 67. 9, 41. G. 2, 13. Æ. 8, 276.
populuſque. 9, 192.
porca. 8, 641.
porgite. 8, 274.
porrecta. G. 3, 350.
porrectum. Æ. 9, 589.
porriciam. 5, 238.
porricit. 5, 776.
porrigitur. 6, 597.
porro. 5, 600. 6, 711. 9, 190.
Porſenna. Æ. 8, 646.
porta. 1, 87. 6, 552.
porta cœli. G. 3, 261.
portabat. Æ. 1, 700.
portæ. 1, 298. 2, 27 242 752. 3, 351. 6, 574 893. 7, 607. 9, 176 238 570 687 746.
portam. 8, 338. 9, 183 675 724.
portanda. 9, 312.
portans. G. 4, 524. Æ. 1, 72. 5, 840. 11, 544.
portant. 4, 241.
portantes. 11, 333.
portantur. 1, 367.
portare. 4, 598.
portarum. 2, 335 803. 7, 185.
portas. G. 4, 165. Æ. 1, 426. 2, 612. 3, 539. 6, 631. 7, 617 621. 9, 39 45 159 169 309 693. 10, 23. 11, 142 473 879 883 890. 12, 577 584.
portaſtis. 11, 281.
portat. 1, 759. 5, 566. 6, 211. 9, 50. 11, 758. 12, 512.
portendere. 3, 184. 7, 80.
portenderet. 5, 706.
portendi. 7, 256.
portenta. 7, 58. 8, 533. 11, 271.
porticibus. 2, 528 761. 3, 353. 8, 656. 12, 476.
portis. G. 4, 78 185. Æ. 2, 187 266. 4, 130. 7, 429. 8, 386 585. 9, 758. 10, 118. 11, 485 499 621. 12, 122 661.
portitor. G. 4, 502. 6, 298 326.
porto. 10, 881.
portu. 3, 72 78 292 300 378. 5, 243. 7, 132 201.
portum. G. 1, 303. Æ. 1, 163 198. 6, 900.
Portunus. 5, 241.
portus. G. 2, 161. 4, 390. Æ. 1, 431. 3, 10, 124 219 254 289 382 530 533 570 776 707. 4, 588 612. 5, 24 32 57 612 813. 6, 366. 7, 22 598. 9, 98.
poſcamus. 5, 59.
poſcant. 8, 540.
poſcas. 3, 456.
poſcat. 2, 121. 7, 340. 11, 219.
poſce. 4, 50.
poſcebat. 6, 589.
poſcens. G. 3, 456.
poſcente. 1, 128.
poſcentibus. Æ. 8, 477.
poſcere. 1, 418. 5, 26. 6, 45. 7, 272. 8, 614. 9, 12. 12, 350.
poſceret. 5, 707.
poſci. 8, 12. 11, 221.

poſcimus. Æ. 11, 362.
poſcit. 5, 342. 6, 37. 9, 71 84 524. 10, 661. 12, 82 326 388 467.
poſco. 1, 670. 3, 59. 6, 66. 9, 194.
poſcor. 8, 533.
poſcunt. G. 2, 324. Æ. 2, 72. 4, 614. 7, 584. 8, 512. 9, 600. 11, 379 434 453 901.
poſita. 4, 681. 5, 60.
poſitæ. E. 2. 55. Æ. 4, 527.
poſitis. G. 2, 278 354. 3, 348 436. 4, 344. Æ. 1, 295. 2, 473. 3, 404. 7, 629. 9, 586. 10, 52. 11, 89.
poſito. G. 2, 14. Æ. 8, 639. 10, 736.
poſitum. G. 4, 303. Æ. 2, 172 644. 11, 30.
poſitura. 7, 129.
poſitus. 12, 898.
poſſe. E. 3, 24. G. 2, 234. Æ. 1, 42. 2, 177 657. 4, 306. 5, 231. 6, 527. 9, 90 197 253 561. 11, 703.
poſſem. 6, 627. 10, 616. 12, 880.
poſſent. G. 2, 343. Æ. 1, 372. 2, 292. 6, 200. 9, 513. 12, 771.
poſſes. 10, 879.
poſſeſſor. E. 9, 3.
poſſet. Æ. 1, 417. 5, 807. 11, 155.
poſſim G. 2, 483. 3, 8. Æ. 3, 368.
poſſimus. 1, 351.
poſſint. 4, 27. Æ. 7, 334.
poſſis. G. 2, 226. Æ. 1, 680. 3, 378 387.
poſſit. E. 3, 28. Æ. 1, 687. 2, 187 362. 4, 85 116 296. 5, 6. 6, 78 754. 8, 413. 9, 322 421. 10, 286 807. 11, 386.
poſſum. G. 1, 176. Æ. 8, 401. 12, 151 874.
poſſumus. E. 7, 23. 8, 63. G. 1, 253.
poſſunt. E. 8, 69. 10, 64. G. 2, 109 313. 3, 262 520 562. Æ. 2, 59. 4, 382. 5, 231 669. 9, 446. 11, 291 307 325. 12, 627.
poſt *cum ablat.* E. 1, 30 68. Æ. 6, 409.
poſt tanto. G. 3, 476.
poſt *cum accuſat.* E. 1, 70. 3, 20. G. 1, 284. 3, 157 213. 4, 148. Æ. 1, 300. 2, 57 283. 4, 20. 5, 154 626. 7, 655. 9, 346 363. 11, 81 279.
poſt. *adverbium.* G. 3, 70 172. Æ. 1, 140 617 744. 2, 216 740. 5, 339 507 523. 8, 331 639. 9, 387. 11, 89 593. 12, 185.
poſt ubi. G. 3, 235. 4, 189 544 552. Æ. 4, 80. 5, 362.
poſt hinc. G. 3, 300. Æ. 8, 548
poſt deinde. 5, 321.
poſte. 5, 360.
poſtera. 3, 588. 4, 6. 5, 42. 7, 148. 12, 113.
poſtes. E. 7, 50. G. 2, 463. Æ. 2, 442 454 380 490 493. 7, 622. 8, 227. 11, 890.
poſthabita. 1, 20.
poſthabui. E. 7, 17.
poſthac. E. 1, 76. 3, 51.
poſthuma. Æ. 6, 763.
poſtquam. E. 1, 29. 5, 34. G. 3, 432. 4, 374. Æ. 1, 158 220 524 727. 2, 90. 3, 137 57 192 212 463 518 662. 4, 17 151 648. 5, 577. 6, 168 226. 7, 6 406 661 709. 8, 184. 10, 298 710. 11, 94 146 248 631. 12, 432 604 739 861 945.
poſtrema. G. 3, 404. Æ. 3, 427. 9, 27.
poſtremum 11, 664.
poſtremus. G. 2, 410.
poſuere. G. 2, 383 445. Æ. 5, 681. 6, 274 611. 7, 27. 8, 335. 9, 687. 10, 103.
poſuerunt. 3, 399.
poſuiſſe. 7, 63.
poſuiſſem. 4, 344.
poſuit. E. 3, 46. G. 1, 182. 2, 403 Æ. 3, 631. 4, 200 212. 6, 19. 8, 329 616. 11, 830. 12, 209.
potant. 6, 715.
potantibus. G. 4, 146.
potare. 3, 330.
potat. 3, 463.
potens. Æ. 1, 535. 3, 164. 6, 871. 7, 56 541 630. 11, 340. 12, 827.
potentem. G. 1, 27. 2, 373. Æ. 1, 84. 2, 296. 3, 438. 6, 621 843. 7, 234.
potentes. 3, 528.
potentia. G. 1, 92. Æ. 1, 668. 99. 10, 72.
potentibus. 7, 19. 12, 402.
potentum. 12, 519.
poteram. E. 8, 40.
poterant. Æ. 6, 239.
poterat. 8, 605. 12, 776.
poteris. E. 1, 80. 4, 27. G. 1, 395. 4, 253. Æ. 6, 148.
potero. 4, 420.
poterunt. G. 2, 287.
potes. E. 7, 10. Æ. 4, 560. 6, 117 366. 7, 335. 10, 81 632.
poteſt. G. 3, 491 560. Æ. 8, 402. 10, 35. 12, 872 933.
poteſtas. 3, 670. 4, 565. 7, 591. 9, 97 739 813. 10, 18 100.
poteſtates. 12, 396.
poteſtis. 7, 645. 9, 529.
potior. G. 4, 100. Æ. 4, 287.
potiti. 9, 267.
potis. G. 4, 120.
potis. Æ. 3, 671. 9, 796. 11, 148.
potiti. 3, 278. 6, 624. 9, 363 450.
Potitius. 8, 269 281.
potitum. 3, 296.
potitur. 3, 56. 4, 217.
potitus. 10, 500. 11, 493.
potiuntur. 1, 176. 12, 642.
potius. *adverb.* E. 2, 71. 5, 6. Æ. 3, 654. 4, 99. 10, 631 676. 11, 114 443. 12, 39 188.
Porniades. G. 8, 268.
potuere. 1, 161. 2, 124. Æ. 1, 236. 6, 131. 7, 295. 12, 544.
potui. E. 3, 70. Æ. 4, 19 419 600. 7, 309. 11, 823. 12, 177.
potuiſſe. E. 6, 24. Æ. 1, 102.
potuiſti. 9, 482. 12, 804.
potuit. G. 2, 490. 3, 453. Æ. 1, 44 246. 6, 119. 8, 384. 9, 328 426 429. 12, 47.
potum. *ſub.* E. 7, 11. 9, 24.
præque. Æ. 8, 17. Æ. 3, 435.
præ ſe. 9, 134. 11, 544.
præbere. G. 2, 216. 3, 301. Æ. 9, 693.
præbuit. 10, 322.
præcedunt. 8, 462.
præceſſa. 3, 245.
præceperat. 9, 40.
præceperit. E. 3, 98.
præceps. E. 8, 59. G. 1, 203. 3, 236. 4, 29 457. Æ. 3, 598. 4, 253 565. 6, 578. 9, 815. 12, 684.
præcepta. G. 1, 176. 4, 398 448 548. Æ. 2, 345. 5, 747. 6, 236 632. 9, 45.
præceptis. 2, 607. 3, 546.
præceſſerat. 9, 47.
præcipiant. 11, 329.
præcipit. 11, 491.
præcipitans. 6, 351.
præcipitant. 2, 317. 4, 251. 9, 670. 10, 804. 11, 3.
præcipitare. 2, 37. 4, 565.
præcipitat. 2, 9. 11, 617. 12, 699.

præcipitatè. Æ. 8, 443.
præcipitem. G. 3, 358. Æ. 5, 175 456. 860. 6, 594. 12, 379 735.
præcipites. G. 1, 367. 3, 547. 4, 80. Æ. 2, 307 516. 3, 682. 4, 573. 5, 144. 10, 232. 11, 673 895.
præcipiti. G. 3, 103. Æ. 2, 460. 8, 257.
præcipue. *adverb.* G. 2, 372. 3, 51 101. Æ. 1, 224 716. 2, 112. 6, 176. 7, 746.
præcipuos. 5, 249.
præcipuum. G. 3, 74. Æ. 8, 177.
præcipuus. 11, 214.
præcisis. 8, 233.
præclara. G. 4, 322. Æ. 8, 480. 10, 397. 12, 347.
præclaram. 4, 655.
præconis. 5, 245.
præcordia. G. 2, 484. Æ. 2, 367. 7, 347. 9, 413 596. 10, 452.
prædæ. 9, 363 384 450 485.
prædæ. 1, 214. 9, 268. 11, 782.
prædam. G. 2, 60. Æ. 2, 763. 3, 223 233 244. 4, 404. 6, 361. 11, 79 757. 12, 255.
prædarique. G. 1, 130.
prædas. Æ. 1, 532. 7, 749. 9, 613. 10, 78.
prædicam. 3, 436.
prædicere. E. 1, 17.
prædicta. Æ. 4, 464.
prædiscere. G. 1, 51 252. 2, 255.
prædivitis. Æ. 11, 213.
prædixit. E. 1, 18. Æ. 3, 252 713.
prædo. 7, 362.
prædonis. 10, 774. 11, 484.
prædulce. 11, 155.
prædurum. 10, 748.
præeunte. 5, 186.
præfatus. 11, 305.
præfecit. 6, 118 564.
præferat. E. 3, 4.
præferimus. Æ. 7, 237. 11, 249.
præfert. 10, 211.
præfigere. 10, 80.
præfigeret. 11, 778.
præfigunt. 3, 399. 9, 466.
præfixa. 5, 557. 7, 817. 9, 472. 12, 489.
præfixum. 10, 479.
præfacta. 11, 614.
præfulgens. 8, 553.
prægnans. 7, 321. 10, 704.
prælabi. G. 3, 180.
prælato. Æ. 5, 541.
prælia. E. 6, 3. G. 1, 318. 2, 283. 3, 220 265. 4, 5 314. Æ. 2, 334 347 397 670. 3, 240. 5, 375 402 467 593. 7, 335 603 744 806. 8, 614 678. 9, 463 499. 10, 23 357 455 661 901. 11, 48 307 486 520 541 631 727 731 912. 12, 103 337 346 570 581 628 716 735 812.
prælorum. G. 2, 242.
præmia. 2, 382. 3, 49. Æ. 1, 465 619. 2, 537. 4, 33. 5, 70 292 308 346 486. 9, 253 271. 11, 78 857. 12, 360 437 765.
præmisit. 11, 513.
præmissi. 9, 367.
præmissus. 6, 34.
præmittit. 1, 648.
prænatat. 6, 705.
Præneste. 7, 682. 8, 581.
Prænestinæ. 7, 678.
prænuncia. 11, 139.
præpes. 5, 254.
præpetibus. 6, 15.
præpeti. 3, 361.
præpingue. 3, 698.
prærepta. 9, 138.
præreptus. 4, 516.
præripere. 10, 277.
præruptis. G. 2, 156.
præruptus. Æ. 1, 109.
præsaga. 10, 843.
præsagi. 10, 177.
præscia. 6, 66. 12, 452.
præscisce re. G. 4, 70.
præscripsit. E. 6, 12.
præsens. G. 3, 452. Æ. 5, 363. 9, 404. 12, 160.
præsensit. 4, 297.
præsentemque. 1, 95.
præsentis. E. 1, 42.
præsenti. Æ. 3, 611. 8, 495.
præsentia. G. 1, 10. Æ. 3, 174. 9, 73.
præsentis. 5, 656.
præsentius. G. 2, 127. Æ. 12, 152 245.
præsepia. E. 7, 39. G. 3, 214 495. Æ. 11, 492.
præsepibus. G. 3, 395 416. 4, 168. Æ. 1, 419. 7, 17 275.
præsertim. G. 1, 115. 2, 310.
præses. Æ. 11, 483.
præsider. 3, 35. 6, 10. 7, 800. 12, 140.
præsidium. 11, 58.
præstans animi. 12, 19.
præstantes. 8, 548.
præstanti. G. 4, 538 550. Æ. 1, 75. 5, 361. 7, 483 783. 8 207.
præstantibus. 11, 291.
præstantior. 6, 164.
præstat. 1, 139. 3, 429.
præstet. 11, 438.
præstiterit. 6, 39.
præsumite. 11, 18.
prætende. G. 4, 230.
prætendere. 1, 270. Æ. 9, 599. 11, 332.
prætendi. 4, 339.
prætendit. 8, 126.
prætenta. 3, 692. 6, 60.
præter. G. 1, 413. Æ. 3, 478. 6, 874. 7, 24. 10, 392.
præterea. E. 2, 40. G. 1, 165 204. 2, 83. 3, 548. 4, 210. 502. Æ. 1, 53 651 657. 3, 433. 4, 457. 5, 64 302. 6, 285. 7, 71 183 243. 8, 255 514. 9, 271. 11, 78 285 330. 12, 659.
prætereo. G. 4, 148.
præterit. 2, 322. Æ. 4, 157. 5, 156 171.
præteritos. 8, 560.
præterlabere. 6, 874.
prætervehor. 3, 688.
prætexere. 4, 500.
prætexit. E. 7, 12. G. 3, 15. Æ. 4, 172.
prætexunt. E. 6, 5.
prætoria. G. 4, 75.
prætulerim. Æ. 12, 145.
prævalidam. *tellurem.* G. 2, 253.
prævalidas. 2, 190.
prævertere. Æ. 1, 725. 7, 807. 12, 345.
prævertitur. 1, 321.
prævidit. 5, 445.
præustis. 7, 524.
prata. E. 3, 111. 7, 11. 10, 42. G. 1, 289 384. 3, 142. 4, 306. Æ. 6, 674.
pratis. E. 4, 43. 8, 71. G. 2, 384. 4, 271. 6, 707.
prato. 10, 836.
pravique tenax. *fama.* 4, 188.
precamur. 3, 543.
precando. 4, 133 413. 6, 377. 8, 403.
precantem. 12, 930.
precantes. 11, 106.
precanti. 10, 176. 11, 697.
precantis. 10, 598.
precantum. 7, 237.
precantur. 8, 279. 12, 242.
precati. 3, 144. 8, 127.
precati. 3, 633. 5, 529.
precatur. G. 4, 381. Æ. 4, 521. 6, 185.

6, 186 193. 9, 403. 10, 251 293. 8, 774. 11, 784. 12, 175.
precatus. 9, 624. 10, 420.
prece. 3, 437. 10, 368.
preces. 4, 612. 5, 234 782. 6, 51 55. 8, 60 572. 10, 153. 11, 158 229.
precibus. G. 4, 470. Æ. 2, 685. 3, 261. 456 599. 4, 319. 7, 133. 9, 90. 10. 626. 14, 800.
preciæque *vites*. G. 2, 95.
precor. Æ. 4, 621. 6, 117. 9, 525. 10, 461 525. 12, 48 179 777.
prehenſis. 11, 719.
prehenſum. 2, 592.
premat. 10, 54 296.
premebant. 11, 545.
premebat. 4, 332. 7, 737. 8, 647. 10, 232.
premendo. 6. 80.
premens. G. 3, 85. 4, 131. Æ. 8, 289.
prementem. 1, 328.
premere. 1, 67. 10, 78.
premere. 11, 402.
premeret. 1, 471.
premeretur. E. 1, 35.
premes. G. 1, 157. 2, 346. 3, 413. 4, 101.
premet. 1, 289.
premimus. Æ. 9, 612. 11, 788.
premit. G. 3, 508. Æ. 1, 58 215 250. 2, 530. 4, 148. 5, 187. 7, 103. 8, 249 474. 9, 324 330 793. 10, 103 465. 11, 257 880.
premitur. G. 1, 241.
premunt. 3, 401. 4, 297. Æ. 7, 368. 10, 375. 12, 254.
premuntur. 6, 827.
prendere. 3, 450. 9, 558. 12, 775.
prendimus. 2, 322. 6, 61.
prenſa. 3, 624.
prenſant. 2, 444.
prenſantem. G. 4, 501. Æ. 6, 360.
prenſatque. 12, 404.
prenſique. *equi*. G. 3, 207.
prenſos. 1, 285.
preſſa. G. 1, 303. Æ. 5, 556. 10, 347. 12, 322.
preſſabimus. E. 3, 99.
preſſat. Æ. 3, 642.
preſſere. 7, 518.
preſſi. E. 1, 82. Æ. 9, 487.
preſſis. G. 3, 310. 4, 140. Æ. 11, 600.
preſſit. 2, 380. 6, 197 331 521. 7, 119. 10, 495. 12, 908.
preſſo. G. 1, 411. 2, 203 356. Æ. 5, 331. 6, 155.
preſſos. G. 2, 25.
preſſus. Æ. 3, 47.
pretiis. 5, 292.
pretio. 4, 212. 5, 399. 6, 622. 9, 213. 12, 352.
pretium. 5, 111. 9, 232. 12, 350.
Priameia. 2, 403. 3, 321. 7, 252.
Priami. 1, 658. 2, 22 56 191 437 457 484 506 527 554 760. 3, 1. 4, 343. 5, 297. 9, 284. 12, 545.
Priamiden. 3, 295. 6, 494.
Priamides. 3, 346. 6, 509.
Priamo. 1, 754. 2, 291 344 541. 9, 742. 11, 259.
Priamum. 1, 462 491. 2, 501 518. 8, 15 83 99.
Priamus. 1, 465. 2, 147 533 581. 3, 50. 5, 564.
Priape. E. 7, 33.
Priapi. G. 4, 111.
pridem. Æ. 1, 503.
prima. E. 4, 18. 6, 1. G. 1, 12, 147. 2, 266 321 362. 3, 67 399. 4, 21 161 314. Æ. 1, 28 727 741. 2, 97 268 387 613. 3, 8 17 69 95 367 426 544. 4, 166 297 548 584. 5, 66 114 375 502 641. 6, 96 153 246. 7, 51 118 127 354 371 481 503 554 603. 8, 143 288 340 407. 9, 479. 10, 97 157 283 561. 11, 267 503 868. 12, 103 448 505 605 626 632.
primam. G. 2, 336. 3, 48. 4, 286. Æ. 1, 376 545. 7, 148. 9, 181. 10, 324. 12, 305.
primæ. 7, 40 542. 11, 895.
primævo. 7, 162. 10, 345.
primævus. 9, 545.
primam. 5, 355. 7, 118 136. 8, 561. 9, 244 494 595 654.
primas. 7, 61. 9, 27. 10, 643.
primi. G. 1, 144. 2, 44. Æ. 2, 334 422. 4, 133. 5, 294 308 347 566. 6, 255 313. 7, 107. 8, 6 105 602. 9, 226. 11, 613 786 879.
primis. *cum in*. E. 5, 69. 6, 34. G. 1, 64 178 338. 2, 253 291. 3, 503. Æ. 1, 307 349. 2, 87. 6, 273. 7, 468. 8, 59 517. 9, 453. 11, 573.
primitiæ. 11, 16 156.
primo. G. 3, 324. Æ. 1, 474 617. 2, 385 469 485. 5, 42. 6, 143 309 427 453. 7, 130 361 528. 11, 155 423.
primo Eoo. 3, 588. 11, 4.
primo. *adverb*. G. 3, 187. 4, 310. Æ. 4, 176. 5, 654. 9, 576.
primorum. 9, 309.
primos. G. 3, 130. 4, 340 Æ. 2, 479 494. 4, 118. 5, 857. 7, 173 406 783. 8, 586. 9, 785. 11, 219 234. 12, 577.
primùm E. 4, 8. 8, 73. G. 1, 61 136 162. 2, 20 79 304 475. 3, 166 384. 4, 295 305 268. Æ. 1, 178 193 446 454. 2, 79 213 375 410 559 636 677. 3, 58 108 205 209 437 651. 4, 239 252 342 677. 5, 220 540 604. 6, 18 243. 8, 190 222 542. 9, 80 110 253 590 603 696. 10, 380. 11, 19 852.
primùm, *poſt cum*. E. 6, 40. 7, 39. G. 1, 115 428. 2, 340. Æ. 2, 127. 7, 39. 8, 170 408. 12, 76 114.
primùm, *poſt ut*. G. 2, 426. Æ. 1, 310. 4, 259 586. 6, 102 452. 11, 300. 12, 47 669.
primùm. *adject*. 5, 540 746. 11, 664.
primus. E. 1, 45. 2, 32. 8, 24. G. 1, 250. 2, 409. Æ. 1, 5 146. 3, 523. 4, 17 28 169. 5, 450 497. 6, 761 810 819. 8, 134. 9, 51 232. 10, 310 427. 11, 238. 12, 33.
primus ante omnes. G. 2, 40. 5, 491.
primus *initio verſus*. Æ. 2, 408. 3, 10 77 113 182. 4, 134 140. Æ. 2, 40 370. 5, 310 318 667. 7, 647. 8, 319. 9, 35. 10, 242. 11, 364 380. 12, 461.
primuſque. G. 1, 122. Æ. 2, 32 263 424. 3, 561. 4, 169. 5, 151 451. 8, 269 281. 12, 258 426.
primus. *ſine carminis*. G. 3, 64. Æ. 5, 596. 6, 183. 10, 516.
princeps. 5, 160 833. 9, 535. 10, 166 204. 11, 620.
principe. 3, 168.
principibus. 1, 492.
principio. *adverb*. G. 2, 948. Æ. 2, 752. 3, 381. 4, 56. 5, 109 6, 214.

Æ. 6, 214 724. 7, 342. 9, 762. 10, 258.
principium. E. 3, 60. 8, 11. Æ. 7, 219. 9, 53.
prior. E. 5, 10. Æ. 1, 325 585. 4, 323. 5, 186 326. 6, 341 387 834. 7, 194. 8, 469. 9, 319. 10, 458 533. 11, 292 760. 12, 195.
priorem. 1, 552. 5, 155 170.
priores. E. 9, 54. G. 2, 59. Æ. 3, 213 693. 4, 534.
prioris. 7, 243.
priorum. G. 3, 292. Æ. 4, 464. 8, 312.
priſca. 6, 878. 9, 79.
priſcæ. E. 4, 31.
priſcique. Æ. 7, 710.
priſco. 7, 706.
priſcos. 5, 598.
priſcum. 8, 339.
Priſtin. 5, 116. 10, 211.
priſtina. 10, 143. 12, 424.
priſtinus. 6, 473.
Priſtis. 5, 154 156 187.
Priſtis. 3, 427.
Priverno. 11, 540.
Privernum. 9, 576.
priùs, *ſequente quàm*, G. 1, 50. 3, 408. Æ. 1, 196 476. 2, 741. 4, 24. 6, 328. 11, 809.
priùs. G. 1, 74 194. 2, 274. 3, 362. 4, 229 396 537. Æ. 2, 150 596. 6, 136. 9, 122. 10, 223 882. 11, 126.
pro, *id eſt*, ante 8, 653. 9, 575. 11, 895. 12, 661.
pro virginitate. 12, 141 878.
proavi. 8, 54.
proavis. 12, 225.
proavoſque. 3, 129.
probat. 5, 418.
probavi. 12, 814.
probet. 4, 112.
procacibus. 1, 540.
Procas. 6, 767.
procedere. E. 3, 94. 4, 12. Æ. 4, 587. 5, 461.
procedit. 3, 592. 10, 451. 12, 121.
procedo. 2, 760.
protinus, & proavi ſedes. 3, 349.
procedunt. 12, 169.
procella. 1, 105. 7, 594.
procellæ. 11, 798.
procellis. G. 3, 259. Æ. 1, 89. 5, 791.
proceras. E. 6, 63.
proceres. Æ. 1, 744. 3, 58 103. Æ. 6, 489. 8, 587. 9, 659. 10, 213. 11, 403.
procerum. 12, 213.
proceſſerat. 10, 751. 11, 94.
proceſſit. E. 6, 86. 9, 47. Æ. 3, 356. 9, 23.
proceſſu. G. 3, 504.
Prochyta. Æ. 9, 715.
proclamat. *Diores*. 5, 345.
procorum. 12, 27.
procos. 4, 534.
Procrinque. 6, 445.
procubet. G. 3, 145.
procubuêre. Æ. 2, 505. 9, 190.
procubuiſſe. 6, 604. 8, 631. 11, 395.
procubuit. 8, 30 83. 9, 541. 11, 150 418.
procudit. G. 1, 261.
procul. E. 1, 83. G. 3, 83 212 464. 4, 353 424. Æ. 2, 42. 3, 13 206 383 479 522 537 791. 4, 70. 5, 613 642. 6, 10 651 808 824. 7, 493. 8, 98 191. 9, 372 503. 10, 447 455 537 713 777. 11, 677 838. 12, 358 869.
procul de. E. 1, 77.
procul, *prope*. 6, 16. 10, 835.
procul à, *&c.* 10, 46. G. 2, 459. 5, 35. 10, 410 521.
procul è, *&c.* Æ. 3, 554. 8, 112 610.
procul hinc. 1, 473. 6, 440. 8, 478 603 635 666.
procul inde. 2, 666. 8, 642.
procul in tenuem. 4, 278. 9, 658.
procul, *haud longe*. 5, 124.
procul in proſa. 5, 775.
procul O procul eſte profani. Æ. 6, 258.
proculcat. 12, 534.
procumbat. G. 1, 111.
procumbere. 3, 466.
procumbit. E. 8, 87. G. 3, 240. Æ. 2, 426 605. 5, 481.
procumbunt. 2, 493. 5, 198. 6, 180.
procurate. 9, 158.
procurrens. 11, 624. 12, 267.
procurrentibus. 5, 204.
procurrere. 9, 690.
procurrit. 12, 785.
procurrunt. 12, 280.
procurſu. 12, 379 711.
procurva. 5, 765.
procurvam. G. 2, 421.
prodentia. Æ. 10, 99.
prodere. 2, 127.
proderet. Æ. 4, 231.
proderit. G. 4, 267.
prodiderim. Æ. 12, 42.
prodidit. 9, 374. 10, 593.
prodigiis. 5, 639. 6, 379.
prodigium. 3, 366.
prodigus. G. 4, 89.
prodimur. Æ. 1, 257.
prodire. 6, 199.
prodit. G. 2, 254.
prodita. Æ. 1, 474.
proditione. 2, 83.
producere. 2, 637.
producit. 12, 900.
produxi. 9, 487.
Prætides. E. 6, 48.
profanes. Æ. 12, 779.
profani. Æ. 6, 258.
profatur. 1, 565. 4, 364.
profeci. E. 8, 20.
profecta. Æ. 1, 344.
profectis. 1, 736. 4, 111.
profectum. 7, 209 255. 8, 51.
profectus. 3, 615.
proferet. 6, 795.
proferret. 12, 395.
proflabat. 9, 326.
profluet humor. G. 4, 25.
profudit. Æ. 11, 154.
profuerit. G. 1, 452.
profugis. Æ. 7, 300. 10, 158.
profugos. 8, 118.
profugus. 1, 6. 10, 720.
profuit. G. 1, 84. 3, 459 509. Æ. 7, 303. 11, 844. 10, 541.
profundam, *nomen*. 4, 20. 6, 462.
profundi. G. 1, 243. 2, 391.
profundo. Æ. 12, 263.
profundum. E. 4, 51. G. 4, 222. Æ. 1, 62. 5, 614.
progeniem. G. 1, 415. 4, 56. Æ. 1, 23.
progenies. E. 4, 7. G. 2, 341. Æ. 1, 254. 5, 565. 6, 790. 7, 97. 10, 30 329 471.
progenuit. 4, 180.
Progne. G. 4, 15.
progredior. Æ. 3, 300.
progreditur. 4, 136.
progreſſi. 8, 125.
progreſſus. 8, 337. 11, 608. 12, 219.
proh, *interject.* 4, 590. 5, 793.
prohibe. 1, 529.
prohibebis. G. 4, 105.
prohibemur. Æ. 1, 544.
prohibent G. 3, 398. 4, 10. Æ. 3, 379. 9, 662.
prohibere. G. 4, 105. Æ. 7, 313.

prohibet. Æ. 5, 631. 6, 606 808.
prohibere. G. 1, 501. Æ. 3, 265. 5, 97.
projecère. 6, 436.
projecit. 5, 402 673 859. 9, 444. 12, 256.
projecta. E. 7, 42. Æ. 3, 699.
projecto. 9, 577. 10, 387.
projectus. E. 1, 76. Æ. 11, 87.
projice. 6, 835.
projicis. 11, 361.
proinde. 11. 383 400.
prolapsa. 2, 555.
prole. 1, 79. 6, 784.
prolem. G. 2, 3. 3, 65 541 701. Æ. 1, 278. 3, 180. 4, 234. 6, 717 756. 10, 696.
proles. G. 3, 35. 4, 281. Æ. 4, 258. 6, 25 322 648 763. 7, 50 691 761. 8, 391. 9, 523. 10, 353 397 429. 12, 128 347 830.
prolixa. E. 8, 34.
proludit. G. 3, 234. Æ. 12, 106.
proluit. G. 1, 482. 3, 543. Æ. 1, 743. 12, 686.
proluvies. 3, 217.
promeritam. 4, 335.
Promethei. E. 6, 42.
promiserat. Æ. 10, 549.
promisi. 2, 96.
promisit. 4, 228.
promissa. 1. *longa*. 1, 262. 4, 552. 6, 346. 8, 612. 9, 107.
promissa, *substant*. 5, 386. 8, 531. 11, 45 152. 12, 2.
promissam. 12, 31.
promissi. 7, 541.
promissis. 2, 160. 5, 863.
promissu. 5, 282 718.
promitte. 5, 191.
promittere. 8, 401. 9, 6.
promitti. 6, 793.
promittit. 4, 487.
promitto. 11, 503.
promittunt. 9, 194.
promovet. 10, 195.
promptum. G. 2, 255.
Promulumque. Æ. 9, 574.
promunt. 2, 260.
prona. 5, 212. 8, 236 548. 9, 713.
proni. G. 3, 107. Æ. 3, 668. 5, 147.
prono. G. 1, 203.
pronuba. Æ. 4, 166. 7, 319.
pronum. 11, 485.
pronus. 1, 119. 5, 332. 10, 586.
propagine. G. 2, 63.
propaginis. 2, 26.
propago. Æ. 6, 871. 12, 827.
prope. G. 4, 278. Æ. 8, 597.
properabat. 7, 57.
properanda. G. 1, 260.
properant. 2, 171.
properari. Æ. 4, 416.
properas. 4, 310.
properat. 7, 264. 8, 454.
properata. G. 1, 196.
properate. Æ. 12, 425.
propere. 6, 236. 9, 801. 12, 573.
properent. G. 2, 481. Æ. 1, 749.
properes. G. 1, 224.
properet. Æ. 4, 635. 9, 401.
properi. 12, 85.
propexam. 10, 838.
propinquabam. 2, 730.
propinquabant. 5, 159. 9, 371. 11, 621.
propinquam. 3, 381.
propinquant. 2, 733. 6, 384 634. 8, 101.
propinquat. 5, 185. 6, 410. 9, 355. 11, 597. 12, 154.
propinques. 10, 254.
propinqui. 11, 156.
propinquos. 3, 502.
propinquum. 2, 86.
propior. G. 2, 122. 3, 58. Æ. 3, 531. 8, 280.
propiora. 5, 168.
propiore. 6, 51.
propioribus. 9, 275.
propius. G. 1, 355. 4, 47. Æ. 1, 530. 2, 706. 8, 78 556. 10, 712. 12, 407.
proponit. 5, 364.
propria. G. 2, 428. Æ. 6, 871.
propriæ. 3, 167.
propriam. 1, 77. 3, 85. 4, 126.
proprios. G. 2, 35.
proprium. E. 7, 31. Æ. 5, 229. 7, 331. 11, 359.
propter, *prope*. E. 8, 87. G. 3, 14. Æ. 9, 680.
propter. 4, 320. 12, 177.
propugnacula. 4, 87. 9, 170 664.
prora. 1, 108. 3, 277. 5, 206 775. 6, 901.
proræ. 9, 122. 10, 223.
proram. G. 4, 117. 5, 165 202. 10, 659.
proras. Æ. 3, 532. 6, 3. 7, 35. 8, 101. 10, 193.
proripis. 5, 741.
proripit. E. 3, 19.
proripuit. Æ. 6, 472. 10, 796.
prorumpit. G. 1, 98. Æ. 3, 572. 7, 32. 10, 379.
proruptum. 1, 250.
proruptus. 7, 459.
proscenia. G. 2, 381.
proscinde. Æ. 2, 237.
proscisso æquore. G. 1, 97.
prosequar. Æ. 3, 340.
prosequere. 12, 73.
prosequitur. 2, 107. 3, 130. 5, 777. 6, 476 898. 9, 218 310. 11, 107.
Proserpina. G. 1, 39. 4, 487. Æ. 4, 698. 6, 142 251 402.
prosiluêre. 5, 540.
prosit. 9, 92.
prospectant. 9, 168. 10, 741.
prospectat. 7, 813.
prospectum. 1, 185. 8, 254.
prospectus. G. 2, 285.
prospera. Æ. 3, 362.
prospexi. 6, 357.
prospexit. 7, 289. 11, 839 909.
prospicere. G. 1, 395.
prospiceres. Æ. 4, 410.
prospiciens. G. 4, 352. Æ. 1, 131 159. 2, 733. 12, 136.
prospicit. 1, 189. 7, 30. 12, 595.
prospiciunt. 9, 34.
prosubigit. G. 3, 256.
prosunt. Æ. 5, 684.
protecti. 2, 444. 8, 662.
protectus. 10, 800.
protegat. G. 2, 489.
Protei. Æ. 11, 262.
protendens. 5, 377. 11, 931.
protendunt. 11, 606.
protentus. 1, 171.
proterit. 12, 330.
proterret. 12, 291.
Proteu. G. 4, 447.
Proteus. 4, 422 429 528.
protinus. E. 1, 3.
protinus, *id est*, deinceps. G. 4, 1. Æ. 3, 291 416. 4, 196. 7, 601. 9, 337. 10, 340. 11, 691.
protinus, *id est*, longè. 7, 514. 8, 159.
protiuus. 2, 437 545. 5, 485. 6, 33. 7, 408. 9, 149. 10, 561 633.
protrahit. 2, 123.
protrahitur. 8. 265.
proturbant. 9, 441. 10, 801.
provecti. 2, 24.
provectus. 7, 166.
provehimur. 3, 72 506.
provehor. 3, 481.
proveniant. 12, 428.
proventu. G. 2, 518.
provisa. 1, 167.

provocet. G. 3, 194.
provolvens. Æ. 10, 556.
provolvere. 12, 533.
proxima. E. 2, 54. 7, 22. Æ. 1, 161. 3, 397. 6, 434 761. 7, 10. 8, 594. 9, 238. 10, 513 12, 388.
proximus. 2, 311. 5, 388 543. 6, 767. 11, 316.
proximus huic, longo ſed proximus intervallo. 5, 320.
prudens. G. 2, 315.
prudentia. 1, 416. Æ. 3, 433.
pruina. G. 2, 376.
pruinas. 1, 230.
pruinis. 3, 368. 4, 518.
pruna. E. 2, 53. G. 4, 145. Æ. 11, 788.
prunas. 5, 103.
prunis. G. 2, 34.
Prytaninque. Æ. 9, 767.
pſythia. G. 2, 93.
pube. Æ. 9, 154.
pubem. G. 2, 167. Æ. 2, 798. 7, 429. 11, 20.
pubentes. 4, 514. 12, 221.
puberibus. 12, 413.
pubes. G. 1, 343. Æ. 1, 403. 2, 477. 5, 74 119 450 573 599. 6, 580. 7, 105 219 521 616 794. 9, 74.
pubeſceret. 3, 491.
pubeſcit. G. 2, 390.
pube tenus. Æ. 3, 427.
pubi. G. 3, 174.
pubis. Æ. 8, 518.
pudeat. G. 1, 80. Æ. 5, 196.
pudendis vulneribus. 11, 55.
pudet. 9, 598 787. 12, 229.
pudicitiam. G. 2, 524.
pudor. E. 7, 44. Æ. 4, 27 322. 5, 455. 9, 44. 10, 398 871. 12, 667.
pudorem. 4, 55.
puella. E. 3, 64. G. 4, 458.
puellæ. E. 10, 9. G. 1, 11 390. 4, 476. Æ. 2, 238. 6, 307.
puellam. E. 6, 61.
puellas. 5, 59.
puer. 2, 17 45. 4, 18 60. 5, 19 49 54. 8, 50. 9, 66. G. 1, 19. 3, 6. Æ. 1, 271 479 682 688 698. 3, 339 487. 4, 94 156 354. 5, 74 252 569 599. 6, 875. 8, 581. 9, 181 217 276 641 656. 10, 236 605 825. 11, 42. 12, 435.
pueri. E. 1, 46. 3, 93 98 111. 6, 14 24. G. 4, 476. Æ. 1, 688. 2, 238 766. 5, 206 349 553 561 602. 6, 307 832. 7, 162 379 484. 9, 605. 11, 216 476. 12, 943.
puerile. Æ. 5, 548.
puerilia. 11, 578.
puero. E. 3, 14 70. 4, 8. Æ. 1, 718. 3, 341. 5. 569. 10, 70.
pueros. 8, 632.
puerum, *amorem*. E. 8, 45. 9, 52. Æ. 2, 457. 7, 575.
pugna, *ablat*. 9, 213 789. 10, 441 889. 11, 702. 12, 34 265.
pugna, *nominat*. 9, 667. 10, 359. 11, 589 635 833. 12, 125 216 506.
pugnabis. 4, 38.
pugnæ. 4, 603. 5, 365 585. 7, 40 542 611 788. 8, 16. 9, 53 661 720. 10, 11 311 428. 11, 78 780. 12, 54 430 560 598 630.
pugnæ, *in dativ*. 5, 383 463 478. 10, 50 259 588 615 690. 11, 528 649 707 826. 12, 241.
pugnam. G. 3, 26 234. 4, 67. Æ. 2, 438. 5, 68 411 429. 9, 158 186. 12, 106 151.
pugnando. 6, 660. 7, 182.
pugnant. 7, 665.
pugnas. G. 3, 46. Æ. 1, 460. 5, 419. 6, 167. 7, 614. 9, 777. 11, 278 837 912. 12, 792 818.
pugnat. 11, 600.
pugnata. 8, 629.
pugnatori. 11, 680.
pugnatur. 7, 553.
pugnent. 4, 629.
pugnis. 4, 673. 11, 86. 12, 871.
pulcher. G. 2 137. Æ. 1, 119. 5, 570. 7, 107 476 657. 9, 293 310 674.
pulcherrima. E. 6, 21. G. 2, 534. Æ. 1, 76 500. 4, 60 227. 5, 728. 6, 648. 7, 761. 9, 253. 11, 852. 12, 270 554.
pulcherrime. 10, 611.
pulcherrimus 4, 141. 7, 55. 8, 75. 10, 180.
pulchra. G. 2, 463. Æ. 1, 79 290. 6, 821.
pulchra. 4, 192. 6, 142.
pulchram. G. 4, 218.
pulchrior. Æ. 7, 649. 9, 179.
pulchros. 9, 358 433.
pulchrum. 2, 317.
pullis. G. 3, 389.
pullulat. 2, 17. Æ. 7, 329.
pullus. 3, 75.
pulmone. 9, 701. 10, 387.
pulſa. 5, 395. 7, 702. 8, 529. 11, 653 793. 12, 320.
pulſabant. 12, 706.
pulſabat. 10, 216.
pulſabit. G. 1, 497.
pulſæ. E. 8, 5. Æ. 11, 790.
pulſam. G. 4, 51.
pulſans. Æ. 3, 106. Æ. 5, 138.
pulſant. 11, 650.
pulſante. G. 4, 313.
pulſat. Æ. 3, 619. 5, 460. 6, 647. 9, 415. 11, 600.
pulſata. Æ. 3, 555.
pulſati. 5, 150.
pulſatos. 12, 286.
pulſatur. 4, 249.
pulſatuſve. 6, 609.
pulſi. 7, 217. 10, 143.
pulſos. G. 3, 411. Æ. 11, 731.
pulſu. 7, 722. 12, 334 445 533.
pultum. G. 3, 30. Æ. 3, 121. 8, 333. 11, 56 392.
pulſus. G. 4, 325. Æ. 1, 389. 6, 382. 10, 852. 11, 363 392 539.
pulvere. G. 1, 101 180. 3, 171. 4, 96. Æ. 2, 273 609. 7, 103. 9, 33. 10, 844. 11, 866 909. 12, 99 407 444 611.
pulveream. 8, 593.
pulveris. G. 4, 87.
pulverulenta. 1, 66. Æ. 4, 155. 12, 463.
pulverulentus. 7, 625.
pulvis. G. 2, 418. Æ. 1, 482. 11, 877.
pumice. G. 4, 374. Æ. 5, 214. 12, 587.
pumicibuſque. G. 4, 44.
Punica. Æ. 1, 342. 4, 49.
puniceæ. 12, 750.
puniceis. E. 5, 17. Æ. 5, 269.
puniceo. E. 7, 32.
puppes. Æ. 1, 73. 5, 635 794. 10, 268 297.
puppes. in recto. 1, 403. 3, 135 277. 5, 697. 6, 5 901. 8, 497. 9, 118.
puppi. 3, 130 519 527. 4, 554. 5, 12 175 777 841. 6, 339. 8, 115 680. 10, 261.
puppibus. G. 1, 304. 3, 362. Æ. 1, 187. 2, 276. 4, 418. 5, 132. 8, 693. 10, 80.
puppim. 1, 119. 6, 410 226 247.
puppis. 2, 256. 5, 198 858. 10, 156 171 302.
pura. E. 9, 44. G. 1, 434. Æ. 2, 590. 6, 229 760. 11, 711. 12, 169.

purgat. Æ. 1, 591.
purior. G. 3, 522.
puriſſima. 4, 163.
purpura. 2, 495. 4, 275. Æ. 5, 251. 7, 251.
purpurea. G. 3, 25.
purpureæ, *vites*. Æ. 4, 95.
purpuream veſtem. 4, 139. *animam*. 9, 349.
purpureas veſtes. 6, 221.
purpurei. 9, 163.
purpureo. E. 5, 38. G. 1, 406. Æ. 1, 341. 3, 405. 6, 641. 12, 414.
purpureos. G. 4, 34. Æ. 5, 79. 6, 884. 12, 602.
purpureum. E. 9, 40. G. 4, 373. Æ. 1, 595. 10, 722.
purpureus. 9, 435. 11, 819.
purum. G. 2, 364. Æ. 6, 746.
putabant. 8, 522.
putando. G. 2, 407.
putandum eſt. Æ. 6, 719.
putans. 5, 380. 6, 332. 12, 728.
putaris. 10, 244.
putas. 10, 627.
putaſſet. 6, 361.
putaſti. 11, 686.
putat. 6, 454.
putatis. 2, 43.
putator. G. 2, 28.
putavi. E. 1, 20.
puteis. G. 1, 486.
putent. Æ. 9, 155.
puteos. G. 3, 329.
putes. Æ. 8, 42.
putet. 5, 96. 7, 704.
puteum. G. 2, 231.
putre. 2, 204.
putrem. Æ. 8, 596. 11, 875.
putres. G. 1, 215 393. 3, 562.
putri. Æ. 2, 262.
putris. 1, 44.
pyra. 4, 504.
Pyragmon. 8, 425.
pyram. 4, 494. 6, 215.
pyras. 11, 185 204.
Pyrgi. 10, 184.
Pyrgo. 5, 645.
Pyrrhæ. E. 6, 42.
Pyrrhi. Æ. 2, 526. 3, 296.
Pyrrhin, *pro* Pyrrhine. 3, 319.
Pyrrhus. 2, 469 491 529 547 662.

Q.

QUà, *adverb.* ut & *relat.* nullo peculiari ſenſu.
qua, *poſt* neſcio. G. 1, 413. 4, 55.
qua, *poſt* ne. Æ. 1, 686.
qua, *vacat*. 2, 606. 3, 406 453 473. 8, 209. 9, 321. 11, 19.
quaque. G. 3, 351. 4, 290 529. Æ. 2, 388. 5, 397.
quacunque. E. 9, 14. G. 1, 406.
qua ſe cunque. Æ. 11, 762. 12, 368 914.
quadret. G. 2, 278.
quadrifidam. 7, 509.
quadrifidas. G. 2, 25.
quadrigæ. G. 1, 513. 3, 268. Æ. 1, 642.
quadrigis. 6, 535.
quadrijuges. 10, 571.
quadrijugo. 12, 162.
quadrijugos. G. 3, 18.
quadris. Æ. 7, 115.
quadrupedante. 8, 596.
quadrupedantum. 11, 614.
quadrupedemque. 11, 714.
quadrupedes. 3, 542.
quadrupedumque. 11, 875.
quadrupes. E. 5, 26. Æ. 7, 500. 10, 892.
quæcunque. G. 2, 346. Æ. 1, 334 614. quodcunque. 2, 77. 3, 445 652. 9, 99 260. 12, 143 694.
quæ me cunque. 1, 614.
quædam. G. 1, 268.
quæque. E. 7, 54. G. 1, 53. 2, 229. Æ. 4, 526.
quærat. 11, 129.
quæratur. 12, 80.
quære. 2, 294.
quærebant. G. 1, 127.
quærenda. Æ. 3, 497. 11, 230.
quærendi. 2, 118. 11, 388.
quærendo. E. 8, 86.
quærens. Æ. 4, 631.
quærentem. 2, 287. 7, 449. 8, 212.
quærenti. 1, 374. 2, 771.
quærentibus. G. 4, 272.
quærere. Æ. 1, 313. 2, 99 105. 3, 4. 4, 350 468. 5, 83. 7, 393.
quæreret. G. 1, 134.
quæret. 5, 814.
quæretur. 9, 278.
quærimus. 10, 234.
quæris. 2, 19.
quærit. Æ. 4, 77. 6, 6. 7, 802. 9, 58. 10, 161 395 663.
quærite. 5, 637.
quæritis. 1, 599.
quæritur. G. 4, 300. Æ. 4, 515. 5, 378. 7, 424.
quæro. Æ. 1, 384. 11, 180.
quærunt. G. 2, 512. Æ. 3, 100. 9, 507. 10, 58.
quæruntur. 4, 513.
quæſiſſet. E. 6, 51.
quæſita. G. 4, 157. Æ. 10, 650.
quæſitæ. G. 3, 549. Æ. 7, 758.
quæſitas. G. 3, 532. Æ. 7, 723.
quæſitor. 6, 432.
quæſitum. G. 4, 449. Æ. 4, 647. 9, 241 565.
quæſivit. 4, 692.
quæſo. 3, 358. 8, 573. 12, 72.
quale, *i.* qualis res. E. 5, 46. 7, 22.
quale, *habens comparationem*. Æ. 1, 596. 6, 205 270. 10, 135.
qualem. G. 2, 186 192 198. 4, 413. Æ. 6, 453. 10, 492. 11, 68.
quales. 1, 756. 2, 223. 3, 679. 9, 679. 10, 264 641. 11, 659.
qualia. 200. 12, 900.
qualis. E. 8, 85. Æ. 2, 274 591. 3, 641. 6, 574. 8, 561. 9, 102.
qualis, *comparationibus deſerviens*. G. 3, 196. 4, 511. Æ. 1, 320 434 502. 2, 223 471. 4, 69 143 301. 5, 213 273. 6, 784. 8, 589 622. 9, 563 710. 10, 134 565. 11, 492 624. 12, 4 331 451.
qualos. G. 2, 241.
quamprimum. Æ. 4, 631.
quamvis. E. 1, 34 48. 2, 16. 3, 84. 4, 56. 6, 51. G. 1, 38 196. 3, 120 306 387. 4, 206. Æ. 1, 3. 3, 454. 5, 542. 7, 492. 8, 379.
quando, *adverb.* G. 1, 245. *procedente* ſi. G. 1, 259. 2, 128. 4, 223 314. Æ. 3, 500. 9, 172. 10, 272 803. 11, 653. 12, 749 851.
quando, *conjunctio*. Æ. 1, 265. 2, 446. 4, 291 315. 6, 50 106 188. 8, 172. 9, 497. 10, 366. 11, 384 509 636.
quandoquidem. E. 3, 55. Æ. 7, 547. 10, 105. 11, 587.
quanquam. E. 8, 19. G. 1, 470. Æ. 2, 12 299 533. 4, 393. 5, 195. 6, 394. 10, 857. 11, 2 415. 12, 746.
quamque. G. 2, 226. 4, 178.
quanta. 1, 4. Æ. 2, 592. 6, 692. 7, 122.
quantæ. 8, 537.
quantas. 6, 829.
quantis. 4, 49. 6, 693.

quanto. G. 4, 411.
quantos. Æ. 6, 872. 12, 33.
quantum. E. 1, 26. 4, 54. 5, 16. 7, 51. 9, 12. 10, 74. G. 2, 201 291 578. 4, 101. Æ. 1, 372. 2, 274. 4, 445. 6, 731 828 865. 8, 403. 10, 772. 11, 57 154. 12, 10.
quantus. 1, 723 759. 3, 641. 6, 576. 9, 668. 11, 283. 12, 701.
quare. G. 2, 35. Æ. 1, 631. 7, 130 429. 8, 273.
quarta. G. 3, 190 327.
quarto. G. 1, 433. Æ. 6, 356.
quartus. 10, 619.
quaſcunque. G. 2, 52. Æ. 2, 800. 3, 601.
quaſſabat. 9, 521.
quaſſans. E. 10, 25. Æ. 6, 587. 7, 292. 12, 894.
quaſſante. G. 1, 74.
quaſſat. Æ. 5, 855. 12, 94.
quaſſatæ. 4, 53. 9, 91.
quaſſatam. 1, 555.
quate. G. 4, 64.
quater. 1, 412. 2, 399. Æ. 1, 98. 2, 242. 4, 589. 12, 155.
quaterent. 11, 513.
quaterni. 10, 202.
quatiens. 7, 143. 10, 762. 11, 656. 12, 442.
quatit. G. 3, 496. Æ. 2, 611. 3, 30. 5, 200 432. 6, 572. 8, 596. 9, 608 814. 11, 767 875. 12, 338 370.
quatiunt. G. 3, 132. Æ. 3, 226.
quatuor. E. 5, 65. G. 1, 258. 3, 61 112. 4, 297 538 541 550. Æ. 3, 537. 5, 115 639 699. 6, 243 587. 7, 227. 8, 207. 10, 518.
que. *locis prope infinitis, quæ enumerare inutile viſum eſt.*
queamus. 10, 19.
quem, *i.* aliquem. 1, 155.
quemvis. 8, 577.
quenquam. E. 3, 51. 8, 85. 9, 17. Æ. 2, 127 402.
quemque. E. 2, 65. G. 4, 224. Æ. 3, 459. 5, 561. 6, 892. 7, 642. 9, 162. 11, 731. 12, 759.
querar. 4, 677.
Quercens. 9, 684.
quercu. E. 7, 13. G. 1, 159 349. Æ. 6, 771. 8, 616.
quercum. 4, 441. 7, 509. 11, 5.
quercus. E. 1, 17. 4, 30. 6, 28. 8, 53. G. 2, 16. 3, 332. 4, 510. Æ. 3, 680. 9, 681. 10, 423.
querelam. G. 1, 378.
querelis. Æ. 4, 360. 8, 215. 10, 94.
querens. G. 4, 320 520.
querentem. Æ. 1, 389.
queri. 4, 463.
queritur. G. 1, 505. 4, 512.
quernas. 1, 305.
querno. Æ. 11, 65.
queror. E. 8, 19.
querulæ. G. 3, 328.
queſtibus. 4, 515. Æ. 9, 480.
queſtu. 7, 501.
queſtus. 4, 553. 5, 780.
quique. G. 1, 22 113. 2, 185. Æ. 5, 67. 6, 612 661 663. 7, 682 728 739. 12, 705.
quive. 7, 135. qui genus? unde domo? 8, 114.
qui cum. 11, 822.
qui te cunque. 12, 61.
quia. G. 1, 415. 2, 286. 3, 272. Æ. 2, 84. 4, 696. 5, 231. 12, 808.
quianam. 5, 13. 10, 6.
quiane. 4, 538.
quicquam. E. 3, 32. 5, 53. Æ. 4, 317. 8, 240. 11, 415 437. 12, 45 882.
quicquid. G. 1, 36. Æ. 5, 710. 8, 401. 10, 493. 11, 288. 12, 678 891.
quicunque. 10, 38. Æ. 5, 83. 9, 309 299. 10, 739. 11, 255 591 848.
quidve. G. 4, 446. Æ. 1, 13. 2, 75 102 151. 5, 14. 6, 319.
quidam. G. 1, 291. 4, 219.
quidem. E. 9, 37. G. 1, 126 390. 2, 48 125 212. 3, 217 501 567. 4, 457 489 506. Æ. 3, 628. 9, 796. 10, 385. 11, 49 378. 12, 234 808.
quidquid. 1, 606. 2, 49.
quierant. 4, 523.
quierunt. 6, 102 328. 7, 6. 11, 300.
quies. G. 2, 344 467. Æ. 1, 727. 3, 495. 7, 598.
quies, *i.* ſomnus. 2, 268. 5, 857. 6, 522. 8, 407. 10, 745. 12, 305 909.
quieſcam. 6, 371.
quieſcant. E. 10, 33.
quieſcent. G. 4, 87.
quieſcit. Æ. 1, 253. 5, 784.
quieſcunt. 10, 836.
quietam. 12, 559.
quietas. 1, 209. 10, 71.
quiete. 1, 836. 9, 187.
quietem. 1, 695. 4, 5. 7, 414. 8, 30. 10, 217.
quieti. *dativus.* 5, 844.
quieto. 5, 216.
quietos. 4, 379. 5, 848.
quietum. 2, 307.
quievi. 7, 298.
quievit. 3, 718. 6, 226. 9, 445.
quina. 7, 538.
quinas. 5, 96.
quingentos. 10, 204.
quinos. 2, 126.
quinquaginta. 1, 707. 2, 503. 6, 576. 10, 566.
quinque. G. 1, 233. Æ. 7, 538 629. 12, 763.
quintam. G. 1, 277.
quippe. Æ. 1, 268 505. 2, 49. 4, 394. Æ. 1, 43 63 665. 4. 218. 12, 422.
Quirinali. 7, 187 612.
Quirini. G. 3, 27.
Quirino. Æ. 6, 860.
Quirinus. 1, 296.
Quirites, *de apibus.* G. 4, 202. Æ. 7, 710.
queis, *pro quibus in dativo.* E. 1, 73. Æ. 1, 99. 7, 444 742 799. 8, 316. 10, 168 366 435.
quis fine. G. 1, 161. Æ. 5, 511. 7, 570.
quis? *i.* nullus. E. 2, 68. 9, 19. 10, 3. G. 1, 463. 3, 4. 4, 242. Æ. 1, 463 569. 2, 6 361 390. 3, 86. 4, 98 296 540. 5, 631 742. 6, 841.
quis, *de homine.* E. 3, 40. G. 4, 445 494. Æ. 2, 150. 4, 10. 6, 568 863. 9, 36 76 228.
quis, *de aliis.* E. 9, 39. G. 2, 178. 3, 102. 4, 494. Æ. 1, 619. 2, 594. 3, 317. 4, 98 294 408. 5, 648 670. 6, 561 865. 7, 38. 10, 9. 11, 732. 12, 621 719.
quis, *cum ſeu.* G. 3, 49. *nec.* Æ. 1, 417. 7, 235. 12, 566.
quis, *ſ.* homo. 6, 501. *homo, aut Deus.* 9, 18.
quis Deus. G. 4, 315. Æ. 3, 338. 8, 352. 9, 77 601. 10, 72. 12, 321 500 634.
quiſquam. G. 1, 348 457. 2, 315. 3, 140 559. 4, 107. Æ. 1, 52. 5, 378. 6, 875 879. 7, 703. 10, 34 65. 11, 392 872. 12, 323 761.
quiſque. 2, 130 395. 5, 501. 6, 743. 8, 661. 9, 464. 10, 281. 11, 189 309. 2, 129 457 525 552.

quiſquis. E. 3, 109. G. 2, 256. Æ. 1, 391. 2, 148. 4, 577. 6, 388. 9, 22. 10, 493.
quivi. Æ. 6, 463.
quo minus. G. 3, 219. magis. 4, 248. Æ. 4, 452. 5, 29. 6, 718.
quo. *pro* ut. Æ. 1, 680. 3, 377. 4, 105. 6, 718. 7, 388.
quo. *cum* ex. 2, 163 648. 5, 47. 8, 47.
quocirca. 1, 677.
quocunque. E. 3, 49. quomodocunque. 5, 50. G. 392. Æ. 3, 634 682. 4, 627. 8, 75.
quo me cunque res. 2, 709. 12, 203. te. 8, 74.
quo quamque modo. G. 2, 226. quæque. 270. quoque. 4, 120 284. quenque. Æ. 3, 459. 6, 892. puer ipſe. 5, 599.
quoniam. 2, 595.
quod. *poſt* id. E. 3, 35.
quod. *i.* quam rem. E. 3, 70. 9, 3 666. G. 3, 400. 4, 253. Æ. 2, 141. 3, 154. 4, 100 115. 6, 97. 7, 260, 8, 49 402. 9, 84 175. 10, 192 279 628. 12, 786 833.
quod. *cum antecedenti.* E. 5, 88. G. 2, 158. 3, 280. Æ. 1, 28 447 543 657. 2, 179. 190 545 656 664. 3, 636. 4, 109 431 457. 5, 125. 6, 161 206. 7, 307 407. 8, 149 226. 9, 300 747. 10, 366 421 773. 11, 552, 12, 259 838.
quod. *conjunctio.* E. 3, 48. G. 4, 198. Æ. 2, 180. 5, 651. 6, 466. 7, 236 779. 8, 129 650. 9, 135 280. 11, 177. 12, 11.
quod niſi. E. 9, 14. G. 1, 155.
quod ſupereſt. G. 2, 346. 4, 51. Æ. 5, 691 796. 9, 157. 11, 15. reſtat. 10, 367.
quod ſi. 6, 133. 7, 310. 11, 166 357 434.
quod. *i.* quocirca. 6, 363.
quod. *i.* quicquid. 7, 311.
quodcunque. 1, 82. 9, 287.
quondam. E. 1, 75. 6, 83. G. 3, 99 152 478. 4, 261. Æ. 1, 425. 2, 272 367 416 556 678. 3, 149 414 595 704. 4, 35 307. 5, 389 397 412 448 496 588 621 724 767 865. 6, 448 492 794 876. 7, 217 378 411 699. 8, 479. 9, 710. 10, 613. 11, 74 105 819. 12, 349 392 863.
quoniam. E. 2, 44 55. 3, 36. 5, 1. 9, 5. G. 2, 228. 4, 251 437. Æ. 4, 324. 5, 222 224. 8, 323. 9, 156 770. 12, 647.
quotannis. E. 1, 43. 5, 67 79. 7, 33. G. 1, 198. 2, 398. 3, 71. Æ. 5, 59. 6, 21.
quoties. E. 3, 72. G. 1, 472. Æ. 3, 581. 4, 531. 12, 483.

R.

Rabida. Æ. 6, 102.
rabidæ. G. 2, 151.
rabidum. Æ. 6, 80.
rabie. 6, 49.
rabiem. 1, 204. 5, 802. 7, 479.
rabies. G. 3, 495. Æ. 1, 357. 8, 327. 9, 64.
racemis. E. 5, 7. G. 2, 102.
racemos. 2, 60. 4, 269.
radiantia. Æ. 8, 616.
radiantis. 8, 23.
radice. G. 1, 20. 2, 17 292. Æ. 4, 446. 12, 773 787.
radicem. G. 2, 318.
radices Amelli. G. 4, 279.
radicibus. 1, 319. Æ. 3, 27 650. 5, 449. 8, 238.
radicis. G. 2, 28.
radii. 1, 446. 2, 86. Æ. 9, 476, 12, 163.
radiis. G. 1. 396. Æ. 4, 119. 5, 65, 6, 616. 7, 55 142. 8, 195 623. 9, 374.
radimus. 3, 700.
radio. E. 3, 41. Æ. 6, 850.
radios. G. 2, 344. Æ. 8, 429.
radit. 5, 170 217.
radix. G. 3, 31.
raduntur. Æ. 7, 10.
ramea. G. 4, 303.
rami. G. 2, 55 287 500. Æ. 3, 650. 8, 318.
ramis. G. 2, 81. 4, 558. Æ. 3, 25. 5, 71. 6, 808. 7, 198 154. 8, 250 286, 10, 635. 11, 5 101.
ramo. G. 4, 514. Æ. 6, 230. 7, 67 135.
ramorum. G. 2, 489. Æ. 9, 384,
ramos. E. 8, 40. G. 1, 188. 2, 32 296 307 370. 3, 333. Æ. 4, 485. 6, 206 282. 8, 128. 11, 352.
ramoſa. E. 7, 30.
ramum. Æ. 5, 854. 6, 406 636. 7, 418. 8, 116.
ramus. 6, 139 187 156.
ranæ. G. 1, 378.
ranis. 3, 431.
rapaces. 3, 142.
rape. Æ. 2, 675.
rapere. Æ. 10, 462.
rapiat. G. 3, 137. Æ. 7, 340. 9, 211.
rapida. 12, 339.
rapidæ. 7, 493.
rapidi. G. 1, 192. Æ. 1, 63. 11, 906.
rapidis. G. 3, 114. Æ. 6, 75. 7, 31 156. 8, 442.
rapido. E. 2, 10. Æ. 4, 241. 5, 291. 7, 676. 11, 852. 12, 478 523 683 711.
rapidos. 11, 298.
rapidum. E. 1, 66. G. 1, 424. Æ. 1, 46 651. 5, 261. 11, 562.
rapidus. G. 2, 321. 4, 263 425. Æ. 1, 121. 2, 305. 5, 513. 6, 550. 10, 870. 11, 627. 12, 81.
rapiens. 10, 496.
rapinæ. 8, 263.
rapit. G. 1, 203. 2, 153. 3, 68. Æ. 4, 286. 6, 8. 7, 638 725. 8, 21 220. 9, 364 398. 10, 178 308 348 486 519 660. 11, 651. 12, 250 450.
rapitis. 6, 845.
rapiunt. 2, 374. 4, 581. 5, 660.
Rapo. 10, 748.
rapta. E. 9, 18. G. 3, 32. 4, 456 504. Æ. 4, 198. 7, 510.
raptabat. 8, 644.
raptam. G. 4, 519.
raptas. Æ. 1, 532. 8, 635. 9, 763. 11, 198. 12, 330.
raptat. G. 3, 292.
raptatus. Æ. 2, 272.
raptaverat. 1, 487.
rapti. 1, 32.
raptim. G. 1, 411. 2, 427.
raptis. Æ. 6, 496. 7, 520. 10, 449 774.
rapto. 4. 217. 7, 749. 8, 111. 9, 613. 10, 342.
raptores. 2, 356.
raptos. 1, 382. 6, 428. 8, 211.
raptum. 7, 484. 9, 213. 11, 751. 12, 265 901.
raptus. 7, 742.
rapuere. 11, 143.
rapuiſſe. 10. 4. 12, 737.
rapuit. 1, 180. 5, 255. 9, 566.
rara. E. 6, 40. G. 1, 420. 2, 227. Æ. 4, 131. 8, 98. 9, 189 508.
rara. *ablat.* E. 7, 46. 10, 122.
raras. G. 4, 46.
rareſcent. Æ. 3. 411.
rari. 1, 122.
raris. E. 5, 7. G. 3, 340. Æ. 3, 314.

rariſſima. *terra.* G. 2, 229.
rarum. 2. 233. 4, 130.
raſæ. 2, 358.
raſile. 2, 449.
raſtri. 1, 164.
raſtris. 1,94 155 496. 2,439. 3, 534. Æ. 7, 726. 9, 608.
raſtros. E. 4, 40. G. 2, 421.
rata. Æ. 10, 629.
ratem. 5, 272 868. 6,302. 10, 678.
rates. E. 6, 77. Æ. 1, 47. 3, 192. 4, 53 593. 5,8 36 655. 6, 491. 7, 197 291. 8, 107. 10, 165 295 300.
rati. *particip.* Æ. 2, 25.
ratibus. E. 4, 32. G. 2, 445. Æ. 4, 540. 9, 78 109.
ratione. 4, 115. 8, 49. 9, 67.
rationis. 2, 314. 8, 299.
ratis. 10, 653.
ratum. *certum.* 9, 104.
ratus. 11, 712.
rauca. 5, 866. 6, 327. 9, 125. 11, 474.
raucæ. E. 1, 58.
raucarum. Æ. 7, 705.
rauci. G. 4, 71. Æ. 11, 458.
raucis. E. 2, 12.
rauco. Æ. 2, 545. 7, 615. 8, 2.
raucum. G. 1, 109.
re. 4, 337.
rear. 9, 253.
rebat. 6, 690.
rebare. 10, 608.
rebellem. 6, 858.
rebelles. 12, 185.
reboant. G. 3, 223.
rebus. G. 1, 146. 2, 178. 3, 290. 4, 449. Æ. 1, 211 456. 2, 350. 3, 145. 4, 290 294 555. 6, 91 196 272. 7, 315. 8, 151 306. 9, 157 199 227 278 301 461. 10, 12 367 502. 11, 335 400. 12, 241 643.
recalent. 12, 35.
recedens. 12, 291.
recedes. 12, 630.
recedunt. G. 4, 191. Æ. 2, 633. 3, 72.
recens. G. 3, 156.
recenſebat. Æ. 6, 682.
recenſet. G. 4, 436.
recentem. Æ. 6, 875.
recentes. G. 3, 301. 4, 56. Æ. 7, 748. 9, 612. 11, 233.
recenti. 2, 718. 6, 635. 8, 195. 9, 455.
recentia. 6, 674.
recentibus. 1, 421. 2, 395.
recepi. 4, 656. 6, 111.
recepit. 2, 524. 4, 214. 9, 348. 10, 899.
receptæ. G. 3, 235.
receptas. Æ. 1, 182. 7, 244. 9, 458.
receptat. 10, 383.
receptet. G. 1, 336.
recepti. Æ. 5, 80.
recepto. 1, 557. 3, 666. 9, 262.
receptos. 1, 587. 6, 818.
receptum. 9, 780.
receptus. 11, 527.
receſſit. G. 4, 424. Æ. 2. 300 395 791. 3, 53 311. 4, 705. 5, 526. 11, 70 653. 12, 81 129.
receſſu. 8, 193.
recidere. G. 4, 241.
recidiva. 4, 344. 7, 322. 10, 58.
recincta. 4, 518.
recipi. 2, 187.
recipit. G. 4, 404. Æ. 9, 727. 11, 29.
reciſum. 12, 208.
reclamant. G. 3, 261.
reclinant. Æ. 12, 130.
recludat. 8, 244.
recludere. G. 2, 175. Æ. 7, 617.
recludit. 1, 262. 4, 646. 10, 601.
recluditur. G. 2, 423.
recludunt. Æ. 9, 675.
recluſis. 3, 92. 4, 63.
recluſit. G. 4, 52.
recluſo. Æ. 9, 423.
recocto. 8, 624.
recognoſcit. 8, 721.
recolens. 6, 681.
recondam. 1, 685.
recondat. G. 3, 137.
recondit. Æ. 5, 302. 7, 774. 10, 387 816.
recondo. 2, 748.
recoquunt. 7, 636.
recordor. 3, 107. 8, 156.
recti. 1, 608.
rectis. 8, 209.
rector. 5, 176. 8, 572.
rectorem. 5, 161.
rectores. 9, 173.
recubans. E. 1, 1. Æ. 3, 392. 6, 418. 8, 45 297.
recumbit. G. 3, 86. Æ. 9, 434 713. 12, 59.
recumbunt. G. 1, 402.
recurrens. Æ. 7, 100.
recurſat. 1, 666. 4, 3.
recurſent. 12, 802.
recurſus. 5, 583. 10, 288.
recurvo. 7, 513.
recuſa. 2, 607.
recuſant. Æ. 12, 747.
recuſantum. 7, 16.
recuſat. 2, 126. 5, 406 749.
recuſem. 11, 437.
recuſent. 12, 12.
recuſes. E. 3, 29.
recuſet. G. 1, 53.
recuſo. Æ. 2, 704. 10, 297.
recuſſo. 2, 52.
redargueret. 11, 688.
reddam. E. 5, 81.
reddant. Æ. 2, 537.
reddantur. 5, 347.
reddar. 6, 545.
reddat. 4, 479. 10, 685.
redde. 10, 61. 12, 936.
reddemus. E. 5, 75.
reddere. E. 3, 24. G. 3, 491. Æ. 1, 413. 6, 689.
redderet. E. 3, 21. Æ. 11, 105.
reddet. 6, 768. 8, 170. 9, 254.
reddi. G. 4, 225. Æ. 5, 342 387. 11, 799.
reddidit. 2, 543. 5, 705. 6, 672. 8, 217. 11, 251.
reddimus. G. 2, 194.
reddit. Æ. 2, 260 323. 9, 700. 10, 530. 12, 785.
reddita. G. 4, 486. Æ. 2, 740. 3, 40 333. 7, 95. 12, 669 817.
reddite. 2, 669. 9, 262.
redditus. 5, 178. 6, 18. 11, 269.
reddunt. G. 3, 495. 4, 172. Æ. 8, 450. 9, 121.
redemit. 6, 121.
redemptum. 9, 213.
redeo. E. 9, 23.
redeunt. 4, 6. G. 3, 316.
redeuntibus. Æ. 8, 47.
redeuntis. 4, 556.
redibant. 7, 538.
redibat. E. 1, 36.
rediens. G. 3, 11.
redière. Æ. 12, 424.
redijſſe. 5, 196.
redimibat. 10, 538.
redimicula 9, 616.
redimitus. G. 1, 349.
redit. E. 4, 6. G. 1, 249. 2, 401. 3, 272 351. 4, 444. Æ. 2, 275 367. 5, 454. 6, 122. 9, 774. 11, 764.
reditu. 2, 17.
redituræ. 10, 507.
reditus. *plur.* Æ. 2, 118. 10, 436.
redolent. G. 4, 169. Æ. 1, 440.
reducant. 2, 178.
reducat. 11, 914.
reducem. 11, 797.
reduces. 1, 394 401. 3, 96. 5, 80.

reducet. Æ. 10, 670.
reduci. 9, 301.
reduci. G. 1, 249. 4. 434. Æ. 1, 147.
reducitur. G. 3, 296.
reducta. Æ. 5, 478. 10, 552. 12, 307.
reducta valle. 6, 703. 8, 609.
reductis. 8, 689.
reducto. 9, 257. 10, 807.
reductos. G. 4, 420. Æ. 1, 165. 5, 283.
reduxi. 4, 375.
refecit. 10, 234.
refecti. G. 3, 511. Æ. 12, 788.
refellam. 12, 16 644.
refello. 4, 380.
refer. G. 1, 339. Æ. 3, 170. 6, 152. 12, 76.
referam. G. 2, 118. 3, 12. Æ. 11, 264.
referant. G. 3, 128. Æ. 11, 240.
referat. G. 3, 121. Æ. 8, 560. 9, 208.
referatis. E. 3, 73.
referebant. G. 4, 527.
referebat. Æ. 5, 409. 7, 286.
referemus. 11, 127.
referens. G. 2. 29. 4, 485. Æ. 2, 204. 5, 564. 10, 766 794. 11, 183. 12, 286 348.
referent. E. 4, 21. Æ. 12, 185.
referentem. 6, 825.
referes. 2, 547. 10, 863. 11, 689.
referet. E. 9, 55. G. 1, 459. Æ. 1, 285.
referre. E. 6, 85. G. 1, 176. Æ. 1, 313. 11, 509. 12, 112.
referret. 4, 329. 11, 163.
referri. G. 1, 200. Æ. 2, 169.
referri. G. 4, 225. Æ. 12, 495.
refers. 9, 492.
refert. *canit*. E. 6, 42. G. 1, 441. Æ. 1, 98 212. 4, 33. 5, 518. 7, 49 436. 8, 154. 9, 350 798. 10, 17 542. 11, 124 662. ferrque, refertque. Æ. 4, 438. 12, 866.
refert. G. 2, 104. 3, 548.
referte. Æ. 7, 267. 10, 491. 11, 176.
refertis. 4, 93.
referto. G. 2, 409. Æ 10, 281.
referunt. E. 2, 66. 6, 84. G. 4, 397. 4, 180. Æ 4, 331. 5, 605. 7, 700. 8, 307 420. 10, 506. 11, 874. 12, 657.
referuntur. 11, 623.
reficit. G. 3, 337. Æ. 11, 731.
refigunt. G. 4, 202.
refixa. Æ. 5, 527.
refixit. 6, 622.
refixum. 5, 360.
reflectas. 10, 632.
reflectunt. 11, 622.
reflexa. 10, 535.
reflexam. 8 633.
reflexi. 2, 741.
refluens. Æ. 8, 87.
refluentibus. G. 4, 262.
refluit. Æ. 8, 240. 9, 32.
reformidant. G. 2, 369.
refringit. Æ. 6, 210.
refugis. G. 1, 177.
refugit. Æ. 2, 12. 380. 3, 258 539. 6, 472. 7, 500 618. 12, 449 753.
refulget. 8, 623.
refulfit. 1, 406 392. 2, 590. 6, 6, 204. 9, 374.
refunditur. 7, 590.
refuſa. 1, 130.
refuſo. G. 2, 163. Æ. 6, 107. 7, 225.
refutet. 12, 41.
regales. 1, 690. 7, 75.
regali. 1, 641.
regamus. 4, 102.
rege. *nomen*. G. 4, 212. Æ. 1, 557. 7, 261. 8, 292 324. 9, 409. 11, 15.
regebam. 6, 350.
regebat. 7, 46. E. 325. 12, 624.
regem. G. 1, 36. 4, 75 152 201 210 469. Æ. 1, 25 42 66 562 574. 2, 561. 4, 196. 6, 765. 7, 251 467 679 698. 8, 12 126 495 563. 9, 223 728. 10, 37 149 224. 11, 17. 12, 10 265 289 584.
regens. 6, 30.
regere. 6, 851.
regeret. Æ. 4, 230.
reges. *nomen*. E. 6, 3. G. 4, 21. Æ. 1, 628. 6, 817. 7, 37 42 181 474 642. 8, 330 374 639. 12, 161 826.
reget. E. 4, 17. Æ. 4, 336.
regi. *verb*. Æ. 1, 141. 3, 21 51. 6, 36 252. 7, 101 267. 8, 17. 9, 327 369 546. 10, 66 267. 11, 129 176 359. 12, 111.
regi. *ſubſtant*. G. 1, 504. Æ. 7, 171 210. 8, 242 363 654. 9, 737. 11, 38.
regia, Æ. 1, 447 635 700. puppis. 2, 256 783. 4, 114 221. 5, 645. 7, 56 488 668. 10, 62. 11, 236 371 447.
regibus. G. 4, 68 106. Æ. 7, 174.
regifico. 6, 605.
regina. 1, 13 50 80 277. 2, 578. 7, 620. 8, 696 707. 10, 705. 11, 478. 499 845. 12, 54 595 659.
regina. *Dido*. Æ. 1, 307 500 526 701 732. 2, 3. 4, 1 295 334 504 587. 6, 460.
reginæ. 1, 393. 6, 28. 11, 223.
reginam. *Didonem*. 1, 458 598 664 678 721. 4, 133 283.
reginam. 7, 405. 11, 703 801.
regio. G. 1, 53. 4, 294. Æ. 1, 464. 4, 42. 6, 670. 10, 44. 11, 320.
regione. 1, 737. 6, 886. 7, 215. 8, 528. 9, 385 390. 11, 530.
regionem. G. 2, 269.
regionibus. 3, 531. Æ. 1, 553.
regis. G. 2, 536. Æ. 2, 451. 6, 106 356. 7, 166 585 752. 7, 553 573. 9, 286. 11, 850. 12, 289 849.
regis Romani. 6, 811.
regis. 1, 234.
regit. G. 1, 232. Æ. 1, 157 344. 3, 659. 10, 218. 12, 405.
regius. 1, 681. 5, 252 297. 7, 814.
regna. E. 1, 70.
regna Saturnia. 4, 6. 6, 41. Æ. 11, 253.
regna. G. 1, 124. 2, 498. 3, 73. 4, 202 363. Æ. 1, 210 248 342 350 624. 2, 22 455 543. 3, 106 115 185 272. 4, 47 214 350. 5, 656. 6, 14 67 84 154 269 417 566 664 798. 7, 256 578 735. 8, 157 244 471. 11, 43 264 322 461. 12, 22 186 567.
regnabitur. 1, 276.
regnandum. 6, 770.
regnandi. G. 1, 37.
regnantem. Æ. 1, 269.
regnare. 3, 295.
regnat. E. 4, 10, G. 2, 307.
regnata. Æ. 3, 14. 6, 793
regnator. 4, 269. 7, 558. 8, 77. 10, 437.
regnatorem. 2, 557.
regnavit. 10, 564.
regnet. G. 4, 90. Æ. 145.
regni. 1, 82 567. 4, 267 374. 8, 505. 9, 227. 11, 313 334.

regnis. G. 3, 228. Æ. 1, 230 508 576. 3, 121. 4, 199 591. 5, 792 800. 6, 71 584. 7, 217 313. 8, 320 475.
regno. *nomen.* 1, 272. 2, 88. 3, 109 249. 4, 355 619. 5, 357. 7, 231. 9, 596. 11, 539.
regnorum. 3, 333. 4, 194. 12, 545.
regnum. 1, 21 274. 2, 88 783. 4, 106 275 432. 7, 724. 11, 219.
regreſſum. 11, 413.
regum. E. 3, 106. G. 2, 495 504. 4, 95 132. Æ. 2, 484. 6, 765. 7, 316 442 453. 11, 353.
rejecit. 5, 421.
rejice. E. 3, 96.
rejice illum. G. 3, 389.
rejicit. Æ. 10, 473.
rejiciunt. 11, 619.
rejectantem. 5, 470.
rejecti armis. 11, 630.
relabens. 10, 307.
relatam. 1, 394.
relatu. 9, 595.
relatum. G. 1, 459.
relaxat. 1, 89 420.
relegant. Æ. 3, 212.
relegat. 7, 775.
relegens. 3, 690.
relicta. 2, 108. 3, 440. 9, 8 222.
relictæ. 9, 290.
relictam. G. 2, 406.
relictas. Æ. 3, 123.
relicti. G. 4, 127. Æ. 2, 357 454.
relictis. G. 2, 210. Æ. 2, 351. 3, 190. 4, 82. 5, 171. 8, 109. 11, 500, 12, 443.
relicto. 2, 647. 5, 321. 12, 736.
relictum. E. 6, 43. Æ. 2, 28. 4, 507. 6, 509.
religatos. 9, 352.
religavit. 7, 106.
religio. G. 1, 270. Æ. 2, 151. 3, 363. 8, 344. 12, 182.
religione. 2, 188 715. 3, 409. 7, 171 608. 8, 598.
religioſa. 2, 365.
relines. G. 4, 229.
relinquam. Æ. 4, 436. 12, 62.
relinquat. 4, 432 452. 5, 326. 6, 841.
relinquens. G. 3, 438. Æ. 11, 830.
relinquere. 4, 281.
relinquet. 7, 361. 11, 845.
relinqui. 2, 659. 4, 466. 8, 216.
relinquit. G. 1, 35. 3, 519. Æ. 3, 446. 7, 7. 9, 332. 11, 628. 12, 470.
relinquo. G. 4, 148 328. Æ. 3, 10. 10, 853. 12, 818.
relinquor. 2, 678.
relinquunt. G. 3, 547. 4, 104 237. Æ. 3, 247. 4, 155. 5, 316 472. 6, 444. 8, 126. 9, 357. 10, 604.
reliqui. 4, 315. 5, 650. 9, 390. 10, 673. 12, 809.
reliquias. 1, 34 602. 3, 87. 4, 343. 5, 47. 6, 227. 7, 244. 8, 356.
reliquit. E. 1, 15 31. 5, 35. 8, 91. Æ. 3, 446 568. 4, 129 277 495. 5, 517. 6, 512 735. 7, 123 600. 8, 67. 9, 475 657. 10, 820. 11, 113 637 819. 12, 159 382 842.
relucent. 2, 312.
reluctanti. G. 4, 301.
reluxit. 4, 385. Æ. 12, 300.
rem, Æ. 3, 179 287. 9, 232. 11, 343.
remeabo. 11, 753.
remeaſſem. 2, 95.
remenſo. 2, 181. 3, 145.
remetior. 5, 25.
remi. 1, 108. 5, 120 205.
remige. 4, 588. 5, 116.
remigiis. G. 1, 202.
remigio. Æ. 1, 305. 5, 280.
remigium. 3, 471. 6, 19.
reminiſcitur. 10, 782.
remis. G. 1, 254. 2, 503. Æ. 3, 207 560 563 668. 5, 15 114 136 143 153 189 222 271 837. 6, 320. 8, 58 108 690. 10, 195 294.
remiſit. G. 1, 202. Æ. 2, 543. 9, 818.
remiſſos. 5, 99. 11, 239.
remittant. 12, 390.
remittat. 11, 346 359.
remittent. G. 4, 536.
remittit. 2, 218. 4, 36. Æ. 10, 839. 12, 429.
remitto. 5, 419. 10, 492 828. 12, 833.
remittunt. 9, 635. 11, 206. 12, 929.
Remo. 1, 296.
remordet. 1, 265. 7, 402.
remorum. 5. 211. 10, 306.
remos. 1, 556. 3, 510. 4, 399 594. 5, 209 663 753. 10, 290.
remotæ. 1, 220 727.
removit. G. 1, 131.
remugit. 3, 45. Æ. 6, 99. 9, 504. 12, 722 928.
remulcens. 11, 812.
Remuli. 9, 633. 11, 636.
Remulo. 9, 360 593.
remum. 6, 233.
remurmurat. 10, 291.
Remus. G. 2, 533. Æ. 3, 384.
renarrabat. 3, 717.
renatis. 6, 600.
renident. G. 2, 281.
renovare. 2, 3 750.
reor. 4, 45. 5, 24 56. 7, 273 370. 12, 188.
rependam. 2, 161.
rependens. 1, 243.
repens. 12, 313.
repente. G. 3, 472. Æ. 1, 590 598. 2, 380 465. 3, 90. 5, 315. 7, 27 399. 8, 238 247 388 525. 9, 19. 10, 40 555.
repercuſſum. 8, 23.
reperire. 5, 807. 9, 193.
reperit. G. 4, 443.
reperta. Æ. 4, 692. 6, 718.
repertæ. G. 4, 43.
reperti. E. 2, 40. G. 2, 350.
repertis. 4, 128. 6, 610.
reperto. 9, 452.
repertor. 12, 829.
repertorem. 7, 772.
repertum. 6, 145. 7, 507.
repertus. 6, 343.
repetam. 10, 36.
repetant. 2, 178.
repetatur. 7, 371.
repetens. G. 4, 286. Æ. 1, 376. 3, 436.
repetent. E. 7, 39.
repetentem. Æ. 12, 439.
repetit. 7, 241.
repetita. G. 1, 39.
repeto. Æ. 2, 749 753. 3, 184. 7, 123.
repetunt. G. 2, 329.
replebat. Æ. 2, 679. 4, 189.
replenda. 11, 379.
repleti. 5, 806.
repletis. G. 2, 235.
replevit. Æ. 7, 502.
reponam. 11, 594.
reponas. E. 3, 54.
repones. G. 1, 167. 2, 231.
reponet. 2, 202.
reponi. Æ. 8, 175.
reponimus. 3, 238.

reponis. Æ. 1, 257.
reponit. G. 3, 76. Æ. 5, 619. 12, 878.
reponite. Æ. 7, 134.
repono. 5, 484.
reponunt. G. 2, 416. 3, 403. 4, 157 378. Æ. 4, 392 403. 5, 752. 6, 220. 9, 502.
reportant. G. 3, 375. Æ. 7, 285 574. 11, 511.
reportat. G. 1, 275. Æ. 2, 115 7, 167. 11, 764.
reposcent. 2, 139.
reposcere. 7, 606.
reposci. 12, 2.
reposcit. 10, 374. 11, 240.
reposcite. 12, 573.
reposco. 6, 530.
reposcunt. 8, 495.
repostæ. G. 3, 527.
repostas. 3, 364. 6, 59.
reposto. 11, 149.
repostos. 6, 655.
repostum. 1, 30.
repetit. G. 2, 22.
reppulit. G. 4, 233. Æ. 4, 214. 7, 450.
repressit. G. 1, 132. Æ. 2, 378. 10, 686. 12, 939.
repugnans. 11, 749.
repulsi. 2, 13.
repulsum. 2, 545.
requiem. 4, 433. 12, 241.
requierunt. E. 8, 4.
requies. G. 2, 516. 3, 110. Æ. 5, 458. 12, 553.
requies. 3, 393. 8, 46.
requies. 6, 600. 12, 58.
requiesce. E. 7, 10.
requiescere. 1, 80.
requiescunt. G. 1, 82.
requievit. Æ. 2, 100.
requiras. G. 2, 227. 3, 70. Æ. 2, 506.
requirat. 2, 390.
require. 3, 170. 6, 366.
requirit. 6, 710. 7, 460.
requirunt. 2, 221. 7, 624.
rere. 3, 381. 7, 437.
reris. 6, 97.
rerum. *cum substant.* E. 6, 36. G. 2, 490. 4, 3 382 441. Æ. 1, 208 286 346 466 645 676. 3, 294. 4, 232 272. 7, 37 44 600. 9, 131 173 188. 10, 40 100. 11, 310. 12, 665 829. *cum diversis adject.* Æ. 1, 182. 4, 267. 5, 714. 8, 550 730 10, 666. 12, 227 589. *cum comparativo, aut superlat.* G. 1, 417. Æ. 2, 534. 7, 602. 9, 279. res *in nominativo sing.* E. 3, 54. Æ. 1, 272 254 519 567. 2, 196 322. 9, 320. 10, 861. *in nominativo plur.* G. 2, 174 343 498. Æ. 2, 709 783. 7, 592. 12, 203. *in accusat.* G. 4, 240. Æ. 1, 233 530. 3, 154. 5, 690. 6, 261. 8, 100 471. 9, 723. 10, 14 88. 12, 43.
rescindant. 12, 390.
rescendit. 9, 524.
resecantur. G. 2, 78.
resedit. 1, 510. 2, 739. 5, 180 290. 7, 27. 8, 232 503.
reserare. 12, 584.
reserat. 7, 613.
reseret. 8, 244.
reservant. 8, 575.
reservat. 5, 625.
reservent. 8, 484.
reservo. 4, 368.
residant. G. 2, 480.
resident. Æ. 9, 643.
resideret. 5, 702.
resides. 1, 726. 6, 813. 7, 691.
residunt. 6, 407. 8, 467. 9, 539.
resignat. 4, 244.
resistant. G. 4, 455.
resistat. Æ. 2, 599.
resistit. G. 3, 502. Æ. 4, 76. 7, 586.
resistunt. 2, 335.
resolvam. 4, 27.
resolvat. 3, 457.
resolvere. 2, 157.
resolveret. 4, 695.
resolvit. G. 1, 44 302. 4, 452. Æ. 3, 370. 6, 29 422. 8, 591. 9, 517.
resolura. G. 4, 225.
resonant. E. 2, 13. 7, 13. G. 2, 328. 3, 338. Æ. 12, 607.
resonantia. G. 1, 358.
resonare. E. 1, 5.
resonat. Æ. 4, 668. 5, 228. 7, 12.
resorbens. 11, 627.
respectant. 1, 607. 11, 630.
respersi. 7, 547.
respexeris. E. 8, 102.
respexi. Æ. 2, 741.
respexit. E. 1, 28. G. 4, 491. Æ. 9, 389. 12, 671.
respice. 2, 615. 4, 275. 7, 454.
respiciens. 5, 3.
respicies. G. 1, 426.
respicimus. Æ. 3, 593.
respicio. 2, 564.
respicit. Æ. 4, 225 236. 5, 168 689. 6, 548. 8, 697. 10, 866.
respiciunt. 5, 666. 6, 734. 10, 269.
respirare. 9, 813.
resplendent. 12, 741.
respondent. E. 10, 8. G. 2, 64. Æ. 1. 589.
respondere. E. 7, 5.
respondet. 8, 62.
respondet. G. 1, 47. Æ. 6, 23 474.
respondit. 12, 18.
responsa. G. 3, 491. Æ. 5, 706. 6, 44 82. 7, 86 92 102. 9, 134 369 635. 10, 32. 11, 227 240 294. 12, 111.
responsan. 12, 757.
responsis. 6, 799.
responso. *nomen.* 6, 344.
responsum. E. 1, 45. Æ. 6, 672.
restant. 10, 29.
restantia. 1, 683.
restare. 7, 271.
restarem. 7, 271.
restat. 1, 560. 2, 70 142. 4, 324. 10, 367. 12, 793.
restinctus. 5, 698.
restinguere. E. 5, 47. Æ. 2, 686.
restitit. G. 4, 490. Æ. 1, 592.
restituant. G. 2, 272.
restituis. Æ. 6, 846.
resultant. 5, 150. 8, 305. 10, 330.
resultat. G. 4, 50.
resupinus. Æ. 1, 480. 3, 624.
resurgens. 4, 541.
resurgere. 1, 210.
retardant. G. 3, 253.
retectis. Æ. 9, 461.
retectum. 12, 374.
retentat. 5, 278.
retexerit. 4, 119. 5, 65.
retexit. 4, 360.
retexunt. 12, 763.
retia. E. 3, 75. 5, 60. G. 1, 307. 3, 413. Æ. 4, 131. 10, 710.
retinacula. G. 1, 265 513. Æ. 4, 580.
retinere. 5, 669.
retinet. 8, 498. 10, 308.
retorquens. 8, 460.
retorsit. 12, 485 841.
retorto. 12, 400.
retractant. 10, 396.
retractas. 12, 889.
retractat. 7, 694.
retractent. 12, 11.
retrahitque. 10, 307.
retrahunt. 5, 709.

retro. G. 1, 200. 4, 495. Æ. 2, 169 378 755. 3, 496 686. 4, 489. 9, 392 539 794. 10, 573.
retro. 5, 428. 10, 7.
retrorſum. 3, 690.
rettulit. 5, 598. 8, 343. 11, 190 426.
retuſo. G. 2, 301.
revehis. Æ. 8, 37.
revelli. 4, 427 545.
revellit. 9, 562. 12, 787.
revertens. G. 1, 274. 4, 132.
revertentes. 1, 428.
reverti. 2, 312. Æ. 2, 750. 3, 101. 5, 130. 6, 720 751.
revertor. 11, 410.
revinctum. 2, 57. 4, 459.
revinxit. 3, 76. 12, 847.
revireſcere. G. 2, 313.
reviſam. Æ. 2, 669.
reviſas. E. 7, 67.
reviſens. Æ. 11, 426.
reviſere. G. 1, 415.
reviſes. 4, 546.
reviſit. 4, 390 553. Æ. 1, 419. 3, 318. 4, 396. 6, 899.
reviſo. 2, 760 795.
reviſunt. 6, 330.
revocabat. 5, 167.
revocabo. 7, 40.
revocant. 1, 218.
revocare. G. 3, 262. Æ. 3, 451. 6, 128.
revocat. 9, 125.
revocate. 1, 206. 9, 261.
revocato. 1, 239.
revocatum. 5, 476.
revocaveris. G. 4, 88.
revocent. Æ. 10, 840.
revocetur. G. 4, 282.
revolant. 1, 351.
revolvens. Æ. 9, 391.
revolvere. 10, 61.
revolvo. 2, 101.
revoluta. 4, 691. 6, 449. 9, 476.
revolutus. 5, 336. 11, 671.
revomentem. 5, 182.
reus voti. 5, 237.
revulſa. 5, 858.
revulſam. 12, 98.
revulſas. 8, 691.
revulſis. 8, 262.
revulſum. G. 4, 523. Æ. 6, 349.
revulſus. 4, 515. 5, 270.
rex. Eridanus. G. 1, 482. 2, 98. Æ. 1, 56. 3, 80 353. 8, 102 185 307 469 481. 9, 327. 10, 655. Æneas. Æ. 1, 548. 579. 6, 55. 7, 220. Latinus, 7, 45 81 423 432 556. 9, 274 327. 11, 113 231 238 301. 12, 657. pater atque hominum. Æ. 1, 69. 2, 648. 10, 2743. *in vocativo.* 1, 245 2, 77. 7, 213. 10, 542. 11, 344. *de Jove.* 3, 375. 5, 533. 10, 112 621. 12, 791 851.
rexit. 5, 868.
Rhadamantus. 6, 566.
Rhamnete. 9, 452.
Rhamnetem. 9, 325.
Rhamnetis. 9, 359.
Rhea. 7, 659.
Rhemi. 9, 330.
Rheni. E. 10, 47.
Rheſi. G. 4, 462. Æ. 2, 473.
Rhodia. *uva.* G. 2, 102.
Rhodope. E. 6, 30. 8, 44. G. 3, 351.
Rhodopeiæ arces. G. 4, 461.
Rhodopen. 1, 332. 3, 462.
Rhœbe. Æ. 10, 861.
Rhœtea. 10, 399.
Rhœteas. 3, 108.
Rhœteia. 5, 646.
Rhœteius. 12, 456.
Rhœteo. 6, 505.
Rhœteus. 10, 402.
Rhœti. 10, 388.
Rhœtica. *vitis.* 2, 96.
Rhœtum. 2, 456. Æ. 9, 345.
ridens. E. 6, 23.
rident. 7, 55.
ridenti. 4, 20.
rigabat. 6, 699. 9, 251.
rigat. 7, 738. 11, 698. 12, 308.
rigebant. 5, 405.
rigentem. 1, 652. 8, 621.
rigentes. 11, 72.
rigeſcunt. *frigore.* G. 3, 363.
riget. Æ. 4, 251.
rigida. 10, 346.
rigidam. G. 2, 316.
rigidas. E. 6, 28.
rigido. Æ. 12, 304.
rigidum. G. 1, 508.
rigor. 1, 143.
rigui. 2, 485.
rima. Æ. 8, 392.
rimanti. 7, 508.
rimantur. G. 1, 384. 3, 534.
rimatur. Æ. 6, 594. 11, 748.
rimis. 1, 127.
rimoſa. G. 4, 45. Æ. 6, 414.
ripa. G. 3, 144. 4, 23.
ripæ. E. 3, 94. G. 3, 555. 4, 121 527. Æ. 6, 314 410. 7, 106. 8, 240. 11, 290. 12, 756.
ripam. Æ. 6, 375.
riparum. 6, 674.
ripas. F. 7, 12 52. G. 3, 15. 4, 459. Æ. 6, 305 317 327 712. 7, 201. 8, 63. 9, 105. 10, 114.
Riphæas. G. 1, 240.
Riphæis. 4, 518.
Riphæo. 3, 382.
Riphæus. Æ. 2, 339 394.
ripis. G. 2, 414. 3, 430. Æ. 1, 502. 7, 33. 8, 57. 9, 118.
riſere. E. 3, 9. 4, 63. Æ. 5, 181.
riſit. 4, 128. 5, 358.
riſu. E. 4, 60.
rite. G. 2, 393. Æ. 3, 36 346. 4, 555 638. 5, 2577. 6, 154. 7, 593. 8, 60 69. 9, 352. 10, 254. 12, 213.
ritu. 7, 741. 11, 611.
rituſque. 12, 836.
rivis. E. 10, 29. G. 1, 132. 4, 120. Æ. 5, 200. 6, 674. 7, 683. 8, 445.
rivo. E. 5, 47. Æ. 8, 101.
rivos. E. 3, 111. G. 1, 106 269. 2, 165. 9, 456. 11, 668.
rivum. E. 8, 87. Æ. 3, 350.
rivus. G. 4, 19.
roborat. 1, 175. 2, 177 305. 3, 377 420. Æ. 2, 482. 4, 399. 5, 698 753. 7, 610. 8, 518. 11, 137.
robore. G. 2, 1564. 3, 332. Æ. 2, 260 639. 4, 441. 5, 561. 6, 214. 8, 315. 11, 326 553 893.
roboribus. 2, 186.
roboris. 12, 783.
robur. G. 1, 102. 3, 235. Æ. 2, 230. 6, 181. 10, 479. 11. 174 368.
robuſta. G. 1, 219.
robuſtus. E. 4, 41. G. 2, 264.
rogamus. Æ. 7, 229.
rogant. E. 10, 21.
rogantes. Æ. 8, 120. 11, 101.
roganti. 2, 149.
rogaret. E. 5, 88.
rogavi. Æ. 8, 376.
rogi. 10, 520.
rogis, G. 4, 477. Æ. 6, 308.
rogitans. 1, 754.
rogitat. 10, 839.
rogo. 8, 383.
rogos. 4, 646. 11, 189.
rogum. 4, 640.
rogus. 4, 674.

Roma. G. 2, 534. Æ. 5,601.6, 782.603 709.
Romæ. 1, 7. 12, 168.
Romam. E. 1, 2027. G.1,467. Æ. 8, 635.
Romana. G. 1, 500. 2, 176. Æ. 4, 275. 6, 870. 8, 99 714. 12, 827.
Romanæ. G.2,498. Æ. 12,166.
Romanam. 1, 37. 6, 857.
Romanas. G. 4,191. Æ.4,234.
Romane. 5, 123. 6, 851.
Romani. 6, 810.
Romanis. G. 2, 172. Æ. 10,12.
Romano. 8, 338 361.
Romanorum. 8, 625.
Romanos. G. 2,148. Æ.1,238. 281 286. 6, 789.
Romanum. G. 3, 148.
Romanus. 2, 346.
Romula. Æ. 7, 876.
Romule. G. 1, 499.
Romuleoque. Æ. 8, 654.
Romulidis. 8, 638.
Romulus. 1, 260. 6, 778. 8, 342.
rorabant. 8, 645.
rorantes. 11, 9.
rorantia. 3, 567.
rore. E. 5, 77.
rorem. G. 2, 213. 4, 12 431.
rores. Æ. 12, 339.
ros. E. 8, 15. G. 2, 202. 3, 326.
roſa, Æ. 12, 69.
roſam. G. 4, 134.
roſaria. 4, 119.
roſas. 4, 268.
roſcida. E. 4, 30. 8, 37. G. 3, 337. Æ. 4, 700. 7, 683.
roſcas. 12, 606.
roſeis. 6, 535. 7, 26.
roſco. 2, 593. 9, 5.
roſeris. E. 5, 17.
roſeus. Æ. 11, 913.
roſtra. 7, 186. 10, 301.
roſtrata. 8, 685.
roſtris. G. 2, 508. 4, 74. Æ. 5, 143 232. 8, 690. 9, 119. 10, 295.
roſtro. 5, 187. 6, 597. 10, 157. 11, 756.
rota. G. 4, 584. Æ. 5, 174. 12, 379.
rotæ. G. 3, 170.
rotam. 3, 39 184. Æ. 6, 748.
rotantia. 10, 362.
rotarum. 2, 235. 6, 616.
rotas. 8, 433. 9, 318. 11, 195. 12, 675.
rotat. 9, 441. 10, 577.
rotis. G. 2, 444. 3, 114 180. Æ. 1, 151. 10, 594. 12, 77 671.
ruamus. 2, 353.
rubea. G. 1, 266.
rubeant. 4, 306.
rubebit. 12, 77.
rubens. E. 3, 63. 4, 29. G. 1, 234 251.
rubent. G. 2, 430.
rubentem. E. 10, 27. G. 4, 182.
rubentes. 4, 47. Æ. 9, 270.
rubenti. E. 4, 43. G. 2, 319.
rubeſcebat. Æ. 3, 521. 7, 25.
rubeſcunt. 8, 695.
rubet. G. 1, 431.
rubicunda. 1, 297.
rubigine. 1, 496. 2, 220.
rubigo. 1, 151.
rubor. Æ. 12, 66.
ruborem. G. 1, 430.
rubores. 3, 307.
rubos. 3, 315.
rubra. Æ. 9, 50.
rubræ. 12, 89.
rubro. G. 3, 359. Æ. 8, 686.
rubus. E. 3, 89.
rudem. Æ. 9, 743.
rudentem. 3, 561. 8, 248.
rudentes. G. 3, 374. Æ. 3, 267 682, 5, 753. 10, 229.
rudentum. 1, 91. 7, 16.
rudimenta. 11, 157.
rudis. G. 2, 211.
ruebant. Æ. 1, 39. 8, 648. 9, 182. 10, 756. 11, 211.
ruebat. 7, 782. 10, 256.
ruens. G. 4, 292.
ruentem. Æ. 10, 338 385. 11, 805. 12, 305.
ruentes. 2, 440. 9, 727. 10, 573. 12, 505.
ruenti. 12, 535.
ruentum 11, 886.
ruere. G. 1, 200. Æ. 8, 525 689. 11, 142.
ruet. 12, 454.
Rufas. 7, 739.
rugis. 7, 417.
ruina. 1, 133. 3, 414. 11, 319 888. 12, 610.
ruinam. 2, 310 465 631. 8, 192. 9, 712. 11, 613.
ruinas. G. 4, 249. Æ. 1, 242.
ruinis. 1, 651. 3, 476 571.
ruis. 2, 520. 5, 741. 10, 811.
ruit. E. 1, 105. 2, 308. G. 1, 313 324. 3, 470. 4, 439. Æ. 2, 64 250 363. 3, 508 676. 4, 426 674. 5, 695. 7, 573. 9, 438 474 695. 10, 729. 11, 448 625. 12, 123 621 652 682 685 690. nox. 2, 250. 6, 539. & fuſcis tellurem amplectitur alis. 8, 369.
ruitis. Æ. 12, 313.
ruminat *bos*. E. 6, 54.
rumor. Æ. 7, 144.
rumore. 4, 203. 8, 90.
rumoreſque. 12, 228.
rumoribus. 7, 549. 9, 464.
rumpant. 8, 540.
rumpantur. E. 7, 26.
rumpas. 6, 882.
rumpe. G. 1, 43. Æ. 4, 565. 9, 13.
rumpebat. 4, 553.
rumpenda. 10, 372.
rumpent. G. 3, 328.
rumpere. Æ. 8, 110. 9, 758. 10, 64.
rumperet. G. 4, 136.
rumpet. Æ. 6, 813. 12, 202.
rumpi. 4, 292. 12, 582.
rumpit. 2, 120. 9, 671. 10, 337. 11, 377. 12, 375 683 699.
rumpite. 3, 640.
rumpitur. E. 8, 71.
rumpunt. G. 2, 75. Æ. 2, 494. 11, 615.
rumpuntur. G. 3, 428. Æ. 12, 527.
rupe. E. 1, 57 77. 10, 14. G. 4, 508. Æ. 1, 314. 3, 229 245 443 647. 5, 180. 6, 548. 8, 343.
rupem. 8, 190.
ruperat. 11, 549.
rupêre. G. 4, 213.
ruperunt. 1, 49.
rupes. *pl.* E. 5, 63. 10, 58. G. 3, 253. Æ. 1, 166. 11, 677.
rupes. *ſing.* E. 6, 29. Æ. 7, 586. 10, 693.
rupi. 2, 134. 12, 30.
rupibus. G. 2, 187. 3, 273. Æ. 1, 433.
rupimus. 10, 233.
rupis. 6, 42.
rupit. 3, 246. 5, 510 543. 7, 458 622. 9, 432 580.
rupta. G. 4, 492. Æ. 8, 391.
ruptis. G. 1, 473 510. 2, 480. 4, 56. Æ. 2, 496. 3, 27 580. 8, 225 651.
rupto. 2, 416. 7, 569.
rura. E. 1, 47. 2, 28. 5, 58. G. 1, 372. 2, 317 412 485 500. Æ. 1, 434. 4, 527. 7, 712.

ruris. G. 1, 156 168. 2, 212. 4, 128.
rurſum. 2, 78. Æ. 3, 229 232.
ruſus. E. 10, 62. G. 1, 98. 2, 232 480. 3, 138 333 484. 4, 185. Æ. 2, 401 655 671 751. 3, 31 143 422. 4, 531 534 546 557 688. 5, 92 581 764. 6, 751 793. 7, 491 767. 9, 391 662. 11, 427 621. 12, 280 571 784.
ruſci. G. 2, 413.
ruſco. E. 7, 42.
ruſtica. *Muſa*. 3, 84.
ruſticus. 2, 56. G. 2, 406.
rutilare. Æ. 8, 529.
rutili. 8. 430.
rutilis. G. 4, 93.
rutilo. 1, 454.
Rutulæ. Æ. 10, 245.
Rutulas. 12, 597.
Rutuli. *genit*. 7, 409. 9, 442.
Rutuli. *pl*. 7, 472 795. 9, 123 161 236 363 428 450 494 519 683. 10, 20 118 679. 11, 162 318 869. 12, 40 117 229 257 463 693 704 928.
Rutulis. 1, 270. 9, 635. 10, 390. 12, 216 321.
Rutulo. 7, 318. 9, 65. 10, 267. 11, 88.
Rutulorum. 8, 381 492. 9, 113.
Rutulos. 7, 475 798. 9, 130 188 517. 10, 84 111 334. 11, 464 629. 12, 78 758 915.
Rutulum. 9, 728. 10, 445. 11, 487. 12, 79. 505.
Rutulus. 8, 474. 10, 108 232.
ruunt. G. 2, 503. 3, 104 244. 4, 185. Æ. 1, 87 89. 4, 132 164 581. 5, 145. 6. 44. 9, 516 708. 11, 461 673. 12, 279 369 443 526.

S.

Sabæi. *mittunt*. G. 1, 57. Æ. 8, 706.
Sabæis. G. 2, 117.
Sabæo. Æ. 1, 420.
Sabella. 8, 510.
Sabellam. G. 2, 167.
Sabellicus. 3, 255.
Sabello. Æ. 7, 665.
Sabinas. 8, 635.
Sabini. G. 2, 532.
Sabinis. Æ. 7, 709.
Sabinorum. 7, 706.
Sabinus. 7, 178.
ſuburram. G. 4, 195.
facello. E. 3, 9.
ſacer. G. 2, 395. ignis. 3, 566. Æ. 5, 761. 6, 138. 7, 247. 8, 278 598. 11, 721. *Cybela. Chloreus*. 11, 768.
ſacerdos. G. 3, 489. Æ. 2, 201 319. 3, 80 373. 6, 244 645. 7, 89 750. 8, 179. 11, 768. 12, 169.
ſacerdos. *fœm*. Æ. 1, 277. 3, 373. 4, 483 509. 5, 760. 6, 35 41 321 544 628. 7, 419 659. 10, 537.
ſacerdos. 6, 661. 8. 281.
ſacra. *adject. ablat*. E. 7, 13. G. 3, 334. Æ. 2, 525. 3, 81. 10, 538. 11, 533.
ſacra. 3, 57 73. 6, 109. 7, 60 242. 9, 408.
ſacra. *ſub*. G. 1, 339. 2, 473 476. 3, 532. 4, 721. Æ. 2, 132 239 293 717. 3, 19. 4, 638. 5, 59. 6, 40. 8, 85 111 172 302 665. 9, 86. 11, 739. 12, 13 192 317.
ſacrabat. 8, 715.
ſacrabo. 6, 73.
ſacræ. G. 1, 148. Æ. 3, 148. 6, 573. 7, 608.
ſacram. 2, 167.
Sacranæ. 7, 796.
ſacraria. 12, 199.
ſacrarunt. 10, 419.
ſacras. 9, 116.
ſacraſſe. 7, 62. 8, 600.
ſacrata. 1, 685. 2, 157 245. 9, 4.
ſacratam. 2, 742.
ſacratas. 12, 213.
ſacrati. 3, 371.
ſacratis. 7, 78.
ſacrato. 2, 165.
Sacrator. 10, 747.
ſacraverat. 2, 502. 4, 200.
ſacravimus. 5, 48.
ſacravit. 6, 18. 12, 141.
ſacri. 3, 67. 5, 110. 8, 270 345.
ſacrilego. 7, 595.
ſacris. E. 8, 66. Æ. 3, 112. 4, 50 301 500.
ſacris. G. 3, 160. Æ. 6, 246. 7, 175 183. 9, 109.
ſacro. G. 2, 147. Æ. 5, 78 333 360. 7, 83.
ſacrorum. G. 2, 21. Æ. 3, 408. 12, 836.
ſacros. E. 1, 53. Æ. 4, 454 485.
ſacrum. G. 4, 319 542. Æ. 2, 230. 4, 703. 6, 484. 7, 391 602 797. 8, 591. 10, 316. 11, 591. 12, 770.
ſæpe. E. 1, 8 56. 5, 36 88. 6, 1852. 8, 97. 9, 5 155. G. 1, 84 181 273 316 322 354 365 412 452 466. 2, 32 147 186 279 303. 3, 120 132 170 217 274 282 341 409 416 486. 4, 42 67 194 203 217 242 274 284. Æ. 1, 152 673. 2, 108. 3, 182. 4, 384 463. 5, 273 527 801 860. 8, 353 380. 10, 620 723. 12, 259 802.
ſæpius. E. 7, 67. G. 1, 379. 2, 355. Æ. 2, 456. 6, 696 791. 8, 329.
ſæva. G. 2, 151. 3, 253. Æ. 1, 299. 4, 523. 6, 557 572. 7, 19 287. 8, 570. 9, 77 651. 11, 545 727 901. 12, 629.
ſæva. *ablat*. 2, 616.
ſævæ. G. 2, 128. Æ. 1, 8. 2, 226. 7, 329 592. 10, 813.
ſævam. 7, 84. 12, 498.
ſævas. 4, 566. 6, 820.
ſævi. 1, 29. 3, 273. 6, 544. 7, 568 608. 12, 849 857 945.
ſævior. G. 3, 246. Æ. 3, 214. 6, 577.
ſævire. 5, 462. 7, 18.
ſævis. 7, 222. 8, 188 482. 10, 678. 12, 890.
ſæviſſima. 2, 612.
ſæviſſime. *Æneas*. 10, 878.
ſæviſſimus. 11, 896.
ſævit. G. 1, 512. 3, 434 551. 4, 456. Æ. 1, 153. 2, 418. 4, 300 532. 5, 257. 7, 461. 8, 5 700. 9, 63 420. 10, 761. 12, 387.
ſævo. 5, 270. 9, 604. 11, 153. 12, 888.
ſævoſque. 7, 664.
ſævum. G. 1, 279. Æ. 1, 142 462. 6, 824. 9, 792. 11, 910.
ſævus. E. 8, 47. G. 3, 248. Æ. 1, 103. 2, 29 559. 5, 739. 7, 719. 11, 220. 12, 107 406.
Sagarim. 9, 575.
Sagaris. 5, 263.
Sages. 12, 651.
ſagitta. *ablat*. 4, 69. 5, 242 485. 7, 531. 9, 572. 10, 248 754. 12, 651 746.
ſagitta. *nomin*. Æ. 5, 502. 9, 578 632. 12, 319 423 856.
ſagittæ. G. 2, 124. 4, 313. Æ. 12, 415.
ſagittam. 5, 518. 9, 590. 11, 590 858.

ſagittas. Æ. 1, 191. 8, 166. 10, 131. 12, 394.
ſagittis. G. 3, 31. 4, 344. Æ. 5, 68 311. 9, 178.
ſagittiferos. 8, 725.
ſagulis. 8, 660.
Salamina. 8, 158.
ſale. G. 3, 403. Æ. 1, 177. 5, 866. 6, 697.
Salentinos campos. 3, 400.
ſalices. E. 1, 79. 3, 65. 10, 40. G. 2, 110 434 446. 4, 26 182.
ſalici. 2, 84.
ſalicta. 2, 13.
ſalicti. E. 1, 55. G. 4, 15.
ſalicum. Æ. 3, 175.
ſaliens. 10, 594.
ſaliente. E. 5, 47.
ſalientem. G. 3, 460.
ſaliẽte. 2, 384.
ſaligna. 4, 110.
ſalignas. Æ. 7, 632.
Salii. 8, 285.
Salio. 5, 335 347 352.
Salios. 8, 663.
ſalis. G. 3, 397. Æ. 1, 39. 3, 385. 5, 848. 10, 214.
ſalir. G. 1, 450.
Salium. Æ. 5, 356. 10, 753.
ſaliunca. E. 5, 17.
Salius. Æ. 5, 298 321 341. 10, 753.
ſalix. E. 3, 83. 5, 16.
Salmonea. Æ. 6, 585.
ſalo. 1, 541. 2, 209.
ſalſa. G. 2, 220 238. Æ. 5, 158.
ſalſæ. 2, 133.
ſalſas. G. 3, 395. Æ. 12, 173.
ſalſos. 5, 182 237 775.
ſalſus. 2, 173.
ſaltantes. E. 5, 73.
ſaltem. 2, 71. G. 1, 501. Æ. 1, 565. 4, 327. 6, 371 885.
ſaltibus. G. 3, 143 425.
ſaltu. 3, 141. Æ. 6, 516. 9, 553. 12, 287 326.
ſaltu. 2, 565. 8, 257. 9, 815. 10, 289.
ſaltum. 12, 681.
ſaltus. E. 6, 57. 10, 9 57. G. 1, 16 140. 2, 197 391 471. 3, 40 323, 337 477. 4, 53. Æ. 4, 72 121.
ſalubres. G. 3, 530.
ſalubri. 1, 272.
ſalubris. Æ. 12, 418.
ſalve. G. 2, 173. Æ. 8, 301.
ſalvete. 5, 80. 7, 121.
ſalus. G. 3, 510. Æ. 1, 559. 2, 354 710. 9, 257. 11, 362 399. 12, 653.
ſalutant. Æ. 3, 524.
ſalutantum. G. 2, 462. 9, 288.
ſalutem. G. 4, 294. Æ. 1, 455 467. 2, 354. 8, 476. 12, 241 637.
ſalutis. 2, 387. 5, 174. 6, 96. 10, 666.
ſalvus. E. 7, 9.
Sameque. Æ. 3, 271.
Samo. 1, 20.
Samothracia. 7, 208.
Samum. 7, 208.
ſana. *Dicta.* 4, 8.
ſancit. 12, 200.
ſancta. 3, 543. 7, 365. 8, 131. 12, 648.
ſancte. 4, 576. 5, 80.
ſancti. G. 2, 473. Æ. 11, 785.
ſanctiſſima. Æ. 6, 65. 11, 158.
ſancto. 5, 603. 8, 72.
ſanctos. G. 2, 175. Æ. 2, 686. 3, 406.
ſanctum. 1, 430. 2, 700. 8, 382.
ſandyx. E. 4, 45.
ſanguine. G. 492 502. 2, 510. 3, 460 492. Æ. 2, 72 116 210 277 366 502 535 551 582 667. 3, 28 622. 4, 621. 5, 78 328 413 470 736. 6, 87. 7, 271 318 423 534 541 595 766 788. 8, 261 645. 9, 64 333 349 422 456. 10, 24 520 617 787 832. 11, 8 24 82 88 382 422 592 720. 12, 29 36 79 512 691 721 765 949. *de genere.* 1, 23 239 554. 2, 74 662. 3, 608. 4, 191 130. 5, 45 299. 6, 125 500 762. 7, 98 271 706. 8, 142. 10, 203. 12, 838.
ſanguineæ. 2, 207. 9, 733.
ſanguineam. 4, 643. 7, 399. 8, 622.
ſanguinei. 10, 273.
ſanguineis. E. 6, 22. 10, 27. G. 2, 430.
ſanguineo. Æ. 7, 703.
ſanguineos. 12, 340.
ſanguineus. 12, 332.
ſanguinis. E. 8, 45.
ſanguis. Æ. 2, 639. 3, 30. 5, 397 415. 7, 554. 10, 452 487 819. 12, 51 422 905.
ſanguis meus. 6, 836.
ſanie. G. 3, 493. Æ. 2, 221. 3, 625. domus, &c. 3, 618.
ſaniem. 3, 632.
ſanos. E. 3, 66.
ſapor. G. 2, 446. 4, 277.
ſaporem. 2, 126. 3, 397. 4, 102 267.
ſapores. G. 4, 62.
ſarcire. 4, 249.
Sardois. E. 7, 41.
ſarmenta. G. 2, 409.
Sarnus, Æ. 7, 738.
Sarpedon. 1, 104.
Sarpedonis. 9, 697. 10, 125.
Sarrano. G. 2, 506.
Sarraſtes. Æ. 7, 738.
ſat. E. 3, 111. 4, 54. 7, 34. 10, 70. G. 1, 68. Æ. 2, 103 291 314. 3, 602. 9, 135. 11, 366.
ſata. G. 1, 113 325. 2, 350. 4, 331. Æ. 2, 306.
ſata. G. 3, 176. *Alecto.* Æ. 7, 331. 12, 860.
ſatæ. 1, 278.
ſatas. E. 8, 99.
ſate. Æ. 6, 125. 8, 36.
ſatiaſſe. 2, 587.
Saticulus. 7, 729.
ſatio. G. 1, 215. 2, 319.
ſatyros. E. 5. 73.
ſatis. E. 1, 48. 6, 24. 9, 55. G. 1, 502. 2, 398 423. Æ. 2, 377 642. 3, 318 653. 5, 786. 6, 487. 7, 311 406 470. 9, 10 140 356 653. 10, 675 772. 12, 883.
ſatis. *ſegetibus.* E. 3, 82. G. 1, 23. Æ. 1, 106 445. 2, 141 423 436. 3, 139. 12, 434
ſator. 1, 258. 11, 725.
ſatum. 2, 540. 10, 563.
ſatura. G. 3, 214.
ſaturæ. E. 10, 77. Æ. 7, 801.
ſaturantur. E. 10, 30.
ſaturare. G. 1, 80.
ſaturata. Æ. 5, 608. 7, 213.
ſaturi. G. 2, 197.
Saturne. Æ. 7, 49.
Saturni. G. 1, 336. 2, 406. Æ. 7, 203. 12, 830.
Saturnia. *plura.* E. 4, 6. 6, 42. Æ. 1, 573.
Saturnia tellus. G. 2, 173. Æ. 8, 329.
Saturnia. *ſcilicet.* Juno. Æ. 1, 27. 3, 380. 4, 92. 5, 606. 7, 428 560 572 622. 9, 2 745 802. 10, 659 760. 12, 156 178 807.
Saturnia. *urbs.* 8, 358.
Saturnius. 4, 372. 5, 799.
Saturno. 6, 794.
Saturnus. G. 2, 538. 3, 93. Æ. 7, 180. 8, 319 357.
ſaturo. G. 4, 33.

ſatus Ammone. *Iarbas.* Æ. 4, 198. 5, 244 424. 6, 331. 7, 152.
ſaucia. 4, 1.
ſaucius. 2, 223 529. 7, 500. 11, 753. 12, 5 652 762.
ſaxea. *accuſa.* E. 8, 6. G. 1, 110 474. 3, 230 239 276 428 521. 4, 26 135. Æ. 1, 205 428 541. 2, 609. 3, 425 432 555 559 566 699. 5, 165 202 627. 6, 174 551. 7, 684. 10, 363 677. 11, 131 628.
ſaxa. *nomi.* E. 10, 15. 5, 866. 7, 590. 11, 297. 12, 592. *ſpelunca.* G. 4, 50. Æ. 1, 143. 5, 678. *arma.* 1, 154. 2, 467. 9, 512. 11, 473 529. 12, 922. *pondus.* 11, 628. *moles.* 5, 439.
ſaxa vocant Itali mediiſque in fluctibus aras, Dorſum immane mari ſummo. Æ. 1, 112.
ſaxea. G. 3, 145. Æ. 8, 231. 9, 711.
ſaxi. G. 4, 422. Æ. 2, 308. 4, 152 10, 653 806.
ſaxis. G. 2, 156 522. Æ. 2, 608. 3, 271 706. 5, 204. 7, 567. S, 190 233 417. 9, 533 809. 10, 130.
ſaxo. G. 1, 267. 2, 351. Æ. 1, 183. 3, 84 688. 5, 275. *ſic ſupr.* Frangeret ad ſaxum. 8, 478. 9, 569. 10, 415 698. 11, 721. *ſpelunca.* 3, 450. 8, 211 248.
ſaxoſas. E. 5, 84.
ſaxoſis. G. 2, 111.
ſaxoſumque. 4, 370.
ſaxum. *Siſyphi.* 3, 39. Æ. 3, 625. 5, 124. 6, 616. 8, 226 350. 9, 448. 10, 127 196 381. 12, 684 896 904.
ſcaber. G. 2, 214.
ſcabie. 2, 220.
ſcabiem. 3, 299.
ſcabies. 3, 441.
ſcabra. 1, 495.
Scææ. Æ. 3, 351.
Scæas. 2, 612.
ſcalæ. 2, 442. 12, 576.
ſcalas. 9, 524.
ſcalis. 9, 507. 10, 654.
ſcandit. 2, 239.
ſcandite. 9, 37.
ſcandunt. 2, 401.
ſcatebris. G. 1, 110.
ſcelerare. Æ. 3, 42.
ſcelerata. 3, 60. 7, 461.
ſceleratam. 2, 231. 9, 137.
ſceleratas. 2, 576.
ſcelerato. 12, 949.
ſceleratum. G. 2, 256.
ſcelere. Æ. 1, 351. 2, 535.
ſceleris. E. 4, 13. Æ. 3, 604. 8, 206.
ſcelerum. G. 1, 507. Æ. 2, 106 164. 3, 331. 6, 529 560 626. 8, 668. 11, 258.
ſcelus. E. 9, 17. Æ. 1, 360. 2, 125 229. 5, 793. 6, 511 742. 7. 307. 11, 407.
ſcena. G. 2, 24. Æ. 1, 168.
ſcenis. 1, 434. 4, 471.
ſceptra. 1, 61 82 257. 4, 597. 7, 173 252 422. 9, 9.
ſceptris. 3, 296. 7, 369. 9, 267. 10, 852. 11, 238.
ſceptro. 9, 506.
ſceptrum. G. 2, 536. Æ. 1, 657. 7, 247. 12, 206.
ſciat. G. 3, 474. Æ. 5, 788.
ſcilicet. G. 1, 282 494. 2, 61 245 534. 3, 266. 4, 225. Æ. 2, 577. 4, 379. 6, 526 750 11, 371 387. 12, 570.
ſcindebant. G. 1, 144.
ſcindebat. Æ. 7, 510.
ſcindendum. G. 2, 299.
ſcindens. Æ. 10, 765.
ſcindere. 9, 146. 11, 137.
ſcindimus. G. 1, 50.
ſcindi. 4, 420. Æ. 1, 165 591. 8, 142. 12, 870.
ſcinditur. 2, 39. 6, 182.
ſcintillæ. 12, 102.
ſcintillam. E, 178.
ſcintillare. G. 4, 393.
ſcio. E. 8, 43. Æ. 3, 602. 10, 904.
Scipiadas. G. 2, 170. Æ. 6, 844.
ſcire. G. 2, 105. Æ. 1, 686. 3, 380. 11, 344. 12, 396 794.
ſcirent. G. 4, 489.
ſciret. E. 2, 35. Æ. 1, 67.
ſcis. G. 4, 447. Æ. 12, 143 794.
ſciſſa. 8, 702. 9, 478. 12, 609.
ſcit. 11, 259.
ſcitari. 2, 105.
ſcitatum. 2, 114.
ſcopuli. G. 3, 253. Æ. 1, 167. 3, 536 566. 7, 589. 8, 192.
ſcopulis. G. 2, 377. 3, 261. Æ. 1, 170. 4, 383 445.
ſcopulo. G. 4, 436. Æ. 3, 149. 5, 159 185 220 270. 8, 069. 12, 531.
ſcopulos. G. 3, 276. Æ. 3, 272 559 575. 4, 255. 5, 169 864. 11, 274 625.
ſcorpius. G. 1, 35.
ſcrobibus. 2, 50 235 260 288.
ſcrupea. Æ. 6, 238.
ſcuta. 1, 105. 3, 237. 7, 722. 8, 93 539. 9, 229 666. 12, 130 563.
ſcutati. 9, 370.
ſcutis. 8, 662.
ſcuto. 10, 506.
ſcutorum. 8, 562.
ſcylacæum. 3, 553.
Scylla. *avis.* G. 1 406. *monſtrum.* Æ. 3, 420. 7, 302.
Scylla. *navis.* 5, 122.
Scyllæ. *plur.* 6, 286.
Scyllæam rabiem. 1, 204.
Scyllam. E. 6, 74. Æ. 3, 424 432 686.
Scyllamque. G. 3, 451.
ſcyphus. Æ. 8, 278.
ſcyria. 2, 477.
Scythiæ. G. 3, 197 349.
Scythiam. E. 1, 66. G. 1, 240.
Scythoniaſque. E. 10, 66.
Sebetide. 7, 734.
ſecabant. 8, 674. 10, 214 222.
ſecabat. 4, 157. 5, 2. 10, 147.
ſecans. Æ. 7, 717. 10, 687.
ſecant. G. 3, 126. Æ. 1, 216. 5, 595. 8, 96. 9, 103.
ſecantem. 8, 63.
ſecat. G. 1, 406 410. Æ. 4, 704. 5, 218. 6, 895. 9, 331. 10, 107 166 440. 12, 268 368.
ſecent. 12, 389.
ſecet. E. 10, 49.
ſeceſſu. Æ. 1, 163. 3, 229.
ſecius. G. 2, 277. 3, 367. Æ. 7, 781.
ſecla. E. 4, 46.
ſeclis. 8, 508.
ſeclo. E. 4, 52.
ſeclorum. 4, 5.
ſecludite. Æ. 1, 566.
ſecluſa. 3, 446.
ſecluſum. 6, 704.
ſecreta. G. 4, 403. Æ. 2, 299 568. 4, 494. 6, 10 478. 8, 463.
ſecretæ. 5, 613.
ſecreti. 3, 389. 6, 443.
ſecretis. 7, 774.
ſecretos. 8, 670.
ſecretum. 8, 610.
ſecta. G. 1, 238. Æ. 2, 16. 4, 505.

INDEX

ſectaris. E. 3, 75.
ſectis. G. 2, 30.
ſecto. 2, 278. Æ. 3, 464. 6, 214.
ſecuerunt. G. 3, 444.
ſecuit. Æ. 5, 658. 9, 15.
ſecula. G. 1, 469. 2, 295. Æ. 1, 295. 449 610. 6, 235 793. 8, 325. 12, 826.
ſecunda. 4, 45. 9, 282.
ſecundæ. 8, 283.
ſecundaret. 3, 36.
ſecundas. 2, 617.
ſecundent. 7, 259.
ſecundet. G. 4, 397.
ſecundi. Æ. 3, 529. 5, 32.
ſecundis. G. 2, 101. Æ. 1, 211. 3, 683. 7, 23. 8, 682. 9, 301. 10, 502.
ſecundo. G. 3, 447. Æ. 1, 160. 5, 338 491. 7, 494. 8, 90 302 549. 10, 21 255 266 687. 11, 899.
ſecundos. 3, 455. 4, 562.
ſecundum. E. 2, 38. G. 3, 143. Æ. 5, 258.
ſecundus. 11, 441 739.
ſecura. G. 2, 467. 3, 376. Æ. 1, 294.
ſecures. 6, 819. 7, 184 627.
ſecuri. 6, 824. 7, 304 510. 12, 306.
ſecuribus. G. 3, 364. 6, 180.
ſecurim. Æ. 2, 224. 11, 656 696
ſecuros. 6, 715.
ſecurus. 1, 354. 10, 326.
ſecus. G. 3, 346. Æ. 2, 382. 3, 236. 4, 447. 8, 243 391 414. 10, 272. 11, 456 814. 12, 9 124 856.
ſecura. E. 6, 50 75. 10, 23. Æ. 6, 62. 9, 492 542. 12, 423.
ſecutæ. G. 4, 151. Æ. 1, 503. 7, 642.
ſecutam. 6, 457.
ſecuti. G. 4. 219 448. Æ. 3, 156. 5, 561. 6, 612. 8, 52. 9, 162. 10, 43 672 738. 11, 759.
ſecutos. 7. 652.
ſecutum. E. 6, 60. Æ. 11, 161.
ſecutus. G. 2, 306. Æ. 1, 386 410. 3, 54 327. 5, 296. 6, 170. 7, 212. 9, 17 204 559. 10, 893. 12, 301 354 380.
ſed tamen. E. 1, 19. 9, 55. G. 1, 70 305. Æ. 3, 541.
ſed neque. G. 2, 103 136. Æ. 12, 503.
ſed non. G. 3, 209. Æ. 3, 255. 5, 680. 6, 140 736. 9, 328. 10, 201 343 584. 11, 380.
ſed enim. 1, 23. 2, 164. 3, 395. 6, 28.
ſedatis. 9, 30.
ſedato. 9, 740. 12, 18.
ſede. 1, 684. 2, 525 568. 3, 687. 4, 504. 7, 193 324 454. 12, 810.
ſedeant. 12, 15.
ſedeat. 6, 575.
ſedebant. 6, 411.
ſedebat. 2, 574. 7, 187. 9, 4.
ſedebit. 6, 617.
ſedem. G. 4, 228. Æ. 2, 716 742. 3, 190 452. 6, 283 577. 7, 3 229 562. 8, 347 463. 10, 3, 11, 112.
ſedens. G. 4, 344 514. Æ. 1, 298. 6, 555. 7, 193. 8, 720. 9, 640. 10, 218 409. 12, 864.
ſedent. 4, 473.
ſedentes. 11, 460.
ſedentis. 11, 692.
ſedere. 6, 192. 10, 301.
ſederet. 4, 15.
ſedes. G. 4, 8. 5, 759.
ſedes. *plur.* Æ. 1, 209 251 419 561. 2, 232 437 642 760 785. 3, 88 123 161 167. 6, 431 639. 7, 52 158 175. 8, 244 362 667. 11, 44.
ſedet. E. 10, 71. G. 3, 456. Æ. 1, 60. 2, 660. 4, 186. 5, 418 440. obſidet. 6, 617. 7, 368 611. 10, 159. 11, 237 726 837.
ſedetis. 7, 201.
ſedibus. G. 4, 65 461. Æ. 1, 88. 2, 465 611 654. 6, 152 203 328 371. 7, 775. 11, 532.
ſedili. 8, 176.
ſedilia. 1, 171.
ſedilibus. G. 4, 350.
ſedis. 2, 634.
ſedit. 10, 683. 11, 551.
ſeditio. 1, 153.
ſeditione. 11, 340.
ſeduxerit. 4, 385.
ſeges. *i.* terra. G. 1, 47. 4, 139. Æ. 3, 142.
ſeges. G. 2, 142. Æ. 3, 46. 7, 526. 12, 663.
ſegetem. G. 1, 212 319. 2, 411. Æ. 2, 304.
ſegetes. E. 1, 72. 5, 33. 9, 48. G. 1, 1 54 152. 3, 198.
ſegeti. G. 1, 270.
ſegetis. Æ. 7, 808.
ſegetum. G. 1, 112.
ſegnem. G. 1, 72. Æ. 5, 173. 10. 700.
ſegnes. G. 2, 37. 3, 42. 4, 198. Æ. 9, 787. 11, 21 64 736.
ſegnior. G. 2, 275. 3, 95. Æ. 4, 149. 7, 383. 8, 414. 10, 637. 12, 566 615.
ſegnis. G. 1, 151. Æ. 8, 549, 10, 308 592.
ſegnities. 2, 374.
ſegniùs. 9, 441. 12, 525.
Selinus. 3, 705.
ſellam. 11, 334.
ſemel. G. 2, 422. Æ. 3, 431. 6, 487. 9, 140. 10, 298. 11, 412 418. 12, 208.
ſementem. G. 1, 230.
ſemeſa. Æ. 8, 297.
ſemeſam. 3, 244.
ſemianimem. 4, 686.
ſemianimes. 10, 396. 11, 635.
ſemianimi. 12, 356.
ſemianimis Rhœteus. 10, 404.
ſemiferi. Caci. 8, 267.
ſemifero. 10, 212.
ſemina. E. 6, 33. G. 1, 193.
ſeminat. Æ. 6, 206.
ſemine. G. 1, 22 104, 2, 14 317.
ſeminecem. Æ. 5, 275.
ſemineces. 9, 455. 12, 329.
ſemineci. 10, 462.
ſeminibus. G. 2, 56 354. Æ. 6, 731.
ſemihominis. 8, 194.
ſemiputata. E. 2, 70.
ſemita. Æ. 1, 422. 4, 407. 9, 383. 11, 524.
ſemiviri. 12, 99.
ſemviro. 4, 215.
ſemiuſta. 5, 697.
ſemiuſtum. 3, 578.
ſenatum. 1, 430.
ſenatus. 8, 105.
ſenectæ. G. 1, 186. 3, 96. Æ. 6, 114. 9, 481. 11, 165. 12, 57 934.
ſenectam. 10, 182.
ſenectus. G. 3, 67. Æ. 5, 416. 6, 275 304. 7, 440 452. 8, 408. 9, 610.
ſenem. G. 2, 494. 4, 127 438.
ſenes. Æ. 5, 715. 7, 206. 11, 132.
ſenex. E. 1, 47 52. 6, 18. Æ. 7, 180.
ſeni. *dativus.* E. 6, 70. Æ. 8, 638.
ſeni bis. 5, 561.
ſenibus. G. 3, 135.

ſenior. G. 3, 97. Æ. 2, 509 544 692. 5, 579 409 704 729 823. 6, 304. 7, 46 535. 8, 32 457 124. 10, 418. 11, 31 122. 12, 401.
ſenioris. 5, 301 573 719.
ſenis. G. 4, 403. Æ. 4, 251.
ſenos. E. 1, 44. Æ. 1, 397. 11, 135.
ſenſère. G. 1, 136. 2, 426. Æ. 9, 660.
ſenſibus. E. 3, 54.
ſenſit. G. 1. 48. 4, 334. Æ. 1, 129. 2, 377. 3, 669. 4, 588. 5, 868. 8, 393. 9, 354. 12, 493.
ſenſu. G. 2, 247.
ſenſum. Æ. 6, 747.
ſenſus. E. 8, 67. Æ. 4, 22 408. 7, 355. 10, 642. 12, 914.
ſenſa. 6, 462.
ſententia. 1, 241 264 586. 2, 35. 3, 59. 4, 287. 5, 748. 7, 611. 9, 191 220. 10, 6 240 608. 11, 21 222 295 314 551. 12, 238.
ſentes. 9, 382.
ſentiat. 7, 434.
ſentibus. E. 4, 39. G. 2, 411. Æ. 2, 379.
ſentis. 3, 360. 4, 542. 5, 469. 10, 623.
ſentit. 10, 534.
ſenum. 8, 287. 9, 309.
ſepem. G. 1, 270. 2, 436.
ſepes. E. 1, 54. G. 2, 371.
ſepibus. E. 8, 37.
ſepſit. Æ. 1, 415. 7, 600.
ſepta. G. 1, 159. Æ. 1, 510. 9, 551.
ſeptam. 9, 70.
ſeptemplicis. 12, 925.
ſeptena. 5, 85. 6, 21. 10, 329.
ſeptenoſque. 8, 448.
ſeptima. G. 1, 284. 4, 207. Æ. 1, 759. 5, 626.
ſeptis. E. 1, 34.
ſeptum. Æ. 12, 750.
ſeptus. 1, 443. 9, 783. 11, 398.
ſepulchri. 2, 646. 6, 177.
ſepulchris. E. 8, 98. G. 1, 498.
ſepulchro. Æ. 2, 542. 3, 67. 4, 29. 6, 152. 9, 215. 10, 558 906.
ſepulchrum. E. 9, 59. Æ. 6, 232. 12, 547.
ſepultam. 2, 265.
ſepulti. 6, 326. 9, 189.
ſepulto. 3, 41. 6, 424.
ſepultos. 4, 34.
ſepultus. 3, 630.
ſequaces. G. 2, 374. 4, 230.
ſequaci. Æ. 10, 365.
ſequacibus. 5, 193. 8, 432.
ſequamur. G. 3, 40. Æ. 2, 388. 3, 114 188. 5, 22 709. 12, 625 677.
ſequantur. 8, 547. 10, 258. 11, 809. 12, 32 719.
ſequar. G. 2, 434. Æ. 1, 346. 4, 114 384 538. 9, 391 490.
ſequare. 4, 626.
ſequatur. 4, 109. 6, 758. 8, 15. 10, 49 679.
ſequebatur. G. 3, 565. Æ. 11, 781.
ſequendi. 5, 590. 10, 180.
ſequendo. 3, 671.
ſequens. G. 4, 487. Æ. 3, 368. 5, 805. 10, 226. 12, 301.
ſequentem. 5, 227. 8, 333. 10, 193.
ſequentes. E. 3, 46. G. 1, 33 106 425.
ſequenti. E. 8, 27.
ſequentum. G. 3, 111. Æ. 6, 200. 9, 394.
ſequentur. 1, 189 440. 2, 52. Æ. 4, 591. 12, 153.
ſequere. E. 3, 58. Æ. 4, 381.
ſequeris. 10, 325.
ſequeſtra. 11, 133.
ſequetur. 6, 146. 9, 299. 11, 430.
ſequi. G. 1, 39 308. 2, 361. 3, 466. Æ. 2, 350. 7, 300 606. 10, 10 66. 12, 750 893.
ſequimur. 3, 88. 4, 576. 5, 629.
ſequitur. E. 2, 63. 6, 56. Æ. 2, 724. 3, 33. 5, 74 323 655 815. 8, 688 703. 9, 504. 10, 180 651. 11, 695. 12, 51 195 366 615.
ſequor. Æ. 2, 701 737 754. 4, 361.
ſequuntur. G. 1, 439. Æ. 1, 189 751. 8, 592. 9, 54 466 636. 10, 487 799. 11, 92 271.
ſera. E. 1, 28. G. 1, 251. 4, 122 132. Æ. 2, 363. 5, 524. 7, 16 492. 8, 581. 9, 482. 10, 94.
ſeræ. E. 8, 88. G. 3, 467. Æ. 8, 509.
ſeram. G. 4, 138. Æ. 6, 569. 8, 30.
ſeras. G. 2, 408. 4, 144.
ſerat. Æ. 4, 113.
ſere. 1, 299. 2, 275 297.
ſerebant. 6, 160.
ſerebat. 12, 520.
ſerena. G. 1, 394. Æ. 5, 104. 6, 707. 8, 529. 9, 630.
ſerenæ. G. 1, 427.
ſerenas. G. 1, 100 462. 3, 197.
ſerenat. Æ. 1, 259. 4, 477.
ſereni. 5, 851.
ſereno. G. 1, 260 340 487. Æ. 3, 518. 5, 870.
ſerenos. 2, 285.
ſerentem. 6, 844.
ſerentes. G. 1, 193.
ſerere. Æ. 2, 433.
Seres. 1, 73 227. 2, 121.
Sereſti. 5, 487.
Sereſtum. 1, 615. 12, 561.
Sereſtus. 5, 171 779. 10, 541. 12, 549.
Sergeſto. 5, 184.
Sergeſtum. 1, 514. 4, 288. 5, 221 282. 12, 561.
Sergeſtus. 5, 121 185 203 272.
Sergia. 5, 121.
ſeri, *verbum*. G. 1, 161.
ſeria. E. 7, 17.
ſeris. G. 2, 58. Æ. 7, 597.
ſerit. 12, 228.
ſerite. G. 1, 210.
ſermo. Æ. 1, 221 752. 4, 189 277. 6, 160 470. 8, 309 468. 9, 657.
ſermonem. 4, 388. 12, 223 834.
ſero, *nomen*. G. 3, 406.
ſeros. 1, 291 404.
ſerpant. 3, 469.
ſerpens. E. 4, 24. Æ. 2, 214. 5, 91 273. 11, 753.
ſerpentibus. G. 1, 129. 2, 215. Æ. 4, 72. 7, 658.
ſerpentis. 7, 375.
ſerpentum. 8, 436. 12, 848.
ſerpere. E. 8, 13.
ſerpilla. G. 4, 31.
ſerpillum. E. 2, 11.
ſerpit. Æ. 2, 269. 12, 239.
ſerræ. G. 1, 143.
Serrane. Æ. 6, 844.
Serrano. 9, 454.
Serranum. 9, 335.
ſerta. E. 6, 16. 10, 41.
ſertis. 6, 19. Æ. 1, 421. 4, 202 506. 7, 488.
ſerva, *verb.* G. 1, 335. Æ. 2, 789. 3, 86. 11, 506.
ſerva, *nom.* 5, 284. 9, 546.
ſervabat. 4, 485. 7, 52. 11, 31.
ſervabit. E. 5, 12.
ſervandi. G. 1, 205.
ſervans. 1, 403. Æ. 1, 40. 7, 179.
ſervant. G. 3, 214. 4, 41 383. Æ 1, 550. 2, 450. 6, 507. 9, 222. 11, 200.
ſervantem. G. 4, 459. Æ. 2, 568.

ſervantiſſimus.

ſervantiſſimus. Æ. 2, 427.
ſervare. G. 3, 160. 6, 200. 8, 412. 10, 288 502 616.
ſervarent. Æ. 9, 43.
ſervaſſe. E. 9, 10.
ſervaſſent. Æ. 2, 642.
ſervat. G. 2, 240 524. Æ. 5, 30. 6, 298 338 556. 10, 340. 12, 428.
ſervata. G. 4, 228. Æ. 2, 160 715. 4, 552. 5, 25. 7, 60. 11, 159.
ſervatæ. 5, 699.
ſervatum. 5, 283.
ſervate. 1, 211. 2, 702. 3, 266.
ſervati. G. 1, 437. Æ. 8, 187. 12, 768.
ſervatam. 3, 209.
ſervavêre. 8, 256.
ſervavit. 5, 601.
ſervent. 9, 161.
ſerves. 2, 160. 10, 525.
ſervet. G. 4, 111. Æ. 2, 711. 4, 29. 6, 402 575.
ſervetis. 5, 476.
ſerviat. G. 1, 30.
ſervire. Æ. 4, 103.
ſervitio. E. 1, 41. G. 3, 168. Æ. 1, 289. 3, 327.
ſervitum. 2, 786.
ſerum. 6, 764. 12, 864.
ſerunt. 11, 318.
ſervo. E. 2, 42. 3, 43 47 75.
ſervor. Æ. 10, 849.
ſerus. G. 1, 462. 3, 260.
ſeta. Æ. 7, 667.
ſetas. G. 3, 312. Æ. 6, 245.
ſetigeræ. 12, 170.
ſetigerique. 7, 17.
ſetigeroſque. 11, 198.
ſetoſi. E. 7, 29.
ſeveris. Æ. 8, 638.
ſeverum. G. 3, 37. Æ. 6, 374. 7, 713.
ſex. 9, 272. 11, 9. 12, 899.
ſexcentos 10, 172.
ſi non. E. 1, 16. 7, 43. G. 2, 344 461. Æ. 2, 54. 4, 18.
ſi non &. E. 3, 15. G. 2, 132. Æ. 2, 54 433 583 690. 4, 125 614. 9, 44 757. 11, 369.
aut. E. 7, 23 27. 9, 63. Æ. 3, 311. 11, 368.
at. E. 7, 55 67. G. 1, 67 191 219 431 459.
fortè. G. 1, 202. 4, 28. Æ. 1, 155 379. 2, 18 136 756. 10, 724. 12, 183.
verò. G. 1, 227 425. 4, 251. Æ. 9, 267.
ſi, *pro* ſiquidem. G. 1, 7 17. 5, 798. 6, 530.
modo. 4, 325. Æ. 4, 109. 5, 25.
ſi *comparationibus ſerviens*. 4, 669. 6, 471. 12, 124.
Sibarimque. 12, 363.
ſibila. G. 3, 421. Æ. 2, 211. 5, 277.
ſibilat. 7, 447. 11, 754.
ſibilus. E. 5, 82.
Sibylla. 5, 735. 6, 98 538 666.
Sibyllæ. Æ. 3, 452. 6, 10 44 176 236.
Sibyllam. 6, 752 897.
ſic cœpit. E. 8, 16. Æ. 1, 525.
incipit. G. 4, 386. Æ. 12, 47.
orſus. 1, 329. 2, 2. 9, 656. 12, 806.
ait. 1, 468. 2, 296. 3, 189. 4, 641 704. 5, 365 551. 9, 303 479. 10, 473. 11, 29 520. 12, 622.
in ſequentibus ſubintelligitur ait. 6, 854. 9, 234. 12, 194.
alloquitur. 1, 592. 4, 8 222. 6, 341. 10, 228. 11, 820.
fatus. 1, 614. 2, 50 391 544. 3, 118. 4, 570. 5, 72 351 539. 10, 536.
locuta. 1, 618. 9, 5.
memorat. 1, 635. 8, 79. 9, 323.
effata. 2, 524. 4, 30. 7, 456.
ſic, &c. Æ. 2, 644. 4, 660. 6, 154.
affari. 2, 775. 3, 153.
effatus. 3, 463. 7, 135. 9, 22.
contrà eſt ingreſſa. 4, 107.
excepit. 4, 14.
profatur. 4, 364.
fata. 4, 685. 6, 321.
affata. 6, 666. 12, 138.
locutus. 5, 14 303 400. 9, 319.
fatur. 5, 547. 6, 1. 8, 115. 10, 621. 12, 888.
effatur. 9, 295.
affatur. 12, 10.
orſa. 6, 125 562. 7, 435. 11, 123.
aggreditur. 6, 388.
addidit. 6, 854.
memorans. 6, 699. 9, 250.
voce ſecutus. 7, 212.
precatur. 9, 403. 10, 420. 11, 784.
hortatur. 11, 13.
exhortata. 12, 159.
reddidit ore. 11, 231.
ſequitur. 12, 195.
Sicanæ. 8, 328.
Sicani. 5, 293. 7, 795.
Sicaniæ. 1, 561.
Sicanio. 3, 692.
Sicanium. 8, 416.
Sicanos. E. 10, 4. Æ. 5, 24. 11, 317.
ſicca. E. 7, 56. G. 1, 214 389. 5, 180.
ſiccæ. Æ. 9, 64.
ſiccant. E. 2, 42.
ſiccat. Æ. 3, 95.
ſiccis. G. 4, 427. Æ. 2, 358.
ſicco. G. 1, 363. 2, 31. 4, 97. Æ. 3, 135 510. 6, 162.
ſiccum. G. 3, 423. Æ. 8, 261. 10, 301.
Sicelides. E. 4, 1.
Sichæi. Æ. 4, 20 502 632.
Sichæo, Sichæio. 4, 552.
Sichæum. 1, 352 724.
Sichæus. 1, 347. 6, 474.
ſicubi. 3, 332. 5, 677.
Siculæ. 1, 38. 3, 410.
Siculi. E. 10, 51.
Siculis. 2, 21. Æ. 1, 553. 3, 696. 5, 702.
Siculo. 3, 418. 7, 289.
ſicut. 8, 12.
Sicyonia. G. 2, 519.
ſidera, *cum* ad. E. 5, 43 62. 6, 85. 9, 29. G. 2, 247. Æ. 1, 97 107. 2, 153 222 687. 5, 256. 7, 767. 9, 16 239 637. 10, 262 667. 11, 37 136. 12, 196 795.
ſidera. E. 5, 57. G. 1, 204 311. 2, 342. Æ. 1, 612. 2, 9 488. 3, 243 360 423 515 574 599 620. 4, 81 322 489 520 524 578. 5, 126 628. 6, 338 458 641 795 850. 9, 93 429. 10, 161 193. 11, 833. 12, 197.
ſidera Cœli. G. 1, 335. 2, 1 477. 4, 58. Æ. 1, 263. 8, 141. 10, 176. 11, 879.
ſidere. E. 10, 68. G. 1, 173. 3, 324. Æ. 2, 204. 4, 309. 12, 451.
ſiderea. 3, 586.
ſideream. 10, 3.
ſidereo. 12, 167.
ſideris. G. 4, 227.
Sidicinaque. Æ. 7, 727.
Sidona. 1, 623.
Sidonia. 1, 456 617. 4, 545. 9, 266. 11, 74.
Sidoniam. 1, 682. 4, 137.
Sidonias. 4, 75.
Sidonio. 5, 571.
Sidonios. 4, 683.
ſidunt. 6, 203.
ſidus. G. 1, 32. 4, 234. Æ. 2, 700. 7, 215. 8, 681. 11, 260.
Sigea. 2, 312.

Sigeis. Æ. 7, 294.
signa. E. 3, 40. G. 1, 229 440 464 472. 3, 236 440 503. 4, 108. Æ. 3, 388. 5, 590 647. 6, 198 825. 7, 138 606 628. 8, 52 212 498. 9, 384. 10, 258 265 310.
signans. 9, 181.
signant. G. 2, 269. Æ. 2, 423. 5, 314.
signantemque. 2, 697.
signare. G. 1, 126.
signari. Æ. 12, 3.
signat. 7, 4.
signavit. 5, 516.
signent. G. 3, 171.
signet. Æ. 6, 780.
significat. 12, 692.
signis. G. 1, 351 395. 4, 219 253. Æ. 1, 652. 5, 267 536. 9, 263. 11, 517.
signo. G. 1, 354. Æ. 3, 287. 5, 315. 12, 129.
signorum. E. 9, 46. G. 1, 239 257.
signum. 1, 263. Æ. 1, 447. 3, 239 519. 4, 167. 5, 130 137 578. 7, 513 519 637. 8, 1 523 534. 11, 474. 12, 245.
sileam. 3, 39.
silebo. 10, 793.
silent. 1, 168. 9, 190.
silentes. G. 1, 477. Æ. 6, 264.
silenti. 4, 527. 7, 88 102.
silentia. 1, 734. 2, 255 755. 4, 112. 6, 265. 10, 63. 11, 241.
silentibus. 9, 393.
silentum. 6, 432.
Silenum. E. 6, 14.
siler. G. 2, 12.
sileſcit. Æ. 10, 101.
silet. E. 9, 57. G. 1, 247. Æ. 2, 126. 4, 499. 5, 127. 10, 102.
siletur. G. 4, 189.
silex. Æ. 6, 471 602. 8, 233.
silice. E. 1, 15.
silicis. G. 1, 135. Æ. 1, 178. 6, 7.
siliqua. G. 1, 74.
siliquis. 1, 195.
sim. E. 2, 19. Æ. 9, 216.
simæ. E. 10, 7.
Simethia. Æ. 9, 584.
simile. E. 1, 21. G. 2, 266. Æ. 8, 649.
similes. E. 1, 23. G. 2, 313. Æ. 5, 317 594.
simili. 1, 140. 6, 144.
similis. G. 3, 192. Æ. 1, 593 632. 4, 254 558. 5, 254 842. 7, 502. 8, 396. 9, 650. 12, 477 754.
simillima. G. 2, 131. Æ. 2, 794. 6, 522 702. 10, 391.
Simoentæ. 5, 261 634 903. 10, 60.
Simoentis. 1, 622. 3, 302.
Simois. 1, 104. 6, 88. 11, 257.
simplex. G. 2, 73. 3, 482.
simplicis. 3, 528. Æ. 6, 747.
simul, *repetitum*. G. 3, 201. Æ. 1, 517. 635. 2, 220. 5, 675. 9, 318. 12, 268 758.
simul, *i.* poſtquam. G. 4, 232. Æ. 11, 908.
simul ac. 4, 90. 12, 222.
simulacra. G. 11, 478. 4, 472. Æ. 2, 517. 5, 585 674. 7, 89.
simulacrum Tritoniæ. 2, 172 232 772.
simulans. 1, 356. 6, 517.
simulant. 2, 17. 4, 302.
simularat. 6, 591.
simulat. 1, 213.
simulata. 1, 714. 3, 349. 4, 105.
simulato. 7, 385.
simulatos. 4, 512.
sin, & at ſi. G. 1, 432 454. sin. Æ. 2, 195 483. 3, 179 500. 4, 67 239.
sin. G. 2, 233 276. Æ. 1, 559. 2, 192 676. 8, 578. 10, 33 625. 11, 324 419. 12, 187.
sinant. 1, 22.
sinas. 12, 49 828.
sine, *verb.* E. 8, 12. 9, 43. G. 4, 47 90. Æ. 5, 163 717. 9, 90 291 409. 10, 598. 11, 505. 12, 25 680.
sinebant. 4, 651. 11, 701. 12, 147.
sinent. 6, 870.
sineret. 6, 31. 11, 103.
sines. 5, 391. 10, 26.
sinet. 4, 540. 6, 96.
singula. G. 3, 471. Æ. 1, 457. 3, 348. 6, 723 889. 8, 311 618.
singultantem. 9, 333.
singultibus. 9, 415.
singultu. G. 3, 507.
siniſter. 1, 445.
siniſtra. E. 1, 18. 9, 15.
siniſtra, *manu*. Æ. 5, 457. 6, 348 571. 9, 468. 10, 261.
siniſtræ. 11, 10.
siniſtram. 2, 671. 10, 545.
siniſtri. Æ. 7, 689.
siniſtris. 2, 443. 10, 110.
siniſtro. 10, 160.
siniſtros. 5, 830. 11, 347.
sinit. 2, 779. 10, 427 433 700.
sinite. 2, 669. 9, 620. 10, 15. 12, 316.
sinito. G. 3, 206.
Sinon. Æ. 2, 259.
Sinonem. 2, 79.
Sinonis. 2, 195.
sinu. G. 4, 362. Æ. 3, 692. 4, 686. 6, 132. 11, 544 626.
sinuatque. 2, 208.
sinuetque. G. 3, 192.
sinum. E. 7, 33. G. 3, 238. Æ. 4, 30. 7, 347. 10, 819.
sinunt. G. 1, 269. 4, 7. Æ. 7, 270.
sinuoſa. 11, 753.
sinuoſo. G. 1, 244.
sinus, *nom.* 2, 76 123. 3, 424 Æ. 2, 23. 3, 551. *accuſ.* G. 2, 331. 4, 420. Æ. 1, 247 324. 3, 455 689. 5, 16 831. 8, 712. 11, 775.
ſi qua, *nominat.* E. 4, 13. 7, 40. G. 3, 83. Æ. 1, 607. 2, 94 142 159 536. 3, 433. 4, 327. 6, 184 367 459. 7, 4401 559. 9, 41 214 493 741. 10, 492 828 861 903. 11, 373 502. 12, 932.
ſiqua. 1, 185. 9, 134 406.
ſiquam. 1, 22 185. 6, 367 459 882. 8, 243. 9, 134 512. 10, 458.
ſiquam. G. 3, 489. Æ. 1, 326. 6, 267. 11, 308.
ſiquando, *o colliditur*. E. 2, 23. G. 3, 98. Æ. 9, 172. 11, 653.
ſiquando. G. 1, 259. 2, 128. 4, 228 314. Æ. 3, 500. 10, 272 803. 12, 749 851.
ſiquem. G. 4, 6 281. Æ. 1, 155. 6, 367. 7. 225 226.
ſiquibus. 1, 582.
ſi quicquam. 4, 319. 8, 140. 11, 415.
ſiquid. E. 3, 52. 7, 10. 9, 32. Æ. 1, 607. 4, 317 382. 5, 688. 7, 273. 9, 446. 11, 374. 12, 152.
ſiquis. E. 6, 9. 7. 44. G. 2, 49. 3, 453 474 563. Æ. 4, 319 328 684. 5, 410. 9, 210. 12, 56 68 157.
ſi quiſquam. 12, 761.
ſiquod. 4, 520.
ſiquos. E. 5, 10. G. 2, 265. Æ. 2, 420.

Sirenum. Æ. 5, 854.
Siriiſque. G. 2, 88.
Sirius. 4, 425. Æ. 5, 141. 10, 273.
ſis. E. 5, 65. Æ. 1, 334. 12, 439.
ſiſtam. 2, 620. 6, 676.
ſiſtat. G. 2, 489.
ſiſte. Æ. 4, 634. 6, 465.
ſiſtere. 3, 7. 4, 489. 11, 873.
ſiſtet. 3, 117. 6, 858.
ſiſtimus. 2, 245.
ſiſtit. 8, 85. 10, 309 323. 11, 853. 12, 355.
ſiſtro. 8, 696.
ſiſtunt. G. 1, 479.
ſiti. G. 2, 353. 3, 434. Æ. 4, 42.
ſitiens, *arvum*. G. 3, 137.
ſitientes. E. 1, 67. G. 4, 425.
ſitim. E. 5, 47. G. 3, 327.
ſitis. Æ. 3, 483.
ſitit. E. 7, 57.
ſitiunt. G. 4, 402.
ſitu. 1, 72. Æ. 6, 462. 7, 440 452.
ſitus. 3, 451.
ſobolem. G. 3, 71.
ſoboles. E. 4, 49. G. 3, 308. 4, 100. Æ. 4, 328.
ſocer. 6, 830. 7, 317. 12, 192.
ſoceriſque. 11, 105.
ſoceroque. 11, 440.
ſoceros. 2, 457. 10, 79.
ſocia. 2, 371. 3, 352. 8, 120. 11, 161.
ſociam. E. 6, 20.
ſociare. Æ. 4, 16. 7, 96. 12, 27.
ſocias. 1, 605. 5, 36.
ſociatus. 9, 594.
ſocii. G. 1, 346. 2, 528. Æ. 1, 202. 2, 387. 8, 15 71 129 240 282 290 408 454 524 532 560 617. 5, 100 190 778. 9, 54. 10, 299 369 444 505 738 799 841. 11, 272 865.
ſociis. 1, 313 557 637. 2, 316 429 748. 3, 12 234 259. 7, 35. 9, 8 818. 10, 258. 11, 2, 533 884.
ſociorum. 3, 638. 8, 174.
ſocios. E. 8, 70. Æ. 1, 198 221 364 394 587. 2, 267 338 795. 3, 471. 4, 289 375 572 601. 5, 43 233 746 795 850. 6, 184 229 890. 8, 56 80 491 546. 9, 71 150 351 758 768 780. 10, 241 287 293 441 831. 11, 12 22 200 322 521. 12, 38 110.
ſocium, *agmen*. 2, 613. 4, 142. 5, 712. 6, 161. 9, 199.
ſocium. 5, 174. 9, 558. 10, 410.
ſociuſque. 7, 264.
ſodalis. 10, 386.
ſol. E. 2, 67. G. 1, 231 439 564. 2, 321. 3, 357. 4, 51 401 426. Æ. 1, 572. 3, 284 508. 7, 100 218. 8, 97. 12, 176.
ſola. E. 8, 10. G. 1, 30. 3, 212.
ſolâ. E. 10, 14. Æ. 4, 322. 5, 613. 6, 268. 11, 582.
ſola, *nom. ſing.* E. 10, 48. G. 1, 389. Æ. 1, 601. 3, 183 365 489 660. 4, 32 82 423 462 467 543. 5, 651. 7, 52. 8, 581. 9, 218 257. 10, 879. 11, 504 821.
ſolabar. 1, 243. 9, 489.
ſolabere. G. 1, 159. Æ. 10, 825.
ſolæ, *apes*. G. 4, 153.
ſolam. 3, 467. Æ. 4, 421. 9, 482. 12, 810.
ſolamen. 3, 661. 10, 393 859.
ſolando. 4, 394.
ſolans. G. 4, 464.
ſolare. Æ. 9, 290.
ſolata. G. 1, 293.
ſolatia. E. 9, 18. Æ. 5, 367. 8, 514. 11, 62.
ſolatur. E. 6, 46. Æ. 5, 41 770. 10, 191. 12, 110.
ſolatus. 5, 708.
ſole. E. 2, 13. G. 1, 234 288. 2, 512. 3, 132 156. Æ. 1, 435. 3, 568. 4, 701. 5, 89. 6, 534. 7, 527 720. 8, 23. 9, 461. 10, 807.
ſolebam. E. 1, 24.
ſolebant. 2, 30. 12, 768.
ſolebas. 3, 26.
ſolebat. 6, 70. Æ. 2, 456. 7, 754.
ſolem. 6, 37. G. 1, 48 399 425 440 464. 2, 298 373. 3, 439. 4, 28. Æ. 1, 147. 2, 475. 4, 470 480. 6, 641. 12, 172.
ſolemus. E. 1, 21. G. 2, 186.
ſolenne. Æ. 12, 193.
ſolennem. 8, 102.
ſolennes. G. 3, 22. Æ. 2, 202. 3, 301. 5, 53.
ſolennia. E. 5, 74. Æ. 5, 605. 6, 380. 8. 185. 9, 626.
ſolent. E. 1, 26. G. 3, 461.
ſolers. G. 4, 327.
ſoles. E. 9, 52. G. 1, 394. 2, 332 481. Æ. 1, 749. 3, 203.
ſolet. E. 10, 75. Æ. 2, 592. 6, 205.
ſoli. E. 10, 32. Æ. 2, 366. 6, 610. 10, 442. 12, 315 661.
ſoli. G. 3, 302.
ſolibus. 1, 66.
ſolida. Æ. 6, 253. 9, 809.
ſolidæque. 2, 639.
ſolidanda. G. 1, 179.
ſolidi. Æ. 2, 765.
ſolido. G. 2, 64 231. 3, 26 88. Æ. 6, 69 552. 9, 357. 11, 427.
ſolidum. G. 2, 79. Æ. 11, 553.
ſolio. 1, 510. 6, 396. 7, 169 210. 8, 178 541. 10, 116. 11, 301.
ſolis. G. 1, 92 403. 2, 478. 3, 277 336. Æ. 1, 746. 6, 255 796. 7, 10 130 227. 8, 68 195 623. 12, 115 164.
ſolis. G. 1, 220. 2, 117. 3, 249. Æ. 9, 139. 11, 569.
ſolita. 9, 214.
ſolitæ. 2, 462. 11, 415.
ſolitum. G. 1, 413. Æ. 9, 129. 11, 383.
ſolitus. E. 2, 23. Æ. 5, 370. 9, 591.
ſolium. 2, 849.
ſollicitam. 9, 89.
ſollicitanda. G. 2, 418.
ſollicitant. 2, 503.
ſollicitas. Æ. 10, 612.
ſollicitat. G. 3, 131. Æ. 4, 380. 11, 254. 12, 404.
ſollicito. 3, 389.
ſolliciros. E. 10, 6.
ſollicitum. G. 4, 262.
ſollicitus. Æ. 7, 81.
ſolo. E. 6, 64. G. 2, 49 263. 3, 117. Æ. 1, 486. 2, 174. 3, 27 392. 4, 177. 5, 332. 6, 192 469. 7, 250. 8, 45 75. 10, 102 180 767. 11, 325 485 707. 12, 380 547 569 688.
ſolo. G. 4, 465. Æ. 9, 439.
ſolorum. Æ. 11, 545.
ſolos. 9, 138.
ſolſtitia. G. 1, 100.
ſolſtitium. E. 7, 47.
ſolvat. Æ. 4, 479. 12, 205.
ſolve. G. 3, 64. Æ. 1, 467. 5, 420. 9, 90.
ſolvebat. 11, 4.
ſolvent. E. 4, 14. G. 1, 437.
ſolvere. G. 2, 541. Æ. 4, 487. 10, 91.
ſolvêre. G. 4, 214. Æ. 5, 581 831.

ſolves. Æ. 3, 404.
ſolvet. E. 4, 41.
ſolvi. Æ. 5, 773. 9, 253.
ſolvifti. 6, 510.
ſolvit. 2, 26. 4, 55. 5, 856. 8, 238. 10, 418. 12, 686 867.
ſolvite. E. 6, 24. Æ. 1, 566. 4, 574. 7, 403.
ſolvitur. 4. 530. 10, 305.
ſolùm, *adverb.* E. 5, 48.
ſolum. 6, 35. G. 1, 64. 2, 204 276 356 399. Æ. 1, 371. 3, 698. 4, 202. 5, 199, *id eſt*, mare. 6, 256. 7, 111. 9, 666. 10, 60.
ſolum, *adject.* E. 9, 44. Æ. 3, 636. 4, 324. 7, 389. 9, 200 298 438. 11, 220 363 434 442. 12, 466.
ſolvo. 4, 703. 10, 111.
ſolus. E. 2, 4 31 83 107. 3, 8. G. 4, 517. Æ. 1, 668. 4, 22. 5, 225 370 519 542. 7, 776. 10, 442. 11, 23 179. 12, 16.
ſolutæ. 3, 65. 9, 116. 11, 34.
ſoluti. 9, 236.
ſolutis. 7, 5.
ſoluto. G. 2, 386.
ſolutos. 1, 400. 12, 870.
ſolvunt. 4, 199.
ſolvuntur. 3, 424 523. 4, 302. Æ. 1, 96. 12, 951.
ſomni. G. 1, 208 342. 2, 470. 6, 390 893.
ſomnia. E. 8, 108. Æ. 5, 840. 6, 283. 10, 642.
ſomniferi, *plur.* 7, 758.
in ſomnis, *pro* in ſomniis. 1, 357. 2, 270. 3, 151. 4, 353 466 557.
ſomno. E. 6, 14. 7, 45. G. 1, 78. 4, 414. Æ. 1, 474 684. 2, 265 302 794. 4, 185 527 572. 6, 520 702. 9, 224 236 316.
ſomnos. G. 3, 435 530. Æ. 2, 9. 4, 81 244 555 560. 7, 88 754.
ſomnum. E. 1, 56. Æ. 7, 458.
ſomnum, *i. e.* in ſomnis. 3, 633. 5, 636.
ſomnus. G. 4, 496. Æ. 3, 147. 5, 838. 8, 67. 10, 746. 12, 310.
ſonabant. 5, 866.
ſonandum. G. 3, 294.
ſonans. 3, 149. 4, 370. Æ. 3, 233. 6, 50. 7, 686. 9, 125. 12, 866.
ſonant. E. 5, 64. G. 3, 555. 4, 50. Æ. 4, 149 183. 7, 637 722. 12, 592.
ſonantem. G. 1, 70. 3, 269. Æ. 5, 521. 6, 753. 9, 660. 12, 248 529.
ſonantes. E. 10, 58. G. 3, 184. 4, 364. Æ. 1. 204. 5, 169. 11, 863.
ſonanti. 1, 250.
ſonantia. 3, 442. 6, 551 704. 12, 522.
ſonare. G. 3, 191.
ſonaret. E. 6, 44.
ſonat. G. 2, 163. 3, 88 239. Æ. 1, 332. 6, 180. 7, 84 701. 9, 631. 11, 135 652 774. 12, 477.
ſonipes. 4, 135. 11, 600 638.
ſonitu. G. 1, 156 327. Æ. 2, 466. 7, 499. 8, 525 596. 9, 715. 10, 266. 11, 614.
ſonitum. G. 1, 475. 2, 306. 3, 185. 4, 333 409. Æ. 2, 243 308. 3, 238 584 648 669. 5, 139. 7, 567. 8, 431 531. 9, 503 667. 11, 458 799. 12, 267 455 524.
ſonitus. G. 4, 72 79 151 188. Æ. 2, 209 301 732. 5, 435. 6, 586. 7, 628. 11, 802.
ſono. 2, 423.
ſonoras. 1, 57.
ſonore. 7, 462.
ſonorem. G. 3, 199.
ſonoribus. Æ. 9, 651.
ſonoris. 12, 139.
ſonoro. 12, 712.
ſontem. 10, 854.
ſontes. 6, 570.
ſonuêre. 9, 732. 11, 562.
ſonuerunt. 2, 113. 5, 506.
ſonum. G. 3, 83.
ſonus. 4, 260. Æ. 2, 728. 5, 649. 9, 752. 12, 619.
Sophocleo. E. 8, 10.
ſopitas. Æ. 8, 542.
ſopitos. 1, 743. 2, 410. 10, 642.
ſopitum. 1, 684.
ſopor. E. 5, 46. G. 4, 190. Æ. 2, 253. 3, 173 511. 6, 278. 8, 27.
ſoporatam. 6, 420.
ſoperatum. 5, 855.
ſopore. 6, 390.
ſoporem. 4, 522. 8, 406.
ſoporiferumque. 4, 486.
Soractis. 7, 697. 11, 785.
ſorbet. 3, 422.
ſorbis. G. 3, 380.
ſordent. E. 2, 44.
ſordida. 2, 28.
ſordidus. Æ. 6, 301.
ſoror. G. 4, 341 354. Æ. 1, 51 331. 4, 9 47 420 424 438 673 682. 7, 487 503. 10, 419. 11, 823. 12, 222 623 632 676 871.
ſoror, & conjux. 1, 51.
ſororem. 4, 8 179 476 635 677. 12, 138 682 918.
ſorores. G. 2, 494. 4, 351 382. Æ. 7, 327.
ſorori. 4, 31 456 478. 6, 250.
ſororis. 4, 435. 8, 157.
ſororum. E. 6, 65. Æ. 1, 326 330. 6, 572. 7, 324 454. 10, 190. 11, 215.
ſors. E. 9, 5. Æ. 10, 40. 11, 165.
ſorte. 1, 143 512. 2, 201 555. 5, 132 190. 6, 431 761. 11, 110. 12, 54 932.
ſortem. 5, 490. 6, 114 332. 7, 254. 9, 268. 11, 243.
ſortes. 4, 346 377. 6, 72. 7, 269.
ſorti. G. 4, 165. Æ. 9, 271. 10, 450.
ſortibus. 6, 22.
ſortire. G. 3, 71.
ſortiſque. Æ. 10, 501.
ſortita. 9, 174.
ſortiti. 2, 18. 3, 510 634. 8, 445.
ſortitus. 3, 323. 11, 920.
ſoſpite. 8, 470. 11, 56.
ſpadices. G. 3, 82.
ſpargam. Æ. 6, 884. 7, 551.
ſpargat. E. 3, 87. Æ. 9, 629.
ſparge. E. 8, 30 82. G. 2, 347.
ſpargebat. Æ. 4, 584. 9, 459. 12, 113.
ſpargens. 4, 486. 6, 230. 11, 650.
ſpargere. 2, 98. 4, 601 635. 7, 77 754.
ſpargeret. E. 9, 20.
ſpargimus. Æ. 12, 51.
ſpargit. 6, 636. 12, 339.
ſpargite. E. 5, 40. Æ. 3, 605.
ſpargitur. 8, 695.
ſparguntur. 11, 191.
ſparſa. G. 3, 234. Æ. 1, 606. 5, 416. 12, 106.
ſparſas. 3, 126. 4, 665.
ſparſerat. 4, 512.
ſparſêre. G. 4, 522.
ſparſerit. 4, 29.
ſparſi. Æ. 8, 645.

ſparſis. E. 2, 41.
ſparſit. 5, 7. Æ. 7, 191.
ſparſo. 5, 413. 12, 308.
ſparſos. 4, 21.
ſparſuros. 11, 82.
ſparſus. G. 4, 229.
Spartæ. 3, 405.
Spartani. Æ. 2, 577. 10, 92.
Spartanæ. 1, 320.
Sparus. 11, 682.
ſpatia. G. 1, 514. 3, 203. Æ. 5, 316 325. 12, 129.
ſpatiatur. G. 1, 387. Æ. 4, 62.
ſpatiis. G. 2, 541. 4, 147. Æ. 5, 584. 7, 381. 9, 275.
ſpatio. 5, 203 321 327. 10, 219.
ſparium. E. 3, 105. Æ. 4, 433. 6, 634. 10, 400 772. 12, 696 907.
ſpe. E. 6, 16. Æ. 1, 3 6. 4, 235 271. 6, 876. 11, 18 49 437 491. 12, 325 796.
ſpecie. 4, 170.
ſpeciem. 2, 407.
ſpecies. G. 1, 421. 2, 103. 4, 406. Æ. 6, 208.
ſpecimen. G. 2, 241. Æ. 12, 164.
ſpectabat. G. 4, 367. Æ. 12, 136.
ſpectabis. G. 1, 158.
ſpectabit. Æ. 10, 245.
ſpectacula. G. 4, 3. Æ. 6, 37.
ſpectans. 8, 68.
ſpectant. 11, 200.
ſpectare. G. 2, 437. E. 5, 655.
ſpectat. G. 1, 96. Æ. 10, 760. 11, 837.
ſpectata. G. 1, 197. Æ. 8, 151.
ſpectator. 10, 443.
ſpectent. 12, 15.
ſpectentur. 9, 235.
ſpectes. E. 3, 48.
ſpecubus. G. 3, 376.
ſpecula. E. 8, 59. Æ. 3, 239. 10, 454.
ſpeculamur. G. 1, 257.
ſpeculantur. G. 4, 166. Æ. 1, 520.
ſpeculata. 7, 477.
ſpeculator. 12, 349.
ſpeculatur. 11, 853.
ſpeculatus. 5, 515. 10, 290 769.
ſpeculis. 4, 586. 7, 511. 11, 526 877.
ſpecus. G. 4, 418. Æ. 7, 568. 8, 241 258 418. 9, 700.
ſpelæa. E. 10, 52.
ſpelunca. Æ. 3, 424. 5, 213. 6, 237. 8, 193.
ſpeluncæ. G. 2, 469. 3, 145. Æ. 8, 234.
ſpeluncam. 4, 124 165. 8, 210 224 304.
ſpeluncis. G. 4, 364. Æ. 1, 64.
ſpem. E. 1, 15. G. 1, 224. 3, 73 473. 4, 162. Æ. 1, 213 222. 2, 676. 4, 55 477. 6, 364. 9, 291. 10, 107 371 648. 11, 308 411.
ſperabant. 12, 242.
ſperanda. 11, 275.
ſperans. 6, 526. 10, 385.
ſperare. G. 4, 325. Æ. 1, 455. 2, 354. 4, 419. 6, 376. 7, 126.
ſperaret. E. 2, 2.
ſperaſti. Æ. 2, 658. 4, 305. 9, 561.
ſperat. 10, 291.
ſperate. G. 3, 288. Æ. 1, 547. 9, 158.
ſperavi. 4, 338.
ſperavimus. 10, 42.
Sperchius. G. 2, 487.
ſperem. Æ. 5, 18.
ſperemus. E. 8, 26.
ſperent. G. 1, 36.
ſperet. Æ. 4, 292.
ſpernis. E. 3, 74.
ſperno. 7, 261.
ſpero. Æ. 4, 382.
ſpes. E. 1, 33. Æ. 1, 560. 2. 137 162 170 281 507 805. 3, 543. 5, 183. 8, 580. 9, 131. 10, 121 263. 12, 57 168.
ſpes. *plur.* G. 3, 105. Æ. 3, 103. 4, 274. 5, 672. 8, 514. 10, 524 627. 11, 309. 12, 35.
ſpicea. G. 1, 314.
ſpicula. *pro* ſagittis. E. 10, 60. Æ. 7, 497. 9, 606. 11, 575 654 774. 12, 403.
ſpicula. *i.* pila. Æ. 5, 307. 7, 165 625 687. 10, 888. 11, 606 676. 12, 563.
ſpicula. *de apibus.* G. 4, 74 237.
ſpicula. Æ. 7, 186. 12, 408.
ſpina. G. 3, 89. 10, 383.
ſpineta. E. 2, 9.
ſpinis. 5, 39. Æ. 3, 594.
ſpinos. G. 4, 145.
Spio. 4, 338. Æ. 5, 826.
ſpirabile. 3, 600.
ſpiracula. 7, 568.
ſpiram. G. 2, 154.
ſpiramenta. 1, 90. 4, 39. Æ. 9, 580.
ſpirans. 7, 510.
ſpirant. 5, 844.
ſpirante. G. 2, 316.
ſpirantem. *Cacum.* Æ. 8, 304.
ſpirantes. G. 2, 140. 3, 356. Æ. 7, 281. 9, 645.
ſpirantia. G. 3, 34. Æ. 4, 64. 6, 847.
ſpirantibus. G. 1, 327. Æ. 7, 753.
ſpirantis. G. 4, 31.
ſpirare. Æ. 4, 562.
ſpirate. 3, 529.
ſpiravêre. 1, 408.
ſpiravit. G. 3, 417.
ſpiris. Æ. 2, 217. 12, 848.
ſpiritus. E. 4, 54. G. 3, 506. 4, 300. Æ. 4, 336. 5, 648. 6, 726. 12, 365.
ſpiſſa. 5, 336. 9, 509.
ſpiſſis. 2, 621.
ſpiſſo. G. 2, 241.
ſpiſſus. 2, 236.
ſplendentibus. Æ. 12, 417.
ſplendeſcere. G. 1, 46.
ſplender. Æ. 7, 9.
ſplendida. 1, 641.
ſpolia. 1, 490. 4, 93. 5, 393. 9, 457. 10, 504 862. 11, 15 193 791.
ſpoliant. 5, 661. 12, 297.
ſpoliata. 5, 224. 6, 353.
ſpoliatum. 12, 935.
ſpoliaverat. 11, 80.
ſpoliavit. 6, 168.
ſpoliis. 1, 293. 2, 395 504. 6, 855. 8, 202. 9, 242 450. 10, 449 775. 12, 947.
ſpolio. *nomen.* 10, 500.
ſpolior. 7, 599.
ſpoliorum. 11, 782.
ſpolium. 12, 94.
ſponda. 1, 702.
ſpondeat. 5, 18.
ſpondeo. 9, 296.
ſpondet. 12, 637.
ſponſæ. 2, 345.
ſponte. E. 4, 45. 8, 106. G. 2. 11 47 501. Æ. 4, 341 361. 6, 82. 7, 204. 11, 828.
ſpretæ. G. 4, 520. Æ. 1, 31.
ſpretos. G. 4, 233.
ſpreviſti. Æ. 4, 678.
ſpuit. G. 4, 79.
ſpumabant. Æ. 8, 672.
ſpumabat. 11, 548.
ſpumam. 3, 567.
ſpumant. 3, 534. 5, 141. 10, 208.
ſpumante. 2, 209. 12, 651.
ſpumantem. G. 4, 529. Æ. 1, 743. 4, 158 665. 9, 103 701. 11, 770.
ſpumantes. 10, 300.
ſpumanti. 9, 456.
ſpumantia. E. 5, 67. G. 4, 140. Æ. 3, 66. 4, 135. 5, 124 817 12, 372.
ſpumantibus. 3, 268.

ſpumantis. Æ. 1, 328. 6, 881.
ſpumare. 8, 689.
ſpumas. G. 3, 203 449. Æ. 1, 39. 3, 208. 4, 583.
ſpumat. G. 2, 6.
ſpumaverit. 3, 309.
ſpumea. Æ. 7, 589. 10, 212.
ſpumeus. 2, 419 496. 11, 626.
ſpumis. G. 3, 111 516. Æ. 7, 465.
ſpumoſa. 6, 174.
ſpumoſi. 12, 524.
ſqualent. G. 1, 508.
ſqualentem *ſordidam*. Æ. 2, 277. 10, 314. 12, 87.
ſqualentes. G. 2, 348.
ſqualentia. 4, 13.
ſqualentibus. 4, 91.
ſqualore. Æ. 6, 299.
ſquama. 9, 707.
ſquamam. 5, 88.
ſquamea. G. 3, 426. Æ. 2, 218.
ſquameus. G. 2, 154.
ſquamis. 3, 545. 4, 93. Æ. 8, 436. 11, 488 754 771.
ſquamoſus. G. 4, 408.
ſtabant. Æ. 6, 313. 7, 275. 8, 641.
ſtabat. 2, 88. 8, 233 653. 9, 581. 10, 654. 12, 398 772.
ſtabili. E. 4, 47. Æ. 1, 77. 4, 126.
ſtabis. E. 7, 32.
ſtabit. G. 2, 395. 4, 25.
ſtabula. E. 6, 60. G. 3, 228 302. Æ. 6, 179. 9, 388. 10, 723.
ſtabulant. 7, 286.
ſtabulare. G. 3, 224.
ſtabuli. 4, 433. Æ. 7, 512.
ſtabulis. E. 3, 80. 6, 85. G. 1, 355 484. 3, 295 352 407 414 557. 4, 14 191 330. Æ. 2, 499. 8, 207 213. 9, 506.
ſtabulo. G. 3, 184.
ſtabunt. Æ. 3, 34. 10, 494.
ſtagna. G. 3, 329 430. 4, 18. Æ. 1, 130. 6, 323 330. 7, 150. 10, 765. 11, 458. 12, 477.
ſtagnantem. G. 4, 288.
ſtagnantis. Æ. 3, 698.
ſtagni. 8, 88.
ſtagnis. G. 1, 384. 4, 493. Æ. 12, 139.
ſtandi. 5, 384.
ſtans. G. 3, 486. Æ. 3, 527. 5, 775. 8, 680. 10, 261. 12, 564.
ſtant. E. 7, 53. 10, 16. G. 2, 273 368. Æ. 2, 639 767. 3, 210 277. 4, 509. 6, 300 652 697 779 901. 7, 553. 8, 592. 9, 229 471. 10, 121 359 837.
ſtantem. Æ. 2, 460. 9, 576.
ſtantes. 2, 485.
ſtare. G. 3, 84. Æ. 7, 374. 8, 399. 10, 455. 11, 408.
ſtarem. 12, 812.
ſtares. 2, 56. 11, 173.
ſtaret. E. 2, 26. Æ. 2, 113.
ſtat. G. 3, 348. 4, 209 356. Æ. 1, 650. 2, 333 750. 4, 135. 539. 5, 437. 6, 22 554. 8, 192. 10, 467 771. 11, 817. 12, 565 678 718.
ſtate. 9, 376.
ſtatio. G. 4, 8 421. Æ. 2, 23. 5, 128.
ſtatione. 9, 183 222. 10, 297.
ſtatis. 12, 425.
ſtatuam. E. 5, 68. Æ. 9, 627.
ſtatuent. 6, 380.
ſtatuere. 2, 150 184.
ſtatues. 2, 295.
ſtatui. 4, 655.
ſtatuis. G. 3, 73.
ſtatuiſſe. Æ. 11, 302.
ſtatuit. G. 1, 353. Æ. 8, 271. 12, 506.
ſtatuo. 1, 577.
ſtatus. 7, 38.
ſtatuunt. 1, 728. 7, 147.
ſtella. G. 1, 222 336. Æ. 2, 694.
ſtellantis. 7, 210.
ſtellas. G. 1, 365. Æ. 5, 42. 9, 21.
ſtellatus. 4, 261.
ſtellio. G. 4, 243.
ſtellis. 1, 137 396. Æ. 3, 521. 4, 482. 6, 798. 11, 202.
ſterilem. G. 1, 70. Æ. 6, 251.
ſteriles. E. 5, 37. G. 1, 84 154. 2, 70 111 440. Æ. 3, 141.
ſterilis. G. 2, 53.
ſternacis. Æ. 12, 364.
ſternamur. 11, 374.
ſterne. 7, 426. 11, 485.
ſternendus. 8, 566.
ſternentes. 10, 318.
ſternere. G. 3, 298. Æ. 7, 692. 10, 119 733. 12, 97 464 545.
ſterneret. 8, 89. 11, 796.
ſternet. 6, 858.
ſternimur. 3, 509.
ſternit. 1, 194. 2, 306 603. 3, 193 571 698 702 754. 10, 352 697.
ſternitur. 5, 481 821. 7, 533. 9, 666. 10, 429 730 781. 11, 87.
ſternuntur. 2, 364. 10, 429.
Steropeſque. 8, 425.
ſtet. 6, 471.
ſteterant. 3, 110. 9, 122. 10, 223 334.
ſteterat. Æ. 2, 352. 12, 767.
ſteterint. 3, 403.
ſteterit. G. 2, 270.
ſteterunt. Æ. 2, 774. 3, 48.
ſtetimus. 11, 282.
ſtetit. G. 2, 280. Æ. 1, 272. 2, 52 163. 5, 381 414 477. 6, 452. 7, 291. 9, 389. 12, 422 537 666 938.
Sthenelumque. 12, 341.
Stheneluſque. 2, 261.
Stimicon. E. 5, 55.
ſtimulant. Æ. 4, 302.
ſtimulat. 4, 576.
ſtimulis. 7, 405. 11, 337 452 728.
ſtimulos. G. 3, 210. Æ. 6, 101. 9, 718.
ſtipant. G. 4, 164 216. Æ. 1, 437.
ſtipante. 1, 501. 4, 136.
ſtipat. 3, 465.
ſtipato. 4, 544. 10, 328. 11, 12.
ſtipite. 3, 43. 4, 444.
ſtipitibus. 7, 524. 11, 894.
ſtipitis. 7, 507.
ſtipula. E. 3, 27. G. 1, 315. 3, 297.
ſtipula. 1, 289.
ſtipulam. 1, 85.
ſtipulaſque. 1, 321.
ſtipulis. 3, 99.
ſtiriaque. 3, 366.
ſtirpe. 1, 171. 2, 312 379. 4, 322. Æ. 1, 630. 3, 94. 5, 297. 6, 864. 7, 99. 8, 130. 10, 543. 11, 394. 12, 208 781.
ſtirpem. 4, 622. 7, 293 579. 12, 770.
ſtirpes. G. 2, 24.
ſtirpibus. 2, 53 209 367.
ſtirpis. 4, 282. Æ. 3, 326. 5, 711. 8, 629. 12, 166.
ſtivaque. G. 1, 174.
ſtomachoque. Æ. 9, 699.
ſtragem. G. 3, 247 556. Æ. 6, 829. 12, 454.
ſtrages. 9, 526 784.
ſtragis. 6, 504. 11, 384.
ſtramine. 11, 67.
ſtrata. E. 7, 54. Æ. 1, 426.
ſtrati. G. 2, 183.
ſtratis. Æ. 3, 176. 4, 82 392. 8, 415.
ſtratis. 3, 247. 7, 88 84. 8, 366.
ſtrato. 1, 704. 3, 513.
ſtratum. E. 9, 57.
ſtratus. Æ. 10, 326.
ſtraverat. 12, 944.

INDEX

ſtravere. Æ. 8, 719.
ſtraverunt. 5, 763.
ſtravi. 8, 562.
ſtravit. G. 1, 331. Æ. 9, 517. 10, 311.
ſtreperet. 10, 568.
ſtrepit. 6, 709. 9, 808.
ſtrepitant. G. 1, 414.
ſtrepitu. Æ. 8, 305.
ſtrepitum. G. 2, 492. Æ. 1, 426. 6, 559.
ſtrepitus. G. 3, 79. Æ. 1, 729. 6, 865. 9, 394.
ſtrepuerunt. 8, 2.
ſtricta. 2, 334.
ſtrictam. 6, 291.
ſtrictis. 2, 449. 7, 526. 12, 288 663.
ſtricto. 4, 580. 10, 715. 12, 175.
ſtrictum. 10, 577 651.
ſtricturæ. 8, 421.
ſtridebat. 1, 453.
ſtridens. 1, 106. 4, 185. 6, 288. 9, 419 632 705. 12, 319 859 926.
ſtridentque. 12, 692.
ſtridente. 5, 502. 7, 531.
ſtridentem. 9, 586. 10, 645 776.
ſtridenti. E. 3, 27.
ſtridentia. G. 3, 536. 4, 172 310. Æ. 8, 450.
ſtridentibus. 1, 401. 5, 143. 8, 691.
ſtridere. G. 4, 556.
ſtridet. 4, 262. Æ. 4, 689.
ſtridor. 1, 91. 4, 443. 914. 6, 558.
ſtridore. G. 1, 408. Æ. 7, 65.
ſtridorem. 11, 863. 12, 869.
ſtridoribus. G. 2, 162. Æ. 12, 590.
ſtridula. 12, 267.
ſtridunt. 2, 418. 8, 420.
ſtringat. 5, 163.
ſtringe. G. 2, 368.
ſtringentem. Æ. 8, 63.
ſtringentia. *tela*. 10, 331.
ſtringere. G. 1, 305. Æ. 1, 556.
ſtringeret. G. 1, 317. Æ. 10, 568.
ſtringunt. E. 9, 61. Æ. 12, 278.
ſtrinxerat. 9, 577.
ſtrinxit. 9, 294. 10, 478.
Strophades. 3, 210.
Strophadum. 3, 209.
ſtruat. 8, 15.
ſtructa. 3, 84. 5, 811.
ſtruere. 1, 708. 9, 42.
ſtrueremque. 5, 54.
ſtrueret. 2, 60.
ſtruis. 4, 271. 12, 796.
ſtruit. Æ. 4, 235.
ſtruxere. 6, 215. 11, 204.
ſtruxit. 4, 680.
Strymoniæque. G. 1, 120. Æ. 10, 265.
Strymoniam. 11, 580.
Strymonio. 10, 414.
Strymonis. G. 4, 508.
ſtudia. 4, 5. Æ. 2, 39.
ſtudiiſque. 1, 18.
ſtudio. E. 2, 5. G. 1, 387. 3, 318. Æ. 2, 63. 4, 400 641. 6, 681. 12, 131.
ſtudiorum. G. 3, 498.
ſtudium. 1, 21. 2, 195. 3, 163 179. Æ. 11, 739.
ſtultus. E. 1, 21. 2, 39.
ſtupa. Æ. 5, 682.
ſtupea. G. 1, 309. Æ. 2, 236. 8, 694.
ſtupeant. E. 6, 38.
ſtupefactus. G. 4, 365. Æ. 7, 119.
ſtupet. G. 2, 508. Æ. 1, 499. 2, 31 307. 5, 406. 7, 381. 10, 249 446.
ſtupor. G. 3, 523.
ſtupuêre. 4, 481.
Stygia. 4, 506. Æ. 5, 855. 6, 385 391. 12, 91.
Stygiamque. 6, 323 369.
Stygias. 6, 374. 7, 773.
Stygii. 8, 296. 9, 104. 10, 113. 12, 816.
Stygiis. G. 3, 551. Æ. 3, 215. 7, 476.
Stygio. 4, 638 699. 6, 252.
Stygios. 6, 134 154.
Styx. G. 1, 241. 4, 480. Æ. 6, 439.
ſuada. 6, 276.
ſuadebit. E. 1, 56.
ſuadebo. G. 4, 264.
ſuadent. Æ. 2, 9. 4, 81.
ſuadet. 1, 361. 9, 340. 10, 724. 11, 254.
ſuaſerunt. 3, 363.
ſuaſi. 12, 814.
ſuaſit. 3, 161. 10, 10 367.
ſuave. E. 3, 63. 4, 43.
ſuaves. 2, 55.
ſuavitas. 2, 49. G. 4, 200.
ſubactis. 2, 50. Æ. 1, 270.
ſubactus. 12, 494.
ſubdideratque. 12. 675.
ſubdit. 7. 347.
ſubdita. G. 3, 271.
ſubducere. E. 9, 7. Æ. 1, 555. 10, 52 80 615.
ſubducite. 1, 577.
ſubducitur. E. 3, 6.
ſubducta. Æ. 3, 565.
ſubducta. Æ. 3, 135.
ſubduxerat. 6. 524.
ſubeamus. E. 10, 66.
ſubeant. G. 1, 180.
ſubeat. Æ. 12, 733.
ſubegit. 5, 794. 7, 214. 8, 112. 10, 65.
ſubere. 7, 742. 11, 554.
ſuberunt. 4, 31.
ſubeſt. G. 3, 388.
ſubeunt. 3, 67. Æ. 2, 467. 6, 13. 8, 125. 12, 408.
ſubeuntem. 2, 216. 9, 570.
ſubibant. 7, 161. 7, 359. 9, 371.
ſubibat. 3, 512. 5, 864. 7, 668.
ſubibit. G. 2, 349. Æ. 6, 813.
ſubibo. 2, 708.
ſubjecit. G. 2, 492. Æ. 11, 813. 12, 66.
ſubjecta. 3, 381. 4, 385. 1, 721.
ſubjectam. 6, 223.
ſubjectat. G. 3, 241.
ſubjectis. Æ. 2, 37. 6, 853. 11, 186.
ſubiêre. 3, 113.
ſubigat. 3, 257.
ſubigebant. G. 1, 125.
ſubigit. 1, 202. 3, 218. Æ. 6, 302 567.
ſubigunt. 7, 627.
ſubjicio. 3, 314.
ſubjicit. E. 10, 74.
ſubjiciunt. G. 304. Æ. 2, 236. 5, 103. 7, 110. 12, 288.
ſubiiſſe. 4, 599.
ſubiit. 2, 560. 5, 346. 8, 363. 10, 768 824.
ſubimus. 3, 83 292.
ſubincerras. E. 5, 5.
ſubire. Æ. 6, 140.
ſubirent. 7, 22. 12, 899.
ſubiſſet. 9, 757.
ſubit. G. 1, 152. Æ. 1, 175 404. 2, 240 575 725. 5, 176 203 281 339. 9, 344. 10, 338 371 522 588 877. 11, 672 763. 12, 471.
ſubita. G. 4, 488. Æ. 3, 259. 6, 290. 7, 95. 11, 538 796. 12, 325 556.
ſubitæ. G. 3, 360. Æ. 3, 225.
ſubitam. 7, 479. 9, 33.
ſubitis. 4, 571.
ſubitò. *adverb.* G. 2, 268. 4, 407 499. Æ. 1, 92. 5, 213 522 723 790. 6, 47 548. 7, 694. 8, 554 637. 9, 541. 10, 293 407. 11, 551. 12, 421 862.
ſubitò cum. 1, 513 539. 2, 731. 3, 137 590. 12, 249.

ſubito. *adject.* 2, 692. 4, 697. 6, 710. 8, 109. 9, 397. 11, 609. 12, 599.
ſubitum. G. 4, 554. Æ. 2, 680. 7, 67. 8, 81. 12, 566.
ſubitus. 5, 170. 7, 446. 9, 475. 12, 576.
ſubjuncta. 10, 157.
ſubjungere. E. 5, 29. Æ. 8, 502.
ſublapſa. G. 1, 200. Æ. 2, 169. 7, 354. 12, 686.
ſublata. 5, 642. 8, 175. 10, 502.
ſublatis. 12, 26.
ſublato. 2, 474.
ſublatum. 9, 203 749. 12, 729.
ſublatus. 2, 338.
ſublegi. E. 9, 21.
ſublevat. Æ. 10, 831.
ſubligat. 8, 459. 11, 11.
ſublimè. *adverb.* E. 9, 29. G. 1, 320. 3, 108. Æ. 7, 170. 10, 664.
ſublimem. 1, 263. 4, 240. 2, 255. 10, 144. 11, 67 722.
ſublimes. 7, 285. 12, 788.
ſublimi. 6, 682.
ſublimibus. 11, 602. 12, 133.
ſublimis. G. 1, 242 405. Æ. 1, 419. 6, 357.
ſublucet. G. 4, 275.
ſubluſtri. Æ. 9, 373.
ſubmergere. 1, 44.
ſubmerſaſque. 1, 73.
ſubmerſum. 1, 589. 5, 125.
ſubmiſſa. 10, 611.
ſubmiſſi. 3, 93.
ſubmiſſo. 12, 807.
ſubmitto. 12, 832.
ſubmittite. E. 1, 46.
ſubmota. Æ. 8, 193.
ſubmovet. 7, 226.
ſubnecte. G. 3, 167.
ſubnectens. Æ. 1, 496.
ſubnectit. 4, 139. 5, 313. 10, 138.
ſubnixa. 1, 510. 3, 402.
ſubnixus. 4, 217.
ſubremigat. 10, 227.
ſubridens. 1, 258. 9, 740. 10, 742. 12, 829.
ſubrigit. 4, 183.
ſubſedit. 5, 498. 11, 268.
ſubſidens. 12, 492.
ſubſident. 12, 836.
ſubſidio. 10, 214. 12, 733.
ſubſidunt. 5, 820.
ſubſiſte. 11, 506.
ſubſiſtere. 9, 806.
ſubſiſtit. 12, 622.
ſubſtiterat. 11, 609.
ſubſtitit. 2, 243 739. 8, 87. 10, 711. 11, 95. 12, 491.
ſubtegmine. E. 1, 1. Æ. 3, 483.
ſubterlabentia. G. 2, 157.
ſubterlabere. E. 10, 4.
ſubtexere. Æ. 3, 583.
ſubtrahe. 6, 465 698.
ſubtrahiturque. 5, 199.
ſubvecta. 5, 721.
ſubvectant. 11, 474.
ſubvectare. 11, 131.
ſubvectat. 6, 303.
ſubvectus. 8, 58.
ſubvehitur. 11, 478.
ſubvenit. 12, 406.
ſubvolvere. 1, 428.
ſuburget. 5, 202.
ſuccedam. 8, 507.
ſuccedat. 11, 826.
ſuccede. 8, 123.
ſuccedere. G. 3, 138 418 464. 4, 227. Æ. 3, 541. 7, 214. 10, 847. 11, 103 146 794.
ſuccedet. 12, 235.
ſuccedit. 7, 36. 10, 690.
ſuccedite. 1, 631.
ſuccedoque. 2, 723.
ſuccedunt. 2, 478. 8, 607. 9, 222 663. 11, 481.
ſuccenſus. 7, 496.
ſucceſſimus. E. 5, 19.
ſucceſſit. Æ. 4, 10. 5, 93. 7, 501. 8, 327.
ſucceſſu. 2, 386. 5, 210. 12, 616.
ſucceſſum. 12, 914.
ſucceſſus. 5, 231.
ſuccidimus. 12, 911.
ſucciditur. G. 1, 297.
ſuccincta. 6, 555. 10, 634.
ſuccinctam. E. 6, 75. Æ. 1, 327.
ſuccinctus. 7, 188. 12, 401.
ſucciſo. 9, 762. 10, 700.
ſucciſus. 9, 435.
ſuccos. G. 2, 59 126. Æ. 12, 419.
ſuccumbere. 4, 19.
ſuccurre. 9, 290 404.
ſuccurrere. G. 1, 500. Æ. 1, 634. 2, 451. 10, 439 511. 12, 813.
ſuccurrit. 2, 317.
ſuccurrite. 11, 334.
ſuccurritis. 2, 352.
ſuccus. E. 3, 6. G. 1, 90.
Sucronem. Æ. 12, 505.
ſudabit equus. G. 3, 203.
ſudabunt. E. 4, 30.
ſudant. G. 1, 117 480.
ſudantis. 2, 118.
ſudavit. Æ. 2, 582.
ſudent. E. 8, 54.
ſudes. G. 2, 25 359. Æ. 5, 208. 11, 473.
ſuditus. 7, 524. 11, 894.
ſudor. G. 3, 444 501. Æ. 2, 174. 3, 175. 5, 200. immundus. G. 3, 564.
ſudore. Æ. 9, 458. 12, 338.
ſudum. G. 4, 77. Æ. 8, 529.
ſues. G. 1, 401. 2, 72 520. 3, 497. Æ. 5, 97. 7, 17. 11, 198.
ſueti. 3, 541.
ſuetus. 5, 402 414.
ſuffecit. 12, 739.
ſuffecti. 2, 210.
ſufferre. 2, 492.
ſuffice. G. 3, 65.
ſufficiet. 2, 191.
ſufficimus. Æ. 5, 22.
ſufficit. G. 2, 424. Æ. 2, 618 9, 810.
ſufficiunt. G. 2, 436. 4, 202. Æ. 9, 515. 12, 912.
ſuffire. G. 4, 241.
ſuffoſſo. Æ. 11, 671.
ſuffuderit. G. 1, 431.
ſuffuſa. Æ. 1, 232.
ſuggere. 10, 333.
ſuggeritur. 7, 463.
ſulcant. 5, 158.
ſulcat. 10, 197.
ſulci. G. 1, 216.
ſulcis. E. 5, 36. G. 1, 134 223. 2, 24.
ſulco. 1, 46 68. 2, 289. Æ. 1, 429. 6, 842.
ſulcos. E. 4, 33. G. 1, 113. 2, 518. 3, 136. Æ. 5, 142.
ſulcum. G. 2, 61. Æ. 10, 296.
ſulcus. 2, 697.
ſulfura. G. 3, 449.
ſulfure. Æ. 2, 698.
ſulfurea. 7, 517.
Sulmone. 10, 517.
Sulmonis. 9, 412.
ſumat. 4, 284.
ſume. E. 5, 88.
ſumere. 6, 36. Æ. 2, 576. 6, 501. 7, 390.
ſumit. 11, 720. 12, 949.
ſumite. 2, 103.
ſumma. *nom. plur.* E. 1, 83. Æ. 2, 463. 10, 476. *accuſ.* E. 2, 47. G. 2, 300. 3, 314. 4, 55 539. Æ. 1, 346. 2, 225 695 758. 5, 180 819. 6, 678. 7, 808. 12, 174 434. *abl.* G. 1, 369. 3, 195. 4, 352 557. Æ. 1, 131. 2, 41. 4, 410. 6, 357 519. 7, 70 471. 9, 85 417 532.

532. 11, 302 747. 12, 552. *ncm. ſing.* G. 3, 493. Æ. 2, 322. 4, 237. 10, 100. 12, 572.
ſummæ. G. 3, 199. Æ. 2, 166 801. 9, 151.
ſummam. *ſubſt.* 10, 70.
ſummas. G. 2, 232 300 361. 3, 465. Æ. 1, 151. 2, 615. 6, 245. 11, 477. 12, 493 654 698.
ſumme. 5, 533. 11, 785.
ſummi. 1, 669. 2, 302 458. 4, 186. 7, 558. 8, 25. 12, 381.
ſummis. G. 2, 187. 3, 370. Æ. 2, 460 626. 5, 226. 9, 199 227 531 575 744. 10, 766. 11, 547 837.
ſummo. G. 1, 403. 3, 171. Æ. 1, 110 114 227 384 741. 2, 547 682. 3, 22 655. 4, 168. 5, 197 558. 6, 123. 7, 514. 8, 652. 9, 23. 11, 526 726 891. 12, 134 715 853.
ſummos. 12, 113.
ſummotis. E. 6, 38.
ſummotos. 6, 316.
ſummum. G. 2, 28 123. 3, 458. 4, 385. 7, 64. 12, 376 492.
ſumpſi. Æ. 12, 31.
ſumpſiſſe. 2, 585.
ſumptis. G. 2, 125. Æ. 2, 518 676.
ſumunt. G. 2, 387.
ſupellex. G. 1, 165.
ſuper, *pro* ſupererunt. E. 6, 6. Æ. 2, 567. *fortuna laborum eſt.* 7, 559. *nilla pericli eſt.* 8, 251.
ſupera. *verbum.* 3, 439. 8, 61. *nomen.* 6, 241 787. 7, 562. 10, 751.
ſuperabat. 5, 519.
ſuperabit. G. 2, 235.
ſuperaddita. E. 3, 38.
ſuperaddite. 5, 42.
ſuperanda. Æ. 5, 710.
ſuperans. 5, 473. 11, 514.
ſuperant. G. 1, 189. 3, 270 317. Æ. 2, 219. 7, 713. 8, 95. 9, 314. 12, 676.
ſuperante. 1, 541. 2, 311. 8, 208.
ſuperare. E. 5, 9. G. 3, 141. Æ. 1, 248. 3, 368. 5, 155 184.
ſuperas. *verb.* E. 8, 6. *nom.* G. 4, 248. Æ. 6, 128. 7, 768.
ſuperaſtitit. 6, 17.
ſuperat. G. 1, 3. 3, 63 286. 4, 331. Æ. 1, 354. 3, 339. 5, 12. 12, 639 873.
ſuperate. 6, 676.
ſuperavimus. 2, 643. 11, 244.
ſuperba. E. 2, 15. Æ. 7, 544. 12, 877.
ſuperbam. Æ. 6, 817.
ſuperbas. 1, 527. 2, 785.
ſuperbi. G. 3, 226. Æ. 2, 504. 5, 268.
ſuperbia. 1, 533.
ſuperbis. G. 2, 461. Æ. 1, 701. 4, 540. 7, 12. 8, 196 721. 9, 634. 11, 715. 12, 236.
ſuperbo. 1, 643. 3, 475. 8, 118. 4, 811. 11, 15.
ſuperbos. G. 3, 117 217. Æ. 6, 853. 8, 613. 9, 695.
ſuperbum. 1, 25. 2, 556. 3, 2 326. 4, 424. 7, 630. 8, 683. 9, 324. 10, 514.
ſuperbus. 5, 473. 8, 202. 12, 326.
ſupercilio. G. 1, 108.
ſupercilium. E. 8, 34.
ſupereminet. 1, 505. 6, 856. 10, 765.
ſuperent. 5, 195.
ſuperes. 8, 58.
ſupereſſe. G. 3, 127. 5, 616. 8, 399. 9, 212. 10, 47.
ſupereſt. G. 2, 346. 4, 51. Æ. 5, 225 691 798. 9, 157. 11, 15.
ſuperet. E. 9, 27. Æ. 2, 597.
ſuperi. *celſi.* 2, 779.
ſuperi. *divi.* 6, 871. 8, 572. 10, 34. 11, 20.
ſuperjacit. 11, 625.
ſuperimminet. 12, 306.
ſuperintonat. 9, 709.
ſuperis. G. 1, 493. Æ. 2, 659. 3, 2. 4, 379. 6, 584. 10, 40. 11, 532. 12, 647 817.
ſuperis. *terrenis.* 2, 91.
ſuperne. 6, 658.
ſupero. *verbum.* 2, 303. 3, 20.
ſuperos. 2, 141. 3, 600. 5, 529. 6, 459 481 568. 7, 312. 11, 784. 12, 234.
ſuperſint 5, 325.
ſuperſit. G. 3, 10.
ſuperſtans. Æ. 10, 540.
ſuperſtes. 11, 160.
ſuperſtitio. 8, 187. 12, 817.
ſuperſunt. 1, 384. 11, 420.
ſupervenit. E. 6, 20. Æ. 12, 356.
ſuperum. 1, 8. 6, 680.
ſupervolat. 10, 522.
ſupervolitaverit. E. 6, 82.
ſupinas. 3, 176.
ſupinatas. G. 2, 261.
ſupini. Æ. 3, 555.
ſupinis. 4, 205.
ſupinos. G. 2, 276.
ſupplet. Æ. 3, 471.
ſuppleverit. E. 7, 36.
ſupplex. G. 4, 534. Æ. 1, 53 68 670. 3, 592. 4, 205 414 424 535. 5, 745. 6, 91 115. 8, 145 382. 9, 624. 10, 523. 11, 365 559. 12, 930.
ſupplice. 4, 667.
ſupplicia. 4, 383. 6, 499 740. 11, 258 274.
ſupplicibus. 3, 439. 8, 61.
ſupplicis. 2, 542.
ſuppliciter. 1, 485. 12, 220.
ſupplicium. 7, 597. 8, 495. 11, 842.
ſupponat. G. 1, 348.
ſupponite civibus. Æ. 11, 119.
ſupponunt. 6, 248.
ſuppoſita. 7, 283.
ſuppoſiti. G. 3, 492.
ſuppoſta. Æ. 6, 24.
ſupremâ. 3, 590. 5, 190. 6, 502. 7, 220. 10, 350.
ſuprema. 6, 213. 7, 128. 12, 653.
ſupremam. 6, 513.
ſupremis. 11, 25.
ſupremo. 3, 482. 6, 735. 8, 583.
ſupremos. G. 4, 460.
ſupremum. Æ. 2, 630. 3, 3 68. 11, 61 76. 12, 803.
ſuras. E. 7, 32. Æ. 1, 341. 11, 488. 12, 430.
ſurculus. G. 2, 87.
ſurdis. E. 10, 8.
ſurgamus. 10, 75.
ſurgat. Æ. 9, 191.
ſurge. 3, 169. 8, 59. 10, 241.
ſurgebant. 1, 452.
ſurgebat. 2, 801. 3, 588.
ſurgens. G. 2, 182. 3, 553. Æ. 3, 130. 4, 129. 5, 335 775. 9, 30. 11, 1 832.
ſurgente. G. 3, 400.
ſurgentem. 1, 374. 3, 134. Æ. 1, 370. 4, 274. 10, 725. 12, 172.
ſurgentes. G. 2, 333. 3, 29. 4, 12. Æ. 3, 481.
ſurgentia. 4, 43. 6, 850.
ſurgentibus. G. 1, 356 441. Æ. 6, 354.
ſurgentis. 6, 364. 10, 524.
ſurgere. E. 6, 40. G. 1, 161 397. Æ. 4, 47. 6, 6 453. 7, 771.
ſurget. E. 4, 9. G. 1, 447.
ſurgit. E. 5, 39. Æ. 1, 586. 3, 513. 6, 104. 8, 68 415. 9, 667. 10, 28. 11, 342 635. 12, 213.

ſurgunt. G. 2, 1448. Æ. 1, 441. 3, 196. 4, 352. 10, 187 476 814.
ſurrexit. 8, 494.
ſurrigit. 4, 183.
ſus. G. 3, 255. 4, 407. Æ. 3, 390. 8, 4383.
ſuſcepit. 1, 179.
ſuſcepta. 4, 327.
ſuſceptum. 6, 629.
ſuſcipit. 6, 723.
ſuſcipiunt. 4, 391. 6, 249. 11, 806.
ſuſcitat. G. 1, 97. 4, 456. Æ. 2, 618. 5, 454 743. 8, 410 455. 9, 463. 10, 263. 11, 728. 12, 108 499.
ſuſpecta. 2, 36. 3, 550.
ſuſpectas. 4, 97.
ſuſpecti. G. 1, 444.
ſuſpectu. Æ. 9, 530.
ſuſpectus. 6, 579.
ſuſpendat. G. 4, 307.
ſuſpenderat. Æ. 1, 322.
ſuſpendere. G. 1, 68. Æ. 12, 769.
ſuſpendet. 6, 859.
ſuſpendi. 9, 408.
ſuſpendit. G. 4, 247. Æ. 5, 489. 11, 11 575. 12, 512.
ſuſpendunt. G. 2, 389. 4, 162.
ſuſpenſa. E. 2, 66. G. 1, 173. Æ. 7, 810.
ſuſpenſæ. 6, 741.
ſuſpenſam. 5, 827. 8, 190.
ſuſpenſi. 2, 114.
ſuſpenſum. 2, 729. 3, 372. 6, 722.
ſuſpexeris. G. 4, 59.
ſuſpiciens. 1, 376. Æ. 9, 403. 10, 899. 12, 196.
ſuſpicis. E. 9, 46.
ſuſpicit. Æ. 1, 442. 6, 668.
ſuſpiciunt. 8, 527.
ſuſpirans. 1, 375.
ſuſtentant. 12, 662.
ſuſtentate. 11, 873.
ſuſtentat. 10, 339 609. 11, 224.
ſuſtentata. 10, 304.
ſuſtinet. G. 2, 297 515. 3, 361. Æ. 7, 398 786. 8, 137. 10, 810 884. 11, 750. 12, 726.
ſuſtinuit. 9, 708. 10, 799.
ſuſtulerant. 12, 771.
ſuſtulerat. 9, 547.
ſuſtuleris. G. 1, 76.
ſuſtulit. 2, 57. Æ. 2, 153. 5, 657 861. 8, 70. 9, 14 17 564. 10, 533. 11, 542.
ſuſurrant. G. 4, 260.
ſuſurro. E. 1, 56.
ſuta. G. 4, 33. Æ. 10, 313.
ſutilis. 6, 414. 12, 273.
ſuum. G. 2, 393. Æ. 6, 142 641. 7, 260. 10, 395. 11, 744. 12, 525.
ſuum terga. 1, 639.
ſuus. G. 4, 190. Æ. 7, 321.
Syla. 12, 715.
Sylari. G. 3, 146.
ſylva, *nomin.* 1, 152. 2, 17 431. 3, 384. Æ. 3, 681. 6, 444. 7, 677. 9, 85.
ſylvâ. G. 2, 181. 3, 219. Æ. 1, 318. 2, 696. 6, 451. 7, 659. 10, 709. 11, 905.
ſylvæ. E. 2, 62. 3, 57. 4, 3. 5, 28. 6, 40. 8, 58. 10, 8 63. G. 1, 149. 2, 87 136 440 520. 3, 2 151 200 223. Æ. 2, 418. 4, 523. 5, 288. 6, 131. 7, 515. 11, 515.
ſylvam. G. 1, 76. 2, 207 414. 3, 24. 4, 273. Æ. 3, 24 258. 6, 179 186 659. 8, 82 350 645. 10, 887. 12, 522.
Sylvane. G. 1, 20.
Sylvano. Æ. 8, 600.
Sylvanum. G. 2, 494.
Sylvanus. E. 10, 24.
ſylvarum. G. 2, 2126. Æ. 6, 257.
ſylvas. E. 1, 5. 2, 60. 3, 46. 4, 3. 5, 58. 6, 2. G. 1, 461 482. 2, 486. 4, 53 329 383. Æ. 2, 307. 4, 72. 5, 677. 6, 8. 7, 385 404. 8, 96. 9, 378 605. 11, 134 813. 12, 688.
ſylveſtrem. E. 1, 2.
ſylveſtrem animum. G. 2, 51.
ſylveſtres. Æ. 2, 302 374.
ſylveſtri. E. 3, 70.
ſylveſtria. G. 2, 2.
ſylveſtribus. 2, 183. 3, 411. Æ. 8, 348.
ſylveſtris. E. 5, 7. Æ. 9, 673.
Sylvia. 7, 487 503.
ſylvicolæ. 10, 551.
ſylvis. E. 2, 5. 8, 97. G. 1, 256. 2, 310 323 342 404. 3, 149. 4, 261. Æ. 1, 2 168 556 582. 3, 442 583 590 675. 4, 399. 5, 301. 6, 205 704 765. 7, 172 491 505. 10, 98 406 417. 11, 531 686.
in ſylvis. E. 2, 31. 5, 43. 7, 68. 8, 56. 10, 52. G. 1, 159 169. 4, 473. Æ. 3, 646. 6, 271 309. 11, 896. 12, 208.
Sylvius. 6, 763 769.
Syracuſio. E. 6, 1.
Syrtes. Æ. 1, 115 150. 7, 302. Syrtibus. Æ. 5, 51 191. 6, 60.
Syrtis. 4, 41. 10, 678.

T.

TAbe. Æ. 6, 442.
tabida. 3, 137.
tabo. G. 3, 481 557. Æ. 3, 29 626. 8, 197 487. 9, 472.
tabulæque. 1, 123.
tabularia. G. 2, 502.
tabulas. Æ. 9, 537.
tabulata. G. 2, 361. Æ. 2, 464. 12, 672.
Taburno. 12, 715.
Taburnum. G. 2, 38.
tacet. Æ. 4, 525.
Tatioque. 8, 638.
tácita. 8, 87.
tacitæ. 2, 255.
tacitam. G. 2, 254. Æ. 2, 568. 12, 801.
taciti. 2, 125. 3, 667. 4, 289.
tácitis. 4, 364. 7, 505. 8, 107. 10, 227 564.
tacito. 3, 515. 12, 219 666.
tacitum. 1, 506. 4, 67. 6, 386 842. 7, 343. 9, 31.
tacitus. E. 9, 21 37. Æ. 4, 306. 11, 763.
tactas. E. 1, 17.
tactu. G. 3, 416. Æ. 2, 683. 7, 618.
tactum. G. 3, 502.
tacui. Æ. 2, 94.
tacuiſſem. G. 4, 123.
tædet. Æ. 4, 451. 5, 617. 10, 888.
tædia. G. 4, 331.
Tænarias. 4, 467.
tænia. Æ. 7, 352.
tæniis. 5, 269.
Tago. 9, 418.
talaria. 4, 239.
tale. E. 5, 45. G. 2, 241. Æ. 9, 207. 11, 417.
talem. G. 2, 224. Æ. 1, 507 610. 3, 265 620. 4, 227. 7, 404. 9, 298. 10, 597. 11, 408.
talenta. 5, 112. 9, 265. 10, 526 531. 11, 333.
talentum. 5, 248.
tales. 1, 231. 3, 183. 4, 437 551. 5, 409 723 780. 6, 399. 7, 555. 8, 70. 9, 249. 10, 669. 11, 285. 12, 69.
tali. E. 5, 53 81. Æ. 1, 339 410. 2, 521. 4, 448 90 276. 5, 280 651. 7, 192. 9, 17 210. 10, 297. 11, 303 585. 12, 874.
tália. E. 3, 16. 4, 46. 5, 41. 10, 28. G. 4, 113. Æ. 1, 54 198 106 212 567. 2, 6

323 536 588 650 679. 3, 344 358 628 690. 4, 107 222 362 408 663. 6, 46 53 183 529. 7, 21 122 555. 8, 18 303 729. 9, 203 621. 10, 298 495 530 602 651.
talia fatur. Æ. 1, 260. 3, 485. 5, 16 79 464 532. 6, 34. 7, 330. 8, 559. 9, 280. 10, 523. 11, 501. 12, 228.
talia dicta. 5, 852. 9, 431. 10, 583 599.
talibus. 1, 78 374 414 563. 2, 195 536. 3, 172. 4, 437. 5, 534. 6, 40. 9, 788. 10, 96 860. 12, 351.
talia dictis. 2, 336. 4, 92 219. 5, 719. 6, 98 124 467. 7, 249 284 445. 8, 359 611. 10, 448. 11, 376. 12, 212 238 625.
talis. E. 8, 85 89. G. 3, 89 381. 4, 413. Æ. 1, 507. *comparatio.* 2, 541. 5, 375. 6, 208 240. 7, 772. 10, 768. 12, 337 456 860 933.
Talon. 12, 513.
talpæ. G. 1, 183.
ſed tamen. E. 1, 19. 9, 55. G. 1, 79 306. Æ. 3, 541.
attamen. E. 6, 49. 10, 31.
non tamen. G. 3, 452. Æ. 2, 534. 4, 500. 5, 334. 6, 736. 9, 248. 11, 845.
& tamen. 3, 478.
Tanagri. G. 3, 151.
Tanaimque. 4, 517.
Tanainque. Æ. 12, 513.
tandem. 1, 335 373. 2, 128. 5, 34.
tangere. G. 4, 359. Æ. 4, 551 612. 12, 933.
tangeret. 11, 861.
tangit. 9, 138. 12, 57.
tango. 12, 201.
tangunt. 1, 1 466. 4, 596.
tanquam. E. 10, 60.
tanta, *nominat. ſingul.* 1, 27. G. 2, 344. Æ. 1, 136 533. 2, 42 503. 3, 604. 5, 465. 6, 133. 7, 263 448. 9, 97. 10, 846. 11, 733. *pluraliter.* G. 4, 86 332. Æ. 1, 619. 5, 353 390. 6, 369 832. 9, 21 200 483. 10, 529. *ablat.* 2, 659. 8, 693. 10, 426 826. 11, 437.
tantæ, *dativ.* G. 3, 112. *plur. nominat.* Æ. 1, 15 37. 2, 283. 6, 405.
tantam. Æ. 5, 802. 8, 502. 12, 321.
tantarum. 4, 232 272. 8, 273.
tantas. E. 3, 108. Æ. 1, 138. 7, 52. 9, 784.
tanti. 1, 570 610. 3, 453. 5, 13 788. 6, 93. 7, 232. 8, 186. 9, 216 256. 10, 510. 11, 139 480. 12, 559 922.
tantis. 3, 711. 4, 411. 5, 639. 6, 354. 7, 315.
tanto, *nomen.* G. 2, 153. 4, 353. Æ. 1, 618 676. 2, 718. 3, 317 629. 4, 98 282. 5, 378. 6, 31 188 712. 10, 578 792. 11, 108. 12, 72 620.
tanton'. 10, 668. 12, 503.
tanto, *adverb.* G. 3, 476. 4, 412. Æ. 6, 79. 12, 20.
tantorum. 2, 107 144. 5, 404. 11, 228.
tantos. G. 2, 159. Æ. 3, 299 368. 4, 292 501 553. 7, 438. 9, 78. 10, 759. 12, 177 635 831 880.
tantum & quantum. E. 1, 25 26. 5, 18. 7, 51. 9, 11. 10, 73. G. 2, 201 292 376. Æ. 4, 446. 6, 199. 7, 252. ſolummodo. E. 2, 28. 3, 50. G. 1, 79. 2, 275. 4, 450. Æ. 2, 23 690. 4, 329 657. 5, 814. 6, 74 262 547 869. 9, 636. 10, 256 877. 12, 835 885.
tantum *in tantum.* E. 6, 29 30. G. 1, 102. 2, 100. 3, 251 388. Æ. 1, 749. 2, 776. 3, 415. 4, 150. 5, 21 162. 6, 502 578 876. 7, 319. 9, 282 806. 10, 7. 11, 435.
tantum, *nom.* E. 9, 17. G. 3, 343. Æ. 2, 658. 4, 305 419. 5, 4, 616. 6, 352 464 801. 7, 307. 10, 400 681. 11, 368.
tantus. G. 2, 301. 3, 113. 4, 205 495. Æ. 2, 10 594. 6, 133 561. 11, 323 357 548 644. 12, 621 801.
tapetas. 9, 358.
tapetibus. 9, 325.
tapetis. 7, 277.
Tapſumque. 3, 689.
Tarcho. 8, 603.
Tarchon. 10, 153 290 299. 11, 184 729 746 757.
Tarchontem. 11, 727.
tarda. G. 1, 163. 2, 52 58. 4, 479. Æ. 5, 154 280 431. 6, 720. 8, 508. 9, 610.
tardant. Æ. 6, 731.
tardante. 5, 395. 12, 746.
tardat. 10, 857.
tardatur. 11, 550.
tardatus. 5, 453.
tarde, *adv.* G. 2, 3.
tardet. Æ. 11, 81.
tardi. E. 10, 19.
tardi aſelli. G. 1, 273.
tardis. 1, 32. 2, 206 482. 3, 14. Æ. 1, 750.
tardos. G. 3, 424.
tardum. 2, 126. Æ. 5, 682. 9, 47.
tardus. 2, 436.
Tarenti. G. 2, 197. Æ. 3, 551.
Tarpeia. 11, 656.
Tarpeiæ arcis. 8, 652.
Tarpeiam. 8, 347.
Tarquinios. 6, 818.
Tarquinium. 8, 646.
Tarquitus. 10, 550.
Tartara. G. 1, 36. 2, 192. 4, 482. Æ. 4, 243 446. 5, 734. 6, 135 543. 8, 563. 9, 496. 11, 397. 12, 14 205.
Tartareæ. 7, 328.
Tartaream. 7, 514. 12, 846.
Tartareas. 8, 667.
Tartarei. 6, 295.
Tartareum. 6, 395.
Tartareus. 6, 551.
Tartarus. 6, 577.
taurea. 9, 706.
tauri. E. 5, 33. 7, 39. G. 1, 65. 2, 140. Æ. 6, 24. 10, 483. 12, 716.
taurinis. G. 4, 171.
taurino. 4, 371. Æ. 1, 372.
tauro. G. 3, 58. Æ. 5, 473.
taurorum. 6, 252. 8, 180.
tauros. E. 1, 46. G. 1, 210. 3, 212. 4, 539 550. Æ. 1, 638. 8, 203 207 316.
taurum. E. 3, 86. Æ. 2, 202. 3, 21 119. 5, 236 382 472. 10, 455.
taurus. E. 3, 100. G. 1, 45. 2, 146. 3, 515. Æ. 2, 224. 12, 103.
taurus auratus aperit cum cornibus annum. G. 1, 218.
taxi. 2, 113 257 448.
taxos. E. 9, 30.
taxum. G. 4, 47.
Taygeta. 2, 488.
Taygete. 4, 232.
Taygetique. 3, 44.
te. E. 1, 39.
te amice. Æ. 6, 507.
tecta. E. 6, 81. G. 1, 347. 2, 409. 3, 316 540. 4, 62 104

113 153 179 187 374 434. Æ. 1, 636. 2, 440 672. 3, 84. 4, 164 260 343 668. 6, 8 211 525. 7, 127 160 168 193 290 393 500 512 584 668. 8, 99 359 584. 9, 502 558. 11, 237 447. 12, 81 132 596 672.
tectam. 9, 513.
tecti. G. 4, 296 385. Æ. 2, 302 695. 3, 583. 4, 186. 6, 29. 7, 58 279. 8, 25 366. 10, 281.
tectis. G. 1, 379 450. 2, 242. 3, 438. 4, 38 47 256. Æ. 1, 631 642 729 734. 2, 451 461 489 771. 4, 457. 5, 393. 6, 523. 7, 12 77 214 337 413 460 600 812. 10, 5 758. 11, 146 213 462 567. 12, 591 595.
tecto. G. 3, 418. Æ. 1, 429. 2, 478. 4, 403 494. 5, 216. 8, 455.
tectorum. 2, 454 508.
tectoſque. 3, 236.
tectum. G. 3, 344. Æ. 2, 679 757. 7, 170 502. 11, 851.
tectus. G. 2, 304. Æ. 2, 126. 10, 802.
tecum. E. 3, 32. 9, 18. 10, 43. G. 2, 2. Æ. 1, 78. 2, 675. 3, 491. 4, 108. 5, 83. 6, 370. 9, 203. 10, 902. 11, 409 518.
teda. 9, 76.
tedæ. E. 7, 49. Æ. 4, 18.
tedas. G. 2, 431. Æ. 4, 339. 7, 388 457. 9, 109 568.
tedis. 4, 505. 6, 214 593. 7, 71.
tegant. G. 3, 145.
tegat. Æ. 12, 53.
tege. 4, 637.
Tegeææ. 5, 299.
Tegeæe. G. 1, 18.
Tegeæum. Æ. 8, 459.
tegebat. 2, 472. 8, 34. 9, 346. 11, 12 771.
tegendo. G. 3, 454.
tegens. Æ. 9, 488.
tegentem. 6, 498.
tegentes. 11, 630.
tegentur. 4, 123.
tegere. G. 1, 213. 3, 558. Æ. 10, 50.
tegerem. 3, 25.
tegeret. G. 4, 414.
tegi. Æ. 10, 904.
tegit. E. 7, 46. G. 4, 422. Æ. 4, 250 477. 6, 138 444. 7, 690 731. 9, 50. 10, 541.
tegmen. Æ. 3, 594.
tegmina. 7, 632 742. 9, 518. 10, 476.
tegmine. E. 1, 1. G. 4, 566. Æ. 1, 279 327. 9, 577. 10, 887. 11, 576.
tegunt. 2, 159. 10, 22.
teguntur. 2, 227. 8, 95.
tela inter. E. 9, 12. 10, 45. Æ. 7, 673. 9, 329. 10, 237. *accuſ. ſine præpoſ.* 1, 192 669. 2, 216 422 433 459. 5, 438 501 514 582. 6, 57 835. 7, 630. 8, 117. 9, 37 129 171 409 490 534 555 659 773. 10, 93 264 329 433 731 801 886. 11, 9 80 196 559 578 610 735 893. 12, 50 465 693 815.
per. 2, 358 527 664. 6, 110. 9, 796. 12, 305 682.
ad. G. 2, 443. *nominat.* Æ. 2, 633 727. 4, 149. 6, 400. 7, 731. 10, 168. 11, 545 809. *contra.* 8, 448. 9, 552. 11, 282.
tela, *ablat.* 9, 489.
telæ. G. 1, 285.
telas. 1, 294. 3, 562. Æ. 4, 264. 7, 14. 11, 75.
Teleboum. 7, 735.
teli. 9, 420 748. 11, 608 802. 12, 389.
telis. G. 1, 490. Æ. 1, 195. 2, 177 318 332 410 447 470 520. 4, 71. 7, 520. 8, 249 694. 9, 543 653 666 793 807. 10, 419 638 692 808. 11, 117 162 808 857. 12, 578.
tellure. G. 1, 214. Æ. 1, 362. 3, 278. 6, 459 655. 10, 298 750. 12, 130 520.
tellurem. G. 1, 99. 2, 316. 3, 88. 7, 137. 8, 369. 12, 204.
telluri. E. 4, 33.
telluris. Æ. 1, 38 175. 3, 509. 6, 140 801.
tellus, E. 4, 19 36. G. 1, 7 13 67 127 470. 2, 173 238 248 282 418 423 460. 4, 462. Æ. 2, 69. 3, 63 73 95 412 416 477 673. 4, 24 166 275. 5, 930. 6, 23 795 799 877. 7, 85 120 225. 8, 329 422. 9, 285 491 709 752. 10, 102 651. 11, 71 191 245. 12, 445 713 900.
telo. G. 1, 332. Æ. 1, 103. 3, 635. 8, 111. 9, 496 534. 10, 382 425 586. 11, 664 689. 12, 294 775.
Telon. Æ. 7, 734. 12, 513.
telorum. 2, 468. 3, 46. 9, 480 509. 11, 583. 12, 284.
telum. 2, 544. 5, 497 520. 6, 592. 9, 437. 10, 481 486 744 771 882. 11, 484 552 783 816. 12, 8 266 387 442 461 787 858 887 916.
temerata. 6, 841.
temere. 9, 329 375.
temnenda. 10, 737.
temnere. 6, 620.
temnis. 1, 669.
temnitis. 1, 546.
temo. G. 1, 171. 3, 173.
temone. Æ. 12, 470.
Tempe. G. 2, 469. 4, 317.
temperat. 2, 110 360. 3, 337. Æ. 1, 61 150.
temperet. 2, 8.
tempeſtas. G. 1, 418. 2, 310. Æ. 5, 694. 7, 223. 9, 20. 11, 423. 12, 284.
tempeſtate. 2, 516.
tempeſtatem. G. 1, 323.
tempeſtates. 1, 252 311. Æ. 1, 57 259.
tempeſtatibus. 3, 708. 5, 772. 7, 199.
tempeſtatum. G. 1, 27. Æ. 1, 84. 3, 528. 10, 37.
tempeſtivam. G. 1, 256.
templa. 2, 148. Æ. 3, 84. 4, 199. 6, 19 41 69 840. 7, 443. 9, 626.
templi. 1, 509. 4, 484. 7, 419.
templis. G. 1, 481. Æ. 1, 636. 4, 217. 8, 718. 11, 778.
templo. 1, 457. 2, 165 404. 7, 778. 8, 653.
templum. G. 3, 13 16. Æ. 1, 420 450 500 523. 3, 536. 4, 457. 7, 174. 11, 477 481.
tempora. E. 3, 42. G. 4, 231. Æ. 1, 282. 4, 294 423. 6, 691. 7, 37. 9, 107. *capitis.* E. 6, 22. G. 1, 28 349. Æ. 4, 637. 5, 71 246 269 539 859. 6, 665 772. 7, 135. 8, 286 634. 9, 588 633. 10, 538 891. 12, 120 162 173 536.
tempora circum. E. 8, 12. Æ 2, 133 684. 5, 435. 9, 808. 12, 162.
tempore. E. 1, 30 68. 7, 35 70. G. 1, 484. 3, 245 267 531 566. 4, 100 563. Æ. 1, 627. 3, 309.

3, 309. 4, 627. 6, 409. 8, 414. 9, 811. 11, 276 303 459 470 783.
temporibus. Æ. 5, 416.
temporis. 6, 745.
tempus. E. 3, 97. 4, 48. G. 1, 213 253 305 494. 2, 80 542. 3, 284. 4, 428. Æ. 2, 268 324 522. 4, 433 475. 5, 638. 6, 37 46 537. 7, 511. 9, 395. *de capite*, 418. 10, 11 441 467 503 522. 12, 96 156.
tenaces. G. 2, 421. 4, 161.
tenaci. 1, 179. 4. 175. Æ. 6, 3. 8, 453. 12, 404.
tenacia. G. 4, 57 412.
tenax. 2, 134. Æ. 4, 188.
tendamus. 11, 414.
tendant. 5, 489.
tendat. G. 3, 333. Æ. 12, 917.
tende. G. 4, 400 535. Æ. 12, 938.
tendebant. 6, 314.
tendebat. 1, 660. 2, 29 674. 8, 605. 9, 351. 10, 595. 11, 99. 12, 311.
tendens. G. 1, 514. 2, 296. 4, 498. Æ. 1, 97. 2, 405. 5, 233.
tendentem. 1, 491. 6, 684. 9, 268.
tendere. 1, 558. 5, 21 27 686. 6, 198 240 696. 7, 605, 9, 377 606 795. 12, 936.
tenderet. 10, 521.
tendimus. 1, 209.
tendis. 6, 388. 9, 206.
tendit. G. 2, 292. Æ. 1, 22 414. 2, 220 321. 3, 592. 4, 446. 6, 541 578. 7, 7. 9, 555. 10, 412 570 667 845. 11, 494 672. 12, 196 579.
tenditis. 5, 670. 8, 113. 9, 781.
tendo. 3, 176.
tendunt. G. 3, 396 507. Æ. 2, 205. 3, 268. 5, 155 256. 7, 164. 8, 595. 10, 354. 11, 871. 12, 553.
tene. 12, 778.
teneant. 1, 312. 3, 686. 5, 164. 230. 8, 149.
teneat. E. 8, 89. G. 4, 24.
teneatur. Æ. 1, 679.
tenebam. 6, 358.
tenebant. 2, 1 209 517 757 802. 3, 355. 5 159. 6, 477. 8, 204 520 663 657. 9, 183. 11, 121. 12, 705.
tenebat. E. 1, 32. G. 4, 143. Æ. 1, 486 626. 3 587. 4, 331. 5, 1 721 853. 6, 124 469 518. 7, 287. 8, 308 653. 9, 250. 11, 903. 12, 55 673 773.
tenebris. G. 4, 405. Æ. 10, 741.
tenebit. G. 3, 16.
tenebo. 2, 46. Æ. 6, 722.
tenebræ. G. 1, 248. Æ. 9, 384.
tenebras. 8, 591. 9, 34 150. 11, 187.
tenebris, *med. long.* G. 3, 401. Æ. 2, 92. 6, 734. 7, 325. 8, 259 658. 11, 824.
tenebris, *med. brev.* G. 3, 551. Æ. 3, 195. 5, 11. 6, 238 545. 8, 255. 9, 425.
tenebrosa. 6, 107.
tenebrosum. 5, 839.
tenebunt. 9, 98. 12, 834.
Tenedo. 2, 203 255.
Tenedos. 2, 21.
tenemus. 2, 359. 6, 744.
tenendum. G. 3, 371.
tenens. Æ. 1, 61 481. 4, 60. 5, 514. 7, 784. 8, 299. 9, 29. 11, 559.
tenent. G. 1, 233. 2, 12 144. 3, 352. Æ. 1, 173. 2, 490 505. 4, 527. 5, 825. 6, 131 434. 8, 75 700. 9, 169 470. 10, 301.
tenentem. 4, 219. 5, 168, 6, 485. 7, 204.
tenentes. 6, 787. 8, 640. 9, 229.
tenenti. 12, 754.
tenentur. 10, 109.
teneo. 4, 380.
teneor. 2, 159.
tener. E. 1, 8. 6, 34. G. 2, 331.
tenera. E. 2, 51. 7, 12. 8, 15. 10, 7. G. 1, 112. 2, 372. 3, 15 326. Æ. 11, 578.
teneræ. G. 2, 343.
teneram. 1, 20.
teneras. E. 7, 6. 10, 49. Æ. 2, 406. 3, 449. 7, 809.
tenere. 6, 284. 11, 148.
tenerem. E. 9, 45.
tenerent. G. 1, 355. Æ. 1, 240.
teneret. 4, 461. 7, 735.
teneri. 4, 90. 5, 384. 9, 589.
teneris. E. 10, 53. G. 2, 272 363. 3, 74. 4, 308. Æ. 11, 572.
tenero. G. 2, 23.
teneros. E. 1, 22. 3, 103.
tenes. G. 4, 322.
tenet. E. 5, 59. G. 1, 116. Æ. 1, 143 404 671. 2, 530 613. 4, 308. 5, 121 154 171 338 382 775. 6, 235. 7, 412 589. 8, 75. 10, 157 226 238 535 802. 11, 723. 12, 754.
tenet ora defixa. Æ. 7, 250.
tenetis. 1, 374. 9, 377.
teneto. 3, 388 408.
tenetur. 2, 533. 10, 120 236. 12, 819.
tenorem. G. 2, 337. Æ. 10, 340.
tentabunt. E. 1, 50.
tentamenta. Æ. 8, 144.
tentamus. 3. 520.
tentanda. G. 2, 365. 3, 8. Æ. 2, 176.
tentant. G. 4, 194. Æ. 2. 334. 3, 240.
tentanti. G. 4, 328.
tentantum. Æ. 3, 247.
tentantur. 1, 207.
tentarat. 3, 563.
tentare. E. 4, 32. G. 3, 77. Æ. 2, 38. 3, 32 146 364. 4, 113 413. 5, 499. 8, 113. 11, 437 505. 12, 361 806.
tentas. 10, 87.
tentasti. 1, 716.
tentat. G. 3, 232 441. Æ. 1, 725. 8, 231. 11, 350 761. 12, 104.
tentatura. G. 2, 94.
tentaturum. Æ. 4, 293.
tentavit. 12, 484.
tentent. 11, 912.
tentet. 9, 67.
tentoria. 1, 473.
tenuant. G. 3, 129.
tenuem. 2, 217. 4, 311. Æ. 4, 278. 7, 534. 9, 658 696. 10, 636.
tenuêre. 1, 16. 2, 282. 3, 192. 5, 8. 6, 224.
tenues. G. 1, 75 177. 2, 75. 3, 335. 4, 410 500. Æ. 3, 791. 5, 526 690 740 861. 6, 292. 7, 14.
tenues pluviæ. G. 1, 92. 4, 472.
tenui. E. 1, 2. 6, 8. G. 1, 68. 2, 289. 3, 166. 4, 6. Æ. 4, 264. 8, 409. 10, 511. 11, 75.
tenuia. G. 1, 398. 2, 121. 438.
tenuis, *id est*, vehemens. 2, 93 349. 4, 6. Æ. 3, 448. 7, 646. 8, 33. 11, 524.
tenuis ubi. G. 2, 180.
tenuisse. Æ. 3, 383. 4, 46.
tenuissent. G. 3, 3.
tenuit. 3, 53. 4, 483. Æ. 1, 136. 3, 741. 5, 258. 8, 482. 9, 285. 10, 846.
tepebat. 8, 196.

repefacta. G. 4,428. Æ. 9,333. 419.
repefactus. G. 4, 308.
repentibus. Æ. 2. 330.
repeſcit. 9, 701.
repidi. G. 1, 296.
repido. 1, 117. Æ. 3, 66. 11, 212.
repidum. G. 1,398. Æ. 6,248. 9,455.
repiduſque. 8, 106.
ter, *myſticè*. E. 8, 74. G. 1,345. 4, 493. Æ. 2, 174. 6, 229. 7, 141. 10, 873.
terque, quaterque. G. 2, 399. Æ. 1, 98. 4, 589. 12, 155.
ter, aut quater. G. 1, 411.
ter, *id eſt*, ſæpius. Æ. 1, 120. 3, 425. 6, 506.
ter. G. 1, 281. 4, 384. Æ. 1, 487. 2,792. 3, 566. 4,690. 6, 700. 8, 230. 10, 685 885. 11, 188.
terat. G. 4, 114.
tercentum. 1, 15. Æ. 1,276. 4,510. 7,275. 8,716. 9,370. 10,182.
ter denis. 8, 47. 10, 213.
Tereaque. 11, 675.
terebramus. 3, 635.
terebrare. 2, 38.
terebyntho. 10, 136.
Terei. E. 6, 78.
terens. G. 1, 380.
teret. 1, 192.
teretes. Æ. 6, 207. 7, 730.
tereti. E. 8, 16. Æ. 5, 313. 7, 665. 8, 633. 11, 579.
terga, *de arvis*, G. 1,97. 2, 336. *de arborib.* 2,271. *de ſerpentib.* 3,427. Æ. 2,208 229 474. 5, 87. *de variis*. G. 3,80. 4,13. Æ. 1,639. 5,97 405. 6,243. 422. 7,20. 9,706. 10, 482 784. *de hom.* 2,57. 11,81 630.
terga dare. G. 4, 85. Æ. 9, 794. 10, 365. fugæ nudant. 5, 586. verre. 6, 491. vertebant. Æ. 8, 706. dedêre. 9, 686. dant. 12, 463. dabo. 645. dabant. 738.
tergeminamque. Æ. 4, 511.
tergemini. 8, 202.
tergent. 7, 626.
à tergo. G. 1, 174 367. 3,408. Æ. 1,190. 2, 455. 8, 697. 9, 322. 12, 292.
tergo. G. 3, 363. Æ. 1, 372. 2, 231. 3, 242. 5, 168 403. 7, 94. 8, 183. 10, 646 718 867. 12, 415 432.
tergora. 1, 215.
tergum. Æ. 1, 300. 5, 351. 9, 764. 11, 653. 5, 412.
teris. 4, 271.
terit. G. 1, 298. Æ. 5, 324.
teritur. G. 2, 519. Æ. 9, 609. 12, 273.
terminet. 1, 291.
terminus. G. 4, 206. Æ. 4, 614.
terna. E. 8, 73. Æ. 1, 270. 8, 565.
terni. 5, 560 580.
terno. 5, 120.
ternos. E. 8, 77. Æ. 5, 247.
terra. E. 8, 93. G. 1, 278 330. 2, 136. 3, 355. Æ. 1, 535. 3, 164 205 539. 4, 37 178. 7, 644. 8, 243. 9, 334 485. 10, 321 378 676. 11, 286. 12, 645 691 778 884.
terra, *ablat.* G. 2, 27 313 347. Æ. 1, 545 663. 3, 60 387. 4, 306 349 466. 5, 48. 6, 84 383 508 807. 10, 75 277 831. 12, 893. à E. 8, 40. G. 1, 458. ſub. G. 3, 377. 4, 43. Æ. 2, 472.
terra marique. 9, 491. 10, 162.
terræ, *nom. plur.* E. 6, 37. G. 1, 184 480. 2, 37 45 109 179 324. 3, 429 432. Æ. 1, 302 614. 3, 71 93. 6, 770. *gen.* G. 1, 63 83 86. 2, 301. Æ. 1, 602. 3, 528. 4, 184. 5, 656 795. 6, 580 595. 10, 57. *dat.* G. 2, 29 290 318. Æ. 6, 358 652. 7, 35 290. 10, 555. 11, 22 87 103 205. 12, 303.
terram. G. 1, 1 147 155 495. 2, 237 259 354 513. 3, 160 171 256 499 534. 4, 97. Æ. 1, 111 137 482. 2, 251. 3, 29 93 273. 4, 241 444 491. 6, 365. 7, 369 539 748. 8, 719. 9, 108. 10, 296 349 489. 12, 196 543.
ad terram. G. 3, 524. Æ. 2, 566. 5, 243 447. 6, 310. 9, 542. 11, 501 828. 12, 855 927.
terrarum. E. 6, 32. G. 1, 26. Æ. 1, 237. 4, 607. 5, 695.
terras. E. 3, 61. 4, 14 51. G. 1, 288. 2, 345. 3, 239 525. 4, 52. Æ. 1, 62 228 240 284 399. 3, 364. 4, 256 269 352 461 523 654. 5, 624. 6, 58 724. 7, 323. 10, 3 193. 11, 625. 12, 451 800.
terras. 2, 800. 3, 4 44 170 364 396. 4, 281. 6, 692. 7, 239. 8, 26 428. 9, 19 224.
terras. 4, 6. 7, 148. 8, 26. 9, 459.
terrea. G. 2, 341.
terreat. Æ. 6, 401.
terrebat. 8, 349.
terrebere. G. 1, 460.
terrebis. 1, 156.
terrenique. Æ. 6, 732.
terreno. 11, 850.
terrent. 2, 728 755. 4, 9. 9, 133. 11, 643. 12, 894.
terrentur. 8, 109.
terrere. 2, 98. 8, 40. 9, 591.
terres. 1, 234. 10, 879.
terret. 4, 353.
terrete. 12, 875.
terribilem. 8, 620. 9, 503.
terribiles. 6, 277. 8, 266.
terribili. 4, 465. 6, 299. 7, 667.
terribilis. 12, 498 947.
terrificant. 4, 210.
terrifici. 5, 524.
terrificos. 12, 104.
terris. E. 3, 104 106. G. 1, 182. 2, 92 474 479 538. 3, 242. 4, 117. Æ. 1, 7 19 464 760. 2, 556. 3, 127 147 383 620. 4, 568 613. 5, 717 803. 6, 18 312 782. 8, 170. 10, 583 807. 12, 803.
territat. 4, 187. 11. 351. 12, 262 852.
territus. 5, 453. 9, 793. 11, 699. 12, 752.
terror. 11, 357.
terrore. 8, 705.
terroribus. 7, 58. 11, 447. 12, 617.
terrorum. 7, 552.
terruit. 2, 111. 8, 298.
tertia. 1, 269. 3, 117. 5, 339. 11, 210. *plural.* 3, 37 645. 5, 266. 6, 859. 11, 631.
tertius. 5, 314 495. 10, 175.
teſſera. 7, 637.
teſta. G. 1, 392.
teſtæ. Æ. 2, 551.
teſtatur. 4, 519. 6, 619. 8, 344. 11, 221. 12, 581.
teſtatus. 7, 593. 12, 496.
teſtentur. 3, 487.
teſtes. E. 5, 21.
teſtibus. 8, 19.
teſtis. 5, 789. 9, 288. 12, 176.
teſtor. Æ. 12, 155. 3, 599. 4, 357. 5, 803. 9, 429. 12, 201.

teſtor, *abſolut.* Æ. 2, 432. 11, 559.
teſtudine. G. 2, 463. 4, 464. Æ. 1, 509. 2, 441. 9, 505 514.
tetendit. 2, 688. 6, 685. 10, 823. 11, 859.
teter. 10, 727.
tetigêre. G. 1, 303. Æ. 9, 135.
tetigiſſe. 7, 266.
tetigiſſent. 4, 658.
tetigit. 3, 324 662. 4, 259.
tetricæ. 7, 713.
tetrum. 3, 228.
Teucri. 1, 566. 2, 48. 5, 474. 9, 114. 10, 430. 11, 164.
Teucri, *nominat.* 2, 252 366 459. 3, 352. 4, 397. 5, 181 293 450 530. 6, 212. 9, 34 39 510 516 636 779 791. 10, 58. 11, 92 134 434. 12, 117 193 642 738 744 770 836.
Teucri ſanguine. 1, 239. 4, 230. 6, 500 648.
Teucria. 2, 26.
Teucris, *dat.* 1, 303. 2, 247. 5, 66. 6, 54 90. 7, 155 276 359 388 470. 8, 551. 9, 130 719. 10, 8 44 62 105 158 512 617. 12, 189 629.
Teucris. 2, 427. 11, 279. 12, 60.
Teucrorum. 1, 42 93 252 515 630. 2, 326. 5, 7. 8, 470. 9, 805. 11, 321 285.
Teucro. 1, 308 629. 2, 571 747. 3, 186. 4, 349. 6, 41 67. 7, 193 301 476 547 578. 8, 10 136 161 397. 9, 68 149 248. 10, 12 260 309 690 866. 11, 116 175 178 449 585 842 872. 12, 78 506 812.
Teucrûm, *pro* Teucrorum. 1, 559. 2, 281. 3, 53. 4, 48 537. 5, 592 675 690. 6, 562. 7, 344. 8, 154. 9, 55 226. 10, 528 684. 11, 690 834. 12, 78 562.
Teucrus. 3, 108.
Teuthra. 10, 402.
texamus. 11, 326.
texatur. G. 1, 266.
texendæ. 2, 371.
texent. 4, 250.
texêre. Æ. 11, 681. 12, 539.
texi. 12, 148.
texit, *præſ.* E. 10, 71. G. 1, 468. Æ. 2, 430. 3, 45. 6, 228. 10, 424.
texta. G. 4, 34.
textilibus. Æ. 3, 485.
textis. 2, 186.
textum. 5, 589. 8, 625.
texunt. E. 9, 42. Æ. 5, 593. 11, 65.
thalami. G. 4, 374. Æ. 2, 503. 4. 18 550. 6, 94 280. 10, 498.
thalamis. G. 4. 189. Æ. 7, 97.
thalamo. G. 4, 353. Æ. 4, 133 392 495. 6, 397 528. 7, 253. 8, 372. 9, 594.
thalamos. 10, 389 640.
thalamum. 6, 623. 7, 388.
thalamus. 6, 521.
Thalia. E. 6, 2. G. 4, 338.
Thamyrimque. Æ. 12, 341.
Thaſiæ. G. 2, 91.
Theumantias. Æ. 9, 5.
Theano. 10, 703.
theatri. 5, 288 664.
theatris. 1, 431.
Thebana. 9, 697.
Thebas. 4, 470.
Themillæ. 9, 576.
Thermodoontis. 11, 659.
Therone. 10, 312.
Therſandrus. 2, 261.
Therſilocumque. 6, 483. 12, 363.
theſauris. G. 4, 229.
theſauros. Æ. 1, 363.
Theſea. 6, 122 383.
Theſeidæ. G. 2, 383.
Theſeus. Æ. 6, 618.
Theſtilis. E. 2, 10 43.
Thetidi. G. 1, 490.
Thetin. E. 4, 32.
Thetis. 1, 31. Æ. 5, 825.
Thoantis. 10, 415.
Thoas. 2, 262.
tholo. 9, 408.
thoraca. 10, 337. 11, 9 487.
thoracas. 7, 633.
thoracis. 12, 381.
Thraca. 12, 335.
Thraces. 3, 14.
Thracius. E. 4, 55. Æ. 5, 536 565. 9, 49.
Threicia. 6, 120.
Threiciæ. 11, 659.
Threiciamque. 7, 206.
Threiciis. 5, 312.
Threicio. 3, 51.
Threicios. 10, 350.
Threicius. 6, 645.
Threiſſa. 1, 320.
Thule. G. 1, 30.
thura. E. 8, 65. G. 1, 57. 8, 106.
thure. Æ. 1, 42. 11, 481.
thurea. G. 2, 117. Æ. 6, 225.
thuricremis. 4, 453.
thuriferis. G. 2, 139.
Thyas. Æ. 4, 302.
thyaſis. 7, 581.
thyaſos. E. 5, 30.
thymbræ. G. 4, 31.
Thymbræe. Æ. 3, 85.
Thymbræus. 12, 458.
thymo. E. 5, 77. Hyblæ. 7, 37. G. 4, 169 181 241. Æ. 1, 440.
thymum. G. 4, 112 270 304.
Thyrrhena. Æ. 7, 209. 8, 458 507 551. 11, 581. 12, 272.
Thyrſide. E. 7, 16.
Thyrſim. 7, 69.
Thyrſis. 7, 1 20.
thyrſos. Æ. 7, 390.
tiaras. 7, 247.
tibi. E. 1, 27 54. 8, 29. G. 1, 34 343. 2, 5 174. Æ. 3, 477. 8, 84.
tibia. E. 8, 21 25 31 36 42 46 51 57 61.
tibia. Æ. 9, 618. 11, 737.
tignis. G. 4, 307.
tigres. E. 5, 29. G. 2, 151. 4, 510. Æ. 4, 367. 8, 805.
tigri, *navis.* 10, 166.
tigridis. 11, 577.
tigrim. 9, 730.
Tigrim. E. 1, 63.
tigris. G. 3, 248. 4, 407.
tilia. 1, 173.
tiliæ. 2, 449. 4, 141.
tiliam. 4, 183.
Timavi. E. 8, 6. G. 3, 475. Æ. 1, 248.
time. 2, 607.
timeant. 9, 152.
timebat. 2, 130.
timens. 4, 298. 5, 165.
timentem. G. 4, 530. Æ. 2, 729. 8, 222. 10, 612. 12, 875.
timeo. 2, 49.
timet. 1, 665. 4, 502. 11, 550.
timidi. E. 8, 28. G. 3, 539.
timidis. E. 6, 20. Æ. 6, 263.
timidos. G. 3, 409.
timidum. 3, 422.
timor. Æ. 4, 13. 8, 40 224 557. 9, 89 385. 11, 14.
timorem. 1, 206 454. 652. 9, 719.
timores. 5, 812.
timoris. 11, 383.
timuerunt. G. 1, 469.
timuiſſet. E. 6, 50.
timuit. Æ. 5, 505.

tineæ. G. 4, 246.
tinge. G. 2, 8.
tingere. Æ. 2, 481. 1, 749.
tingeret. 7, 811.
tingi. G. 1, 246.
tinguntur. 4, 173. Æ. 8, 450.
tinguntur. 3, 492.
tinnitu. 9, 809.
tinnituſque. G. 4, 64.
tinxerat. Æ. 12, 91.
tinxit. 3, 665.
Tiſiphone. G. 3, 552. Æ. 6, 571. 10, 761.
Titan. 4, 119.
Titania. 6, 580 725.
Tithoni. G. 1, 448. 3, 48. Æ. 4, 585. 9, 460.
Tithonia. 8, 384.
titubata. 5, 332.
Tityon. 6, 595.
Tityre. E. 1, 139. 4, 13 19 39. 3, 20 96. 6, 4. 9, 23. G. 4. 566.
Tityrus. E. 1, 39. 5, 11, 8, 55.
Tmarus. Æ. 9, 685.
Tmolus. G. 1, 56. 2, 98.
togatam. Æ. 1, 286.
tolerabile. 5, 768.
tolerare. 8, 408 515.
tollant. G. 3, 25.
tollat. 11, 444.
tolle. 6, 370. 10, 451 624.
tollemus. E. 5, 51. Æ. 3, 158.
tollent. G. 2, 350. 3, 207.
tollentem. 3, 421. Æ. 2, 281. 12, 904.
tollere. G. 3, 9. Æ. 1, 70 138. 2, 635. 6, 492.
tollet. 6, 876.
tolli. 5, 390. 11, 59. 12, 795.
tollimur. 3, 564.
tollit. G. 4, 273. Æ. 1, 107 696. 2, 227. 3, 673. 5, 369 375. 7, 529. 8, 141 541. 9, 127. 10, 144 250 278 892. 11, 455.
tollite. 3, 601. 8, 439. 10, 295.
tollitur. G. 3, 111. Æ. 7, 408. 9, 567. 11, 745. 12, 462.
tollo. 12, 39.
tollunt. G. 2, 47. 4, 174. Æ. 6, 202. 8, 452. 9, 637. 10, 262 357. 11, 37 206 622 877. 12, 114.
Tolumnius. 11, 429. 12, 258 460.
tona. 11, 383.
tonant. 8, 419.
tonanti. 5, 820.
tonare. 8, 529.
tonat. G. 1, 371. 3, 261. Æ. 3, 571. 12, 757.
tondebat. G. 4, 137.
tondent. 1, 15. 3, 312.
tondentes. Æ. 3, 538.
tondenti. E. 1, 29.
tondentur. G. 1, 290. 2, 431.
tondere. 3, 561.
tonitru. Æ. 4, 122. 5, 694. 8, 391.
tonſa. G. 4, 302. Æ. 5, 556.
tonſæ. G. 3, 21. Æ. 5, 774. 7, 28.
tonſas. G. 1, 71.
tonſis. 3, 443. 4, 277. Æ. 1, 706. 10, 299.
tonſum. G. 3, 448.
tophus. 2, 214.
torique. Æ. 9, 334.
toris. G. 3, 81. Æ. 1, 712. 4, 207. 6, 604.
tormenti. 8, 487.
tormento. 11, 616. 12, 922.
torno. E. 3, 37. G. 2, 449.
toro. Æ. 2, 2. 4, 508 650 659 691. 5, 288. 6, 220. 7, 460. 8, 177.
toros. 3, 224. 6, 674. 11, 66. 12, 7.
torpent. G. 3, 370. Æ. 9, 499.
torperè. G. 1, 124.
torpor. Æ. 12, 867.
Torquatum. 6, 825.
torqueat. G. 1, 174. Æ. 11, 284.
torquebat. 11, 773. 12, 901.
torquebit. G. 2, 247.
torquens. 3, 350 433. Æ. 7, 448 666. 9, 402.
torquent. 3, 208. 4, 583. 5, 831. 9, 665. 12, 578.
torquentem. G. 1, 309.
torquentia. 3, 254.
torquentur. 2, 448.
torquere. E. 10, 59. Æ. 7, 741.
torques 4, 208. 12, 180.
torquet. 1, 112 121. 4, 269 482. 5, 165. 6, 551 797. 9, 93 671 724. 10, 585. 12, 536.
torquibus. G. 3, 168. 4, 276.
torre. Æ. 7, 506.
torrebimus. G. 2, 396.
torrem. Æ. 12, 298.
torrens. G. 4, 425. Æ. 2, 305. 7, 567. 10, 363.
torrent. 5, 103.
torrentem. G. 2, 451.
torrentes. Æ. 9, 105. 10, 114.
torrentia. E. 7, 52.
torrentibus. Æ. 6, 550.
torrentis. Æ. 10, 603.
torrentur. 7, 720.
torrere. 1, 183.
torretur. G. 1, 267.
torrida. E. 7, 48. G. 1, 234.
torſerat. Æ. 12, 461.
torſerit. *telum*. 10, 334.
torſiſti. 5, 497.
torſit. G. 4, 529. Æ. 3, 669. 4, 220. 6, 547. 11, 578. 12, 670 858.
torta. G. 1, 349.
torti. Æ. 8, 429.
tortile. 7, 351.
torto. G. 3, 106. Æ. 7, 278 568.
torto. G. 3, 38. Æ. 4, 575.
tortus. G. 4, 121. Æ. 5, 276.
torva. 2, 63.
torvæ. G. 3, 51.
torvam. Æ. 7, 415.
torvo. 3, 677.
torvos. 6, 571.
torvumque. 7, 399.
torvus. 10, 170.
toſta. 8, 180.
toſtas. G. 1, 298.
tot natorum. Æ. 5, 645.
tota *nom.* E. 7, 31. G. 2, 139. 3, 58 150. Æ. 1, 189. 11, 500. 12, 719. *accuſ.* G. 3, 178 250 472. Æ. 6, 596. *ablat.* G. 3, 321. Æ. 2, 421 439. 4, 68 100 401 592. 5, 186. 6, 886. 7, 54. 8, 712.
totæ. G. 3, 365. Æ. 12, 548.
totam. 2, 611. 4, 300. 6, 150 726. 7, 43 375. 8, 716. 10, 309. 11, 349 395. 12, 594. 608.
totas. G. 3, 377. Æ. 11, 632
totidem. G. 2, 100. 4, 143 540. Æ. 1, 709. 3, 204. 4, 183. 6, 44. 8, 208 507 519. 9, 121. 10, 83 376 518. 12, 763.
toties. G. 1, 488. Æ. 1, 411. 2, 582. 4, 536. 5, 851. 6, 122. 7, 366. 10, 483. 11, 360. 12, 37 485.
totis. E. 1, 11. G. 2, 462. Æ. 7, 77 793. 9, 664 686. 11, 450 12, 528.
totius. G. 4, 4.
toto. E. 1, 67. 4, 9. 7, 43. G. 1, 475 512. 4, 367 479. 4, 527 555. Æ. 1, 33 132 721. 2, 113. 3, 175. 4, 253 398 416. 5, 456 683 695. 6, 259 423 494. 7, 300 356 459 784. 8, 417 457. 9, 29 276 326 410 812. 10, 127 569. 11,

60 87 199 313 599 683 828 906. 12, 101 283 501 728 920.
totos. G. 4, 507. Æ. 1, 276.
totum. E. 3, 41. 8, 9. G. 2, 308. 3, 341. 4, 416. Æ. 1, 88 461. 4, 231 363 410. 5, 142 340. 7, 258. 8, 153 230 553 689. 9, 106 245 347. 10, 115 170 269 546 626 816. 11, 781. 12, 907.
totus. G. 1, 434. Æ. 3, 91. 10, 539. 12, 928.
trabali. 12, 294.
trabe. 2, 481. 3, 191. 12, 603.
trabea. 7, 188 612.
trabeæque. G. 1, 164.
trabeamque. Æ. 11, 334.
trabes. 1, 453 556. 2, 448. 6, 181.
trabibus. 2, 112. 4, 566. 9, 87. 12, 674.
tractabile. 4, 53.
tractabilis. 4, 439.
tractæ. 6, 558.
tractanti. G. 3, 502.
tractim. 4, 260.
tractos. Æ. 8, 210.
tractu. G. 2, 154 182. 3, 183. Æ. 3, 138.
tractuſque. E. 4, 51. G. 4, 222.
tractus flammarum lon. 1, 367.
trade. Æ. 5, 713.
tradiderit. 4, 619.
tradidit. E. 3, 2.
tradit. Æ. 11, 710.
traducere. E. 8, 99.
traducitur. G. 3, 157.
traham. 4, 117.
trahantur. 4, 393.
trahat. 3, 173.
trahebam. Æ. 2, 92.
trahebant. 2, 58. 3, 140.
trahebat. G. 3, 485. Æ. 1, 512 752. 10, 795.
trahebatur. 2, 403.
trahens. G 4, 94. Æ. 1, 375. 4, 701.
trahentem. 3, 425. 5, 468.
trahere. 7, 315.
traheremque. 12, 812.
traherent. 6, 537.
traheret. 8, 511.
trahi. G. 4, 60 557.
trahit. E. 2, 65. G. 1, 95 142. 3, 98 237 424. Æ. 2, 307 321 466 499. 5, 89. 6, 753. 9, 340 713. 11, 816.
trahitur. 12, 374.
traho. 3, 647.
trahunt. G. 2, 188. 3, 536. Æ. 5, 709. 12, 585.
trahuntur. G. 1, 235. Æ. 1, 481.
trajecerat. 6, 536.
trajectáque. 1, 359.
trajecto. 5, 488. 9, 419. 10, 339 348.
trajectus. 2, 273.
trajicit. 9, 634. 10, 400. 11, 685.
tramite. 5, 610. 6, 676. 11, 515.
tramitis. G. 1, 108.
tranant. 3, 270. Æ. 10, 265.
tranat. 4, 245.
tranavimus. 6, 671.
tranquilla. 2, 203.
tranquillo. 5, 127.
tranſque caput jace. E. 8, 102. G. 3, 213. trans Pontum fugat. Æ. 6, 312 415. 7, 65.
trans æquora tranſmiſſæ claſſes. Æ. 3, 403.
tranſadigit. 9, 432. 12, 276 508.
tranſcribi. 7, 422.
tranſcribunt. 5, 750.
tranſcurrere. 9, 111.
tranſcurrunt. 5, 528.
tranſeat. 5, 326.
transferet. 1, 275.
transfixa. 11. 645.
transfixo. 1, 48.
transformat. G. 4, 441. Æ. 7, 416.
transfoſſi. 9, 544.
tranſierim. G. 2, 102. Æ. 10, 186.
tranſierint. 1, 278.
tranſiit. 10, 785 817.
tranſilit. 10, 658. 12, 859.
tranſire. G. 4, 503.
tranſit. Æ. 9, 413. 11, 719. 12, 926.
tranſmiſit. 3, 329.
tranſmiſſæ. 3, 403.
tranſmittere. 6, 313.
tranſmittunt. 4, 154.
tranſportare. 6, 328.
tranſtra. 5, 663 752. 10, 306.
tranſtris. 3, 289. 4, 573. 5, 136.
tranſtulit. 2, 327.
tranſverberat. 10, 336 484. 11, 667.
tranſverſa. E. 3, 8. Æ. 5, 19.
tranſverſas. G. 4, 26.
trapetis. 2, 519.
traxêre. Æ. 8, 191.
traxerit. 5, 624.
traxi. 6, 351.
traxiſſe. 5, 786. 10, 888.
traxit. 2, 551 631. 4, 101. 5, 85. 6, 396.
trecentos. 10, 173.
tremebant. Æ. 8, 350.
tremebunda. 10, 521.
tremefacta. 2, 228 629. 10, 102. 12, 449.
tremefactus. 2, 382.
tremefecerit. 6, 803.
tremefecit. 9, 106. 10, 115.
tremenda. 8, 335.
tremendum. G. 4, 469. Æ. 2, 199.
tremens. G. 3, 189. Æ. 2, 52. 5, 481.
trementem. 2, 175 550. 6, 396. 8, 669. 12, 94.
trementes. 4, 643. 12, 671.
trementi. 5, 431.
trementia. 1, 216.
trementibus. 2, 509.
tremere. 3, 90.
tremerent. 3, 627.
tremiſcit. 12, 916.
tremiſco. 3, 648.
tremiſcunt. 5, 694. 11, 403.
tremit. G. 1, 330. 3, 80. Æ. 5, 198. 7, 722. 9, 715. 11, 646. 12, 445.
tremor. G. 2, 479. 3, 250. Æ. 2, 121. 6, 55. 7, 446. 11, 424. 12, 448.
tremuere. 8, 296.
tremuerunt. G. 1, 476.
tremulis. E. 8, 105.
tremulo. Æ. 7, 9.
tremulum 8, 22.
tremunt. 9, 733.
trepida. 4, 642. 6, 800. 9, 756. 11, 300. 12, 901.
trepidæ. G. 4, 73. Æ. 7, 518. 11, 805 893. 12, 589.
trepidant. 4, 121. 9, 418.
trepidanti. 10, 788.
trepidantia. G. 4, 69.
trepidare. Æ. 2, 685. 6, 491. 9, 538.
trepidat. 12, 403 737.
trepidate. 9, 114.
trepidi. 3, 616 666. 9, 169. 10, 283. 12, 730 748.
trepido. 2, 735. 4, 672. 8. 5.
trepidos. 9, 233. 12, 583.
trepidus. 2, 380. 6, 290. 7, 638.
tres. E. 3, 105. Æ. 1, 112 188. 3, 203. 5, 308 560 772. 6, 355 484. 8, 429 564. 9, 329. 10, 351. 12, 514.
tres quoque Threicios Boreæ. 10, 350.
tria. G. 4, 483. Æ. 4, 511. 6, 421.

tribulique. G. 1, 153. 3, 385.
tribus. E. 8, 77. G. 3 190.
tricorporis. Æ. 6, 289.
tridentem. 1, 142.
tridenti. G. 1, 13. Æ. 1, 149. 2, 418 610.
tridentibus roſtris. 5, 143. 8, 690.
trieterica. 4, 302.
trifauci. 6, 417.
triginta. 1, 273. 3, 391. 8, 44.
trilicem. 3, 467. 7, 639.
Trinacria. 3, 384 440 554. 5, 450.
Trinacriæ. 5, 555.
Trinacriam. 3, 582.
Trinacrii. 3, 429. 5, 300 530.
Trinacriis. 5, 573.
Trinacrio. 1, 200.
Triones. 1, 748. 3, 516.
Trioni. G. 3, 381.
triplex. Æ. 10, 202.
triplici. E. 8, 73. Æ. 5, 119. 6, 549. 8, 714. 10, 784.
triplici crinita juba. 7, 785.
tripodas. 3, 360.
tripodes. 5, 110.
triſte. *i.* res triſtis. E. 3, 80. Æ. 2, 184. 5, 7. 6, 223. 7, 596. 9, 262. 21, 259.
triſtem. 5, 411.
triſtes. E. 2, 14. G. 4, 531. Æ. 1, 242. 3, 366. 6, 534. 7, 617. 11, 534.
triſti. G. 3, 448. 4, 252. Æ. 6, 185. 383 438. 7, 545. 8, 29 197 522. 11, 470 839. 12, 160.
triſtia. E. 6, 7. G. 2, 247. 4, 256. Æ. 2, 115 548. 3, 301. 4, 243. 5, 840. 10, 612.
triſtibus. G. 1, 485. Æ. 7, 787.
triſtior. G. 4, 235. Æ. 1, 232.
triſtis. E. 10, 31. G. 3, 67 517. 4, 135 319 355. Æ. 2, 337. 6, 275 315 695. 11, 589. 12, 409.
triſtiſque lupini. G. 1, 75.
triſtius. Æ. 3, 214.
triſulcis. G. 3, 439. Æ. 2, 475.
trita. G. 4, 63.
triticeam. 1, 219.
Triton. Æ. 1, 148 6, 173. 10, 209.
Tritonéſque. 5, 824.
Tritonia. 2, 171 615. 5, 704. 11, 483.
Tritonidis. 2, 226.
tritura. G. 1, 190.
trivêre. 2, 444.
Trivia. Æ. 7, 774.
Triviæ. Æ. 6, 13 35. 7, 516 778. 10, 537. 11, 566 836.
triviis. E. 3, 26. Æ. 4, 609.
triviſſe. E. 2, 34.
triumphata. Æ. 6, 836.
triumphatas. G. 3, 33.
triumphi. Æ. 11, 54.
triumphis. 4, 37. 6, 814.
triumpho. 2, 578. 8, 714.
triumphos. G. 1, 505. 2, 148.
Troades. Æ. 5, 613.
Troas. 1, 34 133. 5, 265. 10, 89. 12. 824.
Troes. 1, 176 236 651. 7, 21. 9, 136 533 689 756 811. 10, 31 895. 11, 620. 12, 231 281 704.
Troes. 1, 528. 2, 325.
Troja. G. 2, 385. Æ. 1, 379 736. 2, 108 637. 3, 149 340. 5, 61. 6, 335. 7, 244.
Troia. 1, 123 253. 2, 56 161 290 461 581 625 703 763. 3, 342 596. 4, 312. 5, 38 599 804. 7, 296 521. 9, 644. 10, 60. 11, 350 779.
Trojæ. G. 1, 503. 3, 36. Æ. 1, 5 99 410 242 380 477 569 601 683. 2, 11 34 573 622 660. 3, 15 86 322. 5, 190 555 626 633 756 787 811. 6, 56 68 650 840. 7, 121 262. 8, 471 587. 9, 202. 10, 27 45 110 214 469. 11, 288.
Trojam. E. 4, 37. Æ. 1, 28. 3, 60 342 555 603 751. 3, 349 462 497 505 595 614. 5, 637. 7, 233. 8, 291 398. 9, 547. 10, 74 378.
Trojana. 1, 471 703. 2, 63. 4, 162. 6, 62. 7, 144. 8, 182 545. 9, 180. 11, 34 131 597.
Trojanæ. 1, 628. 6, 767. 10, 360.
Trojanam. 4, 342 425. 8, 36.
Trojanas. 2, 4 7, 364. 10, 609.
Trojane. 7, 260. 8, 188. 10, 598. 11, 125. 12, 359.
Trojani. 7, 723.
Trojanis. 5, 793. 11, 421.
Trojano. 1, 23 554. 3, 335. 4, 191. 7, 318. 11, 230.
Trojanos. 5, 420 688. 9, 128. 10, 77. 11, 828. 12, 806.
Trojanum. 5, 602.
Trojanus. 1, 290. 4, 124 165. 5, 757.
Troilus. 1, 478.
Trojugena. 3, 359.
Trojugenas. 8, 117.
Troius. 1, 600. 5, 417. 6, 403. 7, 221. 8, 530. 10, 584 886. 12, 122 502.
trophæa. G. 3, 32. Æ. 11, 172.
trophæis. 11, 224 385.
trophæum. 10, 542 775. 11, 7 790.
Troſque parens. G. 3, 36.
Tros, &c. Æ. 1, 578. 6, 52 126. 10, 108 250. 12, 723.
Troum. 9, 113. 11, 161. 12, 137.
truci. 10, 447.
trucidant. 2, 494. 12, 577.
trucis. G. 1, 370.
trudentes. Æ. 3, 373.
trudit. G. 2, 335.
truditur. 2, 31.
trudunt. 1, 310. 2, 74. Æ. 4, 405.
trunca. G. 4, 310. Æ. 3, 659. 11, 9.
truncas. *nomen.* 6, 497.
trunci. G. 2, 78.
truncis. Æ. 8, 315.
trunco. G. 3, 233. Æ. 10, 835. 12, 105.
truncos. G. 2, 302 426. Æ. 6, 207. 11, 83.
truncum. 9, 332. 10, 555. 12, 382.
truncus. 2, 557. 11, 173.
tuba. 5, 113 139. 9, 503.
tubæ. 8, 526.
tubamque. 6, 233. 11, 424.
tubarum. G. 4, 72. Æ. 2, 313. 7, 628. 11, 192.
tuebitur. 2, 523.
tuemur. 12, 34.
tuenda. G. 3, 305.
tuendo. Æ. 1, 717. 8, 265.
tuendum. 9, 175.
tuens. 9, 794. 12, 82.
tuentem. 9, 467. 12, 792.
tuentes. 5, 575. 10, 397.
tuenti. 2, 604. 9, 65.
tuentibus. E. 3, 8.
tueri. G. 1, 21. Æ. 1, 568. 2, 188. 4, 451. 6, 688. 7, 443.
tuetur. 4, 362.
tuguri. E. 1, 69.
tulerat. Æ. 7, 105.
tulere. G. 2, 501. Æ. 2, 131. 5, 582. 11, 186 800.
tulerint. 2, 600.
tulerit. G. 2, 271.
tulerunt. E. 4, 61. 5, 34. G. 2, 422 454. Æ. 1, 609.
tulimus. 3, 327.
tuliſſem. 4, 604.

tuliſſet. Æ. 2, 94 756. 4, 679. 5, 356. 6, 879. 9, 338. 11, 285.
tulit. E. 5, 89. G. 1, 484. 4, 252. Æ. 1, 318 540. 2, 407 555. 3, 43 95 599. 5, 290. 7, 87 118. 8, 256. 9, 407 578 622. 10, 578. 11, 762. 12, 371 493 847 860.
Tullaque. 11, 656.
Tullus. 6, 814. 8, 644.
tum cum. E. 3, 10. 5, 89. 9, 67. G. 1, 45 308. Æ. 5, 866.
tum verò. E. 6, 27. G. 3, 505. Æ. 1, 489. 2, 105 228 309 624. 4, 172 227 397 450 571 659 720. 7, 376 519. 9, 73. 11, 633 832. 12, 257 494 756. 12, 776.
tum jam. E. 8. 39. G. 1, 360. 2, 405. 4, 137. Æ. 7, 737. 8, 349. 10, 333. 11, 578.
quid tum. E. 10, 38. Æ. 1, 68 74. 2, 775. 4, 114 542. 6, 192. 9, 735. 10, 62 116. 11, 501.
tument. G. 2, 324. Æ. 6, 49.
tumentem. G. 3, 421. Æ. 2, 381. 8, 86. 11, 854.
tumenti. 7, 810.
tumeſcant. G. 2, 479.
tumeſcere. 1, 357 465.
tumida. Æ. 1, 146. 6, 407.
tumidi. 8, 671.
tumidis. G. 2, 102. Æ. 5, 125.
tumido. 3, 357. 10, 387.
tumidum. 2, 272. 3, 157. 5, 820. 11, 393.
tumidus. 9, 596. 10, 21.
tumuli. 5, 44. 7, 6. 10, 493. 11, 233.
tumulis. G. 2, 276. 3, 475.
tumulo. E. 5, 42. Æ. 3, 40 63. 5, 93 605 760. 6, 380. 8, 112. 11, 6 104 594 853. 12, 136.
tumultu. 2, 122 486. 3. 99. 6, 317 857. 8, 4 371. 9, 397. 11, 225 447 662. 12, 269 757.
tumultum. 11, 897.
tumultus. G. 1, 465.
tumulum. E. 5, 42. Æ. 2, 742. 3, 304 322. 5, 76 86 371 664. 6, 380 505 754 874. 12, 562.
tumulus. 2, 713. 3, 22.
tundens. 6, 598.
tundit. 10, 731.
tunditur. G. 3, 382. Æ. 4, 448. 5, 125.
tunicaque. 8, 457.
tunicæ. 9, 616.
tunicam. 10, 314 818.
tunicas. G. 2, 75. 11, 777.
tunſæ. Æ. 1, 485.
tunſis. G. 3, 133. Æ. 11, 37.
tunſum. G. 4, 267.
turba. Æ. 2, 580. 3, 233. 6, 305 325 611 667. 7, 381 813. 8, 300. 9, 792. 10, 432. 11, 13 34 145 372 880. 12, 444 607.
turbabat. 1, 399.
turbabis. G. 3, 412.
turbam. Æ. 1, 195. 5, 152. 6, 753. 12, 248.
turbans. 9, 339.
turbant. 6, 801.
turbante. 6, 857 8, 397.
turbantique. 9, 692.
turbantur. 12, 620.
turbare. 9, 409. 11, 401.
turbaret. 12, 556.
turbari. 4, 566.
turbaſti. 12, 633.
turbat. 1, 519. 12, 70.
turbata. G. 3, 259. Æ. 5, 668. 6, 75. 9, 13. 11, 3 297. 12, 599.
turbatæ. 8, 435. 11, 618.
turbatam. 11, 796. 12, 160.
turbati. 8, 4. 9, 538 735. 11, 451 869. 12, 302.
turbatis. 7, 7 7. 9, 124.
turbatos. 12, 325.
turbatumque. 8, 223.
turbatur. E. 1, 12.
turbatus. Æ. 2, 67. 3, 314.
turbavit. 3, 449. 12, 246.
turbentur. G. 2, 106.
turbet. Æ. 3, 407.
turbida. 4, 245 353. 6, 534. 12, 283.
turbidus. G. 1, 137. 3, 350. Æ. 5, 696. 6, 296. 9, 57. 10, 648 763. 11, 742 814 876. 12, 10 671 685.
turbine. G. 1, 320. Æ. 1, 49 87 446. 2, 416. 3, 573. 6, 594. 9, 91. 11, 284 596. 12, 320 531.
turbinis. 10, 603. 12, 923.
turbo. G. 3, 470. Æ. 1, 515. 10, 665.
turbo volitans. 7, 378.
turgent. E. 7, 40. G. 1, 315.
turmæ. Æ. 5, 560. 11, 503 518.
turmas. G. 3, 179. Æ. 5, 550. 10, 239 310. 11, 599 620.
Turne. 7, 421 596. 8, 538. 9, 6. 10, 514. 11, 178 363 502. 12, 32 56 625 653 872 888.
Turni. 7, 344 398 650. 8, 493. 9, 73 108 549 593. 10, 143 151 456 463 478 561. 11, 114 217 336 376. 12, 45 97 138 243 469 597 697 765 861 865.
Turno. 7, 366 371 724. 8, 17. 9, 115. 126 327 369 691. 10, 240 276 446 503 629. 11, 123 223 371 825. 12, 9 38 74 183 232 368 539 799 913.
Turnum. 7, 434. 8, 614. 9, 3 738. 10, 75 308 440 471 615 624 655. 11, 178 221 896. 12, 148 317 466 557 645 652.
Turnus. 7, 56 413 473 577 783. 9, 4 28 47 269 462 526 535 559 573 740 789 797 805. 10, 20 453 479 490 500 532 647 657 677. 11, 91 129 441 459 486 507 910. 12, 1 164 220 324 337 353 380 446 502 509 614 631 666 689 729 742 776 927 943.
turpans. 12, 611.
turpantem. 10, 832.
turpe. G. 3, 52.
turpes. E. 6, 49. G. 2, 60. 4, 96 393. podagras. 3, 299.
turpi. 3, 96 557. Æ. 2, 400. 4, 194.
turpia. 5, 358.
turpis. G. 3, 441. Æ. 6, 276.
turres. 2, 445. 4, 86. 7, 160. 11, 466. 12, 132.
turribus. G. 4, 125. Æ. 4, 187. 9, 46 470 575 677. 10, 121.
turrigeræ antennæ. 7, 631. 10, 253.
turrim. 2, 460. 12, 673.
turris. 6, 554. 9, 530 540.
turrita. 6, 786.
turriti. 3, 536.
turritis. 8, 693.
turtur. E. 1, 59.
Tuſci. Æ. 10, 199. 11, 629.
Tuſcis. 10, 164.
Tuſco. 8, 473. 10, 203. 11, 316.
Tuſcorum. 12, 551.
Tuſcum. G. 1, 499.
tuſſis. G. 3, 497.
tuta. E. 2, 40. Æ. 1, 168 587. 3, 387. 4, 88 298 373. 5, 171 796. 6, 238 358. 7, 632. 8, 603. 9, 366. 10, 805. 11, 871 882.
tutæ *apes*. G. 4, 193.
tutamen. Æ. 5, 262.
turare. 2, 677.
tutari. 7, 469.

tutatur. Æ. 5, 343.
tute. E. 3, 35.
tutela. G. 4, 111.
tuti. Æ. 9, 61, 11, 527.
tutior. 3, 377.
tutiſque. 10, 713.
tutiſſima. G. 4, 421.
tuto. *adverb.* G. 2, 332. Æ. 3, 78. 12, 381.
tutos. 1, 575. 9, 43.
tutum. 1, 395. 2, 620. 5, 862.
tutus. 1, 247. 5, 813. 8, 323.
tuum. E. 5, 27 45 51. 9, 27. Æ. 1, 613 628. 4, 492. 5, 737. 10, 851. 11, 848. 12, 146.
tuus. E. 4, 10. 9, 16. Æ. 1, 80 671 4, 94. 5, 412 495. 7, 3.
Tyberim. G. 1, 500.
Tyberina. Æ. 1, 17. 12, 35.
Tyberine. 6, 873. 7, 797.
Tyberini. 10, 833.
Tyberino. 11, 449.
Tyberinus. G. 4, 369. Æ. 7, 30. 8, 31. 9, 125.
Tybri. 8, 72 540. 10, 421.
Tybridis. 3, 500. 7, 303 436.
Tybrim. 3, 500. 5, 83 797. 6, 87. 7, 151 242 715. 8, 331. 11, 393.
Tybris. 2, 782. 8, 86.
Tybris. *vir.* 8, 330. 10, 124.
Tyburque. 7, 630.
Tyburti. 7, 671. 9, 360. 11, 519.
Tyburtia. 7, 670.
Tyburtum. 11, 757.
Tydide. 1, 101.
Tydides. 1, 475. 2, 164 197. 10, 29. 11, 404. 12, 351.
Tydeus. 6, 479.
Tymber. 10, 391.
Tymbræus. G. 4, 323.
Tymbre. Æ. 10, 394.
Tymœten. 12, 364.
Tymœtes. 2, 32. 10, 123.
tympana. G. 2, 444. Æ. 9, 619.
Tyndarida. 2, 569.
Tyndaridis. 2, 601.
Typhis. E. 4, 34.
Typhœa ſævum. G. 1, 279.
Typhœa tela. Æ. 1, 669.
Typhœo. 9, 716.
Typhœus. 8, 298.
tyranni. 1, 365. 7, 342. 8, 483. 10, 448.
tyranni. 4, 320. 7, 266.
tyranno. 12, 75.
Tyren. 10, 403.
Tyri. 1, 350.
Tyria urbe. 1, 344. 4, 224.
Tyriam. Æ. 1, 392.
Tyrias. 1, 24.
Tyrii. 1, 16 427 711 751. 4, 162 321. & Tyrii. 1, 340 700 736. 4, 111 544. 10, 55.
Tyrinthius. 7, 662. 8, 228.
Tyrio. G. 3, 17. Æ. 4, 262.
Tyrios. G. 3, 307. Æ. 1, 342 663. 4, 104 469.
Tyriuſque. 1, 578.
Tyro. 4, 36 43.
Tyros. 4, 670.
Tyrrhena. 7, 209. 8, 458 507 551. 11, 581. 12, 272.
Tyrrhenæ. 10, 691.
Tyrrhenam. 7, 43. 10, 71. 11, 450.
Tyrrhenas. 7, 426.
Tyrrhene. 11, 686.
Tyrrheni. 8, 555 603. 10, 787. 11, 93 171 733 835.
Tyrrhenis. 7, 647.
Tyrrheno. 6, 697. 7, 663.
Tyrrhenos. 11, 504.
Tyrrhenum æquor. 1, 71. 7, 242. 11, 517 727. 12, 290.
Tyrrhenum. 11, 171.
Tyrrhenus. G. 2, 164 193. Æ. 11, 612.
Tyrrhi. 7, 532.
Tyrrhidæ. 7, 484. 9, 28.
Tyrrhus. 7, 485 508.

V.

VAcantes. G. 3, 477.
vacare. Æ. 3, 123.
vacat. 10, 625. 11, 179.
vaccæ. E. 6, 60. 9, 31. G. 2, 524. 3, 177. Æ. 4, 61.
vaccam. 6, 251.
vaccinia. E. 2, 18 50. 10, 39.
vacet. Æ. 1, 377.
vacua. G. 4, 90. Æ. 2, 528. 4, 82. 7, 379.
vacuas. G. 3, 3. Æ. 6, 269. 12, 592.
vacuis. G. 2, 225. 3, 143. Æ. 2, 761. 12, 476.
vacuo. 5, 515. 12, 710.
vacuos. G. 2, 54. Æ. 4, 588.
vacuum. G. 1, 62. 3, 109. Æ. 12, 906.
vada. 1, 540. 3, 70 158 557 615. 6, 320. 7, 24 198 242 9, 670.
vade. 2, 462 480. 4, 223. 5, 548.
vadentem. 6, 263.
vadimus. 2, 359 396.
vadis. 1, 116 130. 5, 221. 8, 91. 9, 713. 10, 303 678.
vadit. 8, 702.
vadite. Æ. 11, 176.
vado. 11, 628.
vadoſi. 7, 728.
væ miſeræ, &c. E. 9, 28.
vagantur. G. 3, 540. Æ. 5, 560. 6, 886. 11, 273.
vagatur. 2, 17. 4, 68.
vagina. 4, 579. 6, 260. 9, 305. 10, 475 896.
vagitus. 6, 426.
vale. E. 3, 79. G. 4, 497. Æ. 2, 789. 5, 738. 11, 98 827.
valeam. E. 9, 38.
valeant. Æ. 6, 554.
valens. 5, 431.
valent. E. 9, 12. Æ. 8, 403.
valentes. G. 2, 70 426.
valeret. Æ. 12, 798.
Valerus. 10, 752.
vales. 4, 334. 12, 892.
valet. 3, 415. 5, 67. 9, 807. 11, 873. 12, 911.
valida. 11. 552. 12, 98.
validæ. 10, 320.
validam. G. 4, 331. Æ. 1, 124. 10, 401. 11, 651 696. 12, 93.
validas. 6, 833.
validique. 8, 419.
validis. G. 2, 237 367 447. Æ. 2, 50. 5, 15 500. 10, 294. 1
valido. G. 3, 172. Æ. 4, 441.
validum. 10, 815.
vallant. 11, 915.
valle. E. 2, 40. Æ. 2, 748. 5, 288. 6, 703. 8, 232 609. 9, 4.
vallem. G. 3, 331. Æ. 8, 204.
valles. E. 5, 84. 6, 84. G. 2, 391. Æ. 4, 190. 7, 565 802. 11, 522.
valli. 9, 142.
vallibus. G. 1, 374. 2, 485. 4, 277. Æ. 3, 110. 4, 156. 9, 244.
vallis. 10, 120.
vallos. G. 1, 264. 2, 409.
vallum. Æ. 9, 146 500 524.
valuiſſe. 11. 229.
valui. 5, 510. 7, 305. 12, 782.
vana. 1, 356. 4, 12. 6, 284. 8, 42 259. 10, 631. 11, 854.
vanæ. 10, 593.
vane. 11, 715.
vani. 1, 396.
vanis. G. 1, 226. Æ. 12, 53.
vannus. G. 1, 166.
vano. Æ. 11, 52.
vanos. G. 3, 79.
vanum. Æ. 2, 80.

INDEX

vapor. Æ. 5, 683 698. 7, 466.
vaporant. 11, 481.
Vare. E. 6, 7. 9, 27.
Vari. 6, 12.
varia. G. 2, 9. Æ. 11, 475. 12, 665.
variæ. G. 1, 145 181. 3, 264. Æ. 5, 822. 7, 32. 8, 723.
variant. 9, 164.
variare. 12, 223.
variarum. G. 2, 468. Æ. 6, 285.
varias. G. 1, 133 383. Æ. 4, 286. 7, 90. 8, 21.
variaverit. G. 1, 441.
varii. Æ. 12, 915.
variis. 4, 202. 5, 442 605. 6, 708. 7, 58. 8, 95 685. 9, 464. 11, 222 730.
vario. 1, 752. 3, 128. 2, 564. 6, 160. 8, 309. 10, 97. 11, 455. 12, 217 486.
varios. E. 4, 42. 9, 40. G. 1, 453. 2, 463 478 521. Æ. 1, 208. 2, 284. 4, 701. 5, 89. 10, 160 352. 11, 228.
varium. G. 1, 51. Æ. 4, 569.
varius. 11, 296 425.
Varo. E. 9, 26 35.
vaſtam. Æ. 3, 414 656. 6, 296 503. 8, 446.
vaſta. 7, 228 302. 9, 323. 12, 745.
vaſtabant. 8, 374.
vaſtabat. 1, 475 626.
vaſtæ. 1, 166. 10, 57.
vaſtant. G. 4, 16, Æ. 8, 8.
vaſtas. 1, 150.
vaſtatorem. 9, 772.
vaſti G. 4, 422 430. Æ. 11, 208.
vaſtis. 1, 337. 3, 13. 5, 198 368. 8, 250. 10, 468.
vaſto. G. 3, 222. 4, 362. Æ. 1, 56 122 249. 3, 197 431 605 617. 5, 447 821. 6, 237 741. 8, 193 217 424. 9, 530. 10, 716. 12, 553.
vaſtos. 1, 90. 3, 421 647. 5, 432. 10, 271.
vaſtum. 2, 780. 3, 191. 8, 295. 10, 693.
vatem. E. 9, 34. Æ. 2, 122. 3, 358 443 456. 6, 415. 7, 41 435 442.
vates. G. 3, 491. 4, 387 450. Æ. 3, 187 246 463. 7 12. 5, 524. 6, 65 78 125 161 189 372 398 419 562 662 669. 7, 68.
vati. E. 7, 28. Æ. 3, 433. 11, 774.
vatis. 5, 636. 6, 82 211. 8, 340.
vatum. 4, 65 464. 8, 627.
uber. G. 2, 234. 7, 262.
ubera. E. 2, 42. 3, 99. 4, 22. 9, 31. G. 2, 524. 3, 178 396. Æ. 3, 392 642. 8, 631. 11, 572.
ubere. E. 3, 30. G. 2, 185 275. 3, 187 309 317. Æ. 1, 535. 3, 95 164. 5, 285. 6, 428. 7, 484.
uberrima. G. 4, 141. Æ. 3, 106.
ô ubi. G. 2, 486.
aut ubi, aut ubi. G. 4, 49.
ubi quæque. Æ. 7, 400.
ubique. Æ. 1, 605. 2, 368 755. 11, 646.
Ucalegon. 2, 312.
udæ. 7, 533.
udiſque. G. 3, 446.
udo. G. 2, 77. 3, 388 429. Æ. 5, 357 681. 7, 354.
vectæ. 3, 325. 7, 65.
vectare. 6, 391. 11, 138.
vecte. 7, 609.
vecti. 1, 528. 7, 228.
vectis. G. 1, 206.
vector. *nomen.* E. 4, 38.
vectos. Æ. 1, 380. 6, 335.
vectum. 6, 692. 7, 124.
vectus. 1, 125. 12, 651.
vehat. E. 4, 34. G. 1, 462.
vehatur. 10, 165.
vehebant. 5, 105.
vehebat. 1, 117.
vehere. Æ. 11, 44.
vehit. 6, 326. 8, 688. 10, 209.
vehitur. G. 4, 286. 12, 162.
veho. Æ. 1, 383.
vela. G. 1, 373. Æ. 1, 39. 2, 136. 3, 9 191 207 268 357 455 532 683. 4, 546 574. 5, 32 281 797. 7, 23. 8, 708. 12, 264.
vela da, &c. G. 2, 41.
velabat. Æ. 8, 33.
velamen. 1, 653 715.
velamina. G. 3, 313. Æ. 6, 221.
velamur. 3, 545.
velamus. 2, 249.
velantur. G. 3, 383.
velare. Æ. 3, 405.
velat. 5, 72.
velatarum. 3, 549.
velatas. 3, 174.
velati. 11, 101. 12, 120.
velatos. 7, 154.
velatum. 5, 366.
velatur. 5, 134.
velatus. 10, 205.
velavirque. 8, 277.
velet. 7, 815.
velim. 2, 800. 9, 212.
Velini. Æ. 7, 517 712.
Velinos. 6, 366.
velint. 5, 291 486.
velis. *verbum.* G. 1, 26. Æ. 1, 737. 11, 528.
velis. *nomen.* Æ. 1, 473. 3, 472 477. 4, 587. 5, 28 281 829. 6, 302. 7, 7. 10, 218 229.
velit. G. 2, 105. Æ. 2, 104. 4, 111 488. 7, 340 558. 12, 571.
velivolum. 1, 228.
velle. G. 4, 448. Æ. 4, 540. 6, 751. 9, 539. 12, 910.
vellem. E. 1, 10. Æ. 4, 16, 11, 111 303 584.
vellent. 6, 436.
vellera. E. 3, 95. 4, 44. G. 1, 398. 2, 121. 3, 307 389 562. 4, 334.
vellere. G. 4, 109. Æ. 8, 650. 9, 506. 10, 889. 11, 19.
velleribus. 4, 459. 7, 95.
velleris atri. 6, 249.
velles. 11, 153.
vellet. 2, 653.
vellit aurem. E. 6, 4. Æ. 2, 480. 10, 381. 11, 566.
vellitur. 3, 28.
velo. *nom.* 1, 404.
velocem. 5, 116. 11, 532 760.
veloces. G. 3, 405. Æ. 5, 253.
velocis. G. 2, 530.
velocius. Æ. 7, 174.
velorum. 3, 528.
velox. G. 4, 344. Æ. 5, 444.
velum. 1, 107.
venabere. G. 3, 410.
venabor. E. 10, 56.
venabula. Æ. 4, 131. 9, 553.
venam. G. 3, 460.
venantis. Æ. 7, 493.
venantum. 9, 551. 12, 5.
venas inflatus. E. 6, 15. G. 1, 91.
venatibus. Æ. 9, 407.
venator. 11, 678. 12, 751.
venatrix. 1, 323. 9, 178. 11, 780.
venatu *pro* venatui. Æ. 7, 747. 9, 605.
venatu. 9, 245.
venatum. 4, 117.
venatus. 8, 318.
vendebat. 1, 488.
vendidit. 6, 621.
venena. E. 8, 95. G. 2, 130.
veneni. E. 4, 24. Æ. 4, 514. 12, 857.
venenis. Æ. 7, 190 341.

Veneno. G. 2, 465. Æ. 1, 692. 2, 221. 7, 354. 9, 773. 10, 140.
venenum. G. 2, 378. 4, 236.
venerabar. Æ. 3, 34.
venerabere. G. 4, 546. Æ. 7, 597.
venerabile. 6, 408. 12, 767.
veneramur. G. 4, 391. Æ. 3, 79 697.
veneranda. G. 3, 294.
venerande. Æ. 9, 276.
venerans. 12, 220.
venerare. G. 1, 338. 4, 535.
venerat. Æ. 2, 343. 6, 457. 10, 719.
venerate. 3, 460.
veneratur. 5, 745.
venere. E. 10, 19. G. 1, 145. Æ. 2, 331. 6, 163 191 201. 8, 328.
Venerem. G. 2, 329. 3, 65 97 137 210. 4, 199. Æ. 4, 92. 8, 699. 11, 736.
Veneri. E. 3, 68. 7, 62. Æ. 5, 760. 7, 321. 9, 135.
Veneris. E. 8, 78. Æ. 1, 329. 2, 787. 3, 475. 4, 33. 6, 26. 7, 556. 10, 132.
venerit. E. 9, 67.
veni. G. 2, 7. Æ. 4, 339. 8, 145 365. 10, 901. 11, 856.
venia. Æ. 11, 107.
veniam. *verbum*, E. 3, 49. *nomen*. G. 4, 536. Æ. 1, 523. 3, 144. 4, 50 435. 11, 101 358.
veniant. G. 1, 108. Æ. 1, 522. 7, 551.
venias. G. 1, 29. Æ. 6, 389.
veniat. E. 3, 88. G. 1, 37 90. Æ. 1, 663. 4, 637.
veniebat. E. 2, 4. G. 4, 486.
veniemus. E. 1, 66. 9, 62. Æ. 2, 716.
veniendi. Æ. 1, 418. 6, 488.
veniens. E. 8, 17. Æ. 4, 258. 5, 344 373. 7, 218. 9, 668 746. 10, 544. 11, 145.
venient. E. 7, 11. 8, 28. Æ. 6, 85.
veniente. E. 9, 13. G. 4, 466. Æ. 7, 587. 10, 241. 12, 540.
venientem. G. 2, 405. Æ. 3, 652. 12, 510 595.
venientes. 10, 277. 12, 446.
venienti. 12, 299.
venientibus. 2, 59. 6, 291.
venientis. E. 5, 82. Æ. 6, 889. 10, 456. 11, 802.
venientum. G. 4, 167. Æ. 1, 438. 6, 755.
venies. 2, 781.
veniet. G. 1, 190. Æ. 1, 287.
Venilia. 10, 76.
venimus. G. 4, 449. Æ. 1, 532. 2, 743. 6, 671.
venio. 5, 726. 8, 382. 10, 881.
venire. 1, 623. 7, 470.
veniret. 11, 42.
venis. *nomen*. G. 1, 135. 3, 482. 4, 238. Æ. 6, 7. *æris metalla*. G. 2, 166. amore. Æ. 4, ?.
venis. *verb*. 2, 283. 6, 532.
veniſſe. 4, 191. 7, 768. 8, 120.
veniſſem. 5, 400.
veniſſet. 1, 755. 11, 286.
veniſti. 6, 687.
veniſtis. 1, 373. 2, 117. 8, 172.
venit. *præſens*. E. 3, 30 50. 7, 47. 8, 109. 10, 77. G. 1, 216 322. 2, 58 130. 3, 496. 4, 97 418 549. Æ. 1, 701. 4, 39. 5, 504. 8, 525. 9, 312 633. 11, 149.
venit. *præteritum*. E. 1, 30. 4, 4. 10, 19 24. G. 2, 320 519. Æ. 1, 6 56 352 357. 2, 119 324. 3, 138 417 662. 5, 346. 6, 515. 7, 499 750. 8, 319. 9, 705. 11, 421 538 733.
venito. E. 3, 77. 7, 49.
veniunt. G. 2, 11. Æ. 7, 98. 9, 544.
venti. E. 3, 73 81. G. 2, 266. 4, 9. Æ. 1, 137. 3, 416. 4, 69 196 337. 5, 20 760. 6, 362. 7, 27. 9, 91. 10, 356 676. 12, 367 455.
ventis. E. 2, 26. G. 1, 356 436. 2, 133. 3, 302. 4, 9 298. Æ. 1, 47 323 528 555. 2, 649 794. 3, 253 563 683 705. 4, 382 548. 5, 211 319. 6, 75 702. 7, 23 394. 8, 682 707. 10, 69 405.
vento. G. 1, 334 369 432 456. 3, 275 4, 60 419 484. Æ. 1, 70 186 311 337. 2, 25 180 758. 3, 473. 4, 46 249. 6, 209. 9, 536. 12, 685.
ventorum. G. 1, 318. Æ. 1, 145. 3, 570.
ventos. G. 1, 51 352. 3, 360. 3, 233 318. Æ. 1, 57. 2, 116. 3, 77 115 514. 4, 245 257 430 705. 5, 26 59 527 607. 7, 807. 9, 60. 10, 37 82 99 248. 12, 105 345.
ventos ferre gaudia. Æ. 10, 652.
ventoſa æquora. G. 1, 206. Æ. 6, 36. 11, 390 708.
ventoſas. 12, 848.
ventoſi. E. 9, 58.
ventoſis. Æ. 8, 449.
ventrem. G. 4, 122.
ventris. Æ. 2, 356. 3, 216.
ventum. *verb*. G. 3, 98. Æ. 4, 151. 6, 45. 8, 372. 10, 710. 12, 739 803.
ventum. *nom*. 5, 16 446.
ventura. G. 4, 393. Æ. 2, 47 125. 3, 458. 6, 790. 8, 550. 9, 643.
venturæque. G. 4, 156.
venturam. Æ. 2, 194.
venturi. 1, 66. 8, 627.
venturo. E. 4, 52.
venturos. Æ. 3, 158 186. 10, 99.
venturum. 1, 26. 6, 346.
venturus. 8, 576.
ventus. G. 1, 422 432 463. 2, 311. Æ. 3, 130 269 411 448. 5, 777.
Venulo. 11, 742.
Venulus. 8, 9.
Venus. G. 3, 267. 4, 516. Æ. 1, 233 329 339 390 415 622 695. 4, 107. 5, 779. 8, 370 590. 10, 16 332 608 760. 12, 411 416 786.
vepres. G. 1, 271. 3, 434. 8, 645.
ver. E. 9, 40. G. 1, 313. 2, 149 323 338. 4, 77.
vera. G. 4, 42. Æ. 1, 409. 2, 78 149 161. 3, 316 551. 6, 100. 8, 301.
ver Phrygiæ. 9, 617.
veras. 1, 413.
verba. E. 9, 45. G. 2, 129. 3, 283. Æ. 1, 714. 3, 348. 4, 5 460 650. 6, 231. 7, 237. 8, 155 404. 11, 688. 12, 318 912.
verbena. 12, 120.
verbenaſque. E. 8, 65. G. 4, 131.
verbera. G. 1, 309. 3, 208 252. Æ. 5, 147. 6, 558. 7, 336 451. 10, 586. 12, 876.
verberat. 3, 423. 5, 377. 9, 669. 10, 208 893. 11, 756.
verbere. G. 3, 106. Æ. 7, 378.
verbis. G. 3, 289. Æ. 2, 96 372. 7, 330. 10, 64. 11, 107 380.
verbo. 6, 547. 10, 547.

verbõrumque. 9, 208.
vere. *nomen.* E. 10, 74. G. 1, 43 215 340. 2, 319 324. 3, 272 429. 4, 22 134.
vere. *adverb.* Æ. 6, 188. 9, 617.
verebar. 9, 207.
veremur. E. 9, 63.
vereor. Æ. 1, 675.
veretur. E. 3, 4.
vergant. G. 2, 298.
vergat. Æ. 12, 727.
veri. 2, 141. 4, 188. 7, 452. 10, 630.
veris. 3, 434. 6, 894.
veritam. 4, 96.
veriti. E. 9, 3. Æ. 6, 613.
veritus. 12, 694.
vero, & rum. E. 6, 27. Æ. 1, 489. 2, 105 228 309 624. 4, 397 450 571. 5, 172 227 659 720. 7, 376 519. 9, 73. 10, 647. 11, 633 832. 12, 257 494 756 776.
vero. G. 2, 69 475. 3, 314 322. 4, 554. Æ. 2, 438 699. 4, 93 279. 7, 78. 8, 219 532, 9, 275 424. 10, 762 821. 11, 36 127 213 278. 12, 216 704. nec. G. 2, 109. 4, 191. Æ. 6, 392 431 801.
vero. *nomen.* G. 3, 280.
verrant. Æ. 1, 63.
verrebant. 8, 674.
verrens. G. 3, 201.
verrimus. Æ. 3, 668.
verrit. *bos.* G. 3, 59.
verrunt. Æ. 3, 208 778. 6, 320.
verſa. G. 3, 222. 4, 85. Æ. 5, 141. 10, 7.
verſa. 1, 482.
verſabat. 4, 630.
verſæ. G. 3, 273.
verſando. 1, 119.
verſans. Æ. 5, 702.
verſant. G. 4, 83 175. Æ. 6, 362. 8, 453.
verſanti. 11, 551.
verſare. 2, 62. 7, 336. 10, 704.
verſas. 10, 268. 12, 664.
verſat. E. 9, 5. G. 3, 258. Æ. 1, 661. 4, 286 563. 5, 408 460. 8, 21 619. 9, 747. 10, 285. 11, 669 753.
verſemus. E. 10, 68.
verſi. Æ. 9, 686 756. 10, 573. 11, 618. 12, 462.
verſibus. E. 7, 23. G. 2, 42 386.
verſicoloribus. Æ. 10, 181.
verſis. G. 2, 399. 3, 24 31. Æ. 1, 395. 8, 210. 10, 512. 11, 93 287.
verſo. G. 1, 98. Æ. 3, 448. 7, 777. 10, 208. 11, 412 684.
verſos. G. 3, 120. Æ. 11, 264 629.
verſu. E. 6, 1. 10, 50. G. 3, 339. Æ. 5, 119.
verſum. G. 1, 506. Æ. 7, 190. in verſum diſtulit. 4, 144.
verſus. E. 5, 2. 8, 21 25 36 42 46 51 57 61.
vertamus. Æ. 5, 23.
vertat. E. 9, 6.
verte. Æ. 12, 891.
vertebant. 8, 706.
vertebat. 7, 539.
vertentem. 8. 438.
vertere. G. 1, 2 147. 2, 33. Æ. 1, 532. 2, 652. 3, 146. 4, 455 489. 5, 810. 6, 491. 7, 112. 10, 88. 12, 825.
vertere. G. 3, 148 365. Æ. 10, 593. 11, 798.
verteret. G. 1, 239. Æ. 1, 24.
vertet. 4, 412.
vertex. 1, 242.
verti. *paſſivum.* Æ. 2, 625. 7, 101 309.
vertice. G. 1, 482. 2, 291 340 440. 3, 11. 4, 529. Æ. 1, 118 167 229 407. 2, 308 629 682. 3, 679. 4, 152 168 247 445 698. 5, 35 444 759. 6, 779 805. 7, 567 674 784. 8, 139 351 681. 9, 29 682 732. 10, 187 230 270 701. 11, 526 577 642 683. 12, 493 684.
vertiſſe. 7, 407.
vertit. 1, 241 264. 6, 101. 7, 328. 9, 718 800. 10, 646. 11, 734.
vertite. 6, 833. 11, 282.
vertitur. 2, 250. 3, 376. 5, 626. 7, 784. 9, 29 646. 10, 529.
vertunt. 5, 586. 7, 725. 9, 165. 11, 619.
vertuntur. G. 1, 421. Æ. 1, 162. 12, 915.
verubus. G. 2, 396. Æ. 1, 216. 7, 103.
veruque. Æ. 7, 665.
verum. *conjunctio.* E. 1, 25. 3, 2, 35. G. 1, 418. 3, 563. 4, 88 147 200 405 443. Æ. 2, 602. 3, 448 670. 4, 603. 7, 591. 11, 587. 12. 832. *nom.* 8, 332. 12, 435.
verus. Æ. 6, 456. 11, 892.
verutos. G. 2, 168.
veſana. 9, 340. 10, 724.
veſano. 10, 583.
veſcas. G. 3, 175.
veſcentes. Æ. 6, 657.
veſcitur. 1, 550. 3, 339 622. 8, 182.
veſcumque. G. 4, 131.
Veſevo. 2, 224.
veſper. E. 6, 86. G. 1, 251 462. 3, 336. 4, 186 434 474. Æ. 1, 378. 8, 280.
veſpere. 5, 19.
Veſta. G. 1, 499. Æ. 1, 296.
Veſtæ. 2, 567. 5, 744. 9, 259.
Veſtam. G. 4, 384. Æ. 2, 296.
veſte. 2, 722. 4, 518 687. 5, 179. 6, 359 406 645. 7, 167. 8, 712. 10, 539. 12, 169 609.
veſtem. 4, 139. 5, 619 685.
veſter. E. 8, 38. Æ. 5, 672.
veſtes. *accuſ.* G. 2, 464. Æ. 3, 483. 4, 648. 6, 221. 7, 349. 11, 72. 12, 769 825.
veſtes. *nominat.* G. 3, 363. Æ. 1, 643. 5, 112. 7, 248.
veſtibat. 8, 160.
veſtibulo. 6, 575. 7, 181.
veſtibulum. G. 4, 20. Æ. 2, 469. 6, 273 556.
veſtiet. E. 4, 45.
veſtiga. Æ. 6, 145.
veſtigans. 12, 557.
veſtigat. 12, 467 482.
veſtigavit. 12, 588.
veſtigemus. 7, 132.
veſtigia. E. 2, 12. G. 2, 258 402 474. 3, 59 171 195. Æ. 2, 711 753. 3, 244 659 669. 4, 23. 5, 331 592. 6, 30 159 198 331 547. 7, 689. 9, 392 797. 10, 646. 11, 290 573 763 788.
veſtigia primi pedis. Æ. 5, 566. *nominat.* E. 4, 13 31. 6, 58. Æ. 8, 209. 10, 283.
veſtire. G. 2, 38.
veſtis. Æ. 1, 408. 2, 765. 8, 659 723. 9, 26 614.
veſtit. E. 3, 39. G. 2, 219. Æ. 6, 640.
Veſulus. 10, 709.
vetabant. 8, 398.
vetabat. 2, 84.
vetabit. 9, 214.
vetabunt. E. 10. 56.
vetant. Æ. 1, 545.
vetat. 3, 389. 8, 111.

veterem. G. 1, 378. Æ. 3, 82. 6, 449.
veteres. E. 3, 12. 9, 4. G. 2, 381 532. Æ. 1, 362. 7, 795. 8, 600. 10, 184.
veteris. E. 9, 9. Æ. 1, 27 219. 4, 23. 7, 204 254.
veterno. G. 1, 124.
veterrima. Æ. 2, 513.
veterum. G. 1, 176. Æ. 2, 448 484. 3, 102 181. 5, 39 576. 6, 527 739. 7, 177. 8, 187 356. 9, 786. 11, 289. 12, 27.
vetitis. 9, 547.
vetitos. 6, 623.
vetitum. 10, 9.
veto. 12, 806.
vetor. 1, 43.
vetuit. G. 1, 270.
vetus. Æ. 8 332. 12, 823.
vetuſta. 9, 284. 10, 388.
vetuſtas. 3, 415. 10, 792. 12, 686.
vetuſto. 3, 84. 8, 478. 11, 142.
vetuſtum. 2, 713.
vexaſſe. E. 6, 76.
vexatus. Æ. 4, 614.
vexerit. 9, 100.
vexit. 6, 356. 7, 24 198 364.
Ufens. 7, 745. 8, 6. 10, 518. 12, 641. gelidus. 7, 802.
Ufentemque. 12, 460.
vi. G. 1, 169. 2, 479. 3, 107 220. 4, 398 450. Æ. 1, 8 375. 2, 491 494. 3, 56 414 454. 5, 641 855. 6, 349. 8, 243 452. 9, 399 532 724 747. 11, 744. 12, 93 263 552 720 916.
via. E. 9, 1 23 59 64. G. 1, 238. 2, 79 278. 3, 8 482. Æ. 1, 405. 2, 494. 3, 383. 6, 96 194 295 367. 9, 67 243 356. 10, 373 879. 11, 143 151.
viâ. G. 2, 22. Æ. 2, 739. 10, 487.
viæ. G. 1, 41. Æ. 1, 362. 3, 202 569. 5, 273. 7, 199 215. 8, 717. 9, 376.
viam. G. 1, 122. ire. 3, 77 141 164 347. Æ. 1, 386 422. 2, 371. 3, 395 520 529 685. 4, 468 478. 5, 28 526 609 807. 6, 260 629 899. 7, 297. 9, 196. 10, 49 113 422 477 685 765 864. 11, 128 884. 12, 368 388 405 626 913. isque reditque viam. 6, 122.
viarum. G. 2, 284. Æ. 1, 426. 2, 332 737. 3, 714. 6, 633. 8, 210 594. 9, 385. 11, 530.
vias. G. 1, 89 419. 2, 477. Æ. 2, 697 769. 3, 695. 5, 582. 6, 796. 8, 113. mille fugit, refugitque vias. 12, 751.
viator. G. 4, 97. Æ. 5, 275. 10, 805.
vibrant. 11, 606.
vibranti. 9, 769. 10, 484.
vibrantibus. 2, 211.
vibratos. 12 100.
vibratus. 8, 524.
viburna. E. 1, 26.
vice. Æ. 6, 535.
vicem. G. 3, 188. 4, 166.
vices. Æ. 2, 433. 3, 376 634. 9, 164 175 222.
vici. 11, 160.
viciæ. G. 1, 75.
viciamque. 1, 227.
vicina. E. 9, 28. G. 2, 224. 4, 23. Æ. 1, 2. 3, 500 506. 5, 759.
vicinæ. G. 1, 510. Æ. 11, 299.
vicine. E. 3, 53.
vicini. 1, 51.
vicinia. G. 4, 290.
vicino. E. 1, 54.
vicinoſque. Æ. 3, 382.
viciſſe. 11, 712.
viciſſim. E. 3, 28. 5, 50. Æ. 4, 80. 5, 827. 6, 531. 7, 435. 11, 123. 12, 462.
viciſti. 12, 936.
vicit. 1, 126. 6, 688.
victa. G. 1, 180. Æ. 7, 440 452.
victæ. 8, 722. 11, 402.
victam. 1, 41. 4, 434. 5, 156.
victas. 8, 471.
victi. E. 9, 5. Æ. 10, 757. 11, 307. 12, 34 568.
victima. E. 1, 34. G. 2, 147. 82, 296.
victis. Æ. 1, 289 531. 2, 354 367 452. 4, 344. 5, 353. 10, 903. 11, 104. 12, 799.
victo. G. 3, 102. Æ. 5, 367.
victor. G. 2, 171 307. 3, 114 499. 4, 85 561. Æ. 1, 195 626. 2, 95 329. 3, 439. 5, 160 261 310 331 337 473 484 493. 6, 168. 8, 50 61 203 362 562 686. 9, 560. 10, 569 602 859. 11, 444 92 247 397 565. 12, 383.
victor regnat ignis. G. 2, 307.
victor ego Virgilius. G. 3, 9.
victorem. Æ. 5, 245 372 540. 9, 573 640 757. 10, 463. 11, 141.
victores. 2, 368. 7, 656. 9, 450. 10, 757.
victori. 5, 250 366. 9, 268.
victoria. G. 3. 112. Æ. 2, 584. 10, 628. 11, 289 436. 12, 183 626.
victoribus. 3, 288. 5, 111.
victoris. G. 3, 27 227. Æ. 3, 324.
victoſque. 1, 72. 2, 320 668. 8, 11 713. 12, 17 184.
victrices. E. 8, 13.
victricia. Æ. 3, 54.
victrix. 7, 544. 11, 764.
victu. G. 4, 158. *pro* victui. Æ. 1, 449.
victum. E. 4, 59. 7, 69. Æ. 10, 842. 12, 640 936 943. *nom.* G. 1, 149. 2, 460. 3, 320. Æ. 3, 142 649.
victus, *particip.* E. 3, 21. G. 3, 225. 4, 443. Æ. 2, 699. 4, 370. 9, 337. 12, 29 254 833.
victus animi. G. 4, 491.
videar. E. 7, 41.
videas. E. 7, 56. G. 1, 387.
videat. G. 3, 476. Æ. 1, 186. 4, 617.
videbant. 2, 125. 8, 360. 9, 471.
videbar. 2, 279 730. 3, 174.
videbat. 1, 470. 6, 860. 9, 352 639.
videbis. G. 1, 365 456. Æ. 4, 490 566. 6, 873. 11, 53. 12, 679 839.
videbit. E. 4, 15. Æ. 2, 579. 11, 394. 12, 645.
videbitur. E. 4, 16.
videbo. 1, 77. Æ. 5, 634. 10, 671. 12, 63.
videbunt. 7, 101.
videmur. 12, 911.
videmus. G. 1, 452. 2, 32. Æ. 3, 220 522 585 655. 11, 349.
videu' ut. Æ. 6, 779.
videndi. E. 1, 27. Æ. 2, 137.
videndo. G. 3, 215.
videns. E. 1, 70. Æ. 6, 419. 8, 19.
vident. 2, 485. 5, 163. 8, 99 529. 9, 317 780. 12, 408.
videntem. 2, 555. 9, 345.
videntes. G. 1, 354.

videnti. E. 5, 21.
videntur. G. 3, 108. Æ. 1, 400 498. 5, 231.
video. 3, 26. 9, 20. 10, 674. 12, 149.
videor. E. 9, 35. 10, 58. Æ. 9, 195.
videre. E. 3, 10. 6, 14. 9, 54. G. 1, 491. 2, 438. 3, 23 182. Æ. 2, 28. 6, 134 490 818. 8, 107 222. 9, 683. 10, 573. 11, 892. 12, 447 937.
viderem. 11, 270.
viderent. G 1, 391.
videret. 4, 330.
videres. E. 6, 27. Æ. 4, 410. 8, 676. 11, 43. 12, 636 810.
videret. 3, 52. 11, 417 797.
videri. E. 3, 65. 6, 24. Æ. 2, 591. 8, 604. 10, 267.
videri, *pro* videtur. Æ. 2, 461. 6, 49. 12, 216.
videris. G. 3, 465. 4, 414.
viderit. Æ. 1, 269. 9, 729. 10, 744.
viderunt. 9, 144. 10, 139. 11, 147. 12, 542.
vides. *præcedente* nonne. G. 1, 56. 3, 103 250.
vides. E. 10, 48. Æ. 1, 342 587. 2, 609. 3, 316. 4, 416. 6, 323 760. 8, 117 356. 9, 210 739. 11, 179. 12, 33.
videt. E. 5, 57. 7, 8. G. 1, 243. Æ. 1, 132 312 460 514. 3, 518. 4, 83 469. 5, 612. 6, 454 549 703. 7, 89 290. 9, 396 555. 10, 652. 12, 2 861 918.
videtis. 2, 350. 3, 497. 11, 309.
videtur. G. 1, 396. Æ. 4, 467.
vidi. E. 1, 43. 2, 25. 3, 17. 8, 38 99. G. 1, 193 197 318. Æ. 2, 5 347 499 561 746. 3, 537 623. 4, 358 655. 6, 582 585. 12, 638.
vidimus. E. 10, 26. Æ. 1, 588.
vidisse. G. 4, 127. Æ. 3, 431. 6, 454 487. 8, 353.
vidisset. 5, 411.
vidisti. E. 3, 14. Æ. 9, 265.
vidistis. Æ. 1, 326.
vidit. G. 2, 502. 4, 459 502. Æ. 2, 507 519. 3, 596. 4, 453 587. 6, 495 684. 9, 549 610. 10, 365 441 454 721 790 821. 11, 40 263 854 909. 12, 221 324 446.
viduasset. 8, 571.
viduata. G. 4, 518.
vigebat. Æ. 2, 86.
viget. 4, 175.
vigila. 10, 229.
vigilanda. G. 1, 313.
vigilantem. Æ. 9, 345.
vigilantia. G. 2, 265.
vigilantibus. Æ. 5, 438.
vigilasne. 10, 228.
vigilate. 4, 573.
vigilemque. 4, 200.
vigiles. 2, 266 335. 4, 182. 9, 221.
vigilum. 9, 159.
viginti. 1, 638. 9, 48.
vigor. G. 4, 418. Æ. 6, 730.
vigorem. 9, 611.
viis. 5, 590. 11, 237.
vilemque. G. 2, 227.
viles. Æ. 11, 372.
vilibus. G. 1, 274.
vilior. E. 7, 42.
vilis. G. 1, 165.
villarum. E. 1, 83.
villis. G. 3, 386 446. 4, 377. Æ. 1, 706.
villosaque. Æ. 8, 266.
villosi. Æ. 8, 177.
vim. G. 4, 399. Æ. 1, 73. addere. 2, 452. 5, 454. 6, 400. 10, 77 547 695. 11, 750. 12, 199 799.
vimen. G. 4, 123. Æ. 3, 31.
vimina. G. 2, 245 414.
vimine. Æ. 2, 241. 3, 166. 4, 34. 6, 137. 11, 65.
vimineasque. G. 1, 95.
viminibus. E. 2, 72. G. 2, 446.
vina. *accus.* E. 5, 71. G. 1, 132. 3, 364. Æ. 1, 199 728. 5, 98 238 248 776. 6, 244. 7, 134 147. 9, 319 350.
vina. G. 2, 97. Æ. 4, 455. 8, 275.
vincant. 10, 43.
vincantur. 9, 92.
vincat. G. 2, 518.
vincere. G. 2, 123. 3, 289 560. Æ. 5, 194. 6, 148. 10, 43.
vincet. E. 7, 64. Æ. 6, 824.
vinci. *pass.* 12, 527.
vincire. 1, 341.
vincit à *vinco*. E. 10, 69. G. 1, 145.
vincite. Æ. 5, 196.
vincla. G. 4, 412. Æ. 2, 147. 4, 59. 6, 395. 7, 16. 12, 30.
vinclis. G. 4, 396 405. Æ. 1, 38. 2, 153. 4, 518. 8, 651. 11, 492.
vinclo. 4, 16. 7, 203.
vinclorum. 5, 408.
vincor. 7, 310.
vinctæ. G. 2, 416.
vincti. Æ. 12, 120.
vinctuaque. G. 2, 94.
vinctus. 1, 299.
vincula. E. 6, 19 23. 8, 78. G. 4, 399. Æ. 2, 134 236. 5, 510 543. 8, 458. 9, 118. 10, 233.
vincula. *nominat.* Æ. 1, 172. 2, 406.
vindemia. G. 2, 6 89 522.
vindicat. Æ. 4, 228.
vinea. E. 4, 40. G. 2, 390 403.
vineta. 2, 298 357.
vinetis. 2, 319.
vinitor. E. 10, 36. G. 2, 417.
vinoque. Æ. 2, 265. 3, 630. 6, 227. 9, 163 189 236 316.
vinxerat. 11, 81.
viola. E. 5, 38.
violabile. Æ. 2, 154.
violæ. E. 10, 39. G. 4, 275. Æ. 11, 69.
violare. 7, 114.
violari. 12, 797.
violaria. G. 4, 32.
violarit. Æ. 11, 591.
violas. E. 2, 47.
violasset. Æ. 2, 189.
violaverit. 12, 67.
violavi. 11, 277.
violavimus. 11, 255.
violavit. 11, 848.
violem. 4, 27.
violentaque. 10, 151.
violentia. 11, 354 375. 12, 945.
violentior. G. 2, 107. 4, 373.
violentus. Æ. 6, 356.
vipera. G. 3, 417 545.
vipeream. Æ. 7, 351.
vipereo. 7, 753.
vipereum. 6, 281.
vir. E. 7, 7. Æ. 6, 791. 10, 361 598 734. 11, 125 632.
virago. 12, 468.
Virbius. 7, 762 777.
virebit. E. 7, 59.
virentem. G. 3, 146.
virentes. 4, 304.
virenti. Æ. 6, 679.
virentia. G. 4, 18.
virere. Æ. 6, 206.
vires. G. 1, 86. 2, 286 427. 3, 209 215 229. Æ. 1, 216. 2, 617.

617. 4, 175. 5, 191 415 446 455 466 680. 6, 114 771 833. 8, 687. 9, 611 717 764 802. 10, 786. 11, 71 401 539. *nominat.* G. 3, 235. Æ. 1. 668. 2, 170 639. 5, 396 684. 7, 301. 8, 473 509. 9, 499. 10, 202. 12, 424 912.
vireſcunt. G. 1, 55.
viret. 2, 21.
vireta. Æ. 6, 638.
virga. G. 1, 266. 2, 117. Æ. 6, 144. 7, 190.
virgæ. G. 2, 358. Æ. 6, 409.
virgam. 4, 242.
virgatis. 8, 660.
virgea. G. 1, 165. 3, 320. Æ. 7, 463.
Virgilium. G. 4, 563.
virgine. Æ. 2, 116. 7, 362 389. 11, 507 565. 12, 70.
virgineæ. 9, 120.
virgineas. 2, 168.
virginei. 3, 216.
virgineo. 11, 68.
virgineum. G. 1, 430. Æ. 11, 804.
virginibus. G. 2, 487. Æ. 1, 340. 11, 533.
virginis. 1, 319. 2, 413. 4, 511. 7, 791. 11, 604 791 808.
virginitate. 12, 141 878.
virginitatis. 11, 583.
virgis. 11, 65.
virgo. E. 4, 6. G. 3, 263. 4, 339.
virgo. Æ. 1, 331 497. 2, 403. 3, 321 445. 5, 240 610 825. 6, 45. 7, 72. 479 806. 11, 479 557 655 696 718 762. 12, 69.
virgo. *vocat.* E. 6, 47 52. Æ. 1, 331. 6, 104 319 560. 7, 318 331. 11, 483 508 536 664 841.
virgulta. E. 10, 7. G. 2, 3 328 346. Æ. 3, 23. 5, 661. 6, 704. 7, 677. 12, 207 522.
viri. *vocat.* G. 1, 210. Æ. 2, 373 668. 4, 573. 9, 158 252 376. 11, 14. *nomin.* G. 4, 475. Æ. 1, 536. 5, 433 501 530. 6, 41 306 712. 7, 444 682. 8, 693. 10, 142. 11, 677. 12, 117 552. *genit.* Æ. 1, 618. 3, 591. 4, 3 423 440 461 495. 6, 191. 8, 644. 10, 280 398 423. 11, 9. 12, 506.
viribus. G. 2, 360. 5, 99. Æ. 2, 50. 5, 67 226 368 500 809. 6, 147. 7, 258. 8, 404 441. 9, 431 531 744. 10, 357 431 459 474 636 748 811. 11, 750. 12, 218 528 782.
viridante. 5, 388. 7, 495.
viridanti. 5, 539.
viridem. G. 4, 291. Æ. 3, 24 125. 5, 129.
virides. E. 2, 9. G. 3, 162. 4, 30 121. Æ. 5, 110 330. 8, 96.
viridi. E. 1, 76 81. 2, 30. 5, 13. 6, 59. 8, 87. 9, 20. G. 1, 315. 2, 219. 3, 13. Æ. 3, 304. 5, 246 295 494. 6, 192. 7, 800. 8, 83.
viridis. E. 7, 12 46. 10, 74. G. 4, 539. Æ. 6, 304.
viridiſſima. G. 3, 144.
virilem. Æ. 9, 311.
viriles. 3, 342.
virilis. 7, 50.
viris. *dat.* E. 3, 7. G. 1, 313. Æ. 1, 95 268 521. 5, 201. 9, 620. 10, 610 737. *ablat.* 1, 444 497. 7, 644. 9, 509. 11, 306.
viro. E. 6, 66. Æ. 2, 146. 5, 262 386. 6, 233 890. 7, 155. 8, 13 401. 10, 82 692. 11, 696. 12, 319 425.
viro. *i.* marito. E. 8, 32. Æ. 4, 192. 7, 53 268.
viro vir. 10, 361 734.
virorum. 3, 102. 8, 356.
viros. G. 2, 265. 4, 223. Æ. 1, 244 570 646. 2, 158 452 797. 3, 8. 5, 177. 6, 74 165 231 336 615 814 856. 7, 168 296 653. 8, 176 434. 9, 57 193 318 455 462 693 796. 10, 119 305. 11, 48 61 257. 12, 688 825.
viros & decernere. 12, 709.
viroſaque. G. 1, 58.
virtus. E. 4, 27. Æ. 2, 367 390. 4, 3. 5, 342 363 455 754. 6, 130. 8, 131 500. 9, 741 795. 10, 410 712 872. 11, 312 386 444. 12, 714.
virtute. 5, 258. 7, 257. 8, 548. 9, 641. 11, 441. 12, 20 827.
virtutem. 3, 342. 6, 806. 9, 634. 10, 368. 12, 435.
virtutes. 1, 570.
virtutibus. E. 4, 17.
virtutis. Æ. 10, 469 752. 11, 27 415. 12, 226.
virum. E. 4, 37. Æ. 1, 5 14 155 550. 2, 280. 3, 299. 4, 656. 5, 379. 6, 174 415 390 863. 7, 69. 8. 164. 9, 527. 10, 644. 11, 224 632 645 747. 12, 482.
virûm, *pro* virorum. G. 2, 142 174 295 340. 3, 9 252 382. Æ. 1, 51 123. 2, 18 313 782. 4, 195. 5, 148 369. 6, 553 651 683 784 872. 7, 535. 8, 93 197. 9, 357 471 479 777. 10, 312 672. 11, 192 205 607. 12, 328.
virum. *i.* maritum. Æ. 2, 744. 3. 299. 4, 656.
virum vir. 11, 632.
virus malum. G. 1, 129. 3, 281 419.
vis. *verbum.* E. 3, 28. Æ. 6, 817. *nom.* G. 1, 198. 4, 37. Æ. 6, 553. 7, 432. 10, 857 898. 11, 148. 12, 150 203.
vis non ea poſſibilitas. 1, 533.
viſa. *ſing.* G. 3, 510. Æ. 1, 330. 2, 773. 3, 206. 4, 287 557. 5, 610 722 768. 6, 871. 7, 73 406. 12, 147. *plur.* G. 1, 478. Æ. 3, 90. 4, 461 1. 8, 525.
viſæ. 6, 257.
viſceribus. G. 3, 559. 4, 302 555. Æ. 1, 215. 3, 875. 5, 10[illegible]. 6, 599 833. 7, 374. 8, 180 644.
viſceribus. 3, 622. 10, 727.
viſco. G. 1, 139. 4, 41.
viſcum. Æ. 6, 205.
viſenda. G. 4, 309.
viſendi. *gerund.* Æ. 2, 63.
viſentem. 8, 157.
viſi. 3, 150.
viſis. *ſubſt.* 3, 172.
viſo. 10, 787.
viſu. *ſupinum.* 1, 115. 3, 621. 6, 277. 7, 78. 8, 234. 9, 465 521. 10, 637. 12, 152. *nomen.* 2, 212 382. 5, 90. 6, 710. 8, 109. 10, 447. 11, 271.
viſum. *ſupinum.* G. 4, 394. Æ. 2, 428 624. 3, 2. 4, 456. 6, 409. 9, 375.
viſura. G. 2, 68.
viſuri. Æ. 5, 108.
viſurus. 8, 576.
viſus. *erit.* G. 4, 89.
viſus, *ſupple eſt.* Æ. 2, 271 682 732. 8, 33. 9, 111.
viſus, *nomen.* 2, 605. 3, 36. 4, 277.
vita. G. 2, 467. 3, 10. 4, 252. Æ. 4, 706. 5, 724. 6, 608 661 735. 10, 629 819. 11, 831. 12, 952.

INDEX

vitæ. E. 4, 53. G. 4, 326. Æ. 6, 428 728 828. 7, 771. 10, 468. 11, 180.
vitales. 1, 392.
vitam, E. 4, 15. G 2, 532 338. 3, 547. Æ. 2, 92 145 532 637 641. 3, 315 646. 4, 340 550. 5, 230 517. 6, 663. 7, 534. 8, 409 577. 9, 497 687 704. 10, 69. 11, 118 617. 12, 879.
vitas. G. 4, 224. Æ. 6, 292 433.
vitaviſſe. 2, 433.
vite. E. 10, 40. G. 4, 269.
vitea. 3, 380.
vitem. 2, 289 407.
vites. *accuſat.* E. 1, 74. 3, 11. G. 1, 2 284. 2, 191 273 299. 4, 331.
vites. *nomin.* E. 9, 42. G. 2, 91 97 416.
viti. Æ. 1, 265.
vitibus. E. 5, 32. G. 2, 221 233 397 410.
vitio. E. 7, 57.
vitioſæ. G. 2, 453.
vitis. E. 2, 70. 3, 38. 5, 32. 7, 61. G. 2, 262.
vitiſator. Æ. 7, 179.
vitium. G. 1, 88.
vito. Æ. 3, 367.
vitrea. 7, 759.
vitreis. G. 4, 350.
vitta. E. 8, 64. G. 3, 487. Æ. 4, 637. 6, 665. 7, 418. 8, 128. 10, 538.
vittæ. 2, 2 133 156. 7, 352.
vittas. 2, 168 221 296. 3, 370. 7, 237 403.
vitus. 3, 64 81. 5, 366. 6, 281.
vitula. E. 3, 77 179. 4, 546.
vitulam. 3, 29 48 85.
vitulos. G. 2, 195. 3, 157 164. 4, 434. Æ. 5, 772.
vitulus. G. 4, 299.
viva. G. 2, 27. 3, 449. 4, 226. Æ. 6, 391.
vivacis. E. 7, 30. G. 2, 181.
vivendi. Æ. 10, 846.
vivendo. 11, 160.
vivens. 10, 849.
viventes. 10, 519.
vivere. 1, 222. 7, 749. 9, 613.
vivi. E. 9, 2. G. 2, 469.
vivida. Æ. 5, 754. 10, 609.
vividus Umber. 12, 753.
vivis. 3, 311. 6, 154 654. 8, 485. 11, 111. 12, 214.
vivit. G. 3, 454. Æ. 4, 67. 5, 681.
vivite. E. 8, 58. Æ. 3, 493.
vivo, *verbum.* 8, 576. 10, 855.
vivo. *nom.* 1, 171 725. 2, 719. 3, 688.
vivos. 6, 848.
vivum. G. 3, 442. Æ. 6, 531.
vivuſque. 12, 235.
vix. E. 1, 13. 3, 102. 8, 14. G. 1, 201. 2, 213. 3, 195 317 370 492. 4, 327 438. Æ. 1, 387. 2, 334. 3, 313. 4, 545. 5, 263 270 693 847 857. 6, 340 356 498. 7, 640. 9, 544. 10, 659. 11, 551 903. 12, 34 113 233 899.
vix. *i.* mox. 1, 38. 2, 172. 3, 8.
vix ea. 1, 590. 2, 323 692. 3, 90 655. 6, 190. 8, 337 520. 11, 296. 12, 154 650. tandem. 2, 128. 5, 178. 11, 151.
vixet. 11, 118.
vixi. 4, 653.
viximus. 10, 862.
ulceris. G. 3, 454.
ulciſci. Æ. 2, 576.
ulciſcimur. 3, 638.
uligine. G. 2, 184.
ulla. *ſing.* E. 3, 52. 6, 11 49. G. 2, 99 265 420. 3, 209 452. Æ. 2, 137 803. 3, 214. 5, 8 783. 6, 103 600. 8, 251. 9, 131. 10, 121 629 861. 11, 148. 12, 840.
ulla, *plur.* E. 5, 61. 10, 12 56. G. 4, 398. Æ. 1, 173. 2, 43 729. 11, 791. 12, 185.
ullæ. G. 2, 124. 3, 352. Æ. 3, 192. 6, 239. 8, 298.
ullam. 3, 242.
ullas. 2, 433. 4, 439.
ulli. E. 5, 24. G. 3, 428. *dat.* 2, 439. Æ. 1, 444. 3, 621. 10, 880. 11, 441.
ullis. G. 2, 133. 3, 274 342 371. Æ. 2, 259. 6, 147. 11, 51. 12, 782 441.
ullius. 11, 354.
ullo. G. 2, 206. Æ. 6, 878. 9, 91.
ullos. 3, 323.
ullum. G. 2, 127. Æ. 2, 467. 4, 174. 6, 352. 8, 376. 10, 333. 11, 279. 12, 245.
ullus. G. 1, 506.
ulmi. 2, 446.
ulmis. E. 2, 70. 5, 3. 10, 67. G. 2, 221 361 367. 4, 144.
ulmis. G. 2, 18 72 83.
ulmo. E. 1, 59. 2, 70. 10, 67. G. 2, 530.
ulmos. E. 5, 3. G. 2, 221 361 367. 3, 378. 4, 144.
ulmus. G. 1, 170. Æ. 6, 283.
ulnas. E. 3, 105. G. 3, 355.
ulta. Æ. 4, 656.
ulteriòris. 6, 314.
ulterius. 12, 806 938.
ultima. E. 4, 4 53. G. 1, 30. Æ. 2, 446 668. 4, 537. 5, 218 317 347. 6, 478. 8, 687. 12, 334.
ultimus. G. 3, 424. Æ. 2, 248. 4, 481. 7, 49. 9, 759. 11, 476.
ultor. 4, 625. 8, 201. 10, 862. 11, 260.
ultorem. 2, 96.
ultoris. 6, 819.
ultrà. E. 7, 27. Æ. 6, 114. *adverb.* 3, 480. 6, 869. 9, 782. 10, 663. 11, 411.
ultricem. 11, 590.
ultrices. 4, 473 610. 6, 274.
ultricis. 2, 587.
ultrix. 6, 570.
ultro. E. 3, 66. 8, 52. G. 4, 204 265 530. Æ. 2, 59 145 193 279 372. 3, 155. 4, 304. 5, 55 446. 6, 387 399. 7, 236. 8, 611. 9, 7 127 676 729. 10, 278 282 312 606 830. 11, 286 471. 12, 3 613.
ultus. 6, 841.
ulva. 2, 135. 6, 416.
ulvamque. G. 3, 175.
ululæ. E. 8, 55.
ululant. Æ. 2, 488.
ululante. 11, 662.
ululantibus. G. 1, 486.
ululare. Æ. 6, 257. 7, 18.
ululârunt. 4, 168.
ululata. 4, 609.
ululatibus. 7, 395.
ululatu. 4, 667. 9, 477.
ululatus. 11, 190.
Ulyſſes. 2, 44 97 164 261 762. 3, 628. 9, 602. 11, 263.
Ulyſſei. E. 8, 70. Æ. 2, 7 90. 3, 436 613 691.
Ulyſſis. 3, 273.
Umber. 12, 753.
umbo. 9, 810. 10, 272 884.
umbone. 2, 546.
umbonum. 7, 633.
umbra. *ablat.* E. 1, 4. 5, 70. 7, 10. 9, 20. G. 2, 19 489. 3, 334. 4, 511. Æ. 1, 169 445 698. 2, 251 360 514. 6, 271 340 866. 8, 276. 9, 373. 11, 612.

umbra. *nominat.* E. 7, 46. 8, 14. 10, 75. G. 1, 121 191. 2, 410. 3, 145. 4, 402. Æ. 2, 772. 4, 386.
umbracula. E. 9, 42.
umbræ. 1, 84. 10, 76. G. 1, 342. 3, 418 464 520. 4, 472. Æ. 1, 611. 5, 81 734. 6, 139 264 289. 10, 593. 12, 669.
umbram. G. 2, 58 297 435. 4, 146. Æ. 2, 420 732 768. 3, 589. 4, 7 184 6, 257 452. 9, 314. 10, 190 636. 11, 210.
umbrarum. 6, 390.
umbras. E. 2, 8 67. 5, 40. 7, 58. G. 1, 157. 3, 357. 4, 501. Æ. 3, 638. 6, 294 401. 9, 411. 12, 207 859.
umbras, *præcedente* ſub. E. 5, 5. Æ. 4, 660. 6, 268 461 490 578. 11, 831. 12, 954. *præcedente* per. G. 1, 366. Æ. 2, 693. 12, 864 881. *præcedente* ad. 4, 25. 6, 404.
umbrata. 6, 772.
umbriferum. 6, 473.
umbris. G. 1, 209. Æ. 1, 315 551. 2, 621. 3, 230. 4, 50 351. 6, 510 894. 9, 619 770. 10, 519. 11, 81. 12, 53.
Umbro. 7, 752. 10, 544.
umbroſa. E. 2, 3. G. 2, 66. Æ. 8, 34.
umbroſæ. 8, 242.
umbroſam. G. 3, 331.
una, *partitive.* E. 6, 65. G. 1, 233. Æ. 1, 333. 5, 563 644. 8, 217. 10, 407. 11, 586.
una. G. 1, 535. 3, 510. 4, 184. 212. Æ. 2, 642 710 743. 3, 321 417. 4, 95. 5, 616. 6, 783. 10, 182 529. 12, 57 272 817.
una, *ablat.* 1, 51. 10, 487 497 703.
una, *adver.* E. 2, 31. G. 2, 39. 3, 224 404. Æ. 1, 89. 2, 476. 3, 634. 4, 117 704. 5, 157 830. 6, 35 526 752 860 897. 7, 710. 8, 104 689. 9, 230 453 631. 10, 170 470. 11, 864.
unam. 1, 19 117 687. 2, 716. 3, 504. 4, 110. 11, 76 533 820. 12, 143 229 853.
unanimem. 4, 8.
unanimes. 7, 335.
unanimi. *nomina. plur.* Æ. 12, 264.
uncæque. 3, 217.
unci. G. 1, 19. 2, 223.
uncis. 2, 365. Æ. 3, 233. 5, 255. 6, 360. 9, 564. 11, 723. 12, 250.
unco. G. 2, 423. Æ. 1, 173.
uncta. 8, 91.
unctos. G. 2, 384.
unda, *nominat.* 1, 360. 3, 240 349 361 420. Æ. 1, 110 165. 3, 155. 5, 11. 6, 326. 7, 466. 10, 212 291 307 560. *ablat.* G. 3, 254. 4, 352. Æ. 1, 131. 3, 202 384 423 565. 5, 127. 6, 174 229 357 385 438. 7, 759. 8, 87 589. 12, 91.
undabat. 12, 673.
undæ. G. 2, 243. Æ. 3, 673. 5, 820. 6, 425. 8, 91. 11, 562.
undam. E. 10, 5. G. 1, 108 296. 2, 451. 3, 330. 4, 529. Æ. 7, 230 436. 11, 625. *de hominibus.* G. 2, 462.
undam, *præcedente* ad. 4, 355 508. Æ. 1, 621. 3, 302 389 509. 6, 714. 9, 22. 10, 282 833. 11, 327.
undantem. G. 1, 472. 2, 437. 3, 28. Æ. 2, 609.
undantes. 12, 471.
undantique. 10, 908.
undantia. 5, 146. 6, 218.
undantis. 7, 463.
undas. E. 8, 59. G. 1, 386 439. 4, 235 305. Æ. 1, 151. 2, 207. 3, 413 562. 4, 253 628. 5, 165 859. 6, 295. 7, 529 773. 8, 538. 10, 765. 11, 405. 12, 204 249.
undas, *præcedente* per. 1, 123 541. 4, 381. 5, 595 796. 6, 370. 7, 299. 10, 247 650.
unde. G. 1, 63 74 462. 2, 207 479. 3, 278. 4, 316. Æ. 1, 248 562. 2, 458. 3, 107 145 507. 5, 130. 6, 44 204 242 658 754. 7, 778. 9, 19. 10, 3 670.
unde genus. 1, 10 747. 5, 123 568 861. 6, 766. 8, 71.
alter ab undecimo. E. 8, 39.
undique. E. 1, 11. Æ. 2, 63 414 598 763 799. 3, 634. 4, 417. 5, 287. 7, 405 520 551 584. 8, 6 233 598. 9, 566 720 807. 10, 808. 11, 5, 208 388 454 610. 12, 744.
undis. E. 9, 39. G. 1, 31. 3, 560. 4, 262 403. Æ. 1, 104 108 181 387 446 600. 3, 200 209 215 417 507 696. 4, 600. 5, 151 193 629 789 868. 6, 339 354. 7, 588 719. 8, 710 726. 9, 70 99 604 817. 10, 48 196 227 235 305. 11, 299. 12, 768 803.
undoſum. 3, 693. 4, 313.
ungere. 9, 773.
unge. G. 4, 46.
unguem. 2, 277.
unguibus. 3, 535. Æ. 4, 673. 5, 352. 8, 553. 11, 86 752. 12, 255 871.
unguine. G. 3, 450.
ungula. 3, 88. Æ. 8, 896. 11, 875. 12, 339 533.
unguntur. 6, 219.
uni. 4, 19. 10, 691.
unius. 1, 45 255. 2, 131.
uno. E. 8, 81. G. 4, 273. Æ. 1, 316 499. 2, 65 102. 5, 271. 6, 344. 8, 142. 11, 132. 12, 514 837.
unquam. E. 1, 36 68. 3, 25. 8, 7. G. 2, 249. 3, 359. Æ. 2, 95 247. 4, 338 529. 6, 770. 9, 256 447. 12, 649.
unum. E. 7, 2. Æ. 8, 576. 9, 801. 10, 410. 12, 714. genus. G. 2, 83. Æ. 10, 201. ad unum. 5, 687.
unum. 2, 709. 3, 435 602. 4, 518. 5, 815. 6, 106. 8, 447. 9, 284. 10, 369 903. 11, 649 780. 12, 60 490 694.
unum. *i.* præcipuum. 5, 704.
unus. E. 10, 35. G. 4, 184. Æ. 1, 588. 2, 426 527 567. 3, 715. 5, 308 814. 6, 846. 7, 536. 9, 544 785. 12, 282.
vobis. E. 6, 25. 10, 11 35. Æ. 2, 349. 3, 252 495. 5, 61 236 348 638 646. 6, 870. 7, 261. 8, 136. 9, 252 614. 10, 61 393. 11, 450. 12, 265 695.
voca. 4, 223.
vocabat. E. 2, 23. G. 4, 52. Æ. 3, 303. 5, 98. 6, 519. 12, 312.
vocabit. 6, 821.
vocabitur. 1, 294.
vocamur. 3, 494.
vocamus. 3, 222.
vocans. G. 3, 393. Æ. 6, 247. 11, 731. 12, 759.

vocant. G. 2, 388. 4, 76 496. Æ. 1, 113 614. 6, 147. 10, 472. 11, 97. 12, 487.
auræ vela. 3, 357.
vocantem. G. 3, 393. 4, 266. Æ 5, 221 860 8, 712. 9, 768. 12, 638.
vocantes. G. 3, 148.
vocantia. Æ. 5, 656.
vocantibus. G. 3, 322.
vocantis. Æ. 4, 460.
vocare. 3, 185. 5, 686.
vocarent. 9, 172.
vocares. E. 1, 37.
vocari. G. 1, 42. Æ. 7, 168 256 264 578. 8, 322. 10, 241. 11, 220. 12, 824.
vocaris, i. vocaveris. E. 3, 49.
vocas. Æ. 5, 22 94.
vocasses. 4, 678.
vocasset. 5, 234.
vocat. E. 5, 23. G. 1, 388. 2, 529. 3, 43. Æ. 1, 135. 2, 338 614 668. 3, 70 264. 4, 172 288 303 417. 5, 23 547 764. 6, 41 172 433 525 572. 7, 504 508 614 694. 8, 696. 9, 320 619. 10, 2. 11, 375 442 376. 12, 483 561 677.
vocate. 7, 133. 8, 275.
vocati. 2, 437. 5, 471 581.
vocatis. 3, 253. 5, 211. 8, 707. 5, 244 758. 7, 246. 11, 105 379.
vocatos. 1, 223.
vocaturum. 4, 384.
vocatus. G. 4, 7. Æ. 3, 395.
vocaveris. G. 1, 157.
vocavi. Æ. 2, 770. 4, 680. 6, 506.
vocavit. 3, 526. 5, 514. 7, 193 471. 10, 873. 11, 542. 12, 780.
voce. E. 3, 51. 5, 48. G 4, 320 505. Æ. 1, 98 212 410. 2, 127 328. 3, 68 172 177 320 461. 4, 76. 5, 161 245. 6, 619. 7, 281 544. 9, 17 403. 10, 193 628 644 667. 11, 784. 12, 580.
voce vocat. G. 1, 388. Æ. 4, 681. 6, 506. 10, 873. 12, 483 638.
vocem. 1, 375 729. 2, 129. 3, 246 457 648. 4, 359 558 621. 5, 149. 6, 492. 7, 514 519. 8, 156 217. 9, 324 650. 10, 348. 11, 798. 12, 64 472 825 929.
vocemus. Æ. 11, 322.
vocent. G. 1, 347.
voces. E. 5, 62. G. 1, 411. 2, 51. Æ. 1, 413. 2, 98 280 768. fractas. 3, 556. 4, 439 460. 5, 409 482 723. 6, 44 426 689. 7, 90. 8, 70. 10, 322. 11, 377 534 840. 12, 318.
vocet. 3, 101 455. 11, 442 740. 12, 125.
voci. 2, 534. 11, 151.
vocibus. 1, 68 675. 3, 314. 4, 304 447. 5, 608. 6, 499. 7, 420. 9, 83. 11, 274 730.
vociferans. 2, 679. 7, 390. 10, 651. 12, 95.
vocifque. G. 4, 50.
vocis. Æ. 3, 669. 5, 649. 7, 534. 11, 343.
voco. 3, 133. 12, 181.
vocum. 6, 646.
volabant. 6, 706. 7, 34.
volabat. 4, 256.
volamus. 3, 124.
volando. 6, 199.
volans. G. 2, 41. 3, 194. Æ. 1, 160. 5, 215 512 525 861. 9, 411. 10, 336 476 664 777. 11, 139 752. 12, 247 170 478.
volant. G. 4, 103. Æ. 1, 154. 10, 584. 11, 381. 12, 334. 656.
volantem. 5, 219. 12, 370.
volantes. G. 1, 321. 3, 181. 4, 16. Æ. 6, 191 239.
volantia. 5, 528.
volantum. 6, 728.
volare. G. 4, 226. Æ. 12, 596.
volarent. 7, 808.
volat ardea. G. 1, 364. 3, 107 201. Æ. 1, 304. 3, 121. 4, 184 255. 5, 324 338 819. 7, 466. 8, 111 554. 9, 656. 11, 746. 12, 450 480 650 923.
volatile. 4, 71. 8, 694.
volebant. E. 7, 19.
volebat. Æ. 1, 630.
volemis. i. pyris. G. 2, 88.
volens. Æ. 3, 457. 6, 146. 10, 677. 12, 833.
volent. 6, 75 86.
volente. 1, 307.
volentem. G. 4, 501. Æ. 2, 790. 5, 712. 8, 133. 12, 203.
volentes. G. 3, 129. 4, 561. Æ. 8, 275.
volentia. G. 2, 500.
volentibus. Æ. 7, 216.
volitabant. 11, 546.
volitans. G. 3, 147. Æ. 7, 104 378. 8, 655. 9, 473. 12, 328.
volitant. 6, 329. 12, 126.
volitantia. 3, 450, 7, 89.
volitare. G. 1, 368. 3, 9. Æ. 5, 666. 6, 293. 10, 641.
volitaverit. E. 6, 81.
Volsca. Æ. 7, 803.
Volscens. 9, 375 420.
Volscente. 9, 370 439. 10, 563.
Volscentem. 9, 439 451.
Volscorum. 11, 167 432 463 498 898.
Volscosque. G. 2, 168.
volvantur. Æ. 4, 671.
volubile. 7, 382.
volucrem. 1, 321. 5, 488. 11, 858.
volucres. G. 1, 470. 2, 217. 3, 243. 4, 14. Æ. 3, 241 262. 4, 525. 5, 503. 7, 33. 8, 433. 11, 795. 12, 251 415.
volucri. 2, 794. 5, 242 544. 6, 702. 10, 440.
volucrum. 3, 216 361. 7, 705. 8, 235 456. 10, 177.
volvebant. 9, 512.
volvenda. 9, 7.
volvendis. 1, 273.
volvens. G. 2, 295. Æ. 1, 266 309. 3, 102. 4, 363 643. 5, 151. 12, 939.
volventia. G. 1, 163.
volventibus. Æ. 1, 238.
volvere. G. 1, 473. Æ. 1, 12 26. 3, 206. 11, 529.
volvere. 6, 748. *prat. verb. volvo.*
voluere. 7, 239. *prat. v. volo.*
volverat. G. 4, 525.
volves. Æ. 8, 539.
volui. E. 2, 58. Æ. 8, 378. 10, 700.
volvimur. 5, 629.
volvis. 12, 831.
voluissent. 2, 641.
voluisti. 10, 669.
voluistis. 5, 50.
voluit. G. 1, 122. Æ. 1, 633. 5, 533. 8, 128. 12, 77 635.
volvit. G. 3, 85. Æ. 1, 105. 3, 376. 7, 254. 8, 618. 10, 447. 12, 329.
volvitur. G. 2, 402. 3, 438. Æ. 1, 120. 2, 759. 6, 659. 7, 350. 9, 36 414 433. 10, 590. 11, 640 876 889. 12, 591.
volumina. G. 3, 192. Æ. 5, 85 408. 11, 753.
volumine. 2, 298.

voluntas. Æ. 6, 675. 12, 647.
voluptas. E. 2, 65. 5, 58. G. 3, 133. Æ. 3, 660. 6, 675. 8, 581. 10, 846.
Voluſe. 11, 463.
volutabris. G. 3, 411.
volutæ. Æ. 10, 790.
volutans. 1, 54. 3, 607.
volutant. 1, 729. 5, 149. 10, 98.
volutat. 4, 533. 6, 185. 10, 159. 12, 843.
volito. E. 9, 37.
volutus. G. 3, 238 521. Æ. 10, 403. 12, 672 906.
volvunt. 1, 90. 2, 706. 3, 196. 6, 182 616. 9, 516.
volvuntur. 4, 449 524. 6, 581. 7, 718.
vomens. 5, 682. 8, 199. 9, 414. 11, 668.
vomentem. 8, 259 620.
vomer. G. 1, 46.
vomere. 2, 203 211 356 424. 3, 515. Æ. 7, 798. 11, 318.
vomeris. G. 1, 262. 2, 223. Æ. 7, 635.
vomis. G. 1, 162.
vomit. 2, 462. 3, 516. Æ. 9, 349. 10, 271 349.
vomunt. 8, 681.
voragine. 6, 256. 9, 105. 10, 114.
vorago. 7, 569.
vorat. 1, 121.
vortex. 1, 121. 12, 673.
vorticibus. G. 3, 241. Æ. 7, 31.
vos, *accuſ.* E. 1, 76. 2, 54. 3, 108. 7, 46. 10, 9. G. 3, 2. Æ. 1, 136. 2, 154. 3, 94 256 601 619. 10, 369 374 677. 11, 108 164 253. 12, 648.
vos. E. 5, 21. 8, 62. 10, 72. Æ. 1, 204 372 573 739. 2, 155 375 638 712. 3, 654. 4, 622. 5, 474. 6, 63. 7, 121 267. 8, 572. 9, 116 146. 10, 390 430 976. 12, 264 646 693.
vos O Calliope, &c. 9, 525.
voſmet. 1, 211.
vota. E. 5, 74 79. G. 1, 437. Æ. 3, 404 438. 4, 65. 5, 53. 8, 556. 9, 624. 11, 450.
in vota. 5, 234 514. 6, 51. 7, 471. 12, 780.
votas. 12, 769.
voti. 5, 237. 11, 794.
votis. E. 5, 80. G. 1, 42 157. 4, 536. Æ. 1, 294. 3, 261 279 548. 4, 158. 7, 597. 9, 243 310. 10, 279. 12, 259.
votum. Æ. 2, 17.
voveo. 10, 774. 11, 558.
vox. E. 9, 53. G. 1, 477. 2, 44. 3, 45. 4, 71 525. Æ. 1, 332. 2, 119 774. 3, 402 28. 4, 280. 5, 616. 6, 626 686. 7, 93. 9, 112. 12, 868 912.
upilio. E. 10, 19.
urbe. 8, 68 72 76 79 84 90 94 100 104 109. G. 1, 275. Æ. 1, 344 445 604. 2, 327. 421 439 659 713 746. 3, 252. 4, 69 401 545 592. 5, 52 60. 6, 97. 7, 71. 9, 9 367. 10, 705 780. 11, 100 213 922 239 468 540 826. 12, 34 621.
urbem. E. 1, 20. G. 2, 505. Æ. 1, 9 251 262 342 592 569 577. 2, 265 611 749. 3, 52 79 255 298 387 441. 4, 47 75 111 211 266 342 655 683. 5, 439 617 631 718 787. 6, 773 810 891. 7, 149 195 216 409 712. 8, 36 47 53 357 571 647. 9, 244 639. 10, 87 169. 11, 147 246 350 448 793. 12, 137 558 584 762 915.
ad urbem. 1, 681. 6, 872. 8, 9 306. 10, 688. 11, 26 127 514. 12, 184 671.
ante urbem. 3, 302. 7, 162. 8, 104. 11, 915.
in urbem. E. 9, 1 62. Æ. 2, 192. 7, 573.
per urbem. 2, 249. 4, 300 666. 6, 588. 7, 377. 8, 554 665 716. 9, 473 784. 12, 608.
urbem deſignat aratro. 5, 755.
urbes. E. 1, 25. G. 1, 486. 2, 155. 3, 30. Æ. 3, 106 282 295 418 502. 4, 173 187 225 609. 6, 92 378 785. 7, 104 207 364 384 549. 8, 296 434. 9, 10. 10, 41. 11, 286. 12, 852.
urbes, *nomin.* G. 1, 511. Æ. 1, 553. 3, 72. 4, 40. 7, 601 629. 10, 253. 11, 420 567.
urbi. E. 1, 35. Æ. 1, 423 458. 2, 47 240 352 643. 3, 159 276. 5, 750. 8, 101. 9, 48 729. 10, 145. 11, 206 472. 12, 194 555.
urbibus. 1, 582. 8, 65.
urbis. G. 1, 25. in brevia, & Syrtcis. Æ. 1, 115. & vaſtas aperit Syrtcis. 1, 150.
urbis. G. 4, 154 193. Æ. 1, 442 627. 2, 234 284 360 507 771. 3, 132 149 393. 4, 348. 5, 119. 7, 678. 8, 46 334 479. 11, 466. 12, 116 610 619 690.
urbs. 1, 16. 2, 363. 10, 180.
ure. G. 4, 48 331.
urentes. 2, 196.
urere. 1, 85. Æ. 2, 37.
urgebam. 9, 489.
urgemur. 10, 375.
urgens. G. 1, 146.
urgent. 3, 200.
urgente. Æ. 11, 564 888.
urgenti. 2, 653.
urgentur. G. 3, 222. 6, 561.
urgerent. Æ. 2, 352.
urgeri. 3, 579. 7, 705.
urget. G. 1, 444. 3, 523. 4, 177 290. Æ. 1, 115. 5, 226 442. 7, 241 566. 9, 73 89. 10, 373 433 745. 11, 524 755. 12, 309 748.
urgetur. 10, 889. 11, 587.
uri, *nomen*, G. 2, 374.
uris. 3, 532.
urit. E. 2, 68. 8, 83. G. 1, 77. 3, 215. Æ. 1, 666. 7, 13.
uritis. 5, 673.
uritur. 4, 68.
urna. 6, 22. 7, 792.
urnam. 6, 432.
urſæ. 5, 37. 8, 368.
urſi. G. 3, 247. Æ. 7, 17.
urunt. G. 1, 78. 2, 56.
uſa eſt. Æ. 1, 68.
uſi quibus. 5, 192.
uſquam. 1, 608. 2, 71 142. 6, 91. 7, 311. 8, 568. 9, 420. 12, 918.
uſque. E. 9, 64. Æ. 2. 628. 6, 487. 10, 321. uſque ad. E. 5, 43. 9, 9. ad uſque. Æ. 11, 262. uſque adeo. E. 1, 12. G. 4, 84. uſque adeone. E. 12, 646. uſque ab. G. 1, 211. 4, 293. ab uſque Pachyno. Æ. 7, 289. quo me decet uſque teneri. 5, 384. fines ſuper uſque Sicanos. 11, 317.
uſum. G. 3, 163 313. Æ. 12, 396.
uſus. E. 2, 71. G. 1, 133. 2, 22 466. 3, 135 211 306 559. 4, 295. Æ. 2, 453. 4, 647. viribus, 8, 441.
ut. E. 1, 9 46. 3, 99. 4, 52. 5, 79. 6, 15 33 45 65. 8, 80, G. 1, 240. 2, 121. 3, 24 250.

250. 4, 95. Æ. 2, 4 272. 4, 547. 5, 329 667. 6, 513 779. 7, 437 814. 8, 88 191 247 288. 9, 47. 10, 20 608 847. 11, 437 796. 12, 143 188 218 270.
ut perhibent. G. 1, 247. Æ. 4, 179. 8, 135 324.
ut fama. G. 4, 318. Æ. 6, 14.
ut, *comparationibus ſerviens.* E. 5, 32. G. 1, 513. 2, 270. 3, 99 237. 4, 95 195 261. Æ. 1, 401 671. 5, 448 588. 9, 351. 10, 454. 11, 751. 12, 206 262 587.
ut, *conſecutiva.* E. 7, 26. 9, 65. G. 1, 133 195 351. 2, 270 305. 4, 21 27 396 484. Æ. 1, 3 78 302 558 662 689. 2, 60 665. 4, 432 681. 6, 115 371 534 750. 7, 481. 8, 58 412. 11, 153 161 371 516 778 856. 12, 349 395 555 636 771 898.
ut, *finalis.* 12, 815.
ut, *id eſt, ſcilicet.* 1, 490. 2, 67 119 519 531 561. 3, 53. 5, 8 178. 6, 385 490. 7, 112. 8, 1 5 107 227 362 610. 9, 389 683 722. 10, 148 365 418 441 570 586 646 790 821. 11, 36 40 838 854 892. 12, 1 129 324 353 557 710 869.
ut primum. G. 2, 426. Æ. 1, 310. 4, 259 586. 6, 102 452. 11, 300. 12, 47 669.
utere. 6, 546. 12, 932.
uteri. 2, 38.
uterq. G. 4, 556. Æ. 2, 52 243 258. 8, 428. 11, 813.
uterque. E. 3, 28. G. 2, 412. 3, 118. Æ. 2, 214. 7, 223. 11, 608.
uterum. 2, 20. 7, 499.
uti, *conjunctio.* E. 6, 31. Æ. 1, 470. 7, 528. 12, 488.
uti. G. 2, 285.
uti fortuna. Æ. 5, 240.
utile. G. 2, 323 442.
utilior. 3, 93.
utilis. 2, 150.
utinam. E. 10, 35. Æ. 1, 579. 2, 110. 3, 615.
utraque. G. 4, 37. Æ. 3, 416. 5, 460 855.
utramque. 3, 504 685.
utraſque. 5, 233. 6, 685.
utres. G. 2, 384.
utrinque. Æ. 7, 566. 11, 524. 12, 662.
utrique. 10, 450.
utroque. G. 3, 33. Æ. 5, 469. 9, 755.
utrumque. G. 3, 323. Æ. 2, 61. 4, 357. 7, 100. 9, 418.
uva. E. 4, 29. 9, 49. G. 2, 60.
uvæ. 1, 54. 2, 191.
uvam demittere. 4, 558.
uvas. G. 1, 449.
uvidus. E. 10, 20.
uvis. G. 1, 9. 2, 419.
Vulcani. 4, 346. Æ. 8, 422 729. 9, 148. 10, 542. 11, 439.
Vulcanis. 8, 422 535. 12, 739.
acies. 10, 408.
Vulcano. G. 1, 295. Æ. 2, 311. 7, 679.
Vulcanum. 8, 371.
Vulcanus. 5, 662. 8, 198. 9, 76.
vulgare. 10, 64.
vulgata. G. 3, 4. Æ. 1, 461. 8, 554.
vulgatur. 12, 608.
vulgi. G. 4, 69. Æ. 2, 119. 11, 451. 12, 223.
vulgò. E. 4, 25. G. 1. 477. 3, 246 363 494. Æ. 3, 643. 6, 283.
vulgum. 2, 99.
vulgus. G. 3, 469. Æ. 1, 153 194. 2, 39 798. 12, 131.
vulnera. G. 3, 257 455. 4, 218. Æ. 2, 278 286. 3, 242. 4, 683. 5, 433. 6, 446 660. 7, 182 757. 9, 401 487. 10, 140 560 834 848. 11, 647. 12, 720.
vulnera, *nomin.* 10, 29. 11, 643.
vulnere. G. 4, 238. Æ. 2, 436 529 561. 5, 278 436. 6, 450 497. 9, 580 751. 10, 486 781 842 857. 11, 277 591 792 817 848. 12, 51 160 323 376 422 640 797 943 948.
vulneret. 8, 583.
vulneribus. G. 3, 221. Æ. 2, 630. 11, 56.
vulneris. 9, 700 748. 11, 639.
vulnificus. 8, 446.
vulnus. Æ. 1, 40. 4, 2 67 689. 7, 533. 9, 578 745. 10, 488 733 850. 11, 698 749 823. 12, 389 420.
vulpes. E. 3, 91.
vulſæ. Æ. 11, 724.
vulſis. 3, 650.
vult. G. 2, 218. Æ. 6, 318.
vultu. G. 1, 453. 4, 371. Æ. 1, 233 259. 4, 477 556. 6, 156 862. 12, 807.
vultum. G. 4, 254. Æ. 1, 469 565. 3, 320. 6, 470. 8, 156 266. 9, 251. 10, 821. ſalis. 5, 848.
vultur. 6, 597.
Vulturni. 7, 729.
vultus, *nom.* E. 1, 64. Æ. 1, 333 3, 216. 4, 4. 5, 649. 6, 47.
vultus, *accuſ.* 1, 688 714. 2, 286 536. 3, 173. 6, 755 848. 7, 20 265 416. 12, 70.
uxor. E. 8, 29.
uxorius. Æ. 4, 266.

X.

Xanthi. Æ. 3, 350 497. 4, 143.
Xanthoque. G. 4, 336.
Xanthum. Æ. 1, 477. 5, 634 803. 10, 60.
Xanthus. 5, 808. 6, 88.

Z.

Zacynthos. Æ. 3, 270.
Zephyrique. G. 1, 371. 2, 339. Æ. 3, 33. 10, 103.
Zephyris. E. 5, 5. G. 3, 322. 4, 305. Æ. 3, 120.
Zephyro. G. 1, 44. 2, 106.
Zephyros. 4, 138. Æ. 4, 223 562.
Zephyrum. G. 3, 134 273. Æ. 1, 135. 12, 334.
Zephyrus. 2, 417.
Zonas. G. 1, 233.

FINIS.